

**THE
PENNSYLVANIA
STATE UNIVERSITY
LIBRARY**

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU
BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 865) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSISTERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DERENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALCIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOR EM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPRIRE SIT OBIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESES USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VICINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINETUR. UNUSQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUSQUODQUE NEMPE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUBEREDO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII MÏJUS BENEFICIO FRAUATUR EMPTOR, COLLECTIONES INTEGRAS SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS NEMPE, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXIV.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NÔMINATAM
SEU PETIT-MONTROUË.

1857

282
M582p
t.24

SÆCULUM IV.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSARÆ PALESTINÆ EPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

CURIS VARIORUM, NEMPE :

HENRICI VALESII, FRANCISCI VICERI, BERNARDI MONTFAUCONII, CARD. ANGELO MAII

EDITA;

COLLEGIT ET DENUO RECOGNOVIT J.-P. MIGNÉ,

BIBLIOTHECÆ GLEBI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR..

TOMUS SEXTUS.

VENIUNT SEX VOLUMINA 75 FRANCIS GALICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÉ EDITOREM,
EN VIA DICTA D'ANBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM.
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

458937

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXIV CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPI.

SCRIPTA HERETICA.

Commentariorum in Psalmos supplementum.	Col.	9
Fragmenta in Proverbia.		75
Commentaria in Isaiam.		77
Fragmenta in Danielem.		525
Commentaria in Lucam.		530
Fragmenta in Epistolam ad Hebræos.		605

SCRIPTA DOGMATICA.

De Theophania.	607
De solemnitate paschali.	694
Contra Marcellum.	707
De Ecclesiastica theologia.	827
Opuscula duodecim.	1048

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ

ΑΠΟ ΡΙΘ' ΕΩΣ ΡΝ.

EUSEBII PAMPHILI COMMENTARIORUM IN PSALMOS

A CXIX AD CL

RELIQUIÆ SUPERSTITES IN CODICIBUS VATICANIS.

(Ex Bibliotheca nova Patrum cardinalis Angelo Mai, t. IV, p. 67. Ejus præfationem superiori tomo præmisimus.)

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΘ'.

Ῥδὴ τῶν ἀναβαθμῶν.

Οἱ καταπεσόντες ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ καλῶν, ἀναβαίνουσιν ἐπὶ ταῦτα, παρασκευάσαντες εἰς τὴν ἀνάβασιν αὐτούς· τὴν οὖν παρασκευὴν ἰκανῶς ἐπιδείξας ὁ Ψαλμῶδης διὰ τοῦ πρώτου ψαλμοῦ εἰσάγει τὴν ἀνάβασιν τὴν διὰ τῶν θλίψεων.

Ἐκ γλώσσης βολλίας.

Τουτέστιν ἀπὸ πάσης ψευδοδοξίας καὶ ἀπάτης· εἶπται γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ προκοπῆς τυγχάνων ὅπως μηδεὶς αὐτὸν παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ.

Τι δοθεῖ σοι; κ. τ. λ.

Ἐπακούσας ὁ λόγος τοῦ προσευξαμένου, κατὰ τὸ, Ἐπι λαλοῦντός σου, ἰδοὺ ἀρείμι, ἀποκρίνεται **B** εἰπὼν καὶ φησὶ· Θάρσει, ὦ ὄντος, εἰδὼς ὅτι προστάτην καὶ ὑπέρμαχον ἔχεις δυνατὸν, ὅπλαίς χρώμενον ὑπὲρ σοῦ κατὰ τῶν σῶν πολεμίων· βέλη τε γὰρ ἠκόνησεν κατ' αὐτῶν, καὶ ἄνθρακας ἠτοίμασεν ἐρημοποιούς εἰς αὐτούς, μεταλεύσεται ἐν ταῖς κατ' αὐτῶν τιμωρίαις· τί οὖν πλέον αἰτεῖς δοθῆναι σοι; ἢ τί θέλεις προστιθέμεν σοι μετὰ τὴν τοσαύτην τοῦ Δευταίου κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρασκευὴν;

Μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ (4).

Κηδάρ πάγος γενεᾶς δύναται καὶ σκοτασμός· Κατοικήωσα οὖν, φησὶ, μετὰ τῶν σκηνωμάτων τοῦ σκοτασμοῦ, ὅπερ ἐστὶ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου· καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῇ, φησὶ, πολλὰ πλεονάκεις παρήκησεν.

¹ Is. LVIII, 9

(1) Recte cod. C. tantummodo sic: Ὁ Εὐσέβιος Κηδάρ ἐρμηνεύεται σκοτασμόν (α ἧπ).

PATROL. GR. XXIV.

A

PSALMUS CXIX.

VERS. 1. *Canticum graduum.*

Qui a Dei bonis exciderunt, ad hæc denuo assurgunt, si ad hujusmodi ascensionem semet comparaverint. Hanc ergo præparationem præ se ferens Psalmista, primo hoc graduum psalmo ascensionem, quæ per tribulationem fit, exponit.

VERS. 2. *A lingua dolosa.*

Id est ab omni fallaci sententia et deceptione. Oportet enim eum qui initium proficiendi facit, a nemine falsis persuasionibus in errorem abduci.

VERS. 5. *Quid detur tibi? etc.*

Audito orante Deo, veluti illud, *Adhuc te loquente, ecce adsum*¹, respondet ei, dicitque: Macte animo, o homo; nosti enim validum te protectorem defensoremque habere, armis pro te adversus hostes decertantem: nam sagittas contra ipsos acuit, desolatorios carbones adversus eos paravit, et instructus supplicis venturus est. Quid ergo insuper tibi dari postulas? vel quidnam tibi addi vellis, post tantum potentis Dei contra impios apparatus?

VERS. 5. *Cum tabernaculis Cedar.*

Cedar gelu generationis et obscuritatis significat. Habitavi itaque, ait, in tabernaculis obscuritatis, id est in mortali corpore: et anima mea ipsa sæpe, inquit, diuque incola fuit.

PSALMUS CXX.

Vers. 1. *Levavi oculos meus in montes.*

Ab hostili servitute expeditus, atque in ipsa jam via constitutus, quem ad Dei civitatem ducit, oculos ad montes hac illac attollit, observans atque vestigans, undenam sibi auxilium sit adfuturum. Porro cunctis mundi partibus ac summitatibus exploratis, nulla in re sensibili rem quæsitam comperit. Mente igitur animæque oculis ad auctorem creatorumque rerum omnium confugiens, ibi sistit, alterumque hoc canticum concinit dicens: *Auxilium meum a Domino, qui fecit cælum et terram.*

Vers. 5. *Dominus custodiet te.*

Eum qui semper ad Deum spectat, ipse vigil custodit. Deus, ejusque dexteram protegit manum, quia et ille dexteris actibus utitur, et inimicos sua dextera repellit. Certe Deo dilectorum dexteræ insidiantur potissimum hostes. Sic itaque dictum fuit: *Et Jesus indutus erat vestibus sordidis, stabatque diabolus a dextris ejus*. — Præcipue vero Deus a nequitia tuetur, etiamsi forte exteriora nostra seu corpus affligat. Quamobrem et de Jobo mandavit: *Animam ejus tantum serva*. Porro anima indiget tutela, cum vitæ exitus tempus iustat, et cum ad Dei civitatem iter carpit. Quid enim proderit, si quispiam in medio itinere cadens pereat? Itaque neminem ante mortem beatum dicas.

Vers. 6. *Per diem sol non uret te.*

Splendida nubes haud eos sinit uri sole, qui ad Deum pergunt. Parique ratione opem fert, quominus ne a nocturno quidem luminari detrimentum patiantur.

PSALMUS CXXI.

Vers. 1. *Latatus sum in his quæ dicta sunt mihi, etc.*

Dum via proficiscitur ad Deum ducente, cognito ejus termino, gaudio repletur, futurarum rerum nuntio audito. Quare et prædicat, se bonos egregiosque magistros nactum esse, qui sibi aiunt: *In domum Domini ibimus*. Ideoque magis festinat, viam cum gaudio carpens. — Illorum qui Babylone redibant pars major, populus novellus erat in ipsa genitus Babylone. Pauci vero quidam inter eos erant prisci viri, senes admodum, qui Hierosolymis illuc descenderant, et, septuaginta ibi annis transactis, postea cum novo populo revertebantur. Hi autem a novo populo interrogati, quoniam iter tenderent, respondent quodammodo aientes: *In domum Domini ibimus*. Rursus, hoc audito, novus ille populus exhillaratus, denuo sciscitari videtur, undenam illis hæc notitia esset? Hi porro respondent: *Stantes erant pedes nostri in atriis Jerusalem*; hi nimirum ipsi pedes qui vobiscum nunc gradiuntur, in atriis olim steterunt Jerusalem. Quamobrem rei probe conscii, eam vobis nuntiamus: nam et ædificiorum urbis rationem, ejusque typum ac propemodum delineationem, memoria accurate tenuimus. Non

^o Zach. III, 5. ^a Job II, 6.

(2) Duo cold. Σωτήρα.

(2') Ἐβδομήκοντα ἔτι. Sic editi: ut forte legendum sit ἑβδομηκονταστή. Edit.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚ'.

Ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου εἰς τὰ ὄρη.

Ὁ τῆς βουλείας ὑπὸ τοῖς ἔχθροῖς ἀκαλλαγεί, καὶ κατ' αὐτὴν ἦδη γεγονώς τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἄνω τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς κάκιστος εἰς τὰ ὄρη ἀπαίρει, κατανοῶν καὶ πολυπραγμονίαν πᾶθεν αὐτῷ ἦξει βοήθεια· τὰ μέρη δὲ πάντα τοῦ κόσμου καὶ τὰ ὑψη περιεβήσας, ἐν οὐδενὶ τῶν αἰσθητῶν εὐρίσκει τὸ ζητούμενον· ὡς δὲ καὶ ψυχῆς ὀφθαλμοῖς ἐπὶ τὸν κτητὴν (2) καὶ δημιουργὸν τῶν ὄλων ἀναδραμῶν, ἐνταῦθα ἵσταται, καὶ τὴν δευτέραν ὄδην ἔχει λέγων· Ἦ βοήθειά μου παρὰ Κυρίου τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Κύριος φυλάξει σε.

Τὸν διαπαντὸς εἰς τὸν Θεὸν ἀφορῶντα αὐτὸς ὁ ἄσπικτος φυλάττει Θεός, καὶ τούτου τὴν δεξιὰν χεῖρα σκίπτει, ὥς δεξιὰς πράξειαι χρωμένον, καὶ τοὺς ἔχθροὺς ἀλαύνοντος τῇ ἑαυτοῦ δεξιᾷ· μάλιστα γὰρ τῇ δεξιᾷ τῶν θεοφιλῶν ἐπιβουλεύειν κειρῶνται οἱ ἔχθροί· οὕτω γοῦν εἰρηται· Καὶ Ἰησοῦς ἦν ἐνδεδυμένους ἱμάτια βυκαρὰ, καὶ ὁ διάβολος ἐστήκει ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. — Μάλιστα δὲ Θεὸς ἀπὸ κακίας φυλάττει, κἂν τὰ ἐκτὸς ἢ τὸ σῶμα λυπῇ· παρὶ γοῦν Ἰωδ ἀρ- ἡγγαίαι· Μόνην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰσφύλαξεν· δέεται δὲ φυλακῆς ἢ ψυχῆ κατὰ τὸν τῆς ἐξόδου τοῦ βίου καιρὸν, καὶ κατὰ τὴν εἰσόδον τὴν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν· τί γὰρ ἕφαλος εἰ ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ πεσὼν τις ἀπόλωτο; διὸ μὴ μακαρίσῃς ἀνθρώπων πρὸ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ.

Ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ σιγηταῖσιν σε.

Νεφέλη φωτεινὴ οὐκ ἐξ συγκαίσεσθαι ὑπὸ ἡλίου τοὺς κατὰ Θεὸν ὀδεύοντας· καὶ ἀναλογούν· ταύτης βοθηεῖ εἰς τὸ μῆδὲ ὑπὸ νυκτερινοῦ φωστήρου παθεῖν αὐτοῦς.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΑ'.

Εὐφρανθήν ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, κ. τ. λ.

Τὴν ὁδὸν βαδίζων τὴν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀγούσαν, παιδευόμενος περὶ τοῦ τέλους αὐτῆς, εὐφροσύνης ἐπ' αὐτῇ τῇ τῶν μελλόντων ἀκοῇ πληροῦται· διὸ καὶ ὁμολογεῖ καλῶν καὶ ἀγαθῶν διδασκάλων τυγῶν τῶν εἰρηκότων αὐτῷ· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσώμεθα· καὶ μᾶλλον ἐπιέγεται, τὴν πορείαν μετ' εὐφροσύνης ποιούμενος. — Τῶν ἐπανόντων ἀπὸ Βαβυλώνας, ὁ μὲν πολλὸς νέος ἦν λαὸς ἐν αὐτῇ γεννηθεὶς Βαβυλώνι· βραχεῖς δὲ τινες ἐν αὐτοῖς ὄπῃρχον παλαιὸι ἄνδρες καὶ σοδρα πρεσβύτεροι, οἱ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καταβεβηκότας ἐκεῖ, καὶ παραμεινάντας τὸν ἑβδομήκοντα ἔτι (2') χρόνον, μετ' ὃν ὑπέστρεφον ἅμα τῷ νέῳ λαῷ· τούτων τοῖνον ἐρωτωμένων παρὰ τοῦ νέου λαοῦ ὅπου τὴν πορείαν ποιοῖντο, ἀποκρινομένους οἶονε καὶ λέγοντας· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσώμεθα. Ἐπὶ δὲ τοιαύτῃ ἀκοῇ τὸν νέον λαὸν εὐφρανθέντα, δευτέρον ἐξετάσαι πᾶθεν τοῖς λέγουσιν ἢ γνῶσις; Τοὺς δὲ ἀποκρίνασθαι πρὸς αὐτοῦς, καὶ εἰπεῖν· Ἐστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλήμ· καὶ οἱ πόδες οὗτοι οἱ νῦν ἐνταῦθα ἅμα ὅμιν βαδίζοντες, ἐστῶτέ; ποτε ἐτύγχανον ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλήμ· ὅθεν ἀκριβῶς εἰδότες,

ταύτα ὁμοίως ἐπιγγελλόμεθα, καὶ τὸν τρόπον δὲ τῆς οἰκοδομῆς τῆς πόλεως, καὶ τὸν τύπον αὐτῶν, ὡς ἂν οἶποι τις, καὶ τὸ σχῆμα, ἀκριβῶς φέρομεν διὰ μνήμης· ἦν γὰρ ὡς πῶλις οὐ διασπαρμένη εἰς κλάσας, οὐδὲ ἀποσχισμένη καὶ διασπῶσα εἰς μέρη παλλὰ, ἀλλ' οἷως ἦν φεκομένη ὡς ἑκατὸν ἓνα εἶναι οἶκον, διὰ τὴν συνάφειαν καὶ ἁρμονίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκοδομημάτων· ἐὸ δὲ λέλεκται· Ὡς πόλις ἦν ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ σθεσ'· τοιαῦται δὲ εἰσι κατὰ διάνοιαν πᾶσαι αἱ παρὰ Θεῷ ψυχαί, καὶ οἱ ζῶντες λίθοι δὲ ὧν [καὶ] τῇ αὐτῇ γνώμῃ κατηρτισμένοι.

Ἐπι γὰρ ἀνέστησαν αἱ φυλαὶ, φυλαὶ Κυρίου, μαρτύριον τῷ Ἰσραὴλ, τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματι Κυρίου.

Ἐπι γὰρ θύειν, εὐχεσθαι, πανηγυρίζειν, ἐκλιπεῖν· ὡς ἂν μὴ πανταχοῦ πλανώμενοι, πρόφασιν ἔχωσιν ἐξόδους ποιῆσθαι πρὸς εἰδωλα· Θεοῦ γὰρ τοῦτο μαρτυρίαν ἐπέλασεν· τῆς γὰρ αὐτοῦ προνοίας τοῦτο μέγιστον ταμῆριον ἦν· καὶ γὰρ ἐπεὶ ὁ νόμος ἀναγνωσάμενος, διηγήματα τε κατορθωμάτων ἀρχαίων, καὶ σύνοδον ἐποιοῦντο τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην συστήγουσαν.

Ἐρωτήσατε δὴ τὰ εἰς εἰρήνην τὴν Ἰερουσαλήμ.

Ἄλλ' γὰρ, φησὶ, καὶ πάντοτε μνημονεύοντές σου, ὦ Ἰερουσαλήμ, τὰ περὶ τῆς σῆς εἰρήνης διαλεγόμεθα τοῖς ἀδελφοῖς τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς πλησίον ἡμῶν, τοιαῦται τῷ νόμῳ λαῶν, εἰς πόθον αὐτοῦς ἔχοντες τὸν παρὰ σὲ διὰ τῆς σου διδασκαλίας· ἀλλὰ καὶ ἡ πόσις ἡμῶν εὐχὴ ἕνεκα τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐγένετο, ζητούντων ἀγαθὰ σοὶ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΒ.

Πρὸς σὲ ἤρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ἐπιπάρ οὐρανὸς ἄβυσσος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο κατοικεῖν λέγεται ἐν τῷ οὐρανῷ· οὐδεὶς δὲ θεοσαυρίζων ἐπὶ γῆς, εἰποι ἂν τῷ Θεῷ· Πρὸς σὲ ἤρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ· ὅπου γὰρ ὁ θεοσαυρὸς σου, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία σου· οἱ μὲν οὖν ὀφθαλμοὶ τοῦ ἄφρονος, ἐπ' ἄγρα γῆς, ἢ ἐφ' ἐπιδήποτε οὐ ἐπιθυμεῖ· ἐμδιδέπει γὰρ πάντα γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς· οἱ δὲ τοῦ δικαίου, διαπαντός πρὸς τὸν Θεόν.

Ἰδοὺ ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν.

Ἐπιγγελλομένης ὁ νέος παρὰ τῶν πρῆσβυτέρων λαὸς ἐὰν τῆς πρὸ ταύτης φῶδης, οὐκ ἐπ' ἄλλο τι, φησὶν, ἐπιβῶ, ἢ ἐπὶ σὲ τὸν οὐκ ἐν τῇ κάτω Ἰερουσαλήμ, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ κατοικοῦντα· μόνος δὲ τοῦτο λέγειν ἐρῶνται τοῖς ἀπηλλαγμένοις αἰχμαλωσίας, καὶ τὸ τῆς φυγῆς θεωρατικῶν ἐρῶντες· φυγῆς δὲ ὀφθαλμοὺς ἔσω μὲν ὀρών, ὠφελείαν· κάτω δὲ, βλάπτεται.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΓ.

Ἐν τῷ ἐκπαρσστηνα ἀνθρώπους ἐφ' ἡμᾶς.

Οἱ φησάντες, Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, νῦν ὡς ἐπακουσθέντες εὐχαριστοῦσι Θεῷ· τὰ δὲ παρόντα διδάσκονται λέγειν ὁ θεωρατικῶς, τὸν Θεὸν ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν· οὕτως γὰρ Ἰσραὴλ ἐπινοῖον φῶδην τῷ κωσποῦφ πρῶτων Θεῷ· διδάσκουσι δὲ τοὺς

enim erat urbs hac illac sparsa, et scissa, atque in multas partes secta, sed ita edificata, ut una videretur domus, propter edificiorum ejus coherentiam atque harmoniam. Ideo dictum est: *Ut civitas, cuius participatio ejus in idipsum.* Hujusmodi sunt, ad sententiam quod attinet, cunctae apud Deum diversantes animae, vivi lapides, quibus vorum Dei templum edificatur, una mente unaque concordii sententia compactum.

φκοδομηται ὁ ἀληθινὸς νῶος τοῦ Θεοῦ, τῷ αὐτῷ νόμῳ.

Verus. 4. *Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israel ad confitendum nomini Domini.*

Illic enim sacrificare, orare, sacros conventus agere jussit Deus; ne late dispersi, occasionem pergendi ad idola nanciscerentur. Dei vero testimonium locum illum appellavit, quippe quod erat maximum providentiæ illius indicium: namque ibi lex legebatur, et egregia prisca facinora narrabantur, gentisque conventus fiebat quo charitas mutua constringebatur.

Verus. 6. *Regate quae ad pacem sunt Jerusalem.*

Semper enim et omni tempore tui memores, o Jerusalem, de pace tua cum fratribus nostris proximisque loquimur, id est cum populo novo, ut tui desiderium hæc narrantes eis excitemus. Sed et preces nostras omnes ob Dei domum fiebant, quia huic bona omnia a Deo imprecebamur.

PSALMUS CXXII.

Verus. 1. *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo.*

Quia caelum thronus Dei est, idcirco hic in caelo habitare dicitur. Nemo autem qui in terra opes congerit, Deo dicit: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo*: namque, ubi thesaurus tuus, ibi et cor tuum erit. Ergo insipientis hominis oculi terræ superficiem spectant, vel aliud quidvis concupitum: nam et mallerem quandoque aspicit, ut eam concupiscat. Justi tamen hominis oculi Deum semper spectant.

Verus. 2. *Eccis sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum.*

Eruditus a senioribus novus populus in superiore psalmo, In nulla, inquit, re spem colloco, nisi in te, qui non inferiorem Jerusalem, sed coelestem incolis. Ab iis autem tantummodo hæc dici decet qui servitute sunt expediti, validaque animæ visuali vi sunt præditi. Porro animæ oculus si sursum spectet, bene illi est; sin deorsum, detrimentum patitur.

PSALMUS CXXIII.

Verus. 2. *Cum exurgerent homines adversum nos.*

Qui dixerant, *Miserere nostri, Domine, miserere nostri*: nunc ceu precibus suis auditis, gratias Deo agunt. Hæc autem dicere docetur homo perspicax, qui Deum scilicet præ oculis habet. Sic enim se habet Israel triumphalem hymnum Deo victoriæ daturi

Matth. vi, 21. Psal. cxlii, 3.

concinens. Porro ita seniores docent adolescentulos, A
qui discipulorum instar auscultant. Israeli autem,
Decum intra se possidenti, dicere congruit : *Nisi
Dominus fuisset in nobis.* Hujusmodi erat sub
Moyse Israel, cui dicebatur : *Sile, et audi,
Israel. Dominus pro vobis pugnabit, et vos sile-
bitis* °.

VERS. 3. *Fortasse vivos deglutissent nos.*

Calamitatis tempus, quamvis sit vehemens, nihi-
lominus torrentis instar breve est.

VERS. 6. *Benedictus Dominus, etc.*

Quem vero laudare hymniisque celebrare oportebat,
propterea quod prædæ non fuimus hominibus
qui deglutire nos volebant, nisi Dominum qui apud
nos est? Utiq; illi ad captoram nostram ruentes,
ut nos devorarent, consilia sua exsequi haud
potuerunt. Exasperati enim crudeli animo leones,
dentibus suis nos capere avebant; sed tamen scopo
suo potiri nequiverunt, haud nos illis tradente Do-
mino : cui etiam benedicimus, qui nos a furentibus
hostibus liberavit.

PSALMUS CXXIV.

VERS. 2. *Montes in circuitu ejus.*

Hæc aiunt qui longa emensa via ad materialem
Jerusalem reversi sunt, ceu jam in tuto consti-
tuti, nec tam loco quam fiducia erga Dominum ala-
cres; quod sane melius est quam urbis Hierusalem
incolatus. Præterea ubinam melius se haberet popu-
lus? Nam locum quidem circumstare montes hic
dicuntur; populi autem, cujus causa etiam locus
honoratur, vere Deus est custos, simulque loci, si
modo populus dignus fuerit.

VERS. 5. *Abducet Dominus cum operantibus
iniquitatem.*

Verbum *abducet* hic significat *tradet*; nempe ab-
ducet in immunditiam quam sibi elegerunt, in pas-
siones ignominiam reprobandumque mentem, ut agant
quæ minime oportet.

PSALMUS CXXV.

VERS. 4. *Cum converteret Dominus captivitatem Sion.*

Apostoli vaticinantur hæc de se dictum iri et de
gentibus; deinde res eventuras semini et messi.
Certe Davidis tempore nulla captivitas fuit; quam-
obrem de spiritali fortasse sermo est. Alius dicit
hæc propheticè significari futura. Nempe aliquanta
captivorum pars Babylone redux, recuperata Jeru-
salem, de iis qui Babylone remanserant, canticu-
m hoc non sine bona expectatione Deo extollit.
Aiunt ergo nondum suum gaudium esse completum;
fore autem, cum universa natio ex hostili regione
ad propriam redierit. Hanc nimirum loci senten-
tiam reliqui interpretes sistunt: nam pro, *facti su-
mus sicut consolati*, concorditer omnes aiunt: *facti
sumus quasi somniantes*; non autem vera liber-
tatem nostram visione spectantes. Porro instar
veræ perspicuæque visionis erit lætitia nostra, post-

° Exod. xiv, 14.

(5) Ἐπέε τοῦτο. Interpres legisse videtur ἐπὶ
τοῦτο, vel ἐπὶ τούτοις, ut et sententia postulat
εἴρη.

νέους οἱ γεγραμότες, καὶ οἱ μαθηταὶ ὑπακούουσιν·
Ἰσραὴλ δὲ τοῦ ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεόν, τὸ δύ-
νασθαι λέγειν· *Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν.* Τοιοῦ-
τος ἦν ὁ ὑπὸ Μωϋσέως γενόμενος Ἰσραὴλ, ὃ ἐλέ-
γτο· *Σιώπα, καὶ ἀκουε, Ἰσραὴλ· καὶ Κύριος πο-
λεμήσει ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς σιγήσεσθε.*

Ἄρα ὧντας δὲ κατέλιπε ἡμᾶς.

Καὶ ὁ περιστατικὸς δὲ καιρὸς, εἰ καὶ σφοδρὸς,
ἀλλὰ χαιμάρου δικῆν ὀλιγοχρόνιος.

Εὐλογητὸς Κύριος, κ. τ. λ.

Καὶ τίνα εὐλογεῖν καὶ ὑμεῖν εἶδει ἐπὶ τῷ μὴ ἀλώ-
ναι τοῖς βουλομένοις ζῶντας καταπιεῖν ἡμᾶς ἀν-
θρώποις, ἢ τὸν Κύριον τὸν ὄντα ἐν ἡμῖν; Οἱ ἐπὶ τὸ
θηρεῦσαι ἡμᾶς ὀρμήσαντες, ἵνα καταφάγωσιν ἡμᾶς,
οὐ δεδύνηται ὡς ἔσπουδον διαθεῖναι· ἐξηγρημένοι
γὰρ οἱ ὠμόθυμοι λέοντες τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῶν θηρεῦ-
σαι ἡμᾶς ἐγλίχοντο· ἀλλ' οὐκ ἐπέτυχον τοῦ σπου-
δαζομένου, μὴ δόντος ἡμᾶς τοῦ Κυρίου· ὃν καὶ εὐ-
λογοῦμεν βυστάμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῶν φονικῶν καθ'
ἡμῶν διατεθέντων.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΑ'.

Ὅρη κύκλω αὐτῆς.

Ταῦτά φασιν οἱ μετὰ τὴν μακρὰν ἐπανεληθόντες
ὀδοιπορίαν ἐπὶ τὴν αἰσθητὴν Ἰερουσαλήμ, ὡς ἦδη
λοιπὸν ἐν ἀσφαλείᾳ γενόμενοι, οὐ τῷ τόπῳ, τῇ δὲ
πεποιθήσει τοῦ Κυρίου θαρρῶντες· ὃ δὴ κρείττον
τοῦ κατοικεῖν Ἰερουσαλήμ· καὶ ἐπὶ τοῦτο (3) τοῦ
κρείττων ἦν ὁ λαός; τοῦ μὲν τόπου ὄρη λέγεται
κύκλω· τοῦ δὲ λαοῦ, δι' ὃν καὶ ὁ τόπος τιτιμηται,
ὄντως ὁ Θεὸς, ὁ καὶ τὸν τόπον φυλάττων, ὅτι ἀξιος
ὁ λαός.

*Ἀπάξει Κύριος μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν
ἀνομίαν.*

Τὸ ἀπάξει, τὸ παραδώσει θελοῖ· εἰς τὴν ἀκαθαρ-
σίαν ἦν εἴλοντο, εἰς πάθη τὴ ἀτιμίας καὶ ἀδόκιμον
νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΕ'.

Ἐν τῷ ἐπιστρέφει Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών.

Οἱ ἀπόστολοι ταῦτα προφητεύονται λέξιν περὶ
ἑαυτῶν καὶ τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπο-
φανείσθαι περὶ σπόρου καὶ θερισμοῦ· κατὰ τοὺς τοῦ
Δαβὶδ χρόνους οὐκ ἦν ἡ αἰχμαλωσία· τάχα οἶν περὶ
τῆς νοητῆς ταῦτά φησιν· ἐρεῖ δὲ ἄλλος, ὅτι προφητι-
κῶς τὸ μέλλον δηλοῦται (3). — Μέρος τι τῆς αἰχμα-
λωσίας ἐπανεληθὸν ἀπὸ τῆς Βαβυλώνας, καὶ ἀπολαθὸν
τὴν Ἰερουσαλήμ, περὶ τῶν ἀπομεινάντων ἐν Βαβυ-
λώνῃ τὴν προκειμένην ὄψην ἐπ' ἀγαθαῖς προσδοκίαις
ἀναπέμπει· φασὶ δὲ, ὅτι οὕτω μὲν τελείως τὰ τῆς
ἡμετέρας χαρᾶς πεπληρωται· ἔσται δὲ τοῦτο ὅτε τὸ
πᾶν ἔθνος ἀπὸ τῆς πολεμίας ἐπὶ τὴν οἰκίαν γῆν
ἐπανελεθῇ· ταύτην δὲ τὴν διάνοιαν παρίστησιν ἢ τῶν
λοιπῶν ἐρμηνεία· ἀντὶ γὰρ τοῦ, ἐγενήθημεν ὡς πα-
ρακεκλημένοι, συμφώνως οἱ πάντες φασιν, ἐγενήθημεν
ὡς ἐντυπιαζόμενοι, ἀλλ' οὐκ ὑπάρ τὴν ἐλευθε-

(3) Nonnullis Patribus, qui gradualium quosdam
psalmsorum auctorem Davidem existimaverunt,
nunc addatur Eusebius.

ρίαν ἡμῶν φανταζόμενοι· ἔσται δὲ ἕναρ καὶ ἑναρ-
γῆς ἡμῶν ἡ χαρὰ, ἐπειδὴν καὶ οἱ λοιποὶ ἡμῶν ἀδελφοὶ
ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανέλθωσιν· ἐφ' ᾧ καὶ τὰ
ἔθνη μακαριοῦσιν ἡμᾶς, ὅς ἔβια μέλη κομισαμένους·
ἐν γὰρ τὸ σῶμα τῶν σωζομένων.

Τότε ἐκλήσθη χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν.

Τοὺς λέγοντας (4) τὰ θεία ἐφ' οἷς καρπὸς πνεύ-
ματος, χαρὰ τοῖς ἀκούουσιν τὸ μὲν στόμα γίνεται
καὶ ἐκπληρώθη χαρὰς, ἡ δὲ γλῶσσα ἀγαλλιάσεως,
ἐφ' ᾧν βεῖ χαρὰ καὶ ἀγαλλίας· τούτων δὲ γινόμε-
νων, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διδασκόμενοι· λέγουσιν· Ἐμε-
γάλυνε Κύριος τὸ ποιῆσαι μετ' αὐτῶν· καὶ περὶ
ἐκιντῶν δὲ φασιν εὐχαριστοῦντας· Ἐμεγάλυνε Κύριος
τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν· ἐγενήθημεν εὐφραίνόμενοι.
Ἐπὶ μὲν τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκαθίσασμεν καὶ
ἐκλαύσαμεν· ἐν δὲ τῷ ἐπιστρέφει τὸν Κύριον τὴν
αἰχμαλωσίαν, ἐκλήσθη χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν (5).
Ἐὰν ποιεῖσωμεν τῷ στόματι φυλακὴν· καὶ τὸ,
Στόμα δικαίου μελετᾷ σοφίαν· καὶ τὸ, Ἄνοιγε
σὸν στόμα, λέγει Θεός· καὶ ὁμοία· Τὸ στόμα
ἡμῶν ἀνέφηρε πρὸς ἡμᾶς, Κορίνθοι· τότε ἀληθεύον-
τες φησομεν· Τότε ἐκλήσθη χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν.
Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐπὶν δὲ φυλάξωμεν τὰς ὁδοὺς τοῦ
μὴ ἁμαρτάνειν, τότε κληρωθήσεται ἡ γλῶσσα ἡμῶν
ἀγαλλιάσεως· ἐκλήσθη δὲ χαρὰς καὶ τὸ Φιλίππου
στόμα, ὅτε ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος
ἀπὸ τοῦ, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, εὐηγγε-
λίστω τὸν Ἰησοῦν τῷ εὐνοούχῳ Αἰθίοπι.

Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν.

Ἄνωτέρω μὲν ὡς ἦδη ἐπιστροφῆς ἀπὸ τῆς αἰχμα-
λωσίας γινόμενης, εἰρηναῖοι οἱ δύο στίχοι· νῦν δὲ
ὡς ἔτι ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὄν, ταῦτά φησιν ὁ Προφήτης,
τὸ μὲν πρότερον προφητεῶν, οἶμαι, περὶ τῶν ἀποστό-
λων, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ προσώπου λέγων τῶν ἐθνῶν·
τῶν γὰρ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔστιν τὰ ἀπὸ τοῦ, Ἐμεγάλυνε
Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν, ἕως τοῦ, ὡς χει-
μάρρους ἐν τῷ νότῳ.

Ἐπίστρεψον, Κύρια, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν.

Ἀκολούθως καὶ ταῦτα προσέθηκον τοῖς πρώτοις·
οὐ γὰρ ἀναίσθητοῦντες, φησὶ, τῆς εἰς ἡμᾶς ἦδη γενο-
μένης εὐεργασίας, ταῦτά φαμεν, ἀλλ' ὁμολογοῦντες,
ὅτι μεγάλα μὲν ἐποίησε μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, καὶ ἦδη
γεγένημεν ἐν εὐφροσύνῃ· οὕτω δὲ ἔχοντες, ὅμως
ὑπὲρ τῶν καταλοιπῶν μελῶν ἡμῶν δρούμεθα καὶ ἐκα-
τεύομεν λέγοντες· Ἐπίστρεψον, Κύρια, τὴν αἰχμ-
λωσίαν ἡμῶν ὡς χειμάρρους ἐν τῷ νότῳ· ἀποπον-
γὰρ τοὺς μὲν τῆς θείας γνώσεως ἑσπερημένους, τὴν
εἰς ἡμᾶς γεγενημένην φιλανθρωπίαν θαυμάζειν,
ἡμᾶς δὲ τοὺς τῆς εὐσεβείας τετυχηκότας, ἀχαριστίαν
νομᾶν.

Οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσι, κ. τ. λ.

Ὁ σπείρων ἐν δάκρυσι, εἰς τὸ πνεῦμα σπείρει τῶν
ἐπὶ τοῖς δάκρυσι μακαριζομένων· ἐν ἀγαλλιάσει δὲ
θερίζει ζωὴν αἰώνιον, ὁ τυγχάνων ἦδη τοῦ γελᾶν τῷ
πνεύματι. — Τοῖς περὶ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων αἰτή-
σας τὸ θεῖον ἀποκρίνεται τὸ, Μακάριοι οἱ κλαίοντες

¹ P. al. cxxvii, 1. ² Psal. cxxv, 2. ³ Psal. cxviii, 2. ⁴ Psal. xxxvi, 30. ⁵ Psal. lxxv, 14.
⁶ II Cor. vi, 11. ⁷ Isa. lxxx, 7. ⁸ Act. viii, 35.

(4) Ita codd.

A quam reliqui quoque fratres nostri a captivitate
fuerint reverat. Quam rem gentes quoque nobis
gratulabantur, ceu qui membra nostra recupera-
verimus. Unum quippe salvatorum hominum cor-
pus est.

VERS. 2. Tunc repletum est gaudio os nostrum.

Eorum, qui divina eloquuntur, in quibus spiritus
fructus est, gaudium audientibus creat os jucundi-
tate redundans, et lingua diffuit exultatione. Quo-
cum fieri gentes cognoscunt, aiunt: Magnificavit
Dominus facere cum eis. Imo et de se ipsis cum
gratiarum actione dicunt: Magnificavit Dominus
facere nobiscum; ideoque letati sumus. Et super
flumina quidem Babylonis (Judæi inquit) sedimus
ac flevimus¹; cum autem Deus captivos revocavit,
repletum est gaudio os nostrum². Similes porro lo-
cutiones sunt: Cum ponemus ori custodiam³; et,
Os justi meditatur sapientiam⁴; et, Aperi os tuum,
dicit Dominus⁵; aliaque hujusmodi: veluti, Os no-
strum patet ad vos, Corinthii⁶. Tum vere dicemus:
Tunc repletum est gaudio os nostrum. Et paucis in-
terjectis: Cum custodierimus vias nostras, ne forte
peccemus, tunc lingua nostra replebitur exulta-
tione. Gaudio quoque Philippi os redundavit, cum
illud aperiens, incipiensque a verbis illis, Tanquam
ovis ad occisionem ductus est⁷, Jesu: eunucho
Æthiopi evangelizavit⁸.

VERS. 3. Magnificavit Dominus facere nobiscum.

Superius ceu post reditum a captivitate, dicti
fuere duo versiculi. Nunc tanquam adhuc in ca-
ptivitate detentus, hæc ait Propheta; antea quidem
de apostolis, ut puto, vaticinans, deinde vero ex
ethnicorum persona loquens. Namque ethnicorum
sunt verba, a Magnificavit Dominus facere nobiscum,
usque ad, sicut torrens in austro.

VERS. 4. Convertite, Domine, captivitatem nostram.

Consentanea præcedentibus hæc subjungunt. Haud
equidem collati nobis beneficii immemores hæc di-
cimus, sed grandia nobiscum fecisse Deum faten-
tes, gaudio efferimur. Nihil tamen minus pro re-
liquis (membris nostris oramus, supplicesque di-
cimus: Convertite, Domine, captivitatem nostram, sic-
ut torrens in austro. Absurdum enim foret, si dum
ethnici divinæ notitiæ ignari, clementiam in nos
collatam admirantur, nos veram religionem aor-
titi, ingrati animi morbo laboraremus.

VERS. 5. Qui seminant in lacrymis, etc.

Qui seminant in lacrymis, secundum spiritum sem-
inat illorum qui ob lacrymas beati dicuntur; cum
exultatione autem vitam æternam metit; quippe qui,
ut spiritu rideat, jam consecutus est. — Iis qui
pro reliquis captivis orarunt, Deus respondet effato

(5) Decet aliquid.

illo : *Beati qui lugent, quis ridebant* ¹⁴. Quod si li-
faciant qui Babylone adhuc sunt, bonam spem lu-
gende serentes, gaudium metent; lacrymas quas
federunt amorem indepti, et reditus gaudium re-
cepturi. Et si quidem germen aliquod veræ pieta-
tis servaverit, animas suas veluti excolentes,
melitem in reditu fructum percipient. Usque ad
hoc septimum canticum, de captivis Judæis vati-
cinia fuerunt.

PSALMUS CXXVI.

Secundum Hebraicam editionem omnesque in-
terpretes, præsens canticum Salomonis est (sicuti
alii aliis inscribuntur auctoribus psalmi), quod di-
ctum fuit eo tempore quo templum ædificavit. Nam
cum Judæi ob ejus ædificii molem valde superbi-
rent, ipse divinus Spiritus prævidens supremam il-
lius desolationem, necnon futuram Ecclesiam que
a Domino toto orbe terrarum ædificanda erat, fa-
cta cum extracto templo comparatione, illam præ-
fert magisque admiratur, rem præsentem vitupe-
rans cum temporale, neque vel paulisper absque
Dei custodia duraturam. Quæ nunc opportuno ce-
lesti Judæis Babylone regressis, et restituendi tem-
pli studio, atque ob eam rem fastu elatis. At
ergo : *Si tamen Dominus custodierit*; nam custodia
recedente, desertum fiet, et quævis hominum se-
dultitas vana erit. Et templi quidem auctorem
dicit Dominum; urbis autem ædificatores homi-
nes, sed Deum custodem. Utile hoc dictum adver-
sus superbia cogitationes.

Vnas. 2. *Qui manducatis panem doloris.*

Theodote et quinta editio, *panem idolorum*, scri-
pserunt. Et merito, namque Hebraicus textus ha-
bet, *irreligiosus agere*, quomodo aliis etiam in locis
idolum interpretatum videmus. Prævidet autem in
spiritu Salomon fore ut qui templum a se condi-
tum incolent, idolls studeant, demones intra il-
lad colentes. At ergo se post abcessum, illuc
denovo rediturum, atque id ex intervallo semper
facturum. Quid enim prodest locum honorari ab
iis, qui ob idololatriam procul se Deo remouent?
Unde Symmachus dixit : *Vanum est vobis matu-
nos surgere ad habitandum, vel ad hymnos di-
cendos.*

PSALMUS CXXVII.

Consentanea superiori cantico vocatio gentium
in præsentem prædicatur. Qui ergo timent Dominum,
diversi esse dicuntur ab Israele, et a nobilliore
apud Israel ordines, id est sacerdotali. Demon-
strant id verba illa : *Israelis domus speravit in*
Domino ¹⁵. Et postea : *Timentes Dominum spera-*
verunt in eo ¹⁶. Et rursus : *Dominus nostri memor,*
benedixit nobis. Benedixit domui Israelis, benedixit
domui Aaronis ¹⁷. Et mox : *Benedixit timentibus*
Dominum ¹⁸. Ex norma igitur prædictarum dictio-

¹⁴ Luc. vi, 21. ¹⁵ Psal. cxiii, 9. ¹⁶ ibid. 41. ¹⁷ ibid. 22. ¹⁸ ibid. 13.

(6) ΑΙ. προθεσπίζεταΙ.

Α δτι αυτοι γελουσιναι· ουκ αι ποιησουσιν ει εν Βα-
βυλωνι, αγαθας ελπίδας ε' εν κλεισει σπείροντας,
θεριουσιν αγαλλιασιν· αντι θαυρών ουκ εσχον
αγαθώμηναι, εεξέμηναι την της επανέμου χερών· και
ει τότε βραχύ τι σπέρμα θεοσεβείας εφύλαττον, αλλά
τάς εαυτών εκει ψυχάς γεωργήσαντας, πολλούς επαν-
ώντας ελασει τους καρπούς. Μέχρι της ζ' φέδης τή
πρι των εκ περιτομής αιχμαλιώντων προθεσπίσθη.

ΨΑΛΜΟΣ PKΓ'.

Κατά τή Έβραϊών και τούς ερμηνεύσαντας επαν-
τας, ή προύσα νύν εδής Σολομώντός εστιν (ουκ αι
Άλλαι Άλλων εστιν επιγεγραμμένοι φαλμοι) προφητι-
κός οπ' αυτού λεχθείσα ορηγία εν τή καιν κατασκευάσει·
τών γάρ Ίουδαίων μεγαλοφρονούντων επί τή της
κατασκευής οχυρώ, θείη Πνεύματι συνορών την
εσχάτην ερμηλίαν αυτού, και την ούκ του Κυρίου
μέλλουσαν Έκκλησίαν καθ' ελης οικοδομηθεί της
οικομένης, αντιπαρατιθείς τή παρ' αυτού κατασκευή
τού ναού, εκάινη τα προαίτια και υπαράγαται, την
τότε παρευσίαν ελέγγων ως πρόσκαιρον και μηδέ
πρός βραχύ συνισταμένην άνου θεού φυλακής· ουκ
νύν εις καιρόν ησι των εκ Βαβυλώνος επανώντων,
επουδαίωντων πρι την άνάκτισιν του ναού, και φρο-
νούντων επί τούτω μεγάλη μέν. Ει γάρ φησιν, "Εστ'
δν ο Κύριος φυλάττη, του δε φύλακος άναχωρή-
σαντος, ερημος εστι, ματαίος εσομένης της δε άν-
θρώπων σπουδής· επί μέν του ναού, οικοδόμων ελε-
άγει τον Κύριον· επί δε της πόλεως, ανθρώπους μέν
οικοδόμους, φύλακα δε τον θεόν· χρήσιμον τδ βηθόν
πρός τους της υπερηφανίας λογισμούς.

Οι εσθλοτες άρτων οδύνης.

Θεοδωτων, και ή ε' άρτων ειδώλων εξέδωτων ει-
κώς· τδ γάρ Έβραϊών τδ άσθεϊν εχει, ουκ και
εν έτέροις ειδώλοις ερμηνεύεται· προση εδ τή
πνεύματι Σολομών, ως οι μέλλοντες οικειν τον οπ'
αυτού γινόμενον οίκον, ειδώλοις προσκισονται, θαί-
μοσι λατρεύοντες εν αυτώ· λέγει τοίνυν, μετά την
αναχώρησιν αύθις επί τούτον ελθειν, και τούτο συν-
εχώς εν διαλειμμάτων ποιειν τι γάρ υραλος τον τόπου
τιμην, τολς διά της ειδωλολατρείας μακρύνουσιν έαυ-
τούς του θεού; "Οθεν ο Σύμμαχος εφη· *Μάταιον*
όμην δε εθροον άνιστασθαι εις τδ οικησαι, ή εις
τδ όρησαι.

ΨΑΛΜΟΣ PKΓ'.

Ακολούθως τή πρό ταύτης φέδης ή κλησις των
εθνών διά ταύτης κηρύσσεται (6)· οι γούν φοβούμενοι
τον Κύριον, έτεροι λέγονται είναι παρά τον Ίσραήλ,
και παρά τδ κρείττον εν τή Ίσραήλ τάγμα, λέγω
δε τδ Ιερατικόν· δηλοϊ δε τούτο ο φάσων λόγος· *Οίκος*
Ίσραήλ ήλιωσεν επί Κύριον· και μετά ταύτα·
Οι φοβούμενοι τον Κύριον ήλιωσεν επί Κύριον·
και πάλιν· Κύριος μησθεϊς ήμών εβλόγησεν
ήμας· εβλόγησε τον οίκον Ίσραήλ· εβλόγησε
τον οίκον Άαρών· και μετά ταύτα· Εβλόγησε

τοὺς φοβούμενους τὸν Κύριον. Ἀπολούθως εἶναι πάντες, νοήσαις τοὺς ἐπὶ τῆς παρουσίας φθῆς μακαριζομένους· οὕτω δὲ ἦσαν πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον· κρείττων δὲ ἔστιν, καὶ ἀκωμωδεθηκώς τοὺς φοβούμενους τὸν Κύριον, ὁ ἐν τελείῃ γεγενημένος ἀγάπῃ. Ἐξω γὰρ ἐκβάλλει ἡ τελεία ἀγάπη τὸν φόβον· καὶ οἱ μὲν φοβούμενοι, ἐν πολλαῖς ὁδοῖς περιούσιονται· τάχα δὲ ὁ ἀγαπῶν ἐν μίᾳ, τῷ εἰρημῶτι, Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδός, ἐπ' ἣν καὶ οἱ πολλοὶ ὡσπερ εἰς λιμένα καταναύσιον· καὶ καλῶς εἶπαν· Μανδραῖοι αὐτάρας· πλὴν δούλος, πλὴν δεσπότης, πλὴν τὸ σῶμα ἀνάπυρος, πλὴν ὄσιον, οὐδὲν τούτων καλῶσι τὸν μακαρισμὸν τούτου, ἐν αὐτοῖς ἦσιν· ὁ δὲ παρὰ ἀνθρώποις μακαριζομὸς, ἐπισφαλῆς τε καὶ περιτρεπτός, καὶ λέγει μὴ πλάττομενος, μυρίαὶ δὲ περιστάσεις περιαντιούμενος· ἀλλ' οὐχ ὁ τὸν Θεὸν φοβούμενος τοιοῦτος, ἀλλὰ τῶν κυμάτων τούτων ἀπαραλλαγμένος ἐν γαλήνῃ, κἀθήται καὶ λιμένι, τὴν ἕνωσις δραπετόμενος μακαριζομενος.

Τοὺς πόρους τῶν καρπῶν σου φάγεσαι.

Οἱ λοιποὶ πόρον καρπῶν ἐξέβαιον· ὡς ἐπὶ γεωργῶν δὲ φασὶν ἄπαρ ἐγεώργητος καρπούμενου· καὶ τὸν ἐναλλοῦντα τῇ τῆς θεοσεβείας ὁδῷ, τροφήν αὐτῷ θησαυρίζοντα πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἀναλογοῦσαν οὕς καταβάλετο πόρους· καὶ ἀρετὴ δὲ καὶ πόρος ὁ κατὰ Θεὸν, ἔστι τροφή καὶ χαρὰ τῇ ψυχῇ· τοιοῦτος μὲν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ὁ δὲ ἀγαπῶν, ὡς ἤδη εἶρηκεται τὸν οὐράνιον ἄρτον· κατὰ τὸ, Μανδραῖος δὲ φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ οὐρανῶν.

Ἡ γυνὴ σου ὡς ἀμπέλος εὐθνήουσα.

Καὶ κατὰ τὸ ῥητὸν, ὡς ἀτελεῖ δίδονται ταῦτα φοβούμενῳ τὸν Κύριον, ἀλλ' οὐχὶ τῷ ἀγαπῶντι αὐτὸν ἐξ ἄλλης ψυχῆς καὶ ἐξ ἄλλης τῆς καρτίας καὶ τῆς δυνάμεως· Ὁσθαλίμος γὰρ οὐκ αἶδεν, καὶ τὰ ἐξῆς· τῷ δὲ φοβούμενῳ τὸν Κύριον δίδεται σύζυγος, περὶ ἧς φησι τὸ, *Γυνὴ ἀγαθὴ, μαρὶς ἀγαθῆ· καὶ, Γυναῖκα ἀθροῖσαν εἰς εὐρήσει;* τιμιωτέρα δὲ ἔστι λίθων πολυτελέων ἢ τοιαύτη· οὕτως ἡ πονηρὰ σύζυγος εἴη ἀνὴρ ἐργῆ ἐκ Θεοῦ.

Οἱ υἱοὶ σου ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν.

Ὅτως καὶ υἱοὶ ἐκ Θεοῦ δίδονται τῷ φοβούμενῳ τὸν Κύριον, οὐχ ὅμοιοι τοῖς πολλοῖς υἱοῖς, ἀλλὰ οἱ ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κυκλοῦντα καὶ στεφανοῦντα τὴν ἐράπειαν αὐτοῦ· εἰ δὲ τις μὴ φοβούμενος τὸν Κύριον φησι, πολλὰς ἐν παρουσίᾳ υἱῶν ὑπάργχειν καὶ ἐν εὐθνήῳ γυναικὸς, ἀλλ' ἐρούμεν ὅτι ὁ παρὸν μακαρισμὸς οὐκ ἀπλῶς γυναῖκα καὶ τέκνα ἀπαγγέλλεται, ἀλλ' εἶον αὐτὸ τοῦτο, ἀμπέλω μὲν ἀπαικασμένην γυναῖκα, νεοφύτοις δὲ ἐλαιῶν τέκνα· οὗ τοιαῦτα δὲ τὰ τῶν ἀσθεῶν (7).

⁵⁰ I Joan. iv, 18. ⁵¹ Joan. xiv, 6. ⁵² Luc. xiv, 13.

(7) Pausanias in eod. l. f. 274 : Καὶ υἱοὶ διαφέροντες τῶν ἄλλων δίδονται τῷ φοβούμενῳ τὸν Κύριον, ἀπὸ τοῦ τελείου τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία νεοφυεῖς, καὶ τὰ ἐξῆς· τῆς γὰρ τοιαύτης ἐλαίας τὰ γενήματα ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν εἶναι λέ-

A omnia, castimabitis eos qui presente cantico beati dicuntur. Hi erant nimirum quotquot Dominum timebant. Pulchrior autem est, et Dei ipsos timoratos superans, qui perfecta in charitate versatur. Nam perfecta charitas excludit timorem⁵⁰. Et quidem timorati, multas torunt vias; amans autem vitam fortasse, illam, inquam, de qua dixit, Ego cum via⁵¹, in quam tanquam in portum multas quoque illis designant. Pulchroque dixit: Beati omnes, sive famulus sit, sive dominus, sive etiam corpore mulus, sive alius quisvis; nihil enim huiusmodi hanc impedit beatitudinem, de qua is loquitur. Verum quam nobis attribuat homines beatitudinem, ea fallax est, et volubilis, et verbis tantum conficta, necentis vero adversis casibus obnoxia. At non ita se habet qui Deum timet, sed his sacribus liberatus, in pace portuque sedet, vera fruens beatitudine.

VERB. 2. Labores volarum tuarum (vel fructuum) manducabis.

Ceteri interpretes addiderunt laborem manuum. Nomen tanquam de agricola loquentes, qui de sua agricultura fructum percipit. Designantque laborantem in pietatis via, sibi que cocam cumulantiem ad futuram vitam, que exantillatis laboribus erit consentanea. Nam virtus et propter Deum toleratus labor, cibus gaudiumque animae est. Ita se habet qui timet Dominum. Verumtamen is qui amat, cum iam perfectus, coelestem panem manducat; secundum ea verba: *Beatus qui panem edidit in regio calorum*⁵¹!

VERB. 3. Uxor tua sicut vitis abundans.

Sicut iam diximus, dantur haec imperfecto homini, Dominum timenti, haud ei qui illum tota anima totoque corde ac viribus amat: *Non enim oculus vidit*⁵², et reliqua. Timenti autem Dominum datur uxor, de qua dictum est: *Bona uxor, pars bona*⁵³. Et: *Mulierem fortem quis inveniet*⁵⁴? estimabilior est lapidibus pretiosis quam est eiusmodi. Vicissim mala uxor, ira Dei est.

VERB. 3. Filii tui sicut novellae olearum.

Sic etiam filii dantur timenti Dominum, haud similes plerisque filiorum, sed veluti olearum surculi circumambientes coronantesque mensam patris. Quod si quis dicat illos etiam qui Dominum minime timent, saepe liberis abundare et uxoris secunditate, respondebimus, dici hoc loco beatitudinem haud absolute de uxore et liberis, sed viti comparari uxorem, novellis vero olearum liberos. Atqui ic-priorum familia non est huiusmodi.

⁵⁵ I Cor. ii, 9. ⁵⁶ Eccl. xxvi, 3. ⁵⁷ Prov. xxxi, 10.

γεται· τί οὖν; οὐκ εἶσιν ἄδικοι ἐν εὐθνήῳ γυναικῶν τε καὶ παιδῶν; ἀλλ' οὐκ ἀμπέλω μὲν ἀπαικασμένην ἔχουσ; γυναῖκα, νεοφύτοις δὲ ἐλαιῶν τέκνα. Filii quoque a ceteris direrai dantur timenti Dominum, a perfecto qui ait: Ego quasi olea fructifera, »

282
M582p
t.24

SÆCULUM IV.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSARÆ PALESTINÆ EPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

CURIS VARIORUM, NEMPE :

HENRICI VALESII, FRANCISCI VIGERI, BERNARDI MONTFAUCONII, CARD. ANGELO MAII

EDITA;

COLLEGIT ET DENUO RECOGNOVIT J.-P. MIGNÈ,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS SEXTUS.

VENIUNT SEX VOLUMINA 75 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÈ EDITOREM,
EN VIA DICTA D'ANBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM.
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

458937

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXIV CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPI.

SCRIPTA HERETICA.

Commentariorum in Psalmos supplementum.	Col. 9
Fragmenta in Proverbia.	73
Commentaria in Isaiam.	77
Fragmenta in Daniele.	525
Commentaria in Lucam.	530
Fragmenta in Epistolam ad Hebræos.	605

SCRIPTA DOGMATICA.

De Theophania.	607
De solemnitate paschali.	694
Contra Marcellum.	707
De Ecclesiastica theologia.	827
Opuscula duodecim.	1048

Ex Typis MIGNÉ, an Parisi. Montrouge.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ

ΑΠΟ ΡΙΘ' ΕΩΣ ΡΝ.

EUSEBII PAMPHILI COMMENTARIORUM IN PSALMOS

A CXIX AD CL

RELIQUIÆ SUPERSTITES IN CODICIBUS VATICANIS.

(Ex Bibliotheca nova Patrum cardinalis Angelo Mai, t. IV, p. 67. Ejus præfationem superiori tomo præmisimus.)

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΘ'.

Ῥδὴ τῶν ἀναβαθμῶν.

Οἱ καταπαρόντες ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ καλῶν, ἀναβαίνουσιν ἐπὶ ταῦτα, παρασκευάσαντες εἰς τὴν ἀνάβασιν ἑαυτοῦς· τὴν οὖν παρασκευὴν ἱκανῶς ἐπιδείξας ὁ Ψαλμῶδης διὰ τοῦ πρώτου ψαλμοῦ εἰσάγει τὴν ἀνάβασιν τὴν διὰ τῶν θλίψεων.

Ἐκ τῆς γλώσσης θολλας.

Τουτέστιν ἀπὸ πάσης ψευδοδοξίας καὶ ἀπάτης· εἶται γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ προκοπῆς τυγχάνων ὅπως μηδεὶς αὐτὸν παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ.

Τί δοθεῖ σοι; κ. τ. λ.

Ἐπακούσας ὁ Λόγος τοῦ προσευξαμένου, κατὰ τὸ, Ἐπι λαλοῦντός σου, ἰδοὺ παρέμει, ἀποκρίνεται ^B αὐτῷ καὶ φησὶ· Θάρσει, ὡ ὄντος, εἰδὼς ὅτι προστάτην καὶ ὑπέρμαχον ἔχεις δυνατὸν, ὅπλοις χρώμενον ὅπερ σοῦ κατὰ τῶν σὺν πολεμίων· βέλη τε γὰρ ἠκόνησεν κατ' αὐτῶν, καὶ ἄνθρακας ἠτοίμασεν ἐρημοποιῶς εἰς αὐτοῦς, μετελεύσεται ἐν ταῖς κατ' αὐτῶν τιμωρίαις· τί οὖν πλέον αἰτεῖς δοθῆναι σοι; ἢ τί θελῆς προστιθέσθαι σοι μετὰ τὴν τωσαύτην τοῦ Δυνάτου κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρασκευὴν;

Μετὰ τῶν σκηνομάτων Κηδάρ (4).

Κηδάρ πάγος γενεᾶς δύναται καὶ σκοτασμός· Κατοσκήνωσα οὖν, φησὶ, μετὰ τῶν σκηνομάτων τοῦ σκοτασμοῦ, ὅπερ ἐστὶ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου· καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῇ, φησὶ, πολλὰ πλεονάκεις παρώκησεν.

¹ Isa. LVIII, 9

(1) Recte cod. C. tantummodo sic: Ὁ Εὐσεβίος Κηδάρ ἐρμηνεύεται σκοτασμόν (α τπρ).

PATROL. GR. XXIV.

A

PSALMUS CXIX.

VERS. 1. Canticum graduum.

Qui a Dei bonis exciderunt, ad hæc denuo assurgunt, si ad hujusmodi ascensionem semet comparaverint. Hanc ergo præparationem præ se ferens Psalmista, primo hoc graduum psalmo ascensionem, quæ per tribulationem fit, exponit.

VERS. 2. A lingua dolosa.

Id est ab omni fallaci sententia et deceptione. Oportet enim eum qui initium proficiendi facit, a nemine falsis persuasionibus in errorem abduci.

VERS. 3. Quid detur tibi? etc.

Audito orante Deus, veluti illud, *Adhuc te loquente, ecce adsum*¹, respondet ei, dicitque: Macte animo, o homo; nosti enim validum te protectorem defensorumque habere, armis pro te adversus hostes decertantem: nam sagittas contra ipsos acuit, desolatorios carbones adversus eos paravit, et in-structus supplicis venturus est. Quid ergo insuper tibi dari postulas? vel quidnam tibi addi vellis, post tantum potentis Dei contra impios apparatus?

VERS. 4. Cum tabernaculis Cedar.

Cedar gelu generationis et obscuritatis significat. Habitavi itaque, ait, in tabernaculis obscuritatis, id est in mortali corpore: et anima mea ipsa sæpe, inquit, diuque incola fuit.

PSALMUS CXX.

VERs. 1. *Levavi oculos meus in montes.*

Ab hostili servitute expeditus, atque in ipsa jam via constitutus, quæ ad Dei civitatem ducit, oculos ad montes hæc illac attollit, observans atque vestigans, undenam sibi auxilium sit adfuturum. Porro cunctis mundi partibus ac summitatibus exploratis, nulla in re sensibili rem quesitam comperit. Mente igitur animæque oculis ad auctorem creatorumque rerum omnium confugiens, ibi sistit, alterumque hoc canticum concinit dicens : *Auxilium meum a Domino, qui fecit cælum et terram.*

VERs. 5. *Dominus custodiet te.*

Eum qui semper ad Deum spectat, ipse vigil custodit Deus, ejusque dexteram protegit manum, quia et ille dexteris actibus utitur, et inimicos sua dextera repellit. Certe Deo dilectorum dexterae insidiarum potissimum hostes. Sic itaque dictum fuit : *Et Jesus indutus erat vestibus sordidis, stabatque diabolus a dextris ejus* ². — Præcipue vero Deus a nequitia tuetur, etiamsi forte exteriora nostra seu corpus affligat. Quamobrem et de Jobo mandavit : *Animam ejus tantum serva* ³. Porro anima indiget tutela, cum vita exitus tempus iustat, et cum ad Dei civitatem iter carpit. Quid enim proderit, si quispiam in medio itinere cadens pereat? Itaque neminem ante mortem beatum dicas.

VERs. 6. *Per diem sol non uret te.*

Splendida nubes haud eos sinit uri sole, qui ad Deum pergunt. Parique ratione opem fert, quominus ne a nocturno quidem luminari detrimentum patiantur.

PSALMUS CXXI.

VERs. 1. *Letatus sum in his quæ dicta sunt mihi, etc.*

Dum via proficiscitur ad Deum ducente, cognito ejus termino, gaudio repletur, futurarum rerum nuntio audito. Quare et prædicat, se bonos egregiosque magistros nactum esse, qui sibi ajunt : *In domum Domini ibimus*. Ideoque magis festinat, viam cum gaudio carpens. — Illorum qui Babylone redibant pars major, populus novellus erat in ipsa genitus Babylone. Pauci vero quidam inter eos erant prisci viri, senes admodum, qui Hierosolymis illuc descenderant, et, septuaginta ibi annis transactis, postea cum novo populo revertebantur. Hi autem a novo populo interrogati, quoniam iter tenderent, respondent quodammodo aientes : *In domum Domini ibimus*. Rursus, hoc audito, novus illa populus exhilaratus, denuo sciscitari videtur, undenam illis hæc notitia esset? Hi porro respondent : *Stantes erant pedes nostri in atriiis Jerusalem*; hi nimirum ipsi pedes, qui vobiscum nunc gradiuntur, in atriiis olim steterunt Jerusalem. Quamobrem rei probe comscii, eam vobis nuntiamus : nam et ædificiorum urbis rationem, ejusque typum ac propemodum delineationem, memoria accurate tenemus. Non

² Zach. iii, 5. ³ Job ii, 6.

(2) Duo cold. Σωτήρα.

(2') Ἐβδομηκοντά ἐτι. Sic editi : ut forte legendum sit ἔβδομηκονταετή. Edit.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΚ'.

A

Ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου εἰς τὰ ὄρη.

Ὁ τῆς δουλείας ὑπὸ τοῖς ἔχθροῖς ἀπαλλαγεῖς, καὶ κατ' αὐτὴν ἦδη γεγονώς τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἀνω τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς κἀκαίως εἰς τὰ ὄρη ἐπαίρει, κατανοῶν καὶ πολυπραγμονῶν πόθεν αὐτῷ ἦξει βοήθεια· τὰ μέρη δὲ πάντα τοῦ κόσμου καὶ τὰ ὑψηλὰ περιαθρήσας, ἐν οὐδενὶ τῶν αἰσθητῶν εὐρίσκει τὸ ζητούμενον· ὡρ δὲ καὶ ψυχῆς ὀφθαλμοῖς ἐπὶ τὸν ποιητὴν (2) καὶ δημιουργὸν τῶν ὄλων ἀναδραμῶν, ἐνταῦθα ἴσταται, καὶ τὴν δευτέραν ὄρην ἔξει λέγων· Ἡ βοήθειά μου παρὰ Κυρίου τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Κύριος φυλάξει σε.

Τὸν διαπαντός εἰς τὸν Θεὸν ἀφορῶντα αὐτὸς ὁ ἄσπικτος φυλάττει Θεός, καὶ τούτου τὴν δεξιὰν χεῖρα σκίπτει, ὅτε δεξιάς πράξει χρωμένον, καὶ τοὺς ἔχθροὺς ἐλαύνοντος τῇ αὐτοῦ δεξιᾷ· μάλιστα γὰρ τῇ δεξιᾷ τῶν θεοφιλῶν ἐπιβουλεύειν πειρῶνται οἱ ἔχθροί· οὕτω γοῦν εἰρηται· Καὶ Ἰησοῦς ἦν ἐνδεδυμένος ἱμάτια βυβαρά, καὶ ὁ διάβολος ἐστῆκεν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. — Μάλιστα δὲ Θεὸς ἀπὸ κακίας φυλάττει, κἂν τὰ ἐκτός ἢ τὸ σῶμα λυπῇ· περὶ γοῦν Ἰωδ εἰρη- ἡγγεῖλε· Μόνην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαφύλαξεν· δεῖται δὲ φυλακῆς ἢ ψυχῆ κατὰ τὸν τῆς ἐξόδου τοῦ βίου καιρὸν, καὶ κατὰ τὴν εἰσοδὸν τὴν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν· τί γὰρ ὑψολος εἰ ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ παύσιν τις ἀπώλετο; διὸ μὴ μακαρίσῃς ἀνθρώπον πρὸ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ.

Ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ σιγηκαύσει σε.

Νεφέλη φωταίνῃ οὐκ ἐξ συγκαίσεσθαι ὑπὸ ἡλίου τοὺς κατὰ Θεὸν ὀδεύοντας· καὶ ἀναλογουμένη ταύτης βοήθει εἰς τὸ μὴδὲ ὑπὸ νυκταρινοῦ φωστήρου παθεῖν αὐτούς.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΚΑ'.

Εὐφρανθήσῃ ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, κ. τ. λ.

Τὴν ὁδὸν βαδίζων τὴν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀγούσαν, παιδευόμενος περὶ τοῦ τέλους αὐτῆς, εὐφροσύνης ἐκ' αὐτῇ τῇ τῶν μελλόντων ἀκοῇ πληροῦται· διὸ καὶ ὁμολογεῖ καλῶν καὶ ἀγαθῶν διδασκάλων τυχῶν τῶν εἰρηκότων αὐτῷ· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσώμεθα· καὶ μᾶλλον ἐπαίγεται, τὴν πορείαν μετ' εὐφροσύνης ποιούμενος. — Τῶν ἐπανόντων ἀπὸ Βαβυλῶνος, ὁ μὲν πολὺς νέος ἦν λαὸς ἐν αὐτῇ γεννηθεὶς Βαβυλῶνι· βραχείς δὲ τινες ἐν αὐτοῖς ὑπῆρχον παλαιῶν ἄνδρες καὶ σφόδρα πρεσβύτεροι, οἱ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καταβεθηκότας ἐκεῖ, καὶ παραμειναντες τὸν ἔβδομηκονταετι (2') χρόνον, μεθ' οὗ ὑπέστρεψον ἅμα τῷ νέῳ λαῷ· τούτων τοίνυν ἐρωτωμένων παρὰ τοῦ νέου λαοῦ ὅπου τὴν πορείαν ποιοῖντο, ἀποκρινομένους οἰονὰ καὶ λέγοντας· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσώμεθα. Ἐπὶ δὲ τοιαύτῃ ἀκοῇ τὸν νέον λαὸν εὐφρανθήντα, δεύτερον ἐξετάσαι πόθεν τοῖς λέγουσιν ἡ γνώσις; τοὺς δὲ ἀποκρίνασθαι πρὸς αὐτούς, καὶ εἰπεῖν· Ἐστῶτες ἦσαν ὁ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλήμ· καὶ οἱ πόδες οὗτοι οἱ νῦν ἐνταῦθα ἅμα ὡμὲν βαδίζοντες, ἐστῶτες· ποτε ἐτύγχανον ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλήμ· ὅθεν ἀκριβῶς εἰδότες,

ταύτη θράξ εὐαγγελιζόμεθα, καὶ τὸν τρόπον δὲ τῆς οἰκοδομῆς τῆς πόλεως, καὶ τὸν τύπον αὐτῶν, ὡς ἂν εἶποι τις, καὶ τὸ σχῆμα, ἀκριβῶς φέρομαν διὰ μνήμας· ἦν γὰρ ὡς πόλις οὐ βεσπαραμένη ὡς κάκιστος, οὐδὲ ἀπεσχιμαμένη καὶ διεσπῶσα εἰς μέρη πολλά, ἀλλ' ὅπως ἦν οἰκοδομημένη ὡς ἑκατὼν ἕνα εἶναι οἶκον, διὰ τὴν συνέπειαν καὶ ἁρμονίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκοδομημάτων· διὸ λέλεκται· Ὡς πόλις ἦν ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ· τοιαῦται δὲ εἰσι κατὰ διάνοιαν πᾶσαι αἱ παρὰ Θεοῦ ψυχαί, καὶ οἱ ζῶντες λίθοι ἐπὶ ᾧ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ κατηρτισμένοι.

Ἐκεῖ γὰρ ἀνέθθησαν αἱ σουλαι, σουλαι Κυρίου, μαρτύριον τῷ Ἰσραὴλ, τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματι Κυρίου.

Ἐκεῖ γὰρ θύειν, εὐχεσθαι, πανηγυρίζειν, ἐκλιουσιν· ὡς ἂν μὴ πανταχοῦ πλανώμενοι, πρόσπειν ἔχουσιν ἐξέτους ποιῆσθαι πρὸς εἰκόνα Θεοῦ γὰρ τοῦτο μαρτυρίαν ἐπέλασεν· τῆς γὰρ αὐτοῦ προνοίας τοῦτο μέγιστον τεκμήριον ἦν· καὶ γὰρ ἐκεῖ ὁ νόμος ἀστυνόμενος, διηγήματά τε κατορθωμάτων ἀρχαίων, καὶ σύμβουλον ἐποιοῦντο τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην εὐσεβήτουςαν.

Ἐρωτήσατε δὴ τὰ εἰς εἰρήνην τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἄει γάρ, φησὶ, καὶ πάντοτε μνημονεύοντές σου, ὦ Ἱερουσαλήμ, τὰ περὶ τῆς εἰρήνης διαλεγόμεθα τοῖς ἀδελφοῖς τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς πλησίον ἡμῶν, τουτέστι τῷ νέῳ λαῷ, εἰς πόθον αὐτοῦς ἄγοντας τὸν παρὰ σὲ διὰ τῆς περὶ σοῦ διδασκαλίας· ἀλλὰ καὶ ἡ πόλις ἡμῶν εὐχὴ ἕνεκα τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐγένετο, ζητούντων ἀγαθὰ σοὶ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΒ΄.

Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ἐπιπέτρ οὐρανὸς θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο κατοικεῖν λέγεται ἐν τῷ οὐρανῷ· οὐδεὶς δὲ θησαυρίζων ἐπὶ γῆς, εἴποι ἂν τῷ Θεῷ· Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ· ὅπου γὰρ ὁ θησαυρὸς σου, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία σου· οἱ μὲν οὖν ὀφθαλμοὶ τοῦ ἄφρονος, ἐπ' ἀκρα γῆς, ἢ ἐφ' ὀτιδήποτε οὐ ἐπιθυμαί· ἐμυδλεῖται γὰρ ποτε γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς· οἱ δὲ τοῦ δικαίου, διαπαντὸς πρὸς τὸν Θεόν.

Ἰδοὺ ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν.

Εὐαγγελισθεὶς ὁ νέος παρὰ τῶν πρεσβυτέρων λαὸς διὰ τῆς πρὸ ταύτης φθῆς, οὐκ ἐπ' ἄλλο τι, φησὶν, ἀλκιζέω, ἢ ἐπὶ σὲ τὸν οὐκ ἐν τῇ κάτω Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ κατοικοῦντα· μόνος δὲ τοῦτο λέγειν ἀρμόσται τοῖς ἀπηλλαγμένοις αἰχμαλωσίας, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς διορατικῶν ἐβρωμένοις· ψυχῆς δὲ ὀφθαλμὸς ἄνω μὲν ὀρῶν, ὠφελάζεται· κάτω δὲ, βλάπτεται.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΓ΄.

Ἐν τῷ ἐκπαραστῆναι ἀνθρώπους ἐφ' ἡμᾶς.

Οἱ φησάντες, Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, νῦν ὡς ἐπακουσθέντες εὐχαριστοῦσι Θεῷ· τὰ δὲ παρόντα διδάσκονται λέγειν ὁ διορατικῶς, τὸν Θεὸν ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν· ὅπως γὰρ Ἰσραὴλ ἐπικτικῶν ᾠδῆν τῷ νικοποῦ προσάγων Θεῷ· διδάσκουσι δὲ τοὺς

enim erat urbs hac illac sparsa, et scissa, atque in multas partes secta, sed ita edificata, ut una videretur domus, propter edificiorum ejus coherentiam atque harmoniam. Ideo dictum est: *Ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum.* Hujusmodi sunt, ad sententiam quod attinet, cunctae apud Deum diversantes animae, vivi lapides, quibus vorum Dei templum edificatur, una mente unaque concordia sententia compactum.

οἰκοδομηται ὁ ἀληθινὸς ναὸς τοῦ Θεοῦ, τῷ αὐτῷ νόμῳ.

VERS. 4. *Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israel ad confitendum nomini Domini.*

Illic enim sacrificare, orare, sacros conventus agere jussit Deus; ne late dispersi, occasionem pergendii ad idola nanciscerentur. Dei vero *testimonium* locum illum appellavit, quippe quod erat maximum providentiam illius indicium: namque ibi lex legabatur, et egregia prisca facinora narrabantur, gentisque conventus fiebat quo charitas mutua constringebatur.

VERS. 6. *Regate quae ad pacem sunt Jerusalem.*

Semper enim et omni tempore tui memores, o Jerusalem, de pace tua cum fratribus nostris proximisque loquimur, id est cum populo novo, ut tui desiderium haec narrantes eis excitemus. Sed et preces nostrae omnes ob Dei domum fiebant, quia huic bona omnia a Deo imprecabamur.

PSALMUS CXXII.

VERS. 1. *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo.*

Quia caelum thronus Dei est, idcirco hic in caelo habitare dicitur. Nemo autem qui in terra opes congerit, Deo dicit: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo*: namque, ubi *thesaurus tuus, ibi et cor tuum erit*. Ergo insipientis hominis oculi terrae superficiem spectant, vel aliud quidvis concupitum: nam et mulierem quandoque aspicit, ut eam concupiscat. Justi tamen hominis oculi Deum semper spectant.

VERS. 2. *Eccae sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum.*

Eruditus a senioribus novus populus in superiore psalmo, In nulla, inquit, re spem colloco, nisi in te, qui non inferiorem Jerusalem, sed caelestem incolis. Ab iis autem tantummodo haec dici decet qui servitute sunt expediti, validaque animae visuali vi sunt praediti. Porro animae oculus si sursum spectet, bene illi est; sin deorsum, detrimentum patitur.

PSALMUS CXXIII.

VERS. 2. *Cum exurgerent homines adversum nos.*

Qui dixerant, *Miserere nostri, Domine, miserere nostri*; nunc ceu precibus suis auditis, gratias Deo agunt. Haec autem dicere docetur homo perspicax, qui Deum scilicet praec oculis habet. Sic enim se habet Israel triumphalem hymnum Deo victoriae daturū

Matth. vi, 21. Psal. cxxii, 3.

concinens. Porro ita seniores docent adolescentulos, qui discipulorum instar auscultant. Israeli autem, Dum intra se possidenti, dicere congruit: *Nisi Dominus fuisset in nobis.* Hujusmodi erat sub Moyse Israel, cui dicebatur: *Sile, et audi, Israel. Dominus pro vobis pugnabit, et vos silabitus.*

VERS. 3. *Fortasse vivos deglutissent nos.*

Calamitatis tempus, quamvis sit vehemens, nihilominus torrentis instar breve est.

VERS. 6. *Benedictus Dominus, etc.*

Quem vero laudare hymnisque celebrare oportebat, propterea quod prædæ non fuerimus hominibus qui deglutire nos volebant, nisi Dominum qui apud nos est? Utique illi ad capturam nostram ruentes, ut nos devorarent, consilia sua exsequi haud poterunt. Exasperati enim crudeli animo leones, dentibus suis nos capere avebant; sed tamen scopo suo potiri nequiverunt, haud nos illis tradente Domino: cui etiam benedicimus, qui nos a furentibus hostibus liberavit.

PSALMUS CXXIV.

VERS. 2. *Munes in circuitu ejus.*

Hæc aiunt qui longa emensa via ad materiale Jerusalem reversi sunt, ceu jam in tuto constituti, nec tam loco quam fiducia erga Dominum alacres; quod sane melius est quam urbis Hierusalem incolatus. Præterea ubinam melius se haberet populus? Nam locum quidem circumstare montes hic dicuntur; populi autem, cujus causa etiam locus honoratur, vere Deus est custos, simulque loci, si modo populus dignus fuerit.

VERS. 5. *Abducet Dominus cum operantibus iniquitatem.*

Verbum *abducet* hic significat *tradet*; nempe abducet in immunditiam quam sibi elegerunt, in passionem ignominiam reprobamque mentem, ut agant quæ minime oportet.

PSALMUS CXXV.

VERS. 1. *Cum converteret Dominus captivitatem Sion.*

Apostoli vaticinantur hæc de se dictum iri et de gentibus; deinde res eventuras semini et messi. Certe Davidis tempore nulla captivitas fuit; quamobrem de spiritali fortasse sermo est. Alius dicet hæc propheticè significari futura. Nempe aliquanta captivorum pars Babylone redux, recuperata Jerusalem, de iis qui Babylone remanserant, canticum hoc non sine bona exspectatione Deo extollit. Aiunt ergo nondum suum gaudium esse completum; fore autem, cum universa natio ex hostili regione ad propriam redierit. Hanc nimirum loci sententiam reliqui interpretes sistunt: nam pro, *facti sumus sicut consolati*, concorditer omnes aiunt: *facti sumus quasi somniantes*; non autem vera libertatem nostram visione spectantes. Porro instar veræ perspicuæque visionis erit lætitia nostra, post-

Exod. xiv, 14.

(3) *Ἐπει τοῦτο.* Interpres legisse videtur ἐπὶ τούτῳ, vel ἐπὶ τούτοις, ut et sententia postulat E. BIT.

Α νέους οἱ γεγραφέτες, καὶ οἱ μαθηταὶ ὑπακούουσιν· Ἰσραὴλ δὲ τοῦ ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεόν, τὸ δύνασθαι λέγειν· *Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν.* Τοιοῦτος ἦν ὁ ὑπὸ Μωϋσείως γενόμενος Ἰσραὴλ, ὃ ἐλέγετο· *Σιώπα, καὶ ἄκουε, Ἰσραὴλ· καὶ Κύριος πολεμήσει ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὑμῖς σιγήσεσθε.*

Ἄρα ὧντας ἂν κατέκιοι ἡμῶς.

Καὶ ὁ περιστατικὸς δὲ καιρὸς, εἰ καὶ σφοδρὸς, ἀλλὰ χειμάρρου δίχην ὀλιγοχρόνος.

Ἐύλογητός Κύριος, κ. τ. λ.

Καὶ τίνα εὐλογεῖν καὶ ὑμνεῖν ἔδει ἐπὶ τῷ μὴ ἀλῶναι τοῖς βουλομένοις ζῶντας καταπιεῖν ἡμᾶς ἀνθρώποις, ἢ τὸν Κύριον τὸν ὄντα ἐν ἡμῖν; Οἱ ἐπὶ τὸ θηρεύσαι ἡμᾶς ὀρμήσαντες, ἵνα καταφάγωσιν ἡμᾶς, οὐ δεδύνηται ὡς ἔσταντες διαθεῖναι· ἐξηγρωμένους γὰρ οἱ ὠμόθυμοι λέοντες τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῶν θηρεύσαι ἡμᾶς ἐγλίχοντο· ἀλλ' οὐκ ἀπέτυχον τοῦ σπουδαζομένου, μὴ δόντος ἡμᾶς τοῦ Κυρίου· ὃν καὶ εὐλογοῦμεν βυσάμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῶν φονικῶν καθ' ἡμῶν διατεθέντων.

ΨΑΛΜΟΣ PKA'.

Ὅρη κύκλω αὐτῆς.

Ταῦτά φασιν οἱ μετὰ τὴν μακρὰν ἐπανεληθόντες ὀδοποροῖαν ἐπὶ τὴν αἰσθητὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς ἤδη λοιπὸν ἐν ἀσφαλείᾳ γενόμενοι, οὐ τῷ τόπῳ, τῇ δὲ πεποιθῆσαι τοῦ Κυρίου θαρβύοντες· ὃ δὴ κρείττον τοῦ κατοικεῖν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐπὶ αὐτοῦ (3) τοῦ κρείττων ἦν ὁ λαός; τοῦ μὲν τόπου ὕψη λέγεται κύκλω· τοῦ δὲ λαοῦ, δι' ὃν καὶ ὁ τόπος τετίμηται, ὄντως ὁ Θεός, ὁ καὶ τὸν τόπον φυλάττων, ὅτι ἄξιός ἐστι λαός.

Ἀπάξει Κύριος μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν.

Τὸ ἀπάξει, τὸ παραδώσει· δηλοῖ· εἰς τὴν ἀκαθαρσίαν ἦν εἴλοντο, εἰς πάθη τε ἀτιμίας καὶ ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.

ΨΑΛΜΟΣ PKE'.

Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών.

Οἱ ἀπόστολοι ταῦτα προφητεύονται λέγειν περὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀποφανείσθαι περὶ σπόρου καὶ θερισμοῦ· κατὰ τοὺς τοῦ Δαβὶδ χρόνους οὐκ ἦν ἡ αἰχμαλωσία· τάχα οὖν περὶ τῆς νοητῆς ταῦτά φησιν· ἐρεῖ δὲ ἄλλος, ὅτι προφητικῶς τὸ μέλλον δηλοῦται (3'). — Μέρος τι τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανεληθὸν ἀπὸ τῆς Βαβυλώνας, καὶ ἀπολαθὸν τὴν Ἱερουσαλήμ, περὶ τῶν ἀπομεινάντων ἐν Βαβυλώνῃ τὴν προκειμένην φῶδην ἐπ' ἀγαθαῖς προσδοκίαις ἀναπέμπει· φασὶ δὲ, ὅτι οὕτω μὲν τελείως τὰ τῆς ἡμετέρας χαρᾶς πεπληρωται· ἔσται δὲ τοῦτο ὅτε τὸ πᾶν ἔθνος ἀπὸ τῆς πολεμίας ἐπὶ τὴν οἰκίαν γῆν ἐπανελεθῇ· ταύτην δὲ τὴν διάνοιαν παρλοτησὶν ἢ τῶν λοιπῶν ἐρμηνεῖα· ἀντὶ γὰρ τοῦ, ἐγενήθημεν ὡς παρακεκλημένοι, συμφώνως οἱ πάντες φασὶν, ἐγενήθημεν ὡς ἐντινιαζόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἡ ἐλευθε-

(3') Nonnullis Patribus, qui gradualium quoque psalmsorum auctorem Davidem existimaverunt, nunc addatur Eusebius.

ρίαν ἡμῶν φανταζόμενοι· ἔσται δὲ ἕκαστος καὶ ἄναρ-
της ἡμῶν ἢ χαρὰ, ἵπαιδὲν καὶ οἱ λοιποὶ ἡμῶν ἀδελφοὶ
ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανέβησαν· ἐφ' ᾧ καὶ τὰ
ἔθνη μακαριοῦσιν ἡμᾶς, ὡς ἴδια μέλη κομισαμένους·
ἐν γὰρ τὸ σῶμα τῶν σωζομένων.

Τότε ἐκλήσθη χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν.

Τοὺς λέγοντας (4) τὰ θεῖα ἐφ' οἷς καρπὸς πνεύ-
ματος, χαρὰ τοῖς ἀκούουσιν τὸ μὲν στόμα γίνεται
καὶ ἐπληρώθη χαρᾶς, ἢ δὲ γλῶσσα ἀγαλλιάσεως,
ἐφ' ᾧ ὢν βεῖ χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις· τούτων δὲ γινομέ-
νων, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διδασκόμενοι λέγουσιν· Ἐμε-
γάλυνε Κύριος τὸ πρῆξαι μετ' αὐτῶν· καὶ περὶ
ἐκείτων δὲ φασιν εὐχαριστοῦντας· Ἐμεγάλυνε Κύριος
τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν· ἐγενήθημεν εὐφραϊνόμενοι.

Ἐπὶ μὲν τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκαθίσταμεν καὶ
ἐκλαύσαμεν· ἐν δὲ τῷ ἐπιστρέψαι τὸν Κύριον τὴν
αἰχμαλωσίαν, ἐκλήσθη χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν (5)
Ἐκείν ποιήσωμεν τῷ στόματι φυλακὴν· καὶ τὸ,
Στόμα δικαίου μαλετῶ σοφίας· καὶ τὸ, Ἄνοιγε
σὸν στόμα, λέγει Θεός· καὶ ὅμοια· Τὸ στόμα
ἡμῶν ἀνέφηγε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι· τότε ἀληθεύον-
τας φήσομεν· Τότε ἐκλήσθη χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν.
Καὶ μετ' ἄλλα· Ἐπὶ δὲ φυλάξωμεν τὰς ὁδοὺς τοῦ
μη ἁμαρτάνειν, τότε πληρωθήσεται ἡ γλῶσσα ἡμῶν
ἀγαλλιάσεως· ἐκλήσθη δὲ χαρὰς καὶ τὸ Φιλιππου
στόμα, ὅτε ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος
ἀπὸ τοῦ, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, εὐηγγε-
λίστατο τὸν Ἰησοῦν τῷ εὐνούχῳ Αἰθίοπι.

Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν.

Ἄνωτέρω μὲν ὡς ἦδη ἐπιστροφῆς ἀπὸ τῆς αἰχμα-
λωσίας γινομένης, εἰρηγεται οἱ δύο στίχοι· νῦν δὲ
ὡς ἔτι ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὢν, ταῦτά φησιν ὁ Προφήτης,
τὸ μὲν πρότερον προφητεῶν, οἶμαι, περὶ τῶν ἀποστό-
λων, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ προσώπου λέγων τῶν ἐθνῶν·
τῶν γὰρ ἐν ταῖς ἔθνεσιν ἔστιν τὰ ἀπὸ τοῦ, Ἐμεγάλυνε
Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν, ἕως τοῦ, ὡς χει-
μῆδρος ἐν τῷ νότῳ.

Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν.

Ἀπολούθως καὶ ταῦτα προσέθησαν τοῖς πρώτοις·
οὐ γὰρ ἀναίσθητοῦντες, φησὶ, τῆς εἰς ἡμᾶς ἦδη γενο-
μένης εὐεργεσίας, ταῦτά φασιν, ἀλλ' ὁμολογοῦντες,
ὅτι μεγάλη μὲν ἐποίησε μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, καὶ ἦδη
γεγῆναμεν ἐν εὐφροσύνῃ· οὕτω δὲ ἔχοντες, ὅμως
ὑπὲρ τῶν καταλοίπων μελῶν ἡμῶν δεόμεθα καὶ ἐκα-
τεῖομεν λέγοντες· Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμα-
λωσίαν ἡμῶν ὡς χειμῆδρος ἐν τῷ νότῳ· ἀτοπον
γὰρ τοὺς μὲν τῆς θέλας γνώσεως ἕστερημένους, τὴν
εἰς ἡμᾶς γεγεννημένην φιλανθρωπίαν θαυμάζειν,
ἡμᾶς δὲ τοὺς τῆς εὐσεβείας τετυγχηκότας, ἀχαριστίαν
ἴσασθαι.

Οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσι, κ. τ. λ.

Ἐπὶ τῶν δάκρυσι μακαριζομένων· ἐν ἀγαλλιάσει δὲ
θερίζει ζωὴν αἰώνιον, ὁ τυγγάνων ἦδη τοῦ γελαῖν τῷ
πνεύματι. — Τοῖς περὶ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων αἰτή-
σασαι τὸ θεῖον ἀποκρίνεται τὸ, Μακάριοι οἱ κλαίοντες

⁷ P. al. cxxvii, 4. ⁸ Psal. cxxv, 2. ⁹ Psal. cxxviii, 2. ¹⁰ Psal. xxxvi, 30. ¹¹ Psal. lxxx, 11.
¹² III Cor. vi, 11. ¹³ Isa. liii, 7. ¹⁴ Act. viii, 55.

(4) Ita codd.

A quam reliqui quoque fratres nostri a captivitate
fuerint reversi. Quam rem gentes quoque nobis
gratulabuntur, ceu qui membra nostra recupera-
verimus. Unum quippe salvatorum hominum cor-
pus est.

Vers. 2. Tunc repletum est gaudio os nostrum.

Eorum, qui divina eloquantur, in quibus spiritus
fructus est, gaudium audientibus creat os jucundi-
tate redundans, et lingua diffusit exultatione. Quæ
cum fieri gentes cognoscunt, alunt: Magnificavit
Dominus facere cum eis. Imo et de se ipsis cum
gratiarum actione dicunt: Magnificavit Dominus
facere nobiscum; ideoque lætati sumus. Et super
flumina quidem Babylonis (Judæi inquirunt) ædificamus
ac stetitimus⁷; cum autem Deus captivos revocavit,

*B repletum est gaudio os nostrum*⁸. Similes porro lo-
cutiones sunt: Cum ponemus ori custodiam⁹; et,
*Os justi meditatatur sapientiam*¹⁰; et, *Aperi os tuum,
dicit Dominus*¹¹; aliaque hujusmodi: veluti, *Os noc-
strum patet ad vos, Corinthii*¹². Tum vero dicemus:
Tunc repletum est gaudio os nostrum. Et paucis in-
terjectis: Cum custodierimus vias nostras, ne forte
peccemus, tunc lingua nostra replebitur exulta-
tione. Gaudio quoque Philippi os redundavit, cum
illud aperiens, incipiensque a verbis illis, *Tanquam
ovis ad occisionem ductus est*¹³, Jesu: eunucho
Æthiopi evangelizavit¹⁴.

Vers. 3. Magnificavit Dominus facere nobiscum.

Superius ceu post reditum a captivitate, dicti
fuere duo versiculi. Nunc tanquam adhuc in ca-
ptivitate detentus, hæc ait Propheta; antea quidem
de apostolis, ut puto, vaticinans, deinde vero ex
ethnicorum persona loquens. Namque ethnicorum
sunt verba, a *Magnificavit Dominus facere nobiscum*,
usque ad, *sicut torrens in austro*.

Vers. 4. Convertite, Domine, captivitatem nostram.

Consentanea præcedentibus hæc subjungunt. Haud
equidem collati nobis beneficii immemores hæc di-
cimus, sed grandia nobiscum fecisse Deum faten-
tes, gaudio efferimur. Nihil tamen minus pro re-
liquis (membris nostris oramus, supplicesque di-
cimus: *Convertite, Domine, captivitatem nostram, sic-
ut torrens in austro*. Absurdum enim foret, si dum
ethnici divinæ notitiæ ignari, clementiam in nos
collatam admirantur, nos veram religionem sor-
titi, ingrati animi morbo laboraremus.

Vers. 5. Qui seminant in lacrymis, etc.

Qui seminat in lacrymis, secundum spiritum se-
minat illorum qui ob lacrymas beati dicuntur; cum
exultatione autem vitam æternam metit; quippe qui,
ut spiritu rideat, jam consecutus est. — His qui
pro reliquis captivis orant, Deus respondet effuso

(5) Decet aliquid.

illo : *Beati qui lugent, quis ridebunt* ¹⁴. Quod si li-
faciant qui Babylone adhuc sunt, bonam spem lu-
gendo serentes, gaudium metent; lacrymis quas
fuderunt amorem inolepti, et reditus gaudium re-
cepturi. Et si quidem germen aliquod veræ pieta-
tis servaverit, animas suas veluti excolentes,
melum in reditu fructum percipient. Usque ad
hoc septimum canticum, de captivis Judæis vati-
cina fuerunt.

PSALMUS CXXVI.

Secundum Hebraicam editionem omnesque in-
terpretes, præsens canticum Salomonis est (sicuti
alii aliis inseribuntur auctoribus psalmi), quod di-
ctum fuit eo tempore quo templum ædificavit. Nam
cum Judæi ob ejus ædificii molem valde superbi-
rent, ipse divino Spiritu prævidens supremam il-
lius desolationem, necnon futuram Ecclesiam quæ
a Domino toto orbe terrarum ædificanda erat, fa-
cta cum extracto templo comparatione, illam præ-
fert magister admiratur, rem præsentem vitupe-
rans seu temporalem, neque vel paulisper absque
Dei custodia duraturam. Quæ nunc opportune ce-
cinit Judæis Babylone regressis, et restituendi tem-
pli studio, atque ob eam rem fastu elatis. At
ergo : *Si tamen Dominus custodierit*; nam custode
recedente, desertum fiet, et quævis hominum so-
licitas vana erit. Et templi quidem auctororem
dicit Dominum; urbis autem ædificatores homi-
nes, sed Deum custodem. Utile hoc dictum adver-
sus superbiam cogitationes.

Vers. 2. *Qui manducatis panem doloris.*

Theodotio et quinta editio, *panem idolorum*, scri-
pserunt. Et merito, namque Hebraicæ textus ha-
bet, *irreligiose agere*, quomodo aliis etiam in locis
idolorum interpretatum videmus. Prævidet autem in
spiritu Salomon fore ut qui templum a se condi-
tum incolent, idola studeant, demones intra il-
lus colentes. At ergo se post abcessum, illuc
denuo reditorum, atque id ex intervallo semper
facturum. Quid enim prodest locum honorari ab
iis, qui ob idololatriam procul se Deo remouent?
Utile Symmachus dixit : *Vanum est vobis molati-
nos surgere ad habitandum, vel ad hymnos di-
cendas.*

PSALMUS CXXVII.

Consentaneus superiori cantico vocatio gentium
in præsentem prædicatur. Qui ergo timent Dominum,
diversi esse dicuntur ab Israele, et a nobiliore
apud Israel ordines, id est sacerdotali. Demon-
strant id verba illa : *Israelis domus speravit in
Domino* ¹⁵. Et postea : *Timentes Dominum spera-
verunt in eo* ¹⁶. Et rursus : *Dominus nostri memor,
benedixit nobis. Benedixit domui Israelis, benedixit
domui Aaronis* ¹⁷. Et mox : *Benedixit timentibus
Dominum* ¹⁸. Ex norma igitur prædictarum dictio-

¹⁴ Luc. vi, 21. ¹⁵ Psal. cxiii, 9. ¹⁶ ibid. 41. ¹⁷ ibid. 42. ¹⁸ ibid. 43.

(6) ΑΙ. προθεσπίζεται.

Α δει αυτοι γελῶσονται· ὅτι αἱ ποιήσουσιν οἱ ἐν Βα-
βυλῶνι, ἀγαθὰς ἐλπίδας δι' ὧν κλαίουσιν σπείροντες,
θεριοῦσιν ἀγαλλασιν· ἀντὶ θαυρίων ὅτι αἱ ἔσχον
ἀγαπῶμεναι, θεζόμενοι τὴν τῆς ἐπανόστου χερῶν· καὶ
αἱ τότε βραχὺ τι σπέρμα θεοσεβείας ἐφύλαττον, ἀλλὰ
τὰς αὐτῶν ἐκεί ψυχὰς γεωργήσαντες, πολλοὺς ἐπαν-
όντας εἰσεῖσι τοὺς καρπούς. Μᾶλλον τῆς ζ' φῆθις τὰ
πρὸς τὸν ἐκ περιτομῆς αἰχμαλιωτῶν προθεσπίσθη.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΖ.

Κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν καὶ τοὺς ἐρμηνεύσαντας ἔπαν-
τας, ἡ προῦσα νῦν ὡδὴ Σολομώντις ἐστὶν (ὡς παρ
ἄλλοι ἄλλων εἰσὶν ἐπιγεγραμμένοι ψαλμοὶ) προφητι-
κῶς ὑπ' αὐτοῦ λεχθεῖσα ὁπνημία τὸν ναὸν κατασκευάζει·
τῶν γὰρ Ἰουδαίων μεγαλοφρονούντων ἐπὶ τῷ τῆς
κατασκευῆς ὄχρῳ, θείῳ Πνεύματι συνορῶν τὴν
ἐσχάτην ἐρμηλίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου
μῆλλουσαν Ἐκκλησίαν καθ' ἑλπίδος οἰκοδομεῖσθαι τῆς
οἰκουμένης, ἀντιπαρταθείς τῇ παρ' αὐτοῦ κατασκευῇ
τοῦ ναοῦ, ἐκείνην τε προαρίνει καὶ ὑπερέργαται, τὴν
τότε παρούσαν ἀλέγγω ὡς πρόσκαιρον καὶ μηδὲ
πρὸς βραχὺ συνισταμένην ἀνευ Θεοῦ φύλακῆς· ὅτι
νῦν εἰς καιρὸν ἦσεν τῶν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανόντων,
ἐσκευασμένων πρὸς τὴν ἀνάκτισιν τοῦ ναοῦ, καὶ φρο-
νούτων ἐπὶ τούτῳ μὲν. Εἰ γὰρ φησὶν, Ἔστ'
ὁ δὲ Κύριος φύλακτῆρ, τοῦ δὲ φύλακος ἀνεχώρη-
σαντος, ἔρημος ἐστὶν, ματαίως οἰομένης τῆς δὲ ἀν-
θρώπων σπουδῆς· ἐπὶ μὲν τοῦ ναοῦ, οἰκοδομῶν ελε-
άγει τὸν Κύριον· ἐπὶ δὲ τῆς πόλεως, ἀνθρώπους μὲν
οἰκοδόμους, φύλακα δὲ τὸν Θεόν· χρήσιμον τὸ βῆθον
πρὸς τοὺς τῆς ὑπερηφανίας λογισμοῦς.

Οἱ ἐσθλοὶ τῆς ἀρετῆς ὁδόντες.

Θεοδοσίον, καὶ ἡ ε' ἀρετῶν εἰδῶλων ἐξέδωκεν εἰ-
κότως· τὸ γὰρ Ἑβραϊκὸν τὸ ἀποθεῖν ἔχει, ὅτι καὶ
ἐν ἑτέροις εἰδῶλοις ἐρμηνεύεται· προορᾷ δὲ τῷ
πνεύματι Σολομών, ὡς οἱ μῆλλοντες οἰκίει τὸν ὄν'
αὐτοῦ γινόμενον οἶκον, εἰδῶλοις προσκαιοῦνται, θαί-
μοσι λατρεύοντες ἐν αὐτῷ· λέγει τοίνυν, μετὰ τῆς
ἀναχώρησιν αὐθις ἐπὶ τούτῳ ἀλθεῖν, καὶ τούτο συν-
εχῶς ἐκ διαλειμμάτων ποιῆν τι γὰρ ὑψαλός τὸν τόπον
τιμῆν, τοὺς δὲ τῆς εἰδωλολατρίας μακρόνουςιν αὐ-
τοῦς τοῦ Θεοῦ; Ὅθεν ὁ Σύμμαχος ἔφη· *Ματαίως
ὄμνι ἐξ ὁδοῦ ἀνίστασθαι εἰς τὸ οἰκῆσαι, ἢ εἰς
τὸ ὁρῆσαι.*

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΖ.

Ἀκολουθῶς τῇ πρὸς ταύτης φῆθι ἡ κλησις τῶν
ἐθνῶν διὰ ταύτης κηρύσσεται (6)· οἱ γοῦν φοβούμενοι
τὸν Κύριον, ἕτεροι λέγονται εἶναι παρὰ τὸν Ἰσραὴλ,
καὶ παρὰ τὸ κράττον ἐν τῷ Ἰσραὴλ τάγμα, λέγω
δὲ τὸ Ἰσραηλῶν· δηλοῖ δὲ τοῦτο ὁ φάσκων λόγος· *Ὀἶκος
Ἰσραὴλ ἤλιπισεν ἐπὶ Κύριον· καὶ μετὰ ταῦτα·
Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἤλιπισαν ἐπὶ Κύριον·
καὶ πάλιν· Κύριος μνησθεὶς ἡμῶν εὐλόγησεν
ἡμᾶς· εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἰσραὴλ· εὐλόγησε
τὸν οἶκον Ἀαρῶν· καὶ μετὰ ταῦτα· Εὐλόγησε*

τοὺς φοβούμενους τὸν Κύριον. Ἀκαλοῦθος εἶναι
 ποῖται; νοήσεις τοὺς ἐπὶ τῆς παρουσίας ἐξῆς μακα-
 ριζομένους· οὗτοι δὲ ἦσαν πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν
 Κύριον· κρείττων δὲ ἔστιν, καὶ ἐπιανεθεθῆναι τοὺς
 φοβούμενους τὸν Κύριον, ὃ ἐν τελείᾳ γεγενημένος
 ἀγάπῃ· Ἔξω γὰρ ἐκβάλλει ἡ τελεία ἀγάπη τὸν
 φόβον· καὶ οἱ μὲν φοβούμενοι, ἐν πολλαῖς ὁδοῖς πη-
 ρισοῦνται· τάχα δὲ ὁ ἀγαπῶν ἐν μίᾳ, τῷ αἰρησῆτι,
 Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, ἐπ' ἣν καὶ οἱ πολλοὶ ἔστησαν εἰς
 λιμένα πατανῶσιν· καὶ καλῶς εἶπεν· Μακάριοι οὐραν-
 οῦ· κἢ δούλος, κἢ δεσπότης, κἢ τὸ σῶμα ἀνά-
 πνος, κἢν δεῖσιον, οὐδὲν τούτων καλύει τὸν μακα-
 ρισμὸν τούτων, ἐν αὐτοῖς φησιν· ὃ δὲ παρὰ ἀνθρώποις·
 μακαριστὴς, ἐπισφαλὴς τε καὶ περιτρεπτός, καὶ λόγῳ
 μόνῳ κλαττόμενος, μυρίαὶ δὲ περιστάσεις περιαν-
 τισόμενος· ἀλλ' οὐχ ὁ τὸν Θεὸν φοβούμενος τοιοῦτος,
 ἀλλ' τῶν κυριῶτων τούτων ἀπηλλαγμένος ἐν γαλήνῃ,
 κἀθήται καὶ λιμῆνι, τὴν ἔνταξ δραπετόμενος μακαρι-
 οῦται.

Τοὺς πόρους τῶν καρπῶν σου φάγεται.

Οἱ λοιποὶ πόροι καρπῶν ἐξέβλεσκον· ὡς ἐπὶ γεω-
 γού δὲ φασιν ἔπειρ ἠγεώρηται καρποῦμένου· καὶ τὸν
 ἐναλλοῦντα τῇ τῆς θεοσεβείας ἐξῆς, τροφήν αὐτοῦ
 θεομαρτυροῦντα πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἀναλογεῖσθαι
 εἰς καταβάλατο πόρους· καὶ ἀρετὴ δὲ καὶ πόρος ὁ κατὰ
 Θεοῦ, ἔστι τροφή καὶ χαρὰ τῇ ψυχῇ· τοιοῦτος μὲν
 ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ὃ δὲ ἀγαπῶν, ὡς ἔφη ἰ-
 λίας φάγεται τὸν οὐράνιον ἄρτον· κατὰ τὸ, *Μακά-
 ριος ὁς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ οὐρανῶν.*

Ἡ γυνὴ σου ὡς ἀμπέλως εὐθηνούσα.

Καὶ κατὰ τὸ ῥητόν, ὡς ἀτελεῖ δίδονται ταῦτα φο-
 βούμενος τὸν Κύριον, ἀλλ' οὐχὶ τῷ ἀγαπῶντι αὐτόν
 ἐξ ἄλλης ψυχῆς καὶ ἐξ ἄλλης τῆς καρδίας καὶ τῆς δυ-
 νάμεως· Ὑπερβαλμὸς γὰρ οὐκ εἶδον, καὶ τὰ ἐξῆς·
 τῷ δὲ φοβούμενῳ τὸν Κύριον δίδεται σύζυγος, παρὶ ἧς
 γρὶ τὸ, *Γυνὴ ἀγαθὴ, μωρὸς ἀγαθὴ· καὶ, Γυναῖκα
 ἀθροῦσαν εἰς εὐρήσει;* τιμιωτέρα δὲ ἔστι λίθων πο-
 λυτελῶν ἢ τοιαύτη· οὕτως ἡ ποιητὰ σύζυγος εἴη ἂν
 ἐργὴ ἐκ Θεοῦ.

Οἱ υἱοὶ σου ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν.

Ὅτως καὶ υἱοὶ ἐκ Θεοῦ δίδονται τῷ φοβούμενῳ τὸν
 Κύριον, οὐχ ὅμοιοι τοῖς πολλοῖς υἱοῖς, ἀλλὰ οἱ ὡς νεό-
 φυτα ἐλαιῶν κυκλοῦντα καὶ στεφανοῦντα τὴν τράπεζ-
 ῶν αὐτοῦ· εἰ δὲ τις μὴ φοβούμενος τὸν Κύριον φη-
 σι, πολλὰς ἐν παρουσίᾳ υἱῶν ὑπάρχειν καὶ ἐν εὐ-
 θηνίᾳ γυναικός, ἀλλ' ἔροῦμεν ὅτι ὁ παρὸν μακαρι-
 στὸς οὐχ ἀπλῶς γυναικα καὶ τέκνα ἐπαγγέλλεται, ἀλλ'
 ἕως αὐτὸ τοῦτο, ἀμπέλων μὲν ἀπεικασμένην γυναικα,
 νεοφύτους δὲ ἐλαιῶν τέκνα· οὐ τοιαῦτα δὲ τὰ τῶν ἀ-
 σέβων (7).

¹⁰ I Joan. iv, 18. ¹¹ Joan. xiv, 6. ¹² Luc. xiv, 15.

(7) Paulo aliter in encl. E. f. 271: Καὶ υἱοὶ δια-
 φέροντες τῶν ἄλλων δίδονται τῷ φοβούμενῳ τὸν Κύ-
 ριον, ἀπὸ τοῦ τελείου τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ
 ἐλαια πατάσπρος, καὶ τὰ ἐξῆς· τῆς γὰρ τοιαύτης
 ἐλαίας τὰ γνήματα ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν εἶναι λέ-

antur, et timoribus eos qui praesente cantico beati di-
 cuntur. Ni orant nimirum quotquot Dominum ti-
 mebant. Putier autem est, et Dei ipsos timoratos
 superans, qui perfecta in charitate versatur. Nam
 perfecta charitas excludit timorem¹⁰. Et quidem ti-
 morati, multas torunt vias; amans autem unam
 fortasse, illam, inquam, de qua dixit, *Ego sum
 via*¹¹, in quam tanquam in portum multos quoque
 illos deducunt. Pulchroque dixit: *Beati omnes*, sive
 famulus sit, sive dominus, sive etiam corpore im-
 miles, sive alias quavis; nihil enim huiusmodi hanc
 impedit beatitudinem, de qua is loquitur. Verum
 quam nobis attribuit homines beatitudinem, ea
 fallax est, et volubilis, et verbis tantum conficta,
 scelestis vero adversis casibus obnoxia. At non
 ita se habet qui Deum timet, sed his suctibus li-
 beratus, in pace portumque sedet, vera fruens bea-
 titate.

Vers. 2. Labores volarum tuarum (vel fructuum) manducabis.

Ceteri interpretes considerunt laborem manuum.
 Nonne tanquam de agricola loquentes, qui de sua
 agricultura fructum percipit. Designantque labo-
 rantem in pietatis via, sibi que eam cumulantiem
 ad sateram vitam, quae exantlatis laboribus erit
 consentanea. Nam virtus et propter Deum tolera-
 tus labor, cibus gaudiumque animae est. Ita se ha-
 bet qui timet Dominum. Verumtamen is qui amat,
 cum iam perfectus, celestem panem manducat;
 secundum ea verba: *Beatus qui panem edit in re-
 gno colorum*¹²!

Vers. 3. Uxor tua sicut vitis abundans.

Sicut iam diximus, dantur hae imperfecto ho-
 mini, Dominum timenti, haud ei qui illum tota
 anima totoque corde ac viribus amat: *Non enim
 oculus vidit*¹³, et reliqua. Timenti autem Dominum
 datur uxor, de qua dictum est: *Bona uxor, pars
 bona*¹⁴. Et: *Mulierem fortem quis inveniat*¹⁵? esti-
 mabilior est lapidibus pretiosis quae est ejusmodi.
 Vicissima mala uxor, ira Dei est.

Vers. 3. Filii tui sicut novellae olearum.

Sic etiam filii dantur timenti Dominum, haud
 similes plerisque filiorum, sed veluti olearum sur-
 culi circumstantes coronantesque mensam patris.
 Quod si quis dicat illos etiam qui Dominum minime
 timent, saepe liberis abundare et uxoris fecundita-
 tate; respondebimus, dici hoc loco beatitudinem
 haud absolute de uxore et liberis, sed viti comparari
 uxorem, novellis vero olearum liberos. Atqui in-
 priorum familia non est huiusmodi.

¹⁰ I Cor. ii, 9. ¹¹ Eccli. xvi, 3. ¹² Prov. xxii, 10.

γεται· τί οὖν; οὐκ εἰσὶν ἄδικοι ἐν εὐθηνίᾳ γυναικῶν
 καὶ παιδῶν; ἀλλ' οὐκ ἀμπέλων μὲν ἀπεικασμέ-
 νην ἔχουσι; γυναικα, νεοφύτους δὲ ἐλαιῶν τέκνα. *Filii
 quoque a ceteris dirersi dantur timenti Dominum,
 a perfecto qui ait: Ego quasi olea fructifera,*

PSALMUS CXXVIII.

VERS. 4. *Dominus justus concidit cervices peccatorum.*

Cuncti enim improbi persecutores male peribunt. — Cædit cervicem justus Dominus, quam levi jugo noluerunt subjicere. Pio autem sine hoc dicit, ut illi subjecto nequitiae studio et impetu, subjiciantur Domino, cui omnia nuda et distincta sunt. Pro concidit autem, Aquilas, præcidit laqueos impiorum; Synmachus, præcidit laqueos prævaricatorum; quinta demum editio, *clavos improborum* ediderunt: quibus verbis significantur subornati ab implis ut justo insidentur homines. Prædicunt item hæ locutiones supremum finem, mortesque eorum qui per tempora Ecclesiam Dei ejusque populum persequi voluerint.

PSALMUS CXXIX.

De Christi populo dici non potest: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* 22. Non enim est ut prior populus, sed ex intimo corde clamat, utpote illius Spiritus compos, qui, ut ait Paulus, *omnia scrutatur, etiam profunda Dei* 23. Hic sane laudativum sensum habet de more vox *profundum*; velut illud: *O profunditas divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei* 24! Atque Ezechieli etiam dicit Deus: *Non ad populum profundi labii et gravis linguæ ego te mitto* 25. Sed profundæ mentis populus, qui præcedentem quoque odam recitavit, ex ipso pectore gemitibus ineloquacibus orans, clamat ad Deum, non autem labiis: sicuti C ne Moyses quidem, cui silenti licet dictum fuit: *Quid clamas ad me* 26? Præsens vero oratio est postulantis ea quæ oportet, seque alacriter ad postulata comparantis. Apprime vero testatus est in præcedente quoque oda: *Sæpe oppugnaverunt me, nec tamen mihi prævaluerunt.* Isti etiam dicent: *Propter nomen tuum sustinui te, Domine. Aures intendentes dictum est, quasi sollis Dei vis sit acustica et visualis. Clamorem denique non vocis intentionem dicit, sed mentis affectum.*

VERS. 3. *Si iniquitates observaveris, Domine.*

Quoniam haud omnes dicere queunt in Ecclesia: *Sæpe oppugnaverunt me, nec tamen mihi prævaluerunt* 26, de infirmioribus præsentem locutionem profert, qui persecutiones non tolerant. Nisi forte D qui psalmum recitat, de peccatis suis ante vocationem hæc dicit.

VERS. 7. *Copiosa apud eum redemptio.*

Pretiosam enim sanguinem suum pro nobis redemptionem dedit, factus Dei Agnus. Hic peccata nostra gestat, et pro nobis dolet. *Operatus est autem redemptionem populo suo, ut ait Zacharias* 21; atque ut sancta Virgo, *Israellem suscepit* 22.

22 Matth. xv, 8. 23 I Cor. ii, 10. 24 Rom. xi, 33. 25 Ezech. iii, 5. 26 Exod. xiv, 15. 27 Psal. cxxviii, 1, 2. 28 Luc. i, 68. 29 ibid. 54. et reliqua. Nam hujus oleæ germina, tanquam surculi novelli dicuntur. Quid ergo? Non est injustis uxorum ubertas ac liberorum? Utique; sed tamen

A

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΗ΄.

Κύριος δίκαιος συνέκοψεν αὐχένας ἀμαρτωλῶν. Πάντες γὰρ οἱ διώξαντες κακοὶ κακῶς ἀπολούνται. — Συγκόπεται τὸν αὐχένα, ὃν οὐχ ὑποβάλλουσι τῷ χρηστῷ ζυγῷ, ὁ δίκαιος Κύριος· χρηστῆ δὲ προβέσει τοῦτο ποιεῖ, ὅπως ἀποβαλόντες τὴν πρὸς τὰ φαῦλα εὐτονίαν καὶ ἰσχύν, ὑποταγῶσι τῷ Κυρίῳ, ᾧ πάντα γυμνά καὶ τετραχηλισμένα ἔστιν. Ἄντι δὲ τοῦ, *συνέκοψεν αὐχένας ἀμαρτωλῶν*, Ἀκύλας κατέκοψεν βρόχους ἀσεβῶν· ὁ δὲ Σύμμαχος, κατέκοψεν βρόχους παρανόμων· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, κλοισὺς ἀνόμων, ἐκδεδώκασιν· δηλούντος τοῦ λόγου, τοὺς ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν εἰς ἐπιβουλήν τοῦ δικαίου κατεσκευασμένους· θεσιζῆει δὲ καὶ διὰ τούτων ὁ λόγος τὰ ἔσχατα τέλη, καὶ τὸν βλεβρον τῶν κατὰ καιροὺς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ πολεμεῖν ἐπιχειρούντων.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΘ΄.

Περὶ τοῦ λαοῦ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν τοῦ Χριστοῦ τὸ, Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσσι με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀφέστηκεν ἀπ' ἐμοῦ. Οὐ γὰρ ὡς ὁ πρῶτος λαὸς, ἀλλ' ἐκ βαθέων ἐπέκραξεν, ἅτε δὴ μετέχων τοῦ Πνεύματος, ὁ, κατὰ Παῦλον, πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ· ἐν ἐπιτηνῷ δὲ τὸ βαθύκην τῆ συνηθεῖ· ὅποιον καὶ τὸ, Ὁ βάθος πλοῦτου σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ. Καὶ πρὸς Ἰεζεκιήλ δὲ φησιν· Οὐ πρὸς λαὸν βαθύχειλον καὶ βαρύγλωσσον ἐγὼ ἐξακουσταῶ σε. Ἄλλ' ὁ βαθύς τῆ διανοίας λαὸς, ὁ καὶ τὴν φθὴν τὴν πρὸ ταύτης εἰπὼν, ἐκ τῶν στέρνων αὐτῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτους ὑπερεντυγχάνων βοᾷ πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλ' οὐ χεῖλεσιν· ὡσπερ οὐδὲ Μωϋσῆς, πρὸς ὃν ἐβρέθη, καίτοι σιγῶντα, τὸ, *Τί βοᾷς πρὸς μέ;* Ἡ δὲ νῦν εὐχὴ τοῦ αἰτούντος & δεῖ, καὶ τοὺς αἰτουμένοις ἑαυτὸν ἐτοίμως παρέχοντος· μαρτυρῶν δὲ μάλιστα καὶ διὰ τῆς προλαβούσης εἶπεν φθῆς· *Πλεονάκις ἐπολέμησάν με, καὶ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι*· οἱ καὶ λέξουσιν· Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου ὑπέμεινά σε, Κύριε· ὧτα δὲ προσέχοντα λέλεκται, ὡς τῆς μιᾶς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως οὐσης ἀκουστικῆς καὶ ὁρατικῆς· κραυγὴν δὲ οὐ τόνον λέγει φωνῆς, ἀλλὰ γνώμης διάθεσιν.

Ἐάν ἀνομίαις παρατηρήσῃ, Κύριε.

Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐ πάντες δύνανται λέγειν· *Πλεονάκις ἐπολέμησάν με, καὶ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι*, περὶ τῶν ἀσθενεστέρων τὴν παρουσίαν ἀναπέμπει φωνὴν, καὶ μὴ φερόντων τοὺς διωγμούς· εἰ μὴ ἄρα ὁ αὐτὸς περὶ τῶν πρὸ τῆς κλήσεως ἀνομιῶν αὐτοῦ ταῦτα φησιν.

Πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις.

Τὸ γὰρ τίμιον αὐτοῦ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν δέδωκε λύτρον, γενόμενος Ἄμνος τοῦ Θεοῦ· οὗτος γὰρ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνάται. Ἐποίησε δὲ καὶ λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, κατὰ τὸν Ζαχαρίαν· καὶ κατὰ τὴν ἁγίαν Παρθένον, Ἄρτελάβετο Ἰσραήλ.

Ἡαυδ νιτι similem habent conjugem, neque ut ueros olearum surculos, filios.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑ'.

A

Ἀκούσθω ἡ ψῆθ ἡ παρούσα καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς τοῦ ἐν Κυρίῳ καταλειωμένου ταπεινοφροσύνης φωνᾶς παρήχουσα, καὶ μέγιστα τοῦ δυναμένου λέγειν· Ἐροῦν τοῦ ἐνόματός σου ὑπέμεινά σε, Κύριε. Ὁ δὲ Δαυὶδ ὡς εἰσὸς μαμαθητικῶς ἀπὸ τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωνῶν, ὅτι τις ἰλασμός παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις εἰ πιστεύσειεν, ἀναγκαιῶς ἑαυτὸν προσφέρει τῷ Αυτρωτῇ διὰ καὶ ἐπιγέγραπται· Τοῦ Δαυὶδ εἰς παραίτησιν πλημμελημάτων, τὰς ἰδίας ἐξαριθμοῦντος ἀνδραγαθίας. Οὐ πάποτε γὰρ, φησὶν, ἐπήρθην καθὼς ἄρχων ἐπ' ἔθνος αὐτοῦ· οὔτε μὴν ἔχαυνώθην βλάβας ἔξω Θεοῦ, καὶ τῆς πρὸς τὸν αὐτοῦ φόβον συστάσεως καθυφαίς· οὔτε πάλιν ἐν τρυφῇ πλουσίως διεξήγον τὸν βίον· οὐδὲ τι μίζον ἐφρόνησα, φησὶ, περὶ ἑμαυτοῦ, τῶν προσόντων ἐμοί· ὅποιοί τινές εἰσιν οἱ συντοὶ παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες.

Ἐλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον

Ἵσπερ ἐγὼ, φησὶν ὁ βασιλεὺς Δαυὶδ, τοσοῦτος ὢν καὶ τοιοῦτος ἀνὴρ, ταπεινὸν ἑμαυτὸν κατέστησα, καὶ προσήγαγον ἑμαυτὸν τῷ Ἰασμῷ καὶ τῷ Αυτρωτῇ καὶ Σωτῆρι, οὕτως καὶ τῷ λοιπῷ Ἰσραὴλ ἐπαγγέλλομαι θεοσώτως προσεῖναι τῷ Ἰασμῷ· ἀκριθῶς εἰδὼς, ὅτι αὐτὸς λυτρώσεται τὸν Ἰσραὴλ, εἰ προσδράμοι αὐτῷ, ἐκ πασῶν τῶν ἀνεμιῶν αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΑ'.

Ἄμωσ ἐκείνῳ τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν.

Ὁμωμοῦσθε δὲ τῷ Δαυὶδ, ἀντίμωσεν ὁ Θεὸς ζητήσαντι τὸν τόπον μαθεῖν, ὧραὶν θεοῦ τὸ καὶ ἐξ αὐτοῦ προελθεῖν· Ἰναθὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ὡς ὁ Παῦλος φησὶν, ἐν οἷς ἀόριστα τὸν ψεύσασθαι τὸν Θεόν, ἰσχυρὰν παρακλήσιν, περὶ ὧν ἠῤῥετο, λάβωμεν.

Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου.

Ἐπειδὴ σὺ, φησὶν, οὕτω πιστεύσας τοιαῦτα ἠῤῥετο γινῶναι, βουλόμενος μαθεῖν περὶ τοῦ τόπου τῆς εἰς ἀνθρώπους ἀφίξεως τοῦ Σωτῆρος, δέχου δὴ καὶ αὐτὸς τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ γίνου διάκονος τῆς σωτηρίου γενέσεως. Σὺς γὰρ ἔσται καρπὸς ὁ γενησόμενος, ἐκ τῆς διαδοχῆς καὶ ἐκ σοῦ σπέρματος προελυσόμενος· διὸ καὶ αὐτῷ δοθήσεται ὡσεὶ ἐπαγγελέμενος θρόνος, διὰ τὸ μηδένα ἕτερον ἢ μόνον τὸν ἐκ σοῦ προελυσόμενον, ἄξιον εἶναι τοῦ σοὶ ἐπαγγελέμενου θρόνου. Τοιγαροῦν καὶ ὁ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Μαριάμ φησὶ· Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τὸν αἰῶνα.

Ἐὰν φυλάξωται οἱ υἱοὶ σου τὴν διαθήκην μου.

Καθεσθήσονται ἐπ' αὐτὸν δηλαδὴ τὸν τοῦ Χριστοῦ θρόνον οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ διάδοχοι· πλὴν οὐδεὶς φθόνος καὶ τοῖς σοῖς υἱοῖς, ὡ Δαυὶδ, τουτέστι τοῖς ἐκ περιτομῆς, καὶ εἰ παραδέξιντο τὸν Χριστὸν, καὶ εἰ φυλάξιντο τὴν διαθήκην μου καὶ τὰ μαρτύριά μου, οὐ τὰ διὰ τῆς πρώτης νομοθεσίας δεδομένα, ἀλλὰ ταῦτα ἃ διδάξω αὐτοὺς, μέλλοντα αὐτοῖς ὑστερόν ποτε παραδοθῆσθαι διὰ τῆς καινῆς διαθήκης· εἰ γὰρ

²⁵ Psal. CXXIX, 4. ²⁶ Hebr. vi, 18. ²⁷ Luc. i, 32.

PSALMUS CXXX.

Congruè præsens ora, itemque præcedens, hominis in Deo perfecti humiles voces continet, præcipueque ejus qui possit dicere: *Propter nomen tuum sustinui te, Domine* ²⁵. David autem edoctus, ut credibile est, a sancti Spiritus oraculis, misericordiam apud Deum inveniri copiosamque redemptionem, si modo crederet, necessario seipsum exhibet Redemptori. Quare et inscribitur: *Davidis ad deprecationem peccatorum, res a se egregie gestas recensentis*. Nunquam enim, inquit, iustu elatus sum, ceu gentis princeps; neque ita superbia tumui ut Dei præsentiam non spectarem, et in eo timendo constantiam ommitterem. Neque item in deliciis affluenter vixi; neque de me meisque rebus præter modestiam sensi: quod faciunt ii qui sibi met ipsi videntur ingeniosi ac sapientes.

Vers. 3. Speret Israel in Domino.

Sicut enim ego, ait rex David, talis tantusque vir humilem me feci, meque obtuli misericordiam, Redemptorique ac Servatori; ita reliquo etiam Israeli denuntio ut confidenter ad misericordiam accedat. Nam probe scio, fore ut Deus Israel'em redimat, si ad eum confuserit, ex omnibus iniquitatibus ejus.

PSALMUS CXXXI.

Vers. 11. Juravit Dominus Davidi veritatem.

Juranti Davidi vicissim juravit Deus, ei qui locum cognoscere avebat, gratuito donans prærogativam ut et ipsemet ejus stirpe oriretur; *Ut per duas res immobiles*, prout Paulus ait, *quibus impossibile est mentiri Deum, validum solatium* ²⁶, circa ea quæ quisque petit, habeamus.

Vers. 11. De fructu ventris tui ponam super thronum tuum.

Quoniam tu, inquit, ita credens, cognoscere hæc optasti, nempe locum quo ad homines venturus est Salvator, accipe hanc notitiam, et esto salutaris ejus nativitatibus minister. Fructus enim tuus erit qui futurus est, ex tua progenie ac semine proventurus: ideoque et ipsi dabitur thronus promissus, quia nemo est alius, præter illum ex te oriturum, qui in promisso throno sedere mereatur. Quare et Gabriel Mariæ dixit: *Et dabit illi Deus thronum Davidis patris ejus, regnabitque super domum Jacob in æternum* ²⁷.

Vers. 12. Si custodierint filii tui testamentum meum.

Sedebunt super ipso videlicet Christi throno discipuli ejus ac successores. Verumtamen ne tui quidem filii, o David, ulla re fraudabuntur, id est circumcisionis assectæ, si modo Christum receperint, et pactum meum ac testimonia servaverint, non illa ad priorem legislationem pertinentia, sed ea quæ deinde ipsos docebo, quæque novi fœderis tempore tradenda sunt. Omnino si hæc servaverint

rint, ipsi quoque in throno tuo, qui Christo para-

VERB. 15. *Prædam ejus benedicens benedicam, pauperes ejus saturabo panibus.*

Secundam analogiam, præda Sionis si sunt qui piscium in-
star ab evangelicis apostolicisque reti-
bus quotidie capiuntur. Pauperes autem ejus beati,
quorum est regnum Dei, qui panem de caelo dela-
psum edunt. Sed et ejusdem Sionis sacerdotes,
postquam se juncti, ut ait, induerint, a Deo salute
induantur. Deinde de viris sanctis verba facit,
virtute ac vitæ genere in Ecclesia præcellentibus.
De quibus Aquilas dicit: *Laudatione laudabunt;*
Symmachus autem, *Benedicentes benedicant.*

VERB. 18. *Super ipsum autem efflorescit sanctificatio mea.*

Hoc de Joanne dicit, juxta Domini effatam: *Ille erat lucerna ardens et resuscens* 26. Licet hoc et aliter per tempora persecutionum cognoscere. Symmachus vero *consecratio* scripsit. Consecrat reapse per universum orbem sanctificatio Servatoris nostri Ecclesiam.

PSALMUS CXXXII.

VERB. 1. *Eccæ quid bonum et quid jucundum, præterquam habitare, etc.*

Non omne bonum, pariter et jucundum est; neque omne jucundum, simul et bonum est. Multa enim sunt dulcia, et tamen prava: et vicissim alia laboriosa sunt, sed tamen bona. Verumtamen concordia et pax animarum parem mentem sententiamque foventium, utramque rem laudabiliter, neque et bonum et jucundum tenere dicitur. Neque id dicitur de fratribus una tantum habitantibus, sed de unitatem simul servantibus, prout ait Apostolus: *Ut id ipsum omnes dicatis, neque schismate inter vos sint; sed una eademque mente ac sententia estote cogmentati* 27. Monet autem, ne bonum atque jucundum in corpore carnisque voluptate reponendum putemus.

VERB. 3. *Sicut ros Hermonis qui descendit in montes Sionis.*

Mons est Hermon Libano adjacens, in quo nix multa congeritur, quam Scriptura roris nomine designat. Quia ergo ros ille, ex multis collectis guttis unum corpus efficitur et compingitur, recte Ecclesie concordiam atque consensum comparavit diverso exemplo non nisi permanenti in Hermon monte, sed ei quæ in Sionis montes descendit. Namque ut nivis copiam intelligamus, mons Hermon in exemplum sumptus est; ut autem morum secundum Deum concordiam significaret Psalmista, rorem in montes Sionis descendentem nominavit.

VERB. 3. *Quoniam illic mandavit Dominus benedictionem.*

Illic dicit, apud fratres concorditer habitantes. Neque hanc communem vitam, sed immortalem, intelligit.

26 Joan. v, 35. 27 I Cor. i, 10.

φιλιάξιντο ταῦτα, καὶ αὐτοὶ καθευδούνται ἐπὶ τῷ ὄρνῳ σου τὸν τῷ Χριστῷ ἡτοιμασμένων.

τὴν θήρη αἰτίης ἀβλογίῳ ἀβλογίῳ, τοῦ πτωχοῦς αἰτίης χερτίῳ ἄρτω.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, θῆρα Σιών οἱ ἕκην ἰχθύων ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν δικτύων ἐπιμέραι ζωοῦνται· πτωχοὶ δὲ αὐτῆς οἱ μακάριοι, ἧτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· οἱ τὸν ἄρτον σιτοῦνται τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα· ἀλλὰ καὶ οἱ ταύτης ἱερεῖς, πρῶτον ἑαυτοὺς δικαιοσύνην, ὡς εἶπεν, ἐνδύσαντες, ὑπὸ Θεοῦ περιβάλλονται σωτηρίαν· εἴτα λέγει περὶ τῶν ὁσίων, τῶν ἀρετῆ καὶ βίῃ διαπρεπόντων ἐν Ἐκκλησίᾳ· περὶ ὧν Ἀκύλας μὲν ἔφη· Αἰρέσει αἰρέσουσιν· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐδωρημούντες ἀζημίησουσιν.

Ἐπὶ δὲ αὐτῶν ἐξανθήσει τὸ ἀγίασμα μου.

Τοῦτο περὶ Ἰωάννου φησὶ, κατὰ τὸ εἰρημῖνον παρὰ Κυρίου· *Ἐκείνος ἦν ὁ λόγος ὁ καιόμενος καὶ φαινω.* Ἔστι δὲ ταῦτα καὶ ἄλλως ἰδεῖν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς· ὁ δὲ Σύμμαχος, ὁ ἀγίασμός, εἶπεν, αὐτοῦ· ἀγιάξει γὰρ καθ' ἑλπίς τῆς οἰκουμένης τὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀγίασμα. **ΥΑΜΟΣ ΡΑΒ.**

Ἰδοὺ δὴ τί καλὸν ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν, κ. τ. λ.

Ὁ πᾶν τὸ καλὸν, ἦδη καὶ τερπνόν· οὐδὲ τὸ τερπνόν, πάντως καὶ καλόν· πολλὰ γὰρ ἦδέα μὲν, φαῦλα δὲ· ὡς καὶ ἑτερα ἐπίπνοια μὲν, ἀγαθὰ δὲ· ὁμόνοια δὲ καὶ εἰρήνη ψυχῶν ὁμοφρονούντων καὶ ὁμοβούλων, ἀμφω κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τερπνόν καὶ τὸ καλόν ἔχουν ἐπαινεῖται· ὁ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἀπλῶς, ἀλλ' ὅταν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὦσι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα· *Ἴνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ αἰσθῆν ὄμνι σχίσματα*· ἦτε δὲ κατηρητισμένοι τῷ αὐτῷ νοεῖ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ διδάσκει δὲ τὸ καλὸν καὶ τὸ τερπνόν μὴ ἐν σώματι, μὲν δὲ ἐν ἡδονῇ σαρκῶν τιθεσθαι.

Ὡς δρόσος Ἀερμών ἢ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών.

Ὅρος ἐστὶν Ἀερμών, τὸ παρακαίμενον τῷ Αἰθέρι, ἐφ' ἧ χιών συνάγεται πολλή, ἥτινα ὁ λόγος δρόσον ὠνόμασεν· ἐπειδὴ δὲ ἡ δρόσος ἐκείνη ἢ ἐκ πολλῶν συναγομένη σταγόνων, ὅφ' ἐν σωματοποιεῖται καὶ συμπήγνυται, εἰκότως τὴν τῆς Ἐκκλησίας ὁμόνοιαν καὶ συμφωνίαν ἀπέλασε δι' ἐτέρου παραδείγματος οὐ τῇ χιῶν τῇ ἀπομενώσῃ ἐν τῷ Ἀερμών ὄρει, ἀλλὰ τῇ καταβαίνουσῃ ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών· ἵνα μὲν γὰρ νοήσωμεν τὸ πλῆθος τῆς χιῶνος, τὸ Ἀερμών ὄρος παρελήπται· ἵνα δὲ τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεύματος τὴν συμφωνίαν δηλώσῃ, ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών ἔφη κατεῖναι τὴν δρόσον.

Ὅτι ἐκασὶ ἐνετείλλετο Κύριος τὴν κύβητιν.

Ἐκασὶ λέγει παρὰ τοῖς κατοικοῦσιν ἀδελφοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ ζῶν οὐ τὴν κοινήν, ἀλλὰ τὴν ἀθάνατον.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΓ΄.

A

PSALMUS CXXXIII.

Ἐδόξαται σε Κύριος ἐν Σιὼν.

Vers. 3. *Benedicat te Dominus ex Sion.*

Ἐξ τῆς Ἀβραάμ εἰρήται· Ὁ εὐλογοῦντάς σε, εὐλόγηται· θυνάμει ἐξ ἑαυτὸν εὐλογεῖ ὁ τοῦτο ποιῶν· εἰ δὲ ἐκ τοῦ Ἀβραάμ, πόσω μᾶλλον ἐκ τοῦ Κυρίου; ὁ γὰρ δεῖται τῆς παρ' ἡμῶν εὐλογίας. Ἐπιστος ἐξ ἑαυτῶ χαρίζεται, καὶ ἑαυτὸν εὐλογεῖ, ἀναυλογούμενος ὑπὸ τοῦ τῶν ἑλῶν Ποιητοῦ. Ἀδ πρώτου εἴρηται· Ἐδόξαται τὸν Κύριον· εἴθ' ἐξῆς· Ἐδόξαται σε Κύριος.

Olim Abrahamo dictum fuit : *Qui te benedicunt, benedicti sunt* ²⁴. Virtualiter autem comet benedicti, qui id agit. Quod si in Abrahamo valuit, quanto magis in Domino? Non enim is nostra benedictione indiget. Unusquisque autem sibi gratificatur, et sibi benedicit, quia vicissim ab omnium rerum Creatore benedicitur. Ideo primo dictum est : *Benedicite Dominum*. Deinde : *Benedicat te Dominus*.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΔ΄.

PSALMUS CXXXIV.

Τῆ τῶν φθῶν ἐσχάτη τὰς αὐτὰς ἔχων λέξεις, ὁ παρὲν αἰὼς εὐδότης παρακατα· διὰ τὸ ἀλληλούϊα προεγγράμται· τοῦ μὲν ἀλλήλουθ δηλοῦντος τὸ αἰετῆτα, τοῦ δ' ἰα, τὸν Κύριον. Ἐπει δ' ἐν τις ἕμνον εἶναι τὰ πρώτα, ὡς ἐν προκειμένῳ διαγίγροντα τοὺς προσεταυμένους αἰνεῖν τὸν Θεόν· ἀρχομένους τοῦ αἰῶς ἀπὸ τοῦ, Κύριε, τὸ ὄνομα σου εἰς εἰς αἰῶνα. Κατὰ δὲ ἀποσερέφαν αἰθῶλων, καὶ διδάσκει γνῶσιν Θεοῦ. Τοιαύτης γὰρ τοὺς νῦν (8) ἐξ ἰθῶν προσωνίας εἶναι τυχεῖν παραίνεσας· εὐς καὶ θεούλου λέλει, μήπω τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας ἀνιληφόςτα. Συμβαίνει δὲ τοῦτους πρὸ (8*) τῆς καλιγγενσίας λουτροῦ, σῆσεν ἔχειν ἐν εἰσῶ Θεοῦ τῶν αὐτοῦ προκύλων, ἀλλ' οὐ τῶν ἐνδοτάως τυχεύτας· εἰσαγωγῆν γὰρ ἔσχειν, ἀλλ' οὐ τελείωσιν. Διάφοροι γε μὴν αὐλα, ἰπαι καὶ διάφοροι τῶν εἰσαγομένων οἱ βίαι· προσηπῆς δ, τὸ μετὰ τὸ αἰνεῖν τὸ ὄνομα Κυρίου, αὐτὸν ἐξ αἰῶσι τὸν Κύριον· δεῖ γὰρ πρώτον μαθεῖν, ὅτι ἔστι Θεοῦ Λόγος, ἐραστηρῶς τῶ παντὶ κόσμῳ, καὶ δεσπόζων αὐτοῦ· εἶτα περὶ τὰ εὐσίαν αὐτοῦ μαθεῖν καὶ ἐνάμωας, ἵπιν τὰ γνῶναι μονογενῆ τοῦ Θεοῦ.

Laudativus hic psalmus merito subjungitur postremo canticorum, quia eisdem locutionibus utitur; quam ob rem *alleluia* quoque ei praeponitur: namque *allelui*, *laudate* significat, *ia*, *Dominum*. Dicitur anno aliquis priorem psalmi partem, hymni locum trahere, excitatis in precibus iis qui Dei laudibus dicendis addicti sunt; qui rursus laudandi iocundum faciunt ab illis verbis, *nomen tuum, Domine, in aeternum*. Doctrina autem traditur ab idolis aversione, et Dei notitiam ingerens. Haec illis fieri debebat adhortatio, qui nunc ex ethnicis ad fidem accedunt, quos etiam servos appellat, ut ipse spiritum adoptionis nondum adeptos. Solent autem hi ante regenerationis lavacrum, stationem habere in domo Dei ante fores, nondum in interiora recepti: erudiantur enim, sed adhuc non sunt perfecti. Porro diversi sunt aetate, quia diversa est catechamenorum vita: gradus vero profectio est post laudatum nomen Domini, Dominum ipsum laudare. Oportet enim primum discere, Dei esse Verbum quod universo mundo praesidet ac dominatur: deinde ut

Αἰετῆτα τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος, κ. τ. λ.

Ἐπει ἀγαθὸς Κύριος, αἰετῆτα αὐτὸν. Αἰετῆτα ἐξ τοῦ αἰετῆν, τὸ ἀγαθὸν οὐ κατὰ μέθεξιν εἶναι, ὡσαύτως δὲ τῶ Πατρὶ (9). Αἰνεῦμεν δὲ οὐ τῆ λέξει μόνον, ἀλλὰ καὶ μετέξῃ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ, ὡς εἶον ἐξ τῆ θεωρίας καὶ τοῦ θεολογουμένου ἔργου πράττειν ἀρμόδια, τὸ, *Ψάλλετε τῶ ὄνοματι αὐτοῦ*, ἐπινηνικται· τούτω γὰρ ἤδὲ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν χρησιότητα· αἰνεῦμεν δὲ αὐτὸν ἐπει ἐξελίξαστο ἑαυτῶ τὸν περιτίζοντα τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας Ἰακώβ, ἐκλεχτὸν αὐτὸν D πῆρμενος διὰ τὸ καταλειλυθέναι τὰς ἐκ κακίας καὶ παθῶν πύλας· ἀλλὰ καὶ τὸν μετ' αὐτὸν τὸν Ἰακώβ, ἐκ προσηπῆς ἀποδειγθέντα Ἰσραήλ, εἰς παρουσιασπὸν ἑαυτῶ ἐξελίξαστο· καὶ διὰ τούτω λαός ἐστι παρωσίας ἀπὸ πάντων τῶν ἰθῶν παρουσίας· γινόμενου, πάντων περὶ τὴν εὐσίαν καὶ τὴν ὑπαρξιν καταγινόμενου, τῶ μετέχειν αὐτῆς ὄντος καὶ σοφοῦ καὶ Λόγου Θεοῦ.

Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος ἐποίησεν ἐν τῶ ὄρωσῶ καὶ ἐν τῆ γῆ, ἐν ταῖς θαλάσσοις καὶ ἐν πλάσαις ταῖς ἀβύσσοις.

Πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ Κύριος, καλὰ ἐστίν, ὅτι

Vers. 5. *Laudate Dominum, quia bonus Dominus, etc.*

Quoniam bonus est Dominus, ipsum laudate. Causa autem laudandi est, bonitas ejus non ex quadam participatione, sed quia periade est ac Pater. Laudamus autem non verbis solum, sed etiam participatione honorum ejus: quia mirum oportet theoreticam speculationi et theologicam regulae acilibus, reliquos mores consentire, *Psallite*, additum est, *nomini ejus*, quia dulce id est, et super omnem suavitatem. Porro eum laudamus, quia sibi delegit evertentem mala et iniquitates Jacob, electum eam constituens, quia solvit nequitiam dolorumque certamine. Sed et illum qui post Jacobum fuit, nempe eum qui temporis progressu dictus est Israel, peculiarem sibi eam possessionem delegit: Ideoque populus est peculiaris, ex omnibus gentibus; peculiaris, inquam, possessio et substantia effectus, quatenus eam tenet sapiens Dei Verbum.

Vers. 6. *Omnia quaecunque voluit Dominus fecit in caelo et in terra, in maribus et in cunctis abyssiis.*

Quaecunque Dominus fecit, bona sunt, quia vo-

²⁴ Gen. xii, 3.

(8) Hic videt Eusebii Caesariensis tempora, quibus praecipue ethnicorum ad Christianism convergens facta.

(8*) Deest τοῦ. Edit.

(9) Animadvertite Eusebii doctrinam ὀρθόδοξου de Deo Verbo.

lente Deo ad existendum perducta. Si quid tamen est in cœlo, veluti spiritalia nequitiæ, aut in terra, veluti homines peccatores, aut in maribus, velut draconis improbitas, aut in abyssis, velut iniquitas cœlestorum illorum, qui illic abire jussi sunt; hæc, inquam, Deus non effecit voluntate sua. Namque ex ore Domini haud prodibant mala simul et bonam.

Vers. 7. *Qui educit ventos de thesauris suis.*

Dum hic dicit thesauros, haud sane indicat quosdam esse ventorum thesauros, sed jubentis potius celeritatem, et rei possessæ paratam facilitatem. Sicut enim qui thesaurum apud se habet, expedite admodum, quotiescunque vult, cuncta inde profert; ita et omnium Creator cuncta facile effecit, et ad existentiam perduxit.

Vers. 8. *Qui percussit primogenita Ægypti.*

Quia nonnulli mundana tantummodo ac cœlestia dicunt providentia Dei gubernari, demonstrat humana quoque curæ esse eidem, qui et nunc impios punit, et piorum genus protegit. Sed enim olim quidem portio erat Domini, id est Dei Verbi, populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel. Postquam vero ob suam irreligiositatem ille prolapsus est, dictum fuit humanato Verbo: *Pate a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam*³⁰.

Vers. 13. *Domine, nomen tuum in æternum.*

Nihil tantopere ad divinam Providentiam spectat, quam docere homines, ne rerum hanc universitatem sine gubernatore esse credant. Quæ et continua apud nos est Dei memoria, cujus magnitudinem a majoribus servi ejus edocti, præsentia dicere discunt et audent, satis gnari fore ut recreentur, quia judicium fiet de reliquo populo, eorum causa qui Dei nomen sciunt et memoria versant. Pro eis itaque, tanquam pro servis venia egentibus, deprecatur.

Vers. 15. *Idola gentium argentum et aurum.*

Absolute theologico circa Dominum sermone, et providentiæ ejus magnis operibus enumeratis, tanquam adhuc servos eos alloquens, qui ex errore polytheismi nuper accesserant, objicit putatorum olim ab ipsis deorum vituperationem; consentaneæ nimirum his quæ supra dixerat, nempe, *Ego cognovi quod magnus est Dominus. Et Dominus noster supra omnes deos*³¹. Dominus noster hæc et illa fecit, tum universim tum etiam partiatim. Gentium autem dii, quibus vos quoque decepti errore antea credebatis, nihil erant aliud quam mortua et muta simulacra. Scite autem et Symmachus pro, *similes illis fiant qui faciunt ea*, interpretatus est dicens: *velut ipsa fiant qui faciunt ea, et quicumque ipsis confidunt*. Revera enim qui inanimatis rebus tanquam diis attendunt, lapidescente anima, idem patiuntur quod abs se culta idola, nempe oculos habent et non vident, aures habent et non audiunt.

³⁰ Psal. 11, 8. ³¹ Psal. CXXIV, 5.

Ἀ θαλήματι θεοῦ γεγενημένα · εἰ δὲ τί ἐστιν ἐν οὐρανῷ, ὡς τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας, ἢ ἐν τῇ γῆ ὡς οἱ ἀμαρτωλοὶ ἄνθρωποι, ἢ ἐν ταῖς θαλάσσαις, ὡς ἡ τοῦ δράκοντος κακία, ἢ ἐν ταῖς ἀβύσσοις ὡς ἡ πονηρία τῶν προτασσομένων ἐκείνῳ ἀπειλεῖν κακῶν, τοῦτο οὐχ ὁ θεὸς ἐποίησε τῷ θαλήματι αὐτοῦ · ἐκ γὰρ στόματος κυρίου οὐκ ἐξελεύσεται τὰ κακὰ καὶ τὸ ἀγαθόν.

Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ.

Τὸ εἶπαι ἐκ θησαυρῶν, οὐ τοῦτο δηλοῖ ὅτι θησαυροὶ τινεὶ εἰσι τῶν ἀνέμων, ἀλλὰ τὸ ἔτοιμον τοῦ ἐπιτάττοντος, τὸ εὐκολον τῆς κτήσεως παρεσκευασμένον · ὡσπερ ἂν ὁ ἐν θησαυρῷ ἔχων μετὰ ἀδείας ἐξάγει πάντα καὶ ὅτε βούλεται, οὕτως καὶ ὁ τοῦ παντὸς δημιουργὸς πάντα εὐκόλως ἐποίησε καὶ τῇ φύσει παρήδωκεν.

Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ καθόλου καὶ οὐράνια φασι τινεὶ προνοεῖ διοικεῖσθαι μόνῃ θεοῦ, δείκνυσιν ὡς μέλει καὶ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτῷ, καὶ νῦν τοὺς ἀσθελεῖς κολάζοντι καὶ τῶν εὐσεβῶν οἰκειουμένων τὸ γένος. Ἄλλὰ πάσαι μὲν ἦν μερὶς κυρίου, δηλαδὴ τοῦ θεοῦ λόγου, λαὸς ἀπὸ τῆς Ἰακώβ, σχολιόντιμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ · ἐπειδὴ δὲ δι' ἦν ἔδρασαν ἀσέβειαν ἐκεῖνος ἐκπέπτωκεν, ἐνανθρωπήσαντι λέλεκται· *Ἄφτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τῆν κληρονομίαν σου*.

Κύριε, τὸ δρομὰ σου εἰς τὸν αἰῶνα.

Οὐδὲν οὕτω τῆς θείας Προνοίας, ὡς τὸ διδάξει τοὺς ἀνθρώπους μὴ ἀδέσποτον εἶναι τὸ πᾶν · ὅθεν καὶ ἡ διηγετικὴ αὐτοῦ μνήμη καθέστηκε παρ' ἡμῖν, οὐ τὸ μέγεθος διὰ τῶν προλαβόντων οἱ δούλοι μαθόντες αὐτοῦ, τὰ παρόντα λέγειν διδάσκονται καὶ παραθαβρύνονται, μαθόντες ὡς ἐπ' αὐτοῖς παρακληθήσονται, τῆς χρίσεως ἀκολουθούσης τοῖς λοιποῖς τοῦ λαοῦ, τοὺς ἐπεγνωκόσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὸ μνημόσυνον ἔχουσιν · ἐπ' ἐκεῖνοις δὲ ὡς ἂν ἐπὶ δούλοις συγγνώμης ἐπιδομένοις παρακαλεῖται.

Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον.

Συντελέσας τὴν περὶ τοῦ κυρίου θεολογίαν, καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ τὰς μεγαλοουργίας καταλέξας, ὡς ἐπὶ δούλοις ὁμιλῶν τοῖς ἐκ τῆς πολυθεοῦ πλάνης ἄρτι προσεληλυθόσιν, ἀντιπαραβάλλει τῶν πάσαι παρ' αὐτοῖς νενομισμένων θεῶν τὸν ἔλεγχον, ἀκαλοῦθως οἷς ἀνωτέρω εἰρήκα· ὅτι, *Ἐγὼ ἔγνων καὶ ἐγὼ μὲν γὰρ κύριος, καὶ ὁ κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς · ὁ μὲν γὰρ κύριος ἡμῶν τάδε καὶ τάδε εἰργάσατο ἐν τε τοῖς καθόλου καὶ ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους · οἱ δὲ τῶν ἐθνῶν θεοί, οὐδὲ καὶ αὐτοὶ πεπλανημένως ἐνομιζέτε πρότερον, οὐδὲν ἦσαν ἕτερον ἢ εἰδῶλα νεκρὰ καὶ κωφά. Χαρίεντως δὲ καὶ ὁ σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, ὁμοιοὶ αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, ἡρμήνευσαν εἰπὼν, ὡς αὐτὰ γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, καὶ πᾶς ὁ πεποιθὼς αὐτοῖς. Καὶ γὰρ οὕτως οἱ τοῖς ἀψύχοις ὡς θεοῖς προσέχοντες, ὡσπερ ἀπολιθωθέντες τὴν ψυχὴν, καὶ αὐτοὶ τὸ αὐτὸ πεπόνθασιν τοῖς προσκυνουμένοις ὑπ' αὐτῶν, ὀφθαλμοὺς ἔχοντες καὶ οὐ βλέποντες, ὤτα ἔχοντες καὶ οὐκ ἀκούοντες.*

Ὅμοιοι αὐτοῖς γέγοντο οἱ ποιῶντες αὐτά.

Οἱ μὲν προειρημένοι ὅμοιοι γενήσονται, ἢ καὶ γεῖναι τοῖς αὐτῶν θεοῖς· οἱ δὲ εἰς τὸν κλῆρον παραληφθέντες τοῦ Θεοῦ, καὶ λαὸς αὐτοῦ χρηματίσαντες, *Εὐλόγησατε, φησί, τὸν Κύριον, οὐκέστιν ἀνευφημήσατε, τὰ μεγάλα αὐτοῦ ὠφελούντες· καλεῖται δὲ πρῶτον ἐπὶ τὴν εὐλογίαν ὁ (9^ο) Θεοῦ λαὸς, ὁ καλούμενος οἶκος Ἰσραὴλ, τὸ ὑποβεθηκὸς τάγμα τοῦ κλήθους· δεύτερον δὲ κατὰ ἀνάβασιν καὶ ὑπεροχὴν οἴκος Ἀαρών· καὶ τρίτον ἢ φυλὴ πᾶσα ἢ ἱερατικὴ καλούμενη οἶκος Λευὶ· καὶ μετὰ πάντας ἀνωτέρω οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον· οὗτοι δὲ ἦσαν πρὸς οὓς ὁ πᾶς ὕμνος προσπεφύνηται· οἱ δὲ ἂν ἀρχῆ τοῦ παντὸς ψαλμοῦ ὠνομαζόμενοι δοῦλοι, δηλαδὴ οἱ ἐξ ἐθνῶν προσιώντες τῇ πίστει. Εἰ γὰρ τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος περιεληπταὶ διὰ τῶν εἰρημένων τριῶν ταγμάτων, τοῦ τε Ἰσραὴλ, καὶ τοῦ οἴκου Ἀαρών, καὶ οἴκου Λευὶ, ἕτεροι παρὰ τούτους τίνας ἂν εἴεν οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εἰ μὴ ἐξ ἐθνῶν τῶν τοῦ Θεοῦ λόγῳ προσεληλυθότες; οἱ καὶ διδάσκονται εὐλογεῖν· *Εὐλογητός Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλὴμ*, ἢ τὴν αἰὶ μένουσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἐν ἣ τὸ ἀληθὲς νοεῖτο ἂν κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ (10).*

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΕ΄.

Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνῳ.

Θαυμαστόν δὲ καὶ πρὸς λέξιν, εἰ οὐρανὸς μὲν καὶ μόνῃ θέᾳ τὴν σοφίαν δηλοῦν τοῦ (10) Θεοῦ, μεγέθει τε καὶ κάλλει καὶ πολυχρονίῳ μονῇ· γῆ δὲ πανταχόθεν περιχυζομένη τοῖς ὕδασι καὶ σύστασιν τὴν ἰδίαν φυλάττουσαν· πᾶσι δὲ τὸν αἰώνιον ἔλεον ὁ μελογράφος συνέτευξεν, ἐπειδὴ οὐ διὰ χρεῖαν οἰκίαν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ διὰ μόνην φιλανθρωπίαν ἐδημιούργησεν ἅπαντα.

Τῷ κατέλαττι Αἴγυπτου.

Εἰ μὴ κέποισαι, φησί, προνοίᾳ Θεοῦ καὶ δυνάμει τὸν σύμπαντα κόσμον καὶ τὰ τοῦτου μέρη διακυβεύσθαι, ἐν ἀμφιδόλῳ δὲ ἔχεις μὴ πῆ τὰ κατὰ μέρος καὶ τὰ ἀνθρώπινα παρορδαίει ὑπὲρ αὐτοῦ, γινώθι, ὅτι καὶ τῶν ἐπὶ γῆς οὐχ ἦττον ἢ τῶν κατ' οὐρανὸν προνοεῖ· μετέρχεται γοῦν κατὰ χρόνους τὸν ἀνθρώπων καθ' ὑπερβολὴν ἀθέτους καὶ ἀσεβεῖς, ὥσπερ ποτὲ τοὺς Αἴγυπτιοὺς μετέλαθεν, καὶ αὐτὴν τὴν Αἴγυπτίαν γῆν. Προσταταὶ δὲ πάλιν καὶ ὑπερμαχεῖ τῶν θεοφιλῶν, καὶ οὐ μόνων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν τούτων ἀπογόνων, ὥσπερ τῶν διὰ Μωϋσέως ἠλευθερωμένων τότε τῆς Αἴγυπτιοῦ δουλείας, οὗς ἠλευθέρωσεν αὐτοὺς ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς, οὐκ ἄλλως ἢ ἐκτεταμένην χεῖρ καὶ ἰσχυρῶ βραχίονι χρησάμενος· εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ τοῦ

(9^ο) Deest τοῦ. Edit.

(10) In codicibus D. f. 237. b, et G. f. 207, aliis partim verbis idem fere fragmentum scribitur. EΥΣΕΒΙΟΥ. Ταῦτα μὲν εἴη, φασί, τοῖς ποιούσι τὰ εἰδωλα· ὁ δὲ λαὸς τοῦ Κυρίου καὶ ὁ κλῆρος αὐτοῦ ἀπολαύετω τῆς εἰς αὐτὸν εὐφημίας· πρῶτον ὁ οἶκος Ἰσραὴλ τάγμα τὸ ὑποβεθηκός· εἶτα τὸ ὑπερανέχον, οἶκος τοῦ Ἀαρών· εἶτα τῶν ἱερέων ἢ πᾶσα φυλὴ, οἶκος Λευὶ· καὶ πάντων ἀνωτέρω οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, πρὸς οὓς ὁ πᾶς ὕμνος προσπεφύνηται· καὶ κατ' ἀρχὴν ἐβρέθησαν δοῦλοι, δι' ὧν τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευότα· ἐδήλωσαν· τίνας γὰρ οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, παρὰ τὰ τρία τάγματα τῶν Ἰουδαίων; Σιών δὲ λέγει

A Vers. 18. Similes illis fiunt qui faciunt ea.

Prædicti idololatrarum similes fiunt, vel jam sunt facti, diis suis. Secus vero, qui in sortem Dei assumpti estis, et populus ejus censermi, *Benedicite*, inquit, *Domino*; id est, collaudate, non sine magna utilitate vestra. Primus autem ad laudandum vocatur Dei populus, qui dicitur domus Israelis, ordo inferior plebis. Secundo loco, uti gradus excelsior et eminens, domus Aaronis. Tertio sacerdotalis universa domus Levi. Postremo denique tanquam omnibus sublimiores qui timent Dominum. Hi sunt, quos universus hymnus alloquitur. Qui autem initio totius psalmi appellantur servi, ii sunt qui ex ethnicis ad fidem accesserunt. Nam si universa Judæorum natio prædictis tribus ordinibus comprehenditur, Israelis videlicet, et familiarum Aaronis ac Levi; reliqui præ his timentes Dominum, quinam erunt nisi qui ex ethnicis ad Dei doctrinam accesserunt? qui etiam docentur sic benedicere: *Benedictus Dominus ex Sion, qui habitat Jerusalem*, sive manentem sæpè Dei civitatem, in qua vera Dei intelligitur habitatio.

PSALMUS CXXXV.

Vers. 4. Ei qui facit mirabilia magna solus.

Sane ad litteram mirabile est, quandoquidem cælum solo intuitu sapientiam Dei magnitudine ac pulchritudine sua, et tam spatiosa ævitate demonstrat: terra autem alluentibus undique fluctibus firmitatem suam retinens. His omnibus æternam misericordiam melodus innexuit, siquidem haud ob aliquem suum usum Deus, sed ob solam erga homines benignitatem omnia creavit.

Vers. 10. Qui percussit Ægyptum.

Si forte haud credis, inquit, Dei providentia ac virtute universum mundum ejusque partes gubernari, dubitasque res singillatim humanas ab eo fortasse negligi, velim scias, ipsum res haud minus terrenas quam cælestes curare. Ergo persequitur, temporibus idoneis, homines præsertim insigniter irreligiosos et impios; sicuti aliquando Ægyptiis eorumque regioni incubuit. Protegit vicissim atque defendit dilectos suos, neque hos tantum, verum etiam ipsorum posteros: sicuti reapse fecit ereptis tunc per Moysen ab Ægyptiorum servitute; quos ipse communis Deus liberavit haud aliter, quam manu sua extenta, brachioque forti utens. Est autem hoc ipsum Dei Verbum, per quod et

καὶ Ἱερουσαλὴμ, τὴν αἰὶ μένουσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἐν ἣ τὸ ἀληθὲς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ· κατὰ δὲ νόησιν, οἱ διορατικοὶ μὲν οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ὀφόμενοι καθαρᾷ καρδίᾳ Θεόν· οἱ δὲ τελείως καὶ ἱερατικῶς αὐτὸν αἰὶ θεραπεύοντες, οἶκος Ἀαρών· καὶ οἱ τούτων ὑποδεέστερον μὲν, ἐξυπηρετούμενοι δὲ τῷ ναφ, οἶκος Λευὶ, οὗς ἂν τις νεωκόρους καλέσειεν· εἶτα οἱ ἐξ ἄλλογενῶν φόβῳ Θεοῦ προστιθέμενοι· πάντες μὲν οὖν εὐλογοῦσιν, ἀναλόγως δὲ ἕκαστοι· δηλοῖ δὲ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Ἱερουσαλὴμ, τὴν μὴ ἔχουσαν σπῆλον ἢ ρυτίδα, τὴν εἰρήνην ὀρούσαν, ἣν Ἰησοῦς δίδωσι λέγων· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν*.

(10^ο) *Δηλοῦν*. Forte δηλοῖ. Edit.

omnium et nunc etiam cuncta hominibus beneficia a benignitate Dei optime conferri.

Vers. 19. *Seon regem Amorrhæorum.*

Interpretari solemus Amorrhæos quidem loquaces exasperantes; et horum regem Seon, tentationem et amercitionem. Namque homines sophisticæ fraudis periti aspere sæpe loquantur, pariterque velent veritatis quoque amatores fraudulentè loqui et occidere, atque omnino nihil aliud spectant quam ut vexent atque exasperent. Basan vero, quod ignominiam significat, improborum pudendam malitiam denotat: cuius rex On cum Seon occiditur; ut Israeli terra quam male retinebant tradatur, qui callido et iniquo possessa, malignoque eam administrantes ingenio, regnare videbantur. Verumtamen dicta terra his erepta traditur in sortem Israeli, fidei servo illius qui rerum omnium suctor est.

Vers. 23. *Quia in humilitate nostra memor fuit nostri Dominus.*

In superioribus quoque vario demonstratum fuit, non eum qui de Judaico genere oritur, Israeleum esse, sed eum qui moribus dignus hoc nomine est. *Non enim omnes qui de Israel sunt, hi sunt Israel* ⁴¹: *neque illa quæ publice fit, circumcisio est, ut ait Apostolus, sed in occulto potius Judæus, et cordis circumcisio, non secundum litteram, sed in spiritu: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo* ⁴². Nos quoque igitur qui ex ethnicis venimus (nos enim reapse circumcisio sumus verusque Israel) nos, inquam, potius ex inimicis liberavit, quam illos. Etenim illi ex Ægypto discedentes, corporeos suggerunt tyrannos. Verumtamen pravus moribus animæ suas inflicentes, occubuerunt in deserto idololatriæ dediti. Nos autem revera redemit de animæ nostræ hostibus, memorque nostri magis fuit in humilitate nostra quam illorum. Namque illi quidem corpore serviebant Ægyptiis, nostræ vero animæ ludibrio erant dæmonibus, et sub malis spiritibus humiliati eramus. Tanta vero est misericordia Dei, ut non solum piorum curam gerat, et sibi propinquantibus consulat, verum etiam terrestres omnes providentia sua complectatur, neque rationales solum sed etiam irracionales, cunctisque in terra alimenta animalibus præbeat, unicuique generi idonea, et vitæ necessaria suppeditet: et nos demum in cœlos hinc transferat. Quamobrem sermo Psalmistæ postquam dixit, *Qui dat escam omni carni nos in cœlum transmittit, rursus dicens: Confitemini Deo, cœli, quoniam in æternum misericordia ejus.*

PSALMUS CXXXVI.

Caret hic psalmus titulo apud Hebræos; nam

⁴¹ Rom. ix, 6. ⁴² Rom. ii, 28, 29.

(11) Recole omnino adnotata a nobis in tractatu S. Cyrilli *De Maria deipara*, cap. 5, de Domino Jesu, pro Josue, exentium Ægypto Israelitarum

Θεοῦ λόγος (11), δι' οὗ καὶ πάλαι καὶ νῦν τὰς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας ἢ φιλανθρωπία τοῦ παναγάθου Θεοῦ καταργήσατο.

Τὸν Σηὼν βασιλεῖα τῶν Ἀμορραίων.

Ἐρμηνεύονται δὲ Ἀμορραῖοι μὲν λαλιῶτοί παρακυραίνοντες, καὶ ὁ τούτων βασιλεὺς Σηὼν, περυσμός καὶ παροργισμός· οἱ δεινοὶ γὰρ πρὸς ἀπάτην σοφιστικὴν κατακυραίνοντές εἰσιν λαλιῶτοί, τοὺς ὄσοι τῆς ἀληθείας εἰσὶν ἔραστοὶ θέλοντες ἐπὶ ἀπάτης λαλεῖσθαι καὶ ἄθεσθαι, πειράζειν τε καὶ παροργίζειν ἔχοντες τὸν σκοπὸν. Βασάν δὲ αἰσχύνην μεθερμηνευμένην, τὴν τοὺς κακοὺς καταισχύνουσαν κακίαν δηλοῖ· ἣς ὁ βασιλεὺς Ἰθν, σὺν τῷ Σηὼν ἀποκτείνονται· ὅπως τῷ Ἰσραὴλ ἡ γῆ, ἣν κακῶς ἐκράτουν, σοφιστικῶς καὶ μετὰ μοχθηρῶς ἕξαις περὶ τὴν τῶν πραγμάτων διατρίβοντας φύσιν, δοκοῦντες βασιλεύειν αὐτῆς· ἀλλ' ἀφαιρέθεις αὐτῶν ἡ ἐρμηνευμένη γῆ, εἰς κατάσχισιν τῷ Ἰσραὴλ δίδεται ἐπὶ τῷ κληρονομεῖν αὐτὴν, δοῦλεν γνησίω τοῦ πάντων αἰτίου τυγχάνοντι. Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος.

Καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω διαφόρως ἐπεδείκνυτο Ἰσραὴλ, οὐ τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων ὑπάρχων, ἀλλ' ὁ τοιοῦτο τῆς θεοσεβείας τρόπος (12). Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραὴλ· οὐδὲ ἦ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομῇ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀλλ' ὅ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαίος, καὶ περιτομῇ καρδίας οὐ χροῦματι· ἀλλὰ πνεύματι· ὃ δὲ βραχίονος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμᾶς οὖν τοὺς ἐξ ἔθνῶν (ἡμεῖς γὰρ ἔσμεν ἡ περιτομῇ καὶ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ), ἐλυτρώσατο ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν μᾶλλον ἢ ἐκαίνο· οἱ μὲν γὰρ ἐξ Αἰγύπτου προελθόντες, τοὺς σωματικῶς ἐξέφυγον τυράννους· ἐπαγόμενοι δὲ ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς τοὺς ἀσεβεῖς τρόπους, πεπτώκασιν ἐν τῇ ἐρήμῳ εἰδωλολατρήσαντες. Ἡμεῖς δὲ ἀληθῶς ἐλυτρώσατο ἐκ τῶν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐχθρῶν, καὶ ἐμνήσθη ἡμῶν ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν μᾶλλον ἢ ἐκαίνο· οἱ μὲν γὰρ σώμασιν ἐδούλευον τοῖς Αἰγυπτίοις, ἡμεῖς δὲ ταῖς ψυχαῖς αὐταῖς δαιμόνων ἤμεν παύγια, καὶ ὑπὸ τοῖς πονηροῖς πνεύμασιν ἤμεν ταπεινωμένοι. Τοσοῦτον δὲ ἐστὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ὡς μὴ μόνον κηδεσθαι τῶν θεοσεβῶν, καλ' τῶν αὐτῶν πλησιαζόντων φροντίζειν, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀπαξ ἀπλῶς τῶν ἐπὶ γῆς τὴν πρόνοιαν ποιέσθαι, καὶ οὐ λογικῶν μόνων ἀλλὰ καὶ ἀλόγων, ὡς ἐπιχορηγεῖν τροφὰς πᾶσι τοῖς ἐπὶ γῆς ζώοις, ἐκάστω τε γένει τὰ πρόσφορα, καὶ τὰ κατάλληλα πρὸς τὴν ζωὴν δωρεῖσθαι, ἐντεῦθεν τε πάλιν εἰς οὐρανὸν ἐτίθειν. Διόπερ ὁ λόγος μετὰ τὸ φάναι, Ὅ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκὶ, ἀναπέμπει ἡμᾶς εἰς οὐρανὸν, αὐτίς λόγων· Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΛΓ'.

Ὁ παρὼν ψαλμὸς, ἀνεπίγραφος ὑπάρχει παρ'

duce. Nam et Eusebius conspirare cum Cyrilli aliorumque sententia videtur.

(12) Cod. τρόπος.

Ἐβραῖος, καὶ οὕτως εἶναι προεγγράπται, οὕτως ἂν καὶ τὸν τυγχάνει εἶδος· ἀλλ' ἔστι ψαλμὸς προφητείας ἐκ προεόπου τῶν ἐν Βαβυλῶνι γενομένων λεγομένη· καὶ τοῦτο δὲ σημαίνει ὡς ἐν τισιν τῶν ἀντιγράφων, κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα, ἐπιγράφεται Ἀγγαίος καὶ Ζαχαρίου.

Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοὶ τὸ ἀνταπόδομά σου!

Ὁ μακαρισμὸς εἰς ἐκείνους περιστήσεται τοὺς ἀποδόντας τὰ ἀμοιβὰ τῇ Βαβυλῶνι, καὶ τὸν τὰ νῆπια αὐτῶν προσαρπάζοντα τῇ πέτρᾳ καὶ ἀναιροῦντα αὐτά· καὶ γὰρ τῷ ὄντι, τὸ μὲν πρῶτον μακάριον ἦν τὸ μὴ θεάσασθαι ποτε τὴν Βαβυλῶνα, μηδὲ ἐν τῇ συγγυαίᾳ γενέσθαι τῶν ταύτης κακῶν· εἰ δὲ ἀπαξ τις γένοιτο ἐν αὐτῇ ἀποκεισὼν τῶν κραιτόνων, μακάριος ἂν εἴη εἰ δὲ πέποιθεν ποιήσειεν, καὶ ἀνταγχαλωθήσειεν τοὺς Βαβυλωνίους, καὶ αὐτὰς τὰς τῶν Βαβυλωνίων φυγὰς μεταγάγοι ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόντον. Εἰ δὲ καὶ τὰ νῆπια αὐτῶν μὴ συγχωρήσειεν αὐξήσαι, ἀλλὰ συντρέψαιεν πρὸς τῇ πέτρᾳ, πολλῶν ἂν γένοιτο μακαριώτερος. Βαβυλῶνος δὲ νῆπια τὰ σπέρματα τῆς κακίας, καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν συγχυτικῶν ἀμαρτημάτων, οὐκ ἂν ἀμάρτους εἰπὼν· ἀ δὲ τῷ λόγῳ τῷ σωτηρίου (ἡ πέτρα γὰρ ἦν ὁ Χριστὸς) ἀναιρεῖν πρὸς τὸ μὴ αἰεταί, μηδὲ εἰς ἔργα προεργασθαι σπουδάσει ὁ ἐν ταῦτοις μακαριζόμενος.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΖ΄.

Ἐξομολογήσομαι σοὶ, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου.

Ὅσαπερ ὁ τέλειος ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ δυνάμειος καὶ λογίως ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὐ διασπῶν τὰς δυνάμεις τῆς ταυτοῦ ἀγάπης περὶ ἄλλο τι, ἀλλ' ὅλως ἀνηρημένως μόνου τοῦ Θεοῦ, οὕτως καὶ αὐτὸς ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐξομολογεῖται εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ. Θεαρῶν δὲ τῇ ποιότητι αὐτοῦ παρρησιαί, καὶ εἰδώς, ὅτι ἐν μεγάλῳ θαύματι τῶν τῶν ἀνθρώπων βίῳ, θεῶν ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν Θεοῦ ἐπορεύοντων, καὶ θαυμένων τὰς ἐν Θεῷ προκοπὰς αὐτοῦ, τὴν προσήκουσαν ἀποδίδωσι τῷ Θεῷ λατρείαν, καὶ φησὶν· **Καὶ ἐναντίον ἀγγέλων ψαλλῶ σοὶ.**

Προσκυνήσω πρὸς τὸν ναὸν ἁγίων σου.

Προσκυνεῖν ἐπαγγέλλεται πρὸς ναὸν ἁγίων, τὴν Ἐκκλησίαν θηλων, ἢ τὴν ἰουδαίαν Ἱερουσαλήμ, ἥς τύπος ὁ ἐπὶ γῆς ὁπῆρχε ναὸς· εἶτα χάριν ὁμολογεῖ καταξιώθεις ἔλεου καὶ ἀληθείας Θεοῦ. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος, περὶ τοῦ ἔλεους σου καὶ τῆς ἀληθείας σου, λέγει· τυχῶν γὰρ ἔλεου Θεοῦ, τύπων καὶ συμβόλων ἀπῆλλαχται, ἐν περὶ μὲν δὲ καὶ ἀληθείᾳ λατρεύειν Θεῷ κατηξίωται.

Ἐξομολογήσασθωσαν σοὶ, Κύριε, πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς.

Πολλὰκις παρετηρήσαμεν, ὅτι τῶν ψαλμῶν οἱ μῆτε ἴσταν, μῆτε ὄδῃν, μῆτε ψαλμῶν, ἢ τι ἕτερον ἔχοντες προγραφῆν, ἄλλου παρὰ ταῦτα τυγχάνουσι χαρακτῆρος, ὅποιος ὁ παρὰ προφητικῆς μετέχων δυνάμειος· εἰ γὰρ τῶν προλαβόντων ἐξομολογησάμενος ὁ Δαυὶδ, Ἀλλ' οὐκ ἐγώ, φησὶ, ἐν βασιλευσὶ μόνος τούτου κατηξιώθην, κλειστοὶ δὲ τοιοῦτοι γενήσονται, ἐπὶ λαθὸν μὲν τὸ κήρυγμα τοῦ Σωτήρος· καὶ μάλιστα ὅτε τὸ

A neque ejus auctor inscribitur, neque cujus generis carmen sit, dicitur. Porro est simplex propheta, quae recitatur ex captivorum Babylone persona. Ejus rei iudicium est, quod in aliquot Septuaginta interpretum exemplaribus inscribitur Aggaeo et Zachariae.

VERS. 8. Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam!

Beatitudo illis reputatur, qui talionem Babyloni reddent, et qui parvulos ejus petrae illius nocebant. Revera enim in primis beatum fuisset nunquam cornere Babylonem, neque in maiorum ejus colluvie versari. Sed postquam aliquis prosperitate dejectus, illic exsistisset, beatus sane reputaretur, si quae passus esset, invicem retribueret, et Babylonicos vicissim captivaret, atque ipsas Babylonicorum animas ad Dei timorem transferret. Quod si et illorum parvulos haud siverit adolescere, sed illiserit petrae, multo erit felicior. Jam vero Babylonicos parvulos, recte intelliges nequitiae semina, et variorum scaturigines peccatorum, quae Servatoris doctrinis (nam petra est Christus) occidere, ne, adolescant atque in actum erumpant, curabis is qui hoc loco beatus praedicatur.

PSALMUS CXXXVII.

VERS. 1. Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo.

Sicuti perfectus homo, Deum tota anima, nervis, ac viribus amat, haud equidem amoris sui facultates distrahens ad aliud quidvis, sed a solo Deo dependens; sic et Psalmista toto corde constitetur, gratias agens Deo. Tum elatus hac sua fiducia, vidensque se in unguo humanae vitae theatro, nec non caelestium angelorum, qui ipsius apud Deum profectum spectant, convenientem Deo tribuit cultum, atque: **Et in conspectu angelorum psallam tibi.**

VERS. 2. Adorabo ad templum sanctum tuum.

Adoraturum se spondet in sancto templo, Ecclesiam denotans, vel caelestem Jerusalem, cujus erat typus terrestre templum. Deinde gratiam proficitur, quia dignus sit habitus misericordia et veritate Dei. Pro quibus verbis Symmachus, **propter misericordiam tuam et veritatem tuam**, dicit. Nam Dei misericordiam adeptus, typis symbolisque seditis, in spiritu ac veritate Deum adorare impetravit.

VERS. 4. Confiteantur tibi, Domine, omnes reges terrae.

Saepe observavimus psalmos illos qui neque cantici neque psalmi, neque quamlibet aliam inscriptionem habent, diversum ab his characterem gere, cujusmodi est hic prophetica virtute imbutus. Nam superiore confessione facta David, Atqui, ait, non ego solus inter reges his prerogativis sum decoratus, sed plurimi posthac erunt, nempe post Servatoris praedicationem; praecipue vero cum

multitudo gentium ingressa fuerit, et secundus Christi adventus acciderit. Tunc enim magna apparet gloria Domini. Namque imperativo modo vel optativo, futura interdum denotantur secundum peculiarem Hebræorum consuetudinem. — Vaticinatur diffusum iri per omnes gentes Dei notitiam; Cuncti enim, inquit, reges terræ constabuntur tibi, audientque omnia verba oris Dei, et cantabunt in viis Domini. Hæc autem nonnisi post Servatoris nostri prædicationem exitum nacta sunt. Vix autem virtutes sunt, quæ ad Dei notitiam perdunt.

VERS. 6. *Excelsus Dominus et humilia respicit.*

Quæ propheticus spiritus in ipso et per ipsum locutus fuerat, David cognoscens, lætatur quia Deus humilia respicit, et pressuris ejus protector adest.

VERS. 7. *Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis me, etc.*

Clarius Symmachus dixit: Si ambulavero in medio tribulationis, conservabis me: contra anhelantes inimicos meus manum tuam extendes, servabisque me dextera tua. Dominus rem pro me conficiet.

PSALMUS CXXXVIII.

VERS. 1. *Domine, probasti me, et cognovisti me.*

Quoniam igitur nostræ quoque vitæ tempus habet dimensa a Deo intervalla, universum vitæ mœtæ scrutatur, inquit, viamque hactenus confectam ipse scrutatus es.

VERS. 6. *Mirabilis facta est scientia tua ex me.*

Superat, inquit, vires meas, et extra meam comprehensionem est horum cognitio, ita ut ea neque excogitare neque enarrare queam. Quantumvis enim dixero, ea parva ac minima præ divina potentia fuerint, cujus comprehensio meam fugit tenuitatem, imo omnium virium defectum.

VERS. 16. *Imperfectum meum viderunt oculi tui.*

Quod nondum feci, inquit, tanquam jam factum intueris; et nondum natos, tanquam jam in lucem editos nosti. Potest autem dupliciter intelligi innocentia mea, et malitiæ carentia, nulla indigens inquisitione. Nam curiosa observantia dici opus potest: est autem imperfecta anima, quæ nondum virtute et scientia informata fuerit.

VERS. 19. *Viri sanguinum, declinate a me.*

VERS. 20. *Accipient in vanitate civitates tuas.*

Cum dixisset (v. 17): *Mihi vero nimis honorati sunt amici tui, Deus*; merito inimicos Dei detestatur atque a se removet. Imo cum item dixisset fore tempus, quo peccatores Deus ipse interficiet, jam nunc illos procul se arceat, ne quid habeat cum illis commune, neque ex ipsorum propinquitate detrimentum capiat. Namque ad contentiosos sermones et controversias, incassum tuas civitates accipient, vocabulo civitatum divinas Scripturas significans, quas frustra sumunt heterodoxi, et non ut

πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, καὶ ἡ δευτέρα τοῦ Σωτήρος γένηται παρουσία· τότε γὰρ ὀφθήσεται μεγάλη τοῦ Κυρίου ἡ δόξα· προστακτικῶς δὲ καὶ εὐκτικῶς ἐστὶν ὅτι τὰ μέλλοντα δηλοῦνται, κατὰ τινὰ τῶν Ἑβραίων συνήθειαν. — Προφητεύει περὶ τῆς μελλούσης ἐξαπλοῦσθαι εἰς πάντα ἔθνη τοῦ Θεοῦ γνώσεως· Ἔσται γὰρ, φησὶν, ὅτι πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἐξορολογησονται σοὶ καὶ ἀκούσονται πάντα τὰ ῥήματα τοῦ στόματος Θεοῦ, καὶ ὅτι ᾄδονται ἐν ταῖς ὁδοῖς Κυρίου. Ταῦτα δὲ οὐκ ἄλλοτε ἢ μετὰ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα τοῦ Σωτήρος ἡμῶν τέλους τετύχηκαν. Ὅσοι δὲ εἰσιν αἱ ἀρεταί, αἱ φέρουσαι ἐπὶ τὴν γῆν τοῦ Θεοῦ.

Ἰψήλυς Κύριος, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορᾷ.

Τὰ ὑπὸ τοῦ προφητικῆς πνεύματος ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ λαληθέντα μαθὼν ὁ Δαυὶδ, θαρραλεῶς ὡς ἐφορῶντος τὰ ταπεινὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτῶν συνασπισομένου.

Ἐὰν πορευθῶ ἐν μέσῳ θλίψεως, ζήσης με, κ. τ. λ.

Σαφέστερον δὲ ὁ Σύμμαχος ἐφη· Ἐὰν πορευθῶ διὰ μέσης θλίψεως, περισώσεις με· κατὰ τῆς ἀνακροῆς τῶν ἐχθρῶν μου ἐκτενεῖς χεῖρά σου, καὶ σώσει με ἡ δεξιὰ σου· Κύριος ἐπιτελέσει ὑπὲρ ἐμοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΗ΄.

Κύριε, ἐδοκίμασάς με, καὶ ἐγνώσας με.

Ἐπει τοίνυν καὶ ὁ χρόνος τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἔχει τινὰ διαστήματα μεμετρημένα παρὰ Θεοῦ, πάντα μου τῆς ζωῆς τὸν χρόνον, φησὶ, καὶ τὴν ὁδὸν ἣν διήλθον αὐτὸς ἐξεργάσας.

Ἐθανουαστώθη ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ.

Ἐπιβαίνει, φησὶ, τὴν ἐμὴν δύναμιν, καὶ ἐπέκεινέ μοι ἐστὶν τῆς ἐμῆς καταλήψεως ἡ τούτων γνώσις, ὡς μὴ δύνασθαι με ἐξυρεῖν μηδὲ ἐξικεῖν αὐτά. Ὅσα γὰρ ἂν εἶπω, μικρὰ καὶ ἐλάχιστα τυγχάνει τῆς θεϊκῆς δυνάμεως, ἧς κατέληψεν τὴν ἐμὴν σμικρότητα καὶ οὐθεντιαν διαφεύγει.

Ἀκατέρηστατόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου.

Τὸ μήπω πραχθέν μοι, φησὶν, ὡς ἤδη τελεσθὲν καθορῆς, καὶ τοὺς τέως μὴ τεχθέντας, ὡς ἤδη τεχθέντας ἐπίστασαι. Δύναται δὲ νοεῖσθαι διχῶς τὸ ἀκαιοῦ καὶ ἀπόνηρον, καὶ ἀνεξέταστόν μου· ἔργον γὰρ ἡ περίνοια λέγεσθαι ὀφείλει· ἀκατέρηστος δὲ ἐστὶ ψυχῆ ἡ μήπω δι' ἀρετῆς μορφωθείσα καὶ γνώσεως.

Ἄνδρες αἱμάτων, ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ. Αἰτήσονται εἰς ματαιότητα τὰς πόλεις σου.

Εἰπὼν, Ἐμοὶ δὲ ἅπαν ἐπιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεός, εἰκότως τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ παραιτεῖται καὶ ἀπελαύνει ἑαυτοῦ· ἀλλὰ καὶ μνημονεύσας ὅτι ἔσται τις καιρὸς ἐν ᾧ τοὺς ἀμαρτωλοὺς αὐτὸς ὁ Θεός ἀποκτενεῖ, ἐνευθεν ἤδη καὶ τοὺς αὐτοῦ μακρὰν ἐλαύνει, ὡς ἂν μὴ κοινωνῶς αὐτῶν γένοιτο, μηδὲ ἐκ τοῦ πλησιάζειν μετὰ σπῆ τῆς παρ' αὐτῶν βλάβης. Ἐπει δὲ καὶ εἰς ἐριστικούς λόγους καὶ ἐριδας, τὰς σὰς εἰς ματαιότητα λήφονται πόλεις, τὰς θείας Γραφὰς πόλεις χρηματιζούσας, ματαίως δὲ ταύτας λαμ-

ἐνεσθην οἱ ἐπερόδοσοι, καὶ οὐχ ὡς δεῖ (13) ἀποστρέφωμαι καὶ ἐκκλίνω ἀπ' αὐτῶν.

Δοκιμασόν με, ὁ Θεός.

Εἰπὼν ἐν ἀρχῇ, Κύρια, ἐδοκιμασάς με καὶ θύρας με, νῦν ὡς μήπω δοκιμασθεὶς ἔφη, *Δοκιμασόν με, Κύρια, καὶ γνώθι τὴν καρδίαν μου.* Καὶ τότε μὲν εἰρηται, *τὴν τρίβον μου καὶ τὴν σχοινίον μου ἐξίχνισσας, καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς μου προεῖδες· ἔρα δέ, Ἐτασόν με, καὶ γνώθι τὰς τρίβους μου· μήποτε ὄν οὐκ ἐναντία λέγει. Τότε γὰρ ἀπλῶς δοκιμασθεὶς καὶ ἐγνωσθεὶς εἶπα, νῦν δὲ εὐχεται δοκιμασθῆναι, ὅπως γνωσθῇ ἡ καρδία αὐτοῦ· μείζον γὰρ τὸ καθαρὸν καὶ εὐθὲς τῆ καρδίᾳ τοῦ ἀπλῶς καθαρὸν καὶ εὐθὲς ὑπάρχειν· καὶ ὑπαίρει τοῦ ἀπλῶς δοκιμασθέντα γνωσθῆναι τῷ δοκιμασθῆναι ἐπὶ τῷ γνωσθῆναι τὴν καρδίαν αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπλῶς προοραθῆναι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, μείζον τὸ γνωσθῆναι τὰς τρίβους ἐτασθέντας αὐτοῦ. Διδὼ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ ἰδὲ εἰ εἶδες ἀνομίαν ἐν ἐμοί, τουτέστιν ἐν ἔξει καὶ διαδέσει μου. Φέρεται καὶ οὕτως· Καὶ ἰδὲ εἰ ὁδὸς ἀνομίας ἐν ἐμοί· τουτέστι, κατανόησον εἰ ὤθεσε ποτε ἐν τῇ ψυχῇ μου ἀνομία, ὡς ἔχη τῆς ὁδοῦ ἀντιῆς μῆναι παρ' ἐμοί. Ὅμως δὲ καὶ εἰ τοσούτη ἐκ σου καὶ διὰ σὲ κατάρθωται μοι ἀναμαρτησία, ἀλλ' οὐν σὺ ὠδήγησάς με ἐν ὁδῷ αἰωνίᾳ, ἐπὶ ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν ἀγούσης.**

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΘ΄.

Προσῦνται ἐπ' αὐτοὺς ἀνθρώποις πυρός.

Δίκην γὰρ ὑφέξει πρὸς αὐτοῦ, νόσον ἔχων τοιαύτην.

Ἄνθρωποι ἀδικῶν κατὰ θηρεύουσι εἰς διαφθοράν.

Τί δὲ ἐστὶν εἰς διαφθοράν; οἱ πολλοὶ θηρεύονται εἰς σωτηρίαν, ὡς οἱ παρὰ τῶν ἀποστόλων, ὡς οἱ παρὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ἀλλ' οἱ γε πονηροὶ ὅταν ὑπὸ τῆς κακίας θηρεύονται καὶ φθορᾶς· πᾶς γὰρ ἀδικός, ὅσπερ ὑπὸ οικείας νόσου διαφθαρεὶς ὑπὸ τῆς ἐαυτοῦ κακίας, δίκην ὑφέξει τὴν προσήκουσαν· ἰκανὴ γὰρ ἐστὶν ἀντὶ πάσης τιμωρίας τὴν ἔχουσαν αὐτὴν ψυχὴν διαφθεῖραι.

Ἔγνων δὲ ποιήσει Κύριος τὴν κρίσιν τοῦ πτωχοῦ.

Ἐνεσθῆν ὁ Σολομὼν ὠφελῆθαι τὸν πατέρα φησὶν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστήῃ· *Τέλος λόγου τὸ πᾶν δικούς, δὲ πᾶν τὸ ποιῆμα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν, ἐν παντί παρεωραμένῳ, ἐὰν τε ἀγαθόν, ἐὰν τε πονηρόν·* καὶ νῦν γὰρ, φησὶν, ὡς κρίνει ὁ Θεὸς ἐκδικῶν τὸν νῦν καταπονούμενον πένητα καὶ πτωχόν. Ἐπὶ χρηστέον δὲ μετὰ ταῦτα τέλος κατέστρεψε τὸν ψαλμὸν· διὸ καὶ εἰς τέλος ἐπιγέγραπται, τὴν ἀποκειμένην τοῖς δικαίους λόγων ἔλπιθα. Ὁ δὲ Σύμμαχος, παρὰ τῷ προσώπῳ σου, λέγει. Τί δὲ κρεῖττον τοῦ καθααρμένην διανοίᾳ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ὄρεν τὸν Θεόν; κατὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος μακαρισμὸν εἰπόντος· *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, δὲ αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται· οὐ τυχόντες εὐχαριστήσουσιν.*

⁴⁰ Eccle. xiii, 13, 14. ⁴¹ Matth. v, 8.

(13) Insignis Eusebii sententia de sacris libris, nihil utilitatis apud hæreticos habentibus.

PATROL. GR. XXIV.

oporteret. Hoc ego hominum genus avertor et fugio.

Proba me, Deus.

Quum intito dixisset, *Domine, probasti me et cognovisti me, nunc cen nondum probatus ait: Proba me, Domine, et scito cor meum.* Et tunc quidem dictum fuit: *Et funiculum meum investigasti, et omnes vias meas prævisti; nunc vero, Scrutare me, et cognosce semitas meas.* Neutrubi tamen contraria loquitur. Tuuc enim simpliciter exploratum se et cognitum dixit; nunc vero orat explorari se. Majus enim quid est, purum rectumque habere cor, quam simpliciter esse purum et rectum. Longeque præstat cognito per explorationem simpliciter homini, ille qui probatus est per cordis cognitionem. Rursus majus quid est, si viæ ejus exploratæ noscantur, quam si tantummodo prævideantur. Idecirco addidit: *Et vide an via iniquitatis in me sit, id est in habitu ac genere vitæ meæ.* Fertur et alia explanatio: *Et vide num via iniquitatis in me sit: id est, observa an aliquando iniquitas in me sit grassata, ita ut vestigia semitæ ejus in me supersint.* Nihilominus etsi tanta fuit ex te et per te innocentia mea, tu tamen mihi dux es in via æterna, quæ ad immortalitatem incorruptibilitatemque perducit.

PSALMUS CXXXIX.

Vers. 11. Cadent super eos ignis carbones.

Pœnam quippe a Deo referet, qui hujusmodi morbo laborat.

C *Vers. 12. Virum injustum mala capient ad corruptionem.*

Quid est ad corruptionem? nempe quia multi capiuntur ad salutem, ut illi qui ab apostolis sanctisque viris. Verumtamen illi improbi sunt qui a malitia capiuntur et corrupti. Quivis enim injustus tanquam intimo morbo corruptus nequitia sua, pœnam congruam perferet. Namque ad corrumpendam animam, cujusvis pœnæ loco, nequitia sufficit.

Vers. 13. Cognovi quia faciet Dominus judicium inopis.

Hinc Salomon Patri suffragans ait in Ecclesiaste: *Finem summumque totius servitionis audi; nempe quod omne factum adducet Deus in judicium, de omni abscondito, sive id bonum fuerit, sive malum* ⁴². Et nunc enim, Inquit, judicabit viudex Deus de paupere oppresso et de inope. Felici mox hinc psalmum concludit (ideoque et in titulo scriptum est *In finem*) repositam justis spem recitans. Synmachus autem, *apud faciem tuam, dicit.* Quid vero præstantius quam puro corde Deum coram spectare? prout dixit Servator: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ⁴³! quam rem adepti, gratias agent.

PSALMUS CXL.

Psalmus hic parem ac superior titulum gerit. Est autem Davidis, eandemque vim precis continet. Hoc tamen amplius habet, quod magis est dogmaticus, et plura atque utiliora sub initio docet. Ait igitur : *Clamavi*. Haud sane magna voce et clamore usum esse psalmistam, credere decet ; nam silentes quoque audit Deus. Sic etiam Moysi traditur dictum : *Quid ad me clamas*⁴⁴ ? Sed qui magna dogmata a Deo didicerat, eximio animi affectu fideque ali- quid a Deo petens, ita ad eum clamabat. Quare et fidenter ait : Quoniam talis sum, et ita clamo, attende voci meæ dum ad te clamo. Quippe qui pu- ram habeo non mentem tantummodo, sed et labio- rum vocem a mendacio, perjurio et convicio. His etiam consequenter addit :

VERS. 2. *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum.*

Hoc intelliges ex dicto Apostoli : *Volo viros orare levantes puras manus, sine ira et murmurationibus*⁴⁵ : namque et ille tam cogitationum facit mentionem quam actuum. Verum impii nequaquam manus sustollunt. Ideo dictum est illis : *Cum manus vestras ad me extendetis, faciam meam a vobis aver- sam*⁴⁶. Oportet vero in altum actus sustollere, atque eos prout Deo placuerit perficere.

VERS. 4. *Ne declines cor meum ad malitia sermones, ad excusandas excusationes in peccatis.*

Ne subverti sinas atque in contrarium inclinari donatam semel a te mihi mentem. Pro, *ad excu- sandas excusationes in peccatis*, Symmachus edidit, *ad cogitandas iniquas cogitationes*, clarius equidem dictionis mentem exprimens. Deinde Psalmista ad proximum revertitur dicens, *cum hominibus operanti- bus iniquitatem, et non combinabo cum electis eor- um*. Pro quo rursus Symmachus clarius interpre- tatus est dicens : *Cum hominibus operantibus iniquitatem, ne dulcibus quidem ipsorum conves- car*. *Non ero, inquit, cum istis, si tu, Domine, custodiam ori meo posueris, et præparatum mihi thesaurum conservaveris*. Electi porro eorum, cre- dendi sunt illi qui malorum actuum suorum præ- textus querunt, qui pejores sunt illis qui sine præ- textu palamque peccant.

VERS. 6. *Absorpti sunt juncti petrae iudices eorum.*

Symmachus autem : *Adhuc enim oratio mea intra nequitias illorum : evellentur petrae manibus iudices eorum : audient verba mea dulcissima*. Sicuti agri- cola cum terram frangit, ita ossa vestra dissipata sunt secus inferos. Nunc vero rationem reddit, cur cum peccatoribus non combinet : sufficit enim il- lorum cocietas ad animam meam dissipandam, at- que ad ipsorum nequitiam mihi insinuandam. Jam

A ΨΑΛΜΟΣ ΡΜ΄.

Ἀκολουθῶς τῷ πρότερον ψαλμῷ καὶ οὗτος ἐπιγέ- γραπταί· ἔστι δὲ τοῦ Δαυὶδ, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει τῆς προσευχῆς δύναμιν. Ἔχει δὲ τι πλεόν οὗτος δογματι- κώτερος ἐστίν, καὶ πλείονα καὶ ὀφελιμώτερα διὰ τῆς ἀρ- χῆς παιδεύων· καὶ φησὶν· Ἐκέκραξεν ὁ πάντως φωνῆ μεγάλη καὶ βοῆ καυχῆσθαι αὐτὸν προσήκει ὑπολαμ- θάνειν· καὶ σωπαίωντων γὰρ ἀκούει ὁ Θεός· οὕτω καὶ Μωϋσῆ λέγεται εἰρηκέναι· Τί βοῆς πρὸς μέ; Ἄλλ' ὁ μέγιστα δόγματα παρὶ Θεοῦ κερκτημένος, ὑπερβαλ- λούσῃ τε διαθέσει καὶ πίστει αἰτων τι παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὕτως ἐκέκραξε πρὸς αὐτόν· διὸ καὶ θαρσύν φησιν· Ἐπειδὴ τοιοῦτός εἰμι, καὶ τοιαῦτα βοῶ, πρόσχες τῇ φωνῇ μου ἐν τῷ κεκραγῆναι με πρὸς σέ· ὡς καθαρὸν ἔχων οὐ μόνον τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ τῆν διὰ τῶν χειρῶν φωνὴν ἀπὸ ψεύδους, ἐποικρίας τε καὶ λαι- δωρίας. Οὕς καὶ ἀκολουθῶς ἐπήγαγεν·

Ἐκάρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή.

Νοήσεις δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ λέγειν τὸν Ἀπόστολον· Βούλομαι τοὺς ἄνδρας προσεύχεσθαι ἐκαιροντας ὁσίους χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διαγογγυσμῶν· κἀκείνος γὰρ μοῦ καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν ἐμνημόνευ- σαι, καὶ τῶν κατὰ πράξιν· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐδέποτε χεῖρας ἐκάρουσι· διὸ λέλεκται πρὸς αὐτούς· Ὅτ' ἂν τὰς χεῖρας ἐκτείνῃτε πρὸς μέ, ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' ὁμῶν· ἐκάρειν δὲ δεῖ εἰς ὕψος τὰς πράξεις, καὶ ἀρεσκόντως αὐτὰς τῷ Θεῷ ἐπιτε- λῆναι.

Μὴ ἐκκλήρης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πο- νηρίας, τοῦ προσασίεσθαι προφάσεις ἐν ἀμαρ- τίας.

Μὴ συγχωρήσης παρατραπήναι καὶ παρακλιθῆναι εἰς τὸ ἐναντίον τὴν ἀπαξ ἀπλῶς κατασκευασθεῖσάν μου διάνοιαν· ἀντὶ δὲ τοῦ, προσασίεσθαι προφά- σεις ἐν ἀμαρτίαις, ὁ Σύμμαχος, ἐννοεῖν ἐννοίας παρανόμους ἐξέβηκε, σαφέστερον ἐρμηνεύσας τὴν θεωρίαν τοῦ λόγου. Εἶτα πάλιν μεταβαίνει ἐπὶ τὸ πρακτικὸν φάσκων, σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν, καὶ οὐ μὴ συνδυάσω μετὰ τῶν ἐκλε- κτῶν αὐτῶν. Ἄνθ' οὐ πάλιν ὁ Σύμμαχος σαφέστα- ρον ἠρμήνευσεν εἰπὼν, Σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομέ- νους ἀδικίαν, μηδὲ συμφάγομι τὰ ἕδρα αὐτῶν. Οὐκ ἔσομαι γὰρ, φησὶν, ἄμα τούτοις, ἔὰν σὺ, Κύ- ριε, φυλακὴν τῷ στόματι θείῃς, καὶ τὸν προκατα- σκευασθέντα μοι θησαυρὸν διατηρήσης. Ἐλεγκτοὶ δὲ τούτων εἶεν οἱ σκηπτόμενοι προφάσεις ἐφ' οἷς δρῶ- σι κακῶς· χειρῶν δυντῶν τῶν ἀνευ προφάσεως, καὶ ἀνεπιταλῶπτως ἀνομούντων.

Κατεπόθησαν ἐχθόμενα πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν.

Ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐτι γὰρ καὶ ἡ προσευχὴ μου ἐντὸς τῶν κακιῶν αὐτῶν· ἐκτελήσονται ἐν χερσὶ πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν· ἀκούσονται ῥήσεις μου ἰδίστας· ὡς περ γεωργός δε' ἂν ῥήσῃ τὴν γῆν, ὡς ἐσκορπίσθη ὁμῶν τὰ ὄστα παρὰ τὸν ἄβυσσόν. Τὴν αἰτίαν δὲ νῦν ἐπάγει τοῦ μὴ συνδυάσειν ἀμαρ- τολοῖς· ἰκανὴ γὰρ αὐτῶν ἡ κοινωνία, φησὶ, διασκορ- πῆσαι μου τὴν ψυχὴν, καὶ τῶν κακιῶν αὐτῶν ἔνδον

⁴⁴ Exod. xiv, 15. ⁴⁵ I Tim. ii, 8. ⁴⁶ Isa. i, 15.

ἐπιλαβεῖν· τὸ δὲ ἐπιτελέσονται θεοὶ, ὅτι καὶ τοὺς Ἀ
θευτῶν ἐργοντας καὶ κριτὰς βλάσι κατασκευασμένους ἐκ
μύλων, ὡσαύτ' ἀποτιλλομένους θυνάμει τοῦ σταρεοῦ
λέγου.

Μὴ ἀνταπέδεις τὴν ψυχὴν μου.

Ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἀνταπέδεις, μὴ ἀποκα-
νέσης, τουτέστι, μὴ συγχωρήσης τὸν ἀποκαίμενον ἐν
τῇ ψυχῇ μου ἀγαθὸν θησαυρὸν ἀποικνωθῆναι· τότε
γὰρ ἀφέτως ἀπαιλούσομαι, φησὶν, ὅτ' ἂν ἁμαρτωλοὶ
τοῖς θευτῶν περιπαρῶσι διετύοις.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΑ'.

Συνέστωσ' ἐφ' Δαυὶδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ σπη-
λαίῳ, προσευχή.

Καὶ ὁ νῦν ὁμοίαν ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν οὕτως· Εἰς
τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης, ἐφ' Δαυὶδ εἰς σπηλιόγρα-
σίῳ, ἐν τῷ αὐτὸν ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Β
Σαουλ εἰς τὸ σπήλαιον. Καί ται δὲ ἡ ἱστορία ἐν τῇ
πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν· Καὶ ἀνέβη Δαυὶδ ἐκ αἰθῶν,
καὶ ἐκάθητο ἐν τοῖς σπηλαίοις τοῖς ἐχυροῖς Ἐγ-
γαδδί· καὶ ἐγένετο ὡς ἐπέστρεψε Σαουλ ἐκισθεν
τῶν ἀλλογούλων· καὶ ἀνήγγειλαν αὐτῷ λέγοντες,
Ἰδοὺ Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ Ἐγγαδδί. Καὶ παρέλα-
θε Σαουλ τρισχιλλίους ἄνδρας, ἐκλεκτοὺς ἐκ παν-
τός Ἰσραὴλ, καὶ ἐπορεύθη τοῦ ζητεῖν τὸν Δαυὶδ
καὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς μετ' αὐτοῦ, ἐπὶ πρόσωπον
τῆς θήρας τῶν ἐλάφων· καὶ ἦλθον εἰς τὰς μάν-
δρας τῶν προβάτων ἐπὶ τὴν ὁδὸν καὶ ἐπὶ τὸ σπη-
λαιον· καὶ εἰσῆλθε Σαουλ εἰς τὸ σπήλαιον ἀπο-
κονιῶσαι (14) τοὺς πόδας αὐτοῦ· καὶ Δαυὶδ καὶ οἱ
σπηλαίου ἐκάθητο.

Προσγραφή ἡ ἱστορία ἡ κατὰ Σαουλ καὶ τοῦ σπη- C
λαίου· τὸ δὲ τοῦ Δαβὶδ ὄνομα διαφόρως ἐρμηνεύεται,
ὡς κολλάκις εἰρήκαμεν, καὶ διαφόρως λαμβάνεται·
ὅτι γὰρ εἰς πρόσωπον τοῦ Κυρίου εὐρήσεις, οὕτω καί-
μενον ἐρμηνεύεται πεποθημένος· ὅτι δὲ εἰς πρό-
σωπον τῶν ἁμαρτανόντων καὶ πισοτραζόντων, ἐρμη-
νεύεται ἐξουθετημένος, διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ.
Νῦν τοῦ Δαυὶδ ὄνομα λαβεῖν ἔστιν εἰς τὸν λαὸν τὸν
ἁμαρτηκότα καὶ εἰς σύνεσιν ἐλθόντα, καὶ ἐν σπηλαίῳ
αὐτὸν κατακλείσαντα, καὶ προσευχόμενον μετὰ δα-
κρύων ἰσχυρῶς, καὶ ἐξομολογούμενον, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ
ἐπίγραμμα τοῦτο δηλοῖ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ψαλμὸς ταῦ-
τα διδάσκει.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου.

Σφόδρα καταλήλως τῇ τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ τόπου
συναχῆ καὶ ταῦτα λέλεται· ὅσον γὰρ ἐπ' ἀνθρώποις D
εὖθον ἐν τῷ σπηλαίῳ συνεχόμενος, παντὸς δρασμοῦ
καὶ φυγῆς ἐπιπέλειστο, οὕτε μία τα παρῆν αὐτῷ
βροφείας ἄλκις· ἀλλ' οὐδὲ ἦν ὁ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ρυ-
μενος ἢ ἐπιζητῶν. Ὅριον δὲ τοὺς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ
νευροῖς ἔχθροισ, ὄλον τοῦτο καταργασαμένους, λέγω
δὲ τὸ εἰσαλθεῖν Σαουλ εἰς τὸ σπήλαιον ὑπὲρ τοῦ συλ-
ληφθῆναι τὸν Δαυὶδ, εἰκότως διεγεν τὸ, Ἐκρυψάν
παρθε μοι. Ἄλλ' οὐ προκωφῆται αὐτοῖς τὰ τῆς
παρθεῖας διὰ τὴν προαιμένην προσευχὴν· θαρσῶν δὲ
τῇ τοῦ βίου αὐτοῦ πορείᾳ, ταῖς τε πράξεσι καὶ ταῖς

•• 1 Reg. xxiv, 1-4.

•• (14) Ita cod. Sed enim pro ἀποκονιῶσαι?

verbum *evellatur* demonstrat, fore ut suos prin-
cipes judicesque radicibus extirpatos cernant,
evulsos veluti fortis verbi virtute.

VERS. 8. *Ne auferas animam meam.*

Symmachus pro auferas dicit, ne evacues, id est,
ne sinas repositum in anima mea thesaurum eva-
cuari. Tunc enim securus, inquit, abibo, cum suis
ipsis peccatores implicabuntur rotibus.

PSALMUS CXLI.

VERS. 1. *Intellectus Davidi, cum esset in spelunca;*
oratio.

Similem huic quinquagesimus quoque sextus
psalmus titulum habet, nempe: *In finem, ne cor-*
rumpas, Davidi in tituli inscriptionem, cum a facie
Saulis fugeret in speluncam. Exstat autem historia in
primo Regnorum libro. Et ascendit illuc David,
conseditque in locis munitis Engaddi. Contigitque,
ut revertenti Sauli de alienigenarum persecutione,
diceretur ei: Ecce David in deserto Engaddi est.
Sumptis ergo Saul tribus hominum delictorum milli-
bus ex universo Israele, porrexit ad investigandum
Davidem ejusque comites, ad locum qui dicitur vena-
tio cervorum: veneruntque ad caulas ovium in via
quam ad specum ducit. Ingressusque est Saul ad pur-
gandos pedes suos in specum. Et David comitesque
ejus in interioribus antri partibus latebant. 14.

•• ἄνδρες μετ' αὐτοῦ ἐν μέρεσι τοῖς ἐσωτέροις τοῦ

Supra scripta jam fuit Saulis historia atque spe-
lunca. Davidis autem nomen varie interpretari licet,
ut sæpe jam diximus varieque intelligitur. Nam
cum de homine Dei dictum invenies, tunc sic po-
situm, significat *desideratum*. Cum autem in per-
sona peccantium et tamen resipiscentium usurpa-
tur, tunc *spretum* interpretamur propter ejus pec-
cata. Nunc Davidis nomen de populo peccatore
adhabetur; resipiscente tamen, et in specu se con-
cludente, et cum lacrymis valide orante et consueti-
te, ut ipsa inscriptio demonstrat. Psalmus quoque
ipse eadem docet.

VERS. 4. *In deficiendo ex me spiritum meum.*

Convenienter admodum et temporis et loci an-
gustis hæc quoque dicta fuere. Nam quantum res
humane ferebant, intra specum conclusus omni
evadendi facultate effugioque carebat, nullaque
erat auxilii spes, nec quisquam vitam ejus liberare
satagebat. Videns autem animæ suæ intellectuales
hostes huic negotio intentos, Saulen, inquam, in-
tra specum ingressum ad capiendum Davidem, recte
aiebat: *Laqueum absconderunt mihi.* Sed caruerunt
effectu insidiariorum propter hanc precem. Ipse
autem confusus vitæ suæ rationi, actibusque et viis
quibus lusiterat, injuste expulsus et oppugnatus,

dicit Deo : et tu cognovisti semitas meas.

VERS. 6. *Ad te, Domine, clamavi.*

Rursus hoc etiam loco clamare se fatetur, non simpliciter, sed ad Dominum. Alloqui nec fieri poterat ut vocem attolleret, præsente hoste. Jam vero in Deo tantummodo spem suam reposuisse confitens, a scopo non aberravit; etenim spes non confundit. Nam etiam aliqua viventium terra sit, equidem, inquit, fateor meam te solum esse spem. Tu enim spes mea es in terra viventium, ita ut, nisi te haberem, haud jam viventibus terræ incolis adnumerarer. Porro viventium terra, nequaquam hæc est quæ a nobis calcatur, mortis enim ea potius terra est, sed quam milites hæreditabant, in qua omnes viventes æterna cum vita habitant.

VERS. 5. *Non erat qui cognosceret me. — Et non est qui requirat animam meam.*

Si quis ab his, qui ecclesiis præesse existimantur, negligitur et nullatenus requiritur, tempestive hoc dicit; et quod sequitur addet, clamorem scilicet ad Deum, et se non sperare a principibus, sed a Domino; et portionem se habere in terra viventium, non autem in terra oblivionis.

PSALMUS CXLII.

Quicumque maximis tentationibus immodicisque pressuris urgetur, commode utetur præsentii prece. Propterea psalmus sine titulo est. Audit quidem omnes Dominus, paucos tamen exaudit. Cæteroqui si iis qui nos orant aurem præberemus, nostræ pariter preces audirentur. Certe qui cum fiducia orat, auditorem provocat Deum. Alii alunt non esse sine titulo psalmum, sed inscribi: *Psalmus Davidi, cum cum filius persequeretur*: sed non in cunctis interpretationibus hoc ponitur. Aitamen quæ hic dicuntur, non repugnant. Sed nihil obstat, quominus de Saulis persecutione hæc dicta fuerint.

VERS. 4. *Tedium passus est spiritus meus.*

Spiritus hominis tedium patitur, cum cor turbatur rememorans quomodo inimicus prostraverit humi vitam ejus, eamque in tenebris locis constituerit ut mortuos sæculi. Turbatum, inquit, cor meum, passionem intus continuit, non adeo coincidens, ut palam cunctis extraneis foret ejus turbatio.

VERS. 5. *Memor sui dierum antiquorum.*

Quia et Moyses mandat dicens: *Recordamini dierum sæculi*⁴²; et David pariter ait: *Annorum æternorum memini, et consideravi*⁴³; recte sibi consulens hic, cujus cor turbatum est, recurrit animo ad antiquos dies suos, quibus ante turbationem felix erat, vel antiquas historias in mentem revocat: resumptaque rerum memoria, meditatatur opera Dei, et manu ejus facturas, non modicum ex antiquis lectionibus solamen capiens, dum ex ipsis

A ὁδοῖς αἷς ἐβάδιζεν, ἀδίκως ἐλαυνόμενος καὶ πολέμουμένος, φησὶ τῷ θεῷ· καὶ σὺ ἔγνωσ τὰς τρίβους μου.

Πρὸς σέ, Κύριε, ἐπέκραξα.

Πάλιν καὶ ἐνταῦθα κρᾶζειν ὁμολογεῖ, οὐχ ἀπίως, ἀλλὰ πρὸς τὸν Κύριον· ἄλλως γὰρ ἀδύνατον ἦν αὐτῷ φωνὴν ἀφιέναι, πλησίον παρόντος τοῦ ἐχθροῦ· τὴν μόνην δὲ ἐλπὶδα αὐτοῦ τὸν θεὸν ἔχειν ὁμολογήσας, οὐκ ἐξέπασσε τοῦ σκοποῦ· ἡ γὰρ ἐλπὶς οὐ καταισχύνεται· ἀλλὰ καὶ εἰ τις ἔσται γῆ ζώντων, ὁμολογῶ, φησὶ, μηδεμίαν ἔχειν χώραν ἐν ταύτῃ ἢ σέ μόνον τὴν ἐμὴν ἐλπὶδα· σὺ γὰρ εἶ θεός, ἡ μερίς μου ἐν γῆ ζώντων· ὡς εἰ μὴ σέ εἶχον, οὐκ ἂν ἐξετάσθην ποτὲ ἐν γῆ ζώντων. Ζώντων δὲ γῆ, οὐχ ἡ πατούμενη νῦν πρὸς ἡμῶν, θανάτου γὰρ γῆ καὶ νεκρῶν αὕτη, ἀλλ' ἦν κληρονομήσουσιν οἱ πραεῖς· ἐφ' ἣ ζῶντες πάντες κατὰ τὴν αἰώνιον ζωὴν διατρίβουσιν.

B Οὐκ ἦν ὁ ἐπιτηνέσκων με. — Οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὴν ψυχὴν μου.

Ὁ ὄπδ τῶν προφασαθαι τῶν ἐκκλησιῶν νομιζόμενων ἀμελοῦμενος καὶ μηδὲως ἐκζητούμενος εὐκαίρως τοῦτο ἐρεῖ· καὶ τὸ ἐξῆς ἐπιφέρει τὸ νεκραγῶδες πρὸς τὸν θεόν, καὶ μὴ ἐλπίζειν ἐπὶ ἡγουμένους, ἀλλ' ἐπὶ Κυρίῳ, καὶ μερίδα ἔχειν ἐν γῆ ζώντων καὶ οὐκ ἐν ἐπιληησμένῃ γῆ.

ΨΑΛΜΟΣ PMB.

Πᾶς ὁ ἐν μεγίστοις πειρασμοῖς καὶ θλίψεσιν ὑπεβαλλούσαις ἐξαταζόμενος, εὐκαίρως χρῆσασθαι τῇ προκειμένῃ προσευχῇ· διὸ καὶ ἀνεπίγραφος ὁ ψαλμὸς. **C** Ἀκούει μὲν οὖν πάντων ὁ Κύριος, ὀλίγων δὲ εἰσακούει· ἐὰν τῶν θεομένων ἡμῶν ἐπακούσωμεν, ἀκουσθησόμεθα καὶ αὐτοί· ὁ θεορῶν δὲ τῇ ἑαυτοῦ προσευχῇ ἀκροατὴν καλεῖ τὸν θεόν. Ἄλλοι δὲ φασὶ μὴ εἶναι ἀνεπίγραφον τὸν ψαλμὸν, ἀλλ' ἐπιτηγράφθαι, *Ψαλμὸς ἐπὶ Δαυὶδ, ὅτε αὐτὸν ὁ υἱὸς κατεδίωκεν*. Οὐ διὰ πασῶν μέντοι τῶν ἐρμηνειῶν πρόσκειται τοῦτο· τὰ δὲ λεγόμενα οὐκ ἄλλοτρια· οὐδὲν δὲ κωλύει περὶ τῆς ὄπδ Σαοὺλ διώξεως εἰρησθαι αὐτά.

ἤχηθασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά μου.

τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ ἀκηδεῖσθαι, ἐπαίδαν ἢ καρδίαν παραχθῆ ἠνεθεῖσθαι πῶς ὁ ἐχθρὸς ἐταπεινώσων εἰς τὴν γῆν τὴν ζωὴν αὐτῆς, καὶ ὡς ἐκάθισεν αὐτὴν ἐν σκοτεινοῖς ὡς νεκροῦς αἰῶνος· ταπεινωθεῖσα δὲ, φησὶν, ἡ καρδία μου ἐν αὐτῇ, ἔβδον ἐπέσχε τὸ πάθος παντελῶς μὴ ἐκπεσοῦσα, ὡς εἰς φανερὸν ἔλθειν τοῖς πᾶσι, καὶ τοῖς ἐκτὸς γνωσθῆναι τὴν παραχθῆν.

Ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων.

Ἐπὶ καὶ ὁ Μωϋσῆς προστάττει λέγων, *Ἐμνήσθητε ἡμέρας αἰῶνος*· καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν φησὶ, *Καὶ ἐτη αἰώνια ἐμνήσθη, καὶ ἐμελέτησεν*⁴⁴· εἰκότως θαυμαίων ἑαυτῶν ὁ παραχθεὶς τὴν καρδίαν, ἀνατρέχει ἐπὶ τὰς παλαιὰς αὐτοῦ ἡμέρας, τὰς πρὸ τῆς παραχθῆς, ἐν αἷς κατώρθου, ἢ ἐπὶ τὰς παλαιὰς ιστορίας· καὶ τὴν μνήμην ἀναλαβὼν, μελετᾷ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν τοῖς ποιήμασι τῶν χειρῶν αὐτοῦ, οὐ μικρὰς τυγχάνων παραμυθίας ἀπὸ τῶν παλαιῶν

⁴² Deut. xxxii, 7. ⁴³ Psal. lxxvi, 6.

ἀναγκωμάτων, μανθάνων ἐξ αὐτῶν, ὅτι τοὺς πα-
λαῖους μετὰ μωρίας θλίβεις καὶ πειρασμούς ἐπισκέ-
πτειτο ὁ Θεός, καὶ ὅσας παρόσχεν αὐτοῖς θεραπείας τε
καὶ εὐεργασίας. Ἄλλὰ καὶ ἐν τοῖς τῆς δημιουργίας
λόγοις μελετῶν ἐθεραπεύετο τὴν ψυχὴν, παιδεύμε-
νος, ὡς οὐκ ἔστιν ἀπρονόητος ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος.
οὐδὲ ἀθεράπευτος ἡ τοῦ παραχθέντος ψυχῆ· ἐφορᾷ
δὲ καὶ ἐφέστηκε πᾶσιν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ἰώμενος
τοὺς συντατριμμένους τὴν καρδίαν.

*Διαπέτασα πρὸς σὲ τὰς χεῖράς μου· ἡ ψυχὴ μου
ὡς γῆ ἀνυδρὸς σοι.*

Μνησθεὶς τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν ἐκ τῆς μελέτης
τῶν θεῶν ἀναγκωμάτων, τὰς χεῖράς μου, καὶ τὰς
διὰ μετανοίας πράξεις καθαρὰς σοι ἐπιδεικνύς διεπέ-
τασα, οὕτως ἐψών σου, ὁ Θεός, καὶ τῆς παρὰ σοῦ
ἰάσεως, οὐ μόνον ἐν τρόπον Ἰλαφός ἐπὶ τὰς πηγὰς
τῶν ὕδατων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνυδρὸς καὶ ξηρὰ γῆ ὀρέ-
γεται τοῦ ἐκ' αὐτῆν κατιόντος ὕετου. Εἰ δὲ καὶ ἔστιν
ἡ ψυχὴ μου ὡς γῆ ἀνυδρὸς, ὡς πρὸς σὲ τὸν Θεὸν
ποιούσης ἔστιν· καθ' αὐτὴν γὰρ καὶ ὡς ἐν ἀνθρώπων
συγχεῖσαι γόνιμος καὶ τεθηλυία καρπῶν ἀγαθῶν
ὑπάρχει· σὸς δὲ ἀνυδρὸς ἔστιν οὕτως, ὡς οὐ δικαίω
θήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν.

*Ἰαχὸ εἰσάκουσόν με, κ. τ. λ. Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ
πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ.*

Ἐν τοῖς κατακαίγουσι καιροῖς τῶν περιστάσεων
ῥηταὶ ἐν διωγμοῖς ἢ τελὲς ἐσχάτοις κινδύνους, ἐπειδὴν
παραικινδυνάει τινὸς ἡ ψυχὴ, ἐκλείποντος τοῦ ἐν
αὐτῇ πνεύματος, καὶ τῆς καρδίας ἐν αὐτῇ παραττο-
μένης, προσήκει ὁμοίως τῷ Δαυὶδ λέγειν εὐχομένους
τῷ Χριστοῦ, *Ἐισάκουσόν με, Κύριε*· ὅ μὴ ἐπὶ τοῖς
ἀνθρωπίνους πράγμασιν ἀναγκάσιον καχηθῆσαι. —
Ἐφ' ὅσων μὲν τὸ πρόσωπόν σου καταξιοῖ με τῶν
ἰσίων αὐτοῦ, τὸ φῶς σου ἔστιν ἐν ἐμοί, καὶ πᾶσά μου
ἐπαλλήλαται σκοτία· ὥστ' ἂν εἰπαῖν· *Ἐσημειώθη
ἐπ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε*· εἰ
δὲ ἀποστρέψῃς ποτε τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ,
γίνομαι ἐν σκοτίᾳ ἐν ἣ γίνονται πάντας οἱ καταβα-
ίνοντας εἰς λάκκον· ἐν ᾧ λάκκῳ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ
τὸ καλούμενον σκότος ἐξώτερον.

Ἀκουστὸν ποιήσόν μοι τὸ πρῶτὸν τὸ ἄλλοδός σου.

Ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἄλλοδός θεοῦ δεδομένη· ὅταν
γίνοιτο· ἂν ἐν ταῖς προσευχαῖς ἐγρηγορώτας σχολά-
ζοιμεν, καὶ μάλιστα κατὰ καιρὸν τὸν ἑσθινόν, ὥστε
δύνασθαι λέγειν· *Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ἔ-
δραρίσα.*

Γνώμισόν μοι, Κύριε, ὁδὸν ἐν ἣ πορεύσομαι.

Ἀπὸ τοῦ χαμαὶ κλισθαι τὴν ἐμὴν πρὸς σὲ ψυχὴν
ἀνατείναντι μετανοίας δάξον ὁδόν, ἢ τὴν ἀγούσαν
μετὰ σώματος ἀπαλλαγῆν ἐπὶ τὰ οὐράνια (15)· θνητὸς
γὰρ πᾶς ἂν νοήσαι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ; τάχα δὲ τις τὰς
προτέρας ὁδοὺς Μωϋσῆα καὶ τοὺς προφήτας βαδίσας,
κατὰ τὸ, *Ἰνῆτε ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τρι-
βουεῖς Κυρίου αἰωνίας, μετὰ ταύτας τὴν ὁδὸν ζητῶν
τὴν ἀγαθὴν, τῷ ταύτης ἐρεῖ πατρὶ, καὶ γινώσκοντι*

¹⁵ Psal. iv, 7. ¹⁶ Psal. lxi, 2. ¹⁷ Jer. vi, 16.

(15) Vides hic de animabus sine corporibus etiam
in cœlum recipiendis sententiam antiquissimi

A cognoscit, veteres illos plurimis precibus ac ten-
tationibus a Deo fuisse visitatos, et quanta hic
remedia hisdem contulerit ac beneficia. Insuper
dum rerum creationem æcœm reputat, animo re-
creatur, quia discit vitam hominum Providentia
non destitui, neque suum turbatum animum
remedio carere, cum omnibus inspectans præsit
Dei Verbum, a quo contriti corde sanantur.

*Vers. 6. Expandi manus meas ad te; anima mea sicut
terra sine aqua tibi.*

Dierum antiquorum propter divinas lectiones
memor, manus meas penitentis operibus mun-
datis ad te expandens, te siliens, Deus, præben-
damque a te curationem, non modo ceu cervus ad
fontes aquarum, verum ut arida et sine humore
terra depluentem in se imbrem exoptat. Etiam
vero anima mea est veluti sine aqua terra, erga te
nimirum ita se habet; cæterum præ aliis homini-
bus fertillia est, et bonorum fructuum non infecunda:
tibi, inquam, est arida, quia non justificabitur coram
te quisquam vivens.

*Vers. 7. Cito exaudi me, etc. Ne avertas faciem
tuam a me.*

Urgentibus calamitatibus temporibus sive perse-
cutionibus extremisque discriminibus, cum alicujus
anima periclitatur, deficientibus ejus viribus, con-
turbato corde, utile est cum Davide orantes dicere
Christo: *Exaudi me, Domine*. Neque tamen in hu-
manis negotiis hoc precum genere uti necessarium
est.—Quandiu facies tua suo me respectu dignatur,
lumen tuum in me est, atque omnes recedunt tene-
bræ; ita ut dicam: *Signatum est super nos lumen
vultus tui, Domine*. Quod si vultum tuum avertas,
decido in tenebras quas ii patiuntur qui descendant
in lacum; quo in lacu nihil aliud est quam exteriores,
uti appellantur, tenebræ.

*Vers. 8. Audiam fac mihi mane misericordiam
tuam.*

Dei misericordia in tentationibus indigemus; quæ
ut nobis obveniat, vigilantè precibus vacemus,
matutino præsertim tempore, ut dicere possimus:
Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo.

*Vers. 8. Notam fac mihi, Domine, viam in qua
ambulem.*

Dum anima mea jacet humi prostrata, imploranti
mibi penitentis viam ostende, quæ post corporis
depositionem ducit in cœlum. Nam mortuus, quo-
modo vias suas cognoscet? Fortasse aliquis qui
antiquiores vias, Moysen, inquam, et prophetas,
decurrerit; juxta illud: *State in viis, et sciscitami
de semitis Domini æternis*; post has, bonam deni-
que viam quærens dicet hujus patri, viarumque

Enseos contra recentiorum Græcorum cacodo-
xiam.

illis idonearum perito : *Oscende mihi viam in qua ambulans* : quæ quidem annuente Patre semet ostendens ait dignis : *Ego sum via, nemo enim venit ad Patrem nisi per me* ¹⁰.

VERS. 11. *Propter nomen tuum, Domine.*

Simile hoc dictioni illi : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam* ¹¹. Non enim in semetipsis oportet confidere. Qui autem tentationes fortiter toleraverit, his bonis potiri speret, utpote qui angusta ærumnosaque via iter fecerit.

VERS. 11. *Æquitate tua educes de tribulatione animam meam.*

Vere tribulatio animæ est, cum hominis vita ad terram prosternitur, et ipse in tenebris sedet. Prævis quoque cogitationibus et cupiditatum flamma animæ ejus vexata affligitur, nemine ex his pressuris liberante, præter cordium conscium Deum. Sed et ille, cui deceptores negotium faceant, turbatur animo magnopere, præsertim cum illorum sophismata haud valeas conarguere, ne veritate depellatur timet. Sed hujus animum Deus omni pressura eripiet, illuminans eam suisque radibus collustrans, atque ut in sua justitia vivat adjuvans, uti supra demonstratum fuit. Porro misericordia Dei destruentur inimici, non substantialiter, hoc enim fieri nequit, sed dampna his facultate, qua justo homini adversantur, ejusque animam vexant. Sic enim requies justo erit, et extra bellum in pace deget. Mox provocans invocatum suum ad annuendum, addit : *Quia servus tuus ego sum.* Et quidem omni possessione gloriaque longe melius est servum esse Dei : cujus rei magnitudinem Servator quoque exposuit astantibus, dicens : *Vos me appellatis Dominum et Magistrum, et bene dicite, cum enim* ¹². Nihil demum tantopere hostes nostros fugat, quam spiritalis meditatio.

PSALMUS CXLIII.

Si hujus psalmi continentiam ad Davidem referas, præsertim quia in nonnullis exemplaribus inscribitur de Goliath. dices psalmum Davidi congruere, qui, ut est in historia, virum illum vicit non communi armatura, sed sua erga Deum fiducia : quo sibi magistro assumpto, tunc quidem Goliathum funda ictum interfecit; alias vero in agro feras strangulans interemit. Decuit vero potissimum hæc canere ad psalterium, cum manibus digitisque pro plectro utens, invisibiles dæmonas Saulem vexantes fugavit. Quod si ad quemvis justum hæc referantur, dices cunctas hominis Deo dilecti actiones in adversariorum potestatum exitium vergere, Deo Ipso hæc manuum operationes dirigente. Digitos ejus dicit, opera etiam minima humanæ vitæ denotare. Et quidem manuum suarum extensione Moyses Amalecitas in

¹⁰ Joan. xiv, 6. ¹¹ Psal. cxiii, 1. ¹² Joan. xiii, 13.

(16) In codice cariovo lacuna suppletur recentiore manu φθειρόμενοι. Ego tamen malui φθει-

την ὁδὸν τῶν υἱῶν τοῦ Γενάρχου μοι ὁδὸν ταύτην ἢ κορευόμεναι ἦτις ἐπινεύσαντες τοῦ Πατρὸς ἑαυτὴν ἐμφανίζουσα λέγει τοῖς ἀξίοις· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς· οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ.

Evacuare τοῦ ὁράματος σου, Κύριε.

Ὅμοιον τοῦτο τῷ, *Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἡ τῷ ὁράματι σου ὁδὸς δόξαν*· οὐ γὰρ ἐφ' ἑαυτοῖς χρὴ θαρραίνειν. Ὁ δὲ τοὺς πειρασμοὺς ὑπομείνας γενναίως ἀπαλλάσσεται τούτων τυχεῖν, ὡς ἐν στενῇ καὶ τεθλιμμένην ἐλευθέρουσας.

Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ἐξέλθεις ἐκ θλίψεως τῆς ψυχῆς μου.

Ψυχῆς ἀληθῶς θλίψις ἐδ ταπεινωθῆναι εἰς γῆν τὴν ζωὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν σιωταῖνοις αὐτὸν καθῆσαι· καὶ ὁ ὑπὸ λογισμῶν ἐκ φαύλων καὶ πυρώσεως παθῶν ἐνοχλούμενος τὴν ψυχὴν θλίβεται· οὐδενὸς δὲ ἄλλου ἐν.. ν τοιαύτης θλίψεως ἐλευθεροῦντος, ἢ τοῦ ἐκ κρυπτοῦ τῆς καρδίας εἰδότες Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπὸ διοχλήσεων ἀπαταύωνων τὴν ψυχὴν ταραττόμενος θλίβεται ἂν μεγάλως ἐκτά μάλιστα, οὐ δυνάμενος διαλέγεσθαι τὰ σοφίσματα, εὐλαβεῖται μὴ ἀποσφαλῆ τῆς ἀληθείας· ἐξέλθαι δὲ ψυχὴν πάσης θλίψεως τοιαύτης, ἐπιλάμπων αὐτὴν καὶ καταλάμπων ταῖς ἰδίαις μαρμαρυγαῖς καὶ ἄγων αὐτὴν εἰς τὸ ζῆσαι κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ὡς ἐναγχοῦ ἀποδέδεικται. Ἐλέει δὲ Θεοῦ ἐξολοθρευθῆσονται οἱ ἐχθροὶ, οὐ κατ' οὐσίαν φθειρόμενοι (16), ἀδύνατον γὰρ τοῦτο, ἀλλὰ τὴν ἕξιν ἀποβαλόντας, δι' ἣν ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ καὶ θλίβοντες τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τυγχάνουσιν· οὕτω γὰρ ἐν ἀνέσει ἴσται ὁ δίκαιος ἔνευ πολέμου ἐν εἰρήνῃ διάγων. Ἐκκαλούμενος δὲ πρὸς τὸ ἐπινεῦσαι τὸν παρακαλούμενον, ἐπήγαγε δὲ, *Ὅτι ὁ δοῦλός σου εἰμι ἐγὼ*. Κτημάτων δὲ καὶ ἀντικειμένων τὸ μέγιστον χρηματίζει Θεοῦ δούλον. Δεικνύσι δὲ τὸ μέγιστος τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ λέγων τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ· *Ἵμεῖς σκευεῖτέ με ὁ Κύριος καὶ ὁ Διδάσκαλος, καὶ καλιῶς λέγετε, εἰμι γὰρ*· οὐδὲν οὕτως ἀποδίδωσι τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν, ὡς θεωρία πνευματικῆ (17).

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΓ'.

Εἰ μὲν ἀναφέρεις ταῦτα ἐπὶ τὸν λαοῦ, μάλιστα δὲ κατὰ τινὰ τῶν ἀντιγράφων ἐπιγράφεται πρὸς τὸν Γολιάθ, ἐρεῖς ἀρμύζειν αὐτῷ, κατὰ τὴν ἱστορίαν νενικησῆναι τὸν ἄνδρα οὐ τῇ κοινῇ παντευχίῃ, πεποιθῆσαι δὲ τῇ ἐπὶ τὸν Θεόν· ὃν ὡσεὶ διδάσκαλον ἐπιγραφόμενος, τότε μὲν τὸν Γολιάθ τῇ σφενδόνη καθέλα βαλόν· ἄλλοτε δὲ τοὺς κατ' ἄγρον θήρας ταῖς χερσὶ πνίγων ἀνήγει· Ἐκρατε δὲ μάλιστα ἐπὶ τῇ τοῦ ψαλτηρίου ἀνακρούσει ταῦτα λέγειν αὐτὸν, ὅτι, ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς δακτύλοις ἀντὶ τοῦ πληκτροῦ χρώμενος, τοὺς ἀοράτους δαιμονας ἤλαυνε τῷ Σαουλ ἐνοχλοῦντας. Εἰ δ' ἐπὶ πάντα δίκαιον ἀνάγοιτο τὰ ρητὰ, ἐρεῖς πάσης τοῦ θεοφιλοῦς πράξεις καθαίρασεν τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἐνεργεῖν, τοῦ Θεοῦ διδάσκαλου τῆς τοιαύτης τῶν χειρῶν ἐκτάσεως γινόμενου· τοὺς δὲ δακτύλους αὐτοῦ τὰς μέτραι τῶν

ρόμενοι.

(17) Animadvertite pie meditationis laudem.

μικροτάτων ενεργείας τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἀδύλων· καὶ Μωϋσῆς δὲ τὰς χεῖρας ἐκταίνων ἐτροπούετο τὸν Ἄμάληκ. Ὅρα δὲ μὴ Χριστὸς ὁ λέγων, τροπωσάμενος τοὺς ἑορτάτους ἔχθρους· δηλοῖ γὰρ ὁ φάλμας, ὡς θειχθήσεται, καὶ κάθοδον αὐτοῦ τὴν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ τροπὴν δαιμόνων, καὶ κλήσιν ἰθύνων, καὶ δῖο λαοῦς.

Ὁ ὑποτάσσων τὸν λαόν μου ὅκ' ἐμέ.

Θεοῦ ἔστι τὸ ὑποτάσσειν τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ἀνθρώπων· ἔπειρ εἰ μὴ ἐκ Θεοῦ γίνετο, οὐκ ἂν ποτε γίνετο (18)· οὐδὲ γὰρ Μωϋσῆς ἠγήσατο ἂν τοῦ τοσοῦτου κλήθους, μὴ τοῦ Κυρίου ὑποτάξαντος αὐτῶν τὸν ἑαυτοῦ λαόν, οὐ δὲ ὕκλων ἢ διὰ παρατάξεως ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ δὲ τῆς κραττοῦσας δυνάμεως.

Ἐώρα, τί ἔστιν ἄνθρωπος, ὅτι ἐγνώσθης αὐτῶ;
 Πυνθάνεται ὁ λόγος ἐρωτηματικῶς τὸ, τί ἔστιν ἄνθρωπος· ἡμᾶς διδάξει βουλομένως, ὅτι μέγα τι ἄνθρωπος· οὐ γὰρ ἂν ἐχώρησε Θεοῦ γινώσκειν, οὐδ' ἂν ἐμνήσθη αὐτοῦ ὁ Θεὸς οὕτως, ὡς καὶ Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν ἐξαποσταλαί αὐτῶν τὸν ἑαυτοῦ Λόγον. Παιρναὶ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ καὶ μηδενὸς ἀνθρώπου καταφρονεῖν, καὶ ὅτι μηδεὶς ἄξιον κατορθοῖ τῆς τοιαύτης εὐεργεσίας.

Κύρια, κλῖνον οὐρανοὺς σου, καὶ κατέβηθι.
 Σπρόβρα ἀναγκαίως καὶ ἀκολούθως [λέγει] καὶ αὐτὸν καταβῆναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰς καθαιρεσὶν τῶν πολεμίων· εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα, φησὶ, διδάσκει τὰς ἐμὰς χεῖρας καὶ τοὺς δακτύλους ὅπως χρῆ παλαμεῖν, ἀλλὰ καὶ τίς ἰσχύς ἀνθρώπου, καὶ πόση δύναμις τοῦ θνητοῦ καὶ ματαιότητι ὁμοιωθέντος, πρὸς τὸ θνητῆναι στήναι κατὰ τῆς τοσαύτης παρατάξεως; διὸ σὺ αὐτὰς, ὦ Κύρια, κλῖνον οὐρανοὺς, καὶ κατέβηθι. Οὐρανοὺς δὲ φησι τὰς ἐπινοουμένας ἐν αὐτῷ δυνάμεις· ὡς δὲ πατὴρ νηπίοις, καὶ ὡς μαθηταῖς διδάσκαλος συγκαταβαίνει.

Ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου ἐξ οὐφους.

Ἐξαπόστειλον, φησὶν ὁ φάλμας, τὴν ποιητικὴν καὶ φυλακτικὴν τῶν ὄλων χεῖρα ἐπὶ τῷ ἐξέλθειν καὶ βύσασθαι με ἐκ τῶν πολλῶν ὕδατων καὶ τῶν χειρῶν τῶν ἄλλοτριῶν υἱῶν· δυνατὸν δὲ τὸ ἐξ ὕδατων πολλῶν βυθῆναι εἰπεῖν τῶν πονηρῶν δυνάμεων καὶ τοῦ διαβόλου τοῦ βασιλέως πάντων τῶν τοιοῦτων· ἐξαίρεθῆναι δὲ καὶ ἐκ χειρὸς τῶν ἄλλοτριῶν υἱῶν, τῶν ἐνεργουμένων ὅκ' αὐτῶν ἀνθρώπων· τὰς ἐπαναστάσεις γὰρ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν ἀσθεῶν ὕδατα ἐκάλασεν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· Ἄρα τὸ ὕδωρ κατεπόντισεν ἡμᾶς· καὶ πάλιν· Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι ἀσθέντες ὄδατα ἕως ψυχῆς μου· ἀκολούθως δὲ μετὰ τὴν κατάβασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὴν ἐπιβουλήν τῶν ἀσθεῶν... αὐτοῦ τῶν. θασαύμενος, τὰ προκείμενα θεοπέζει.

Ῥόδην καινὴν ἕσομαι σοι.

Ἄδει, καὶ τὴν καινὴν διαθήκην ἐν τοῖς περὶ τῆς καθόδου τοῦ Θεοῦ Λόγου προσηγνημένοις μνημονεῦθῆναι· διὸ δηλοῦται αὕτη διὰ τῆς καινῆς ψόδης. Ἐν τῷ δὲ λέγειν καινὴν, κεπαλαίωκε τὴν πρώτην, ὡς

⁶⁶ Psal. CXXIII, 4. ⁶⁷ Psal. LXXIII, 2.

(18) Congruit Eusebius cum divo Paulo Rom. XIII, 1, Non est potestas nisi a Deo.

A fugam vertebat. Videas etiam ne forte sit Christus, qui ait : in fugam conjiciens invisibiles hostes. Nam psalmus, ut demonstrabitur, et reditum ejus de caelo, et fugam daemnonum, et gentium vocationem, deos denique populos, denotat.

VERB. 2. Qui subdidit populum meum sub me.

Dei est populum anam hominibus subjicere, quod nisi a Deo fiat, nunquam fiet. Nam neque Moyses talem tantamque multitudinem rexisset, nisi ei Dominus populum suam subdidisset, non armis neque hominum exercita, sed meliore potentia.

VERB. 2. Domine, quid est homo, quia innotuisti ei ?
 Interrogativo modo quaerit Psalmista, quid sit homo; docere nos volens, magnum quid esse hominem. Secus enim, neque ipse Dei notitiam caperet, neque Deus tantopere ejus meminisset, ut etiam Servatorem Redemptoremque ei mitteret proprium Verbum. Monet simul ne quemquam hominem contempnamus; et quod nemo beneficio tanto dignam aliquid agat.

VERB. 5. Domine, inclina caelos tuos, et descende.

Necessario admodum et consentanee [dicit], ipsum descendisse Dei Verbum ad hostium destructionem. Etiam si enim, inquit, egregie docet manus meas ad bellum, attamen quantula est vis hominis, et morituri virtus qui vanitati similis est, ut tantae hostium aciei resistere possit? Ergo tu ipse, Domine, caelos inclina, et descende. Caelos autem dicit, quae ibi intelliguntur esse potestates. Porro ceu pater ad parvulos filios, ceu ad discipulos magister descendit.

VERB. 7. Emitte manum tuam ex alto.

Emitte, ait psalmus, operatricem tutelaremque omnium manum, ut eruas liberaeque me de multis fluctibus, et alienorum filiorum manibus. Jam eripi de multis fluctibus, intelligi potest de malis potestatibus, et de harum omnium rege diabolo. Item liberari de alienorum filiorum manibus, nempe de commotis illorum obsessu hominibus. Etenim impetum tentationum atque impiorum, a quas appellavit, ut et alibi ait : *Forisiam aquae submersissent nos*⁶⁶. Item : *Serva me, Domine, quia intraverunt aquae usque ad animam meam*⁶⁷. Consentanee vero post Dei Verbi descensum, impiorum insidias videns, suprascripta vaticinatur.

VERB. 9. Canticum novum cantabo tibi.

Canit, se novum quoque foedus in his quae de reditu Dei Verbi vaticinatur, memoravisse. Idcirco id foedus novo cantico demonstratur. Dum autem novum dicit, prius illud antiquavit, ut ait Aposto-

lus⁹². De hujusmodi cantico dicta sunt et illa : *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino, omnis terra*⁹³. Insuper : *Psallant, inquit, psalterio decachordo*; practicam innuens vitam, anima simul et corpore operantem. Sunt enim quinque carnis sensus, quinque item animæ potentia, quibus corporei sensus moventur.

VERS. 10. *Qui dat salutem regibus.*

Qui cælorum regnum nos docuit, reges eos efficit qui illo digni fuerint, quibus etiam vi propria salutem confert; simulque recte agentes, extra peccati dominatum ponit. Utique Christus in Proverbis dicit : *Per me reges regnant*⁹⁴. Hæc cernens Apostolus scribebat : *Sine nobis regnavistis, et utinam regnaveritis, ut et nos vobiscum coregnerimus*⁹⁵. Quoniam ergo his salutem Deus largitur, merito ipsi quoque Davidi spem bonam oraculum injicit, fore ut a peccatis, in quæ aliquando cecidit, redimatur. Nam Verbi Dei descensus Davidi quoque cum aliis beneficis existit, qui natiuitati ejus in carne inserviit.

VERS. 10. *Qui redimit Davidem servum suum de gladio maligno.*

Gladius malignus, lingua est atheorum, et illorum sermones qui sophismata adversus Deum excogitant, ut animas interficiant. Manus autem filiorum alienorum, actus sunt et vita illorum qui Dei cultu alieni sunt; quorum os fabulosis signentis et idolorum erroribus loquitur vanitates. Horum etiam dextera, id est vis operosior, avaritia et rapinis occupatur. Hujusmodi erant prioris populi homines, sicuti dictum est. Ex his jam nunc deus orat David se eripi, ne pari peccatorum genere irretitur.

VERS. 12. *Quorum filii sicut novellæ plantationes in juventute sua.*

Non prioris tantummodo populi filii, sed omnium a Dei cultu alienorum, ceu novæ plantationes sunt in juventute sua. Justus autem hominis caro infirma est, et ejus mentis factus emortuus. Illorum, qui de circumcisione sunt, filia quoque meretricio more sunt exornata, ad templi imaginem ubi spiritus malus inhabitat. Ideo de illis dicit propheta : *Propterea inaccesserunt filia Sionis erecto collo, et cum nutibus oculorum*⁹⁶, et reliqua. Sancti autem homines templum Dei sunt, et Dei spiritus in ipsis inhabitat. Et illorum quidem abundant redundante penora thesaurizantium in terra et dicentium : *Destruam horrea mea et ampliora edificabo*⁹⁷; horum contra thesaurus in cælo est. Illorum oves fecundæ ac numerosæ, bovesque erassi, cujusmodi in Ægypti ubertate, nempe illi pulchra specie et eximie carnibus quos vidit Pharaon. Sed justus viri ovile puras animas, et bonas ac rationales oves complectitur. *χὰς ἀκεραίους, καὶ ἀγαθὰ καὶ λογικὰ πρόβατα ἐμπεριελήφε.*

⁹² Hebr. viii, 13. ⁹³ Psal. xcvi, 1. ⁹⁴ Prov. viii, 15. ⁹⁵ I Cor. iv, 8. ⁹⁶ Isa. lvi, 16. ⁹⁷ Luc. xii, 18.

(19) Videsis Nicetæ Serrarum episcopi proœmium a nobis editum ad catenam in Psalmes.

φησιν ὁ Ἀπόστολος· *περὶ ταύτης λέλεκται τῆς φθῆς· Ἄραται τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν, ἵνα τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ· ἀλλὰ καὶ, Παλῶσι, φησιν, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ, τὸν πρακτικὸν αἰνεύόμενος βίον διὰ ψυχῆς καὶ σώματος ἐνεργούμενον· πάντε μὲν ὄντων σαρκὸς αἰσθητηρίων, πάντε δὲ τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, δι' ὧν τὰ αἰσθητήρια τοῦ σώματος κινεῖται (19).*

τῷ διδόντι τὴν σωτηρίαν τοῖς βασιλεῦσι

Ὁ διδάξας βασιλείαν οὐρανῶν, βασιλεῖς ἐργάζεται τοὺς καταξιουμένους αὐτῆς, οἷς δίδωσι τὴν παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν· ἅμα δὲ κατορθώσασι τὸ μὴ βασιλεύεσθαι ὑπὸ ἁμαρτίας· Χριστὸς δ' ἐστὶν ὁ ἐν Παροιμίαις λέγων· *Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι· ταῦτα εἰδὼς ὁ Ἀπόστολος ἔγραψε· Ἐκτὸς ἡμῶν ἔδρασιλεύσατε, καὶ ὄραλον γε ἔδρασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν·* ἐπεὶ οὖν τοῦτοις χαρίζεται ὁ Θεὸς τὴν σωτηρίαν, εὐκότως καὶ τῷ Δαυὶδ ἀγαθὰς ἐλπιδὰς ὑπογράφει ἐν λόγιον, ὡς λυτρωθησομένη ἀπ' ὧν πάνποτε πέπτωκεν ἁμαρτιῶν· ἡ γὰρ κἀνοσος τοῦ Θεοῦ Λόγου μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τῷ Δαυὶδ εὐεργητικῆ γαγένηται, ἅτε διακονησάμενη τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ γενέσσι.

τῷ λυτρουμένῳ Δαυὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ ἐκ βομφαλας πορνῆας.

Βομφαλα πορνῆα ἡ γλῶττα ἐστὶ τῶν ἀθῶν, καὶ οἱ λόγοι τῶν τὰ σοφίσματα κατὰ τοῦ Θεοῦ μελετῶντων εἰς τὸ φονεῦν ψυχὰς· χεῖρ δὲ υἱῶν ἄλλοτριων, πρᾶξις καὶ ὁ βίος τῶν ἄλλοτριων τῆς θεοσεβείας, ὧν ἐν μύθοις ἀναπλάσματος καὶ ταῖς περὶ εἰδώλων πλάναις τὸ στόμα λαλεῖ ματαιότητος· τοῦτων δὲ καὶ δεξιὰ, τουτέστιν ἡ πρακτικώτερα δύναμις, περὶ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς ἀσχολεῖται. Τοῦτοι οὖν ἂν εἴεν καὶ οἱ ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ, καθ' ἃ ἐλεῖται· ἀπὸ τοῦτων οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦδη δευτέρον ὁ Δαυὶδ βυσθῆναι εὐχεται, ἵνα μὴ ἀλλ' τοῖς ὁμοίοις ἁμαρτήμασι· *Ὅν οἱ υἱοὶ ὡς νεφύρα ἰδρυμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν.*

Τοῦ προτέρου λαοῦ οἱ υἱοὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἄλλοτριων αἷς θεοσεβείας ὡς νεφύρα ἐστὶν ἰδρυμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν· τοῦ δὲ δικαίου ἡ σὰρξ ἐστὶν ἀσθενής, καὶ τὸ φρόνημά ἐστὶ νεκρωμένον· τοῦτων τῶν ἐκ περιτομῆς καὶ αἱ θυγατέρες ἐταιρικῶς εἰσι κεκοσμημένα ὡς ὁμοίωμα ναοῦ ἐν ᾧ πορνῆν πεῦμα ἐνοικεῖ· διὸ φησὶ περὶ αὐτῶν ὁ προφήτης· *Ἄρθ' ὧν ἐπορεύθησαν αἱ θυγατέρες Σιών ἐν ὄψηλῳ τραχιῳ καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· οἱ δὲ ἄγιοι ναὸς εἰσι Θεοῦ, καὶ τὰ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν αὐτοῖς· καὶ τῶν μὲν περιτευεῖ καὶ ὑπερχεῖ τὰ ταμεῖα θησαυρίζοντων ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ λεγόντων, Καθελὼ μου τὰς ἀποθήκας καὶ μελλοῦσας οἰκοδομήσω· τῶν δὲ ὁ θησαυρὸς ἐστὶν ἐν οὐρανῷ· καὶ τῶν μὲν εἰσι πρόβατα πολύτοκα πληθύνοντα, καὶ βόες παχείς, ὅποιοι τῆς Αἰγύπτου εὐθηνίας· καλοὶ γὰρ τῷ εἶδει καὶ ἐκλεκτοὶ ταῖς σαρκὶν ἦσαν οὖς εἶδεν ὁ Φαραὼ· τοῦ δὲ δικαίου ἡ ποιμνὴ ψυχὰς ἀκεραίων, καὶ ἀγαθὰ καὶ λογικὰ πρόβατα ἐμπεριελήφε.*

Τοῦ [αἰμαίου] μὲν διὰ τὸ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, ἅπαντες οἱ υἱοὶ ὡσαύτως κούφωτα εἰσιν ἐλαίων κούφω τῆς τραπέζης αὐτοῦ· τῶν δὲ ἀλλοτρῶν οἱ υἱοὶ ὡς κούφωτα ἕθροισμα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν. Καταίνω μὲν εἰς εἰς θυγατέρας· τούτοις δὲ εἰσι κεκαλλωπισμένα, περικεκοσμημένα ὡς ὄμοιωμα ναοῦ· κατείνω μὲν εἰσιν υἱοὶ υἰῶν, τούτοις δὲ οὐχί· ἐτι κατείνω μὲν οὐκ εἰς ταμεῖον οὐδὲ ἀποθήκη· τούτων δὲ τὰ ταμεῖα πλήρη ἐξεραιγόμενα ἐκ τούτου εἰς τούτο· καὶ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον δὲ τοῖς τραφομένοις ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ Πατὴρ καταίνεις τοῦ οὐρανοῦ οὐκ εἰς ταμεῖον οὐδὲ ἀποθήκη. Υἱοὶ οἱ αἰρετικοὶ λόγοι, καὶ τὰ νοήματα ὡς κούφωτα, διὰ τὴν καινοτομίαν· θυγατέρες αἱ λέξεις· κεκαλλωπισμένοι δὲ διὰ τὴν φράσιν, ναὸν οὐκ εἰς τὸ φρονήματος.

Ὅτι ἐστι κατάπτωμα γραμμῶν, κ. τ. λ.

Καὶ ἐν τῷ Πῶς εἰρηται· Διὰ τί ἀσεβεῖς ὧσι, καταλαίωται δὲ καὶ ἐν πλοῦτι; καὶ τὰ ἐφεξῆς· κληρὶ ἐπαίρει· Ὅ μὴν καὶ ἀσεβῶν λύχνος σβεσθήσκει. Καὶ ἐν ἐβδομηκοστῇ δευτέρῃ ψαλμῷ λέγεται· Εξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀσέβοις, εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· ὦν καὶ αὐτῶν ἡ λύσις ἐπάγειται ἐν τῷ, Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν; ἐξάπεινα ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν, ὡς ἐνύπνιον ἐξεγερμένων.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΑ΄.

Ὅτι δὲ ὄργανον τοῦ καλουμένου ψαλτηρίου λέλειται τὰ προκείμενα, ὅτι δὲ ὄδης, καθ' ἕτερον δὲ ἔργον, Αἰθεσίς ἐπιγράφεται.

Καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐλογήσω σε.

Ἄρχη παρ' Ἑβραίοις τοῦ παρόντος στίχου τὸ βῆθ (30). Διδάσκει δὲ ἐτι προσήκει ὡσπερ ὀφειλὴν ἐκάστης ἡμέρας τῷ Θεῷ τὸν ἕμνον ἀποδιδόναι. . μηδεμιᾶς ἡμέρας τῷ Θεῷ ἕμνον ὀλιγοῦσαι καὶ ἀπολιμπανίσθαι (31). Διανοίᾳ μὲν οὖν καὶ λογισμοῖς, καὶ αὐτῇ τοῦ ἐν ἡμῖν πνεύματος δυνάμει αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐφύμην καὶ εὐλογοῦμεν· χελεῖσι δὲ καὶ θνητοῖς βήμασι τοῦ Θεοῦ τὸ ὄνομα δοξάζομεν· Αἰεὶ σὲ, φησὶν, ὀμνῶν διατελῶ, καὶ οὐδεμίαν ἄμοιρον ἐάσω τῆς ἡμετέρας. Ἄντι δὲ τοῦ, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ὁ μὲν Ἀπόλλας εἰσέτι, ὁ δὲ Σύμμαχος διηγεῖται ἡρμηνεύσαν. — Ἀπόλυθα δὲ πάντα τοῖς προλαβοῦσι· εἰπὼν γὰρ εὐλογήσω καὶ ὑψώσω, δείκνυσιν ὡς οὐδὲν αὐτῷ προσέθησιν ἢ παρ' ἡμῶν εὐφημία· ἐαυτοῖς δὲ λαμπρύνομεν, αἶνον δὲ εἰς τὸν αἶνον προσέγονται.

Καὶ τῇ δικαιοσύνῃ σου ἀγαλλιάσονται.

Διὰ τούτων διδάσκει τοῦ Θεοῦ τὰς ἀρετὰς, ὅσαι εἰς ἡμᾶς δεήκωσι, ἀφ' ὧν αὐτὸν καὶ γνωρίζομεν· τὰς γὰρ ὑπὲρ ἡμᾶς ἀθεωρητοῦς ἡμῖν οὐσας καὶ ἀκαταλήπτους, οὐχ ὁλόν τ' ἐστὶ θνητῇ φύσει περιλαβεῖν. Ἄει δὲ εἰς ἡμᾶς φθάνουσαι τοῦ Θεοῦ ἀρεταί, ἀφ' ὧν αὐτὸν γνωσκόμεν, αἱ φωναὶ εἰσιν αὐταί.

Justi viri, propterea quod Dominum timeat, bestii filii tanquam novellae olei sunt circa mensam ejus. Sed alienorum a Deo hominum filii, novellae sunt plantationes in juventute sua. Et priorum quidem, filii non sunt; his autem specie pulchra et ornata iustarum templi. Priori sunt filii aliorum; his nequaquam. Insuper priorum non est arca, neque horreum; his autem promptuaria hac illac perfluentia. Atqui, secundum Evangelium, caeli volatilibus a caelesti Patre nutritis non est promptuarium neque horreum⁶⁶. Filii, intelliguntur haereticorum sermones, eorumque commenta tanquam novae plantationes ob rei novitatem. Filiae, intelliguntur vocabula pulchra et ornata ad loquendum, et veluti fastus templum.

B VERS. 14. Non est ruina maceriae, etc.

In Job quoque dicitur: *Cur impii vivunt, et in civitate consensescunt*⁶⁷? et reliqua. Verumtamen subjicit: *Tametsi impiorum lucerna exstinguetur*⁶⁸. Et in septuagesimo secundo psalmo: *Zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns*⁶⁹, et reliqua. Quorum solutio subjungitur his verbis: *Quomodo redacti sunt ad solitudinem? subito perierunt ob inconsiderantiam suam, ceu somnium evigilantis mente defuit.*

PSALMUS CXLIV.

Neque ad organum neque ad psalterium dictus fuit hic psalmus, neque cantici aut cujuslibet metri nomen habet, sed *Laus* inscribitur.

VERS. 2. Per singulos dies benedicam tibi.

C Initium apud Hebraeos praesentis versiculi est littera *beth*. Docemur autem, oportere tanquam uniuscujusque diei debitum, hymnum Deo persolvere, nullo, inquam, die hymnodiam divinam negligere aut omittere. Et mente quidem, et cogitationibus, et ipsa spiritus vi Deum extollimus atque laudamus: labiis vero et perituris verbis Dei nomen glorificamus. Te, inquit, semper hymnis celebros, nullamque diem absque hymnodia praetermitto. Jam pro verbis, *in saeculum saeculi*, Aquila interpretatus est, *usque adhuc*, Symmachus autem *continenter*. — Cuncta autem consentanea sunt prioribus. Nam cum dixerit, *laudabo et exaltabo*, significat nihil Deo addi a nostris laudibus. Nosmetipsum illustramus, dum laudem laude connectimus.

VERS. 7. Et justitia tua exsultabunt.

His verbis declarat Dei virtutes, quatenus ad nos deveniunt, ex quibus eundem cognoscimus; virtutes, inquam, nobis superiores, invisibiles et incomprehensibiles, quas mortalis natura mente complecti nequit. Attamen Dei virtutes perpetuo ad nos decurrentes, ex quibus eum cognoscimus, haec totidem voces sunt.

⁶⁶ Matth. vi, 26. ⁶⁷ Job xxi, 7. ⁶⁸ ibid. 17. ⁶⁹ Psal. lxxii, 3.

(30) Nempe $\square\text{---}\square$, in omni die.

(31) Observemus, teste Eusebio, hymnodiae quotidianae in Ecclesia consuetudinem.

Vers. 8. *Miserator et misericors Dominus, et reliqua.*

Cum nihil nos essemus, neque adhuc existentes, in lucem protulit. Deinde prava multa agentes, et superbo contemptu viventes, non pro meritis persequitur, sed miseretur, diuque nos vocat ad penitentiam, quia mortem peccatoris non vult, sed magis ejus penitentiam. Neque ita erga suos tantum se gerit, sed erga omnes omnino; est enim cunctis benignus.

Vers. 9. *Et miserationes ejus super omnia opera ejusdem.*

Quoniam miserationes ejus cunctis prævalent ejusdem operibus, consequenter dictum est: *Confiteantur tibi in omnia opera tua.* Debetur ei insuper, ut ipsæ quæ inanimes existimantur creaturæ, voce propemodum emissa gratias ei agant, et confiteantur creatori suo. Participat enim sapientiam ejus unaquæque ab eo varie constructa creatura, et vim creationis mirabili artificio sentit. Specialiter vero præcipueque sancti ejus majorem laudis partem retribuunt: nam iis quæ cogitant atque agunt, regnum ejus prædicant, in antecessum id manifestantes, ut tanquam ei militantes, gloria sint regni ejus. Prædicabunt item connaturalem regno ejus dominatum, et quod unaquæque creatura ordinate ei subest. Cum sint benevoli hi qui gratia tua ad te per sanctitatem conversi sunt, bona sua sine invidia communicant per magisterium filiis hominum. Rerum tantummodo, quæ humanam vitam excedunt, magister atque antecessor Christus est; cum ii qui adhuc filii hominum erant, magistri essent effecti ab iis quos ipse Christus erudiverat. Paulus igitur non ab hominibus, aut per homines, sed a revelatione Jesu Christi accepto Evangelio⁹⁹, idque edoctus, gentium doctor in fide ac veritate evasit. Quin adeo Servator ipse misit apostolos ad docendas gentes; quos antea monuerat ne quem magistrum in terra appellarent. Quæ ergo ab eo sancti discunt, hæc filiis hominum notificant.

ἃ τοίνυν παρ αὐτοῦ μανθάνουσιν οἱ ὅσιοι, γνωρίζουσι τοῖς τῶν ἀνθρώπων υἱοῖς.

Vers. 14. *Fidelis Dominus in sermonibus suis.*

Fidelis Deus, non quasi fidem participans, sed quia fide dignus dicitur. Cuncta enim quæ dicit, sunt, juxta illud: *Ipse dixit: Nonne faciet, et non manebit*¹⁰⁰? Insuper illud: *Cælum et terra transibunt, sermones autem mei non præteribunt*¹⁰¹. Justus item est, quatenus impertitur: creaturis suis justitiam: sicuti etiam sanctus in iis, qui sanctitatem ejus participant. Denique sapientia Servator est in eo, qui instar ejus sapientes sunt.

Vers. 15. *Tu das escam illorum tempore opportuno.*

Ait etiam Eusebius Deum non tantum esse lapsorum medicum et confractorum sanantem, sed et

A *Οικτιρῶν καὶ ἐλεημῶν ὁ Κύριος, καὶ τὰ ἀκόλουθα.*

Μὴ γὰρ ὄντας ἡμᾶς, μηδὲ ὄφαστάς, παρήγαγεν εἰς φῶς· εἶτα πολλὰ δρῶντας κακὰ καὶ καταφρονητικῶς ἔχοντας αὐτοὺς οὐ μετέρχεται κατ' ἀξίαν· ἔμ. . δὲ ἐλεᾷ, ἀλλὰ καὶ μακροθυμεῖ προσκαλούμενος ἡμᾶς εἰς μετάνοιαν, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ· οὐ μόνον δὲ περὶ τοὺς οἰκίλους τοῦτό ἐστιν, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντας ἀπαξιακῶς, ἐπεὶ καὶ χρηστός ἐστι τοῖς σύμπασιν.

Καὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀκόλουθως λέλεκται· Ἐξομολογησάσθεσαν σοὶ πάντα τὰ ἔργα σου· προσοφείλεται αὐτῷ ὡς καὶ αὐτὰ τὰ νομιζόμενα εἶναι ἔβρυχα, φωνὴν ἀφιέντα μονονουχί εὐχαριστεῖν καὶ ἐξομολογεῖσθαι τῷ ποιήσαντι αὐτά. Μετέρχει γὰρ τῆς αὐτοῦ σοφίας ἕκαστον αὐτοῦ τῶν ἔργων ποικίλως κατεσκευασμένον, καὶ πανσόφως μετέρχει τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως· ἀφωρισμένως δὲ καὶ ἐξαιρέτως οἱ ὅσιοι αὐτοῦ τὸ μάλιστον τῆς ἐξομολογητικῆς ἀποδιδόσκει· δι' ὧν γὰρ φρονοῦσι καὶ πράττουσι, τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἐροῦσιν, ἐμφανίζοντας προγευστικῶς, ὡς αὐτῷ στρατευσάμενοι δόξαν εἶναι τῆς βασιλείας αὐτοῦ· λαλήσουσι δὲ καὶ συμφυῆ δυναστείαν τῇ βασιλείᾳ, ὡς ἕκαστα τῶν κτισμάτων τεταμένως αὐτῷ ὑποτέτακται· ὄντες φιλόφρονες οἱ τῆς πρὸς θεὸν καὶ παρὰ σοῦ ὁσιότητος μεταποιούμενοι, ἀφθόνως ὧν ἔσχον ἀγαθῶν μεταδίδουσι τοῖς τῶν ἀνθρώπων υἱοῖς διδασκαλικῶς· μόνων γὰρ τῶν τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ὑπερανθεθεκῶτων διδασκαλὸς καὶ καθηγητὴς ὁ Χριστὸς, τῶν ἔτι τυγχανόντων υἱῶν ἀνθρώπων διδασκάλων γινομένων ὑπὸ τῶν ὑπὸ Χριστῷ παιδευομένων· Παῦλος γοῦν ὁ μὴ παρὰ ἀνθρώπων, ἢ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ παραλαβὼν καὶ διδασκῆσαι τὸ Εὐαγγέλιον, διδασκαλὸς ἐθνῶν ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ· ἀμύλει γοῦν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐκπέμπει τοὺς ἀποστόλους ἐπὶ τῷ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, πρότερον παιδύσας αὐτοὺς μὴ καλεῖν διδασκαλὸν ἐπὶ τῆς γῆς·

Πιστὸς Κύριος ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ.

Πιστὸς δὲ ὁ θεὸς οὐχ ὡς μετέρχει πίστεως, ἀλλ' ὡς ἀξιώπιστος εἰρηται· πάντα γὰρ ἃ λέγει γίνεται· κατὰ τὸ, Αὐτὸς εἶπεν· Οὐχὶ ποιήσει καὶ οὐχὶ ἐμμεναί; λέγει δὲ καὶ τὸ· Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Καὶ ὁσὸς ἐστὶν, ὡς ὁσιότητος μεταδιδούς τοῖς ἔργοις αὐτοῦ· ὡσπερ καὶ ἅγιος ἐν τοῖς μετέρχουσι τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ· καὶ σοφία ἐστὶν ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν σοφοῖς.

Σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν ἐσθαιρίᾳ.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ Εὐσέβιος (22), ὡς οὐ μόνον ἱατρὸς ἐστὶν ὁ θεὸς τῶν πεπρωκῶτων, καὶ θεραπευτικὸς τῶν

⁹⁹ Gal. 1, 4. ¹⁰⁰ Num. xxiii, 49. ¹⁰¹ Luc. xxi, 33.

(22) Eusebii nomen in codicibus quos adhibuimus constanter in marginibus scribitur omnium

quæ edidimus fragmentorum. Hoc tamen loco auctor Catenæ codicis C etiam in contextu posuit.

αποφραγμένον, ἀλλὰ καὶ τροφὰς τῶν ἀπάντων· ἐὰ καὶ πάντων τῶν λογικῶν τε καὶ ἀλόγων ζώων οἱ ὀφθαλμοὶ ἔνω εἰς αὐτὸν ἀναβλέπουσι, καὶ φυσικαί τε καὶ διδακταὶς ἕρμαις πρὸς αὐτὸν πάντων ἀφ' ὧντων, αὐτὸς οἷα πατήρ ἀγαθὸς τὰς τροφὰς τοῖς μικροῖς ἐπιτηδεύει· ἄλλοτε ἄλλας χορηγεῖ, τοῖς πᾶσιν τῆν χεῖρά τε τὴν δημιουργικὴν, τουτέστι τὴν δύναμιν, ἐξαπλών ἀφθόως καὶ ἀνεπικαλύπτως πᾶν ζῶον ἐπιτρέφει τῆς τῶν ὑπ' αὐτοῦ θεωρουμένων ἀπολαύσεως.

Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ.

Ἐτε ἐπιθετὴ ἀλόγων ἐστὶ τὸ δύνασθαι ἐπιστημότως αὐτὸν ἐπικαλεῖσθαι, καὶ καταξιοῦσθαι αὐτοῦ τῆς ἀσῆς, ἐπιφέρει ἀναγκαστικὰ ἐπικαλεσθῆν τὸν λόγον καὶ φησὶν ὅτι εὐ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν, ἀλλὰ μόνως τοῖς ἐν ἀληθείᾳ αὐτοῦ πρότερουσιν ἐπιωγγάναι· τῶν γὰρ μὴ τοιούτων μακρὰν ἀπόστηκον· οἷς καὶ φησὶν· *Al dimartiaui ὁμῶν δυστώσω ἀπὸ μέσον ἔμοῦ καὶ ὁμῶν·* περὶ τούτων δὲ καὶ ἀλλοῦ λέλειται· *Αἰδοὶ οἱ μακρόντορας ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται.* Πᾶσι μὲν οὖν ἐγγὺς κατὰ πρόνοιαν, κατὰ σχέσιν δὲ τοῖς σὺν ἐπιστήμῃ καλοῦσι· οὕτω γὰρ τὸ, *ἐν ἀληθείᾳ.* — Μετὰ τὴν κοινήν δὲ πρόνοιαν ἐξαίρετον τὴν περὶ τῶν πιστῶν ἐπιτηγή, τὸ τοιούτων ἐγγὺς εἶναι, καὶ μαιζόνως αὐτῶν προσταξέσθαι.

Αἰνεῖτε Κύριον λαλήσει τὸ στόμα μου, καὶ εὐλογησάτω πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ.

Τίως μὲν αἰνῶν ἐὼς ἐυαλεῖτω Θεόν. Ἐρχομαι δὲ καὶ ἕτερον ἀποθῆναι τὴν λέγουσαν προφητείαν· *Ἐρχοῦ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα·* καὶ *Πᾶσα πνοή αἰνεσάτω τὸν Κύριον·* ἔστι δὲ τοῦτο ἦναι τὸ πλήρωμα τῶν ἰθῶν ἐισέλθῃ, ὅτε καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων σωθήσεται· στόμα δὲ λέγει τὸ νοητὸν, περὶ οὗ καὶ ἀλλοῦ· *Πᾶσα σὰρξ εὐλογοῦσα τὸ ὄνομα Κυρίου ἔσται, θηλουθὶ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος,* ἐφομένῃ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ οὐσα ἐς χόρτος.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΕ.

Τὸ ἀλληλοῦσα αἶνον Κυρίου σημαίνει· οὕτως γὰρ ἐρμηνεύεται ἡ λέξις· ἔστιν οὖν καὶ τὸ προκαίμενον, ἀνω· ἐὰ δὲ ἀρχόμενός φησιν ὁ λόγος· *Αἶνει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον,* ἦτοι τοῦ πνεύματος τῆ ψυχῇ παρακαλουμένου, ἢ αὐτῆς ἑαυτῆ· εἰθ' ὑπακούουσα τῷ προστάγματι, προθύμως ἀποκρίνεται λέγουσα· *Διένω Κύριον ἐν ζωῇ μου, φαλῶ τῷ Θεῷ μου εὐκ ἐπέρχω.* Εἰ δὲ ἀθάνατός ἐστιν ἡ ψυχὴ, ἀεὶ τε ζῆ καὶ ὑπάρχει καὶ μετὰ τὴν τοῦ σώματος ἀπαλλαγὴν δυναμένη, φησὶν· *Ὡς ἔρα οὐδὲ πώποτε παύσομαι αἰνεῖσαι τὸν Κύριον, ἀλλ' εἰς μακροὺς αἰῶνας,* καὶ πάντα τὸν τῆς ἀθανάτου ζωῆς μου βίον, οὐδὲν ἕτερον πρότερουσα τοῦ αἰνεῖν τὸν Κύριον διατάξω. *Ὡς ψυχῆς δὲ ἀρουστέον λεγούσης τὸ, εὐκ ἐπέρχω, οὐκ ἐς μολλοῦσης μετ' αὐτὰ μὴ ὑπάρχειν, ἀλλ' εἰς ἀπαιρον τὸν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς χρόνον* (23) αἰνεῖσιν ἐπαγγελλομένης τὸν Κύριον.

A omnium nutritorem. Quomobrem omnium tam rationalium quam etiam irrationalium animantium oculi ad eum suspiciant, et naturalibus insulisque motibus illum spectant, dum ipse ut bonus pater temporibus idoneis occas modis variis suppeditat, cunctisque manum suam creatricam, id est suam virtutem, abundanter et sine ullo impedimento impertiens, omne animal replet donorum suorum fructu.

VERA. 18. Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate.

Deinde quia paucorum est sapienter eum invocare, atque ejus exauditione dignos haberi, necessario sermonem resumens ait: non omnibus invocantibus eum, sed his tantummodo qui cum veritate id agunt, occurrit: namque ab his qui aliter se habent, longe abest. Quibus etiam ait: *Peccata vestra me a vobis separant* 71. De his alibi quoque dictum est: *Quoniam qui a te se elongant, peribunt* 72. Cunctis itaque providentia sua prope adest, sed tamen quod ad affectum attinet, adest invocantibus cum sapientia; id enim significat *in veritate*. Post generalem providentiam, specialem erga fideles intulit, nempe quod his prope adest, magisque consulat.

VERA. 21. Laudem Domini loquatur os meum, et benedicat omnis caro nomini sancto ejus.

Interim a Dei laudibus non desistam. Opto autem celerius in rem conferri prophetiam quae dicit: *Efundam de Spiritu meo super omnem carnem* 73; et: *Omnis spiritus laudet Dominum*. Hoc vero continget cum plenitudo gentium introerit, et universum hominum genus salvum fiet. Os dicit intellectuale, ut alibi, *Omnis caro benedicat nomini Domini in saeculum et in saeculum saeculi* 74, salutare Dei spectatura, nec jam instar feni decidua.

PSALMUS CXLV.

Alleluia laudem Domini significat. Sic enim explicatur vocabulum. Laus est itaque praesens psalmus: quare et incipit: *Lauda, anima mea, Dominum;* sive spiritus animam adhortetur, sive ipsa se. Deinde mandato obtemperans, prompte respondet dicens: *Laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quandis fuero.* Quod si immortalis est anima, semperque vivit et est etiam post diocesum a corpore, jure suo ait: Nunquam desinam laudare Dominum; sed longa aeucla, et totum immortalis meae vitae tempus, nonnisi laudans Dominum transigam. Sic etiam audiamus dicentem animam, *donec fuero,* non quod postea non sit duratura, sed quia in infinitum tempus futura sit subsistentia ejus, parique spatio Dominum se laudaturam promittat.

71 Isa. LIX, 2. 72 Psal. LXXII, 27. 73 Joel. II, 28. 74 Psal. CXLIV, 21.

(23) Periphrasim Eusebii de animae immortalitate testimonium.

VERS. 5. *Nolite confidere in principibus.*

Hoc simile illi : *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. Bonum est sperare a Domino, quam sperare a principibus* ⁷⁰. Id autem syllogismo demonstrat. Nam si ipsi, inquit, salutem sibi comparare nequiverunt, quænam erit ab his utilitas? Neque enim valent semetipsos morte eripere post terminum : nam morientis hominis spiritus egressus, illuc vadet quo abducetur. Reliqua hominis pars in pulverem suum revertetur, naturæ legi obsequens, quam initio Deus Adamo statuit dicens : *Pulvis es, et in pulverem reverteris* ⁷¹. Quorum verborum sensus est : Consilia omnia, quæ adhuc vita comite apud se cogitans congeserat, quasi futurus æternus, coacervans in terra thesauros, terribilia se facturum spondens, et aliis comminans, una hora dissipata peribunt, cuncta, inquam, consilia dominantium, qui a plebe suspiciantur. Et quidem dicti principes hujus sæculi ; namque et hi caducum habeant principatum. Unus salutis auctor Servator est, qui ait : *Nemo amplius salvabit præter me. Si ergo ab illo, non autem viribus propriis salvantur, quomodo alios salvare poterunt?*

VERS. 6. *Qui custodit veritatem in sæculum.*

Nempe dictorum suorum, quæ in Scripturis exposuit, veritatem comprobans. Promisit enim se eos, cum judicium fiet, puniendum, qui in præsentè vita inique se gesserint. Est et alia promissio : *Beati qui curvant et sistunt, quoniam ipsi saturabuntur, vos autem esurietis* ⁷². Quia adeo sensibilem quoque eocam famelicis in deserto exhibuit manna, et quinque hominum millia saturavit, et per corvum Elijam, et per prophetam Abacucum Daniele. Jus dixit calumniam passis Josepho atque Susanna, illi ab Ægyptia femina, huic a iudicibus Israelis, necnon Davidi a Saula. Pleas hujusmodi exemplis divina volumina sunt.

VERS. 7. *Dominus solvit compeditos, Dominus dat cæcis sapientiam.*

Compeditos solvit, remissionem peccatorum largiens illis qui delictorum suorum catenis constringuntur. Videtur autem his verbis vocationem gentium inuovere, necnon Domini inter homines præsentiam, et hinc factam omnibus medicinam. Hæc mihi cogitatio incidit, in memoriam revocanti Isaiæ de Servatore nostro predictionem, qua dicit : *Eccce posui te ut sis sœdus generis, lumen gentium; ut oculos cæcorum aperias, ut vinculis detentos expedias* ⁷³. Sic enim et hoc loco Dominus compeditos solvit. Tum et illud dicitur : *Dominus dat cæcis sapientiam. Sane mirum est, corpore cæcis, plus aliquid intelligentiæ inesse solere, quia Deus illos*

A *Μὴ πεποιθεῖτε ἐπ' ἀρχοντας*

Ὁμοιον τῷ, Ἀγαθὸν πεποιθεῖναι ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθεῖναι ἐπ' ἀνθρώπων ἀγαθὸν ἐπιπέσει ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐπιπέσει ἐπ' ἀρχοντας : τοῦτο δὲ παρίστησι διὰ συλλογισμοῦ· εἰ γὰρ αὐτοί, φησὶν, ἑαυτοὺς πεποιθήσασθαι σωτηρίαν οὐκ οἶοι τέ εἶσι, τίς ἂν γένοιτο ἀπὸ τῶν τοιούτων ἐφέλεια ; οὐδὲ γὰρ δύνανται ἑαυτοὺς ἐξελθεῖν τοῦ θανάτου μετὰ τὸ τέλος (24)· τὸ μὲν γὰρ τοῦ θνήσκοντος ἐξελύσεται πνεῦμα (25), ἐνθα ἂν ἀπάγη ὁ ἀπάγων· ὁ δὲ λοιπὸς ἀνθρώπος ἀποστρέφει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ, νόμον φύσεως πληρῶν ἐν ἐπισκοπῆν ἀρχῆθεν ὁ θεὸς τῷ Ἀδάμ εἰπὼν· *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*· ὃ δὲ λεγόμενον, οἱ λογισμοὶ πάντες οὗς ἐπιπερῶν τῷ βίῳ συνήγαγε κατ' ἑαυτῷ διανοούμενος, καὶ ὡσπερ τις αἰώνιος συνάγων καὶ θησαυρίζων ἐπὶ γῆς, ποιήσῃν τε τὰ θεῖα ἐπαγγελόμενος, καὶ πάλιν ἐτέρους ἀπειλῶν, ὑπὸ μέλαν ὥρα σθεσθήσονται, καὶ ἀπολούνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν, θηλαθῆ τῶν ἀρχόντων τῶν παρὰ πολλοῖς θαυμαζομένων. Ἀγχοῖ δ' ἂν καὶ ἀρχοντας τοῦτου τοῦ αἰῶνος· μεταπτώτην γὰρ καὶ οὗτοι ἔχουσι τὴν ἀρχὴν· ὁ δὲ Σωτὴρ μόνος αἰτίας σωτηρίας, ὁ λέγων· *Σώζων οὐκ ἐπιπέσει ἐμοῦ*· εἰ τοίνυν ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐκ οὐκοθεν σώζονται, πῶς ἐτέρους σώζειν δύνησονται ;

τὸν φυλάσσομεν ἀλήθειαν εἰς τὸν αἰῶνα.

τῶν λόγων αὐτοῦ, ὧν ἐν ταῖς Γραφαῖς ἐπηγγελῆται, πιστούμενος τὴν ἀλήθειαν· ἐδικήσῃν γὰρ ἐπηγγελῆται τοὺς κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀδικουμένους, ἐν καιρῷ τῷ τῆς κρίσεως· καὶ ἄλλη ἐπαγγελία, τὸ *Μακάριοι οἱ πενήντες καὶ διψῶντες, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται, ὁμοῖς δὲ κενώσεται*· ἀλλὰ καὶ αἰσθητῶς τροφήν ἐν ἐρήμῳ τοῖς πεινώσι τὸ μάννα παρέσχε, καὶ πάντα χιλιᾶδας διέθρεψε, καὶ διὰ κοράων Ἠλίαν, καὶ δι' Ἀμβακούμ τοῦ προφήτου τὸν Δαυὶδ· ἐποίησε δὲ κρίμα τοῖς ἀδικουμένοις Ἰωσήφ καὶ Σωσάννη, τῷ μὲν ὑπὸ τῆς Αἰγυπτίας, τῇ δὲ ὑπὸ τῶν κριτῶν Ἰσραὴλ, καὶ τῷ Δαυὶδ ὑπὸ Σαούλ. Καὶ πλήρη τῶν τοιούτων τὰ θεῖα συγγράμματα Κύριος λύει πεπεδημένους, Κύριος σοφοὶ τυφλοῦς.

Πεπεδημένους λύει, ἄφρονι ἀμαρτιῶν διδοὺς ταῖς σιραις τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων κατασφιγμένους. Ἔοικε δὲ διὰ τούτων αἰνέτασθαι τὴν τῶν ἰδίων κλήσιν, καὶ τοῦ Κυρίου τὴν εἰς ἀνθρώπους παρουσίαν, τὴν τε δι' αὐτῆς ἅπασι γενησομένην θεραπείαν. Τοῦτο δὲ ποιεῖν μοι ἐπέβλεψεν εἰς μνήμην ἀναλαβόντι τὴν Ἡσαίου περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόβησιν, δι' ἧς φησὶν· *Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνων, ἀνοίξει ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους*. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν ταῦθα ὁ Κύριος λύει πεπεδημένους· εἰρηται δὲ καὶ τὸ, *Ὁ Κύριος σοφοὶ τυφλοῦς*· θαυμάσαι δ' ἔστιν, ὅπως καὶ τοῖς τὰ σώματα πηροῖς κλειδόν τι συνίσταται

⁷⁰ Psal. cxvii, 8, 9. ⁷¹ Gen. iii, 19. ⁷² Matth. v, 6 ; Luc. vi, 21, 25. ⁷³ Isa. xlii, 6.

(24) De præscripto vitæ termino legis longam S. Germani patriarchæ CP. dissertationem a nobis alibi editam.

(25) De animæ exitu legitur homilia S. Cyrilli Alex. editionibus, quam tamen codices a me observati Theophilo ejus patruo ac decessori tribuunt.

πάρσει, τοῦ Θεοῦ σοφισαντος αὐτοὺς ἀντὶ τῆς τῶν Ἀ
ἐφ' ὀφθαλμῶν στερήσεως.

Orphanon καὶ χήραν ἀναλήψεται.

Αἱ ἀποβαλοῦσαι ψυχαὶ τὸν γενόμενον ἐν κακίᾳ πα-
τέρα αὐτῶν διάβολον, ἢ καὶ ἀνδρα, ὄρφανα! καὶ χήραι
ἀναλαμβανόμεναι εἰσι· τούτων ἀναληφθέντων, ἢ
τῶν ἁμαρτωλῶν ὁδὸς οὐκ ἄλλη τῆς κακίας οὕσα ὑπὸ
θεοῦ ἀφανισθήσεται. Καὶ ταῦτα μὲν εἰρηναίᾳ ἀλλη-
γορικώτερον. Χηρῶν δὲ λέγει οὐ τῶν τυχοῦσῶν,
ἀλλὰ τῶν σὺν ἀγνεῖζ καὶ σαμνότητι διαταλοῦσῶν, ὄρ-
φανῶν δὲ, τοὺς θεοσεβείας ἐνεκα καταλιπόντας γε-
νίας (26).

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΓ'

Ἐν τῷ παρόντι ψαλμῷ ἀντὶ τοῦ, *αἰνεῖτε τὸν Κύ-
ριον*, ὁ μὲν Σύμμαχος, *ἀλληλοῦτα*, ὅτι ἀγαθὸν φέθῃ,
εἰρηκεν, ἀνερμήνευτον φυλάξας τὴν Ἑβραίων λέξιν
τὴν σημαίνουσαν τὸ, *αἰνεῖτε τὸν Κύριον*. Ὁμοίως
ἂ καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, *αἰνεῖτε τὸν ἰά*, ἐξέδωκεν.
Ὁ μὲν οὖν πρὸ τούτου ψαλμοῦ μὴ ψυχῇ αἰνεῖν τὸν
Κύριον παρακαλεῖται· ἐνταῦθα δὲ πλήθει λέγεται
τὸ, *αἰνεῖτε τὸν Κύριον*· ἐπαυθὶ οὐδαμῶς ἀγαθὸς εἰ μὴ
εἰς ὁ θεός, εἰκότως πᾶν τὸ εἰς αὐτοῦ εἶδεν ἀναφε-
ρῆμενον, καὶ εἰς αὐτοῦ τιμὴν πραττόμενον, ἀγαθὸν
ἂν εἴη· ὥσπερ οὖν καὶ ἀγαθὸν ὁ ψαλμὸς ὡς ἂν εἰς
ἀγαθὸν θεὸν ἀναπαμπόμενος. Ἄνθ' οὐ ὁ μὲν Ἀκύλας,
ἀγαθὸν ἐγκώμιον ἠρμήνευσεν ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀγα-
θὸν φέθῃ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ εἰρησις ἢ εἰς τὸν θεὸν
ἀναπαμπόμενη παντός τε εὐώδους θυμιάματος καὶ
πάσης ἡθεῖης ἡδίων αὐτῷ τυγχάνει· καὶ γὰρ ὡς ἀλη-
θῆς εἶνος θεοῦ ἐκ λογικῆς καὶ καθαρᾶς ἀναπαμπό-
μενος ψυχῆς προσφιλεῖς ἂν εἴη αὐτῷ, καὶ ὡς ἂν
εἰπαρ τις ἡδύς· χαίρει γὰρ καὶ ἀποδέχεται τὸν τοιοῦ-
τον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καρπὸν.

Ὁ κόμηνος τοὺς συντριμμένους τὴν καρδίαν.

Ἐπειδὴ Σωτήρ ἔστι καὶ ἱατροῦ τὸ ἰάσασθαι
καὶ καταδεσμεῖν τὰ συντριμμένα, εἰκότως καὶ
διὰ τούτων νοηθεῖ αὐτός ὢν ὁ Κύριος ὁ Σωτὴρ ἡμῶν,
ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ εἰπὼν· *Ὁ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ
λοχύοντες ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες οὐκ
ἴδον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς
ματόνας*. Ψυχῶν δὲ ὢν ἱατρὸς, τοὺς τὴν καρδίαν
συντριμμένους, καὶ τῶν κατὰ φύσιν λογισμῶν πα-
ρατριμμένους, ἐκ τῆς νοητῆς αἰχμαλωσίας λυ-
τρωσάμενος ἰάσεται. Ὁ μὲν Σύμμαχος φησιν, Ὁ κό-
μηνος τοὺς κεκλασμένους τὴν καρδίαν, καὶ ἐπι-
δεσμῶν κατὰ γὰρ αὐτῶν, δηλονότι δεσμούς ὑπο-
βάλλον λογικούς· οὕτω γοῦν ἐπέθεσε τοῖς πνευμα-
τικῶς καὶ λογικῶς δεσμοῖς τὸν ὑπὸ ληυτῶν τραυματισθέντα καὶ συντριβέντα ἐν τῷ καταβαίνειν ἀπὸ
Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱεριχὼ.

*Καὶ δεσμῶν τὰ συντριμμένα αὐτῶν. Ὁ ἀρι-
θμῶν κλήθη ἄστρων, κ. τ. λ.*

Μετὰ τὸ ἰάσασθαι τοὺς συντριμμένους τὴν καρ-
δίαν, καὶ δεῖσαι τὰ συντριμμένα αὐτῶν, ἐπανάγειν
εἰς τὴν φυσικὴν ὑγίαν τοὺς πάλαι νενοσηκότας,
φωτιστῆρας τε αὐτοὺς ἀπεργασάμενος, ἀξίως τοῦ παρ'
αὐτοῦ ἀριθμοῦ καθίστησι. Συνήθως ὁ λόγος συμ-
πίκει τὸ τε περὶ σωτηρίας ἀνθρώπων, καὶ τὰ περὶ

⁷⁷ Marc. x, 18. ⁷⁸ Math. ix, 12. ⁷⁹ Luc. v, 32.
(26) I. aus cælibatus religiosi.

A acutioris ingenii officit, propter oculorum orbita-
lem.

VERS. 9. *Pupillum et viduam suscipiet.*

Animæ quæ a diabolo patre ipsarum aut viro de-
stitutæ fuerunt, hæc videlicet illæ sunt orphanæ ac
viduæ quas Deus suscipit. His susceptis, peccato-
rum seu malitiæ via destruetur a Deo. Atque hæc
allegorice potius sunt dicta. De viduis autem loquit-
ur non quibuslibet, sed pudice sancteque viventibus.
Pupillos denique appellat qui religionis causa
omittunt generis propagationem.

PSALMUS CXLVI.

Præsentē in psalmo, pro, *laudate Dominum*, Sym-
machus dixit, *alleluia, quia bona res canticum*, omiſſa
interpretatione Hebraici vocabuli, significantis *lau-
date Dominum*. Similiter et quinta editio, *laudate ia*,
ponit. Superior itaque psalmus uni animæ iaudare
Dominum mandat; hic verb multitudini dicitur, *lau-
date Dominum*. Quoniam *nemo bonus nisi unus Deus*⁷⁷,
recte quidquid ad ejus gloriā refertur, atque ob
eum honorandum fit, bonum esse existimabitur.
Sicuti nunc etiam bona res psalmus dicitur, ceu ad
bonum Deum directus. Pro quo Aquila *bonum can-
ticum* interpretatus est. Symmachus vero, *bona
res canticum*. Cæteroquin et laus quæ ad Deum ex-
tollitur omni odoro thymiamate, omnique jucundi-
tate suavior est. Resape enim laudatio Dei ex ra-
tionali puraque procedens anima, pergrata illi erit
et dulcis. Gaudet enim Deus, libenterque recipit ta-
lem humanæ mentis fructum.

VERS. 3. *Qui sanat contritos corde.*

Quoniam Servatoris medicique officium est sa-
nare et contrita alligare, recte et hinc dignoscitur
idem Dominus nonter Dei Verbum qui dixit: *Non
opus est medico valentibus, sed ægrotis*⁷⁸. *Non veni
vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam*⁷⁹. Ani-
marum itaque cum sit medicus, iis qui corde con-
triti sunt, et a recto naturæ consilio aversi, de spiri-
tuali redemptis captivitate medebitur. Symmachus
dicit: *Qui sanat confractos corde, et alligat fractu-
ras eorum*, rationales nimirum fascias circumponens.
Sic ergo alligavit spiritalibus rationalibusque la-
queis hominem a latronibus vulneratum et contri-
tum dum Hierosolymis Hierichuntem descenderet.

VERS. 3. *Et alligans contritiones eorum.*

VERS. 4. *Qui numerat multitudinem stellarum.*

Post sanatos eos qui fuerant corde contriti, et
post ipsorum contritiones alligatas, in naturalem
valetudinem olim ægros reponens, eosque lumina-
rium instar in orbe collocans, digno electo numero
suo efficit. More solito Psalmista salutis humanæ
argumentum cum universali Providentia connectit,

demonstrans Deum non partium tantummodo orbis A curam gerere, verum etiam humanorum dogmatum: et quod solus noverit astrerum numerum, positiones, et causas, magnitudines quoque et distantias, virtutes et efficaciam, unicuique idoneam nomen imponens.

VERS. 7. *Præcinitis Domino in confessione.*

Symmachus, *Recensetis Deo confessionem, canite Deo nostro cum lyra.* Aquila: *Recensetis Domino cum gratiarum actione, canite Deo nostro cum cithara.* Qui aliis confessionem et psalmum imperant, diversi alne dubio sunt ab illis quibus imperatur. Ergo chorus propheticus et apostolicus ad eundem Deum eos, qui de numero non erant, vocat, ethnicos nimirum, dicens: *Psallite Deo nostro.* Jubent autem hæc verba, mente quidem et cogitationibus animæ B confiteri, corporis autem operibus, veluti pulsa cithara, ipsi psallere. Et quidem more suo corpus psalterii citharæque nomine Psalmista denotat, cœu concinane et sapientia cum harmonia compactum. In hoc enim mens virtutis operibus canens, divini spiritalemque Deo reddit melodiam.

VERS. 9. *Qui dat escam pullis corvorum invocantibus eum.*

Tradita nobis est physica quædam doctrina, ceu si pulli corvorum a suis parentibus, non æque ac alius generis avium pulli, alantur. Revera destitui dicuntur a genitoribus suis corvorum pulli, sed tamen aliter ali mirabiliter a Dei potentia. Nam et antequam proprii parentes accedant, hiare ore dicuntur, escæ necessitate; et, ut solent illi qui Deum invocant, naturali quodam instinctu cibum petere ab eo qui naturam donavit. Atque ita deferri ad eos per aerem escam aliquam, aura quodam in os delatam.

PSALMUS CXLVII.

VERS. 8. *Annuntians verbum suum Jacob.*

Ait Eusebius. Accurate admodum videtur mihi hoc vocabulum aliquid docere, nempe *annuntians sermonem suum Jacobo.* Non enim dixit *mittens vel qui misit.* Aliud vero est annuntiare, aliud mittere vel mitti. Prius enim portendit quod futurum est, et prædicat; alterum vero rem præsentem significat, id est, quem ipse misit ad prædicandum. Ita ut annuntiatio quidem et prædicatio futuri, cum Israel facta fuerit; missio autem non huic uni, verum etiam cunctis aliis gentibus. Sed fortasse dicet aliquis: Si cæteris hominibus revelationem non fecit, quomodo eos punit, nempe etiam illos qui ante legem vixerunt, et toto orbe peccatores fuere? Dicimus ergo hos quidem judicari a Deo ex jure naturali, quod nobis inhæret; Israelitas autem tum jure naturali, tum etiam scripto, ita ut majus bene-

τῆς καθόλου Προνοίας, δεικνύς, ὡς οὐ μόνον κηδεταί τῶν τοῦ κόσμου μερῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δογμάτων· καὶ μόνος ἀριθμῶν ἀστρῶν οἶδα, καὶ θέσεις, καὶ τὰς αἰτίας, μεγέθη τε καὶ ἀποστήματα, δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας, ἐκάστην πρόσφορον ὄνομα τίθησιν.

Ἐξάρξαστε τῷ Κυρίῳ ἐν ἑξομολογήσει.

Ὁ Σύμμαχος, *Καταλέξαστε τῷ Κυρίῳ ἑξομολογήσιν, μελωδήσατε τῷ Θεῷ ἡμῶν διὰ λύρας.* Ἀκύλας, *Καταλέξαστε τῷ Κυρίῳ ἐν εὐχαριστίᾳ, μελωδήσατε τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐν κιθάρᾳ.* Οἱ προσετατοντες ἑτέροις ἑξομολογεῖσθαι καὶ ψάλλειν, ἕτεροι ἂν εἶεν τῶν προσετατομένων· χορὸς τοίνυν προφητικῶς διὰ τούτων καὶ ἀποστολικῶς ἐπὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν τοὺς μὴ ὄντας ἐξ αὐτῶν ἀνακαλεῖται, τοὺς ἀπὸ τῶν ἰδῶν θηλονότι, λέγοντας· *Ψάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν.* Προσετάτται δὲ ὁ λόγος διανοεῖται μὲν καὶ λογισμοῖς ψυχῆς ἑξομολογεῖσθαι, ἔργοις δὲ τοῖς διὰ τοῦ σώματος ὡσπερ διὰ κιθάρας ἐνεργουμένης ψάλλειν αὐτῷ· συνήθως δὲ τὸ σῶμα ψαλτήριον καὶ κιθάραν ὀνόμασται, ἅτε εὐρύθμωσ καὶ μεθ' ἁρμονίας σοφῆς συγκαίμων· ἐν τούτῳ γὰρ ὁ νοῦς ἀνακρουόμενος διὰ τῶν κατ' ἀρετὴν πράξεων τὴν ἔνθεον καὶ πνευματικὴν μελωδίαν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ (27).

Διδόντι τροφήν καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν.

Ἦλθε δὲ τις εἰς ἡμᾶς φυσικῶς λόγος, ὡς μὴ τρεφομένων νεοτῶν τῶν κοράκων ὑπὸ τῶν γεννησάντων, ὁμοίως τοῖς τῶν ἄλλων ὀρνέων νεοττοῖς καταλείπεσθαι μὲν γὰρ τῶν κοράκων φασι τοὺς νεοττοὺς ὑπὸ τῶν γεγεννηκέντων, τρέφεσθαι δὲ ἄλλω παραδόξῳ τοῦ Θεοῦ δυνάμει· μηκέτι γὰρ αὐτοῖς πλησιαζόντων γεγεννηκέντων, κειχθῆναι τὸ στόμα τροφῆς ἔνδεα, καὶ δοκίνασι ἐπικαλουμένοις τὸν Θεὸν, φυσικῆ τιμῆς ἐνεργείᾳ τὴν τροφήν αἰτοῦντας παρὰ τοῦ εἶναι αὐτοῖς δωρημένον· οὕτω δὲ φέρεσθαι αὐτοῖς τινα ἐξ αἰέρος τροφήν κατὰ τοῦ στόματος ὑπὸ τινος αἵρας συκωθουμένην.

ΨΑΛΜΟΣ PMZ.

Ὁ ἀπαγγέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ.

Φησὶ δὲ καὶ ὁ Εὐσέβιος (28). Σφόδρα δὲ ἀπηκριβωμένως μοι δοκᾷ ἢ παρούσα λέξις διδάσκειν, Ὁ ἀπαγγέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ· οὐ γὰρ εἰρηκεν, ὁ ἀποστέλλων, ἢ ὁ ἀποστελλας. Ἄλλο δὲ που ἐστὶν ἀπαγγεῖλαι, καὶ ἄλλο τὸ ἀποστεῖλαι ἢ ἀποστελλεσθαι· τὸ μὲν γὰρ προμηνύει τὸ μέλλον καὶ προλέγει· τὸ δὲ παρουσίαν σημαίνει, καὶ τὸν ἀποσταλέντα δι' αὐτοῦ κηρύττειν· ὥστε τὴν μὲν ἀπαγγεῖλαι καὶ τὴν πρόβησιν τοῦ μέλλοντος, γεγενῆσθαι παρὰ μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ, τὴν δὲ ἀποστολὴν οὐκ ἂν ἐκαίην μόνῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἂν· Καὶ μὴ δηλώσας τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις, πῶς αὐτοὺς κολάζει, καὶ τοὺς πρὸ τοῦ νόμου καὶ τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἁμαρτάνοντας; Καὶ φαμέν· Τούτους μὲν κρίνει ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ νόμου καὶ τοῦ ἐν ἡμῖν, τοὺς δὲ Ἰσραηλίτας

(27) Confer rursus hæc super re Nicetæ editum a nobis prologum Catenzæ Patrum in Psalmos.
(28) Recole adiuncta ad psalmum CXLIV, 15.

καὶ ἀπὸ τούτου καὶ ἀπὸ τοῦ γραπτοῦ (29), ὥστε ἡ ἁθλιότης αἰεργεσία πλειονος αὐτοῖς κατακρίσεως ὑποθέσεως γίνεται φαραβημησίαι· διὰ τούτου καὶ αὐτὸς οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐποίησε παντὶ ἔθνει, ἀλλ' οὕτως οὐκ ἐποίησε τούτοιςιν οὐ πλάκας ἐπεμψεν, οὐ γράμματα τὰ ἐπὶ τοῦ Σινέου ὄρους, ἀλλὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκ περιουσίας.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΗ.

Ἐν μὲν τῷ ρμ᾽ ψαλμῷ μία καθ' αὐτὴν ἡ ψυχὴ τὸν Κύριον αἰνεῖν ἐκαλεύετο, φάσκοντος τοῦ λόγου, Αἰνεῖ, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Ἐν δὲ τῷ μετ' αὐτὸν κληθεὶς ἐπὶ τὸν αἶνον ἐκάλει διὰ τοῦ, Αἰταῖτε Κύριον, ὅτι ἀγαθὸν φιλμὸς· ἐπὶ δὲ τοῦ ἐξῆς αὐτὴ Ἱερουσαλήμ τούτου πράττειν προσετίθητο ἐν τῷ, Ἐπαίρει, Ἱερουσαλήμ, τὸν Κύριον. Ἀκολουθῶνς ἐν ἐκείνοις ὁ προαίμενος αἶνος ἐπιτείνει τὸ παράγγελμα, μετὰ τὴν μερικὴν παρακλήσειν αἰξον τὸ πρῶταγμα· ἀδρόως τε ἑμοῦ τὴν γενετὴν ἄπασαν κτίσιν τὴν τε ὀρωμένην καὶ τὴν ὀράτων ἐπὶ τὸν αἶνον τοῦ Θεοῦ παρορμῆ· κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις ἀνακαλούμενος· προῶν δὲ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὰ ἐν ταῖς ἀβύσσουσι, οὐχ ὡς πάντων ψυχῆς καὶ λόγου μεταχόντων, ἀλλ' εἰς ταῦτα τοὺς λόγου μετακληθῆστας ἀποδίδειν κελεύει, καὶ τὴν τούτοις γενομένην σοφίαν καταμανθάνοντας, τὸν Ποιητὴν ἀνυμνεῖν.

Καὶ πᾶσαι ἀβύσσοι.

Ἐτερος ἀβύσσους τὴν τῶν καταχθονίων ἐφησε χῆραν, κατὰ Παῦλον εἰπόντα· Μὴ εἴπης, Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἀβύσσον, τούτοιςιν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν; καὶ ἐν Ἰωβ, Ἐν δὲ, φησὶν, Ἰχθεῖσιν ἀβύσσου περιεπάτησας; Μήποτε δὲ καὶ τούτου κληθεὶς ὀδάτων θηλα καθ' οὐ περιεπάτησε Κύριος; ὡς ἀφ' ἐτέρας ἀρχῆς εἶναι τὸ, Ἀνοίγονται δὲ σοὶ φέδω πύλαι θανάτου;

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾠσμα καινόν, κ. τ. λ.

Τοῦ καινοῦ ᾠσματος (30)... τῆ τῶν ὁσίων Ἐκκλησίαις ἔδομένου, θηλαδὴ τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Καινῆς Διαθήκης.. παλαιῶ προσέχων Ἰσραὴλ τῷ διὰ Μωυσεως· τὸ καινὸν δὲ τούτου παράδειγμα.. εὐφραίνεσθω· ἐν τῷ γὰρ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ χρηματίσας τῷ Μωυσεῖ, καὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐξαγαγὼν ἐκ τῆς Αἰγύπτου (31), ποιήσας τε αὐτὸν ἑαυτοῦ λαόν. Τοῖς μὲν οὖν υἱοῖς Σιών χαίρειν καὶ ἀγαλλίειν πρώτοις παρακαλύεσθαι ἐπὶ τῷ βασιλεῖ αὐτῶν· αὐτὸς δὲ ἦν .. τὸς πάλιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πάλα μὲν αὐτῶν βασιλεὺς ἐν, ὕστερον δὲ παραιτηθεὶς [ὐκ' αὐ]τῶν· διὸ πρὸς τὸν προφήτην Σαμουὴλ φησὶν· Οὐ σὲ ἐξουθενήσασιν, ἀλλ' ἐμὲ.. μὴ βασιλεύσω ἐπ' αὐτῶν. Ἐπαὶ δὲ μὴ ὑπήκουσαν τῆ κλήσει, εἰκότως τῆς χάριτος τῆς εὐφροσύνης ἑαυτοὺς ἐστέρησαν· τὰ γε μὴν ἔθνη τὸν ἐκείνοις πρώτοις κατηγγελημένον βασι-

30 Psal. cxlv, 2. 31 Psal. cxlvi, 1. 32 Psal. 33 ibid. 17. 33 I Reg. viii, 7.

(29) Magni pretii est hæc Eusebii doctrina ob solvendas de ethnicorum salute vel damnatione propositas a philosophis difficultates.

(30) Hujus fragmenti lacunæ in antiquiore iacero

Acscium, majoris damnationis his causa fiat, obedientiam negligentibus. Idcirco Deus haud dixit : Non fecit omni genti, sed Sic non fecit ; id est, non tabulas misit, non litteras in monte Sina, sed peculiariter tantum Judæis.

PSALMUS CXLVIII.

In psalmo quidem cxlv, uni per se animæ laudare Dominum imperabatur. Ibi enim dicitur : *Lauda, anima mea, Dominum* 30. In proximo autem multitudo invitabatur his verbis : *Laudate Dominum, quoniam bona res psalmus* 31. Denique in alio subsequente ipse Hierusalem hoc agere jubebatur : *Lauda, Hierusalem, Dominum* 32. Consentanea prædictis præsens laus jussu ampliat ; et congestum creatarum simul universam tam visibilem quam invisibilem ad Dei laudem excitat : initio quidem celestia et excelsissima invitans : mox progrediens, terrestria et quæ in abyssis versantur : non quod omnia anima et loquela prædita sint, sed homines, qui loquela sunt præditi, jubet illas creaturas respicere, et expressam in his Dei sapientiam cognoscentes, Creatorem hymnis celebrare.

VERS. 7. Et omnes abyssi.

Alius quidam abyssos dicit esse subterraneam regionem, prout Paulus ait : No dicas, *Quis descendet in abyssum* 33, id est ob Christum a mortuis revocandum ? Et apud Jobum : *In profundo*, inquit, *abyssi ambulasti* 34 ? Num forte etiam hoc vocabulo, copia aquarum denotatur supra quam ambulavit Dominus ? ita ut aliunde repetendus sit sensus verborum : *Aperiuntur tibi*, timoris causa, *portæ mortis* 35 ?

VERS. 4. Cantate Domino canticum novum, etc.

Novo cantico in sanctorum Ecclesia cantato nempe Novi Fœderis Servatoris nostri... veteri, quæ data fuit per Moysem, legi ad hærens Israel. Novum hoc exemplar... exsultat. Ipsum enim erat Dei Verbum, quod Moysi oracula edebat, et Israelæm Ægypto eduxit, sibique ex eo populum peculiarem effecit. Filiis ergo apprime Sionis mandat gaudere et exultare ob regem ipsorum. Hoc autem erat ipsum Dei Verbum, olim quidem rex illorum, quem hi tamen deinde recusarunt... unde propheta Samueli aiebat : *Non te contempserunt, sed me, quominus super eos regnem* 36. Et quia vocationi non obediverunt, merito semetipsi gratia lætitiæ orbaverunt. Et prædicatum quidem apprime Judæis regem, gentes eum agnoscentes admiserunt, ideoque iustitia, quæ secundum Deum est, et exsultatio ipsius acci-

34 Psal. cxlvii, 12. 35 Rom. i, 7. 36 Job xxxviii, 16.

exemplari supersunt.

(31) Recole dicta a nobis in not. ad vers. 40 psalmi cxxxv.

dit. Hinc toto orbe gentes in suis ecclesiis laudant nomen ejus cœu proprii regis, Dei scilicet Verbi Jesu Christi nomen pleno choro cum tripudio glorificantes. Sed et qui solitatem degit, bonis suis actibus et corporis exercitationibus hymnum quodammodo et laudationem Deo conficit. Id credibiliter prædicens Psalmista perguit jubere ut tympano et psalterio psallant ei : tympani vocabulo denotans corpus, psalterio spiritum... *mortificantes membra super terram*⁹⁰, et *Jesu mortificationem in corpore circumferentes*⁹⁰. Qui exsultant ob regem suum una cum exultant... qui fecit eum... tympano et psalterio psallunt.

σου νέκρωσιν ἐν τῷ σώματι περιφέροντες· οἱ ἀγαλλιώμενοι ἐπὶ τῷ βασιλεὶ αὐτῶν ἅμα τῷ εὐφραινομένῳ. . ποιήσαντι αὐτὸν, ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψάλλουσιν.

PSALMUS CXLIX.

Vers. 5. *Lætabuntur in cubilibus suis.*

Aliter vero, mortem sanctorum vocabulo cubilibus innuit. Dormitionem quippe solet eam vocare Scriptura, dicente Paulo : *De dormientibus autem volo vos ignorare, fratres*⁹¹. Vetus quoque Testamentum ait : *Dormivit David cum patribus suis*⁹².

Vers. 6. *Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii ancipites in manibus ipsorum.*

Inopinate Aquila præsentem sententiam exposuit, dum Hebræorum vocabulo servit, dicens : *Gladus gemini oris in manu ipsorum*. Sed et his contraria memorantur alicubi. *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ, et lingua ipsorum gladius acutus*⁹³, ut occidant quotquot ipsis captivi succumbunt. Proprie vero gladium gemini oris, actibus exerceri docet Psalmista. Dicit autem, *exaltationes Dei in gutture eorum*, quia voce utebantur in verbi ministerio, apud eos qui audire poterant attollentes hymnum. Actibus autem vim exerebant adversariæ potentis victricem. Manus illorum, actus dicit, aive rei gerendæ curam susceptam. Erat autem hæc evangelica prædicatio, quæ gladius quoque nominatur, quia malorum et impurorum spirituum greges persequitur, et oppressas inique gentes ulciscitur, et idololatricum populi cultum emendat.

Vers. 8. *Ad alligandos reges eorum compedibus, etc.*

Quandoquidem hand aliter licebat eripere ac liberare eos qui dæmonum olim premebantur servitio, nisi domitis alligatisque ipsorum principibus, merito hæc perguit dicere. Loci sensum cognosces etiam a Servatoris voce dicentis : *Quomodo aliquis ingredi potest domum fortis, et ejusque vasa diripere, nisi prius fortem alligaverit, ut tum demum domum*

ἅλα ἐπιγόνοντα καταδέξαντο· διόπερ ἢ κατὰ Θεὸν εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίας μετέλθεν ἐπ' αὐτά· ὅθεν τὰ μὲν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη ταῖς ἑαυτῶν Ἐκκλησίαις αἰνοῦσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἑαυτῶν, ἐν χορῶ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸ ὄνομα Ἰησοῦν Χριστὸν μετὰ χορείας δοξάζοντας· ἀλλὰ καὶ ὁ καθὲς παρ' ἑαυτῶν ..ων δ' ἔργων ἀγαθῶν, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος πράξεων τὰ συντελοῦντα εἰς ὕμνον καὶ ὄψο-λογίαν τοῦ Θεοῦ διαπράττεται. Εἰκότως τοῦτο αὐτὸν προλαβὼν ὁ λόγος προστάττει φάσκων· Ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλλάτωσαν αὐτῷ· τύμπανον μὲν τὸ σῶμα προσαγορεύων, ψαλτηρίον δὲ τὸ πνεῦμα. . σκωρῶσαντες τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὴν Ἰη-ἀγαλλιώμενοι ἐπὶ τῷ βασιλεὶ αὐτῶν ἅμα τῷ εὐφραι-

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΘ'

'Αγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν.

"Ἄλλως δὲ τὸν θάνατον τῶν ὁσίων ἠνέχετο διὰ τῶν κοιτῶν. Κοιμηθῆν γὰρ εἰθεὶς καλεῖν αὐτὸν ἢ Γραφή, λέγοντος καὶ Παύλου· *Περὶ δὲ τῶν κοιμωμένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί· καὶ ἡ Παλαιὰ δὲ φησιν· Ἐκοιμήθη Δαυὶδ μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ.*

Αἱ ὀφθῶσις τοῦ Θεοῦ ἐν λάρυγγι αὐτῶν, καὶ βομφαῖαι δίστομοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν.

Παραδόξως δὲ Ἀκύλας τὴν ἀποδοξίαν διάνοιαν παρέστησε, δουλεύσας τῇ τῶν Ἑβραίων φωνῇ ἐπιπῶν· *Μάχαρα στομάτων* (32) *ἐν χερσὶ αὐτῶν*. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν τοιοῦτος ἐναντίων (33) εἰρηται· *Υἱὸς ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν δπλα καὶ βέλη, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μάχαρα ὀξεῖα, φονευόντων τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἡλωκότας*. Οἰκείως δὲ τὴν μὲν μάχαιραν τῶν στομάτων ἐν ταῖς πράξεσιν ἐνεργεῖν ὁ λόγος παρέστησε, τὰς δὲ ὀφθῶσις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, φωνῇ γὰρ ἐχρῶντο ἐπὶ διδασκαλίᾳ τοῦ λόγου, παρὰ τοῖς ἀκούειν δυναμένοις ἀνυφούντες τὸν ὕμνον· ταῖς δὲ πράξεσιν ἰσὺν εἶχον καθαιρετικὴν πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως. Χείρας μὲν αὐτῶν τὰς πράξεις φησὶν, ἦτοι ἦν μετεχειρίζοντο πραγματείας. Αὕτη δὲ ἦν ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ὃς καὶ βομφαῖα ἄνωμάσθη, ἐκδιώκουσα τὰς τῶν πονηρῶν καὶ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἀγέλας· ποιεῖν τε τὴν ἐκδικησὶν τῶν ἠδικημένων ἀθῶν, καὶ ἐλέγχειν τοῦ λαοῦ τὴν εἰδωλολατρείαν.

Τοῦ δεῖσθαι τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἐν πέδαις, κ. τ. λ.

Ἐπιβῆ οὐκ ἄλλως ἦν ὑπαξαγαεῖν καὶ ἐλευθερῶσαι τοὺς πάλαι τοῖς δαίμοσι δεδουωμένους ἢ καθυποτάξαντας πρότερον καὶ καταδῆσαντας τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν, αἰκότως ἐπιλέσκται ταῦτα. Νοήσεις δὲ καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς σωτηρίου φωνῆς, δι' ἧς εἰρηται· *Πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ τὰ σκεῦή αὐτοῦ διαρᾶσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον*

⁹⁰ Colos. iii, 5. ⁹¹ II Cor. iv, 10. ⁹² I Thess. iv, 12. ⁹³ III Reg. ii, 40. ⁹⁴ Psal. lvi, 5.

(32) Alius codex, *στόμα αὐτῶν*. — Vides Eusebium stricto sensu intellexisse apud Aquilam *στομάτων* ex Hebraico *שפתים* *oris duplicis*. (Sic aīo, quia Latine non dicimus *oriam* vel *orum* cas. gen. plur.) At in polyglottis Lond. *acierum* sensu metaphorico, quem significatum inde desumptum Mont-

faucibus in *Hexaplis* appoauit ipsi Aquilæ. Atqui Eusebium nisi ad strictum vocabuli originalis sensum respexisset, Aquilam de idiotismo Hebraico reum non egisset.

(33) Al. cod., τῶν τοιοῦτων ἐναντίων.

δησὴ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οὐρανὸν αὐτοῦ δια-
 πλάσει; Εὐχαὶ τοῖν ἀποστολικαὶ καὶ λόγοι τε αὐτῶν
 καὶ διδασκαλίαι καὶ βίος ὁ τοῦτος κατάλληλος, αἱ τε
 κατὰ δαιμόνων ἐνεργούσαι πράξεις, δεσμούς ἐν-
 ποιοῦν ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμειν· καὶ τούτων
 μέγιστα ταῖς μαῖοσι καὶ ἀρχοντικαῖς ὡν τὰς κατὰ
 τῶν ἔθνῶν ἐνεργείας ταῖς αὐτῶν λόγοις, καὶ ταῖς
 αὐτῶν εὐχαῖς καταθέσαντες εἰ τοῦ Σωτῆρος ἀπό-
 στολοι, ὁπὲρ πάσας τὰς ἐκ σιδήρου πεποιημένας χει-
 ροπέδας τὴν δυνάμιν αὐτῶν, δι' ἧς περιέτραχον ὡδα
 κάκισα, τὰ ἔθνη πάντα χειρούμενοι, τῷ αὐτῶν ἐπ-
 ηγάγοντο βασιλεῖ.

Τοῦ ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς κῆρυγμα ἔγραψον.
 Παραλάβοντες δὲ τὰ ἔθνη εἰς μαθηταίαν, τὸν περὶ
 τῆς κρίσεως αὐτοῖς παρεδίδοσαν λόγον, ἔγραψον κα-
 ταλιπόντες τὸ δόγμα, ὥστε εἶναι διὰ παντὸς εἰς ἀνά-
 γωσιν, τὴν μνήμην τῶν ἔγγεγραμμένων ποιῶ-
 σθαι (34). Μετὰ ταῦτα σφόδρα ἀκαλοῦθως ἐπήγαγεν·
 Δόξα αὐτῇ ἐστὶν πᾶσι τοῖς ὄμοις αὐτοῦ· ἐκίστη
 γὰρ τῶν ὁσίων τῶν ἀποδοδεμένων ἡμῖν δι' ... αὐτῶν
 κατορθούται ἡ δόξα, οἷον ὡς ἐπὶ παραδείγματος Παύ-
 λου δι' ... λέγειν· Ὁδὴ ἐστὶν ἡμῖν ἡ χάρις ἀπὸς αἴ-
 μα καὶ σάρκα, ἀλλὰ κῆρυξ τοῦ ἀρχονταὶ ἐξου-
 σίας καὶ τοῦ κοσμοκράτορα τοῦ σκότους τού-
 του· δόξα δὲ ἡ ... σου καὶ λαοῖ, οὗς ἐλευθέρωσας ἀπὸ
 τῆς δαιμονικῆς κλάνης, τῷ Χριστοῦ λόγῳ προσηγά-
 γαστο, ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυ-
 ραίου Ἐκκλησίαν συστησάμενος. Δόξα δὲ αὐτοῦ ἦν
 καὶ τὰ εἰσέτι καὶ νῦν παρεδιδόμενα ἐν ταῖς Ἐκκλη-
 σίαις ἔγραψα αὐτοῦ ἀναγκάσματα· ἐν οἷς τὸ κῆρυμα
 τοῦ Θεοῦ τὸ περὶ τῆς δαιμονικῆς καθαιρέσεως περὶ
 τε τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἔγγράφως
 κατατέθηται· οὕτω δὲ καὶ Πέτρου καὶ Ἰωάννου καὶ
 τῶν λοιπῶν ἀποστόλων (35).

ΨΑΛΜΟΣ ΡΠ*

Πρόσκειται δὲ τὸν νοῦν ἐπιστήσαι, ὡς ὁ μὲν πρῶτος
 τῆς ἄλης βίβλου ψαλμὸς βλεθρον ἀσεθῶν ἐθέσκιζεν,
 ἐμακάρειζεν τε ἵνα τινὰ καὶ ὡς ἀν σπάνιον τὸν δυνά-
 μιν τῶν ἀσεθῶν βίον διαφυγεῖν. Ὁ δὲ γε πάντων
 τελευταῖος πᾶσαν πνοὴν προσάγει τῇ ὑμολογίᾳ τοῦ
 Θεοῦ (36). Πλὴν εἰ καὶ πᾶσαν πνοὴν ὁ παρῶν λόγος

* Matth. xii, 29. ** Ephes. vi, 12. ** Rom. xv, 19.

(34) Animadvertite psalm, neque alibi, ut puto, ob-
 vium, Eusebii interpretationem dictionis *judicium*
conscripsum, intelligentis videlicet sacros ab apo-
 stolis scriptos libros.

(35) Præter hic nominatos, habemus Jacobi et
 Judæ Epistolas. Aliorum quoque apostolorum scri-
 pta videtur hic agnoscere Eusebius, quæ tamen ad
 nos genuina non pervenerunt. Consule Fabricium
 in *Novi Testamenti pseudepigraphis*.

(36) In codice L. 309 pergit Eusebins sic: Ὁ δὲ
 τελευταῖος προσάγει τῇ τοῦ Θεοῦ ὑμολογίᾳ πᾶσαν
 πνοὴν μετὰ τοῦ προσήκοντος ἐκάστου ὀργάνου τὸν
 διάφορον τρόπον σημαίνοντος· τῷ μὲν ὑπαναθεθηκότι
 ἀλκιγγος ἦχον διδοῦς· μεγαλοφωνοτάτῃ γὰρ καὶ
 πλειστοῖς διομένῃ τοῦ χρωμένου δυνάμειος· ὅποια ἦν
 τοῖς ἀποστόλοις ἰδεῖν, ὡν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν
 ὁ φθόγγος· τὸ γὰρ εὐαγγελικὸν κήρυγμα μεγαλοφών-
 ταιον· τοῖς δὲ τούτων ἐλάττωσι τὰ λοιπὰ διένειμεν ὀρ-
 γανα· δηλοῖ τῷ περφητικῷ λόγῳ χρῆσθαι θεολογίαν ὁ
 Πύλλος· *Εἰ ταῖς γλώσσαις λαλήσω, μὴ ἐερμηνεύων,*
ἀλλ' ἐγὼ, τοῦ ἀκροατοῦ δεχομένου τὸν ἦχον ἀνευ νοῦ,

A ejus diripias *? Apostolorum ergo preces, eorum-
 que sermones ac magisterium, et vita his consenta-
 mea, et patrata adversus demones acta, vincula
 inficiebant adversariis potestatibus, et harum præ-
 cipue majoribus ac principioribus: quarum con-
 tra gentes efficaciam prædicationibus suis ac preci-
 bus alligantes Servatoris apostoli, præ quibuslibet
 ferri manicis vires suas exerebant; quibus freti
 hæc illac discurrerant, et gentes omnes captivantes,
 ad regem suum adducebant.

VERS. 9. *Ut sciant in eis judicium conscriptum.*

Tunc autem suscepto gentium magisterio, futuri
 judicii prædicationem apud eas fecerunt, scriptum
 eis tradentes dogma, ut perpetuam rei faciant
 Scripturarum lectione, commemorationem. Post
 hæc congruentissime addidit: *Gloria hæc est om-
 nibus sanctis ejus.* Unicuique enim sancto, ex iis
 qui nobis traditi sunt sacris libris conficitur gloria,
 exempli causa Pauli exemplo... dicente: *Non est
 nobis colluctatio adversus sanguinem et carnem, sed
 adversus principes potestatis, et rectores tenebrarum
 harum* **... populi, quos demoniaco errore ille-
 rans, Christi prædicatione attraxit, ab Jerusalem et
 circumstantibus regionibus usque ad Illyricum Ec-
 clesiam constituens ***.* Gloria vero ejus sunt etiam
 quæ adhuc manent in Ecclesiis scriptæ ejusdem
 lectione, in quibus Dei judicium de diaboli expul-
 sione, et de humanarum animarum liberatione scri-
 ptis paginis commendatum est. Sic autem et de
 Petro, atque Joanne, deque reliquis apostolis di-
 cendum est.

PSALMUS CL.

Adverte mentem ut scias, primum quidem totius
 voluminis psalmum, impiorum exitium prædixisse,
 beatum vero unum aliquem ex paucis appellasse,
 qui impiorum mores vitare potuerit. Hic autem
 omnium postremus psalmus omnem spiritum ad Dei
 hymnologiam excitat. Verumtamen etiam omnem

σεως, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλυλάδον.
 Ὑμνητὸν ἄρα καὶ προφορὰ κατὰ τοὺς τελευταίους, περὶ
 ὧν εἰρηται· Διηγῆσις εὐσεβοῦς διαπαντὸς σοφία· στόμα
 δικαίου μελετήσῃ σοφίαν, καὶ τὰ ἐξῆς· τούτο ἐστὶ νῦν
 καὶ γλώσση καὶ στόματι ὑμνεῖν τὸν Θεόν. Εὐσηγῶν
 δὲ κύμβαλον εἶπεν, τὴν ἐμμελῆ καὶ μεμουςωμέ-
 νην φωνὴν, σαφῶς δηλοῦσαν τὰ πράγματα, ἦν
 καὶ ἀλαλαγμοῦ κύμβαλον ἐφη προπρορομένην ἐπιτικίω.
 Postremus autem psalmus omnem spiritum ad Dei
 hymnologiam adducit, cum congruis singillatim in-
 strumentis, quatenus hæc diversos modos significant.
 Et quidem qui jam ascendit, tubus sonitum attribuit;
 est enim hæc vocalissima, summumque utentis vigo-
 rem requirens. Tales cernere erat apostolos, quorum
 in omnem terram sonus exitit. Quippe evangelica
 prædicatio altissime personavit. Quis vero minores,
 reliqua sortiti sunt organa. Sana propheticum ser-
 monem non sine theologia esse oportere docet Pau-
 lus: *Si linguis loquar, neque interpreter, ego uti-
 que, quoniam audior absque intelligentia sermonem
 excipit, factus sum æs resonans, et cymbulum*

spiritum præsens sermo ad hymnologiam provocat, A quia tamen non unus est omnium modus neque animi affectus, non sine analogiæ norma unicuique idoneum organum hymno adhibendum decernit. Namque illi qui omnes virtute superaverit, ad laudem canendam tubæ sonitum attribuit, quia videlicet instrumentorum omnium vocalissima est tuba, et majore fortioreque vi opus est ei qui illa uti velit. Hujusmodi erant sacri apostoli Servatoris, quorum sane in universam terram sonus exivit, atque ad mundi terminos verba ipsorum ⁹⁷, dum vocalissimam Evangelii prædicationem facerent, ita ut aures hominum voce illorum repleverentur. Sed cum non omnes valeant tubæ voce, æquo ac apostoli, Deum laudare, condescendit sermo Psalmistæ, mandatque aliis quidem uti psalterio aut cithara, B aliis tympano, aliis ipso opere et corporis actibus, animæque composito et harmonico motu Deum laudare... Spiritu inhabitante... cum dixerit: *Orabo spiritu, orabo et mente* ⁹⁸. Jam cum tria sint in nobis... sermo.

Vers. 1. Laudate Deum in sanctis ejus.

Aquila quidem in sanctificato ejus dicit; Symmachus autem in sancto ejus. *Laudate eum in firmamento virtutis ejus.* Firmamenta cœlorum non dicit, neque alicujus loci supra hos altissimi. Alius est sanctus Dei, quem perhorrescentes demones aiebant: *Scimus te quis sis sanctus Dei* ⁹⁹; ad quem qui pervenerint, congruum perfecte religionis hymnum attollere poterunt. Quid enim beatius, quam ei esse copulatum, et per illum Patri? Quamquam oportet, nos ad prophetas quoque et apostolos martyresque respicientes, laudare eorundem Deum, qui talem hominibus egregiorum virorum copiam concessit.

Vers. 2. Laudate eum secundum multitudinem magnitudinis ejus.

Unaquæque enim ejus creatio plurimam hymnologiam requirit: magnitudinis enim ejus nullus est terminus ¹. Porro haud suadet, ut parem ejus dignitati hymnum dicamus, quod fieri nequit; sed postulat ut pro viribus, magnitudinis ejus multitudinem reputantes, id agamus.

ἐπὶ τὴν ὑμνολογίαν ἀνακαλεῖ, ἀλλ' ἐπεὶ μὴ τρόπος εἰς τῶν πάντων, μηδὲ [μία] διάθεσις, κατ' ἀναλογίαν ἐκάστῳ ὄργανόν τι πρὸς τὸν ὕμνον ἐπιτήδειον ἀφορίζεται· ὁ μὲν γὰρ τις ἐπαναθεσθικῶς τῇ ἀρετῇ κρειτόνως ὑπὲρ πάντας, τὸν αἶνον ἀποδίδωσιν ἐν ἤχῳ σάλπιγγος, ἐπειδὴ πάντων ὄργανων μεγαλοφωνότερα ἡ σάλπιγξ, καὶ μείζονος καὶ κραταιοτέρας δυνάμεως δεῖ τοὺς αὐτῇ χρωμένους· τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἱεροὶ τοῦ Σωτῆρος ἀπόστολοι, ὧν δὴ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν, τῷ μεγαλοφώνῳ τοῦ εὐαγγελικοῦ κτύπου χρησαμένων ... ἀνθρώπων πληρωθῆναι τῆς φωνῆς αὐτῶν. Ἐπειδὴ μὴ πάντες οἱ εἰσι κατὰ τοὺς ἀποστόλους ἐν φωνῇ σάλπιγγος ὕμνεῖν τὸν Θεόν, συγκαταβαίνει ὁ λόγος καὶ παρακαλεῖται ἕτεροις μὲν ψαλτηρίῳ, ἕτεροις δὲ κithάρῃ, καὶ ... ἄλλοις ἐν τυμπάνοις ... τοῖς μὲν δι' ἔργων, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος πράξεων, τοῖς δὲ δι' αὐτῆς ψυχῆς ... κινήσεως εὐρύθμως καὶ ἑναρμονίως ... τοῦ Πνεύματος τοῦ κατοικοῦντος ... ἐπ' ἂν λέγῃ· Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῦ· τριῶν δὲ ὄντων τῶν ἐν ἡμῖν ... ἡ ὁ λόγος.

Αἰνεῖτε Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ.

Ὁ μὲν τοὶ Ἀκίλλας ἐν ἡγιασμένῳ αὐτοῦ φησι· ὁ δὲ Σύμμεχος, ἐν τῷ ἄρῳ αὐτοῦ. *Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ.* Καὶ μὴ ποτε τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ὑπὲρ τούτους ὑψίστων ἕτερός ἐστιν ἅγιος τοῦ Θεοῦ, ὃν καταπλαγάντες καὶ δαίμονες ἔλεγον· *Οἶδαμὲν σε τίς εἰ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ· ἐν ᾧ οἱ γενόμενοι, τὸν πρόποντα τοῖς ἄκρως τετελειωμένοις ὕμνον ἀναπέμψαι δυνήσονται.* Τί γὰρ μακαριώτερον ἐνωθέντος αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ; Χρῆ δὲ καὶ εἰς τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους καὶ μάρτυρας ἀφορῶντας, ἀνυμνεῖν αὐτῶν τὸν Θεόν, τὸν τοιαύτην ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἀνδρῶν φορὰν χαρισάμενον.

Αἰνεῖτε αὐτὸν κατὰ τὸ πλήθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ.

Ἐκαστον γὰρ αὐτοῦ δημιουργημᾶ δεῖται πλείστης ὑμνολογίας· τῆς γὰρ μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας· οὐ λέγει δὲ ἀντίβροπον αὐτοῖς ἀποδοῦναι τὸν ὕμνον· ἀδύνατον γὰρ· ἀλλὰ τὸ κατὰ δύναμιν ἀπαίτεῖ, ἐνωσύντας τὸ πλήθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ.

EUSEBII FRAGMENTA IN PROVERBIA.

(Mat, Bibliotheca nova Patrum, IV, 516.)

7. *Impleamus domos nostras spoliis.* Eusebii. D Spoliant dæmonia illos quos vicerint: auferunt scilicet ab ipsis Dei armaturam, id est galeam, lo-

⁹⁷ Psal. xviii, 5. ⁹⁸ I Cor. xiv, 15. ⁹⁹ Marc. i, 24; Luc. iv, 34. ¹ Psal. cxliv, 5.

tinniens. *Hymni quoque pronuntiandi sunt, de quibus dictum est: Narratio hominis religiosi, semper sapiens. Os justii meditabitur sapientiam, et reliqua. Hoc est, mente, lingua, et ore Deum celebrare.*

ζ. *Πλήσωμεν δὲ οἶκους ἡμετέρους σκύλων* Εὐσεβίου. Σκυλεύουσιν οὗς νικῶσιν οἱ δαίμονες, λαμβάνοντες ἀπ' αὐτῶν τὴν τοῦ Θεοῦ πανοπλίαν, ἤγουν

Bene vero sonans cymbalum dicit Psalmista suavis modulatumque vocem, quæ rem clare exprimit, quam etiam jubilationis cymbalum appellavit victorialis hymno idoneum.

ricam, et gladium spiritus. Sunt autem dæmoniorum domus, maleficorum hominum congregationes, quas etiam implere vellent spoliis, id est bonis quæ iustis eripiunt. Atqui quomodo spolia appellas ea, quæ haud belli jure cepisti, sed sola iniquitate male tibi parata sunt?

8. *Et torquem aureum circa collum tuum.* Eusebii. Sicuti caput et collum denotant mentem, ita etiam torquis et corona scientiam.

Α τὴν περικαφαλαίαν καὶ θώρακα καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος· οἱκοὶ δὲ αὐτῶν αἱ τῶν κακοῦργων ἐκκλησίαι, ἃς καὶ ἐμπλῆσαι βούλωνται σκύλων, ἦτοι καρπῶν ὧν ἐκ τῶν δικαίων ἀρπάξουσι· πῶς δὲ καὶ σκύλα προσαγορεύεις τὰ μὴ πολέμου νόμῳ ληφθέντα, ἀλλ' ἐκ γυμνῆς τῆς ἀδικίας κακῶς σοι περιγεγόμενα; ἦ'. Καὶ κλοιδὸν χρύσειον περὶ τῷ τραχήλῳ. Εὐσεβίου. Ὡσπερ δὲ κεφαλὴ καὶ τραχήλος τὸν νοῦν θελοῦσιν, οὕτω καὶ κλοιδὸς καὶ στέφανος τὴν γνῶσιν.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΣΑΙΑΝ.

EUSEBII PAMPHILI COMMENTARIA IN HESAIAM.

(MONTFAUCON, *Collectio nova Patrum*, t. II.)

PRÆFATIO.

Non in animo erat, cum ab initio hanc συλλογὴν operum publico destinabamus usui, Eusebii in Hesaiam (1) Commentariis manum admoveere: nam cum codex S. Taurini Ebroicensis sexdecim solum Hesaiam capita cum commentariis circumferat; ut reliqua sarcire possemus, diuturniore opera et perquisitione opus fore putabamus. Verum ubi ad operis restorationem amplam in codicibus Regiis segetem offerri nobis animadvertimus, spe ac cupidine moti bene gerendæ rei, nec deterriti horumce codicum legendorum difficultate, commentarios demum, ut facultas tulit, eruimus, et in postremam hujusce tomi partem, quod alio tunc non liceret, conjiciendos duximus. Verum tum hac de re, tum de commentario ipso, pro more nostro præfari ne gravemur.

§ I.

De codicibus unde prodeunt Eusebii Commentaria in Hesaiam.

Ut jam dicere occupavimus, codex Ebroicensis, olim cardinalis Perronii, quem ille in Italia ex vetustis codicibus exscribi curavit, inter alia bene multa Commentarium Eusebii in Psalmos, et Eusebii ejusdem in Hesaiam sexdecim capita complectitur. Ad hæc vero ex codice Regio num. 2438, duo-

decimi sæculi, ubi Expositiones Eusebii et aliorum, non excerpti et compendii more, sed fuse, prout in ipsis auctoribus exstabant, assumuntur, Commentarios a vicesimo octavo capite ad quadagesimum primum mutuati sumus. Reliqua vero ex Catenis Regiis manuscriptis sarcimus, num. 1894, 1893 et 2437, quarum prima et postrema, membranacea, decimi sæculi sunt. Ea vero quæ 1892 notatur, bombycina, duodecimi sæculi, ac longe melioris notæ et fidei est quam aliæ. Ut autem ex eorum, quæ integra supersunt, comparatione liquidum est, hæc catena admodum pauca omittit, explicationes integras affert, Eusebique orationem, nec brevius nec secus exprimit. Hujus item rei argumentum ex Hieronymi in Hesaiam Commentariis eruitur. Nam cum Hieronymus Eusebii interpretationes non infrequenter ad verbum pone transferat, hinc conjectura est, plenas illas integrasque in Catena afferri, quales nimirum Hieronymus ex Commentariis verterat.

Monere ne pigeat codicem Colbertinum numero 2596, olim Bibliothecæ Thuanæ, initium Commentariorum Basilii in Hesaiam, Eusebii nomine circumferre hoc modo, Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐρμηνεῖα εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν λόγος α'. Initi. Εὐξατοὺς μὴ γενέσθαι τὴν φυγὴν ὑμῶν. Deinde vero hæc,

(1) *Hesaiam non Isaiam scribimus, vocem Græcam Ἡσαΐας sequentes, etsi Hebraice יְשַׁעְיָהוּ Isaias scribatur.*

quæ apud Basilium una serie leguntur, cum hoc titulo exstant, ὑπόθεσις Εὐσεβίου. Init. Ἐπιπέδη κατὰ χρόνους γέγονεν ὁ προφήτης. Post hæc Commentarius inchoatur his verbis : Ὁρασις α'. Ὁρασις ἦν εἶδεν Ἡσαίας, etc. Init. Τῶν παρ' ἡμῖν αἰσθητῶν τὸ ἐναργέστατον. Utrum autem hæc Commentaria Basilii sint necne, non satis convenit inter scriptores. At si etiam qui Basilii esse propugnati, initium illud præfationis more præmissum, assummentum quoddam esse fatentur : quod nec Basilii sit, nec Commentario in Hesaiam conveniat, et aliud prorsus agat. Ego vero Eusebio multo minus ascribi posse puto, tum ob styli discrepantiam plane conspicuam, tum quia subsequentes Commentarii, qui perinde Eusebii nomine eodem in codice subjunguntur, diversi prorsus a Commentariis Eusebii sunt. Cujus porro sit assummentum hujusmodi non satis perspectum. Cæterum ὑπόθεσις illa, cujus initium est, Ἐπιπέδη κατὰ χρόνους, et supra diximus, ad Commentarium illum qui Basilii nomine insignitur, laudabile pertinet : nam in codice Regio hombycino duodecimi sæculi, in fronte Expositionum in Hesaiam Basilii nomine præmittitur. Quæ autem hypothese præcunt, aliena et adjectitia esse videntur.

§ II.

I. Testimonia veterum de Eusebii Commentariis in Hesaiam. II. De genere interpretandi. III. Nihil dubii apud γρηγορίτητος. IV. Quo tempore hæc Commentaria ediderit Eusebius.

I. Testimonia veterum de Eusebii Commentariis in Hesaiam.

Hieronymus lib. *De scriptoribus ecclesiasticis* inter alla Eusebii opera, hoc item recenset. *Et in Hesaiam*, inquit, *libros decem*. In prologo autem in Expositionem Hesaiæ, sic habet : *Eusebius quoque Pamphili juxta historicam explanationem quindecim edidit volumina*. At Hieronymum sive libros sive volumina memoret, idipsam significare liquet ; nam in eodem prologo de Origene talia fatuit : *Origenes triginta volumina, e quibus vicesimus sextus liber non invenitur* ; unde igitur modo decem, modo quindecim, Eusebii libros, seu volumina exstare dicit ? Id sane vel exemplarium varietati ; parem quippe in *Historia ecclesiastica* ejusdem, distinctionum diversitatem deprehendimus ; vel amanuensiam vitio ascribas. Cæterum hæc seu voluminum, seu librorum distinctio jam diu perit, ejusque ne vestigium quidem in codicibus reperitur.

Idem Hieronymus in prologo ad librum *v in Hesaiam* hæc habet : « Quid igitur faciam ? subeamne opus, in quo eruditissimi viri sudaverunt, Origenem loquor et Eusebium Pamphili. quorum alter liberis allegoriæ spatiis evagatur, et interpretatis nominibus singulorum, ingenium suum facit Ecclesiæ sacramenta : alter historicam expositionem titulo repromittens, interdum obliviscitur propositi, et in Origenis scita concedit ? » Sub hæc autem initio capituli decimi octavi, ita loquitur : « Eusebius Cæsariensis historicam interpretationem titulo repromittens, diversis sensibus evagatur ; cujus cum li-

ros legerem, aliud meo reperi, quam indice permittebat. Ubiunque enim eam historia defecerit, transit ad allegoriam, et ita separata consociat, ut mirer eam nova sermonis fabrica in unum corpus lapidem ferrumque conjungere. Hoc breviter admonui, ne quis nos putet ex illius fontibus mutuasæ quæ dicimus ; nam et in præsentī capitulo adversum Judæos et Hierosolimam dicit prophetiam dirigi : quod in principio fidei Christianæ ad totas gentes epistolas miserint, ne susciperent passionem Christi, et miserint usque ad Æthiopiā et occidentalem plagam, totumque orbem hujus blasphemie disseminatione compleverint. » Quam interpretationem ad eundem locum pluribus prosequitur Eusebius, ut cuique videre liceat. Quod porro ait Hieronymus, Eusebium modo litteralem et historicam, modo allegoricam narrationem instituere, omnibus palam erit, si vel primoribus quidem labris hos Commentarios attigerint. Quod autem dicit se non ex Eusebii fontibus hausisse, de toto Commentario intelligas. Tot enim tantaque ibidem enarrat Hieronymus, quæ Eusebius ne nosse quidem, nedum enarrare potuit, ut periniquum esset Hieronymiani Commentarii gloriam in Eusebium conferre. Attamen ille bene multa ex hisce Commentariis expiscatus est, quorum minimam partem nos variis in locis notavimus. Cæterum hæc cautio jure vitur Hieronymus : quia cum censores multi invidio oculo ejus scripta lustrarent, periculum erat ne ipsum plagii nomine incesserent ; sed illud injuria factum esset : nam quantuli prelii sunt ea quæ ex Eusebio delibavit, si comparentur cum iis, quæ S. Doctor erudite de Hebraico textu ac de lectione vulgatæ passim disseruit. Nec abs re forte dicas Eusebium et Hieronymum eadem ipsa ex Origenis Commentariis hausisse.

In Preliminaribus ad Procopii Commentarium in Hesaiam curante Petro Curterio editum, hæc legitur ex codice Renati Marchali : Μεταλήφθη ὁ Ἡσαίας ἀπὸ ἀντιγράφου τοῦ ἀββᾶ Ἀπολλινάριου τοῦ καινοδιάρχου, ἐν ᾧ καθυπόκειται ταῦτα.... Μεταλήφθη ὁ Ἡσαίας ἐκ τῶν κατὰ τὰς ἐκδόσεις Ἐξαπλῶν, ἀντεβλήθη δὲ καὶ πρὸς ἕτερον Ἐξαπλοῦν, ἔχον τὴν παρασημειωσιν ταύτην... Διῶρθωνται ἀκριβῶς πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις· ἀντεβλήθησαν γὰρ πρὸς τετραπλοῦν Ἡσαίαν ἐπι δὲ καὶ πρὸς Ἐξαπλοῦν. Πρὸς τοῦτοις, καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἕως τοῦ δράματος Τύρου, τόμων ἐξηγητικῶν εἰς τὸν Ἡσαίαν Ὀριγένους, καὶ ἀκριβῶς ἐπιστήσαντες τῇ ἔννοια, καθ' ἣν ἐξηγήσατο ἐκάστην λέξιν, καθ' ὡς οἶόν τε ἦν, καὶ πᾶν ἀμφιβόλον κατὰ τὴν ἐκείνου ἔννοιαν διωρθώσαμεθα. Πρὸς τοῦτοις συνεκρίθη ἡ τῶν Ἐβδομήκοντα ἐκδοσις, καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ Εὐσεβίου εἰς τὸν Ἡσαίαν εἰρημμένα, καὶ ἐν οἷς διεφάνον, τῆς ἐξηγήσεως τὴν ἔννοιαν ζητήσαντες, πρὸς αὐτὴν ἐδιωρθώσαμεν. Id est : « Exscriptus est Hesaias ab exemplari abbatis Apollinarii cœnobiarchæ, in quo hæc subjiciuntur. Desumptus est Hesaias ab Hexaplis editionum, collatus autem est cum Hexaplo alio, in quo ista adnotantur..

Accurate editiones omnes correctæ sunt; collata cum fuerunt cum tetraplo Hesaiæ, et cum Hexaplo. Præter hæc, ab initio etiam, usque ad visionem Tyri, accuratius emendatum est. Nam cum tomorum Expositionis Origenis in Hesaiam copia nobis esset, sedulo advertentes quo sensu singulas dictiones accepisset, pro facultate quidquid dubium erat, ad Illius sententiam correximus. Præterea collata est etiam Septuaginta Interpretum editio, cum iis, quæ in Hesaiam scripsit Eusebius: et in quibus erat varietas, indagato explicationis sensu, ad ejus fidem emendavimus. Procopius certe, qui ex veterum collectione suam in Hesaiam Commentarium adornavit, ex Eusebio passim multa decerpit, modo ad litteram et verbum de verbo; modo, et quidem frequentius, Eusebii sensa paucioribus exprimit. Verum hic Procopii Commentarius media fere sui parte truncatus ad nos devenit, lectionibus Hexaplorum refertus, quarum ut nonnullas habet Eusebius, ita plerasque affert, Procopio intactas et inobservatas. Cæterum, allatum istæ de Hesaiæ libro testimonium, palam est scriptum fuisse antequam Hexapla interirent. Quod quandonam acciderit, in collectione Hexaplorum propediem edenda, indagabimus (2).

Hic subdicere visum est prologum in codice Regio bombycino Catanzæ in Hesaiam præfixum, qui lectori nec injucundus nec infructuosus erit.

Πρόλογος τοῦ λογιστάτου καὶ πανευγενεστάτου κυροῦ Ἰωάννου τῆς Δρουγγαρίας (sic) εἰς τὸν μακάριον Ἠσαΐαν.

Τῆς προφητείας τοῦ θεοπαισίου Ἠσαΐου τοῦ μεγαλοφρονιστάτου τῶν προφητῶν τὴν βίβλον μετὰ χεῖρας λαβῶν, καὶ ταύτης τὴν ἀνάγνωσιν ποιησάμενος, καὶ μὴ εὐρίσκων τῆς τῶν γεγραμμένων διανοίας ἐφικέσθαι, πρὸς τοὺς ταύτην ἡρμηνευκότες, ἤθου ὑπομνηματίζοντας ἀνέδραμον, καὶ τὴν λύσιν τῶν ζητουμένων λαφύρας, ὡς οἶόν τε, εὐρίων, ἀναγκαῖον ἡγησάμην εἶς τῇ βίβλῳ παραθέσθαι, ἵνα τοῖς ἐντυγχάνουσι κατάδηλος ἢ τῶν ἀπορουμένων σαφήνεια γένηται. Μῆδαις δὲ ὡς ἐτεροδόξων ἡρμηνείας συναγαγόντι ἐγχαρίτω φημι δὴ Ὀριγένους, καὶ Εὐσεβίου τοῦ Καισαρείας, καὶ Θεδώρου Ἐρακλείας, καὶ Εὐσεβίου Ἐμίσης, καὶ Ἀπολλιναρίου, καὶ Θεωδώρου Κύρου. ἐν οἷς γὰρ μὴ περὶ τῶν ἰδίων δογμάτων διαλέγονται, ὅσον ὅτε καλῶς ἐπιβάλλουσι. Καὶ τοῦτο δὲ οὐκ αὐτονόμως πεποίηκα· ἀλλ' ἀκολουθήσας τῷ ἀγιοτάτῳ ἡμῶν Πατρὶ τῷ τῆς Ἀλεξάνδρου, φιλοχρίστου, Μεγαλοπάλαις ἀρχιεπισκόπῳ Κυρίλλῳ, φήσαντι ἐν τῇ πρὸς Εὐλόγιον ἐπιστολῇ· *Ὁὐ πάντα ὅσα λέγουσιν οἱ αἰρετικοὶ πρὸς τὴν καὶ παρατεῖσθαι χρὴ· κολλῶν γὰρ ὁμολογούσῳ ᾧ καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν.* Καὶ τοῦτο δὲ κατάδηλον ποιῶ τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ὡς ὁ ἐν ἐπίθῳ Βασίλειος, μέρος τι τῆς ἐν χειρὶ προφητείας ἡρμηνεύσας ἦτις ἡρμηνεία παρὰ πολλοῖς ἀμφιβάλλεται. Ἀναγκαῖον δὲ εἶρησθαι καὶ τοῦτο παραθεῖναι τῷδε τῷ προμύθῳ πρὸς φανέρωσιν καὶ σαφήνειαν τοῖς ἐν-

(2) Vide hujusce Patrologiæ t. XV.

τυγχάνουσιν· Ἰστωσαν γὰρ ὡς οὐ μόνον διαφόρος ἡνέχθησαν ἐν τοῖς νοήμασι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς οἱ ταύτην ἡρμηνευκότες, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα τῆς αὐτῆς θείας Γραφῆς οὐκ ἴσως διεστειλαντο, καὶ οὕτω τὴν ἡρμηνείαν ἐπέθεσαν. Ὁ μὲν γὰρ πλείους, ὁ δὲ ἥττους στίχους προθέμενος, τὴν ἐξήγησιν ἐποίησατο. Καὶ ἐκ τούτου δοκοῦσιν οἱ ἀριθμοὶ τοῖς κεφαλαίοις ἐπιχειμενοί, ἀναγκαίως τὸ ἕδαφος ἀναγνώσκοντας εἰς τὸ πρόσω βαίνειν. Χρὴ οὖν καὶ δεύτερον καὶ τρίτον κεφάλαιον τοῦ ἕδαφους τῆς ἀγίας Γραφῆς ἀναγνώσκειν· καὶ οὕτω τὰς ἐγχειμένους ἡρμηνείας, IV εὐσύνοπτα ἴσται τοῖς ἐντυγχάνουσι τὰ νοήματα.

Prologus eruditissimi et nobilissimi domini Joannis Drungarii in beatum Hesaiam.

Prophetarum eboquentissimi divini Hesaiæ libro prophetiæ præ manibus accepto, eoque perfecto, cum scriptorum asequenda mentis par non essem, ad ejus interpretes, seu commentatores me contuli; ac ubi dubiorum solutionem varie abbatam adinveni, necessarium duxi huic libro manum admovere, ut quæ ibidem obscura et dubiæ sententiæ erant, plana legentibus evaderent. Ne quis vero mihi crimini vertat, quod heterodoxorum interpretationes colligerim, Origenis dico, Eusebii Cæsariensis, Theodori Heracleotæ, Eusebii Emeseni, Apollinarii et Theodoretæ Cyri: nam il, cum non de suis dogmatibus verba faciant, interdum pulchre ratiocinantur. Id porro non nota et arbitrato meo feci; sed obsecutus sanctissimo Patri nostro Cyrillo, Christo addictæ et magnæ Alexandrinæ civitatis archiepiscopo, qui in sua ad Eulogium epistola ait: « Non omnia hæreticorum dicta fugienda et respicienda sunt; multa enim continentur, quæ nos item continentur. » Hoc item monitum lectorem volui, magnum scilicet Basilium hujus prophetiæ partem interpretatum esse: quæ tamen interpretatio, an ejus sit, a multis in dubium vocatur. Operæ pretium quoque duxi hoc legentibus indicare et notum facere, interpretæ et commentatores, non modo, quoad divini Scripturæ sensum et intelligentiam, mutuo discrepare, sed etiam ipsa divini Scripturæ verba non pari modo distinxisse in suis interpretationibus; nam alii pluribus, alii paucioribus appositionis verbis, expositiones suas adornarunt: indeque est quod numeri capitibus præfixi eos, qui textum ipsum legunt, ad ulteriora remittere videantur. Opus igitur est alterum tertiumve caput textus sanctæ Scripturæ legere, et postea appositæ interpretationes, ut earum sensus lectori facilis obviusque sit. »

Hi omnes, uti videas, scriptores, videlicet Origenes, Eusebius Cæsariensis, Theodorus Heracleotes, Eusebius Emesenus, Apollinarius et Theodoretus, inter hæreticos numerabantur: quis de re a septimo sæculo una fuit omnium ferme Græcorum sententia. Basilii vero Commentarius ille imperfectus, in vobis suspicionem vocatus, ut testificatur Joannes iste Drungarius, a multis hodie inter

dubia opera censetur. Hodiernis porro scriptoribus hæc dubitandi causa est, silentium nempe Hieronymi, qui cum in prologo suo ad Hesaiæ Commentaria omnes, quotquot antea Hesaiæ interpretes egerant, accurate recenseat, ne γὰρ quidem de Basilii commentario habet; Græcis autem hinc hæud dubie suspicio nascebatur, quod stylus Commentariorum Basiliano longe absimilis videatur. Rem mittimus nostris, qui Basilii operum editionem novam adornant.

Hæc catena a Joanne Drungario collecta reperitur item in codice Regio num. 1894, sæculi x, membranaceo, estque ibi magna sui parte mutila ab initio. Catena autem alia in Regio codice 2437 ab hac longe diversa est, ac perquam minimam locorum partem affert, innumerisque mendis fo-

II. De genere interpretandi et de veterum interpretum usu.

Quod ad interpretandi rationem, qua Eusebius hoc in Commentariis utitur, adeantur ea quæ in Præliminaribus ad Expositiones in Psalmos hæc de re diximus (3): eodem enim utrobique explicandi genere procedit: ac litteralem modo, mox mystagogicum et allegoricum sensum exquirat et affert. Nimirum ea explanandi via in Psalmis et in prophetia Hesaiæ, ubi frequens Christi et Ecclesiæ mentio, præsertim ineunda est: quam disciplinam evangelistarum apostolorumque exemplo tenuere SS. Patres. Quamobrem Hieronymus non eo Eusebium carpit, quod Hesaiam allegoricè subinde more interpretetur; sed quod promissorum immemor, qui se litteralem historicamque sententiam allaturum professus erat, interdum ad allegoriam declinet. Nam ipse Hieronymus in allegoriis frequens, hanc tradit in prologo regulam: « Unde post historiæ veritatem, spiritualiter accipienda sunt omnia: et sic Judæa et Jerusalem, Babylon et Philisthim, Moab et Damascus, Ægyptus et desertum mare, Idumæa et Arabia, ac Vallis visionis; et ad extremum Tyrus et visio quadrupedum, intelligenda sunt; ut cuncta quæramus in sensu: et in omnibus his, quasi sapiens architectus Paulus apostolus faciat fundamentum, quod non est aliud præter Jesum Christum. »

Hexaplorum ac veterum interpretum lectiones passim affert Eusebius, et quidem multas quæ Hieronymus usus non est. Sicubi vero eandem uterque lectionem exscribit, Eusebius prolixiores exhibet: nam Hieronymus una alterave vocula contentus, lectionem item Hebraicam adjicit, quod rarius præstat Eusebius.

III. Nihil dubii nisi γρηγόριος.

Res ex se clara et aperta est, hosce, quos nunc edimus, germanos et veros esse Eusebii in Hesaiam Commentarios. Id Hieronymi testimonio conspi-

cum, qui hinc quamplurima expiscatur, et nonnunquam Eusebii interpretationes, ut hic habentur, quasi abs re datas depellit et confutat. Imo ipse Eusebius sese prodit hujus Commentarii auctorem, eum motas ab Ethnicis in Christianum nomen vexationes et carnificinas, itemque principum olim infidelium ad fidem conversionem, ut oculatus testis memorat: sed maxime ubi Chronica ab se edita laudat his verbis ad cap. xiii Hesaiæ, Τῷ δὲ φάσκοντι λόγῳ Ἰδοὺ ἐπεγερῶ ὑμῶν τοὺς Μήδους, μαρτυρεῖ ἡ τῆς ἱστορίας ἐκβάσις ἀνάγραφτος οὕσα παρὰ τοῖς Ἑλλήνων τὰ Χαλδαϊκὰ καὶ τὰ Ἀσσυριακὰ συγγραφάμενοις, τοῖς τε τὰ Μηδικὰ ἱστορηκόσιν ὧν καὶ ἡμεῖς πλειστάς ἀνελεξάμεθα μαρτυρίας ἐν τοῖς κληθεῖσιν ἡμῖν Χρονικοῖς συγγράμμασι. Id est, « Huic autem dicto: *Ecces suscitabo vobis Medos*, ipse historiæ eventus, testimonium et fidem addit: quæ historia apud Græcos, qui Chaldaica, Assyriaca et Medica scripserunt, reperitur: quorum nos testimonia multa collegimus in *Chronicis* nostris. »

IV. Quo tempore hæc Commentaria Eusebius ediderit.

Hæc porro una in his Commentariis temporis nota comparet. Post edita nempe *Chronica*, id est, post annum 324, Expositiones in Hesaiam edidit, quo autem anno, ne conjectare quidem possumus.

§ III.

- I. Eusebius parca et sobrie de Filio Dei loquitur in his Commentariis.
- II. Contra atheos et gentiliacos interdum agit.
- III. Apostolos quatuordecim numerat.
- IV. Singularis de martyribus narratio.
- V. Principium secularium erga Ecclesiam pietas.

I. Eusebius parca et sobrie de Filio Dei loquitur in his Commentariis.

Qui in Commentariis in Psalmos errorem de Filio Dei suum passim insperserat Eusebius, hic parca et sobrie ea de re ut plurimum loquitur: quamobrem Hieronymus qui Psalmorum Expositionem Arianicis erroribus aspersam esse testificatur, nihil hujusmodi observat in hoc commentario. Sed quia arduum est diu multamque scribere, quin ex mente scriptoris aliquid vel imprudenter effluat, non obscure sententiam suam prodit Eusebius ad cap. XLIII, ubi in hæc verba: Ἐγὼ ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστι παρῆξ ἐμοῦ σώζων, id est: « Ego Deus, et non est præter me qui salvum faciat, » sic ille habet: Μιᾶς γὰρ οὐσης ἀρχῆς, μία εἷη ἂν ἡ θεότης, ἢ συμπαραλαμβάνεται καὶ ἡ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ θεολογία. Hoc est: « Nam cum unum sit principium, una fuerit et deitas, quæcum assumitur Unigeniti ejus theologia: » ubi non ideo Filii theologiam cum paterna deitate assumi vult, quod deitas Filii una eademque sit atque paterna: nam eam ille sententiam ut Sabellianam respuit; sed quod ob similitudinem quamdam, ab ortu Deus appellatus sit, siquidem principii et deitatis unitatem in solo Patre servari ait hic, et passim apertiusque in aliis ope-

(3) Vide tomum superiore.

ribus, ut commonstratur in præliminaribus ad Commentarium in Psalmos, ubi videsis.

II. Contra atheos et genethlicos interdum agit.

Quia Eusebii ævo, athei multi, et religionis nullius homines erant, qui fato omnes rerum eventus ascriberent; ejusdem farinae homines passim insectatur Eusebius hic, ut in Commentariis in Psalmos: ubi tum ratione, tum exemplis comprobatur, nominis providentia mundum administrari. « Nam cum sapientes hujus sæculi, » sic ille ad cap. XI, « omnia spontaneo cuidam rerum motui, ac fortuito naturali casui et fato ascribant; necessario præsens sermo, nullam rerum fortuito casu existere, sed omnia cum mensura et numero a Domino, qui Deus prædicatur, constituta fuisse, declarat. » Pari modo invehitur in eos qui, motui astrorum omnia ascribentes, genesim cujusque explorabant: qui frequentes illa tempestate erant. Legimus sane Eusebium Emesenum, quod ἀποστασιατικὴν exerceret, a plebe pulsum throno fuisse.

III. Apostolos quatuordecim numerat Eusebius.

Apostolos quatuordecim recenset Eusebius, nimirum duodecim illos pristinos, Matthiam in locum Judæ proditoris duodecimum locum occupante, Paulum et Jacobum fratrem Domini; nam Jacobum illum fratrem Domini, alium a Jacobo Alphæi putat esse. Tres itaque ὁμωνύμους apostolos numerat Eusebius, Jacobum fratrem Joannis, Jacobum Alphæi, et Jacobum fratrem Domini, quem ait ab ipso Christo episcopum Jerosolymitanum constitutum fuisse. Hunc porro locum Hieronymus ex Eusebio ad verbum pene, ut passim solet, transtulit, qui tamen eam ipsam opinionem in libro *Contra Helvidium* oppugnat, duosque tantum Jacobos esse defendit. Trium porro Jacoborum opinionem Eusebius ex Origene mutuatus videtur: nam is quem sibi alterum ejus opinionis auctorem ascribit Eusebius, lib. II *Hist. eccl.*, cap. 1, Clemens videlicet Alexandrinus, Eusebii sententiæ adversatur, δύο δὲ γέγονασιν Ἰακώβοι, sic ille, εἷς ὁ δίκαιος· ἕτερος δὲ ὁ καρατομηθείς: « Duo autem Jacobi fuere; alius justus, » sive Minor; « alius qui capite truncatus est, » seu Major. Nec feliciter eodem libro, cap. 23, Hegesippum ut sibi astipulantem offert. Ille namque Jacobum quidem cum apostolis Ecclesiam Jerosolymitanam rexisse ait, nec ideo tamen ipsum ex 12 apostolorum numero non fuisse, vel declarat, vel innuit. Quod vero in Commentariis in Psalmos ait Eusebius, haud difficile esse cujusque apostolorum tribum assignare, hic confirmare videtur, dum ait Judam apostolum proditorem ex tribu Ephraim fuisse.

IV. Singularis Eusebii de martyribus narratio.

Singulare prorsus est quod habet Eusebius de his qui, ex gentilibus ad fidem conversi, ad martyrium accedebant; quod scilicet, propriis positis nominibus, priscorum patriarcharum et prophetarum vocabula, ad necem pro Christo subeundam

accedentes, usurparent. Locum afferre ne pigeat. Ad illum Hesiæ versum cap. XLIV: *Ὁὗτος ἐρεῖ· Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ οὗτος βοήσεται ἐπὶ τῷ ὄνόματι Ἰακώβ, καὶ ἕτερος ἐπιγράψει τῇ χειρὶ αὐτοῦ· Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ ἐπὶ τῷ ὄνόματι Ἰσραὴλ βοήσεται* id est: « Illic dicit: Dei sum, et hic clamabit in nomine Jacob; et alius describet manu sua: Dei sum, et in nomine Israel clamabit; » sic habet ille: *Θαυμάται δὲ ἐστὶ, καὶ καταπλαγῆναι ἀληθῶς τὴν τῶν προφητικῶν λόγων δύναμιν, ὡς αὐτοῖς ἔργοις τὰ ἀποτελέσματα περὶλήψαμεν. Ἐν γοῦν τοῖς καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς γενομένοις διωγμοῖς, πολλοὺς τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν ἐθεασάμεθα, προαρπάζοντας ἑαυτοῖς τὰς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προσηγορίας· ὧν ὁ μὲν ἐαυτὸν Ἰακώβ ἐκάλει, καὶ ἕτερος Ἰσραὴλ, ἄλλος δὲ Ἰσραεὴν, καὶ Ἡσαΐαν ἕτερος, καὶ Δανιὴλ πάλιν ἄλλος. Τοιαῦτα γοῦν ἐπιγραφόμενοι ὀνόματα ἐπὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ οὖν πολλῶν θάρσει καὶ παρρησίᾳ παρήσαν· ἃ δὲ σημαίνουσα ἡ προφητεία φησὶν· Ὁὗτος ἐρεῖ· Τοῦ Θεοῦ εἰμι, κ. τ. λ. Hoc est: « Mirari plane subit prophetiæ vim et efficaciam, et quam vere rei eventum oculis percepimus. Nam in persecutionibus nostro tempore concitatis, multos ex alienigenis gentibus vidimus, qui sanctorum virorum nomina usurpabant; alius quippe sese Jacobum appellabat; alius Israel, alius Jeremiam; hic Hesiæ, iste Daniel. Etenim his sibi ascriptis nominibus, ad martyrium pro Deo subeundum cum fiducia et constantia accedebant. Quæ propheta indicat, dum ait: *Hic dicit: Dei sum, etc.* »*

V. Principum sæcularum erga Ecclesiam pietas.

In hunc versum cap. CLIX: « Et erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ, » hæc habet Eusebius memoratu plane digna: « Quod ad litteram impletum ipsis oculis cernimus, dum ii qui supremum imperium obtinent, Ecclesiam, nutritiorum instar, gestant et fovent: ac reginæ gentium, id est, singularum gentium et provinciarum magistratus, superno regi ministrantes, tanquam nutrices, pauperibus Ecclesiæ imperatorio nutu annonam suppeditant: quare nutrices ejus vocantur; sive secundum Symmachum, « lac præbentes; » sic enim habet: *Et reginæ eorum lac præbebunt.* Quis autem memoratos præfectos cernens in ecclesia Dei genua flectere, ac in frontem humi procumbere, non fateatur hanc prophetiam ad litteram completam esse, qua disertè ait: « Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. » Ubi vides item morem genuflectendi, ac in terram procumbendi, hic ut in Commentariis in Psalmos prædicari.

§ IV.

I. Deuteroses Judæorum. II. De patriarchis et apostolis apud Judæos. III. Eusebius Hebræo doctore est usus. IV. Ait terram non esse sphaericam forma.

I. Deuteroses Judæorum.

Judæos perumque insectatur, qui, dimisso Scripturarum vero tramite, « fabulosas deuteroses ad

lectionis explicationem adhiberent. Doctores autem ipsorum, qui doctrinam cauponabantur, e re caupones dicti sunt: qui vinum aqua miscabant, dum sermone in aquam resoluta, meram et restrictam divinarum Scripturarum mentem, per commentitias suas deuteroseas fodarent. Erant porro deuteroseas, sive secundæ traditiones, Epiphanio teste hæc. xxxiii, n. 9, quadruplicis generis; primæ Moysis nomine circumferbantur; secundæ Rabbi "Αχιβα; tertיא Addæ, sive Judæ; quartæ filiorum Assamonæi erant. Traditiones illas Hebræi vocant מִשְׁנָה, *Misna*, quod idem sonat atque *secunda traditio*. An porro illæ ab antiquis laudatæ traditiones eadem atque hodiernæ sint, edisserere non est instituti nostri.

II. De patriarchis et apostolis apud Judæos.

Quod ad patriarchas Judæorum, quæ dignitas nonnisi post urbis excidium usurpata putatur, eorum mentionem facit Eusebius ad caput Hæsiæ III, v. 4, his verbis: Τίς οὖν ὄρων τοὺς παρὰ Ἰουδαίοις ὀνομαζομένους πατριάρχας, νεανίσκους ἀληθῶς, οὐ τὴν τῶν σωμάτων ἡλικίαν, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἀτελεῖς, καὶ ἐνδεεῖς φρενῶν; τοὺς τε λοιποὺς αὐτῶν διδασκάλους, οὐκ ἀνεῖποι ἐμπαικτίας εἶναι, καὶ οὐδ' ἡ προφητεία ἐδήλου; Id est: « Quis ergo conspectis illis, qui apud Judæos patriarchæ vocantur, eos non corporea statura, sed animi imperfectione, ac mentis indigentia, vere pueros non vocet; reliquosque eorum doctores, non dicat esse derisores, quales propheta indicat? » Erant porro patriarchæ principes Judaicæ gentis, teste Epiphanio hæc. xxx, num. 4, et Codice Theodosiano I. xvi, tit. 8. Hunc vero Eusebii locum sic exprimit Hieronymus in eundem versiculum: « Consideremus patriarchas Judæorum, et juvenes, sive pueros, effeminatosque ac delictis affluentes, et impletam prophetiam esse cernemus; » Id ex Eusebio, ut et pleraque alia, mutuatus. De apostolis item Judæorum verba facit Eusebius ad caput xviii, v. 4, Ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ἄγγελος· id est: « Qui mittit in mare obsides: » ubi Symmachus vertit, ἀποστέλλων ἀποστόλους ἐν θαλάσῃ· « Qui mittit apostolos in mare; » hæc enim adjicit: Οἱ τε ἀπόστολοι αὐτῶν, ἐπιστολάς βιβλίνας κομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὁδάτων ναυτιλλόμενοι, καὶ τὴν θάλασσαν ἐμπλέοντες, ἀπανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σαντήρος ἡμῶν ἐνδιαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν ἔθες ἔστιν Ἰουδαίους ὀνομάζειν τοὺς τὰ ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπιχομιζόμενους. Hoc est: « Apostolique eorum, epistolas biblicas deferentes, ac supra dorsum aquarum, et in mari navigantes, ubique terrarum discurrerant, sermonem de Servatore nostro calumniis vellitantes. Apostolos vero etiam nunc Judæi nuncupare solent eos, qui circulares principum suorum litteras circumquaque deferunt. » Hæc porro postrema verba, ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν, etc., ascripta habes apud Œcumenium, ad *Epistolam ad Romanos*. De apostolis Judæorum paulum diversa tradere

A videtur Epiphanius hæc. xxxiii, num. 4: Οὗτος γὰρ ὁ Ἰώσηπος τῶν παρ' αὐτοῖς ἀξιώματικῶν ἀνδρῶν ἐναριθμῶς ἦν. Εἰσὶ δὲ οὗτοι μετὰ τὸν πατριάρχην ἀπόστολοι καλούμενοι· προσεδραεῦσαι δὲ τῇ πατριάρχῃ, καὶ σὺν αὐτῷ πολλάκις, καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ, συνεχῶς διάγουσι, διὰ τὸ συμβουλευεῖν καὶ ἀναφέρειν αὐτῷ τὰ κατὰ τὸν νόμον. Id est: « Etenim hic ipse Josephus inter dignitate præstantes viros penes Judæos numerabatur: quos post patriarcham apostolos nominant. Assident hi patriarchæ, et cum eo sæpius diu noctuque versantur: quod eidem a consiliis sint, et de his referant, quæ ad legem pertinere videntur. » Quos igitur ad litteras ultro citroque ferendas constitutos ait Eusebius, eosdem contra, noctu diuque B astare patriarchæ, ipsique a consiliis esse narrat Epiphanius. Verum Eusebii explicatio cum voce ἀπόστολος, id est *missus*, magis consentit: cui accinit Codex Theodosianus *De Judæis*, lib. xiv, qui sic habet: « Superstitionis, inquit, indignæ est, ut archisynagogi, sive presbyteri Judæorum, vel quos ipsi apostolos vocant, qui ad exigendum aurum atque argentum, a patriarcha certo tempore diriguntur, a singulis exactam summam atque susceptam, ad eundem reportent. » Sed fortasse concilientur opiniones, si dicamus, apostolos Judæorum atrumque præstitisse munus; ut scilicet patriarchæ assiderent, ac ejus jussa et epistolas ultro citroque deferrent.

III. Eusebius Hebræo doctore est usus.

C Ad caput vero v ait Judæos, qui ab atheorum et idololatrarum consortio minime abhorrebant, solum Christianorum contubernium aversari, piæque religionis cultores ubique pellere et vexare. Nec tamen insitum illud Judæorum animis in Christianum nomen odium Eusebium deterruit, quominus in Commentariis suis Hebræo doctore sit usus, a quo non semel se interpretationes mutuari suas profiteretur. Et, quod observes velim, ubicunque Eusebius se ab Hebræo doctore, vel ab Hebræis aliquid edidicisse ait, ibidem Hieronymus se idipsum ab Hebræo doctore accepisse testificatur.

IV. Eusebius ait terram non esse spherica forma.

D Eusebius plerumque in Commentariis in Psalmos dicit mundam spherica forma esse; sed addita cautione, eam esse quorumdam opinionem ait, nec obscure subindical se item eadem sententia esse: nec tamen id aperte profiteri audeat, quia fortassis longe aliud æstimabant illius sæculi Christiani. At hic coactus secundum vulgarem Christianorum mentem illum Hæsiæ locum cap. xl explanare, « Qui statuit cælum quasi fornicem, et extendit ut tabernaculum ad habitandum, » ad Cosmæ opinionem prorsus accedit: « Deinde, inquit, sermonem e terra erigens, universos excitat, ut cælestem fornicem, et hemispherium illud supra terram elatum, et cameræ instar omnibus imminens, admirentur; ac cogitent quanta sit virtus ejus, qui cælum condidit;

considerantque, non sine causa ab eo cælum tabernaculi instar constitutum fuisse, superne quidem expansum supra omnia, quæ intra ipsum continentur; iis vero qui supra cælum sunt, substratum ad domicilium. Quæ ipsissima est Cosmæ Ægyptii, ac pene omnium veterum Patrum, sententia, Chrysostomi scilicet, Severiani Gabalorum, Augustini et aliorum, qui cælum in fornicis morem terræ imminere, ac undequaque muris firmissimis terræ inniti, arbitrati sunt, antipodasque negarunt: rati non posse homines in oppositis terræ partibus adversis vestigiis stare, sphaeræque opinionem cum Scriptura divina pugnare. Nimirum Deus, qui nobis sanctos illos in doctrinæ morumque magistros pro-

vidit, non parem illis in philosophicis astronomicisque peritiis indidit. Quid enim ad sanctitatem morumque sinceritatem conferat hujusce rei notitia? Verum hac de re pluribus actum est in præfatione ad Cosmæ Ægyptii *Topographiam Christianam*. Is enim non modo Patrum opinionem pro virili defendit, et ab exterorum conatu vindicare satagit; sed etiam, quantum facultas humana potest, explicat et aperit, qui possint secundum sanctorum Patrum sententiam, cursus solis, eclipses lunæ, astrorum motus, cæteraque omnia intelligi. Ibi videsis. Hæc in eruditorum commodum præmittenda duximus. Tu vero, candide lector, vale et his frue.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ

ΕΙΣ ΗΣΑΙΑΝ.

EUSEBII COMMENTARIA IN HESAIAM.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

« Ὅρασις ἦν Ἰσραὴλ υἱὸς Ἀμώς, ἦν Ἰσραὴλ κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλὴμ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωθαμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεχίου, αἱ Ἰσραηλιτικαὶ τῆς Ἰουδαίας. Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἰσχυροῦ γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Σύνθετος ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ σὰρξ ἀπὸ τῆς γῆς, ἡ ψυχὴ οὐρανόθεν. Ἐπεὶ οὖν πρὸς ἀμφοτέρωθεν αὐτῶν ἡ συγγένεια ἐστίν, ἐπὶ τῶν οικειοτάτων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἀλέγχει· « Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα. » Γενήσεως αἰτῆ δύο· ἡ μὲν ἡ κατὰ θεὸν μόρφωσις, ἐξ ἔργων καὶ παραδοχῆς δογμάτων ἐπιτελουμένη· ἡ γὰρ γεννῆσις Παύλου δι' Εὐαγγελίου τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.

« Ἔγνων βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ἄσινος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνων, καὶ ὁ λαὸς με οὐκ ἐνόησεν. » Βοῦς μὲν καὶ ἄσινος, φυσικῆ φαντασίᾳ τοὺς τρέφοντας ἐπιγινώσκουσιν· οἱ δὲ τοσαύτης ἐξωθεντικῆς παρὰ τοῦ θεοῦ προνοίας, ὡς μὴ μόνον λογικῶς καταστήναι, ἀλλὰ καὶ λαβὴν θεοῦ χρηματίζονται κατὰ τὴν ἐπιθετικὴν, οὐδ' ἐπιθετικῶς ἀλλοίως θρέμματα τὸν γενήσαντα καὶ θρέψαντα, τιμῆσαντά τε καὶ ὕψωσαντα αὐτοὺς Κύριον ἔγνωσαν. Οἶμαι δὲ διὰ τούτων προφητικῶς ἀντιταθέντες, ὡς τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ ἀπὸ τῶν ἑθνῶν ἐπιδημήσαντα κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, οὐκ ἀπαδέξονται, οὐδὲ ἐπιγινώσκονται αὐτόν, οὐδὲ νοήσουσιν, ἀλλ' οὐδὲ συνήσουσιν.

« Οἶσα ἔθνος ἀμαρτωλῶν, λαὸς πλήρης ἀμαρτίας, »

CAPUT I.

Vers. 1, 2. « Visio quæm vidit Hesaias filius Amos, quam vidit contra Judæam, et contra Jerusalem, regnantibus Ozia, Joatham, Achaz et Ezechia, qui regnaverunt in Judæa. Audi cælum, et auribus percipe terra, quia Dominus locutus est. Filios genui et exaltavi: illi autem spreverunt me. » Homo ex anima et corpore constitutus est: caro ex terra, anima cælestis existit. Quia vero cum utroque eorum cognationem habet homo, circa ea quæ ipsi maxime propria sunt testimonio suo ipsum coarguit: « Filios genui et exaltavi. » Generationis duæ species sunt, quarum alia est, illa secundum Deum forma, quæ ex operibus et ex mandatorum perceptione perficitur: qua ratioque Paulus discipulos suos per Evangelium gignit.

Vers. 3. « Cognovit bos possessorem, et asinus præsepis domini sui, Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit. » Bos quidem et asinus ex naturali instinctu eos, qui alimentum sibi suppeditant, cognoscunt: qui vero tanta a Deo providentia dignati sunt, ut non modo rationabiles essent, sed etiam populus Dei vocarentur, filiorumque nomine ornarentur, non pari atque bruta jumenta modo eum qui se genuit, enutrivit, honoravit et exaltavit, Dominum agnovere. His porro arbitror prophetice subindicari, fore ut Judæi illum, qui Christus Dei et ipse Dominus, qui quæ apud illos, præ aliis omnibus gentibus, homo peregrinatus est, non susciperent, neque cognoscerent, nec mente intelligerent.

Vers. 4. « Væ genti peccatrici, populo pleno

iniquitate, senini malo, filii iniquis. Dereliquistis A Dominum, et irritastis sanctum Israel : abalienati sunt retrorsum. » Ideo ergo Judæorum gentem coarguit miseramque prædicat Spiritus sanctus, quia omnium plane gentium deterior est, et quia illi neque ex adoptione, neque ex honore divinitus sibi collato, exaltati videlicet, ac præcellentibus muneribus ab eo donati, quidpiam utilitatis perceperunt : imo vero ne ex plagis quidem et castigatioribus, queis a Deo frequenter vi amoris permoto, impietatis suæ causa affecti sunt, resipuerunt : nam, « quem diligit Dominus, castigat, flagellat autem omnem filium, quem accipit ». » Quis autem ille fuit, quem dereliquerunt, nisi Christus, quem quia irritaverunt et dereliquerunt, ea quæ subsequuntur perpeSSI sunt ?

VERA. 5, 6. « Quid adhuc percutiamini adjectives iniquitatem ? omne caput in labore, et omne cor in tristitia ; a pedibus usque ad caput non est in eo sanitas. Vulnus, livor, plaga tumens. Non licet malagma imponere, neque oleum, neque ligamenta. » Qui fieri poterat, ut aliud ad salutem et salutem restituendam pharmacum reperirent, qui Dominum abnegarant : quem non noverunt nec intellexerunt advenisse sibi animarum medicum, qui solus omnem morbum et omnem animarum indrmitatem curare poterat ?

VERA. 7, 8. « Terra vestra deserta, civitates vestrae succensæ igni : regionem vestram coram vobis alieni devorant : et desolata est, everta a populis alienis, sicut tabernaculum in vinea, et sicut tugurium in cucumerario, sicut civitas obsessa. » Ad custodiam fructuum in vineis nascentium figuntur tentoria. Cum ergo vinea propriis fructibus probe instructa est, omni cura et sollicitudine tentorium servatur, ita ut custos diligenter prospiciat, ne, qui in via prætereunt, fructus ejus decerpant. Cum autem vinea infructuosa est, illud a custode, ut consentaneum est, negligitur. Quamobrem Israeliicum populum derelictum iri interminatur, utpote qui consentaneum fructum non emittat. Timendum itaque nobis est, ne infructuosi simus, ut ne ex ira Dei deseramur. Spiritus sanctus est qui vos custodit. Cum igitur anima fructus æternorum penuariorum dignos profert, tunc permanet ille custos, et singularis feri insidias procul abigit ; cum autem uvam fellis et botrum amaritudinis profert, infructuosam animam ille deserit : et tunc in quemvis brutum cogitatum, et in quamvis irrationabilem concupiscentiam decidit illa. Plerumque porro Scriptura Israellem vineam tropice nuncupat ; ut, « Vineam ex Ægypto transtulisti ; » et, « Vineam facta est dilectio » ; et, « Ego autem plantavi te vineam fructuosam, totam veram ». »

¹ Prov. III, 12. ² Psal. LXXIX, 9. ³ Jsa. V, 4. ⁴ Jer. II, 21.

(4) His similia habet Hieronymus in hunc locum, atque ita loquitur : « In cucumerario quoque, quod LXX pomorum custodiam vocant, parvulae sunt casulae propter ardorem solis ac radios declinandos : et inde vel homines, vel bestiolas, quæ insidiari

σπέρμα πονηρὸν, υἱὸὶ ἀνομοί. Ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ· ἀπηλοτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω. » Διὰ ταῦτα γοῦν ἀπελέγχεται τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ ταλανίζει αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς πάντων τῶν ἐθνῶν χεῖρους, καὶ ὡς τὸ μηδὲν ὠφεληθέντας, μήτε ἐκ τῆς υἰοθεσίας, μήτε ἐξ ἧς παρὰ Θεοῦ τιμῆς ἠξιώθησαν· ὑψωθέντες καὶ πλείστον ὄντων ἐξαιρέτων παρὰ αὐτοῦ τετυχηκότες· ἀλλ' οὐδὲ ἐξ ὧν πολλάκις ἐπληγήσαν δι' ὑπερβολὴν ἀγάπης Θεοῦ τυπτόμενοι καὶ κολαζόμενοι, τῶν ἀσεθημάτων αὐτῶν ἕνεκεν· « Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μασιγοὶ δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται. » Τις δὲ ἦν ὃν ἐγκατέλιπον, ἢ ὁ Χριστός· ὃν διὰ τὸ παρωργικεῖναι καὶ ἐγκαταλειπέναι, τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα πεπόνθασιν ;

« Τί ἐτι πληγῆτε προστιθέντες ἀνομίαν ; πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην· ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆν οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλοκληρία· Τραῦμα, μώλωψ, πληγὴ φλεγμαίνουσα. Οὐκ ἔστε μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδεσμούς. » Πῶς δὲ καὶ οἶόν τε ἦν ἕτερον αὐτοὺς ὑγείας καὶ σωτηρίας ποιητικῶν εὐρέσθαι φάρμακον ἀρησαμένους τὸν Κύριον· μηδὲ ἐπεγνωκότες αὐτὸν, μηδὲ συνιέντας ἐπιδημήσαντα αὐτοῖς τὸν τῶν ψυχῶν ἰατρὸν, τὸν μόνον πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ψυχῶν ὁμοῦ καὶ σωμάτων ἰάσασθαι δυνάμενον,

« Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρίκαυστοι τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριαι κατεσθλοῦσιν αὐτήν· καὶ ἡρέμωται κατεστραμμένη ὄψθ λαῶν ἀλλοτρίων, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ, ὡς πόλις πολιορχουμένη (4). » Εἰς φρουρῶν τῶν ἐν ταῖς ἀμπελοῖς καρπῶν αἱ σκηναὶ πηγνύνται. Ὅταν μὲν οὖν εὐθηνῇ τοῖς οἰκείοις καρποῖς ἡ ἀμπελος, σπουδάζεται ἡ σκηνὴ καὶ πάσης ἀξιοῦται ἐπιμελείας· ὥστε ἀπ' αὐτῆς κατοπτεύειν τὸν φύλακα, μήποτε τρυγῶσιν αὐτήν οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν. Ὅταν δὲ ἄκαρπος ἦ, ἀμελεῖται ἀναγκαίως τῆς ἀμπελοῦ τὰ φυλακτήρια. Διὰ τοῦτο τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τὴν ἐγκατάλειψιν ἀπειλεῖ, ὡς μὴ καρποφοροῦντος τὰ ἐπιβάλλοντα. Φοθηθῶμεν οὖν εἶναι ἄκαρποι, μὴ ἐγκαταλειφθῶμεν ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ. Τὸ φυλάσσον ἡμᾶς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔστιν. Ὅταν μὲν οὖν καρποφορῇ ἡ ψυχὴ ἀξια τῶν αἰωνίων ἀποθηκῶν, παρᾶμένει καὶ φυλάσσει, καὶ πόρρωθεν ἀπέσργει τὰς τοῦ μονίου τοῦ ἀγρίου ἐπιβολὰς· ὅταν δὲ σταφυλὴν χολῆς γεωργῇ καὶ βότρυν πικρίας ἐκφέρῃ, ἐγκαταλιμπάνει τὴν ἄκαρπον ψυχὴν· καὶ τότε ὑπὸ παντὸς λογισμοῦ θηριώδους καὶ πάσης ἀλόγου ἐπιθυμίας καταπεσεῖται. Πολλαχοῦ δὲ τροπικῶς ἀμπελῶνα τὸν Ἰσραὴλ ὁ λόγος προσαγορεύει· ὡς τὸ, « Ἀμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας » καὶ, « Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ » καὶ, « Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσα σε ἀμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινήν. » Εἰ δὲ ὁ

solent natis frugibus, abigunt. Cum autem ablata fuerint istiusmodi genimina, remanet arenia fructicum umbracula, casulaeque recedente custode : quia non habet ultra quod servet, » et caetera, quæ item ille transtulit, sed συνοπτικῶς.

Ἰσραὴλ ἀμπελῶν, σκηνῆ τῆς ἀμπελίου ταυτης ὁ οἶκος ἂν τέχα ὁ τοῦ ναοῦ · σκηνωμα γὰρ δόξης ἐλέγετο, καὶ σκηνωμα, ὃ κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. » Ἔως οὖν οὐτε ἐποίει καρπὸν πολλὸν, καὶ ἡ σκηνὴ διὰ τὴν τῶν καρπῶν φυλακὴν συνειστέθειται · ἐπει δὲ ὁ φουταύσας αὐτὴν ἔμεινε τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε βλάστησας, αἷς τὸν Κύριον ἐστεφάνωσαν, καὶ ἐστράφη πᾶσα εἰς πικρίαν · ἐποίησε γὰρ σταφυλὴν χολῆς καὶ βότρυν πικρίας · διὰ καὶ εἰς τὸ βρῶμα ἔδωκαν τῷ Κορίθῳ γολῆν · διὰ τοῦτο ἐγκατελείφθη ἡ σκηνὴ τοῦ ἀμπελῶνος. » Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος · » τότε ἐπληρώθη ἡ ἀπειλὴ αὕτη · » Ἐγκατελείφθη γὰρ ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι. » Ἐξ ἰσχυροῦ λοιπὸν καὶ ταῖς νεφέλαις ἐνετείστατο τοῦ μὴ βρέξαι ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα. Διὰ τοῦτο οὐκέτι προφητῆται παρ' αὐτοῖς, οὐκέτι οὐρανόθεν χάρις · ἀλλὰ γέγονεν εἰς χέρσον καὶ κατακάπημα, ὅτι τὰ φραγμοὶ τοῦ ναοῦ ἐκαίνου καθρέψαν, ὁ ὑπερασπισμὸς τῶν ἁγίων θυνάμεων, κἄν τι ἐργάσσονται κατὰ τὸν νόμον, εἰς ἐπιβλαστίαν ἔστι. « Καὶ ὡς ὄπωροφυλάκιον, φησὶν, ἐν σκηνῇ αὐτῶν ἀκαρπία · ἔως μὲν γὰρ καρπῶν ἀγαθῶν πεπλήρωται, τὸν φρουροῦντα καὶ φυλάσσοντα ἐκείνου ὄψεσθε ὅτι σκηνὴν πηξάμενος, ἀνωθεν ἀφ' οὐρανοῦ ἀφορᾷ καὶ περισκοπεῖ, καὶ φυλάττει τὸν ἀμπελῶνα. Εἰ δ' ὁ τοῦτου καρπὸς ἀφαιρεθῆ, τὴνικαῦτα ὁ φύλαξ, ὡς μὴ εἰς μάταιον κάμνη, τὴν σκηνὴν ἔρημον ἐπολιπῶν, ἀπεχωρεῖ τῆς φυλακῆς.

A Quod si Israel vinea fuerit, tabernaculum sane ejus domus templi erit : nam tabernaculum gloriæ dicitur, et, « tabernaculum, ubi habitavit in hominibus ». » Donec itaque multum fructum protulit, tabernaculum ad fructuum custodiam substituit : quia vero qui plantavit eam, exspectavit ut faceret uvam, fecit autem spinas, quibus Dominum coronarunt, tota conversa est in amaritudinem : fecit enim uvam fellis et botrum amaritudinis : ideoque in potum Domino fel dederunt ; ea sane de causa tabernaculum vineæ derelictum est : nam « ecce, inquit, relinquetur vobis domus vestra deserta ». » Tunc vere impleta est illa comminatio, etenim « derelicta est sicut tabernaculum in vinea : » exinde vero nubibus mandavit ne pluerent super vineam. Idcirco non ultra prophetæ penes illos sunt, non cælestis gratia ; sed conversa est in aridam et in concalcationem, sepes templi illius destructæ sunt, necnon sanctarum virtutum propugnaculum : ac etiamsi quidpiam secundum legem agant, id illis in perniciem vertit. « Et sicut iugurium, ait, in cucumerario. » His itaque significat omnimodam apud illos fructuum vacuitatem : donec enim bonis fructibus implebatur, eandem ad præsidium obtinebat eum, qui structo tabernaculo, e sublimi observat et respicit vineam. Quod si fructus ejus auferatur, tunc custos, ne in vanum laboret, tabernaculum desertum relinquant, abscedit a custodia.

Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμωῶθημεν. Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων · προσέχετε νόμον Θεοῦ, λαὸς Γομόρρας. » Ἐπιβήτωρ ἐπὶ τῇ τῶν πατέρων ἀρετῇ σεμνόμενοι, μέγα ἐφρόνου, ὡς τοῦ Ἀβραάμ ὄντες σπέρμα καὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπόγονοι · εἰκότως τὸ μέγαλαχον αὐτῶν ὁ λόγος ταπεινοί, καὶ τὸ μάταιον οἴημα καθαρῶν · τοὺς μὲν ἄρχοντας τοῦ διαβοήτου Ἰσραὴλ, Σοδόμων ἄρχοντας ὀνομάζων, αὐτὸν δὲ τὸν χρηματίζοντα λαὸν τοῦ Θεοῦ, λαὸν Γομόρρας ἀποκαλῶν, ὡς διὰ τῶν ἰσων ἐπιτηδευμάτων τοὺς πάλαι ἀσεδήσαντι ὁμοιωθέντα · Σοδόμων ἄρχουσι καὶ Γομόρρας λαῷ παραβάλλει αὐτοῖς, διὰ τὴν μέλλουσαν αὐτοῖς ἐπαλεύσεσθαι καταστροφὴν · ὡς τοὺς τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα οἰκῆσαντι ἀνδράσι πάντων ἀνθρώπων ἀσεβεστάτοις γεγασθαι μνημονευόμενοις.

C VERS. 9, 10. « Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissetis, et Gomorrhæ similes essemus. Audite verbum Domini, principes Sodomorum, attendite legi Dei, populus Gomorrhæ. » Quia de patrum virtute gloriantes, magnam sapiebant, utpote qui Abrahæ semen et Israelis nepotes essent, illorum arrogantiam jure deprimit, vanamque eorum opinionem de medio tollit, dum præclari illius Israelis principes, Sodomorum principes nuncupat, et populum illum Dei, populum Gomorrhæ vocat ; utpote qui ob paria studia illis olim impiis similis evaserit : sive illos principibus Sodomorum et Gomorrhæ comparat, ob venturum illis excidium ; et accidit populis Sodoma et Gomorrhæ incolentibus, qui omnium hominum impiissimi olim fuisse memorantur.

Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος ; Πλήρης εἰμι ὀλοκαυτωμάτων κριῶν · καὶ σπῆρα ἄρνων, καὶ αἶμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ' ἂν ἐρχῆσθε ὀφθῆναι μοι. Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ; » Πρὸς οὖν τοὺς τὰ δεινότητά κατὰ τοῦ Κυρίου τολμήσαντας, θυσιάς δὲ καὶ σπονδαῖς, καὶ ταῖς ἄλλαις κατὰ τὸν νόμον σωματικαῖς λατρείαις πλάσσεσθαι τὸν Θεὸν νομίζοντας, ὁ λόγος ἐπιταίνεται φάσκων, « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος ; » καὶ τὰ ἐξῆς.

D VERS 11, 12. « Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus ? Plenus sum holocaustis arietum : et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo, nec veniat in conspectum meum. Quis enim requisivit hæc de manibus vestris ? » Eos itaque sermo respicit, qui atrociam contra Dominum aggredi ausi, sacrificiis, libaminibus aliisque secundum legem corporeis ministeriis Deum se placare posse putant : atque : « Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus ? » et cætera.

• Psal. LXXVII, 60. • Matth. XXII, 38.

Vers. 13-15. « Calcare atrium meum non adjicietis. Si tuleritis simillam, vanum thymiam, abominatio mihi est. Neomenias vestras, et Sabbata, et diem magnam non fero : jejunium et cessationem et neomenias vestras et solemnitates vestras odit anima mea. Facti estis mihi in satietatem : non ultra tolerabo peccata vestra. Et cum extendieritis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis : et si multiplicaveritis supplicationem, non exaudiam vos : nam manus vestrae sanguine plenae. » Sed quia non cognoverunt Dominum, et quia non intellexerunt eum, quia dereliquerunt eum, et irritaverunt sanctum Israel : et ad hæc omnia, quia manus eorum sanguine plenae fuerunt, ob cædem Christi, quam post sexcentos interemptos prophetas, perpetrarunt, et sanguine repleti sunt ; his omnibus recensitis, necnon legis solutione, templi excidio, ac omnimodis suppliciis ; peccati, cujus causa hæc perpassi sunt, speciem edocet : ipsosque accusat, non de idolorum cultu, non de adulterio, nec de avaritia ; sed de cæde. Nam omni impietate et iniquitate deterior est eorum contra Dominum insania ; hæc quippe vox illorum est : « Sanguis ejus super nos et super filios nostros. » Hic sanguis illos pristinis optimisque possessionibus privavit : hic sanguis illos per totum orbem inquinans effecit.

Vers. 16, 17. « Lavamini, mundi estote, auferite malitias de animabus vestris ab oculis vestris : quiescite a malitiis vestris, discite bene facere. » Admodum consequenter postquam prima dixerat Deus, his item memoratos Sodomorum principes, ac populum Gomorrhæ in spem bonam transfert et evocat ; si malitiam deponentes, et a voluntario illo secundum corpoream legem cultu abscedentes, Novo Testamento, novæque legi et verbo obsequentes fuerint. Quamobrem postquam ea quæ Veteris Testamenti erant, carptim tetigit, Novi Testamenti mysteria inducit. Quæ ipse in Evangeliiis tradidit, dicens, « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non intrabit in regnum cælorum. » — « Quærite judicium, liberate oppressum, judicate pupillo, defendite viduam. » Id est a malitia translati, ne in eo steteritis ; sed vitam virtute ornatam suscipite.

Vers. 18. « Et venite, et disceptemus, dicit Dominus : et si fuerint peccata vestra ut purpura, quasi nivem dealbabo ; et si fuerint ut coccinum, quasi lanam dealbabo. » Deinde quasi in tribunal equo et vos disceptemus : ego quidem enumerans quanta sim a vobis perpassus, et quanta vobis munera contulerim : ac quomodo post tanta facinora, omnium malorum vestrorum oblitus, vestras prædicto sanguine purpureas animas emundaverim, ac per lavacrum regenerationis nive splendiores

^o Matth. xxvii, 25. ^v Joan. iii, 5.

(5) Hæc item exprimit Hieronymus ad hunc loc.

« Παταίν την αὐλήν μου οὐ προσθήσεθε. Ἐάν φέρητε σείδαλιν, μέταιον θυμίαμα, βδελυγμὰ μοί ἐστι. Τὰς νομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι, νηστείαν καὶ ἀργίαν καὶ τὰς νομηνίας ὑμῶν καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονὴν· οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Ὅταν τὰς χεῖρας ἐκτείνητε πρὸς μέ, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀπ' ὑμῶν· καὶ ἐάν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. » Ἄλλ' ὅτι μὴ ἔγνωσαν τὸν Κύριον, καὶ ὅτι μὴ συνήκαν αὐτόν, ὅτι ἐγκατέλιπον αὐτόν, καὶ παρώξυναν ἐν ἑαυτοῖς τὸ Ἰσραὴλ, καὶ πρὸς ἅπασιν τοῦτοις, ὅτι αἱ χεῖρες αὐτῶν γεγόνασιν αἵματος πλήρεις διὰ τῆς κατὰ τοῦ Χριστοῦ μαιφονίας, ἣν μετὰ μυρίας προφητοκρατίας εἰργάσαντο, καὶ γεγόνασιν αἵματος πλήρεις, πάντα γοῦν διεξελθόν, καὶ τὴν τοῦ νόμου λύσιν, καὶ τοῦ ναοῦ τὴν κατέλυσιν, καὶ τὰς παντοδαπὰς τιμωρίας, τὸ εἶδος τῆς ἁμαρτίας εἰδίδας, οὐ χάριν παθόνθαι· καὶ κατηγορεῖ αὐτῶν, οὐκ εἰδῶλων θεραπειάν, οὐδὲ μοιχείαν κατ' ἐπισημείαν, ἀλλὰ μαιφονίαν. Πάσης γὰρ δυσσεβείας καὶ παρανομίας, χαλεπωτέρα ἢ κατὰ τοῦ Κυρίου μανία· αὐτῶν γὰρ ἔστιν ἡ φωνή, « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Τοῦτο τὸ αἷμα, τῆς παλαιᾶς αὐτοῦ ἐστέρησεν ἐκκλησίας· τοῦτο τὸ αἷμα μεταίτους τῆς αἰουμένης ἀπέφηνε.

« Λούσασθε, καθαροὶ γένησθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν· παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν. » Σφόδρα γοῦν ἀκολούθως τὰ πρῶτα εἰρηκῶς ὁ Θεὸς, ἔτι καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς δηλωθέντας ἄρχοντας Σοδῶμων, καὶ τὸν λαὸν Γομῶρας διεξέρχεται (5), ἐπὶ ἀγαθὰς ἐπιπέδας αὐτοὺς προκαλοῦμενος, εἰ μεταθέμενοι τῆς κακίας καὶ τῆς ἐπιλοθρησκείας τῆς κατὰ τὸν σωματικὸν νόμον ἀναχωρήσαντες, ὑπήκοοι γένοιντο τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τοῦ καινοῦ νόμου καὶ λόγου. Διὸ μετὰ τὴν παρόρασιν τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰσάγει μυστήρια. Ἄ ὁ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις αὐτὸς παρεδίδου λέγων· « Ἐάν μὴ τις ἀναγεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » — « Ἐκζητήσατε κρίσιν, βύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀφραπῶ, καὶ δικαιοῦσατε χῆρα. »

« Ἐγὼν μεταβαλόντες τῆς κακίας, μὴ μέχρι τοῦτο στήτε, τὸν δὲ κατ' ἀρετὴν ἀναλάβετε βίον. »

« Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν (6), λέγει Κύριος· καὶ ἐάν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐάν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. » Εἶθ' ὡς ἐν δικαστηρίῳ διαλεχθῶμεν ἐγὼ τε καὶ ὑμεῖς· ἐγὼ μὲν ἔσα πέπονθα ἀπ' ὑμῶν, ὅσα τε ὑμεῖς ἔτυχον εὐεργετήσας καταριθμούμενος, καὶ ὡς μετὰ τὰς αὐτὰ πλημμελήματα πάντων κακῶν ἀμνηστειαν ποιούμενος, παφοινιγμένους ὑμῶν τὰς ψυχὰς ἐκ τοῦ προλεχθέντος αἵματος ἐκάθηρα, λαμπροτέρας χιόνας αὐτὰς διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας κα-

(6) Reg. secunda manu, διαλεχθῶμεν.

ταπεινάς· ὁμοίως δὲ εἰ τις ἄλλος πρὸς τὴν τοσαύτην χάριν ἐπισταί λόγος, εἰς φανερὸν τοῦτον ἔγεται.

Καὶ ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσῃτέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσῃτέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδετα· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Ἐνταῦθα δὲ ὁ λόγος ὡς πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος, οἱ αἰσθητοὶ αὐτοὺς διὰ τῆς σωματικῆς ἐπαγγελίας παθεσθαι τοῖς εἰρημίνους προτρέπει· πρὸς δὲ τὸν ἀληθῆ λόγον, γῆς τῆς ψυχῆς νοουμένης κατὰ τὴν σωτήριον παραβολὴν· ἢ τὸν ἐπουράνιον λέγεται παραδέχασθαι σπόρον, ἀκόλουθόν ἐστιν ἀγαθὰ ψυχῆς καὶ ἴσως τὰς κατ' ἀρετὴν προκοπὰς καὶ τελειώσεις, ἢ τὰ ἐπιγγελλόμενα αὐτῇ ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ. Ὅθεν πρὸς μὲν τὴν λέξιν, αὐτίκα τοῖς λόγοις ἐπιηκολούθει ἢ διὰ τῶν ἔργων ἐκθεσις· παραχρῆμα γὰρ καὶ οὐκ εἰς μακρὰν οἱ ἀπειθήσαντες, τῇ τῶν πολεμίων μαχαίρᾳ παραδόθησαν· ἐπαυθόντων αὐτοῖς Ῥωμαίων, καὶ πολέμου νόμου πάντας χειρωσαμένων· εἰ δὲ καὶ διαβολικὴ τις ἐστὶ μάχαιρα, καὶ ταύτη ἐκδοτοὶ γὰρ γίνονται, διὰ τὸ ἀπειθεῖν τῇ κλήσει τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος.

Ἡὼς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλήρης κρίσεως· ἐν ἧ δικαιοσύνην ἐποιήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευτά. — « Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ὑμεῖς; » Διδάσκει τοίνυν ὁ λόγος (7), ὅς πάλαι μὲν τὴν πόλιν ἔκησαν ἄνδρες πιστοί, δι' ὧν πιστὴ πόλις ἐχρημάτιζεν· ὥσπερ ἂν εἰ τις εἴποι, πιστῶν πόλις· ἀλλὰ καὶ πλήρης κρίσεως ἦν καὶ δικαιοσύνης, ὡς ἂν ἀναβέτων ψυχῶν οἰκητήριόν ποτε γενομένη· διὸ κακομῆσθαι ἐν αὐτῇ δικαιοσύνην, τουτέστιν, ἐνοικῆσαι καὶ ἀναπαυθῆσθαι εἰρηται. Πάλαι γὰρ πλήρης τούτων ἐτύγχανε· τάχα που κατὰ τοὺς χρόνους Δαυὶδ, ὃς πρῶτος ἐλὼν τὴν πόλιν ἐκ χειρὸς ἄλλοφύλων, τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν σκηνὴν ἐν αὐτῇ κατεστήσατο, αὐτὸς τε αὐτὴν ἔκησε βασιλεὺς ἀποδείξας ἑαυτοῦ, ὡς χρηματίσει πόλιν Δαυὶδ.

« Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον· οἱ κάπηλοι σου μέσονται τὸν οἶνον ὕδατι. » Ἦν γὰρ τὸ ἀργύριον αὐτῶν ἀδόκιμον, ἐπαιθὴ μετὰ τὸ ἐκπορευθεῖν, καὶ φονευτὴς γενέσθαι, προσεποιούντο θεοσεβείας λόγον ἀπαγγέλλειν καὶ τὰς θείας Γραφὰς διερμηνεύειν καὶ δευτερώσεις μυθικὰς ποιέσθαι τῶν ἀναγνωσμάτων. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν καπηλεύοντες τὴν διδασκαλίαν, κάπηλοι προσφυῶς ἐνομάστησαν μὴ γινύστες τὸν οἶνον ὕδατι, λόγῳ ἐξυδαροῦντι τὸν ἄκρατον καὶ ἐπιστυπτικὸν τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν νοῦν διὰ τῆς μυθικῆς αὐτῶν καὶ ληρώδους δευτερώσεως.

« Οἱ ἔρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινωνοὶ κλεπτῶν. » Ὅπως καλούμενοι ὑπὸ τοῦ Σωτήρος οὐχ ὑπήκουον· ἐπὶ δὲ εἰπεῖν, Θεῷ ἀπειθοῦσιν, ἐκκλίνοντες ἀπ' αὐτοῦ καὶ τοῖς διαταγμαμένοις ὑπ' αὐτοῦ μὴ ἐμμένοντες, ἢ ἀγαπῶντες δῶρα, δῶκοντες ἀνταπόδομα, ὀφθαλμοὶ οὐ κρῖνοντες, καὶ κρῖσις κρηρῶν οὐ προσέχον-

⁶ A. I VII, 52.

(7) Hæc nonnullis adjectis manifeste transtulit Hieronymus, qui ait : Nec ambigo fuisse in ea sac-

tantam gratiam adeat ratio, eam publice proferte.

Vers. 19, 20. « Et si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis; quod si nolueritis, me audieritis me, gladius vos devorabit: nam es Domini hæc locutum est. » Hic quasi Judæos alloquens, ipsos ceu infantes per corpoream promissionem hortatur, ut dictis obtemperant; at secundum veram intelligendi rationem, cum terra pro anima reputanda sit, secundum Salvatoris parabolan: quæ terra cœlestis semen suscipere dicitur; hinc consequitur animæ bona hic esse intelligenda, scilicet profectum et perfectionem secundum virtutem acceptam, vel bona ipsi in regno cœlorum promissa. Quapropter secundum litteram quidem, verba rerum eventus mox consecutus est; nam confestim, nec multo post elapso tempore, immergeri illi gladio inimicorum traditi sunt, irrumpentibus Romanis ac belli lege cunctis in captivitatem redactis; quod si diabolicus gladius fuerit, huic quoque dediti sunt, quod vocanti gratiæ Dei non obtemperarent.

Vers. 21. « Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicii? in qua iustitia dormivit, nunc autem homicidæ. » — « Quem prophetarum non interfecerunt patres vestri et vos? » Docet igitur olim quidem civitatem incoluisse fideles viros, quorum causa civitas fidelis vocabatur; ac si quis diceret, civitas fidelium; imo etiam plena iudicii erat et iustitiæ, utpote quæ probarum olim animarum domicilium fuerit: quare iustitia in ea dormivisse, id est, inhabitasse et quievisse dicitur. Olim quippe talibus plena viris erat; ut fortasse tempore Davidis, qui primus urbem eripuit ex manibus allophylosum, arcam Dei et tabernaculum ibi posuit, in eaque ipse habitavit, regiamque constituit, ita ut civitas David appellaretur.

Vers. 22. « Argentum vestrum non probatum: caupones tui vinum aqua miscent. » Eratque argentum eorum non probatum, quia postquam fornicarii et homicidæ sunt effecti, se veræ religionis verbum annuntiare et divinas Scripturas interpretari simulabant, dum fabulosas deuteroseas ad lectionis explicationem adhiberent. Doctores vero ipsorum, qui doctrinam cauponabantur, e re caupones dicti sunt, qui vinum aqua miscebant, dum sermone in aquam resoluta, meram et restrictam divinarum Scripturarum mentem per commentitias suas deuteroseas fœderent.

Vers. 23. « Principes tui non obtemperant, soci furum. » Sic vocati a Servatore non obtemperabant: in summa, Deo repugnant, declinantes ab eo, et in præceptis eius non manentes, diligentes munera, retributionem persequentes, pupillo non iudicantes, et causam viduæ non attendentes: »

cum proditore Juda furante concurrentes, juris æquitate donis venundabant.

VERS. 24 - 26. « Propterea hæc dicit Dominus Dominus Sabaoth : Væ potentibus Israel : non cessabit enim furor meus in adversariis, et iudicium de hostibus meis faciam. Et inferam manum meam contra te, et inflammabo te ad purum : immorigeros autem perdam et consiliarios tuos sicut a principio. » Inflammabo te igitur ad purum, id est, ad purgandum et discernendum improbos ab urbanis. Quare secundum Symmachum dicitur : « Et inflammabo ad purum scoriam tuam ; » secundum Aquilam vero : « Et inflammabo ad purum acinum tuum. » Quemadmodum enim qui æs et ferrum igne purgant, scoriam abijciunt, et qui botrus vineæ in torcularibus premunt, acinum et superflua calcatarum uvarum expellunt ; eodem, inquit, modo et ego inflammabo ad purum acinum tuum.

VERS. 27. « Et post hæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis fidelis Sion : nam cum iudicio salvabitur captivitas ejus. » Communem civitatem postea constituendam alloquitur, quam justitiæ civitatem vocat, et metropolim fidelem Sion, piæ religionis institutum et cœtum hoc nomine exornans. Sane vero ille olim apud Judæos sapiens exciderat ; nunc autem in universa terra per Christi Ecclesiam erigitur, fundatus supra petram. Hi vero sunt pulchræ civitatis præsules, iudices et consilarii, qui initium ab apostolis et discipulis Salvatoris nostri acceperunt : ex eorum vero successione etiamnum, quasi ex bono semine orti resplendent, Dei Ecclesiæ præsides constituti. Etenim qui apud Deum salute digni iudicati fuerint, il, inquit, soli promissa consequentur : dum Judæi frustra imaginantur totius gentis suæ conversionem fore. Liberationem autem a captivitate intelligendum est esse mutationem animarum ab errore ad veram Dei cognitionem : quam Salvator declaravit, cum, accepto in synagoga Hesaïæ libro, lectaque clausula ex persona ejus hæc dicente : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, » etc., replicato libro intulit : « Hodie hæc Scriptura impleta est in auribus vestris, » docens se redemptorem humanarum animarum esse.

VERS. 28. « Et conterentur iniqui, et peccatores simul, et qui dereliquerunt Dominum conficiantur. » Sed de medio tollendos esse ait nequitia doctores. Quinam vero ii essent, in præcedentibus declaratur his verbis : « Væ genti peccatrici populo pleno iniquitatis. »

VERS. 29. « Quia confundentur super idola sua, quæ ipsi volebant, et confundentur super hortos suos, quos concupiverunt. » Cæterum pudoris sensus
Luc, iv, 18, 21.

(8) Hæc interpretatio, teste Hieronymo, est videtur.

τες. » Τῷ οὖν προδότῃ Ἰουδα κλέπτοντι συνιόντες, τὴν ὀρθότητα τοῦ δικαίου δώροις ἐπίπρασκον.

« Διὰ τοῦτο τὰδε λέγει Κύριος ὁ Δεσπότης Σαβαώθ, Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες Ἰσραὴλ· οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντιοῖς, καὶ κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω· καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω σε εἰς καθαρὸν, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἀπολέσω, καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς. » Πυρώσω σε οὖν εἰς καθαρὸν, τουτέστιν, ἐπὶ τῷ καθάραι καὶ διακρίναι τοὺς ψυλοὺς ἀπὸ τῶν ἀστειῶν. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· « Καὶ πυρώσω εἰς καθαρὸν τὴν σκωρίαν σου· » κατὰ δὲ (8) τὸν Ἀκύλαν· « Καὶ πυρώσω εἰς καθαρὸν τὸ γιγαρτώδες σου. » Ὅσπερ γὰρ οἱ καθαίροντες διὰ τοῦ πυρὸς χαλκὸν ἢ σίδηρον, τὴν σκωρίαν ἀποβάλλουσι, καὶ οἱ τοὺς βότρους τῆς ἀμπέλου ἐν ταῖς ληνοῖς πιέζοντες, τὸ γιγαρτώδες· καὶ τὰ περισσὰ τῶν ἐκτατηθέντων βοτρίων ἀποβόσπτουσι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ γὰρ, φησί, πυρώσω εἰς καθαρὸν τὸ γιγαρτώδες σου.

« Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστῆ Σιών· μετὰ γὰρ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς. » Τῇ μετὰ ταῦτα συστηματικῇ κοινῇ πόλει, ἣν τινα καὶ πόλιν δικαιοσύνης ὀνομάζει, καὶ μητρόπολιν πιστῆν Σιών, οὕτως προσειπῶν τὸ σύστημα τοῦ θεοφιλοῦς πολιτεύματος. Ὁ πόλις μὲν συνετὸς παρὰ Ἰουδαίους διεπεπτόκει· νῦν δὲ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐγήγηρται θεμελιωμένος ἐπὶ τὴν πέτραν. Αὐτοὶ δὲ τῆς καλῆς πόλεως οἱ προσετώτες, κριταὶ, καὶ σύμβουλοι, οἱ ἀρχὴν μὲν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰληφασιν· ἐκ δὲ τῆς ἐκείνων διαδοχῆς εἰσέτι καὶ νῦν, ὡσπερ ἐκ σπέρματος ἀγαθοῦ φύντες διαλάμπουσιν, πρόδρομοι τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καθεστῶτες. Οἱ γὰρ σωτηρίας ἀξιοὶ παρὰ Θεῷ κριθέντες, μόνοι ταῦξονται, φησί, τῆς ἐπαγγελίας, τῶν Ἰουδαίων μάλιστα ἀναδοξασθῶν ἐπιστροφῆν ἑσθῆσαι τοῦ παντὸς αὐτῶν ἔθνους. Αἰχμαλωσίας δὲ ἐλευθερίαν χρῆ νοεῖν, τὴν ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπὶ τὴν ἀληθίαν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν μεταβολὴν τῶν ψυχῶν· ἦν καὶ ὁ Σωτὴρ παρίστη, ὀπηνίκα ἐν τῇ συναγωγῇ λαβὼν τὴν βίβλον τοῦ Ἠσαίου, τὴν τε περικοπήν ἀναγνοῦς τὴν ἐκ προσώπου αὐτοῦ φήσασαν· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλέ με· κηρύξαι αἰχμαλωτοῖς ἄφρων· » καὶ πύξας τὴν βίβλον, εἶπε· « Σήμερον ἡ Γραφὴ αὕτη πεπλήρωται ἐν τοῖς ὠσιν ὑμῶν· » διδάσκων δὲ, ὡς αὐτὸς εἶη ὁ λυτρωτὴς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν.

« Καὶ συντριβήσονται οἱ ἀνομοὶ, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οἱ ἐγκαταλείποντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται. » Ἄλλ' ἐκποδῶν γίνεσθαι τοὺς τῆς πονηρίας διδασκάλους. Τίνες δὲ ἦσαν οὗτοι, εἰδείαξεν ὁ λόγος διὰ τῶν ἐμπροσθεν, εἰπὼν· « Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλῶν· λαὸς πλήρης ἀνομίας. »

« Διότι καταισχυθήσονται ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, ἃ αὐτοὶ ἠβούλοντο, καὶ ἐπαισχυθήσονται ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν, ἃ ἐπεθύμησαν. » Πλὴν ἐπὶ τοῖς αἰ-

Theodotionis ; quare Aquilæ nomen irrepsisse

σχροῖς αἰσχύνῃ ἐκ συναίσθησως αὐτοῖς ἐγγενομένη, τῆς ἀναισχύντου καὶ ἀναιδοῦς προαιρέσεως μεταβολὴν αὐτοῖς ἐμάλLEN ἐμποήσαιν.

« Ἔσονται γὰρ ὡς τερέβινθος ἀποδεβληκυία τὰ φύλλα, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων » οἱ πάλαι ἄνθρωποι ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὺθ, καὶ ἄλατα εὐσκιας. Εἰ γοῦν τις θεάσαιτο τὰς παρ' αὐτοῖς τῶν θεῶν Γραφῶν ἐπαγγελίας, νομικῶν τε καὶ προφητικῶν Γραφῶν ἀναγκώσεις, βιβλῶν τε ἱστορικῶν καὶ στιχηρῶν λόγον, ὑμνωδίας τε τρόπους, καὶ ψαλμωδίας· ὄψεται παράδεισον ἀληθῶς, καὶ λειμῶνα παντοίων ἀγαθῶν. Εἰ δὲ ζητήσῃ παρ' αὐτοῖς τὸν ἐμφυχον καὶ γόνιμον καὶ ζῶντα Λόγον, οὗ ὁ πίνων πηγὴν ἔξει ὕδατος ζῶντος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· οὐκ ἂν εὐροί.

« Καὶ ἔσται ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ὡς καλὰμῃ στυπκείου, καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ὡς σπινθῆρες· καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνομοι, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα· καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων. » Οὐ σίτου, οὐδὲ τινος ἑτέρου τῶν ἀναγκαίων καλὰμῃ, διὰ τὸ ἀφηρηθῆσαι ἀπ' αὐτῶν ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, καὶ ἰσχὺν ἄρτου, καὶ τὰ ἐξῆς. Διὸ οὐδὲ δύναται λέγειν τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς ὁμοίως· « Πάντα ἰσχύομεν ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι ἡμᾶς Θεῷ » καὶ, « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; ὁλίγῃς ἢ στενοχωρία; » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὕτω δὲ γέγονεν αὐτῶν ἡ ἰσχὺς ὡς καλὰμῃ στυπκείου, ὡς μὴ μόνον ἀπολέσει τὴν ἐλευθερίαν, ἐν ἣ ἴσχυοντο ἐκείνων, αὐτονομία καὶ βασιλεία οἰκεία χρώμενοι, ἀλλὰ καὶ τοῖς τυροῦσι Ῥωμαίων στρατιωτικῶν ἀνδράσιν δουλεύειν. Καὶ αὐτῶν γὰρ αἱ ἐργασίαι πυρὶ αἴτιαι, ὅτι οὐ χρυσοὺν οὐδὲ ἄργυρον οὐδὲ λίθους τιμίους, ἔξωθεν δὲ μόνον καὶ καλὰμῃν οἰκοδομοῦντων. Ὁρᾶς ὅπως κυρπολησιν καὶ ἐμπρησθῶν ἀπειλεῖ αὐτοῖς ὁ λόγος· καὶ τοῦτο τέλος τῆς παρουσίας κατ' αὐτῶν προφητείας· ὁ δὲ καὶ παραχρημα πρὸς λέξιν ἀπέβη, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πόλιν κυρποληθείσης αὐτοῖς τῆς μητροπόλεως, τῶν τε ἐν αὐτῇ ἀσθεῶν ἐκ τῶν οἰκείων σπινθήρων τὸ βασιστον πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης αὐτοῖς ταμεισομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β.

« Ὁ λόγος ὁ γενόμενος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἠσαϊαν υἱὸν Ἀμὸς περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ· ἔτι ἔσται ἐν ταῖς ἑσάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρων, καὶ ὕψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ ἔροῦσι· Δεῦτε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ἑδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Καὶ κρινεῖ ἀνά μέσον τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐξελέγξει λαὸν πολλὸν αὐτός. » Αὐτὸς δὲ καὶ διακρινεῖ ἀνά μέσον τῶν ἐθνῶν, ἀφορίσας ἐαυτῷ τοὺς ἀξίους, καὶ ἐκλεξάμενος τοὺς κλητοὺς ἀπὸ τῶν μὴ τωσίων. Οὕτως οὖν ἀνά μέσον τῶν ἐθνῶν διακρίνας ὁ εὐαγγελικὸς νόμος, λαὸν πολλὸν ἤλεγξεν, ἥτοι τοῦς

“ Philian. IV, 15. “ Rom. VIII, 35.

A sus, quem de scedis suis gestis percipienturi sunt, impudenti et inverecundo eorum proposito mutationem afferet.

Vers. 30. « Erunt enim sicut terebinthus defluentibus foliis, et sicut paradus sine aqua : » qui olim erant vinea Domini Sabaoth, et oliva umbrosa. Si quis enim respexerit ad promissa quæ in divinis Scripturis penes illos habentur, ad legalium et prophetarum Scripturarum lectiones, ad librorum tam historicorum, quam metricorum concentum, modos et psalmodias, is vere paradusum, et pratum bonis omnibus repletum videat. Quod si quis apud illos animatum, fertile ac vivens Verbum quæsierit, ex quo quisquis biberit, habebit fontem aquæ vivæ, salientis in vitam æternam; neutquam inveniat.

Vers. 31. « Et erit fortitudo illorum ut calamus stuppæ et opus eorum ut scintillæ : et comburentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui exstinguat. » Non frumenti, aut alterius cujuscumque necessariæ rei, calamus, quia ablatus est ab illis robustus et robusta, robor panis, etc. Ideo dicere nequeunt perinde atque Christi discipuli : « Omnia possumus in eo, qui nos confortat Deo » ; et : « Quis nos separabit a charitate Christi ? tribulatio, an angustia ? » et cætera. Ita porro fortitudo eorum ut calamus stuppæ facta est ; ut non modo libertatem, qua prius proprio jure ac regno utentes florebant, amittere. †, sed etiam quibusvis Romanis militibus servirent. Eorum quippe opera ignis causa fuerunt : quippe qui non aurum, non argentum, non lapides pretiosos, sed lignum tantum et calamus ædificarent. Viden' quomodo flammam et incendium comminetur ipsis ? Et hic finis est presentis contra illos prophetiæ, cujus eventus statim, neque ita multo post perpetratum contra Salvatorem nostrum facinus, ad litteram contigit, cum eorum metropolis incendio tradita est, et impii homines in ea commorantes ex scintillis suis ignem inextinguibilem ac æternum, iramque Dei in die iræ sibi recondiderunt.

CAPUT II.

Vers. 1-4. « Verbum quod factum est a Domino ad Hesaiam filium Amos circa Judæam et Jerusalem : quia erit in novissimis diebus conspicuus mons Domini et domus Dei supra verticem montium : et elevabitur super colles : et venient ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi et dicent : Venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Jacob : et annuntiabit nobis viam suam, et incedemus in ea. Nam ex Sion exhibit lex, et verbum Domini ex Jerusalem. Et judicabit inter gentes, et arguet populum multum ipse. » Ipse autem judicavit inter gentes, eos qui se digni erant sibi segregans, vocatosque a non vocatis seligens. Sic itaque lex evangelica, in medio gentium dijudicans, multum populum coarguit ; sive iis, qui in se crediderunt de pristino errore suo convictis ; sive

lia, qui non crediderunt, ut suapte culpa pereuntibus, confutatis.

Et confringent gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces: et non levabit gens contra gentem gladium, et non exercebuntur ultra ad prælium. Non ultra bellicam artem ediscunt, in qua se prius a puero, quasi necessaria, per agros et urbes exercebant, vicinorum hostium formidine commoti. Imo etiam qui Dominum nostrum Jesum Christum susceperunt, omni præliandi studio exempti, in pace demum versantur; ita ut non ulterius ab adversariis potestatibus oppugnentur, neque dæmonibus in se olim imperium obtinentibus subditi sint. Quibus Servator ipse pacem procurans suam ait: « Pacem meam do vobis ».

Vras. 5. « Et nunc, domus Jacob, venite, ambulemus in lumine Domini. » Consequenter itaque propheta, postquam gentium vocationem, et effusam in omnes homines pacem recensuit, suum erga familiares suos affectum commonstrat: populum suum commonfaciens, ut Christi gratiam omnibus gentibus datam et lumen evangelicum suscipiat: seseque, ad concitandum instigandumque populum, iisdem adnumerat, auctorque est ut lucem Domini adeant. Lucem porro Domini vocat legem Novi Testamenti ex Sion prodeuntem, et salutare evangelicumque verbum.

Vras. 6. « Dimisit enim populum suum, domum Israel: quia repleta est ut a principio terra eorum vaticiniis, ut terra alienigenarum: et multi filii alienigenæ facti sunt eis. » Hic quasi Deo defensionem parans, causam offert cur eos dimiserit his verbis: « Quia repleta est, ut a principio, terra eorum vaticiniis, » et cætera: quibus declarat ipsum non sine causa eos dimisisse.

Vras. 7-9. « Repleta est enim terra eorum argento et auro, et non erat numerus thesaurorum illorum: et repleta est terra equis, et innumerabiles currus ejus: et repleta est terra abominationibus operum manuum eorum, et adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum: et incurvavit se homo, et humiliatus est vir. » Eorum, quorumnam, nisi alienigenarum habitatorum qui adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum? Hæc porro omnia gentes significant alienigenas, quæ in Jerusalem et in Judæa habitaturæ erant. Quæ post Salvatoris nostri adventum, et post emissam lucem evangelicam, quæ illuminavit omnes gentes, completa sunt: quia prophetam non audierunt, se ita compellantem, « Venite, ambulemus in lumine Domini. »

Vras. 10-12. « Et non dimittam eos: et ingredimini in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus: cum

¹² Joan. xiv, 27.

Α εις αυτον πεπιστευκotas απελγξας την εν αυτοις προτεραν πλάνην, η τους μη εις αυτον πεπιστευκotas ελεγξας παρα την αυτων αιτιαν απολλυμενους.

« Καὶ συγκόλουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα· καὶ οὐ μὴ ἄρη ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν. » Οὐκ ἐτί γὰρ διδάσκονται τὰ πολεμικὰ, ἃ δὴ πρότερον ὡς ἀναγκαῖα ἐκ παιδῶν κατ' ἀγροῦς καὶ κατὰ πόλεις ἠσκούοντο διὰ τὸν ἀπὸ τῶν πλησιωγῶρων πολεμίων φόβον· ἀλλὰ καὶ οἱ καταδεξάμενοι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, πάσης πολεμικῆς προαιρέσεως ἀπαλλαγέντες, ἐν εἰρήνῃ λοιπὸν διάγουσιν· ὡς μηκέτι ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων πολεμῆσαι, μηδὲ ὑποχειρίους εἶναι τῶν πάλαι κρατούντων αὐτῶν δαιμόνων. Οὐς καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτοὺς τὴν ἑαυτοῦ προξενῶν εἰρήνην φησὶ· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν. »

« Καὶ νῦν, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. » Ἀκολουθῶν τοίνυν ὁ προφήτης, διεξελθὼν τῶν ἐθνῶν τὴν κλήσιν, καὶ τὴν χυθεῖσαν εἰς πάντα ἀνθρώπου εἰρήνην, τὴν εἰς τοὺς οικίους ἐνδείκνυται φιλοστοργίαν, παρακαλῶν τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἐπιβεβῆσθαι τὴν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δωρηθεῖσαν τοῦ Χριστοῦ χάριν, καὶ τὸ φῶς τὸ εὐαγγελικόν. Συγκαταλέγει δὲ ἐκείνοις καὶ ἑαυτὸν, εἰς προτροπὴν καὶ παρόρμησιν τοῦ λαοῦ, παραινετικῶς παρακαλῶν τοῦ φωτὸς Κυρίου μεταλαγχάνειν· φῶς Κυρίου ὀνομάζων τὸν ἐκ Σιών προελθόντα νόμον τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ τὸν σωτήριον καὶ εὐαγγελικὸν λόγον.

« Ἀνήκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπλήσθη ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληδονομῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγενήθη αὐτοῖς. » Διὰ τί δὲ αὐτὸν ἀνήκεν, ὡς περ ἀπολογούμενος ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ, τὰς αἰτίας τίθεισιν ἐξῆς ἐπιφέρων· « Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς κληδονομῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς· δι' ὧν παρίστησιν, ὅτι μὴ ἀλόγως αὐτοὺς ἀνήκεν.

« Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν· καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν· καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν· καὶ ἐκύβηεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἄνθρωπος. » Τίνων αὐτῶν, ἢ τῶν ἀλλοφύλων οικητόρων οἱ καὶ προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν; Ταῦτα πάντα σημαντικῶς τυγχάνει ἀλλοφύλων ἐθνῶν, μελλόντων οικεῖν αὐτῆν τε τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Ἰουδαίαν χώραν. Ἐπὶ δὲ ἐπληροῦτο μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν, καὶ μετὰ τὸν λόγον τὸν φωτίσαντα πάντα τὰ ἔθνη· ἐπειδὴ μὴ ὑπήκουσαν τοῦ κεκληκότες αὐτοὺς προφήτου· « Δεῦτε καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. »

« Καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτοὺς, καὶ συνεισέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος

αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός. Καὶ ταπεινωθήσεται ἡ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· ἡμέρα γὰρ Κυρίου Σαβαώθ ἐπὶ πάντα ὄβριστην καὶ ὑπερήφανον, καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετώρον, καὶ ταπεινωθήσονται· ὅπερ ἠγοῦμαι περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρισεως λέγεσθαι· διὸ οὐ περὶ μόνων Ἰουδαίων ὁ λόγος τὰ παρόντα θεοπέζει, καθολικῶς δὲ περὶ πάντων τῶν τῶνδε ἀνθρώπων. Προαναφανεῖ τοίνυν καθαίρασις Ἰουδαίας τῆς ἐν ἀνθρώποις εἰδωλολατρίας· μόνον δὲ παρὰ τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις ὑψοῦσθαι τὸν Κύριον, παντὸς ὑψώματος ἀπαιρομένου κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ταπεινουμένου.

Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου τῶν ὑψηλῶν καὶ μετωρίων, καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλανίου Βασάν, καὶ ἐπὶ πᾶν ὑψηλὸν ὄρος, καὶ ἐπὶ πάντα βουνὸν ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πάντα πύργον ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν πύργον ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν κλοῖον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θίαν κλοῖων κέλλους· καὶ ταπεινωθήσεται πᾶς ἄνθρωπος, καὶ κείσεται ὄβρις τῶν ἀνθρώπων. » Ἐπιβαλὼν ἐπ' αὐτοὺς τὸ δεινὸν μου, καθὼς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καταβῶ αὐτούς. Τάχα δὲ καὶ παρὰ τὴν προσδοκωμένην τοῦ Κυρίου ἡμέραν τῆς κρισεως, τὴν τῶν τοιοῦτων πάντων ἀπέλειαν Ἰουδαίαν προφητεύει· ὡδὲ πᾶς αἰνιξάμενος ἐπιτεκαλυμμένως τοὺς κρατοῦντας τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τὰ ὑψηλὰ, καὶ τὰ ἐξώματα, τὰς τε ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ τοὺς ἐν τῷ βίῳ κοσμοκράτορας τοὺς τὸν Θεὸν μὴ ἐπεγνωκότας.

Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ τὰ χειροποίητα πάντα κατακρύψουσιν, εἰσπνεύσαντες εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρύγλας τῆς γῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. » Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀσεβεῖς, τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιστάσης ἡμέρας, τὰς δόξας αὐτῶν, ἃς εἶχον πρότερον ἐν τῇ ψυχῇ περὶ τῆς πολυθείου κλιάνης, κατακρύψουσιν ἐν ταῖς διεργωγίαις αὐτῶν διανοίας, ἐκβαλοῦσι τε καὶ ἀπορρίψουσιν τοῦ ἑαυτῶν λογισμοῦ πᾶσαν τὴν ψευδῆ περὶ τῶν εἰδώλων ὑψηλῆν.

Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιβαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ τὰ ἀργυρὰ καὶ τὰ χρυσὰ, ἃ ἐποίησε προσκυνεῖν τοῖς ματαίαις καὶ ταῖς νυκτερίσι, τοῦ εἰσαλεῖν εἰς τὰς τρύγλας τῆς στερεᾶς πέτρας καὶ τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. » Εἰδωλολατρούσης τῆς Ἱερουσαλήμ, μέλλον δὲ ἀπάσης πεπυρωμένης τῆς Ἰουδαίας, καταχεῖτο τρόπον τινὰ τῆς Ἰουδαίας ὁ Βαβυλωνίων πῶλεμος· οἱ, πᾶσαν καταβηρόσαντες, ἀπεκτόνασι μὲν τοὺς καταληγμένους· γυναῖκα δὲ καὶ παιδᾶς ἀπαπέμισαν εἰς τὴν ἑαυτῶν γῆν. Πλὴν τῆς ἐρέβου προσηγγελμένης καὶ μελλούσης Ἰουδαίας, τοσούτων τοῖς Ἰουδαίοις γέγονε δεῖμα, καὶ ἀγωνίας εἰς οὗτο πεπυρωσάν, ὡς ἐν σπηλαίοις καὶ ταῖς τῶν ὄρων βωγμαῖς κατακρύπτεσθαι, καὶ τόπους ἀδάτους καταλαμβάνειν, ἀπάσης αὐτῶν ἀνοουσίας χειρὸς πρὸς τὴν τῶν ἐπὶ τῶν ἀντίστασιν.

ΠΑΤΡΟΛ. ΓΡ. XXIV.

A surrexerit ad conterendam terram. Nam oculi Domini sublimes, homo autem humilis. Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa: dies enim Domini Sabaoth super omnem contumeliosum et superbam, et super omnem excelsum et sublimem, et humiliabuntur. Quae puto de die iudicii prolata fuisse. Quamobrem non de Judæis tantum hæc vaticinatur, sed universim de omnibus huiusmodi hominibus. Prænuntiat itaque evertendam esse apud homines idololatricam, solamque in hominibus exaltandam Dominum esse, depressam omni contra Dei cognitionem insurgente celsitudine.

Vers. 13-17. « Et super omnes cedros Libani excelsas et sublimes, et super omnem quercum Basan, et super omnem montem excelsum, et super omnem collem excelsum, et super omnem turrin sublimem, et super omnem murum excelsum, et super omnem navem maris, et super omnem aspectum pulchritudinis navium: et humiliabitur omnis homo, et cadet altitudo virorum. » Inficiam in eos rete meum, ipsosque instar volucrum cæli detraham. Fortasse vero omnium perniciem in illa expectata Domini die fore vaticinatur, bisque obscure subindicat principes huius sæculi, celsitudines, dignitates, principatus et potestates, huiusque mundi rectores, qui Deum non noverunt.

Vers. 18, 19. « Et exaltabitur Dominus solus in die illa, et omnia manufacta abscondent, inferentes in speluncas et in scissuras petrarum, et in foramina terræ, a facie timoris Domini, et a gloria virtutis ejus: cum surrexerit ad percutiendum terram. » Quin etiam Impii, adveniente Domini die, opiniones suas, quas circa pluralitatis deorum errorem mente prius tenebant, in discissis et disruptis mentibus suis occultabunt, atque omnem mendacem de idolis opinionem eliminabunt et abjicient ex cogitatione sua.

Vers. 20-22. « Nam in die illa eijciet homo abominationes suas argenteas et aureas, quas fecit, ut adoraret vana et vesperilliones, ut ingrediatur in foramina duræ petræ et scissuras petrarum, a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad conterendam terram. » Dum Jerusalem idola coleret, imo potius cum tota Judæa incenderetur, in Judæa diffusum quodammodo est Babyloniorum bellum: qui, illa penitus vastata, captos viros interfecerunt; mulieres vero et pueros in terram suam transtulerunt. Cæterum cum talis irruptio prænuntiata fuisset et futura esset, tanto Judæi metu perterriti sunt, et in tantas angustias redacti, ut in speluncis et in montium scissuris sese occultarent, et invia loca peterent, cum manus eorum ad obsistendum invadentibus prorsus debiles essent.

CAPUT III.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Vras. 1-2. « Ecce Dominus Sabaoth auferet a Judæa et a Jerusalem, robustum et robustam, robur panis et robur aquæ, gigantem et fortem virum, bellatorem et Judicem, et prophetam, et ariolum, et senem. » Id porro continget illis, non ob idololatriam, nec ob alia quædam facinora; sed ob solum consilium vere impium, nefarium et improbum contra Dominum initam. Animadvertite igitur quo pacto post illas omnes adversus illos intentatas minas, his verbis inferat :

« Peccatum autem eorum, quasi Sodomorum, annuntiaverunt et declaraverunt. Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra seipsos, dicentes : Alligemus justum, quia difficilis nobis est. » Hæc quippe causa minarum omnium erat. Hinc porro sine controversia probari æstimo hæc post Salvatoris adventum finem accepisse. Conferunt ergo et una secundum prophetiam, omnia ab Jerusalem et a Judæa defecerunt et ablata sunt, non alio, quam structarum contra Salvatorem nostrum insidiarum tempore. Ac primo ablati sunt robustus et robusta, sive, secundum Aquilam, « fulcrum et fulcimentum, » vel, secundum Symmachum, « sustentaculum et sustentatio. » Quod intelligas secundum apostolicum sermonem, qui homines sancta vita exornatos, columnas et firmamentum vocavit. Et quidem etiam apud priscum illum populum quidam erant, qui pro totius gentis sustentaculo haberi poterant : quos de medio eorum tollendos esse comminatur.

« Robur panis et robur aquæ. » Hæc vero spiritali more accipiens, advertas velim, non panem, non aquam auferendam esse dici, sed robur panis et robur aquæ; quod ex alterius prophetæ verbis intelligas : « Ecce, inquit, dies veniunt, dicit Dominus, et mittam famem super terram; non famem panis, nec sitim aquæ; sed famem audiendi verbum Domini ¹². » Est igitur animæ panis, sermo quispiam alendi vi præditus; similiterque potus rationalis: quorum etsi Judæi se participes esse putent, dum divinas Scripturas transcurreunt, et circa disciplinam promissionesque earum studiosè versantur: at robur nutrientis sermonis, vivificæque terræ alimentum, nemo apud ipsos reperiat. Panem ergo sensilem neutiquam memorat; nec aquas itidem quæ triti ac communis sint usus; sed illum potius panem, de quo ait David : « Panem cæli dedit eis, panem angelorum manducavit homo ¹³. » Aquas item ipsum meminisse dicimus spirituales, de quibus Isaias propheta ubi ¹⁴ talia fatur : « Et haurient aquam cum gaudio de fontibus Salutaris : » quin et ipse Salvator : « Omnis qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum; qui vero biberit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ¹⁵. » Hu-

« Ἰδοὺ θὴ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ ἀφελεί ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ, ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν, ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος, γίγαντα καὶ ἰσχύοντα ἀνθρώπων, πολεμιστὴν καὶ δικαστὴν, καὶ προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον. » Τοῦτο δὲ συμβῆσεται αὐτοῖς, οὐτε δι' εἰδωλολατρίας, οὐτε δι' ἐτέρας πράξεις τινάς· διὰ μόνην δὲ βουλήν ἔθεον ἀληθῶς, καὶ ἀσεβῆ, καὶ πονηρὰν, τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου. Θεία γοῦν ὄπωπος μετὰ πείσας τὰς κατ' αὐτῶν ἀπειλὰς ἐπάγει λέγων·

« Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀπήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλήν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν εἰπόντες, ὅτι Δῶσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχαρτος ἡμῖν ἐστὶ. » Τὸ γὰρ αἴτιον τῶν ἀπειλουμένων ἀπάντων τοῦτο ἦν. Καὶ ἐκ τούτων δὲ ἀναμφιλέκτως εἶμαι συνίστασθαι τὸ μετὰ τὴν σωτήριον παρουσίαν ταῦτα τέλους τετυχηῖν. Ἀθρόως οὖν ἐξέλιπε καὶ ἀφηρέθη κατὰ τὴν προφητείαν, ἀπὸ τε τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, ὁμοῦ τὰ πάντα, οὐκ ἄλλοτε ἢ κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλήν. Καὶ πρῶτον ἀφηρέθησαν ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « εἰρεῖσμα καὶ εἰρεισμόν· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « στήριγμα καὶ στηριγμόν. » Ὅπερ νοήσεις κατὰ τὸν ἀποστολικὸν λόγον, ὃς τοὺς βίβω τῷ κατὰ θεὸν ἐμπρόπτοντας στύλους τε καὶ ἐδραῖωμα ὠνόμασε. Πάντως δὲ που καὶ παρὰ τῷ προτέρῳ λαῷ ἦσαν τινες ὡσπερ ἐδραῖώματα τοῦ παντός αὐτῶν ἔθνους, οὓς ἀρθήσονται ἀπ' αὐτῶν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

« Ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος. » Νοητῶς δὲ ἐκλαμβανόμενος ταῦτα, ὄρα, ὅτι οὐκ ἄρτον, οὐτε ὕδωρ εἶπεν ἀφελείν, ἀλλ' ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος· ὅπερ νοήσεις ἀπ' ἐτέρου προφήτου φήσαντος· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀποστελῶ λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν· οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκούσαι λόγον Κυρίου. » Ἔστιν οὖν ψυχῆς ἄρτος θρεπτικὸς τις λόγος, καὶ ποτὸν ὡσαύτως λογικόν· ὧν εἰ καὶ νομίζουσι μεταλαμβάνειν Ἰουδαῖον παῖδες, ἐν τῷ τὰς θείας διέρχεσθαι Γραφὰς, καὶ περὶ τὰς ἐκμαθήσεις καὶ ἐπαγγελίας αὐτῶν φιλοκαλεῖν· ἀλλὰ τὴν (6) ἰσχὺν τῶν θρεπτικῶν λόγων, καὶ τὸ θρεπτικὸν τῆς ζωοποιοῦ γῆς οὐκ ἂν εὖροις παρ' αὐτοῖς. Ἄρτου τοίνυν πάλιν οὐκ αἰσθητοῦ μνημονεύει· ἀλλ' οὐδὲ ὕδατων τῶν ἐν κατασχῆσει κοινῇ· ἐκείνου δὲ μάλλον περὶ οὗ φησὶν ὁ Δαυὶδ « ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἐφαγεν ἄνθρωπος. » Ὑδάτων τε διαμεμνησθαί φαμέν αὐτὸν νοητῶν, περὶ ὧν αὐτός ποῦ φησὶν ὁ προφήτης Ἡσαίας· « Καὶ ἀντίλησασιν ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου· » καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτήρ· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πῆγ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Σύνες δὲ ἀκριβῶς τὰς περὶ τούτων σοῦ

¹² Amos viii, 11. ¹³ Psal. lxxvii, 24. ¹⁴ Cap. xii, 3. ¹⁵ Joan. iv, 13, 14.

(9-6) Hunc item locum expressit Hieronymus, initio secundi libri.

προφήτου φωνάς· οὐ γὰρ εἰρημην ἀπλῶς ἀφαιρεθή-
 σονται τῶν Ἰουδαίων ἄρτον τε καὶ ὕδωρ, ἀλλ' ἔστιν
 ἄρτου καὶ ἰσχύος ὕδατος· » καὶ δεῖ ἡμᾶς οἰεσθαι τοιού-
 τῶν τι διδάσκειν βούλεσθαι αὐτόν. Ἡμεῖς γὰρ τοῖς ἰ-
 σραεῖς περιτυγχάνοντες λόγους, καὶ τὰς θείας ἀναγι-
 νώσκοντας Γραφάς, εἶτα συνιόντες αὐτάς, ἰσχύος
 ἄρτου νοητοῦ δεχόμεθα· « Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτων μόνων,
 φησί, ζήσεται ἄνθρωπος· ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι
 ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. » Ὁμοίως δὲ
 νοήσεται καὶ ἐφ' ὕδατων νοητῶν. Ἰουδαῖοι γε μὴν
 ἔχουσι μὲν τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὕδωρ ἐτι· πολυπραγμο-
 νοῦσι γὰρ τὰ Μωυσέως γράμματα, καὶ ἀναγινώσκουσι
 τὸν νόμον· ἐπιειχὴ δὲ γινώσκουσι οὐδὲν, οὐκ ἔχουσι
 τὴν ἰσχύον τοῦ ἄρτου, οὐτε μὴ τὴν ἰσχύον τοῦ ὕδατος.
 Ὡσὺν γὰρ αὐτοῖς καὶ μόνον τὸ γράμμα δίδεται,
 ἄρτου μὲν καὶ ὕδατος ὑπέληψιν ἔχον, τρέφον δὲ αὐ-
 τοῖς κατ' οὐδένα τρόπον εἰς εὐεξίαν τὴν νοητήν. Καὶ
 μαρτυρήσει γράφων ὁ Παῦλος· « Ἀκρι γὰρ σημε-
 ρον, ἠνίκ᾽ ἀναγινώσκεται Μωυσέως, κάλυμμα ἐπὶ
 τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται, » μὴ ἀνακαλυπτόμενον,
 ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρό-
 πον ἀφηγησάμενος φαμεν ἐκ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς
 ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος· καὶ λόγος ἐστὶ μουσι-
 κῆς. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι πρὸς
 ἀγιασμὸν, τὸν ἄρτον ἔχομεν ἐκ οὐρανοῦ, τουτέστι
 Χριστόν, ἦτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ εἴ τις ἔροιο, ποῶς
 τίς ἐστὶν ἡ ἰσχύς αὐτοῦ, φαμεν ὅτι ζωοποιός·
 δίδωσι γὰρ τῷ κόσμῳ ζωὴν. Προσείμενος δὲ ὁμοίως
 καὶ τῇ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάριτι, τοῦ ἀγιά-
 ζουτος ἡμᾶς ὕδατος τὴν ἰσχύον εἶναι λέγοντες, ἀμαρ-
 τίας ἀπιθέσιν, ἀναγέννησιν πνευματικὴν εἰς συμ-
 μορφίαν τὴν εἰς αὐτὸν τὸν Χριστόν· καὶ πρὸς ἐπι-
 τούτους, παρρησίαν εἰσόδου τῆς εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν
 βασιλείαν. Ἐν γὰρ τις, φησί, ἢ μὴ γεννηθῆ ἔξ
 ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς
 τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Ἐστέρηται δὲ οἱ
 Ἰουδαῖοι τῶν τοιούτων ἀγαθῶν· οὐ γὰρ ἐστὶ παρ'
 αὐταῖς ἰσχύς ἄρτου, τουτέστι ἡ ἐν Χριστῷ ζωοποι-
 οῦσις, οὐδ' ἔχουσι τὴν τοῦ ὕδατος ἰσχύον· ἀπομαμένηκε
 γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀναπόνητος ἡ ἀμαρτία· οὐκ εἰσελαύ-
 νουσιν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, τὸν εἰσκομι-
 ζοντα Χριστόν ἀτιμάζοντες. Οὐ γὰρ ἐπίστευον λέ-
 γοντι· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, » καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. »
 Καὶ παντηκόνηταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον,
 καὶ σωτὴν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατήν. Καὶ
 ἐπιστήσω νεανίσκους ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίχεται
 παρὰ τοῦσιν αὐτῶν. » (7) Τίς οὖν ὄρων τοὺς παρὰ
 Ἰουδαίους ὀνομαζομένους πατριάρχας, νεανίσκους
 ἀληθῆς, οὐ τὴν τῶν σωμάτων ηλικίαν, ἀλλὰ τὰς ψυ-
 χὰς ἀταλαίς καὶ ἀνδρείς φρονῶν, τοὺς τε λιποῦς αὐ-
 τῶν διδασκάλους, οὐκ ἂν εἴποι ἐμπαίχτας εἶναι, καὶ
 οὐς ἢ προφητεία ἐδήλου;

« Καὶ συμπεσέεται ὁ λαός, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρω-
 πον, καὶ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· » μηδε-

A Jus porro prophetæ ea de re voces accurate intel-
 ligas : non enim simpliciter dixit, auferendum a
 Judæis esse panem et aquam ; sed « robur panis
 et robur aquæ : » parque est ut nos eum quidpiam
 simile edocere arbitremur. Nos quippe in sacris
 sermonibus versantes, ac divinas Scripturas per-
 sæpe legentes, ac demum ipsas intelligentes, hic
 spiritualis panis vim intelligimus : « Non enim in
 pane solo, ait, vivet homo ; sed in omni ver-
 bo quod egreditur per os Dei ». » Aquas pariter
 spirituales intelligas oportet. Judæi sane panem et
 aquam habent hactenus ; nam Moysis scripta cu-
 riosius evolvunt, legemque prælegunt ; quia vero
 nihil intelligunt, robur panis non habent, neque
 robur aquæ obtinent. Sola quippe et nuda littera
 concessa illis est, quæ quidem aliquam panis et
 aquæ rationem et opinionem habeat, neque tamen
 illos ullatenus aliat ad bonam spiritus valetudinem.
 Quam rem Paulus testificator, his verbis : « Sed
 usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, ve-
 lamen positum est super eos eorum », non re-
 velatum, quia in Christo aefortur. Alio item modo
 dicimus ablatum fuisse a Judæorum synagoga ro-
 bur panis et robur aquæ : sermo autem mysticus
 est. Nos quippe qui per fidem vocati sumus ad
 sanctificationem, panem habemus de cælo, scilicet
 Christum, sive corpus ejus. Quod si quis qua-
 rat, quodnam sit robur ejus, dicimus, vivificum
 esse : nam dat vitam mundo. Accedimus similiter
 ad gratiam sacri baptismi : ac dicimus aquæ nos
 sanctificantis robur esse peccatorum depositio-
 nem, regenerationem spiritualem ad conformatio-
 nem in ipsum Christum ; ad hæc vero, fiduciam
 ingrediendi in regnum cælorum ; nam ait : « Nisi
 quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non po-
 test intrare in regnum cælorum ». » Judæi autem
 his bonis privantur : non enim penes illos est
 robur panis, id est, vivificatio in Christo : neque
 item robur aquæ obtinent : nam penes illos pec-
 catum sine ablutione remanet ; neque ad regnum
 cælorum tendunt, qui Christum eo ducentem de-
 deosre affecerint. Neque enim crediderunt dicen-
 ti, « Ego sum via », et, « Ego sum ostium ». »
 Vers. 3-4. « Et principem super quinquaginta,
 et admirabilem consiliarium, et sapientem archi-
 tectum et prudentem auditorem. Et constituam
 pueros principes eorum, et derisores dominabun-
 tur eis. » Quis ergo conspexit iis, qui apud Ju-
 dæos patriarchæ vocantur ; non vere pueros, non
 corporea statura, sed animi imperfectione, ac men-
 tis indigentia, nuncupet, reliquosque eorum do-
 ctiores, non derisores dicat, et quales hic pro-
 pheta significat?

Vers. 5. « Et irruet populus, homo ad homi-
 nem, et homo ad proximum suum : » quod nullas

¹⁷ Matth. iv, 4. ¹⁸ II Cor. iii, 15. ¹⁹ Joan. iii, 5.

²⁰ Joan. xiv, 6. ²¹ Joan. x, 7.

(7) Hic Hieronymus, « Consideremus patriarchas
 Judæorum : et juvenes, vive pueros, effeminatosque

ac delicias affluentes : et impletam prophetiam esse
 cernemus. »

orio esset, neque verbum Dei in illis versaretur.

Vras. 6-8. « Quia apprehendet homo fratrem suum, aut domesticum patris sui, dicens, Vestimentum habes, princeps esto nobis, et cibus meus sub te sit. Et respondeas in die illa dicet: Non ero princeps tuus; non enim in domo mea est panis, neque vestimentum. Non ero princeps populi hujus: quia relinquitur Jerusalem, et Judæa corruit. » Quare in tantam mentis penuriam et indigentiam venturos illos esse dicit, ut neque vestimentum neque panem habeant, ita ut vestimentum spiritualiter accipi possit, pro decoro ornatoque sermone, qui animarum eorum turpitudinem obtegit, panis autem intelligi possit is, qui animam enutrit.

« Et linguæ eorum cum iniquitate, Domine non obtemperantes: quoniam nunc humiliata est gloria eorum. » Annon linguas suas exacerunt contra Dominum, quando hasce impias emisere voces, « Tolle, tolle eum; et sanguis ejus super nos et super filios nostros? » Tunc revera lingua eorum et studia eorum, secundum Aquilam, contra Dominum fuerunt; ad exacerbandum illum, secundum Symmachum.

Vras. 9-12. « Et linguæ eorum iniquæ: quæ Domini sunt non credunt. Itaque nunc humiliata gloria eorum, et confusio vultus eorum restitit eis. Peccatum autem suum quasi Sodomorum prædicaverunt et publicaverunt. Væ animæ eorum, quia inlerunt consilium malum contra se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis. Itaque fructus operum suorum comedent. Væ iniquo, mala pro operibus manuum ejus evenient ei. Popule meus, exactores vestri demetunt vos, et exigentes dominantur vobis. Popule meus, qui beatos vos prædicant, decipiant vos, et semitam pedum vestrorum turbant. » Cum Judaici populi principes, Judæorum bona sibi colligere vellent per primitias et decimas, aliasque res sibi, utpote principibus et doctoribus, oblatas, non sinebant eos ad Christi cognitionem accedere. Cum ergo supra memorata lucra exigent, ideo peccantes non coarguebant, sed omnia ad adulationem in colloquiis temperantes, beatos eos prædicabant; et a recta via ad salutare verbum ducente averientes, gressus animarum eorum deviant.

Vras. 13-14. « Sed nunc constituetur in iudicium, sistet in iudicium populum suum: ipse Dominus in iudicium veniet cum senioribus populi et cum principibus ejus. » Admodum consentaneæ, postquam primum Salvatoris adventum ac principum populi eversionem vaticinatus est, secundi adventus ejus notitiam tradit his verbis: « Ipse Dominus veniet

²⁰ Joan. xii, 45. Matth. xxvii, 25.

(8) Hinc quoque Hieronymus quædam excerpit.

(9) Hæc ita exprimit Hieronymus: « Loquitur autem sermo propheticus contra Scribas et Phari-

μας τάξως οὐσης, μηδὲ λόγου Θεοῦ ἐν αὐτοῖς κατοουμένου.

« Οἱ ἐπιλήφεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἢ τοῦ οικείου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων· Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς γενοῦ ἡμῶν, καὶ τὸ βρώμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ ἐὶ ἐστω. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκαίνη ἐρεῖ· Οὐκ ἴσομαι σου ἀρχηγός· οὐ γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐστὶν ἄρτος, οὐδὲ ἰμάτιον. Οὐκ ἴσομαι ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι ἀνεῖται Ἱερουσαλήμ, καὶ ἡ Ἰουδαία συμπεπτώσει. » Αὐτὸ καὶ εἰς τοσαύτην πενυχίαν φραγῶν καὶ ἔνδειαν βλάσιν αὐτοῦς φησιν, ὡς μηδὲ ἰματίου, μηδὲ ἄρτου εὐπορεῖν· ἰματίου μὲν, ἐκλαμβάνεσθαι δυναμένου νοσητῶς, τοῦ εὐσχημονος καὶ κοσμίου λόγου τοῦ καλύπτοντος αὐτῶν τῆς ψυχῆς τὴν ἀσχημοσύνην· ἄρτου δὲ τοῦ τῆς διανοίας θρεπτικῆς καὶ.

« Καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας, τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦντες· δίδοι νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτῶν. » (8) Ἡ οὐχὶ τὰς ἑαυτῶν ἠκόνησαν γλώσσας κατὰ τοῦ Κυρίου, ὁκηνῆσαι τὰς ἀσεβεῖς ἠφίεσαν φωνὰς λέγοντες· « Αἶρε, αἶρε αὐτόν· τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν; » Τότε γὰρ ὡς ἀληθῶς ἡ γλῶσσα αὐτῶν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, κατὰ τοῦ Κυρίου γέγονεν, εἰς τὸ παραπικρᾶναι αὐτὸν, κατὰ Σύμμαχον.

« Καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας, τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦντες. Δίδοι νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτῶν, καὶ ἡ ἀσχήνη αὐτῶν τοῦ προσώπου ἀντίσθη αὐτοῖς. Τὴν δὲ ἁμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Ὅσα τῇ ψυχῇ αὐτῶν, δίδοι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες· Ἀθώσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχητος ἡμῖν ἐστὶν. Τόλουν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται. Ὅσα τῷ ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ. Λαὸς μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν καλαμῶνται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν ὑμῶν. Λαὸς μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐκταράσουσι (9). » Βουλόμενοι τὰ παρὰ τοῦ λαοῦ συνάγειν οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους δι' ἁπαρχῶν καὶ δεκατῶν, καὶ ἄλλων τῶν αὐτοῖς ὡς ἄρχουσι καὶ διδασκάλους προσφερομένων, οὐκ ἐπέτρεπον τὴν εἰς Χριστὸν γνῶσιν αὐτοῦ ἀναλαβεῖν. Ἀπαιτοῦντες τοῖνον τὰ προλεχθέντα κέρδη, τούτων ἕνεκα οὐδὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας ἤλαγχον· πάντα δὲ πρὸς κολακίαν ἐμολῶντες, ἐμακάριζον αὐτούς· καὶ ἀποτρέποντες τῆς εὐθείας ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἐπὶ τὸν σωτήριον λόγον, δίστραφον αὐτῶν τὰ τῆς ψυχῆς βήματα.

« Ἀλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν, καὶ στήσεται εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ· αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἔξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. » Σφόδρα δὲ ἀκολούθως τὴν πρώτην τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν θεοπίστας, καὶ τὴν τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ διαστροφὴν, τῆς δευτέρας ἀφίξεως αὐτοῦ παραδίδωσι τὴν γνῶσιν, λέγων· « Αὐτὸς Κύριος

szos, qui turpis lucri gratia, ut acciperent decimas, » etc., ubi item quæ subsequuntur lægesis.

ἔβα εις κρήσιν. ἰ και τὰ ἐξῆς. ἰ Ὑμεῖς δὲ ἐνεκπερίστατε ἂν ἀμπελώνα μου, και ἀρπαγῆ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκῳ ὑμῶν. ἰ Ὅς ὡς παραστάντας τῷ τοῦ Κυρίου βῆρατι καταμέμφομαι, και εἰς πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸλέγχει· λαὸν δὲ αὐτοῦ ἀποκαλεῖ, και ἀμπελώνα αὐτοῦ ἐμπεκτισμένον, τοὺς κατὰ συναρπαγὴν και διαστροφήν τῶν διδασκάλων ἠπατημένους, ὡς ἀναπαλούμενος και πρὸς ἐαυτὸν ἐπιστρέφων, ἀποτρέπει τῆς τῶν προλεχθέντων διαστροφῶν διδασκαλίας.

ἰ Τί ὁμεῖς ἀδικαίτε τὸν λαὸν μου, και τὸ πρόσωπον τῶν πτωχῶν καταισχύνατε; ἰ Ἔθος τοῖς ἀδικοῦσι τὸ ἀποστρέφουσιν, ἐπιπῶν ἐγκαλοῦνται παρὰ τῶν ἠδικημένων, ὕβρεις και λοιδορίας καταισχύνουν αὐτοῖς, ἐξευταλίζοντας και κληγὰς ἀποκαλοῦντες. Τοῦτο ὦν φησι, Τὴν ὁμὴν προσήκουσαν ἐκ τῆς ἀδικίας εἰσχύνην ταύτην, ἐκ τῆς τυραννίδος ὑμῶν τοῖς πτωχοῖς περιτρέπει.

ἰ Τότε λέγει Κύριος· Ἄνθ' ὧν ἐφώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, και ἐπορεύθησαν ἐψηλῶ τραχήλῳ, και ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν, και τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν, ἅμα σῦρουσι τοὺς χιτῶνας, και τοῖς ποσὶν ἅμα παίζουσαι· και ταπεινώσει Κύριος ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, και Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σῆμα αὐτῶν. ἰ Δύναται δὲ ταῦτα μὴ περὶ μόνων γυναικῶν λέγεσθαι, ἀλλὰ και περὶ ψυχῶν χαύνων και τεθλυμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ἰ Και ἐπιλήθονται ἐπὶ τὰς γυναῖκας ἀνθρώπου ἐνὸς λέγουσαι· Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, και τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλούμεθα· κλην τὸ ὄνομα τὸ ὄν κακλήσῃ ἐφ' ἡμᾶς. ἰ Μὴ γὰρ ἐνδείη τι αὐταῖς ἢ μόνον τὸ αὐτοῦ ὄνομα, και δοκίμῃ ἔχειν τὸν προσώτων. Αὐτὸς ὡς πρὸς σπάνιον τινα τοῖτον, τῶν πολλῶν ἀποκαλώπων, φησι πρὸς αὐτόν· ἰ Πλὴν τὸ ὄνομά σου κακλήσῃ ἐφ' ἡμᾶς, ἰ και τὰ ἐξῆς.

ἰ Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψαι ὁ Θεὸς ἐν βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὑψώσαι και δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔστι τὸ ὀκλειφθὲν ἐν Σιών, και τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἰερουσαλήμ, οἱ κληθήσονται πάντες, οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἰερουσαλήμ. ἰ Καὶ ἔστιν ἔργον παραλαβεῖν ὅπως οἱ πρῶτοι ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστωκότας, ἀπόστολοι, και μαθηταί, και εὐαγγελιστοὶ τοῦ Σωτῆρος, ἐφώθησαν και ἐδοξάσθησαν, ὡς πανταχοῦ γῆς και παρ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐπιφανέας αὐτοῖς γενέσθαι· και εἰσὶν και νῦν παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, Ἕλλησι τε και βαρβάραις, δοξάζεσθαι αὐτῶν και τοῦνομα και τὴν διδασκαλίαν. Μόνον οὖν οὗτοι ἅγιοι κληθήσονται οἱ καταλειφθέντες γραφῆναι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν τῆς ἐπουρανίου Ἰερουσαλήμ. Καὶ τούτοις παράθεος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν πρὸς τοὺς ἀποστόλους φωνὴν, δὲ ἦς εἰρηται, ἰ Ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς. ἰ

ἰ Ὅτι ἐκάλυνε Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν και τῶν θυγατέρων Σιών, και τὸ αἶμα Ἰερουσαλήμ ἐκαθαρίει ἐκ μέσου αὐτῶν ἐν πνεύματι χριστοῦ και πνεύματι

A in iudicium, » etc. « Vos autem incendistis vineam meam, et rapina pauperis in domibus vestris. » Quos ut tribunali Domini astantes objurgat, et ipse coram coarguit. Populum autem suum et vineam suam incessam vocat eos, qui ex rapina et perversitate doctorum decepti sunt : quos evocans et ad se reducens, a perversa memoratorum hominum doctrina avertit.

Vras. 15. « Quid vos injuria afficitis populum meum, et vultum pauperum confunditis ? » Mos est iis qui injuriam inferunt et abripiunt, ut cum a laevis exprostantur, contumeliis et conviciis ipse confundant, vilipendentes ac plagas comminantes. Hoc igitur ait, Congruentem vobis ex illata injuria pudoram, tyrannica vi utentes, in pauperes refunditis.

Vras. 16, 17. « Hæc dicit Dominus : Pro eo quod elevatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt erecto collo, et nutibus oculorum, et greasu pedum simul trahentes tunicas, et pedibus simul iudentes : et humiliabit Dominus Deus principatum agentes filias Sion, et Dominus revelabit habitum eorum. » Possunt hæc non de mulieribus tantum, sed de mollibus et effeminatis animabus dicta fuisse.

CAPUT IV.

Vras. 1. « Et apprehendent septem maiores hominem unum, dicentes, Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris operiemur : cæterum nomen tuum vocetur super nos. » Nihil enim aiunt deesse sibi, nisi nomen ejus tantummodo, et ut patronum habere videantur. Quamobrem eum, utpote qui, multis in perniciem datis, perrarus ait relictus, sic alloquuntur, « Cæterum nomen tuum vocetur super nos, » et cætera.

Vras. 2, 3. « In die illa illucebit Deus in consilio cum gloria super terram, ad exaltandam et glorificandam quod derelictum est ex Israel. Et erit quod relictum est in Sion, et quod relictum in Jerusalem, qui vocabuntur omnes, qui scripti sunt in vita in Jerusalem. » Licet autem ipso opere perspicere, quomodo primi ex Israele, qui in Christum crediderunt, apostoli, discipuli et evangelistæ Servatoris, exaltati et gloria affecti sint, ita ut ubique terrarum ac per universum orbem conspici evaderent : et ad hoc usque tempus apud omnes gentes, tam Græcas quam barbaras, nomen et doctrina eorum celebretur. Hi ergo soli sancti vocabuntur, qui digni habiti sunt ut scriberentur in æterna vita coelestis Jerusalem. Iis porro adde Salvatoris nostri vocem ad apostolos emissam, qua dicitur, « Quia nomina vestra scripta sunt in caelis ».

Vras. 3-6. « Quia abluet Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem purgabit ex medijs eorum in spiritu iudicii et spiritu

118 Luc. 1, 20.

combustionis. Et veniet, et erit totus locus montis A Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, nebula diei obumbrabit, et quasi fumo, et quasi lumine noctu ardente, omni gloria obtegetur. Et erit in umbram ab æstu, et in protectionem et absconsionem a duritie et pluvia. » Lavacrum regenerationis, quod prius declarabat his verbis, « Lavamini, mundi estote, » etiam nunc aperte pollicetur. Hæc porro dicit de Iis, qui cum cædis Christi participes fuissent, nec multum postea resipuerunt, et Evangelium ipsius agnoverunt. Hinc de filiabus Sion agit, quæ in superiori clausula iacubantur his verbis : « Quia exaltatæ sunt filix Sion, et erecta cervice incedebant, » et cætera. Sanguinem vero Jerusalem miro sane modo vocat cædem ibi in Servatore perpetrata : quia isthæc causa fuit extremæ loci illius vastationis. Et consideres velim annon hic sermo apprime conveniat cum evangelico illo testimonio de Servatore nostro, ubi sic habetur, « Ipse vos baptisabit in Spiritu sancto et igne²⁴. » Illud enim, « in spiritu iudicii et in spiritu combustionis, » nihil differt ab illo, « in Spiritu sancto et igne. » Ignem vero sermones illis admoti, peccatorum emundationem peragebant. Itemque Salvator noster in Evangelio dicitur baptizare non in aqua, sed in Spiritu et igne. Hoc eaim edocet Joannes, de se quidem dicens, « Ego vos baptizo in aqua²⁵ ; » de Salvatore autem, « Ipse vos baptisabit in Spiritu sancto et igne²⁶. »

CAPUT V.

Vras. 1. « Cantabo dilecto canticum Dilecti mei, vineæ mezæ. Vineæ facta est dilecto in cornu, in loco pingui. » Hoc igitur canticum, quæ in vinea sua operatus est enumerat, vineæque improbitatem evarguit : ac ea quæ ipsi eventura sunt vaticinatur. Dicitur ergo in cornu esse, quia in ipsa Hierosolyma regia metropolis consistit : solet autem Scriptura cornua regni memorare.

Vras. 2. « Et sepem circumposui et vallavi, et plantavi vineam Sorec : et ædificavi turrim in medio ejus, et protorcular fodi in ea. » Sepem vero circumposuit ei, videlicet omni populo, quem angelis circumquaque munivit. Alio item modo vallavit eam, prophetis et sanctis viris ipsam fulciens et sustentans. Quin etiam plantavit eam vineam Sorec, quam Symmachus interpretatur, electam. Quæ autem isthæc vinea erat, nisi plane Scriptura divinitus inspirata, et piæ religionis sermo, vel etiam ipsum Dei Verbum, quod in Evangeliiis hæc de se docet ac loquitur, « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est²⁷ ? » Ex ipso quippe prior item populus divinarum disciplinarum plantationem accepit. Protorcular autem fodit in ea, altare scilicet positum ante templum.

καύσεως. Καὶ ἔξει, καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ ὄρους Σιών, καὶ πάντα τὰ περικύκλιον αὐτῆς σιασοῖ νεφέλῃ ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ, καὶ ὡς φωτὸς καιομένου. νυχτὸς, πάσῃ τῇ ἐδέξῃ σικαιοθήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιάν ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπη καὶ ἐν ἀποκρύφῳ, ἀπὸ σκληρότητος καὶ ὕδατος. » Σαφῶς γὰρ τὸ λουτρὸν τῆς καλιγγενσίας, ἔκαὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδήλου λέγων « Λούσαθε, καὶ καθαροὶ γένηθε, » καὶ νῦν ἐπαγγέλλεται. Λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῶν κακοκωνηκότων μὲν τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος μαιφονίᾳ, μικρὸν δὲ ὑστερον μεταβαλόντων καὶ γνωρισάντων αὐτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον. Καὶ θυγατέρας Σιών ἐπιφέρει, τὰς ἐν τῇ ἐμπροσθεν περικοπῇ κατηγορηθείσας, ἐν τῷ λέγεσθαι · « Ἄνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρας Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχίλῳ, » καὶ τὰ τοῦτοις ἐπόμενα. Αἷμα δὲ Ἱερουσαλήμ θαυμαστῶς ἀποκαλεῖ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ψροαχθείσαν ἐν αὐτῇ μαιφονίαν, διὰ τὸ ταύτην αἰτίαν γεγενῆσθαι τῆς ἐσχάτης ἐρημίας τοῦ τόπου. Καὶ θέα εἰ μὴ σφόδρα σύμφωνός ἐστιν ὁ παρὼν λόγος τῇ εὐαγγελικῇ μαρτυρίᾳ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἣ ἐδίδασκε λέγουσα · « Αὐτὸς ὕμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Τὸ γὰρ, « ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καύσεως » τοῦ, « ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, » οὐδὲν διαφέρει. Καὶ οἱ πυρωτικοὶ δὲ λόγοι, καθαριζόμενοι αὐτῶν, καθαροὶ ἐνεποιῶν τῶν ἀμαρτημάτων. Καὶ ὁ Σωτὴρ ὁμοίως ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ βαπτίσειν λέγεται οὐχὶ ὕδατι, ἀλλ' ἐν Πνεύματι καὶ ἐν πυρὶ. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξεν ὁ Ἰωάννης, περὶ μὲν ἑαυτοῦ εἰπὼν, « Ἐγὼ μὲν ὕμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι, » περὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος · « Αὐτὸς ὕμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

« Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἴσμα τοῦ Ἀγαπητοῦ μου, τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνονι. » Διὰ τούτων τῆς φῶδης ταύτης τὰς εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἑαυτοῦ ἐργασίας καταριθμεῖται, καὶ τοῦ ἀμπελῶνος τὴν μοχθηρίαν ἐλέγχει · θεοπίζει δὲ καὶ τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβῆσεσθαι. Λέγεται γοῦν ἐν κέρατι εἶναι, διὰ τὸ συστήσθαι βασιλικὴν μητρόπολιν ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλήμ · εἰωθε γὰρ ἡ Γραφὴ κέρατα τῆς βασιλείας ὀνομάζειν.

« Καὶ φραγμὸν περιέθηκα καὶ ἐχαράκωσα, καὶ ἐφύτευσα ἀμπελον Σορῆκ · καὶ ὑποδόμησα πύργον ἐν μέσῳ αὐτοῦ, καὶ προλήμιον ὤρυξα ἐν αὐτῷ. » Περιέθηκεν οὖν αὐτῷ φραγμὸν, δηλαδὴ τῷ παντὶ λαῷ, πάντως πῶ ἀγγέλοις αὐτὸν περιφράξας. Ἐχαράκωσε δὲ καὶ ἄλλως αὐτὸν, ἠροφήταις καὶ ἁγίοις ἀνδράσιν ὑποστηρίξας. Ἄλλὰ καὶ κατεφύτευσε αὐτὴν ἀμπελον Σορῆκ · ἦν ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν ἐκλεκτὴν. Τίς δὲ ἦν αὕτη ἡ ἀμπελος ἢ πάντως πῶ ἡ θεόπνευστος Γραφή, καὶ ὁ τῆς θεοσεβείας λόγος, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐν Εὐαγγέλοις περὶ ἑαυτοῦ διδάξας καὶ εἰπὼν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός ; » Ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ ὁ πρῶτος λαδὲ τὴν τῶν θείων μαθητῶν [μαθημάτων] φυτεῖαν εἴληψε. Προλήμιον οὖν ὀρύττει ἐν αὐτῷ τὸ πρὸ τοῦ ναοῦ θυσιαστήριον.

²⁴ Matth. III, 11. ²⁵ Joan. I, 26. ²⁶ Ibid. 35. ²⁷ Joan. XV, 1.

• Καὶ ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν; καὶ ἐποίησαν ἄκάνθας. Καὶ νῦν οἱ ἐνοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, κρίνατε ἐν ἐμοί, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ἀμπελώνος μου. Τί ποιήσω ἐτι τῷ ἀμπελώνί μου, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; διότι ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Νῦν οὖν ἀναγγεῶ ὑμῖν τί ποιήσω τῷ ἀμπελώνί μου· Ἀφεῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα· καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελώνά μου, καὶ οὐ μὴ τιμηθῆ, οὐδ' εὐ μὴ σκαρῆ, καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς χέρσον, ἔκτανθα. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μη βρέξει εἰς αὐτὸν ὑετόν. • Νεφέλας δηλῶν τοὺς προφῆτας· ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ διαυγὲς τοῦ βίου, νεφέλας αὐτοὺς καλεῖ· διὰ τούτων γὰρ ὁ εὐρέθιος αὐτοῖς ἐχρηγήετο λόγος· οἷς ἀπειλεῖ ὁ Κύριος ἀποστῆσθαι αὐτῶν.

• Ἐμεινα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικα σόνην, ἀλλὰ κραυγὴν. • Κραυγὴν γὰρ ἀζηήσει πᾶσα πρὸς θάνατον ἁμαρτία, βούσης τῆς πράξεως αὐτῆς· οὕτως γοῦν εἴρηται τὸ, « Φωνὴ αἵματος Ἄβελ τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς μὲ.

• Ἐὐ γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσει κερῆμιον ἓν· καὶ ὁ σπείρων ἀρτάδας ἕξ, ποιήσει μέτρα τρία. • Σπικνίους τινὰς τοὺς ἐν αὐτοῖς εὐρέθησομένους σωτηρίας ἀξίους ἀνίσταται.

• Οὐαὶ οἱ ἐχειρόμενοι· τὸ πρῶτ', καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ἔβη· ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. • Τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τὴν ἐξηγήσιν τὸ πρῶτον τοῦτο μέρος τῆς προφητείας περιέχει· διότι γὰρ, φησὶ, « Μέθυστοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι· » τούτέστιν οἱ ἄρτι τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἀνομίαν ἀποθέμενοι, καὶ ἀντὶ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως εὐτόμως καταπαλαίειν τὰ πάθη, ἀνατρεπόμενοι παρ' αὐτῶν, καὶ οἷόν τινα μέθην τὰ πάθη μεταδιώκοντες. Εἰκόξ δὲ τοὺς Ἰουδαίους καὶ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τόλμαν, ὅτε ἐχρήθη αὐτοὺς πενθεῖν διὰ τὴν μέλλουσαν καταλήψεσθαι αὐτοὺς ὄργην, κραυγαίαι, καὶ οἰνοφυγίαι, καὶ τῇ ἄλλῃ τρυφῇ σχολάζειν. Διὸ ταλανίζονται ὑπὸ τοῦ λόγου, ὡς ἀνεπαίσθητως ἔχοντες τῶν ὅσων οὕτω καταληψομένων αὐτοὺς κακῶν.

• Μετὰ γὰρ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου, καὶ τυμπάνων τὸν οἶνον πίνουσι· τὰ δὲ ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσιν. • Ἄλλ' οὐδὲ τοῖς θεοῖς προστέθειν λόγους, καὶ τὴν ἐκείθεν ὠφέλιαν καρποῦσθαι οἷόν τε τοὺς ζωομαστικῶν βίον ἀσπαζομένους, καὶ μέθην καὶ κορδακισμοῖς κεχρημένους.

• Τοῖνον ἀγχιμάλωτος ὁ λαός μου ἐγενήθη, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον, καὶ πλῆθος ἐγενήθη καρῶν διὰ ἡμῶν καὶ δίψος ὕδατος (10). • Ἐπί τῶς

¹⁰ Gen. iv, 10. ¹¹ I Cor. vi, 10.

(10) Haec ita Hieronymus vertit, « Haec juxta litteram accidisse populo Judaeorum sub Vespasiano et Tito Romanis principibus, tam Graeca quam

VERS. 3-6. « Et expectavi ut faceret uvas, et fecit spinas. Et nunc qui incolitis Jerusalem, et homo Juda, judicate inter me et inter vineam meam. Quid faciam adhuc vineae meae, quod non feci ei? quis expectavi ut faceret uvas, sed fecit spinas? Nunc igitur annuntiabo vobis quid faciam vineae meae: Auferam sepem ejus, et erit in dirptionem: diruam maceriem ejus, et erit in conculcationem: et relinquam vineam meam, et non putabitur, neque sordietur, et crescent in ea, tanquam in inculta terra, spinæ. Et nubibus mandabo ne pluant super eam pluviam. Et nubes vocans prophetas: quos ob puritatem et vitæ splendorem nubes appellat: horum enim opera coelestis ipsis sermo dabatur, quibus Dominus se discessurum interminatur.

VERS. 7. « Expectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. » Nam omne peccatum ad mortem, clamorem emittit, clamante vel ipsa actione: sic enim dictum est, « Vox sanguinis Abel fratris tui clamat ad me¹⁰. »

VERS. 10. « Ubi enim arant decem juga boum, faciet lagunculam unam: et qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres. » Raros quosdam homines, qui apud ipsos salute digni reperientur, subindicat.

VERS. 11. « Vae iis qui mane surgunt, et sicram persequuntur; qui manent vespere: vinum enim comburet ens. » Apostolici dicti explanationem pars hæc prophetiæ continet: nam ideo, inquit, « Ebrii regnum Dei non possidebunt¹¹; » id est, qui nondum juventutis insipientiam deposuerunt, et qui, cum turbulentos animi motus strenue oppugnare debeant, ab iis contra subvertuntur, et cum quamdam ebrietatem, animi morbos sectantur. Verisimile porro est Judæos post editum contra Salvatorem nostrum scelus, cum par fuisset eos, ultionis qua invadendi erant metu, lugere, crapulis, ebrietatibus, aliisque voluptatibus vacasse. Quapropter miseri a Scriptura prædicantur, utpote qui nullo mox futurorum malorum sensu moverentur.

VERS. 12. « Nam cum cithara, psalterio et tympanis vinum potant: opera autem Domini non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant. » Verum nec fieri poterat, ut ii, qui lascivam vitam amplectebantur, ac ebrietati saltationibusque dediti erant, divinis attenderent oraculis ab iisque fructum perciperent.

VERS. 13. « Igitur captivus populus meus factus est, eo quod non cognoverint Dominum: et multitudo mortuorum fuit propter famem et sitim aquæ. »

Latina narrat historia. Quod spiritualiter, hodie quoque patiuntur, » etc.

Hæc ipsi ad litteram et secundum historiam evenerunt sub Vespasiano et Adriano Romanorum imperatoribus; secundum mentem vero etiam tunc rationabili pane vitæ privati, fame cœlestis alimenti premuntur, secundum Scripturam de illis ita loquentem, « Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem ».²⁰ Ac cum principem vitæ negaverint, in mortem animæ lapsi sunt: cumque redemptorem captivitatis animarum, qui prædicatum venerat captivis remissionem, et cæcis visus restitutionem, aversati sint, inimicis spiritualibus traditi, et captivitatem animarum perperisi sunt.

Vers. 20. « Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum; qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras; qui ponitis amarum dulce, et dulce amarum. » Et hæc quoque præcedentibus subjiciuntur, quasi de tempore Christi dicta. Nam cum multos doctrinæ sermones a Salvatore audivissent, necnon postea ab apostolis ejus, nihil hinc utilitatis consecuti sunt, sed in incredulitate et gestorum absurditate perseverantes, peccatis suis accessionem attulerunt. Alio item modo hæc iis, qui prius incusabantur, conveniunt: etenim iidem sanam doctrinam aversantes, et in lucem Evangelii salutaris blasphemam proferentes, putantesque dulces illos ac alendi vi præditos Salvatoris nostri sermones, amarus esse, improbas econtrario et malignas cogitationes, ut bonas amplectebantur, ac tenebras erroris, quas mentem suam occupabant, vice luminis ponebant: malitiæ vero acerbam et exitiosam naturam, quasi dulcem aliquam voluptatem persequebantur. Et sane ad hoc usque tempus videas ejusdem moris Judæos esse: nam Evangelii veritatem aversantur, aniles autem fabulas, et ignorantix tenebras sectantur. Hoc affectu instructi, Christum quidem abnegarunt, Barabam vero expetierunt, cum latronibus et facinorosis portionem suam ponentes. Imo etiam cum atheis et impiis nationibus congregati, idololatrias quidem recipiunt, probum autem et temperantem Christi populum aversantur et persequuntur.

Vers. 21, 22. « Væ qui sapientes estis in vobismet ipsis, et coram vobis ipsis prudentes. Væ fortes vestri, qui bibunt vinum, et potentes, qui miscent aceram. » Secundum aliud vero propositum, Judæorum magistri Salvatoris sermonibus animum non adhibentes, se ipsis improbis doctoribus sunt usi, utpote sapientes in seipsis, et coram semetipsis prudentes. Deinde vero, quasi potentes et multum apud plebem auctoritate valentes, animam suam ebrietate circumdederunt, ignorantix tenebris sopiti. Jam vero aliis dolosum potum miscuere, qui vocatur sicera, quemque interpretes alii, ebrietatem appellarunt. Hoc porro fecerunt canponantes verbum Dei.

Vers. 24. « Radix eorum pulvis erit, et flos eo-

Α μὲν οὖν ἐπὶ ἤλθεν αὐτοῖς ταῦτα καθ' ἱστορίαν ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων· κατὰ δὲ νόμιον δὲ σταρηθέντες τοῦ λογικοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς, ἐτι καὶ νῦν τροφῆς ἐπουρανοῦ εἰς ψυχὰς λιμῶντοισι κατὰ τὴν φάσκουσαν περὶ αὐτῶν Γραφὴν· Ἐπιστρέφουσιν εἰς ἑσπέραν, καλλιμῶφουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. Καὶ τὸν ἀρχηγὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀπαρησάμενοι, τῷ τῆς ψυχῆς θανάτῳ περιπεπτώκασι· τὸν τε λυτρωτὴν τῆς τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίας ἀποστράφεντες, τὸν ἐλθόντα κηρῦσαι αἰχμαλώτοις ἄρασιν καὶ τυφλοῖς ἀνάδραξιν, τοῖς νοητοῖς πολεμίοις παραδεδόσαν, καὶ τὴν ψυχῶν ὑπέμειναν αἰχμαλωσίαν.

« Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος· οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. » Καὶ ταῦτα δὲ τοῖς προλεχθεῖσιν ἔπεται ὡς ἐπὶ Χριστοῦ. Πολλῶν γὰρ ἐπακούσαντες διδασκαλικῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος, τῶν τε μετ' αὐτὸν ἀποστόλων αὐτοῦ, οὐδὲν μὲν πρὸς ὠφέλειαν ἐκαρπούντο· τῇ δὲ ἀπιστίᾳ ἐπιμένοντες καὶ τοῖς τῶν ἔργων ἀτοπήμασι, προσθήκας ἐποιούντο τῶν ἀμαρτημάτων. Καὶ ἄλλως δὲ ταῦτα τοῖς ἀνωτέρω κατηγορηθεῖσιν ἀρμόζει· οἱ γὰρ αὐτοὶ τὸν ὑγιῆ διαστρέφοντες λόγον, καὶ τὸ φῶς τοῦ σωτηρίου Εὐαγγελίου βλασφημοῦντες, πικροῦς τε εἶναι τοὺς γλυκίς καὶ τροφίμους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγους ἠγοῦμενοι, ἀνάταλιν τοὺς μοθηροὺς καὶ πονηροὺς λογισμοὺς ὡς ἀγαθοὺς προσεδέχοντο, καὶ τὸ σκότος τῆς κλάνης τὸ συνέχον αὐτῶν εἰς ψυχὰς, ἐν χώρᾳ φωτὸς ἐτίθεντο· τῆς τε κακίας τὴν πικρὰν καὶ δηλητηριώδη φύσιν, ὡς περὶ τινὰ γλυκερὰν ἴδωσιν καταβύσκον. Ἰδοὺ δ' ἂν εἰσέτι καὶ νῦν τοιοῦτους τοὺς τῶν Ἰουδαίων παῖδας, τὴν μὲν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου ἀποστρεφόμενους, τοὺς δὲ γραῶδεις μύθους καὶ τὸ τῆς ἀγνοίας σκότος μεταδύσκοντες. Ταύτῃ τῇ προαιρέσει ἠρνήσαντο μὲν τὸν Χριστὸν, ἤτησαντο δὲ τὸν Βαραβδᾶν, μετὰ ληστῶν καὶ κακούργων τὴν αὐτῶν θέμνησι μερῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀθέοις καὶ ἀσεβέσιν ἔθεσε συναγελάζομενοι, τοὺς μὲν εἰδωλολάτρους ἀποδέχεται, τὸν δὲ σεμνὸν καὶ σώφρονα τοῦ Χριστοῦ λαὸν ἀποστρέφονται καὶ διώκουσιν.

« Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν, οἱ πίνοντες τὸν οἶνον, καὶ οἱ δυνάσται οἱ κεραυνῶντες τὰ σίκερα. » Καθ' ἑτέραν δὲ ἐπιβολὴν μὴ προσδέχοντες οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταὶ τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις, κακοῖς διδασκαλοῖς αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐχρήσαντο, ὡς συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες. Ἐπειτα ὡς ἰσχύοντες καὶ πολλὰ δυνάμενοι ἐν τῷ λαῷ, μέθῃ μὲν τὴν αὐτῶν ψυχὴν περιέβαλλον, τῷ τῆς ἀγνοίας σκότῳ καρούμενοι. Ἦδη δὲ καὶ ἑτέροις ποτὸν δεδολωμένον ἐτίθον, τὸ καλούμενον σίκερα· ἕπερ οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύεται μέθυσμα ὀνόμασαν· καὶ τοῦτο ἐπραττον, κατηλείοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

« Ἡ ρίζα αὐτῶν ὁ χοῦς ἐστίν, καὶ τὸ ἄνθος αὐ-

²⁰ Psal. LVIII, 7.

ἐπὶ ὧσιν κωνιορτὸς ἀναβήσεται. » Ἡ ὠραύτης, φησὶ, τοῦ σώματος, καὶ ἡ τοῦ πλοῦτου δόξα καὶ τοῦ πάν-
 τος ἔθνους ἡ εὐπρέπεια, ὅσον οὐδέπω κωνιορτοῦ δίκην
 διασκευασθήσεται. « Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυ-
 ρίου Σαβαώθ· ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ
 παρῶνεν. » Ποῖον νόμον, ἢ τάχα περὶ οὐ ἀνωτέρω
 ἔλεγεν, « Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος
 Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ; » Ἐπαίδη, φησὶν, οὐκ ἠθου-
 λήθησεν τὸν νόμον τῆς καινῆς Διαθήκης· ἀλλὰ τὸν
 ζῶντα τοῦ Θεοῦ Λόγον παρῶνεν.

« Τοῦτου χάριν ἐθυμώθη Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐ-
 τοῦ· ὃν αὐτὸς μὲν ἠδούλετο οἰκεῖον αὐτοῦ λαὸν εἶναι
 τε καὶ χρηματίζειν· οἱ δ' οὐκ ἠδούλοντο. Σημαίνει
 ἃ διὰ τούτων πολεμίων ἔφερον καὶ πλῆθος τῶν ἀναι-
 ρουμένων· ὡς καὶ αὐτὰ πληροῦσθαι τὰ ὄρη νεκρῶν
 σωμάτων, καὶ τὴν χώραν ἄπασαν τῶν θησιμαίων
 αὐτῶν μεστὴν γενέσθαι. Πάντα δὲ ταῦτα αὐτοῖς συμ-
 θήσεται ἐκ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου· ἣν οὐκ ἐξ αὐ-
 τῶν ἐποίησαντο· Θεὸς δὲ ἤγειν αὐτούς, μονοουχί
 σύρων καὶ ἔλκων ἐπὶ τὴν τῶν καταγεγραμμένων πο-
 λιρκίαν.

« Ἄλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλὴ· τοιγαροῦν ἀρεὶ σύση-
 ρον τοῖς ἔθνεσι τοῖς μακρῶθεν, καὶ συρισὶ αὐτοὺς ἀπ'
 ἄκρου τῆς γῆς. » Ἐψηλὴ γοῦν ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ κατ'
 αὐτῶν ὑπῆρχε διὰ τὸ ἐπιμονον αὐτῶν τῆς ἀπιστίας.
 Τὸ γὰρ δὴ χεῖρον, ὅτι οὐδὲ τούτων γινομένων, φησὶ,
 ἐκικαιότεροι γεγονάσιν, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμέ-
 νουσιν.

« Καὶ βοήσῃ δι' αὐτούς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὡς φωνὴ
 θαλάσσης κυμαινούσης. » Ἐνταῦθα οὖν προσήκει
 ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ὡς τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων
 φωνῇ θαλάσσης ἐξομοιοῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

« Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ
 βασιλεὺς. » Διὰ τί μὴ ἔτι ζώντος Ὀζίου τὴν προκει-
 μένην ἔβην ἑώρα, ἀλλ' ἐν τῷ ἔτι ᾧ ἀπέθανεν; οἶμαι,
 ὅτι, διὰ τὸ ἐπαρθῆναι αὐτὸν, καὶ τὴν μηδαμῶς
 προσήκουσαν αὐτῷ ἐγγειρησάει θυσίαν προσενεγκεῖν,
 ὥστε καὶ τὴν λέπραν ἐπανθῆσαι τῷ προσώπῳ αὐτοῦ,
 εἰδὸς ἦν ἀναχειρωμέναι τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ πάντα
 τὸν χρόνον τῆς αὐτοῦ ζωῆς, καθ' ὃν λελεπρωμένος
 κατέκει τὴν Ἱερουσαλήμ. Λεπρῶν γὰρ βασιλέως οἰ-
 κούντος τὸν τόπον, εἰκότως ἀναχειρωθήκει ἡ δόξα τοῦ
 Θεοῦ. Ἐπαὶ δὲ ἐτελεύτα μὲν ἐκείνος, Ἰωάθαν δὲ ὁ
 υἱὸς αὐτοῦ τὴν βασιλείαν διεδέξατο, περὶ οὗ γέγρα-
 πται, « Καὶ ἐποίησε τὸ εὐθεὸς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου· » εἰ-
 κότως κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἐνιαυτὸν ἐν ᾧ ὁ λελεπρω-
 μένος μετελλάξει τὸν βίον, ὁ δὲ εὐάραστος τῷ Θεῷ
 τὴν βασιλείαν διεδέξατο, αὐθις ἡ δόξα Κυρίου ἐπα-
 ῆκει ἐπὶ τὸν οἶκον, δηλαδὴ τὸν ναὸν Κυρίου. Ὁ δὲ
 καὶ Ἰσοραὶ ὁ προφήτης λέγων, « Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυ-
 τοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον
 καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· καὶ
 πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. » Οἶμαι δὲ καὶ διὰ
 πῶταν παρίστασθαι τίς ποτ' ἦν ὁ διὰ πάσης τῆς προ-
 φητείας δηλούμενος Κύριος Σαβαώθ. Τίς δὲ οὗτος;
 Ὁ Μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς;

A rum quasi pulvis ascendet. » Species, inquit, cor-
 poris, divitiarum gloria et totius gentis decor,
 pulveris fere instar dissipabitur. « Noluerunt enim
 legem Domini Sabaoth; sed verbum sancti Israel
 irritaverunt. » Quam legem, nisi eam de qua supe-
 rius dicebat, « Nam de Sion exhibit lex, et verbum
 Domini de Jerusalem? » Quia, inquit, Novi Testa-
 menti legem noluerunt; imo etiam Verbum Dei
 vivens irritaverunt.

Vers. 25. « Ideo iratus est Dominus in populum
 suum. » Quem ipse quidem proprium sibi populum
 esse et appellari volebat; ipsi vero abnuerunt. His
 porro significat inimicorum irruptionem ac caeso-
 rum multitudinem, ita ut etiam montes cadaveri-
 bus repleantur, et universa regio morticinis eorum
 plena evadat. Hæc autem omnia ex hostium inva-
 sione ipsis evenient: quam ipsi non suapte motu
 fecerunt, sed Deo agente, et tantum non trahente
 ac pellente illos ad rerum obsidionem.

Vers. 26. « Sed insuper manus Dei excelsa: igitur
 elevabit signum gentibus longinquis, et trahet
 eas ab extremo terræ. » Excelsa igitur contra illos
 fuit manus Dei, ob incredulitatis eorum perseve-
 rantiam. Quod enim deterius est, ne illis quidem
 ita gestis æquiores facti sunt, sed eodem in statu
 perseverant.

Vers. 30. « Et clamabit propter eos in die illa
 quasi vox maris æstuantis. » Hic animadvertendum
 est, ipsum multitudinem hostium maris sonitui
 comparare.

CAPUT VI.

Vers. 1. « Et factum est in anno, quo mortuus
 est rex Ozias. » Quare non vivente adhuc Ozia
 hanc visionem habuit, sed eo anno quo ille mor-
 tuus est? quia ille elatus animo, sacrificium offerre,
 quod officii sui non erat, aggressus est, ita ut lepra
 in vultu ejus erumperet, arbitror paruisse, ut
 gratia Dei recederet toto vitæ illius tempore, quo
 leprosus habitabat in Jerusalem. Nam leproso rege
 locum incolente, gloria Dei merito recesserat. Post-
 quam autem obiisset ille, et Joatham filius ejus
 regnum exceperat, de quo scriptum est, « Et fecit
 D rectum in oculis Domini »; » jure eodem ipso
 anno, quo et leprosus vitam obierat, et vir Deo
 placitus regnum exceperat, gloria Domini super
 domum reversa est, scilicet super templum Domini.
 Quod videlicet enarrat propheta dicens: « Et fa-
 ctum est in anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi
 Dominum sedentem super thronum excelsum et
 elevatum: et plena erat domus gloria ejus. » Æ-
 stimo his significari, quis sit ille Dominus Sabaoth
 in hac tota prophetia indicatus. Ecquis autem
 ille? Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, qui
 descendens ex propria magnitudine, inde sese visibi-
 lem et comprehensibilem hominibus efficit. Visus

» IV Reg. xv, 34.

est et Abrahamo, cum dixit ei, « Semini tuo dabo terram hanc ³⁵. » Infert itaque Scriptura, « Et edificavit ibi altare Domino, qui visus fuerat ei ³⁶; » ac rursum, « Abraham factus est annorum nonaginta, et visus est ei Dominus ³⁷; » iterumque, « Et visus est Dominus Abrahamæ ad quercum Mambræ ³⁸. » De Isaac quoque dictum est, « Et profectus est et ascendit ad puteum juramenti, et visus est Dominus ipsi in nocte illa ³⁹. » Rursumque de Jacob dicitur, « Ego sum Deus, qui visus sum tibi; » sed etiam cum venit « in Bethel ipse et populus, qui cum eo erat, edificavit ibi altare: et vocavit nomen domus Bethel; ibi enim ipsi apparuit Deus ⁴⁰; » iterumque dictum est, « Visus est autem Deus Jacob adhuc in Luza ⁴¹; » aliasque dixit illi in hominis specie apparens, « Non ultra vocabitur nomen tuum Jacob: sed Israel erit nomen tuum ⁴². » Quando vocavit nomen loci, *Species Dei*, dicens, « Vidi enim Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea ⁴³. » Moyses quoque Deum qui oracula sibi edebat, rogavit dicens, « Si inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi teipsum, cognoscibiliter te videam ⁴⁴. » Ille vero respondit ei dicens, « Et hoc verbum quod locutus es, faciam: inventisti enim gratiam in conspectu meo ⁴⁵. » Ezechiel item eum qui sedet super cherubim vidit, quasi speciem hominis: a lumbis ejus usque ad imum ignis erat, et a lumbis ejus usque ad summum, species electri. Quibus omnibus ediscimus visiones a prædictis viris habitas non similes fuisse, sed diversas; nam Moysi quidem dictum est, « Non poteris videre faciem meam: non enim videbit homo faciem meam, et vivet ⁴⁶. » Siquidem vultus Dei Verbi, et deitas Unigeniti Filii Dei, mortali naturæ comprehensibilis neutiquam fuerit. Ezechielii autem Verbi gloria per ænigmata visa fuit: Abrahamæ vero sub hominis forma figurate visus est, ita ut sub quercu consisteret, pedes ablueret, et mensæ consors esset. Similiterque cum Jacobo homo luctans inducitur, quem Scriptura quidem hominem appellat; ille vero qui oraculum edebat, « Non vocabitur, inquit, nomen tuum Jacob; sed Israel erit nomen tuum, quia fortis fuisti cum Deo ⁴⁷; » unde et Jacob dicebat, « Vidi enim Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea ⁴⁸. » Hic vero propheta se quoque gloriam ejus vidiisse testificatur. Igitur Salvatoris nostri Jesu Christi gloriam, ut in præsentem narrat, conspexit: non plane corporis, sed mentis oculis a Spiritu sancto illustratis: sicut enim corporis oculi a lucis radio exterius subministrato ad sensibilia videnda juvantur; eodem modo purgatæ mentis oculi, ab intelligibili luce irradiati, divina contemplari possunt. Quamobrem Servator

ὑποκαταβαίνων τοῦ ἰδίου μεγέθους, σμικρύνων δὲ ἑαυτὸν, ἐξ ἐκείνου ὁρατὸν καὶ καταληπτὸν ἀνθρώποις ποιεῖ. Ὡφθη καὶ τῷ Ἀβραάμ, ἠνίκα εἶπεν αὐτῷ· « Σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην (11). » Ἐπιλέγει οὖν ἡ Γραφή· « Καὶ ψυχοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ τῷ ὀφθέντι αὐτῷ· » καὶ πάλιν· « Ἀβραάμ ἐγένετο ἐτῶν ἑνεήκοντα, καὶ ὤφθη αὐτῷ Κύριος· » καὶ πάλιν· « Καὶ ὤφθη Κύριος τῷ Ἀβραάμ πρὸς τῇ δρυὶ τῇ Μαμβρῇ. » Καὶ περὶ τοῦ Ἰσαὰκ εἴρηται· « Καὶ ἐπορεύθη, καὶ ἀνέβη ἐπὶ τὸ φρέαρ τοῦ ὄρκου, καὶ ὤφθη Κύριος αὐτῷ ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ· » καὶ αὖθις ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ εἴρηται· « Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, ὁ ὀφθείς σοι· » ἀλλὰ καὶ ὅτε ἦλθεν εἰς Βαιθὴλ αὐτὸς καὶ ὁ λαὸς ὁ μετ' αὐτοῦ, ψυχοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ οἴκου Βαιθὴλ· ἐκεῖ γάρ αὐτῷ ἐφάνη ὁ Θεός. » Καὶ πάλιν εἴρηται· « Ὡφθη δὲ ὁ Θεός τῷ Ἰακώβ καὶ ἔτι ἐν Λουζᾶ· » καὶ ἄλλοτε εἶπεν αὐτῷ ἐν σχηματὶ ἀνθρώπου ὀφθείς· « Οὐκ ἔτι κληθήσεται τὸ ὄνομα σου Ἰακώβ· ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου· » ὅτε καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου Εἶδος Θεοῦ εἰπών· « Ἐδὸν γὰρ θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐώθη μου ἡ ψυχὴ. » Καὶ Μωϋσῆς δὲ τὸν χρηματίζοντα αὐτῷ θεὸν ἰκέτευσε λέγων· « Ἐξ εὐρηκα χάριν ἐνώπιόν σου, ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν· γνωστῶς ἴδω σε. » Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο αὐτῷ λέγων· « Καὶ τοῦτόν σοι τὸν λόγον ὃν εἴρηκας ποιήσω· εὐρηκας γὰρ χάριν ἐνώπιόν μου. » Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ τὸν ἐπὶ τῶν χερουδιμ καθήμενον εἶδεν, ὡς ὄρασιν ἀνθρώπου, ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ καὶ ἔως κάτω πῦρ, καὶ ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ καὶ ἔως ἄνω ὑπερ, ὄρασιν ἡλέκτρου. Δι' ὧν ἀπάντων μαθάνομεν οὐχ ὁμοίως τὰς ὀπτασίας γεγενῆσθαι τοῖς προλαχθεῖσιν, ἀλλὰ διαφόρους· τῷ μὲν γὰρ Μωϋσῆϊ εἴρητο· « Οὐ δύνησθ ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου· οὐ γὰρ ἴδη ἀνθρώπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται· » τὸ γὰρ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ ἡ θεότης τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ θνητῇ φύσει οὐκ ἂν γένοιτο καταληπτῆ· καὶ τῷ Ἰεζεκιήλ δὲ ἡ τοῦ Λόγου δόξασ δι' αἰνιγμάτων ἐθεωρεῖτο· τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐσχηματισμένος ἐωρᾶτο ἐν ἀνθρώπου μορφῇ, ὡς καὶ ὑπὸ τὴν δρῦν γενέσθαι, καὶ τοὺς πῶδας ἀπονήψασθαι, καὶ τραπέζης κοινωνῆσαι· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ ἀνθρώπος εἰσῆχται παλαιῶν, ὃν ἡ μὲν Γραφὴ ἀνθρώπον ὀνομάζει, αὐτὸς δὲ ὁ χρηματίζων, « Οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ· » ἔθεν καὶ Ἰακώβ ἔλεγεν· « Εἶδον γὰρ θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐώθη μου ἡ ψυχὴ. » Ὁ δὲ παρῶν προφήτης ἰδεῖν καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖται τὴν δόξαν αὐτοῦ. Οὐκοῦν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δόξαν διὰ τῶν προκειμένων ἑώρακεν, οὐ πάντως σαρκὸς ὀφθαλμοῖς, τοῖς δὲ τῆς διανοίας, πεφωτισμένοις ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὡς γὰρ οἱ τοῦ σώματος ὑπὸ τῆς ἐξουθεν χορηγοῦμένης τοῦ φωτὸς αὐτῆς συν-

³⁵ Gen. xii, 7. ³⁶ Ibid. ³⁷ Gen. xvii, 1. ³⁸ Gen. xviii, 1. ³⁹ Gen. xxvi, 23. ⁴⁰ Gen. xxxv, 7. ⁴¹ Gen. xlvi, 3. ⁴² Gen. xxxii, 28. ⁴³ Ibid. 30. ⁴⁴ Exod. xxxiii, 13. ⁴⁵ Ibid. 14. ⁴⁶ Exod. xxxiii, 20. ⁴⁷ Gen. xxxii, 28. ⁴⁸ Gen. xxxii, 30.

(16) Hæc quoque Hieronymus exprimit, sed paucioribus.

αργούνται εις τὸ βλέπειν τὰ αἰσθητὰ, τὸν αὐτὸν τρι- A
 πλὴν τὰ τῆς καθααρμένης ψυχῆς ὄμματα ὑπὸ νοσοῦ
 φασὶς κατακαυζόμενα, τὰ θεῖα κατοπτρεύειν δύναται. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦτ' ἐδίδασκε· «Μακάριοι οἱ καθα-
 ροὶ τῆ καρδίας, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ἑώρασαν.»

«Καὶ σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλω αὐτοῦ, ἑξ πτέρυγες τῶ ἐνὶ, καὶ ἑξ πτέρυγες τῶ ἐνὶ.» Ἄσωματοί
 τινες θεαίαι καὶ ὑπερκόσμοιοι δυνάμεις, ἃς καὶ ὁ Δα-
 νιὴλ ἐδῆλου λέγων, «Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν
 αὐτῶ, καὶ μύρια μυριάδες παρεἰστήκεισαν ἔμπρο-
 σθεν αὐτοῦ.» Δύο μὲν εἶναι τὰ σεραφίμ ἐνεσθῆεν ἐνό-
 μωσαν ἄλλοι· ἐγὼ δὲ, ἐπιστήσας τῆ διανοήτῃ τῆς λε-
 γουμένης Γραφῆς κύκλω αὐτοῦ τὰ σεραφίμ ἑστάναι,
 ἤθευμαι ταῦτα στεφάνου δίκην πανταχόθεν ὡσερ
 πῦγαν βασιλέα δορυφοροῦντα. Ἐξ δὲ πτέρυγες τῶ
 ἐνὶ λέγονται προσπεφυκέναι, τῶ ἕκαστον κεκοσμηθῆαι,
 ὡσερ πτέρυξιν, ἐμφύτοις ἀρεταῖς καὶ μεταωροπό-
 ρις, αἷς δικτάμενα δὲ οὐρανοῦ καὶ αἰθεροφόροι
 φέρονται, νοσηταῖς τισὶ χρώμενα ἐνεργείαις, πραγμά-
 των τινῶν ἀρρήτων ἡμῖν ἀποταλεστικαῖς. Ὡς γὰρ B
 ἐν ἀνθρώποις οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ χαρισμάτων μεταίχον
 πρεσβύτων, ὡς προφητεύειν τὰ μέλλοντα, καὶ νόσους
 ἰσθῆαι, καὶ νεκροὺς ἀνιστῆναι, καὶ γλώσσαις λαλεῖν,
 σοφίας τε καὶ γνώσεως μετέχον· ἢ καὶ ὡσερ
 πῦγαν τὸ σῶμα φυσικῶς αἰσθητηρίοις κεχρημέθα τὸν
 ἀεὶ μὲν πάντα, οὕτω που τάχα τὴν τῶν ἀγγέλων
 φύσιν εἰκάζει, δυνάμει θεαίαις τισὶ καὶ τινῶν παραδέ-
 ξαν ἐνεργητικαῖς, ἡμῖν δὲ ἀγνώστοις, κεχρηθῆαι·
 ἃς δὲ πτέρυγας ὁ λόγος ὠνόμασεν· ἐπεὶ καὶ περὶ
 τῶν ἀνέμων εἰρηται· «Ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων
 ἰσθῆαι.» ὡς πάντως ἐπιπτόντων ἡμῶν ἐπὶ τὰ σω-
 ματικὰ σχήματα, ὡς τῶν ἀνέμων ὄρνῶν δίκην πε-
 ροσοσμένων.

«Καὶ ταῖς μὲν δυοὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, C
 καὶ ταῖς δυοὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, καὶ ταῖς
 δυοὶν ἐπέτανον.» Τὸ πρόσωπον τοίνυν ἐκάλυπτον,
 εὖ τὸ τοῦ Κυρίου, ὡς ἀν οἰηθεῖται τις, ἀλλὰ τὸ ἐαυ-
 τῶν· ὡς μὴ τολμᾶν ἀτενὲς ἀφορᾶν εἰς τὸ θεωροῦ-
 μενον. «Διὸ οὐδεὶς ἔγνω τὸν Ἰδὸν, εἰ μὴ μόνος ὁ
 γεννησας αὐτὸν Πατήρ.» Ἐκάλυπτον δὲ καὶ τοὺς
 πόδας, τὰ ἑσχατὰ τῆς οικίας πορείας καὶ ὡς ἀν
 εἴποι τις, τὰ βήματα τοῦ βίου εἰς πράξεις ἐπισκιά-
 ζοντα, μὴ ἀκαλύπτους ποσὶ τῶ ἐαυτῶν παραστή-
 κων βασιλεῖ.

«Καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς ἕτερον, Ἅγιος, ἅγιος, D
 ἅγιος Κύριος Σαβαώθ· πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς
 δόξης αὐτοῦ.» Οὐ μίαν γὰρ ἠφέλεσαν φωνὴν, οὐδὲ ἀ-
 θρόων ὁμοῦ πάντα κοινῇ ταύτην ἀνέπεμπον, ἀλλ' ἕτε-
 ρον πρὸς τὸ ἕτερον ἐμπαῖνον τὸ ἐαυτοῦ θαῦμα, καὶ
 τὴν ἐκπληξιν τὴν ἐπὶ τῶ θεωρουμένῳ· μᾶλλον δὲ
 ὑπερεξέπληττεν αὐτὰ ἢ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτάτων ἐπὶ τὰ
 ταπεινὰ κατὰ βίας τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἐκέκραγον οὖν
 οὐχ ἀπαξ τὸν ἁγιασμὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις·
 μᾶλλον δὲ εἰς ἀναριθμητὸν καὶ εἰς ἀπειρον, καὶ εἰς
 εἰς ὑπερεκπληττόμενα. Προγνώσει τοίνυν τοῦ μέ-
 λλοντος ὑπερεθαύμαζον τὰ σεραφίμ, ὅδη καὶ ἀκο-
 λούτως τοῖς θεοπέσμασιν ἐτελεῖτο, μετὰ τὴν εἰς ἀν-
 θρώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν. Ἐξ ἐκείνου

A hæc docuit: «Beati mundo corde, quoniam ipsi
 Deum videbunt».

Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦτ' ἐδίδασκε· «Μακάριοι οἱ καθα-

VERS. 2. «Et seraphim stabant in circuitu ejus,
 sex alas uni, et sex alas alteri.» Incorporeæ nempe
 quedam, divinæ et supra mundum positæ virtu-
 tes, quas Daniel declarabat, dicens: «Millia mil-
 lium ministrabant ei, et decies millies dena mil-
 lia astabant in conspectu ejus».

» Hinc alii ar-
 bitrati sunt duo esse seraphim: ego accuratius
 explorata Scripturæ mente, quæ ait, seraphim in
 circuitu ejus stetisse, statim hos coronæ instar
 eum undique ceu regem magnum stipasse. Sex au-
 tem alas uni esse dicuntur, quod singuli innatis
 et sublimibus virtutibus quasi alis ornentur: qui-
 bus volantes per cælum et aerem feruntur, intel-
 ligibili quadam agendi vi utentes, qua nobis res
 quasdam arcanas operantur. Quemadmodum enim
 inter homines, sancti Dei, charismatum meliorum
 participes erant, ita ut futura prænuntiarent, mor-
 bus curarent, mortuos suscitarent, variisque lin-
 guis loquerentur, sapientia et scientia instructi es-
 sent; aut quemadmodum secundum corpus, natu-
 ralibus sensibus utimur numero quinque; ita et
 angelorum naturam divinis quibusdam, ac mira-
 billium effectricibus virtutibus ignotisque nobis
 uti verisimile est, quas scilicet alas Scriptura vo-
 cat. Quandoquidem de ventis etiam dictum est,
 «Qui ambulat super pennas ventorum»;

» ubi nos non ad corporeas figuras decurrimus, quasi
 scilicet venti, instar avium, pennis instructi simus.

«Et duabus quidem tegebant faciem, duabus
 autem velabant pedes, et duabus volabant.» Faci-
 em itaque velabant, non Domini, ut quis putet,
 sed suam: quod non audent objectam rem defi-
 xis oculis intueri. «Quare nemo novit Filium,
 nisi qui genuit ipsum Pater.» Pedes quoque vela-
 bant, scilicet extrema progressionis suæ, et ut
 quispiam dixerit, vitæ gressus, quo actiones suas
 inuibrarent, ut ne nudis pedibus regi suo asta-
 rent.

VERS. 3. «Et clamabant alter ad alterum,
 Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth: plena
 est omnis terra gloria ejus.» Non unam quippe
 emittebant vocem, neque omnes simul hanc profe-
 rebant, sed alter ad alterum, admirationem suam
 exhibentes, necnon stuporem ex tali spectaculo
 conceptum; imo potius obstupescabant ob descen-
 sum Dei Verbi ex celsissimis ad humilia. Non semel
 itaque, neque sæpius tantum sanctificationem
 ejus clamabant; sed in infinitum tempus ac semper
 stupore percussi vociferabantur; ex futuri ergo
 præscientia seraphim summopere mirabantur illud,
 quod scilicet, consequenter ad vaticinia, post ad-
 ventum Salvatoris nostri ad homines, completum

«Matth. v, 8. » Gen. vii, 10. » Psal. ciii, 3.

est. Hinc enim revera in omnium gentium nostrisum venit, et in omnem terram, non modo cogitatio, sed etiam gloria theologia ipsam spectantis pervenit.

Vras. 4. « Et sublato est superliminare a voce, qua clamabant : et domus repleta est fumo. » His subindicatur fore ut, toto orbe gloria ejus repleto, revelaretur is qui eo in loco stabat, ita ut, sublato superliminari, comprehendi posset : locumque fumo replendum esse, igni traditum : nam fumus ignis signum est. His ergo Scriptura incendium loco huic eventurum obscure indicat : quo peracto, repleta est universa terra gloria Domini : non una domo ut antea, sed innumeris multo praestantioribus per universam terram excitatis.

Vras. 5. « Et dixi, O miser ego, quia compunctus sum : quia homo cum sim, et impura labia habeam, in medio populi impura labia habentis ego habito : et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis. » Se autem impurum esse confitetur, non anima, neque toto corpore, quoniam nullius impure actibus sibi concius erat; sed sola sibi labia impura esse ait, quasi videlicet reliquum corpus et anima pura fuerit, secundum illud, « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt ⁴⁰. » Labia vero non aliunde impura habebat, quam a colloquio cum impuris hominibus inito. Nam quia cum impuris viris versabatur, eorum improbitate digna verba proferre coactus, inde labiis impurus erat.

Vras. 6, 7. « Et missus est ad me unus de seraphim, et in manu sua habebat carbonem ignis, quem forcipe tulerat de altari : et tetigit labia mea. Et dixit, Ecce tetigit hoc labia tua. » Talls est carbo altaris : ac fortasse clemens ille Dominus altare suum salutaribus hujusmodi ac purgantibus carbonibus replet. Quare dictum est alicubi ⁴⁰, « Carbones succensi sunt ab eo. » Deusque ipse apud Moysem ignis consumens dicitur : atque in Evangeliiis Servator dicitur baptizare in Spiritu sancto et igne. His porro omnibus edocemur, neminem posse, nisi per divinum ignem, remissionem peccatorum consequi. Merito itaque tantus ille propheta carbone ignis purgatur. Quasnam vero iniquitates et peccata auferuntur ab eo, nisi ea quibus repleta labia sua esse confitetur? Post peractam vero eorum purgationem, consequenter voce sedentis in throno dignatur, qua dicitur :

Vras. 8. « Quam mittam? Et quis ibit ad populum hunc? Et dixi, Ecce ego, mitte me. » Hac voce, quae intermedia posita est, prophetam alacritatem expertus est, ut is vel boni saltem propositi mercedem reciperet. Quamobrem, non Imperantis more ipsum jussit abire, sed in medio sermonis interrogat, quis sit ad id agendam paratus.

Vras. 9. « Et dixit, Vade, et dic populo huic : Auditus audietis et non intelligetis; et respicientes

γάρ ὡς ἀληθῶς πᾶσαν ἐγνώσθη τοῖς ἔθνεσι, καὶ εἰς πᾶσαν ἐκτελέσθη τὴν γῆν, οὐ μόνον ἢ γνώσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ δόξα τῆς περὶ αὐτοῦ θεολογίας.

« Καὶ ἐπήρθη ὑπερῶρον ἀπὸ τῆς φωνῆς, ἧς ἐπέκραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπληρώθη καπνοῦ. » Διηγεῖται τοίνυν ὁ λόγος, ὡς ἄρα, πληρουμένης τῆς γῆς τῆς δόξης αὐτοῦ, γυμνοῦσθαι ἐμμελλεν ὁ ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ὡς καὶ τοῦ ὑπερῶρου ἐρθέοντος, καταληφθῆσθαι, καπνοῦ τε κλήρης ἕσασθαι παραβολαίς κυρίως γὰρ σημεῖον ὁ καπνός. Ἥνιξται τοίνυν διὰ τούτων ὁ λόγος, τὸν ἐπὶ τέλος καταληφτότατον ἐν τόπῳ ἐμπρησθῆναι μεθ' αὐτοῦ ἐπληρώθη πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης Κυρίου· οὐκ ἔτι ἐνὸς οἴκου, μυρίων δὲ καθ' ἑλῆν τῆσ οἰκουμένην παλὺ κρείττωνων ἐκείνου συστάτων.

« Καὶ εἶπα· Ὁ τάλας ἐγὼ, οὐ κατανένυγμαί, οὐ ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀκάθαρτα τὰ χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ· καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Sabaoth εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. » Ὁμολογεῖ δὲ ἀκάθαρτος εἶναι οὐ τὴν ψυχὴν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ σῶμα· ἐπεὶ μηδεμίαν ἐαυτῷ ἀκάθαρτον κρᾶξιν συνήδει· μόνα δὲ τὰ χεῖλη ἀκάθαρτα ἐσχηκέναι φησὶ, ὡς τοῦ λοιποῦ σώματος αὐτῷ καθαρύοντος καὶ τῆς ψυχῆς, κατὰ τὸ, « Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, οὗτοι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ἑώραξαν. » (12) « Καὶ τὰ χεῖλη δὲ ἀκάθαρτα ἔχων οὐκ ἄλλοθεν, ἢ ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς ἀκαθάρτους ὁμιλίας. Ἦναγκάζεται γὰρ, ὡς εἰπὸς, ἀκαθάρτους ἀνδράσι προσομιλῶν, ἄξια τῆς ἐκείνου φθέγγεσθαι μοχθηρίας, δι' ἃν ἐμολύνεται τὰ χεῖλη.

« Καὶ ἀπεστέλλη πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ἔρχεν ἄνθρακας πυρός, οὗ τῇ λαβίᾳ ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἥψατο τὰ χεῖλη μου. Καὶ εἶπα· Ἴδὸν ἥψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου. » Τοιοῦτός ἐστιν ὁ ἀνδραξ τοῦ θυσιαστηρίου, τάχα πού τοῦ φιλανθρώπου Κυρίου πληροῦντος τὸ ἑαυτοῦ θυσιαστήριον τοιούτων τινῶν σωτηρίων καὶ καθαρτικῶν ἀνδράκων. Διὸ λέλεκται· οὐ· « Ἀνθρακας ἀνήφθησαν ἀπ' αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Θεὸς δὲ αὐτὸς παρὰ Μωϋσῆ πῦρ καταναλίσκων εἰρηται· καὶ Σωτήρ ἐν Ἐβραγμαίσις βαπτίσαι ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ μεμαρτύρηται· διὰ τούτων ἀπάντων καιθεύοντος ἡμᾶς τοῦ λόγου μὴ ἄλλως δύνασθαι τινα τυχεῖν ἀφέσεως ἁμαρτημάτων ἢ διὰ τοῦ θείου πυρός. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ τοσούτος προφήτης δι' ἀνθρακος πυρός καθαίρεται. Ποίας δὲ ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας ἀφαιρεῖται ἢ ἐν τὰ χεῖλη αὐτοῦ καταληφθῆσθαι ὁμολογεῖ; Μετὰ δὲ τὴν τούτων καθάρσιν, ἀκολούθως καὶ φωνῆ ἀξιοῦται τοῦ καθημένου ἐπὶ θρόνου, λεγούσης·

« Τίνα ἀποσταλῶ; Καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τούτον; Καὶ εἶπα· Ἴδὸν ἐγὼ, ἀποσταλῶν με. » Ἐδοκίμαζε δὲ ἄρα τοιαύτη φωνὴ μέσως ἀφαιμένη τὴν τοῦ προφήτου προθυμίαν, ὡς ἐν τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως μισθὸν κτήσεται. Διὸ οὐ προστακτικῶς αὐτὸν ἐπέλευσεν ἀπέσαι· μέσως δὲ ἠρώτα, τίς εἴη ἕκμμος τοῦτο πράττειν.

« Καὶ εἶπα· Πορεύθητι, καὶ εἶπον ἐγὼ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῆ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· καὶ βλέποντες

⁴⁰ Matth. v. 8. ⁴⁰ Psal. xvii, 9.

(12) Haec apud Hieronymum habentur in hunc locum.

βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. Ὁ τίνας δὲ βλέποντας βλέψουσι, καὶ τίνος ἀκοῆν ἀκούσονται, οὐ παρέστησεν ἡμῖν πανταλοῖον σκοπεῖν ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας, λεγούσης ὅτι, Τοῦτον ὃν οὐ θεάσασαι Κύριον, καὶ ὃν ταῖς οὐαῖς ὀφθαλμοῖς εἶδες, ὃ προφήτα, τοῦτον καὶ ὁ λαὸς οὐαῖς ποτα εἶσται· ἀλλὰ καὶ τῆς φωνῆς ἧς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀκήσας, ἐπακούσεται καιρῶ τινι καὶ αὐτός, οὐ μὴν καὶ συνήσει, οὐδὲ γνώσεται, οὐδὲ βουλήσεται αὐτοῦ τὴν χάριν παραδέξασθαι. Σαφῶς δὲ διὰ τούτων τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παρουσίαν ἐδήλου.

« Ξαρχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοὺς ὤσιν αὐτῶν βαρύνει ἡμουςαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκείμυσαν, μήποτε ἴωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς. » Ὁ μὲν γὰρ Σωτήρ, ὅσα φῶς ὑπάρχων, πάντων ἐφώτισε τὰς ψυχάς· ὡς καὶ τυφλοὺς τὸ βλέπειν χαρίζεσθαι· οἱ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔμυσαν, ὥστε μὴ βλέπειν καὶ οὕτω βλέποντας οὐκ ἔβλεπον. Ὅταν γὰρ τις, ἐν στεινίαις καὶ ἀκριβῶς θεασάμενος, ὑπερίθῃ, καὶ καταφρονῆσθαι τοῦ ὀραμένου, ἢ μύσῃ τὰ ὄμματα προσποιούμενος μὴ θεωρεῖσθαι, τότε βλέπειν οὐκ εἶδε. Τὸ μὲν οὖν βλέπειν ὑπῆρξεν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ ἐφθόντος· τὸ δὲ μὴ ἰδεῖν συμβέβηκεν ἀπὸ τοῦ αὐτοῖς πῶσαι τοὺς αὐτῶν ὀφθαλμοὺς, καὶ προσποιηθῆναι μὴ βλέπειν. Οὕτω δὲ καὶ ἀκοῆν ἀκούει τις, καὶ πάλιν οὐκ ἀκούει· ἀπειθῶν μὴ συνῆ τὰ λεγόμενα, ἢ ὅταν παραπύρῃ καὶ καταφρονῆ τῶν λεγόμενων. Συμβαίνει δὲ τοῦτο, ἐπειδὴν τις τὰ ὄσα αὐτοῦ βαρύνῃ, ὥστε παραφράξας καὶ ἀποκαυρώσας αὐτά. Ταῦτ' οὖν ἐστὶν ἐπιπλοῦσαι καὶ τῶν Ἰουδαίων λαὸν ἢ φωνὴ τοῦ Κυρίου ἐδέδοκται. Ἐπληροῦτο δὲ τὸ ἔργον ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιδημίας, καθ' ἣν, παρόντα αὐτῶν ὀφθαλμοῖς ὄρωντας, οὐκ ἔβλεπον, καὶ διδάσκοντα τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας οὐκ ἐσυνῆκαν.

« Καὶ εἶπαν· Ἔως ποῦτα, Κύρια; Καὶ εἶπεν· Ἔως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μέχρι τίνος παραταίη τὸ ἀρρώστημα; Καὶ ἔρωτᾷ λέγων· « Ἔως ποῦτα, Κύρια; » εἰ γὰρ ἔσται τέλος τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἐδολιψίας (13); Σημαίνει οὖν διὰ τούτων τὴν ἐπιπλοῦσαν πρῶτην ὑπὸ Ῥωμαίων τῷ τόπῳ πολιορκίαν, μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτήρος αὐτοῖς τοληθῆντα, καθ' ἣν τῶν Ἰουδαίων κλεισταὶ πόλεις ἐπὶ αὐτοκράτορος Ὑδρασιανοῦ θρωπεῖσαι ἀπανεῖς πανταλῶς κατέστησαν· ὡς μὴδὲ μνήμην αὐτῶν μὴδὲ ὄνομα περιλειπεσθαι. Οὕτω πῶς ἐρημίαν πανταλῇ προαγορεύοντος τοῦ λόγου, ἐπληροῦτο δὲ καὶ αὐτὴ κατὰ τοὺς Ἀδριανοῦ χρόνους, καθ' ὅς δευτέραν ὑπομείναντας Ἰουδαίῳ πολιορκίαν, εἰς τοῦτο τὸ κακὸν κατέστησαν, ὡς νόμοις καὶ διατάγμασιν αὐτοκρατορικῶς μὴδὲ ἐξ ἀπόπτου τὴν ἐρημίαν τῆς αὐτῶν μητροπόλεως θεωρεῖν ἐπιτρέπεσθαι.

« Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οἱ καταλειφθέντες κληθυσθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ εἴ' ἐπ' αὐτῆς ἔστι τὸ ἐπιδέχασθαι. » Σύμπαχος ἐξέβηκε· « Μακρὰν ποιήσει Κύριος τοὺς ἀνθρώπους. » Σημαίνει γὰρ ὁ λόγος διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ, « μακρυνεῖ, » ἐρμηνείας, ἣν οὖν τοῦ, « μακρὰν ποιήσει, » ἢ κατὰ τὸν αὐτῶν χρόνον ὑπέμειναν αἰχμα-

A respicietis, et non videbitis. Ὁ Quosnam videntes videbunt, et quosnam auditu audient, non declaravit, id considerandum nobis relinquens ex sermone serie, que sic habet : Quem tu intueris Dominum, et quem ipsis oculis vides, o propheta, hunc et hic populus aliquando videbit ; sed etiam vocem, quam tu in presentia audivisti, et ipse quodam tempore audiet : neque tamen intelliget vel cognoscat, neque gratiam ejus suscipere volet. His autem aperte suum ad homines adventum indicabat.

Vers. 10. « Aggravatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne forte videant oculis. » Nam Salvator quidem noster, lumen cum sit, omnium animas illuminavit, ita ut et cæcis visum largiretur ; illi vero oculos clauderant, ut non viderent ; atque sic videntes non videbant. Cum enim quis intuitus, et re conspecta diligenter, rem visam despicit et contemnit, ac claudit oculos, se non videre simulans ; tunc respiciens, non vidit. Quod igitur viderent, id ex gratia ejus qui videbatur, ipsis inerat ; quod autem non viderent, id ex eo veniebat quod oculos clauderent, et se non videre simularent. Ita pariter quis audita audit, et tamen non audit ; quando ea que dicuntur non intelligit, aut cum dictis non obtemperat, eaque despicit. Hoc porro contingit, eum quis aures suas aggravat, eas quasi obturans et surdas efficiens. Hæc igitur Judaico populo futura esse, vox Domini vaticinatur. Impletum autem illud fuit in adventu Salvatoris nostri, quo, dum presentem illum oculis cernerent, non videbant, et docentem mysteria regni, non intelligebant.

Vers. 11. « Et dixi, Usquequo, Domine? Et dixit, Donec desolentur civitates, » etc. Et usquequo durabit infirmitas? Interrogat dicens, « Usquequo, Domine? » quis enim finis erit hujusmodi illorum excelsitatis? His enim significat primam sub Romanis futuram loci obsidionem, post edita ab ipsis contra Salvatorem facinora : qua multæ Judæorum civitates sub Vespasiano imperatore vastatæ, solo penitus æquatæ sunt, ita ut earum nec memoria nec nomen relinqueretur. Cum autem omnimodam desolationem sermo significet, contigit et illa Adriani tempore, cum Judæi, secundam passi obsidionem, in tantam calamitatis devenerunt, ut legibus et jussis imperatoris, ne quidem procul metropolis suæ vastitatem conspiciere permitterentur.

Vers. 12. « Et postea elongabit Deus homines, et qui relicti fuerint multiplicabuntur super terram. Et adhuc super eam est decimatio. » Symmachus edidit, « Longe faciet Dominus homines. » Hac interpretatione, « elongabit, » sive « longe faciet, » indicat Scriptura captivitatem illam, quam eo ipso tempore multitudo Judaicæ gentis perpe-

(13) Hæc item in Hieronymi Commentario, sed pluribus.

est, necnon dispersionem illam qua, dum instantibus calamitatibus se proriperent, disgregati sunt. « Residui vèrs multiplicabuntur super terram » : alii scilicet a primis. Tot autem numero ipsi erunt, ut, cum primis comparati, multis partibus illorum multitudinem superent.

CAPUT VII.

Vers. 1-3. « Et factum est in diebus Achaz filii Joatham, filii Oziaz regis Juda, ascendit Raasin rex Aram, et Phacee filius Romeliaz rex Israel in Jerusalem, ad præliandum contra eam: et non potuerunt obsidere eam. Et nuntiaverunt domui David dicentes: Consensit Aram cum Ephraim, et stupefacta est anima ejus, et anima populi ejus, sicut lignum in silva a vento movetur. Et dixit Dominus ad Isaiam, Egredere in occursum Achaz, tu et qui derelictus est Jacob filius tuus. » Par quippe erat ut propheta filius, qui non una cum populo corruptus, sed paternæ doctrinæ tenax fuerat, hinc præsens insitueretur a patre, cum fiducia accedente, ac jussa exsequente.

Vers. 4. « Et dices ei, Cave ut quiescas, et ne timeas, neque infirmetur anima tua a duobus lignis titionibus fumigantibus his, » quibus nihil luminis insit, sed qui extincto titioni tantum similes sint. Hujusmodi quippe sunt duo illi reges, quorum metu et formidine teneris. Etiam si enim vis illa mea castigationem immitens, quam iram appellare solent divina oracula, vos antehac sæpius invaserit, ad confutationem eorum, qui penes vos dii vocabantur: quibus vos quidem fidebatis, at illos nihil esse comprobatum est, cum vos inimici vestri subditos ac dedititios caperent; attamen quoniam ira mea iniqua non est, utpote bonus Deus, qui vos antea ad utilitatem vestram corripui; nunc iterum infirmitatem vestram totam curabo, si, a pristino errore vestro resipiscentes, pie agere vere ediscatis.

Vers. 8. « Sed adhuc sexaginta quinque annis, deficiet regnum Ephraim a populo. » Hoc item a propheta Achaz ediscit, non diu postea Samariæ regnum solvendum esse, subdito populo una cum regibus in captivitatem abducto, atque ob nefaria gesta in Assyrios translato. Quod si, ait, tempus nosse peroptes, scito annis abhinc sexaginta quinque venturum Assyriorum regem, ipsosque omnes captivos abducturum, in suamque regionem transportaturum esse. Hæc jussit Deus prophetam enuntiare, tum ipsi Achaz, tum subdito populo: quo illis auctor esset, ut ad se converterentur, ac crederent, neque dictis fidem negarent. Illos porro sexaginta quinque annos, aiunt Hebræorum filii ad unum expletos deprehendi, si quis a xxv Oziaz regni anno computum ordiatur.

Vers. 10, 11. « Et adjecit Dominus loqui ad

λωσαν τὸ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, καὶ τὸν διασκαδασµὸν ἐν διασκαδάσθησαν φεύγοντας τὰς ἐπικειµέναις αὐτοῖς συμφοράς. « Καὶ οἱ καταλειφθέντες δὲ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἴτεροι ὄντες τῶν προτέρων. Τοσοῦτοι δὲ ὄντοι ἔσονται, ὡς, παραβαλλοµένους αὐτοὺς τοῖς πρώτοις, πολλοστηµάριον εἶναι νοµίζεσθαι τοῦ ἐκείνου πλῆθους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

« Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχάζ τοῦ Ἰωθάµ, τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, ἀνέβη Ρασσὸν βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακέε υἱὸς Ρωµελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλήµ, πολέµησαι αὐτῆν· καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκήσαι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ, λέγοντες· Συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραῖµ· καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἐν τρόπῳ ἐν δρυµῶ ἔξυλον ὑπὸ πνεύµατος σαλευθῆ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἠσαΐαν· Ἔξελθε εἰς συνάντησιν Ἀχάζ, σὺ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασουβ ὁ υἱὸς σου. » Ἔδει δὲ καὶ τὸν υἱὸν προφήτου, μὴ συνδιαφθάρηεντα τῷ πλῆθει, ἀναπηρῶντα δὲ τῇ κεραικῇ διδασκαλίᾳ, μαθητεύεσθαι ἐξ ἐκείνου τῷ πατρὶ, διὰ τοῦ παρῆναι αὐτῷ θαρσαλέως προσῖναι καὶ πράττοντι τὰ καλεῖµενα.

« Καὶ ἐρεῖς αὐτῷ· Φύλαξαι τοῦ ἠσυχῆσαι, καὶ μὴ φοβοῦ, µηδὲ ἀσθενεῖτω ἡ ψυχὴ σου ἀπὸ τῶν δύο ἔξυλων τῶν δαλῶν τῶν καπιζοµένων τούτων, » οὐδαµῶς μὲν φῶς ἔχόντων, δαλῶ δὲ µόνον ἐσθεσµένῳ εὐκῶτων. Τοιοῦτοι γὰρ τινὲς εἰσιν οἱ δύο βασιλεῖς, ὃν ἐν φόβῳ καὶ ἀγῶνι καθέστηκας. Εἰ γὰρ καὶ τὰ µάλιστα ἡ παιδευτικὴ μου δύναμις, ἣν ὀργῆν ἀποκαλεῖν εἴθε τὰ λόγια, μετήλθεν ὑµᾶς τὸ πρότερον, εἰς ἐλεγχον τῶν ὀνοµαζοµένων ὑµῶν θεῶν, οἷς ἐθαροῦσθε μὲν αὐτοὶ, οἱ δὲ τὸ µηδὲν ὄντες ἀπηλέγχοντο, ὀκητίαν ὑποχειρίους ὑµᾶς εἶλον οἱ πολέµιοι· ὁµως, ἐπεὶ μὴ ἔστιν ἡ ἐμὴ ὀργὴ παράνοµος, ὡς ἀγαθὸς θεὸς αὐτὸς καὶ τὸ πρῶτον ὑµᾶς ἐπὶ τῷ συµφέροντι παίσας· καὶ νῦν αὖθις πᾶν τὸ νόσηµα ὑµῶν λάσομαι, ἐὰν, ἐπιστραφέντες τῆς προτέρας πλάνης, μάθοιτε εὐσεβεῖν ἀληθῶς.

« Ἄλλ' ἔτι ἐξήκοντα πέντε ἐτῶν ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραῖµ ἀπὸ λαοῦ. » Μανθάνει τοίνυν καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ προφήτου ὁ Ἀχάζ· ὡς ὅσον οὕτω ἡ τῆς Σαµαρείας βασιλεία καταλυθήσεται, τοῦ ἐν αὐτῇ βασιλευµένου λαοῦ αὐτοῖς βασιλευσιν αἰχµαλώτου γενησοµένου, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἀποικισθησοµένου διὰ τὰς ὑπερβαλλούσας αὐτῶν ἀθεμίτους πράξεις. Εἰ δὲ καὶ τὸν χρόνον ποθεῖς, φησί, µαθεῖν, γίνωσκαι, ὡς εἶπω ἐξήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν, ἐπιβάς ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, πάντας αὐτοὺς λήφεται καὶ αἰχµαλώτους εἰς τὴν ἑαυτοῦ μετοικιᾷ χώραν. Ταῦτα τῷ προφήτῃ λέγειν ὁ θεὸς προσέταττεν αὐτῷ τε τῷ Ἀχάζ, καὶ τῷ ὑπ' αὐτὸν λαῷ· παρορµῶν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφειν, πιστεύειν τε καὶ µὴ ἀπιστεῖν τοῖς εἰρηµόνους· τὰ γε µὴν ἐξήκοντα πέντε ἐτη φασὶν Ἑβραίων παιδεις εἰς τὸ ἀκριβὲς συμπληροῦσθαι, εἴ τις ἀριθµεῖν ἀρῆται τοὺς χρόνους ἀπὸ τοῦ πέµπτου καὶ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς Ὀζίου βασιλείας.

« Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι πρὸς Ἀχάζ·

Ἀιτησαί σεαυτῶ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος. » Ἀντί δὲ τοῦ, « εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος, » ὁ μὲν Σύμμαχος, « Ἀιτησαί σεαυτῶ, φησὶ, σημεῖον παρὰ Κυρίου Θεοῦ σου· βάθυνον εἰς ἕβην, ἢ εἰς ὕψος ἄνω· » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Ἐπαρώτησον σεαυτῶ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· βάθυνον εἰς ἕβην, μετεώρισον εἰς ὕψος· » ὁ δὲ Θεοδοσίω, « Ἀιτησαί σεαυτῶ παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· βάθυνον εἰς ἕβην, ὕψωσον ἄνω. » Καλεῖται τοίνυν ὁ Ἀχάζ σημεῖον αἰτήσαι, δι' οὗ σωθῆσθαι ἔμελλεν αὐτός τε καὶ ὁ οὖν αὐτῶ λαός. Ἐξουσίαν δὲ δίδωσιν αὐτῶ ὁ Θεὸς αἰρέσεως τοῦ σημεῖου, εἴτε ἐκ βάθους αἰτήσασιν, αὐτῶ δοθῆναι τοῦτο, ἐκ βάθους οὐχ ἔτερου ἢ τοῦ κατὰ τὴν ἕβην· εἴτε ἐξ ὕψους, καὶ αὐτῶν τῶν ἄνω μετεώρων.

« Καὶ εἶπεν Ἀχάζ, Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδ' οὐ μὴ παύσομαι Κύριον. » Ἀναίνεται δὴ οὖν, εἴτε δὴ ἀσεθῆς ὦν, καὶ μὴ παθηρῶν τῶ Θεῷ καλεῖσθαι, μὴ δὲ θέλων ἀποκταίρειν λαβεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ παραδοξοποιου δυνάμεως.

« Καὶ εἶπεν· Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις, πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; » Ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνδρὸς ἀπονοίᾳ σχετικῆς ὁ προφήτης, ἐξ οὐραίου προσώπου τὰ ἐξῆς ἐπιλέγει. Ταῦτα δὲ ὁ μὲν Ἀκύλας τοῦτον ἠρμήνευσεν ἐν τρόπῳ· « Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μήτι ὀλίγον μοχθοῦν ἀνδρας, ὅτι μοχθεῖτε καὶ γὰρ τὸν Θεόν μου; » Ὁ δὲ Θεοδοσίω· « Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μικρὸν ἀγῶνα παρέχειν ἀνδράσιν, ὅτι ἀγῶνα παρέχετε καὶ γὰρ τῷ Θεῷ μου; » Ὁ δὲ Σύμμαχος· « Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ οὐκ ἀταρχεις ὑμῖν κοποῦν ἀνθρώπους, ὅτι κοποῦτε ἔτι καὶ τὸν Θεόν μου; » Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν προκειμένων τοιαύτος· Οὐ παύσεσθε ποτε τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποις, λέγω δὴ τοῖς προφήταις, κόπους καὶ μόχθους, καὶ ἀγῶνας τοὺς ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας παρεχόντας; Ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτῶ τῷ ἱμῶ Θεῷ, ὃν ὑμεῖς ἀγνοεῖτε καὶ ἀρνεῖσθε, τῇ πολυθλίβῃ προσόχοντες πλάγη, σκυλμοὺς καὶ κόπους, καὶ ἀγῶνας παρέχοντες, τῶ μὴ βούλεσθαι πιστεύειν αὐτοῦ ταῖς ἐπαγγελίαις, μηδὲ τὰ κεκλευσμένα πράττειν;

« Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον· Ἰσοὺ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. » Τί, φησὶν, ἐστὶ τὸ σωτήριον σημεῖον, ὃ καὶ μὴ βουλομένοις ὑμῖν παρέξει; παράδοξόν τι θαῦμα ἔσται ποτὲ ἐν ἀνθρώποις, καὶ σημεῖον μηδέποτε ἀκουσθὲν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος. Παρθένος κηρύσει δίχρα τῆς πρὸς ἀνδρα κοινωνίας, καὶ Θεὸν γεννήσει, Σωτήρα τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Τοῦτον αὐτὸν τὸν μέλλοντα λαγχάνειν τοιαύτης γεννήσεως Θεὸν σημεῖον ὑμῖν σωτήριον ἐντεῦθεν ἦδη ὁ Θεὸς παρέχει· ὃ δὴ καὶ εἰς βάθος μὲν δι' ἣν ποιήσεται μέχρις ἕδου κατάβασιν, εἰς ὕψος δὲ διὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἐπάνοδον. Σὺ οὖν, οἶκος Δαυὶδ, ἐντεῦθεν ἦδη κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πρὸς τοὺς παρόντας πολεμίου συμβολῆς ἀνακαλοῦ αὐτὸν, Ἐμμανουήλ ἔκγονομάζων, ὅπερ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τὴν τῷ λόγῳ παρῆσται δύναμιν· « μεθ' ἡμῶν » γὰρ ἡ θεὸς, ὁ θεὸς τοῦνομα. Πιστεύων οὖν ὄντα τῷ ση-

A Achaz dicens, Pete tibi signum a Domino Deo tuo, in profundum, aut in altum. » Pro illo, « in profundum, aut in altum, » Symmachus quidem ait, « Pete tibi signum a Domino Deo tuo, deprime in infernum, aut in excelsum supra; » Aquila vero, « Roga tibi signum a Domino Deo tuo, deprime in infernum, eleva in altum; » Theodotio, « Pete tibi signum a Domino Deo tuo, deprime in infernum, eleva in altum. » Jubetur ergo Achaz signum petere, quo tum ipse, tum populus ejus salutem consecuturus erat. Facultatem autem ipsi præbet Deus eligendi signi, ac si ex profundo petat; ex profundo, non alio scilicet quam inferno, se concessurum; si vero ex alto, aut ex sublimioribus locis, se daturum pollicetur

B Vers. 12. « Et dixit Achaz, Non petam, et non tentabo Dominum. » Recusat videlicet ut impius ac Dei præcepto non obsequens, nec volens stupendæ virtutis Dei experimentum capere.

Vers. 13. « Et dixit, Audite ergo, domus David, Numquid parum vobis est molestiam præbere hominibus, cur Domino molestiam præbetis? » Homini stultitiam miseratus propheta, ex propria persona quæ sequuntur pronuntiat. Hæc porro Aquila hoc modo interpretatur: « Audite ergo, domus David, Numquid parum affligere viros, quia affigitis etiam Deum meum? » Theodotio autem, « Audite ergo, domus David, Numquid parum molestiam præbere viris, quia molestiam præbetis etiam Deo meo? » Symmachus vero, « Audite ergo, domus David, Annon sufficit vobis defatigare homines, quia defatigatis etiam Deum meum? » Præsentis porro dicti mens hæc est, Nunquamne cessabit Dei hominibus, videlicet prophetis pro vestra salute laborantibus, defatigationes, labores et molestias præbere? Sed etiamne ipsi Deo meo, quem vos ignoratis et negatis, multorum numinum errori dediti, molestias, defatigationes et labores præbitis, nolentes ejus promissis fidem habere, nec ejus præcepta exsequi?

Vers. 14. « Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel. » Quod est, inquit, signum salutare, quod vobis vel nolentibus præbebit? stupendum quoddam miraculum aliquando in hominibus erit, ac signum nunquam omni sæculo auditum. Virgo uterum gestabit sine ulla cum viro consuetudine, et Deum gignet, humani generis Salvatorem. Hunc ipsum, qui talem ortum ducturus est, Deum, in signum vobis salutare jam exhinc Deus exhibet; quod et in profundum et in altum extendetur; in profundum quidem, per descensum suum usque ad infernum; in altum vero, per suum ad cælos reditum. Tu ergo, domus David, jam in tempore hujus cum inimicis tuis congressus, evoca illum, Emmanuel nuncupans, quod ex significato verbi virtutem declarat: hoc quippe nomen, « nobiscum Deus, » significat. Signo

Itaque fidem habens confide : neque ultra Damasci A
deos invocas, neque eos, qui non sunt, auxiliarios
tibi ascribe; sed Emmanuelem, utpote Deum cum
hominibus aliquando versaturum, invoca, cum per-
fecta fiducia sperans, ac omnibus virtuti fidem ha-
bens.

Sed nos postquam huc devenimus, animadverte-
tere par est, quo pacto prophetia domui David di-
serte præcipiat, ut eum qui ex Virgine nasciturus
est, Emmanuelem nuncupet. Nam tu ipsa, domus
David, quæ jam propheta ades, ejusque sermones
audis, eum qui in vaticinio fertur, vocabis Emma-
nuel; ac si clarius diceret, Eum tibi adiutorem fre-
quentius evoca, plerumque Emmanuelem appellans,
ac ut præsentem tibi Deum vociferans. Licet enim
longissimis abhinc temporibus futurum sit, ut eum B
Virgo in utero gestet et pariat; quando prophetia
complementum adveniet, quando ille totius generis
humani Salvator declarabitur, alio utetur nomine
a salute derivato; sed jam hoc tempore tu, domus
David, quæ sanctorum a Deo pignus accepisti, eum
invoca, Emmanuelem appellans: salutem quippe
tibi credenti et dictis obtemperanti nomen illud
conciliabit. Si enim dictam fuisset, « Et vocabunt
nomen ejus Emmanuel, » visum fuisset in futurum
tempus totam prophetiam remittere; hoc enim pa-
cto dubitandi causa amphibologia in sermone fuis-
set; quandoquidem is qui ex sancta Virgine natus
est Salvator noster, non Emmanuel, sed Jesus vo-
catus est, secundum angeli oraculum Josepho edi-
tum his verbis, « Ne timeas accipere Mariam con-
jugem tuam: quod enim in ea natum est, ex Spi-
ritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis no-
men ejus Jesum: ipse enim salvum faciet populum
suum a peccatis ejus. » Si itaque Jesus, non sa-
tem Emmanuel, nomen accepit Dominus noster et
Salvator ex Virgine natus secundum prophetiam;
quomodo verum fuerit oraculum dicens, « Et voca-
bunt nomen ejus Emmanuel? » Quomobrem non
illo modo dictum est, non enim ab omnibus hoc
nomine appellandus erat; sed accurate propheticus
sermo sic habet, « Et vocabis. » Tu enim ipsa,
domus David, cujus causa hoc vaticinium enuntia-
tur, accepto salutis pignore, quo tempore cum ini-
micis congrederis, ipsum Emmanuelem voca, et
victoriæ de inimicis partæ auctorem ascribe: qui
aliquando quidem ex Virgine nasciturus, sed jam
Deus et nobiscum est, et jam tibi magna ad salutem
tribuit. Divino itaque præcepto fidem habens, fre-
quenter ipsum invoca adiutorem, Emmanuelem ap-
pellans. Quadam enim hujusmodi ceu incantatione
opus est, ut ne dæmonibus auxiliaribus auendas,
sed solum Emmanuelem invocas, ac per ipsum sa-
lutem nanciscaris. Nonnulli vero hæc minime cogi-
tantes, in Evangelio secundum Matthæum, pro illo
« et vocabis, » « et vocabunt, » scripsere: at pro-
phetica lectio non sic habet; sed Hebraica lectio

ἄλλ' ἐνταῦθα γενομένους ἡμᾶς ἐπιστῆσαι προ-
φηταί, ὡς ἀκριβῶς ἡ προφητεία τῷ οἴκῳ Δαυὶδ προ-
τάτται, καλέσαι τὸν ἐκ τῆς Παρθένου γεννηόμενον
Ἐμμανουὴλ. Σὺ γὰρ αὐτὸς, ὁ οἶκος Δαυὶδ, ὁ νῦν τῷ
προφήτῃ συμπάρων, καὶ τοῦτου ἀκροῦμενος τῶν
λόγων τὸν θεοσπικζόμενον καλέσεις Ἐμμανουὴλ· ὡς
εἰ σαφέστερον εἰλεγον, Ἐπικαλοῦ βοθητὸν ἑαυτῷ
συνεχῶς, πολλαίς Ἐμμανουὴλ ὀνομάζων, καὶ ὡς
συνόντα σοι θεόν, τοῦτον ἀνακαλούμενος· εἰ γὰρ καὶ
τὰ μέγιστα μακροῖς ὑστερον χρόνοις ἡ Παρθένος ταῦ-
τον κηῖσει καὶ τέξεται· ὅτε καὶ τὸ ἀποτέλεσμα γε-
νήσεται τῆς προφητείας, ὅτε καὶ Σωτὴρ ἀναφανήσεται
τοῦ παντὸς ἀνθρώπων γένους, τῷ ἐτέρῳ χρήσεται
ὀνόματι τῆς σωτηρίας ἐπιωνύμου· ἀλλ' ἐνταῦθεν ἤδη,
σὺ, ὁ οἶκος Δαυὶδ, ἀγαθὸν σύνθημα παρὰ θεοῦ λαβὼν,
ἀνακαλοῦ, τὸν Ἐμμανουὴλ ὀνομάζων· σωτηρίαν νάρ-
σοι πιστεύουσι καὶ παιδαρχοῦντι τοῖς λεγομένοις ἡ
τοιαύτη προξενήσει κλησίς. Εἰ μὲν οὖν εἰρητο, « Καὶ
καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, » ἔδοξεν ἂν
εἰς μέλλοντα χρόνον τὴν πᾶσαν παραπέμπειν προ-
φητείας· οὕτω γὰρ ἀμφιβολίαν εἶχεν ὁ λόγος· ἐπεὶ
μὴ Ἐμμανουὴλ, ἀλλὰ Ἰησοῦς κέκληται τὸ ὄνομα τοῦ
ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου γεννηθέντος Σωτῆρος ἡμῶν,
κατὰ τὸν τοῦ ἀγγέλου χρηματισμὸν φήσαντα τῷ Ἰω-
σήφ· « Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαρίαν τὴν γυναῖκά
σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἔστιν
ἀγίου. Τέξεται δὲ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ
Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν
ἁμαρτιῶν αὐτοῦ. » Εἰ οὖν Ἰησοῦς, ἀλλ' οὐχὶ Ἐμ-
μανουὴλ τὸ ἐπιωνύμου εἰληφεν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ
Σωτὴρ, ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθεὶς κατὰ τὴν προφη-
τείαν· πῶς ἂν ἐτι ἠλθῆσθε τὸ λόγιον φήσαν, « Καὶ
καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ; » Διότι οὐκ
εἰρηται μὲν οὕτως· οὐ γὰρ ἐμμελλεν ὑπὸ πάντων
τοῦτω καλεῖσθαι τῷ προσρήματι· ἀκριβῶς δὲ ὁ προ-
φητικὸς λόγος, « Καὶ καλέσεις, » περιέχει. Σὺ γὰρ
αὐτὸς, ὁ οἶκος Δαυὶδ, δι' ἐν ταῦτα θεοσπικζεται, σύν-
θημα σωτηρίας λαβὼν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πρὸς
τοὺς πολεμίους συμβολῆς. Ἐμμανουὴλ· κάλει, καὶ
τῆς τῶν πολεμίων ἡττης ἐπιγράφου τοῦτον αἰτιον·
ἐκ Παρθένου μὲν γεννησόμενόν ποτε, ἤδη δὲ θεὸν
ὄντα, καὶ μεθ' ἡμῶν ὄντα, ἐνταῦθεν δὲ ἤδη τὰ με-
γάλα πρὸς σωτηρίαν χαριτούμενόν σοι. Πιστεύων οὖν
τῷ θεῷ προστάγματι, συνεχῶς αὐτὸν ἐπικαλοῦ
βοθητὸν, Ἐμμανουὴλ ὀνομάζων. Τοιαύτης γὰρ τινος
ὡσπερ ἐπιβῆς χρεῖα, πρὸς τὸ μὴ δαίμοσι βοθητοῖς
προσέχειν· μόνον δὲ τὸν Ἐμμανουὴλ ἐπικαλεῖσθαι,
καὶ δι' αὐτοῦ σώζεσθαι. Ταῦτα μὴ νοήσαντές τινες,
ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ, ἀντι τοῦ, « καὶ κα-
λέσεις, » — καὶ καλέσουσι, » πεποιήκασιν· οὐχ οὕτως
ἐχούσης τῆς προφητικῆς λέξεως· ἡ τε γὰρ Ἑβραϊκῆ

³¹ Matth. i, 20, 21.

φωνῆ, ταύτη τε καταλληλως, καὶ ἅπαντες οἱ ἔρμη- A cum hac nostra congruit : et omnes interpretes vo-
πυταί, καλέσεις, ἐκδεδώκασιν.

« Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται, πρὶν ἢ γυνῶνα αὐ-
τὸν, ἢ προελίσθαι πονηρὰ, ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. »
Ei γοῦν θαυμάζεις θεὸν γεννώμενον ἀκούων, κίστευ-
σον, ὅτι καὶ τροφῆ νηπίων χρῆσται. Οὐ γὰρ κατὰ
τὴν φαντασίαν ὀφθῆσεται ἀνθρωπος, (14) οὕτε τῷ
θεῷ ἔσται τὸ γινόμενον· ἀλλ' ἀληθῶς τοιαύτην
ὁμοιωμένην γέννησιν, ὡς κοινωῆσαι νηπίων τροφῆ·
βούτυρον λέγω καὶ μέλιτι ὁμοίως τοῖς λοιποῖς βρέφεισι.
Τούτο μὲν οὖν ἀνθρώπινον· τὸ δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ
παραστατικὸν ἐκεῖνο ἂν εἴη, ὅτι πρὶν ἢ γυνῶνα αὐτὸν,
ἢ προελίσθαι πονηρὰ, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν, καὶ τὰ
ἔξῃς. Σημαίνει δὲ ὁ λόγος, ὅτι καὶ παρ' αὐτὴν τὴν
γέννησιν διακριτικῶς τις ἦν, καὶ ἀγαθῶν ποιητικῶς,
ὁ Ἐμμανουήλ, τὸ κρητικὸν ἐξ ἐκείνου κεκτημένος, B
καὶ ἀποσειόμενος μὲν τὸ κακόν· μόνον δὲ τὸ ἀγαθόν
ἐπιδοχόμενος. Τοιαύτης γὰρ ἔσται, φησὶ, φύσεως
καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς γεννήσεως.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συριεὶ Κύριος
μυῖαις, αἱ κυριαεῦσαι μέρος ποταμοῦ Αἰγύπτου,
καὶ τῆ μελίσση, ἣ ἔστιν ἐν χώρᾳ Ἀσσυρίων. » Ση-
μαίνει διὰ τούτων ὁ λόγος Αἰγυπτίων ἀνδρῶν ἔφοδον,
ὅς φησιν ἤξειν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν χώραν οὐκ ἀνευ
θεοῦ, νεύματι αὐτοῦ τοῦ Κυρίου διεγείροντος, καὶ
ὥσπερ συρίγματι παρορμίωντος αὐτοῦ ἀπὸ τῆς
Αἰγύπτου· καὶ οὐκ ἀπὸ πάσης ταύτης, ἀλλ' ἐκ μέ-
ρους αὐτῆς. Ἡ καὶ διὰ τὸ λύθροις καὶ αἵμασι τοῖς
κατὰ τὴν ἀκάθαρτον εἰδωλολατρείαν χαίρειν τοὺς
Αἰγυπτίους, παραβάλλει μυῖαις αὐτοῦ· τὴν δὲ τῶν
Ἀσσυρίων πολεμικὴν δύναμιν διὰ τὸ πολεμικῶ κέν-
τρον κεχρησθαι, καὶ τῶν λοιπῶν ἔθνῶν τότε κρατεῖν,
μελίσση ἀπαίκασι. Ταῦτα δὲ ἐπληροῦτο κατὰ τοὺς
χρόνους τῆς πρώτης πολιορκίας Ἰερουσαλήμ, καθ'
ὅς Αἰγύπτιοι μὲν οἱ καλούμενοι μυῖαι (15), ὅτι τούτων
βασιλεὺς Φαραὼ ἐπαλθὼν τῇ Ἰουδαίᾳ, τὸν Ἰωσὴφ
τὸν βασιλέα τῆς Ἰερουσαλήμ, τῶν ἐπιφανῶν καὶ
θεοφιλῶν ἀνδρῶν οὐδενὸς δεύτερον, ἀναιρέει. Ἐτε' οὐκ
εἰς μακρὰν ὁ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς Ναβουχοδο-
νόσορ σὺν μεγάλῃ στρατιᾷ δυνάμει ἐπαλθὼν, τὴν
πᾶν πόλιν αὐτὴν ἐκ βάθρων εἴλε, τὸν νεῶν πυρπο-
λόσας· τὸ δὲ πᾶν ἔθνος ἐξανδραποδισάμενος καὶ τὰς
κεκῆρας θρώσας πόλεις, Ἀσσυρίους οἰκήτορας τῆς
C Ἰουδαίας κατέστησε χώρας.

« Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ξυριεὶ Κύριος τῷ ξυρῷ τῷ
μεγάλῳ καὶ μεμεθυσμένῳ, ὃ ἔστι πέραν τοῦ ποτα-
μοῦ τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων. » Οὐ τὴν κεφαλὴν
οὖν μόνην ξυρήσαι, τὴν πάλαι κομῶσαν, ὅτι τῆς
εὐκλειμένης ἐκράτου Ἀσσύριοι, ἀλλὰ καὶ τὰς τρίχας
τῶν ποδῶν, δηλαδὴ τὸ ἀνδρείον σῆμα, καὶ τὸν πύ-
γμα· τουτέστι τὸν κατὰ φύσιν ἀνδράσι πρέποντα
κόσμον. Ξυρὸν δὲ μεμεθυσμένον ὑπὸ τοῦ Κυρίου ὁ
προφητικῶς ἐκάλει λόγος ἑτερόν τι πολεμίων γένος·
δι' οὗ τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, δηλαδὴ τὴν πᾶσαν
ἐπὶ τῶν βασιλείαν τε καὶ δυναστείαν ξυρήσειν ἔφη τὸν
θεὸν, ὡς ταπεινὴν αὐτὴν, καὶ ἀνανδρὸν, καὶ ἀκο-
σμον καὶ ἀσχήμονα δειχθῆναι. Παρ' ἑτέρῳ δὲ, ἀνεὶ
τοῦ μεμεθυσμένου ξυρῷ, μεμισθωμένῳ εὐρηται οὕτως εἰπόντι.

(14) Eadem plane Hieronymus habet ad hunc locum.

(15) Haec item apud Hieronymum.

VERS. 21, 22. « Et erit in die illa, nutriet homo vaccam boum, et duas oves. Et erit a copia lactis qualem facient, ut butyrum et mel comedat omnis, qui derelictus fuerit in terra. » Extremam paupertatem et inopiam his subindicat; imo etiam et raritatem frumenti ad cibum præstandum. Nam quod non boum greges, sed unam tantum vaccam homo possideat, et quod non ovile, sed duas tantum oves alat, extremæ fuerit inopiæ argumentum; quin etiam quod residuus in terra populus butyro tantam et melle alatur, id famem panis declarat. Hic porro erat populus sub Godolia, quem ob frumenti penuriam, exiguo pecorum lacte et butyro in alimentum usurum prænuntiat: universa regione, ob virorum paucitatem in desertum et in spinas conversa.

VERS. 23. « Et erit in die illa, omnis locus ubi fuerint mille vineæ, mille siclorum, in desertum erit et in spinam. » Quod igitur terra inculta et spinis referta sit, frumento carebit; neque homo qui residuus erit, naturæ congruenti cibo, aut vino nutrietur, imo potius lacte, butyro, et melle; hisque non a numeroso boum grege, neque ab ovilibus congregatis, sed ex ovibus quibusdam et animalibus miseria. Nam alius ex una bucula, alius ex duobus ovibus id mutuabitur.

VERS. 25. « Et omnis mons aratus arabitur, et non veniet illuc timor: erit enim a deserto et spinis in pascua ovis. »

CAPUT VIII.

VERS. 1. « Et dixit Dominus ad me, Sume tibi librum novum grandem: et scribe in illo stylo hominis. » Postquam finem narrandi fecit ea quæ in memoratis diebus futura sunt, narrationem de ortu Emmanuelis resumit. Super quo domui David præceptum erat, ut incantationis loco Emmanuelis nomen invocaret; idque cum spe ac fiducia, quod ejus ope ab imminentibus duobus regibus liberanda sit. Quia vero docuit Emmanuelem illum, stupendam et ab humana natura alienam generationem habiturum esse: nam ex incorrupta puella, et virgine nuptiis experte nasciturus erat; admodum necessario Dominus, hic, nor. Achaz, neque domui Judæ, sed ipsi soli prophetæ, mysterium arcani ortus Emmanuelis revelat: quomodo scilicet futurum sit ut virgo in utero concipiat et pariat filium. Ut itaque ea quæ ad Emmanuelem spectabant, non ad omnium aures spargerentur, sed potius in arcana quadam scriptura servarentur, jubet prophetam sibi sumere tomum novum et magnum, sive, « librum, » seu, « membranam, » seu « volumen » secundum reliquos, « stylo hominis, » id est, consueta et nota hominibus scriptura: est quippe alia Dei Scriptura non stylo hominis exarata, sed virtute Dei Verbi, qua dignos in libro vitæ describitur.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ θρέψει ἄνθρωπος δάμαλιν βοῶν καὶ δύο πρόβατα. Καὶ ἔσται ἀπὸ τοῦ πλείστον ποιεῖν γάλα, βούτυρον καὶ μέλι φαγεῖν πᾶς ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τὴν γῆν. » Πτωγείαν τε καὶ πενίαν ὑπερβάλλουσαν ἀντίτεται διὰ τούτων· ἀλλὰ καὶ ἔνδειαν καὶ σπάνιν τῆς ἀπὸ τοῦ σίτου τροφῆς· τὸ γὰρ μὴ βοῶν ἀγέλας, μίαν δὲ ἰόνην δάμαλιν κεκτηῖσθαι ἄνθρωπον, καὶ τὸ μὴ ποιμνιον προβάτων, δύο δὲ πρόβατα μόνον τρέφειν, τῆς ἐσχάτης ἀν γένοιτο ἀπορίας σύμβολον· ἀλλὰ καὶ τὸ βοοτύρω τρέφεσθαι καὶ μέλιτι πάντα τὸν καταλειφθέντα ἐπὶ τῆς γῆς λαόν, λιμὸν ἄρτου παρίσθησιν. Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἐπὶ τοῦ Γοδολίου λαός, ὃν διὰ ἀπορίαν τῆς ἀπὸ σίτου τροφῆς ἐν βραχυτάτῳ θερμμάτῳ γάλακτι καὶ βουτύρῳ τραφήσεσθαι προαγορεύει, τῆς χώρας ἀπάσης εἰς Β χέρσον καὶ ἀκανθαν διὰ ἀνδρῶν ἐρημίαν μεταβληθείσης.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, πᾶς τόπος οὗ ἔδαν ὡς χίλια ἀμπέλοι, χίλιον σίκλων, εἰς χέρσον ἔσονται καὶ εἰς ἀκανθαν. » Οὐκοῦν διὰ τὸ χέρσον εἶναι τὴν γῆν καὶ ἀκανθῶν πλήρη, σίτον οὐχ ἔξει· οὐδὲ τραφήσεται τῇ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος τροφῇ περιλειφθεὶς, ἀλλ' οὐδὲ οἶνον χρήσεται, γάλακτι δὲ καὶ βουτύρῳ, καὶ μέλιτι· καὶ τούτοις, οὐκ ἀπὸ πλήθους ἀγέλης βοῶν, οὐδ' ἀπὸ ποιμνίων προβάτων συναγομένοις, ἀλλ' ἐξ εὐτελῶν καὶ οἰκτρῶν ζώων. Ὁ μὲν γὰρ τις ἀπὸ μιᾶς δαμάλεως, ὁ δὲ ἀπὸ δύο προβάτων ποιήσεται ταῦτα.

« Καὶ πᾶν ὄρος ἠροτριωμένον ἀροτριωθήσεται, καὶ οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐκεῖ φόβος· ἔσται γὰρ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀκάνθης εἰς βόσκημα προβάτου. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

« Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με, Λάβε σεαυτῷ τόμον καινὸν μέγαν, καὶ γράψον εἰς αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου. » Συντελέσας ὁ λόγος τὰ γενησόμενα ἐν ταῖς καταλειφθείσαις ἡμέραις, ἐπαναλαμβάνει τὴν διήγησιν τὴν περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἐμμανουὴλ· περὶ οὗ τῷ οἶκῳ Δαυὶδ παρακαλεῖτο ἀντὶ ἐπιπύδης τὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐπικαλεῖσθαι ὄνομα, θαρσύνοντας καὶ πιστεύοντας δι' αὐτοῦ σωθῆσθαι ἀπὸ τῶν ἐπικαιμένων αὐτοῖς δύο βασιλέων. Ἐπειδὴ δὲ ἐδίδαξε τὸν Ἐμμανουὴλ ξένην τινα καὶ ἀλλοτριαν τῆς θνητῆς φύσεως ἔξειν γέννησιν· ἐξ ἀδιαφθόρου γὰρ νεάνιδος καὶ ἐξ ἀπειρογάμου παρθένου τεχθήσεσθαι, σφόδρα ἀναγκαίως ἐν τούτοις αὐτοῖς ὁ Κύριος, οὐκ ἔτι τῷ Ἀχάζ, οὐδὲ τῷ οἴκῳ Ἰούδα, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ τῷ προφήτῃ τὸ μυστήριον ἀποκαλύπτει τῆς ἀπορρήτου γεννήσεως τοῦ Ἐμμανουὴλ ὅπως ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήφεται, καὶ τέξεται υἱόν. Ἰν' οὖν τὰ περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ μὴ εἰς τὰς πάντων ἀκοὰς τῶν ποτε χωρήσῃ, φυλαχθεῖν δὲ μᾶλλον ἐν ἀπορρήτῳ γραφῇ· παρακαλεῖται τῷ προφήτῃ λαβεῖν ἑαυτῷ τόμον καινὸν, μέγαν, ἢ τεύχος, ἢ ἐπιφθέρωμα, ἢ κεφαλίδα, κατὰ τοὺς λοιπούς· « γραφίδι ἀνθρώπου, » ταυτέστι, τῇ συνήθει καὶ γνωρίζομένῃ ἀνθρώποις γραφῇ· εἶναι γὰρ ἄλλην Θεοῦ Γραφὴν, οὐ γραφίδι ἀνθρώπου γραφομένην, ἀλλὰ δυνάμει Θεοῦ Λόγου, τοὺς ἀξίους ἀπογραφομένην ἐν βίβλῳ ζώντων.

« Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν, καὶ ἔτεκεν υἱόν. Καὶ εἶπε μοι Κύριος· Κάλῃσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ταχέως σκύλευσον, ὀξέως προνόμεισον. » Ἐπαί-
 παρ εἴρηται ἀνωτέρω, « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ
 λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, » ἀναγκαίως ἐπὶ τοῦ παρ-
 ὄντος, πῶς ἂν γένοιτο τοῦτο διασαφεί αὐτὸς ὁ Κύ-
 ριος λέγων· « Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν· »
 ἐντὶ τοῦ, « Ἐγὼ αὐτὸς προσελεύσομαι τῇ προφήτιδι.
 Προφήτιν γὰρ ὀνομάζει τὴν τὸν Ἐμμανουὴλ τεθο-
 μένην, διὰ τὸ Πνεύματος ἁγίου μετασχεῖν κατὰ τὸν
 φῶσεντα πρὸς αὐτήν· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπαλεύσεται
 ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Αὐτῇ
 τοίνυν ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου, ἡ διὰ τῆς προφη-
 τείας λέγουσα, « καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν, »
 τὰ μέλλοντα ὡς ἤδη γεγονότα διεξέρχεται κατὰ τὴν
 προφητικὴν συνήθειαν. « Ταχέως σκύλευσον. » Αὐτὸς
 ἔρα ἦν, ὁ καὶ τὸν πάλα ἰσχυρὸν τὸν διάβολον κα-
 ταδῆσας, καὶ τὰ σκύλα αὐτοῦ διαρπάσας.

« Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσαι μοι ἐπὶ λέγων,
 διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σι-
 λοάμ, τὸ πορευόμενον ἰσχυρῆ· ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν
 τὸν Ῥασσιν, καὶ τὸν υἱὸν Ῥωμαιοῦ βασιλέα ἐφ' ὁ-
 μῶν. » Τί δὲ τοῦτο ἦν τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ; Ὁ ἐπιγ-
 γαλμένος αὐτοῖς Ἐμμανουὴλ, « Πηγὴ τυγχάνων ὕδα-
 τος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον, » καὶ πηγὴ ὕδατος
 πορευομένου εἰς ζωὴν ἡσυχῆ. Ἐτεῖ γὰρ τότε λανθάν-
 οντας καὶ ἡσύχως συνεπορεύετο τῷ λαῷ, ἀρδαίνειν
 αὐτὸν καὶ ἐπισκοπεῖν βουλόμενος τὰς ψυχὰς, καὶ μη-
 ἔτιω κηρυττόμενος εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Διὸ κέλῃται
 προσφῶς τὸ ὕδωρ, πορευόμενον ἡσυχῆ, καὶ πηγῆ
 τοῦ Σιλωάμ, ὃ ἔστιν « ἀπασταλμένος. » Ὁ δὲ ἐνταῦ-
 θα κατηγορούμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου λαός, οὐ βουλη-
 θεὶς πιστεύσαι τῷ προστάγματι, καὶ τὸν Ἐμμανουὴλ
 καλεῖν, ὃς ἦν ὕδωρ τὸ πορευόμενον ἡσυχῆ, ἔρημος αὐ-
 τοῦ γίνεται. Ἐπαὶ τοίνυν ἀπιστοὶ ὄντες, ἠγάπων μάλ-
 λον ὑπετάττειν ἑαυτοὺς τῷ βασιλεὶ Δαμασκοῦ, ἢ βα-
 σιλεὶ τῆς Σαμαρείας, πολεμοῖς οὖσιν, ἢ πράττειν τὰ
 κελευσμένα· τούτου χάριν ἀπειλεῖ ὁ λόγος μὴ ἐκείνους
 αὐτοὺς ὑποχειροῦς εἶσεσθαι, ἀλλὰ τῷ τῶν Ἀσσυ-
 ρίων βασιλεὶ.

« Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἀνάγει Κύριος ἐφ' ὁμᾶς τὸ ὕδωρ
 τοῦ ποταμοῦ, τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ πάλυ, τὸν βασιλέα
 τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ ἀναθήσει-
 ται ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ὁμῶν, καὶ περιπατήσῃ ἐπὶ
 πᾶν τεῖχος ὁμῶν, καὶ ἀφαιεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἀν-
 θρωπον. » Πρὸς ἀντιδιαστολήν γὰρ τοῦ ὕδατος τοῦ Σι-
 λοάμ τοῦ πορευομένου ἡσυχῆ, τὸ ὕδωρ ἀνέθηκε τοῦ
 ποταμοῦ, τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ πάλυ· ἦν δὲ οὗτος ὁ βασι-
 λεὺς τῶν Ἀσσυρίων. Τοσοῦτον γὰρ πλῆθος ἤξειν τῶν
 πολεμίων θεοπέλει, ὡς πᾶν τὸ πλάτος τῆς Ἰουδαϊκῆς
 χώρας πληρώσειν, ἀφαιρεθῆναι δὲ ἀπ' αὐτῆς ἀνθρω-
 πον, ὃς ἐνθήσεται κεφαλὴν ἄραι, ἢ δυνατὸν συντελέ-
 σθαι τί· ὡς μηκέτι κεφαλὴν αὐτοὺς ἔχειν τοῦ λοι-
 πῶ, τοῦτέστιν, ἀρχοντας καὶ βασιλέας. Ἄπαρ δι' ἔρ-
 γον ἐχώρει ἐπὶ τῶν Ἰερειμίου τοῦ προφήτου χρόνων,
 καὶ ὡς ἐπιστὰς Ναβουχοδονόσορ ὁ τῶν Ἀσσυρίων
 βασιλεὺς, τέλος ἐπέγγε τοῖς προειρημημένοις.

« Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι

Vers. 3. « Et accessi ad prophetissam, et pepe-
 rit filium. Et dixit mihi Dominus, Voca nomen ejus,
 cito spolia detrahe, prædare, velociter prædare. »
 Quia dictum est superius, « Ecce virgo in utero
 concipiet et pariet filium, » necessario in præsentī,
 quomodo id factum sit declarat ipse Dominus his
 verbis, « Et accessi ad prophetissam; » ac si dice-
 ret, ego ipse in prophetissam superveniam. Prophe-
 tissam quippe vocat eam, quæ Emmanuelem pari-
 tura est, quia Spiritus sancti participans erit, secun-
 dum dictum illud, « Spiritus sanctus superveniet
 in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Hæc
 igitur virtus Altissimi, quæ per prophetiam ait, « Et
 accessi ad prophetissam, » futura quasi jam præterita
 recenset secundum quamdam prophetiam consu-
 tudinem. « Cito spolia detrahe. » Ipse igitur erat,
 qui illum olim potentem diabolum alligavit, ac spo-
 lia ejus diripuit.

Vers. 5, 6. « Et adjecit Dominus loqui ad me
 adhuc, dicens: « Quia non vult populus hic aquam
 Siloam, quæ quiete fluit; sed vult habere Raasin
 et filium Romelæ in regem super vos. » Quænam
 illa erat aqua Siloam? Emmanuel ille promissus
 ipsis, qui est « fons aquæ salientis in vitam æter-
 nam, » et fons aquæ fluentis ad vitam quiete. Tunc
 enim etiam latenter et quiete incedebat cum populo,
 ut illum irrigaret, et animabus eorum prospiceret,
 cum nondum prædicatus fuisset in omnes gentes.
 Quamobrem apposite vocatur aqua quiete manans,
 et fons Siloam, quod significat, « missus. » Populus
 autem hic a Domino accusatus, cum jussu parere
 et Emmanuelem vocare nollet, qui erat aqua illa
 quiete manans, ab eo desertus est. Quia igitur, in-
 fideles cum essent, regi Damasci et regi Samariæ
 inimicis suis sese subdicere volebant, quam jussa
 exsequi; ideo comminatur Scriptura, ipsos non iis
 subditos fore, sed regi Assyriorum.

Vers. 7, 8. Ideo ecce reducet Dominus super vos
 aquam fluminis, fortem et multam, regem Assy-
 riorum et gloriam ejus: et ascendet super omnem
 vallem vestram, et ambulabit super omnem murum
 vestrum, et auferet a Judæa hominem. » Ad disci-
 men aquæ Siloam, quiete manantis, aquam flumi-
 nis fortem et multam opposuit: quæ erat rex As-
 syriorum. Tantam enim hostium multitudinem ven-
 turam vaticinatur, ut omnem Judaicæ regionis la-
 titudinem impleat, et ab ea auferatur homo, qui
 possit caput extollere, aut quidpiam perficere: ita
 ut deinceps illi caput non habeant, id est principes
 et reges. Quæ reipsa evenerunt Jeremiæ prophetæ
 tempore, quo irrumpens Nebuchodonosor rex As-
 syriorum, prænuntialis finem imposuit.

« Et erit exercitus ejus, ut impleat latitudinem

regionis tuæ, Nobiscum Deus. » Hæc quoque in eodem Emmanuelis argumento insistant : incipiunt enim ab Emmanuele, quod significat, nobiscum Deus, cognoscite gentes; ac rursum in fine sententiæ : « Et sermo quem loqueimini non maneat in vobis, quia nobiscum Deus : » iterum Emmanuel dicitur est. Postquam ergo propheta memorat homines coarguerat, quod nolissent, invocato Emmanuele, inimicis superiores evadere, ipse ex sua et sui similitum persona Emmanuelem invocat dicens :

VERS. 9, 10. « Nobiscum Deus. Cognoscite gentes et vincimini, et audite usque ad extremum terræ : qui fortes fuistis, vincimini : nam si iterum fortes sitis, iterum vincimini : et si consilium ineatis, id dissipabit Dominus : et verbum quod loqueimini non manebit in vobis, quia nobiscum Deus. » Quem vero cognoscetis? Ipsum Emmanuelem : nam populus ex circumcissione neque cognovit ipsum, neque intellexit, neque prophetiæ credere voluit : sed nec victus est, nec præcepto se subdidit. Vos autem gentes, notitiam ejus, qui in prophetia fertur, accipite, atque hæc intelligentes, nolite reluctantari; sed vincimini superati. Audite præceptum vos omnes, qui usque ad extremum terræ habitatis : ac si qui in vobis fortes ac potentés, verbo ceditis victi et superati; idque alacriter agite, gnari etsi nolueritis, vel invitos superandos esse. Quod si Dei consilio repugnantes, machinas quasdam et insidias struxeritis contra verbum a quo vocamini; ut inania aggressi arguemini. Hæc porro dicimus, quia nobiscum Emmanuel.

VERS. 11. « Sic dicit Dominus manui forti : Non obsequantur incessui in via populi hujus. » Transit ergo ad Judaicum populum, ipsumque ut forti manui immorigerum coarguit. Nam ab illa vocati, cum obsequi oportuisset, illi contra non obtemperabant ac contradicebant. Ne dicatis, inquit, durum esse sermonem, quod oporteat abscedere a via populi hujus : nam hic quidem populus durum illum æstimat; vos vero qui abscessistis a via populi hujus, ne dicatis hunc esse durum : quod si ii ex isto populo qui increduli sunt, insidias vobis struxerint, utpote qui defeceritis, at vos timorem eorum ne timeatis, nec ab illis pulsati conturbemini : solumque Dominum virtutum sancte colentes, eum timendum vobis ascribite : nam « initium sapientiæ timor Domini »²³, per quem hominum metus omnis eliminatur.

VERS. 12. « Dominum ipsum sanctificate, et ipse erit timor tuus : et si in ipso confidas, erit tibi sanctificatio. » Si ergo, ait, in ipso confidas, erit tibi in sanctificationem, ita ut corporeo sanctificio non ultra egeas. Sanctificium autem apud Hebræos vocabatur templum olim apud illos consistens, ejusque interiora. Tibi itaque ab illis pulso, sed in Domino confidenti, sanctificium erit, non corporeum

A τὸ πλάτος τῆς χώρας σου, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Καὶ ταῦτα τῆς περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἔχεται ὑποθέσεως· ἀρχεται γοῦν ἀπὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ, ὅπερ ἐστὶ, « μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· γινώτε ἔθνη· » καὶ αὐθις πρὸς τῶν τέλει τῶν λέγεσθαι· « Καὶ λόγον ὃν ἂν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμεῖν ἐν ὑμῖν, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· » Ἐμμανουὴλ πάλιν εἴρηται. Διελέξας τοίνυν ὁ προφήτης τοὺς δηλωθέντας, ὅτι μὴ ἐβουλήθησαν, ἐπικαλεσάμενοι τὸν Ἐμμανουὴλ, κρείττους γενέσθαι τῶν πολεμίων, ἀπὸς ἐπικαλεῖται τὸν Ἐμμανουὴλ ἐξ Ἰθίου προσώπου καὶ τῶν αὐτῶ παραπλησιῶν, λέγων·

« Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γινώτε ἔθνη καὶ ἠττάσθε, καὶ ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, ἰσχυρότεροι ἠττάσθε, ἂν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἠττηθήσεσθε· καὶ ἢν ἂν βουλευήσητε βουλήν, διασκεδάσει Κύριος· καὶ λόγον ὃν ἂν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμεῖν ἐν ὑμῖν, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Τίνα δὲ γινώτε; Αὐτὸν τὸν Ἐμμανουὴλ· ὁ γὰρ ἐκ περιτομῆς λαὸς οὕτε ἔγνω αὐτὸν, οὔτε συνῆκεν, οὔτε πιστεύσαι ἠβουλήθη τῇ προφητείᾳ· ἀλλ' οὐδὲ ἠττήθη οὐδὲ ὑπετάγη τῷ προστάγματι. Ὑμεῖς δὲ τὰ ἔθνη, γινώσιν ἀναλάβετε τοῦ προφητευομένου, καὶ συνέντες αὐτὰ, μὴ τολμάτε ἀνθίστασθαι· κινάσθε δὲ ἠττώμενοι. Ἐπακούσατε δὲ καὶ τοῦ προστάγματος ὑμεῖς πάντες οἱ μέχρις ἐσχάτου τῆς γῆς οἰκοῦντες· οἱ τε ἐν ὑμῖν ἰσχυροὶ καὶ δυνατοὶ, παραχωρεῖτε τῷ λόγῳ, νικώμενοι καὶ ἠττώμενοι, καὶ τοῦτο πράξετε προθύμως, εἰδότες, ὅτι, κἂν μὴ θέλητε, ἀκοντες ἠττηθήσεσθε. Εἰ δὲ ἀνθιστάμενοι τῇ τοῦ Θεοῦ βουλήσει, μηχανὰς τινὰς, καὶ ἐπιβουλὰς τυρεύετε κατὰ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς λόγου, ματαιοπονοῦντες ἐλεγχθήσεσθε. Ταῦτα δὲ φαμεν, ἐπεὶ μεθ' ἡμῶν ἐστὶν ὁ Ἐμμανουὴλ

« Οὕτω λέγει Κύριος τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ, ἀπειθοῦσι τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου. » Μεταβαίνει οὖν ἐπὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν, ἐλέγχων αὐτὸν ὡς ἀπειθοῦντα τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ· καλούμενοι γὰρ ὑπ' αὐτῆς, δέον ὑπακοῦειν, οἱ δὲ ἠπειθῶν καὶ ἀντέλεγον. Μὴ εἴπητε, φησὶ, σκληρὸν εἶναι τὸν λόγον, τὸν περὶ τοῦ ἀποστῆναι δεῖν τῆς πορείας τοῦ λαοῦ τούτου· ὁ γὰρ λαὸς οὗτος σκληρὸν αὐτὸν νομίζει· ὑμεῖς δὲ, οἱ ἀποστάντες τῆς πορείας τοῦ λαοῦ τούτου, μὴ λέγητε τῶτον εἶναι σκληρὸν· εἰ δὲ ἐπιβουλεύοιεν ὑμῖν ὡς ἀποστᾶσιν, οἱ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπιστοὶ, ἀλλ' ὑμεῖς τὸν φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταράσσεσθε ὑπ' αὐτῶν ἐλαυνόμενοι, μόνον δὲ τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων ἀγιάζοντες ἐπιγράφεσθε ἑαυτοῖς φόβον· « ἀρχὴ » γὰρ « σοφίας φόβος Κυρίου· » καὶ διὰ τούτου πᾶς ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἀπελαύνεται φόβος.

« Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος· καὶ ἂν ἐπ' αὐτῶν πεποιθὼς ἦς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα. » Ἐὰν οὖν ἐπ' αὐτῶν, φησὶ, πεποιθὼς ἦς, αὐτὸς ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα ὡς μηκέτι δεῖσθαι τοῦ σωματικοῦ ἀγιάσματος. Ἀγίασμα δὲ ἐκλείπει παρ' Ἑβραίοις ὁ πάλαι συνεστὼς παρ' αὐτοῖς νεῶς, καὶ τούτου τὰ ἐνδοτάτω. Ἔσται σοι τοίνυν τῶ ἐλαυνόμενῳ ὑπ' ἐκείνων, πεποιθῶτι δὲ ἐπὶ Κύριον, ἀγίασμα,

²³ Psal. cx, 10.

ἀγὼ σωματικῶς νεῶς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἀγιάζων α, ἐν πεποιθῶς ἦς ἐπ' αὐτόν. Διὸ μηδὲν φοβούμενος τὸν νεὸν τοῦτον, ἀναγώρει αὐτοῦ· πίστευε δὲ καὶ ἕρπει τῷ σὺ φόβῳ· ἔξεις γὰρ αὐτὸν ἁγίασμα. « Καὶ ἀγὼ ὡς λίθου προσκόμματα συναντήσεσθε αὐτῷ, οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματος. » Ὁρᾷς ὅπως αὐτὸν τὸν Κύριον λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν σκανδάλου ὀνομάζει; καὶ τοιοῦτον μὲν ἔσεσθαι αὐτὸν φησι τοῖς καθημένοις ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ τοῖς δυσὶν οἰκοῖς Ἰσραὴλ· τοῖς δὲ εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν ἁγίασμα ἔσεσθαι διδάσκει. Πῶς οὖν ἐγένετο λίθος προσκόμματος καὶ πέτρα σκανδάλου τοῖς εἰρημένοις Ἐμμανουήλ; διὰ τῆς ἐκ Παρθένου κηρύσεως. Ὅθεν καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ταῦτα διδάσκων λέγει, « Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἑλλήσι δὲ μαρὰ. » Οἱ τοίνυν ἀπειθοῦντες τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ Κυρίου ἔσχον αὐτὸν λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν πώσεως, μὴ θντα τῇ φύσει τοιοῦτον· τοῖς γὰρ πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν ἁγίασμα τυγχάνει. Τίνες δέ; Οἱ οἶκα, εἶπεν, Ἰακώβ, καὶ οὐχὶ ὁ οἶκος. Αὐο γὰρ ἦσαν οἶκα Ἰσραὴλ, εἰς μὲν ὁ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀρχόντων, ἔπερος δὲ ὁ τῶν ἀρχομένων. Τούτοις δὲ τοῖς δυσὶν οἴκοις, θηλασθὴ ἀθρόως τῷ ἔλῳ ἔθνει ἀρχουσί τε καὶ ἀρχημένοις, τὸν Κύριον εἰς παγίδα καὶ εἰς σκάνδαλον ἔθεθα φησιν.

« Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν. » Οἱ γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον παραδεξάμενοι, καὶ ζῆν διδιδασκόμενοι κατὰ τὴν καινὴν Διαθήκην, ἕσπερ σφραγίδα ἐπιθέντες τῷ νόμῳ, ἀποτιθέμενοι αὐτῷ, ὅτε οὐκέτι θντα χρήσιμον διὰ τὴν τοῦ κρείττουτος κερδέσειν· οἱ αὐτοί, δηλονότι οἱ τὸ Εὐαγγέλιον παραδεξάμενοι, τὴν διὰ Χριστοῦ περιμένοντες χάριν, ἐπῶσι·

« Μετῷ Κυρίῳ τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πεποιθῶς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ. »

« Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. » Τὰ μὲν οὖν Ἰουδαϊκὰ παιδία σωματικὰ ἐξ ἀνδρός καὶ γυναικός· τὰ δὲ αὐτὰ τοῦ ταῦτα χρηματίζοντος Κυρίου· οὐκ ἐξ αἵματος οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, τοῦ Πατρὸς τοιαῦτα αὐτῷ δεδορημένου τέκνα· μηκέτι τῷ διὰ Μωυσέως προσέχοντα νόμῳ, ἀλλ' εἰδὸτα περιμένειν τὸν Κύριον καὶ εἰς αὐτὸν πεποιθέμενοι. « Καὶ ἔσται εἰς σημεῖα καὶ τέρατα πολλὰ ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὃς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. » Ἡ καὶ ἄλλως, Οὐ μόνον τὰ παιδία ταῦτα, φησὶ, ἐκ Θεοῦ μοι παραδόξως δέδοται, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πλεῖστα σημεῖα καὶ τέρατα γενήσονται ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ κατὰ τοὺς προφητευσόμενους χρόνους.

« Καὶ ἐὰν εἰπωσιν πρὸς ὑμᾶς, Φωνήσατε τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, καὶ τοὺς ἐγγαστριμύθους οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσι, οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητήσουσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νεκρούς· νόμον γὰρ εἰς βοήθειαν ἔδωκεν, ἵνα εἰπωσιν, Οὐχ ὡς ῥῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. » Προεπιπὼν οὖν ὁ λόγος τὰ περὶ τῶν παιδίων τοῦ Χριστοῦ,

¹¹ 1 Cor. i, 93. ¹² Joan. i, 13.

A templum; verum ipse Dominus, qui te sanctum efficit, si tamen illi confidas. Ideo hoc templum nihil pertimescens, abscede ab illo : crede, et in timore tuo confide : ipsum quippe in sanctificium habebis. « Neque ad eum quasi ad petram scandali accedelis, neque quasi ad petram ruinæ. » Viden', quomodo ipsum Dominum lapidem scandali et petram scandali nuncupet? Atqui illum talem futurum prænantiat iis, qui in Jerusalem, et in duabus Israelis domibus considunt; at contra in se credentibus sanctificium fore docet. Quomodo igitur Emmanuel ille memoratis hominibus factus est lapis scandali et petra scandali? per Virginis partum. Quare divinus Apostolus hæc docens aiebat, « Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitia ¹¹. » Qui ergo forti manui Domini immorigeri fuerunt, illum in lapidem scandali et petram ruinæ habuerunt, cum natura talis minime esset : nam in se credentibus sanctificium est. Quinam vero illi? Domus, inquit, illæ Jacob, non domus illa. Duæ quippe domus Israelis erant; alia principum, subditorum alia. Duabus porro hisce domibus, id est, universæ simul genti, tam principibus, quam subditis, Dominum in laqueum et in scandalum fore significat.

VERS. 16. « Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ne discant. » Nam qui Evangelium susceperunt, et qui secundum Novum Testamentum vivere didicerunt, quasi sigillum impouentes legi, ipsam deponunt, quia ob meliorem invecam, non amplius utilis est : iidem ipsi, videlicet ii, qui Evangelium susceperunt, gratiam per Christum ferendam exspectantes dicent :

VERS. 17. « Expectabo Dominum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confidam in eo. »

VERS. 18. « Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Deus. » Judaici quidem pueri corporei sunt, ex viro et muliere; pueri vero Domini qui hæc oracula fundit, « non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt ¹² : » Patre ipsi tales dante filios, qui non ultra Moysis legi attendant, sed sciant expectare Dominum et in ipso confidere. « Et erunt in signa et prodigia multa in domo Israel a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion. » Sive alio modo, non hi tantum pueri a Deo mihi mirabiliter dati sunt; sed etiam alia plurima signa et prodigia fient in domo Israel quo tempore in prophetia enuntiat

VERS. 19, 20. « Et cum dixerint ad vos : Vocate eos, qui ex terra vociferantur, et engastrimythos qui ex ventre loquantur : non populus ad Deum suum exquirent de vivis a mortuis : legem quippe in auxilium dedit, ut dicant, Non sicut hoc verbum, de quo non licet dona dare. » Postquam igitur de pueris Christi locutus fuerat, nempe de

apostolis et discipulis ejus, necnon de signis et prodigiis, quæ per eos edita sunt, queis gentium vocatio facta est; hæc consequenter docet populum novum et recentem ex gentibus a Christo constitutum, quem ita fere alloquitur: Hæc audite, discipuli mei, qui a gentium multiplici superstitione translati estis. Si qui ex illis qui vobis olim noti et familiares erant, sive patres, sive cognati, vos ad pristinum repetendum errorum invitent, ut ab illis adhibitas divinationes, oracula ac similia in admiratione habeatis, ne eorum consilio obtemperetis: ne miremini dæmonas ex ventre hominum loquentes, quos vocant Pythonas, neque eos qui ex præstigiis quibusdam de terra ascendere putantur; sed solum Dominum vestrum colite. Nam si gentes singulæ, etsi errore ductæ, suo tamen Deo adhærent, quid aliud illis agendum, qui veram notitiam acceperunt, quam ut Deum suum quærant, neque a mortuis, vita penitus orbis, curiosius inquirant, et sciocentur de rebus ad vivos spectantibus? Dei itaque verbum et legem evangelicam datam vobis in auxilium nacti, ex ipsa discite quæcunque vultis, et hanc sectemini: quia fieri nequit, ut ille donis a vero dimoveatur.

τυ στοιχεῖτε, ἵνα μὴ οἶόν τι ἐστιν αὐτὸν δώροις ἐκστῆναι τοῦ ἀληθοῦς.

Vers. 21. « Et veniet super vos dira fames: et erit ut esuriatis, dolebitis, et maledicetis principi et patriis legibus: et respicient in cælum supra. » Cum ergo quis divinæ legis transgressor ac deserator effectus erit, in offendiculum deductus ab illis qui oracula et dæmoniacas divinationes prætendunt, hanc famem rationabilium ciborum occupabit, necnon excessus mentis et iracundia: atque in blasphemias cogitationes incidet, maledicens illi olim regi suo, quem deum suum vocabat. « Et non perplexus erit qui in angustia est usque ad tempus. »

CAPUT IX.

Vers. 1. « Hoc primum bibe: cito fac, regio Zabulon et terra Nephtholim, et cæteri qui maritima et trans Jordanem, Galilæa gentium. » Vult enim ut ii, qui magna salutis Dei adventus luce dignati sunt, fructum rationabilis potus operibus reddant. Primo itaque Galilæis bonum nuntium declarat. Par quippe erat regionem illam non silentio præterire, in qua Emmanuel in suo ad homines adventu moras facturum erat. Regio autem erat Galilæa, imo etiam trans Jordanem erat hæc Galilæa, in qua frequentius versatus Christus est: quare salutarem potum et lucem ejus incolis primo annuntiat. Hujus porro vivifici potus imaginem sensibiliter exhibuit Servator, quando, nuptiis in Cana Galilææ celebratis, primum miraculum edidit, aquæ scilicet in vinum mutationem.

Vers. 2. « Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantes in regione et umbra mortis, lux splendet super vos. » Et alii quidem in tenebris agebant, qui antequam

λέγω δὴ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν αὐτοῦ, περὶ τῶν σημείων καὶ τῶν τεράτων τῶν ἐπιτελεσθέντων δι' αὐτῶν· δι' ὧν καὶ ἡ κλήσις γεγένηται τῶν ἐθνῶν, ἀκολουθῶν τὸν νόον καὶ καινὸν λαόν, τὸν ἐξ ἐθνῶν διὰ Χριστοῦ συστάνα διδάσκει τὰ προκαίμενα, ὡς πρὸς αὐτοὺς λέγων· Ἀκούσατε ταῦτα, οἱ ἐμοὶ διδάκται, οἱ τῆς τῶν ἐθνῶν πολυθεοῦ πλάνης μεταθέμενοι· ἐλτινες τῶν πάλαι γνωρίμων ὑμῖν καὶ συνήθων, ἢ πατέρων, ἢ συγγενῶν, παρακαλοῦν ὑμᾶς ἐπανίνα ἐπὶ τῆν προτέραν πλάνην, θαυμάζειν τε τὰς ἀπὸ δαιμόνων παρ' αὐτοῦς ἐπιτελουμένας μαντείας καὶ χρησμούς, καὶ τὰ τοιαῦτα· μὴ πεῖθεσθε τῇ τούτων συμβουλίῃ· μὴ θαυμάζετε δαίμονας ἀπὸ κοιλίας ἀνθρώπων φωνοῦντας, τοὺς ὀνομαζομένους Πύθωνας, μηδὲ τοὺς ἀπὸ γῆς κατὰ τινὰς γοητικὰς τέχνας ἀνίνα νομιζομένους· τὸν δὲ αὐτῶν Κύριον μόνον περιέπετε. Εἰ γὰρ ἕκαστον ἔθνος, καίτοι πεπλανημένως, ὅμως ὁ οὖν τοῦ ἰσίου Θεοῦ περιέχεται· τοὺς τὴν ἀπλανῆ γνώσιν εὐλαβήσας, τί χρὴ πράττειν, ἢ τὸν ἑαυτῶν θεὸν ἐπιζητεῖν, καὶ μὴ τοὺς νεκροὺς πολυπραγμανεῖν, μηδὲ ἐρωτῆν περὶ πραγμάτων ζώντων, τοὺς πάσης ζωῆς ἐστερημένους; Ἐχοντας οὖν τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ νόμον τὸν εὐαγγελικόν, εἰς βοήθειαν ὑμῖν δεδομένον, ἐξ αὐτοῦ μανθάνετε περὶ ὧν ἂν ἐθέλοιτε, καὶ τού-

« Καὶ ἤξει ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμός· καὶ ἔσται ὡς ἂν πεινάσητε, λυπηθήσεσθε καὶ, κακῶς ἐρεῖτε τὸν ἄρχοντα, καὶ τὰ πάτρια· καὶ ἀναδύσονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω. » Ὅταν οὖν παραβάτης γένοιτο τις τοῦ θείου νόμου, καὶ ἀποστάτης αὐτοῦ, σκανδαλισθεὶς ὑπὸ τῶν τοῦς χρησμούς καὶ τὰς μαντείας τὰς δαιμονικὰς προϊσομένων, λιμός τροφῶν λογικῶν τούτου διαδέχεται, καὶ ἔκστασις, καὶ παροξυσμός· καὶ εἰς βλασφημίας ἐμπεσεται λογισμοῦς, καταρώμενος τὸν πάλαι βασιλέα αὐτοῦ, ὃν καὶ θεὸν ἑαυτοῦ ὠνόμαζε. « Καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται ὃ ἐν στενοχωρίᾳ ὦν ἕως καιροῦ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

« Τοῦτο πρῶτον πίε· ταχὺ ποιεῖ, χώρα Ζαβουλὸν, ἢ γῆ Νεφθαλεμ, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. » Βούλεται γὰρ δι' ἔργων τὸν καρπὸν τοῦ λογικοῦ πόματος ἀποδίδου τοὺς καταξωθέντας τοῦ μεγάλου φωτὸς τῆς σωτηρίου θεοφανείας. Πρῶτον οὖν τοῖς ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας εὐαγγελίζεται. « Ἐδει γὰρ μηδὲ τὴν χώραν ἀποσωπῆσαι, καθ' ἣν τὰς διατριβὰς ποιῆσαι ἡμελλεν ἀνθρώποις ἐπιφανεῖς ὁ Ἐμμανουήλ. Ἡ δὲ χώρα ἦν Γαλιλαία· ἀλλὰ καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου τυγχάνει ἢ Γαλιλαία αὕτη, ἐν ἣ τὰς πλείστας ἐποίησατο διατριβὰς ὁ Χριστός· διὸ ποτὸν σωτήριον, καὶ φῶς μέγα τοῖς ἐν αὐτῇ εὐαγγελίζεται πρώτοις. Τοῦ δὲ ζωοποιοῦ τούτου ποσοῦ εἰκόνα παρῆγεν ὁ Σωτὴρ αἰσθητῶς, ὀπηνίκα γάμου συντελουμένου ἐν Κανά τῆς Γαλιλαίας, πρῶτον παρὰδοξον εἰργάσατο, τὴν τοῦ ὕδατος εἰς οἶνον μεταβολήν.

« Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα· οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρα καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς. » Καὶ ἄλλως δὲ ἐν σκότει ἐτύγχανον οἱ πρὸ τῆς ἐπιλήμψεως τοῦ Χριστοῦ ἐν ἀγνωσίᾳ ἄνθρωποι τοῦ

φωτός τοῦ ἀληθινοῦ· ἐν σκιᾷ δὲ θανάτου ἦσαν οἱ τὰ πρὸς θάνατον ἀμαρτάνοντες, κατὰ τὸ, «Ψυχὴ ἡ ἀμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθάνειται.» Ἄλλ' ἕως μὲν ἐν τῷ παρόντι βίην τυγχάνει ἐπὶ πρὸς θάνατον ἀμαρτάνων, οὐκ οὕτως πάντη καταπίπτει ὑπὸ τοῦ θανάτου, ὡς μὴ δύνασθαι μεταβαλὼν σωθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ ἀπῆλκεται αὐτοῦ παντελῶς, διὸ λέγεται εἶναι ἐν σκιᾷ θανάτου. Πλὴν ἐπιλάμψας τοῖσι πρώτοις, τὴν χάριν τοῦ μεγάλου φωτός ἐδωρήσατο ὁ διὰ τῶν προκειμένων θεοσιζόμενος. Ἐν ταύτῃ τε τῇ χύρῃ πρώτῃ κλειστον λαὸν ἐκτήσατο, ὡς καὶ τὸν ἀποστολικὸν χορὸν ἐξ αὐτῶν ἐκλέξασθαι. Τίνας οὖν ἦσαν οἱ ἐν σκίῃ καὶ σκιᾷ θανάτου ἢ οἱ ἐν ἀγνωσίᾳ τοῦ θεοῦ τὰ πρὶν κατασχημένοι, καὶ οἱ τῷ θανάτῳ τῆς ψυχῆς δεδουλωμένοι;

«Τὸ κλειστον τοῦ λαοῦ ὁ καθήγαγος ἐν εὐφροσύνῃ σου, καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφραίνεσθαι ἐν ἀμύρῃ, καὶ ὅν τρόπον εὐφρανθήσονται οἱ ἠερούμενοι σκύλα· θεοὶ ἀφαιρεθήσονται ὁ ζυγὸς ἐπ' αὐτῶν κείμενος.» Ἡ ἐπειδὴ κλειστον μὲν ἐπίστευσαν, κλεισὸς δὲ τῇ ἀπιστίᾳ ἐναπέμειναν, εὐκότως τὸ κλειστον τοῦ λαοῦ λέλεκεται τῆς σωτηρίου μεταληφῆσαι εὐφροσύνης. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων, πρὸς τὴν πρόχειρον λέξιν· Ἐν ἧ ποτὲ μὲν ἀπὸ πάντε ἀρτων πλείους ἀνδρῶν πεντακισχιλίων ἐδράφατο ἐν τῇ θηλυρῆνῃ χώρῃ, ποτὲ ἐξ ἑπτά τετρακισχιλίων ἀνδρας χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδῶν. Διὸ λέλεκεται κατὰ τὸν Σύμμαχον· «Εὐφροσύνη εὐφρανθήσαν ἐνώπιόν σου, ὡς εὐφροσύνην ἐν θερισμῷ.» Ὁὕτω γοῦν οἱ ἐν θερισμῷ τραφόμενοι ἠθροισμένως κατὰ τὸ αὐτὸ συμπασάζειν εἰκόσασιν. Κατὰ διάνοιαν δὲ οἱ ἀπόστολοι τοῦ σωτήρος ἡμῶν καὶ οἱ τούτων διάδοχοι. οἱ τε εἰς εὐροπῶν ἐκκλησιῶν αὐτοῦ προεστῶτες, τῆς ἐνθέου εὐφροσύνης μεταλάμβανον ἐνώπιον τοῦ σωτήρος ἡμῶν, εἴσῃν ἀμείνων ἐργαζόμενοι· ἐπείταρ ἐργάται ἦσαν τοῦ θερισμοῦ τῶν ἐθνῶν, ἐμπικλάμενοι εὐφροσύνης ἐπὶ τῷ κληθεῖ τῶν καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν ληθῶν. «Διὸ ἀφῆρηται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ βέβδος ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν.» Ἀπαισίαντο οὖν βαρὺν ζυγὸν τοῦ τῇ δουλείᾳ τῆς ἀμαρτίας αὐτοῖς ὑποκείμενος, καὶ βέβδῳ τὸν τραχήλον αὐτῶν κατακάμπτοντες· ἵνα τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα τῆς ψυχῆς καταβάλλοντες μὴ ὑποκύνωσι τῇ δουλείᾳ τῆς ἀμαρτίας. Ἡ τάχα ὁ πάλαι τοῖς σκύλοις ἐπικείμενος, φησὶν, ἀφῆρηται ζυγὸς, καὶ ἡ βέβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῶν αὐτῶν σκύλων. Ζυγὸς γὰρ ἦν βαρὺς ταῖς τῷ διαβόλῳ ψυχαῖς δεδουλωμέναις ἐπικείμενος· καὶ βέβδος θανατικὴ τὸν τραχήλον αὐτῶν κατακάμπτουσα καὶ κάτω νεύειν ποιῶσα· ὧν ἀφῆρημένων εὐκότως χυαίρον οἱ διαιρούμενοι τὰ σκύλα ταῦτα.

«Τὴν γὰρ βέβδον τῶν ἀπαιτούντων διεσκέδασε Κύριος, ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιάμ.» Θεοδοτίων μὲντοι, τοῦ ἀπαιτούντος, ἠρμήνευσεν, ἐνικῶς τὸν ἀπαιτῶντα καὶ ἐκπράσσοντα σημήνας· δηλονότι τὸν διάβολον, ὃς ἐκπράσσων διετέλει τὰς τῶν ἀνθρώπων

A Christus illucesceret, in veræ lucis ignorantia erant: in umbra autem mortis erant, quotquot mortaliter peccaverant, secundum illud: «Anima quæ peccaverit, ipsa morietur⁹⁰.» Sed quædum is qui peccat ad mortem, in præsentia vita degit, non ita prorsus absorbetur a morte, ut non possit respiciendo salutem nancisci: sed nec ex illa penitus liberatur, quare dicitur esse in umbra mortis. Cæterum his prioribus illucescens, magni luminis gratiam elargitus est is, qui in hoc vaticinio fertur. In hac porro regione primo magnam populi multitudinem acquisivit, ita ut etiam apostolicum chorum ex ea deligeret. Quinam ergo erant illi in tenebris et umbra mortis versantes, nisi qui prius ignorantia Dei detinebantur, et mortis animæ servituti addicti erant?

Vers. 3-4. «Multitudo populi, quam deduxisti in lætitia tua, et lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, et quemadmodum lætabuntur qui dividunt spolia: quia auferetur jugum ipsis impositum. «Sive, quia multi quidem crediderunt, sed multo plures in incredulitate manserunt, jure dicitur multos ex populo salutaris lætitiæ consortes fuisse. His porro significat, quoad obvium litteræ sensum, regionem illam, ubi aliquando ex quinque panibus turbam virorum quinque millium enutrivit; aliquando autem ex septem panibus, quatuor millia virorum, præter mulieres et parvulos. Quamobrem dictum est secundum Symmachum, «Lætitia lætati sunt in conspectu tuo, sicut lætitia in messe.» Sic itaque qui in messe nutriuntur, confertim et simul epulari solent. Secundum intelligendi rationem vero, apostoli Salvatoris nostri, necnon eorum successores, ac ii, qui ad hoc usque tempus ecclesiarum ejus præsules fuerunt, divinæ lætitiæ in conspectu Salvatoris nostri participes erant, metentium instar operantes, quia messis gentilium operarii erant, perfusi gaudio ob fructuum in singulis ecclesiis abundantiam. «Quia ablatum est jugum ipsis impositum, et virga supra collum eorum.» Grave jugum illud excusserunt, ejus qui peccati servituti se colligabat, quique virga caput ipsorum deprimebat; ut apostolicam prædicationem in anima fundantes, se peccati servituti non inlecterent. Sive fortasse, jugum, ait, spoliis olim impositum, ablatum est, necnon virga eorumdem spoliis collo imposita. Grave quippe jugum erat animabus diaboli servituti subjectis impositum, ac mortalis virga, quæ collum deprimeret, ac deorsum inclinari cogeret: quibus ablatis merito gaudebant ii, qui hæc spolia dividebant.

Vers. 5. «Virgam enim exactorum dissipavit Dominus sicut in die Madian.» Theodotio sane exactoris interpretatus est, expetentem et exactorem singulariter exprimens, videlicet diabolum, qui exactoris humanarum animarum vicem agebat.

⁹⁰ Ezech. xviii, 4.

et quasi vectigalia exposcebat, nimirum peccata quæ illi admittebant. Historia vero Madian spectans exstat in libro Judicum : narratque tempore Gedeonis, inimicos non instructa armorum acie superatos fuisse, sed occulta, invisibili et divina virtute. Sic itaque, perinde atque Madianitis accidit, hostes occulta manu superati sunt; atque nunc ait dissipatam fuisse virgam exactoris diaboli, nec non aliorum qui cum eo animas hominum exigebant. Alius vero non *exigentium*, sed, *inobsequentium*, dixit.

« Quia omnem amictum dolo collectum, et vestimentum cum commutatione restituent et cupient, si flant igne combusti. » Quia cum diabolus ornatum animæ et amictum ejus, atque tunicam principatus, qua induebatur, illam captivam ducens, diripuisset, nudam illam ac fœdam reliquit: ejus item comites, adversariæ potestates ab ea tributum exigebant, dolo et fallacia contra illam utentes; jure exactores illos omnia persoluturos esse dicit Spiritus propheticus, his verbis, « Omnem amictum dolo collectum, et vestimentum cum commutatione restituent. » Idem vero ipsi qui olim ab animabus hominum vectigalia exposcerent, omnia in memorato tempore soluturi esse dicuntur.

Vras. 6. « Quia parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis: cujus principatus factus est super humerum ejus. Et vocabitur nomen ejus, magni consilii angelus. Adducam enim pacem super principes, pacem et sanitatem ipsi. » Quosnam principes memorat, nisi eos qui ab ipso ad principatum in Ecclesia gerendum constituti sunt? Discipulos dico et apostolos ipsius, necnon eorum per totum orbem successores, quibus datum est ut sana mente essent, et pacem mutuo colerent, cum ipsis diceret, « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Magnus principatus ejus, et pacis ejus non erit finis ⁷⁷. » Secundum Theodotionem vero, « Pacis ejus non erit terminus. » Quantus porro fuerit ejus, qui in prophetia fertur, principatus intelligas, si Ecclesiam ejus in toto orbe constitutam consideres; sed multo magis si his de illo Apostoli testimoniis animum adhibeas, quibus ait, « Secundum operationem potentia virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constituens illum in dextera sua in cœlestibus, supra omnem principatum et potestatem et virtutem et dominationem, et supra omne nomen quod nominatur ⁷⁸. » Ita magnus est Salvatoris nostri principatus, et pacis ejus non est finis; nam interminabilis, senectutis expers et incircumscrip-tus ille est: quare dictum est, « Orietur in diebus ipsius justitia et abundantia pacis ⁷⁹. »

Vras. 7. « Super thronum David et regnum ejus, ad dirigendum illud, et patrocinandum ei in ju-

ψυχάς; και φόρους ὡσπερ ἀπαιτῶν, τὰς χορηγοµένων αὐτῶν ἀµαρτίας. Κεῖται δὲ ἡ περὶ τῆς Μαδιὰµ ιστορία ἐν τοῖς Κριταῖς, περιέχουσα ὡς ἐπὶ τοῦ Γεδεὼν οὐχ ὀπλων παρατάξει νενίκηνται οἱ πολέµιοι, ἀλλ' ἀφανεῖ καὶ ἀοράτω, καὶ θεϊκῇ δυνάµει. Οὕτως οὖν ὡς ἐπὶ τοῖς Μαδιὰµ ἐνικήθησαν οἱ πολέµιοι χειρὶ κρυφαῖ, καὶ νῦν φησι διεσκαθῆσθαι τὴν ράβδον τοῦ ἀπαιτοῦντος διαβόλου, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἐκπρασσόντων. Ἐτερος δὲ οὐ « τῶν ἀπαιτοῦντων » ἐφη, ἀλλὰ « τῶν ἀπειθοῦντων » εἶπεν.

« Ὅτι πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγµένην ὄλω, καὶ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουςι, καὶ θελήσουσιν, εἰ ἐγένοντο πυρρίκαυστοι. » Ἐπεὶ δὲ τὸν κόσμον τῆς ψυχῆς καὶ τὴν στολὴν αὐτῆς, τὸν τε τῆς ἀρχῆς χιτῶνα, ὃν περιεβάλετο, συλῆσας ὁ διάβολος, ὅτε αὐτὴν ὑποχειρίον εἶλε, γυμνὴν αὐτὴν καὶ αἰσχροῦν κατέστησεν· αἱ τε σὺν αὐτῷ δυνάμεις ἀντικείμεναι ἐξέπραττον αὐτὴν, ὄλω καὶ ἀπάτη κατ' αὐτῆς χρώµεναι· πάντα εἰκότως ἀποτίσειν λέγεται ὑπὸ τοῦ προφητικῆς πνεύματος, φήσαντος, ὅτι δὴ « Πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγµένην ὄλω, καὶ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουςιν. » Οἱ αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ πάλαι τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἐκπρασσοντες ἀποτινύειν λέγονται πάντα ἐν τῷ δηλουμένῳ καιρῷ.

« Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡµῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡµῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ· καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ µεγάλης βουλῆς ἄγγελος. Ἄξω γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγίειαν αὐτῷ. » Ποίους δὲ φησὶν ἄρχοντας, ἢ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἄρχειν τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καθεσταµένους; Λέγω δὲ μαθητὰς αὐτοῦ καὶ ἀποστόλους, τοὺς τε τῶν διαδοχῶν ὑποδεξαµένους καθ' ὅλης τῆς οἰκουµένης, οἷς ψυχῆς ὑγίειαν καὶ εἰρήνην ἔχειν πρὸς ἀλλήλους ἐδωρεῖτο, ἐν οἷς πρὸς αὐτοὺς ἐλεγεν· « Εἰρήνην τὴν ἐµὴν δίδωµι ὑµῖν, εἰρήνην τὴν ἐµὴν ἀφιηµὶ ὑµῖν. Μεγάλῃ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. » Κατὰ γοῦν τὸν Θεοδοτίωνα, « Τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔσται πέρας. » Νοήσεις δὲ ὅπως µεγάλῃ γέγονε τοῦ προφητευοµένου ἡ ἀρχὴ, τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουµένης Ἐκκλησίαν αὐτοῦ θεωρῶν· καὶ εἶτι µᾶλλον ἐπιστήσας ταῖς τοῦ Ἀποστόλου περὶ αὐτοῦ µαρτυρίαις, δι' ὧν φησὶ, « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ καθίσας αὐτὸν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς οὐρανόις, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάµεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόµατος ὀνοµαζοµένου. » Οὕτω µεγάλῃ ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡµῶν ἀρχὴ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι τέλος· ἀτελεύτητος γὰρ καὶ ἀγήρως καὶ ἀπεριγγραφὸς αὐτὴ τυγχάνει· διὸ λέλεκται· « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ πλήθος εἰρήνης. »

« Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαυὶδ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτὴν, καὶ ἀντιλαβῆσθαι ἐν κρίματι καὶ ἐν δικαιοσύνῃ. Ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα ὁ

⁷⁷ Joan. xiv, 27. ⁷⁸ Ephes. i, 19-21. ⁷⁹ Psal. lxxi, 7.

ζῆλος Κυρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα. » Τῆρε δὲ ἀκριβῶς ὅπως οὐκ εἴρηται καθεσθῆσθαι ἐπὶ τὸν θρόνον Δαυὶδ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτήν· ἡμῶν προσυπακούοντων τὸ ἦξαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ κατορθῶσαι τὸν θρόνον Δαυὶδ καὶ τὴν σκητὴν πεπτωκυῖαν. Ἐπειδὴ γὰρ κατέστραπτο καὶ καθήρητο ἡ βασιλεία Δαυὶδ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας τοῦ λαοῦ· ἦσαν δὲ προφητεῖαι θεσπιζούσαι τὸν θρόνον Δαυὶδ διαλάμψειν φωτὸς ἡλιακοῦ δίκην καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης· ταύτην αὐτὴν ἐλήλυθε τὴν ἐπαγγελίαν πληρῶσαι· ἐκ σπέρματος μὲν Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεννῶμενος, καταλάμπων δὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς· καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ κρατῶν δια πάντων τῶν καθ' ἑλῆν τὴν οἰκουμένην ἀθῶν. Ἐν τούτοις γὰρ τὸν θρόνον Δαυὶδ ἐπαρθῶσατο, παρὰ Ἰουδαίους καθηρημένον. Καὶ τοῦτο ἔπραξεν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦ μὲν, ἀπὸ τοῦ νῦν, ἡ σημαίνοντος ἀρχὴν χρόνου ὠρισμένην, δι' ἧς ὁ καιρὸς ἐδηλοῦτο τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας αὐτοῦ· τοῦ δὲ, « εἰς τὸν αἰῶνα, » τὴν ἀπειρον καὶ διαρκῆ βασιλείαν αὐτοῦ περιστώσαντος. Τηρητέον δὲ, ὡς ἡ μὲν πρώτη περὶ τοῦ προφητευομένου πρόβηθις ἐκ Παρθένου τεχθήσεσθαι αὐτὸν ἐδήλου· ἡ δὲ δευτέρα, ὡσαυτὸ ζητουμένου, πῶς ἔσται τοῦτο, τὸν Κύριον εἰσήγε λέγοντα, « Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν· καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε, καὶ ἔτεκεν υἱόν· » ἡ δὲ τρίτη οὐκέτι μνημονεύει κυθσεως παρθενικῆς, ἀλλὰ τοῦ τρόπου τῆς κατὰ Θεὸν παραδέξου συλλήψεως· ἅτε δὴ προμεμαθηκότων ἡμῶν ταῦτα, περὶ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ διεξέρχεται, παιδεύουσα ἡμᾶς τὰ ἀπόβηθις τῆς περὶ αὐτοῦ θεολογίας· ταῦτα δὲ πάντα περὶ τοῦ τυχόντος παιδίου λέγεσθαι, οὐκ οἶδα πῶς συστήσαιεν οἱ ἐκ περιτομῆς, μὴ βουλόμενοι παραδέξασθαι τὸν ἡμέτερον Σωτήρα, ὃ τὰ ἔργα μαρτυρεῖ, καὶ τῶν πραγμάτων ἢ ἐκθασίς τοῦ λόγου ἐπισφραγίζεται. « Ζῆλος Κυρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα. » Ποῖος ζῆλος, ἢ ὅν ἐξήλωσεν ἀγαθὸν καὶ ἀντὶ πρόποντα, εἰς τὸ σῶσαι πάντας τοὺς ὑπὸ τοῦ διαβόλου καταδυναστευθέντας, καὶ εἰς ἀνέσθητα κατασφραγίζοντας;

« Θάνατον ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ· καὶ γινώσκονται πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἐφραῖμ, καὶ οἱ καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ, λέγοντες· Πλίνθοι πεπτῶκασιν· ἀλλὰ δεῦτε λαξεύσωμεν λίθους, καὶ κόψωμεν συκαμίνους, καὶ κέδρους, καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον. » Ἦτοι οἱ τὴν Σαμαρείαν οἰκοῦντες, Ἰσραὴλ χρηματίζοντες, καὶ λαὸς τοῦ Ἐφραῖμ ὀνομαζόμενοι, διὰ τὸ βασιλευσθῆναι ὑπὸ τῶν ἐκ φυλῆς τοῦ Ἐφραῖμ, χλευάζοντες καὶ ἐξυτελλίζοντες τὴν Ἱερουσαλήμ, πλίνθοις ταύτην ἔφασκον οἰκοδομῆσαι, καὶ τὰς στέγας ἔχειν « ἀπὸ συκαμίνων » ἢ « συκομόρων » κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς. Εἰθ' ὡς αὐτοὶ βελτίονα πόλιν κατασκευάσοντες, ἐπηγγέλλοντο διὰ λίθων ξυτῶν καὶ κέδρων οἰκοδομήσειν, καὶ ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ πύργον ἑαυτοῖς ἀναστήσειν ἐν Σαμαρείᾳ· διὸ καὶ ἐπεσθῆ τοιαῦτα τετολμηκασιν

A dicio et in justitia. A modo et in sæculum zelus Domini Sabaoth faciet hæc. » Observes accurate, non simpliciter dictum fuisse ipsum in throno David sessurum esse, sed etiam super regnum ejus ad regendum illud; nobis subaudientibus venturum illum esse ad restaurandum thronum Davidis, et tabernaculum ejus, quod lapsum fuerat. Quia enim a temporibus Babylonicæ captivitatis eversum et sublatum fuerat regnum Davidis, ac prophetiæ aderant, quæ vaticinabantur thronum Davidis solaris luminis instar illustraturum esse totum orbem; hanc ille promissionem impletum venit, ex semine quidem David secundum carnem natus, animas autem hominum illuminans, ac regnum ejus apud omnes totius orbis gentes confirmans. B In his quippe regnum Davidis erexit, a Judæis sublatum. Et hoc præstitit ab hoc tempore usque in sæculum; ita ut illud, « a modo, » initium temporis definitum significet, quo tempus ejus ad homines adventus declaratur; illud autem, « in sempiternum, » infinitum ac perpetuum regnum ejus declarat. Observandum autem est, primam de eo qui in prophetia fertur, prædictionem, illum ex Virgine nasciturum esse declarare; secundam vero, ac si quærat, quo pacto id futurum sit, ipsum Dominum sic loquentem inducere, « Et accessi ad prophetissam: et in utero accepit, et peperit Filium; » tertiam autem, virgineum partum non ultra memorare, neque modum stupendæ illius secundum Deum conceptionis, utpote nobis C hanc rem jam edoctis; sed de Filio ipsius verba facere, nosque in theologiæ ejus arcanis institueret. Cæterum nescio quo pacto ii qui ex circumcissione sunt, hæc de vulgari puero dici stuant, nolentes admittere Salvatorem nostrum, cui ipsa opera testimonium afferunt, cum eventus rerum sermones obsignet. « Zelus Domini Sabaoth faciet hæc. » Quis zelus nisi ille bonus et condicens, quo ille incensus est, ad salutem iis omnibus parandam, qui sub dominio diaboli erant, et in impietatem pertracti fuerant?

VERS. 8-10. « Mortem misit Dominus super Jacob, et venit super Israel: et cognoscet omnis D populus Ephraim, et qui sedent in Samaria in contumelia et alto corde, dicentes: Lateres ceciderunt; sed venite, dolemus lapides, et cædamus sycaminos et cedros, et ædificemus nobis turrim. » Id est, ii qui Samariam incolunt, Israel nuncupati, et populus Ephraim vocati, quia regibus tribus Ephraim subditi erant, irridentes et vilipendentes Jerusalem, ipsam ex lateribus structam dicebant, ac tegulas habere ex sycaminis, sive secundum reliquos interpretes, ex sycomoribus, factas. Deinde vero, ac si illi præstantiorem urbem structuri essent, eam ex incisis lapidibus et ex cedris se ædificaturos esse pollicebantur: et templi in Jerusalem stantis loco, turrim sibi excitaturos in Samaria; ideo quia illi in tantam arrogantiam ve-

nire ausi fuerant, deinceps comminatur eis his Δ ἀπαυθαδιάσασθαι, ἀπειλεῖ αὐτοῖς ἐξῆς ὁ λόγος φάσιν
verbis :

Vers. 2. « Et franget Deus eos, qui insurgunt super montem Sion, et inimicos dissipabit. » Secundum historiam enim, quia, inquit, ii qui Samaritiam incolebant talia ausi sunt, et petulanter agebant contra montem Sion, et contra Deum ibidem cultum; eos se, quasi ex magna superbiz celsitudine depressurum et fracturum comminatur. Ii quippe qui contra montem Sion insurrexerunt, etiam in ipsam Deum impie agebant: quos se humiliaturum et confracturum esse dicit; nec ipsos solos, sed etiam inimicos ejus dissipaturum esse: significans eos ex Damasco, qui Israelis commilitones erant, ut prius traditum est. Ac reliquos omnes qui contra montem Sion et contra Deum ibidem cultum insurrexerunt, se dissipaturum esse pollicetur: ex quorum numero alii ex oriente erant, alii ex occasu solis, medii autem eorum Græci erant. Hi etenim omnes memoratum Israellem pleno ore devorantes, atque in suum idololatriæ errorem deficientes, se iis, qui contra montem Sion insurgentibus, auxiliaturos ac commilitones eorum futuros esse promittebant.

Vers. 14-15. « Et abstulit Dominus ab Israel caput et caudam, magnum et parvum in una die, senes et eos qui vultum admirantur, hoc est principium; et prophetam docentem iniqua, hic est cauda. » Pro illo, « Abstulit Dominus ab Israel, » Aquila, « Et perdet Dominus; » Symmachus vero, « Et disperdet Dominus; » Theodotio, « Et auferet, » in futuro dixerunt; quasi Deus hæc factururus sit: quæ ante eventum prædicit, ut auditores ad pœnitentiam provocet, ne quæ comminatur ipsis eveniant. Una porro die se prædicta omnia, quæ quidem perspicua sunt, facturum esse dicit, id est, uno eodemque tempore. Cuni autem dicit caput et caudam, brutum animal significat; id quippe non hominum proprium est, quod caudam habeant, sed brutorum animalium: quibus populum similem esse dicit: vel caput et caudam, rationabilem et irrationabilem; principem, subditum et ultimum vocat: quod etiam sic declaravit dicens, « magnum et parvum. » Pro illo, « qui vultus admirantur, » Symmachus, « et venerabilem, » interpretatus est. Hic ergo venerabilis et senex, caput esse potest; cauda vero propheta qui iniqua docet, qui quasi bruti animalis ultimum membrum est. Hos igitur de medio tollendos, atque uno tempore exterminandos esse interminatur.

Vers. 18. « Et succendetur quasi ignis iniquitas: et quasi gramen siccum devorabitur ab igne. Et succendetur in densitatibus saltus, et devorabit omnia quæ circum colles sunt. » Se ut bonum animarum agricolam, hæc facturum esse comminatur Dominus; ut iniquitas eorum deleatur instar herbæ silvestris ab igne absumptæ.

Vers. 19-21. « Propter furorem iræ Domini com-

στων»

« Καὶ ῥάξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, καὶ τοὺς ἐχθροὺς διασπεδάσει. » Κατὰ γοῦν τὴν ἱστορίαν, ἐπειδὴ, φησὶν, οἱ τὴν Σαμαρείαν οἰκοῦντες τοιαῦτα τετολμήκασι, καὶ καταθρασύνοντο κατὰ τοῦ ὄρους Σιών, καὶ κατὰ τοῦ ἐν αὐτῷ τιμωμένου Θεοῦ, ὡς ἀπὸ μεγάλου ὕψους τῆς ὑπερηφανείας αὐτῶν ταπεινώσειν καὶ καταρράξειν αὐτοὺς ἀπειλεῖ. Τοῦς γὰρ ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών ἐπανισταμένους ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεὸν ἀσεβεῖν συνέβαιεν· οὗς ταπεινώσειν καὶ ῥάξειν φησὶν, οὐ μόνους, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διασπεδάσειν· σημαίνων τοὺς ἐν Δαμασκῷ συμμαχοῦντας τῷ Ἰσραὴλ, κατὰ τὰ ἐμπροσθεν ἀποδοδεμένα. Καὶ πάντας δὲ τοὺς ἐκ τῶν B λοιπῶν ἐπανισταμένους τῷ ὄρει Σιών, καὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐνταῦθα τιμωμένῳ, διασπεδάσειν ἐπαγγέλλεται· ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἀνατολικοὶ τινες, οἱ δὲ ἀφ' ἡλίου δυσμῶν, μέσοι δὲ τούτων οἱ Ἕλληνας. Πάντας γὰρ οὗτοι, τὸν προλεχθέντα Ἰσραὴλ ὅλην τῷ στόματι καταεσθίοντες καὶ καταβάλλοντες ἐπὶ τὴν τῆς εἰδωλολατρείας αὐτῶν κλάνην, βοηθεῖν καὶ συμμαχεῖν ἐπηγγέλλοντο τοῖς ἐπανισταμένοις κατὰ τοῦ ὄρους Σιών.

« Καὶ ἀφείλε Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ κεφαλὴν καὶ οὐρὰν, μέγαν καὶ μικρὸν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, πρεσβύτην καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας, αὕτη ἡ ἀρχὴ· καὶ προφήτην διδάσκοντα ἄνομα, οὗτος ἡ οὐρὰ. » Ἀντὶ μέντοι τοῦ, « Ἀφείλε Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ, » C ὁ μὲν Ἀκύλας, « καὶ ἐξολοθρεύσει Κύριος· » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Καὶ ἐξολοθρεύσει Κύριος· » ὁ δὲ Θεοδοτίων, « Καὶ ἀφείλει, » μελλητικῶς εἰρήκασιν· ὡς μέλλοντος ταῦτα ποιήσειν τοῦ Θεοῦ· & πρὶν γενέσθαι προλέγει, ἐπιστρέφων εἰς μετάνοιαν τοὺς ἀκρωμένους, ὡς ἂν μὴ πάθειεν τὰ ἀπειλούμενα Ἐν ἡμέρᾳ δὲ μιᾷ φησὶ πάντα ποιήσειν τὰ προλεχθέντα σαφῆς τυγχάνοντα· τουτέστιν ὅφ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν. Κεφαλὴν δὲ καὶ οὐρὰν εἰπὼν, ἠνέξατο ζῶον ἄλογον· οὐ γὰρ ἀνθρώπων ἴδιον, ἀλλὰ ζῶων ἀλόγων τὸ οὐρὰν ἔχειν· οἷς τὸν λαὸν ἀφωμοίωσεν· ἢ κεφαλὴν καὶ οὐρὰν, τὸν λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον, ἢ τὸν ἀρχοντα καὶ τὸν ἀρχόμενον, καὶ ἔσχατον· ὃ δὴ καὶ διεσάφησεν εἰπὼν, « μέγαν καὶ μικρὸν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας, » ὁ Σύμμαχος, « καὶ αἰδέσιμον, » ἠρμήνευσεν. Καὶ οὗτος οὖν ὁ αἰδέσιμος καὶ ὁ πρεσβύτης δύναται εἶναι ἡ κεφαλὴ· ἢ δὲ οὐρὰ ὁ διδάσκων ἄνομα προφήτης, οἷον ἐλόγου ζῶου ἔσχατον μέλος ὑπάρχων. Ἀραιρηθῆσεσθαι τοῖνυν τούτους, καὶ ἐξολοθρευθῆσεσθαι ὅφ' ἕνα καιρὸν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

« Καὶ καυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ἀνομία, καὶ ὡς ἄγρωστις ξηρὰ βρωθήσεται ὑπὸ πυρός. Καὶ καυθήσεται ἐν τοῖς θάσσει ταῦ δρυμοῦ, καὶ συγκαταφάγεται τὰ κύκλω τῶν βουνῶν πάντα. » Ποιήσειν δὲ ταῦτα, ὡς ἀγαθὸς ψυχῶν γεωργός, ὁ Κύριος ἀπειλεῖ· ἵνα ἢ ἐν αὐτοῖς ἀνομία ἀφανισθῆ δίκην ὄλομανοῦς βοτάνης ὑπὸ πυρός ἀναλισκομένης.

« Διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου συγκέκται ἡ γῆ ὅλη,

καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς κατακαυμένος ὑπὸ πυρός. Ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἐλεήσει· ἀλλὰ ἐκκλίσει εἰς τὰ δεξιὰ, ὅτι πεινάσει καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν, καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῆ ἄνθρωπος ἔσθων τὰς σάρκας τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. Φάγεται γὰρ Μανασσῆς τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ Ἐφραΐμ τοῦ Μανασσῆ, ὅτι ἅμα πολιορκήσουσι τὸν Ἰούδα. Ἐπὶ τούτοις πᾶσιν οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. » Ὡς ἐπαναστῆναι ἀδελφὸν ἀδελφῷ, καὶ μηδένα τοῦ πλεμίου φείσασθαι· πάντας δὲ ἀλλήλους χρῆσασθαι ὡς πλεμίοις· ὡς εἰς τοσοῦτον ἐλάσειν ἀναφλεγόμενῃν αὐτοῖς τὴν πρὸς ἀλλήλους στάσιν, καὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὡς καὶ τὰς δύο φυλάς, τὴν τοῦ Ἐφραΐμ καὶ τὴν τοῦ Μανασσῆ, ἐξ ἑνὸς πατρὸς γενομένης τοῦ Ἰωσήφ, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὄντας βασιλείαν, μίαν δὲ καὶ τὴν αὐτὴν πόλιν οἰκοῦντας Σαμάρειαν, ἀλλήλους ἐπαναστῆναι, καὶ τοὺς ἀλλήλων βραχίονας καταφαγεῖν· μηκέτι μὲν σχολάζοντας τῷ κατὰ Ἰούδα πολέμῳ, μηδὲ τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ, καθ' ἑαυτῶν δὲ ἐκονήσαντας τὰ ἑαυτῶν ξίφη, ἑαυτοὺς διαχειρίσασθαι, καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

« Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πονηρίαν· γράφοντες γὰρ πονηρίαν γράφουσιν· ἐκκλίνοντες κρίσιν πτωχῶν, ἐρπάζοντες κρίμα πενήτων τοῦ λαοῦ μου· ὥστε εἶναι αὐτοῖς χήραν εἰς διαρπαγὴν, καὶ ὄρφανὸν εἰς προνομήν. » Τοῦ καιουμένου οὖν Ἰσραὴλ, λέγω δὴ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων ἐν Σαμαρείᾳ βασιλευμένου, καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς προτέροις ὁ παρὼν λόγος κατηγορεῖ, φάσκων αὐτοὺς πρὸς ἔριν καὶ φιλονεικίαν τῶν τὰς ἀληθείας τοῦ Θεοῦ προφητείας παραγραφόντων τὰς ψευδοπροφητείας συντάττειν. Ἦσαν γοῦν, ἦσαν ψευδοπροφῆται πλείστοι, ὅσοι ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐναντία φεγγόμενοι, καὶ ἐναντία γράφοντες τοὺς ἀληθεῖς τοῦ Θεοῦ προφήταις. Οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ συγγράμματα ἐποιούντο κερανόμους, καὶ πάσης πονηρίας μεσάς· πένητας οὐκ ἐκτρέφοντες, ἀλλὰ κατεδυνάστευον, βιαζόμενοι τε ἐπιλονέκτου ἀριστιότους ὄρφανούς καὶ χήρας. Τοιοῦτους δ' ἂν εἴποις καὶ τοὺς διὰ μοχθηρῶν συγγραμμάτων εἰσέτι καὶ νῦν διαστρέφοντας τῶν ἀκραιωτέρων τὰς ψυχάς.

« Καὶ τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; ἡ γὰρ θλίψις ὑμῖν πόρρωθεν ἔξει. Καὶ πρὸς τίνα καταφεύξεσθε τοῦ βοηθηθῆναι; καὶ ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐμπιστεῖν εἰς ἀπαγωγὴν; » Ἀπειλεῖ τοίνυν ἐκαίνας ὁ προφητικὸς λόγος φάσκων· « Καὶ τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς, » καθ' ἣν ἡ θλίψις καὶ ἡ κατὰ τούτων ὄργη πόρρωθεν ἔξει; Μακρὰν γὰρ οὖσαν αὐτὴν φησι, διὰ τὸ ἀπελαύνεσθαι ἐξ ἡμοῦ τοῦ Θεοῦ· ὑμεῖς, ὡ οὔτοι, πρὸς οὐδὲ ταῦτα λέγεσθαι, ὡς περ βιαζόμενοι καθ' ἑαυτῶν αὐτὴν ἐπεσπασσθε· ἥς ἐπελθούσης, ἐπὶ τίνα καταφεύξεσθε τοῦ βοηθηθῆναι; » Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ἡ ὄργη· ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. » Ἐπιμενόντων γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἀτοπήμασι τῶν διὰ τοῦ λόγου κατηγορουμένων, ἀκολούθῳ ἦν καὶ τὴν κατ' αὐτῶν παράμωμον γίνεσθαι ὄργην.

« Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου καὶ ὄργη ἔστιν ἐν ταῖς χερσίν αὐτῶν. Τὴν ὄργην μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστειλώ, καὶ τῷ λαῷ ἐμῷ τυττάξω·

busta est universa terra, et erit populus quasi succensus ab igne. Homo fratris sui non miserebitur : sed declinabit ad dexteram, quia esuriet, et comedet a sinistris, et non saturabitur homo comedens carnes brachii sui. Devorabit enim Manasses Ephraim, et Ephraim Manassen, quia simul obsidebunt Judam. In his omnibus non aversa est ira, sed adhuc manus excelsa. » Ita ut insurgat frater in fratrem, ac nemo proximo suo pareat : omnesque mutuo agant ut inimici, ita ut coorta et ardens inter utrosque seditio, et civile bellum eo usque veniat, ut duæ illæ tribus Ephraim et Manasses, ex uno patre Joseph ortæ, &c sub eodem regno degentes, atque unam eandemque urbem incolentes Samarïam, contra se mutuo insurgant, ac brachia invicem devorent, bello contra Judam inferendo, ac obsidioni Hierosolymæ, non ultra vacantes, sed contra se mutuo gladios acuentes, ut se vulneribus conficiant ac delectant.

CAPUT X.

VERS. 1-2. « Væ scribentibus malitiam : nam scribentes, malitiam scribunt : declinantes iudicium pauperum, rapientes iudicium inopum populi mei ; ita ut sit illis vidua in rapinam, et orphanus in direptionem. » Illum Israelæ dictum, videlicet Judaicum populum regno Samaritæ subditum, de his item, præter ea quæ superius memorata sunt, accusat Scriptura, dicens, eos ob contentionem et disceptationem eorum, qui veras Dei prophetias adulterabant, falsa vaticinia comminisci. Erant itaque, erant pseudoprophætæ multi, in Israelæ contraria loquentes et contraria scribentes iis, quæ veri Dei prophetæ tradebant. Iidem vero ipsi scripta nefaria edebant, et omni improbitate referta : in miseris pauperes dominatum exercebant, ac violenter superbeque agebant in orphanos et viduas patrocinio carentes. Tales item dixeris eos, qui hodie perverbis scriptis simpliciorum animas evertunt.

VERS. 3-4. « Et quid facient in die visitationis ? nam tribulatio vobis e longinquo veniet. Et ad cuius auxilium confugietis ? Et ubi relinquetis gloriam vestram, ne cadatis in abductionem ? » Comminatur ergo iis propheticus sermo dicens : « Et quid facient in die visitationis, » qua tribulatio et ira procul ipsis veniet ? Nam cum ea procul existat, quia ipsa a me Deo eliminata est ; vos sane, quibus hæc dicuntur, quasi vi utentes contra vos ipsos, eam attraxistis : qua superveniente, ad cuius auxilium confugietis ? « Super his omnibus non aversa est ira ; sed adhuc manus excelsa. » Nam iis qui in præsentem accusantur, eadem in absurditate permanentibus, consequens erat, ut ira quoque permaneret.

VERS. 5-6. « Væ Assyriis, virgæ furoris mei : et ira est in manibus eorum. Iram meam in gentem iniquam mittam, et populo meo præcipiam ut faciat

spolia et depopulationem, et conculcet civitates, et ponat eas in pulverem. » Ad hæc usque perseveravit accusatio populi; postquam, consequenter ad minas a prophetia enuntiatas, non diu Assyrii irrumperentes Samariam obsident, et totam ipsorum regionem depopulantur, novemque Judaicæ gentis tribus in Assyriorum terram captivas abducunt. Post enarratam ergo populi Israel dicti captivitatem, ad eos qui in captivitatem abduxerant sermo transfertur. Hi porro erant Assyrii, quibus hæc præsentia comminatur. Quod autem, cum hæc dicerentur, jam populus ab Assyriis translatus et Samaria obsessa fuisset, hinc palam est, quod ibidem ex Assyriorum regis persona dicatur, « Cæpi Arabiam, et Damascus et Samariam: quemadmodum illas, sic et omnes principatus capiam; » ac rursum, « Quemadmodum feci Samariæ, et omnibus manufactis ejus, sic faciam Jerosolymæ. » Docet autem historia in diebus Achaz ascendisse regem Assyriorum Samariam, et obsedisæ illam: ac tunc quidem partem populi captivam duxisse: sub Ezechia autem Achazi successore universum populum transtulisse in Assyrios.

Vers. 7-9. « Ipse autem non sic cogitavit, et in anima non sic arbitratus est; sed avertet mens ejus ad gentes exterminandas non paucas. Et si dixerint ei, Tu solus es princeps: respondebit, Annon cæpi regionem supra Babylonem et Chalanem, cujus turris ædificata est: et cæpi Arabiam, et Damascus, et Samariam? » Cum meam, inquit, potestatem acceperit, non sic ille arbitratus est, sed elatus mente fuit, ac si populum meum propria virtute debellasset. Nec illo contentus excidio, infinitas alias gentes se invasurum minatur: quia illam præstantiorem ac sub Dei tutela positam debellaverat. Quamobrem illis qui subjecti fuerant, mirantibus eum, ac dicentibus, « Tu solus es princeps, » respondet ille his verbis: Me principem nondum vocetis neque dominum, quandoquidem omnes undique regiones nondum cæpi: cæterum,

Vers. 10. « Quemadmodum has cæpi, sic et omnes principatus capiam. Ululate, sculptilia in Jerusalem et Samaria. » Ad ipsos Assyrios eorumque principem, qui hæc tam arroganter proferebat, sermonem dirigit. Væ Assyriis, ait, quia non intellexerunt iram meam, contra facinorosos illos excitatam, talem ipsis inferendæ ultionis potestatem indidisse: sed opinabantur se suapte virtute gentes debellasse.

Vers. 11. « Quemadmodum enim feci Samariæ et manufactis ejus: sic faciam Hierosolymæ et idolis ejus. » Hierosolymam itaque Samariæ paria perpressuram interminatur. Hæc porro prædicat, auditores ad conversionem et pœnitentiam provocans, atque exempli formidine ad resipiscentiam invitans. Non enim Assyrius, inquit, hæc contra Samariam paravit; sed ego Deus, idque ob incolarum ejus impie-

ποιῆσαι σκῦλα καὶ προνομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θείναι αὐτὰς εἰς κονιερτόν. » Μέχρι γὰρ τῶν προειρημένων ἔσθη τὰ τῆς τοῦ λαοῦ κατηγορίας, μεθ' ἣν ἀκολουθῶς τοῖς διὰ τῆς προφητείας ἠπειλημένοις, οὐκ εἰς μακρὰν πόρρωθεν ἐπιστάντες Ἀσσύριοι, πολιορκοῦσι τὴν Σαμάρειαν, καὶ πᾶσαν τὴν χώραν αὐτῶν δροῦσιν, ὅλας τε ἐννεὰ φυλάς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους αἰχμαλώτους εἰς τὴν Ἀσσυρίων ἀπάγουσι. Μετὰ οὖν τὴν τοῦ λαοῦ τοῦ καλουμένου Ἰσραὴλ αἰχμαλωσίαν ὁ λόγος μεταβαίνει ἐπὶ τοῖς αἰχμαλωτεύσαντας. Ἦσαν δὲ οὗτοι Ἀσσύριοι, οἱς τὰ προκαίμενα ἀπειλεῖ. Ὅτι δὲ ἀπῆκτο ὑπὸ Ἀσσυρίων ὁ λαὸς, καὶ πολιορκητοὶ ἡ Σαμάρεια, ὅτε τὰ μετὰ χεῖρας ἐλάγετο, δηλοῦν τυγχάνει ἐκ τοῦ λέγεσθαι ἐν αὐτοῖς ἐκ προσώπου τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως. « Ἐλαβον Ἀραβίαν καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν· ὃν τρόπον ταύτας ἔλαβον, καὶ πᾶσας τὰς ἀρχὰς λήψομαι: » καὶ πάλιν « Ὅν τρόπον ἐποίησα Σαμαρείαν καὶ πᾶσι τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω Ἱερουσαλήμ. » Καὶ ἡ ἱστορία δὲ διδάσκει, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχάζ ἀνέβη ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων εἰς Σαμάρειαν, καὶ ἐπολιόρησεν αὐτήν· καὶ τῶς μὲν τότε μέρος τι τοῦ λαοῦ ἠχμαλώτευσεν: ἐπὶ δὲ Ἐζεκίου τοῦ τὸν Ἀχάζ διαδεγεμένου πάντα τὸν λαὸν ἀπέκτισεν εἰς Ἀσσυρίους.

« Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτως λελόγισται, ἀλλὰ ἀπαλλάξει ὁ νοῦς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἔθνη ἐξολοθρεῦσαι οὐκ ὀλίγα. Καὶ ἐὰν εἰπωσιν αὐτῷ· Σὺ μόνος εἶ ἀρχῶν· καὶ ἐρεῖ· Οὐκ ἔλαβον τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλώνης καὶ Χαλάνης, οὗ ὁ πύργος φηκοδόμηθη, καὶ ἔλαβον Ἀραβίαν, καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν; » Τὴν ἐμὴν τοίνυν, φησὶ, λαβὼν ἔξουσίαν, οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, ἀλλ' ὑπερήρθη τῷ λογισμῷ, ὡς οἰκεία δυνάμει τοῦ ἐμοῦ περιγεγόμενος λαοῦ. Εἶτα, μὴ ἀρκεσθεὶς τῇ τούτων πολιορκίᾳ, μύρια ἄλλα ἔθνη μετέρχεσθαι ἀπειλεῖ, ὡς τοῦ κρείττοτος καὶ θεῶν ἀνακειμένου κρατήσας. Διὸ δὲ τῶν ὑποχειρίων αὐτῷ γενομένων θαυμαζόντων αὐτὸν, καὶ λεγόντων, « Σὺ μόνος εἶ ἀρχῶν, » ἀποκρίνεται πρὸς αὐτοὺς καὶ λέγει· Μήποτε καλεῖτε ἀρχοντα, μηδὲ κύριον· ἐπεὶ μηδέπω πᾶσας εἰλήφειν τὰς ἀπανταχοῦ χώρας· πλὴν,

« Ὅν τρόπον ταύτας ἔλαβον, οὕτω καὶ πᾶσας τὰς ἀρχὰς λήψομαι. Ὀλοῦξάτε τὰ γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐν Σαμαρείᾳ. » Πρὸς αὐτοὺς τε τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τὸν ἀρχοντα αὐτῶν, τοιαῦτα καταλαζονευσμένους ἀποτείνεται λέγων· Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ὅτι μὴ συνῆκαν ὡς ἄρα ἡ ἐμὴ ὀργὴ· ἡ κατὰ τῶν πλημμελούντων τὴν ἔξουσίαν αὐτοῖς τῆς τῶσάυτης ὀργῆς δέδωκεν· ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν δυνάμει κερρατηκέναι τῶν ἔθνῶν ὑπέλαβον.

« Ὅν τρόπον γὰρ ἐποίησα Σαμαρείαν καὶ τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω καὶ Ἱερουσαλήμ καὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς. » Τὰ ἴσα τοίνυν τῇ Σαμαρείᾳ καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ πείσεσθαι ἀπειλεῖ. Προλέγει δὲ ταῦτα προκαλούμενος εἰς ἐπιστροφήν καὶ μετάνοιαν τοὺς ἀκούοντας, φόβῳ τε τοῦ παραδείγματος σωφρονίζων αὐτοὺς. Οὐ γὰρ ὁ Ἀσσύριος, φησὶν, ἐποίησεν τὰ κατὰ τῆς Σαμαρείας, ἀλλ' ἐγὼ ὁ θεὸς διὰ τὰς τῶν

εικητέραν ἀσεβείας. Οὐκοῦν κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον καὶ τοὺς ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ εἰκὸς παραδοθήσεσθαι τῇ Ἰσρ πολιορκίᾳ, ὡς τὰ ἀδελφὰ μεταχειρίζομένους τοῖς τὰ προλεχθέντα παπνοῦδοι.

« Καὶ ἔσται, ὅταν συντελέσῃ Κύριος πάντα παιῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ, ἐπισκέψομαι ἐπὶ τὸν νοῦν τῶν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὄψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » Ἀκολουθῶν δὲ τῶν προκειμένων διδάσκων, ὅτι τέως μὲν Ἀσσύριοι καὶ ὁ τοῦτον ἄρχων, εἰ καὶ τοιαῦτα ὅποια δεδήλωται ἀπηυθαδιάσαντο, τὴν Σαμάρειαν ὑποχείριον παποιημένοι καὶ τὴν Δαμασκὸν, ὅμως ἔξωσι τὸ ἐνδοσίμον τοῦ χρόνου μέχρι· καιροῦ τινος· μεθ' ὃν οὐκ ἔτι συστήσεται αὐτῶν ἡ ἀρχή, τῆς μακρᾶς καὶ πολυτελοῦς βασιλείας εἰς τὸ παντελὲς καταλυθησομένης.

« Ἔπειτα γάρ, ἐν τῇ ἰσχύϊ ποιήσω, καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀπελῶ ὄρια ἔθνων, καὶ τὴν ἰσχὴν αὐτῶν προνομήσω. » Μὴ δούς γάρ δόξαν τῷ Θεῷ, μηδὲ λογιζάμενος, ὅτι ὁ τῶν ὄλων Θεὸς αὐτὸς ἦν ὁ παραδοὺς αὐτῷ καὶ τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδαν, καὶ πάντας τοὺς τιμωρίας ἀξίους, μέγα ἐφρόνησε, διανοηθεὶς καὶ πρὸς ἑαυτὸν εἰπὼν, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἐν τῇ δυνάμει τῆς χειρὸς ἔποίησα, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Καὶ οἰσὼ πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσίαν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡς ἀρῶ· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφύξεται με, ἢ ἀντιέπη μοι. Μὴ δοξασθῆσεται ἀξίτη ἄνευ τοῦ κόπτοντος; ἢ ὀψωθήσεται πρῶν ἄνευ τοῦ ὀκνοντος αὐτόν, ὡς ἂν τις ἄρη ῥάβδον ἢ ξύλον; Καὶ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀποστελεῖ Κύριος Σαβαὼθ εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν, καὶ εἰς τὴν σὴν δόξαν πῦρ καιόμενον καυθήσεται. » Πρὸς τοῦτον τὸν ὑπερήφανον λογισμὸν, ἔπειτα τις ἀντικειμένη δύναμις ἐτύγχανεν, ὥσπερ ὁ ἄρχων βασιλείας Περσῶν, καὶ ὁ ἄρχων βασιλείας Μήδων, καὶ ὁ ἄρχων βασιλείας Ἑλλήνων· εἴτω γάρ εἰποι ἂν τις καὶ ἄρχοντα βασιλείας Ἀσσυρίων γεγονέναι τινὰ τὸν ἀλαζονευόμενον καὶ τὰς προκειμένας φωνὰς φθεγγόμενον· εἴτε οὖν πρὸς τοῦτον, εἴτε πρὸς τὸν Βαβυλωνίων βασιλέα τὸν πολιορκήσαντα τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸν νῶν ἐμπρήσαντα, πάντα τε τὰ αὐτῷ σκευῆ ἱερά καὶ ἀναθήματα ἔλόντα, καὶ τοῖς αὐτοῦ εἰδώλοις ἀναθέντα ἐν αὐτῇ Βαβυλῶνι, ὥσπερ ἔειναι καὶ ἀπονενομημένα τολμήσαντα εἰπεῖν, ἀποκρίνεται φάσκων ὁ προφητικὸς λόγος· Ἔπειτα, (16) ὦ πάντων ἀφρονέστατε, οὐ συνορᾶς, ὅτι οὔτε πέλυξ αὐτόν ποτε κινήσειεν ἐπὶ κοπήν ξύλου, μὴ ἑτέρου ἐνεργούντος, οὔτε πρῶν διέλοι ἂν τὰ πρὸς αὐτοῦ πριζόμενα, μηδὲν ἔλκοντος, οὔδὲ ῥάβδος τύψειεν ἂν τινα, οὔδὲ ξύλον πλήξειεν αὐτομάτως κινούμενον; Χρὴ δὲ λογισασθαι, ὅτι οὔτε σοὶ διακόνῃ ἔντι τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς τοσαύτη παρῆν δύναμις, ὡς μυρίων ἔθνων κατακρατήσαι, καὶ τοῦδε μὲν κόπτειν, ἑτέρους δὲ πατεῖν, πόλεις τε ὅλας ἐξανδραποδίζεισθαι, καὶ μυρία πλήθη καταστρωννύναι, παντὸς πρῶνος, καὶ πελέκους, καὶ ῥάβδου χεῖρονι γενομένην, εἰ μὴ Θεὸς ἦν ὁ τῇ σῇ χειρὶ

A lates. Igitur secundum æquitatis leges; par est eos qui in Hierosolymis degunt pari obsidioni et excidio tradi, quia ipsi paria iis, qui jam memorata passi sunt, perpetrarunt.

Vers. 12. « Et erit, cum impleverit Dominus omnia facere in monte Sion et in Jerusalem, visitabo mentem magnam, principem Assyriorum, et celsitudinem gloriæ oculorum ejus. » His consequenter docet, Assyrios tandem et eorum principem, etsi cum tali, quali jam declaratum est, arrogantia egerint, Samariam et Damascusum subegerint, tamen ad certum usque terminum usuram temporis habituros; quo elapso, imperium eorum non ultra consistet, diuturno illo ac florenti imperio funditus everso.

B

Vers. 13. « Dixit enim, In fortitudine faciam, et in sapientia prudentiæ meæ auferam terminos gentium, et fortitudinem earum devastabo. » Deo quippe gloriam non tribuens, neque secum reputans universorum Deum esse, qui ipsi et Israel et Judam, et omnes alios supplicio dignos tradiderat; alium sapiebat, cogitans, et ad seipsum dicens, secundum Symmachum, « In virtute manus feci, » etc.

Vers. 14-16. « Et commovebo urbes habitatas, et universon orbem comprehendam manu quasi nidum, et quasi ova derelicta auferam: et non est qui effugiat me, aut contradicat mihi. Nunquid gloriabitur securis sine cædente? aut exaltabitur serra, sine trahente illam, ut quis efferat virgam aut lignum? At non sic, sed mittet Dominus Sabaoth in honorem tuam ignominiam, et in gloriam tuam ignis comburens accendetur. » Ad hanc superbam cogitationem; sive ea cujusdam adversariæ potestatis fuerit, qualis erat princeps regni Persarum, et princeps regni Medorum, et princeps regni Græcorum: sic enim quispiam dixerit esse principem regni Assyriorum, arroganter agentem, atque has voces emittentem; sive ad hunc, inquam, sive ad regem Babyloniorum, qui Hierosolyumam obsedit, et templum incendit, et omnia sacra vasa ejus et donaria abstulit, ac in ipsa Babylone idolis suis consecravit; utpote qui gravia et insana proferre ausus esset, respondet propheticus sermo: Deinde, omnium D stultissime, non vides non posse securim, nullo operante, ad lignum cædendum se movere; neque serram ligna posita secare, nemine trahente; neque virgam quempiam percutere, neque lignum suoipso motu quemvis cædere? Cogitandum sane erat, neque tibi, iræ Dei ministro, talem adfuisse potestatem, ut infinitas gentes domares, neque ut alios quidem cæderes, alios percuteres, civitates integras captivas duceres, ac innumeram multitudinem protereres, quavis serra, securi et virga acerbior: nisi Deus his suppliciiis dignos tibi tradidisset. Nunc porro nihil eorum cogitans, altos spiritus cepisti; ita ut te marium tenet, et serra contra illum a quo trahitur: et dicant, » etc.

(16) Hic Eusebii interpretem fere agit Hieronymus: nam sic habet, « O stultissime mortalium.... quomodo si securis gloriatur contra eum qui secu-

gnam illam mentem esse putares. Non enim pacem illam Dei, quæ mentem omnem exsuperat ob oculos ponebas : sed te omnium maximum esse ratus, ac superbis oculis contra Deum elatus, gentium terminos confundere cogitasti, quos definiuit Deus et pulchre ordinavit, « Quando separabat Altissimus gentes, ut disseminabat filios Adam ; constituit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei ⁶⁰. » Tu vero sapientia et erranti prudentia tua arbitratus es posse te a Deo probe constitutos terminos alio transferre, atque totum orbem ditioni tuæ subigere. Nam æstimasti, neminem iis prospicere vel patrocinari, Deumque homines qui sunt super terram nihil curare : quamobrem gentes orbis universi, quasi pullos desertos, aut ova derelicta, te capturum opinatus es. Oportet igitur recta cogitatione putare, te ne eos quidem quos subegisti, sine notu Dei domuisse. Unde namque tibi talis potestas adfuisse, nisi Deus id permisisset, neque te ut instrumento ad castigationem et supplicium eorum, qui correptione et conversione opus habebant, usus fuisset ?

VERS. 17, 18. « Et erit lumen Israel in ignem, et sanctificabit illum in igne urente : et devorabit quasi fenum silvam. In illa die exstinguentur montes, et colles et silvæ. » Ipse qui olim populum suum illuminabat Deus, et sanctificabat illum, tibi superbo ignis effectus est. Pro illo autem, « Et sanctificabit illum in igne urente, » Symmachus, « Et sanctus ejus in flammam. » Nam tibi, inquit, Assyrio, qui impie et tumide cogitare ausus es, sanctus Israel, et qui olim ejus lux fuit, in flammam et ignem evadet. Collibus vero, montibus et silvis, e re comparat illam Assyriorum multitudinem ; duces autem eorum, et qui aliis præerant, quasi colles et montes dicit. Sed illi quidem exstinguentur ; id est, illi olim graves et ardentes, vel inviti, frigidi evadent. Mors quippe illis devorabit, tantam non et animas cum corporibus absumens. Quod autem animæ non una cum corporibus tollantur, cuique manifestum est : quod animæ firmitatem subdiadat. Cum silvam dicit, multitudinem quæ cum rege Assyriorum erat denotat : Carmelum vero, ut ait Symmachus, ejus divitias nuncupat, necnon voluptates : quæ absumenda dicit ab ultrice prædicti ignis violentia.

VERS. 19. « Et devorabit ab anima usque ad carnes : et erit qui fugiet quasi fugiens a flamma urente. Et qui relinquentur ex ipsis numerus erunt, et puer scribet eos. » Cum hæc, inquit, Assyrio contigerint, ille fuga se propriiet, atque omnes qui cum illo erunt, id ipsum agent. Quod si quidam pauci relinquantur, tot erunt, ut possit quisvis puerulus illorum numerum assequi, ac scripto consignare, reliqua multitudinis de medio sublata. Hæc et secundum litteram et secundum mentem dicta sunt ;

⁶⁰ Deut. xxxii, 8.

Α παραδούς τοὺς τούτων ἀξίους. Νυνὶ δὲ τούτων μηδὲν λογισάμενος, ἐπήρας σεαυτὸν, ὡς ὑπολαβεῖν σεαυτὸν εἶναι τὸν μέγαν νοῦν. Οὐ γὰρ ἔθου πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν· καὶ πάντων μέγιστον νομίσας εἶναι ἑαυτὸν, ὑπερηφάνους δὲ ὀφθαλμοὺς κατεπαρθείς τοῦ Θεοῦ, διανοήθης τὰ ὄρια τῶν ἐθνῶν συγχέειν, ἃ ὁ Θεὸς διώρισεν καὶ διέταξε καλῶς, « Ὅτε διεμέριζεν ἔθνη ὁ Ὑψίστος, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ· ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. » Σὺ δὲ τῆ σεαυτοῦ σοφίᾳ καὶ τῆ πεπλανημένη συνέσει ψήθης δύνασθαι μεταθῆναι μὲν τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὖ διατεταγμένους ὄρους, ὑποχείριον δὲ σεαυτῷ τὴν οἰκουμένην ποιήσασθαι. Μηδένα γὰρ ἐφορᾷν μηδὲ ἀντιλαμβάνεσθαι, μηδὲ Θεῷ μέλλειν τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἐνόμισας· διδ

B ὡσπερ νεοτῶν ἐρήμων, ἢ ὧν καταλειμμένων, ὑπέλαβες κρατήσῃ τῶν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν. Δεῖ σὺν ὀρθῷ λογισμῷ διανοηθῆναι, ὅτι καὶ αὐτῶν ὧν ἐκράτησας, οὐκ ἄνευ Θεοῦ νεύματος περιεγένου. Πόθεν γὰρ σοι παρῆν τοιαύτη ἐξουσία, μὴ τοῦ Θεοῦ συγκαχωρησῆτος, καὶ ὡσπερ ὄργανον χρησαμένου σοι ἐπὶ τιμωρίαν καὶ κόλασιν τῶν ἐπιστροφῆς δεομένων ;
« Καὶ ἔσται τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ, καὶ ἀγιάσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ· καὶ καταφάγεται ὡσαύτῳ χόρτον τὴν ὕλην. Τῆ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀποσβεσθήσεται τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ οἱ ὄρυμοι. » Αὐτὸς ὁ πάλας φωτίζων τὸν ἑαυτοῦ λαὸν Θεός, καὶ ἀγιάζων αὐτὸν, σοὶ τῷ ὑπερηφάνῳ γινόμενος πῦρ. Ἄντι δὲ τοῦ, « Καὶ ἀγιάσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ, » ὁ Σύμμαχος, « Καὶ ὁ ἅγιος αὐτοῦ εἰς φλόγα. » Σοὶ γὰρ φησὶ, τῷ Ἀσσυρίῳ, ἀσεβῆ καὶ ὑπέρογκα λογισασθαι τεταλμηκῶσι, ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ, καὶ ὁ πάλας φῶς αὐτοῦ γεγονώς, εἰς φλόγα καὶ εἰς πῦρ γενήσεται. Βουνοὺς δὲ καὶ ὄρη καὶ ὄρυμοὺς παρεικάζει καλῶς, αὐτὴν τε τῶν Ἀσσυρίων πληθύν, καὶ τοὺς ἡγουμένους αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων ὑπερέχοντας, καθάπερ βουνοὺς ἢ ὄρη. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἀποσβεσθήσονται, τουτέστιν, οἱ πάλας δεινοὶ καὶ θερμοὶ, καὶ οὐκ ἐκόντες καταφυγήσονται. Καταφάγεται γὰρ αὐτοὺς ὁ θάνατος, μονοουχὶ καὶ ψυχᾶς δαπανῶν καὶ σώμα. Ὅτι μὲν γὰρ οὐ συνανήρηται τοῖς σώμασιν αἱ ψυχαὶ, παντὶ τῷ σαφές ἐστι· ὑπεμφαίνει δὲ δήπου τὸ τῆς ψυχῆς εὐσθενές. Ἀρυμὸν δὲ λέγων, τὰ πλήθη τὰ σὺν τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων δηλοῖ· Κάρμηλον δὲ, ὡς ὁ Σύμμαχος φησὶ, τὸν πλοῦτον αὐτοῦ καὶ τὴν τρυφήν, ἅπερ πάντα ἀναλωθήσονται φησὶν ὑπὸ τῆς καταστροφικῆς δυνάμεως τοῦ προλεχθέντος πυρός.

« Καὶ καταφάγεται ἀπὸ ψυχῆς ἕως σαρκῶν, καὶ ἔσται ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ φλογὸς καιομένης. Καὶ οἱ καταλειρθέντες ἀπ' αὐτῶν ἀριθμὸς ἔσονται, καὶ παιδίον γράψει αὐτούς. » Ἐπειδὴν, φησὶ, ταῦτα τῷ Ἀσσυρίῳ συμβῆ, δρασμῶν χρησάμενος φεύξεται, οἳ τε σὺν αὐτῷ πάντες τοῦτο πράξουσιν. Εἰ δὲ που βραχεῖς τινες καταλειφθεῖεν, τοσοῦτοι ἔσονται, ὥστε δύνασθαι καὶ τὸ τυχὸν παιδίον τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν περιλαβεῖν, καὶ γραφῆ παραδοῦναι, τοῦ λοιποῦ πλήθους ἀπολωλῆτος. Ταῦτα καὶ πρὸς λέξιν εἰρηται καὶ πρὸς

δύναμιν· πρὸς μὲν λαοῖν, ἀνηνεγμένα ἐπὶ τὸν Ναβουχοδονόσορ, τὸν ἐμπρησαντα τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν· πρὸς δὲ διάνοιαν, ἐπὶ τὴν ἀντικειμένην δύναμιν, ἥς τὰ λελεγεμένα ἐν τῇ προφητείᾳ παθοῦσης, καθηρέθη αὐτίκα ἢ τῶν ἐναντίων Ἀσσυρίων δυναστεία.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὐκέτι προσεθήσεται τὸ καταλειφθὲν Ἰσραὴλ, καὶ οἱ σωθέντες τοῦ Ἰακώβ οὐκέτι μὴ πεποιθότες ὦσιν ἐπὶ τοὺς ἀδικήσαντας αὐτούς, ἀλλὰ ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ἔσται τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. » Φησὶ τῷ καιρῷ, καθ' ὃν πάντα τὰ προλεχθέντα κατὰ τὸ ἐρηλωθέντος ἄρχοντος τῶν Ἀσσυρίων δι' ἔργων χωρήσων, οἱ περιλειφθέντες τοῦ αἰχμαλωτισθέντος λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, τῆς πολεμίας χώρας ἐλεύθεροι γενόμενοι, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανελθόντες, οὐκέτι προσέξουσιν οἷς πάλαι προσείχον δαίμοσι πονηροῖς, τοῖς τῆς ψυχᾶς αὐτῶν ἠδικηκόσι, καὶ πάντων αὐτοῖς κακῶν αἰτίαις γενομένοις· ἀλλὰ τῷ Θεῷ λοιπὸν προσέξουσι μόνον, ὅτε λυτρωτῆ καὶ Σωτῆρι αὐτῶν γενομένῳ. Ἐκλήρωτο δὲ καὶ ταῦτα πρὸς λέξιν κατὰ Κύρον τὸν Περσῶν βασιλέα, ὃς πάντας ἤνεκε τούτους ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ Ἰουδαίους· καθ' ὃν καιρὸν οἱ περὶ τὸν Ζοροβάβελ, καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ἰωσεδεκ τὸν ἱερέα τὸν μέγαν, οἱ τε ἅμα τῷ Ἔσθρα, καὶ Νεμία, τῆς Βαβυλώνας ἐπανελθόντες, τὸν ναὸν ἠγειραν, καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν ἀνεκτίσαντο.

« Καὶ ἐὰν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται. » Τὴν ἀχρηστον κληθὲν ὁ λόγος σημαίνει τοῦ ἔθνους, τῶν μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἀπὸ Βαβυλώνας οἰκησάντων τὴν χώραν μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων· οὗτοι γὰρ ἦσαν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἐξ ὧν μόνων διεσώθη τὸ κατάλειμμα· οἱ δὲ αὐτῶν εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότες μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ἀπόστολοι, καὶ εὐαγγελισταὶ. Ἡ ἄμμος γὰρ θαλάσσης τὸ μὲν πλῆθος ἀναριθμητὸν ἔχει· ἄλλως δὲ ἀχρηστον ὑπάρχει πρὸς γεωργίαν. Ἐπειδὴ οὖν ὁ λαὸς, φησὶν, Ἰσραὴλ εἰς πλῆθος ἀναριθμητον χυθῆ, ἀχρηστον δὲ γένηται ἐν τῇ κατὰ Θεὸν καρποφορίᾳ, τὴν καὶ αὐτὰ τὸ μὲν πλῆθος αὐτῶν ἀπαιεῖται· μόνον δὲ τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται.

« Ὅτι λόγον συντετημημένον Κύριος ποιήσει ἐν τῇ οἰκουμένῃ ὅλη. » Σαφῶς ἄρα τὸ εὐαγγέλιον τῆς Καινῆς ἠνείκατο Διαθήκης, ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ κηρυχθέν. Συντετημημένος γὰρ ἦν ὁ λόγος ὁ εὐαγγελιστικός, τῷ μὴ περιέχειν πάντα τὰ παρὰ τῷ Μωϋσῆ παραγγέλματα. Τῶν δὲ προκειμένων βῆτων μὲμνηται καὶ ὁ Ἀπόστολος, τοῦτον λέγων τὸν τρόπον· « Ὁ Ἰσραὴλ δὲ λέγει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ· Ἐὰν ἦ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ ὑπόλειμμα σωθήσεται. Λόγον γὰρ συντελών καὶ συντέμνον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. »

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Μὴ φοβοῦ, ὁ λαὸς μου, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών, ἀπὸ Ἀσσυρίων, οἳ ἐν βλάβῃ πατάξει σε· πληγὴν γὰρ ἐπάγου

A secundum litteram quidem, si ad Nabuchodonosorem referantur, qui templum incendit et urbem; secundum mentem vero, si ad potestatem adversariam, quæ cum ea, quæ in prophetia feruntur, perpessa esset, adversariorum Assyriorum potentia confestim sublata est.

VERS. 20, 21. « Et erit in die illa, non ultra adicietur residuum Israel, et qui salvi fuerint ex Jacob non ultra fiduciam habebunt in illos qui se injuria affecerunt; sed fiduciam habebunt in Deo sancto Israel in veritate. Et erit residuum Jacob in Deum fortem. » Quo tempore, inquit, prædicta omnia contra memoratum principem Assyriorum, opere complebuntur; qui ex Judæorum populo in captivitatem abducto residui erunt, ab inimica regione B liberi evadentes, et in propriam reverti, non ultra attendent iis, quibus antea animum adhibebant, dæmonibus malignis, qui animas suas læserant, et omnium sibi malorum causa fuerant; sed Deo tandem soli applicabuntur, utpote qui redemptor sibi et Servator effectus sit. Hæc vero reipso completa sunt Cyri Persarum regis tempore, qui Judæos omnes in captivitate agentes remisit, cum Zorobabel, Jesus filius Josedec Sacerdos magnus, et qui cum Eadra et Nehemia erant, ex Babylone reversi, templum excitarunt, urbemque ipsam restauraverunt.

VERS. 22. « Et si fuerit populus Israel sicut arena maris, residuum ejus salvabitur. » Promiscuam et inutilem gentis multitudinem, quæ post reditum ex Babylone usque ad Romana tempora regionem incoluit, indicat propheticus sermo: hi quippe erant sicut arena maris, quorum residuum tantum salutem consecutum est. Hi porro ex illis erant qui in Christum crediderunt, discipuli ejus, apostoli et evangelistæ. Nam arena maris multitudine quidem innumerabilis, verum inutilis est ad agriculturam. Cum ergo populus Israel, inquit, in multitudinem innumeram diffusus fuerit, ita tamen ut inutilis sit ad fructum secundum Deum ferendum; tunc multitudo quidem eorum peribit, ac solæ ejus reliquæ salutem consequentur.

VERS. 23. « Quia verbum abbreviatum faciet Dominus in universa terra. » Evangelium Novi Testamenti clare subindicat, quod in universa terra prædicatum est. Abbreviatum quippe erat verbum evangelicum, quod omnia Moysis præcepta non complecteretur. Hæc dicta commemorat apostolus his verbis⁶¹, « Iesaias autem dicit de Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient. Verbum enim consummans, et abbrevians Dominus faciet super terram. »

VERS. 24. « Propterea hæc dicit Dominus Sabaoth, Noli timere, popule meus, qui habitatis in Sion, ab Assyriis, quia in virga percutiet te: pla-

⁶¹ Rom. ix 27.

gam enim inducam super te, ut videas viam Ægypti. Hortatur itaque ne timeat Assyrius : nam venturum quidem ait eorum regem et Jerusalem oppugnaturum esse, ut ejus incolæ brevem plagam experiantur, ceu virga percussi; at illum re infecta fugientem reversurum esse. Quæ sane completa sunt, Ezechia filio Achaz in Jerusalem regnante : qui vir fuit non patri similis, sed justus et omnimode religiosus. Et si igitur, me id permittente, rex eorum in te irrumpat, attamen ad correptionem tantum virga percutiet te, non cum gladiis et hastis bellico more victor irruet in te. Hæc porro virgis inflicta tibi plaga non præter rationem erit : causam quippe cur Assyrio concessum sit ut moderata te plaga afficiat, non ignores oportet : quia enim viæ in Ægyptum denuo te commisiisti, idololatris Achazi tempore deditus; ideo vos Assyrii virgæ tradidi, ut ad sanam mentem et conversionem reducerem.

Vers. 25, 26. « Adhuc enim paululum, et cessabit ira : furor autem meus super consilium eorum. Et suscitabit Deus super eos secundum plagam Madiam in loco tribulationis : et furor ejus in viam ad mare, in viam Ægypti. » Si quidem vobis cum rege vestro Ezechia ad meliorem frugem revertentibus, ac Deum agnoscentibus, indignatio mea contra vos accensa cessabit : me autem vestræ salutis patrocinante, Assyrius turpiter per vestram regionem, perque vestras urbes fugiet, a loco in locum esse fuga subducentur.

Vers. 27-33. « Et erit in die illa : auferetur jugum ejus ab humero tuo, et timor ejus super te, et corrumpetur jugum ab humeris vestris. Veniet enim in civitatem Angæ, et transibit in Maggedo, et in Machinas ponet vasa sua. Et transibit vallem, et veniet in Angæ. Timor apprehendet Rama civitatem Saul. Fugiet filia Gallim, audietur in Laisa : audietur in Anathoth. Et obstupuit Madebena, et habitatores Gibbir. Consolamini hodie in via ut maneat. Consolamini manu montem, filiam Sion, et colles in Jerusalem. Ecce dominator Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum fortitudinæ, et excelsi injuria conterentur, et humiliabuntur. » Tu quippe, ait ille populum suum alloquens, liber et omni metu vacuus eris : qui vero fugiebat, prius veniet in civitatem Angæ; inde vero alium in locum commigrabit; ibique defatigatus, sarcinas ponet suas : deinde istinc alio transibit, unde veniet in urbem quam vocant Saulis : postea vero in alium locum : atque sic turpiter de medio tolletur; vos autem consolabimini, et solatium accipietis, non amplius Assyriorum jugo subdit. Ut enim ab ingrue illaque brevi correptione non fugiant, sed permaneant, « Consolamini, » ait, « filiam Sion, » videlicet habitatores Jerusalem.

ἐπελευσομένην παιδείαν, « Παρακαλεῖτε, » φησί, « Ἱερουσαλήμ.

ἐπὶ σὲ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου. » Παραιεῖ τὸν μὴ φοβεῖσθαι τοὺς Ἀσσυρίους· ἤξει μὲν γὰρ καὶ ἐπιστρατεύσειν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ τὸν τούτων βασιλέα, πρὸς τὸ βραχείας πειραθῆναι πληγῆς τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας, ὡς περὶ ῥάβδῳ παιομένους· ἀπρακτὸν δὲ αὐτὸν ὑποστρέφειν, φυγῇ χρησάμενον. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα ἐπὶ Ἐζεκιῶ υἱοῦ Ἀχάζ βασιλεύοντος ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀνδρὸς γενομένου, οὐ κατὰ τὸν πατέρα, δικαίου δὲ ἄλλως, καὶ θεοφιλοῦς κατὰ πάντα τρόπον. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὖν, φησὶν, ἐμοὶ ἐπιτρέποντος, καὶ ἐν σοὶ ἐπελεύσεται ὁ τούτων βασιλεὺς, ὅμως ἐν ῥάβδῳ ἐπιστρεπτικῇ κατάξει σε, ἀλλ' οὐ ξίφος, οὐδὲ ἔδρασι πολέμου νόμῳ κρατήσας ἐπεξελύσεται σοί. Καὶ αὕτη δὲ ἡ διὰ ῥάβδου κατὰ σοῦ πληγὴ οὐκ ἔσται παράλογος· τὸ γὰρ αἴτιον ἐπὶ συγχωρηθῆναι τὸν Ἀσσύριον πεπεισμένην πληγῇ χρῆσασθαι κατὰ σοῦ μὴ ἀγνοεῖ· ἐπειδὴ γὰρ τῇ ὁδῷ Αἰγύπτου πάλιν σεαυτὸν ἐκδέδωκας, εἰδωλολατρεῖα προσεσχικώς κατὰ τοὺς χρόνους Ἀχάζ, τοῦτου χάριν ὁμοῦ τῇ ῥάβδῳ τοῦ Ἀσσυρίου παραδέδωκα εἰς σφρονισμόν καὶ ἐπιστροφήν.

« Ἐτι γὰρ μικρὸν καὶ παύσεται ἡ ὀργή· ὁ δὲ θυμὸς μου ἐπὶ τὴν βουλήν αὐτῶν. Καὶ ἐγείρει ὁ Θεὸς ἐπ' αὐτοὺς κατὰ τὴν πληγὴν Μαδιὰμ ἐν τόπῳ θλίψεως· καὶ ὁ θυμὸς αὐτοῦ τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ θάλασσαν, εἰς τὴν ὁδὸν τὴν κατ' Αἰγύπτου. » Μεταβαλόντων μὲν γὰρ ὁμῶν ἐπὶ τὰ κρείττω, καὶ τὸν Θεὸν ὑπεγνωχότων, ἅμα τῷ ὑμετέρῳ βασιλεῖ Ἐζεκιᾷ, καὶ ἡ ἀνανέκτησίς μου ἢ καθ' ὁμῶν παύσεται· ἐμοὶ δὲ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπερασπιζόντος, φεύσεται ὁ Ἀσσύριος ἀσχημόνως, διὰ τῆς ὑμετέρας χώρας καὶ διὰ τῶν ὑμετέρων πόλεων τόπον ἐκ τόπου διαδιδράσκων.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀφαιρεθήσεται ὁ ζυγὸς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὤμου σου, καὶ ὁ φόβος αὐτοῦ ἐπὶ σοῦ, καὶ κατασθαρῆσεται ὁ ζυγὸς ἀπὸ τῶν ὤμων ὁμῶν. Ἔξει γὰρ εἰς τὴν πόλιν Ἀγγαί, καὶ παρελεύσεται εἰς Μαγγεδῶ, καὶ ἐν Μαχμάς θήσει τὰ σκεῦη αὐτοῦ. Καὶ παρελεύσεται φάραγγα, καὶ ἔξει εἰς Ἀγγαί. Φόβος λήψεται Ῥαμὰ πόλιν Σαούλ. Φεύσεται θυγάτηρ Γαλλεὶμ· ἐπακούσεται ἐν Λαϊσά, ἐπακούσεται ἐν Ἀναθὼθ. Καὶ ἐξίστη Μαδεβηνά, καὶ οἱ καρτικοῦντες Γιββαίρ. Παρακαλεῖτε σήμερον ἐν ὁδῷ τοῦ μείνας. Παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ τὸ ὄρος τὴν θυγατέρα Σιών, καὶ οἱ βουνοὶ οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἰσοῦ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ συνταράσσει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος· καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕβρει συντριβήσονται, καὶ ταπεινωθήσονται. » Σὺ μὲν οὖν, φησὶν πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἔση ἐλευθερὸς καὶ παντὸς ἀπληλαγμένος φόβου· ὁ δὲ φεύγων, πρότερον μὲν ἔξει εἰς τὴν πόλιν Ἀγγαί· εἶτα ἐκεῖθεν παρελεύσεται εἰς ἕτερον τόπον, καὶ ἀποκαμῶν ἐνταῦθα τὰ σκεῦη αὐτοῦ ἀποθήσεται· εἶτα διαθήσεται ἐνταῦθεν ἀλλαχοῦ· κάκειθεν εἰς τὴν καλουμένην πόλιν Σαούλ· εἶτα εἰς ἕτερον τόπον· καὶ οὕτως ἀσχημόνως, ἀφανῆς γενήσεται· ὁμοῦ δὲ παρακαληθήσθε, καὶ παραμυθίας τεύξεσθε, μηκέτι ὑποκαίμενοι τῷ ζυγῷ τῶν Ἀσσυρίων. Ὑπερ γὰρ τοῦ μὴ φεύγειν καὶ καρτερεῖν τὴν πρὸς ὀλίγον τὴν θυγατέρα Σιών, ὁδηθεὶ τοὺς ἐνοικοῦντας τῇ

« Καὶ πασούνται οἱ ὑψηλοὶ μαχαίρᾳ· ὁ δὲ Αἰθά-
 νος ἔσται ἐν τοῖς ὑψηλοῖς πασείται. » Ὅρα δὲ μοι, ὅσους
 καὶ ὁσάκις ὑψηλοὺς ὠνόμασεν· ὦν τὸ σύστημα τῶν
 Αἰθάνων, καὶ ταῖς ἐν αὐτῶν ὑψηλοτάταις κέδρους ἀφ-
 ἔρσει. Δὲ ἀφῆται ἀλλαχού· « Εἶδον τὸν ἀσπῆ ὑπερ-
 υψόμενον καὶ ἐπιαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ
 Αἰθάνου· » καὶ ἐν ἑτέρῳ πάλιν· « Φωνὴ Κυρίου
 συντρίβοντας κέδρους, καὶ συντρίβει Κύριος τὰς
 κέδρους τοῦ Αἰθάνου· καὶ λεπτυνεῖ αὐτάς ὡς τὸν
 μόσχον τὸν Αἰθάνου. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

« Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί,
 καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται. » Πῶς τῶν
 προειρημένων ἀπάντων ἴσται συντρίβη καὶ πτώσις,
 περιστάτην ἐξῆς, ἐκ ῥίζης Ἰεσσαί προαλείσασθαι
 ῥάβδον θεοπέζων· ἥτις ῥάβδος, πάντας τοὺς ὑψηλοὺς
 συντρίψασα, ταπεινώσει. Δὲ ἐπισυνῆπται· « Καὶ
 ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί. » Ἄντι δὲ
 τοῦ, « ἐκ τῆς ῥίζης, » — « ἀπὸ ἡμοῦ » συμφώνως
 ἠμῆνευσαν οἱ λοιποὶ. Καὶ γὰρ ἦν ἡ φυλὴ καὶ ἡ
 πατριὰ ἐξ ἧς προήλθεν ὁ Σωτήρ, ὡσπερ τις κορμὸς,
 μικρῆτι κλάδους ἔχων, διὰ τὸ ἐκλειοπαίνει τοὺς ἐκ
 διαδοχῆς Δαυὶδ βασιλέας μετὰ τὴν εἰς Βαβυλῶνα
 αἰχμαλωσίαν· διὸ μοι δοκεῖ κορμὸς ὠνομάσθαι τὸ
 κατὰ σάρκα γένος τοῦ Δαυὶδ, οὐδ' οὐκ πατήρ ἦν ὁ Ἰεσσαί.
 Τὸν χρόνον τοίνυν καθ' ὃν τὰ προειρημένα ἴσται,
 περιστάς, συνέπται τὴν εἰς ἀνθρώπους πάροδον τοῦ
 Χριστοῦ ἐφῆρα εὐκαίρως. Ἐπειδὴ γὰρ προεδίδαξε
 διὰ τῶν ἔμπεροσθεν τὰ περὶ τῆς ἐκ Παρθένου γεννή-
 σως, τὰς τε ἐπινύμους προσηγορίας τῶν ἐπινοουμέ-
 νων ἐν αὐτῶν θυνάμαων, ἀκολούθως ἐπὶ τοῦ παρόντος,
 ἐξ ὅποιοι γένους, καὶ ποίας φυλῆς προαλείσεται,
 ὅποιά τε κατορθώσει· ἡ εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ πά-
 ροδος, προαναφωνεῖ.

« Καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ,
 πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ
 ἰσχυρός, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας· ἐμπλήσει
 αὐτὸν πνεῦμα φόβου Θεοῦ. Οὐ κατὰ τὴν ὄψαν κρινεῖ,
 οἷός τε κατὰ τὴν λαλιὰν ἀλέγξει. » Εὐροῖεν γὰρ ἂν οἱ
 θέλοντες ὅπως ὁ Σωτήρ ἡμῶν καὶ Κύριος οὐ κατὰ τὴν
 ὄψαν ἔκρινε. Μῆθενδὲ γὰρ πρόσωπον λαμβάνων (16),
 ἤλεγε σὺν παῖρσι πολλῇ ποτὲ μὲν τοὺς γραμμα-
 ταῖς καὶ Φαρισαίοις, ποτὲ δὲ τοὺς ἀρχιερεῖς ἔδον ἐν
 τῷ νοῦ, οἷς καὶ ἔλεγεν· « Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ
 βασιλεία, καὶ δοθήσεται ἔθνοις ποιούντι τοὺς καρποὺς
 αὐτῆς. » Ἄλλ' οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἤλεγεν· οἱ μὲν
 γὰρ προσήσαν αὐτῷ λέγοντας· « Διδάσκαλε, οἴδαμεν
 ὅτι ἀληθὴς εἶ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅ δὲ οὐ κατὰ τὴν λα-
 λιὰν αὐτῶν ἤλεγε· διὸ εἰδὼς τὰς πονηρίας αὐτῶν,
 ἔλεγε· « Τί με πειράζετε, ὑποκριταί; »

« Ἄλλὰ κρινεῖ ταπεινῶν κρῖσι, καὶ ἀλέγξει τοὺς
 ταπεινοὺς τῆς γῆς, καὶ πατάξει τὴν γῆν τῶ λόγῳ τοῦ
 στόματος αὐτοῦ. » Νοήσας δὲ τὸ, « Πατάξει γῆν τῶ
 λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ, » καὶ ἄλλως, ἐπακούσας

¹⁶ Psal. xxxvi, 35. ¹⁷ Psal. xxviii, 5. ¹⁸ Matth.

(16) Hieronymus ad hunc locum sic Latine Græca
 interpretatur, « Nullius enim personam accipit in ju-
 dicio : sed Scribis et Phariseis ac principibus lo-

PATROL. GR. XXIV.

VERS. 34. « Et cadent excelsi gladio . Libanus
 autem cum excelsis cadet. » Vide mihi quam sæpe
 et quoties excelsos nominet, quorum costam Liba-
 no et ejus altissimis cedris similem dicit. Quare di-
 ctum est alibi ¹⁶ : « Vidi impium superexaltatum,
 et elevatum sicut cedros Libani ; » et alias ite-
 rum ¹⁷ : « Vox Domini confringentis cedros, et con-
 fringit Dominus cedros Libani : et comminuet eas
 tanquam vitulum Libanum. »

CAPUT XI.

VERS. 1. « Et egredietur virga de radice Jessæ, et
 flos de radice ascendet. » Quo pacto prædictorum
 omnium contritio et ruina futura sit deinde declar-
 rat ; ex radice Jessæ proditura virgam esse vati-
 cinans : quæ virga omnes sublimes conteret et humi-
 liabit. Quare subdit : « Et egredietur virga de
 radice Jessæ. » Pro illo autem, « de radice, » reli-
 qui omnes interpretes, « a trunco » verterant.
 Etenim tribus et familia, ex qua Salvator prodiit,
 ceu quidam truncus erat qui nondum ramos emi-
 serat, quis post captivitatem in Babylone, ex suc-
 cessione Davidis reges defecerant ; ideo videtur
 mihi truncus vocari genus Davidis secundum car-
 nem, cujus pater erat Jessæ. Tempus itaque quo
 illa prius memorata futura sunt declarans, admo-
 dum opportune Christi ad homines adventum sub-
 jungit. Quia enim in præcedentibus ea quæ ad or-
 tum ex Virgine spectabant edocuerat, atque voca-
 bula intelligibiles ejus virtutes indicantia prætera-
 rat ; consequenter in præsentis quo ex genere et ex
 qua tribu, quæ opera ejus ad homines adventus
 editurus sit, præannuntiat.

VERS. 2, 3. « Et requiescet super eum Spiritus
 Dei, spiritus sapientiæ et intelligentiæ, spiritus
 consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis.
 Replebit eum spiritus timoris Dei. Non secundum
 opinionem judicabit, neque secundum loquelam
 arguet. » Cuius volenti facile est deprehendere
 quo pacto Salvator et Dominus noster, non secun-
 dum opinionem judicabat. Nullius enim personam
 accipiens, modo Scribas et Phariseos, mox sñm-
 mos pontifices in templo fidenter arguebat, quibus
 etiam hæc dicebat : « Aufereatur a vobis regnum,
 et dabitur genti facienti fructus ejus ¹⁸. » Sed nec
 secundum loquelam arguebat : nam alii ipsum ad-
 iabant dicentes : « Magister, scimus quia verax
 es ¹⁹, » etc. Ille vero non secundum loquelam eo-
 rum arguebat : quare guarus malitiæ eorum dice-
 bat : « Quid me tentatis, hypocritæ ? »

VERS. 4. « Sed judicabit humili judicium, et ar-
 guet humiles terræ, et percutiet terram verbo oris
 sui. » Illud autem, « Percutiet terram verbo oris
 sui, » intelliges, si audias eum alibi dicentem,
 xxi, 43. ²⁰ Matth. xxii, 16.

quirit... Aufereatur a vobis, » et cætera, quæ
 pene ad verbum ille prosecuitur.

« Nolite putare quod venerim pacem mittere super A
 terram. non veni pacem mittere, sed gladium ⁶⁶. »
 Gladius autem erat verbum oris ejus, quo terram
 et terrenos eorum, qui in ipsum crediderant, oen-
 sus de medio tollebat. « Et in spiritu per labia in-
 terficiet impium. » Interficiet impium, atheos ac
 impios dæmones in spiritu increpans et procul abig-
 gens verbo per labia ipsius prolato; ita ut illi cla-
 ment et dicant, « Quid nobis et tibi, Fili Dei? ve-
 nisti ante tempus torquere nos. Novimus te quis
 sis, sanctus Dei ⁶⁷. »

Verb. 5. « Et erit justitia cinctus lumbos suos,
 et veritate circumvolutus latera sua. » Quemadmo-
 dum enim rex zona aurea, et lapidibus pretiosis
 præcingitur, sic et ei qui in prophetia fertur zoa-
 nam assignat justitiam et veritatem. His item Verbi
 deitas intelligi potest. Ipse quippe erat justitia, ut
 docet Apostolus his verbis, « Qui factus est nobis
 sapientia a Deo, justitia quoque et sanctificatio, et
 redemptio ⁶⁸. » Ipse quoque Servator in Evangelii
 dixisse scribitur, « Ego sum lux, et veritas et vita ⁶⁹. »
 Hæc igitur, veritas scilicet et justitia ejus, qui ex
 radice Jessæ prodierat, constringebant latera et
 lumbos in regio et militari habitu, sermone ejus
 contra occultos et invisibiles hostes apparatus de-
 olarante.

Verb. 6. « Et simul pascet lupus cum agno, et
 pardus cum hædo accubabit: et vitulus, et taurus,
 et leo simul pascent, et puer parvulus aget eos: et
 bos et ursus una pascentur, et catuli eorum simul
 erunt, et leo quasi hos comedet paleas. » Lupi
 quidem inter homines sunt viri rapaces: a nequitia
 vero sua respiciunt, ita ut cum agnis mitibus et
 mansuetis eorum animæ sub uno Ecclesiæ ovili deg-
 ant. Alii vero longe immaniores, atque vehemen-
 ter offerati viri, nihil a pardis discrepantes, belluæ
 ferocitatem deponentes, una cum hædis simplici-
 ribus ac mitioribus accubabunt. Alii vero leoni moribus
 perquam similes, crudelitatem et voracitatem suam
 mutantes, una cum infantibus Ecclesiæ recens or-
 tis, quasi taurus et vitulus pascent, eodem cibo ex
 divinis Scripturis petito utentes. Quod si videas
 regios viros dignitate et præstantia in hac vita or-
 natos, in Ecclesia Dei cum pauperibus ex infima
 plebe congregatos, ne cunctis dicere etiam hac
 ratione impletam esse Scripturam. Omnes itaque
 jam memoratos lupos, agnos, pardos, hædos, leo-
 nes, vitulos et tauros, ut dicitur, puer infans
 aget. Illud autem « aget, » quasi « congregabit, »
 dictum est. Quod ipsa re gestum perspicere licet
 illis, qui præsulum multos vident in Ecclesia Christi,
 ob animi simplicitatem et innocentiam, nihil ab
 infantibus discrepare: etsi tamen præfecti sint eo-
 rum, qui ab omni genere in unum congregantur.
 Cum porro ait, « Et bos et ursus pascentur simul

⁶⁶ Matth. x, 34. ⁶⁷ Matth. viii, 29. ⁶⁸ I Cor. i, 30. ⁶⁹ Joan. xiv, 6

(17) Hunc item locum, paucis immutatis, exprimit Hieronymus, « Quod quotidie cernimus in Ec-
 clesia. » etc.

αὐτοῦ λέγοντος, « Μὴ νομίσητε, ὅτι ἤλθον βαλεῖν εἰ-
 ρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἤλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ
 μάχαιραν. » Μάχαιρα δὲ ἦν ὁ λόγος τοῦ στόματος αὐ-
 τοῦ, δι' οὗ τὴν γῆν καὶ τὰ γεώδη φρονήματα τῶν εἰς
 αὐτὸν πεπιστευκότων ἀνῆρει. « Καὶ ἐν πνευματικῇ διὰ
 χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ. » Ἀνελεῖ τοίνυν ἀσεβῆ, τοὺς
 ἀθέοις καὶ ἀσεβέσι δαίμοσιν ἐπιτιμῶν τῷ πνεύματι,
 καὶ μακρὰν αὐτοῦ ἐλαύνων τῷ διὰ τῶν χειλέων αὐτοῦ
 προφερομένῳ λόγῳ· ὡς βοᾶν αὐτοῦς καὶ λέγειν· Ἐγὼ
 ἦμῖν καὶ σοὶ, Ἰὼδ τοῦ Θεοῦ; ἤλθες πρὸ καιροῦ βα-
 σανίσαι ἡμᾶς. Οὐδαμὲν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. »

« Καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὄσφυν αὐτοῦ,
 καὶ ἀληθεία εἰλημένος τὰς πλευράς αὐτοῦ. » Ὅσπερ
 γὰρ βασιλεὺς ζῶνι χρυσοῦ καὶ λίθοις πολυτελεῖσι ζῶν-
 νεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῷ προφητευσόμενῳ ζῶνι
 ἀφορίζει τὴν ῥ' καιοσύνην καὶ τὴν ἀλήθειαν. Δυνατὸν
 δὲ διὰ τούτων καὶ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου νοεῖσθαι·
 αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ δικαιοσύνη, ὡς διδάσκει λέγων ὁ Ἀπό-
 στολος· « Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιο-
 σύνη τε καὶ ἁγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. » Καὶ αὐτὸς
 δὲ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίῳ εἰρηκῶς ἀναγέγραπται,
 « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. » Αὐ-
 ται τοίνυν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη τὸν ἐκ ῥίζης
 Ἰεσσαί περιεσφιγγον πλευράς καὶ ὄσφυν ἐν βασιλικῷ
 καὶ ἐν στρατιωτικῷ σχήματι, τὸ κατὰ τῶν ἀφανῶν
 καὶ ἀοράτων πολυεὶν παράστημα αὐτοῦ ἐμφαίνον-
 τος τοῦ λόγου.

« Καὶ συμβοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἀρνός, καὶ
 πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ· καὶ μοσχάριον καὶ
 ταῦρος καὶ λέων ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ παιδίον
 μικρὸν ἄξει αὐτούς· καὶ βοῦς καὶ ἄρκτος ἅμα βοσκη-
 θήσονται, καὶ ἅμα τὰ παιδιά αὐτῶν ἔσονται, καὶ
 λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα. » Λύκοι μὲν οὖν οἱ ἐν
 ἀνθρώποις ἀρπακτικοὶ μεταβαλοῦσι δὲ τῆς μοθηρίας,
 ὡς μετὰ ἀρνῶν ἡμέρων καὶ πρᾶν τὰς ψυχὰς ὑπὸ
 μιαν Ἐκκλησίαν ἀγελάσθησθαι. Ἄλλοι δὲ ὠρμότεροι καὶ
 σφόδρα ἀπηγρωμένοι ἄνδρες, οὐδὲν παρδάλειον δια-
 φέροντες, τὸ τοῦ θηρὸς φοβερὸν ἀποθέμενοι, ἐρίφους
 ἅμα τοῖς ἀπλουτέροις καὶ ἀκεραιότεροις συναναπαύ-
 σονται. Καὶ λέοντι δὲ τοῦς τρόπους παρεικασμένοι
 ἄλλοι, τὸ ὠμόθυμον καὶ σαρκοδόρον ἦθος ἐναλλάξαν-
 τες, ὁμοῦ τοῖς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ νεογνοῖς, ὡσπερ ταῦ-
 ρος καὶ μόσχος, βοσκηθήσονται, τῆς αὐτῆς ἐκ τῶν
 θεῶν λόγων μεταληψόμενοι τροφῆς (17). Εἰ δὲ καὶ
 βασιλικούς ποτε ἄνδρας, ἀξιώματι καὶ ὑπεροχῆς ταῖς
 κατὰ τὸν βίον τετιμημένους, θεάσοιο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
 τοῦ Θεοῦ, μετὰ πενήτων καὶ εὐτελῶν συναγομένους,
 μὴ ἔκνει λέγειν καὶ οὕτω πεπληρωῖσθαι τὴν Γραφήν.
 Πάντας τοίνυν ὁμοῦ τοῦς ἀποδοθέντας λύκους καὶ
 ἄρνους, καὶ παρδάλεις, καὶ ἐρίφους, καὶ λέοντας, καὶ
 μόσχους, καὶ ταῦρους, παιδίον νηπίον ἄξειν λέλεκται·
 τὸ δὲ, « ἄξει, » ἀντὶ τοῦ, « συνάξει, » λέγεται. Ἐρ-
 γῷ δὲ ἔστι παραλαβεῖν καὶ τοῦτο, ὀρῶντας ἐν τῇ
 Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ τοὺς πλείστους τῶν προσετώτων
 δι' ἀπλότητα ψυχῆς καὶ ἀνακίαν οὐδὲν νηπίων διαφ-
 ροντὰς ἡμῶς δ' οὖν ἡγουμένους τῶν ἀπὸ παντὸς γέ-

νους κατὰ τὸ αὐτὸ συναγομένων. Εἶπων δὲ, « Καὶ βούς καὶ ἄρκτος βοσκηθήσονται ἅμα, καὶ ἅμα ἔσονται τὰ παιδία αὐτῶν, » κἀνταῦθα ἡμέρων τε καὶ εἰς γεωργίαν ψυχῆς ἐπιτηδεῶν ἀνδρῶν, καὶ ἄλλων ἀπηργυμένων τοῖς τρόποις, τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοινωνίαν διαγράφει. Σὺ οὖν κλουσίαν τε καὶ πενήτων, πονηρῶν τε καὶ ἀγαθῶν παιδῶν ὁρῶν συγκροτούμενους ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, μαρτυρήσεις τῇ προφητείᾳ φησάση, « Καὶ ἅμα τὰ παιδία αὐτῶν ἔσονται. » Ὁ σαρκολόβος τοίνυν τὴν φύσιν λέων, ἀχύριος τρεφόμενος ποτηφάγου ζώου δίκην, ἄνθρωπος ἂν εἴη πάλιν θηριώδης καὶ ἀπηγής, ψιλλῇ τῇ λέξει τῆς θείας χαίρων Γραφῆς. Ὁ μὲν γὰρ λαμβάνων ἐν ἀποκρύφῳ νοῦς, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ πυρὸς καὶ ὁ ψυχῶν τροφίμος λόγος· ἡ δὲ τοῦτον περιβάλλουσα λέξις τὸ ἀχυρον.

« Καὶ παιδίον νήπιον ἐπὶ τρωγῶν ἀσπίδων, καὶ ἐπὶ κώτην ἐκγόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ. » Τῆνα δὲ τρώγλαι καὶ κώται ἀσπίδων καὶ τῶν τούτοις γεννημάτων εἰς ἀνκαὶ τὰ σώματα τῶν ὑπὸ δαιμόνων ἐνοχλουμένων, οἷς ἐμφωλεύοντα τὰ ἐρπυστικὰ καὶ ἑσθλα πνεύματα ἐκοιτάζετο, τρώγλαις ὡσπερ τοῖς τοῦ σώματος αἰσθητηρίοις χρώμενα. Ταῦτα δὲ τὸ Χριστοῦ παιδίον, ἀνὴρ τις ἀπλούς καὶ τὴν κακίαν νηπιάζων, τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀπελαύνον δυνάμει, τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπιτίθει μηδὲν κακοποιεῖν δυναμένοις διὰ τὸν ἐκ βίης Ἰεσσαὶ προσελθόντα· ὃς ἐξουσίαν ἐδίδου τοῖς αὐτοῦ παιδίοις πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπιῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.

« Καὶ οὐ μὴ κακοποιήσουσι, οὐδὲ μὴ θυγήσουσι ἀπλόσαι· οὐδένα ἐπὶ τὸ ἔρος τὸ ἀγιόν σου. » Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἔρος τὸ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν δεδηλωμένων, οὐκ ἄλλο τι ἐν τοῦ ἐπουρανοῦ καὶ εὐαγγελικοῦ λόγου, ἐπ' οὗ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ψυχοδόμηται. Ἴνα γὰρ μὴ τις τὸ ἐνταῦθα λεγόμενον ἔρος νομίση εἶναι τὸ ἐν μέρει γωνίας τῆς Παλαιστίνης Ἰουδαίους ὑπειλημμένον, διασαφεῖ τὴν διὰ νικαν ἐξῆς ἐπιφέρων· « Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γινῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακλύφει θαλάσσας· » οὕτω σημαίνων τὴν καθ' ὅλης τῆς οὐρανόθεν ἰδρυμένην Ἐκκλησίαν Θεοῦ, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ κηρυττομένην εὐσεβῆ γνῶσιν, τὴν πᾶν τὸ ἀλυμῶν τῆς κακίας τοῦ βίου, ὡσπερ πολλῶ τῷ ῥεύματι κατακλύζουσαν, καὶ πᾶσαν ψυχῆς μόθηριαν ἀποκαθαίρουσαν.

« Καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχων ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἔλπουσι· καὶ ἔσται ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμῆ. » Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ ἡμέρᾳ, δῆλον δὲ ἐστὶ κατὰ τὸν προφητευόμενον χρόνον, οὗτος αὐτὸς ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαὶ ἀναστρέψομενος, μετὰ τὸ ἀναστῆναι, δηλονότι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, οὐκ Ἰουδαίον ἔσται βασιλεὺς, οὐδὲ ὡσπερ αὐτὸς ὁ Δαυὶδ οἱ τε τούτου διάδοχοι, βραχίας τινὸς γωνίας κρατήσεται, τῆς δ' ἀπανταχοῦ γῆς ἔρξει. Διὸ οὐδαμῶς θάνατον ὑπογράφει αὐτοῦ· ἀνάπαυσιν δὲ ὀνομάζει, καὶ δόξαν, καὶ τιμὴν. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ τέλος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους εὐπορίας· ὃ θῆ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν δεικνύς, ὡς ἐν τῇ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχῇ· « Πάτερ, δόξασόν

A et una erunt catuli eorum, » hic quoque mansuetorum, et ad animæ agriculturam idoneorum hominum, aliorumque moribus efferatorum, communionem describit. Tu ergo qui divitum et pauperum, improborum et bonorum filios in Ecclesia collectos vides, prophetiæ testimonium reddes, quæ ait, « Et simul catuli eorum erunt. » Leo itaque natura carnivorus, inatar animalis herbivori palea nutritus, jure habeatur pro homine feroci ac inhumano, qui naturæ divinæ Scripturæ lectioni gaudeat. At enim mens in occulto latens, ipsam triticum ac verbum animabus alendis aptum; littera vero rmentem et sensum complectens, palea fuerit.

B Vers. 8. « Et puer infans in foramina aspidum, et in cubilia filiorum aspidum manum injiciet. » Foramina et cubilia aspidum ac progenies eorum, fortasse corpora fuerint eorum qui a dæmonibus agitantur, ubi ceu in latibulis et foveis reptiles illi et venenati spirititus cubant, corporeis sensibus ceu foraminibus ulentes. Hos porro puer Christi, vir quivis simplex et malitia infans, Salvatoris virtutis depellens, manum suam iis injicit, nihil mali inferre valentibus, propter eum qui ex radice Jessæ prodiit, qui potestatem filiis suis dedit calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici.

C Vers. 9. « Et non nocebunt, nec poterunt perdere quemquam in monte sancto tuo. » Hic est mons ille superius memoratus, nec alius, quam cæleste et evangelicum verbum, in quo domus Dei et Ecclesia ejus ædificata est. Ne quis igitur hic memoratum montem, illum æstimet esse, quem Judæi opinantur, in angulo Palæstinæ situm, dicti mentem explicat ac subjungit, « Quia repleta est universa terra cognitione Domini, ita ut aqua multa operiat maria: » sic indicans Ecclesiam Dei per totum orbem stabilitam, piamque cognitionem in illa prædicatam, quæ totam nequitiam hujusce vitæ sanguinem ceu magno aquarum fluctu inundet, et totam animæ nequitiam expurget.

D Vers. 10. « Et erit in die illa radix Jessæ, et qui exsurgit imperare gentibus: in ipso gentes sperabunt: et erit requies ejus honor. » In illa ergo die, ut palam est, in tempore a prophetia notato, hic ipse qui ex radice Jessæ surrecturus est, postquam surrexerit, id est, post resurrectionem ex mortuis, non Judæorum rex erit, neque perinde atque David ejusque successores, in parvo quodam angulo imperabit, sed in universam terram imperium obtinebit. Quare nusquam ejus mortem scripto tradit, sed requiem vocat, gloriam et honorem. Hic quippe Servatoris nostri erga homines œconomiam finis erat: quod ipse Servator indicat in sua ad Patrem oratione his verbis: « Pater, glorifica

me gloria quam habui, antequam mundus esset A με τη δόξη ἢ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σὺν τοῖς.

VERS. 11. « Et erit in die illa, adjiciet Dominus ostendere manum suam, ad zelandum residuum populi, quod relictum fuerit ab Assyrilis, et ab Ægypto et a Babylonia, et ab Æthiopia, et ab Elamitis, et ab ortu solis, et ex Arabia. Quia igitur propheta eum, qui ex radice Jessæ surget ad Imperandum gentibus, vaticinatus est, adjecitque, « in eum gentes sperabunt; » Judaicum item genus necessario memorat hic præsentem; ne quis suspicaretur eum, qui in prophetia fertur, populo ex circumcissione nihil utilitatis allaturum esse. Docet itaque, quo pacto « in die illa; » id est, tempore adventus qui in vaticinio enuntiatur, « adjiciet Dominus ostendere manum suam, ad zelandum residuum populi. » Pro quo Aquila, « Adjiciet, inquit, Dominus secundo manum suam, ad zelandum residuum populi sui; » Symmachus, « Adjiciet Dominus secundo manum suam, ad possidendam residuum populi sui. » Quemadmodum enim afflictum Judaicum populum semel ab oppressione liberavit, manu sua mirabilem effectrice per Moysen extensa: qua manu stupenda illa prodigia in Ægypti regione edidit; eodem modo iterum adjiciet manum suam, quasi secunda vice mirabilibus edendis operibus illam movens; ut residuum populi possideat, ac studiose conservet. Nam sive in Assyriorum regione, sive in Ægypto, in Babylone, in Æthiopia, in Elamitarum terra, ac in reliquis orbis partibus ex Judaica gente quidam dispersi essent: ex eorum numero eos qui in Christum crediderunt, ac secundum electionem gratiæ residuum effecti sunt, gloria afficiendos et studiose servandos esse dictum est. Quod sane ipsis operibus declaratum est: nam per discipulos et apostolos ipsius, ac per alios ex Judæis, qui Christi verbum susceperunt, Ecclesia Dei constituta est: per eos item Ecclesia gentium omnium coaluit, ac universis nationibus Evangelium traditum est: Deo signis, prodigiis, variisque virtutibus ac Spiritu sancto per gratiarum divisiones testimonium suum addente. Eos autem qui verbum ab illis prædicatum acceperunt, sub tutela sua Deus studiose fovet, et gloriosos apud omnes efficit.

VERS. 12. « Et levabit signum in gentes, et congregabit perditos Israel, et dispersos Juda congregabit ex quatuor alis terræ. Et auferetur zelus Ephraim, et inimici Juda peribunt. Ephraim non æmulabitur Judam, et Judas non tribulabit Ephraim. » Nam Christi discipuli iis qui ex circumcissione erant, primo prædicantes, ex ipsis eos, qui crediderunt, congregarunt in Ecclesia Christi: qui sane olim perierant, ut Servator declarat his verbis, « Ite ad oves, quæ perierunt domus Israel⁷⁰. » Hæc porro fecerunt in quatuor alis sive plagis

⁷⁰ Matth. x, 6.

με τη δόξη ἢ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σὺν τοῖς.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, προσθήσει ὁ Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσει τὸ καταλειφθὲν ὑπολοίπων τοῦ λαοῦ, ὃ ἂν καταλειφθῆ ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου, καὶ ἀπὸ Βαβυλωνίας, καὶ ἀπὸ Αἰθιοπίας, καὶ Ἐλαμιτῶν, καὶ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ ἐξ Ἀραβίας. » Ἐπαθεῖ τοίνυν τὸν ἀνιστάμενον ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ ἄρξειν τῶν ἐθνῶν ἐθέσπισεν ὁ προφήτης, καὶ ἐπήγαγεν, ὅτι « ἐπ' αὐτῶν ἔθνη ἐλπιοῦσιν » ἀναγκαιῶς καὶ τοῦ Ἰουδαίου γένους μνησθέντα διὰ τοῦ προσημειώτου, πρὸς τὸ μὴ ὑπολαβεῖν τὸν προφητευόμενον μὴδὲν ὠφελήσειν τὸν ἐκ περιτομῆς λαόν. Διδάσκει τοίνυν, ὡς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τουτέστιν ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἐπιφανείας τοῦ θεοπικτούμενου, « προσθήσει Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσει τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ. » Ἄνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, « Προσθήσει, φησὶ, Κύριος δεύτερον τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσει τὸ ὑπόλειμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Προσθήσει Κύριος ἐκ δευτέρου τὴν χεῖρα αὐτοῦ κτήσασθαι τὸ ὑπόλειμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Ὅσπερ γὰρ ἔπει ποτὲ ἐν Αἰγύπτῳ καταπονούμενον τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν ἡλευθέρωσε τῆς κακώσεως, τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν παραδόξου διὰ Μωυσέως προσθησάμενος, δι' ἧς τὰ παράδοξα θαύματα ἐργάσατο ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου χώρας: τὸν αὐτὸν τρόπον προσθήσει πάλιν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ὥσπερ ἐκ δευτέρου κινήσιν αὐτὴν διὰ παραδόξων ἔργων, ὑπὲρ τοῦ κτήσασθαι, καὶ ζηλωτῶν ποιῆσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ. Ἐπεὶ γὰρ ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων χώρῃ, εἴτε ἐν Αἰγύπτῳ, εἴτε ἐν Βαβυλώνι, εἴτε ἐν Αἰθιοπίᾳ, εἴτε ἐν τῇ γῇ τῶν Ἐλαμιτῶν, εἴτε ἐν τῇ λοιπῇ οἰκουμένῃ, διεσπαρμένοι τινὲς ἦσαν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους: τούτων αὐτῶν τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότας, λαῖμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γενομένους, δοξάσειν καὶ ποιήσειν ζηλωτοὺς εἰρηταί. Ὅ θὲ καὶ ἔργοις ἐδηλοῦτο διὰ γὰρ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, τῶν τε λοιπῶν τῶν ἐξ Ἰουδαίων τὸν Χριστοῦ λόγον παραδεγμένων, ἢ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ συνέστη, καὶ ἡ Ἐκκλησία τῶν ἐθνῶν ἀπέκτισται ἐκ αὐτῶν ἀπαλιόσθη, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον πᾶσι διεδίδδοτο τοῖς ἔθνεσι, συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημεῖοις, καὶ τέρασι, καὶ πικίλαις δυνάμεσι, καὶ Πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς: οὗ καὶ ζηλωτοὺς ὁ Θεὸς ἐποίησεν, καὶ παρὰ πάντων ἐν-
D δόξους, τοὺς τὸν καταγγελλόμενον ὑπ' αὐτῶν λόγον παραδεχομένους.

« Καὶ ἀρεῖ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, καὶ συνάξει τοὺς ἀπολωμένους Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διεσπαρμένους Ἰουδαῖα συνάξει ἐκ τῶν τεσσάρων περὶ τῆς γῆς. Καὶ ἀφαιρεθήσεται ὁ ζῆλος Ἐφραὴμ, καὶ οἱ ἐχθροὶ Ἰουδαῖα ἀπολούνται. Ἐφραὴμ οὐ ζηλώσει Ἰουδαῖα, καὶ Ἰουδαῖα οὐ θλίψει Ἐφραὴμ. » Πρώτοις γὰρ κηρύττοντες οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τοὺς ἐκ περιτομῆς, συνῆγον τοὺς ἐξ αὐτῶν πεπιστευκότας εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, πάλαι ὄντας ἀπολωμένους, καθ' ὃ δίδιδασκεν ὁ Σωτὴρ λέγων « Πορεύεσθε πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπώλωλτα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ταῦτα δὲ ἔπραττον ἐν ταῖς τέσσαραις

παύσει τῆς γῆς, διατρέχοντας ἀνατολὴν καὶ δύσιν, ἄρτων καὶ μεσημβρίας. Πρώτοις μὲν οὖν ἐκείνοις μεταδόσαν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, ἔπειτα τοὺς λοιποὺς ἔθνεσιν ἐκήρυττον. Διὸ λέλασται· « Καὶ συνάξει τοὺς ἀπολωλότας Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διασπαρμένους Ἰαῖθα. » Τίς δὲ συνάξει ἢ ὁ ἀποστολικὸς χορὸς, ἢ ὁ αὐτῶν κηρυττόμενος ἐκ βίβλης Ἰεσσαί; Συνήγοντό τε ὑπὸ μίαν Ἐκκλησίαν, οὐκέτι διωστώτες, οὐδὲ ἀφωρισμένοι ἀλλήλων, ὡς τὸ πρότερον.

« Καὶ πετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσαν ἄμα προνομήσουσιν. » Ἐχρῶν τοίνυν αὐτοῖς, τὰ ἔθνη περινοστούντας, πάντως ποῦ καὶ τῇ διὰ θαλάσσης χρήσασθαι πορεῖα. Ὅσπερ οὖν ἰπτάμενοι, ἢ τάχος καὶ τὸν διὰ θαλάττης δρόμον διήνουν· ὡς ἐν βραχεῖ χρόνῳ κλειστοὺς ἔθνεσι τὸ εὐαγγέλιον κηρύξει. Καὶ ποτὲ μὲν διέτρεχον πεζῆς, ποτὲ δὲ διὰ θαλάσσης· οὐκ Ἰουδαίους χρώμενοι κυβερνήταις, ἀλλ' ἀνδράσιν οὕτως τὸν Χριστὸν παραδεγεμένους. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ τὴν θάλασσαν ἐπρονόμουν, οὕτω σημαίνοντες τοῦ λόγου τὰς νήσους, ἃς ἐν παρόδῳ διερχόμενοι, τοὺς ἐν αὐταῖς τῇ σωτηρίῳ καθυπέτατον διδασκαλίῃ.

« Καὶ τοὺς ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ Ἰθουμαίαν, καὶ ἐπὶ Μωὰβ πρώτον τὰς χεῖρας ἐπιβαλοῦσιν. Οἱ υἱοὶ Ἀμμὼν πρώτοι ὑπακούσονται. » Προνομήσουσιν οὖν, φησὶν, οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ τοὺς ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν ἱστοροῦνται γοῦν τινες αὐτῶν μέχρι τῆς Περσῶν καὶ Ἰνδῶν διεληλυθέναι χώρας. Ἐπειδὴ δὲ ἰδοῦσιν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ προφήτου Ἰθουμαῖοι, καὶ Μωαβῖται, καὶ Ἀμμωνῖται, τὰ περὶ τὴν Ἰουδαίαν Ἀραβικὰ ἔθνη, πολέμια καὶ ἐχθρά τυγχάνειν τοῦ παρ' Ἰουδαίους τιμωμένου, διὰ τὴν ἔκθετον αὐτῶν εἰδωλολατρείαν· εἰκότως τούτων αὐτῶν ὀνομασίῃ μνήμην ὁ λόγος ἐποίησατο, ὡς καὶ αὐτῶν παραδεχομένων τὴν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων κηρυχθεσομένην εὐσέβειαν.

« Καὶ ἐρημώσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἐν πνεύματι βιαίῳ. » Αἰγυπτὸν μὲν τὴν αἰσθητὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν ἀναγκαῖον ὀμολογεῖν· θάλασσαν δὲ αὐτῆς καὶ ποταμὸν ἀλληγορικῶς ἐκδέχασθαι· ἄπειρ φησὶν ἐρημωθῆσθαι κατὰ τοὺς προφητευομένους χρόνους, ἐν οἷς προσθήσειν εἰρηταὶ ὁ Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Ἡ γὰρ προσθήκη προγενομένων πράγμασιν ἔπειτα ὁμοίωτροπα ἐπιγενήσασθαι ὁμοίως. Πάλαι μὲν οὖν ἐπὶ Μωυσείως ἡ χεὶρ τοῦ Κυρίου ἐξήγαγε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου· διήγαγε δὲ τὴν θάλασσαν τὴν Ἐρυθράν, καὶ εἰσῆγαγεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, τὴν οὖσαν ἀλλοφύλων πρότερον· νυνὶ δὲ καὶ διὰ τοῦ ἐκ βίβλης Ἰεσσαί ἢ αὐτῆς χεὶρ τοῦ Κυρίου, προσθήκην ἀγαθῶν ποιουμένη, τοὺς ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοὺς κήρυκας τοῦ σωτηρίου εὐαγγελίου, Ἰουδαίους ὄντας καὶ ἐξ Ἰουδαίων ἑρμαιμένους, ἐπιδόξους καὶ ζηλωτοὺς ἐποίησεν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ' αὐτῆς Αἰγύπτου, ἐνθα παρήσαν ἀνωλότως, μηδενὸς ἐμποδῶν αὐτοῖς γινομένου· καὶ διεῖσαν ἐπὶ καθαιρέσει τῆς Αἰγυπτιακῆς εἰδωλολατρείας. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ Μωυσείως ἐξήσαν; φεύγοντες τὸν Φαραῶ καὶ τοὺς

A terræ : Orientem et Occidentem, Septentrionem et Meridiem percurrentes. Illis itaque primo evangelicum verbum tradiderunt, deinde reliquis gentibus prædicarunt. Quamobrem dictum est, « Et congregabit perditos Israel, et disperas Judæ. » Quis congregabit, nisi apostolicus chorus, sive is qui ab illis prædicatur, ex radice Jessæ ortus? In una porro Ecclesia tunc congregabantur, non ultra dissiti, neque separati, ut antea.

VERS. 14. « Et volabunt in navibus allophytorum, mare simul prædabuntur. » Oportuit igitur eos, postquam gentes circumquaque adierant, etiam maris itinera emetiri. Quasi volantes igitur quam celeriter cursum maris conficiebant, ita ut brevi quamplurimis gentibus Evangelium prædicarent. Et sane modo pedibus, modo mari iter agebant; non Judæis gubernatoribus usi, sed viris, qui nondum Christum susceperant. Hac vero ratione etiam maria prædabantur; his significantur insulæ quarum incolæ dum in transcurso peragrabant, salutari doctrinæ subiciebant.

« Et eos qui sunt ab ortu solis, et Idumæam : et in Moab primo manus injicient. Filii Ammon primi obedient. » Prædabuntur, inquit, Christi discipuli etiam eos qui ab ortu solis sunt : narratur quippe eorum quosdam usque ad Persarum et Indorum regionem penetrasse. Quia vero propheta hujus tempore, Idumæi, Moabitæ et Ammonitæ, gentes illæ Arabicæ, circa Judæam positæ, inimici et hostes videbantur esse Deo penes Judæos culto, ob absurdam quam fovebant idololatriam; jure ac merito ii nominatim commemorantur, utpote qui piam religionem ab apostolis annuntiandam suscipiuri sint.

VERS. 15. « Et desertum reddet Dominus mare Ægypti : et injiciet manum suam super flumen in spiritu vehementi. » Ægyptium quidem, sensilem illam Ægyptiorum regionem esse necessario confitendum est; sed mare et flumen ejus allegorice accipienda : quæ in tempore a prophetia indicato vastanda fore ait : quando Dominus adjecturus dicitur, ut ostendat manum suam. Etenim adjectio, jam peractis rebus alia similia addenda esse significat. Olim quidem Moysis tempore manus Domini fluos Israel eduxit ex Ægypto, per mare Rubrum transire fecit, et induxit in terram promissionis, quæ prius allophytorum erat. Nunc autem per eam, qui ex radice Jessæ prodiit, ipsa Domini manus, bonorum accessionem afferens, apostolos Salvatoris, et salutaris Evangelii præcones ipsosque Judæos et ex Judæis profectos, gloriosos et æmulatione dignos per totum orbem effecit; imo etiam in ipsa Ægypto, quo libere illi, nemine obstante, peragrabant, et ad Ægyptiacam idololatriam evertendam ultro citroque permeshant. Ac illi quidem Moysis tempore, fugientes Pharaonem et Ægyptios, exierunt; discipuli autem Christi ingressi sunt in Ægyptum

spontanei salutaris verbi præcones. Illis tempore Moysis mare sensili more divisum, aqua vero Ægyptii fluminis in sanguinem mutata est; at bonorum accessio memoratis temporibus facta, mari quidem Ægyptio vastationem, flumini vero eorum extremam siccitatem minatur; ut Evangelii præcones nullo obice Ægyptiorum regiones circumceant, ac multorum quidem deorum superstitionem evertant; Dei autem qui supra omnia est, et Christi ejus ex radice Jessæ prodeuntis, notitiam tradant. Observandum autem est quo pacto non regionem Ægypti, sed mare vastaturus esse Dominus dicatur, Scriptura copiosam idololatriæ varietatem his indicante. Pro illo autem, « Desertum faciet Deus mare Ægypti; » tres alij similiter interpretati sunt, « Et anathematizabit Dominus linguam maris Ægypti. » Si itaque malitiæ hujus vitæ colluvies mari comparatur, vide annon merito atheorum impiorumque hominum linguam qui olim Deum ignorabant, ut sic Phærao declarabat, « Non novi Dominum, et Israel non dimittam, » anathematizaturus Dominus esse dicatur secundum tres interpretes; ut ne ultra Ægyptiaca lingua superstitionis errorem confirmarent; sed eloquia Dei proferre, ac jurare in nomine Domini Sabaoth edicerent, quod futurum esse in sequentibus sermo declarat. Sic porro anathematizata est Ægyptiaca maris lingua, ut malignorum, quos illi colebant, dæmonum oracula penitus silerent, divinationesque, ac malæ artes, quas præstigatorum opera exercebant, prorsus cessarent: quæ omnia impleta sunt post prædicationem evangelicam Ægyptiis factam. Inde vero etiam penes nos tota eorum, qui apud Ægyptios dii existinabantur, extincta virtus est: atque omnium improborum et atheorum, qui per totum orbem Ægyptiaco similem idololatriæ morem sectabantur, illud olim exundans et fluctibus agitatum mare, extremam passum est vastitatem.

« Et injiciet manum suam in flumen in spiritu vehementi, et percutiet septem canales, ita ut transeant per illud calceati. » Spiritum vehementem dicit eum, qui primus Ægyptiorum regnum evertit, Romanorum ducem. Septem vero canales, si animum perpendideris, sic intelliges, olim quidem unius fluvii maximum alveum fuisse, quo Ægypti regia indicabatur: ea vero omnibus circum gentibus imperabat: illa autem soluta et eversa, quosdam regulos in partes distributam eam obtinuisse: quorum alij quidem Libycas partes administrabant; alij separatim Thebæorum tractus, alij Ægyptum et Alexandriam. Et ex his alij quidem præfecturis exornati sunt, quibus publicarum et politicarum rerum cura concredita fuit; alij vero bellicorum ordinum duces effecti: et hi omnes a majori potestate ad memoratas dignitates everti; postea vero ad privatam conditionem redacti, canalibus jure collati sunt, ad

Α Αιγυπτίους· οἱ δὲ Χριστοῦ μαθηταὶ εἰσῆσαν εἰς Αἴγυπτον αὐτόμολοι κήρυκας τοῦ σωτηρίου λόγου. Καὶ τοῖς μὲν ἐπὶ Μωϋσέως διήρητο ἡ θάλασσα αἰσθητῶς· τὸ δὲ ὕδωρ τοῦ Αἴγυπτίου ποταμοῦ μετεβάλλετο εἰς αἷμα· ἡ δὲ τῶν ἀγαθῶν προσθήκη ἐπὶ τῶν θηλουμένων χρόνων τῇ μὲν θαλάσῃ ἐρημίαν ἀπειλεῖ τῇ Αἴγυπτίᾳ, τῷ δὲ ποταμῷ αὐτῶν παντελῆ ἐκλείπειν, πρὸς τὸ δίχα τινὸς κωλύματος τοῦ σωτηρίου Εὐαγγελίου κήρυκας περιελθεῖν τὰς Αἴγυπτίων χώρας, καὶ ἀνατροπῆν μὲν τῆς πολυθέου αὐτῶν δεισιδαιμονίας ἐργάσασθαι, τοῦ δὲ ἐπὶ πάντων Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, τοῦ ἐκ βίβης Ἰεσσαὶ προελθόντος, παραδοῦναι τὴν γνῶσιν. Θεωρητέον δὲ ὅπως οὐ τὴν χώραν Αἰγύπτου, ἀλλὰ τὴν θάλασσαν αὐτῆς λέγεται ὁ Κύριος ἐρημῶσειν, τοῦ τῆς εἰδωλολατρίας πλήθους οὕτω θηλουμένου. Ἀντὶ μέντοι τοῦ, « Ἐρημῶσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, » οἱ τρεῖς συμφώνως οὕτως ἠρμήνευσαν· « Καὶ ἀναθεματίζει Κύριος τὴν γλῶσσαν θαλάσσης Αἰγύπτου. » Εἰ τοίνυν τὰ πλήθη τῆς κακίας τοῦ βίου θαλάσῃ παρεικάθεται, ὅρα εἰ εὐλόγως τὴν τῶν ἀθέων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν γλῶσσαν, τῶν πάλαι τὸν Θεὸν ἀγνοούντων, ὡς ἐδήλου λέγων ὁ Φαραὼ, « Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἔξαποστελεῖ, » ἀναθεματίζει τὸν Κύριον λέγεται κατὰ τοὺς τρεῖς ἠρμηνευτάς· ἵνα μηκέτι γλῶσση τῇ Αἴγυπτίᾳ τὴν δεισιδαίμονα πλάνην κρατύνωσι, μάθωσι δὲ λαλεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια, καὶ ὁμνεῖν ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ· ὃ δὴ προῶν ὁ λόγος εἶσεσθαι θεσπίζει. Οὕτω δὲ ἀναθεματίζεται τῆς Αἴγυπτίας θαλάσσης ἡ γλῶσσα, ὡς ἀποσιωπησαὶ τῶν παρ' αὐτῆς πάλαι τιμωμένων πονηρῶν δαιμόνων τὰ χρηστήρια καὶ τὰ μαντεῖα· λελύσθαι δὲ αὐτῶν καὶ τὰς δι' ἀνδρῶν γοήτων κακοτεχνίας· ἃ δὴ πάντα δι' ἔργων ἐπληροῦτο μετὰ τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν τὸ κηρυχθὲν Αἴγυπτίως. Ἐξ ἐκείνων δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τῶν παρ' Αἴγυπτίους νενομισμένων θεῶν ἡ πᾶσα δυνάμις ἀπέσθη, καὶ πάντων δὲ τῶν ἀθέων καὶ δυσσεβῶν ἀνδρῶν τῶν καθ' ἑλθῆς τῆς οἰκουμένης Αἴγυπτιαζόντων κατὰ τὸν ὅμοιον τῆς εἰδωλολατρίας τρόπον ἢ ποτὲ πλημμυροῦσα καὶ κυματομένη θάλασσα τὴν ἐσχάτην πέπονθεν ἐρημίαν.

« Καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἐν πνεύματι βίαιῳ, καὶ πατάξει ἐπτά φάραγγας, ὥστε διαπορευέσθαι αὐτὸν ἐν ὑποδήμασι. » Πνεῦμα βίαιον εἶπε τὸν πρῶτον καθελόντα τὴν βασιλείαν τῶν Αἴγυπτίων Ῥωμαίων ἄρχοντα. Διὰ δὲ τῶν ἐπτά φάραγγων νοήσεις ἐπιστήσας τὸν νοῦν, ὡς πάλαι μὲν ἐνὸς ποταμοῦ ρεῦμα μέγιστον, δι' οὗ τὸ τῆς Αἰγύπτου βασιλεῖον ἐξηλοῦτο, τῶν αὐτῶν πάντων ἐθνῶν ἐκράτει· παταχθέντος δὲ ἐκείνου καὶ λυθέντος, μερικοί τινες ἄρχοντες αὐτῶν κατὰ χρόνους ἤγουντο· οἱ μὲν τὰ Λιβύων διέποντες μέρη, οἱ δὲ ἀφωρισμένως τὰ Θηβαίων, οἱ δὲ αὐτῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας. Καὶ τούτων οἱ μὲν ἡγεμονίας τετίμηνται, τῶν δημοτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἐγκειρισμένοι τὴν φροντίδα· οἱ δὲ ἀφωρισμένως πάλιν τῶν στρατιωτικῶν καθηγοῦνται ταγμάτων· καὶ οὗτοι πάντες ὑπὸ τῆς μέλλουσας ἐξουσίας ἐπὶ τὰς θηλωθείσας ἀρχὰς προαγόμενοι· κἀπειτα ἰδωτεύοντες, φά-

ραγξιν εικότως παρεβλήθησαν, ὡς ἐν παραβάσει τοῦ
 κάλαι πλημμυροῦντος αὐτοῖς ποταμοῦ, λέγω δὴ τοῦ
 βασιλείου, ὅς δὴ τὴν πᾶσαν ἀθρόως αὐτὴν τε Αἴγυ-
 πτον καὶ τὰ ἀμφὶ ταύτην ἔθνη ἐνὶ βεύματι περι-
 ἔκλυε· μὴ δυνάμει βασιλικῇ κατακρατούσῃ τῶν
 ὄλων.

« Καὶ ἔσται ὁδοὸς τῷ καταλειφθέντι μου λαῷ ἐν
 Αἴγυπτῳ· καὶ ἔσται τῷ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἡμέρα ὅτε
 ἐξῆλθεν ἐκ γῆς Αἴγύπτου· » ὡς βαθὴν εἶναι τοῦ
 λαοῦ τὴν Αἴγυπτον τοῖς τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον
 κηρύττουσι, μηδενὸς ἐμποδῶν αὐτοῖς ἐνισταμένου,
 μηδ' ἐπιβαίνειν κωλύοντος. Διότι ὡς μηκέτι συν-
 ἐστάσης τῆς Αἴγυπτίων βασιλείας, ὡς δὲ τῆς δαιμονι-
 κῆς ἐνεργείας τῆς ἐν αὐτοῖς ἀποσθεσθείσης, τὸ
 κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν ἐπὶ σχολῆς αὐτοῖς ἐπηγ-
 γέλλεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

« Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Εὐλόγησω σε,
 Κύριε. » (18) Ὡς γὰρ ὁ Μωϋσῆως λαὸς διέβη ποτὴ τὴν
 Ἐρυθρὰν θάλασσαν ὡς διὰ ξηρᾶς· εἶτα μετὰ τὴν
 ὁδοὶν τὴν ἐσθὴν ἦσαν λέγοντας, « Ἄσμεν τῷ Κυ-
 ρίῳ, ἐνδόξως γὰρ δεδόξαται· » τὸν αὐτὸν τρόπον
 καὶ οἱ προφητεῦμενοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγε-
 λισταὶ, αὐτοὶ ὄντες οἱ ἐκ τοῦ παντός Ἰουδαίων ἔθνους
 παρελιφθέντες, ἀκώλυτον ποιούμενοι τὸν δρόμον,
 καὶ πᾶσαν διατρέχοντες τὴν Αἴγυπτίων χώραν, καὶ
 Ἰουδαίους μὲν κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ταῖς
 συναγωγαῖς αὐτῶν, ἐκκλησίας δὲ Χριστοῦ συν-
 ἰστῶντες ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς, καινὸν ἔσμα,
 ἡμπερὶς τοῖς ἐπὶ Μωϋσῆως, ἐδίδασκον ἕδειν τοὺς δι-
 ατῶν ὠφελουμένους. Τοῦτο δὲ ἦν τὸ προφωνηθὲν ὑπὸ
 τοῦ Κυρίου, φάσκοντος διὰ τοῦ προφητικῆς λόγου·
 « Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Εὐλόγησω σε, Κύ-
 ριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν
 σου, καὶ ἠλέησάς με. »

« Ἴδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτὴρ μου, πεποιθώς ἔσομαι
 ἐπ' αὐτῷ, καὶ οὐ φοβηθήσομαι· διότι ἡ δόξα μου καὶ
 ἡ ἀνείσις μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν, »
 καὶ ἡ παρακατιῶν ἐνταῦθα διέξεισι. Τὸ γοῦν, « ὠργί-
 σθης μοι, » ἐξομολόγησιν προτέρων ἁμαρτημάτων
 παρίστησιν· ὡν ἕνεκα Θεοῦ ὀργῆς ἦσαν ἄξιοι πρὸ
 τῆς σωτηρίου κλήσεως οἱ Αἴγύπτιοι· τὸ δὲ, « Ἀπ-
 ἔστρεψας τὸν θυμὸν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἠλέησάς με, »
 τὴν μετὰ τὴν κλήσιν δωρηθεῖσαν αὐτοῖς ἀφεσιν τῶν
 ἁμαρτημάτων σημαίνει. Ἡ γὰρ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια
 διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ γενομένη καὶ αὐτοῖς Αἴγυπτίοις,
 καὶ πᾶσι τοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παραδεδεγμένοις,
 θεσμῶν λύσιν καὶ ἁμαρτιῶν συγχώρησιν ἐδωρή-
 σατο.

« Καὶ ἀντήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν
 πηγῶν τοῦ Σωτηρίου. » Πάλιν ἀλληγορικῶς ἐνταῦθα
 παραδεικτόν τὸ ὕδωρ καὶ τὰς πηγὰς τοῦ Σωτηρίου.
 Νοήσεις δὲ ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος τοῦ Σωτῆρος· « Εἴ
 τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πίνετω· ὁ πιστεύων
 εἰς ἐμέ, « καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, » ποταμοὶ ἐκ τῆς κοι-
 λίας αὐτοῦ βεβούσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Πηγαὶ τοῖνον

¹¹ Exod. xv, 1. ¹² Juan. vii, 37.

(18) Hæc item Hieronymus, sed brevius exprimit.

A comparationem fluminis apud illos exunquatus,
 regii dico, quod omnem una Ægyptium, ac simul
 gentes circumpositas, uno alveo inundabat, una
 regia potestate in universos dominatum obti-
 nente.

VERS. 16. « Et erit transitus derelicto populo meo
 in Ægypto : et erit Israeli, quasi dies, qua exivit
 ex Ægypto ; » ita ut deinceps Ægyptus Evangelii
 Christi præconibus pervia sit, nullo obstante vel
 ingressum prohibente. Quapropter, utpote jam
 sublato Ægyptiorum regno, ac dæmonica opera-
 tione apud ipsos exstincta, evangelica prædicatio
 quiete annuntiabatur.

CAPUT XII.

VERS. 1. « Et dices in die illa, Benedicam te, Do-
 mine. » Quemadmodum enim Moysis populus mare
 Rubrum, quasi per aridam, olim trajecit : ac post
 transitum, canticum canebant dicentes, « Cantemus
 Domino, gloriose enim glorificatus est¹¹ » sic et
 evangelistæ Salvatoris nostri qui in prophetia fe-
 runtur, iidem ipsi videlicet qui ex tota Judaica
 gente relictis fuerant, cum nullo obstante cursum
 suum perficerent, ac totam Ægyptiorum regionem
 pervaderent, Judæis quidem Evangelium prædican-
 tes in synagogis, ex gentium vero conversione Ec-
 clesias Christi constituentes ; canticum novum,
 perinde atque illi tempore Moysis, canere doce-
 bant eos, qui opera sua fructum perceperant ; hoc
 scilicet canticum olim a Domino per propheticum
 sermonem præannuntiatum : « Et dices in die illa,
 Benedicam te, Domine, quoniam iratus es mihi, et
 avertisti furorem tuum, et misertus es mihi. »

VERS. 2. « Ecce Deus meus, salvator meus, fidu-
 ciam habebō in illo, et non timebo : quia gloria
 mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in
 salutem, » et quæ sub hæc prosequitur. Illud ergo,
 « iratus es mihi, » pristinorum peccatorum con-
 fessionem exhibet : quorum causa Ægyptii ante
 salutarem vocationem ira Dei digni erant ; illud
 autem, « Avertisti furorem tuum a me, et misertus
 es mihi, » peccatorum remissionem, illis post voca-
 tionem concessam, significat. Nam gratia et veri-
 tas per Jesum Christum facta, cum ipsis Ægyptiis,
 tum omnibus iis, qui Filium Dei susceperant, vin-
 culorum solutionem, et peccatorum veniam dedit.

VERS. 3. « Et haurite aquam cum gaudio ex fon-
 tibus Salutaris. » Hæc item, tam aqua, quam fon-
 tes Salutaris, allegorice sunt accipienda. Hæc porro
 intelligas ipso Servatore dicente, « Si quis sitit,
 veniat ad me, et bibat : qui credit in me, » sicut
 dicit Scriptura, « flumina de ventre ejus fluent
 aquæ vivæ¹². » Fontes igitur Salutaris, sermones

evangelici sunt, ex Spiritu sancto ceu imbres **A** emjssi.

Vers. 4, 5. « Et dices in die illa, Hymnis celebrate Dominum, clamate nomen ejus : annuntiate gentibus gloriosa ejus. Mementote quoniam exaltatum est nomen ejus. Hymnis celebrate nomen Domini, quia excelsa fecit : annuntiate hæc in universa terra. » Illud, « dices, » chorum evangelistarum Salvatoris nostri compellat. In illa, inquit, die, scilicet tempore in prophetia significato, tu præco salutaria Evangelii, Ægyptiis qui prædicationem susceperint, dices, « Hymnis celebrate Dominum, clamate nomini Domini, annuntiate in gentibus gloriosa ejus : mementote quoniam exaltatum est nomen ejus. » Hæc quippe tu, chorus apostolicus, cum discipulos docebis tuos, proferes, præcipiens illis, ut ne sileant ; sed salutaris beneficii gratiam omnibus annuntient, clamentque et audiantur.

Vers. 6. « Exultate et lætamini, qui habitatis Sion, quia exaltatus est sanctus Israel in medio ejus. » Jam pluribus traditum est Sionem esse evangelicum verbum, in quo Ecclesia Dei ædificata est. Quoniam igitur sanctus Israel in medio Ecclesiæ exaltatus est ; jure, inquit, exultate et lætamini qui in illa estis, utpote qui sanctum Israel in medio vestrum habeatis ; secundum promissionem ab ipso factam his verbis, « Ubi duo, vel tres congregati fuerint in nomine meo, illie sum in medio eorum. »

CAPUT XIII.

Vers. 1, 2. « Visio, quam vidit Isaias filius Amos, contra Babylonem. Super montem campestem levate signum, exaltate vocem ipsis : ne timeatis, advocate manu, sperite, principes. » Vaticinatus ea quæ in adventu Christi futura sunt, aliud fuit argumentum contra Babylonem : deinde secundum addit de Philistæis ; postea tertium contra Moabitidem, hinc contra Damascus, et post hæc sequitur visio Ægypti ; sextum deinde, visio Idumææ, sub hæc, assumptio Arabiæ ; quam excipit visio vallis Sion, demum visio Tyri. Hæc porro decem prophetiæ mutuo coherent, de alienigenis gentibus prolata, quibuscom vallem Sionis complectitur, cum alienigenis Judaicum item populum evocans. Cur autem horum tantum quasi ex sorte quadam meminit, aliarum vero gentium minime ? Respondemus nullas alias tunc temporis Judæorum populo infestas fuisse, nisi supra recensitas, quæ frequenter contra illos insurgebant : modo quidem Jerosolymam expilantes, modo eorum regionem vastantes. Quamobrem eus, qui obsidebantur, necessario Scriptura docet ea, quæ obsidentibus eventura erant. Ipois vero cum scientiam per Christum conciliaudam, tum bonorum promissiones annuntiat : omnibusque universim de judicio Dei verba facit, omnes homines cohortans ad pie vivendum, Dei tribunalis memores. Primam igitur visio-

¹⁰ Matth. xviii, 20.

A Σωτηρίου λόγοι εἰσὶν εὐαγγελικοὶ, ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἀνωμβρωμένοι.

« Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Ὑμνεῖτε Κύριον, βοᾶτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀναγγεῖλατε τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ, μιμησασθε, ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὑμνήσατε τὸ ὄνομα Κυρίου, ὅτι ὑψηλὰ ἐποίησεν· ἀναγγεῖλατε ταῦτα ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » Τὸ δὲ, « ἐρεῖς, » προσφωνεῖ τῷ χορῷ τῶν εὐαγγελιστῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐν ἐκείνῃ, φησὶ, τῇ ἡμέρᾳ, θηλαθῆ ἐν τῷ προφητευσμένῳ, ἐρεῖς σὺ, ὁ κήρυξ τοῦ σωτηρίου Εὐαγγελίου, τοῖς τὸ κήρυγμα παραδειξάμενοις Αἰγυπτίοις. « Ὑμνεῖτε Κύριον, βοᾶτε τῷ ὀνόματι Κυρίου· ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ· μιμησασθε, ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Ταῦτα γὰρ σὺ, ὁ χορὸς ὁ ἀποστολικὸς, διδάσκων τοὺς ὑπὸ σὲ μαθητευσμένους, ἐρεῖς, παραγγέλλων αὐτοῖς μὴ σιωπῆν· ἐξαγγέλλειν δὲ τοῖς πᾶσι καὶ εἰς ἐξάκουστον βοᾶν τῆς σωτηρίου εὐεργεσίας τὴν χάριν.

« Ἀγαλλιάσθε καὶ εὐφραίνεσθε, οἱ κατοικοῦντες Σιών, ὅτι ὑψώθη ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Ἦδη δὲ διὰ πλειόνων Σιών ἀπεδόθη ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ἐφ' οὗ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ὑποδόμηται. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ὑψώθη ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας, εὐχαρίσθητε, φησὶ, καὶ εὐφραίνεσθε, οἱ ἐν αὐτῇ· ὅτι ἐν μέσον αὐτῶν ἔχοντες τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν θν αὐτὸς πεποιθῆται φήσας· « Ὅπου εἰσὶ δύο καὶ τρεῖς συνημμένοι ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

C « Ὅρασις ἣν εἶδεν Ἰσοάσις υἱὸς Ἀμώς κατὰ Βαβυλῶνος. Ἐπ' ἔβρουσ πεδινῷ ἔρατε σημεῖον, ὑψώσατε τὴν φωνὴν αὐτοῖς· μὴ φοβείσθε, παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ, ἀνοίξατε, οἱ ἄρχοντες. » Καὶ μετὰ τὰ θεοπισθέντα τὰ ἐπὶ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ γενησόμενα ἑτέρας ἄρχεται ὑποθέσεως τῆς κατὰ Βαβυλῶνος· εἶθ' ἐξῆς δευτέραν τίθησι τὴν περὶ τῶν Φυλιστιαίων· μεθ' ἣν τρίτον ἐστὶ τὸ κατὰ τῆς Μωαβιτιδος· εἶτα καὶ τὸ κατὰ Λαμασκῶν, καὶ μετὰ ταῦτα θρασις Αἰγύπτου· εἶθ' ἔκτον τὸ δῶμα τῆς Ἰουμαίας· ἔπειτα λῆμμα τῇ Ἀραβίᾳ· ἔπειτα τὸ δῶμα τῆς φάραγγος Σιών· καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ δῶμα Τύρου. Δέκα δὲ αὗται καὶ συνημμένα τυγχάνουσι προφητεῖαι περὶ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων, αἷς καὶ τὴν φάραγγα Σιών συμπεριελθε, τοῖς ἀλλοφύλοις καὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων συγκαλέσας λαόν. Τί δήποτε δὲ τούτων μόνων ὥστερ ἀποκληρωτικῶς μέμνηται, οὐχὶ δὲ καὶ ἑτέρων ἔθνων ; Ἐροῦμεν, ὅτι οὐδένες ἄλλοι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ παρηγόχουν τοῖς Ἰουδαίοις ἢ οἱ καταλεθθέντες, συνεχῶς αὐτοῖς ἀπανιστάμενοι· καὶ ποτὲ μὲν τὴν Ἱερουσαλήμ πορθοῦντες, ποτὲ δὲ τὴν χώραν αὐτῶν θηροῦντες. Διόπερ ὁ λόγος τοὺς πολιορκουμένους ἀναγκαίως εἰδίδασι τὰ συμβησόμενα τοῖς αὐτοῖς πολιορκουσί. Γνωσὶν δὲ αὐτοῖς τὴν διὰ Χριστοῦ καὶ ἀγαθῶν ἐπαγγελίας εὐαγγελίηται· κηρυτται τε καθολικῶς τοῖς πᾶσι τὸν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως λόγον, προτρέπων ἀπαντας ἀνθρώπους θεο-

αὐτῶς ζῆν, τοῦ δικαιοῦ τοῦ Θεοῦ μνησθέντος. Δ Πρώτην οὖν τίθησι τὴν κατὰ Βαβυλῶνος ὄρασιν, πρῶτον ἐν ἀρχῇ τῆς ἡμέρας βίβλου τὴν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἐπειδὴ γὰρ μή ἐστι προσωπολήψια παρὰ τῷ Θεῷ, ἀπ' αὐτῶν ἤρξατο τῶν οικείων, καὶ εἰς αὐτοὺς πάλιν ἀναστρέφει τὸν λόγον· τῶν δὲ ἄλλοφύλων ἐθνῶν τὴν Βαβυλῶνα προτάσσει. Βασιλικὴ δὲ αὐτῆ τῶν Ἀσσυρίων πόλις, μέγιστη καὶ δυνατωτάτη. Λέγονται δὲ Ἀσσύριοι πρῶτοι τῆς οἰκουμένης κρατῆσαι ἐφ' ἑλοῖς χιλίους καὶ τριακοσίους ἔτεσι μέχρι τῶν παλιοροῦντων τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὸν λαὸν αἰχμάλωτον ἀγαγόντων εἰς τὴν αὐτῶν χώραν. Ἐπὶ ταύτῃ γὰρ τῇ τῶν Ἀσσυρίων πρῆξαι, αὐτίκα καὶ οὐκ εἰς μακρὰν, τὸ κράτος αὐτῶν καταλύθη.

« Ἀνοίξατε, οἱ ἄρχοντες. » Ταῦτα δὲ τὸ ἐν τῷ Β προφήτῃ Πνεῦμα θεῖον ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ Λόγου προφέρει. Αὐτὸς τοίνυν ὁ παρακαλούμενος τοῖς ἄμψ' αὐτῶν ἀγγέλοις ἀνοίξει θύρας κλεισμένας, καὶ παρακαλέσασθαι τοὺς ἐνθον οὖσι προίεσαι, ἤκειν καὶ σπαύδειν ἐπὶ τὴν τῶν ἀσεβῶν τιμωρίαν. Οἱμαὶ δὲ διὰ τούτων θηλοῦσθαι τὴν ἀφορισμένην ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμειν· ἐν ἧ ὡσπερ ἐν δεσμωτηρίῳ καθιερῆναι τυγχάνουσι. Καὶ μήποτε αὕτη ἐστὶν ἡ καλωμένη ἄβυσσος, ἐμπειπληρῶσαι δὲ δρακόντων διδάσκει ὁ φάσκων λόγος, « Δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι; » Ὅθεν καὶ τὸν Σωτῆρα παρεκάλου οἱ δαίμονες, μὴ κίμψαι αὐτοὺς, ὅπηνικα ἔλεγε τὸ, « Ἥλθεσ ἔμπροσθέν μου βασανίσαι ἡμᾶς. » Οὐ γὰρ ἠγνόουν καιρὸν τινα ἴσασθαι αὐτοὺς τῆς εἰς τὴν ἄβυσσον καθιέρως.

« Ἐγὼ συντάσσω καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτοὺς. » Τίνες δὲ C εἰσιν οὗτοι ἐξῆς παρίστησι διασαφῶν καὶ λέγων· « Γίγαντες ἔρχονται πληρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες. » Συμφώνως δὲ τοῖς Ἐβδμήκοντα ἠρμήνευσεν ὁ Θεοδοσίωμ εἰπὼν· « Καὶ γε ἐπέλεσα τοὺς γίγαντάς μου. » ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, « γίγαντας, » — « δυνατοὺς » ἠρμήνευσαν. Οὕτω δὲ καλεῖ τὰς τιμωρητικὰς δυνάμεις, δι' ὧν τὰ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὀργῆς πληροῦνται. Ἐπιχειροῦσι κακοὶ τινες, οὗτοι οἱ λεγόμενοι γίγαντες, ὡσπερ τὰ κατ' εὐχὰς πράττοντες· χαίροντες ἐπὶ τῷ ὑβρίσειν καὶ κολάζειν τοὺς ἀσεβεῖς, ὅτε θὴ μὴ ἔχοντες σκλάβηνα οἰκτιρῶν.

« Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὅμοια ἐθνῶν πολλῶν. Φωνὴ βασιλέων καὶ ἐθνῶν συνηγμένων. » Oὗτοι μάλιστα τότε τῇ τιμωρίᾳ παραδίδοσθαι φωνὰς ἐφήσουσι, τὰ ταυτῶν ἐξομολογούμενοι κακὰ· ὁμοῦ δὲ καὶ κατὰ ταῦτὸν τὰ ἔθνη πάντα, καὶ οἱ τούτων βασιλεῖς, μίαν τὴν αὐτὴν ἀποδώσουσι φωνήν ὀλοφύρεσθαι τὰς ταυτῶν συμφορὰς. Οἱ δὲ ἀνωτέρω γίγαντες ἰσομασθόντες ὀλοφύρεσθαι ἀναυθὰ λέγονται, μακρὰν ὄντας κάλας, καὶ ὡσπερ ἐν θεμελίῳ τοῦ οὐρανοῦ ἀποκλεισμένοι· οὗς, ὅτε καιρὸς καλεῖ, προστάττει ἔρχεσθαι ὁ τῶν ὄλων κριτὴς ἐπὶ τῷ καταφθίρει πᾶσαν τὴν τῶν κατὰ οἰκουμένην, μετὰ τὸν ἀφορισμὸν τῶν δικαίων. Ἐπὶ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐπὶ θρόνον δόξης

aeam effert contra Babylonem, postquam in ipso libri exordio visionem contra Jerusalem praemisiorat. Quia enim nulla est personarum acceptio apud Deum, a contribulibus suis orsus, in eosdem rursum sermonem convertit; alienigenis vero gentibus Babylonem praemitit. Regia autem illa Assyriorum urbs erat, maxima atque potentissima. Dicuntur porro Assyrii primi omnium orbi imperasse totos mille et trecentos annos, usque ad eos qui Jerusalem obsederunt, ac Judaeorum populum captivum abduxerunt in regionem suam. Propter hoc enim Assyriorum facinus, nec diu postea eorum imperium solutum est.

« Aperite principes. » Haec porro Spiritus divinae in propheta existens ex persona Dei Verbi profert. Idem igitur ipse est qui angelis circumstantibus praecipit, ut clausas portas aperiant, ac jubeant eos qui intra sunt prodire, accedere et festinare ad impiorum supplicium. Aeterno autem his significari ultionem quae adversariis potestatibus destinatur: in qua seu in carcere concluduntur. Num forte illa fuerit abyssus, ut vocatur, quam draconibus plenam ait Scriptura his verbis, « Dracones et omnes abyssi? » Unde et Salvatorem rogabant demones, ne se illo mitteret, cum dicebant, « Venisti ante tempus torquere nos? » Non ignorabant enim futurum tempus esse quo in abysso concludendi erant.

VERS. 3. « Ego ordino et ego duco eos. » Quinam li sint sub haec declarat his verbis, « Gigantes veniunt ad implendum furorem meum, gaudentes simul et contumelias inferentes. » Theodotio autem perinde ac LXX sic interpretatus est, « Et vero vocavi gigantes meos; » Aquila autem et Symmachus, pro illo, « gigantes, » interpretati sunt, « fortes. » Sic porro vocat ultrices virtutes, quae ira et ultio contra impios exercetur. Gaudent igitur maligni quidam, gigantes vocati, quasi rem pro voto agant, in contumelia et supplicio impiis inferendo laeti; utique qui viscera misericordiae non habeant.

VERS. 4. « Vox gentium multarum in montibus, similis gentibus multis. Vox regum et gentium congregatarum. » Qui tunc supplicio tradendi sunt, voces emittent, mala sua confitentes: simulque eodem tempore gentes omnes et earum reges, unam et eandem dabunt vocem, calamitates suas loquentes. Illi vero praedicti gigantes, hic armati dicuntur, qui olim procul erant, et quasi in caeli fundamentis inclusi, quos ubi tempus evocat, jubet universorum iudex accedere, ut totum improborum orbem, post justorum segregationem, destruant. Quandoquidem et in Evangelis Filius hominis sedens in throno gloriae suae, eos qui a dextris sunt primos ad paratum ipsis regnum ante constitutio-

⁷⁰ Psal. cxlviii, 7. ⁷¹ Matth. viii, 20.

no mundi, vocat : quibus assumptis et ad promissa deductis, in reliquas gentes a sinistris repertas, ignis comminatio inferitur.

Vras. 6, 7. « Ululate, prope enim dies Domini, et contritio a Domino veniet. Propter hoc omnis manus dissolvetur, et omnis anima hominis formidabit : turbabuntur legati, et dolores ipsos occupabunt, quasi mulieris parturientis. » Nondum ergo, ait, instant ea quæ in comminatione feruntur ; sed quamprimum ventura sunt. Quare prævertentes illa, fletu, lamentis et ululatu Deum placantes, mala avertite a vobis : jamjam enim prædicta dies iræ Dei affuturæ est. Legatos autem hic fortasse vocat eos, qui dicitis atheorum patrocinantur : atque eos qui idololatriæ errorem tumentur, necnon doctores atheorum et impiorum dogmatum, quos recensita omnia invadent.

Vras. 10-12. « Nam stellæ cœli, Orion et omnis ornatus cœli, lucem non dabunt, et obtenebrabitur sole oriente, et luna non dabit splendorem suum. Et mandabo orbi universo mala, et impiis peccata eorum. Et perdam injuriam iniquorum et contumeliam superbiorum deprimam. » Etenim consummationis tempore neque sol, neque luna, neque stellæ, hæc, qui castigationi et supplicio tradendi sunt, impiis lucem suam dabunt. Luminaria autem a ministerio suo amota ad aliam melioremque sortem transibunt, quasi regenerationem quamdam consecutura, neque ultra corporum vanitati servientia ; sed liberata a servitute corruptionis, secundum apostolicum verbum. Cœlum itaque vocat aut celestes potestates, aut ipsam creaturam, una cum Deo indignante super insaniam, arrogantiam et impietatem.

Vras. 13, 14. « Et erunt residui quasi damula fugiens, et quasi ovis errans et non erit qui congreget, ita ut homo ad populum suum convertatur : et homo ad regionem suam fugiet. » Fugient quippe illi, ut dexteram quidpiam assequantur, vel ut perfugium apud quempiam ex notis inveniant : sed non invenient :

Vras. 15. « Non erit enim qui congreget eos. Nam qui captus fuerit, opprimetur, et qui congregati sunt, gladio cadent. » Quamvis, ait, eorum quidam fuga salutem consequi conentur, hi quoque capti faciles erunt, non damis perfectis salientibus, quæ levem velocemque cursum habent, similes ; sed danulis.

Vras. 16. « Et filios eorum discerpent in conspectu eorum, et domus eorum vastabunt, et mulieres eorum habebunt. » Perinde atque viros supplicio affectos, mulieres quoque irreligiosas et impias, quæ prolem ediderant, paribus cruciatibus afficient : quemadmodum et filios eorum impios, quorum animæ, quantum ad mores, parentibus malitia similes sunt.

A αὐτοῦ τοὺς ἐκ δεξιῶν πρῶτους ἐπὶ τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν παρὰ καταβολῆς κόσμου καλεῖ· ὧν παραληφθέντων καὶ εἰσαχθέντων ἐπὶ τὴν ἐπαγγελίαν, ἐπὶ τα λοιπὰ ἔθνη τὰ ἐν τοῖς ἀριστεροῖς εὐρεθισόμενα ἢ ἀπειλῇ τοῦ πυρός ἐξενήκεται.

« Ὑπολύζετε· ἐγγὺς γὰρ ἡμέρα Κυρίου, καὶ συντριβὴ παρὰ τοῦ Κυρίου ἔξει. Διὰ τοῦτο πᾶσα χεὶρ ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσα ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει· παραχθῆσονται οἱ πρέσβεις, καὶ ὠδίνες αὐτοὺς ἔξουσιν, ὡς γυναικὸς τικτούσης. » Οὕτω οὖν, φησὶν, ἐπέστη τὰ ἠπειλημένα· μέλλει δὲ ὅσον οὕτω. Διὸ προλαβόντες, κλαυθμῷ καὶ θρήνῳ, καὶ ὀλολυγῇ ἐξελιώσασθε τὰ ἑαυτῶν κακὰ· μέλλει γὰρ ἡ προλεχθεῖσα ἡμέρα τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἐπίστασθαι. Ἡ πρέσβεις ἐνταῦθα καλεῖ τοὺς προσηλαμένους τῶν τῆς ἀθεότητος λόγων, καὶ τοὺς προσβεβούτας ὑπὲρ τῆς εἰδωλολατρίας πλάνης, τοὺς τε διδασκάλους τῶν ἀθέων καὶ ἀσεβῶν δογμάτων, οὓς μετελεύσεται τὰ κατηριθμημένα πάντα.

« Οἱ γὰρ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὁ Ὀρίων, καὶ πᾶς ὁ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ, τὸ φῶς οὐ δώσουσι, καὶ σκοτισθήσεται τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. Καὶ ἐντελούμαι τῇ οἰκουμένῃ ὅλη κακὰ, καὶ τοῖς ἀσεβέσι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν· καὶ ἀπολῶ ὕδριν ἀνόμων, καὶ ὕδριν ὑπερηφάνων ταπεινώσω. » Κατὰ γὰρ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν οὐθ' ὁ ἥλιος, οὐθ' ἡ σελήνη, οὐθ' οἱ ἀστέρες τοῖς κολάσει καὶ τιμωρίᾳ παραδοθησομένοις ἀσεβέσι τὸ ἑαυτῶν φῶς οὐ δώσουσι. Μεταβάλλοντες δὲ καὶ οἱ φωστῆρες ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν ὑπηρεσίας ἐπὶ ἑτέραν ἔξουσιν κρείττονα λῆξιν, ὥσπερ τινὸς παλιγγενεσίας τευξόμενοι, καὶ μηκέτι μὲν τῇ τῶν σωμάτων δουλεύοντες ματαιότητι, ἐλευθερούμενοι δὲ ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, κατὰ τὸν ἀποστολικὸν λόγον. Οὐρανὸν τοιγαροῦν λέγει ἢ τὰς οὐρανίας δυνάμεις, ἢ καὶ αὐτὴν τὴν κτίσιν συναγανακτούσαν τῷ Θεῷ ἐπὶ ἀπονοίᾳ, καὶ ἀλαζονείᾳ, καὶ ἀθεότητι.

« Καὶ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι ὡς δορκάδιον φεύγον, καὶ ὡς πρόβατον πλανώμενον, καὶ οὐκ ἔσται ὁ συνάγων· ὥστε ἄνθρωπον εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀποστραφῆναι, καὶ ἄνθρωπος εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ φεύξεται. » Φεύγονται μὲν γὰρ οἱ φεύγοντες, δεξιῶ τινος τυχεῖν, ἢ καταφυγὴν εὐράσθαι παρὰ τινι τῶν τυρωρίμων, οὐ μὴ εὐρήσονται·

D « Οὐκ ἔσται γὰρ ὁ συνάγων αὐτοῦς. Ὅς γὰρ ἀνάλῳ, ἡτηθήσεται, καὶ ὅτινες συνηγμένοι εἰσὶ, πεσοῦνται μαχαίρᾳ. » Κἂν τινες οὖν, φησὶν, ἐν αὐτοῖς πειραθεῖεν φυγῇ τὴν σωτηρίαν πορίσασθαι· καὶ οὗτοι εὐάλλως γενήσονται, οὐ δόρκοις τελείοις ἀποπηδῶσι, κουφόν τε καὶ ταχὺν παυομένους τὸν δρόμον ἐκίσχτες, ἀλλὰ δορκάδιος.

« Καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν βήξουσιν ἐνώπιον αὐτῶν, καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν προνομεύσουσι, καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἔξουσιν. » Ὅμοιος γὰρ ἄρα τοῖς κολαζομένοις ἀνδράσι καὶ τὰς τούτων γυναῖκας ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς καὶ τὰς γειναμένας ταῖς Ἰσαῖς ὑποβάλλουσι τιμωρίας, ὥσπερ οὖν καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ ἀσεβῆ, τὰς οἰκίας, καὶ τῇ τῶν τρόπων αὐτῶν μοχθηρίᾳ ἐξοικειωθείσας καὶ παρομοιωθείσας ψυχάς.

« Ἴδοὺ ἐπαγαγῶ ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἱ οὐ λογίζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσοῦ χρεῖαν ἔχουσι, τοξέματα νεανίσκων συντρίψουσι. » Μέγα μὲν γὰρ αὐτοῖς ἐπὶ ταῖς τοξείαις τὸ φύσημα, καὶ τὸ εὐτεγνές ἐν τούτοις ποιῶνται περὶ πολλοῦ· ἀλλ' ἤττους ἔσονται τῶν ἔχθρων. Σκληροὶ δὲ οὕτω καὶ ἀφιλοκτεριμονες οἱ νενικηκότας, ὡς μὴδὲ τῆς ἐλασινῆς ἡλικίας φειδῶ ποιῆσθαι τινα. Τῷ δὲ φάσκοντι λόγῳ, « Ἴδοὺ ἐπαγαγῶ ὑμῖν τοὺς Μήδους, » μαρτυρεῖ ἡ τῆς ἱστορίας ἔκθεσις, ἀνάγραπτος οὕσα παρὰ τοῖς Ἑλλήνων τὰ Χαλδαϊκὰ καὶ τὰ Ἀσσυριακὰ συγγραφευμένους, τοὺς αὖτὰ Μηδικὰ ἱστορηκόσιν· ὧν καὶ ἡμεῖς πλείους ἀναλεξάμεθα μαρτυρίας ἐν τοῖς πονηθεῖσιν ἡμῖν Χρονικοῖς συγγραμμάσι. Φαίνονται τοίνυν Μῆδοι τὴν Ἀσσυρίων καθελόντας ἀρχῆν· τούτους τε Κῦρος ὑποτέξας ὁ Περσῶν βασιλεὺς πρῶτος, ὁ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Ἰουδαίων ἀνελίξας· καὶ δοὺς ἐξουσίαν τοῖς θελοῦσιν αὐτῶν εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανέναι χώραν, καὶ ἀναγεῖρειν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ἔσται Βαβυλῶν, ἣ καλεῖται ἐνδοξος ἀπὸ βασιλείας Χαλδαίων, ὃν τρόπον κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορρα, οὐ κατοικηθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. » Ἀοικητος δὲ καὶ παντελῶς ἔρημος εἰσέτι καὶ νῦν ὄρεται ἡ Βαβυλῶν· μάρτυρες δὲ τούτων οἱ ἐκ τῶν τόπων ἐκείνων πρὸς ἡμᾶς ἀφικνούμενοι.

« Οὐδ' οὐ μὴ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὴν διὰ πολλῶν γενεῶν, οὐδ' οὐ μὴ διέλθωσιν αὐτὴν Ἀραβες, οὐδὲ ποιμένες οὐ μὴ ἀναπαύσονται ἐν αὐτῇ. » Οὕτω δηλούμενων, ὡς οἶμαι, τῶν παρ' ἡμῖν καλούμενων Σαρακηνῶν, οἱ, τὰς πραγματείας ποιούμενοι, καὶ ἐπ' αὐτῆς Βαβυλῶνος τὸ παλαιὸν ἐσκηνοποιοῦντο. Φευκτὸς δὲ οὕτω καὶ τοῖς ὁμόροις, καὶ τοῖς ἐξ ἔθνους μακροῦ περινοστοῦσιν αὐτὴν, ὡς μὴδὲ ποιμένας τοὺς ἐξ Ἀράβων κατανεμῆσαι τι τῶν ἰδίων θρεμμάτων ἐν αὐτῇ, διὰ τοι τὸ ἡρημῶσθαι παντελῶς. Ἰστέον δὲ, εἰ ταῖς Σαρακηνῶν ἔθνη, καὶ μέχρις αὐτῆς διήκοντα τῆς Ἀσσυρίων καὶ τὴν ἐσωτάτω νεμόμενα ἔρημον, Ἀραβας ὀνομάζει· γείτονα γὰρ ἔχουσι τὴν Ἀράβων χώραν.

« Καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ θηρία· καὶ ἐμπλησθήσονται αἱ οἰκίαι ἤχου· καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ σειρήνες, καὶ δαιμόνια ἐκεῖ ὀρχήσονται, καὶ ὄνοκένταυροι ἐκεῖ κατοικήσουσιν· καὶ νοσοποιήσουσιν ἐχίνοι ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν, ταχὺ ἔρχεται καὶ οὐ χρονιεῖ. » Τῶν μὲν οὖν ἡμέρων καὶ λογικῶν ζῶων ἔρημον καταστήσας τὴν Βαβυλῶνα, οὐδὲν οἰκήσειν θεσπέζει· θηρία δὲ τινα ἄθλα ἡμῖν καὶ ἀγνωστα, δαιμόνας τινας καὶ πνεύματά τινα ἀπηγῆ καὶ ἀνήμερα ἔσεσθαι ἐν αὐτῇ φησι. Διὸ ἀντὶ τοῦ, « θηρία, » « σελεῖν » οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ ἐκδεδώκασι· καὶ ἀντὶ τοῦ, « σειρήνες, » « στρουθοκαμήλους, » εἰρήχασι· καὶ ἀντὶ τοῦ, « ὄνοκένταυροι, » « σελεῖν, » ἀνέγραψαν, αὐτῇ χρησάμενοι τῇ Ἑβραϊδὶ φωνῇ διὰ τὸ ἄθλον τῆς ἐρμηνείας· ἀλλὰ καὶ ἀντὶ, « ἐχίνων, » ὁμοίως οἱ τρεῖς ἐρμηνευταὶ, « σειρήνας... » ἡρμήνευσαν· τάχα που διὰ τὸ ἀπατηλὸν τῶν τοσούτων δαιμόνων. Ἐπεὶ παρ' Ἑλλήνων ἡδύφωνοι τινες αὐταὶ καὶ ἀπατηλοὶ γεγενῆσθαι μνημονεύονται. « Ταχὺ ἔρχεται, καὶ οὐ χρονιεῖ. » Ἄρα γε μὴν καὶ νομίζομενος παρὰ ἀνθρώποις μα-

VERS. 17. « Ecce suscitabo vobis Medos, qui argentum non curant, nec auro opus habent, arcus juvenum conterent. » Magnus quidem illis tumor inest ob sagittandi peritiam, quam artem pluris faciunt, sed inimicis inferiores erunt. Victiores porro tanta duritie et immanitate erunt, ut ne quidem teneræ et ad misericordiam moventi ætati parcant. Huic autem dicto, « Ecce suscitabo vobis Medos, » ipse historiae eventus testimonium addit: quæ historia apud Græcos, qui Chaldaica, Assyriaca et Medica scripserunt reperitur: quorum nos multa testimonia collegimus in *Chronicis* quæ edidimus. Medi itaque Assyriorum imperium everterunt: illos vero sibi subiecit Cyrus, primus Persarum rex, qui Judæorum captivitatem dimisit: deditque Judæis pro lubito in regionem suam remigrandi ac templi Dei restaurandi facultatem.

VERS. 19. « Et erit Babylon, quæ vocatur gloriosa a rege Chaldæorum, quemadmodum everit Deus Sodomam et Gomorrhham, non habitabitur in sæculum. » Inhabitata et hactenus deserta est Babylon, quam rem testificantur qui ex locis illis ad nos veniunt.

« Non ingredientur in eam per multas generationes, neque transibunt per eam Arabes, neque pastores requiescent in ea. » Quis significatur, ut æstimo, ii, qui apud nos Saraceni vocantur, qui negotiationem exercent, et in ipsa Babylone olim tentoria ponebant. Usque adeo autem perosa erat tum vicinis, tum longinquis et peregrinantibus gentibus, ut ne pastores quidem Arabum pecora sua illic pascendi causa ducerent, quia penitus deserta et inculta erat. Sciendum autem est Saracenorum gentes, quæ usque ad ipsam Assyriorum terram pertingunt, atque interiorum solitudinem incolunt, Arabas hic nominari: nam Arabum regionem finitimam habent.

VERS. 21, 22. « Et accubabunt ibi bestiæ; et replebuntur domus sonitu. Et requiescent ibi sirenes, et dæmonia ibi saltabunt, onocentauri illic habitabunt: et nidificabunt herinacii in domibus eorum, cito veniet, et non tardabit. » Postquam mansuetorum et rationabilium animalium vacuum Babylonem constituerat, a nullo habitandam esse vaticinatur; sed quasdam ignotas nobis feras, et dæmones quosdam spiritusque crudeles et immanes ibi futuros esse ait. Quare pro illo « bestiarum, » reliqui interpretes, « siim » ediderunt; et loco illius, « sirenes, » « struthocamelos, » dixerunt; ac pro illo, « onocentauri, » « siim, » item interpretati sunt, ipsa usi Hebraica voce, ob significatus obscuritatem, imo etiam pro « herinacii, » tres interpretes pariter, « sirenes, » reddiderunt: fortassis ob talium dæmonum fraudulentiam. Nam apud Græcos Sirenes dulcisonæ et fallaces fuisse narrantur. « Cito veniet, et non tardabit. » Quodvis tempus, etiamsi longissimum apud homines esse putetur,

brevissimum tamen apud Deum judicem habetur. Et enim mille anni in conspectu ejus, tanquam dies hesternæ reputantur, et tanquam custodia in nocte. At tamen non post multas annorum periodos vaticinium impletum est: siquidem Babylon sub Medorum imperio supra memorata perpessa est.

CAPUT XIV.

Vers. 1, 2. « Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget Israel: et requiescent in terra sua, et advena adjungetur eis, et adjungetur domui Jacob. Et accipient eos gentes, et inducent in locum suum: et possidebunt et multiplicabuntur super terram in servos et ancillas, et erunt captivi qui captivos ceperant eos, et dominatum eorum subjicientur qui dominatum obtinuerant in eos. » Consequenter igitur post ea, quæ contra Babylonem dicta sunt, his Judaici populi ex inimica terra in Jerusalem reversionem, quæ sub Cyro contigit, significat: declarans fore ut illi post reditum in regione sua quiescant, et advena ipsis adjungatur. Pro illo autem, « advena, » reliqui interpretes, « proselytus » interpretati sunt. Sic enim ait eos in terra sua rem prospere gesturos, ut etiam alienigenæ ipsorum religionem amplectantur, ac proselyti fiant, domique Jacob adjiciatur.

Vers. 3, 4. « Et erit in die illa requiescere te faciet Deus a dolore tuo et ab ira tua, et a servitute tua dura, qua servivisti eis: et sumes planctum hunc super regem Babylonis: » nam Persæ et Medi, Assyriorum imperio et ipsis Babyloniis in servitutem redactis, eos suæ ditioni subegerunt.

Vers. 5-8. « Et dices in die illa, Quomodo cessavit exactor, et cessavit sollicitator? Contrivit Dominus jugum peccatorum, jugum principum, percussit gentem ira, plaga insanabili. Feriens gentem plaga ira, non pepercit; requievit qui contudit. Omnis terra clamat cum lætitia. Et ligna Libani lætata sunt super te, et cedrus Libani: ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succideret nos. » Cedri igitur et pinus secundum Symmachum rursus allegorice, tyrannos quosdam superbos significant, a Babylonia obsessos, et a propria regione successos, quos de prædicti Babyloniæ regis ruina gaudere consentaneum erat.

Vers. 9. « Infernus subter exacerbatus est occurrens tibi: simul excitati sunt tibi omnes gigantes qui terræ imperarunt, qui excitantur ex thronis suis omnes reges gentium. » Nos quoque jure Satanas dicemus, qui olim quidem ab illo devastati sumus; sed firmam demum in Christo sententiam retinimus, mentemque ad pietatem solide radicatum, corque floridissimum: « Ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succideret nos. »

Vers. 10-12. « Omnes respondebunt et dicent tibi: Et tu captus es sicut et nos: in nobis autem repu-

α κρότατος είναι χρόνος βραχύτατος παρά τῷ θεῷ κριτῇ λελόγισται. Χλια οὖν ἔτη ἐνώπιον αὐτοῦ ὡς ἡμέρα ἢ χρόνος λελόγισται, καὶ ὡς φυλακὴ ἐν νυκτί. Ἄλλα καὶ οὐκ εἰς μακροὺς τῶν χρόνων κύκλους τῆς ἐκβάσεως τὰ θεσπισθέντα ἔτυχε, τὰ προρρηθέντα παθοῦσης τῆς Βαβυλῶνος ἐπὶ τῆς Μήδων ἀρχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

« Καὶ ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐκλέξεται ἔτι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν, καὶ ὁ γειώρας προστεθήσεται πρὸς αὐτούς· καὶ προστεθήσεται πρὸς τὸν οἶκον Ἰακώβ. Καὶ λήψονται αὐτοὺς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὴν τόπον αὐτῶν, καὶ κατακληρονομήσουσι, καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς εἰς δούλους καὶ οὐλάς, καὶ ἔσονται αἰχμάλωτοι οἱ αἰχμαλωτεύσαντες αὐτούς, καὶ κυριευθήσονται οἱ κυριεύσαντες αὐτούς. » Ἀπολούθως τοίνυν μετὰ τὰ προλεχθέντα κατὰ τῆς Βαβυλῶνος, διὰ τούτων τῶν ἐπὶ Κύρου γενομένην ἐπιστροφὴν τοῦ τῶν Ἰουδαίων λαοῦ τὴν ἀπὸ τῆς πολεμίας ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ σημαίνει, διδάσκων, ὡς ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς ἐαυτῶν χώρας ἐπανελθόντες, καὶ ὡς ὁ γειώρας προστεθήσεται αὐτοῖς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ὁ γειώρας, » οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύονται, « ὁ προσήλυτος » ἠρμήνευσαν. Οὕτως γὰρ εὐ πράξειν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς ἐαυτῶν γῆς φησιν, ὡς καὶ ἀλλοφύλους ἀντιποιηθῆναι τῆς αὐτῶν θεοσεβείας, γενέσθαι τε προσηλύτους, καὶ προστεθῆναι τῷ οἴκῳ Ἰακώβ.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀναπαύσει Κύριος σε ἀπὸ τῆς ἐδύνης καὶ τοῦ θυμοῦ σου, καὶ τῆς δουλείας σου τῆς σκληρᾶς, ἧς ἐδούλευσας, αὐτοῖς· καὶ λήψῃ τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ βασιλεῖα Βαβυλῶνος. » Πέρσαι γὰρ καὶ Μῆδοι, πάσαν Ἀσσυρίαν ἀρχὴν, καὶ αὐτοὺς τοὺς Βαβυλωνίους, ὑποχειρίους λαβόντες, τῇ ἐαυτῶν ὑπέταξαν δυνάμει.

« Καὶ ἔρεις ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Πῶς ἀναπέπαιται ὁ ἀπαιτῶν, καὶ ἀναπέπαιται ὁ ἐπισπουδαστῆς; Συνέτριψε Κύριος τὸν ζυγὸν τῶν ἁμαρτιῶν, τὸν ζυγὸν τῶν ἀρχόντων, πατάξας ἔθνος θυμῷ πληγῆς ἀνιάτου. Παῖον ἔθνος πληγῆν θυμοῦ, ἢ οὐκ ἐφέισατο, ἀνεπαύσατο πεποιθὺς. Πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ μετ' εὐφροσύνης. Καὶ τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου εὐφράνθησαν ἐπὶ σοὶ, καὶ ἡ κέδρος τοῦ Λιβάνου· ἀφ' οὗ σὺ κακοίμησαι, οὐκ ἀνέθη ὁ κόπτων ἡμᾶς. » Κέδροι τοίνυν καὶ πίττες, κατὰ τὸν Σύμμαχον πάλιν ἀλληγορικῶς τυράννους τινὰς ἐπιρμένους σημαίνουσιν, ὅπῃ τῆς Βαβυλωνίας πολιορκηθέντας καὶ τῆς οἰκίας ἀποκοπέντας χώρας· οὓς εἰκὸς ἦν ἐπιχαρῆναι τῇ πτώσει τοῦ δηλουμένου.

« Ἄδης κάτωθεν ἐπικράνηθι συναντήσας σοι· συνηγέρθησάν σοι πάντες οἱ γίγαντες οἱ ἄρξαντες τῆς γῆς, οἱ ἐγειραντες ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν πάντας βασιλεῖς ἔθνων. » Ἐροῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς εἰκότως τῷ Σατανᾷ, οἱ πάλαι μὲν παρ' ἐκείνου πεπορθημένοι· ἔδρατον δὲ λοιπὸν ἐσχηκότας ἐν Χριστῷ τὸ φρόνημα, καὶ νῦν εἰς εὐσέβειαν ἀσφαλῆ καὶ ἐρριζωμένον, καὶ καρδίαν εὐθαλαστάτην· « Ἀφ' οὗ σὺ κακοίμησαι, οὐκ ἀνέθη ὁ κόπτων ἡμᾶς. »

« Πάντες ἀποκριθήσονται καὶ ἐροῦσί σοι· Καὶ εὐ ἐλέως, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς· ἐν ἡμῖν δὲ καταλογίσθης.

Κατέβη εἰς ἕβου ἢ δόξα σου, ἢ παλλὴ εὐφροσύνη σου. Α
 Ἐπειὸς σου στρώσουσι σῆμιν, καὶ τὸ καταπέ-
 λυμα σου σκώληξ. Πῶς ἐξέτισαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
 ὁ Ἐωσφόρος ὁ πρῶτὸ ἀνατέλλων: συνετρέθη πρὸς τὴν
 γῆν ὁ ἀποστειλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη; Ὁ μὲν
 ἐπὶ γῆς ὄντας, φησὶ, τὰ ἀνωτέρω εἰρημμένα φήσουσιν·
 οἱ δὲ τὸν ἀνθρώπινον ἀπαλλάξαντες βίον, καὶ ὡσπερ
 ἐν θεσμοῖς τοῖς τοῦ ἕβου χωροῖς ἀπολειφθέντες, καὶ
 αὐτοὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτοῦ λήξουσι τὰ ἐπιφερόμενα.
 Θθάσας δὲ τοὺς ἐκαὶ πάντας ὁ βῆθς, καὶ ἡ ἐπιστώσα
 ταῖς τῶν τεθηκῆτων ψυχαῖς δύναιμις, ὡσπερ τις
 θεσμοτηρίου τυγχάνουσα φρουρὸς, κάτωθεν ἐκ τῶν
 σκοτεινῶν μυῶν μετὰ θυμοῦ καὶ ὀργῆς ἐπαναστήσα-
 ται σοι. Τοῦτου δὲ ὡσπερ ἀρχόντος τῶν ἐκαὶ κρατούν-
 τος τοῦ οὐρανοῦ διεγερθέντος θρόνου, καὶ οἱ λοιποὶ
 πάντας γίγαντες, οἱ κατὰ τοὺς ἐρμηνηυτάς « Ῥα-
 φαίμ, » συνακόσθησαν. Τίνες δὲ οὗτοι, διερμηνηυεῖ
 λέγων· Οἱ ἀρχόντες τῆς γῆς, οἱ ἐγείραντες ἐκ τῶν
 θρόνων αὐτῶν πάντας βασιλεῖς ἐθνῶν, καὶ τὰ αὐτὰ
 τῷ κατηγορουμένῳ βασιλεῖ Βαβυλῶνος πρέξαντες.
 Οἱ καὶ γυμνὴν καὶ ἐρημον τοῦ σώματος τὴν τοῦ ποτε
 βασιλεύσαντος Βαβυλῶνος ψυχὴν ὀρώντας φήσουσιν
 αὐτῇ· Καὶ σοῦ κρείττων γέγονε θάνατος, ὡς καὶ σὲ
 ἔπεισον ἡμῖν ἀπώλεξαι; Οὐδὲν ἄρα ἦν ὁ ὕπερ γῆν
 βίος, καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ τοσαύτη δυ-
 ναστεία· ἀλλὰ τῶν πάντων ἐκείνων πέρας γῆ καὶ
 σπῆδος διαδέχεται, σκώληξ τε καὶ σαρκῶν σῆψις.
 Ἡμεῖς δὲ σε οὐ θνητὸν ἐνομιζομεν· ἀπατώμενοι δὲ
 τῇ περὶ σὲ δόξῃ, τῷ κατ' οὐρανὸν λαμπροτάτῳ φω-
 στήρι, τῷ τὸν ἥλιον προσκαλιομένῳ Ἐωσφόρῳ ἀπει-
 κάζομεν. Σὺ δὲ ἐπὶ σαρτῶ καὶ μείζονα τούτων
 ἐφρόνεις γαυριῶν, καὶ μανίᾳ φρενῶν ἀλαζονεύμε-
 νος, ὡς σαρτὸν τῷ ὕψιστῳ Θεῷ παραβάλλειν, καὶ
 ὕπερ τὰς οὐρανιας ἀβύσσους τὸν σαρτοῦ θρόνον θῆσειν
 φαντάζεσθαι. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ σοῦ ἡμεῖς, θνητοῖς
 λογισμοῖς ἀπατώμενοι, διενεώμεθα· τοιαῦτα δὲ καὶ
 σὺ ἐπὶ σαρτῷ φρενῶν ἐκτοῦσαι ἐφρόνεις. Ἦν δ' ἄρα
 καὶ τοῦ περὶ σὲ τέλους Κιαιχρὸς ὁ χρόνος καθ' ὃ ἐά-
 λως· οὐδὲ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις ὁμοίαν ἐσχηκώς
 τελευτήν. Οἱ μὲν γὰρ ἐπ' ἡσυχίας, ἡρέμα καὶ πρῶως
 ἐπὶ τῆς ἐαυτῶν ἐστίας, τὸ χρέος ἀπέδοσαν· σὺ δὲ,
 τῇ τῶν πολεμίων μαχαίρᾳ τὴν ζωὴν ἀφαιρέθει,
 νεκρὸς ἔταφος βίβηθς, θηροὶ βορὰ καὶ οἰωνοὶς
 ἐγκαίμενος. Ἔως μὲν οὖν συνεισότηται ἡ Βαβυλῶν,
 βασιλείῳν τε ἦν καὶ δυναστεία μεγάλη τῶν αὐτόθεν
 κρατούντων· τάχα που καὶ ἡ ἐπιστατούσα δύναμις
 αὐτοῖς τὰ μεγάλα συνέπρατταν· ἐπεὶ δὲ ἠφάνιστο ἡ
 βασιλεία τοῦ ἔθνους, καὶ ὁ ἐφεστῶς αὐτοῖς; ἀρχων,
 ὡσπερ ἐκλήρωσας τοὺς ἐαυτοῦ χρόνους, εἰς τὸν τῶν
 ὁμοίων αὐτῷ χώρον παρελαμβάνετο, ἐν ᾧ συνήτη-
 σαν αὐτῷ πάντες οἱ Ῥαφαίμ καλούμενοι, ἢ οἱ γίγαν-
 τες· οὗτοι δὲ καὶ αὐτοὶ δυνάμεις εἰσὶ τινες, αἱ, ὡς
 εἰκόσ, ἦσαν ἐτέρων ἐθνῶν κατὰ χρόνους οὐκ ὀρθῶς
 ἡγησάμεναι. Μήτι· οὖν αὐτοὺς οὗτος ὁ τῆς Βαβυλῶνος
 ἀρχων ποτὲ γεγόνως, τὴν ἐαυτοῦ γῆν διέφθειρε, Θεὸς
 παρ' αὐτοῖς νομιζόμενος, οὕτω δὲ καὶ τὸν ἐαυτοῦ λαὸν
 ἀπέκτεινε, καὶ τοὺς ἐαυτοῦ υἱοὺς σφαγῆ παραδίδο-
 κεν, εἰς ἀπώλειαν τοῖς Ἰπ' αὐτοῦ ἀρχομένοις, διὰ τὸ
 νομίσθηναι παρ' αὐτοῖς Θεὸς εἶναι γεγόνως; Εἰ δ'

tatus es. Descendit in infernum gloria tua, multa
 lætitia tua. Subter te sternant lineam, et operimen-
 tum tuum vermibus. Quomodo cecidit de cælo Luci-
 fer, qui mane oriebatur? contritus est ad terram
 qui militabat ad omnes gentes? Qui in terra sunt,
 inquit, ea, quæ superius dicta sunt, proferant; qui
 autem humana vita functi, et in locis inferni quasi
 in vinculis detinentur, ipsi quoque super ejus ex-
 itio ea quæ superaddita sunt pronuntiabunt. Omnes
 porro illic versantes prævertens infernus, necnon
 virtus illa quæ mortuorum animabus præest; eam
 quædam carceris custos ex imis tenebrosisque pe-
 netralibus cum furore et ira insurget contra te.
 Hoc autem principe istic imperante, ex throno suo
 exultato, reliqui omnes gigantes, sive secundum
 reliquos interpretes (Raphaim,) una surrexerunt.
 Quinam vero hi essent explicat dicens, principes
 terræ, qui ex thronis suis excitarunt omnes reges
 gentium: qui paria ac ille reus Babylonis rex per-
 petrarunt. Hi vero nudam et corpore orbam illius
 olim Babylonici regis animam cernentes, sic eam
 compellabant: Etiamne te fortior mors fuit, ita ut
 te similem nobis esse evinceret? Nihil ergo erat
 terrena illa vita, divitiæ, gloria et tanta potentia:
 sed omnibus his finis erit terra et pulvis, vermibus et
 carnis putredo. Nos vero te mortalem minime esse
 putabamus: ac gloria te circumdante decepti, te
 splendidissimo cælesti luminari, solemque advo-
 cantis Lucifero comparabamus. Tu vero te etiam his
 majorem arbitrabaris, lascivens ac mentis insanis
 ita superbiens, ut te altissimo Deo conforres, ac te
 thronum tuum supra cælestes fornices positurum
 esse jacitares. Hæc igitur nos mortalibus ratiocini-
 iis decepti, de te cogitavimus: talia et tu mente
 captus de te ipso sentiebas. At vel solum tempus
 quo captus et victus es, manifestum erat finis tui
 argumentum: neque similem aliis hominibus mor-
 tem es consecutus. Illi quippe sensim, quieto ei
 domi debitum solverunt; tu vero inimicorum gla-
 dio vita privatus, insepultus projiceris, et eris in
 escam bestiis et volucribus. Quandiu igitur Baby-
 lon superates fuit, ac principes ejus regnum ma-
 gnamque dittonem et potentiam obtinebant; virtus,
 quæ ipsis præfecta erat, magna fortasse perficiebat:
 ubi autem gentis illius regnum deletum est, prin-
 cept quoque ipsis præfectus, utpote jam suo elapso
 tempore, in sibi similitum locum receptus est, ubi
 occurrerunt ipsi omnes qui vocantur Raphaim,
 sive gigantes: hi etiam virtutes quedam sunt
 quæ, ut credere est, aliis gentibus, certo temporis
 spatio non recte præfuerant. Num igitur hic ipse,
 olim Babylonis princeps terram suam corrupit,
 Deus penes illos populos existimatus, atque ita po-
 pulum suum occidit, ac filios suos neci tradidit; atque
 in perniciem subdito sibi populo fuit, quia ab ipsis
 ut Deus habitus fuerat? Quod si hæc ita se habeant,
 restat ut totam prophetæ sententiam, quæ de Ba-
 bylonis rege prolata est, in illam virtutem refera-
 mus: quæ quia Dei gloriam apud sibi subditum

populum nacta, altum sapiebat, jure arguitur his Scripturæ verbis :

σηηγεμένον, εις ἐκείνην ἀναφέρειν τὴν δύναμιν ἥτις, ἐπειδὴ Θεοῦ δόξαν παρὰ τοῖς ἀρχομένοις κτησαμένη μέγα ἐπρόησεν, εὐστόως ἀπαλέγχεται ὑπὸ τοῦ φάσκοντος λόγου·

Vras. 13, 14. « Tu autem dixisti in mente tua, in cœlum ascendam, et supra stellas cœli ponam thronum meum : et similis ero Altissimo ; » et cœtera quæ huc interpretandi rationi aptaveris ; postquam in obvio sensu, quæ in prophetia indicantur sensibili regi applicaveris.

Vras. 24, 25. « Hæc dicit Dominus Sabaoth, Quemadmodum dixi, ita erit : et quemadmodum deliberavi, ita manebit : ut perdam Assyrios in terra mea et in montibus meis. Et erunt in conculcationem, et auferetur ab eis jugum ipsorum, et gloria eorum ab humeris ipsorum auferetur. » Cum dicit, « Ut perdam Assyrios in terra mea et in montibus meis, » docet Babyloniorum regionem, et ejus montes non alienos sibi esse : nam, « Domini est terra, et plenitudo ejus. »⁷⁶ Erunt ergo, ait, Assyrii in conculcationem, subditi iis, qui eos superaturi sunt. Auferetur autem jugum, quod stante imperio suo, subditis imponebant ; jugum certe grave ac durum illis : et gloria sive decus olim humeris ipsorum impositum, auferetur. Quemadmodum enim de Servatore dictum est, « Cujus principatus super humerum ejus »⁷⁷ ; sic et hoc loco gloria Assyriorum super humeros ipsorum, dicitur esse : quam auferendam esse sermo interminat.

ἔργων αὐτῶν εἴρηται· ὑπερἀφαιρεθῆσθαι αὐτῶν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

Vras. 26, 27. « Hoc est consilium quod cepit Dominus super omnem terram : et hæc est manus excelsa super omnes gentes. Quæ enim Deus sanctus decrevit, quis dissipabit ? Et manum ejus excelsam quis avertet ? » Id est, quale judicium de Babylone, et de ejus habitatoribus latum est, tale etiam de viris omnibus atheis et impiis, qui orbem obtinuerunt, feretur. Nam secundum æquitatis rationem paria patientur, qui in similes impietates lapsi fuerint. Ubi subintelligamus oportet, gentes atheis et impiis hominibus refertas : non enim hæc sine ullo discrimine, de piis et Deo addictis viris, accipienda sunt. Quo igitur modo orsus est, eodem et desit, universale Dei de omnibus ferendum judicium commemorans, ut omnes qui Scripturam legerint, ad conversionem invitent.

Vras. 28, 29 « In anno quo mortuus est rex Achaz, factum est verbum istud : Ne lætemini, alienigenæ omnes, contritum est enim jugum percussentis vos : nam ex semine serpentum egredietur proles aspidis, et filii eorum egredientur serpentes volantes. » Lætari vobis nondum permittitur, etsi mortuo rege impio, de quo olim gaudebatis, pio autem viro imperium suscipiente, ut in Paralipomenon II libro de Ezechia declaratur, et in quarto Regnorum. Quemadmodum enim sub impio Achaz

ἄξει ταῦτα οὕτως, ὥρα καὶ πάντα τὸν τῆς προφηταίας λόγον, τὸν περὶ τοῦ βασιλέως Βαβυλωνος προσ-

« Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναθήσομαι, καὶ ἐπάνω τῶν ἀστρῶν τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου, καὶ ἕσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ· » καὶ τὰ λοιπὰ δὲ αὐτῷ ἐφαρμοσίαις τῷ ἀποδοθέντι λόγῳ, μετὰ τοῦ καὶ τῷ προχειρῶς νοουμένων αἰσθητῶ βασιλεῖ τὰ διὰ τῆς προφηταίας δηλούμενα προσαρμόττειν.

« Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ὁν τρόπον εἴρηκα, οὕτως ἔσται· καὶ ὃν τρόπον βεβούλευμαι, οὕτως μενεῖ· τοῦ ἀπολέσαι τοὺς Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἐμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὄρεων μου. Καὶ ἔσονται εἰς καταπάτημα, καὶ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ ζυγὸς αὐτῶν, καὶ τὸ κύδος αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτῶν ἀφαιρεθήσεται. » Εἰπὼν γε μὴν, « Ἀπολέσαι Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἐμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὄρεων τῶν ἐμῶν, » διδάσκει, ὡς καὶ ἡ Βαβυλωνίων χώρα, τὰ τε ἐκ' αὐτῆς ὄρη οὐκ ἦν ἀλλότρια αὐτοῦ· « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » Ἔσονται τοίνυν οἱ Ἀσσύριοι, φησὶν, εἰς καταπάτημα, ὑποχειριοὶ γενόμενοι τοῖς μετὰ ταῦτα αὐτῶν κρατήσασιν. Ἀφαιρεθήσεται δὲ καὶ ὁ ζυγὸς, ὃν ὅτε ἐκράτουν τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἀρχομένοις ἐπήρτων, ζυγὸν βαρὺν καὶ δυσβάστακτον ἀπαυροῦντες αὐτοῖς· καὶ τὸ κύδος δὲ αὐτῶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ δόξα, ἀφαιρεθήσεται, ἡ πάλαι τοῖς ὤμοις αὐτῶν ἐπικειμένη. Ὡς γὰρ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος λέλεχται, « Οὐ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, » οὕτως ἐνεαῦθα τὸ κύδος τῶν Ἀσσυρίων ἐπὶ τῶν

« Αὕτη ἡ βουλή ἦν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ ἅλην τὴν οἰκουμένην, καὶ αὕτη ἡ χεὶρ ἡ ὑψηλὴ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασχεδάσει ; καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει ; » Ἡ καὶ ὅποια ἐξενήνεχται κρίσις περὶ τῆς Βαβυλωνος, καὶ τῶν ταύτης οἰκητρονῶν, τοιαύτη τις ἔσται καὶ ἡ περὶ πάντων τῶν τῆς οἰκουμένης κρατησάντων ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· κατὰ γὰρ τὸν τοῦ δικαίου λόγον παρόμοια παίσονται οἱ τὰ ὅμοια δυσσεβήσαντες· προσεπινοούντων ἡμῶν ἔθνη, τὰ τῶν ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· οὐ γὰρ ἀκρίτως ταῦτα κατὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν τῷ Θεῷ ἀνακαιμένων ἐκδέχεται προσήκει. Ὡσπερ οὖν ἤρξατο, τοῦτον καὶ συνετέλεσε τὸν τρόπον τῆς κατὰ πάντων καθολικῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἀναγκαίως μνημονεύσας· ὥστε ἐπιστρέψαι πάντας τοὺς ἐντυγχάνοντας τῇ Γραφῇ.

« Εἰ τοῦτος οὐκ ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ἀχάζ, ἐγενήθη τὸ ῥῆμα τοῦτο· Μὴ εὐφρανθεῖητε, οἱ ἀλλόφυλοι πάντες· συνετρέθη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παλιντος ὑμᾶς· ἐκ γὰρ σπέρματος ὄφρων ἐξελεύσεται ἔγγονα ἀσπίδων, καὶ τὰ ἔγγονα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄφεις πετόμενοι. » Οὐκέτι ἀφίεται ὑμῖν εὐφραίνεσθαι, ἀποθανόντος μὲν τοῦ ἀσεβοῦς βασιλέως ἐφ' ᾧ τὸ πάλαι ἐχάρητε, θεοσεβοῦς δὲ ἀνδρὸς τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου· ὡς ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων τῷ Ἐζεκίᾳ μεμαρτύρηται, καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασί-

⁷⁶ Psal. cxiii, 4. ⁷⁷ Isai. ix, 6.

λαῶν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀσεβοῦς Ἀχάζ, εἰκὸς ἦν χεῖραιν καὶ εὐφραίνεσθαι τοὺς ἀλλοφύλους, οὕτως ἐπὶ τοῦ θεοκαίου ἀνδρὸς τοῦ Ἐζεκίου, εὐκαίρως ἢ προφητεία ἀποταμιωμένη πρὸς αὐτοὺς φησι· Μὴ εὐφρανθήητε, ἀλλοφύλοι· πάλαι μὲν γὰρ ἐπὶ ζῶντος τοῦ Ἀχάζ, καὶ τὰ ἐχθρὰ τῷ θεῷ πράττοντες, εἰκὸς ἦν ὑμᾶς εὐφραίνεσθαι, ἐπειδὴ συντέτριπτο τοῦ Ἀχάζ ὁ ζυγὸς, ὡς μὴ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάττειν ὑμᾶς, μηδὲ τὸν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ζυγὸν ἐπιτιθέναί ὑμῖν· ὡσπερ ἐπληθύνετο τὰ κακὰ καὶ ὡσπερ μηδενὸς παίνοντος, ἢ ἐρπωστικῆς τε καὶ ἰοδόλου τῶν πονηρῶν πνευμάτων δύναμις ἐπληθύνετο· νοὶ δὲ τῆν βασιλείαν ἐκδεξαμένου ἀνδρὸς θεοσεβοῦς, οὐκ ἐτι χεῖρατε ὡς τὸ πρῶν· ἐφέστηκε γὰρ ὑμῖν ὁ παῖων καὶ τύπτων, καὶ σφρονίζων ὑμᾶς. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα πρὸς λέξιν ἐπὶ τοῦ Ἐζεκίου, παρὶ οὗ εἰρηται ἐν τῇ τελευτῇ τῶν Βασιλειῶν· « Αὐτὸς ἐπάταξε τοὺς ἀλλοφύλους ἕως Γάζης, καὶ ἕως ὁρίων αὐτῆς ἀπὸ πύργου φυλασσόντων ἕως πύλων ὄχρωδς. » Καὶ ταύτην ὁ ἄν στήτην τὴν διάνκιαν τὸ εἰρημένον, « Μὴ εὐφρανθήητε, ἀλλοφύλοι, » μέγα φρονούντες ἐπὶ τοῖς νομιζομένοις ὑμῖν θεοῖς, τῷ μηδὲνα εἶναι τὸν συντερίθοντα ὑμᾶς ἐκ τῆν τοῦ παρόντος καιροῦ μοχθηρίαν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μέλιστα συντερίθῃ ὁ ζυγὸς τοῦ παίνοντος ὑμᾶς, ἀλλ' οὐ πρὸς ὑμῶν ἐγένετο ταῦτα, ἐπὶ κακῷ δὲ τῷ ὑματέρῳ. Μηδενὸς γὰρ ὑμᾶς παίνοντος, μηδὲ ταπεινούντος, μηδὲ ἐπιστρέφοντος, πολλῆ τις ἐν ὑμῖν γέγονεν ἐπιτριβὴ κακῶν. Οἱ γὰρ πάλαι ὄρων δίκην ταῖς ὑματέραις ψυχαῖς ἐμφωλεύοντες, ἐν τε τοῖς ὑματέροις ἱεροῖς τε καὶ ναοῖς, ὡς θεοὶ θεοὶ, ἐφεδρεύοντες πονηροὶ δαίμονες, δεινὴν γοηὴν καὶ σπέρμα πονηρὸν ἀπακύησαν· ὡς ἀσπίδας ἐξ αὐτῶν γενέσθαι, τὸ πάντων τῶν ἰοδόλων χειρίστον· ἐκ τούτων τε αὐτῶν ἄλλους ὑποστῆναι ὄρων τὸν ἀέρα διπταμένους. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν οὐ παρ' ὑμῖν μόνης τοῖς ἀλλοφύλοις, ἤδη δὲ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ χρηματίζοντι λαῷ θεοῦ πληθῦσι· ὡς πάντα τρόπον πληρῶσθαι τὸν ἀέρα, διπταμένων ὄρων, καὶ ἐκγόνων ἀσπίδων, πονηρῶν τιῶν καὶ λυμαντικῶν πνευμάτων. Ἀναδειχθέντος δὲ κατὰ καιρὸν τοῦ πάντων τούτων ὀλετήρος, οἰχῆσονται καὶ οἱ ὄρεις, καὶ αἱ ἀσπίδες τὰ τε τούτων πονηρὰ ἐκγονα· ὡς μηκέτι ἐνεργεῖν ταῦτα ἐν ἀνθρώποις.

« Βασκηθήσονται, » γὰρ φησι, « πτωχοὶ δι' αὐτοῦ· πνιγτες δὲ ἀνθρώποι ἐπ' εἰρήνης ἀναπαύσονται· ἀνελεῖ δὲ λιμῷ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὸ κτελέμιμά σου ἀνελεῖ. » Τοῦτο μὲν οὖν τὸ ἐρπωστικὸν καὶ ἰοδόλον γένος λιμῷ ἀνελεῖ ὁ προφητευσόμενος, μηκέτι ἐπιτρέπων τροφήν τὴν συνήθη, δηλαδὴ τὴν διὰ θυσίων τῇ δαιμονικῇ πλάνῃ προσφέρεσθαι· τοὺς δὲ ἐαυτοῦ πτωχοὺς ἐκθρέψει, καὶ ἐν εἰρήνῃ ἀναπαύσει, μηκέτι παρενοχλουμένους ὅπῃ τῶν παραδοθέντων ἱερπετῶν. Δύναται μέντοι ταῦτα καὶ ἀτέρως εἰς τὸν Ἐζεκιῶν πληροῦσθαι· τοὺς γὰρ πάλαι κατὰ θεὸν πτωχεύσαντας ἐν παντὶ τῷ Ἰουδαίων ἔθνεϊ ἀνεκτήσατο τροφαῖς λογικαῖς καὶ διδασκαλαῖς· οὗς καὶ κατέστησεν ἐπὶ τὴν καλὴν νομὴν τοῦ τῆς θεοσεβείας

A allophyllis gaudendi et lætandi causa aderat, ita sub justo viro Ezechia, opportune Scriptura ipse alloquens ait, Ne lætaminī, alienigenæ : olim quippe Achazo superstitē, ac perosa Deo facinora edente, causa vobis gaudendi erat, quia contritum erat Achazi jugum ; ita ut non posset vos subjicere, neque imperii sui jugum vobis imponere : quapropter multiplicabantur mala, ac, utpote nemine percutiente, reptilium et venenatorum spirituum malignorum vis augebatur. Jam vero postquam vir religiosus regnum excepit, ne amplius lætaminī ut antea : instat enim vobis qui percutiat et verberet, vosque ad sanam mentem reducat. Hæc porro ad litteram completa sunt sub Ezechia, de quo dictum est in libro quarto Regnorum, « Ipse percussit allophylos usque ad Gazam, et usque ad terminos ejus, a turri Custodum usque ad civitatem munitam ». Et hæc quoque dicti sententia fuerit, « Ne lætaminī, alienigenæ, » magnum sentientes super iis, quos deos esse putatis, quasi nullus sit ob præsentis temporis nequitiam, qui vos conterat et opprimat. Etiam si enim attritum sit jugum ejus, qui vos percutiebat ; id certe non e re vestra fuerit ; imo potius in damnum vestrum est. At enim nemine vos percutiente, nemine deprimente, vel corripiente, magna in vobis malorum vis invaluit. Nam qui olim serpentium instar in animarum vestrarum latibulis agebant, atque in vestris delubris ac templis, veluti dii, sedes habebant, maligni dæmones, diram prolem ac semen improbum emiserunt ; ita ut ex illis aspides gignerentur, quod est omnium venenatorum teterrimum ; ex hisque alii editi sint serpentes per aera volantes. Hæc porro in præsentī, non apud vos tantum alienigenas, sed etiam apud eum, qui populus Dei vocatur, magno numero habentur ; ita ut prorsus aer repleatur serpentibus volitantibus, ac filiis aspidum, malignis scilicet quibusdam ac exitiosis spiritibus. Cum autem is, qui hæc omnia sublaturus est, suo tempore advenerit, et apparuerit, tunc serpentes, aspides, earumque improba proles abscedent ; ita ut hæc in homines vim ultra non exercent.

VERS. 30. Nam « pascetur, inquit, per eum pauperes : inopes autem homines in pace quiescent. fame vero interficiet semen tuum, et reliquias tuas interimet. » Hoc igitur reptile et venenatum genus fame necabit is, qui in prophetia fertur, nec ultra permittet ut consuetus cibus, videlicet per sacrificia, dæmoniacæ superstitioni offeratur. Pauperes autem suos enutriet, et in pace quiescere faciet, non ultra vexatos a memoratis reptilibus. Possunt etiam isthæc alio modo in Ezechia impleta fuisse : ipse enim eos, qui in universo Judaico populo secundum Deum pauperes olim fuerant, cibis rationalibus et doctrina recreavit ; quos item in optimis ejus, quæ piam religionem docet, legis pascuis con-

aituit; ut divinis cogitationibus, et sacra doctrina A
pascereatur et alerentur.

Vras. 31. « Ululate portæ civitatum, clament civitates turbatæ, allophyli omnes, quia ab aquilone fumus venit, et non est ut sit. » Significat, uti diximus, Assyriorum regem, qui ab aquilonaribus partibus tempore Ezechie irritumpens, allophylos Palmatiam incolentes ditlenis sum fecit; ita ut urbes quidem obsideret, eorum populos captivos abduceret, urbiumque portas incenderet.

Vras. 32. « Et quid respondebunt reges gentium? Quia Dominus fundavit Sion: et per eum salvabuntur humiles e populo. » Maximum illis argumentum erit, Deum sum esse custodem civitatis, quod illa nihil tale patiatur, quale ceteræ civitates.

CAPUT XV.

Vras. 1. « Verbum contra Moabitidem: Noctu peribit Moab, noctu enim peribit murus Moabitidis, dolere in vobismetipsis. » In exordio ignorantiam Dei, quæ apud ipsos obtinuerat, noctem et tenebras vocavit: in ipsaque nocte eorum perniciem fore comminatur his verbis, « Noctu peribit Moabitidis. » Postea de loco ubi eorum idololatria considebat, hæc subjungit:

Vras. 2. « Peribit enim et Dibon, ubi est ara vestra: illic ascenditis ad plorandum. » In fine autem prophetiæ, illas rursus aras commemorat verbis his, « Quia fatigata est Moab, » et cætera. C

Vras. 3. « In Nabau Moabitidis ululate: super omne caput calvitias, omnia brachia decisa: in plateis ejus induimini saccis. » Illa porro significat insidentem populo dæmonem malignum, sive principem gentis, ut sub hæc dicitur; qualis erat princeps rex Græcorum, et princeps Babyloniorum. Hæjusmodi ergo dæmonem in civitate Moabitaram insidentem, a quo se opem consecuturos sperabant, in congressibus contra inimicos capiendum esse ait, quia animas eorum conculcabat, easque in terram respicere cogebat, ita ut nemo posset caput efferre et sursum intueri; quare ait, « Quia commilitium tuum, et princeps peribit, qui in terra ambulabat. »

CAPUT XVI.

Vras. 1-5. « Mittam quasi reptilia super terram. Num petra deserta est mons filie Sion? Eris enim quasi ave avolante, pullus ablatas eris, filia Moab. Deinde Arnon plura delibera: fac tentorium luctus tu ipsa semper. In meridianis tenebris sugiunt, obstupuerunt, ne graviter feras. Habitabunt apud te profugi Moab. Erunt vobis tegumentum a facie persequentis, quia sublatum est commilitium tuum, et princeps peribit qui ambulabat super terram. Et restaurabitur cum misericordia thronus: et sedebit in eo cum veritate in tabernaculo David, judicans et quærens judicium, et velociter reddens

• Fortasse legendum, ἀλώμεσθαι vel ὀλεῖσθαι. Εοιτ.

νόμου, βόσκεισθαι τοὺς θεοὺς νοήμασι καὶ ταῖς ἱεραῖς διδασκαλίαις, καὶ ἐντρέφασθαι ποιήσας.

« Ὀλοῦνθε, πόλεις πόλεων, κατραγέτωσαν πόλεις τεταραγμέναι, οἱ ἀλλόφυλοι πάντες, ὅτι ἀπὸ βορρῆ καπνὸς ἔρχεται, καὶ οὐκ ἔστι τοῦ εἶναι. » Σημαίνει δὲ, ὡς εἴρημεν, τὴν τῶν Ἀσσυρίων βασιλέα, ὅς, ἐπαλθὼν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων μερῶν κατὰ τοὺς Ἑξακίου χρόνους, τοὺς τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦντας ἀλλοφύλους, ἐχειρώσατο· ὡς πολιορκησαὶ μὲν τὰς πόλεις αὐτῶν, αἰχμάλωτα δὲ λαβεῖν τὰ ἐν αὐταῖς κλήθη, ἐμπερῆσαι δὲ τῶν πόλεων τὰς πόλεις.

« Καὶ τί ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἐθνῶν; Ὁτι Κύριος ἐθεμελίωσεν Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. » Μέγιστον γὰρ αὐταῖς ἔσται βεβαίωμα, τὸν Θεὸν εἶναι τὸν τῆς αὐτοῦ πόλεως φύλακα, τὸ μὴ εἶναι παθεῖν αὐτὴν ὁμοίον ταῖς λοιπαῖς πόλεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

« Τὸ ρῆμα τὸ κατὰ τῆς Μωαβίτιδος· Νυκτὸς ἀπολείται ἡ Μωαβ· νυκτὸς γὰρ ἀπολείται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος, λυπεῖσθε ἐφ' ἑαυτοὺς. » Ὅθεν ἀρχόμενος τὴν ἐπικρατοῦσαν αὐτῶν ἀγνοίαν τοῦ Θεοῦ, νύκτα καὶ σκότος ὠνόμασεν, ἐν αὐτῇ τε τῇ νυκτὶ τὴν ἀπολείαν αὐτῶν ἕσσεσθαι ἀπειλεῖ φήσας· « Νυκτὸς ἀπολείται ἡ Μωαβίτις. » Ἐἵτα ἐξῆς περὶ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἔβρυτο αὐτῶν ἡ εἰδωλολατρεία, ἐπιλέγει·

« Ἀπολείται γὰρ καὶ Ἀθηῶν, οὗ ὁ βωμὸς ὁμῶν ἐκαὶ ἀναθήσασθε κλαεῖν. » Ἐπὶ ταῖς δὲ τῆς προφητείας τῶν αὐτῶν πάλιν μέμνηται βωμῶν λέγων· « Ὅτι ἐκοπίασεν Μωαβ, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Ἐπὶ Ναβάν τῆς Μωαβίτιδος ὀλοῦνθε, ἐπὶ πάσης κεφαλῆς φαλάκρωμα, πάντες βραχίονες κατατετηρημένοι· ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς περιζώσασθε σάκκους. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸν ἐφεραύοντα τῶν ἔθνων δαίμονα ποτηρῶν, ἢ τὸν ἀρχοντα τοῦ ἔθνους, ὡς μετὰ ταῦτα εἴρηται· οἷος ἦν ὁ ἀρχων βασιλεὺς Ἑλλήνων καὶ ὁ τῶν Βαβυλωνίων ἀρχων. Τοιοῦτον τοίνυν τὸν καθήμενον ἐπὶ τῆς Μωαβίτων πόλεως δαίμονα, δι' οὗ ἐνόμιζον βοηθείας τυγχάνειν ἐν ταῖς πρὸς τοὺς πολεμικοὺς συμβολαῖς, ἔλεσθαι· φησὶν, ἐπιπέσει τὰς ψυχὰς αὐτῶν κατεπάτει, κάτω νεύειν αὐτὰς ποιῶν εἰς γῆν· ὡς μὴδένα κύπτειν μὴδὲ ἀνω βλέπειν δύνασθαι· διὸ φησὶν· « Ὅτι ἤρθη ἡ συμμαχία σου, καὶ ὁ ἀρχων ἀπέλωτο, ὁ καταπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς. » D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

« Ἀποστῆλῶ ὡς ἐρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. Μὴ πέτρα ἐρημὸς ἔσθαι τὸ ὄρος θυγατρὸς Σιών; Ἔση γὰρ ὡς πετανοῦ ἀνιπταμένου, νοσοῦς ἀφηρημένος ἔση, θυγάτηρ Μωαβ. Ἐπειτα δὲ Ἀρνῶν πλείονα βουλεύετε, ποιεῖτε τὴν σκέπην πένθους αὐτῆς διαπαντός. Ἐν μεσημβρινῇ σκοτιᾷ φεύγουσιν, ἐξέστησαν, μὴ ἀχθῆς. Παροικήσουσὶ σοὶ οἱ φυγάδες Μωαβ. Ἔσονται σκέπη ὑμῖν ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὅτι ἤρθη ἡ συμμαχία σου, καὶ ὁ ἀρχων ἀπέλωτο ὁ καταπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ διορθωθήσεται μετ' ἐλέους ὁ θρόνος, καὶ καθιεῖται ἐπ' αὐτοῦ μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαυὶδ, κρήνων καὶ ἐκζητῶν κρίμα, καὶ σπεύδων δικαιοσύ-

νη . Ὁρξ̄ς τὸ θαῦμα τοῦ λόγου ἐν τῷ συμπεράσματι τῆς προφητείας παριερόμενον. Κατὰ τὸ αὐτὸ γὰρ θεοπίας ἀφανισμὸν, εὐαγγελίζεται ἑλπίδας· σπηγὴν Δαυὶδ φήσας, καὶ θρόνον Θεοῦ παρ' αὐτοῖς συστήσασθαι· καὶ ταῦτα ἴσασθαι οὐκ ἐστὶ ἀνθρωπίνως τινὸς σπουδῆς, ἀλλ' ἀπὸ Θεοῦ καὶ φιλοφροσύνης. Διὸ λέγεται κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Καὶ ἐτοιμασθήσεται ἐν ἑλέφ θρόνος » κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, « Καὶ ἐτοιμασθήσεται μετ' ἑλέφους θρόνος. » Τίνι δὲ ἐτοιμασθήσεται, ἢ πάντως που τῷ Χριστῷ, τῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγεννημένῳ; Ἔσθαι τοίνυν παρὰ τοῖς Μωαβίταις θρόνον Χριστοῦ φησιν, ἐν ᾧ καθίεται μετὰ ἀληθείας ἐν σκηπῇ Δαυὶδ γεννηθησόμενος. Οὕτω δὲ καλεῖν εἰσθε τὸ προφητικὸν πνεῦμα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ καὶ τὸν Χριστὸν αὐτὸν Δαυὶδ ὀνομάζειν ἔθος, διὰ τὸ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεγεννησθαι αὐτόν. Διὸ σπηγὴν μὲν Δαυὶδ τὴν Ἐκκλησίαν ἀποκαλεῖ, θρόνον δὲ τὸν ἐπὶ ταύτης τὸν τῆς Ἐκκλησίας πρόεδρον, ὃς τὸν σωματικὸν ἐπέχει θρόνον, τόπον τῶν ὡσερ τοῦ Χριστοῦ. Ἄπειρ ὡς ἐν μυστηρίοις κατὰ μέσον τῆς προφητείας παρεμβέβληται, τοῦ ἀγίου Πνεύματος βήσιος τοῖς μέλλουσι συνιέναι, καὶ τῆς τούτων ἀξιοῦσθαι θεωρίας, τὴν τούτων γνώσιν ταμειωσαμένους.

« ἤκουσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ· ὕβριστῆς σφόδρα τὴν Ἰερηφανίαν, καὶ ἡ ὕβρις αὐτοῦ καὶ ἡ μῆνις αὐτοῦ· οὐχ οὕτως ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως. Ὁλολύξαι Μωάβ· ἐν γὰρ τῇ Μωαβίτιδι πάντες ὀλολύξωσι· τοῖς κατοικοῦσι δὲ Σηθ μελετήσεις, καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ. » Οὐχ ὁμοίαι αἱ πράξεις τοῖς τῆς ὑπερηφανίας λόγους· ἢ καὶ ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνου ἐπὶ τῷ ἑαυτῶν θεῷ, καὶ ταῖς τούτου μαντείας· οὐχ οὕτως, ἴσται, ὅποια μαντεύεται ὁ παρ' αὐτοῖς δαίμων, οὐδ' ὅποια διὰ χρησμῶν τοῖς ἐξεπαυμένους, καὶ Θεὸν αὐτὸν εἶναι νομίζουσιν ἐπηγγέλλετο· ὁ γὰρ ἐπιπὼν χρόνος τούτων αὐτῶν τὸ ψεῦδος διελέγξει.

« Τὰ πτεῖλα Ἐσεβὸν πανθήσει, ἀμπελος Σαβὰμ, καταπέκνοντες τὰ ἔθνη, καταπατήσατε τὰς ἀμπέλους αὐτῆς, ἕως Ἰαζήρ οὐ μὴ συνάψῃτε, κληθήσεται τὴν Ἡρημον· οἱ ἀπειταλμένοι ἐγκατελείφθησαν, διέβησαν γὰρ πρὸς τὴν θάλασσαν. Διὰ τοῦτο κλαύσομαι ὡς τὸν κλαυθμὸν Ἰαζήρ, ἀμπελος Σαβὰμ. Τὰ δένδρα σου κατέβαλεν Ἐσεβὸν καὶ Ἐλεαλή, ὅτι ἐπὶ τῷ θερισμῷ καὶ ἐπὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα πασοῦνται. Καὶ ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπέλων, καὶ ἐν τοῖς ἀμπέλωσι σου οὐ μὴ εὐφρανθήσονται, καὶ οὐ μὴ πατήσουσιν οἶνον εἰς τὰ ὑπελήθνια· πέπαιται γάρ. » Σημαίνει δὲ διὰ τῆς ὀπίρας καὶ τοῦ θερισμοῦ, καὶ διὰ τῆς κολλάκις ὀνομασθείσης ἀμπέλου τὸ εὐδαλὲς καὶ ἀχμαῖον, καὶ τὸ τρυφερὸν καὶ ὠραῖον τῆς τῶν δηλουμένων ζωῆς, ἐν ᾗ ὡσερ μεθύοντες διηγῶν ἐνευφραίνόμενοι, καὶ ἐντραπῶντες ἐπὶ ταῖς ἀθέοις αὐτῶν δυσσεβείαις.

« Διὰ τοῦτο ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωάβ ὡς κιθάρα ἤχησει, καὶ τὰ ἐντέρος μου ὡσεὶ τείχος ὃ ἐνεκαίνισας, καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε. » Κατὰ δὲ λόγον βαθύτερον, πρὸς αὐτὸν καὶ νῦν ὁ λόγος, πρὸς ὃν καὶ τὸ, ὡσεὶ τείχος ὃ ἐνεκαίνισας, ἢ δηλαδὴ τὸν Θεόν.

A Justitiam. » Viden' sermonis mirabilem in fine prophetie economiam? Nam postquam excidium vaticinatus est, eodem tempore spem bonam annuntiat, dicens, tabernaculum David et thronum Dei apud illos constituendum esse; hæcque non humana quadam opera et sollicitudine, sed ex misericordia et clementia Dei. Quare secundum Aquilam dicitur, « Et præparabitur in misericordia thronus; » secundum Theodotionem vero, « Et præparabitur cum misericordia thronus. » Cui autem præparabitur, nisi plane Christo, qui ex semine David natus est? Ait igitur apud Moabitas Christi thronum futurum esse, in quo cum veritate sedebit is qui in tabernaculo David nasciturus est. Sic porro nuncupare solet Spiritus propheticus Ecclesiam Dei: nam ipsum quoque Christum Davidem vocare consuevit, quia ex semine David secundum carnem natus est. Quamobrem Ecclesiam quidem tabernaculum David appellat, thronum autem ejusdem Ecclesie præsidem, qui corporeum thronum occupat, atque ceu Christi locum tenet. Quæ, ceu in mysterioris, in medio prophetis inserta sunt, Spiritu sancto horum notitiam iis tantum qui intellecturi, et harumce rerum spectaculo digni habendi erant, reservante.

Vers. 6, 7. « Audivimus contumeliam Moab, contumeliosus valde superbia, et contumelia ejus, et ira ejus: non sic divinatio tua, non sic. Ululabit Moab: nam in Moabotide omnes ululabant: habitantibus Seth meditaberis et non confunderis. » Gesta superbis dictis similia non sunt; sive quia Deo suo, ejusque vaticiniis multum fidebant: non ita, inquit, erit ut vaticinetur dæmon illorum, neque ut iis, qui decepti illum pro deo habebant, oraculo pollicebatur: futurum quippe tempus illos mendacii arguet.

Vers. 8-10. « Planities Esebon logetur, vinea Sabama, qui deglutitis gentes, concucate vineas ejus, usque Jazer ne attingatis, errate per desertam: missi derelicti sunt, pertransierunt enim ad mare. Ideo plorabo tamquam ploratu Jazer, vineam Sabama. Arboreas tuas dejecit Esebon et Eleale, quia messem et vindemiam tuam concucabo, et omnia cadent. Et tolletur lætitia et exultatio vineis: et in vineis tuis lætabuntur, nec calcabunt vinum in torcularibus: cessavit enim. » Per autumnum et messem, ac per vineam sæpius memoratam, florentem, voluptariam et jucundam eorum vitam indicat, qua ceu ebrii debebant lætantes et lascivientes in nefariis suis impietatibus.

Vers. 11. « Ideo venter meus super Moab quasi cithara sonabit, et interiora mea quasi murus, quem innovasti, et erit ut te revereantur. » Secundum profundiorum intelligendi rationem, eum jam alloquitur cui dicit, « quasi murus quem innova-

sti, » videlicet Deum. Quid ergo sibi vult illud, quod sane temere dictum videatur, « Erit, ut te reverentur? » Ideo, inquit, firmas mihi intus cogitationes elargitus es, ita ut qui sese ad te minime convertunt, tui reverentiam habeant, ob argumenta ex inditis mihi prævalidis cogitationibus ipsis oblata. Deest itaque illud, « ipsi, » ut sana verborum sententia reddatur, « Et erit ut ipsi reverentiam tui habeant. » Quemadmodum enim qui in bellis adversa facie consistunt, quandiu æquo Marte pugnantur, non terga dant, neque pedem referunt; cum autem altera pars prævalet, tunc fugam faciunt; ita et anima impudenter in acie stabat nec reverebatur; verbo autem efficaci convicta, in pudorem et reverentiam vertitur. Et quia in occulta hominis parte hæc conversio efficitur, ἐντροπή, sive *confusio* nuncupatur. Ideo ergo venter sonabit, et interiora quasi murus, quem innovavit Deus prophetæ: ut mutentur, et confundantur, Denique reverentur: antehac utilis pudoris ignari. Per illud sane,

VERS. 12. « Quia defatigatus est Moab in altari-bus, et ingreditur in manufacta ad orandum, et non poterunt eruere illum, » fortasse omnis idololatriæ destructionem, in fine ex adventu Verbi futuram, vaticinatur Isaias: quia omnes in construendis templis insumpti labores vani sunt, infructuosaque spes in manufactis posita. « Nam, inquit, orabunt, et non poterunt eruere illum. » Cæterum hoc jam in adventu Christi completum est: illa quippe olim famosa templa pro scopulis habentur: nec ultra illæ dæmonum fallaciæ consistunt, adversaria illa potestate per mysterium crucis in toto orbe prædicatum in fugam versa.

VERS. 13, 14. « Hoc verbum quod locutus est Dominus super Moab, quando locutus est. Et nunc dico in tribus annis annorum mercenarii, inhonorabitur gloria Moab, in omnibus divitiis multis: et relinquetur minimus, et non honoratus. » Pro illo apud LXX Interpretes dicto, « In tribus annis mercenarii inhonorabitur gloria Moab, » interposita apud reliquos interpretes distinctio, clariorem sententiam efficit: nam secundum Aquilam dicitur, « In tribus annis mercenarii; » secundum Symmachum vero, « Ex eo tempore et nunc locutus est Dominus dicens, In tribus annis quasi super mercenarium; » secundum Theodotionem autem, « Ab eo tempore et nunc locutus est Dominus dicens, In tribus annis, quasi annis mercenarii. » Deinde, alio resumpto principio, dicitur apud reliquos interpretes, « Et inhonorabitur gloria Moab cum omnibus divitiis multis. » Nam conjunctio, *et*, quæ media interponitur, aliam effert sententiam, ab his verbis, « Et inhonorabitur gloria Moab; » quæ vero superius ponuntur significant Dominum prædicta omnia de Moab in tribus annis locutum esse per prophetam, ac si mercede conduxisset eum, atque ut hujus prophetiæ ministerio vacaret præcepisse. Non enim quemadmodum nos totam lectionem ana-

Τί οὖν βούλεται τὸ τολμηρῶς δοκοῦν εἰρησθαι, τὸ, « Ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε. » Διὰ τοῦτό μοι, φησὶν, ἰσχυροῦς ἐχαρίσω ἔνδοθεν τοὺς διαλογισμοὺς ὥστε τοὺς νῦν μὴ ἐπιστρέφοντας ἐπὶ σὲ ἐντραπήναι σε, διὰ τῶν ἐλέγχων τῶν προσαγομένων αὐτοῖς ἐκ τῆς τῶν δεδομένων μοι λογισμῶν εὐτονίας. Λείπει οὖν τὸ, « αὐτοὺς, » ἵνα ὑγιῶς ὁ νοῦς τῶν βημάτων ἀποδοθῇ, « Καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι αὐτοὺς σε. » Ὅσπερ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πολλοῖς ἀντιπρόσωποι ἐσώτες, ἕως μὲν ἰσοπαλεῖς δοκοῦσιν εἶναι, οὐ τρέπονται οὐδὲ ἐκκλίνουσιν, ἐπειδὴν δὲ ὑπερέχῃ αὐτῶν τὸ ἕτερον μέρος, τραπέντες φεύγουσιν· οὕτω καὶ ψυχὴ ὑπὸ ἀναιδέας παρατεταγμένη ἔσθηκεν οὐκ ἐντροπομένη, ἐλεγχθεῖσα δὲ ὑπὸ λόγου καθαπτομένου αὐτῆς, τρέπεται πρὸς αἰσχύνην. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ κρυπτῷ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἡ τροπή, ἐντροπή προσηγόρευται. Διὰ τοῦτο οὖν ἡ κοιλία ἠχῆσει, καὶ τὰ ἐντός, ὡσεὶ τείχος ὁ ἐνεκαίνισεν ὁ Θεὸς τοῦ προφήτου· ἵνα μεταβάλλωσι καὶ ἐντραπῶσι, τοῦ αἰδεῖσθαι Θεόν, πρότερον οὐκ ἐπιστάμενοι τὴν ὠφέλιμον αἰσχύνην. Διὰ μέντοι τοῦ,

« Ὅτι ἐκοπίασε Μωάβ ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὰ χειροποίητα, ὥστε προσεύεσθαι, καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελεῖσθαι αὐτόν· τάχα τὸν ἐπὶ τέλει ἀφανισμὸν πάσης εἰδωλολατρίας ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἐπιφανείας, προφητεύει ὁ Ἡσαίας· ὅτι μάταιοι πάντες οἱ ἐπὶ ταῖς κατασκευαῖς τῶν ναῶν μόχθοι, καὶ ἀνωφελεῖς αἱ εἰς τὰ χειροποίητα ἐλπιδες. Ἐπροσεύχονται γὰρ, φησὶ, καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελεῖσθαι αὐτόν. » Τοῦτο δὲ νῦν ἐπὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας πεπλήρωται· ἀντὶ σκοπιῶν μὲν γὰρ ἐστήκασιν οἱ ναοὶ περιβόητοι, οὐκέτι δὲ αἱ ἀπὸ τῶν δαιμόνων ἀπάται, φυγαδευθεῖσθαι τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως διὰ τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ τοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κειρηγμένου.

Τοῦτο τὸ ῥῆμα ὁ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μωάβ, ὅπότε ἐλάλησε. Καὶ νῦν λέγω, ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἐτῶν μισθωτοῦ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ ἐν παντὶ πλοῦτῳ τῷ πολλῷ, καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοσθέν, καὶ οὐκ ἐντιμος. Ἐντὶ μέντοι τοῦ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις φάσκοντος λόγου, « Ἐν τρισὶν ἔτεσιν μισθωτοῦ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ, » ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτὰς διαστολὴ, μεταξὺ βληθεῖσα, σαφεστέραν κατέστησε τὴν διάνοιαν· κατὰ μὲν γὰρ τὸν Ἀκύλαν εἰρήται, « Ἐν τρισὶν ἔτεσιν μισθωτοῦ· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ἐκτοτε καὶ νῦν ἐλάλησε Κύριος λέγων, Ἐν τρισὶν ἔτεσιν ὡς ἐπὶ μισθωτοῦ· » κατὰ δὲ τὸν Θεοδοσίωνα, « Ἀπὸ τότε καὶ νῦν ἐλάλησε Κύριος λέγων, Ἐν τρισὶν ἔτεσιν ὡς ἐνιαυτοῖς μισθωτοῦ. » Εἶτα ἀπὸ ἐτέρας ἀρχῆς εἰρηται παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς, « Καὶ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ σὺν παντὶ τῷ πλήθει τῷ πολλῷ. » Ὅ γὰρ, καὶ, σύνδεσμος μέσος παρεμβληθεὶς, ἐτέραν διάνοιαν παρέστησε τὴν ἀπὸ τοῦ, « Καὶ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ· » τὸ δὲ ἔμπροσθεν ἐδήλου ὡς ἐν τρισὶν ἔτεσιν τὰ προλεχθέντα πάντα περὶ τῆς Μωάβ Κυρίου ἐλάλησε διὰ τοῦ προφήτου, ὡσπερ μισθωσάμενος αὐτόν, καὶ ἀπασχολήσας περὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς περὶ τούτων προφητείας. Οὐ γὰρ ὡσπερ ἡμεῖς ἀθρόως συνάπτοντες τὸ πᾶν ἀνάγνωσμα διερχόμεθα, οὕτω καὶ ἐ

προφήτης κατὰ συνέφειαν πάντα λόγον τῆς προφητείας τροχάδην ἐξηγέγκατο· διηρημένως δὲ καὶ κατὰ χρόνον ἐν διαφόροις χρόνων διαστήμασι· ὡς τὰ πάντα πληρωθῆναι τρία ἔτη, ἐν οἷς λείκεται αὐτῷ τὰ εἰρημῆνα. Ἐλάλησα τοίνυν τὰ ἐν τρισὶν ὁ Κύριος ἔτεσι ἐκ τοῦ προφήτου. Τέλος δὲ τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ ἦν τὸ, « Καὶ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ σὺν παντὶ τῷ πλήθει τῶν πολλῶν. Καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοστούς, καὶ οὐκ ἐντιμος. » Ὅ δὲ καὶ αὐτὸ πρὸς λέξιν πεπλήρωται, ὡς ἔστιν ἐφεί περὶ λαβεῖν ῥάδιον τοῖς εἰς τοὺς τόκους ἀφικνουμένοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

« Τὸ ῥῆμα τὸ κατὰ Δαμασκοῦ. Ἰδοὺ Δαμασκὸς ἀρῆσεται ἀπὸ πόλεων. » Τὴν καθαίρεισιν αἰνέττεται τῆς βασιλικῆς δυνάμεως, ἧς μετείχε πρότερον ἡ πόλις ἐκλάμψασα (19'). Μόνη γὰρ ἦν τότε τῆς Συρίας ἀπάσης κρατούσα, μῆπω τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπιφανῶν ἐν τῇ Συρίᾳ πόλεων ἐγγηγεμένων, Ἀντιοχείας φημι καὶ τῶν ἄλλων.

« Καὶ ἔσται εἰς πτώσιν καὶ καταλειμμένη εἰς τὸν αἰῶνα εἰς κοίτην ποιμνίων καὶ ἀνάπαυσιν· καὶ οὐκ ἔσται ὁ δούκιων. Καὶ οὐκέτι ἔσται ὄχυρά τοῦ καταφεύγειν Ἐφραῖμ. » Ὅσπερ τῇ Βαβυλωνίᾳ τὰ ἀρμόττοντα λέγετο, καὶ τοῖς ἀλλοφύλοις τοῖς τὴν Παλαιστίνην ἐκώσῃ τὰ κατάλληλα, τῇ τε Μωάβ ὡσαύτως ἑτέρα τινα ἰδιάζοντα· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ κατὰ Δαμασκοῦ προφητικὸν ῥῆμα ἰδοὺ τι τέλος ἐπελεύσεσθαι αὐτὴν ἀπαλεῖ· ἀρῆσεται φησι γὰρ αὐτὴν ἀπὸ πόλεων. Κατὰ δὲ τὸν Θεοδοσιῶνα, μεταστῆσθαι φησὶν ἐκ πόλεων. Πέπονθε δὲ τοῦτο κατὰ τοὺς Ἀσσυρίους, ὡς καὶ ἰδῆλου διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἢ μετὰ χεῖρας Γραφῆ, τὸν τῶν Ἀσσυρίων βασιλεῖα παριστώσα λέγοντα· « Καὶ ἔλαβον Ἀραβίαν καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν, θν τρόπον ἔλαβον ταύτας καὶ πάσας τὰς ἀρχὰς λήψομαι. » Τοῦτο δὲ τῷ λόγῳ καὶ ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ· γέγραπται γοῦν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν· « Καὶ ἀνέθῃ βασιλεὺς Ἀσσυρίων εἰς Δαμασκὸν, καὶ συνέλαβε αὐτὴν, καὶ ἀπέκτισεν αὐτὴν. » Ἄ δὲ καὶ τέλος ἐτύχηκε ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν συνειστήκει μὲν ἡ Δαμασκός, τὴν δὲ παλαιὰν καὶ βασιλικὴν, φησὶ, παντελῶς ἠφανίσθη. Οὕτω δὲ συνίστη ἡ καὶ νῦν ὀρωμένη, ὡς ἡ προφητεία ἰδέσται, οὐκέτι μὲν βασιλικὸν ἀξίωμα ἐπαγομένη, οὐδὲ ἀρχουσα τοῦ Σύρων ἔθνους· ἀποπεπτωκυῖα δὲ ἧς εἶχε δυνάμειος πρότερον, καὶ μονονοχλῆ εἰς κοίτην ποιμνίων καὶ ἀνάπαυσιν βουκολίων καταλειμμένη· οὕτω δὲ τὰ ἀγελαῖα πλήθη καὶ τοὺς εἰταλεῖς δῆμους καλεῖν εἴωθεν ὁ λόγος. Κατὰ μόνην τὴν τῶν Ἐβδομήκοντα ἐρμηνεῖαν εἰρηται, λέγω δὲ τὸ, « εἰς τὸν αἰῶνα· » οὔτε γὰρ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ οὔτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς φέρεται. Διὸ οὐκ ἀνάγκη τὴν πτώσιν Δαμασκοῦ αἰωνίαν λέγεσθαι νομίζειν· ἐπειδὴ χρονικὴ τις αὐτῶν γέγονε ἡ πτώσις κατὰ τὴν τῆς Ἀσσυρίας πολιορκίαν, καθ' ἣν καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ ἔλω. Ἄλλ' ὡσπερ αὖθις ἐπανεληθόντες Ἰουδαῖοι ἤγειραν τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν χύραν

A conjunctam percurrimus, ita et propheta cum conjunctione totam prophetiae sermonem uno cursu exulit; sed divisim et secundum tempus, inque diversis temporum intervallis; ita ut toti tres anni completi sint, in quibus isthaec dicta ipsi fuere. Haec igitur in tribus annis Dominus per prophetam locutus est. Finis autem verborum Domini illud erat, « Et inhonorabitur gloria Moab cum omnibus divitiis, iisque multis. Et relinquetur minimus, et non honoratus. » Quod ipsum ad litteram impletum est, ut facile ipsis oculis perspicere valeant quotquot in ipsa loca concedunt.

CAPUT XVII.

VERS. 1. « Verbum contra Damascum. Ecce Damascus tolletur a civitatibus. » Eversionem regiae potestatis subindicat, cujus antea consors erat urbs isthaec. Sola quippe tunc universae Syriae imperabat, cum urbes in Syria, nostra aetate conspicuae, nondum structae fuissent; Antiochiam dico et alias.

VERS. 2, 3. « Et erit in ruinam et derelicta in saeculum in cubile ovilium: et non erit qui persequatur. Et non erit ultra munita, ut illic confugiat Ephraim. » Quemadmodum Babyloniae quae consentanea erant, allophylis Palaestinae incolis quae ipsis competeabant, ac regioni Moab similiter alia quaedam ipsi propria minabatur; sic et propheticus sermo contra Damascum agens, illam proprio sibi sine excipiendam esse interminat: nam ipsam a civitatibus tollendam esse ait. Secundum Theodotionem vero, transferendam ex civitatibus. Id autem perpeasa est Assyriorum tempore, ut prius significabat praesens Scriptura, cum Assyriorum regem induceret dicentem, « Et cepi Arabiam et Damascum et Samariam: quemadmodum has cepi et omnes principatus capiam ». Huic porro sermoni testimonium affert historia; siquidem in libro quarto Regnorum scriptum est: « Et ascendit rex Assyriorum Damascum, et cepit eam, et transtulit eam. » Quae ieni extremo completa sunt sub Romanorum imperio, cujus tempore Damascus superstes quidem, verum quod ad antiquam et regiam dignitatem, funditus deleta erat. Quo pacto etiam consistit ea, quam hodie videmus, quemadmodum propheta vaticinatur: quae tantum abest ut ultra regiam dignitatem obtineat, ac Syrorum genti imperet, ut pristina potestate penitus exciderit, ac tantum non in cubile ovilium, et in caulam armentorum relicta sit: sic porro vulgi multitudinem et infimam plebem vocare solet divina Scriptura. Illud autem, « in saeculum, » secundum solam Septuaginta Interpretum versionem dicitur: nam neque in Hebraico, neque apud reliquos interpretes fertur. Quamobrem necessarium minime est ut putemus ruinam Damasci aeternam praedici: quandoquidem ad tempus solum ejus excidium fuit, cum ab Assyriis obsessa est, quando etiam Jerosolyma

¹⁹ Isa. x, 9.

(19') Haec pene ad verbum Hieronymus exprimit.

capta est. Verum quemadmodum reversi Judæi Hierosolymam denuo excitarunt, atque regionem incolis repleverunt, ad eundem modum et Damascus, illa perpeffa, quas in prophetia feruntur, rursus in sequenti tempore structa fuit, ita ut regia sedes in ea iterum poneretur.

« Et non ultra regnum in Damasco : et residuum Syrorum. » Hæc dicuntur quasi Damascus superstes quidem futura sit, sed non manita et regni caput ut olim. Possunt item alio modo hæc loca explicari, quasi scilicet prophetia Damasci incolis depressionem et privatam vitam prænantiet. Ita enim dicere solemus excidisse divitem, cum in extremam paupertatem devenerit; similiterque virum honoratum, cum dignitate sua spoliatus fuerit. Non enim præstantior tu es filiis Israel et gloria eorum. Nam si ille olim populus Dei nuncupatus, memorato tempore dignitate sua lapsurus est, pristina libertate et regno spoliandus, non est quod tu Damascus de pari casu indigneris.

Vras. 4. « Hæc dicit Dominus Sabaoth : Erit in die illa ut deficiat gloria Jacob, et pingua gloriæ ejus commoveatur. » Et animadvertas velim, cum non funditus destruendam gentem, sed tantum gloriæ pristinæ jacturam fore significare. Pingua vero gloriæ prisci illius populi, erant sacerdotium et regnum, sacrum item canticum et cultus secundum legem præstitus, propbetandi gratia et gentis libertas, ac si qua alia penes Judaicam gentem habebantur : quæ confertim concutienda et amovenda fore sermo prædicat.

Vras. 5, 6. « Et erit quemadmodum si quis collegerit messem stantem, et semen spicarum mesuerit. Et erit quemadmodum si quis collegerit spicas in valle aspera, et relictus fuerit in ea culmus. » Sicut enim in messe colliguntur quidem spicæ, relinquuntur tamen in agro culmus tenuis; ita futurum ait Judaicum populum, penes quem spicæ olim stantes succidentur, solusque relinquetur culmus. Quod si quis apud eos reperitur existimatione dignus, is comparabitur spicæ, non in planitie, sed in valle sicca et aspera nascenti. Cæterum spica indicari puto chororum discipulorum et evangelistarum Salvatoris nostri, de quo superius⁷⁰ dicebatur, « Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrha similes facti essemus. »

« Aut tanquam grana olivæ duo vel tria ad summitatem sublimem, vel quatuor vel quinque in ramis eorum relicta fuerint. » Tantam quippe fore ait eorum, qui ex Israele superstites erunt, raritatem in tempore, quod in prophetia notatur, ut omnes spicæ uni comparari possint; eos autem qui præstantiores apud illos erunt, fore quasi duo vel tria grana olivæ in summitate sublimi. Quæ subindi-

« ἐπλήρωσαν οἰκητόρων, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ Δαμασκός, παθοῦσα τότε τὰ ὑπὸ τῆς προφητείας θεοπισθέντα, αὐτὴς ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἀνωκοδόμητο, ὡς καὶ βασιλεῖον ἐν αὐτῇ συστήναι πάλιν.

« Καὶ οὐκέτι βασιλεία ἐν Δαμασκῷ· καὶ τὸ κατέλοιπον τῶν Σύρων. » Ὡς γὰρ μελλούσης μὲν αὐτῆς ἔσεσθαι, οὐ μὴν καὶ ὄχυράς κατὰ τὸ παλαιὸν γεννησομένης, οὐδὲ βασιλευούσης ταῦτα εἰρηται. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως ἐπιβαλεῖν τοῖς τόποις, ὡς τῆς προφητείας καταπέμψωσιν τοῖς οἰκητόροις Δαμασκού, καὶ βίον ἰδιωτικὸν προαναφανούσης. Ὅθεν τοῦν ἐπιώθησαν λέγειν ἐκπεπικνεῖται τὸν πλοῦσον, ἐπειδὴν εἰς ἐσχάτην ἐλάση πενίαν· καὶ τὸν ἐντιμον, ἐπειδὴν οὐ μετεῖχεν ἀξιώματος στερηθῆ. Οὐ γὰρ σὺ βασιλεῖον εἶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ καὶ τῆς δόξης αὐτῶν. Εἰ γὰρ ὁ πάλαι τοῦ Θεοῦ χρηματίζων λαὸς ἐν τοῖς λεγομένοις χρόνοις ἐκπαισεται τοῦ οἰκείου ἀξιώματος, καὶ τῆς πάλαι παρ' αὐτοῖς πολιτευσομένης αὐτονομίας καὶ βασιλείας· οὐ χρὴ σὲ τὴν Δαμασκὸν τὰ ὁμοία πάσχουσιν ἀγανακτεῖν.

« Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαὼθ· Ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκλείψει τῆς δόξης Ἰακώβ· καὶ τὰ πλοῦτα τῆς δόξης αὐτοῦ σεισθήσεται. » Καὶ θεὰ ὅπως οὐκ ἀναίρεσιν παντελῆ τοῦ ἔθνους σημαίνει, ἀλλὰ τῆς δόξης αὐτῶν, ἧς μετεῖχον πρότερον, καθαιρεσιν. Πλοῦτα δὲ ἦν τῆς τοῦ προτέρου λαοῦ δόξης ἡ ἱερωσύνη, καὶ ἡ βασιλεία, τὸ τε ἄγιον ἔσμα καὶ ἡ κατὰ νόμους λατρεία, ἧ τε προφητικῆ χάρις, καὶ ἡ τοῦ ἔθνους εὐσθερία, καὶ ὅσα ἄλλα παρὰ τῶ Ἰουδαίων ἔθνει· ἅπερ ἀθρόως σεισθήσεται, καὶ παντελῶς ἐκλείψειν προαγορεύει ὁ λόγος.

« Καὶ ἔσται ὅν τρόπον ἐάν τις συναγάγῃ ἀμνητὸν ἐσθηκότα, καὶ σπέρμα σταχύων ἀμῆση. Καὶ ἔσται ὅν τρόπον ἐάν τις συναγάγῃ στάχυν ἐν φάραγγι στερεῇ, καὶ καταλείψῃ ἐν αὐτῇ καλάμη. » Ὡς γὰρ ἐν ἀμνητῷ συνάγονται μὲν οἱ στάχυες, καταλείπεται δὲ ἐν τῇ χώρᾳ καλάμη ψιλή· οὕτω φησὶν ἔσεσθαι τὸν Ἰουδαίων λαόν, ἀποτηθέντα μὲν τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς σταχύων, μόνης δὲ τῆς καλάμης ἐν αὐτοῖς καταλειφθείσης. Εἰ δὲ καὶ πού τις εὑρεθῆ ἐν αὐτοῖς ἄγιος λόγος, παραβληθήσεται οὗτος στάχυι, οὐχὶ ἐν τῷ πεδίῳ φύντι, ἀλλ' ἐν κοιλάδι καὶ φάραγγι καταξήρω καὶ στερεῇ. Δηλοῦσθαι δὲ οἶμαι διὰ τοῦ στάχυος τὸν χορὸν τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν, περὶ οὗ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐλέγετο· « Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμοιώθημεν. »

« Ἡ ὡς ῥῶγας ἐλαίας δύο ἢ τρεῖς ἐπ' ἄκρου μετεώρου, ἢ τέσσαρες, ἢ πέντε ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτῶν καταλειφθῶσι. » Τοσαύτην γὰρ φησὶν ἔσεσθαι σπάνιν τῶν ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ σωθησομένων κατὰ τοὺς χρόνους οὓς ἡ προφητεία σημαίνει, ὡς ἐνὶ στάχυι παραβάλλεσθαι τοὺς πάντας· τοὺς δὲ ἐν αὐτοῖς ἐξαιρέτους τοσοῦτους ἔσεσθαι τινὰς, ὥσπερ εἰ ῥῶγας ἐλαίας δύο ἢ τρεῖς τοὺς ἐπ' ἄκρου μετεώρου, ἀνιττομένου τοῦ

⁷⁰ Cap. 1, vers. 9.

λέγει τοὺς ἀριστάτους τῶν ἀποστόλων, οὐς ποτὲ μὲν μετὰ συζυγίαν ὁ Σωτὴρ προσεκαλεῖτο, ποτὲ δὲ τρεῖς· οὗς ἡ Γραφή τοῦ Εὐαγγελίου ἐκλεκτῶν ἐκλεκτοτέρους εἰσήγαγε· λέγει δὴ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, οὗς ἐπὶ τὸ ὄρος ἀνήγαγε μόνους, ἱστορήσοντας τὴν μεταμόρφωσιν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τῆς ἀναβιωσκούσης θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου παρέλαβε (30). Οἱ δὲ λοιποὶ παρὰ τοὺς τρεῖς τούτους οἱ τέσσαρες εἰσι καὶ πάντα, καὶ τοὺς τέσσαρας καὶ τοὺς πέντε, ἕνα καὶ τέσσαρας ποιῆσαι τοὺς πάντας, ὧν δώδεκα μὲν τοὺς πρῶτους ἀποστόλους εἶποι, ἄν εἶναι, οὐκ ἐλάττω δὲ αὐτῶν τὴν ἀρετὴν Παῦλον, καὶ αὐτὸν ὄντα κλητὸν ἀπόστολον, καὶ τὸν Ἰάκωβον γεγενῆαι τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, ὃς πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας ὑπ' αὐτοῦ καταστῆναι τοῦ Σωτῆρος μνημονεύεται. Οὗτοι δὲ πάντες ἐπ' ἄκρου τῆς ἰαλας, λέγει δὴ τῆς Ἰουδαίων διαδοχῆς εὐρημένοι διὰ τῶν μετὰ χεῖρας μνημονεύονται. Καὶ ὁ θεὸς δὲ Ἀπόστολος οἶδεν ἰαλαὶ παραβάλλειν τὴν παρὰ Ἰουδα διαδοχὴν, καὶ μὴ ἀγίαν καὶ ἀπαρχὴν, καὶ καλλιαιαίαν αὐτὴν καλεῖ.

Ἡ δὲ λέγει Κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ· Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ πεποιθὸς ἔσται ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῷ ποιῆσαντι αὐτόν· οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐμβλέψονται· καὶ οὐ μὴ πεποιθότες ὦσιν ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἀ ἐποίησεν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν· ἀλλ' ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ οὐκ ἔβονται τὰ δένδρα αὐτῶν οὐδὲ τὰ βέλύγματα αὐτῶν. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσονται αἱ πόλεις σου ἐγκαταλειμμέναι, ὃν τρόπον ποτεῖλεον οἱ Ἀμορραῖοι καὶ οἱ Εὐαῖοι ἀπὸ προσώπου τοῦ ἁγίου τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔσονται ἔρημοι, διότι κατέλιπε τὸν θεὸν τὸν Σωτῆρὰ σου, καὶ Κυρίου τοῦ βοηθοῦ σου οὐκ ἐμνήσθη. Διὰ τοῦτο φυτεύσεις φύτευμα ἄπιστον, καὶ σπέρμα ἄπιστον. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ, ἢ ἂν φυτεύσης, κληθήσῃ. Τὸ δὲ πρῶτ' ἐάν σπείρης, ἀνθήσει εἰς ἀμυγδόν, ἢ ἂν ἡμέρᾳ κληρώσῃ· καὶ ὡς πατὴρ ἀνθρώπου κληρώσῃ τοὺς υἱοὺς σου. Ὁσπερ γάρ, φησὶν, ἐκείνων ἀπολωλότων, ἕτεροι παρελθόντες κατέσχον αὐτῶν τὰς πόλεις καὶ τὰς χώρας, οὕτως καὶ αἱ σὲ πόλεις ἑτέροις ἔξουσιν οικητορας, ὁμῶν ἀπολιθθέντων καὶ ἐξωσθέντων. Ἐκείνοι ἔρημοι, θεοῦ κατέλιπε τὸν θεὸν τὸν Σωτῆρὰ σου, καὶ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου οὐκ ἐμνήσθη. Ἐνθα δὴ καὶ αὐτοῦ Ἰησοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μέμνηται ἡ Ἑβραϊκὴ φωνή· σωτῆρα γὰρ δηλοῖ τὸ Ἰησοῦ ὄνομα εἰς τὴν Ἑλλάδα γλώττειν ἀρραγεύμενον. Καὶ τοῦτο εἶπεν, δὲ συμβῆσαι αὐτοῖς τὰ προλεχθέντα πάντα, εἰρηται, θεοῦ κατέλιπε τὸν θεὸν τὸν Σωτῆρα αὐτῶν, καὶ Κυρίου τοῦ πάντοτε βοηθοῦ αὐτῶν οὐκ ἐμνήσθησαν. Ἐπὶ αὐτῶν, φησὶ, τὸ σπέρμα τοῦτο τὸ ἄπιστον καὶ τὴν φυτείαν τὴν ἄπιστον σπείρης ἐν τῇ σαυτοῦ ψυχῇ, τότε κληθήσῃ· εἰ δὲ, μεταβαλὼν ἐπὶ τὴν ἀνατελισσασαν τῷ κόσμῳ πρῶτον τοῦ φωτὸς τοῦ εὐαγγελικοῦ, ἔσται σπέρμα κατὰ τοῦ διανοίης, περὶ οὗ λέλεκται ἐν Εὐαγγελίῳ· Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ

³⁰ Matth. XIII, 3. ³¹ ibid. 24.

(30) Haec ipsa Hieronymus ad hunc locum qui totam Eusebii sententiam ut suam extulit. Vide in Praefatione.

A cantor apostolorum praecipui, quos aliquando bines Servator vocabat, aliquando ternos, quos Evangelii scriptura electis electiores inducit, Petrum scilicet et Jacobum et Joannem, solos in montem adductos, ut transfigurationis spectatores essent: quos item cum archisynagogi filiam suscitavit, secum assumpsit. Et qui post tres illos residui sunt, quatuor sunt et quinque, ac hos quatuor et quinque ad numerum quatuordecim deducet: ex quorum numero duodecim quidem primos apostolos esse dicas, et illis non virtute minorem Paulum, qui et ipse vocatus apostolus est, et Jacobum fratrem Domini, qui primus Hierosolymitanae Ecclesiae episcopus ab ipso Salvatore constitutus memoratur. Hi omnes in summitate oleae, videlicet Judaeorum successionis, reperti in praesenti memorantur. Divinus quoque Apostolus Judae successionem oleae comparavit, ipsamque radicem sanctam, veritatis et bonam olivam vocat.

Vras. 7-10. Ἡ δὲ λέγει Dominus Deus Israel: In die illa confidens erit homo in eo, qui fecit eum: oculi autem ejus in sanctum Israel respicient: et non confidentes erunt in altaribus, neque in operibus manuum suarum, quae fecerunt digiti eorum: sed erunt confidentes in sancto Israel. Et non videbunt arbores eorum nec abominationes eorum. In die illa erunt derelictae urbes tuae, quemadmodum dereliquerunt Amorrhæi et Evæi a facie filiorum Israel. Et erunt desertæ, quoniam deseruisti Deum Salvatorem tuum, et Domini adjutoris tui non recordatus es. Propter hoc plantabis plantationem infidelem, et semen infidele. Die autem illa, qua plantabis, errabis. Mane vero si seminaveris, floreat in messe, qua die hæreditatem adibis: et tanquam pater hominis hæreditatem sortieris filiis tuis. Quemadmodum enim, inquit, illis pereuntibus, accedentes alii eorum urbes et regiones obtinuerunt, sic et urbes tuæ, vobis ejectis ac depulsis, incolis aliis replebuntur. Et erunt desertæ, quia dereliquisti Deum servatorem tuum, et Domini Dei tui recordatus non es. Hic vero ipsam Jesum Salvatorem nostrum Hebraica vox commemorat: nam Jesu nomen in Græcam linguam translatum Salvatorem significat. Haec vero in causa fore ait, ut ipsis predicta omnia contingant, quia dereliquerunt Deum Salvatorem suum, et Domini adjutoris semper sui non meminerunt. Cum itaque, ait, hoc semen incredulum, et hanc infidelem plantationem in anima tua seminaveris, tum errabis; sin autem ex oriente in mundo evangelici luminis diluculo, mutata sententia aliud semen in mente tua jeceris, de quo dictum est in Evangelio, « Exiit qui seminat seminare »; et, « Simile factum est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo »;

et cum in propria luce orientis matutini solis justitiæ fueris, iu te ad messem florebit, ita ut iis omnibus, qui tibi per salutarem doctrinam secundum Deum nati fuerint, sortem bonam tribuas.

Vers. 12. « Væ multitudini gentium multarum. Sicut mare fluctuans, sic turbabimini. » Postquam de conversione gentium ad Deum, et de Judæorum incredulitate erga Christum vaticinatus est, ad multitudinem gentium pertransit, quæ cum in ipsa Damasco, tum in aliis regionibus in incredulitate mansuræ, et Ecclesiam Dei vexaturæ et impugnaturæ sunt.

Vers. 13. « Et dorsum gentium multarum sicut aqua sonabit. Sicut aqua multa, gentes multæ: sicut aqua vj impulsæ. » Quemadmodum enim maris dorsa tumescentia et in sublime elata, dum a ventis agitantur, atque turbantur, sonitum maximum edunt, et metum navigantibus incutunt; eodem modo turbæ populorum sive Damasci sive in reliquis regionibus, in infidelitate et idololatria manentes, ab invisibilibus gentibus agitatur, instar fluctuum maris sonitum edent, contra Ecclesiam Dei insurgentes. Verum illas « eliminabit et procul insequetur: » etsi illæ maris ferme instar contra adversarios suos fluctus attollant. Dorsæ autem multarum gentium hic illas nuncupat, quia gentes multas insequentes instant. Qui vero insequuntur, a tergo et a dorso fugientium omnino currunt. « Et eliminabit illum, et longe ipsum persequetur. » Id est, retro mittet et ipsum persequetur. Secundum Aquilam autem, « Comminabitur illi, et fugiet longe; » secundum Symmachum vero, « Et infremet ipsi, et fugiet procul. » Cui autem eorum infremet aut comminabitur, nisi prædictæ infidelium populorum genti, et ipsam agitanti diabolo? Quis autem ipsis comminabitur, nisi is de quo dictum est:

Vers. 14. « Comminabitur Dominus in te, qui elegit Jerusalem. Ad vesperam erit luctus, antequam sit diluculum, et non erit. Hæc portio eorum qui populati sunt vos: hæreditas eorum qui vos in hæreditatem possederunt. » Iis quippe qui instar maris fluctuantis contra Ecclesiam sese extulerunt, in occasu vitæ, et in ipso fine luctus aderit, quia non ultra erunt. Nam in futuro sæculo nova lux orientis et matutini tunc ad ultionem ferendam illucibit.

CAPUT XVIII.

Vers. 1, 2. « Væ terræ navim, alæ ultra flumina Æthiopiæ; qui mittit in mare obsides, et epistolas biblinas supra aquam. » Unde factum ut omnes ubique Judæi pariter et uno consensu Christianæ doctrinæ contradicerent? In veterum scriptis repe-

(21) Hic Eusebium acerbe carpit Hieronymus his verbis, « Eusebius Cæsariensis historicam interpretationem titulo repromittens, diversis sensibus evagatur: cujus cum libros legerem, aliud multo reperi,

σπειραι » καὶ, « Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπων σπειροῦντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγγρῶ » καὶ ἐπὶ ἐν τῷ ἰδίῳ φωτὶ γένοιτο τῆς πρώτης ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, ἀνθήσει ἐν σοὶ εἰς ἀμύτον ὡς μεταδοῦναι κληρὸν ἀγαθὸν καὶ τοῖς ἑαυτοῦ πᾶσι τοῖς κατὰ Θεὸν γεννησομένοις διὰ τῆς σωτηρίου διδασκαλίας.

« Οὐαὶ πλῆθος ἐθνῶν πολλῶν. Ὡς θάλασσα κυμαίνουσα, οὕτως παραχθήσεσθε. Περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐπιστροφῆς, καὶ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν ἀπιστίας τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους θεσπίσας ὁ λόγος, μεταβαίνει ἐπὶ τὰ πλῆθη τῶν ἐθνῶν, ἐν αὐτῇ τε τῇ Δαμασκῶ καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις ἐν ἀπιστίᾳ ἀπομεινάντων, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐλαύνει καὶ πολιορκεῖν μελλόντων.

B « Καὶ ὡς τὸς ἐθνῶν πολλῶν ὡς ὕδωρ ἤχησι ὡς ὕδωρ πολλὸν, ἔθνη πολλὰ, ὡς ὕδατος πολλοῦ βίβη φερόμενου. » Ὡς γὰρ θαλάσσης τὰ νῦτα κυρτούμενα, καὶ εἰς ὕψος αἰρόμενα, ἐν τῷ χειμάζεσθαι καὶ ταράσσεσθαι ὑπὸ ἀνέμων, ἦχον μέγιστον ἐμποιεῖ καὶ φόβον τοῖς πλείουσιν ὅτω καὶ τὰ πλῆθη τῶν ἐν αὐτῇ τε τῇ Δαμασκῶ καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις ἐπ' ἀπιστίᾳ καὶ εἰδωλολατρεῖα μόνων ἐθνῶν, ὑπὸ τῶν ἑοράτων ἐθνῶν ἐνεργούμενα, δίκην κυμάτων θαλάσσης ἤχησουσι, κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐπανιστάμενα. « Καὶ ἀποσκορακίει αὐτοὺς, καὶ πόρρω αὐτοὺς διώξεται » μονοουχὶ θαλάσσης δίκην τῶν ἀθεοσηκίων κατακυμαίνοντες. Νῦτον δὲ αὐτοὺς πολλῶν ἐθνῶν ἐν τούτοις ἀποκαλεῖ, διὰ τὸ πολλὰ διώκεσθαι παρ' αὐτῶν ἔθνη. Τρέχουσι δὲ κατὰ νότου πάντη τε καὶ πάντως τῶν φευγόντων οἱ διώκοντες. « Καὶ ἀποσκορακίει αὐτὸν, καὶ πόρρω αὐτὸν διώξεται. » Τουτέστιν, ὀπίσω πέμψει, καὶ αὐτὸν διώξεται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, ἡ Ἐπιτιμήσει ἐν αὐτῷ, καὶ φεύξεται μακρὰν » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ ἐμβριμήσεται αὐτῷ καὶ φεύξεται πόρρω. » Τινὲ δὲ αὐτῶν ἐμβριμήσεται ἢ ἐπιτιμήσεται, ἢ τῷ προλεχθέντι ἔθνη τῶν ἀπίστων λαῶν, καὶ τῷ τούτους ἐνεργούντι διαβόλῳ; Τίς δὲ αὐτοὺς ἐπιτιμήσει ἄλλ' ἢ ἕκείνος περὶ οὗ εἴρηται,

« Ἐπιτιμήσει Κύριος ἐν σοὶ ἐκλεξάμενος τὴν Ἰερουσαλήμ. Πρὸς ἐσπέραν ἔσται πένθος κρινῆ πρωτῆ, καὶ οὐκ ἔσται. Αὕτη ἡ μερίς τῶν προνομευσάντων ὑμᾶς, κληρονομία τοῖς κληρονομήσασιν. » Τοῖς γὰρ δίκην θαλάσσης κυμαίνουσης κατεπαρθεῖσι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τῇ δύσει τοῦ βίου καὶ πρὸς αὐτῷ τῷ τέλει πένθος ἔσται, ὅτι οὐκέτι ὑπάρχουσι κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, νέου φωτὸς ἀνατολῆς καὶ πρωτῆς τὸ θνητὰ ταῖς δίκαις ἐπιλάμψαντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗΨ.

« Οὐαὶ γῆς πλοίων, πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ὄμηρα, καὶ ἐπιστολάς βιβλίνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος. » Ἦθθεν τοῦς πανταχοῦ Ἰουδαίους τοῦς πάντας συμφώνως ἐξ ἐνός συνθήματος ἀντιλέγειν τῷ περὶ Χριστοῦ λόγῳ (21);

quam indice promittebat. Ubicumque enim eum historia defecerit, transit ad allegoriam, et ita separata consociat, ut mirer eum nova sermonis fabricā in unum corpus lapidem ferrumque conjungere. Hoc

Ἐρωμεν ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ ἱεροσολίται οἰκοῦντες τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους ἱερεῖς καὶ πρεσβύτεροι γράμματα διαχαράξαντες εἰς πάντα διεπέμφαντο τὰ ἔθνη τοῖς ἀπανταχοῦ Ἰουδαίοις διαβάλλοντες τὴν Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς αἰρεσὶν κινήσιν καὶ ἀλλοτριᾶν τοῦ Θεοῦ, παρήγγελλον τε δι' ἐπιστολῶν μὴ παραδέξασθαι αὐτήν. Τοῦτο δὲ οὖν ἀπὸ σημαίνειν ἔοικεν ἢ μετὰ χεῖρας προφητεία, ἐν ᾗ λέγει· « Οὐαὶ γῆς πλοίων, πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας· ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ἄνθρωπος· ὁ δὲ Σύμμαχος ἀποστέλλους εἶπε φήσας, « Ἀποστέλλων ἀποστέλλους ἐν θαλάσῃ » ὁ δὲ Ἀκύλας πρεσβύτερος ἐξέδωκεν εἰπὼν, « Ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ πρεσβύτερος. » Ὁρᾷς ὅπως ὁ λόγος τοὺς προλεθόντας Ἰουδαίων ἀρχοντας ταλανίζει, καὶ τὴν γῆν αὐτῶν, ἧς ἢ κακία μέχρις Αἰθιοπῶν ἔφθασε. Διὰ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται, « Οὐαὶ γῆς ὁ ἦχος πτέρυγος, ἢ πέραθεν ποταμῶν Αἰθιοπίας » ὁ δὲ ὧν σημαίνει, ὡς καὶ πέραν τῆς Αἰθιοπῶν χώρας, ἢ τῶν ἐσχατιῶν τῆς γῆς, ὁ τῆς πονηρίας ἦχος τῶν τὴν Ἰουδαίαν γῆν ἐκούμετων διὰ τινῶν ὡσπερ ἰπταμένων πλοίων προῆλθεν, οἱ τε ἀπόστολοι αὐτῶν, ἐπιστολάς βιβλίνας κομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὑδάτων ναυτιλλόμενοι καὶ τὴν θάλασσαν ἐμπλέοντες, ἀπανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδιαβάλλοντες λόγον. Ἀποστέλλους δὲ εἰσέει καὶ νῦν ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίοις ὀνομάζειν τοὺς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπιχομιζόμενους.

« Πορεύονται γὰρ ἄγγελοι, κούφοι πρὸς ἔθνος μετέωρον καὶ ξέρον λαὸν καὶ χαλεπὸν. Τίς αὐτοῦ ἐπέκεινα; ἔθνος (22) ἀνέλπιστον καὶ κατακεπατημένον. » Ὡς εἶναι ἀρχὴν πράγματος· καὶ μοι δοκεῖ τοῦτο τὸ πρόσταγμα πρὸς τοὺς μαθητὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρησθαι· οὗς διὰ τὸ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀγαθῶν εὐαγγελιστὰς εἶναι, ἀγγέλους καὶ κούφους ἠνόμισσε πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀποστόλων. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτοὺς τοὺς τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλους· Ὑμεῖς, οἱ Χριστοῦ μαθηταί, πορεύεσθε, ὡσπερ οὖν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διετάξατο πρὸς ὑμᾶς λέγων· « Πορεύεσθε μάλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ, » καὶ, « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι μου. » Πορευόμενοι δὲ, φησὶ, κούφοι γίνεσθε καὶ εὐστατεῖς, ὡς ἂν ῥάβδον τὴν πορείαν ποιήσθε· ὃ δὲ καὶ αὐτοῖς πάλιν παρήγει λέγων· « Μὴ δὲν ἀρητε παρὰ τὴν ὁδὸν· μὴ κτήσασθε χρυσὸν μηδὲ ἀργυρον, ῥηθὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, » καὶ τὰ ἔξῃς.

Κελεύει δὲ πορεύεσθαι πρὸς ἔθνος μετέωρον καὶ ξέρον, καὶ πρὸς λαὸν χαλεπὸν. Οὐ γὰρ πρὸς γνωρίμους

⁶¹ Matth. x, 6. ⁶² Matth. xxviii, 19. ⁶³ Matth. x, 9.

breviter admonui, ne quis nos putet ex illius fontibus mutuasse quæ dicimus: nam et in præsentī capitulo ad verum Judæos et Hierosolymam dicit prophetiam dirigi: quod in principio fidei Christianæ ad totas gentes epistolas miserint, ne susciperent passionem Christi, et miserint usque ad Æthiopianam et occidentalem plagam, totumque orbem ejus blasphemiam disseminatione compleverint. » Et sane quod ait Hieronymus Eusebium ἀλλογορικῶς πλεοναυτικῶς dictorum sensum interpretari, cuique locuti palam erit; quod vero dicit, se non ex Eusebii fontibus mutuasse, de toto commentario intelligas: etenim pleraque ille affert, quæ Eusebius nullatenus attigit: sed tamen multa ex hisce com-

minis, Hierosolymitanos Judaicæ gentis sacerdotes et seniores, litteras in omnes gentes misisse ad omnes ubique Judæos, quo Christi doctrinam traducerent, ut novam ac Deo inimicam sectam: ac epistolis monuisse, ut ne illam reciperent. Hoc ipsum ergo significare videtur præsens prophetia ubi dicitur: « Væ terræ navium, atque ultra flumina Æthiopiæ; qui mittit in mare obsides; » pro quo Symmachus apostolos dixit his verbis, « Qui mittit et apostolos in mare; » Aquila vero legatos edidit, dicens, « Qui mittit in mare legatos. » Videntur quomodo sermo prædicatorum Judæorum principes miseros prædicet, necnon terram eorum, cujus malitia usque ad Æthiopes pervaserat. Quamobrem secundum Symmachum, « Væ terræ sonitus alæ, quæ ultra flumina Æthiopiæ: » queis significat, etiam ultra Æthiopiæ regionem, sive ultra extrema terræ, malitiæ incolarum Judææ sonitum, ceu quibusdam volantibus navibus delatum, pervenisse, apostolosque eorum epistolas biblicas deferentes, ac supra dorsum aquarum in marique navigantes, ubique terrarum discursisse, sermonem de Servatore nostro calumniis vellicantes. Apostolos vero etiam nunc Judæi nuncupare solent eos, qui circulares principum suorum litteras circumquaque deportant.

« Ibunt enim nuntii celeres ad gentem excelsam et peregrinum populum, et gravem. Quis ultra illum? gens desperata et concitata. » Ita ut sit illud rei initium: videturque mihi hoc præceptum Salvatoris nostri discipulis dari; qui quod omnibus hominibus honorum nuntii sint, nuntii et celeres ab eo vocantur, ad differentiam Judaicorum apostolorum. Illos igitur bonorum nuntios sic alloquitur: Vos, Christi discipuli, ite, quemadmodum ipse vobis Servator præcepit, « Ite potius ad oves, quæ perierunt, domus Israel ⁶¹; » et, « Euntes docete omnes gentes in nomine meo ⁶². » Euntes autem, ait, leves estote et expediti, ut facilius viam emetiamini: quod etiam illis mandabat his verbis, « Nihil tuleritis in via; ne possideatis aurum, nec argentum, nec æs in zonis vestris ⁶³, » etc. Jubeat autem proficisci eos ad gentem sublinem et peregrinam, et ad populum gravem. Non enim ad notos vel domesticos sive fratres mittebantur, sed ad quosdam peregrinos ignotos viros et alienigenas, apud omnes

mentariis, etiam allegorice dicta hausit, quorum perquam minimam partem, nos hinc et inde notavimus.

(22) Hæc in hunc locum S. Hieronymus habet, « LXX, pro eo quod nos diximus *expectantem, expectantem*, et in Hebræico scriptum est, *sperantem, sperantem*, e contrario interpretati sunt ἀνέλπιστον, id est, *non sperantem*. Et ob hanc causam dederunt occasionem Eusebio, ut hoc de gentibus magis, quæ nec spem habeant, nec Testamentum Dei, nec prophetas, intelligendum putaverit; quam de Judæis: quod ab ipsis postea Ecclesiæ, quæ in specula constituta est, dona mittenda sint, et offerendæ victimæ spirituales.

gentes dispersos : in quibus vere sublimes quidam A erant, in nulla firma re consistentes, ac errantes, qui omni superstitionis vento circumferabantur. Iidem porro gens gravis erant, pie religionis verbolufesti et infimici. Hos tamen ut adcant nuntii veloces præcipit, ac illis prædicant, et usque ad extrema terræ pervadant. Quamobrem subjungit, « Quis ultra illum ? » sive secundum Symmachum, « Post quem non est ultra. » Hæc autem gens peregrina et sublimis, sine spe degebat ; ita ut dicat Apostolus, « Erant aliquando senem non habentes et athei in mundo ⁹⁶. »

ἀπαξωνομένον καὶ μετέωρον ἔθνος, καὶ ἀνάπιστον ἦν· ὡς λέγειν τὸν Ἀπόστολον· « Ἦμὲν ποὺ ἐλπίζα μὴ ἔχοντες, καὶ θεοὶ ἐν τῷ κόσμῳ. »

Vnas. 3. « Nunc flumina terræ omnia tamquam B regio habitata : habitabitur regio eorum. » Videtur mihi subindicare, fluminibus quidem, multitudinem gentium quæ Deum cogniturae sunt ; regionibus vero earum, ecclesias : quemadmodum enim superius fluctibus maris, fluctibusque turbatis, infidelium gentium turbas comparavit ; sic et nunc fluviis dulcibus placideque manantibus, Christi populos similes ait ; per regionem autem eorum, indicat Ecclesiam. Olim ergo isthæc flumina inhabitata erant, et a Deo aliena ; ac regio eorum pia religione vacua et deserta ; jam vero per nostram, inquit, prædicationem, memorata flumina et regio eorum, in habitatam terram versa sunt. Id porro procurabit illis Christi signum : « Veluti signum a monte elevabitur. »

Vnas. 4. « Tanquam buccinæ vox audietur : quia sic dixit Dominus mihi : Securitas erit in mea civitate. » Prædicta regio mea Domini civitas est : quare securitas in ea erit, utpote custodiente me, et undique illam tutante ; ita ut jure de illa dicatur, « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei ⁹⁷. » et « Fluminis impetus lætificans civitatem Dei. Veluti lux æstus meridiani, et ut nubes roris diei messis ⁹⁸. » Ab hujusmodi luce, quæ quasi æstus meridianus in civitate mea effunditur, nihil, inquit, civitati meæ damni infertur, neque dolor iis qui hujusmodi luce perfunduntur. Lux igitur illa, est ipsum Dei Verbum, quod Ecclesiam ejus semper illuminat ; nubes autem roris, Spiritus sanctus, qui supremam unigeniti Filii Dei theologiam, iis, qui eam capere non valent, adumbrate tradit, ut attenuatam quidpiam efficiat, altam et æquam de Christo theologiam complectens ; idque ex ætæternam ejusdem nubes sancti Spiritus. Hæc porro ante messem futura prædicit : hæc ratione fructus in Ecclesia Dei pullulantes significans, qui instar spicarum efflorescunt : qua de re superius ⁹⁷ hæc declarabat, « Et lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe. » Et Salvator similiter cum diceret, « Levate oculos vestros, et videte agros, quoniam albi sunt ad messem ⁹⁸. » Erit itaque lux divinitatis Verbi, in ejus civitate, non temperata quasi vicens et meridiana ; quia vero

καὶ πρὸς οἰκίους τινὰς καὶ ἀδελφοὺς ἀπεπέλλοντο, ἀλλὰ πρὸς τινὰς ἀπαξωνομένους ἀγνώστους ἄνδρας καὶ ἀλλογενεῖς, τοὺς ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· ἐν οἷς ἦσαν μετέωροι ἀληθῶς, ἐπὶ μὴδὲν ἕδραίου ἰστώτες, κλωκώμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς πολυθέου κλάνης. Οἱ δ' αὐτοὶ καὶ χαλεπὸν ἔθνος ἦσαν, ἐχθρῶς καὶ πολεμῶς διακαίμενοι πρὸς τὸν τῆς θεοσεβείας λόγον. Ὅμως δ' οὖν πρὸς τοὺτους παρακαλεῖται ἀπίεσαι τοὺς ἀγγέλους κούφους καὶ τοὺτους κηρύττειν, διαβαίνειν δὲ καὶ ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. Αὐτὸ ἐπιλέγει, « Τίς αὐτοῦ ἐπείκεινα ; » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Μεθ' ὃν οὐκ ἔστιν ἐπείκεινα. » Τοῦτο δὲ τὸ ἦν· ὡς λέγειν τὸν Ἀπόστολον· « Ἦμὲν ποὺ ἐλπίζα

• Nūn oi ποταμοὶ τῆς γῆς πάντες ὡς χώρα κατοικουμένη· κατοικισθήσεται ἡ χώρα αὐτῶν. » Διεντισθαὶ δὲ διὰ τούτων μοι δοκεῖ ποταμοὺς μὲν τὰ πλήθη τῶν τὸν Θεὸν ἐπιγνωσομένων λαῶν· χώρας δὲ αὐτῶν τὰς ἐκκλησίας· ὡς γὰρ ἀνωτέρω κύμασι θαλάσσης, καὶ κύμασι τεταραγμένους τὰ πλήθη τῶν ἀπίστων ἔθνῶν παρέδραλεν, οὕτω νῦν ποταμοὶ γλακίσι καὶ εὐσταθῶς κινουμένοις τοὺς Χριστοῦ λαοὺς ἀφομοιοῖ, χώραν αὐτῶν δηλώσας τὴν Ἐκκλησίαν. Πάλαι μὲν οὖν ἦσαν οἱ ποταμοὶ οὗτοι ἀοίκητοι, καὶ ἀλλότριοι Θεοῦ, ἢ τε χώρα αὐτῶν ἔρημος θεοσεβείας· νῦν δὲ διὰ τοῦ ἡμετέρου, φησί, κηρύγματος, οἱ δηλωθέντες ποταμοὶ καὶ ἡ χώρα αὐτῶν εἰς οἰκουμένην ἐστὶ. Προξενήσει δὲ τοῦτο αὐτοῖς τὸ τοῦ Χριστοῦ σημεῖον· « Ὅσει σημεῖον ἀπὸ βροῦς ἀρθῆ. »

C
« Ὅς ἀλπύγος φωνὴ ἀκουστὸν ἔσται· διότι οὕτως εἶπε Κύριός μοι· Ἀσφάλεια ἔσται ἐν τῇ ἐμῇ πόλει. » Ἡ δὲ προλεχθεῖσα χώρα ἐμῆ τοῦ Κυρίου ἐστὶ πόλις· διὸ ἀσφάλεια ἔσται ἐν αὐτῇ, ὡς ἀν ἐμοῦ φυλάττοντος καὶ πανταχόθεν αὐτὴν ἀσφαλιζομένου· ὥστε εὐχόμενος περὶ αὐτῆς λέγεσθαι· « Ἀδοξαζόμενα ἐλάληθη περὶ σοῦ, ἢ πόλις τοῦ Θεοῦ, » καὶ· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ὅς φῶς καύματος μεσημβρίας, καὶ ὡς νεφέλη ὀροῦσιν ἡμέρας ἀμνητοῦ. » Τοιοῦτου δὲ φωτός καὶ ὥσπερ καύματος μεσημβρινοῦ γενομένου ἐν τῇ ἐμῇ πόλει, οὐκ ἔστι, φησί, βλάβη, οὐδὲ λύπη τοῖς ὀπί τοιούτων φωσὶ κενταυραζομένοις. Φῶς μὲν εὖν ἀσθεὲς ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὁ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ διαπαντός φωτίζων· νεφέλη δὲ ὀροῦσιν τὸ Πνεῦμα ἐδῆγον, τὸ τὴν ἄκραν θεολογίαν τοῦ μεσογαιεύος Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ τοῖς μὴ οἰκίαις ἐν αὐτῇ κηροῖν κατακαίειν, ὡς κηραμένον ἀποκαταλεῖσθαι τι πολλὸ καὶ ἀκέραιον τῆς περὶ Χριστοῦ θεολογίας, διὰ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὥσπερ τινας νεφέλης ὑποδρομήν. Καὶ ταῦτα ἴσασθαι φησί πρὸ τοῦ θερισμοῦ· τοῦτον δηλῶν εὖν τρόπον τὰς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ καρποφορίας, δικτὴν σταχυῶν ἀνθοῦσας· περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐδήλου λέγων· « Καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφρανόμενοι ἐν ἀμνητῷ. » Καὶ ὁ Σωτὴρ ὁμοίως δι' ὧν εἶπεν· « Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμόν. »

⁹⁶ Ephes. II, 12. ⁹⁷ Psal. LXXVI, 3. ⁹⁸ Psal. XLV, 5. ⁹⁹ Cap. IX, vers. 3. ¹⁰⁰ Joan. IV, 35.

Ἔσται τοίνυν τὸ μὲν φῶς τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἁφαιρῶν ὡσπερ ἀκμαίον καὶ μεσημβρινὸν ἐν τῇ αὐτοῦ πόλει· οὐδὲ δὲ τὸ μὴ χωρηθῆναι αὐτὸ ὑπὸ ἀνθρώπων, μέση διαλθεῖσα ἢ νεφέλῃ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐρέσου ἐμπελας, ἐπισκιάσει τὴν αὐτὴν πόλιν, ἵνα, ὡς ἐν ἡμέραις ἀμνητοῦ, ταῖς πρὸ τοῦ θερисμοῦ, καὶ τὸ φῶς ἐκλάμπῃ καὶ ἡ νεφέλῃ ἐπισκιάσῃ αὐτήν.

« Ἔσται πρὸ τοῦ θερисμοῦ, ὅταν συνταλασθῇ ἄθος, καὶ ὑμφαξὶ ἐξανθήσῃ ἄθος ὑμφακίζουσα· καὶ ἀφελεῖ τὰ βοτρυδία τὰ μικρὰ τοῖς θραπένοις, καὶ τὰς κληματίας ἀφελεῖ, καὶ ἀποκόψει. » ὡσπερ γάρ, φησὶν, ἐν ταῖς ἀμπελοῖς, ἐπιπύδν ὑμφακας ὡσιν οἱ βότερυες, ἐπισκιάς ὁ γεωργὸς τὰ περιττὰ καὶ ἀχρηστοτῶν κλημάτων ἐκκόπτει, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀταλασφάρα καὶ ὡσπαραὶ νεκρικαῖα· καὶ ταῦτα γάρ, ὡς οἷα ἐν ἀλκαῖα, οὐδὲ ἀγαθὴν ἔχουσα ἐλπίδα πρὸς καρπὸν τελειώσιν, περιαιρεῖ ἐπιστήμη γεωργική, ἵνα καὶ λυμῶνται τοῖς ἐρρωμένοις βότερυσι τὰ περιττὰ καὶ ἀχρηστοτῶν· διότι ταῦτα μὲν ἀφαιρεῖ καὶ παραδίδωσιν εἰς βρωσίν « τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, » τὰ δὲ τὸν ἐντελῆ διασώζονται καρπὸν διὰ πάσης ἐπιμελείας φυλάττει· οὕτω κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ θερισμοῦ γενήσεσθαι φησι, τῶν τῆς ἀμπελοῦ περιττῶν κλημάτων, καὶ τῶν ἀχρηστων αὐτῇ βοτρυῶν περιαιρουμένων, καὶ ἀποκοπτομένων, εἰς βορᾶν τε ἐπιδομένων ταῖς κολαστικαῖς δυνάμεσιν, οἱ ἀγαθοὶ βότερυες, αἱ καρποφόροι ψυχαί, τῆς παρὰ Θεοῦ ταύξονται ἀγαθῆς ἐλπίδος. Ἐν τούτοις αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ ἑαυτὸν εἶναι τὴν ἀμπελον ἔφησεν· τοῖς δὲ μαθηταῖς τὰ κλήματα· βότερυες δὲ τῶν κλημάτων ἀκόλουθόν ἐστι νοεῖν, τοῖς ὑπὸ τῶν ἀποστόλων μαθητευομένους· ὡς τὰ ὡσπερ νεκρικαῖα βοτρυδία τὰ ἀχρηστοτῶν καὶ ζωτικῆς δυνάμεως ἐστερημένα, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως ἀποβληθῆσεσθαι διδάσκει· καὶ τὰ κλήματα δὲ ὡσαύτως, τὰ μηδένα βότερυον φέροντα, οἷος ἦν ὁ προδότης Ἰούδας, ὁμοίως τοῖς ἀχρηστοῖς βότερυσιν, ἀποκοπήσεσθαι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, ἀντικείμενα κολαστικαῖς θελοῦντι δυνάμεσι.

« Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀνεναχθήσεται δῶρα Κυρίου Σαβαὼθ ἐκ λαοῦ τεθλιμμένου καὶ τετιμμένου, καὶ ἀπὸ λαοῦ μεγάλου, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. » Εἴη δ' ἂν ὅστος ὁ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν τὴν ἀπέγυασεν εἰς τὴν ζωὴν· ὁ αὐτὸς καὶ ἐπιτετιμμένος ὑπάραξει, ὡς ἐν τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς ἡλλοτριωμένος, καὶ μέγας δὲ ἐστὶ παρὰ τῷ Θεῷ καὶ παλὺς· διὸ λέλεκται, « ἀπὸ λαοῦ μεγάλου. » Καὶ γὰρ ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐν αἰῶνι τὰ λογικὰ δῶρα καὶ τὰς ἀναμάρτους τῷ Θεῷ θυσίας ἀναπέμπων οὐ διαλιμπάνει ὁ θαλασθεὶς λαός.

« Ἐθνὸς ἐλπίζον καὶ κατακατατημένον, ὃ ἐστὶν ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ εἰς τὸν τόπον, ὃ δὲ ὄνομα Κυρίου Σαβαὼθ, εἰς ὄρος ἁγίου. » Τὸ γὰρ ἔθνος τοῦτο ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας τοῦ Θεοῦ ἐτύγγανεν, ὅτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐπολιτεύετο ὡς λέγειν· « Ἐν μέρει γινώσκωμεν καὶ ἐν μέρει προφητεύομεν. » Οὕτω γὰρ τὸν πάντα ποταμὸν

A ab hominibus capi nequit, intercedens media quadam nubes Spiritus sancti, plena rosis, eandem civitatem inumbrabit, ut, quemadmodum in diebus messis, quæ ipsam messem prævertunt, et lumen splendat, et nubes inumbret illam.

Vers. 5, 6. « Erit ante messem, cum fuerit consummatus flos, et uva non matura eduxerit florem germinans : et auferet racemos parvos falcibus, et sarmenta tollet et abscindet. » Quemadmodum enim, inquit, in vineis, dum uvæ immaturæ sunt, adventans agricola inutiles palmites excidit, neque id tantum, sed etiam infructuosa quæque et arescentia resecat : etenim illa quoque, utpote quæ nihil vigoris habeant, neque ullam ad fructus perfectionem spem relinquunt, ex agriculturæ peritiâ de medio tollit, ne superflua et inutilia vigentibus visis noceant : quamobrem illa quidem aufert, et in escam « volatilibus cœli et bestiis terræ » abjicit ; quæ vero perfectum fructum servant retinentque, summa sollicitudine colit et tuetur ; sic in tempore messis futurum esse sit, ablatis quippe supervacaneis vineæ palmitibus, succisive inutilibus visis, atque in escam ultricium potestatum traditis ; bonæ uvæ, sive animæ fructiferæ, bonam spem a Deo consequentur. In his porro ipse Servator se vineam esse dixit ; discipulos vero suos, palmites ; uvas autem palmitum consequens est ut intelligamus esse eos, qui ab apostolis instituti fuerunt : quorum illos ceu racemulos inutiles ac vitali virtute privatos, in tempore iudicii abjiciendos esse docet ; similiterque palmites nullam uvam ferentes, qualis erat proditor Judæa, perinde atque inutiles uvas, a volatilibus cœli et bestiis terræ, videlicet adversariis et ultricibus virtutibus, excisum iri,

τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, ἀντικείμενα κολαστικαῖς θελοῦντι δυνάμεσι.

Vers. 7. « In tempore illo afferentur dona Domino Sabaoth, a populo contrito et divulso, et a populo magno, ab hoc tempore usque in perpetuum. » Fuerit autem hic populus is qui in angusta et arcta via, quæ ducit ad vitam, graditur : ipseque divulsus est, utpote qui a communi hominum vita alienus sit, magnus item et multus est apud Deum : quare dictum est, « a populo magno. » At enim in præsentî vita et in futuro sæculo, rationabilia dona, et incruentas hostias Deo emittere nunquam cessat memoratus populus.

« Gens sperans et conculcata, quæ est in parte fluvii regionis ejus, in loco ubi nomen Domini Sabaoth, in monte sancto. » Hæc enim gens in parte fluvii regionis Dei erat, quando in Ecclesia Dei versabatur ; ita ut dicat, « In parte cognoscimus et in parte prophetamus ». Neque enim totum fluvium, scilicet Verbum Dei, capiebat illa regio : quare in

1 Cor. III. 9.

parte fluvii regionis Dei fuisse dicitur memoratus **A** populus.

CAPUT XIX.

Vras. 1. « Visio Ægypti. Ecce Dominus sedet super thronum levem, et veniet in Ægyptum. » Attente considerandum est, quo pacto dicatur, « Visio Ægypti. » Non enim quemadmodum de Babylone dicebatur, « Visio contra Babylonem; » neque sicut de Judæa et Jerusalem, « Visio quam vidit Isaias filius Amos; » quam vidit contra Judæam et Jerusalem; » neque ut de Damasco et de Moabitide; eodem modo de Ægypto: non enim dicitur, « Visio contra Ægyptum; » sed quasi Ægyptus visura, et oculis discernendi vi præditis contemplatura erat ea quæ in vaticinio feruntur: vel quia propheta visionem habuerat Ægyptiis pulcherrima prænuntiantes. Quid enim pulchrius, quid beatus Ægyptiis eventurum erat, quam quod Dominus præsentis sua ipsos dignaturus, et notitiam sui ipsis collaturus esset, facturisque alia omnia quæ in Ægyptiorum bonum verterent?

« Et movebuntur manufacta Ægypti a facie ejus, et cor eorum superabitur in ipsis. » Quod sane quis secundum historiarum veritatem tunc completum dixerit, cum ipse Dominus, qui in principio apud Deum erat, Deus Verbum, non incorporeo neque invisibili modo in Ægyptiorum regione peregrinabatur, sed in nube illa levi, ut existimatur, sedens advenit, scilicet in corpore, quod Christus assumpserat, ex Spiritu sancto et ex sancta Virgine constitutum. Nam si non scriptum esset ipsum nubi insidentem venturum esse, posset quispiam dicere, Deum Verbum incorporaliter et divina virtute ubique præsentem, utpote qui omnia impleat, nam « In mundo erat, et mundus per ipsum factus est », eandem in Ægypto præsentiam exhibere, quandoquidem inspectionem et providentiam ad illos usque extendit. Veram illo modo non magis in Ægypto, quam in alia qualibet mundi parte esse dicatur. At nunc specialiter et distincte dicitur, ipsum nubi levi insidentem venturum in Ægyptum esse, quo proprius quidam et corporeus ejus adventus significatur. Cui dixerit quispiam in eadem explanatione insistens, tunc propheticum dictum finem habuisse, cum is qui ex Virgine natus est Deus, quem Emmanuelem prophetia vocat, ad homines advenit. Quemadmodum enim nubes non aliunde constitutionem habet, quam ex aere et ex vapore terræ, sic et corpus quod assumpsit, ex Spiritu sancto et ex terrena substantia constitutum, jure nubi levi comparatur, cui insidens Christus, in Ægypto, dum adhuc esset infans, peregrinabatur. Id quippe erat Ægyptiis satis, qui virtute ineffabili ex adventu Salvatoris magnam sunt utilitatem nacti. At secundum profundiora mentem, Domini præsentia Ægypti præcipue egebant, utpote omnium hominum superstitionisissimi;

ἐχώρει, λέγω δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ἡ δηλωθεῖσα χώρα· διὸ ἐν μέρει τοῦ ποταμοῦ τῆς χώρας τοῦ Θεοῦ λέγεται γεγενῆσθαι τὸ δηλωθὲν ἔθνος·

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

« Ὅρασις Αἰγύπτου. Ἴδου Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἔξει εἰς Αἴγυπτον. » Προσέκει δὲ τὸν νοῦν ἐπιστῆσαι ὅπως εἰρηται· « Ὅρασις Αἰγύπτου. » Οὐ γὰρ ὡς ἐπὶ τῆς Βαβυλώνας ἐλέγετο· « Ὅρασις κατὰ Βαβυλώνας· οὐδ' ὡς ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, « Ὅρασις ἦν εἶδεν Ἰσαίας υἱὸς Ἀμὼς, ἦν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλήμ· » οὐδ' ὡς ἐπὶ τῆς Δαμασκού καὶ τῆς Μοαβιτιδος, οὕτως ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου· οὐ γὰρ εἰρηται, « Ὅρασις κατὰ τῆς Αἰγύπτου· » ἦτοι ὡς αὐτῆς, Αἰγύπτου μαλλούσης ὄρν, καὶ θεωρεῖν ὀφθαλμοῖς διορατικῶς τὰ θεοπιστόματα· ἢ ὡς τοῦ προφήτου τὴν ὄρασιν τεθεαμένου τὴν τὰ κάλλιστα τοῖς Αἰγυπτίοις προαναφωνήσαν. Τί γὰρ κάλλιον, τί δὲ μακαριώτερον ὑπάρχειν ἡμελλεν Αἰγυπτίοις τοῦ τὸν Κύριον τῆς αὐτοῦ παρουσίας καταξιοῦν αὐτοὺς, καὶ τὴν αὐτοῦ γνώσιν αὐτοῖς παρέξειν, καὶ ποιήσειν ὅσα ἄλλα ἐμφέρεται τοῖς Αἰγυπτίοις;

« Καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠττηθήσεται ἐν αὐτοῖς. » Ὁ δὲ πεπληρωσθαι εἰποιεν ἂν τις πρὸς ἱστορίαν, ὅτε αὐτὸς ὁ Κύριος, ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν, Θεὸς Λόγος οὐκ ἀσωμάτως οὐδὲ ἀφανῶς ἐπεδήμει τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρῃ, ἀλλὰ μετὰ τῆς νομισμένης κούφης νεφέλης καθήμενος αὐτὴν ἀφικέσθαι, τοῦ σώματος δηλαδὴ, οὐ ἀνεῖλθε ὁ Χριστὸς, ἐξ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἁγίας Παρθένου ἐπεσευασμένου. Εἰ μὲν γὰρ μὴ προσέκειτο τὸ ἐπὶ νεφέλῃ καθήμενος αὐτὸν ἀφικέσθαι, ἦτοι ἠδύνατό τις λέγειν, ὅτι ἀσωμάτως καὶ θεϊκῇ δυνάμει πανταχοῦ παρῶν ὁ Θεὸς Λόγος, ὅτε δὲ πάντα πληρῶν· « Ἐν τῷ κόσμῳ » γὰρ « ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » καὶ τῇ Αἰγύπτῳ τὴν αὐτὴν παρουσίαν παρέχει, διὰ τοῦ τὴν ἐπισκοπήν αὐτοῦ καὶ τὴν πρόνοιαν μέχρις αὐτῶν ἐκτελεῖν. Ἄλλ' οὐ μᾶλλον εἰποι τις αὐτὸν ἐν Αἰγύπτῳ, ἢ ἐν ἑτέρῳ μέρει πάντως κατὰ τοῦτον ὑπάρχειν τὸν τρόπον. Νῦν δὲ ἀφανισμένως εἰς Αἴγυπτον αὐτὸν ἔξειν ὁ λόγος ἐπὶ νεφέλης αὐτὸν ὀχούμενον κούφης εἶπεν, ἰδιάζουσαν τινα καὶ σωματικὴν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ δηλῶν. Ἡ δὲ εἰποι ἂν τις ὁ ταύτῃ συνιστάμενος τῇ ἐκδοχῇ τέλους ἡξιώσθαι τὸ ῥητὸν ἐπὶ τῇ εἰς ἀνθρώπους προόδῳ τοῦ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου γεννηθέντος Θεοῦ, ὃν Ἐμμανουὴλ καλεῖ ἡ προφητεία. Ὡς γὰρ ἡ νεφέλη οὐκ ἄλλοθεν ἔχει τὴν σύστασιν, ἢ ἐξ ἀέρος καὶ ἀναθυμιάσεως τῆς γῆς, οὕτως τὸ σῶμα ὃ ἀνεῖλθεν, ἐξ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς γεώδους οὐσίας ὑποστάν εἰκότως νεφέλῃ κούφῃ παρεδόθη, ἢ ἐγκαθήμενος ὁ Χριστὸς ἐπεδήμει τῇ Αἰγύπτῳ κατὰ τὴν νηπίαν ἡλικίαν. Ἀπῆρκει γὰρ καὶ τοῦτο Αἰγυπτίοις, ἀρῆρται δυνάμει μέγιστα ὀφελουμένου ἐκ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιβάσεως. Κατὰ δὲ βαθύτερον νοῦν, τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας ἐξαιρέτως εἰδῆτο ἡ Αἴγυπτος, ἐπειδὴ πάντων ἀνθρώπων

⁹⁹ Joan. 1, 10.

δαισιδαίμονεστεροι γέγονασιν, ὡς μὴ μόνον εἰμαρ-
μένη και τοῖς κατ' οὐρανὸν ἀστροῖς τὴν τοῦ παντὸς
ἀνατιθέσθαι αἰτίαν, ἐκπεσεῖν δὲ και μέχρι τῆς τῶν
ἀλόγων ζώων, και θηρίων ἀτιθάσσουν πτηνῶν τε και
ἑρπετῶν θεοποιίας. Οὕτω δὲ ἀδέσποτον και ἀπρο-
νόητον ἤγούοντο τὸ πᾶν, ὡς και βασιλεῖα αὐτῶν
γυμνῆ τῆ κεφαλῆ λέγειν. « Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον, »
και, « Τίς ἐστὶν οὐ εἰσακούσομαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ; »
Ταῦτα δὲ αὐτοῖς ἔργοις τέλος ἐλάβανε καθ' ὃν χρόνον
ἐκκλησίας μὲν Θεοῦ καθ' ὅλης ἔβρυντο τῆς Αἰγύ-
πτου, ἐπεδήμησε δὲ αὐτὸς ὁ Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις,
ἐπισκοπῶν τὰς ἐκκλησίας αὐτοῦ κατὰ τό. « Ὅπου δύο
ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ἔμδν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι
ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Οὕτω γούν αἱ μὲν ἐκκλησία τῆ αὐ-
τοῦ διελάμπων χάριτι, ἡ δὲ τῶν αὐτόθι δαιμόνων κα-
θῆρετο πλάνη.

« Καὶ ἐπαγερθήσονται Αἰγύπτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους,
και πολεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, και
ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ. » Καὶ ταῦτα μὲν ἐπλη-
ροῦτο μετὰ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, τὸ εἰς πᾶσαν
διαδοθὲν τῆν Αἴγυπτον, ἐπ' ὅ τὰ μὲν ἄψυχα ζῴα και
τῆς ἐξ αἰῶνος ἀκινήτου οὐρανοῦ αὐτῶν ἐσαλεύθη,
ῶστε μὴ καθιδρύσθαι και βεβαίαν ἔχειν αὐτὰ στάσιν
διὰ τὸν ἐγγενόμενον αὐτοῖς λαόν, οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς
ἐμφυλεύοντες δαίμονες πονηροί, τὸ μηδὲν ὄντες διη-
λέγχοντο ἐπὶ τούτοις. Ὡσπερ γάρ ἡ ἐμφύλιος στάσις
καθ' ὅλης διηγείρετο τῆς Αἰγύπτου· δισταμένων ἀπ'
ἀλλήλων και τεμονομένων και μερισζομένων κατ' ὁ-
κους, και πολιτῶν τὴν χώραν οἰκοῦντων, τῶ τοῖς μὲν
αὐτῶν προστρέχειν τῶ κηρύγματι εὐαγγελικῶ ἀνα-
χωρῶντας τῆς δαιμονικῆς και Αἰγυπτιακῆς πλάνης·
τοὺς δὲ ἐναπομενοντας ἐν αὐτῇ πόλεμον ἀσπονδον
κατὰ τούτων ἐγείρειν· οὕτως οὖν ἐπανίσταντο Αἰγύ-
πτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους.

« Πόλις ἐπὶ πόλιν, και νομὸς ἐπὶ νομόν. Καὶ τα-
ραχθήσεται τὸ πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων ἐν αὐτοῖς, και
τὴν βουλήν αὐτῶν διασκοδάσω. Καὶ ἐπερωτήσουσι
τοὺς θεοὺς αὐτῶν και τὰ ἀγάλματα αὐτῶν και τοὺς
ἐκ τῆς γῆς ζωνοῦντας, και τοὺς ἐγγαστριμύθους.
Και παραδώσω τὴν Αἴγυπτον εἰς χεῖρας ἀνθρώπων
κυρίων σκληρῶν, και βασιλεῖς σκληροὶ κυριεύσουσιν
αὐτῶν. » Νομοὶ δὲ καλοῦνται παρ' Αἰγυπτίους εἰσέτι
και νῦν αἱ παρ' αὐτοῖς χώραι, αἱ και αὐταὶ διίσταν-
ται πρὸς ἀλλήλας τῆς αὐτῆς ἐνεκεν ὑποθέσεως. Ἐχω-
ρίζετο δὲ τῆς κατὰ Θεοῦ πολιτείας ὁ τῶν ἀθέων βίος,
και νομὸς ἐπηγείρετο νομῶ, τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου
τὰ τῶν Αἰγυπτίων ἀνατρέποντος νόμιμα, ὡς αὐ πάλιν
τοῦ τῆς εἰδωλολατρίας νόμου πολεμοῦντος τὸν
σωτήριον λόγον. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγίνετο, τὴν ἐπὶ
κατῶ συμφωνίαν τῶν Αἰγυπτίων και τὴν ὁμόνοιαν
αὐτῶν τὴν περὶ τὴν πολυθεον πλάνην συγχέοντος τοῦ
ἐπεδημήσαντος αὐτοῖς Κυρίου. Διὸ εἰρηται κατὰ τὸν
Ἀκύλαν, « Καὶ στασιάσω Αἰγυπτίους Αἰγυπτίους· »
κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Συμβαλῶ Αἰγυπτίους Αἰ-
γυπτίους. » Συγγενῆ δὲ τούτοις και ἀδελφὰ, μᾶλλον
δὲ τὰ αὐτὰ ἐτέροις ῥήμασιν αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν

ita ut non solum fato et stellis caeli universi causam
adscriberent, sed etiam ad usque brutorum animan-
tium, ferarum immanium, volucrum et reptilium,
ut deorum, cultum delaberentur. Ita vero dominatu
et providentia vacuum universum arbitrabantur, ut
rex quidam eorum impudenter diceret, « Non novi
Dominum, » et, « Quis est cujus vocem audiam⁹¹? »
Hæc porro ipsis operibus sinem accèperunt, quæ
tempore ecclesie Dei per totam Ægyptum consti-
tuebantur, ac ipse Dominus ad Ægyptios peregri-
natus est, suas visitans ecclesias secundum illud,
« Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine
meo, illic sum in medio eorum⁹². » Ita igitur ec-
clesie quidem ejus gratia fulgebant, dæmonum au-
tem ibi vigentium error destruebatur.

VERS. 2. « Et excitabuntur Ægyptii in Ægyptios,
et bellabit homo adversus fratrem suum, et homo
adversus proximum suum. » Et hæc quidem im-
plebantur post evangelicam prædicationem, quæ per
totam Ægyptum pervasit, quo tempore inanimata
simulacra a statione sua quam a sæculo obtine-
bant, excussa sunt, ut non ultra ex populi fre-
quentia firmiter stare, nec solida subsistere pos-
sent: dæmones vero maligni, qui in ipsis ceu in
latibulis agebant, in iis ipsis nihil esse comprobati
sunt. Quemadmodum enim civilis tumultus per to-
tam Ægyptum concitabatur, populis dissidentibus,
divisiisque studiis per domos mutuo altercantibus:
quod ex civibus regionis incolis, alii quidem relic-
to diabolico ac Ægyptiaco errore, ad evangelicam
prædicationem accelerent, alii vero in eodem er-
rore perseverantes, inexpiabile bellum contra illos
excitarent: sic igitur insurgabant Ægyptii contra
Ægyptios.

VERS. 3, 4. « Civitas adversus civitatem, et nomus
adversus nomum. Et turbabitur spiritus Ægyptio-
rum in ipsis, et consilium eorum dissipabo. Et
interrogabunt deos suos et simulacra sua, et
eos, qui de terra loquuntur, et ventriloquos. Et
tradam Ægyptum in manus hominum, durorum
dominorum, et reges duri dominabuntur eorum. »
Nomi apud Ægyptios hodieque vocantur eorum
regiones, quæ etiam eadem de causa mutuo dis-
sident. Atheorum autem vita ab instituto secun-
dum Deum dissentiebat, et nomus adversus no-
mum insurgabat, evangelica lege (s. νόμῳ) Ægy-
ptiorum legalia subvertente, ac vicissim idolola-
triæ lege salutare verbum oppugnante. Hæc porro
omnia contingebant, Ægyptiorum consensum et
concordiam circa multorum deorum errorem con-
fundente Domino, qui ad ipsos advenerat. Quare
secundum Aquilam dicitur, « Et seditionem ponam
inter Ægyptios et Ægyptios; » secundum Symma-
chum vero, « Committam Ægyptios cum Ægy-
ptiis. » His porro affinia et similia, imo potius
eadem ipsa aliis verbis Dominus noster in Evan-

⁹¹ Exod. v, 2. ⁹² Matth. xviii, 20.

gelis docuit, dicens, « Nollite putare quod veni-
rim pacem mittere super terram: non veni pacem
mittere, sed gladium⁵⁵, » et cætera. His porro ge-
stis, conturbandum esse ait spiritum Ægyptiorum;
secundum Symmachum vero, « Et rumpetur spi-
ritus Ægypti in ipsa; » secundum Theodotionem,
« Et scindetur spiritus Ægypti in ipsa; » Aquila
autem sic ait, « Et tradetur spiritus Ægypti in
visceribus ejus. » Hoc autem dirupto ac ex Eccle-
sia projecto, ad profectum Ægyptiorum consilia
prava ineuntium, Ego ipse, ait Dominus, consilium
eorum dissipabo. « Et interrogabant deos suos et
simulacra sua, et eos qui de terra loquuntur, et
ventriquoas. » Horum nemine pro consueto more
apparente, in extremas angustias delabentur. « Et
tradam Ægyptum in manus hominum, dominorum
durorum, et reges duri dominabuntur eorum. »
His indicari puto tempus quo eventura sunt ea
quæ in vaticinio feruntur: nam Ægyptiorum regni
mutationem fore significat, quo tempore Dominus
in Ægyptum proficiscetur. Quis vero non stupeat,
si tempus conferat salutaris prædicationis cum
regni Ægyptiæ eversione, quomodo scilicet ex-
inde ad hodiernum usque diem, non ultra prius
illi principes, Ptolemæi nempe, ipsis imperent, sed
Romani eorum domini?

Pro illo autem, « reges duri, » Aquila, « Et rex
roboratus regnabit ipsis: » Symmachus vero, « Et
rex durus potestatem habebit in illos; » Theodotio,
« Et rex fortis dominabitur illis. » Hunc porro
dixeris esse imperatorem, qui tempore ortus Sal-
vatoris nostri Romanorum monarchiam obtinebat.
Tunc enim Augustus vere roboratus, ac fortiter
imperans, primus Ægyptum Romanis subiecit,
postquam diuturnam illam ibi regnantium Ptole-
mæorum successionem sustulerat.

Vras. 5. « Hæc dicit Dominus Sabaoth: Et bi-
bent Ægyptii aquam quæ est juxta mare. » Pro quo
Aquila, « Et haurientur, inquit, « aquæ ex mari; »
Symmachus vero, « Et exterminabuntur a mari
aquæ. » Hic porro per maria turbulentam Ægypti
multitudinem subindicavit.

Vras. 6. « Fluvius autem deficiet et exaresecet.
Et deficient flumina, et canales fluvii, et exsic-
cabitur omnis congregatio aquarum. » Ut novo
illos potu excipias: cum enim neque flumen neque
alia in Ægypto aqua supersit, nec marina ad po-
tum idonea sit, novam et peregrinam illos aquam
bibituros ait. Erat porro illa quæ ex fontibus sa-
lutaris a Domino ipsis soppeditabatur. Quin etiam
Judaicis deficientibus aquis, captiores piscium, hu-
manarum nempe animarum, plancturi esse dicun-

Α εν Εὐαγγελοῖς ἀδίδασκε λέγων· « Μὴ νομοσητε ὅτι
ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν
εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, » καὶ τὰ ἄλλα. Τούτων δὲ
γνωμένων, παραχθῆσαι φησὶν ὁ λόγος τὸ πνεῦμα
τῶν Αἰγυπτίων· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ ραγή-
σεται πνεῦμα Αἰγύπτου ἐν αὐτῇ. » Κατὰ δὲ τὸν Θεο-
δοτίωνα, « Καὶ σχισθήσεται τὸ πνεῦμα Αἰγύπτου ἐν
αὐτῇ. » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Καὶ παραδοθήσεται πνεῦμα
Αἰγύπτου ἐν ἐγκάτῳ αὐτῆς. » Τούτου δὲ ῥηγγυμένου
καὶ καταβρίπτουμένου ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, προκοπῆ
τῶν Αἰγυπτίων βουλὰς πονηρὰς ἐπινοούντων, Ἐγὼ
φησὶν, αὐτὸς ὁ Κύριος, τὴν βουλήν αὐτῶν διασεδέσσει.
« Καὶ ἐπερωτήσουσι τοὺς θεοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ἀγάλ-
ματα αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκ τῆς γῆς φωνούντας, καὶ
τοὺς ἐγγαστριμύθους. » Οὐκ ἔτι μηδεὶς τούτων αὐ-
τοῖς συνήθως φαινόμενος, εἰς ἐσχάτην ἐμπεσοῦνται
ἀπορίαν, « Καὶ παραδώσω τὴν Αἴγυπτον εἰς χεῖρας
ἀνθρώπων, κυρίων σκληρῶν, καὶ βασιλεῖς σκληροὶ
κυριεύσουσιν αὐτῶν. » Ἐνταῦθα δηλοῦσθαι τὸν
χρόνον οἶμαι τῆς τῶν θεσπισσομένων ἐκδόσεως με-
ταβολῆν γὰρ ἕσθαι τῆς βασιλείας τῶν Αἰγυπτίων
σημαίνει, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τοῦ Κυρίου εἰς Αἴ-
γυπτον ἀφίξεως. Καὶ τίς οὐκ ἀν' ἐκπλαγαίῃ, συμβα-
λὼν τοὺς τοῦ σωτηρίου κηρύγματος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ
καταλύσεως τοῦ κατ' Αἴγυπτον βασιλείου, ὡς ἐξ
ἐκείνου καὶ εἰς θεῦρο μηκέτι αὐτῶν τοὺς πρότερον
ἄρχοντας, λέγω δὴ τοὺς Πτολεμαίους, κρατεῖν, Ῥω-
μαίους δὲ αὐτῶν κυρίους ἀποφανθῆναι;

Ἄνεὶ δὲ τοῦ, « βασιλεῖς σκληροὶ. » ὁ μὲν Ἀκύ-
λας, « Καὶ βασιλεῖς κεκραταιωμένοι βασιλεύσει αὐ-
τῶν, » εἴρηκεν ὁ δὲ Σύμμαχος, « Καὶ βασιλεῖς
σκληροὶ ἐξουσιάζει αὐτῶν. » ὁ δὲ Θεοδοτίων, « Καὶ
βασιλεῖς ἰσχυροὶ κυριεύσει αὐτῶν. » Εἰ ποῖς δ' ἀν-
τούτων εἶναι τὸν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γενήσεως
τοῦ Σωτήρος ἡμῶν τῶν Ῥωμαίων μοναρχήσαντα
βασιλέα. Τότε γοῦν Αὐγουστος κεκραταιωμένος ἀλη-
θῶς καὶ ἰσχυρῶς βασιλεύων, πρῶτος τὴν Αἴγυπτον
ὑπέταξε Ῥωμαίοις, καθελὼν τὴν ἐκ μακροῦ κρατή-
σαντα διαδοχὴν τῶν παρ' αὐτοῖς βασιλευσάντων Πτο-
λεμαίων.

« Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Καὶ πίοντα ἕδωρ
τὸ παρὰ θάλασσαν οἱ Αἰγύπτιοι. » Ἄνθ' οὗ ὁ μὲν
Ἀκύλας, « Καὶ ἀναπαθήσεται, φησὶν, ὕδατα ἀπὸ θα-
λάσσης. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Καὶ ἀφανισθήσεται ἀπὸ
θαλάσσης ὕδατα. » Τροπικῶς δὲ ὁ λόγος θαλάσσης ἐν
τούτοις τὸ παραχθῆδες πλῆθος τῶν Αἰγυπτίων ἠνέ-
ξατο.

« Ὁ δὲ ποταμὸς ἐκλείψει καὶ ξηρανθήσεται. Καὶ
ἐκλείψουσιν οἱ ποταμοὶ, καὶ αἱ διώρυγες τοῦ ποτα-
μοῦ, καὶ ξηρανθήσεται πᾶσα συναγωγὴ ὑδάτων. »
Ὡς καινὸν αὐτοῖς ξενίζης πότον· μηκέτι γὰρ ὑπε-
στῶτος τοῦ ποταμοῦ, μηδὲ ἐτέρου Αἰγυπτιακοῦ ὕδα-
τος, ἀλλὰ μηδὲ τοῦ θαλαττοῦ ἐπιτηδείου ἔντος πρὸς
πόσιν, νέον καὶ ξίνον ἕδωρ πλεῖσθαι αὐτοὺς φησι-
τοῦτο δὲ ἦν τὸ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου παρὰ τοῦ
Κυρίου αὐτοῖς χορηγούμενον. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐκλι-
πόντων τῶν Ἰουδαϊκῶν ὑδάτων, οἱ θηραταὶ τῶν

⁵⁵ Matth. x, 34.

ἰχθύων, δηλαδὴ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, πενήθειαν λέγονται. Νοήσεις δὲ τοὺς ἐν τῷ προφήτῃ λεγομένους ἀλιεῖς καὶ ἀμφιβολεῖς ἐξ ἑτέρων ἀλιέων καὶ σαγγευεῦτων, λέγω δὴ τῶν ἀποστόλων, καὶ μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οἱς ἐλέγετο, « Δεῦτε, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων. » Εἰ γὰρ οὗτοι διὰ τῆς αὐτῶν διδασκαλίας ἐθήρασαν τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, ἔλποντες ἐπὶ σωτηρίαν, διὰ τί οὐκ ἂν εἴποις καὶ τοὺς Αἰγυπτίων λεγομένους ἀλιεῖς καὶ ἀμφιβολεῖς τοὺς πάλαι διδασκάλους τῆς παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίας εἶναι, οἱ διὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς γοητείας, ἐπαγίδεον καὶ ὡσπερ ἐδελέαζον τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀλισκομένους

« Καὶ ἐν παντί ἐλει καλάμου καὶ παπύρου, καὶ τὸ ἀχὶ τὸ χλωρὸν, πᾶν τὸ κύκλω τοῦ ποταμοῦ, καὶ πᾶν τὸ σπειρόμενον διὰ τοῦ ποταμοῦ ξηρανθήσεται ἀνεμόφθορον. Καὶ στενάζουσιν οἱ ἀλιεῖς, καὶ στενάζουσι πάντες οἱ βάλλοντες ἀγκιστρον εἰς τὸν ποταμὸν, καὶ οἱ βάλλοντες σαγγίνας καὶ ἀμφιβολεῖς πενήθουσιν. » Παντελῆ δὲ οἶμαι ξηρασίαν ὑδάτων διὰ τούτων σημαίνειν, ὡς μηδὲ ἰχθὺς νοτίδων ὑδάτων μήτε ἐν τῷ ποταμῷ φαίνεσθαι, μήτε ἐν τῷ ἐλει μήτ' ἀμφὶ τῶν ποταμῶν ἐκτίς, μήτ' ἐν αὐτῷ μέσῳ, μήτ' ἐν διώρυξιν, μήτ' ἐν στασίμοις ὑδασιν· λείψιν δὲ ἀθρόως τούτων εἶσεσθαι ἀπάντων, ὡς μηδαμοῦ τῆς Αἰγυπτίων γῆς ὑδάτα ὑφεσάναί. 'Ἄλλ' οὗτος ὁ λόγος καὶ τὸν οὐκ ἐθέλοντα βιάζεσθαι ἐπὶ τροπικῆν μεταβαίνειν θεωρίαν· ὥστε ἐξ ἀνάγκης ποταμούς καὶ ὑδάτα νοεῖν Αἰγύπτια ἦτοι τὰ πλήθη τῆς Αἰγυπτιακῆς δυνάμεως, ἢ τὴν βασιλείαν αὐτῶν τὴν πάλαι ποταμοῦ δίτην πλημμυροῦσαν ἢ καθ' ἑτέραν ἐκδοχῆν, τὴν παρ' Αἰγυπτίους τὸ καλαῖον ἀκμάζουσαν φιλοσοφίαν, περὶ ἧς λέλεκται· « Καὶ ἐπαιδαύθη Μωϋσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων. » Πολλὴ γάρ τις ἦν αὐτῇ, καὶ μέγας ὁ παρ' αὐτοῖς βέων ποταμὸς, ὁ τῆς παρ' αὐτοῖς θαυμαζομένης σοφίας λόγος. Τούτου δὲ ὑπῆρχε μέρη πολλὰ κατακερματιζομένου εἰς διώρυγας πολλὰς, καὶ εἰς πολλοὺς μαθητάς τῶν καθ' ἕκαστον τῶν παρ' αὐτοῖς μαθήσεων λόγων, ἐξ ὧν ἔφυσον οὐκ ἀμπελοὶ οὐδὲ ἔλαιαι, οὐδὲ τι τῶν καρπίμων τῶν ἀναγκαίων δένδρων, ἀλλὰ πέπυρος, κάλαμος καὶ τὸ χλωρὸν ἀχί. Σαγγίνας δὲ αὐτῶν νοήσεις ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραβολῆς δι' ἧς εἴρηται· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγγίην βληθείση εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ συλλαβούση ἀπὸ παντὸς γένους ἰχθύων. » Ὡσπερ δὲ ἐν τῇ παραβολῇ οἱ ἄνθρωποι ἰχθύες εἴρηται, καὶ σαγγίη ὁ περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν εὐαγγελικὸς λόγος· οὕτως καὶ ἐνταῦθα ἡ καλύπλοκος δεινότης τοῦ Αἰγυπτίου λόγου, εἴη ἂν σαγγίην καὶ τὰ ἀμφίβληστρα ὁμοίως· οἱ δὲ σαγγηνεύοντες πρὸς αὐτῶν ἰχθύες εἶεν οἱ τὰς ἀπατηλαῖς σοφιστείας εἰς πᾶν εἶδος ἀθέου θειοδαιμονίας ὀπορῶμενοι. Στενάζειν γοῦν καὶ πενήθειαν λέγονται οἱ ἀμφιβολεῖς τῆς Αἰγύπτου, μηκέτι ἔχοντες ἐργασίαν διὰ τὸν ἐπιδημήσαντα αὐτοῖς Χριστὸν καὶ τὴν πᾶσαν αὐτῶν σοφίαν ἀπολέσαντα, κατὰ τὸ, « Ἀπολώ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. »

A tur. Illos autem a propheta memoratos piscatores et retia jacentes intelligas ex aliis piscatoribus et sagenis utentibus; ex apostolis dico et discipulis Salvatoris nostri, quibus dicebatur, « Venite, et faciam vos piscatores hominum⁹⁴. » Si enim isti doctrina sua hominum animas pescabantur, ad salutem illas trabentes, cur non dixeris memoratos illos Ægyptiorum piscatores et retia jacentes, fuisse illos olim philosophiæ doctores, qui per Ægyptiacas præstigias illaqueabant et inescabant eos quos capere poterant?

Vers. 7, 8. « Et in omni palude calami et papyri, et achi virens omne circum flumen, et omne quod seminatur ad flumen, arescet et vento peribit. Et gement piscatores, et gement omnes qui mittunt hamum in flumen, et qui mittunt sagenas, et qui mittunt retia, lugebunt. » His omnimodam arbitrator aquarum siccitatem indicari, ita ut neque vestigium humoris aquæ, vel in fluvio, vel in palude, vel extra flumina in circuitu, vel in medio, vel in canalibus, vel in aquis non fluentibus, appareat, sed omnium confertim vacuitas et penuria futura sit, ita ut in Ægyptio nusquam aquæ compareant. Verum hic sermo vel invitum quemque ad figuratam speculationem vi pertrahit, ita ut necessario per Ægyptiaca flumina et aquas intelligas Ægyptiacæ potentie vim et multitudinem, nec non regnum eorum, quod olim fluminis instar exundabat; sive secundum aliam interpretandi rationem, philosophiam olim apud Ægyptios florentem: de qua dictum est, « Institutus est Moyses in omni sapientia Ægyptiorum⁹⁵. » Magna quippe antiquitus illa erat, magnum ibi flumen, magna quoque penes illos erat sapientie, quam mirabantur, ratio. Multæ porro partes erant hujus fluminis, divisi nempe in multos canales, in multos nimirum discipulos secundum varias singulorum disciplinas: ex quibus pullulabant non vineæ, neque olivæ, neque alia quæpiam ex fructibus ac necessariis arboribus, sed papyrus, calamus et achi virens. Sagenas porro eorum intelligas ex parabola Salvatoris, qua dicitur, « Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti⁹⁶. » Quemadmodum vero in parabola homines pro piscibus, et pro sagena evangelicus de regno cælorum sermo dicitur, ita et hoc loco implicata illa Ægyptiaci sermonis gravitas, pro sagena et retibus similiter accipitur; pisces vero iis capti fuerint, qui fallacibus sophismatibus in omnem impiæ superstitionis speciem detrahuntur. Luctum ergo et planctum acturi dicuntur Ægyptii piscatores, quia adveniente sibi Christo, et omnem sapientiam suam destruyente, nullum superest ipsis opus agendum, secundum illud: « Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium despiciam. »

⁹⁴ Matth. iv, 19. ⁹⁵ Act. vii, 22. ⁹⁶ Matth. xiii, 47.

VERS. 9. « Et confusio apprehendet eos, qui operantur linum scissile, et qui operantur byssum. » Hoc modo mente capias eos qui operantur linum, neque firmum quod rumpi nequeat, sed scissile, sermonem videlicet dissolutum et discissum, et byssum similiter : quia isthæc ab Ægyptio flumine fovebantur et irrigabantur. Quare ait harumce rerum artifices planctum edituros, quando nulla amplius fila sapientiæ suæ ad amictum et ornatum ipsis aderunt. Lini enim ac byssi copia ornatum sibi et indumentum excogitabant, captiosis quibusdam et fallacibus dictis mendacia sua operientes.

VERS. 10. « Et erunt qui operantur ea in dolore : et omnes qui faciunt zythum dolebunt, et animis cadent. » Gemitum edituros ait qui faciunt, non vinum ex vite, sed Ægyptiacum zythum, quod et ipsum spurium erat et turbidum ; quo Ægyptii potu utebantur, antequam ipsis adveniret Dominus. Hoc porro declinante, jure dicitur futurum ut ejus artifices planctum edant et animis doleant. Hæc vero passuros comminatur Ægypti sophistas, zythi artifices, ac liui scissilis byssique operarios et piscium captiores, qui Ægyptiacum flumen, et Ægyptiacæ sapientiæ sermonem sollicite curarent.

VERS. 11. « Et stulti erunt principes Taneos, sapientes consiliarii regis, consilium eorum infatuabitur. » Ibi enim maxime prius substituisse ait omnes diabolicæ idololatriæ præstigias : ibidemque tempore Moysis sedem habuisse eos, qui in Ægypto regnabant. Quare dictum est signa in campo Taneos edita fuisse, tam Moysis tempore, quam in præsentis. Itaque peregrinante Domino in Ægypto, cum Ægyptiaco flumine etiam memoratos illos principes dæmones infatuandos ait, etiamsi, absente Domino, sapientiam aperte profiterentur. Verum is argumentum ipsis obtulit, ac evicit, eos nihil sapientiæ habere ; sed in Domini adventu vero stultos esse.

VERS. 12, 13. « Quomodo dicitis regi, Filii prudentum nos, filii regum, qui ab initio fuerunt ? Ubi nunc sapientes tui ? et annuntiat tibi, et dicant quid consilii inierit Dominus Sabaoth super Ægyptum. Defecerunt principes Taneos, et exaltati sunt principes Mempheos, et errare facient Ægyptum secundum tribus. » Cum non amplius regem habeatis, quomodo potestis de prudentia gloriari ? Quomodo veterum regum filios vos esse dicitis, Orum, Isin et Osirin et Typhonem objicientes, atque jactitantes deorum, heroum et mortuorum genera olim in Ægypto imperasse : quorum deorum et regum vos, in prophetia indicati principes Taneos et Mempheos, filios et nepotes esse dicitatis ? Qua ratione dli ac omnis sapientiæ consortes esse potestis, qui neque futuram vestram confutationem prævidere vel prædicere po-

« Καὶ ἀσχύνῃ λήψεται τοὺς ἐργαζομένους τὸ λίνον τὸ σχιστὸν, καὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν βύσσον. » Οὕτω νοήσεις τοὺς ἐργαζομένους τὸ λίνον, οὔτε τὸ στερβρόν καὶ ἀρράγες, ἀλλὰ τὸ σχιστὸν, λόγον δηλαδὴ διερρώγῳτα, καὶ διεσχισμένον, καὶ τὴν βύσσον δὲ ὠσαύτως· ἐπὶ καὶ αὐτῆ τοῦ Αἰγυπτίων ποταμοῦ μετέχεν, ἐξ αὐτοῦ ἀρδευόμενα. Διὸ καὶ τοὺς τούτων φησὶν ἐργάτας στενάξειν ὁ λόγος· ὅτε μηκέτι αὐτοῖς πρὸς περιβολὴν καὶ κόσμον τῆς παρ' αὐτοῖς σοφίας τὰ διὰ τούτων ὑφάσματα ἠπόριστο. Διὰ λίνου γὰρ ὡσπερ καὶ βύσσου κόσμον καὶ περιβολὴν ἑαυτοῖς ἐπενδύου, πιθανοῖς τισὶ καὶ ἀπατηλοῖς λόγοις τὸ παρ' αὐτοῖς ψεύδος καλύπτοντες.

« Καὶ ἔσονται οἱ ἐργαζόμενοι αὐτὰ ἐν ὀδύνῃ· καὶ πάντες οἱ ποιοῦντες τὸν ζύθον λυπηθήσονται, καὶ τὰς ψυχὰς πεσοῦνται. » Στενάξειν δὲ πάντας φησὶ τοὺς ποιοῦντας οὐ τὸν ἐξ ἀμπέλου οἶνον, ἀλλὰ τὸν Αἰγυπτιακὸν ζύθον· ὃς καὶ αὐτὸς νόθος ἦν καὶ τεθολωμένος· ᾧ ἐκέχρητο ἀντὶ ποτοῦ πρὶν αὐτοῖς ἐπιδημῆσαι τὸν Κύριον οἱ Αἰγύπτιοι. Καὶ τούτου δὲ ἐκκλίνοντος, εἰκότως στενάξειν λέγονται καὶ τὰς ψυχὰς ἀλγήσειν οἱ τούτου ποιηταί. Ταῦτα μὲν οὖν κείσεσθαι τοὺς τῆς Αἰγύπτου σοφιστὰς ἀπαλαί, ζυθοποιούς τινὰς καὶ λίνου σχιστοῦ καὶ βύσσου ἐργάτας, ἰχθύων τε θηρευτὰς, τὸν ποταμὸν τὸν Αἰγυπτιακὸν περιέποντας, καὶ τὸν τῆς Αἰγυπτιακῆς σοφίας λόγον.

« Καὶ μωροὶ ἔσονται οἱ ἄρχοντες Τάνεως, οἱ σοφοὶ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ἡ βουλὴ αὐτῶν μωρανθήσεται. » Ἐν ταύτῃ γὰρ μάλιστα φησὶ τὴν πᾶσαν μαγανείαν τῆς δαιμονικῆς εἰδωλολατρίας συνεστάναι πρότερον· ἐνταῦθα δὲ τὸ βασίλειον ἔχειν τοὺς ἐν τοῖς Μωυσεῶς χρόνοις βασιλεύοντας τῆς Αἰγύπτου. Διὸ λέλεκται ἐν πεδίῳ Τάνεως τὰ σημεῖα γεγονέναι, τὰ ἐπὶ Μωυσεῶς καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος. Τοιγαροῦν ἐπιδημήσαντος τοῦ Κυρίου ἐπὶ Αἰγύπτῳ, σὺν τῷ Αἰγυπτίῳ ποταμῷ καὶ τοῖς δηλωθέντας ἀρχοντικοῖς δαιμονιάς τινὰς μωρανθήσεσθαι φησὶ, καίπερ σοφίαν ἐπαγγελομένους ὅτε οὐ παρῆν αὐτοῖς ὁ Κύριος. Ἄλλὰ γὰρ ἐλεγχον αὐτοῖς ἐπήγαγεν, ὡς οὐδεμίαν μετέχον σοφίας· μωροὶ δὲ ἦσαν ἀληθῶς ἐν τῇ τοῦ Κυρίου παρουσίᾳ.

« Πῶς ἔρετε τῷ βασιλεῖ, Υἱοὶ σοφῶν ἡμεῖς, υἱοὶ βασιλέων τῶν ἐξ ἀρχῆς ; Ποῦ εἰσι νῦν οἱ σοφοὶ σου ; καὶ ἀναγγειλάτωσάν σοι, καὶ εἰπάτωσαν τί βεβούλευται Κύριος Σαβαὼθ ἐπ' Αἰγύπτου. Ἐξέλιπον οἱ ἄρχοντες Τάνεως, καὶ ὑφώθησαν οἱ ἄρχοντες Μέμφεως, καὶ πλανήσουσι τὴν Αἰγύπτου κατὰ φυλάς. » Μηκέτι γὰρ ὑπάρχοντος ὑμῖν βασιλέως, πῶς οἶοι τέ ἐστε ἐπὶ συνέσει σεμνύνεσθαι ; Πῶς δὲ υἱοὺς βασιλέων παλαιῶν ἑαυτοῦς εἶναι φατε, Ἄρον, καὶ Ἴσιν, καὶ Ὅσριν προβαλλόμενοι καὶ Τυφῶνα (23), καὶ θεῶν, καὶ ἡρώων, καὶ νεκρῶν γένη φάσκοντες τὸν πάλαι χρόνον τῆς Αἰγύπτου κεκρατηκέναι, ὧν θεῶν καὶ βασιλέων υἱοὺς καὶ ἀπογόνους ἑαυτοῦς εἶναι φατε ὑμεῖς οἱ διὰ τῆς προφητείας δηλούμενοι ἄρχοντες Τάνεως καὶ Μέμφεως ; Πῶς δ' ἂν εἰήτε θεοὶ ἢ πᾶσαν μετασχοίητε σοφίαν, μηδὲ δυνάμενοι προγυῶναι μηδὲ

(23) S. Hieronymus, « Et dcos auctores gentis simulent Oron, et Irin, et Osirin, et Typhonem. »

προαγορεύσαι τὸν ὑμέτερον ἔλεγχον καὶ τὴν τῆς βασιλείας κατάλυσιν τούτων ὧν ἐθυγάνατε σύμβουλοι, οὐδὲ καὶ ἐπιτερίβετε παντοίας πλάναις περιβάλλοντες;

« Κύριος γὰρ ἐκέρασεν αὐτοῖς πνεῦμα πλανήσεως, καὶ ἐπλάνησαν τὴν Αἴγυπτον ἐν πάσι τοῖς ἔργοις αὐτῶν, ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων καὶ ὁ ἐμῶν ἄμα. » Τακμαίρεσθαι δὲ ἐστὶ ταύτη τῆς μέθης τὴν παρεβολὴν ἀπὸ τοῦ μηδὲ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἰδωλολατρεῦσαι αὐτοῦς, ἐκπεσεῖν δὲ καὶ μέχρι τῆς τῶν ἀλόγων ζώων ἀν εἰδωλοποιήσεως· διὸ λέλειπται, « Ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων καὶ ὁ ἐμῶν ἄμα. » Τοιαύτη τινὶ μέθῃ τῆς τῶν Αἰγυπτίων ἐπλάνησαν ψυχὰς οἱ δηλωθέντες ἄρχοντες Τάνεως καὶ Μέμφεως, οἷς αὐτὸς ὁ Κύριος πνεύματα πλανήσεως ἐκέρασε. Δαίμονες γὰρ ὄντες πονηροὶ καὶ δυνάμεις ἀντικείμεναι, ἐναντία τῷ Θεῷ ἐφρόνου, καὶ θεομαχεῖν ἐπειρώντο. Αὐτὸ παρεδόθησαν πλάνῃ, τοῦ Θεοῦ κρίναντος ἐπαξίως τῆς πονηρίας αὐτῶν πλάνῃ παραδοῦναι αὐτούς. Οἱ δὲ τὴν σφῶν κακίαν ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους, ὡσπερ τινὰ ἰὸν θανατηφόρον διέχεαν, καὶ ἐπλάνησαν τὴν Αἴγυπτον, « Ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων καὶ ὁ ἐμῶν ἄμα. » Ἀλλὰ καὶ τούτων αὐτῶν χάριν ἐπαθήμει ὁ Κύριος τῇ Αἰγύπτῳ, ἵνα, αὐτοῦς τῆς πλάνης ἀνανῆσαι ποιήσας, μακρὰν αὐτῶν ἀποσκευάσῃ τοὺς λαοὺς.

« Καὶ οὐκ ἔσται τοῖς Αἰγυπτίοις ἔργον ὃ ποιήσει κεφαλὴν καὶ οὐράν, ἀρχὴν καὶ τέλος. » Ἄπρακτα γὰρ αὐτοῖς ἐστὶ τὰ ἐνεργούμενα τὰ πολλὰ παρ' αὐτοῖς ἠπιταλούμενα, ὡς μηδὲ ἔργον ἐν αὐτοῖς μήτε ἀρχὴν ἔχειν, μήτε τέλος, τοῦ Κυρίου καὶ τούτο, ὡς ἀγαθῶν, ἐργασαμένου. Πολλὰ μὲν γὰρ ἐν τῇ παρ' Αἰγυπτίους παλωθέντῃ πλάνῃ ἔργα ἀρχὴν ἔχοντα ἦν καὶ τέλος νομιζομένη ἀκολουθία. Κατὰ δὲ τοὺς δεδηλωμένους χρόνους τῆς τοῦ Κυρίου εἰς αὐτοῦς παρουσίας οὐκ ἐτίθεσθαι παρ' αὐτοῖς ἔργον τοιοῦτον πλήρες καὶ ἀλόκληρον καὶ τέλειον· ἀλλ' εἰ καὶ εὐρεθῆ ἤ ποτε, ἀκέραιον ἔσται καὶ ἀναρχον, ἀτελές τε καὶ ἀσυμπέραστον· ὃ δὴ καὶ ἐστὶν ἔργῳ παραλαβείν· ἐπεὶ καὶ ἐκλείπει παντελῶς αὐτῶν ἡ εἰδωλολατρεία. Τοιαῦτα δὲ ἐστὶ μήτε κεφαλὴν ἔχειν μήτε τέλος εἰς λόγον ἐκινούμενα.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ἔσονται Αἰγύπτιοι ὡς γυναῖκες ἐν φόβῳ καὶ ἐν φόβῳ ἀπὸ προσώπου τῆς χειρὸς Κυρίου Σαβαώθ, ἣν αὐτοῖς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς. » Κατὰ τοὺς ἀποδοθέντας χρόνους τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυρίου τῆς εἰς Αἴγυπτον, οὐκ ἐτίθεσθαι τοῖς Αἰγυπτίοις φρόνημα ἀνδρικῶν, γυναικῶν δὲ δίκην ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ διάξειν αὐτῶν τὸν βίον διὰ τὴν ἐπαναστάσαν αὐτοῖς χεῖρα τοῦ Θεοῦ θεσπίζει. Χεὶρ δὲ Κυρίου τίς ἀν βοηθείῃ ἑτέρα παρὰ τὴν λεγομένην δεξιάν αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ Ῥωμαϊκὴ δύναμις ὑποτάξασα τοὺς Αἰγυπτίους καὶ ὑποχειρίους ποιησαμένη διὰ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν; Οὕτω γὰρ ποτε καὶ ὁ διάβολος πρὸς τὸν Θεὸν ἀναγέγραπται εἰρηκῶς περὶ τοῦ Ἰώδ· « Ἀλλ' ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἄψαι πάντων ἧν ἔχει, εἰ μὴ εἰς πρόσωπόν σε εὐλογῆσει. » Οἱ τοῖ-

Job 1, 11.

A testis, neque solutionem regni eorum, quorum consiliarii estis, quos etiam opprimitis, dum omnimodis erroribus ipsos complicatis?

VERS. 14. « Dominus enim miscuit eis spiritum erroris, et errare fecerunt Ægyptum in omnibus operibus ipsorum, ut errat qui ebrius est, et qui vomit simul. » Hinc porro conjectandum est quantus ibi fuerit ebrietatis excessus, quod non perinde atque cæteri homines idololatriæ dediti essent, sed eo usque decidissent impietatis, ut brutorum animantium simulacra facerent; quare dictum est, « Ut errat qui ebrius est, et qui vomit simul. » Ad hujusmodi ebrietatem prædicti principes Taneos et Memphæos Ægyptiorum animas deduxerunt, quibus ipse Dominus spiritus erroris miscuit. Nam cum dæmones maligni et adversariæ potestates essent, Deo adversaria sentiebant, ac contra Deum pugnare conabantur. Quamobrem errori traditi sunt, decernente Deo, quod nequitiae eorum consentaneum erat, ut errori traderentur. Illi vero malitiam, ceu virus quoddam lethiferum, in Ægyptios diffuderunt, et Ægyptum in errore induxerunt, « Ut errat is, qui ebrius est, et qui vomit simul. » Verum eorum causa Deus in Ægypto peregrinabatur, ut, illis ab errore deductis, populos ab eis procul dimoveret.

VERS. 15. « Et non erit Ægyptiis opus, quod faciat caput et caudam, principium et finem. » Infœcta quippe sunt illis opera multa quæ apud illos perficiebantur, ita ut opus penes illos non reperitur, quod vel principium vel finem habeat, Domino, utpote bono, hoc ita peragente. Siquidem in Ægyptiaca multorum numinum superstitione, multa opera principium et finem, secundum reputatam ibi seriem, habebant. At memorato Dominici ad illos adventus tempore, ait non ultra fore penes illos opus hujusmodi plenum, integrum et perfectum; sed si quodpiam hujuscemodi reperitur, ipsum sine capite et principio, sine termino et sine futurum esse. Quod etiam ipso opere completum animadvertere est; nam idololatria penitus defecit. (24) Illud porro est, neque caput neque finem habere, ut satis demonstratum est.

VERS. 16. « In die illa erunt Ægyptii velut mulieres in tremore et in timore a facie manus Domini Sabaoth, quam ipse immittet illis. » Memoratis adventus Domini in Ægyptum temporibus, nullum Ægyptiis futurum virilem sensum, sed eos mulierum instar in metu et tremore, ob imminentem ipsis manum Dei, vitam acturos esse vaticinatur. Manus autem Domini quæ alia putetur esse præter eam, quæ vocatur dextera ejus, nisi Romanorum potentia, quæ Ægyptios subegit ac sibi subditos reddidit, idque ob Christi præsentiam? Ita quippe diabolus de Job loquentem Deo dixisse scriptum est: « Sed mitte manum tuam, et tange omnia quæ habet, nisi in faciem benedicat tibi? » Qui ergo voluntatis Dei ad subjugandum Ægyptio-

ram imperium ministri fuerunt, videlicet ipsa Romana exercitus potentia, manus vocatur. Quomodo autem mulierum instar cum timore et angustia Romanis serviant Ægyptii, id sane non est quod explicetur.

VERS. 17. « Et erit regio Judæorum in terrorem. Quicunque eam nominaverit ipsis, extimescent propter consilium, quod consuluit Dominus Sabaoth super eam. » Regionem vero Judæorum si Scripturam divinam dixeris esse, neutiquam aberraveris, quam, ob vim pietatis et fidei, qui Dominum noverunt, cum timore, tremore et reverentia adeunt, non amplius ut olim blasphema dicta in eam proferentes, sed ob Dominum in ea prædicatam, venerantes et colentes. Quamobrem quisquis illam ipsis commemorat, timorem Dei ipsis immittit, nam « Initium sapientiæ timor Domini⁹⁹. »

VERS. 18. « In die illa erunt quinque civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaanitide, et jurantes per nomen Domini Sabaoth : civitas Asedec vocabitur una civitas. » Etsi quinque civitates in vaticinio serantur, at non ignorandum est illas quinque unam esse. Quare nomen unum omnium additur, Asedec, quod interpretatur Symmachus, « solis. » Quam vero dixeris eam esse, nisi sanctam Dei Ecclesiam, quæ secundum LXX quidem dicitur Asedec, quod significat, « justitiæ ; » secundum Symmachum vero, « solis, » de quo dictum est, « Timentibus autem me orietur sol justitiæ, et medietas in alis ejus ; » secundum accuratam vero disserendi rationem, terræ civitas dicitur, quod ita reddi possit, « Civitas terræ vocabitur una civitas. » Ipsa quippe sola in universa terra Deo civitas constituitur, ita ut de illa dicatur, « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei⁹⁹. » Quinque autem civitates in Ecclesia fuerint diversæ instituti et officii rationes ; quinque vero sunt ordines distincti ; tres scilicet ita numeres : primus est præsulum ordo, secundus presbyterorum, diaconorum tertius, quartus illuminatorum in Christo, postremus eorum, qui initiantur. Sciendum ergo est ordines quinque in Ecclesia Dei versari ; quare quinque civitates sub una dicuntur, loquentes lingua quæ olim apud Ægyptios Chanaanæ reputabatur, et jurantes non per eos, qui dii patrii existimabantur, sed in nomine Domini Sabaoth, qui olim Judæis cognitus Deus erat. Hic ille erat qui in nube levi, hic⁹⁹ erat qui ad ipsos advenit Christus.

VERS. 19. « In die illa erit altare Domino in regione Ægyptiorum, et columna ad terminum ejus Domino. » De divinitate Dei in Ægypto constituenda et de diversis in civitate ordinibus, vaticinatus, consequenter altare in civitate Dei futurum commemo-

⁹⁹ Psal. cx, 10. ⁹⁹ Psal. LXXXVI, 3.

(25) Hic Hieronymus, « Porro qui in adventu Christi, » ait, « et Romano imperio prophetiam disserunt, quinque civitates vel legem Domini, quæ in Alexandria primum interpretata est, vel quinque

Α νυν διακονησάμενοι τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ χειρώσασθαι τὴν Αἰγυπτίων ἀρχὴν, δύναμις αὐτῆ ἐστὶν ἡ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, χεὶρ ὀνόμασται. Ὅπως δὲ γυναικῶν δίκην μετὰ φόβου καὶ ἀγωνίας δουλεύουσαι Ῥωμαῖοι Αἰγύπτιοι, οὕτῃ δὲ λέγειν.

« Καὶ ἔσται ἡ χώρα τῶν Ἰουδαίων τοῖς Αἰγυπτίοις εἰς φόβητρον. Πᾶς δὲ ἂν ὀνομάσῃ αὐτὴν αὐτοῖς, φοβηθήσονται διὰ τὴν βουλήν, ἣν Κύριος Σαβαώθ βεβούλευται ἐπ' αὐτήν. » Χώραν δὲ Ἰουδαίων τὴν θείαν οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν Γραφήν· ἦν δι' ὑπερβολὴν εὐλαθείας καὶ πίστεως οἱ τὸν Κύριον ἐπεγνακῶτες μετὰ φόβου καὶ τρόμου καὶ εὐλαθείας προσέτινται, οὐκ ἔτι ὡς τὸ πρὶν βλασφημοῦντες αὐτήν, ἀλλὰ τιμῶντες καὶ σέβοντες διὰ τὸν ἐν αὐτῇ κηρυττόμενον Κύριον· διὸ πᾶς ὀνομάζων αὐτὴν αὐτοῖς φόβον Θεοῦ ἐμποιεῖ αὐτοῖς· « Ἀρχὴ » γὰρ « σοφίας φόβος Κυρίου. »

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσονται πάντα πόλεις ἐν γῆ Αἰγύπτου, λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ τῇ Χαναανίτιδι, καὶ ὀμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ· πόλις Ἀσεδέκ κληθήσεται μία πόλις. » Εἰ δὲ πάντα λέγονται πόλεις αἱ θεοπιζόμεναι, ἀλλ' οὐ χρὴ ἀγνοεῖν, ὡς αἱ πάντα μίαν τυγχάνουσι. Διὸ καὶ ἐν ὄνομα κατὰ πασῶν ἐπιλέγεται τὸ Ἀσεδέκ, ὅπου ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν « ἡλίου. » Τίνα μὲν οὖν εἰποῖς ἂν ταύτην εἶναι ἢ τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, κατὰ μὲν τοὺς Ἑβδομήκοντα καλουμένην Ἀσεδέκ, ὃ δὲ σημαίνει « δικαιοσύνης. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « ἡλίου, » περὶ ὃ λέλεκται· « Τοῖς δὲ φοβούμενοις με ἀναταλεῖ ἡλῖος δικαιοσύνης, καὶ ἴσους ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » κατὰ δὲ τὸ ἀκριβὲς τῆς αὐτοῦ διαλέξεως γῆς πόλις λέλεκται, ὅπου οὕτως ἂν ἐρμηνευθεῖ, « Πόλις τῆς γῆς κληθήσεται ἡ μία πόλις. » Ἀὐτὴ γὰρ μόνη καθ' ὅλης γῆς ἴδρυται τῷ Θεῷ πόλις, ὡς εἰρησθαι περὶ αὐτῆς, « Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Πάντε δὲ πόλεις ἐν Ἐκκλησίᾳ εἰσιν ἂν αἱ διάφοροι πολιτεῖαι· (25) πάντα δὲ τάγματα διηρημένα, ἦγουν τρεῖς ἀριθμήσεις, τὸ πρῶτον τῶν προέδρων τάγμα, καὶ τὸ δεύτερον τῶν πρεσβυτέρων, τὸ τε τῶν διακόνων τὸ τρίτον, καὶ τῶν ἐν Χριστῷ περρωτισμένων τέταρτον, καὶ ἐπὶ τούτοις τῶν ἐν εἰσαγωγῇ τυγχανόντων. Ἰστέον, ὡς πάντα τάγματα πολιτεύεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· διὸ πάντα πόλεις ὑπὸ μίαν εἰρηγται, λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ, κάλαι παρ' Αἰγυπτίους νομιζομένην Χαναανίτιδι, καὶ ὀμνύοντες οὐ τοῖς πατέροις θεοῖς οὐδ' ἐνόμιζον, ἀλλ' ἢ τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ, τοῦ κάλαι Ἰουδαίους γνωριζομένου Θεοῦ. Οὕτως δὲ ἦν ὁ ἐπὶ νεφέλης κούφης, οὕτως δὲ ἦν ὁ ἐπιδημήσας Χριστὸς αὐτοῖς.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρῃ Αἰγυπτίων, στήλη πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ. » Προφητεύσας ὁ λόγος περὶ πόλεως Θεοῦ ἐν Αἰγύπτῳ συστησόμενης, καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει διαφόρων ταγμάτων, ἀκολουθῶς θυσιαστηρίου ἐν τῇ πόλει

Ecclesiæ ordines, episcopos, presbyteros, diaconos, fideles et catechumenos, » ubi aperte Eusebii interpretem agit.

τοῦ Θεοῦ γεννησομένου μνημονεύει, καὶ τοῦτο ἕσθαι παροδόντος. Τῶν γὰρ πάλαι παρ' Αἰγυπτίους νομιζομένων θεῶν ἀπολλυμένων, καὶ τοῦ ποταμοῦ αὐτῶν ἐκλαλοπότου, καὶ τῶν ἀρχόντων Τάνου καὶ Μέμφου ἀπομωραθέντων, τὸ παρ' Ἰουδαίους ὀνομαζόμενον Κυρίῳ θυσιαστήριόν φησι συστήσασθαι· ὃ δὲ καὶ ἡ τῶν πραγμάτων ἕκθεσις ὀφθαλμοῖς ἡμῶν αὐτοῖς διακινῶσιν· ὡς μηδέτι εἰς μύλλοντα καιρὸν προσδοκῶν τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα. (26) Ὡς δὲ μία πίστις καὶ ἓν βάπτισμα καὶ μία Ἐκκλησία εἴρηται, οὕτω καὶ θυσιαστήριον ἓν κατ' ἑκαστῆς τῆς Αἰγύπτου ἐγγεγραμμένον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ θυσιαστήρια συγγέναι, καὶ μία δὲ (27) στήλη γραφῆ συν τῷ θυσιαστήριῳ ἐν θηλωθείῃ πόλει συνίστη, διορίζουσα τοὺς πιστοὺς τῶν Αἰγυπτίων, καὶ ἀφορίζουσα αὐτοὺς τῶν ἀπίστων. Ἡ μὲν οὖν ἀνωτέρω εἰς φέθητρον τοῖς Αἰγυπτίοις ἕσθαι λεγομένη χώρα τῶν Ἰουδαίων, τὴν Ἰουδαίαν αἰνίσσεται Γραφήν, καὶ τὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης λόγον· ἡ δὲ τῷ Χριστῷ θυσιαστήριον συναυγμένη στήλη τῆς Καινῆς Διαθήκης εἴη ἐν οὐρανῷ τῶν Αἰγυπτίων ἀπὸ τῶν ἀπίστων.

« Καὶ ἵσται εἰς σημεῖον εἰς τὸν αἰῶνα Κυρίῳ ἐν χώρῃ Αἰγύπτου, ὅτι κηράζονται πρὸς Κύριον διὰ τοὺς θλίβοντας αὐτούς. Καὶ ἀποσταλεῖ αὐτοῖς ἄνθρωπον ὃς σώσει αὐτούς· κρίνων σώσει αὐτούς. Καὶ γνώσεται Κύριος τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ γνώσονται οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ποιήσουσι θυσίαν καὶ δῶρον, καὶ αἰξῶσιν εὐχὰς τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀποδώσουσι. » Διὰ τῷ σημείῳ τούτῳ κατασφραγίζεσθαι μεμαθηκότας οἱ τὸν Κύριον παραδεχόμενοι Αἰγύπτιοι φυλακτηρίῳ τούτῳ κέχρηται· ὥστε καὶ ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτῷ σημείῳ βοηθῶ χρώμενοι· ἀναβοῶν καὶ ἐπικαλεσθαι τὸν Κύριον διὰ τοὺς θλιβόντας αὐτούς. Τίνες δὲ ἦσαν οὗτοι, ἀλλ' ἡ οἱ ἀπομαίνοντες τῇ ἀπολείᾳ Αἰγύπτου, περι ὧν κατ' ἄρχας ἐλέγετο τῆς προφητείας, « Καὶ ἐπαναστήσονται Αἰγύπτιοι πρὸς Αἰγυπτίους, καὶ πολεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, πόλις ἐπὶ πόλιν, καὶ νομὸς ἐπὶ νομόν. »

« Καὶ πατάξει Κύριος τοὺς Αἰγυπτίους πληγῇ καὶ ἴασται αὐτούς· καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον, καὶ εἰσακούσεται αὐτῶν, καὶ ἴασται αὐτούς ἴασι. » Ἐπεὶ γὰρ « ὃν ἀγαπᾷ Κύριος, καὶ παιδεύει· μαστιγῶν δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται· » εἰκότως καὶ τοὺς Αἰγυπτίους πατάσσει ἀγαπῶν, ἐπειδὴν ἐν χρεῖᾳ γίνονται παιδείας καὶ ἐπιστροφῆς, ἀλλ' οὐκ εἰς μακρὰν· μηδὲν δὲ ὑπερθέμενος ἴσται τῇ αὐτοῦ ἴασι.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἕσται ὁδὸς Αἰγύπτου πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ εἰσαλεύσονται Ἀσσύριοι πρὸς Αἰγύπτου, καὶ Αἰγύπτιοι πορεύσονται πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ δουλεύουσιν Αἰγύπτιοι τοῖς Ἀσσυρίοις. » Ἀσσυρίους δὲ ἐνταῦθα οἰμαι καλεῖν τὴν Γραφήν τοὺς νῦν καλουμένους Σύρους· κατὰ τὸ πάλαι δὲ οἱ τὴν Συρίαν

¹ Hebr. xii, 6.

(26) « Ita autem unum altare dicitur, quomodo una fides, et unum baptisma, et una Ecclesia. Et aeternus jussus terminum ejus Domino, haud dubium quin Evangelium et apostolorum scripta significet. »

A rat, quod modo perquam mirabili fore dicit. Nam cum illi olim apud Aegyptios reputati dii perierint, flumen ipsorum defecerit, principes Taneos et Memphos infatuati fuerint, tunc altare apud Judaeos Domino nuncupatum, constituendum fore ait, quod sane rei eventus nobis ob oculos ponit; ita ut dicti complementum ad futurum tempus non exspectemus. Quomodo autem una fides, unum baptisma, et una Ecclesia dicitur, sic et altaria plurima in tota Aegypto constituta, pro uno altari in Ecclesiis Dei constituto habenda sunt, et una columna sive cippus cum altari in illa civitate posita est, fideles Aegyptios ab infidelibus segregans ac dividens. Regio igitur illa Judaeorum, quae in terrorem Aegyptiis futura dicitur, Judaicam subindicat Scripturam, ac Veteris Testamenti verbum; columna vero cum Christi altari conjuncta, Novi Testamenti Evangelium fuerit, Christi fideles ex Aegyptiis ab infidelibus determinans.

Εὐαγγέλιον, διορίζον τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πιστού-

VERS. 20, 21. « Et erit in signum in saeculum Domino in regione Aegypti, quoniam clamabunt ad Dominum propter opprimentes eos. Et mittet eis hominem, qui salvabit eos; judicans salvabit eos. Et notus erit Dominus Aegyptiis, et cognoscent Aegyptii Dominum in die illa, et facient sacrificium et donum, et vovebunt vota Domino, et reddent. » Quamobrem, cum hoc signo sese munire didicerint Aegyptii, qui Dominum susceperunt, hoc tutamento utentur; ita ut in ærumnis eodem signo pro adiutore usi, clament et invocent Dominum adversus eos qui se oppriment. Quinam autem illi erant, nisi ii qui in pernicie manserunt Aegyptii, de quibus in prophetæ initio dicebatur, « Et insurgent Aegyptii contra Aegyptios, et bellabit homo adversus fratrem suum, civitas adversus civitatem, et nomus adversus nomum. »

VERS. 22. « Et percutiet Dominus Aegyptios plaga, et sanabit eos. Et convertentur ad Dominum, et exaudiet eos, et sanabit eos sanatione. » Quis enim « quem diligit Deus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem suscipit; » jure Aegyptios percutiet, etsi diligit, si quando castigatione et conversione opus habeant; sed id non ad diuturnum tempus faciet; ac nihil comprehendens curationem et medelam adhibebit.

VERS. 23. « In die illa erit via Aegypti ad Assyrios, et ingredientur Assyrii in Aegyptum, et Aegyptii ibunt ad Assyrios et servient Aegyptii Assyriis. » Assyrios hic puto a Scriptura vocari eos, qui nunc Syri appellantur; olim quippe Assyrii vocabantur ii, cui Syriam et Mesopotamiam incolebant. Inimici

Hæc Hieronymus, qui etiam inferius de Syris et Aegyptiis non pauca hinc mutatur.

(27) Στήλη-γραφία alius γραφή.

autem mutuo erant Ægyptii et Assyrii, ac semper mutuo infestii. Nunc autem præsens sermo communionem ipsis et commisionem vaticinatur, quod nunquam alias factum fuerat. Nam ante Romanorum imperium proprios reges habebant Ægyptii et Assyrii; Ægyptii quidem Ptolemæos, Syri autem Antiochi et Demetrii posteros, in quorum medio sita Judæa, a propriis item principibus regebatur. Cum autem Judaica gens intermedia esset, modo a Syris, modo a Ptolemæis bello impetebatur. Imo etiam Ægyptiis inimici Syri erant, et Ægyptiis Assyriis hostes; ut minime libera esset alterius populi ad alterum profectio. Hoc pacto se res olim habebant. At post adventum Domini in Ægyptum, pacem profundissimam, ac communionem commerciumque ipsis futurum præsens sermo prænuntiat. Ille vero eos, qui olim inimici erant, Syros dico, Assyrios et Israel, mutuo conciliat, atque unam omnes a Deo benedictionem accepturos dicit; ita ut jam non amplius Israel altum sapiat, neque ut solus benedictus contra alios sese extollat. Quis ergo Romanos exercitus ex Syrorum militia videns Ægyptiorum capitibus imminere, et Ægyptios illis servire, prophetiæ eventum non admiretur? Quis non obstupescat cernens Ægyptios libero transitu Syriam petentes ac vicissim Syros sine obice in Ægyptum accedentes, atque eos vi dominatricis potentie subditos esse? Quodque omnium mirabilissimum est, in prophetia dixit, eodem tempore apud Syros et Ægyptios, ac in terra Israel populos Dei fore, ipsosque benedictos: ut Israel non amplius differat ab Ægyptio, neque a Syro; neque apud Deum pluris habeatur Syrus, quam Israel vel Ægyptius; neque vicissim Ægyptius minor sit apud Deum Israele et Syro.

τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Αἰγυπτίου, μήτε τοῦ Σύρου, μηδὲ διαλλάττειν παρὰ Θεῶν κρείττω τὸν Σύρον τοῦ Ἰσραὴλ, μηδὲ τοῦ Αἰγυπτίου, μηδ' αὖ πάλιν τὸν Αἰγύπτιον ἐλαττοῦσθαι παρὰ Θεῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἢ τοῦ Σύρου.

VERS. 24. « In die illa erit Israel tertius inter Ægyptios, et inter Assyrios benedictus in terra, quam benedixit Dominus Sabaoth, qui dicit, Benedictus populus meus, qui est in Ægypto, et in Assyriis, et hæreditas mea Israel. » Quod si dicatur, tertium Israel inter Ægyptios et Assyrios futurum esse, benedictum in terra, quam benedixit Dominus exercituum, ne aliam putemus esse terram ab Ecclesia Dei. Per Israel autem intelligi potest, chorus omnis sanctorum religiosorumque virorum, qui ex Judaica gente defuncti sunt. Quapropter dicitur, « Et hæreditas mea Israel. Nam quando dividebat Altissimus gentes, facta est pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel ». Nunc autem Ægyptii populus ejus, et populus ejus benedictus, vocantur; et Assyrii similiter. Illud autem, « In terra, quam benedixit Dominus Sabaoth, » ad cœlestem quoque terram referatur, de qua dicit Salvator, « Beati mites, quoniam ipsi

καὶ Μεσοποταμίαν οἰκούντες Ἀσσύριοι ἐχρημάτιζον. Ἐχθροὶ δὲ ἦσαν Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι, καὶ πολλοὶ διετέλουν ὄντας ἐκ τοῦ παντός. Νῦν δὲ ὁ παρὸν λόγος κοινωνίαν αὐτοῖς καὶ ἐπιμειλίαν θεοπέζει, ὅτι οὐδὲ ἄλλοτε γέγονε ποτε. Πρὸ γὰρ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ἰδιάζοντας εἶχον βασιλείας οἱ τε Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι· οἱ Αἰγύπτιοι μὲν τοὺς Πτολεμαίους, Σύροι δὲ τοὺς ἀπὸ Ἀντιόχου καὶ Δημητρίου· ἔν μέρει κειμένη ἡ Ἰουδαία καὶ ἰβίοις καὶ αὐτῇ ἀρχοῦσι ἐκυβερνῶτο. Μεσολαβούμενον δὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, ποτὲ μὲν ὑπὸ Σύρων ἐπολεμῆτο, ποτὲ δὲ ὑπὸ Πτολεμαίων. Ἀλλὰ καὶ Αἰγυπτίους ἐτύγχανον οἱ Σύροι πολέμοι· Αἰγύπτιοι δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις διεμάχοντο, ὡς ἀμικτα εἶναι αὐτοὺς καὶ ἀδιαβάτας τὰς πρὸς ἀλλήλους πορείας. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἐτύγχανον τὰ πάλαι. Μετὰ δὲ τὴν ἀφίξιν τοῦ Κυρίου τὴν εἰς Αἰγύπτου εἰρήνην βαθυτάτην, κοινωνίας τε καὶ ἐπιμειλίας ὁ παρὸν λόγος αὐτοῖς εὐαγγελίζεται. Ὁ μὲν δὴ οὖν συνάγει τοὺς πάλαι ἐχθροὺς, λέγω δὴ Σύρους καὶ Αἰγυπτίους καὶ τὸν Ἰσραὴλ, μίξις τε εὐλογίας τῆς παρὰ Θεοῦ τεύξεσθαι αὐτοὺς φησι· ὡς μήκετι μέγα φρονεῖν τὸν Ἰσραὴλ, μηδὲ καταπαίρεσθαι τῶν ἄλλων, ὡς μόνον ἠύλογημένον. Τίς οὖν, ὀφθαλμοῖς ὄρων στρατόπεδα Ῥωμαϊκὰ Σύρων ἀνδρῶν κατὰ κεφαλῆς τῶν Αἰγυπτίων ἐγκαθήμενα, Αἰγυπτίους τε τούτοις δουλεύοντας, οὐκ ἂν ἐκπλαγίστη τὴν τῆς προφητείας ἔκθεσιν; Τίς δὲ οὐ θαυμάσεται ἔρων Αἰγυπτίους ἀδεῶς ἐπὶ τὴν Σύρον διαβαίνοντας χώραν, Σύρους τε ἀκωλύτως ἐπιβαίνοντας τοῖς Αἰγυπτίοις, θυνόμει τε ἀρχοντικῆς ἐξουσίας καταδεδουλευμένους αὐτούς; Τὸ δὲ ἀπάντων παραδοξότατον, ταύτην ἤρατο κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον παρὰ Σύροις καὶ παρ' Αἰγυπτίοις καὶ ἐν τῇ γῆ τοῦ Ἰσραὴλ λαοὺς ἕσσεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τούτους ἠύλογημένους· ὡς μηδὲ μήκετι ἀφαιρεῖν ἐλαττοῦσθαι παρὰ Θεῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἢ τοῦ Σύρου.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ἔστα: Ἰσραὴλ τρίτος ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις ἠύλογημένος ἐν τῇ γῆ, ἣν ἠύλογησε Κύριος Σαβαὼθ ὁ λέγων· Εὐλόγημένος ὁ λαὸς μου ὁ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ὁ ἐν Ἀσσυρίοις, καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. » Ἐάν δὲ λέγηται τρίτος Ἰσραὴλ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις ἕσσεσθαι, εὐλόγημένος ἐν τῇ γῆ ἣν εὐλόγησε Κύριος Σαβαὼθ, μὴ ἕτερον νομίζωμεν εἶναι τὴν γῆν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Ἰσραὴλ δὲ νοεῖσθαι δύναται καὶ πᾶς ὁ χορὸς τῶν ἁγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἐκ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους προεξελελυθέντων τοῦ βίου. Διὸ λέλεκται· « Καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. » Ὅτε γὰρ διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ἐγενήθη μέρος Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. » Νῦν δὲ καὶ Αἰγύπτιοι λαὸς αὐτοῦ εἰρηται, καὶ λαὸς αὐτοῦ εὐλόγημένος, καὶ Ἀσσύριοι ὁμοίως. Τὸ δὲ, « Ἐν τῇ γῆ ἣν ἠύλογησε Κύριος Σαβαὼθ, » ἔχει ἂν τὴν ἀναφορὰν καὶ ἐπὶ τὴν ἐπουράνιον, περὶ ἧς φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, οἱ αὐτοὶ

² Deut. xxxii, 8.

κληρονομήσουσι την γῆν· ἔνθα καὶ ἡ ἐπουράνιος Ἰερουσαλήμ, καὶ τὸ Σιών ὄρος ἐπουράνιων Θεοῦ.

A possidebunt terram, ἢ ubi et cœlestis Jerusalem, et Sion mons cœlestis Dei est.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

CAPUT XX.

«Τοῦ ἔτους οὗ εἰσῆλθε Ταναθάν εἰς Ἄζωτον, ἠνίκα ἀπεστάλη ἐπὶ Ἀρνά βασιλέως Ἀσσυρίων, καὶ ἐπολέμησε τὴν Ἄζωτον, καὶ κατελάβετο αὐτήν· τότε ἐλάλησε Κύριος πρὸς Ἡσαΐαν λέγων· Πορεύου, καὶ ἀφελε τὸν σάκκον ἀπὸ τῆς ὀσφύος σου. ἢ Θαυμάσαι δὲ ἔστι τὸν προφητικὸν βίον, ὃν ὁ μὲν Ἀπόστολος παρόστησεν εἰπὼν, «Περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις ἐέρμασιν, ὡστερῶμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι· ἢ δὲ παρούσα Γραφή ἐν ἐνθύματι σάκκῳ τὸν Ἡσαΐαν περηγμένον εἰσάγει, πενθοῦντα θηλάσθῃ, καὶ ἀποκλαιόμενον τοῦς διὰ τὰς οικίας ἀσθείας μακρὰν ἀποπιπτοντας τοῦ Θεοῦ.

Vers. 1, 2. « In anno quo ingressus est Tannath Azotum, cum missus est ab Arna rege Assyriorum, et oppugnavit Azotum, et cepit eam : tunc locutus est Dominus ad Isaiam dicens, Vade, et aufer saccum a lumbis tuis. ἢ Mirari subit propheticam vitam, quam Apostolus declaravit his verbis, « Circueierunt in melotis et in caprinis pellibus, egentes, angustiati, afflicti ἢ. ἢ Hæc vero Scriptura Isaiam. uno vestitum sacco inducit : lugentem scilicet, et illacrymantem super iis qui ob impietates suas procul exciderant a Deo.

«Καὶ τὰ σανδάλια σου ὑπόλουσαι ἀπὸ τῶν ποδῶν σου. Καὶ ἐποίησεν οὕτως, περιεῦμενος γυμνὸς καὶ ἀνυπόδητος. Καὶ εἶπε Κύριος, ὃν τρόπον πεπόρευται Ἡσαΐας ὁ παῖς μου γυμνὸς καὶ ἀνυπόδητος τρία ἔτη, τρία ἔτη ἔσται εἰς σημεῖα καὶ τέρατα τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ Αἰθίοφιν. ἢ Τὸ δὲ κελευσθέντα γυμνὸν βαδίσαι καὶ μὴ μελλῆσαι, πράξει δὲ τοῦτο παραχρῆμα ἐπ' ὀφθαλμῶν τῶν παρόντων αὐτῷ, μεγίστης ὑπακοῆς καὶ προθυμίας τῆς πρὸς τὸν Θεὸν δεῖγμα γένοιτο, παραστήματός τε καὶ φρονήματος ἐτηρμένον, πᾶσαν τὴν παρ' ἀνθρώπους δόξαν ἐν οὐδενὶ τιθεμένου. Ταῦτα δὲ πράξαντος τοῦ προφήτου, τὰ ὅμοια πείσασθαι τῷ τοῦ προφήτου σχήματι τοὺς Αἰγυπτίους πολεμηθέντας ἐπὶ Ἀσσυρίων φησὶν ὁ Θεὸς, γυμνοὺς καὶ ἀνυποδέτους ἀπαχθήσασθαι, οὐ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπικουρήσειν καὶ συμμαχήσειν αὐτοῖς ἐλπισθέντας Αἰθίοπας. Τῷ γὰρ πλήθει τῶν Αἰθίοπων καὶ τῇ τοῦτων χειρὶ, μεγάλα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ δυναμένων, θάρβουντες οἱ Αἰγύπτιοι, καταφρονητικῶς εἶχοντο τῶν Ἀσσυρίων· ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸ μέλλον προφαίνει λέγων, «Ὡν τρόπον πεπόρευται ὁ παῖς μου Ἡσαΐας γυμνὸς καὶ ἀνυπόδητος, ἢ καὶ τὰ ἐξῆς.

B Vers. 3. « Et calceamenta tua solve de pedibus tuis. Et fecit ita, ambulans nudus et discalceatus. Et dixit Dominus, quemadmodum ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus tres annos, tres anni erunt in signa et prodigia Ægyptiis et Æthiopicibus. ἢ Quod jubeatur nudus incedere et nihil cunctari, ἠδὲque confestim agere in oculis astantium, maximæ sane obsequentiæ erga Deum et alacritatis, parati item sublimisque animi argumentum fuerit, qui humanam gloriam ne flocci quidem faciat. Hæc autem agente propheta, iis quæ propheta repræsentabat, similia passuros Ægyptios ab Assyriis debellatos prædicit Deus; nudus videlicet et discalceatos abductum iri; neque illos tantum, sed etiam Æthiopas, quos ad auxilium et comilitium venturos esse sperabatur. Siquidem Æthiopum eo tempore admodum potentium, multitudini et manui fidentes Ægyptii, Assyrios de spectui habebant : at Deus futurum prænuntiat dicens, « Quemadmodum ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus, ἢ et cætera.

«Ὅτι οὕτως ἄξει βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὴν αἰχμαλωσίαν Αἰγύπτου καὶ Αἰθίοπων, νεανίσκους καὶ πρεσβύτας γυμνοὺς καὶ ἀνυποδέτους, ἀνακεκαλυμμένους τὴν αἰσχύνην Αἰγύπτου. ἢ Δόξει τὰ προκειμένα ἐναντία εἶναι τοῖς ἀρτίως εἰρημένοις, δι' ὧν ἔσσεσθαι Αἰγυπτίων καὶ Ἀσσυρίων ἐπιμιξίαν εἰρηκέν ὁ λόγος· νῦν δὲ τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων αἰχμαλώτους λήψεσθαι φησὶ τῶν Αἰγυπτίων τοὺς νεανίσκους καὶ τοὺς πρεσβύτας γυμνοὺς καὶ ἀνυποδέτους. Εὐρεθεῖθ' ἂν λύσις τῆς ἀπορίας, εἰ ἐπιστήσῃμεν τῷ τρόπῳ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος. Ὡς γὰρ τῇ Αἰγύπτῳ προσέχε, συνεῖδε μὲν καὶ τὰ παρατιχὰ τοῖς Αἰγυπτίοις μέλλοντα ἔσσεσθαι κατὰ τὸν τοῦ προφήτου χρόνον, ἀπέβλεπε δὲ καὶ ἐπὶ τὰ μακροῖς ὕστερον χρόνοις ἀποθησόμενα χρηστὰ περὶ τὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν. Ἔτα πρῶτα χρηστὰ θεσπίσας διὰ τῶν ἐμπροσθεν, ἐπὶ τὰ παραχρῆμα γενησόμενα μεταβαίνει. Λυπηρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις ταῦτα ἦν· ἢ καὶ οὐκ εἰς μακρὰν ἐπληροῦτο κατ' αὐτοὺς ἐκεῖνους, καθ' οὓς ὁ προφήτης ἐγνωρίζετο χρόνους. Ἀναγκαίως δὲ τὸ θεῖον

D Vers. 4. « Quoniam sic agit rex Assyriorum captivitatem Ægypti et Æthiopum, juvenes et senes nudos et discalceatos, discoopertos pudore Ægypti. ἢ Hæc certe iis, quæ paulo ante dicta sunt, contraria videantur, queis inter Ægyptios et Assyrios conjunctionem et commercium fore dicebatur : nunc autem ait regem Assyriorum juvenes et senes Ægyptiorum nudos et discalceatos captivos abducturum esse. Cujus tamen difficultatis solutionem reperiemus, si morem attendamus prophetici spiritus. Ut enim Ægypto animum adhibebat, videbat quidem ea quæ mox Ægyptiis in ipso prophætæ tempore, eventura erant; itemque prospiciebat bona illa quæ diuturno post tempore in Ægyptiorum regione futura erant. Hinc cum prius bona vaticinatus esset, ad ea quæ mox eventura erant pertransit. Hæc porro Ægyptiis tristitia, quæ nec diu postea impleta sunt, iisdem ipsis quo propheta conspicuus et notus erat temporibus. Necessario autem Spiritus divinus de Domini in Ægyptum ad-

venta, et de bonis ibidem in Ægyptios conferendis A vaticinatus, ea quæ mox sinem nactura erant subdidit, ut a presentium eventu ea, quæ diuturno post tempore futura erant, credibilia essent iis qui tunc prophetarum sermonum auditores erant. Hæc ergo quæ jam tractamus, non erant ante prænuntiatis contraria: illa quippe pro temporibus in prophetia notatis; hæc vero pro rebus mox gerendis enuntiabat.

Vers. 5. « Et confundentur superati Ægyptii ab Æthiopicis, in quibus confidebant Ægyptii: erant enim ipsi gloria. » Erubescerent scilicet de iis in quibus confidebant; ita ut sese ipsi damnarent et arguerent.

Vers. 6. « Et dicent qui habitant in insula hac, Ecce nos confidebamus, ut ad eorum auxilium confugeremus, qui non potuerunt servari a rege Assyriorum, et quomodo nos servabimur? »

CAPUT XXI.

Vers. 1, 2. « Visio deserti. Sicut procella per desertum transit, ex deserto veniens a terra: terribilis visio et dura, renuntiata est mihi. Contemptor contemnit, et iniquus inique agit. Ad me Elamitæ, et legati Persarum ad me veniunt. » Persæ itaque non diu postea Medorum imperium excipientes, Babylonis reliquias everterunt. Jure igitur æstimo hæc hostilia facta de Babylone dici. Quid sibi vult autem cum ait, « Visio deserti? » Jam exhinc Babylonem vocat desertum, propter ea quæ de vastitate ejus in prophetia seruntur. Quare ex persona ipsius Babylonis hæc dicta fuisse arbitror, quasi mala, quæ eventura sibi erant auribus accepisset, ac precaretur, ut horum auditus pertransiret, utque ea, quæ expectabantur non acciderent.

Vers. 3. « Nunc lugebo et consolabor me. Propterea impletus est lumbus meus solutione, et dolores invaserunt me tanquam parturientem. » Verum, ut par est, nunc lugebo, quod non antea feceram, quia superba eram, et adversus reliquas gentes me extollebam, ita ut aliis essem luctus causa. Nunc vero ego ipsa Babylon, cum populo meo lugebo, et lectu me consolabor; quia me rerum hujusmodi nuntium percussit: cujus causa repletus est lumbus meus solutione, qui olim præcinctus erat et lasciviebat. Dolor item et labores me occuparunt, ita ut ego Babylon, olim cæteris terribilis, nihil differam a muliere pariente. Hæc porro mihi acciderunt, quia fateor me inique egisse, cum neminem commensurantiem me audirem, et cum mihi curæ esset, ut rectam nihil aspicerem. Quare, ait, nunc confitendo dico.

Vers. 4. « Inique egi, quod non viderem: cor mecum errat, iniquitas mea demergit me: anima mea in metu versatur. » Hæc sane potest a propheta dicta fuisse, Babylonis personam assumente, et quasi ejusdem, sive gentis eamdem incolentis nomine hæc dicta proferri.

Vers. 5. « Præpara mensam, comedite, bibite;

Πνεῦμα τῆς περὶ τοῦ Κυρίου εἰς Αἴγυπτον ἐπέβη, καὶ περὶ τῶν ἐπ' αὐτῇ γενησομένων τοῖς Αἴγυπτίαις ἀγαθῶν βασίλειαν, τὰ παραχρῆμα μέλλοντα τέλους τυγχάνειν συνήψεν· ἕνα ἀπὸ τῆς τῶν παρόντων ἐκβάσεως καὶ τὰ μακροὶς ὕστερον χρόνοις μέλλοντα γίνεσθαι πιστευθεῖν τοῖς τότε τηλικαῦτα τῶν προφητικῶν λόγων ἐπακούουσι. Οὐκ ἦν οὖν ἐναντία τὰ προκαίμενα τῶν διὰ τῶν ἐμπροσθεν προφητευομένων· τὰ μὲν γὰρ εἰς τοὺς προφητευομένους χρόνους· τὰ δὲ περὶ τῶν ἔγγιστα γενησομένων ἀνεφώνη.

« Καὶ ἀναισχυνθήσονται ἡττηθέντες οἱ Αἰγύπτιοι ἐπὶ τοῖς Αἰθίοψιν, ἐφ' οἷς ἦσαν πεποιθότες οἱ Αἰγύπτιοι· ἦσαν γὰρ αὐτοῖς ὄψα· » ἐρυθριῶντας ἐφ' οἷς ἐθάρσυν καὶ ἐπαποθεῖσαν· ὡς καταγινώσκειν καὶ μέμψασθαι αὐτοὺς ἐαυτοῦς.

B « Καὶ ἐρῶσιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἡμεῖν πεποιθότες τοῦ φυγεῖν εἰς αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, οἱ οὐκ ἠδύναντο σωθῆναι ἀπὸ βασιλείας Ἀσσυρίων· καὶ πῶς ἡμεῖς σωθήσμεθα; »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

« Τὸ δράμα τῆς ἐρήμου. Ὡς καταγιγῆσι δι' ἐρήμου διέλθοι, ἐξ ἐρήμου ἐρχομένη ἐκ γῆς· φοβερὸν τὸ δράμα, καὶ σκληρὸν ἀνηγγέλι μοι. Ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖ, ὁ ἀνομῶν ἀνομεῖ. Ἐπ' ἔμοι οἱ Ἑλαμίται καὶ οἱ πρόσθεν τῶν Περσῶν ἐπ' ἐμὲ ἔρχονται. » Πέρσαι γοῦν, Μήδους οὐκ εἰς μακρὰν διαδεξάμενοι, τὰ λείψανα τῆς Βαβυλῶνος καθέλκον. Εἰκότως οὖν περὶ Βαβυλῶνος τὰ πολεμικὰ εἰρηθεῖαι ἠγοῦμαι. Τί δὲ βούλεται ὁ λόγος φάσκων, « Τὸ δράμα τῆς ἐρήμου; » Ἐνταῦθεν ἤδη Βαβυλῶνα ἔρημον ὀνομάζει διὰ τὰ βασπισθέντα περὶ τῆς ἐρημίας αὐτῆς. Διὸ ἐκ προσώπου τῆς Βαβυλῶνος αὐτῆς οἶμαι ταῦτα λέγεσθαι, ὡς εἰς ἀκοήν παραδεξαμένης τὰ μέλλοντα αὐτῇ ἐπίσταναι κακὰ, εὐχομένης τε παρελθεῖν τὴν ἀκοήν, καὶ μὴ γενέσθαι τὰ προσδοκώμενα.

C « Νῦν στενέξω καὶ παρακαλέσω ἑμαυτόν. Διὰ τοῦτο ἐνεπλήσθη ἡ ὀσφύς μου ἐκλύσεως, καὶ ὠδίνες ἐλαβόν με ὡς τέκτουσαν. » Ἄλλ' ὡς ἔοικε νῦν στενέξω, ὅπερ πρότερον οὐκ ἔπραττον, ὑπερήφανος οὔσα, καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν καταπαιρομένη· ὡς ἑτέροις ἐμποιεῖν στεναγμούς. Νῦν δὲ αὐτῇ ἐγὼ Βαβυλῶν, καὶ ὁ ἐν ἐμοὶ λαὸς, στενέξω, καὶ παρακαλέσω ἑμαυτήν διὰ τοῦ στεναγμοῦ· ἐπειδὴ καθήκατό μοι ἡ περὶ τῶν λεχθέντων ἀγγελία, ἧς ἕνεκα ἐπλήσθη ἡ ὀσφύς μου ἐκλύσεως πάλαι κατεσφιγμένη καὶ νεανειουμένη· ὀδύνη τε καὶ πόνος κατέλαβόν με, ὡς μηδὲν διαφέρειν με τῆν Βαβυλῶνα, τὴν πάλαι ἑτέροις οὔσαν φοβεράν, γυναικῆς τικτούσης. Ταῦτα δὲ μοι συμβέβηκεν, ἐπειδὴ περὶ ὁμολογῶ ἡδίκημέναι, ὅτι μηδεὶς ἤκουον τῶν παραινούντων μοι, καὶ ὅτι σπουδῆν ἐποιούμην μηδὲν ὀρθὸν βλέπειν. Διὸ, φησὶ, νῦν ἐξομολογουμένη φημί·

« Ἠδίκησα τοῦ μὴ βλέπειν· κτανᾶται ἡ καρδία μου, καὶ ἡ ἀνομία μου βαπτίζει με· ἡ ψυχὴ μου ἐφέστηκεν εἰς φόβον. » Ταῦτα μὲν οἶμαι λελέχθαι τῷ προσήτῃ, προσωποιοῦντι τὴν Βαβυλῶνα, καὶ ὡς ἐξ αὐτῆς, ἢ καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ κατοικοῦντος ἔθνους τὰ εἰρημῆνα προφράσσειν.

« Ἐτοίμασον τὴν τράπεζαν, φάγετε, πίετε· ἀνα-

στάντας, οἱ ἀρχοντας, ἀνασπίσατε θυρούς. » Τὸ προφητικὸν πνεῦμα πρὸς τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Ἑλαμίτας, καὶ πρὸς τοὺς κρῆσθεις τῶν Περσῶν ἀποταίνεται, διαγγεῖρον καὶ παρορμῶν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν κατὰ Βαβυλωνίαν πόλεμον. Διὸ ὡς πρὸς αὐτοὺς φησιν· « Ἐτοίμασον τὴν τρέπεζαν, φάγετα, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Ὅτι οὕτως εἶπε Κύριος πρὸς μὲν Βαβύλας σαυτῷ στήσον σκοπὸν, καὶ ὃ ἐδὸν ὤψης, ἀναγγεῖλον. Καὶ εἶδον ἀναβάτας ἰππικῆς δύο, καὶ ἀναβάτην θνου, καὶ ἀναβάτην καμήλου. Ἀκρόασαι ἀκρόασιν πολλήν, καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκοπιάν. » Σημεῖα δὲ καὶ σύμβολα ἦν ταῦτα τῆς τῶν πολεμίων παρατάξεως, ὧν οἱ μὲν ἐφ' ἀρμάτων ἔχουμενοι ἐπήρσαν, οἱ δὲ ἐπὶ ναυτοφόρων, τὰ δέοντα πρὸς χρεῖας ἐπαγόμενοι. « Ἀκρόασαι ἀκρόασιν πολλήν, καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκοπιάν, » τὴν βηθησοθαί μέλλουσαν ἔπαυτα, ἢ τὴν λαίαναν, ἢ τὸν Ἀριήλ κάλεσαι, ὅπως καὶ αὐτὸς ἐλθὼν ἐπὶ τοῦ σκοποῦ θεαθεῖη, τοῦ προφήτου ἅμα τῷ σκοπῷ θεωριμένου. Ὁ δὲ σημαίνων λέγει τὰ ἐξῆς. Οἶμαι διὰ τούτων σημαίνεσθαι τῆς Ἀσσυρίων βασιλείας τὴν πανταλῆ καθάρσειν Θεοῦ κρῖσαι γενομένην. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Οὐρίαν, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « λέοντα, » ὁ δὲ Σύμμαχος, « λαίαναν, » ὁ δὲ Θεοδοσίων, « Ἀριήλ, » ἐξέδωκεν. Οὐδαίς τοίνυν Οὐρίαν ἀνόμασαν· ἐταί οὐδὲ ἢ Ἑβραϊκῆ φωνῇ ἐμνημόνευσε τοῦ Οὐρία.

« Καὶ εἶπαν· Ἔστην διαπαντός ἡμέρας, καὶ ἐπὶ τῆς παραβολῆς ἔστην ἑλην τὴν νύκτα. » Εἰστήκει τοίνυν καὶ ὁ προφήτης ἅμα τῷ σκοπῷ, παρασκευῶν τὴν μέλλουσαν αὐτοῖς ὀφθήσεσθαι ἔβην τοῦ λέοντος καὶ τῆς λαίανης, ἢ τοῦ Ἀριήλ. Διακαρτερήσας δὲ τὸν πάντα τῆς ἡμέρας καὶ τὸν τῆς νυκτὸς χρόνον, ἐπιλέγει· « Καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἔρχεται. » Τίς δὲ οὗτος, ἢ θηλονότι Ἀριήλ ἐπιθεθηκῶς ξυνωρίδι; Διὸ φησι· « Καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἔρχεται καὶ ἀναβάτης ξυνωρίδος. » Τίς δὲ οὗτος ἄρα ἦν, ἢ τιμωρὸς τις ἀγγελος, δι' οὗ τὰ τῆς πολιουρίας τῆς Βαβυλωνίας ἔμελλε πληροῦσθαι; Τάχα ποῦ Ἀριήλ ὀνομαζόμενος, ἢ καὶ αὐτὸς ἀεικνός ὁ ὡς λέων ἄρσόμενος, καὶ περιπατῶν ζηγῶν τῖνα καταπίη. Καὶ δὴ θεασάμενος αὐτὸν ὁ προφήτης, συναΐεν ὡς τιμωρητικὸς ὢν ἀγγελος τὴν τῆς Βαβυλωνίας ἀπόλειαν ἐργάζεται· θεὸς ἐπιβοᾷ λέγων· « Πέπτωκε, πέπτωκε Βαβυλών, καὶ πάντα τὰ ἀγάλματα αὐτῆς, καὶ τὰ χειροποιήτα αὐτῆς συνετριβή εἰς τὴν γῆν. » Ὡς γὰρ ταῦτα πρᾶξαι κατελευσμένου τοῦ Ἀριήλ, ταύτην ἤφει τὴν φωνὴν ὁ προφήτης·

« Ἀκούσατε, οἱ καταλειμμένοι καὶ οἱ ὀδυνώμενοι, ἀκούσατε, ἢ ἤκουσα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀνήγγειλεν ἡμῖν. » Ἄ γὰρ ἐμοὶ ἀπεκάλυψε, ταῦτα καὶ ὑμῖν ἐξέφησεν ὡς δι' ἐρμηνέως ἐμοῦ. « Τὸ δράμα τῆς Ἰουμαίας. Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σηεῖρ. Φυλάσσετε ἐπάλλεξαι. » Ἔοικε δὲ τοῖς ἑαυτοῦ γνωρίζουσι ὁ θεὸς προσφωνεῖν λέγων· « Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σηεῖρ, » « τοὺς, » γὰρ « ἐφεύγοντας παρὰ τοῦ Σηεῖρ, » κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « πρὸς ἐμὲ κάλει, » φησίν. Σηεῖρ δὲ ἐκαλεῖτο ἐν τῇ Ἀραβίᾳ βρος τοῦ Ἡσαῦ, ἐν ᾧ συνειστήκει αὐτοῦ τὰ βασίλεια· γνωρίζεται δὲ τοῖς ἐπιχωρίοις εἰσέτι καὶ νῦν οὕτω καλούμενον. Τοῖς οὖν ἀγωνιῶσι τὸν ἀπὸ τῶν Ἰουμαίων φόβον φάσκει· Πρὸς ἐμὲ σπουδάζοντες ἔχετε, καὶ παρ' ἐμοὶ γενομένοι φυλάσσετε τὰς

A surgentes, principes, arripite clypeos. » Medos, Elamitas, et Persarum legatos compellat propheticus spiritus, excitans eos ad bellum contra Babylonios. Quare quasi ad illos talia fatur, « Præpara mensam, comedite, » et cætera.

VERB. 6-8. Quoniam sic dixit Dominus ad me, Profectus staves tibi speculatorem, et quod videris, renuntia. Et vidi assessores equites duos, assessorem asini, et assessorem cameli. Audi auditionem multam, et voca Uriam ad speculam. » Signa vero et symbola hæc erant aciei inimicorum, quorum alii curribus vecti irruerant, alii jumentis sarcinas et commentam agebant. « Audi auditionem multam, et voca Uriam ad speculam; » videlicet eam, de qua postea sermo, sive leænam, sive Ariel evoca; ut et ipse veniens a speculatore videatur, propheta item cum speculatore una conspiciente. Ille vero speculator monens sequentia dicit. His autem putò significari Assyriorum regnum, iudicio Dei funditus eversum. Pro illo autem, « Uriam, » Aquila, « leonem, » Symmachus, « leænam, » Theodotio, « Ariel, » edidit. Nemo igitur Uriam memoravit: quoniam nec Hebraica vox Uriam nominat.

VERB. 9. « Et dixit: Stetit tota die, et in castris stetit tota nocte. » Stetit ergo propheta cum speculatore, expectans futuram illam visionem, leonis, vel leænam, vel Ariel. Cum autem toto diei et noctis tempore perstitisset, subdit, « Et ecce ipse venit. » Quis ille autem est, nisi Ariel biga vectus? Quare ait, « Et ecce ipse venit, ascensor bigæ. » Quis vero erat ille, nisi ultor quidam angelus, cuius opera Babylonis obaldio perfacienda erat? Fortasse Ariel dicitur vel idem ipse qui quasi leo rugiens circuit quærens quem devoret. Et sane conspecto illo, propheta intellexit eam, utpote angelum ultorem, Babylonis exitium procurare: quare exclamat his verbis, « Cecidit, cecidit Babylon, et omnia simulacra ejus, et manufacta ejus contrita sunt in terram. » Nam quasi id peragere jussus esset Ariel, hanc emittit propheta vocem:

D VERB. 10. « Audite qui derelicti estis, et qui doletis audite, quæ audivi ꝑ Domino Sabaoth, Deus israel annuntiavit nobis. » Quæ enim ille revelavit mihi, eadem vobis me interprete declaravit.

VERB. 11. « Vasio Idumæam. Ad me voca de Seir. Custodite propugnacula, » Notos suos alloqui Deus videtur his verbis, « Ad me voca de Seir: » nam « fugientes de Seir, » secundum reliquos interpretes, « ad me voca, » inquit. Seir autem vocabatur in Arabia mons Esau, in quo stabat ejus regia: hodieque eîus incolis est eodem nomine appellatus. His itaque ex Idumæis qui metu laborabant, ait, « Ad me festinantes venite, et cum ad me accesseritis, custodite propugnacula vestra: »

ἑαυτῶν ἐπάλλεξαι·

σοι. Ὁμοίαι διὰ τούτων τὸν Θεὸν τὴν ἀποβολὴν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπόπτωσιν σημήναι βουλόμενοι, ἐν τῷ τάγματι τῶν ἀλλοφύλων αὐτοὺς κατατάξαι, μέσους παραληφθέντας τῆς τῶν ἀλλοφύλων Γραφῆς. Ἀλλὰ καὶ τὴν πτώσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἠγοῦμαι δηλοῦσθαι, διὰ τοῦτο φάραγμα Σιών ὀνομάζων. Καὶ ἄλλως δὲ μέμφεται ὁ Θεὸς τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους τοὺς ἀποπεσόντας τοῦ ὕψους τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος, ὡσπερ δὴ ἐν κοιλάσι καὶ ἐν φάραξι τοῦ τῆς κακίας βυθοῦ καταπεπτωκότας. Σιών μὲν γὰρ ὄρος ἐστὶν ὑψηλόν, ἀφ' οὗ ὁ νεὸς τοῦ Θεοῦ ὠκοδόμητο· διὸ λέλεκται· « Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάστηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών » καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών θρεῖ, καὶ πλῆι Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ ἰπουρανίω. » Καὶ ὁ λόγος δὲ ὁ εὐαγγελικὸς διὰ τοῦ Σιών ὄρος σημαίνεσθαι διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐπεδείκνυτο. Οἱ δὲ ταύτης ἐκπεσόντες τῆς ἀπίδος ἐν φάραγι παρακειμένη τῆς Σιών πεπτώκασιν· πάλιν γὰρ ἀρετῇ κακία παρέπεται, εἰς ἣν ἐμπίπτει ὁ τῆς ἀρετῆς ἐξολισθησάντων. Οὕτω γοῦν οἱ τῆς πίστεως ἑξαμαρτάνοντες εἰς ἀπιστίαν περιτρέπονται. Ὁ τοίνυν ἐκ περιτομῆς λαὸς, τοῦ εὐαγγελικοῦ ὕψους ἐκπεσών, καὶ τῆς ἰπουρανίου Σιών ἀπαλλοτριωθείς, εἰς τὸν τῆς ἀπιστίας περιετράπη κρημνὸν διὰ καὶ ἐν ἀλλοφύλοις ἐλογίσθη. Ὅθεν ἡ προφητεία τὴν ἐσχάτην αὐτῶν ἀποβολὴν αἰνιτομένη, τὸ ῥῆμα τῆς φάραγος ἀνέγραψεν. Ἐπεὶ μὴ ἐστὶ προσωπολήψια παρὰ τῷ Θεῷ, τούτου χάριν ἐν τοῖς κατὰ τῶν ἀλλοφύλων ἐλέγχους μέσος ἐμβέβληται καὶ ὁ περὶ τῆς Σιών λόγος. Διὰ καὶ τοὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκήτορας ὡσπερ ἐν ἀλλοφύλοις κατατάττει ὁ Θεός, καὶ τὴν κατ' αὐτῶν προφέρει ψῆφον.

« Ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων· οἱ τραυματῖαι σου οὗ τραυματῖαι μαχαίρας· οὐδ' οἱ νεκροὶ σου νεκροὶ πολέμου. » Θεωρῶν δὲ ὁ προφήτης τῷ πνεύματι τὰς κατὰ τοῦ Σωτῆρος βόας αὐτῶν, καὶ τὰς ἀθέους κατ' αὐτοῦ βλασφημίας, δι' ἃς ἀπεβλήθησαν, ἐπιφέρει·

« Ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων. Πάντες οἱ ἀρχόντες σου πεφεύγασιν, καὶ οἱ ἀλόντες σκληρῶς δεδεμένοι εἶσι, καὶ οἱ ἰσχύοντες ἐν σοὶ πόρρω πεφεύγασιν. » Διὸ οὐκέτι κατὰ τὸ παλαιὸν παρ' αὐτοῖς οὐ βασιλεῖς, οὐχ ἠγοῦμενοι, οὐκ ἀρχιερεῖς, οὐ προφῆται, ἀλλ' οὐδὲ Φαρισαῖοι, οὐδὲ Σαδδουκαῖοι, οὐδὲ ὅσοι τὸ παλαιὸν ταῖς παρ' αὐτοῖς ἀρχαῖς τετίμητο. Ταῦτα συνιδὼν ὁ προφήτης τῷ πνεύματι, καὶ τὴν ἐκ τοσοῦτου ὕψους ἐπὶ τὴν ἐσχάτην κακίαν ὡσπερ τινὰ φάραγμα, τὴν πτώσιν τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ ἀπολοφύρεται λέγων·

« Διὰ τοῦτο εἶπα, Ἄγαστέ με, πικρῶς κλαύσομαι, μὴ κατισχύσητε παρακαλεῖν με ἐπὶ τῷ σύντριμματι τῆς θυγατρὸς τοῦ γένους μου. » Οἶδα γάρ, φησὶν, ἀκριβῶς, καὶ τῷ πνεύματι προορῶ, καὶ διὰ τὰ προλεχθέντα πάντα, καὶ ἡ πόλις ἡ τῷ Θεῷ ἀνακειμένη ἀλώσεται, καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ εἰς χαρᾶν ἐχθρῶν παραδοθήσονται. Διόπερ ἐντεθεὺν ἤδη ἀποδύρομαι, καὶ ὡσπερ ἐπὶ γνησίοις ἐμαυτοῦ σπλάγχχνος ἀποκλάωμαι.

¹ Isai. xl, 9. ² Hebr. xii, 22.

A ejus ruinam significare velle, ipsosque in alienigenarum ordine reponere; nam medii inter alienigenas in Scriptura locantur. Sed etiam puto eum Hierosolymæ ruinam declarare, ideoque vallem Sion ipsam vocare. Alioquin vero e Judæorum gente Deus eos coarguit, qui a religiosi instituti cacumine deciderunt, ceu in valles et voragines profundissimæ malitiæ delapsi. Etenim Sion mons est præaltus, in quo templum Dei ædificatum erat: quare dicitur: « Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion¹; » et: « Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem cælestem². » Evangelicum autem sermonem per Sion montem significari superius commonstratum est. Qui porro ex hac spe deciderunt, in vallem Sion adjacentem delapsi sunt: nam rursus virtutem sequitur malitia, in quam decidit qui ex virtute delabitur. Sic igitur qui ex fide aberrant ad incredulitatem vertuntur. Populus itaque ex circumcisione, ex evangelico cacumine lapsus, et a cælesti Sion abalienatus, in præcipitium incredulitatis corruit: quare inter alienigenas reputatur. Unde prophetia extremam eorum repulsam adumbrans, verbum vallis descripsit. Quia vero non est personarum acceptio apud Deum, ideo in alienigenarum reprehensionibus medius de Sione sermo insertus est. Quocirca Hierosolymæ incolas, quasi in alienigenis Deus constituit, sententiamque profert adversum illos.

VERS. 2. « Repleta est civitas clamantibus: vulnerati tui, non vulnerati gladio; neque mortui tui, mortui bello. » Spiritu-conspicatus propheta corum contra Salvatorem clamores, impiasque in ipsum blasphemias, quarum causa rejecti sunt. subjungit illud:

VERS. 3. « Repleta est civitas clamantibus. Omnes principes tui fugerunt, et capti duriter vincti sunt, et qui potentes sunt in te, longe fugerunt. » Quare non amplius ut antiquitus reges, non duces, non sacerdotes, non prophætae apud illos sunt; sed neque Pharisæi, neque Saducei, neque alii quotquot olim eorum magistratibus perfuncti sunt. Hæc cum spiritu cerneret propheta, necnon illum ex tanta sublimitate in extremam malitiam, ceu in quamdam vallem, Judaici populi lapsum, luctu se cruciat dicens:

VERS. 4. « Propterea dixi, sinite me, amare flebo, non poteritis consolari me super contritione filix generis mei. » Nam accurate novi, inquit, et spiritu prævideo, etiam ex iis omnibus quæ supra dicta sunt, civitatem Deo addictam capiem domi, et omnes qui in illa sunt, in gaudium inimicorum dandos esse. Quare jam exhiuc lugeo, et quasi gurgina viscera mea deploro.

Vras. 5. « Quia dies Sabbationis et interitus, et A
consecrationis : et error a Domino Sabbath. In
valle Sion errant : a parvo ad magnam errant in
montibus. » Hæc quoque æstimo dicta de iis, qui
convenerunt in unum, dum insidias contra Servato-
rem nostram strueretur.

Vras. 6. « Elamitæ autem semperunt pharetras,
et homines qui ascendunt equos, et congregatio
aciel. » Significat autem virtutes occultas et inimi-
cas, quæ a Deo traditæ sunt. Quare Elamitæ signi-
ficant *despicientes* ; quia pereuntium salutem negli-
gunt, ac nemini parcunt ; ideo verisimiliter ita vo-
cantur eorum turmæ obidentes. Verum magno
cum exercitu instructa acie in valle Sion ab iis
obscuro versantes, eam in extremam egerunt va-
sillatam.

Vras. 7. « Et erunt electæ valles tuæ, replebun-
tur curribus, equites autem occident portas tuas. »
Non nunc neque in præsentî tempore, sed in illa
die ; nimirum in tempore per prophetiam enuntiato.

Vras. 8, 9. « Et recludent portas Juda, et intue-
buntur in die illa electas domos urbis. Et rotegent
abscoudita domorum arcis David. Et viderunt, quod
plures sunt, et quod avertit aquam veteris piscinæ
in civitate. » Hæc porro erant arcana regni symbo-
la, et quæ in sanctuario reposita erant : quæ ne-
mini, præterquam sacerdoti tantum, conspicere
licebat : quæ etiam inimicis tradenda dicit. Hac de
causa vallis Sion incolas criminatur, quod veteris
in urbe piscinæ aquas averterint, allamque sibi
iudra duos muros aquam excogitarint. Aqua porro
veteris in urbe piscinæ, erat veteris et divinitus
inspiratæ Scripturæ sermo, quem derivantes, alie-
nam sibi aquam excogitarunt, seniorum videlicet
traditiones, doctrinas et præcepta hominum edo-
centes : qua de re ipsos Servator coarguit, eorum-
que nequitiam criminatur his verbis : « Et irritum
fecistis verbum Dei propter traditionem vestram. »
αλέγγων αὐτῶν τὴν παρανομίαν ἐφ' ὧς φησι : « καὶ
ἡμῶν. »

Vras. 42, 44. « Et quod diruerunt domos Jeru- D
salem in mutationem muri civitati. Et fecistis vobis
aquam in medio murorum duorum intra piscinam
veterem. » Id autem illos hodieque peragentes vi-
deas, quia, assumptis Scripturæ verbis, iis com-
menta sua cœca muris muniant, ipsaque quasi so-
pam, præsidium et monia fabulis suis circumpon-
nunt. Quemadmodum enim peregrinum sibi locum
excogitarunt, ac murum sibi circumquaque straxe-
runt, divinarum Scripturarum verbis cœca lapidibus
uni, ita et aquam veteris in urbe piscinæ averti-
runt, et novam sibi aquam inter duos muros excogitarunt ; nimirum inter Vetes et Novem Testa-
mentum : hæc quippe muri duo sunt civitatis Dei,
scilicet vitæ institutū secundum Deum : ἡ ἑξ ὧν
medio ii, qui iacusat, alienam et peregrinam

Matth. xv, 6

(27) Ἐποίησατε.

« Ὅτι ἡμέρα παραγῆς καὶ ἀπωλείας, καὶ καταπα-
τήματος καὶ κλίνησις παρὰ Κυρίου Σαβαώθ. Ἐν
φάραγγι Σιών κλιωνῶνται ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου
κλιωνῶνται ἐπὶ τὰ ὄρη. » Καὶ ταῦτα δὲ οἶμαι λέγεσθαι
παρὶ τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ συνελθόντων ἐν τῇ κατὰ τοῦ
Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῇ.

« Οἱ δὲ Ἑλαμίται ὤλεον φάρετρας, καὶ ἀναβάνται
ἄνθρωποι ἐφ' ἵππους, καὶ συναγωγὴ παρατάξεως. »
Ἄηλοι δὲ δυνάμεις ἀφανεῖς καὶ πολεμιοὺς, αἷς ὑπὸ
θεοῦ παρεδόθησαν. Αἰδὲ καὶ οἱ Ἑλαμίται ἐρμηνεύονται
« παραδίδοντες. » Διὰ τὸ παρορθεῖν τὴν σωτηρίαν
τῶν ἀπολλυμένων, καὶ μηδὲν φοβεσθαι, εἰκὸς ὄρω
κεκλήσθαι τὰ πολιορκήσαντα αὐτοὺς στρατιωτικὰ
κλήθη. Ἄλλὰ μετὰ πλειστοῦς δυνάμεως παρατάξμε-
νοι τῇ πολιορκηθεισῇ φάραγγι Σιών, εἰς ἕσχατον
ἐρημίας αὐτὴν ἤγαγον.

« Καὶ ἔσονται αἱ ἐκλεκταὶ φάραγγίς σου, πλησθη-
σονται ἀρμάτων, οἱ δὲ ἵπποις ἐμφράξουσι τὰς πύλας
σου. » Ὀδὸν νῦν, οὐδὲ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, ἀλλὰ
τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· λέγει δὲ ἐν τῷ προφητικῷ κειμένῳ
καιρῷ.

« Καὶ ἀνακαλύψουσι τὰς πύλας Ἰούδα, καὶ ἐρ-
θάνονται τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς οἴκους
τῆς πόλεως. Καὶ ἀνακαλύψουσι τὰ κρυπτὰ τῶν οἴκων
τῆς ἁγίας Δαυὶδ. Καὶ εἰδούσιν, ὅτι πλειοὺς εἰσὶ, καὶ
ὅτι ἀπίστευτος τὸ ἕθνος τῆς ἀρχαίας κλυμθήθρας εἰς
τὴν πόλιν. » Ταῦτα δὲ ἦν τὰ ἀπόρρητα τῆς βασιλείας
σύμβολα, καὶ τὰ ἐν τῷ ἀγιάσματι ἀποκαίμενα· ἃ οὐ-
δενὶ ἐξῆν εἰ μὴ μόνον τῷ ἀρχιερεὶ ἐποπτεῖσθαι· ἃ δὲ
καὶ αὐτὰ τοῖς πολεμοῖς παραδοθήσασθαι φησιν. Ἐπὶ
τούτοις μέμφεται τοὺς ἐν τῇ φάραγγι Σιών, ὡς ἀπο-
στρέψαντας τὰ ὄψατα τῆς ἀρχαίας κλυμθήθρας τὰ
ὄντα ἐν τῇ πόλει, ἕτερον δὲ ἕθνος αὐτοῖς ἐπινοήσαντας
μεταξὺ τῶν δύο τειχῶν. Ἔθνος δὲ ἦν παλαιῆς κλυ-
μθήθρας ἐν τῇ πόλει· τῆς παλαιῆς καὶ θεοκινῶ-
στος Γραφῆς λόγος, ὃν ἀποστραφόντες, ἀλλότριον
ἕθνος αὐτοὺς ἐπινοήσαν, τὰς παραδόσεις τῶν προστυ-
τέρων, διδάσκοντας διδασκαλίας καὶ ἐντέλματα ἄν-
θρώπων· ἐφ' ᾧ καὶ μέμφεται αὐτοὺς ὁ Σωτῆρ, ἀπ-
ἠκυρώσατε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ διὰ τὴν παράθεσιν

« Καὶ ὅτι καθέλωσαν τοὺς οἴκους Ἱερουσαλήμ εἰς
ὄχυρωμα τεύχους τῆς πόλεως. Καὶ ἐπισπάσατε (27) αὐτοὺς
ἕθνος ἀπὸ μέσων τῶν δύο τειχῶν ἐσώτερον τῆς κλυμ-
θήθρας τῆς ἀρχαίας. » Ἰδοὺ δ' ἐν αὐτοῖς εἰσὶ καὶ
νῦν τοῦτο πράττοντας, ἐπιβάν, τὰ ῥήματα τῆς θείας
Γραφῆς ἀπολαμβάνοντες, τὰς οὐκ αἰσθητὰς περιτειχῶσι
μυθολογίας, ὡς περὶ τινὰ φραγμὸν καὶ ἀσφάλειαν καὶ
τείχος τοῖς ἰβίοις περιβάλλοντας μύθοις. Ὅσπερ γὰρ
ξένον τόπον αὐτοῖς ἐπινοήσαν, καὶ τείχος ἴδιον πα-
ριέβαλον, λίθοις χρησάμενοι ταῖς τῶν θεῶν Γραφῶν
λέξεσι· οὕτως αὖν ἀπίστραψαν τὸ ἕθνος τῆς παλαιῆς
κλυμθήθρας τὸ ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐπινοήσαν αὐτοῖς
ξένον ἕθνος μεταξὺ τῶν δύο τειχῶν, λέγω δὲ τῆς
Παλαιῆς καὶ Καινῆς Διαθήκης· δύο γὰρ τὰ τεῖχη τῆς
τοῦ θεοῦ πόλεως, δηλαδὴ τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας
τυγχάνει· ἓν μέσον ἀλλότριον καὶ ξένον ἕθνος αὐτοῖς.

α πατηγορεύμενοι ἐπενόησαν, τὰς τῶν πρεσβυτέρων παραδόσεις, ἐφ' αἷς καὶ μέγα φρονούσιν· οἱ παρ' αὐτοῖς κλωύμενοι δευτερωταί. « Καὶ οὐκ ἐνεδλίφατε εἰς τὸν ἀπ' ἀρχῆς ποιήσαντα αὐτήν, καὶ τὸν κτίσαντα αὐτήν οὐκ εἶδετε. » Ἀδύναθ δὴ τὴν παλαιὰν τῶν θεοκτιστῶν Γραφῶν κολουμήθραν, τὴν ἀπὸ πηγῶν τοῦ θείου Πνεύματος προγεμένην.

« Καὶ ἐκάλεσε Κύριος Σαβαώθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κλαυθρὸν καὶ κοπιτὸν καὶ ζύρῃσιν, καὶ ζῶσιν σάκκων· αὐτοὶ δὲ ἐποικήσαντο εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα, σφάζοντας μόσχους καὶ θύοντας πρόβατα, ὥστε φαγεῖν κρέατα, καὶ πιεῖν οἶνον, λέγοντες, Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αἴψων γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Ὁ μὲν οὖν θεὸς μεγάλα τελέησασι, μὴ βουλόμενος θάνατον ἀμαρτωλοῦ ὡς τὴν μετέπειτα αὐτοῦ, θρηνεῖν αὐτοὺς καὶ ἀποκλαίεσθαι τὴν αὐτῶν ἀπίθειαν παρακλιεῖσθαι· οἱ δὲ ἐν τοιοῦτοις καιροῖς ἐξαταζόμενοι, ὡς ἂν ἀπαγνώστες αὐτῶν σωτηρίαν, εἰς ἀπόνοιαν ἐξώκαλαν, μέθῃ καὶ τρυφῇ αὐτοὺς ἐκδόντας, ὡς οὐ διαδεχομένης αὐτοῖς Θεοῦ κρίσεως μετὰ τὴν τοῦ θνητοῦ βίου τελευτήν.

« Καὶ ἀνακαλυμμένα ταῦτά εἰσι ἐν τοῖς ὡσὶ Κυρίου Σαβαώθ. » Διὸ ὥσπερ θεσπῶ Θεοῦ καταθεθεῖσιν αὐτοῖς τῇ ἀμαρτίᾳ ἀπόρασις ἐξενήνεται κατ' αὐτῶν, φήσασ· « Οὐκ ἀρεθήσεται ἡ τοιαύτη ἀμαρτία ὑμῶν, ἕως ἀποθνήητε. »

« Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Πορεύου εἰς παστοφόριον πρὸς Σομνὴν τὸν ταμίαν, καὶ εἰπὸν αὐτῷ· Τί σοι ἴδε; Καὶ τί σοι ἴστιν ἴδε, ὅτι ἐλατόμησας σεαυτῷ ἴδε μνημεῖον; καὶ ἐποίησας σεαυτῷ ἐν ὑψηλῷ μνημεῖον, καὶ ἔγραψας σεαυτῷ ἐν πέτρᾳ σκηνήν; Ἰδοὺ δὲ Κύριος Σαβαώθ ἐκβαλεῖ καὶ ἐκτρέψει ἀνδρα, καὶ ἀφελεῖ τὴν στολήν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου τὸν ἐνδοξον, καὶ ῥήξει σε εἰς χώραν μεγάλην καὶ ἀμετρητόν, καὶ ἐκαὶ ἀποθανῆ· καὶ θῆσαι τὸ ἄρμα σου ἐπὶ πολλῶν εἰς ἀτιμίαν, καὶ τὸν οἶκον τοῦ ἀρχοντός σου εἰς κατακρήνημα· καὶ ἀφαιρεθήσῃ ἐκ τῆς οἰκονομίας σου καὶ ἐκ τῆς στάσεώς σου. » Ἔσγε τοίνυν ὁ Ἑβραῖος ἀρχιερεὶς γενησθεὶς ἐν Σομνῇ τρυφετήν τινα, καὶ τὸν βίον ἄσαμὸν ἀνδρα· ὡς καὶ προδοῦναι ἐν λαῶν (28) καὶ αὐτομολῆσαι πρὸς Σναχηρείμ τὸν τῶν Ἀσσυρίων βασιλέα, πρὸς ὃν ἐκαλεῖτο βαδίζειν ὁ προφήτης εἰς τὸ παστοφόριον, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἢ ἐν σκηνοποιούντα, ἢ ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἢ πρὸς τὸν σκηνοποιούντα· οὕτω γὰρ ἠρμήνευσαν Θεοῦ τὸ παστοφόριον· εἰπεῖν τε αὐτῷ· Μάτην, ὡ οὕτος, καὶ προαιετῶς ἐνθάδε σεαυτῷ πρὸς τῇ πέτρᾳ τῇ ὑψηλῇ ἐλατόμησας μνημεῖον, κολιβαίνας ἐν αὐτῷ γράμμασι τῆς σεαυτοῦ γνώμης σύμβολα· οὐκ εἰδώς, ὅτι ὁρος κατὰ σοῦ ἐξενήνεται παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὁ κελεύων παθεσθῆναι σε τῆς τιμῆς, ἥς ἐπὶ τοῦ παρόντος μετέσχεας, καὶ γυμνωθῆναι τῆς περικεκμημένης σοι στολῆς, τοῦ τε στεφάνου καὶ τῆς ἄλλης δόξης, πορρωτάτω τῆς ἐνταῦθα γῆς, ἐπὶ ἔθνους τινὸς καὶ μακρὰν ἀπφασιμένης χώρας ἀποθανεῖν. Περιετῶς ἄρα ἐφιλοκάλεις ἐν πολλῶν ἐκαίτων συνάγων πλοῦτον, τὰ ἄρματα καὶ τὸν λαπὸν τύπον, ἐν εἰσέτι καὶ νῦν περιδέθῃσαι.

(28) Sic Hieronymus, « Supra diximus Sodbnam scilicet postuilem, qui Assyriis prodidit civitatem.

A aquam sibi excogitarunt, videlicet seniorum traditiones, in quibus altum sapiunt illi, qui apud illos Deuterotam appellantur. « Et non respaxistis in eam qui ab initio fecit illam, et conditorem ejus non vidistis. » De veteri divinarum Scripturarum placina loquor, quæ a fontibus divini Spiritus emanat.

Vras. 12, 13. « Et vocavit Dominus Sabaoth in die illa fletum, et planctum, et abrasionem et cincturam sacco: illi autem latati et gavisii sunt, jugulantes vitulos et mactantes oves, ut ederent carnes, et biberent vinum, dicentes, comedamus et bibamus, cras enim moriemur. » Deus igitur, qui non vult mortem peccatoris, sed magis penitentiam, ipso magna facinora aggressos, lugere et perniciem fieri suam jubet; illi vero in hujusmodi malis versantes, quasi de salute desperantes sua, in insaniam proruerunt, ebrietati et voluptati sese dedentes; quasi nempe post exitum ex hac vita Dei judicium sentiquam illos excepturum esset.

Vras. 14. « Et hæc revelata sunt in auribus Domini Sabaoth. » Quare illis peccato ceu vinculo Dei vincitis, hæc sententia profertur: « Non dimittetar vobis hoc peccatum, donec moriamini. »

Vras. 15-19. « Hæc dicit Dominus Sabaoth: Vade in pastophorium ad Somnam penuriam, et dic ei: Quid tibi hic? Et quid tibi est, quod excidisti tibi hic monumentum? et fecisti tibi in excelsis monumentum, et scripsisti tibi in petra tabernaculum? Ecce certe Dominus Sabaoth eijciet et atteret virum, et auferet amictum tuum, et coronam tuam gloriosam, et projiciet te in regionem magnam et immensam, et ibi morieris; et ponet currum tuum pulchrum in dedecus, et domum principis tui in conculationem: et a dispensatione tua et a statione tua arceberis. » At itaque Hebræus, Somnam fuisse pontificem, voluptarium et indecoræ vitæ hominem, ita ut etiam populum proderet et transfugeret ad Senacherim Assyriorum regem, quem jubetur propheta in pastophorio adire; sive, secundum Symmachum, « ad tabernaculorum artificem; » seu, secundum Aquilam, « ad tabernacula gentem, » ita enim pastophorium Dei interpretati sunt: ipsique dicere præcipitur, Heus tu, frustra et temere hic tibi in alta petra monumentum excidisti, inculptis litteris voluntatis tuæ symbola representans: ignorans decretum a Domino Sabaoth contra te prodire, quo te jubet, honore quem nunc obtines deturbatum, amictu, quo indueris, corona ac reliquo decore exatum, procul hac terra, in peregrina et remotissima regione defungi. Superflue igitur tantas illas divitias studiosè colligere satagebas, ac currus superbumque alium apparatus, quo nunc indueris. Hæc item quispiam temporis passionis Servatoris nostri congruenter apta. Sed quia hoc traditionis est Hebraicæ, et Scriptura non loquitur, etc.

verit, dixeritque Somnam, qui a sacerdotio excidit, signam esse eorum qui secundum Moysis legem sacerdotium corporeo more obibant apud Judæos; quos post passionem Salvatoris, cessante sacerdotio, ea quæ in prophetia feruntur, passuros esse vaticinatur. Eliacim vero, qui significat *Dei resurrectio*, symbolum esse novi sacerdotii, quod Servatoris nostri resurrectio in ejus Ecclesia per totum orbem constituit.

Vers. 20-24. « Et erit in die illa, vocabo puerum meum Eliacim Chelciz filium, et induam eum amictu tuo, et coronam tuam dabo ei, et potentiam et dispensationem tuam dabo in manus ejus. Et erit tanquam pater habitantibus Jérusalem, et habitantibus Jûda: Et dabo ei clavem domus David in humero ejus: et aperiet, neque erit qui claudat; et claudat, neque erit qui aperiat. Et dabo gloriam David ei, et imperabit, et non erit qui contradicat. Et constituam eum principem in loco tuto: et erit in thronum gloriæ domus patris sui. Et erit confidens in ipso omnis gloriosus in domo patris sui, a parvo usque ad magnum. Omne vas parvum a vase aganoth. Et erunt appensi ei in die illa. » Tibi quidem [Somnæ] illa conferet: alium vero a te diversum Eliacim puerum et servum suum, ab se probatum, amictu induet tuo, et corona sacerdotii exornabit, tradetque ipsi eam, quæ tibi jam concessita est, dispensationem. His quippe dignus est, quia a Deo productus et selectus, non est similis tui, superbis et arrogans. Patris autem loco erit iis, qui sub ejus administratione degent: quoniam ipsi ut miti et mansueti dabit gloriam regis David mitissimi et justissimi, ita ut populo cum potentia magna imperet, et jussis ejus nullus repugnet. Eritque fixus et firmiter stabilitus in ministerio suo; ita ut quisquis in populo clarus erit, non contendat, neque futura unquam suspicio sit invidia aut livoris in eum, sed omnes ipsi tanquam patri confidant. Omnes ergo confertim a parvo usque ad magnum ab ejus ore pendent, ejus erga omnia sollicitudini confidentes.

ὡς ἐπὶ πατρί. Πάντες γοῦν ἀθρόως ἀπὸ μικροῦ ἕως τοῦ τῆ περι πάντων κηδεμονία.

Vers. 25. « Hæc dicit Dominus Sabaoth: Commovebitur homo stabilitus in loco tuto, et auferetur et cadet, et exterminabitur gloria in eo: quia Dominus locutus est. » Quoniam non recte neque fideliter concredidit sibi ministerium obiit, in ordinem redigetur et honore privabitur, cadetque gloria in eo. Et hæc omnia ipsi evenient, Deo ipsum ad hanc calamitatem damnante. His porro nos sermo ad temperantiam hortatur, docetque ne in rebus prosperis mollores evadamus, neque de imperio superbiamus, neve judicium Dei obliviscamur.

CAPUT XXIII.

Vers. 1. « Verbum Tyri. Ululate, naves Carthaginiæ, quia periit. » Verbum igitur Tyri in primis

Ἀρμόσει δὲ τις τὰ προκείμενα εἰς τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· τὸν μὲν ἐκπίπτοντα τῆς ἱερωσύνης Σομνὰν εἰκόνα εἶναι λέγων τῶν κατὰ τὸν Μωϋσέως ὄψεον σωματικῶς ἱερωμένων παρὰ Ἰουδαίων· οὗτε μετὰ τὸ πάθος τὸ σωτήριον πίστεσθαι τὰ προφητευόμενα, πανομήνης τῆς ἱερωσύνης, θεοπέζει. Τὸν δὲ Ἐλιακίμ, Θεοῦ ἀνάστασις ἐρμηνευόμενον, σύμβολον εἶναι τῆς νέας καὶ καινῆς ἱερωσύνης, ἣν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάστασις ἐν τῇ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνεστήσατο.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καλέσω τὸν παῖδά μου Ἐλιακίμ τὸν τοῦ Κελκίου, καὶ ἐνδύσω αὐτὸν τὴν στολὴν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου δώσω αὐτῷ, καὶ τὸ κράτος καὶ τὴν οἰκονομίαν σου δώσω εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ. Καὶ ἔσται ὡς πατήρ τοῖς ἐνοικοῦσι τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸς ἐνοικοῦσιν Ἰούδα. Καὶ δώσω αὐτῷ τὴν κλεῖδα οἴκου Δαυὶδ ἐπὶ τῷ ὠμῷ αὐτοῦ· καὶ ἀνοίξει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀποκλειών· καὶ κλείσει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀνοίγων. Καὶ δώσω τὴν δόξαν Δαυὶδ αὐτῷ, καὶ ἀρξεί, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀντιλέγων. Καὶ στήσω αὐτὸν ἄρχοντα ἐν τόπῳ πιστῷ· καὶ ἔσται εἰς θρόνον δόξης τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἔσται πεποικώς ἐπ' αὐτὸν πᾶς ἔνδοξος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. Πᾶν τὸ σκεῦος τὸ μικρὸν ἀπὸ σκευῶν τῶν ἀγανῶν. Καὶ ἔσονται ἐπικρεμάμενοι αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. » Σοὶ μὲν ταῦτα ἐποίσει· τὸν δὲ ἑτερόν σου τὸν Ἐλιακίμ παῖδα καὶ δοῦλον ἑαυτοῦ, δοκιμάσας, τὴν σὴν ἐνδοσίαν στολὴν, καὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ἀρχιερωσύνης τιμήσει, ἐγχειρίδας αὐτῷ ἣν τέως ἐπὶ τοῦ παρόντος σὺ ἐπιστεύθης οἰκονομίαν· ἄξιος γὰρ ὁ ἀνὴρ τούτων. Ἐπειδὴ δὲ προαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἔστι σοι ὁμοιος, ὑπερήφανός τε καὶ ἀλαζών. Χώραν δὲ πατρὸς ἐφέξει πρὸς τοὺς μέλλοντας ὑπ' αὐτοῦ διοικεῖσθαι· διόπερ ὡς ἡπίω καὶ πρῶμ τὴν δόξαν τοῦ βασιλέως Δαυὶδ τοῦ πρασιότατου καὶ δικαιοτάτου καὶ δώσει, ὥστε ἄρχειν τοῦ λαοῦ μετὰ πολλῆς ἐξουσίας, καὶ μηδένα ἀντιλέγειν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ προστασσόμενοις. Ἔσται δὲ ἐστηλωμένος, βεβαίως ἰδρυμένος ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ λειτουργίαν· ὡς πάντα τὸν ἐν τῷ λαῷ ἔνδοξον μὴ ἀγανῶν μὴδὲ ὑφορᾶσθαι φθόνον ἢ βασκανίαν ἐξ αὐτοῦ γενησομένην ποτέ· πεποικέναι δὲ ἐπ' αὐτῷ μεγάλου ἔσονται ἀνηρημένοι αὐτοῦ, θαρβούντες αὐ-

D « Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Κινηθήσεται ὁ ἀνθρωπος ὁ ἐστηριγμένος ἐν τόπῳ πιστῷ, καὶ ἀφαιρεθήσεται καὶ πεσεῖται, καὶ ἐξολοθρευθήσεται ἡ δόξα ἐπ' αὐτόν· ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Ἐπειδὴ μὴ ὀρθῶς, μὴδὲ πιστῶς διεύχκηεν ἣν ἐπιστεύθη οἰκονομίαν, μεταχθήσεται καὶ ἀφαιρεθήσεται τῆς τιμῆς, καὶ πεσεῖται ἡ δόξα ἐπ' αὐτῷ· καὶ ταῦτα πάντα περὶ αὐτὸν ἔσεται, κρινάμενος αὐτὸν ταῦτα παθεῖν τοῦ Θεοῦ. Σωφρονίζει δὲ διὰ τούτων καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος παιδεύων μὴ χανοῦσθαι ἐν ταῖς εὐπραγίαις, μὴδὲ ἐπαίρεσθαι ταῖς ἀρχαῖς, μὴδὲ τῆς κρίσεως ἀμνημονεῖν τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

« Τὸ ῥῆμα Τύρου. Ὀλοοῦτετε, πλοῖα Καρχηδόνας, ὅτι ἀπέλωτο. » Τὸ ῥῆμα τοίνυν τῆς Τύρου ἐν τοῖς

πρώτους σημαίνει τὴν ἐπαλωθεύσαν τῇ Τύρῳ πολιορκίαν· καθ' ἃν χρόνον ἐπιστάς ὁ Ἀσσύριος μετὰ τῶν ἄλλων ἰθύνων καὶ αὐτὴν εἴλε καὶ τὴν Σιδῶνα, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἔξωθεν ἐμφέρεται ἱστορίαις. Ἐν τῷ καιρῷ τοίνυν ἐκείνῳ, καθ' ἃν τὴν τοσαύτην ἐκείνην ὑπέμειναν ἐρημίαν ἡ Τυρίων πόλις, εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μηκέτι μηδὲ συνήθει καρχησθεῖς ἐμπορίᾳ, ναυτικούς ὄντας, καὶ πάντοτε πραγματείας ταῖς διὰ θαλάσσης σχολάζοντας. Ἀφανισθεῖσης τοίνυν τῆς Τύρου, οὐδέτι ἦσαν οἱ τὰς ἐμπορίας ἐξ αὐτῆς κομίζοντας, ἀπὸ Καρχηδόνος εὐθότως διαπλεῖν ἐπὶ τὴν Τύρον. « Καὶ οὐδέτι ἔρχονται ἐκ γῆς Κιτιίων· ἦκται αἰχμάλωτος. » Ἀέγεται δὲ ἡ Κύπρος οὕτω θηλοῦσθαι καὶ Κιτιίων εἶναι πόλιν ἐν αὐτῇ, δι' ἧς παρέπλεον οἱ ἀπὸ τῆς Τύρου ναυτιλλόμενοι.

« Τῆν ὁμοίαν γεγόνασιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ, μετὰβολοὶ φοινίκης, διαπερῶντες τὴν θάλασσαν ἐν ὕδατι πολλῷ; σπέρμα μεταβόλων ὡς ἀμητοῦ εἰσφερομένου· οἱ μετὰβολοὶ τῶν ἰθύνων. Αἰσχύνθητι, Σιδῶν, εἶπεν ἡ θάλασσα. Ἡ δὲ ἰσχὺς τῆς θαλάσσης εἶπεν· Οὐκ ὕδινον, οὐδὲ ἔτεκον, οὐδὲ ἐξέθρεψα νεανίσκου, οὐδὲ ὑψώσα παρθένους. » Nūν δὲ πάντων ἀθρόως ἀφηρημένους, καὶ τῶν νομιζομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν στέρηθέντας, αἰσχύνῃν καταχέεσθαι προσήκει· μὴ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ γειτόνων αὐτοῖς εὐκωῦντας Σιδωνίους· μονονουχὶ καὶ τῆς θαλάσσης αὐτῆς, φωνῆν ἀμείσης, καὶ ἀποθηροῦσης αὐτῆς διὰ τὸ μηδέτι ἔχειν εὖς θρέψει νεανίσκου καὶ παρθένους. Ὅτι τὸ παλαιὸν ὡσπερ θαλάσσης αὐτῆς γεννήματα ὅπ' αὐτῆς ἐτρέφοντο, ὅτε ἦνθει τὰ Τυρίων πράγματα· νῦν δὲ ὅτε μηκέτι ἐστίν, εἰκότως ἀποκλείεται αὐτοῖς ἡ θάλασσα, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῆς ἀποθηρεῖται, ἐπὶ τέκνους ἀπολωλόσιν ὀλοφυρομένη.

« Ὅταν δὲ ἀκουστὸν γένηται ἐν Αἰγύπτῳ, λήψεται αὐτοῖς ὀδύνη περὶ Τύρου. Ἀπέλθετε εἰς Καρχηδόνα, ὀλοῦσθε οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ. Οὐκ αὐτὴ ἦν ἡ ὕβρις ἀπ' ἀρχῆς, κρινῆ παραδοθῆναι αὐτῆν; Τίς ταῦτα ἐβούλευσεν ἐπὶ Τύρον; Μὴ ἦσσαν ἔστιν, ἢ οὐκ ἰσχύει; Οἱ ἔμποροι αὐτῆς οἱ ἔνδοξοι ἄρχοντες τῆς γῆς. Κύριος Σαβαώθ ἐβούλευσατο παραλῦσαι πᾶσαν τὴν ὕβριν τῶν ἐνδόξων, καὶ ἀτιμάσαι πᾶν ἔνδοξον ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἀλλὰ καὶ ἡ Αἰγύπτος, ἐκ γειτόνων παρακειμένη, ἐν ὀδύνῃ, φησὶ, καταστήσεται, φρονιζούσα καὶ ἀγωνίζουσα περὶ αὐτῆς, μὴ τῇ τὰ ὁμοία γάθῃ τῇ Τυρίων. Ἐν οὕτω γενομένων, εἰ δύνασθε, φησὶ, μετὰ τοὺς ἀπολωλότας ὑπολειφθέντες ἐν τῇ Τύρῳ, διάσθετα φεύγοντας ἐπὶ τοὺς ὑμετέρους ἀποίκους τὴν Καρχηδόνα οἰκοῦντας· κάκαίτε ἀπομειναντες ἀποκλαύσασθε τὴν ἑαυτῶν πατρίδα, καταμυφόμενοι μὴ ἑτέρους ἐφ' οἷς πεπολιθᾶτε, ἀλλὰ τὴν ὁμῶν αὐτῶν ὑπερηφανίαν καὶ τὴν ὕβριν, ἣ πάντας αὐτοῖς περιβάλλειν ἐπειράσθε. Τὰ δὲ σύμβεβηκότα ὑμῖν, ὦ Τύριοι, μὴ εἰμαρμένης ἐπιγράφετε ἀνάγκῃ· ἀλλὰ ζητήσατε παρ' ἑαυτοῖς, τίς ταῦτα ἐβούλευσατο, τίς ἐκρινε ταῦτα παθεῖν τὴν ὑμετέραν πατρίδα. Ζητούντες γὰρ εὐρήσατε ἐν δικαίᾳ κρίσει τὰ τοιαῦτα συμβεβηκέναι· Κύριος γὰρ Σαβαώθ, ὁ παρὰ μόνους Ἑβραίοις θεολογούμενος, τοῦτον ἐξήγγειλε τὸν ὄρον·

A significat futuram Tyri obaidionem : quo tempore superveniens Assyrius cum aliis gentibus, et ipsam et Sidonem cepit, ut etiam in exteriorum historiis narratur. Illo itaque tempore, quo Tyriorum civitas tantam passa est vasitatem, consequens erat illos non solito commercio uti; nautici quippe erant, ac semper marinis negotiationibus vacabant. Deleta itaque Tyro, nulli erant qui pro more merces inde transveherent : il vero Carthagine Tyrum navigare solebant. « Et non ultra veniunt de terra Citiensium : abductus est captivus. » Illis indicari Cyprum dicitur, Citiiorumque urbem ibidem exstare, cui adnavigabant qui Tyro solvebant.

B VERS. 2-4. « Cui similes facti sunt qui habitant in insula, negotiatores Phœnicis, trajicientes mare in aqua multa? semen negotiatorum quasi messis comportatæ; negotiatores gentium. Erubescite, Sidon, dixit mare. Fortitudo autem maris dixit, Non parturivi, nec peperivi, nec enutrivivi juvenes, nec exaltavi virgines. » Nunc autem eos omnibus confertim orbatos, et bonis, ita illi opinabantur, suis eversos, pudore suffundi convenit; nec eos solum, sed etiam vicinos eorum Sidonios : vel ipso mōri quasi vocem emittente, ac lugente, quod juvenes et virgines, quos enutrivit, non habeat. Quomiam antiquitas, ceu maris ipsius proles, ab eo alebantur, quo tempore res Tyriorum florebant : nunc autem, Tyro deleta, jure ipsos luget mare, et fortitudo ejus lamentatur, filiorum exitium deplorans.

C VERS. 5-9. « Quando autem auditum fuerit in Ægypto, eos capiet dolor de Tyro. Abite Carthagine : ululate qui incolitis insulam hanc. Numquid hæc erat injuria ab initio, priusquam traderetur ipsa? Quis hæc consulit super Tyrum? Num imbecillior est, aut non viribus valet? Mercatores ejus gloriosi, principes terræ. Dominus Sabaoth deliberavit dissolvere universam contumeliam gloriosorum, et ignominia afficere omne gloriosum in terra. » Verum etiam Ægyptus e vicino posita, in dolore, inquit, constituetur, sollicita et anxia propter illam, ne videlicet parem Tyriæ calamitatem patiatur. Rebus autem ita gestis. Si potestis, ait, vos qui, cæsis aliis, in urbe Tyro residui estis, trajicite profugi ad colonos vestros Carthaginenses. Illic vero commorantes patriam lugete, et accusate, non alios quospiam, quibus sūdebatis, sed vestram superbiam et contumeliam, qua illos omnes complicare conati estis. Casum porro vestrum, o Tyrii, ne facti necessitati ascribatis; sed in vobis ipsis quaerite, quis hæc consilia inierit, quis ad tantam calamitatem patriam vestram damnaverit. Nam disquirentes deprehendetis, hæc justo judicio accidisse : Dominus quippe Sabaoth, qui apud solos Hebræos pro Deo habetur, hoc decretum protulit.

Vers. 10, 11. « Operare terram tuam : naves enim non amplius veniant Carthagine. Manus tuam tua sibi potest imples in mari, quas praeveniat reges. » Ne igitur amplius superbia, neve arroganter agas, ob divitias et opes mari advectas tibi : varum depressa et humilia, ostendas terras vacas, ut fructibus terram ex agricultura partis nutritis : marina siquidem tibi luera cessaret. Nam dum his fructibus, felicitatem ferre tuam non poteras, sed vicinos reges omnes contumeliis provocabas. Caterum haec ultra facere tibi non licbit, neque contra alios quospiam, neque contra Antimum Sidonem, quam ledere tentabas. « Manus autem tua nihil potest amplius ; » videlicet potestas regia, qua olim firmata erat.

Vers. 12-16. « Dominus exercituum praecepit de Chanaan, ut perderetur ejus robur. Et dicent, Non ultra adjiciatis contumelias et injurias inferre filiae Sion. Et si abieris ad Citionem, neque tibi requies erit tibi : et si ad terram Chaldaeorum, ipsa quoque ab Assyria vastata est, neque tibi erit tibi requies, quia mures ejus cecidit. Ulsate, naves Carthagini, quia perit mentio vestra. Et erit in die illa relinquatur Tyrus LXX annis, sicut tempus regis, sicut tempus hominis. Et erit post annos septuaginta, erit Tyrus tanquam canticum adultera. Sume citharam, circum, civitas adultera, oblivioni tradita : bene pulsa citharam, multa caese, ut tui memoria existat. » Quae porro contra Tyram in vaticinio feruntur, omnia paucis annis absolvantur : quibus etiam civitas Deo consecrata, deserta fuit. Decrevit quippe Deus, unius hominis vitis spatio, sive etiam unius annosi regis dominatu, nempe septuaginta annis, futuram Tyri solitudinem designare. In his autem septuaginta annis, canticum et carmen de vastitate sua canent omnes homines, qui te olim accurate noverant, quemadmodum de muliere a decore suo lapsa. Tu vero ipsa isto solitudinis tuae tempore, circumquaque oberrans, gyrens et a loco in locum transiens, atque apud reliquas gentes fornicans. Quod si vales, sumas licet citharam tuam, non ut meretricie, sed ut prudenti more, instrumento uteris tuo. Multam cithara lude, et multum caese, ac precos supplicationeque ad Deum emitte : sic enim erit tui memoria apud Deum, si modulationibus cantici, et si sensibus ejus, citharam iustar, prudenter utaris, temperanter vivens, ac Deo placitum cantum edens. Sic erit memoria tui, Deo te recordatione sua dignante.

Vers. 17. « Et erit post annos septuaginta, visitabit Deus Tyrum, et rursus restituatur in pristinum, et erit emporium omnibus regnis orbis super faciem terrae. » Supradictio elapso tempore, visitationem ejus nancisceris, ac restitueris in statum pristinum ; ita ut rursus penes te emporium consistant, ac gentes undequaque festinanter affluant, et merces suas ad te deferant

« Ἐργάζου τὴν γῆν σου· καὶ γὰρ πλοῖα οὐκ εἰσέρχονται ἐκ Καρχηδόνας. Ἡ δὲ χεὶρ σου οὐκ εἰσέρχεται ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ἢ παρεξόνουσα βασιλεῖς. » Μηκέτι τοῖνων ἐπαίρου ἕως αὐτῆ μεγαλαυγομένη ἐπὶ τῶ ἐκ θαλάσσης περιοριζόμενῃ σοι πλοῖων· ταπεινωθεῖσα δὲ, καὶ τὴν αὐτῆς ἀρχολοῦ γῆν γυναικουργοῦσα, καὶ ἀπὸ τῶν ἀπὸ γῆς καρπῶν προφορμένη· κείπεται γὰρ σοὶ τὰ ἀπὸ τῆς θαλάσσης κέρδη. Καὶ γὰρ τούτων ἀπολαβοῦσα, οὐκ ἔπαρας αὐτῆς τὴν εὐδαιμονίαν· ἀλλ' ἐξυβρίσας παρεξόνουσα βασιλεῖς πάντας τοὺς πλησιοχώρους. Πλὴν οὐκ εἰσέρχεται σοὶ ταῦτα πράττειν ἐξέσται, οὐδὲ κατ' ἐτέρων, οὐδὲ κατὰ τῆς πλησίον σοὶ Σιδῶνος, ἣν καὶ αὐτὴν ἀδικεῖν ἐπιχειρεῖς. « Ἡ δὲ χεὶρ σου οὐκ εἰσέρχεται ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ἢ δύναμις ἢ βασιλείη, δεῖξῃς τὸ πάλαι ἐχθρῶσαι.

« Κύριος Σαβαώθ ἐνετείλατο περὶ Χαναάν, ἀπολέσαι αὐτῆς τὴν ἰσχυρῆν. Καὶ ἐροῦσιν· Οὐκ εἰσέρχεται οὐ μὴ προσθήσεται τοῦ ὑβρίζειν καὶ ἀδικεῖν τὴν θυγατέρα Σιών. Καὶ ἐὰν ἀπέλθῃς εἰς Κιτιαίς, οὐδὲ ἐκεῖ ἀνάπαυσις· ἔσται σοὶ· καὶ εἰς γῆν Καλδαίων, καὶ αὐτῆ ἡρημῶνται ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, οὐδὲ ἐκεῖ σοὶ ἀνάπαυσις ἔσται· ὅτι ὁ τοίχος αὐτῆς πέπτωκεν. Ὀλολύξατε, πλοῖα Καρχηδόνας, ἐπὶ ἀπώλετο τὸ ἐχθρῶμα ὑμῶν. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καταλειφθήσεται ἡ Τύρος ἑπὶ ὅ, ὡς χρόνος βασιλείας, ὡς χρόνος ἀνθρώπου. Καὶ ἔσται μετὰ τὰ ὅ ἑπὶ, ἔσται Τύρος ὡς ἄσμα πόρνης. Λάβε κιθάραν, βέμβουσον, πάλιν πόρνη ἐπιλελησμένη, καλῶς κιθάρισον, πολλὰ ἔσον, ἕνα σου μνηεὶ γένηται. » Τὰ δὲ προφητευόμενα κατὰ τῆς Τύρου πάντα ἐν ἄλλοις ἔτεσι συντελεσθήσεται : ἐν οἷς καὶ ἡ τῶ Θεῷ ἀρραρωμένη πόλις κατέστη ἔρημος. Ἐκρίνε γὰρ ὁ Θεὸς ἀνθρώπου ἐνδὸς ζωῆς χρόνων, λέγων δὲ ἐββομίζοντα ἔτασιν, ὁρίσας τὴν μέλλουσαν διαλύσασθαι ἔρημῶν τὴν Τύρον, ἢ καὶ βασιλείας ἐνδὸς πολυετοῦς ἀρχῆν. Ἐν δὲ τούτοις τοῖς ὅ ἔτεσιν, ἔβη καὶ ἔσμα περὶ τῆς οἷς ἔρημιας ; ἔβουσι πάντες ἄνθρωποι οἱ πάλιν σε ἀκριβῶς εἰδότες, ὡς ἐπὶ γυναικὶ ἐκπεσοῦσης τῆς ἰδίας τιμῆς. Καὶ οὐ δὲ αὐτῆ περιέλαθε τὸν σὸν χρόνον τῆς ἔρημιας, βέμβουμένη, καὶ τόπον ἐκ τόπου μεθισταμένη, καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔβη ἐκπορευοῦσα. Εἰ δὲ δύνασαι λαβοῦσα τὴν σεαυτῆς κιθάραν μηκέτι πορνικῶν, ἀλλ' ἐπιστημονικῶν χρῆσασθαι τῶ αὐτῆς ὄργάνῳ, πολλὰ κιθάρισον, καὶ πολλὰ ἔσον, καὶ δεῖ ἐχθῶν καὶ ἰστορητῶν λόγων τῶν πρὸς Θεόν· οὕτω γὰρ ἔσται σου μνηεὶ πρὸς τὸν Θεόν, εἰ τοῖς μέλεσι τοῦ ἔσματος καὶ τοῖς αἰσθητηρίοις αὐτῆς ἐνηρμοσμένοις κιθάρας δίκην ἐπιστημονικῶς χρῆσαι, σωφρονικῶς βιοῦσα, καὶ Θεῷ ἀρεσκόντως ἔβουσαι· οὕτω γὰρ σου μνηεὶ γένησεται, καταβύβουσα τῶ τῆς αὐτοῦ μήμητος τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ἔσται μετὰ ὅ ἑπὶ, ἐπισκοπὴν ποιήσει ὁ Θεὸς Τύρου, καὶ πάλιν ἀποκαταστήσεται εἰς τὸ ἀρχαίον, καὶ ἔσται ἐμπόριον πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς οἰκουμένης ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς. » Αὐτίκα, συμπαρανθέντος τοῦ προλελεγμένου χρόνου, ἐπισκοπῆς τῆς παρ' αὐτοῦ τεύξεθ, καὶ αὐτῆς ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸ ἀρχαίον· ὥστε πάλιν συστήναι ἐν σοὶ ἐμπόριον, καὶ τοὺς ἀπανταχθὲν συρρεῖν ἐπισκευδόντας, καὶ τῶς ἐαυτῶν ἐπὶ σοὶ πραγματίας πομίζοντας.

« Καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἐμπορία, καὶ ὁ μισθὸς ἅγιος Κυρίου. » (22) Ὁ θεὸς καὶ πληροῦται καθ' ἡμᾶς αὐτοῦ. Τῆς γὰρ Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἰδρυμένης ἐν τῇ Τυρίῳ πόλει, ὡσπερ οὖν καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι, πᾶσα τῶν ἐν αὐτῇ μισθωμάτων ἐκ πραγματείας κομιζομένων ἀγιάζεται τῷ Κυρίῳ προσφερόμενα τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Ἄπειροι κομιζόντες προσφέρουσι σὺν εὐλασίᾳ. « Οὐκ αὐτοῖς συναχθήσεται, ἀλλὰ τοῖς κατοικοῦσιν ἐναντι Κυρίου πᾶσα ἡ ἐμπορία αὐτῆς, φαγεῖν, καὶ πίνειν, καὶ ἐμπλησθῆναι, καὶ εἰς συμβόλιον, μνημόσυνον ἐναντι Κυρίου. » δηλαδὴ τοῖς πατέροις τοῦ θυσιαστηρίου· οὕτω γὰρ Κύριος διετάξατο τοῖς τῷ Ἐβραγγελίῳ καταγγέλλουσιν ἐκ τοῦ Ἐβραγγελίου ζῆν· καὶ εἰ τῷ θυσιαστηρίῳ παραδραύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζεσθαι. Τοῦτοι οὖν αὐτοῖς, ὡς ἀν ἱερεῖσι τοῦ Θεοῦ τοῖς κατοικοῦσιν ἐναντι Κυρίου, τὰς ἀπαρχὰς προσφέροντας· οἱ δηλωθέντες, ἔργῳ πληροῦσι τὴν φέσκουσαν προφητείαν· « Καὶ ἔσται ἐμπόριον αὐτοῖς, καὶ μισθὸς αὐτοῖς, » καὶ τὰ ἐξῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

« Ἐπεὶ Κύριος καταφθείρει τὴν οἰκουμένην ἁπλῶς, καὶ ἐρημώσῃ αὐτήν, καὶ ἀνακαλύψει τὸ πρόσωπον αὐτῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ « τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » ὡσανεὶ πάντων ἀνθρώπων κηδόμενος, διαστῆλλεται· τῇ οἰκουμένῃ τὰ περι τῆς μελλούσης ἀπαντας ἀνθρώπους διαλήψεσθαι τοῦ Θεοῦ κρίσεως, ἐν ἡμέρᾳ οὗ κρινεῖ ὁ θεὸς τὰ κρυπτά τῶν ἀνθρώπων, « καὶ διασπέραι τοῖς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῇ. » Ἡ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Θεοδοσίωνα, « διασκορπίζει ἄλλους ἀλλήλοισι, » κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἐκάστου πράξεων· πολλὰ γὰρ μόναι παρὰ τῷ Πατρὶ, μέγας τε καὶ πολὺς ὁ τοῦ Θεοῦ κόσμος, ὡς δύνασθαι πάσας ὑποδέχεσθαι καὶ τὰς ἐξ αἰῶνος ἐν τῇ γῇ πεπολιτευμένας ψυχὰς, τῶν μὲν ἀσεβῶν τὸν ἄδην καὶ τὸ ὑπὸ γῆν οικητήριον, σκοτίους καὶ ἀοράτους μυχοὺς κληρωσαμένων, κατὰ τὸ, « Εἰσαλεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς· παραδοθήσονται εἰς χεῖρας βομφαίας, μεμβρῆς ἀλωπέκων ἔσονται. » τῶν δὲ εὐσεβῶν ἀπραγησομένων ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ γενησομένων.

« Καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὁ ἱερεὺς, καὶ ὁ παῖς ὡς ὁ κύριος, καὶ ἡ θεράπινα ὡς ἡ κυρία. Ἔσται ὁ ἀγοράζων ὡς ὁ πωλὼν, καὶ ὁ δανείζων ὡς ὁ δανειζόμενος, καὶ ὁ ὀφειλὼν ὡς ὁ ὄφειλαι. » σημαίνοντος τοῦ λόγου τοῦ προφητικοῦ τὸν τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως τρόπον. Ἐπειδὴν δὲ ἀνακαλυφθῇ τὰ ἐγκαχυρῶμενα ἐν τῇ γῇ σώματα, παραστήσονται οἱ κρινόμενοι πρὸ τοῦ βήματος τοῦ μεγάλου κριτοῦ ἐξ Ἰσου πάντες, ὡς μὴδὲ διαφέρειν τοὺς ἐν τῷ θνητῷ βίῳ ποτὲ δέξαντας πλῆθον τῆς ἐσχηκέναι ἦτοι ἐν ἀξιώματι, ἢ γένει, ἢ πλοῦτι, τῶν ἀνευσεβῶν. Πάντες γὰρ ἐξ Ἰσου τότε παραστήσονται τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ· καὶ τῷ ἱερὶ παρακλησίῳ ὁ λαὸς, καὶ ὁμοίως

° Psal. 23, 1. ° Psal. LXII, 11.

VERS. 18. « Et erit ejus negotiatio et merces sancta Domino. » Quod certe nostro tempore completum cernimus. Nam cum Ecclesia Dei in urbe Tyriorum, perinde atque in reliquis gentibus fundata sit, multa ex ejus mercibus negotiatione partis Domino consecrantur, Ecclesiis ejus oblatae: quae cum pietate a praebentibus offeruntur. « Non ipsis congregabitur; sed iis, qui habitant coram Domino. Omnis negotiatio ejus, ut edat, et bibat, et satiatur, et in symbolum, monumentum coram Domino; videlicet ministris altaris: sic enim praecipit Dominus iis qui Evangelium annuntiant, ut ex Evangelio vivant, et ut ii qui altari astant, in portionem altaris admittantur. His ergo ipsis, utpote sacerdotibus Dei, habitantibus in conspectu Domini, primitias offerentes memorati homines, re ipsa et opere implent prophetiam quae ait, « Et erit emporium ipsis, et merces ipsis. » et caetera.

CAPUT XXIV.

VERS. 1. « Ecce Dominus corrumpet totum orbem, et vastabit eum, et revelabit faciem ejus. Quia » enim « Domini est terra et plenitudo ejus; » tanquam qui hominum omnium coram gerat, orbi terrarum explcat ea quae ad Dei judicium pertinent, de universis hominibus habendum, quae die judicabit Deus occulta hominum, « Et disperget eos qui habitant in ipso. » Sive secundum Aquilam et Theodotionem, « Dissipat alios alibi, » pro ratione operum cujusque: nam multae mansiones apud Patrem: magnusque et vastus est Dei mundus, ut possit illas omnes continere animas, quae a saeculo in terra versatae sunt: impiis infernum et subterraneum domicilium, tenebrosos scilicet et occultos recessus nactis, secundum illud, « Introbunt in inferiora terrae: tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt; » piis vero raptis in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino futuris.

VERS. 2. « Et erit populus tanquam sacerdos, et servus tanquam dominus, et famula tanquam domina. Erit qui emit tanquam qui vendit, qui lenori dat tanquam qui accipit, qui debet tanquam is cui debet. » Prophetico more resurrectionis mortuorum modum significat. Cum autem revelata fuerint ea quae in terra condita corpora, qui iudicandi sunt ante tribunal magni iudicis, ex aequo omnes sistentur, ita ut qui olim in mortali vita aliquid plus aliis habere videbantur sive dignitate, sive genere, sive divitiis, nihil differant a pauperioribus. Omnes enim aequaliter tribunali Christi sistentur, perinde ut sacerdos, ius et populus, et

rizentur, sed dentur his qui habitant coram Domino. »

(29) Haec ita exprimit Hieronymus, « Cernimus in Tyro extractas Christi ecclesias; consideremus spes omnium, quod non reponantur, nec thesau-

perinde alii omnes, quia non est personarum acceptio apud Deum. Quamobrem apud Job dictum est : « Parvus et magnus illic sunt, et famulus non metuens dominum suum ¹⁰. »

VERS. 3, 4. « Corruptione corrumpetur terra, et direptione diripietur terra : os enim Domini dixit hæc. Luxit terra, et corruptus est orbis : luxerunt excelsi terræ. » Nam prolata per prophetam a Deo sententia, hæc contingent iis, qui pejorem sortem nacti fuerint : quos terreni sensus causa terram vocat. Quemadmodum enim olim Adæ dictum est, « Terra es, et in terram reverteris ¹¹, » sic et iis qui tempore divini iudicii, voluptarii et corporis amantes, ac proinde terreni et carnales deprehensi fuerint, corruptionis supplicium comminatur. Quæ autem sit terra lugens et quis orbis corruptus, in sequentibus declarat, « Luxerunt excelsi terræ : » hos quippe maxime ira Dei invadet, quoniam « superbis resistit, humilibus autem dat gratiam ¹². »

VERS. 5. « Terra egit impie propter habitatores suos : quia prævaricati sunt legem Domini, et dissipaverunt et mutaverunt præcepta, testamentum æternum. » Omnes quippe homines qui a sæculo orbem incoluerunt, Græci simul et barbari, naturæ accepta lege, et præcepta Dei in animabus suis insculpta habentes, atque testamentum a sæculo in communi cogitandi modo complectentes : postea ubi se peccatis contra naturam dederunt, naturalis legis transgressores effecti sunt. Quamobrem jure ad tribunal Dei sistentur, in iudicio transgressionis suæ rationem daturi.

VERS. 6-10. « Propter hoc maledictio vorabit terram, quoniam peccaverunt qui incolunt eam. Ideo pauperes erunt habitatores terræ, et relinquuntur homines pauci. Lugebit vinum, lugebit vinea : ingemiscent omnes qui lætabantur animo. Cessavit gaudium tympanorum, cessavit vox citharæ. Erubuerunt, non hiberunt vinum : amara facta est sicera bibentibus : desolata est omnis civitas ; claudet domum ne pateat ingressus. » Quemadmodum in principio creationis, nondum existente peccato, benedixit Deus hominem, sic et in consummatione sæculorum. Neque enim omnes in præsentī vita versantes ingemuntur ait, sed tantum eos, qui in lata et spatiosa viâ inceserunt, qui computatione et luxu sua omnia dilapidarunt : qui non ultra voluptatibus fruuntur, sed de turpibus ac nefariis gestis suis convicti, pudore suffunduntur. Plerumque autem Theologus vinum memorans, hominum voluptatem subindicavit, sive mercedem malitiæ, atque animæ veterum, qui cogitationum rectarum et naturalium rationem evertit. Qua ebrietate quasi evigilantes qui tunc supplicio afficiuntur, voces et clamores lugubres effluent.

¹⁰ Job iii, 19. ¹¹ Gen. iii, 19. ¹² Jacob. iv, 6.

πάντες· ἐπεὶ μὴ ἐστὶ προσωπολήψια παρὰ τῷ Θεῷ. Διὸ εἰρηται παρὰ τῷ Ἰώβ· « Μικρὸς καὶ μέγας ἐκεῖ ἐστὶ, καὶ θεράπων οὐ δεδουκώς τὸν κύριον αὐτοῦ. »

« Φθορὰ φθαρήσεται ἡ γῆ, καὶ προνομή προνομηθήσεται ἡ γῆ· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Ἐπένησαν ἡ γῆ καὶ ἐφθάρη ἡ οἰκουμένη· ἐπένησαν οἱ ὕψηλοι τῆς γῆς. » Φωνῆς γὰρ ἀποφαντικῆς Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου προνεχθίσσης, ταῦτα ἔσται τοῖς τὴν χεῖρονα λήξιν εὐληχόσιν· οὗς διὰ τὸ γεῶδες φρόνημα γῆν ὀνομάζει. « Ὅσπερ γὰρ ποτε ἐλάχθη τῷ Ἀδάμ, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπαλεύσῃ, » οὕτω καὶ τοῖς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως φιληθόνους καὶ φιλοσώμασι, καὶ διὰ τοῦτο γῆνοις καὶ σαρκίνοις εὐρεθησομένοις ἡ διαφθορὰς ἠπειληται τιμωρία. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ πενθοῦσα γῆ καὶ φθαρεῖσα οἰκουμένη, διασαφεῖ ἐπιπέρων· « Ἐπένησαν οἱ ὕψηλοι τῆς γῆς· » μάλιστα γὰρ τούτους ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μετελεύσεται, ἐπεὶ « ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται, ταπεινοὺς δὲ δίδωσι χάριν. »

« Ἡ γῆ ἠνόμησε διὰ τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν· διότι παρέβησαν τὸν νόμον Κυρίου καὶ διεσκέδασαν, ἤλλαξαν τὰ προστάγματα, διαθήκην αἰώνιον. » Πάντες γὰρ ἄνθρωποι οἱ ἐξ αἰῶνος τὴν οἰκουμένην οἰκήσαντες, Ἕλληνας ὄρου καὶ βάρβαροι, τὸν φυσικὸν νόμον παρελιθότες καὶ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς ἔχοντες ἔγγεγραμμένα, τὴν τε διαθήκην τὴν ἐξ αἰῶνος ἐν ταῖς κοιναῖς ἐννοιαῖς ὑποδεγμένοι, κάπειτα ἑαυτοὺς τοῖς πρὸ φύσιν ἀμαρτήμασι ἐκδεδωκότας, παραβάται τοῦ φυσικοῦ γεγονάσι νόμου. Διὸ δὴ εὐλόγως παραστήσονται τῷ θεῷ διεκαστηρίῳ, κριθήσομενοι ὡς λόγον ὑφέροντες τῆς ἑαυτῶν παραβάσεως.

« Διὰ τοῦτο ἀρὰ ἔδεται τὴν γῆν, ὅτι ἡμάρτοσαν οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν. Διὰ τοῦτο πτωχοὶ ἔσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῇ γῇ, καὶ καταλειφθήσονται ἄνθρωποι ὀλίγοι. Πενθήσει οἶνος, πενήθεισι ἀμπελοὶ, στενάζουσι πάντες οἱ εὐφραίνόμενοι τὴν ψυχὴν. Πέπαιται εὐφροσύνη τυμπάνων, πέπαιται φωνὴ κιθάρης. Ἐσχύνθησαν, οὐκ ἐπίνον οἶνον· πικρὸν ἐγένετο τὸ οἶκερα τοῖς πίνουσιν· ἠρημύθη πᾶσα πόλις· κλείσει οἰκίαν τοῦ μὴ εἰσελθεῖν. » Ὅσπερ δὲ ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας, μὴπω ἀμαρτίας ὑποστάσης, ἠύλογησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, οὕτως ἐπὶ συντελείῃ τῶν αἰώνων. Οὐδὲ γὰρ πάντας στενάξειν φησὶ τοὺς ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἀλλ' ἢ τοὺς τὴν πλατείαν καὶ εὐρύχωρον ὠδευκότας, οἶνοφυγίαις καὶ ἀσωταῖς τὰ ἑαυτῶν κατατρέψαντας· οἱ καὶ μηκέτι ἔχοντες τὴν τῶν ἡδονῶν ἀπόλαυσιν· ἀλλὰ καὶ ἐλεγγόμενοι ἐφ' αἷς ἐπραξαν αἰσχροῖς καὶ ἀθεμίτοις πράξεσιν, αἰσχύνην καταχεοῦνται. Πολλάκις δὲ ὁ Θεολόγος οἴνου μνημονεύσας, τὴν τῶν ἀνθρώπων τρυφὴν ἠνίκατο, ἢ τὸ τῆς κακίας μίσθωμα καὶ τὸν τῆς ψυχῆς κάρων, παρατρέποντα τὴν διάνοιαν τῶν ὀρθῶν καὶ κατὰ φύσιν λογισμῶν· οὐ μεθύματος ὥσπερ διανήψαντες οἱ τότε κολαζόμενοι, φωνὰς ἀφήσουσι καὶ βοὰς πενθιάς.

« Ὀλοῦζετε περὶ τοῦ οἴνου πανταχῆ· πίπνυται ἅσα εὐφροσύνη, ἀπῆλθα πᾶσα εὐφροσύνη τῆς γῆς. Καὶ καταλειφθήσονται πόλεις ἔρημοι, καὶ οἴκοι ἐγκαταλειμμένοι ἀπολοῦνται. Ταῦτα πάντα ἔσται ἐν τῇ γῇ, ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν. Ὅν τρόπον ἂν τις καταμῆσται ἑλαιάν, οὕτως καταμῆσονται αὐτούς· καὶ ἂν κούσῃται ὁ τρυγητὸς. » Ὡς μηδένα περιλειφθῆναι τῶν ἀσθεῶν, ἀλλὰ καὶ μέχρις ἐνός τὴν κρίσιν τοῦ θεοῦ μεταθεῖν. Ὡς γὰρ οἱ τὸν τῆς ἑλαίας καρπὸν ἐναλεγόμενοι καλὰ μὲν εἰώθασιν διακρούειν καὶ καταβαλεῖν μέχρι καὶ μιάς, εἴπω περιλειφθεῖσι, καὶ ὡς μετὰ τὸν τρυγητὸν ἐπανόντες τινὲς ἀναλέγονται βῶγας τινὰς βραχεῖς ἢ βότρυας τοὺς παραλειφθέντας· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοὺς ἀσθεῖς ἀναλέγονται καὶ μέχρις ἐνός, ὡς μηδένα διαφυγεῖν τὴν τοῦ θεοῦ κρίσιν.

« Οὗτοι βοῆ φωνήσουσιν. » Τίνες δὲ οὗτοι ἀλλ' ἢ οἱ τοῦ κρείττενος τάγματος; Ἐάν δ' ἂν οὗτοι οἱ τῆς τὰρ θεῷ μεγαλειότητος ἡξιωμένοι. « Οἱ δὲ καταλειφθέντες ἐπὶ τῆς γῆς εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου· ταραχθήσεται τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης. » Οἱ δὲ τῆς μερίδος γενόμενοι τοῦ θεοῦ εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ τοῦ Κυρίου· τότε γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐλεύσεται ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Ἐπὶ ταύτῃ τόνουν τῇ δόξῃ τοῦ αὐτῶν Κυρίου εὐφρανθήσονται οἱ πάλαι εἰς αὐτὸν ἠλπικότες. Ἄντι δὲ τοῦ, « Ταραχθήσεται τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, » « Ἦχησαν ὕδατα θαλάσσης, » Θεοδοσίω ἠρμήνευσε, σημαίνων τὸ μέγεθος τῆς ζωῆς, ἢ χρῆζονται οἱ ἐοξάζοντες τὸν αὐτῶν Κύριον· ἤχη γὰρ θαλάσσης παραβληθήσεται αὐτῶν ἢ φωνῆ.

« Διὰ τοῦτο ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἔσται τῆς θαλάσσης. » Ταῖς Ἐκκλησίαις δηλαδὴ ταῖς μεταξὺ πάλαι τῶν ἀπίστων ἐθνῶν, ὡς περ ἐν μέσῳ θαλάσσης, ἀπειλημέναις, ἐφ' ἧς ἡ δόξα Κυρίου ἐπιλάμψεται τότε. « Τὸ ὄνομα Κυρίου ἐνδοξον ἔσται. Κύρια ὁ θεὸς; Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῶν πεπερῶν τῆς γῆς τέρατα ἠκούσαμεν, ἐλπὶς τῶ εὐσεβεί. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον καὶ Θεοδοσίω, « Ἀπὸ τῶν πεπερῶν τῆς γῆς ψαλμοὺς ἠκούσαμεν· » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « μελωδίας. » Οἱ γὰρ τῆς μερίδος τοῦ θεοῦ, τὴν δικαίαν αὐτῶ κρίσιν ἀποθαυμάζοντες, εὐφραίνονται ἅμα τῇ δόξῃ τοῦ Κυρίου, καὶ εὐφραίνονται ὅμοιως αὐτῷ καὶ ψαλμῶδεις εὐχαριστηρίους ἀναπέμπουσιν. Ἐστ' ἐπιλέγει, « Ἐλπὶς τῶ εὐσεβεί. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τοῖς ἀσεβέσι διήλθεν ἠπειλημένα, ἐξῆς περὶ τῆς μερίδος τῆς θεοῦ ἐπηγάγεν, ὡς· « Εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου, » καὶ ὡς· « Ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἔσται. » ὡς δὴ τὴν δικαιοκρασίαν τοῦ θεοῦ παρστήτας, ἀκολούθως ἐπηγάγε τό· « Ἐλπὶς τῶ εὐσεβεί· » παντὶ γὰρ δικαίῳ καὶ εὐσεβεί ἀνδρὶ ἐλπὶς ἀγαθῆ σωτηρίας ἀπόκειται.

« Καὶ ἔροῦσι· Οὐαὶ τοῖς ἀθετοῦσι, οἱ ἀθετοῦντες τὸν νόμον· » κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν εἴρηται, « Ὁ οὐμὶ ἀθετοῦντες· ἠθέτησαι. » Ὁρᾷς ὅπως συνέπασχον τοῖς ἀπολλυμένοις, καὶ ὑπερήλθουν αὐτῶν οἱ τοῦ θεοῦ ἄνθρωποι διὰ φιλανθρωπίαν, ὡς εἰς αὐτούς ἀναστρέφειν τὸν ταλαισμόν, καὶ λέγειν, ὦ οἴμοι ἐγ' οἷς ἠθέτησαν οἱ παραβάται!

Vras. 11-13. « Ululate pro vino ubique : cessavit omnis lætitia, diaccessit omnis lætitia terræ. Et relinquentur urbes deserta, et domus derelictæ peribunt. Hæc omnia erunt in terra, in medio gentium. Quemadmodum si quis excutiat olivam, sic excutient ipsos; et si quiescat vindemia. » Ita ut nullus impiorum residuus sit, sed ad unum usque omnes iudicium Dei subeant. Quemadmodum enim qui olivæ fructum colligunt, perticis solent olivæ grana excutere ac dejicere usque ad unum, sicubi derelinquatur : ac quemadmodum post vindemiam, revertentes quidam parvos acinos et uvas residuas colligunt, ita et impios colligent usque ad unum; ita ut iudicium Dei nemo subterfugiat

B Vras. 14. « Hi clamore vociferabuntur. » Quinam hi, nisi qui superioris ordinis sunt? Isti porro fuerint, qui ea, quæ apud Deum est magnificentia, dignati sunt. « Qui autem relictæ fuerint super terram, lætabuntur cum gloria Domini : conturbabitur aqua maris. » Qui autem ex portione Dei erunt, lætabuntur cum gloria Domini : tunc enim ipse Dominus veniet in gloria Patris sui cum potestate et majestate grandi. In hac ergo Domini sui gloria lætabuntur, qui olim in ipsum speraverunt. Pro illo autem, « conturbabitur aqua maris, » sic Theodotio interpretatus est, « sonuerunt aquæ maris, » vitæ illius magnitudinem significans, qua fruuntur ii qui Dominum suum gloria afficiunt : vox enim eorum sonitui maris comparabitur.

C Vras. 15. « Propterea gloria Domini in insulis maris erit. » In Ecclesiis videlicet, quæ olim inter incredulas gentes, quasi in medio mari, inclusæ erant : in quibus gloria Domini tunc effulgebit. « Nomen Domini gloriosum erit. Domine Deus Israel, ab aliis terræ prodigia audivimus : spes pio. » Secundum Symmachum vero et Theodotionem, « Ab aliis terræ psalmos audivimus; » secundum Aquilam, « melodias. » Nam qui ex portione Dei sunt, justum ejus iudicium admirantes, lætantur cum gloria Domini, ac læti hymnos ipsi atque psalmodias in gratiarum actionem emittunt. Postea infert, « Spes pio. » Cum enim comminationem impiis intentatam præterisset, sub hæc de portione Dei ista subjungit, « Lætabuntur cum gloria Domini, » et « Gloria Domini in insulis erit : » ac postquam justum Dei iudicium enuntiaverat, consequenter adjecit illud, « Spes pio : » nam omni justo pioque viro bona salutis reposita spes est.

Vras. 16. « Et dicent : Væ prævaricatoribus, qui prævaricantur legem ! » Secundum Aquilam dicitur : « O, væ mihi, prævaricantes ! prævaricatus es. » Viden' quo pacto Dei homines de pereantium casu dolebant et angebantur, nempe ex humanitatis affectu, ita ut in seipsos miseræ planctum converterent, ac dicerent : O, væ mihi pro prævaricatione transgressorum !

Vras. 17, 18. « Timor et fovea, et laqueus super vos, qui habitatis terram. Et erit qui fugerit timentem, cadet in foveam; qui autem exierit de fovea, laqueus capietur: quia fenestra de celo aperta sunt, et concutientur fundamenta terræ. » Dei inspectionem, et ejus virtutem subdicat, qua omnibus providet, et omnia speculatur quasi ex fenestris cœli universa respiciens. Quæ quidem fenestras tunc claudi videntur, cum Deus in terra peccatores circumiustrat, nec tamen ipsos castigat: tunc enim eum aversus nihil peccantes inspicere videtur. Cum autem peccantes ulcisci decrevit, tunc fenestras cœli apertas videntur.

Vras. 19, 20. « Turbatione turbabitur, et angustiis angustabitur terra: inclinavit et movebitur sicut iugurium terra, sicut ebrius et crapulatus. » Hæc porro omnia patietur terra; sic vocatis illis ejus olim habitatoribus, quos hæc perpeccatores ait; ita ut ex malorum vi et gravitate, ebriis et crapulatis similes sint. « Et cadet, et non poterit resurgere: nam prævaluit in ea iniquitas. »

Vras. 21. « Et erit in die illa, inducet Deus in ornatum cœli manum. » Siquidem semel in fine humanæ vitæ lapsa terra, sive carne terrestri et anima corporis amante; tum il, qui olim terram incolebant, resurrectionem postea consequentur, ut sistantur tribunali Christi, et unusquisque referat secundum ea quæ corpore perpetravit, sive bona sive mala. Cum autem lato judicio a bona spe exciderint, et suppliciiis olim prænuntiatis traditi fuerint; tunc a Deo lapsi, non ultra resurgere poterunt. Quis universal consumptionem declaravit, quæ cœlum et terra transibunt. Ornatum vero cœli solet Moyses appellare solem, lunam et stellas. « Inducet Deus in ornatum cœli manum; » nempe memorato judicii Dei tempore.

Vras. 22. « Et in reges terræ, et congregabunt congregationem ejus in carcerem, et occludent in munitionem; per multas generationes visitatio erit eorum. » Videtur mihi per reges terræ, principes hujus sæculi significare; sic enim Daniell declarabat Gabriel, dum oracula ipsi ederet his verbis: « Et venit in occursum meum princeps regni Medorum. » Postquam invisibiles hujusmodi gentium reges hic inemoravit, ipsos manu Dei congregandos ait, atque in carcerem conjiciendos, et occludendos in munitione. Nam cum futurum esset ut regnum Dei tunc temporis resplenderet, ac novum sæculum, principatus, potestates et rectores mundi tenebrarum, ac spiritualia nequitiarum superaret, consequens erat ut il in lacum quem foderant conjicerentur. Lacum enim impius omnis aperuit et effodit eum, et cadet in foveam quam fecit.

γάρ πᾶς ἀσεθῆς ὤρυξε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν, καὶ ἐμπροσθεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο.

« Θόδος καὶ βόθρος καὶ παγίς ἐπ' ὀφθαλμοῦ τοῦ ἐνοικοῦντος ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἔσται ὁ φεύγων τὸν φόβον, ἐμπροσθεῖται εἰς τὸν βόθρον· ὃ δὲ ἐκβαίνων ἐκ τοῦ βόθρου ἀλώσεται· ὅπερ τῆς παγίδος ὅτι θυρίδες ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀνεψήθησαν, καὶ οἰσθήσεται τὰ θεμέλια τῆς γῆς. » Τὴν ἐπισκοπήν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἐπισκοπήν καὶ τὴν θεωρητικὴν αὐτοῦ τῶν ὅλων δύναμιν αἰνετούμενος, ἐφορῶσιν τὰ πάντα, ὥσπερ διὰ θυρίδων τοῦ οὐρανοῦ, αἱ δοκοῦσι μὴν κεκλεισθαι, ἐπαιδὴν τοὺς ἀμαρτανόντας ἐπὶ γῆς περιέρχεται ὁ Θεός, μὴ ἐπαξίαν τοῖς πλημμελοῦσι· τότε γὰρ ὥσπερ ἀποστραφεῖς, οὐδ' ὁρῶντι τοὺς ἀμαρτανόντας ἴσκειν. Ἐπαιδὴν δὲ κρήνη ἐπεβλήθη τοῖς ἡμαρτηράσιν, ὥσπερ ἀναπατάννυται τοῦ οὐρανοῦ αἱ θυρίδες.

« Ταραχὴ ταραχθήσεται ἡ γῆ, καὶ ἀπορίξ ἀπορηθήσεται ἡ γῆ· ἐκλίνα καὶ οἰσθήσεται ὡς ὄπιον φουλάκιον ἡ γῆ, ὡς ὁ μεθύων καὶ κραυγαλῶν. » Καὶ ταῦτα πάντα παύσεται ἡ γῆ, τῶν ποτε κατοικηθέντων αὐτὴν οὕτω δὴ καλουμένων· τοιαῦτα δὲ φησι παύσασθαι αὐτούς, ὡς τοικεῖται μεθύουσι καὶ κραυγαλῶσιν ἐκ τῆς τῶν κακῶν ὑπερβολῆς. « Καὶ πικρῶσιν, καὶ οὐ μὴ δύνηται ἀναστήναι· κατίσχυσε γὰρ ἐπ' αὐτῆς ἡ ἀνομία. »

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐπάξει ὁ Θεός ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα. » Ἄπαξ μὲν γὰρ παύσασα κατὰ τὴν τοῦ θνητοῦ βίου τελευτὴν ἡ γῆ, ἦτοι σὰρξ γαῖθῆς καὶ φιλοσοφίας ψυχῆ, οἱ πάλαι τὴν γῆν οἰκήσαντες τῆς καθέξης ἀναστάσεως τεύξονται εἰς τὸ παραστῆναι τῷ βῆματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ κομίσασθαι ἕκαστον τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξαν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν· ἐπειδὴν δὲ κριθέντες ἐκπέσωσι τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, καὶ τὰς ἡπέλημναις κολάσει· παραδοῦσιν, τὸ τῆνικαῦτα τοῦ Θεοῦ ἐκπεσόντες, οὐκέτι ἀναστήναι δυνήσονται. Ἐν οἷς τὴν συντίλειαν ἰδέλωσεν τοῦ παντός, ἐν ᾗ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται. Κόσμον δὲ οὐρανοῦ εἴωθε λέγειν ὁ Μωϋσῆς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας. Ἐπάξει ὁ Θεός ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα· λέγω δὲ κατὰ τὸν δηλούμενον τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως καιρὸν.

« Καὶ ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ συνάξουσιν συναγωγὴν αὐτῆς εἰς δεσμωτήριον, καὶ ἀποκλείουσιν εἰς ὄχυρῶμα· διὰ πολλῶν γενεῶν ἐπισκοπὴ ἔσται αὐτῶν. » Δοκᾷ μοι τοὺς ἄρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου σημαίνειν διὰ τῶν βασιλέων τῆς γῆς· οὕτω γοῦν καὶ τῷ Δανιὴλ ὁ χρηματιζῶν αὐτῷ Γαβριὴλ ἰδέλω λέγων· « Καὶ ἐξῆλθεν εἰς συνάντησίν μου ἄρχων βασιλείας Μήδων. » Τοὺς τοιοῦτους ἀοράτους τῶν ἐθνῶν βασιλεῖς ἐναυθα προειπὼν ὁ λόγος, συναχθήσονται αὐτοῦς φησὶν ὅπερ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐμβληθήσονται εἰς δεσμωτήριον καὶ ἀποκλεισθήσονται εἰς ὄχυρῶμα. Ἀκόλουθόν μοι γὰρ ἦν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μελλούσης τότε διαλάμπειν, τοῦ τε νέου αἰῶνος ἐπικρατεῖν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σῆκτους τούτου, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, εἰς τὸν προσφύκοντα αὐτούς καταβληθῆναι λάκκον, ὃν αὐτοὶ ἑαυτοῖς ὤρυξαν. Δέκισον

« Καὶ ταχέσεται ἡ κλίνας, καὶ κατεῖται τὸ ταί-
χος, ὅτι βασιλεύσει Κύριος ἐκ Σιών καὶ ἐξ Ἱερου-
σαλήμ, καὶ ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων δοξασθήσε-
ται. » Ἔδει γὰρ ἡμᾶς ἐν τῷ περὶ συντελείας λόγῳ,
καὶ τὰ περὶ τῆς κηρυττομένης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
ἐπουρανίου βασιλείας μαθεῖν, ἣτις ἔσται μετὰ τὴν
κρίσιν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν. Σιών δὲ
καὶ Ἱερουσαλήμ πολλάκις εἶναι ἐπουρανίους ἀπὸ τῆς
ἀποστολικῆς μαρτυρίας παρεστήσαμεν· ἔνθα ἡ τοῦ
Χριστοῦ βασιλεία στήσεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ΄.

« Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, θεξάσω σε, ὁμνήσω ἐν
ἡμέρᾳ σου, ὅτι ἐποίησας θαυμαστὰ πράγματα, βου-
λὴν ἀρχαίαν, ἀληθινὴν· γένοιτο, Κύριε. » Ταῦτά
φησι σκευδῶν ὥσπερ καὶ ἀπεθμῶν ἢ τάχος ἐπιστή-
ναι ἐν τῶν ἀγαθῶν τέλος. Νοήσομεν δὲ ὅπως ἦν
ἀρχαία ἡ βουλὴ αὕτη, ἐπιστήσαντας τῇ φωνῇ τοῦ
Σωτῆρος, τῇ λεγούσῃ τοῖς εἰς τὰ δεξιὰ στησομένοις
αὐτοῦ· « δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου,
κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ
καταβολῆς κόσμου. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ ἐντεῦθεν
ἐρμηνεύων ἔγραφε· « Καθὼς ἐξείλετο ἡμᾶς ἐν
αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ
ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας
ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν αὐτοῦ. » Ἀρχαία τοίνυν ἦν αὕτη
βουλὴ. Καὶ ταῦτ' ἦν ἀληθὴς τὰ θαυμαστὰ πράγματα
τὰ προορισμένα μου πρὸ καταβολῆς κόσμου, ἐπὶ
συντελείᾳ δὲ τῶν αἰώνων πληρωθησόμενα. Ἀρχαία
μὲν οὖν ἦν ἡ βουλὴ αὕτη διὰ τὴν πρόγνωσιν καὶ
προορισμὸν τοῦ Θεοῦ· ἀληθινὴ δὲ διὰ τὴν τοῦ τέ-
λους ἔκβασιν.

« Ὅτι ἔθνηες πόλεις εἰς χῶμα, πόλεις ὄχυράς, τοῦ
καεῖν αὐτῶν τὰ θεμέλια. Τῶν ἀσεβῶν πόλεις τὸν αἰῶνα
οὐ μὴ οἰκοδομηθῆναι. Διὰ τοῦτο εὐλογεῖ σε ὁ λαὸς ὁ
πτωχός, καὶ πόλεις ἀνδρῶν ἀδικουμένων εὐλογήσουσί
σε. » Καὶ ἐπὶ τούτοις οὖν, φησὶ, θεξάσω σε, ὅτι τῶν
ἀσεβῶν περιελας τὰς πόλεις, ἀφανίσας αὐτῶν τὰς
ἀθήνας πολιτείας καὶ τὰ ἀσεβῆ οἰκοδομήματα. Οἱ γὰρ
μετ', ἀσσωθέντες ἐξ αὐτῶν ἐκείνων, εὐλόγησουσί σε·
ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, « θεξάσουσί σε. »
Εἶσι δὲ οὗτοι ὁ λαὸς οὗτος πτωχεύσας κατὰ τὸν πρό-
τερον αἰῶνα, καὶ πόλεις τῶν πάλαι ἀδικουμένων, οὓς
ἤδικοον οἱ δυνάται τῆς θεοσεβείας. Οὗτοι εὐλόγη-
σουσί σε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σου ἐν διαφόροις πολιτεύ-
μασι ἔμπεσοθέντες καὶ δικαίως εὐλογήσουσί.

« Ἐγένετο γὰρ πλοῦς πόλει ταπεινῇ βοηθός, καὶ
τοὺς ἀθυμήσασιν ἐν ἔνδειαν σκέπη· ἀπὸ ἀνθρώπων
πονηρῶν βύθη αὐτοῦ· σκέπη ἐμψόνων, καὶ πνεῦμα
ἀνθρώπων ἀδικουμένων. »

« Εὐλόγησουσί σε, ὡς ἄνθρωποι δαψύνας ἐν Σιών·
ὅτι βύθη αὐτοῦ ἀπὸ ἀνθρώπων ἀσεβῶν, οἷς ἡμᾶς
περίβλασας. » Καὶ ὅτε ἦσαν ταπεινοὶ καὶ ἐν ἀθυμίᾳ
καὶ ἐν ἐνδείᾳ πάσης τρυφῆς μεταξὺ τῶν φαύλων
ἀποστρεφόμενοι, οὗ αὐτῶν ἦσθα βοηθός καὶ σκέπη·

VENA. 23. « Et tabesceat later, et cadet murus : quia
regnabit Dominus ex Sion et ex Jerusalem, et coram
senioribus glorificabitur. » Par quippe erat nos in
sermone de consummatione etiam illa ediscere, quæ
ad cœlestem nobisque prædicatum Salvatoris nostri
regnum spectabant, quod post principatum et
potestatum eversionem futurum est. Sion autem et
Jerusalem, cœlestia esse loca jam plerumque ex
apostolico testimonio docuimus : ubi Christi re-
gnum consistet.

CAPUT XXV.

VENA. 1. « Domine Deus noster, glorificabo te, lau-
dabo nomen tuum, quoniam fecisti admirabiles res,
consilium antiquum, verum : fiat, Domine. » Hæc
autem ait quasi festinans et concupiscens bonorum
finem celeriter adesse. Qui porro se habuerit anti-
quum hoc consilium intelligemus, si Salvatoris
nostri voci attendamus, quæ ad dexteram positus
ait : « Venite, benedicti Patris mei, hæreditate ac-
cipite paratum vobis regnum a constitutione
mundi ¹⁰. » Atque hinc sumpta occasione Apostolus
scribit, « Sicut elegit nos in ipso ante mundi con-
stitutionem, ut essemus sancti et immaculati in
conspectu ejus in charitate : qui prædestinavit nos
in adoptionem filiorum sibi ipsi ¹¹. » Antiquum ergo
consilium illud erat. Et revera hæc ipsæ erant res
admirabiles a me prævisæ ante constitutionem
mundi, quæ in consummatione sæculorum im-
plendæ sunt. Igitur antiquum illud consilium erat
propter præscientiam et prædestinationem Dei ;
verum autem, propter finis exitum.

VENA. 2. « Quia posuisti civitates in tumulum,
civitates fortes, ut caderent fundamenta earum.
Impiorum civitas in sæculum non ædificabitur.
Propterea benedicit tibi populus pauper, et civita-
tes virorum injuriam sustinentium benedicient tibi. »
Et in his quoque, ait, celebrabo te, quia impiorum
urbes evertisti, earum impia instituta delens, im-
piaque domicilia everrens. Qui autem ex his eva-
serint, illi benedicient tibi : sive secundum reliquos
interpretes, *glorificabunt te*. Hi vero sunt populus
ille qui in priori sæculo propter te pauper ef-
fectus est, et urbes eorum, qui olim injuria sunt
affecti, quibus injuria inferebantur pro religionis
adversarii. Hi benedicient tibi in Ecclesia tua in
D variis vitæ institutis versantes, ac jure merito be-
nedicent.

VENA. 4. « Fuisti enim omni civitati humili ad-
jutor, et tristibus propter inopiam protectio, ab
hominibus malis liberabis eos : umbraculum sit-
tentium, et spiritus hominum injuriam patientium. »

VENA. 5. « Benedicent tibi, quasi homines sitien-
tes in Sion, quia liberabis eos ab hominibus im-
piis, quibus nos tradidisti. » Cum autem essent af-
flicti mœstique, atque omnis voluptatis expertes,
in medio improborum versantes, tu ipsis adjutor

¹⁰ Matth. xxv. 34. ¹¹ Ephes. i. 4, 5.

et tegumentam eras : Imo etiam illis tunc sicientibus, ac dicentibus, « Sitivit anima mea ad Deum fortem et viventem, » tu item fons eras, qui eos sancti Spiritus alveo refrigerabas atque potabas, ac eos animo deficientes recreabas, ipsosque virtute unigeniti Verbi tui confortabas. Ne vero hæc de se dicta fuisse suspicarentur Judæi, effusam in omnes gentes Christi gratiam necessario adicit his verbis :

Vers. 6. « Et faciet Dominus Sabaoth omnibus gentibus in monte hoc. » Quid vero faciet? Secundum reliquos quidem interpretes, « potum, » dicitur; secundum autem LXX, « Bibent, inquit, lætitiā, bibent vinum. » Convivium ergo non Israël, neque Judaico populo, sed omnibus gentibus paraturum esse Dominum vaticinatur, non in convallibus, non in planitie, sed neque multis in montibus, neque in alio quovis monte, sed in illo, quem explicans dicebat, « Quoniam regnabit Dominus in montibus, et in conspectu seniorum sc̄orum glorificabitur. » Nam in monte regni sui, in quo gloriam sc̄am senioribus suis præbebit, ac gentibus convivium apparabit, immortalitatis potum ipsis elargietur. Hunc vero montem explicat Apostolus dicens ¹³, « Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui descripti sunt in cœlis. » Hoc igitur in loco constituti, non Israel, sed quotquot ex gentibus omnibus promissionibus dignati sunt, bibent lætitiā, bibent item illud ex vera vite expressum vinum, de quo Salvator ait, « Non utique bibam illud, donec bibam illud novam vobiscum in regno cœlorum ¹⁴. »

Vers. 7. « Ungentur unguento in monte hoc. Trade omnia hæc gentibus : consilium enim hoc super omnes gentes. » Horum porro imagines et symbola in mysteriis novi Testamenti per mysticum chrisma et salutarem sanguinem nobis tradidit evangelicus sermo : ut in his probati, etiam meliorum participes simus : etenim Israel his dignus non est. Quemadmodum autem quis depositum cum mensura tradit, sic, inquit, mysticum de prædictis rebus sermonem trade omnibus gentibus : nam hoc consilium super omnes gentes est.

Vers. 8. « Absorpsit mors prævalens, et rursus abstulit Deus omnem lacrymam ab omni vultu : opprobrium populi abstulit ab universa terra : os enim Domini locutum est. » Tum igitur, cum sancti una cum Filio Dei regnabant, ipsa mors, quæ olim deglutiebat eos, omnino absorbetur. Pro illa autem, erit unctio qua inungentur omnes gentes. Etenim uncti illo unguento, non ultra morti erunt obnoxii, sed immortalitatis et æternæ vitæ conser-

Α ἀλλὰ καὶ διψῶντων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ὡς λέγειν, « Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ἰσχυρὸν καὶ ζῶντα, » σὺ πάλιν ἦσθα πηγὴ, ὁροσίζων αὐτοὺς καὶ ποτίζων τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιρροῇ, καὶ σὺ τῆς ὀλιγοψυχίας αὐτοὺς ἀνεκτῶ, ἐνισχύων αὐτοὺς τῇ δυνάμει τοῦ μονογενοῦς σου Λόγου. Ἴνα δὲ μὴ περὶ αὐτῶν ταῦτα λέγεσθαι ὑπολάβωσιν Ἰουδαίων παῖδες, ἀναγκαίως τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη χυθεῖσαν τοῦ Χριστοῦ χάριν ἐπιφέρει λέγων·

« Καὶ ποιήσει ὁ Κύριος Sabaoth πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο. » Τί δὲ ποιήσει; κατὰ μὲν τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « πότον, » ἐξῆς εἴρηται· κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα, « Πίνονται, » φησὶν, « εὐφροσύνην, πίνονται οἶνον. » Συμπόσιον τοίνυν οὐ τῷ Ἰσραὴλ, οὐδὲ τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ, πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσι παρασκευάσειν τὸν Κύριον ἐν τούτοις θεοσπίζει, οὐκ ἐν κοιλώμασιν, οὐδὲ ἐν φάραγγιν, οὐδὲ ἐν πεδιάσιν· ἀλλ' οὐδὲ ἐν πολλοῖς ὄρεσιν, οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἐνὸς ὄρους· ἀλλ' ἐν ἐκατέρῳ, ὅπου δεικνύς ἔλεγεν· « Ὅτι βασιλεύσει Κύριος ἐν ὄρει, καὶ ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ δοξασθήσεται. » Ἐν γὰρ τῷ ὄρει τῆς αὐτοῦ βασιλείας, ἐν ᾧ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ τοῖς αὐτοῦ πρεσβυτέροις παρέξει, καὶ τοῖς ἔθνεσι τὸ συμπόσιον παρασκευάσας, τὸ τῆς ἀθανασίας αὐτοῖς ποτὸν δωρήσεται. Παρίστησι δὲ τὸ ὄρος ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πάλαι θεοῦ ζῶντος Ἰερουσαλὴμ ἰπουρανήν, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογγεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. » Ἐνταῦθα τοίνυν γενόμενοι, οὐχ ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οἱ ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν καταξιοῦμενοι τῶν ἐπαγγελιῶν πίνονται εὐφροσύνην, καὶ πίνονται τὸν ἐκ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου οἶνον, περὶ οὗ ὁ Σωτὴρ ἔλεγε· « Οὐ μὴν πῖω αὐτὸν, ἕως ἂν πῖω αὐτὸν καινὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. »

« Χρῖσονται μύρον ἐν τῷ ὄρει τούτῳ. Παράδος ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν· ἡ γὰρ βουλή αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. » Τούτων δὲ εἰκόνας ἡμῖν καὶ σύμβολα ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς καινῆς Διαθήκης διὰ τοῦ μυστικοῦ χρισματος καὶ τοῦ σωτηρίου αἵματος ὁ εὐαγγελικὸς παραδέδωκε λόγος· Ἴνα, ἐν τούτοις ἐοικμασθέντες, καὶ τῶν κρειττόνων μεταλάβωμεν· ὁ γὰρ Ἰσραὴλ οὐκ ἄξιός τούτων. Ὅσπερ δὲ τις παρακαθῆκεν ἐν μέτρῳ παραδέδωκε, οὕτω, φησὶ, τὸν περὶ τῶν λεχθέντων μυστικῶν λόγων παράδος πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· καὶ γὰρ βουλή αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη.

« Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύους, καὶ πάλιν ἀφείλεν ὁ θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου· τὸ θνατὸς τοῦ λαοῦ ἀφείλεν ἀπὸ πάσης τῆς γῆς· τὸ γὰρ σῶμα Κυρίου ἐλάλησε. » Τότε τοίνυν, ὅτε τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ οἱ ἅγιοι συμβασιλεύσουσιν, αὐτὸς ὁ θάνατος ὁ πάλαι καταπίνων αὐτοὺς, πάντως καταποθήσεται. Ἄντι δὲ τούτου ἔσται ἡ χρισίς ἡ κεχρισμένη εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Χρισθέντες γὰρ τῷ χρισματι, οὐκέτι γενήσονται ὑποχείριοι τῷ θανάτῳ· ἀθανασίας δὲ καὶ ζωῆς αἰ-

¹³ Hebr. xii, 22. ¹⁴ Matth. xxvi, 29.

νίου μετέχοντας, τὸν θάνατον ἀνερέργητον καὶ ὡσπερ A
 κερὸν καταστήσουσι. Ἄλλ' ὁμῶς ὁ φιλόφρωνος τῶν
 ἀνθρώπων Σωτὴρ, ῥυσάμενος τοῦ θανάτου τὰς τῶν
 ἀνθρώπων ψυχάς, τῆς τε πολυθέου καὶ δαιμονικῆς
 κλήνης ἐλευθέρωσας, ἀφεῖλε πᾶν δάκρυον ἀπὸ παν-
 τὸς προσώπου. Ὅνειδος δὲ ἦν τοῦ λαοῦ τοῦ ἐξ
 ἐθνῶν ἢ κρατήσασα αὐτῶν εἰδωλολατρεία · ὅπερ
 θνειδος ἀφεῖλεν ὁ Θεός, καὶ τὸ ἐπὶ τούτῳ δάκρυον,
 τῶν διὰ τὴν φιλανθρωπίαν τῆν τῶν τοσούτων ψυχῶν
 ἀποκλειομένων ἀπώλειαν. Ὅνειδος γὰρ ἦν εὐ μικρὸν
 τοῖς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ παποιημένοις τὸ ἐκπε-
 αῖν τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ θανάτῳ ὑποβληθῆναι.
 Ἄλλ' ἀρθήσεται τὸ θνειδος, τοῦ μὲν θανάτου κατ-
 αρτηθέντος καὶ τοῦ σκότους ἀφανισθέντος · τῆς δὲ
 τοῦ Χριστοῦ βασιλείας αἰωνίῳ ζωῇ διαλαμπύσης,
 ἀπολεύσουσιν οἱ ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν τῶν μὲν προ-
 τέρων ἡλευθερωμένοι κακῶν, τῶν δὲ ἐπαγγελιῶν
 Θεοῦ καταξωθησόμενοι.

· Καὶ ἐροῦσι τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ · Ἰδοὺ ὁ Θεός ἡμῶν
 ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν, καὶ σώσει ἡμᾶς. Οὗτος Κύριος,
 ὑπεμείναμεν αὐτῷ καὶ ἠγαλλυόμεθα, καὶ εὐφρανθη-
 σόμεθα ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν. Ἀνάπαυσιν δώσει ὁ
 Θεός ἐπὶ τὸ ἅρως τοῦτο. » Καταποθέντος τοῦ θανάτου
 κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν, οἱ τοῦ νέου αἰῶνος
 υἱοὶ τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ εὐχαριστήριον ᾄσουσιν ᾠδὴν,
 ὁρῶντες ἐν ὁδῷ τὸν αὐτῶν Σωτῆρα, καὶ ἐροῦσιν ·
 « Ἰδοὺ ὁ Θεός ἡμῶν ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν. » Πάλαι μὲν
 γὰρ αὐτὸν ἐν ἐλπίσιν εἶχομεν, πιστεύοντες ταῖς
 θείαις περὶ αὐτοῦ διδασκαλίαις · νῦν δὲ καὶ ὀφθαλμοῖς
 ὁρῶμεν αὐτὸν, διδὺ ὑπεμείνομεν πάλαι τὰ ἐπίοντα
 ἡμῶν λυπηρά. Καὶ οἱ μὲν ταῦτα ἐροῦσιν · ὁ δὲ ἀνά-
 παυσιν αὐτοῖς δώσει ἐν τῷ προλεχθέντι τῆς βασιλείας
 αὐτοῦ ἅρως.

· Καὶ καταπατηθήσεται ἡ Μωαβίτις, ὃν τρόπον
 πατοῦσιν ἄλινα ἐν ἀμάξαις. Καὶ ἀνήσει τὰς χεῖρας
 αὐτοῦ, ὃν τρόπον καὶ αὐτὸς ἐταπεινώσε τοῦ ἀπολέσαι.
 Καὶ ταπεινώσει τὴν ὕβριν αὐτοῦ, ἐφ' ἧ τὰς χεῖρας
 ἐπέβαλε, καὶ τὸ ὕψος τῆς καταφυγῆς τοῦ τοίχου τα-
 πεινώσει · καὶ καταθήσεται ἕως τοῦ ἐδάφους. » Οἶμαι
 δὲ ἐντάθῃα Μωᾶδ λέγεσθαι τὸν πονηρὸν δαίμονα,
 καὶ τὴν ἀντικειμένην δύναμιν, τὴν πάλαι παρὰ
 τοῖς Μωαβίταις ὡς θεὸν τιμωμένην · ἥτις ἐπειθὴ
 μέγα ἐφρόνει, κατακαιρομένη τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ, καὶ
 τὴ ὑφ' αὐτὴν ἔθνος ἐπιτρέβουσα, ὡς καὶ ἐπ' αὐτοῦ
 Μωᾶσεως τοιαῦτα ταλῆσαι, ὡς ἐκπορνῆσαι τὸν
 λαὸν καὶ τελεσθῆναι τῷ Βεελφεγὼρ · τοῦτο δὲ ἦν τὸ
 τῶν Μωαβιτῶν εἰδωλὸν · τοῦτου χάριν τὰ προκειμένα
 ὡς περὶ θεϊκῆς τιμῆς καὶ θεομάχου δυνάμεως προκε-
 φήσεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ΄.

· Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ᾄσονται τὸ ᾄσμα τοῦτο ἐπὶ γῆς
 Ἰούδα λέγοντες. » Μεθ' ἧν, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν
 αὐτοῦ βασιλείαν ἀπειληφότος ἐν τῷ ἐπουρανίῳ ἔρει,
 οἱ τῶν ἐπαγγελιῶν ἄξιοι ᾄσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ
 τὸ ἐπουράνιον ᾄσμα ἐν τῇ ἐπουρανίῳ Ἱερουσαλήμ
 γενόμενης, ἣν ἐπὶ τοῦ παρόντος Ἰουδαίων ὀνόμασεν ὁ
 λόγος, ἀπολούθως τῇ γῆρα τῆς ἐπαγείου Ἱερουσαλήμ.
 Οὕτω γὰρ ὁμοῦ καὶ τοῖς ἀκρωμένοις τοῦ Ἰουδαίων
 λαοῦ καὶ ὁ θυμηθῆναι τινὰ καὶ προτροπῆν εἰς τὴν τῶν

tes, mortem imbecillam et quasi mortuam reddent.
 Attamen clemens ille hominum Servator, ereptis
 a morte atque a superstitioso et diabolico numi-
 num errore liberatis animabus hominum, abstulit
 omnem lacrymam ab omni vultu. Opprobrium au-
 tem populi ex gentibus erat idololatria penes illos
 obtinens : quod opprobrium et lacrymas inde con-
 sequentes abstulit Deus, iis qui ob humanum af-
 fectum animarum hujusmodi perniciem lugabant.
 Sane opprobrium non modicum erat iis qui ad
 imaginem Dei conditi erant, quod a vita aeterna
 laberentur ac morti subjicerentur. Sed opprobrium
 auferetur, deleta morte, tenebrisque sublatis. Chri-
 sti autem regno in aeterna vita fulgente, illo fru-
 entur ii ex gentibus, qui a pristinis quidem malis
 B erepti sunt, et qui promissis Dei donabuntur.

Vers. 9, 10. « Et dicent in illa die, Ecce Deus
 noster, in quo sperabamus, et salvabit nos. Iste
 Dominus, sustinimus eum, et exultabamus et læ-
 tabimur in salute nostra. Requiem dabit Deus su-
 per montem hunc. » Absorpta morte resurrectionis
 tempore, novi sæculi filii in illa die gratiarum
 actionis canticum canent, videntes in gloria Serva-
 torem suum, et dicent, « Ecce Deus noster, in quo
 sperabamus. » Olim namque ipsum in spe habeba-
 mus, doctrinæ ipsum annuntianti fidem habentes ;
 jam vero ipsis oculis videmus eum, quare jam diu
 sustinebamus ingruentia nobis mala. Et illi qui-
 dem hæc dicturi sunt ; ille vero requiem ipsis da-
 bit in memorato regni sui monte.

Vers. 11, 12. « Et concalcabitur Moabitia, quo-
 modo calcant aream plaustris. Et remittet manus
 suas, sicut et ipse humiliavi, ut perderet. Et de-
 primet injuriam ejus, in qua manus injecit, et al-
 titudinem refugii muri humiliabit : et descendat
 usque ad pavimentum. » Arbitror hic Moab vocari
 malignum dæmonem, et adversariam virtutem,
 quæ olim apud Moabitas ut deus colebatur ; quæ
 quia altum sapiebat, contra Deum Israel super-
 biens, sibi que subditam gentem depravans, ut
 etiam tempore Moysis talia auderet, ac populum
 ad fornicationem, et ad initiationem Beelphegor
 deduceret ; erat autem illud Moabitarum idolum ;
 idcirco hæc quæ jam tractamus, quasi de gravi
 quadam et Deo inimica virtute prænantur.

CAPUT XVI.

Vers. 1 « In illa die cantabunt canticum hoc in
 terra Juda, dicentes. » Post quam diem, ubi Sal-
 vator noster in cœlesti monte regnum suum acce-
 perit, qui promissis digni erant, tunc cœlestis can-
 ticum emittent, in cœlesti Jerusalem constituti,
 quam in præsentī Judæam sermo nuncupat, habita
 regionis in qua terrena Jerusalem sita est, ratione.
 Ita enim et Judæis qui audiebant, aicritatem et
 iucitamentum ad rerum prosperitarum speciem indi-

dit; atque simul veram Judæam declaravit, nempe A
 celestis Hierosolymæ regionem, ingentem ejus lati-
 tudinem hoc pacto significans; ut locus quidem
 Judæa esse intelligeretur, religiosa autem conver-
 satio, quam ibidem servant divini et evangelici
 spiritus, pro Dei civitate haberetur. Quo in loco
 constituti illi qui in prophetia indicantur, subse-
 quens canticum in die illa cantabant.

« Ecce civitas munita, et salutare nobis ponit
 murum et circummurale. » Siquidem laetitia illa et
 terrena civitas, munita et firma non erat, utpote
 quam plerumque ab inimicis capta fuerit; hæc au-
 tem vere civitas Dei munita est, et hoc est salutare
 nostrum; secundum Symmachum autem, « Dicent
 canentes canticum, civitatem fortem habemus; » et
 secundum eundem Symmachum, « civitas imperii, B
 nobis salutare; » Hebraica vero lectio pro illa,
 « salutare, » nomen Jesu proprie et clare circum-
 fert: ipsissimis quippe litteris Salvator noster He-
 braicè scribitur. Ipse itaque Salvator noster, bea-
 torum civitas est; ipse murus eorum et auto-
 morale.

Vers. 2. « Aperite portas, ingrediatur populus
 custodiens veritatem. » Nemine quippe jam ob-
 stante, obice ac impedimento vacua liberaque ipsis
 via fuit. Cujus rei causa est justum Dei judicium.

Vers. 3-5. « Patrocians veritati, et custodiens
 pacem, quia in te speravimus, Domine, usque in
 ævum. Deus magnus, æternus, qui postquam C
 humillasti, eduxisti habitantes in excelsis, civita-
 tes munitas evertes et dejicies usque ad pavimen-
 tum. » Hæc quippe digna sunt illa apud te recon-
 dita spe, et hæc dico tibi, concupiscentia animæ
 meæ. Tu enim, Domine, concupiscentia mea es,
 ac divinus amor animæ meæ. Quare animæ
 mea desideravit te, ipsa quippe nominis tui memoria
 animam nostram in excessum rapit, et ad tui
 amorem inflammat.

Vers. 6-9. « Et conculcabant eas pedes man-
 suetorum, et humilium vestigia. Via piorum recta
 facta est, et præparata via justorum. Via enim
 Domini judicium. Speravimus in nomine tuo, et in
 memoria quam desiderat anima nostra. De nocte
 vigilat spiritus meus ad te, Deus; quia lux præ-
 cepta tua super terram. » Neque enim noctis tem-
 pore dormire possumus; sed tunc etiam vigilantes
 spiritu, te concupiscentiam nostram in mente tene-
 mus. Sic igitur nobis ipsæ noctes tanquam dies
 illustrantur, quoniam præcepta tua et sermones
 tui nobis adhuc in terra versantibus, et die et nocte
 lucis instar data sunt. Hæc ex affectus vehemen-
 tia locutus propheta Deum compellens, ad nos
 pertransit, monetque ut eadem, qua ipse, via
 incelamus.

Vers. 10, 11. « Justitiam discite, qui habitatis
 terram. Cessavit enim impius: omnis qui non di-
 cecit iustitiam in terra, veritatem non faciet.

προαιρέτων ἐλπίδα παραίχεν· ὁμοῦ καὶ τὴν ἀληθι-
 νὴν παράστησε Ἰουδαίαν, τῆς ἐπουρανίου Ἱερουσα-
 λὴμ τὴν χώραν, καὶ τὸ μέγα πλάτος ὧδέ που σημαί-
 νων· ἐν ᾧ μὲν τόπος νοῦται Ἰουδαία, τὸ δὲ ἐν αὐτῇ
 θεοσεβὲς πολιτεύμα τῶν θείων καὶ εὐαγγελικῶν
 πνευμάτων ἢ τοῦ Θεοῦ πόλις· ἐνθα γενόμενοι οἱ διὰ
 τῆς προφητείας δηλούμενοι τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἕσονται
 τὸ ἄσμα τὸ ἐπιλεγόμενον.

« Ἰδοὺ πόλις· ὄχυρά, καὶ σωτήριον ἡμῖν θήσει ταί-
 χος καὶ περίτοιχος. » Οὐ γὰρ ἦν ἡ κάτω καὶ ἐπὶ γῆς
 πόλις ὄχυρά, πολλὰκις ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀλούσα,
 αὕτη δὲ ἀληθῶς ὄχυρά τοῦ Θεοῦ τυγχάνει πόλις, καὶ
 τοῦτ' ἔστι τὸ σωτήριον ἡμῶν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον,
 « Ἐροῦσι δὲ φέροντες τὸ ἄσμα, πόλιν ἰσχυρὴν ἔχο-
 μεν· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον (sic), « Πόλις κράτους,
 ἡμῖν σωτήριον. » Ἡ δὲ Ἑβραϊκὴ λέξις ἀντὶ τοῦ, « σω-
 τήριον, » καὶ ἀντὶ τοῦ, « σωτηρίου, » τὸ ὄνομα λευ-
 κῶς τῷ Ἰησοῦ οὕτως περιέχει· αὐτοῖς γὰρ γράμμα-
 σιν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἑβραϊκῶς γράφεται. Αὐτὸς οὖν
 ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τῶν μακαρίων πόλις, αὐτὸς καὶ ταί-
 χος αὐτῶν καὶ περίτοιχος.

« Ἀνοίξατε πόλιν, εἰσελθέτω λαὸς φυλάστων δι-
 καιοσύνην, καὶ φυλάστων ἀληθείαν. » Μὴκέτι γὰρ
 μηδενὸς ὄντος ἐμποδῶν, ἀκώλυτος καὶ ἀπαραπό-
 διστος καὶ εὐθεία ἡ ὁδὸς αὐτοῖς γέγονε. Τούτοις δὲ εἰ-
 τιον ἡ δικαιοκρασία τοῦ Θεοῦ.

« Ἀντιλαμβάνομενος ἀληθείας καὶ φυλάστων εἰρη-
 νῆν, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠπίσασμεν, Κύριε, ἕως τοῦ αἰῶνος.
 Ὁ Θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ, ταπεινώσας, κατήγαγε
 τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὕψηλοις, πόλεις ἔχυράς καταβα-
 λεί, καὶ κατάξει ἕως ἰθάκας. » Ἄξια γὰρ τῆς ἐλ-
 πίδος τῆς παρὰ σοὶ τεθησαυρισμένης, καὶ ταῦτα λέγω
 πρὸς σέ, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ψυχῆς μου. Εὐ γὰρ εἰς,
 Κύριε, ἡ ἐπιθυμία μου, καὶ ὁ θελὸς ἔρωσ τῆς ἐμῆς
 ψυχῆς. Διὸ ἡ ψυχὴ μου ἐπιθύμησέ σε· καὶ αὕτη γὰρ
 ἡ μνήμη τοῦ ὀνόματός σου ἐξέστησιν ἡμῶν τὴν ψυχὴν,
 καὶ διεγείρει· ἐπὶ τὸν σὸν πόθον.

« Καὶ πατήσουσιν αὐτὰς πόδες πραιῶν, καὶ τα-
 πεινῶν ῥήματα. Ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθεία ἐγένετο, καὶ
 παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. Ἡ γὰρ ὁδὸς
 Κυρίου κρίσις. Ἠπίσασμεν ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου, καὶ
 ἐπὶ τῇ μνήμῃ ἢ ἐπιθυμίᾳ ἢ ψυχῇ ἡμῶν. Ἐκ νυκτὸς
 ὄρθριζε· τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός· διότι φῶς
 τὰ προστάματά σου ἐπὶ τῆς γῆς. » Οὕτως γὰρ καθέ-
 ρειν οἷοι τέ ἐσμεν τοὺς τῆς νυκτὸς καιροὺς, ἀλλὰ καὶ
 ἡμῶν ἐγρηγορότων τῷ πνεύματι, σὲ τὴν ἐπιθυμῶν
 ἡμῶν κατὰ νόον ἔχομεν. Οὕτως οὖν καὶ αἱ νύκτες
 ἡμῶν ὡς ἡμέραι περαιοῦσιν· ἐπειδή-
 περ τὰ προστάματά σου καὶ οἱ λόγοι σου ἡμῖν τοῖς
 ἐπὶ τῆς γῆς ἔτι τὰς διατριβὰς ποιούμενοις καὶ διὰ
 νυκτὸς καὶ ἐν ἡμέραις ἀντὶ φωτὸς ἐδόθησαν. Ταῦθ'
 ὑπερβαλλούσῃ διαθείσει πρὸς τὸν Θεὸν ἀναφωνήσας ὁ
 προφήτης, μεταβαίνει ἐφ' ἡμᾶς, παραινῶν τὴν αὐτὴν
 αὐτῷ βαδίζειν ὁδόν.

« Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες· ἐπὶ τῆς γῆς.
 Πέπαυται γὰρ ἀσεβής· πᾶς ὁ οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύ-
 νην ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσει. Ἀρῥήτω

ὁ ἀσθεὺς, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. Κύριε, ὄψη-
 λός σου ὁ βραχίον, καὶ οὐκ ᾔδεισαν· γινόντες δὲ
 αἰσχυνθήσονται. » Ταπεινὸν γὰρ ὄντας οἱ ἀσθεῖς, καὶ
 μακρὰν ἀρεστηκότητος τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐν σκό-
 τῃ τῆς αὐτοῦ ἀγνοίας ἐκλινοῦντο· ἀλλὰ τῆς
 πῦθλος γνώσεως ἐπιστάσης, θεασάμενοι τὸν ὕψηλόν
 βραχίονα οἱ πόλοι αὐτῶν ὡς μὴ ὄντα βλασφη-
 μοῦντας, καύσονται τῆς ἀπονοίας αἰσχύνῃ κατεχό-
 μενοι.

« Ζήλος λήψεται λαὸν ἀπαίδευτον. » Αἰνίττεται δὲ
 τοὺς ἐκ περιτομῆς μὴ καταδεξαμένους τὴν διὰ Χρι-
 στοῦ χάριν. « Καὶ νῦν κύρ τοὺς ὑπαντιοὺς ἴδεται· »
 ὡς ἂν ἀποφάσει ὑποβληθῆσομένους τῇ λεγούσῃ·
 « Παρεῖσθε εἰς τὸ κύρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον
 τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ τὸ
 φῶς οὐκ εἰδέξαντο, παραδοθήσονται τῷ πυρὶ καὶ τῷ
 αἰσῆτι.

« Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην ἔδος ἡμῖν· πάντα
 γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτῆσαι
 ἡμᾶς. Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν· τὸ ὄνομά
 σου ὀνομάζομεν. » Καλὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ ἄλλα παρὰ
 σοῦ πάντα· τὸ δὲ μέγιστον δῶρον ἢ παρὰ σοῦ, καὶ ἢ
 πρὸς ἑαυτὸν εἰρήνην τυγχάνει, ἢ ἀστασίαστοι ὦμεν,
 καὶ χρονεύουσα πρὸς σὲ διαπαντός φυλάττοιο ἡμῶν ἢ
 ψυχῇ. Τοῦτο δ' ἂν γένοιτο, εἰ καταξίωση κτῆμα σου-
 τοῦ ἔβιον γενέσθαι ἡμᾶς· ἐπαι καὶ ἡμεῖς οὐκ ἄλλον
 τινὰ οἶδαμεν ἢ σὲ, καὶ μόνῃ τῷ ὀνόματί σου τεθα-
 βήκαμεν. Ὅτε τοίνυν οὐδένα ἕτερον ἐκεκτῆμεθα
 ἐν τῷ βίῳ ἢ σὲ, εὐστώνως ἀντιβολουμένον κατα-
 ξωθῆναι τῆς σῆς γενέσθαι μερίδος καὶ τοῦ σοῦ
 κλήρου.

« Οἱ δὲ νεκροὶ ζῶν οὐ μὴ ἔβωσιν, οὐδὲ ἱατροὶ οὐ
 μὴ ἀναστήσωσι. Διὰ τοῦτο ἀπήγαγες, καὶ ἀπόλεσας,
 καὶ ἤρας πᾶν ἔρπον αὐτῶν. » Ἡμεῖς μὲν ὄν, φησὶ,
 σοὶ ἔσμεν, Κύριε, καὶ σὺ τὸ ἡμέτερον ὑπάρχεις κτῆ-
 μα· οἱ δὲ ταῖς πρὸς θάνατον ἁμαρτίαις ἑαυτοὺς ἐκδόν-
 τες, καὶ διὰ τοῦτο νεκροὶ τὰς ψυχὰς γενόμενοι· « ψυ-
 χῇ » γὰρ « ἁμαρτάνουσα, αὕτη ἀποθανέεται· » τὴν
 δὲ ἐπηγγελμένην τοῖς ἁγίοις αἰώνιον ζῶν οὐκ ἔβον-
 ται, οὐδὲ ἱατροὶ ποθεν ἐπιστάνας κατὰ τὸν τῆς κρι-
 στικῆς καιρὸν δυνήσονται αὐτοὶ· ἐπικουρήσαι πρὸς σω-
 τηρίαν, οὐδ' ἂν ἀναστήσῃ αὐτῶν τὴν πτώσιν. Οὐδὲ
 γὰρ σὺ ὁ μέγας καὶ φοβερὸς καὶ δίκαιος κριτὴς πα-
 ρέδωκας ἀπωλεία, τίς ἱατρῶν διασώσασθαι δυνή-
 σεται;

« Διὰ τοῦτο ἀπήγαγες καὶ ἀπόλεσας, καὶ ἤρας πᾶν
 ἔρπον αὐτῶν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « καὶ ἤρας πᾶν
 ἔρπον αὐτῶν, » ὁ Σύμμαχος, « πᾶσαν τὴν μνήμην
 αὐτῶν· » ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ Θεοδοσίω, « πᾶν τὸ μνη-
 μόσιν αὐτῶν » ἠρμήνευσαν. Ἐδεῖ γὰρ πᾶσαν μνή-
 μιν κακίας ἀρθῆναι κατὰ τὸν δηλούμενον τῆς κρι-
 στικῆς καιρὸν. Εἰ δὲ λέγοιτο, « πᾶν ἔρπον αὐτῶν, »
 καὶ ἄλλῃ εἰσάγει τὴν φιλανθρωπίαν ὁ λόγος· ὡς αὐτῶν
 μὲν ἡμαρτηκότητων μὴ μελλόντων ἀφανίζεσθαι, μηδὲ
 εἰς τὸ παντελὲς ἀπόλλυσθαι· τῶν δὲ γεννημάτων οὕτω
 ἡλουμένων, ὧν ἢ ψυχῇ αὐτῶν γεγέννηκε λογι-
 σμῶν πονηρῶν, τούτων ἀφανισμὸν γενήσεσθαι φησιν.

17 Matth. xxv. 41.

A Tollatur impius, ut non videat gloriam Domini. Do-
 mine, excelsum brachium tuum, et non cognove-
 runt : scipales autem erubescant. » Impii enim, ab-
 jecti cum sint, ac procal cognitione Dei positi, in
 tenebris ejus ignorantiae volutabantur : verum ad-
 veniente illa universali cognitione, videntes bra-
 chium illud excelsum illi, qui olim eum quasi non
 existentem blasphemis dictis incessabant, pudore
 affectu insanizæ finem facient.

« Zelus apprehendet populum inereditum. » Sub-
 indicat eos ex circumcissione, qui gratiam Christi
 non amplexi sunt; « Et jam ignis adversarios de-
 vorat; » ut ipse qui sententiæ subjiciendi sint dic-
 centi, « Discedite in ignem æternum, præparatum
 diabolo et bugelis ejus 17. » Quia lucem non accē-
 perunt, igni ac tenebris tradentur.

Vras. 12, 13. « Domine Deus noster, pacem da
 nobis : omnia enim dedisti nobis. Domine Deus no-
 ster, posside nos : Domine, extra te alium non no-
 vimus : nomen tuum invocamus. Alia quippe om-
 nia abs te data optima sunt : sed omnium donorum
 maximum est, pax illa quæ abs te proficietur, et
 quam nobiscum habemus, ut sine tumultu et mu-
 tatione degamus, animaque nostra tibi semper va-
 cans serveatur. Id autem inveniet, si nos ipse in
 propriam tibi possessionem habere digneris : quia
 nos non alium novimus præter te, et in solo no-
 mine tuo confidimus. Cum igitur in vita nostra non
 alium quam te possederimus; jure rogamus, ut tua
 portionis et sortis esse mereamur.

Vras. 14. « Mortui autem vitam non videbant,
 neque medici suscitabunt. Ideo abduxisti, et per-
 didisti, et sustulisti omne masculum eorum. » Nos
 quidem, ait, tui sumus, Domine, et tu nostra pos-
 sessio es; qui vero sese peccatis aq mortem dedi-
 derunt, ideoque animabus mortui sunt : nam
 ; « anima quæ peccaverit, ipsa morietur : » promissam
 sanctis æternam vitam non videbunt, neque medici
 undecunquæ accedant judicii tempore, poterunt
 ipsis opem ad salutem conferre, neque eos ab exi-
 tio suscitare. Si quidem quos tu, magne, terribilis
 et juste Judex, perniciæ tradidisti, quis medicus
 servare poterit ?

D « Ideo abduxisti et perdidisti, et sustulisti omne
 masculum eorum. » Pro illo autem, « et sustulisti
 omne masculum eorum, » Symmachus, « omnem
 memoriam eorum; » Aquila vero et Theodotio,
 « omne memoriale eorum, » interpretati sunt. Par
 erat enim memorato judicii tempore, omnem ne-
 quitizæ memoriam de medio tolli. Quod si dicamus,
 « omne masculum eorum, » magnam sermo præ-
 fert humanitatem, quasi scilicet non ipsi peccato-
 res delendi ac funditus perdendi sint, sed eorum
 feus, quos eorum anima peperit, malæ videlicet
 cogitationes, de medio tollendæ sint.

Vras. 15, 16. « Adde eis mala, Domine, adde mala glorioſa terræ. Domine, in tribulatione recordati sumus tui : in tribulatione parva disciplina tua nobis. » Quoniam universalis iudicii locum contemplantur propheta, seu iudicio præſens, ac tribunali Dei aſtans; pro conditione rerum quas videt, modo conſtitetur, modo precatur, modo gratias agit, mox dignis a Deo pro merito dandas retributiones enarrat. Hæc porro omnia nobis per Scripturam ſuam offert, ut inſtituamur, edocti omnia quæ ipſe ex divini Spiritus illustratione noverat. Et nunc, inquit, Domine, cum tempus adceſſet, in anguſta et arcta via incedentes, pro pietate concertabamus: verum in afflictione illa, nequaquam eramus tui immemores: ſed recordatione tui corroborati patienter ſerebamus, ita ut diceremus, « Tribulationem patientes, ſed non anguſtiati; perſecutionem ſerentes, ſed non derelicti; dejecti, ſed non perſecti »¹⁰. » Hac ergo calamitate erudimur, ſcientes quia quem diligit Deus, caſtigat.

Vras. 17, 18. « Et ſicut parturiens appropriat ad partum, et in dolore ſuo clamat: ſic facti ſumus Dilecti tuo. Propter timorem tuum, Domine, in utero accepimus, et parturivimus, et peperimus ſpiritum ſalutis tuæ, quem fecimus in terra. Non cademus, ſed cadent omnes habitatores terræ. » Quare omnem laborem ſuſtinentes, ſimiles eramus mulieri parturienti, et clamorem emittenti, quia id, quod in ventre moveatur, in lucem exitura eſt: ita et nos reſpectu Dilecti tui ſumus: nam unigenitum Verbum tuum intus in anima habentes, necnon inſitum abſe te nobis divinum timorem, ac perſeveranter ſerentes, non ſpe laſi ſumus; ſed peperimus ſpiritum ſalutis. Nam ſinis ille Dilecti tui et timoris ejuſ partus, ſpiritus noſtri ſalus erat: quem ſpiritum ut edidimus, omnibus orbem incolentibus hominibus notum fecimus; ut et ipſi hinc edocti, ex æmulatione parturiendi a timore tuo, et pariendi eundem ſpiritum, utilitatem percipiant. Etenim qui hunc ſalutis ſpiritum non conceperint, neque pepererint, cum alioquin ſteriles et infructuoſi ſint, a ſpe in te reſcripta excident: qui autem ex portione tua ſunt, quique propter te ærumnarum genus omne tolerant, etiamſi uſque ad mortem contra peccatum concertaverint, a vita, quæ apud te eſt, nequaquam labentur.

Vras. 19. « Reſurgent mortui, et excitabuntur qui ſunt in monumentis, et lætabuntur qui ſunt in terra: ros enim, qui a te eſt, medela ipſis eſt: terra autem impiorum cadet. » Reſurgent quippe mortui; ſive ſecundum Aquilam, « Vivent qui mortui fuerant tui; » ſive ſecundum Symmachum et Theodotionem, « Vivent mortui tui. » Mortui autem ejuſ quinquam fuerint, niſi ſancti ejuſ martyres, qui alii a prædictis mortuis ſunt, de quibus dictum

¹⁰ II Cor. iv, 9.

« Πρόσθεσ αὐτοῖς κακὰ, Κύριε, πρόσθεσ κακὰ τοῖς ἐνδόξοις τῆς γῆσ. Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου· ἐν θλίψει μικρῇ ἢ παιδεία σου ἡμῖν. » Ἐπαυῆ ἐνὸν περὶ τῆσ καθόλου κρίσασ τόνον θεωρεῖ ὁ προφήτης, ὡσανεὶ παρὼν τῇ κρίσει, καὶ τῷ βῆματι τοῦ Θεοῦ παρεστώσ, ἐφ' οἷσ ὁρᾷ, ποτὲ μὲν ἐξομολογεῖται, ποτὲ δὲ ἰκετεύει, ποτὲ δὲ εὐχαριστεῖ, ποτὲ δὲ τὰσ ἀποθησόμενασ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀμαρτὰσ τοῖσ ἀξίοισ δίδρχεται. Πάντα δὲ ταῦτα διὰ τῆσ αὐτοῦ Γραφῆσ καὶ ἡμῖν παραδίδωσιν, ὡσ ἂν παιδευοῖμαθα διδασκόμενοι πάνθ' ὅσα καὶ αὐτόσ ἐκ τῆσ τοῦ θελοῦ Πνεῦματοσ ἐπαλάμψεωσ ἔργω. Καὶ νῦν οὖν, φησὶν, ὅτε καιρὸσ ἦν, ὁ Κύριε, τὴν στενήν καὶ τὴν τεθλιμμένην ἐλευθεροῦσ ὑπὲρ τῆσ ἀσθεῖασ ἡγωνιζόμεθα· κλήν καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ θλίψει οὐκ ἡμὲν σου ἀμνήμονεσ· ὅτ' αὐτόσ δὲ τῆσ σῆσ μνήμησ δυναμούμενοι καρτερῶσ ὑπεμένεμεν· ὥσπερ λέγειν « θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενωχωρούμενοι· δυνάμει, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιμπανόμενοι· καταθάλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. » Διὰ ταύτησ γούν τῆσ θλίψεωσ παιδευόμεθα, εἰδότεσ, ὅτι ὃν ἀγαπᾷ Κύριεσ, παιδεύει.

« Καὶ ὡσ ἡ ὀδίνουσα ἐγγίζει τοῦ τεκεῖν, καὶ ἐπὶ τῇ ὀδίνῃ αὐτόσ ἐκείραγεν· ὅτωσ ἐγενήθημεν τῷ Ἄγαπητῷ σου. Διὰ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὀδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας σου, ὃ ἀποθήσαμεν ἐπὶ τῆσ γῆσ. Οὐ πεσοῦμεθα, ἀλλὰ πεσοῦνται πάντεσ οἱ ἐνοικοῦντεσ ἐπὶ τῆσ γῆσ. » Διὸ πάντα πόνον ὑπομένοντεσ, ἰουκότεσ ἡμεν ὀδίνουση γυναῖκα, καὶ βοὰσ ἀπιοῦση περὶ αὐτὸ τὸ μᾶλλον τὸ κατὰ γαστρὸσ κινούμενον εἰσ φῶσ προῆγειν· ὅτωσ γάρ καὶ ἡμεῖσ ἐγενήθη μὲν τῷ σῷ Ἄγαπητῷ· τὸν γάρ μονογενῆ σου λόγον ἐνδον ἔχοντεσ ἐν τῇ σαυτῶν ψυχῇ, καὶ τὸν ἐκ σοῦ κατασπαρέντα ἡμῖν ἐνθεον φόβον, καὶ θῆ καρτερήσαντεσ, οὐκ ἐσφάλμεν τῆσ ἐλπίδοσ, ἀλλ' ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας. Τέλοσ γάρ τῆσ κησασ τοῦ Ἄγαπητοῦ σου καὶ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἡ σωτηρία ἦν τοῦ ἡμετέρου πνεῦματοσ. Ὅσαρ ἀπογεννήσαντεσ φανερόν καταστήσαμεν πᾶσι τοῖσ ἐπὶ τῆσ γῆσ κατοικοῦσιν ἀνθρώποισ, ὡσ ἂν καὶ αὐτοὶ μαθόντεσ ὠφέληθειν διὰ τοῦ ζηλωσοι κησοι καὶ αὐτοῖσ ἀπὸ τοῦ φόβου, καὶ ἀποτεκεῖν τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Οἱ γάρ μὴ τοῦτο λαβόντεσ μηδὲ τακόντεσ τὸ πνεῦμα τῆσ σωτηρίας, ἀλλωσ δὲ ἄγνοιοι καὶ ἀκαρποὶ γινόμενοι, καὶ ἐκπασοῦνται τῆσ παρὰ σοῦ ἐλπίδοσ· οἱ δὲ γε τῆσ σῆσ μερίδοσ ὄντεσ, οἱ διὰ σὲ πᾶσαν θλίψην ὑπομείναντεσ, εἰ καὶ μέχρι θανάτου ἀγωνιόσαντεσ περὶ τὴν ἀμαρτίαν, οὐδαμῶσ τῆσ παρὰ σοῦ ζωῆσ ἀποπασοῦνται.

« Ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖσ μνημείοισ, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ· ἢ γάρ θρόσοσ ἢ παρὰ σοῦ λαμα αὐτοῖσ ἐστί· ἢ δὲ γῆ τῶν ἀσπεῶν πεσοῖται. » Ἀναστήσονται γάρ οἱ νεκροὶ, ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ζήσονται οἱ τεθνεῶτεσ σου, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον καὶ Θεοδοτίωνα, « Ζήσονται οἱ νεκροὶ σου. » Νεκροὶ δὲ αὐτοῦ τίνεσ ἂν εἶεν, ἢ οἱ ἄγιοι αὐτοῦ μάρτυρεσ, ἔτερο: ὄντεσ παρὰ τοῖσ λεχθέντεσ νεκροῖσ, περὶ ὧν εἰρησ « Οἱ

ὅτι νεκροὶ ζῶν οὐ μὴ ὄωσιν, οὐδὲ λαοὶ οὐ μὴ ἀνα-
στήσονται ; » Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν ἦσαν νεκροὶ, τὰ πρὸς
θάνατον ἡμαρτηκότες, οἱ δὲ νεκροὶ τοῦ Κυρίου οἱ δι'
αὐτὸν πᾶσαν θλίβιν ἕως θάνατον ὑπομένοντες. Ἄντι
ὅτι τοῦ, « ἐγαθήσονται, » οἱ λοιποὶ ἠρμήνευσαν, ὡς
καταμνησθέντων αὐτῶν, οὐχὶ ὅτι τεθνήσκων. Διὸ ὁ τῶν
ἀγίων θάνατος κοίμησις ὀνομάζεται. Ἀκαλούθως δὲ
τῆ κοιμήσει ἡ ἀνάστασις ἐξυπνισμὸς ἂν λεγείη. Διὸ
κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτὰς ἐξυπνισθῆσθαι οἱ
ἐν τοῖς μνημείοις κατὰ τὸ πρῶτον εἰρηγται· κατὰ δὲ
τὸ δεύτερον, « ἀγαλλιάσονται, » ἢ « αἰνήσουσι, » κατὰ
τὸν Ἀκύλαν, ἢ « ἀλαλέξουσι, » κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα.
Ἀρσός ἢ ἐπὶ γῆς κατιοῦσα ἡρέμα καὶ πρῶτος ἐκτρέ-
φει καὶ αὔξειν ποιεῖ τὰ ἀναποκαίμενα αὐτῇ σπέρματα·
τὸν αὐτὸν τρόπον ἢ κατὰ σοῦ δρῖσος λαμα καὶ ζῶν
καὶ σωτηρίαν παρέξει τοῖς σοῖς νεκροῖς, ὧν τὰ σώ-
ματα κατὰ καιρὸν ἐπὶ τῆς γῆς ἐσπάρη. Οὐκ ἂν δὲ
ἀμάρτους αὐτὸν εἶναι δρῖσον λέγων τὸν μονογενῆ τοῦ
θεοῦ Ἀδόν, ὃς, ἐπιστάξας τὰς ἐαυτοῦ ζωοποιούς
σταγθνας τοῖς αὐτοῦ νεκροῖς, ὀμοῦ καὶ ἴσων ἀμαρ-
τημάτων, εἰ ποῦ τι αὐτοῖς κατ' ἀνθρώπων πεπλημμέ-
ληται, παρέξει ὀμοῦ καὶ ἀνάστασιν καὶ σωτηρίαν,
καὶ ζῶν αἰώνιον αὐτοῖς δωρήσεται· ἀλλ' οὐχὶ τὰ
τῶν ἀσεβῶν τοιαῦτα.

« Εἰθέως, ὁ λαὸς μου· εἰσελθε εἰς τὰ ταμιαῖά σου·
μὴ περιεργάζου τὰ παρρησιασθέντα τῶν σῶν
ταμιαίων. Ἐπίσεισον τὴν θύραν σου· ἀποκρύβηθι
μικρὸν ἔσον, ἕως ἂν παρελθῇ ἡ ὄργη Κυρίου. » Μετὰ
τὴν θεοσεκαλίαν τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως, ὡς
περιεστῶτας ἐμπροσθεν, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ μετὰ
τὴν ἀνάστασιν συνηγμένους τοὺς ἁγίους τοῦ θεοῦ
θεασάμενον τὸ πνεῦμα τὸ προφητικόν, ἔπειτα ἐξ
ἑτέρου μέρους τὴν ἐπιούσαν τοῖς ἀσεβῶσι ὄργην κα-
τανοῆσαν, τῆ τῶν ἁγίων προσωπεῖ ἀποχω-
ρεῖν πρὸς βραχὺ τοῦ μακρῶν κρύπτεσθαι, ὡς μὴδὲ
θεωροῦς τῆς τῶν ἀσεβῶν γίνεσθαι ἀπωλείας. Τα-
μιαῖα δὲ τοῦ λαοῦ τοῦ θεοῦ αἱ πολλαὶ παρὰ τῷ Πατρὶ
συγγάγουσι μοναί, ἐκάστην τῶν ἁγίων κατὰ
δικαίαν θεοῦ χρίσιν ἀφωρισμέναι. Εἰς ταῦτ' οὖν τὰ
σοὶ παρεσκευασμένα ταμιαῖά σου, φησὶν, ὁ ἐμὸς λαός,
εἰσελθε, καὶ ἀπόσεισον τὴν θύραν σου.

« Ἴδοὺ γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ ἁγίου ἐπάγει τὴν ὄρ-
γην ἐπὶ τοὺς ἰνοικούντας ἐπὶ τῆς γῆς. » Παρελθού-
σης δὲ αὐτῆς, ἀναπετάσας λοιπὸν τὰς τῶν σαυτοῦ
ταμιαίων πύλας, μετὰ πολλῆς ἀξουσίας καὶ παρρη-
σίας πρόβητι τὸν νέον ἐποπταῖον αἰῶνα, καὶ τὴν ἐπηγ-
γελημένην σοὶ βασιλείαν τοῦ θεοῦ. « Καὶ ἀνακαλύψει
ἡ γῆ τὸ αἷμα αὐτῆς, καὶ οὐ κατακαλύψει τοὺς ἀνη-
ρημένους· » ὡς μὴδένα λαβεῖν τῶν πάλαι ἐν αὐτῇ
τὰς φυχὰς ἀνηρημένων διὰ τῶν πρὸς θάνατον ἁμαρ-
τημάτων· ἐπὶ τούτῳ γὰρ τὴν ὄργην ἐπάξειν εἰρηγται
ὁ θεός· ὄργης ἀναῦθα ὀνομαζομένης τῶν ταῖς κολά-
σαι διακονουμένων ἀγγέλων. (30) Ἄηλοι δὲ διὰ τούτων
τὴν τῶν ἁγίων τοῦ θεοῦ ἀνάστασιν καὶ τὰ τῶν μαρ-
τύρων αἵματα, περὶ ὧν καὶ Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ὄψῃ
γράφων ἔλεγε· « Ὅτι τὸ αἷμα τῶν ὑἱῶν αὐτοῦ ἐκδι-

A fuerat, « Mortui autem vitam non videbunt, neque
medici suscitabunt? » Sed illi quidem mortui erant,
qui ad mortem peccaverant. Mortui autem Domini
sunt illi qui propter eum omnem calamitatem ad
mortem usque sunt perpeasi. Pro illo autem, « ex-
citabuntur, » reliqui interpretantur, ac si dormiant,
ac non mortui sint. Quamobrem sanctorum mors,
sommus appellatur. Consequenter autem ad som-
num, resurrectio, exporrectio esse dicitur. Quam-
obrem secundum reliquos interpretes, exporrecto-
ros esse qui in monumentis sunt primo dicitur ;
secundo autem « latibuntur ; » sive, « laudabunt, »
ut Aquila ; sive, « jubilabunt, » ut Theodotio ver-
tit. Ros autem in terram delapsus, sensim placide-
que injecta ibi semina enutrit et accrescere facit :
eodemque modo ros abs te prodians, medelam, vi-
tam et salutem mortuis afferet tuis, quorum cor-
pora variis temporibus in terram velut semina ja-
cta fuerint. Neque porro aberraveris, si dicas ip-
sum unigenitum Dei Verbum rorem esse, quod gut-
tulas suas mortuis suis instillare faciens, una re-
medium peccatis, si quid ab illis humanitus pecca-
tum, ac resurrectionem, salutem et vitam sempiternam ipsis conferet. At res impiorum non eodem
modo se habent.

VERS. 20. « Vade, populus meus : intra in cubi-
cula tua ; » ne curiosius inquiras ea, quae precal
cubiculis tuis versantur. « Claude ostium tuum :
abscondere paulatim quantumcumque, donec
pertranseat ira Domini. » Post allatam de resurre-
ctione mortuorum doctrinam, sanctos Dei, qui
antea circumsteterant, eodem in loco coacios post
resurrectionem videns propheticus spiritus, deinde
vero alia ex parte imminuentem impiis iram conspi-
catus, sanctorum costum ad modicum tempus se-
cedere ac procul sese occultare monet, ne sint im-
piorum perniciei spectatores. Cubicula vero populi
Dei, intelligas esse inultas apud Patrem mansiones,
justo Dei iudicio singulis ordinibus destinatas. In
haec igitur, popule mi, parata tibi cubicula ingre-
dere, et claude ostium tuum.

VERS. 21. « Ecce enim Dominus de sancto indu-
cit iram super habitatores terrae. » Postquam au-
tem illa pertransierit, reseratis domum cubiculi tui
Januis, potestate et fiducia multa instructus prodi,
novum saeculum conspecturus, necnon promissum
tibi regnum Dei. « Et revelabit terra sanguinem
suum, et non abscondet interfectos ; » ita ut nemo
lateat eorum, qui olim in ea secundum animam ob
peccata ad mortem interfecti fuere : hac enim de
causa iram inducturus suam Deus dicitur. Hic scilicet
ira vocantur angeli inferendae ultioni mini-
strantes. His porro significat sanctorum Dei no-
cem, et martyrum sanguinem, de quibus haec
in magno cantico scribit Moyses, « Quia san-
guinem aliorum suorum alciscetur et vindicabit,

et ultionem retribuet inimicis, et odientibus se re- A
tribuet 19.

CAPUT XXVII.

Vers. 1. « In die illa inducet Deus gladium san-
ctam, magnum et validum super draconem, serpen-
tem fugientem, super draconem serpentem tortuo-
sum, et occidet draconem. Virga itaque Dei, recta
cum sit, et castigationi apta, secundum illud, « Vir-
ga rectitudinis, virga regni tui 20, » ils qui in rebus
medelam admittentibus peccarunt, servatur ad ip-
sorum castigationem, emendationem et ad utilita-
tem prolata. Qui autem nihil rectum, æquumque
nihil habet, sed omnino deflexus et tortuosus est,
ac pectore ventreque humi reptat, omniumque pe-
dibus ad supplantationem et dejectionem insidias
molitur, post impios omnes, gravi, magno valido.
que gladio tradetur, quem ipsi soli magnus ille Ju-
dex reconditum et paratum habuit. Gladium hic vo-
cat ultionis effectum : quem item sanctum dicit,
cum ut minarum terrorem leniat, tum ut ostendat
eos qui supplicio afficientur, non ad exitium ven-
tendos, sed castigationem ipsis sanctitatis causam
futuram esse. At enim Deus dum castigat, non per-
dere, sed eos qui convertuntur emendare et sancti-
ficare peroptat.

Vers. 2-4. « In illa die vinea pulchra : desido-
rium candendi contra illam. Ego civitas munita,
civitas obsessa, frustra potum dabo illi : capietur
enim noctu, die autem cadet murus ejus. Non est
quæ non apprehenderit eam. Quis ponet me custo-
dem culmi in agro? propter inimicam hanc rupuli
eam. Ideo fecit Dominus omnia quæ disposuit. Con-
busta sum. » Hæc porro est dicti sententia : Num
malum pro malo gentibus reddiderunt, qui pacem
illis prædicabant? Illi enim insequerantur eos,
plagis etiam additis; illi vero pulcherrima ipsis,
pacem scilicet annuntiabant. Num igitur paria
patiebantur gentiles illi, dum patris præcones inju-
riis affecerent? Verberabant enim, nec vicissim
vapulabant; occidebant nec occidebantur: pugnan-
tes autem et opprobria inferentes, ipsos divexabant
atque pellebant: illi vero non cessantes, pacem
ipsis et bona nuntiabant. Quare subdit :

Vers. 5-8. « Clamabant habitatores ejus : Facia-
mus pacem cum eo, faciamus pacem : qui veniunt
illii Jacob germinabunt, et florebit Israel : et im-
plebitur terra fructu ejus. Num sicut ipse percus-
sit, et ipse similiter percutietur? et sicut ipse
occidit, ita occidetur? Pugnans et exprobrans emit-
tet eos. Nonne tu eras, qui meditaberis spiritu duro
interficere eos spiritu furoris? » Hæc enim medi-
tabantur illi ex gentibus infideles, « spiritu duro »
contra apostolos Christi occupati, nihilque aliud
cogitantes, quam quomodo eodem spiritu interfice-
rent eos. Sed quoniam ærimnis hujusmodi affecti
illi, « ex Jacob germinantes, et ex Israel efflore-

καίται, καὶ ἐδικήσῃ, καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς
ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσει. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ΄.

« Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ θεὸς τὴν μάχαιραν
τὴν ἁγίαν, τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὸν δρά-
κοντα, τὸν ὄφιν φεύγοντα, ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν σκο-
λίον, καὶ ἀνελίει τὸν δράκοντα. » Ἡ μὲν οὖν τοῦ θεοῦ
ῥάβδος, αὐθεΐα τις οὐσα καὶ παιδευτικὴ, κατὰ τὸ,
« Ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου » τοῖς
λάσιμα ἡμαρτηκῶσι τεττηρηται εἰς παιδεύειν αὐτῶν καὶ
βελτίωσιν καὶ ψυχῆς ὠφέλειαν προσαγομένη· ὁ δὲ μὴδὲ
ὀρθὸν μὴδὲ εὐθὺ κεκτημένος, ὅλος δὲ διόλου καμπύλος
καὶ σκολιός, χαμαὶ τε ἐπὶ τὸ στήθος καὶ κοιλίαν ἔρπων,
ἐφεδρεύων τε τοῖς πάντων ποσὶν ἐπὶ τὸ σκυλλίζειν καὶ
καταβάλλειν αὐτούς, μετὰ πάντας τοὺς ἀσιδεῖς τῇ
σκληρᾷ καὶ μεγάλῃ καὶ ἰσχυρᾷ μαχαίρᾳ παραδοθή-
σεται, ἣν αὐτῷ μῶυς ὁ μέγας κριτὴς ἐταμιεύσατο.
Μάχαιραν ἀνταῦθα λέγει τὴν ἐνέργειαν τῆς δίκης·
ἀλλὰ καὶ ἁγίαν καλεῖ, ὁμοῦ μὲν παραμυθοῦμενος τὸ
φοβερὸν τῆς ἀπειλῆς, ὁμοῦ δὲ καὶ δεικνύς, ὡς οὐκ
εἰς ἀπόλειαν καταστρέψουσιν οἱ τιμωροῦμενοι· ἄγιν
σύνης τε αἰτίοις αἴτιον ἔσται μετανοῦσι. Καὶ γὰρ οὐκ
ἀπολέσαι βούλεται ὁ θεὸς παιδεύων, ἀλλὰ καθάσαι
καὶ ἀμάσαι ἐπιστρέφοντας.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀμπελῶν κολλῆς, ἐπιθύμημα
ἐξάρχειν κατ' αὐτῆς. Ἐγὼ πόλις ἄχυρᾶ, πόλις πο-
λιορκουμένη, μάτην ποτιῶ αὐτήν· ἀλώσεται γὰρ
νοκτὸς, ἡμέρας δὲ πασιεῖται τὸ τείχος αὐτῆς. Οὐκ
ἔστιν ἢ οὐκ ἐπαλάβετο αὐτῆς. Τίς με θήσει φυλά-
σειν καλᾶμην ἐν ἀγρῷ; διὰ τὴν πολεμίαν ταύτην
ἠθέτηκα αὐτήν. Τοῖνον διὰ τοῦτο ἐποίησε Κύριος
πάντα ὅσα συνέταξε. Κατὰ κέλευμα. » Ὁ δὲ νοῦς τοῦ
λόγου τοιοῦτός ἐστι· Μὴ τι κακὸν ἀντὶ κακοῦ τοῖς
ἔθνεσιν ἀπεδίδοσαν οἱ κηρύττοντες αὐτοῖς εἰρήνην;
Οἱ μὲν γὰρ ἐδίωκον αὐτοὺς καὶ πληγὰς ἀπέθεντες·
εἰ δὲ τὰ κάλλιστα αὐτοῖς τὴν εἰρήνην εὐηγγελίζοντο.
Μῆτι οὖν τὰ ἴσα ἄπασχον οἱ ἐξ ἐθνῶν, ἀδικούντες
τοὺς τῆς εἰρήνης κήρυκας; Ἐτυπτον γὰρ, καὶ οὐκ
ἀντετύποντο, καὶ ἀνήρουν, ἀλλ' οὐκ ἀντανήρουντο·
καὶ μαχόμενοι δὲ καὶ ὀνειδίζοντες, ἐδίωκον αὐτούς
καὶ ἐξαπέστελλον· οἱ δὲ οὐκ ἀνεχώρουν τοῦ τὴν εἰ-
ρήνην καὶ τοῦ τὰ ἀγαθὰ αὐτοῖς εὐαγγελίζεσθαι. Αὐτὸ
ἐπιλέγει·

« Βοήσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῇ· ποιήσωμεν
εἰρήνην αὐτῷ, ποιήσωμεν εἰρήνην· οἱ ἐρχόμενοι τέ-
κνα Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ, καὶ
ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. Πῆ
ὡς αὐτὸς ἐπάταξε, καὶ αὐτὸς οὕτως πληγήσεται· καὶ
ὡς αὐτὸς ἀνέλειν, οὕτως ἀναιρεθήσεται; Μαχόμενος
καὶ ὀνειδίζων ἐξαπιστελεῖ αὐτούς. Οὐ σὺ ἦσθα μελε-
τῶν τῷ πνεύματι τῷ σκληρῷ, ἀνελεῖν αὐτοῦ πνεύ-
ματι θυμοῦ; » Ταῦτα γὰρ ἐμελέτων οἱ ἐξ ἐθνῶν
ἄπιστοι κατὰ τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ « πνεύ-
ματι σκληρῷ » κατεχόμενοι, καὶ οὐδὲν ἕτερον δια-
νοοῦμενοι, ἢ ὅπως ἀνέλωσιν αὐτοὺς τῷ ἐν αὐτοῖς
πνεύματι. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοιαῦτα πάσχοντες οἱ ἐκ τοῦ

19 Deut. xxxii, 43. 20 Psal. xlii, 7.

Ἰακώβ βλαστήσαντες, καὶ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ ἐξανθή-
σαντας, ὁ ἔφερον πάντα γενναίως διὰ τὸν Χριστὸν·
τοῦτου χάριν ἐκιδέγει·

« Διὰ τοῦτο ἀφαιρεθήσεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ, καὶ
τοῦτέ ἐστιν ἡ εὐλογία αὐτοῦ, ὅταν ἀφείλωμαι τὴν
ἁμαρτίαν αὐτοῦ, ὅταν θῶσι πάντας τοὺς λίθους τῶν
βωμῶν κατασκευασμένους, ὡς κοιλίαν λεπτήν, καὶ οὐ
μὴ μείνη τὰ δένδρα αὐτῶν, καὶ τὰ εἰδωλα αὐτῶν
ἐσκευασμένα, ὡσπερ δρυμὸς μακρὰν. Ἐὰν γὰρ,
φησὶν, αἷτια γινήσεται τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν
Ἰακώβ, καὶ διὰ ταῦτα ἐπ' αὐτὸν ἔξει ἡ εὐλογία,
ἀφαιρουμένης αὐτοῦ τῆς ἁμαρτίας. Σωθήσεται γὰρ
διὰ τῆς ταπεινογρονίας, ἂν μείνωσι ἐν τῇ πίστει καὶ
ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης, κατὰ τὸν Ἀπό-
στόλον· ἀκλόουθόν ἐστι καὶ τὸν Ἰακώβ τέκνα « βλα-
στήσαντα, » καὶ τὸν τοιοῦτον καρπὸν « ἐξανθήσαντα »
διὰ τῆς τούτων ἀρετῆς κοινωνήσας αὐτῶν τῇ εὐλο-
γίᾳ. Σημαίνει δὲ ὁ λόγος πολλοὺς διὰ τῆς ἀποστολι-
κῆς χάριτος, καὶ τῶν κατὰ σάρκα γειτνιώντων αὐτοῖς
σωθήσονται.

« Τὸ κατοικοῦμενον ποιμνιον ἀνεκτόν ἐσται, ὡς
ποιμνιον καταλειμμένον. Καὶ ἐσται πολὺν χρόνον
εἰς βόσκημα, καὶ ἐκεῖ ἀναπαύσονται ποιμνία. »
Ἐκεῖ μὴ ἐβουλήθησαν τὸν καλὸν ποιμνία παραδ-
εῖσθαι, τὴν θέντα τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προ-
βάτων· διότι ἡ χώρα τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἐσται πολὺν
χρόνον εἰς βόσκημα, ὡς κληροῦσθαι εἰς αὐτοὺς τὸ,
« Ἰλυμήνατο αὐτὴν ὡς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονῶς ἄγριος
κατανεμήσατο αὐτήν. »

« Καὶ μετὰ χρόνον οὐκ ἐσται ἐν αὐτῇ πλὴν γλωρῶν
διὰ τὸ ξηρανθῆναι. » — « Ἐκεῖ, φησὶν, ἀναπαύσονται
τὰ ποιμνία, » ὅτι δὲ οἱ καταβόσκοντες καὶ λυ-
μαίνόμενοι αὐτήν. Εἰς τοσαύτην δὲ περιτραπήσεται
ἐρημίαν, ὡς μηδὲν γλωρῶν ἐν αὐτῇ ὑπάρξει· διὸ
λέγεται· « Καὶ οὐκ ἐσται ἐν αὐτῷ γλωρῶν. Γυναῖκες
ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας, δύντα· οὐ γὰρ λαὸς ἐστὶν ἔχων
σύνειν. » Γυναῖκας ἀνακλιεῖται, ὡς ἀνδρῶν μὴ ἐδ-
ρασκόμενων ἐν αὐτοῖς ἀξίῳ σωτηρίας. Διὸ ταῖς γυ-
ναῖξιν παρακαλεῖται σπεύδειν καὶ ἔκειν εἰς μαρτυ-
ρίαν ἀπὸ θέας τῶν παραδόξων καὶ θαυμασίων ἐργῶν,
ὡς ἐν ἔλθοῦσαι φωτίσασιν τὸν ἐν σκότῳ καθήμενον
λαὸν καὶ τὴν πλὴν αὐτῶν τὴν ἀφαιμένην. Διὸ κατὰ
τὸν Ἀκύλαν εἶρηται· « Γυναῖκες ἐρχόμεναι φωτίζου-
σιν αὐτήν. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμεχρον, « Γυναῖκες ἐρχό-
μεναι καὶ δηλοῦσαι αὐτήν. » Τίνα δὲ αὐτήν, ἢ τὴν
ἀνωτέρω λεχθεῖσα πολιν; περὶ τῆς εἰρητο· « Πόλις
γὰρ ὕψιρωμένη ἢ μόνη καλὴ, καὶ ἀφείτα· καὶ ἐγκα-
ταλείπεται ὡς ἐρημος. » Ταῦτα δὲ ἐπληροῦτο πρὸς
λέξιν καὶ πρὸς ἱστορίαν κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
ἐκτάσιν, ἐν ᾗ, κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον, « Ἦσαν
ἐκεῖ γυναῖκες πολλαὶ ἀπὸ μακρῶν θεωροῦσαι, αἷτινες
ἠκολούθησαν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας διακονοῦσαι
αὐτῷ ἐν αἷς τῆν Μαρία ἢ Μαγδαληνῆ, καὶ Μαρία
Ἰακώβου, καὶ Ἰωσή μήτηρ, καὶ ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν
Ζεβεδαίου. » κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν· « Κατακολουθή-
σαν· δὲ γυναῖκί· τινες ἦσαν, συναληλυθυῖαι ἐκ τῆς
Γαλιλαίας αὐτῷ, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Διὰ τοῦτο οὐ μὴ

A scentes, » omnia fortiter se ferebant propter Chri-
stum; ideo subjungit :

VERS. 9. « Propterea auferetur iniquitas Jacob,
et hæc erit benedictio ejus, cum abstulero pecca-
tum ejus, quando posuerint omnes lapides altarium
contritos, quasi cinerem miantum : et non manebunt
arbores eorum, et idola eorum excisa, quasi
silva procul. » Hæc, inquit, in causa erunt remis-
sionis peccatorum Jacob : et eadem de causa,
delicto peccato ejus, benedictio super illum veniet.
Nam ob filiorum procreationem servabitur, si tamen
illi manserint in fide, dilectione et sanctificatione
cum temperantia, secundum Apostolum : ac conse-
quens est Jacobum filius « efflorescentem, » et in
copiosum fructum « efflorescentem, » ob filiorum
virtutem in partem benedictionis venire. Inducitur
autem multos per apostolicam gratiam, et per eos
qui ipsis carne propinqui sunt, salutem consecu-
turos esse.

VERS. 10. « Habitatum ovile remissum erit,
sicut ovile derelictum. Et erit multo tempore in
pascua, et ibi requiescent greges. » Quia bonum
illum pastorem accipere noluerunt, qui animam
suam posuit pro ovibus suis; ideo ager animarum
eorum longo tempore in pabulum erit; ita ut in
ipsis impleretur hoc dictum, « exterminavit eam
aper de silva, et singularis ferus depastus est eam ».

VERS. 11. « Et post tempus non erit in ea omne
virile, eo quod exsiccata sit. » — Illic, ait, requie-
scent greges, » si videlicet qui ipsam depascunt et
exterminant. In tantam porro vastitatem deveniet,
ut floridum nihil in illa supererit : quare dicitur
« Et non erit in illa virile. Mulieres venientes a
spectaculo, adeste : non enim est populus qui habeat
intelligentiam. » Mulieres evocat, ac si inter eos
viri non reperiantur salute digni. Quamobrem mu-
lieres maturare jubet, et accedere ad testimonium
de mirabilibus illis et prodigiis operibus feren-
dum; ut accedentes illæ populum in tenebris
sententem, et eorum urbem derelictam illustrent.
Quare secundum Aquilam dicitur, *mulieres venientes
illuminant eam*; secundum Symmachum vero, *mu-
lieres venientes et indicantes eam*. Eam vero, quam,
nisi supra memoratam civitatem de qua dictum
est, « Civitas enim munita sola pulchra, et dimitti-
tur et deseritur tanquam solitudo? » Hæc autem
secundum litteram et historiam impleta sunt in
Servatoris nostri resurrectione, quo tempore,
secundum Matthæum, « Erant ibi mulieres multæ
a longe respicientes, quæ secutæ fuerant eum a
Galilæa, ministrantes ei : inter quas erat Maria
Magdalene, et Maria Jacobi, et Jose mater, et mater
filiorum Zebedæi »; secundum Lucam vero,
subsecutæ autem mulieres quædam, quæ cum eo
venerant de Galilæa »; etc. « Propterea non

¹¹ Psal. LXXIX, 14. ¹² Matth. XXVII, 55. ¹³ Luc. XXIII, 55.

miserebitur, qui fecit eos, et qui formavit eos non miserebitur. » His significari arbitror bellum Judæis in Palæstinorum gente, post editam contra Christum facinus, illatum.

Vras. 12. « Et erit in die illa, concludet Deus a fossa fluminis, usque ad Rhinocoruram. Vos autem congregate sigillatim filios Israel. » Est hoc oppidum ad montem inter Ægyptum et Palæstinam situm. Quapropter secundum reliquos interpretes, « intra torrentem Ægypti, » dictum est. Quæis subindicatur, ut jam dixi, bellum Judæis in Palæstinorum gente positum, inferendum.

Vras. 13. « Et erit in die illa, clangent tuba magna, et venient qui perierant in regione Assyriorum, et qui perierant in Ægypto : et adorabunt Dominum super montem sanctum in Jerusalem. » Expetendum enim est, ut vel unus eorum, vel duo, vel aliquot parvo numero per singulas urbes, aut per singulas gentes salutem obtineant. Hos itaque sigillatim congregate : reliquis vero gentibus tuba magna canet, æcum clamore loquetur, audientibus universis hominibus. Ægyptiorum nomine idololatrias omnes indicat ; per Assyrios autem, Israelis inimicos, qui Judæorum regionem obsederant : nam evangelicæ illius vere magnæ tubæ prædicatione illis enuntiata, qui apud gentes idololatriæ, et olim inimici et hostes Israeliticæ religionis erant, conversi ad Deum accedent ; ita ut ii qui quondam idolorum culta et errore perditæ erant, rearsipientes et ad Dei cognitionem maturantes, salutem per Christum oblatam nanciscantur.

πλάνη, μεταβληθέντας και σπείσαντας ἔλαθ' ἐπὶ τὴν

CAPUT XXVIII.

Vras. 1. « Væ coronæ contumeliæ, mercenarii Ephraim. » Hic Pharisæorum, summorum sacerdotum, et reliquorum Judaici populi principum concessum subindicat : quos ex diversis ordinibus et dignitatibus in unum coactos, coronæ comparat, non honoris aut gloriæ, sed contumeliæ et dedecoris. Quare ait, « Væ coronæ contumeliæ ; » sive secundum reliquos interpretes, « Coronæ superbiæ. » Nam superbi quidam erant, arrogantes et insani, in quorum numero mercenarii Ephraim computabantur. Judam certe proditorem ex tribu Ephraim fuisse fertur : quem ideo mercenarium vocat, quia pactione pecuniæ ad magistrum prodendum inductus fuerit. « Flos cadens de gloria super verticem montis pinguis, qui ebrii estis absque vino. » Nam gloriæ apostolici chori particeps, inclinato ad rem pessimam animo, flos gloriæ cadens effectus est. Flos autem et germen paulo ante vocabantur apostoli Salvatoris, ubi dicebatur, « Filii Jacob germinabunt, et florebit Israel, et implebitur terra fructu ejus. » Verum his delapsus propheta, flos gloriæ decidens dictus est. His porro significatur il qui aggravata anima sunt, de quibus

(31) Aut item Hieronymus Judam Isariotem ex tribu Ephraim fuisse, ex Eusebio, ut videtur mutatus. Similiterque quæ inferius de Gethsemani

αἰκταιρήσῃ ὁ ποιήσας αὐτοὺς, οὐδὲ ὁ πλάσας αὐτοὺς οὐ μὴ ἐλθῆσῃ. » Οἶμαι δὲ διὰ τούτων σημαίνεισθαι τὸν ἐπαλθόντα τοῖς Ἰουδαίοις πόλεμον κατὰ τὸ Παλαιστίνων ἔθνος, μετὰ τὴν κατὰ Χριστοῦ τὸλμαν.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συμφορὰν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ ἕως Ῥινωκορούρων. Ὑμεῖς δὲ συναγάγετε κατὰ ἕνα τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. » Πάλιν δὲ αὕτη ἐστὶν ἀμφὶ τοῦ ἔθρους τοῦ μεταξὺ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης κειμένη. Ἀπὸ αὐτῆς τοὺς λοιποὺς ἐρμηνεύσας, « ἔσω τοῦ χειμάρρου Αἰγύπτου, » εἴρηται· αἰνιττομένου, ὡς ἔφη, τοῦ λόγου τὸν γενησόμενον κατὰ Ἰουδαίων πόλεμον ἐν τῷ Παλαιστίνων ἔθνει. « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, σαλπιοῦσι τῇ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ, καὶ ἤξουσιν αἱ ἀπολόμηναι ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων καὶ οἱ ἀπολόμηναι ἐν Αἰγύπτῳ » καὶ προσκυνήσουσι τῷ Κυρίῳ ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἄγιον ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Ἀγαπητὸν γὰρ τὸ πλὴν ἕνα, ἢ καὶ δεύτερον, καὶ τινες εὐαριθμητοὺς ἐξ αὐτῶν καθ' ἑκάστην πόλιν ἢ καὶ καθ' ἑκαστον ἔθνος σώξουσιν. Τούτους οὖν κατὰ ἕνα συναγάγετε : τοὺς δὲ λοιποὺς ἔθνησι σάλπιγγι σαλπιοῦσι μεγάλῃ, τοῦ λόγου βοῶντος εἰς ἐξάκουστον πᾶσιν ἀνθρώποις. Σημαίνει δὲ διὰ μὲν τῶν Αἰγυπτίων, τοὺς εἰδωλολάτρους πάντας, διὰ δὲ τῶν Ἀσσυρίων τοὺς πολέμιους τοῦ Ἰσραὴλ, τοὺς πολιορκητὰς τῆς Ἰουδαίων χώρας γενόμενους, οἷς τοῦ λόγου διὰ τῆς εὐαγγελικῆς σάλπιγγος τῆς ὡς ἀληθῶς μεγάλης κηρύξαντος, μεταβαλόντας οἱ ἐν τοῖς ἔθνεσιν εἰδωλολάτραι, καὶ οἱ πάλαι ἔχθροί, καὶ οἱ πολέμοι τῆς τοῦ Ἰσραὴλ θεοσεβείας, ἤξουσιν πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέψαντας, ὡς τοὺς πάλαι ἀπολωλότας ἐν τῇ τῆς εἰδωλολατρίας τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας τυχεῖν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ΄.

« Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, οἱ μισθωτοὶ Ἑβραίων. » Αἰνιττεται δὲ τὸ συνέδριον τῶν Φαρισαίων καὶ ἀρχιερέων καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ· οὗ, ἐκ διαφόρων ἀξιωματίων συνελθόντας κατὰ τὸ αὐτὸ, στεφάνῳ παραβάλλει, οὐ τιμῆς τινας οὐδὲ δόξης, ἀλλ' ὕβρεως καὶ ἀπιστίας. Διό φησιν, « Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, » ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνεύσας, « τῷ στεφάνῳ τῆς ὑπερηφανίας. » Ὑπερήφανοι γὰρ τινες ἦσαν, ἀλαζόνες τε καὶ ἀπονενοημένοι, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἑβραίου (31). Ἐλέγεται δὲ Ἰούδας ὁ προδότης ἐκ φυλῆς Ἑβραίων γηγόνει· μισθωτὸν δὲ καλεῖ, ὡς ἀν ἐξηγορασμένον χρήμασιν ἐπὶ τὸ προδοῦναι τὸν διδάσκαλον. « Τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἔθρους τοῦ πυχέος οἱ μεθύοντες ἀνευ οἴνου. » Μετασχῶν γὰρ τῆς δόξης τοῦ ἀποστολικοῦ χοροῦ, διὰ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον βροπῆς, γέγονε τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης. Ἄνθος δὲ καὶ βλαστὸς μικρῶν πρόσθεν ἀνεμάζοντο οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος, ἐν οἷς ἐλέγεται· Ἐτέκνα Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ, καὶ πλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. » Ἄλλ' ἐκ τούτων ὁ προφήτης ἐκπεσόν, τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης εἴρηται. Σημαίνει δὲ οὗτος ὁ λόγος τὸ σπεί-

dicuntur, Hieronymus assert. Vox autem Hebraica est עֲבָדֵי מִשְׁכָּרָא.

μα τῶν τὴν ψυχὴν καταχυμένων, καὶ ὃν ἀλέθη· Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. Ἦσαν ταῖν ὡσπερ τις κορυφὴ βρους τοῦ παχέος οἱ ἀρχονταῖν τοῦ καταχυμένου λαοῦ, καφαλὴ τυγχάνοντες αὐτῶν, οἷς συνήφθη τὸ ἄνθος τὸ ἐκπαιδὸν τῆς ἐδέξης διὰ ταναζέται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βρους τοῦ παχέος, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « φάραγγος ρυπαρῶν, » ὁ δὲ Σύμμαχος, « φάραγγος πισότητων, » ὁ δὲ Θεοδοσίω, « φάραγγος πόνων, » ἡρμήνευσαν· ἢ δὲ Ἑβραϊκῆ φωνῆ, « Γηθημανὴ, » περιέχει. Ὅσπερ φησὶ τινος τῶν ἡμετέρων ἀγαπητῶν διασαφούντος καὶ λόγοντος τὸν τόπον εἶναι τὸν ἐν τῷ Ἑδραγγελλῷ « Γεθημανὴ » ὠνομασμένον, ἔνθα ὁ προδότης μετὰ τῷ σταφάνῳ τῆς ὑδρευς ἐπαλθὼν τῷ Σωτῆρι, τὰ τῆς προφασίας εἰργάσατο.

« Ἰδοὺ ἰσχυρὸν καὶ σκληρὸν, ὁ θυμὸς Κυρίου, ὡς χλόα καταπεφορμένη οὐκ ἔχουσα σκέπη, βίβη καταφορεμένη ὡς ὕδατος πολλὸ κλήθος σύρον χῶραν, τῆ γῆ ποιῆσαι ἀνάπαιμα ταῖς χερσίν. » Ὅστω γὰρ θυμὸς Κυρίου, φησὶ, κατὰ τούτων αὐτῶν ἐλεύσεται τὸν μαθόντων ἔκτου οἴνου· ὡς χλόα παραβέλλεσθαι, κατὰ κεφαλῆς ἀνθρώπων οὐκ ἔχουσης σκέπη καταρασσοῦση. Ὅστω πᾶς τὸν θυμὸν τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν δηλουμένων ἐπινοεῖσθαι φησὶ.

« Καὶ τοῖς ποσὶ καταπατηθήσεται ὁ σταφάνος ὑδρευς, οἱ μισοῦντο τοῦ Ἑφραϊμ. » Πάλαι μὲν γὰρ ἦσαν σταφάνος ὑδρευς εἰς τὸ ἐδρίζειν παραταταγμένωι δὲ καὶ σταφάνος ὑπερηφανίας ἐλάγοντο· τέλος δὲ αὐτοῖς διαλήφθηται τοιοῦτον, ὡς καταπατηθῆναι αὐτοῖς διὰ καὶ καταπατήθησαν ὑπὸ τε τῶν καταβουλεσμένων αὐτοῖς πολεμίων· οἱ καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἑαυτοῖς καταπατήματα ποιοῦνται.

« Καὶ ἔσται τὸ ἄνθος τὸ ἐκπαιδὸν τῆς ἐδέξης τῆς ἐδέξης ἐπ' ἀκροῦ τοῦ βρους τοῦ ὕψηλου· ὡς πρόδρομος οἴκου· ἰδὼν αὐτὸ, πρὶν εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ λαβεῖν αὐτὸ, θαλῆσαι αὐτὸ καταπατεῖν. » Τοιοῦτος δὲ τις ἦν ὁ Ἰούδας, ἄνθος μὲν γεγονώς, ἀλλὰ ἐκπαιδὸν τῆς ἐδέξης ὀμοῦ καὶ τῆς ἐδέξης. Καὶ πάλαι μὲν τυγχάνων ἐκείνου βρους τοῦ ὕψηλου, παρὶ οὗ προΐων ὁ προφήτης φησὶν· « Ἐκ' ἔβρος ὕψηλὸν ἀνάσθη, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών. » Ἀλλὰ γέγονε τοιοῦτός τις, ὡς ὀμοιωθῆναι πρόδρομῳ οἴκου, καρπῷ ἀτελεσορήτῳ, ὥρα μὲν καὶ καλῶ τῆ ἐδέξ. ἀγρήστω δὲ ἄλλως διὰ τὸ ἀτελες τοῦ πρὸς τροφήν ἐπιτηδείου καρποῦ. Διὰ πρόδρομον αὐτὸν γινόμενον θεταμένους ὁ τῶν καλῶν βάσκανος, προήρκατε σταύσας· ὡς θαλῆσαι αὐτὸν καταπατεῖν πρὶν ἢ τῆς χειρὸς ἐπιλαβέσθαι· οὕτω γοῦν αὐτὸν καὶ κατέκταν ἰσχύσας.

« Τῆ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἔσται Κύριος Σαβαὼθ ὁ σταφάνος τῆς ἐδέξης, ὁ πλαχεὶς τῆς ἐδέξης, τῷ καταλειφθέντι τοῦ λαοῦ. Καταλειφθήσονται δὲ ἐπὶ πνιύματι κριπέως ἐπὶ κρῖσιν, καὶ ἰσχυὸν κωλυόντων ἀναλεῖν. » Δῆλον δὲ οὐ τοῖς περιλειφθεῖσιν ἐκ τῆς τοῦ παντὸς λαοῦ ἀπωλείας· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ τοῦ Σωτῆρος ἀπόστολοι τε καὶ μαθηταί· αὐτὸν γὰρ ἔσεσθαι τὸν Κύριον σταφάνον ἐδέξης ἐπαγγέλλεται.

A dictum est, « Inerassatum est enim cor populi hujus ». Erant itaque seu quoddam montis pinguis cacumen, principes populi impinguati, caput videlicet eorum, quibus flos gloriæ decidens conjunctus est; ideo miseros illos prædicat. Pro illo autem, « super verticem montis pinguis, » Aquila, « vallis sordium; » Symmachus, « vallis pinguedinum; » Theodotio, « vallis pinguium, » interpretati sunt; Hebraica autem lectio, « Gethsemani, » circumfert. Quam vocem audiui quempiam e dilectis nostris, de loco, qui in Evangelio « Gethsemani » dicitur, explicantem, ubi proditor cum illa contumelias corona Servatorem adiens, proditorem fecit.

B. Vras. 2. « Ecce forte et durum, furor Domini sicut grando delapsa non habens umbraculum, que violenter decidit: sicut aqua vis magna trahens regionem: in terra faciet quietem manibus. » Ita, inquit, furor Domini eos qui ebrii sunt abeque vino, invasurus est, ut grandialis comparetur in capita virorum tegumento carentia delapsa: eodem modo furorem Dei memoratis hominibus inferendum prædicat.

Vras. 3. « Et pedibus concalebitur corona contumelias, mercenarii Ephraim. » Olim siquidem corona contumelias erant, ad inferendam contumelliam intracti; quapropter corona item superbiam vocabantur; talis autem final occupaturus eos est, ut conculcetur: et sane conculcati sunt ab inimicis, qui ipsos in servitutem redegerunt: qui etiam civitatem eorum calcaneis suis obtinendam curarunt.

Vras. 4. « Et erit flos qui decidit de spe gloriæ, in vertice montis excelsi; sicut præmatura ficus; qui viderit eam, priusquam sumat manu, cupiet eam devorare. » Talis erat Judas, qui flos sane fuerat; verum de spe simul et de gloria decidit. Et olim quidem supra montem excelsum erat, de quo in sequentibus propheta dicit, « Supra montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion. » Verum ille talis evasit, ut præmaturæ fisci compararetur, imperfecto scilicet fructui; specioso quidem ac forma pulchro, sed alias inutili, quia ob imperfectiorem nondum esui aptus fructus erat. Quamobrem præmaturum eum conspicatus bonorum invidus ille, festinanter præripuit, ita ut vel antequam illum manu caperet, devorare vellet: et sic vere devoravit, quia prævaluit ipsi.

Vras 5, 6. « In die illa erit Dominus Sabaoth corona spei, que complicata est gloriæ residuo populi. Relinquentur autem in spiritu iudicii in iudicium et fortitudinem vetantium interficere. » Videlicet lis qui a totius populi exitio remanserint: hi autem erant apostoli et discipuli Salvatoris: ipsum quippe Dominum coronam spei futuram esse pollicetur.

28 Matth. xiii. 45.

Vers. 7. « Illi enim vino scelerate egerunt : A erraverunt propter siceram, » quam reliqui interpretes, « ebrietatem, » vocaverunt. Ne quis vero putet vinum et ebrietatem in vulgari sensu hic intelligi, cautissime superius est usus dicens, « qui ebrii estis absque vino. » Aliud itaque vinum erat, alia siccra sive ebrietas, quæ ipsos in errorem induxit. « Sacerdos et propheta mente excesserunt propter siceram : absorpti sunt propter vinum : utinabaverunt ab ebrietate, erraverunt : hoc est phasma. »

Vers. 8. « Maledictio devorabit hoc consilium : hoc enim consilium propter avaritiam. » Visum enim vero erat ac phantasma, quod illi omnes et confertim tali essent affectu, ac consilium grave impiumque insipient, quod Del maledictio invasura est. Judas igitur pecunia et avaritiæ causa Salvatorem prodidit : reliqui vero quæ ex populo reforebant emolumenta vindicantes, ac suspicione permoti, ne Christi verbum ipsos principatu everteret, conspirationem in illum condirunt ; qua de causa dicitur, « Hoc enim consilium propter avaritiam. »

Vers. 9. « Cui annuntiavimus mala ? Et cui annuntiavimus nuntium ? qui avulsi sunt a lacte, qui abstracti sunt ab ubere. » Postquam prophetiam de corona superbiæ, ac de reliquis subjunctis descripserat, rursus ad apostolicum ordinem transitionem facti, cujus ipse Dominus Sabaoth corona spei, et tiara gloriæ esse dicebatur. Hunc porro, videlicet apostolicum chorum, docet Dominus Sabaoth, ut ad ærumnas sibi propter Christi verbum inferendas se præparent. Quapropter ceu ipsos compellens ait, « Cui annuntiavimus mala ? Et cui annuntiavimus nuntium ? ac si apertius diceret, Quis alacris et promptus est ad prænuntiata mala subeunda ? Mala porro in communi vocat, ærumnas, et cætera, quæ tristia reputantur, labores scilicet, afflictiones pietatis causa susceptas. Vos etenim apostolos sermo respicit : hæc vobis futura pollicemur. Nam cum infantes essetis, mammarum lacte nutriti, nihil vobis simile imminabat, ob ætatis spiritualiter acceptæ immaturitatem : ac hujusmodi tunc eratis, sub lego Moysis ceu pædagogo versantes, sive prima piæ doctrinæ institutione quasi lacte relecti ; nunc autem cum in perfectione ætate a pædagogi curaeducti, ad perfectionem magistrum accesseritis, a legali lacte abducti, et a matris, sive Judaici et corporei cultus, sinu abstracti estis. »

Vers. 10-12. « Tribulationem super tribulationem expecta, spem super spem : adhuc parum, adhuc parum : propter despectum laborum, per linguam aliam : quia loquentur populo huic, dicentes ei, Requies esurienti, et hæc est contritio, et noluerunt audire. » Hæc apostolico choro dicuntur, et

(32) Hieronymus, « Loquitur autem ad chorum apostolicum, omniumque credentium, » etc., quæ

« Ὅντες γὰρ οἶνον κατελημελημένοι εἰσὶν ἐπλανήθησαν διὰ τὸ σίκερα » ἔπειρ οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύεται ἡ μέθυσμα ὡς ἐνόμισαν. Ἴνα δὲ μὴ τις οἶνον ὑπολάβῃ καὶ μέθυσμα τὸ προχειρῶς νοούμενον, προσηραλλαστο ἀνωτέρως εἰπὼν, « οἱ μεθύοντες ἀναυ οἶνου. » Οὐκοῦν ἕτερος ἦν οἶτος ὁ οἶνος, καὶ ἄλλο τὸ καλούμενον σίκερα, ἢ τὸ μέθυσμα, δι' οὗ τὰ τῆς κλήνης αὐτοῖς γέγονε. « Ἰεραὺς καὶ προφήτης ἐξέστησαν διὰ τὸ σίκερα » κατεπόθησαν διὰ τὸν οἶνον, ἐουίσθησαν ἀπὸ τῆς μέθης, ἐπλανήθησαν τὸντέστι φάσμα. »

« Ἀρὰ ἐδεται ταύτην τὴν βουλήν αὐτὴ γὰρ ἡ βουλή ἕνεκα πλεονεξίας. » Θάσμα γὰρ ἦν ἀληθῶς καὶ φάντασμα τὸ πάντας αὐτοὺς ἀθρόως τὰ τοσαῦτα παθεῖν καὶ τὸ βουλήν βουλεύσασθαι δευτὴν καὶ ἄθεον, ἢ καταλήφεται ἢ ἐκ τοῦ θεοῦ ἀρὰ. Τοῦδης μὲν οὖν χρημάτων ἕνεκεν καὶ τῆς τούτων πλεονεξίας τὸν Σατῆρα παρεδίδου· οἱ δὲ λοιποὶ, μεταποιούμενοι τῆς ἐκ τοῦ λαοῦ πλεονεξίας, καὶ μὴ πη ὁ Χριστοῦ λόγος καθέλοι αὐτοῖς τῆς ἀρχῆς ὑπορώμενοι, τὴν κατ' αὐτῶν σπουδὴν ἐτύρυσαν διὰ εἰρήται· « Αὐτὴ γὰρ ἡ βουλή ἕνεκεν πλεονεξίας. »

« Τίνοι ἀνηγγελαμεν κακὰ, καὶ τίνοι ἀνηγγελαμεν ἀγγελίαν ; οἱ ἀπογεγαλακτισμένοι ἀπὸ γάλακτος, οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ μαστοῦ. » Διαγράψας ὁ λόγος τὴν περὶ τοῦ στεφάνου τῆς ὑβριως καὶ τῶν ἐξῆς ἐπονηνεγμένων προφητειῶν, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὸ τάγμα τὸ ἀποστολικόν, ὃ ἐλέγετο εἶναι αὐτὸς ὁ Κύριος Σαβαὼθ στέφανος ; ἐπιπίθος καὶ κίθαρις βόξης. Καὶ διδάσκει τούτον αὐτὸς ὁ Κύριος Σαβαὼθ, λέγων δὴ τὸν ἀποστολικὸν χορὸν παρασκευάζεσθαι πρὸς θλίψεις μέλλούσας αὐτοῖς ; ἐπάγεσθαι διὰ τὸν Χριστοῦ λόγον. Διὸ ὡσπερ ἐπιφωνῶν αὐτοῖς λέγει· « Τίνοι ἀνηγγελαμεν κακὰ ; καὶ τίνοι ἀνηγγελαμεν ἀγγελίαν ; ὡς εἰ σαφέστερον εἴη. Τίς ἄρα πρῶθυμος παρεδίξασθαι τὰ ἐπαγγελώμενα κακὰ ; Κακὰ δὲ ὀνομάζει κοινωτέρως τὰς περιστάσεις καὶ τὰ νομιζόμενα λυπηρά· τοὺς πόνους δηλαδὴ καὶ τὰς θλίψεις τὰς ὑπὲρ εὐσεβείας. Πρὸς ὑμᾶς γὰρ τοὺς ἀποστόλους ἐστὶν ὁ λόγος, καὶ ταῦτα περὶ ὑμῶν ἐπαγγέλλομεν. Ὅτε μὲν γὰρ ἦτε νήπιοι, ὥσπερ ὑπὸ μαστῶν τρεφόμενοι γάλακτι, οὐδὲν ἦν ὑμῖν ἐπιχείμενον τοιοῦτον διὰ τὸ ἀταλὸς τῆς νοητῆς ἡλικίας τοιοῦτοι δὲ τυγχάνοντες οἱ ὑπὸ παιδαγωγὸν τὸν Μωυσεως νόμον, εἴτε γαλουχοῦμενοι ταῖς πρώταις εἰσαγωγαῖς τοῦ θεοσεβοῦς λόγου· νῦν δὲ ὅτε, προκόψαντες τῇ ἡλικίᾳ, τοῦ μὲν παιδαγωγοῦ ἀπὸπλάγητε, τῷ δὲ τελείῳ διδασκάλῳ προσελγύθητε, ἀπογαλακτισθέντες ἀπὸ νομικοῦ γάλακτος καὶ ἀποσπασθέντες ὡς ἀπὸ μητρὸς τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ σωματικῆς λατρείας. »

« Θλίψιν ἐπὶ θλίψιν προσδέχου, ἐπιπίθα ἐπ' ἐπιπίθα· εἴτι μικρὸν, εἴτι μικρὸν » διὰ φαυλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἐτέρας· ὅτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ λέγοντες αὐτῷ· Ἀνάπαυμα τῷ παινῶντι, καὶ τούτο τὸ σύντριμμα, καὶ οὕκ ἠθέλησαν ἀκούειν (33). » Λέγεται δὲ ταῦτα πρὸς τὸν χορὸν τὸν ἀποστολικὸν καὶ προγ

πάντας τοὺς τῷ σωτηρίῳ Ἐθαγγέλιῳ μαθητευομένους. Ὁ δὲ θεὸς δὲ ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτῶν τὴν σωτηρίαν ἀπογινώσκουσιν, ὡς ἐν θλίψει πάντοτε προσδοκῶντας ἵστασθαι ὅσον γὰρ οὕτω, παυσάμενης τῆς θλίψεως, τὰ ἐκ ταύτης ὑμᾶς βραβεῖα διαδέξεται, νικητὰς ἀποφανθέντας, καὶ τὸν στίφανον τῆς ἐλπίδος τὸν πλακύνει τῆς δόξης ἀναθησαμένους. Διότι ἐλπίζετε ἐπ' ἐλπίδι ἐπάγει, οὐ μετὰ μακρὸν διάστημα τῆς θλίψεως βραχὺ γὰρ εἶσται τὸ μεταξύ· διὸ φησὶ, « Ἐτι μικρὸν ἢ ὀ γὰρ ἡ θλίψις ὑπομονὴν καταργᾶται· ἢ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν· ἢ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἢ δὲ ἐλπίς οὐ κταισιγύνει. » Φαυλίζοντες γὰρ ὑμᾶς οἱ θλίβοντες, καὶ χλευάζοντες, λοιδοροῦντες καὶ βλασφημοῦντες, διατελοῦσιν ἄλλοιούτερά γλώσση χρώμενοι. Ὅν δὲ καταρριπεῖν διὰ τὴν ἐτι μικρὸν διαδεξιμένην ὑμᾶς ἐλπίζετε.

A omnibus qui salutaris Evangelii disciplina instituti sunt. In angustiis autem de salute desperare non oportet, ac si semper vos eodem in statu mansuros expectetis : quamprimum enim, cessante afflictione, ejus vos præmia excipient, cum victores declarati, corona spei, quæ gloriæ complicata est, redimemini. Quocirca spem supra spem ingerit, non post multum clapsum afflictionis tempus : modicum enim spatii intercedet : quare ait, « Adhuc modicum ; » nam « tribulatio patientiam operatur ; patientia vero, probationem ; probatio spem ; spes autem non confundit »²⁰. Siquidem illi qui vos ærumnis premunt, contemptu, risu, conviciis, blasphemis dictis vos incessant, aliqua utentes lingua. Quos ob spem vos quamprimum excepturam, de B spectui habeatis oportet.

« Καὶ ἵσται αὐτοῖς τὸ λόγιον τοῦ Θεοῦ, θλίψις ἐπιθλίψει, ἐλπίς ἐπ' ἐλπίδι· ἐτι μικρὸν, ἐτι μικρὸν ἵνα παραυθῶσιν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ κινδυνεύουσι, καὶ συντριβήσονται, καὶ ἀλώσονται. » Δείκνυσιν ὁ λόγος τοῖς ἐκ περιτομῆς ἀπίστοις, ὅτι οὐ θαλήσουσιν ἀκούειν. Διότι « Ἔσται, φησὶ, τὸ λόγιον Κυρίου αὐτοῖς, θλίψις ἐπὶ θλίψει. » Οἱ γὰρ μὴ βουλευθέντες διὰ Χριστὸν θλίβεσθαι, μηδὲ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ἐδεῦσαι τὴν πλακύνειν δὲ καὶ εὐρύχωρον ἀπαιθόντας, πεισῶνται εἰς τὰ ὀπίσω καὶ συντριβήσονται, καὶ κινδυνεύουσι, καὶ ἀλώσονται. Ταῦτα γὰρ πάντα διαδέξεται αὐτοὺς αἱ βουλευθέντες τὸ προλεχθὲν λόγιον Κυρίου παραδέξασθαι· αὐτοῖς δὲ πώσεως καὶ συντριβῆς γενομένου αἰτίους.

Vers. 13. « Et erit eis sermo Dei, tribulatio super tribulationem, spes super spem : adhuc parum, adhuc parum ; ut abeant retrorsum, et periclitentur, et conterantur, et capiantur. » Illis indicantur increduli ex circumcissione, qui audire noluissent. Quamobrem ait, « Erat ipsis sermo Domini, tribulatio super tribulationem. » Qui enim afflictionem propter Christum subeundam detrectant, et in angusta arctaque via incedere nolunt, sed in latam et spatiosam abeunt, retrorsum cadunt et conterentur, periclitabuntur, et capientur. Hæc quippe omnia illos excipient, quod prædictum sermonem Domini amplecti recusaverint, ac contributionis auctores sibi ipsis fuerint.

« Διὰ τοῦτο ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄνδρες τεθλιμμένοι, καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. » Ὅντων γὰρ καὶ ἄλλων χλευαστῶν ἀνδρῶν τῶν παρ' Ἑλλήσι διασπύρων τὸν Χριστοῦ λόγον ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ περὶ ἐτέρων τὰ προκειμένα λέγεσθαι, ἀκριβῶς καὶ ἀναγκαίως προσέθηκον τὸ, οἱ ἐξουσιάζοντες τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ ἐπειδήπερ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἱερουσαλήμ ἦσαν πλείους ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν καὶ Γαλιλαίαν προσιπῶντες τοῦ λαοῦ, ἐπιστημαίνεταί ἀκριβῶς πρὸς τοίους ἄρχοντας καὶ ἐξουσιάζοντας τοῦ λαοῦ ταῦτα γένοιτο.

C Vers. 14. « Propterea audite verbum Domini, viri tribulati, et principes populi hujus, qui est in Jerusalem. » Etenim cum alii derisores viri sint, qui apud Græcos Christi sermonem traducunt, ne quis suspicaretur hæc ad alios spectare, accensitate ac necessario adjecit, principes hujus populi. Quoniam vero extra Hierosolimam per totam Judæam et Galilæam, alii quam plurimierant populi præfecti ; apposite significat ad quos principes et magistratus populi hæc respicerent.

« Ὅτι εἶπατε Ἐποίησαμεν διαθήκην μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ τοῦ θανάτου συνθήκας. Καταιγὶς φερομένη ἐνν παρήθη, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ἡμᾶς· ἐθήκαμεν φεῦδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ φεῦδει σκεπασθήσόμεθα. » Ἐπειδὴ τοίνυν ταῦτα διανοήθησαν καὶ ἀλλήλοις ὠμίλησαν οἱ προλεχθέντες χλευασταί, τὸν μὲν Χριστοῦ λόγον χλευάσαντες, καὶ διασύραντες, δι' οὗ ἐδιδάσκοντο, ὡς θεοὶ αὐτοῖς θλίψιν ἐπιθλίψιν προσδοκῶν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῇ ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι· ἐλόμενοι δὲ φιλίαν σκεπασθαι πρὸς τὸν θάνατον καὶ πρὸς τὴν βῆσιν, καταρυγῆν, τοῦτο πράξαντες, προσεδόχησαν οὕτε θλίψεως πειρασθῆσθαι, οὕτε λυπηρῶ τιμῇ καὶ ἀρδίᾳ περιπαιεῖσθαι· εἰ δὲ συμβαίη μάλιστα τινὰ ποθεν ἐπικλύζουσιν ἐξ ἀντικειμένης δυνάμεως πικρῆναι οὐκ ἐπ' αὐτοὺς ἔξειν ὑπερλαθὸν διὰ τὸ φιλοῦς

Vers. 15. « Quia dixistis : Fecimus testamentum cum inferno, et cum morte pacta. Procella irruens si transierit, non veniet super nos : posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protegemur. » Quia igitur memorati derisores hæc cogitarunt, hæc inter se collocuti sunt, Christi sermonem irridentes, eumque traducetes, a quo edocebantur, oportere eos tribulationem super tribulationem expectare, ac consequenter spem super spem manere ; illi contra ad amicitiam cum morte et inferno ineundam arbitrio suo deducti, ac tale sibi perflugium constituentibus, expectarunt, se nunquam in tristem inieundumque casum lapsuros, neque tribulationem experturos esse : quod si contingeret alligando, adversariam quamdam virtutem irrum

²⁰ Rom. v, 3, 4.

pere, non in se venturam esse sperabant, quod ipsi adversariæ potestati et morti amicitia juncti essent: ideo: « audite, » inquit, « verbum Domini. »

VERS. 16. « Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego inmittam in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem in fundamenta ejus: et qui crediderit in eo, non confundetur. » Vos quidem primum vobis prædicatam gratiam non suscepistis: ego vero lapidem meum pretiosum et honorabilem in angulis constituens, excelsum eum, illustrem, omnibusque aliis manifestum faciam, ut quisquis in ipsum crediderit, ne spe labatur. Hunc porro lapidem in fundamentis Sion se positurum pollicetur, quod etiam effecit, cum hoc dictum complevit, « Supra petram ædificabo Ecclesiam meam ²⁰. » Nam montem Sion pro evangelica prædicatione, et pro Ecclesia supra eam fundata plerumque accepimus. Hunc porro lapidem pretiosum, electum et honorabilem in fundamenta Ecclesiæ se positurum promittit; indeque est quod angularis et summus angularis vocetur. Humanum autem Salvatoris nostri corpus sic vocari potuit, quoniam, secundum Danielelem, « lapis excisus sine manibus, » visus fuit; ita ut lapis quidem pro humano corpore, mons pro Salvatoris deitate, intelligatur.

VERS. 17. « Et ponam judicium in spem: misericordia autem mea in pondera; et qui fiditis frustra mendacio, quia non pertransibit vos tempestas. » Secundum reliquos autem interpretes « qui credit, non festinabit. » Nam qui credit, perseveranter ager, rem verbo promissam exspectans. Hic vero lapis fuerit, ipsaque petra de qua Salvator dicebat, « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. » Hic lapis, vel cum judicabit, magnam lis, de quibus judicium instituitur, spem afferet, quia ipsi, justissimo pondere et mensura, misericordia adjungitur; quamobrem dicitur:

VERS. 18. « Misericordia autem mea in pondera, Et non auferet vobis testamentum mortis: et spes vestra in infernum, non permanebit: procella veniens si transierit, eritis illi in conculcationem. » Ne vos ipsi decipiatis, inquit, dicentes: Quoniam mortis amici sumus, non irruet in nos tempestas, nec quidplam doloris experiemur. Verum, hens vos, jam audite et ediscite, qui mendacio fiditis, dicitisque, « Posnimus mendacium spem nostram, et mendacio protegemur; » procella irrumpens nequaquam vos præteribit; sed vestrum cum morte pactum auferet, ac spes vestra, quam in inferno repositam habebatis, non manebit. Siquidem imbecillæ rei vos concredidistis, cum in morte et inferno spem vestram apposuistis.

VERS. 19, 20. « Cum transierit, tollet vos: mane, mane, transibit in die, et in nocte erit spes mala. Discite ut audiat. In angustiis positi non possumus pugnare: ipsi autem infirmi sumus, ut vos congregemini. » Nam si voluissetis, in portione

²⁰ Matth. xvi, 18.

εἶναι τῇ ἀντικειμένην δυνάμει καὶ αὐτῷ τῷ θανάτῳ, φησὶν, « ἀκούσατε λόγον Κυρίου. »

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος: Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῖ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαίον, ἐντιμον εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ καταίσχυνηθῆ. » Ὑμεῖς μὲν οὐ παρεδέξασθε τὴν πρώτως ὑμῖν καταπαγγελθεῖσαν χάριν· ἐγὼ δὲ τὸν ἐμαυτοῦ λίθον τὸν πολυτελεῖ καὶ τίμιον ἐν ἀκρογωνίαις ἀναθεῖς, ὕψηλόν καὶ ἐπιφανῆ, καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἐκθελὼν ποιήσω, ὅπως πᾶς ἐπ' αὐτὸν πιστεύων μὴ ἐκπέσῃ τῆς ἐλπίδος. Τοῦτον δὲ τὸν λίθον ἐπαγγέλλεται θῆσειν εἰς τὰ θεμέλια Σιών, ὃ δὴ καὶ ἔργῳ πεποίηκεν, εἰπὼν καὶ ἐπιτελέσας τὸ, « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. »

Σιών γὰρ ἄρα τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, καὶ ἐπὶ τούτῳ τεθεμελιωμένην Ἐκκλησίαν πολλάκις ἐξελεῖψαμεν. Πολυτελεῖ δὲ ὄντα τὸν λίθον τοῦτον καὶ ἐκλεκτὸν καὶ τίμιον θῆσειν εἰς τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας ἐπαγγέλλεται· ἐνεῦθεν γωνιαὶ καὶ ἀκρογωνιαὶ ἐκκλητίας. Εἴη δ' ἂν τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οὕτως ὀνομασμένον σῶμα· ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν Δανιὴλ, « λίθος τμηθεὶς ἄνευ χειρῶν » ἐσώθητο· λίθου μὲν τοῦ ἀνθρώπινου νοουμένου σώματος· ἄρα δὲ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα θεότητος.

« Καὶ θῆσω κρίσιν εἰς ἐλπίδα· ἢ δὲ ἐλεημοσύνη μου εἰς σταθμούς, καὶ οἱ πεποιθότες μέτην ψεύδει, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ὑμᾶς καταγιγίς. » Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « ὁ πιστεύων οὐ σπεύσει. » Μαροδομήσει γὰρ ὁ πιστεύων, περιμένων τοῦ λόγου τὴν ἐπαγγελίαν. Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ λίθος, ὃ αὐτὸς τε πέτρα· περὶ ἧς ὁ Σωτῆρ εἶπε· « Ἐπὶ τὴν πέτραν ταύτην οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. » Οὗτος ὁ λίθος καὶ κρίνων ἀγαθὰς παρέξει τοῖς κρινόμενοις ἐλπίδας, ἐπειδὴ συνήπται αὐτῷ ἐλεημοσύνη μετὰ δικαιοτάτου σταθμοῦ καὶ μέτρου· διὸ λέλεκεται·

« Ἢ δὲ ἐλεημοσύνη μου εἰς σταθμούς. Μὴ καὶ ἀφ' ἧς ὑμῶν τὴν διαθήκην τοῦ θανάτου· καὶ ἡ ἐλπίς ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν ἄδην οὐ μὴ ἐμμεῖνη. Καταγιγίς φερομένη ἦν ἐπέλθῃ, ἔσπεθε αὐτῇ εἰς καταπάτημα. » Μὴ γὰρ ἑαυτοὺς, φησὶν, ἀπατάτε φάσκοντες· Ἐπειδὴ τῷ θανάτῳ ἐφιλιώθημεν, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ἡμᾶς καταγιγίς, οὐδὲ πειραθισόμεθα τινος λυπηροῦ. Ἀκούετε γὰρ ἐνεῦθεν ἦδη καὶ μανθάνετε, ὡς οὗτοι οἱ πεποιθότες τῷ ψεύδει καὶ εἰρηκότες, « Ἐθήκαμεν ψεύδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκαπασησόμεθα. » ὅτι καταγιγίς παρελθούσα οὐ παρελεύσεται ὑμᾶς· ἀλλὰ ἀφελεί ὑμῶν τὴν πρὸς τὸν θάνατον συνθήκην, καὶ ἡ ἐλπίς ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν ἄδην οὐ μὴ ἐμμεῖνη. Σαθρῶ γὰρ πράγματι ἑαυτοὺς ἐπιστεύσατε, θανάτῳ καὶ ἄδην τὰς ὑμετέρας ἐλπίδας ἀναρτήσαντες.

« Ὅταν παρέλθῃ, λήψεται ὑμᾶς· προὶ πρῶτῃ παρελεύσεται ἡμέρας, καὶ ἐν νυκτὶ ἔσται ἐλπίς πονηρά. Μᾶθετε ἀκούειν. Στεγνοχωρούμενοι, οὐ δυνάμεθα μάχεσθαι· αὐτοὶ δὲ ἀσθενοῦμεν τοῦ ὑμᾶς συναχθῆναι. » Εἰ γὰρ ἐθέλητε, καὶ ἐν τῇ μερίδι τοῦ Θεοῦ συναχθῆ-

αἰθε, καὶ οὐκ ἀσθενήσετε ὑπερ εὐσεβείας ἀγωνιζόμενοι· ἐπειδὴ δὲ ἕκαστος τῶ θανάτῳ καὶ τῶ ἔθῃ ἐαυτοῦ προσεκλήρωσθε, γινώσκετε, ὅτι ἤδη ὑμῖν ἐπαλεύεται αὐτὸς ὁ Κύριος, ἐπάγων καθ' ὑμῶν ὄργην διὰ τὰ προλεχθέντα πάντα.

« Ὅσπερ ὄρος ἀσεβῶν ἀναστήσεται Κύριος, καὶ ἔσται ἐν τῇ φάραγγι Γαβαὼν· μετὰ θυμοῦ ποιήσει τὰ ἔργα αὐτοῦ, πικρίας ἔργον. » Πικρίας ἔργα τοῖς δεηθεῖσιν ὡσπερ ἀντιῆτου πικρῶς διὰ τὴν ὑποκειμένην αὐτῶν τῇ ψυχῇ κακίαν. Πικρία δὲ καὶ ὄργη καὶ θυμὸς, καὶ τὰ τοιαῦτα λεγόμενα ἐπὶ Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὰς κατὰ τῶν ἀσεβῶν κολάσεις τὰς ἐκ τοῦ Θεοῦ δικαστηρίου ἐπαλευσόμενας εἰωθε σημαίνει. « Ὁ δὲ θυμὸς αὐτοῦ ἄλλοτριως χρήσεται, καὶ ἡ σαπρία αὐτοῦ ἀλλοτρια. »

« Καὶ ὑμεῖς μὴ εὐφρανθεῖτε, μὴδὲ ἰσχυσάτωσαν ὑμῶν οἱ θεσμοί· διότι συντεταγμένα καὶ συνταγμένα πράγματα ἤκουσα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ἃ ποιήσει ἐπὶ πάντων τὴν γῆν. » Μὴδὲ ἰσχυσάτωσαν οἱ πόδες ὑμῶν, οἷς καταθήσεται ἑαυτοῖς διαθήκην μετὰ τοῦ θανάτου ποιησάμενοι καὶ μετὰ τοῦ ἔθου συνθήκας· ἀλλ' εἰ τις ὑμῖν ἔστι σωτηρίας ἔλπις, διαβρῆξατε τοὺς πόδας τὸν θάνατον θεοῦ· ἀναχωρεῖτε δὲ καὶ τῆς νομιζομένης ὑμῖν εὐφροσύνης, τῆς τε προσκαίρου παύσασθε ἡδονῆς· τούτων γὰρ ὅπολον ἔσται τὸ τέλος μεμαθήκατε. Ταῦτα δὲ μὴ νομίσητε λέγειν ἐμὲ τὸν προφήτην· ἃ γὰρ ἤκουσα ψυχῆς ἀκοῆς εἰρηκότος τοῦ Κυρίου Σαβαώθ, ταῦθ' ὑμῖν μεταθέτωκα· ἠβουλήθη γὰρ ὑμεῖς μὴ ἀγνοεῖν τὰ παρ' αὐτῷ κεκρυμμένα καὶ ὠρισμένα καὶ συνταγμένα πράγματα.

« Ἐνωτίζεσθε καὶ ἀκούετε τῆς φωνῆς μου· προσέχετε καὶ ἰκούετε τοὺς λόγους μου. » Διὰ μὲν τοῦ τῇ φωνῇ τῇ θ'· ἄερος φερομένη τὰ ὅσα παρέχειν τὸ ἐνωτίζεσθαι δηλῶν· διὰ δὲ τοῦ ἀκούειν καὶ παιδαρχεῖν τοῖς λεγομένοις τὸ ἀκούειν· διὰ δὲ τοῦ νοεῖν τοῖς σηματομνωταῖς νοήμασι, τὴν προσοχὴν καὶ τὴν θεωρίαν σημαίνων.

« Μὴ ἄλιν τὴν ἡμέραν ἀροτριάσει ἀροτριῶν; ἢ σπόρον προετοιμάσει, κριν ἐργάσασθαι τὴν γῆν; ὄχθ' ἔταν ὁμάλισιν τὸ πρόσσωπον αὐτῆς, τότε σπείρει μικρὸν μελάνθιον ἢ κύμινον; καὶ πάλιν σπείρει πυρρὸν, καὶ κριθὴν, καὶ κέγγρον καὶ ζῖαν ἐν τοῖς ὀρίοις σου; καὶ παιδεύθησιν κριματι Θεοῦ σου, καὶ εὐφρανθήσιν. Ὁ δὲ γὰρ μετὰ σκληρότητος καθαίρεται τὸ μελάνθιον, οὐδὲ τροχὸς ἀμάξης περιάξει ἐπὶ τὸ κύμινον· ἀλλὰ βράδην τινάσσεται τὸ μελάνθιον, τὸ δὲ κύμινον μετὰ ἄρου τοῦ βρωθήσεται. » Εἴθ' ὑποδείγματι κέγγρηται φυσικῶν· ὡς γὰρ τῆς κατὰ τὴν χώραν γεωργίας ἕτερός ἐστιν ὁ καιρὸς τοῦ ἀροῦν τὴν χώραν, καὶ ἕτερος τοῦ σπείρειν σπέρματα, τῇ ὑποκειμένη γῆ κατάλληλα· κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὁ τῶν φυῶν γεωργὸς τοῦ Θεοῦ λόγος, κατὰ μὲν τὸν ἐπιτήδειον καιρὸν τὰς τῶν ἀνθρώπων φυγὰς νεοῦσθαι βούλεται, διὰ τῆς λογικῆς διδασκαλίας σχιζούσης καὶ ἀνατεμνούσης τοὺς ἐν βλάβῃ κρυπτομένους λογισμοὺς τῶ τοῦ λόγου ἀρότρω. Διὸ προστάται λέγων· « Νεώσατε ἑαυτοὺς νεώματα, καὶ μὴ σπείρητε ἐπ' ἀκάνθαις. » Ἐπειδὴ δὲ ὁμάλισθ' ἐπὶ ὡσπερ εἰ πρόσωπον τῆς ψυχῆς, πάσης κακίας περιαιρεθείσης τῆς πάλαι ἐν αὐτῇ ἀκανθῶν δικην φεισίσης, τῆνικαῦτα καταλλῆλως τῇ τῶν ὑποδεχομέ-

Dei congregati fuissetis, nec in pugna pro pietate sustinenda infirmi essetis; quia vero lubenter morti et inferno vos dedidistis, scitote jam ipsam Dominum vos invasurum esse, ut ob memorata omnia iram et ultionem inferat vobis.

Vers. 21. « Sicut mons imploræ consurgit Dominus, et erit in valle Gabaon: cum furore faciet opera sua, amaritudinis opus. » Amaritudinis opera illi infliget, qui ob insitam animæ melleitiam, quasi acerbo remedio opus habent. Cæterum amaritudo, ira et furor, et similia de Deo prolata, nihil aliud significare solent, quam a divino tribunali immittenda impiis supplicia. « Furor autem ejus alieno modo utetur, et caries ejus aliena: »

B Vers. 22. « Et vos nolite lætari, neque confortentur vincula vestra: quia consummatas et abbreviatas res audivi a Domino Sabaoth: quæ faciet super universam terram. » Neque confortentur pedes vestri, quibus, inito cum morte fœdere, et pacitione cum inferno facta, vos colligastis: sed si qua vobis spes salutis aspersit, rumpite mortis vincula: ab ea, quam lætitiâ opinamini, abcedite, temporaneam voluptatis finem facite: horum namque qui futurus finis sit edidicistis. Cæterum ne putetis me prophetam isthæc dicere: nam quæ animæ auribus loquentem Dominum Sabaoth audivi, hæc vobis renuntiavi: ipse quippe occulta et statuta ab se decreta a vobis non ignorari expetit.

C Vers. 23. « Auribus percipite et audite vocem meam: attendite et audite verba mea. » Per illud, « auribus percipere, » voci per æra latæ aures præbere, significat; per illud autem, « audire, » dicta auscultare illisque obsequi: attentionem autem et speculationem vocat declaratarum rerum intelligentiam.

Vers. 24-27. « Numquid tota die arabit, qui arat? aut semen præparabit, antequam operetur terram? Nonne cum æquaverit superficiem ejus, tunc seminabit parvum papaver, aut cyminum? et rursum seminabit triticum, et hordeum, et milium, et speltam in sinibus tuis? Et erudieris judicio Dei tui, et lætaberis. Non enim cum duritia purgatur papaver, neque rota plaustrum volvetur super cyminum; sed virga excutitur papaver: cyminum autem cum pane comedetur. » Naturali deinde exemplo utitur: quemadmodum enim in agricultura, aliud tempus arandi agrum est, aliud vero semina subactæ terræ congruentia jaciendi; eadem prorsus ratione animarum agricola, Dei Verbum, animas hominum arari, ac per rationabilem doctrinam latentibus imo pectore cogitationes verbi aratro sulcari expetit. Quamobrem ita præcipit: « Novate nobis novalia, et ne seminate supra spinas. » Postquam autem illa animæ veluti superficies complanata est, sublata omni, olim in ea spinarum instar pullulante, nequitia; tunc ratione habita discriminis eorum qui semen excipiunt, semina jact: in alios

lastrimora, et exigua, papaveri et cymino confere-
renda; In alios præstabillora et necessaria, frum-
mento, bordeo, milio et speltas comparanda, ob
multam variamque his insitam virtutem: nam divi-
sionis gratiarum, et divisiones operationum sunt:
et alii quidem per Spiritum hæc, alii illa, alii rur-
sum consentanea dantur. Postquam autem messis
tempus advenerit, quam messem consummationem
esse mundi Salvator docuit; tunc a singulis pro
merito ac ratione acceptorum seminum repetitur
fructus. Qui vero mediocria acceperunt, nec iis, ut
par erat, usi sunt, castigationis et supplicii melio-
cris experimentum accipient, seu virga percussi:
qui autem majoribus seminibus, perfectioribusque
donis dignati, nullum collata sibi virtute dignum
fructum reddiderint, majoribus ignisque suppli-
ciorum turbinitibus tradentur.

Vras. 28, 29. « Neque enim usque in sæculum
irascar vobis, nec vox amaritudinis meæ conculca-
bit vos. Et hæc a Domino Sabaoth egressa sunt
prodigia. Consilium iuste, exaltate vanam consola-
tionem. » Non enim, inquit, ita impios ulciscar, ut
eorum substantiam funditus delectam, eorumque ani-
mas penitus destruum: quandoquidem secundum
allatum exemplum, rotæ currus ex ferro constructæ
frumentum non delent; sed omnia circum calamos
auferunt, ut frumentum servent purumque red-
dant.

CAPUT XXIX.

Vras. 1. « Væ civitati Ariel, quam expugnavit
David: congregate fructus annum supra annum: co-
medetis enim cum Moab. » Quam hic miseram præ-
dicat Ariel, ipsi Judæi Hierosolymam esse fatentur:
narrantque altare illud, quod ante templum construc-
tum fuerat, Ariel vocatum fuisse: quod palam aiunt
esse ex Ezechiele, qui sub hæc in descriptione
urbis sic habet: « Et hæ mensuræ altaris in cubito
cubiti, et palmæ sinus præfundum in cubito »;
deinde vero subjungit, « Et Ariel cubitorum qua-
tuor: et ab Ariel cubitorum quatuor, et ab Ariel
supra cornua, cubitus. Et Ariel cubitorum duode-
cim longitudo cubitorum duodecim: latitudo qua-
drangula ad quatuor partes suas. » Dicunt autem
Ariel significare, *leo Dei*; quia enim altare, quod
Dei erat, oblata omnia animalium sacrificia devora-
bat, ideo id nominis sortitum est. Illud autem, « ci-
vitas quam expugnavit David, » aiunt in Hebraico
exemplari non exstare; sed ut Aquila interpretatus
est, « civitacula victus David; » sive « circumval-
lationis. » Illam quippe cum antea alienigenarum
fuisset, David, iis expulsis, ditioni suæ subdidit;
ita ut illam quoque mentem nos septuaginta Inter-
pretum versioni aptare possimus: ita enim appo-
site dicatur, civitas quam expugnavit David, cum
sub alienigenis esset. Potest item hoc significatu di-

²⁸ Ezech. XLIII, 13.

(55) Sic Reg. membr.; quæ postrema lectio fertur etiam apud Drusum.

ων τὸν σπόρον διαφορῶν, καταβάλλει σπέρματα, τοὺς
μὲν ἀσθενεστέρῃ τινα καὶ μικρῶν μελανθίῳ καὶ κυ-
μίνῳ ἀναλογούντα· τοὺς δὲ σπουδαιότερα καὶ ἀναγκαῖα,
καὶ πυρῶν καὶ κριθῶν, κέγγρι τε καὶ ζῆν παραβαλλό-
μενα, διὰ τὴν καὶ ἐν αὐτοῖς τούτοις πολλὴν καὶ διά-
φορον δύναμιν· διαίσεις γὰρ χαρισμάτων εἰσὶ καὶ
διαίσεις ἐνεργημάτων εἰσὶ· καὶ ὧ μὲν διὰ τοῦ
Πνεύματος ταῦτα δίδονται, τῶ δὲ ἕτερα, καὶ πάλιν
ἐτέρῳ τὰ ἀρμόζοντα. Ἐπειδὴν δὲ ὁ τοῦ θερισμοῦ
καιρὸς ἐπιστῆ, συνελθειαν δὲ εἶναι τοῦ κόσμου τὸν
θερισμὸν ὁ Σωτὴρ εἰδὼς· τότε κατ' ἄξιαν ἕκαστος
ὠνεῖληρε σπαρμάτων ἀπαιτηθήσεται τὸν καρπὸν. Καὶ
οἱ μὲν μέτρια ἐληφότες, μὴ καταλλήλως δὲ αὐτοῖς
χρησάμενοι, παιδαίως καὶ κολάσειως μετριωτέρας
παῖραν λήψονται, ὥσπερ εἰ ῥάβδῳ τυπτόμενοι· οἱ δὲ
μειζόνων σπαρμάτων, καὶ τελειωτέρων χαρισμάτων
ἤξιωμένοι, μηδὲνα καρπὸν ἄξιον τῆς παρασχέσεως
αὐτοῖς· δυνάμειως ἀποδοθέντες, μείζονοι τοὺς τῆς
κολάσεως πρηστῆσι παραδοθήσονται.

« Οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὤμην ὀργισθήσομαι,
οἷδ' ἢ φωνῆ τῆς πικρίας μου καταπατήσαι ὄμει. Καὶ
ταῦτα παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ ἐξῆλθε τὰ τέρατα. Βου-
λεύσαθε, ὀφύσατε ματαίαν παράκλησιν. « Οὐ γὰρ
οὕτως· φησὶ, τοὺς ἀσθεῖς ἐπιξέρομαι, ὡς καὶ τὴν
οὐσίαν αὐτῶν ἀφανίσαι, καὶ εἰς τὸ παντελὲς ἀφανίσαι
αὐτῶν τὰς ψυχὰς· ἐπεὶ μὲν κατὰ τὸ παράδειγμα
οἱ τροχοὶ τῆς ἀμάξης οἱ ἐκ πυθῆρος κατασκευασμένοι
τὸν σίτον ἀφανίζουσι· πλοῦσαν δὲ τὴν περὶ αὐτῶν πε-
ριαίρουσι καλὰ μνην, εἰς τὸ διασωσαὶ καὶ καθαρὸν
ἀπεργάζασθαι τὸν σίτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

« Οὐαὶ Ἀριὴλ πόλις, ἣν ἐπολέμησε Δαυὶδ· συν-
αγάγετε σπέρματα ἐνιαυτὸν ἐπ' ἐνιαυτὸν· ἐθήγεθε γὰρ
σὺν Μωάβ. » Τὴν δὲ τῶν μετὰ χεῖρας ταλανίζομένην
τὴν Ἀριὴλ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι παῖδες ὁμολογοῦσι
τὴν Ἱεροσολίμην εἶναι· φασὶ δὲ ἰδίῳ τὸ θυσιαστή-
ριον τὸ πρὸ τοῦ ναοῦ συνεστῶς, Ἀριὴλ ὀνομάσθαι,
καὶ τοῦτο ὄηλον εἶναι ἀπὸ τοῦ Ἰαζεκιήλ, οὗ πρὸς ταῖς
τελευταίους ἐπὶ τῆς διαγραφῆς τῆς πόλεως οὕτως
εἶρηται: « Καὶ ταῦτα τὰ μέτρα τοῦ θυσιαστηρίου ἐν
πῆχει πῆγος, καὶ παλαιότης κόλπωμα βάθος· ἐπὶ
πῆχυν· » καὶ ἐξῆς ἐπιφέρει· « Καὶ τὸ Ἀριὴλ πηγῶν
τεσσάρων καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀριὴλ πηγῶν τεσσάρων, καὶ
ἀπὸ τοῦ Ἀριὴλ καὶ ὑπεράνω τῶν καρτῶν πῆγος. Καὶ
τὸ Ἀριὴλ πηγῶν δέκα δύο· μῆκος ἐπὶ πῆγος δύοδεκα·
πλάτος τετράγωνον ἐπὶ τέσσαρα μέρη αὐτοῦ. » Ἐρημη-
νεύεσθαι δὲ φασὶ τὸ Ἀριὴλ, λέων Θεοῦ· ἐπισητὴ γὰρ
τοῦ Θεοῦ ἦν τὸ θυσιαστήριον, καθ' ὅτι ἐν πάντα τὰ
ἐν αὐτῷ προσφερόμενα ζῶων θύματα, τούτου χάριν
ταύτην εἰληψε τὴν προσηγορίαν. Τὸ δὲ, « Πόλις ἣν
ἐπολέμησε Δαυὶδ, » οὐ φασὶν εἰρηθεῖν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ·
ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν, « Πολίτην βρωταύστως
Δαυὶδ, » ἦτοι (33) « παρεμβλήσει· » ἀλλοφύλων γὰρ
οὐσαν αὐτὴν πρότερον ὁ Δαυὶδ ὑποχείριον ἐποίησεν.
τοὺς ἀλλοφύλους ἔλασας ἐξ αὐτῆς· ὥστε δύνασθαι
ἡμεῖς καὶ τοὺς Ἑβραίοις ἐφαρμόσαι τὴν διά-
νοιαν τὴν αὐτῆν. Οὕτω γὰρ ἂν λέγοιτο· Πόλις ἣν

ἐπολέμησε Δαυὶδ, ὅτε ὑπὸ ἀλλοφύλοις ἦν. Δύναται δὲ καὶ ἀντι τοῦ, « δι' ἣν ἐπολέμησε Δαυὶδ, » λέγεσθαι. Τὸ δὲ, « Συναγάγετε γεννήματα, » φησὶν ὅσον γὰρ οὐκω στερηθήσεσθε πάσης λογικῆς τροφῆς. Ὡς ἔτι οὖν καιρὸς ἐστὶ, χρήσασθε τοῖς ἐνιαυτοῖς τούτοις πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὑμετέρων ψυχῶν· καὶ μοι δοκεῖ διὰ τούτων αἰνέτεσθαι τὸν χρόνον τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, καθ' ὃν ἐπιδημήσας αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ, ἐκήρυττεν ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως. Τάχα δὲ καὶ δεύτερον αὐτοῖς ἐνιαυτὸν, ἢ καὶ τρίτον ὁμιληκῶς φαίνεται. Αὐτὸν οὖν ἐκείνον καθ' ὃν παρείχεν αὐτοῖς τὰ περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας μαθήματα, σημαίνων φησὶ· « Συναγάγετε γεννήματα, ἐνιαυτὸν ἐπ' ἐνιαυτὸν φάγεσθε. »

« Ἐκθλίψω γὰρ Ἀριὴλ, καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἰσχύς καὶ ὁ πλοῦτος ἔμοι. Καὶ κυκλώσω ὡς Δαυὶδ ἐπὶ σέ, καὶ βαλῶ εἰς χάρακα, καὶ οἰκοδομήσω, θήσω ἐπὶ σέ πύργους. Καὶ ταπεινωθήσονται οἱ λόγοι σου, καὶ εἰς τὴν γῆν οἱ λόγοι σου δύσονται. Καὶ ἔσται ὡς οἱ φωνοῦντες ἐκ τῆς γῆς ἡ φωνὴ σου, καὶ πρὸς τὸ ἕδαφος ἡ φωνὴ σου ἀσθενήσει. Καὶ ἔσται ὡς κοινορτὸς ἀπὸ τροχοῦ ὁ πλοῦτος τῶν ἀσεβῶν, καὶ ὡς χνοῦς φερόμενος τὸ πλῆθος τῶν καταδυναστευόντων σε, καὶ ἔσται ὡς στιγμὴ παραχρῆμα παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ. » Ὡσπερ γὰρ ποτε ὁ Δαυὶδ παρεμβολῆν περὶ σέ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκύκλωσε, ὅτε ἀλλοφύλων ἦσθα, καὶ ἐπολέμησέ σε πόλιν οὐσαν ἀλλοφύλων· οὕτω καὶ γὰρ ὁ ταῦτα λέγων Κύριος νῦν σε κυκλώσω. Ἀλλοφύλων γὰρ οἰκητήριον γέγονας, πληρωθεὶς κακῶν ἀρχόντων. Ἄπερ ἐπληροῦτο μετὰ τὰ τοιμηθέντα τοῖς τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκοῦσι κατὰ τὸ Σωτήρος ἡμῶν ἀκολουθῶς, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ἀποκλαυσάμενος τότε τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀναγέγραπται εἰρηκῶς· « Εἰ ἔγνωσ καὶ εὐ γε τὰ πρὸς εἰρήνην σου, ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ παρεμβολοῦσιν ἐπὶ σέ οἱ ἐχθροὶ σου χάρακα, καὶ κυκλώσουσί σε, καὶ εἰς τὴν γῆν ἕδαφισθήσῃ. »

« Ἐπισκοπὴ γὰρ ἔσται μετὰ βροντῆς, καὶ σεισμοῦ, καὶ φωνῆς μεγάλης, καταγίγς φερομένη, καὶ φλόξ πυρὸς κατεσθίουσα. » Δι' ὧν ἠνέξατο ὡς ἄρα καὶ πυρκαυστος γενήσεται ἡ πόλις, ἀνωθεν ἐκ Θεοῦ βροντῆς καὶ σεισμοῦ καὶ καταγίγδος κατ' αὐτῆς ἐνεχθείσης.

« Καὶ ἔσται ὡς ὁ ἐνυπνιαζόμενος ἐν ὑπνῷ ὁ πλοῦτος ἐθνῶν πάντων, ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ Ἀριὴλ, καὶ πάντες οἱ στρατευσάμενοι ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ πάντες οἱ συνηγμένοι ἐπ' αὐτήν, καὶ οἱ θλίβοντες αὐτήν. Καὶ ἔσονται ὡς οἱ ἐν ὑπνῷ πίνοντες, καὶ ἐσθλοντες, καὶ ἐξαναστάντων, μάταιον αὐτῶν τὸ ἐν-ὑπνιον. Καὶ ὃν τρόπον ἐνυπνιάζεται ὁ διψῶν καὶ πίνων, καὶ ἐξαναστὰς ἔτι διψᾷ· ἢ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς κενὸν ἤλπισεν· οὕτως ἔσται ὁ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν πάντων, ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών. » Δι' ὧν ἠνέξατο τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τρυφῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχόντων. Οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τὴν δευτέραν πολιορκίαν ἐπαγαγόντες τῇ Ἱερουσαλήμ. Ἐχρῆν γὰρ ἡμῶς καὶ περὶ αὐτῶν τι μαθεῖν, καὶ ὅποιον ἔσται καὶ τὸ αὐτῶν τέλος διδαχθῆναι. Φησὶν οὖν τὸν

A etum fuisse, « per quam expugnavit David. » Illud vero, « congregate fructus, » hoc sensu dicit: siquidem proximum est ut rationabili cibo careatis. Dum igitur tempus est, hisce annis ad animarum vestrarum utilitatem fruimini: mibique videtur his subindicare salutaris prædicationis tempus, quo apud illos peregrinatus Salvator, prædicavit annum Domini acceptabilem et tempus retributionis. Et forsasse alterum annum, inno forte tertium, cum illis conversatus videatur. Illum itaque ipsum annum, quo ipsis de regno cælorum instituta disciplinamque tradidit, significans ait, « Congregate fructus, annum supra annum comedetis. »

Vers. 2-5. « Affigam enim Ariel, et erit ejus fortitudo et divitiæ mihi. Et circumdabo te sicut David, et cingam te vallo, et exstruam, et ponam contra te turres. Et humiliabuntur sermones tui, et in terram subibunt verba tua. Et erit tanquam qui loquuntur de terra vox tua, et ad pavementum vox tua infirmabitur; et erunt tanquam pulvis a rota divitiæ implorum, et sicut favilla commota multitudo eorum qui te subigent: et erit tanquam punctum confesim a Domino Sabaoth. » Quemadmodum enim David quondam castra contra te, Jerusalem, posuit, teque circumdedit, cum in alienigenarum ditioe esses, teque expugnavit; sic et ego, qui hæc loquor, Dominus, nunc te obsidebo. Nam alienigenarum domicilium evasisti, improbis repleta principibus. Quæ impleta sunt, post perpetratum ab Jerosolymitanis contra Salvatorem nostrum facinus; sicut ipse Servator Hierosolymam deplorans tunc dixisse legitur: « Si cognovisses et tu, quæ ad pacem tuam, quia venient dies in te, et circumdabant te inimici tui vallo, et obsidebant te, et ad terram dejiceris ».

Vers. 6. « Visitatio enim erit cum tonitru, et terræ motu, et voce magna: procella irruens, et flamma ignis devorans. » Quis subindicat incendio absumendam urbem, immittente Deo sursum contra illam tonitru, terræ motum et procellam.

Vers. 7, 8. « Et erunt tanquam qui somniant in somno opes gentium omnium, quotquot militaverunt adversus Ariel, et quotquot militaverunt adversus Jerusalem, et universi, qui congregati sunt adversus eam, et qui affixerunt eam. Et erunt sicut qui in somnis bibunt et comedunt; sed cum surrexerunt, vanum est somnium eorum. Et sicut qui per somnium bibit et comedit, et cum surrexit, adhuc sitit: anima autem ejus frustra speravit; sic erunt divitiæ gentium omnium, quæ militaverunt contra montem Sion. » His adumbravit Romanorum principum in hac vita voluptates et opes. Ili quippe erant qui extremam Hierosolymæ obsidionem induxerunt. Consentaneum quippe erat, ut quidpiam ad illos spectans edoceremur, nec igno-

raremus quis illorum futurus finis sit. At ergo opes voluptatesque eorum in hac tantam vita manentes, perinde se habere atque somnia dormientium, qui imaginatione duntaxat, illa quæ somniant se habere putant : talem quippe esse hujus mundi divitiarum phantasiam. Nam post præsentem vitam vanum somnium ab ipsis deprehenditur, insanique finis voluptatis, qua se frui arbitrabantur.

Vers. 9,10. « Deficite et obstupefcite, et inebriamini, non sicera, neque vino, quia potavit vos Dominus spiritu compunctionis : et claudet oculos eorum, et prophetarum eorum, et principum eorum, qui vident abscondita. » Quia præsentem Dominum hominem factam audientes, non intellexerunt, ac videntes oculis, animæ visu non conspexerunt, auresque suas, ne audirent, aggravarunt, potabit eos Dominus spiritu compunctionis.

Vers. 11. « Et erunt vobis hæc omnia verba, velut sermones libri signati hujus, quem si dent homini scienti litteras, dicentes : Lege hæc, dicit, Non possum legere ; signatus enim est. » De his qui sub hæc populi ex circumcissione præfecti futuri sunt, pergit vaticinari : « Et erunt vobis omnia verba libri » : quæ sane illi non intelligebant. Nihil enim differebant illa ab obsignatorum sigillis, ita ut non posset Judæorum ullus scripta perlegere ; ita illis ignotos fore ait propheticos sermones, sive illis ore pronuntientur, sive eorum prorsus imperiti sint.

Vers. 12. « Et dabitur hic liber in manus hominis nescientis litteras : et dicit ei, Lege hoc ; et dicit, Non possum legere, nescio litteras. » Talem futuram ait propheticam mentem, non quidem omnibus, sed iis tantum, de quibus hæc vaticinatur. Nam sedulo animadvertas qua ratione dicatur, « Et erunt vobis hæc verba ; » vobis scilicet præsentibus, videntibus, et audientibus. Judæos autem alloquebatur, quos ignotum esse prophetiæ mentem sub hæc edocet, cum hæc adjicit, « Et audient in die illa surdi verba libri, et oculi cæcorum videbunt, et exsultabunt. »

Vers. 13,14. « Et dixit Dominus : Appropinquat mihi populus hic ore suo, et labiis suis honorant me : cor autem eorum longe est a me. Frustra autem colunt me, docentes præcepta hominum, atque doctrinas. Propterea, ecce adjiciam ut transferam populum hunc, et transferam eum. » Et quia sapientiam hominum præferunt, dum interium sapientiam et verba mea aversantur ; alias vero quasdam seniorum suorum traditiones, ac si sapientium virorum essent, consecrantur, ideo Scripturas quidem meas non intelligent : « Ego vero sapientiam sapientium illorum perdam, et prudentiam prudentum abrogabo. »

Vers. 15. « Væ qui profundum consilium ineunt, et non per Deum. Væ qui in abscondito consilium (33) Lege κατά τους ὕπνους, vel ἐν τοῖς ὕπνοις. Edit.

πλοῦτον καὶ τὴν τρυφήν αὐτῶν μέχρι τῆς ἐνεσώσεως ζωῆς ὑπάρχουσιν ἐκκεῖναι τοῖς κατὰ τοὺς ὕπνους (33) δνειρώττουσι καὶ μέχρι τοῦ δοκεῖν διακατέχειν ταῦτα νομίζουσι· τοιαύτην γὰρ εἶναι τὴν τοῦ παρόντος κλιῖ- του φαντασίαν. Μετὰ γὰρ τὸν ἐνεστώτα βίον μάταιον αὐτοὺς εὐρεθήσεται τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὸ τέλος τῆς ἐνόμιζον ἀπεκλαύειν τρυφῆς.

« Ἐκλυθῆτε καὶ ἐκοιτητε, καὶ κραιπαλήσατε οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου· ὅτι πεπότικεν ὑμᾶς Κύριος πνεύματι κατανύξεως· καὶ καμύσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, οἱ ὄραντες τὰ κρυπτά. » Ἐπειδὴ παρ, ὅτε παρῆν αὐτοῖς ἐνανθρώπησας ὁ Κύριος, ἀκοῆ ἀκούοντας αὐτοῦ, οὐ συνείσαν, καὶ βλέποντες αὐτὸν ὀφθαλμοῖς, τῇ ὁράσει τῆς ψυχῆς οὐκ ἔωρων, καὶ τὰ ὤτα αὐτῶν ἐδάρουναν τοῦ μὴ ἀκοῦειν, ποτίσει αὐτοὺς Κύριος πνεύματι κατανύξεως.

« Καὶ ἔσονται ὑμῖν τὰ ῥήματα πάντα ταῦτα, ὡς εἰ λόγοι τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου τούτου, δὲ ἂν δῶσιν αὐτὸ ἀνθρώπῳ ἐπισταμένῳ γράμματα λέγοντες· Ἄναγνωθὶ ταῦτα, καὶ εἰρεῖ, Οὐ δύναμαι ἀναγῶναι· ἐσφράγισται γάρ. » Παρὶ τῶν μετὰ ταῦτα προσεσῆναι δοκούστων τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ διέρχεται θεοπίστῳ· « Καὶ ἔσονται ὑμῖν πάντα τὰ ῥήματα τοῦ βιβλίου, » οὐ μὴν καὶ συνιέντες αὐτὰ· μηδὲν γὰρ διαφέρειν αὐτὰ τῶν κατεσφραγισμένων σφραγίσσι, πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι τινα τὸν (34) ἐκ τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ τὰ ἐγγεγραμμένα διαγιγνώσκειν· οὕτως αὐτοῖς ἀγνώ- στους ἔσεσθαι τοὺς προφητικὸς λόγους κἂν τε ἀπαγγέλληται αὐτοῖς ἀπὸ στόματος, κἂν τε ἀπειρωθῶσιν αὐτῶν.

« Καὶ δοθήσεται τὸ βιβλίον τούτου εἰς χεῖρας ἀνθρώπου μὴ ἐπισταμένου γράμματα· καὶ εἰρεῖ αὐτῷ, Ἄναγνωθὶ τούτο· καὶ εἰρεῖ, Οὐ δύναμαι ἀναγῶναι, οὐκ ἐπίσταμαι γράμματα. » Τοιοῦτον δὲ ἔσεσθαι τὸν προφητικὸν νοῦν, οὐ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀλλὰ μόνοις αὐτοῖς, πρὸς οὓς ταῦτα ἐθεοπίστετο. « Πρόσχετος γὰρ ἐπιμελῶς ὅπως εἰρηται· « Καὶ ἔσται ὑμῖν τὰ ῥήματα ταῦτα· » ὑμῖν γὰρ φησὶ τοῖς παροῦσι, καὶ ὁρῶσι, καὶ ἀκούουσιν. « Ὁ δὲ λόγος ἦν πρὸς Ἰουδαίους, οἷς τὸν νοῦν τῆς προφητείας ἀγνωστον ὑποκαταβάς διδάσκει δι' ὧν ἐπιλέγει· « Καὶ ἀκούονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν βίον- ται, καὶ ἀγαλλιάσονται. »

« Καὶ εἶπε Κύριος· Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Μάτην δὲ σέθενται με, διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίαν. Διὰ τοῦτο ἰδοὺ προσθήσω τοῦ μεταθεῖναι τὸν λαὸν τούτον, καὶ μεταθήσω αὐτόν. » Καὶ ἐπειδὴ σοφίαν ἀνθρώπων προβάλλονται, τὴν ἐμὴν μὲν ἀποστρέφοντες σοφίαν καὶ τὸν ἐμὸν λόγον, ἐτέρας δὲ τινὰς παραδόσεις τῶν παρ' αὐτοῖς πρεσβυτέρων, ὥσπερ τινῶν σοφῶν κατέχοντες· τούτου χάριν τὰς μὲν ἐμὰς Γραφὰς οὐ συνήσουσιν. Ἐγὼ δὲ αὐτοῖς τῶν σοφῶν αὐτῶν τὴν σοφίαν ἀπολώ, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. »

« Οὐαὶ οἱ βαθεῖαν βουλήν ποιῶντες, καὶ οὐ διὰ Θεοῦ. Οὐαὶ οἱ ἐν κρυφῇ βουλήν ποιῶντες, καὶ ἔσται ἐν σπῆ- (34) Forte legendum τῶν. Edit.

τα τὰ ἔργα αὐτῶν· καὶ ἐροῦσι, Τίς ἑώρακεν ἡμᾶς; καὶ τίς ἡμᾶς γινώσκει, ἢ ἂ ἡμᾶς ποιούμεν; » Ἐτε' ἐκπεθερθεὶς θεοσεβῆν ἐπαγγελλόμενοι τοῖς χεῖλαισιν, ἐν τῷ κρυπτῷ τὰ χεῖριστα διακρίττοντο, φαρμακείαις καὶ ἀκαθαρσίαις, καὶ ἄλλαις μυριάσι ἀθεμιτοῦς πράξεσι συμφορῶμενοι· πᾶσι δὲ τούτοις ἐνεχείρουν ὡς μὴ ὑπερῶντος τοῦ Θεοῦ· εὐχόμενοι αὐτοῖς ταλανίζεαι ταῦτα λόγων·

« Οὐχ ὡς πηλὸς τοῦ κεραμῆως λογισθήσεσθε; Μὴ ἐραὶ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι αὐτῷ, Οὐ σύ με ἐκπλασε; ἢ τὸ ποιῆμα τῷ ποιήσαντι, Οὐ συνετάς με ἐποίησε; » Ἐτ' γὰρ δὴ πάντες ἄνθρωποι φηλῶν κεραμῆως ἰσχυόμεθα διὰ τὸ πηλινὸν ἡμῶν σῶμα, πῶς οὐχ ἔπειτα νεκρῶν, ὅτι μὴ δυνατόν λαθεῖν τὸν ποιητὴν, ὅποιος ἐργασίας ὑπέρχαι τὸ ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένον; Τίς δύναται, ἢ τίς ταλμήσει φάναι, ὅτι μὴ ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐκπλασεν; Ἐὶ δὲ οὐκ ἂν εἶποι ταῦτά ποτε περὶ τοῦ κεραμῆως ὁ ὑποκαίμενος αὐτῷ πηλός, ὅθλον, ὡς μάταιοι πάντες οἱ ἐνθὸν ἐπὶ ψυχῇ αὐτῶν βουλὴν βεβαίαν διανοούμενοι, καὶ τὸν Θεὸν οἰόμενοι ἀγνοεῖν τὰ ἐν τῷ σπέρτι πραττόμενα αὐτοῖς ἔργα.

« Οὐκέτι μικρὸν καὶ μεταστήσεται ὁ Λιβάνος, ὡς πῶ ὄρος τὸ Χέρμελ, καὶ τὸ Χέρμελ εἰς θρυμὸν λογισθήσεται; » Λιβάνον μὲν τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν, Κάρμηλον δὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος (35). Ἔσσεσθαι τοίνυν προφηταίεσι τὸ μὲν Ἰουδαίων ἔθνος οἷον τινα θρυμὸν ξύλων ἀγρίων καὶ ἀκαρπῶν· τὸν δὲ πάλαι θρυμῷ ἰσοκρίτα Λιβάνον, τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν, ὅποιος ἦν ποτὶ ὁ Ἰουδαίων λαός, πεπληρωμένος ἀνδρῶν ἀγαθῶν καὶ παντοίων φυτῶν τε καὶ καρπῶν.

« Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει, καὶ οἱ ἐν τῇ ὀμίχλῃ· ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ὄψονται. » Ποίας δὲ βιβλίου, ἢ ταύτης αὐτῆς τῆς μετὰ χεῖρας, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Ὑμῖν τὰ ῥήματα ταῦτα πάντα, ὡς οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου τούτου. » Ἀλλὰ τῷ μὲν ποτε Καρμήλῳ, μεταβληθέντι δὲ εἰς θρυμὸν, ἔσονται οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου τῆς προφητείας ἐσφραγισμένου· τοῖς δὲ πάλαι τυφλοῖς καὶ ἐν τῷ θρυμῷ τοῦ Λιβάνου λογιζόμενοι, μεταβληθεῖσιν ἐπὶ τὸ ἡμέρον καὶ καρποφόρον, ἀκουστοὶ γενήσονται οἱ λόγοι τῶν θείων γραμμάτων· καὶ οἱ πάλαι δὲ ὄντες ἐν τῷ σκότει καὶ ἐν τῇ ὀμίχλῃ, ὥστε μὴ βλέπειν μήτε συνίεναι, μήτε νοεῖν, διὰ τὸ τυφλοὺς ἔχειν τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὗτοι, παραβόξου μεταβολῆς ἀξιοθέντες, θεωροὶ γενήσονται τῶν ἀναποκαίμενων ἐν τοῖς θείοις γράμμασι μυστηρίων.

« Καὶ ἀγαλλιάσονται πτωχοὶ διὰ Κύριον ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ οἱ ἀπληκισμένοι τῶν ἀνθρώπων ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης. » Τίς γὰρ καὶ διανοήθη πώποτε τοῖς ἐκ πατέρων εἰδωλολάτραις, ἀθέουσι ὄντας καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἀλλοτριούς τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, εἰς τοιαύτην ἤξειν ἐλπίδα; Ὅμως δ' οὖν καὶ « οἱ ἀπληκισμένοι, φησὶ, τῶν ἀνθρώπων ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης. »

« Ἐξέλιπεν ἄνομος, καὶ ἀπίλωτο ὑπερήφανος, καὶ ἐβλαβερύθησαν οἱ ἀνομοῦντες ἐπὶ κακίᾳ. » Τούτων ἀπολαύσουσιν οὗτοι πάντες, ἐκπεθερθεὶς ὁ πάλαι κρατῶν

A Inuent, et erunt in tenebris opera eorum : et dicent, Quis vidit nos ? aut quis nos cognoscet, aut quae nos facimus ? Deinde quia se Deum colere labiis profiterentur, in occulto pessima quaeque perpetrabant, in veneficiis, Immunditiis, et sexcentis aliis nefariis gestis sese volutantes : haecque omnia quasi non prospiciente Deo peragebant ; jure illos his verbis miseros deprædicat :

VERS. 16. « Nonne ut lutum figuli reputabimini ? Num dicet figmentum fictori suo, Tu me non fluxisti ? aut opus opifici, Tu me non sapienter fecisti ? At enim si omnes homines ob luteum corpus luto figuli similes sumus, quæ non consequenter putemus non posse opificem latere, quas operationes edat opificiam suam ? Quis dicere possit vel audeat, se non a Deo efformatum esse ? Quod si id figulo subjectum ipsi lutum nunquam dixerit ; palam certe est futile et vane esse omnes qui intus in animo profunda consilia ineunt, et quæ ipsi in tenebris facinora edunt, Deum ignorare existimant.

VERS. 17. « Nonne adhuc paululum, et transferetur Libanus sicut mons Chermel, et Chermel in saltum reputabitur ? » Libanum quidem populum ex gentibus, Carmelum vero Judaicam gentem vocat. Ceu quemdam saltum agrarium et infructuosarum arborum fore Judaicum populum vaticinatur. Libanum autem, qui olim saltui similis erat, populum videlicet ex gentibus, satum ait, qualis olim erat Judaicus populus, plenum bonis arboribus, omniumque generum plantis et fructibus.

VERS. 18. « Et audient in die illa surdi sermones libri, et qui in tenebris, et qui in caligine ; oculi caecorum videbunt. » Cujus libri, nisi hujusce, quem præ manibus habemus, de quo supra dicebatur, « Vobis verba hæc omnia, velut sermones signati libri hujus ? » Verum ei qui olim quidem Carmelus, sed jam mutatus est in saltum, erunt hujusce libri et prophetiarum sermones obsignati ; illi vero qui olim caeci, et in saltu Libani reputabantur esse, postquam ad mansuetum et fructuosam morem translati fuerint, divinarum Scripturarum sermones audient ; et qui olim in tenebris et caligine versabantur, ita ut non viderent, neque intelligerent, neque cogitarent, quia oculis caeci erant, inexpectata mutatione dignati, mysteriorum in sacris litteris reconditorum speculatores erunt.

VERS. 19. « Et exsultabunt pauperes propter Dominum in lætitiis, et spe destituti homines, implebuntur lætitiis. » Quis enim unquam cogitasset eos, qui a majoribus idololatriæ, athei et impii, atque a Dei cognitione alieni erant, tantam in spem venturos fuisse ? Atiamen, ait, etiam ii, qui a spe destituti erant homines, implebuntur lætitiis. »

VERS. 20. « Defecit iniquus, et perit superbus, et delati sunt inique agentes præ malitia. » His fruuntur hi omnes, quia is qui olim imperium et

(35) Desse videtur aliquod verbum, v. g., καλεῖ. Edit.

tyrannidem in eos obtinebat, iniquus et impius quidam princeps, diabolus inquam, defecit et periit longe depulsus, superbus ille, qui olim ipsos in servitutum redegerat. Imo etiam qui sub eo imple et iniquos agebant, delecti sunt; inaligni videlicet dæmones.

VERS. 21. « Qui peccare faciunt homines in sermone. Omnes autem arguentes in portis effendiculum ponent : quoniam detorserunt ad injusta justum. » Nam prophetis se coram arguentibus, sequæ a peccandi consuetudine avertentibus, laqueos tendebant, occasiones adversus eos captantes, ut ipsos perderent.

VERS. 22, 23. « Propterea hæc dicit Dominus super domum Jacob, quam separavit ex Abraham : Non nunc confundetur Jacob, neque nunc faciem mutabit : sed quando videbunt filii eorum opera mea, propter me sanctificabunt nomen meum, et sanctificabunt Sanctum Jacob, et Deum Israel timebunt. » Vos dico, domum Jacob vocatos : quam ut religioso illo Abrahamo indignam separavit, et alienos illos posuit Deus; quia se non Abrahamo dignos esse operibus exhibebant. At enim filii Abraham operibus noscuntur, ut docuit Servator his verbis : « Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretur. » Quodnam vero tempus illud fuerit, nisi quo verba mea complebuntur, cum filii vestri alienigenas et generi vestro extraneos nomen celebrare meum videbunt? Tunc enim ipsi filii vestri confundentur et erubescunt, stupendam illam gentium mutationem cernentes, conspicatque alienigenas homines Sanctum Israel et Deum Jacob sanctificare, ac Dei universorum timore affici.

VERS. 24. « Et scient qui errant spiritu, intelligentiam : qui autem obmurmurant, discent obedientiam, et linguæ balbutientes discent loqui pacem. » Linguæ balbutientes, quæ nihil clare, nihil vere loqui poterant, ad naturam regressæ suam, clarissime loquentur, pacis sermones edocet; utpote quæ et bello liberæ, et pacem cum Deo amplexæ sint.

CAPUT XXX.

VERS. 1-5. Væ, filii desertores, dicit Dominus. Inistis consilium, non per me; et pacta, non per spiritum meum; ut adderetis peccata peccatis : qui vadunt et descendunt in Ægyptum, me autem non interrogarunt, ut auxilium habeant a Pharaone, et protegantur ab Ægyptiis. Erit enim vobis protectio Pharaonis in confusionem, et iis qui confidunt in Ægypto, opprobrium : quoniam sunt in Tani principes, angeli mali. Frustra laborabunt apud populum, qui eis non proderit ad auxilium, sed ad confusionem et opprobrium. » Aperte declarat, tunc dæmonas in Ægypto fuisse, quos angelos malos nuncupat, qui multa operabantur in illa Ægypti civitate quæ dicitur Tanis, ubi illo tempore regia

²⁷ Joan. viii, 39.

(36) Mallem legere αποστρέφοντας. Edit.

(37) Vox αναλάβονται merus est barbarismus, cujus loco legendum αναλαμβάνονται. Edit.

Α αὐτῶν καὶ τυραννῶν, ἄνομός τις καὶ ἀσεβῆς ἄρχων, λέγω δὴ αὐτὸς ὁ διάβολος, ἐξέλιπεν καὶ ἀπώλετο μακρὰν διωχθεὶς, ὁ πάλαι καταδουλωσάμενος αὐτοὺς ὑπερῆφανος· ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπὸ τούτῳ ἀσεβοῦντες ἐπὶ ἀδικίᾳ ἐξωλοθρεύθησαν, δηλαδὴ οἱ πονηροὶ δαίμονες.

« Οἱ ποιῶντες ἀνθρώπους ἀμαρτάνειν ἐν λόγῳ. Πάντας δὲ τοὺς ἐλέγχοντας ἐν πύλαις πρόσκομμα θέσουσιν· ὅτι ἐπλαγίασαν ἐπ' ἀδίκους δίκαιον. » Τοὺς γὰρ προφήτας εἰς πρόσωπον αὐτοὺς ἐλέγχοντας, καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἐπιστρέφοντας (36), ἐπαγίδευσον, λαβῆς κατ' αὐτῶν θηρώμενοι, ὅπως αὐτοὺς ἀπολώσῃ.

« Διὰ τοῦτο τότε λέγει Κύριος ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ, ὃν ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ· Οὐ νῦν αἰσχυνθήσεται Ἰακώβ, οὐδὲ νῦν τὸ πρόσωπον μεταβαλεῖ· ἀλλ' ὅταν ἴδωσι τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ ἔργα μου, δι' ἐμὲ ἀγιάσουσι τὸν ὄνομά μου, καὶ ἀγιάσουσι τὸν Ἅγιον Ἰακώβ, καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ φοβηθήσονται. » Ὑμᾶς δὲ λέγω, τὸν καλούμενον οἶκον Ἰακώβ, ὃν οὐκ ἄξιον ὄντα τοῦ θεοφιλοῦς ἐκείνου Ἀβραάμ ἀφώρισεν, καὶ ἀπηλοτριώσεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς, διὰ τὸ μὴ τοῖς ἔργοις ἀξίους τοῦ Ἀβραάμ καταστῆσαι ἑαυτούς. Τὰ γὰρ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ διὰ τῶν ἔργων γνωρίζεται, ὡς εἰδαξεν ὁ Σωτὴρ εἰπών· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. » Τίς δ' ἂν εἴη οὗτος ὁ καιρὸς, ἢ ὁ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐμῶν λόγων, κατ' ὃν τὰ τέκνα τὰ ὑμέτερα τοὺς ἄλλογενεῖς καὶ ἄλλοτριους τοῦ ἡμετέρου γένους βίβονται δοξάζοντας τὸ ἐμὸν ὄνομα; Τότε γὰρ αὐτὰ τὰ ὑμέτερα τέκνα καταισχυνθήσεται καὶ διατραπήσεται, ὁρῶντα τὸ παράδοξον τῆς τῶν ἐθνῶν μεταβολῆς, καὶ ὡς ἀλόφυλοι τινες ἄνδρες τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰακώβ ἀγιάζουσι, καὶ φόβον ἀναλάβονται (37) τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ.

« Καὶ γνώσονται οἱ πλανώμενοι τῷ πνεύματι σύνεσιν· οἱ δὲ γογγύζοντες μαθήσονται ὑπακούειν, καὶ αἱ γλώσσαι αἱ ψελλίζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. » Αἱ γλώσσαι αἱ ψελλίζουσαι καὶ μηδὲν τρανὸν μηδὲ ἀληθὲς λαλεῖν δυνάμεναι, εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἐλθεῖν, τρανώτατα λαλήσουσι, μαθεῖν εἰρήνης λόγους, ὡς ἂν παντὸς ἀπηλλαγμένα πολέμου, καὶ τῆν πρὸς Θεὸν εἰρήνην ἀσπασάμεναι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

« Οὐαὶ τέκνα ἀποστάται, λέγει Κύριος. Ἐποιήσατε βουλήν, οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας, οὐ διὰ τοῦ πνεύματος μου, προσθεῖναι ἀμαρτίας ἐφ' ἀμαρτίας, οἱ πορευόμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον, ἐμὲ δὲ οὐκ ἐπηρώτησαν, τοῦ βοηθῆναι ὑπὸ Φαραῶ, καὶ σκεπασθῆναι ὑπὸ Αἴγυπτίων. Ἔσται γὰρ ὑμῖν σκέπη Φαραῶ εἰς αἰσχύνην, καὶ τοῖς παπορθῶσιν ἐπ' Αἴγυπτον θνείδος· ὅτι εἰσὶν ἐν Τάνει ἀρχηγοὶ, ἄγγελοι πονηροὶ. Μάτην κοπιάσουσι πρὸς λαὸν, ὃς οὐκ ὠφέλησει αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ εἰς αἰσχύνην καὶ θνείδος. » Σαφῶς παριστά γεγονόναί τότε παρ' Αἴγυπτίους δαίμονας, ἀγγέλους πονηροὺς ὀνομάζει αὐτοὺς, οἱ μάλιστα ἐνήργουν τὰ πολλὰ ἐν τῇ καλούμενῃ πόλει τῆς Αἰγύπτου Τάνει, ἐνθα τὸ βασίλειον τοῦ Φαραῶ κατ' ἐκεῖνο ἔβρωτο.

Ἰσὴν ἀλλὰ καὶ οὐτῶ, φησὶν, οἱ ἐν Τάνει ἀρχηγοὶ, ἄγγελοι πονηροὶ οὐδὲν ὠφελήσουσιν εἰς τὸ ἐπαμῦναι τοὺς πρόσφυγούςιν αὐτοῖς, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν βοήθειαν ἀνακαλασαμένους. Καὶ αὐτοῖς ἔργοις ἐπληροῦτο καθ' ὃν χρόνον ὁ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς, ὑποχείριον ποιησάμενος τὴν Αἴγυπτον, οὐ μόνους Αἴγυπτίους, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων τοὺς πρόσφυγας αὐτοὺς γενομένους, πολεμῶν ὁμοῦ ἐξηνδραποδίστατο. Τὸ τῆνικαῦτα γὰρ ἢ ἐπὶ Φαραῶ τῶν Ἰουδαίων ἐλπίς εἰς αἰσχύνην καὶ θναιβὸς αὐτοῖς περιετράπη.

« Ἡ δρασὶς τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. (Σύμμαχος, Ἀἴμμια πετητῶν Νότου.) Ἐν τῇ θλίψει καὶ τῇ στενοχωρίᾳ λέων καὶ σκύμνος λέοντος, ἐκαίθεν καὶ ἀσπίδες καὶ ἐκγόνα ἀσπίδων πετομένων, οἱ ἔφερον ἐπὶ θνῶν καὶ καμήλων τὴν πλοῦτον αὐτῶν πρὸς ἔθνος, ὃ οὐκ ὠφελήσει αὐτούς· ἰ διὰ τὸ ἔρημον εἶναι πᾶσαν θεοῦ, κατεληρώσθαι δὲ τετραπόδων τῶν παρ' αὐτοῖς θεοποιουμένων, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐνεργούντων δαιμόνων. Ἀυτῇ τοίνυν ἡ δρασὶς τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ Αἴγυπτίῳ ἐρημίᾳ ἰδεωρεῖτο τῷ προφήτῃ, καὶ τούτους οἱ πρόσφυγες τῶν Ἰουδαίων ἐπεκόμενον τὴν ἑαυτῶν πλοῦτον· τὰ γὰρ ταμίαι τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τῇ Αἴγυπτιακῇ παρέβουσαν πλάνῃ.

« Αἴγύπτου μάταια καὶ κενὰ ὠφελήσουσιν ὁμᾶς. Ἀπέγγειλον αὐτοῖς, ὅτι, Ματαία ἡ παράκλησις ὁμῶν αὕτη. Νῦν οὖν καθίσας γράψον ἐπὶ πυξίου ταῦτα, καὶ εἰς βιβλίον, ὅτι ἔσται εἰς ἡμέρας ταῦτα καιρῷ, καὶ ἕως τὸν αἰῶνα· ὅτι ὁ λαὸς ἀπειθὴς ἐστίν, υἱὸς ψευδαῖς, οἱ οὐκ ἠβούλοντο ἀκούειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· ἰ τῆς ἀλογίας καὶ ἀφροσύνης αὐτῶν οὕτω πως δηλουμένης. Οὕτε γὰρ οἱ αἰσθητοὶ Αἴγύπτιοι, οὕτε οἱ τούτων νομιζόμενοι θεοὶ, βοηθήσειν ἐμελλον τῷ προσφυγόντι αὐτοῖς Ἰουδαίων λαῷ. Κατὰ γὰρ πολλὴν στενοχωρίαν ψυχῆς καὶ καθ' ὑπερβολὴν θλίψεως τοὺς παρ' αὐτοῖς ἀνηγόρευον θεοῦ· αὐτοὺς δὲ ἐκέλευε τοὺς τὰς ψυχὰς αὐτῶν θλίβοντας καὶ στενοχωροῦντας πονηροὺς δαίμονας· ἐν οἷς ἦσαν λέοντες καὶ ἀσπίδες, καὶ τούτων ἐκγόνα, καὶ ὄφεις, καὶ ἄλλα μυρία ἐρπετά τε καὶ θηρία· ὧν εἰκόνας ἦσαν καὶ τὰ αἰσθητὰ ζῶα καθ' ὅλης τῆς Αἴγύπτου θεοποιούμενα. Καὶ γὰρ λέοντας ἀληθῶς καὶ ἀσπίδας, καὶ ὄφεις καὶ ἄλλα μυρία οἷα θεοὺς ταμιήκασιν. Ἦδη γοῦν ἀπὸ τῆς τῶν νομιζομένων αὐτοῖς θεῶν ἐπωνυμίας καὶ τὰς πόλεις κεκλήκασιν, ἀπὸ τοῦ λέοντος, τὴν Λεοντῶ, ἀπὸ δὲ τοῦ κυνὸς τὴν Κυνώ, καὶ ἀπὸ ἄλλου πάλιν θηρὸς ἐτέραν πόλιν. Ὁ Cyno, ab alia item fera aliam civitatem.

« Οἱ λέγοντες τοὺς προφήτας, Μὴ ἀναγγέλλετε ἡμῖν· καὶ τοὺς ὀράματα ὀρώσι, Μὴ λαλεῖτε ἡμῖν· ἀλλὰ ἡμῖν λαλεῖτε καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἐτέραν πλάνησιν· καὶ ἀποστρέψατε ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ταύτης. Ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν τὸν τρίβον τούτου, καὶ ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν τὸ λόγιον τοῦ Ἰσραὴλ. » Ταῦτα γὰρ οἱ μὴ πιστεύσαντες ταῖς τοῦ Ἰερεμίου φωναῖς πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς τὰ ὁμοία αὐτῷ φρονούντας ἔλεγον.

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ὁ ἄγιος Ἰσραὴλ· Ὅτι ἠπειθήσατε τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ ἠλπίσατε ἐπὶ ψεύδει, καὶ ὅτι ἐγάγγυσας, καὶ πεποιθῶς ἐγένου ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ· διὰ τοῦτο ἔσται ὁμῖν ἡ ἀμαρτία αὕτη ὡς τεῖχος πύπτου παραρῆμα πύλωσος ὄχυρᾶς ἐλακχυίας, ἧς παραρῆμα πάρεστι· τὸ πτώμα· καὶ τὸ

A Pharaonis erat. Ceterum hi quoque, ait, principes Taneos, angeli mali, nihil juvabunt eos, qui ad se confugient, et opem ipsorum implorabunt. Quod re ipsa tunc impletum est, cum rex Babyloniorum. Aegypto capta, non tantum Aegyptios, sed etiam profugos Judaeos una debellans, captivos abduxit. Tunc enim Judaeorum spes in Pharaonem versa est illis in confusionem et in opprobrium.

Vers. 6. « Visio quadrupedum in deserto. (Symmachus, Assumptio jummentorum Aeseri.) In tribulatione et angustia leo, et catulus leonis, inde et aspidēs, et progenies aspidum volantium, qui ferebant super asinos et camelos divitias suas ad gentem quae illis non proderit. » Quia scilicet tota Deo vacua erat, repletaque quadrupedibus, quos ut deos colebant, necnon daemionibus penes ipsos visigentibus. Haec igitur prophetæ oblata est visio quadrupedum, in Aegyptiorum solitudinis morantium, quæis profugi Judaeorum opes suas deportabant: nam animæ suæ penuria Aegyptiaco errori dederant.

Vers. 7-9. « Aegyptii frustra et inaniter auxiliabuntur vobis. Annuntia eis, quia, Vana est consolatio vestra hæc. Nunc igitur sedens scribe in buxo hæc, et in libro, quia erunt in dies hæc tempore, et usque in sæculum: quia populus immorigerus est, filii mendaces, qui noluerunt audire legem Dei. » Sic eorum stultitia et insania enarratur. Neque enim sensiles illi Aegyptii, neque illi, qui penes eos dii reputabantur, opitulaturi erant Judaeorum populo, ad ipsos confugienti. Siquidem præ magna animi anxietate, ac præ afflictionis violentia, Aegyptiorum deos celebrabant; ipsos videlicet daemones malignos, animam suam in angustias et ærumnas conjicientes; in quibus erant leones et aspidēs, eorumque progenies, ac serpentes, et alia sexcenta reptilia atque feræ, quorum icones, necnon ipsa sensilia animalia per totam Aegyptum pro diis colebantur. Atenim leones revera, aspidēs, serpentes, et alia sexcenta pro diis venerabantur. Et sane eorum, quos deos putabant, nomine urbes suas appellarunt; a leone scilicet, Leonto; a cane, Cyno, ab alia item fera aliam civitatem.

Vers. 10, 11. Qui dicunt prophetis, Ne annuntietis nobis, et videntibus visiones, Ne loquamini nobis: sed nobis loquimini, et annuntiate nobis alium errorem: et avertite nos ab hac via. Auferte a nobis semitam hanc, et auferte a nobis oraculum Israel. » Hæc quippe Jeremiæ, et paria cum illo sentientibus dicebant, qui eorum vocibus non credebant.

Vers. 12-16. « Ideo hæc dicit Dominus, Sanctus Israel: Quia non obtemperastis his sermonibus, sed sperastis in mendacio, et quia murmurastis, et credidisti sermoni huic; idcirco erit vobis peccatum hoc quasi murus cadens subito urbis munitæ expugnatae, cujus subito adest ruina: et ruina ejus

erit quasi contritio vasis testacei ex officina, ita comminuti ut non inventiatur in eis testa, qua ignem feras, et pomum aquæ haurias. Sic dicit Dominus Dominus, Sanctus Israel : Cum reversus ingemueris, tunc salvus eris, et scies ubi fueris, cum confidebas super vanis : vana facta est fortitudo vestra, et molisistis audire; sed dixistis, Quis fugietis : propterea fugietis : et velocibus cursoribus inolebimus. » Fugietis quidem; sed quo effugere valebitis Babyloniorum manum, quæ vos apprehendet et in se detinebit? » Propterea caeteros erunt qui persequentur vos. »

Vras. 17. « Ad vocem unius fugieat mille, et ad vocem quinque fugient multi : donec relinquamini quasi malus navis in monte, et quasi signum forens super collem. » Quemadmodum navis in mari perditæ ac demersæ signum est malus in vertice montis positus, quod non ultra illo sit opus; ita conspicuam fore ait memoratorum hominum perniciem. Verum non omnes funditus perituros esse ait; sed quosdam numero paucos relictam iri, quos miseratus Deus, salvos faciet, ob misericordiam ipsis exhibitam laudandus ac celebrandus : sic enim illum justum judicem esse, ut dignos quidem supplicio plectat; eos autem, qui misericordiam consequi valeant, salute dignetur sua. Quare ait :

Vras. 18. « Et rursus expectat Deus, ut misereatur vestri : et propterea extolletur, ut misereatur vestri : quoniam iudex Dominus Deus vestri. Beati qui manent in eo. » Nam cum justus sit iudex, dignos quidem captivitati tradidit : quos autem miserari par erat, eos salvos fecit : unde beatum est in illo manere; sive ut Symmachus edidit, « ipsam sustinere. » Consentaneum quippe est stationem non deserere, nec de auxilio Dei desperare in calamitatibus occurrentibus. Ut justus itaque iudex, et utpote bonus, miserebitur; ita ut Sion et Jerusalem denuo ædificentur, et in illa rursus populus habitet.

Vras. 19. Quoniam populus sanctus in Sion habitabit, et Jerusalem fletu non flebit. Miserere mei : miserebitur tui. Vocem clamoris tui quando vidit, exaudivit te. » Ita enim Hebraica lectio circumfert : quare Symmachus sic habet, « Jerusalem, fletu non flebis; » Theodotio similiter, « In Jerusalem fletu non flebitur. » Siquidem non flendi tempus aderat iis qui ex misericordia Dei paternum solum repeterant; quique ea de causa gaudebant et lætabantur, ut dicitur : « Venientes autem venient in exultatione, portantes manipulos suos ²⁰. » Sanctos porro vocat eos qui pœnitentia sanctitatem sibi procurarunt. Hierosolimam vero silentem inducit propheta, quod commiseratione motus talem illam esse sibi mente formaverit. Pro illo autem, « Vocem clamoris tui quando vidit, exaudivit te, » Symmachus ait, « Vocem clamoris tui, sicut auditum fuerit, audiet te. »

²⁰ Psal. cxxv, 6.

ἄνωμα αὐτῆς ἵσται ὡς σύντριμμα ἀγγείου θοτρακί-
νου ἐκ παραμίου λεπτά, ὥστε μὴ εὐραῖν ἐν αὐτοῖς
θοτρακον, ἐν ᾧ κύρ ἀραῖς, καὶ ἐν ᾧ ἀποσυριεὶς ἕδωρ
μικρὸν. Οὕτω λέγει Κύριος Κύριος, ὁ Ἅγιος τοῦ
Ἰσραὴλ· Ὅταν ἀποστραφεὶς στενάζῃς, τότε σωθήσῃ,
καὶ γνώσῃ ποῦ ἦσθα, ὅτε ἀπακοιθεὶς ἐπὶ τοῖς μα-
ταίοις· ματαία ἡ ἰσχὺς ὑμῶν ἐγενήθη· καὶ οὐκ ἠεὸς-
λεσθε ἀκούειν· ἀλλ' εἶπατε, Ἐφ' ἵκπων φευξόμεθα·
διὰ τοῦτο φεύξεσθε· καὶ ἐπὶ κόρυφος ἀναβάταίς ἐσθ-
μηθα. » Θεύξεσθε μὲν· ποῦ μὴ διαφυγεῖν δυνήσεσθε
τῆν τῶν Βαβυλωνίων χεῖρα, καταληψομένην ἱμάς,
καὶ ἐν αὐτῇ ἔχουσαν; « Διὰ τοῦτο κόρυφοὶ ἵσονται οἱ
δωκοντες ὑμᾶς. »

« Χθλιοὶ διὰ φωνὴν ἐνὸς φεύγονται, καὶ διὰ φωνὴν
πάντα φεύγονται πολλοὶ, ἕως ἂν καταλειφθῆτε ὡς ἱσθὸς
ἐπ' ὄρους, καὶ ὡς σημαίαν φέρων ἐπὶ βουνοῦ. » Ὅσοι
νῆδς παραπισούσης καὶ ἀπολομένης ἐν θαλάττῃ ση-
μαίον τυγχάνει ἀποταθεὶς ἐπ' ἄκρου ὄρους ἱσθὸς, τοῦ
μηκέτι αὐτοῦ χεῖραν εἶναι· οὕτως ἐπίσημον γενή-
σεσθαι τὴν ἀπώλειαν τῶν δηλομένων· πλὴν οὐ πάντα
πάντας ἀπολεῖσθαι φησι, περιλειφθήσεσθαι δὲ βραχίτε-
τινας, ὅς ἐλεήσας ὁ θεὸς, καὶ οἰκτον λαβῶν διασώξει
δοξαζόμενος, καὶ ὄψοι μόνος διὰ τοῦ ἐλεῆσαι αὐ-
τοῦς· οὕτω γὰρ αὐτὸν κριτὴν δίκαιον εἶναι, ὡς τοῦς
μὲν ἀξίους τιμωρίας κολάζειν, τοῖς δὲ δυναμένους
ἐλέου τυχεῖν, τῆς παρ' αὐτοῦ καταξιούν σωτηρίας.
Διό φησι·

« Καὶ πάλιν μένει ὁ θεὸς τοῦ οἰκτειρῆσαι ὑμᾶς·
καὶ διὰ τοῦτο ὕψωθήσεται τοῦ ἐλεῆσαι ὑμᾶς· ἰδοὺ
κριτῆς Κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν. Μακάριοι οἱ ἐμμένοντες
ἐν αὐτῷ. » Δίκαιος γὰρ ὢν κριτῆς, τοῖς μὲν ἀξίους
αἰχμάλωσι παρέδιδε· ὁ δὲ δίκαιον ἔλασιν, ἐσώξεν·
ἔθεν καὶ μακάριον ἔστι τοῦ ἐμμένειν ἐν αὐτῷ· ἢ κατὰ
τὸν Σύμμαχον, « ὑπομένειν αὐτόν. » Καλὸν γὰρ τὸ
μὴ λειποτακτεῖν, καὶ μὴ ἀπογινώσκειν τὴν τοῦ θεοῦ
βοήθειαν ἐν ταῖς καταλαμβανούσαις συμφοραῖς. Ὡς
δίκαιος τοιγαροῦν κριτῆς, καὶ ὡς ἀγαθὸς πάλιν οἰ-
κτειρήσει· ὡς τὴν Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ δεύτα-
ρον οἰκοδομηθῆναι, καὶ αὖθις ἐν αὐτῇ κατοικήσαι
λαόν.

« Διότι λαὸς ἅγιος ἐν Σιών οἰκήσει, καὶ Ἱερουσα-
λήμ κλαυθμῷ οὐκ ἔκλαυσεν. Ἐλέησόν με· ἐλεήσεις
σε. Τὴν φωνὴν τῆς κραυγῆς σου ἤνικα εἶδεν, ἐπὶ-
ψκουσέ σου. » Οὕτω γὰρ περιέχει ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις·
διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται· « Ἱερουσαλήμ,
κλαυθμὸν οὐ κλαύσεις· ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὸν Θεο-
δοτίωνα εἴρηται· « Ἐν Ἱερουσαλήμ κλαυθμὸς οὐ
κλαυσθήσεται. » Οὐκέτι γὰρ ἦν καιρὸς κλαυθμοῦ τοῖς
διὰ τὸν ἔλεον τοῦ θεοῦ ἀπολαβοῦσι τὸ πατρῶον ἔδα-
φος, καὶ ἐπὶ τούτῳ χαίρουσι καὶ εὐφραινομένοις, κατὰ
τὸ εἰρημένον· « Ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει,
αἶροντες τὰ δράγματα αὐτῶν. » Ἁγίους δὲ καλεῖ
τοῖς διὰ τῆς μετανοίας τὸν ἁγιασμόν ἀφελκυσαμέ-
νους. Κλαίουσιν δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ εἰσάγει ὁ προ-
φήτης, προανατυπῶν αὐτὴν τοιαύτην κατὰ νόον
ἑαυτοῦ τοῖς τῆς συμπαθείας σπλάγγνοις. Ἄντι δὲ τῶν
« Τὴν φωνὴν τῆς κραυγῆς σου ἤνικα εἶδεν, ἐψκου-

οί σου, ὁ Σύμμαχος φησι, « Τὴν φωνὴν τῆς βοῆς σου, καθὼς ἐν ἀκουσθῆ, ἀκούει σου. » Ὁμοιον δὲ τούτῳ, « Κατὰ τὴν πίστιν σου γενηθήτω σοι, ὡς εὐδοκίᾳ λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος. Νῦν μὲν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔκλαυσε, καθ' ἕτερον δὲ καιρὸν τούτου κοιμῆ. Πλὴν ὁ λόγος παραναί ἀπὲρ βοῆν πρὸς τὸν Θεὸν πάντοτε. » Πρὸς τὴν φωνὴν σου, φησὶν, ἀποκριθήσεται σοὶ ὁ Θεός. »

« Καὶ δώσει Κύριος ὑμῖν ἄρτον θλίψεως, καὶ ὕδωρ στενόν· καὶ οὐκέτι μὴ ἐγγίωσι σοὶ οἱ κλωνῶντές σε· ἔτι οἱ ὀφθαλμοὶ σου ἔβονται τοὺς κλωνῶντές σε· καὶ τὰ ὄτα σου ἀκούσονται τοὺς λόγους τῶν ὀπίσω σε κλωνησάντων· οἱ λέγοντες· Ἀθῆ ἡ ὁδός, πορευθῶμεν ἐν αὐτῇ, εἴτε δεξιὰ, εἴτε ἀριστερά. » Διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὡς ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπανόδου πολλῆς θλίψεως μετέσχον οἱ ἀπὸ τῆς γῆς πολέμιαις ἐπανελθόντες, τῶν περιχώρων θλιβόντων αὐτούς, ὡς καὶ τὸ ἔργον ἀπισχέιν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἱεροῦ. Τοῦτο οὖν καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἑσδρα διδάσκει. Ἀπὸ οὐκέτι κλωνήσοι σε· εἰ γὰρ καὶ πειραθείεν τούτο πρῶταί τινες, ἀλλ' οἱ ὀφθαλμοὶ σου ἔβονται αὐτούς. Ἰδόντες δὲ αὐτούς καὶ νοήσαντες, οὐ κλωνηθήσονται. Καὶ πάλιν εἰ πειραθείεν ἑτέροις λόγοις ἀπατηλὸς διαστροφῆς πρὸς ὑμᾶς λαλεῖν, καὶ τούτων τὰ βήματα οὐ παραδέξονται τὰ ὄτα σου· κὼν ἀπατῶντες λέγουσιν· « Ἀθῆ ἡ ὁδός, πορευθῶμεν ἐν αὐτῇ, εἴτε δεξιὰ, εἴτε ἀριστερά. » οὐ πεισθήσῃ γὰρ αὐτοῖς λέγουσι ταῦτα· ἀλλ' ὁδὸν βασιλικῆν πορεύσῃ, τὴν μέσην ὁδοῦν, καὶ μὴ ἐκκλίνων μήτε εἰς δεξιὰ μήτε εἰς ἀριστερά.

« Καὶ μαίνας τὰ εἰδωλα τὰ περιηργυρωμένα, καὶ περιεργυρωμένα λεπτὰ ποιήσεις, καὶ λικμήσεις ὡς ὕδωρ ἀποκαθημένης, καὶ ὡς κόπρον ὤσεις αὐτά. Τότε ἔσται ὁ ὕδατος τῆς σπέρματι τῆς γῆς σου, καὶ ὁ ἄρτος τοῦ γεννήματος τῆς γῆς σου ἔσται πλησμονὴ καὶ λιπαρός. » Πάντα εἰς σὲ πληρωθήσεται ἐν εὐθηνίᾳ πολλῇ, καὶ βαθυτάτῃ εἰρήνῃ τὴν ζωὴν διατελοῦντι· ὡς καὶ παρὰ σοὶ ζῶα, καὶ μάλιστα τὴν χώραν γεωργούντα, πληροῦσθαι τῆς αὐτοῖς κατὰ φύσιν τροφῆς.

« Καὶ βοσκηθήσεται σοὶ τὰ κτήνη τῆς ἡμέρας ἐκείνης τόπον πίονα καὶ ἐδύρχωρον. Οἱ ταῦροι ὑμῶν καὶ οἱ βόες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν γῆν φάγονται ἄχυρα ἀνακωπηθέντα ἐν κριθῇ λελιμημένη. Καὶ ἔσται ἐπὶ πάντος ἔθρου ὀφηλοῦ καὶ ἐπὶ πάντος βουνοῦ μεταῶρου ὕδωρ διαπορευόμενον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅταν ἀπόλωνται πολλοί, καὶ ὅταν πέσωσι πύργοι, ὡς κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς πολλῆς, ἐν τῷ καιρῷ μεγάλου. » Πότε δὲ ἔσται ἡ πολλὴ σφαγὴ, καὶ πότε πησούνται οἱ μεγάλοι, ἢ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς καθόλου κρίσεως τῆς μετὰ τὴν συντελειαν τοῦ αἰῶνος τούτου γεγεννημένης (38); Ἀπὸ εἰρηται κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, « Ὅταν πέσωσι πύργοι, καὶ ὅταν ἀπόλωνται πολλοί. » Πολλοὶ γὰρ κατ' ἐκείνον ἀπολούνται τὸν χρόνον, ἐν ᾧ καὶ τὰ ἐπηγγελμένα τοῖς ἀξίοις ἀποδοθήσεται. Ἐναυθα οὐτε τοῦ Ἰσραὴλ μνημονεύει, οὐδὲ ὅλων τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· ὡς πάντας τοὺς ἀξίους χρηματίζειν λαὸν Θεοῦ, τῆς ἐπαγγελίας ἐξαπλουμένης.

(38) Fortio leg. γενησομένης. Edit.

A Simile autem huic est illud, « Secundum fidem tuam fiat tibi, » quod a Salvatore dici solet. Et nunc quidem, ait, non fleuit, sed alio tempore id præstabit. Cæterum hic monetur, ut ad Deum semper clamet. « Ad vocem tuam, inquit, respondebit tibi Deus. »

Vers. 20, 21. « Et dabit vobis Dominus panem afflictionis, et aquam angustam: et nequaquam ultra appropinquabunt tibi [qui errare faciunt te, quia oculi tui videbunt eos, qui errare faciunt te: et aures tuæ audient verba eorum qui retrorsum te errare fecerunt: qui dicunt: Hæc via, ambulemus in ea, sive ad dextram, sive ad sinistram. » Hic docet, eos qui ex inimica terra reversi sunt, in principio reditus multas ærumnas atque molestias a finitimis suis esse perpeasos, ita ut tempore fabricam cohiberent. Id vero in historia libri Esdræ declaratur. Quamobrem non ultra errare te facient; etiamsi enim quidam id tentaverint, at oculi tui videbunt illos. Cum porro videant et intelligant, nequaquam in errorem deducentur. Rursumque si subdolis fallacibusque dictis perversa vobis loqui conentur, horum verba non excipient aures tuæ: etiamsi fallaciter dicant, « Hæc via, ambulemus in ea, sive ad dextram, sive ad sinistram: » his quippe talia effluentibus non obtemperabis; sed in regia via ambulabis, mediam tenens, neque declinans ad dexteram vel ad sinistram.

Vers. 22-25. « Et contaminabis idola deargentata, et deaurata comminues, et disperges sicut aquam menstruatæ, et sicut stercus abjicies ea. Tunc erit pluvia semini terræ tuæ, et panis frugum terræ tuæ erit abundans et pinguis. » Omnia apud te copia rerum implebuntur, et altissima pascueris; ita ut animalia tua, maximeque ea quæ colendis agris usui sunt, pabulo naturæ suæ congruenti abundant.

« Et pascentur jumenta tua in die illa in loco pingui et spatioso. Tauri vestri et boves, qui operantur terram, comedent paleas commixtas hordeo ventilato. Et erit super omnem montem excelsum et super omnem collem sublimem aqua decurrens in die illa, cum perierint multi, et cum ceciderint turres, » sive secundum Symmachum, « In die cædis multæ, cum cadent magni. » Quando nam cædes multa contingeret, et quando nam magni cadent, nisi tempore universalis iudicii, quod post consummationem sæculi hujus ferendum est? Quare secundum LXX Interpretes dicitur, « cum cadent turres, et cum peribunt multi. » Nam eo tempore multi peribunt, quo iis, qui digni erant, promissa retribuentur. Hic porro neque Israelem neque Judæos memorat, sed populum suum; ita ut, explicitis promissionibus, omnes qui digni erant, populus Dei nominentur.

Vers. 26, 27. « Et erit lux lunæ, quasi lux solis, A et lux solis erit septemplex in die, cum sanaverit Dominus contritionem populi sui, et dolorem plagæ suæ curabit. Ecce nomen Domini venit per multum tempus : ardens furor cum gloria. Eloquium laborum ejus, eloquium iræ plenum, et ira furoris ejus sicut ignis devorat. » Pro dicto illo, « per multum tempus, » reliqui interpretes, « de longe, » ediderunt. Observes porro velim, non ipsum Dominum venturum dici, sed nomen Domini, quo Christus subindicatur; de illo quippe dictum est, « Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus et illuxit nobis²⁹. » Cum venerit autem, ac secundum gloriosumque adventum suum exhibuerit, subsequenter ultrices virtutes, per quas supplicia impiis inferentur, quas hæc Scriptura furorem iramque vocat : siquidem post prolatam sententiam supplicio dignis ultio inferetur.

Vers. 28. « Et spiritus ejus sicut aqua in valle trahens, veniet usque ad collum, et dividetur. » Hic spiritus ultor multas in partes dividetur, quia multam et inter puniendos discrimen. « Ut turbet gentes super errore vano, et persequetur eos error, et capiet eos in conspectu eorum. » Hic Dei inspectio ad omnia extensa declaratur; quia non in his tantum consistet ira, sed gentes pervadet ultio. Atenim ut non possent Israelitæ, soli a Deo reprehensi, dicere, Deum sua tantum, non vero gentium peccata punire, necessario vindictam in gentes quoque transituram declarat, atque erroris ultionem ipsos invasuram esse prædicat.

φάσκει, καὶ καταλήψεται τὴν ἐκ τῆς πλανήσεως
 Vers. 29-32. « Nunquid semper oportet vos lætari, et semper ingredi in sancta mea, quasi festa celebrantes, quasi lætantes ingredi cum tibia ad montem Domini, ad Deum Israel? Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ, et furorem brachii sui, ut ostendat cum furore et ira et flamma devorante, fulminabit vehementer, et sicut aqua et grando, quæ vi deorsum fertur. Per vocem enim Domini superabuntur Assyrii plaga, qua percutiet eos : et erit ei in circuitu. » Tunc, ait, ii qui percutiebant et verberabant eos, pœnas dabunt : dæmones enim circumstantes illos suppliciis afficient. Quinam vero sint illi mox aperit dicens : « Unde erat illis spes auxilii, in quo ipse confidebat. Ipsi cum tympanis et cithara pugnabant. » Impiis spes auxilii erat a diis suis, adversariis nempe potestabilibus, et malignis spiritibus. His quippe quasi diis adhærebant, ac spem auxilii in iis locarant; ignorantes ipsos tortores sibi futuros. Nam ira et furor contra impios immissus per angelos malos inferetur. « Ipsi cum tympanis et cithara pugnabant

« Καὶ ἔσται τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔσται ἑπταπλάσιον ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ὅταν λάσθαι Κύριος τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν ὀδύνην τῆς πληγῆς σου λάσθαι. Ἴδου τὸ ὄνομα Κυρίου ἔρχεται διὰ πολλοῦ χρόνου, καὶ ὁμοίως θυμὸς μετὰ δόξης. Τὸ λόγιον τῶν χειλέων αὐτοῦ, λόγιον ὀργῆς πλήρες, καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ ὡς πῦρ ἔδεται. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « διὰ πολλοῦ χρόνου, » οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί, « μακρόθεν. » εἰρήκασιν. Καὶ τῆρει, ὡς οὐκ ἂν αὐτὸν φησὶ τὸν Κύριον ἔρχεσθαι, ἀλλὰ τὸ ὄνομα Κυρίου, τὸν Χριστὸν αἰνιζόμενος, περὶ οὗ εἰρηται. « Εὐλόγημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφρανεν ἡμῖν. » Ἐρχόμενος δὲ καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐμωρθεον παρουσίαν ποιουμένου, ἐπακολουθήσουσι τιμωρητικὰ δυνάμεις. δι' ὧν αἱ κολάσεις τοῖς ἀσεβέσιν ἐπαχθήσονται, ὡς ἡ παρούσα Γραφὴ θυμὸν καὶ ὀργὴν ὀνομάζει. ἀκολουθῶν γὰρ τῇ τοῦ λόγου ἀποφάσει τὰ τῆς ὀργῆς τοῖς κατασθησομένοις ἐπιναχθήσονται.

« Καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὡς ὕδωρ ἐν φάραγγι σύρον, ἔξει ἕως τοῦ τραχήλου, καὶ διαιρεθήσεται. » Καὶ διαιρεθήσεται τὸ καταστικὸν τοῦτο πνεῦμα εἰς πολλὰς διαφορὰς, διὰ τὸ πλείστην εἶναι τῶν κατασθησομένων διαφορὰν. « Τοῦ παράξαι ἔθνη ἐπὶ πλανήσει ματαίᾳ, καὶ διώξεται αὐτοὺς πλάνησις, καὶ λήψεται αὐτοὺς κατὰ πρόσωπον αὐτῶν. » Τὴν κατὰ πάντων θεοπτίαν καὶ τοῦτο δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἔσω τούτων στήσεται τὰ τῆς ὀργῆς. διαθήσεται δὲ καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἡ τιμωρία. Ἴνα γὰρ μὴ ἐξῆ τοῖς Ἰσραηλίταις, μόνοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐλεγχόμενοι, λέγειν αὐτοὺς μόνον τὸν Θεὸν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι τιμωρηθήσονται, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ ἔθνη, ἀναγκαιῶς καὶ τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη διαθήσονται ἐδικταίαν δίκην προαγορεύει.

« Μὴ διὰ παντὸς δεῖ ὑμᾶς εὐφραίνεσθαι, καὶ εἰσπορεύεσθαι εἰς τὰ ἄγια μου διαπαντὸς, ὡσεὶ εὐφραίνοντας, ὡσεὶ εὐφραينوμένους εἰσελθεῖν μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἕρος Κυρίου πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ; Καὶ ἀκουσθὴν ποιήσει Κύριος τὴν δόξαν τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ τὸν θυμὸν τοῦ βραχίονος αὐτοῦ, δεῖξαι μετὰ θυμοῦ καὶ ὀργῆς καὶ φλογὸς κατεσθιούσης, κεραινώσει βιαίως, καὶ ὡς ὕδωρ καὶ χάλαζα συγκαταφερομένη βίβλ. Διὰ γὰρ τῆς φωνῆς Κυρίου ἠττηθήσονται Ἀσσύριοι τῇ πληγῇ, ἣ ἂν πατάξῃ αὐτούς. καὶ ἔσται αὐτῶν κυκλόθεν. » Τότε δὲ, φησὶν, οἱ παλόντες αὐτοὺς καὶ τύπτοντες τιμωρηθήσονται. δαίμονες γὰρ, κυκλόθεν αὐτοὺς περιστοιχισάμενοι, τὰς τιμωρίας ἐπάξουσι. Τίνες δὲ εἰσιν οὗτοι διασαφεῖ φάσκων. « Ὅθεν, ἦν αὐτοῖς ἡ ἐλπίς τῆς βοηθείας, ἐφ' ἧς αὐτὸς ἐπεποθεῖ. Αὐτοὶ μετὰ τυμπάνων καὶ κιθάρας πολεμήσουσιν. » Ἐλπίς τοῖς ἀσεβέσι βοηθείας ἦν ἀπὸ τῶν θεῶν αὐτῶν, τῶν ἀντικειμένων δηλαδὴ δυνάμεων, καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Τούτοις γὰρ ὡς θεοῖς προσεῖχον, καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς βοηθείας ἐκ τούτων αὐτοῖς ἔσεσθαι ἠλπίζον, οὐκ εἰδότες, ὅτι οὗτοι κατασται

²⁹ Psal. cxvii, 26, 27.

αὐτῶν ἔσονται. Ἡ γὰρ ὀργὴ καὶ ὁ θυμὸς κατὰ τῶν A contra eum ex commutatione; » utpote qui alienis
 ἀσεβῶν ἀποσταλλόμενος δι' ἀγγέλων γενήσεται πο- malis gaudeant : nam ex amicis inimici evadent.
 νηρῶν. « Αὐτοὶ μετὰ τυμπάνων καὶ κιθάρας πολεμήσουσιν αὐτὸν ἐκ μεταβολῆς · ἅτε ἐπαιρησικάκοι τινες
 ὄντες · ἀντὶ γὰρ τῶν φθῶν ἐχθροὶ καταστήσονται.

« Σὺ γὰρ πρὸ ἡμερῶν ἀπαιτηθήσῃ. Μὴ καὶ σοὶ
 ἡτοιμάσῃ βασιλεύειν; » Ταῦτα δὲ, φησὶ, σὲ περι-
 μένει, τὸν πάλαι τρυφερὸν καὶ ὑπερῆφανον· εἰ μὴ ἔρα
 σαυτὸν ἀπατῶν προσδοκῆς ὅτι καὶ σοὶ βασιλεύειν ἡτοί-
 μασαι ὁμοίως τοῖς στενῆν καὶ τεθλιμμένην ἔδεύσαι
 τρίβον, καὶ πτωχῶς διὰ θεὸν γενομένοις ἔνεκεν δι-
 καιοσύνης. Πᾶσι γὰρ ἐκείνοις ἡτοιμάσαι ἡ βασιλεία,
 ἀλλ' οὐ σοὶ τῷ τῆν πλατείαν καὶ εὐρύχωρον ὁδὸν πορευο-
 μένῃ. « Φάραγγα βαθείαν, ξύλα κελιμένα, πῦρ καὶ ξύλα
 πολλά. Ὁ θυμὸς Κυρίου ὡς φάραγξ ὑπὸ θεοῦ καιο-
 μένη. » Θεῖον καὶ πῦρ ὑποκαίουσιν εἰς τὴν τῶν αἰ-
 ῶθι κατακριθησομένων κόλασιν. Τοσαῦτα δὲ διὰ μέ- B
 σου εἰπῶν, ἀναλαμβάνει τὴν πρὸς τοὺς καταφεύγον-
 τας εἰς Αἴγυπτον προφητείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

« Οὐαὶ οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν,
 οἱ ἐφ' ἵπποις πεποιθότες καὶ ἐφ' ἄρμασιν. Ἔστι γὰρ
 πολλὰ, καὶ ἐφ' ἵπποις πλῆθος σφόδρα. Καὶ οὐκ ἦσαν
 πεποιθότες ἐπὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Κύ-
 ριον οὐκ ἐζήτησαν. Καὶ αὐτοὺς σοφῶς ἤγεν ἐπ' αὐτοὺς
 κακὰ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀθετηθῆ, καὶ ἐπ-
 αναστήσεται ἐπ' οἴκους ἀνθρώπων πονηρῶν, καὶ ἐπὶ
 τὴν ἐλπίδα αὐτῶν τὴν ματαίαν, Αἰγύπτιον ἀνθρώπου
 καὶ οὐ θεοῦ, ἵππων σάρκα καὶ οὐκ ἔστι βοήθεια. Ὁ C
 δὲ Κύριος ἐπάγει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς, καὶ
 κοπιήσουσιν οἱ βοηθοῦντες, καὶ ἅμα πάντες ἀπ-
 ολούνται μαχαίρᾳ. » Μέμφεται αὐτοὺς ὁ λόγος, ὅτι,
 μὴ πεποιθότες ἐπὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, εἰς Αἴγυ-
 πτίους κατέφυγον· διὰ καὶ καταλήψασθαι αὐτοὺς ἃ μὴ
 προσεδόκησαν κακὰ ἐπ' αὐτῆς τῆς Αἰγύπτου ἀπειλεῖ.
 Διδάσκει δι' ὅλης τῆς προκειμένης ἱστορίας ὁ λόγος,
 ἐν τοῖς καιροῖς τῶν διωγμῶν, εἰ ποτε κρινεῖν ὁ θεὸς
 τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἢ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ παρα-
 δοῦναι τοῖς τὴν θεοσέβειαν ἐλαύνουσι, μὴ δεῖν ἀνα-
 χωρεῖν τῆς ἐνθέου πίστεως, μηδὲ τῆς ἐπὶ τὸν θεὸν
 πεποιθήσεως ἀφίστασθαι, μηδὲ ἀπογινώσκειν τὰς
 τούτου διαλλαγὰς, μηδὲ ἐπὶ τὸν Αἰγυπτιακὸν βίον αὐ-
 τομολεῖν, λέγω δὴ τὸν τῶν εἰδωλολατρῶν. Πολλοὶ γὰρ
 ἐν τοῖς καιροῖς αὐτοῖς, ἀποστήσαντες τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου, τὰς ἐλπίδας ἀνήρτησαν ἐαυτῶν τῆς
 τῶν εἰδωλολατρῶν βοηθείας.

« Ὅτι οὕτως εἶπέ μοι Κύριος· Ὅν τρόπον ὅταν D
 βοήσῃ ὁ λέων, ἢ ὁ σκύμνος ἐπὶ τῇ θήρᾳ, ἢ ἔλαβε,
 καὶ κεκράξῃ ἐπ' αὐτὴν ἕως ἀν ἐμπλησθῆ τὰ ὄρη τῆς
 φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἠττήθησαν, καὶ τὸ πλῆθος τοῦ θυ-
 μοῦ ἐπτόθησαν· οὕτως καταθήσεται Κύριος Σαβαώθ
 ἐπιστρατεύσας ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, ἐπὶ τὰ ὄρη αὐτῆς
 ὡς ὄρεα πετόμενα· οὕτως ὑπερασπιεῖ Κύριος, καὶ
 ἐξελεῖται, καὶ περιποιήσεται, καὶ σώσει. Ἐπιστρέ-
 φητε οἱ τὴν βαθεῖαν βουλήν βουλευόμενοι καὶ ὄνομον,
 υἱοὶ Ἰσραὴλ· ὅτι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀπαρνηθήσονται
 οἱ ἄνθρωποι τὰ χειροποίητα αὐτῶν, τὰ ἀργυρᾶ καὶ
 τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐποίησαν αἱ χεῖρες αὐτῶν. » Ἐξέστι

VERS. 33. « Tu enim ante dies rationem reddere
 cogeris. Numquid etiam tibi paratum est regnare? »
 Hæc, inquit, te olim voluptarium et superbum ex-
 spectant : nisi fortasse teipsum decipiens, exspe-
 ctas tibi quoque paratum regnum esse, perinde
 atque iis, qui in angusta et arcta via incesserunt,
 et pauperes propter Deum propterque justitiam
 effecti sunt. His quippe omnibus paratum regnum
 est, non tibi, qui in lata et spatiosa via incedis.
 « Vallem profundam, ligna jacentia, ignem et ligna
 multa. Furor Domini sicut vallis sulphure accensa. »
 Sulphur et ignem succendunt, ad eorum, qui
 istis condemnabuntur, supplicium. His porro ad-
 ductis in medium, prophetiam super iis, qui in
 Ægyptum confugiebant, resumit.

CAPUT XXXI.

VERS. 1-3. « Væ qui descendant in Ægyptum ad au-
 xilium, qui confidunt in equis et in curribus. Sunt
 enim multi, et in equis multitudo ingens. Et non con-
 fisi sunt in Sancto Israel, et Dominum non quesierunt.
 Et ipse sapienter induxit super eos mala, et verbum
 ejus non frustrabitur, et insurget in domos hominum
 malorum, et in spem eorum vanam, Ægyptium ho-
 minem et non Deum, equorum carnes, et non est
 auxilium. Dominus autem inducet manum suam in
 eos, et laborabunt qui auxiliantur, et simul omnes
 peribunt gladio. » Ipsos coarguit, quia Sancto Israel
 non fidentes, ad Ægyptios confugerunt : quamobrem
 ipsos inexpectatis malis in Ægypto invadendos
 esse comminatur. In tota igitur præsentī historia do-
 cet, si quando visum Deo fuerit, populum suum,
 sive Ecclesiam suam, persecutionis tempore piam
 religionem vexantibus tradere, a divina fide reced-
 endum non esse, neque abstinendum a fiducia erga
 Deum, nec de ejus reconciliatione desperandum,
 nec declinandum ad Ægyptiacam vitam, videlicet
 ad idololatrarum institutum. Multi namque in hujus-
 modi temporibus a piæ religionis doctrina disceden-
 tes, spem suam in idololatrarum auxilio locaverunt.

VERS. 4-7. « Quoniam sic dixit mihi Dominus :
 Quemadmodum cum clamabit leo, aut catulus, su-
 per præda quam cepit, et vociferabitur super ea,
 donec impleantur montes voce ejus, et victi sunt,
 et vehementiam furoris ejus expavere; sic descen-
 det Dominus Sabaoth, ut prælietur in monte Sion,
 supra montes ejus, sicut aves volantes; sic prote-
 get Dominus, et eripiet, et fovebit, et servabit. Con-
 vertimini, qui profundum consilium inieratis et ini-
 quum, filii Israel : quia in die illa abnegabunt ho-
 mines idola sua argentea et aurea, quæ fecerunt
 manus eorum. » Licet enim ipsis etiam nunc, si

penitentiam agant, in suam remigrare terram, cum edidicerint qualla Deus circa eam pollicitus sit. Id etiam declarat historia : nam post reditum ex Babilone, ac excitatum denuo templum in Jerusalem, non ultra idolis usi fuisse videntur.

Vras. 8. « Et cadet Assur non gladio viri, neque gladius viri devorabit eum : et fugiet, non a facie gladii : juvenes autem superabuntur. » Significat autem idololatrarum regni excidium, ruinamque eorum : pristina illa regia dignitate, quasi ab alto humilem in locum dejecta. Id autem illis continget, ait, non ex humana irruptione : sed ex divina contra illos accensa ira. Etiam si enim homines excidii eorum ministri quam maxime videantur esse ; at ipse Deus erat qui hominum opera funditus illos everit.

Vras. 9. « Petra enim circumdabuntur, quasi vallo, et vincuntur. » Petram vocat illam olim Assyriorum firmitatem, regnique robur, quod transitoriam esse dicit. « Qui autem fugiet, capietur. Hæc dicit Dominus : Beatus, qui habet in Sion semen, et domesticos in Jerusalem. » His item hortatur eos qui in Ægyptum confugerant, ut ne recederent a loco ubi erat templum Dei : sed etiam beatos prædicat eos, qui semen in Sion habitari sunt, et domesticos in Jerusalem ; quoniam illa restauranda, et pristinam gloriam suam recuperatura erat, seu etiam majorem illa, quam prius nacta fuerat. Quapropter aliis dicebatur, « Et erit gloria domus istius novissima super priorem ». « Scias oportet, illud, « beatus, » a nemine alio interpretum dictum fuisse : pro illo autem, « Qui habet in Sion semen, et domesticos in Jerusalem, » Symmachus habet, « ignem in Sion et clibanum in Jerusalem ; » Aquila vero et Theodotio, « Lux ipsi in Sion, et clibanus ipsi in Jerusalem. » Quis docetur universorum Deum et Dominum, qui hæc contra Assyrios minas protulit, ignem habere in Sion, et clibanum in Jerusalem ; ut si quando voluerit, hoc igne et clibano comburat et excoquat eos qui combustione opus habent. Quocirca Dei illa civitas despectui habenda non est. Hæc porro de Ecclesia item jure dicantur, quis ipsa est civitas illa Dei gloriosa, de qua dicitur, « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei ». « Est item in illa ignis et clibanus, quo uniuscujusque animæ ligna, fenum et stipulam comburat et absumat. Quod si dicatur, « Lux ipsi in Sion, et clibanus ipsi in Jerusalem, » ignem intelligamus oportet, propter eos ex coetu, qui lumine sunt digni ; clibanum autem in Jerusalem, propter eos qui combustione et purgatione opus habent.

CAPUT XXXII.

Vras. 1. 2. « Ecce enim rex justus regnabit, et

⁹⁹ Agg. II, 10. ¹⁰⁰ Psal. LXXXVI, 5.

γάρ εἰστέτι καὶ νῦν μετανοήσαντας ἐπανελθεῖν εἰς τὴν αὐτῶν γῆν, μαθόντας ὅποια ἐπηγγέλλεται περὶ αὐτῆς ὁ Θεός. Καὶ τοῦτο δὲ παρίστηεν ἡ ἱστορία· μετὰ γάρ τὸ ἐπανελθεῖν αὐτοὺς ἀπὸ Βαβυλῶνος, καὶ ἀνεγείραι δευτέρον τὴν ἐν Ἱερουσαλὺμοις ναδὸν, οὐκέτι φαίνονται εἰδῶλοις χρῆσάμενοι.

« Καὶ πεισθεῖται Ἄσσυρον οὐ μαχαίρᾳ ἀνδρός, οὐδὲ μάχαιρα ἀνθρώπου καταφάγεται αὐτὸν, καὶ φεύξεται οὐκ ἀπὸ προσώπου μαχαίρας· οἱ δὲ νεανίσκοι ἴσονται εἰς ἥττημα. » Σημαίνει δὲ τὴν καθάρσειν τῆς τῶν εἰδωλολατρῶν βασιλείας, καὶ τὴν πτώσειν αὐτῶν, ὡς περ ἀφ' ὕψους τοῦ προτέρου βασιλικοῦ ἀξιωματος ἐπὶ τὸ ταπεινὸν φερομένου· καὶ τοῦτο αὐτοῖς, φησὶ, συμβήσεται οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης ἐφόβου, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ κατ' αὐτῶν ὀργῆς. Εἰ γάρ καὶ τὰ μέγιστα ἔδδουν ἀνθρώποι ὑπὲρταί γεγονῆναι τῆς καθαρῆς σεως αὐτῶν, ἀλλ' αὐτὸς ἦν ὁ Θεός, ὁ διὰ τῶν ἀνθρώπων καθαιρών αὐτούς.

« Πέτρα γάρ περιληφθήσονται ὡς χάραι, καὶ ἥττηθήσονται. » Πέτραν λέγει τοῦ Ἀσσυρίου τὸ πάλαι στερεὸν καὶ βέβαιον καὶ ἰσχυρὸν τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅπερ παρελεύσεσθαι φησὶν ὁ λόγος. « Ὁ δὲ φεύγων ἀλώσεται. Τότε λέγει Κύριος· Μακάριος ὃς ἔχει ἐν Σιών σπέρμα, καὶ οικίους ἐν Ἱερουσαλήμ. » Καὶ διὰ τοῦτου προτρέπει τοὺς εἰς τὴν Αἴγυπτον ὀρμήσαντας μὴ ἀναχωρεῖν τοῦ τόπου ἐνθα ἦν ὁ νεὸς τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ μακαρίζει τοὺς ἔχοντας ἐν Σιών σπέρμα, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ οικίους, διὰ τὸ μέλλειν αὐτὴν ἀνανεοῦσθαι, καὶ τὴν οικίαν αὐθις ἀπολαμβάνειν δόξαν, ἣ καὶ κρείττονα ἦς εἶχε πρότερον. Διὸ ἐλέγετο ἑτέροις· « Καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ δεκάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην. » Εἰδέναι δὲ χρῆ, ὅτι τὸ μὲν, « μακάριος, » οὐδεὶς τῶν ἐρμηνευτῶν εἰρηκεν· ἀντὶ δὲ τοῦ, « Ὅς ἔχει ἐν Σιών σπέρμα καὶ οικίους ἐν Ἱερουσαλήμ, » ὁ μὲν Σύμμαχος ἔχει, « πῦρ ἐν Σιών, καὶ κλίβανον ἐν Ἱερουσαλήμ. » ὁ Ἀκύλας καὶ Θεοδοσίω, « Φῶς αὐτῶ ἐν Σιών καὶ κλίβανος αὐτῶ ἐν Ἱερουσαλήμ, » εἰρήκασιν· διδάσκοντος τοῦ λόγου, ὅτι ὁ τῶν ὄλων Θεός καὶ Κύριος, ὁ κατὰ τῶν Ἀσσυρίων ἀπειλήσας τὰ λεγόμενα, ἔχει πῦρ ἐν Σιών, καὶ κλίβανον ἐν Ἱερουσαλήμ· ἵν' ὅτε βούληται, τῷ πυρὶ τούτῳ καὶ τῷ κλίβανῳ κατακαύσῃ καὶ κατοπτῆσῃ τοὺς καύσεως δεομένους. Διὸ οὐ προσήκει κἀταφρονεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως. Ταῦτα δὲ καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰκότως ἀν ῥηθείᾳ, ἐπειδή περ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ ἡ δεδοξασμένη αὐτὴ ἔστι, περὶ ἧς εἰρηται· « Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Ἔστι καὶ ἐν αὐτῇ πῦρ καὶ κλίβανος, εἰς τὸ καταφλέγειν καὶ ἀναλίσκειν τὰ ἐν ἐκδότῃ ψυχῇ ξύλα καὶ λόρπον καὶ καλάμην. Ἐάν δὲ λέγηται, « Φῶς αὐτῶ ἐν Σιών, καὶ κλίβανος αὐτῶ ἐν Ἱερουσαλήμ, » διὰ μὲν τοὺς φωτὸς ἀξίους τῶν συναγομένων τῶ φῶς εἰρηθεῖαι ἐκδεξόμεθα· διὰ δὲ τοὺς καύσεως καὶ καθάρσεως χρεῖαν ἔχοντας τὸ, κλίβανος ἐν Ἱερουσαλήμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΒ΄.

« Ἰδοὺ γάρ βασιλεὺς δικαίος βασιλεύσει, καὶ ἄρ-

χοντας μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. Καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ κρυβήσεται ὡς ἀψύχτος φερόμενος. Καὶ φανήσεται ἐν Σιών ὡς ποταμὸς φερόμενος, ἔνδοξος ἐν γῆ διψώσῃ. » Θεοπίζει τὰ περί τῆς Θεοφανείας τοῦ Χριστοῦ· μόνος γὰρ οὗτος δίκαιος ἐν ἀνθρώποις ἀνεφάνη ὁ βασιλεὺς. Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ αὐτοῦ μετὰ κρίσεως τοῦ ἑαυτῶν βασιλέως, τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καθηγήσαντο. Ἐδασίλευσε τοίνυν εἰς δικαιοσύνην ὁ Χριστὸς καινὴν τινα ταύτην τὴν βασιλείαν· οὐ γὰρ εἰς ἀνθρωπίνην ἀξίαν ἀποδέδωκεν, οὐδὲ εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τὴν παρὰ ἀνθρώπων, τὴν βασιλείαν ἐκπέπληρωτο, ἀλλ' εἰς δικαιοσύνην· ὡς περ οὖν καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ, οὐκ ἐν ἀξιώμασι κοσμικῶς προαχθέντες ἤρχον, ἀλλ' εἰς κρίσιν. Αἰδὲ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς εἴρηται, « Καὶ ἄρχοντες εἰς κρίμα ἄρξουσιν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ, » ὁ Σύμμαχος, « Καὶ ἔσται, φησὶν, ἀνὴρ ὡς ἀπικρυφὴ ἀπὸ πνεύματος καὶ λαλοῦντος. » Ποιὸς οὖν ἄνθρωπος ἔσται ἀλλ' ὁ ἀνωτέρω δίκαιος ἄνομα-εμένος; Αὐτὸς γὰρ οὗτος ἔσται ἀνὴρ, οὐκοῦν τῆ φύσει ἀνὴρ, ἀλλὰ κρείττων ἢ κατὰ ἀνθρώπου φύσιν. Πλὴν ἔσται ἄνθρωπος ἐπικρύπτων αὐτοῦ τὴν θεότητα. Ὅσοι γὰρ φερόμενοι ἦν καὶ ἀπολλύμενοι τὸ πλῆθος τοῦ τῶν Ἰουδαίων λαοῦ· διὸ καὶ ἀπικρυπτεν αὐτὸν ἐξ αὐτῶν, καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ ἀπ' ἐκείνων μὴ ἐκάλυπτε, τοὺς δὲ αὐτοῦ μαθηταῖς ἐφανέρου. Τίς δὲ φανήσεται ἢ αὐτὸς δίκαιος βασιλεὺς; αὐτὸς γὰρ φανήσεται ὡς ποταμὸς φερόμενος ἔνδοξος. Τίς δὲ ἔστιν ἡ Σιών αὕτη ἢ ἡ τὸν ἀπ' ἐκείνων κρυπτόμενον ἔμφανως παραδεξαμένη; ἢ γὰρ πάλαι ἔρημος καὶ διψῶσα ἢ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, αὕτη ἔστιν ἡ Σιών.

« Καὶ οὐκέτι ἔσονται πεποιθότες ἐπ' ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὰ ὄτια θύσουσιν ἀκούειν, καὶ ἡ καρδία τῶν ἀσθενούντων προσέξει τοῦ ἀκούειν, καὶ αἱ γλῶσσαι αἱ φελλίζουσαι ταχὺ μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. » Σιών τοίνυν καὶ γῆ διψῶσα πάλαι ἔρημος εἴη ἂν ἡ Ἐκκλησία· καὶ καρδία ἀσθενούντων, καὶ γλῶσσαι τραυλίζουσαι, αἱ τῶν πάλαι τὸν Θεὸν μὴ νοούντων, μηδὲ ὀρθὰ λαλούντων ἔθνῶν, οἷς ἐπαγγέλλεται τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολήν. Τούτοις ἐπιλέγει·

« Καὶ οὐκέτι οὐ μὴ εἴπωσι τῷ μωρῷ ἄρχειν· ὡς περ οὖν πρότερον ἐποίουν, ὅτε τοὺς ὡς ἀληθῶς μωροὺς διδασκάλους αὐτῶν ἐπέτρεπον τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς· ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, ὧν ἐμώρηνεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν. Τοῦτου δὲ ἦν πᾶς ὁ τὴν σοφίαν ἐπαγγελλόμενος τοῦ αἰῶνος τούτου. « Καὶ οὐκέτι μὴ εἴπωσιν οἱ ὑπηρεταὶ σου, Σίγα. »

« Ὁ γὰρ μωρὸς μωρὰ λλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοήσει, τοῦ συντελεῖν ἄνομα, καὶ λαλεῖν πρὸς Κύριον πλάνησιν, τοῦ διασπείρειν ψυχὰς πεινώσας, καὶ τὰς ψυχὰς τὰς διψώσας κενὰς ποιήσει. Ἡ γὰρ βουλή τῶν πονηρῶν ἄνομα βουλευέται, καταφθεῖραι ταπεινοὺς ἐν λόγοις ἀδίκαις, καὶ διασκορδοῦσαι λόγους ταπεινῶν ἐν κρίσει. » Μωρὸς δὲ ταῦτα γὰρ πάντα πάλαι ἔκραττον οἱ πάλαι ἄρχοντες τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἡ βουλή αὐτῶν πονηρὰ οὕτω ἄνομα ἔβου-

A principes cum iudicio imperabant. Et erit homo occultans sermones suos, et occultabitur ut ab aqua manante. Et apparebit in Sion, sicut fluvius currens, inclutus in terra sitiens. » Quæ ad divinam Christi adventum spectant vaticinatur: is namque solus rex justus in hominibus apparuit. Apostoli vero ejus cum iudicio regis sui Ecclesie ipsius præferunt. Regnavit itaque in justitiam Christus, novum esse regni genus; non in humanam quippe dignitatem, non in honorem et gloriam hominum respiciens, regnum erexit; sed in justitiam: quemadmodum princeps ejus, non ad mundanas dignitates evecti, imperabant; sed ad iudicium. Quapropter secundum reliquos interpretes dictum est, « Et principes ad iudicium imperabant. » Pro illo autem, « Et erit homo abscondens sermones suos, » Symmachus, « Et erit vir sicut abscondio a spiritu et procella. » Quis igitur homo erit, nisi is qui superius justus appellatus est? Hic enim ipse vir erit, natura vir quidem, sed hominis natura longe præstantior. Cæterum homo erit suam occultans deitatem. Nam aqua fluxa et perdita erat multitudo Judaici populi: quare sese ab illis, et verba sua ab illorum verbis occultabat, sed discipulis suis ea declarabat. Quis autem apparebit, nisi ipse rex justus? ipse quippe sese conspiciendum præbebit, quasi fluvius manans inclutus. Quæ vero Sion illa, nisi quæ eum, qui se ab illis occultabat, publice accepit? nam quæ olim deserta et sitibunda erat, Ecclesia ex gentibus, ipsa vere Sion est.

VERS. 3, 4. « Et non erunt amplius confidentes in hominibus: sed aures ad audiendum dabunt, et cor infirmorum attendet, ut audiat: et lingue balbutientium cito discent loqui pacem. » Sion itaque et terra sitiens olim deserta, Ecclesia fuerit: et cor infirmorum, et lingue balbutientes, gentium fuerint, quæ olim nec Deum noverant, nec recte loquebantur, quibus conversionem ad meliora pollicetur. His subjungit:

VERS. 5. « Neque amplius dicent stulto, ut imberet: » quemadmodum olim agebant, cum animas suas stultis vere magistris concredebant: erant porro hi sapientes hujus sæculi, quorum Deus sapientiam infatuavit. Talis erat quisquis sapientiam hujus sæculi profitebatur. « Neque amplius dicent servi tui, Tace. »

VERS. 6, 7. « Nam stultus stulta loquetur, et cor ejus vana cogitabit ad perficiendum iniqua, et loquendum errorem ad Dominum, ut dispergat animas esurientes, et animas sitiens vacuas faciat. Consilium enim malorum iniqua cogitabit, ad interficiendum humiles in sermonibus iniquis, et ad dissipanda verba humillim in iudicio. » Pæc quippe stulta omnia olim agebant illi olim stulti principes hominum: et consilium eorum malum iniqua deli-

berabat, ut sermonibus suis humilium animas perderet.

Vers. 8. « Pili autem prudentia consilia iniverunt : et hoc consilium manebit. » Quis significantur apostoli Servatoris nostri, in principio salutis ab se datae, quæ ut probe dirigeretur, rex justus datus eat.

Vers. 9. « Mulieres divites, surgite, et audite vocem meam : filia, in spe audite sermones meos. » Nunc proponit, ad lacrymas, fletum et luctum provocare eos, quod ex sua erga Deum incredulitate a Dei gratia exciderint : eorum autem emollitos et effeminatos animos vituperans, mulieres nuncupat. Aiunt porro hac prophetia synagogas ipsorum indicari. Hortatur itaque illos, ut ne supine et perfunctorie diculis attendant ; sed pervigili et composito animo. Fortasse dixeris, per prioris illas mulieres significari priscos illos Judæorum conventus, ac multitudinem ibi congregatam ; per filias vero, posterioribus temporibus nascituras, eorum synagogas.

Vers. 10. « Diei anni memoriam facite in dolore cum spe : consumpta est vindemia, cessavit semen, et non amplius veniet. » Annum porro vocat propheticus sermo, tempus prædicationis evangelicæ, quo Salvator et Dominus noster, cum hominibus versans et docens prædicavit. Id vero declarat deinde eum ex persona Dei sic loquitur : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me ; prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem, vocare annum Domini acceptabilem ³⁹. »

Vers. 11. « Obstupescite, contristemini confidentes, exuite vos, nudæ estote : accingite saccis lumbos vestros. » Illa, inquit, quæ secundum Deum est, tristitia vos compungat, et a pristina incredulitate discedite, pœnitentiæque vos date. Nam ea quæ secundum Deum est tristitia, pœnitentiam ad salutem nulli pœnitentiæ obnoxiam, operatur.

Vers. 12, 13. « Et super mammas lundite vos, propter agrum desiderii, et vineam germinis : terra populi mei, spina et fenum proferet, et ex omni domo lætitia auferetur. » Id vero superius declarabat his verbis, « Et exspectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas, » quas spinas mox explicans ait : « Exspectavi ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem ; et non iustitiam, sed clamorem. » De his itaque planctum edere jubebat, maxime ob intentatas minas.

Vers. 14. « Urbs opulenta, domus derelictæ, divitias civitatis relinquent, domos desiderabiles. Et erunt pagi speluncæ usque in sæculum, lætitia ouagrorum, pascua pastorum. » Quis advenas cernens Hierosolymæ incolas, ipsosque idololatrias variis ex gentibus congregatos, non merito dicat,

³⁹ Isa. Lxi, 1.

(39) Forte leg. παρουσης. Edit.

λεύετο, εις τὸ κατὰφθεῖραι τοὺς ἑαυτῶν λόγοις τοὺς τὰς ψυχὰς ταπεινοὺς.

« Οἱ δὲ ἐσσεδεῖς συνετὰ ἐβουλεύσαντο : καὶ ἀθηγὴ βουλὴ μενεῖ. » Δι' ὧν σημαίνονται οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εις τὴν ἀρχὴν τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, καὶ τὸ ἡγεῖσθαι αὐτῆς, δίκαιος δεδιώρηται βασιλεὺς.

« Γυναῖκες πλοῦσαι, ἀνίστητε, καὶ ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου · θυγατέρες, ἐπ' ἐλπίδι ἀκούσατε τοὺς λόγους μου. » Διὰ τῶν προκειμένων προσφωνεῖ παρεκκευόμενος ἀποκλαῖσθαι καὶ κόπτεσθαι καὶ θρηνεῖν, ὡς ἂν ἐκπέσειεν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἀπιστίαν αὐτῶν · διαβάλλων δὲ τὸ ἀνανδρον τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ τὸ τεθλημῆνον, γυναῖκας αὐτοὺς ἀποκαλεῖ. Θεοὶ δὲ τὰς συναγωγὰς αὐτῶν θηλοῦσθαι διὰ τῆς φασκοῦσῆς (39) προφητείας. Παρακαλεῖται τοίνυν ὁ λόγος αὐτοῖς μὴ ὑπτιῶς, μηδὲ παρῆργως προσέχειν τοὺς λεγομένους, διεγηγημένους δὲ καὶ συντεταγμένους. Εἰποὺς δ' ἂν τὰς μὲν πρώτας γυναῖκας σημαίνειν τὰς ἐπὶ τῶν παλαιῶν χρόνων παρὰ Ἰουδαίους συνόδους, καὶ τὰ πλήθη τὰ ἐν αὐτοῖς συναγόμενα · τὰς δὲ θυγατέρας ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις ὑποστησομένας, τὰς αὐτῶν συναγωγὰς.

« Ἡμέρας ἐνιαυτοῦ μνηλεῖν ποιήσασθε ἐν ὀδύνῃ μετ' ἐλπίδος · ἀνήλωται ὁ τρύγητος, πέπαιται ὁ σπόρος, καὶ οὐκέτι μὴ ἔσθῃ. » Ἐνιαυτὸν δὲ καλεῖ ὁ προφητικὸς λόγος τὸν χρόνον τοῦ κηρύγματος τοῦ εὐαγγελικοῦ, καθ' ὃν ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν συνῶν ἀνθρώποις ἐκήρυξε διδάσκων. Καὶ τοῦτο θηλοῖ ἀπὸ τοῦ ἔξης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι : « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶνεκεν ἔγχεσθε με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. »

« Ἐκστῆτε, λυπήθητε αἱ κεκοιθυῖαι, ἐκδύσασθε, γυμναὶ γένεσθε · περιζύσασθε σάκκους τὰς ὀφθαλμῶν. » Ἀψάσθη, φησὶν, ὁμῶν ἡ κατὰ Θεὸν λύπη, καὶ τῆς προτέρας ἀπιστίας ἐκστῆτε ἐπιδοῦναι ἑαυτὰς εἰς μετάνοιαν. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται.

« Καὶ ἐπὶ τῶν μαστῶν κόπτεσθε, περὶ ἀγροῦ ἐπιθυμηματος, καὶ ἀμπέλου γεννήματος. Ἡ γῆ τοῦ λαοῦ μου, ἀκανθα καὶ χόρτος ἀναβήσεται, καὶ ἐκ πάσης οἰκίας εὐφροσύνη ἀρθήσεται. » Τοῦτο δὲ ἐδῆλου διὰ τῶν ἐμπροσθεν εἰπῶν · « Καὶ ἔμεινα ἵνα ποιῆσθαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας · » καὶ ταύτας διερμηνεύων ἐπήγαγε λέγων · « Ἐμεινα ἵνα ποιῆσθαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. » Ἐπὶ τοῦτοις τοιγαροῦν κόπτεσθαι παρεκελεύετο, καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἐπιφερομένην ἀπειλήν.

« Πόλις πλοῦσις, οἶκοι ἐγκαταλειμμένοι, πλοῦτον πόλεως ἀφήσουσιν, οἶκους ἐπιθυμητοῦς. Καὶ ἔσονται αἱ κῶμαι σπήλαια ἕως τοῦ αἰῶνος, εὐφροσύνη θνων ἀγρίων, βοσκήματα ποιμένων. » Τίς δὲ, ὁρῶν μετόικους ἀνδρας οἰκοῦντας τὴν Ἱερουσαλήμ, εἰδωλόατρας τε ἐκ διαφόρων ἐθνῶν συνειλεγμένους, οὐκ

ἀν εὐλόγως εἴποι θνους ἀγρίους, καὶ διαφόρους ἄ onagros diversosque greges ipsam depascere? Quamobrem dicitur: « Lætitia onagrorum, pascfca pastorum. » Ideo plancium magnum vos edere jubet, et in luctu perseverare.

« Ἐως ἂν ἐπέλθοι ἐφ' ὑμᾶς Πνεῦμα ἀφ' ὀψηλοῦ. » Τοῦτο δὲ ἦν περὶ οὗ ἔρασκεν ὁ Σωτῆρ· « Ἴδοὺ ἐγὼ ἀπέρχομαι, καὶ ἀποστελῶ ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· » καὶ πάλιν· « Ἐως ἂν λάθητε ἐξ ὑψους δύναμιν. » Ἐπεὶ τοίνυν « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται, » καὶ, « Μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελάσουσιν· » εἰκότως ταῖς προλεχθεῖσαι, αἷ διὰ θρήνου καὶ κλαυθμοῦ καὶ κοπετοῦ τὴν μετάνοιαν ἐνδείξαντο. ἀπαγγελίαν δίδωσιν ἀγαθὴν τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος.

« Καὶ ἔσται ἔρημος ὁ Χερμὲλ, καὶ ὁ Χερμὲλ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται· καὶ ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κρέμα, καὶ δικαιοσύνη ἐν τῷ Καρμῆλῳ κατοικήσει. » Λίβανος μὲν τὸ ὄρος τὸ ἐπὶ τῆς Φοινίκης ἐδῆλου τὰ ἔθνη· Κάρμηλος δὲ τὸ ὄρος τὸ ὑπὸ Ἰουδαίους ἢν πρότερον τὸν ἐκ περιτομῆς λαὸν, ὅθεν καὶ ἐρμηνεύεται ὁ Χερμὲλ, δηλαδὴ Κάρμηλος, « Ἐπίγνωσις περιτομῆς. » Τὸν Λίβανον τοίνυν, τὸν ἀλλόφυλον καὶ ἀλλογενῆ λαὸν, τὸν ἐξ ἐθνῶν μεταβληθέντα, ἔσονται ἔθνη, ὁποῖος ἦν ὁ πάλαι παρὰ τῷ Θεῷ τετιμημένος λαὸς ὁ ἐκ περιτομῆς· αὐτὸν δὲ τὸν ἐκ περιτομῆς λαὸν, Χερμὲλ ἢ Κάρμηλον ἰνομαζόμενον, εἰς δρυμὸν λογισθήσεται. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐν τοῖς μετὰ χεῖρας σημαίνει φάσκων ὁ λόγος κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Καὶ ἔσται ἡ ἔρημος εἰς Κάρμηλον· » ὡς γὰρ ἐκεῖ ὁ Λίβανος εἰς Κάρμηλον ἐλέγετο μεταβάλλεσθαι, οὕτως ἐνταῦθα ἡ ἔρημος, ἵνα ἦ ταῦτὸν καὶ ἔρημος ὁ Λίβανος, οὕτω δηλουμένης τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας, ἥτις μεταβέβληται εἰς Κάρμηλον. Ὅσπερ γὰρ ἦν πάλαι πρότερον « μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνωμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ· » ὁ τε Κάρμηλος ἦν ἐπίγνωσις ἔχων περὶ ταύτης· οὕτως ὁ Λίβανος καὶ ἡ πάλαι ἔρημος, ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβαλοῦσα, γέγονε μερὶς τοῦ Θεοῦ· ὡς αὖ πάλιν ὁ Κάρμηλος εἰς δρυμὸν ἐλογίσθη. Δρυμὸς δὲ ἐστὶ χωρὶον φυτῶν ἀγρίων καὶ ἀκάρπων πλήρες· διὸ σὺνηθες τῇ θείᾳ Γραφῇ τὰ ἔθνη τὰ τὸν Θεὸν οὐκ εἰδότες, δρυμὸν ἰνομάζειν, ὡς πολλακίς ἀπεδείξαμεν.

« Καὶ ἔσται τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης εἰρήνη, καὶ κρατήσῃ ἡ δικαιοσύνη ἀνάπαυσιν, καὶ πεποιθότες ἔως τοῦ αἰῶνος. Καὶ κατοικήσῃ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐν πόλει εἰρήνης, καὶ ἐνοικήσῃ πεποιθῶς, καὶ ἀναπαύσονται μετὰ πλοῦτου. » Ἀντὶ γὰρ τῆς καθαιρεθείσης πόλεως τῆς μεγάλης ἐκεῖνης καὶ γαυριώσης, ἐτέραν τῷ Θεῷ συστήσεται πόλιν, τὴν ἀπὸ περάτων ἔως περάτων καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ πολιτεῦμα, θεσπίζει. Βέβαιον γὰρ τῶν εἰς Θεὸν πεπισταυκότων τὸ φρόνημα. Πόλιν εἰρήνης τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς λέγει· « Ἡ γὰρ ἄνω, φησὶ, Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρη ἐστὶ, μήτηρ πάντων ἡμῶν. »

A onagros diversosque greges ipsam depascere? Quamobrem dicitur: « Lætitia onagrorum, pascfca pastorum. » Ideo plancium magnum vos edere jubet, et in luctu perseverare.

Vers. 15. « Donec veniat in vos Spiritus ex alto. » Ille autem erat de quo Salvator hæc protulit: « Ecce ego vado, et mittam vobis Paracletum, Spiritum veritatis²²; » iterumque: « Donec accipiat virtutem ex alto²³. » Quia igitur « Beati qui lugent, quoniam consolabuntur, » et, « Beati qui flent, quoniam ridebunt²⁴; » jure prædictis mulieribus, quæ fletu, lacrymis et planctu pœnitentiam præferebant, promissionem confert bonam per Spiritum B afferendam.

Vers. 16. « Et erit desertum Chermel, et Chermel in saltum reputabitur: et requiescet in deserto judicium, et justitia in Carmelo habitabit. » Libanus mons Phœnicis imminens, gentes significabat, Carmelus autem mons, qui antebac Judæorum erat, populam ex circumcissione: unde Chermel, sive Carmelus, ita vertitur: *Cognitio circumcisionis*. Libanus ergo, videlicet alienigenam et extraneum populum ex gentibus conversum, talem futurum ait, qualis erat ille olim populus ex circumcissione, apud Deum honoratus, ipsum vero populum ex circumcissione, qui Chermel aut Carmelus dicitur, in saltum reputandum fore. Quod ipsum indicat præsentis loci interpretatio secundum Symmachum, quæ sic habet: « Erat desertum in Carmelum. » Quemadmodum enim ibi Libanus in *Carmelum* vertendus dicebatur; sic et hoc loco *desertum*; ut idem sit quod desertum Libanus, quo indicatur Ecclesia ex gentibus, quæ mutata est in Carmelum. Quemadmodum enim prius erat « portio Domini populus ejus Jacob, suniculus hæreditatis ejus Israel²⁵, » et Carmelus in cognitionem ejus venerat; sic et Libanus, et illud olim desertum in meliorem conditionem mutatum, factum est portio Dei; ut e contrario Carmelus in saltum reputatus est. Saltus porro locus est agrestibus et infructuosis arboribus repletus: quapropter mos est Scripturæ divinæ gentes, quæ Deum non norunt, saltus nuncupare, ut plerumque commonstravimus.

Vers. 17, 18. « Et erunt opera justitiæ pax, et obtinebit justitia requiem, et confidentes erunt usque in æternum. Et habitabit populus ejus in urbe pacis, et inhabitabit confidens, et requiescent cum divitiis. » Nam pro magna et tripudiante urbe jam deleta, aliam Deo constituendam urbem, sive catholicam Ecclesiam, a terminis usque ad terminos terræ pertinentem, et pium in illa vitæ institutum, vaticinatur. Firma quippe est eorum, qui in Deum credunt, mens et sententia. Civitatem pacis vocat illam quæ in cælis est: nam « illa, inquit, quæ sursum est Jerusalem, libe-

²² Joan. xv, 26. ²³ Luc xx v, 49. ²⁴ Matth. v, 5.

²⁵ Deut. xxxii, 9.

ra est, mater omnium nostrum²⁷. » Urbem autem securitatis vocat varias illas mansiones : nam apud Patrem, inquit²⁸, mansiones multas, quas divitias nunquam expilandas servant. Etenim « Thesaurizate, inquit²⁹, ubi nec ærugo, nec tinea demolitur, neque furas effodiant et furantur. »

Vras. 19, 20. « Grando autem si descenderit, non ad vos veniet. Et erunt qui habitant in salibus confidentes, sicut qui in planitie. Beati qui seminant super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant. » Hic beatos prædicat apostolos Salvatoris nostri, et primos Evangelii præcones, qui et Judæis et Græcis prædicarunt, ac semen suum conjecerunt in omnem hominem, Judæum primo, deinde Græcum : bos enim, utpote mundum animal, populus ex circumcisione, patrum suorum causa, vocatur; asinus autem, utpote impurus, dicitur populus ex patribus idololatriæ progenitus. Quoniam igitur in Judæos primum, deinde in Græcos evangelicum semen apostoli Salvatoris nostri jaciebant; jure dicitur : « Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant. » Hic porro per aquam subindicat divinam Scripturam, quæta Judæorum et gentilium populo calcatur.

CAPUT XXXIII.

Vras. 1. « Væ iis qui vos miseros faciunt, sed nemo vos miseros facit : et qui reprobatur vos, non reprobatur : capientur reprobautes et tradentur, et quasi tinea in vestimento, sic superabuntur. » His consimilia sunt ea, quæ Salvator discipulos suos alloquebatur : « Qui vos spernit, me spernit, » et vos non lædimini, et, « qui me spernit, spernit eum, qui misit me³⁰. » Nam cum duo, ut quispiam dixerit, in tempore persecutionis ordines sint, alius agentium, patientium alius; beatus est qui patitur, sed non agit; infelix vero qui agit, sed non patitur.

Vras. 2. « Domine, miserere, nostri, in te enim confidimus. Factum est semen incredulorum in perditionem; salus autem nostra in tempore tribulationis. » Ex persona apostolorum orationem emittit : eorum quippe semen, qui evangelicæ prædicationi non crediderunt, perniciæ traditum est : nostra vero salus tu ipse es, o Domine, qui nobis ades in tempore tribulationis.

Vras. 3. « Propter vocem timoris tui sedibus moti sunt populi a timore tuo, et dispersæ sunt gentes. » Id dicitur de iis qui sacre prædicationi fidem non habuerunt. Significat autem Judaicæ gentis obsidionem, et quod, ingruente ipsis hostium multitudine, ex terra sua pulsæ, et inter gentes dispersi sint.

Vras. 4. « Nunc autem congregabuntur spolia vestra, parvi et magui, tanquam si quis congreget locustas, sic illudent vobis. » His quam invalidus et quam expugnata facilis Judaicus populus esset decibrat : ac multitudinem eorum locustis comparans,

A Πόλιν δὲ ἀμαρηνίας καὶ τὰς διαφορὰς λέγει μόνως· πολλὰ γὰρ, φησὶ, μόναι παρὰ τῷ Πατρὶ μου, ἔχουσι δὲ καὶ τὸν πλοῦτον τὸν θούλον. « Θησαυρίζετε γὰρ, φησὶν, οὐκοῦν σὴς καὶ βρώσις οὐκ ἀφανίζονται, οὐδὲ κλέπται διαρῦσσουσι καὶ κλέπτουσιν. »

« Ἡ δὲ χάλαρα, ἐν καταβῆ, οὐκ ἐφ' ὕμῃς ἦξει. Καὶ ἔσονται οἱ ἐνοικούντες ἐν τοῖς θρυμνοῖς πεποιθότες, ὡς οἱ ἐν τῇ παδινῇ. Μακάριοι οἱ σπειρόντες ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ βοῦς καὶ θνος καταί. » Μακαρίζεται δὲ διὰ τούτων τοὺς ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τοὺς πρώτους κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου, τοὺς καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἑλλῆσι κηρύξαντας, καὶ τὸν σπῆρον αὐτῶν καταβαλομένους ἐπὶ πάντα ἄνθρωπον Ἰουδαῖον τε πρῶτον καὶ Ἑλλῆνα· βοῦς γὰρ διὰ τοὺς πατέρας, ὡσανεὶ καθαρὸν ζῶον, ὁ ἐκ περιτομῆς λαὸς ὠνόμασται· θνος δὲ, ὡσανεὶ ἀκάθαρτος, ὁ ἐκ πατέρων εἰδωλολατρῶν λαός. Ἐπει τοίνυν Ἰουδαίους πρώτως, ἔπειτα Ἑλλῆσι τὸν εὐαγγελικὸν καταβάλλοντο σπῆρον οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι, εἰκότως εἰρηται· « Μακάριος ὁ στείρων ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ βοῦς καὶ θνος καταί. » Ὑδωρ δὲ ἐνταῦθα ἠνέξατο τὴν θεοπνευστον Γραφήν, ὅπου Ἰουδαίαν καὶ τοῦ ἐξ ἔθνων λαοῦ πατουμένην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΓ'.

« Οὐαὶ τοῖς τολαιπωροῦσιν ὕμῃς, ὕμῃς δὲ οὐδὲς ποιεῖ τολαιπῶρους· καὶ ὁ ἀθετῶν ὕμῃς οὐκ ἀθεταί· ἀλώσονται οἱ ἀθετούντες καὶ παραδοθήσονται, καὶ ὡς σὴς ἐφ' ἱματίου, οὕτως ἠτηθήσονται. » Τούτοις ἀδελφὰ τυγχάνει τὰ δι' ὧν ὁ Σωτῆρ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς Εἶπεν· « Ὁ ὕμῃς ἀθετῶν ἡμὲ ἀθεταί, » καὶ οὐκ ἀδικεῖσθε ὕμῃς, καί, « Ὁ ἡμὲ ἀθετῶν ἀθεταί τὸν ἀποστολιαντά με. » Δύο γὰρ ὄντων ταγματῶν, ὡς ἂν εἴποι τις, κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν διωγμῶν, τῶν μὲν δρώντων, τῶν δὲ πασχόντων, μακάριος εἰ εἴη ὁ πάσχων, ἀλλὰ μὴ δρῶν· ἄθλιος δὲ ὁ δρῶν, ἀλλὰ μὴ πάσχων.

« Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς· ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποιθήμεν. Ἐγενήθη τὸ σπῆρμα τῶν ἀπειθούντων εἰς ἀπώλειαν· ἡ δὲ σωτηρία ἡμῶν ἐν καιρῷ θλίψεως. » Ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων τὴν εὐχὴν ἀναπέμπει· τῶν μὲν γὰρ ἀπειθησάντων τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι τὸ σπῆρμα παρεδόθη ἀπωλεῖ· ἡμῶν δὲ σωτηρία σὺ αὐτὸς τυγχάνεις, ὦ Κύριε, παριστάμενος ἡμῖν ἐν καιρῷ θλίψεως.

« Διὰ φωνὴν τοῦ φόβου σου ἐξέστησαν λαοὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου, καὶ διεσπάρησαν τὰ ἔθνη· » περὶ τῶν ἀπιστησάντων τῷ ἱερῷ κηρύγματι. Σημαίνει δὲ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ ὡς πολυκλήθειας πολεμίων ἐπιλοῦσης αὐτοῖς ἐξέστησαν τῆς ἑαυτῶν γῆς, καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ ἔθνη.

« Νῦν δὲ συναχθήσεται τὰ σπύλα ὕμῶν, μικροῦ καὶ μεγάλου, ἐν τρόπῳ ἑνὸς συναγάγῃ ἀκριβας, οὕτως ἐμπαίξουσιν ὑμῖν. » Τὸ εὐχέρων καὶ εὐάλωτον τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ παριστάς, τό τε πλήθος αὐτῶν ἀκρισι παραβάλλον, σημαίνει ὡς οἱ πολέμιοι.

²⁷ Gal. iv, 26. ²⁸ Joan. xiv, 2. ²⁹ Matth. vi, 19. ³⁰ Luc. x, 16.

ἀντι παγίνου αὐτοῖς ἔξουσιν, οὐ μόνον τὰ σκύλα αὐτῶν διαρκάζοντες μικροῦ καὶ μεγάλου, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς ἐμπαίζοντες. Ταῦτα περὶ τούτων εἰπόν, μεταβαίνει ἐπὶ τὸ τέγμα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐφ' ᾧ καὶ δοξάζει τὸν Θεὸν λέγων·

« Ἅγιος ὁ Θεὸς ὁ κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς· ἐνεπλήσθη Σιών χρίσεως καὶ δικαιοσύνης. » Νοήσεις δὲ τὴν Σιών ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι χρίσεως καὶ δικαιοσύνης πεπληρωθεῖσα αὐτήν. Ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Καὶ ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κριμα καὶ δικαιοσύνη. » Τὴν ἀνωτέρω τοίνυν ἐρημον ἀνομασμένην νῦν Σιών ἀποκαλεῖ, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ σημαίνων. Ἀυτὴ γὰρ ἦν ἡ κάλας ἐρημος, ἐν ᾗ ἀνεπαύσατο κριμα καὶ δικαιοσύνη· διὸ καὶ εὐλογεῖται νῦν ὁ Θεός, ὅτι ἐνεπλήσθη χρίσεως καὶ δικαιοσύνης.

« Ἐν νόμῳ παραδοθήσονται, ἐν θησαυροῖς ἡ σωτηρία ἡμῶν· ἐκαὶ σοφία καὶ ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια πρὸς τὸν Κύριον. Οὗτοι εἰσι θησαυροὶ δικαιοσύνης. » Νόμος γὰρ, δηλαδὴ εὐαγγελικῶν, οἱ (40) ἐν τῇ κοινῇ ταύτῃ Σιών παρεδόθησαν· ἐν ἀλλοῖσι γὰρ τοῖς ἁγίοις ἀποκείται τὰ ἀγαθὰ. Ποιοὶ δὲ θησαυροὶς ἢ τοῖς ἀποκειμένοις ἐν οὐρανοῖς;

Ἰδοὺ δὲ ἐν τῷ φόβῳ ὑμῶν οὗτοι φοβηθήσονται, οὓς ἐφοβείσθε· βοήσονται ἀφ' ὑμῶν. Ταῦτα πρὸς τοὺς ἀποστόλους εἰρηται· ἐπιπαιεῖται γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τοὺς ἀπίστους ὁ ὑμῶν φόβος.

« Ἄγγελοι ἀποσταλήσονται πικρῶς κλαίοντες. Ἐρημωθήσονται γὰρ αἱ τούτων ὁδοί· πέπτουται ὁ φόβος τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ πρὸς τούτους διαθήκη αἰρεται, καὶ οὐ μὴ λογίσθησθε αὐτοὺς ἀνθρώπους. Ἐπένθησεν ἡ γῆ, ἡσχύνθη ὁ Λίβανος, ἔλη ἐγένετο ἡ Σάρον, φανερὰ ἔσται ἡ Γαλιλαία καὶ ὁ Χέρμελ. » Ὁ μὲν οὖν φιλόανθρωπος Θεὸς ἀγγέλους εἰρήνης ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἰουδαίων λαόν, πικρῶς κλαίοντας καὶ παρακαλοῦντας ὑποδέξασθαι τὴν εὐαγγελικὴν αὐτοῖς εἰρήνην. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐδέξαντο αὐτοὺς, ἐπιφέρει φάσκων·

« Νῦν ἀναστήσομαι, λέγει ὁ Κύριος, νῦν δοξαστήσομαι, νῦν ὑψωθήσομαι· τοῦ λόγου καριστῶντος σαφῶς ὀφθήσεσθαι τὸν Θεὸν αὐτοῖς. Τίσι δὲ αὐτοῖς, ἢ τοῖς θησαυροῖσιν αὐτοῖς τοῖς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς σοφίας θησαυροῖς; Τούτοις γὰρ, φησὶν, ὀφθήσομαι· ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οἳ ἐγὼ μὲν ὤφθην· οἱ δὲ ἔκραξαν ἐκτενῶς, ἄγγελοι ὄντες εἰρήνης· διὸ καὶ πικρῶς ἔκλαυσαν βοῶντες ἐν εὐχαῖς ἐκτενῶς ὑπὲρ τῆς ἀπωλείας τοῦ προτέρου λαοῦ. Ἦσαν γὰρ οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἄγγελοι, οἱ πικρῶς ἔκλαιον πανθούντες, διὰ τὸ μὴ πείθεσθαι μηδὲ πιστεύειν αὐτοῖς τοὺς δι' αὐτῶν κεκλημένους· ἐπὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ εἰρήνην.

« Νῦν ἑφέσθε, νῦν ἀισθήσεσθε· ματαία ἔσται ἡ λαχὴ τοῦ πνεύματος ὑμῶν· ἡ δὲ διὰ Μωσέως αὐτοῖς παραδοθεῖσα, καὶ ὅτι οὐδεὶς οὐκέτι αὐτοὺς εἰς ἀνθρώπους λογίζεται. « Πῦρ κατέδεται ὑμᾶς· » τὴν δευτέραν αὐτοῦ καὶ ἐνδοξον παρουσίαν ἐπαγγελόμενος, καθ' ἣν ἔβονται.

(40) Vel legendum ὁ sine accentu, vel supplendum verbum οὐκοῦσι. EDIT.

A significat ipsos ab inimicis ludibrio habendos esse : qui non modo tam parvi, quam magni eorum spolia diripient, sed etiam ipsis illudent. Hæc porro de iis locutus, ad Ecclesiam Dei pertransit, ubi Deum his verbis celebrat :

Vers. 5. « Sanctus Deus, qui habitat in excelsis : repleta est Sion iudicio et iustitia. » Sion quæ sit vel inde intelligas, quod dicitur illam iudicio et iustitia repletam esse. Superius autem dicebatur : « Et requiescet in deserto iudicium et iustitia. » Eam igitur, quæ superius desertum vocatur, jam Sion nuncupat ; atque ita Ecclesiam Dei significat. Hæc quippe erat illa olim solitudo, in qua requievit iudicium et iustitia : quamobrem nunc Deus benedicatur, quia repleta est iudicio et iustitia.

Vers. 6. « In lege tradentur, in thesauris salus nostra : Illic sapientia et scientia et pietas apud Dominum. Hi sunt thesauri iustitiæ. » Legi enim, videlicet evangelicæ, qui in hac communi Sion habitant traditi sunt : sanctis quippe bona in spe recondita sunt ; in quibus autem thesauris, nisi in iis qui in cælis sunt repositi ?

Vers. 7. « Ecce certe in timore vestro isti timebunt, quos timebatis : clamabunt a vobis. » Hæc apostolis dicuntur : incidet enim, ait, timor vestri in incredulos.

Vers. 8, 9. « Angeli mittentur amare flentes. Deserentur enim eorum viæ : cessavit timor gentium, et testamentum cum illis initum tollitur : nec reputabitur sibi homines. Luxit terra ; erubuit Libanus ; palus facta est Saron, manifesta erit Galilæa et Chermel. » Clemens itaque Deus angelos pacis misit ad Judæorum populum, amare flentes, ac cohortantes ut evangelicam sibi pacem reciperent. Quoniam vero non receperunt eos, ita subiungit :

Vers. 10. « Nunc exsurgam, dicit Dominus, nunc glorificabor, nunc exaltabor. » His porro manifeste declaratur ipsis videndum Deum esse. Quibusnam, nisi iis, qui iustitiæ et sapientiæ thesauros sibi compararunt ? Ab ipsis, inquit, videbor : erant porro isti discipuli et apostoli Salvatoris nostri ; a quibus, inquit, ego quidem visus sum ; illi vero assidue clamabant, ut angeli pacis : quapropter amare flabant, clamoribus et orationibus assiduis prisci populi perniciem depiorantes. At enim apostoli Salvatoris nostri angeli erant, qui acerbis sese lacrymis dederant, quod ii, qui ab se ad pacem Christi vocabantur, non obtemperarent, neque sibi fidem haberent.

Vers. 11. « Nunc videbitis, nunc sentietis : vana erit fortitudo spiritus vestri : » quæ ipsis a Moyse data fuerat, quia nemo ipsos in posterum homines reputabit. « Ignis devorabit vos, » his secundum et gloriosum adventum suum pollicetur, quo illi videbunt.

VERS. 12-14. « Et erunt gentes combastæ, ut A spina in agro projecta et exusta. Audient qui longe sunt, quæ ego feci, scient qui appropinquant fortitudinem meam. Recesserunt qui erant in Sion iniqui : apprehendet tremor impios. » Etiam si hæc non de illis ex Judaico populo vaticinetur, qui annuntiatam sibi gratiam acceperunt, vos auditis hisce prophetiis sermonibus, non intelligitis, scientes hæc, quæ Hebraice vobis enuntiata et scripta sunt, necnon omnia illa prodigia quæ apud vos operatus sum, et quæ apud vos locutus sum, necnon ea quæ videntibus vobis sum operatus, a gentibus procul et ad extrema terræ auditum iri. Quomodo autem audient, nisi ad Deum accedentes, enim virtutem ejus edidicerint? Hi vero ipsi, videlicet impii in Sion versantes, quo pacto a me recesserint, cognoscent : qua de causa, ob defectionem scilicet, tremor invadet illos.

VERS. 15. « Quis annuntiabit vobis ignem accensum esse? Quis annuntiabit vobis locum æternum? Qui ambulat in justitia, qui loquitur rectam viam, qui odit iniquitatem et injustitiam, qui manus excutit a muneribus, qui obturat aures, ne audiat judicium sanguinis, qui claudit oculos, ne videat iniquitatem. » Ait igitur : « Quis annuntiabit vobis ignem accensum esse, » paratum diabolo et angelis ejus? Quis ergo ista cognoscit, ut eadem nescientibus testificetur, nisi quisquis ambulat in justitia, et odit impietatem et injustitiam ; ii qui munera respuunt, et aures obturant, ne audiant judicium sanguinis, oculosque claudunt, ne videant iniquum facinus? Talis erat chorus prophetarum Dei, et quilibet vir religiosus, chorus item apostolorum et discipulorum Salvatoris nostri. Quisquis igitur, siunt, hujusmodi erit, is annuntiabit nobis, ignem impiis paratum accensum esse : idemque ipse locum vobis æterni judicii indicabit, contestatus cavendum esse, ut ne eo decidamus.

VERS. 16. « Hic habitabit in excelsa spelunca petrae firmæ : panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis. » Idem ipse procul igne, et memorato æterno loco remotus, habitabit in excelsa spelunca, et in petra firma. Secundum Symmachum vero, « Ipse in excelsis habitabit, quasi munimenta petrarum æblimitas ejus ; » ut ex his beatorum exercitium, et institutum vitæ in summa philosophia positum intelligamus : quamobrem infertur, « Panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis. » Talis autem homo pane et aqua in præsentī vita ad alimentum usus, in exercitationis terminum et fructum, gloriosam regis contemplationem referet : quapropter ait :

VERS. 17-19. « Regem cum gloria videbitis, oculi vestri cernent terram procul : anima vestra meditabitur timorem. Ubi sunt grammatici? ubi consiliarii? ubi est, qui numerat eos qui nutriunt parvum et magnum populum? cui non dedit consilium, neque scivit vocem alioquam ; ita ut non

« Καὶ ἔσονται ἔθνη κατακαυμένα, ὡς ἀκανθὰ ἐν ἀγρῷ ἐρριμμένη καὶ κατακαυμένη. Ἀκούονται οἱ πόρρωθεν ἔποίησα, γινώσκονται οἱ ἐγγίζοντες τὴν ἰσχύον μου. Ἀπέστησαν οἱ ἐν Σιών ἄνομοι· λήφεται τρόμος τοὺς ἀσεβεῖς. » Εἰ καὶ ταῦτα μὴ περὶ τῶν δεξαμένων τὴν εὐαγγελισθεῖσαν αὐτοῖς χάριν Ἰουδαίων λαοῦ θεοσπίζει, ὁμοίως τῶν προφητικῶν τούτων λόγων ἀκούοντες, οὐ συνίετε γινώσκοντες, ὅτι ταῦτα τὰ πρὸς ὑμᾶς Ἑβραϊκῇ φωνῇ λαλούμενά τε καὶ γραφόμενά, ὅσα τε ἄλλα θαύματα εἰς ὑμᾶς ἐξεπραξάμην, οἱ πόρρωθεν καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς οἰκοῦντες, καὶ ἅπαρ παρ' ὑμῖν ἐλάλησα, καὶ ὑμῶν ὀρώντων ἐποίησα, οἱ ἐν τοῖς πάρασσι τῆς οἰκουμένης ἀκούσονται. Πῶς δὲ γινώσκονται ἄλλ' ἢ ἐγγίσαντες τῷ Θεῷ, καὶ προσελθόντες αὐτῷ καὶ τὴν ἰσχύον αὐτοῦ μεμαθηκότας ; Οὗτοι δὲ αὐτοὶ ἔσονται ὅπως ἀπέστησάν μου, οἱ ἐν Σιών ἄνομοι· οὐ χάρι· διὰ τὴν ἀποστασίαν αὐτῶν, λήφεται αὐτοὺς τρόμος.

« Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται ; Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον ; Πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, λαλῶν εὐθεῖαν ὁδὸν, μισῶν ἄνομίαν καὶ ἀδικίαν, καὶ τὰς χεῖρας ἀποσειόμενος ἀπὸ δώρων, βαρύνων τὰ ὦτα, ἵνα μὴ ἀκούσῃ χρίσιν αἵματος, καμύμων τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἵνα μὴ ἴδῃ ἀδικίαν. » Φησὶ γοῦν, « Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται, » τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ; Τίς οὖν ἐστὶν ὁ ταῦτα εἰδώς, καὶ τοῖς μὴ εἰδόσι προσμαρτυρούμενος, ἢ πᾶς ὁ πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ πᾶς ὁ μισῶν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν, δωροδοκίαν τε ἀποστρεφόμενος, καὶ τὰ ὦτα φράσσωντες τοῦ μὴ ἀκούσαι χρίσιν αἵματος, μυῶντες τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ θεωρεῖν ἄδικον πρᾶξιν ; Τοιοῦτος δὲ ἦν ὁ χορὸς τῶν προφητῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶς θεοφιλῆς ἀνὴρ, ὃ τε χορὸς τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν Σωτῆρος ἡμῶν. Πᾶς τὸν οὖν τοιοῦτος ἀπαγγελεῖ ἡμῖν, φασὶ, διότι πῦρ καίεται τοῖς ἀσεβέσιν ἠτοιμασμένον· ὃ δὲ αὐτὸς καὶ τὸν τόπον τῆς αἰωνίου κρίσεως δηλώσει ἡμῖν, προσμαρτυρούμενος φυλάττεσθαι μὴ περιπεσεῖν εἰς αὐτήν.

« Οὗτος οἰκῆσει ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς· ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν. » Αὐτὸς δὲ οὗτος, μακρὰν τοῦ πυρὸς γεγνώως καὶ τοῦ προλεχθέντος αἰωνίου τόπου, οἰκῆσει ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ, καὶ ἐπὶ πέτρας ἰσχυρᾶς. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Αὐτὸς ἐν ὑψηλοῖς κατασκηνώσει, ὡς περιοχαὶ πετρῶν τὸ ὕψος αὐτοῦ. » ὡς νοεῖν ἡμᾶς διὰ τούτων τὴν τῶν μακαρίων ἄσκησιν, καὶ τὴν ἐν ἀπροτάτῳ φιλοσοφίας βίον αὐτῶν· διὸ ἐπιλέγεται, « ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν. » Ὁ δὲ τοιοῦτος, ἄρτι καὶ ὕδατι τὴν παρούσαν ζωὴν ἀσκηθεὶς, πέρασ ἐξεί καὶ καρπὸν τῆς ἀσκήσεως τὴν ἐνδοξὸν τοῦ βασιλέως θέαν· διὸ φησιν·

« Βασιλέα μετὰ δόξης ὕψεσθε, οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν ὄψονται γῆν πόρρωθεν, ἢ ψυχὴ ὑμῶν μελετήσεται φόβον. Ποῦ εἰσιν οἱ γραμματικοί ; Ποῦ εἰσιν οἱ συμβουλευόντες ; Ποῦ ἐστὶν ὁ ἀριθμῶν τοὺς τρεφομένους μικρὸν καὶ μέγαν λαόν ; ἢ οὐ συνεβουλευσατο, οἷδ' ἔδει βαθύφρονον, ὥστε μὴ ἀκούσαι· λαὸς πεφαιλι-

σμένος, καὶ οὐκ ἔστι τῶ ἀκούοντι σύνοσις. » Πού A εἰσιν οἱ γραμματεῖς, οἱ τὸ γράμμα τοῦ νόμου προ-
θεύσαντες, καὶ μὴδ' ἕτερον εἰδότες νοῦν ἢ τὰς τῆς
λέξεως ἀπαγγελίας; Οὗς ἐταλάνιζεν ὁ Σωτὴρ ἐν
Ἐβραγαίοις λέγων· « Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ
Φαρισαῖοι ὑποκριταί. » Πού γάρ οὗτοι φανήσονται
ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως; οἱ κολακᾶς ἐξίστρεφον τοὺς
κολακαυομένους αὐταῖς.

« Ἰδοὺ Σιών ἡ πόλις, τὸ Σωτήριον ἡμῶν ὁ ὀφθαλ-
μοῖ σου ἔβρισκε, Ἱερουσαλήμ· πόλις πλουσία, σκηναὶ
αὶ οὐ μὴ σεισθῶσιν, οὐδὲ μὴ κινήθωσιν οἱ πάσσαλοι
τῆς σκηνῆς αὐτῆς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, οὐδὲ τὸ
σχονία αὐτῆς οὐ μὴ διαβράγωσιν. » Σημαίνει δὲ διὰ
τούτων ὁ λόγος, Σωτήριον μὲν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ,
πόλιν δὲ ἱερῶν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Τῆς μὲν
γάρ Ἰουδαϊκῆς Ἱερουσαλήμ πᾶσις ἐσεισθήσαν αἱ B
σηναὶ, παλιόρηθείσης διαφόρως καὶ εἰς ἕδαφος κα-
ταγεθείσης ὑπὸ τῶν κατὰ χρόνους πολεμησάντων
αὐτὴν· τῆς δὲ καινῆς ταύτης πόλεως ἀκινήτους
φῆσιν εἶσεσθαι τοὺς πάσσαλους. Κἂν γὰρ νομίζητέ
ποιεῖ ἐν διωγμοῖς ἐλαύνεσθαι καὶ παλιόρησεσθαι, ἀλλ'
ἐπὶ τὴν πέτραν ἐστῶσα μένει δι' αἰῶνος ἀπώτατος·
ἀφαιδῆς γὰρ ἦν ὁ αἰών· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδο-
μήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄβου οὐ κα-
τοχύσουσιν αὐτῆς. »

« Ὅτι τὸ ὄνομα Κυρίου μέγα ὑμῖν, τόπος ὑμῖν
ἔσται, ποταμοὶ καὶ διώρυγες πλατεῖς καὶ εὐρύχωροι.
Ὡ πορεύσῃ ταύτην τὴν ὁδὸν, οὐδὲ πορεύσεται πλοῖον
ἐλαύνον. Ὁ γὰρ Θεὸς μου μέγας ἐστίν· οὐ πα-
λεύσεται με Κύριος κριτῆς ἡμῶν, Κύριος ἀρχὸν
ἡμῶν, Κύριος βασιλεὺς ἡμῶν, Κύριος οὗτος ἡμᾶς
σώσει. » Αὐτὸ δὲ ὄνομα, φησὶ, Κυρίου τόπος ἔσται
ταύτῃ τῇ καινῇ πόλει τῇ ἀειστέῳ καὶ ἀπώτῳ· διό-
τι, ὡς ἐπὶ τὸν Κύριον, τόπον ὄντα αὐτῆς, ψυχοδο-
μημένη, ἀσείστος μένει. Δι' ὧν ὁ λόγος τῆς προλε-
χθείσης πόλεως τὸν Κύριον φῆσιν εἶσεσθαι τόπον, πο-
ταμῶν ρεῖθρα ἔχόντων καὶ διώρυγας πλατεῖς· ὥστε
λέγειν· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν
πόλιν τοῦ Θεοῦ, » καὶ « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπλη-
ρώθη ὕδατων, » διὰ τὸ αὐτὸν τὸν Κύριον εἶναι τὸν
τόπον αὐτῶν. Ὅθεν ἐχθροῖς καὶ πολεμίοις ἀντι-
θετοὶ τυγχάνουσιν οἱ ποταμοὶ, τὴν προλεχθείσαν τοῦ
Θεοῦ πόλιν ἀντὶ περιβάλλου κυκλοῦντες καὶ περιτει-
χίζοντες· ὡς πᾶσιν ἄλλοις ἀδιάδατον εἶναι· ἐπειδὴ
ὁ Κύριος, τόπος ὢν αὐτῆς, μέγας ἐστίν· αὐτὸς γὰρ D
ἦν ἡ πέτρα, ἐφ' ἣν ψυχοδόμητο.

« Ἐβλάβησαν τὰ σχονία σου, ὅτι οὐκ ἐνίσχυσαν·
ὁ ἱστὸς σου ἐκλίβεν, οὐ χαλάσει τὰ ἱστία· οὐκ ἀρεῖ
σημεῖον, ἕως οὗ παραδοθῇ εἰς προνομῆν. Τοίνυν πολ-
λοὶ ἄλλοι προνομῆν ποιήσουσι, καὶ οὐ μὴ εἰπωσι,
Κοπιῶ, ὁ λαὸς ἐνοικῶν ἐν αὐτοῖς· ἀφῆθη γὰρ αὐτοῖς
ἡλάμαρτια. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὴν πτώσιν τῆς
σωματικῆς Ἱερουσαλήμ, ἧς ἐβλάβη τὰ σχονία· καὶ
ὁ ἱστὸς δὲ αὐτῆς, ὥστε περὶ τινὸς νηὸς ἐν χειμῶσι καὶ
πλώσει διαπασούσης, ἐκλίθη πύλων, διασπασθέντων
τῶν διακρατούντων αὐτῶν σχονίων.

audiat : populus contemptus, et non est audienti
intelligentia. » Ubi sunt Scribæ, qui legis litteras
patrocinantur, nihilque aliud cogitant, quam ob-
viam dictionis enuntiationem? Quos miseros præ-
dicabat Salvator in Evangeliiis dicens, « Væ vobis,
Scribæ et Pharisei hypocritæ ⁴¹. » Ubinam illi ap-
parebunt in die iudicii? qui, utpote adulatores, eos
quibus assentabantur avertebant.

Vers. 20. « Ecce Sion civitas, Salutare nostrum
oculi tui videbunt, Jerusalem, civitas dives, taber-
nacula quæ non concutientur, neque movebuntur
paxilli tabernaculi ejus in sempiternum tempus,
neque funiculi ejus dirumpentur. » His porro si-
gnificat, Salutare quidem esse Christum Dei, festo-
rum vero civitatem esse Dei Ecclesiam. Nam Ju-
dalicæ quidem Hierosolymæ tabernacula plerumque
succussa sunt in variis illis obsidionibus, quando
illa ab expugnantibus sole non semel æquata fuit;
novæ autem hujusce urbis immotos ait fore paxil-
los. Etiam si enim putetis nonnunquam vos in per-
secutionibus pelli et obsideri : at illa semper in pe-
tra consistit, et immota manet in sæculum : etenim
mentiri nequit is qui dixit : « Super petram ædifi-
cabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non præva-
lebunt adversus eam ⁴². »

Vers. 21, 22. « Quoniam nomen Domini magnam
vobis, locus vobis erit flumina et rivi lati et spa-
tiosi. Non ambulabis per hanc viam, neque ambu-
labit navigium properans. Deus enim meus magnus
est. Non transibit me Dominus iudex noster, Domi-
nus princeps noster, Dominus rex noster, Dominus
hic salvabit nos. » Hinc, inquit, novæ civitati in-
concessæ et immobili, ipsum nomen Domini locus
erit : quare supra Dominum, locum suum, ædifi-
cata, immota manet. His itaque significatur ipsum
Dominum prædictæ civitatis locum futuram esse,
fluminum alveis et latis rivis instructam, ita ut di-
catur, « Fluminis impetus lætificant civitatem
Dei ⁴³, » et, « Flumen Dei repletum est aquis ⁴⁴, »
quia scilicet ipse Dominus locus eorum est. Quam-
obrem isthæc flumina hostibus inimicisque inaccessa
sunt, quæ prædictam Dei civitatem munimenti
loco circumdant et ambiunt : ita ut extraneis qui-
busque aditus sit nullus : quoniam Dominus, locus
nempe ejus, permagnus est : ipse namque petra
erat, supra quam extruedatur.

Vers. 23, 24. « Dirupti sunt funiculi tui, quia
non prævaluerunt : malus tuus inclinatus est, non
pendebunt vela : non levabit signum, donec tradi-
tur in vastationem. Multi igitur claudi prædas fa-
cient, et non dicent, Fatisco, populus qui habitat in
eis : dimissum enim est eis peccatum. » His indi-
cat corporeæ Hierosolymæ exitium, cujus funiculi
dirupti sunt; et malus ejus, ceu cujusdam navis
tempestatibus et fluctibus demeræ, declinans la-
psus est, diruptis funibus ipsum retinentibus.

⁴¹ Matth. xxiii, 15. ⁴² Matth. xvi, 18. ⁴³ P. al. xlv, 5. ⁴⁴ Psal. lxxv, 10.

CAPUT XXXIV.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'

VERS. 4-5. « Accedite, gentes, et audite, principes : audiat terra, et qui in ea habitant, orbis, et populus qui est in eo : quia furor Domini super omnes gentes ; et ira super omnem numerum eorum, ut perdat eos et tradat ad cædem. Vulnerati autem eorum proiciantur, et mortui : et ascendet odor eorum. » Quibusnam tradat in cædem, nisi ultricibus virtutibus ? His porro castigatis, alii vulnerati, alii mortui erunt, qui scilicet ad mortem peccavere : quorum facinora, in vita mortali perpetrata, iudicii tempore fetorem emittent : quare secundum Symmachum dicitur, « Et ascendet fetor. » τῆς κρίσεως καιρὸν δυσωδίας ἀποπνεύσουσι· διὸ δυσωδία. »

VERS. 4. « Et rigabuntur montes sanguine eorum. B Et tabescent omnes virtutes cœlorum. » Hi montes erant de quibus dictum est, « Et tabescent montes a sanguine. » Et enim virtutes cœlorum, quæ per montes significantur, tunc tabescere dicuntur, utpote quæ memoratis hominibus in causa perniciæ fuerint. Quænam porro illæ fuerint, nisi de quibus Apostolus ait, « Non est nobis lucta adversus sanguinem et carnem ; sed adversus principatus, et potestates, et rectores mundi hujus, et adversus spiritualia nequitiae in cœlestibus ⁴⁴ ? » Hæc namque potestates, quæ aerium locum obtinent, virtutes cœlorum vocantur ; quandoquidem ea, quæ per æra feruntur, volucres cœli vocare solet divina Scriptura dicens, « Volucres cœli et pisces maris ⁴⁵. » Cum autem illud, « Et tabescent omnes virtutes cœlorum, » in Septuaginta Interpretum versione non compareat, cum asteriscis ex reliquorum interpretatione additum fuit. Quia vero scitu nobis opus erat quandonam hæc futura essent, id nos edocet propheticus sermo declarans, superius memorata post hujus mundi consummationem eventura esse. Quamobrem infert : « Et plicabitur cœlum, sicut liber, et omnia astra cadent, tanquam folia de vite, et sicut cadunt folia de ficu. » Salvator item in Evangeliiis hæc de consummatione tradidit : « Et stellæ cadent de cœlo, et virtutes cœlorum commovebuntur, et tunc apparebit signum filii hominis in cœlo ⁴⁶ » Aquila vero, « Et omnis exercitus eorum defluet, sicut defluit folium a vite, et tanquam id, quod delabitur a ficu ; » secundum Symmachum autem, « Et omnis virtus ejus cadet, sicut cadit folium a vite, et tanquam id quod decidit a ficu. » Hæc porro observavimus, ut ostenderemus ea, quæ a LXX Interpretibus astra dicuntur, apud reliquos interpretes virtutes cœlorum vocari. Quæ virtutes, nisi de quibus modo dictum est ? Hæc igitur ipsæ, sicut folia de vite, iudicii tempore cadere dicuntur, quo cœlum plicabitur quasi liber. Hic vero notandum est, non corruptionem, non exitium, non destructionem cœlorum his

Προσαγάγετε, ἔθνη, καὶ ἀκούσατε, ἄρχοντες· ἀκουσάτω ἡ γῆ, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ οἰκοῦντες, ἡ οἰκουμένη, καὶ ὁ λαὸς ὃ ἐν αὐτῇ· διότι ὁ θυμὸς Κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ὄργη ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν τοῦ ἀπολέσαι αὐτούς, καὶ παραδοῦναι εἰς σφαγῆν.

Οἱ δὲ τραυματίαι αὐτῶν βίβησονται, καὶ οἱ νεκροὶ· καὶ ἀναθήσεται αὐτῶν ἡ ὄσμη. Ἰτίσι δὲ παραδοῦναι αὐτούς εἰς σφαγῆν, ἢ ταῖς κολαστικαῖς καὶ τιμωρητικαῖς δυνάμει· Τούτων δὲ τῶν κολαζομένων οἱ μὲν τραυματίαι ἔσονται, οἱ δὲ νεκροί· οἱ δηλαδὴ τὰ πρὸς θάνατον ἡμαρτηρότες· ὧν αἱ πράξεις, αἱ κατὰ τὸν θνητὸν βίον συντελεσθεῖσαι κατὰ τὸν κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται, « Καὶ ἀναθήσεται ἡ

« Καὶ βραχθήσεται τὰ ὄρη ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Καὶ ταχῆσονται πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν. » Ταῦτα τοῖνον ἐτύγχανον ὄρη, περὶ ὧν εἰρηται τὸ, « Καὶ ταχῆσονται ὄρη ἀπὸ τοῦ αἵματος. » Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, ὄρη νοούμεναι, ταχῆσεσθαι λέγονται, ὡς αἰτίαι γενόμεναι ἀπωλείας τῶν εἰρημένων. Τίνες δ' ἂν εἴεν αὗται, ἢ περὶ ὧν φησιν ὁ Ἀπόστολος, « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα· ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ κόσμου τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Αὗται γὰρ αἱ δυνάμεις, αἱ τὸν ἀέριον χῶρον διακατέχονται, δυνάμεις οὐρανῶν εἰρηται· ἐπεὶ καὶ τὰ δι' ἀέρος φερόμενα πετεινὰ οὐρανοῦ καλεῖν εἰσθην ἢ θεία Γραφή λέγουσα, « Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης. » Μὴ κείμενον δὲ ἐν τῇ τῶν Ἐβδόμηκοντα ἐρμηνείᾳ τὸ, « Καὶ ταχῆσονται πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, » μετὰ ἀστερισκῶν ἐκ τῆς τῶν λοιπῶν ἐρμηνείας προστέθη. Ἐπεὶ δὲ ἔχρησεν ἡμᾶς γνῶναι πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τοῦτο διδάσκει ὁ προφητικὸς λόγος, παριστὰς, ὡς μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου τούτου γενήσεται τὰ προλεχθέντα. Διὸ ἐπιφέρει· « Καὶ εἰλιγῆσεται ὡς βεβίλιον ὁ οὐρανός, καὶ πάντα τὰ ἀστρα πεσεῖται, ὡς φύλλα ἐξ ἀμπέλου, καὶ ὡς πίπτει φύλλα ἀπὸ συκῆς. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις περὶ τῆς συντέλειας παραθοῦς ἔλεγεν· « Καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται, καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. » Ὁ μὲν Ἀκύλας, « Καὶ πᾶσα στρατιὰ αὐτῶν ἀπορρεύσει, ὡς ἀπορρεῖ φύλλον ἀπὸ ἀμπέλου, καὶ ὡς ἀπόπτωμα ἀπὸ συκῆς. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτοῦ πεσεῖται, ὡς πίπτει φύλλον ἀπὸ ἀμπέλου, καὶ ὡς ἀπόπτωμα ἀπὸ συκῆς. » Τετήρηται δὲ ταῦτα ἡμῖν, εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι τὰ παρὰ τοῖς Ἐβδόμηκοντα εἰρημένα ἀστρα παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς δυνάμεις τοῦ οὐρανοῦ ὠνομάσθησαν. Ποῖαι δὲ δυνάμεις, ἢ περὶ ὧν ἀρτίως ἐλέγετο ; Ταῦτα οὖν αὐτὰ ὡς φύλλα ἐξ ἀμπέλου πεσεῖσθαι εἰρηται κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, καθ' ὃν εἰλιγῆσεται

⁴⁴ Ephes. vi, 12. ⁴⁵ Psal. viii, 9. ⁴⁶ Matth. xxiv, 29.

ὄρανος ὡς βιβλίον. Ἐπιτηρῆσαι δὲ ἄξιον, ἐνταῦθα **A** γενομένους τοῦ λόγου, ὡς οὐ φθορὰν, οὐδὲ ἀπώλειαν καὶ ἀφανισμόν ἔσεσθαι τοῦ οὐρανοῦ σημαίνει ὁ λόγος· ἀλλ' ὡς ἂν εἰλισσομένης βιβλίου φανεροῦται τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα, οὐ μὴν φθίρειται ἡ βιβλος· τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνελιττομένης τῆς περιεχούσης τὰς τοῦ σύμπαντος αἰῶνος κρίσεις καὶ πράξεις βιβλίου, αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις ἀπορρέουσι τῆς κατὰ τὸν ἄρα διατριβῆς. Τότε δὲ αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, αἱ πάλαι δέκην ἄστρων πολλοὺς ἀδικήσασαι, πεσοῦνται· ἐπι καὶ αὐτὸς ὁ Σατανᾶς, μετασχηματιζόμενός εἰς

verbis indicari; verum, sicut evoluto et aperto libro, quæ descripta sunt in conspectum veniunt, neque tamen liber destruitur; eodem prorsus modo, evoluto et aperto illo, totius sæculi iudicia et opera complectente, libro, adversariarum potestates ab illa in aere commoratione defluent. Tunc autem eadem ipsæ adversariarum potestates, quæ olim stellarum instar, multos læserant, decident: quandoquidem et ipse Satanas transformatus in angelum lucis, tanquam fulgur de caelo decidit. ἄγγελον φωτός, πέπτωκεν ὡς ἀστραπή ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Ἐμεθύσθη ἡ μάχαιρά μου ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν καταθήσεται, καὶ ἐπὶ τὸν λαὸν τῆς ἀπωλείας μετὰ κρίσεως. Ἰδουμαία δὲ ἑρμηνεύεται ἡ γῆρας, ἐφ' ἣν ἡ μάχαιρα καταβᾶσα πληροῦται αἵματος, καὶ ὡσπερ ἀπὸ στέατος τῶν κατασφαττομένων παχύνεται.

B Vers. 5. « Inebriatus est gladius meus in caelo, et in Idumæam descendet, et in populum perditionis cum iudicio. » Idumæa significat, *terrena*: in quam descendens gladius sanguine repletur, et quasi adipe occisorum impingatur.

Ἡ μάχαιρα Κυρίου ἐνεπλήσθη αἵματος, ἐπαχύνθη ἀπὸ στέατος, ἀπὸ αἵματος τράγων καὶ ἀρνῶν, καὶ ἀπὸ στέατος τράγων καὶ κριῶν· ὅτι θυσία τῷ Κυρίῳ ἐν Βοσόρ, καὶ σφαγὴ μεγάλη ἐν τῇ Ἰδουμαίᾳ. Τινες δὲ εἰσὶν οὗτοι ἄμνοι καὶ τράγοι καὶ κριοὶ φησὶ· τῶν μὲν ἀρνῶν, ἣ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνεύεται, ἀρνῶν, σημαίνοντων τοὺς τὸν δημόδιον καὶ ἰδιωτικὸν μετελθόντας βίον· τῶν δὲ τράγων καὶ κριῶν τοὺς πολλὰ δεδουνημένους ἐν ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις, οὓς μετελεύσεται ἡ μάχαιρα τοῦ Θεοῦ, ὡσπερ θυσίαν ἐργαζομένη διὰ τοῦ κατασφάττειν καὶ θύειν τοὺς προλεχθέντας ἄμνους καὶ τράγους καὶ κριοὺς.

C Vers. 6. « Gladius Domini impletus est sanguine, impingatus est adipe, sanguine hircorum et agnorum, adipe hircorum et arietum: quia sacrificium Domino in Bosor, et mactatio magna in Idumæa. » Quinam sunt illi agni, hirci et arietes, dicit: agnorum nomine, sive secundum reliquos interpretes, ἀρνῶν, significantur qui popularem et privatam vitam agunt; hirci vero et arietes ii, qui multa possunt imperio et potestate, quos Dei gladius invadet, qui quasi sacrificium faciet, memortos agnos, hircos et arietes mactando et immolando.

Καὶ συμπεσοῦνται οἱ ἄνθρωποι μετ' αὐτῶν, καὶ οἱ κριοὶ, καὶ οἱ ταῦροι, καὶ μεθυσθήσεται ἡ γῆ ἀπὸ τοῦ αἵματος, καὶ ἀπὸ τοῦ στέατος αὐτῶν ἐμπλήσθησεται. Ἡ Βοσόρ μεταλαμβάνεται εἰς τὴν σάρκα, τοῦ λόγου τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς σημαίνοντος ἐν τούτοις. Διὰ τὴν τῶν εἰρημένων σφαγὴν ἐν σαρκὶ ἔσεσθαι διδάσκων φησὶν· « Ὅτι θυσία τῷ Θεῷ ἐν Βοσόρ, καὶ σφαγὴ μεγάλη ἐν τῇ Ἰδουμαίᾳ· πᾶσαν γὰρ τὴν γαῖαν ψυχὴν μετελεύσεται. Ἐδῶμ γὰρ ὁ γῆϊνος ἑρμηνεύεται· ὡς καὶ ἀλλαχοῦ δὴ ὁ αὐτὸς οὗτος προφήτης ἐξῆς προτῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενησομένης κρίσεως φησιν· « Τίς ὄψος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσόρ; » Τὴν γὰρ ἐνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν ἐπὶ τῆς γῆς γενομένην τοῦτον ἐδήλου τὸν τρόπον. Ἡμεῖς δὲ τὸ θεῖον Πνεῦμα τοιαύταις χρῆσασθαι λέξεσιν ἀπειλητικαῖς εἰς τὸ παραστήσαι τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν τοῦ Θεοῦ ἐκδίκησιν, καὶ εἰς τὸ σοθῆσαι τοὺς τούτων ἀκρωμένους τῇ συνήθει καὶ παχυτέρᾳ ἀκοῇ, τῷ μὴ δύνασθαι τοὺς πάντας ἄλλως νοεῖν τὰς ἐπαχθησομένας τοὺς ἀσεβεῖς τιμωρίας, μηδὲ τὸν τρόπον τῆς καλᾶσεως ἐπινοῆσαι δύνασθαι. Διὰ παχυτέροις βήμασι καὶ συνηθεστέραις λέξεσι φόβου ποιητικαῖς τούτων ἀκούοντες.

D Vers. 7. « Et concident robusti cum eis, et arietes et tauri: et inebriabitur terra a sanguine, et a pinguedine eorum implebitur. » Bosor carnem significat: atque his carnis resurrectio declaratur. Quapropter huiusmodi mactationem in carne futuram esse docens ait: « Quoniam sacrificium Deo in Bosor, et mactatio magna in Idumæa: » omnem quippe terrestrem animam invadet. Edom enim terrenum significat, quemadmodum alibi hic propheta in sequentibus de Salvatore deque futuro iudicio ejus loquens ait: « Quis hic qui venit de Edom, rubor vestimentorum de Bosor? » Carnalem quippe adventum suum in terram hoc modo declaravit. Arbitror autem Spiritum divinum comminatoris hisce vocibus uti, ut indicet ultionem a Deo de impiis sumendam; utque ex frequentiore et sæpius repetita voce auditores deterreantur, nec valeat quispiam supplicia impiis inferenda aliter intelligere, neque tamen supplicii modum excogitare possit. Quamobrem rudiori sermone, et vulgario ribus verbis terrorem incutientibus utitur, ut qui hæc audiunt, perterriti convertantur.

Ἡμέρα γὰρ κρίσεως Κυρίου, καὶ ἐνιαυτὸς ἀναπόδσεως κρίσεως Σιών. Κατ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω δὲ

κέρηται, ἵνα καὶ οὕτω φοβηθέντες ἐπιστρέψωσιν οἱ

E Vers. 8. « Dies enim iudicii Domini, et annus retributionis iudicii Sion. » Superius item dictha

⁶⁷ Isa. LXIII, 1.

tar, « Mulieres divites, exsurgite, diei anni memoriam facite in dolore cum spe. » Quis sit ille annus, quo cum dolore planctum odere jubet, hæc prophetia declarat his verbis, « Vocare annum Domini acceptabilem, et diem retributionis Deo nostro, consolari omnes lugentes, dare lugentibus Sion gloriam. » Viden' quo sensu hic dicatur, « annus Domini, et dies retributionis; » ita ut simile sit illud hoc dicto, « Dies enim iudicii Sion. » Itaque idem ipse annus, eadem ipsa dies est, qua pauperes evangelizantur, lugentes Sion consolationem accipiunt in Christi adventu, mulieres illæ divites ad planctum evocantur, et quæ hoc in loco de Sion enuntiantur, futura sunt. Hæc porro omnia in Salvatoris nostri Jesu Christi adventu implebantur, quando ii qui in ipsum crediderant, et gratiam ejus susceperant, optimis illis pollicitationibus fruebantur: qui vero sese a gratia ejus sequestraverant, ab omni spe bona lapsi, tristiorum comminationes subierunt. Et sane ipsa eorum conspicua et regia civitas, ea ipsa periulit, quæ præsens prophetia vaticinatur.

λαῖς ὑποπιπτώσασιν. Καὶ αὐτὴ δὲ αὐτῶν ἡ σημεῖα καὶ παρούσα προφητεία.

Vers. 9. « Et vertenter valles ejus in picem, et terra ejus in sulphur. Et erit terra ejus ut pix ardens nocte et die. » Quæ clare denuntiat extremam vastitatem et loco et genti inferendam.

Vers. 10. « Et non exstinguetur in perpetuum tempus: et ascendat fumus ejus sursum: in generationem ejus desolabitur, et in tempus multum. » Signum supplicii, quod in profundo launt, his qui sursum positi sunt præbens conspiciendum, ob instam illis malitiam, quæ, quod tenebrosa et nigra sit, pici comparatur.

Vers. 11. « Aves, et ericii, et ibes et corvi habitabunt in ea: et injicietur super eam fomiculus geometriae deserti, et onocentauri habitabunt in ea. » His impuras animas significat, quales erant eorum animæ, qui ex alienigenis et extraneis gentibus eo in loco postea habitabant, idolorum cultores.

Vers. 12. « Principes ejus non erunt. Reges enim et magnates ejus erunt in perditionem. » Dæmonas quosdam adumbrat, qui in simulacris et idolis eorum cœu in latebris agebant.

Vers. 13, 14. « Et renascentur in urbibus ejus spinosa et ligna, et in munitionibus ejus. Et erunt cubile sirenum, et stabulum struthionum. Et obviabunt dæmones onocentauris, et clamabunt alter ad alterum. Ibi requiescent onocentauri, invenientes sibi requiem: » infructuosam eorum doctrinam significans. Quamobrem vineam eorum spinas emisisse supra declarabat his verbis, « Expectavi ut faceret mihi uvam, fecit autem spinas. » Ubi autem in aninabus eorum extrema vastitas fuerit,

A ἐλέγχοτο τὸ, « Γυναῖκες πλούσιαι, ἀνάστητε, ἡμέρας ἐνιαυτοῦ μναίαν ποιήσαθε ἐν δόξη μετ' ἐλπίδος. » Τίς οὖν ἦν οὗτος ὁ ἐνιαυτός, ἐφ' ᾧ κόπτεσθαι μετ' ἐδόξης προστάττει, ἢ παρούσα προφητεία παρίστησι λέγουσα τὰ προκαιμένα: « Καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου βαπτὸν, καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως τῷ θεῷ ἡμῶν, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πειθοῦντας, δοθῆναι τοῖς πειθοῦσι Σιών δόξαν. » Ὅρθως ἔπαις ἐν τούτοις: « ἐνιαυτὸς Κυρίου » εἴρηται, « καὶ ἡμέρα ἀναποδόσεως, » ὡς ὁμοιον τυγχάνη τῷ, « ἡμέρα γὰρ κρίσεως Σιών. » Οὐκοῦν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἐνιαυτὸς τυγχάνει, καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ ἡμέρα, καθ' ἣν οἱ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται, οἱ τε πειθοῦντες τὴν Σιών παρακαλοῦνται ἐπὶ τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ, καὶ αἱ λεγόμεναι πλούσιαι γυναῖκες ἐπὶ τὸν κοπετὸν καλοῦνται, καὶ τὰ λεγόμενα διὰ τῶν προκαιμένων τῇ Σιών ἀποθαίνειν ἡμαλλε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐπληροῦτα, καθ' ἣν οἱ μὲν εἰς αὐτὸν πιστευόμενοι, καὶ τὴν χάριν τὴν δι' αὐτοῦ παραδεχόμενοι, τῶν χρηστοτέρων ἐπαγγελιῶν ἀπήλαυον: οἱ δὲ ἄλλοτρίους ἑαυτοὺς καταστήσαντες τῆς αὐτοῦ χάριτος, πάσης ἀγαθῆς ἐπίθεος ἀποπιστόντες, ταῖς τῶν σκυθρωποτέρων ἀπει-

B βασιλικῆ πόλεις τοιαῦτα πέπονθεν, ὅποια θεοπίζηται ἢ

« Καὶ στραφήσονται αἱ φάραγγες αὐτῆς εἰς πίσσαν, καὶ ἡ γῆ αὐτῆς εἰς θεῖον. Καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς ὡς πίσσα καιομένη νυκτός καὶ ἡμέρας. » Δι' ὧν σαφῶς ὁ λόγος παρίστησιν ἐσχάτην ἐρημίαν καταλήψασθαι τὸν τε τόπον καὶ τὸ ἔθνος.

C « Καὶ οὐ θεοσθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, καὶ ἀναθήσεται ὁ καινὸς αὐτῆς ἄνω: εἰς γενεάν αὐτῆς ἐρημωθήσεται, καὶ εἰς χρόνον πολύν. » Τὸ σημεῖον τῆς ἐν βῆθει τιμωρίας αὐτῶν τοῖς ἄνω παρέχων ὄψιν διὰ τὴν ὑποκαιμένην αὐτοῖς καιλίαν, πίσση διὰ τὸ σκοτώδες καὶ μέλαν παραβαλλομένην.

« Ὅρνθα, καὶ ἐχίνοι, καὶ ἴβεις, καὶ κόρακες κατοικήσουσιν ἐν αὐτῇ: καὶ ἐπιβλήσεται ἐπ' αὐτὴν σπαρτίον γεωμετρίας ἐρήμου, καὶ ὄνοκένταυροι οικήσουσιν ἐν αὐτῇ. » Δι' ὧν αἰνίττεται ψυχὰς ἀκαθάρτους, ὅποια ἦσαν αἱ τῶν μετὰ ταῦτα ἐξ ἄλλοφύλων καὶ ἄλλογενῶν ἔθνων τὸν τόπον οἰκησάντων εἰδωλολατρῶν.

D « Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς οὐκ ἔσονται. Οἱ γὰρ βασιλεῖς καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτῆς ἔσονται εἰς ἀπώλειαν: » δεξιμόνας τινὰς αἰνιτεόμενος τοὺς ἐν τοῖς ἀγάλμασι τῆς εἰδωλολατρίας αὐτῶν ἐμφωλευόντας.

« Καὶ ἀναρῆσαι εἰς τὰς πόλεις αὐτῶν ἀκάνθινα ξύλα, καὶ εἰς τὰ ὄχυράματα αὐτῆς. Καὶ ἔσται ἐπαύλεις σιρήνων, καὶ αὐλὴ στρουθῶν. Καὶ συναντήσουσι δαιμόνια ὄνοκένταυροι, καὶ βοησονται ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον. Ἐκεῖ ἀναπαύσονται ὄνοκένταυροι, εὐρόντες αὐτοὺς ἀνάπαισιν: » δηλῶν τὰς ἀκάρπους αὐτῶν διδασκαλίας. Διὸ καὶ τὸν ἀμπελώνα αὐτῶν διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδῆλου ἀκανθὰν ἀγχοχέται, λέγων: « Ἔμεινα ἵνα ποιήσῃ μοι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. » Ἐρημίας δὲ τῆς ἐσχάτης ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν γενομέ-

¹² Cap. v, 4.

νης, και ἀκάνθους πληρωθείσης αὐτῶν τῆς χώρας, αἰτις ἀναπαύεσθαι ἐν αὐτοῖς τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα προλέγει.

Ἐκεῖ ἐνάσσουσιν ἐχίνος, και ἔωσεν ἡ γῆ τὰ παιδία αὐτῆς μετὰ ἀσφαλείας. Ἐκεῖ συνήτησαν Ἐλαφοὶ, και εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Ἐλαφὸν καθαρὸν ζῶον οἶδεν ἡ θεία Γραφή, και παλλὰ χρηστὰ περὶ ἐλάφων διδάσκει, ὡς ἔστιν λέγει· Ὁν τρέπων ἐπιποθεῖ ἡ Ἐλαφος· και πάλιν· Ὁωνὴ Κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους· και αὐθις· Ἐλαφος φιλίας και πῦλος ὧν χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι· και ἐν τῷ Ἰωβ· Ἐφύλαξας δὲ μήνας ἐλάφων, ὡπῆνας δὲ αὐτῶν ἐξαποστειλεῖς. και αὐτὸς δὲ ὁ τῆς νύμφης, ὁ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἁγμάτων, ὁ ἀβαλφιδούς, ἐλάφῳ παραβέβληται· Ὁμοίως ἔστι δορκάδι ἢ νεβρῶν ἐλάφων, ἐπὶ τὰ ὄρη ἀρωμάτων. Ὁτε τοῖνον και ἀπὸ τοῦ νυμφίου ἐλάφῳ παραβάλλεται, τίνας δ' ἀν εἶπος ἐναυθῆα ἐλάφους ἢ τοὺς μαθητὰς και ἀποστόλους; Ἔστι δὲ και ὀφιοκτόνον τὸ ζῶον. Διδάσκει τοῖνον ὁ παρὼν λόγος, ὡς ἀπὸ τῆς ἐρημίας τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους Ἐλαφοὶ τινες παρῆλθον, οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· Ἐκεῖ γὰρ, φησὶ, συνήτησαν Ἐλαφοὶ, και εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Ἐγνώρισαν γὰρ ἑαυτοὺς, και τῆς ψυχῆς αὐτῶν τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένους χαρακτήρας ἐπέγνωσαν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ παρέμειναν ἐν μιᾷ πόλει· διέβραμον δὲ ἄλλος ἄλλαχοῦ πληροῦντας τὸ Εὐαγγέλιον· τούτου χάριν εἰρηται·

Ἐτέρω τὴν ἑτέραν οὐκ ἐξήτησαν, ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῖς ἐνετείλατο, και τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ συνήγαγεν αὐτούς. Ὁ γὰρ εἰπὼν αὐτοῖς, Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι μου, αὐτὸς ἐνετείλατο μὴ κατὰ τὸ αὐτὸ ποιεῖσθαι τὰ τῆς συστάσεως τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν.

και αὐτὸς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς κλήρους, και ἡ χεὶρ αὐτοῦ διμερίσει βόσκεισθαι. Εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον κληρονομήσετε, εἰς γενεὰς γενεῶν ἀναπαύσονται ἐπ' αὐτῆς. Ὁ οὐκὸν και νομῆν αὐτοῖς και βοσκήν παρεῖχεν, ὡστερ και κληρὸν εἰς γενεὰς γενεῶν, εἰς τὸ ἀναπαύεσθαι αὐτοὺς εἰς τοὺς αὐτῶν κληρὸν, δηλαθὴ τοῖς ἔθνεσι τοῖς ἀποκληρωθεῖσιν αὐτοῖς, ἐν οἷς εἰς γενεὰς γενεῶν ἡ μνήμη αὐτῶν ἐν ταῖς ὕπ' αὐτῶν ἰερουθεταῖς Ἐκκλησιαῖς ἀναζωπυρεῖται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ΄.

Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα· ἀγαλλιάσθω ἔρημος, και ἀνθεῖτω ὡς κρίνον. Εἶθι τοῖνον αὐτῆ ἡ ἔρημος παρὰ τὴν προλαχθεῖσαν Σιών, ἐν ἣ ἔχινους, και ἴβεις, και κόρακας, δαιμόνια τε και ὄνονενταύρους οἰκῆσειν ἐλέγετο, πίσεως τε αὐτῆς και θεῖου πληρωθῆσεσθαι τὰς φάραγγας. Τούτων δὲ περὶ τῆς Σιών και περὶ τῆς Ἰερουσαλήμ εἰρημένων, ὡρα τὰ προκειμένα περὶ ἑτέρας ἐρήμου λέγεσθαι νοεῖν. Διψῶσα γὰρ ἦν αὐτῆ πρότερον ἡ ἔρημος, ἐστερημένη νέματος οὐρανίου· ἀλλὰ χαίρειν αὐτῇ και εὐφρανεσθαι ὁ λόγος προστάττει διὰ τὰ λεγόμενα, ἔτι δὲ και ἀνθεῖν ὡς κρίνον· ὡστε λέγειν· Χριστοῦ εὐωδία

αἰτις ager ipsorum spinis repletus erit; ibi requiem habituros imperos demones jure praedicit.

Vers. 15. « Ibi edificavit ericinus, et servavit terra pullos ejus cum securitate. Ibi obviaverunt cervi, et viderunt facies suas mutuo. » Cervum inter animalia munda agnoscit Scriptura divina, multaque de illo in bonam partem effert, ut cum ait : « Quomodo desiderat cervus » ; ac iterum : « Vox Domini preparans cervos » ; et rursus : « Cervus amicitia, et pullos gratularum tuarum, colloquatur tecum » ; et in libro Job : « Observasti autem menses cervorum, et dolores partus ipsis immittis » . Ipse quoque sponsus dilectus in Cantico canticorum cervo comparatur : « Similis est capream et hinnulo cervorum, super montes aromatum » . Cum itaque sponsus cervo comparatur, quos hic cervos memorari dicas, nisi discipulos et apostolos? Est autem animal illud serpentibus exitiosum. Hic ergo docetur, ex Judaeorum solitudine cervos prodidisse quosdam, videlicet discipulos Servatoris nostri : « Ibi enim, ait, obviaverunt cervi, et viderunt facies suas mutuo. » Sese namque mutuo agnoverunt, animaeque ad similitudinem Dei adornatos characteres in se invicem deprehenderunt. Quoniam vero non in una eademque civitate manserunt, sed ultro citroque singuli, Evangelii munus implentes, discurrebant : ideo dicitur :

Vers. 16. « Alter alterum non quaesivit, quia Dominus illis praecipit, et Spiritus ejus congregavit eos. » Etenim qui dixerat illis, « Docete omnes gentes in nomine meo; » idem ipse vetuit, ne in uno eodemque loco Ecclesias suas constituerent.

Vers. 17. « Et ipse immittet eis sortes, et manus ejus divisit, ut pascantur. In aeternum tempus hereditatem sortiementi, in generationes generationum requiescant in ea. » Pahulum ergo ipsis et pascua suppeditavit, itemque sortes in generationes generationum; ut singuli in sortibus suis requiescerent, videlicet in gentibus sibi sorte assignatis : ubi, nimirum in iis quas fundaverunt Ecclesiis, memoria eorum in generationes generationum servatur et viget.

CAPUT XXXV.

Vers. 1. « Lætare, desertum sitiens : exsulet solitudo, et floreat sicut lilium. » Hæc igitur solitudo, alia fuerit a prius memorata Sione, in qua ericios, ibes, corvos, demones et onocentaurus habituros esse, ac cujus valles pice et sulphure repletum iri, dicebatur. Cum ergo talia de Sione et de Jerosolyima proferantur, restat ut ea, quæ jam tractantur, de alia solitudine pronuntiari intelligamus. Etenim vere sitibunda olim erat illa solitudo, fluentis caelestibus orbata : verum memoratis de causis lætari et exsultare, itemque sicut lilium florere jubetur; ita ut dicat : « Christi

¹⁰ Psal. xli, 1. ¹¹ Psal. xxviii, 9. ¹² Prov. v, 19.

¹³ Job. xxxix, 1. ¹⁴ Cant. ii, 9.

bonus odor sumus Deo in omni loco ²⁴.) Quin etiam, ait, florebut nova germina et speciosi flores, de quibus in Cantico canticorum dicitur: « Visi sunt flores in terra; mandragoræ dederunt odorem suum ²⁵. »

VERS. 2. « Et florebut et exsultabunt deserta Jordanis. Gloria Libani data est ei, et honos Carmeli: et populus meus videbit gloriam Domini, et celsitudinem Dei. » Hic per Jordanem evangelicam Scripturam clare significat: nam ad Jordanem fluvium Joannes primus prædicavit regnum cælorum: et quia cultus ille, secundum Moysis legem olim Deo præstitus, Hierosolymæ non amplius vigebat, baptismum poenitentiae et lavacrum regenerationis in eodem fluvio propheta ille tradidit: ipseque Salvator et Dominus noster Jesus Christus Joannes prædicationem quasi sigillo suo munivit, cum ab eo in Jordane fluvio baptizatus est, ac per seipsum regenerationis mysterium firmavit.

« Gloria Libani data est ei, et honos Carmeli. » Libanus quidem, sive thus, in præmissis verbis significat altare et templum, in quo sacrificia cum ipso thure, legalis etiam cultus offerri consueverat; Carmelus autem, ut plerumque commonstratum est, populum ex circumcissione subindicat. Prisci itaque populi honorem, ac templi Hierosolymitani gloriam, antiquæ illi solitudini, id est, Ecclesiæ ex gentibus datum iri in prophetia fertur. Adjicit postea: « Et populus meus, » non ultra Israel; « sed populus, » inquit, « meus videbit gloriam Domini; » quam promissionem novo populo enuntiat, utpote qui primum Salvatoris adventum exceperit: qua item de causa secundum et gloriosum ejus conspectum, necnon ejus celsitudinem contemplaturus est.

VERS. 3. « Corroboramini, manus remisæ, et genua soluta, consolamini. » Hic jubentur discipuli et apostoli Servatoris nostri animas in gentibus remissas confirmare, et infirmorum genua corroborare.

VERS. 4. « Mente pusillamini confortamini, ne timete. Ecce Deus vester judicium retribuit et retribuet: ipse veniet, et salvabit nos. » Etiam si enim vos quidam persequantur, vobisque minas et terrorem incutiant, plagas item et tormenta intelligant; at vos, inquit, olim pusillanimes, jam robore ac fortitudine instructi, ne timete, quippe qui Deum vobiscum omni tempore versantem habeatis. Hac itaque imbuti disciplina, vos olim pusillanimes, confortamini, et ne timeatis.

VERS. 5, 6. « Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet sicut cervus claudus, et diserta erit lingua balborum. » Illi olim surdi et cæci, qui divinam doctrinam non audierant, nunc, per ejus gratiam, auditu perceptis divinis eloquiis eruditi evaserunt: imo etiam ii,

ἰσμέν τῷ θεῷ ἐν παντὶ τόπῳ. » Ἀλλὰ καὶ ἐξανθήσει, φησί, νεαρά βλαστήματα καὶ ἀνθη ὡραία, περὶ ὧν εἶρηται ἐν Ἄσματι τῶν ἁμάτων. « Τὰ ἀνθη ὡρθη ἐν τῇ γῆ· οἱ μανδραγόρα ἔδωξαν ὄσμην αὐτῶν. »

« Καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιῶσται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰερδάνου. Ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου· καὶ ὁ λαὸς μου βφεται τὴν δόξαν Κυρίου καὶ τὸ ὄψος τοῦ Θεοῦ. » Ἐναυθα ἀντικρυς διὰ τοῦ Ἰορδάνου τὴν εὐαγγελικὴν Γραφὴν παρίστησιν· ἐν γὰρ τῷ Ἰορδάνῳ ποταμῷ πρῶτος Ἰωάννης ἐκήρυσε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ ὡς μηκέτι ἐνεργούσης ἐν τῇ Ἰερουσαλήμ τῆς κατὰ τὸν Μωϋσεῖος νόμον ἐπιτελουμένης λατρείας, βάπτισμα μετανοίας καὶ τὸ τῆς παλιγγενεσίας λουτρὸν ἐν αὐτῷ τῷ ποταμῷ ὁ αὐτὸς παρείδου προφητῆς· ὃ τε Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπασφραγίσαστο τοῦ Ἰωάννου τὸ κήρυγμα ἐν τῷ Ἰορδάνῳ ποταμῷ βαπτισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, καὶ βεβαιώσας δι' αὐτοῦ τὸ τῆς παλιγγενεσίας μυστήριον.

« Ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῷ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου. » Ὁ μὲν Λίβανος διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδήλου καὶ τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸν νεῶν, ἐν ᾧ αἱ τε θυσίαι σὺν αὐτῷ τῷ Λιβάνῳ καὶ ἡ κατὰ νόμον λατρεία ἐν ταῖς ἀναφοραῖς προσεφέρετο· ὃ δὲ Κάρμηλος τὸν ἐκ περιτομῆς λαὸν αἰνιττόμενος ἀποδέδεικται καλλίας. Τοῦ λαοῦ τοίνυν τοῦ παλαιοῦ ἡ τιμὴ, καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἰερουσαλήμ ἡ δόξα τῇ κάλῃ ἐρήμῳ, λέγω δὴ τῇ ἐξ ἰθύνων Ἐκκλησίᾳ δοθήσεσθαι προφητεύεται. Εἴτε ἐπιλέγει· « Καὶ ὁ λαὸς μου, » εὐκέτι δὲ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὁ ἐμός, » φησί, « λαὸς βφεται τὴν δόξαν Κυρίου. » ταύτην τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ λόγου παρέχοντος τῷ νέῳ λαῷ, ἅτε παραβεβαμῆν τὴν πρώτην τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν· διὸ καὶ τὴν δευτέραν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ θέαν, τό τε ὄψος αὐτοῦ θεωρήσει.

« Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνεμῆναι, καὶ γόνατα παραλελυμένα, παρακαλέσατε. » τοῦ λόγου παρακαλειομένου τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταῖς τε καὶ ἀποστόλοις ἐνισχύειν τὰς παρεμῆνας ἐν τοῖς ἔθνεσι ψυχὰς, καὶ τὰ τῶν ἠσθητικῶν γόνατα κρατύνειν.

« Οἱ ὀλιγόφυχοι τῇ διανοίᾳ, ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ὑμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταποδώσει· αὐτὸς ἤξει, καὶ σώσει ἡμᾶς. » Κἂν γὰρ διώκωσι τινες ἀπειλοῦντες, καὶ φόβους ἐμποιοῦντες, αἰκίας τε καὶ βασάνους ἐπάγοντες· ἀλλ' ὑμεῖς, φησὶν, οἱ ποτε ὀλιγόφυχοι, ἰσχύος τε καὶ δυνάμεως μεταλαμβάνοντες, μὴ φοβεῖσθε, ἔχοντες τὸν ὑμέτερον διὰ παντὸς ὑμῖν συνόντα Θεόν. Ταῦτα τοίνυν παιδευθέντες, ὑμεῖς οἱ ποτε ὀλιγόφυχοι, ἰσχύσατε καὶ μὴ φοβεῖσθε.

« Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡτα κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλείψαι ὡς ἔλαφος, ὁ χυλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται ἡ γλῶσσα μογιλάλων. » Καὶ οἱ κωφοὶ, τυφλοὶ τε καὶ ἀνήχοι θείων λόγων πρότερον, νῦν διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἐπιστήμονες γεγόνασιν ταῖς τῶν θεοπνεύστων λογίων ἀκοαῖς· ἀλλὰ καὶ οἱ παρει-

²⁴ II Cor. II, 15. ²⁵ Cant. VII, 15.

μῖνοι τὰς βάρσεις τῆς ψυχῆς ἀνεπήδησαν ἐλάφων δί-
κην, τοὺς αὐτῶν ἐξομωθέντες διδασκάλους· οὐκ μι-
κροῦ πρόσθεν ἐλάφους ὠνόμασεν ἢ προφητεία. Καὶ
ἡ τῶν μογιλάλων γλῶσσα, ἣν συνέδησεν ὁ Σατανᾶς
πρὸς τὸ μὴ θεολογεῖν τὸν ἀληθῆ Θεόν, τρανὰ φθέγ-
γεσθαι καὶ διηρθρωμένα μεμάρθηεν. Μογιλάλους δὲ
οὐκ ἂν ἄμαρτοις εἰπὼν τοὺς παρὰ τοῖς σοφοῖς τοῦ
αἰῶνος τούτου, μόγις ποτὲ τολμήσαντας ὀρθόν τι
φρονῆσαι καὶ εἰπεῖν περὶ Θεοῦ.

« Ὅτι ἐβράβη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ φάραγξ ἐν
γῆ ἐψώσῃ. Καὶ ἔσται ἡ ἀνύδρος εἰς ἕλη, καὶ εἰς τὴν
ἐψώσαν γῆν πηγὴ ὕδατος ἔσται. Ἐκεῖ εὐφροσύνη
ὀρνέων, ἀπαύλις· καλάμου καὶ ἕλη. » Τὸ μὲν οὖν
ὕδωρ, αὐτὸ ἦν ἐκεῖνο τὸ τοῦ Ἰορδάνου· διὸ ἐλέγετο
μικρῷ πρόσθεν· « Καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ
Ἰορδάνου. » Δι' οὗ καὶ ἠνέτετο τὸ λουτρὸν τῆς πα-
λιγγενεσίας, καὶ τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης μυστή-
ριον· τὰ δὲ βεῖθρα τοὺς εὐαγγελικοὺς ἐδήλου λόγους.
« Εὐφροσύνην ὀρνέων· » ψυχῶν ἑπιταρωμένων δηλαδὴ,
καὶ μετεωροποιῶν, καὶ ἄλλων ἡμέρων καὶ πρῶων
ὅπῃ τῷ καλῷ ποιμένι-δοικουμένῳ ὡς δύνασθαι
λέγειν· « Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὕστε-
ρήσει. »

« Ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἀγία κληθήσε-
ται· καὶ οὐ μὴ παρέλθῃ ἐκεῖ ἀκάθαρτος. » Ἀὕτη δὲ
εἴη ἂν ἡ ἀπάγουσα ἐπὶ τὸ τρισμακάριον τέλος τῆς
ἐπουρανίου τοῦ Θεοῦ πύλειος, ἣν παριστάς ὁ Σωτὴρ
ἔλεγε· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. » Οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς
ἀκάθαρτος· οἱ δὲ διεσπαρμένοι πορεύονται ἐπ' αὐ-
τῆς, καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσι. » Τίνες δὲ οὗτοι, ἀλλ' ἢ
οἱ πάλαι διεσκαδασμένοι πρὸ Θεοῦ καὶ μακρῶν τῆς
ἀληθείας ἀποπλανηθέντες; Οὗτοι γὰρ, κατενδρομή-
σαντες, καὶ τὴν εὐθείαν καὶ ἀπλανῆ ὁδὸν εὐρόντες,
πορεύονται ἐν αὐτῇ.

« Καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ λέων, οὐδὲ τῶν ποτηρῶν θη-
ρίων οὐ μὴ ἀναβῆ εἰς αὐτήν, οὐδὲ μὴ εὐρεθῆ ἐκεῖ. »
Πῶς γὰρ καὶ οἷόν τε ἦν ἐν τῷ εἰρηκότι, « Ἐγὼ εἰμι
ἡ ὁδός, » εὐρεθῆναι τι τῶν ποτηρῶν; Οὐδὲ ὁδοὺς
ἕρεως ἐπὶ πέτραν δυνατὸν ἦν εὑρεῖν κατὰ τὸν Σο-
λομώντα.

« Ἀλλὰ πορεύονται ἐν αὐτῇ λελυτρωμένοι, καὶ
συνηγμένοι διὰ Κυρίου· » οὓς αὐτὸς δηλονότι ἔλυ-
τρώσατο τῷ ἰδίῳ αἵματι, καὶ οἱ συνηγμένοι διὰ Κυ-
ρίου, ἀλλ' οὐδὲ διὰ προφήτου, οὐδὲ διὰ τινος σπουδῆς
ἀνθρωπίνης· δι' αὐτοῦ δὲ τοῦ Κυρίου οἱ λελυτρωμένοι
καὶ συνηγμένοι, οὗτοι πορεύονται τὴν δηλωθεῖσαν ὁδόν.
« Καὶ ἀποστραφήσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών μετ'
εὐφροσύνης. » Οὐ γὰρ δὴ δυνατὸν ἐνταῦθα Σιών ἐκεῖ-
νην παραδέχεσθαι, περὶ ἧς εἰρητο· « Καὶ ἐνιαυτὸς ἀν-
τιπόδσεως χρίσεως Σιών· καὶ στραφήσονται αἱ φάραγγες
αὐτῆς εἰς πίσσαν, » καὶ τὰ τοῦτοις ἐξῆς. Διὸ περ ἀνάγκη
διαφόρως νοεῖν τὰς ὁμωνύμους προσαγορευόμενας
Σιών. « Καὶ εὐφροσύνη αἰῶνος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. »
Οἱ γὰρ νικηταὶ τοῦ μεγάλου τοῦτου ἀγῶνος στεφάνῳ
εὐφροσύνης ἀναδήσονται. « Ἐπὶ γὰρ τῆς κεφαλῆς
αὐτῶν αἰνεῖσι καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ εὐφροσύνη κατα-

A quorum animæ gressus resoluti ac remissi erant,
jam cervorum instar exsilierunt, doctoribus suis
similes effecti, quos paulo supra cervos propheta
vocavit. Balborum autem lingua, quam, ne verum
Deum confiteretur, colligaverat Satanas, clara voce
et articulatim verba pronuntiare didicit. Balbos
porro neutiquam aborres, si dicas eos esse ex sa-
pientibus hujus sæculi, qui vix recti aliquid de Deo
unquam sentire ac dicere ausi sunt.

VERS. 7. « Quia erupit in deserto aqua, et vallis
in terra sitiienti. Et erit inaquosa in paludes, et in
terra sitienti fons aquæ erit. Ibi lætitia avium,
caulæ arundinis et paludes. » Aqua isthæc, de qua
loquitur, Jordanis erat : quare paulo ante diceba-
tur. « Et exsultabunt deserta Jordanis. » Quo lava-
crum regenerationis subindicabat, necnon Testa-
menti Novi mysterium : per fluentia autem, evan-
gelicos sermones denotat. « Lætitia avium ; » vide-
licet animarum pennatarum, et altivolantium, alia-
rumque mansuetarum ac bonæ indolis, quæ a
bono pastore reguntur ; ut dicere valeant : « Do-
minus pascit me, et nihil mihi deerit ».

VERS. 8. « Ibi erit via pura, et via sancta voca-
bitur ; et non transibit illac immundus. » Hæc
sane fuerit illa, quæ ducit ad felicissimum finem
cœlestis Dei civitatis, quam declarans Servator
dicebat : « Ego sum via »²⁷. « Neque erit ibi via
impura : qui autem dispersi sunt, ambulabunt in
ea, neque errabunt. » Quinam illi, nisi qui olim a
Deo disgregati, a veritate procul aberraverant ? Hi
namque retrogressi, inventaque recta nullique er-
rori obnoxia via, in ea ambulabunt.

VERS. 9. « Et non erit ibi leo, neque ulla ex
malis bestiis ascendet in eam, neque inveniatur
ibi. » Qui enim fieri poterat, ut in eo, qui dix-
erat, « Ego sum via, » inali quidpiam reperiretur ?
Neque vias serpentis in petra invenire erat secun-
dum Salomonem.

VERS. 10. « Sed in ea ambulabunt redempti et
congregati per Dominum ; » quos videlicet ipse
proprio sanguine redemit : et qui congregati sunt
a Domino, non a propheta, nec humana quapiam
sollicitudine, verum qui ab ipso Domino redempti
et congregati sunt, hi in memorata via ambula-
bunt. « Et avertentur, et venient in Sion cum læ-
titia. » Hæc quippe nequeunt de illa Sione intel-
ligi, de qua dictum est : « Et annus retributionis
judicii Sion : et convertentur valles ejus in picem, »
et cætera. Quamobrem illas quæ eodem Sionis no-
mine vocantur, vario modo intelligere opus est.
« Et lætitia sempiterna super caput eorum. » Nam
ii qui in magno illo certamine victores erunt,
corona lætitizæ redimuntur. « In capite enim eorum
laus et exsultatio, et lætitia comprehendet eos :
abscessit dolor, tristitia et gemitus ; » videlicet eos

²⁶ Psal. xxii, 1. ²⁷ Joan. xiv, 6.

qui in salutari via, nihil ultro citroque deflectendo, ambulaverunt, idcirco ad felicissimum finem pervenerunt: ubi corona Dei exornati, sempiterna vita fruuntur, in regno colorum, unde « abcessit dolor et gemitus. »

CAPUT XXXVI.

VERS. 1-3. « Et factum est anno quartodecimo regis Ezechiae, ascendit Sennacherim rex Assyriorum adversus urbes Judææ munitas, et cepit eas. Et misit rex Assyriorum Rabsacem ex Lachis in Jerusalem ad regem Ezechiam cum virtute multa. Et stetit in aqueductu piscinæ superioris, in via agri sullouis. Et egressus est ad eum Eliacim filius Chelciae, economus, et Somnas scriba, et Joach filius Asaph, a commentariis. » Mirabilis sane est hæc historia et narratio rerum Ezechiae tempore gestarum: quæ inter reliquas historias in libro quarto Regum et in secundo Paralipomenon recensetur. Attamen ea huic prophetico libro inserta fuit, quia sub finem historię tum prophetis, tum res quadam mirabilis et inexpectata, Ezechiae tempore gesta narratur.

τῆς ιστορίας προφητείας, καὶ τινα μεγάλην καὶ παράδοξον πρᾶξιν ἐπιτελεσθεῖσαν κατὰ τοὺς χρόνους Ἐζεκιῶ.

VERS. 4. « Et dixit eis Rabsaces: Dicit Ezechias: Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum: Quid confiditis? » Nam ceu potestas quædam prophetico sermone adversaria dicenti, hæc dicit Dominus, sic et ille clamabat: « Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum. »

VERS. 5, 6. « Ecce confiditis virgæ arundinæ huic contractæ, Ægypto: cui si vir innitatur, penetrabit manum ejus. Sic est Pharaon rex Ægypti, et omnes qui confidunt in eo. » Sycophanta cum esset inimicus, Ezechiam calumniabatur dicens, Ecce confiditis Ægypto, et Pharaoni regi Ægypti, qui fidentibus sibi, et sperantibus in se, quovis inimico deterior est, nesciens pacta servare cum iis qui ad ipsum confugiunt: quare similem ait esse virgæ calami, quæ simul natura fragilis, et iis qui ipsi innituntur noxia est.

VERS. 7. « Quod si dicitis, In Domino Deo nostro confidimus: annon ipse est, cujus excelsa sustulit Ezechias, et altaria ejus; et dixit Judæ et Jerusalem: Coram altari isto adorate? » Non ignorant enim inimici, Ezechiam et qui cum eo erant, precibus ac piis sermonibus ad superandum opus habere. Hæc ipsa criminando dicit dux Assyriorum, Ezechiam quasi præsentem alloquens: cui Ezechias et qui cum eo erant hæc jure reposuerunt: « Ili in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Dei nostri invocabimus. »

VERS. 8-10. « Nunc adjungite vos Domino meo

²² Psal. xix, 8.

λήφεται αὐτοῦς· ἀπέδρα ὀδύνη, καὶ λύπη καὶ στεναγμός· » δηλονότι τοὺς τὴν σωτήριον ὁδὸν ἀκλινῶς βαδίσαντας, καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τὸ τρισμακάριον τέλος κατανήσαντας· ἐν ᾧ, στεφάνῳ Θεοῦ τιμηθέντας, τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαύσουσιν ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ, ἐνθα « ἀπέδρα ὀδύνη καὶ στεναγμός. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

« Καὶ ἐγένετο τοῦ 18 ἔτους βασιλεύοντος Ἐζεκιῶ, ἀνέβη Σενναχηρείμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας τὰς ὄχρῶς, καὶ ἔλαβεν αὐτάς. Καὶ ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὸν Ῥαβσάκην ἐκ Ἀσσυρίας εἰς Ἱερουσαλήμ πρὸς τὸν βασιλέα Ἐζεκιῶν μετὰ δυνάμεως πολλῆς. Καὶ ἔστη ἐν τῷ ὕδραγωγῷ τῆς κολυμβήθρας τῆς ἄνω ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κναφῶς. Καὶ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὸν Ἐλιακίμ ὁ τοῦ Χελκίου, ὁ οἰκονόμος, καὶ Σομνᾶς ὁ γραμματεὺς, καὶ Ἰωᾶχ ὁ τοῦ Ἀσάφ, ὁπομηματογράφος. » Ἱστορία μὲν ἐστὶν ἡ προκειμένη καὶ διήγησις θαυμαστῆ πραγμάτων κατὰ τοὺς χρόνους Ἐζεκιῶν γενομένων ἀνεληφται δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἱστοριῶν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων. Ὅμως δ' οὖν καὶ ἐν τῇ μετὰ χειρας προφητικῆ βίβλῳ καταβιβλῆται, διὰ τὸ ἐμφερεσθαι πρὸς τὸ τέλος

« Καὶ εἶπεν αὐτοῖς Ῥαβσάκης· Εἶπατε Ἐζεκιῶ· Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας, βασιλεὺς Ἀσσυρίων· Τί παποιθῶς εἶ; » Ὅσπερ γὰρ τις ἀντικειμένη δύναμις τῷ προφητικῷ τῷ φάσκοντι, Τάδε λέγει Κύριος, καὶ οὗτος ἔβρα· « Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας, ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων. »

« Ἰδοὺ παποιθῶς εἶ ἐπὶ τὴν ῥάβδον τὴν καλαμίνην τὴν θελασμένην ταύτην, ἐπ' Ἀγύπτου, ὡς ἂν ἐπιστηριχθῆ ἀνήρ ἐπ' αὐτήν, εἰσελεύσεται εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ· οὕτως ἐστὶ Φαραὼ βασιλεὺς Ἀγύπτου, καὶ πάντες οἱ παποιθῶτες ἐπ' αὐτῷ. » Συκοφάντης δὲ ὢν ὁ ἐχθρὸς καταψεύδεται τοῦ Ἐζεκιῶ, λέγων, Ἰδοὺ παποιθῶς εἶ ἐπ' Ἀγύπτου, καὶ ἐπὶ Φαραὼ βασιλέα Ἀγύπτου, ὃς τοῖς ἐπερειδομένοις ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἐπιθαρροῦσι παντὸς γίνεται πολέμιος χεῖρων, οὐκ εἰδῶς φυλάττειν τὰς συνθήκας τοῖς πρόσφυξιν· ὅθεν τοικεῖν αὐτὸν ῥάβδῳ καλαμίνῃ, ὁμοῦ καὶ τὸ σαθρὸν ἐχούσῃ ἐκ φύσεως, καὶ τὸ βλαβερὸν τοῖς ἐπερειδομένοις αὐτῇ.

« Εἰ δὲ λέγετε, Ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν παποιθαμεν· οὐκ αὐτὸς ἐστὶ, οὐ ἀπέβλεν Ἐζεκιῶς τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ θυσιαστήρια αὐτοῦ· καὶ εἶπε τῷ Ἰουδᾷ καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ· Κατὰ πρόσωπον τοῦ θυσιαστηρίου τούτου προσκυνήσατε; » Οὐ γὰρ ἠγνόουσι οἱ πολέμιοι, ὅτι δι' εὐχῶν κρατεῖν καὶ διὰ λόγων θεοσδῶν δεῖ τὸν Ἐζεκιῶν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ. Ταῦτα αὐτὰ διαβάλλει ὁ τοῦ Ἀσσυρίου στρατηγός, λέγων ὡς πρὸς παρόντα τὸν Ἐζεκιῶν· πρὸς ὃν ἂν εἶπεν Ἐζεκιῶς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· « Οὗτοι ἐν ἄρμασι, καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις· ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπικαλεσόμεθα. »

« Nūn μίχθητε τῷ Κυρίῳ μου τῷ βασιλεῖ Ἀσσυ-

ρίων, καὶ δώσω ὑμῖν διαχιλίαν ἵππων, εἰ δυνήσεσθε ἀποστρέφαι εἰς πρόσωπον τῶν τοπαρχῶν; Οἰκείται εἰσὶν οἱ πεποιθότες ἐπ' Αἰγυπτίους. Καὶ νῦν μὴ ἄνευ Κυρίου ἀνέβημεν ἐπὶ τὴν χώραν ταύτην; Κύριος εἶπε πρὸς με· Ἀνάβηθι ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην, καὶ διάφθειρον αὐτήν. » Δείγμα δὲ, φησὶν, ἑναργὲς τοῦ κατὰ πρόσταγμα Θεοῦ ταῦτα γεγενῆσθαι, τὸ τὴν Σαμάρειαν εἰλεῖν καὶ πάντα τὸν Ἰσραὴλ ἀπαγαγεῖν αἰχμάλωτον. Ὡς γὰρ ἐκείνους ἀδελφοὺς ὄντας ὑμετέροισι υἱοῖς, οὐκ ἄλλως ἢ τοῦ Θεοῦ βουλομένου, τὸν αὐτὸν τρόπον αὐτοῦ νεύματι καὶ ὑμᾶς λήψομαι. Εἴτε δὲ ἐκ τοῦ εἰκότος ταῦτα ἔρασαν στοχαζόμενος τὸ κεκραττικῆναι τοῦ χρηματίζοντος λαοῦ τοῦ Θεοῦ, λέγω δὴ τοῦ Ἰσραὴλ· εἴτε καὶ ἀληθῶς ἦσθετο, Θεοῦ ὑποδάλλοντος αὐτοῦ τοῖς λογισμοῖς τῆ τῶν Ἰουδαίων ἐπιλαθεῖν χώραν, διὰ τὰς πεπραγμένας αὐτοῖς κακίας καὶ παρανομίας.

« Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Ἐλιακίμ, καὶ Σομνάς, καὶ Ἰωάχ· Ἀλήθσον πρὸς τοὺς παῖδάς σου Συριοῖ· ἀπούμεν γὰρ ἡμεῖς· καὶ μὴ λάλει πρὸς ἡμᾶς Ἰουδαῖοι. Καὶ ἵνα τί λαλεῖς εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῷ τείχει; » Τηρητέον δὲ, ὡς καὶ τῶν ἐν τούτοις ὀνομαζομένων ἀνδρῶν, λέγω δὴ τοῦ Ἐλιακίμ καὶ τοῦ Σομνά. καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν μνήμην ἀποκείτο ὁ προφήτης ἐν τῷ ῥήματι τῆς φάραγγος Σιών. Ἀναγκαῖα δὲ ἐστὶν ἡ ἐπιτήρησις εἰς τὸ ἐφαρμόσαι τῆ προκειμένη ἱστορίᾳ τοὺς ἐν ἐκείνῃ τῆ προφητείας φερόμενους λόγους. Φασὶ δὲ παῖδες Ἑβραίων τὸν Σομνάν τούτον αὐτομολῆσαι πρὸς τὸν Ἀσσυρίον ὑστερον, δεξιᾶν αὐτῶ σὺν ἑτέροις δεδωκῶτα διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ φόβον· καὶ τούτου χάριν διὰ τῶν ἐμπροσθεν προφητευθέντων περὶ αὐτοῦ λέλεκεται.

« Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς Ῥαβσάκης· Μὴ πρὸς τὸν κύριον ὑμῶν, ἢ πρὸς ὑμᾶς ἀπίσταλκί με ὁ κύριός μου, λαλήσαι τοὺς λόγους τούτους; Οὐχὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς καθήμενους ἐπὶ τῷ τείχει, ἵνα φάγωσι κῆρον, καὶ πίωσιν οὔρον μεθ' ὑμῶν ἄμα; Καὶ ἴσθη Ῥαβσάκης, καὶ ἀνεβόησε φωνῆ μεγάλη Ἰουδαῖοι καὶ εἶπεν· Ἀκούσατε τοὺς λόγους τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου, βασιλέως Ἀσσυρίων. Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς· Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεκίας λόγοις· οὐ δύνηται ῥύσασθαι ὑμᾶς. Καὶ μὴ λεγέτω ὑμῖν Ἐζεκίας, ὅτι ῥύσεται ὑμᾶς ὁ θεός, καὶ οὐ μὴ παραδοθῆ ἡ πόλις αὕτη ἐν χειρὶ βασιλέως Ἀσσυρίων. Μὴ ἀκούετε Ἐζεκίου. Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων· Εἰ βούλεσθε εὐλογηθῆναι, ἐκπορεύεσθε πρὸς με, καὶ φάγεσθε ἕκαστος τὴν ἀμπέλον αὐτοῦ καὶ τὰς συκάδας, καὶ πίεσθε ὕδωρ ἐκ τοῦ λάκκου ὑμῶν· ἕως ἂν ἔλθω, καὶ λαβῶ ὑμᾶς εἰς γῆν, ὡς ἡ γῆ ὑμῶν, γῆ σίτου, καὶ οἴνου καὶ ἄρτων, καὶ ἀμπελῶνων. Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεκίας, λέγων· Ὁ θεός ῥύσεται ἡμᾶς. Μὴ ἐβρύσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων; Ποῦ ἐστὶν ὁ θεός Ἐμᾶθ, καὶ Ἀρφάθ; καὶ ποῦ ὁ θεός τῆς πόλεως Ἐκφαρουαίμ; Μὴ ἐδύναντο ῥύσασθαι Σαμάρειαν ἐκ χειρὸς μου; » Οὐδὲν διαφέρειν νομίζων τὴν ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ τιμώμενον τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι πεπληνημένους θεῶν νομιζομένων. Κατ' ὀλίγον

A regi Assyriorum, et dabo vobis duo millia equorum, si poteritis dare sessores eorum. Et quomodo poteritis stare in conspectu toparcharum? Domestici sunt, qui Ægyptiis confidunt. Et nunc an absque Domino ascendimus in terram hanc? Dominus dixit mihi: Ascende in terram hanc, et disperde eam. » Argumentum, inquit, manifestum est, hæc jussu Dei peracta fuisse, quod ille Samariam expugnaverit, et universum Israel captivum abduxerit. Quemadmodum enim eos, qui fratres vestri sunt, non aliter quam Deo volente, cepi, ita et ejus nutu vos capiam. Hæc porro sive ex veri similitudine dicebat, hinc conjectura ducta, quod eum, qui populus Dei vocabatur, Israellem dico, expugnasset; sive quod revera sentiret, a Deo se ad Judæorum terram invadendam immissis cogitationibus instigari, ob mala et scelera ab ipsis perpetrata.

Vers. 11. « Et dixit ei Eliacim, et Somnas, et Joach: Loquere ad servos tuos Syriace: audimus enim nos: et ne loquere ad nos Judaice. Et quid loqueris in aures hominum, qui stant supra murum? » Notandum est, hic memoratorum hominum, videlicet Eliacim et Somnæ, etiam in præmissis mentionem a propheta factam esse, cum de valle Sion sermo haberetur. Hic porro ea observatione est opus, ut huic historiæ, prophetiæ illius sermones adaptemus. Ajunt autem Hebræi, hunc Somnam ad Assyrium postea transfugisse, ac cum aliis ipsi dexteram contulisse, ejus formidine permotum: atque ideo ea, quæ superius in prophetia continentur, de illo dicta fuisse.

Vers. 12-20. « Et dixit ad eos Rabsaces: Num ad dominum vestrum, aut ad vos misit me dominus meus, ut loquar sermones istos? Nonne ad homines qui sedent supra murum, ut comedant stercus, et bibant urinam vobiscum simul? Et stetit Rabsaces, et clamavit voce magna Judaice, et dixit: Audite sermones regis magni, regis Assyriorum. Hæc dicit rex: Ne vos decipiat Ezechias verbis: non poterit liberare vos. Et ne dicat vobis Ezechias, quia liberabit vos Deus, et nequaquam tradetur civitas hæc in manum regis Assyriorum. D Nolite Ezechiam audire. Hæc dicit rex Assyriorum: Si vultis benedici, egredimini ad me, et comedite unusquisque vineam suam et ficus, et bibite aquam ex lacu vestro; donec veniam et assumam vos in terram, quæ est tanquam terra vestra, terra frumenti, et vini, et panum, et vinearum. Ne decipiat vos Ezechias dicens: Deus liberabit nos. Num liberantur dii gentium, unusquisque regionem suam de manu regis Assyriorum? Ubi est deus Eniath, et Arphath? et ubi Deus civitatis Epherhain? An potuerunt eripere Samariam de manu mea? » Nilhil differre putans Deum Hierosolymæ cultum, ab iis, qui apud cæteras errore ductas gentes dii esse existimabantur. Gradatim porro barbarus ille suam Deo inimicam linguam instruxit; ac primo quidem

adversus sanctum virum mentitus est, eum *Ægypto* credere dicitans; deinde ejus adhortationes solvere et confutare conatus est, queis multitudinem ad fiduciam in Deo ponendam invitabat, vires ejus traducens ac contemnens, quod equitatu non valeret; postea se Deo jubente ascendisse dicebat, quo populam, ut a Deo proditum, perterrefaceret; sub hæc pollicitationibus fructuosarum vinearum, et aliorum quæ bona æstimantur, est usus; demum hæc sibi inutilia esse animadvertens, execrandam linguam aperit, qua impias protulit voces. Verum impietatis pœnas dedit, cum angeli manu exercitus ejus funditus deletus est.

Vers. 21, 22. « Et tacuerunt, et nemo respondit ei verbum, quod prohibuisset rex, ne quisquam ipsi responderet. Et ingressus est Eliacim filius Chelciz œconomus, et Somnas scriba exercitus, et Joach filius Asaph a commentariis ad Ezechiam, scissis tunicis, et renuntiaverunt ei sermones Rabsacis. » Non convenit enim pio, cum blasphemio homine colloqui, ne is concitatus in alia blasphemia dicta delabatur: oportet solum homines cum armis quibusdam communitos esse, ac silentio undique sese tegere, veros apud se sermones occultantes, ac Dei contra blasphemos iudicium expectantes. Cum hæc jussa rex prudenter dedisset, populi præfecti mandatum ejus exsequebantur: quod item præstandum nobis est persecutionis tempore, necnon in communibus impiisque blasphemorum colloquiis.

CAPUT XXXVII.

Vers. 1. « Et factum est cum audiret rex Ezechias, scidit vestimenta, et saccum induit: et ascendit in domum Domini. » Præter alia igitur Ezechizæ proba facinora, virtutis exercitium, majorisque religionis argumentum, Deo procurante, nactus ille est: qui bellico quidem apparatu, quo ille conspicuus erat, et omnibus ad bellum necessariis ut præclarum ducem decebat, instructus, Deo tamen omnia commisit: ac subditæ sibi plebi religionis doctrinæ præcepta tradidit. « Et saccum induit, » luctus et afflictionis signa assumens: atque hoc habitu a regia domo ad templum Dei, per mediam urbem incedens, se contulit seseque lumilem Deo sistens, vel ipso habitu misericordiani ejus provocabat.

Vers. 2. « Et misit Eliacim œconomum, et Somnam scribam, et seniores sacerdotum indutos saccis, ad Isaiam filium Amos prophetam. » Alios quippe ex sacerdotibus Dei, loco sacerdotalium vestium saccis indutos, ad Isaiam prophetam mittit, dicereque jubet, « Hæc dicit Ezechias; » neque addidit, rex: neque enim temporis conditio id illi, præsentis calamitate dejecto, dicere permittebat.

Vers. 3, 4. « Et dixerunt ei: Hæc dicit Ezechias: Dominus afflictionis et opprobrii, et redargutionis et iræ nris hodierna, quia venit dolor parturienti,

α δὲ ὁ βάρβαρος τὴν θεομάχον ἐξώπλισε γλώσσαν· τὴ μὲν πρῶτον τοῦ ἀγίου καταφουδόμενος, καὶ λέγων αὐτὸν πεποθῆναι ἐπ' Ἀφυπτον· εἶτα ἐπιχειρῶν τὰς παραινέσεις αὐτοῦ διαλύειν τὰς ἐπὶ Θεῷ πεποθῆναι τὸ πλήθος παρασκευαζούσας, τὴν δύναμιν αὐτοῦ διαβάλλων διὰ τοῦ μὴ κτήσασθαι κατασκευὴν ἱπικὴν· εἶτα μετὰ τοῦ Θεοῦ ἀναθῆναι λέγων, ὡς ἂν δειλιώσῃ τὸ πλήθος ὡς προδοθὲν ἀπὸ Θεοῦ· εἶτα ἐπαγγελλίαις χρηστῶν ἀμπαλῶνων, καὶ τῶν ἁλλων βοκούντων κελῶν· εἶτα εἰδὸς πάντα αὐτοῦ τὰ τοιαῦτα ἀπρακτα, τὴν μιὰν αὐτοῦ ἀνοίγει γλώτταν, ἀσεβείας ἀφίεις φωνάς. Ἄλλ' ἐκτέτιχε δίκας τῆς ἀσεβείας, ἀγγέλου πανστρατιᾶς δαπανώμενος χαιρὶ.

« Καὶ ἐσώπησαν, καὶ οὐδεὶς ἀπεκρίθη αὐτῷ λόγον, διὰ τὸ προσταθῆναι τὸν βασιλεῖα μηδένα ἀποκριθῆναι. Καὶ εἰσῆλθεν Ἐλιακιμ ὁ τοῦ Χελκίου οἰκονόμος, καὶ Σομνᾶς ὁ γραμματεὺς τῆς δυνάμεως, καὶ Ἰωᾶχ ὁ τοῦ Ἀσᾶφ ὁ ὑπομνηματογράφος πρὸς Ἐζεκιάν, ἐσχισμένοι τοὺς χιτῶνας, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ τοὺς λόγους Ραβσάκου. » Μηδὲ γὰρ προσήκει τὸν εὐσεβῆ βλασφημῶν προσδιαλύσασθαι, ὡς ἂν μὴ ἐρεθίζοιτο εἰς ἀτέρας ἐκπίπτειν βλασφημίας· μόνον δὲ παρράχθαι δεῖ ὡσπερ τισὶν ὄπλοις, καὶ πανταχόθεν ἠσφαλισθαι τῇ σωτῇ, κρύπτοντας ἐν ἑαυτοῖς τοὺς ἀληθεῖς λόγους, περιμένοντας δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ κατὰ τῶν βλασφημῶν κρίσιν. Ταῦτα παραγγελλάντες τοῦ βασιλέως ἐπιστημόνως, τὸ προσταχθὲν ἐποιοῦν οἱ τοῦ πλήθους προστώτες· ὁ δὲ καὶ ἡμῖν ποιητέον ἐστὶν ἐν καιροῖς διωγμῶν, ἢ ἐν καινοῖς καὶ ἀθέοις βλασφημῶν διαλέξει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΖ'.

« Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἀκούσαι τὸν βασιλεῖα Ἐζεκιάν, ἔσχισε τὰ ἱμάτια, καὶ περιεβάλετο σάκκον· καὶ ἀνέβη εἰς τὸν οἶκον Κυρίου. » Πρὸς τοὺς ἄλλοις τοῖνον κατορθώμασι τοῦ Ἐζεκιίου, γυμνασίαν ἀρετῆς καὶ κλεινοῦς θεοσεβείας ἐνδειξιν παρέχεν ὁ Θεὸς αὐτῷ διὰ τῆς πρὸς τὸν πόλεμον παρατάξεως, ἐν ἣ διέλαμψε, πάντα μὲν στρατηγικῶς τὰ πρὸς τὸν πόλεμον παρατάξάμενος, τὸ δὲ πᾶν ἀναθεὶς τῷ Θεῷ, τοῖς δὲ ὄπ' αὐτὸν πλήθει θεοσεβῆ διδασκαλίαν παραγγελλας. « Καὶ περιέβαλε σάκκον, » σημεῖα πένθους καὶ κακώσεως παραγόμενος· τοῦτ' ἐν τῷ σχήματι διὰ μέσης ἀνθρῆ τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν βασιλείων οἰκῶν ἐπὶ τὸν νεῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταπεινὸν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ δεικνύς, οἴκτου καὶ ἐλέους τυχεῖν ἤξιοι τῷ σχήματι.

« Καὶ ἀπέστειλεν Ἐλιακιμ τὸν οἰκονόμον, καὶ Σομνᾶν τὸν γραμματέα, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους τῶν ἱερέων περιβεβλημένους σάκκους, πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμῶν τὸν προφήτην. » Τοὺς γὰρ ἐτέρους τῶν ἱερέων τοῦ Θεοῦ, σάκκους ἀντὶ τῶν ἱερατικῶν ἡμφισμένων στολῶν, πρὸς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν πέμπει, φάσκειν αὐτοῖς παραγγελλας· « Τάδε λέγει Ἐζεκιίας, » οὐχ ὁ βασιλεὺς προσθεῖς· οὐ γὰρ ὁ καιρὸς αὐτῷ τοῦτ' ἐπέτρεπε λέγειν, ταπεινουμένῳ ἕνεκα τῆς παρουσίας συμφορᾶς.

« Καὶ εἶπαν αὐτῷ· Τάδε λέγει Ἐζεκιίας· Ἡμεῖρα θλίψεως καὶ ὀνειδισμού, καὶ ἐλεγμοῦ καὶ ὀργῆς ἢ σήμερον ἡμέρα. ὅτι ἤματι ἡ ὠδὴν τῆς εἰκτούσης, ἰσχύον

ἔτι οὐκ ἔχει τοῦ ταπεινῶν. Εἰσακούσας Κύριος ὁ Θεός σου ἅς λόγους Ῥαβσάκου, οὓς ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων, ὀνειδίξεν θεὸν ζῶντα, καὶ ὀνειδίξεν λόγους, οὓς ἤκουσε Κύριος ὁ Θεός σου, καὶ δεηθῆσθαι πρὸς Κύριόν σου περὶ τῶν καταλειμμένων τούτων. Ἰ τοῦτου χάριν ἐπὶ σὲ τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον ἀνεπέμψαμεν, διὰ σοῦ τὸν σὸν θεὸν ἐν καιρῷ παραστήσαι βοηθὸν ἡμῖν ἀντιβολουῦντας· ὃν οὐδὲ ἑαυτῶν θεὸν ὀνομάζειν τολῶμεν· σὸν δὲ Κύριον καὶ θεὸν ἀκριβῶς ὄντα ἐπιστάμεθα. Τοῦτον οὖν αὐτὸν ἱκετεύομεν μὴ τοῖς ἡμετέροις ἐπιβλέψαι πλημμελήμασι, καὶ μὴ τῶν ἡμετέρων μνήμην ποιήσασθαι ἁμαρτημάτων· ταῖς δὲ ἀθείαις τοῦ πολέμου φωναῖς, καὶ τῇ ἴσοσάυτῃ ὑπερφάνῃ προσέχειν ἀλαζονείᾳ.

Καὶ ἦλθον οἱ παῖδες τοῦ βασιλέως Ἐζεχίου πρὸς Ἡσαΐαν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς Ἡσαΐας· Οὕτως ἐρεῖτε πρὸς τὸν κύριον ὑμῶν· Τὰδε λέγει Κύριος· Μὴ φοβηθῆς ἀπὸ τῶν λόγων ὧν ἤκουσας, οὓς ὀνειδίξεν με εἰ πρόσωπος βασιλέως Ἀσσυρίων. Ἴδου ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς αὐτὸν πνεῦμα, καὶ ἀκούσας ἀγγελίαν, ἀποστραφήσεται εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, καὶ πεσεῖται μαχαίρᾳ ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ. Ὡς δὲ μόνον ἐπίστησαν αὐτοί, ρηθῆσας τοὺς παρ' αὐτῶν λόγους ὁ Ἡσαΐας, ἀπαγγέλλει προσέταται τὴν ἐπιφερομένην προφητείαν· δι' ἧς πνεῦμα, φησὶν, ἐμβάλλει εἰς αὐτὸν· ὅφ' οὗ πνεύματος ἀπατηθεὶς, ἐπανήξει ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ γῆν, ἔνθα εἴψει τὴν ζῶην καταστρέψει.

Καὶ ἀπέστρεψε Ῥαβσάκης, καὶ κατέλαβε τὸν βασιλέα Ἀσσυρίων πολιορκοῦντα Λοβνάν. Καὶ ἤκουσεν ὅτι ἀπῆρεν ἀπὸ Λαχίς, καὶ ἐξῆλθε Θαρακὰ, βασιλεὺς Αἰθιοπῶν, πολιορκῆσαι αὐτόν· καὶ ἀκούσας ἀπέστρεψε. Καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸς Ἐζεχίαν λέγων· Οὕτως ἐρρήθης Ἐζεχίᾳ βασιλεὶ τῆς Ἰουδαίας· Μὴ σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου, ἐφ' ᾧ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, λέγων· Οὐ μὴ παραδοθῆ Ἱερουσαλήμ ἐν χειρὶ βασιλέως Ἀσσυρίων. Σὺ οὐκ ἤκουσας ἃ ἐποίησαν βασιλεῖς Ἀσσυρίων; Πᾶσαν τὴν γῆν ὡς ἀπόλεσαν, καὶ σὺ βυσθήσῃ; Μὴ ἐβρύσαντο αὐτοὺς οἱ θεοὶ τῶν ἰθῶν, οὓς ἀπόλεσαν οἱ πατέρες μου, τὴν τε Γωζάν, καὶ Χάρραν, καὶ Ῥαφάθ, αἱ εἰσιν ἐν χώρᾳ Θεμάθ; Ποῦ εἰσι βασιλεῖς Ἐμάθ; καὶ ποῦ Ἀρφαθ; καὶ ποῦ πῶλεως Ἐπφαρουαίμ, Ἀναγουγάνα (41); Καὶ ἔλαβεν Ἐζεχίας τὸ βιβλίον παρὰ τῶν ἀγγέλων, καὶ ἀνέγνω αὐτὸ, καὶ ἀνέβη εἰς οἶκον Κυρίου, καὶ ἤνοιξεν αὐτὸ ἐναντίον Κυρίου. Καὶ προσηύξατο Ἐζεχίας πρὸς Κύριον λέγων· Κύριος Σαβαώθ, ὁ Θεός Ἰσραὴλ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χειροῦν. Ὁ δὲ γὰρ Ἐζεχίας ὡσπερ καὶ πρότερον ἐσπευδε καὶ νῦν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτῷ μόνῃ τὴν ἐπιστολὴν ἐδεδίκευ τῷ Θεῷ. Εἰς τὴν ἐπηγεν ἱκετηρίαν, διὰ προσευχῆς μόνον αὐτὸν εἶναι λέγων θεὸν, καὶ οὐκ ἄλλον.

Εἰ μὲν ὁ Θεός μόνος πάσης βασιλείας τῆς οἰκουμένης· σὺ ἐποίησας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Κλῆρον, Κύριε, τὸ οὖς σου· εἰσαόουσον, Κύριε· ἀνοιξον, Κύριε, τοὺς ὀφθαλμοὺς σου· εἰσθλέψον, Κύριε, καὶ ἴδε τοὺς λόγους Σενναχηρείμ, οὓς ἀπέστειλεν ὀνειδίξεν θεὸν ζῶντα. Ἐπ' ἀληθείας γὰρ, Κύριε, ἠρήμω-

(41) Sic Codices. Græci ἀναγουγάνα, anagugana sic habet, Ana, et Ana.

nes habet vires pariendi. Audiat Dominus Deus tuus verba Rabsacis, quæ misit rex Assyriorum, ut exprobraret Deo viventi, et exprobraret verbis, quæ audivit Dominus Deus tuus, et deprecaberis Dominum tuum pro derelictis istis. Ideo ad te virum Dei legatos misimus, per te nobis Deum tuum adiutorem hoc tempore adesse obsecrantes: quem ne quidem Deum nostrum vocare audeamus; sed Deum et Dominum tuum esse probe novimus. Huic ergo ipsi supplicamus, ne scelera nostra respiciat, neque peccatorum nostrorum memoriam retineat; sed impiis inimici vocibus et tantæ superbæ attendat.

Vers. 5-7. « Et venerunt pueri regis Ezechiae ad Isaiam, et dixit illis Isaias: Sic dicetis ad dominum vestrum: Hæc dicit Dominus: Ne metuas a sermonibus, quos audisti, quos exprobraverunt tibi legati regis Assyriorum. Ecce ego immittam in eum spiritum, et audito nuntio revertetur in regionem suam, et cadet gladio in terra sua. » Ubi primum autem accesserunt, sermonem eorum prævertens Isaias, allatam prophetiam renuntiare iussit: qua spiritum, inquit, immittet in eum, a quo spiritu deceptus revertetur in terram suam, ubi gladio vitam finiet.

Vers. 8-16. « Et reversus est Rabsaces, et apprehendit regem Assyriorum obsidentem Lobnam. Et audivit quod profectus esset de Lachis, et egressus esset Tharaca, rex Æthiopum, ut obsideret eum: et audiens reversus est. Et misit nuntios ad Ezechiam dicens: Sic dicetis Ezechiae regi Judææ: Non te decipiat Deus tuus, cui confidis, dicens: Non tradetur Jerusalem in manum regis Assyriorum. Tu non audivisti quæ fecerunt reges Assyriorum? Quomodo terram omnem perdididerunt, et tu erueris? Num eruerunt eos dii gentium, quos perdididerunt patres mei, Gozan, et Charran, et Rapheth, quæ sunt in regione Themath? Ubi sunt reges Emath? et ubi Arphath? ubicivitatibus Ephrahaim, Anagugana? Et sumpsit Ezechias librum a nuntiis, et legit eum, et ascendit in domum Domini, et aperuit eum coram Domino. Et oravit Ezechias Dominum, dicens: Domine exercituum, Deus Israel, qui sedes super cherubim. » Ezechias vero, quemadmodum et prius, nunc etiam maturavit ad domum Dei, unique Deo epistolam ostendit. Deinde vero supplicationem orando emisit, illum solum, et non alium, Deum esse dicens.

Vers. 17-21. « Tu es Deus solus omnis regni terræ: tu fecisti cælum et terram. Inclina, Domine, aurem tuam: exaudi, Domine: aperi, Domine, oculos tuos, respice, Domine, et vide sermones Sennacherim, quos misit, ut exprobraret Deo viventi. In veritate enim, Domine, vastarunt reges Assyriorum orbem

In Hebraico legitur וַיִּשְׁלַח אֶל כּוּזַי ad cuius fidem Vulgata

universum, et regionem eorum, et infecerunt idola eorum in ignem. Non enim dii erant, sed opera manuum hominum, ligna et lapides : et pepulerunt eos. Nunc autem, Domine Deus noster, salva nos de manu ejus; ut cognoscat omne regnum terræ, quia tu es Deus solus. Et missus est Isaias filius Amos ad Ezechiam. Rex quidem Ezechias, utpote religiosus, in domum Dei concessit, ubi jam descriptam orationem emisit; Deus autem misso ad eum Isaias propheta ipsi respondet: secundum vero ipsi oraculum dedit, docens se sermonem orationemque ejus exaudivisse.

Vers. 21, 22. Et dixit ei: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Audivi quæ precatus es me super Sennacherim rege Assyriorum. Illic est sermo quem locutus est de illo Deus: Contempsit te, et subsannavit te, virgo filia Sion. Ego vero dico tibi ne temetipsum decipias, non enim virtute tua hos omnes superasti. Ego autem eram qui hæc contra eos defineram, etiamsi tu id minime agnosceres, atque ab initio consilium meum non audires. Etenim jam inde ab antiquis temporibus hæc contra irreligiosas et impias gentes per te effici decreveram. Nunc autem ipsis operibus consilium speravi mentem, cum te ad eorum qui supplicio digni sunt perniciem excitavi, atque te quasi signo usus sum ad vastandas gentes et ad pellendos eos qui munitas urbes incolunt: quas quidem urbes prius custodiebam et servabam; postquam autem illi servatorem non agnoscentes suum, impietati se deliderant, manus remis meas, eosque tibi ad supplicium tradidi. Illi vero inspectione mea orbati, statim deserti sunt. Quare subdit:

Vers. 23-25. In te caput movit, filia Jerusalem. Qui exprobrasti, et quem irritasti? aut adversus quem sustulisti vocem tuam? et non levasti in altum oculos tuos ad sanctum Israel, quoniam per nuntios exprobrasti Domino. Tu enim dixisti: In multitudine curruum ego ascendi in verticem montium, et in ultima Libani, et succidi fastigia cedri ejus, et pulchritudinem cypressi, et ingressus sum in altitudinem partis saltus. His porro subindicat sublimia illa et conspicua in reliquis gentibus regna. Magna quippe illa Libani multitudo in altissimis cedris et cypressis, sive, secundum Symmachum, « juniperis, » sive, secundum Aquilam, « abietibus, » ad imaginem et figuram gentium tunc prospere agentium usurpavit.

Vers. 26-29. Et posui pontem, et vastavi aquas, et omnem congregationem aquarum. Nonne ea audisti olim, quæ ego feci? Ab antiquis diebus constitui; nunc autem ostendi me vastare gentes in fortibus, et eos, qui habitant in civitatibus munitis. Remisi manus, et exaruerunt, et fuerunt tanquam fenum aridum in lectis et tanquam gramen. Nunc autem requiem tuam, et exitum tuum, et ingressum tuum ego novi. Ira autem tua, qua iratus es, et amaritudo tua ascendit ad me. Et injiciam circulum in

σαν βασιλείς Ἀσσυρίων τὴν οἰκουμένην ἄλην, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ ἀνέβαλον τὰ εἰδωλα αὐτῶν εἰς τὸ πῦρ. Οὐ γὰρ θεοὶ ἦσαν, ἀλλ' ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, ξύλα καὶ λίθοι· καὶ ἀπίσταντο αὐτοῖς. Νῦν δὲ, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, σῶσον ἡμᾶς ἐκ χειρῶν αὐτοῦ· ἵνα γινῶ πάντα ἡ βασιλεία τῆς γῆς, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς μόνος. Καὶ ἀποστάλη Ἡσαίας υἱὸς Ἀμὸς πρὸς Ἐζεχίαν. Ὁ μὲν βασιλεὺς Ἐζεχίας, οἷα θεοφιλῆς, εἰς τὸν οἶκον ἀνῆκε τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀκρίβειαν κατατηρίαν ἀνέπεμπε· Θεὸς δὲ αὐτῷ ἀποκρίνεται, τὸν αὐτοῦ προφήτην Ἡσαίαν ὡς αὐτὸν πέμψας· δεύτερον δὲ αὐτῷ τούτων ἐπέδωκε τὸν χρησμὸν, ὡς ἄρα εἴη ἀκηκοῦς τὸν τῆς προσευχῆς αὐτοῦ λόγον διδάσκων.

Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· ἤκουσα ἃ προσηύχῃ πρὸς με πρὸς Σενναχηριμ βασιλέως Ἀσσυρίων. Οὗτος ὁ λόγος ἐν ἐλάλησε πρὸς αὐτοῦ ὁ Θεός· Ἐπαύλαί σε καὶ ἐμυκτήρισέ σε, παρθένος θυγάτηρ Σιών. Ἐγὼ δὲ σοὶ φημι μὴ σαυτὸν ἀπατῆν, οὐ γὰρ τῇ σαυτοῦ δυνάμει τούτων ἀπάντων περιέγρονας. Ἐγὼ δὲ ἤμην αὐτὰ κατ' αὐτῶν ὀρίσας, εἰ καὶ σὺ μὴ ἐπέγνων, ἢ καὶ μὴδὲ ἤκουσας τὴν ἐμὴν ἐξ ἀρχῆς βουλήν. Ταῦτα γὰρ αὐτὸς κέκρικα κατὰ τῶν ἀδίων καὶ ἀσεβῶν ἰθύνων πάλαι καὶ ἐξ ἡμερῶν ἀρχαίων διὰ σοῦ πραχθῆναι. Νῦν δὲ ἐκ ἔργων τὴν ἐμὴν ἐπέδειξα βουλήν, ἐγείρας σε ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν τιμωρίας ἀξίων, καὶ σοὶ χρητάμενος σημεῖον τοῦ ἐξερημῶσαι ἔθνη, ἀναστᾶτους ποιῆσαι τοὺς οἰκούντας ἐν πόλεσιν ὀχυραῖς· ἃς πρότερον μὲν ἐφύλαττον διασώζων ἐγὼ· ἐπεὶ δὲ ἠσέβουν μὴ γινώσκοντες τὸν αὐτῶν σωτήρα, ἀνήκα τὰς ἐμαυτοῦ χεῖρας σοὶ παραδιδούς ἐπὶ τιμωρίᾳ· οἱ δὲ παραρημα Ἰερημοὶ ἐγένοντο τῆς ἐμῆς στερηθέντες ἐπισκοπῆς. Διὸ ἐπιλέγει·

Ἐπὶ σοὶ κεφαλὴν ἐκίνησε, θυγάτηρ Ἰερουσαλήμ. Τίνα ὠνειδίσας καὶ παρώξυνας; ἢ πρὸς τίνα ὑψώσας τὴν φωνὴν σου; καὶ οὐκ ἦρας εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμούς σου πρὸς τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι δι' ἀγγέλιον ὠνειδίσας Κύριον. Σὺ γὰρ εἶπας· Τῷ πλήθει τῶν ἀρμάτων ἐγὼ ἀνέστην εἰς ὕψος ὀρέων, καὶ εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ Λιβάνου, καὶ ἐκοῦσα τὸ ὕψος τῆς κέδρου αὐτοῦ, καὶ τὸ κάλλος τῆς κυπαρίσσου, καὶ εἰσῆλθον εἰς ὕψος μέρους τοῦ δρυμοῦ. Ἠνίττετο διὰ τούτων τὰς ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἐπηρητημένας καὶ εὐθηνουμένας βασιλείας. Τὸ γὰρ πολὺ πλῆθος τοῦ Λιβάνου ἐν ὑψηλοτάταις κέδραις καὶ κυπαρίσσοις, ἢ καὶ ἐρκυθιοῖς, κατὰ τὸν Σόμμαχον, ἢ ἐλάταις, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, εἰς εἰκόνα περιεληφθε τῶν τότε εὐθηνουμένων ἰθύνων.

Καὶ ἔθνη γέφυραν, καὶ ἤρημωσα ὕδατα, καὶ πᾶσαν συναγωγὴν ὕδατος. Οὐ ταῦτα ἤκουσας πάλαι ἃ ἐγὼ ἐποίησα; Ἐξ ἡμερῶν ἀρχαίων συνέταξα· νῦν δὲ ἐπέδειξα ἐξερημῶσαι ἔθνη ἐν ὀχυροῖς, καὶ οἰκούντας ἐν πόλεσιν ὀχυραῖς. Ἀνήκα τὰς χεῖρας, καὶ ἐξηράνθησαν, καὶ ἐγένοντο ὡς χόρτος ξηρὸς ἐπὶ θυμῶτων, καὶ ὡς ἄγρωστις. Νῦν δὲ τὴν ἀνάπαυσίν σου κατὰ τὴν ἐξοδὸν σου καὶ τὴν εἰσοδὸν σου ἐγὼ ἐπίσταμαι. Ὁ δὲ θυμὸς σου, ὃν ἐθυμώθης, καὶ ἡ πικρία σου ἀνέθη πρὸς με. Καὶ ἐμβάλῳ φρεμόν εἰς τὴν ῥίνα σου,

καὶ χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου, καὶ ἀποστρέψω σε ἐπὶ τὴν ὁδὸν ἣν ἦλθες ἐν αὐτῇ. » ἵνα μὴ θποι βούλει ἀπίης, ἔλποιο δὲ καὶ μὴ βουλομένης εἰς τοῦπίσω· ἀποστραφῆναι γὰρ σε θεήσει τῷ ὁδοῦ ἣν ἐνταῦθα παποίησαι παραίαν, πρὸς τὸ μὴ τοιαῦτα φθέγγεσθαι τολμᾶν. Πλὴν εἰ καὶ μὴ συναπέλασε τῷ κλήθει διὰ τὴν εἰρημίνην αἰτίαν, δι' ἣν καὶ Φαραὼ, τῶν λοιπῶν Αἰγυπτίων πολεσομένων, θεωρὸς ἐφυλάττετο· ὅμως γοῦν τοὺς αὐτοῦ παιδᾶς εὔρον λαυτροῦ φονίας ἐπὶ τῆς οἰκίας γενόμενος γῆς.

« Τοῦτο δὲ σοι τὸ σημεῖον· φάγε τοῦτον τὸν ἄνιαν τὸν ἄ ἰσπαρχας· τῷ δὲ ἄνιαντῷ τῷ δευτέρῳ τὸ κατὰλειμμα· τῷ δὲ τρίτῳ σπαίραντας ἀμήσατε, καὶ φυτεύσατε ἀμπελιῶνας, καὶ φάγεσθε τὸν καρπὸν αὐτῶν. » **Εἰ δὲ σοι δαὶ σημεῖον πρὸς πίστωσιν τῶν ἐμῶν λόγων, ἴσθι ὅτι τὸν παρόντα ἄνιαντὸν τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς αὐτομάτως ἀναδοθησομένοις πρὸς τροφήν χρῆση, τὸ μηδὲ εὔνασθαι συνήθως τὴν χώραν γεωργίας τυχεῖν διὰ τὴν τῶν πολεμίων ἐφοδόν.**

« Καὶ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, φυήσουσι ῥίζαν κάτω, καὶ ποιήσουσι σπέρμα ἄνοι, ὅτι ἐξ Ἱερουσαλήμ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι, καὶ οἱ σωζόμενοι ἐξ ὄρους Σιών. Ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα. Διὰ τοῦτο οὕτως λέγει Κύριος ἐπὶ βασιλείᾳ Ἀσσυρίων· Ὅ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, οὐδὲ μὴ βάλῃ ἐπ' αὐτὴν βέλος, οὐδὲ μὴ ἐπιβάλῃ ἐπ' αὐτὴν θυρεὸν, οὐδὲ μὴ κυκλώσῃ ἐπ' αὐτὴν χάρακα, » εὐ εἰδότες, ὡς οἱ περιλειφθέντες ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἐν Σαμαρείᾳ κλήθους ἐν εἰρήνῃ διατάσσεται, εἰ κατὰ τὴν ἐμὴν βουλήν, ῥίζαν ἐμβάλοντες ἑβραίων θεοσεβείας ἐν τῇ αὐτῶν ψυχῇ, καρπὸν τῆς ἐμῆς γεωργίας ἀξίον ἀναβλέποντα πρὸς μὲ ἀναδώσει.

« Ἀλλὰ τῇ ὁδοῦ ἣν ἦλθεν, ἐν αὐτῇ ἀποστραφῆσεται, καὶ εἰς τὴν πόλιν ταύτην οὐ μὴ εἰσέλθῃ. Τάδε λέγει Κύριος· Ἐπαρασκευάσω ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης τοῦ σώσαι αὐτήν δι' ἐμὲ, καὶ διὰ Δαυὶδ τὸν παιδᾶ μου. » Τοῦτο γὰρ ἐμοὶ θεῖον ὄντι πρόκειται. Διὰ ταῦτα πράξω δι' ἐμὲ, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦ ἀξιόχους εἶναι τοὺς βοηθουμένους.

« Καὶ ἐξῆλθεν ἄγγελος Κυρίου, καὶ ἀνείλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ῥπα χιλιάδας· καὶ ἀναστέλλοντας τὸ πρῶτον, εὔρον πάντα τὰ σώματα νεκρά. Καὶ ἐπῆλθεν ἀποστραφεὶς Σενναχηρείμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, καὶ ἔρησεν ἐν Νινευθῇ· καὶ ἐν τῷ αὐτῶν προσκυνοῖν ἐν τῷ οἴκῳ Νασαρὰχ τὸν πάτραρχον αὐτοῦ, Ἀδραμέλιχ καὶ Σαρασάρ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐπέταξαν αὐτὸν μαχαίραις. Αὐτοὶ δὲ διεσώθησαν εἰς Ἀρμενίαν, καὶ ἐβασίλευσεν Ἀσσορδάν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. » Ὅχι εἰς μακρὰν δὲ τοῖς λόγοις φοβερά τις θεϊκὴ πρᾶξις εἶπετο αὐτίκα μετὰ ταύτας τὰς φωνάς, οὐδ' ἀνθρωπίνης μεθόδου, μυριάδες ἀθρόως ἀνθρώπων εὔρηνται νεκρὰ βεβλημένοι ὑπὸ χειρὸς ἐνός ἀγγέλου· τοσοῦτος γὰρ ἦν οὗτος, ὡς θεοῦ κρίσει διακονήσασθαι καὶ τοσαῦτα πλῆθη τῶν πολεμίων ἀνελεῖν· ὅπως ἔργῳ πείρων λάβοι ὁ τούτων βασιλεὺς, ὅς κατεβλασφήμει θεοῦ. Τοῦτου γοῦν ἕνεκεν τοσοῦτων ἀπολλυμένων, οὐ συναπέλλυτο, ὡς ἀν θεωρὸς γενόμενος τοῦ πραχθέντος, τὴν ἄθεον αὐτοῦ γλώτταν ἐπιστομίσειεν.

A nares tuas, et frenum in labia tua : et avertam te ea via, qua venisti : » ut ne quocunque volueris abeas, sed vel invitus retrocedere cogaris : qua enim huc venisti, eadem te discedere via opus erit, ut ne talia loqui audeas. Verum etiamsi memorata de causa non cum multitudine perierit, ob quam etiam Pharaon, reliquis Ægyptiis supplicio affectis, spectator reservabatur : attamen in terram reversus propriam, filios parricidas invenit.

Vers. 30, 31. « Hoc autem tibi signum : comede hoc anno, quæ seminasti ; anno autem secundo, quod residuum erit ; tertio, seminantes metite, et plantate vineas, et comedite fructum earum. » Si vero ad sermonum meorum confirmationem signo tibi sit opus, scito te hoc anno sponte nascentibus ex terra fructibus victurum esse ; quod non poterit regio, inimicis irrupentibus, pro more solito excoli.

Vers. 32, 33. « Et erunt reliqui in Judæa, producent radices deorsum, et facient semen sursum, quia ex Jerusalem erunt residui, et salvati de monte Sion. Zelus Domini Sabaoth faciet hæc. Propterea sic dicit Dominus in regem Assyriorum : Non intrabit in civitatem hanc, neque jaciet in eam sagittam, neque immittet in eam clypeum, neque circumdabit eam vallo, » scientes vos, post abductum in captivitatem Samaritæ populum in Judæa derelictos, cum pace acturos esse, si ad placitum meum firmam pietatis radicem in anima vestra ponentes, fructum agricultura mea dignum, ad me spectantem, attuleritis.

Vers. 34, 35. « Sed qua via venit, eadem revertetur, et in hanc urbem non ingreditur. Hæc dicit Dominus : Protegam civitatem hanc, ut servem eam propter me, et propter David servum meum. » Id enim mihi, ut Deo, congruens est. Quare id propter me agam ; sed non quod illi qui juvantur auxilio digni sint.

Vers. 36-38. « Et egressus est angelus Domini, et interfecit ex castris Assyriorum centum octoginta quinque millia : et surgentes mane, invenerunt omnia cadavera. Et reversus abili Sennacherim rex Assyriorum, et habitavit in Ninive, et cum adoraret in domo Nasaraj patronum suum, Adramelech et Sarasar filii ejus percusserunt eum gladiis. Ipsi vero confugerunt in Armeniam, et regnavit Asordan filius ejus pro eo. » Nec multo post hæc editas voces, rex perhorrenda divinitus accidit, non humanæ facultatis, myriades virorum unius angeli manu cæcæ repertæ sunt : tantus enim ille angelus erat, ut judicio Dei ministraret, et tantam hostium multitudinem interficeret ; ut rex illorum experimento disceret se contra Deum blasphema protulisse. Ea de causa, tot tantisque pereuntibus aliis, ipse cum illis non periit, ut gestæ rei spectator effectus, impiam linguam frenaret.

CAPUT XXXVIII.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΗ΄.

VERS. 1-3. « Contigit autem eo tempore, ut ægrotaret Ezechias usque ad mortem; et venit ad eum Isaias filius Amos propheta, et dixit ei: Hæc dicit Dominus: Dispone domui tuæ: morieris enim tu, et non viues. Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et oravit Dominum dicens: Memento, Domine, quemodo ambulaverim coram te in veritate, in corde sincero, et placita in conspectu tuo fecerim. Et fleuit Ezechias fletu magno. » Qui dixit Deus, « Ego occidam, et ego vivere faciam; percutiam et ego sanabo⁹⁹; » cum per unum angelum hostes justo iudicio percussisset, religiosum regem ad incolumitatem et vitam revocat, ac per se eum a morte eripit. Pulchre igitur isthæc enarrat dicens: « Eo tempore ægrotavit Ezechias usque ad mortem: » vel ut Aquila habet, « ad moriendum; » aut ut reliqui interpretes, « ad mortem. » Nam eo tempore, quo jam recensita perpeasi sunt Assyrii, Ezechie mortis tempus adfuit. Cum porro vellet Deus ipsum incolumem servare, non in obscuro reliquit, qui finis infirmitatis ejus futurus esset. Quapropter adipiscendæ salutis occasionem præbens, infirmitatis exitum ei per prophetam declaravit; ut, accepto rei nuntio, precaretur, precibusque vitæ suæ additamentum impetraret, etiam post defunctum sibi mortis tempus: ut hinc edoceamur, non necessitate, et fato duci vitam humanam, neque immutabile mortis tempus hominibus destinatum esse. Deus enim, qui omnia moderatur, et vitæ mortisque causa est, qua ratione ipse novit, singulos qui ad vitam accedunt, hoc vel illo tempore producit, annos vitæ pro lubito assignat, et alio sive alio mortis genere tollit. Ipsiusque tantum facultatis est, vel eos, qui ad ipsam, ut ita dicam, mortis januam devenerunt, ad sanitatem revocare, ita ut jam Ezechiam ex mortali ægrotudine eruerit, ac quindecim annorum accessionem attulerit: qui etiam alios post mortem reviviscere fecit, ut divina Scriptura testificatur. Hinc itaque fati ratio et necessitas penitus solvitur: quippe cum Deus universorum, necessitatem ac substantiam et naturam omnem moderetur. His conspectis Ezechias, ubi corpore sanus fuit, ad templum Dei maturavit: ibique Deum rogavit, ut sui et populi et civitatis servator esset. Cum autem D jam premente morbo id præstare non posset, ex ipso lecto orationem Deo emisit, persuasum habens, Deum ubique esse, ac religiosum quemque virum exaudire.

VERS. 4, 5. « Et factum est verbum Domini ad Isaiam dicens: Vade, et dic Ezechie: Hæc dicit Dominus Deus David patris tui. » Patrem autem ejus Davidem vocabat Deus, supremum de illo testimonium ferens, quod scilicet ob morum similitudinem dignus esset, qui sibi talem religiosum patrem

⁹⁹ Deut. xxxii, 39.

« Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, ἐμαλακίσθη Ἐζεχίας ἕως θανάτου· καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὸν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τάδε λέγει Κύριος· Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου ἀποθήσκεις γὰρ σὺ, καὶ οὐ ζήσῃ. Καὶ ἀπέστρεψεν Ἐζεχίας τὸ πρόσωπόν αὐτοῦ πρὸς τὸν τοίχον, καὶ προσήχετο πρὸς Κύριον, λέγων· Μνήσθητι, Κύριε, ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας ἐν καρδίᾳ ἀληθινή, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Καὶ ἐκλαυσεν Ἐζεχίας κλαυθμῷ μεγάλῳ. » (1) εἰπὼν Θεός· « Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζωοποιήσω· πατάξω, καὶ γὰρ λάσομαι, » τοὺς πολεμίους πατάξας κρίσει δικαίᾳ δι' ἐνὸς ἀγγέλου, τὸν θεοφιλεῖ βασιλέα ἰάται καὶ ζωοποιεῖ, ρυθόμενος αὐτὸν ἐκ θανάτου δι' ἑαυτοῦ. Καλῶς οὖν ἀπεσημήνατο φήσας· « Ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἐμαλακίσθη Ἐζεχίας ἕως θανάτου· » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « τοῦ ἀποθανεῖν, » ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, « εἰς θάνατον. » Ἐν γὰρ ἐκεῖνῳ τῷ καιρῷ, καθ' ὃν τὰ προλεχθέντα πεπρόθανεν οἱ Ἀσσύριοι, ὁ τοῦ θανάτου καιρὸς ἐπέστη τῷ Ἐζεχίᾳ. Βουλόμενος δὲ σῶσαι αὐτὸν ὁ Θεός, οὐκ ἐν ἀόλημ κατέλιπε τὸ μέλλον τὴν μαλακίαν αὐτοῦ διαδέξασθαι τέλος. Διὸ προφάσεις αὐτῷ σωτηρίας παρέχων, τὸ τῆς ἀρρώστιας τέλος φανερόν αὐτῷ καθίστη, διὰ τοῦ προφήτου, ὡς ἂν μαθῶν προσεύχοιτο, καὶ προσευξάμενος τύχοι προσθήκης ζωῆς, καὶ μετὰ τὸν ὠρισμένον κατ' αὐτοῦ θάνατον· διδάσκοντος ἡμᾶς τοῦ λόγου, ὡς οὐκ ἀνάγκη τις ἢ εἰμαρμένη τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, οὐδὲ ἀπαράτρεπτος ἀνθρώποις καιρὸς ὠρισταί θανάτου. Θεὸς δὲ αὐτὸς, κρατῶν ἀπάντων, καὶ ζωῆς αἰτίος καὶ θανάτου τυγχάνει, δι' οὗ οἶδεν αὐτὸς τρόπους ἐκάστων τῶν εἰς τὸν βίον παρούμενων κατὰ τούτου ἢ τούτου τοὺς χρόνους παράγων, καὶ ἐπὶ τοσοῦτο ἢ τοσοῦτο ἔτεσι, καὶ διὰ τοιούτου ἢ τοιούτου συνάγων τελευτῆς. Μόνῳ τε αὐτῷ καὶ τοὺς ἐν αὐταῖς, ὡς εἶπεν, ταῖς τοῦ θανάτου πύλαις γενομένους δυνατόν ἐστιν ἀνακαλεῖσθαι· ὡς νῦν μὲν τὸν Ἐζεχίαν ἐξ ἀρρώστιας θανατικῆς διασώσασθαι, καὶ προσθήκη αὐτῷ ζωῆς χάρισθαι ὄλων ἐτῶν πέντε καὶ δεκά· ἑτέροισ δὲ καὶ μετὰ τὸ τεθνήσκειν ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσασθαι ποιήσας, ὅσους ἢ θεῖα παρίστανσι Γραφή. Ὡς ἐξ ἀπαντος λελύσθαι τοὺς περὶ εἰμαρμένης λόγους, διὰ τὸ καὶ πάσης ἀνάγκης καὶ πάσης οὐσίας τε καὶ φύσεως τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν κρατεῖν. Ταῦτα ἰδὼν ὁ Ἐζεχίας, ὅτε μὲν ὑγιὲς τὸ σῶμα ἦν, ἐπὶ τὸν νεκρὸν ἐσπευδε τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πόλεως σωτήρα γενέσθαι ἐξεκαλεῖτο· ἐπεὶ δὲ τοῦτο πράττειν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπείργεν ἢ νόσος, ἐξ αὐτῆς στρωμνῆς τὴν εὐχὴν ἀνέπεμπε τῷ Θεῷ, πανταχοῦ παρῆναι καὶ παντὸς εἶναι θεοσεβοῦς ἐπήκουον πεπεισμένους.

« Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἡσαίαν λέγων· Πορεύθητι, καὶ εἶπον Ἐζεχίᾳ· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Δαυὶδ τοῦ πατρός σου. » Πατέρα δὲ αὐτοῦ τὸν Δαυὶδ ὁ Θεὸς ἐκάλει, τὴν ἀνωτάτω μαρτυρίαν αὐτῷ παρέχων, ὡς ἀξίῳ τὸν θεοφιλεῖ πατέρα ἐπιγράφασθαι τῆς τῶν τρόπων ὁμοιότητος χάριν. « Ἦκουσα τῆς

προσευχῆς σου, καὶ εἶδον τὰ δάκρυά σου. Ἰδοὺ προσ-
τιθῆμι πρὸς τὸν χρόνον σου ἑ' ἔτη. »

« Καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων ῥύσομαι σε καὶ τὴν πόλιν ταύτην. » *Ἐπιπλῶ καὶ οἱ λόγιοι τῆς εὐχῆς οὐκ ἐν πολυλογίᾳ περιεχόμενοι, ἄξιοι τῶν ἔκδοσιν ἦσαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ τῶν δακρύων ἔργον κατὰ καιρὸν εὐλόγως καὶ ἀναγκαίως γινόμενον τοὺς τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ εἶλκε πρὸς αὐτὸν ἐφθαλμούς· διὸ καὶ ἐπιπνέει αὐτῷ ζωῆς προσθήκην, ἔργῳ παριστάς, ὡς οὕτε φύσει ἀτάκτῃ θάνατος ἀνθρώποις ὄρισταί, οὕτε ἀνάγκῃ ἀπαραιτήτω. Οὐ μόνον δὲ χρόνους αὐτῷ ζωῆς, ἀλλ' ἐκ περιουσίας, οἷα φθεῖς, καὶ εὐζωίαν αὐτῷ τὴν ἐν συστάσει καὶ εἰρηναίῳ βίῳ ἐπιγγέλλεται, αὐτὸν τε ὁμοῦ καὶ τὸν σὺν αὐτῷ λαὸν καὶ τὴν πόλιν ἐκ τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς διασώζειν ὑπὸ σφοδρῶν, σημεῖον τε αὐτῷ παρέχει τῆς τῶν εἰρημένων πίστεως δι' ἑτέρου παραδείξου.*

« Τοῦτο δέ σοι τὸ σημεῖον παρὰ Κυρίου, ὅτι ποιήσῃς Κύριος τὸ ῥῆμα τοῦτο. Ἰδοὺ ἐγὼ στρέψω τὴν σκιάν τῶν ἀναβαθμῶν, οὓς κατέβη τοὺς ἑ' ἀναβαθμούς τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου ὁ ἥλιος. Ἀποστρέψω τὸν ἥλιον τοὺς ἑ' ἀναβαθμούς· καὶ ἀνέβη ὁ ἥλιος τοὺς ἑ' ἀναβαθμούς, οὓς κατέβη ἡ σκιά. » *Σημεῖον μὲν ὑπῆρχετο θαυμαστὸν, καὶ τὸν Ἐζεκιῖον ἀπὸ δυσμῶν τοῦ βίου δευτέραν παλινδρομήσει ζωὴν.*

Προσευχὴ Ἐζεκιῖου βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἠντίκα ἐμαλακίσθη, καὶ ἀνέστη ἐκ τῆς μαλακίας αὐτοῦ.

« Ἐγὼ εἶπα ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν μου· Πορεύσομαι ἐν πύλαις ἔβου, καταλείψω τὰ ἔτη τὰ ἐπιλοιπα. » *Συνειδώς γὰρ ἑμαυτὸν ἤδη λοιπὸν ταῖς τοῦ θανάτου πύλαις πλησιάζοντα, ἀπέπεινον καὶ ἀπήλπικα ἑμαυτοῦ τὴν ἐν ἀνθρώποις ζωὴν.*

« Εἶπα· Οὐκέτι οὐ μὴ ἴδω τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς, οὐκέτι μὴ ἴδω ἀνθρώπων. » *Εἰκότως ἐν ἀγῶνι καταστάς τῶν μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βίου, ὑπομνήσκει μὲν τῆς ἑαυτοῦ θεοσεβείας τὸν Θεόν· διὰ δὲ τοῦ κλαυθμοῦ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς χώρας τῶν ζώντων κατηντιθόλει. Ἐτι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἐλύπει τὸν Ἐζεκιῖαν, μηδένα διάδοχον ἐκ σπέρματος ὑπάρχειν αὐτοῦ, μήπω παιδὸς αὐτῷ γενομένου, καθ' ἕν χρόνον αὐτὰ ἔλεγεν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἄπαις ἔμελλε παλευτᾶν, μηδένα καταλειπὸν διάδοχον, ἐξ οὗ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ γενέσθαι ἐν ἀνθρώποις προσδοκᾶν, ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἂν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως τῆς ἐκ σπέρματος τοῦ Δαυὶδ ἐπαυρόμενος, καὶ ἀπεκλαίετο.*

« Ἐξέλιπον ἐκ τῆς συγγενείας μου· κατέλιπον τὸ ἐπιλοιπὸν τῆς ζωῆς μου. Ἐξῆλθε καὶ ἀπήλθεν ἀπ' ἐμοῦ, ὡσπερ ὁ σκητὴν καταλύων πῆξας. Ὡς ἰσθὸς τὸ πνεῦμά μου παρ' ἐμοὶ ἐγένετο, ἐρίθου ἐγγιζούσης ἐκτεμεῖν. » *Σκητὴν καλεῖ τὸ σῶμα, ἐνοικοῦν δὲ τὴν ψυχὴν ἧς ἀναχωρούσης, ἔοικε τὸ σῶμα καταλυομένη σκητῇ· σκητὴν μὲν λέγων τὸ σῶμα, ἐπεὶ ὁ θεοπείσιος Ἀπόστολος σκητὴν αὐτὸ ὠνόμασεν. Ἀλλὰ καὶ ὡσπερ ἰσθὸν ἐρίθου τὸ ὕφασμα λοιπὸν ἀποτεμνουσῆς, οὕτω καὶ τὰ τῆς ἐμῆς ζωῆς, καὶ τοῦ βίου παντὸς τὸ ὕφασμα περιτέλλο· ἤλαυνεν ἀποτεμνόμενον. Ἐκαστος οὖν τῶν*

ascriberet. « *Audivi orationem tuam, et vidi lacrymas tuas. Ecce adjicio ad tempus tuum annos quindecim. »*

Vers. 6. « Et de manu regis Assyriorum etiam te et civitatem hanc. » Quia orationis non loquacitatem præferentis verba divinis auribus digna erant : et quia lacrymarum vis congruenti et necessario tempore emissa, inspectionis divinæ oculos ad ipsum alliciebat, ideo Deus ipsi annuit, accessionem vitæ concedens, opereque declarans, non ex inordinata naturæ lege, neque ex inevitabili necessitate, mortem hominibus destinatam esse. Non modo autem annos vitæ, sed etiam ex munificentia, utpote Deus, tranquillam ipsi et pacatam vitam pollicetur, ac tum ipsum, tum populum ejus et civitatem de manibus inimicorum erepturum se promittit : ut vero dictis fidem adderet, signum alterius stupendæ rei ipsi præstitit.

Vers. 7, 8. « Hoc autem tibi signum a Domino, quoniam facturus est Dominus verbum istud. Ecce ego vertam umbram graduum, quos ascendit sol decem gradibus domus patris tui. Avertam solera decem gradibus : et ascendit sol decem gradibus, quibus descendit umbra. » Et signum quidem illud etiam admirabile erat, quod Ezechias ab casu vitæ ad aliam vitam remigraret.

*Vers. 9. Oratio Ezechie regis Judææ, cum ægrota-
vit et ex morbo convalescit.*

Vers. 10. « Ego dixi in excelso dierum meorum : Vadam ad portas inferi : relinquam annos residuos. » Cum me jam mortis januis proximam esse sciam, de vita mea inter homines desperavi.

Vers. 11. « Dixi : Non amplius videbo salutare Dei in terra, non amplius videbo hominem. » Anxius de illis quæ decessum ex hac vita consequuntur, jure pietatem erga Deum suam ipsi Deo in memoriam revocat ; fletibus autem ne e regione viventium excideret, precabatur. Illud etiam præter cætera Ezechiam dolore affliciebat, quod nullus ex semine suo successor adesset, quandoquidem quo tempore isthæc proferebat, nullum adhuc filium susceperat. Quia igitur filiis orbis moriturus, nec successorem relicturus erat, ex quo salutare Dei hominibus venturum exspectaretur, merito Christi ex semine David ortu privatus, lamentabatur.

Vers. 12. « Defecit a cognatione mea : defecit quod reliquum est vitæ meæ. Abiit et recessit a me, sicut solvit tabernaculum, qui construxit. Sicut tela spiritus meus factus est apud me, mox a texente succideuda. » Tabernaculum vocat corpus, inhabitantem dicit animam : qua recedente, corpus soluto tabernaculo simile est. Tabernaculum vero corpus appellat, quia divinus item Apostolus tabernaculum ipsum vocavit. Verum etiam sicut tela quæ a texente succiditur, sic et vitæ meæ textura ad finem vergit, vox succidenda. Singuli igitur homines per

gesta et opera sua vestem sibi texunt, et ornatum A
anillæ suæ circumponunt.

Vras. 13. « In die illa traditus sum usque mane
veluti leoni, sic contrivit omnia ossa mea. A die
enim usque ad noctem traditus sum. » Traditus sum
reū leoni cuidam homines devoranti, qui quasi per
illatam mihi infirmitatem, tota die et nocte contri-
vit omnia ossa mea ; parumque abfuit, quin me to-
tum devoraret.

Vras. 14. « Sicut hirundo, sic clamabo, et sicut
columba, sic meditabor. Defecerunt enim oculi mei,
ut ne aspicerem celsitudinem cæli ad Dominum. »
Attamen in hac feram conditione, non infirmatus
sum, nec a Deo meo recessi, sed fide speque bona
meipsum confirmans, fletibus et orationi me dedi ;
me vero assidue orante, atque precibus apud Deum
insistente, ipse « eruit me, et abstulit dolorem ani-
mæ meæ. » Ille, inquam, nihil concitatus, eruit me,
et sustulit dolorem animæ meæ : ac si videlicet
promissis fidem adderet quæ sanctis suis de-
dit his verbis : « Adhuc te loquente, dicam : Ecce
adsum. »

Vras. 16. « Domine, de ipsa quippe rennatiatum
est tibi : et excitasti spiritum meum, et consolatus
vixi (35). » Non quod iis dignus essem : nam pecca-
tis multis plenus eram, sed ex misericordia et cle-
mentia tua hæc adfuerunt.

Vras. 17-19. « Eruxisti enim animam meam, ut
non periret, et projecisti retro me omnia peccata C
mea. Neque enim qui in inferno sunt laudabant te,
neque qui mortui sunt, benedicent tibi, neque spe-
rabunt, qui in inferno sunt, misericordiam tuam :
qui vivunt benedicent tibi, sicut et ego. Ab hoc enim
die filios edam, qui annuntiabunt iustitiam tuam. »
Impiorum siquidem locus est infernus : quapropter
cum anima mea illo erepta sit, Deo lætus gratias
refero. Regio autem eorum qui apud Deum vivunt,
eos qui ipsam laudant excipiet : ubi me demum
futurum esse confido, gratia tua id mihi conce-
dente.

Vras. 20. « Deus salutis meæ, neque desinam
laudare te cum psalterio cunctis diebus vitæ meæ
in conspectu domus Dei. » Tibi semper astans,
et a sanctuario nunquam recedens, te assidue lau-
dabo.

Vras. 21. « Et dixit Isaias Eschizæ : Sume tibi
massam ficum, et tere, et emplastrum impone vul-
neri, et sanus eris ; » docens non prorsus respicienda
esse illa, quæ ab hominibus ad medelam corporis
excogitantur : nempe illis utendum esse, quoad-
quidem propheta id agendum esse monuit. Reliqui
vero omnes, ulcus vocarunt, quod a massa ficum
curatum est : at non ulcus erat primum, sed infir-
mitas et ægritudo ad mortem. Quare pro illa qui-

(35) Vulg., « Domine, si sic vivitur, et in talibus
vita spiritus mei, corripies me et vivificabis me. »
Dæst vers. 15 apud LXX Int. Ed. Complut. tamen,

Ἀνθρώπων πολλῶν ὑφαίνων, καὶ κρίμον τῇ ταυτοῦ
περιτιθεὶς ψυχῇ διὰ τῶν αὐτοῦ πράξεων.

« Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ παρεδόθην ἕως πρωῆ ὡς
λέοντι, οὕτως συνέτριψε πάντα τὰ ὀστέα μου. Ἀπὸ
γὰρ τῆς ἡμέρας ἕως νυκτὸς παρεδόθην. » Ὅσπερ τινὶ
ἀνθρωποβόρῳ λέοντι, ὃς τε ὡς μὲν διὰ τῆς ἐπιτεθει-
σης μοι ἀρρώστιας διὰ πάσης νυκτὸς καὶ ἡμέρας
συνέτριψε πάντα τὰ ὀστέα μου· μικροῦ δὲ δεῖν καὶ ὅλον
αὐτὸν καταπιεῖν με ἐμελλεν.

« Ὡς χελιδὼν, οὕτω φωνήσω, καὶ ὡς περιστέρη,
οὕτω μελετῶ. Ἐξέλιπον γάρ μου οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ
βλέπειν εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὸν Κύριον. »
Ὅμως ὁ οὖν ἐν τούτοις γενόμενος, οὐκ ἐξησθένησα,
οὐδὲ τοῦ Θεοῦ μου ἀνεχώρησα, ἀναλαβὼν δὲ ἐμαυτὸν
πίστει καὶ ἀγαθῇ ἐλπίδι, κλαυθμῷ καὶ προσευχῇ
παρέδωκα ἐμαυτὸν. Εὐχομένου δὲ μου, φησὶν, ἐπιμώ-
ως, καὶ ἐγκαιμένου τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἱκετηρίας,
ὃς « ἐξελατό με, καὶ ἀφελατό μου τὴν ὀδύνην
τῆς ψυχῆς. » Ὁ δὲ μὴ μαλλήσας ἐξελατό με, καὶ
ἀφελατό μου τὴν ὀδύνην τῆς ψυχῆς· μονοουχὶ τὸν
αὐτοῦ λόγον πιστωσάμενος, ἐν ἐπήγγελται τοῖς ἀγίοις
αὐτοῦ εἰπὼν· « Ἐτι λαλοῦντός σου, ἐρῶ· Ἰθεὺ πάρ-
αιμι. »

« Κύριε, περὶ ταύτης γὰρ ἀνηγγέλη σοι, καὶ ἐξήγει-
ράς μου τὴν πνοήν, καὶ παρακληθεὶς ἔζησα. » Οὐχ
ὅτι τούτων ἕξως ἤμην ἐγὼ πολλῶν γὰρ μεστὸς ἀμαρ-
τιῶν αὐτὸς ὑπῆρχον· ἀλλὰ τῷ σὺ ἔλεψ καὶ τῇ σὺ φι-
λανθρωπία ταῦτα παρέστη.

« Ἐτίλω γὰρ μου τὴν ψυχὴν, ἵνα μὴ ἀποληται, καὶ
ἀπέβρυξας ὀπίσω μου πάσας τὰς ἀμαρτίας. Οἱ γὰρ
οἱ ἐν ἔθου αἰνέσουσί σε, οὐδὲ οἱ ἀποθανόντες εὐλογή-
σουσί σε, οὐδὲ ἐλπιοῦσι οἱ ἐν ἔθου τὴν ἐλεημοσύνην
σου· οἱ ζῶντες εὐλογήσουσί σε ἐν τρόπῳ κατῷ. Ἀπὸ
γὰρ τῆς σήμερον παιδία ποιήσω, ἃ ἀναγγελοῦσι τὴν
δικαιοσύνην σου. » Ἐωρίον γὰρ ἐστὶν ἀσεβῶν τούτο·
διὰ τὴν ψυχὴν ἐλευθερωθεὶς ἐξ αὐτοῦ, χαίρων ἀποδί-
δωμι τῷ Θεῷ τὴν εὐχαριστίαν. Ἡ δὲ χώρα τῶν παρὰ
Θεῷ ζῶντων καὶ τοὺς αἰνοῦντας ὑποδέχεται· ἔνθα καὶ
αὐτὸς λοιπὸν γενήσεται πιστεύω, τοῦτό μοι τῆς σὺς
δωρησαμένης χάριτος.

« Θεὲ τῆς σωτηρίας μου, καὶ οὐ παύσομαι εὐλογῶν
σε μετὰ ψαλτηρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου
κατέναντι τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ. » Σοὶ προσεδρεύων
D διαπαντός, καὶ ἀχώριστος γενόμενος τοῦ σοῦ ἀγιά-
σματος, διαπαντὸς εὐλόγησά σε.

« Καὶ εἶπεν Ἡσαίας πρὸς Ἐζεκιάν· Ἀάθε παλάθην
ἐκ οὐκων, καὶ τρίβον, καὶ κατάπλασαι, καὶ ὕγις·
ἔσθ· » διδάσκων, ὡς οὐ κάμπαν ἀπόβλητα γένοιτ' ἂν
ποτε καὶ τὰ παρ' ἀνθρώποις πρὸς θραπαλίαν τοῦ σώ-
ματος ἐπινοούμενα· ἔτι δὲ ὅτι χρηστόν καὶ τούτοις,
ὡς καὶ τοῦ προφήτου τούτου πράξαι παραινέσαντος.
Καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἔλκος ἐνόμασαν τὸ διὰ τῆς πα-
λάθης θεραπευθέν· ἀλλ' οὐχ ἔλκος ἦν τὸ πρῶτον, ἀρ-
ρωστία δὲ καὶ μαλακία πρὸς θάνατον. Διὸ ἐπ' ἐκείνῃς

Vras. 15. « Καὶ αὐτὸς ἐποίησε καθοδήγησιν πάντας
ἐν·αυτοῦς μου. »

μὲν κλαυθμοὶ καὶ προσευχαί, καὶ Θεοῦ ἐπισκοπὴ ἀμελεῖσθαι ἐπὶ δὲ τοῦ μερικῶς ἔλκουσιν σωματικῆς τῆς θεραπείας, ἣν ὁ προφήτης ὑποδέδωκεν.

« Καὶ εἶπεν Ἐζεκίας· Τοῦτο σημεῖον πρὸς Ἐζεκίαν, ὅτι ἀναβήσομαι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΘ΄.

« Ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἀπίστευτε Μαρδοχ Βαλαδάν, ὁ υἱὸς τοῦ Βαλαδάν, ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλωνίας, ἐπιστολάς καὶ πρέσβεις καὶ δῶρα Ἐζεκίᾳ ἤκουσε γὰρ, ὅτι ἐμαλακίσθη ἕως θανάτου, καὶ ἀνέστη. Καὶ ἔλαβεν ἐπ’ αὐτοῖς Ἐζεκίας, καὶ ἔδειξεν αὐτοῖς τὸν οἶκον τοῦ Νεχωθά, καὶ τοῦ ἀργυρίου καὶ τοῦ χρυσοῦ, καὶ τῆς στακτῆς, καὶ τῶν θυμιαμάτων, καὶ τοῦ μύρου, καὶ πάντας τοὺς οἴκους τῶν σκευῶν τῆς γάζης, καὶ πάντα ὅσα ἦν ἐν τοῖς θησαυροῖς αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἦν οὐθέν, ὃ οὐκ ἔδειξεν Ἐζεκίας ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ. » Συνεξετάζουσιν ἡμῖν καὶ διερευνημένοις τὰ κατὰ τοὺς παρόντας τόπους (36), ὁ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλος ἔλεγεν νεοσηκναί μὲν τὸν Ἐζεκίαν, ἐπεὶ μὴ εἰρήκει ψόθην εἰς τὸν Θεὸν εὐχαριστήριον ἐπὶ τῇ πτώσει τῶν Ἀσσυρίων, ὡς Μωϋσῆς ἦδεν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Αἰγυπτίων, καὶ ὡς Δεδόρβα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ Σισάρα, καὶ ὡς Ἄννα ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Σαμουὴλ ὅπαρ μὴ ποιήσαντα τὸν Ἐζεκίαν, τῇ νόσῳ περιπεσεῖν· τὸν δὲ Βαβυλωνίων ἐγνωκέναι τὴν ἀπὸ τῆς νόσου βῶσιν αὐτοῦ, καὶ ἀπισταλέκναι πρὸς αὐτὸν ἄνδρα, οὐκ ἀργῶς· ἀλλ’ ἐπειδὴ συνέθη τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην καθ’ ἣν τὸ σημεῖον τῆς τοῦ ἡλίου ἀναδρομῆς ὠρῶν γεγενῆσθαι διπλασίον· μὴ γὰρ λαθεῖν τοῦτο τοῦ Βαβυλωνίου, δεινοῦς ὄντας περὶ τὴν τῶν ἀστρῶν θεωρίαν. Καὶ ἐπειδὴ τὸν ἡλίον θεοποιούντες, συνεῖδον ὡς ὑπὸ κρείττονος περιηγήθη εἰς τοῦπίσω δυνάμει· τοῦτου χάριν ἤκον ζητήσαι τὸν τούτου θέλοντες αἰτίον. Ἐτε’ ἐπειδὴ πολυπραγμονήσαντες ἔγνωσαν τὸν τῶν Ἑβραίων Θεὸν μέγαν εἶναι, τὸν καὶ τοῦ πενήτος κόσμου δημιουργόν· τοῦ τε βασιλέως Ἐζεκίου τὴν ἀβρωσίαν, δι’ ἣν καὶ τὸ θαῦμα γέγονεν, εἰκότως καταπλαγέντες τὸ πεπραγμένον, φιλίαν ἐθέλησαν στείσασθαι πρὸς τὸν Ἐζεκίαν, ὡς πρὸς ἄνδρα θεοφιλή. Ταῦτα μὲν ὁ Ἑβραῖος. Ἐγὼ δὲ συνεῖδον, ὡς ὕψ’ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐνιαυτὸν ταῦτα πάντα συνέθη· λέγω δὲ ἡ ἐφοδος τοῦ Ἀσσυρίου ἢ κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἡ δε’ ἀγγέλιου Θεοῦ κατὰ τοῦ Ἀσσυρίου πληγῆ, ἢ τε τοῦ Σενναχεριμ φυγῆ, καὶ ἡ τῶν αὐτοῦ παιδίων ἐπανάστασις, ἢ τε τοῦ διαβεβεγμένου αὐτὸν υἱοῦ σεσιωπημένη ἀπώλεια. Ὅτι δὲ καθ’ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐνιαυτὸν ταῦτα συνέθη πραχθῆναι, μάθεις ἂν ἐπιστήσας, ὡς ἡ μὲν ἐφοδος τοῦ Ἀσσυρίου ἔτους τεσσαρεσκαίδεκάτου τῆς Ἐζεκίου βασιλείας γέγονε· τελευτᾷ δὲ βασιλεύσας τὰ πάντα ἔνεα καὶ εἰκοσι ἔτη, ὧν τὰ πέντε καὶ δέκα ἔτη μετὰ τὴν νόσον αὐτῷ προσετέθη. Οὐκοῦν ἐν τῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ ἔτει νεοστήκει, καὶ

A dem ægritudine, setus, preces et Dei visitatio in remedium assumebatur; pro ulcere autem speciatim, corporea quædam medela, quam propheta subministravit.

Vers. 22. « Et dixit Ezechias: Hoc signum ad Ezechiam, quod ascensurus sim in domum Dei. »

CAPUT XXXIX.

Vers. 1. « In tempore illo misit Marodach Baladan, filius Baladan rex Babylonie, epistolas et legatos et munera ad Ezechiam: audierat enim quod ægrotasset usque ad mortem, et quod convalescisset. Et gavisus est super his Ezechias: et ostendit eis domum Nechotha, et argenti, et auri, et stactæ, et thymiamatum, et ungenti, et omnes domos vasorum gazæ, et omnia quæcunque erant in thesauris suis. Neque quidquam fuit, quod non ostenderet ei Ezechias in domo sua, et in omni potestate sua. » Percontantibus nobis, ac disquirentibus ea, quæ ad hæc loca pertinent, dixit Judæorum doctor, ideo ægrotasse Ezechiam, quod canticum Deo non cecinisset in gratiarum actionem, ob Assyriorum cædeni, quemadmodum Moyses cecinit super exitio Ægyptiorum, et Debora de pernicie Sisaræ, et Anna de ortu Samuelis; Ezechiam vero, cum id non præstitisset, in morbum incidisse: tuncque Babylonium, accepto restitutæ valetudinis ejus nuntio, ad eum legatos misisse, non sine causa; sed quod dies illa qua solis retrogressio contigit, horas duplicasset; neque id latuisse Babylonis, in astronomie disciplina peritissimis. Qui quoniam, cum sole pro Deo haberent, animadvertentibus eum a potentiore quadam virtute retrocedere coactum fuisse; ideo hujusce rei causam sciscitatum venerunt. Hinc quia re curiosius perquisita edidicerunt magnum esse Deum Hebræorum, universique mundi conditorem, et regis Ezechie morbum noverunt, cujus causa tantum miraculum editum fuerat; tanto prodigio, ut consentaneum erat, percussi, fœdus et amicitiam cum Ezechia, utpote religioso viro, inire voluerunt. Hæc Hebræus ille. Ego vero compertum habeo hæc omnia uno eodemque anno contigisse; videlicet Assyrii irruptionem contra Judæam, immissam ab angelo Dei contra Assyrium plagam, Sennacherimi fugam, perpetratam a filiis ejus paricidium, ac denum filii et successoris ejus interitum, qui hic tacetur. Quod autem hæc uno eodemque anno contigerint, facile deprehendas, si animadvertentibus Assyrii irruptionem anno decimoquarto regni Ezechie accidisse: Ezechiam vero totos viginti novem regni annos emensum obiisse; ex quibus quindecim anni ipsi post morbum adjecti fuerant. Hinc porro consequitur, tum morbum, tum cætera, quæ morbum præcessere, anno eodem quattodecimo contigisse. Horum igitur omnium fama,

mino, quas cecinit Moyses Pharaone submerso; Debora, interfecto Sisara; et Anna, genito Samuele, etc.

(36) Hæc pene ad verbum interpretatur Hieronymus, « Tradunt Hebræi ideo ægrotasse Ezechiam, quoniam post inauditam victoriam Judæorum et Assyrii regis interitum, non cecinerit laudes Do-

ad fœdus et amicitiam cum Ezechia in eundem regem Babyloniorum induxit, ita ut ipsi et munera et legatos et epistolas mitteret.

VERS. 3-8. « Et venit Isaias propheta ad regem Ezechiam, et dixit ei : Quid dicunt homines isti? et unde venerunt ad te? Et dixit Ezechias : Ex terra longinqua venerunt ad me, Babylone. Et dixit Isaias : Quid viderunt in domo tua? Et dixit Ezechias : Omnia quæ sunt in domo mea viderunt, neque est mihi quidquam domi, quod non videriat : sed etiam quæ in thesauris meis sunt. Et dixit Isaias, Audi verbum Domini Sabaoth : Ecce dies veniunt, et summent omnia quæ in domo tua sunt, et quæcumque congregaverunt patres tui in hunc usque diem, in Babylonem venient, neque quidpiam relinquent. Dixit autem Deus : Etiam ex filiis tuis, quos gignes, accipient, et facient eos spadones in domo regis Italyoniorum. Et dixit Ezechias Isaiæ : Bonus est sermo Domini, quem locutus es : Fiat vero pax et justitia in diebus meis. » Quibus auditis Ezechias, reverenter quidem et pie, omnia quæcumque locutus fuerit Deus, quantumvis tristitia esse hominibus videantur, bona esse respondit. Qua de re iterum Hebræus, non Deo acceptum Ezechiae propositum fuisse dicebat. Nam quod pro se tantum precaretur, populi vero rationem nullam haberet, id sane videri apud Deum non culpa vacare : quæ causa sit ut propheta mox subjungat, « Consolamini populum meum, dicit Deus. » Eitamsi enim hic proprio ductus amore, de se tantum sollicitus precetur, unquamque populi mentionem faciat ; at Deus suo prospiciens populo, præcipit ut qui huic negotio vases sint, populum suum consolentur.

CAPUT XL.

VERS. 1, 2. « Consolamini, consolamini populum meum, dicit Deus. Sacerdotes, loquimini ad cor Jerusalem : consolamini eam. » Quinam ii sint, qui populum consolari jubentur accurate disquirere operæ pretium fuerit : necnon quid sit cor Jerusalem, et quænam illa Jerusalem sit æstimanda, quæ ceu animal quoddam cor habeat. Nam hic animata et rationalis esse declaratur, cum dicitur, « Loquimini ad cor Jerusalem. » Ac dici forte posset, Jerusalem populum ipsam incolentem significare, ut plerumque urbs pro populo dicitur ; verum hic ipse quoque populus memoratur his verbis, « Consolamini populum meum ; » ac postea seorsim subiungit, « Loquimini ad cor Jerusalem. » Quinam porro sint qui consolari jubentur, et quis populus ille, quem consolantur, quid item sit cor Jerusalem, jam expendendum est. Consolatores sane fuerint, qui Spiritum consolatorem acceperunt, nimirum apostoli, discipuli Salvatoris nostri, evangelistæ, et iis similes, quibus Servator dicebat : « Ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut sit vobiscum in æternum, Spiritum veritatis ; » ac rursum : « Cum autem venerit Paracletus, Spiritus san-

ctus, et mansurus erit in vobis, et testificabitur vobis de omnibus quæ locutus est Filius hominis. Et cum accipitis Spiritum, et veritas testificabitur vobis, quia non est veritas in vobis, et non est veritas in mundo. Et cum accipitis Spiritum, et veritas testificabitur vobis, quia non est veritas in vobis, et non est veritas in mundo. Et cum accipitis Spiritum, et veritas testificabitur vobis, quia non est veritas in vobis, et non est veritas in mundo.

« Καὶ ἦλθεν Ἰσαίας ὁ προφήτης πρὸς τὸν βασιλέα Ἐζεκιάν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τί λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ; Καὶ πόθεν ἤκασι πρὸς σέ ; Καὶ εἶπεν Ἐζεκιὰς· Ἐκ γῆς πόρρωθεν ἤκασι πρὸς μέ, ἐκ Βαβυλώνης. Καὶ εἶπεν Ἰσαίας· Πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου ; Καὶ εἶπεν Ἐζεκιὰς· Πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ μου εἶδον, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ οἴκῳ μου ὃ οὐκ εἶδον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τοῖς θησαυροῖς μου. Καὶ εἶπεν Ἰσαίας· Ἄκουσον τὸν λόγον Κυρίου Σαβαὼθ· Ἰδοὺ ἡμέραι ἐρχονται, καὶ λήψονται πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ ὅσα συνήγαγον οἱ πατέρες σου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης εἰς Βαβυλώνα ἔξει, καὶ οὐδὲν οὐ μὴ καταλείψουσιν. Εἶπε δὲ ὁ Θεός, ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν τέκνων σου, ὧν γενήσεις, λήψονται, καὶ ποιήσουσι σπάδωντας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως τῶν Βαβυλωνίων. Καὶ εἶπεν Ἐζεκιὰς Ἰσαίᾳ· Ἀγαθὸς ὁ λόγος Κυρίου, ὃν ἐλάλησας· γενέσθω δὴ εἰρήνη, καὶ δικαιοσύνη ἐν ταῖς ἡμέραις μου. » Ἄπερ ἀκούσας ὁ Ἐζεκιὰς, εὐλαβῶς ἄμα καὶ εὐσεβῶς, πάντα λόγους ἀγαθὸν εἶναι ἐν λαλήσειεν ὁ Θεός, κἀν λυπηρὸς εἶναι νομιζοίτο ἀνθρώποις, ἀπακρίνατο. Ἐφ' οἷς πάλιν ὁ Ἑβραῖος μὴ ἀποδέξασθαι τοῦ Ἐζεκιῶν τὴν προαίρεσιν τὸν Θεὸν εἶπε. Τὸ γὰρ ὅπερ μὲν ἑαυτοῦ ἤξικνεῖναι, ὅπερ δὲ τοῦ λαοῦ μηδένα λόγον πεποιθῆσθαι, μεμπτὸν τῷ Θεῷ φανῆναι· διὸ ἐπιλέγειν ἐξῆς τὸν προφήτην· « Παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός. » Εἰ γὰρ καὶ οὗτος, φησὶ, φιλανθρωπὸς ὢν, ὅπερ μὲν ἐαυτοῦ φροντιστὴς εἶδεθη, τοῦ δὲ λαοῦ μνήμη οὐ τινα ἐποίησατο· ἀλλ' ὁ Θεός, τοῦ ἰδίου κηθόμενος λαοῦ, παρακαλεῖν αὐτὸν τοῖς τοῦτε πράττειν οἷσις τε παρακαλεῖται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ΄.

« Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός. Ἱερεῖς, λαλήσατε ἐξ ἑτῆς καρδίας Ἱερουσαλήμ· παρακαλέσατε αὐτήν. » Τίνες δὲ εἰσιν οἱ λόγους παρακαλεῖν τὸν λαὸν προστάττει, ἄξιον ἐπιστῆσαι· τίς δὲ ἡ καρδία Ἱερουσαλήμ, καὶ ποταπὴν χρῆσιν τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡςπερ τι ζῶν καρδίαν ἔχουσαν. Ἐμφυχον γὰρ καὶ λογικὴν σαφῶς παρίστησιν αὐτὴν ὁ φησας λόγος· « Λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ. » Καὶ ἦν μὲν εἰπεῖν Ἱερουσαλήμ τὸν λαὸν εἶναι τὸν ἐν αὐτῇ κατοικοῦντα, ὡς πολλάκις τὴν πόλιν ἀντὶ τῶν οικητόρων ὀνομαζομένην· νυνὶ δὲ ὁ λόγος αὐτοῦ τοῦ λαοῦ μέμνηται λέγων· « Παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου· » καὶ πάλιν ἰδίως ἐπιφέρει τὸ, « Λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ. » Τίνες οὖν εἰσιν οἱ παρακαλεῖν προστάττομενοι, καὶ τίς ὁ παρακαλούμενος λαός, τί τε ἡ καρδία Ἱερουσαλήμ. ὦρα διευκρινῆσαι. Οἱ μὲν οὖν παρακαλοῦντες εἰσιν ἂν οἱ τὸ Πνεῦμα ἐν παράκλητον ὑποδεχόμενοι, ἀπόστολοι θελαδὴ καὶ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ εὐαγγελισταὶ, καὶ οἱ τοῦτοις ὅμοιοι, πρὸς οὓς ἔλεγεν ὁ Σωτῆρ· « Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα μου, καὶ ἄλλον Παράκλητον ἕωσει ὑμῖν, ἵνα εἴη μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· » καὶ αὖθις· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ

Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατήρ A
 μου, ἕκείνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, ἡ καὶ τὰ ἐξῆς. Πάντες
 τοιγαροῦν οἱ τὸ παράκλητον Πνεῦμα ὑποδεξάμενοι
 προστάττονται παρακαλεῖν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οὐ
 τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ τὸν Ἰακώβ, οὐδὲ τὸν Ἰούδα. Ὡσπερ
 δὲ ἀποδοικεῖται, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, οὕτως ἡ καρδία
 Ἱερουσαλήμ νοηθήσεται, τὸ κρείττον τάγμα τοῦ λαοῦ.
 Ὡς γὰρ ἐν σώματι ἡ καρδία τὸ κυριώτατον ἐστὶ τοῦ
 παντὸς, οὕτω καὶ ἐν τῷ τῆς Ἐκκλησίας σώματι τὸ
 κυριώτατον τάγμα εὐκρίτως ἀν λεγθεῖη τὸ τῶν λογικω-
 τέρων, φρονήσῃ τε καὶ διανοίᾳ καὶ λογισμῶ διαφε-
 ρόντων. Ἐάν τοίνυν λέγηται, ἡ Ααλήσατε εἰς τὴν
 καρδίαν Ἱερουσαλήμ, ὡς οὕτω δεκτέον τὸν λόγον, ὡσεὶ
 σαφέστερον ἔλεγε· ἡ Ααλήσατε τοῖς ἐν τῷ λαῷ τοῦ
 Θεοῦ νοήμοσι καὶ λογικωτέροις. ἡ Τούτοις μὲν οὖν
 λαλεῖν προστάττονται οἱ ἱερεῖς· τὸν δὲ λοιπὸν λαὸν B
 παρακαλεῖν, ὡς δεόμενον παρακλησέως καὶ παραμυ-
 θίας.

ἡ Ὅτι ἐπλήσθη ἡ ταπεινώσις αὐτῆς· λέλυται
 αὐτῆς ἡ ἀμαρτία, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυ-
 ρίου διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῆς. ἡ Προσῆκε· δὲ
 λοιπὸν παρακλησέως καὶ παραμυθίας αὐτῆν τυγχάν-
 νειν διὰ τὴν ἐπιλάμψασαν τῷ βίῳ τοῦ καινοῦ πάντων
 ἀνθρώπων Σωτήρος ἐπιφάνειαν. Διπλῆν δὲ κόλασιν
 εἴποις ἀν ἐπεληλυθέναι τῇ καρδίᾳ Ἱερουσαλήμ· ἐπεὶ
 καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν συναπῆλαιον τοῖς κακοῖς τοῦ
 πληθους οἱ δηλούμενοι, ὑπ' ἀλλοφύλοις ἔθνεσι ταπει-
 νούμενοι, καὶ κατὰ διάνοιαν ἐκδιάζον ἑαυτούς, διὰ
 τὴν τοῦ πληθους ἀναβολὴν πανθοῦντες καὶ ἀποκλαί-
 ομενοι τὴν πτώσιν καὶ τὴν ἀπώλειαν τῶν πολλῶν· C
 ἀλλὰ δεύτερον πολιορκηθεῖσα ἡ Ἱερουσαλήμ, ὡς εἰς
 ἕδαρος κατενεχθῆναι τὸν ἐν αὐτῇ νεῶν, διπλῆν τιμω-
 ρίαν τῶν ἐν αὐτῇ τετολμημένων ἀσεβημάτων ὑπ-
 ἔμεινε.

ἡ Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν
 ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ
 ἡμῶν. ἡ Σαφῶς παρίστησι μὴ ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ γε-
 γενῆσθαι τὰ θεοπικύζονα, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐρήμου· λέγω
 δὴ τὸ ὀφθῆσθαι τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ πάση
 σαρκὶ γνωσθῆσθαι τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ταῦτα
 μὲν ἐπληροῦτο πρὸς ἱστορίαν καὶ λέξιν ἐπὶ τοῦ Βα-
 πτιστοῦ Ἰωάννου κηρύσσοντος τὴν σωτήριον ἐπιφά-
 νειαν Θεοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Ἰορδάνου, ἐν ᾗ καὶ τὸ
 σωτήριον ὤφθη τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Χριστὸς, ἡ
 τε δόξα αὐτοῦ τοῖς πᾶσιν ἐγκώσθη, ὅτε βαπτισθέντος D
 αὐτοῦ, ἠνοήθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον ἐν εἰσὶ περισσότερᾶς καταβάν ἔμεινεν ἐπ' αὐτοῦ,
 φωνὴ τε ἠνέχθη πατρικὴ τῷ Ἰῶ μαρτυροῦσα· Ὁυ-
 τὸς ἐστὶν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε. ἡ
 Ὡς γὰρ μέλλοντος ἐπιδημεῖν τῇ ἐρήμῳ καὶ τῇ ἐξ
 αἰῶνος ἀβάτω τοῦ Θεοῦ, ταῦτα ἐλέγετο. ἡ Ἐν δὲ τὰ
 ἴσθη πάντα ἔρημα Θεοῦ γνώσεως, καὶ ἀβαστα πᾶσι
 τοῖς τοῦ Θεοῦ δικαίοις τε καὶ προφήταις ἀνδράσι.
 Διὸπερ ἡ φωνὴ παρακελεύεται ὁδὸν εὐτρεπίσειν τῷ
 Θεοῦ Λόγῳ, καὶ τὴν ἀβαστον καὶ τραχεῖαν ὁμαλῆν
 ποιεῖν, ἢ ἐπιβῆ ἐπιδημήσας ὁ Θεὸς ἡμῶν. ἡ Ἐτοι-
 μάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου· ἡ τουτέστι τὸ εὐαγγελικὸν

cius, quem mittet Pater meus, ille vos docebit om-
 nia ⁶⁰, ἡ et cætera. Quotquot igitur Spiritum sau-
 ctum acceperunt, populum Dei consolari jubentur ;
 sed non Israel, non Jacobum, non Judam. Ut au-
 tem populum Dei intelligendum esse commonstra-
 tum est, ita et cor Jerusalem intelligatur oportet,
 pro populi scilicet ordine et parte præstantiore.
 Quemadmodum enim in corpore cor præstantissi-
 mum omnium est ; ita et in Ecclesiæ corpore, præ-
 stantissima portio jure dicatur esse eorum, qui
 ratione, prudentia, mente et cogitandi vi cæteris
 antecellunt. Cum ergo dicitur, ἡ Loquimini ad cor
 Jerusalem, ἡ sic dictum accipias, ac si clarius ita
 loqueretur, ἡ Loquimini iis e populo Dei, qui intelli-
 gentia et ratione præstantiores sunt. ἡ Hos itaque
 alloqui jubentur sacerdotes ; residuum vero popu-
 lum consolari præcipiuntur, utpote qui consolationis
 opus habeat.

ἡ Quia repleta est humiliatio ejus : solum est
 peccatum illius, quoniam suscepit de manu Domini
 duplicia peccata sua. ἡ Par est ut demum consolati-
 onem obtineat, ob illucescentem toti humano ge-
 neri novi Salvatoris adventum. Duplex vero suppli-
 cium cordi Jerusalem inflictum dicas : tum quia se-
 cundum historiam memorati homines ab alienigenis
 gentibus oppressi, in partem calamitatis populi ve-
 niebant ; tum quia secundum mentem de multitu-
 dinis abiectione sentes ac multorum perniciem et
 exitium lugentes, sese macerabant : quin etiam se-
 cundo obsessa Jerosolyma, ita ut templum ejus solo
 æquaretur, duplex scelerum ab se perpetratorum
 supplicium luit.

VERB. 3. Vox clamantis in deserto, Parate viam
 Domini, rectas facite semitas Dei nostri. ἡ Aperte
 declarat ea, quæ in vaticinio feruntur, non Jero-
 solymæ, sed in deserto gerenda esse ; nempe quod
 futurum sit, ut gloria Domini appareat, et salutare
 Dei in omnis carnis notitiam veniat Et hæc quidem
 secundum historiam et ad verbum, tunc impleta
 sunt, cum Joannes Baptista salutarem Dei adven-
 tum prædicavit in deserto Jordanis, ubi salutare
 Dei visum fuit. Nam tunc Christus ejusque gloria
 omnibus innotuit, cum, ipso baptizato, aperti sunt
 cæli, et Spiritus sanctus in columbæ specie descen-
 dens, super eo insedit, paternaque vox delata est,
 Filio testimonium reddens, ἡ Hic est Filius meus di-
 lectus, ipsum audite ⁶¹. ἡ Hæc quippe dicebantur,
 quia Deus in desertum, a sæculo impervium et in-
 accessum, adventurus erat. Erant porro gentes
 omnes Dei cognitione vacuæ, a quarum aditu
 omnes justi Dei ac prophetæ arcebantur. Quamobrem
 jubet vox illa, viam parare Dei Verbo, et inviam
 asperamque complanare, ut eo adveniens Deus
 noster progredi valeat. ἡ Parate viam Domini ; ἡ
 ea est evangelica prædicatio, novæque consolatio,

⁶⁰ JOAN. XIV. 16. ⁶¹ MATTH. III. 17.

quæ salutare Dei in omnium hominum notitiam venire exoptat.

Deinde vero, In profundo malitiæ depressas animas excitat, his additis verbis :

Vers. 4. « Omnis vallis implebitur. » Superbis vero illis animabus, quæ contra Dei cognitionem sese erigebant, contrarium eventurum esse docet his verbis : « Et omnis mons et collis humiliabitur ; » sed etiam, inquit, erunt « omnia tortuosa in rectam, et aspera in planities. » Sic asperam animam planam effici jubet, ut adventum Dei excipere valeat.

Vers. 5. « Et videbitur gloria Domini, et videbit omnis caro salutare Dei, quia Dominus locutus est. » Caro autem erant homines omnes, qui solummodo carni, Spiritus sancti participes nullatenus erant. « Quia Dominus locutus est : » mentiri enim nequit is, qui promisit.

Vers. 6-8. « Vox dicentis, Clama. Et dixi, Quid clamabo? Omnis caro fenum, et omnis gloria hominis, sicut flos feni. Exaruit fenum, et flos decidit : verbum autem Dei nostri manet in æternum. » Hæc quippe universæ carnis natura est, necnon hominis imaginem terreni ferentis, videlicet corpus amanti, et secundum carneum viventis : nam perinde atque fenum terræ ac speciosi flores, ad breve tempus fioret, et decore nitescit ; nec diu postea, ob infirmitatem et fluxam naturam marcescit : quod his verbis Scriptura docet, « Exaruit fenum, et flos decidit. »

Vers. 9. « Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. » Hæc præmissorum sententiæ apprime conveniunt, atque opportune evangelistarum mentionem faciunt, et adventum Dei ad homines annuntiant, postquam de voce in deserto clamante sermo habitus est. Atenim prophetiam de Joanne Baptista, evangelistarum mentio congruenter sequebatur. Quænam igitur hæc Sion est, nisi quæ antea Jerusalem vocabatur? Nam et ipsa mons erat, quod declarat Scriptura illa quæ dicit : « Mons Sion hic, in quo habitasti ⁶⁶; » et Apostolus : « Accessistis ad Sion montem ⁶⁷. » Num forte chorus apostolicus ex prisco populo ex circumcisione delectus, hac ratione significatur? Hæc enim Sion et Jerusalem est, quæ salutare Dei accepit, quæ et ipsa monti Dei, videlicet unigenito Verbo ejus, sublimis imponitur : quam jubet, conscenso monte sublimi, salutare verbum annuntiare. Quis autem ille est, qui evangelizat, nisi evangelicus chorus? Quis est evangelizare? universis hominibus, et autem omnes, civitatibus Juda, Christi in terram adventum prædicare.

Vers. 10. « Attollite, nolite timere. Sic civitatibus

⁶⁶ Psal. LXXIII, 2. ⁶⁷ Hebr. ιϛ', 22.

A κήρυγμα, ἡ καινὴ παράκλησις αὐτῆ, ἡ πᾶσιν ἀνθρώποις γνωσθήσεσθαι τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἐπιπέτυσσουσα.

Ἔτα διεγείρει τὰς ἐν βᾶθει κακίας ταταπεινωμένας ψυχὰς, ἐπιλέγων·

« Πᾶσα ἐράραξ πληρωθήσεται. » Καὶ τὰς ὑπερφάνους τε καὶ ὑπεραιρομένας κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ τὸ ἐναντίον παύσασθαι διδάσκει λέγων· « Καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται· ἄλλὰ καὶ ἴσται, ἢ Πάντα τὰ σχολιά, ἢ φρίσιν, ἢ εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς πλάτα. » Καὶ τὴν τραχεῖαν δὲ ψυχὴν ὁμαλήν γίνεσθαι προστάττει, ὡς ἀν' ἐκτετικῆ γένοιτο τῆς ἐπιπέτασε τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ὀφθήσεται ἡ δόξα Κυρίου, καὶ ἕξεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Σὰρξ δὲ ἦσαν οἱ αὐτοὶ μόνον σάρκιννοι, καὶ οὐδαμῶς Πνεύματος ἁγίου μέτοχοι πάντες ἀνθρώποι. « Ὅτι Κύριος ἐλάλησεν » ἀψευδῆς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος.

« Φωνὴ λέγοντος, Βόησον. Καὶ εἶπα, Τί βοήσω; Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου. Ἐξηράνη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Αὕτη γοῦν ἐστὶ πάσης σαρκὸς φύσις καὶ τοῦ τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ φέροντος ἀνθρώπου, λέγω δὲ τοῦ φιλοσωμάτου καὶ τοῦ κατὰ σάρκα ζώντος ὁμοίως γοῦν τῷ χόρτῳ τῆς γῆς, καὶ τοῖς ὠραίοις ἄνθεσι πρὸς βραχὺ θάλλει καὶ ὠρατίζεται, εἰτ' οὐκ εἰς μακρὰν ὑπὲρ τῆς ἀστάτου καὶ βευστῆς φύσεως ἀπομαραίνεται· ὅπερ ἐδίδασκει ἡ Γραφὴ λέγουσα· « Ἐξηράνη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν. »

« Ἐπ' ἦρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών. Ὑψώσον τῆ ἰσχυί τὴν φωνήν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ. » Ἐφόδρα καὶ ταῦτα τῆ τῶν προλεχθέντων ἔπειτα διανοίξ, εὐκαίρως καὶ τῶν εὐαγγελιστῶν μνημῆν ποιούμενα, καὶ παρουσίαν Θεοῦ ἀνθρώποις εὐαγγελιζόμενοι, μετὰ τὰ περὶ τῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ βούσεως φωνῆς. Εἶπετο γὰρ τῆ περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ προφητεία ὁ περὶ τῶν εὐαγγελιστῶν τοῦ Σωτῆρος λόγος. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη ἡ Σιών, ἢ πάντως που ἢ διὰ τῶν ἐμπροσθεν Ἱερουσαλήμ ἄνομασμαμένη; Καὶ αὕτη γὰρ ἔρος ἦν, ὁ θελοὶ ἢ φάσκουσα Γραφῆ· « Ὅρος Σιών τοῦτο ὁ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ » καὶ ὁ Ἀπόστολος· « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει. » Καὶ μετὰ τὴν νῦν ὁ χορὸς ὁ ἀποστολικὸς, ὁ ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ, ὁ ἐκ περιτομῆς ἐξελεγμένος, τοῦτον σημαίνεται τὸν τρόπον; Αὕτη γὰρ ἐστὶ Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ, ἡ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ παραδεγεμένη, ἐπηρητημένη τις οὖσα καὶ αὕτη τῷ ὄρει τοῦ Θεοῦ τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Λόγῳ· ἢ προστάττει εὐαγγελιζεσθαι ἀναθούση ἐπ' ἔρος ὑψηλὸν, αὐτὸν τὸν σωτήριον λόγον. Τίς δὲ ὁ εὐαγγελιζόμενος, ἢ ὁ εὐαγγελικὸς χορὸς; Τί δὲ εὐαγγελιζεσθαι; κηρύττειν πᾶσιν ἀνθρώποις τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐπὶ γῆς παρουσίαν, καὶ πρὸ πάντων ταῖς πόλεσιν Ἰούδα.

« Ὑψώσατε, μὴ φοβείσθε. Εἶπον ταῖς πόλεσιν

Ἰούδα· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν· λέγω δὴ ταῖς Ἰουδαϊκάς συναγωγαῖς, ὡς ἄρα εἶη ἐληλυθὼς ὁ πάλαι ἤξειν καὶ ἐπισημῆσειν ἀνθρώποις διὰ τῶν προφητῶν κηρυττόμενος Θεὸς, καὶ αὐτὸς Κύριος, ὁ ἐκ μακροῦ προσδοκώμενος αὐτοῖς.

« Ἰδοὺ Κύριος, Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίον μετὰ κυρίας· » ὡς εἰ σαφέστερον ἔλεγεν, μετὰ δεσποτικῆς κυρίας καὶ αὐθεντίας. « Ἰδοὺ ὁ μετῴς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον αὐτοῦ. » Ταῦτα μὲν περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καθ' ἣν ἤξει ἐν δόξῃ ἀποδώσειν ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τοῦτο μὲν οὖν ὡς δεσπότης καὶ Κύριος ποιήσει μετὰ ἰσχύος καὶ μετὰ τοῦ καλουμένου βραχίονος αὐτοῦ.

« Ὡς ποιμὴν ποιμαίνει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. » Κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πάροδον ἐπληροῦτο, ἐν ἣ, « κενώσας ἑαυτὸν, καὶ μορφὴν δουλοῦ λαβὼν, » ἐποίησιν τὸ ποίμνιον αὐτοῦ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « τὴν ἀγγελίαν αὐτοῦ ἔβασκεν. » Οὐ γὰρ ὡς Κύριος μετὰ ἰσχύος, οὐδ' ὡς βραχίον μετὰ τῆς οικείας κυρίας καὶ δεσποτείας· ἀλλ' ὡς ποιμὴν, φησὶ, ποιμαίνει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. Ὁ δὴ καὶ ἐμαρτύρει λέγων αὐτὸς ἐν Ἐὐαγγελίῳ· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκουσιν με τὰ ἐμὰ· καὶ τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων. »

« Καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συναξει ἄρνας, καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα; παρακαλέσει. » Ἄρνας δὲ τοὺς ἀρτιγενεῖς καὶ ἐν Χριστῷ ἀναγεννωμένους δηλοῖ (37). Καὶ ἄλλως δὲ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ αἱ ψυχαὶ κύουσαι καὶ ὠδίνουσαι τοὺς δι' αὐτῶν ἐν Χριστῷ ἀναγεννωμένους, παράκλητον αὐτὸν εἶχον· ὅπερ νοήσεις ἐξ ἐνός τοῦ λέγοντος· « Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρησ οὐ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Ὅρξ πῶς ὁ Παῦλος ὑπὲρ τῶν μαθητευομένων αὐτῷ εἶχεν ὠδίναν· οὕτως οὖν καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι. Ὡς περὶ γὰρ ἐν γαστρὶ κύουσαι μητέρες, τοὺς δι' αὐτῶν ἐν Χριστῷ γεννωμένους ὠδίνον, ὑπεραγωνιῶντες μήπου τις ἐκτρομαγῆται ἀπολισθῆσας καὶ ἐξαμβλωθεὶς τῆς ἐν Χριστῷ μορφώσεώς τε καὶ τελειώσεως. Διὸ περ αὐτὸς ὁ προλεχθεὶς ποιμὴν παρακαλέσειν αὐτοὺς εἶρηται.

« Τίς ἐμέτρησε τῆ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; Τίς ἔστησε τὰ ὄρη σταθμῷ, καὶ τὰς νάπας ζυγῷ; » Τῶν γὰρ κειμένων τοῦ αἰῶνος τούτου τὸ πᾶν ἀναθέντων αὐτοματισμῷ καὶ τινι συντυχίᾳ φυσικῇ εἰμαρμένης, ἀνάγκη ὁ παρὼν λόγος μῆδὲν ὡς ἔτυχε τῶν ὄντων εἶναι, πάντα δὲ μέτρον καὶ ἀριθμῷ ὑπὸ τοῦ θεολογουμένου Κυρίου συνεστάναι παρίστητι. Τροπικῶς δὲ τοῖς παρ' ἡμῶν συνήθεισι μέτροις κέχρηται, ὡς ἂν ἐκ τῶν ἡμῶν γνωρίμων καὶ συνήθων ἕνομαζτων εἰς ἕνοιαν ἀφικόμεθα τῆς τῶν δηλουμένων διδασκαλίας. Εἴτ' ἐπειδήπερ ἐκ μεγέθους καὶ καλλοῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται, εἰκότως τὰ ἡμῖν ὑπερ-

⁶⁶ Joan. x, 14. ⁶⁸ Galat. iv, 19.

(37) Hæc ita exprimit Hieronymus : « Possumus omnes scire apostolos et apostolicos viros, omnesque Ecclesiæ doctores dicere, qui salutem parturiunt

A Juda, Ecce Deus noster, » Judaicis videlicet synagogis, advenisse eam, quem olim propheta apud homines peregrinatorum annuntiahat, Deum, ipsumque Dominum, qui jamdiu ab illis expectabatur.

« Ecce Dominus, Dominus cum fortitudine venit, et brachium ejus cum dominatione; » ac si apertius diceret, cum imperio et auctoritate. « Ecce merces ejus cum eo, et opus in conspectu illius. » Hæc quidem de secundo Christi adventu, quo cum gloria venturus est, redditurus unicuique secundum opera sua. Id igitur, utpote dominator et Dominus cum fortitudine et cum memorato brachio suo præstabit.

VERS. 11. « Sicut pastor pascet ovile suum. » Id in primo ejus adventu impletum est, quando « humilians semetipsum, et formam servi accipiens, » pascebat ovile suum, sive, secundum Symmachum, « gregem suum pascebat. » Non enim tanquam Dominus cum fortitudine, neque tanquam brachium proprio dominatu et auctoritate instructum; sed sicut pastor, ait, pasceat gregem suum. Quod etiam ipse testificabatur in Evangeliiis, hæc dicens : « Ego sum pastor bonus, et cognosco meas, et cognoscunt me meæ, et animam meam pono pro ovibus ⁶⁶. »

« Et brachio suo congregabit agnos, et prægnantes consolabitur. » Agnos, recens natos, et in Christo regeneratos appellat. Alio autem modo, apostolorum ipsius animæ prægnantes et parturientes eas, qui ipsorum opera in Christo regenerabantur, ipsum consolatorem habebant : quod ex unius testimonio intelligas, sic loquentis, « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis ⁶⁷. » Viden' quomodo Paulus pro discipulis suis dolores partus subierit ; sic et reliqui apostoli. Quemadmodum enim matres in utero gestant, sic illi eos, qui ipsorum opera in Christo nascebantur, parturiebant, anxii ne quis abortivus esset, atque ex immaturo partu excideret a Christi conformatione et perfectione. Quapropter præfatus ille pastor ipso consolaturus dicitur.

VERS. 12. « Quis mensus est manu æquam, et cœlum palmo, et omnem terram pugillo? Quis libravit pondere montes, et valles satera? » Nam cum sapientes hujus sæculi omnia spontaneo cuidam rerum motui ac fortuito naturali casui, et fato ascribant, necessario præsens sermo nullam rerum fortuito casu existere, sed omnia cum mensura et numero a Domino, qui Deus prædicatur, constituta fuisse declarat. Tropice vero, vulgarium apud nos mensurarum exemplot est usus; ut ex rebus nobis cognitis, et ex assuetis vocabulis, ad rei tradite doctrinam accedamus. Deinde quoniam ex magnitudine et pulchritudine creaturarum, proportionem quadam

plurimorum, et dicunt cum Apostolo : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* »

opifex dignoscitur, jure ea quæ penes nos maxima A habentur; collata cum Deo extenuat, ad conditoris omnium notitiam nos evocans.

Vers. 13, 14. « Quis novit mentem Domini? et quis ejus consiliarius fuit, qui instruat eum? aut quem consulit qui instruxerit eum? aut quis ostendit ei judicium, aut viam prudentiæ quis monstravit ei? » Quia enim interrogaverat, quis esset qui hæc existere fecisset, et quis cum mensura et pondere hæc adornasset, consequenter tradit neminem, nisi unam tantum omnibus incomprehensibilem mentem: quare subdit, « Quis novit mentem Domini? » quæ prædicta omnia condidit, quæ nullo egenus consiliario, neque alicujus sententia usa, sæpente sapientia, quæ nullatenus existebant ad essentiam traduxit.

Vers. 15, 16. « Si omnes gentes tanquam gutta situlæ, et tanquam momentum stateræ reputatæ sunt, tanquam saliva habebuntur. Libanus autem non sufficit ad comburendum, et omnia quadrupedia non sufficiunt ad holocaustum. » Quænam hæc gentes, nisi quæ Deum non noverunt, sed idololatriæ errori addictæ sunt? Quæ tanquam ailla situlæ, tanquam momentum stateræ, et tanquam saliva reputandæ dicuntur.

Vers. 17, 18. « Et omnes gentes quasi nihil sunt, et in nihilum reputabuntur. Cui assimilastis Dominum? et cui imagini eum assimilastis? » Quæ consequenter induxit, postquam Dei theologiam in medium attulit, et postquam gentibus enuntiavit, quantus esset is, qui aquam manu mensus est, palma cælum, et terram omnem pugillo, quique montes pondere, et valles statera constituit. His itaque apposite confert errorem illum, quo gentes detinebantur: ab eoque illas avertens, ad notitiam ejus, qui Deus esse prædicatur, evocat.

Vers. 19-25. « Annon imaginem fecit faber, et arifex conflato auro inauravit eam? similitudinem fecit eam? Lignum enim, quod non putrescat, eligit faber, et sapienter quæret quomodo statuat imaginem ex eo, et ut non commoveatur. Nonne sciētis? nonne audietis? Annon annuntiatum est vobis a principio? non cognovistis fundamenta terræ: qui continet gyrum terræ, et habitatores ejus quasi locustæ. Qui statuit cælum quasi fornicem, et extendit ut tabernaculum ad habitandum: qui dat principes ut nihilum ad imperandum: terram autem tanquam nihil fecit. » Etiam si a patribus eruditi non estis; at vel nunc saltem ad sapientiam revocati, ejus ope ediscite, quis sit qui continet fundamenta terræ. Nam si non potuistis, inquit, mentem ad cælum erigere; at saltem in terram cogitationes et ratiocinia vestra flectite, in iisque moramini. Quærite in quo illa fundetur, quis ille sit qui tantum elementum, immotum et inconcussum detinet. Quis, ait, est ille, qui tot gentes in terra disseminavit, ut locustis parvitatibus corporeæ causa comparentur? Deinde sermone e terra erigens, ad cælestem fornicem, et ad

μεγέθη τῆ τοῦ κρεττοῦ παραδέξει μικρόναι, ἡμῶς εἰς ἔνοιαν προσκαλούμενος τοῦ τὰ σύμπαντα συστησάμενου.

« Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; καὶ τίς αὐτοῦ σύμβουλος ἔγενετο, ὃς συμβίβῃ αὐτόν; ἢ πρὸς τίνα συνεβουλεύσατο, καὶ συνεβίβασεν αὐτόν; ἢ τίς ἔδειξεν αὐτῷ κρίσιν; ἢ ὄδον συνέσεως τίς ἔδειξεν αὐτῷ; » Ἐπειδὴ γὰρ ἠρώτησε, τίς ὁ ταῦτα ὑποστησάμενος, καὶ τίς ὁ μέτρον καὶ σταθμῶν ταῦτα διαταξάμενος, ἀκολουθῶς ἀποβίβωσιν, ὡς οὐδέτις ἢ εἰς μόνος ὁ τοῖς πᾶσιν ἀκατάληπτος νοῦς, διὸ ἐπιλέγει: « Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; » τὸν τῶν εἰρημένων ἀπάντων ποιητικόν, ὃς οὕτε συμβούλου διεθελς, οὕτε παρὰ τινος γνώμην λαβὼν, τῆ αὐτοῦ σοφίᾳ τὰ μηδαμῆ μηδαμῶς ὑπεστώτα ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν.

« Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, ὡς σιέλος λογισθήσονται. Ὁ δὲ Ἀβραῆν οὐχ ἱκανὸς εἰς καύσιν, καὶ πάντα τὰ τετράποδα οὐχ ἱκανὰ εἰς ὀλοκάρπωσιν. » Ποῖα δὲ ταῦτα ἢ τὰ τὸν θεὸν μὴ εἰδὸτα, προστετηκότα δὲ τῆ πλάνῃ τῆς εἰδωλολατρίας; Ἄ θῆ καὶ ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ, καὶ ὡς σιέλος λογισθήσονται ἐλέγετο.

« Καὶ πάντα τὰ ἔθνη ὡς οὐδὲν εἰσι, καὶ εἰς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Τίτι ὠμοῦσατε Κύριον; καὶ τίτι ὀμοῦματι ὠμοῦσατε αὐτόν; » Ἄ καὶ ἀκολουθῶς ἐπήγαγε μετὰ τὸ παραβίβωσιν τὴν περὶ θεοῦ θεολογίαν, κηρύξει τε τοῖς ἔθνεσιν ὅσος ἦν ὁ μέτρον τῆ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῆ, καὶ τὴν γῆν πᾶσαν δραχμῆ, τὰ τε ὄρη σταθμῶν καὶ τὰς νάπας ζυγῶ συστησάμενος. Τούτοις γοῦν ἀναγκαίως παραβάλλει τὴν κατέχουσαν πλάνην τῶν ἔθνων, ἀποστρέφων αὐτῆς, ἀνακαλούμενος δὲ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ θεολογουμένου.

« Μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων; ἢ χρυσοκότος χωνεύσας χρυσίον περιεχύρωσεν αὐτόν; ἔμοῖωμα κατασκεύασεν αὐτόν; Ἔῤῥον γὰρ ἄσηπτον ἐκλέγεται τέκτων, καὶ σοφῶς ζητήσῃ πῶς στήσῃ εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ ἵνα μὴ σαλευθῆται. Οὐ γνώσεσθε; οὐκ ἀκούσεσθε; Οὐκ ἀνηγγέλη ἐξ ἀρχῆς ὄμιν; οὐκ ἔγνωτε τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῇ ὡς ἀκρίδες· ὁ στήσας ὡς καμάραν τὸν οὐρανὸν, καὶ διατείνας ὡς σκηπὴν κατοικεῖν· ὁ διδοὺς ἀρχοντας ὡς οὐδὲν ἀρχεῖν, τὴν δὲ γῆν ὡς οὐδὲν ἐποίησε. » Εἰ καὶ μὴ ἐκ πατέρων ἐδιδάχθητε, ἀλλὰ νῦν γοῦν σωφρονισθέντες, ὠφελήθητε, καὶ μάθετε τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ κατέχων τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Εἰ γὰρ μὴ ἠδύνασθε, φησὶν, εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν διάνοιαν ἐπαίρειν, ἀλλ' ἐπιστήσατε, φησὶν, ἐν τῇ γῆ ἐμποιεῖσθαι τὰς διατριβάς. Ἐπὶ τίνος τε ἠδραστῆσαι ζητήσατε, καὶ τίς ἐστὶν ὁ ὄντος, ὁ τὸ τοσοῦτον στοιχείον ἀκλίνας τε καὶ ἀσάλευτον διακρατῶν. Τίς δὲ, φησὶν, ἐστὶν ὁ καὶ τὰ τοσαῦτα σπεῖρας ἐπὶ τῆς γῆς ἔθνη, ὡς παραβάλλεσθαι αὐτὰ μικρότητος ἕνεκα τῶν σωμάτων ἀκρίσιν; Εἶτα, πάλιν ἀναβάς ἀπὸ τῆς γῆς τῷ λόγῳ, τὴν ἀψίδα τὴν οὐράνιον, τὸ τε ἐπέρ γῆν ἡμισφαίριον, καμάρας δίκην ἐπηρωτημένον, τοῖς πᾶσιν ἀποθαυμάζειν, καὶ τὸν

ευσταθῶμενον τὸν οὐρανὸν ἐνοῆσαι ὁπότες ἐστὶ δυνάμεις, παρορμῆ, λογισασθαι τε, ὡς οὐκ ἀργῶς αὐτὸν ὑπεστήσατο σκητῆς ἄκην, ἐκωθεν μὲν ἐφηκλωμένον κατὰ τῶν εἰσω οὐρανοῦ πάντων, τοῖς δὲ ἐπέκεινα οὐρανοῦ ὑπεστρώσθαι ἐκδιαίτημα, ὡσπερ δὲ τῆς σκητῆς προϋνόησεν, οὕτω καὶ τῶν εἰσω τῆς σκητῆς οἰκούντων. Διόπερ κατὰ χρόνους καὶ καιροὺς τοῖς ἐν τῇ γῆ βιοῦσιν ἀνθρώποις ἀρχοντας ἀφίστησι, προνοησάμενος ἀρχόντων τοῖς ἀρχομένοις καταλλήλων. Διὸ ἐπιλέγει· « Διδούς ἀρχοντας εἰς οὐδὲν ἀρχεῖν. » Οὐδὲν δὲ ὀνομάζει τὸν θνητὸν βίον, ἢ καὶ τὴν γῆν αὐτὴν ὡσπερ οὖν διδάσκει φάσκων ἐξῆς· « Τὴν δὲ γῆν εἰς οὐδὲν ἵποίησε. » Ταῦτα πάντα περὶ τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχόντων καὶ τυραννησάντων ἐπὶ τῆς γῆς εἰρηταί, ὡς εἰς τοιοῦτο περιστῆσαμένων τέλος.

de his, qui variis temporibus imperarunt, et tyrannidem obtinuerunt, utpote qui talem finem et exitum habuerint.

« Οὐ γὰρ μὴ φυτεύουσιν, οὐδὲ μὴ σπείρωσιν, οὐδὲ μὴ ῥιζωθῆ εἰς τὴν γῆν ἢ ῥίζα αὐτῶν. Ἐπνευσεν ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐξηράθησαν, καὶ καταγιγῆς ὡς φρύγανα λήφεται αὐτούς. Νῦν οὖν τινι με ὠμοιώσατε, καὶ ὑψωθήσμαι; εἶπεν ὁ ἅγιος. Ἀναβλέψατε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμούς ὑμῶν, καὶ ἴδετε, τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα; Ὁ ἐκπέρων κατ' ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ πάντας ἐπ' ὀνόματι καλέσει ἀπὸ πολλῆς δόξης, καὶ ἐν κράτει ἰσχύος αὐτοῦ· οὐδὲν σε ἔλαθε. » Διὸ πρὸς αὐτούς ἀποτίναται λέγων· Διὰ τί παρὰ σεαυτῶ ταῦτα λογίζῃ, καὶ λέγειν τολμᾷς, ὡς τὸν Θεὸν ἢ σὴ ἰδὲς ἔλαθε, καὶ οὐχ ὑπέκασαι κρῖσει, διὰ τὸ ἀγνωεῖν αὐτὸν τὰ ὑπὸ σοῦ δρώμενα;

« Μὴ γὰρ εἶπης, Ἰακώβ, καὶ τί ἐλάλησας, Ἰσραὴλ; Ἀπεκρύβη ἡ δόξ μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεός μου τὴν κρῖσειν ἀπέβλε, καὶ ἀπέστη. Καὶ νῦν οὐκ ἔγνως; εἰ μὴ ἤκουσας; Θεὸς αἰώνιος, ὁ Θεός ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοπιήσει, οὐδὲ ἐστιν ἐξέσρευσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ· δεδούς τοῖς πεινώσιν ἰσχύον, καὶ τοῖς μὴ ὀδυνωμένοις λύπην. Πεινάσουσι γὰρ νεότεροι, καὶ κοπιήσουσι νεανίσκοι, καὶ ἐκλεκτοὶ ἀνίσχυοι ἔσονται. » Ἀκατάληπτος δὲ καὶ ἀνέφικτος ἢ παρ' αὐτῶ τυγχάνει σοφία, δι' ἧς τὰ σύμπαντα διοικεῖ· οὕτω δ' οὖν αὐτῶ μέλει καὶ τῶν καθ' ἕκαστον καὶ κατὰ μέρος, ὡς, διὰ τὸ ἐφορᾶν αὐτὸν καὶ λόγῳ θεῖῳ διακρίνειν τὰ κατ' ἀνθρώπου πράγματα, ἰδιάζειν ἕκαστῳ μεμερισμένον τὸν βίον· ὡς τοῖς μὲν δι' ἔνδειαν τροφῆς πεινώσιν ἰσχύον παρεῖναι πολλὰ καὶ ῥώμην σίματος φυσικῆν, τοῖς δὲ μὴ πεινώσι, πλοῦτῳ δὲ περιβρεομένοις, φροντίδας ὑπάρχειν καὶ λύπας, τὰς τὴν τρυφήν αὐτῶν καταλύσας. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, νέους μὲν καὶ νεανίσκους, οὓς εἰς τὸ ἀνδρῖζεσθαι προσήκει, ἀσθενεῖς ἀπεργάζεται, πάθει καὶ νοσήμασι περιβάλλων. Μυρρίους δὲ νεότητι σφριγύωντας ἄττον ἀποθῆναι παρεσκεύασε τοῦ βίου. Ἀνάπαλιν δὲ τούτοις οἱ ἐν διωγμῶν καιροῖς τὸν Θεὸν ὑπομένοντες, ἀσθενεῖς ὄντες καὶ οἰκτροὶ κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν, μεταβολῆς θείας ἡξιώθησαν, ὡς μὴ μόνον ἀνέσεως καὶ ἐλευθερίας τυχεῖν, ἀλλὰ καὶ δικτὴν ἁπλῶν περοφυῆσαι· ὡσαύτως ἀναθῆναι καὶ ὑψωθῆναι καὶ μετεωροτροπῆσαι,

A hemisphaerium, camerae instar elatum omnibusque imminens, admirandum, et ad eum qui caelum condidit (quantae nempe sit virtutis), contemplandum invitat, et ad considerandum, non sine causa caelum ab eo tabernaculi instar constitutum fuisse, superne quidem expansum, super omnia, quae intra caelum continentur; iis vero qui supra caelum sunt subtratum ad domicilium. Quemadmodum autem tabernaculo, ita et iis, qui intra tabernaculum sunt, providit. Quapropter variis temporibus hominibus in terra viventibus principes constituit, congruentes subditis moderatores procurans. Quare subdit, « Dans principes in nihilum ad imperandum. » Nihilum porro dixit mortalem vitam, sive ipsam terram, ut etiam docet inferius his verbis,

B « Terram autem in nihilum fecit. » Hæc omnia ait

VERS. 24-26. « Siquidem non plantabunt, neque seminabunt, neque radices aget in terra radix eorum. Flavit super eos, et exaruerunt, et procella tanquam stipulas apprehendet eos. Nunc igitur cui me assimilastis, et exaltabor? dicit sanctus. Attolite sursum oculos vestros, et videte, quis ostendit hæc omnia? Qui effert in numero ornatum suum: omnes nomine vocabit a multa gloria et in robore fortitudinis suae; nihil tibi latet. » Quamobrem eos sic alloquitur: Cur apud te talia cogitas, et dicere audes; quod scilicet Deo lateat via tua, et quod tu iudicium non subiturus sis, quia ipse gesta tua ignorat?

VERS. 27-30. « Ne dixeris enim, Jacob, et quid locutus es, Israel? Abcondita est via mea a Deo, et Deus meus iudicium abstulit et recessit. Et nunc an nescis? Annon audivisti? Deus æternus, Deus qui fabricatus est terminos terrae, non esuriat, non laborabit, neque est investigatio sapientiae ejus: qui dat esurientibus virtutem, et non dolentibus dolorem. Esurient enim juvenes, et laborabunt adolescentes, et electi infirmi erunt. » Incomprehensibilis quippe est ejus sapientia, qua omnia moderatur: atque ita singularim minutatimque omnia curat, ut illo dispiciente, et ratione quadam divina res hominum discernente, singulis quae sibi propria ad vitam sunt distribuantur; ita ut iis qui ex cibi penuria fame laborant, robur ac naturalis corporis valetudo plerumque adsit; iis vero qui non esuriunt, sed divitiis abundant, sollicitudines et dolores adsint, quos eorum voluptas castigetur. Eademque ratione juvenes et adolescentes, quos vegetos et fortes esse convenit, infirmos reddit, ægritudinibus et morbis subjiciens. Innumeros autem juventute florentes, quam celerrime e vita decedere fecit. Vice versa autem, qui persecutionum tempore Deum exspectantes, infirmi miserabilesque in praesenti vita erant, divina mutatione dignati sunt, ut non modo dimissionem ac libertatem assequerentur, sed etiam instar aquilarum ceu pennis su-

hiles volarent; ita ut ascenderent, exaltarentur, ac demum in caelos cursuum dirigerent. Hæc quippe aquilarum natura est.

VERS. 31. « Qui autem expectant Deum, mutabunt fortitudinem, assumunt pennas ut aquilæ; current, et non laborabunt; ambulabunt, et non esurient, » Ingentibus perfuncti doloribus, demum visitatione Dei dignati, in pace vitam egerunt, aquilarum instar pennis instructi, ac in sublime elati. Quod si contigerit eos, qui pro pietate concertarunt et vicerunt, martyrio consummatos esse; multo magis illis memorata promissio competat.

CAPUT XLI.

VERS. 4. « Innovamini ad me, insulæ, principes enim mutabunt potentiam: accedant et loquantur simul; tunc iudicium annuntiant. » Jubet nimirum insulas, « obmutescere et tacere, » secundum Theodotionem, ut divinum sermonem et salutarem prædicationem audire valeant. Insulas vero frequenter vocat Ecclesias omnibus ex gentibus constitutas, quia illas nequitia salugo ceu mare circumdedit. « Principes enim mutabunt potentiam; » ut mores mutent, et a pejoribus ad meliora convertantur. « Accedant et loquantur simul; » nimirum gentes, inquit, ad me Deum suum accedant, et verba mea loquantur, quæ simul et in cœtu recitabuntur, videlicet in Ecclesia mea.

VERS. 2. « Tunc iudicium annuntient. Quis exivit ab oriente justitiam? vocavit eam ad pedes suos et vadit? » Peropiat enim ut gentes, quem didicerunt Dei sermonem aliis annuntient. Justitiæ namque opus erat, ut non domestici tantum, sed etiam reliquæ gentes ad Dei notitiam evocarentur.

« Dabit in conspectu gentium, et reges obstupesciat: et dabit in terram gladios eorum, et sicut stipulas expulsas arcus eorum. » Subdidit illi multos, ut Babylonem, quod jus postulabat, dirueret. Ipse namque erat, qui et priscis illis olim religiosis hominibus notus fuit, et qui post priscum illum populum Ecclesiam genti sibi concreditam habuit.

VERS. 3, 4. « Et persequetur eos: transibit in pace via pedum ejus. Quis operatus est et fecit hæc? Vocavit eam, qui vocat eam a generationum principio. » Testificatur non vulgarem utilitatem gentibus obventuram, si a pristina cæcitate et deorum multitudine translata, videant eum qui dixit, « Ego Deus primus, et in ventura tempora ego sum. » Quem cum viderent extimuerunt, ad initium sapientiæ profectæ; nam « Initium sapientiæ timor Domini ».

VERS. 5-7. « Termini terræ accesserunt, et venerunt simul, judicans unusquisque proximo suo, et fratri auxiliari. Et dicet, Prævaluit vir artifex, et ararius percussus malleo: simul eudens, aliquando quidem dicet, Solidatio bona est. Corroborarunt ea clavis, ponent ea, et non movebuntur. »

⁶⁶ Psal. cx. 10

καὶ τέλος τὴν εἰς οὐρανούς ποσειαν σταῖασθαι. Τοιαύτη γὰρ ἡ ἀετῶν φύσις.

« Οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν Θεὸν ἀλλάξουσιν ἰσχύον, περοφυήσουσιν ὡς ἀετοί· δραμοῦνται, καὶ οὐ κοπιήσουσι· βαδιούνται, καὶ οὐ πεινάσουσιν. » Μετὰ οὖν τὰς ὑπερβαλλούσας θλίψεις, ἐπισκοπῆς Θεοῦ καταξυθάντες, ἐν εἰρήνῃ διετέλεσαν τὸν βίον, ἀετῶν δίκην περοφυήσαντες, καὶ εἰς υἴφος ἀρθέντες. Εἰ δὲ καὶ μαρτυρίῳ τελευθῆναι συμβέβηκε τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἡγωνισμένους καὶ νενικηκότας, πολὺ μᾶλλον τοῦτους ἀρμύσειεν ἡ εἰρημῆν ἑπαγγελία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ'.

Ἐγκαινίζεσθε πρὸς μὲ, νῆσοι· οἱ γὰρ ἄρχοντες ἀλλάξουσιν ἰσχύον· ἐγγισάτωσαν καὶ λαλησάτωσαν ἅμα· τότε κρίσιν ἀναγγειλάτωσαν. Παρακελεύεται δὴτα ταῖς νήσοις, κατὰ Θεοδοτίωνα, « κωφεύειν καὶ σιγᾶν, » ὡς ἂν ἐπήκοοι γένοιτο θεϊκῆς ὁμιλίας, σωτηρίου τε κηρύγματος. Νήσους δὲ ὀνομάζει συνεχῶς τὰς ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίας, διὰ τὸ ὡπερ ὑπὸ θαλάσσης περιβρέσσαι ὑπὸ τῆς ἀμυρᾶς τοῦ βίου κακίας. « Οἱ γὰρ ἄρχοντες ἀλλάξουσιν ἰσχύον· » ὡς ἂν μεταβάλωιν τὸν ἑαυτῶν τρόπον, καὶ ἀλλαγὴν τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω ποιήσουσιν. « Ἐγγισάτωσαν καὶ λαλησάτωσαν ἅμα· » δηλονότι τὰ ἔθνη πρὸς μὲ, φησι, τὸν Θεὸν ἐγγισάτωσαν, καὶ τὰ ἐμὰ ῥήματα λαλησάτωσαν, ὁμοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ γινόμενα, ἐν τῇ ἐμῇ δηλαδὴ Ἐκκλησίᾳ.

« Τότε κρίσιν ἀναγγειλάτωσαν. Τίς ἐξήγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην; ἐκάλεσεν αὐτὴν κατὰ πόδας αὐτοῦ, καὶ πορεύεται; » Τὸν γὰρ περὶ τῆς κρίσεως λόγον βούλεται μαθόντα τὰ ἔθνη καὶ ἐτέροις ἀπαγγέλλειν. Δικαιοσύνης γὰρ ἔργον ἦν τὸ μὴ ἰδίους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη καλεῖσθαι ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ γυνῶσιν.

« Δώσει ἐναντίον ἐθνῶν, καὶ βασιλεῖς ἐκστήσει· καὶ δώσει εἰς γῆν τὰς μαχαίρας αὐτῶν, καὶ ὡς φύγανα ἐξωσμένα τὰ τόξα αὐτῶν. » Ὑπέταξεν αὐτῷ πολλοὺς, ἵνα καθέλη Βαβυλῶνα δικαίως. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ καὶ τοῖς πρώτοις πρόπαλαι καὶ ἐξ ἀρχῆς θεωρεῖται γινόμενοις γνωσθεῖς, καὶ ὁ μετὰ τὸν πρότερον λαὸν τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαν πεπιστευμένος.

« Καὶ διώξεται αὐτούς· διελεύσεται ἐν εἰρήνῃ ἡ ὁδὸς τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Τίς ἐνέφρησε καὶ ἐποίησε ταῦτα; Ἐκάλεσεν αὐτὴν ὁ καλῶν αὐτὴν ἀπὸ γενεῶν ἀρχῆς. » Μαρτυρεῖ δὲ ὁ λόγος ὠφέλειαν οὐ τὴν τυχοῦσαν τοῖς ἔθνεσιν, εἴ γε μεταβάλλοντα τῆς προτέρας ἀδελφίας καὶ πολυθείας, ἴδωσαν τὸν εἰρηκότα· « Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγὼ εἰμι. » Καὶ ἰδόντα ἐφοδῆθησαν, ἐν ἀρχῇ γινόμενα σοφίας· « Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου. »

« Τὰ ἄκρα τῆς γῆς ἤγγισαν, καὶ ἦλθον ἅμα, κρίνον ἕκαστος τῷ πλησίον, καὶ τῷ ἀδελφῷ βοηθήσαι. Καὶ ἐρεῖ· Ἰσχυρὸν ἄνθρωπος τέκτων, καὶ χαλκεὺς ὁ τύπτων σφύρα, ἅμα ἐλαύων, ποτὲ μὲν ἐρεῖ, Σύμβλημα καλὸν ἐστίν. Ἰσχύρωσαν αὐτὰ ἐν ἡλοῖς, θήσουσιν αὐτὰ, καὶ οὐ κινήθησονται. » Τὸ γὰρ παραδοξότατον

τοῦτο ἐστίν, ὅτι καὶ τὰ βάρβαρα φύλα καὶ τὰ πορρωτάτω ἀπωκισμένα Ἰουδαϊκῆς χώρας, καθ' ἣν μόνον γνωρίζεσθαι ἐνομιζέτο τὸ παλαιὸν ὁ Θεός, γινώσκοντες ἀνεκλήθησαν τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς θεοσεβείας· ὡς ἐκπλαγῆναι τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης τὴν χάριν, σπαύσαι τε καὶ ἐλθεῖν ἀκολούθως τῷ φήσαντι κηρύγματι· « Ἐγγισάτωσαν, καὶ λαλησάτωσαν ἡμᾶς. » Οὐ γὰρ μόνον ἑαυτοὺς σῶζειν οἱ κεκλημένοι, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησίον κατὰ τοὺς τῆς φιλανθρωπίας νόμους. Ἦν ποτε χρόνος ὅτε καὶ ἡμῶν αὐτῶν κατίσχυεν ἀνηρητάτων ὁ τὴν εἰδωλολατρείαν κατεργασάμενος, καὶ χαλκεὺς τύπτων σφύρας τοῦ ἑαυτοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ νῦν ἔγνωμεν τὸ μὴθὲν ὄντας ἐκείνους, καὶ τῆς πατρικῆς κατέγνωμεν πλάνης, ὃ δὴ καὶ ὕμῃς προσήκα· μανθάνοντας ὠφελείσθαι. Δεῖγμα δὲ τῆς ἀδραναίας τῶν πάλαι νομισθέντων ἡμῖν θεῶν τὸ μὴ ἐστάναι δύνασθαι, εἰ μὴ γόμοις τισὶ καὶ ἤλοις ἐμπαρεῖεν.

« Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ παῖς μου, Ἰακώβ, καὶ ὃν ἐξελεξάμην, σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα. » Παῖδα πρῶτον ὀνομάζει, ἔπειτα ἐκλεκτὸν, εἶτα ἀγαπητόν. Τὸν μὲν ὡς ἐν ἀρχαῖς ὄντα καὶ φόβῳ δουλείας παιδαγωγούμενον, ὅσος ἦν ὁ ἀποστολικὸς χορδός, τὸν πρῶτον βίον ὑπὸ τὸν παιδαγωγὸν νόμον γεγονώς· τὸν δὲ αὐτὸν ἐκλεκτὸν ὀνομάζει, ὡς ἂν προκόμενα καὶ τῆς σωτηρίου κλήσεως καὶ ἐκλογῆς κατηξιωμένον. Σπέρμα δὲ Ἀβραάμ ἕτερον τάγμα τυγχάνον παρὰ τὸ τῶν ἐκλεκτῶν, ὅποιον ἂν εἴη τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων, πρὸς οὓς διαλεγόμενος ὁ Σωτὴρ ἔλεγε· « Οἶδα, ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστέ. » Ἐτεροὶ δὲ ἦσαν οὗτοι παρὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, περὶ ὧν ἐδίδασκε λέγων· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. » Ἀβραάμ μὲν οὖν ἀγαπητὸς ἦν τοῦ Θεοῦ καὶ φίλος· διὸ λέλεκται· « Σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα. » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Σπέρμα Ἀβραάμ τοῦ φίλου μου. » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Σπέρμα ἀγαπητόν μου. » Τό γε μὴν σπέρμα αὐτοῦ οὐκέτι ἠγαπῆσθαι ὁμοίως τῷ Ἀβραάμ λέγεται· κληθὲν ἀλλὰ καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ καλεῖ διὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ, εἰπὼν αὐτοῖς· « Πορεύεσθε πρὸς τὰ πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. »

« Οὐ ἀντελαβόμεν ἀπ' ἄκρων τῆς γῆς, καὶ ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐτῆς ἐκάλεσά σε, καὶ εἶπά σοι· Παῖς μου εἰ· ἐξελεξάμην σε, καὶ οὐκ ἐγκατέλιπόν σε. » Στμαίνει δὲ διὰ τούτων τοὺς ἐν τῇ διασπορᾷ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ, οὓς πρῶτους κατηξίου τῆς αὐτοῦ κλήσεως. Πολλοὶ γὰρ κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων τὸν Χριστοῦ λόγον παραδεχόμενοι, οὐ μόνον ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας γῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν.

« Μὴ φοβοῦ· μετὰ σοῦ γάρ εἰμι· μὴ πλανῶ. » Ἐπιθαρσύνει τὴν ἐκλογὴν ταύτην, εἰς τὸ ἀδεῶς εἰς πάντα τὰ ἔθνη κηρύξει τὸ Εὐαγγέλιον· ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ἐδήλου ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ φάσκων· « Ἴδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ Θεός σου, ὁ ἐκχοῦσάς σε, καὶ ἐβοήθησά σοι.

A Nam quod per quidem mirum est, barbararum nationes, et longissime remotæ a Judaica regione, in qua sola Deus olim notus esse putabatur, ad pietatis et religionis notitiam accesserunt, ita ut de gratia divinæ justitiæ obstupescerent, atque maturarent et venirent, prædicationi obsequentes, quæ ait, « Accedant et loquantur simul. » Vult enim ut secundum humanitatis leges, qui vocati sunt, non sære tantum, sed proximi etiam salutem consulant. Fuit olim tempus, quo faber idolorum præfex, et ærarius molleo eudens deos suos, in nos prævaleret: at jam novimus eos nihil esse, et paternum errorem damnamus, quod vos ad utilitatem vestram ediscere opus est. Imbecillitatis autem eorum qui a nobis olim pro diis habebantur, argumentum est, quod ne stare quidem possint, nisi palis et clavis dedantur.

VER. 8. « Tu autem Israel puer meus, Jacob, quem elegi, semen Abraham, quem dilexi. » Puerum primo vocat, hinc electum, postea dilectum. Puerum quidem, quasi in primis initiis degeret, ac metu servitutis institueretur; qualis erat apostolicus chorus, qui primo vitæ sævæ tempore sub lege quasi sub pædagogō fuit: eundem porro electum nuncupat, utpote qui profectus auctus salutari vocatione et electione dignatus sit. Semen autem Abraham alius et distinctus ordo est ab electis, qualis erat multitudo Judæorum, quos alloquens Salvator dicebat, « Scio quia semer Abraham estis. » At illi diversi erant a filiis Abraham, de quibus hæc edocebat, « Si Abraham filii essetis, opera Abraham faceretis. » Abraham ergo dilectus et amicus Dei erat: quare dictum est, « Semen Abraham, quem dilexi; » sive, secundum Symmachum, « semen Abraham amici mei; » secundum Aquilam vero, « semen dilectum meum. » Et vero semen ejus non perinde atque Abraham amari dicitur. Attamen per electos suos semen ejus vocat; nam ait illis, « Ite ad oves quæ perierunt, domus Israel. »

VER. 9. « Quem assumpsi ab extremis terræ, et a speculis ejus vocavi te, et dixi tibi, Puer meus es: elegi te, et non dereliqui te. » His porro significat eos in dispersione Judaici populi, quos primos vocatione sua dignatus est. Apostolicis quippe temporibus ex Judæis multi verbum Christi susceperunt, non modo ex iis qui Judæam incolebant, verum etiam ex iis, qui penes reliquas gentes habitabant.

VER. 10. « Noli timere, tecum enim sum: non erres. » His ab se electis fiduciam addit, ut Evangelium in omnibus gentibus sine formidine prædicent; quod ipsum declarabat in Evangelii Servator his verbis, « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi. » Ego enim sum Deus tuus, qui confortavi te, et auxiliatus sum tibi. »

⁶⁷ Joan. viii, 37. ⁶⁸ ibid. 59. ⁶⁹ Matth. i, 6. ⁷⁰ Matth. xxviii, 20.

Vras. 11. « Erunt enim quasi non sint, et peribunt omnes adversarii tui. » Cave, inquit, putes te tua virtute posse tantæ prædicationi ministrare. Nihil quippe eras, nec quidquam agere potuisses, nisi ego tecum existens tecumque ambulans, apud omnes gentes te corroborassem, teque patientia, perseverantia et virtute munissem; ut tibi Evangelium omnibus prædicanti impedimentum nullum occurreret.

Vras. 12. « Quæres eos, et non invenies homines, qui debacchentur in te. Erunt enim quasi non sint, et non erunt adversarii tui. » Etiam si enim quo tempore te impugnabant et divexabant, aliqui ad breve temporis spatium viderentur esse; at tu quidem subsistes ac permanebis, eorumque perniciem videbis; illi vero quamprimum esse desinent, ex hac vita deleti. Quamobrem perseverare te oportet, et ab iis illatas ærumnas sustinere.

Vras. 13, 14. « Quoniam ego Deus tuus, qui teneo dexteram tuam, qui dico tibi, Ne timeas Jacob, perexigue Israel. » Nam paucissimi sane numero erant discipuli Salvatoris nostri; nimirum duodecim apostoli, et post illos septuaginta alii.

Vras. 15. « Ecce feci te quasi plaustrum rotas triturantes, recentes, in serrarum modum. » Sic enim virtus corroborantis eos ostendebatur, dum ipsi nihil a verme differrent, sed etiam paucissimi essent, ac mortui cadaveraque Israelis viderentur. Hujusmodi tamen cum essent, rotarum et currus inatar, ceu quamdam paleam diffundebant, diabolicum impiarum gentium cultum et idololatriam triturantes et secantes. « Et triturabis montes, et comminues colles, et tanquam pulverem pones. »

Vras. 16. « Et ventilabis, et ventus auferet ens, et turbo disperget eos. Tu autem lætaberis in sanctis Israel. » Per montes et colles adversarias potestates, olim contra Dei cognitionem insurgentes subiudicans; ita ut error ille diabolicus apud gentes non ultra subsistat. His porro montibus et collibus de medio sublatis ac deletis, tu ipse servus meus electus, per quem hæc perpetranda sunt, lætaberis in Domino, et in sancto Israel laudaberis.

Vras. 17. « Et exsultabunt pauperes et inopes. Quærent enim aquam, et non erit: lingua eorum præ siti exaruit. Ego Dominus Deus: ego exaudiam Deus Israel, et non derelinquam eos. » Qui autem isthæc ad finem deducta sint, et etiamnum peragantur in ecclesiis Dei, quæ per discipulos Salvatoris nostri omnibus in locis fundatæ sunt, intelliges, si animum adhibueris. Animæ igitur quæ olim in gentibus inopes ac Dei cognitione egentes erant, nec vel stillam vivifici potus habebant, ita ut lingua earum, et sermo ea prolatus exaresceret, quod ne guttam quidem salutaris verbi participes essent; eadem ipsæ per coelestem gratiam inexpectatum beneficium acceperunt, fontibus, fluminibus et omnimodis aquis vivificis repleta; utpote

A « Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες, καὶ ἀπολούνται πάντες οἱ ἀντίθικοί σου. » Ὅρα γὰρ, φησί, μήποτε νοσήσῃς, ὡς τῇ αὐτοῦ ἰσχύϊ δεδύνησαι τοσοῦτω κηρύγματι διακονήσασθαι. Οὐδεὶς γὰρ ἂν ἦσθα, οὐδ' ἂν ἔδυνήθης-τι, εἰ μὴ ἐγὼ μετὰ σοῦ ὦν, καὶ σὺν σοὶ περυσόμενος, εἰς πάντα τὰ ἔθνη ἐνίσχυσά σε, ὑπομονῆν καὶ καρτερίαν καὶ δύναμιν σοὶ δωρησάμενος· ὡς μηδὲν ἐμποδῶν σοὶ γενέσθαι κώλυμα κηρύττοντι τὰ Εὐαγγέλιον εἰς πάντας.

« Ζητήσεις αὐτούς, καὶ οὐ μὴ εὔρησ τούς ἀνθρώπους οἱ παροινήσουσιν εἰς σέ. Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ ἀντιπολεμούμενός σε. » Εἰ γὰρ καὶ πρὸς ὄλιγον ἔδοξαν εἶναι τινες, καθ' ἕν κερδὸν ἐπολέμουν καὶ ἐδίωκόν σε· ἀλλὰ σὺ μὲν ἔση καὶ διαμνεῖς, καὶ ἔθει αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν· οἱ δὲ οὐκ ἔσονται, ἢ τάχος ἀφανιζόμενοι τοῦ βίου. Διὸ καρτερεῖν σε προσήκει, καὶ ὑπομένειν τὰς ἐξ αὐτῶν ἐπαγομένας θλίψεις.

« Ὅτι ἐγὼ ὁ Θεός σου, ὁ κρατῶν τῆς δεξιᾶς σου, ὁ λέγων σοὶ· Μὴ φοβοῦ, Ἰακώβ, ὀλιγοτὸς Ἰσραὴλ. » Ὀλίγοι γὰρ τὸν ἀριθμὸν ἐτύγγανον οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταί, δώδεκα μὲν ὄντες ἀπόστολοι· ἐβδομήκοντα δὲ οἱ μετ' αὐτούς.

« Ἰδοὺ ἐποίησά σε ὡς τροχοὺς ἀμάξης ἀλοῦντες, καινοὺς, πριστηροειδεῖς. » Οὕτω γὰρ ἡ δύναμις τοῦ ἐνισχύοντος αὐτούς ἐδεικνύετο, ὅτε αὐτοὶ σκώληκος οὐδὲν διέφερον, ἀλλὰ καὶ ὀλιγοστοὶ ἦσαν, καὶ νεκροὶ καὶ θαθεῶτες τοῦ Ἰσραὴλ ἐτύγγανον. Ὅμως τοιοῦτοι ὄντες, ὥσπερ τινὰ καλὰ μὲν διέτεμον τροχῶν καὶ ἀμάξης τρόπον, ἀλοῦντες καὶ καταπρίζοντες τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἀθέων ἐθνῶν τὴν δαιμονικὴν θεοποιαν.

C « Καὶ ἀλόησεις ὄρη, καὶ λεπτυνεῖς βουνοὺς, καὶ ὡς χνοῦν θήσεις. »

« Καὶ λιχμήσεις, καὶ ἀνεμος λήψεται αὐτούς, καὶ καταγίγῃς διασπερεῖ αὐτούς. Σὺ δὲ εὐφρανθήσῃ ἐν τοῖς ἁγίοις Ἰσραὴλ. » Ὅρη καὶ βουνοὺς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, πάλαι κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ἐπιαιρούμενας, ἀνιττόμενος· ὡς μηκέτι ὑφεστάναι παρὰ τοῖς ἔθνεσι τὴν δαιμονικὴν πλάνην. Τῶν δὲ ἀποδοθέντων ὄρων καὶ τῶν δηλωθέντων βουνῶν ἀφανῶν γανομένων, σὺ αὐτὸς ὁ δοῦλός μου ὁ ἐκλεκτός, δι' οὗ ταῦτα κατάρθωται, εὐφρανθήσῃ ἐν Κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Ἰσραὴλ ἐπαινεθήσῃ.

D « Καὶ ἀγαλλιᾶνται οἱ πτωχοὶ καὶ ἔνδεοι. Ζητήσουσι γὰρ ὕδωρ, καὶ οὐκ ἔσται· ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἀπὸ τῆς δίψης ἐξηράνθη. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός· ἐγὼ ἐπακούσομαι ὁ Θεός Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτούς. » Ὅπως δὲ ταῦτα τέλους ἔτυχε, καὶ εἰσέτι νῦν ἐνεργεῖται ἐν ταῖς διὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατὰ πάντα τόπον ἰδρυθείσαις ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, τὴν διάνοιαν ἐπιστήσας εἰση. Αἱ γοῦν τὸ παλαιὸν πτωχεύουσαι ἐν τοῖς ἔθνεσι ψυχαὶ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως ἔνδεοι οὔσαι, καὶ μηδὲ βανίδα ζωτικῶν πόματος κεκτημένα, ὡς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν καὶ τὸν δι' αὐτῆς προσφερόμενον λόγον σωτηρίου μετέχειν· αὐταὶ παραδόξου τετυχήκασι εὐεργεσίας διὰ τῆς οὐρανίου χάριτος πληρωθεῖσαι τε πηγῶν, καὶ ποταμῶν καὶ

παντοίων ζωτικῶν ὑδάτων, ὡς ἀπολαύουσαι ὕδατος, ἀπὸ οὐ ἀνωτέρω ἐλτέγο· « Καὶ πίνονται ὕδωρ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. » « Καὶ πίνονται ὕδωρ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. » « ἐπεὶ ἀπὸ πηγῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ὧν ἐμνημόνευσεν ὁ φησας λόγος, « Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ. » Τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ πηγάζον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀνομβροῦν ὕδατα ζῶντα, τοτὲ μὲν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τοτὲ δὲ ἀπὸ τῆς καινῆς καὶ εὐαγγελικῆς διδασκαλίας.

« Ἀλλὰ ἀνοίξω ἐπὶ τῶν ὄρων ποταμούς, καὶ ἐν μέσῳ πεδίων πηγὰς. Ποιήσω τὴν ἔρημον εἰς ἕλη ὑδάτων, καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὕδραγωγῶσι. Θήσω εἰς τὴν ἀνύδρον γῆν κέδρον καὶ κύβητον, μυρσίνην καὶ κυπρίσσον, καὶ λεύκη. » Ταῦτα πάντα, οὐδ' ἄλλως ἢ ἐν ὑδάτων πληθῆσι τρεφόμενα καὶ ἀφ' ἀθανάτων, εἰς τὴν εἰκόνα περιεληπταί τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ εὐθελῶν ψυχῶν, ἀπὸ πολυπληθείας θείων καὶ λογικῶν ὑδάτων εἰς ὕψος ἐπηρμένων. Ὅτε μὲν οὖν τοὺς καρποὺς τῆς Ἐκκλησίας βουλευταὶ παραστῆσαι ὁ λόγος, εἰκόνη χρῆται ἐλιάς, ἢ φοίνικος, ἢ ἀμπέλου· ὅτι δὲ το εὐθαλὲς καὶ δεηρμένον, νεαρόν τε καὶ ἀκαίον, τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ προκοπτόνων θηλοῖ, τῇ τῶν προλεχθέντων φυτῶν συνεχρήσατο εἰκόνη· ἃ οὐκ ἄλλως ἢ ἐξ ὑδάτων πληθους καὶ γῆς ἕδραλας καὶ μονίμου συνίστασθαι πέφυκεν· ἢ δὴ καὶ ἀντὶ παραδόξου παρελήφθη, εἰ ἐν τῇ ἀνύδρῳ καὶ καταξήρῳ καὶ δειλαῖς γῆ τοσαύτην ὑδάτων χορηγίαν ἕσθαι ἐπηγγελαί, ὡς τοιαῦτα βλαστῆσαι φυτὰ, ὅποια καταλιπαί. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἕσθαι καὶ ἐπὶ τῆς πάλαι ἐρήμου καὶ ἀνύδρου γῆς τῶν πάλαι ἀλλοφύλων καὶ ἀθέων ἐθνῶν τοσαύτην γὰρ γενήσεσθαι καὶ ἐπ' αὐτῷ μεταβολὴν προφητεύει εἰς ἐνδειξὴν τῆς σωτηρίου εὐεργεσίας.

« Ἴνα ἴδωσι καὶ γνῶσι, καὶ ἐννοήσωσι καὶ ἐπίστωνται ἅμα, ὅτι χεῖρ Κυρίου ἐποίησα ταῦτα, καὶ ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ κατέβηξεν. » Εἰ γὰρ μὴ Θεὸς ἦν καὶ χεῖρ Κυρίου, ἢ διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὴν τοσαύτην μεταβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν εἰργασμένην, πῶς ἂν συνέστησαν ἐν τῇ τοσαύτῃ τῶν ἐθνῶν ἐρημία ἐκκλησίαις Θεοῦ, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ λογικὰ ὕδατα πληθύνοντα πανταχοῦ γῆς, ὡς γεωργεῖσθαι τῶν πρότερον ἐρήμων κα' ἀνημέρων ἐθνῶν τὰς ψυχὰς τῷ τῆς θεοσεβείας λόγῳ, φύσει τε καὶ ὑψηλὰ καὶ μετέωρα βλαστῆματα· καὶ τὰ μὲν ἐπὶ γῆς ἐρριζωμένα, λέγω δὴ ἐν τῷ θνητῷ καὶ ἀνθρωπίνῳ βίῳ· τὰ δὲ εἰς ὕψος ἔπαιρόμενα, ὅς καὶ μέχρι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐκτείνεσθαι, κάκει τὰς ἑαυτῶν ἀναρτῶν ἐλπίδας· Διὸ φυτοὶς αὐάθει καὶ εἰς ὕψος ἐπηρμένοις παροσέδληνται.

« Ἐγγίξει ἡ κρίσις ὑμῶν, λέγει Κύριος ὁ Θεός· ἤγγισαν αἱ βουλαι ὑμῶν, λέγει ὁ βασιλεὺς Ἰακώβ. » Ἀναπολόγητοι γὰρ ἔστε, φησὶν, ὡ ἐιδωλόατραι, οἱ μετὰ τὴν τοσαύτην χάριν τὴν τὰ τοσαῦτα κατεργασμένην, τῇ πολυθέῳ ἐναπομεινάντες πλάνῃ, μὴ ἐννοήσαντες, ὡς χεῖρ ἦν ἀληθῶς Θεοῦ ἢ τὰ τοσαῦτα κατεργασομένη, καὶ πρὶν γενέσθαι μαρτυραμένη, ὅτι ταῦτα ἔσται.

¹¹ Cap. XII, vers. 13. ¹² Psal. LXVII, 27.

A quæ ea ipsa fruerentur aqua, de qua superius ¹¹ dicebatur, « Et libent aquam ex fontibus salutaris; » sive ex fontibus Israelis, quos memorat sermo ille qui ait, « In ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel ¹². » Hæc porro aqua fuerit Spiritus sanctus, in Ecclesia Dei scaturiens, et aquas viventes insillans, modo ex Veteri Testamento, modo ex nova et evangelica doctrina.

Vers. 18, 19. « Sed aperiam in montibus flumina, et in medio camporum fontes. Faciam desertum in paludes aquarum, et sitientem terram in aqueductus. Ponam in terra inaquosa cedrum, et buxum, et myrtum, et cupressum, et populum. » Hæc omnia, quæ nonnisi in aquarum copia aluntur et accrescunt, ad similitudinem animarum in Ecclesia Dei florentium, quæ ex divinarum et rationabilium aquarum abundantia in altum excreverunt, usurpantur. Cum igitur Scriptura fructus Ecclesiæ repræsentare cupit, imagine utitur olivæ, aut palmæ, aut vitis; cum vero florentem, sublimem, vegetum et prosperum eorum, qui in Ecclesia proficiunt, statum significat, prædictarum arborum similitudine utitur, quæ nonnisi ex aquarum copia atque in terra firma solidaque consistere solent: quod sane pro re stupenda et mirabili usurpavit, quod videlicet in inaquosa, arida, et misera terra, tantam fore aquarum abundantiam polliceatur, ut tales arbores, quales enumerantur, proferre valeat. Eodem autem modo eventurum dicit in illa olim deserta et inaquosa alienarum et impiarum gentium terra: nam ut salutare beneficium exprimat, tantam in illa fore mutationem vaticinatur.

Vers. 20. « Ut videant et cognoscant, et cogitent et sciant simul, quoniam manns Domini fecit hæc, et sanctus Israel ostendit. » Nisi enim Deus et manus Domini esset, quæ per apostolos suos tantam in gentibus mutationem induxit, quomodo in tanto gentium deserto Ecclesiæ Dei constitissent, et rationabiles ejus aquæ ubique terrarum largiter manassent, ita ut illæ olim desertæ et immites gentium animæ, piæ religionis verbo excoli possent, ac celsas sublimesque plantas emitere: quarum aliæ in terra, scilicet in mortali humanaque vita, radices posuere; aliæ vero sursum erectæ sunt, ita ut ad usque regnum cælorum extenderentur, atque ibi spem suam reponerent? quamobrem suaveolentibus ac celsissimis arboribus comparantur.

Vers. 21. « Appropinquat judicium vestrum, dicit Dominus Deus: appropinquarunt consilia vestra, dicit rex Jacob. » Inexcusabiles quippe estis, ait, o idololatræ, qui post tantam taliaque operantem gratiam, in multorum numinum errore mansistis: non cogitantes, manum Dei esse quæ tam multa edidit, et antequam fierent, hæc futura prænoxia vivit.

VERS. 22-23. « Appropinquant et annuntiant vobis A quæ ventura sunt, aut priora quæ erant. Dicite, et mentem advertemus, et cognoscemus quæ ultima, et quæ vectura. Renuntiate nobis quæ ventura in novissimo, et cognoscemus quia dii estis. » Nam Dei prophetæ quidem, divini consortes Spiritus, novissima prænuntiarunt, iniqui, steriles et infructuosi soli in meliorem statum mutationem vaticinantes, necnon Christi adventum, apostolorum ejus prædicationem, cæteraque omnia in eorum prophetiis enuntiata : unde revera Deus esse is, qui hæc in illis et per illos vaticinatus est, agnoscitur. Maligni vero dæmones qui potuerint universorum Dei consilium et cogitationem, ac ejus de Christi adventu, deque ipsorum pernicie et exitio decretum, cognoscere? Quapropter cum futura atque ea quæ in extremis temporibus circa gentium vocationem solitudinemque suam eventura erant, ignorant; consequenter neque prius edita noverant : quare nullus eorum prophetis suis ista suggerere potuit, quæ scripto consignarunt ii, qui Spiritu Dei digni habitus fuerant.

« Bene facite et male facite, et mirabimur, et videbimus simul. » Etiam si enim malis inferendis pares sitis, utpote dæmones maligni, attamen divinæ operandi virtutis hinc indicium non habebitis : quare opus est vos quod Deo proprium est, primum exhibere, id est, bene facere : hinc autem justo iudicio uti ac dignos supplicio plectere. Ita ut hinc probe conmonstratur, operationes illas, ut putant ipsi, sive oracula, præstigatorum hominum fallacias esse, qui multorum simplicitate abutuntur.

VERS. 24, 25. « Quoniam unde estis vos? et unde opus vestrum? De terra in abominationem elegerunt vos. Ego vero excitavi eum, qui ab Aquilone est, et eum, qui ab ortu solis : vocabuntur nomine meo. » Illis porro significat pes eum qui ab ortu solis venit, Christum ejusque justitiam : id vero indicabat superior his verbis, « Quis excitavit ab oriente justitiam? » quam ipsis gentibus datam testificabatur; per eum vero qui ab Aquilone, populum ex gentibus, qui olim in Aquilone degebat; secundum illud, « A facie Aquilonis accendentur mala in omnes inhabitantes terram. » Hunc itaque gentium populum, ait, excitavi ab Aquilone, ut ne ultra ibi maneat : vocabo autem eum, qui ab ortu solis venit, scilicet Christum.

« Veniant principes, et tanquam lutum figuli, et tanquam figulus conculcans lutum, sic conculcabitur. » Sic vocat eos qui satellitum instar regnum ejus stipant, angelos videlicet : per quos impium errorem sublatum iri prænuntiat; vel principes ac præsules Ecclesiæ sue. Vos scilicet quibus dicebatur, « Unde estis vos, et unde opus vestrum? ex terra in abominationem elegerunt vos. »

VERS. 26 « Quis enim annuntiabit vobis ea quæ sunt a principio, ut cognoscamus et ea, quæ prius

« Ἐγγισάτωσαν, καὶ ἀναγγελάτωσαν ὑμῖν ἃ συμβήσεται, ἢ τὰ πρότερον εἶνα ἦν. Εἴπατε, καὶ ἐπιστήσομεν τὸν νοῦν, καὶ γνωσόμεθα τί τὰ ἔσχατα καὶ τὰ ἐπερχόμενα. Ἀναγγεῖλαιτε ἡμῖν τὰ ἐπερχόμενα ἐπ' ἔσχατου, καὶ γνωσόμεθα, ὅτι θεοὶ ἐστέ. » Οἱ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ προφήται, ἐνθέου Πνεύματος μετασχόντες, προσέειπον τὰ ἔσχατα διαβρήδην θεσπίσαντες τῆς ἀνδρου καὶ ἀγῶνου καὶ ἀκαρπου τῶν ἐθνῶν χώρας τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολὴν, τὴν τε τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὸ κήρυγμα, καὶ ὅσα ἄλλα ταῖς αὐτῶν ἐμφέρεται προφηταίαις· ὅθεν γνωρίζεται θεὸς ὡν ἀληθῶς ὁ ἐν αὐτοῖς καὶ δι' αὐτῶν ταῦτα θεσπίσας. Οἱ δὲ πονηροὶ δαίμονες πόθεν ἠδύναντο γινώσκειν βουλὴν καὶ ἐνθύμησιν τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, ἢ τὰ ὀρθισθέντα ὑπ' αὐτῶν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, περὶ τε τῆς αὐτῶν καθαιρέσεως καὶ ἀπωλείας; Διὸ, μὴ εἰδότες τὰ ἐπερχόμενα, μηδὲ τὰ ἐν ἔσχατοις καιροῖς μέλλοντα συμβῆσθαι περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν, τῆς τε αὐτῶν ἐρημίας, εἰκότως οὐδὲ τὰ πρότερα ἐγνωρίζον· ὅθεν οὐδεὶς αὐτῶν δεδύνηται τοῖς αὐτῶν προφήταις ὑποβάλλειν ταῦτα, ἅπερ οἱ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ καταξωθέντες γραφῆ παραδέδωκασιν.

« Εὐποιήσατε καὶ κακώσατε, καὶ θαυμάσομεθα, καὶ ὀφόμεθα ἡμα. » Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα κακοποιεῖν οἱοὶ τέ ἐστέ, δαίμονες ὅντες πονηροὶ, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου γνώρισμα τῆς θεϊκῆς ἐνεργείας ἔχετε διόπερ τὸ ἰδίῳ ἐπὶ Θεοῦ πρῶτον ὑμᾶς ἐπιδείξασθαι χρὴ· λέγω δὴ τὸ εὐποιῆσαι· Ἐπειτα ἄρα κρῖσει δικαίαι χήρᾶσθαι, καὶ τοὺς ἀλίους κακώσεως τιμωρήσασθαι. Ὡς ἐνταῦθεν παρίστασθαι τὰς νομιζομένας ἐνεργείας, ἢ τοὺς χρησμούς ἀνδρῶν εἶναι γοήτων ἀπάτας, τῆ τῶν πολλῶν ἡλιθιότητι καταχρωμένων.

« Ὅτι πόθεν ἐστὲ ὑμεῖς, καὶ πόθεν ἡ ἐργασία ὑμῶν; Ἐκ γῆς βδέλυγμα ἐξελέξαντο ὑμᾶς. Ἐγὼ δὲ ἤγειρα τὸν ἀπὸ Βορρᾶ, καὶ τὸν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, κληθήσονται τῷ ὀνόματι μου. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸν μὲν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου τὸν Χριστὸν καὶ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην· τοῦτο δὲ ἐδήλου καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν φήσας· « Τίς ἐξήγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην; » ἦν καὶ τοῖς ἔθνεσι δεδωρηθεῖσαι ἐδήσονται δὲ ἀπὸ Βορρᾶ, τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν, πάσαι ὄντα ἐν τῷ Βορρᾶ, κατὰ τὸ, « Ἀπὸ προσώπου Βορρᾶ ἐκκαυθήσεται κατὰ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. » Τοῦτον οὖν τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν, ἐξήγειρα, φησὶν, ἀπὸ Βορρᾶ, ἵνα μηκέτι ἐν αὐτῷ ἡ· καλέσω δὲ καὶ τὸν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, τουτέστι τὸν Χριστὸν.

« Ἐρχέσθωσαν ἄρχοντες, καὶ ὡς πηλὸς κεραμῆος, καὶ ὡς κεραμεὺς καταπατῶν τὸν πηλόν, οὕτω καταπατηθήσεσθε. » ἦτοι τοὺς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν δορυφοροῦντας ἀγγέλους οὕτως ὀνομάζων, δι' ὧν τὴν καθαιρέσιν τῆς ἀθέου πλάνης γεγενῆσθαι φησιν· ἢ τοὺς ἄρχοντας καὶ προστώτας τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Ὅτι δὴ δηλαδὴ, οἷς ἐλέγετο, ὅτι· « Πόθεν ἐστὲ ὑμεῖς, καὶ πόθεν ἡ ἐργασία ὑμῶν; ἐκ γῆς βδέλυγμα ἐξελέξαντο ὑμᾶς. »

« Τίς γὰρ ἀναγγελεῖ τὰ ἐξ ἀρχῆς, ἵνα γῶμεν καὶ τὰ ἐμπροσθεν, καὶ ἐροῦμεν, ὅτι ἀληθῆ ἐστίν;

οὐκ ἔστιν ὁ προλέγων, οὐδὲ ὁ ἀκούων ὑμῶν τοὺς λόγους. » Διπλῆν ἔχει διάνοιαν, ὡς μήτε αὐτῶν ἐγόντων λόγον, διὰ τὸ μηδὲν δύνασθαι, μήτε εἰδέναι, μήτε τῶν πάλαι περὶ αὐτὰ πλανωμένων ἐπιμνήσκων τῇ πλάνῃ· ὠφελημένων δὲ ὑπὸ τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου, ὡς μηκέτι ἐκείνοις παρέχειν τὰς ἐκδοάς, διὰ τὸ κατεργωκέναι τῆς παλαιᾶς ἀπάτης.

« Ἀρχὴν Σιών δώσω, καὶ Ἱερουσαλήμ παρακαλέσω εἰς ὄδον. » Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Γινώσκετε, ὡ ἄνθρωποι, ὡς τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ ἐμῇ, τῇ καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ὀνομασμένη Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ, αὐτὸς ἐγὼ δώσω τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν μου παρακαλέσω, καὶ θήσω αὐτὴν εἰς ὄδον.

« Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐθνῶν ἰδοὺ οὐδεὶς· καὶ ἀπὸ τῶν εἰδωλῶν αὐτῶν οὐκ ἦν ὁ ἀναγγέλλων. Καὶ ἐν ἐρωτήσῃ αὐτοὺς, Πόθεν ἐστέ; οὐ μὴ ἀποκριθῶσί μοι. Εἰσὶ γὰρ οἱ ποιοῦντες ὑμᾶς, καὶ μάτην οἱ πλανῶντες ὑμᾶς. » Ἠλέγχθησαν γοῦν τὸ μηδὲν ὄντες, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲν θυνάμενοι· διὸ καὶ ἐν ἐπιρωτήσῃ αὐτοῖς ὁπόθεν εἶεν, οὐδεὶς αὐτῶν ἀπόκρισιν δώσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ΄.

« Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτόν ἢ ψυχῇ μου. Ἐλωκα τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » Εὐροῖς δ' ἀνταῦτα συναδὲ τοῖς διὰ τῶν ἔμπροσθεν περὶ τοῦ ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ προκλειστομένου τεθεοσιμημένοις. Ἐκλεκτός ἐξ οὐκ ἐθ' ὁμοίως τοῖς ἀποστόλοις· ἐπειδὴ μόνῳ αὐτῷ ἔλεγκται τὸ, « Ὅν ἤρέτισεν ἢ ψυχῇ μου· » ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ μόνον αὐτόν ἐκπαύσατο·

« Ἐν αὐτῷ γὰρ κατέκησε πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. » Διόπερ ὡς μόνος χωρήσας τὸ Πνεῦμα τὸ πατρικόν, τὰ ἐξῆς πάντα ἐργάζεται, ἐξηγγέλλων τὰ περὶ τῆς καθολικῆς κρίσεως τοῖς ἐθνέσιν, εἰς τὸ παρασκευάζεσθαι τοὺς πάντας εἰς τὴν μέλλουσαν τοῦ Θεοῦ κρίσιν.

« Θὺ κακρᾶζεται, οὐδὲ ἀνήξει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἢ φωνῇ αὐτοῦ· κάλαμον τριβλαστῆν οὐ συντρίβει, καὶ λίνον καπνίζόμενον οὐ σβέσει· ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοφτεῖ κρίσιν. » Σύνηδες τῇ θεῖᾳ Γραφῇ τῆς ψυχῆς θυμακι καταχρᾶσθαι ἐπὶ τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ καὶ πόδας, καὶ χεῖρας, καὶ δακτύλους, καὶ ὀφθαλμοὺς Θεοῦ εἰσθὲν ἀνθρωπινώτερον προφέρεσθαι. Περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ ταῦτα λέγεται, ἐπειδὴ περὶ ἡσύχως καὶ πράως τὸν ἀνθρώπινον διώδευσε βίον, ὡς μηδὲ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ θεραπευόμενοις ἐπιτρέπειν αὐτόν φανερόν ποιεῖν τοῖς πᾶσιν· οὕτω γὰρ, φησὶν, ἀφοφθη καὶ ἡσύχως διελεύσεται τὸν ἐν ἀνθρώποις βίον, ὡς μηδὲ τὸν τυχόντα ἰνθροπικῶν λυπηῖται τὸν πάντων ταπεινώτερον, καὶ ἀσθενέστερον, καλὰ μὲν διὰ τὸ ἀσθενεῖς· ἀπαικασμένον. Λίνον δὲ τυφόμενον εἰποις ἀνελθεῖν τὸν εἰκῆ φυσιοῦμενον, ὑπὲρ τοῦ νοδῆ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐπηρμένον καὶ τετυρωμένον, ὃν οὐ καλύπτειν, οὐδὲ παύσειν ἐλάγετο τοῦ ἐπάροματος ὁ προφητευόμενος. Ὁ δὲ καὶ ἔργῳ ἐπὶ τῆς οὐ Χριστοῦ ἐπιότμων τῷ θνητῷ βίῳ· οὕτε οὖν ταπεινὸν τινα καὶ ἀσθενῆ

A fuerunt, et dicamus vera esse? non est qui prædicat, neque qui audiat sermones vestros. » Hæc duplici more intelligi possunt; ut neque illi sermone, quem proferant, habeant, quod nihil valeant, nihilque sciant; neque illi, olim his in rebus errantes, in errore maneant; sed verbo veritatis adiuti, nullatenus ipsis aures præbeant, quod priscum errorem deprehenderint et damnarint.

Vers. 27. « Principatum Sion dabo, et Jerusalem consolabor in via. » Hæc est dicti sententia: Deus! vos homines, agnoscite, me Ecclesiæ meæ, quæ prius Sion et Jerusalem vocata fuit, principatum in omnes daturum esse, ac Ecclesiam meam consolaturum positurumque in via.

Vers. 28, 29. « A gentibus enim ecce nullus est, et de idolis earum non erat qui annuntiaret. Et si interrogavero eos, Unde estis? non respondebant mihi. Sunt enim qui faciunt et qui frustra seducunt vos. » Nihil eos esse, et ideo nihil posse, comprobatum est: quare si interrogavero eos undenam sicut, eorum nemo respondebit.

CAPUT XLII.

Vers. 1. « Jacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea. Dedi Spiritum meum super eum. » Hæc consona deprehendenda sunt, quæ superius de eo, qui ex radice Jessæ proditurus erat, prænuntiantur. Electus autem, non sicut apostoli, quandoquidem de illo tantum dicitur, « Elegit eum anima mea; » verum etiam Spiritus Dei in ipso solo requievit: in illo quippe « habitavit omnis plenitudo divinitatis corporaliter. » Quamobrem, ut qui solus paternum Spiritum in se receperit, omnia sub hæc enarrata peragit, gentibus annuntians ea, quæ ad illud universale iudicium pertinent, ut omnes ad futurum Dei iudicium præparet.

Vers. 2, 3. « Non clamabit, neque dimittet, neque audietur foris vox ejus: calamus conquassatum non conteret, et linum fumigans non exstinguet; sed in veritate feret iudicium. » Solet Scriptura divina mentis oculo uti, cum de Deo loquitur: quandoquidem pedes, manus, digitos et oculos Dei solet humano more proferre. De Christo autem hæc ideo dicuntur, quia ille placide et quiete humanam emensus est vitam, ita ut ne illis quidem, quæ medelam attulit, permitteret ut ipsum omnibus palam facerent. Usque adeo, inquit, sine strepitu ac quiete humanam transiit vitam, ut ne vel minime ex hominibus molestiam pariat, etiamsi ille humillimus et debillissimus omnium sit, ac imbecillitatis causa calamo comparetur. Linum vero fumigans dixeris cum esse, qui mente carnis suæ elatus, temere inflatur, quem non ab elatione cohibiturus esse dicitur is, qui in prophetia enuntiatur. Idque sane Christus in mortali vita peregrinatus, opere complevit: neque enim humilem

¹³ Col. II, 9.

quempiam et apud homines infirmum contristavit unquam, neque ullum ex arrogantibus et superbis adortus est: sed sese omnibus prorsus hominibus mansuetum et humilem corde exhibuit: cum veritate autem et fiducia omnibus aperiens ea, quæ ad Dei iudicium spectabant, non prius cessavit, quam lucis instar splendesceret per resurrectionem ex mortuis, quam propheticus sermo his verbis subindicavit, « Resplendet, et non conteretur. » Si quidem illum conterere et extinguere tentabant illi, qui necem ipsi moliti sunt: etenim id universo hominum generi natura proprium est, ut morte conteratur. At non illum mors contrivit, sed unus eorum, qui a sæculo fuere, morti superior evasisse jure declaratur a prophetia dicente:

Vers. 4. « Resplendet, et non conteretur, donec ponat in terra iudicium; et in nomine ejus gentes sperabunt. » Quocirca post resurrectionem ex mortuis, lucis instar in toto orbe resplendens, non prius cessavit, quam in terra et in Ecclesia sua regimen ac iudicium ordinaret, quod etiam discipulis suis tradidit.

Vers. 5. « Sic dicit Dominus Deus, qui fecit cælum, et fixit illud, qui firmavit terram, et quæ in ipsa sunt, qui dat statum populo suo in ea, et spiritum calcantibus eam. » Admodum consequenter: nam opus est nos ediscere ex cujus persona dicta sint quæ de Christo præmittuntur. Quia enim confertim initio dixerat propheticus sermo, « Jacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea: dedi spiritum meum super eum; » nec indicaverat quis hæc dixisset, hujus vaticinii auctorem jam necessario enuntiat: quem obrem subjungit, « Sic dicit Dominus Deus: » ipse quippe erat, qui et prima protulit, et sequentia adjecit. Quamvis enim vos homines, invisibili et incorporeæ Dei substantiæ videndæ pares non sitis; at hujus tantæ cæli magnitudinem speculantes, vobiscum reputate quantum qualisve sit is, qui tantam fixit molem, hinc terram ipsam respicientes, ac considerantes, quanta, quam immobilis a sæculo fundata et ceu radicibus firmata sit, ita ut ne vel tantillum moveatur; cogitate quam inenarrabilis virtus sit ejus, qui firmavit eam, et ita secundam fructuumque feracem condidit, ut tot animalia, tot plantas proferat. Is ergo, qui tantam pulchritudinem et tantam molem condidit, Dominus et Deus universorum, etiam ea, quæ superius dicta sunt, de Christo prænuntiavit.

Vers. 6-7. « Ego Dominus Deus vocavi te in justitia: et apprehendam manum tuam, et corrobora bo te, et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educeres vinclos ex vinculis et ex domo custodiæ et sedentes in tenebris. » His compellat eum, quem superius puerum suum dixit, cui se spiritum suum daturum esse dicebat. Primo autem ipsum in justitia vocat vocationem ejus pro dignitate et justitia peragens: deinde vero se manum ejus appreh-

εν ανθρώπους ελύπησεν, ούτε τινα τῶν ἐπηρμηένων καὶ ὑπερηφάνων μετήλας· πρὸς ἅπαντας δὲ τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τε ἦν καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· σὺν ἀληθείᾳ δὲ καὶ παβήρησιν τοῖς πᾶσι διαστέλλων τὰ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χρίσεως, καὶ οὐ πρότερόν γε ἐπαύσατο, ἢ φωτὸς δίκην ἐκλάμψαι διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἣν ὁ προφητικὸς λόγος ἠνείκετο εἰπῶν, « Ἀναλάμψαι καὶ οὐ θραυσθήσεται. » Θραύσαι μὲν γὰρ αὐτὸν, καὶ ἀποσβέσαι πιπαίρανται αἱ τὸν θάνατον αὐτῶ κατασκευάσαντες· ἐπεὶ καὶ πᾶν τὸ θνητὸν γένος θανάτῳ θραύσεται πέφυκεν. Ἄλλ' οὐ καὶ αὐτὸν ἔθραυσεν· μόνος δὲ τῶν ἐξ αἰῶνος εἰς οὗτος θανάτου κρείττων ἀποφανθείς, εἰκότως ὑπὸ τῆς προφητείας μεμαρτύρηται φησάσης·

B « Ἀναλάμψαι καὶ οὐ θραυσθήσεται, ἕως ἂν θῆ ἐπ' τῆς γῆς κρίσιν, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπίουσι. » Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, φωτὸς δίκην εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐκλάμψας, οὐ πρότερον ἐπαύσατο, ἢ διατάξασθαι ἐπὶ τῆς γῆς τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ διοικήσιν τε καὶ κρίσιν, ἣν τοῖς αὐτοῦ παρέδωκε μαθηταῖς.

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ πῆξας αὐτὸν, ὁ στερεώσας τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ τὸ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν. » Σφόδρα ἀκολουθῶς· χρῆ γὰρ ἡμᾶς μαθεῖν ἐκ τίνος προσώπου ἦν τὰ περὶ Χριστοῦ προλεχθέντα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀθρόως ἐπέβαλεν ὁ προφητικὸς λόγος ἐν ἀρχῇ εἰπῶν, « Ἰακώβ C ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἐν ψυχῇ μου· ἔδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν· » τίς δὲ ἦν ὁ ταῦτα εἰρηκῶς οὐ προεδίδαξεν, ἀναγκῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος διασαφεῖ τὸν ταῦτα τεθεσπικῶτα διδὸν ἐπιφέρει τὸ, « Οὕτως εἶπε Κύριος ὁ Θεός· » αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ τὰ πρῶτα εἰρηκῶς, καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενος. Εἰ γὰρ καὶ μάλιστα μὴ οἶοι τέ ἐστε, φησίν, ὑμεῖς οἱ ἄνθρωποι, τὴν ἀφανῆ καὶ ἀσώματον οὐσίαν ἐποπιτεῦσαι Θεοῦ· ἀλλ' ἀναδέψαντες εἰς τὸ μέγεθος τοῦ τοσοῦτου οὐρανοῦ, λογίσασθε ὁποῖός τις τυγχάνει ὁ τοσοῦτον μέγεθος διατηξάμενος· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν γῆν αὐτὴν ἀποβλέψαντες, ὅπως τίς ἐστί, καὶ ὡς ἀκίνητος τὸν σύμπαντα αἰῶνα ἤδραται ἐβρίζωμένη, καὶ θεμελιωμένη, ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς κινεῖσθαι· ἐνοήσατε ὅσης ἀβήτου ὑπάρχει δυνάμειος ὁ σταρεώσας αὐτήν, γονιμὸν τε καὶ καρπῶν οἰστικὴν αὐτὴν ἀπεργασάμενος, ὡς τοσαῦτα ζῶα καὶ φυτὰ προβάλλεσθαι. Ὅ δὴ σὺν τοσαῦτα κάλλει καὶ μεγέθει κατασκευάσας, Κύριος καὶ Θεὸς τῶν ὀλων, οὗτος τὰ προλεχθέντα περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐθέσπισεν.

« Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς, καὶ καθημένους ἐν σκότει. » Προσφωνεῖ δὲ ταῦτα τῷ ἀνωτέρῳ λεχθέντι παιδί αὐτοῦ, ᾧ τὸ αὐτοῦ πνεῦμα δώσειν ἐλέγετο. Πρῶτον δὲ αὐτὸν ἐν δικαιοσύνῃ καλεῖ, κατ' ἀξίαν τὴν κλησιν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ δίκαιον ποιούμενος· ἐπειτα κρατήσκει τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐνισχύσκει αὐτὸν,

καὶ τρίτον χαρισθαι αὐτῷ ὄσπρον ὥσπερ τι φῶς ἄλλα, πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπαγγέλλεται λέγων· « Καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνῶν. » Πάσαι μὲν οὖν διὰ Μωϋσέως τὴν παλαιὰν Διαθήκην τῷ Ἰουδαίῳ ἰδέου λαῷ· ἐνταῦθα δὲ τὸν προφητευόμενον εἰς διαθήκην τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰς φῶς ἔθνῶν ἐωρῆσασθαι φησιν· ὅπως ἐν αὐτῷ φωτιζόμενοι τῶν πάλαι τὰς ψυχὰς τυφλῶν οἱ ὀφθαλμοὶ διανοίγονται καὶ ἀναβλέπουσι διορῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, ὡς μηκέτι ξύλοις καὶ λίθοις καὶ ἀψύχων ὕλη τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν ἀπονέμειν. Ἡμελλε γάρ τοὺς σπαρτῆς τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων κατασφικγμένους, καὶ ἐν σκότῳ τε καὶ κακίᾳ πεπεδημένους διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἁμαρτιῶν ἀφέσεως καταξιούν, καὶ ὥσπερ ἐκ δεσμοτηρίων ἀπολύειν ἐλευθέρους τε καὶ ἀπαλλάττειν τῆς τοῦ διαβόλου εἰρηκτῆς.

« Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός· τοῦτό μευ ἔστι τὸ ὄνομα, τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω, οὐδὲ τὰς ἀρετάς μου τοῖς γλυκτοῖς. Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἰδοὺ ἤκασι, καὶ καινὰ ἔγω ἀναγγέλλω, καὶ πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι ἰδῆλώθη ὁ μὲν. » Ἐπιστῆσαι ἄξιον, ὡς οὐκ εἰρηται, τὴν δόξαν μου οὐδενὶ δώσω· δείκνυται γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἔχων τὴν δόξαν· τὸ μὲν γὰρ οὐδενὶ ἀνααιρετικὸν ἦν παντός· τὸ δὲ ἐτέρῳ μὴ δώσειν, ἐνὶ μόνῳ τὴν συγχώρησιν γεγενησθαι ἐμφαίνει, δηλαδὴ τῷ προφητευομένῳ Οὗτος δὲ ἦν πρὸς ὃν ἐλέγετο·

« Ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρὸς σοι, καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνῶν. » Διὰ τούτων δὲ, οἶμαι, τῶν λόγων τὰ ἔθνη πάντα παιδεύει, μηδένα μὲν Θεὸν ὄμνειν τῶν πάλαι ὀνομαζομένων αὐτοῖς θεῶν· μόνον δὲ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν πέμψαντα αὐτὸν Πατέρα δοξάζειν.

« Ὑμνήσατε τῷ Κυρίῳ ὕμνον καινόν· ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ. » Τοῦτό φησι χρῆναι ποιεῖν πάντας ἀνθρώπους. « Δοξάζετε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς, οἱ κταβαίνοντες τὴν θάλασσαν, καὶ πλέοντες αὐτὴν, αἱ νῆσοι καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς· » ὡς ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας Χριστιανῶν τὴν σύμπασαν πεπληρωσθαι. Ἐντικρυς τοὺς ἀποστόλους τοῦ Σωτήρος ἡμῶν σημαίνων, οὓς παρὰ τὴν θάλασσαν εἶδε βᾶλλοντας ἀμφίδηστορον εἰς τὴν θάλασσαν· ἦσαν γὰρ ἄλιεῖς· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς λοιπούς. Οἱ αὐτοὶ δὲ οὐτοι, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς περιπλέοντες θάλατταν, τοτὲ μὲν ἐν ταῖς νήσοις ἐκῆρυττον τὸ Εὐαγγέλιον, τοτὲ δὲ βᾶθεινον ἐπέκεινα Σπανίας τε καὶ Ἰταλίας, ὡς ἐν ἄλλῳ χρόνῳ καὶ αὐτὴν βασιλεύουσαν πόλιν πληρῶσαι τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Καὶ ἄλλως δὲ οἱ τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου θάλασσαν ἐμπλέοντες, καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐν μέσαις ταῖς ἐκκλησίαις κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τῶν προκειμένων δηλοῦνται· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ τὸν καινὸν ὕμνον πάσῃ κατήγγελλον τῇ γῆ, καὶ ἀνθρώποις ἐν μέσαις ταῖς ἐκκλησίαις κηρύττοντες καὶ διδάσκοντες. « Καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς· » τοὺς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις συναγομένους τοῦτον ἐμφαινῶν τὸν τρόπον.

« Εὐφράνθητι, ἔρημος, καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς· ἢ κατὰ τοὺς λοιπούς ἐρμηνευτὰς, « καὶ πόλεις αὐτῆς. »

hensurum, ipsumque corroboraturum, ac tertium ipsi donum collaturum, et ceu lucem magnam omnibus gentibus oblaturum esse pollicetur, dicens, « Et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium. » Olim itaque per Moysen Vetus Testamentum Judaico populo dedit: hic autem eum, qui in prophetia fertur in testamentum generis hominum, et in lucem gentium dandum ait; ut eo illuminati eorum oculi, qui olim mente cæci erant aperirentur, ac recepto visu Dei cognitionem assequerentur; ut ne ultra lignis, lapidibus et inanimatarum rerum materię Dei honorem ascriberent. Atenim eos qui peccatorum suorum vinculis constringebantur, atque in tenebris et malitię compedibus erant, per Dei gratiam peccatorum venia donaturus, ceu ex carcere liberos soluturus, ac e diaboli custodia erpturus erat.

Vers. 8-9. « Ego Dominus Deus: hoc mihi nomen est, et gloriam meam alteri non dabo, neque virtutes meas sculptilibus. Quę a principio ecco venerunt, et nova quę ego annuntio, et antequam annuntientur declarata sunt vobis. » Animadvertas velim non dictum fuisse, gloriam meam nemini dabo: nam Filium Patris gloriam habere ostensum est; quod enim nemini detur, id quemlibet excludit; quod autem alteri non detur, hinc uni solum concessam fuisse declaratur, scilicet ei, qui in prophetia fertur. Hic porro erat cui dicebatur:

« Vocavi te in iustitia, et apprehendam manum tuam, corroborabo te, et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium. » His porro, ut æstimo, sermonibus gentes omnes erudit, ne deum ullum celebrent eorum, qui olim apud eas dii vocabantur; sed solum Christum Dei, et Patrem, qui misit illum, gloria afficiant.

Vers. 10. « Cantate Domino canticum novum, principatus ejus. » Id ab omnibus hominibus præstandum ait. « Glorificate nomen ejus ab extremo terrę, qui descenditis in mare, et navigatis ipsum, insulę et habitatores earum: » ita ut a Christi nomine, universa terra Christianis repleta sit. His porro apostolos Servatoris nostri perspicue significat, quos ad littus maris vidit jacientes rete in mare: erant enim piscatores; similiterque alios. Hi vero ipsi mare nostrum circumnavigantes, modo in insulis Evangelium prædicabant; modo in Hispaniam et Italiam trajiciebant; ita ut brevi regiam ipsam urbem doctrina Christi replerent. Alio item modo, indicari videntur ii, qui in humanę vitę mari navigantes, apud omnes gentes in mediis ecclesiis Evangelium prædicabant: quandoquidem et ipsi hymnum novum per omnem terram annuntiabant, et in medio ecclesiarum hominibus prædicabant et docebant. « Et habitatores earum. » His significat eos, qui in ecclesiis cœtus agunt.

Vers. 11. « Lætare desertum, et vici ejus; » sive secundum reliquos interpretes, « et civitates ejus. »

Multæ quippe urbes secundum diversam vitæ institutionem in Ecclesia Dei intelliguntur, ut in visione Ægypti declaratum est, ubi dicebatur, quinque urbes in Ægypto fore, quæ lingua Chananitide loquerentur. « Villæ et habitatores Cedar. Lætabuntur qui habitant Petram, de vertice montium clamabunt. » Cedar in ulteriori Arabia sita est ad extremum deserti, quam dicunt obtinere Saracenorum gentem. His omnes deserti et finitimæ terræ incolæ significantur, ita ut rationabilis illa Dei lætitia per Christi gratiam ad nos usque perventura sit. Petra vero urbs quædam Palæstinæ est, superstitiosis viris plena, et in profundum diabolici erroris demersa : ejus item incolæ gratiæ consortes fore dicit his verbis, « Lætabuntur qui habitant Petram. » Cujus sermonis veritatem ipse rerum eventus comprobavit, cum in ipsa Petrensi civitate, et in agro ejus, necnon in solitudinibus Saracenorum, Christi Ecclesia nostris temporibus fundatæ sint. Alias vero Cedar significat *tenebras*, eorum causa, qui a tenebris ad annuntiatam gentibus lucem translati sunt. Pari lætitia afficiendos ait eos qui inhabitant Petram : « Petra autem erat Christus : » ἐπὶ τὸ κατηγγαλμάνων φῶς τοὺς ἔθνησιν. Εὐφρανθήσονται ὁ λόγος φησὶ καὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν Πέτραν ὁμοίως : « Ἡ δὲ Πέτρα ἦν ὁ Χριστός. »

VERS. 12, 13. « Dabunt Deo gloriam : virtutes ejus in insulis nuntiabunt. » Ita et superius dicebatur, « Supra montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion : exalta in fortitudinis vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. »

« Dominus Deus exercituum egredietur, et conteret bellum, excitabit zelum, et clamabit super inimicos suos cum fortitudinis. » Non sine causa enim ipsis bellum illaturus est ; sed postquam causam illam protulit, id magna voce declarabit, ut doceret his verbis, « Tacui : num semper tacebo ? » Nam dum illi acelerate et impie agerent, patienter ferens ille, ipsosque longanimitate sua tolerans, neque confestim iram et ultionem inferens, tacebat. Et alias tempore passionis suæ dum calumniis impeteretur tacebat, et cum falsa testimonia audiret, nihil respondebat.

VERS. 14, 15. « Tacui : num semper tacebo, et sustinebo ? Sicut pariens patienter egi. Dimovebo et arsfaciam simul : desertos faciam montes et colles, et omne fenum eorum excircabo. Et ponam flumina in insulas, et stagna arsfaciam ; » videlicet doctrinam, quæ illis olim fluviorum instar suppelitabatur.

VERS. 16. « Et ducam cæcos in via, quam non noverunt, et in semitis, quas ignorabant, ambulare eos faciam. Reddam illis tenebras in lucem, et torinosa in rectam. Hæc verba faciam, et non derelinquam eos. » Quinam hi essent superius docuit, de persona Christi dicens, « Dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut aperias oculos cæcorum. » Hos itaque ipsos olim cæcos in gentibus, quæ non noverant via ambulare se facturum polli-

Α Πολλὰ γὰρ πόλεις κατὰ τὰς διαφόρους πολιτείας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐπισυνάγονται, ὡς ἐδείκνυτο καὶ ἐν τῇ ὁράσει τῆς Αἰγύπτου, ἐν ᾗ ἐλέγοντο ἑπτακοσμία πάντα πόλεις ἐν Αἰγύπτῳ λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ τῇ Χανανίτιδι. « Ἐπαύλεις καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδάρ. Εὐφρανθήσονται οἱ κατοικοῦντες Πέτραν, ἀπ' ἄκρου τῶν ὀρέων βοήσουσι. » Ἡ Κηδάρ δὲ ἐπέκεινα τῆς Ἀραβίας τυγχάνει ἐπὶ τῆς ἐσχάτης ἐρήμου, καὶ κατέχειν φασὶ τὸ τῶν Σαρακηνῶν γένος. Δι' ὧν ὁ λόγος ἐβουλήθη πάντας τοὺς τὰς ἐρήμους καὶ τὰ ἔσχατα τῆς γῆς οἰκοῦντας δηλώσει, ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ λογικῆς εὐφροσύνης διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος καὶ μέχρις ἡμῶν φθάσει μαλλούσης. Καὶ Πέτρα δὲ τίς ἐστὶ πόλις Παλαιστίνης δεισιδαιμόνων ἀνθρώπων, καὶ πολλῇ τῇ πλάνῃ τῇ δαιμονικῇ βεβαπτισμένη ἦς καὶ αὐτῆς τοὺς ἐνοίκους τῆς χάριτος μεταλήψεσθαι φησὶ λέγων « Εὐφρανθήσονται οἱ οἰκοῦντες Πέτραν. » Τούτων δὲ τῶν λόγων τὴν ἀλήθειαν ἢ διὰ τῶν πραγμάτων ἐκδοσις ἐπιστώσατο, Ἐκκλησιῶν Χριστοῦ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Πετρεῶν πόλεως, κατὰ τὰ τὴν χώραν αὐτῆς. καὶ ἐν ταῖς ἐρήμοις δὲ τῶν Σαρακηνῶν καθ' ἑμᾶς αὐτοὺς ἰδρυμένων. Καὶ ἄλλως δὲ Κηδάρ ἐρμηνεύεται σκοτασμῶς, διὰ τοὺς μεταβαλόντας ἀπὸ τοῦ σκοτασμοῦ τῶν Πέτραν ὁμοίως : « Ἡ δὲ Πέτρα ἦν ὁ Χριστός. »

« Διώσουσι τῷ Θεῷ δόξαν : τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἐν ταῖς νήσοις ἀναγγελοῦσι. » Οὕτω δὲ καὶ ἀνωτέρω ἐλέγεται « Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών ὑψώσου τῇ ἰσχυί τὴν φωνὴν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ. »

Κ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐξελευσεται, καὶ συντρίψει πόλεμον, ἐπεγερεῖ ζῆλον, καὶ βοησεται ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ μετ' ἰσχύος. Ὁ δὲ γὰρ ἀλόγως αὐτοὺς πολεμήσει ἄλλα μετὰ τοῦ τὴν αἰτίαν ἐξεπέμψεν καὶ μεγάλῃ βοῇ φανερόν ποιήσει, ἦν καὶ διδάσκει λέγων « Ἐσιώπησα ἢ καὶ αἰεὶ σιωπήσομαι ; » Ἐν γὰρ τῷ παρανομεῖν αὐτοὺς καὶ ἀσεβεῖν, ἀνεξικακῶν καὶ φέρων αὐτοὺς τῇ αὐτοῦ μακροθυμίᾳ, μὴδὲ παραχρησάμενος τὴν ὀργὴν αὐτοῦ ἐπάγων ἐσιώπησε. Καὶ ἄλλως δὲ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ, συκοφαντούμενος ἐσιώπησεν, καὶ ψευδομαρτυρούμενος οὐδὲν ἀπεκρίνατο

« Ἐσιώπησα ἢ καὶ αἰεὶ σιωπήσομαι, καὶ ἀνίξομαι ; Ὡς ἡ τίκτουσα ἐκαρτέρησα. Ἐκστήσω καὶ ἑρπαιῶμα ἢ ἐρημώσω ὄρη καὶ βουνούς, καὶ πάντα χόρτον αὐτῶν ἑρπαιῶμα. Καὶ θήσω ποταμούς εἰς νήσους, καὶ ἕλη ἑρπαιῶν. » τὰς πάλαι ποταμῶν δίκην χορηγούμενας αὐτοῖς διδασκαλίας.

« Καὶ ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδοῖς ἢ οὐκ ἐγνωσαν, καὶ τριβῶν δὲ οὐκ ἤδεισαν, πατήσω ποιήσω αὐτοὺς. Ποιήσω αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ τὰ σκοτεινὰ εἰς εὐθείαν. Ταῦτα τὰ ῥήματα ποιήσω, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτοὺς. » Τινες δὲ ἦσαν οὗτοι ἐδίδαξεν διὰ τῶν ἔμπροσθεν, εἰπὼν εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ « Ἐδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνων, ἀνάβηθι ὀφθαλμοῦς τυφλῶν. » Τούτους δὲ οὖν αὐτοὺς τοὺς πάλαι τυφλοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἦν μὴ ἐπαγίνω-

αὐτὸν ὁδὸν βασιλείᾳ ποιήσιν ἐπαγγέλλεται. Πόθεν γὰρ ἄμην γνώσκωμεν παρῆν τὴν κατὰ Θεὸν ὁδὸν, ἢ διὰ τῆς θείας αὐτοῦ χάριτος; « Ποιῶσα αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς » τὰς προφητικὰς δηλαδὴ Γραφὰς καὶ τοὺς βίβλους τοὺς ὑπὸ τῆς θείας διδασκαλίας ὑποδαλλομένους συνήσεσθαι ἡμῶς φησι. Τὴν γὰρ ἀγνοίαν τοῦ Θεοῦ τὴν πάλαι ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐπιπολάζουσαν εἰς φῶς γνώσεως μεταβαλεῖσθαι· καὶ τὰ πάλαι δὲ σκολιὰ ἡμῖν καὶ ἄσφατῆ νομιζόμενα, καὶ ταῦτα ὁμαλὰ ποιήσιν ἐπαγγέλλεται. Τοὺς ἐκ περιτομῆς αἰνιττόμενος, φησὶν·

« Αὐτοὶ δὲ ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω. » Εἰθ' ὥστερ ἐπαδεικνύς αὐτοὺς τὴν τῶν ἔθνων μεταβολὴν, καὶ ἐξ ὅσας πλάνης μεταθεθήκασιν εἰς φῶς ἀλθόντας ἀπὸ τοῦ σκότους, ὀνειδιστικῶς πρὸς ἐκείνους εἰδωλολατροῦντας ἐπιλέγει· « Αἰσχύνθητε, οἱ πεποιθότες ἐπὶ τοῖς γλυπτῶν, οἱ λέγοντες τοῖς χωνευτοῖς· Ὑμεῖς ἐστε θεοὶ ἡμῶν. » Καὶ ἵνα μὴ τις ταῦτα νομίσει περὶ τῶν ἔθνων λέγεσθαι, τῶν πάλαι τυφλῶν καὶ κωφῶν, ἀναγκαίως διασαφεῖ καὶ διαρμηνεύει τὴν δianoian ἐξεπιλέγων·

« Καὶ τίς τυφλὸς, ἀλλ' οἱ παῖδές μου; καὶ κωφοί, ἀλλ' οἱ κυριαζόντες αὐτῶν; Καὶ ἐτυφλώθησαν οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ. Ἐΐδετε πλεονάκεις, καὶ οὐκ ἐφυλάξασθε· ἠνοήμυνα τὰ ὄψα, καὶ οὐκ ἠκούσατε. Κύριος ὁ Θεὸς ἐβουλεύσατο ἵνα δικαιωθῆ, καὶ μαγαλύνῃ ἀφῆσιν. » Ὅρξ, ὅτι ταῦτα πάντα περὶ τοῦ λαοῦ εἰρηται τοῦ ἐκ περιτομῆς. « Ἄλλ' ὁ μὲν Κύριος ἐβουλεύσατο ἵνα δικαιώσῃ αὐτὸν, ἵνα μαγαλύνῃ ἀφῆσιν· οἱ δὲ ἐδόξασθησαν τοῖς τὰς ψυχὰς αὐτῶν πολεμοῦσιν.

« Καὶ εἶδον, καὶ ἐγένετο ὁ λαὸς προνομομημένος καὶ διηρηπαγμένος· ἡ γὰρ παγίς ἐν τοῖς ταμίαις πανταχοῦ, καὶ ἐν οἰκίαις ὅμα, ὅπου ἔκρυψαν αὐτούς. Ἐγένοντο εἰς προνομήν, καὶ οὐκ ἦν ἐξαιρούμενος ἔρπαγμα, καὶ οὐκ ἦν ὁ λέγων, Ἄπόδος. » Ἐν γὰρ αὐτοῖς τοῖς λογισμοῖς, οὐς ἔκρυπτον, τὰ κατὰ Χριστοῦ βουλεύμενοι, ἐν αὐτοῖς ἐκείνοις ἡ κατ' αὐτῶν παγίς, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος αὐτοῖς, οὐδὲ ὁ λέγων, Ἄπόδος.

« Τίς ἐν ὑμῖν, ὃς ἀναιτιεῖται ταῦτα; εἰσχυρόσατε εἰς τὰ ἐπαρχόμενα. » Εἰ δὲ τίς ζητήσῃεν τίς ὁ ταῦτα πρῶτος, εὐροί ὄν. ὅτι οὐδ' ἄλλος ἔδωκεν αὐτοῖς εἰς διαρπαγὴν ἢ αὐτὸς ᾧ ἡμάρτοσαν αὐτῶν, καὶ οὐκ ἠθεύλοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι. Καλούμενοι γὰρ εἰς τὰς εὐαγγελικὰς ὁδοὺς, οὐκ ὑπήκουον· ἀλλ' οὐδὲ ἀκούειν ἠθέλον τοῦ νόμου τῆς Καινῆς Διαθήκης.

« Τίς ἔδωκεν εἰς διαρπαγὴν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ τοῖς προνομοῦσιν αὐτῶν; Οὐχὶ ὁ Θεός, ᾧ ἡμάρτοσαν αὐτῶν, καὶ οὐκ ἠθεύλοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι, οὐδὲ ἀκούειν τοῦ νόμου αὐτοῦ; » Πάλαι μὲν γὰρ πρὸς καιρὸν τινα πολεμοῦμενοι, αὐθις ἀνελάμβανον ἑαυτούς· ὡς καὶ τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ βασίλειον αὐτῶν συνεστάναι· νῦν δὲ καταλυσαν αὐτῶν ὁ πόλεμος· οὐχ ὁ ἐξωθεν μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν τὰς ψυχὰς αὐτῶν πολιορκούντων.

« Καὶ ἐπήγαγεν ἐπ' αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ κατίσχυσεν αὐτοὺς πόλεμος, καὶ οἱ συμφλέγοντας

cetur. Quo pacto enim eam secundum Deum viam nosse poteramus, nisi per divinam ejus gratiam? « Faciam ipsis tenebras in lucem: » propheticas videlicet Scripturas, et vitam illam, qua divina doctrina suggeritur, nos intellecturos esse ait Ignorantiam enim Dei quam olim animas obtegebat nostras, in cognitionis lucem mutandas ait et ea, quæ olim a nobis tortuosa et obscuro esse putabantur, se plana facturum promittit. Eos autem qui ex circumcisione sunt subindicans, ait:

Vers. 17. « Ipsi autem conversi sunt retrorsum. » Deinde gentium mutationem, et quando ex errore illas reductæ sint, ex tenebris in lucem venientes, ipsis aperit, ac eorum idololatriam vituperando subjungit: « Confundimini qui confiditis in sculpsibus, qui consiliis dicitis, Vos estis dii nostri. » Ne vero quis putaret hæc de gentibus, olim cæcis et surdis, dicta fuisse, necessario mentem suam aperit et explicat, hæc adjiciens:

Vers. 18-21. « Et quis cæcus, nisi pueri mei? et quis surdus, nisi qui dominantur eis? Et obturati sunt servi Dei. Vidistis sæpe, et non cavistis: aperti sunt aures, et non audistis. Dominus Deus deliberavit ut justificaretur, et magnificaret laudem. » Vides hæc omnia de populo ex circumcisione dicta fuisse. « Sed Dominus deliberavit, ut justificaret eum, et magnificaret laudem; » illi vero gloriati sunt in illis, qui impugnant animum suam.

Vers. 22. « Et viderunt, et fuit populus vastatus atque direptus: laqueus enim in cubilibus ubique, et in domibus simul, ubi absconderunt eos. Facili sunt in vastationem, et non erat qui erueret rapinam: et non erat qui diceret, Redde. » Nam occultas in mentibus suis Christo insidias molientes, in hisdem ipsis laqueum sibi invenerunt, nec erat qui eriperet eos, neque qui diceret, Redde.

Vers. 23. « Quis est in vobis, qui hæc audiat. auscultate futura. » Si quis autem querat, quis hæc fecerit, inveniet non alium ipsos in prædam dedisse, quam eum, in quem peccaverant, et in cujus viis ambulare renuerant. Nam ad evangelicas vias evocati, non obtemperarunt, neque legem Novi Testamenti audire voluerunt.

Vers. 24. « Quis dedit in direptionem Jacob, et Israel vastantibus eum? Annon Deus, cui peccaverunt, et noluerunt in viis ejus ambulare, neque audire legem ejus? » At enim olim quidem cum ad tempus aliquod bello impeterentur, iterum respiciebant; ita ut Jerusalem et regia ibidem posita consisteret; nunc autem bello oppressi sunt, non exteriori tantum, sed eo quod ab obsessentibus animas suas inferebatur.

Vers. 25. « Et induxit super eos iram furoris sui, et invaluit in eos bellum, et qui comburebant

eos in circuitu : neque cognoverunt unusquisque eorum, neque animum adhibuerunt. » Etsi enim ii, qui apud vos infideles, caeci et surdi effecti sunt, et talia perpetrarunt, iræ Dei traditi sint ; at vos vel nunc tandem audite ; vos dico, qui conditorem et creatorem vestrum non ignorastis, sed qui opificium in vobis existens, salvum et incolume servastis.

CAPUT XLIII.

VERS. 1, 2. « Et nunc sic dicit Dominus meus, qui fecit te, Jacob, et qui formavit te, Israel : Ne timeas, quoniam redemi te : vocavi te nomine tuo, Meus es tu. » Ego Dominus Deus, qui feci et formavi te ; feci quidem secundum animam ad imaginem Dei factam ; formavi autem secundum corpus, de terra sumptum, et a me constructum. Sanguinemque meum in pretium pro salute tradens tua, redemi te, et vocavi te : verum etiam te possessionem meam effeci ; ita ut tu mihi populus, ego tibi Deus essem. Confide igitur, tot a me dignatus bonis, et ea qua jussus es via incede : fiduciaque plenus omnibus per orbem gentibus prædica evangelicum sermonem. Quamvis enim ignis ardens eruperit, quamvis aquæ, quamvis flumina inundaverint, hæc nihil te latent, quod ego tecum ubique sim. Nam illud sine mendacio enuntiavi, « Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi ».

VERS. 3. « Et si transieris per aquam, tecum sum, et flumina non operient te : et si transieris per ignem, non combureris, flamma non comburet te ; quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel, salvans te. Feci commutationem tuam Ægyptum, et Æthiopiæ et Syenem pro te. » Ita quippe pretiosus mihi fuisti, tanta in conspectu meo gloria donatus es, et usque adeo dilexi te, ut salus divina, quæ per te omnibus hominibus parta est, usque ad extrema terræ pertingeret : et ut illi hominum superstitionissimæ Ægyptii per te vocatione dignarentur. Per Ægyptios igitur superstitiones et idololatrias omnes designavit : per Æthiopas et Syenem, ens qui extrema terræ nostræ incolebant. Nec ignorandum est esse quamdam Sabaitarum gentem, unde Salomonis tempore regina Saba profecta est.

VERS. 4, 5. « Ex quo honorabilis factus es in conspectu meo, glorificatus es, et ego dilexi te : et dabo homines pro te, et principes pro capite tuo. Ne timeas, quoniam tecum sum. Ab oriente ducam semen tuum, et ab occidente congregabo te. » Multos filios a me secundum Deum genitos, in cælesti mea civitate congregabo, ipsosque per aerem sublimes agam, quasi volucres ventis, videlicet angelicis virtutibus sustentatos.

⁷⁵ Matth. xxviii, 20.

(38) Syene urbs ad extrema Ægypti posita, Συήνη, Σοήνη et Σοινη dicitur apud Origenem, Athanasium et alios, ut in Athanasii edito monuimus.

αὐτοὺς κύκλω· καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἕκαστος αὐτῶν, οὐδὲ ἔθεντο ἐπὶ ψυχὴν. « Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα οἱ ἐξ ὑμῶν ἄπιστοι, τυφλοὶ καὶ κωφοὶ γενόμενοι, καὶ τοιαῦτα πράξαντες, τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ παρεδόθησαν· ἀλλ' ὑμεῖς ἐτι καὶ νῦν ἀκούσατε· ὑμᾶς δὲ λέγω τοὺς τὸν ἑαυτῶν ποιητὴν καὶ κλάστην μὴ ἀγνοήσαντας, ἀλλὰ καὶ τὸ ποίημα τὸ ἐν ὑμῖν καὶ τὸ πλάσμα εἶον καὶ ἀλώθρον διατηρήσαντας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

« Καὶ νῦν οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε, Ἰακώβ, καὶ ὁ πλάσας σε, Ἰσραὴλ· Μὴ φοβοῦ, ὅτι ἐλυτρώσάμην σε· ἐκέλευσά σε τὸ ὄνομά σου· ἐμὸς εἶ σύ. » Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε καὶ πλάσας σε· ποιήσας μὲν κατὰ ψυχὴν τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένην· πλάσας δὲ κατὰ τὸ σῶμα τὸ ἀπὸ γῆς ληφθὲν καὶ ὑπ' ἐμοῦ πεπλασμένον· λύτρον ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τὸ ἑμαυτοῦ παραδοῦς αἷμα, ἐλυτρώσάμην σε καὶ ἐκέλευσά σε· ἀλλὰ καὶ κτήμα ἑαυτοῦ ἐποιήσάμην σε· ὥστε εἶναι με ἐμὸν λαόν, καὶ μετὰ δὲ σοῦ αὐτοῦ Θεόν. Θάρσει τοιγαροῦν, τοσοῦτον παρ' ἐμοῦ κατηξιωμένον, καὶ ββάδιζε τὴν ὁδὸν ἣν ἐκελεύσθης, θαρσῶν τε κήρυττε τοῖς ἀπανταχοῦ γῆς ἔθνεσι τὸν εὐαγγελικὸν λόγον. Κἂν γὰρ πῦρ φλέγον ἐπέη, κἂν ὕδατα, κἂν ποταμοὶ ἐπικλύζωσιν· οὐδὲν σε ταῦτα λυπήσει, διὰ τὸ ἐμὲ σὺν σοὶ πανταχοῦ εἶναι. Ἀψευδῶς γὰρ ἀπηγγελάμην τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. »

« Καὶ ἐὰν διαβαίνης δι' ὕδατος, μετὰ σοῦ εἰμι, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσί σε· καὶ ἐὰν διέλθης διὰ πυρὸς, οὐ μὴ κατακαυθῆς, φλόξ οὐ κατακαύσει σε· ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς σου ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ, ὁ σῶζων σε. Ἐποίησα ἀλλαγμὰ σου Ἀίγυπτον καὶ Αἰθιοπίαν καὶ Σοήνην (38) ὑπὲρ σοῦ. » Οὕτω γὰρ παρ' ἐμοὶ γέγονας τίμιος, καὶ οὕτως ἐναντίον μου ἰδοξάσθης, καὶ οὕτως ἠγάπησά σε, ὡς καὶ μέχρι τῶν ἰσχατιῶν γῆς φθάσαι τὴν διὰ σοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις προξενουμένην κατὰ Θεὸν σωτηρίαν· καὶ ὡς αὐτοὺς τῶν πάντων ἀνθρώπων δεισιδαίμονεστάτους Αἰγυπτίους τῆς διὰ σοῦ κλήσεως καταξιωθῆναι. Διὰ μὲν σὺν τῶν Αἰγυπτίων πάντας ἠνέξατο τοὺς δεισιδαίμονας καὶ εἰωολάτρεις, διὰ δὲ τῆς Αἰθιοπίας καὶ Σοήνης τοὺς μέχρι τῶν ἰσχατιῶν τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης οἰκούντας. Ἰστέον, ὡς ἔστι Σαβαίτων ἔθνος, ὅθεν βασιλισσα Σαβὰ ἐπεδήμει κατὰ τοὺς Σολομῶντος χρόνους.

« Ἀπ' οὗ ἐντιμος ἐγένον ἐναντίον ἐμοῦ, ἰδοξάσθης, καὶ ἐγὼ σε ἠγάπησα. Καὶ δώσω ἀνθρώπους ὑπὲρ σοῦ, καὶ ἀρχοντας ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς σου. Μὴ φοβοῦ, ὅτι μετὰ σοῦ εἰμι. Ἀπ' ἀνατολῶν ἄξω τὸ σπέρμα σου, καὶ ἀπὸ δυσμῶν συνάξω σε. » Πολλὰ τέκνα κατὰ Θεὸν γεννήσας συνάξω εἰς τὴν ἐπουρανίον μου πόλιν, μετῴρους αὐτοὺς ἀναλαβὼν δι' αἴρος ὥστερ πτηνοὺς ἀνέμοις ὑποκουφιζόμενος, λέγω δὴ ἀγγελικαῖς δυνάμεσιν.

« Ἐρῶ τῷ βορρᾷ, Ἄγε, καὶ τῷ λιθί, Ἄγε, μὴ ἀπέλθω· Ἄγε τοὺς υἱοὺς μου ἀπὸ τῆς πόρρωθεν, καὶ τὰς θυγατέρας μου ἀπ' ἀκρων τῆς γῆς. » Ἐγὼ γὰρ ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεισι τοῦτο ποιῶν προστάξω, διὰ τὸ ἁμὸς εἶναι υἱοὺς καὶ θυγατέρας ἐμὰς δι' ὁμῶν σκαρῆνας, καὶ ἀναγεννηθέντας ἐν τῇ ἐμῇ Ἐκκλησίᾳ.

« Πάντας ὅσοι ἐπικέκληνται τῷ ὀνόματί μου. » Πᾶσαν δὲ ἄλλοθεν ὀπίσθη τὸ Χριστιανῶν ἔθνος ἢ ἐκ τῆς τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας; αὐτὸς δὲ ἦν ὁ διὰ τοῦ προφήτου ταῦτα θεοπίκων. « Ἐν γὰρ τῇ θύξῃ μου κατασκευάσω αὐτὸν, καὶ ἔπλασα αὐτὸν, καὶ ἐποίησα αὐτὸν, ἄπλαστον ὄντα τοῖς τρόποις.

« Καὶ ἐξήγαγον λαὸν τυφλόν, καὶ ὀφθαλμοὶ εἰσιν ὡσαύτως τυφλοὶ, καὶ κωφοὶ τὰ ὦτα ἔχοντες. Πάντα τὰ ἔθνη συνήχθησαν ἅμα, καὶ συναχθήσονται ἀρχόντες ἐξ αὐτῶν. » Διὰ γὰρ τῶν ἀποστολικῶν σπειρῶν καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν μεταβαλόντες οἱ πάλαι τυφλοὶ καὶ κωφοὶ, συνήχθησαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· ἦδη δὲ καὶ ἀρχόντες ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν ἔθνων ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ κατέστησαν.

« Τίς ἀναγγελεῖ ταῦτα; ἢ τὰ ἐξ ἀρχῆς τίς ἀναγγελεῖ ὁμῖν; Ἀγαγέτωσαν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν, καὶ ἀκουσάτωσαν, καὶ ἀκούσάτωσαν, καὶ εἰπάτωσαν ἀληθῆ. Γένοσθέ μοι μάρτυρες, καὶ ἐγὼ μάρτυς, λέγει Κύριος ὁ Θεός, καὶ ὁ παῖς μου, ὃν ἐξελεξάμην. » Ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς μάρτυς αὐτῶν γενήσομαι, καὶ ὁ παῖς μου ὃν ἐξελεξάμην· περὶ οὗ ἀνωτέρω ἔλεγον·

« Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ἠρέτισα, ὁ ἐκλεκτός μου, προσέβλετο αὐτὸν ἢ ψυχὴ μου. » Ἐγὼ τοίνυν αὐτὸς ὁ Θεός, καὶ ὁ παῖς ὅστος ὁ ἐκλεκτός μου, μαρτυρήσω τοῖς ἐμοῖς μάρτυσι· ὃ δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις ἐδήλου λέγων· « Ὅς ἐάν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἴνα γινώτε καὶ πιστεύσητε, καὶ συνῆτε, ὅτι ἐγὼ εἰμι.

« Ἐμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος Θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔστι. » Τὸ γὰρ ἄκτιον τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ εἰς πάντα τὰ ἔθνη μαρτυρίας οὐδὲν ἕτερον ἦν, ἢ τὸ κηρύξαι τὴν τοῦ Θεοῦ γινώσιν, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ σύνεσιν τοῖς πρὶν ἀσυνέτοις, καὶ ἀσυνθέτοις, καὶ ἀπίστοις, καὶ ἐν ἀγνωσίᾳ ὄσιν αὐτοῦ· ὡς διὰ τοῦτο τυφλῶνται τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς, καὶ περὶ τὴν κλάνην τῆς ἀθέου εἰδωλολατρίας εἰλεῖσθαι. « Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ σῶζων. » Μίᾶς γὰρ ὁδοῦς ἀρχῆς, μία εἴη ἂν ἡ θεότης, ἢ συμπαραλαμβάνεται καὶ ἡ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ θεολογία

« Ἐγὼ ἀνήγγειλα καὶ ἔσωσα· ὠνείδισα, καὶ οὐκ ἦν ἐν ὁμῖν ἀλλότριος. Ὑμεῖς ἐμοὶ μάρτυρες, καὶ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός· ἔτι ἀπ' ἀρχῆς· καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκ χειρῶν μου ἐξαιρούμενος. Ποιήσω, καὶ τίς ἀποστρέψει αὐτό; » Ὡς γὰρ μάρτυς αὐτὸς ἐλάβετο, καὶ ὁ παῖς ὃν ἐξελέξατο· ὅστος καὶ Θεὸς σῶζων εἴη ἂν αὐτός. Ἐάν δὲ λέγῃ, « Καὶ οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ σῶ-

⁷⁰ Matth. 1, 32.

Veras. 6. « Dicam aquiloni, Age; et austro, Age, noli prohibere. Age filios meos de terra remota, et filias meas ab extremis terrarum. » Ego enim angelicas virtutes hæc agere præcipiam, quia filii mei et filiae meae sunt, per vos sati et regenerati in Ecclesia mea.

Veras. 7. « Omnes, quotquot vocati sunt nomine meo. » Unde constitutum est Christianorum nomen, nisi ex Christi nomine? Ipse autem erat, qui per prophetam hæc vaticinabatur. « In gloria enim mea eduxi eum, et auxi eum, et feci eum, » minime fictum moribus.

Veras. 8, 9. « Et eduxi populum caecum, et oculi sunt pariter caeci, et surdi aures habent. Omnes gentes congregatae sunt simul, et coibunt principes ex eis. » Per apostolica quippe semina et per doctrinam eorum mutati, qui olim caeci et surdi erant, congregati sunt in Ecclesia Dei: jamque principes ex eisdem gentibus in populum Dei constituti sunt.

Veras. 9-11. « Quis annuntiabit hæc, et quæ ab initio quis enarrabit vobis? Adducant testes suos, et justificentur, et audiant et dicant quæ vera sunt. Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus Deus, et puer meus, quem elegi. » Quoniam ego Deus testis eorum ero, et puer meus, quem elegi; de quo superius dicebat, « Ecce puer meus, quem elegi, electus meus, suscepit eum anima mea. » Ego itaque ipse Deus, et hic puer electus meus, testificabor testibus meis, quod nimirum Salvator in Evangelii declarabat his verbis, « Quicumque confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in caelis est. » — « Ut cognoscatis, et credatis et intelligatis, quia ego sum. »

Veras. 12. « Ante me non fuit Deus alius, et post me non erit. » Nam Christi adventus, et testimonii per apostolos ejus per omnes gentes exhibitum non propter aliud erat, quam ut prædicarent Dei cognitionem, fidem in eum, et intelligentiam ejus, iis, qui prius insipientes, inordinati, et infideles erant atque in ignorantia ejus versabantur; ita ut propterea mentis oculis caecitarent, et in errore impiæ idololatriæ volutarentur. « Ego Deus, et non est præter me Salvator. » Nam cum unum sit principium, una fuerit et deitas, quæcum assumitur Unigeniti ejus theologia.

Veras. 13. « Ego annuntiavi et salvavi: exploravi, et non erat in vobis alienus. Vos mihi testes, et ego Dominus Deus etiam ab initio: et non est qui de manibus meis eruat. Faciam, et quis avertet illud? » Etenim ut testis dicebatur, et puer quem elegerat; ita et ipse quoque Deus Salvator fuerit. Quod si dicat, « Et non est præter me Salvator, »

nou tamen negat puerum, quem elegit, Salvatorem esse : ipsum enim Salvatorem agnoscit hic propheta, cum ait : « Et mittet illis Dominus Salvatorem qui salvabit eos. » Pro illo autem, « exprubri, » reliqui omnes interpretes, « et audire feci, » dixerunt.

Vras. 14-17. « Sic dicit Dominus Deus, qui redimit vos, Sanctus Israel : Propter vos mittam in Babylonem : et suscitabo fugientes omnes, et Chaldaei in navibus vincientur. Ego Dominus Deus sanctus vester, qui ostendi Israel regem vestrum. Sic dicit Dominus, qui dat in mari viam, et in aqua vebementi semitam : qui eduxit currus et equitatum, et multitudinem robustam : sed dormierunt, et non resurgent ; extincti sunt ut linum extinctum. » Horum sensus hic est : Olim quidem Iudaico populo beneficia contuli : ac cum, ut ipsos castigare et ad bonam mentem reducerem, Babylonis tradidissem, non diu postea eos a Babylonica captivitate liberos dimisi, utpote Deus et Dominus universorum. Ipsosque Babylonios, qui contra Hierosolymam irruerant, extorres feci ; ita ut Chaldaei, qui penes eos erant, in fugam se verterent, ac quidam eorum vincti ab aliis se fortioribus in naves conjicerentur in mari sibi adjacente. Hæc ego feci Deus, ut regnum meum hominibus ostenderem.

Vras. 18, 19. « Ne memineritis priorum, et vetera ne recogitetis. Ecce ego facio nova, quæ nunc orientur, et cognoscetis ea. » Indicat rursus Ecclesiam in gentibus constituendam, quæ Dei cognitione vacua erat, antequam adveniret Christus Dei, qui dixit, « Ego sum via. Et faciam in deserto viam, et in inaquoso flumina. » Verum in illo, ait, quondam deserto viam faciam, quemadmodum prius in mari Rubro feci. Fluunt porro divinatorum eloquiorum flumina ex doctrina sancti Spiritus, in illa olim inaquosa ; quemadmodum et sub Moyse in deserto flumina emanarunt ; sed illic quidem corporeæ aquæ erant, et natura sua fluxæ et corruptæ ; nunc autem Deo subministrante, rationalibus et spiritualibus aquæ flumina manant.

Vras. 20. « Benedicent mihi bestiarum agri, sirenes, et filiarum struthionum : quia dedi in deserto aquam, et flumina in inaquosa, ad potandum genus meum electum. » Effertur animæ, fluminis virtute conversæ, a ferino illo statu mutabuntur ; ita ut ipsæ feræ benedicant mihi. Quod si etiam Sirenæ fuerint, voluptate et diabolicis canticis hominum animas demulcentes, poeticis carminibus eleganti sermone concinnatis ; illæ etiam immutatæ benedicent mihi : insuperque filiarum struthionum ; sive secundum reliquos interpretes, « et struthocameli ; » estque illud animal in solitudine et desertis locis legens ; quod et ipsum ad mansuetudinem reductum, mihi Deo benedicere docebitur. Horum autem causa erit aqua illa, quam in deserto dedi, necnon fluminum in solitudine manantium vis et copia.

A ζων, » οὐκ ἀπαγορεύων τὸν Σωτῆρα εἶναι τὸν παῖδα ὃν ἐξελίξατο, τοῦτ' ἂν εἴποι· οἶδα γοῦν αὐτὸν Σωτῆρα ὁ παρὼν προφήτης ἐν οὐρανῷ· « Καὶ ἀποσταλεῖ αὐτοῖς Κύριος Σωτῆρα, ὃς σώσει αὐτούς. » Ἄντι τῆ τοῦ, « ὠνεῖδισα, » οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ πάντες, « καὶ ἠκούσισα, » εἰρήχασα.

« Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ λυτρούμενος ὑμᾶς, ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ. Ἔνεκεν ὑμῶν ἀποσταλῶ εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐπαγερωῶ φαύγοντας πάντας, καὶ Χαλδαῖοι ἐν πλοίοις δεσθῆσονται. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός ὁ ἅγιος ὑμῶν, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλέα ὑμῶν. Οὕτως λέγει Κύριος ὁ διδούς ἐν θαλάσῃ ὄδον, καὶ ἐν ὕδατι ἰσχυρῶ τρίβον, ὁ ἐξαγαγὼν ἄρματα καὶ ἔκπον καὶ ὄχλον ἰσχυρὸν· ἀλλ' ἐκοιμήθησαν, καὶ οὐκ ἀναστήσονται, ἐσθῆθησαν ὡς λίνον ἐσθεσμένον. » Ὁ νοῦς τῶν προκειμένων τοιοῦτός ἐστι· Πάλαι μὲν τὰς ἐμὰς εὐεργετίας παρεῖχον τῷ Ἰουδαίων ἔθνει· παιδεύσαν μὲν αὐτοὺς καὶ σωφρονίζων, Βαβυλωνίους παρέδωκα, οὐκ εἰς μακρὸν ἐλευθέρους ἀνήκα τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας, ὅτε Θεός ἦν καὶ Κύριος τῶν ὄλων. Ἀδελφὸς τε Βαβυλωνίους τοὺς ἐπιστάνας τῇ Ἱερουσαλήμ ἀναστάτους ἐποίησα, ὡς καὶ φυγῇ χρῆσασθαι τοὺς παρ' αὐτοῖς Χαλδαίους, δεσμίους τε ἀπαχθῆναι τινας αὐτῶν, πλοίοις ἐμβληθέντας ἐν τῇ παρ' αὐτοῖς θαλάσῃ, ὅφ' ἐτέρων τινῶν δυνάμει κραταιοτέρων αὐτῶν. Ταῦτα γὰρ ἐγὼ διεπραξάμην ὁ Θεός, δεικνύς τὴν ἐμὴν βασιλείαν ἀνθρώποις.

« Μὴ μνημονεύετε τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἀρχαία μὴ συλλογίζεσθε. Ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ καινὰ, ἃ νῦν ἀναταλεῖ, καὶ γνῶσιθε αὐτά. » Ἄλλοι δὲ πάλιν τὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι συστησομένην Ἐκκλησίαν, ἣτις ἔρημος ἦν Θεοῦ γνώσεως πρὶν ἐπιδημῆσαι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ἐπόντα· « Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδός. Καὶ ποιήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὄδον, καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς. » Ἄλλ' ἔν θεκίνη, φησί, τῇ πάλαι ἐρήμῳ ὄδον ποιήσω, ὥστερ καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς πεποίηκα θαλάσσης. ῥέουσι δὲ καὶ ποταμοὶ θείων λόγων ἐκ διδασκαλίας ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν πάλαι ἀνύδρον, ὡς καὶ ἐπὶ Μωυσέως ἔβρευσαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ποταμοί· ἀλλ' ἐκαὶ μὲν ὕδατος σωματικοῦ, βευστῆς οὐσίας ὄντος καὶ φθαρτῆς, νυνὶ δὲ ἐκ τῆς ἐνθέου χορηγίας τοῦ λογικοῦ καὶ πνευματικοῦ ὕδατος.

« Εὐλόγησού με τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, σειρήνες, καὶ θυγατέρες στρουθῶν· ὅτι ἔδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ποταμούς ἐν τῇ ἀνύδρῳ, ποτίσαι τὸ γένος μου τὸ ἐλεεκτόν. » Δι ἀπηγγρωμέναι ψυχὰι μεταβληθήσονται τῆς θηριώδους καταστάσεως ἐκ τῆς τοῦ ποταμοῦ θυνάμεως ἀλλοιωθεῖσαι, ὡς αὐτοὺς πάλιν τοὺς θήρας εὐλογῆσαι με. Εἰ δὲ καὶ Σειρήνες ἦσαν, θέλγουσαι ἡδονῇ καὶ ἄσμοις δαιμονικοῖς τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἐν ποιητῶν πλάσμασιν εὐπειρῶ λόγων περσοσημένους· ἀλλὰ καὶ αὗται μεταβαλοῦσαι εὐλογήσουσί με· ἔτι γε μὴν καὶ θυγατέρες στρουθῶν· ἣ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « καὶ στρουθοκάμηλοι, » ζῶον ἐν ἐρημίαις· καὶ χωρὶς ἀοικήτους γινόμενον, καὶ αὐτὸ ἡμερωθὲν εὐλογεῖ ἐμὲ τὸν Θεὸν μαθηθῆσεται. Τούτων δὲ αἴτιον ἔσται· τὸ ὅφ' ἐμοῦ δοθὲν ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ἡ τῶν ποταμῶν δύναμις τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ βευσάντων.

« Λαὸν μου ὃν περιποιήσαί μιν τὰς ἀρετὰς μου διη-
γῆσθαι· οὐ νῦν ἐκάλεσά σε, Ἰακώβ, οὐδὲ κοπιᾷται
σε ἐποίησα, Ἰσραὴλ. » Εἰ μὲν γὰρ θῆρες οἱ ἀγριοὶ καὶ
σιρῆνες καὶ αἱ θυγατέρες τῶν στρουθῶν εὐλογῆσου-
σί με· σὺ δὲ, Ἰακώβ, οὐδὲν τοιοῦτον διεπράξω· ἀλλ'
οὐδὲ ἤξιωσας ἐμὲ ἐπικαλεῖσθαι, « ἐκοπιᾷθης » δὲ « εἰς
ἐμὲ, » κατὰ τὸν Σύμμαχον, καί τοι ἐμοῦ μὴ ποιήσαν-
τός σε κοπιᾷσαι.

« Οὐκ ἤνεγκάς μοι πρόβατά σου τῆς ὀλοκαρπώσεώς
σου, οὐδὲ ἐν ταῖς θυσίαις σου ἐδόξασάς με· οὐκ ἐδού-
λωσά σε ἐν θυσίαις, οὐδὲ ἔγκοπον ἐποίησά σε ἐν λιθά-
νῃ. » Ὅπως καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις τῇ ἐρήμῳ, καὶ
τοῖς ἐν αὐτῇ θηρίοις ἀγαθῶν ἐλπίδας εὐαγγελίζεται·
τὴ δὲ λαὸν τὸν ἐκ περιτομῆς ἐπ' ἀσεβείαις ἐλέγχει,
ὃν καὶ Ἰακώβ καλεῖ νῦν καὶ Ἰσραὴλ· οὕτως ἀπλῶς
ἐξήρξεν ὀνόμασιν ὅστε δούλον αὐτοῦ, οὔτε ἐκλεκτὸν εἰ-
πῶν, ὅπερ ἔπολει ἐπὶ τοῦ κρείττονος τάγματός.

« Οὐδὲ ἐκτίσω μοι ἀργυρίου θυμίαμα, οὐδὲ τὸ
στῆρ τῶν θυσιῶν σου ἐπαυύμησα· ἀλλὰ ἐν ταῖς ἀ-
μαρτίαις σου προέστης μοι, καὶ ἐν ταῖς ἀδικίαις σου.
Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι, ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου
ἵνα κεν ἐμοῦ, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου, καὶ οὐ μὴ μνη-
σθήσομαι. Σὺ δὲ μνησθηεὶ, καὶ κριθῶμεν. » Καλῇ
γὰρ ἡ μνήμη τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων δι' ἐξομο-
λογήσεως ἐξηγορευμένη· διὸ ἐπιφέρει· « Λέγε σὺ
πρῶτος τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῆς· » τοῦτο
γὰρ ποιῶν δικαιώθησθαι· ἐπειδὴ δίκαιος αὐτοῦ κατ-
ήγορος ἐν πρωτολογία.

« Οἱ πατέρες ὑμῶν πρῶτοι, καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν
ἠνόμησαν εἰς ἐμέ. Καὶ ἐμίλαγον οἱ ἄρχοντες τὰ ἁγία
μου. Καὶ ἔδωκα ἀπολέσαι Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ εἰς
ὄνειδισμόν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

« Νῦν δὲ ἀκουσον, Ἰακώβ ὁ παῖς μου, καὶ Ἰσραὴλ,
ὃν ἐξελεξάμην. » Διὰ τούτων τὸν χορὸν αὐτῆς τὸν ἀ-
ποστολικὸν ἀποκαλεῖται.

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε, καὶ ὁ
πλάσας σε ἐκ κοιλίας· Ἐπιβοηθήσῃ μὴ φοβοῦ,
παῖς μου Ἰακώβ, καὶ ἠγαπημένος Ἰσραὴλ, ὃν ἐξελε-
ξάμην. Ὅτι ἐγὼ δώσω ὕδωρ ἐν δίψει τοῖς πορευομέ-
νοις ἐν ἀνύδρῳ, ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρ-
μα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου. »
Διὰ γὰρ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου τὸ λογικὸν καὶ γό-
νιμον, καὶ πνευματικὸν ὕδωρ τῇ ἀνύδρῳ καὶ ἐρήμῳ
χορηγήσειν ἡμελλε. Σπέρμα δὲ τῶν ἀποστόλων αἱ Ἐκ-
κλησίαι τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν οἱ πανταχοῦ
γῆς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ
ἁγίου ἀναγεννηθέντες· οἱ καὶ

« Ἀνατελοῦσι, » φησὶν, « ἀνὰ μέσον ὕδατος χόρ-
τον, καὶ ὡς ἰτέα ἐπὶ παραρβέον ὕδωρ. » Καὶ ἐν-
ταῦθα δὲ τὴν ἰτέαν παρέλαβε διὰ τὸ ἀειθαλὲς καὶ νεα-
ρὸν τοῦ φυτοῦ, εἰς παράστασιν τοῦ πληθοῦς τῶν λο-
γικῶν ὕδατων τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ βευσάν-
των.

« Οὕτως ἐρεῖ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ οὗτος βοήσεται
ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰακώβ, καὶ ἕτερος ἐπιγράψει χεῖρὶ
αὐτοῦ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ

VERS. 21, 22. « Populum meum quem acquisivi
ut virtutes meas narraret : non nunc vocavi te Ja-
cob, neque laborare te feci, Israel. » Etiam si enim
futurum sit, ut agrestes feræ, sirenæ, et alie stru-
thionum benedicant mihi; tu sane, Jacob, nihil
simile fecisti; sed neque dignatus es me invocare.
« defatigatus » autem « es in me, » secundum
Symmachum, etiam si ego non te laborare feco-
rini.

VERS. 23. « Non obtulisti mihi oves holocausti
tui : neque in sacrificiis tuis glorificasti me, neque
servire te feci in victimis, neque laborem tibi præ-
bui in thure. » Quemadmodum hic solitudini, seris-
que eam incolentibus honorum spem annuntiat,
populumque ex circumcisione de impietate coar-
guit, quem nunc Jacob et Israel nuncupat; ita sim-
pliciter allato ejus nomine, nec servum, nec electum
vocat illum, quod tamen de præstantiori ordine
loquens observat.

VERS. 24-26. « Neque argento emisti mihi thy-
miama, neque adipem sacrificiorum tuorum cou-
cupivi; sed in peccatis tuis ante me stelisti, et in
iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum, qui deleo
iniquitates tuas propter me, et peccata tua; et non
recordabor. Tu autem memento, et judicemur
simul. BONA QUIPPE EST PRISTINORUM PECCATORUM
MEMORIA CUM CONFESSIOE COMIEXTA : quapropter
infert, « Dic tu primus peccata tua, ut justificeris : »
id agens justificaberis; quia justus in principio
sermonis accusator est sui.

VERS. 27, 28. « Patres vestri primi, et princi-
pes vestri inique egerunt in me. Et contaminave-
runt principes sancta mea. Et dedi in interitum
Jacob, et Israel in opprobrium. »

CAPUT XLIV.

VERS. 1. « Nunc autem audi, Jacob puer meus,
et Israel, quem elegi. » His iterum apostolicum
chorum evocat.

VERS. 2, 3. « Sic dicit Dominus Deus, qui
fecit te, et formavit te de ventre : Adhuc babebis
auxilium; noli metuere, puer mens Jacob, et dilecte
Israel, quem elegi. Quia ego dabo aquam in siti
his qui ambulant in inaquosa, imponam spiritum
meum super semen tuum, et benedictiones meas
super filios tuos. » Nam per Spiritum sanctum,
rationabilem, secundam et spiritualem aquam ina-
quosæ et solitudini elargiturus erat. Semen autem
apostolorum sunt Ecclesiæ Dei; filii vero eorum,
quotquot in universa terra et in omnibus gentibus
per Spiritum sanctum regenerati sunt : qui

VERS. 4. « Producent, ait, in medio aquæ fe-
num, et sicut salix ad aquam fluentem. » Hic quo-
que salicem assumit ob virorem et juvenilitatem
arboris; ad declarandam rationabilitatem aquarum
in Ecclesia ejus manantium copiam.

VERS. 5. « Hic dicet, Dei sum; et hic clamabit in
nomine Jacob, et alius describet in manu sua, Dei
sum, et in nomine Israel clamabit. » Se Israelcum

esse gloriando dicet. Mirari plane et stupere subit prophetiarum sermonum vim, et quam vere rei effectam et complementum perceperimus. Nam in persecutionibus nostro tempore concitatis, multos ex alienigenis gentibus vidimus, qui sanctorum virorum nomina usurparent; alius quippe sese Jacobum appellabat, alius Israelem, alius Jeremiam, hic Isaiam, iste Danielelem: etenim his sibi ascriptis nominibus, ad martyrium pro Deo subeundum cum fiducia et constantia accedebant. Quæ prophetia indicat, dum ait: « Illic dicet, Dei sum, et hic clamabit in nomine Jacob, alius in manu sua describet, Dei sum, et alius in nomine Israel clamabit. »

Vers. 6, 7. « Sic ait Deus, rex Israel, et qui liberavit ipsum Dominus Sabaoth: Ego primus, et ego post hæc: præter me non est Deus. Quis alicui ego? Stet, vocat, annuntiet et præparet mihi: ex quo feci hominem in sæculum: et ventura, antequam fiant, annuntiet vobis. » Dicit enim si quis est Deus, quod quantumque opus suum exhibeat in universo. Nam si unus est mundus, ipaque ejusdem naturæ, sibi que prorsus conjunctus; unus sane ejus opifex fuerit. Sed hic ex magnitudine et pulchritudine creaturarum, utpote universi conditor, conspicitur. Quod si quis alium inducat, alium item huic similem mundum ostendat; at non est alius mundus, præter eum, quem conspicimus: ergo nec alius Deus est. Si quis vero sit, « Stet, » inquit, primum; id est existentiam ostendat suam, et quod in substantia subsistat, quodque in se maneat et stet: deinde vocem emittens rationabilem ac Deo dignam, annuntiet, quæ postea futura in mundo sint; aut quæ olim et a principio contigerunt, ex quo hominem in terra posui, usque ad præsens tempus. Hinc enim agnoscemus, cum isthæc verbo constituiisse.

Vers. 8-10. « Nolite abscondi, nolite errare. Annon ab initio attendistis, et annuntiavi vobis? Testes vos estis, num sit Deus præter me. Et tunc non audierunt qui fingunt et sculpunt: omnes vani, qui faciunt desideria sua, quæ non proderunt eis. Sed confundentur qui Deum effingunt, et sculpunt omnes inutilia. » Non ab initio, inquit, ita fuit; id est ante diluvii tempora, cum animo expertium simulacrorum fabri nondum essent. Vosque testes estis, nondum, scilicet initio mortalis vitæ, exaltatisse conflatores sculptoresque deorum; cum sculptoria fabrilisque ars apud homines nondum reperiretur.

Vers. 11-17. « Et omnes unde facti sunt exaruerunt, et surdi ab hominibus congregentur omnes, et stent simul, confundantur et erubescant simul: quia acuit faber ferrum: ascia operatus est illud, et terebrum admovit ei, et operatus est illud in bra-

(39) Jam in Præfatione ad Eusebii Commentaria in Psalmos perspicuis exemplis commonstravimus, vocem βλοζ frequenter ab Eusebio usurpari pro

βοήσεται. » Σεμνόνει ταυτὸν λέγων εἶναι Ἰσραήλ. Θαυμάσαι δὲ ἐστὶ καὶ καταπλαγῆναι ἀληθῶς τὴν τῶν προφητικῶν λόγων δύναμιν, ὡς αὐτοῖς ἔργοις τὰ ἀποτελέσματα παραλήφραμεν. Ἐν γοῦν τοῖς καθ' ἡμᾶς αὐτοῖς γενομένοις διωγμαῖς πολλοὺς τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν θεασάμεθα, προαρπάζοντας ταυτοῖς τὰς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προσήγορας, ὧν ὁ μὲν ταυτὸν Ἰακώβ ἐκάλει, καὶ ἕτερος Ἰσραήλ, ἄλλος δὲ Ἰερემίαν, καὶ Ἦσαϊαν ἕτερος, καὶ Δανιὴλ πάλιν ἄλλος. τοιαῦτα γοῦν ἐπιγραφόμενοι ὀνόματα ἐπὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ σὺν πολλῷ θάρσει καὶ παρρησίᾳ παρήσαν. Ἄθ' ἡ σημαίνουσα τὴ προφητεία φησὶν. « Οὗτος ἐρεῖ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ οὗτος βοήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰακώβ, καὶ ἄλλος ἐπιγράψει τῇ χειρὶ αὐτοῦ, Θεοῦ εἰμι, καὶ ἄλλος ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ βοήσεται. »

B « Οὕτως λέγει ὁ Θεὸς ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ, καὶ βυσάμενος αὐτῶν Θεὸς Σαβαώθ. Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ Θεός. Τίς ὡστὴρ ἐγώ; Στήτω, καὶ καλεσάτω, καὶ ἀναγγεϊλάτω, καὶ ἐτοιμασάτω μοι. ἀφ' οὗ ἐποίησα ἄνθρωπον εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὰ ἐπαρχόμενα πρὸ τοῦ ἔλθεῖν ἀναγγεϊλάτωσαν ὑμῖν. » Ἀσάτω γὰρ εἰ τίς ἐστὶ Θεός, ἔσον ἔργον ταυτοῦ δείκνυσιν ἐν τῷ παντί. Εἰ γὰρ εἰς ὁ κόσμος, καὶ οὗτος συμφυῆς, καὶ αὐτὸς ταυτῶ συνημμένος, εἰς ἂν γένοιτο καὶ ὁ τοῦτου δημιουργός. Ἄλλ' οὗτος ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων, ὅσα τοῦ παντός γενεσιουργὸς θεωρεῖται. Εἰ δὲ τις εἰσάγει ἕτερον, δεικνύτω τοιοῦτον ὁμοίως κόσμον ἕτερον παριστάς. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶν ἕτερος παρὰ τὴν ὁρώμενον κόσμον. οὐδὲ Θεὸς ἄρα ἕτερός ἐστιν. Εἰ δὲ τις, « Στήτω, » φησὶ, τοῦτο πρῶτον. λέγω δὲ τὴν ταυτοῦ δεξιάν. τω ὑπαρξῖν. ὅτι τέ ἐστιν ἐν οὐσίας ὑποστάσει, καὶ ὅτι ἐφ' ταυτῶ μένει καὶ ἵστηκεν. Ἐπειτα φωνῆ ἀφελος λογικῆν καὶ θεῶν κρέπουσαν, ἀναγγεϊλάτω τίνα ἐστὶ τὰ μετὰ ταῦτα γενησόμενα ἐν τῷ βίῳ (39) ἢ τὰ πάλαι ἐξ ἀρχῆς ὑποστάντα, ἀφ' οὗ τὸν ἄνθρωπον ἐθέμην ἐπὶ τῆς γῆς μέχρι τοῦ παρόντος χρόνου. Ἀπὸ γὰρ τούτου κησόμεθα, ὅτι ἵσταν αὐτὰ λόγῳ.

C « Μὴ παρακλύψασθε, μηδὲ κτανῶσθε. Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἠνωτίωσθε, καὶ ἀπήγγεϊλα ὑμῖν; Μάρτυρες ὑμεῖς ἐστέ, εἰ ἐστὶ Θεὸς πλὴν ἐμοῦ. Καὶ οὐκ ἠκουσαν τότε οἱ πλάσσοντες καὶ οἱ γλύφοντες, πάντες μάταιοι, ποιοῦντες τὰ καταθύμια αὐτῶν, ἃ οὐκ ὠφελήσει αὐτούς. Ἄλλ' αἰσχυνθήσονται οἱ πλάσσοντες θεῖον, καὶ γλύφοντες πάντες ἀνωφελῆ. » Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς, φησὶ, τουτέστι πρὸ τῶν τοῦ κατακλυσμοῦ χρόνων, καθ' ὅς οὐδὲ οἱ τῶν ἀψύχων ζώων τεκτονες ὑπῆρχον. Καὶ τούτων ὑμεῖς μάρτυρες, ὡς οὐκ ἦσαν τότε, λέγω δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς τοῦ θνητοῦ βίου συστάσεως, οἱ πλάσσοντες καὶ γλύφοντες θεοῦς, οὕτω γλυπτικῆς, οὐδὲ πλαστικῆς τέχνης ἐν ἀνθρώποις εὐρισκομένης.

D « Καὶ πάντες ὅθεν ἐγένοντο ἐξηράνθησαν, καὶ κωφοὶ ἀπο ἀνθρώπων συναχθήτωσαν πάντες, καὶ στησάτωσαν ἅμα. καὶ ἐντραπήτωσαν, καὶ αἰσχυνθήτωσαν ἅμα. ὅτι ὡς οὗτε τεκτων εἰδηρον, συμπάρῳ εἰργάσατο αὐτὸ, καὶ ἐν τερῶ τῶ ἵσταν αὐτὸ, καὶ εἰργάσα-

mundo, sive pro hominibus hoc in mundo versantibus: et sic intelligas oportet hoc loco ἐν τῷ βίῳ, scilicet in mundo, ac homines in hac vita degentes.

το αὐτὸ ἐν τῷ βραχίονι τῆς ἰσχύος αὐτοῦ· καὶ κινῶ-
σαι, καὶ ἀσθενῆσαι, καὶ οὐ μὴ πῖν ὕδωρ. Ἐκλεξάμε-
νος τέκτων ξύλον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν κώ-
λῃ ἐρρύθμισεν αὐτὸ, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ ὡς μορφὴν
ἀνδρός, καὶ ὡς ὠραιότητα ἀνθρώπου, στήσαι αὐτὸ ἐν
ὄκῳ. Ἔκοψε ξύλον ἐκ τοῦ δρυμοῦ, ὃ ἐφύταυσε Κύ-
ριος, κίτυν, καὶ ὕδατος ἐμήκυνεν· ἵνα ἡ ἀνθρώποις εἰς
καῦσιν· καὶ λαβῶν ἀπ' αὐτοῦ, ἐθερμάνθη, καὶ καύ-
σαντες ἐπέσαν ἄρτους ἐπ' αὐτῶν· τὸ δὲ λοιπὸν εἰργά-
σαντο θεοὺς, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτοῖς· οὐ τὸ ἡμῖν
αὐτοῦ κατέκαυσεν ἐν πυρὶ, καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμίσεος αὐτοῦ
ἐπέσαν ἐν τοῖς ἀνθραξίν ἄρτους, καὶ ἐπ' αὐτοῦ κρέας
ἐπέσας ἔφαγε, καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ θερμανθεὶς εἴ-
πεν· Ἥδύ μοι, ὅτι ἐθερμάνθη, καὶ εἶδον πῦρ. Τὸ δὲ
λοιπὸν ἐποίησεν εἰς θεὸν γλυπτὸν, καὶ προσκυνεῖ καὶ
προσεύχεται λέγων· Ἐξέλιου με, ὅτι θεὸς μου εἶ σύ. ὁ
Τέως δὲ ὑμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος, πρὸς οὓς ὁ παρὼν
λόγος· Τί εἴπωτε μὴ λογίζεσθε παρ' αὐτοῖς, τίς ἡ
τύσις τῶν ἐν ἀψύχῳ ἀγάλμασιν θεοποιουμένων ὕμν; Ἀρα
γὰρ οὐ πρόχειρον τοῖς πᾶσι συνορθεῖν, ὡς
ταπεινῶν εἶναι ἔργα, σκεπάρομαι καὶ τραπέζαις, καὶ
τοιούτοις τισὶν ὄργανοις σκευωρημένα, πένητος καὶ
ἐνθεοῦς ἀνδρὸς ἐπίνοια, ὃς δι' ἐνδειαν τροφῆς ἐνερ-
γείας ἔχρου σχολῆς μηχανὴν πλάνης ἐξηύρατο;

Ὁὐκ ἔγνωσαν φρονῆσαι, ὅτι ἀπημαυρώθησαν τοῦ
βλέπειν τοὺς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῦ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ
αὐτῶν. Καὶ οὐκ ἔλογισατο τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, οὐδὲ ἔγνω
τῇ φρονῆσαι, ὅτι τὸ ἡμῖν αὐτοῦ κατέκαυσεν ἐν πυ-
ρὶ, καὶ ἐπέσαν ἐπὶ τῶν ἀνθράκων αὐτοῦ ἄρτους, καὶ
ἐπέσας κρέα ἔφαγε, καὶ τὸ λοιπὸν αὐτοῦ εἰς βδέλυ-
γμα ἐποίησε, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτῷ. Ὁς ἐπιλελυ-
σμένων δὲ καὶ θεομένων τῆς τούτων ὑπομνήσεως διὰ
καχῆτος λογισμοῦ, ταῦτά φησι. Διότι ὑπελείπει
τῆς σαυτοῦ μνημονεύειν ἀξίας, καὶ πλάσμα Θεοῦ ὢν
αὐτὸς μὴ καθύβριζε σαυτὸν, ἀψυχον ὕλην χερσὶ βα-
ναύων ἀνδρῶν πεπλασμένην σαυτοῦ ποιοτήτων καὶ
θεοποιῶν.

Ἐπίθετι, ὅτι σποδὸς ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ πλανῶν-
ται, καὶ οὐδεὶς δύναται ἐξελεῖσθαι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.
Ἦδέτε καὶ οὐκ ἐρεῖτε, ὅτι ψεῦδος ἐν τῇ δεξιᾷ μου.
Μηθήσθητε ταῦτα, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, ὅτι παῖς μου εἶ
σύ. Ἐκλάσά σε παῖδά μου, καὶ σύ, Ἰσραὴλ, μὴ ἐπι-
λανθάνου μου. Ὁς ἀπιστραμμένῳ καὶ πολεμίοις
ἐπιδομένῳ.

Ἐθεοῦ γὰρ ἀπῆλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομίας σου,
καὶ ὡς γνόφον τὴν ἀμαρτίαν σου. Ἐπιστρέφθητι πρὸς
μέ, καὶ λυτρώσομαι σε. Εὐφρανθήτε, οὐρανοί, ὅτι
ἐδέξαντο ὁ θεὸς τὸν Ἰσραὴλ. Ὁς ἂν χαρᾶς ἐν οὐρα-
νοῖς γενησομένης ἐπὶ τοῖς μέλλουσι μετάνοιαν τῶν
κακῶν ποιησάσθαι.

Ἐσαλπίζετε, τὰ θεμέλια τῆς γῆς, βοήσατε, ὄρη, εὐ-
φροσύνην, οἱ βουνοὶ καὶ πάντα τὰ ξύλα καὶ ἐν αὐτοῖς,
ὅτι ἐλυτρώσατο ὁ θεὸς τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δο-
ξασθήσεται. Ἐἰ γὰρ τινὲς εἰσιν αἱ τὴν γῆν ὑποστη-
ρίζουσαι θαλαῖα δυνάμεις, καὶ αὗται ἀλαλαγμῶν καὶ
ὕμνων ἀναπαμπέτωσαν τῷ Θεῷ. Εἰκὸς δὲ θεμέλια τῆς
γῆς χρηματίζουσιν τοὺς προφήτας αὐτοῦ καὶ πάντας
τοὺς δικαίους καὶ θεοφιλεῖς ἀνδρας· τοῦτο γοῦν ἐδί-

chio fortitudinis suae : et esuriet et infirmabitur, et
non bibit aquam. Electo faber ligno, adhibuit ipsi
normam, et formavit illud in runcina, et fecit illud
ad formam viri, et ad speciem hominis, ut statuat
illud domi. Cecidit lignum ex silva, quod planta-
vit Dominus, pinum, et pluvia auxit ut esset homi-
nibus in combustionem : et cum sumpsisset ab eo,
calefactus est, et succedentes coxerunt panes illis :
reliquum autem fecerunt in deos, et adorant ipsos,
cujus dimidium combussit igne, et in dimidio ejus
coxit in carbonibus panes, et in eo carnes assans
comedit, et impletus est, et calefactus dixit, Jucun-
dum mihi quod calefactus sum, et vidi ignem. Re-
liquum autem fecit in deum sculptilem, et adorat et
precatior dicens, Libera me, quia Deus meus es tu. »

Quid vos quos nunc alloquor? Cur non vobiscum
reputatis, quænam inanimatorem hujusmodi scul-
ptilium, quæ ut deos colitis, natura sit? Annon pro-
palam omnibus esse valeat, fabricorum opera esse,
asciis et terebris atque aliis hujusmodi instrumen-
tis adornata; pauperis scilicet inopis que hominis
inventum, qui ob cibi penuriam, ac per otium pa-
randi panis, erroris machinam reperit?

VERS. 18-20. « Non noverant sapere, quia retusa
est acies eorum, ne viderent oculis suis, et ne in-
telligerent corde suo. Neque agitavit in animo suo,
neque cognovit prudentia sua, quia dimidium ejus
combussit igni, et coxit super carbones ejus panes,
et ubi assavit carnes, comedit, et residuum ejus in
abominationem fecit, et adorant illud. » Hæc illis,
ceu oblitis, et ob mentis crassitiam tali admoni-
tione egentibus loquitur. Quare oportet te dignita-
tis tue memorem esse; ac signum Dei cum sis,
ne teipsum contumelia afficias, inanimatam mate-
riam, artificum manibus in effigiem actam, tibi au-
tesponens, illamque adorans.

VERS. 21. « Scito quod cinis cor eorum, et fal-
lentur, et nemo potest eripere animam suam. Vi-
dets et ne dicatis, quoniam mendacium est in dex-
tera mea. Memento horum, Jacob et Israel, quo-
niam puer meus es tu. Formavi te puerum meum :
et tu, Israel, ne obliviscaris mei. » Hæc ait illi,
utpote qui aversus sit, et inimicis sese dedi-
derit.

VERS. 22, 23. « Ecce enim delevi velut nubem
iniquitates tuas, et velut caliginem peccata tua.
Convertere ad me, et redimam te. Lætamini, cæli,
quoniam misertus est Deus Israel. » Quia in cælis
gaudium futurum est de iis, qui peccatorum peni-
tentiam acturi sunt.

« Canite tuba, fundamenta terræ : clamate, mon-
tes, lætiam, colles et omnia ligna, quæ in eis sunt :
quoniam redemit Deus Jacob, et Israel glorificabi-
tur. » Nam si quæ sunt divinæ virtutes, quæ ter-
ram sustentent, hæc quoque jubilationem et hymnum
Deo emittant. Verisimile porro est fundamenta
terræ dici ipsos prophetas, atque omnes justos et
religiosos viros : id namque docet Apostolus his

verba : « Superædificati super fundamentum apotolorum et prophetarum ⁷⁷. Clamata montes, et collia. » Hi similiter Deum celebrent, de prædictorum penitentia et salute. Per montes vero, elatas et sublimes animas subindicat; per colles autem, eas quæ mediocri in statu sunt; per ligna, fructiferas. Et alias universo mundo, ejusque partibus Deum celebrare præcipit, adjiciens, « Quia redemit Deus Jacob, et Israel glorificabitur. »

VERS. 24. « Sic dicit Dominus, qui redemit te et formavit ex utero. » Postquam superius idololatriæ confutationem adornavit, his, qui ex prophetica disciplina fructum perceperant, ut qui jam idololatriæ suam fecissent, promissa effert; nempe reditum ex captivitate Babylonis. Quia enim ob idololatriam Babylonis traditi fuerant; ipsaque Hierosolyma ob civium suorum ausus, Assyriorum tempore obsessa, ac funditus deleta fuerat; talia perpensis, si tamen errare desinant, ereptionem a malis vaticinatur. Hæc porro Cyri primi Persarum regis temporibus completa sunt. Quamobrem, quod mirum sane est, ipsum Cyrum nominatim memorat, qui tamen ducentis circiter postea annis fuit, ac Judaicam populam a captivitate liberavit, templumque Hierosolymitanum restaurari iussit.

« Ego Dominus, qui perficio omnia : extendi cælum solus, et firmavi terram. » Nam « omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil ⁷⁸. » Extendit vero cælum solus, et nutu Patris firmavit terram; « Ipse quippe dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt. » Terra igitur, firma et solida cum sit, ut fundata est immota per omne sæculum; sic firmata esse dicitur : cælum vero, utpote expansum, omnino extensum fuisse declaratur : quapropter alibi dicitur, « Qui extendit cælum sicut pellem ⁷⁹. » Quænam porro sint, quæ tantus ille Dominus docet, subinde inferi his verbis :

VERS. 25, 28. « Quis alius dissipabit signa engastrimythorum, et divinationes a corde? avertens prudentes retrorsum, et consilium eorum stultum faciens, et statuens verbum pueri sui, et consilium angelorum ejus verum faciens, dicens Jerusalem, Habitaberis, et urbibus Idumææ, Ædificabimini, et deserta ejus germinabunt : dicens abyssus, Desolaberis, et flumina tua arefaciam : dicens Cyro, ut sapiat, et omnes voluntates meas faciet : dicens Jerusalem, Ædificaberis, et domum sanctam meam fundabo. » Hæc igitur ita constituam : pueri vero mei dilecti et electi, Christi dico mei, de quo superius quamplurima dicta sunt, verba stabiliam; necnon angelorum ejus, scilicet apostolorum, discipulorum et evangelistarum consilia vera esse pronuntiabo. Ego vero, qui hæc editurus sum, jam hinc prælico et polliceor me Hierosolymam, post primum

δασκεν ὁ Ἀπόστολος φήσας· « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Βοήσεται, ἕρη, εὐφροσύνη. » Ὁμοίως δοξαζέτωσαν τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ τῶν εἰρημίων μεταβολῇ καὶ σωτηρίᾳ. Ἡρῆ μὲν τὰς ἐπιτημένας καὶ μετεώρους ψυχὰς αἰνετούμενος· βουνοὺς δὲ τὰς τούτων μετριωτέρας· ξύλα δὲ τὰς καρποφόρους. Καὶ ἄλλως δὲ πάντα τὸν κόσμον καὶ τὰ τούτου μέρη τὸν θεὸν ὑμνεῖν προστάττει, ἐπιλέγων· « Ὅτι ἐλυτρώσατο ὁ θεὸς τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δοξασθήσεται.

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ λυτρούμενός σε, καὶ κλασῶν σε ἐκ κοιλίας. » Ἐλεγγον εἰδωλολατρίας προσεβήμενος ὁ λόγος διὰ τῶν προκειμένων, ὡς ἂν παυσάμενός τῆς εἰδωλολατρίας, τοὺς ὠφελιμῶν ἐκ τῆς προφητικῆς διδασκαλίας, ἐπαγγελίας ποιῆται, ἐπάνοδον τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος αἰχμαλωσίας. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδωλολατροῦντες τοὺς Βαβυλωνίους παρεδόθησαν, αὐτῇ τε ἡ Ἰερουσαλήμ πολιορκίαν ὑπέμεινε, καὶ παντελῆ καταστροφὴν κατὰ τοὺς Ἀσσυρίων χρόνους, διὰ τὰ ἐν αὐτῇ τεταλμημένα τοῖς οἰκήτοσι· θεοπίπτει τοιαῦτα πεπονθόσιν ἐλευθερίαν κακῶν, εἰ παύσαιντο τῆς πλάνης. Ἐπληροῦτο δὲ ταῦτα κατὰ τοὺς Κύρου τοῦ πρώτου Περσῶν βασιλεύσαντος χρόνους. Διότι καὶ αὐτοῦ μέμνηται ὄνομαστί τοῦ Κύρου σφόδρα θαυμασιῶς, ἕγγυς που διακοσίοις ἕστερον ἕτασι γενομένου, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερώσαντος τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν, τὸν τε νεῶν προστάξαντος τὸν ἐν τῇ Ἰερουσαλήμ ἀνεγείρειν.

« Ἐγὼ Κύριος ὁ συντελῶν πάντα, ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἔσπερέωσα τὴν γῆν. Πάντα ἔργα ἐμοῦ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Ἐξέτεινε δὲ τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἔσπερέωσα τὴν γῆν βουλή τοῦ Πατρὸς· Ἀὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Ἡ μὲν οὖν γῆ, ναστὴ οὐσα καὶ στερέμνιος, ὡς ἡδράσθη ἀκίνητος τὸν οὐρανὸν αἰῶνα, καὶ ἔσπερέωσθαι λέγεται· ὁ δὲ οὐρανός, ἅτε ἐξηλωμένος, διόλου ἐκτετάσθαι· διδὸν καὶ ἐν ἑτέροις εἴρηται· « Ὁ ἐκτείνας τὸν οὐρανὸν ὡσαύτως δέξῃ. » Τίνα δὲ ἐστὶν ἄπερ ὁ τοσοῦτος διδάσκει Κύριος, ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων·

« Τίς ἕτερος διασκαδάσει σημεῖα ἐγγαστριμύθων, καὶ μαντείας ἀπὸ καρδίας; ἀποστρέφων φρονίμους εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὴν βουλήν αὐτῶν μωραίων, καὶ ἰσθῶν ῥῆμα παιδὸς αὐτοῦ, καὶ τὴν βουλήν τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ ἀληθεύων· ὁ λέγων τῇ Ἰερουσαλήμ, Κατοικήθησθαι, καὶ ταῖς πόλεσι τῆς Ἰουδαίας, Οἰκοδομηθήσεσθε, καὶ τὰ ἔρημα αὐτῆς ἀνατελεῖ· ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, Ἐρημωθήσῃ, καὶ τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ· ὁ λέγων Κύριω φρονεῖν, καὶ πάντα τὰ θελήματά μου ποιήσει· ὁ λέγων Ἰερουσαλήμ, Οἰκοδομηθήσῃ, καὶ τὸν οἶκον τὸν ἁγίον μου θεμελιώσω. » Ταῦτα μὲν οὖν οὕτω διαθήσομαι· τοῦ δὲ ἐμοῦ παιδὸς ἀγαπητοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ, λέγω δὴ τοῦ Χριστοῦ μου, περὶ οὗ διὰ τῶν ἔμπροσθεν πλείστα ὅσα εἴρηται, συστήσω τὰ ῥήματα, καὶ τῶν ἀγγέλων δὲ αὐτοῦ, λέγω δὴ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τὰς βουλὰς ἐπαληθεύσαι ποιήσω. Ἐγὼ δὲ μέλλων ταῦτα ποιεῖν ἐν-

⁷⁷ Ephes. 11, 20. ⁷⁸ Joan. 1, 5. ⁷⁹ Psal. ciii, 2.

ταύθεν ἦδη προλέγω καὶ ἐπαγγέλλομαι, ὅτι τὴν Ἱερουσαλήμ μετὰ τὴν πρώτην καθάρσει τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων γενησομένην ἀνακαινισθῆναι ποιήσω, ὡς καὶ τὰς τῆς Ἱουδαίας πόλεις κατοικηθῆναι, καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἔρημα πάλιν ὡς τὰ ἀπ' ἀρχῆς συστήναι. Ἀλλὰ καὶ τὴν πολυθειαν, τῆς κακίας ἄβυσσον ὀνομαζομένην, ἔρημον καταστήσω, καὶ τοὺς ποταμούς τῆς πολυθείας τῶν πολεμίων ἀποξηρανῶ· ὡς μηκέτι τὴν Βαβυλῶνα συστήναι, μήτε τοὺς ποταμούς αὐτῆς τοὺς πάλλᾳ θεδυνημένους ἐν κλήθειν ἰσχυροῖς. Ταῦτα δὲ πάντα ποιήσω διακόνῳ χρησάμενος ἀνδρὶ τοῦ Περσῶν γένους βασιλευσάτι πρώτῳ. Εἰ δὲ χρῆ καὶ ἐπ' ὀνόματός προφητεύσαι· τούτου τὴν προσηγορίαν, Κύρος ὄνομα τῷ θεσπιζομένῳ, ὃν προστήσομαι τῶν ἐμῶν λόγων ὑπερέτην, φρόνησιν αὐτῷ θεωρησάμενος· εὐσεβῆ, ὡς πάντα τὰ καταθύμιά μοι ποιῆσαι καὶ προστάξαι τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκοδομηθῆναι, καὶ τὸν νεῶν τὸν ἐν αὐτῇ θεμελιωθῆναι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕ'.

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ θεὸς τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, ὃ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς ἐπακουσάσι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχύον βασιλέων διαβρῆξω. Ἀνοίξω ἐμπροσθεν αὐτοῦ θύρας, καὶ πόλεις οὐ συγκαλείσονται. » Ἀγαθὸν δὲ ὑπερέτην τῆς ἐμῆς βουλῆς εὐρον τὸν προδηλωθέντα ἄνδρα· ἐνταῦθεν ἦδη ἐπαγγέλλομαι κρατήσασιν αὐτοῦ τῆς δεξιᾶς, πρὸς τὸ μὴ παρατρέψασθαι, μηδὲ νικᾶσθαι ὑπὸ τινος κρείττονος. Ὑποτάσσω δὲ αὐτῷ πλείστα ὅσα ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι βασιλευόντων· δι' αὐτοῦ δὲ τὴν ἰσχύον διαβρῆξω πάσης τῆς ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι δυναστείας· πάντα δὲ λεία καὶ ὀμαλά καταστήσας πρὸ τῶν αὐτοῦ ποδῶν, θύρας πόλεων, καὶ αὐτὰς ὅλας τὰς πόλεις ὑποχειρίους αὐτῷ παραδώσω· ὡς μηδεμίαν ἐναντίαν αὐτῷ γενέσθαι.

« Ἐγὼ ἐμπροσθεν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὀμαλώ· θύρας χαλκᾶς συντερίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συγγλάσω. » Καὶ εἰποι ὁ ἄν τις τὰ κατὰ τὸν Ζοροβάβελ, ἢ κατὰ Κύρον ἱστορικῶς γενόμενα, εἰκόνας καὶ σύμβολα περιέχειν τῆς ἀληθείας· τὰ δὲ κατὰ τὸν ἀληθῆ Κύριον καὶ Χριστὸν πνευματικῶς πεπληρωσθαι· ὡς ἐπ' αὐτὸν μᾶλλον ἀληθεύειν τὸν λόγον τὸν φησάντα· « Τάδε λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύρῳ. » Κατὰ γὰρ τὴν πρόχειρον λέξιν οὕτε Χριστὸς ὢν τοῦ Θεοῦ φαίνεται ὁ Περσῶν βασιλεὺς οἰκοδομήσας τὴν Ἱερουσαλήμ· ἀλλ' οὐδὲ ὅπως κατὰ τὴν αὐτοῦ ζῶην προῦκοψε τῆς οἰκοδομῆς τὸ ἔργον· μόνον γὰρ ἤρξαντο τῶν θεμελίων κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους· εἴτ' ἐπισχεθέντος τοῦ ἔργου, διέμεινεν ἔρημος ὁ τόπος μέχρι τῆς Δαρείου βασιλείας. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ ἐπιλεγόμενα μᾶλλον τῷ Χριστῷ ἢ τῷ τῶν Περσῶν βασιλεῖ ἐπαρμόσειεν ἄν· καὶ μᾶλλον τῷ ἡμετέρῳ Σωτῆρι ἢ τῷ Ζοροβάβελ.

« Καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοι· ἵνα γινῶς, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ θεὸς σου, ὁ καλῶν τὸ ὄνομά σου, ὁ θεὸς Ἰσραὴλ. Ἐνεκεν τοῦ παιδός μου Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ τοῦ ἐκλεκτοῦ μου, ἐγὼ καλέσω σε τῷ ὀνόματί σου, καὶ προσδέξομαι σε· σὺ δὲ οὐκ ἔγνως με. » Τοὺς τε εἰσω τούτων ταμειουμένους θησαυροὺς, ἀφανεῖς καὶ ἀοράτους τοῖς προτέροις βασιλεῦσι φενομένους, ἀνα-

A ejus excidium a Babylonis factum, renovandam et restaurandam curaturum esse; ita ut Judæe urbes incolantur, et quæ in illis deserta fuerant, iterum ut a principio constituenda sint. Quin etiam deorum multipliciter, quæ abyssus malitiæ vocatur, desertam faciam, ac flumina multipliciter deorum, quæ penes inimicos est, arefaciam; ita ut Babylon non ultra consistat, sed neque flumina ejus, vi multitudinis multum valentia. Hæc porro omnia peragam ministro utens viro, qui primus Persarum rex erit. Quod si opus sit nomen ejus propheticè significare, Cyrus appellabitur is, qui in vaticinio fertur, quem verborum meorum ministrum constituam; priam ipsi mentem indens, ut mihi placita omnia exsequatur, ac Jerusalem jubeat excitari, templumque ejus a fundamentis extrui.

CAPUT XLV.

VERS. 1. « Sic dicit Dominus Deus christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et vires regum frangam. Aperiam coram eo portas, et urbes non claudantur. » Bonum autem consilii mei ministrum inveni memoratum virum: jam hinc polliceor me dexteram ejus apprehensurum esse, ut non evarietur, neque superetur a quopiam fortiore. Ipsi vero multa subjiciam ex regum aliarum gentium ditione: per ipsum item omnem in reliquis gentibus potentiam perfringam, omnia plana et facilla parans ante pedes ejus: portas urbium, et ipsas integras urbes in manus ejus tradam; ita ut nulla ipsi adversetur.

VERS. 2. « Ego ante te ibo, et montes complanabo: portas æreas conteram, et vectes ferreos confringam. » Dixerit quispiam ea, quæ tempore Zorobabelis, vel Cyri, quod ad historiam gesta sunt, imaginis et symbola veritatis complecti; quæ autem ad veri Domini et Christi tempus spectant, spiritualiter impleta fuisse; ita ut in ipso magis verus deprehendatur sermo, qui ait, « Hæc dicit Dominus christo meo Cyro. » Nam secundum obviam dictionem, neque christus Dei videtur fuisse Persarum ille rex, qui Hierosolymam construxit, neque admodum ipso vivente promotum est ædificium, fundamenta quippe tantum ejus ævo ponere cœperunt: deinde, cohibito opere, desertus locus mansit usque ad Varii regnum. Quæ vero sub hæc feruntur, Christo aptius quam Persarum regi competant: magis aue Servatori nostro, quam Zorobabeli.

VERS. 3. « Et dabo tibi thesauros absconditos, latentes, occultos tibi aperiam; ut cognoscas, quia ego Dominus Deus tuus, qui voco nomen tuum, Deus Israel: propter puerum meum Jacob, et Israel electum meum, ego vocabo te nomine tuo, et accipiam te. Tu autem non cognovisti me. » Intra urbes reconditos thesauros, latentes illos et occultos, pristinis regibus absconditos, aperiam tibi; ut

ipsis operibus ediscas, quis ego sim, qui ante tot annos ipsissimum nomen tuum prophetice Scripturis meis, quasi cippis æterna, inculpasi. Sum autem Deus Israel, quod ne ignores oportet, ο Cyre: omnia quippe jam recessita tradam tibi; non aliam ob rem, quam propter populum meum, quem mihi elegi ex omnibus gentibus, quod patres eorum in pretio habeam.

Vers. 5-7. « Quoniam ego Dominus Deus, et non est alius Deus præter me. Corroboravi te, et non cognovisti me; ut cognoscant qui ab ortu solis, et qui ab occasu, quia non est Deus præter me. Ego Dominus Deus, et non est præterea. Ego qui præparavi lucem, et qui feci tenebras, qui facio pacem, et creo mala. Ego Dominus Deus, qui facio hæc omnia. » Ex his ipsis operibus ediscant; cum enim ærumnas populo meo ad conversionem et disciplinam infligere opus erat, inimicis ipsum tradidi, quasi tenebris et iræ impietatis causa dedens. Cum autem denuo conversum et ad meliorem se frugem recipientem, reducere opus est, consequenter pacis omniumque honorum lumen ipsis oriri oportet. A me quippe et lumen et quæ ad pacem spectant omnia subministrantur; iudicio item meo ultio quoque inducitur. Quapropter hanc a me doctrinam accipe; me scilicet et lucis conditorem, et pacis largitorem esse, similiterque tenebrarum et eorum quæ tristia reputantur, quæ pro malis penes multos habentur: et tamen horum auctor ego dici valeam, justo iudicio promerita singulis inducens. Cui itaque ego Deus, et non est præter me alius, qui hæc omnia faciat; etiamsi contraria videantur, attamen natura sua contraria non sunt. Nam quæ mala a me infligi existimantur, ea sane maxime conferunt ad utilitatem et salutem eorum, qui his ad sanam mentem reducuntur.

Vers. 8. « Lætetur cælum desuper, et nubes stillent justitiam: aperiatur terra, et germinet misericordiam, et justitiam oriri faciat simul. Ego sum Dominus, qui creavi te. » Quemadmodum enim tempus olim fuit, cum nubibus mandavi, « ut non pluerent super vineam pluviam; » ita et nunc suo tempore rationabilibus nubibus meis præcipiam, ut non sensilem aquam, sed justitiam desuper ex alto stillent iis, qui inhabitant terram.

Vers. 9, 10. « Quid melius præparavi ut lutum siguli? Num qui arat, arabit terram tota die? Num dicit lutum sigulo, Quid facis, quoniam non operaris, neque habes manus? Num respondit sigmentum fictori suo? Qui dicit patri, Quid generabis? et matri, Quid paries? » Quasi eos alloquens, qui universali illi providentiæ et administrationi contradicunt, ait: Væ qui contradicit fictori suo. Nam quando castigatione et conversione opus erat, Jerusalem quasi testam contrivi. et templum inimicis et hostibus tradidi; cum autem post sufficientem illatam poenam, humanitatem exhibere oportuit; tunc et templum et urbem pristinis præstantiora

A πιάσω σοι ὡς ἂν αὐτοῖς ἔργοις μάθοις ὅτι, ποτε εἰμι ὁ πρὸ τοσοῦτων ἐτῶν ὀνομαστὶ τὴν σὴν προσήγοριαν ταῖς προφητικαῖς μου Γραφαῖς, ὥσπερ ἐν στήλαις αἰωνίαις, ἐγγράφας. Εἰμι δὲ ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ προσήκει καὶ σὲ μὴ ἀγνοεῖν, ὦ Κύρη· πάντα γὰρ τὰ προλεχθέντα χαριουίμαί σοι οὐ διὰ τι ἕτερον, ἀλλ' ἐνεκεν τοῦ ἐμοῦ λαοῦ, ὃν ἐμαυτῷ ἐξελεξάμην ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν τιμὴν.

« Ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι πλὴν ἐμοῦ Θεός. Ἐνίσχυσά σε, καὶ οὐκ ἔβρις με· ἵνα γινώσκῃ οἱ ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου καὶ οἱ ἀπὸ δυσμῶν, ὅτι οὐκ ἔστι Θεός πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι. Ἐγὼ ὁ κατασκευάσας φῶς, καὶ ποιήσας σκότους, ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτιζῶν κακὰ. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ποιῶν πάντα ταῦτα. » Ἐξ αὐτῶν γὰρ τούτων μαθήσονται τῶν ἔργων· ὅτι μὲν γὰρ λυπηρὰ χρεῖν ἐπαγαγεῖν τῷ ἐμῷ λαῷ ἐπιστροφή καὶ παιδεία, τοῖς πολεμίοις αὐτῶν ἐξέδωκα, ὥσπερ σκότω καὶ ὄργῃ παροδούς αὐτῶν τῶν ἀσθενημάτων χάριν· ὅτι δὲ, φησὶ, λοιπὸν ἐπιστρέψαντα καὶ ὠφελιμὸν προσήκει ἀναλαβεῖν, ἀκούουσαν ἂν εἴη φῶς εἰρήνης καὶ πάντων ἀγαθῶν ἀνατέλλειν ἐκ' αὐτόν. Ἐξ ἐμοῦ γὰρ τὸ φῶς χορηγεῖται καὶ ἐκ τῆς εἰρήνης πάντα· κρῖται δὲ τῇ ἐμῇ καὶ τὰ τῆς ὄργῆς ἐπάγεται. Διόπερ ὄδγμα παρ' ἐμοῦ τοῦτο μέθυθαι· ὡς ἄρα ἐγὼ αὐτοὺς καὶ φωτός εἰμι δημιουργός, καὶ εἰρήνης χορηγός, ὁμοίως δὲ καὶ σκότους καὶ τῶν νομιζομένων λυπηρῶν· ὥσπερ κατὰ τοὺς πολλοὺς εἶναι νομόμισται, ὧν ποιητὴς ἂν λεχθεῖν, κρῖται δικαίᾳ τὰ κατὰλληλα τοῖς ἀξίοις ἐπάγων. Εἰ τίνων ἐγὼ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι πλὴν ἐμοῦ ἕτερος, ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα, καὶ ἔναντία εἶναι δοκῇ, οὐκ ἔντα τῇ φύσει ἔναντία. Ἐπει καὶ τὰ νομιζόμενα ὑπ' ἐμοῦ ἐπάγεσθαι κατὰ τὰ μέγιστα συμβάλλουσιν· ἂν πρὸς ὠφελίαν καὶ σωτηρίαν τῶν δι' αὐτῶν σωφρονιζομένων.

« Ἐὐφρανθήτω ὁ οὐρανός ἄνωθεν, καὶ αἱ νεφέλαι βανάτωσαν δικαιοσύνην· ἀνατελλάτω ἡ γῆ, καὶ βλαστησάτω ἔλεος, καὶ δικαιοσύνην ἀνατελλάτω ἡμα. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ κτίσας σε. » Ὅσπερ γὰρ ἦν καιρός ποτε, ὅτε ταῖς νεφέλαις ἐντεταλέμην « τοῦ μὴ βρέξαι εἰς τὸν ἀμπελώνα ὑετόν, » οὕτω νῦν κατὰ καιρὸν ταῖς ἐμαῖς νεφέλαις λογικαῖς οὐραῖς προστάσω μὴ αἰσθητὸν ὑδρῶ, ἀλλὰ τὴν δικαιοσύνην ἄνωθεν ἐξ ὕψους ἐπιρραίνειν τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦσι.

« Ποῶν βέλτιον κατεσκευάσα ὡς πηλὸν κεραμίας; Μὴ ὁ ἀροτριῶν ἀροτριάσει τὴν γῆν ἑλὴν τὴν ἡμέραν; Μὴ ἐρεῖ ὁ πηλὸς τῷ κεραμῆϊ, Τί ποιεῖς, ὅτι οὐκ ἐργάζῃ, οὐδὲ ἔχεις χεῖρας; Μὴ ἀποκριθήσεται τὸ πλάσμα πρὸς τὸν πλάσαντα αὐτό; Ὁ λέγων τῷ πατρὶ, Τί γεννήσεις; καὶ τῇ μητρὶ, Τί ὠδίνεις; Ὡς γὰρ πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας τῇ καθόλου προνοίᾳ τα καὶ διοικήσει φησὶν· Ὑδαὶ ὁ ἀντιλέγων τῷ πλάσαντι αὐτόν. Ὅτε μὲν γὰρ παιδείας, καὶ ἐπιστροφῆς χρεῖα ἦν, καὶ συνέτριψα τὴν Ἰερουσαλήμ ὡς δοξακον, καὶ τὸν ναὸν ἐχθροῖς καὶ πολεμίοις παρέδωκα· ὅτε δὲ πάλιν χρὴ μετὰ τὴν αὐτῶν αὐτάρχη παιδείαν, τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἐδιδίχαται, τότε βελτίονα τοῦ προτέρου κατεσκευάσα

τὸν καιὸν καὶ τὴν πόλιν, ὡς κηλὸν κεραμῆως μεταβαλὼν καὶ ἀνανεωσάμενος τὰ πέλας συντετριμμένα.

« Ὅτι οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ Ἅγιος Ἰσραὴλ, ὁ ποιήσας τὰ ἐπερχόμενα. Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν υἰῶν μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου ἐντεταλασθέ μοι. » Παιδεύεσθε τοιγαροῦν πᾶς ἄνθρωπος ὁ ἀπὸ γῆς ληφθεὶς καὶ σῶμα γεῶδες περικελίμενος, πηλοῦ τα μηδὲν διαφέρων παραθέσει τοῦ κτιστοῦ αὐτὸν, μὴ ταλμᾶν ταῖς τοῦ Θεοῦ διοικήσεις ἀντιλέγειν, μηδὲ καταμύθεσθαι τῆς προνοίας τοὺς λόγους. Πολλοὶ γάρ εἰσιν οἱ φιλεγκλήμονες αἰτιάζεσθαι εὐθετίαις, Καὶ τί γὰρ ἀναγκαῖον ἦν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν βίον παρελθεῖν; λέγοντας· Διὰ τί δὲ ταῦτα οὕτως γίνεται; Τί δὲ τῶν τοιούτων ἦν χρεία; Ἰδεὶ γὰρ οὕτω γεγενῆσθαι. Ἀλλὰ τοῦτοις πρόκειται τὸ ἐὸν αἰτία. Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν υἰῶν μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου ἐντεταλασθέ μοι. » τῆς μὲν νοερᾶς καὶ λογικῆς οὐσίας διὰ τῶν υἰῶν θηλουμένης· τῶν δὲ τοῦ κόσμου μερῶν διὰ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτοῦ παρισταμένων.

« Ἐγὼ ἐποίησα γῆν καὶ ἄνθρωπον ἐκ αὐτῆς· ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἐστέρησα τὸν οὐρανὸν, ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἀστροῖς ἐντεταλάμην. » Τίνα οὖν ἔχοι ἐνταῦθα μέμψιν; Ποῖον δὲ οὐχ ὑπεραίρει κάλλος, ἢ ποῖον οὐ καλύπτει μέγεθος; Τί δὲ οὐχὶ συμβαλεῖται ταῦτα πρὸς γε τὴν τοῦ παρόντος κόσμῳ καὶ πρὸς τὸν ἐν ἀνθρώποις βιωπηλῇ βίον; Ἰὴν μὲν γὰρ ἐποίησα οὐκ ἔρημον, οὐδὲ ἀρηρηστον στοιχεῖον· οἰκητήρων δὲ ἀνθρώπων. Διὰ καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα τε καὶ φυτὰ εἰς χρῆσιν καὶ ὑπηρεσίαν ἀνθρώπων τε παρεσκευάσα· οὐρανὸν τε ἐστέρησα, κοσμήσας ἀστροῖς· οἷς ἐντεταλάμην εὐτακτον καὶ ἀναρμόνιον ποιῆσαι τὴν κίνησιν· ὡς τότε μὲν φαίνων τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, τότε δὲ εἶναι εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ μῆνας, καὶ ἐνιαυτούς.

« Ἐγὼ ἤγειρα αὐτὸν μετὰ δικαιοσύνης βασιλεῖα, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθείαι. Οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου, καὶ τὴν ἀρχαίαν τοῦ λαοῦ μου ἐπιστρέψει, οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων, εἶπε Κύριος Σαβαώθ. » Τίνα δὲ τοῦτον ἢ ποῖον; Ὁ μὲν τις ἐρεῖ τὸν τῶν Περσῶν βασιλεῖα Κύρον, οὐ καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος· ὡς περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι τὸ, « Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθείαι, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ εὐθύνω. Καὶ οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου. » Δυνάμει γὰρ αὐτὸς ἦν ὁ τὴν πόλιν οἰκοδομήσας τὴν Ἱερουσαλήμ, διὰ τοῦ συγχωρεῖσθαι τοῖς ἐθελουσιν ἀνέειναι ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος, καὶ ἀναγεῖρειν τὸν τόπον. Τοῦτε ἐπλήρου κατὰ τὴν ἱστορίαν ὁ δηλωθεὶς Περσῶν βασιλεὺς. Ἄλλος δ' ἂν εἴποι ταῦτα λέγεσθαι περὶ τοῦ Ζοροβάβελ, ὅς, ἀπὸ τοῦ βασιλικῆς γένους ὀρμώμενος, ἦν ἐκ φυλῆς Ἰούδα καὶ τῆς τοῦ Δαυὶδ διαδοχῆς. Ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ψυχῶν ἀρχαίαν μόνος ὁ Χριστὸς ἀπέστρεψε, τῆς δαιμονικῆς πλάνης ἐλευθερώσας καὶ δουλείας· καὶ τοῦτο ἔπραξεν οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων· ὁ δὲ καὶ διδάσκει ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· « Χάρει ἔσθε σεσωσμένοι. »

« Οὕτω λέγει Κύριος Σαβαώθ Ἐκποίαςαν Ἀγγυ-

A construxi: quae olim contrita fueran., ceu lutum figuli, ad meliorem formam reducens et renovans.

VERS. 11. « Quoniam sic dicit Dominus Deus, Sanctus Israel, qui fecit ventura: Interrogate me de filiis meis, et de operibus manuum mearum praecipite mihi. » Erudiatur itaque quisvis homo de terra sumptus, et terreno indutus corpore, nihil differens a luto si cum creatore suo comparetur, ne audeat Dei dispensationi contradicere, neque providentiae rationem culpae. Nam multi queruli homines sunt, qui criminari et arguere audent his verbis: Quid necesse fuit a principio ad vitam transire? Car haec tali modo condantur? Quid huiusmodi rebus opus? nam hoc fieri modo par erat. Verum ad ens spectat illud, « Vrs. Interrogate me de filiis meis, et de operibus manuum mearum praecipite mihi. » Filiorum nomine intellecta praedita et rationalis substantia significatur; operibus autem manuum ejus, mundi partes declarantur.

VERS. 12. « Ego feci terram, et hominem in ea: ego manu mea firmavi caelum, ego omnibus astris mandavi. » Quenam igitur hic culpandi causa? Qualem pulchritudinem non sperat, aut qualem magnitudinem non operit et excedit? Quomodo haec non conferantur ad praesentis mundi ornatum, et ad commodam hominum vitam? Terram quippe non desertam condidi, neque inutile elementum; sed in domicilium hominibus. Quapropter reliqua animalia, et plantas ad usum et ministerium hominibus apparavi: caelumque firmavi, et astris exornavi: quibus praecipi ut concinno et harmonico motu procederent; cum ut terram inclementibus locerent, tam ut essent in signa, in tempora, in dies, menses et annos.

VERS. 13. « Ego excitavi eum cum iustitia regem, et omnes vias ejus rectas. Hic aedificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei reducet, non pretio, neque muneribus, ait Dominus Sabaoth. » Quem aut qualem hic memorat? Cyrum Persarum regem, dicit quinspiam, ejus in praecedentibus meminit; ita ut de illo diceretur, « omnes vias ejus rectas; » sive secundum Symmachum, « Et omnes vias ejus rectas faciam. Et hic aedificabit civitatem meam. » Nam hic quadam ratione civitatem Hierosolymam aedificavit, quia volentem quemque permisit, Babylone proficisci, et locum restaurare. Haec, secundum historiam, memoratus rex Persarum implevit. Alius vero quispiam dixerit, haec de Zorobabele dici, qui ex regia stirpe oriundus, ex tribu Juda et ex successione Davidis erat. Imo vero solus Christus animarum captivitatem reduxit, atque a daemonum errore servituteque liberavit: idque fecit, non pretio, ac muneribus, quod etiam docet Apostolus, dicens: « Gratia salvi facti estis. »

VERS. 14. « Sic dicit Dominus Sabaoth: Labora-

vit Ægyptus, et negotiatio Æthiopum, et Sabaim A viri excelsi ad te transibunt, et tibi servi erunt, et post te sequentur vinciti manics : et transibunt ad te, et adorabunt te ; et in te precabuntur : quia in te Deus est, et non est Deus præter te. » Ægyptum ait idololatriæ errore laborasse, quando diabolo et ministris ejus dæmonibus subjecta erat : attamen a labore recreandam Ægyptum esse pollicetur : qua totum idololatriæ genus subindicat. « Fi Sabaim viri excelsi. » Queis significare videtur barbaras quasdam immanesque gentes, extrema terræ incolentes, quas Christo subditas fore vaticinatur ; quare subdit :

Vers. 15, 16. « Et post te sequentur vinciti manics. Tu enim es Deus, et nescivimus, Deus Israel salvator. Confundentur et erubescunt omnes adversarii ejus : et ambulabunt in confusione. Innovamini ad me, insulæ. » Quomodo confusione et pudore repleti sint, omnes, qui variis temporibus adversarii fuere, ipsique populi ex circumcisione atque ex gentibus universi, qui contra ecclesias ejus persecutionem excitarunt, ipsis operibus magis quam sermone declaratur.

Vers. 17. « Israel salvatur a Domino, salute æterna : non confundentur, neque erubescunt usque in æternum. » Hæc porro conjunctim postea de apostolis, discipulis et evangelistis Salvatoris nostri dicuntur : ipsi namque erant Israel ille, qui salute donatur : ac eorum opera plerumque memoratæ insulæ renovatæ sunt. Erant autem illæ Dei ecclesiæ quæ ceu mari vitæ malitia ambiuntur.

Vers. 18, 19. « Sic dicit Dominus, qui fecit cælum : iste Deus, qui ostendit terram, et fecit eam, ipse distinxit eam. Non frustra fecit eam, sed ut habitaretur plasmavit eam. Ego sum Dominus, et non est alius. » His docetur, non ignorandum nobis, hominum genus magno apud universorum Dominum Deum in honore habitum esse : quare ipsum salutari vocatione dignatus est, necnon omnibus iis, quæ in præsentî prophetia promittuntur. Quemadmodum enim cælum ad angelorum sanctorumque spirituum domicillum necessario, atque ad universi ornatum constitui ; ita et terræ elementum, non in vanum neque inutiliter condidi ; sed ipsum ad habitaculum et commorationem eorum, qui ibi rationabili modo conversaturi erant, adornavi, qui sane cognoscendo Deo, ac religiose vivendo pares erant, utpote ad imaginem Dei conditi. Sicut igitur angeli in cælo ministri Dei sunt ; ita et homines in terra sub Dei cura degunt.

Vers. 20. « Non in abscondito locutus sum, neque in loco terræ tenebroso. Non dixi semini Jacob, Vanum querite. Ego sum, ego sum Dominus, qui loquor justitiam, et annuntio veritatem. » Quoniam cuius civis terra, et qui in ea sunt

προς, καὶ ἐμπορία Αἰθίοπων, καὶ οἱ Σαοσιμ ἄνδρες ὄψηλοι ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δούλοι, καὶ ὀπίσω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδας· καὶ διαβήσονται πρὸς σὲ, καὶ προσκυνήσουσί σοι· καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται· ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐστὶ Θεὸς πλὴν σοῦ. » Ἀγυπτὸν δὲ φησὶ κακοπακέναι διὰ τῆς εἰδωλολάτρου κλάνης, ὀπηνίκα τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν δαίμοσι πονηροῖς καταδεοῦλωτο· κλὴν ἀλλ' ὅμως διαναπαύσεσθαι τοῦ κόπου τὴν Ἀγυπτὸν ἐπαγγέλλεται· δι' αὐτῆς πᾶν τὸ τῆς εἰδωλολατρίας γένος αἰνιττόμενος. « Καὶ Σαβασιμ ἄνδρες ὄψηλοι. » Δι' ὧν σημαίνειν ἔοικε βάρβαρά τινα καὶ ἀνήμερα, καὶ ἐν τοῖς ἐξωτάτω τῆς γῆς οἰκοῦντα ἔθνη· ἃ δὴ δουλεύσειν τῷ Χριστῷ θεοπίζει· διὸ ἐπιλέγει·

B « Καὶ ὀπίσω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδας. Σὺ γὰρ εἶ Θεὸς, καὶ οὐκ ἤδειμεν, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ σωτήρ. Αἰσχυνθήσονται καὶ ἐντραπήσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ, καὶ πορεύσονται ἐν αἰσχύνῃ. Ἐγκαινίσειςθε πρὸς μὲ, νῆσοι. » Ὅπως δὲ κατησφύρησαν καὶ ἐντραπήσαν πάντες οἱ κατὰ καιροῦ ἀντικείμενοι, αὐτοὶ τε οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ τῶν ἐθνῶν πάντες οἱ τοὺς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ διαγμῶδες ἐξέβαντες, παντὸς λόγου μάλλον ἢ διὰ τῶν ἔργων μαρτυρία παρίστην.

C « Ἰσραὴλ σώζεται ὑπὸ Κυρίου σωτηρίαν αἰώνιον· οὐκ αἰσχυνθήσονται, οὐδὲ μὴ ἐντραπῶσιν ἕως τοῦ αἰῶνος ἔτι. » Καὶ ταῦτα δὲ ἀκολουθῶς συνήπται περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν· αὐτοὶ γὰρ ἦσαν ὁ σωζόμενος Ἰσραὴλ· καὶ δι' αὐτῶν ἀνεκαινίσθησαν αἱ πολλάκις διὰ τῶν ἔμπροσθεν δηλωθεῖσαι νῆσοι. Αὗται δὲ ἦσαν αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ ὡς ἐπὶ θαλάσσης κυκλούμεναι ὑπὸ τῆς τοῦ βίου κακίας.

D « Ὅπως λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν· ὁ ὄτος ὁ Θεὸς ὁ καταβείβας τὴν γῆν, καὶ ποιήσας αὐτὴν, αὐτὸς διῶριεν αὐτήν. Οὐκ εἰς κενὸν ἐποίησεν αὐτήν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι ἔπλασεν αὐτήν. Ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἐστὶν ἔτι. » Διδάσκει διὰ τούτων ὁ λόγος μὴ ἀγνοεῖν, ὡς μεγάλως τετίμηται παρὰ τῷ πάντων δεσπότη Θεῷ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· διὸ καὶ τῆς κλήσεως αὐτὸς τῆς σωτηρίου κατηξίωσε, καὶ πάντων τῶν διὰ τῆς παρουσίας προφητείας ἐπηγγελμένων. Ὅσπερ γὰρ τὸν οὐρανὸν εἰς διατριβὴν ἀγγέλων καὶ πνευμάτων ἁγίων ἀναγκαιῶς ὑπεστήσαμεν, καὶ εἰς κόσμον τοῦ παντός, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον οὐκ εἰς ἄργον οὐδ' εἰς ἄχρηστον κατεσκευάσατο· οἰκητήριον δὲ αὐτὸ καὶ διατριβὴν τῶν ἐν αὐτῷ λογικῶς πολιτεύεσθαι μελλόντων εἰργασάμεν, οἱ καὶ Θεὸν εἰδέναι καὶ θεοσεβῶς βιοῦν οἴοι τε ἦσαν, ἅτε κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένοι. Ὅσπερ δ' οὖν ἐν οὐρανῷ ἄγγελοι λειτουργοὶ Θεοῦ. οὕτω καὶ ἐπὶ γῆς ἄνδρες τῷ Θεῷ μεμελημένοι.

« Οὐκ ἐν κρυφῇ λελάληκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ. Οὐκ εἶπα τῷ σπέρματι Ἰακώβ· Μάταιον ζητήσατε. Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι Κύριος, ὁ λαλῶν δικαιοσύνην, καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν. » Ἐπεὶ γὰρ πᾶσα ἡ γῆ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ πάντες ἄνθρωποι ἐμοὶ εἰσι, διὰ

τοῦτο, φησὶ, τοὺς ἑμαυτοῦ λόγους οὐκ εἶσαα κρύπτεισθαι, οὐδ' ὡσπερ ἐν σκότει λαυθάνοντας· εἰς φανερόν δὲ ἀγαγών, πᾶσιν ἠπλώσα, ὡς πᾶσιν ἔθνεσι τὸ σωτήριον κηρυχθῆναι Εὐαγγέλιον. Ἄντικρυ δὲ ταῦτα μόνῳ τῷ εὐαγγελικῷ ἀρμόδι ἂν κηρύγματι. Τὰ γὰρ Μωυσείως λόγια εἰ τις ἐξετάζειν ἐθέλοι, εὗροι ἂν αὐτὰ κρυφῆ λελαλημένα· γλώττη μὲν Ἑβραϊδί, χαρακτηρῶσι δὲ ἰδιάζουσι καὶ μὴ γνωριζομένοις παρὰ πᾶσιν. Ἄλλὰ καὶ εἰ τις ἐννοήσῃ ἐν ποίᾳ ἐρήμῳ καὶ ἀβάτῳ καὶ ἀνύδρῳ ὁ Μωυσείως ἐξεβόθη νόμος, εὗροι ἂν αὐτὸν ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῇ λελαλημένον. Οὐ μὴν ἁμοίως καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. « Εἰς πᾶσαν ἡ γῆν ἔστη ἡ γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ πέριπα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Παντοῖα δὲ καὶ γλώττη, πάση φωνῇ, χαρακτηρῶσι τε τοὺς καθ' ἕνασιν ἔθνος παραδίδονται εἰς ἀξάκουστον πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.

« Συνέχθητε καὶ ἤκτε· βουλευσάσθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἔθνων. Οὐκ ἔγνωσαν οἱ ἀφροντες τὸ εὖλον γλύμμα αὐτῶν, καὶ οἱ προσευχόμενοι πρὸς θεοῦ, οἱ οὐ σώζουσιν. Εἰ ἀναγγελοῦσιν, ἐγγιστάτωσαν, ἵνα γῶσιν ἅμα. » Πρώτους μὲν γὰρ, φησὶν, ἐκείνους ἀνεκαλεσάμεν διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, καὶ πρώτους αὐτοὺς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐπηγγελιάμεν, ὡσπερ μισθοὺς τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως αὐτοῖς ὑπασχόμενον, πρὸς τὸ μὴ νομίσει αὐτοὺς ἐπὶ ματαίῳ θεοσεβεῖν. Διὸ καὶ ζωὴν αἰώνιον ἐπηγγελιάμεν, καὶ ἀγαθὰ ἢ ὀφθαλμοῦ οὐκ εἶδε, ἢ καὶ τὰ ἔξῃς. Ἐπεὶ δὲ θεός εἰμι λαλῶν δικαιοσύνην καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν, κατὰ τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον, μετ' ἐκείνους πάντας ἀνθρώπους πρὸς ἑμαυτὸν ἀνεκαλεσάμεν· καὶ ἀντεῦθεν ἦδη τοῖς πᾶσι κηρύττω λέγων· « Συνέχθητε καὶ ἤκτε, βουλευσάσθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἔθνων. » Ὅρῳς ὅπως τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνων βουλομένους σώζεσθαι προσκαλεῖται. « Τίς ἀκουστὰ ἐποίησε ταῦτα ἀπ' ἀρχῆς; ἢ γινώσκονται γὰρ ἐγγὺς γενόμενοι τὸν ἀληθινὸν θεόν, οὐ μέγα δεῖγμα τῆς θεότητος τοῦ προφητεῦσαι ταῦτα διὰ τῶν ἐμῶν προφητῶν, καὶ τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἀπαγγεῖλαι ταῦτα εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. » Τότε ἀνηγγέλη ὑμῖν, Ἐγὼ ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλην ἐμοῦ. » Παγίδια ἰστώντες τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς οἱ ἀλήθριοι δαίμονες, τὰ τῆς ἐαυτῶν ἀπάτης ἐργαστήρια συγκροτεῖν ἐσπούδαζον, ὑποκρινόμενοι καὶ τὸ εἰδέναι τὰ μέλλοντα καὶ ἀπαγγέλλειν αὐτὰ δύνασθαι τοῖς ἐθέλουσι μαθεῖν, μέχρι καιροῦ διατετελέκασιν συναρπάζοντες. Χρησθήρια γοῦν κατὰ τὰ πόλεις καὶ χώρας, ψευδομανταλαί τε ἦσαν πανταχοῦ καὶ κληδονισμοὶ, καὶ νεκρομάντιες, καὶ οἱ φανούντες ἐκ γῆς, ἐγγαστρίμυθοι τε καὶ ἀλφειτομάντιες, καὶ ἀπαξαπλῶς ψευστῶν καὶ φαντασμάτων ἢ ὑφ' ἡλίφ' ἡπληρωτο. « Δίκαιος καὶ σωτὴρ οὐκ ἔστι παρ' ἐμοῦ. » Ἐθέσπισα δὲ καὶ προσέειπον, ἔπειτ' δίκαιός εἰμι καὶ σωτὴρ, διόπερ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον πάντα τὰ ἔθνη καλῶ εἰς τὴν παρ' ἐμοῦ σωτηρίαν. Ὅρῳς ὅπως καθολικὸν τὸ κήρυγμα πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐκτεγγέλλει; Ἐν τούτοις εὖ μάλα τῆς διὰ Χριστοῦ

A homines, mei sunt; ideo, inquit, verba mea non occulta neque in tenebris latentia reliqui: sed palam efferens, omnibus nota feci; ita ut salutare Evangelium omnibus gentibus prædicaretur. Hæc sane, ut palam est, evangelicæ prædicationi tantum convenient. Nam Moysis eloquia si quis expendere velit, ea occulte prolata deprehendat, Hebraica scilicet lingua, characteribus propriis, neque apud omnes cognita. Quinetiam si quis perpendat qua in solitudine, quam invia et inaccessa lex Moysis tradita fuerit, plane inveniat eam in loco terræ tenebroso pronuntiatam fuisse. At non pari modo Evangelium Christi: nam « in omnem terram exivit sonus apostolorum ejus, et in fines orbis terræ verba eorum⁶⁰. » Omnibus autem linguis, omni voce, characterisque singularum gentium traditum est, ut in omnium gentium auditum veniret.

VERS. 21, 22. « Congregamini et venite: consulite simul, qui salvamini de gentibus. Non cognoverunt, qui portant lignum sculpturam suam, et qui precantur deos non salvantes. Si annuntiant, accedant, ut cognoscant simul. » Etenim, ait, primum illos per evangelicam prædicationem vocavi, ipsisque primis regnum cælorum promisi, quasi in mercedem eorum erga me fidei pollicitus; ut ne putent se frustra piam religionem sectari. Quare vitam æternam promisi, et bona « quæ oculus non vidit⁶¹, » et cætera. Quoniam vero Deus sum loquens justitiam, et annuntians veritatem, pro æqui et boni ratione, post illos universos etiam homines ad me vocavi; et jam hinc omnibus prædico: « Congregamini et venite, consulite simul, qui salvamini de gentibus. » Viden', quomodo illos ex gentibus, qui salutem exoptent, advocet? « Quis audita fecit hæc ab initio? » Cum enim juxta accesserint, verum Deum cognoscent, cujus deitatis magnum argumentum illud est quod hæc per prophetas suos prænuntiavit, et ab initio id ad aures nostras declaraverit. « Tunc annuntiatum est vobis, Ego Deus, et non est alius præter me. » His qui in terra sunt laqueos parantes dæmones maligni, fraudis fallaciæque suæ officinam admovere satagebant, se futura nosse simulantes ac posse se illa enuntiare iis, qui ediscere velint, certo tempore multos dolo circumvenerunt. Nam in urbibus et regionibus oracula, divinationes item falsæ, ubique erant, ominationes, necromantes, et qui ex terra loquebantur, engastrimythi, alphitomantes, sive qui e farinis vaticinabantur, atque ut summam dicam, mendacibus et impostoribus replebatur orbis. « Justus et salvator non est præter me. » Vaticinatus sum et prædixi, quoniam justus et Salvator sum, ideo secundum æquitatis rationem omnes gentes ad eam, quæ penes me est, salutem evoco. Viden' quomodo cominunem gen-

⁶⁰ P. al. xviii, 5. ⁶¹ I Cor. ii, 9.

tibus omnibus prædicationem annuntiet? In quo plane Christi gratiæ magnitudinem videas, quæ ad omnes terrigenas pervadat: atenim universa terra per fidem in eam, ad salutem et vitam, quasi sagena capta, dedecta est.

Vras. 23, 24. « Per memetipsam juro, Si non egredietur de ore meo justitia: sermones mei non avertentur. » Qui sermones, nisi quois dicebat, « Convertimini ad me, et salvabimini, qui ab extremo terræ estis: quia mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua per Deum: » non Judæorum tantum, sed etiam reliquarum gentium, quo nihil beatius fuerit. Hujusque prophetiæ complementum in Christi Domini adventu fuit. Post illum enim, populi omnes in ejus Ecclesia per totam orbem congregati, Deo in precando genua flectere didicerunt: etsi id Judæi faciendum esse ignorant. « Et jurabit. » Nam qui me Deum noverunt in omnibus gentibus, quavis lingua et sermone, sive barbaro, sive Græco, in juramentis me in testem assument, qui eorum dictis fidem faciam.

Vras. 25. « Dicens, Justitia et gloria ad eum venient, et confundentur omnes qui separant se. » Omnes hominum virtutes talem nanciscuntur finem: et omnis fortitudo hominum, qui pro pietate contulerunt, ad ipsum accedet: atque tunc illi fructum laborum, et virtutis præmium accipient.

Vras. 26. « A Domino justificabuntur, et in Deo glorificabitur omne semen filiorum Israel. » Et vide mihi, quæso, sermonis accuratam rationem: non enim « Israel, » dixit, neque, « semine Israel; » sed semen filiorum Israel. Filii porro Israel erant primi salutis Evangelii præcones, quorum semen et successionem justitiae et gloria donandam esse dicitur.

CAPUT XLV.

Vras. 1. « Cecidit Bel, contritus est Dagon. Facta sunt sculpitilla eorum in bestias et in jumenta. » Bel idolum erat, sic a Græcis diotum, eundem, ut aiunt, quem ipsi Saturnum appellant, quem tanta stoliditate veteres colabant, ut ipsi carissima sibi jugularent, ac sexcentas alias hominum victimas ipsi omnibus in locis offerrent. Dagon item simulacrum erat alienigenarum, Ascalonitarum scilicet et Gazensium: quos ubi speciatim memoravit, deinde generatim de omnibus ubique diis hæc subjungit: « Facta sunt sculpitilla eorum in bestias et in jumenta. » Quod videre est in tota Ægypto, ubi omnia ferarum ac jumentorum genera ut deos venerari solent.

Vras. 2. « Portatis ea alligata, quasi onus laboranti, deficienti, et sitiienti; nec valenti simul: qui non poterant salvari a bello. Ipsi vero captivi ab ducti sunt. » Hæc reipsa nostris temporibus ad litteram evenerunt: ac secundum intelligendi rationem grave, durum et diabolicum onus, idolo-

χάριτος κατέβη τις ἄν τὸ μέγεθος, εἰς πάντας διήκων τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς· σεσαγήμενται γὰρ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν εἰς σωτηρίαν καὶ ζωὴν ἡ σύμπασα γῆ.

« Κατ' ἑμαυτοῦ ὁμνῶ, εἰ μὴ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται. » Ποιοὶ δὲ λόγοι, ἢ δι' ὧν εἰλεγεν· « Ἐπιστρέφητε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς· ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ ὁμῆται πᾶσα γλῶσσα τὸν Θεόν; » Οὐχὶ τὸ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν, οὗ μακαριώτερον οὐδὲν ἂν γένοιτο. Καὶ ταύτης δὲ τῆς προφητείας τὸ ἀποτέλεσμα ἐπληροῦτο τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ· καθ' ἣν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ τῇ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης πάντας οἱ συγκροτούμενοι λαοὶ γόνυ κλίνειν τῷ Θεῷ ἐν ταῖς προσευχαῖς ἐδεδάχθησαν, καίτοι Ἰουδαίων τοῦτο ποιεῖν οὐκ εἰδότες. « Καὶ ὁμῆται. » Οἱ γὰρ ἐμὲ τὸν Θεὸν ἐπιγόνοντας ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι διὰ παντοίας γλώσσης καὶ ὁμιλίας, βαρβάρου τε καὶ Ἑλληνικῆς ἐμὲ ἑρμῆς ἐμὲ μάρτυρα παραλήφονται, βεβαιοῦντα τὰς αὐτῶν πίστεως.

« Λέγων· Δικαιοσύνη καὶ δόξα πρὸς αὐτὸν ἔξει, καὶ αἰσχυρθήσονται πάντας οἱ διορίζοντες αὐτούς. » Πᾶσαι αἱ ἐν ἀνθρώποις ἀρεταὶ τέλος αὐτὸ ἔξουσιν, καὶ πᾶσα ἰσχύς ἀνθρώπων τῶν ὑπὲρ θεοσεβείας ἀγωνισαμένων πρὸς αὐτὸν ἐλεύσεται, καὶ τὸν τῶν καμῆτων καρπὸν τῆν τε ἀμοιβὴν τῆς ἀρετῆς λήψονται.

« Ἀπὸ Κυρίου δικαιοθήσονται, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἐδοξασθήσεται πᾶν τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. » Καὶ θέα τὴν ἀκρίθειαν τοῦ λόγου· οὐ γὰρ « τὸν Ἰσραὴλ » εἶπεν, οὐδὲ « τὸ σπέρμα Ἰσραὴλ, » ἀλλὰ τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Υἱοὶ δὲ Ἰσραὴλ ἐτύγγαν· οἱ πρῶτοι κληρῆες τοῦ σωτηρίου Εὐαγγελίου, ὧν τὸ σπέρμα καὶ τὴν διαδοχὴν δικαιοθήσεσθαι καὶ δοξασθήσεσθαι εἴρηται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ΄.

« Ἐπισε Βηλ, συνετριβή Δαγών. Ἐγένετο τὰ γλυπτά αὐτῶν εἰς θηρία καὶ τὰ κτήνη. » Βηλ εἰδωλὸν ἦν, ὑπερ Ἑλληνες οὕτω καλοῦσι· ἐρμηνεύοντες αὐτὸν εἶναι τὸν παρ' αὐτοῖς καλούμενον Κρόνον, περὶ δὲ οὕτως ἦσαν οἱ παλαιοὶ ἐπισημνοί, ὡς κατασφάττειν αὐτοῖς τὰ αὐτῶν φίλατα, καὶ ἄλλας μυρίας ἀνθρωποθυσίας αὐτῷ κατὰ πάντα τόπον προσφέρειν. Δαγών δὲ καὶ αὐτὸ ξέανον ἦν τῶν ἀλλοφύλων τῶν τῆν Ἀσκάλωνα καὶ τῆν Γάζαν οἰκούντων· καὶ δὴ μερικῶς τούτων μνημονεύσας ὁ λόγος, ἐξῆς καθολικώτερον περὶ πάντων τῶν ἀπανταχοῦ θεοποιουμένων ἐπιφέρει· « Ἐγένετο τὰ γλυπτά αὐτῶν εἰς θηρία καὶ κτήνη. » Καὶ ταῦτα δὲ ἴσθι καθ' ὅλης συνιδεῖν τῆς Αἰγύπτου, ἐνθα πάντων θηρίων καὶ κτηνῶν γένος σέβειν ὡς θεοὺς εἰώθασιν.

« Ἀγρετε αὐτὰ καταβεβαμένα ὡς φορτίον κοπιῶντι, ἐκλελυμένοι, καὶ πεινῶντι, οὐκ ἰσχύοντι ἄμα, οἱ οὐ δυνήσονται σωθῆναι ἀπὸ πολέμου. Αὐτοὶ δὲ αἰχμάλωτοι ἦχθησαν. » Ταῦτα δὲ αὐτοῖς ἔργοις καθ' ἡμᾶς ἐπληροῦτο πρὸς λέξιν, καὶ κατὰ διάνοιαν δὲ βαρὺ καὶ δυστάκτον, καὶ διαβολικὸν φορτίον ταῖς τῶν ἀνθρώπων.

φυλαίς τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης ἐπέκειτο πάλοι. A rum scilicet erroris, hominum animis impositum erat.

« Ἀκούστέ μου, οἰκοῦ Ἰακώβ, καὶ πᾶν τὸ κατάλοιπον τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ αἰρόμενοι ἐκ κοιλίας, καὶ παιδευόμενοι ἐκ παιδίου ἕως γήρων. » Ἄλλ' οὕτως Ἰακώβ αὐτοὺς καλεῖ, οὕτως Ἰσραὴλ ὀνομάζει, οἶκον δὲ αὐτὸν μόνον τοῦ Ἰακώβ διὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκειότητος, καὶ κατάλοιπον. ὡσαύτ' ἐπερὶ τεύμα καὶ τρύγα τοῦ Ἰσραὴλ.

« Ἐγὼ εἰμι, καὶ ἕως ἂν καταγηρόσητε ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ ἀνέχομαι ὑμῶν, ἐγὼ ἐποίησα, καὶ ἐγὼ ἀνήσω, ἐγὼ ἀναλήψομαι, καὶ σώσω ὑμᾶς. Τίνι με ὠμοῦσατε; Ἴδετε, τεχνάσαθε, οἱ πλανώμενοι, οἱ συμβαλλόμενοι χρυσίον ἐκ μαρσουλίου, καὶ ἀργύριον ἐν ζυγῷ· στήσουσιν ἐν σταθμῷ καὶ μισθωσάμενοι χρυσοχόον ἐποίησαν χειροποίητα, καὶ κύφαντες προσκυνοῦσιν αὐτοῖς. Αἴρουσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ὤμου, καὶ πορεύονται. Ἐὰν δὲ θῶσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ, μένει, οὐ μὴ κινήθῃ· καὶ ἥς ἐὰν βοήσῃ πρὸς αὐτὸν, οὐ μὴ εἰσακούσῃ· ἀπὸ κακῶν οὐ μὴ σώσῃ αὐτόν. » Ὑμεῖς δὲ λογίσασθε εἰς οἶον ἐκπατεώκατε θεομαχίαν καὶ δυσσέβειαν, τολμήσαντες ὁμοιωσαί με τοῖς μὴ οἷσι θεοῖς, καὶ οὐδενὶ λόγῳ θέσθαι τὴν ἐμὴν θεότητα· ἰσότημον δὲ με ἕσσεσθαι τῇ ἀψύχῳ ὕλη ἀνεπλάσασθε· χρυσίον καὶ ἀργύριον ἐκ συμβολῆς συναγαγόντες, καὶ διὰ χειρῶν ἀνθρωπίνων ἀνειδωλοποίησαντες· οὗς καὶ προσκυνεῖν οὐκ αἰσχύνεσθε, μήτε βαδίζειν, μήτε κινεῖσθαι δυνατοῖς οὔσιν, ἀλλ' ἐπ' ὤμων φερομένοις, καὶ ὄφ' ἐτέρων ὄψουμένοις, καὶ μήτ' ἀκούειν, μήτ' αὐτοὺς σώζειν δυναμένοις. Ταῦτοις ὁμοιον κάμῃ εἶναι ἐλογίσασθε, ὡς τὰς ψυχὰς πεπηρωμένους. C

« Μνήσθητε ταῦτα, καὶ στενάζετε. Μετανοήσατε, οἱ πεπλανημένοι· ἐπιστρέψατε τῇ καρδίᾳ, καὶ μνήσθητε τὰ πρότερα ἀπὸ τοῦ αἰῶνος· ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτι πλὴν ἐμοῦ· ἀναγγέλλον πρότερον τὰ ἔσχατα πρὶν γενέσθαι· καὶ ἅμα συνετελέσθη. » Τοῦτο δὲ μάλιστα ἀνθρώποις μαρτύριον διὰ τῶν ἐμαυτοῦ προφητῶν παρεστησάμην, τὰ μέλλοντα θεσπίσας, καὶ τὰ μακροῖς ὕστερον χρόνοις γενησόμενα εἰπόν· ἃ καὶ δι' ἔργων ἐξετέλεσα. « Καὶ εἶπα· Πᾶσα ἡ βουλή μου στήσεται, καὶ πάντα ὅσα βεβούλευμαι ποιήσω. » Καὶ αὐθις ἐπιπέλω τοῖς ἐπιούσι χρόνοις. Καὶ πάντα ὅσα βεβούλευμαι καὶ ὤρισα, ἀραρῶτως γενήσεται, ἐμοῦ τῆς ἐπιθήσαντος τοῖς ἐμαυτοῦ λόγοις· ὅτι καὶ βούλομαι, διὰ τοῦ καλεῖν τοὺς ἐμαυτοῦ ὑπηρέτας δι' ἄλλοις φερομένους ὀρνέων καὶ πετεινῶν δίκην· λέγω δὲ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα τὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα.

« Καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν πετεινῶν, καὶ ἀπὸ γῆς ὑψηλῶν· περὶ ὧν βεβούλευμαι ἐλάλησα· καὶ ἤγαγον, ἔκτισα καὶ ἐποίησα. Ἦγαγον αὐτὸν, καὶ εὐώδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπολωλέτες τὴν καρδίαν, οἱ μακρὰν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. Ἦγγισα τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν παρ' ἐμοῦ οὐ βραδυνῶ. Δέδωκα ἐν Σιών σωτηρίαν τῷ Ἰσραὴλ εἰς δόξασμα. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ'.

« Κατάθῃθι, κάθισον ἐπὶ τὴν γῆν, παρθένος θυ-

Vers. 3. Audite me, domus Jacob, et omnes reliquiae Israel, qui portamini ex utero, et erudimini a parvulo usque ad senectutem. Sed neque Jacob ipsos vocat, neque Israel nominat; sed solummodo domum Jacob, ob carnis cognationem, et reliquias, scilicet supervacaneum quidpiam, et faciem Israelis.

Vers. 4-7. « Ego sum, et donec senescatis ego sum: ego sustinebo vos, ego feci, et ego dimittam, ego suscipiam et salvabo vos. Cui me assimilatis? Videte, excogitate qui erratis, et qui confertis aurum ex marsupio, et argentum in statera: statuent in pondere, et conducentes aurificem, fecerunt simulacra, et inclinantes se adorant illa. Tollunt humero B et ambulant. Si vero ponant illud in loco suo, manet, non movebitur: et si quis clamaverit ad ipsum, non exaudiet: a malis non liberabit eum. » Vos vere cogitate in quantam Dei inimicitiam et impietatem decideritis, dum his, qui vere dii non sunt, me similem facere, et deitatem meam nihilli pendere ausi estis; ac commenti estis me inanimatae materiae parem esse: aurum et argentum ex pacto congregantes, hominumque manibus idola fabricantes: quae adorare non erubescitis; cum tamen neque ambulare, neque se loco movere valeant, sed humeris gestentur, et ab aliis agantur; ita ut neque audiant, neque sese tueri possint. His usque quoque similem esse cogitastis, utpote animis obcecatis.

Vers. 8-10. « Mementote istorum, et ingemiscite. Poenitentiam agite qui erratis. Convertimini corde, et mementote priorum a saeculo: quia ego sum Deus, et non est alius praeter me: annuntians novissima antequam sint; et simul complentur. » Hoc maximum hominibus testimonium per prophetas meos praebui, cum futura vaticinatus sum, et quae diuturnis postea temporibus ventura erunt praedixi, et operibus exsecutus sum. « Et dixi, Omne consilium meum stabit, et omnia quaecumque deliberavi faciam; » atque iterum ea complebo in futuris temporibus; et quaecumque deliberavi ac decrevi, congruenter evenient, me dictis meis finem et complementum statuente: idque quo tempore lubebit, evocans ministros meos, qui avium volucrumque instar per aerem feruntur; angelicas dico virtutes, et administratorios spiritus, in ministerium misso.

Vers. 11-13. « Vocans ab oriente volucrem, et a terra longinqua, de quibus deliberavi locutus sum: et adduxi, creavi et feci. Duxi eum, et prosperum feci iter ejus. Audite me qui peristis corde, qui longe estis a justitia. Admovi iustitiam meam, et salutem, quae a me est, non tardare faciam. Dedii in Sion salutem Israeli in gloriam. »

CAPUT XLVII.

Vers. 1. « Descende, sede super terram, virgo

filia Babylonis. » Hic ceu personam quamdam regnum eorum alloquitur, quod etiam filiam Babylonis vocat: virginem item vocat, quod virginis instar, ornamentis et decore fulgeat, velitque juvenis et puella videri ac existimari. Hinc eam, ceu in sublimi loco sedentem, surgere jubet ac de throno suo descendere, atque humi sedere, ac turpitudinem revelare suam, quam ex illa in deterius mutatione patietur.

VERS. 2, 3. « Sede in terra, filia Chaldæorum: accipe molam, et mole farinam. Revela operimentum tuum, detege canos, denuda tibias, transi fluvios. » Deposita, inquit, regia illa voluptate, ancillam instar æruinosam ac molæ servientis, ad serviendum dominis tuis te apparato. Acceptaque mola, mole ibi, hac dura et laboriosa servitute cum pristina voluptate commutata....

VERS. 6. « Iratus sum contra populum meum, contaminasti hereditatem meam. Ego dedi eos in manum tuam: tu vero non dedisti eis misericordiam. » Hæc quippe erat disciplina tua, qua erudiebaris a principio temporis, et a juventute tua....

CAPUT XLVIII

VERS. 1, 2. « Audite hæc, domus Jacob, qui vocamini nomine Israel, et existis ex Juda, qui juratis in nomine Domini Dei Israel, qui recordamini, non cum veritate, neque cum justitia: qui ad hæretis nomini civitatis sanctæ, et super Deum Israel constabiliti estis: Dominus Sabaoth nomen illi. » Postquam ea quæ Babylonis, ac incolis regibusque ejus eventura sunt prænuuntiavit, Judæicum populum præmissis verbis coarguit dicens: Quod penes me justitia sit, hæc Chaldæis inferam, non quod tu auxilio dignus sis. Et hæc prædicere occupavi, antequam res eveniant, præscientia divina vaticinatus; ut postquam ad rem et terminum deducta fuerint ea, quæ contra Chaldæos prædicta fuere, ne horum causam iis, quos deos arbitraris, ascribas.

VERS. 3-5. « Priora adhuc annuntiavi, et ex ore meo exierunt, et auditum factum est: repente feci, et venerunt. Scio quia durus es, et nervus ferreus collum tuum, et frons tua ænea. Et annuntiavi tibi vetera, antequam veniant in te. Auditum tibi feci, ne forte dicas, Sculptilia et conflatilia mandaverunt mihi. » Ne forte rebus evenientibus, te ipse decipiens, putes eos quos errando deos arbitraris, hæc effecisse. Verum hæc præscientiæ meæ non latent, te ne ex his quidem verbis quidpiam utilitatis percepturum esse. Verumtamen clementia motus mea, etiam nunc testificor, ac annuntio tibi ea, quæ Babylonis et Chaldæis te oppugnaturis eventura sunt.

Α γάτηρ Βαβυλωνῶνος. » Προσωποποιεῖται δὲ ἐν τοῦτοις τὴν βασιλείαν αὐτῶν, θυγατέρα Βαβυλωνῶνος ὀνομαζῶν αὐτὴν· καλεῖ δὲ αὐτὴν καὶ παρθένον, διὰ τὸ ὠραῖζεσθαι καὶ καλλωπίζεσθαι παρθένου εἰκην, βέλεσθαι τε φαίνεσθαι νέαν, καὶ κόρην εἶναι νομίζεσθαι. Εἰθ' ὡς ἐν ὕψει καθήμενην, διαναστῆναι αὐτῇ προστάττει καὶ καταθῆναι ἀπὸ τοῦ ἑαυτῆς θρόνου, καὶ καθασθῆναι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀποκρούφαι ἑαυτῆς τὴν ἀσχημοσύνην, ἣν παύεται ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς

« Κάθισον εἰς τὴν γῆν, θυγατερ Χαλδαίων· λάβε μύλον, ἔλασον ἔλασον. Ἀποκάλυψαι τὸ κατακλύμμά σου, ἀνακάλυψαι τὰς πολιὰς, ἀνέστυρα τὰς κνήμας, διδάθῃσι ποταμούς. » Ἀποθεμένην, φησὶ, τὴν βασιλικὴν ἐκαίην τρυφήν, θεραπεύειν τὴν κακοπαθοῦς τινος καὶ μυλωθρίδος παρασκευάσον σεαυτῆ δουλεύειν τοῖς ἑαυτῆς δεσπότηαις. Μύλον δηλαδὴ λαβούσα, ἐν αὐτῷ ἔλασον, τὴν σκληρὰν ταύτην, καὶ ἐπίπονον θητείαν, τῆς κἀλαι τρυφῆς ἀντικαταλαφεμένη...

« Παρωξύνθη ἐπὶ τῷ λαῷ μου, ἐμίανας τὴν κληρονομίαν μου. Ἐγὼ ἔδωκα αὐτοῖς εἰς τὴν χεῖρά σου· σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. » Ταῦτα γὰρ σοῦ ἦν τὰ μαθήματα, ἃ ἐμάθθῃνας ἐξ ἀρχῆς χρόνων, καὶ ἐκ νεότητός σου...

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ΄.

« Ἀκούσατε ταῦτα, οἶκος Ἰακώβ, οἱ κακλημένοι ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, καὶ ἐξ Ἰουδα ἐξεληθόντες, οἱ ὀμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ, μνησκόμοιοι οὐ μετ' ἀληθείας, οὐδὲ μετὰ δικαιοσύνης· καὶ ἀντεχόμενοι τῷ ὀνόματι τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ Ἰσραὴλ ἀντιστηριζόμενοι· Κύριος Σαβαὼθ ἵνομα αὐτῶν. » Τὰ ἐπελευσόμενα τῇ Βαβυλῶνι, τοῖς τε οὐκ ἐκείνοις καὶ τοῖς βασιλεῦσι αὐτῆς προαναφωνήσας ὁ λόγος, τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀπελέγχει λαὸν διὰ τῶν προκειμένων φάσεων, ὅτι διὰ τὸ παρ' ἐμοὶ δικαίον ἐπέβη ταῦτα κατὰ τῶν Χαλδαίων· οὐ μὴν ὅτι σὺ βοηθείας ἤσθα ἄξιος. Καὶ ταῦτα προλαβὼν προείπον κριν γενέσθαι τὰ πράγματα, προγνώσει θεϊκῆ θεοπίστας· ἴν' ἐπιβάν εἰς πέρας ἀχθῆ, καὶ δι' ἔργων χωρηθῆ τὰ κατὰ τῶν Χαλδαίων προσηγορευμένα, μὴ οἷς νομίζεις θεοῖς τὴν αἰτίαν ἀναθεῖς.

« Τὰ πρότερα ἐτι ἀνήγγελα, καὶ ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξῆλθε, καὶ ἀκουστὸν ἐγένετο· ἐξάπαντα ἐποίησα, καὶ ἐπῆλθε. Γινώσκω, ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νεῦρον σιδηρεῖν ὁ τράχηλός σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκῶν. Καὶ ἀνήγγελά σοι παλαιά, πρὶν ἰλεῖν ἐπὶ σφαιρακουστὸν σοὶ ἐποίησα, μήποτε εἴπης, ὅτι Τὰ γλυπτά καὶ τὰ χωνευτά ἀνετίλιατό μοι. » Μήποτε τῶν πραγμάτων ἐπελθόντων, ἀπατῶν σεαυτὸν, τοὺς πεπλανημένους νομιζομένους σοὶ θεοὺς πεποιημένους ἀεὶ ἐκ νομίσιας. Πλὴν καὶ τοῦτο τὴν ἐμὴν οὐ λανθάνει πρόγνωσιν, τὸ μὴδ' ἐκ τούτων ὠφελθῆσθαι τῶν λόγων. Ὅμως ὁ οὖν ἐπὶ μὲν τῇ ἑαυτοῦ φιλανθρωπίᾳ, ἐτι καὶ νῦν μαρτύρομαι, καὶ διαστέλλομαι σε τὰ συμβησόμενα τῇ Βαβυλῶνι καὶ τοῖς Χαλδαῖαις τοῖς μέλλουσι σε καταπολεμεῖν.

« Ἰκούσατε πάντα, καὶ ὑμεῖς οὐκ ἔγνωτε. Ἄλλ' ἂν ἀκουστά σοι ἐποίησα τὰ καινὰ ἀπὸ τοῦ νῦν, ἃ μὲλλοντα γίνεσθαι· καὶ οὐκ εἶπας, Νῦν γίνεται, καὶ οὐ πάλαι, καὶ οὐ προτέρας ἡμέρας ἤκουσας αὐτά. Μὴ εἶπης, Ναὶ γινώσκω αὐτά. Οὐτ' ἔγνωκας, οὔτ' ἠπίστω, ὅτε ἀπ' ἀρχῆς ἠνοεῖά σοι τὰ ὅτια· ἔγνωκον γάρ, ὅτι ἀθετῶν ἀθετήσεις, καὶ ἀνομος ἔτι ἐκ κοιλίας κληθήσῃ. » Μὴ γὰρ σαυτὸν ἀπάτα· μὴ λέγῃς, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἑμῆς προφητείας ἐγίνωσκας αὐτά· πόθεν γὰρ σοι παρῆν ταῦτα γινώσκεις; Πλὴν οὐδὲν σε ἐκ τούτων ὠφελήθησθεσθαι τῶν λόγων πέπεισμαι.

« Ἐνεκεν τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος δέξω σοι τὸν θυμὸν μου, καὶ τὰ ἐνδοξά μου ἐπάξω ἐπὶ σέ, ἵνα μὴ ἐξολοθρεύσω σε. » Ὅμως γοῦν οὐ διὰ σέ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἑμαυτοῦ φιλανθρωπίαν ἐνταῦθεν ἦδη καὶ προείπον καὶ ἐπίδειξά σοι τὰ μέλλοντα, καὶ τὸν κατὰ τῶν πολεμίων μέλλοντα ἐπίνακα ἐλεθρον, σπουδάζων διὰ πάσης προφάσεως σωθῆναι σε.

« Ἰδοὺ πείπρακά σε οὐχ ἕνεκεν ἀργυρίου· ἐξευλόγησεν δέ σε ἐκ καμίνου πτωχέλας· ἕνεκεν ἐμοῦ ποιήσω σοι, ὅτι τὸ ἐμὸν ὄνομα βεβηλοῦται, καὶ τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω. » Οὐχ ἕνεκεν ἀργυρίου ἐπίπρασκόν σε· ἐπ' ὠφελείῃ δὲ τῇ σῆ καὶ ταῦτα ἐπραττον, ὡς ἂν τοῦτον σωρροισθεῖ τὸν τρόπον· ὅτι μὴ τὴν διὰ λόγων καὶ παραινέσεων ὑπεδέξω παιδείαν. Τοῖς δὲ πολεμίοις οὐχ ἕνεκεν ἀργυρίου ἐπίπρασκόν σε, ἀλλὰ τῶν σῶν ἀμαρτημάτων καὶ ἀσεδημάτων χάριν· εἰς γὰρ ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε. Καὶ ὅμως οὐδ' ἐτύχασα εἰς ὑμᾶς τοῖς ἐχθροῖς δουλεύειν· ἀλλὰ πάλιν λυτρώσομαι, καὶ ὡσπερ ἀπὸ καμίνου πτωχέλας ἐκ τῆς ὑπὸ τοῖς Βαβυλωνίοις κακώσεως αὐθις ἐλευθερώσω.

« Ἀκούε μου, Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ ὃν ἐγὼ καλῶ. Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν· κατέσω αὐτούς, καὶ στήσονται ἔμα. » Ἐν τούτοις τοῖς κατορθούντας ἀνακαλεῖται, διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐτέρους τοῖς παρ' αὐτοῖς διαβεβημένους ὀνομάσας· ἀλλ' ἐνταῦθα τοῖς κρείττοσι διαλέγεται, ὅς ἐ κλητοὺς ὀνομάζει. Ἦσαν γὰρ ἐξ ἐκείνου πολλοὶ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί· πλὴν οἱ θηλούμενοι, οὐκ ἦσαν ἐκλεκτοί, ἀλλὰ κλητοί.

« Καὶ συναχθήσονται πάντες, καὶ ἀκούσονται. Τίς αὐτοῖς ἀνήγγειλε ταῦτα; » Ὡς γὰρ δεσπότῃ προσάττονται ὑπακούουσιν αἱ προλεχθεῖσαι δυνάμεις· ἀλλὰ καὶ συναχθεῖσαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐστᾶσιν ἀκουσόμεναι τῶν αὐτοῦ λόγων. Τοῦτό τοι ἐδήλου καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου φάσκων ὁ λόγος, « Ἀκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. »

« Ἀγαπήν σε ἐποίησα τὸ θέλημά σου ἐπὶ Βαβυλῶνα, τοῦ ἄραι σπέρμα Καλδαίων. Ἐγὼ ἐλάλησα, ἐγὼ ἐκάλεσα. Ἦγαγον αὐτὸν, καὶ εὐώδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Προσαγάγετε πρὸς με, καὶ ἀκούσατε ταῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελάληκα· ἤνικα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην. Καὶ νῦν Κύριος Κύριος ἀπέστρεψέ με,

Vers. 6-8. « Audistis omnia, et vos non cognovistis. Sed audita tibi feci nova ab hoc tempore, quæ futura sunt. Et non dixisti, Nunc sunt, et non olim, et non in pristinis diebus audisti ea. Ne dicas, Etiam cognosco ea. Neque novisti, neque scivisti, quando a principio aperui tibi aures : novi enim quod prævaricans prævaricaberis, et iniquus adhuc ab utero vocaberis. » Ne teipsum decipias : ne dicas te etiam ante prophetiam meam hæc scivisse : nam unde tibi hæc notitia ? Cæteram persuasum habeo te ex hisce verbis utilitatis nihil accepturum.

Vers. 9. « Propter nomen meum ostendam tibi iram meam, et gloriosa mea inducam super te, ut non destruum te. » Attamen non propter te, sed ob clementiam meam jam hinc prædixi et ostendi tibi futura, atque perniciem inimicis tuis obventuram : omni modo occasioneque utens ad salutem tuam.

Vers. 10, 11. « Ecce vendidi te, non propter argentum : erui autem te de fornace mendicitatis : propter me faciam tibi, quia nomen meum profanatum est, et gloriam meam alteri non dabo. » Non ob argentum vendidi te, sed ad utilitatem tuam id effeci, ut hoc modo ad sanam mentem reducaris : quoniam verbis et monitis allatam institutionem non admisisti. Inimicis autem non argenti gratia vendidi te ; sed peccatorum et impietatum tuarum causa : nam peccatis vestris venditi estis. Attamen ne ita quidem vos inimicis servire permittam ; sed iterum redimam, et, ceu ex fornace mendicitatis, ex illa calamitate Babylonica iterum eripiam.

Vers. 12, 13. « Audi me, Jacob, et Israel quem ego voco. Ego sum primus, et ego sum in sæculum, et manus mea fundavit terram, et dextera mea firmavit cælum : vocabo eos, et stabunt simul. » In his eos evocat, qui bene se gerunt, postquam in præcedentibus alios, qui apud ipsos male audiebant, evocaverat. Verum hic præstantioribus loquitur, quos « vocatos » appellat. Nam tunc quoque erant multi vocati, pauci electi : memorati porro homines non electi, sed tantum vocati erant.

Vers. 14. « Et congregabuntur omnes, et audient. Quis ipsis hæc annuntiavit ? » Nam prædictæ virtutes ut jubenti Domino parent ; quin etiam in unum congregatæ, stant ut ejus sermonem audiant. Id sane initio declarabat his verbis, « Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus locutus est. »

Vers. 15-20. « Diligens te feci voluntatem tuam super Babylonem, ut auferrem semen Chaldaeorum. Ego locutus sum, et ego vocavi. Adduxi eum, et prosperam feci viam ejus. Adducite ad me, et audite hæc, Non ab initio in abscondito locutus sum : cum fierent, ibi eram. Et nunc Dominus Dominus

⁶⁵ Isa. 1, 1.

avertit me, et Spiritus ejus. Sic dicit Dominus, qui avertit te, Sanctus Israel : Ego sum Deus tuus, ostendi tibi, ut invenires viam in qua ambulares. Et si audires mandata mea, fuisset quæsi fluvius pax tua, et justitia tua ut fluvius maris : et fulsset quasi arena semen tuum, et fructus ventris tui sicut palvis terræ : neque nunc exterminaberis, neque peribit nomen tuum in conspectu meo. Egradere ex Babylone, fugiens a Chaldeis. Vocem jucunditatis annuntians usque ad extremum terræ : dicite, Liberavit Dominus servam suam Jacob. » Quamobrem, cum jam hinc pollicear me non exterminaturum te, neque nomen tuum deleturum esse, dixi tibi, ut exires de Babylone, dimisses ac liber ab inimicorum metu. Accepta autem ad propria revertendi potestate, ne supine et oscitanter viam capesses, sed cum omni diligentia. Nam occurret tibi vox lætitiæ, quam vel jam hinc audias ; quin etiam omnes qui sermones meos audierint, de salute tua una gaudebunt. Et hæc quidem secundum historiam, non reditus ex captivitate Babyloica tempore gesta sunt, cum ii, qui a Cyro et Dario Persarum regibus libertate donati fuerant, revertentur. Ac secundum intelligendi rationem, cum in historia ad litteram reperiri nequeat petra illa aquas emittens in reditu populi, dicemus in iis qui a spiritali captivitate in perpetuum liberati sunt, de quibus Christus dicebat, « Evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem²², » veram deprehendi promissionem. His quippe ipsis apostolicus ex verâ petra potus instillatur : « Petra autem erat Christus²³, » secundum Apostolum.

Vers. 21. « Quod si sitierint, per desertum ducent eos : aquam ex petra educet illis. Scindetur petra, et fluet aqua, et bibit populus meus. Non est gaudium impiis, dicit Dominus. » Etenim pie agentibus omnis a Deo adest voluptas, gaudium et lætitia, necnon alia omnia, quæ in promissis habentur, impiis vero nulla promissorum ratio habetur.

CAPUT XLIX.

Vers. 1. « Audite me, insulæ, et attendite, gentes. » Aperte significat se non Judæos in præsentem compellere, neque ad quasvis obvias insulas verba facere, sed ad gentes et ad Dei Ecclesias in medio gentium positas. Quapropter secundum Symmachum, sic legitur : « Audite me, insulæ, et auscultate, gentes. » Quid igitur Ecclesiæ suæ declarare expetiat, ita subdit : « Per multum tempus stabit Dominus. » Ac primo observandum est, hæc et quæ postea subsequuntur, ex persona Domini proferri. Ubi ipse Dominus, qui sermonem exorsus est, quæ adjiunguntur quasi de alio dicta declarat : imo etiam sese genitum esse fatetur, et servum nuncupat, et multa alia in sequentibus aperit. Ne jam, inquit, dum hæc eloquor, verborum effectum vos visuros

καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Οὕτω λέγει Κύριος, ὁ ῥυθμιζόμενός σε, Ἄγιος Ἰσραὴλ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός σου, δέδειχά σοι τὸ εὐραῖν σε τὴν ὄδον ἐν ἣ πορεύσῃ ἐν αὐτῇ· Καὶ εἰ ἤκουσας τῶν ἐντολῶν μου, ἐγένετο ἀνὼσει ποταμὸς ἡ εἰρήνη σου, καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ὡς κύμα θαλάσσης· καὶ ἐγένετο ἀνὼσει ἡ ἄμμος τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰ ἔγγονα τῆς κοιλίας σου ὡς ὁ χοῦς τῆς γῆς. Οὐδὲ νῦν σὲ μὴ ἐξολοθρευθῆς, οὐδ' ἀπολείπαι τὸ ὄνομά σου ἐνώπιον ἐμοῦ. Ἐξέλθε ἐκ Βαβυλώνης, φεύγων ἀπὸ τῶν Καλδαίων. Φωνὴν εὐφροσύνης ἀναγγεῖλαις ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς· λέγετε, Ἐρρύσαστο Κύριος τὸν δούλον αὐτοῦ Ἰακώβ· Ἀδὲν παρ' ἐνταῦθεν ἦδη ἐπαγγελλόμενος μὴ ἐξολοθρευθῆσαι σε, μὴδ' ἐξαλείψαι τὸ ὄνομά σου, εἰπέ σοι ἐξίτινας ἀπὸ Βαβυλώνης, ἔφετον καὶ ἐλευθέρων τοῦ τῶν πολεμίων φόβου γενόμενον. Λαβὼν δὲ τὴν ἐξουσίαν τῆς εἰς τὰ οἰκία ἀπανόδου, μὴ ὑπτιῶς μὴδὲ νοητικῶς παιοῦ τὴν πορείαν, σὺν ἀπάσῃ δὲ σπουδῇ. Ἀπαντήσῃ γάρ σοι φωνὴ εὐφροσύνης, ἐνταῦθεν ἦδη ἀκουσμένης· ἀλλὰ καὶ πέντας εἰ τῶν ἐμῶν λόγων ἀκούσῃ· τες συγχαρήσονται σοὶ τῇ σωτηρίᾳ. Καὶ ταῦτα δὲ πρὸς μὲν ἱστορίαν οὐκ ἐπληροῦτο κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπὸ Βαβυλώνης ἀπανόδου, τῶν ἡλευθερωμένων ὑπὸ Κύρου καὶ Δαρείου τῶν βασιλευσάντων ἐν Πέρσαις· καὶ πρὸς δὲ διάνοιαν, ἐπεὶ μὴ ἴσθι πρὸς λέξιν εὐραῖν ἐν τῇ ἱστορίᾳ πέτραν ὑδάτων ῥέουσαν κατὰ τὴν ἀπάνοδον τοῦ λαοῦ, φήσομεν γοῦν τοῖς τῆς αἰχμαλωσίας ἀεὶ ἡλευθερωμένοις, περὶ ὧν ὁ Χριστὸς ἔλεγεν, « Εὐεγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄρεσιν, » ἐπαληθεύειν τὴν ἐπαγγελίαν. Τοῦτοις γὰρ αὐτοῖς τὸ ἀποστολικὸν κόμμα τὸ ἐκ τῆς ἀληθινῆς πέτρας ἐξομβρεῖ· « Ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστὸς, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον.

« Καὶ ἐὰν διψήσωσι, δι' ἐρήμου ἔξει αὐτοῦ· ὕδωρ ἐκ πέτρας ἐξῆξει αὐτοῖς. Σχισθήσεται πέτρα, καὶ ῥυήσεται ὕδωρ, καὶ πίεται ὁ λαός μου. Οὐκ ἴσθι χαίρειν, λέγει Κύριος, τοῖς ἀσεβέσιν. » Εὐσεβοῦσι γὰρ πᾶσα πάρεστιν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ τρυφή καὶ εὐφροσύνη, καὶ ὅσα ἐπηγγελλεται ἀγαθὰ ἄλλα· τοῖς δὲ ἀσεβέσιν οὐδεὶς λόγος πρὸς τὰ ἐπηγγελμένα.

ΣΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΘ'.

« Ἀκούσατέ μου, νῆσοι, καὶ προσέχετε, ἔθνη. » Μονοουχὶ σαφῶς διαστελλόμενος, ὅτι, μὴ πρὸς Ἰουδαίους τὰ παρόντα συντείνει, μὴδ' ὡς ἔτυχε πρὸς τινὰς προαίρους νοουμένας νήσους, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἔθνη καὶ τὰς μεταξὺ τῶν ἐθνῶν μεσολαβουμένης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Ὅθεν καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον τοῦτον εἰρηται τὸν τρόπον, « Ἀκούσατέ μου, νῆσοι, καὶ ἀκροάσαθε, ἔθνη. » Τί τοίνυν βούλεται διδάξειν τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἐπιλέγει, « Διὰ χρόνου πολλοῦ στήσεται Κύριος. » Καὶ πρῶτον ἐπιτηρητέον, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου ταῦτα φέρεται καὶ τὰ ἐξῆς τοῖς ἐπιφροσόμενοις· ἐν οἷς αὐτὸς ὁ τοῦ λόγου κἀτάρξας Κύριος· ἐς περὶ ἐτέρου διδάσκει τὰ ἐπιλεγόμενα· ἀλλὰ καὶ γεγενῆσθαι ἑαυτὸν ὁμολογεῖ, καὶ δούλον ἑαυτοῦ ὀνομάζει, καὶ ὅσα ἄλλα περίστησι ἐκ

²² Luc. iv, 18. ²³ 1 Cor. x, 4.

τῶν ἐξῆς ἐπιπροσμένων. Μὴ νῦν, φησίν, ὅτε ταῦτα A
 διεξέρχονται, προσδοκῆσθε τῶν λόγων ἐγασθαι τὰ
 ἀποτελέσματα· μακρὸς γὰρ ἔσται μεταξύ χρόνος ἐν
 ᾧ δι' ἔργων συστήσεται τὰ προφητευόμενα. « Ἐκ
 κούλας μητρός μου ἐκάλισσε τὸ ὄνομά μου. » Τοῦτο
 γὰρ παιδαυθῆτε, ὡ Ἰθνη, καὶ ὑμεῖς, αἱ νῆσοι. Ποῖον
 δὲ τοῦτο, ἢ ὅτι Κύριος ὁ πάντων δεσπότης, καὶ πρὶν
 εἰς ἀνθρώπους ἐμὲ τὸν Κύριον εἰσελθεῖν, ἔτι κυόμε-
 νον, καὶ κατὰ γαστρός ἀνεκάλισατο, αὐτὸς δὲ μοι
 καὶ ὄνομα ἰδωρήσατο; Ὅτι μὲν ὡς αὐτῷ μόνῳ γνω-
 ριμὸν ἔστι· κατὰ καιρὸν δὲ καὶ ὑμῖν αὐτοῖς, λέγω πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, φανερὸν γενήσεται.

« Καὶ ἔθηκε τὸ στόμα μου ὡς μάχαιραν ὄξειαν. »
 Ἄλλὰ καὶ ἔθηκεν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ Πατὴρ τὸ ἔμν
 τοῦ ταῦτα λέγοντος Κυρίου στόμα, ὡς μάχαιραν
 ὄξειαν, τμητικὴν οὔσαν, εἰς τὸ διαίρειν καὶ ἀφορίζειν B
 τοὺς ἀξίους τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν μὴ τοιοῦτων· ὃ δὴ καὶ
 ἐν Εὐαγγελίοις ὁ αὐτὸς ἐμαρτύρει λέγων, « Μὴ νο-
 μίσητε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τῆς γῆς, » καὶ
 τὰ ἐξῆς. « Καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς χειρὸς αὐτοῦ
 ἐκρυψέ με· ἔθηκε με ὡς βέλος ἐκλεκτὸν, καὶ ἐν τῇ
 φαρέτρᾳ αὐτοῦ ἐκρυψέ με. » Τὴν κρύφιον καὶ τοῖς
 πολλοῖς λαθάνουσαν οἰκονομίαν τῆς ἐνοσάρχου παρου-
 σίας αὐτοῦ ὡδὲ πη αἰνιτιζόμενος. Ὅσπερ δὲ μάχαιραν
 ὄξειαν τὴν γλώσσαν αὐτοῦ ὠνόμασεν, οὕτω καὶ βέλος
 ἐκλεκτὸν φησι τεθεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· ἵν'
 ὅτε βούλοιο, τετρώσκη τῶν ἀξίους τῶν αὐτοῦ κέν-
 τρων· ὅποια ἦν ἡ ψυχὴ ἡ λέγουσα, « Ὅτι τετρωμένη
 ἀγάπησ ἐγώ. » Πλὴν ἄλλὰ καὶ τοῦτο τὸ βέλος ὡς ἐν
 φαρέτρᾳ καὶ θήκη βελῶν ἀπέκρυψεν ὁ Θεὸς καὶ Πα-
 τὴρ· ἵνα μὴ πάντες αὐτὸ θεωρῶσι, μηδὲ νομιῶσιν, εἰ C
 μὴ μόνοι οἱ ἀξιοί. Καταλλήλως δὲ ἐπὶ τῇ τοῦ βέλους
 ἐπιγραφῇ τῇ τῆς φαρέτρας ὀνόματι κέχρηται. Φασέ-
 τραν δὲ καὶ βλοθήκην οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν τὸ
 σαρκίον ὃ ἀνεῖληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐπιδημιῶν ἀν-
 θρώποις. Τοιοῦτον δὲ κατεσκευασμένον τὸν ταῦτα λέ-
 γοντα Κύριον ὁ ἐμὸς Θεὸς καὶ Πατὴρ εἶπέ μοι·

« Δούλός μου εἶ σὺ, Ἰσραὴλ, καὶ ἐν σοὶ δοξασθή-
 σονται. » Ἐπιθετὴ γὰρ προήλθες ἐκ κούλας μητρός,
 καὶ γένεσιν ὑπέμεινας τὴν ἐκ σπέρματος· Ἰσραὴλ,
 οὐκ ἐν ἑτέρῳ γένει, οὐδὲ ἐν ἀλλοφύλοις ἔθνεσι τὴν
 ἐνανθρώπησιν ἐποίησεν· ἀλλ' ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐκ σπέρ-
 ματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα, καὶ ἐκ φυλῆς Ἰούδα γενό- D
 μενος, εἰκότως καὶ αὐτὸς Ἰσραὴλ χρηματίσας ἂν
 καὶ δούλος, διὰ τὸ μορφήν δούλου ἀνεῖληφέναι, καίτοι
 μονογενῆ ὄντα Θεόν· ἀλλὰ γὰρ ὁμοίως τοῖς ἐμπροσθεν
 καὶ ἐνταῦθα· τὸ μὲν τοῦ· υἱοῦ ὄνομα ἀποκρύπτει,
 δούλον δὲ ὀνομάζει, τὴν τοῦ υἱοῦ προσσηγορίαν τῇ αὐ-
 τοῦ παρουσίᾳ καὶ τῇ δι' αὐτοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις
 ἀνακαλυφθείσῃ χάριτι ταμειυόμενος. Εἴθ' ὅπερ οὐ-
 δ.ν τῶν πᾶσι τοῖς δούλων ὑπέρηξε, τοῦτο διὰ σοῦ, φησὶ,
 γενήσεται· ἐν σοὶ γὰρ δοξασθήσομαι. Ταῦτα μὲν οὖν
 ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· ἐγὼ δὲ ὁ ταῦτα λέγων Κύριος,
 τοῦτων ἀκούσας τῶν λόγων, ἀπεκρινάμην καὶ εἶπον·
 Καὶ πῶς δοξασθήσῃ ἐν ἐμοί, ὡ Πάτερ! ὅποτε πολλὰ

VERS. 2. « Et posuit os meum ut gladium acu-
 tum. » Sed etiam idem Deus et Pater, mei ista lo-
 quentis Dominus os posuit ut gladium acutum, ac
 tenuit ad scissionem acie, ad separandos et seque-
 strandos eos, qui Deo digni sunt, ab his, qui non
 pari modo se habent. Quod etiam ipse in Evange-
 liis testificabatur dicens: « Nolite putare, quoniam
 venerim pacem mittere super terram ⁵⁵, » et cæ-
 tera. « Et sub tegumento manus suæ abscondit
 me: posuit me quasi sagittam electam, et in pha-
 retra sua abscondit me. » Occultam ac multis ho-
 minibus latentem œconomiam sui in carne adven-
 tus his subindicat. Sicut autem linguam suam gla-
 dium acutum vocavit, ita et se a Patre sagittam
 electam positum fuisse testatur; ut quoties vellet,
 feriret eos, qui hujusmodi spiculo digni essent:
 qualis erat anima illa, quæ dicebat, « Quia vulne-
 rata amore ego ⁵⁶. » Cæterum hanc sagittam, quasi
 in pharetra et sagittarum theca Deus Pater repo-
 suit; ne illam omnes viderent ac æstimare possent,
 dignis tantum exceptis. Consentaneæ autem ad sai-
 gitte vocabulum, pharetræ nomine usus est. Pha-
 retram vero et sagittarum thecam neutiquam aber-
 res, si dicas esse carnem, quam Dei Verbum apud
 homines peregrinans assumpsit. His modis instructo
 mihi, qui hæc loquor, Domino, Deus et Pater dixit:

VERS. 5. « Servus meus es tu, Israel, et in te glo-
 riaber. » Quia enim ex utero matris proficisti, et
 ortum ex semine Israel tulisti; non alio in genere,
 neque in alienigenis gentibus, incarnationem adi-
 disti; sed in Israel ex semine David, et ex tribu
 Juda secundum carnem ortus, jure et ipse quoque
 Israel vocaris, et servus, quia servi formam acce-
 pisti, etsi unigenitus sis Deus. At hic, ut in præce-
 dentibus, filii quidem nomen tacet, servumque vo-
 cat, filii nomen adventui suo et gratiæ per ipsum
 hominibus omnibus revelatæ, reservans. Deinde,
 quod nemini unquam servorum concessum est, id
 per te, inquit, peragetur: nam in te gloriarbor.
 Hæc quidem Deus et Pater. Ego vero, qui hæc
 dico, Dominus, his auditis verbis, ita respondi: Et
 quomodo in me gloriarberis, o Pater! cum multis
 laboribus doloribusque pro salute hominum perfun-
 ctus, nihil perfecerim? multi namque ex illis in is-

⁵⁵ Matth. x, 35. ⁵⁶ Cant. ii, 5.

credulitate manserunt; atque in primis Judæi: A καμῶν, καὶ μυρίου κότους ὑπομείνας ὑπὲρ τῆς

quare dico: τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, οὐδὲν ἦνυσα· οἱ πλείους

γὰρ αὐτῶν ἐναπέμειναν τῇ ἀπιστίᾳ· καὶ πρῶτόν γε τῷ Ἰουδαίων ἔθνος· διό φημι·

VERS. 4-5. « Sine causa laboravi, in vanum et in nihilum dedi fortitudinem meam. Propterea iudicium meum a Domino, et labor meus in conspectu Dei mei. Et nunc sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi, ut congregarem Jacob ad eum, et Israel; congregabor et glorificabor in conspectu Domini, et Deus meus erit mihi fortitudo. » Etiam si enim homines non recte agant, nec ex laboribus meis, quos ipsorum causa perpressus sum, dignam utilitatem accipiant; at ego iis, quæ penes me erant, perfunctus, in conspectu Dei mei paternam explevi voluntatem: quamobrem iis, qui ex circumcissione sunt, primum salutarem et paternam gratiam prædicavi. Nam qui formavit me ab utero servum sibi, et ex Israele corpus meum concinnavit, is voluit ut ipsis prioribus gratiam meam prædicarem, ut Jacob et Israel ad eum congregarem. Jure itaque hæc monita tradit: « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis: ite potius ad oves, quæ perierunt, domus Israel⁹⁷. » Patri ergo placuit, ut ad congregandum Jacob et Israel, ad homines transitum facerem, unde ait, « In te gloriabor. » Ego vero incredulitatem et duritiam Israelis conspicatus, jam pridem dixi: « Sine causa laboravi: in vanum et in nihilum dedi fortitudinem meam. » In aliis quoque idipsum declarat his verbis: « Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem⁹⁸? » Sola quippe mihi ea, quæ ab ipso est, gloria servatur, et ipse quidem est fortitudo. Admiranda enim et stupenda ejus opera, virtutis ejus argumentum erant.

VERS. 6. « Et dixit mihi, Magnum est tibi ut voceris puer meus, ut statuas tribus Jacob, et dispersionem Israel convertas. » Nam revera maximum erat Salvatoris nostri opus, quod formam servi acceperit, et humanam generationem subiecit. Causa porro cur Salvator servus effectus sit, hæc erat, uti scilicet tribus Jacob staret, et dispersiones Israelis converteret. Ideo ipsis primum prædicabat, qui animis captivi erant, dimissionem, et cæcis visus restitutionem. Quoniam illi gratiam non susceperunt, consequenter dicitur postea: « Ecce posui te in testamentum generis, in lucem gentium; ut sis in salutem usque ad extremum terræ. »

VERS. 7,8. « Sic dicit Dominus, qui eruit te, Deus Israel. » Ipse namque, qui olim Israel eruit de manu Ægyptiorum, vobis quoque gentibus hæc annuntiat, et præcipit dicens, « Sanctificate eum, qui despicit animam suam; » quanto enim magis ille sese humiliavit usque ad mortem, et mor-

« Κενῶς ἐκοπίασα, εἰς μάταιον καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκα τὴν ἰσχύον μου. Διὰ τοῦτο ἡ κρίσις μου παρὰ Κυρίου, καὶ ὁ πόνος μου ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μου. Καὶ νῦν οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλον ἐαυτοῦ, τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ πρὸς αὐτόν, καὶ Ἰσραὴλ συναχθῆσομαι καὶ δοξασθῆσομαι ἐναντίον Κυρίου, καὶ ὁ Θεός μου ἔσται μοι ἰσχύς. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἀνθρώποι κατορθώσω, μὴδ' ἀξίως τῶν ἐμῶν πόνων, ὧν ὑπέμεινα δι' αὐτοὺς, ὠφελοῦνται· ἀλλ' ἐγὼ, τὰ παρ' ἐμαυτοῦ πράξας, ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μου τὸ πατριχὸν ἐτελείωσα βούλημα· διὰ πρῶτους αὐτοὺς ἐκρίνω τοὺς ἐκ περιτομῆς τὴν σωτηρίαν καὶ πατριχὴν χάριν. Ὁ γὰρ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλον ἐαυτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ τὸ σῶμά μου κατασκευάσας, πρῶτους αὐτοὺς κηρύττει βεβούληται τὴν ἐμαυτοῦ χάριν, εἰς τὸ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ πρὸς αὐτόν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ. Εἰκότως οὖν παραινέει λέγων, « Εἰς ὀδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσελθῆτε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ εἰς τὸ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰσραὴλ, ἠδούκησε τὴν εἰς ἀνθρώπους πάροδόν με ποιήσασθαι, εἰπὼν, « Ἐν σοὶ δοξασθῆσομαι. » ἐγὼ δὲ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν θεωρῶν τοῦ Ἰσραὴλ, εἶπον ἦδη πρότερον, ὅτι, « Κενῶς ἐκοπίασα· εἰς μάτην καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκα τὴν ἰσχύον μου. » Καὶ ἐν ἑτέροις τοῦτ' αὐτὸ δηλοῖ εἰπὼν, « Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβαίνειν με εἰς διαφθοράν; » Μόνη γὰρ ἡ παρ' αὐτοῦ μοι δόξα πεφυλακται, καὶ αὐτὸς μὲν ἔστιν ἡ ἰσχύς. Τὰ γούν θουμάσια καὶ τὰ παράδοξα ἔργα διεμπεπραγμένα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἦν παραστατικά.

« Καὶ εἶπέ μοι, Μέγα σοὶ ἔστι τοῦ κληθῆναι σε παῖδά μου, τοῦ στήσαι τὰς φυλὰς Ἰακώβ, καὶ τὴν διασπορὰν τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέψαι. » Καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς μέγιστον ἔργον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸ μορφήν δούλου ἀναλαβεῖν, καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις ὑπομένειν γέννησιν. Τὸ δὲ αἴτιον τοῦ δούλου γενέσθαι τὸν Σωτῆρα, τοῦτο ἦν· λέγω δὲ στήσαι τὰς φυλὰς Ἰακώβ, καὶ τὰς διασπορὰς τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέψαι. Διὰ αὐτοὺς πρῶτους ἐκήρυττεν, αἰχμαλώτοις οὔσι τὰς ψυχὰς τὴν ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς οὔσι τὴν ἀνάγληψιν. Ἐπειδὴ μὴ παρεδόχοντο τὴν χάριν ἔκείνοι, ἀκολούθως εἰρηται ἕξῃς· « Ἰδοὺ τέλεικά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἑσχάτου γῆς. »

« Οὕτως λέγει Κύριος, ὁ ρυσάμενός σε, ὁ Θεός Ἰσραὴλ. » Αὐτὸς γὰρ, φησὶν, ἔκείνος, ὁ παλαιὸν τὸν Ἰσραὴλ ρυσάμενος ἐκ χειρὸς Αἰγυπτίων, αὐτὸς καὶ ὑμῖν τοῖς ἔθνεσι τὰυτα προσφωνεῖ, καὶ διατάττεται λέγων· « Ἀγιάσατε τὸν φαιλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· ὅσον γὰρ ἐαυτὸν ἐταπείνωσε μέχρι θανάτου, καὶ θανάτου

⁹⁷ Matth. x, 5, 6. ⁹⁸ Psal. cxxix, 10.

σταυροῦ, τοσοῦτο ὑμεῖς αὐτὸν δοξάζετε. Ἐ τὸν βδελυσ-
 σόμενον ὑπὸ τῶν ἔθνῶν, τῶν δούλων τῶν ἀρχόντων.
 Βασιλεῖς ἔβρονται αὐτὸν, καὶ ἀναστήθονται ἄρχον-
 τες. καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ, ἕνεκεν Κυρίου· ὅτι
 πιστὸς ἔστιν ὁ Ἅγιος Ἰσραὴλ, καὶ ἐξελεξάμην σε τῶν
 δούλων τῶν ἀρχόντων· ἢ λέγω δὴ τοῖς πονηροῖς δαι-
 μοσιν, οἱ γὰρ ἔτι τούτοις καταδεδουλωμένοι τὸν
 Χριστὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦνται. Βδελύσσονται δὲ
 σύροντες καὶ χλευάζοντες, καὶ φαυλλίζοντες αὐτοῦ
 τὴν θάνατον. Ἄλλὰ γὰρ ὑμεῖς οἷς ὁ λόγος προ-
 φωνεῖ, τοῦτον αὐτὸν ἀγαπάτε δοξάζοντες, ἐπεὶ καὶ
 ἢ πᾶν γόνυ κάμψει αὐτῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων,
 καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται,
 ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, ἢ
 ἔταν Ἐλθῆ ἐν τῇ δόξᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν
 ἁγγέλων αὐτοῦ, καὶ καθίσῃ ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ
 κρινῶν ζῶντας καὶ νεκρούς· τότε γὰρ πάντες προσκυ-
 νήσουσιν αὐτῷ ἕνεκεν Κυρίου τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὅτι
 πιστὸς ἔστιν ὁ Ἅγιος Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεξάμενος αὐτόν.
 Ἄντι δὲ τοῦ, ἢ Καὶ ἐξελεξάμην σε, ἢ ὁ Σύμμαχος,
 ἢ Ἐξέλεξάτο σε, ἢ εἶρχε. Ταῦτα μὲν οὖν τοῖς ἔθνεσι
 παραδίδεται· τὰ δὲ ἐπιλεγόμενα εἰς αὐτοῦ πρό-
 σωπον τοῦ Σωτῆρος θεσπίζετα· ἢ καὶ φησι τὸ Πνεῦμα
 τὸ προφητικὸν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· ἢ Καίριψ
 δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβο-
 ἤθησά σοι. ἢ Σφέδρα δὲ θαυμαστῶς εἴρηται τὸ,
 ἢ Καίριψ δεκτῷ ἐπήκουσά σου· ἢ οὐτως δὲ ἦν ὁ τῆς
 ἀναστάσεως αὐτοῦ χρόνος. Κατὰ μὲν γὰρ τὸν καιρὸν
 τοῦ πάθους ἀνεβόησεν ὁ Σωτὴρ εἰπών· ἢ Ἥλι,
 ἢ Ἥλι· λιμὴ σαβαθθαί· ἢ τουτέστι, ἢ Θεέ μου,
 Θεέ μου, ἢ ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; ἢ Ἄλλὰ καὶ προσ-
 εὔχεται λέγων· ἢ Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω
 ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· ἢ εἴθ' ὡς ἀνανεύοντα
 τὸν Πατέρα ἑώρα, ἐπήγαγε· ἢ Πάτερ, εἰ μὴ δυνα-
 τὸν παρελθεῖν αὐτὸ, γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου. ἢ Ταύ-
 την οὖν τὴν εὐχὴν εἰς καιρὸν δεχόμενος ὁ Πατήρ,
 μετὰ τὸ πάθος καὶ μετὰ τὴν εἰς ἄδου κάθοδον, και-
 ρὸν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ δεῖκνυς φησι πρὸς αὐ-
 τόν· ἢ Καίριψ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, ἢ καὶ τὰ ἐξῆς·
 ἢ Καὶ ἐπλασά σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἔθνῶν,
 τοῦ καταστῆσαι τὴν γῆν, καὶ κληρονομησαὶ κληρο-
 νομίας ἐρήμους. ἢ Τοιαῦται δὲ ἦσαν αἱ τῶν ἀέων
 καὶ πολυθέων ψυχῶν, ἔρημοι Θεοῦ καὶ ἀληθῶς ἢ ἔφανισμένοι, ἢ κατὰ τοὺς λοιπούς.

ἢ Λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς, ἢ Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ
 σκότει, ἀνακαλυφθῆναι. ἢ — ἢ Ἦμεν γὰρ ποτε τέκνα
 ὀργῆς, καὶ ἦμεν ποτε σκότος· νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. ἢ
 Εὐαγγελίζεται τοῖς τῶν προτέρων δεσμῶν, καὶ τοῦ
 προτέρου σκότους ἠλευθερωμένους, λέγων· ἢ Ἐν πά-
 σαις ταῖς ὁδοῖς βοσκοθήσονται, καὶ ἐν πάσαις ταῖς
 τριβῶσι ἢ νομῆ αὐτῶν. ἢ Ὅδοι δὲ καὶ τριβῶι, ἢ
 διώδυσαν οἱ πάλαι τοῦ Θεοῦ ἄνδρες, αἱ θεόπνευστοὶ
 εἰσι Γραφαί, ἐν αἷς βοσκομένοι οἱ τῆς ἐπαγγελίας
 τυχόντες. τῆς ἐνθέου καὶ λογικῆς τροφῆς ἀπολαύου-
 σιν, ἀγαθὴν νομὴν ταύτην εὐράμενοι, καὶ τὰ ἐξῆς.

ἢ Οὐ πεινάσουσιν, οὐδὲ διψήσουσιν, οὐδὲ πατάξει
 αὐτούς ὁ καύσων, οὐδ' ὁ ἔλιος. ἢ Ἄλλ' ὁ ἐλεῶν αὐτούς

A tem crucis, tanto magis vos ipsnm celebrate. « Qui
 est abominationi gentibus, servis principum. Re-
 ges videbunt eum, et consurgent principes: et
 adorabunt eum propter Dominum, quia fidelis est
 Sanctus Israel, et elegi te a servis principum; » id
 est, malignorum dæmonum: nam ii qui ab ipsis in
 servitute redacti sunt, in Christum Dei blasphema
 dicta proferunt. Ipsum autem abominationi habent,
 traducentes, irridentes ac vilipendentes mortem
 ejus. At vos, quos sermo compellat, eundem ipsum
 sanctificate et gloria afficite, quoniam ipsi « omne
 genu flectetur cælestium, terrestrium et inferno-
 rum, et omnis lingua confitebitur quia Dominus
 Jesus Christus in gloria est Dei Patris », quando
 veniet in gloria Patris sui cum angelis ejus, et sede-
 bit in throno gloriæ ejus judicans vivos et mortuos.
 Tunc enim omnes ipsum adorabunt, propter Domi-
 num Patrem ejus, quia fidelis est Sanctus Israel,
 qui elegit eum. Pro illo autem, « Et elegi te, » Sym-
 machus habet, « Elegit te. » Hæc itaque gentibus
 tradita sunt; quæ vero subjiciuntur, de persona
 Salvatoris prænuntiantur: cui etiam propheticus
 Spiritus ex persona Patris ait, « Tempore accepto
 exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. » Mirum
 autem in modum dicitur, « Tempore accepto exau-
 divi te; » illud porro erat tempus resurrectionis
 ejus. Nam passionis tempore clamavit Særvator
 his verbis: « Eli, Eli, lima sabachthani? » id est,
 « Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti
 me? » Quinetiam precatur his verbis: « Pater,
 si possibile est, transeat a me calix iste »; deinde ut
 abnuentem Patrem vidit, ait: « Pater, si
 non potest hic transire, fiat voluntas tua. » Hanc
 itaque orationem ad tempus accipiens Pater, post
 passionem, et post descensum in infernum, ipsum
 resurrectionis ejus tempus significans, ait illi,
 « Tempore accepto exaudivi te, » et cætera. « Et for-
 mavi te, et dedi te in testamentum gentium, ut consti-
 tueres terram, et possideres hæreditates desertarum. »
 Tales erant impiorum, et multis nominibus ditido-
 rum hominum animæ, desertæ a Deo, ac vere
 « destructæ, » secundum reliquos interpretes

D VERS. 9. « Dicentem iis qui vincti sunt, Exite,
 et iis qui in tenebris, ut revelentur. » — « Era-
 nus enim aliquando filii iræ, et eramus aliquando
 tenebræ; nunc autem lux in Domino. » Bona
 nuntia profert iis qui ex pristinis illis vinculis,
 exque priscis tenebris liberi evaserant, dicens:
 « In omnibus viis pascentur, et in omnibus semitis
 pascula eorum. » Viæ semitæque quas pertransie-
 runt illi olim Dei viri, sunt Scripturæ divinitus
 inspiratæ, ubi pascentes li, qui promissa tenent,
 divino et rationabili cibo fruuntur, hæc bona pascula
 nacti, et cætera.

VERS. 10. « Non esurient, neque sitient, neque
 percutiet eos æstus, neque sol. Sed qui miseretur

⁹⁹ Philip. II, 10. ¹⁰⁰ Matth. XXII, 46. ¹⁰¹ Matth. XXVI, 59. ¹⁰² ibid. 42. ¹⁰³ Ephes. II, 5; v, 8.

eorum consolabitur eos, et per fontes aquarum A
 ducet eos. » *Æstum et solem, humanæ vitæ ardorem* vocat, ac temporariam ejus, quæ apud homines lux æstimatur, usuram. Sed hæc, inquit, non comburent eos. Multi vero sunt fontes Israel et fontes Salutaris; alii Veteris, alii vero Novi Testamenti. « Et ponam, ait, omnes montes in viam, » ut nihil ipsis acclive, nihil arduum asperumque superesset. Quinetiam omnem semitam in pascua ipsis se positurum esse pollicetur his verbis :

Vers. 11. « Et ponam omnem montem in viam, et omnem semitam in pascua ipsis. » Jam prius audivimus tribus oportere modis Sion et Jerusalem intelligere: uno quidem humili et Judaico; altero autem modo accipitur pro toto piæ religionis instituto ex coalitione et conjunctione animarum intellecto; aliu demum, qui supernus est, pro cælesti et angelica conversatione, de qua ait Apostolus: « Illa autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra »; et, « Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem »*. » Quibus ad istum modum se habentibus, præsens sermo, piæ religionis instituto, quod olim apud Judæos erat, sed penes ipsos destructum et eeu in exitium deductum, in gentium Ecclesiam mutatum fuerat, hæc vaticinatur. Montes igitur, utpote rationabiles, de hominum salute gaudere et exsultare jubet. Montes autem illi fuerint animæ, quæ adhuc quidem in terra vivunt, sed virtutum exercitio admodum sublimes sunt; sive divinæ et cælestes virtutes, queis gaudere et lætari præcipit.

Vers. 12. « Ecce hi de longe venient: hi ab Aquilone et mari; alii de terra Persarum. » Quinam hi erant, nisi superius memorati, nimirum qui e quatuor universi climatibus vocati fuerant?

Vers. 13. « Lætamini, cæli, et exsulet terra, erumpant montes in lætitiâ; quia misertus est Deus populi sui, et humiles populi sui consolatus est. » Neque enim Deus cælestis illud institutum oblivisci potest: exemploque utitur naturali: Quenadmodum enim non potest mater filium suum oblivisci, et sicut non potest quæ genuit, uteri sui prolem non miserari; ita fieri nequit, ut ego, qui rationabiles hominum animas pro illis meis constitui, piæ religionis institutum in hominibus stabilitum obliviscar. Quare ait:

Vers. 14, 15. « Dixit Sion, Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei. Numquid obliviscetur mulier illi: sui, ut non miseretur partus uteri sui? Etiamsi autem horum oblita fuerit mulier, ego tamen tui non obliviscar, dicit Dominus. » Queis aperte significat veram Sion ruinæ et exitio obnoxiam non esse, sed semper manere et consistere. Itaque si quis eam contemplari cupiat, ne deorsum respiciat, neque illam in Pa-

α παρακαλέσει, και διὰ πηγῶν ὕδατων ἔξει αὐτούς. » Καύσωνα δὲ και ἥλιον τὸν φλογμὸν τοῦ θνητοῦ βίου ἀποκαλεῖ, και τοῦ νομιζομένου ἐν ἀνθρώποις φωτὸς τὴν πρόσκαιρον ἀπολαυσιν. Ἄλλ' οὐδὲ, φησὶ, ταῦτα καθάφρονται αὐτῶν. Πολλὰ δὲ πηγαὶ Ἰσραὴλ, και πηγαὶ Σωτηρίου· αἱ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, αἱ δὲ τῆς Καινῆς. « Καὶ θῆσω δὲ, φησὶ, πᾶν ὄρος εἰς ὄδον, » ἵνα μηδὲν αὐτοῖς ἀναντες ἦ, μηδὲ δύσβατον, ἢ τραχὺ. Ἀλλὰ και πᾶσαν τρίβον πάλιν εἰς βόσκημα θῆσιν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται, λέγων·

« Καὶ θῆσω πᾶν ὄρος εἰς ὄδον, και πᾶσαν τρίβον εἰς βόσκημα αὐτοῖς. » Ἡδὴ και πρότερον ἡμῖν εἰρηται, ὡς κατὰ τρόπους τρεῖς προσήκει νοεῖν τὴν Σιών και τὴν Ἱερουσαλήμ· καθ' ἓνα μὲν τρόπον, ταπεινὸν και Ἰουδαϊκόν· καθ' ἕτερον δὲ, πᾶν τὸ θεοσεβῆς πολιτεῦμα συγκρίματι ψυχῶν νοούμενον· κατὰ δὲ τὸν ἐπαναβεβηκότα τρόπον ἢ ἐν οὐρανοῖς ἀγγελικῆ πολιτεία, περὶ ἧς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν » και, « Προσιληύθασα Σιών ὄρει, και πάλαι Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἱπουρανίῳ. » Ἐν οὕτως ἐχόντων, ὁ παρῶν λόγος πρὸς τὸ θεοσεβῆς πολιτεῦμα, ὃ πάλαι μὲν παρὰ Ἰουδαίους συνειστήκει, καθαιραθέν δὲ καὶ ὡς περ πτώσιν πεπονηδὸς παρ' αὐτοῖς μεταδέδληται ἐπὶ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν, τὰ προκείμενα θεσπίζει. Οὐκοῦν και τὰ ὄρη ὡς λογικὰ χαίρεισθαι και ἀγαλλίξῃ ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ προστάττεται. Εἰς δ' ἂν ὄρη ψυχὰς, ἐπὶ γῆς μὲν εἶτι βιοῦσαι, σφόδρα δὲ εἰς ὕψος ἐπισημέναι διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν κατορθώσεως· ἢ και θεῖαι και οὐράναι δυνάμεις, αἷς εὐφραίνεσθαι παρακελεύεται

« Ἰδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἤξουσιν, οὗτοι ἀπὸ Βορρῆα και θαλάσσης, ἄλλοι δὲ ἐκ γῆς Περσῶν. » Τίνας δὲ ἦσαν οὗτοι ἀλλ' ἢ οἱ προδηλωθέντες, δηλαδὴ οἱ ἀπὸ τῶν τεσσάρων κλιμάτων τοῦ παντὸς ἀνακεκλημένοι;

« Εὐφρανεσθε, οὐρανοὶ, και ἀγαλλιάσθε ἡ γῆ, ῥηξάτωσαν τὰ ὄρη εὐφροσύνης, ὅτι ἠλέησαν ὁ Θεὸς τὸ λαὸν αὐτοῦ, και τοὺς ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπρεκέλευσεν. » Οὕτε γὰρ δυνατόν κτήσθαι ποιήσασθαι τὸν Θεὸν τοῦ ἐν οὐρανοῖς πολιτεύματος· και παραδείγματι κέχρηται φυσικῶς· Ὡς γὰρ ἀδύνατον μῆτέρα τοῦ ἰδίου τέκνου λαθεῖν, και ὡς οὐ δυνατόν μὴ ἐλεῆσαι τὴν γεννησασαν τὰ τέκνα αὐτῆς τῆς κοιλίας· οὕτως καμὲ τὰς ἐν ἀνθρώποις λογικὰς ψυχὰς ὡς περ τέκνα συστήσασμενον, ἀδύνατόν ἐστιν ἐπιλαθῆσθαι τοῦ ἐν ἀνθρώποις θεοσεβοῦς πολιτεύματος. Διὸ φησὶν·

« Εἶπε Σιών, Ἐγκατέλιπέ με Κύριος, και ὅτι, Κύριος ἐπελάθετό μου. Μὴ ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; Εἰ δὲ και ταῦτα ἐπιλάθειτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου, εἶπε Κύριος. » Δι' ὧν ἀντικρὺς παρίσταται τὴν ἀληθινὴν Σιών ἄπτωτον εἶναι και ἀκατάκρητον, ἀεὶ μένουσαν και διὰ παντὸς συνεστῶσαν. Ὡς τε εἰ τις ἐν θεωρίᾳ αὐτῆς γενέσθαι ποθεῖ, μὴ κάτω περιβλεπέσθω, μηδ' ἐπὶ τῆς Παλαστίνων χι-

* Gal. iv. 26. * Heb. xii. 22.

ρας αὐτὴν ἀναζητεῖται· ἀκουέτω δὲ τοῦ Θεοῦ λέγον· τὸς αὐτῆ·

« Ἰδοὺ ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐξωγράφσά σου τα πτεῖρα, καὶ ἐνώπιόν μου εἶ διὰ παντός. » Χεῖρες γὰρ ὡς ἀληθῶς Θεοῦ τὴν τοιαύτην οἰκοδομοῦσι πόλιν, μᾶλλον δὲ διατυποῦσιν αὐτὴν καὶ διαζωγράφουσιν, ὡσπερ ἐν πίνακος γραφῇ, καὶ διαχαράττουσι τὴν θέσιν καὶ τοὺς τόπους τῆς κατὰ Θεοῦ πολιτείας ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς συνεισώσης. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς τῆς αὐτοῦ πόλεως οἰκοδόμος, δηλαδὴ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἰδὼσα, λέγων, « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἔξου οὐ κατασχύουσιν αὐτῆς. »

« Καὶ ταχὺ οἰκοδομηθήσῃ ὑφ' ὧν καθρέθῃς, καὶ ἂ ἐρημώσαντές σε ἐξελεύσονται ἐκ σοῦ. » Ὡσπερ γὰρ Ἰουδαῖοι τῆς καθαιρέσεως αὐτῆς γεγονόσιν αἴτιοι, οὕτω πάλιν ἐξ αὐτῆς ἦσαν οἱ τῆς νέας οἰκοδομῆς ἐργάται· ἀπόστολοι δηλονότι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, μαθηταὶ τε καὶ εὐαγγελισταί, ἐ' ὧν ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἀνεγέρχεται.

« Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε πάντας· Ἰδοὺ συνήχθησαν καὶ ἤλθοσαν πρὸς σέ. Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι πάντας αὐτοὺς ὡς κόσμον ἐνόησῃ, καὶ περιθῆσεις αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφῃ· ὅτι τὰ ἔρημά σου, καὶ τὰ καταφθαρμένα καὶ πεπτωκότα, ὅτι νῦν στενωγῶρησαι ἀπὸ τῶν κενουμένων, καὶ μακρυνθήσονται ἀπὸ σοῦ οἱ καταπίνοντές σε. » Θαυμάσαι δὲ ἔστιν, ὅπως πρὸς τῆ διανοίᾳ καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν ὁ λόγος ἐπληροῦτο τοῦ παντός Ἰουδαίων ἔθνους, μετὰ τὴν σύστασιν τῆς ἐξ ἰθῶν Ἐκκλησίας ἀποβλήτους γενομένου τῆς αἰσθητῆς πόλεως τῆς κατὰ Παλαιστίνην κειμένης, πρὸς τὸ καὶ τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος ἐκπεσεῖν.

« Ἐροῦσι γὰρ εἰς τὰ ὠτά σου οἱ υἱοὶ σου, οὓς ἀπολώλεκας· Στενὸς μοι ὁ τόπος·ποίησόν μοι τόπον, ἵνα κατοικήσω. Καὶ ἔραϊς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἐγέννησά μοι τούτους; Ἐγὼ δὲ ἀτεκνὸς καὶ χήρα· τούτους δὲ τίς ἐξέθρεψέ μοι; ἐγὼ δὲ καταλείφθη μόνη, οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν; » Τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὸ πλὴν κλήθος τῆς Ἐκκλησίας καθ' ὅλης τῆς εἰκουμένης ἐξ ἀπάντων ἀνταισαχθήσεται ἰθῶν. Ἦσαν γὰρ ποτε ἐν ἀπωλείᾳ οἱ διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος τῆ πολιτείας τοῦ Θεοῦ προσδραμόντες· οὓς ὁρῶσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἀποθαυμάσαι λέγουσα, « Τίς ἐγέννησά μοι τούτους; » τὸ ξένον τῆς τῶν ἰθῶν κλήσεως ἐκπληττομένη· ὁμολογήσει τε τὴν ἐπισυμῆσαν αὐτῇ ἐκ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἀτεκνίαν.

« Οὕτως λέγει Κύριος Κύριος· Ἰδοὺ αἶρω εἰς τὰ ἴθνη τὴν χεῖρά μου, καὶ εἰς τὰς νήσους ἀρῶ σύσημνόν μου, καὶ ἄξουσιν τοὺς υἱούς σου ἐν κόλπῳ, τὰς δὲ θυγατέρας σου ἐπ' ὤμων ἀροῦσι· » διδάσκων, ὅτι υἱούς αὐτῆς καὶ θυγατέρας, παρὶ ὧν εἶπεν, ὅτι « οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν; » ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἰθῶν πρὸς αὐτὴν συνάξει. Τίνες δὲ τοῦτο πράξουσιν, ἢ πάντως ποῦ οἱ τοὺς εἰσαγομένους εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ χριστογονοῦντες διὰ τὴν φρενῶν νηπιότητά;

¹⁰ Matth. xvi, 13.

A Iustinorum regione perquirat; sed audiat Deum sic eam alloquentem :

VERS. 16. « Ecce super manus meas depinxi muros tuos, et in conspectu meo es semper. » Nam manus Dei revera hujusmodi urbem edificavit, imo potius ipsam delineavit et depingunt, quasi in tabella quæ depingitur, ac divini instituti in animabus hominum stabiliti positionem et loca, lineamentis designant. Quod etiam ipse quoque civitatis fundator et opifex, videlicet Dei Verbum, decuit his verbis, « Supra petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam ¹⁰. »

VERS. 17. « Citoque edificaberis, a quibus destructa es, et qui te desolaverunt, egredientur ex te. » Quemadmodum enim Judæi hujus excidii auctores fuerunt, sic rursus ex illa prodierunt novi ædificii artifices : apostoli videlicet Salvatoris nostri, discipuli et evangelistæ, quorum opera Ecclesia Dei excitata fuit.

VERS. 18, 19. « Leva in circuitu oculos tuos, et vide omnes : ecce congregati sunt, et venerunt ad te. Vivo ego, dicit Dominus, quoniam omnibus illis, tamquam ornamento, indueris, et circumpones illos tamquam ornatum sponsæ : quoniam deserta tua et dissipata tua, et quæ ceciderunt, nunc angustiora sicut præ habitatoribus, et longe arcebutur a te qui absorbent te. » Mirari subit quo pacto hæc, tum quoad spirituales intelligendi rationem, tum quoad historiam, completa sint ; nempe cum gens Judaica, post fundatam Ecclesiam ex gentibus, a senili illa urbe Palæstinæ expulsa est, quod a piæ religionis cultu delapsa esset.

VERS. 20, 21. « Dicent enim ad anres tuas filii tui, quos perdidisti : Angustus mihi locus est : fac mihi locum, ut habitem. Et dices in corde tuo : Quis genuit mihi istos ? at ego absque liberis et vidua : hos autem quos tu enutrivisti mihi ? Ego autem derelicta sum sola : hi vero ubi erant mihi ? » Vice populi ex circumcissione, multitudo magna totum per orbem in Ecclesiam ex omnibus gentibus inducitur. Olim quippe in pernicie erant ii, qui per salutarem gratiam ad divinæ religionis institutum accederent : quibus conspectis Ecclesia Dei admiranda dicit, « Quis mihi hosce genuit ? » ad novam et insolentem gentium vocacionem attenta : ac sterilitatem sibi a Judaica gente inductam fatebitur.

VERS. 22. » Sic dicit Dominus Dominus : Ecce elevo super gentes manuum meam, et adducent filios tuos in sinu, et filias tuas humeris portabunt : » docens, se filios et filias ejus, de quibus dixit, « Hi vero ubi erant mihi ? » ex electione gentium ad Ecclesiam deducturum esse. Quinam vero id acturi sunt, nisi qui alios ad Ecclesiam Dei accedentes manu ducunt : ob eorum mentis imbecillitatem et infantiam ?

Vras. 23. « Et erunt reges nutritii tui, et reginæ eorum, nutrices tuæ. » Quod ad litteram impletum ipsi oculis cernimus, dum ii, qui supremum imperium obtinent, Ecclesiam Dei nutritiorum instar gestant et fovent: ac reginæ gentium, id est, singularum gentium et provinciarum præfecti et magistratus, superno regno ministrantes, tanquam nutrices, pauperibus Ecclesiæ Imperatorio nutu annonam suppeditant: quare nutrices ejus vocantur, sive secundum Symmachum, « lac præbentes; » sic enim habet, « Et reginæ eorum lac præbent. » Quis autem memoratos præfectos cernens in Ecclesia Dei genu flectere, ac in frontem humi procumbere, non fateatur hanc prophetiam ad litteram completam esse, quæ disertè ait: « Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego sum Dominus, et non confundentur, qui expectant te? » Par est enim non in segnitiam delabi, neque spem promissorum amittere ante rerum eventum.

« Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem

pedum tuorum lingent. Et scies quia ego sum Dominus, et non confundentur, qui expectant te? » Par est enim non in segnitiam delabi, neque spem promissorum amittere ante rerum eventum. « Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego sum Dominus, et non confundentur, qui expectant te? » Par est enim non in segnitiam delabi, neque spem promissorum amittere ante rerum eventum. « Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego sum Dominus, et non confundentur, qui expectant te? » Par est enim non in segnitiam delabi, neque spem promissorum amittere ante rerum eventum.

Vras. 24. « Num accipiet quis a gigante spolia? et si quis captivum duxerit iniuste, salvabitur? » Gigantem vocat diabolum et adversariam potestatem. Numquid igitur, ait, contra gigantem quivis conigredi, ac tanti roboris viro spolia eripere valeat? Quod si quis talem hominem captivum abducere tentaverit, etsi juste agat, an pro insonte habebitur? Annon a gigante, utpote a fortiore, correptus, de salute periclitabitur? Pro illo autem, « iniuste, » Hebraica lectio, « juste, » habet. Nam qui gigantem captivum duxerit, juste sane agat, pariterque qui ejus spolia diripuerit.

Vras. 25. « Quoniam sic dicit Dominus: Si quis ceperit gigantem, accipiet spolia: qui autem acceperit a forti, salvabitur. Ego autem iudicium tuum iudicabo, et filios meos eruam. » Aperte declarans nobis, id solum fieri posse, ut prædicti hominis spolia auferantur; filios suos his significans; quare subdit, « Filios eruam; » quibus ereptis, qui ipsos violenter abstulerant, suas ipsi carnes comedent. Cum enim aliorum carnes non ultra comedere possent, suas comedent, et cum animarum hominum sanguinem ebibere non valeant, sanguinem suum bibent, ut illo inebriantur.

Vras. 26. « Et comedent qui tribulaverunt te carnes suas, et bibent, quasi vinum novum, sanguinem suum, et inebriabuntur. » Hæc possunt ad persecutores Ecclesiæ Dei, qui per tempora fuerunt, referri, hisque eorum finis et exitus describitur, quomodo scilicet futurum sit, ut carnes suas comedant, et sanguinem suum bibant.

« Et sentiet omnis caro, quia ego Dominus, qui erui te, et adjuvi fortitudinem Jacob. » Incorporeum Numen est, materiæ expers, intactile et simplex, nec quisquam, si quidem uti fas est egerit, speciem de illo corpoream imaginetur. Attamen sacra Scriptura hos alloquens, humano more de ipso

(1) Fortè legendum *τροφῆς*, ut supra. Edit.

« Καὶ ἔσονται βασιλεῖ, τιθηνοὶ σου, αἱ δὲ ἀρχουσαὶ αὐτῶν, τροφὸς σου. » Ὅτι καὶ αὐτὸ κατὰ λέξιν πληρούμενον αὐτοῖς Ἰωρὴν ὀφθαλμοῖς, τῶν κρατούντων τῆς ἀνωτάτω ἀρχῆς τιθηνῶν τρόπον διαβασταζόντων τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν· αἱ δὲ τούτων ἀρχουσαὶ, δηλαδὴ αἱ καθ' ἕκαστον ἔθνος, καὶ καθ' ἕκαστην ἐπαρχίαν ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, τῇ ἀνωτάτῳ βασιλείᾳ διακονούμεναι τροφῶν δίχην ἐξυπηρετούμεναι τοῖς ἐνδείξει τῆς Ἐκκλησίας, νεύματι βασιλικῷ, τὰ σιτηρέσια χορηγοῦσαι αὐτοῖς· διὸ τροφὴ (1) αὐτῆς ὀνομάσθησαν, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « γαλοῦχοι, » φήσαντα, « Καὶ ἀρχουσαὶ αὐτῶν γαλουχήσουσι. » Τίς δὲ ὀφθαλμοῖς ὄρων τὰς εἰρημίνας ἀρχὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ γόνυ καμπτοῦσας, καὶ τὸ μέτωπον ἔρειδοῦσας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, οὐχ ὁμολογήσεια πρὸς λέξιν καὶ πρὸς ἱστορίαν τέλος εἰληφέναι ταύτην τὴν προφητείαν, διαβρῆθην φήσασαν, « Ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς προσκυνήσουσί σοι, καὶ τὸν χεῖν τῶν ποδῶν σου λείψουσι. Καὶ γνώστη, ὅτι ἐγὼ Κύριος, καὶ οὐκ αἰσχυνθήσονται οἱ ὑπομεινοῦντές σε; » Καλὸν γὰρ τὸ μὴ

« Μὴ λήψεται τις παρὰ γίγαντος σκῦλα; καὶ ἐὰν αἰχμαλωτεύσῃ τις ἀδίκως, σωθήσεται; » γίγαντα σημαίνων τὸν διάβολον καὶ τὴν ἀντικειμένην δύναμιν. Μῆτι οὖν τῷ τυχόντι, φησὶ, δυνατὸν ἐστί γίγαντι παρατάξασθαι, καὶ σκυλεύσαι τὸν οὕτως ἰσχυρόν; Εἰ δὲ καὶ ἐπιχειρήσῃ τις τὸν τοιοῦτον αἰχμαλωτεύσαι, δικαίως δὲ ποιῶν, ἄρα ἀθωωθήσεται; Οὐχὶ κρατηθεὶς ὑπὸ τοῦ γίγαντος, ὡς ὑπ' ἰσχυροτέρου, κινδυνεύσει περὶ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας; Ἄντι δὲ τοῦ, « ἀδίκως, » ἢ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις, « δικαίως, » περιέχει. Ὁ γὰρ αἰχμαλωτεύων γίγαντα, δικαίως τοῦτο ποιήσεται, καὶ ὁ σκυλεύων αὐτὸν, ὁμοίως.

« Ὅτι οὕτω λέγει Κύριος· Ἐάν τις αἰχμαλωτεύσῃ γίγαντα, λήψεται σκῦλα, λαμβάνων δὲ παρ' ἰσχυρότος, σωθήσεται. Ἐγὼ δὲ τὴν κρίσιν σου κρινῶ, καὶ ἐγὼ τοὺς υἱοὺς μου ῥύσομαι· » σαφῶς διδάξας ἡμᾶς, εἶναι τοῦτο μόνον δυνατὸν, ἀφελέσθαι τοῦ θηλωθέντος τὰ σκῦλα· τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ εἶναι λέγων· διὸ ἐπιφέρει· « Τοὺς υἱοὺς μου ῥύσομαι· » ὡν ῥυσθέντων, οἱ ἀφηρημένοι αὐτοῖς ἐξ ἐπιτηρίας, αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν σάρκας φάγονται· οὐκέτι γὰρ ἐτέρων σάρκας ἐσθίειν δυνάμενοι, τὰς ἑαυτῶν φάγονται· οὐδ' ἐκπίνειν ἔτι τὸ αἶμα τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν δυνάμενοι, τὸ ἑαυτῶν αἶμα πίνονται, ὡς καὶ μεθυσθῆναι αὐτοὺς ἐξ αὐτοῦ.

« Καὶ φάγονται οἱ θλιψαντές σε τὰς σάρκας αὐτῶν, καὶ πίνονται ὡς οἶνον νέον τὸ αἶμα αὐτῶν, καὶ μεθυσθήσονται. » Δύναται ταῦτα ἐπὶ τοὺς κατὰ καιρὸν διώκοντας τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἀναφῆρεσθαι, τοῦ λόγου τὸ τέλος αὐτῶν καὶ τὴν καταστροφὴν διαγραφόντος, καὶ ὡς τὰς ἑαυτῶν σάρκας φάγονται, καὶ τὸ αἶμα αὐτῶν πίνονται.

« Καὶ αἰσθανθήσεται πᾶσα σὰρξ, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ῥυσάμενός σε, καὶ ἀντικαταβασόμενος ἰσχύος Ἰακώβ. » Ἀσώματον τὸ θεῖον, ἄβλον, ἀναφῆς καὶ ἀπλοῦν· καὶ οὐκ ἂν τις ἐπ' αὐτῷ, τὰ εἰκότα δρῶν, φαντασίαν τινὰ λάβοι σωματικῆν. Πλήν τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν ἀνθρωπίνως ἡμῖν τὰ περὶ αὐτοῦ διαλέγεται. Οὐ γὰρ ἦν ἐτέ-

πως δυναθῆναι νοεῖν τοὺς ἐν αὐτοῖς καὶ παχέειν ὄντας σώμασιν, εἰ μὴ καθάπερ ἐν τάξει παραδειγμάτων παρεκομίσθη τὰ καθ' ἡμᾶς· ἴν' ἐκ τῶν ἐν αἰσθήσει καὶ ὁρατῶν πραγμάτων κἄν οὕτως ἐκ μέρους νοεῖν ἰσχύσωμεν τὰ περὶ τῆς θείας οὐσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ν'.

« Οὕτως λέγει Κύριος· Ποῖον τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν, ᾧ ἐξαπέστειλα αὐτήν; ἢ τίνοι ὑποχρέω πέπρακα ὑμᾶς; Ἰδοὺ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν. Τί ὅτι ἤλθον, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων; Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου τοῦ βύσασθαι; Μὴ οὐκ ἰσχύω τοῦ ἐξελεῖσθαι; Ἰδοὺ τῷ ἐλεγκτῷ μου ἐξερημώσω τὴν θάλασσαν· καὶ θῆσω ποταμούς ἐρήμους, καὶ ξηρανθήσονται οἱ ἰχθύες αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι ὕδατα, καὶ ἀποθάνουσι ἐν δίψει. Ἐνθῶσω τὸν οὐρανὸν σκότος, καὶ ὡς σάκκον θῆσω τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ. Κύριος Κύριος δίδωσί μοι γλώσσαν παιδείας, τοῦ γινῶναι ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον. Ἐβήχέ μοι πρῶτ', προσέθηκέ μοι ὤτιον ἀκούειν, καὶ ἡ παιδεία Κυρίου Κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέγω. Τὸν ἄνωτόν μου ἔβωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σαγιόνας μου εἰς βλάβηματα· τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπ' αἰσχύνῃς ἐμπυσμάτων· καὶ Κύριος Κύριός μου βοηθός μοι ἐγενήθη· διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετρέπην, ἀλλ' ἔθηκα τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν. » Διὸ καὶ τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν παρέστησα πεπιστευμένος, ὡς οὐ φέροι μοι αἰσχύνῃ ἡ πρὸς τὸν Πατέρα ὑπακοή· καὶ πλησίον μου ἔστῶτα καὶ ὡσπερ ἀγωνοδοτοῦντα τοῖς γινομένοις, καὶ τὴν ἐμὴν δικαιοσύνην ὑπομονὴν διὰ παντός ἐώρων. Εἰ δέ τις ἔχοι τὰς κατ' ἐμοῦ ὕβρεις, καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν ἐνδίκως ἐπανηχῆθαι μοι φάναι διὰ τινὰ πλημμελήματα, δεικνύτω παρελθὼν εἰς μέσον, εἰ τις αἰτία ἢ πρόφασις ἐξ ἐμοῦ τῆς τοιαύτης κατ' ἐμοῦ ὕβρεως γέγονεν· εἰς μέσον παρελθὼν στήτω καὶ ἐλεγγέτω. Οὐδενὸς δὲ ἔχοντος μίσην μεταθεῖν, μήτε τῇ διδασκαλίᾳ μήτε ταῖς πράξεσι ταῖς ὑπ' ἐμοῦ πεπραγμέναις, εἰκότως ὁ Κύριος βοηθός μοι κέρσεται.

« Ὅτι ἐγγίζει ὁ δικαίωσός με. Τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω μοι ἄμα. Καὶ τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἐγγισάτω μοι. » Ἐπαμύνοντος γάρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ πᾶσαν ὑμῶν ἐπήρειαν ἀφανίζοντος, καὶ τὴν ἐμὴν ἰσχύοντος δόξαν, τίς ἔσται τοσοῦτος ἐν ὑμῖν, ὡς ἀντιτάξεσθαι τῇ ἀνικῆτῳ (1) βουλῇ, καὶ κακῶσαι δύνασθαι τὸν παρ' αὐτοῦ βοηθούμενον; Οὐκοῦν εἴπερ τινὲς ἦσαν νουεχεῖς, οἱ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι, ἀπόσχοιντο ἀν τῶν κατ' αὐτοῦ σκεμμάτων τε καὶ ἐγχειρημάτων, διὰ προφητῶν ἀγίων προεγνωκότες, ὡς οὐκ ἀν ἰσχύσειαν ἀδικῆσαι Χριστὸν, Θεὸν ὄντα καὶ Κύριον, καὶ Ἰδὼν ἀληθινὸν τοῦ Πατρὸς;

« Ἰδοὺ Κύριος Κύριος βοηθήσει μοι· τίς κακώσει με; Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιώθησεσθε, καὶ σῆς καταφάγεται ὑμᾶς. » Δι' ὧν σημαίνει τὴν παλαιώσιν τῆς κατ' αὐτοῦ σωματικῆς λατρείας· πά-
 νω γὰρ τὸ παλαιούμενον καὶ γηράσκον ἐγγὺς ἀφα-
 (1) Ἀνικῆτῳ legit interpres. Edit.

edisserit. Neque enim alias eum intelligere possent ii qui in corpore, ipsoque crasso et materiali, degunt, nisi ea quæ penes nos sunt ad exemplum usurparentur; ut ex iis quæ sub sensum et aspectum cadunt, ea quæ divinam substantiam spectant, saltem ex parte, cogitare possemus.

CAPUT L.

VERS. 1-7. « Sic dicit Dominus: Qualis hic liber, re- pudii matris vestræ, quo dimisi eam? aut cui debitori vendidi vos? Ecce peccatis vestris venundati estis, et in iniquitatibus vestris dimisi matrem vestram. Quid quia veni, et non erat qui obediret? Annon potest manus mea liberare? Annon possum eruere? Ecce conminatione mea desertum faciam mare, et ponam fluvios desertos, et arescent pisces eorum, eo quod non sit aqua, et morientur siti. Induam cœlum tenebris, et quasi sacco ponam indumentum ejus. Dominus Dominus dat mihi linguam disciplinæ, ut sciam quando oporteat loqui verbum. Posuit mihi inane: addidit mihi aurem ad audiendum, et disciplina Domini aperit aures meas. Ego autem non renuo, neque contradico. Dorsum meum dedi ad flagella, et genas meas ad alapas: faciem autem meam non averti a probro apud alterum: et Dominus Dominus meus auxiliator mihi factus est: ideo non sum confusus, sed posui faciem meam, sicut firmam petram. » Ideo faciem meam tanquam firmam petram obtuli, confusus meam erga Patrem obsequentiam non dedecori mihi fore: quem e vicino mihi astantem, concertanti præmia largientem, patientiamque meam approbantem, semper vidi. Quod si quis contumelias ipsamque mortem juste mihi ob scelera quædam illatam esse comprobare possit, in medium prodiens ostendat, si quam causam vel occasionem tantis contumeliis dederim; in medium, inquam, prodiens, stet, meque arguat. Cum autem nemo mihi crimen offerre possit, neque de doctrina, neque de operibus a me editis, jure Dominus adjutor mihi aderit.

VERS. 8. « Quia juxta est qui justificat me. Quis est qui litiget mecum? stet contra me simul. Et quis est qui litiget mecum? accedat ad me. » Nam ulciscente, inquit, Deo et Patre, omnemque molestiam a vobis illatam auferente, meamque gloriam constituente, quis in vobis erit, qui immutabili ejus consilio et voluntati obsistere valeat, et ejus auxilio fruentem opprimat? Itaque si qui in Scribarum et Phariseorum grege prudentes homines fuissent, astitissent utique a machinationibus et conspirationibus adversus eum confatis; cum sanctorum prophetarum testimonio prospicerent, se non posse lædere Christum, qui Deus et Dominus, ac verus Patris Filius esset.

VERS. 9. « Ecce Dominus Dominus auxiliabitur mihi: quis lædet me? Ecce vos omnes tanquam vestimentum veterascetis, et linea comedet vos. » Quis significat antiquandam fore corporeum cultum: quidquid enim antiquatur et senescit, rui-

us proximum est. Per lineam vero ipsos comedentem, conscientiam scelerum ab ipsis perpetratorum significat, quæ insatiablem animam exedet. Gentium quippe conversionem ad Deum, ac ruinam, quam impietatis suæ causa sustinuerunt, conspicientes, a conscientia stimulantur et devorantur.

Vras. 10. « Quis est in vobis qui timet Dominum? audiat vocem pueri ejus. Ambulantes in tenebris, et non est eis lux, confidite in nomine Domini, et laudimini Deo. » Neque enim vole mortem peccatoris, sicut pœnitentiam ejus. Quare etiam nunc vos evoco, qui in tenebris ignorantie versamini. Cum autem puerum Dei sese nuncupat, intelligendum præbet, se, qui homo factus est, verum Dei et Patris filium esse: quod vero vox ejus audientia foret, id nequam legis transgressio erat, sed confirmatio legis, quæ per figuram et umbram, veritatem delineabat: quæ est ipse Deus et ejus vaticinia.

Vras. 11. « Ecce vos omnes ignem accenditis, et corroboratis flammam: ambulate in lumine ignis vestri et in flamma quam succendistis. Propter hæc facta sunt hæc vobis, et in mœnore dormietis. » Solum accedite, et obedite, ac salutem pollicenti vobis credite. Sed, ut video, vos ab omni bona spe seclusistis, vestrum autem ignem angelis et roboratis in incredulitate vestra, et in blasphemis vestris perseverantes, illumque æterni supplicii ignem qui vos expectat, magis magisque accenditis, quamobrem « in mœnore dormietis; » sive secundum Symmachum, « in dolore dormietis. »

CAPUT LI.

Vras. 1. « Audite, qui persequimini quod justum est, et qui queritis Dominum. » Quia Iudæi a stultitia obsecrati Judæorum populi unigenitum Dei Verbum in forma nostra, id est hominem factum videntes, ejus mysterium non intellexerunt: sed amentia ducti sua, plerumque ipsum blasphemis dictis impudenter inceperant: nam, ut paulo ante dixi, eximiam gloriam et virtutem suam ipsis perspicue declarat, atque eorum quosdam ne se parvi æstimarent, deterret his verbis, « Confidite in Domino; » aperteque igitur se Dominum et Deum esse dicit, qui, uti jam dixi, homines deterret, ne de se humiliori modo sentiant et loquantur. « Respicite in firmam petram, quam excidistis. et in foveam lacus, quam escodistis. » Videtur his subindicare ipsam ipsam petram, quæ Salvatoris corpus excepit, in qua Joseph speluncam excavavit in novo monumento suo.

¶ ἢ ὁ Ἰωσήφ τὸ σπήλαιον ὤρυξεν ἐν τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ.

Vras. 2. « Respicite in Abraham patrem vestrum, et in Saram quæ paritavit vos: quia unus erat, et vocavi eum, et benedixi ei, et dilexi eum, et multiplicavi eum. » Quemadmodum igitur in Abraham feci, sic ne desperetis ex hac petra, quam vos excidistis, quamdam salutis spem omnibus hominibus futuram esse; quod illi non privandi sint illa ad Abraham facta, et per me omnibus gentibus per hujus

αἰσμοῦ. Σητα δὲ καὶ τὸν καταδιωρόσσκοντα αὐτοῖς τὴν συνείδησιν ὧν τετολμήκασι θελοῖ, δίκτην σκώληκος κατασθίουσης τὴν ψυχὴν. Ὁρῶντες γὰρ τὴν τῶν ἐθνῶν πρὸς θεὸν ἐπιστροφὴν, καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀπόπτωσιν, ἦν ὑπέμειναν διὰ τὰς ἀσθενείας αὐτῶν, ὅπῃ τῆς συνείδησεως τιτρώσκονται καὶ κατασθίνονται.

« Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; ὀπακουσάτω τῆς φωνῆς τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. Οἱ πορευόμενοι ἐν σκοτεινῇ, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς φῶς, παροῦσθε ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου, καὶ ἀντιστηρίσασθε ἐπὶ τῷ θεῷ. » Ὁδὸ γὰρ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐστὶ καὶ νῦν ὑμεῖς ἀνακαλύψασθε, ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας σκοτεινῇ τυγχάνοντες. Ἐαυτὸν δὲ παῖδα θεοῦ λέγων, ἐφίησι νοεῖν, ὅτι, ἄνθρωπος γεγονώς, οὐδὲν ἔστιν ἀληθινὸς τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ τὸ ἀκούσαι τῆς αὐτοῦ φωνῆς οὐ νόμου παράδοσις ἦν, ἀλλὰ βαθεῖως νόμου, διὰ τοῦτο καὶ σκιδὸς προαναγράφοντες τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἐστὶν ὁ θεὸς καὶ τὰ αὐτοῦ θεοκτίσματα.

« Ἴδοὺ πάντες ὑμεῖς πῦρ κατέτε, καὶ κατισχύετε φλόγα· πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἥ ἐξεκαύσατε. Δι' ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν, καὶ ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε. » Μόνον ἤξετε, καὶ ὀπακουσάτε, ἐπαγγελομένην τε ὑμῖν σωτηρίαν πιστεύσατε. Ἄλλ' ὡς ὁρῶ, πάσης μὲν ἀγαθῆς ἐλπίδος ἑαυτοὺς ἀποκλείετε, τὸ δὲ αὐτῶν πῦρ σωρεύετε καὶ κατισχύετε τῇ ἑαυτῶν ἐπιμένοντες ἀπιστίᾳ καὶ ταῖς κατ' ἐμοῦ βλασφημίαις, καὶ τὸ περιμένον ὑμεῖς τῆς αἰωνίου σωλάσεως πῦρ μισθῶν ἐξέπτοντες· διὸ καὶ ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἐν ἐδύνῃ κοιμηθήσεσθε. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ'.

« Ακούσατε, οἱ διώκοντες τὸ δίκαιον, καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον. » Ἐπειδὴ ἐκ πολλῆς ἀγανάκτησεως οἱ τῶν Ἰουδαίων ἄνθρωποι τὸν μονογενῆ τοῦ θεοῦ λόγον ὁρῶντες ἐν εἰδῇ τῷ καθ' ἡμέρας, τουτέστι γινόμενον ἄνθρωπον, οὐ συνείσαν μὲν τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον· ἀσυνετούνητες δὲ πλεισταχοῦ παλιμφήμοις ἐλύπων φωναῖς ἀναίδως· καθάπερ γὰρ ἔφη ἀπίως, ἀναργῆ καθίστησιν αὐτοῖς τὴν σεμνοπρεπιστάτην αὐτοῦ θέξαν τε καὶ δύναμιν, καὶ τοῦ μικρὰ φρονεῖν ἐπ' αὐτῷ βούλεσθαι τινὰ ἀποκομίζει, λέγων, « Πεποιθασθε ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. » Ἐναργέστατα δὲ ὅν Κύριον ἑαυτὸν καὶ θεὸν εἰναί φησιν, ἀποκομίζων, ὡς ἔφη, τοῦ χαμαιπατῶς περὶ αὐτοῦ βούλεσθαι φρονεῖν τε καὶ λέγειν. « Ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ εἰς τὸν βῆθρον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε. » Ἔοικεν ὁ λόγος διὰ τούτων αἰνέτεσθαι αὐτὴν ἐκείνην τὴν τὸ σῶμα τοῦ σωτήρος ὑποδεξαμένην πέτραν, ἐν ἣ ὁ Ἰωσήφ τὸ σπήλαιον ὤρυξεν ἐν τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ.

« Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ὑμῶν, καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδίνουσαν ὑμεῖς· ὅτι εἷς ἦν, καὶ ἐκέλεσα αὐτὸν, καὶ εὐλόγησα αὐτὸν, καὶ ἠγάπησα αὐτὸν, καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν. » Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τὸν Ἀβραὰμ πεποιήκα, οὕτως μὴ ἀπογινώσκετε, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς πέτρας ταύτης, ἣν ὑμεῖς αὐτοῦ ἐλατομήσατε, ἔσται τις ἐλπίς ἀπάσης ἀνθρώπων σωτηρίας, ὡς μὴ ἀπολειφθῆναι τῆς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελίας τῆς

δοθησομένην ἄψαι τοῖς ἔθνεσιν ἐξ ἐμοῦ διὰ τῆς εἰρη-
μῆνης πέτρας χάριν. Ἦν μὲν οὖν πέτρα καὶ τὸ σπή-
λαιον ἐλάτομησεν ὁ Ἰωσήφ εἰς μνημεῖον· ἀλλὰ καὶ
τὸν Χριστὸν αὐτὸν οἶδεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος πέτραν
ὀνομάζειν, λέγων, « Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. »
Ἐπειδὴ χεῖρας ἐπιβαλόντες τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ
ἐλωθίσαντο κατὰ τὸ πάθος οἱ τὸν θάνατον αὐτοῦ τυ-
ρεύσαντες, εἰκότως πρὸς αὐτοὺς εἴρηται τὸ, « Ἐμ-
βλέψατε εἰς τὴν στερεάν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ
εἰς τὸν βόθρον τοῦ λάκκου, ὃν ὥρύξατε. » Μήποτε
βόθρον λάκκου ἠνίξαστο τὴν τραβείσαν τοῦ σώμα-
τος αὐτοῦ πλευρᾶν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ ὕδωρ προῆλθεν.

« Καὶ σὲ νῦν παρακαλέσω, Σιών, καὶ παρεκάλεσα
πάντα τὰ ἔρημα αὐτῆς· καὶ θήσω τὰ ἔρημα αὐτῆς
ὡς παράδεισον, καὶ τὰ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς ὡς παρα-
δεισον Κυρίου. Εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὐρήσου-
σιν ἐν αὐτῇ, ἐξομολόγησιν καὶ φωνὴν αἰνέσεως. » Ὡς
ἐν παραθέσει δὲ τῆς πάλαι ἔχουστος τὸν ἄνδρα, νῦν
ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία πάλιν ἔρημος ὀνομάσθη·
ὡσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ὁ προφήτης θεοπίζει, λέγων
« Εὐφράνηθι στεῖρα, ἡ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ βόη-
σον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου,
μᾶλλον ἢ τῆς ἔχουστος τὸν ἄνδρα. » Τίς δὲ ἦν ἡ τὸν
ἄνδρα ἔχουσα ἀλλ' ἢ ἡ τὸ βεβλῶν τοῦ ἀποστασίου
ποιτησαμένη;

« Ἀκούσατέ μου, ἀκούσατέ μου, λαὸς μου, καὶ οἱ
βασιλεῖς, πρὸς μὲ ἐνωτίσασθε. » Ἐδεῖ γὰρ καινῷ λαῷ
καὶ ἐξ ἔθνῶν στησομένη, καὶ νόμον δοθῆναι καινόν.
Ὁ γὰρ διὰ Μωσέως δοθεὶς ἀκατάλληλος ἦν τῇ τῶν
ἔθνῶν πολιτείᾳ, πᾶσαν περιγράφων τὴν σωματικὴν
θηρσκαίαν εἰς ἓνα τόπον τοῖς Ἱεροσολύμοις· ὡσπερ
ἀναγκαίως αἰτιωτόμενος τὴν Καινὴν Διαθήκην, καὶ τὸ
εὐαγγελικὸν κήρυγμα φάσκει, « Ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ
ἐφέλευσεται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἔθνῶν. »
πάλιν ἐνταῦθα φῶς τοῖς ἔθνεσιν ὑπισχνούμενος, οὐ
μὴν τῷ Ἰσραὴλ.

« Ἐγγίξει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ ἐξ-
αλευσεται ὡς φῶς τὸ Σωτήριόν μου καὶ εἰς τὸν βρα-
χιόνά μου ἔθνη ἐλπιοῦσιν· ἐμὲ νῆσοι ὑπομενοῦσι, καὶ
εἰς τὸν βραχιόνά μου ἐλπιοῦσι. » Δευτεροὶ τὸν λόγον
εἰς βεβαίωσιν τῆς ἐπαγγελίας· δικαιοσύνης· γὰρ πε-
πληρωτο ἡ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐξ Ἰσοῦ δωρομένη χά-
ρις· τοῦτο δὲ ἦν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν λαβὼν Συ-
μεὼν ἐν ἀγκάλαις ἀναγέγραπται εἰρηκῶς, « Νῦν ἀπο-
λύεις τὸν βουλὸν σου, Δέσποτα, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί
μου τὸ Σωτήριόν σου, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Ἄρατε εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν,
καὶ ἐμβλέψατε εἰς τὴν γῆν κάτω· ὅτι ὁ οὐρανὸς ὡς
καπνὸς ἐστερεώθη, ἡ δὲ γῆ ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσε-
ται· οἱ δὲ κατοικοῦντες ὡσπερ ταῦτα ἀποθανοῦνται·
ὡ δὲ Σωτήριόν μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται· ἡ δὲ δι-
καισύνη μου οὐ μὴ ἐκλείψῃ. » τὴν θεότητα τοῦ Λό-
γου σημαίνουστος τῆς προφητείας· ὡς γὰρ τὴν ἀν-
θρωπότητα ἐδήλωσεν διὰ τοῦ « Σωτήριου, » οὕτω καὶ τὴν
θεότητα τοῦτον ἠνίξαστο τὸν τρίτον.

« Ἀκούσατέ μου, οἱ εἰδότες κρίσιν, λαὸς, οὐ νόμος

A petrae gratiam danda, — promissione. Petra itaque erat
illa, et spelunca, quam Joseph in monumentum ex-
cavavit. At Christum etiam divinus Apostolus pe-
tram appellare novit, dicens ⁹⁷, « Petra autem erat
Christus. » Quia injectis manibus corpus Christi tem-
pore passionis deformarunt, qui mortem ejus ma-
chinati sunt, merito dicitur ipsis, « Respicite in fir-
mam petram, quam excidistis, et in foveam lacus,
quam effodistis. » Num etiam per foveam lacus latus
corporis ejus vulneratum subindicat, ex quo sanguis
et aqua profuuxerunt ?

VERS. 3. « Et te nunc consolabor, Sion, et consola-
tus sum omnia deserta ejus : et ponam deserta ejus
B tanquam paradisum, et quae sunt ad occasum ejus
tanquam paradisum Domini. Laetitia et exultatio-
nem invenient in ea, confessionem et vocem laudis. »
Quasi ad discrimen ejus quae olim virum habebat,
nunc Ecclesia ex gentibus desertum denno vocatur,
quemadmodum idem propheta vaticinatur : « Laetare,
sterilis, quae non paris : erumpe et clama, quae non
parturis, quia multi filii desertae, magis quam ejus
quae habet virum. » Quenam erat illa quae virum ha-
bebat, nisi quae libellum repudii edidit ?

VERS. 4. « Audite me, audite me, popule mi, et
reges, ad me attendite. » Novo enim populo, ac ex
gentibus constituendo novam dare legem opus erat.
Nam quae per Moysen data fuerat, gratium instituto
C incongruens erat, utpote quae totum corporeum cul-
tum uno loco, scilicet Hierosolymis, circumscriberet :
quapropter Novum Testamentum et evangelicam
praedicationem subindicans, necessario ait, « Quia
lex a me egredietur, et judicium meum in lucem
gentium ; » hic rursus lucem gentibus, non vero
Israelii promittens.

VERS. 5. « Appropinquat cito justitia mea, et
egredietur quasi lux Salutare meum, et in bra-
chium meum gentes sperabunt : me insulae exspe-
ctabant, et in brachium meum sperabunt. » Ad
promissionis confirmationem promissa iterat : nam
justitiae plena erat gratia omnibus gentibus aequal-
liter distributa ; ea erat Christus Dei, quem acci-
piens Symeon in ulnas suas, dixisse scribitur,
« Nunc dimittis servatorem tuum, Domine, quia viderunt
oculi mei Salutare tuum ⁹⁸, » et caetera.

VERS. 6. « Elevate in caelum oculos vestros, et
respicite in terram deorsum ; quoniam caelum tan-
quam fumus firmatum est, terra autem sicut vesti-
mentum veterascet : qui autem inhabitant eam sic-
ut ista morientur : Salutare vero meum in saeculum
erit ; justitia autem mea non deficiet. » Deita-
tem Verbi significat prophetia : sicut enim per
illud, « Salutare, » humanitatem indicabat ; sic
isto modo deitatem adumbrat.

VERS. 7. « Audite me, qui scitis judicium, popule,

⁹⁷ I Cor. x, 4. ⁹⁸ Luc. ii, 29

cujus lex mea in corde vestro. » Videbat enim eos, qui pie vivere voluerint in Christo, persecutionem passuros, contumelias afflictiendos, ac contemptui ab hominibus habendos esse; itemque omnis generis vexationes tentationesque perpassuros esse. Quamobrem, ut ipsos muniat et firmet, jam hinc præcipit, « Ne timeatis opprobrium hominum, et contemptu eorum ne vincamini. » Etenim, inquit, finem eos excepturum consideratum oportet.

VERS. 8, 9. « Nam sicut vestimentum, a tempore consumetur, et sicut lana, comedetur a linea: justitia autem mea in sæculum erit: Salutare vero meum in generationes generationum. Exsurge, exsurge, Jerusalem, et induere fortitudinem brachii tui. Exsurge sicut in principio diei, sicut generatio sæculi. » Hoc additamentum, « Jerusalem, » ut in Hebraica lectione fertur, in reliquis interpretibus non comparet; sed omnes sic ediderunt: « Exsurge, exsurge, induere fortitudinem, brachium Domini. » Secundum omnes igitur non Jerusalem sermo compellat, sed brachium Domini; hinc consequenter par est ut etiam nos ad brachium Domini, ipsius Domini compellationem referamus, de quo superius dictum est, « Et in brachium meum gentes sperabunt. »

VERS. 10, 11. « Nonne tu es, quæ desertum fecisti mare, aquas abyssi multas? quæ posuisti profundum maris viam transitus iis, qui liberati et redempti fuerunt? A Domino enim reducentur, et venient in Sion cum lætitia et exsultatione sempiterna. In capite enim eorum laus, et lætitia apprehendet eos: fugit dolor et mœror, et gemitus: » quando omni timore exempti, non ultra inimicos et adversarios reformidabunt.

VERS. 12. Nam « ex cœlesti Sion abscessit dolor, mœror et gemitus. Ego sum, ego sum, qui consolator te. Scito quæ fueris, et timueris ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fenum arefacti sunt. » Ipse namque est propitiatio nostra, qui consolatur humiles. Tu enim ad imaginem meam a me facta, maximo donata es honore, quod me consolatorem haberes: quapropter dico, « Ego sum, qui consolator te. » Ignoro autem quo pacto, dignitatis inmemor tuæ, formidini et terrori subjecta fueris. Hæc porro dicit quasi formidolosos et infirmiores, qui in Ecclesia sunt, alloquens: nam perfecti, et qui martyrii corona exornati sunt, ejus sunt gloriam consecuti. Siquidem cum par fuisset te metu et commotione vacuum manere, utpote populum meum, ad finem corruptibilis hominum vitæ respicientem; atque eosdem ipsos, quos extimescebas, a futura pernicie exinere; tu contra, illos reformidans,

VERS. 13. « Oblitus es Dei, qui fecit te, qui fecit cœlum, qui fundavit terram: et timuisti semper omnibus diebus faciem iræ tribulantis te. »

Α μου ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν. » Ἐώρα γάρ, ὅτι οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ διωχθήσονται καὶ ἐνειδισθήσονται, καὶ φαυλισθήσονται ὑπὸ ἀνθρώπων, διωγμούς τε παντοίους καὶ πειρασμούς ὑπομενοῦσι. Διὸ περὶ φράττων αὐτοὺς ἐντεῦθεν ἤδη παραγγέλλει λέγων· « Μὴ φοβεῖσθε ἐνειδισμὸν ἀνθρώπων, καὶ τῶν φαυλισμῶν αὐτῶν μὴ ἠτ-ᾶσθε. » Χρῆ γὰρ ἀφορᾶν, φησί, ἐπὶ τὸ διαδεξόμενον αὐτοὺς τέλος.

« Ὡς γὰρ ἱμάτιον βρωθήσεται ὑπὸ χρόνου, καὶ ὡς ἔρια βρωθήσεται ὑπὸ σιγῆς· ἡ δὲ δικαιοσύνη μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται· τὸ δὲ σωτήριόν μου εἰς γενεὰς γενεῶν. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Ἰερουσαλήμ, καὶ ἐνδύσαι τὴν ἰσχὺν τοῦ βραχίονός σου. Ἐξεγείρου ὡς ἐν ἀρχῇ ἡμέρας, ὡς γενεὰ αἰῶνος. » Ἡ προσθήκη, « Ἰερουσαλήμ, » ὡς ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ἀναγνώσει, οὔτε ἐν τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς φέρεται, ἀλλὰ πάντες οὕτως ἐξέδωκαν· « Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἐνδύσαι κράτος, βραχίων Κυρίου. » Κατὰ πάντας τοῖνον οὐ τῇ Ἰερουσαλήμ ὁ λόγος προσφωνεῖ, ἀλλὰ τῶν βραχίων Κυρίου ἀπέκλυσθον ὃ ἂν εἴη καὶ ἡμᾶς εἰς τὸν βραχίονα Κυρίου τὴν τοῦ Κυρίου προσφώνησιν ἀναφέρειν, περὶ οὗ ἀνωτέρω εἴρηται, « Καὶ ἐπὶ τὸν βραχίονά μου ἔβη ἔλπιόν σου. »

« Οὐ σὺ εἶ ἡ ἐρημοῦσα θάλασσαν, ὕδωρ ἀβύσσου πλήθος; ἡ θεῖσα τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ὁδὸν διαβάσειως ῥυομένοις καὶ λελυτρωμένοις; Ὑπὸ γὰρ Κυρίου ἀποστραφῆσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών μετ' εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάματος αἰκινίου. Ἐπὶ κεφαλῆς γὰρ αὐτῶν αἰνέσις, καὶ εὐφροσύνη καταλήψεται αὐτοὺς· ἀπέθρα ὀδύνη καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· » ὅτε καὶ παντὸς φόβου ἐκτὸς γενόμενοι, οὐκέτι πολεμίουσιν οὐδὲ ἐχθροὺς φοβήσονται.

« Ἐν » γὰρ « τῇ ἐπουρανίῳ Σιών ἀπέθρα ὀδύνη καὶ λύπη, καὶ στεναγμός. Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι, ὁ παρακαλῶν σε. Γινῶθι τίς οὖσα, ἐφοβήθης ἀπὸ ἀνθρώπου θνητοῦ, καὶ ἀπὸ υἱοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὡσεὶ χέρτος ἐξηράνθησαν. » Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Βασμὸς ἡμῶν, καὶ ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινούς. Σὺ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα γενομένη παρ' ἐμοῦ, μεγίστης ἤξλωσαι τιμῆς, ὡς παρακαλεῖσθαι ὑπ' ἐμοῦ διό φημι, « Ἐγὼ εἰμι ὁ παρακαλῶν σε. » Οὐκ οἶδα δὲ ὅπως ἐπιλαθομένη τῆς σαυτῆς ἀξίας, δειλίᾳ ὑπήχθης καὶ ἐφοβήθης. Λέγει δὲ ταῦτα ὡς πρὸς τοὺς δειλοτέρους καὶ ἀσθενεστέρους τῆς Ἐκκλησίας· οἱ γὰρ τελειωθέντες, καὶ τοῖς ἐν μαρτυρίῳ στεφάνοις κατακοσμηθέντες, ἔτυχον τῆς παρ' αὐτοῦ δόξης. Δέον γὰρ ἀφοδὸν σε καὶ ἀτάραχον διαμένειν, ὡς ἂν ἐμὸν ἔντα λαβὼν, εἰς τὸ τέλος ἀφορῶντα τῆς φθαρτῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, καὶ τοῦ μέλλοντος ὀλέθρου διαδέξασθαι τούτους αὐτοὺς, οὓς ἐφοβήθης· σὺ δὲ τούτους μὲν ἐφοβήθης,

« Ἐπαλάθου δὲ Θεὸν τὸν ποιήσαντά σε, τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ θεμελιώσαντα τὴν γῆν· καὶ ἐφοβοῦ ἀεὶ πάσας τὰς ἡμέρας τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ.

μου τοῦ θλιβόντος σε. ὁ Διδ καὶ τοὺς κατὰ τῆς Ἐκκλήσιας τῆς ἐμῆς διωγμοὺς εἰς δοκιμὴν τῶν ἐμῶν ἀλλητῶν ἀφίημι καὶ συγχωρῶ γίνεσθαι.

« Ὅν τρόπον γὰρ ἐβουλεύσατο τοῦ ἄρα σε, καὶ νῦν ποῦ ὁ θυμὸς τοῦ θλιβόντος σε; Ἐν γὰρ τῷ σώζεσθαι σε, οὐ στήσεται, οὐδὲ χρονεῖ· ὅτι ἐγὼ ὁ θεὸς σου, ὁ ταράσσων τὴν θάλασσαν, καὶ ἠχῶν τὰ κύματα αὐτῆς, Κύριος Σαβαώθ βνομά μοι. Θῆσω τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου, καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς χειρὸς μου σκεπάσω σε, ἐν ᾗ ἔσθησεν τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν. » Ὡς ἂν μὴ τι πάθοις τῶν ἐναντίων ὑπὸ τῶν πολεμούντων, ἵνα δὲ εἴ τι μᾶλλον θαρσαλίᾳ γένη καὶ ἀτρεμῆς, καὶ ἀπτωτος, μάνθανε, ὡς ἐν τῇ ἐμῇ χειρὶ, ἐν ᾗ ἔσθησεν τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν, καὶ τὸν σύμπαντα κόσμον ἐκ τοῦ μηδενος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγον, ἐν ταύτῃ σκεπάσει σε ἐπαγγέλλομαι. Τί οὖν χρῆ ἀγωνιᾶν ἢ φοβεῖσθαι φόβον ἀνθρώπινον, δέον ὑποτρέχειν τὴν ἐμὴν σκιάν, μηδὲ ἀναχωρεῖν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τοὺς λόγους μου πάντοτε φέρειν διὰ στόματος;

« Καὶ ἐρεῖ Σιών, λαὸς μου εἰ σύ. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἀνάστηθι, Ἱερουσαλήμ, ἡ πιούσα ἐκ χειρὸς Κυρίου τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ· τὸ ποτήριον γὰρ τῆς πώσεως, τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ ἐξέπιας καὶ ἐξεκένωσας. » Ἔοικε σημαίνειν διὰ τούτων τὴν ἐσχάτην αὐτῆς πτώσιν, ἣν πίπονθε μετὰ τὰ τολμηθέντα ἐν αὐτῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· διὰ καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἐπειράθη. Χρηστὸς δὲ ὢν ὁ λόγος καὶ φιλόανθρωπος, καὶ μὴ βουλόμενος τὴν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ, παραινεῖ αὐτοὺς σπεύδειν εἰς μετάνοιαν, ὑπογράφων ἀγαθὰ· ἐλαπίδας εἰ μετανοήσειεν. Οὐκοῦν Ἱερουσαλήμ ἐστὶν ἡ πιούσα τὸ ποτήριον τῆς ὀργῆς. Καὶ ἐστὶν ἕτέρα Ἱερουσαλήμ, περὶ ἧς τὰ μάλιστα θεοπίζει. Διόπερ οὐ χρῆ συγχέεσθαι, οὐδὲ νομίζειν περὶ τῆς αὐτῆς λέγεσθαι, οὐδὲ ἐναντία. Ἡ μὲν γὰρ ἐστὶν ἐν οὐρανῷ, ἧς καὶ βασιλεύειν λέγεται ὁ θεός, ἧς οὐτ' ὀργὴ οὐτε θυμὸς ἀπτεται· ἀπέδρα γὰρ ὀδύνη καὶ λύπη, καὶ στεναγμὸς ἐξ αὐτῆς· ἡ δὲ ἐστὶ συνεστῶσα ἐπὶ γῆς τῷ Θεῷ πόλις, δι' ἧς ἀπεδεικνυμὴν σημαίνεσθαι τὸ θεοσεβὲς ἐν ἀνθρώποις πολιτεῖμα· ἕτερα δὲ παρὰ ταύτας ἐστὶ ἡ τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ πεπειραμένη διὰ τῆς τῶν οἰκητόρων παρανομίας.

« Καὶ οὐκ ἦν ὁ παρακαλῶν σε ἀπὸ πάντων τῶν τέκνων σου, ὧν ἔτεκες· καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀντιλαμβάνόμενος τῆς χειρὸς σου, οὐδὲ ἀπὸ πάντων τῶν υἱῶν σου, ὧν ἔβρωσας. Διὰ ταῦτα ἀντικειμένά σοι· τίς συλλυπηθήσεται σοι; Πτώμα καὶ σύντριμμα, λιμὸς καὶ μάχαιρα· τίς παρακαλέσει σε; » Πίνει δὲ τις τὸ ποτήριον θυμοῦ καὶ πώσεως, καὶ πίνων ἐκστραγγίζει, διὰ πάσας ὑφίσταται τὰς τιμωρίας καὶ τὰς κολάσεις τὰς ἐπαγομένας ὑπὲρ ὧν ἐπραξεν ἀτοπημάτων. Ὡς δὲ λατρῶν παῖδες τοῖς καχεκτοῦσι πικρὰς προσάγουσιν ἀντιδόσεις, ὑπὲρ τοῦ καθάραι τὴν ἐν τῷ σώματι προκειμένην κάκωσιν· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ λέλεκται, « Ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου, οἴνου ἀκράτου, »

⁹⁹ Psal. LXXIV, 9.

(40) Forte vox Græca, λόγος, pro Filio Dei aptius sumeretur, siquidem ille λόγος dicitur μὴ βουλόμενος; τὸν θέτατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, quod de Deo, non de Scriptura dici solet. Edit.

A Ideo ad probationem athletarum meorum persecutiones contra Ecclesiam meam excitari permitto.

VERS. 14, 16. « Sicut enim cogitavit tollere te; et nunc ubi est furor tribulantis te? Cum enim salveris, non stabit, neque diu permanebit: quia ego Deus tuus, qui conturbo mare, et sonare facio fluctus ejus, Dominus Sabaoth nomen mihi. Ponam verba mea in ore tuo, et sub umbra manus meae protegam te, in qua statui caelum, et fundavi terram. » Ne quid adversari patiaris ab oppugnantibus, imo ut confidatior, imperterrita et incoccussa perstes, discas me manu mea, qua statui caelum et fundavi terram, et universum mundum ex nihilo ad existentiam produxi, te protecturum esse polliceri. Quid ergo angeris, aut hominum formidine occuparis, cum ad unibrum meam confugere, nec ab ea recedere oporteat, atque sermones meus semper in ore ferre opus sit?

VERS. 17. « Et dicit Sion, Populus meus es tu. Excitare, excitare, exsurge, Jerusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem furoris ejus: calicem enim ruinæ, et poculum furoris ejus ebibisti et evacuasti. » His videtur significare extremam ejus ruinam, quam post perpetrata ibidem contra Salvatorem nostrum factura perpessa est: quare iram Dei experta est. Cum autem hic sermo (40) mansuetudinæ et humanitate plenus sit, neque velit Deus mortem peccatoris, sicut pœnitentiam ejus, hortatur ipsos ut ad pœnitentiam agendam maturent, hominem ipsis spem, si resipiscant, ascribens. Itaque Jerusalem est, quæ calicem iræ ebibit. Estque sane alia Jerusalem, de qua frequenter vaticinatur. Quapropter non oportet eas commiscere et confundere, neque putare de eadem contraria proferri. Nam alia in cælo est, in qua regnare dicitur Deus, et adversus quam nec ira nec furor accenditur; ab ea namque dolor, mœror ac gemitus abscessit; alia vero civitas Dei in terra consistens est, quam significare diximus religiosum apud homines vivendi institutum; præter hasce vero alia est, iram Dei experta ob civium suorum iniquitatem.

VERS. 18, 19. « Et non erat qui consolaretur te de omnibus filiis tuis, quos peperisti: et non erat qui apprehenderet manum tuam, ne ex omnibus quidem filiis tuis, quos exaltasti. Quare hæc contraria tibi: quis tecum contristabitur? Ruina et contritio, fames et gladius; quis consolabitur te? » Tum quis calicem iræ et ruinæ ebibit, ac bibens guttatim haurit, cum omnia supplicia, omnes illatos cruciatus sustinet pro sceleribus admissis. Quemadmodum vero medici male habentibus acerbam remedia offerunt, ut malignitatem in corpore existentem expurgent, ita et de Deo dicitur, « Calix in manu Domini, vini meri », et cætera. Atenim ani-

uarum ille medicus, morbis animæ insidentibus congruentes castigationes, quasi quamdam antidotum ad medelam et purgationem præsentis infirmitatis, profert.

Vras. 20. « Filii tui indigentes, dormientes in compositis omnium viarum, sicut beta semicocta, pleni furore Domini, deficientes per Dominum Deum. » Secundum reliquos interpretes pro illo, « sicut beta semicocta, » sic legitur, « tanquam oryx irretitus. » Oryx autem est avis sic appellata, cui filios Jerusalem comparat, reibus diaboli irretitos : quomobrem iræ traditi sunt.

Vras. 21, 22. « Propterea audi, humiliata et ebria, non vino : sic dicit Dominus Deus, qui iudicat populum suum : Ecce accipi de manu tua calicem ruinæ, poculum iræ meæ, nec adjicies ultra bibere illud. » Hierosolymæ pollicetur ablaturum se ab ea esse calicem furoris ; si tamen poenitentiam agat. Illud enim, « Ecce tui, » dicitur pro, « accipiam. »

Vras. 23. « Et dabo illud in manus eorum, qui te læserunt, et humiliaverunt ; qui dixerunt animæ tuæ : Inclinare, ut prætereamus : et posuisti æqualia terræ media tua foris transeuntibus. » Verisimile porro est, hæc etiam de adversariis potestati- bus pronuntiare, quibus se subijcit omnis anima quæ a Deo transfugit. Nam quæ ad Deum accedit, erecta est et sursum aspicit, ad ipsumque elevatur : quæ vero sese malignis dæmonibus adjungit, iis utique subijcitur.

CAPUT LII.

Vras. 1. « Excitare, excitare, Sion : induere fortitudinem tua, Sion : et tu induere gloria tua, Jerusalem : civitas sancta. Non ultra adjicies transire per te incircumcisus et immundus. » Anima quippe rationalis maximam vim et fortitudinem, magnamque gloriam habet, utpote quæ secundum imaginem Dei facta sit : quam resumere, et civitatem sanctam fieri, expetit ; ut non ultra per eam transeat incircumcisus et immundus. Per incircumcisum igitur alienigenam et extraneum significat ; per impurum autem, idololatram.

Vras. 2. « Excute pulverem, et exsurge : sede, Jerusalem, solve vincula colli tui, captiva filia Sion. » Nam penes illam erat, pulverem, quo circumquaque respersa erat, abstergere, et a ruina quæ sibi contigerat, emergere, vinculumque collo suo impositum solvere ; quo ceu laqueo animam catenis peccatorum alligaverant adversariæ potestates.

Vras. 3, 4. « Quoniam hæc dicit Dominus : Gratias venundati estis, et sine argento redimimini. Sic dicit Dominus : In Ægyptum descendit populus meus prius, ut habitaret ibi, et in Assyrios violenter acti sunt. » Non enim corporea captivitas illa erat, ut corporeo pretio libertatem obtinerent, quoad quidem quoad animas venditi erant. Quomobrem

καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀναλόγως γὰρ τοὺς ὑποκειμένους τῇ ψυχῇ πάθειν ὁ τῶν ψυχῶν ἱατρός τὰς τιμωρίας αὐτῇ προσάγει, ὡσπερ τινὰς ἀντιλότους θεραπευτικὰς ἐπὶ καθάρσει τῆς προκειμένης κακίας.

« Οἱ υἱοὶ σου οἱ ἀπορούμενοι, οἱ καθεύδοντες ἐπ' ἄκρου πάσης ἐξόδου, ὡς στυλίων ἡμιεφθον, εἰ κληρεῖς θυμοῦ Κυρίου, ἐκκελυμένοι διὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ. » Κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς ἀντὶ τοῦ, « ὡς στυλίων ἡμιεφθον, » — « ὡς ὄρυξ, » εἴρηται, « ἡμφιδηλοτραυμένος. » Ὅρνεον δὲ ἐστὶν ὄρυξ, οὕτω καλούμενον. ᾧ παραβάλλει τοὺς υἱοὺς τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀμφιδηλοτραυ τοῦ διαβόλου περιδηθέντας· διὸ καὶ τῷ θυμῷ παρεδόθησαν.

« Διὰ τοῦτ' ἄκουε, ταπεινωμένη κα. μεθύουσα οὐκ ἀπὸ οἴνου· οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ κρίνων τὸν λαὸν αὐτοῦ· Ἰδοὺ εἴληφα ἐκ τῆς χειρὸς σου τὸ ποτήριον τῆς πτώσεως, τὸ κόνδου τοῦ θυμοῦ μου, καὶ οὐ προσθήσῃ ἐτι· πίνειν αὐτό. » Ἐπαγγέλλεται δὲ τῇ Ἱερουσαλήμ ὁ λόγος λήψασθαι ἀπ' αὐτῆς ποτήριον τοῦ θυμοῦ, εἰ μετανοήσῃ. Τὸ γὰρ, « Ἰδοὺ ἦρα, » ἀντὶ τοῦ, « λήψομαι, » εἴρηται.

« Καὶ ὄψω αὐτὸ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀδικησάντων σε καὶ τῶν ταπεινωσάντων σε, οἱ εἶπαν τῇ ψυχῇ σου· Κύβη, ἴνα παρῶμαι· καὶ ἐθήκας ἴσα τῇ γῆ τὰ μέσα σου ἐξω τοὺς παραπορευομένοις. » Εἰκὼς δὲ ταῦτα λέγεσθαι καὶ περὶ ἀντικειμένων δυνάμεων, αἷς ὑποτάσσει ἑαυτὴν πᾶσα ψυχὴ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀποστάσα. Ἡ μὲν γὰρ τῷ Θεῷ προσωῦσα ὁρθῶς ἐστὶ καὶ ἄνω βλέπουσα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπηρμένη· ἡ δὲ συνάψασα ἑαυτὴν δαίμοσι πονηροῖς, τούτοις δηλονότι καὶ ὑποτέταται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΒ'.

« Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Σιών· ἐνδύσαι τὴν ἰσχὺν σου, Σιών· καὶ οὐ ἐνδύσαι τὴν ὀδὴν σου, Ἱερουσαλήμ, πόλις ἡ ἀγία. Οὐκ ἐτι προστεθήσεται διαλθεῖν διὰ σοῦ ἀπεριτμητος καὶ ἀκάθαρτος. » Ἐχει γὰρ τινα μεγίστην δύναμιν καὶ ἰσχὺν ἡ λογικὴ ψυχὴ, καὶ ὀδὴν ἔχει μεγάλην, ἅτε κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πεποιημένη, καὶ ἐπαναλαβεῖν αὐτὴν βούλεται καὶ γενέσθαι πόλιν ἁγίαν· ὡς μηκέτι διαβαίνειν δι' αὐτῆς ἀπεριτμητον, μηδὲ ἀκάθαρτον. Διὰ μὲν οὖν τοῦ ἀπεριτμητου τὸν ἀλλόφυλον καὶ ἄλλογενῆ σημαίνει, διὰ δὲ τοῦ ἀκαθάρτου, τὸν εἰδωλολάτρη.

« Ἐκτίναξαι τὸν χοῦν, καὶ ἀνάστηθι· κάθισον, Ἱερουσαλήμ, ἐκδύσαι τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου σου, ἡ αἰχμάλωτος θυγάτηρ Σιών. » Ἐπ' αὐτῇ γὰρ ἦν τὸ ἀποτριψασθαι τὸν περιπλασθέντα αὐτῇ χοῦν, καὶ διαναστῆναι τῆς ἐπισομβρίας αὐτῆς πτώσεως, καὶ τὸ ἐκλύσαι τὸν ἐπιτεθέντα αὐτῇ δεσμὸν τοῦ τραχήλου· ᾧ τὴν ψυχὴν ὡσπερ βρόχῳ κατέδησαν σειραὶ δαμαρτιῶν αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις.

« Ὅτι τότε λέγει Κύριος· Δωρεὰν ἐπράξητε, καὶ οὐ μετὰ ἀργυρίου λυτρωθήσεσθε. Οὕτως λέγει Κύριος· Εἰς Αἴγυπτον κατέβη ὁ λαός μου τὸ πρότερον, παροικῆσαι ἐκεῖ, καὶ εἰς Ἀσσυρίους βίβηθησαν. » Οὐ γὰρ ἦν σωματικὴ αὕτη αἰχμαλωσία, ἵνα διὰ λύτρων σωματικῶν τύχῃσι τῆς ἐλευθερίας, ἐπειδὴ τὰς ψυχὰς ἦσαν πεπραμένοι. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐν ἀργυρῷ

λυτρωσθαι ἑμαυτον, ἀλλὰ θηλονότι τοῦ Χριστοῦ τῷ Ἀ
τιμῷ αἵματι.

« Καὶ νῦν τί ἔσται ὕδα; Τάδε λέγει Κύριος· Ὅτι ἐλήφθη ὁ λαός μου δωρεάν, θαυμάζεστε καὶ ὀλολύζεστε. Τάδε λέγει Κύριος· Δι' ὄρας διὰ παντός τὸ ὄνομά μου βλασφημαῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ἡ προφητεία τὰς κατὰ Χριστοῦ βλασφημίας, ἃς δι' ἡμέρας ἀπάσας καὶ διὰ παντός ποιοῦνται οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους.

« Διὰ τούτου γινώσκειται ὁ λαός μου τὸ ὄνομά μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅτι ἐγὼ εἰμι· αὐτός ὁ λαλῶν πάριμι. » Ποῖός ἐστι ταῦτα, ἀλλ' ὅταν ἐγὼ, φησὶν, αὐτός, ὁ νῦν διὰ τῶν προφητῶν ταῦτα φηγεγόμενος, τὴν ἑμαυτοῦ ποιήσομαι παρουσίαν εἰς ἀνθρώπους;

« Ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν ὄρειν, ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοῆν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθὰ, ὅτι ἀκουσθὴν ποιήσω τὴν σωτηρίαν σου, λέγων· Σιών, βασιλεύσει σου ὁ Θεός· » τοὺς μακαρισμοὺς καταγγέλλοντας, οὓς ὁ Σωτὴρ ἰδίῳ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Ἐλέγετο δὲ τὸ κήρυγμα τῇ Σιών, δηλαδὴ τῷ θεοσεβῆ πολιτεύματι, καὶ τῷ χορῷ τῷ ἀποστολικῷ. Διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἅπασι καταγγέλλων ἀνθρώποις.

« Ὅτι φωνὴ τῶν φυλασσόντων σε ὑψώθη, καὶ τῇ φωνῇ ἅμα εὐφρανθήσονται· ὅτι ὀφθαλμοὶ πρὸς ὀφθαλμοὺς ὄφονται, ἥνίκα ἂν ἐλήσει Κύριος τὴν Σιών. » Κατὰ δὲ τὸν Θεοδοσίωνα, « φωνὴ τῶν σκοπῶν σου ἐπήρε φωνήν· ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀγαλλιάσονται, ὅτι ὀφθαλμὸν ἐν ὀφθαλμοῖς ὄφονται· » σκοποὺς ἐνταῦθα τοὺς μαθητὰς καὶ ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὀνομαζόντος τοῦ λόγου. Ὅσοι γὰρ ἐκαλοῦντο σκοποὶ τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ οἱ παρ' αὐτοὺς γενόμενοι προφηταί, οὕτω καὶ νῦν τῆς νέας καὶ καινῆς Σιών, δηλαδὴ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι γεγόνασι σκοποὶ καὶ φύλακες· οἱ, καὶ ὀφθαλμοφανῶς αὐτόπαι καὶ αὐτήκοι τοῦ Σωτῆρος γενόμενοι, ὑψωσαν τὴν ἑαυτῶν φωνήν, ὡς ἐξἄκουστον αὐτὴν γενέσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. Οἱ δ' αὐτοὶ πάσης πνευματικῆς εὐφροσύνης ἐπληροῦντο, ἠλεημένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ἀποδοθείσης ἡμῖν Σιών, καὶ τῶν πάλαι ἐρήμων αὐτῆς σωζομένων διὰ τῆς σωτηρίᾳ ἀπολυτρώσεως· διό φησι·

« Ἐρήξεται εὐφροσύνην ἅμα, τὰ ἔρημα Ἰερουσαλήμ· ὅτι ἠλέησε Κύριος αὐτήν, καὶ ἐρήρυσάτο Ἰερουσαλήμ. Καὶ ἀποκαλύψει Κύριος τὸν βραχίονα τὸν ἄγιον αὐτοῦ ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ ὄφονται πάντα τὰ ἄκρα τῆς γῆς τὴν σωτηρίαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Ὅρα; ὅπως καὶ διὰ τούτων τοῖς ἔθνεσι τὰ εὐαγγελικὰ κηρύγματα ἐπαγγελόμενος ὑπισχνείται; Τὸν γὰρ βραχίονα τὸν ἄγιον αὐτοῦ, οὗτος δὲ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀποκαλύπτειν τὸν Θεὸν φησι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. Οὐκοῦν, ἐπειδὴν προσφωνῇ τῇ Σιών καὶ Ἰερουσαλήμ, τὰ λεγόμενα ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν ἀναφέρεται.

« Ἀπόστητε, ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκίθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄψτε· ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῆς· » ὄγλον δὲ ἐστὶ ἐκ τοῦ ἀπίστου λαοῦ καὶ ἀκαθάρτου. « Ἀφορίσθητε, οἱ φέροντες τὰ σκεύη Κυρίου. » Σκεύη

non argento redimendi erant, sed Christi pretioso sanguine.

VERS. 5. « Et nunc quid estis hic? Hæc dicit Dominus: Quia ablati sunt populus meus gratis, admiramini et ululate. Hæc dicit Dominus: Propter vos semper nomen meum blasphematur in gentibus. » His prophetia indicat blasphemia contra Christum dicta, quæ principes Judicæ gentis quotidie evomunt.

VERS. 6. « Propterea sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego sum: ipse loquens adsum. » Qua die, nisi cum ego ipse, ait, qui nunc per prophetas meos hæc loquor, ad homines adventuram?

B VERS. 7. « Sicut hora super montes, sicut pedes evangelizantis auditum pacis, sicut evangelizans bona, quia auditam faciam salutem tuam, dicens: Sion, regnabit Deus tuus: » beatitudines annuntiantes, quas Servator per evangelicam doctrinam dedit. Prædicatio autem Sion annuntiabat, videlicet religiosæ vitæ cœli et apostolico choro: quapropter regnum cœlorum omnibus hominibus prædicabant.

VERS. 8. « Quia vox custodientium te exaltata est, et voce simul lætabuntur: quia oculi ad oculos videbunt, quando miseratus fuerit Dominus Sion. » Secundum Theodotionem vero, « Vox speculatorum tuorum edidit vocem: in idipsum exultabunt, quia oculum in oculis videbunt. » Speculatores hic vocat discipulos et apostolos Salvatoris nostri. Quemadmodum enim speculatores populi ex circumcissione vocabantur prophætæ, qui pedes illos erant; ita et nunc novæ illius Sionis, videlicet Ecclesiæ Dei religiosique cœtus, Salvatoris nostri apostoli speculatores effecti sunt, atque custodes: qui ejusdem Salvatoris oculati testes, et auditores, alta voce locuti sunt; ita ut etiam ab omnibus gentibus audirentur. Iidem vero ipsi omni spiritali lætitia replebantur, quia Sionem illam, de qua superius, miseratus est Deus, et quia illa olim deserta ejus, per salutarem redemptionem, salutare nacta sunt: quare ait:

D VERS. 9, 10. « Erumpant in lætitiâ simul deserta Jerusalem: quia miseratus est Dominus ejus, et eruit Jerusalem. Et revelabit Dominus brachium sanctum suum in conspectu omnium gentium. Et videbunt omnes fines terræ salutem, quæ est a Deo nostro. » Viden' quo pacto his etiam verbis evangelicam prædicationem gentibus pollicetur? Etiam brachium sanctum suum, quod erat ipsum Dei Verbum, omnibus gentibus revelaturum esse Deum declarat. Cum itaque Sion et Jerusalem sic alloquatur, hæc ad gentium vocationem referenda sunt.

VERS. 11. « Recedite, recedite, egredimini inde, et immundum nolite tangere: exite de medio ejus; videlicet ex incredulo et immundo populo. « Separamini, qui portatis vasa Domini. » Vasa Domini

erant corpora ipsorum, a Domino electa, in sanctitate et honore Deo segregata; sive etiam vasa Domini erant Novi Testamenti Evangelia: quæ qui gestabant, ab incredulitate Judæorum amovere se, ab illisque se segregare, jubentur.

Vras. 12. « Quia non cum tumultu exhibitis, neque fugientes ibitis: præcedet enim vos Dominus, et qui congregat vos Deus Israel. » Non enim quasi compulsi ad circumcursandas gentes accedebat apostoli; sed cum omni alacritate et voluntatis affectu, jussu docere omnes gentes in nomine ejus.

Vras. 13. « Ecce intelliget puer meus, et exaltabitur, et glorificabitur valde. » Queis resurrectionem a mortuis, assumptionem item in cælum, et exaltationem significat. Servum porro, secundum Aquilam, eum jure nuncupat, ob servi formam, quam accepit. Nam Deus Verbum, « semetipsum exinanivit in forma Dei esset, ut ait sacer Apostolus », formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo. » Verum ipse puer et servus Dei, omni sapientia et scientia replebatur, quod Verbum Dei in se contineret.

Vras. 14, 15. « Sicut stupebunt super te multi, sic in gloria erit ab hominibus species tua, et gloria tua a filiis hominum. Ita mirabuntur gentes multæ super eo, et continebunt reges os suum: quia quibus non est annuntiatum de illo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent. » Id enim reges commovebat, nempe quod evangelicum verbum ad remotissimas gentes pervaderet. Et hæc quidem olim verbo prænantabantur, re autem completa sunt in Salvatoris ad eos adventu: quem oculis cum viderent Judæi, vocemque ejus audirent, nec intellexerunt, nec loquenti aures præbuerunt; ita ut etiam prophetia illa jam præmissa in illis compleretur, « Auditu audietis, et non intelligetis; et respicientes respicietis, et non videbitis. »

CAPUT LIII.

Vras. 1. « Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? » Mirantium more Dei prophetæ, Judaicæ gentis incredulitatem cernentes, ac gentium conversionem et obsequentiam videntes, hæc dicebant. Brachium porro Dei, unigenitum Filium vocari plerumque commonstravimus: qui consequenter ad prophetica dicta credentibus in ipsum gentibus cognitus est. « Annuntiavimus: quasi parvulus in conspectu ejus, sicut radix in terra sitiienti. Non est species ei, neque gloria: et vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem. » Per terram inviam, Virginem subindicat, quam nemo adit: per radicem vero, eamdem ipsam de qua dicebatur, « Egredietur virga de radice Jessæ, et flos de radice ejus ascendet. » Nam ibi quoque ascensurus esse dicebatur, sed de radice Jessæ; hic autem ex memorata terra invia.

¹ Philip. II, 6. ² Is. XI, 1.

Κυρίου ἦν τὰ ἐκλεχθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου σώματα αὐτῶν, ἐν ἀγασίᾳ καὶ τιμῇ τῷ Θεῷ ἀφορισμένα· ἢ καὶ σαυῆ Κυρίου ἐτύγγανε τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης Εὐαγγέλια· ἄπιστο ἐπικομιζομένους ἀπαλλάττεσθαι τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ, καὶ ἀφορίζεσθαι αὐτῶν προστάττει.

« Ὅτι οὐ μετὰ ταραχῆς ἐξελύσεσθε, οὐδὲ φυγῆ πορεύσεσθε· προπορεύεσθε γὰρ πρότερος ὑμῶν Κύριος, καὶ ὁ ἐπισυνάγων ὑμᾶς Θεὸς Ἰσραὴλ. » Οὐ γὰρ ὡς ἐλαυνόμενοι προσῆλθεν εἰς τὴν περιβόον τῶν ἔθνῶν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ προθυμίᾳ πάσῃ καὶ προαιρέσει αὐτεξουσίᾳ, καλευσθέντες μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

« Ἰδοὺ συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται, καὶ δεξασθήσεται σφῆρα. » Δι' ὧν τὴν μετὰ τὸν θάνατον ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανὸς ἀνάληψιν τε καὶ ὑψώσιν σημαίνει. Δούλον δὲ αὐτὸν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, εἰκότως ἀποκαλεῖ διὰ τὴν μορφὴν τοῦ δούλου, ἣν ἀνεληφα. « Ἐαυτὸν γὰρ ἐκένωσεν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπέρχων Θεὸς Λόγος, » κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον, « μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σχήματι εὑρεθείς ὡς ἄνθρωπος. » Ἄλλ' αὐτὸς ὁ παῖς τοῦ Θεοῦ καὶ δούλος πάσης ἐκκληρουτο σοφίας καὶ ἐπιστήμης, τὸν Θεοῦ Λόγον εἰς αὐτὸν χωρήσας.

« Ὅν τρόπον ἐπιστήσονται ἐπὶ σὲ πολλοὶ, οὕτως ἀδοξήσῃ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου, καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν υἱῶν ἀνθρώπων. Οὕτω θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ' αὐτῷ, καὶ συνέξουσιν βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ἔφονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασιν, συνήσουςι. » Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ κινήσαν τοὺς βασιλεῖς, λέγω δὴ τὸ διαδραμεῖν αὐτοῦ τὸν εὐαγγελικὸν λόγον καὶ ἐπὶ τὰ πόρρωτά τε ἔθνη. Καὶ ταῦτα μὲν λόγους ἐθεσπίζετο πάλαι· ἔργους δὲ ἐκκληρουτο, ἐπὶ τῆς εἰς αὐτοὺς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρέδου· ὃν ὀφθαλμοῖς ἰδόντες Ἰουδαίων παῖδες, φωνῆς τε αὐτοῦ ὑπακούσαντες, οὕτε συνήκαν, οὕτε λαλοῦντι παρέσχον τὴν ἀκοήν· ὥστε καὶ τὴν ἐμπροσθεν προφητείαν εἰς αὐτοὺς πακληρῶσθαι, τὴν φησασαν, « Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ'.

« Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; » Ἀποθαυμαστικῶς οἱ τοῦ Θεοῦ προφήται, τὴν ἀπιστίαν ὀρῶντες τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, τὴν τε τῶν ἔθνῶν ἐπιστροφὴν καὶ ὑπακοήν θεώμενοι, ταῦτ' ἔλεγον. Βραχίονα δὲ τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι τὸν μονογενῆ Υἱὸν, πολλὰκις ἀπεδείχθημεν· ὃς πᾶσι τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν ἔθνεσιν ἐγνώσθη τοῖς προφήταις ἀκολούθως. « Ἀνηγγελλομέν· ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ· ὡς ῥίζα ἐν γῆ διψώσῃ. Οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ δόξα· καὶ εἰδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὕτε κάλλος. » Ἦν μὲν ἄβαστον αἰνιττόμενος τὴν Παρθένον, ἣς οὐδεὶς ἐπιθέσκειν· ῥίζαν δὲ τὴν ἐκλήνῃν, περὶ ἣς ἐλέγετο, « Ἐξελύσεσται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰσσαὴλ, καὶ ἔσθως ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται. » Καὶ αὐτὴ γὰρ ἀναθήσεται ἐδρλοῦτο, ἀλλ' ἐκαί μὲν ἐκ τῆς ῥίζης Ἰσσαὴλ, ἐνταῦθα δὲ ἀπὸ τῆς ἀβάτου γῆς τῆς δηλωθείσης.

« Ἄλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρει μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἔλογισθη. Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ παρὶ ἡμῶν ὀδυνάται· καὶ ἡμεῖς ἔλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσῃ. » Κοινωνοὶ δὲ ὁ προφήτης συγκαταλόγων καὶ αὐτὸν διὰ φιλάνθρωπιαν τοῖς μὴ λογιζομένοις τὸν Σωτῆρα· οὐκ ἔλογισάμεθα αὐτὸν, οὐδὲ προσκοινησάμεθα, οὐδὲ ἐνοήσαμεν τίς ποτε ἦν. Ὁ δὲ ἦν ἄρα ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν Σωτήρ, ἱατροῦν ἐσθῶν, καὶ καθάρων πάσης ἁμαρτίας. Ἄλλ' ἡμεῖς μὲν οἷα νήπιοι ταύτην εἶχομεν παρὶ αὐτοῦ τὴν δόξαν· ὁ δὲ ταῦτα πάντα ἔπασχε δι' ἡμῶν, ἵνα ἡμεῖς ἐλευθερώσῃ πάσης ἁμαρτίας.

« Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μαμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν· τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθηνμεν. » Τότε γοῦν καὶ συνετριβή καὶ ἐδεθλώθη, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, καὶ πάντα τὰ χεῖριστα ὑπέμεινε, ὅθ' ἐπὶ τινος οικείας ἁμαρτίας, διὰ δὲ τὰς ἡμετέρας. Καὶ γέγονεν ἡ παιδεία τῆς εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν· ἄπειρ γὰρ ἔχρην ἡμεῖς παθεῖν παιδευομένους διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰς ἡμετέρας, ταῦτ' ἐπ' αὐτὸν ἦλθεν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας εἰρήνης τῆς πρὸς θεόν. Ἐπαὶ καὶ μῶλωπι τὰς εἰδὼς ἦν αὐτὸν φέρειν κατὰ τοῦ σώματος καὶ τραύματα, τυπτόμενον καὶ μαστιγούμενον, καὶ τὰς θύρας βαπτίζομενον, τὴν τε κεφαλὴν καλὰ μω παιδευόμενον. Πλὴν οἱ μῶλωπι οὗτοι σωτήριον ἦσαν ἡμῶν. « Τῷ » γὰρ « μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθηνμεν. » Τίνες δὲ ἡμεῖς ἀλλ' ἢ οἱ πάλαι πλανηθέντες, καὶ μὴ λογιζόμενοι αὐτόν, μηδὲ συνιέντες τίς ποτε ἦν ;

« Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· ἄνθρωπος τῆ ἄβη αὐτοῦ ἐπλανήθη. Καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν· καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κακαῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος ἄρνου, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. » Ἄλλος γὰρ ἄλλην ἔδδν ἔδευσε πλάνης, διάφορα περὶ αὐτοῦ καὶ ἐναντία δοξάσης· τῷ δὲ ἄρα οὐκ ἀθεεὶ ἐγίνετο τὰ γινόμενα. Αὐτὸς γὰρ αὐτὸν παρέδιδου ὁ Κύριος ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἵνα γένηται ἀντίψυχον καὶ ἀντιλυτρον ἡμῶν. Ὅθτω γὰρ καὶ Ἄμνὸς τοῦ θεοῦ γέγονεν, αἵρων καὶ περικαθαίρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὁ δὲ Ἰώμματος, « Προσηνέθη, φησὶ, καὶ αὐτὸς ὑπήκουσε. » Τίνι δὲ προσηνέθη ἀλλ' ἢ τῷ Πιλάτῳ ; Καὶ ἐπειδὴ κατηγορούμενος ἐσώπη, καὶ ψευδομαρτυρούμενος οὐδὲν ἀπεκρίνατο,

« Ἐν τῇ κακώσῃ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἔρηθη. Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται ; Ὅτι ἀρεταὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον. » Διελθὼν αὐτοῦ τὰ πάθη, ἀναπέμπει τὴν τῶν ἀκούστων διάνοιαν ἐπὶ τὴν τῆς γενέσεως αὐτοῦ φαντασίαν, ἐπιλόγων· « Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται ; » Τότε γὰρ μάλιστα τίς μείζον λοιπὸν λήφεται θαῦμα τῆς τῶν τοσοῦτων ὑπερκοινης, ὅταν

Vers. 3, 4. « Sed species ejus inhonorata et desiciens præ filiis hominum. Homo in plaga existens, et sciens ferre infirmitatem : quia aversus est vultus ejus, despectus et non reputatus. Ipse peccata nostra portat, et pro nobis dolet, et nos reputavimus eum esse in dolore, et in plaga, et in afflictione. » In communi propheta loquitur, sese præ humanitatis affectu his connumerans, qui Salvatorem non reputaverunt : Non reputavimus eum, neque ipsum nobis adscivimus, neque cogitavimus quis esset. Ipse vero animarum nostrarum Servator erat, a vulneribus curans, et purgans ab omni peccato. Sed nos quidem, utpote infantes, eam de illo habuimus existimationem : ille vero hæc omnia per nos passus est, ut nos liberaret ab omni peccato.

Vers. 5. « Ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, et infirmatus est propter iniquitates nostras. Disciplina pacis nostræ super eum : vibice ejus sanati sumus. » Tunc igitur contritus et profanatus est, secundum Aquilam, ac pessima quæque perpessus est, non ob proprium quoddam peccatum, sed ob peccata nostra. Et fuit disciplina pacis nostræ super eum ; cum ea quæ ob peccata nostra nos perpeti opus erat, hæc ipsi supervenerunt pro pace nostra cum Deo stabiilenda. Quoniam et vibicibus et vulneribus toto corpore onustum fuisse verisimile est, utpole qui percussus, flagellatus, in facie colaphis cæsus, et in capite calamo percussus fuerit. Cæterum vibices hujusmodi salutis nobis erant : nam « vibice ejus nos sanati sumus. » Nos vero, quinam, nisi qui olim erravimus, nec reputavimus eum, neque cognovimus quis esset ?

Vers. 6, 7. « Omnes quasi oves erravimus ; homo in via sua erravit. Et Dominus tradidit eum peccatis nostris : et ipse propter afflictionem non aperit os suum. Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente sine voce, sic non aperit os. » Alius aliam inivit viam erroris, quia de illo varia et contraria sentiebat ; at illi non sine scopo et sine quodam hæc evenerunt. Ipse namque Dominus sese tradidit pro peccatis nostris, ut pro animarum nostrarum redemptione pretium esset. Sic enim et Agnus Dei factus est, qui tollit atque purgat peccatum mundi. Symmachus autem, « Oblatus est, ait, et ipse obedivit. » Cui vero oblatus est, nisi Pilato ? Et quia accusatus tacuit, et falsis testibus nihil respondit,

Vers. 8. « In afflictione judicium ejus latum est. Generationem ejus quis enarrabit ? Quia tollitur de terra vita ejus. Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. » Postquam cruciatus ejus recensuit, auditorum mentem ad generationis ejus cogitationem transmittit, hæc adjiciens : « Generationem ejus quis enarrabit ? » Nam tum maxime qui vis majori ob patientiam ejus admiratione capiatur,

cum secum reputaverit quis et qualis ille sit, et quod ex Deo natus unigenitusque talia suscipuerit.

Vers. 9. « Et dabo improbos pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus : quia iniquitatem non fecit, neque dolum in ore suo. » Quis dabit, nisi universorum Judæ? et quos dabit, nisi eos, qui prius memorata perpetrarunt, quos statim, nec diu postea, inimicis et hostibus obsidentibus tradidit? Ac etiam confesum accidit, ut memoria eorum ex hominibus auferretur, qui olim apud Judæos multum auctoritate valebant, Phariseorum scilicet, Scribarum et Sadduceorum; ad hæc vero, sacerdotum et summorum pontificum, necnon eorum, qui regia penes ipsos dignitate fulgebant. Nam hi sunt, qui hoc loco divites appellantur : quos non diu postea ira Dei invasit, quia impeccabilem Christum, tali supplicio deliderant. « Quia iniquitatem non fecit, neque dolum in ore suo. » De ejus seu verbo seu opere impeccabilitate loquor, quam in omni vita sua obtinuit. « Nemo igitur purus fuit a sorde, etiamsi unius diei fuerit vita ejus », nisi ipse.

Vers. 10. « Et Dominus vult mundare ipsam a plaga. » Pro omnibus ergo ille mortuus est, ut purgaret et tolleret peccatum mundi; quamobrem e re bre sensitavit Deus et Pater, si eum a plaga, sive ab illata passione purgaret. « Si dederitis pro peccato, anima vestra videbit semen longævum. » Quod ait hujusmodi est : Post ea quæ superius memoravimus, si quis ex iis qui contra ipsum implegerunt, voluerit hostiam offerre; id est, confessionem et pœnitentiam peccatorum exhibere, is a spe bona in eum reposita nequaquam delabatur. Etiamsi enim dictum fuerit, « Dabo impios pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus; » attamen si vos, qui talia ausi estis, donum pro peccato obtuleritis, veniam consequemini, anima vestra salutem obtinebit; quin etiam semen longævum videbit: hoc ipsum videlicet, quod ab ipso in hominibus sparsum fuerat, de quo in parabolis docens, ait: « Exiit qui seminat seminare »; et rursus, « Simile est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo ».

Vers. 11. « Et vult Dominus auferre de labore animæ ejus, ostendere ei lucem, et formare intelligentiam, justificare justum bene servientem multis. » Id de uno Salvatore nostro dici par est: nam semper in manu ejus Patris voluntas recte procedebat. Dedit autem ipsi lucem, ut eos qui justitiam per ipsum assequerentur, illuminaret: intelligentiam item ipsi contulit; nam requievit super eum spiritus sapientiæ et intelligentiæ, ut prudentes justosque redderet eos, qui justificatione dignerant.

^a Job xiv, 1. ^b Luc. viii, 5. ^c Matth. xiii, 57.

Α εις έννοιαν έλλοη τίς ών και όποιος, και εκ θεού γα γεννημένος μονογενής ταύτα πάντα θίπέστη.

« Καί δώσω τοίς πονηρούς άντι της ταφής αυτού, και τοίς πλουσίους άντι του θανάτου αυτού· δι· άνομίαν ούκ έποίησε, ούδέ δόλον έν τῷ στόματι αυτού. » Τίς δέ δώσει ή ό τῶν έλων κριτής; και τίνας ή τοίς τά·είρημένα δεδρακότας, ούς και παρέδωκεν αύτίκα και ούκ εις μακράν έχθροίς, και πολεμοίς, και πολιορκητάς; « Ό δη και αυτό παρχρήμα συνέθη, έξ ανθρώπων αφανισθίναι τδ μημόσονον αύτων κάλια παρά Ιουδαίων πολλά δεδουημένον, Φάρισάίων και γραμματέων, και Σαδδουκαίων· και έτι πρός τούτοις, ιερών τε και άρχιερέων, και τῶν παρ' αύτοις βασιλική άξιζ τετιμημένων. Ούτοι γάρ ήσαν οι ένταύθα λεγόμενοι πλούσιοι· ούς μετήλθεν ούκ εις μακράν ή όργη του θεού, διότι άναμάρτητον έντα τον Χριστόν τοιαύτη κάλάσει ύποβεβήκασιν. » « Ότι άνομίαν ούκ έποίησεν, ούδέ δόλον έν τῷ στόματι αυτού. » « Αέγω δη τδ δι· έλης της του βίου ζωής άναμάρτητον έν λόγω και έργω. » « Ούδέις ούν καθαρδς γέγονεν από ρύπου, ούδ' ει μία ήμέρα ήν ή ζωη αυτού, » ή μόνος αυτός.

« Καί Κύριος βούλεται καθαρίσαι αύτόν της πληγής. » Ούκούν ύπέρ πάντων αύτός άπέθανεν, ίνα καθάρη και περιάλη την άμαρτιαν του κόσμου· διό και έκρινεν ό θεός και Πατήρ αυτού καθαρίσαι αύτόν της πληγής, τουτέστι του επανεχθέντος από πάθους. « Έάν δώτε έπί άμαρτίας, ή ψυχη ύμών ύφεται σπέρμα μακρόδιον. » « Ό δέ λέγει τοιούτόν έστι. Μετά τά προλεχθέντα πάντα, ει τις τῶν εις αύτόν ήσεθηκότων βουληθεί θυσίαν άνενεγαίεν ύπέρ της άσπου άμαρτίας, τουτέστιν έξομολόγησιν και μετάνοιαν τῶν ήμαρτημένων ένδειξασθαι, ούκ άποτεύεται της εις αύτόν άγαθής έλπίδος. Ει γάρ και τά μάλιστα είρηται, δι· « Δώσω τοίς πονηρούς άντι της ταφής αυτού, και τοίς πλουσίους άντι του θανάτου αυτού. » άλλ' όμως εάν δώτε ύμεις τά τοιαύτα τομήσαντες τδ ύπέρ άμαρτίας δώρον, τεύξεσθε άφέσεως, ή ψυχη ύμών σωθήσεται· αλλά και ύφεται μακρόδιον σπέρμα· τούτο δέ ήν τδ ύπ' αυτού καταβλήθην εις ανθρώπους, περι ού έν παραβολαίς διδάσκων έλεγεν· « Έξήλθεν ό σπείρων του σπείραι· » και κάλιν· « Όμοία έστιν ή βασιλεία τῶν ούρανῶν ανθρώπων σπείροντι καθόν σπέρμα έν τῷ έλίω άγρω. »

« Καί βούλεται Κύριος άφελαιν από του πόνου της ψυχής αυτού, δείξει αύτῷ φώς, και πλάσαι τη συνέσει, δικαιώσαι δικαίον εύ δουλεύοντα πολλοίς. » Τούτο δέ έπί μόνου του Σωτήρος ήμών λέγεσθαι άρμόζει· διό παντός γάρ τδ του Πατρός θέλημα έν τη χειρι αυτού κατασωδούτο. Έδωκε δέ αύτῷ και φώς εις τδ φωτιζεσθαι τοίς δι· αυτού δικαιουμένους· σύνεσιν δέ αύτῷ έδωρήσατο· επανεπαύσατο γάρ επ' αύτόν κενύμα σοφίας και συνέσεως εις τδ συνετούς άπαργάζεσθαι, και δικαιούν τοίς άέλους του δικαιώσθαι.

« Καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλούς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μερῶν σκύλα· ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήγγελε. καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη. » Ἀναλαμβάνων γὰρ τὸ μέτρον τῶν πάλαι ἁμαρτωλῶν, καὶ ἀσεβῶν εἰς ἑαυτὸν τὰς ἀσθεῖας, καὶ ἀποδιδύσκων αὐτοὺς τὸν τῆς ἁμαρτίας χιτῶνα, δικαίους αὐτοὺς ἀπεργάζεται. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπειδὴ εἰς ἑαυτὸν τὰς τῶν πολλῶν ἀνέλαβεν ἁμαρτίας, τούτου χάριν καὶ δεδύνηται κληρὸν ἑαυτῷ ποιῆσθαι τοὺς πάντας. Εἰ γὰρ μὴ οἶός τε ἦν ἀφιέναι ἁμαρτίας, διέμειναν ἐν τοῖς ἑαυτῶν πλημμυλήμασι, καὶ οὐκ ἂν ἔτυχον σωτηρίας. Νῦν δὲ ἐπειδὴ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνέλαβε, διὰ τοῦτο καὶ κληρονόμους αὐτοῦς εἴληφε παρὰ τοῦ Πατρὸς· τῶν ἀντικειμένων ἐγλαθῆ δυνάμεων τῶν τε πονηρῶν δαιμονίων ἐξαρπάσας τὰς αἰχμαλώτους ὑπ' αὐτῶν γεγενημένας ψυχὰς, σκύλα ἑαυτοῦ ἐποίησατο ἄπερ σκύλα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς δίδνειμα, διαφοροὺς ἐξ αὐτῶν συστησάμενος Ἐκκλησίας· ὡσπερ τινὰ μισθὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦτ' εἰληφώς, λέγω δὴ τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας τοῖς προημαρτηκόσι, καὶ ὑπὸ τὸν αὐτοῦ κληρὸν ὑπάγειν αὐτοὺς. Πῶς δὲ ἐν ἀνόμοις ἐλογίσθη, διδάσκει ἐδ' Εὐαγγέλιον· καθ' ὃν καιρὸν συνεσταύρωτο αὐτῷ παρ' ἐκείτερα αἰ λησται, πεπληρωσθαι λέγω τὴν προφητείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΔ'.

« Εὐφράνηθι, στείρα ἡ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ βόησον, ἡ οὐκ ὄδινουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. » Διὰ τῶν προκειμένων ὁ λόγος εὐαγγελίζεται τὴν δι' αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθείσαν Ἐκκλησίαν, πάλαι οὖσαν ἐρημον, καὶ ἄγονον καὶ ἄκαρπον, διὸ καὶ στείραν αὐτὴν θναμάζει. Ἐπειδὴ τοιαῦτα τινες ἦσαν πάλαι αἱ τῶν ἀπίστων ψυχαί. Καὶ γὰρ ἦν πάλαι ἡ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησία ἠφανισμένη καὶ ἐρημος, ἅτε μηδέπω τὸν ἐπουράνιον κεκτημένη νομαίον. Πλὴν πολυκαρπία αὐτῇ καὶ πολυπαιδίαν ἐπαγγέλλεται πλείονα τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Τίς δὲ ἦν αὕτη ἡ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ ἡ παρ' αὐτοῖς πάλαι τετιμένη ὡς θεοῦ πόλις Ἰερουσαλήμ; Ἥτις ἔχουσα τὸν ἄνδρα, τὸν ἐπουράνιον λόγον, ἠλέγχετο ἀποστασίῳ βίβλων αὐτῷ δεδοκυῖα. Ἐν παραθέσει τοίνυν τῆς πάλαι τὸν ἄνδρα κεκτημένης, ἡ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐρημος οὖσα τὸ πρὶν θεοῦ ψυχὴ ἐπαγγελίας ἀξιοῦται χρηστῆς, πολυπαιδίαν καὶ πολυτεκνίαν αὐτῇ εὐαγγελιζομένου τοῦ λόγου· ὡς ἐν παραθέσει τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὰ τέκνα ταύτης πολυπλασιάζεσθαι.

« Εἶπε γὰρ Κύριος· Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου, καὶ τὰς δέβρις τῶν αὐλαίων σου πῆξον· μὴ φείσῃ· μάκρυνον τὰ σχοινίσματά σου, καὶ τοὺς πασσάλους σου κατίσχυσον. » Ἀέλεκται δὲ ταῦτα ὡς ἄν καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ὑπὸ Μωϋσέως κατασκευασθείσης· ἐκείνη γὰρ χρησάμενος ὁ λόγος εἰκόνι, τῇ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίᾳ προσφωνεῖ μὴ κτε' ἐκείνην σμικρύναι τὴν ἑαυτῆς οἰκοδομήν, ἀλλὰ πλατύναι τὴν σκηνοπηγίαν ἑαυτῆς, ἐκτείνασαν εἰς ἄφατον μήκος.

VERS. 12. « Et peccata eorum ipse portabit. Ipse possidebit multos, et fortium dividet spolia : pro eo quod tradita est in mortem anima ejus, et inter iniquos reputatus est : et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates eorum traditus est. » Siquidem illorum olim peccatorum, et eorum qui impie egerant, mensuram, videlicet iniquitates, in se recipiens, eosque peccati tunica exuens, justos efficit. Quod enim multorum in se peccata receperit, ideo potuit etiam omnes sortem suam et hæreditatem efficere. Nisi enim peccata condonare potuisset, in suis illi sceleribus permansuri, nec salutem consecuturi erant. Nunc vero quia peccata eorum ipse suscepit, ideo ipsos a Patre in hæreditatem accepit ; ereptis videlicet e manu adversariorum potestatum et malignorum dæmonum illis olim captivis animabus, eas in spolia sua vertit ; quæ spolia discipulis suis distribuit, ut varias ex eis constitueret Ecclesias. Nam ceu quamdam mercedem id a Patre acceperat ; videlicet peccata delinquentibus dimittendi atque ipsos in sortem suam reducendi facultatem. Quo pacto autem inter iniquos reputatus sit, docet Evangelium ; eo quippe tempore quo ex utroque ejus latere crucifixi latrones sunt, eodem impletam dico prophetiam.

CAPUT LIV.

VERS. 1. « Lætare, sterilis, quæ non paris : erumpe et clama, quæ non parturis : quia plures filii desertæ, quam ejus quæ habet virum. » His Ecclesiam ab se per totum orbem constitutæ bonam nuntium affert : quæ quidem olim deserta, infecunda et infructuosa erat, ideoque ipsam sterilem appellat. Nam hujusmodi quondam erant infidelium gentium animæ. Siquidem Ecclesia ex gentibus olim, cum cælestem sponsum nondum obtineret, desolata et deserta erat. Verum fecunditatem ipsi et liberorum frequentiam majorem pollicetur, quam ei, quæ virum habebat. Quænam illa erat, nisi gens Judæica, et ea, quæ olim penes ipsos ut civitas Dei in honore habebatur, Jerusalem ? Quæ cum virum haberet, cæleste videlicet verbum, ipsi libellum repudii dedisse comprobatur. Ad comparationem igitur illius, quæ olim virum habebat, anima illa quæ olim in gentibus deserta a Deo erat, promissione optima donatur, dum ipsi fecunditas et liberorum multitudo annuntiat ; ita ut illorum numero populorum ex circumcissione, cui comparatur, longe antecedit.

VERS. 2. « Dixit enim Dominus : Dilata læcum tabernaculi tui, et pelles aulæorum tuorum sige : læ parcas ; protende funiculos tuos, et clavos tuos consolida. » Hæc dicuntur quasi de tabernaculo a Moyse constructo : nam hoc exemplo usus propheta Ecclesie ex gentibus elicit, ut ne ad modum illius angustam structuram suam faciat, sed tentoria sua extendat in longitudinem latitudinemque immensam. Nam quod a Moyse structum tabernaculum

est, eandem longitudine cubitorum erat, latitudine vero quinquaginta. Hic vero ait, Ne parce agas, neque te in angustiam mensionum redigas, sed longe lateque te extendas ac construas, et cetera. Novi porro hujusce tabernaculi, quod sicut Dominus et non homo, longitudinem, latitudinem et amplitudinem intelligas, si pendas, quantum esset illud sub Moyse constructum tabernaculum; quanta esset Jerusalem templum habens longitudine quidem quadraginta cubitorum, latitudine viginti. Quod si templum illud in una Palæstinae urbe admiratione dignum erat, quanto magis mirabilia illa frequentia, magnitudo et pulchritudo ecclesiarum Dei in omni loco excitatarum! nam totus orbis plenus ecclesiis est.

Vras. 3. « Adhuc a dextris et a sinistris dilata, et semen tuum possidedit gentes, et urbes desertas habitabis. » Semen autem Ecclesie Dei fuerit evangelicus sermo, de quo dicitur, « Exiit qui seminavit in agro »⁶, et, « Nonne bonum semen seminasti in agro? » Potest item semen Ecclesie esse apostolorum et discipulorum Domini nostri doctrina, quorum opera pia religio in illis olim desertatis Deoque vacuis solitudinibus constituta est.

Vras. 4. « Noli timere, quia confusa es: neque erubescas, quia exprobratum tibi est: quia confusio perpétua oblivisceris, et opprobrii viduitatis tue non recordaberis amplius. » Nam cum sterilis esset, neque pareret, neque parturiret, neque virum haberet, contumellis obnoxia et confusione plena erat; at nunc sic eam compellat: « Etiam si olim confusione et opprobrio digna gesta edideris; confide, « Quia confusione perpétua oblivisceris, et opprobrii viduitatis tue non recordaberis. » Viduitatem autem hic vocat Verbi sponsi privationem: cujus, inquit, non recordaberis,

Vras. 5. « Quia Dominus virtutum est, qui fecit te, Dominus nomen illi, et qui truit te; ipse Deus Israel tota terra vocabitur. » Non enim ex hominibus, neque per hominem hæc constituta sunt, sed per ipsum Dominum.

Vras. 6-10. « Non quasi mulierem derelictam et pusillanimum vocavit te Dominus, neque ut mulierem ex juventute odio habitam. Dixit Deus tuus, Tempore modico reliqui te, et cum misericordia magna miserebor tui, dixit qui eruit te Dominus. Ab aqua quæ sub Noe fuit, hoc mihi est, quemadmodum juravi ei in tempore illo, terræ me non succensurum super te amplius, neque in comminatione tua montes transferendos esse, neque colles meus transmovendos: sic neque misericordia mea tibi deficiet, neque testamentum pacis meæ auferetur: dixit enim: Propitius est tibi Dominus. » Cito enim montes a propriis locis transferentur, et colles turbabuntur potius, quam misericordia

te et plátos. Ἡ μὲν γὰρ ὑπὸ Μωϋσέως κατασκευασθεῖσα, πηχῶν ἦν β' μήκος· πλάτος δὲ ν'. Ἐν ταῦτα δὲ φησι, Μὴ φοβῆθαι τοῦτο, μηδὲ στενοχωρηθῆς σεαυτὴν τοῖς μέτροις· ἀλλ' ἐκταίνασα μικρῶν, καὶ κτίσασα, καὶ τὰ ἐξῆς. Νοήσεις δὲ τὸ μήκος καὶ τὸ πλάτος, καὶ τὸ μέγεθος τῆς νέας ταύτης σκηνῆς, ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἀνθρώπος, ἐπὶ τοῖν λαβίων, ὅση μὲν ὑπῆρχε τοῖς μέτροις ἢ ἐπὶ Μωϋσέως κατασκευασθεῖσα, ὅση ἦν Ἱερουσαλήμ ἐν νεῶν ἔχουσα, μήκους ἦν πηχῶν (αἰε) β', πλάτους κ'. Ὡς εἶπερ ἦν θαύματος θεῖος ὁ τε νεῶς ἐν μιᾷ πόλει τῆς Παλαιστίνης Ἰερουσόμος, πόσῳ μᾶλλον τὸ πλῆθος καὶ τὰ μεγέθη, καὶ τὰ κάλλη τῶν κατὰ πάντα τόπον ἀνεγερμένων ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ· μεστὴ γὰρ ἐκκλησιῶν ἡ ὅπ' οὐρανόν.

« Ἐπὶ εἰς τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀριστερά σου ἐκπέτασον, καὶ τὸ στέριμα σου ἴσθη κληρονομήσει, καὶ πόλεις ἡραμωμένας κατοικησεί. » Στέριμα δὲ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, περὶ οὗ λέγεται: « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι, » καὶ, « Οὐχὶ καλὸν σπείριμα ἔσπειρας ἐν τῷ ἀγρῷ; » Καὶ πάλιν δύναται εἶναι στέριμα αἰνῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν διδασχὴ δι' ὧν ἡ θεοσεβῆς πολιτεία ἐν ταῖς πόλιν ἡραμωμέναις καὶ Θεοῦ ἐρήμοις ἐκκλησίαις συνίστη.

« Μὴ φοβοῦ, ὅτι κατησχύνθης, μηδὲ ἐντραπής, ὅτι ἐνεπίδωξες, ὅτι αἰσχύνῃ αἰώνιον ἐπιλήσῃ, καὶ θναῖδος τῆς χηρείας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ ἔτι. » Ὅτε μὲν γὰρ ἦν στείρα, καὶ οὐ τέκτουσα, οὐδὲ ἐδίδνουσα, μηδὲ τὸν ἀνδρα ἔχουσα, ἐπονεπίδωξες ἦν καὶ αἰσχύντης ἐμπλοῦς· ἀλλὰ νῦν φησι πρὸς αὐτὴν· Εἰ καὶ πάλαι ποτὲ αἰσχύντης καὶ θναῖδους ἔκραττες θεία, θάρσει· « Ὅτι αἰσχύνῃ αἰώνιον ἐπιλήσῃ, καὶ θναῖδος τῆς χηρείας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ. » Χηρείαν δὲ ἀποκαλεῖ καὶ ἐν ταῦτα τὴν στέρησιν τοῦ νυμφίου Λόγου· ἥς οὐ μνησθήσῃ, φησὶν,

« Ὅτι Κύριος τῶν δυνάμεων ἐστὶν ὁ ποιῶν σε, Κύριος ἕνομα αὐτῶν, καὶ βυσάμενός σε· αὐτὸς θεὸς Ἰσραὴλ πάση τῇ γῆ κληθήσεται. » Οὐ γὰρ ἐξ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου τὰ τῆς συστάσεως γέγονεν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου.

« Οὐχ ὡς γυναῖκα καταλειμμένην καὶ ὀλιγέψυχον κείλη, καὶ σε ὁ Κύριος, οὐδ' ὡς γυναῖκα ἐκ νεότητος μεμισμένην· Εἶπεν ὁ θεὸς σου· Χρόνον μικρὸν κατέλιπόν σε, καὶ μετ' ἑλέως μεγάλου ἐλέησω σε, εἶπεν ὁ βυσάμενός σε Κύριος. Ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νῶε τοῦτό μοι ἐστὶ, καθότι ὥμοσα αὐτῶ ἐν τῷ χρόνῳ ἐκεῖνο τῇ γῆ μὴ θυμωθῆσεσθαι ἐπὶ σοὶ ἔτι, μηδὲ ἐν ἀπειλῇ σου τὰ ὄρη μεταστῆσεσθαι, οὐδ' οἱ βουνοὶ μου μετακινήθησονται. Οὕτως οὐδὲ τὸ παρ' ἐμοῦ σου εἰδος ἐκλείψει, οὐδὲ ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης σου οὐ μὴ μεταστῆ· εἶπα γὰρ· Ἰλεῶς σοὶ Κύριος. » Ὁσπερ γὰρ τὰ ὄρη μεταστῆσονται τῶν οἰκείων τόπων, καὶ οἱ βουνοὶ παρακλήσονται, ἢ τὸ ἐμὸν εἶδος ἀπὸ σοῦ κινήθησεται. Καὶ ταῦτα δὲ τῷ Θεῷ πολιτεύματι

⁶ Matth. xiii, 5. ⁷ Ibid. 27.

ἐπιγγελλεται ὁ λόγος, καὶ πάλαι μὲν ἦν παρὰ Ἰουδαίους, διαπαρὸν δὲ παρ' αὐτοῖς, ἐπὶ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν μεταβίβηται.

« Ταπεινὴ καὶ ἀκατάστατος, οὐ παρεκλήθης. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοὶ ἀνθρακὰ τῶν λίθων σου, καὶ τὰ θεμελίδια σου σάππειρον. » Ἦν γὰρ παρὰ Ἰουδαίους τῷ ὄντι ἡ ταπεινὴ σωματικὴ θρησκεία, ἡ ἐν σώματι περιτομή, καὶ ἐν ὁσίοις ζῶων καὶ ταῖς τούτων θυσίαις, καὶ τῆς ἄλλοις παρακλησίαις ἐξεταζομένη διὰ ταπεινὴν καὶ ἀκατάστατον αὐτὴν ἠνόμασεν. Εἶτ' ἐκιδέγει, « Οὐ παρεκλήθης »· οὐδαὶς γὰρ ἦν τῶν προφητῶν, οὐδὲ τῶν θεοφιλῶν ἀνθρώπων τοσοῦτος, ὡς ἀναλαβεῖν αὐτὴν καὶ ἀνακτῆσθαι.

Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοὶ ἀνθρακὰ τῶν λίθων σου, καὶ τὰ θεμελίδια σου σάππειρον. » Ἀπ' οὗ δὲ Σύμμαχος, « Ἰδοὺ ἐγὼ, φησὶ, συντεθῆμι σιμιμῆ τοῖς λίθους σου (40) » ὁ Θεοδοτίων, « Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι ἐμβαλὼν σιμιμῆ τοῖς λίθους σου. » Ὡς γὰρ ἂν γυθὶ καλλωπιζομένη σιμιμίζοιτο τοῖς ὀφθαλμοῖς· οὕτως αὐτὸς ἐγὼ, φησὶν, ὅπερ πάντα ἐραίσμων καὶ καλλωπισμῶν τοῖς τῆς σῆς οἰκοδομῆς λίθους διαθήσω.

« Καὶ θήσω τὰς ἐπάξεις σου ἱασπιν, καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου, καὶ τὸν περιβόλόν σου λίθους ἐκλεκτοῦς. » Τοιοῦτοι δ' ἂν εἴεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεοῦ οἱ λογικῆ παρασκευῆ τὴν πίστιν ὠχυρωμένοι, ὥστε προμαχῶνες ὄντες τοῦ θεοσεβοῦς πολιτευματος, διὰ τὸ δύνασθαι πᾶν ὑψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ καθαιρεῖν, καὶ διελέγγειν πάντα λόγον ψευδῆ τὸν τῆς ἀληθείας πολέμον. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τῶν τειχῶν αἱ ἐπάξεις προμαχῶνές εἰσιν ἐπὶ παρασκευῆ τῆς πρὸς τοὺς πολεμίους παρατάξεως παρεσκευασμένοι· οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἐν λόγῳ καὶ ἐν σοφίᾳ θύνατοι, λεγθεῖεν ἂν εἰκότως ἐπάξεις. « Καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου »· θεὸς ὡς τὰς πύλας τῆς πόλεως συστήσας, θεοπίζει τὸ διαυγὲς καὶ καθαρὸν τῆς ὑγιούς πίστεως, παριστάς τῶν πεπιστευμένων τὴν πρώτην καὶ στοιχειώδη, καὶ εισακτικὴν διδασκαλίαν. « Καὶ τὸν περιβόλόν σου λίθους ἐκλεκτοῦς. » Τοιοῦτοι δ' ἂν εἴεν οἱ περιφρόντες, καὶ ἀντὶ παντὸς ἔργου ἀσφαλίζομενοι διὰ τῶν πρὸς τὸν θεὸν εὐχῶν τὴν πᾶσαν οἰκοδομὴν τῆς πόλεως, μεγάλα καὶ καλυτελῆ, καὶ ἔντιμα οἰκοδομήματα.

« Καὶ πάντα τοὺς υἱοὺς σου διδασκούς θεοῦ, καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου. » Διδασκούς θεοῦ ἀποκαλεῖ τοὺς υἱοὺς τῆς πάλαι στείρας· ἀλλὰ καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ ἕσσεσθαι αὐτῆς τὰ τέκνα· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἐπηγγελάτο εἰπών· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. »

« Καὶ ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσῃ. Ἀπέχου ἀπ' ἀδικου, καὶ οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τρόμος οὐκ ἐγγίει σοι. » Τὰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα ἐπισκευάσματα, καὶ ἐξ ἀνθρωπίνης σπουδῆς συνιστάμενα, τοιαῦτά τινα συγγάνει· διὸ καὶ εἰς φθορὰν χωρεῖ καὶ εἰς ἀπώ-

° Jean. xiv, 27.

(40) In alio codice legitur τοῖς λίθοις σου. Hieronymus verò, Ἐγὼ εἰμι ἐμβαλὼν ἐν σιμιμὶ τοῖς

A mea a te removeatur. Et hæc piæ religioni sermo pollicetur, imo etiam olim penes Judæos illa erat, sed ab ipsis decidit, et ad Ecclesiam ex gentibus coactam translata est.

Vers. 11. « Humilis et instabilis, consolationem non adeptus es. Ecce ego præpare tibi carbunculum lapidem tuum, et fundamenta tua sapphirum. » Erat enim revera penes Judæos abjectus ille corporeus cultus; in corporis circumcissione, in substantiis animalium, et sacrificiis eorum, necnon in aliis similibus, positus: quapropter humilem et instabilem vocat illam. Deinde adjicit, « Non consolationem adeptus es: » nemo enim prophetarum, neque religiosorum virorum erat, qui illam suscipere et restaurare posset.

B « Ecce ego præpare tibi carbunculum lapidem tuum, et fundamenta tua sapphirum. » Pro quo Symmachus, « Ecce ego compono tibi lapides tuos; » Theodotio autem, « Ecce ego immittam tibi lapidibus tuis. » Quomodo enim cum mulier, ut formæ decorem addat, stibio limit oculos, ita et ego, inquit, omni specie ac decore formosiores ponam structuræ tuæ lapides.

Vers. 12. « Et ponam propugnacula tua jaspin, et portas tuas lapides crystalli, et muros tuos lapides electos. Tales in Ecclesia Dei fuerint ii, qui rationabili structuræ apparatus fide roborati sunt, utpote qui piæ religionis propugnacula sint, quod possint omnem sublimitatem, contra Dei cognitionem sese exserentem, de medio tollere, et omnem falsum sermonem veritatis inimicum eliminare et confutare. Sicut enim adornatæ in muris pinnae, propugnacula sunt, ad instruendum contra hostes bellum concinnata; sic et ii, qui in Ecclesia sermone et sapientia potentes sunt, jure propugnacula dicantur. « Et portas tuas lapides crystalli, » quibus lapidibus ad portas urbis constituendas usus, sanæ fidei splendorem et puritatem vaticinatur, declaraturque primam elementarem, atque initialem rerum, quæ ad fidem pertinent, doctrinam. « Et muros tuos lapides electos. » Hujusmodi fuerint ii, qui circumquaque munimenti loco sunt, et quasi vallum, totam urbis structuram per orationes ad Deum emissas tutantur: magna sanè, pretiosa et honorabilia ædificia.

D Vers. 13. « Et omnes filios tuos, discipulos Dei, et in multa pace filii tui. » Discipulos Dei vocat illius olim sterilis filios: ac in multa pace versaturos ait filios ejus: id enim ipsis pollicetur his verbis est: « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. »

Vers. 14. « Et in justitia ædificaberis. Abstine ab iniquo, et non timebis, et tremor non appropinquabit tibi. » Siquidem humani illi apparatus, humana cura editi, hujusmodi sunt: quare in corruptionem et exitium deveniunt. Opus autem meum

λίθους σου. Procopius, ἐμβαλὼν ἐν σιμιμὶ. Quomodo lectio præciet, suo loco indagabimus.

corruptione vacuum est : neque tale quidpiam in opere meo reperiat quod corrumpat et disperdat illud.

Vras. 15-17. « Ecce proselyti accedent ad te per me, et incolae tui erunt, et ad te confugient. Ecce ego creavi te, non sicut ararius suffians prunas, et educens vas in opus : ego autem creavi te, non ut interitu perderem. Omne vas, quod factum est contra te, non prosperare faciam : et omnis vox insurget super te in iudicium. Omnes eos vinces, et erunt obnoxii tui in eo. » Post praemissas Ecclesiam ordines, proselytos eos esse dixeris, qui germani et sinceri non sunt, neque pure in multitudine procedunt : quos peregrinatos, non autem habituros esse ait in ea, quia quasi in transitu eam adibunt. « Est haereditas servientibus Domino, et vos eritis mihi iusti, dicit Dominus. » Idque admodum congruenter : nam post praemissa omnia, illam in futuro saeculo repositam haereditatem memorare opus erat. Quaequam illa fuerit, nisi regnum caelorum, et vita aeterna?

CAPUT LV.

Vras. 1-3. « Sitientes, ite ad aquam, et qui non habetis argentum, cunctes emite, et comedite absque argenteo vinum et adipem. Quare expenditis argentum, et laborem vestram, non in saturitatem? Audite me, et vivet in bonis anima vestra, et constituam vobis testamentum sempiternum, sancta David fidelia. » In alia studium confertis vestrum, ex quibus non potest anima enutriri, neque cibo ad saturitatem frui. Praeter enim superius dicta, bonorum operum spem, divinumque cibum, obsequentium animis repositum dicit. Non enim corporibus, sed, ut perspicuum est, animalis, futurorum bonorum munus porrigit.

Vras. 4, 5. « Ecce testimonium in gentibus dedi cum, principem et praecipionem gentibus. Gentes quae nesciebant te, invocabant te; et populi qui ignorant te, ad te confugient propter Dominum Deum tuum, sanctum Israel, quia glorificavit te. » Ecquis non stupeat sermonis eventum, videns a Christo Dei per totum orbem Christianos nuncupari? Et hoc erit illis aeternum salutis, quae a Deo est, signum, quod nomen Domini sibi adscribent, in aeternum perseveraturum, nec unquam desitutum : nam dona Dei sine poenitentia sunt.

Vras. 6-12. « Querite Dominum, et cum inveneritis eum, invocate. Quando autem appropinquaverit ad vos, derelinquat impius vias suas, et vir iniquus consilia sua; et convertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur : quia multus erit in dimittendis peccatis vestris. Neque enim sunt consilia mea, sicut consilia vestra, nec vis meae, sicut vis vestrae, dicit Dominus. Sed quantum distat caelum a terra, tantum via mea a viis vestris, et cogitationes vestrae a cogitatione mea. Ut enim si descendat pluvia de caelo, et non revertatur donec

λαϊαν· τὸ δὲ ἐμὸν ἔργον ἀδιάφθορον πίψυκα· καὶ οὐδὲ τοιοῦτον εὐρεθήσεται ἐπὶ τοῦ ἔμου ἔρ., ὡς διαφθεῖραι καὶ ἀπολέσαι αὐτό

« Ἰδοὺ προσήλυτοι προσελεύσονται σοὶ δι' ἔμου, καὶ παροικήσουσι σοὶ, καὶ ἐπὶ σὲ καταφεύξονται. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκτίσά σε, οὐχ ὡς χαλκίους φύσων ἀνθρώπων, καὶ ἐκφέρων σκῆυος εἰς ἔργον· ἐγὼ δ' ἐκτίσά σε, οὐκ εἰς ἀπώλειαν φεῖραι. Πᾶν σκῆυος σκευαστὸν ἐπὶ σὲ, οὐκ εὐδωσώ· καὶ πᾶσα φωνὴ ἀναστήσεται ἐπὶ σὲ εἰς κρῖνον. Πάντας αὐτοὺς ἠτήσεις· οἱ δὲ ἔνοχοί σου ἔσονται ἐν αὐτῇ. » Εἰποις δ' ἂν προσηλύτους μετὰ τὰ προλεχθέντα τῆς Ἐκκλησίας πρόγμματα, τοὺς οὐ γνησίους, οὐδὲ καθαρίως προβάλλοντας ἐν τοῖς πλήθεσιν· οὐκ καὶ παροικήσειν, ἀλλ' οὐ κατοικήσειν φησὶν αὐτήν, διὰ τὸ ὡς ἐν παράδω ποιείσθαι αὐτοὺς τὴν εἴσοδον. « Ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπειούσι· Κύριον, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε μοι δίκαιοι, λέγει Κύριος· » σφόδρα ἀκολούθως· μετὰ γὰρ τὰ προλεχθέντα πάντα, ἐχρήσθη ὑπομνήσαι καὶ τῆς ἐγκαιμῆνης ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κληρονομίας. Τίς δ' ἂν γίνετο αὐτῇ ἀλλ' ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ ζωὴ αἰώνιος;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΕ'.

« Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ, καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαλίσαντες ἀγοράσατε, καὶ φάγετε ἄνευ ἀργυρίου οἶνον καὶ στέαρ. Ἴνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίου, καὶ τὸν μάρθρον ὑμῶν οὐκ εἰς κληρονομίην; Ἀκούσατέ μου, καὶ ζήσεται ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν, καὶ διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσια Δαυὶδ τὰ πιστά. » Παρὰ ἕτερα ἀσχολούμενοι, ἐξ ἧν οὐκ ἔστι ψυχὴν τραφῆναι, οὐδὲ εἰς κληρονομίην ἀπολαύσαι τραφῆς. Πρὸς γὰρ τοῖς προτέροις καὶ τῶν ἔργων ἀγαθῶν ἐλπῖδα, καὶ τροφήν ἔδωκεν τεταμιῦσθαι φησὶ τὰς τῶν ὀπηκῶν ψυχὰς. Οὐ γὰρ τοῖς σώμασι, διαβρήθην δὲ τὰς ψυχὰς τὴν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν δόσιν προβάλλεται.

« Ἰδοὺ μαρτύριον ἐν ἔθνεσιν ἔδωκα αὐτῶν, ἀρχοντα καὶ προστάστοντα ἔθνεσιν. Ἔθνη δὲ οὐκ οἴδασί σε, ἐπικαλέσονται σε, καὶ λαοὶ οἱ οὐκ ἐπίστανται σε, ἐπὶ σὲ καταφεύξονται, ἕνεκεν Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, ὅτι ἐδόξασί σε. » Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγίσθῃ τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα, ὁρῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀπὸ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ Χριστιανούς προσαγορευομένους; Καὶ τοῦτο αὐτοῖς εἶσθαι σημεῖον αἰώνιον τῆς παρὰ Θεῷ σωτηρίας τὸ ἐπιγράφεσθαι τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα, ὑπερ αὐτοῖς εἰς αἰῶνα παραμένει, καὶ οὐκ ἐκλείβει πώποτε· ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ τυγχάνει.

« Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν, ἐπικαλέσασθε. Ἦντινα δ' ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν, ἀπολαίπειν ὁ ἀσεβὴς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ ἀνὴρ ἄνομος τὰς βουλὰς αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφήτω ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται· ὅτι ἐπὶ πολλὴ ἀφῆσει τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Οὐ γὰρ εἰσιν αἱ βουλαὶ μου, ὥσπερ αἱ βουλαὶ ὑμῶν, οὐδ' ὥσπερ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν, αἱ ὁδοὶ μου, λέγει Κύριος. Ἄλλ' ὡς ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, ὅπως ἀπέχει ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου. Ὡς γὰρ ἂν καταβῆ ὁ ὕψος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀποστραφῆ ἕως

ἂν μεθύσῃ τὴν γῆν, καὶ ἐκτέλῃ, καὶ ἐκδλαστήσῃ, καὶ ἂν σπέρμα τῶν σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν· οὕτως· ἔσται τὸ ῥημά μου, ὃ ἐὰν ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ στόματός μου, οὐ μὴ ἀποστραφῇ, ἕως ἂν τελεσθῇ ὅσα ἐν ἔθελόσῃ. Καὶ εὐοδώσω τὰς ὁδοὺς σου, καὶ τὰ ἐν-τάγματα μου. Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελύσῃσθε, καὶ ἐν χαρᾷ διδασθήσῃσθε. Τὰ γὰρ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ ἐξ-αλῦνται προσδεχόμενοι ὑμᾶς ἐν χαρᾷ. Ἐπιὶ ὧν οἶμαι θυνάμεις συγγαιρούσας τοῖς ἐπι γῆς μετανοοῦσι δη-λυῦσθαι. Ἐκαὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ ἀγροῦ ἐπιπροστήσει τοῖς κλάδοις. Ἐξύλα δὲ τοῦ ἀγροῦ ἐπιπροστούντα κλά-δοις τάχα που αἱ καρποφόροι εἰσὶν ἂν ψυχᾷ, συγγαι-ρούσαι τοῖς τῶν ἀνόμων ψυχᾷς ἐπιπροστούσαις πρὸς Κύριον.

Ἐκαὶ ἀντὶ τῆς στοιθῆς ἀναθήσεται κυπάρισσος, ἀντὶ δὲ τῆς κοιλίας ἀναθήσεται μυρσίνη. Καὶ ἔσται Κύριος εἰς ὄνομα, καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον, καὶ οὐκ ἐκλείψει. ἘΑλληγορικῶς δὲ διὰ τούτων ἠγέρτετο τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω τῶν ψυχῶν καρπο-φορίαν· αἱ πᾶσαι μὲν ἦσαν ἐν ἀθεότητι, οὐδὲν γό-νιμον οὐδὲ τρῶφιμον ἔφερον· ὡς ἐν ἐρήμῳ δὲ καὶ χέρσῳ, καὶ ἀγεωργήτῳ χώρῳ, στοιθὴν ὕλης ἀχρήστου καὶ κόνουσαν τὴν δυσσεβεστάτην, καὶ ἀχρηστον παν-ταλῶς βοτάνην ἔφερον. Νῦν δ' ὅτι τῆς θαλάσσης μετατόχον χάρτιος, μυρσίνην εὐσεβεστάτην, καὶ μὲν ὕψηλοτάτην καὶ πάλιν εὐώδη κυπάρισσον ἐκαρποφόρου· κατὰ δὲ τὴν Σάμμαχον, ἘΑντὶ στοιθῆς, φησὶν, ἀνα-θήσεται βράθυ, ἀντὶ δὲ κοιλίας ἀναθήσεται μυρσίνη· ὡς εἰ σαφέστερον ἐλέγετο, ἘΑντὶ κακίας ἀναθήσεται δικαιοσύνη, καὶ ἀντὶ ἀκολασίας σαφροσύνη, καὶ ἀντὶ θράσους ἀνδρεία, καὶ ἀντὶ ἀφροσύνης φρόνησις, καὶ ἘΑπαιτῶς ἀντὶ πονηρίας ἀρετή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ΄.

ἘΤάδε λέγει Κύριος· Φυλάσσετε κρίσιν, καὶ ποιήσατε δικαιοσύνην· ἤγγικε γὰρ τὸ σωτήριόν μου παραγίνασθαι, καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθῆναι. Μακάριος ἀνὴρ ὁ ποιῶν ταῦτα. ἘΠῶς οὐ μα-κάριος τοιαύτας εὐληθῶς τὰς ἐπαγγελίας; ἘΚαὶ ἄνθρωπος ὁ ἀντεχόμενος· αὐτῶν, καὶ φυλάσσαν τὰ Σάββατα μὴ βεθλοῦν, καὶ διατηρῶν τὰς χεῖ-ρας αὐτοῦ μὴ κεινὴν ἄδικα. ἘὉ γὰρ ταῦτα ποιῶν τοῦ παρὰ Θεοῦ μακαρισμοῦ γένοιτ' ἂν ἄξιός. ἘἘν τούτοις καὶ τὰ Σάββατα μὴ βεθλοῦν ἀναγκαῖον· ἔπαρ ἔσται εἰ τὰς ἑαυτῶν χεῖρας καθαρὰς πάσης ἀτόπου πράξεως διατηρήσῃτε· εἰ δὲ ταῦτα μὴ ποιήσῃτε, ἐπὶ σχολῆς καὶ ἀργίας διάγοντες τὴν τοῦ Σαββάτου ἡμέ-ραν, ἔσται τὸ μηθὲν ποιούντας.

ἘΜὴ λεγέτω ὁ ἄλλογενὴς ὁ προσκειμένος πρὸς Κύριον· ἘΑφορεῖ με ἄρα Κύριος ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐ-τοῦ; Ἐδιδάσκων μὴ μέγα φρονεῖν Ἰουδαίων παῖδας ἐπὶ τῷ γένει, μηδὲ ἐπὶ τοῖς προπάτορσι σεμνύνε-σθαι. ἘΚαὶ μὴ λεγέτω ὁ εὐνούχος, ὅτι· Ἐξύλον ἐγώ εἰμι ξηρόν.

ἘΤάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνούχοις· Ὅσοι ἂν φυλάξωνται τὰ Σάββατά μου καὶ ἐκλείξωνται ἂ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντέχωνται τῆς Διαθήκης μου, δώσω αὐ-τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἐν τῷ ταίχῳ μου τόπον ὄνο-μαστόν, κρείττω υἱῶν καὶ θυγατέρων· ὄνομα αἰώνιον δώσω αὐτοῖς· καὶ οὐκ ἐκλείψει. ἘἘπειδὴ δὲ καὶ τὴν

A inebriet terram, et pariat, et germinet, et det se-
men seminanti, et panem ad vescendum; sic erit
verbum meum, quodcumque exierit de ore meo, non
revertetur, donec perficiantur quæcumque voluerim.
Et prosperas faciam vias tuas et præcepta mea. In
lætitia enim egrediemini, et in gaudio docebimini.
Montes enim et colles exsillent excipientes vos cum
gaudio. Quæ existimo significari virtutes, quæ
de pœnitentibus in terra lætantur. Et omnia li-
gna agri applaudent ramis. Ligna agri ramis ap-
plaudentia, fortasse fuerint animæ fructiferae, quæ
de animabus impiorum ad Dominum revertentibus,
lætitia replentur.

Vras. 13. Et pro stœba ascendet cyparissus, et
B pro conyza ascendet myrtus. Et erit Dominus in no-
men et in signum sempiternum, neque deficiet. His
allegorice subindicat animarum a pessimis ad
melliora revertentium fecunditatem: quæ quidam
olim omnes in impietate versabantur, se nihil ad
productiorem, nihilque ad escam utile ferebant;
sed quasi in deserta et arida neque culta regione,
stœbam inutilis materis et conyzam impissimam
prorsusque futilem herbam germinabant. Nunc vero
postquam divinæ gratiæ consortes fuerunt, myrtum
suaveolentem, necnon celsissimam et odore fra-
grantem cyparissum emittebant; secundum Sym-
machum autem dicitur, Pro stœba ascendet bra-
thy, et pro urtica ascendet myrtus; ac si clarius
diceret, Pro malitia ascendet iustitia, et pro lasci-
via temperantia, pro audacia virtus, pro amentia
prudencia; atque in summa, pro malitia virtus.

CAPUT LVI.

Vras. 1, 2. Hæc dicit Dominus: Custodite iudicium,
et facite iustitiam: appropinquavit enim salutare
meum, ut veniat, et misericordia mea, ut revelatur.
Beatus vir qui facit hæc. Qui non beatus fuerit,
qui tales promissiones acceperit? Et homo qui
adhæret eis, et qui observat Sabbata, ut non pro-
fanet ea, et servat manus suas, ne faciat iniqua.
Nam qui hæc fecerit, illa quæ a Deo est beatitudine
dignus sane fuerit. Ad hæc item necessarium est
Sabbata non violare: quod utique erit, si manus
vestras ab omni indigna actione puras servaveritis;
si vero hæc non egeritis, atque in otio et vacatione
Sabbati diem transegeritis, vos nihil facere certum
habete.

Vras. 3. Ne dicat alienigena, qui appositus est
Domino: Num separabit me Dominus a populo suo?
docens Judæos ne de genere suo altum sapiant, ne-
que de proavis suis gloriantur. Et ne dicat eunu-
chus: Lignum aridum ego sum.

Vras. 4, 5. Hæc dicit Dominus eunuchis: Qui-
cumque custodierint Sabbata mea, et elegerint quæ
ego volo, et adhæserint Testamento meo, dabo eis
in domo mea et intra murum meum, locum nomi-
natum, meliorem filiis et filiabus; nomen sempi-
ternum dabo eis, et non deficiet. Quoniam Judæi li-

herorum multitudinem benedictionem Dei esse p-
tal ant, mercedemque ac fructum pietatis numerosam
p-tem esse existimabant, talem eorum sententiam
reprimens, ac falsam esse comprobans, sterilibus
et iis qui, quod exoptati fuerint, filios procreare non
valent, parem promissionem affert, ac eunuchis
nihil impedimento fore ait, quominus bona a Deo
consequantur, dum secundum Deum vivere in pro-
posito habeant. Nam si multæ mansiones sunt apud
Patrem, et si est civitas Dei Jerusalem celestis,
lectus illis intra domum Dei in multis illis mansioni-
bus, ac etiam ipsas mansiones dabantur, et por-
tionem habebant intra murum celestis Dei civitatis.

VERS. 6, 7. « Et alienigenis, qui addicti sunt Domino
ut servant ei, et diligant nomen Domini, ut sint ei
in servos et ancillas : et omnibus qui servant Sab-
bata mea, ne profanent ea, et qui observant Testa-
mentum meum, inducam eos in montem sanctum
meum. » Ait quippe domum suam non talem esse,
quæ hos quidem spectet, alios vero minime ; sed
ex humanitatis vi omnibus gentibus apertam esse,
ut etiam eunuchi et paralytici ibi recipiantur. « Et
iustificabo eos in domo orationis meæ. Holocausta
vorum et sacrificia eorum erunt accepta super alt-
tare meum. Nam domus mea, domus orationis vo-
cabitur cunctis gentibus. » His arbitror ad litteram
dici, Deum per reversionem populi ex Babylone,
quæ sub Cyro, Dario et Artaxerxe contigit, ipsum
reducere, quare subdit :

VERS. 8. « Dixit Dominus, qui congregat disper-
sos Israel, Congregabo ad eum congregationem. »
Quo tempore verisimile est multos ad eum con-
fluxisse ex alienigenis gentibus, quos ob pristinum
statum, et ob alienos extraneosque mores, bestias
agri vocat.

VERS. 9. « Omnes feræ bestiæ, adeste, comedite,
omnes bestiæ saltus. » Bestiæ illæ, quæ cum Israele
congregantur, ii ex gentibus fuerint, qui ad ver-
bum accesserunt, quos evocat his verbis, « Adeste,
comedite, omnes bestiæ saltus. » Plerumque vero
observatum nobis est, saltum dici, alienigenarum
gentium multitudinem. Has porro bestias Dei voca-
tione dignatur et ad convivium evocat.

VERS. 10. « Videte quoniam excæcati sunt omnes : D
non noverunt : canes muti sunt, non valebunt la-
trare, somniantes cubile, et amantes dormitatio-
nem. » Et huiusmodi quidem erant Judæorum prin-
cipes, erga extraneos, quæsi advigilare opus erat et
excubare, atque contra inimicos latrare : erga do-
mesticos vero impudentes erant, devorantes pecora
sub eorum regimine posita.

VERS. 11. « Et canes impudentes animo, ne-
scientes saturitatem. Et sunt mali, nescientes in-
telligentiam : universi vias suas secuti sunt : unus-
quisque secundum id, quod suum erat. » Non in
vis Dei, sed in suis, quod concupiscentias suas ex-
p-erent.

πολυπαιδιαν εὐλογίαν Θεοῦ ἠγοῦντο εἶναι Ἰουδαί-
μισθόν τε καὶ καρπὸν θεοσεβείας τὴν πολυτεκνίαν
ὀπολαμβάνοντες, ἀναστέλλων αὐτῶν καὶ ταύτην τὴν
δόξαν, ἐσφαλμένην τε οὖσαν ἀλέγγων, τοῖς ἀγίνοις
καὶ μὴ θνητοῖς παιδοποιεῖν, διὰ τὸ ἐκτετριῆσθαι,
τὴν ἴσῃν ὑπισχεῖται ἐπαγγελίαν, μηδὲν ἐμποδῶν
ἔσεσθαι τοῖς εὐνοχοῦς φάσκων πρὸς τὸ τυχεῖν τῶν
παρὰ Θεοῦ ἀγαθῶν, εἰ ζῆν κατὰ Θεὸν προέλοιπον. Ἐ-
γὰρ πολλοὶ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ ἔστι πῶς
Θεοῦ Ἱερουσαλήμ ἢ ἑπουράνιος, καὶ τόπος αὐτοῖς
εἶσω τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς πολλαῖς μοναῖς, καὶ
μοναὶ δοθῆσονται, καὶ μερὶς ἐν τῷ ταίχῃ τῆς ἑπου-
ρανίου τοῦ Θεοῦ πόλεως.

« Καὶ τοῖς ἀλλογενέσι τοῖς προκαίμενοις Κυρίῳ
δουλεύειν αὐτῷ, καὶ ἀγαπᾶν τὸ ὄνομα Κυρίου, τοῦ
εἶναι αὐτῷ εἰς δούλους καὶ δούλας : καὶ πάντας τοὺς
φυλασσομένους τὰ Σάββατά μου μὴ βεβηλοῦν, καὶ
ἀνεχομένους τῆς Διαθήκης μου, εἰσάξω αὐτοὺς εἰς
τὸ ἔρος τὸ ἁγίων μου. » Τὸν γὰρ οἶκον αὐτοῦ μὴ
τῶνδε μὲν ὑπάρχειν, τῶν δὲ μὴ, ἀνεῖρθαι δὲ πᾶσι
τοῖς ἔθνεσιν ὑπερβολῆ φιλανθρωπίας ὡς καὶ εὐνοῦ-
χους παραδέχεσθαι καὶ παραλύτους. « Καὶ εὐφρανῶ
αὐτοὺς ἐν τῷ οἴκῳ τῆς προσευχῆς μου. Τὰ ἄλοκαυ-
τώματα αὐτῶν, καὶ αἱ θυσίαι αὐτῶν ἔσονται δεκταὶ
ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου. Ὁ γὰρ οἶκός μου οἶκος
προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. » Οἶμαι δὲ
διὰ τούτων ὡς πρὸς τὴν λέξιν διὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶ-
νος ἐπιστροφῆν τοῦ λαοῦ τὴν ἐπὶ Κύρου καὶ Δαρείου
καὶ Ἀρταξέρξου γενομένην τὸν Θεὸν ἂν αἰρηθῆαι
συνάγειν : διὸ ἐπιλέγει :

« Εἶπε Κύριος ὁ συνάγων τοὺς διεσπαρμένους
Ἰσραὴλ, ὅτι Συνάξω ἐπ' αὐτὸν συναγωγὴν. » Καθ'
οὗς δὲ χρόνους εἰκὸς ἦν καὶ πλῆθος αὐτοῖς ἄλλο-
φύλων ἔθνων προσηλυτεύσαι : οὗς διὰ τὴν προτέραν
κατάστασιν, καὶ διὰ τὸ ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλότριον τοῦ
τρόπου, ἀγροῦ θηρία ὠνόμασεν ὁ λόγος.

« Πάντα τὰ θηρία τὰ ἄγρια, δεῦτε, φάγετε, πάντα
τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. » Τὰ δὲ θηρία τὰ μετὰ τοῦ
Ἰσραὴλ συναγόμενα οἱ ἐξ ἔθνων προσιόντες τῷ λό-
γῳ εἶεν ἂν, οὗς ἀνακαλεῖται λέγων : « δεῦτε, φά-
γετε, πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. » Δρυμὸν δὲ
πολλάκις τετηρηχάμεν τὰ πλῆθος τῶν ἀλλοφύλων
ἔθνων λαλέχθαι. Ταῦτ' οὖν τὰ θηρία τῆς τοῦ Θεοῦ
κλήσεως καταξιοί, καὶ εἰς ἔστιασιν ἀνακαλεῖται.

« Ἴδετε, ὅτι ἐκτετύφλωνται πάντες : οὐκ ἐγνωσαν
κύνες ἐνεοὶ οὐ δυνήσονται ὑλακεῖν, ἐνυπνιαζόμενοι
κοίτην, φιλοῦντες νυστάζειν. » Καὶ τοιοῦτοι μὲν ἦσαν
οἱ τῶν Ἰουδαίων ἄρχοντες πρὸς τοὺς ἐκτὸς, πρὸς οὗς
ἔδει ἐγρηγορεῖν καὶ νῆπειν, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν
ὑλακεῖν : πρὸς δὲ τοὺς οικείους ἀναιδεῖς τινες ὑπῆρ-
χον, κατεσθιόντες τὰ ὑπ' αὐτοῖς ποιμαίνόμενα θρέμ-
ματα.

« Καὶ οἱ κύνες ἀναιδεῖς τῇ ψυχῇ, οὐκ εἰδότες
πλησμονήν. Καὶ εἰσι πονηροὶ οὐκ εἰδότες σύνεσιν :
πάντες ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐξηκολούθησαν, ἕκαστος
κατὰ τὸ ἑαυτοῦ. » οὐ ταῖς ὁδοῖς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ταῖς
ἑαυτῶν διὰ τοῦ τὰ καταθῶμια αὐτοῖς πράττειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΖ'.

A

CAPUT LVII.

« Ἦτε, ὡς δίκαιος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς ἐνδέχεται τῇ καρδίᾳ· καὶ ἄνδρες δίκαιοι αἰρονται, καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ. Ἀπὸ γὰρ προσώπου ἀδικίας ἦρται ὁ δίκαιος. » Καὶ πῶς ἱμαλλῶν κατανοεῖν οἱ τὰς ψυχὰς τυφλοὶ; σὶ γὰρ μὴ οὕτως εἶχον, κἂν ἐώρων τὸν δίκαιον, καὶ συνίασαν τὴν αὐτῶν οἰκονομίαν· ἀλλ' οἱ μὲν τυφλοὶ ὄντες καὶ κύνες ἀναίθεοι τοιαῦτα κατὰ τῶν δικαίων ἐτάμων· οἱ δὲ ἐν εἰρήνῃ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρελαμβάνοντο.

« Ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφὴ αὐτοῦ, ἦρται ἐκ τοῦ μέσου. » Εἴποι δ' ἂν τις δύνασθαι ταῦτα ἀρμόττειν καὶ τῷ Σωτῆρι καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐπιβεβουλευμένοις· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αἰνέτεσθαι τὸ λόγιόν φησι· τοῦ μὲν θανάτου διὰ τῆς ταφῆς αὐτοῦ θηλουμένου, τῆς δ' ἀναστάσεως διὰ τοῦ, « Ἐρῆθη ἐκ τοῦ μέσου ἡ ταφὴ αὐτοῦ. » Ἀφανῆς γέγονε διὰ τὸ μὴ ἀπομείναι αὐτὸν ἐν τῷ τῆς ταφῆς τόπῳ· ὅθεν ὁ ἀγγέλος ἐπιστάς ταῖς γυναιξίν εἶπε· « Τίνα ζηταίτε; Τησοῦν; Οὐκ ἔστιν ὧδε· δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον αὐτοῦ. »

« Ὑμεῖς δὲ προσεγάγετε ὧδε, υἱοὶ ἀνομοί, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης. Ἐν τίνι ἐνετροφήσατε; καὶ ἐπὶ τίνα ἠνοήσατε τὸ στόμα ὑμῶν; καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν; Οὐχ ὑμεῖς ἐστέ τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἀνόμων; » Οὐ γὰρ ἄξιον τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σάρρας τέκνα ὑμᾶς καλεῖν· σὶ γὰρ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. Μοιχοὺς δ' οἶδεν ὁ λόγος καλεῖν τοὺς πάλαι εἰδωλοατροῦντας, παρὶ ὧν εἰρηται· « Καὶ ἐμοιχεύσατον τὸ ἔθλον καὶ τὸν λίθον· » πόρνην δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐδήλου διὰ τῶν ἑμπροσθεν ὁ παρῶν προφητῆς. Μάλιστα γὰρ αὐτῶν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ στόμα κατακτείνονται διὰ τὰς κατὰ τοῦ Σωτῆρος φωνὰς, καὶ ὡς αἰετοὶ καὶ νῦν κατ' αὐτοῦ ποιοῦνται βλασφημίας. Διό φησιν· « Ἐπὶ τίνα ἠνοήσατε τὸ στόμα ὑμῶν; καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν; Οὐχ ὑμεῖς ἐστέ τέκνα ἀπωλείας; »

« Οἱ παρακαλοῦντες εἰδῶλα ὑπὸ δένδρα δασέα, σφάζοντες τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν ταῖς φάραγξιν ἐνὰ μέσον τῶν πετρῶν. Ἐκείνη σου ἡ μερὶς, οὗτός σου ὁ κληρὸς· κάκεινοις ἐξέχεας σπονδάς, καὶ τούτοις ἀνήνεγκας θυσίας. Ἐπὶ τούτοις οὖν οὐκ ὀργισθήσομαι; » Σαφῶς δὲ διὰ τούτων δείκνυται ἡ παρούσα προφητεία τοῖς κατὰ τοὺς χρόνους Ἰσαίου τοῦ προφήτου εἰδωλοάτραις ἀρμόττουσα.

« Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν καὶ μετώρον, ἐκεῖ σου ἡ κοίτη, καὶ ἐκεῖ ἀνεβίβασας θυσίας σου. » Κατὰ ταῦτα, φησιν, ἔπραττες, οὐδὲ κεκρυμμένως ἀσεβῶν, ἀλλὰ παπαρρησιασμένως· οὕτως ὡς καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ὑψηλοτάτων ὄρων ἐπιτελεῖν τὰς δαιμονικὰς θυσίας.

« Καὶ ὀπίσω τῶν σταθμῶν τῆς θύρας σου ἔθηκας μνημόσυνά σου. Ἦου, ὅτι, ἂν ἀπ' ἐμοῦ ἀποστῆς, κλειθὲν τι ἐξεῖς. Ἠγάπησας τοὺς κοιμωμένους μετὰ σοῦ, καὶ ἐπλήθυνας τὴν πορνείαν σου μετ' αὐτῶν,

VERS. 1. « Videte quomodo justus perit, et nemo suscipit corde: et viri justi tolluntur, et nullus est qui consideret. Nam a facie iniquitatis sublatas est justus. » Et quomodo considerarent, qui aivimis cæci erant: nam si non ita se habuissent, saltem justum vidissent et suam ipsi œconomiam novissent: sed cum cæci, et canes impudentes essent, talia contra justos aggredi audebant: justus vero a Deo in pace suscipiebantur.

VERS. 2. « Erit in pace sepultura ejus, sublata est de medio. » Dixit quispiam hæc et Salvatori et discipulis ejus competere, qui a Judaica gente insidiis appetebantur: sed etiam hic Salvatoris quoque nostri resurrectionem adumbrari pronuntiaverit: ita ut mors ejus per sepulturam, resurrectio autem, his verbis, « Sublata est de medio sepultura ejus, » indicetur. De medio sublatus est, quia in loco sepulturæ non mansit: quare angelus mulieribus astans dicebat: « Quem queritis? Jesum? Non est hic. venite, videte locum ejus. »

VERS. 3, 4. « Vos autem accedite huc, filii iniqui, semen adulterorum et meretricis. In quem insultatis? et in quem aperuistis os vestrum? et in quem laxastis linguam vestram? Nonne vos estis filii perditionis, semen impiorum? » Neque enim digni estis qui Abraham et Saræ filii vocemini: nam si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis. Adulteros autem solet Scriptura vocare eos, qui olim idololatriæ dediti erant, de quibus dicitur, « Et adulterarunt lignum et lapidem: » meretricem vero Hierosolymam hic propheta superius nuncupavit. Eorum quippe linguam et os in crimen maxime vocat, propter illas contra Salvatorem emissas voces, et ob blasphemia verba, quæ hodieque adversus illum proferrunt. Quapropter ait, « In quem aperuistis os vestrum, et in quem laxastis linguam vestram? Nonne vos estis filii perditionis? »

VERS. 5, 6. « Qui advocatis idola sub arboribus opacis, qui jugulatis filios vestros in vallibus, in medio petrarum. Hæc portio tua, hæc sors tua: et illis effudisti libamina, et illis obtulisti sacrificia. Super his ergo non irascar? » His clare ostenditur hanc prophetiam idololatriæ qui tempore Isaïæ erant convenire.

VERS. 7. « Super montem excelsum et altum, ibi cubile tuum, et illuc adduxisti sacrificia tua. » Et hæc, inquit, egisti non clam impie agens, sed palam et confidenter, ita ut etiam in celsissimis montium cacuminibus diabolica sacrificia offerres.

VERS. 8, 9. « Et retro postes ostii tui posuisti memorialia tua. Putabas, si a me recederes, te amplius quid habituram. Dilexisti dormientes tecum, et multiplicasti fornicationes tuas cum eis, multos-

^o Marc. xvi, 6.

quis longe a te fecisti (41). » Multi quippe viri Deo aduicti, Hierosolymis se proripiebant, ob impleta gesta quæ ibi perpetrabantur. « Et misisti legatos ultra terminos tuos, et humillata es usque ad infernum. » Hæc omnia quasi de meretrice loquitur, quæ pulchritudini et decori studebat, ac nihil non agebat ad voluptatem eorum qui secum debebant.

Vras. 10. « Multis itineribus tuis laborasti, et non dixisti, Desinam. » Non enim in una regia via incedebas, sed in multis et devitiis. « Invaluisti, quia hæc egisti; ideo me non rogasti: » sed quasi robore et juventute valens, his pejora admisti, turpibus gestis tuis insistens.

Vras. 11-13. « Quem timens porterrita es: et mentita es mihi, nec meministi mei, nec posuisti me in mente tua, nec in corde tuo? Et ego te videns, despicio, et me non timuisti. Et ego annuntiabo justitiam meam et mala tua, et non proderunt tibi. Cum clamaveris, eruant te in tribulatione tua. Hos quippe omnes ventus auferet, et tempestas tollet. Qui autem adhærent mihi, possidebunt terram et hereditate accipient montem sanctam meum. » Omnes itaque eos qui incusantur, ventus tollet et tempestas auferet. Et hujusmodi finis invadet eos qui ob prædicta in criminem vocantur: eos vero qui bonam elegerunt sortem, me scilicet Deum, ac siarcros illos homines qui pure mihi adhærebant, merces mea excipiet.

Vras. 14. « Et dicent: Purgate vias a facie ejus, et tollite offendicula de via populi mei. » Nam qui recte apud Deum se gerit, non salutis modo auxilium habebit, sed etiam populo Dei sese utilem præstabit, præcipiens illi ut viam pietatis compleret, et offendicula, si qua videantur, amoveat.

Vras. 15. « Hæc dicit Altissimus, qui in excelsis habitat in sæculum, Sanctus in sanctis nomen ei: Altissimus, qui in sanctis requiescit, et pusillanimitatis dat patientiam, et dat vitam contritis corde. » Ilis in populo qui pietate et timore Dei præditi erant, quique peccatorum poenitentiam egerant, quos hæc Scriptura contritos corde et pusillanimes vocat, consolationem affert. Siquidem, etsi pauci numero, hujusmodi tamen nonnulli aderant. At tamen viri Deo addicti erant; non tantum prophetae, sed alii eorum imitatores, qui a prophetis edocebantur, eorumque disciplinam animam adhibebant.

Vras. 16. « Non in perpetuum vos ulciscar, neque semper irascar vobis. Spiritus enim a me egredietur, et flatum omnem ego feci. » Nam curas mihi est spiritus ille, qui a me profectus, in vobis habitavit: quandoquidem omnis spiritus, qui laudare me valeat, auctor sum, secundum illud,

(41) Sic vertimus, quia ad hunc modum interpretatur Eusebius. Verus tamen hujus loci sensus

και πολλούς ἐποίησας τοὺς μακρὰν ἀπὸ σοῦ. » Ποῖοι γὰρ ἐφυγοντὴν Ἱερουσαλήμ οἱ τῷ Θεῷ ἀνακαίμενοι ἄνδρες διὰ τὰς ἐν αὐτῇ συνταλουμένας θθεούς πράξεις. « Καὶ ἀπέστειλας πρέσβεις ὑπὲρ τὰ ὄρια σου, καὶ ἐταπεινώθης ἕως ἔδου. » Ταῦτα πάντα προσωποποιεῖ ὡς πρὸς ἑταίραν καλλωπιζομένην, καὶ πάντα πράττουσαν ἐφ' ἡδονῆ τῶν προσόντων αὐτῆς.

« Τὰς παλυδίας σου ἐκώπιασας, καὶ οὐκ εἴπας, Παύσομαι. » Οὐ γὰρ μίαν εἰδους τὴν βασιλικὴν ὅθεν, ἀλλὰ πολλὰς καὶ πεπλανημένας. « Ἐνίσχυσας, ὅτι ἐπραξας ταῦτα: διὰ τοῦτο οὐ καταδεθῆθης μου σὺ: » ἀλλ' ὥσπερ ἰσχύουσα καὶ νεανειομένη, χείρονα τούτων ἐπραξας ἐπιμένουσα ταῖς οικείαις ἀτοπίαις.

« Τίνα εὐλαβήθεις ἐφοβήθης, καὶ ἐψεύσω με, καὶ οὐκ ἐμνήσθης μου, οὐδ' Ὀυβίας με εἰς τὴν διάνοιαν, οὐδ' εἰς τὴν καρδίαν σου; Καὶ ἐγὼ σὶ ἰδὼν παρορῶ, καὶ ἐμὲ οὐκ ἐφοβήθης. Καὶ ἐγὼ ἀπαγγαλῶ τὴν δικαιοσύνην μου καὶ τὰ κακὰ σου, καὶ οὐκ ὠφελήσῃ σὺ. Ὅταν ἀναβοήσῃς, ἐξηλεσθωσάν σε ἐν τῇ θλίψει σου: τούτους γὰρ πάντας ἄνεμος λήφεται, καὶ ἀπολείσῃ καταίγῃς. Οἱ δὲ ἀντερχόμενοι μοι κτήσονται γῆν, καὶ κληρονομήσουσι τὸ ὄρος τὸ ἔργον μου. » Πάντας μὲν οὖν τοὺς κατηγορηθέντας λήφεται ἄνεμος, καὶ ἀπόλοι καταίγῃς. Καὶ τοιοῦτο τέλος διαλήφεται τοὺς ἐπὶ τοῖς εἰρημίνοις διαβληθέντας: τοὺς δὲ τὴν καλὴν ἐκλεξαμένους μερίδα, ἐμὲ δηλαδὴ τὸν Θεὸν καὶ τοὺς γνησίους καὶ καθαρῶς ἀντεχομένους, ἡ παρ' ἐμοῦ ἀμοιβὴ διαδίδεται.

« Καὶ ἔρουσι: Καθαρίσατε ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ὁδοὺς, καὶ ἄρατε στείλα ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ μου. » Οὐ γὰρ μόνως τῆς σωτηρίας πρόνοιαν ποιήσεται ὁ παρὰ τῷ Θεῷ κατορθώσας, ἀλλ' ἤδη καὶ τῷ λαῷ Θεοῦ χρήσιμον αὐτὸν παρέξει προστάτων ἐξομαλθῆν αὐτῷ τὴν ὁδὸν τῆς θεοσεβείας, καὶ τὰ δοκῶντα προσκόμματα.

« Τάδε λέγει ὁ Ὑψιστος, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν εἰς τὸν αἰῶνα, Ἄγιος ἐν ἁγίοις ὄνομα αὐτῷ. Ὑψιστος ἐν ἁγίοις ἀναπαύομενος, καὶ ὀλιγοψύχοις διδοὺς μακροθυμίαν, καὶ διδοὺς ζωὴν τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν. » Πρὸς τοὺς ἐν τῷ λαῷ εὐλαβεῖς καὶ φόβου Θεοῦ κατημένους, καὶ μετανοοῦντας ἐφ' οἷς ἡμαρτον, οὗς ἡ παρούσα λέξις συντετριμμένους τὴν καρδίαν καὶ ὀλιγοψύχους ὀνομάζει, παράκλησιν καὶ παραμυθίαν προσάγει. Ἦσαν γὰρ ἐν αὐτοῖς, εἰ καὶ βραχίς καὶ ἀριθμῶ ληπτοί. Πλὴν ὁμοῦ ἦσαν ἄνδρες ἀνακαίμενοι τῷ Θεῷ: οὐχ οἱ προφήται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι τούτων ζηλωταί, μαθητευόμενοι τοῖς προφήταις, καὶ ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν προσανέχου-
τας.

« Οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα ἐδικήσω ὑμᾶς, οὐδὲ διὰ παντὸς ὀργισθήσομαι ὑμῖν. Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πάσαν ἐγὼ ἐποίησα. » Μῆλα γὰρ μοι τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἐξ ἐμοῦ προελθόν, εἰς ὑμᾶς κατέρχησεν: ἐπειδὴ καὶ ποιητῆς τυγχάνων πάσης πνοῆς τῆς δυναμένης με αἰεῖν, κατὰ τὸ,

hic esse videtur: « Multosque qui tecum fornicarentur procul accivisti. »

« Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὴν Κύριον, » καὶ ἐν τῇ κο-
σμοποιᾷ δὲ ἐμφυσήσαντος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἄνθρω-
πος εἰς ψυχὴν ζώσαν.

« Δι' ἁμαρτίαν βραχὺ τι ἐλύπησα αὐτὸν, καὶ ἐπά-
ταξα αὐτὸν, καὶ ἀπίστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπ'
αὐτοῦ, καὶ ἐλυπήθη, καὶ ἐπορεύθη στυγρὸς ἐν ταῖς
ὁδοῖς αὐτοῦ. Τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἔώρακα, καὶ ἰασάμην
αὐτόν, καὶ παρεκάλεσα αὐτόν, καὶ ἔδωκα αὐτῷ πα-
ράκλησιν ἀληθινήν, εἰρήνην ἐπ' εἰρήνην τοῖς μακρὰν
καὶ τοῖς ἔγγυς ὄσοι. Καὶ εἶπε Κύριος· Ἰάσομαι αὐ-
τούς. Οἱ δὲ δίκαιοι κλυθωνισθήσονται, καὶ ἀναπαύσα-
σθαι οὐ θύησονται. Οὐκ ἔστι χαλεπὸν τοῖς ἀσεβέσιν,
εἰπεν ὁ Θεός. » Εἰ καὶ πρὸς βραχὺν ἴτινα καιρὸν διὰ
τινας ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐπιγενομένης ἁμαρ-
τίας ἐλύπησα τοὺς ἡμαρτηκότας καὶ ἐπάταξα, ὡς
πατὴρ υἱὸς παιδείων· « Ὅν » γὰρ « ἀγαπᾷ Κύριος,
παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται· »
ἀλλ' ἐπειθὴ, συναίσθησιν λαθόντες τῆς ἐμῆς παιδείας,
ἀλυπήθητε τὴν κατὰ Θεὸν λύπην, καὶ ἐπορεύθητε
στυγροὶ μεταμεληθέντες· τούτου χάριν, τὴν ἐπιστρο-
φὴν καὶ τὴν μετάνοιαν ὁμῶν θεασάμενος καὶ τὰς με-
τὰ ταῦτα πράξεις, καὶ τοῦ βίου τὰς ὁδοὺς, ἰασάμην
ὑμᾶς καὶ παρεκάλεσα ὁδοὺς παράκλησιν ἀληθινήν·
πάντα γὰρ παρ' ἐμοῦ εἰς τοὺς ἔμοις οἰκτιροῦς χορη-
γούμενα ἀληθινὰ τυγχάνει. Διότι πρὸς τὴν ἐμῆς
παιδείας σωφρονισθεὶς παράκλησιν ἀληθινήν ἔδωκα
καὶ εἰρηνητικὴν, οὐχ ἀπλήν τινα καὶ πρόσκαιρον, ἀλλὰ
παιδαγωγικὴν· ὡς καὶ ἀπὸ τῶν ἔγγυς ἔχειν
αὐτὴν, καὶ ἀπὸ τῶν πόρων καὶ μακρὰν ἀπωκισμέ-
νους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΗ΄.

« Ἀναθήσων ἐν ἰσχυρί, καὶ μὴ φοίση, ὡς σάλπιγγι
ἐφώσων τὴν φωνὴν σου, καὶ ἀνέγγειλον τῷ λαῷ μου
τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, καὶ τῷ ὄκτω Ἰακώβ τὰς ἀνο-
μίας αὐτῶν. » Τοῖς μὲν οὖν εὐαγγελισταῖς τοῦ σωτη-
ρίου λόγου διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐλέγχετο· « Ἐπ' ἕρος
ἐψηλὸν ἀνάστηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ·
ὕψωσατε, μὴ φοβείσθε· » ἐν ταῦθα δὲ οὐκ ἐπ' ἕρος
ἐψηλὸν ἀναβαίνειν ὁ προφήτης κελεύεται· οὐδὲ γὰρ
ἦσαν ἐν ὑψέ, οἷς ταῦτα προσφώνει· τὸ διαβοῆσαι
μόνον ἐν ἰσχυρί καὶ μὴ φοβέσθαι, ὡς εἰς ὧτα κωφῶν
λαλοῦντα προστάττεται, καὶ δίκην σάλπιγγος ὑψώσαι
τὴν φωνήν. Σάλπιγξ δὲ πολέμου σημεῖον· διὸ ὡς
πρὸς πολέμιον τὸν ἀσεβῆ καὶ ἁμαρτωλὸν τῆ βοῆ χρή-
σασθαι κελεύει, ὡς ἂν καθάψοιτο τῆς τῶν ἀκούον-
των διανοίας, καὶ τρώσειν αὐτὴν τῷ πληκτικωτάτῳ
λόγῳ.

« Ἔμὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ζητοῦσι, καὶ γινῶναί
μου τὰς ὁδοὺς ἐπιθυμοῦσι, ὡς λαὸς δικαιοσύνης πε-
ποιηκώς, καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἔγκυκαλοῦσιν.
Αἰτοῦσι με νῦν κρίσιν δικαίαν, καὶ ἐγγίξιν ἐπι-
θυμοῦσι. » Εἰς κατάκρισιν λαὸν αὐτοῦ ὀνομάζων
τὸν ἁμαρτωλὸν, ὃν ἐγὼ μὲν, φησὶν, εἰσποιησάμην,
καὶ ὃν κατηξίωσα λαὸν ἐμὸν χρηματίζειν· οἱ δὲ ἐμά-
χρουν ἑαυτοὺς ἐμοῦ, ταῖς ἑαυτῶν ἐκδοταὶ δεδωμένοι
κακίας.

A « Omnis spiritus laudet Dominum²⁰; set in creatione
mundi, insufflante Deo, factus est homo in animam
viventem.

VERS. 17-21. « Propter peccatum paululum
contristavi eum, et percussi eum, et averti faciem
meam ab eo, et contristatus est, et ambulavit
tristis in viis suis. Vias ejus vidi, et sanavi eum,
et consolatus sum eum, et dedi ei consolationem
veram, pacem super pacem iis qui longe et qui
prope sunt. Et dixit Dominus : Sanabo eos : qui
autem iniqui sunt fluctuabunt, et non poterunt
quiescere. Non est gaudium impiis, dixit Deus. »
Etiam ad breve quoddam tempus, ob quaedam ex
humana infirmitate profecta peccata, percantes
tristitia affecerim et percusserim, quasi pater filios
B corripuens : nam, « Quem diligit Dominus, castigat;
flagellat autem omnem filium, quem suscipit²¹; » et
quia in castigationis mee sensum venientes, illi,
qua secundum Deum est, tristitia vos dedidistis,
ac poenitentia ducti cum moerore ambulastis ; ideo
conversionem et poenitentiam vestram conspicatus,
necnon posteriora gesta vestra, et vias vitæ quas
inistis, vos sanavi et consolatus sum vera utique
consolatione : etenim omnia a me familiaribus
concessa meis vera sunt. Quamobrem iis, qui per
castigationem meam resipuerunt, consolationem
dedi veram et pacatam, non autem vulgarem quam-
dam et temporariam, sed abundantissimam ; ita ut
et cum proxime positis, et cum procul remotis illa
C fruantur.

CAPUT LVIII.

VERS. 1. « Clama cum fortitudine, neque parcas,
quasi tuba attolle vocem tuam, et annuntia populo
meo peccata eorum, et domui Jacob iniquitates
eorum. » Superius quidem salutaris verbi prædica-
toribus dicebatur : « Super montem excelsum ascen-
de qui evangelizas Jerusalem : exaltate et nolite
timere : » hic vero non supra montem excelsum
ascendere jubetur propheta : neque enim in cacu-
mine positi erant ii, quibus hæc prænuntiabat : sed
tantum ut cum fortitudine clamet, et ne parcat,
utpote qui ad aures surdorum loquatur, præcipitur,
et ut instar tubæ extollat vocem. Tuba vero militare
signum est : quare adversus impium et peccato-
rem, ut contra inimicum, clamore uti jubet, qui ad
auditorum mentem perlingat, ipsamque vi vocis
feriat et vulneret.

VERS. 2. « Me de die in diem querunt, et scire
vias meas cupiunt, tanquam populus, qui justitiam
fecerit, et iudicium Dei sui non dereliquerit. Petunt
a me nunc iudicium justum, et appropinquare Deo
cupiunt. » Populum suum ad ipsius condemnatio-
nem peccatorem nuncupat : quem ego, inquit,
meum ascripsi, et quem populum vocare meum non
dedignatus sum : illi vero malitiæ suæ dedit, ac se
a me procul removerunt.

²⁰ Psalm. CL, 6. ²¹ Ueiv. XII, 6.

Vras. 5. « Dicentes : Quare jejunavimus, et non A vidisti? humiliavimus animas nostras, et non cognovisti? » Quia talia impudenter effari audent, magna ta, mi propheta, voce utens, responde illis, et coargue eos, quod judicium meum dereliquerint, et quod omnia quæ proferunt, non sincere dicant. « In diebus enim jejuniorum vestrorum invenitis voluntates vestras, et omnes subditos vestros affligitis. » Si ergo de tali jejunio gloriantur, longe præstabilius ipsis erat, ut epulis vacarent, et res hujusmodi non aggredirentur. Quapropter initio prophetiæ dictum est illis : « Jejunium et cessationem et solemnitates vestras odit anima mea. » Nam jejunii otium, non in poenitentia occasionem vertitis, sed illo ad debita exigenda et repetenda utimini.

Vras. 4. « Si ad lites et pugnas jejunitis, et pugnis percussis humilem, ad quid mihi jejunitis? Videtur ipso quoque prophetiæ tempore tale quidpiam factum esse : id quippe sermo subindicat : « Ut hodie audiatur in clamore vox vestra. »

Vras. 5. « Non ego jejunium istud elegi, et diem, ut humiliet homo animam suam. Non si incurvaveris quasi circumulum collum tuum, et cili- cium et cinerem substraveris : neque sic vocabitis jejunium acceptabile. » Quod si quis velit modum veri mihi que probati jejunii ediscere, hæc agat : Ad lætitiã vultum componat, et oleo caput inun- gens secundum salutare præceptum, jejunium clam observet, et soli Patri occulta vident humilitatem anime ostendat : in publico autem operibus, pieta- C tis fructus videntibus omnibus exhibeat, omne vinculum iniquitatis solvendo. Quare ait :

Vras. 5. « Non tale judicium elegi, dicit Domi- nus : sed solve omnem nexum iniquitatis ; dissolve obligationes violentarum cautionum ; dimitte fractos in remissionem ; et omnem syngrapham iniquam lacera, » dictum illud Servatoris opere perficiens : « Si offers manus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te ; relinque ibi munus tuum, et vade prius, reconci- liare fratri tuo : et tunc veniens offer munus tuum ¹⁰. »

Vras. 7. « Frange, esurienti panem tuum, et pauperes tecto carentes induc in domum tuam. Si videris nudum, tege, et domesticos seminis tui ne despexeris. » Non enim desunt apud homines qui cibo egeant : atque sic tibi abstinencia non lucro erit : sed alio modo animam tuam ales, cum pane tuo indigum et cibi penuria laborantem recreabis.

Vras. 8, 9. « Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et sanationes tuæ cito orientur : et præbit ante te justitia tua, et gloria Dei circumdabit te. Tunc clamabis, et Deus exaudiet te : adhuc te loquente dicet, Ecce adsum. »

¹⁰ Matth. v, 23

« Λέγοντες· Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες ; ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔγνωσ ; » Ἐπειδὴ τοιαῦτα λέγειν ἀναιδῶς τολμῶσι, μεγάλη βοή χρυσάμενος οὐδέ μὲν προφήτης, ἀπέκριναι αὐτοῖς, καὶ ἀπέλεγε, ὅπως ἐμὴν κρίσιν καταλαλοῦμαι, καὶ πάνθ' ὅσα φάσκουσιν, οὐκ ἀληθῶς διαθεβαίουσιν. « Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστεῶν ὁμῶν εὐρί- σκατε τὰ θελήματα ὁμῶν, καὶ πάντας τοὺς ὑποχει- ρίους ὁμῶν ὑπονοῦσατε. » Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοιαύτῃ σε- μνόνονται νηστεία, καὶ μὴ κρεῖττον ἦν αὐτοῖς τροφή σχολάζειν, καὶ μὴ τοιαῦτα τολμᾶν. Διὰ ταῦτα γοῦν κατ' ἀρχῆς τῆς προφητείας πρὸς αὐτοὺς ἐλέγετο· « Νηστείαν καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς βορτὰς ὁμῶν μισῶ ἢ ψυχὴ μου. » Τὴν γὰρ τῆς νηστείας σχολὴν οὐκ ἀφορμὴν ποιῶσθε μεταμελείας· ἀλλὰ ταύτην εἰς τὴν B τῶν ὀφελόντων εἰσπραξίν ἀναλλοκίσατε.

« Εἰ εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε, καὶ τύκτατε πυγμαῖς ταπεινῶν, ἵνα τί μοι νηστεύετε ; » Ἔσκεπε καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς προφητείας καιρὸν τοιοῦτό τι γεγενῆσθαι· τοῦτο γὰρ αἰνίττεται ὁ λόγος· « Ὡς σήμερον ἀκουσθήναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὁμῶν.

« Οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην, καὶ ἡμέραν ταπεινῶν ἀνθρώπων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Οὐδ' ἐν κάμ- ψης ὡς κρίκον τὸν τράχηλόν σου, καὶ σάκκον καὶ σπόδον ὑποστρώσῃ, οὐδ' οὕτω καλέσατε νηστείαν δεκτὴν. » Εἰ δὲ δὴ ἰθὺλοι τις τρόπον ἀληθοῦς καὶ ἐμοὶ τῷ Θεῷ ἀρεστῆς νηστείας διδάσκεισθαι, ταῦτα κρατῆτω· Φαίδρον τὸ πρόσωπον καταστήσας, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀλείψας ἑλαίῳ κατὰ τὴν σωτήριον πα- ρακάλεισιν, τὴν μὲν νηστείαν ἐν τῷ κρυπτῷ φυλατ- τέτω, καὶ τῷ Πατρὶ τῷ βλέποντι τὰ κρυπτά μόνον τὴν ταπεινώσιν τῆς ψυχῆς δεκνύτω· εἰς δὲ τὸ φα- νερόν δι' ἔργων τοὺς καρποὺς τῆς κατὰ ψυχὴν εὐλα- σίνδεσμον ἀδικίας. Διὸ φησιν·

« Οὐχὶ τοιαύτην νηστείαν ἐξελεξάμην, λέγει Κύ- ριος· ἀλλὰ λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας· διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων· ἀπόστειλε τε- θραυσμένους ἐν ἀφέσει· καὶ πᾶσαν συγγραφὴν ἀδι- κῶν διάσπα· » αὐτὸ δὴ τὸ λαλεγμένον ὑπὸ τοῦ Σωτή- ρος ἔργῳ πληρῶν, τό· « Ἐάν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, κάκει μνησθήσῃ, ὅτι ἔχει ὁ ἀδελφός σου τι κατὰ σου· ἄφεσ ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου, καὶ ὑπάγε πρῶτον, διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου· καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. »

D « Διὰ θρόνους πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχὸς ἀστέγους εἶσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Ἐάν ἴθης γυμνὸν, περιβάλε, καὶ ἀπὸ τῶν οικειῶν τοῦ σπέρματός σου οὐκ ὑπερήσει. » Οὐ γὰρ λείπουσιν ἐν ἀνθρώποις οἱ τροφῆς ἐνδεεῖς· καὶ οὕτω γὰρ σοὶ γένηται οὐ πρὸς κέρδους ἢ ἀσέτεια, ἀλλ' ἐτέρῳ τρόπῳ τραφήσῃ τὴν ψυχὴν τῷ σαυτοῦ ἄρτι τὸν ἐνδεῆ καὶ τροφῆς δεόμε- νον ἀνακτώμενος.

« Τότε βαγῆσθαι πρῶτον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἰά- ματά σου ταχὺ ἀνατελεῖ· καὶ προπορεύσεται ἐμπρο- σθέν σου ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε. Τότε βοήσῃ, καὶ ὁ Θεὸς εἰσακούσεται σου· ἔτι λαλοῦντός σου ἔρει· Ἰδοὺ πάρεμι. »

« Ἐὰν ἀφῆλθς ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον, καὶ χειροτονίαν, A καὶ βῆμα γογγυσμοῦ. » Ὁ γὰρ τῶν ὕλων θεὸς τοὺς μὲν εὐποροῦν τροφῆς καὶ χρημάτων, τοὺς δὲ ἐνδεεῖς καὶ πένητας ὑποστήσατο εἰς δουμίην ἑκατέρων· ἴν' οἱ μὲν ἔχοιεν καρπὸν τῆς ἐαυτῶν εὐπορίας διὰ τῆς εἰς τοὺς ἐνδεεῖς παρασχῆς· οἱ δὲ ἐγγυμναζόμενοι τῆς πενίης ἀντι πολυχάρπου χώρας τὴν ἀπὸ τῶν εὐπόρων διαιποιοῦντο χορηγίαν.

« Καὶ δῆς παινῶντι τὸν ἄρτον ἐκ φύχης σου, καὶ φυγὴν τεταπεινωμένην ἐμπλήσῃς· τότε ἀναταλεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου, καὶ τὸ σκότος σου ὡς μεσημέρια. » Μέλιστα μὲν γὰρ τὸ πρῶτα τοὺς πᾶσι δεήσει ποικιλοῦν ἀφθόνας· τὰ δὲ ἐξαιρέτα τοὺς οἰκίους τῆς πίστεως ἀποπέμναι. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀποστολικὴ διδασκαλία παρακαλεῖσάτο, φήσασα δεξιῶς εἶναι πρὸς πᾶσας.

« Καὶ ἔσται ὁ θεὸς σου μετὰ σοῦ διὰ παντός· καὶ ἐμπλησθήσῃ καθάπερ ἐπιθυμῆ ἡ ψυχὴ σου, καὶ τὰ ὀστέ σου πικθήσονται· καὶ ἔσται ὡς κήπος μεθύων, καὶ ὡς πηγὴ ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ. » Ἀγλαδὴ τῆς ψυχῆς αὐτῆς αἱ δυνάμεις πικθήσονται ὑπὸ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐνθέου τροφῆς. Καὶ κήπος ἀειθαλῆς τὰς δὲ ἀγίους Πνεύματος καρποφορῶν φουτείας, καὶ τὸ πάλαι δὲ τῆς ψυχῆς ἔρημα οἰκοδομηθήσεται ἐν σοὶ, καὶ ἀνακληρωθήσεται διὰ μαθημάτων καὶ λόγων θείων· ὡς καὶ οἰκοδόμος σε γενέσθαι ἐαυτοῦ, διδασκαλαίς ἐνθέοις οἰκοδομοῦντα τοὺς ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ λογισμούς. Ἡδὴ δὲ καὶ φραγμῶν περιβαλεῖς τῇ σαυτοῦ ψυχῇ, περιφράττων αὐτὴν πανταχόθεν, καὶ ἀσφαλίζόμενος ἀπὸ τῶν ἐξωθεν ὀχληρῶν. Ὅσα δὲ τοῦ λαοῦ εἰεν ἀν' οἱ ἐν αὐτῷ δυνατοί, τὰ πᾶν σῶμα ὑποβαστάζοντες.

« Καὶ οἰκοδομηθήσονται σου ἀβέρημοι αἰώνιοι, καὶ ἔσται τὰ θεμελίᾳ σου αἰώνια γενεῶν γενεαίς. Καὶ κληθήσῃ οἰκοδόμος φραγμῶν, καὶ τὰς τρίβους σου ἀνὰ μέσον παύσεις. » Φραγμούς δὲ οἰκοδομεῖ ὁ περιφράττων καὶ περιταυγίζων διαλεκτικαῖς ἀποδείξει τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα· ὁ δὲ τὰ δοκοῦντα προσκόμματα ἐκ τῶν θείων ἀναγκωσμάτων παραιρῶν διὰ τοῦ σαφηνίζειν τὰ λεγόμενα, οὕτως ἔστιν ὁ τοὺς ἀνὰ μέσον τῶν τρίβων λίθους παραιρῶν. Τῆς γὰρ πλάτης τὰς ἀτραποὺς ἀποφράττων, καὶ τὰς τοιαύτας ἀποταυγίζων διακοπὰς, καὶ πάντοθεν ἐαυτὸν ταυγίζων καὶ περιφράττων, εὐκότως οἰκοδόμος φραγμῶν ὀνομάζεται.

« Ἐν ἀποστρέψῃς τὸν πόδα σου ἀπὸ τῶν Σαββάτων, τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ θελήματά σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἀγία· καὶ καλέσεις τὰ Σαββάτα τρυφερά, ἅγια τῷ Θεῷ· οὐκ ἀρεῖς τὸν πόδα σου ἐπ' ἔργῳ, οὐδὲ λαλήσεις λόγον ἐν ὀργῇ ἐκ τοῦ στόματός σου. Καὶ ἔσῃ πεποιθὴς ἐπὶ Κύριον· καὶ ἀναβιθάσει σε ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς, καὶ φώμει σε τὴν κληρονομίαν Ἰακώβ τοῦ πατρὸς σου. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. » Ὑποβάλλει δ' ὁ λόγος μὴ θελήματα πράττειν, ὡς ἐαυτοὺς μέβαις καὶ κραυπέλαις σχολάζοντας· ἐν ἀγιασμῷ δὲ καὶ καθαρότητι διάγοντας, οὕτω καὶ τὴν ἡμέραν ἀγιάζειν, τρυφερῶν τε αὐτὴν καὶ ἄλυτον διὰ τῆς ἐν αὐτῇ κατὰ θεὸν ἐπιτελουμένους σχολῆς φυλάτ-

« Si abstuleris a te nexum, et manuum extensionem, et verbum murmurationis. » Nam universorum Deus, alios quidem cibus et pecuniis opulentem, alios vero egenos et pauperes constituit, ad utrumque probationem; ut hi quidem ex largitione egenis præbita, opulentiae suae fructum perciperent, alii vero pauperie afflictati et exercitati, divitum largitione, quasi feracissimo agro fruerentur.

Vers. 10. « Et dederis esurienti panem ex animo tuo, et animam humiliatam impleveris, tunc orietur in tenebris lumen tuum, et tenebrae tuae erunt velut meridies. » Prima sane omnibus sunt largiter distribuenda; præcipua vero domesticis fidei dispensanda. Idipsum enim apostolico præcepto jubetur, scilicet officiosos esse erga omnes.

Vers. 11. « Et eris Deus tuus tecum semper, et impleberis sicut desiderat anima tua, et ossa tua pinguescent: et erit quasi hortus ebrius, et sicut fons, cui non deficit aqua. » Videlicet ipsius animus virtutes pinguescent a spirituali et divina eaca. Et hortus semper virens erit, arborum sancti Spiritus fructibus exornatus, atque illa olim animæ deserta in te ædificabatur, ac disciplina diviniacque sermonibus replebuntur; ita ut ipse tuus constructor exsistas, cogitationes mentis tuæ divina doctrina exædificans. Ad hæc autem animam tuam propugnaculo circummunies, ipsamque contra externos tumultus undique sepies et custodies. Ossa vero populi fuerint ii, qui apud illum prævalidi ac robusti sunt, ita ut totum corpus sustentent.

Vers. 12. « Et ædificabuntur deserta tua perpetua, et erunt fundamenta tua sempiterna in generationes generationum. Et vocaberis ædificator maccrinarum, et semitas tuas, quæ sunt in medio, quiescere facies. » Sepes autem construit, qui ecclesiastica dogmata dialecticis demonstrationibus circumquaque munit et defendit; quæ vero ea, quæ in divinis lectionibus offendicula esse videntur, dicta explicando removet, is est qui lapides in medio semitarum positos amolitur. Nam quia erroris vias obstruit, et ejusmodi clausulas tutatur ac defendit, seseque undique munit et sepit, ædificator maccrinarum jure vocatur.

Vers. 13, 14. « Si averteris a Sabbatis pedem tuum, ut non facias voluntates tuas in die sancta: et vocabis Sabbata delicata, sancta Deo; non levabis pedem tuum ad opus, neque loqueris verbum in ira de ore tuo. Et eris fiduciam habens in Domino: et evehet te ad bona terræ, et cihabit te hereditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum est hæc. » Illis subindicatur non pro lubito singulos agere debere, ita ut ebriitati et crapulae indulgeant; sed in sanctitate et puritate degendum esse, atque ita diem sancte celebrandam oportere: ipsamque lætam ac sine tristitia, ob otium illud Deo consecratum custodire, neque vel tantillum pedem movere

nil alia opera, neque vel verbotenus labia sordare; Α τειν. μηδὲ μέχρι τοῦ τυχόντος κινούντα τὸν πόδα ἐπὶ
sed soli divinarum rerum otio tota die vacare. πράξουσιν ἑτέrais, μηδὲ μέχρι λόγου μολύνειν τὰ
χειλῶν· μόνη δὲ τῇ σχολῇ τῶν θείων διὰ πάσης προσανέχειν τῆς ἡμέρας.

CAPUT LIX.

VERS. 1. « Annon potest manus Domini salvare ? An aggravata est auris ejus, ut non exaudiat ? » Postquam in præcedentibus quæ a Judæico populo agenda erant, præscripsit, atque iis qui agenda perfecerint, congruentes pollicitationes obtulit, ac contraria deligentibus promerita supplicia comminatus est; jam his verbis ipsos coarguit, utpote qui aliqua Dei voluntati contraria delegerint: quæ de causa in calamitates delapsi sunt. Ait ergo illis: Nequaquam mihi Deo impossibile erat vos etiam perditos restaurare, neque infirma est manus mea, ut vos, indignos licet, servare nequeam; auris vero mea, quæ omnia audit, non ita aggravata erat, ut non possem vos clamantes exaudire.

VERS. 2. « Sed peccata vestra dissidium faciunt inter vos et Deum: et propter peccata vestra avertit faciem a vobis, ut non misereatur. » Improbata vestra non sinit vos divina frui providentia, quia Deus peccatum, ut rem putidam, turpem et infamem abominatur. Populo itaque ruinæ ac remotionis a Deo nullam aliam fuisse causam docet, quam peccata eorum: horum vero species deinceps enumerat.

VERS. 3. « Manus enim vestræ pollutæ sunt sanguine, et digiti vestri in peccatis: labia vestra locuta sunt iniquitatem, et lingua vestra injustitiam meditatur. » Et perpendas velle eos hic non de idololatria, aut de alio improbo facinore accusari, sed de eadem labiis perpetrata, et de oris sui iniquitate. Quæ subindicat eorum contra Servatorem conspirationes, atque insidias ab eis contra probos viros structas. Eiamsi vero Servatorem non propria manu tradiderint; cum tamen sanguinem ejus super se et super filios suos expetierint, ac Impiis usi sint clamoribus, reapse declararunt se manus sanguine sordatas habere, labia eorum iniquitatem locuta esse, et linguam eorum impietatem protulisse. Nam sese decipientes alium Christum expectant, humana quædam et fabulosa de ipso nar-

VERS. 4, 5. « Nemo loquitur justa, nec est judicium verum. Confidunt rebus vanis, et loquuntur inania, quia concipiunt dolorem, et pariunt iniquitatem. Ova aspidum fregerunt, et telam aranæ texunt: et qui vult de ovibus eorum comedere, frangens urinum invenit, et in ipso regulum. » Adversariarum potestatum semina in se parturiunt: quare malitiæ et improbitatis sææ filii dicebatur, « Serpentes, geminina viperarum. » Proportionem vero quadam ad divinum semen habita, adversariarum potestatum semen, ova appellavit, reptilis generis exemplo insistens: nam aspidæ, serpentes et alia

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΘ.

« Μη οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σῶσαι; Ἦ ἐδάφυνε τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι; » Ὡς πρὸς τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν διαστοιχούμενος ὁ λόγος ἐν τοῖς πρὸ τούτου τὰ πρακτεία, καὶ τοῖς μὲν τὰ πρακτεία δι' ἔργων ἐπιταλίσασαι τὰς κρεπούσας ἐπαγγελίας παραθείς, τοῖς δὲ τάναντία ἐλομένοις τὰς καταλήλους ἀπαίτησας τιμωρίας· διὰ τῶν προκειμένων ἐλεγχον αὐτοῖς προσφέρει, ὡς τινα ἄναντα ἐλομένοις τῇ τοῦ Θεοῦ βουλή· οὐ χάριν καὶ τοῖς κακοῖς περιπεπτώκασι. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτούς· Οὐκ ἦν ἀδύνατον ἐμοὶ τῷ Θεῷ, καὶ ἀπολλυμένους ὑμᾶς ἀνακτήσασθαι, οὐδὲ ἀσθενεῖ ἡ ἐμὴ χεὶρ καὶ ἀναξίλους ὄντας ὑμᾶς διασῶσαι· καὶ τὸ οὖς δὲ τὸ ἐμὸν τὸ πάντων ἀκουστικὸν οὐχ οὕτως ἦν βαρυήκοον, ὡς μὴ δύνασθαι ὑμῶν εἰσακοῦσαι βοῶντων.

« Ἄλλὰ τὰ ἁμαρτήματα ὑμῶν διστῶσιν ἀνὰ μέσον ὑμῶν καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ Θεοῦ· καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον ἀφ' ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐλεῆσαι. » Ὁ παράνομος ὑμῶν βλος οὐκ ἐξ τῆς θείας ὑμᾶς ἀπολαῦσαι προνοίας, διὰ τὸ βδελύτεσθαι ὡπερ δυσώδη καὶ αἰσχρὰν καὶ ἄτιμον τὴν ἁμαρτίαν. Τὸ μὲν οὖν αἴτιον τῆς ἀποπτώσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πορρωτάτω τοῦ Θεοῦ ἀποβολῆς αὐτοῦ οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἐδίδαξεν ἢ τὰς ἁμαρτίας· τὸ δὲ τούτων εἶδος ἐξῆς καταριθμεῖται.

« Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν μεμολυσμένααι αἵματι, καὶ οἱ δάκτυλοι ὑμῶν ἐν ἁμαρτίαις· τὰ χεῖλη ὑμῶν ἐλάλησαν ἀνομίαν, καὶ ἡ γλῶσσα ὑμῶν ἀδικίαν μελετᾷ. » Καὶ θεά, ὡς οὐκ ἐπιμέμεται αὐτοῖς ἐν τούτοις εἰδωλολατρείαν, οὐδ' ἑτέραν τινὰ παράνομον πρᾶξιν· ἀλλὰ τὴν διὰ χειλέων μαιφονίαν, καὶ τὴν διὰ στόματος παρανομίαν. Δι' ὃν ἠνίκατο τὴν κατὰ τοῦ Σωτήρος ἐπανάστασιν αὐτῶν, καὶ τὴν κατὰ τῶν δικαίων ἀνδρῶν ἐπιβουλήν. Εἰ δὲ καὶ μὴ αὐτόχειρες γεγόνασι τοῦ Σωτήρος, ἀλλὰ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν αἰτησάμενοι, καὶ βοαῖς ἀθέοις χρησάμενοι, ἔργῳ παρέστησαν τὰς χεῖρας ἔχειν μεμολυσμένας αἵματι, τὰ τε χεῖλη αὐτῶν λελαλημένααι ἀνομίαν, καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν μεμελετημένααι. Ἐξ απατώντας γὰρ ἑαυτοὺς ἕτερον προσδοκῶσι Χριστὸν, ἀνθρώπινά τινα περὶ αὐτοῦ μυθολογοῦντας.

« Οὐθεὶς λαλεῖ δικαία, οὐδὲ ἐστὶ χρεῖς ἀληθινή. Πειποθήσιν ἐπὶ ματαίοις, καὶ λαλοῦσι κενά, ὅτι κούσιν πόνον, καὶ τικτούσιν ἀνομίαν. Ὡς ἀσπίδων ἐρῆξαν, καὶ ἰσθὸν ἀράχης ὑφαίνουσι· καὶ ὁ μέλλων τῶν ὠν αὐτῶν φαγεῖν, συντριψάς οὐριον εὔρε, καὶ ἐν αὐτῷ βασιλίσκον. » Τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τὰ σπέρματα ἐν αὐτοῖς κησάντες· διὸ τοῖς τῆς κακίας καὶ πονηρίας αὐτῶν υἱοῖς ἐλέγετο· « Ὅφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν. » Ἀναλόγως δὲ τῷ σπέρματι τῷ θεῷ τὸν τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων σπόρον ὡς ὠνέμασε διὰ τὴν παράδειγμα τοῦ ἐρπυστικῶ γένους· ἀσπίδες καὶ ὄφεις, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὠστόκων ἐστίν.

Ἐπειδὴ μετὰ τοσαύτην κακίαν ἐπαγγέλλονται μὲν ἅπασιν ἀπὸ θεῶν Γραφῶν διδασκαλίας, ἐκπίπτουσι οὐκ εἰς γραῶδεις μύθους, καὶ εἰς παραδόσεις ἀνθρώπων, οὐδὲν ὑγῆς μηδὲ ὠφέλιμον περιεχούσας· εἰκότως ἐπιλέγει· « Καὶ ἰσθὺν ἀράχνης ὑφαίνουσι, » τὸ σαθρὸν καὶ ἀτιμον τῆς τοιαύτης αὐτῶν σπουδῆς τῆ τῆς ἀράχνης ὑφάσματι παραβάλλων. Ποίων δὲ ὧν μνημονεύει, ἢ περὶ ὧν εἰρηται· « Τὰ ὠὰ ἀσπίδων ἐρρήξαν; » Οἱ μὲν οὖν ἐν κακίᾳ τέλει, διαρρήξαντες τούτων τῶν ὧν, τὰ τελεσφορηθέντα εἰς ἑαυτοὺς ὑπεδέξαντο· οἱ δὲ ἀτελέστεροι, πρὶν διαρραγῆναι καὶ τελεσφορηθῆναι ἐμπαγόντες αὐτῶν, ἀπόλλυνται. Διὸ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς εἰρηται· « Ὁ ἐσθίων ἐκ τῶν ὧν αὐτῶν ἀποθάνεται. » Εἰ δὲ τις εὐρεθεῖη συνेतὸς ἀνὴρ ὁ συντρίθειν αὐτὰ δυνάμενος ἀνατρεπτικῶ καὶ ἐλεγκτικῶ λόγῳ, οὗτος εὖροι ἂν τὸ ἐν αὐτοῖς ἀνεμιαῖον καὶ ὄβριον, καὶ δυσώδες καὶ φθοριμαῖον, καὶ ἐν τούτοις πᾶσιν Ἰουδαίῳ καὶ ἐγκριπτόμενον, τὸν πάντων ἐρπετῶν καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ βλέμματος θανατοποιὸν, τὸν βασιλσκον λέγω.

« Ὁ ἰσθὺς αὐτῶν οὐκ ἔσται· εἰς ἱμάτιον, οὐδὲ μὴ περιβάλλονται ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν· τὰ ἔργα αὐτῶν ἔργα ἀνομίας· οἱ δὲ πόδες αὐτῶν ἐπὶ πονηρίαν τρέχουσι, ταχίνοι ἐκχέαι· αἷμα, καὶ οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν, διαλογισμοὶ ἀπὸ φόνων. Σύντριμμα καὶ ταιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὄδον εἰρήνης οὐκ οἶδασιν. » Οὐ γὰρ παραδέξαντο τὸν τῆς εἰρήνης πρῶταν, περὶ οὗ εἰρηται· « Αὐτὸς γὰρ ἔστιν· ἡ εἰρήνη ἡμῶν· » διὸ τοὺς αὐτοῦ μαθηταῖς ταύτην προξενεῖ λέγων· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. » — « Καὶ οὐκ ἔστι κρῖσις ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Αἱ γὰρ τρίβοι αὐτῶν διεστραμμέναι, ὡς διεοδέουσαι· καὶ οὐκ οἶδασιν εἰρήνην. » Ψηλαφῶντες γὰρ τὰς θείας Γραφάς, οὐ συνίασιν τὸν ἐν βάθει τῶν λέξεων ἀποκεκρυμμένον νοῦν· περὶ δὲ δὴ μόνον τὴν λέξιν ἀσχολούμενοι, ὥσπερ τινὰ τοίχον ἐοικασί ψηλαφῶν.

Διὰ τοῦτο ἀπέστη ἡ κρῖσις ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐ μὴ καταλάβῃ αὐτοὺς δικαιοσύνη· ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος· μέιλαντες αὐγὴν, ἐν ἀωρίᾳ περιεπάτησαν. Ψηλαφῶσιν ὡς τυφλοὶ τοίχον, καὶ ὡς οὐχ ὑπαρχόντων ὀφθαλμῶν ψηλαφήσουσι. Καὶ πεσοῦνται ἐν μεσημβρίᾳ ὡς ἐν μεσονυκτίῳ, ὡς ἀποθνήσκοντες στενάξουσι. » Κατὰ δὲ τὸν καιρὸν τοῦ τῶν ἔθνῶν μεσημβρινοῦ φωτός, ταῖς σωτηρίαις καὶ εὐαγγελικαῖς αὐγαῖς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταλαμπομένης, μόνοι αὐτοὶ, ὡς ἂν τὰ πρὸς θάνατον ἡμαρτησάτες, πεπτῶκασιν, καὶ ὥσπερ ἐν μεσονυκτίῳ διάγουσιν.

« Ὡς ἄρκτος ἢ ὡς περιστέρα ἅμα πορεύονται. Ἄνεμείναιεν κρῖσιν, καὶ οὐκ ἔστι σωτηρία· μακρὰν ἀφίστηκεν ἀπ' ἡμῶν. Πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία ἐναντίον σου, καὶ αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν ἀντίστησαν ἡμῖν· αἱ γὰρ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἐγνωμεν. » Οἱ γὰρ στεναγμοὶ αὐτῶν, εἰ μὲν κατὰ λόγον ἐγίνοντο ὑπὲρ ὧν τετολμήχασιν κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐπωφελεῖς ἐγένοντο ἔν. Χρῆ γὰρ αὐ-

hujusmodi, ova pariant. Quoniam post tantam exhibitam improbitatem, divinarum quidem Scripturarum doctrinam profitentur, in aniles vero fabulas et in traditiones hominum delabuntur, quæ nihil sanum, utile nihil habent; merito insert, « Et telam aranæ texunt, » putidum illud eorum indecorumque studium telæ aranæ comparans. Qualia porro ova memorat, nisi ea de quibus dicitur: « Ova aspidum eruperunt? » Qui igitur in malitiæ cumulum devenerunt, his disruptis ovis, fetum in se susceperunt: simpliciores vero antequam dirumpantur et fetum edant, ipsæ comedentes, pereunt. Quapropter secundum reliquos interpretes dictum est: « Qui comederit ex ovis eorum, morietur. » Quod si quis reperiat vir prudens, qui possit illa hortando et arguendo conterere, is inveniet in illis, venti et lotii odorem putidum atque corruptum, et in his omnibus fœde volutatum et latens omnium reptilium teterrimum, vel visu solo lethiferum, regulum dico.

VERS. 5 - 8. « Tela eorum non erit in vestimentum, neque operientur operibus suis: opera eorum opera iniquitatis: pedes autem eorum ad malitiam currunt, veloces ad effundendum sanguinem, et cogitationes eorum, cogitationes a cædibus. Contritio et miseria in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt. » Neque enim pacis principem receperunt, de quo dictum est: « Ipse enim est pax nostra¹³: » quapropter eam discipulis procurat suis dicens, « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis¹⁴. » — « Et non est iudicium in viis eorum. Semitæ enim eorum perversæ, quas pertranseunt, et non noverunt pacem. » Nam cum divinas Scripturas attingunt, in profunditate verborum latentem sententiam non intelligunt: sed uni dictioni vacantes, videntur quasi murum contractare.

VERS. 9, 10. « Propterea recessit iudicium ab eis, nec apprehendet eos iustitia; cum exspectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ; cum exspectarent fulgorem, in caligine ambulaverunt. Palpabunt tanquam cæci inurum: et quasi oculos non habeant, atrectabunt. Et cadent in meridie tanquam in media nocte, quasi morientes ingemiscent. » Tempore meridianæ gentium lucis, salutaribus et evangelicis radiis illustrata Ecclesia Dei, ipsi soli, utpote qui ad mortem perccaverint, delapsi sunt, et quasi in media nocte agunt.

VERS. 11, 12. « Tanquam ursus, aut tanquam columba simul incedent. Expectavimus iudicium, et non est salus: longe recessit a nobis. Multa enim iniquitas nostra in conspectu tuo, et peccata nostra obstiterunt nobis. Iniquitates enim nostræ in nobis sunt, et injustitias nostras cognovimus. » Nam gemitus ipsorum, siquidem ratione eorum quæ contra Salvatorem ausi sunt, emissi fuisset, et,

¹³ Ephes. 11, 14. ¹⁴ Joan. 14, 27.

ipsis sane fructuosi futuri erant. Etiam opus est A
 ipso lugere, ingemiscere, lamentari et plangere,
 sanguinis, quem effuderunt, causa. Verum quia id
 agere non videntur, sed urbem illam sensilem,
 Hierosolymam dico, deplorant, et ruinam ejus stolidè
 lugent, jure bestiarum ferarum comparantur. Quamobrem
 dicitur : « Et ingemiscant tanquam ursus ; » in aliis
 vero dicitur, « Sicut ursus prole orbata. » Ursus
 itaque vocantur, quis hæc fera homines devorat.
 Quandoquidem et ipsi homines devorabant, cædi-
 bus vacantes, et prophetas occidentes ; ursus item
 prole orbatae similes sunt, ob filiorum suorum exi-
 tium

Vras. 13. « Imple egimus, et mentiti sumus, et
 retrocessimus a Deo nostro. Locuti sumus iniqua,
 et insolsequentes fuimus. Concepimus et meditati B
 sumus de corde nostro verba iniqua. » Hæc autem
 propheta dicit ex persona populi, docens eos, ut
 confiteantur Deo peccata, et sese accusent ; ut vel
 ita saltem animo compuncti, gradum revocent et
 convertantur penitentiam edoculi.

Vras. 14-20. « Et abduximus retro judicium, et
 justitia longe discessit : quoniam consumpta est in
 viis eorum veritas, et per rectum iter transire non
 poterunt. Et veritas sublata est, et transtulerunt
 mentem, ut non intelligerent. Et vidit Dominus, et
 non placuit ipsi, quia non erat judicium. Et vidit,
 et non erat vir : et consideravit, et non erat qui de-
 fenderet : et ultus est eos brachio suo, et misericor-
 dia confirmavit. Et induit justitiam quasi loriceam,
 et circumposuit galeam salutaris in capite, et cir-
 cumdedit se vestimento ultionis : et amictus ejus,
 tanquam retributus sit retributionem, opprobrium
 adversariis. Et timebunt Occidentales nomen Do-
 mini, et qui sunt ab ortu solis, nomen gloriosum.
 Veniet enim, quasi fluvius violentus ira a Domino :
 veniet cum furore, et veniet propter Sion qui liber-
 rat, et avertet impietates a Jacob. » Hic item per
 Sion pia religio significatur, quam diversis modis
 Ecclesiam Dei esse comprobata est. Hujus ita-
 que Dei civitatis causa venturus liberator esse dici-
 tur, qui jam prope est. Et quid faciet ? Dimittet
 peccata accedentibus ad se.

Vras. 21. « Et hoc ipsis Testamentum a me est, D
 dixit Dominus. Spiritus meus, qui est in te : et ver-
 ba, quæ dedi in os tuum : et non deficient ex ore
 tuo, neque ex ore seminis tui. Dixit enim Dominus
 amodo et usque in sæculum. » Hic itaque Spiritus
 Testamentum erat : quamobrem Salvator et Dominus
 noster Jesus Christus discipulis suis Spiritum dedit
 dicens : « Accipite Spiritum sanctum ; si cujuspiam
 remiseritis peccata, remittentur ei ¹³. » Hoc igitur
 Novum Testamentum est, et caput mysterii, Spiritus
 sanctus. Et verba, quæ dedi in os tuum, et non
 deficient. » Manent enim et in præsentibus et in futuro
 sæculo hæc omnia, secundum Servatoris nostri ver-

¹³ Joan. xi, 22, 25.

τούς καὶ πνεθεῖν καὶ στενάζειν, καὶ ἀποδύρασθαι, καὶ
 θαυρῖειν, ὧν ἐξέχουν αἱμάτων ἕνεκα. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο
 μὲν οὐ προσποιοῦνται, τὴν δὲ πόλιν τὴν αἰσθητὴν,
 λέγω δὴ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀποκαίονται, καὶ τὴν
 πτώσιν αὐτῆς στενάξουσιν ἀλόγως· εὐκότως ἀγρίω
 θηρίῳ παρεβλήθησαν. Διὸ λέλεκται : « Καὶ στενάξουσιν
 ὡς ἄρκτος : » καὶ ἐν ἄλλοις δὲ εἴρηται· « Ὁ ἄρκτος
 ἀτεκνομένη. » Ἄρκτος μὲν οὖν διὰ τὸ ἀνθρωποδό-
 ρον τοῦ θηρὸς ὠνομάσθησαν. Ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἀνθρώ-
 πους ἔφαγον μαιφονοῦντας, καὶ τοὺς προφῆτας ἀναι-
 ροῦντας· ἀτεκνομένη δὲ ἄρκτων παρωμώθησαν διὰ
 τὴν ἀπώλειαν τῶν τέκνων αὐτῶν.

« Ἡσεθήσαμεν, καὶ ἐψευσάμεθα, καὶ ἀπίστημεν οπι-
 σθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἐλάλησαμεν ἄδικα, καὶ ἠπει-
 θήσαμεν. Ἐκούμεν, καὶ ἐμελετήσαμεν ἀπὸ καρδίας
 ἡμῶν λόγους ἀδικίους. » Λέγει δὲ ταῦτα ὁ προφήτης
 ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ, διδάσκων αὐτοὺς ἐξομολογεῖ-
 σθαι τῷ Θεῷ τὰς ἁμαρτίας καὶ κατηγορεῖν αὐτοὺς ἑαυ-
 τῶν, ἵνα κἀν οὕτως, πληγθέντας τὴν ψυχὴν, ἀνακωσῶσι
 καὶ ἐπιστρέψωσι, μετανοοῦν διδαχθέντες.

« Καὶ ἀπείστησαμεν ὀπίσω τὴν κρίσιν, καὶ ἡ δι-
 καιοσύνη μακρὰν ἀπέστηκεν· ὅτι καταβλήθη ἐν ταῖς
 ὁδοῖς αὐτῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ δι' εὐθείας οὐκ ἐδόξαντο
 διαελθεῖν. Καὶ ἡ ἀλήθεια ἤρπαι, καὶ μετέστησαν τὴν
 δίκαιον τοῦ συνίεναι. Καὶ εἶδε Κύριος, καὶ οὐκ ἤρε-
 σεν αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἦν κρίσις. Καὶ εἶδε, καὶ οὐκ ἦν
 ἀνὴρ· καὶ κατένοησε, καὶ οὐκ ἦν ἀντιληφόμενος· καὶ
 ἠμύνατο αὐτοὺς τῷ βραχίονι αὐτοῦ, καὶ τῇ ἐλεημο-
 σύνη ἐστηρίξατο. Καὶ ἐνεδύσατο δικαιοσύνην ὡς θῶ-
 ρακα, καὶ περιέθετο περικεφαλαίαν σωτηρίου ἐπὶ τῆς
 κεφαλῆς, καὶ περιέβαλετο ἱμάτιον ἐκδικήσεως· καὶ
 τὸ περιβάλοιον αὐτοῦ, ὡς ἀναποδώσων ἀνταπίδοσιν,
 ὄνειδος τοῖς ὀπταντοῖς. Καὶ φοβηθήσονται οἱ ἀπὸ θυ-
 σμῶν τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ οἱ ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου τὸ
 ὄνομα τὸ ἔνδοξον. Ἦξει γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος ἡ ὄρ-
 γη παρὰ Κυρίου· ἤξει μετὰ θυμοῦ, καὶ ἤξει ἕνεκεν
 Σιών ὁ ρυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰα-
 κώβ. » Πάλιν δὲ καὶ ἐνταῦθα τὸ θεοσεβὲς πολιτεύμα
 σημαίνεται διὰ τῆς Σιών, ἧτις διαφόρως ἀπεδείκνυτο
 οὕσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Ταύτης οὖν ἕνεκεν τῆς
 τοῦ Θεοῦ πόλεως ἤξει λέγεται ὁ ρυόμενος ὁ ἀγγι-
 στεῶν. Καὶ τί ποιήσει ; Συγχωρήσει τὰς ἀδικίας
 τοὺς προσιοῦσιν αὐτῷ.

« Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ Διαθήκη, εἶπε Κύ-
 ριος. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ σοί, καὶ τὰ ῥή-
 ματα ἃ ἔδωκα εἰς τὸ στόμα σου· καὶ οὐ μὴ ἐκλίπῃ
 ἐκ τοῦ στόματός σου, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ σπέρ-
 ματός σου. Εἶπε γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν
 αἰῶνα. » Τοῦτο γοῦν τὸ Πνεῦμα ἡ Διαθήκη ἐτύγγανε
 διὰ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς
 τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἔδωκε τὸ Πνεῦμα λέγων· « Λά-
 θετε Πνεῦμα ἅγιον, ἐάν τις ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας,
 ἀφίενται αὐτῷ. » Αὕτη τοίνυν ἡ Καινὴ Διαθήκη, καὶ
 τὸ κεφάλαιον τοῦ μυστηρίου, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
 « Καὶ τὰ ῥήματα ἃ ἔδωκα εἰς τὸ ὄσ σου, καὶ οὐ μὴ
 ἐκλίπῃ. » Μένει γὰρ καὶ εἰς τὸν παρόντα αἰῶνα καὶ

εις τὸν μέλλοντα ταῦτα πάντα, κατὰ τὰ ρήματα, ἃ ἠκούσθησαν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίῳ εἰπών· «Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθουσιν.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ξ.

«Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν.» Ἐπὶ τοίνυν ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἦν τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ, καὶ φῶς τοῖς εἰς τὸν κόσμον· εἰκότως τῆς τοῦτου παρουσίας ἀπολαύσειν ὁ λόγος τῆ Ἱερουσαλήμ προσεφώναι λέγων· «Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς.» Αὐτῆς δὲ εἶναι φάσκει τὸ φῶς, διὰ τὸ αὐτῆ εἶς παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπαγγελίας ὑπὸ τῶν προφητῶν κατηρῦχθαι. Εἰ μὲν οὖν πεισθεῖσα ἐπὶ παραγγέλματι, τοῦ φωτὸς μεταλήψει, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ παραδαξαμένη, διέμεινεν ἂν ἐν εἰρήνῃ μέχρι τέλους. Ἐδ γὰρ πάλαι σοὶ διὰ τῶν προφητῶν κατηγγεγμένον φῶς ἰδοὺ νῦν ἐλήλυθα. Διὸ μὴ μέλλε, φωτίζου δὲ, φωτίζου, καὶ τῆς χάριτος μεταλάμβανε· ἔσται γὰρ σοὶ φωτισθεῖση τάδε καὶ τάδε.

«Ἰδοὺ σκότος καλύψει γῆν καὶ γνώφος ἐπ' ἔθνη. Ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ἐφθόσεται.» Ὡς κατὰ τὴν πρώτην παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύνασθαι ταῦτα πληροῦσθαι· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ θεοφάνειαν τέλους αὐτὰ τεύξεσθαι.

«Καὶ πορεύσονται βασιλεῖς ἐν τῷ φωτί σου, καὶ ἔθνη τῆ λαμπρότητι σου.» Οὐ γὰρ ἐπὶ πάντας ἀναταλεῖς, ἀλλ' ἐπὶ μόνους τοὺς ἀέλιους. Τοὺς γὰρ μὴ τοιοῦτους διαλήψεται τὸ ἐξώτερον σκότος καὶ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς ἀσεβέσιν ἡμεληται. Δεῖ δὲ πρότερον φωτὸς καὶ ἀνατολῆς τοῖς μέλλουσιν αὐτοῦ θεασθαι τὴν δόξαν· ὅπως, ἐν ἡμέρᾳ θεϊκοῦ φωτὸς γινόμενοι, θεωροὶ τῆς δόξης τοῦ μονογενοῦς Ἰ. οὐ τοῦ Θεοῦ καταστῶσιν.

«Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε συναγμένα τὰ τέκνα σου.» Διὸ πάντες οἱ ἐξ ἔθνῶν εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ πεπιστευκότας ἐπαγγελίαν εὐαγγελίαν ἀνακαύσεσθαι εἰς κόλπους Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, τοῦτο τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ διδάξαντος. Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ πλείοσιν ἢ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία θυγάτηρ ἀνηγόρευται Σιών καὶ θυγάτηρ Ἱερουσαλήμ. «Ἦκαστι πάντες οἱ υἱοὶ σου μακρόθεν, καὶ αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρθῆσονται.» Ἦμεν γὰρ πόρρω σου καὶ μακρὸν τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἔξοι τῶν δικαίων, τῆς ἐπαγγελίας ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Αἱ τε γὰρ ἀπάλαι οὖσαι ψυχὰι καὶ ἐτι νήπια, ὡς ἀριτεγήνητα βρέφη, τὸ λογικῶν καὶ ἄβολον γάλα ἐπιποθοῦσι· διὰ τε τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως γινόμεναι τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ὀποδοσάζονται ἐπ' ὤμων, αἰρόμεναι καὶ ὀποκουφιζόμεναι ὑπὸ τῶν χειραγωγούντων αὐτὰς διδασκάλων· οἷος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· «Ὡς ἂν τροφὸς θάλαππ τὰ βλαστῆς τέκνα, ὅπως ἰμερόμενοι ὑμῶν,» καὶ τὰ ἐξῆς.

«Τότε ἔφη, καὶ φοβηθήσῃ, καὶ ἐκστῆσῃ τῆ καρδίᾳ, ὅτι μεταβαλεῖ εἰς σὲ πλοῦτος θαλάσσης, καὶ

ba in Evangeliiis tradita ab ipso Salvatore dicente, «Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt 16.»

CAPUT LX.

VERS. 1. «Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te orta est.» Quoniam ergo ipse Christus erat lux et veritas et vita, lux scilicet his qui in mundo sunt, ejus presentia fructuram Jerusalem merito prænuntiabat his verbis, «Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lux tua.» Ejus autem esse lucem ait, quia ipsi venturi Christi pollicitationes a prophetis prædicatæ sunt. Si igitur præcepto morigera, lucis consors fuisset, Christum Dei suscipiendo, usque in finem utique in pace mansisset. Etenim ecce jam venit lux illa, olim tibi per prophetas annuntiata. Quare ne cuncteris, sed illuminare, illuminare, et gratiæ particeps esto; tibi enim illuminatæ hæc et illa aderunt.

VERS. 2. «Ecce tenebræ operient terram, et caligo super gentes. Super te autem apparuit Dominus, et gloria ejus in te videbitur.» Quæ sæpe in primo Salvatoris adventu accidisse possunt; ac etiam in secunda et gloriosa divinaque ejus presentia finem consequi valebunt.

VERS. 3. «Et ambulabunt reges in lumine tuo, et gentes in splendore tuo.» Non omnibus enim, sed dignis tantum orieris. Indignos quippe tenebræ exteriores et ignis æternus excipient, necnon alia omnia quæ impiis comminatus Dominus est. Nam qui gloriam ejus visuri sunt, luce primùm et ortu ejus opus habent, ut in die divinæ lucis, gloriæ unigeniti Filii Dei speculatores esse valeant.

VERS. 4. «Leva in circuitu oculos tuos, et vide congregatos filios tuos.» Quamobrem quotquot ex gentibus Christi opera in Deum crediderunt, promissionem acceperunt, quod in sinu Abraham, Isaac et Jacobi requiem habituri sint: id ipso Salvatore docente. Aliis item in locis Ecclesia ex gentibus filia Sion et filia Jerusalem vocatur. «Venerunt omnes filii tui de longe, et filia tuæ humeris gestabuntur.» Erasmus quippe longe et procul positi a republica Israelis, ac justis extranei, spem promissionis non habentes, atque impli in mundo versabamur. Nam teneræ et adhuc infantes animæ, quasi pueruli modo geniti, rationale et sine dolo lac concupiscunt: ac per regenerationem in Christo, filii Abraham effectæ, humeris gestantur a magistris suis, viâ ducibus, sublatae atque sustentatæ, qualis erat Paulus, qui ait, «Tanquam si nutrix foveat filios suos, ita desiderantes 17,» etc.

VERS. 5. «Tunc videbis, et timebis, et obstupesces corde; quia transferentur in te divitiæ ma-

¹⁶ Matth. xxiv, 35. ¹⁷ I Thess. ii, 7.

ris, et gentium et populorum. » Hic quoque observes A
velim, quo pacto multitudinem ingentem illam eorum, qui salutem consequuntur, maris fluctibus comparet. Fortitudo autem gentium si fuerint, qui bonis operibus dediti, a spiritalis vitæ cursu et tenore non deficiunt.

Vers. 6, 7. « Et venient tibi greges camelorum, et operient te cameli Madiam et Gepar. Omnes de Saba venient, ferentes aurem, et thus ferent, et Salutare Domini annuntiabunt. Et omnes oves Cedar congregabuntur, et arietes Nabaioth venient, et offerentur acceptabilla super altare meum. » His subindicari puto eos qui in Ecclesia opibus et divitiis affluunt : sic enim Salvator divitem camelo comparans dicebat, « Facilius est camelum per foramen acus ingredi, quam divitem in regnum colorum ». B
Cæterum admirabile illud erat, quia quod impossibile hominibus, idipsam Deo possibile est. Quapropter Jerusalem, admiratione capta, gaudio repletur, dum scilicet animas camelis comparatas, immutatas, et quasi per foramen acus, per angustam et arctam viam in vitam æternam ingredientem conspicit. Cameli vero non vacui et sine sarcina venerunt, sed dona Deo, ut par est, offerentes ad animæ suæ redemptionem. Itaque cameli Salutare Domini annuntiabunt, postquam memorata dona obtulerint ; thus, scilicet spiritualem suavemque theologiæ odorem ; aurum vero, corporeas nimirum opes. Madiam porro et Gepar, regiones barbarorum sunt, camelorum feraces, quemadmodum et Saba, supra Arabiam sita, penes quos populos camelorum genus ingenti numero est : quare horum exemplo sermo utitur. Et mihi sane videtur his verbis Scripturam, juvenulas et infantiles corporum Judæorum aures allicere et demulcere, ut eas pertrahat et hortetur ad vitam illam et religionem, quæ secundum Deum est, mature ineundam.

« Et omnes oves Cedar. » Hujusmodi animas alienigenas et extraneas esse subindicans : siquidem per camelos, opulenti et divites homines indicantur ; per oves autem, mansuetiores ac simpliciores ; per arietes, si maxime ex gentibus qui principatu valentes convertebantur : quos ad altare Dei munera allaturos esse sermo declarat. Et vero jam impletum oraculum videre est : cum ex conversione gentium, hujusmodi animæ sese piæ religionis verbo dedentes, et altaris Dei ministerio assistentes videantur. Nam tunc maxime per horum conversionem et salutem, Ecclesia Dei laudibus celebratur : quare deinceps dicitur : « Et domus orationis meæ glorificabitur. »

Vers. 8. « Quinam hi sunt? ut nubes volant, et sicut columbæ cum pullis super me. » Id porro intelligemus si Pauli vocem perpendamus, quæ sic habet : « Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Christi, rapiemur in nubibus obviam Do-

ἰθύνων καὶ λαόν. » Καὶ ἐνταῦθα δὲ τήρει ὅπως τὴν πολλὴν πολυπληθίαν τῶν σωζομένων πλήθει θαλάσσης ἀπεικασε. Δύναμις δὲ τῶν ἰθύνων οἱ καταρτῶντες εἶαν ἂν μὴδ' ἐξασθενήσαντες πρὸς τὸν τόνον τοῦ νοητοῦ βίου.

« Καὶ ἤξουσὶ σοὶ ἀγλαὶ καμήλων, καὶ καλύψουσὶ σε κάμηλοι Μαδιάμ καὶ Γεφάρ. Πάντες ἐκ Σάβα ἤξουσι, φέροντες χρυσόν, καὶ λίθων ὄσους, καὶ τὸ σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται. Καὶ πάντα τὰ πρόβατα Κηθάρ συναχθήσονται, καὶ κριοὶ Ναβαιὼθ ἤξουσι, καὶ ἀνενοχθήσεται δεκτὰ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου. » Αἰνίττεσθαι δὲ ὁμαι διὰ τούτων τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εὐπόρους καὶ πλούσιον περιβρεομένους· οὕτω γούν καὶ ὁ σωτὴρ τὸν πλούσιον καμήλων παραβάλλων Δαγεν, « Εὐνοκώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς βραφίδος εἰσελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλειαν τῶν οὐρανῶν. » Πλὴν ἀλλὰ τὸ θαῦμα τοῦτ' ἦν, ὅτι τὸ πᾶν ἀνθρώποις ἀδύνατον, τοῦτο δυνατὸν γίνεται τῷ Θεῷ. Διὸ καὶ ἐξίσταται Ἱερουσαλήμ διὰ τοῦ χαρᾶς πληροῦσθαι· καμήλοις δὲ παραβεβημέναις ψυχᾶς θεωμένη μεταβαλοῦσας, καὶ ὡσπερ διὰ τρυμαλιᾶς βραφίδος διὰ τῆς στενῆς καὶ θαλιμμένης ὁδοῦ εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν εἰσιούσας. Ὅδ' ὄχι ἀεὶ φορτίου προσέσσαν αὐταί, δῶρα δὲ τῷ Θεῷ προσφέρουσαι εἰκότως τὰ λύτρα τῆς αὐτῶν ψυχῆς. Οὐκοῦν αἱ κάμηλοι τὸ σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται· μετὰ τοῦ δῶρα προσφέρουν τὰ προλεχθέντα· λίθων δὲ τὴν τῆς θεολογίας πνευματικὴν εὐωδίαν, χρυσὸν δὲ τὴν σωματικὴν εὐπορίαν. Ἡ δὲ Μαδιάμ καὶ Γεφάρ γέννησι κάμηλων εἰσὶ χώραι βαρβάρων, ὡς καὶ ἡ Σαβὰ, ὑπὲρ τὴν Ἀραβίαν κειμένη, παρ' οἷς πολυπληθεῖ τὸ τῶν καμήλων γένος· διὸ τῇ τούτων κτήρηται ὁ λόγος εἰκόνη. Καὶ μοι δοκεῖ διὰ τούτων ὁ λόγος θέλει καὶ ἐγγυκαίνειν τὰς ἀνοὰς τὰς νηπιώδεις τῶν σωματικῶν Ἰουδαίων εἰς τὸ ἐπικλύσασθαι αὐτὰς, καὶ προτρέψαι σπύδιον εἰς τὸν κατὰ Θεὸν βίον καὶ πολιτείαν.

« Καὶ πάντα τὰ πρόβατα Κηθάρ. » τὸ ἀλλογενὲς καὶ ἀλλόφυλον τῶν τοιούτων δὲ ψυχῶν εἰκντόμοις. Διὰ μὲν οὖν τῶν καμήλων οἱ εὐποροὶ καὶ πλούσιοι τῶν ἐν ἀνθρώποις ἐδηλοῦντο· διὰ δὲ τῶν προβάτων οἱ ἡμερώτατοι καὶ ἀπλούστατοι· διὰ δὲ τῶν κριῶν, οἱ ἀρχικώτατοι τῶν ἐξ ἰθύνων ἐπιστρεφόντων· οὓς ἀνενοχθήσασθαι δῶρα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ φησὶ ὁ λόγος. Καὶ ἐστὶ τὸ λόγιον πληρούμενον θεώσασθαι· ἐπειδὴν ἐκ τῆς τῶν ἰθύνων ἐπιστροφῆς τοιάσδε ψυχᾶς ἴδοι τις ἀναθείσας ταυτὰς τῷ τῆς θεοσεβείας λόγῳ καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ Θεοῦ προσεβρευσάσας. Τότε γὰρ μάλιστα διὰ τῆς τῶν τοιούτων ἐπιστροφῆς καὶ σωτηρίας ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ δοξάζεται· διὸ λέλεκται καὶ ἐξῆς· « Καὶ ὁ οἶκος τῆς προσευχῆς μου δοξασθήσεται. »

« Τίνες οὗτοι ; ὡς νεφέλαι πτόνται, καὶ ὡσεὶ περιστεραὶ σὺν νεοσσῶσι ἐπ' ἐμέ. » Καὶ οὗτο δὲ νεώσομεν ἐπιστήσαντες τῇ Παύλου φωνῇ διδασκίῳσθῃ, ὡς ἄρα, « Ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις

¹¹ Matth. xix, 24.

εις ἀπαντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάν- A
 τοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα· » συναφθέντες δηλαδὴ καὶ
 συγκαταλεγέντες τῷ χορῷ τῶν ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ
 καταρωθωκότων. Διὸ ἀποθαυμάζοντες τὴν εἰς ἀνθρώ-
 πους χυδαίαν τοῦ Χριστοῦ χάριν καὶ τῶν ἐξ ἔθνῶν
 σωζομένων τὸ πλήθος, τὴν τε εἰς οὐρανούς αὐτῶν
 ἀνάπτεισιν, τὴν μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ βίου φασί· Τίνες
 οὗτοι; ὡς νεφέλαι πέτανται, καὶ ὡς περιστέραὶ σὺν
 νεοστοῖς ἐπ' ἐμέ. »

« Ἐμὲ αἱ νῆσοι ὑπέμειναν, καὶ πλοῖα Θαρσοῖς ἐν πρώ-
 τοις, ἀγαγεῖν τὰ τέκνα σου μακρόθεν, καὶ τὸν ἄργυρον
 καὶ τὸν χρυσὸν αὐτῶν μετ' αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ ὄνομα Κυ-
 ρίου τὸ ἅγιον, καὶ διὰ τὸ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐνδοξον
 εἶναι. » Τὰς ἐκκλησίας δὲ νήσους καὶ διὰ τῶν ἐμπρο-
 σθεν ὁ λόγος ἡνίκατο σημαίνει. Ἐπαὶ τοίνυν τὰς ἐπ-
 ηγγελμένας πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας αἱ ἐκ- B
 κλησίας τοῦ Θεοῦ τὰς προφητείας διερχόμεναι προ-
 αλλήλων, εἰκότως φησίν: « Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν. Πλοῖα
 Θαρσοῖς· » ἀντίκειται τὰ σώματα οἷς ἐπενήσαντο κα-
 τὰ τὸν θνητὸν βίον αἱ ψυχαί. Θαρσοῖς δὲ ἀλλοφύλων
 πάλιν ἐτύγγανε χώρα· διὸ περὶ ἀλλοφύλων ἀπίστων
 εἰρηται ποῦ· « Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντρίψεις πλοῖα
 Θαρσοῖς. » Ἄλλ' ἐκεῖνο μὲν συντρίβεται· ἐναυῶσα δὲ
 τὰ τέκνα τῆς παλαιᾶς Ἰερουσαλήμ τὰ ἐξ ἔθνῶν αὐ-
 τῇ προσγενόμενα αὐτοῖς πλοίοις μακρόθεν πρὸς αὐ-
 τὴν ἦξει· τουτέστιν, αὐτοῖς σώμασιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον
 μεταβληθεῖσι. Ἦξουσι τοίνυν αὐτοῖς τοῖς σώμασιν οἱ
 προλεχθέντες τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις ἄργυρον καὶ
 χρυσὸν ὀνομαζόμενας ἐπαγόμενοι. Πράξεις δὲ οἶδε τὸν
 χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον ὁ Ἀπόστολος.

« Καὶ οἰκοδομήσουσιν ἀλλογενεῖς τὰ τεῖχη σου, καὶ C
 εἰ βασιλεῖς αὐτῶν παραστήσονται σοι. Διὰ γὰρ ὀργὴν
 μου ἐπάταξά σε, καὶ διὰ ἔλεον ἠγάπησά σε. Καὶ ἀν-
 εικθῆσονται αἱ πύλαι σου διὰ παντός, ἡμέρας καὶ νυ-
 κτός οὐ κλεισθήσονται, εἰσαγαγεῖν πρὸς σὲ δύναμιν
 ἔθνῶν, καὶ βασιλεῖς αὐτῶν ἀγομένους. » Καὶ αὐτὸ δι'
 ἔργων ἐπιτελούμενον ἔχει ἐπιστήσας τὸν νοῦν, ὡς ἐξ
 ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοφύλων ἔθνῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
 Θεοῦ προσιώτες ἄνδρες διδασκαλαὶ περιφράττου-
 σιν, ὥσπερ τίσι περιβόλοις καὶ τεύχεσιν ἀσφαλιζόμε-
 νοι τὸν τῆς θεοσεβείας λόγον, εἰς τὸ μὴ παρεισθῆ-
 σθαι τοὺς ἀλλοτρίους τῆς πίστεως, μηδὲ χώραν ἔχειν
 ἐπιβουλῆς κατὰ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων. Οἱ γοῦν
 τῶν Ῥωμαϊκῶν ταγμάτων ἄρχοντες, καὶ τῶν κρα-
 τούντων βασιλέων ὁ φόβος τὰ μεγάλα συμβάλλεται D
 πρὸς ἀνατροπὴν τῶν ἐπιβουλεύειν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ
 Θεοῦ πειρωμένων. Πύλαι δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως τί-
 νες ἂν εἴεν ἢ αἱ στοιχειώδεις καὶ εἰσακτικαὶ διδασκα-
 λαι; Διὰ νυκτός καὶ ἡμέρας, φησὶν, ἠνεψῆχαι πᾶσιν
 ἀνθρώποις πρὸς τὸ πάντας εἰσδέχεσθαι τοὺς ἐξ ἀπάν-
 των τῶν ἔθνῶν θεοσεβεῖν προσηρημένους. Δυνάμεις
 μὲν οὖν τῶν ἔθνῶν εἰσιν οἱ δυνάμενοι λέγειν· « Πάν-
 τα ἐσχῶ ἐν τῷ ἐνθυναμῶντι με· » βασιλεῖς δὲ αὐ-
 τῶν οἱ ἐξαίρετοι καὶ τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἄξιοι.
 Ἦσθ δὲ καὶ σωματικούς Ῥωμαίων αὐτοκράτορας καὶ
 βασιλεῖς ὁρῶν τις ὑποτρέχοντας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
 Θεοῦ τὰς πύλας, καὶ τῶν εἰσῶν πυλῶν μυστηρίων κατ-
 εψευμένους, πῶς οὐκ ἀλήθειαν μαρτυρήσει τῷ θεοπίστματι;

¹⁰ 1 Thess. iv, 16. ¹¹ Psal. xlvii, 8. ¹² Philpp. iv, 13.

mino in aera: et sic semper cum Domino erimus¹⁰; »
 adjuncti scilicet et annumerati choro eorum, qui
 in prisco illo populo probe se gesserunt. Quocirca,
 effusus Christi in homines gratiam admirantes,
 necnon gentium, quæ salutem obtinent, multitudi-
 nem, eorumque post mortem ad cœlum volatum,
 dicunt, « Quinam hi sunt? at nubes volant, et sicut
 columbæ cum pullis super me. »

VERS. 9. « Me insulæ expectarunt, et naves
 Tharsis in primis, ut adducant filios tuos de longe,
 et argentum et aurum eorum cum eis, propter no-
 men Domini sanctum, et ut sanctus Israel gloriosus
 sit. » Ecclesias vero in præcedentibus pro insulæ
 adumbrari significabat. Quia igitur promissa patri-
 bus facta Ecclesiæ Dei, prophetias evolventes, ex-
 spectabant, jure ait, « Me insulæ expectarunt.
 Naves Tharsis; » his subindicat corpora, in quibus
 enatabant animæ in hac mortali vita constitutæ.
 Tharsis item alienigenarum gentium regio erat:
 quare de incredulis alienigenis alicubi dicitur, « In
 spiritu vehementi conteres naves Tharsis¹¹. » Sed
 illud quidem contrebatur: hic vero filii antiquæ
 illius Jerusalem, qui ex gentibus ad eam accedent
 procul et ad ipsam appellent vecti navibus, id est,
 corporibus in melius commutatis. Cum ipsis ergo
 corporibus prædicti venient, opera cum virtute edi-
 ta, aurum et argentum dicta, advehentes. Opera
 vero pro auro et argento accipit Apostolus.

VERS. 10, 11. « Et ædificabunt alienigenæ muros
 tuos, et reges eorum astabunt tibi. Propter iram
 enim meam percussi te, et propter misericordiam
 dilexi te. Et aperientur portæ tuæ semper, die ac
 nocte non claudentur, ut inducant ad te potentiam
 gentium, et reges earum duces. » Et hoc re per-
 actum videas, si animo attendas, ex alienigenis et
 extraneis gentibus viros Ecclesiæ Dei præfectos
 ipsam doctrinam circummunire, pie religionis verbum
 quasi septo et muro tutantes, ne alieni a fide sub-
 repant, neve locum habeant insidias contra veritatis
 dogmata parandi. Romanorum quippe exercituum
 principes, ac imperantium regum metus maxime
 conferunt ad depellendum eos, qui Ecclesiæ Dei
 insidias struunt. Portæ autem civitatis Dei, quæ-
 nam fuerint, nisi elementares illæ et initiales doctri-
 næ? Nocte et die, inquit, omnibus hominibus apertæ
 sunt, ut excipiant eos ex omnibus gentibus, qui
 Deum colere in proposito habent. Potentia gentium
 sunt ii qui dicere valent, « Omnia possum in eo qui
 me confortat¹²: » reges earum ii sunt qui præ-
 stantiores et cœlesti regno digni habentur. Jam
 vero, cum corporeo more acceptos Romanorum
 imperatores vidimus ad ecclesias Dei concurrentes,
 et mysteriorum quæ intra januas peraguntur parti-
 cipes, quomodo vaticinii veritatem non confitea-
 mur?

VERS. 12, 13. « Gentes enim et reges, qui tibi non seruiant, peribunt, et gentes vastitate vastabuntur. Et gloria Libani ad te veniet, in cyparissos et pinu et cedro simul, ad glorificandum locum sanctum meum. » Nam saluari et pulcherrima civitate civitati Dei servandum est, videlicet Ecclesie, et pias religioſas, que in ea colitur, pulcherrimas et colossissimas Libani arbores deferentur, ut illis locus sanctus mess gloria afficiatur. Tales autem fuerint, crediti viri ex gentibus, sapientia sæculi hujus imbuti, quos in Ecclesia Dei florentes, ac sermonis apparatus ipsam ornantes conspicimus, ac siquæ a vero aberres, si dicas eos allegorico more, lingua Libani, cyparissos, pinus et cedros vocari : quos locus sanctus Dei necnon vestigia pedum ejus, videlicet Ecclesia, glorificatur.

VERS. 14. « Et ibunt ad te timentes filii eorum, qui te humiliaverunt, et irritaverunt : et vocaberis civitas Sion, sancti Israel. » Et sane multos novimus ex iis, qui olim in Ecclesiam blasphema verba protulerunt, ipsamque irritaverunt, qui jam mutata sententia, Deum in ea adoratum venerunt.

VERS. 15-17. « Quia fustis dorelicta, et odio habita, et non erat qui auxiliaretur. Et ponam te in exultationem sempiternam, in lætitiâ generationibus generationum, et suges lac gentium, et divitias regum comedes. Et cognosces, quia ego sum Dominus, qui salvum te facio, et qui eruo te Deus Israel. Et pro ære afferam tibi aurum : pro ferro autem afferam tibi argentum, pro lignis afferam tibi as, et pro lapidibus ferrum. Et dabo principes tuos in pace, et episcopos tuos in justitia. » Hoc vero quid fuerit, nisi novum mysterium evangelicæ doctrinæ, et elementaris illa Novi Testamenti doctrina, cujus consortes sunt ii qui in Christo regenerantur, qui seipsis mediocres futuri sunt, ac Dei structuræ utiliores, quemadmodum et primi, qui pro ære et ferro aurum et argentum in commutationem obtinuerunt?

VERS. 18. « Et non audietur adhuc injustitia in terra tua, neque contritio, neque miseria in sinibus tuis : sed vocabantur Salutare mari tui, et portæ tuæ, sculptura. » Pro illo, « Salutare, » Hebraica scriptura, « Jesum » præfert, ipsissimis elementis et characteribus, quos ipse Salvator scribitur ; ita ut ipsa virtus Salvatoris nostri Jesu, pro septo et muro firmo iis qui Deo digni fuerint, futura sit.

VERS. 19. « Et non erit tibi amplius, sol in lucem dici, neque ortus lunæ illuminabit noctem tuam : sed erit tibi Dominus lux sempiterna, et Deus, gloria tua. » Sed columna quædam divinæ lucis erit resplendens, scilicet corpus resurgens, quod dicitur vestimentum Salutaris. Non enim ultra corpus mortuis erit, quale Paulus declarabat his verbis, « Quis

« Τὰ γὰρ ἔθνη καὶ οἱ βασιλεῖς, οἵτινες οὐ δουλεύουσιν σοι, ἀπολούνται, καὶ τὰ ἔθνη ἐρημιά ἐρημωθήσονται. Καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου πρὸς σὲ ἔξει ἐν κυμαρίσῳ, καὶ πύκνῃ, καὶ κέδρῳ ἅμα, δοξάσαι τὸν τόπον τὸν ἀγιὸν μου. » Δουλεύουσι γὰρ θεῖ τὴν σωτήριον καὶ καλλίστην βουλαίαν τῆ τοῦ Θεοῦ πόλει, λέγω δὲ τῆ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ ἐν αὐτῇ θεοσεβῆ πολιτεύματι τὰ κάλλιστα καὶ ὑψηλότατα τῶν ἐν τῷ Λιβάνῳ φυτὰ κομισθήσονται, εἰς τὸ δι' αὐτῶν δοξασθῆναι τὸν τόπον τὸν ἀγιὸν μου. Τοιοῦτοι δ' ἐν εἶν οἱ ἐξ ἔθνῶν ἄλλοθιμοὶ ἄνδρες καὶ σοφίας τοῦ αἰῶνος τούτου μετασχηματιστὲς ὅς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διακρίνοντες καὶ κοσμοῦντες αὐτὴν τῆ τοῦ λόγου παρασκευῆ θεοσάμνοντες οὐκ ἐν ἀμαρτίαις αὐτοῦ εἶναι τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου, κυμαρίσσον καὶ πύκνας καὶ κέδρους, κατὰ νόμον ἀλληγορίας εἰπὼν δι' ἑν δοξάζεται ὁ τόπος ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ τόπος τῶν πεδῶν αὐτοῦ, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία.

« Καὶ πορεύσονται πρὸς σὲ δεδουκότες υἱοὶ ταπεινωσάντων σε, καὶ παρεξυμάντων σε, καὶ κληθήσῃ πόλις Σιών, ἁγίου Ἰσραὴλ. » Καὶ ἄλλως δὲ τῶν πέλοι βλασφημησάντων τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ παρεξυμάντων αὐτὴν, καὶ διεξάντων, πολλοὺς Ἰσραὴλ μεταβαλόντας, καὶ ἐπὶ τὸ προσκυπεῖν τὸν ἐν αὐτῇ Θεὸν ἐηλυθότας.

« Διὰ τὸ γεγενησθαι σε ἐγκαταλειμμένην, καὶ ἠμισυμένην, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Καὶ θήσω σε ἐγγυλίαια αἰώνιον, εὐφροσύνην γενεῶν γενεαίς, καὶ θηλάσεις γάλα ἔθνῶν, καὶ κλοῦτον βασιλέων φάγεσαι. Καὶ γνώσῃ, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ σῶζων σε, καὶ ἐξαιρούμενός σε θεὸς Ἰσραὴλ. Καὶ ἀντὶ χαλκοῦ ὄσω σοι χρυσίον, καὶ ἀντὶ σιδήρου ὄσω σοι ἀργύριον ἄντι δὲ ξύλων ὄσω σοι χαλκόν, ἀντὶ δὲ λίθων, σίδηρον. Καὶ δώσω τοὺς ἀργοντάς σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ. » Τοῦτο δὲ τί ποτ' ἐν εἰρήνῃ μὴ τὸ καινὸν μυστήριον τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, καὶ ἡ στοιχειώδης διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἧς μετέχουσιν οἱ ἐν Χριστῷ ἀναγεννώμενοι, βελτίους μὲν ἑαυτῶν γεννησόμενοι καὶ χρησιμώτεροι τῆ τοῦ Θεοῦ οἰκοδομῆ κατὰ τοὺς πρώτους, οἱ ἀντὶ χαλκοῦ καὶ σιδήρου χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου τιμὴν ἐντικατηλλάξαντο ;

« Καὶ οὐκ ἀκουσθήσεται ἐπι ἀδικία ἐν τῇ γῆ σου, οὐδὲ σύντριμμα, οὐδὲ ταλαιπωρία ἐν τοῖς ὄρεσι σου ἄλλὰ κληθήσεται σωτήριον τὰ τείχη σου, καὶ αἱ πύλαι, γλύμμα. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « σωτηρίου, » ἢ Ἑβραϊκῆ ἀνάγνωσις τὸν « Ἰησοῦν » αὐτὸν τε περιέχει αὐτοῖς στοιχείοις καὶ χαρακτήρισιν, οἷος ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἀναγράφεται ὡς τὴν αὐτοῦ δύναμιν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ ἀντὶ περιβάλου καὶ τείχους στεβροῦ τοῖς ἀξίοις τοῦ Θεοῦ γενέσθαι.

« Καὶ οὐκ ἔσται ἐπι σοὶ ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας, οὐδὲ ἀνατολή σελήνης φωτιεῖ σου τὴν νύκτα ἄλλ' ἔσται σοὶ Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ὁ θεός, δόξα σου. » Στήλη δὲ τις ἔσται φῶς ἀπαστρέπτουσα θεῖον, τὸ σῶμα τῆς ἀναστάσεως, τὸ λεγόμενον ἱμάτιον σωτηρίου. Οὐκ ἐπι γὰρ θανέτω σῶμα, οἷον ὁ Παῦλος ἐδήλω λέγων ὅτι Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανέτου

αὐτοῦ; ἢ ἔσται κάκιστον σωτήριον. Σωτήριον δὲ ἰμάτιον τῆ ψυχῆ περιθήσεται, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· ἵκαστος γὰρ ταῖς ἑαυτοῦ πράξεσι ταῖς κατὰ δικαιοσύνην πεπραγμέναις τὸν ἑαυτοῦ πόσμον ἐνδύεται.

«Ὁδὸ γὰρ εὐσταὶ σοὶ ὁ ἡλῖός σοι, καὶ ἡ σελήνη σοὶ οὐκ ἐκλείψει· ἔσται γὰρ σοὶ Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ἀναπληρωθήσονται αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους σου. Καὶ ὁ πόνος σου πᾶς δικαίος, δι' αἰῶνος κληρονομήσουσι τὴν γῆν, φυλάσσων τὸ φῶς σου ἔργα χειρῶν αὐτοῦ εἰς δόξαν. Ὁ ὀλιγοστός ἔσται εἰς χιλιάδας, καὶ ὁ ἔλαττος, εἰς ἔθνος μέγα. Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιρὸν συνάξω αὐτούς.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΑ΄.

«Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, ὃ ἐνεκριν ἔχριστό με, ἀναγγελλοσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλά με.....»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒ΄.

«Διὰ Σιών οὐ σωπήσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλήμ οὐκ ἀνήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη αὐτῆς· τὸ δὲ Σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται. Καὶ ἔβρονται τὰ ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ βασιλεῖς, τὴν δόξαν σου. Καὶ καλέσει σε τὸ ὄνομα τὸ καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό. Καὶ ἔσθι στεφανὸς κάλλους ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ σου.» Ὅν ἀπολήφεται τότε λέγουσα· «Τὸν καλὸν ἠγάπησα ἀγῶνα, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρησα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στεφανός.» Ἡ δὲ αὐτῆ, νόμῳ τῆς οὐσῆς τοῦ νυμφίου Ἀδῶν καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα ὑποδεξαμένη, καρποὺς ὠραίους καὶ εὐαγεῖς ἀποδώσει. Πάλιν δὲ πάνταυθα τὸ θεοσεβὲς καλτέυμα τὸ πάλαι συνεισὲς παρὰ Ἰουδαίους θηλοῖ. Στεφανός γὰρ ὡς ἀληθῶς Χριστοῦ πάντας οἱ δι' αὐτοῦ κατορθούντες τυγχάνουσι, καὶ διάδημα βασιλείας εἰσι τῆς αὐτοῦ οἱ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνηθληκότας ἀγῶσιν, οἱ ἄγιοι μάρτυρες, οὗς τῆ ἑαυτοῦ χειρὶ ὁ Πατήρ ἐκλεξάμενος τῷ Ἰῶ περιτίθει, στεφανῶν αὐτὸν καὶ διαδήματι βασιλικῷ τιμῶν τὸ πλῆθος τῶν δι' αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ σωσμένων.

«Καὶ καλέσει σε ὄνομα καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό.» ταῦτα, κατὰ τὸ θεῶμα τὸ ἐμὸν ὀνομασθήσεται.

«Καὶ οὐκέτι κληθήσῃ καταλειμμένη, καὶ ἡ γῆ σου οὐ κληθήσεται ἔτι ἐρημός· σοὶ γὰρ κληθήσεται, θεῶμα ἐμὸν· καὶ ἡ γῆ σου, οἰκουμένη· ἔτι εὐδόκησε ὁ Κύριος ἐν σοὶ, καὶ ἡ γῆ σου συνοικισθήσεται. Καὶ ὡς συνακῶν νεανίσκος παρθένῳ, οὕτω κατοικήσουσιν οἱ υἱοὶ σου. Καὶ ἔσται ὁ τρόπος εὐφρανθήσεται νυμφίος διὰ νόμφῃ, οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοὶ.» Ἐν τῷ καινῷ αἰῶνι τῆς Χριστοῦ βασιλείας συστήσεται, μένους ἔξουσα οἰκητορας τοὺς τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ καταξωιωθσομένους, οἱ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ θυμῷ καὶ εὐφροσύνῃ διάξουσιν, ὡς ἕτοιμα ἀγῶν ἀντὶ συνόντι παρθένῳ καθαρῇ, οὐδαμῶς μὲν αὐτῆς τὴν παρθενίαν σπαιλῶντι· τῆ δὲ ἀγνείᾳ τῆ παρθενικῆ καὶ τῆ καθαρῆ συνδιατριβῆ, καὶ συνοικαί ξίφοντι. Καὶ οἱ μὲν υἱοὶ σου οὕτως εὐφρανθήσονται·

A me liberabit de corpore mortis hujus²²? sed erit et illud salutare. Salutare porro vestimentum animæ circumponetur, et tunica lætitiæ: singuli enim operibus suis cum justitia editis ornata suo induentur.

Vers. 20-22. « Non enim occidet sol tibi, et luna tibi non deficiet: erit quippe tibi Dominus lux sempiterna, et implebuntur dies luctus tui. Et populus tuus omnis justus, in æculum hereditabunt terram: custodiens plantationem opera manuum ejus in gloriam. Qui parvo numero, erit in millia; et qui minimus, in gentem magnam. Ego Dominus in tempore congregabo eos.»

CAPUT LXI.

Vers. 1. « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me: evangelizare pauperibus misit me.....»

CAPUT LXII.

Vers. 1-3. « Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egredietur ut lux justitia ejus: Salutare autem meum ut lampas accendatur. Et videbunt gentes justitiam tuam, et reges gloriam tuam. Et vocabit te nomine novo, quod Dominus nominabit. Et eris corona pulchritudinis in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui.» Quam tunc recipiet dicens: « Bonam certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiam²³.» Eadem vero, cum sponsa Verbi sponsa sit, et ejus semina susceperit, speciosos et boni odoris fructus emittit. Hic autem rursus piam religionem olim apud Judæos vigentem significat. Nam vero Christi corona sunt quotquot per eam bona opera edant, et diadema regni ejus sunt, qui certamina ejus causa susceperunt, sancti martyres, quos manus sua Pater diligens, ut coronam Filio suo circumponit, et regio diademate multitudinem exornat eorum, qui per ipsam et ab ipso salutem sunt consecuti

« Et vocabit te nomine novo, quod Dominus nominabit; id est, secundum voluntatem meam nominabitur.»

Vers. 4, 5. « Et non vocaberis ultra derelicta, et terra tua non vocabitur ultra deserta: vocaberis enim voluntas mea; et terra tua, habitata, quia complacuit sibi Dominus in te, et terra tua inhabitabitur. Et sicut habitat juvenis cum virgine, sic habitabunt filii tui. Et erit, quemadmodum habitabitur sponsus super sponsa, sic habitabit Dominus in te.» Et in novo sæculo regni Christi constituetur, eosque tantum incolas habebit, qui promissionum Dei dignati fuerint; qui in tanto gaudio et lætitia versabantur, ut comparari possint juveni et sancto viro cum pura virgine degenti, nec tamen ejus unquam virginitatem temeranti, sed in castitate virginali, et pura conversatione, cum tota domo gaudenti. Et filii quidem tui ita lætabantur;

²² Rom. vii, 24. ²³ II Tim. iv, 7.

ipse vero Dominus est, qui te sanctam Ecclesiam, A perfectis membris constantem, ex prisco nempe populo et hoc novo ex gentibus coeunt, in sponsam accepit. Deinde Ecclesiam ipsam alloquitur: Hujus filii secundum carnem fuerunt divini discipuli, qui summam erga ipsam charitatem servarunt; ita ut illa dilectio similis videatur ei qua affectus est juvenis cum virginis habitans. Sic laetabitur Dominus super te, quemadmodum sponsus super sponsa. Etenim de caelo descendit unigenitum Dei Verbum, ut fructiferam ostenderet Ecclesiam, quam ipse sibi virginem castam admovit, non habentem maculam neque sordem, imo potius sanctam et immaculatam. Ab illo igitur evangelici instituti semina accipiens, spiritalibus sacrificiis et sanctis operibus fulgentem sponsam exhibuit.

Vers. 6-8. « Et super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes tota die et tota nocte, qui nunquam tacebunt, memores Domini. Non est enim vobis similis, si corrigat, et faciat Jerusalem gaudium in terra. Juravit Dominus per gloriam suam, et per fortitudinem brachii sui. » Olim quippe gesta sunt ista, cum fructum suum in cibum darent inimicis Dei, id agentes, id curantes, ut gesta sua daemionibus esca essent. Jam vero isti, qui novae saeculo donandi et promissa accepturi sunt, iuramento Dominus affirmat, se non amplius inimicis daturum esse fructus eorum, sed ipsos iis fructuros esse. Nam cum probam vitam agant ac religiose versentur, aequum sane est ut propriis gaudeant fructibus. « Si ultra dedero triticum tuum, et alimentum tuum inimicis tuis, et si ultra bibant filii alieni vinum tuum, in quo laborasti :

Vers. 9. « Sed qui collegerint, comedent ea, et laudabunt Dominum, et qui congregaverint, bibent ea in atris sanctis meis. » Haec vero fuerint multae illae mansiones apud Patrem.

Vers. 10. « Ite per portas meas. » His porro nobis considerandam offert caelestem Dei civitatem, ejusque portas: quae omnia in illo, quod pollicetur, aesculo dignis pendentur, ac dicitur: « Ite per portas meas, et viam facite populo meo, lapidesque de via projicite. Elevate signum in gentes. » Nullum enim, inquit, impedimentum, nullus obex erit, non invidia, non livor, non praetextus quispiam, non daemion, non spiritus malignus, non adversaria potestas oberit populo meo, quominus in regnum caelorum ingrediatur. Haec autem quibusdam angelicis virtutibus dicentur.

Vers. 11, 12. « Ecce enim Dominus auditum fecit usque ad extremum terrae, Dicite filiae Sion, Ecce Salvator tibi venit habens mercedem suam, et opus suum ante faciem suam. Et vocabit eum populum sanctum, redemptum a Domino. Tu autem vocaberis requisita civitas, et non relicta. » Ne existimet quispiam, ait, haec de Judaico populo dici :

αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τὴν ἑαυτοῦ νόμφην ἀπολαύειν, αὐτὴν τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, ἐκ τελείων μελῶν συνεστῶσαν, ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ καὶ τοῦ νέου τοῦ ἐξ ἔθνων. Ἐἶτα καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ποιεῖται τοὺς λόγους· ταύτης γεγόνασιν υἱοὶ κατὰ σάρκα οἱ θεοπάσοι μαθηταί, τὴν εἰς ἄκραν αὐτῆς οἰκόντας ἀγάπην· ὥστε δοκῶν τὴν γενομένην φιλοστοργίαν, οἷα περ νεανίσκου συναρκηκτοῦ παρθένου. Οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοί, καθάπερ ἀμύλαι καὶ νυμφίος ἐπὶ νόμφῃ. Καθήμετο γὰρ ἐξ οὐρανῶν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵν' ἔγκαρπον ἀποφῆνῃ τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρθένον ἀνήνῃ, μὴ ἔχουσαν σκῆλον ἢ ρυτίδα· ἁγίαν δὲ μᾶλλον καὶ ἁμώμενον. Δεξαμένη τὸν κύνν παρ' αὐτοῦ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὰ σπέρματα, πνευματικῆς θυσίας καὶ ἀγιο- B πρεπέως κατορθώμασι τὴν νόμφην ἐκλάμπουσαν ἀπέδειξεν.

« Καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν σου, Ἱερουσαλήμ, κατέστησα φύλακας ἄλην τὴν ἡμέραν καὶ ἄλην τὴν νύκτα, αἱ δὲ τείλους οὐ σιωπήθησονται, μνημονεύοντες Κυρίου. Οὐκ ἔστι γὰρ ὑμῖν ἄλλοι, ἐὰν διορθώσῃ, καὶ ποιήσῃ Ἱερουσαλήμ γαυρίαμα ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁμοσε Κύριος κατὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἰσχύος τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. » Πάλαι μὲν γὰρ ταῦτα ἐγένετο, ὁπνίκα τὸν ἑαυτῶν καρπὸν βρῶμα παρῆγον τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ, τοιαῦτα πράττοντες καὶ ἀνεργοῦντες ὡς δαιμονίων γίνεσθαι τροφήν τὰς ἑαυτῶν πράξεις· νυνὶ δὲ τοῖς τοῦ νέου αἰῶνος καταξιοθετομένοις, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τευφομένοις, ὄρα καὶ ἰδὲν οὐ Κύριος μᾶλλον δώσειν ἐχθροῖς τοὺς καρποὺς αὐτῶν, ἀλλ' αὐτοὺς αὐτῶν ἀπολαύειν. Κατορθοῦντας γὰρ τὸν κατ' ἀρετὴν βίον καὶ θεοσεβῆς διάγοντας, δίκαιον τῶν οὐμῶν ἀπολαύειν καρπῶν. « Ἐἰ ἐτι δώσω τὸν σῖτόν σου, καὶ τὰ βρῶματά σου τοῖς ἐχθροῖς σου, καὶ ἐτι πίνονται υἱοὶ ἀλλότριοι τὸν οἶνόν σου, ἐφ' ᾧ ἐμύθησας·

Ἄλλ' οἱ συναγαγόντες φάγονται αὐτὰ, καὶ αἰνέσουσι Κύριον, καὶ οἱ συναγαγόντες πίνονται αὐτὰ ἐν ταῖς ἐπαύλεσι ταῖς ἁγίαις μου. » Ἐἴεν δ' ἂν αὐταὶ αἱ πολλαὶ μοναὶ αἱ παρὰ τῷ Πατρὶ.

« Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου. » Νοεῖν δὲ ἡμῖν παρέχει διὰ τούτων τὴν ἐπουράνιον τοῦ Θεοῦ πόλιν, καὶ τὰς αὐτῆς πόλιν· ἡ δὲ πάντα κατὰ τὸν ἐπηγγελμένον αἰῶνα ἀνατετασθήσεται τοῖς ἀξίοις καὶ λεχθήσεται· « Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ ὁδοποιήσατε τῷ λαῷ μου, καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ διαβρίψατε. Ἐξάρατε σύσσημον εἰς τὰ ἔθνη. » Μὴ δὲν γὰρ, φησὶν, ἔσται κύλυμα, μὴδὲ ἐμπόδιον, μὴδὲ τις φθόνος, μὴδὲ βάσκανος, μὴ πρόφασις τε, μὴδὲ δαίμων, μὴ πνεῦμα πονηρὸν, μὴ δύναμις ἀντικειμένη διακυλύετω τὸν λαὸν τὸν ἐμὸν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσεῖναι. Ταῦτα δὲ πρὸς τινὰς ἀγγελικὰς λεχθήσεται δυνάμεις.

« Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ἐποίησεν ἀκουστόν ἕως ἰσχύου τῆς γῆς· Ἐἶπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ ὁ Σωτήρ σοι παραγγέγονει ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ. Καὶ καλέσει αὐτὸν λαὸν ἅγιον, λευκωμένον ὑπὸ Κυρίου. Σὺ δὲ κληθήσῃ ἐπιζητούμενη πόλις καὶ οὐκ ἐγκαταλελειμένη. » Μὴ γὰρ νομιζέτω τις, φησὶν, περὶ τοῦ Ἰου-

βαλαν λαοῦ ταῦτα εἰρησθαι· ἐπειδή περ πάντα τὰ ἔθνη ἄ
 τὸ σημεῖον αἰρασθαι προστάττει, καὶ πάντας ἕως
 ἰσχυροῦ τῆς γῆς εὐαγγελίζεται τὰ προλεχθέντα.
 Πάλαι μὲν οὖν κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν ὁ
 αὐτὸς ἦν Σωτὴρ δι' ὧν ἔπραξε καὶ πέπονθεν ὑπὲρ
 τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ
 σωτηρίαν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι προφεινῶν, παρ' ἧ
 καὶ Ἰησοῦς ἑνομάσθη, κατὰ τὴν τοῦ ἀγγέλου μαρτυ-
 ρίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

« Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα
 ἱματίων ἐκ Βοσόρ; οὕτως ὠρατὸς ἐν στολῇ αὐτοῦ·
 βία μετὰ ἰσχύος. Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην καὶ
 κρίσιν Σωτηρίου. » Προσωποποιεῖ ὁ λόγος ἐρωτήσεις
 τινῶν ὁρώντων τὸν Χριστὸν πολεμικῶ ὀχήματι θεω-
 ρούμενον καὶ τὴν περιβολὴν ἡμαγμένον· ὁ καὶ πρὸς
 ἀλλήλους φασὶ τὸ εἶναι τοῦ σχήματος ἐκπλητόμενος·
 « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα
 ἱματίων ἐκ Βοσόρ; » Ἐπειδὴ γὰρ ἡ Ἐδῶμ καὶ ἡ
 Βοσόρ τῆς τῶν ἀλλοφύλων χώρας καὶ ἀπὸ τῶν πολε-
 μίων τοῦ Ἰσραὴλ τυγχάνουσιν, εἰκάζει διὰ τούτων
 τῶν ὀνομάτων τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις αἰνίττεται,
 καὶ τῶν ἀνηρημένων, καὶ ὡσπερ αὐτὸν κατασφαγμένων
 τὸν ἱματισμὸν αὐτοῦ φησὶ παροινίσθαι. Σφόδρα δὲ
 αὐτὸν ἀλλοῖον ὁρῶντες ἐκ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν τι-
 μωρίας, οὐδὲ γνωρίζειν βολικασιν αὐτὸν, φαίδρον καὶ
 γαληνὸν καὶ ἡμερον αὐτὸν ἐπιστάμενοι· διδὸν πυνθάνο-
 νται λέγοντες; « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ
 Ἐδῶμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσόρ; » — « Ὑπαρχῶν »
 γὰρ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, τῶν ἀδικῶν ὑπὸ τῶν ἀντι-
 κειμένων δυνάμεων καταπονομένων, τοὺς μὲν ὡς
 ἐχθροὺς ματῆρχετο, τοὺς δὲ ἔσωξεν ἐλευθερῶν τῆς
 ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς δυναστείας.

« Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά
 σου ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ; Πλήρης πεπατημένης. »
 Ὅρα δὲ πῶς εἰρηται ληνὸν πεπατημένα μονώτατος.
 Μόνω γὰρ αὐτῷ τὴν κρίσιν δέδωκεν ὁ Πατήρ, τὴν δὲ
 τῶν ἀμαρτημάτων ἔπραξεν ληνὸν εἰσθε καλεῖν· διδὸν
 ἐν τοῖς Θρήνοις Ἰεραμίαι φησὶ· « Ληνὸν ἐπάτησε
 Κύριος παρθένω θυγατρὶ Ἰούδα· ἐπὶ τούτοις ἐγὼ
 κλαίω. » Ὅσπερ δὲ ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν ἀμαρτημάτων
 εὐθύνη, καὶ ὁ Παγγὸς ἐπ' αὐτοῖς, ἡ τε ἔπραξις καὶ
 ἡ τιμωρία ληνὸς ὀνόμασται· οὕτω καὶ τῶν ἀγαθῶν
 καρπῶν ἐκ τῆς ἀγαθῆς ἀμπελοῦ τρυγούμενων ληνοὶ
 θεοφιλεῖς καὶ Θεῷ ἀρεσταὶ γίνονται· ἐφ' αἷς καὶ
 « Ἐπιλήνιοι » ὕμνοι εἰρηται ἐν τοῖς Ψαλμοῖς. « Διὰ
 τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς
 ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ; Πλήρης πεπατημένης. » Μολύ-
 νει δὲ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ, ὡσπερ ἐρυθρὰ γενέσθαι
 αὐτὰ λέγεται προσωποποιεῖ ἔμφατικῆ· ὡσπερ καὶ τὸ
 αἷμα τῶν ἐχθρῶν, περὶ οὗ φησὶ· « Καὶ κατήγαγον
 τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. » Οὐ γὰρ δὴ αἰσθητὸν αἷμα
 νοητέον εἶναι περὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις.

« Καὶ τῶν ἔθνῶν οὐκ ἔστιν ἀνήρ μετ' ἐμοῦ. Καὶ
 κατέπατησα αὐτοὺς ἐν θυμῷ μου, καὶ κατέθλασα αὐ-
 τοὺς ὡς γῆν, καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. »
 Ἐπειδὴ γὰρ ἐδόκουν τὸ πρότερον ἀνυπότακτοί τινες

quoniam omnes gentes signum levare juleb, et om-
 nibus neque ad extremum terrae praedicta annun-
 tiat. Olim quidem in primo suo adventu ipse Sal-
 vator, per ea quae pro humano genere fecit et per-
 pessus est, eam quae a Deo est salutem in se cre-
 dentibus conciliabat, unde Jesus appellatus est, se-
 cundum angeli testimonium.

CAPUT LXIII.

Vers. 1. « Quis est iste qui venit de Edom, rubor
 vestimentorum de Bosor? sic formosus in stola sua,
 violentia cum fortitudine. Ego loquor justitiam et
 iudicium Salutaris. » Interrogantes inducit perso-
 nas quasdam Christum bellico habitu et eruento
 amictu videntes : quae stupendo vestita perclusae,
 ita mutuo colloquuntur : « Quis est iste, qui venit
 de Edom, rubor vestimentorum ex Bosor? » Nam
 quia Edom et Bosor alienigenarum regiones erant,
 Israel semper infestae; his nominibus adversarias
 potestates congruenter indicat, ac vestimentum
 suum caesorum ac Jugulatorum cruore quasi purpu-
 ratum esse dicit. Cum autem ipsum a sumpto de
 impiis supplicio valde immutatum cernant, ne qui-
 dem nosse videntur, quem laetum, tranquillum man-
 suetumque esse sciebant : quamobrem sciscitantur
 his verbis : « Quis est iste qui venit de Edom, rubor
 vestimentorum de Bosor? » — « Propugnans » enim,
 secundum Symmachum, pro his, qui ab adversariis
 potestatibus affligebantur, illos quidem ut hostes
 invadebat, hos autem salute donabat, ab inimicor-
 um potentia ereptos.

Vers. 2. « Quare rubra vestimenta tua, et indu-
 menta tua quasi a calcato torculari? Plenus con-
 culcata. » Vide quomodo solus torcular conculcasse
 dicatur. Ipsi namque soli iudicium dedit Pater :
 peccatorum vero ultionem torcular appellare solet :
 quare in Threnis ait Jeremias : « Torcular calcavit
 Dominus virgini filiae Juda : super his ego ploro ».
 Quemadmodum autem confertim habitae peccato-
 rum poenae, redargutio, ultio et supplicium torcu-
 lar vocantur ; ita et honorum fructum ex bona vi-
 nea decerptorum, Deo amabilia et placita torcularia
 parantur : qua de causa hymni « Pro torcularibus »
 dicuntur in Psalmis. « Quare rubra vestimenta, et
 indumenta tua quasi a calcato torculari? Plenus
 conculcata. » Vestimenta porro inquinat, ita ut ru-
 bore tingantur, prosopopoea usus apissima ; ut
 etiam cum de sanguine inimicorum ita loquitur :
 « Et deduxi sanguinem eorum in terram. » Neque
 enim in adversariis potestatibus sanguinem esse
 cogitandum est.

Vers. 3. « Et de gentibus non est vir mecum. Et
 conculcavi eos in furore meo, et confregi eos in
 terram, et deduxi sanguinem eorum in terram »
 Nam quia prius non domiti esse, nec victoriam.

Thren. 1, 15, 16

concedere videbantur, jure devictos illos ac dejectos subindicans, ait in terram dejectam fuisse victoriam eorum. « Et confregi eos in terram, et deduxi sanguinem eorum in terram. »

Vers. 4. « Dies enim retributionis venit eis, et annus redemptionis adest. » Siquidem uno eodemque tempore suos redimet; aliis vero retribuet, prout apud Moysen scriptum est: « Et retribuet vindictam inimicis, et odientibus se retribuet: » quemadmodum iis, qui pietatem coluerunt, Servator cum mercede sua venisse dicitur, ut præmia tribueret, et bravia supernæ vocationis iis qui pro pietate certaverint; ita et impiis et contrariam viam emensis ipse timor accedit, et ventura ultio prædicatur. « Et retribuet vindictam inimicis, et odientibus se retribuet. »

Vers. 5, 6. « Et aspexi, et non erat auxiliator: et consideravi, et nullus erat, qui adjuvaret. Et eruit eos brachium meum, et furor meus adfuit. Et conculcavi eos in ira mea, et deduxi sanguinem eorum in terram. » Cur hæc dicantur intelligemus, si perpendamus, quomodo ipse solus sese evacua-verit, forma servi accepta, ac sese humiliaverit factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Nam quæ nullus unquam hominum, nec angelorum, nec divinarum virtutum sustinuit, ipse solus pro salute nostra exhibet: ac ipsi soli Pater nomen dedit, quod est super omne nomen, ac omnium ipsi iudicium tradidit. Ille vero, accepta a Patre potestate, alios quidem eruit, quos salute donavit; inimicos autem et adversarios in fugam vertit.

Vers. 7, 8. « Misericordias Domini recordatus sum, virtutum Domini in omnibus, quæ retribuit nobis. Dominus iudex bonus domui Israel, adducit nobis secundum misericordiam suam, et secundam multitudinem justitiæ suæ. Et dixit: Non populus populus meus: filii nequaquam repudiaverint. Et factus est ipsis in salutem. » Hæc, inquit, omnia recordabor, magnitudinem bonitatis suæ recensens: hanc vero maxime gratiam elargitus est, ut populum filios vocaret suos, si tamen illi gratiam suam non repudiaverint.

Vers. 9-16. « Ex omni tribulatione eorum non legatus, non angelus, sed ipse salvavit eos, quia diligebat eos, et parcebat eis. Ipse redemit eos, et suscepit, et exaltavit eos omnibus diebus sæculi. Ipsi autem non crediderunt, et exacerbaverunt spiritum sanctum ejus: et conversus est ipsis in inimicitiam: ipse oppugnavit eos. Et recordatus est dierum æternorum. Ubi est qui eduxit de mari pastorem ovium? Ubi est qui posuit in ipsis Spiritum sanctum? qui eduxit dextera Moysen, brachium gloriæ ejus? Prævaluit aqua a facie ejus, ut faceret sibi nomen sempiternum. Duxit eos per abyssum, tanquam equum per solitudinem, neque laborarunt, et tanquam jumenta per campum descendit

ἄ είναι καὶ μηδὲν παραχωροῦντες τῆς νίκης, ἐλευθέρως, τὴν ἤταν καὶ τὴν ταπεινώσιν αὐτῶν αἰνιττοῦμενος, φάσαι εἰς γῆν κατενηνοχέαι τὸ νίκος αὐτῶν. « Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς ὡς γῆν, καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. »

« Ἡμέρα γὰρ ἀνταποδόσεως ἐπέβηεν αὐτοῖς καὶ ἐναντὶς λυτρώσεως πάρεστι. » Ἐν ταυτῷ γὰρ τοῖς μὲν οἰκίους λυτρώσεται, τοῖς δὲ ἀνταποδώσει, κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ Μωυσῆ· « Καὶ ἀνταποδώσει δικὴν τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσει. » Ὅσοις τοῖς κατορθώσασιν τὴν θεοσέβειαν ὁ Σωτὴρ ἀλέγεται ἐληλυθῆναι, ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, ὡς ἀν τὰς ἀμοιβὰς ἀποδῶ καὶ τὰ βραβεῖα τῆς ἀνω κλήσεως τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἡγωνισμένοις· οὕτω τοῖς ἀσεβέσι καὶ τὴν ἐναντίαν ὁδὸν πορευομένοις ὁ αὐτὸς ἔσται φόβος καὶ τὸ τιμωρητικὸν ἤξειν θεοσπίζεται. « Καὶ ἀνταποδώσει δικὴν τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσει. »

« Καὶ ἐπέβησα, καὶ οὐκ ἦν βοηθός· καὶ προσ- ἐνόησα, καὶ οὐδεὶς ἀνταλαμβάνετο. Καὶ ἐβρόύσατο αὐ- τοὺς ὁ βραχίον μου, καὶ ὁ θυμὸς μου ἐπέστη. Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς ἐπὶ ὀργῇ μου, καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. » Νοήσομεν δὲ πῶς ὁ λόγος εἰρηται, ἐπιστήσαντας πῶς μόνος αὐτὸς ἐπέκωσεν ἑαυ- τὸν μορφήν δούλου λαβῶν, καὶ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν ὑπῆκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυ- ροῦ. Ἄ γὰρ οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων, οὐδὲ ἀγγέλων, οὐδὲ τῶν ὁσίων θυνάμενων ὑπέστη, μόνος αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀναδείκνυται σωτηρίας, καὶ μόνω αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα καὶ τὴν κατὰ πάντων κρίσιν ἐνεχείρισεν ὁ δὲ, τὴν παρὰ Πατρὸς λαβῶν ἐξουσίαν, τοὺς μὲν ἐβρόύσατο, οὗς σω- τηρίας ἤξει, τοὺς δὲ πολεμίους καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐτροπύουτο.

« Τὸν ἔλεον Κυρίου ἐμνήσθη, τὰς ἀρετὰς Κυρίου ἐν πᾶσιν, οἷς ἡμῖν ἀνταποδίδωσι. Κύριος κριτὴς ἀγα- θὸς τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, ἐπάγει ἡμῖν κατὰ τὸ ἔλεος αὐ- τοῦ, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν· Οὐχ ὁ λαὸς λαὸς μου τέκνα οὐ μὴ ἀθετήσωσι. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν. » Ταῦτα τοίνυν, φησὶ, πάντα ἀναμνήστω τὰ πλῆθη καταριθμοῦμενος τῆς ἀγαθωσύνης αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ τοῦτο μέγιστον ἐδωρήσατο χάρισμα, καταξιώσας τέκνα αὐτοῦ ὄνο- μάσαι τὸν λαόν, εἰ μὴ ἀθετοῖεν τὴν αὐτοῦ χάριν.

« Ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν οὐ πρόσθεν, οὐδὲ ἀγ- γελος, ἀλλ' αὐτὸς ἔσωσεν αὐτοὺς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐ- τοὺς καὶ φιλεῖσθαι αὐτῶν. Αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς, καὶ ἀνέλαθεν αὐτοὺς, καὶ ὑψώσεν αὐτοὺς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος. Αὐτοὶ δὲ ἠπαίθησαν, καὶ παρ- ὤξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἐχθρᾶν· αὐτὸς ἐπολέμησεν αὐτοὺς. Καὶ ἐμνήσθη ἡμερῶν αἰωνίων. Ποῦ ὁ ἀναβιβάσας ἐκ τῆς θαλάσσης τὸν ποιμένα τῶν προβάτων; Ποῦ ἔστιν ὁ θεὸς ἐν αὐ- τοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὁ ἀγαγὼν ἐπὶ δεξιᾷ Μωυσῆ, ὁ βραχίον τῆς δόξης αὐτοῦ; Κατίσχυσεν ἕδωρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, ποιῆσαι ἑαυτῷ ὄνομα αἰώνιον. Ἦγαγεν αὐτοὺς δι' ἄβυσσου, ὡς ἵππον δι' ἐρήμου, καὶ οὐκ ἐχρησίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ πεδίου κατέβη

Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ἐδήγησεν αὐτούς. Οὕτως ἤγαγες τὸν λαόν σου, ποιῆσαι σεαυτῷ ὄνομα βόξης. Ἐπίστρεψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου σου. Ποῦ ἐστὶν ὁ ζήλος σου καὶ ἡ ἰσχὺς σου; Ποῦ ἐστὶ τὸ πλῆθος τοῦ ἄλλοις σου, καὶ οἰκτιρμῶν σου, ὅτι ἀνέσχοι ἡμῶν; Σὺ γὰρ εἶ Πατὴρ ἡμῶν, ὅτι Ἀβραὰμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέγνω ἡμᾶς. Ἀλλὰ σὺ, Κύριε, Πατὴρ ἡμῶν, ῥύσαι ἡμᾶς, ἀπ' ἀρχῆς τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς ἐστὶ. » Ἦδη γὰρ καὶ ἄλλοτε πολλὰκις ἀμαρτησάντων ἡμῶν ἀνέσχοι· καὶ οὐδὲν θαυμαστόν, ἐπειδὴ ἀπαξ κατηξίωσας εἰπαι· « Ὁ λαός μου τέκνα, καὶ ὁ λαός μου υἱοὶ εἰσιν. » Ὡς οὖν πατὴρ τέκνων καὶ πρότερον ἀνέσχοι, καὶ νῦν πάλιν ἀνέσχοι· οὐ γὰρ Ἀβραὰμ ἦν πατὴρ ἡμῶν, εἰ καὶ διακονεῖσθαι τῇ κατὰ σάρκα ἡμῶν ἔδοξε γενέσθαι. Ἀληθεῖ δὲ λόγῳ σὺ Πατὴρ ἡμῶν, οἷα πατὴρ πάντων πνευμάτων ὑπάρχων, καὶ τῶν κατ' εἰκόνα παποποιημένων ψυχῶν. Διὰ ῥύσασθαι ἡμᾶς ἀντιβολοῦμεν· « Ἀπ' ἀρχῆς τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς ἐστὶ. »

« Τί ἐπλάνησας ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου; ἐσκήρυνας τὰς καρδίας ἡμῶν, τοῦ μὴ φοβεῖσθαι σε; Ἐπίστρεψον διὰ τοὺς δούλους σου, διὰ τὰς φυλάς τῆς κληρονομίας σου. » Ὁ προφήτης πάντα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει· οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ αἰτίου ἡμῶν γινόμενου τοῦ ἀμαρτάνειν, ἀλλ' ἐνδιδόντος καὶ συγχωροῦντος ἐκαίνα πράττειν ἢ ἂν τις αἰρήται· ὡς τὴν μὲν αἰτίαν ἔχειν ἐξ ἡμῶν, τὴν δὲ ἀναφορὰν ἐπὶ τὸν Θεόν. « Ἵνα μικρὸν κληρονομήσωμεν τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου σου· ὡσεὶ καταλειφθέντων αὐτῶν, καὶ μὴ ἀκαταλλομένων διὰ πληγῶν τῶν καλλουσῶν ἀμαρτάνειν.

« Ἐγενόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς ὅτι οὐκ ἤρξας ἡμῶν, οὐδὲ ἐκλήθη τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς. » Ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ ταῦτα φησιν. Ὅσπερ γὰρ ἐσκήρυνας πάντοτε τὴν καρδίαν τοῦ Φαραῶ, οὕτω καὶ νῦν, φησὶν, ἡμᾶς ἐσκήρυνας, ἀναξίους εἶναι κρίνας τοῦ φόβου σου· ἀλλὰ καὶ ἐπλάνησας ἡμᾶς σὺ αὐτὸς, ὦ Κύριε, τοῦ μὴ γνωρίσαι τὴν ὁδόν σου. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ ἡμεῖς τοιοῦτοι, σὺ γοῦν ὡς Θεός, διὰ τοὺς δούλους σου (εἰκὸς γὰρ εἶναι τινὰς ἐν τῷ πλῆθει τοιούτους), ἐπίστρεψον. Καὶ ἐπειδὴ κληρὸς σου κατηξιώθημεν ὀνομάζεσθαι, ἱκετεύομεν· Ἐπίστρέψαι διὰ τοὺς δούλους σου, καὶ διὰ τὰς φυλάς τῆς κληρονομίας σου. » Δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς οἱ ἀνάξιοι μικρὰς τινος ἑλλείβος τυχεῖν ἐν τῷ ἐπηγγελμένῳ ὑπὸ σοῦ ὄρει ἁγίῳ· οὐ πανταλῶς νῦν ἐκπαπτώκαμεν· ἐπαίτηρ οἱ ὑπερναντίοι ἡμῶν καταπάτησαν τὸ ἄγισμά σου· καὶ τοῦτ' ἐπραξάν διὰ τὸ σὲ ἀποστραφῆναι ἡμᾶς. Οὕτω γοῦν καταλειφθέντες ἔρημοι τῆς σῆς ἐπισκοπῆς, τοιοῦτοι νῦν ἐσμεν, ὅποιοι καὶ πρὶν σε ἡμῶν ἄρξαι. Ὡς γὰρ ἦν ποτε χρόνος, ὅτε οὔτε προφήτας, οὔτε λαβίας, οὔτε βασιλεῖς, οὔτε τι τῶν σῶν χαρισμάτων εἶχμεν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν εἰς ἐκαίτην κατέστημεν τὴν ἐρημίαν. Ταῦτα πάντα ἔοικεν ἀναφέρεσθαι ἐπὶ τὸν καιρὸν τὸν μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· ἐν ᾧ πανταλῶς καταλειφθήσαν διὰ τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τολμηθέντα αὐτοῖς. Νῦν γὰρ ὡς ἀληθῶς τοιοῦτοι γεγόνασιν, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὐκ ἤρξεν αὐτῶν ὁ Θεός, ὥστε δύνασθαι λέγειν·

A Spiritus a Domino, et deduxit eos. Sic duxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriæ. Convertere de cælo, et vide de domo sancta tua. Ubi est zelus tuus et fortitudo tua? Ubi est multitudo misericordiæ tuæ, et miserationum tuarum, quoniam sustinuisti nos? Tu enim es Pater noster, quoniam Abraham non novit nos, et Israel nos ignoravit. At tu, Domine, Pater noster, libera nos, ab initio nomen tuum super nos est. Jam enim sæpe nos peccantes tolerasti, nihilque mirum, quando semel dicere dignatus es: « Populus meus proles, et populus meus filii. » Ut pater itaque filios olim sustinuisti, et jam sustines: non enim Abraham pater noster erat, etsi nostro secundum carnem ortui ministrare visus sit. Sed revera tu Pater noster es, ut qui omnium spirituum et animarum ad tui similitudinem factarum pater sis. Quare rogamus te, nos eruas: « Ab initio nomen tuum super nos est. »

VERS. 17, 18. « Cur errare nos fecisti, Domine, a via tua? Indurasti corda nostra, ut non timeremus te. Convertere propter servos tuos, et propter tribus hæreditatis tuæ. » Omnia ad Deum propheta refert: non quod Deus nobis peccandi causa fuerit, sed quod permisit et concesserit illa agere, quæ quisvis elegerit; ita ut peccati causa penes nos sit: sed tamen ad Deum referatur. « Ut modicum possideamus montis sancti tui. » Quasi ipsis derelictis, nec resurgere valentibus ob indictas plagas, quæ ipsos a peccando arcebant.

VERS. 19. « Facti sumus velut ab initio, cum non dominareris nostri, neque invocaretur nomen tuum super nos. » Quasi ex persona populi hæc effatur. Sicut enim, ait, cor Pharaonis semper indurasti, ita nunc quoque nos indurasti, indignos judicans timore tuo: quinetiam tu ipse, Domine, errare nos fecisti, ut viam tuam ignoraremus. Cæterum etiamsi nos tales simus, tu tamen, utpote Deus, propter servos tuos (nam verisimile est in turba quosdam hujusmodi esse) convertere. Et quia digni habitus sumus qui hæreditas tua voceremur, ideo precamur, « Convertere propter servos tuos, et propter tribus hæreditatis tuæ. » Et nos quoque valeamus, licet indigni, modicum saltem spem consequi in monte sancto tuo, quem polliceris: ex quo jam prorsus excidimus; quia adversariis nostri conculcaverunt sanctuarium tuum, idque fecerunt, quia aversatus nos es. Sic igitur derelicti et visitatione tua privati, tales jam sumus, quales eramus antequam imperares nobis. Quemadmodum enim tempus olim fuit, cum neque prophetas, neque sacerdotes, neque reges, neque aliud quidpiam a te munus haberemus, sic et nunc eandem in solitudinem et conditionem recidimus. Hæc omnia referri videntur ad tempus, quod adventum Salvatoris nostri subsequutum est: quo prorsus derelicti sumus, ob scelera contra eumdem Salvatorem ab ipsis perpetrata. Nunc enim revera tales sumus, quales erant a

principio, cum nondum ipsis Deus dominaretur, ut A
dicere valeant : « Facti sumus velut ab initio cum
non dominaretis nostri, neque invocaretur nomen
tuum super nos. »

CAPUT LXIV.

VERS. 1. « Si aperias cœlum, tremor apprehen-
det a te montes, et liquescant. » Cæterum probe
novimus et persussum habemus, si volueris cœlum
aperire, utpote Deus omnipotens, tremorem tui
montes apprehensurum esse, videlicet adversarias
potestates, quæ contra cognitionem tui eriguntur.

VERS. 2, 3. « Sicut cera a facie ignis liqueat,
et comboret ignis tuos adversarios, et manifestum
erit nomen tuum adversariis : a facie tua gentes
turbabuntur. » Sane « Deum nemo vidit unquam²⁵ ; »
et, « Nemo videbit faciem meam, et vivet²⁶. » Sed
his videtur Deum subindicare, qui in deserto Moyse
eracula dedit, et qui ab omni populo visus est per
gloriam omnibus apparentem, de qua dictum est :
« Et vidit omnis populus gloriam Domini²⁷. »

VERS. 4-6. « Cum feceris gloriosa, tremor tui
invadet montes. A sæculo non audivimus, neque oculi
nostri viderunt Deum, præter te, et opera tua, quæ
facies exspectantibus misericordiam. Occurret enim
illis qui faciunt justitiam, et viarum tuarum recor-
dabuntur. Ecce tu iratus es, et nos peccavimus.
Idcirco erravimus, et facti sumus quasi immundi
omnes nos : tanquam pannus seditis omnis justitia
mostra. » Quod si qua apud nos reperiri putetur
justitia actioque proba, ea sordibus plena et inde-
cora esse deprehenditur.

VERS. 7-12. « Et defluximus quasi folia propter
iniquitates nostras : sic ventus auferet nos, et non
est qui invocet nomen tuum, nec qui recordatus
apprehendat te : quoniam avertisti faciem tuam a
nobis, et tradidisti nos propter iniquitates nostras.
Et nunc, Domine, Pater noster tu, nos vero lutum,
opus manuum tuarum omnes, ne irascaris nobis
valde, neque in tempore memineris iniquitatum
nostrarum. Et nunc intuere, Domine, quoniam po-
pulus tuus omnes nos. Civitas sancti tui facta est
deserta Sion : ut desertum facta est Jerusalem, in
maledictionem domus, sanctum nostrum, et gloria
cui benedixerunt patres nostri, igne combusta, om-
nisque gloriosa nostra conciderunt. Atque in omni-
bus istis sustinuiti, Domine, et tacuisti, et humili-
asti nos valde. »

CAPUT LXV.

VERS. 1-3. « Apparui non rogantibus me : inven-
tus sum ab iis qui me non quærebant. Dixi : Ecce
adsum, genti quæ non invocavit nomen meum.
Expandi manus meas tota die ad populum non ob-
temperantem, et contradicentem, iis, qui ambula-
bant in via non bona, sed post peccata sua. Populus
hic, qui exacerbatur me, in conspectu meo semper :
ipsi immolant in hortis, et adolent incensum super

« Ἐγενόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὡς οὐκ ἤρξαξ ἡμεῖς,
οὐδὲ ἐκλήθη τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμῶν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΔ'.

« Ἐάν ἀνοίξῃς τὸν οὐρανὸν, τρόμος λήφεται ἀπὸ
σοῦ ἕρη, καὶ ταχέουσιναι. » Πλὴν ἀλλ' ἴσμεν ἀκρι-
βῶς καὶ πεπαισμεθα, ὅτι, ἐάν θελήσῃς ἀνοίξαι τὸν
οὐρανὸν θεὸς ἐν καὶ πάντα θυνάμενος, τρόμος λή-
φεται ἀπὸ σοῦ ἕρη, τὰς ἀντικειμένας δηλαδὴ θυνάμεις
τὰς ἐπαιρομένας κατὰ τῆς γνώσεώς σου.

« Ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς τήκεται, καὶ
κατακαύσει πῦρ τοὺς ὑπερναντίους, καὶ φανερὸν ἔσται
τὸ ὄνομά σου τοῖς ὑπερναντίοις. Ἀπὸ προσώπου σου
ἔθνη παραχθήσονται. » Καὶ μὴν « θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε
B πώποτε, » καὶ, « Οὐδεὶς εἶπται μοι τὸ πρόσωπον,
καὶ ζήσεται. » ἀλλ' ἴσκει τὸν θεὸν διὰ τούτων αἰνί-
τεσθαι τὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἐρήμου χρηματίσαντα Μωϋσῆ,
τῷ τε παντὶ λαῷ ἐπαρμένων διὰ τῆς ἐμφανισμένης
τοῖς πᾶσι δόξης περὶ ἧς εἰρηται. « Καὶ ἑώρα πᾶς ὁ
λαὸς τὴν δόξαν Κυρίου. »

« Ὅταν ποιῆς τὰ ἔνδοξα, τρόμος λήφεται ἀπὸ σοῦ
ἕρη. Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδὲ ὀφθαλμοὶ
ἡμῶν εἶδον θεὸν πλὴν σου, καὶ τὰ ἔργα σου, ἃ ποι-
ήσεις τοῖς ὑπομένουσιν ἔλεον. Συναντήσεται γὰρ τοῖς
ποιούσι τὸ δίκαιον, καὶ τῶν ὁδῶν σου μνησθήσονται.
Ἰδοὺ σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν. Διὰ τοῦτε
ἐπλανήθημεν καὶ ἐγενήθημεν ὡς ἀκάθαρτοι πάντες
ἡμεῖς ὡς βράκος ἀποκαθημένης πᾶσα ἡ δικαιοσύνη
ἡμῶν. » Εἰ δὲ καὶ τις ἐν ἡμῖν ἐνομισθῆ εὐδρισκεσθαι
C δικαιοσύνη καὶ πρᾶξις δικαία, ἐβρυστωμένη καὶ αὐτὴ
καὶ ἄτιμος ἀλλήλεται.

« Καὶ ἐξεβρύχημεν ὡς φύλλα διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν
οὕτως ἀνεμὸς ὀσει ἡμᾶς· καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐπικαλού-
μενος τὸ ὄνομά σου, καὶ ὁ μνησθεὶς ἀντιλαβέσθαι σου
ὅτι ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἡμῶν, καὶ παρ-
έδωκας ἡμᾶς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Καὶ νῦν,
Κύριε, Πατὴρ ἡμῶν σὺ, ἡμεῖς δὲ πηλὸς, ἔργα τῶν
χειρῶν σου πάντες, μὴ ὀργίζου ἡμῖν σφόδρα, μὴ ἐ-
καιρῷ μνησθῆς ἀμαρτιῶν ἡμῶν. Καὶ νῦν ἐπίβλεψον,
ὅτι λαὸς σου πάντες ἡμεῖς. Πῶλις τοῦ ἀγίου σου ἐγε-
νήθη ἐρημος Σιών, ὡς ἐρημος ἐγενήθη Ἱερουσαλήμ,
εἰς κατάραν ὁ οἶκος, τὸ ἅγιον ἡμῶν, καὶ ἡ δόξα ἦν
ἠὺλόγησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐγενήθη πυρκαϊστος,
καὶ πάντα ἔνδοξα ἡμῶν συνέπεσε. Καὶ ἐπὶ πᾶσι
D τούτοις ἀνέσχου, Κύριε, καὶ ἐσιώπησας, καὶ ἐπα-
πίνωσας ἡμᾶς σφόδρα. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΕ'.

« Ἐμφανῆς ἐγενήθη τὸς ἐμὲ μὴ ἐπερωτώσι, εὐ-
ρέθη τὸς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. Εἶπα· Ἰδοὺ εἰμι τῷ
ἔθνει, οἱ οὐκ ἐκάλεσάν μου τὸ ὄνομα. Ἐξέπίτασα τὰς
χεῖράς μου ὅλην τὴν ἡμέραν πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα,
καὶ ἀντικέγοντα, τοὺς πορευομένους ὁδῷ οὐ καλῇ,
ἀλλ' ὀπίσω τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. Ὁ λαὸς οὗτος ὁ
παροξύνων με ἐναντίον ἐμοῦ διὰ παντός· αὐτοὶ θυ-
σιάζουσιν ἐν τοῖς κήποις, καὶ θυμῶσιν ἐπὶ ταῖς

²⁵ Joan. i, 18. ²⁶ Exod. xxxiii, 20. ²⁷ Num. xvi, 19.

αὐθιχοὶ τοῖς δαιμονίοις, ἃ οὐκ ἔστιν. » Εἴ τις θέλει φιλαλήθει λογισμῷ τὴν ἐμὴν ὄψιν φιλανθρωπίαν, εὐραὶ ἐν φθάνοντά με τὰς εὐεργεσίας καὶ τοὺς μακρὰν ἀπεστῶτας τῆς ἐμῆς γνώσεως. Αὐτίκα δὲ οὖν τοὺς ἐκτὸς μηδεπώποτε ἐρωτήσασί με ἐμφανῆ κατέστησα ἐμαυτὸν δι' ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν ὥστε ἦδη τοὺς ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλοφύλους τὴν ἐμὴν γνώσιν ἀνεκλήφηναι, καίπερ μὴδὲν εἰς τοῦτο συμβαλλομένους. Ἀλλὰ καὶ τοῖς μὴ ζητήσασιν τὴν ἐμὴν χάριν ταύτης μετέδωκα, φθάσας τε τὰς ἐτέρων παρακλήσεις· πρὶν καὶ εὐξασθαι, πρὶν καὶ ἰκετεύσαι αὐτούς, εἶπον· Ἰδοὺ πάρεμι.

« Ἐν τοῖς μνήμασι καὶ ἐν τοῖς σπηλαίοις κοιμῶνται διὰ ἐνύπνια οἱ ἐσθοντες κρέας θείον, καὶ ζωμῶν θουσιῶν, μαμολυμένα πάντα τὰ σκαυῆ αὐτῶν. Οἱ λέγοντες, Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ, μὴ ἐγγίσης μοι, ὅτι καθαρὸς εἰμι. Οὗτος καπνὸς τοῦ θυμοῦ μου. Πῦρ καίεται ἐν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας. Ἰδοὺ γέγραπται ἐν ὤπῳ μου· Οὐ σιωπήσω ἕως ἂν ἀποδώσω εἰς τὸν κλῆρον αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν καὶ τῶν πατέρων αὐτῶν, λέγει Κύριος. Οἱ ἄθυμιασαν ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν ὠνεϊδίσάν με, ἀποδώσω τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὸν κλῆρον αὐτῶν. Οὕτως λέγει Κύριος· Ὅν τρόπον εὐρεθήσεται ὁ ῥῶξ ἐν τῷ βότρυϊ, καὶ ἐρούσι· Μὴ λυμήνη αὐτόν, ὅτι εὐλογία ἐστὶν ἐν αὐτῷ· εὐλογία ποιήσω ἐνεκεν τοῦ θουλεύοντός μοι. » Ἀλλ' εἰ ποῦ τις ἐντὸς αὐτῶν εὐρεθῆη, ὡς ἐν βότρυϊ ξηρῷ ὕγιος καὶ ἐβρωμένος ῥῶξ, οὐ διαπαύεται παρ' ἐμοὶ τῷ κριτῇ, οὐδὲ συναπολείται τοῖς ἀπολλυμένοις, διὰ τὸ μετέχειν αὐτὸν εὐλογίας. Οὕτω δὲ ἔσται ὁ ῥῶξ οὕτως τίμιος παρ' ἐμοὶ, ὅσῳ καὶ σπάνιος. Κατὰ τοῦτο δὲ τὸ παράδειγμα καὶ ἐπὶ τοῦ παντὸς ἔθνους ποιήσω, εἴπερ τις εὐρεθῆη καὶ ἐν τοῦτοις σωτηρίας ἄξιος.

« Τοῦτου ἐνεκεν οὐ μὴ ἀπολέσω πάντας, καὶ ἐξάξω τὸ ἐξ Ἰακώβ σπέρμα καὶ ἐξ Ἰούδα· καὶ κληρονομήσει τὸ ἕρος τὸ ἅγιόν μου· καὶ κληρονομήσουσιν οἱ ἐκλεκτοὶ μου καὶ οἱ δοῦλοι μου, καὶ κατοικήσουσιν ἐκεῖ. » Τὸ ἀγαθὸν καὶ σπάνιον σπέρμα, δηλαδὴ ὁ ἀποστολικὸς χορὸς τοῦ πλήθους τῶν ἀπολλυμένων ἀφορισθεῖς. Πάλιν κἀναυθα ἐκλεκτοὺς καὶ δοῦλους αὐτοῦ τοὺς ἀποστόλους σημαίνει, οἵτινες ὡς ῥῶγες εὐρηγῆται· οὗς καὶ ἐκλεξάμενος περιφυλάττει ἐκ τῶν ἐτέρων, καὶ σπέρμα ἅγιον καὶ ἐκλεκτὸν ὠνόμασεν.

« Καὶ ἴσονται ἐν τῷ ὄρυμῳ ἐπαύλεις ποιμνίων, καὶ φάραγξ ἄχῳρ εἰς ἀνάπαυσιν βουκολίων τῷ λαῷ μου, οἱ ἐξήγησάν με. » Ὁρυμὸν δὲ εἰθθεν ἡ Γραφή τὸ πλῆθος τῶν ἀλλοφύλων καλεῖν καὶ ἀλλογενῶν ἔθνῶν· ἐν οἷς ἐπαύλεις ποιμνίων ἔσεσθαι θεοπίζει, τὰς ἐκκλησίας τῶν τοῦ Θεοῦ προδῶτων αἰνιτιτόμενος. Λαὸς δὲ ὁ ἐκζητήσας αὐτὸν ὁ ῥῶξ ἦν καὶ τὸ ἀνωτέρω εἰρημένον σπέρμα οἱ ἐκλεκτοὶ δοῦλοι· δι' ὧν βουκόλια βῶν καὶ ποιμνία συστήσασθαι οὐκ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, οὐδὲ ἐν τῇ Ἰουδαίῳ χώρᾳ, ἀλλὰ ἐν τῷ ὄρυμῳ καὶ ἐν τῇ λεχθείσῃ φάραγγι ἄχῳρ προφητεύει.

« Ὑμεῖς δὲ οἱ ἐγκαταλιπόντες με, καὶ ἐπιλανθανόμενοι τὸ ἕρος τὸ ἅγιόν μου, καὶ ἐτοιμάζοντες τῷ δαιμονίῳ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ τύχῃ κέρασμα. Ἐγὼ παραδώσω ὑμᾶς εἰς μάχαιραν· πάντες ἐν σφαγῇ πεσεῖσθε· ὅτι ἐκάλεσα ὑμᾶς, καὶ οὐχ ὑπε-

A lateres dæmonis, quæ non sunt. » Si quis, veritatis studio motus, meam erga homines clementiam perpendere velit, is inveniet me semper vel eos, qui a cognitione mea procul remoti erant, beneficiis prævenisse. Et vero extraneis, qui me nunquam interrogaverant, ob vim affectus mei, manifeste apparui, ita ut jam alienigenæ et peregrini cognitionem mei assecuti sint; etiam illi nullam operam ea in re dederint. Imo etiam iis, qui gratiam meam non quærebant, preces eorum prævertens ipsam tradidi: priusquam rogarent, priusquam supplicarent, dixi, Ecce adsum.

Vers. 4-8. « In sepulcris et in speluncis dormiunt propter somnia, qui comedant carnem suillam, et jus hostiarum, profana vasa omnia eorum. Qui dicunt, Longe a me, ne appropinques mihi, quoniam mundus sum. Iste est fumus furoris mei. Ignis ardet in eo cunctis diebus. Ecce scriptum est in conspectu meo: Non tacebo donec reddam in sinum eorum peccata ipsorum et patrum suorum, dicit Dominus. Qui adoleverunt incensum supra montes et supra colles exprobraverunt mihi, retribuam opera eorum in sinum eorum. Sic dicit Dominus: Quemadmodum invenietur acinus in botro, et dicent: Ne perdas illum, quia benedictio est in illo; sic faciam propter servientem mihi. » Sed si quis inter eos reperitur, sicut in botro arida, sanus vividusque acinus, non cadet apud me iudicem, neque cum pereuntibus peribit, quia benedictionis particeps est. Tanto autem pretiosior apud me erit hic acinus, quanto rarior. Ad hunc plane modum et formam cum gente tota rem agam, si quis penes illos reperitur salute dignus.

Vers. 9. « Ideo non perdam omnes, et educam de Jacob semen, et de Juda: et possidebit montem sanctum meum: et hæreditabunt electi mei et servi mei, et habitabunt ibi. » Bonum et rarum semen, videlicet apostolicus chorus, a pereuntium multitudine sequestratus. Hic rursus electos et servos suos apostolos vocat, qui velut acini reperti sunt, quos item ab se electos ex aliis servavit, et semen sanctum et electum vocavit.

Vers. 10. « Et erunt in saltu caulæ gregum, et vallis Achor in requiem armentorum populo meo, qui quæsierunt me. » Solet Scriptura alienigenarum et extraneorum gentium multitudinem saltum vocare, in quibus caulæ gregum fore vaticinatur, Del ovium ecclesias subindicans. Populus vero qui exquisivit eum, acinus erat, et semen superius memoratum, electi ejus famuli: quorum opera caulæ boum et ovilia non in Israele, neque in Judæa, sed in saltu et in memorata valle Achor constituenda esse prænuntiat.

Vers. 11, 12. « Vos autem, qui dereliquistis me, et oblitus estis montis sancti mei, qui paratis dæmonio mensam, et qui impletis fortunæ libamen. Ego tradam vos in gladium: omnes in cæde corruetis: quoniam vocavi vos, et non audivistis; incutus suus.

et contempistis, et fecistis malum in conspectu meo, A et quam nolebam elegistis. » Quoniam ego ipse qui vos presentia mea dignos habui, vos priores per memetipsum vocavi, vos autem non obedivistis : quam item criminationem prius efferebam his verbis, « Quia veni, et non erat homo ; vocavi, et non erat qui audiret. » Russum in populum tales accusationes instituit, docens se, utpote Deum, qui ad justitiæ trutinam omnia faciat, nunquam neglecturum eos esse, qui sibi quovis in loco serviant, ex quacunque gente fuerint. Omnes quippe, qui sibi servire proponunt, salute donat. Ipsos igitur excipiet, ac iis coelestem cibum suppediet, salutarem nempe Verbum, quod ait, « Ego sum panis, qui de cælo descendi²². » Et hi quidem memorato pane nutrientur et saturabuntur ; vos autem, inquit, qui gratiam meam non suscepistis, rationabilis cibi penuria esurietis : itemque qui mihi serviant immortalis vitæ potu replebuntur, de quo dictum est, « Quicumque biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam²³. »

Vras. 13-15. « Propterea hæc dicit Dominus, Ecce qui serviant mihi comedant ; vos autem esurietis : ecce qui serviant mihi bibent, vos autem sitiatis : ecce qui serviant mihi lætabuntur, vos autem confundemini : ecce qui serviant mihi exultabunt in lætitiis, vos autem clamabitis propter dolorem cordis vestri, et a contritione spiritus vestri ululabitis. Relinquetis enim nomen vestrum in saturitatem electis meis ; vos autem interficiet Dominus : servientibus autem mihi vocabitur nomen novum. » Quod si curiose agentes ediscere cupiatis quoniam mihi servituri sint, et quod illis sit nomen, scitote Deum nondum ipsorum nomen palam offerre velle, sed id solummodo significare, quod neque Israel vocandi sint, neque Jacob, neque Judæi, neque alio quopiam (hominibus noto vocabulo. Novum enim quoddam ac recentissimum nomen imponetur ; illudque insolens, ac nunquam alias auditum, quod benedicetur in terra, accrescet item, et multiplicabitur præ omni corporali benedictione. Nam si qua alia agenda multitudini apta Dei benedictio fuerit, hanc item consequetur nomen servis meis imponendum.

Vras. 16, 17. « Benedicent enim Deo vero : et D qui jurant in terra, jurabunt per Deum verum. Obliviscetur enim tribulationis primæ, et non ascendet in cor eorum. Erit enim cælum novum et terra nova, nec recordabuntur priorum, nec veniet in cor eorum. » Nam alias cum tunc cælum suspicerent, rem creatam colebant præ Creatore, et terram similiter veluti Deum venerabantur, necnon exortos ex illa fructus : nunc vero cælum novum et terram novam videntes, opera manuum Dei esse fatentur, non autem deos esse putant

²² Joan. vi, 41. ²³ Joan. iv, 14.

42) Hic et in sequentibus locis vocem ὑπακούειν non male veritas responderi. Nam hoc usu plerum-

κούσατε (42)· ἐλάλησα καὶ παρηκούσατε, καὶ ἐπειθήσατε : τὸ κληθῆναι ἐναντίον ἐμοῦ, καὶ ἂ ἐν ἐβουλόμην ἀξιάξασθε. » Ἐπειδὴ αὐτοὺς ἐγὼ τῆς ἐμᾶντοῦ παρουσίας καταξιώσας ὑμᾶς αὐτοὺς πρώτους ὑμᾶς δι' ἐμᾶντο κέκληκα· ὑμεῖς δὲ οὐκ ὑπακούσατε· ὅτι καὶ πρὸ τοῦ τοῦ ἡτιώμην λέγων· « Αὐτοὶ ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος· ἐπέλασα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. » Πάλιν πρὸς τὸν λαὸν τὰς προκειμένας ποιεῖται κατηγορίας, διδάσκων, ὡς δικαιουσίνης ζυγῶ πάντα κρᾶττων, ὡς θεός, οὐδὲ μὴ μὴν παρῆται τοὺς ὅποι θῆποτα αὐτῶ δουλεύοντας, ἀξίου δ' ἂν ἴθους εἶναι. Πάντας γὰρ ἀπλῶς διασώζει τοὺς δουλεύειν αὐτῶ προσηρημένους. Παραδέχεται οὖν, καὶ τούτους παρέχει τὴν ἐκουράνην τροφήν, τὸν λόγον τὸν σωτήριον τὸν εἰρηχότα· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. »

Β Οὗτοι μὲν οὖν τῶ λαχθέντι ἄρτω τραφήσονται καὶ ἐμπλησθήσονται· ὑμεῖς δὲ, φησὶ, οἱ μὴ τὴν ἐμὴν ὑποδείξασθε χάριν, ἐνδείξα λογικῆς τροφῆς λιμώξετε· καὶ πάλιν οἱ μὲν ἐμοὶ δουλεύοντες πότου ζωῆς ἀθανάτου πλησθήσονται, περὶ οὗ λέλεκται· « Ὅσον πίη ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῶ, γενήσεται ἐν αὐτῶ πηγή ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. »

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι φέρονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσατε· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται, ὑμεῖς δὲ διψήσατε· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι εὐφρανθήσονται, ὑμεῖς δὲ αἰσχυνθήσασθε· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, ὑμεῖς δὲ κενήσασθε διὰ τὸν πόνον τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ ἀπὸ συντριβῆς πνεύματος ὑμῶν διαλύεσθε. Καταλείψετε γὰρ τὸ ὄνομα ὑμῶν εἰς κλησιμονὴν τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· ὑμεῖς δὲ ἀναλεῖ Κύριος· τοῖς δὲ δουλεύουσι μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν. » Εἰ δὲ περιεργάτηρον ἐθέλοιτε μαθεῖν τίνας εἶναι οὐ μάλλοντας δουλεύειν, καὶ τί αὐτοῖς ὄνομα, γινώσκαστε, ὅτι οὐπω μὲν εἰς φανερόν τοῦνομα αὐτῶν ὁ θεός βούλεται ἀγαγεῖν· τοσοῦτον δὲ μόνον σημαίνει, ὡς οὕτω Ἰσραὴλ κληθήσονται, οὕτω Ἰακώβ, οὕτω Ἰουδαῖοι, οὕτω ἕως τι τῶν ἀνθρώπων συντηγασμένων. Καινὸν γὰρ τι καὶ νεώτερον αὐτοῖς ἐπιτεθήσεται ὄνομα, ξένον, καὶ μηθεώποτε ἀκουσθέν, δ' εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς ἀξανάμενον, καὶ πληθυνόμενον ὑπὲρ πᾶσαν σωματικὴν εὐλογίαν. Εἰ γὰρ τις καὶ ἄλλη κλήθεις ποιητικῆ τυγχάνει ἐκ θεοῦ εὐλογία, ταύτης ταύξεται τὸ ὄνομα τὸ ἐπιτεθησόμενον τοῖς δουλεύουσι μοι

« Εὐλογησοῦσι γὰρ τὸν θεὸν τὸν ἀληθινόν· καὶ οἱ ὀμνόντες ἐπὶ τῆς γῆς ὀμνῶνται τὸν θεὸν τὸν ἀληθινόν. Ἐπλήσονται γὰρ τὴν θλίψιν τὴν πρώτην, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. Ἔσται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων, οὐδ' οἱ μὴ ἐπέλθῃ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. » Ἄλλως μὲν γὰρ τότε ὀρῶντας τὸν οὐρανόν, ἀσέβοντο τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ τὴν γῆν ὁμοίως ἐθεοποίησαν, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης βλαστῶντας καρπούς· νῦν δ' ὅτι καινὸν ἔβοντας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἔργα χειρῶν θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦσιν, οὐδέ τι δὲ θεοὺς εἶναι νομίζουσιν.

que hæc vox occurrit tum in Scriptura sacra, tum apud alios scriptores.

« Ἄλλ' εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ. Ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ ἀγαλλίαμα Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸν λαόν μου εὐφροσύνην· καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ εὐφρανθήσονται ἐπὶ τῷ λαῷ μου· καὶ οὐκ εἶμι μὴ ἀκουσθῆναι ἐν αὐτῇ φωνῇ κλαυθμοῦ οὐδὲ φωνῇ κραυγῆς, οὐδ' οὐ μὴ γένηται ἐκεῖ ἀσπυρὸς καὶ πρεσβύτης, ὅς οὐκ ἐμπλήσει τὸν χρόνον αὐτοῦ. » Πάντας γὰρ τῆς παρ' ἐμοὶ ἀναστάσεως τυχόντας κατὰ τὸν καιρὸν τῶν ἐπαγγελιῶν εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον φιλίας ἤξουσιν· καὶ πάντες ἕσονται ἀκμαῖοι τὰς φυγὰς, ὡς μήτε ἄσπυρον νήπιον καὶ ἀτελεῖ, μήτε ὑπερβηκότα καὶ γεγηρακότα ἐν αὐτοῖς εὐρίσκεισθαι· πάντες δὲ ὁμήλικες, ὡς ἂν ὑφ' ἑνα· καιρὸν τῆς ἀναστάσεως ταυζόμενοι, καὶ μὴδ' ἀλλογενείας μεθέξουσιν.

« Ἔσται γὰρ ὁ νέος ἑκατὸν ἐτῶν, ὁ δὲ ἀποθνήσκων ἀμαρτωλὸς ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ ἐπικατάρατος ἔσται. » Τὸ ἴσον τοῦ χρόνου τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως παράδοξον. Ἔσται οὖν ὁ ἀμαρτωλὸς καὶ αὐτὸς ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ ἐπικατάρατος ἔσται ἀκμαῖος, καὶ ὡς ἐν κακίᾳ τέλειος, ἀποθνήσκων τῇ ἑαυτοῦ ἀμαρτίᾳ· ὁ τα νέος πάλιν ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ αὐτὸς τέλειος ἐν τελείᾳ, εἰς σωτηρίαν παραλαβανόμενος.

« Καὶ οἰκοδομήσουσιν οἰκίας, καὶ αὐτοὶ ἐνοικήσουσι· καὶ καταφυτεύσουσιν ἀμπελώνας, καὶ αὐτοὶ φάγονται τὰ γεννήματα· αὐτῶν. » Τοὺς γὰρ ἑαυτῶν ἔργους καὶ τὰς οἰκίας πράξεισιν ποριούνται ἑαυτοῖς τὰς μονὰς τὰς παρὰ τῷ Πατρὶ· ἀλλὰ τοὺς καρποὺς τῶν πόνων αὐτῶν φάγονται· διότι ἂν γεωργήσαντες συνήγαγον, ταῦτα εὐρήσουσι, καὶ ἐξ αὐτῶν τραπεήσονται.

« Οὐ μὴ οἰκοδομήσουσι, καὶ ἄλλοι ἐνοικήσουσι, καὶ οὐ μὴ φυτεύουσιν, καὶ ἄλλοι φάγονται. Κατὰ γὰρ πᾶς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἔσονται αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου· τὰ γὰρ ἔργα τῶν πόνων αὐτῶν παλαιώσουσιν. » Ἄλλ' εἰς ἀπειρον αἰῶνα ἐν ἀθανάτῳ εὐζωίᾳ διάξουσιν· διὸ λέλεκται· « Κατὰ γὰρ πᾶς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου. » Τὸ ξύλον δὲ εἴρηται ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ κατεφυτεύσθαι· δεῖκνυται τοιγαροῦν, ὅτι οὐκ ἔξω τοῦ Θεοῦ αἱ ἐπαγγελίαι τυγχάνουσι. Δι' ὧν ἀπάντων σαφῶς ἕτερον λαὸν εἰσάγει ἑαυτῷ παρὰ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους. Οὗτοι γὰρ παλαιωθήσονται, οὐδὲ ἕτεροι καταλείψουσιν, μέλλοντες αὐθις μεθίστασθαι τοῦ βίου, τοὺς ἑαυτῶν πόνους· ἀλλ' οὗτοι τὰ ἔργα τῶν πόνων αὐτῶν εἰς ἑαυτοὺς ἀναλήφονται, καὶ τοὺς οἰκίαις καρποῖς ἐντροφήσουσιν.

« Οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιήσουσιν εἰς κενὸν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν· ὅτι σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ ἐστίν, καὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν μετ' αὐτῶν. » Εἰ γὰρ καὶ τινες ἕσονται κατὰ τὸν καιρὸν τῶν ἐπαγγελιῶν κόποι σωτήριοι καὶ ἀγαθοὶ καὶ ἡδεις, ὁποῖους πάντως ποιοῦν καὶ ἡ ἀγγελικὴ τάξις ὑπομένει· ἀλλ' οὐκ ἐπιεικῶς ἔσται τὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῖς· μισθὸς γὰρ αὐτοῖς ἐπάξιός τεθησαύριται. Τεκνοποιῶν δὲ νοσησάμεν τῶν ψυχῶν τοὺς λογισμοὺς καὶ τῆς διαβολῆς τοὺς καρποὺς, οὗς κατάρας ἕσονται ἀλλοτρίους, εὐλογίας δὲ ἀξίους θεοποιεῖ. Ταῦτα καὶ εἰς τὸν παρόντα βίον ἐκλαμβάνεσθαι οἴμαι, τοῦ λόγου πάλιν

VERS. 18-20. « Sed lætitiām et exultationem invenient in ea. Quoniam ecce ego facio exultationem Jerusalem, et populum meum lætitiām : et exultabo super Jerusalem, et lætabor super populo meo : et non ultra audietur in ipsa vox fletus, et vox clamoris, neque ultra erit ibi immaturus et senex, qui non impleat tempus suum. » Quotquot enim resurrectionem a me datam consequentur, tempore promissionum, in virum perfectum et in mensuram ætatis venient : atque omnes anima vegeti erunt, ita ut neque immaturus et non adultus juvenis, neque ætate proventus aut senex ibi reperiat, sed paræ ætatis omnes, utpote qui uno eodemque tempore resurgant, et ejusdem regenerationis consortes sint.

B « Erit enim juvenis centum annorum, qui vero moritur, peccator centum annorum et maledictus erit. » Ætatis et temporis in resurrectione æqualitatem fore declarat. Erit igitur peccator et ipse centum annorum, et maledictus erit, vegetus et quasi in malitia perfectus moriens in peccato suo. Juvenis item centum annorum, et ipse perfectus inter perfectos, et in salutem assumetur.

VERS. 21. « Et ædificabunt domos, et ipsi inhabitabunt : et plantabunt vineas, et ipsi comedent fructus earum. » Nam suis ipsi operibus et gestis, mansiones illas quæ apud Patrem sunt, sibi procurabunt : sed etiam fructus laborum suorum comedent : quoniam ea quæ terram colentes suam collegerunt, ea reperient, iis alentur.

VERS. 22. « Nequaquam ædificabunt, et alii inhabitabunt ; nequaquam plantabunt, et alii comedent. Nam secundum dies ligni vitæ erunt dies populi mei : opera enim laborum ipsorum veterascent. » Sed per infinita sæcula in immortalī illa et felici vita degent : quare dictum est, « Nam secundum dies ligni vitæ erunt dies populi mei. » Lignum autem illud in paradiso Dei plantatum fuisse dicitur ; itaque non extra paradysum Dei impleri promissa declaratur. Quibus omnibus alium sibi a Judaico populum asciscit. Illi namque inveterascent, nec aliis, ex hæc vita transferendi, labores suos relinquent ; hi vero laborum suorum gesta secum assument, propriisque fructibus gaudebunt.

VERS. 23. « Electi mei non laborabunt in vanum, neque filios generabunt in maledictionem : quia semen benedictum a Deo est, et nepotes eorum cum eis. » Etiam enim promissionum tempore, quidam salutare, boni suavesque labores sint, quos angelicus ordo sustinet, sed non frustra cedent illis opera : nam condigna ipsis merces reposita est. Liberos vero procreationem intelligamus esse animæ cogitationes, mentisque fructus, quos a maledictione alienos, benedictione vero dignos fore vaticinatur. Hæc e præsentī quoque vita accipi posse existimo, ita ut his apostolicis

chorus subindicetur. « Ideo electi mei non laborabunt in vanum, neque filios procreabunt in maledictionem. » Apostolorum quippe labores, ut vel ipsis oculis patebit, non in vanum suscepti fuere, quod arguetur ex Ecclesia ab ipsis per totum orbem fundata; et filii eorum per lavacrum regenerationis in Christo nati videbuntur.

Vers. 24. « Et erit antequam clament, ego exaudiam eos: adhuc illis loquentibus dicam, Quid est? » Id porro in Actibus apostolorum impletum deprehendas; nam Deo ipsis astante, multa signa et prodigia edebantur. Apostolis vero hæc agentibus, hinc alienigenarum gentium conversio subsequabatur.

Vers. 25. « Tunc lupi et agni pascentur simul, et leo ut bos comedet paleas, serpens autem terram quasi panem. Non nocebunt, neque devastabunt in monte sancto meo, dicit Dominus. » Nam qui prius rapaces et feroces erant, ita ut lupis comparari possent, in mansuetum morem commutati, cum agnis et bobus gregatim agebantur, ut uno eodemque ex divinis lectionibus excerpto rationabili cibo uterentur. Qui autem moribus nihil a leonibus discrepabant, jam non ultra carnivoris et sanguinariis feris similes, boum instar et ipsi divinæ doctrinæ herbam comedebant. Et qui olim serpentem referebat, atroxque veneno plenus vir, repudiata malitia, panem comedet: pro terra quam prius edebat, rationabili et humano utens alimento. Usque adeo autem huiusmodi feræ mansuescent, ut nevinem lædant vel pessumdent in monte Dei.

CAPUT LXVI.

Vers. 1-3. « Sic dicit Dominus, Cælum thronus meus, et terra scabellum pedum meorum. Qualem domum ædificabitis mihi? et quis locus requiectionis meæ? Hæc enim omnia fecit manus mea, et hæc omnia mea sunt, dicit Dominus. Quem vero respiciam, nisi humilem, et quietum, et trementem sermones meos? Iniquus autem, qui immolat mihi vitulum, quasi occidat canem: qui vero offert simulam, quasi suillum sanguinem: qui dat incensum in memoriam, quasi blasphemus. Et ipsi elegerunt vias suas, et abominaciones ipsorum anima eorum voluit. » Non enim hæc, inquit, voluntas mea, neque meæ huiusmodi viæ, sed ad lubitum et placitum eorum sunt.

Vers. 4. « Et ego deligam illusiones eorum, et peccata retribuam eis: quia vocavi eos, et non exaudierunt me; locutus sum, et non audierunt: et fecerunt malum in conspectu meo, et quæ volebam elegerunt. » Quandonam autem vocantem non intellexerunt, nisi quando præsens ipsis clamabat, « Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos⁹⁹? »

Vers. 5. « Audite verba Domini, qui tremitis ad

⁹⁹ Matth. xi. 28.

τὸν χορὸν τὸν ἀποστολικὸν αἰνιττομένου. « Διὰ τοῦτο οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιᾶσουσιν εἰς κενὸν οὔδ' ἐτεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν. » Ἔσται γὰρ ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν τῶν ἀποστόλων τοὺς κόπους, οὐκ εἰς κενὸν γεγενημένους ἀπὸ τῆς ὕπ' αὐτῶν ἰδρυθείσης καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας· καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν Χριστῷ γεννηθέντα διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ πελιγγενείας.

« Καὶ ἔσται πρὶν ἢ κεκράξαι αὐτοὺς, ἐγὼ ὑπακούσωμαι αὐτῶν· ἔτι λαλούντων αὐτῶν ἐρῶ· τί ἐστίν; » Ἄ δὲ καὶ ἐπληροῦτο ἐπὶ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων· πολλὰ γὰρ σημεῖα καὶ τέρατα ἐνεργεῖτο, τοῦ θεοῦ αὐτοὺς παρεστώτος. Ὡς τοιαῦτα ἐνεργούντων, ἀκολούθως ἢ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνῶν ἐγίνετο ἐπιστροφή.

« Τότε λύκοι καὶ ἄρνες βοσκηθήσονται ἅμα, καὶ λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα, ὄφις δὲ γῆν ὡς ἄρτον. Οὐκ ἀδικήσουσιν, οὔδ' ὑμνανοῦνται ἐπὶ τῷ ὄρει τοῦ ἁγίου μου, λέγει Κύριος. » Οἱ γὰρ πρότερον ἀρπακτικοὶ καὶ θηριώδεις, ὡς λύκοις παραβάλλεσθαι, μεταβαλλόμενοι ἐπὶ τὸ ἡμέρον, ἀρνίους καὶ βοῦσιν συνηγάζοντο, ὡς μίδς καὶ τῆς αὐτῆς μεταλαμβάνειν τῆς ἀπὸ τῶν θείων ἀναγωσμάτων λογικῆς τροφῆς. Οἱ δὲ τοῖς τρόποις λεόντων οὔδ' ἐν διαφέροντες, οὐκέτι σαρκοφάγοις, οὔδ' ὠμοδόροις θηρσὶν ἰοικότες, δίκης βῶν καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐνθέου διδασκαλίας πόσιν ἔσθιον. Καὶ ὁ πάλαι δὲ πρότερον ὄφις, καὶ τοῦ μυστῆς ἀνήρ, ἀποπτύσας τὴν ἐν αὐτῷ κακίαν, ἐν ἄρτον φάγεται, τροφῆ λογικῆ καὶ ἀνθρωπίνῃ χρώματος, ἀνθ' ἧς ἔσθιε πρότερον γῆς. Οὕτω δὲ οἱ θῆρες οὗτοι ἐξημερωθήσονται, ὡς μηδένα ἀδικεῖν, μηδὲ ὑμναίνεσθαι τινὰς ἐν τῷ ὄρει τοῦ θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΣΤ'.

« Οὕτως λέγει Κύριος· Ὁ οὐρανός μου θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε μοι; καὶ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; Πάντα γὰρ ταῦτα ἐποίησαν ἡ χεὶρ μου, καὶ ἔστιν ἐμὰ πάντα ταῦτα, λέγει Κύριος. Καὶ ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον, καὶ τρίμοντα τοὺς λόγους μου; Ὁ δὲ ἀνομος ὁ θύων μοι μόσχον, ὡς ἀποκτείνων κύναν· ὁ δὲ ἀναφέρων σεμίλας, ὡς βλάσφημος. Καὶ αὐτοὶ ἐξελέξαντο τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἠθέλησε. » Οὐ γὰρ ἐμὰ ταῦτα, φησὶ, θελήματα, οὔδ' ἐμοὶ αἱ ὁδοὶ αὐταί, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν προαιρέσεως καταθύμια.

« Καὶ ἐγὼ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀμαρτίας ἀνταποδώσω αὐτοῖς ὅτι ἐκάλεσα αὐτούς, καὶ οὐκ ὑπήκουσάν μου· ἐλάλησα, καὶ οὐκ ἤκουσαν· καὶ ἐποίησαν τὸ πονηρὸν ἐναντίον ἐμοῦ, καὶ ἂ οὐκ ἐβουλόμην ἐξελέξαντο. » Πότε δὲ καλούντος αὐτοὺς οὐ συνῆκαν, ἢ ὅτε αὐτοῖς συντρέθων ἰδὲα· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ παρορτισμένοι, καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς; »

« Ἀκούσατε ῥήματα Κυρίου οἱ τρίμοντες τὸν λό-

γον αὐτοῦ. Ἐπίστετε, ἀδελφοί ἡμῶν, τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις, ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῆ, καὶ ὄψῃ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν, καὶ ἐκείνοι ἀσχυνοθήσονται. » Εὐαγγελικὸν αὐτοῖς παραδίδοσι παράγγελμα οὐδὲν διαφέρον τοῦ, « Ἀγαπήτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, προσύχηθε ὑπὲρ τῶν ἐπιηρεάζοντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων, ἵνα γένηθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Ὁὕτω καὶ ἡ προφητεία παρακαλεῖται καὶ διδάσκει.

« Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, φωνὴ Κυρίου ἀναποδιβήντος ἀνταπέθουσιν τοῖς ἀντικειμένοις. » Εἰ γὰρ ταῦτα πρῶτον, ὁμῶν μὲν κατὰ τὸ πᾶσι τῶν ἀμειβῶν εὐφροσύνη ἐκλήρος ἔσται τοῖς πᾶσιν ἐκείνοι δὲ κατασχυνοθήσονται τὸ ὑμέτερον θεασάμενοι τέλος, καὶ τὴν ἐαυτῶν ἀπόλειαν κατὰ τὸν τῆς δικαιοκρασίας καιρὸν τοῦ Θεοῦ ἔργοις μαθησόμενοι. « Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, » αἱ μὲν ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν οἰκητόρων ἐκβοῶντων, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, τῶν ἱερῶν καὶ τῶν λοιπῶν λειτουργῶν ἀποκλειομένων.

« Πρὶν τὴν ὠβίνουσαν τεκεῖν, πρὶν ἔλθειν τὸν πότον τῶν ὠβίνων, ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν. Τίς ἤκουσε τοιοῦτο; καὶ τίς ἑώρακεν οὕτως; Εἰ ὤδινε γῆ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, ἢ καὶ ἐτέγη ἔθνος εἰσάπαξ, ὅτι ὤδινε καὶ ἔτεκε Σιών τὰ παιδία αὐτῆς; » Τὸ θεοσεβὲς πολιτεῦμα, καὶ ἡ καινὴ καὶ νέα Σιών, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ ὁμῶν συστησομένη, τοσοῦτον ἀδρόως γενήσεται πληθος ἐθνῶν καὶ λαῶν, ὡς ἐκπλαγῆναι τὸν ἀκούοντα. Οἱ γὰρ τίς ἐγκύμων γυνὴ κατὰ γαστέρας ἔχουσα, μηδεμιᾶς ὠδίνος προσγενομένης, ἀφνίδιον γενήσεται, καὶ τοῦτο ἄρσεν τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ νέα Σιών λαὸν καινὸν καὶ ἅλον ἔθνος εἰσάπαξ ἀδρόως τέξεται· ὡς εἶναι τὸ πᾶν παραδοξότατον, ὅλον οὐδέπωποτε ἤκούσθη. Τὸ μὲν γὰρ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσραὴλ, οὐκ ἀδρόως παρέστη· ἀλλὰ πρῶτος μὲν ἦν αὐτῶν ὁ προπάτωρ· οὗτου δὲ γεγόνασιν παῖδες ἑφ' εἴς' ἐξ ἑνὸς ἐκάστου υἱοῦ τε καὶ θυγατέρας· ὧν υἱοὶ τε καὶ ἐχθροὶ καὶ ἀπόγονοι ὑπέστησαν· οὕτω τε κατὰ τὴν τῶν γονέων διαδοχὴν ἐν πλείοσι χρόνοις καὶ ἐν διαφόροις γενεαῖς συνέστη τὸ πᾶν αὐτῶν ἔθνος.

« Ἐγὼ δὲ ἔδωκα τὴν προσδοκίαν ταύτην, καὶ οὐκ ἐμνήσθης μου, εἶπε Κύριος. Οὐκ ἔβου ἄγω γεννῶσαν καὶ στεῖραν ἐποίησα, εἶπεν ὁ Θεός σου; » Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον εὖροι ἂν τις καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη χρόνοις εἰς πληθος ἐπιβδελυκτά· ὁ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ λαὸς ἀδρόως ὄψ' ἕνα καιρὸν καὶ ὡσπερ ὑπὸ μιᾶν ἡμέραν ἐπλήρου τὰ πλείοστα μέρη τῆς οἰκουμένης· ὁ δὲ ἔβινον πρῶγμα καὶ θαύματος παντὸς ἐπέκεινα ὑπάρχον ὅτε ὀφθαλμὸς ἑώρακε πώποτε, ὅτε οὐδὲ ἤκουσε.

« Εὐφράνθητι, Ἰερουσαλήμ, καὶ πανηγυρίσατε ἐν αὐτῇ, πάντες οἱ ἀγαπῶντες αὐτήν. Χάρητε ἅμα αὐτῇ χαρᾷ πάντες ὅσοι πειθαίτε ἐπ' αὐτῇ, ἵνα θηλάσητε, καὶ ἐμπλησθῆτε ἀπὸ μαστοῦ παρακλησεως αὐτῆς, ἵνα ἐκθηλάσαντες τρυφήσητε ἀπὸ εἰσόδου δόξης αὐτῆς. » Χαίρατε καὶ ἀγαλλιάσθε, ὡς μέλλοντες ἐμπι-

A sermonem ejus. Dicite, fratres nostri, odientibus et abominantibus vos, ut nomen Domini glorificetur, et videatur in lætitia eorum, et illi confundentur. » Evangelicum ipsis præceptum tradit, nihil discrepans ab eo, « Diligite inimicos vestros, benefacite illis, qui oderant vos, orate pro affligentibus et persequentibus vos; ut sitis filii Patris vestri, qui est in cælis ». » Eadem prorsus præcipit et docet prophetia.

Vers. 6. « Vox clamoris ex civitate, vox e templo, vox Domini retribuentis retributionem adversariis. » Nam si hæc agantur, lætitia vestra, accedente præmiorum tempore, omnibus manifesta erit: illi vero finem vestrum conspicati confundentur et suam judicii divini tempore perniciem operibus ediscent. « Vox clamoris ex civitate, vox e templo. » Voces quidem aliæ civium exclamantium ex civitate, aliæ ex templo emissæ, sacerdotum cæterorumque ministrorum lugentium, futuræ sunt.

Vers. 7, 8. « Antequam parturiens pariat, antequam veniant dolores partus, effugit, et peperit masculum. Quis audivit tale? et quis vidit simile? Num parturivit terra die una, nam nata est gens simul, quia parturivit et peperit Sion parvulos suos? » Pia religio, et nova recensque Sion, scilicet Ecclesia Dei, per vos constituenda, tantam confertim gentium et populorum multitudinem pariet ut qui audierit obstupescat. Atenim quemadmodum si mulier quædam uterum gestans ac prægræana, sine ullo dolore repente masculum pariat; sic et nova Sion populum novum, et universam gentem semel et confertim pariet; ita ut stupenda res tota sit, qualis audita nunquam fuit. Judæorum quippe natio et ipse Israel non confertim productus est: nam prior quidem fuit eorum progenitor: hujus verò duodecim fuere filii: hinc ex singulis filii et filiar, quibus item filii et nepotes et abnepotes orti sunt, atque ita per parentum successionem, nullis annorum curriculis, et variis generationibus universum genus eorum constitit.

Vers. 9. « Ego vero dedi expectationem hanc, et non recordatus es mei, dixit Dominus. Nonne ego gignentem et sterilem feci, dixit Deus tuus? » Eodem prorsus modo alias quoque gentes numero ac multitudine cum tempore auctas reperias; Dei autem Ecclesie populus, confertim unoque tempore, et quasi una die, maximam orbis partem implevit. Quam rem sane stupendam omniumque mirabilissimam, nec oculus unquam viderat, nec auris audierat.

Vers. 10, 11. « Lætare, Jerusalem, et conventum facite in ea, omnes qui diligitis eam. Gaudete cum ea gaudio omnes quotquot lugetis super ea, ut sugatis, et impleamini ab ubere consolationis ejus; ut postquam suzeritis, delectemini ab introitu gloriæ ejus. » Gaudete et exultate, utpote eo fruituri,

52 Math. v, 44.

qui statim unoque tempore masculum populum ibi Deo genuit, ac stipite replendi lacte, ad infantium ipsius alimentam parato, quod sane lac rationale, utroque ex ubere effundetur, ex Veteri nempe et Novo Testamento. Ex ambobus enim hujusmodi uberibus, de quibus dicitur in Cantico ²⁰, « Meliora sunt ubera tua vino, » rationabili et sine dolo lacte puerulos irrigabit, sicque perfectos producet viros.

Vras. 12. « Quia hæc dicit Dominus, Ecce ego declino ad eos quasi fluvios pacis, et quasi torrentes, inundans gloriam gentium. Parvuli eorum humeris portabuntur, et super genus consolabuntur. » Consolatorii itaque et ad leniendos simpliciores animos concinnati sermonea, lac opportune vocantur: nam solidus cibus in mysticis dogmatibus intelligitur, et in speculationibus, quæ in divinis Scripturis repositæ sunt.

Vras. 13. « Quomodo si quem mater consoletur, ita et ego consolabor vos, et in Hierusalem consolabimini. » Hic rursus gloriam gentium, prædictæ novæ Sionii Hierosolymæque ascribens, pacem gentibus tribuendam inundanti flumini comparat. His autem pollicitationibus superius quoque est usus, significans eos, qui adhuc in Ecclesia infantes sunt, utpote qui lacte nutriantur, nutricibus quibusdam gestandos esse; sive a sinceris Ecclesiæ doctoribus et præfectis, itaque a divinis et celestibus angelis. Qui igitur valentiores sunt, infirmiores humeris gestabunt, et ad genua consolabuntur: ac si mater filiis blandiatur, et ego ipse Dominus, utpote eorum omnium Pater, imbecilliorum consolatores consolabor.

Vras. 14. « Et videbitis, et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra quasi herba germinabunt. » Hic promissionum finis erit, nempe, Videbitis Deum. Quamobrem Salvator hos beatos prædicabat his verbis, « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt ²¹. » — « Et cognoscetur manus Domini timentibus eum, et minabitur incredulis. »

Vras. 15. « Ecce enim Dominus quasi ignis veniet, et quasi tempestas currus ejus, ut reddat in furore ultionem, et increpationem suam in flamma ignis. » Jam memoratis hominibus quæ superius dicta sunt pollicetur; iis vero, qui contrariam iniere viam, comminatur: ac consequenter comminationis rationem edocet, secundum et gloriosam Servatoris adventam declarans, quando veniet cum gloria Patris, et cum angelis suis, judicare vivos et mortuos.

Vras. 16. « In igne enim Domini judicabitur omnis terra, et in gladio ejus omnis caro: multi vulnerati erunt a Domino. » Furorem ejus esse ultrices potestates intelligi solet; et increpationem suam in flamma ignis contra eosdem mittet. Gladium vero corporeo more nominat, et vulneratos

πλασθαι τοῦ ἐν αὐτῇ ἀθρόως γενήσαντος λαοῦ ἐπὶ Θεῷ ἀβήνα, καὶ γάλακτος ἐκκληρουσθαι εἰς ἐκτροφήν τῶν αὐτῆς νηπίων. Ὁ δὲ λογικὸν γάλα ἀπὸ τῶν ὡσθελῶν αὐτῆς ρεῦσαι, Παλαιᾶς θηλαθῆ καὶ Νέας Αἰσθητικῆς. Ἐξ ἀμφοτέρων γὰρ τούτων τῶν αὐτῆς μαζῶν, περι ἕν εἰρηται καὶ ἐν τῷ Ἄσματι, ὅτι « Ἄγυθοὶ οἱ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον, » τοῖς αὐτῆς νηπίαις ἐπάρευσσα « τὸ λογικὸν καὶ ἕλοικον γάλα, » ἑνῆρας προσάξει τελείους.

« Οὗι τάδε λέγει Κύριος· Ἴδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω εἰς αὐτοὺς ὡς ποταμοὺς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους, ἐκκλίζων ἕξαν ἐθνῶν. Τὰ παῖδια αὐτῶν ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται, καὶ ἐπὶ γονάτων παρακληθήσονται. » Οἱ γοῦν λόγοι οἱ παρακλητικοὶ καὶ παραμυθητικοὶ τῶν ἀταλεστέρων ψυχῶν γάλα κυρίως ὀνομάσθησαν, ὡς ῥαβδὸς τροφῆς ἐν δόγμασι μυστικῶς νοουμένης, καὶ ἐν θεωρήμασι τοῖς ἐν ταῖς θεαταῖς Γραφαῖς ἀποκειμένης.

« Ὡς εἰ τινα μήτηρ παρακαλεῖται, οὕτω καὶ ἐγὼ παρακαλέσω ὑμᾶς, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ παρακληθήσεσθε. » Πάλιν πάνταυθα τῶν ἐθνῶν ἕξαν συνάπτων τῇ προλεγεθῆσῃ νέφ Σιών καὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ, τὴν ἐδοθησομένην τοῖς ἔθνεσιν εἰρήνην ποταμῷ κατακλύζοντι παραβάλλει. Καὶ ἀνωτέρω δὲ ταῖς αὐταῖς ἐπέχρητο παργαλλαῖς, σημαίνων ὡς τοὺς ἐπὶ νηπίους τῆς Ἐκκλησίας, ἅτε δὴ γάλακτι τρεφομένους, τιθηνοὶ τινες ὑποδοστέξουσιν, ἦτοι διδάσκαλοι καὶ προσετώτας γνήσιοι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, οἱ θεοὶ τε καὶ οὐράνιοι ἄγγελοι. Οἱ μὲν οὖν δυνατώτεροι τοὺς ἀσθενεστέρους ἐπ' ὤμων βαστάξουσιν, καὶ ἐπὶ γονάτων παρακαλέουσιν, ὥσπερ εἰ τις μήτηρ τὰ αὐτῆς παρακαλεῖται τέκνα, καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος, ἅτε δὴ πάντων αὐτῶν ὑπάρχων Πατὴρ, παρακαλεῖται τοὺς τῶν ὑποεστέρων παρακλητορας.

« Καὶ βίβετε, καὶ χαρήσεται ἡ καρδία ὑμῶν, καὶ ὁσπὲρ ὕμῶν ὡς βοτάνη ἀναταλαί. » Καὶ τοῦτο τέλος ἔσται τῶν ἐπαγγελιῶν, τὸ, Ὁψεσθε τὸν Θεόν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τούτους ἐμακάριζε λέγων· « Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν βίβονται. » — « Καὶ γνωσθήσεται ἡ χεὶρ Κυρίου τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, καὶ ἀπειθήσει τοῖς ἀπειθοῦσιν. »

« Ἴδοὺ γὰρ Κύριος ὡς πῦρ ἦξει, καὶ ὡς καταιγὶς τὰ ἔρματα αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδικήσιν αὐτοῦ, καὶ ἀποσκοραξισμὸν αὐτοῦ ἐν φλογὶ πυρός. » Τοῖς μὲν θηλωθεῖσιν ἐπαγγέλλεται τὰ προλεγεγμένα· τοῖς δὲ τὴν ἐναντίαν πεπρωμένους ὁδὸν ἠπαλιθῶσιν ἀπειλήν· καὶ ἀκολούθως διδάσκει τὸν τῆς ἀπειλῆς τρόπον, παριστάς τὴν δευτέραν καὶ ἑνδοξὸν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν, ὅτι ἦξει μετὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

« Ἐν γὰρ τῷ πυρὶ Κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτοῦ πᾶσα σὰρξ· πολλοὶ τραυματαῖαι ἔσονται ὑπὸ Κυρίου. » Θυμὸς δὲ αὐτοῦ αἰκολαστικαὶ καὶ τιμωρητικαὶ δυνάμεις εἰώθασιν νομίζεσθαι, καὶ τὸν ἀποσκοραξισμὸν αὐτοῦ ἐν πυρὶ φλογὸς κατὰ τῶν αὐτῶν ἀφήσει. Ῥομφαλίαν δὲ ὀνομάζει

²⁰ Cant. 1, 1. ²¹ Matth. 5, 8.

σωματικώτερον, και τραυματίας ώσούτως. Ή και μη Α
 άλλως ήν άκούειν, Ήουδαίους έντας και μη άλλους τε
 παρακαλουθειν τη των λόγων διανοία. Ο μὲν οὖν
 'Απόστολος τὸν τῶν προκειμένων νοῦν διασαφεί λέ-
 γων· « Κατά δὲ τὴν συληρότητα σου και άμτανόητον
 καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ όργην ἐν ήμέρα όργης
 και άποκαλύψαις, και δικαιοκρισίας Θεοῦ, ἡς άπο-
 κρίσει κρίστω κατά τὰ έργα αὐτοῦ. »

« Οι άγιζόμενοι και καθαρζόμενοι εις τοὺς κή-
 πους, και ἐν τοῖς προθύροις ἐσθοντες κρέας βουον,
 και τὰ βελύγματα και τὸν μῦν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναλω-
 θήσονται. » Ὡς μηκέτι κατά τὸν νόμον ἐν παρόντι
 Μωσῆς καθαρζομένους σποδῷ δαμάλλεις και περι-
 βαντηρίοις ήμεσῶν ἐπιτά και τὰς διὰ θυσιῶν καθάρ-
 σεων· ἀντὶ δὲ τούτων, ἐν αὐτοῖς περινοστήσαντες, τὸ
 δὲ ὕδατος καθάρσιον άπαραιν αὐτοῖς φροντο, τοῖς
 κατὰ τινὰς κήπους ὕδασιν άπολούσθαι, και μηκέτι
 μηθενὸς δείσθαι τῶν νομοθετημένων. Ἡ και άλλως
 μετά μιανός και άκαθάρτους πράξεις, άδειμτους τε
 αἰσχροουργίας ἐνόμιζον ψιλὰς ὕδασι καθαρζεῖν τὰς
 αὐτῶν ψυχὰς.

« Καθὼ τὰ έργα αὐτῶν, και τὸν λογισμὸν αὐτῶν.
 Ἔρχομαι συναγαγεῖν πάντα τὰ ἔθνη και τὰς γλώσσας,
 και ήξουσι και ἔθονται τὴν δόξαν μου. » Σαφέστερον δὲ
 ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις διδάσκει ταῦτα λέγων·
 « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τη δόξῃ τοῦ
 Πατρὸς αὐτοῦ, και πάντες οἱ ἄγιοι ἔγγελοι μετ' αὐ-
 τοῦ· και συνήξουσι πάντα τὰ ἔθνη ἔμπροσθεν αὐτοῦ,
 και άφοριεῖ αὐτούς, ἐν τρέπον άφορίζει ὁ ποιμὴν τὰ
 πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, » και τὰ ἔξης. Καὶ τοῦτο
 δὲ πάλιν τοῖς ἔθνεσιν ἐπαγγέλλεται, τὸ καταξιοθῆναι
 θεάσασθαι τὴν δόξαν αὐτοῦ.

« Καὶ καταλέξω ἐπ' αὐτῶν σημεῖον, και ἔξαπο-
 σταλῶ ἐξ αὐτῶν σεσωσμένους εἰς τὰ ἔθνη, εἰς Θαρ-
 σίς, και Φοῦδ, και Δοῦδ, και Μωσοχ, και εἰς Θεβὴλ,
 και εἰς τὴν Ἑλλάδα, και εἰς τὰς νήσους τὰς πόρρω· οἳ
 οὐκ άκηκάσι μου τὸ ὄνομα, οὐτε ἑωράκασι μου τὴν
 δόξαν. Καὶ άναγγελοῦσι τὴν δόξαν μου ἐν τοῖς ἔθνε-
 σι. » Καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἔλεγετο, ὅτι· « Οἳ οὐκ
 άνηγγίλη περι αὐτοῦ ἔθονται, οἳ οὐκ άκηκάσι. »
 Καὶ πάλιν· « Ἐμφανὴς ἔγενόμην τοῖς ἐμὲ μη ἔκρω-
 τῶσιν, αὐρέθην τοῖς ἐμὲ μη ἐκικητούσιν· εἶπα· Ἰδοῦ
 εἰμι, τοῖς μη ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομά μου. » Τού-
 των ἀδελφὰ τυγχάνει τὰ προειρημένα, δι' ὧν τοῖς
 αὐτοῦ ἀποστόλοις ἐπαγγέλλεται ἀποστέλλειν ἐπὶ τὰ
 ἄλλατρια τοῦ Ἰσραὴλ ἔθνη τὰ πόρρωτάτω τῆς Ἰου-
 δαίας.

« Καὶ ήξουσι τοῖς ἀδελφοῖς ὑμῶν ἐκ πάντων τῶν
 ἔθνων, δῶρον Κυρίου. » Ἄξουσιν αὐτούς, τέλος ἀγα-
 θῶν αὐτοῖς τοῦτο παραχωρήσαντες, ὅτε και ἀναλη-
 φθήσονται· ὁμοίως τῷ Ἠλίᾳ ἐφ' ἄρματι άγγελικῷ
 ὄχουμένοι, φωνῆς ἑκουραίνου περιαστρέπτοντος αὐ-
 τῶς· « Μὲθ' ἱππων και άρμάτων ἐν λαμπήναις ήμῶ-
 νων, μετά σκιαδίων εἰς τὴν ἄγιαν πόλιν Ἰερουσαλήμ,
 εἶπα Κύριος. » Νοήσεις δὲ τοῖς ἱππους και τὰ ἄρ-
 ματα άγγελικά, ἀκιστήσεως τοῦ Ζαχαρίου τη προφη-

A similiter. Quia illi, utpote Judaei, non alio modo
 intelligere poterant, ut qui non valerent verborum
 mentem subsequi. Apostolus certe dicti quod tra-
 ctamus sensum aperit his verbis, « Secundum au-
 tem duritiam tuam et impenitens cor thesauri-
 zas tibi iram in die irae et revelationis, et justis ju-
 dicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera
 sua 26. »

Vras. 17. « Qui sanctificantur et purificantur in
 hortis, et in liminibus comedentes carnem porcinam,
 et abominaciones et murem, simul consumentur. »
 Ita ut non alterius secundum legem, quam tradidit
 Moyses, cinere vitulae et aspersioibus dierum sep-
 tem, sacrificiorumve purgationibus mundarentur :
 sed horum vice, postquam in his versati fuerant,
 purgationem per aquam sufficere sibi putabant.
 quorundam hortorum aquis se ablui et emaculari,
 nec ultra eorum quae in lege praecipuntur illo se
 opus habere, existimantes. Nam alias post admitta-
 turpia facinora, et post illicitas turpesque actio-
 nes, simplici aqua animas mundari suas arbitra-
 bantur.

Vras. 18. « Et ego opera eorum, et cogitationem
 eorum [novi]. Et venio ut congregem omnes gen-
 tes et linguas : et venient et videbunt gloriam
 meam. » Haec clarius Servator in Evangeliiis docet
 his verbis : « Cum venerit Filius hominis in gloria
 Patris sui, et omnes sancti angeli cum eo : et con-
 gregabunt omnes gentes in conspectu ejus, et se-
 gregabit eos, quemadmodum segregat pastor oves
 ab haedis, » et caetera. Et hoc iterum gentibus pol-
 licetur, quod nempe futurum sit ut gloriam ipsius
 videre dignae habeantur.

Vras. 19. « Et relinquam super eos signum : et
 emittam ex illis eos qui salvati fuerint ad gentes,
 in Tharsis, et Phud, et Lud, et in Mosoch, et in
 Thobel, et in Graeciam, et in insulas remotas ; qui
 non audierunt nomen meum, neque viderunt glo-
 riam meam. Et annuntiabunt gloriam meam in gen-
 tibus. » Superius quoque dicebatur, « Il quibus an-
 nuntiatum non est de illo, videbunt, et qui non
 audierunt, intelligent : » et iterum, « Apparai iis,
 qui me non interrogabant ; inventus sum ab iis,
 qui me non quaerebant : dixi, Ecce adsum, iis qui
 non invocabant nomen meum. » His addenda sunt
 praemissa verba, quae apostolos suos ad extraneas
 Israelii gentes, et a Judaea remotissimas, missurum
 se pollicetur.

Vras. 20. « Et adducent fratres vestros ex omni-
 bus gentibus, donum Domino. » Adducent eos hunc
 ipsi bonum finem procurantes, quando assumentur,
 perinde atque Helias curru angelico vecti, caelesti
 lumine ipsis circumfulgente. « Cum equis et cur-
 ribus, in lampenis mulorum, cum umbraculis in
 civitatem sanctam Jerusalem, dixit Dominus. »
 Equos et angelicas rhedas intelliges, si Zachariae
 prophetiae animum applices, ubi equos veloces, va-

26 Rom. II, 5.

rios et albos, ac currus aliquos describens, angelicas virtutes subindicabat. Lampenz autem mulorum videntur significare corpora resurgentia, quibus vecta animæ in caelestem civitatem assumentur. E re autem dicitur lampenz, sive fulgores, ob fulgentem ipsis gloriam.

Vras. 21. « Ut offerant filii Israel victimas suas mihi cum psalmis: et ex eis sumam sacerdotes et Levitas, dixit Dominus. » Ut itaque secundum corpoream legem in terrena Jerusalem hæc agebant qui cultum persolvebant; eodem modo secundum terrenum illud exemplum, qui in caelestem Jerusalem ascendunt, cum propriis fructibus veniant, quos singuli ex fructiferis virtutibus ut donum et munus in anima referent.

Vras. 22. « Sicut enim cælum novum et terra nova, quæ ego facio, permanent in conspectu meo, dicit Dominus; sic stabit semen vestrum et nomen vestrum. » Nam si novum cælum, et nova terra, et Jerusalem nova est; consequenter sacerdotes et Levitæ novi erunt, quare superius dicebat: « Non recordabuntur priorum, et non ascendet in cor eorum. » Prima itaque non permanentia erant, quapropter dictum est, « Cælum et terra transibunt; » ac rursum, « Plicabitur cælum ut liber, et corruptione corrumpetur terra. » Futuri vero sæculi primitiæ Christus; deinde qui Christi sunt in adventu ejus.

Vras. 23. « Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato. Veniet omnis caro ad adorandum in conspectu meo in Jerusalem, dicit Dominus. » Sabbatum autem Christi intelligendi more congruenter accipias pro solemnitatibus in cælo celebratis, et pro veris illic sabbatis in mensibus, ut ibi usu veniant, celebrandis. De quibus prolixus et explicatus difficilis sermo instituendus esset, qui longo otio et proprio argumento opus haberet. Carnem autem omnem vocat omnes gentes; ita enim superius dicebatur, « Videbit autem omnis caro Salutare Dei; et alibi, « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt in Jerusalem. » Cælestem indicat Jerusalem, ubi Salvatoris nostri regnum consistet.

Vras. 24. « Et exhibuit et videbunt membra hominum, qui prævaricati sunt in me. Vermis enim eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in conspectum omni carni. » Quinam hi essent initio prophetiæ dixit his verbis: « Filios genui, et exaltavi: ipsi autem spreverunt me. » His ergo subindicat illos ex Judæis, qui salutarem gratiam repudiaverunt. Hunc impiorum esse fluxum defuit Salvator noster in Evangeliiis, eos qui a sinistris ejus stabant sic alloquens: « Discedite in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus. » Quæmadmodum igitur ibi æternus dicitur ignis, sic et hoc loco « inextinguibilis dicitur, una eademque

ταίφα, παρ' ἧς ἵππους φερούς καὶ ποικίλους καὶ λευκοὺς καὶ ἄρματα τινα διαγράφας ὁ λόγος, ἀγγελικὰς ἠντίτετο δυνάμεις. Λαμπήναι δὲ ἡμιόνων σημαίνει εὐλοκασί τὰ τῆς ἀναστάσεως σώματα, οἷς ἐποχοῦμαι αἱ ψυχὰς εἰς τὴν ἐπουράνιον ἀναληφθήσονται πόλιν. Εὐ δὲ εἰρηται λαμπήναι διὰ τὴν ἐκλάμπουσαν αὐτοῖς δόξαν.

« Ὡς ἀνετίχαισαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰς θυσίας αὐτῶν ἐμοὶ μετὰ ψαλμῶν· καὶ ἀπ' αὐτῶν λήψομαι ἱερεῖς καὶ Λευίτας, εἶπε Κύριος. » Ὡσπερ οὖν τότε κατὰ τὸν σωματικὸν νόμον ἐπὶ τῆς ἐπιγείου Ἱερουσαλήμ ταῦτ' ἔπραττον οἱ τὴν λατρείαν ἐπιτελοῦντες· τὸν αὐτὸν τρόπον κατὰ τὸ ἐπὶ γῆς παράδειγμα οἱ εἰς τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ ἀνιόντες ἤξουσιν μετ' εὐκαίων καρπῶν, ὧν ἕκαστος ἐν ψυχῇ μετακομίζεται δῶρων τῆς τῶν ἀρετῶν ἐκ καρποφορίας.

« Ὅν τρόπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μένει ἐνώπιόν ἐμοῦ, λέγει Κύριος· οὕτω στήσεται τὸ σπέρμα ὑμῶν καὶ τὸ ὄνομα ὑμῶν. » Εἰ γὰρ οὐρανὸς καινὸς ἐστὶ καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ Ἱερουσαλήμ καινὴ, ἀκολουθοῦν ἂν εἴη καὶ τοὺς ἱερεῖς καὶ Λευίτας καινοὺς εἶσθαι· διὸ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἔλεγε· « Οὐ μνησθήσιν τῶν προτέρων, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. » Τὰ μὲν οὖν πρῶτα οὐ μένοντα ἦν· διὸ ἐλέγτο· « Οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται· » καὶ πάλιν· « Εὐλογησεται οὐρανὸς ὡς βιβλίον, καὶ φθορὰ φθαρήσεται ἡ γῆ. » Τοῦ δὲ μέλλοντος αἰῶνος ἀπαρχὴ Χριστός· ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.

« Καὶ ἔσται μὴν ἐκ μηνῶς, καὶ σάββατον ἐκ σαββάτου. » Ἐξ εἶται πᾶσα σὰρξ τοῦ προσκυνήσῃ ἐνώπιόν ἐμοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ, εἶπε Κύριος. » Τὸ δὲ σάββατον Χριστοῦ ἀκολουθῶν ἐστὶ κατὰ διάνοιαν ἐκλαμβάνειν τὰς ἐν οὐρανῷ ἑορτὰς καὶ τὰ ἐκείσε σάββατα ἀληθινὰ ἐπὶ τοὺς μῆνας τοὺς ἐκεῖ. Περὶ ὧν πολλὸς ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος, σχολῆς τε μακρᾶς καὶ οικείας ὑποθέσεως δεόμενος. Σάρκα δὲ πᾶσαν λέγει πάντα τὰ ἔθνη τοῦτον ὀνομάζων τὸν τρόπον· οὕτω γοῦν ἐλέγτο καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν· « Ὁφεται δὲ πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· » καὶ ἀλλαχοῦ· « Ἐκχεῖω ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Τὴν ἐπουράνιον σημαίνει Ἱερουσαλήμ, ἐνθα συστήσεται ἡ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν βασιλεία.

« Καὶ ἐξελεύσονται καὶ θύονται τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων τῶν παραβεβηκότων ἐν ἐμοί. Ὁ γὰρ σκῶληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς θρασὶν κῶση σαρκί. » Τίνας δὲ ἦσαν οὗτοι, ἐν ἀρχῇ τῆς προφητείας ἐδήλου λέγων· « Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ἔβωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Ἠνέξατο ταῖνον τοὺς ἐκ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους τὴν σωτήριον ἀθετήσαντας χάριν. Ὁ δὲ τέλος τῶν ἀσεβῶν ὀρίζεται καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐν Ἐδαγγελίοις εἰπὼν τὸς εἰς τὰ ἄριστερά αὐτοῦ στησομένους· « Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Ὡσπερ οὖν ἐκεῖ αἰώνιον εἰρηται πῦρ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀσε-

²² Matth. xxv, 41.

σπον μίδς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐξ ἑκατέρων τῶν Γραφῶν παρασταμένης. « Καὶ ἔσονται εἰς ἑρᾶσιν πάση σαρκί. » Ἡοίᾳ δὲ σαρκὶ ἢ πάντως που τῇ καλοσησομένη, τῆς δὲ ἐπουρανίου θείας καταξωθησομένη; Ἐπεὶ τῆς ἀνωτέρω ἐλέγχετο· « Ἦξει πᾶσα σὰρξ τοῦ προσκυνῆσαι ἐνώπιόν μου· ἔς καὶ ἡμεῖς ἀξιωθεῖμεν ἀγαθῆς καὶ προσβείαις πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν.

A substantia ex utraque Scriptura. « Et erunt in conspectum omni carni. » Cui carni, nisi prorsus ei, quæ supplicio addicenda, ac celesti contemplatione donanda est, de qua superius dicebatur: « Veniet omnis caro ad adorandum in conspectu meo? » Qua item nos digni habeamur precibus et intercessionibus omnium sanctorum. Amen.

FRAGMENTA IN DANIELEM.

(MAI, Bibliotheca nova Patrum, IV, 314)

Β. Εὐσεβίου Καισαρείας ῥητοῦ προκαταμένου, Φωτὴ Κυρίου διακρίστοτος φλόγα πυρός (42). Διακρίση μὲν ἐν τῇ Βαβυλῶνι ἢ φλόγῃ τοῦ πυρός διακρίσις τῆ προστάγματι τοῦ Θεοῦ· ἐδέξατο ἐν αὐτῇ ἡδίστην ἀναπνοὴν καὶ ἀναψυχὴν, ὡς περ ἐν σκιᾷ τινι φυτῶν ἐν εἰρηνικῇ καταστάσει παρεχομένη τοῖς παισίν· ἐγένετο γάρ, φησὶ, ὡς αἰ πνεῦμα ὁρόσου διασπρίζον. γ. Ὡσεὶ Υἱὸς ἀνθρώπου. Εὐσεβίου Καισαρείας (43). Σαφῶς ἠγοῦμαι δηλοῦσθαι τὴν καθόλου κρίσιν, ὅτε πάντες οἱ ἐξ αἰῶνος ἄνθρωποι παραστήσονται τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ· μετὰ δὲ τὴν τῶν τελευτησάντων ἀναβίωσιν, καὶ μετὰ τὴν κατὰ πάντων κρίσιν, ὁ ἀεραμένος τῷ Δανιὴλ Υἱὸς ἀνθρώπου ἐπιστήσεται ἐπὶ νεφελῶν, τὴν κατὰ πάντων τῶν λαῶν καὶ φυλῶν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐξουσίαν, τὴν καὶ βασιλείαν ἀγῆρων καὶ ἀτελεύτητον παραληφόμενος· ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν περὶ ἐαυτοῦ διδάσκει λέγων· « Ὅτε δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὰ ἐξῆς· συνῆδει γούν ταῦτα ταῖς ἐν χερσίν μαρτυρίας τῆς τοῦ Δανιὴλ προφητείας, καθ' ἣν λέλακται· Καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν· καὶ, Ἐως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασεν· καὶ προσηρέθη αὐτῷ, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ τὰ ἐξῆς.

8. Αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ. Εὐσεβίου. Οὐ μόνον τὴν τοῦ Υἱοῦ ἀνθρώπου βασιλείαν ὁ προφήτης θεοσπίζει, ἀλλὰ καὶ κλειόνα, περὶ ὧν φησὶ.

ε. Καὶ παραλήφονται τὴν βασιλείαν. Εὐσεβίου Καισαρείας. Συμβάλλουσαντες δηλαδὴ καὶ αὐτοὶ τῷ Θεῷ. Τίνας δ' ἂν εἶεν οὗτοι, ἢ οἱ κληρονόμοι τοῦ Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ; οἷς καὶ ἐπήγγελται, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, βασιλείαν ἐπιστησομένην τὴν μετὰ τέσσαρας βασιλείας, τὰς τῷ προφήτῃ ἑωραμένας, περὶ ὧν ὡς ἐν βραχέσιν ἀριτίως διειλήφαμεν. Ἐνεῦθεν οἶμαι τὸν ἀπόστολον Παῦλον ὀρμᾶ-

B 2. DAN. III, 49. Eusebii Cæsariensis dicto illo proposito: *Vox Domini intercidentis flammam ignis*⁴⁰. Intercisa est Babylone flamma ignis, intercisa scilicet Dei jussu, in jucundissimam versa est recreationem; ac veluti in umbra arborum quietaque statione adolescentulis exhibuit oblectationem. Facta est enim ceu roscidæ auræ sibilus.

3. DAN. VII, 13. *Quasi Filius hominis*. Eusebii Cæsariensis. Manifeste nuntiari arbitror universale iudicium, cum omnes ab orbe condito homines ante Christi tribunal sistentur. Porro autem post mortuorum resurrectionem, dictamque in omnes sententiam, ille, qui visus Danieli fuit, Filius hominis in nubibus aderit, ut indeficientem æternamque omnium populorum tribuumque potestatem ac regnum a Patre accipiat. Sicut ipse Servator de se noster ait: *Cum autem venerit Filius hominis in maiestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit in throno gloriæ suæ, et congregabuntur coram eo omnes gentes*⁴¹, et reliqua. Hæc igitur consonant testimoniis, quæ nunc habemus in manibus, Danielis prophætæ, apud quem dicitur: *Et ecce aderat Filius hominis in nubibus cæli*⁴². Item: *Donec Antiquus dierum venit; oblatumque ac datum est ei imperium et honor et regnum, et reliqua.*

4. DAN. VII, 14. *Tradita est ipsi potestas*. Eusebii. Haud solum Filii hominis regnum propheta vaticinatur, verum et alias res de quibus verba facit.

D 5. DAN. VII, 18. *Et regnum suscipient*. Eusebii Cæsariensis. Nempe ipsi quoque cum Deo regnabunt. Quinam vero sunt hi, nisi hæredes Dei, coheredes autem Christi? quibus item cælorum regnum promissum a Christo est, quod regnum nempe consurget post illa quatuor per visum prophetæ oblata; de quibus breviter modo disseruimus. Hinc divum apostolum Paulum cepisse occo-

⁴⁰ Psal. xxviii, 7. ⁴¹ Matth. lxxv, 31, 32.

(42) Quin hic locus ex Eusebii commentario in psalmum xxviii sumatur, vix dubitandum videtur; attamen is neque in Corderii ad Psalmos cætena Patrum, neque in vulgato a Maurinis Eusebii

ad Psalmos commentario apparet.

(43) In hanc Danielicam visionem Filii hominis commentatur idem Eusebius, sed aliis verbis, *Hist. eccl.*, I, 2.

sionem arbitror de secundo Christi adventu scribendi hæc: *In jussu, in voce archangeli, et in tuba Dei descendat de celo*²⁰, et reliqua. Porro idem apostolus extremum quoque Antichristi adventum sive perditionem, posteaque gloriosam Servatoris nostri præsentiam, consentaneæ vaticinio exhibet dicens: *Nemo vos ullo modo decipiat; nisi certe prius evenerit apostasia, et revelatus fuerit homo peccati seu perditionis filius, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita ut in templo Dei sedeat, ostentans se tanquam sit Deus. Nonne meministis me adhuc apud vos versantem hæc dicere*²¹? et reliqua. Hæc mirificus ait Apostolus in sua de fine humani generis oratione; Danielis prophætæ vaticinio de Antichristo, et de glorioso Servatoris nostri regno, *idem astruens.*

6. DAN. IX, 26. *Dolebitur unctio. Eusebii.* Vanam jam et præter legem unctiorem coarguens: quod idem de sacrificiis et de fœdere factum dicit. Hæc enim recte legitimeque peragebantur ante Servatoris nostri passionem, quia virtus adhuc celestis loca sancta obsidebat. Verum eadem mox sublata fuerant, propter illud perfectam Deoque dignum sacrificium, quo semetipso obtulit pro peccatis nostris. Est enim is Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi, hostia nimirum pro cunctis hominibus. Novis mysteriis, novo fœdere inito, antiquum exolevit. Simul ac enim oraculum illud completum est, *Et*

σθα· *καὶ τῆς δευτέρας ἀφίξεως τοῦ Χριστοῦ γράφοντα τοιαῦτα· Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν πελοπόννησσι, ἐν πρώτῃ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καθέσθεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ δ' αὐτὸς ἀπόστολος καὶ τὴν ὑστάτην τοῦ Ἀντιχρίστου ἐπιξίν τὴν καὶ ἀπίλαιαν, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἔνδοξον παρουσίαν ἀκολουθῶν τῇ προφητείᾳ παρίστησι λέγων· Μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· οὐδὲν γὰρ μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀρτυρωμένος καὶ ὑπερβαρύνμενος ἐπὶ πάντα λαῖμα Θεοῦ ἢ σέβασμα, ὥστε εὐτόν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι, ἀποδαικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστι Θεός· οὐ μνημονεύετε ὅτι ἐπιῶν πρὸς ὑμᾶς ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; καὶ τὰ ἐξῆς. Τοσαῦτα ὁ θαυμάσιος Ἀπόστολος ἐν τοῖς περὶ συνταξίας τοῦ βίου διεξήλα λόγους, τὰ διὰ τοῦ προφήτου Δανιὴλ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδόξου βασιλείας ταυτοσημῆνα πιστούμενος.*

γ'. *Ἐξολοθρευθήσεται χρισμα.* Εὐσεβίου. Τὸ ἀκριτον καὶ παράνομον αὐτῶν διαβάλλουσα· οὕτως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς θυσίας καὶ τῆς σπουδῆς συμβεθεκταί φησιν· ὁρθῶς μὲν καὶ κατὰ νόμον πρὸ τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιταλουμένης διὰ τὴν εἰς ἐτι τότε τὰ τῶν ἀγίων τόπων ἐφορῶσαν δύναμιν· περιαιρεθείσης δὲ αὐτίκα μετὰ τὴν αὐτοῦ τέλειαν καὶ θεοπροπῆ θυσίαν, ἣν προσήνεγκαν αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν· αὐτὰς τε ἐν ὁ Ἄμυνός τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου εἰς θυσίαν πᾶσιν ἀνθρώποις· κατὰ τὰ καινὰ μυστήρια τῆς καινῆς διαθήκης παραδοθείσης, τὰ τῆς παλαιᾶς περιήρατο· ὁμοῦ γὰρ τὸ πληροῦσθαι τὸ φάσκον λόγιον, *καὶ συναγαθῶσαι διαθήκην πολλοῖς ἑβδομάς μία, τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης περιήρατο.*

Catenæ Græcæ, cura J. A. Crameri anno 1844 Oxonii editæ, sub Eusebii nomine fragmenta satis ampla in Matthæum et in Joannem exhibent. Hæc verbotenus derivavit collector ex Eusebii *Quæstionibus evangelicis* supra editis. Alia insuper bene multa quæ ad eosdem evangelistas et ad Marcum spectant, catenæ Nicetæ, Possinianæ, Corderianæ inserta, leguntur tum supra in *Supplemento Quæstionum ad Stephanum*, tum in sequenti ad *Lucam* commentario. *ERR. PATR.*

EUSEBIUS IN LUCAM.

(Angelo Mai, *Bibliotheca nova Patrum*, tom. IV, pag. 159. Romæ 1847, in 4°.)

MONITUM.

Quam in subsequentiis paginis edituri cumus Eusebii commentarium, vel potius ejus partes ad *Lucæ Evangelium*, ex quatuor sumpsimus bibliothecæ Vaticanæ codicibus. Primus est, quem designamus littera A, magnus ille catenæ Patrum Græcorum in *Lucam* codex, auctore Nicetæ Serrarum episcopo, cujus nos catenæ partem mediocrem jam edidimus tomo IX *Script. vet.*, excepto Eusebio, quem separatim dare constitueramus; excepto item Cyrillo, et aliis aliquot, de quibus alibi verba fecimus. Secundus est codex prius

²⁰ I Thess. IV, 16. ²¹ II Thess. II, 3.

Palatinus Vat., a nobis denotatus littera B, qui pariter catenam habet ad Lucam, ab illa Nicetas auctoram. Tertius est Masarii Chrysocephali codex E Vat. item ineditus, varior ejus in Lucam tractatus continens, ex Patribus, quos inter est etiam Eusebius, ad litteram nominatimque consarcinatos. Quartus denique codex Ottobonianus Vat. æque catenam ad Lucam continens, quem codicem postremum cum inspiceremus, præter alia cum prædictis codicibus congruentia, nova adhuc Eusebii fragmenta nacti sumus. Hunc distinguimus nota L. Jam vero catena Patrum in Lucam, præter nostram Græcam quam diximus, duæ Latine tantum sermone editæ exstant, divi nimirum Thomæ Aquinatis, et Balihasaris Cordorit; quarum prior varius, altera copiosius Eusebium inter cæteros Patres recitant. Verumtamen Græcus adhuc textus lotus latebat; et multa insuper ne Latine quidem cognita erant. Porro in Græca catena, quam nuperrime vir cl. J. A. Cramerus Oxonii edidit, quamque ego his diebus ex Anglia accipi, nullum prorsus Eusebii verbum recitatur.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

EUSEBII CÆSARIENSIS

COMMENTARII IN LUCÆ EVANGELIUM

QUANTUM SUPEREST IN CODICIBUS VATICANIS.

Ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἀ
 Ἰουδαίας.

Ἡ γὰρ τοῦ Ἰούδα φυλὴ ἕνωθεν ἦν ἀρχικὴ, καὶ ἠγαῖτο πάντων ἕως ἤσαν αὐτόνομοι, κατὰ τὴν προφητείαν. Ἦσαν δὲ μέχρι τῶν Ἀβγούστου χρόνων ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι, καθ' ὅν, Χριστοῦ φανέντος, τὸ ἔθνος ἔπην δεδουλωταί· ὅτε καὶ πρῶτος ἀλλόφυλος αὐτῶν Ἡρώδης ἠγήσατο, καὶ βασιλεὺς Ἀβγούστου, ὁ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐγχειρίσας αὐτῷ μετὰ τῆς συγκλήτου, τῆς οἰκουμένης εἶχε τὰ σκήπτρα. Ἦν δὲ ὁ Ἡρώδης ἐξ Ἀντιπάτρου γεγονώς, τὸ γένος Ἀσκαλωνίτου, ἱεροδούλου Ἀπώλωνος, καὶ Κυπρίνης (44) ἐξ Ἀβρά-
 θων μητρὸς. Οὗτος γὰρ, τὸν ἐκ διαδοχῆς τῶν ἀρχιερέων ὑστατον ἠγησάμενον Ἰρκανὸν ἀνελὼν, Ἰουδαίων ἀναγορευέται βασιλεὺς. Τοῦτου καὶ νῦν ὁ Λουκᾶς μὲμνηται, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀληθῶς ἦλθεν ὁ Χριστὸς, ἐκλιπόντων τῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀρχόντων κατὰ τὴν προφητείαν.

Καὶ εἶπε Ζαχαρίας πρὸς τὸν ἀγγελόν· Κατὰ τί γνώσωμαι τοῦτο;

Πῶς σημεῖον δεικνύει μοι, φησὶ, ἵνα πεισθῶ τοῖς ὀπὸ σοῦ προφητευθείσιν, ὡς μέλλουσι γίνεσθαι; Σχεδὸν γὰρ παρὰ φύσιν ἐστὶ τὸ λεχθέν· οἱ γὰρ προβηθῆναι οὐ γονοποιοῦσιν. Ἔδει δὲ μὴ πρὸς τὸ γῆρας ἀφορᾶν τὸ αὐτοῦ καὶ γυναικὸς, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ ἐπιγγελλομένου Θεοῦ. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα θυεῖνικτα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ συγγινώσκαι Θεός· καὶ γὰρ οὐδ' αὐτὸς Ἀβραάμ ὡς ἐχρῆν ἐπίσταυεν, ἀλλὰ τὰ πρῶτα καὶ ἐγλάσσε καὶ εἶπεν· Εἰ τῷ ἐσπέν-

⁴⁰ In diebus Herodis Judææ regis.

Scilicet Judæa tribus olim principabatur, totique genti imperabat, donec Judæi sui juris fuerunt, secundum prophetiam ⁴¹. Fuerant quidem hi liberi propriisque legibus utentes usque ad Augusti ætatem, quo tempore, apparente Christo, universa gens in servitium redacta jam erat, et primus alienigena dominabatur Herodes; imperator vero Augustus, qui et illi ex senatus consulto principatum detulerat, universi orbis sceptrum tenebat. Erat autem Herodes Antipatri Ascalonenis filius, Apollinis ministerio addicti, matre Cyprina Arabe. Hic enim, sacerdotalis successionis postremo principe Hyrcano occiso, Judæorum renantiatus rex fuit. Hujus nunc meminit Lucas, ut demonstret vere venisse Christum, cessantibus Judæorum propriis principibus, prout prædictum fuerat.

⁴² Et dixit angelo Zacharias, unde hoc sciam?

Quodnam tibi signum ostendis, quo fretus credam vaticinio tuo, tanquam fide non carituro? Nam quod ais, præter naturam propemodum est; ænes enim haudquaquam procreant. Atqui oportebat Zachariam haud de suo et uxoris sentio, sed de promittentis Dei potentia cogitare. Quanquam res magnas ægre sibi homines persuadent: ideoque Deus indulgentia utitur. Nam ne Abrahamus quidem prout opus erat credidit, sed initio risit di-

⁴⁰ Luc. 1, 5. ⁴¹ Gen. XLIX, 10. ⁴² Luc. 1, 18.

(44) Cod. E, Κυπρίδος.

cons : « Nam centenario viro filius nascetur ⁴² » Tum vero et Sara propter risum reprehensa fuit ⁴³. Modo autem verbis objurgat Deus, modo ipsis operibus arguit. Idcirco Zachariam quoque facto ipso increpuit, dum surdum mutumque reddidit : quia nimirum oportuisset eum prioribus exemplis jam semet erudivisse, et quas pœd fuerant majores (sui) objurgationes, eas ad disciplinam propriam convertisse.

⁴⁴ *Ego sum Gabriel.*

Quid ergo angelus ei respondet? Angelo, inquit, dimidis, qui Deo astat? ipsique mittenti non credis, sed rei summam difficultatem specias? Ob hoc igitur incredulum verbum voce spoliaberis, quoad res ipsa evenerit : nempe ut tuam noscens incredulitatem Dei que simul potentiam.

⁴⁵ *Dabit illi Dominus Deus sedem Davidis patria ejus.*

Thronum dicit Davidi nuntiatam, neque tamen datum. *Semel enim, ait, juravi in sancto meo, si Davidi mentiar : semen ejus manet in æternum : et thronus ejus sicut sol in conspectu meo.* Et rursus : *Juravi Davidi serro meo, Usque in æternum præpare dabo semen tuum, et edificabo in generationem et generationem thronum tuum* ⁴⁷. Atque hæc haud de carnea stirpe dicit, neque de visibili throno, sed de illo quem angelus memorat cum Maria loquens, qui nihil temporale habet, qui lucis instar in orbe universo splendet, quiq; animas spiritaliter illustrat divino magisterio. Porro Jacobi domum ne fatelligas Judaicum tantemmodo populum, sed eos omnes qui Servatoris vocatione ex universalis gentibus divinas adoptionis prærogativa donantur. Jam Dei populus modo Jacob dicitur modo Israel : idem quippe vir fuit Israël et Jacob. Et natura quidem, Jacob erat prius ille populus, quia nimirum ex Jacobi sanguinis originem ducebat; adoptione autem, Jacob est novus populus propter virtutis cognitionem : successit enim veteri novus. Itaque in posterum super hoc populo dominabitur ille rex in sæcula, id est perpetuo. Qui quidem populus ex operibus sermonibusque Christum agnosceret, et huic sponte morem geret. Profecto Christus rex fuit quatenus Deus; ait enim : *Regnum meum non est de hoc mundo* ⁴⁸. Imo rex quoque fuit quatenus homo : præ se enim tulit regalia opera, nempe legislationem erga homines sibi subditos, gubernationem eorumdem et curam, necisque pro iis obitus meritum; qui respice regis characteres præcipui sunt.

⁴⁹ *Spiritus sanctus superveniet in te.*

Deus est, inquit, qui operatur, ne ambigas; ille ostendit, qui etiam semilem emortuamque naturam corroborat, imo si velit innovat.

⁵⁰ *Dixit Maria : Ecce ancilla Domini, etc.*

Ancilla Domini sum; tabula pictoria sum; quid-

⁴² Gen. xvii, 17. ⁴³ Gen. xviii, 10. ⁴⁴ Luc. 1, 19. ⁴⁵ *ibid.* 32. ⁴⁶ Psal. lxxvii, 36 seq. ⁴⁷ Joan. xvii, 36. ⁴⁸ Luc. 1, 35. ⁴⁹ *ibid.* 38.

Α ταῦτα γινήσεται υἱός; ; καὶ ἡ Σάρρα ἐκ γαλέουσα ἐμέμφθη τότε. Ποτὲ μὲν γὰρ λόγῳ μόνῳ ὁ Θεὸς μέμφεται, ποτὲ δὲ καὶ ἔργῳ ἐπιτιμᾷ. Τοῦτου οὖν χάριν καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ δι' ἔργου ἐπιτίμησε, καὶ εἰς κωφότητά καὶ ἀφωσίαν αὐτὸν παρέστησεν· ἐχρῆν γὰρ αὐτὸν διὰ τῶν προτέρων παιδεύεσθαι, καὶ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας μίμῃν παιθεύειν ἰδίαν ποιήσασθαι.

Ἐγὼ εἰμι Γαβριήλ.

Τί οὖν φησι πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος; Ἄγγελε, φησὶν, ἀπιστεῖς, ἐς παρέστηκα σοῖ; καὶ οὐ πιστεύεις τῷ ἀποσταλεῖναι, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ πράγματος ἀδυναμίαν βλέπεις; Οὐκ οὖν διὰ τὴν ἀπιστίαν ταύτην φωνὴν ἀφαιρέθησθ τῆς φωνῆς θεοῦ τοῦ πράγματος πληρωθέντος, γνοῖς καὶ τὸ οὐκ ἀπιστεῖν καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δυνατὸν.

Δώσει αὐτῷ ὁ Κύριος ὁ Θεὸς θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Θρόνον λέγει τὸν ἐπαγγελθέντα τῷ Δαυὶδ, οὐ μὴν καὶ δοθέντα· Ἄραξ γὰρ, φησὶ, ἔμοσα ἐν τῷ ἀγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι· τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει, καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου· καὶ πάλιν· Ὁμοσα Δαυὶδ τῷ δούλῳ μου· Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸν θρόνον σου. Ταῦτα ἐκ οὐ κατὰ σαρκικοῦ σπέρματος φησι, οὐδὲ κατὰ αἰσθητοῦ θρόνου, ἀλλὰ κατὰ τὸ φησι καὶ ὁ ἄγγελος πρὸς τὴν Παρθένον, τὸν μὴτὴν ἐκτικαυρον ἔχοντα, τὸν καθ' ἑλπίδος τῆς οἰκουμένης φωτὸς εἰσὴν ἐπιλάμποντα, καὶ φυγὰς νεαρῶς καταυγάζοντα διὰ τῆς ἐνθέου διδασκαλίας. Οἶκον δὲ Ἰακώβ, μὴ τὸν Ἰουδαίων λαὸν νόμιζε μόνον, ἀλλὰ πάντας τοὺς διὰ τῆς κλήσεως τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν τὸν ἀγίων υλοθεσίαν εἰσποικυμένους. Ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ποτὲ μὴν Ἰακώβ καλεῖται, ποτὲ δὲ Ἰσραὴλ· ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ· καὶ φύσει μὴν Ἰακώβ ἦν ὁ καλαῖος λαὸς, ὡς ἐξ Ἰακώβ κατὰ τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν· θέσει δὲ, ὁ νέος λαὸς κατὰ τὴν ἐξ ἀρετῆς συγγένειαν· ἀντισηχθῆ γὰρ ὁ νέος τοῦ παλακοῦ. Λογικὸν οὖν ἐστὶ τούτων τὸν λαὸν βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, ἔχουν δαί, ἐκ τε τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων ἐπιγινόντα αὐτὸν, καὶ ἐκουσίως ὑποταγμένον αὐτῷ· ὁ γὰρ Χριστὸς ἦν μὴ βασιλεὺς καὶ ὡς Θεός· Ἡ βασιλεία γὰρ, φησὶ, ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἦν δὲ καὶ ὡς ἀνθρώπος· εἶχε γὰρ ἔργα βασιλείας τὸ νομοθετεῖν τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, τὸ βυθμίζειν, τὸ περιέπειν, τὸ ὑπαραποθήσκειν αὐτῶν· ἃ μάλιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῆ βασιλεία.

Πνεῦμα ἁγίων ἐκκληύσεται ἐπὶ σέ.

Θεὸς, φησὶν, ὁ ἐνεργῶν, μὴ ἀμφιβάλλε· ὁ καὶ τὴν φύσιν γενηρακυλιαν καὶ ἀσθενούσαν ἐπιβρῶνως, καὶ φύσιν καινοτομῶν, ὅτι βούλεται.

Ἐπεὶ Μαριάμ· Ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου, κ. τ. λ. Δούλη εἰμι Κυρίου· πῖναξ εἰμι γραφίματος· δ

βούλεται ὁ γραφεὶς, γραφέτω· ποιήτω ὁ εὐδοκῶν· ὁ δὲ ἅπαντων πάντων Κύριος.

Θῆς εἰς ἀποκάλυψιν ἰδόντων.

Ὅρα πῶς ἦδη λέγει καὶ τὴν μέλλουσαν εἶσθαι τῶν ἰδόντων σωτηρίαν· τὴν γὰρ τοῦτου παρουσίαν, φησί, τὰ ἰδὴν προσδοκῶ.

Πνεῦμα Κυρίου ἐκ' ἐμῆ, ὃ ἐνεκεν ἔχριστέ με.

Ὁ μὲν σωτὴρ, τῶν μακαρισμῶν ἀπαρχόμενος, τοὺς πτωχοὺς τῶν οὐράνιων εὐηγγελίζετο κλοῦτον καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· Ἡσαίας δὲ ὁ προφήτης τοῦτον προλαβὼν ἐμνημόνευσεν, ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ σωτῆρος τὴν μέλλον ὕδα προσεσπίζων· Πνεῦμα Κυρίου ἐκ' ἐμῆ, ὃ ἐνεκεν ἔχριστέ με, εὐηγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλά με. Ἄντικρυς γοῦν ἐσήμανε πτωχοῖς εὐαγγελισμὸν ἀγαθῶν· διὸ ἅμα τὸ ἐπέφανεν ἀνθρώποις ὁ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι κατὰ τὸ ἀνθρώπινον κωχρισμένος· καὶ ἐνεσθῆν ἀπῆρχετο τῆς διδασκαλίας, βασιλείαν οὐράνιον δι' αὐτὸν πτωχούσιν εὐαγγελιζόμενος.

Ὁς ἦλθον ἀκούσαι αὐτοῦ, καὶ λαθῆναι ἀπὸ τῶν πόσων αὐτῶν.

Ὅρα γοῦν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἔκθετον ἀρξαμένους τὰς τοῦ σωτῆρος διαλαθεῖν φωνάς, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰς διδασκαλίας ὡσπερ τινὰς νόμους, δι' ὧν ἂν τις τύχοι τῆς οὐρανόου βασιλείας, παραδέξασθαι· καὶ μὴ μέχρι τοῦ μαθεῖν στήναι, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων χωρῆσαι, ὡς ἂν μὴ ἐκπίσειεν τῶν ἐπαγγελμάτων· οἱ οὖν ἐν λόγῳ ἢ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει.

Μακάριοι οἱ πτωχοί, ὅτι ὁμητέρα ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Πλὴν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἐν πολλοῖς ἀγαθῶν τάγμασιν ἐπανουμένη, κατὰ τὸ, Πολλὰί μοι εἰσι παρά τῷ Πατρὶ, τὸ πρῶτον, ὡς ἂν εἴποι τις, ἀξίωμα, καὶ ὁ πρῶτος ἀνιόντων βαθμὸς ὁ τῶν διὰ Θεὸν πτωχούτων τυγχάνει. Εἴεν δ' ἂν οὗτοι οἱ πάντων τῶν τοῦ παρόντος βίου τιμίῳ καταλιπορήσαντες, εἰ πτωχούοντες τῇ μετριοπροσῆγῃ, οἱ καὶ εἰς ἄκρον ἔλασαντες ἀπτημοσύνης διὰ τὴν κατὰ Θεὸν φιλοσοφίαν, τοῦ σωτηρίου μακαρισμοῦ τεύξονται. Τοιοῦτους δὲ αὐτοὺς τοὺς πρῶτους αὐτῷ μαθητεύοντας ἀπαιργάσατο· διὸ καὶ εἰς αὐτῶν πρόσωπον κατὰ θάτερον (45) τῶν εὐαγγελιστῶν ἠρμότετο λέγων· Μακάριοι οἱ πτωχοί, ὅτι ὁμητέρα ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· τὸ γὰρ ὁμητέρα δεικτικῶς πρὸς παρόντας ἔλέγετο. Εἰς αὐτοὺς δὲ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπέπρα, καὶ πρὸ τοῦ λόγου τῷ Πατρὶ βλέμματι πρὸς τὴν ἀκρόασιν αὐτοὺς ἐφαλοόμενος· οἱ δὲ προθύμως σφᾶς αὐτοὺς ὑπηκούους τοὺς λεγομένους παρεῖχον. Πρῶτος μὲν οὖν βαθμὸς τῶν σωτηρίων μακαρισμῶν οὗτος ἦν, ὁ συμβασιλεύειν αὐτῷ καριστὰς τοὺς τὴν δι' αὐτὸν πτωχεύειν, καὶ τὸν ἄκρως ἀπτήμονα φιλοσοφόν τε καὶ θεοφιλῆ βίον ἀναβεβηγμένους, ἦγον τὸς ταπεινοφρονας.

Ἀστέροι οὖν καὶ τρίτοι ἐφεξῆς καταλέγονται παρ'

cap. II, 52. cap. IV, 18. Isa. LXI, 1. cap. VI, 18. cap. VII, 20. Joan. XIV, 2.

(45) Alter hic evangelista, Lucas ipse est, apud quem dicitur ὁμητέρα, vestrum regnum, in secunda persona; cum apud Matthaeum v, 3, dicatur in tertia autem, ipsorum regnum. Quamobrem Esau-

quid vult plecter in ea depingat: quod vult omnium rerum Dominus faciat.

11; Lumen ad revelationem gentium.

Cerne quomodo jam dicit futuram gentium salutem. Namque hujus (pueri) adventum gentes expectant.

12 Spiritus Domini super me; propter quod misit me.

Servator beatitudines edisserere incipiens, pauperibus supernas nuntiat divitias colorumque regnum. Et quidem Isaias propheta haec in antecessum commemoraverat, dum in Servatoris persona quem eventura erant hinc verbis praedixit: Spiritus Domini super me; propterea misit me, ad evangelizandum pauperibus misit me. Perspicue igitur significaverat pauperibus felicitatis adventum. Atque idcirco inter homines simul is apparuit, cujus a sancto Spiritu uncta fuerat humanitas. Atque hinc fecit magisterii initium, colorum scilicet regnum per se ipse pauperibus nuntians.

13 Qui venerant ut audirent eum, et sanarentur a languoribus suis.

Specta nunc igitur, primitus incipientes Servatoris verba auscultare, atque ab eo doctrinas, legum instar, quibus coeleste regnum assequantur homines, excipere. Neque eos discendo esse contentos, sed ad opera etiam procedere, ne promissis praemiis excidant: quia non in sermone regnum Dei est, sed in virtute.

14 Beati pauperes, quoniam vestrum est regnum Dei.

Quam colorum regnum in multis honorum ordinibus considerari possit, juxta illud, multae mentiones sunt apud Patrem, prima, ut ita dicam, dignitas, et primus ascendendum gradus, ille est hominum paupertatem propter Deum sectantium. Sunt autem hi qui omnia vitae hujus commoda negligunt, qui modestia sua pauperes sunt, qui summam rerum omnium egestatem philosophia sua secundum Deum proflentem, beatitudinem a Servatore propositam consequuntur. Tales primos suos voluit esse discipulos. Quare et eorum personam, secundum alterum evangelistam, coram veluti allocutus est, dicens: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. Nam vocabulum vestrum demonstra-

tive ad praesentes dirigitur. Ad illos autem ante verba, oculos quoque suos intendens, hilari respectu ipsos ad audiendum permovens, qui libenter se auditores praebuerant. Primus itaque beatitudinum a Servatore propositarum gradus hic erat, qui congregatores ei faciebat illos qui propter ipsum egestatem prorsus et philosophicam religiosamque vitae rationem amplexi fuissent, id est humili mente praeditos.

Secunda mox et tertia recensetur a Christo be-

bius videtur hic commentari potius ad Matthaeum; quanquam Nicetas catensis in Lucam auctor Esau-

iusdo, et quarta, àllasque deinceps. Liorre enim A
 locebat secundum aliquod ex prædictis vita gene-
 ribus promissa bona consequi; ita ut possent in
 Dei regno, si misis cum Christo regnare æque ac
 pauperes spiritu, at certe recreari, eo quod morti-
 fera sua peccata deserveriat, ac penitentiam et con-
 fessionem castasque vitæ semet addixerint. Vel pro-
 missa terra potiri, et habitatores civesque supernæ
 Dei civitatis fieri, quia milites se patientesque præ-
 buerint. Vel quia esuriverint in præsentī vitæ iusti-
 tiam atque sitiverint, esque satiari in futuro sæculo
 optaverint; ita defæctam ac substantialem virtu-
 tem obtineant, et hypostaticam ipsam Dei iustitiam
 aspiciant, ipsamque Dei sapientiam, æternam vi-
 tam, et animarum lumen. Quæ omnia secundum
 inhærentem virtutem in unigenito Dei Verbo esse
 intelliguntur. Quod si alloqui nonnulli benigni
 fuerint et eleemosynarii, misericordiamque ac libe-
 ralitatem erga proximos demonstraverint, bene-
 ficiolorum suorum vicem experientur, misericordia
 clementiaque Dei fruendo. Alius est beatorum se-
 cundum promissionem ordo, qui corde, id est mente
 pari sunt; itemque alius pacificorum. Quorum
 priores quidem puritatis suæ mercedem percipient,
 Dei visionem, quia purgatis eum animæ oculis sunt
 visuri; alteri vero filii Dei sient, propterea quod par
 opus fecerint, atque Dei Filius, qui omnia per se
 ipsum pacificavit sive quæ in cœlis sunt, sive quæ
 in terra. Verumtamen hi omnes pro suorum ope-
 rum diversitate diversis in promissio cœlorum
 regno potentur honoribus. Nam regnabunt cum
 Dei Filio primi qui nominati sunt pauperes spiritu.
 Post illos autem secundi, sortes Dei martyres, de
 quibus postea dicit: *Beati qui persecutionem pati-
 untur propter iustitiam.* His enim verbis eos qui
 pro regno decertaturi erant, tanquam nobiles Dei
 milites dicebat beatos; necessario his quoque, ut
 beatificatorum antea pauperum fratribus, mercedis
 loco cœlorum regnum promittens. Multo autem cum
 ordine et consentaneæ his cõmunicat regnum
 suum post pauperes spiritu. Oportet enim primum
 vivere Deo gratos toto vitæ tempore, pauperem ac
 philosophicum morem tenentes: deinde sic ad gra-
 tum Deo finem pertingere. Itaque priores illi sum-
 mam vitæ paupertatem sectantes, toto ætatis suæ
 tempore pro virtutis præmiis decertarunt. Secundi
 vero, propter testimonium de Christo, exagitati
 fuerunt, oppugnati, odio habiti, falsis accusationi-
 bus calumniose appetiti, nullam aliam ob causam
 quam ob Christi confessionem. Sed enim esurien-
 tes quidem et sientes, et Christi causa contumeliis
 affectos apud Lucam quoque videbimus (46); milites

αὐτῶ μακαρισμοὶ, καὶ τέταρτοι καὶ ἐφεξῆς (46). Ἐξ-
 εἶναι γὰρ ἐδίδαξαι καθ' ἓνα τινὰ τρόπον τῶν κατω-
 μασιμένων βίων καταξιωθῆναι τῶν ἐπηγγελμένων φι-
 λωτιμαλοῦσαι. ὡστ' εἶναι δυνατὸν, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βασι-
 λείᾳ γενόμενους, εἰ καὶ μὴ συμβασιλεύσαι Χριστῶ
 κατὰ τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, ἀλλὰ γοῦν παρα-
 κληθῆναι ἐφ' οἷς τὰ πρὸς θάνατον ἀμαρτήσαντας
 ἐπέβησαν, μετανοήσῃ καὶ ἐξομολογήσῃ (47) καὶ βίῳ
 σώφρονι ἑαυτοὺς ἐπιθεωροῦντας· ἢ τῆς ἐπηγγελμένης
 γῆς τυχεῖν, οὐκ ἐκ τῆς τῆς καὶ πολιτείας τῆς ἐνοῦ τοῦ
 Θεοῦ πόλεως γενέσθαι, πρῶτους καὶ ἀνεξίκατους ἀπα-
 δειχθέντας· ἢ κινήσαντας ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ
 διψήσαντας τῆς δικαιοσύνης τυχεῖν αὐτῆς, καὶ κορη-
 σθῆναι κατὰ τὸν ἐπηγγελμένον αἰῶνα, ἐπὶ αὐτῆς
 καθαρῶς τῆς οὐσιώδους ἀρετῆς ἀπολαύουσιν, αὐτὴν
 ὑποστατικὴν ὁρῶντας τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ
 αὐτὴν τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ζωὴν τὴν αἰῶ-
 νιον, καὶ τὸ ψυχῶν φωτιστικόν· ἢ δὴ πάντα ἐπινοοῦ-
 ται κατὰ τὰς ἐνυπαρχούσας δυνάμεις τῷ μονογενεῖ
 τοῦ Θεοῦ Λόγῳ. Εἰ δὲ ἕλλως τινὲς φιλόφρονες καὶ
 ἐλεήμονες γέγονοι, τὸ συμπαθεῖς καὶ κοινωνοῦν
 πρὸς τοὺς πάλαι ἐπιδεικνύμενοι, ταῦτ' οὐκ αἰσθάνονται
 εἰς ἔβρασαν, κατ' ἔβρασαν Θεοῦ καὶ φιλοφρονίας ἐλεθῆν
 τας. Ἄλλο δὲ τάγμα γένοιτ' ἂν τῶν κατὰ τὴν ἐπαγ-
 γελίαν μακαρίων, τὸ τῶν τὴν καρδίαν τουτέστι τὴν
 δίκαιοιαν καθαθαρμένων· καὶ ἄλλο πάλιν τῶν εἰρηνο-
 ποιῶν· ὧν οἱ μὲν πρότεροι γέρας λήφονται τῆς καθε-
 ρότητος, τὴν τοῦ Θεοῦ θέαν, ἅτε δὲ ὀφθαλμοὶ ψυχῆς
 καθαθαρμένοι, αὐτὸν ἀφόρμητοι· οἱ δὲ δεύτεροι υἱὸς
 Θεοῦ γενήσονται, ὡς ἂν ἔργον ὁμοίον καταρθευόμενοι
 οἶον καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς εἰρηνοποιήσας τὰ πάντα ἐπ'
 ἑαυτοῦ, τὰ τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ'
 οὔτοι μὲν ἐπὶ διαφοροῖς κατορθώμασι διαφορῶν ταῦ-
 ξονται τιμῶν ἐν τῇ κατηγγελμένῃ τῶν οὐρανῶν βασι-
 λείᾳ. Οἱ γὰρ μὴ αὐτῷ συμβασιλεύουσιν τῷ Υἱῷ τοῦ
 Θεοῦ πρῶτοι μὲν ἦσαν οἱ θηλωθέντες πτωχοὶ τῷ
 πνεύματι· δεύτεροι δὲ μετ' ἐκείνους οἱ γενναῖοι τοῦ
 Θεοῦ μάρτυρες, περὶ ὧν ἐξῆς ἐδίδαξαι λέγων· *Μα-
 κάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· διὰ
 τούτων γὰρ τοὺς μέλλοντας ὑπεραγωνίεσθαι τῆς
 βασιλείας ὡς εὐγενεῖς Θεοῦ στρατιώτας ἐμακάριεν·
 ἀναγκαίως καὶ αὐτοῖς ὡς ἀδελφοῖς τῶν προμακα-
 ρισμένων πτωχῶν βραβεῖα τῶν ἐπάθλων τὴν τῶν οὐ-
 ρανῶν βασιλείαν ὑποσχοῦμενοι. Τάξει δὲ πολλῇ καὶ
 ἀκολουθίᾳ τούτοις μεταδίδου τῆς αὐτοῦ βασιλείας με-
 τὰ τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι· βιώνει γὰρ θεὸς πρό-
 τερον θεοφιλῶς τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς ἐν ἀκτῆ-
 μοι καὶ φιλοσόφῳ τρόπῳ διατελέσαντας, εἰθ' οὕτως
 ἐπὶ τὸ θεοφιλὲς τέλος ἔλθειν. Οἱ μὲν οὖν πρῶτοι τὴν
 ἀκραν ἀκτῆμονα μετήρχοντο ἀγωγὴν τοῦ βίου, διὰ
 πάσης αὐτῶν τῆς ζωῆς τοῖς τῆς ἀρετῆς ἀθλοῖς ἐν-
 αγωνιζόμενοι· οἱ δὲ δεύτεροι τῆς εἰς αὐτὸν μαρτυρίας*

(46) Hoc quoque apud Matthæum, qui octo ponit
 beatitudines, cum Lucas quatuor tantum scribat.
 In Matthæo itaque versari videtur Eusebius.

(47) Animadvertite penitentiam non sine confes-
 sione.

(48) Vides rursus Eusebium in Matthæum potius
 commentari quam in Lucam, ad quem tamen Ni-

cetas Eusebii has meditationes traxit. Nisi fortasse
 Eusebius generalim ad tetraevangelium, quasi per
 harmoniam, commentatus fuit. Aut nisi denique
 sumuntur hæc et alia ex Theophrania fortasse pio-
 riore; in cuius certe quarto libro modo ex hoc
 modo ex alio evangelista facit excerpta Eusebius.

ἔνεκεν ἠλαύνοντο πολεμούμενοι καὶ μισοῦμενοι, συκοφαντούμενοι τε ψευδεῖσι διαβολαῖς δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν. Ἀλλὰ γὰρ τοὺς μὲν τοὺς καὶ παρὰ τῷ Δουκῆ ὀφόμεθα· τοὺς δὲ πραΐς καὶ τοὺς ἐλεημονας καὶ τοὺς καθαροὺς τῇ καρδίᾳ καὶ τοὺς εἰρηνοποιούς ὁ Ματθαῖος ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν παρατίθεται.

Καὶ ταῦτ' ἔλεγεν ὀκλίζων καὶ περιφράττων τοὺς μαθητάς εἰς τὸν κατὰ τῶν ἐναντίων πόλεμον, ὃν ἔμελλον ἐπαναντεῖσθαι κηρύττοντες παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ μαρτυρούμενοι τὴν ἐνδὸς τοῦ ἡπὶ πάντων Θεοῦ βασιλείαν. Μέλλοντας γὰρ αὐτοὺς διὰ τὸ νέον κήρυγμα πρὸς ἀπάντων ἠλαύνεσθαι καὶ πολεμεῖσθαι, προσηπαλίζοντες καὶ προέφραττε μακαρισμῶν τε ἡξίου· ὅτι ἢ ἄλληπον βίον προβαλλόμενοι, ὡς μὴδὲ τοῖς ἐχθροῖς προφάσεις κατ' αὐτῶν θρηνημένους ἀφορμὰς διαβολῆς παρέχειν· ὁμως διὰ μόνην τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογίαν, καὶ τῶν αὐτοῦ παραγγελημάτων ἔνεκεν, διώκεσθαι καὶ πολεμεῖσθαι μέλλοιεν, δυσφημούμενοι καὶ πάσας ὑπομένοντες λοιδορίας καὶ ὑβρεῖς καὶ ὀνειδισμούς, οὐ δι' οἰκείας πλημμελείας, διὰ δὲ τὸν ἐνάρετον καὶ ἀκρον ἐν δικαιοσύνῃ βίον αὐτῶν· ὃ δὴ καὶ αὐτὸ κατὰ τὴν θέαν προμήθειαν εἰρημένον τέλους ἐτύγχανεν ἀληθοῦς ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ. Πλὴν ἀλλὰ θεραπεύει ἐδ' λυπηρὸν τοῦ λόγου, ἰσχυρίζεται αὐτοὺς ἀποφαίνων τοὺς πάσαις τοῦ Θεοῦ προφήταις. Διὸ καὶ χαίρειν καὶ ἀγαλλιάειν ἐν πάσαις τοῖς ἐπιούσι παρῆγει, ὡς ἐν τῇ ὁμοίᾳ τοῖς προφήταις πεισομένους, καὶ ἡλιαδὴ ὁμοίως αὐτοῖς τῆς παρὰ τῷ Θεῷ τιμῆς ἀξιοθησομένους. Ἐνθεν εἰκότως Παῦλος τούτοις ἐπιδαρθῶν ἔλεγεν· *Ἐλπερ συμπάσσομεν, ἴνα καὶ συνδοξασθῶμεν*· καὶ, *Οὐκ ἀξία τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἐκκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς*. Καὶ οὐ λόγους μὲν ταῦτα ἔλεγεν, ἔργους δὲ ἀφυστέρει τῶν λελεγμένων, ἀλλὰ καὶ αὐταῖς πράξεισι τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἄλλους ἐνεδείκνυτο, ὅς καὶ κατηριθμεῖτο λέγων· *Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσι, καὶ τὰ ἐξῆς*. Καὶ ταῦτα μὲν ἔτι τὰ τῶν ἄλλων προοίμια· τὸ δὲ συμπέρασμα τοῦ παντὸς ἀγώνος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων ἐτελειούτο πόλεως, ἔνθα μαρτυρῶ τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη (49). Ὁ Πέτρος δὲ ἀρπαγμὸν τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ἐποιεῖτο διὰ τὰς σωτηρίους ἐλπίδας· Ἰάκωβός τε ὁμοίως ξίφει τὴν κεφαλὴν ἐν Ἱερουσαλὺμοις ἀποτέμνεται· καὶ Ἰωάννης νῆσον οἰκίσιν Πάτμον κατακρίνεται· καὶ ἄλλος ἄλλως τὸ καθαρὸν καὶ ἀπλαστον τῆς τῶν αὐτοῦ λόγων ὑπακοῆς ἐνδείξάμενοι, διάφορον ὑπέμειναν τοῦ βίου τελευτήν. Καὶ ταῦτ' οὐ παρὰ γνώμην ἔπασχον, πάσης δὲ ἡδονῆς ἡδίω τιθέμενοι τὴν τῶν σωτηρίων ἐπαγγελίαν ἐλπίδα· ἀπεὶ γοῦν ποτε συλλαβόντες αὐτοὺς οἱ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἄρχοντες μαστιγῶν αἰκίας ὑπέβαλον, ὡς ἡ περὶ αὐτῶν ἱστορία μαρτυρεῖ, ὡς ἄρα προήεσαν ἐκ τοῦ συν-
ἄθροιστον χαίροντες, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ

A autem, et misericordes, et corde puros, et pacificos
 Mattheus nobis ad considerandam suppeditat.

πειωντας καὶ κλαίοντας καὶ διὰ Χριστὸν ὀνειδίζομέ-
 νους καὶ τοὺς ἐλεημονας καὶ τοὺς καθαροὺς τῇ καρδίᾳ καὶ

Jam vero hæc aiebat armans atque communiens ad bellum cum hostibus discipulos, quod erant tolleraturi dum toti mundo unum universalis Dei regnum prædicarent. Nempe eos, qui ob novam prædicationem ab omnibus exagitandi erant et oppugnandi, ante muniebat atque armabat, et beatitudine dignos desiniebat. Quia nimirum irreprehensibilem adeo vitam præ se ferentes, ut ne inimicis quidem ansam querentibus, calumniæ materiam præberent; nihilominus, propter solam Christi confessionem ejusque mandatorum causa, persecutionum bellum perpessuri erant, maledicti, atque omni genere convictorum, injuriarum, contumeliarumque obruti, haud ob suum crimen aliquod, sed propter suam exactæ virtutis ac justitiæ vitam. Quod sane secundum divinam præscientiam dictum, verum exitum nactum est sequente tempore. Sed tamen sermonis tristitiam temperat, dum pares illos antiquis Dei prophetis affirmat. Ideo et gaudere et exsultare in omni re futura hortatur, ceu qui paria prophetis sint experturi, id est æque ac illi a Deo honoribus augendi. Unde merito Paulus his dictis fretus aiebat: *Si quidem compatimur, ut et conglorificemur*. Et: *Non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis* 57. Neque vero hæc verbo aiebat, opere autem a dictis distabat, sed ipsis actibus labores pro religione expromebat, quos etiam enumerabat dicens: *Ideo mihi placeo in infirmitatibus, in contumeliis* 57, et reliqua. Et hæc quidem erant laborum initia. Sed universi agonis consummatio in Romana urbe illi contigit, ubi ei martyri caput est amputatum. Petrus autem regnum rapuit per crucis necem cum spe salutari. Jacobus pariter gladio Hierosolymis capite minutus fuit; et Joannes ad insulæ Patmi incolatum damnatus: aliique aliter dum puram atque sinceram doctrinæ Christi obedientiam exhibent, variis modis violentum vitæ exitum nacti sunt. Atque hæc haud inviti sunt passi, sed qualibet voluptate dulciorem dominicarum promissionum spem habuerunt. Cum eos igitur Judaicæ gentis principes verberum castigationi addixerunt, ut historia de illis narrat, læti utique de concilio excesserunt, quod digni habitis essent pro nomine Christi contumeliam pati 57. Idque egerunt præcepto ejus obsequentes, qui lætari docuerat si quando propter eum patereu-

57 Rom. viii, 17, 18. 57 II Cor. xii, 40. 57 Act. v, 41.

(49) Apostolorum Petri ac Pauli mortibus et sepulchris Romæ existentibus insigne mirumque dat testimonium Eusebius in Theophrasti libro iv, cap. 7, his verbis: *Promissionem suam re confirmavit Soter, nempe hunc ipsum Simonem, cognomine Cephas, oppidulo Galilææ Capharnaumo oriundum, multas hominum animas illuminaturum Dei notitia; ipsamque pariter in universo orbe cognitum iri usque ad Occidentis regiones. Ejus certe memoria usque*

ad hodiernum tempus apud Romanos celebrior est, quam illa herorum veterum: adeo ut dignus quoque existimatus fuerit sepulchro insigni ante ipsam illorum urbem (nempe trans Tiberim in regione Vaticana) ad quod populorum ex omni Romana ditone, tanquam ad asyllum templumque Dei, accurrat multitudo. — Pari modo Pauli mors martyrica, datumque ei sepulchrum, magnopere usque ad hunc diem in Romana urbe honorantur.

tur. Pari autem cum prophetis honore sibi affirmaverat dicens apud Matthæum: *Sic enim persecuti sunt eos qui vos præcesserunt* 50: tanquam videlicet et ipsi essent prophetae, minores quidem tempore, sed similitudine passionis æquati. Nam et illorum alius quidem gladio fuit interfectus, alius lapidibus, alius leonibus objectus, alius in putrem lacum demissus, alius serra medio corpore sectus, alii ignea fornace conclusi. Ideo forti animo esse servator in cruciatuum persequatione jubebat familiares suos, identidem admonens quanta Dei prophetae pertulissent, ut illorum comparatione parem inquam ipsi quoque spem conciperent. Cum enim, inquit, vobis calumniam faciant, gaudete; nam et prophetae idem pertulerunt.

φουσιν αὐτοῖς ἰλιθίας· Ὅταν γὰρ, φησί, στυγοφανήσωσιν ὑμᾶς, χάρητε· ἐπειδὴ καὶ οἱ προφῆται τὸ αὐτὸ ὁπλότησαν.

50 Et omnis populus audiens, et publicani justificaverunt Deum. baptisati baptismo Joannis. Pharisæi autem et legis peritii consilium Dei sprederunt in semetipsos, non baptisati ab eo.

Mos ambos innuobat etiam cum diceret in parabola, *Quid vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad primum dixit: Fili, vade, operare hodie in vinea mea. Ille autem respondens, ait: Nolo. Postea vero penitentia motus abiit. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait: En ego* (52), domine; nec tamen vit. *Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicant ei: Primus* 50. Hoc loco duos hominum ordines sermone suo representavit, quorum unus Israeliticus populus, alter gentis alienigenæ, publicanorum nomine indignatus; utrumque autem unius patris filium appellavit, quia ex uno Deo omnes, Judæi simul et ethnici. Et priores quidem vocavit ethnicos, secundo loco circumcisos; namque ante Israelem gentes erant; gentibusque primum, nomine Israelitico nondum existente, oracula Dei et manifestationes evenerunt. Nam et Enochus, quanquam esset gentilis et incircumcisus, præmium suæ apud Deum gratiæ retulit translationem ex hominibus. Et Noe quia justus in sua generatione erat, divinis alloquiis dignus fuit, quanquam ipse quoque incircumcisus. Melchisedech populo circumciso antiquior, sacerdos Dei altissimi existit. Abrahamus vero et Isaacus atque Jacobus, ante populum Israeliticum, Dei oraculis sunt honorati. Utique etiam Jobus, Idumæus de filiis Esau, pietate erga Deum maxima inclaruit. Sed enim reliquus ethnicorum ordo, cum naturalibus legibus jussus esset in vinea operari, id est piam erga Deum vitam degere, renuit restititque mandato patrio, omni tempore idola colens. Verumtamen ad extremum

50 Matth. v, 12. 50 cap. vii, 29, 30. 50 Matth. xxi, 28.

(50) Hæc et præcedentia partim conspirant cum Theophrasta, lib. iv, 16 et 17.

(51) Ita Græce; et sic ego, pro eo, habet etiam Latinus codex Cantabrigiæ apud Sabatierum. At vulgatus, pluræque codices, eo; sive quis g ex-

A ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμάσαι ἄρα (50). Καὶ τοῦτ' ἐπραττον, αὐτοῦ παράγγελμα πληροῦντες, ἐπειδὴ χαιρῶν ἰδίδασκον ὅτι ἐκ αὐτοῦ κέκοιχοντες. Ἰσοτίμως δ' αὐτοῖς τοὺς προφῆτας ἀπέφρανε, λέγων κατὰ Μωϋσαίου (51)· Ὅταν γὰρ ἐδίδωσαν τοὺς κροὸ ὄμων· ἕως καὶ τούτων μὲν ὄντων προφητῶν, λαιπομένων δὲ χροῶν, ἐξισουμένων γε μὴν ἐκαίνοις διὰ τὴν ὁμοιοπάθειαν. Ἐπὶ καίτοι μὲν οὐ μὲν τις ἀνηρατο εἶπαι, ὁ δὲ λίθος, ὁ δὲ λίθος παρεβάλλετο, ὁ δὲ ἐν λίθῳ βαρβόρου ἐβάλλετο· καὶ ἄλλος πρὶν τὸ σῶμα κατετίμντο· οἱ δ' ἐν πυρὶ καμίνῳ συνακλιόντο. Δὲ δὲ βαρβαίν ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ τῶν θειῶν ὁπομοσῆ τοῖς κατ' αὐτοῦ παρακλιέτο γνωρίμοις, κατὰ καιρὸν ὁπομνήσας ἐν οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται πεπρόθησαι· ὅπως διὰ τῆς ἐκαίνοις παρεθέσας καὶ αὐτοὺς τὰς αὐτὰς ὁπογράψουσιν αὐτοῖς ἰλιθίας· Ὅταν γὰρ, φησί, στυγοφανήσωσιν ὑμᾶς, χάρητε· ἐπειδὴ καὶ οἱ προφῆται τὸ αὐτὸ ὁπλότησαν.

B Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀκούσας, καὶ οἱ τελῶναι ἐδιδάσκον τὸν Θεὸν, βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ νομοιοὶ τῆν βουλήν τοῦ Θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτοὺς, μὴ βαπτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ.

Ἐκατέρους δὲ τούτους αἰνίττεται καὶ ὅταν ἐν παραβολῇ λέγῃ· Τί ὑμῖν δοκεῖ; Ἄνθρωπός τις εἶχε τέκνα δύο καὶ προσελθὼν τῷ πρώτῳ εἶπε· Τέκνον, ὕπαγε, σήμερον ἐργάζου ἐν τῷ ἀμπελῶνι μου. Ὁ δὲ ἀκουσθεὶς εἶπεν, Ὅ θέλω· ὅστερον δὲ μεταμεληθεὶς ἀπῆλθε. Καὶ προσελθὼν τῷ ἐτέρῳ ὁμοίως εἶπεν· Ὁ δὲ ἀκουσθεὶς εἶπεν, Ἐγὼ, κύριε· καὶ οὐκ ἀπῆλθε. Τίς ἐκ τῶν δύο ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρός; λέγουσιν αὐτῷ, Ὁ πρῶτος. Ἐνταῦθα γὰρ δύο τάγματα τῷ λόγῳ παραστηθέντες, ἐν μὲν τῷ Ἰσραηλιτικῷ, ἕτερον δὲ τὸ τῶν ἀλλοφύλων ἰθῶν διὰ τῶν τελῶνων δηλούμενον, ἀμφὶ ὅσῳ τέκνα ἐνὸς πατρὸς ὠνόμαζεν, ἐπὶ ἐξ ἐνὸς Θεοῦ πάντες, Ἰουδαῖοι τε καὶ Ἕλληνας. Καὶ πρώτους μὲν ἐκάλεσε τοὺς ἐξ ἰθῶν, δευτέρους δὲ τοὺς ἐκ περιτομῆς· ἐπειδὴ πρὸ τοῦ Ἰσραὴλ ὄπῃρχε τὰ ἰθῶν, καὶ τοὺς ἰθῶνας μὴ μὴ δὲ ὀνόματος ὄντας ἐν ἀνθρώποις Ἰσραηλιτικῶν, οἱ χρησιμοὶ παρείχοντο τοῦ Θεοῦ καὶ αἱ θεοφάνεια. Ὅ τε γὰρ Ἐνώχ ἰθῶνός ἦν ἀπερίτμητος ὢν, ὅς ἐπαθλον εἴληψε τῆς εὐαρεστήσεως τῆν ἐξ ἀνθρώπων μεταθεῖν· καὶ Νῶς δίκαιος ἐν τῇ γενεῇ αὐτοῦ γεγονώς, χρησιμῶν Θεοῦ κατηξιώθη, ἀπερίτμητος ὢν καὶ αὐτός· καὶ Μαλχισεδεχ παλαιότερος γεγονώς τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὀψίστου κρηματίται· καὶ Ἀβραὰμ δὲ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ πρὸ τοῦ Ἰσραὴλ χρησιμῶν Θεοῦ κατηξιώθησαν· ἀντικρὺς δὲ καὶ ὁ Ἰῶβ, Ἰθῶμαλος ὢν τῶν υἱῶν Ἰσαὺ, θεοσεβείας ἀνδραγαθήμασι διέλαμψε. Τὸ μὲν λοιπὸν τάγμα τῶν ἰθῶνων κλειόμενον φυσικῶς νόμοις ἐργάζεσθαι εἰς τὸν ἀμπελῶνα, τοῦτο δ' ἦν τὸ τῆς θεοσεβείας τὸ πολιτεύμα, ἀνένυσσε καὶ ἀντίπει τῷ προτάγματι τῷ πατρικῷ, πάντα τὸν

ciderit, sive quis sensum loci potius quam verba exprimere placuit.

(52) Provocat hic ad Matthæum Eusebius, quasi revera commentans in Lucam.

χρόνον εὐκαλοῦσθε· πλὴν ἐπὶ ταῖς τὴν ὑπακοὴν ἀνεβαίψατε· ἐδὲ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος, ὅπερ ἦν τὸ δευτέρου τέκνον, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ προτέρου κληθέν ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν διὰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, λόγῳ μὲν τὴν προθυμίαν ἀνεβαίψατο· εἰπον γὰρ, ὅτι Πάντα ποιήσομεν καὶ ἀκούσομεθα· ἔργῳ δὲ πᾶν τοῦναντίον. Αἰδ. κινθάνεται τῶν ἀρχιερέων ὁ Σωτήρ· *Τίς ἀρα τῶν δύο τοῦτων ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς;* Ἐκείνων δὲ ὁμολογησάντων, ὅτι ὁ πρῶτος, τίς ἦν οὗτος ὁ πρῶτος διασαφεὶ λόγων· *Οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀπίστων ἔθνων εἶγμα προσάγουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀγάπην* (53) *τοῦ Θεοῦ.* Ὑμᾶς δὲ τίνας, ἢ τοὺς ἀρχιερέας καὶ πρεσβυτέρους, καὶ πᾶν αὐτῶν τὸ ἔθνος, ἐδὲ λόγῳ μὴν ἐπαγγελλόμενον θεοσεβεῖν, ἔργοις δὲ ἀντιπράττον τῇ ἐπαγγελίᾳ; Αἰδ. οἱ μὲν ἐξ ἔθνων μεταβαλόντες τῆς προτέρας μοθηρίας, καὶ καρποὺς ἀνεβέβησαν τῆς βασιλείας ἀξίους, ταῖξονται αὐτῆς· ὑμεῖς δὲ, οἱ φάσκοντες ἑαυτοὺς Θεοῦ εἶναι τέκνα, τῆς βασιλείας ἐκαλεισθήσεσθε· ὅτι ὑμεῖς μὲν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ, οἱ δὲ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι ἐπίστευσαν. Αἰδ. καὶ ἠκαύωσαν τὸν Θεόν· δικαίος γὰρ ἐφάνη ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησεν, ὑμᾶς μὲν ὡς ἀπειθεῖς καὶ ἀγνώμονας ἀποσάμνονας, ἐκαίνους δὲ ὡς εὐπειθεῖς καὶ εὐγνώμονας ἀλλεξάμνονας. Καὶ οὐκ ἔχετε λοιπὸν αὐτῷ ἔγκαλιν, ὁ προφήτης φησὶν· *Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου.*

Εἰς τὴν ἀβυσσον ἀπαλθεῖν.

Ἵτι τὸν λεγόμενον τάρταρον ἀβυσσον βαλοῖ λόγῳ καλοῦσι.

Και γυνὴ οὖσα ἐν ῥύσει αἱματος ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα, x. τ. λ. (54).

Ἐγὼ δὲ οὐκ ἀξιὸν ἡγοῦμαι παραθεῖν διήγησιν καὶ τοῖς μετ' ἡμᾶς μνημονεύεσθαι ἀξίαν. Τὴν γὰρ αἰμαρροῦσαν ἐκ Πανεάδος Ἐλεγον ὀρμάσθαι, τὸν τε εἶπον αὐτῆς ἐπὶ τῆς πόλεως δαίτυσθαι, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σωτήρος εἰς αὐτὴν εὐεργεσίας θαυμαστά τέρατα παραμύειν. Ἐστάναι γὰρ ἐφ' ὀψήλῳ λίθου πρὸς μὲν ταῖς πόλεις τοῦ αὐτῆς εἰκὸν γυναικὸς ἐκτύπωμα χάλκων, ἐπὶ γόνυ κεκλιμένην, καὶ τεταμέναις ἐπὶ τὸ πρόσθεν ταῖς χερσίν, ἱκεταυοῦση ἐοικίως· τοῦτου δὲ ἀντιπρὸ ἄλλο τῆς αὐτῆς ὕλης ἀνδρὸς ὄρθιον σχῆμα, διπλασία κοσμίως περιβεβλημένην, καὶ τὴν χεῖρα τῇ γυναικὶ προτεινόν· οὐ παρὰ τοῖς ποσίν ἐπὶ τῇ στήλῃ εἶναι τι βοτάνης εἶδος φυτὸν, ὃ, μέχρι τοῦ κρασπέδου τῆς τοῦ χαλκοῦ διπλασίου ἀνδρὸν, ἀλεξιφάρμακόν τι φαντοίων νοσημάτων τυγχάνει. Τοῦτον τὸν ἀνδριάντα τοῦ Ἰησοῦ εἰκόνα φέρειν Ἐλεγον, ὃν Μαξιμίνος τῆς

⁵³ Exod. xix, 8. ⁵⁴ Matth. xxi, 51. ⁵⁵ Psal. l, 6.

(53) Ita uterque Val. cod. pro εἰς τὴν βασιλείαν, in regnum. Corderius quoque ita ut nos se legisse apud Eusebium demonstrat.

(54) Scribitur sequens historia in utroque codice A. et L. sub nomine Eusebii. Responso eadem legitur apud eundem Eusebium in *Hist. eccl.* vii, 48. Quamquam etiam in hoc suo commentario ad evang., ubi mentio est hæmorrhousæ, fieri vix potest, ut eandem narrationem auctori non retulerit, variat in sepe alter ab altero textu, initio ac fine. Illud vero mirabilis, quod cum in *Historia* Eusebius destructam statuam non scribat, in hoc commentario

obedientiam præstitit. Secus vero Judaicus populus, qui in altero filio representatur, post priorem recusationem vocatus ad eandem operam per Moysen atque prophetas, verbo quidem se paratum ostendit; dixerunt enim omnia se facturos et auscultaturos⁵³; sed opera prorsus contraria fuit. Idcirco interrogat pontifices Servator: *Quis ex vobis voluntatem patris fecerit?* Illis consentientes, quod prior; quisnam porro hic prior esset, manifestat dicens: *Forse ut publicani ac meretrices, et universus incredularum gentium ordo præcedant vos in dilectione Dei*⁵⁴. Vos vero quoniam? Nempe pontifices et seniores, et totam gentem ipsorum, quæ verbis quidem religiose se agere dicebat, sed actibus professionem negabat. Ideo gentiles quidem, priore nequitia omissa, fructusque regno dignos facientes, hoc potenter. Vos autem qui Dei filios vosmet appellatis, regno expellemini; quia vos nimirum Christo non credidistis, publicani vero ac meretrices crediderunt. Quamobrem etiam Deum justificaverunt: quippe quia is justus apparuit in cunctis quæ fecit, vos quidem ut incredulos et ingratos repudiens, illos autem cæu morigeros benevolosque eligens. Quamobrem de eo diutius laud potestis conqueri, id quod etiam propheta aiebat: *Ut justificeris in sermonibus tuis*⁵⁵.

⁵⁵ *Ut in abyssum irent.*

Qui dicitur tartarus, eum appellant abyssum divi scripturæ.

⁵⁶ *Et mulier quædam erat in fluxu sanguinis ob annis duodecim, etc.*

Ego vero æquum non judico prætermittere narrationem, quæ posteriorum quoque memoriæ commendari meretur. Namque hanc hæmorrhousam domo Paneade fuisse aiunt, ejusque adhuc ædes in urbe demonstrari, ibique beneficium in eam a Servatore collati mirum monumentum permanere. Stare videlicet in excelsa lapidea basi, prope ejusdem ædium fores, mulieris æneam effigiem, genu flexo, manibus protensis, supplicantis specie. Hujus e regione aliam ejusdem materiæ statuam viri erectam, diploide decente induti, ac mulieri manum porrigentis; ad ejus pedes in basi peregrinum quoddam herbe genus adnatum erat, (quæ usque ad ætam diploidis sumbriam ascurgens, ejusvis morbi remedium est. Hac statuâ Jesum representari dicebant, quam Maximinus impietatis suæ additamen-

⁵⁶ cap. viii, 51. ⁵⁷ cap. viii, 45.

defectam a Maximino affirmet, in quo ne cum Philostorgio quidem lib. vii, 3, neque cum ejus aecle Nicophoro Callisto lib. x, 30, congruit, qui statuam a Juliano depositam dicunt, et ab ethnicis Paneadis civibus ignominiose tractatam et communitam. Ceteroqui Asterius in cod. B, f. 83, *Maximianum* scribit pro *Maximino*. Sic enim Asterius: *Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἐν Παναδίᾳ τῷ Χριστῷ στήσασα τὸν χαλκοῦν ἀνδριάντα εἰς ἀμοιβὴν τῆς εὐεργεσίας· ὃν καὶ ἐπὶ Μαξιμιανῷ καταβρεθῆναι τοῦ θεοσεβοῦς, πρὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου βασιλεύσαντος.*

tum (destruendo) fecit. Atque hæc hæc tenes. Nunc reliquum sermonem persequamur.

⁶⁶ *Convocatis autem duodecim discipulis suis, dedit illis virtutem et potestatem, etc.*

Per hæc supernis viribus discipulos suos Dominus armabat, ut diabolica in primis agmina et hominum inimicitias, et adversarias acies superarent; deinde a morbis et omnimodis passionibus laborantes sanaret; indicia videlicet prædicati regni cunctis hominibus præbens. Oportebat enim eos qui inexpectatam doctrinam nuntiant, peregrinorum novorumque honorum signa alumnis suis exhibere. Vere igitur erant regni Dei demonstrationes, prodigiosas virtutes, et miracula, atque animarum et corporum curationes a Servatore peractæ. Nam quilibet sermo operibus cassus, nunquam poterit firmam persuasionem audientibus insinuare. Propterea patris operibus fidem evidentem prædicationi conciliabant. Si ergo verbis tantammodo ac vocibus temere emissis Dei regnum cunctis intimassent, et patriorum deorum abolitionem, quis eis mentem advertisset? cuiusnam Deum esse persuasissent nuntiatum a se Jesum, si nullam suo testimonio fidem fecissent? Ideo sermonem omnem divinis præoccupans Servator actibus, primo quidem ex inepto vitæ genere, eloquentiæque et mortalis sapientiæ expertes discipulos suos ad totius mundi correctionem delegit. Deinde piscatores animarum humanarum se eos effecturum præmonens, auctor ipse rei propositæ existit; unde eos mirabilium prodigiorum operatores reddidit, hos illis hamos animabus salutares suppedians, ut iis captarent atque ex profundo nequitiae abyssos mortale genus extraherent, malis fugalis spiritibus, morbum quemlibet languoremque sanantes nutu ejus; nondum enim Spiritus datus fuerat ⁶⁷.

⁶⁸ *Nihil tulistis in via, neque baculos, neque peram.*

Secundum Matthæum quidem ⁶⁹, auri et argenti æriæque possessu iis interdixit, futuri præclusus. Anadvertentibus enim fore ut qui morbis ab eis liberarentur, et insanabilibus malis immunes fierent, cuncta sua patrimonia iis cedere vellent. Quare id præoccupans præcipiebat ne gratiam cauponarentur, neque dona Dei venalia haberent. Verum secundum reliquos evangelistas ipsumque Matthæum non sinens eos virgam, neque peram, neque calceamenta, neque duas tunicas, sed neque panem pecuniamque portare, cum peregre essent profecturi, hinc capiebat experimentum illorum fidei et alacritatis, si quidem jussi pauperrimam vitam degerent, neque ipsius quotidiani alimenti curam gerere, neque secundam tunicam habere, neque calceis uti, cum tamen universum orbem peragraré deberent, nihilominus jussa haud detrectarent. Sed et summi pecuniarum amore, mundanisque curis carere

αυτου δυσσεβειας παραρρον εποησατο. Και ταυτα μιν ταυτη. Ἐπι δε το εβης του λογου προλωμεν. Συγκαλεσθαιμος δε τους δωδεκα μαθητας αυτου, εδωκεν αυτοις δυναμιν και εξουσιαν, κ. τ. λ.

Δια ταυτα ενθους δυναμει τους αυτου μαθητας ο Κυριος απλειεν, ως αν εν πρωτοις τα δαιμονια σιφη και τας εχθρας των ανθρωπων και πολιμεικας παραταξεις καθαιροισεν. Ἐπειτα νόσων και παντοίων παθών θεραπεύει τους καταπονομένους· γνωρίσματα δε τής κηρυττομένης βασιλείας παρέχων ὄραν ἄπασιν ανθρώποις. Ἐχρην γάρ, παράδοξον κήρυγμα καταγγέλλοντας, [ξένων και νέων ἀγαθῶν ἑναργητῆ σημαία παρέχουν τοῖς μαθητευομένοις. Ἵσαν δ' οὖν ἀληθῶς Θεοῦ βασιλείας δείγματα αἱ ιερᾶςται δυνάμεις, τὰ τε θαύματα και σωτήριοι ψυχῶν και σωμάτων θεραπευαί· δεῖ ἅπας λόγος, ἔργων ἔρημος, ἄσπο· αν ισχυση παλομα βββαιον εμποησαι τοις ἀκρωμένοις. Διδ ταις δε ἔργων ἐπιταλουμένοις πράξειαι πιστιν ἑναργητῆ παραίχων τῶ κηρύγματι. Εἰ γοῦν ψυλοῖς ρηματιοῖς και φωναῖς εικη προφερομένοις Θεοῦ βασιλείαν εἰς πάντας ἐδῶν, κατάλυσιν τε των πατριῶν θεῶν, τῖς αν αυτοις παρῆσχε τον νοῦν; τῖνα δ' αν ἐπισαιον θεῶν εἶναι τον Ἰησοῦν καταγγέλλοντας, μηδεμιαν δε πιστιν τῆ μαρτυρια προσαγοντας; Διδ πάντα λόγον θαμιαῖς προλαμβάνων πράξειαι ο Σωτηρ, πρώτα μὲν ἀνεπιτηδευτους τον τρόπον, λόγων τε και σοφίας θηητης ἀπαιρους τους αυτου μαθητας ἐπι κατορθῶσει τῆς ελης οικουμένης προχειριζετο· κἀπειτα ἀλυετας ψυχῶν ανθρωπῖνων ποιησειν προφῆσας αυτους, ποιητης αυτου εγινητο τῆς ἐπαγγελιας· ὅθεν παραδῶθων θαυμάτων ἐργάτας αυτους ἀπειργάζετο, ἀγχιστρα ταυτα ψυχῶν σωτήρια παραδιδους αυτοις, ως αν δι' αυτων σαγηνεῖοιεν και ἀνελκοιεν ἐκ του τῆς κακίας βυθου το θηητον γένος, πνεύματα πονηρα φυγαδευοντες, και πασαν νόσον και μαλακίαν ἰώμενοι ἐπὶ τῆς ἐπιταγῆς τῆς αυτου· ὁσπω γάρ ἦν Πνεῦμα δεδομένον.

Μηδὲν ἄρτετε εἰς τὴν ὁδόν, μήτε ράβδους, μήτε πήραν.

Κατὰ μὲν οὖν τον Ματθαῖον χρυσοῦ και ἀργύρου και χαλκοῦ τὴν κτησιν αυτοις ἀπηγόρευσε, προγνώσει του μέλλοντος· συνῶρα γάρ, ως ἄρα οἱ τὰς νόσους ὑπ' αυτων θεραπευθησομενοι και των ἀνιᾶτων ἀπαλλαγησομενοι παθῶν, ἐθελησοσι και πάντων αυτοις των ὑπαρχόντων ἐκχωρεῖν· διὸ ταυτα προλαβῶν διεστέλλετο, μη κατηλευειν τὴν χάριν μηδὲ πιπράσκαιν τὰ ἐκ Θεου παραινῶν δῶρα· κατὰ δε τους λοιπούς και τον αυτον Ματθαῖον μη ἐπιτρέπων αυτοις μήτε ράβδον, μήτε πήραν, μήτε ὑποδήματα, μήτε δύο χιτώνας, ἀλλὰ μήτ' ἄρτον, μήτε ἀργύριον ἐπάγεσθαι, μέλλοντας ἐπ' ἀλλοδαπῆς στέλλεσθαι, δοκιμῆν τῆς αυτων πιστεῶς τε και προθυμιας ἐλάμβανεν, εἰ, παρ-αγγελθέντες τον ἀκρος ἀκτῆμονα βίον μετιέναι, ως μηδὲ τῆς ἐφημέρου τροφῆς πρόνοιαν ποιῆσθαι, μηδὲ δευτερον ἐπάγεσθαι χιτῶνα, μηδὲ ὑποδήμασι χρῆσθαι, μέλλοντες τὴν σύμπασαν ἐκπερινοσεῖν οικουμένην, μη φεύγειν τὰ παραγγέλματα· ἀλλὰ και ἐφε-

⁶⁶ cap. ix, 1. ⁶⁷ Joan. vii, 39. ⁶⁸ cap. ix, 3. ⁶⁹ Matth. x, 9.

λογημάτων ἀφρόντιδάς τε τοῦ βίου θεῖν αὐτοὺς εἶναι βουλόμενος. Ταῦτα διεμαρτύρατο, ὡς ἂν τῶν ἐκ Θεοῦ δομάτων ταύτη πη αὐτοῖς δοθησομένων, εἰ καὶ αὐτοὶ παρ' ἑαυτῶν τὸν κατάλληλον βίον ἐπέδειξαν τῆς τῶν θεῶν χάρισματῶν κτήσεως παρασκευάζουσιν· προσήκειν γὰρ ἀμοιβὴν τινα ποιήσασθαι καὶ ἀντικαταλλάξασθαι, ὑποδεχομένους μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰς σωτηρίους καὶ εὐεργετικὰς ἀνθρώπων δυνάμεις, ἀντιδίδόντες δὲ αὐτῷ ὑπακοὴν τῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων, προθυμίαν τε καὶ προαίρεσιν ἐλευθέραν τῆς πρὸς τὰ βιωτικά συμπαθείας. Ἄλλὰ καὶ πλοῦτον οὐράνιον ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς ὑποδεχομένους, τῆς τε τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀρραβῶσιν ἐφοδιαζομένους, τῶν ἐπὶ γῆς καταφρονεῖν χρήναι θεῖν ἔμετο· καὶ μήτε χρυσοῦν, μήτε χρήματα, μήτε τι τῶν παρ' ἀνθρώποις τιμῶν ἐπέδειξαν τοῦ παρασχεθέντος αὐτοῖς οὐρανοῦ πλοῦτου. Ἄλλὰ καὶ στρατιώτας αὐτοὺς τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀποτελῶν, εὐζώνους παρασκευάζειν ἐπὶ τὸν πρὸς τοὺς ἀντικειμένους πόλεμον. Διὰ ταῦτα ἀκτῆμονας εἶναι παρῆναι τοὺς αὐτοῦ στρατιώτας· ἐπεὶ ἡγεδαίς στρατεύομενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματαίαις, ἵνα τῷ στρατολογησῶντι ἀρέσῃ.

Καὶ εἰς ἣν ἂν οἰκίαν εἰσέλθῃτε, ἐκεῖ μένετε.

Ὁ μέντοι Κύριος, ἐπειθὴ χρημάτων καὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ χιτῶνος δευτέρου, πάσης τε ὑπάρξεως τὴν κτῆσιν τοῖς μαθηταῖς ἀπηγόρευσεν, ἐξῆς ἀπολούσας κατὰ τὸν Ματθαῖον, ὅπως τὰ πρὸς τροφήν αὐτοῖς πορισθῆσεται, ἀναγκαίως διεσάφαι· διὸ ἐπήγε λέγων· Ἄξιός ἐστι ἀργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ. Καὶ τοῦτ' ἔλεγε τροφῆς μόνως ἐπιτρέπων κοινωνεῖν τοῖς ἐθέλουσιν αὐτοὺς μεταδιδόναι· τοσοῦτον δ' ἀποφρασθαι συναχώρει, ὅσον αὐταρίας ἦν ἀνδρὶ, πρὸς ἐφήμερον ἐργασίαν ἑαυτὸν μεμισθωκότι, τροφῆς μεταλαβεῖν. Οὕτω γοῦν καὶ τοῖς θεοῦ ἐξείναι οὐ μισθοῦ τῶν εὐεργεσιῶν εἰσπράττεσθαι, Δεσπότην γὰρ, φησὶν, ἐλάθετε, δεσπότην δεῖτε· ἀντὶ δὲ τῆς παρὶ τὸ κήρυγμα σχολῆς τε καὶ ἐργασίας, ἀντὶ τε τῶν πόνων τοῦ σώματος, οὗς τοσαύτην στελλομένους πορεῖαν εἰσὸς ἦν ὑπομένειν αὐτοὺς, μόνως τροφῆς τῆς ἀναγκαίας χρῆναι μεταλαμβάνειν· καὶ ταύτης μὴ τοῖς τυχοῦσι κοινωνεῖν, μηδὲ παρὰ τῶν παρῆναι ἐθαλότων ἄδασινιστικῶς λαμβάνειν, μόνους δὲ τοὺς ἀξίους τῆ λήψαι τιμῆν· οἷς καὶ μεγίστην ἀμοιβὴν τῆς τροφῆς προλαμβάνοντας ἀντιδιδόναι, εἰρήνην αὐτοῖς καὶ τὰς τοῦ Θεοῦ διαλλαγὰς εὐαγγελιζομένους. Ταῦτα δ' ἀπολούσας τοῖς τῆς αὐτοῦ βασιλείας στρατιώταις παρῆναι· προμαρτυρούμενος μὴ χρημάτων ἐφέσθαι, μηδὲ τινος τὸ παράπαν κτήματος μικροῦ ἢ μεγάλου, εἰς ἄκρον δ' ἐλαύνειν ἀκτιμοσύνης· τῆς τε ἐφήμερου τροφῆς μὴ τοῖς πᾶσιν, ἢ τοῖς ἀξίοις μόνως κοινωνεῖν καὶ μηδὲ παρὰ τούτων προῖκα ποιείσθαι τὴν μετάληψιν, προδανείσοντας δὲ καὶ ἀποεργετησαντας τοῖς παρ' ἑαυτῶν εὐλογίας. — Περιφράξας τοὺς μαθητὰς ὁ Κύριος ἐνθεοῖς δυνάμει καὶ τοῖς φιλοσόφοις παραινεῖσιν, εὐζώνους αὐτοὺς οἷα Θεοῦ βασιλείας στρατιώτας ἀπεργασάμενος ἐξέπειμψε, διδασκάλους καὶ ἱατροὺς τοῖς Ἰουδαίοις, μυρίων αὐτοῖς ἰσομένων ἀγαθῶν προξένους καὶ κήρυκας. Οἱ δὲ κατὰ ταῦτα ἔπολουν, καὶ πανταχοῦ περιήσαν, ὡς μὲν διδάσκαλοι

eos voluit. Porro autem contestabatur, hæc illis a Deo datum iri dona, si vicissim ipsi dignam divinis charismatibus vitam essent ingressi. Oportere enim mutuum quamdam esse retributionem, nempe a Deo accipere salutarem atque beneficam hominibus potestatem, vicissimque ipsos obedientiam mandatis ejus exhibere, promptitudinem et propositum omni mundi affectu liberum. Sed et celestibus opibus animo imbutos, et regni Dei arthis instructos, oportere terrena despiciere judicabat: neque aurum, neque divitias neque aliud quidvis apud homines pretiosum pensi habendum præ collato ipsis cælorum thesauro. Sed et milites eosdem regni Dei conscribens, expeditos esse curabat ad committendum cum hostibus prælium. Propterea sine patrimonio esse volebat milites suos: etenim *Nemo militans implicat se mundi negotiis, ut ei, a qua conscriptus fuit, placeat* ⁷⁰.

⁷¹ *Et in quacunque domum intraveritis, ibi manete.*

Dominus quidem postquam divitiarum et auri atque argenti, duplicisque tunicæ, et cujuslibet substantiæ possessionem discipulis vetuerat; deinde, ut sequitur apud Matthæum ⁷², quomodo alimenta habituri sint, necessario demonstravit. Ideo dicere perrexit: *Dignus est operarius alimento suo*. Ilque aiebat, volens alimoniam tantummodo participare ab iis qui daturi erant: tantumque sumere permittebat, quantum nutrimenti homini ob diurni operis mercedem satis est accipere. Sic ergo his quoque licere haud sane beneficii remunerationem exigere, *Gratis enim accepistis, inquit, gratis date*; sed pro impensa prædicationis opera, proque corporalibus laboribus, quos ab iis exantari in tantam expeditionem missis opus erat, aliud nihil oportere quam necessariam alimoniam accipere: atque hanc ipsam non ab omnibus indifferenter sumere qui dare vellent, sed eos tantummodo hac muneris acceptione honorare qui digni essent, et qui maximam jam pridem dati cibi remunerationem accepissent ab iis qui pacem et cum Deo reconciliationem evangelizant. Hæc consentanea regni sui militibus monebat; testatus antea, non oportere opibus inhiare, nec cujuslibet omnino sive magnæ sive tenuis rei possessioni; sed paupertatem summam sectari. Quin adeo, ut diximus, ne quotidianum quidem victum ab omnibus indifferenter, sed a dignis tantum participare, neque hunc ipsum gratuito, sed opera in antecessum præstita, et imperitis suis erga illos benedictionibus. — Sic itaque superna potentia et sapientibus adhortationibus communitos discipulos, expeditosque jam Dei regni milites constitutos, misit eos magistros ac medicos ad Judæos, ut his innumerabilium bonorum nuntii essent atque datores. Hi vero ita egerunt, et quaqueversus discurrerent ceu magistri

⁷⁰ II Tim. II, 10. ⁷¹ cap. IX, 4. ⁷² Matth. X, 10.

evangelisabant, eos medici sanabant, et sermones suos operibus miraculisque confirmabant.

⁷⁰ *Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quae fiebant ab eo.*

Sub Servatoris adventum jam dissolutum fuerat Judæis avitum regnum, dissolutam etiam proprio jure vivendi privilegium, et libertas, ac regulare sacerdotium. Et legitimi quidem principes nulli erant, sed Herodes ejusque liberi Agrippas atque Archelaus, genere extranei, a Romanis Imperium in Judæos acceperant; quorum regio in tetrarchiam fuerat divisa, totaque gens Romanis erat stipendiaria, quæstoribus census per singula capita statuto tempore exigentibus militari manu. Propterea cum Dei regnum Judæis primo prædicare jussit

discipulos suos, *percutientes oves domus Israelis Judæus appellavit* ⁷⁰.

⁷⁰ *Etiam qui me erubuerit, et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet.*

His peroratis, quod nempe discipulos oporteret imitatores ipsius fieri, neque mortem defugere, neque animæ propriæ vitæque parcere propter spem in Christo collocatam, commode continuat, secundæ suæ divinæ mysteria tradens manifestationis. Valde autem idonee ac necessario hæc aiebat illis, qui cruciatus ejus causa subituri erant, et usque ad mortem decertaturi, præmia scilicet tanti agonis futura proponens. Opus enim erat, ut qui eum sequerentur, ejusque vestigia premerent, et propriam quisque crucem sumerent, prout ejus exemplum docebat; accurate quoque noscerent quisnam demum is esset cujus causa tot tantaque essent passuri. Tompestive autem Filium hominis hoc loco appellat eum qui venerat, ut Danielis vaticinium in mentem revocaret, quod est hujusmodi: *Et ecce Filius hominis adveniebat in nubibus, et usque ad Antiquam dierum pervenit. Et ipsi datum est imperium et honor, et regnum* ⁷⁰. Sed cum Petrus ipsum esse Christum confessus est, et Dei vivi Fillum, ex eo tempore cœpit illis significare, multa se pati oportere et occidi. Cum autem idem mortis contemptum imperaret, et se multa pati debere, tunc sane opportune de secundo et glorioso adventu suo verba fecit, ut cognoscere possent, quis demum is esset tot tantaque a Judæis passurus, quisve illis certaminis pro eo sustinendi fructus foret. — His ad discipulos dictis, magnoque et arcauo mysterio secundæ suæ manifestationis ipsis patefacto, ne oratione tantummodo solisque verbis videretur persuadere, necessario ad opera venit, ipsis eorum oculis divini regni sui obficiens imaginem. Quapropter cum dixisset fore ut ipse illum erubesceret, qui se erubuisse, quo tempore cum Patris sui gloria adveniet, deinde

⁷⁰ cap. ix, 7. ⁷⁰ Matth. x, 6. ⁷⁰ cap. ix, 26. ⁷⁰ Dan. vii, 13.

(55) Secunda Theophania in mundi fine. Ideo illa prior, qua se Verbum in carne manifestavit, di-

εὐαγγελιζόμενοι, ὡς δὲ ἱατροὶ θεραπεύοντες, καὶ τοὺς λόγους διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν σημεῖων πιστεύονται.

⁷⁰ *Ἦκουσε δὲ Ἡρώδης ὁ τετραρχῆς τὰ ἡρώδηα πάντα αὐτοῦ πάντα.*

Ἐπὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος, ἄλλω μὲν Ἰουδαίους ἤδη λοιπὸν τὰ τῆς ἐκ προγόνων βασιλείας ἄλλω δὲ τὰ τῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας, τὰ τε τῆς ἐκθέσεως ἰερωσύνης. Καὶ οἱ μὲν κατὰ νόμους ἀρχοντας οὐκ εἶχαν ἦσαν αὐτοῖς· Ἡρώδης δὲ καὶ οἱ τοῦτου παῖδες Ἀγρίππας καὶ Ἀρχελαός, τὸ γένος ἀλλόφυλοι, παρὰ Ῥωμαίων τὴν κατ' αὐτῶν ἦσαν ἀρχὴν ἐγκρατισμένοι· διηρητό τε εἰς τετραρχίαν ἡ χώρα αὐτῶν· τὸ τε πᾶν ἔθνος ὑπόφορον καθιεστήκει Ῥωμαίοις, τὸν κῆρσον κατὰ κεφαλὴν ἐπιτρέπων κατὰ καιροὺς εἰσπραττομένων σὺν χειρὶ στρατιωτικῇ. Αὐτὸς τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας τὸ κήρυγμα πρώτους αὐτοῖς ἐπαγγέλλειν ὁ Σωτὴρ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρακαλοῦσάτους ὡνόμασι.

⁷⁰ *Ὅς γὰρ ἐπαισχυνθῆ με καὶ τοὺς ἐμίους λόγους, τοῦτον ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται.*

Διαλαλήσας τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ δεῖν καὶ αὐτοῖς μιμηταῖς αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ μὴ φεύγειν τὸν θάνατον, ἀπειθεῖν δὲ καὶ τῆς αὐτῶν ψυχῆς τε καὶ ζωῆς ἕνεκεν τῆς εἰς αὐτὴν ἐλπίδος, ἐπισυνάπτει εὐκαιρῶς τὰ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ θεοφανείας (55) παραδοξοῦς αὐτοῖς μυστήρια. Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶν καὶ ἀναγκαιῶς ταῦτα εἶπε τοῖς μέλλουσιν ὑπὲρ αὐτοῦ διὰ βασάνων χωρεῖν, καὶ μέχρι θανάτου ἀγωνίζεσθαι, τίς ἔσται ὁ καρπὸς τοῦ τοσούτου ἀγῶνος καριστὰς αὐτοῖς. Ἔδει γὰρ τοῖς μέλλοντας ἐπιθεῖν αὐτῷ καὶ ὀπίσω αὐτοῦ ἀπέναι, τὸν τε ἴδιον σταυρὸν ἀναλαμβάνειν κατὰ τὴν αὐτοῦ μίμησιν, γυνῶναι ἀκριβῶς τί ποτὲ ἔστιν οὗτος ὑπὲρ οὗ τὰ τοσαῦτα μέλλουσι πάσχειν. Εὐκαιρῶς δὲ Ἰῶν ἀνθρώπου ἐν τοῦτοις τὸν ἐρχόμενον ὡνόμασιν, εἰς ὑπόμνησιν τῆς παρὰ τοῦ Δανιὴλ προφητείας, ἧτις εἶπε· *Καὶ ἰδοὺ Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν ἐπὶ τῶν νεφελῶν· καὶ ὡς τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφρασε. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία.* Ἄλλ' ὅτε μὲν ὁ Πέτρος Χριστὸν αὐτὸν εἶναι ὡμολόγησε, καὶ Ἰῶν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀπὸ τότε ἤρξατο δεικνύσαι αὐτοῖς, ὅτι δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποκτανθῆναι· ὅτε δὲ αὐτὸς καταφρονητικῶς ἔχειν τοῦ θανάτου παρεκελεύετο, εἰδὼς ἐκ, ὅτι δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν, τότε κατὰ καιρὸν τοὺς περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ καὶ ἐνδόξου παρουσίας λόγους παρεδίδο· ὡς ἂν εἰδέναι ἔχοιεν, τίς ποτε ἦν ὁ μέλλων τοσαῦτα πάσχειν ὑπὸ Ἰουδαίων, καὶ τίς ἔσται αὐτοῖς ὁ καρπὸς τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγῶνος. — Καὶ δὴ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς διαλαλήσας, καὶ τὸ μέγα καὶ λαυθῶν μυστήριον τῆς δευτέρας αὐτοῦ θεοφανείας ἐξετασάτους, ἵνα μὴ λόγοις μόνον καὶ ψιλαῖς φράσεσι δοκῇ ἐμπιστεύειν, ἀναγκαιῶς ἐπὶ τὰ ἔργα ἐχώρει, αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς δεικνύς αὐτοῖς τὴν εἰκόνα τῆς θεϊκῆς αὐ-

citur interdum in codicibus nostris, distinctionis gratia, evangelica Theophania.

τοῦ βασιλείας. Διότι εἰπὼν, ὅτι ἐπασιγυθῆσεται *A pergit dicere : Vere autem dico vobis, eum quidam*
 τὸν ἐπασιγυθῆντα αὐτὸν, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ *de hic ascensurus, etc.*
 Πατρὸς, ἐξῆς ἐπισυνάπτει φάσκων· λέγων δὲ ὁμῖν ἀληθῶς, *sicut tres τῶν ὧδε ἑστῶτων, κ. τ. λ.*

Παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ
Ἰάκωβον.

Assumptis Petro et Joanne atque Jacobo, etc.

Καὶ ἐν μὲν τῇ μεταμορφώσει τρεῖς μόνοι τὴν δυνάμει ὁφθεῖσαν αὐτοῖς βασιλείαν τῶν οὐρανῶν θεάσασθαι ἠξιώθησαν· ἐν δὲ τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, ἐπειδὴν μετὰ τῆς δόξης τῆς πατρικῆς ὁ Κύριος ἀφίκεται, οὐκέτι Μωϋσῆς μόνον καὶ Ἠλίας δορυφοροῦσιν αὐτὸν, οὐδὲ τρεῖς μόνοι τῶν μαθητῶν αὐτῷ συνίστανται, ἀλλὰ πάντες προφῆται καὶ πατριάρχαι καὶ δίκαιοι· καὶ οὐκ εἰς ὄρος ὕψηλόν, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάξει τοὺς ἀξιολογούς τῆς αὐτοῦ θεότητος. Τότε δὲ λάμψει ἡ θεότης αὐτοῦ οὐχ ὡς ὁ ἥλιος, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων ἐπινοούμενον ἐν ταῖς αἰσθητοῖς καὶ ἐν νοητοῖς γεννητὸν φῶς· ἐπειπερ ἔστιν αὐτὸς τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ἔτε καὶ δάξει αὐτοῦ τὸ πρόσωπον· οὐ γὰρ ὡς πάλα τῷ Μωϋσεὶ ποτε ἐλέγεν, ὅτι *Τὰ ὀπίσω μου ὄψει, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεται σοι, οὕτω καὶ τότε ποιήσει· ἀλλ' οὕτως αὐτὸν παρέξει τοῖς ἁγίοις, ὡς δύνασθαι πάντας λέγειν· Ἐμεῖς δὲ, ἀνακαλυμμένων προσώπων τὴν δόξαν Κυρίου κατοπεριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν.* Καὶ τότε οὐ νεφέλη βοήσῃ, οὐδὲ διὰ νεφέλης ὁ Πατὴρ μαρτυρήσῃ τῷ Υἱῷ, ἀλλ' αὐτὸς δι' αὐτοῦ δῖχα παντὸς ἐπισκιάσματος, καὶ δῖχα παντὸς ἑρμηνείας, αὐτῷ τῷ Ἐργῷ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐπὶ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ δοξάσει, σύνδρονον αὐτὸν αὐτῷ καὶ συμβασιλεύει ἀποδείξας, καὶ ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καταστήσας αὐτὸν· οὕτω οὐκ ἐπιδοῦσαί ποτε οἱ τρεῖς μαθηταὶ μόνοι ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀκούσαντες τῆς φωνῆς ἐπὶ πρόσωπον ἔπασον, καὶ ἐφοβήθησαν, ἀλλὰ καὶ πᾶν γόνυ κάμψαι ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων.

Φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῆς νεφέλης λέγουσα, κ. τ. λ.

Φωνὴ πατρικὴ διὰ νεφέλης, οὕτως γὰρ φαίνεται ὁ Θεός, ἐμαρτύρει Χριστῷ τὴν υἰότητα· ἔδει γὰρ μὴ παρὰ Πέτρον μόνον γνωσθῆναι, ὅτι αὐτὸς εἶη ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· μηδ' αὐτὸν μόνον τῷ Πέτρῳ μαρτυρηθῆναι ὡς παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν εἰληφώς εἶη· ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πατρικὴν φωνὴν ἐπισφραγίσασθαι τὴν ἀλήθειαν τοῦ λόγου, μαρτυροῦσαν αὐτὸν εἶναι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δεῖν τε ἀκούσιν αὐτοῦ παρακλινομένην.

Ἐὰν μὲν ἤ ἐκεῖ ὁ υἱὸς εἰρήνης, ἐκαραπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἡ εἰρήνη ὁμῶν.

Ὅρθε ἔπω· προεξέτιθεν καὶ μὴ πᾶσιν ἀνέδην αὐτοῦ ἐκιδόναι παρῆγει, ἀλλὰ καὶ πρώτους τῆς ἐξ αὐτῶν εὐεργεσίας ἀπαρχεσθαι, καὶ πρώτους δίδόναι τῶν αὐτοῖς ὑπαρχόντων· Εἰρήνη δὲ ἦν αὐτῇ, πρῆπουσα Θεοῦ στρατιώταις φωνῆ, νικητήρια κατ' ἐχθρῶν ἀραμένους. Διὼσιν γοῦν ἐχθρῶν, καὶ καθάρσιν πολυμίλων, Θεοῦ τε φιλικῶς διαλλαγῆς τὸ τῆς εἰρή-

Et in transfiguratione quidem tres tantummodo prodigiose ipsi ostensum digni fuerunt cernere regnum caelorum. In saeculi vero consummatione cum non sine paterna maiestate Dominus adveniet, haud jam Moyses tantummodo atque Elias ipsum comitantur, neque tres tantum discipuli aderunt, sed prophetae omnes, patriarchae, justique homines; neque in excelsum montem, sed in caelum usque dignos sua deitate perducet. Tunc deitas ejus splendescet non ut sol, sed supra quam qualibet excogitari potest vel sensibilis vel intellectualis creata lux: quandoquidem ipse lux est quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Tunc etiam faciem suam revelabit. Non enim, ut olim Moysi dictum fuit, *Posteriora mea videbis, vultus tamen a te non spectabitur*⁷⁹; non sic, inquam, tunc quoque se geret; sed ita semet sanctis exhibebit, ut omnes dicere queant: *Nos revelata facie gloriae Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam*⁸⁰. Tunc vero haud nubes clamabit, neque de nube Pater testificabitur Filio, sed ipse per se, absque ullo operimento vel interprete, reapse unigenitum Filium suum supra omnes sanctos glorificabit, consessorem suum regnique participem esse demonstrans, et supra omnem principatum constituens. Tunc haud jam, ut tres olim soli discipuli audita in monte voce in faciem prociderunt ac pertimuerunt, sed omne genus flectitur caelestium, terrestrium et infernorum⁸⁰.

⁷⁹ *Vox de nube facta est, dicens, etc.*

Vox paterna ex nube, nam sic Deus apparet, dignitatem Filii Christo attestabatur. Oportebat enim haud a solo Petro cognosci, eum esse Christum Dei vivi Filium. Neque ipsum Christum tantummodo testari Petro acceptam a Patre caelesti de se notitiam; sed ipsam, inquam, paternam vocem veritatem dici quasi sigillo confirmare, testando ipsum esse Christum Dei Filium; eique esse auscultandum praeicipere.

⁸⁰ *Si quidem ibi fuerit filius pacis, requiescat super illum pax vestra.*

Viden' quomodo ante perpendere, neque omnibus incaute se committere hortatur, sed et ipsos priores initium beneficii facere, et priores de proprio aliis tribuere? De pace autem hic agitur, quae Dei militum vox propria est, qui victoriam de hostibus retulerunt. Ergo inimicorum persecutionem, hostium exitium, benevolam cum Deo reconciliationem, sub

⁷⁷ cap. ix, 23. ⁷⁸ Exod. xxxiii, 23. ⁷⁹ II Cor. iii, 18. ⁸⁰ Philipp. ii, 10. ⁸¹ cap. ix, 34. ⁸² cap. x, 6.

pacis nomine dignis assignabat. Itaque data prius A hac pace illorum animabus, qui se hospilio receperint, tunc deum alimentis ab his accipere suadebat. Quamobrem necessario præmonēbat, ne in omni indifferenter domo hospitaretur, neve quemcunque hominem dignum judicarent ejus hospilio uterentur; sed exquirent num quis in civitate esset vel in agro, bonis actibus sanctaque vita conspicuus, qui regio milites posset virtutis xenii excipere. Si quando autem hujusmodi aliquis inveniretur, tunc hujus tectum subeuntes, militum sua arma in primis exponerent; sunt autem hæc pacis symbola: ideoque et hospitem et universam domum ejus pacifica salutatione impertirentur: deinde illic manerent, neque abscederent, vel de domo in domum irent. Sic enim exquisiti examinis iudicium dedissent: nam temerarium et subitaneum, non est stabile neque constantis moris. Ideo monebat, ne velent antea commorari, et deinde noiltiam exquirere quo facto ad alium transirent cum hospitis injuria. Item si et hic posterior indignus hospilio compareretur rursus illinc etiam discolorant, voluntariam inimicitiam contrabentes, postquam pacem suam ad indignos projecissent. Sed enim oportet prius diligenter inquirere, utrum aliquis dignus sit; deinde ad eum accedentes, pacis bonum communicare; eamque abunde non ei tantummodo qui optimum testimonium habet, sed toti quoque propter eum domui. Quod si digno aliquo excipiente regni militem, forte evenerit, quod sæpe in religiosi hominis domo fieri solet, parentes aut fratres aut alios genere propinquos adversari ac bellum ciere non modo contra repulsum advenam, verum etiam contra hospilio honorantem, necessario horum quoque mentionem Servator non neglexit, sed prædictis addidit: quod si digna domus fuerit, veniat pax vestra super illam; si minus digna fuerit, pax vestra ad vos revertatur. Vos quidem non eum solum qui bonum testimonium habuerit, quique vestro accessu dignus fuerit, pacis benedictionibus impertimini, sed et toti domui ejus, id est familiaribus atque cognatis, pacificam salutem dicite, vestramque officium abundanter atque copiose ad parentes, fratres, cognatosque, et totam hospitis domum effundite. Si ergo et hi vestra benedictione digni comperti fuerint, veniat D pax vestra super omnes, ceu filios pacis. Sin contra hostes osoreque vestrae pacis visi fuerint, ac nullatenus ea digni, tollentes, inquit, bona vestra ab indignis recedite, paxque vestra ad vos revertatur, vestra scilicet benedictione ad vos redeunte quia partes vestras implevisti.

¹⁰ *Et in quamcunque civitatem intraveritis, et susceperint vos, etc.*

His verbis rursus ipsos jubet prædicare Dei regnum, idque jam propinquum nuntiare: neque vanam neque sine demonstratione orationem habentes,

¹¹ cap. x, 8.

(36) Cod. ἐπαξιωμένον.

νης ὄνομα τοῖς ἀξίοις προῖξιναι. Ταύτην τοιγαροῦν προβαλεῖσσαντας τὴν εἰρήνην ταῖς τῶν ὑποδεξαμένων αὐτοῦς ψυχαῖς, τῆς παρ' αὐτῶν τροφῆς μεταλαμβάνειν· διὸ ἀναγκαίως προδιατελλετο μὴ εἰς πάντα παραβάλλειν οἶκον, μηδὲ πάντα ἀνδρα τῆς ὑποδοχῆς αὐτῶν ἀξίον εἶναι κρίνειν· προρωτῶν δὲ εἰ τις εἰρητῶν κατὰ τὴν πόλιν ἢ τὴν χώραν ἀγαθαῖς πράξεσι καὶ βίῳ σεμνῷ μαμαρτυρημένος, ὡς τοὺς βασιλικούς στρατιώτας δύνασθαι ξενίαις ἀρετῆς ὑποδέξασθαι. Ἐπαξιδὲν δὲ τις εὐραβείη τοιαῦτος, εἰσόντας ὑπὸ τὴν τοῦτου στέγην, προαποθίεσθαι τὰ οἰκία τῆς στραταίας δελα· ταῦτα δ' ἦν τὰ τῆς εἰρήνης σύμβολα· διὸ καὶ αὐτὸν τὸν ὑποδοχέα, καὶ πάντα τὸν οἶκον αὐτοῦ εἰρηνηκῶν ἀσπασμῶν καταξιοῦν· εἰτ' αὐτοῦ μένειν, καὶ μὴ μελιστᾶσθαι, μηδ' οἴκου ἐξ οἴκου ἀμάλθειν. Τοῦτο γὰρ εἶναι σημεῖον ἀπηκριωμένης ἐξετάσεως· τὸ γὰρ εὐχερὲς καὶ ἀκριτον, οὐ στεβρὸν οὐδὲ βεβαίον τρόπον. Διὸ παρῆναι μὴ πρῶτον καταμῆναι, ἔπειτα ἔρωτῶν καὶ πυνθάνεσθαι, εἰτ' ἐνυδρίσαντας τῷ ξένῳ μεταβαίνειν ἐφ' ἑτερον. Ἐάν οὗτος ἀναξίος τῆς ὑποδοχῆς εὐραβῆ, πάλιν ἐνθένδε μετακίεσθαι, ἐχθρὰν ἐπιούσιον ἐπισπωμένους, μετὰ καὶ τοῦ τῆν αὐτῶν εἰρήνην εἰς ἀναξίους ῥίπτειν. Ἄλλ' ἀκριθῶς πρότερον τὸν ἀξίον πολυπραγμονεῖν· ἔπειθ' οὐτὼ παραλθόντας, τῶν τῆς εἰρήνης ἀγαθῶν μεταδιδόναι, καὶ παρέχειν ἀφθόνως τῷ μαμαρτυρημένῳ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ δι' αὐτόν. Εἰ δ', εὐραθέντος ἀξίου τινός καὶ ὑποδεξαμένου τὸν τῆς βασιλείας στρατιώτην, συμβαθὴ ποτὲ οἷα πολλὰς ἐν ἀνδρὲς οἴκῳ θεοσεβοῦς εἴωθε γίνεσθαι, γονίας ἢ ἀδελφοῦς ἢ ἐτέρους τῷ γένει προσήκοντας ἐναγεῖν οὐσθαι καὶ πολεμεῖν, οὐ μόνον τὸν ἐπαξιωμένον (36), ἀλλὰ καὶ τὸ τῆ ὑποδοχῆς τετιμηκότα, ἀναγκαίως καὶ τοῦτων ὁ Σωτὴρ οὐ παρῆλθε τὴν μνήμην, ἀλλ' ἐπιλέγει τοὺς προτεταγμένους· κἂν μὲν ἢ ἡ οἰκία ἀξία, ἀλλότω ἢ εἰρήνη ὕμῶν ἐπ' αὐτὴν· ἐάν δὲ μὴ ἢ ἀξία, ἢ εἰρήνη ὕμῶν ἐφ' ὅμας ἐπιστραφῆτω. Ὑμεῖς μὲν γὰρ, φησὶ, τοῦ μαμαρτυρημένου χάριον, τοῦ καὶ τῆς ἐπιδέσεως τῆς ὑμετέρας ἀξίου, μὴ μόνον αὐτὸν ταῖς τῆς εἰρήνης εὐλογίαις, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν οἶκον, δηλαδὴ τοὺς αἰδοῦ τοῦ οἰκείου καὶ συγγενεῖς, εἰρήνης ἀσπασμοῖς εὐαγγελίζεσθε, καὶ τὰ παρ' ὕμῶν ἀφθόνως καὶ πλουσίως ἀπλούσθη εἰς γονίας καὶ ἀδελφοῦς καὶ συγγενεῖς πάντα τε τὸν οἶκον τοῦ ὑποδεξαμένου. Εἰ μὲν οὖν εὐραβείην καὶ οὗτοι τῆς ὑμετέρας εὐλογίας ἀξιοί, ἀλλότω ἢ εἰρήνη ὕμῶν ἐπὶ πάντας ὡς ἐπὶ υἱοὺς εἰρήνης· εἰ δ' ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι τῆς ὑμετέρας ὄφθειν εἰρήνης, καὶ οὐδαμῶς αὐτῆς ἀξιοί, ἀραντας, φησὶ, τὰ ὑμετέρας ἀγαθὰ, τῶν ἀναξίων ὑποχωρεῖτε, καὶ ἢ εἰρήνη ὕμῶν ἐφ' ὅμας ἐπιστραφῆτω, τῆς ἐξ ὕμῶν εὐλογίας ἐφ' ὅμας πάλιν μεταβαίνοισθε, ὅτι θὴ τὰ παρ' ὕμῶν πληρώκατε.

Καὶ εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε καὶ δεχόμενοι ὅμας, κ. τ. λ.

Ἐν τούτοις γε πάλιν κηρύττειν τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν, καὶ ἠγγυῖναι λέγειν αὐτὴν παρεκαλεῖτο· ὅσα ἀργὴν οὐδ' ἀναπόδεικτον ποιουμένους τὸν λόγον, τὰ

γυωρίσματα δὲ παρέχοντα τοῦ κηρύγματος, διὰ τοῦ A
θεραπεύειν τοὺς παρ' αὐτοὺς ἀσθενεῖς, καὶ οὐδὲν πλεόν
τῆς ἡμετέρου τροφῆς ἀποφέρεισθαι· ὁ δὲ παρίστη
λέγων· Ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν, καὶ θερα-
πεύετε τοὺς ἐν αὐτοῖς ἀσθενεῖς. Ἐπειδὴ δ' ἀντέπι-
πταν, εἰ οὐκ μὴ εὐραθείη τις ἄξιος τῆς δηλωθείσης
ὑποδοχῆς, τί χρὴ πράττειν αὐτούς; ἀκολούθως καὶ
περὶ τούτων ἐπάκουσον οἷα διδάσκει λέγων ἔξῃς· *Εἰς*
ἢ ὅ ἄν πόλιν εἰσέλθῃσθε, καὶ μὴ δέχωνται
ὄμᾶς, κ. τ. λ.

Ὅταν ὁ ἰσχυρὸς καθωκλισμένος φυλάσῃ τὴν
ἑαυτοῦ ἀύλην, κ. τ. λ.

Ἰσχυρὸν μὲν τὸν κατισχύσαντα, τοῦ γένους τῶν ἀν-
θρώπων διάβολον λέγει· ἀύλην δὲ αὐτοῦ τὸν περιγίειον
τῶν θνητῶν τόπον (57)· ὑπάρχοντα δὲ πάντ' ἐκεῖνα ἃ
δὲ ἐπιδείξας τῷ Σωτήρῳ ποτε ἔλεγεν· Ταῦτά σοι B
πάντα δώσω, ἐὰν πεισῶν προσκυνήσῃς μοι, ὅτε ἐν
ἐφ' ὀφθαλμῶν ἔδειξεν αὐτῷ τὰς βασιλείας τοῦ κόσ-
μου καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ἄλλὰ πάσαι μὲν ταῦτα
αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα ἐν εἰρήνῃ ἦν, μηδενὸς αὐτοῦ ἀφ-
αιρουμένου· ὅτε γε μὴν ὁ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐπελ-
θὼν καταπαλάσας τε αὐτὸν δεσμοῖς περιέβαλε, τότε
καὶ τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ ἀφείλετο, ἐφ' ἣ ἐταπειθεῖ,
καὶ τὰ σκῦλα αὐτοῦ ἀρπάσας διέδωκε. Πανοπλίαν δὲ
αὐτοῦ τὴν τῶν δαιμόνων πολύθεον κλάνην ἠνέξατο.
Ὅπλα γὰρ διαβόλου οἱ πάνταχοῦ γῆς ἰδρυμένοι δαι-
μονες συνεργοῦντες αὐτοῦ τῇ κατὰ τῶν ἀνθρώπων
τυραννίδι· σκῦλα δὲ ἦσαν αὐτοῦ αἱ τῶν ἀνθρώπων
ψυχαὶ ὑπὸ τῆς διαβολικῆς πανοπλίας αἰχμάλωτοι
ἀπηγγέμναι. Ἄλλὰ τὸν μὲν δαιμόνιον ἐκείνον τύραννον ὁ
Χριστὸς δεσμοῖς περιβαλὼν, πᾶσαν αὐτοῦ διεσκέδασε C
τὴν πανοπλίαν, τοὺς δαιμονας δηλαδὴ καὶ τὰ πνεύ-
ματα τὰ ἀκάθαρτα, τὰς δυνάμεις τε τὰς ἀντικειμέ-
νας· τὰ δὲ σκῦλα αὐτοῦ, τὰ πάσαι δεδουλωμένα τῇ
τυραννίδι αὐτοῦ, ἔθνη φησὶ πάντα μετασησάμενα
τῆς παλαιᾶς δουλείας, διαδέδωκεν οἰκισίους ἡγεμόσι
καὶ ἄρχουσι τοῖς ὑπ' αὐτὸν στρατιώταις τῆς τῶν οὐ-
ρανῶν βασιλείας, ἀποστόλοις δηλαδὴ καὶ τοῖς τούτων
ἑταίροις. Περὶ ὧν σκῦλων θαυμαστῶς προανεφωνεῖτο
ἐν προφητείᾳ φασκούση· Ὁ βασιλεὺς τῶν δυνά-
μειν τοῦ Ἀραβητοῦ, τῇ ὑπαιφύσει τοῦ οἴκου
διελέσθαι σκῦλα. Τεκμηρία δὲ ταῦτα ἐναργῆ τῆς
τοῦ Θεοῦ βασιλείας καθαιρούσης καὶ ταπεινούσης
πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, καὶ πᾶσαν
τὴν πολύθεον καὶ δαιμονικὴν τυραννίδα, τῶν δ' ἐπὶ
γῆς ἐνθρώπων ἐπικρατεῖν ἀρχομένης. Διὸ φησι Σω- D
τήρ· *Εἰ δ' ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια,*
ἀρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ
Θεοῦ.

Ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς,
κ. τ. λ.

Ὅτω δὴτα φρονήματος αὐτοὺς ἀπλήρου καὶ θάρ-
ρους διὰ τοῦ μετέξειν αὐτοὺς θείου Πνεύματος ἐπαγ-
γέλλεσθαι· οἱ αὐτοῦ γὰρ καὶ δυναμοῦσθαι εἰκὸς ἦν
αὐτούς. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐμπελόν παραστήματος καὶ
θάρρους καὶ προθυμίας ἐμπέμπασθαι ἀγαθῆς; πῶς
δὲ μὴ θαρσαλέως χωρεῖν ἐφ' ἡγεμονικὰ καὶ βασιλικὰ

⁵⁵ CAP. XI, 21. ⁵⁶ Matth. IV, 9. ⁵⁷ Psal. LXXVII, 13.

sed prædicationis argumenta exhibentes, curandis
qui apud illos forent infirmis, neque propterea quid-
quam ultra quotidiana alimenta accipientes. Quam
rem ita edixit : Manducate quæ apponuntur vobis,
et curate infirmos, qui apud eos sunt. Quia vero
illud obstabat, nempe si ergo nemo dignus vos ho-
spitio recipiendi fuerit, quid factu opus erit? con-
sequenter audi quid hac super re in sequentibus
dicat : Si quam vero in urbem intraveritis, minimeque
vos exceperint, etc.

⁵⁵ Cum fortis armatus custodit atrium suum, etc.

Fortem quidem dicit diabolum, qui adversus ho-
minum genus prævaluerat. Atrium ejusdem appel-
lat terrenum a mortalibus habitatum spatium : pos-
sessiones vero ejus illa omnia quæ olim Servatori
ostendens aiebat : *Hæc omnia tibi dabo, si procidens*
*adoraveris me*⁵⁵, nempe cum in excelso monte cun-
cta illi mundi regna gloriamque ejusdem ostende-
bat. Sed olim quidem hæc possessiones ejus in pace
erant, auferente nemine. Sed cum fortior eo super-
veniens, eumque oppugnans vinculis alligavit, tunc
et ejusdem armaturam abstulit cui confidebat, et spo-
lia direpta distribuit. Porro armaturæ nomine dia-
bolici polytheismi errorem innuit. Arma enim dia-
boli sunt dæmones ubique terrarum constituti, au-
xiliares ejus adversus homines tyrannidis. Spolia
quidem erant ejusdem, hominum animæ diabolicis
armis in captivitatem abductæ; sed enim illum quo-
que horribilem tyrannum Christus vinculis irre-
tens, universam ejus armaturam dissipavit, dæmo-
nes videlicet et impuros spiritus, et adversarias
potestates. Spolia vero ejus, gentes inquam tyran-
nide ipsius quondam oppressas, vetere servitute om-
nes ereptas, ducibus suis tradidit, videlicet nutu ejus
pro cælorum regno militantibus, id est apostolis et
horum successoribus. De quibus spoliis mire pro-
clamatum fuerat in prophetia dicente : *Rex virtu-*
*tum Dilecti, speciei domus dividere spolia*⁵⁶. Signa
vero hæc sunt manifesta divini regni prosternentis
ac destruentis quemlibet principatum, potestatem
ac vim, et diabolicam omnem polytheismi tyran-
nidem; quod regnum jam in orbe inter homines præ-
valere incipiebat. Idcirco ait Servator : *Quod si ego*
in Spiritu Dei ejicio dæmonia, utique pervenit in vos
*D regnum Dei*⁵⁷.

⁵⁵ Cum autem inducent vos in synagogas, etc.

Sic ergo illos bono animo esse jubebat et ala-
critate replebat, dum divini participes Spiritus esse
affirmabat. Quidni enim fiducia eos, confidentia, et
alacritate plenos esse oportebat? Quidni audacter ad
judicium regumque tribunalis ire, cum præmoniti
fuissent non debere eos meditato studio apud ma-

⁵⁷ Matth. XII, 28. ⁵⁸ CAP. XII, 11.

(57) De forti armato, id est diabolo, qui a Christo
fuit debellatus, breviter dicitur etiam in *Theo-*
phania, lib. III, 57.

gloriatas semet defendere, sed aliam quamdam ad-
 fore herentem ipsis divinaam virtutem, eujus in-
 stinctu iudicibus ipseque intrepide regibus respon-
 sari essent? Hæc dicenti magistro consentaneum
 erat discipulos facile credere, ac nullatenus dubi-
 tare; quippe qui sermonum horum pondus in su-
 perioribus dictis exploraverant, quibus fidem opera
 fecerant. Qui ergo infirmos divini verbi virtute ro-
 boraverant, morbumque apud homines insanabilem
 lepram et alias corporum passiones purgare potue-
 rant, et noxios heminibus demones pellere hand
 ullis curiosis præstigiis, sed sola a Christo attributa
 divina gratia; cur vererentur inferioribus his tri-
 bunalibus intrepidi stare, et cum magistratibus ac
 regibus disceptare? Cur denique fiducia non auge-
 rentur, propter dandi ipsis Spiritus promissionem?
 Hæc enim prædicantibus dicentibus, hæμεοι τε
 λαοι ἐπιβαροῦν τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ ἐδοθησομένου αὐτοῖς
⁹⁰ Nolite solliciti esse animas vestras quid manducatis
 et, etc.

Hæc ait Dominus cohortans nos, ne escæ corpo-
 risque commoditatum necessariam curam esse pu-
 temus; neque id temere faciens sed rationali ar-
 gumento magisterium suum roborans. Hortabatur
 enim dicens: *Ne solliciti sitis quid manducatis vel
 quid bibatis vel quo induamini. Nonne anima plus
 est quam esca, et corpus plus quam vestimentum* ⁹¹?
 Et hoc quidem primum argumentum est, demon-
 strans non debere quemquam de se esse sollicitum.
 Nam si alimento, quod de terra gignitur, major
 meliorque est atque pretiosior hominis anima, quæ
 rationalis est et intellectualis substantia, quæque
 minime existentem ad existendum Deus perduxit,
 nobisque minime de ea cogitantibus attribuit, quos
 animatos rationalesque fecit, cur de re deteriore, id
 est esca, solliciti simus? Nam qui rem potioram
 dedit, is quæ usui huic sunt dare non impeditur.
 Et de corporis indumento idem sermo valet. Nam
 si in confesso est animantis corpus incomparabiliter
 melius esse, quam quodvis exterius huic impositum
 vestimentum; et si totum corpus vitæ animæque
 particeps Creator constituit; cur sit ambigendum
 utrum ipse possit quod deterius est suppeditare, id
 est vestimentum, a quo nobiliter circumtegatur?
 Atque hoc primum demonstrativum argumentum est.

Deinde et altero exemplo utitur dicens: *Respice
 volatilia cæli, quoniam non serunt, et Pater vestrorum
 celestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis
 illis* ⁹²? Nam si his, quorum pater non est, nempe
 volucris, sufficientem escam præparavit omnium
 curator et provisor Deus, cum vos ad ejus imagi-
 nem sitis conditi, vestrique propter intellectualem
 rationalemque substantiam pater sit, cur vitæ ve-
 stræ curam nob geret? vosque adeo securos non
 alet, cum pater illis prompto suppeditans quæ usui
 sunt, magis quam cæli volucris, quibus sine la-
 bore, sine satiatione atque ratione escam præbet,
⁹³ Cap. XII, 22. ⁹² Math. vi, 25. ⁹³ ibid. 26.

(56) Animadvertite Eusebii sententiam de singulis a Deo creatis hominum animabus

δικαστήρια, οἱ προμαμαθημένοι, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν οἱ
 μῆλλοντες προνοησόμενοι τοῖς ἀρχουσιν ἀπαλογεῖ-
 σθαι, ἀλλῆ δὲ τις ἐν αὐτοῖς ἐνθεος δύναμις, δι' ἧς κατὰ
 ἡγεμόσιν ἐμμελλον ἀκαταπέλητως ὀμιλεῖν καὶ αὐτοῖς
 βασιλεῦσι; Καὶ ταῦτα δὲ λέγοντι τῷ διδασκάλῳ ἀπο-
 λουθεν ἦν τοὺς μαθητὰς ἀδυστάτως πιστεύειν, κατὰ
 μὴδὲνα τε τρόπον ἀμφιβόλως ἔχειν, προσηλφύσας
 τῶν λόγων τὴν κείραν διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐπηγγελ-
 μένων, ὧν τὴν πίστιν αὐτοῖς ἔργοις παρελήφεισαν.
 Οἱ γοῦν ἀσθενούντας λόγῳ δυνάμει θέλου βωννύντας,
 νέσον τε τὴν ἀνίαν ἐν ἀνθρώποις λέπραν καὶ τὰ
 λοιπὰ πάθη τῶν σωμάτων ἀποκαθαίρειν οἷοί τε, θαλ-
 μονόες τε λυμαντικῶς ἀνθρώπων ἐλαύνειν οὐ διὰ τι-
 νος περιέρου μαγανείας, διὰ δὲ μόνης τῆς ὑπ' αὐ-
 τοῦ χορηγηθείσης αὐτοῖς ἐνθέου χάριτος, πῶς οὐκ
 ἐμμελλον καὶ τοὺς δευτέρους τοὺς περὶ τοῦ μὴδὲν μερι-
 μνῆν καὶ βασιλεῦσιν ὀμιλεῖν πιστεύειν; Πῶς δ' οὐκ ἐμμελ-
 Πνεύματος

Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα τοῦ Κυρίου ἡμᾶς ἐπιβαρύνοντος, μὴ
 χρῆναι περὶ τροφῆς μὴδ' ἕνακεν τῶν τοῦ σώματος
 χρεῶν μεριμνῆν, καὶ οὐκ ἀλογίστως προτρέποντος,
 σὺν παραστάσει δὲ λογικῆ παραμυθουμένου τὴν διδα-
 σκαλίαν παρήγει γὰρ λέγων· Μὴ μεριμνήσητε τί φά-
 γητε ἢ τί ἐπιβύσασθε. Οὐχὶ ἡ ψυχὴ κλειών ἐστὶ
 τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος; Καὶ πρῶτος
 μὲν οὗτος συλλογισμὸς, συνάγων, ὅτι μὴ δεῖο τινα
 περὶ ἐαυτοῦ μεριμνῆν. Εἰ γὰρ τροφῆς, τῆς ἀπὸ γῆς
 φουμένης, μελῶν καὶ κρείττων, καὶ τιμωτέρα τυγ-
 χάνει ἢ ἀνθρώπου ψυχῆ, λογικῆ οὐσα καὶ νοερὰ οὐ-
 σία, ταύτην δὲ μὴ οὖσαν εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν ὁ
 θεός, καὶ ταύτης ἡμῖν μὴδὲν μεριμνήσαι μετέδωκε.
 ἐμφύχους ἡμᾶς καὶ λογικῶς ἀπεργασάμενος (58), τί
 χρῆ φροντίζειν περὶ τοῦ χειρόνος, ὅπερ ἐστὶν ἡ τρο-
 φή; Ὁ γὰρ τὸ κρείττον δαδωκὼς οὐκ ἀδυνατήσει καὶ
 τὸ χρεῶδες αὐτοῦ παρασχεῖν. Καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ σώ-
 ματος περιβολῆς ὁ αὐτὸς λόγος. Εἰ γὰρ ἀνωμολόγηται
 τὸ τοῦ ζώου σῶμα ἀπαραθῆτω συγκρίσει κρείττον εἶ-
 ναι τοῦ ἐξωθεν αὐτῷ περικαίμενου ἐνδύματος, ἐδ' ὁ
 δλον σῶμα ζωῆς μετέχον καὶ ψυχῆς ὁ δημιουργὸς
 αὐτὸς συνεστήσατο· τί χρῆ ἀγωνιῆν μὴ ἄρα ἀδυνα-
 τήσῃ τὸ χεῖρον παρασχεῖν, τοῦτο δ' ἦν τὸ ἐνδύμα, ὃ
 τὸ κρείττον ὀποστησάμενος; Οὗτος μὲν οὖν πρῶτος
 ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς.

Καὶ δευτέρῳ κέχρηται παραδειγματι λέγων· Ἐμε-
 βλήφατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σκαί-
 ρουσι, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτὰ.
 Οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διατρέφετε αὐτῶν; Εἰ γὰρ τοῦ-
 τοις, ὧν μὴ πατὴρ τυγχάνει, ταῦτα δ' ἦν τὰ πετεινὰ,
 τῆς αὐτάρχεις τροφῆς προύνοσον ὁ τῶν ἀπάντων
 κηδεμῶν καὶ προνοητὴς θεός, ὑμῶν τῶν κατ' εἰκόνα
 τὴν αὐτοῦ πεποιημένων, διὰ τὴν ἐν ὑμῖν νοερὰν καὶ
 λογικὴν οὐσίαν πατὴρ τυγχάνων, πῶς οὐ πῶσαν ποσῆ-
 σται τῆς ζωῆς φροντίδα; καὶ θρῆψαι γε ἡμᾶς ἀνα-
 ρίμνω, οἷα πατὴρ υἱὸς ἐξ ἑτοίμου παρέχων τὰ περὶ
 τὴν χρεῖαν μᾶλλον ἢ τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, οἷς

διωπάτως ἀεπαρτα καὶ ἀνήροτα τὰ πρὸς τροφήν
 πορίζεται, τοῦ ὑμετέρου Πατρὸς ὄμου καὶ ζωῆν αὐ-
 τοῖς καὶ τροφήν δωρουμένου. Σφόδρα δ' ἀκριβῶς ἐπὶ
 περιτροπῇ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ὄρα ἀπλῶ παραδει-
 γματι τῶν τῶν ἀλόγων ἐχρήσατο ζῶων οὐκ αὖν ἐρπα-
 τῶν οὐδὲ κτηνῶν οὐδὲ μὴν ἰχθύων ἐμνημόνευσεν, ἀλλ'
 οὐδ' ὄρνέων ἀπλῶς εἶπεν, ἐπειδὴ καὶ τούτων τὰ μὲν
 σαρκωφελεῖ, τὰ δὲ γῆν σιτταται, τὰ δ' ἄλληλοφαγεῖ.
 Αὐτῶν νεκροβόρων καὶ σαρκοβόρων ἀφορίσας τὰ
 σαρμωφέγα τῶν πετεινῶν, καὶ ταῦτα θηλώσας διὰ
 τοῦ φάναι· Οὐ σπειροῦσιν οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ
 συνθροῦσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν
 ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά· τούτων τε αὐτῶν ἐμφήνας
 τὰ ὀφθαλμοειτῆ διὰ τοῦ προσπειλῆν αὐτὰ οὐρανοῦ πε-
 ταιῶν, τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἐπὶ τὴν ὁμολοσίαν τῆς
 τοῦτων τροφῆς παρώριμα· ὄμου καὶ ἐπὶ τὴν ἀπέδειξιν
 τῆς πάντων ἐφόρου προνοίας παραπέμπων αὐτοῦς,
 ὡς ἂν τακμαίρεσθαι δυναμένους ἐκ τοῦ παραδείγμα-
 τος, ὅτι πολὺ μᾶλλον αὐτῶν ἢ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐ-
 ρανοῦ τῆς τροφῆς φροντιεῖ ὁ οὐράνιος αὐτῶν Πατὴρ.
 Πατέρα δὲ καλῶν οὐράνιον, δῶγμα μέγιστον ἐξεπαί-
 θουσεν. Ὅντος γὰρ Πατρὸς σωμάτων τοῦ τὴν σάρκα
 σπαιραντος ἐκάστω, ὄντος δὲ καὶ Πατρὸς οὐρανοῦ τοῦ
 τὴν λογικὴν καὶ νοερὰν δύναμιν ἐν ἡμῖν ὑποστησα-
 μένου, τί χρὴ μεριμνῆν; Οὐχὶ ἀκριβῶς πεπεισθαι,
 ὅτι πολὺ πρότερον ἡμῶν ὁ κατὰ φύσιν καὶ χρεῖτατων
 πατὴρ προνοήσεται ἢ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἃ
 διὰ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν μέχρι καὶ αὐτῶν ἐκταινομέ-
 νην, τοσαύτης ἐξ ἐτοίμου τροφῆς εὐπορεῖ, ὡς εὐ-
 τραφῆ καὶ ἰσχυρὰ καὶ ἐρρωμένα συγγάνειν; Κατὰ
 δὲ τὸν Δουκᾶν λέγων ὁ Κύριος· Κατανοήσατε τοὺς
 κόρακας (59), πλείον τι ἐμπαίνοι. Τοῖς μὲν γὰρ σπερ-
 μαλότοις τῶν πτηνῶν ἐτοιμοτέρα ἐστὶ τροφή, τοῖς
 δὲ σαρκοβόροις, ὥσπερ οἱ κόρακες, δυσχεραστερα·
 ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τὰ τοιαῦτα τροφῆς ἀπορεῖ διὰ τὴν
 πανταχοῦ ἐκτεταμένην Πρόνοιαν. Καὶ τρίτω συλλο-
 γισμῶ εἰς τὸ αὐτὸ ἐχρήστο λέγων· Τίς δ' ἐξ ὁμῶν
 μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν
 αὐτοῦ πῆχυν ἓνα; Εἰ οὖν οὐτ' ἐλάχιστον δύ-
 νασθε, περὶ τῶν λοιπῶν τί μεριμνᾶτε; Ἄλλ' εἰ μη-
 δεὶς οὐκ εὐφροντιεῖ πῶποτε προσθήκην ἑαυτῷ τοῦ
 σώματος ἐπενόησεν, ἀλλ' οὐδὲ τῇ προθεσίμῃ τοῦ τῆς
 ζωῆς χρόνου, μεριμνήσας τις οὐδὲ τ' ἂν εἴη πρὸς τῇ
 τελευταίῃ τοῦ βίου γενόμενος, ἡμέρας μίαις διάστημα
 ἢ καιρὸν βραχύτατον ὥρας ἑαυτῷ περινοῆσαι· τί
 χρὴ περιττῶς μεριμνᾶν, δέον ἐπιτρέψαντας τῷ Θεῷ
 τὴν αὐτοῦ βουλήν περιμένειν; Βουληθέντος γὰρ αὐ-
 τοῦ ἀξέειν ἡμᾶς, ἀδραμεν, μηδὲν μεριμνήσαντες·
 καὶ βουληθέντος ἡμᾶς ζῆν καὶ μακροβίους εἶναι, ζη-
 σόμεθα καὶ πολυτελεῖς γενησόμεθα, μηδὲν μεριμνή-
 σαντες· μὴ βουλομένου δὲ αὐτοῦ παραμένειν τινὰ
 τῶν βίων, ματαία πᾶσα φροντις ἀνθρώπου.

(59) Nempe Luc. xii, 24. Hinc rursus videtur
 cognoscere Eusebium commentari vel generatim ad
 Evangelia, vel certe in superioribus commentationu
 fuisse ad Matth. vi, 25 seq., ut etiam verba evan-
 gelica citata τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, etc., suadent.
 Nicetas igitur traxisse hæc ad eutenain in Lucam
 videtur, de qua re jam in præcedentibus diximus.
 Attamen qualescumque hæc nostræ dubitationes
 sunt; dup sunt aliqui certissima: primum, mate-

A Patre nimirum vestro vitam illis simul escamque
 largiente? Solertissime autem in hac ad discipulos
 suos adhortatione, haud generali aliquo irrationsa-
 lium animalium exemplo usus est, neque isem
 serpentium aut ferarum, neque jumentorum aut
 piscium meminit, neque avium simpliciter, quando-
 quidem et horum aliquæ carnivoræ sunt, aliæ in
 terra pascuntur, aliæ se invicem vorant. Ideo a
 cadaverum carniūque voracibus, seminibus pasci
 solitas accernens volucres, atque has his verbis de-
 signans quod nempe neque serunt neque motunt
 neque in horrea congregant, et tamen Pater vester
 cælestis pascit illa; eademque alie volitare signifi-
 cans, dum sicut cæli volatilia discipulos suos ad
 simile allimentū genus capessendum hortabatur; B
 simul ipsos ad contemplandam universalis curatoris
 providentiam mittens, subjecto exemplo quod multa
 magis ipsorum quam volatiliū alendorum curam
 geret cælestis Pater. Dum autem cælestem Patrem
 appellat, maximum nos dogma docet. Nam cum sit
 nostrum eujusque Pater is qui carnem nostram se-
 vit; cum sit item cælestis Pater, qui rationalem
 intellectualemque vim nobis indidit, cur jam solli-
 citi simus? Nonne firmiter credendum est natura-
 lem nostrum melioremque (animæ) patrem nobis
 magis consularum, quam cæli volatilibus, quæ ob
 Dei providentiam ad illa usque protensam, tanta et
 tam facili esca abundant, ita ut sint pingua et for-
 tia et optima prædita valetudine? Jam secundum
 Lucam dicens Dominus, Considerate corvos, plus
 aliquid significat. Nam quæ seminibus pascuntur
 volucres, magis obviam escam habent; carnivoræ
 autem, cujusmodi corvi sunt, difficiliorem. Sed
 tamen ne hi quidem alimento carent, propter ad
 omnia pertinentem Providentiam. Tertio quoque
 argumento ad idem usus est dicens; Quis autem
 vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam
 cubitum unum? Si ergo neque quod minimum est
 potestis, cur de cæteris solliciti estis? Si nemo pro-
 prio studio additamentum corpori suo facere po-
 test; si neque, statuto vivendi spatio, quantumvis
 cogitet, potest quisquam vitæ fini proximus, vel
 unius diei intervallum aut brevissimum horæ mo-
 mentum sibi comparare, cur frustra sollicitudinibus
 angimur, cum opus sit Dei voluntatem exspectantes
 D
 perstare? Nam si is voluerit nos augere, utique
 augebimur nihil cogitantes: et si voluerit nos diu
 vivere, sane permultis annis sine ulla cura fruemur.
 Nolente autem eo in vita aliquem perseverare, vana
 quælibet hominis cura est.

riam totam esse Eusebii, cujus nomen constanter
 in citatis omnibus codicum locis legitur: secundum,
 debuisse nos, ut fecimus, commentarium hunc in
 Lucam inscribere, quia cuncta hæc deprehensa a
 nobis fuerunt in quatuor diversis ad Lucam cate-
 nis, non vero in aliorum evangelistarum explanati-
 onibus. Hoc ergo quatuor codicum testimonium
 pro Eusebii Commentario in Lucam precepte-
 rium apparet,

Atque hæc de alimentis disserebat; pariterque A de indumentis monebat dicens: *Considerate lilia, quomodo crescunt, et reliqua.* Rursus hic quoque arguendo concludit, suadens ut indumentum quoque a Deo ipsis datum iri exspectent. Nam si quis est apud homines pretiosæ vestis atque ornamenti studiosus; spectate, inquit, quomodo universi auctor Deus usque ad enatos tellure flores multiplicem suam sapientiam extendens, omni colorum atque ornatum genere illos vestit, terram transformans, pulveremque ejus inanimem, eusdemque speciem immutans, melioribus nullo tincturis quam videntur purpura et aurum, et tenuibus phyliris floridisque, suam quodammodo formositatem in eis collocans: ut nullius delicati regis, neque ipsius Salomonis, qui apud veteres sapientia, opibus deliciisque celebratus est, tantum pulchritudinis artificium compertam fuerit, ut uni ex his pulchris floribus par indumentum habere poterit. Quid ergo mirum, si qui agri senum nulli rei utile, quod igne consumptum perit, ita convestit, vobis quoque sensibilia indumenta in præsentis vita providentia sua comparabit? — Sic ergo omnia negligere, solam vero regnum (Dei) exquirere præcipiebat. Nam regnum nequaquam querentibus, nec virtutis curam gerentibus, nihil prædictorum suppediabitur. Solis autem hæc facile aderunt, qui quæ sunt Dei curant, atque ut ei placeant satagunt, et meliorum rerum studio dant operam. Nam Deo grata curantibus, vicissim curam impendet Deus.

⁹² *Ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit.*

Natura quippe comparatam est, ut omnis homo rem, cui studet, animo complectatur, atque ibi mentem desigat, unde utilitatem se capere arbitrat. Quare Jesus sententiam addit, ne struendis in terra opibus inhæreamus. Qui enim, ait, in hac mortali vita facultates honorumque cumulum adeptus est, suamque spem in præsentis vitæ negotiis collocavit, necesse est eum tam gravibus vinculis præpeditum, cunctas suas cogitationes mentemque omnem, quam Jesus cor appellavit, humi depressam habere, atque ibidem concretam volutantemque, ubi thesaurum suum possidere se putat. Qui vero cælestibus doctrinis nutritus magnopere satagit, ut vota sua sursum erigat, spemque in cælestibus promissis ponat; quique omnia cumulanda in terra opum sollicitudine, summam sectatur paupertatem, totoque animo ad meliora converso, suam rem omnem in cælo sistere studet, atque illuc fortunam universam præmittere; merito is equidem spem egregiam inde lucratur, quia mentem suam atque consilia cælestibus rebus implicat. Ubi enim thesaurum habet, ibi mens ejus consistet: ita ut corpore tantum versari in terris cum hominibus videatur, animi autem vi cælestes sedes jam occupare. Ergo unumquemque hominem oportet spe-

⁹² CÆP. XII, 34.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τροφῆς διαταττετο· ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ ἐνδύματος παρῆναι λέγων· *Κατανοήσατε τὰ κρίνα ἧς αὐξάνει, κ. τ. λ.* Πάλιν κἀνταῦθα μετὰ συλλογισμοῦ συνάγει, πείθων προδοκῆν πάντως ἐνδυμὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς δοθῆσθαι· εἰ γὰρ τίς ἐστὶ φιλότιμος παρ' ἀνθρώπου ἐσθῆτι πολυτελεῖ καὶ φιλοκαλίᾳ, θεάσασθε, φησὶ, τὰς ὀφθαλμοῖς, ὡς ὁ τοῦ παντός ποιητῆς Θεὸς, μέχρι καὶ τῶν γῆς φρονημένων ἀνθέων τὴν πολυποικίλιον αὐτῶ ὄφλιαν ἐκταίνας, παντοίοις χρώμασι τε καὶ κοσμήμασι κατεκόσμησε ταῦτα, μετασχηματίσας μὲν τὴν γῆν, καὶ τὴν κόνιν αὐτὴν τὴν ἀψυχον, τὸ τε ταύτης μεταβαλὼν εἶδος, ἀλουργίδος τε καὶ χρυσοῦ πάλυ κρείττους βάμμιασιν, ἐν ὁμίᾳ λεπτοῖς καὶ εὐκνήσει τὸν ἐξ αὐτοῦ κόσμον ἐν αὐτῇ καταθέμενος· ὡς μὲν ἄλλως τρυφλοῦ βασιλέως, μὴδ' αὐτοῦ Σολομῶνος τοῦ παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἐπὶ σοφίᾳ καὶ πλούτῳ καὶ τρυφῇ βοηθάντες τοσαύτην εὐρεθῆναι φιλόκαλον τέχνην, ὡς ἐν τῷ ἀπὸ γῆς ὡραίων ἀνθῶν ὁμοίωτατον περιελημῆμα ἰτήσασθαι. Τί οὖν χρεὶ θαυμάζειν, εἰ ὁ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ τὸν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, οὐ τέλος ἢ διὰ πυρὸς φορὰ, τοῦτον ἀμφίεσας τὸν τρόπον, καὶ ὑμῖν αὐτοῖς ἐνδύματων αἰσθητῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος βίου προνοήσει; — Οὕτως οὖν ἀπάντων ὀλιγωρεῖν, μόνης δὲ τῆς βασιλείας μεταποιεῖσθαι προσέτατε· μὴ γὰρ ζητοῦσι τὴν βασιλεία μὴδ' ἀρετῆς πρόνοιαν ποιούμενοι οὐδὲν τῶν ἐπηγερμένων ἔσται· μόνως δὲ ταῦτ' ἐξ ἐτοίμου παρεῖσθαι τοῖς μεριμνῶσι τὰ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἂν ἀρέσασιν αὐτῷ, καὶ τοῖς περὶ τὴν ζήτησιν τῶν κρείττωνων ἡσχολημένοις· μεριμνῶσι γὰρ τὰ τῷ Θεῷ φίλα, ἀντιμεριμνήσειν τὸν Θεόν.

⁹³ *Ὁκου γὰρ ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν ἔσται.*

Φυσικῶς γὰρ πᾶς ἄνθρωπος περὶ ὁ σπουδάζει διακεῖται, κακεῖ πάντα τὸν νοῦν ἔχει ἐνθα κεκτῆσθαι τὴν ὠφέλειαν νερόμικε· διὰ τοῦτο καὶ τὸν λογισμὸν ἐπάγει τοῦ μὴ δαῖν ἐπὶ γῆς θησαυρίζειν. Εἰ μὲν γὰρ τις, φησὶν, ἐν τῷ θνητῷ βίῳ τὰς κτήσεις καὶ πᾶσαν ὑπαρξὶν συναίληγεν, ἀναρτήσας αὐτοῦ τὴν πᾶσαν ἐλπίδα ἐπὶ τὰ παρόντα τοῦ βίου πράγματα, ἐξ ἀνάγκης οἷα δὴ δεσμοῖς τοσοῦτοις πεπεδημένος, πάντα τὸν αὐτοῦ λογισμὸν καὶ πᾶσαν τὴν διάνοιαν, ἢν δὴ καρδίαν ὠνόμασε, κάτω που πρὸς τῇ γῇ κέκτεται, κακεῖ φύρεται καὶ καλινδεται, ἐνθα κεκτῆσθαι τὸν αὐτοῦ θησαυρὸν νερόμικεν· εἰ δὲ τοῖς οὐρανίοις μαθήμασιν ἐντραφεῖς πάντα κέραιοι, τὸν αὐτοῦ σκοποῦν ἄνω προσαναρτήσας, καὶ τὴν ἐλπίδα βίβας ἐπὶ τὰς οὐρανίους ἐπαγγελίας, τοῦ μὲν συνάγειν ἐπὶ γῆς ὀδεμίαν ποιούμενος φροντίδα, τὴν ἄκραν δὲ μετιῶν ἀκτημοσύνην, καὶ ὅλος γινόμενος πρὸς τοῖς κρείττοσιν, ἐν οὐρανῷ τε πάντα συνάγειν, κακεῖ τὸν αὐτοῦ πλοῦτον ταμιεύεσθαι, καὶ πᾶσαν τὴν ὑπαρξὶν ἐπὶ προπέμπειν σπουδάζων· εἰκότως, ὁ τοιοῦτος ἔνοστ' ἐν ἐνταῦθεν τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, τῷ τὴν διάνοιαν καὶ τὸν λογισμὸν οικειοῦν ἑαυτοῦ τοῖς οὐρανίοις· ἐνθα γὰρ ἔχει τὸν θησαυρὸν, ἐκεῖ καὶ τὴν διάνοιαν ἔξει· ὡς δοκεῖν μὲν ἐπὶ γῆς παρεπιδημεῖν, καὶ τῷ σώματι μόνως συνεῖναι ἀνθρώποις, τῇ δὲ δυνάμει τὰς οὐρανίους

ἤδη διατριβάς μετιέναι· ὥστε ἄνω βλέπειν δεῖ, καὶ ἄ-
 τὰς ἐλπίδας ἔχειν, ὅπου καὶ τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ
 συναγέγονεν.

Καὶ ἡμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν
 κύριον αὐτῶν, πότε ἀναλῶσι ἐπὶ τῶν γάμων.

Ἐν ἑτέροις ἤδη εἰδόμενα περὶ τῶν γάμων εἰπὼν·
 Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βα-
 σιλεῖ, ὃς ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Ὡς οὖν
 ἦδη τῶν γάμων γεγενημένων, καὶ τοῦ συμποσίου
 τελεσθέντος, ἐπάκεισιν ὁ κύριος ἐπὶ τοὺς ἐγγη-
 γορτάς θούλους, οἱ, ἐπαιδὴν ἀφιζηται αὐτὸς ὁ
 νυμφίος τὴν παράληψιν τῆς νύμφης ποιησάμε-
 νος, κρούσαντι αὐτῷ τὴν τῆς ψυχῆς θύραν, ἐτοι-
 μότατα ἀπακούσουσι καὶ ἀνοίξουσι, διὰ παντὸς
 ἐγγηγορτάς, καὶ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἐκδεχόμε-
 νοι. Ἐπιλέγει γοῦν· Μακάριοι οἱ θούλοι αὐταῖνοι, **B**
 οὓς ἐλθὼν εὐρήσει γρηγοροῦντας. Καὶ πῶς γὰρ
 οὐ μακάριοι οἱ τοσαύτης μέλλοντες ἀξιοθῆσθαι τι-
 μῆς; Ἐπόμνυται γοῦν αὐτοῖς φάσκων· Ἀμὴν λέγω
 ὑμῖν, ὅτι περιζώσεται καὶ ἀνακλιθεῖ αὐτοῦς, καὶ
 παραλθὼν διακοιήσει αὐτοῖς. Νυκτὶ δὲ παραβάλ-
 λων τὸν ἀνθρώπινον βίον, ὡς ἀληθῶς σκότους καὶ
 ἀγνοίας οἰκεῖον, διαφόροις φυλακαῖς, τουτέστιν ὥραις
 καὶ καιροῖς τῆς νυκτὸς, τὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς παρ-
 εικάζει χρόνον· ἐν ᾧ τοὺς διὰ παντὸς ἐγγηγορτάς
 διὰ τὸ ἄδηλον τῆς ἐκάστου τελευτῆς μακαρίους ἀπο-
 φαίνει· ταύτης δὲ τῆς προτροπῆς τίς ἂν γένοιτο
 ἀνωτέρα, ἢ τὸν δεσπότην ἐπήγγελαί· αὐτὸν τοῖς
 θούλοις διακοιήσιν, τοὺς δὲ θούλους ἀνακλιθῆσθαι ἐν
 τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, τουτέστι διαναπαύσεσθαι; Προῶν
 δ' εἰς τὴν αὐτὴν ἐπισφραγίζεται ἐπαγγελίαν τοῖς **C**
 μαθηταῖς λέγων· Ἐγὼ δ' ἐν μέσῳ ὑμῶν εἰμι ὡς ὁ
 διακονῶν. Ὑμεῖς δὲ ἔστε οἱ διαμνησθηκόταί με
 ἕμου ἐν τοῖς περισσοῖς μου· κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν,
 καθ' ὃ δὲ διέθετό μοι ὁ Πατήρ μου, βασιλείαν· Ἴν'
 ὁσθήητε καὶ πύργητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ
 βασιλείᾳ μου. Τοιαύτης τεύξονται μακαριότητος οἱ
 θούλοι, οὓς ἐλθὼν ὁ Κύριος εὐρήσει γρηγοροῦντας·
 κατὰ γὰρ τὸν θνητὸν τοῦτον βίον, ἅτε παῖδες ἔτι ὄν-
 τες καὶ νήπιοι, καὶ μήπω τοῦ νυμφῶνος ἤξιωμένοι,
 ἐπ' ἀλλοδαπῆς δ' οἰκούντες, ἅτε ξένοι τῶν ἐνταῦθα,
 καὶ παρεπιδήμοι, καὶ ὅπῃ παιδιγωγῶς καὶ ἐπιτρό-
 ποις ἀνατρεφόμενοι, οὐκ εἶχον πάντοτε τὸν νυμφίον
 μεθ' αὐτῶν. Διδὲ καὶ ἐνήστευον, καθὼς εἶπεν ὅτι
 ἀρθῆσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύ-
 σουσιν. Ἄλλ' ἐπὶ τέλει αὐξήσαντας αὐτοῦς καὶ **D**
 καλειωθέντας παραλήψεσθαι ἐπαγγέλλεται, καὶ εἰς
 τὸν αὐτοῦ συνεισάξειν νυμφῶνα· ὅτε καὶ ἀνακλίνας
 αὐτοῦς, διακοιήσει αὐτοῖς· οἱ δὲ, συνόντες αὐτῷ αἰεὶ,
 τῆς οὐρανίου τραπέζης ἀπολαύσουσιν.

Εἰ ἤδει ὁ οἰκοδεσπότης ποῖα ὥρα ὁ κλέπτῃς ἔρ-
 χεται.

Διὰ πλείονων νήφειν καὶ ἐγγηγορῆναι ἡμῖν παρα-
 κελεύεται, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀθρόαν καὶ ἀπροσδόκη-
 τον ἀφίξιν τῆς ἡμέρας Κυρίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν
 κλέπτῃν τὸν τοῖς κατὰ Θεὸν πλουσίοις καὶ οἰκοδε-
 σπότησις ἐφεβρύνοντα. Οὗτος δὲ ἔστιν ὁ καιρὸς τῆς

ciare superna, eoque spem dirigere', ubi thesau-
 rum suum jam acervavit.

⁹⁰ Et vos similes hominibus expectantibus dominum
 suum quando revertatur a nuptiis.

Jam alibi docuit cum de nuptiis diceret: *Simile
 est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias
 filio suo* ⁹¹. Tanquam igitur peractis nuptiis, con-
 vivioque absoluto, redit dominus ad servos vigiles,
 qui sponso ad sumendam sibi sponsam adventanti,
 et nunc jam animæ fores pulsanti, promptissime
 morigerabuntur atque aperient, propterea quod
 perpetuo vigiles, adventum ejus præstolati fuerant.
 Ait igitur: *Beati servi illi, quos veniens invenit
 vigilantes* ⁹². Quidni vero hi beati, qui tantam mer-
 cedelem relaturi erant? Igitur cum sacramento con-
 firmat: *Amen dico vobis, præcincturum se, discum-
 bentibus illis, et transeuntem eiusdem ministraturam.*
 Nocti autem comparans humanam vitam, ceu re-
 apse tenebris et inscitia circumfusam, diversis vi-
 giliis, id est horis temporibusque nocturnis, hu-
 manæ vitæ spatium assimilat: in quo si qui sine
 requie vigilant, propter obitus incertum casum,
 beatos eos appellat. Jam hac adhortatione quænam
 sublimior esse potest, qua nimirum dominus dic-
 citur servis suis ministraturus, hi autem in illius
 regno recubituri, id est requie posituri? Deinde
 rursus promissum idem firmavit, cum discipulis
 dixit: *Ego autem in medio vestri sum sicut qui
 ministrat. Vos quippe estis qui permansistis mecum
 in tentationibus meis: et ego dispono vobis, sicut
 disposuit mihi Pater meus, regnum; ut manducetis
 atque bibatis de mea mensa in regno meo* ⁹³. Ilac
 potentior beatitate servi, quos Dominus vigilantes
 invenit. Namque in hac mortali vita, cenæ perni
 adhuc et infantes et nondum nuptiali conclavi di-
 gni, sed alienam veluti regionem incolentes, quasi
 peregrini quidam et advenæ, et sub tutoribus adhuc
 et curatoribus enutriti, nequaquam sponsi pleno
 consortio utebantur. Quare jejunabant, propterea
 quod ipsis dictum esset, fore ut sponsus ab iis
 auferretur, et tum jejunarent ⁹⁴. Veruntamen ubi
 in perfectam ætatem creverint, recepturum se eos
 spondet, atque in suum conclave ducturum: ac
 tum iis discumbentibus ministraturum: qui per-
 petua consuetudine ejus jam positi, diutius non je-
 junabunt, sed laboribus relaxati, cœlestibus deliciis
 perfuerunt.

οὐκέτι νηστεύουσιν, ἀλλὰ διαπαυσάμενοι τῶν καμά-

⁹⁰ Si sciret paterfamilias qua hora sur venturus esset.

Multis de causis frugi nobis agitare vitam vigi-
 lareque mandat, non solum ob subitum inopinun-
 que diei Domini adventum, sed etiam propter furenti
 divinorum honorum divitiibus ac veluti patribusfa-
 millas insidiantem. Is autem est unusquisque

⁹⁰ CAP. XII, 36. ⁹¹ Matth. xxii, 2. ⁹² Luc. xii 37. ⁹³ Luc. xii, 27-30. ⁹⁴ Matth. ix, 15. ⁹⁵ CAP. XII, 39.

obitus, vel etiam angelus qui cujusque morientis animam excepturus est. Si ergo sciremus quoniam tempore fur ille venturus esset, unicam illam opus foret horam observare, ne nostras pateremur aedes perfodi: nunc quia hæc latet, perpetuo expectatos esse oportebit: neque enim novimus qua ille vigilia incursionem faciet. Quare prorsus vigilandum est, omnique custodia, ut ait Proverbiorum auctor⁹⁹, servandum cor; universaque hæc mortalis vitæ nox insomnis transigenda, ne forte direptionibus pateamus, neve animæ nostræ thesauros effodi permittamus. Sic enim utrinque recte habebimus; tum quia proprias opes tulit fuerimus, tum quia Dominum nostrum, cum venerit et pulsaverit animæ nostræ fores, prompte excipiemus, copiosa lampade instructi, lumbosque succincti.

Ait Dominus: Quisnam est fidelis villicus et prudens?

Petro roganti sic respondet, ut doceat se indefinite universos allocutum fuisse. Veramtamen superiora illa dicta fuerunt, ut constanter vigilaremus propter furem cavendum et propter Domini adventum. Nunc, quæ fieri inter vigilandum oporteat, necessario addit; nempe hortatur ut ne nostram tantummodo, verum etiam alienam curemus salutem. Nam lumbos præcingere et lampadem inflammare, propriam cujusque utilitatem significat. Scientiis enim luminibus oportet semper illustrari; tum etiam pudicitia omnique virtute lumbos mentis præcingere; itemque perpetuo vigilare furemque cavere, ne clam effodiat mentis ærarium, et acervatas ibi opes diripiat: præterea Dominum omni vitæ tempore præstolari. Sed illatenus non est subsistendum: nam ceu pignus quoddam, conservorum curam a Domino nostro accipientes, præstare fidem oportet, et sic fideles ac prudentes evadere; ne unquam intempestive, sed idoneo tempore, neque hanc negligenter aut sero, cum res postulat; neque rursus immodice ubi non est opus, sed et suo tempore et non sine modulo. Id vero dupliciter faciendum est, nempe et rationali juvamine, dum eorum animas doctrinæ pabulo meliores facimus; et materiali etiam ope, erga eos qui ejusmodi subsidio egent. Atque hæc, inquam, omnia continenter curanda sunt, ut si forte Dominus noster subito adventans demigrare secum nos jubeat, in prædictis versantes nos deprehendat, sortemque recte agenti tribuat priore multo majorem. Namque ob vigilias sive adventus expectationem spondet, illis discumbentibus, succinctum se ministraturum: ob fidelem vero ac prudentem villicationem tempestivamque demensi distributionem, quia vult beatissimos declarare, non alicui parti sed facultatibus universis se præfecturum felicem illum sacramento

⁹⁹ Prov. iv, 23. ¹ Cap. xii, 42.

(60) Notabilis doctrina Eusebii, antiquissimi auctoris, de angelorum erga homines cura. Profecto

ἐκάστου ταυτεῆς, ἢ καὶ ὁ μὲλλον τὴν ἐκάστου ψυχὴν παραλαμβάνειν ἄγγελος κατὰ καιρὸν τοῦ θανάτου (60). Εἰ μὲν οὖν ἤβαιμεν τὸν καιρὸν τῆς τοῦ κλέπτου παρουσίας, τὴν ὥραν ἐχρήθη ἐπιτηρεῖν, πρὸς τὸ μὴ ἀφίναί τι διορυγῆναι ἡμῶν τὸν οἶκον· ἐπεὶ δὲ ἀδηλὸς ἐστὶν οὗτος, δεήσει δὲ ἐγρηγορεῖν· οὐ γὰρ ἴσμεν ὅποιε φυλακῆ ἐπιθήσεται. Δὲ γρηγορητέον διὰ παντός, καὶ πάση φυλακῆ τηρητέον τὴν καρδίαν κατὰ τὸν παροικιαστὴν, καὶ ἀγρυπνητέον διὰ πάσης τῆς τοῦ θνητοῦ βίου νυκτός, ὅπως ἀσυλοι διαμένωμεν, μὴ εὐνῆτες διορυγῆναι ἡμῶν τὸς τῆς ψυχῆς θησαυρούς· οὕτω γὰρ ἐστὶ ἡμῖν εὖ κατ' ἀμφοτέρω, ὅτι τε σὺν ἐφυλάξαμεν τὴν ἑαυτῶν ὑπαρξιν, καὶ ὅτι τὸν Κύριον ἡμῶν ἐπιστάντα καὶ κρούσαντα τῆς ψυχῆς ἡμῶν τὴν θύραν, ἐτοιμῶς παραδεξάμεθα, πολλῶ τῷ φωτὶ παρεσκευασμένοι, καὶ τὰς ὁσφύας ἐξωσμένοι.

Ἔλεξεν ὁ Κύριος· Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ φρόνιμος;

Πρὸς τὴν ἐρώτησιν Πέτρου ἀποκρίνεται διδάσκων ἀορίστως πρὸς πάντα εἰρησθαι τὰ λελεγμένα. Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν εἰρησθαι περὶ τοῦ διὰ παντός ἐγρηγορεῖν ἐνεκεν τῆς τοῦ κλέπτου φυλακῆς καὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας· τί δὲ χρὴ πράττειν γρηγοροῦντας, νῦν ἀναγκαίως προστίθεται, παραιτῶν μὴ τὸ ἑαυτῶν μόνον σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐτέρων σωτηρίας φροντίζειν. Τὸ μὲν γὰρ ἀνεξῆσθαι τὰς ὁσφύας, καὶ τὸν λύχνον ἀνῆσθαι, τὴν αὐτοῦ τῆς γειρας εἰς ἑαυτὸν ὠφέλειαν ἐδῆσαι· γνώσιός τε τὸς φωτὶ διὰ παντός καταναγέσθαι ἀναγκαῖον, σωφροσύνη τε καὶ πάση ἀρετῇ τοῦ λογισμοῦ τὴν ὁσφὺν περιεξῆσθαι, ἐγρηγορεῖν τε διὰ παντός καὶ τὸν κλέπτην διαφυλάττειν, μὴ λαθῶν διορύξει τὸ τῆς ψυχῆς ταμίον, ἀποσυλήσει τε τὰ ἐν αὐτῷ συνηγμένα· εἴτε γὰρ μὲν καὶ τὸν ἑαυτοῦ Κύριον πάντα τὸν τῆς ζωῆς χρόνον ἐκδέχασθαι. Ἄλλὰ μὴ μέχρι τούτων ἐστάναι· παραθήκη δ' ὡσερ ὑποδεξαμένους παρὰ τοῦ ἑαυτῶν Δεσπότου τὴν τῶν συνδούλων ἡμῶν κηδεμονίαν, φυλάττειν τὴν πίστιν προσήκει, οὕτω τε πιστοὺς γενέσθαι καὶ φρονίμους ὡς μήποτε ἀκαίρως, ἀεὶ δὲ τῷ προσήκοντι καιρῷ, τὴς ἡμετέροις συνδούλοις τὸ σιτηρέσιον διανέμειν, μήτε παρορῶντας καὶ ὑπερτιθεμένους, ὅτε δεῖ, μήτ' οὐ δεομένοις παρέχοντας ἀκαίρως, ἀλλὰ καὶ καιρῷ τῷ προσήκοντι, καὶ μὴ ἀμέτρως τοῦτο ποιεῖν· τοῦτο δὲ πράττειν κατὰ δύο τρόπους, διὰ τε τῆς λογικωτέρας ὠφελείας τὰς ψυχὰς αὐτῶν βελτιοῦντας ταῖς διὰ τῶν μαθημάτων τροφαῖς, διὰ τε τῆς τῶν αἰσθητῶν ὑπαρχόντων πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς ἐπικουρίας· ταῦτα δὲ διὰ παντός ἐνεργεῖν, ἵνα, εἰ ποτε ἀθρόως ἐπιστάς ὁ Κύριος ἡμῶν τὴν παράληψιν ἡμῶν ποιῆτο, εὐραῖν ταῦτα πράττοντας ἡμᾶς, ἐπαγγελίαν τε τῷ καὶ ταῦτα κατορθοῦντι τοῦ προτέρου πολλαπλασίονα δίδωσιν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ ἐγρηγορεῖν, καὶ τὴν αὐτοῦ διὰ πάσης περιμένειν παρουσίαν, ἀνακλίνειν ἐπήγγελται καὶ διακονῆσαι αὐτὸς περιζωσάμενος· ἐπὶ δὲ τῇ πίστει καὶ ἐμφρονι οἰκονομίᾳ καὶ τῇ κατὰ καιρὸν διανεμησῆσι

ubique cernimus. Ecclesiæ hodiernæ catholicæ doctrinam priscis Patribus imitiamur.

της ιεροφης, τροσμακαριους αληθως αποφαινων, ουκ επι τι μέρος, αλλ' επι παντων των υπαρχόντων καταστήσει τον μακαριζόμενον μετα προσθήκης του αμην επιστώσατο. Ένθεν και ο ιερός Αποστόλος ωφελημένος, τους κατά θεον τελειους κληρονόμους Θεου και τυγαληρονόμους Χριστού εκάλει, και ελεγεν Είτε ζωή, είτε θάνατος, είτε έραστώτα, είτε τω εν τη βασιλεία νοητέον αγαθά, ή οφθαλμός

confirmat. Hinc etiam eruditus divus Apostolus, perfectos secundum Deum, *heredes Dei, Christianique coheredes*, vocabat², aiebatque: *Sive vita, sive mors, sive presentia, sive futura, omnia nostra esse*³. Opes autem illius intelligenda sunt regni bona, quae oculus non vidit. μέλλοντα, πάντα ημών είναι. Υπάρχοντα δ' αύτου εν τη βασιλεία νοητέον αγαθά, ή οφθαλμός ουκ είδεν.

Έάν δ' ειπή ο δουλος εκεινος, κ. τ. λ.

Quod si dixerit servus ille, etc.

Ο μιν πιστός και φρόνιμος τοιούτων ταύξεται: ο δ' εναντίας τούτω όργής Δεσπότης πειραθήσεται, δεχομενηθείς και αποτεμένος του σώματος των αγαθών θούλων, κληρόν τε και μερίδα λαμβάνων μετά των όποκριτών ή των άπιστων. Έν τω τέλος κλαυθμός και βρυγμός των οδόντων. Όσα γάρ τοις οδούσι κατήσθι, και οσα μεθυσόμενος εκπλημμυλαι, ταυτα αποκλαύσεται: δικην την προσήκουσαν διδούς της τε κατά των συνούλων παρανομίας, και της απολάστου τρυφής, καταπρονήσώς τε της εις τον Δεσπότην, εν εμπολδογει μιν μη άγνοειν, και ήδει ως άρα Κύριον έχει, αναβάλλεσθαι δε αυτον την κρίσιν εις μακρούς χρόνους ύπολαμβάνων, έαυτον ήπάτα. Τίτι όμοιώσω την βασιλείαν του Θεου; όμοια έστι ζωή, κ. τ. λ.

Fidells quidem et prudens haec bona consequetur: huic dissimilis iram Domini experietur; videtur scilicet, ac separabitur a bonorum servorum corpore, sortemque suam et partem cum hypocritis sive infidelibus recipiet, quorum finis luctus et stridor dentium. Nam quantum dentibus devoravit et ebrietate peccavit, tantumdem plorabit; iustas dans poenas iniquitatis suae adversus conservos, intemperantisque luxuriae, et spreii Domini, quem sibi non incognitum fotebatur. Et sane probe noverat se Domino non carere, sed dum iudicium ab eo diutissime dilatatum iri arbitrat, semet ipse sefellit.

² Cui simile aestimabo regnum Dei? Simile est fermento, etc.

Ζύμην την από του σπόρου τελειουργηθεισαν "δυναμιν ο ζωτηρ ονομάζει, τδ Πνεύμα τδ άγιον τουτον αινηξάμενος τον τρόπον. Ο γούν της ούρανόυ βασιλείας λόγος, μετά την πρώτην εν ούρανόυ σποράν αύξηθείς, και καρπών άποδοός έντελή, του άγιου Πνεύματος την έπιχορηγίαν τοις διέ των πρώτων ωφελημένους παρέχει, ζύμης δικην φύραμα ζυμούσης. Γυνη δε ταύτην, ή σοφία του Θεου, εις άλεύρου εάτα τρία εκκρύπτει. Τοις γούν πορισαμένοις εκ πολλής έπιμελείας και της του σπόρου γεωργίας άλεύρου σάτα τρία, δόγματα θεία και γνώσιν. την περί Πατρός και Υιού και άγιου Πνεύματος, ή του Θεου σοφία τδ άγιον Πνεύμα χορηγεί: ή δ' αύτη καθ' έτέραν διάνοιαν πάντα τον του Θεου άνθρωπον εκ σώματος και ψυχής και πνεύματος συνεστώτα, τη έπιχορηγία της θείας έμπνεύσεως ζυμοί, εκκρύπτουσα την έξ αύτης ωφέλειαν εις άλεύρου σάτα τρία τά νενομημένα, έως οδ ζυμωθήθι όλον. Οδτω γούν τή μετοχη της ούρανόυ ζύμης ποιηθείς και ζυμωθείς, ούράνιος και πνευματικός χρηματίσει άνθρωπος, και νέον φύραμα, ως αν μικράς κράσεως γενομένης, των τριών άλεύρων αποδοδομένων, και της εν αύτοις έμπνεύσεως. Καί δε νέος άρτος και πνευματικός γενόμενοι, κατά τον Αποστόλον, δε φησιν, Είς άρτος και εν στώμα έσμεν οι πολλοί, εικόνα και όμοιώσιν αναληψόμεθα του ζωοποιου των όλων άρτου, δε εκ του ούρανού καταβέθηκεν, έαυτω παραπλησίους και ημάς άπεργασάμενος. Εύ δε γυναικι άφομοίωσε την σοφίαν του Θεου εν τούτοις: Χριστός δε έστιν ή του Θεου δύναμις και Θεου σοφία καταλληλώς τή της ζύμης ύποδειγματι. Όπερ γάρ επι της παραβολής του σπόρου γεωργίου πρόσωπον και σπορέως εισήγγεν, ουκ αν εύλόγως εν εκείνοις μνημονευθείσης γυ-

Fermenti nomine appellat Servator efficacem seminis vim, sanctum Spiritum ita significans. Igitur caelestis regni Verbum post primam in caelis sationem auctum, fructumque perfectum reddens, sancti Spiritus ministrationem illi qui a primis institutoribus imbuti fuerant praebet, fermenti instar massam fermentantis. Mulier autem, Dei nempe sapientia, in farinae satis tribus abscondit. Illis itaque qui multa cura et seminis cultura sata farinae tria obtulerint, divina nempe dogmata Patris, Filii sanctique Spiritus notitiam, sapientia Dei Spiritum sanctum suppeditat: eademque, secundum alium sensum, quemlibet Dei hominem, corpore, anima spirituque constantem, divina inspiratione fermentat, abscondens utilitatem suam in intellectualibus farinae satis tribus donec totum fermentetur. Sic ergo caelestis fermenti participatione, caelestis fiet spiritalisque homo, novaque massa, parva veluti facta crasi ex farina tribus, et insita illis inspiratione. Novus nimirum nos facti spiritalis panis, juxta Apostolum dicentem⁴, *Unus panis unusque corpus sumus multi*, imaginem similitudinemque contrahemus vivificantis omnia panis, qui de caelo descendit, nosque sibi similes efficit. Recte vero mulieri comparavit hoc loco sapientiam Dei; est enim Christus tum Dei virtus, tum Dei sapientia, fermenti exemplo representatus. Nam sicut in seminis parabola, agricola personam satorisque induxit, neque enim illic commode mulieris mentio facta fuisset, ita hoc loco ubi de fermento sermo est in farinae sata tria conjecto, aptissime parabola in muliere panifica eum qui illic dictus est seminator representavit.

¹ Rom. VIII, 17. ² I Cor. III, 22 ³ Cap. XII, 45. ⁴ Cap. XIII, 20. ⁵ I Cor. x, 17.

ναυκός, οὕτω κἀναυθα ἐπὶ ζύμης φυρομένης εἰς ἀλεύρου σάτα τρία οικειώτατα ἢ παραβολὴ γυναικὸς ἀρτοποιουμένη τὸν ἐν ἐκείνοις ὠνομασμένον σπορέα ἀπαίκασεν.

Age vero apud Matthæum ⁶¹, postquam cœlorum A regnum in fermento representaverat, quo sancti Spiritus donum denotavit, et evangelicæ doctrinæ utilitatem, in subjuncta illic parabola idem regnum thesauro simile dixit. Est autem magnus hic thesaurus secundum cœlestia effata ⁷ dignis repositus, quem oculus non vidit, quique multos latet. Qui vero hunc novit, utpote qui Dei imaginem in se conservavit, gaudio elatus, ceu qui summum bonum invenit, reliqua omnia posthabenda judicat, ut hunc possideat. Porro thesauro simul agroque memorato, hominem inventorem apposuit, ut Dei studiosam hominis mentem significet. Igitur suprascripta parabola sub abscondi thesauri nomine cœlestes atque eximias denotat promissiones; multæ enim mansiones apud Patrem sunt; divitiasque B Dei, quæ sunt omnis boni thesaurus, demonstrat.

Quæ vero sequitur ⁸ margaritæ parabola, ea mihi significare videtur pretiosiore prædictarum opum partem. Est autem hæc divinitas Unigeniti, quæ cunctis in prædicto thesauro contentis exquisitior est; quam qui acquisiverit, superna beatitate dignus ut. Margarita autem merito nominatur incarnatum Dei Verbum; quia hæc margarita, in carne licet et ostracio atque humore genita, pretiosum quid est, et præ omnibus ex humore natis corporibus honorabilis. Certe margarita videtur humidum corpus, splendidum, cœlestibus simile, luce ac spiritu plenum. Sic etiam incarnatum Verbum lumen intellectuale est, de mortali humidoque corpore emicans. Jam cum aliæ multæ exstiterint margaritæ sanctæ Deoque gratæ, prophetæ videlicet justique homines, qui et ipsi carne constipati erant propter carnem hominum vitam, nemo alius, præter hunc solum, vere unigenitus, splendidissimus ac pretiosissimus inventus est. Adeo ut Isaias quoque de eo vaticinatus fuerit dicens: *Ecce pono in Sion lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem; et qui crediderit in eum, non confundetur* ⁹. Qui ergo regno cœlorum dignus futurus est, præclare comparatur mercatori viro, rei bonæ studioso et perito, et multarum doctrinarum exploratori, qui circumiens multas reperit margaritas, omnimodas nempe sanctorum hominum classes. Sed pretiosa illa gemma inventa, quam Verbum obtulit, hanc cum omnibus sibi antea compertis commutavit, idem faciens quod prior ille (qui agrum ubi latebat thesaurus venditis cunctis comparavit). Atque hæc erit summæ beatitudinis coronis, nempe si pretiosa margarita ornabimur, id est lumine divinitatis Verbi unigeniti. Initium quippe fuit semen; deinde fructificantis framenti germinatio; tertium discretio a

⁶¹ Matth. XIII, 33. ⁷ ibid. 44. ⁸ ibid. 45. ⁹ Isa.

(61) Hic quoque a Luca provocat ad Matthæum Eusebius quod cum per se non dedecet, tum

Κατὰ μέντοι τον Ματθαῖον (61) κεκρυμμένην ζύμην τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν προσειπὼν, δι' ἧς ἐδήλωε τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὴν ὠφέλειαν τὴν ἀπὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, διὰ τῆς ἐξῆς παραβολῆς τὴν αὐτὴν βασιλείαν εἰκέναι φησὶ θησαυρῷ. Εἰη δ' ἂν θησαυρὸς μέγας ὁ κατὰ τὰς οὐρανίους ἐπαγγελίας τοῖς ἀξίοις τεταμειυμένος, ὃν ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, ὃς τοὺς πολλοὺς λαμβάνει. Ὁ δὲ τοῦτον νοήσας, ὡς τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὡζων ἐν ἑαυτῷ, χαρὰς ἐμπλεως γεγωνῶς, ὡς ἂν τὸ τέλειον τῶν ἀγαθῶν εὐρηκῶς, τὰ λοιπὰ πάντα δευτέρα τίθεται, καὶ τοῦτον ἀντιλαμβάνει. Καταλλήλως δὲ θησαυρὸν καὶ ἀγρὸν εἰπὼν, ἀνθρωπον αὐτῷ συνῆψε τὸν εὐρηκῶτα· οὕτω δηλώσας τὸν ἐν ἀνθρώπῳ θεοφιλεῖ νοῦν. Ἡ μὲν οὖν βῆθεῖσα αὕτη παραβολὴ διὰ τοῦ B θησαυροῦ τοῦ κεκρυμμένου τὰς οὐρανίας ἐπαγγελίας ἐδήλωε τὰς ὑπερβεβηκυίας, πολλὰ γὰρ μοῖαι παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν ἐν Θεῷ πλοῦτον, θησαυρὸν ὄντα παντὸς ἀγαθοῦ.

Ἡ δὲ μετὰ ταύτην διὰ τοῦ μαργαρίτου αἰνέττασθαι μοι δοκεῖ τὸ τιμιώτερον τοῦ δηλωθέντος πλοῦτου. Εἰη δ' ἂν ἡ θεότης αὕτη τοῦ Μονογενοῦς, ἢ πάντων τῶν ἐν τῷ ἀποδοθέντι θησαυρῷ τεταμειυμένων τιμιωτέρα, ἣν ὁ κτησάμενος τῆς ἀνωτάτω μακαριότητος ἠξίωται. Μαργαρίτης δὲ ὠνόμασται εἰκότως ὁ σαρκωθεὶς Θεὸς Λόγος· ἐπεὶ καὶ ὁ μαργαρίτης τοιοῦτος, ἐν σαρκὶ μὲν καὶ ἐν ὀστρέῳ καὶ ἐν ὕγροις γεννώμενος, τίμιον δὲ τι χρῆμα, καὶ πάντων τῶν ἐν ὕγροις σωματῶν τιμαλφέστερον· εἶκε γοῦν εἶναι τῇ φύσει σῶμα ὕγρον, διαυγές, θεοειδές, φωτὸς καὶ πνεύματος γέμον. Εἰη δ' ἂν καὶ σαρκωθεὶς Λόγος τοιοῦτος, φῶς νοερὸν διὰ θνητοῦ καὶ ὕγρου σώματος ἐκλάμψαν. Πολλῶν γε μὴν καὶ ἄλλων μαργαρίτων ὄντων ἁγίων καὶ θεοφιλῶν, προφητῶν τε καὶ δικαίων ἀνδρῶν, καὶ αὐτῶν ἐν σαρκὶ πεπιλημένων διὰ τὸν ἑνσαρκιον τῶν ἀνθρώπων βίον, οὐδεὶς ἕτερος ἢ μόνος εἰς οὗτος ἀληθῶς μονογενὴς καὶ πολυφεγγής καὶ πολῦτιμος εὐρηται· ὡς καὶ Ἡσαΐαν θεοπίσαι περὶ αὐτοῦ καὶ εἰπεῖν· Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον πολυτελεῆ, ἐκλεκτόν, ἀσπορηγισίον, ἐντιμον· καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κατασχυνθήσεται. Ὁ δὲ οὖν μέλλων τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καταξιοῦσθαι προσφωρῶς παραβέβηται ἐμπόρῳ ἀνδρὶ φιλοκάλῳ τιτὲ καὶ φιλομαθεὶ καὶ ποικίλων δοκιμαστῇ λόγων, ὃς περιῶν πολλοῖς μὲν ἀνεύρε μαργαρίτας, παντοίους ἐν ἀνθρώποις ἁγίους· τέλος δὲ τὸν πολῦτιμον εὐρῶν, ὃν ὁ Λόγος παρεστήσατο, πάντων τῶν πρότερον αὐτῷ πεπορισμένων τοῦτον ἀντικατηλλάξατο, ταυτὸν τῷ προτέρῳ πράξας (ὁ πάντα ὅσα εἶχε πωλήσας, καὶ ἀγοράσας τὸν ἀγρὸν ἐκείνον). Καὶ τοῦτ' ἂν εἰη τέλος τῆς ἄκρας μακαριότητος, τὸ κατακοσμηθῆναι τῷ πολυτιμῆτι μαργαρίτῃ, δηλαδὴ τῷ φωτὶ τῆς θεότητος τοῦ μονογενοῦς Λόγου· ἀρχὴ μὲν γὰρ ἦν ὁ σπόρος· εἴτ' ἐπιδοσις τῆς τοῦ σίτου καρ

xviii, 16.

rectissime fieri potuit ab eo qui in tetraevangelium fortasse commentabatur.

ποροίας· καὶ τρίτον ἡ ἀπὸ τῶν ζιζανίων διάκρισις· τέταρτον ἡ ἐπὶ μέγα δένδρον τοῦ σπόρου φυτὴ· πέμπτον ἡ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζύμωσις· ἕκτον ὁ θησαυρὸς τῶν οὐρανίων ἐπαγγελιῶν· ἕβδομον ἡ αὐτοῦ κτήσις τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἐν ᾧ πᾶς κατακοσμεῖται ὁ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἄξιος.

Ταῦτα δὲ πρὸ τῶν ἔργων ἀνεφωνεῖτο· προλέγοντος τὰ μέλλοντα ἕσθαι τοῦ Σωτῆρος, ἃ δὴ καὶ τέλους οὐκ εἰς μακρὸν ἐτύγχανε, ὥστε μετ' οὐ πολὺν χρόνον ὀφθαλμοῖς ὄρασθαι τῶν ἔργων τὰ ἀποτελέσματα. Καθ' ὅλης οὖν ἐξ ἐκείνου τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης ἐκ μὲν ἀπάντων τῶν ἔθνῶν τὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας σύμβολα (62) διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτοῦ ἔθευρεῖτο, μυρίων ἐν αὐταῖς κατὰ τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον βιούντων, τοῖς τε παλαιοῖς προφήταις καὶ αὐτῶν γε τῶν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ τῶν Ἰακώβ ὁμοίως θεοσεβεῖν φιλοτιμουμένων· ἐπεὶ κάκεινοι, προλαβόντες τοῖς χρόνοις τοῖς Μωυσέως νόμους, τῶν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον βίω τε καὶ τρόπῳ διελαμψαν, τῆς μὲν ἐκ πατέρων ἠκούσης εἰς αὐτοὺς πολυθέου πλάνης κατεργωκότες, τοῦ δ' ἐπὶ πάντων Θεοῦ τὴν γνῶσιν ἀνελήφότες. Διὸ δὴ τῶν ἔθνῶν οἱ πολλοὶ ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἤξιν εἰρηνται, καὶ ἰσότημοι γενήσεσθαι τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ μακαριοῖς ἀνδράσι διὰ τὴν ἴσην ἐκείνοις ζωὴν· οἱ δ' αὐτῶν ἐκείνων ἀπόγονοι τε καὶ διάδοχοι, υἱοὶ τῆς βασιλείας διὰ τοὺς προπάτορας ὀνομασμένοι· δυνάμει γὰρ καὶ αὐτοῖς μετουσίᾳ ἦν ὁμοίως τοῖς προπάτορι τῆς οὐρανοῦ βασιλείας· ὅπως ἀπόδηλοι τῶν ἐπαγγελιῶν γεγονάσι, δεῖγμα ἑναργὲς τῆς πόλεως ἡ ἐρημία, τοῦ ἱεροῦ ἡ πολιορκία, καὶ αὐτῶν ἡ εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασπορά, καὶ ἡ ὑπὸ τοῖς ἔθροισι δουλεία, καὶ ἐπὶ τούτοις ἡ στέρσις τῆς κατὰ τὰ νόμιμα αὐτῶν θρησκείας, τοῦ τε Χριστοῦ ἡ ἀγνωσία, καὶ τῶν ἀαγγελικῶν μαθημάτων ἡ ἀπαλοτρύσις· ταῦτα γὰρ ἅπαντα σημεῖα ἐμφανῆ εἶη ἀνὰ τὴν τοῦ σωτηρίου φωτὸς ἐναντίωσιν.

Δι' οὗ δοκεῖ μοι (63) τὸ γνώρισμα τῆς βασιλείας αὐτῆς ὑποφαίνειν, ὅτι δὴ βασιλεύς ἐντετυπωμένην εἰκόνα τοῦ θηναρίου τὸ χάραγμα σημαίνει. Ἐπιδη τοῖνον πάντας τοὺς ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα καὶ τὸ τῆς θεοσεβείας πολίτευμα παρελθόντας, μῖς τε καὶ τῆς αὐτῆς ἐργασίας ἀψαμένους, τῆς αὐτῆς βασιλείας μετασχεῖν ἦν δίκαιον, τούτου χάριν εἰκότως τῆς πᾶσι τῆς βασιλείας τὸ σύμβολον τὸ θηναρίον ἀποδίδωσιν, ὧν οἱ μὲν ἐν νεότητι ἐκλήθησαν, οἱ δὲ περὶ τὸν μέσον τῆς ἀνθρώπου ζωῆς χρόνον, οἱ δὲ τὸν ἀνδρα τέλειον ἤδη καὶ ὑπερβεβηκότα ἀνελήφότες, οἱ δὲ κατὰ τὸν πρεσβύτην αὐτῶν γηραλέοι λοιπὸν καὶ περὶ θυμᾶς ἔχοντες τοῦ βίου. Ἐκφοι δ' ἂν τις καὶ ἐτέρως ἐξηγουμένος ἐφαρμόττειν τὰ διὰ τῆς παραβολῆς δηλούμενα τοῖς ἀνέκαθεν ἐκ πρώτης τοῦ βίου στάσεως μέχρι συντελείας καταξιουμένοις τῆς ἐνθεοῦ κλήσεως· ὥσπερ ἕνα πρῶτῳ κεκλήσθαι λέγειν ἐπὶ τὴν θεοσεβείας ἐργασίαν τοὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ βίου πρώτους δικαιοθίντας· δευτέρους δὲ τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἐνώχ καὶ Νῶε·

(62) Symbola intelliguntur praesertim cruce, ut passim loqui solet Nicephorus in opere *Pro SS. imaginibus*.

A zizaniis; quartum seminis in magnam arborem incrementum; quintum per sanctum Spiritum fermentatio; sextum divinarum promissionum thesaurus; septimum ipsa Dei Verbi acquisitio, quo unusquisque exornatur, qui regno caelorum dignus est.

Haec ante opera loquebatur Servator, nimirum res futuras nuntians, quae reapse exitum paulo post nactae sunt, ita ut haud longa mora interposita spectare oculis res gestas licuerit. Per totum igitur ex eo tempore mundum, regni Dei symbola apud omnes populos in Christi Ecclesiis cernebantur, plurimis jam hominibus ad salutaris Evangelii normam viventibus, et prophetae veteres ipsosque Abrahamum, Isaacum atque Jacobum religiosa pietate aemulantibus: siquidem et hi, tempore praevententes Mosis leges, vita evangelica ac moribus inclauerunt; quia traditum sibi a maioribus polytheismi errorem damnantes, universalis Dei cognitionem adoptarunt. Quapropter multi ethnici ex oriente atque occasu venturi dicuntur, parique honore futuri atque Abrahamus, vir beatus, propter simile vitae genus. Horum vero posteri ac successores, alii regni ob suos progenitores nominati sunt. Namque intima vi ipsis quoque inerat, aequae ac progenitoribus, caelestis regni participatio. Sed enim quod a re promissa exciderint, evidens iudicium est urbis vastitas, templi obaessio, et ipsorum per omnes gentes dispersio, servitus apud hostes, insuperque legitimi illorum cultus cessatio, Christi ignoratio, et ab evangelica doctrina alienatio. Haec omnia, inquam, signa perspicua sunt earum in quibus versantur tenebrarum, propterea quod salutari lumini adversati sunt.

Per hoc videtur mihi regni ipsius notionem tradere, quia regis impressam imaginem, denarii cusus typus exhibet. Quia igitur cunctos in vineam profectos et religiosam pietatem amplexos, unaque et eadem opera perfunctos, eodem regno potiri aequum erat, ideo cunctis regni symbolum, denarius videlicet, jure datur; quorum alii quidem ab adolescentia fuerunt vocati, alii circa medium humanae vitae tempus, alii in aetatem jam virilem et perfectam proventi, alii denique jam senes et in vitae occasum decidui. Fortasse aliquis aliter explanans dicet, congruere parabola significationem praesens ab exordiente mundo usque ad ejus consummationem divina vocatione dignatis hominibus; ita ut mane vocati dicantur ad religionis opus illi qui initio mundi juste vixerunt: secundo loco Enoch ac Noe: tertia hora Abrahamus: sexta hora Moses et Josue ac iudices: nona hora homines aetate prophetarum: denique undecima hora illi qui post

(63) Sequens fragmentum usque ad ἀνεφέρετο in codice A dicitur Eusebii simul et Origenis.

divini Servatoris manifestationem exstiterunt. Atque hos omnes dignos esse habitos dicit una eademque mercede, denario significata, qui in Dei regnum deferrebat.

τοὺς μετὰ τὴν σωτήριον θεοφάνειαν· οὗς δὲ πάντας καταξιώθησθεσθαι ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μισθοῦ τοῦ κατὰ τὸ θανάριον δεδηλωμένου, ὑπερ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ἀναφέρετο.

¹⁰ *Non me videbitis, donec veniat cum dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.*

Nempe iidem homines, quibuscum præsentibus præsens ipse loquebatur, atalim ac eum divina cum gloria atque angelorum comitatu venientem de caelo viderint, cogentur eam confiteri benedictum qui venit in nomine Domini Patris sui.

¹¹ *Homo quidam fecit cenam magnam, et vocavit multos.*

Diversa est hæc parabola ab ea quam Matthæus scribit ¹⁰. Ibi enim rex, nuptiarum illi regii, et vocatores multi sunt, et vocati non iverunt, quin imo servos contumeliosis affectos occiderunt, et exercitus commovetur in servorum interfectores, et quidam ob vestem sordidam nuptiali convivio expellitur. Hic autem unus homo introducitur, et cæna privata, et unus vocator mittitur, et vocati deprecantur tantummodo vocationem, occupationes suas præstendentes. Quodque adeo præcipuum est, illa in templo dicta fuit apud pontifices senioresque populi, hæc in Galilæa domi cujusdam principis Pharisæi. Et quidem unus discumbentium audit, *Beatus eris quia non habent quod tibi retribuam; retribuatur enim tibi in justorum resurrectione* ¹¹. Porro resurrectio idem esse intelligitur atque regnum Dei. Jam vero ei qui dixerat, *Beatus qui famam comedet in regno Dei* ¹²; quisnam esset hic beatus declaravit Servator per parabolam dicens, *Homo quidam cænam magnam fecit; rursus se ipsum his verbis hominem nominans.*

ἄλλοτρια αὐτῆ ἢ παραβολῆ πρὸς τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ βασιλεὺς, καὶ γάμοι υἱοῦ βασιλέως, καὶ κλητορες πολλοὶ, καὶ οἱ κληθέντες οὐκ ἀπῆλθον, ἀλλὰ καὶ τοὺς δούλους ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν, καὶ στράτευμα κινούμενον κατὰ τῶν ἀνηρηκότων τοὺς δούλους, καὶ ὁ διὰ τὴν βυπαρὰν ἐσθῆτα ἐκβαλλόμενος τοῦ γάμου· ὧδε δὲ ἄνθρωπος εἰσάγεται φίλος, καὶ δεῖπνον ἀπλῶς, καὶ εἰς ἐπὶ τὴν κλήσιν ἐκπέμπεται, καὶ οἱ κληθέντες παραιτοῦνται μόνον τὴν κλήσιν, ἀσχολῶν σκηπτόμενοι. Τὸ δὲ κεφαλαιωδέστερον, ἐτι ἐκαίθη μὲν ἐν τῷ ἱερῷ λέλειπτο πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ, αὕτη δ' ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας ἐν οἰκίᾳ τινὸς ἀρχοντος Φαρισαίου· τῶν γὰρ συνανακειμένων τις ἀκούσας τὸ, *Μακάριος ὁσθ, ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναι σοι· ἀνταποδοθήσεται γὰρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων*· τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μὴδ καὶ τῆς αὐτῆς νοουμένης. Πρὸς οὖν τὸν εἰρηκότα, *Μακάριος ὅστις φάγηται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ*, εἰς ἂν γένοιτο οἷτος ὁ μακάριος διὰ τῆς παραβολῆς ὁ Σωτὴρ παρίστησι λέγων, *Ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα*· πάλιν αὐτὸς αὐτὸν ἐν τούτοις ἄνθρωπον ὀνομάζων.

¹⁰ Cap. XIII, 35. ¹¹ Luc. XIV, 16. ¹² Matth. XXII, 2. ¹³ Luc. XIV, 14. ¹⁴ ibid. 15. ¹⁵ Psal. LXXVII, 25.

(64) Convivii hæc parabola scribitur etiam in Eusebii *Theophania*, lib. IV, 16, sed tamen ibi Syriacus contextus ab hoc Græco nostro nimis differt.

Ὁὐ μὴ μα ἴδητε ὧς ἂν ἤξη ὅτε εἰσητε· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

Αὐτοὶ γὰρ ἐκαίνοι, οἷς τότε παρὼν παροῦσι διελέγματο, θεώμενοι αὐτὸν μετὰ τῆς ἐνθέου δόξης, καὶ σὺν ἀγγέλων δορυφορῶν ἐρχόμενον ἐξ οὐρανῶν, ὀμολογεῖν ἀναγκασθήσονται αὐτὸν εἶναι τὸν εὐλογημένον τὸν ἐρχόμενον ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ αὐτοῦ Πατρός.

Ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ ἐκάλεσε πολλούς (64).

Ἄλλοτρια αὐτῆ ἢ παραβολῆ πρὸς τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ βασιλεὺς, καὶ γάμοι υἱοῦ βασιλέως, καὶ κλητορες πολλοὶ, καὶ οἱ κληθέντες οὐκ ἀπῆλθον, ἀλλὰ καὶ τοὺς δούλους ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν, καὶ στράτευμα κινούμενον κατὰ τῶν ἀνηρηκότων τοὺς δούλους, καὶ ὁ διὰ τὴν βυπαρὰν ἐσθῆτα ἐκβαλλόμενος τοῦ γάμου· ὧδε δὲ ἄνθρωπος εἰσάγεται φίλος, καὶ δεῖπνον ἀπλῶς, καὶ εἰς ἐπὶ τὴν κλήσιν ἐκπέμπεται, καὶ οἱ κληθέντες παραιτοῦνται μόνον τὴν κλήσιν, ἀσχολῶν σκηπτόμενοι. Τὸ δὲ κεφαλαιωδέστερον, ἐτι ἐκαίθη μὲν ἐν τῷ ἱερῷ λέλειπτο πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ, αὕτη δ' ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας ἐν οἰκίᾳ τινὸς ἀρχοντος Φαρισαίου· τῶν γὰρ συνανακειμένων τις ἀκούσας τὸ, *Μακάριος ὁσθ, ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναι σοι· ἀνταποδοθήσεται γὰρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων*· τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μὴδ καὶ τῆς αὐτῆς νοουμένης. Πρὸς οὖν τὸν εἰρηκότα, *Μακάριος ὅστις φάγηται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ*, εἰς ἂν γένοιτο οἷτος ὁ μακάριος διὰ τῆς παραβολῆς ὁ Σωτὴρ παρίστησι λέγων, *Ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα*· πάλιν αὐτὸς αὐτὸν ἐν τούτοις ἄνθρωπον ὀνομάζων.

Μέγα δὲ αὐτοῦ δεῖπνον νοήσεις, τῶς μὲν ἀπὸ τῶν εἰς τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης λογικῶν συμπόσιον τῶν ἱερῶν καὶ θείων τροφῶν τῶν πανταχοῦ γῆς διὰ τῶν θεοπνεύστων ἀναγνωσμάτων πᾶσι τοῖς ἔθνεσι παραδεδομένων· ἐντεῦθεν δὲ μετὰ τῆ διανοίᾳ ἐπὶ τὴν προσδοκωμένην τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· καὶ εἰς ἔννοιαν ἔλθει τοῦ τότε μεγάλου ὡς ἀληθῶς δεῖπνου, ἐν ᾧ συναναπαύσσονται ἀγγέλοις καὶ ταῖς κατ' οὐρανὸν θείαις δυνάμεσιν αἱ τῶν μακαρίων ψυχαί, ἐν ᾧ τραφήσονται τῷ τῶν ἀγγέλων ἄρτῳ· πληρουμένου κυρίως τῆς καὶ θεοπεριπῶς τοῦ φάσκοντος λόγου· *Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος*. Οὐ γὰρ πολυειδῆς ἔσται ἡ τότε τροφή, οὔτε ἡδύσματος οὔτε ἔψων δεομένη, ἄρτῳ δὲ μόνῳ ἀθανατοποιῶ καὶ ζωῆς αλωνίου παρεκτικῶν τραφήσονται οἱ κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον θρέψαντες, οὗς ὀνόμασεν ὁ Σωτὴρ. Ὁ δὲ ἄρτος πάλιν εἴη ὁ ψυχῶν καὶ ἀγγέλων καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν λογικῶν τροφίμος λόγος· τοῦτο γοῦν αὐτὸς ἐδί-

δαξεν εἰπών· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· τοῦ γὰρ ἂν ἀρχῆ πρὸς Θεὸν Θεοῦ λόγου μεταλήψει πᾶσα ἡ τῶν ἀγίων λογικὴ φύσις ζωοποιεῖται. Ἐὰν δὲ δοκῆ μοι ἐκ προτέρων μαθημάτων πεπαιδευμένος ὁ συνανακείμενος τῷ Ἰησοῦ εἰρημέναι· Μακάριος ὅστις φάγηται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ! Οὐδὲ γὰρ τῶν τυχόντων τις ἦν ὁ ταύτην ἀφείκε τὴν φωνήν, ἀλλ' ὡς οἶμαι τῶν σφόδρα μεγάλων καὶ παρὰ τῷ Σωτῆρι τιμῆς ἠξιωμένων. Διδὸν καὶ συνανακλίνεται αὐτῷ, καὶ τοῖς αὐτοῦ λόγοις συνετῶς προσερχεν, ὡς καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν μὴ ἀγνοεῖν, γνωρίζειν δὲ καὶ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς τὸν θραπτικὸν τῶν τῆς βασιλείας ἀξίων· τοσαύτην τε ἄγειν παρῴσιαν, ὡς ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνακινεῖν δόγματα, καὶ δι' αὐτὸν τὴν πᾶσαν εἰρημέναι παραβολὴν Σωτῆρα διδάσκοντα, τίς ἂν γίνοντο οὗτος ὁ ἀληθὴς μακάριος, ὅς φάγηται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

Πολλοὺς μὲν οὖν κεκληθῆναι λέγει διὰ τῆς παραβολῆς ἐπὶ τὸ μέγα δείπνον, καὶ τὸν ἐν τούτῳ δεδορημένον ἄρτον, μὴ μὴν τοὺς πάντας τῆς χάριτος ἐπιτυγχάνειν· ἀποστραφείσθαι γὰρ αὐτῆς τῶν κεκλημένων τοὺς περὶ ἕτερον ἠσχολημένους· παρισπᾶν γὰρ καὶ ἀφελκεῖν τῆς κλήσεως τῆς τοῦ βίου φροντίδας διδάσκει· ταύτας δ' εἶναι διαφόρους· ἡ γὰρ περὶ χρήματα καὶ ἀγροὺς ἀσχολούμενοι ταῦτα τῆς κλήσεως προτετιμήκασιν, ὡς παραιτήσασθαι διὰ ταῦτα τὴν κλήσιν, ἢ περὶ τὰς τοῦ βίου πραγματείας κατατριβόμενοι, ἢ διωμῶ γάμου καὶ παιδῶν ἐμπαιλεγμένοι, ἢ τισιν ἄλλοις τοιοῦτοις φροντίσμασιν ἐνησχολημένοι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἀπόφασις ἐξηγήσεται λέγουσα· Λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων, καὶ διὰ τὰς βιωτικὰς ἀσχολίας παραιτησάμενων γύσεται μοι τοῦ δείπνου· ἑτέροις δὲ ἀντ' αὐτῶν ἀπαλαύσεσθαι τοῦ μακαρίου δείπνου φησὶ, τοὺς μὴ τοιούτοις τίσι προσεδεδεμένους, πτωχοὺς τινὰς καὶ ἀναπήρους. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πάλα ἐιδωλολατρουῦντες οἱ ἐξ ἐθνῶν ὑπὸ δαιμόνων πονηρῶν τῆς ψυχᾶς λελωθημένοι· οὗς ἀκολούθως τῇ ἐπαγγελίᾳ προσεδεξάμενος ὁ ἑστιάτωρ, πᾶσαν τὴν νόσον τῶν ψυχῶν αὐτῶν, καὶ μαλακίαν πᾶσαν ἰασάμενος, ἔπειτα τῆς οικίας αὐτοῖς μεταδώσει τραπέζης· ὡστ' εἰπεῖν αὐτούς· Ἠτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με· καὶ ἄρτον αὐτοῖς παρέξει καὶ λογικὴν τροφήν· ἐντεῦθεν ἦδη στερεὰς βρώσεως μεταδιδοὺς αὐτοῖς, καὶ οἶνον δὲ αὐτοῖς εὐφρανεῖ λογικῶ· ὡστ' ἂν εἰπεῖν· Καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με ὡσεὶ κρείττον! Ταῦτα δὲ πάντα παρέχει, τοὺς ἀρραβύνας τῶν οὐρανῶν ἀγαθῶν διὰ τῶν κατὰ τὸν παρόντα βίον χαρισμάτων αὐτοῖς δωρούμενος. Δυνατὸν δὲ καὶ καθ' ἑτέραν ἐκδοχὴν εἰπεῖν, ὅτι οἱ πρῶτοι τῆς κλήσεως ἠξιωμένοι, οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἐκ τῆς περιτομῆς, προφάσει τῆς περὶ τὸ κρείττον ἀσχολίας τὴν κλήσιν ὑβρίσαν· ὡς γὰρ ἔχοντες ἀγροὺς τὰ παρ' αὐτοῖς ἀναγνώσματα, καὶ ὡς βίας ἀροτῆρας κεκτημένοι τοὺς προφήτας, καὶ ὡς ἂν σοφίαν τινὲς οἶα γυναῖκα συμβιβῶντες, τὴν

A *dicens, Ego sum panis vitæ* ¹⁶. Nam per Dei Verbi in principio apud Deum existentis participationem universa sanctorum rationalis natura vivificatur. Atque hæc sane videtur mihi a præcedentibus doctrinis edoctus homo ille, qui cum Jesu discumbabat, dixisse: *Beatus qui panem comedet in regno Dei!* Neque enim gregarius quisvis hanc emisit vocem, sed ut arbitror principalis aliquis inter eos qui a Servatore honorati fuerant. Quare et cum illo recumbebat, et ejus sermonibus prudenter admodum mentem intendebat, ut jam nec regnum Dei ignoraret, imò et illum nossset vitæ panem, qui regno dignos nutrit: tantaque fiducia erat, ut apud ipsum Servatorem dogmaticam quæstionem commoverit: quare et ejus gratia totam Servator instituit parabolam, docens, quoniam esset hic vere beatus, qui panem comedet in regno Dei.

B Multos ergo in parabola ait ad magnam cœnam vocatos, atque ad panem in hac appositum; cæteroque haud omnes gratia potitos; hac enim caruisse vocatos illos, qui aliis negotiis distenti fuerant, multifariis scilicet; nam vel pecunia agrisque occupati, vocationi opes prætulērunt, imò adeo vocationem præ his deprecari sunt; vel vitæ negotiis pressi, vel nuptiarum prolisq; vinculis impediti, vel aliis denique id genus curis irretiti. Atque in hos lata sententia hæc verbis est: *Dico vobis, sennam illorum virorum, qui, cum vocati fuissent, vitæ occupationes excusaverunt, cœnam meam gustaturum. Porro alios ea fruituros ait rebus hujusmodi minime obnoxios, nempe tenuiores quosdam et membris mutilos. Erant autem hi dediti olim idolis ethnici, quorum animas scelesti dæmones mane mulctaverant: quos convivii auctor pro sua denuntiatione exceptos, omni animi morbo ac languore expediti. Deinde vero mense quoræ adhibebit, ita ut illi dicturi sint: *Parati coram me mensam adversus eos qui tribulant me* ¹⁷. Tum panem illis atque alimoniam spiritalem præbebit: atque hinc solido jam cibo impertiet eos, et intellectuali exhilarabit vino. Quare dicent: *Et calix tuus inebrians quam præclarus est* ¹⁸! Atque hæc omnia Deus suppeditat, dum ipsis celestium bonorum arrhas in hujus vitæ muneribus elargitur. Licet quoque secundum aliam interpretationem dicere, primos vocatione dignanter donatos fuisse qui de circumcissione erant; verum hi dum melioribus occupatos se dictitant, vocationem contumelia affecterunt: habentesque veluti agros apud se Scripturas, aratores boves prophetas, sapientiæque convicti, uxoris instar, utentes, evangelicam gratiam flocci fecerunt. Qui vero post illos ex alienigenis populis vocati fuerunt, mente antea surdi cæcique, alacriter obaudierunt. Quare et beatitudinem consequentur.*

C *εὐαγγελικὴν ἐξηγυτέλιαν χάριν· οἱ δὲ μετ' ἐκείνους*

¹⁶ Joan. vi, 35. ¹⁷ Psal. cxii, 5. ¹⁸ *ibid.*

ἐκ τῶν ἀλλαφύλων ἐθνῶν κληθέντες, οἱ πρὶν τὰς διανοίας κωφοὶ καὶ τυφλοὶ, προθυμῶς ὑπήκουσαν· ἐκ καὶ τοῦ μακαρισμοῦ τούτωνται.

Existimabit fortasse aliquis eandem esse parabolam quæ apud Matthæum, in qua rex filii sui nuptias facit, servosque dimittit invitatum convivas. Verumtamen is qui non perfunctorio studio legerit, deprehendet mentis attentione parabolam hanc ab illa prorsus differre. Namque illa Matthæi cælorum ante omnia regnò ea quæ dicuntur comparat ; hic nihil ejusmodi fit. Illic convivii auctor regiam personam gerit ; hic privatus homo introducitur. Ibi nuptias filii rex celebrat, hic simplex cœna est. Ibi multi legatione funguntur, hic unus vocator mittitur. Ibi partim socordes venire neglexerunt, partim etiam servos contumeliosis affectibus interemerunt ; hic unico obtinent occupationem, ut se vocati excusent. Rursus ibi rex exercitum commovet adversus servorum suorum interfectores, hic homo quavis iratus recusantibus invitatis, nihil ejusmodi facit : servo tamen suo mandat, ut pauperes et membris nullis et cæcos convocet. At ille qui ad filii nuptias invitat rex, famulis pluribus utitur : neque pauperes, membris mutilos, cæcos, claudos ad se cogit : haud enim regis nuptiis tales interesse invitatos decuit. Tum e numero convivarum quendam indigna nuptiis veste indutum rex punit. Denique quod est omnium potissimum, Matthæi parabola intra templum dicta fuit, coram pontificibus ac populi senioribus concionante Domino : Lucæ parabola in Galilæa domi cujusdam principis Pharisæi privatam cœnam exhibet, convivante apud eum Servatore. Ergo Lucas sic præfat parabola : nempe Jesum in ædes cujusdam e Pharisæis venisse ut Sabbato cibum sumeret ; hos autem nientem illi intendisse. Tum narrat hydropici hominis curationem, atque uti Jesus docuerit quominus primos accubitus in conviviis ambirent, neque invitarent eos a quibus vicissim invitandi forent, sed eos potius qui remunerari nequerent. Addit, quendam e discumbentibus hæc audientem dixisse, *Beatus qui panem comedit in regno Dei !* Jesum autem sic orsum loqui : *Homo quidam fecit cœnam magnam.* Atque ita Lucas præsentem parabolam tradit narratam a Servatore ei qui dixerat, *Beatus qui panem comedit in regno Dei.* Quare omnino fatetur diversam hanc esse a superiore parabolam. Sed tamen quia ne ipsa quidem a cælorum regno abhorret, de quo omnis nobis institutus sermo est, videamus porro quid significant etiam ea quæ in hac proponuntur. Unus recumbentium et convivantium cum Servatore in Pharisæi domo, sermonibus ejus commotus, beatum exclamat illum fore qui ad pa-

(65) Triplex est loci hujus Eusebiani, mutatis sæpe verbis, excerptum. Primum in præcedentibus dedimus ex catena anonymi auctoris in codice B. Alterum est hoc excerptum, ex catena Nicetæ in codice A. Tertium est in codice E, ex catena item Macarii Chrysocephali, qui cum Nicetæ congruit, præterquam initio, quod ita se habet : Πολλοὶ τισὶν ἔδοξε τὴν αὐτὴν παραβολὴν εἶναι ταύτην τε τὴν παρὰ

Δόξειεν (65) ἂν τις τὴν αὐτὴν εἶναι παραβολὴν τῇ παρὰ τῷ Ματθαίῳ, ἐν ἣ βασιλεὺς ἐστὶ γάμους ποιεῖν τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ δούλους ἀποστέλλων καλεῖσαι τοὺς κεκλημένους. Ὁ δὲ μὴ παρέργως προσέχων τῇ ἀναγνώσει εὐροὶ ἂν ἐπιστήσας τὸν νοῦν παντάπασιν ἡλλοτριωμένην ταύτην ἐκείνης. Ἡ μὲν γὰρ παρὰ τῷ Ματθαίῳ πρῶτον ἀπάντων τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν παρέβαλε τὰ λεγόμενα· τοῦτο δ' ἐνταῦθα οὐ λέλεκται. Κάκει μὲν ἀφωμοίον τὸν κλητόρα βασιλεὺς, ἐνταῦθα δὲ ψιλὸν ἄνθρωπον εἰσάγει· κάκει μὲν γάμους τῷ υἱῷ ὁ βασιλεὺς ἐτέλει, ἐνταῦθα δὲ ἀπλῶς δεῖπνον· κάκει μὲν πολλοὶ ἀποστέλλονται, ἐνταῦθα δὲ εἰς μόνος ἐπὶ τὴν κλῆσιν ἐκπέμπεται· κάκει οἱ μὲν ἀμελήσαντες οὐκ ἀπήντων, οἱ δὲ λοιποὶ καὶ τοὺς δούλους ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν· ἐνταῦθα δὲ μόνον σκῆπτρονται ἀσχαλίαν, παραιτούμενοι τὴν κλῆσιν· ἐκεῖ πάλιν ὁ βασιλεὺς στρατεύματα κινεῖ κατὰ τῶν ἀνηρηκότων τοὺς αὐτοῦ δούλους· ἐνταῦθα δὲ ὁ ἄνθρωπος ὀργισθεὶς ἐπὶ τῇ παραιτήσει τῶν κεκλημένων, οὐδὲν μὲν τοιοῦτον ποιεῖ, τῷ δ' ἑαυτοῦ δούλῳ προστάττει πτωχοὺς καὶ ἀναπήρους καὶ τυφλοὺς εἰσαγαγεῖν. Ὁ δὲ ἐπὶ τοὺς γάμους τοῦ υἱοῦ συγκαλῶν βασιλεὺς, δούλους κλειοσιν ὑπερέταις χρώμενος, οὐ πτωχοὺς καὶ ἀναπήρους, ἀλλ' οὐδὲ τυφλοὺς καὶ χωλοὺς εἰσάγει· ἐπειδὴ μὴδ' ἐπρεπεὶν ἐπικληθεῖ γάμου βασιλικοῦ τοιοῦτους παρῆναι· κληθέντων δὲ πολλῶν, τὸν ἀνάξια γάμου ἐνδεδυμένον ὁ βασιλεὺς τιμωρεῖται. Τὸ δὲ πάντων κεφαλαιωδέστατον, ὅτι ἡ μὲν παρὰ τῷ Ματθαίῳ παραβολὴ ἔνθεν ἐν τῷ ἱερῷ λέλεκτο, πρὸς τοὺς ἀρχιερέας καὶ πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ διαλεγόμενου τοῦ Σωτῆρος· ἡ δὲ παρὰ τῷ Λουκᾷ ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας ἐν οἰκίᾳ τινὸς ἄρχοντος Φαρισαίου ψιλὸν δεῖπνον κατασκευάζει, ἐστρωμένον παρ' αὐτῷ τοῦ Σωτῆρος. Προλέγει γοῦν τῆς προκειμένης παραβολῆς ὁ Λουκᾶς ταῦτα· ὅτι εἰσῆλθεν εἰς οἶκόν τινος Φαρισαίου ἐστιαθῆναι ἐν Σαββάτῳ· οἱ δὲ παρετηροῦντο αὐτόν. Ἔπειτα διελθὼν, ὡς ὕδρωπικὸν ἐθεράπευσε, καὶ ὡς ἐδίδαξε μὴ τὰς κρυτοκλισίας ἐν τοῖς δεῖπνοις μεταδιώκειν, μὴδὲ καλεῖν τοὺς ἀντικαλέσσοντας, ἀλλὰ τοὺς ἀντιδοῦναι μὴ δυναμένους, ἐπιφέρει, ὅτι ἀκούσας τις τῶν συνανακειμένων ταῦτα εἶπε, *Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ !* Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· *Ἄνθρωπος τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα.* Οὕτω δ' ὁ Λουκᾶς τὴν προθεθεῖσαν παραβολὴν ἀνέγραψεν εἰρησθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν εἰρηκότα, *Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ*· ὥστε ἐξ ἁπαντος ὁμολογεῖν ἐτέραν εἶναι ταύτην παρὰ τὴν πρώτην. Ἐπι δὲ οὐκ ἄλλοτρια συγγῆναι οὐδ' αὐτῆς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, παρ' ἧς ἡμῖν ὁ πᾶς ἐνέστηκε λόγος, βῶμεν εἰ βούλεται καὶ τὰ διὰ ταύτην δηλούμενα. Τῶν συνα-

τῷ Λουκᾷ, καὶ τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ περὶ τοῦ γάμου διαλαμβάνουσαν, διὰ τὸ καὶ ἐκεῖ παρατίθων τῶν κεκλημένων εὐρίσκεισθαι. Ὁ δὲ μὴ παρέργως, etc. *Compluribus visum est, eandem esse parabolam tum quæ apud Lucam tum quæ apud Mattheum recitatur de nuptiis, quia et in hac altera excusationem vocatorum comparavit. Verumtamen qui haud perfunctorio studio, etc.*

νακειμένων τις τῷ Σωτῆρι ἐν τῇ τοῦ Φαρισαίου οἰκίᾳ A καὶ συναστιαμένον, ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων κινήθει, μακαρίζει τὸν καταξιοθεσόμενον φαγεῖν ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Οἶμαι δ' αὐτὸν τοῦτο εἰρηκέναι διὰ τὸ φάναι τὸν Σωτῆρα τῷ κεκληκῶτι αὐτόν· "Ὅταν ποιῆς ἄριστον, μὴ πλουσίους κάλει, ἀλλὰ πτωχοὺς, καὶ μακάριος ἔσῃ. Πρὸς τοῦτον οὖν φησιν· Ἄρθρωκός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἦρξαντο ἀπὸ μᾶς παραιτεῖσθαι πάντες.

Ἐπὶ τὸ λογικὸν συμπόσιον οὐκ ἀπήνησαν, φιλή- B δονοι μᾶλλον ὄντες ἢ φιλόδοχοι, καὶ τῆς ὕλης ἢ τοῦ Θεοῦ· φιληθονίας μὲν γὰρ δείγμα γυνή· ἀγρός δὲ καὶ ζεύγη τῆς φιλοχρημοσύνης. Πολλοὺς μὲν οὖν κεκλη- σθαι φησι· ἐπὶ τὸ μέγα δεῖπνον καὶ τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης λογικὸν συμπόσιον τῶν ἱερῶν καὶ θείων Γρα- φῶν, μὴ μὴν τοὺς πάντας τῆς χάριτος ἐπιτυγχάνειν· C ἀποστρέψασθαι γὰρ αὐτῆς τῶν κεκληκῶτων τοὺς περὶ ἕτερα ἡσχολημένους. Περισπᾶν γὰρ καὶ ἀφέλκων τῆς κλήσεως τὰς τοῦ βίου φροντίδας διδάσκει· ταῦτας δ' εἶναι διαφόρους· ἢ γὰρ περὶ τὰ κτήματα καὶ ἀγροὺς ἀσχολούμενοι, ταῦτα τῆς κλήσεως ἀροτετεμῆκασιν, ὡς παραιτησάσθαι τολμησαὶ διὰ ταῦτα τὴν κλήσιν· ἢ περὶ τὰς τοῦ βίου πραγματείας κατατεριβόμενοι· ἢ δεσμῶ γάμων καὶ παιδῶν ἐμπελεγμένοι· ἢ τισιν ἄλλοις τοιούτοις φροντισμασιν ἡσχολημένοι. Ταῦτα γὰρ καὶ τοιαῦτα ἐπάγειν καὶ περιέλκων εἴωθε τοὺς διὰ ταῦτα τὴν χάριν παραιτεῖσθαι τολμῶντας, καὶ τὸν κλήτορα, καὶ τὸ τῆς καινῆς διαθήκης συμπόσιον, καὶ τὴν λογικὴν τροφήν· ὧν ἀπάντων ἐστέρησαν ἑαυ- τοὺς, κατὰ μὲν τὴν ἀποδοθεῖσαν ἐρμηνείαν, οἱ προ- τιμήσαντες τῆς οὐρανοῦ κλήσεως τὰ ἡδέα τοῦ πα- ρόντος βίου, πλοῦτον δηλαδὴ καὶ πραγματείας καὶ γάμων, καὶ διὰ ταῦτα τὴν χάριν παραιτησάμενοι· κατὰ δ' ἑτέραν ἐκδοχὴν οἱ πρῶτοι τῆς κλήσεως ἤξιω- μένοι, οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἐκ περιτομῆς, οἱ δὲ προφάσει τῆς περὶ τὸ κρεῖττον ἀσχολίας τὴν κλήσιν ὕθρισαν. Ὡς γὰρ ἔχοντες ἀγροὺς τὰ παρ' αὐτοὺς ἀμφιλαφῆ ἀναγκάσματα, καὶ ὡς βίας ἀροτῆρας κεκτημένοι τοὺς παρ' αὐτοῖς προφήτας, καὶ ὡς ἂν σοφία τιγὶ οἷα δὴ γυναῖκα συμβιούσας, τὴν εὐαγγελικὴν ἐξευτέλισαν χάριν. — Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν οὕτω παχεῖς τὴν καρδίαν, ἐξυφαίνει παραβολὴν ἀποχρώντως ἔχουσαν εἰς παρά- θειξιν τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἐσομένης οἰκονομίας· πρὸς γὰρ τὸ μακάριος ἔσῃ ἀποβλέπων, καὶ πρὸς τὸ ἀνταπο- δοθῆσεται σοὶ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων, ὁ συνανακείμενος μακαρίζει τὸν μέλλοντα καταξιοῦσθαι D τοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ ἄρτου. Οὗτος δὲ ἦν ὁ κατ' ἀντι- ἀπόθεσιν τῆς εἰς τοὺς πτωχοὺς φιλανθρωπίας, ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων ἀποδοθησόμενος τῷ μακαρι- ζομένῳ, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς αὐτοῦ Θεοῦ βασιλείας μίξ καὶ τῆς αὐτῆς νοουμένης. Πρὸς οὖν τὸν εἰρη- κῶτα, Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, τίς ἂν γένοιτο οὗτος ὁ μακάριος, διὰ τῆς παραβολῆς ὁ Σωτῆρ παρίστησιν.

Ἐπειδὴ τοίνυν ἐκλήθησαν πολλοὶ εἰς τὸ πάντα ἔτοιμα φέρον δεῖπνον (τῆς γὰρ βασιλείας ἀξίως ὁ οἰκοδομητὴς τὸ τοιοῦτον ποιεῖ δεῖπνον), παρητήσαντο δὲ τὴν χάριν, περὶ μὲν τούτων ἀπόφασις ἐξηγήκεται

A nem manducandum in regno Dei dignanter fuerit admissus. Puto autem hoc dictum fuisse, quia Servator invitanti se dixerat : Cum prandium feceris, noli divites vocare, sed pauperes, ut beatus ais. Huic ergo respondens ait : Homo quidam fecit cenam magnam, et reliqua.

¹⁹ Cœperunt simul omnes excusare.

Ad rationale convivium non venerunt, quia vo- luptatum potius atque materiæ quam Dei amatores erant. Nam voluptatis argumentum uxor ; ager au- tem ac boves, avaritiæ. Multos itaque vocatos dicit ad magnam cœnam, et rationale per universum orbem convivium sacrarum ac divinarum Scriptura- rum, non tamen omnes gratia potiri, quia vocati B privantur quia rebus aliis curam impendunt. Et- enim distrahere atque avertere a vocatione sollici- tudines mundi docet, quæ variæ sunt : nam vel possessionibus agrisque intenti, eas res vocationi anteferunt ; ita ut excusare se vocati idcirco au- deant. Vel vitæ negotiis atteruntur, vel nuptiarum ac liberorum vinculis implicantur, vel aliis hujus- modi curis dediti sunt. Hæc enim et alia hujusmodi abducere ac distrahere solent eos qui gratiam re- pudlare, vocantemque, nec non novi cœderis con- vivium, et intellectualem escam, audent. Quibus omnibus semet orhaverunt, secundum hanc quidem interpretationem, ii qui cœlesti vocationi jucundi- tates hujus mundi prætulērunt, divitiis nimirum, C negotia et nuptias ; quorum causa gratiam recu- sarunt. Secundum aliam vero interpretationem, priores illi dignanter vocati, id est populus circum- cisus, qui melioris instituti prætextu vocationem spreverunt. Nam quasi agros haberent copiosas suas Scripturas, et bonum arantium instar propbetas suos, et cum sapientia sua veluti uxore conviven- tes, evangelicam gratiam despererunt. — Quia vero tantopere rudi corde erant, neciit parabolam ido- neam demonstrando futuram apud ipsos gerenda- rum rerum rationem. Namque ad illa verba *beatus eris* atque ad illa *retribuetur tibi in resurrectione justorum*, respiciens conviva, beatum appellat eum qui in regno dignus erit vesci panē. Porro hic in- telligitur qui dandus erit remunerandi causa benig- nitatem pauperibus exhibitam ; quique in resur- rectione justorum retribuendus est beato illi : nam resurrectio idem esse intelligitur ac regnum Dei. Dicenti ergo, *Beatus qui manducat panem in regno Dei*, parabolam exponit Servator docens quisnam sit ille beatus.

Quoniam itaque vocati sunt multi ad paratam cœnam (nam pro dignitate regni sui paterfamilias cœnam hujusmodi facit), sed gratiam repudiarunt, de his lata sententia fuit dicendo : Neminem viro-

¹⁹ Luc. xiv, 18.

rum illorum qui vocati fuerunt, et ob suas mendaces occupationes recusavere, cœnam meam gustaturum: alios autem, horum loco, vitæ negotiis minime implicatos, dignos habitum iri ait beata cœna, nempe pauperes quosdam et cæcos et mutilos, qui vocationi non resistebant; quia neque emebant, neque vendebant, neque nuptiis operam dabant, neque alio quolibet negotio distrahebantur, sed promptè expediteque gratiam admiserunt. Quos invitator, primo quidem incolumes faciet, quia facile omnem morbum atque languorem sanat. Deinde etc. Quæ omnia sibi interdixerant recusantes illi Judaica synagoga principes; quorum loco plebs morigerata fuit, quæ in plateis urbis, nempe in legalis politia, vivebat. — Fortasse autem his hominibus, ethnicos denotare volebat, qui ad ejus magisterium erant accessuri. Hi antea idololatras erant, quorum animas mali demones vitaverant; quos consentaneè invitationi suæ suscipiens convivator, primum quidem sanos incolumesque efficit, cœlorum oculos reserans, omni morbo omnique languori animarum ipsorum medens; deinde iisdem spiritalem cœnam exhibebit. Primi itaque vocati sunt circumcisi, quæ adversus gratiam contumeliosi fuerunt. Secundi alienigenæ ethnici, qui antea cæca mente erant, et muti, et claudi, ac muti, qui etiam alacriter obtemperarunt. Jam in plateis versantes, si credendi sunt qui lata perditionis via incedunt, et sine doctrina dogmaticæ vivunt. Tum latentes in angulis, si qui malitiam quolibet prætextu velant. Reliqui demum tertio loco de vilis sæpibusque vocati, animæ in inferis dejectæ. Multa enim sunt illarum itinera quæ hinc abeunt quibus post corporis depositionem prædicavit Servator. Clementer vero iis etiam necessitatem imponit, qui nondum sua voluntate moventur. Talis est cœna quæ hic invitatis parata est. Tales etiam vocati, quorum alii contumaces, ideoque jejuni; alii morigeri, ideoque admissi. Tu vero mihi hinc mentem transfer, etc. Beati ergo qui nunc esuriunt et sitiunt justitiam, quia tunc saturabuntur, cœna regia epulantes, et vitæ panem participant, novique calicis lætitiæ. Quarum rerum symbola ante passionem peragens Servator: *Non bibam, inquit, amodo ex hoc genimine vitis usque in diem illum, quo illud vobiscum novum bibam in regno Patris mei*²⁰. Plena est bonarum rerum mensa, qua vescuntur ii quibuscumq; sœdus disposuit, propterea quod secum in tentationibus permanserint, ut manducent ac bibant in mensa ejus, pane cœlesti animarum sanctarum nutritore pasti, vinumque novi geniminis veræ vitis participant, quam ipse omnium Deus ac pater excolens, novum ex ipsa fructum dignis propinabit.

Ἐν ἰσθίωσι καὶ πίνωσιν ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτοῦ, ἄρτων μὲν οὐρανίου ψυχῶν ἀγίων θεραπευτικῶν τραφησάμενοι, οἶνου δὲ τοῦ καινοῦ γεννήματος τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου μεταληθόμενοι, ἦν αὐτὸς ὁ τῶν ἔλων θεὸς καὶ Πατὴρ γεωργῶν τὸ καινὸν ἐξ αὐτῆς γέννημα τοῖς τότε ἀέλοις παρέξει.

²¹ Quod si in te peccaverit frater tuus.

Hic vult eos, qui injuriis lacessiti fuerunt, erga

²⁰ Matth. xxvi, 29. ²¹ Luc. xvii, 3.

ἢ φήσασα ἑτι· Οὐδαὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τῶν κεκλημένων, καὶ διὰ τὰς βιωτικὰς ἀσχολίας παρατηρησάμενων, γέσσειται ἡ μου τοῦ δείπνου· ἑτέρους δ' ἀντὶ τούτων τοὺς μὴ περιπελεγμένους ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, καταξιοθεύσασθαι φησι τοῦ μακαρίου δείπνου, πτωχοὺς τινὰς καὶ τυφλοὺς καὶ ἀναπήρους, τοὺς μηδαμῶς παρατηρησάμενους τὴν κλήσιν, διὰ τὸ μήτε ἀγοράζειν, μήτε πικράσκειν, μήτε γάμψοι σφαλᾶζειν, μήθ' ὄψ' ἑτέρων τινῶν τοιοῦτων περισκεσθαι, προθύμως δὲ καὶ ἐτοιμῶς καταδέχεσθαι τὴν χάριν· οὗς ὁ καλῶς κρῖνον μὲν ὕγιαι καταστήσει, οἷός τε ἂν βεβήκας πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν θεραπεύειν ἔπειτα, εἰς. (ut col. 578). Ἄν ἀπάντων ἐστέρησαν ἑαυτοὺς οἱ παραιτησάμενοι, τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ ἄρχοντες· μεθ' οὗς ἡ κλήθις ὁπήκουσαν, ὡς πλατείας πόλεως τῇ κατὰ νόμον πολιτείᾳ ζῶσα. — Τὰχα δὲ διὰ τούτων τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἠνίκετο, τῷ αὐτοῦ λόγῳ προσεῖναι μέλλοντας. Τοιοῦτοι δὲ ὄπηρχον οἱ πρὶν εἰδωλολάτραι ὑπὸ δαιμόνων πονηρῶν τὰς ψυχὰς λελωθημένοι· οὗς ἀπολούθους τῇ ἐπαγγελίᾳ ὑποδεξάμενος ὁ ἐστιάτωρ, πρῶτα μὲν σώους καὶ ὕγιαι ἀποκαταστήσει, ἀνοήτας τυφλῶν ὀφθαλμοὺς, πᾶσαν τε νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἰασάμενος· ἔπειτα τὸ πνευματικὸν αὐτοῖς παραστήσει δείπνον. Πρῶτοι μὲν οὖν ἐκλήθησαν οἱ ἐκ περιτομῆς, οἱ καὶ τὴν χάριν καθύβρισαν· ἑσύτεροι δὲ μετ' ἐκείνων οἱ ἐκ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν, οἱ πρὶν τὰς διανοίας τυφλοὶ καὶ ἀνάπηροὶ καὶ χωλοὶ καὶ κωφοὶ, οἱ καὶ προθύμως ὁπήκουσαν· εἰς δ' ἂν ἐν πλατείας μὲν οἱ τὴν εὐρύχωρον τῆς ἀπωλείας ὁδὸν βαδίζοντες, καὶ βιούντες ἄνευ διδαχῆς καὶ δογμάτων· ἐν δὲ ῥύμαις, οἱ συστέλλοντες τὴν κακίαν οἷα θηποτα προφάσει· οἱ δὲ λοιποὶ, οἱ ἐξ ἐσχάτων ἀπὸ τῶν ὁδῶν καὶ φραγμῶν καλούμενοι τρίτοι, αἱ ἐν ἔθου ψυχαὶ· πολλὰ γὰρ ὁδοὶ τῶν ἐξελθόντων τὸν βίον τοῦτον· αἷς ἐκίρυξε μετὰ τῆς ἀπόθεσιν τοῦ σώματος ὁ Σωτὴρ· φιλανθρώπως δ' ἀνάγκην προσάγει τοῖς οὐκέτι αὐτεξουσις. Τοιοῦτον μὲν δὴ τὸ δείπνον, ἔπειρ ἑνταῦθα τοῖς δαιτυμόσιν ἡτοίμασται· καὶ τοιοῦτοί τινες οἱ καλούμενοι, οἱ μὲν ἀπειθεῖς, καὶ διὰ τοῦτο ἀπομένοντες ἄγεστοι· οἱ δὲ εὐπειθεῖς, καὶ διὰ τοῦτο προλαμβανόμενοι. Σὺ δὲ μοι ἐνταῦθεν μετὰ τῇ διανοίᾳ, εἰς. (ut col. 572). Μακάριοι γοῦν· οἱ νῦν πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ἑτι τότε χορτασθήσονται, τοῦ δείπνου τοῦ βασιλικοῦ ἐμφορούμενοι καὶ μεταλαμβάνοντες τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς, καὶ τῆς εὐφροσύνης τοῦ καινοῦ ποτηρίου. Ἄν τὰ σύμβολα ἐπιτελῶν πρὸ τοῦ πάθους ὁ Σωτὴρ, Ὁ μὴ πλώ, ἔφη, ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πλώ μεθ' ἡμῶν καινὸν ἐν τῇ βουσίᾳ τοῦ Πατρὸς ἐμοῦ· κλήρης φγαθῶν τράπεζα, ἧς μεταλήφονται οἷς τὴν διαθήκην διέθετο, διὰ τὸ μεμνηθῆναι μετ' αὐτοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς, ἄρτων μὲν οὐρανίου ψυχῶν ἀγίων θεραπευτικῶν τραφησάμενοι, οἶνου δὲ τοῦ καινοῦ γεννήματος τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου μεταληθόμενοι, ἦν αὐτὸς ὁ τῶν ἔλων θεὸς καὶ Πατὴρ γεωργῶν τὸ καινὸν ἐξ αὐτῆς γέννημα τοῖς τότε ἀέλοις παρέξει.

Ἐὰν δὲ ἀμαρτή εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου.

Ἐνταῦθα τοὺς ἐν προκοπῇ γενομένους συγχωρη-

τιπὸς εἶναι τοῖς πταίουσιν βούλεται, θεραπεύων δι-
νήν νόσον ἐν αὐτοῖς πολλάκις ἐμφυομένην, ἐκπότων
τῆν κατὰ τῶν πταίωντων ἀποτομήν. Κατεπαίρεσθαι
γούν εἰώθαμεν, ὡς μήτε παρακλήσεις τῶν ἡμαρτη-
κῶτων, μήτε τῶν ὑπὲρ αὐτῶν κρεθωνόντων ἰατηρίας
παραδέχεσθαι· μηδὲ μὴν ὑπολογίζεσθαι ὅσα δὴ καὶ
αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι πταίνοντες συγγνώμης τῆς παρὰ
τοῦ μεγάλου κριτοῦ δεόμεθα. Εἰκότως οὖν παρὰ τῷ
Ματθαίῳ καὶ τῇ παραβολῇ κήχρηται, ἐν ἣ ὀφείλεται
εἰσάγονται, ὁ μὲν μυρία τάλαντα ὀφείλων, ἃ καὶ
ἀπαίθῃ αὐτῷ προσποιούντι· ὁ δὲ ἑκατὸν δηνάρια, ἐφ'
οἷς ἀπακινύετο παρὰ τοῦ ἀφαιθέντος τὰ πολλὰ ἐκείνα
τάλαντα. Δι' ἧς διδάσκει, ὅτι μὴ ἄλλως τυχεῖν δυνα-
τὸν ἐστὶ τῆς βασιλείας, κἂν πολλὰ τὴς κατορθώσῃ, μὴ
τὸν ἀγαθὸν Θεὸν μιμησόμενος κατὰ τὸ ἀμνησικακόν·
ἐπισημῆται ἡ βασιλεία, κρῖσει τοὺς ἀξίους παραδειχ-
μένη, τοὺς μὴ συγχωρητικούς καὶ τὸν ἀγαθὸν τῶν
ἄλλων κριτὴν κατὰ τοῦτο μιμουμένους οὐ παραδέχεται.
Οὐ γὰρ ἂν ἔχει τις εἰπεῖν τοσαῦτά τινα πεπλημ-
μαλησέναι εἰς ἑαυτὸν, ὅσα παρ' αὐτοῦ τὸν πάντα χρό-
νον τῆς αὐτοῦ ζωῆς παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ πράξας
ἠφαιλέτης ἐστὶ· ποτὲ μὲν γὰρ διὰ τοῦ λόγου πταίμεν,
ποτὲ δὲ δι' αἰσχυρῶν καὶ πονηρῶν ἐπιθυμημάτων τε
καὶ πράξεων. Ἰλλήν ὁμοῦς τοσαῦτα πταίνοντες, οὐκ
ἐπιγινώσκουμεν τὰς παρὰ τῷ Θεῷ ἑλπίδας, διὰ τὸ φι-
λάνθρωπον καὶ ἀνεξίκακον ἰλημονικόν τε καὶ συγχω-
ρητικὸν τοῦ Θεοῦ. Οὐκοῦν ἔπεται τῷ αὐτῷ μέτρῳ,
καὶ ἡμεῖς μετρεῖν τοὺς εἰς ἡμᾶς ἀμαρτάνουσι· μηδὲ
κατὰ τὸν Πέτρον ἀκριβολογεῖσθαι τῇ φιλανθρωπίᾳ,
καὶ μέχρις ἑβδόμου ἀριθμοῦ τοὺς εἰς ἡμᾶς ἡμαρτη-
κόσι συγχωρεῖν· κατὰ δὲ τὸν συμπαθῆ καὶ ἰλεήμονα
Σωτῆρα μέχρι τοῦ ἑβδομηκοντάκις ἑπτά· οὐ πάντως
τὰ τοσαῦτα περιεργαζομένους ἀμαρτήματα, καὶ ὥσπερ
ἀναγραφὴν αὐτῶν ποιοῦμένους καθ' ἑκάστην ἡμέραν,
ἐκ δὲ τούτου τὸ ἀπεριόριστον διδασκομένους. Πυθο-
μένου γὰρ τοῦ Πέτρου ἐπὶ πόσοις τοὺς εἰς ἡμᾶς ἀμαρ-
τανόμενοις συγχωρεῖν ἴδοι, καὶ ἀριθμὸν ὀρίσαντος
τὸν ἴως ἑπτάκις, ὁ Σωτὴρ τὸν ἴως ἑβδομηκοντάκις
ἑπτά εἰσήγαγε, καθ' ὃν δεῖ καὶ ἡμεῖς ἀρίσκειν, εἰδότες
καὶ πεπαισμένοις, ὡς ἔσται καιρὸς καθ' ὃν συναρθῆ-
σεται πρὸς ἡμᾶς λόγος ὑπὸ τοῦ πάντων κριτοῦ τε
καὶ βασιλέως, ἐπειδὴν οἱ πάντες παραστῶμεν τῷ βῆ-
ματι αὐτοῦ, ὅτι ᾧ μέτρῳ μετροῦμεν, ἀντιμετρηθήσεται
ἡμῖν. Ὁ μὲν γὰρ μέγας βασιλεὺς ἐντεῦθεν ἤδη
πᾶσιν ἡμῖν τοὺς χρεωφιλῆταις πολλῶν τάλαντων κατὰ
τὸ κρέπον αὐτοῦ τῇ φιλανθρωπίᾳ τὸ πᾶν ἀνῆκε χρέος,
δοθεὶς ἄφεσιν ἀμαρτημάτων καὶ ἐξαλείψας τὸ καθ'
ἡμῶν χειρόγραφον· ἡμεῖς δ' ἐπὶ βραχέσι πταίσμασι
τοὺς συνδούλους ἀποκινύομεν, καὶ παρακαλοῦμενοι
οὐ συγχωροῦμεν τὰ εἰς ἡμᾶς ἐπταισμένα, μὴ ἐπι-
μετροῦντες τὰ ἴσα οἷς παρὰ Θεοῦ τετυχῆκαμεν τοὺς
ἡμετέροις οὐκέτιαις. Εὐλόγως οὖν ἀγανάκτησις καθ'
ἡμῶν ἐξενηχθήσεται· καὶ ὁ τὴν πᾶσαν ἡμῖν ὀφειλὴν
ἀφελὲς Δεσπότης οὐκέτι ἀφήσει ἡμῖν· ἀλλ' ᾧ μέτρῳ
μεμετρήκαμεν ἀσυμπαθεῖ καὶ ἀνελεῖ καὶ ἀποτόμῃ,
ἐπιμετρήσει ἡμῖν καὶ τὸν ἐξ ἡμῶν κατὰ τῶν ἡμε-
τέρων συνδούλων ὄρον καθ' ἡμῶν ἐπαρτήσεται. Ἐφεύ-

A offensores suos indulgentiam expromere : sanatioque
dirum morbum saepe numero illorum animis inna-
scens, atque odium quo sibi maleficos prosequan-
tur resecat. Quippe adeo exacerbari solemus, ut
neque precantium obsecrationes, neque supplices
intercessorum preces admittamus, neque repote-
mus quanta et nos humanae conditionis peccata
ignosci nobis a magno iudice ogeamus. Apie igitur
apud Matthæum²² parabola Servator utitur, in qua
debiteres introducuntur quorum alter decem millia
talentorum debebat, quæ ipsi supplici condonata
fuere; alter autem centum denariorum, quorum causa
suffocabatur ab eo, cui tantus ille talentorum nu-
merus remissus fuerat. Qua parabola docet, haud
licere regnum adipisci, quanquam alioqui multa
B recte aliquis fecerit, nisi Dei bonitatem injuriarum
oblivione imitetur. Nam regnum quod non nisi ju-
dicio probatos recipit, alienis a clementia neque
omnium iudicem hac virtute imitantibus haudqua-
quam patet. Neque enim quempiam tanta in nos
peccasse affirmabimus, quanta nosmet per universæ
vitæ tempus adversus Dei voluntatem patravimus,
ideoque debiteres evasimus. Nam modo sermone
offendimus, modo turpibus vitiosisque cupiditatibus
atque acerbis. Nihilominus qui tanta delinquitibus
etque acerbis placandi Dei non omittimus, quem bene-
volum hominibus, patientem ac misericordem ve-
niæque primum scimus. Consentaneum est igitur
ut eadem mensura iis, quorum offensæ in nos ex-
stiterunt, largiamur : neque, ut olim Petrus²³, mi-
nuta benevolentia simus, neque injuriarum remis-
sionem septenario numero coarctemus; imo vero
septuagies septies cum clemente misericordique
Servatore parcamus. Quare offensas ne sedulo
ventilemus, neque harum veluti commentarium in
dies conficiamus. Nunc enim indulgentiam sine fine
docemur. Etenim interrogante Petro quoties pec-
cantibus adversus nos indulgere oporteret, nume-
rumque septenarium desinente, Servator usque ad
septuagies septies produxit veniæ dandæ a nobis
numerum; probe nimirum consciis, tempus affore
quo rationes nobiscum ponentur ab universali iudice
ac rege, cum omnes ante ejus tribunal constitu-
mur, et qua mensura mensi fuerimus, remetietur
nobis. Etenim nunc magnus rex cunctis nobis mul-
torum talentorum debitoribus, prout suam clemen-
tiam decebat, debitum remisit, dans peccatis veni-
am, delensque scriptum contra nos chirographum :
nos autem leves ob culpæ conservas suffoca-
camus, atque obsecrati minime remittimus quæ in
nos peccata fuerint; familiaribus nostris haud pa-
ria facientes iis, quæ nos a Deo consecuti sumus.
Merito itaque nobis irascetur is qui omne debitum
nobis condonaverat Dominus : neque jam nobis
parcet; sed qua mensura mensi fuerimus, dura
videlicet, immisericoe et aspera, eadem nobis re-
tribuet; latamque a nobis adversus conservas no-

²² Matth. xviii, 24. ²³ ibid., 21.

stros sententiam, de nobismet pariter dicet. Secus vero licet cuique bonam sententiam genus sibi apud illud tribunal comparare, si ipse antea sit benignus, et alienis contra se peccatis indulgeat.

²⁴ *Et dicent vobis: Ecce hic, vel ecce illic.*

Hæc secundum Matthæum dicta sunt de Hierosolymorum excidio. Quare illic addebatur: *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes*²⁵. Verumtamen hic de Antichristi temporibus Servator proloquitur; ideoque verba illa non adjunguntur.

²⁶ *Primum oportet illum multa pati.*

His verbis futuram quoque aliquando apostasiam innuit dum ait: Primum oportet illum multa pati, et reprobari a generatione hac, nempe hominum. Nam repulsum atque improbatum iri Evangelium ejus, populumque ejusdem magnopere afflictum iri, vaticinatus est; sive in consecutis deinde persecutionibus, quibus furentibus sexcenta ipse Servator passus est, maledictis hominum appetitus; sive Ecclesia ejus atque doctrina cum exagitaretur atque oppugnaretur; sive in universal consummatione, cum Evangelium ejus omnino improbabatur, atque ex hominum cœtu exterminabitur.

²⁷ *Et sicut accidit Noachi temporibus, etc.*

Sic igitur repulso, uti dictum est, per apostasiam sermone evangelico, more malorum quæ diluvii tempore contigerunt, impiis, inquit, hominibus exitium superveniet. Et quidem sicut omnes tunc perierunt, exceptis duobus qui cum Noacho in arca constiterant; ita in Domini adventu, scelesti homines per apostasiam tempus luxuria et ebrietatibus et nuptiis et cæteris vitæ voluptatibus occupati, ea ratione peribunt qua illi Noachi ætate diluvio submersi. Ne quis autem existimaret hos quoque aquis obrutum iri, necesse fuit Loti exemplum commemorare; Sicut, inquit, Loti tempore edebant et bibebant, et reliqua: Porro die qua Lotus Sodomis egressus est, ignis cælo pluit cunctosque incolas perdidit. Hujusmodi, inquit, dies erit qua Filius hominis revelabitur²⁸. Quibus verbis mystice admodum ac terribiliter docet, fore ut igne ac sulfure cœlis misso impios omnes ira Dei corripiat. Idcirco impios hanc diem adesse orantes prophetica vox increpat dicens: *Vos desiderantibus diem Domini! Cur? Vobis hæc dies, tenebræ et non lux, dies tenebrarum et caliginis, dies calamitatis et exterminii*²⁹. Sedulo autem Servator hic quoque cavit, quominus diceret ignem et sulfur antea cælo pluisse in impios Sodomorum cives, quam Lotus egressus eorum cœtu separaretur. Sic diluvium neque inundavit, neque meruit universos orbis incolas, priusquam Noachus in arcam introiret. Ita prorsus in mundi consummatione haud ante eventurum perentium impiorum diluvium ait, quam in cælesti arca congregentur incolæ quicumque tunc pii homines erunt, prorsus ut Noachi exemplum reno-

ροι δι τις ταυτῶν μεθόδων ἀγαθῆς ἀποφάσεως τῆς ἐπὶ τοῦ δικαιοῦτηριου ἐξενεχθησομένης, εἰ ἐτραλαδῶν γενοῖτο φιλόανθρωπος καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρταναιμένων συγχωρητικῶς.

Καὶ ἐροῦσιν ὑμῖν· Ἰδοὺ ὧδε, ἢ ἰδοὺ ἐκεῖ.

Ταῦτα κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον ἐλίγγοτο περὶ τῆς ἀρημώσεως Ἰερουσαλῆμ (66)· διδὸς καὶ προσέκκετο· *Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν καιρῶν τοῦ Ἀντιχριστοῦ προλέγει· διδὸς οὐ πρόκειται τοῦτο.*

Πρῶτον δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν

Ἀντίκειται δὲ καὶ ἐν τούτοις τὴν ποτὶ γενησομένην ἀποστασίαν εἰπών· Πρῶτον δεῖ δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, δηλονότι τῆς τῶν ἀνθρώπων· ἀποδοκιμασθῆναι γὰρ καὶ ἀποδοκιμασθῆναι τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον, πολλά τε παθεῖν τὸν αὐτοῦ λαόν, ἐθέσπισεν· εἴτε ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα διωγμοῖς, καθ' οὓς μυρία πέπονθεν αὐτὸς τε βλασφημούμενος ὁ Σωτὴρ παρὰ τοῖς ἄνθρώποις, ἢ τε Ἐκκλησία αὐτοῦ καὶ ὁ λόγος ἐλαυνόμενος καὶ καλεμούμενος· εἴτε πρὸς τῷ πάντων τέλει, καθ' ὃ ἀποδοκιμασθήσεται· πάνπαν ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων γενεᾶς.

Καὶ καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Νῶε, κ. τ. λ.

Ὁὕτω τοίνυν, ὡς εἴρηται, ἐκδηθέντος διὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ λόγου τοῦ εὐαγγελικοῦ, κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τῶν ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ συμβεβηκότων, ὁ κατὰ τῶν ἀσεβῶν διεσθρὸς ἐπιστήσεται, φησί. Ἄλλ' ὡς τότε πάντας μὲν ἀπόλωσεν, οὐ μὴν καὶ τοὺς συνηγμένους ἅμα τῷ Νῶε ἐν τῇ κιβωτῷ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας οἱ μὲν ἀσεβεῖς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀποστασίας τρυφαῖς καὶ μέθαις καὶ γάμοις καὶ ταῖς τοῦ βίου ἡδοναῖς κατατριβόμενοι ὁμοίως τοῖς ἐπὶ τοῦ Νῶε κατακλυσθέντες ἀπολούνται. Ἰπὲρ δὲ τοῦ μὴ τινα νομίσαι δι' ὕδατος καὶ τούτους κατακλυσθήσεσθαι, ἀναγκαίως τῷ ἐπὶ τοῦ Λῶε κέρρηται παραδειγματι, καθὼς ἐγένετο, λέγων, *ἐν ταῖς ἡμέραις Λῶε, ἦσθιον, ἔπειρον, καὶ τὰ ἐξῆς· Ἡ δὲ ἡμέρα ἐξῆλθε Λῶε ἀπὸ Σοδόμων ἐβραξε πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ καὶ ἀπέκλισε πάντας. Κατὰ τὰ αὐτὰ ἔσται ἡ ἡμέρα ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται· σφόδρα ἀπορρήτως· καὶ φοβερῶς διδάσκων ὅτι πυρὶ καὶ θείῳ ἀπ' οὐρανοῦ καταπιεσόμενῳ τοὺς ἀσεβεῖς πάντας ἢ ἔργῃ μετελεύσεται· διδὸς τοῖς μὲν ἡμέραν ταύτην ἐπιστήναι εὐχόμενῳ ἀσεβείῳ ἢ προφητικῇ φωνῇ ἐπαναταίεσθαι λέγουσα· *Ὁὕα οἱ ἐπιθυμοῦντας τὴν ἡμέραν Κυρίου! Ἰνα τί; Ὑμῶν αὕτη ἔσται σκότος, καὶ οὐ φῶς, ἡμέρα σκότους καὶ γνόφου, ἡμέρα ταλαιπωρίας καὶ ἀφανισμοῦ. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς καὶ ἐνταῦθα ἐτήρησεν ὁ Σωτὴρ ὁ πρότερον τὸ πῦρ εἰπὼν ἀπ' οὐρανοῦ καὶ τὸ θεῖον καταληθῆναι ἐπὶ τοὺς ἐν Σοδόμοις ἀσεβεῖς, ἢ τὸν Λῶε ἐξελεῖν, καὶ χωρισθῆναι ἐξ αὐτῶν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ οὐ πρότερον ἐπῆλθεν ὄστος καὶ πάντα ἀπόλωσεν τοὺς κατὰ γῆν οἰκοῦντας, ἢ τὸν Νῶε ἐξελεῖν εἰς τὴν κιβωτόν. Κατὰ τὰ αὐτὰ τοίνυν καὶ ἐπὶ**

²⁴ Luc. xvii, 23. ²⁵ Matth. xxiv, 16. ²⁶ Luc. xvii, 25. ²⁷ ibid. 26. ²⁸ Luc. xvii, 28-30. ²⁹ Amos vi, 12.

(66) Confer Theophaniz fragmentum x, col. 653.

της συντελειας οὐ πρότερον ἔσθεθαί τὸν κατακλυσμόν τῆς ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν φησιν, ἢ συναχθῆναι εἰς τὴν ἰπουράνιον τοῦ Θεοῦ κινωτῶν, καὶ διασωθῆναι τοὺς τότε εὐρεθισμένους τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπους, κατὰ τὸ παράδειγμα τὸ ἐπὶ τοῦ Νῦε· οἷς καὶ λαχθήσεται κατὰ καιρὸν τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο· *Bάδιζε, λαός μου, εἰσελθε εἰς τὸ ταμίειόν σου, καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως οὗ παρέλθοι ἡ ὄρη Κυρίου*· ὡσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Δάτ ἰποήσων, ἵνα μὴ οἱ δίκαιοι συναπλωγῶνται τοῖς ἀσεβέσιν· οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς συντελειας τοῦ αἰῶνος οὐ πρότερον αὕτη ἔσται, ἢ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς δικαίους καὶ θεοσεβεῖς ἀπορισθῆναι τῶν ἀσεβῶν, καὶ συναχθῆναι εἰς τὴν ἰπουράνιον τοῦ Θεοῦ κινωτῶν· εὐρισκομένου, πάντων δὲ ἀθέων ἀσεβῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὄρη τοῖς τῆς οἰκουμένης κρατησάσης, ἢ τοῦ Θεοῦ ὄρη τοῖς

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ δεῖ ἔσθαι ἐπὶ τοῦ δάματος, κ. τ. λ.

Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸν κατὰ τῶν θεοσεβῶν ἐπινεχθῶμενον διωγμὸν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας. Ἡμέραν δὲ ἐκείνην ὀνομάζει τὸν χρόνον τὸν πρὸ τῆς συντελειας, ἐν ᾧ φησιν· *Ὁ σφύγων μὴ ἐπιστρέψτω, μηδὲ μμητής γινέσθω τῆς γυναικὸς Δάτ, ἥτις μετὰ τὸ φυγεῖν καὶ ἐξω γενέσθαι τῆς Σοδομιτῶν χώρας, στραφείσα εἰς τὰ ὄπισω, ἀπενεκρῶθη, στήλη ἄλλοις γενομένη.* Ἀφαιδεῖν γὰρ τότε προσήκει οὐχ ὑπαρχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τε καὶ ψυχῆς τοὺς ἐν μέτρῳ τῆς ἀποστασίας καταληφθῶμενους, μήποτε, βουληθέντες τῆς ἑαυτῶν περιποιήσεως προσκαίρου ζωῆς, σὺν ταύτῃ καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀπολέσωνται, τῇ ἀποστασίᾳ ἑαυτοῦς παραδόντες.

Πρώτῃ τῇ νυκτὶ ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς, κ. τ. λ.

Σφόδρα δὲ θαυμαστῶς εὖν τῆς ἀποστασίας καιρὸν καὶ τὴν στέρησιν τοῦ νοεροῦ λογικοῦ φωτὸς νύκτα ὀνόμασε· νυκτὶ γὰρ καὶ σκότους· χείρων ἢ τότε τῶν ἀνθρώπων ἔσται κατάστασις διὰ τὴν ἐπικρατήσαν αὐτῶν ἄνοιάν τε καὶ πλάνην. Διὸ φησὶ· *Δέξω ἡμῖν· δύο ἔσονται ἐπὶ κλίνης καὶ δύο ἐπὶ μυλωνος, εἰς παραλαμβανόμενος ὡς ἄλλοτριος τῆς ὄρης, καὶ εἰς ἀριέμενος, ὥστε τῇ ὄρῃ παραδοθησόμενος, ὁ θησαυριστὰς ἑαυτοῦ ὄρη ἐν ἡμέρᾳ ὄρης· δι' ἔν περιστείσι τὸν χωρισμὸν τῶν ἀγίων καὶ θεοφιλῶν ψυχῶν τὸν ἀπὸ τῶν ἀσεβῶν.* Ἴνα γὰρ μὴ ἀδιακρίτως ἐπιλοῦσα ἡ ὄρη καὶ τῶν δικαίων παραλήφεται, προλαβὼν ὁ Θεὸς ὡσπερ τὸν Δάτ προεξήγαγε τῆς Σοδόμων καταστροφῆς. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πρὸ τῆς συντελειας, πρὶν ἐπιλεθεῖν τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὄρη, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶσιν οἱ δίκαιοι, χωρισμὸς ἔσται τῶν θεοφιλῶν ψυχῶν, ἀγγέλων αὐτὰς διαχωρίζοντων καὶ παραληφόμενων· ὥστε ἐν μιᾷ στραμνῇ δύοιν κατακαίμενων ἵνα μὲν τὸν τοῦ Θεοῦ ἄξιον παραλαμβάνεσθαι, τὸν δὲ ἕτερον καταλείπεσθαι, ὡς ἄξιον τῆς τότε καταληφόμενης τοῖς ἀσεβεῖς ὄρης. Καὶ ἐπὶ τῶν ὄφ' ἐπὶ μυλωνί ἀληθουσῶν, ὁ αὐτὸς λόγος ἔσται. Ἀληθούσας δὲ ὀνόμασε τὰς τὸν εὐτελεῖ καὶ

A veter. Quibus etiam commode dicitur propheticum illud : *Vade, popule meus, intra in cubiculum tuum, et reliqua; donec transeat indignatio Domini* : ceu Loto accidit, ne boni cum improbis morte irrelantur. Ita sæculi consummatio non ante eveniet, quam justiquot in orbe erunt ac religiosi ab improbis discernantur, atque in cœlesti Dei arca concludantur. Tunc enim nemine jam inter homines justo superatite, sed irreligiosis omnibus atque scelestis sub Antichristi vexillo degentibus, atque apostasia toto orbe diffusa, ira demum Dei plenos sceleribus homines invadet.

οὕτω γὰρ μηκέτι μηδενὸς δικαίου ἐν ἀνθρώποις Ἀντιχρίστου γεγονότων, τῆς τε ἀποστασίας καθ' ὅλης ἀσεβεῖς μεταλεύσεται.

B ²¹ *Quicumque illa die fuerit in lecto, etc.*

Hoc dicto significat persecutionem quam adversus bonos concitabit perditionis filius. Diei vero illius nomine appellat tempus, quod consummationem proxime præcedet; quo tempore, ait, nemo respiciat, neque Loti uxorem imitetur, quæ in fuga postquam Sodomitarum fines excesserat, cum respicere voluisset, in mortem incidit, statua salis effecta. Prodigos enim tunc esse oportet non rei familiaris tantummodo, verum etiam vitæ suæ animæque (67), eos qui in apostasiæ ætatem incurrent; ne dum animam suam conservare temporaliæque vitæ parcere student, hanc simul et æternam vitam amittant, dum se apostasiæ victos permittunt.

²² *Illâ nocte duo erunt in lecto uno, etc.*

Mirifice admodum apostasiæ tempus ac rationalis orbitatem luminis noctem appellavit. Nocte enim tenebrisque deteriora erunt tunc hominum ingenia propter offusam eis amentiam atque errorem. Quare ait : Dico vobis : Duo erunt in lecto, et duo in pistrino; unus assumendus, quia iræ immerens; alter relinquendus, utpote ultrius iræ obnoxius, qui sibi videlicet iram thesaurizavit in diem iræ. Quamobrem sicut sanctarum Deoque chararum animarum ab improbis divisionem. Etenim ne temere superveniens ultio justos quoque homines corripere, dedit mature operam Deus ut Lotum Sodomorum exitio subduceret. Similiter impendente consummatione, priusquam impios ultio invadat, ne cum mundo justis damnetur, discrimen fiet animarum Deo chararum, angelis eas dividendis atque assumentibus : ita ut e duobus in eodem lecto jacentibus, unus dignus assumatur, alter derelinquatur, utpote ultionis quæ tunc de impiis sumetur merens. Idemquo accidit duabus quoque in pistrino commolentibus. Molentes autem dicit feminas, ut significet vilis, pauperrimæ atque infimæ conditionis homines. Jacentes autem in lectis dicit, pro libera-

²⁰ Isa. xxvi, 20. ²¹ Luc. xvii, 31. ²² Luc. xvii, 34.

(67) Quo sensu animæ quoque suæ prodigus aliquis esse possit, videsis apud Eusebium in nostris Theophrastia fragmentis, col. 671.

lis et lautæ vitæ mortalibus. Hanc ipsam locutionem habet Moysis Scriptura, ubi dicitur perventura vindicta a Pharaonis primogenito usque ad molentem pissentemque in pistrino. Extremi enim humanæ conditionis termini, opulentus videlicet, et humilis atque abjectus, his verbis attinguntur. Sic nunc quoque duos in lecto uno memoravit Scriptura, ut liberalis vitæ homines innueret; quorum unus assumetur, qui Dei electione dignus; alter relinquetur, qui poenæ est æffinis. Similiter molentes duæ intelliguntur quæ inter homines obscuram et pauperem vitam agitant: quarum item quæ justa est, assumetur, altera relinquetur.

²⁰ *Dicunt ei: Ubinam, Domine? Qui respondit: Ubi fueris corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.*

Sciscitantibus discipulis: *Ubinam, Domine? volentibusque cognoscere, ubinam alter ex illis non assumptis relinquetur: Ubi, inquit, fueris corpus, vel cadaver, ut ait Matthæus, illuc congregabuntur et aquilæ* ²¹: ex avidibus nescio quibus cadaverum voracibus principes hujus æsculi ducta comparatione significans, qui sanctos Dei tunc persequuntur: quibus uno in loco coactis, eodem pariter compelletur ille qui indignus delectu est. Est autem jacentium in lecto, alter; vel molentium, una: qui etiam tradentur congregatis adversum ipsos aquilla. Aquillas vero, Hierosolymorum quoque obsessorea propheticus sermo appellavit; veluti cum Nabuchodonosorum dicit *grandem et magnarum alarum aquilam* ²². Nisi forte alio sensu vindices uitricæque potestates, quas impios invadent, his verbis denotantur: quibus ne forte tradamur, monent deinde Servator ut precibus operam demus.

²⁰ *Judex quidam erat, qui Deum non timebat.*

Addit etiam parabolam de iudice iniquitatis, quo confirmet orandum semper nullaque ignavia cessandum. Quod autem ait ²⁷: Num Filius hominis, cum venerit, fidem in orbe inveniet? defectum fidei futurum ostendit, ita ut nemo fidelis speravit, aut vix rarus aliquis, circa secundæ ejus manifestationis ætatem. Id porro apostatici temporis magnum signum erit, cum raro occurreret qui fidem retineat: imo vero ne unus quidem fortasse erit, propterea quod alii assumpti fuerint, alii relictii, aquilla nempe tradendi. Sic ergo deleta inter homines fide, ipse superveniet, sanctos suos qui ab impiis leto dediti fuerint, vindicaturus. Brevi autem ultionem patrabit, propterea quod hi diu noctaque ad eum clamant. Et quidem ut ad se clament, docuit eos per parabolam de iudice iniquitatis.

²⁰ *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti.*

En quæ in hac parabola edocemur: futurum sci-

A *πεινιχρὸν καὶ ἰσχυρὸν ἐν ἀνθρώποις διαντιλοῦσας βίον ἐπὶ κλίνης δὲ τοὺς τὸν ἐλευθερὸν καὶ ἀνετὸν βίον μεταερχομένους. Τοῦτο δὲ παραστήσει ἡ Μιωυσιῶς γραφή ἐν τῇ φησιν ὁ λόγος ἦξεν τὴν ὄργην ἀπὸ πρωτοτόκου Φαραῶν, καὶ ἕως τῆς ἀληθείας καὶ πεισσοῦσης ἐν τῷ μυλῶνι. Τὰ γὰρ ἄκρα τῶν κατ' ἀνθρώπους βίων, τοῦ τε ἐνδόξου τοῦ ἀπεβρίμμενου καὶ ἰσχύτου, διὰ τούτων ὁ λόγος παρέστησεν· οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα δύο ἐπὶ κλίνης μίαι εἰσῆγαγε, τοὺς τὴν ἐλευθερίαν ζῶντα μετιόντας αἰνιξάμενος· ὁ εἰς παραληφθήσεται, ὁ ἀξιος τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκλογῆς· ὁ δὲ ἕτερος ἀφεθήσεται, δηλονότι ὁ τῆς ὄργης οἰκίος· ὡσαύτως δύο ἀλήθουσαι εἶεν ἂν αἱ ἐν ἀνθρώποις τὸν ἀτιμὸν καὶ πεινιχρὸν βίον μετιούσαι· ὡς πάλιν ἡ κρείττων παραληφθήσεται, ἡ δὲ ἕτερα ἀφεθήσεται.*

B *Ἀγρουσιν αὐτῶ· Πού, Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Ὁπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί.*

Ἐρωτησάντων τῶν μαθητῶν· *Κύριε, ποῦ; καὶ βουληθέντων μαθεῖν ποῦ καταλειφθήσεται ὁ ἕτερος τῶν (μὴ) παραληφθέντων· Ὁπου, φησὶ, τὸ σῶμα, ἢ τὸ πνεῦμα κατὰ Ματθαῖον, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί· ὡς περ οἰωνοῦς τινος νεκροφόρους, τοὺς ἔρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου αἰνιξάμενος, τοὺς τῶτα διώκοντας τοὺς ἀγίους τοῦ Θεοῦ· ὡς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντων, ἐκεῖ καὶ παρ' αὐτοῖς συναχθήσεται ὁ ἀνάξιος τῆς παραληψέως. Ἦν δ' οὗτος τῶν ἐπὶ κλίνης καθευδόντων ὁ ἕτερος· ἢ τῶν ἀληθουσῶν ἡ μία· οἱ καὶ παραδοθήσονται τοῖς ἐπισυναχθεῖσι κατ' αὐτῶν ἀετοῖς. Ἀετοῦς δὲ καὶ τοὺς τῆς Ἱερουσαλήμ πολιτορχτῆς ὁ προφητικὸς λόγος ὠνόμασεν· ὡς οὖν περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ λέγει· Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας ὁ μεγαλοπτερόντος· μή ποτ' οὖν καθ' ἑτέραν δίκην αἱ τιμωρητικαὶ καὶ κολαστικαὶ δυνάμεις, αἱ τοὺς ἀσεβεῖς μεταλειυσόμεναι, διὰ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων ἀετῶν ἐδηλώθησαν· αἷς ἵνα μὴ παραδοθῶμεν, ἐξῆς ὁ Σωτὴρ παραινεῖ εὐχαῖς σχολάζειν.*

Κριτικὸς τις ἦν τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος.

Ἐπισυνάπτει γοῦν καὶ παραβολὴν τὴν περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας, πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι καὶ μὴ ἔκκακεῖν. Τὸ δὲ εἰπεῖν· Ἄρα ἄλλων ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; ἔκλειψιν δηλοῖ τῆς πίστεως, ὡς μηδένα πιστὸν εὐρεθήσεσθαι, ἢ εἴ· που ἄρα σπάνιον τινα κατὰ τὸν τῆς δευτέρας αὐτοῦ θεοφανείας χρόνον· Ὅπερ μέγα τεκμήριον τυγχάνει τοῦ καιροῦ τῆς ἀποστασίας, ἐν ᾧ σπάνιος ἔσται ὁ εὐρεθήσομενος πιστός· τάχα δὲ οὐδὲ εἰς ἔσται, διὰ τὸ τοὺς μὲν παραληφθήσεσθαι, τοὺς δὲ καταλειφθήσεσθαι τοῖς ἀετοῖς παραδοθησομένους· οὕτω τε ἐξ ἀνθρώπων ἐκλειπούσης τῆς πίστεως, αὐτὸς λοιπὸν ἐπιστήσεται τὴν ἐκδίκησιν ποιησόμενος τῶν ἀγίων αὐτοῦ τῶν ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν ἀνηρημένων. Ἐν τάχα δὲ ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν, διὰ τὸ βαρὺ πρὸς αὐτὸν θυκεῖς καὶ ἡμέρας· βαρὺν δὲ πρὸς αὐτὸν ἐδίδαξε διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.

Ἀνθρώπος τις εὐγενῆς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν αὐτῷ βασίλειαν, καὶ ὑποστρέψαι.

Τοσαῦτα διὰ τῆς παραβολῆς διδασκόμεθα, τὴν

²¹ Luc. xvii, 37. ²² Matth. xxiv, 28. ²³ Ezech. xviii, 3. ²⁴ Luc. xviii, 2. ²⁵ ibid. 8. ²⁶ Luc. xix, 42.

μειλλουσαν αὐτοῦ καὶ μηδέπω παρούσαν βασιλείαν (68), ἅ καὶ αἰσθητὴν ταύτην τινὲς ἐφραντάζοντο, τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν μετέστασιν τε καὶ ἀνάληψιν, τὴν δευτέραν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ θεοφάνειαν, τὴν κριτικὴν καὶ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστην διανεμητικὴν ἐξουσίαν, τὴν τῶν οὐσιῶν αὐτοῦ καὶ πιστῶν θεραπευόντων εὐδοκίμησιν, τὴν τῶν μὴ τοιούτων καταγνώσιν, τὴν τῶν πολιτῶν τοῦ βασιλείου κατ' αὐτοῦ συσκευῆν, τὴν μετελευσομένην αὐτοὺς ἐπαξίως ὡν ἔδρασαν βίαν· ταῦτα γὰρ ὁμοῦ πάντα δια τῶν ἐκτεθεισῶν φωνῶν ἐδήλου. Καὶ πρῶτον μὲν ἄνθρωπον αὐτὸς ἑαυτὸν ὠνόμαζε διὰ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν, τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτῷ συστάσαν· ἔπειτα εὐγενῆ, ἀλλ' οὐκ ὀνόμαζε βασιλεία ἑαυτὸν ἐκάλει, διὰ τὸ μηδέπω ἤ βασιλικῆ ἀξία κατὰ τὴν πρῶτην θεοφάνειαν κεχρησθαι. Τῆς δ' εὐγενείας αὐτοῦ μάρτυρες οἱ τοῦ γένους καὶ τῆς ἐκ προγόνων διαδοχῆς τὴν ἱστορίαν γραφῆ παραδεικνύοντες· ὡς ὁ μὲν τις, τὴν κατὰ ἄνθρώπους εὐγενείαν αὐτοῦ παριστάς, ἔθεν δὴ ποθεν εὐγγελλίζετο λέγων· *Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ· εἶθ' ἐξῆς τούτοις τὴν γενεαλογίαν δι' ἐπιδημῶν ἀνδρῶν καὶ διὰ βασιλικῶν γένους ἐπ' αὐτὸν κατὰ γων ἱστησιν· ὁ δὲ τὴν ἀνωτάτω καὶ πρὸ πάντων αἰώνων ἐκ Θεοῦ γέννησιν αὐτοῦ διδάσκων, τὴν ἀληθινὰ πρῶτην καὶ μόνην εὐγενείαν παραδίδου λέγων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο.*

Ἄλλὰ γὰρ οὗτος ὁ πρὸ πάντων αἰώνων Θεὸς Λόγος, γενόμενος ἄνθρωπος εὐγενῆς, καὶ τὸν σὺν ἀνθρώποις διεξιζῶν βίον τὸν ἐμπερόμενον ταῖς περὶ αὐτοῦ εὐαγγελικαῖς γραφαῖς, μετὰ τὴν παρὰ ἀνθρώποις ἀντάρκτην διατριβὴν, ἐπανίωσεν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι. Χώραν δὲ μακρὰν τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἔνδοξον ἐδήλου (69)· λαβεῖν τε τὴν βασιλείαν αὐτὴν ἐκείνην φησὶν, ἣν ὁ προφήτης Δαυὶδ ἠνείκετο λέγων· *Καὶ Ἰδοὺ Ἰδοὺ ἀνθρώπου ἐκὶ νεφελῶν ἐρχόμενος ἦν· καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία.* Εὐ δὲ καὶ τὸ λαβεῖν εἰρήται· πάντως γὰρ τοῦ Πατρὸς διδόντος ἐλάμβανε, κατὰ τὸ· *Αἰτησαί παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τῆς κληρονομίας σου· ἃ δὴ δοθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ Παλαίου τῶν ἡμερῶν ὑποδείκνυται, αὐτὸς ἐπανήξει. Διὸ φησι λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι· καὶ ὅπως δὲ ποιήσεται τὴν ἐπάνοδον, ὁ θεὸς Ἀπόστολος διασαφει λέγων· Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελύφῃ, ἐν φωτὶ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπὸ οὐρανοῦ. Ἡ δὲ ἀποδημία καὶ τὴν μακροθυμίαν δηλοῖ. Ἐκεῖ δὲ αὐτὸν ἀναγκαίως εἰς τὴν δηλωθεῖσαν μακρὰν χώραν στείλασθαι, κακεῖ χρόνον διατρίψαι πολλῶν ἔνεκα· ὡς ἂν ἐν τῷ μεταξὺ οἱ αὐτοῦ θεράποντες τῆς ἑαυτῶν ἐργασίας τὴν δοκίμην δόξω.*

A licet Christi nondumque praesens regnum, quamquam id sensibile nonnulli temere opinabantur; translationem e terra in caelum, id est assumptionem; secundam ejus gloriosam manifestationem; judicariam et suam cuique jus reddentem potestatem; familiarium suorum fideliumque servorum colaudationem; eorum qui secus se gesserint condemnationem; civium in regem suum conspirationem et condignam factis poenam: haec enim simul omnia praedictis verbis significabat. Et primo quidem hominem se appellavit, propter carnalem natiuitatem, quae ipsi ut homini contigit. Deinde nobilem se dixit, non regem, quia regia nondum dignitate in prima sua manifestatione utebatur. Nobilitatis autem ejus testes ii, qui genus illius ac seriem progenitorum scriptis historicis commendaverunt; quos inter quidam dum humanam Christi nobilitatem exhibet, sic Evangelium orsus est: *Liber generationis Jesu Christi filii Davidis, filii Abrahami* ²⁰. Deinde genealogia per populares homines genusque regum usque ad Christum deducta, in hoc postremo consistit. Alius autem supernae ejus ante omnia saecula ex Deo natiuitatem docens, nobilitatem ejus, quae vere prima solaque est, tradidit dicens: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt* ²¹.

Porro hic ante omnia saecula Deus Verbum, factus homo nobilis, peragensque inter homines illud vitae genus, quod in evangelica scripta relatam est, postquam satis cum mortalibus versatus fuit, ad Patrem suum rediens, profectus est in regionem longinquam, ut regno suo accepto reverteretur. Jam regionem longinquam dicit pro reditu in caelum: regnum vero acceptum illud ipsum ait, quod propheta Daniel innuebat dicens: *Et ecce Filius hominis in nubibus adventabat; ipsique datum est imperium et honor et regnum* ²². Recte etiam dictum est *accipere*; prorsus enim a Patre id dante accepit, secundum illud ²³: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam*: quam simul ac ab Antiquo dierum acceperit, statim revertetur. Idcirco ait, ad accipiendum sibi regnum et revertendum. Quanam autem ratione reditum Christus faciet, divinus Apostolus demonstrat his verbis: *Quoniam ipse Dominus in jussu, in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de caelo* ²⁴. Jam ille abitus patientiam quoque expectandi significat. Et quidem necessarium erat ut ipse iter in longinquam regionem susciperet, ibique diu maneret, quum aliis multis de causis, tum ut interim servi ejus industriam suae documentum ederent.

²⁰ Matth. i, 1. ²¹ Joan. i, 1. ²² Dan. vii, 13. ²³ Psal. ii, 8. ²⁴ I Thess. iv, 15.

(68) Sequentia conferenda sunt cum Eusebii *Theophaniae* apud nos fragmento xxii. Et quidem Eusebium quae in aliis operibus dixerat, contulisse

non semel in *Theophaniam*, vel vice versa, animadvertit cl. Lens in sua *Theophaniae* Anglica editione. (69) Cf. apud nos *Theophaniam*, col. 687, lin. 48.

⁴⁴ Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas.

Per hos itaque qui mnas acceperunt, discipulos suos denotavit, quibus singulas mnas tradens, parumque et similem administrationem committens, negotiari eos jussit, donec ipse de longinqua peregrinatione rediret. Negotiatio autem nulla illa erat, nisi regni ejus prædicatio ad omnes homines a discipulis suis peragenda. Porro unam quid hoc erat, quia unum omnium magisterium, una fides, unum baptisma, una doctrina ⁴⁵. Propterea una quidem mna, varia tamen opera evasit, negotiatio splendida, et ejus rei fructus dives. Atque horum causa longinquam peregrinationem nobilis ille vir suscepit. Unde dictum est ei a Patre: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ⁴⁶. Quinam vero sint hi inimici, si quis scire avert, parabolæ contextus docebit, ubi cives inducuntur regis osiores, ejusque imperium detrectantes, et effronti audacia effrenique ore dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Sed hi, quantum cives, regem abnuunt; ipse autem a Patre audit: *Sede a dextris meis, donec tibi hostes pedibus supponantur*; itemque: *Dominare in medio inimicorum tuorum* ⁴⁷.

Θου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν ὑπὸ πόδας τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ σου· καὶ κατακυριεύσῃ ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου.

Jam quia regnum ejus abauerunt inimici ipsius cives, merito eis aiebat: *Auferatur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus* ⁴⁸. Quamnam vero esset gens regno digna, significavit qui dixit: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam*. Demonstrabat autem, cives inimicos ejus, haud alios esse quam Judæorum gentem, qui primi a Servatoris gratia præventi contrariis ei retribuissent. Ideo de ipsius prophetice aiebat: Mala mihi retribuissent: pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi, et gratis oppugnaverunt, dolosque lingua contra me sunt locuti, et sermonibus odii circumdederunt me ⁴⁹; nempe blasphemis quos in eum jaculari solent sermonibus, inprecantes ei, ipsoque opere propemodum dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Propterea non regno tantum spoliabuntur, verum etiam debitam impietati suæ poenam referent. Cives vero illos in parabola appellat, quippe ex eadem cognatione oriundos, quoniam et ipse ex illadem progenitoribus genus ducebat secundum carnis nativitatem, et quia æque sub lege vitam debebat. Atque hæc primi ejus adventus propria sunt. Quæ cum Servator ita docuisset, deinceps reditum suum gloriosum atque regalem sistit, testans fore ut de omnibus tunc justum judicium exercent. Nam iis qui bene ac fideliter mnam multiplicaverint, congruum præmium conferens, dominari secum et conregnare concedet: ei vero qui per socordiam atque ignaviam dominicum manda-

Α Καλέσας δὲ δέκα δούλους ἑαυτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνᾶς.

Ἐσημαινε τοίνυν διὰ τῶν λαθόντων τὰς μνᾶς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, οἷς ἀνὰ μίαν μνᾶν παραδοὺς. Ἰσῆν τε καὶ ὁμοίαν πᾶσιν ἐγχειρίσας τὴν οἰκονομίαν, πραγματεύσασθαι παρακαλέσαστο, ἕως (70) ἂν ἐπακλιθῆ τῆς μακρᾶς ἀποδημίας. Ἡ δὲ πραγματεία οὐκ ἕλλη τις ἦν ἀλλὰ τὸ κήρυγμα τὸ περὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας εἰς πάντας ἀνθρώπους ὑπὸ τῶν αὐτῶν αὐτοῦ μαθητῶν κατηγγελημένον. Ἄλλ' ἐν μὲν ἦν τοῦτο, ἐπεὶ καὶ μία τῶν πάντων διδασκαλία, καὶ μία πίστις, καὶ ἐν βᾶπτισμα καὶ ἐ αὐτὸς λόγος (71)· διὸ καὶ μία ἡ μνᾶ, διάφορος δὲ αὐτοῖς ἡ ἐργασία γίνετο, καὶ ἡ πραγματεία λαμπρὰ, ὅτι ἐπεὶ ταύτῃ πόρος πλοῦσιος. Καὶ ταῦτα μὲν ἦν ὡς ἕνεκα τὴν μακρὰν πορείαν ὁ ἐγε-

Β νῆς ἐπέλλετο ἀνθρώπος. Ὅθεν ἐλέγετο αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου*. Ποίους δὲ, εἰ τις πύθοιτο μαθεῖν ἰδιῶν, ἐχθρούς, ὁ διὰ τῆς παραβολῆς διδάξει λόγος, συμπόλιτας εἰσάγων τοῦ βασιλέως μισούντας αὐτὸν καὶ παραιτουμένους αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν, γυμνῆ τε τῇ κεφαλῇ λέγοντας καὶ ἀγαλίην στόματι· Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεύειν ἐφ' ἡμᾶς. Ἄλλ' οἱ μὲν, καίπαρ ὄντας πόλιται, τὸν βασιλεῖα ἠρνούντο, ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἀποκαίει· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν ὑπὸ πόδας τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ σου· καὶ κατακυριεύσῃ ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου*.

Ἐπεὶ δὲ ἕξαρνοι τῆς βασιλείας αὐτοῦ γίνοντο οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ πόλιται, εἰκότως πρὸς αὐτοὺς ἐφασκεν· *Ἀρθῆσεται ἀφ' ὧμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἰσθνεὶ ποιούντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς*. Ποῖον δὲ ἦν τὸ ἔθνος τὸ τῆς βασιλείας ἀξίον, ἰδιῶν ὁ αἰπῶν· *Αἰτησαὶ παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου*. Ἐθῆλου δὲ πόλιτας ἐχθρούς αὐτοῦ οὐκ ἐτέρους τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, οἱ δὲ, πρῶτον τῆς τοῦ Σατῆρος χάριτος ἡξιώμενοι, τοὺς ἐναντίας αὐτὸν ἠμύναντο. Διὸ περὶ αὐτῶν προφητικῶς ἔλεγε· *Ἄνταπεδίθοσαν μοι ποτηρὰ· ἀντι ἀγαπήσθε με, ἐνδιέβαλλον με, καὶ ἐπολέμησαν δωρεάν, καὶ ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ ῥιψώση δολίκα, καὶ λόγοις μίσους ἐπύκλωσαν*· δι' ὧν προβάλλεσθαι εἰκόθασιν κατ' αὐτοῦ βλασφημίαν λόγων, κατακυριεύσασθαι αὐτοῦ, καὶ μόνον οὐκ αὐτοῖς λέγοντες τοὺς ἐργαίους· Ὅθ θέλομεν τοῦτον βασιλεύσει ἐφ' ἡμᾶς. Διὸ δὲ οὐ μόνον τῆς βασιλείας στερηθήσονται, ἀλλὰ καὶ πείσονται τὰ ἐπιχειρα τῆς αὐτῶν δυσσεβείας. Πόλιτας δὲ αὐτοὺς διὰ τῆς παραβολῆς ὠνόμαζεν, ὅτι δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς ὁρμωμένους αὐτῷ συγγενείας· ἐπεὶ καὶ αὐτοὺς ἐκ τῶν αὐτῶν ὠρμᾶτο προπατόρων κατὰ τὴν ἐνοσρκον αὐτοῦ γένεσιν, καὶ ἐπειπερ τῆς νομίμου ὁμοίως αὐτοῖς μεταβῆι πολιτείας. Ταῦτα μὲν οὖν παραστατικὰ ἂν εἴη τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀφίξεως. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ὁ Σατῆρ τοῦτον ἐδίδασκε τὸν τρόπον, ἀκολούθως τὴν ἐκάνοσον αὐτοῦ τὴν ἐνδοξον καὶ βασιλικὴν παρίστη, μαρτυρούμενος ὅποιαν τότε ποιήσεται τὴν κατὰ πάντων δικαιοκρασίαν· τοὺς μὲν γὰρ εὖ καὶ πιστῶς τὴν μνᾶν

⁴⁴ Luc. xix, 13. ⁴⁵ Ephea. iv, 5. ⁴⁶ Psal. cix, 1.

(70) Cod. Esc'.

⁴⁷ ibid. 2. ⁴⁸ Matth. xxi, 43. ⁴⁹ Psal. cviii, 2.

(71) Ita cod.

πολυπλασιάσασι την πρόπουσαν αποδοδου αμοιβην, A tum neglexerit, et otiosi feriarique prætulerit, neque negotiandi laborem perferre voluerit, acerbam pœnam imponet.

καὶ συνάρχειν αὐτῶν καὶ συμβασιλεύειν ἐπιτρέψαι· τῷ δὲ κατ' ἕκον καὶ βαθυμίαν ἡμεληχότι τῆς τοῦ δεσπότου παρακελεύσεως, ἀργίαν τε καὶ σχολὴν ἡγαπηχότι, μηδὲ βουληθῆναι τὸν πόνον ὑπομῆναι τῆς πραγματείας, πικρὰν ἐπαρτησεὶ δίκην.

Ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων.

Βασιλείαι γὰρ αὗται, πρόπουσαι προαγωγαὶ, ἀρχὰς ἀνθρώπων καὶ ἡγεμονίας τῶν ἀτελεστέρων ἐστὶ ψυχῶν τοῖς ἐν ὀλίγῳ τὴν δοκιμὴν παραιοημένοις, ἐπαξίως ὢν ἐπραγματεύσαντο κατὰ τὸν πρῶτον βίον, χαριζόμεναι. Μάθοις δ' ἂν τῶν εἰρημένων δούλων τὸ γνήσιον, καὶ τὸ πιστὸν τῆς πραγματείας ἔργου αὐτοῖς παραλαβῶν· ὡς εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ θρόνος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ βήματα αὐτῶν. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐκείνων τῶν τοῦ Σωτῆρος γνωρίμων, καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα τὸν ὅμοιον ἐκείνοις ἐπανηρημένων ζῆλον, ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ἀφορισθεῖσα τῷ Θεῷ Ἐκκλησία, ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην ἐπλήρου. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὴν ἐργασίαν ποιήσονται οἱ τὸν σωτήριον λόγον τὸν εὐαγγελικὸν πιστευθέντες, δι' ἔργων καὶ πράξεων, βίου τε καὶ πολιτείας θεοπροπτῶς, τὰς τοῦ λόγου διδασκαλίας ἀποπληροῦντες. Ἄν τοὺς μὲν διαφόρως ἐργασαμένους, διαφόροις τιμαῖς ἀμείβεται ὁ δίκαιος κριτής, ἀποδώσων ἕκαστῳ τὴν προσήκουσαν ἐν ἀγαθοῖς ἀμοιβήν· τῷ δ' ἐγκρύψαντι τοὺς λόγους καὶ καταδήσαντι παρ' ἑαυτοῦ, μηδὲν τε ἐργασάμενῳ πονηρῶ δούλῳ καὶ ὀκνηρῷ, τάπιχειρα τῆς πονηρίας ἐποιοεῖ. — Τὸ ἐπάνω δέκα ἢ πέντε πόλεων ἀρχὴν εἶνα καὶ ἐξουσίαν δηλοῖ δοθησομένην τοῖς ἀγίοις κατὰ ὑποδεεστέρων καὶ τοῦ διευθύνεσθαι ἀξιῶν.

Ἄλλὰ γὰρ τῶν μὲν αὐτοῦ θεραπόντων τοιαύτην ποιήσεται τὴν διάκρισιν· τῶν δὲ μὴ τῆς αὐτῆς δουλείας κατηξωμένων, ἄλλως δὲ πολιτῶν αὐτοῦ γεγενημένων, ἐν ἐχθρῶν δὲ καὶ μισούντων αὐτὸν χώρῳ ἑαυτοὺς καταλεξάντων, πραιοειαν τε ἀπεισταλχότων ἀπαρνούμετην αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, ὅποσον ἔσται τέλος, παρτοση δι' ὧν ἐκανεληθόντα τὸν βασιλεῖα κατὰ τὴν δευτέραν καὶ βασιλικὴν αὐτοῦ θεοφάνειαν, φοβερὰν ἀπόφασιν ἐξοίσειν κατ' αὐτῶν προῦλεγε τὴν φήσασαν· Ἰπὴν τοὺς ἐχθροὺς μου ἐκείνους, τοὺς μὴ θελήσαντάς με βασιλεύσαι ἐπ' αὐτοὺς, ἀγάγετε ὧδε, καὶ κατασφάξατε ἔμπροσθέν μου (72).

Ἐν ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς ;

Αὐτὸς μὲν ἐργα θεϊκῆς δυνάμεως ἐπιτελών, τεραστίας καὶ παραδόξους πράξεις ἐνεδεικνυτο, ἐδίδασκέ τε οὐράνια μαθήματα· οἱ δ' ἀποθαυμάζειν δέον, γνωρίζειν τε ἐκ τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων, ὡς ἄρα αὐτὸς εἶη ὁ Χριστὸς ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν κειρηγμένος, τοῦτο μὲν οὐκ ἐπραττον, ἐπ' ἀνατροπῇ δὲ τοῦ πλήθους ἐπιστάντες ἀθρώως, ἐπετίμων πυνθανόμενοι ἐν ποία ἐξουσία εἶη ταῦτα ποιῶν, καὶ παρὰ εἰνός εἰλήφει τὴν τοῦ τὰ τοιαῦτα πράττειν ἀδεῶς ἐξουσίαν.

Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ, κ. τ. λ.

Ἄνεξιτάκως καὶ πρῶτος αὐτοὺς δεξάμενος ὁ Κύριος Luc. xii, 47. ²¹ Psal. xviii, 5. ²² Luc. xx, 2 (73) Conser Theophaniam, apud nos col'. 690 fin.

20 Esto potestatem habens super decem civitates.

Regna videlicet hæc sunt, decoræque provectiones, quæ imperium in homines, et imperfectarum adhuc animarum ducatum, iis qui in re levi experimentum præbuerint, pro superioris vitæ meritis, attribuunt. Cognoscet autem prædictorum servorum probitatem, et negotiandi fidelitatem, ex operibus ipsis arguens; nempe quod in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines terræ verba ipsorum ²¹. Per illos enim Servatoris comites, perque eos qui postea parem zelum susceperunt, ex cunctis gentibus selecta Deo Ecclesia, brevi tempore universum] mundum replevit. Alio quoque modo negotium suum facient iis quibus evangelica Servatoris doctrina commissa fuit, nempe moribus et vitæ actibus, et digna Deo conversatione, doctrinæ præcepta adimplentes. Quos diverse operantes, diversis præmiis justus iudex remunerabitur, dans cuique congruam rei bene gestæ retributionem. Verumtamen illum qui traditam doctrinam celaverit atque apud se obvolverit, malum scilicet, ignavum nihilque operantem servum, dobita nequitiæ suæ pœna prosequetur. — Decem vel quinque urbium præfectura significat imperium quoddam ac potestatem, quæ sanctis danda erit super infirmiores atque emendatione dignos.

Tale itaque de servis suis iudicium exercebit. Illorum autem qui neque in servorum ejus numero esse voluerunt, quanquam cives ipsius essent, sed in hostium atque osorum partibus se collocarunt, legationemque miserunt ut regnum ejus detrectarent, quinam exitus sit futurus, ostendit narrans, regem reversum, secunda videlicet regali Dei manifestatione, terribilem sententiam laturum his verbis: Verumtamen inimicos meos illos, qui me noluerunt regnare super se, adducite huc et interficite coram me.

21 In qua potestate hæc facis?

Ipsæ quidem divinæ virtutis opera patrans, portentosa et mirabiles actus edebat; simulque celestem doctrinam tradebat. Illi autem qui hæc suspicere debuissent, atque ex dictis gestisque cognoscere hunc esse Christum de quo propheta vaticinatus fuerant; minime rerum id fecerunt; verum ad concitandam plebem subito couersus, increpabant eum, interrogantes quanam auctoritate hæc faceret, vel a quonam tanta prædictus facultate fuisset, ut hæc confidenter ageret.

22 Interrogabo et ego vos, etc.

Patienter ac mansuete postulata eorum excipiens. ²³ ibid. 3.

Dominus, sciscitatur ipse quoque de Joanne baptizatore; nec unde is esset, sed unde baptismi normam accepisset. Nam sibi ipsi testimonium perhibere, plenum odii negotium existimabat et ostentationis. Cæteroqui provocatio ad Joannem tacitam continebat Christi manifestationem. Univerſus enim populus fitebatur Joannem divinitus missum. Porro hic idem testimonium præbuerat, unde Servator potestatem accepisset. Cum enim ei quidam nuntiassent Jesum baptizare, hujusmodi responsam eddidit: Non potest homo a seipso quidquam accipere, nisi ei datum fuerit de cælo desuper. Vos mihi dicti mei testes estis, me Christum non esse, verumtamen huic adventanti præmissum⁶⁶; et rursus: *Qui desursum venit, supra omnes est*⁶⁷; deinceps: *Pater diligit Filium, et omnia tradidit manus ejus*⁶⁸. *Qui credit in Filium, habet vitam æternam*⁶⁹. Igitur ex Joannis testimonio perapicuum erat, quam potestate hæc Servator faceret, et quisquam ei vim hujusmodi impertitus fuisset.

⁶⁶ *Erunt signa in sole et luna ac stellis.*

Tunc enim facta jam mortalis hujus vitæ consummatione, prætereunte hujus mundi figura, ut ait Apostolus⁷⁰, novum sæculum succedet. Nam pro cunctis sensui obvis luminaribus, qui antierius sæculum illustrabant, splendescet deinceps ipse apparebitque Servator noster, princeps, et luminare, et rex novi sæculi constituendus. Tanta porro erit divinitatis in eo vis, tanque eximia ejusdem gloria, ut præsentem solem ac lunam et cætera cæli luminaria, potiore suo lumine obvelatura sit et opertura. λοιποὺς ἐν οὐρανῶν φωστῆρας διὰ τὴν τοῦ κριττοῦ τοῦ δυνάμει.

⁶⁹ *Quæ mundo supervenient.*

Nempe res eventuras ipse explicat, dum mox addit: Nam virtutes cælorum commovebantur. Et enim cum Dei Filius cum virtute gloriaque ingenti veniet, atque ex impia superbaque tyrannide perditionis filium dejiciet præsentia sua, eumque spiritu oris sui perimet; tunc cælestibus spiritibus supremisque et angelicis Dei ministris Filium Dei stipantibuscum eoque adventantibus, tunc, inquam, accidet ut cælorum virtutes commoveantur. Tunc illud etiam veridicum evadet: *Attollite portas, principes, vestras, et introibit Rex gloriæ*⁷¹. Quoniam vero introibit, nisi in recens sæculum novumque orbem? Sane invisibilibus incorporeisque virtutibus, quæ toti cælo moderantur, e sua æterna statione commotis, ipsum cælum universum et sol ac luna stellæque transibunt, patefacto cælo, et januis quæ ab orbe condito clausæ fuerant, jam reseratis; atque ita supercælestia patebunt, æternumque Dei regnum conspicuum cunctis erit: quod sane regnum ut cito adsit, votis esse flagitandum Servator docuit, dum in prece illa dicere jussit:

ριος ἀναρωτᾷ περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, εὐ πῶθεν εἶη αὐτός, ἀλλὰ πῶθεν τὸν τοῦ βαπτίσματος νόμον εἰλήφοι. Τὸ μὲν γὰρ αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρεῖν ἐπαχθὲς ἤγειτο καὶ περιαιτολόγον τὸ δ' ἐπὶ Ἰωάννην ἀναπέμπειν λεληθυῖαν τὴν περὶ ἑαυτοῦ διδασκαλίαν περιεῖχεν· ὠμολόγητο γὰρ παρὰ παντὶ τῶ λαῷ Ἰωάννης ἐξ οὐρανῶν ὠρμημένος. Οὗτος δὲ αὐτὸς ἐμαρτύρει τῷ Σωτῆρι πῶθεν εἶη τὴν ἐξουσίαν εἰληφώς. Ὡς γὰρ ἀπήγγελλον αὐτῷ τινες, ὅτι Ἰησοῦς βαπτίζει, ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· Οὐ δύναται ἀνθρώπος λάμβάνειν ἄψ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, εἰ μὴ ἢ δεδομένος αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔσται. Αὐτοὶ ὁμῶς μαρτυροῦντές μοι, ὅτι εἶπον· Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός, ἀλλ' ὅτι ἀπασταλμένος εἰμι ἐμπροσθεν ἐκείνου· καὶ πάλιν· Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος ἐπέσω πάντων ἁσπί· καὶ αὖθις· Ὁ Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δίδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς Ἰωάννου περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας δῆλος ἦν ἐν ποῶ ἐξουσίᾳ ταῦτα ἐπραττεν ὁ Σωτῆρ, καὶ τίς αὐτῷ δίδωκε τὴν τοιαύτην ἐξουσίαν.

Ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστροῖς.

Τηλικαῦτα γὰρ τῆς συναλλαγῆς τοῦ θνητοῦ βίου γενομένης, παρελθόντος τε τοῦ σχήματος τοῦ κόσμου τούτου κατὰ τὸν Ἀπόστολον, νέος αἰὼν διαλήφεται. Ἀντὶ γὰρ πάντων τῶν αἰσθητῶν φωστῆρων τῶν πρὶν, φωτιζόντων τὸν πρὸ τούτου αἰῶνα ἐπιλάμψει λοιπὸν αὐτὸς καὶ ἐπιφανήσεται ὁ Σωτῆρ ἡμῶν, ἀρχηγὸς καὶ φωστῆρ, καὶ βασιλεὺς τοῦ νέου αἰῶνος καταστησόμενος. Τοσαύτη δὲ τις ἔσται ἡ τῆς θεότητος αὐτοῦ δύναμις, καὶ ἡ ἀνυπέροβλος αὐτοῦ δόξα, ὡς τὸν νῦν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς παράθεσις ἀποκρυβῆναι καὶ καλυφθῆναι τῇ αὐ-

τῶν ὑπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ.

Τίνα δὲ τὰ ἐπέρχόμενα, ἐρμηνεύει συνάπτων· *Ἄλλὰ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται.* Τοῦ γὰρ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μετὰ δυνάμει καὶ δόξης πολλῆς ἐπιστησομένου, καὶ τὴν ἄβειον καὶ μέγαλαυχον τυραννίδα τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας καταργεῖν μέλλοντος τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, ἀναλίσκειν τε τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, τῶν τε ἑπουρανίων πνευμάτων καὶ τῶν θείων καὶ ἀγγελικῶν λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν τοῦ Θεοῦ δορυφορούντων καὶ σὺν αὐτῷ παρεσομένων, αὐ δυνάμει τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται· ὡς τότε πληροῦσθαι τὸ· *Ἄρατε πύλας, οὐρανοὶ, ἀρχαὶ, ὁμῶν, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης.* Ποῦ δὲ εἰσελεύσεται ἢ εἰς τὸν νέον αἰῶνα καὶ τὴν καινὴν οἰκουμένην; Καὶ δὴ τῶν δυνάμει τῶν ἀφανῶν καὶ ἀσωμάτων, δι' ἧν ὁ σύμπας οὐρανὸς διοικεῖται, τῆς ἐξ αἰῶνος στάσεως παρακινήσεως, καὶ αὐτὸς ὁ σύμπας οὐρανὸς ἡλιός τε καὶ σελήνη, καὶ ἀστῆρες παρελεύσονται, ἀνοικομένου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἐξ αἰῶνος κεκλεισμένων αὐτοῦ πύλων ἀναπατανημένων, ὡς ἀν' ὄψεσιν τὰ ὑπουράνια, καὶ ἡ ἐξ αἰῶνος τοῦ Θεοῦ βασιλεία φανηθεὶς τοῖς πάντιν· ἦν

⁶⁶ Joan. iii, 26. ⁶⁷ ibid. 31. ⁶⁸ ibid. 35. ⁶⁹ ibid. 36. ⁷⁰ Luc. xxi, 25. ⁷¹ I Cor. vii, 31. ⁷² Luc. xxi, 26. ⁷³ Psal. cxlii, 7.

θῆ καὶ προσεύχεσθαι ἢ τάχος ἐπιστῆναι, αὐτὸς ὁ Σω-
τήρ ἐδίδαξε, λέγειν ἐν τῇ προσευχῇ παρακλιούμε-
νος· Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γρηθηθῆτω τὸ θέλη-
μά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· οὕτως τε
τῶν φαρτῶν καὶ σωματικῶν παρελθόντων, τὰ νοητὰ
καὶ οὐράνια ἐπιστήσεται· ὅτε καὶ ἡ ἀσάλευτος βασι-
λεία τοῦ μηκέτι παρελθουσμένου αἰῶνος καθηγήσει-
ται, καινὸς τε καὶ νέος οὐρανός, γῆ τε καινὴ συστή-
σεται κατὰ τὸν φῆσαντα προφήτην· Ἔσται οὐρανός
κακρός καὶ ἡ γῆ κασθή, ἀ ἐγὼ ποιῶ μένειν ἐν-
ώπιόν μου, λέγει Κύριος.

Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται.

Αἱ τὸν πρότερον αἰῶνα διακονηράμεναι δυνάμεις
ἐν τῇ συστάσει τοῦ προτέρου κόσμου, τοῖς τε αἰσθη-
τοῖς μέρεσι τοῦ παντός ἐπιστατήσασαι, τότε δὲ σα-
λευθήσονται, ὡς ἂν κραττονος τύχαιον στάσεως.
Τῶς μὲν γὰρ δουλεύουσι φαρτοῖς σώμασι διακονού-
μεναι, κατὰ δὲ τὸν νέον αἰῶνα ἐλευθερωθήσονται καὶ
αἰεταὶ ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθε-
ρίαν τῆς βόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ μὲν γὰρ
τοῦ παρόντος στενάζει ἡ κτίσις τῇ φθορᾷ τῶν αἰσθη-
τῶν σωμάτων δουλεύουσα, καὶ τὴν οἰκτίαν στάσιν
φυλάττουσα, ἐν ἣ κατέστησαν αὐτὴν ὁ τοῦ παντός
Κύριος· τότε δὲ, κατὰ τὴν σωτήριον θεοφάνειαν ἐλευ-
θερωθεῖσα τῆς νῦν στάσεως, ἐπὶ τὰ κραττω μεταθί-
σεται.

Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι, ἀνακύψατε καὶ
ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν.

Λέγει δὲ ταῦτα (73) πρὸς τοὺς μαθητὰς, οὐχ ὡς
μέλλοντας αὐτοὺς ζῆσεσθαι, καὶ παραμένειν τῷ βίῳ
μέχρι τῆς συντελείας, ἀλλ' ὡς ἐνὸς ὄντος σώματος
αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, τῶν τε μετὰ ταῦτα μέχρι τῆς
συντελείας εἰς αὐτὸν πιστευόντων, καὶ δι' αὐτὸν
κατὰ τὸν παρόντα βίον τεταπεινωμένων. Τότε γοῦν
ἀπολαβόντες τὰς ἐπαγγελίας ἐφ' αἷς ἠλπίζομεν, ἀνα-
κύψομεν οἱ τότε συγκεχυθότες, καὶ ἐπαροῦμεν τὰς
κεφαλὰς ἡμῶν οἱ πάλοι τεταπεινωμένοι. Ἡ γὰρ ἀπο-
λύτρωσις ἡμῶν ἢ προσδοκωμένη αὐτὴ ἐκεῖνη ἔσται,
ἦν καὶ ἡ πᾶσα κτίσις προσδοκᾷ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν
διδασκαλίαν, ἦν καὶ Παῦλος ἀπακχεύμενος στενάζει
ταῖς σωτηρίοις φωναῖς δουλεύων. Πότε δὲ ἐγγίξει ἡ
ἀπολύτρωσις, ἀκριβῶς ἐδίδαξεν εἰπὼν, ὅτι τούτων ἀρ-
χομένων γίνεσθαι. Μὴ γὰρ ἀρχομένων, ἀλλ' ἤδη εἰς
ἔργα χωρούντων τῶν λεγομένων, οὐκέτι ἐγγίξειν εἰ-
πὸς τὴν ἀπολύτρωσιν, ἀλλ' ἔργοις ἐπιτελεῖσθαι. Ὁ δὲ
Θεὸς Ἀπόστολος καὶ ὅλης αὐτῆς τῆς κτίσεως ἀπολύ-
τρωσιν καὶ ἐλευθερίαν τότε γενήσεσθαι διδάσκει, διὰ
τὸν μέλλοντα καὶ αὐτῆς γίνεσθαι ἐπὶ τὸ κραττω
μετασηματισμόν. Διὸ φησι· Καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις
ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς
τὴν ἐλευθερίαν τῆς βόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.
Ἀφάρτων γὰρ ἀπάντων καὶ ἀθανάτων τῶν τέκνων
τοῦ Θεοῦ τὸν νέον οἰκησάντων αἰῶνα, ἐχρῆν δῆπου
καὶ τὴν κτίσιν αὐτὴν τὴν νῦν τῇ φαρτῇ φύσει δου-
λεύουσαν, εἰς ἀφάρτον οὐσίαν μεταβαλεῖν, τῆς παρού-
σης καταστάσεως ἐλευθερωθεῖσαν. Εὐκαιρῶς μέντοι
τῷ· Καὶ τότε ὁφθῶνται τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀρ-

A *Adveniat regnum tuum; fiat voluntas tua, sicut in
caelo et in terra. Atque ita, corruptibilibus corpo-
reisque rebus præteritis, intellectualia et celestia
succedent. Tunc etiam inconcussum regnum præ-
erit sæculo nunquam transituro; novumque ac
recens cælum, terraque nova existet; sicut ait
propheta: Cælum erit novum, novaque terra: at-
que hæc ego coram me permanere mandabo, dicit
Dominus*⁶⁰.

⁶⁰ Nam virtutes cælorum commovebuntur.

Quæ priori sæculo deservebant virtutes, dum
prior ille mundus subsisteret, et singulis ejus par-
tibus præpositæ fuerant, tunc demum commove-
buntur, ut meliorem stationem nanciscantur. Nunc
enim corruptilibus serviunt corporibus, sed illo
sæculo vindicabuntur et ipsæ ex servitio atque cor-
ruptela in libertatem gloriæ filiorum Dei. In præ-
senti enim creatura ingemiscit dum sensibillum
corporum servit corruptela, suamque stationem
retinet, in qua eam rerum omnium Dominus col-
locavit. Tunc vero in Servatoris Dei manifestatione,
a præsenti expedita statu, in meliorem transibit.

⁶¹ His autem fieri incipientibus, respicite et levate
capita vestra.

Hæc ait discipulis, non quod ipsis esset usque ad
sæculi consummationem vita superfutura, sed quia
fidem nobiscam unum corpus constituunt, necnon
quotquot usque ad consummationem Christo credi-
turi sunt, atque ejus causa præsentem vitam in hu-
militate traductori. Tunc igitur, re quam speramus,
impetrata, tollemus oculos qui hactenus humi defixi
erant, caputque erigemus qui olim depressi fuimus.
Hæc est enim quam exspectamus redemptio; quam
reliqua etiam creatura omnis præstolatur, juxta
apostolicam doctrinam, qua Paulus etiam imbutus
ingemiscit⁶² Servatoris vocibus obsecundans. Quan-
donam autem appropinquatura sit redemptio, ac-
curate docuit dicens: *His fieri incipientibus*. Cum
enim jam dicta opera decurrent, haud videtur pro-
pinquare redemptio, sed opere ipso compleri. Apo-
stolus autem totius quoque creaturæ redemptionem
ac libertatem tunc fors docet, propter futuram scilicet
ejus quoque in melius transformationem. Id-
circo ait: *Et ipsa creatura vindicabitur e servitio
corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*⁶³.
Nam cum omnes incorruptibiles atque immortales
sanctique et beati filii Dei novum sæculum inco-
lent, tunc opus erit ipsam quoque mundi fabricam,
quæ nunc corruptibili naturæ obnoxia est, in im-
mortalem converti substantiam atque a præsenti
conditione expeditri. Tempestive autem dictioni:
*Tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus
cum gloria*, appones Daniellæ prophetiam⁶⁴, in qua

⁶⁰ Isa. lxxv, 17. ⁶¹ Luc. xxi, 26. ⁶² Luc. xxi, 28. ⁶³ Rom. vii, 24. ⁶⁴ Rom. viii, 21. ⁶⁵ Dan. vii, 13.
(73) Sequens fragmentum partim congruit cum proxime præcedentibus.

item Filius hominis, et aubea, et datum Filio hominis regnum spectabatur. Sed enim tunc quidem unus propheta divino Spiritu instinctus futuram rem cernebat; at consummationis tempore omnes, ut ait Servator⁶⁶, videbunt eum venientem in nube cum virtute magna vivifica et illuminatrice novi sæculi, cumque gloria magna, Patris videlicet divinitate.

Quandonam vero hæc fiet? Cum gentium tempora completa fuerint. Etenim absoluto quod iis definitum fuerat ætatum spatio, signa consummationis mundi exstabit. Cojuscemodi vero signa hæc, Matthæo⁶⁷ Lucas dicendum permisit. Oportebit enim, magno luminari, ipso inquam Deo Verbo, cum virtute gloriaque multa alterum adventum suum ostensuro, subtrahere semet ac cedere solem, lunamque et cætera sidera, ut loco omnium ipse Filius hominis lucens, novum sæculum illuminet, prioris mundi figura prætereunte, secundum apostolicum testimonium quod ait: *Præterit enim figura hujus mundi*⁷⁰. Cum ergo hæc figura præteribit, simul abibunt sol ac luna et stellæ. Obtenebrabitur autem tunc sol, non quod suum lumen amissurus sit, sed comparatione majoris obscuratus. Ergo laborum veluti suorum præmium capiet, ut fiat septemplex; ipsaque luna ut sol erit; stellæ denique eandem in melius provectionem experientur. Sed tamen tunc sol et luna otia buntur, neque ullus erit stellarum usus, quia jam nox non erit; etenim hæc quoque quiescent una cum cælo servitute liberata. Sic igitur novum sæculum absque sole, luna stellisque erit, luminis nostri die sanctas animas illustrant.

Quænam vero superventura sint mundo post luminarium obscuracionem, et quamobrem, et unde pressura gentium eventura sit, declarat mox dicens: *Præ confusione sonitus maris et fluctuum arecentibus hominibus*. Et mihi videtur docere futuræ tunc conversionis initium fore ab humidæ substantiæ defectu. Hac enim in primis absorpta vel concreta, ita ut neque sonitus jam maris exaudiatur, neque fluctuum ejus commotio ob nimium æstum fiat, reliquæ mundi partes haud diutius consueta fruentes vaporacione ex humido elemento emissa, mutationem conversionemque patientur, cujus rei signa in sole, luna stellisque exstabit. Nam sic facta universi perversione, mundique consummatione, exteriore hac figura prætereunte (priora enim abibunt ut posteriora subintroeant), consequens erit ut cæli quoque luminarium conversio quædam eveniat.

Hæc in fine temporum erunt, cum apostasia fiet. Nam cum impietatis monstra Servatoris adventus

Α *χόμερον ἐν νεφέλῃ μετὰ δόξης, παραθήσεις τῆς τοῦ Δανιὴλ προφητείας, δι' ἧς καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ νεφέλη, καὶ ἡ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δοθησομένη βασιλεία θεωροῦντο. Ἀλλὰ τότε μὲν εἰς προφήτης λέγει Πνεύματι θεοφορούμενος τὸ μέλλον εἶσθαι θεῶτο· κατὰ δὲ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν πάντας, ὡς φησὶν ὁ Σωτὴρ, αὐτὸν εἶπονται ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δυνάμεως πολλῆς ζωοποιητικῆς καὶ φωτιστικῆς τοῦ νέου αἰῶνος, καὶ μετὰ δόξης πολλῆς, τῆς πατρικῆς δηλαδὴ θεότητος.*

Πότε δὲ ταῦτα ἔσται; Ὅταν πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν. Παραυθεσίας γὰρ τῆς ὠρισμένης τοῖς ἔθνεσι προθεσμίας, ἔσται σημεῖα τῆς τοῦ κόσμου συντελείας. Ποταπὰ δὲ σημεῖα, τῷ Ματθαίῳ ὁ Λουκᾶς παρεχώρησεν ἐξείπειν. Ἐρχῆν γὰρ, μέλλοντος τοῦ μεγάλου φωστήρος, αὐτοῦ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς τὴν δευτέραν αὐτοῦ ποιῆσθαι παρουσίαν ὑποστέλλεσθαι καὶ ὑπαναχωρεῖν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, ἵνα ἀντὶ πάντων αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καταλάμψας φωτιστῇ τὸν νέον αἰῶνα, τοῦ προτέρου σχήματος τοῦ κόσμου παρελθόντος κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν, ἣ φησὶ· *Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· ἐπιιδὼν οὖν τοῦτο παρελθὸν τὸ σχῆμα, συμπαραλεύσεται αὐτῷ καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, καὶ οἱ ἀστέρες. Σκοτισθήσεται δὲ ὁ ἥλιος τότε, οὐχ ὥστε στερηθῆναι τοῦ οἰκείου φωτός, ἀλλὰ παραθέσει τοῦ κρείττονος ἀμαυρούμενος· ἀμοιῆς γοῦν τῶν αὐτοῦ καμάτων καὶ αὐτὸς τεύξεται, ἐπταπλασίων γενησόμενος· ἢ τε σελήνη καὶ αὐτὴ ἔσται ὡς ὁ ἥλιος· καὶ οἱ ἀστέρες δὲ τῆς ὁμοίας τεύξονται ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολῆς. Ἀργήσει δὲ τότε ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· ἀλλ' οὐδὲ ἀστρων τὶς ἔσται τότε χρεῖα, νυκτὸς μὴ οὐσίας· ἀναπαύσονται δὲ καὶ αὐτοὶ ἐλευθερωθέντες σὺν τῷ οὐρανῷ· οὕτω τε ὁ νέος αἰὼν ἀνήλιος ἔσται καὶ ἀσέληνος, καὶ ἀναστρος, ἡμέρας τοῦ ἡμετέρου φωτός τὰς ἀγίας καταυγαζούσης ψυχάς.*

Τίνα γε μὴν τὰ ἐπερχόμενα τῇ οἰκουμένῃ μετὰ τὸ τοὺς φωστήρας σκοτισθῆναι, καὶ διὰ τί, καὶ πόθεν ἢ συνοχὴ τῶν ἐθνῶν ἔσται, παρίσθησιν ἐξῆς λέγων· *Ἐν ἀπερία ἡχοῦσης θαλάσσης καὶ σάλου ἀποψυχόντων ἀνθρώπων*. Καὶ μοι δοκεῖ τῆς τότε γενησομένης τοῦ παντός τροπῆς τὴν ἀρχὴν εἶσθαι διδάσκειν ἀπὸ ἐκλείψεως τῆς ὑγράς οὐσίας. Ταύτης γὰρ πρώτης ἀναποθείσης ἢ ἀποπαγίσεως, ὡς μηκέτι ἤχον θαλάσσης ἀκούσεσθαι, μηδὲ τὸν τῶν κυμάτων αὐτῆς σάλον γίνεσθαι δι' αὐχμὸν ὑπερβάλλοντα, τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κόσμου μηκέτι τῆς συνήθους μεταλαμβάνοντα ἀναθυμιάσεως ἐκ τῆς ὑγράς οὐσίας ἀναπεμπομένης, τροπὴν καὶ μεταβολὴν πείσεται· ὡς ἐκ τούτου γενήσεται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστροῖς. Ἀνακλήσεως τε γὰρ τοῦ παντός γενομένης, καὶ συντελείας τοῦ κόσμου, καὶ παράγοντος τοῦ σχήματος τούτου τοῦ φαινομένου (παραλεύσεται γὰρ τὰ πρῶτα ἴν' ἐπιστῆ τὰ δεύτερα), ἀκόλουθον ἦν καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φωστήρων τροπὴν τινα εἶσθαι.

Ταῦτα δὲ ἐπὶ τέλει τῶν χρόνων ἔσται, τῆς ἀποστασίας ἐνεργουμένης. Μελλούσης γὰρ τὰ τῆς θεομαχίας

⁶⁶ Matth. xxvi, 64. ⁶⁷ Matth. xxiv, 29. ⁷⁰ I Cor. vii, 31.

ἀρατα καταργεῖν τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος, τὰ A
 τῆς ὀργῆς προόμια ἐκ τῶνδε ἀρξεται, ἐξ αὐχμῶν
 θηλαθῆ καὶ ἀπορίας ἤχου θαλάσσης· οὗ γενομένου
 ἐπακολουθήσει συνοχὴ τῶν ἐπὶ γῆς ἔθνῶν, ἀποψυχόν-
 των ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπαρ-
 χομένων τῇ οἰκουμένῃ. Τίνα δὲ τὰ ἐπαρχόμενα, ἐρημη-
 νεύει συνάπτων ἐξῆς καὶ λέγων· Αἱ γὰρ θυνά-
 μεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται· τοῦ Υἱοῦ
 τοῦ Θεοῦ μετὰ δόξης ἐπιστησομένου, καὶ τὴν με-
 γάλαυον τυραννίδα τοῦ υἱοῦ τῆς ἀμαρτίας καταργεῖν
 ρούντων.

Καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς· Ἴδετε τὴν συκῆν,
 κ. τ. λ. Ὅθω καὶ ὑμεῖς δεσπῆτε ταῦτα γερό-
 μισα, κ. τ. λ.

Ποῖα ταῦτα γινόμενα ἀλλ' ἢ τὰ προλεχόμενα; Ἰε-
 ρουσαλήμ πατουμένη ὑπὸ ἔθνῶν, τὴν συμπλήρωσιν B
 τῶν καιρῶν τῶν ἔθνῶν, τοὺς τῆς ἀποστασίας χρό-
 νους, τὰ ἐν τοῖς φωστῆρσι καὶ τοῖς ἄστροις σημεῖα,
 τὴν ἐπὶ γῆς συνοχὴν τῶν ἔθνῶν, τὴν ἐκλείψιν καὶ
 ἀπορίαν τοῦ ἤχου τοῦ σάλου τῆς θαλάσσης. Ταῦτα,
 φησὶν, ἄπαντα δεσπῆτε γινόμενα, γινώσκετε ὅτι
 ἐπὶ θύραις ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἕτερα οὕσα
 παρὰ τὰ προλεχόμενα. Τὰ μὲν γὰρ προόμια ἦν καὶ
 μελλόντων ἀγαθῶν σημεῖα, ὡς καὶ οἱ τῆς συκῆς ἀπα-
 λοι κλάδοι καὶ τὰ φύλλα σημεῖα τοῦ μελλόντος θέρου
 τῆς τε τῶν λοιπῶν φυτῶν καὶ σπερμάτων καρποφο-
 ρίας· τὰ δὲ τοῦ μελλόντος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ συστησο-
 μένης βασιλείας οὐρανῶν προόμια καὶ σημεῖα τὰ
 προλεχόμενα ἦν. Αὕτη δὲ ἡ βασιλεία καὶ τὰ ἐν αὐτῇ
 οὐκέτι λόγῳ παραδοτέα, οὐδὲ θνητῶν ἀκοῆς λεκτέα. C
 Δύοπερ ἀποσιωπητέον ταῦτα. Ὁρθαλιμὸς γὰρ οὐκ
 εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώ-
 που οὐκ ἀνέστη δεσπῆτομασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγα-
 πώσιν αὐτόν. Πλὴν ὡσπερ κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον
 ἥλιος μετὰ χειμερίους τροπὰς ἑαρος ἐνισταμένου θερ-
 μὴν ἀκτίνα βάλλων, τὰ ὑπὸ γῆν κρυπτόμενα ζωοποιεῖ
 σπέρματα, τοῦ προτέρου μεταβαλόντα σχήματος, νεα-
 ρὰ δὲ φύει καὶ τέθηλεν, ὠραῖαν καὶ πολυανθῆ τὴν τῶν
 ἀρτι φούντων βλάστην παρεχόμενα· κατὰ τὸν αὐτὸν
 τρόπον καὶ ἡ ἐνδοξος τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ ἀφι-
 ξις, φωτὸς ζωογονοῖς ἀκτίσει τὸν νέον αἰῶνα καταυ-
 γάσασα, τὰ ἀποκρυφθέντα πάλαι κατὰ τὸν ἔμπροσθεν
 αἰῶνα, καὶ ἐν τῷ παντὶ κόσμῳ διασκεδασθέντα σπέρ-
 ματα, τουτέστι τοὺς ἐν γῆς χώματι κεκοιμημένους,
 κρείττοσι σώμασιν ἢ κατὰ τὰ πρότερον θεϊότερόν τε
 του καταργηθέντος, αὕτη λοιπὸν ἡ ζωὴ βασιλεύσει
 τοῦ νέου αἰῶνος.

Ὅτι μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη.

Ποῖα γενεὰ ἀλλ' ἢ καινὴ καὶ νέα, ἣν αὐτὸς συν-
 εστήσατο; περὶ ἧς ἐν προφητείαις εἴρητο· Γραφήτω
 αὕτη (74) εἰς γενεάν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος
 ἀνέσει τὸν Κύριον· καὶ πάλιν· Ἀναγγελήσεται
 ἐφ' Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη. Δύοπερ δεικτικῶς εἰς
 τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν καὶ δι' αὐ-
 τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησομένην καινὴν
 γενεάν τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἀφορῶν, ἔλεγεν·
 Ὅτι μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν πάντα γέ-

perimet, iræ initia hinc erunt, ex æstu scilicet et
 marini sonitus cessatione. Quo facto, pressura gen-
 tium per orbem erit, arescentibus hominibus præ-
 timore et eorum exspectatione quæ mundo sunt
 eventura. Quænam vero hæc sint, ait mox pergens
 dicere : Nam virtutes cælorum commovebuntur :
 Filio Dei scilicet cum gloria adventante, superbam-
 que filii culpæ tyrannidem jamjam eversuro, celestis-
 bus eum ordinibus comitantibus.

μελλόντος, τῶν τε ὑπερουρανίων ταγμάτων δορυφο-

¹¹ Dixitque eis parabolam. Videte ficulneam, etc.
 Ita et vos cum videritis hæc fieri, etc.

Quænam vero facta intelligit? Hierosolyma ab
 ethnicis conculcata, tempora gentium completa,
 apostasiæ ætatem, in sole stellisque signa, in orbe
 pressuram gentium, defectum quietemque sonitus
 fluctusque marini. Hæc, inquit, omnia cum fieri vi-
 deritis, tum demum adesse in foribus regnum Dei
 scitote; et quidem a dictis rebus plane diversum.
 Illa enim futurorum bonorum exordia fuerunt et
 indicia; sicuti teneri ficus rami et folia, venturæ
 ætatis signa sunt, et cæterarum arborum seminum-
 que fructum portendunt. Futuri autem sæculi, atque
 in eo constituendi cælorum regni præcæmia atque
 indicia illa fuerunt. Id vero regnum, ejusque bona
 haud jam sermone tradi queunt, neque ad mortali-
 um aures prædicari. Quamobrem de his reticendum
 est. Neque enim oculus vidit, neque auris audi-
 vit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparavit
 Deus diligentibus eum¹². Verumtamen sicuti in præ-
 senti rerum statu sol post hibernas conversiones,
 vere instante, calidioribus radiis emissis, latentia
 sub solo semina vivificat, quæ priore figura posita,
 novella enascuntur ac pullulant, pulchrumque et
 floridum recentis naturæ germen ostendunt; ita
 gloriosus Unigeniti adventus vivifici luminis radiis
 novum sæculum illustrans, occulta olim priore in
 sæculo atque orbe universo dispersa semina, id est
 homines in terræ sepulcris conditos, melioribus
 quam autea corporibus formaque augustiore dona-
 tos, in lucem emittet: pulsaque morte, ipsa delin-
 ceptis vita novi sæculi imperium tenebit.

μετσοχηματισμένους εἰς φῶς προάξει· καὶ τοῦ θανά-
 τοῦ νέου αἰῶνος.

¹² Non præteribit generatio hæc.

Quænam est hæc generatio, nisi nova illa re-
 censque ab eo constituta? de qua in vaticiniis dic-
 tum est : Scribatur hæc in generatione altera, et
 populus qui creatur laudabit Dominum¹³; rursus-
 que : Annuntiabitur Domino generatio ventura¹⁴. Ita-
 que evidenter ad suos apostolos atque ad institutam
 ex ipsis et per ipsos in orbe universo novam sanctæ
 Ecclesiæ generationem Christus respiciens aiebat :
 Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant.

¹¹ Luc. xxi, 29-31. ¹² I Cor. ii, 9. ¹³ Luc. xxi, 32. ¹⁴ Psal. ci, 13. ¹⁵ Psal. xxi, 32.

(74) Videtur, nisi fallor, Eusebius haud neutraliter αὕτη intelligere, ut alii, sed de ipsa generatione seu ætate.

Mansurum quippe ac duraturum populum suam Ecclesiamque caute dicit, quoad ipsa generatio superstes adhuc omnia inspiciat, ac prædictionum dominicarum eventum oculis contempletur.

⁷⁰ *Caveo ne forte graventur corda vestra in crapula.*

Discipulos admonet ut prompti sint atque ad ejus adventum excipiendum parati : cujus nempe rei gratia cunctos magistris sui sermones faciebat : sobriosque ac vigilantes esse jubet, et totam mortalis vite noctem insomnes transigere : propterea quod consummationis tempus nemini sit exploratum. — Cavenda, inquit, vobis est crapula grave-do, ut vigilare possitis ; ne inopina vos invadat illa dies : ejus causa sacer etiam Apostolus hortabatur scribens : Fratres, probe scitis, diem Domini, tanquam furem in nocte, venturam ⁷¹. Cum vero dixerint pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus. Vos autem haud versamini in tenebris, ita ut vos dies illa tanquam fur comprehendat : omnia enim vos filii lucis estis, filiique dei ⁷². Vigilandum est igitur non solum ob subitum atque inexpectatum Domini adventum, verum etiam propter furis insidias. Fur autem hora cujusque mortualis intelligitur, vel etiam ille qui cujusque animam exceptorus est angelus. Tum qui sibi attenderint, tanquam caprea laqueum vitabunt, vel ut avis decipulam : qui vero erapula gravati fuerint atque la mortem consopiti, in periculum inopium incident.

⁷⁰ *Vigilate itaque omni tempore orantes, etc.*

His consonans Apostolus siebat : *Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate* ⁷⁰.

⁸⁰ *Ut manducatis et bibatis in mensa mea.*

Significat plenam honorum mensam, cujus participes erunt ii quibuscum foedus iciti, propterea quod secum permanserint in tentationibus. Ex ejus igitur mensa manducabunt et bibent ; pane videlicet celesti animarum nutritore pasti ; potique vino novi germinis vitis veræ : propinante ipso agricolarum omnium Deo, qui novellum ex ipsa fructum his qui tunc digni erunt, exhibebit.

⁸¹ *At ille negavit dicens : Mulier, μοι νομι εσμι.*

Videsis quantopere veritati studeat evangelista ; quomodo Petro haud gratificetur, sed lapsium ejus caudide enarret. Videlicet quod ceteri magistro deserto diffugerint, ille autem omnibus iis praepositus apostolus atque discipulus, ille inclutus, inquam, Petrus, procul cruciatibus et magistratum minis, ter Christum negaverit.

⁷⁰ Luc. xxi, 34. ⁷¹ I Thess. v, 2. ⁷² Ibid. 4, 5. ⁸¹ Ibid. 57.

(75) Fragmentum hoc sumptum videtur ex *Th:9:pania*, lib. v, 40. Ibi tamen Eusebius versatur in Marco xiv, 66.

νηται. Διαμεινεν γαρ φησι και διαμεινεν τον λαον αυτου και την 'Εκκλησιαν εις εκεινο καιρου εις οτα αυτοπηγρει παντα, και τας εκθασεις των του Σωτηρος προρησεων οφθαλμοις παραλαβοι.

Προσεχετε εαυτοις μηποτε βαρυνθωσιν υμων αι καρδιαι εν κραιπαλη.

Διεγειρει τους μαθητας επι το παντοτε ετοιμους ειναι παρασκευαζομενους εις την αυτου παρουσιαν, εφ' ην αυτους ημας παρορμουν τους παντας της δεσκαλιας ετοιμους λογους· νηφειν τε και εγρηγορειν παρακλιυεται, και αγγυπειν δια πασης της του θνητου βίου νυκτος, δια το μηδεν γνωριμον τον καιρον της συνταλιας υπαρχειν. — 'Αλλ' υμιν γε, φησι, φυλακτεον το εντειθεν βαρος, ινα δυνησθε νηφειν, μηποτε επιστη αιφνιδιος εφ' υμας η ημερα εκεινη· περι της και ο ιερδς 'Αποστολος παρηγει γραφου· 'Αδελφοι, οιδατε ακριβως, οτι η ημερα Κυριου, ως κλεπτης εν νυκτι, οτως ερχεται. 'Οταν δε ελπωσιν ειρηνη και ασφαλια, τότε αιφνιδιος αυτοις εφισταται δεσποσ. 'Υμεις δε ουκ εστε εν σκοτει, ινα υμας η ημερα ως κλεπτης καταλαβη· παντας γαρ υμεις υιοι φωτος εστε και υιοι ημερας. Γρηγορητεον ουν ημιν ου μονον δια την αθροαν και απροσδοκητον του δεσποτου αφειν, αλλα και δια τον κλεπτην τον επεδραυοντα. 'Ο δε κλεπτης εστιν ο καιροσ της εκιαστου τελευτης· η και ο μελλων την εκιαστου ψυχην παραλαμβανειν αγγελοσ. 'Ωσ παγς γαρ η του Κυριου παρουσία επλευσεται επι παντας τους εν τη γη· ο μιν ουν προσεχοντες εαυτοις ούζονται, ωσπερ θορικεσ εν βροχων, και ωσπερ θρονον εκ παγιδεσ· οι δε εφη μεθη βεβαρημενοι, και εις θανατον υπνωττοντασ, εκπιπτουσιν εις αδοκητον κινδυνον.

Αγγυπειτε ουν εν παντι καιρω δεδυμενοι, κ. τ. λ.

Τουτοισ συνδων ο 'Αποστολοσ ελεγε· Δια τουτο αναλδθετε την πανοκλιαν του Θεου, ινα δυνηθητε αντιστηναι εν τη ημερα τη πορηα, και απαντα καταργασαμενοι στηναι. Σηητε ουν περιωσαμενοι την οσφον υμων εν αληθειαι.

Ινα εσθηητε και πινητε επι της τραπέζης μου.

Τουτουσιν εσται πληρης αγαθων τραπεζα, ησ μεταληφονται ος την Διαθηκην διεθετο δια το μεμνηκεναι μετ' αυτου εν τοισ κειρασμοισ· ινα εσθηωσ και πιωσιν επι της τραπέζης αυτου· ερω μιν οθρανιψ ψυχων αγιων θρεπτικωσ τραφησόμενοι, ονσε δε του καινου γεννηματοσ της αληθινης αμπελου μεταληφόμενοι· ην αυτουσ ο των όλων θεοσ γεωργουεν το καινον εξ αυτης γεννημα τοισ τότε αξιοισ παρξει.

'Ο δε ηρησασατο αυτον, λεγων· Γυναι, ουκ οίδα αυτον.

'Ορα δε το φιλαληθεσ του ευαγγελιστου, πως ου καταχαριζεται τω Πέτρο, αλλα το παθος αυτου ως χει διηγείται, οτι οι μιν άλλοι απολιπόντασ τον δεσκακαλον οχοντο, ο δε παντων αυτων προακριμόμενος αποστολοσ τε και μαθητης, αυτουσ εκεινοσ ο βρωμενοσ Πέτροσ, βασάνων εκτουσ και αρχοντικησ απαιλησ, τριτον αυτον εξωμωσασατο (75).

⁷⁰ Luc. xxi, 36. ⁷¹ Ει. hes. vi, 13. ⁸⁰ Luc. xii, 30.

Ἄφο ἄνδρες ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἀσθήσεσιν Ἄ
δοτραπτοῦσαις.

⁹² Duo viri steterunt oculos illas in veste
fulgenti.

Καρὰς καὶ γέλωτος σημεῖα γνωρίσματα τε τῆς
σωτηρίου ἀναστάσεως ὄρα ἐπαρέχονται καὶ διὰ τῆς
λευκῆς περιβολῆς, ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος συμ-
βαλεῖν τὰς γυναῖκας τὸ φαιεῖν τῆς ἀγέρσεως, καὶ
τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς σὺν τοῖς λευχείμοσιν ἀγγέλοις
ἀπέρξασθαι. Μωϋσῆς μὲν γὰρ πληγὰς Αἰγυπτίων
μέλλων διακονεῖσθαι καταλλήλως ἐν φλογὶ πυρὸς τὸν
ἐπὶ τῆς βέτου ἀγγελὸν ἑώρα· ὁ δ' αὐτὸς μαχθηροῖς
ἐνδράει νομοθετῶν, πῦρ καταναλισκὼν τὸν θεὸν εἶναι
ἔλεγε, τιμωρητικὸν καὶ κολαστὴν αὐτοῖς ἕσσεσθαι
αὐτὸν εἰνετόμενος· διὸ καὶ ἐν στυλῷ πυρὸς ἤγειτο
αὐτῶν ὁ θεός. Οὕτω τοῖς ἀσθεῖσι γενέσθαι τοὺς ἀγ-
γέλους πυρὸς φλόγα ἰδίδεξεν εἰπών· Ὁ ποιῶν τοῖς
λαειτουργοῦς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. Ἄλλ' οὐ τοιού-
τους αἱ γυναῖκες τοὺς εἶσω τοῦ μνήματος ἑώρων,
γαληνοὺς δὲ τινὰς καὶ φαιδρούς, οὓς ἐχρῆν ἐπὶ Δε-
σπότητος χαρὰ καὶ βασιλείᾳ φαίνεσθαι. Ἐπὶ μὲν γὰρ
ἐπὶ πάθει τοῦ Σωτῆρος ὁ ἥλιος ἐξέλιπε, σκότος περι-
βαλλὼν τὴν παντὶ, θρήνων τε καὶ πένθους σύμβολα τοῖς
σταυρωτοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ θεικνύς· καὶ οὐδαμῶς μὲν
ἐφαίνετο τῶν ἀγγέλων τὸ τηλικαῦτα ὡς εἰκὸς τοῖς
μαθηταῖς, ὁμοίως καὶ αὐτῶν ὕδα καὶ διασκευασθέν-
των. Εἰ δ' ἄρα καὶ ὀφθῆναι τινὰ ἐχρῆν, τάχα που
τῆν ἀναντίαν τοῖς λευχείμοσιν ἀνθρώποις τὴν ἀνα-
στολὴν ἀνεβαίνατο· αὐτίκα γοῦν ἐπὶ τῷ πάθει οὐχ
ἥλιος μόνον ἐσκότασεν, ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ φωνῇ με-
γάλῃ κρῆξας ἀφῆκε τὸ πνεῦμα, τὸ καταπέτασμα τοῦ
ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο, μονονουχί περιβρῆξαμένων καὶ
αὐτῶν τῶν πάλαι τὸ ἱερὸν ἐνοικούντων ἀγγέλων, περι-
βρῆξαντων τε τὸ σεμνὸν ὕψωμα, ὡς ἂν, γυμνὸς
καὶ ἱερμὸς ἀπολειφθεὶς τῆς αὐτῶν φρουρᾶς, ὁ τῶν
ἀθάτων καὶ ἀδύτων τόπος, ἔτοιμος ἐχθροῖς καὶ πολε-
μίοις κατασταθῆ. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῷ πάθει
συνέβαιναν· ἐπὶ δὲ τῇ σωτηρίῳ ἀναστάσει, ὡς ζωῆς
ἀγγελοὶ καὶ τῆς ἀναστάσεως κήρυκες, τὸν τόπον οὐ
ἔκειτο τὸ σῶμα περιεῖπον, ἐξ αὐτῆς ὡσπερ τῆς ἐπ-
αφῆς τοῦ τόπου ἀγνωστῆς κρείττονος ἢ κατ' αὐτοῖς
μετασχόντες, καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ κοινωνοῦν-
τας. Ἄφο φαῖδρὰ καὶ μειδιῶντα πρόσωπα, σχημά τε σωτηρίου ἑορτῆς παρῆφαινον λευχειμονοῦντες.

Lætitia: gaudiiq̄ue signa, et Servatoris resurgen-
tis indicia obtutui exhibent vestium candore, ita ut
ex habitu quoque conjectarent mulieres resurrectionis
hilaritatem, Paschalisque festi cum albatis an-
gelis initium. Moyses contra Ægyptiacarum plaga-
rum saturus minister, in flamma ignis angelum in
tra rubum versantem spectavit⁹². Idem pravus ho-
minibus legem scribens, Deum appellabat edacem
ignem, punitorem ac vindicem ipsis fore innuens⁹³.
Quare in ignea columna præcedebat illos Deus⁹⁴.
Sic etiam impiis fore angelos quasi ignis flammam
demonstravit dicens: Qui facit ministros suos flam-
mam ignis⁹⁵. Sed non hac specie viderunt angelos
B in monumento mulieres, sed hilares atque serenas,
cujusmodi eos videri oportebat in Domini gaudio et
regno. In Servatoris quidem obitu sol defecit, tene-
bræ undique se intendentes, lamentorum et luctuæ
symbola crucifigentibus Filium Dei demonstrarunt.
Nullusque eo tempore angelus apparuisse discipulis
videtur, ipsis quoque hac illac dispersione distra-
ctis. Quod si quem apparere opus fuisset, contra-
riam, ut arbitror, albatis hominibus vestem præ se
tulissent. Jam primum, in passione non sol tantum-
modo obscuratus est, sed et Servator magna voce
exclamans spiritum emisit, templi velum bifariam
scissum, ipsis propemodum dispersis qui templam
incolebant angelis, qui et illud venerandum textum
scilerunt, ut nudes ac desertus ipsorum custodia
relictus ille arcanarum atque inaccessarum rerum
locus, belligerantibus hostibus pervius pateret. Sed
C hæc quidem passionis tempore contigerunt. Verum-
tamen Servatore resurgente, ceu vitæ nuntii, et re-
surrectionis præcones, locum ubi corpus jacuerat
stipabant, ipso quodammodo loci contactu sanctita-
tem propria majorem participantem, ac Domini re-
surrectioni communicantes. Ideo vultus hilares ac
 lætabundos, et albam vestem festo Servatoris diei
convenientem gestabant.

EUSEBII FRAGMENTUM EX CODICE MEDIOLANENSI, IN QUO EST CATENA PATRUM
GRÆCORUM IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.

(Mat, ibid., p. 207.)

Ad cap. XII, 18. ΕΥΣΕΒΙΟΥ. Λέγεται γὰρ κατὰ Δ
θεῖς θεῖα ἐπὶ τὸ ἕρος γεγονέναι καθ' ὃν ἐνομοθέτει
καιρὸν, ἵνα πάντες θεάσωσιν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ·
κατάθεσις γὰρ αὕτη σαφὴς ἐστίν, οὐ μὴ τοπικῆ. Τῶν
γοῦν φουμένων κατὰ τὸ ἕρος φλεγόμενων σφοδρῶς,
οὐδὲν τὸ πῦρ ἐξανάλωσεν· σαλπείγγων τε φωναὶ σφο-
δρότερον συνηκούοντο, μὴ προκειμένων ὀργάνων τοι-
ούτων, μηδὲ τοῦ φωνήσαντος, ἀλλὰ θεῖα κατασκευῆ
γινόμενων ἀπάντων. Ὡστε σαφὲς εἶναι διὰ ταῦτα
τὴν κατάθεσιν θεῖαν γεγονέναι, καὶ τὸν θεὸν ἀνευ-
τινὸς δεικνύναι τὴν ἐκαστοῦ διὰ πάντων μεγαλειό-
τητα.

Eusebii. Dicitur Deus in montem descendisse,
quo tempore lex tradebatur, ut cuncti scilicet Dei
efficaciam viderent. Cæteroque hæc descensio, ex-
ternæ ostensionis fuit, non localis. Quamobrem
ardentibus licet omnibus, quæ in monte germina-
bant, nihil tamen igne consumebatur. Tubarum
quoque sonitus gravissimi audiebantur, quanquam
nullus ibi usus instrumentorum erat, nemoque
clamans, sed Dei tantummodo opera hæc omnia
flebant. Quare exploratum est, divinam hujusce-
modi fuisse descensionem, Deumque absque ullo ad-
miniculo suam in omnibus ostendisse magnitudinem.

⁹² Luc. xxiv, 4. ⁹³ Exod. iii, 2. ⁹⁴ Deut. iv, 24.

⁹⁵ Exod. xxiii, 21. ⁹⁶ Psal. ciii, 4.

EUSEBII OPERA DOGMATICA.

DE THEOPHANIA.

(Angelo Mai, *Bibliotheca nova Patrum*, IV, 310 et 310.)

MONITUM.

Inter cætera Eusebii Cæsariensis opera divus Hieronymus, De viris ill. cap. 84, libros quinque Theophasiacos, id est De Dei manifestatione, nominaverat. Item Syrus Ebediesus in auctorum catalogo, quem Echellensis primo, deinde Assemanus ediderunt, idem Eusebii opus commemoraverat de Græca ad Syriacam Anagninam translatum. Græci originalis deperditi viginti ego fragmenta in Vaticanis codicibus observata, inter Veteres meos Scriptores t. I, ed. sec., anno 1831, et t. VIII, an. 1833, divulgaveram. Ecce autem significatam nobis ab Ebediesu Syriacam Eusebii operis translationem, duo perdocti et illustres nostræ ætatis Angli e tenebris denique eruerunt, Tatamus atque Leus; quorum ille ex Ægyptiaco in Nitria monasterio Scetensi codicem anno 1839 in Angliam detulit; alter autem Syriacum hunc textum anno 1842 Londini, et sequente anno Anglicam ejusdem interpretationem Cantabrigiæ cum eruditis prolegomenis scholiisque impreavit. Et Syriacus quidem textus nondum ad me, quod doleo, perrenit; cum tamen Anglicum desinente anno 1846 commode demum nactus fuerim, eumque studiosè legerim, statim cognovi fragmenta Græca quæ ego multos ante annos edideram, reapse ad Eusebii Theophaniam, prout ipsorum tituli ferebant, pertinere (nam sicubi codices mei cum Syriaco non satis congruunt, id suis locis postea dicitur). Sed et insuper comperi, fragmenta alia, nec brevia nec pœnitenda, quæ ego in Vaticanis catenarum ad Lucam codicibus sub Eusebii tantum nomine aspexeram, ideoque tanquam Eusebii ad Lucam commentarii segmenta in prædicto Script. vel. tomo prima atlexeram; comperi, inquam, hæc quoque partim ex Theophania fuisse detracta, id quod Syriacus textus vel potius Anglicanus me docet. Quæ res cum me magnopere delectavisset, constituit protinus Græca omnia Theophaniæ a me olim detecta fragmenta nunc congregare, Latina etiam facere, atque ut monebat impressi Anglice operis series, locis quodque suis collocare. Nam Vaticanarum catenarum auctores Eusebii Theophaniam extra libri ordinem pro suo libito excerpterunt, vel potius prout evangelicæ, quam ipsi sequebantur, historiæ cursus poscebat. Exemplo sit narratio de Christi Domini morte, quam Eusebius libro tertio medio scribit, Nicetas autem, uniusque catenis auctor, sub finem suæ lucubrationis ut par erat posuit, nempe in pagina codicis trecentesima septima, quæ a fine sui voluminis parum abest. Nicetas codicem Vat. 1611 littera A designo. Macarii vero Chrysocephali, diversæ catenæ auctoris, qui item Theophaniam nominatim aliquando expilat, codicem Vat. 1610 denoto littera E. Alias demum catenas duas, Vat. Pal. Vat. 20 et Ottob. Vat. 400, quæ mihi symbolam fragmentorum horum contulerunt, litteris B et L demonstro. Unicum denique primum fragmentum ex codd. Mediolanensi et Parisiaco simul adfuit. Hanc itaque Græcorum Theophaniæ fragmentorum tempestivam hercle editionem nunc curo, tum ut Eusebii nativum textum, quantum fas est, ab interitu revocem; tum ut Syrus interpres sicubi mentem auctoris non est assecutus (quod ei identidem accidisse sine dubio animadvertimus), authentico documento emendetur. Nec sane dubito quin opellam meam vir cl. Leus boni consulat, meque ei magnopere favere, certum habeat. Hæc interim; namque et alios tum abs Leo, tum ab ejusdem gloriæ socio cl. W. Curettono, sacros auctores, præsertim magnum Athanasium, Cyrillum atque Ephræmum, exspectamus; quos nunc quidem cupidis volis expetimus; statim ac vero in conspectum venerini, exosculabimur.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΟΦΑΝΕΙΑΣ.

EUSEBII CÆSARIENSIS

OPERIS DE THEOPHANIA FRAGMENTA.

Α' (1).

(3) Ὅσπερ δὲ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγματος, ὁ μὲν ἀόρατος καὶ ἀφανής ἐν ἡμῖν νοῦς, ὃν ὅστις ποτὲ καὶ ὁποῖος ὢν τὴν οὐσίαν ὑπάρχει, οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἔγνω, βασιλεὺς δ' οἷα ἐν ἀπορρήτοις εἰσω τοῖς αὐτοῦ ταμείοις καθυδρυσμένος τὰ πρακτικά (2') βουλευέται· λόγος δ' ἐξ αὐτοῦ πρόβεισι, μονογενής οἷα πατὴρ δὲ ἀδύτων μυθῶν γεγεννημένος, ὃς δὴ καὶ πρῶτος τῶν πατρικῶν τοῖς πᾶσι καθίσταται νοημάτων ἄγγελος, εἰς φανερόν τε κηρύττει τὰ ἐν ἀπορρήτοις τῷ πατρὶ βεβουλευμένα, ἔργους τε ἐπιτελεῖ τὰ βουλευόμενα, προῶν εἰς τὰς πάντων ἀποδοξίας· εἶθ' οἱ μὲν τῆς ἐκ τοῦ λόγου μεταλαμβάνουσιν ὠφελείας, τὸν δ' ἀφανῆ καὶ ἀόρατον νοῦν τὸν τοῦ λόγου κατέρα, οὐδεὶς πώποτε ὀφθαλμῶν εἶδε· κατὰ ταῦτα δὴ, μᾶλλον δ' ἐπέκεινα πάσης εἰκόνας καὶ παραδείγματος, ὁ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τέλειος Λόγος, οἷα μονογενής, οὐ προφορικῆ δύναμις συνιστάς, οὐδ' ἐκ συλλαβῶν, ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων τὴν φύσιν κατασκευασμένος, οὐδ' ἐν φωνῇ δι' ἀέρος πληττομένη σημαίνόμενος, Θεοῦ δὲ τοῦ ἐπὶ πάντων ζῶν καὶ ἐνεργῆς ὑπάρχον Ἰῶς Λόγος, κατ' οὐσίαν τε ὑφαστάς οἷα Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, πρόβεισι μὲν τῆς πατρικῆς θεότητος, ἀγαθοῦ δὲ πατρὸς ἀγαθὸν τυγχάνει γέννημα, ἀποτρῴη, αὐτοφῶς, γέννημα νοερὸν φωτὸς ἀλήκειου, διὰ πάντων χωρῶν, ἐν πᾶσι τε ὢν καὶ πάντα ἐπιπορεύμενος.

Β'.

(3) Οὗτος ὁ παρ' ἡμῖν θεολογούμενος, προφητικῶς ἔκωθεν πρὸ μυρίων χρόνων ἐγνωσθή τε καὶ προεκκηρύχθη φωναῖς· οἱ καὶ τὸν τόπον τῆς θεοφανείας αὐτοῦ, καὶ χρόνους τῆς ἀφίξεως, καὶ τρόπον τοῦ βίου, καὶ δυνάμεις, καὶ λόγους, καὶ κατορθώματα αὐτοῦ παραλαβόντες, βιβλοῖς ἱεραῖς ἐγκατέθεντο (4). — Τὸ γὰρ Ἰησοῦς ἰσάως καὶ σωτηρίας προσφύετς ὄνομα ἀν' εἴη· σωτήρα γὰρ καὶ σωτήριον ἡ Ἑβραίων φωνὴ τὸν Ἰησοῦν εἰσθεν καλεῖν.

Γ'.

(3) Καὶ θάνατος (6) δὲ ὁ βωόμενος, ὃν δὴ ὑποστήναι τὸ τοῦ Λόγου ἄγαλμα παρὰ τοῖς πᾶσι ἀνωμο-

(1) In codice Mediolanensi Ambr. E. 63. p. inf. in catena Epist. ad Hebr. iv, 12, præponitur huic fragmento titulus *Εὐσεβίου εὐαγγελικῆς θεοφανείας*. (At in Parisiaco ut certe est in ed. Cramerii p. 459, mendose *εὐαγγελικὰ θεοφάνειαι*.) Prorsus autem Græcum hoc fragmentum congruit cum Syriaca seu Anglicæ *Theophaniæ* editione, lib. 1, cap. 23, p. 12.

Α

I.

Sicut enim, ut exemplum a nobis sumamus, mens in nobis invisibilis latensque est, quam cujusmodi sit, ejusve substantiæ, nullus unquam homo cognovit; sed ea veluti rex quidam in secretis suis conclavibus sedens, quid faciendum sit deliberat; deinde sermo ex ipsa prodit, quasi unigenitus a patre in reconditis penetralibus generatus; qui etiam primus pæternarum consultationum sit nuntius, atque in apertum deprædicat arcana patris consilia, et opere rem deliberatam perficit, dum ad omnium aures perfert; interim tamen homines quidem verbi utilitate fruuntur, sed invisibilem mentem verbi parentem prorsus oculis non cernunt; hoc, inquam, modo, imo etiam supra omnem imaginem atque exemplum, supremi Dei regnatoris perfectum Verbum, ex unigenitum, non ex pronuntiativa aliqua virtute consistens, neque syllabarum, noninum, verborumque naturam gerens, nec ope vocis ex aeris percussione significatum, sed Dei supremi vivens operansque Filius Verbum existens, et quidem substantialiter, utpote Dei virtus atque sapientia, ex paterna divinitate prodit, boni patris bonum germen, vita per se, ac lux, intellectualis perpetuæque lucis genimen, per omnia discurrens, ubique præsens, cuncta pervadens.

II.

Hic, quem nos Deum dicimus, vocibus jam dicente ante complura sæcula innotuit et prænuntiatus fuit prophetarum, qui et locum divini ejus manifestationis, et adventus tempora, et vite rationem, et miracula, et sermones, et egregia facinora, vaticinio præoccupantes, sacris libris commendaverunt. — Nam Jesus sanationi atque salutari congruum nomen est. Salvatorem enim ac salutarem solet lingua Hebræorum dicere Jesum.

III.

Mors quoque illa celebris, quam Verbi simulacrum pertulisse, in confesso apud omnes est, non

(2) Theophan. Syr. sive Anglican. lib. 1, cap. 23.

(2') Fortasse leg. *πρακτέα*. Edit.

(3) Cod. Vat. A. f. 14. Cod. Vat. E. f. 63. b. Th. Syr. lib. iii, cap. 25.

(4) Cod. E. f. 37. b. Th. Syr. iii, 40.

(5) Cod. A. f. 307. b. Th. Syr. iii, 41, 42, 43.

(6) Cod. mendose αὐτός pro θάνατος.

sine ingenti prodigio fuit, nihilque commune cum reliquis habuit. Neque enim morbo exstinctus est Christus, aut laqueo, aut igne, neque in ipso crucis tropæo æque ac cæteri malefici ferro succisus fuit; neque abe quovis homine mortiferum aliquid passus, violentam sustinuit necem; sed tunc tantummodo cum ipse sponte organum suum inimicis tradidit; moxque illud de terra suscitavit. Quippe is valide exclamans, Patrique spiritum cominendare se dicens, ipse semet dimittens corpore suo excessit. Ideo etiam ante mortem, familiaribus suis hoc significaverat dicens: *Nemo tollit animam meam: a me, sed ego ipsemet eam pono: potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* 97.

Quid ergo post hæc jam superest, nisi ipsum totius rei caput, quamnam causam habuerit, enarrare? famigeratum, inquam, vitæ finem, et passionis modum; necnon post necem, resurrectionis ejusdem grande miraculum. Siquidem igitur alio aliquo modo, post suam cum hominibus conversationem, repente invisibilis abiisset, semet ipse suumque corporeum simulacrum clam subtrahens, fuga mortem vitare satagens; et deinde ipse mortalem partem suam corruptela et destructione consumpsisset, ea res per phantasmata omnibus visa esset; neque pro sua dignitate egisset, qui erat Dei Verbum vivens atque virtus; neque rescitum esset quonam excessisset; neque id creditum esset ab illis quibus significatum non fuisset; neque naturaliter morte fortior apparuisset; neque propriam naturam a mortalitate liberavisset; neque ea res toto ab hominibus habitato orbe exaudita esset; neque discipulis suis mortis contemptum persuasisset; neque magisterii sui alumnis vitæ post obitum apud Deum agendæ spem obtulisset; neque sermonum suorum promissa adimplevisset; neque propheticis de se prædictionibus congruum exitum præstitisset; neque postremum omnium conflictum, videlicet adversus mortem, decertavisset.

Propter hæc omnia, quia prorsus oportebat mortale organum, post sufficiens ministerium Deo Verbo exhibitum, in nem Deo dignum nancisci, ideò, inquam, tale mortis genus elegit. Nam quum duas consummationis rationes tantummodo adessent, nempe vel corruptelæ atque exitio totum tradere, atque ita turpissimum facere vitæ finem; vel morti superiorem semet ostendere, divina virtute immortale efficiendo quod mortale erat; prior quidem modus promissionibus alienus erat; nam neque ignis proprium est frigescere, neque lucis obliensbrari, neque vitæ mori, neque divinæ sapientiæ insipienter agere. Cur enim is, qui cæteris vitam

97 Joan. x, 18.

(7) Cod. A. f. 302. b. Th. Syr. iii, 45 seq.

(8) His causis mortis Christi nollem in Anglicana editione additas fuisse numerales notas, quasi totidem sint operis capitula.

λόγηται, πολλοῦ μετέχει τοῦ θαύματος, οὐ κινῆς τοῖς λοιποῖς γεγενημένους· οὐ γὰρ νόσῳ διαφθαρεῖς οὐδὲ βρόχῳ, οὐδὲ πυρὶ, οὐδὲ μὴν κατ' αὐτὸ τὸ τοῦ σταυροῦ τρόπιον ὁμοίως τοῖς λοιποῖς κακοῦργους ὑπομηθεὶς σιδήρῳ, οὐδ' ἕως πρὸς τινος ἀνθρώπων παθῶν τι τῶν ἀναιρεῖν εὐθότων, βίαιαν ὑπέμεινε τελευτήν· ἀλλ' ὡς αὐτὸς μόνον ἐκὼν παρεδίβου τὸ αὐτοῦ ὄργανον τοῖς ἐπιβουλεύουσι· τὸ μὲν ἀπὸ τῆς ἀνωρθοῦτο αὐτίκα· ὁ δὲ φωνήσας μέγα, καὶ τῷ Πατρὶ τὸ πνεῦμα παρατίθεσθαι εἰπὼν, ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀναχώρησιν ἐποιεῖτο· διὸ δὴ πρὸ τοῦ θανάτου τοῖς αὐτοῦ γχωρίμοις τοῦτο αὐτὸ παρεδίβου διδάσκων καὶ λέγων· Οὐδεὶς αἰρεῖ τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτήν ἀπ' ἐμαυτοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ πάλιν

B ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν.

(7) Τί οὖν ἐπὶ τούτοις λείπεται, ἢ αὐτὸ δὴ τὸ τοῦ παντὸς κεφάλαιον ὅποιαν ἔσχεν αἰτίαν ἐξαιτεῖν; λέγω δὲ τὸ πολυθρόλλητον τοῦ βίου τέλος, καὶ τοῦ πάθους τὸν τρόπον, καὶ τῆς μετὰ τὸν θάνατον ἀναβιώσεως αὐτοῦ τὸ μέγα θαῦμα. Εἰ μὲν οὖν ἄλλως πως μετὰ τὰς ἐν ἀνθρώποις διεστριβῆς ἀφανῆς γεγωνῆς ἐξαίφνης ἀπέπη, ὑποκλέψας λάθρα ἑαυτὸν καὶ τὸ οἰκεῖον ἀγαλμα, φυγῆ τὸν θάνατον διαδράναι σπουδάσας, κἀπειτὰ πού τὸ θνητὸν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ φθορᾶ καὶ ἀπωλείᾳ συναψήσας, φάσματι ἂν ἐώκει τοῖς πᾶσι· καὶ οὐκ ἂν αὐτὸς αὐτῷ τὰ πρέποντα διεπράξατο, ζῶν μὲν τυγχάνων καὶ Θεοῦ Λόγος καὶ δύναμις, οὐτ' ἂν ἐγκώσθη ὅπη ποτὲ ὑπῆρχε χωρήσας, οὐτ' ἂν ἐπιστάθη τοῖς μὴ παρεληφόσιν, οὐτ' ἂν θανάτου τὴν φύσιν ἐφάνη κρείττων, οὐτ' ἂν τὸ θνητὸν τῆς οικίας ἡλευθέρου φύσεως, οὐτ' ἂν καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης ἠκούσθη, οὐτ' ἂν θανάτου καταφρονεῖν τοῖς αὐτοῦ μαθητὰς ἐπεισεν, οὐτ' ἂν τῆς μετὰ θάνατον παρὰ Θεῷ ζωῆς τοῖς τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν μετιούσιν [ἀλλήλα] παρεστήσατο, οὐτ' ἂν τῶν αὐτοῦ λόγων τὰς ἐπαγγελίας ἐπλήρου, οὐτ' ἂν ταῖς προφητικαῖς περὶ αὐτοῦ προφῆσαι σύμφωνα παρεῖχε τὰ ἀποτελέσματα, οὐτ' ἂν τὸν ὕστατον ἀπάντων ἀγῶνα διεθλήκει· οὕτως δ' ἦν ὁ κατὰ τοῦ θανάτου (8).

Διὸ δὴ τούτων ἕνεκα πάντων, ἐπειδὴ ἐχρῆν ἐξ ἁπαντὸς τὸ θνητὸν ὄργανον μετὰ τὴν αὐτάρκη διακονίαν ἦν τῷ Θεῷ Λόγῳ διεκονήσατο, τέλος θεοπρεποῦς τυχεῖν, ταύτη πη αὐτῷ καὶ ὁ θάνατος φικονομεῖτο. Δυσὸν γὰρ λειπομένων τῷ τέλει, ἢ φθορᾶ ἢ ἀπωλείᾳ παραδούναι τὸ πᾶν, καὶ ἀσχιστον ποιῆσθαι τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν, ἢ θανάτου κρείττονα ἑαυτὸν φῆναι, θεικῆς δυνάμει τὸ θνητὸν ἀθάνατον παραστρητάμενον· τὸ μὲν πῶτον ἀνίκειον τῆς ἐπαγγελίας· οὐ γὰρ δὴ πυρὸς οἰκεῖον τὸ ψύχειν (9). οὐδὲ φωτὸς τὸ σκοτιλεῖν, οὕτως οὐδὲ ζωῆς τὸ θανατοῦν, οὐδὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸ παραλόγως ἐνεργεῖν· ποῖον οὖν εἶχε λόγον τὸν ἑτέροις ζωῆν ἐπαγγελλόμενον, τὸ

(9) Verba ψύχειν, σκοτιλεῖν, θανατοῦν, non ætivo sed neutro sensu hic esse accipienda Syrus interpret demonstrat.

οκείων ὄργανον φθειρόμενον περιδεῖν; Οὐκοῦν τὸ αὐτερον ἀναγκαῖον ἦν, λέγω δὲ τὸ θανάτου κρείττονα αὐτὸν φῆναι. Πῶς οὖν ἐχρῆν τοῦτο ποιήσασθαι; Λαθραίως ἄρα καὶ κλοπιμαίως; ἢ τοῖς πᾶσιν ἀριπρεπῶς καὶ διαδῆλως; Ἄλλὰ σκότιον μὲν καὶ κρύφιον αὐτὸ πραχθῆν τὸ κατόρθωμα, μηδὲν δὲ γνωστὸν, οὐδὲν ἂν ἔγνωσεν· βοηθὸν δὲ καὶ ἀκουσθῆν εἰς πάντας, τοῖς πᾶσι τὴν ἐκ τοῦ θαύματος παρεῖχεν ὠφέλειαν. Εἰκότως ἄρα, ἐπειδὴ ἐχρῆν τὸ αὐτοῦ ὄργανον κρείττον θανάτου φῆναι, καὶ τοῦτο πρᾶξι μὴ εἰς τὸ ληθηδόν, ἀλλ' ἐπ' ἕβασιν ἀνθρώπων, οὐ φεύγει μὲν τὸν θάνατον· ἦν γὰρ ἂν δειλὸς, καὶ θανάτου χείρων ἐνομισθῆ· διὰ δὲ τῆς πρὸς τὸν θάνατον συμπλοκῆς, οἷα πρὸς ἀνταγωνιστὴν (10), τὸ θνητὸν ἀθάνατον παρίστη, ὑστατον ἀγῶνα τοῦτον ὑπὲρ τῆς ἀπάντων σωτηρίας καὶ ἀθανασίας ἀναβεγγεμένος.

(11) Ὁ μὲν γὰρ πρῶτος αὐτῷ [ἀγῶν] κατὰ δαιμόνων ἐνηργεῖτο ἐπὶ καθαίρεισι τῆς πολυθεοῦ πλάνης· ἐπὶ δὲ ὁ πρὸς τοῦδε τέλος εἶχεν ἀγῶν, δεῦτερος ἐπὶ λύσει τῆς τοῦ θανάτου καταδυναστείας ἐγένετο· οἱ μὲν γὰρ κατ' αὐτοῦ συνηγμένοι δαίμονες, ὅ τε τούτων ἐξάρχων, τὰ νῦτα κατὰ τὴν πρώτην αὐτῷ συμβολὴν παραχωρήσαντες, τὸν δεῦτερον ἄθλον ἐσκόπουν, τοῦ βίου λοιπὸν τὴν ὑστάτην καταστροφὴν ἐκδεχόμενοι, καὶ τὴν τοῦ θνητοῦ τελευτὴν ὁμοίαν ἔσεσθαι πᾶσιν ἀνθρώποις παραδοιοῦντες· οὐ γὰρ ἂν κώποτε θνητὴν φύσιν θανάτου κρείττονα γενέσθαι προσεδόκησαν· ὁ δὲ μετὰ τὰ πρῶτα κατὰ δαιμόνων τρόπαια ἦδη καὶ κατὰ τοῦ θανάτου παρετάτετο. Ὡσπερ δὲ εἰ τις ἀκαστον ἡμῖν καὶ πυρὸς τῇ φύσει κρείττον δεῖξαι τι σκεῦος ἤθελεν, οὐκ ἄλλως ἂν τὸ θαῦμα παρεστήσατο ἢ πυρὶ παραδοῦς τὸ μετὰ χεῖρας, ἀπείτα σῶον αὐτὸ καὶ ἀδιάφθορον τοῦ πυρὸς ἐξελών (12) κατὰ ταῦτα θῆ καὶ ὁ τῶν ὄλων ζωοποιὸς Θεοῦ Λόγος, τὸ θνητὸν ὄργανον, ᾧ πρὸς ἀνθρώπων ἐπέχρητο σωτηρίαν, κρείττον θανάτου φῆναι βουληθεὶς, εὖ μάλα χρησίμη ὑπῆει τὴν οἰκονομίαν, τὸ σῶμα πρὸς βραχὺ καταλιπὼν (13), καὶ τὸ θνητὸν τῷ θανάτῳ πάλιν ὑφαίρουμένος, εἰς παράστασιν τῆς ἐθέλου δυνάμεως. Ἡ μὲν οὖν πρώτη αἰτία ἦν αὕτη.

(14) Δευτέρα δὲ τῆς ἐν τῷ σώματι κατοικησάσης ἐθέτου δυνάμεως ἐνδειξις. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πρότερον τοὺς ὑπὸ τοῦ θανάτου νενικημένους ἄνδρας θνητοὺς ἀληθῶς, καὶ κοινὸν τέλος ὑποδεσγμένους, ἐθειάζον ἀνθρώποι, ἡρωᾶς τε καὶ θεοὺς ὠνόμαζον· εἰκότως διδάσκει μόνον τοῦτον ἐν θανάτῳ Θεὸν ἀληθῆ εἶναι ὁμολογεῖν, τὸν τὰ βραβεῖα τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης ἀνοδησάμενον. (15) Τρίτη δ' ἂν εἴη αἰτία τοῦ σωτη-

(10) Hic in Anglica translatione, p. 188, v. 16, video by this contention with death, as with a contemporary, conficitur hoc cum morte, tanquam cum contemporaneo. Syriacus quid habeat nescio, quia libro careo. Sed certe vera lectio Græca est, οἷα πρὸς ἀνταγωνιστὴν, tanquam cum adversario. Itaque translatio emendanda est. Mitto alios locos, qui sæpe interdum ad Græcam veritatem reformandi videntur; neque enim ego criticum ago sed editorem. Vicissim tamen, ut nuper dixi, Syriacus textus Græcum illuminat. Et quidem Græcus, utpote quem categarum auctores pro rei opportunitate

promiserat, organum suum corruptionem pati negligeret? Ergo posterior modus necessarius fuit, morti, inquam, superiorem se demonstrare. Quanam vero ratione id exsequi opus erat? Clamne ac furtim? an coram omnibus splendide ac manifeste? Atqui hæc res egregia si obscure et occulte acta fuisset, conscio nemine, nihil profuisset: contra vero famigerata atque omnibus exaudita, miraculo suo pariura erat universalem utilitatem. Recte igitur, quoniam oportebat ipsius organum morti superius apparere, atque id non clam sed in conspectu hominum fieri, mortem non fugit; atioqui visus esset timidus, et morte debilior creditus; sed conflictu cum morte, tanquam cum adversario, inuito, quod mortale erat ad immortalitatem transiit, extremum hunc agonem pro omnium salute et immortalitate suscipiens.

Nam primum illi certamen fuit contra dæmones ob polytheismi errorem destruendum; quo peracto, subsequutum est secundum ob dissolvendam mortis dominationem. Conglobati enim adversus eum dæmones cum suo duce, postquam primo prælio terga verterant, secundum observabant, vitæ Christi deinceps extremam catastropham exspectantes, mortalis hominis finem reliquis omnibus similem fore sperantes: neque enim unquam existimassent mortalem naturam morti fore superiorem. At Christus post priores de dæmonibus relatas manubias, jam contra ipsam mortem in aciem prodibat. Sicut autem si quis igni impervium atque insuperabile vas aliquod demonstrare vellet, haud aliter hanc rem miram comprobaret, quam flammæ tradens quod præ manibus haberet, ac deinde incolume inviolatumque igne retrahens; ita etiam quod omnia vivificat Dei Verbum, mortale organum, quo ad hominum salutem usus fuerat, morte validius demonstrare volens, utile admodum consilium cepit, corpus brevi tempore deserendi; rursusque quod mortuum erat morti eripiendi, ut divinam virtutem ostenderet. Atque hæc prima (cur mori voluerit) causa fuit.

Secunda fuit causa, ut demonstraret divinam virtutem in suo corpore inhabitasse. Nam quia victos antea morte viros, vère mortales et communem finem sortitos, apotheosi donaverant homines, et heroes deosque nominaverant, merito nos docet, hunc unum in morte Deum verum esse confiteri, qui præmiis relatæ de morte victoriæ semet exornaverat. Tertia habeatur mortis Servatoris causa

excerperunt, multas operis partes amisit.

(11) Syr. iii, 55, 57.

(12) Hanc similitudinem citat ex Eusebio etiam S. Thomas Aquinas in catena sua Latina ad Lucam ed. de Rubens t. V, p. 364. Videlicet ex catenis Græcis, non originaliter ex *Theophania*, quam Thomas nunquam vidit.

(13) Nempe anima destitutum esse permittens.

(14) Syr. iii, 58.

(15) Syr. iii, 59.

quam mysticæ litteræ continent. Quenam hæc? Hostia erat pro universi generis vita morti devota, hostia pro toto hominum grege immolata, diabolici erroris averruncatio: qua videlicet oblata, universa deinceps impurorum dæmonum potentia corruerat, omnisque error dissipabatur. Ergo hæc salutaris ex hominibus victima, ipsum videlicet corporeum Verbi organum, pro hominibus immolabatur; de qua sacræ litteræ clamant; modo quidem: *Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi* ⁹⁹; modo autem: *Tanquam oris ad occisionem ductus est* ¹⁰⁰. Causamque rei docent, ibidem dicentes: *Hic peccata nostra gerit, et pro nobis doli; et nos reputavimus eum elagatum et afflictum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, languidus factus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, livore ejus sanati nos sumus. Cuncti sicut oves erravimus, unusquisque a via sua declinavit. Dominus tradidit illum [pro] peccatis nostris* ¹⁰¹. Corporeale itaque Verbi organum has ob causas immolatum fuit. Magnus tamen pontifex, cum sit diversus a victima, Dei scilicet Verbum, virtus, atque sapientia, haud diu post a morte mortuum revocavit, eamque communis nostræ salutis inchoationem, viteque secundum Deum atque immortalitatis participationem constituit, victoriam adversus mortem ac dæmoniacam aciem triumphum, et priscorum sacrificiorum destructorem; quem omnium hominum gratia resuscitavit. [Ideo etiam Christus nominatus fuit.] Nam Christus nomen, sacerdotium simul et regnum significat apud Hebræos. Hæc enim ungi solebant.

Præter supradictas, alia quoque existit cur Servator moretur maxima causa, quæ jam dicetur. Nam quia necesse erat, ipsius discipulos propriis oculis cernere vitam post obitum manifestam restitutionem, ex qua suam suspendere spem illos docuerat, et cujus causa ad religionis jugum subeundum hortatus fuerat; merito hanc rem perspicue videndam illorum oculis objiciebat. Oportebat enim eos qui piam vitam erant suscepturi, hoc in primis summopere necessarium documentum evidenti intuitu comprehendere; præcipue vero illos qui in universo mundo quantocius erant prædicaturi, propositamque a Christo gentibus doctrinam,

⁹⁹ Joan. 1, 29. ¹⁰⁰ Isa. LIII, 7. ¹⁰¹ ibid. 4-7.

(16) Patet Syrum interpretem legisse παράξωξ (vel παράξωξ), quandoquidem Anglice scribitur *deeds, opera*. Sed verior lectio habetur Græci nostri textus παρατάξωξ, quam loci sententia postulat. (Et quidem pars hujus fragmenti legitur etiam in catena codicis tum Mediolanensis tum Parisiæ in Ep. ad Hebr. a cl. Cramero edita, p. 580.) Atque hoc loco antequam ad Syrii interpretis vel mendum vel diversitatem necessariam identidem coarctationem progredior, aio enimvero priscos interpretes, præsertim Orientales (sed nec Latinos excipio) in transferendis Græcorum scriptis hand satis emendate, quæ humana infirmitas est, se gessisse. Testis luculentus nostri item Eusebii *Chronicorum* librorum Armenius interpres, qui cum plurima fel-

ριου θανάτου ἦν ἀπόρρητοι λόγοι περιέχουσι. Τίνες οὗτοι; ἱερλεον ἦν ἀντίτυχον τοῦ κοινοῦ γένους παραδιδόμενον τῷ θανάτῳ, ἱερλεον ὑπὲρ τῆς κεινῆς τῶν ἀνθρώπων ἀγίλης σφραγισόμενον, δαιμονικῆς κλήνης ἀποτρόπαιον· τοῦτου γὰρ ἀνενεχθέντος, πᾶσα λοιπὴ ἡ τῶν ἀνάγκων δαιμονίων δύναμις καθήρατο, καὶ πᾶσα κλήνη παρείτο. Τὸ μὲν οὖν σωτήριον ἐξ ἀνθρώπων ὄμμα, αὐτὸ δὴ τοῦ Λόγου σωματικῶν ἔργων, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθιερούτο· οὗ περὶ λόγων ἱερλεον βούσι φωνάει· ποτὶ μὲν· Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἰρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου ποτὶ δέ· Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη. Καὶ τό γε αἶψον διδάσκουσιν ἐπιλέγουσαι· Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αἰτὸν εἶναι ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακίῳσι. Ἀθ-

τός δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν, καὶ μαμαλάκιται διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐκ' αὐτῶν τῷ μάλωπι αὐτοῦ ἡμῶς λάθημα. Πάντες ὡς πρόβατα ἐκλασθήθημεν, ἕκαστος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐκλασθήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν. Τὸ μὲν οὖν σωματικὸν τοῦ Λόγου ἔργων διὰ ταύτας καθιερούτο τὰς αἰτίας· ὁ δὲ μέγας ἀρχιερεὺς, ἕτερος ἔν παρὰ τὸ ἱερλεον, Θεοῦ Λόγος καὶ δύναμις, καὶ σοφία, οὐκ εἰς μακρὰν τὸ θνητὸν ἀνεκαλεῖτο τοῦ θανάτου, καὶ τοῦτο τῆς κεινῆς ἡμῶν σωτηρίας τὴν ἀπαρχὴν, ζωῆς ἐνθέου καὶ ἀθανασίας μέτοχον παρίστη, τρόπαιον ἐπινίκιον κατὰ τοῦ θανάτου καὶ κατὰ τῆς δαιμονικῆς παρατάξωξ (16), καὶ τὸν πάλαι θυσίων ἀποτρόπαιον, τοῦτο ὑπὲρ ἀπάντων ἀνθρώπων ἀνεγείρας. [Διδὸν καὶ Χριστὸς ἀνομιάνθη.] Τὸ γὰρ Χριστὸς ὄνομα σημαντικὸν ἱερωσύνης ἕμα καὶ βασιλείας παρὰ πᾶσι τῶν Ἑβραίων ἀν γένοντο· ταῦτα γὰρ ἦσαν τὰ χριόμενα (17).

(18) Πρὸς τοὺς εἰρημένους καὶ ἄλλη τις γένοιτ' ἐν τοῦ σωτηρίου θανάτου μεγίστη αἰτία ἡ λαχθησομένη. (19) Ἐπαίδη γὰρ τοὺς αὐτοῦ φοιτηταὺς ὀφθαλμοῖς ἰκᾶν ἀναγκαῖον ἦν ζωῆς τῆς μετὰ θάνατον ἐναργῶς καλλιγενεσίαν, ἐφ' ἣν τὰς αὐτῶν ἐλπίδας ἀνερετῆν αὐτοὺς ἐδίδαται, δι' ἣν καὶ προἔβλεπον αὐτοὺς ἔχουσι τοῦ τῆς θεοσεβείας ζυγοῦ· σικῶως τοῦτον ὄρην αὐτοὺς ὀφθαλμοῖς ἀκριβῶς παραίχαν. Ἐχρῆν γὰρ τοὺς μέλλοντας εὐσεβῆ μετεῖναι βίον τοῦτο πρῶτον ἀναγκαῖοτάτων μάθημα δι' ἐναργῶς ἐβίως παραλαβεῖν· καὶ πολλὸν μάλλον ἐκαίνους τοὺς εἰς ἅπαντα τὴν οἰκουμένην μέλλοντας ὅσον οὕτω κηρόταιν, καὶ τὴν ὁπ' αὐτοῦ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι προβληθεῖσαν διδασκαλίαν τε

citer transtulerit, in multis tamen evidenter peccavit: quam ego mendorum copiam in præfatione scholiisque editionis Mediolanensis lectoribus demonstravi atque correxi. Item cl. doctor Leus, qui propter hoc opus *Theophrasti* Eusebianum de sacris litteris immortaliter meritus est, Syrum suum non semel interpretem vel ob obscuritatem vel alias ob causas castigat.

(17) Syriacus textus accedit propius ad Eusebium *Demonstr. Evang.* iv. 41, ed. Vigeri, p. 176: Διδάσκων καὶ χριστοῦς ὀνομάζειν αὐτοὺς πάντας ἦν Ἑβραῖος φῶλον.

(18) A. f. 500. b. Syr. iii, 60.

(19) Aliiter Syrus; quod non urobo.

καὶ θεογνωσίαν εἰς πάντας καταγγέλλειν (20) ἀνθρώ-
πους· οὗς δὴ πείσμα μέγιστον λαβεῖν ἐχρῆν τῆς με-
τὰ τὸν θάνατον ζωῆς, ὡς ἂν ἀδειεὶς καὶ ἀφοβοὶ θανά-
του τὸν κατὰ τῆς πολυθεοῦ πλάνης ἀγῶνα προθύμως
ἀναδέξαντο· μὴ γὰρ θανάτου καταφρονεῖν μελετή-
σαντες, οὐκ ἂν πώποτε πρὸς τὰ θειὰ παραιοσεύζοντο.
Διὸ δὴ ἀναγκαίως ἐπλήρων αὐτοὺς κατὰ τῆς τοῦ
θανάτου δυναστείας οὐ ῥηματιοῖς καὶ φωναῖς παρεδί-
δου τὸ μάθημα, ἀλλὰ λόγοις ὁμοίως ἀνθρωπείοις τὸν
περὶ ψυχῆς ἀθανασίας παθανῶς καὶ ἐξ εἰκότων (21)
συντάττων· αὐτῶ δὲ ἔργω τὰ κατὰ τοῦ θανάτου ἐπα-
δείκνυ αὐτοῖς τρόπαια.

(22) Ἦν μὲν γὰρ πάλαι πρότερον φοβερός τοῖς πᾶ-
σιν ὁ τοῦ θνητοῦ γένους ἀλετήρ θάνατος, καὶ λύσις ἐνο-
μίετο τῆς ὅλης ἀνθρώπου φύσεως, ψυχῆς ὁμοῦ καὶ
σώματος, ἢ τούτου δυναστεία· οὐδέ τις ἦν τῶν ἐξ
αἰῶνος οἶός τε τοῦτ' ἐδὴ φόβητρον ἐξ ἀνθρώπων ἀν-
ελεῖν· πάντες δ' ἐπτήχεσαν φόβω μικροὶ καὶ μεγάλοι
τὸν θάνατον· οὐκ ἦν τε τοῦ κακοῦ παραμύθιον ἀν-
θρώπων, οὐ λόγος, οὐ τρόπος, οὐ βίος, οὐ σοφῶν λο-
γισμοὶ, οὐ καλαῶν συγγράμματα, οὐ προφητῶν θε-
σπισματα, καὶ ἀγγέλων ἐπιφάνεια· πάντων δὲ κρείτ-
των καὶ ἀνώτερος τὴν κατὰ πάντων νίκην ἐπαίχεν (23)
ὁ θάνατος, ὑψηλός, μαγάλαιος, ὑπερῆφαγος· ᾧ δὴ
καταδουλωμένον τὸ θνητὸν γένος παντοίαις ἐκαλι-
δεῖτο παρανομίαις, μαιφονίαις, ἀθεμιτοῦργίαις, δυσ-
σεβείαις, πολυπλόκω πλάνῃ· τούτων γὰρ ἦν ἀπάντων
θάνατος αἴτιος. Ὅς γὰρ μηκέτι θύγας μετὰ θάνατον,
τὰ μυρίων θανάτων ἀξία δρώντας διήγον· καὶ ὡς εὐ-
θύνας οὐδαμῶς ὑποκαίμενοι διὰ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου
λύσιν, βίον ἔζων ἀβιωτον. Οὗς δὴ καταλεθσας ὁ Λόγος,
ἐπὶ τὴν ἄμνην Ἰσπαυσεν· εἶθ' οἷα βασιλεὺς φιλιαν-
θρωπώτατος τὸν κατὰ τοῦ θανάτου Ἐλεγγον δι' ἀνθρώ-
που φύσεως ἐμηχανάτο, ζωὴ μὲν αὐτὸς τυχάνων,
καὶ Θεοῦ Λόγος, καὶ Θεοῦ δύναμις· ἀλλ' οὐ δίχα τοῦ
βοηθουμένου τὸ τῶν ἀνθρώπων φόβητρον διελέγξαι
κρίνας. Διὸ δὴ ἐπὶ χρησάμενος ἀνθρωπείῳ, καὶ
θνητῷ σώματι ὁ ἀσώματος, τὸν θάνατον διὰ τοῦ θνη-
τοῦ κατηγωνίσαστο· καὶ μέγα θαῦμα τοῖς πᾶσιν ἀπ-
ἔδειξε, τρόπαιον ἀθανασίας κατὰ τοῦ θανάτου διὰ τοῦ
θνητοῦ ὅπλου στήσας (24). Ἦφίει μὲν γὰρ τὸ θνητὸν
εἰς βορὰν τῶ θηρίῳ (25)· τὸ δ' αὐτίκα τῶ ἰκρίῳ προσ-
ηλοῦτο ἀνασταυρούμενον· ὡς ἂν τοῖς πᾶσιν ἡ τοῦ
θνητοῦ γνωρισθεῖη φύσις, μηδέ τινα λάθοι τὸ πρῶτό-
μενον, μὴ ἀνθρώπων, μὴ δαιμόνων· ἐχρῆν γὰρ πάν-
τας ἀκριβῶς τὸ θνητὸν ἰδεῖν, ὡς ἐν μεγίστῳ θεάτρῳ
τὴν οἰκίαν ὁμολογοῦν φύσιν· ἔν' ἐξῆς ἐπελθὼν ὁ θά-
νατος, οἷα θῆρ θεινός, οἶός τις ποτ' ἦν, ἑαυτὸν ἐλέγξῃ·
κῆρυκα τῆς ζωῆς ἢ δύναμις, μετὰ θάνατον ἐπελθοῦ-
σα, τοῖς πᾶσιν αὐθις τὴν κατὰ τοῦ θανάτου παρα-
στήσεται νίκην, τὸ θνητὸν ἀθάνατον ἀποδείξασα.

A Deique notitiam, cunctis hominibus nuntiaturi.
Discipulos itaque summam habere fiduciam opus
erat de vita post obitum recuperanda, ut intrepidi,
absque ullo mortis metu adversus polytheismi erro-
rem certamen alacriter susciperent. Nam nisi mor-
tem contemnere assuevissent, nunquam contra
terribilia se accinxissent. Quamobrem necessario
illos armans adversus mortis potentiam, haud pro-
latis ore voculis doctrinam hanc tradebat, neque
sermone more humanorum de animæ immortalitate
verisimiliter discebatur, sed ipso opere relata
de morte tropæa illis ostendebat.

B Sane erat olim cunctis terribilis illa mortalitas
generis perniciosa mors; et dissolutio existimabatur
universæ hominis naturæ, anima simul et corporis,
mortis potentatus; nemoque ex omni ævo existi-
erat, qui hoc terribilem ex hominibus tollere
posset, cunctique a magno usque ad minimum
mortis timore percellerantur; nihilque erat quod
huic malo solatium conferret, non sermo, non mo-
dus aliquis, non sapientium consilia, non prisco-
rum litterarum, non prophetarum oracula, non ange-
lorum apparitiones: sed omnibus fortior et supe-
rior universalem victoriam obtinebat mors, excelsa,
gloriosa, superba, cui mancipatum humanum
genus, in omni voluntabatur scelere, cædibus, nefan-
dis operibus, irreligiositate, multiplicique errorum
genere. Quippe horum omnium mors causa erat:
namque homines, ceu post obitum nihil essent
futuri, digna infinitis mortibus perpetrabant: ac
veluti nulli pœnæ obnoxii, propter eam quam morte
feri credebant dissolutionem, vitam siue vita dege-
bant. Quos miserans Verbum, ad auxiliandum
festinavit. Deinde ut rex clementissimus coercitio-
nem mortis per hominis naturam molitus est;
cumque is vita ipsa sit, et Dei Verbum, atque
potentia, non sine tamen ipsa humanitate, cui
opem ferebat, terrorem hominum de medio tollen-
dum judicavit. Quamobrem, armis utens humanis,
mortali in corpore incorporeum Verbum mortem
re mortali debellavit, grandeque miraculum cunctis
ostentavit, immortalitatis tropæum adversus mor-
tem mortalibus armis statuens. Quippe suam voraci
bellæ mortalem partem tradidit, quæ statim ligno
clavis confixa fuit, ut sui corporis hatura mortalitas
ab omnibus agnosceretur, nec quemquam res acta
lateret sive hominem sive dæmonem. Intererat
enim ut omnes accurate viderent eum qui morie-
batur, propriam consentientem, tanquam in specta-
culo maximo, naturam; ut deinde superveniens
mors, ceu dira bellua, quænam ipsamet esset, per

(20) Syrus videtur legisse ἀνατῆλλειν.

(21) Apparet Syrum legisse εἰκότων.

(22) Syr. iii, 61.

(23) Syrus paulo aliter periodum dividit.

(24) Hactenus hoc fragmentum (nempe ab illis
verbis ἦν μὲν γὰρ πάλαι πρότερον φοβερός, etc.)
recitatur ad eodem Niceta etiam in catena ad Epist.

ad Hebr. cap. ii, 17; sed recte quidem in codice
Mediolanensi ex Εὐαγγελικῆς θεοφανείας, mendose
autem in Parisiaco (ut certe est apud Cramerum.
p. 436) Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως.

(25) *Bellua*, id est *mortis*, non *bellæ* ut Syrus,
sive angl. *beasts*. Nempe paulo infra mors discrete
dicitur *bellua*.

se proderet : postremoque vitæ virtus , mortem subsecuta, cunctis vicissim suam adversus mortem victoriam palam faceret, dum mortale corpus immortale jam sisteret. Dimisit itaque brevi tempore corpus, ea quæ hoc possidebat Dei Verbi virtus; et confestim illud quod de ligno pendebat, mortuum pars tantummodo Christi mortalis naturam suam

Sepulcro secundum hominum leges traditus fuit. Erat autem sepulcrum spelunca nuper in saxo excisa, nullum adhuc cadaver experta, quia oportebat unicum loculum uni insolito mortuo deservire. Miraque visa erat petra spatiosa in loco sola exstans erecta, autrumque unicum intus habens; ne si forte plura corpora excepisset, ejus qui mortem debellaverat, miraculum obscuraret. Jacebat ibi extinctus is qui erat viventis Verbi organum : saxum ingens occludebat speluncam. Mors interea mirifice gloriabatur, ceu si hunc hand secus quam reliqua ex omni ævo supervivisset. Sed enim nondum triduo tempore exacto, vita semet iterum conspicendam obtulit, post sufficientem mortis coargutionem. Nam si citius resurgere properavisset, ne extinctus quidem creditus fuisset. Sed quoniam vere sublatus (in crucem) fuit, vereque mortuus, atque aliquanto temporis intervallo mortem vere sustinuit, hinc enimvero quod omnia vivificat Dei Verbum, universam hominibus propositam spem per illius, qui tam mortuus fuerat, resurrectionem, ostentavit. [Cumque ejus corpus depositum fuisset a familiaribus, honestæque traditam sepultura, post triduum de novo resumpsit illud; rursusque carne semet et corpore indutum, cujusmodi antea fuerat, discipulis demonstravit : quibuscumque tantisper confabulans, atque aliquanto tempore versans, mox illuc unde venerat abiit; cœli viam, spectantibus illis, ingrediens.] Quid ergo post hæc? Haud jam ego gestarum rerum narrator tibi sim, verumtamen qui has viderunt, hi totius negotii testes idonei aiant; qui sanguine ac vitæ detrimento, actorum veritatem, quam aspexerant, confirmaverunt; totumque orbem ea, quam ipsi prædicabant, religione impleverunt. Hi utique resurrectionem, quam oculis spectaverant, testimoniiis suis sanxerunt. Neque enim verbis ac voce tenus facta illa cognoverant, quorum testes existerunt, sed coram dum fierent contemplati fuerant, manuque adeo tetigerant. Quare et oculis et rei veritate evidentiam consecuti, victoriæque de morte relatæ tropæis visis, merito contemptum mortis condidicerunt : quam rem ipsam suos disci-

(26) B. f. 307 b.

(27) Transulerat alio, nempe ad codicis paginam 307 b, hoc quinque versuum fragmentum Niceas in catena; quod nunc, duce textu Syriaco, ad stationem propriam redit.

(28) Anima Christi corpus destituit, non ipsum Verbum seu Dei virtus. Quomohrem hic intellige, Christi humanitatem, nunnisi Verbo permittente, mortuam esse.

(29) A. f. 340. Syr. II, 61.

(26) Ἡφίαι (27) τοίνυν πρὸς βραχὺ τὸ σῶμα ἢ τοῦτο διακρατούσα τοῦ Θεοῦ Λόγου δύναμις· (28) τὸ δ' ἀνηρημένον ἐκ τοῦ ξύλου παραχρῆμα νεκρὸν ἦν· ἀλλ' οὐχ ὁ Λόγος ὁ ζωοποιὸς τὸ νεκρούμενον ἦν· τὸ δὲ θνητὸν τὴν οὐσίαν ὁμιλοῦναι φύσιν. est; non tamen vivificum Verbum extinctum; testatur.

(29) Μνήματι δὲ κατὰ νόμους ἀνθρώπων παραδίδοτο· τὸ δὲ μνήμα σπήλαιον ἦν ἄρτι κατὰ πέτρας λελαξευμένον, οὐκ ἄνευ σῶματος ἐτέρου παπειραμένου· ἔδει γὰρ μόνῳ (30) σχολάζειν τῷ μόνῳ παραδίδεσθαι νεκρῷ θαυμαστῇ δὲ ἰδεῖν ἢ πέτρα ἐν ἠκλωμένῳ χώρῳ μόνῃ θρῆνος ἀνεσταμένη· καὶ μόνον ἦν ἔντρον αἰῶν ἐν αὐτῇ περιέχουσα. ὡς ἂν μὴ, πολλῶν γενομένη, τοῦ τὸν θάνατον καταγωνισσαμένου ἐπισκιάσῃ τὸ θάυμα. (31) Ἐκαστο μὲν δὴ νεκρὸς αὐτόθι, τὸ τοῦ ζῶντος Λόγου ὄργανον· λίθος δ' ἀπέκλειε παμμεγέθης τὸ σπήλαιον. Καὶ πολλὸς ἦν ἐν ταῦτα γαυριῶν ὁ θάνατος, ὡς ἂν τοῦτον μετὰ τῶν ἐξ αἰῶνος ἔλδων ὑποχέρισον· ἀλλ' οὐκ ἄνευ τριήμερος παρῆι χρόνος, καὶ ἡ ζωὴ πάλιν ἐαυτὴν ἔφαιεν μετὰ τὸν αὐτάρετον τοῦ θανάτου ἔλαγχον. Εἰ γὰρ δὴ θάπτον ἀνεστῆ φθάσας, οὐκ ἂν οὐδὲ τεθνεῶς ἐνομισθῆ· ἀλλ' ὅτε γε ἀληθῶς ὑψούτο (32), καὶ ἀληθῶς ἐτεθνήκει, ἐν χρόνῳ δὲ τὸν θάνατον ἀληθῶς ὑποβέβηκε, τότε δὴ τότε ὁ τῶν ἀπάντων ζωοποιὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν πᾶσαν ἀνθρώποις ἀποκαμμένην ἐλπίδα διὰ τῆς τοῦ τότε θνητοῦ παλιγγενεσίας ἐπαδείκνυτο. [Καὶ (33) τοῦ σώματος αὐτοῦ ληφθέντες πρὸς τῶν γαυριῶν καὶ τῇ προσηκούσῃ παραδοθέντες ταφῇ, τρίτατος αὖθις ἀπελάμβανε τοῦτο αὐτός. Καὶ πάλιν αὐτὸς ἐαυτὸν ἐνοσάρκον, ἐνωμιον αὐτὸν ἔκαινον, οἷος καὶ ἐπὶ βραχὺ ὁμιλήσας, καὶ τινα συνδιατρίψας χρόνον, ἀνέισιν ἔθεν καὶ παρῆν, ὅτ' ὀφθαλμοῦς αὐτῶν τὴν εἰς οὐρανοὺς πορείαν στελάμενος.] (34) Τί οὖν ἐπὶ τοῦτοις γίνεται; Οὐκέτι ἐγὼ σοι γενοίμην ἂν τῶν πεπραγμένων διδάσκαλος; οἱ δὲ τούτων ἐπόπται εἰεν ἂν πάντων ἀξιόχρηστοι μάρτυρες. οἱ δὲ αἵματος καὶ ψυχῆς τῇ θῆσ τῶν πεπραγμένων τὴν ἀλήθειαν πιστωσάμενοι, καὶ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην τῆς πρὸς αὐτῶν κατηγγελεμένης θεοσεβείας καταπέψαντες. Οἱ δὲ γοῦν τὴν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς καταληφθεῖσαν παλιγγενεσίαν ταῖς ἐαυτῶν παρέδωκαν μαρτυρίαις· οὐκ ἦν γὰρ αὐτοῖς ἄχρι λόγου καὶ φωνῆς ἀκούόμενα τὰ πραττόμενα, ἀλλ' ἤδη καὶ ἔργως ἐθεωρεῖτο καὶ ἐψηλαφθεῖτο γὰρ ἀκριβῶς πρὸς τῶν ταῦτα μαρτυρηκῶτων· διὸ δὲ καὶ αὐτοψία καὶ ἀληθεία τὸ ἀναργὲς κατεληφότες, καὶ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης τὰ τρόπαια τεθεαμένοι, εὐκότως ἔμαθον καταφρονεῖν τοῦ θανάτου· ταῦτό δὲ καὶ τοὺς αὐτῶν φοι-

(30) Ita omnino Græcus codex, Syrus paulo aliter legit illud παραδίδεσθαι. Hinc Anglice a wonder.

(31) A. f. 311.

(32) Syrus intellexit hoc verbum de resurrectione. Philologi judicent. Sed certe Joan. XII, 32, 33, Christus de sua morte in crucis supplicio loquens, hoc verbo ὑψούσασαι, exaltari, utitur.

(33) Quæ unciis claudio, ea sũsunt a Syro, quia fortasse aliunde obrepserunt.

(34) Syr. III, 62.

τηρὰς ἰδίᾳσκαον, τῆς ἀθανάτου ζωῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος εὐαγγελίας τὰ ἀχέγγυα.

Δ'.

(35) Ἐπίδοχος ἦν τις ἀνὴρ τῶν ἐν στρατείαις, ἀξιώματος καὶ ἀρχῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπιλημμένος (36)· ἐπαιδῆ δὲ ὁ δοῦλος αὐτοῦ γνήσιος πάρετος τὰ μέλη οὐκ ἐβέβλητο, συνιδὼν οὖν ὁ Σωτῆρ εἰς ἐτέρους ἐπεδείκνυτο δυνάμεις, ἰώμενος τοὺς κείμενους, πᾶσαν τε νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἀκούμενος, λογισμῶ κρινάσας μὴ κατ' ἀνθρώπων εἶναι τὸ θαῦμα, πρόσσειν ὡς Θεοῦ, οὐκ εἰς τὸ φαινόμενον τοῦ σώματος ἀπιδῶν ὄργανον, δι' οὗ τὰς ὀμιλίαις ἀνθρώποις ἐποιεῖτο, εἰς δὲ τὸν ἀφανῆ Θεὸν τὸν διὰ τοῦ θνητοῦ τὰς οικίας ἀρετὰς ὑποφαίνοντα. Διὸ ἔδειτο καὶ αὐτὸς, ἐπὶ τῷ παιδί τῆς θεϊκῆς εὐεργεσίας τυχεῖν (37). Καὶ οἱ μὲν προεβύτεροι τῶν Ἰουδαίων μικρῶν ἕνεκα τὴν χάριν αἰτούσαι, τῶν εἰς τὴν συναγωγὴν γενομένων ἀναλωμάτων· ὁ δὲ Κύριος οὐκ ἐπὶ τούτῳ δίδωσιν αὐτὸν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ πάλῳ μαζῶνι, πιστὴν κατεργάσασθαι διὰ τῆς δυνάμεως εἰς πάντας ἀνθρώπους βουλόμενος· καὶ χαρίσασθαι μὲν τῷ ἑκατοντάρχῳ ἐπιτηδείως ἔχοντι, καθήγησασθαι δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις διὰ τοῦτου πρὸς τὴν πίστιν. Καὶ οὐδέποτεθεν ἀγνῶσι τὸ μέλλον, ὅτι μέλλει πυθόμενος ὁ ἑκατοντάρχος ἀφικνούμενος εἰς τὴν οἰκίαν παραιτεῖσθαι· ἀλλ' εἰδὼς τὴν μέλλουσαν ἐξ εὐλαβείας παραίτησιν, ἐπινεύει τῇ πιστῇ ἀξιώσει, ἑκατέρῃ κινήσει τοῦ ἀνθρώπου τὸ οικεῖον ἐφαρμόζων· τῇ μὲν ἀξιώσει τὴν ἐπαγγελίαν καὶ τὴν ἀκολουθήσιν, τῇ δὲ παραιτήσῃ τὴν δύναμιν, ὡς καὶ μὴ παραγενομένος ἴσασθαι· ὥστε οὐκ ἕνα τὴν αὐτοῦ πρόγνωσιν ἐπιδείξῃ, τὴν ἑκείνου δικαίως ἀν διεκώλυσεν ἀρετὴν· ἀλλ' ἀπὸφως κατὰ τὸν ἀνθρώπινον τρόπον, ὡς δὴ ἀγνοῶν τὸ μέλλον, ἀκαλοῦθε, ἵνα χώραν τῆς εὐλαβοῦς ἀποκρισῶς τε καὶ προθέσεως ἑκείνῳ καταλείποι, καὶ τὴν πόρρωθεν ἴσιν αἰτούντι παράχοι.

Τοιαῦτα τοῦ πράου Σωτῆρος ὡς καὶ πρὸ τῆς ταραστίας δυνάμεως τὰ θαυμάσια· θαυμάσιος γὰρ ἐν τούτοις οὐκ ἕλαττον ἢ ἐν τῷ τὴν νόσον ἴσασθαι, καὶ τὸν θάνατον ἀποστήσαι. (38) Μεθ' ὅσης μὲν ἐξουσίας ἢ τοῦ Σωτῆρος προσενηνεκται φωνῆ, ὀπόσης τε πεπλήρωτο δυνάμει! ὅσον τε τὸ φιλόανθρωπον καὶ πρόχαιρον εἰς εὐεργεσίαν, ὡς ἐξ ἑτοίμου ἐπαγγελισθαι τὴν αὐτοῦ παρουσίαν! Οἷον δὲ καὶ τὸ θαῦμα τῆς εὐεργεσίας, οὐδ' ἔστιν ἐπαξίως νοῆσαι. Τὸ γὰρ μόνον φθέγγεσθαι, καὶ ἅμα λόγῳ τὴν ἴσιν τῷ τοῦ ἑκατοντάρχου παιδί παρασχεῖν, καὶ ἀπαλλάξαι παραχρῆμα τοῦ νοσῆν τὸν παρὰ βραχὺ τῷ θανάτῳ κατασχισμένον, πῶς οὐ Θεὸν ἀληθῶς διὰ θνητῆς φωνῆς φθεγγόμενον παρίστη (39); Οὐ πάρεστι, καὶ ὡς παρὼν ἐνεργεῖ· λόγων γὰρ Θεοῦ καὶ ἔργων οὐδὲν τὸ μεταξύ. Καὶ οὐ μέγρι λόγων γέγονε τῷ ἑκατοντάρχῳ ὁ ἔπαινος, ἀλλὰ καὶ τὸν νοσοῦντα ὑγιῆ ἀπέδωκεν ἐπὶ τῆς πίστεως, καὶ λαμπρὸν αὐτῷ πλέκει τὸν στέφανον.

(35) Cod. L. f. 4. b. Syr. lib. 1v, 2.

(36) Vocabulum ἐπιλημμένος quomodo explicetur ex Syr. Anglice, was in a state of suspense, non satis intelligo; nisi forte Syrus legiit ἀπιλημμένος, et eadem translata interpunctione.

A pulos edocuerunt, quandoquidem immortalis vitæ a Servatore documenta certa perceperant.

IV.

Nobilis quidam vir erat in Romano exercitu ordinem ducens et dignitatem adeptus; cuius cum dilectus famulus paralyti laborans domi jaceret, conscius simul qualia Servator erga alios exprompsisset prodigia, aegrotos sanans, omnemque morbum ac languorem depellens, mente reputans haud esse humanum id genus miraculorum, accedit tanquam ad Deum, haud spectans visibile corporis organum, quo cum hominibus sermones serabat, sed invisibilem potius Deum qui mortali in specie propriam virtutem demonstrabat. Quamobrem rogabat et ipse ut puero suo divinam beneficentiam impetraret. Et Judæorum quidem seniores, levi de causa beneficium id postulabant, nempe quia centurio impensas erga ipsorum synagogam fecisset; Dominus autem haud ei rei curam intendebat, sed multo majori, nempe ut fidem potentie suæ apud cunctos homines astrueret. Dum enim centurioni bona mente prædico favebat, cæteris simul ad suscipiendam fidem dux ferebat. Neque sane ignorabat fore ut centurio accessum ejus ad suas ædes deprecaretur, sed tamen, sciens licet futuram ejus religiosam deprecationem, ingenue petitioni annuit, utrique hominis voto suam accommodans voluntatem; petitioni quidem promissionem et profectio-nem; deprecationi autem, quominus iret, potentie vim qua sine præsentia medicinam fecit. Neque enim, ut suam prævisionem ostenderet, illius recte virtutem impedivisset; sed sine fastu, humano more, quasi rem futuram ignorans, aequabatur centurionem, ut locum pie illius responsioni ac propositioni relinqueret, et valetudinem eminus etiam petenti præberet.

Hi sunt mansueti Servatoris, magis etiam quam prodigiorum potentia, admirandi actus. Plane in his haud minus fuit mirabilis, quam cum morbum depulit mortemque prohibuit. Quanta certe cum potestate Servatoris vox prodiit, quantaque vi prædita! quanta demum benignitas atque ad beneficiendum proclivitas, cum se paratissimum ad proficiendum nuntiavit! Profecto beneficium hujus admirabilitatem nemo digne æstimabit. Nam dicere tantummodo, et una cum verbo sanitatem centurionis puero largiri, ac repente morbo expedire eum qui in mortis limine versabatur, quidni vere Deum humana voce loquentem demonstrat? Non adest, et veluti præsens operatur: nam inter Dei verba et opera nihil interest. Neque laus centurioni tributa verborum tenuis fuit, sed et ægrum puerum ob illius fidem sanavit, atque ita splendidum præmium contulit. Dixit enim, moxque opera præ-

(37) Exin aliquanto tractu Græcus textus tantummodo sine Syriaco.

(38) A. f. 114; L. f. 5, b; Syr. 1v, 3.

(39) Illic quoque septem fere versus desiderantur in Syro, vel certe in Græco abundant.

dictionis testis subsecuta est; nam p̄ter statim A
convaleuit.

Quod si quis hanc rem ægre sibi ob prodigii
magnitudinem persuadeat, haud tamen de præd-
ictione recte dubitabit, ex qua evidentior facti de-
monstratio conficitur, si quis reputet, unicum Ro-
manum hominem fuisse qui ad Servatorem acces-
sit, quique majorem etiam magisque benevolam,
quam Judaica natio, fecit Christi confessionem;
noster vero Servator multos pro uno, æque ac
hunc, ad se accessuros affirmat ex orientalibus
regionibus, itemque ex occidentalibus, qui ob suam
Christi cognitionem et confessionem, haud minorem
a Deo consequentur honorem quam Hebræorum
parentes. Namque et horum patriarcha, celeberrime ille
Abrahamus, ex irreligiosis parentibus ortus, vitam
commutavit, a polytheismi errore recedens, unum-
que universalem Deum ipse agnovit. Quin etiam
ejus filii Isaac atque Jacobo similes fores innum-
eros per universum orbem, præsertim vero orien-
tis et occidui solis populos, prædixit. Denique mo-
menti maximi superaddit his prædictionem;
nempe quod Judæi ipsi, Deo charorum illorum po-
steri, qui Abrahamum jactabant, Isaacum atque
Jacobum, propter suam adversus Deum recordiam
et incredulitatem, ceu scientiæ lumine orbati, in
tenebras exteriores expellendi essent: sic nimirum
imperitiam illorum, summamque inscitiam, et sal-
utaris luminis orbitatam prædicens. Hinc rerum
oportet exitum animadvertere, atque adeo oculis
contemplari, quomodo Judæi, qui dictorum homi-
num Deo charorum genus esse gloriantur, ejecti
suerint non regno Dei tantummodo, verum etiam
sæcra ipsorum regaliæque metropoli: exemplo autem
unius, qui olim ad Servatorem accessit, centurio-
nis, innumerabilis hominum multitudo ex nationi-
bus cunctis, æque ac ille, Christo adjuncta sit,
quæ ab eo elocata, eundem quem incluyit illi apud
Hebræos viri, Deum agnoscere, parem illis ab uni-
versali rege Deo mercedem recipere digna fuit.

Ἑβραίοις λαμπρότων ἀνδρῶν ἐπιγινόντων Θεοῦ, τῆς
Θεοῦ ἀμοιβῆς.

V.

Mandat Petro Dominus ut ad prædam retia demittat;
qui quidem jussum exsequitur. Cum autem magnam
piscium multitudinem conclusissent, et retia pondere
gravata dirumperentur, opem petunt a vicina navicu-
la; atque ita extractis piscibus utramque scapham re-
pleverunt, in tantum ut mergi periclitarentur. Quam-
obrem admiratione Petrus percussus, indignum se
confitebatur ut Servator ad se veniret. Ille autem, qui
tanquam futuri temporis imaginem ipsi ostenderat,
interpretationem quoque facit, atque: *Noli timere;*
adhuc enim oris homines ad vitam captiens. Cunctis
vero simul: *Venite post me, faciamque vos piscato-
res hominum.* Galilæos homines, viles rusticanos,
nihil præter Syrorum dialectum scientes, arte hu-

(40) Cod. A, f. 83. Syr. lib. iv, 6.

(41) Ilacteus fragmentum recitatur Græce etiam

nov. Εἶπε γάρ, καὶ τὸ ἔργον ἠκολούθησε μαρτυροῦν
τῇ προφῆσει· καὶ λάθη ὁ παῖς αὐτίκα.

Ἄλλ' εἰ πρὸς τοῦτό τις δυσπίστως ἔχει διὰ τὴν τοῦ
θαύματος ὑπερβολὴν, ἄλλ' οὐκ ἐπὶ προφῆσεως
σκήπτοτο ἀν εὐλόγως, ἐφ' ἣ μείζων ὁ τῆς πράξεως
Πατριάρχου ἀποδειχθήσεται, εἰ τις ἐν νῦν λάθοι, ὡς τότε
μὲν εἰς Ῥωμαίους ἦν ὁ τῷ Σωτῆρι προσεληλυθὸς χι-
λιάρχος, ὁ δὲ μείζονα καὶ εὐγνωμονοστέραν τοῦ Ἰου-
δαίου ἔθους ἐνδείξιμανος τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογίαν·
ὁ δ' ἡμέτερος Σωτὴρ πολλοὺς ἀνθ' ἐνὸς εἶσθαι τοῦς
κατ' ἐκείνον μέλλοντας αὐτῷ προσίνααι ἐκ τῶν τε
πρὸς Ἰω καὶ ἀνατολὴν κλιμάτων, τῶν τε κατὰ δυσ-
μενον ἥλιον οἰκούντων θεοπίζεις, τοὺς διὰ τῆς
εἰς αὐτὸν ἐπιγνώσεως τε καὶ ὁμολογίας τῆς Ἰσῆς παρὰ
Θεοῦ τιμῆς τοῖς Ἑβραίων προπάτοροι καταξιοῦθησο-
μένους· ὅτι δὴ κακίων ὁ προπάτωρ, αὐτὸς δὲ ὁ
βρώμενος Ἀβραὰμ ἐκ πατέρων ὑρῶμενος εἰσευδα-
μόνων μεταβάλλετο τὸν βίον, τῆς μὲν πολυθέου πλά-
νης ἀναχωρήσας, ἵνα εἰ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐπι-
γνώεις ἔδει· καὶ τοῖς αὐτοῦ παισὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ
Ἰακώβ ὁμοίους εἶσθαι μυρίους καθ' ἑλῆς τῆς οἰ-
κουμένης, καὶ τούτων μάλιστα τὰ πρὸς Ἰω ἔθνη, καὶ
τοὺς κατὰ δυσμενον ἥλιον οἰκοῦντας προαγορεύει·
προστίθησι τε τούτους τὸ μέγιστον τῆς προφῆσεως·
αὐτοὶ Ἰουδαῖοι τῶν θεοφιλῶν ἐκείνων ἀπόγονοι, τὸν
Ἀβραὰμ ἀκούοντες καὶ τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ,
διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἄλογίαν τε καὶ ἀπιστίαν, ὡς ἀν
τοῦ τῆς γνώσεως φωτὸς ἀπιστερημένοι, ἀπόδητοι
γενήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὴν ἀγνοίαν
αὐτῶν καὶ τὴν ἐσχάτην ἀμαθίαν, τοῦ τε σωτηρίου
φωτὸς τὴν στέρησιν ἔδει πη προαναφανήσας. Ἐνθα
δὲ ἐπιστῆσαι τοῖς ἀποτελέσασθαι προσήκει τὸν νοῦν,
ὀφθαλμοῖς τε αὐτοῖς παραλαβεῖν, ὡς Ἰουδαῖοι μὲν, οἱ
τῶν εἰρημένων θεοφιλῶν ἀνδρῶν γένος εἶναι σμυνο-
νόμενοι, ἐκβληταὶ γεγόνασιν οὐ τῆς τοῦ Θεοῦ βασι-
λειᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῶν ἱερᾶς καὶ βασιλικῆς
μητροπόλεως· ἐπὶ δὲ ἐνὸς τοῦ πάλου τῷ Σωτῆρι προ-
εληλυθὸς χιλιάρχου ἀπατος ἀνδρῶν ἀριθμὸς ἐξ
ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ὁμοίως ἐκείνῳ τῷ Χριστῷ προ-
σιόντων, καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας τὸν τῶν παρ'
Ἰσῆ αὐτοῖς ἐκείνοις ἤξιωνται παρὰ τῷ παμβασιλεῖ

D

E.

(40) Παρακαλεῖται μὲν τῷ Πέτρῳ ὁ Κύριος χαλά-
σαι εἰς ἄγρην τὰ δίχτυα· ὁ δὲ τὸ προσεταγμένον
ἔποιε. Ὡς δὲ συνέκλεισαν πλῆθος ἰχθύων παλῶ, καὶ
διεβήγγωτο τὰ δίχτυα τῷ πλήθει βαρούμενα, πρὸς
καλοῦνται μὲν εἰς βοήθειαν τοὺς ἐν τῷ γαιτνωμένῳ
πλοῖῳ· εἰτ' ἀνεκύσαντες τοὺς ἰχθύας, πληροῦσι
ἄμφω τὰ σκάφη, ὡς κινδυνεύειν αὐτὰ βυθισθῆναι
ἐφ' οἷς ὁ Πέτρος ἀποθαυμάσας ἐξεπλάγη, ἀνάξιος ἑ
αυτὸν τῆς σωτηρίου ἐπιβάσεως ὠμολόγη· (41). Ὁ δ'
ὡσπερ ἐπιβάσας αὐτῷ τὴν τοῦ μέλλοντος εἰκόνα
διασαφεῖ τὴν ἐρημικήν, καὶ φησι πρὸς αὐτόν· Ἐξ
φοβοῦ· ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἐσθ' ἰσθῶν· πρὸς
δὲ πάντας· Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὁμᾶς
ἄλιους ἀνθρώπων. Γαλιλαίου ἀνδρας, εὐτελεῖς,
a cl. Leo p. 216, ex cod. Vindob. Sed multo In-
gria prosequitur in codice nostro Vatic. A. f. 83.

ἀγροίκους, οὐδὲν πλέον τῆς Σύρων φωνῆς ἐπισταμέ-
 νους, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιτήδευμα ταπεινὸν τῆς ἀλιείας
 μετριχομένους, εἰκότως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν θηρευτὰς
 ἀνθρώπων καὶ κήρυκας τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ποιή-
 σαι ἐπηγγέλλετο, καὶ πεποίηκεν οὐ ψευδόμενος τὴν
 ὑπόθεσιν, παριστάς Θεοῦ δύναμιν ἐνεργητικὴν τοῦ
 πράγματος. Εἰ μὲν γὰρ, λογίους τινὰς καὶ σοφοὺς,
 ἢ καὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους ἀνθρώπων ἐνδόξων καὶ
 πλουσίων προσαγόμενος, τοῦτοις ἐκέχρητο διδασκά-
 λους τῶν αὐτοῦ λόγων, κἂν εἰκὸς ἦν ἀνθρωπινώτερον
 ἐπινενοῆσθαι τὸ πρᾶγμα· ὡς γοῦν οἱ πλείους τῶν
 ἀνθρώπων εἰώθασιν ὑποτάττεσθαι, ἢ χρήμασιν ὑπὸ
 πλουσίων δελεαζόμενοι, ἢ λόγων περιβολῇ καὶ φαν-
 τασίᾳ σοφίας ἀπατώμενοι, ἢ ὑπεροχὰς ἐνδόξων προσ-
 ὄπων καταπληττόμενοι. Ὁ δὲ μὴ τοιοῦτοις χρῆσά-
 μενος μαθηταῖς, τοῦναντίον δὲ πένησι καὶ ἀδόξοις,
 καὶ τὸν λόγον ἰδιώταις, Σύροις τε τὴν φωνὴν, καὶ τὸ
 σχῆμα ταπεινοῖς, καὶ εὐτελέσιν ἔργῳ, δῆλος ἦν μόνῃ
 τῇ θεϊκῇ δυνάμει χρώμενος, ἣν ἐνεδείξατο πρῶτα μὲν
 φωνῇ μὴ προσκαλεσάμενος αὐτοῖς καὶ ἀκολου-
 θους (42) αὐτοῦ καταστήσας, καὶ περὶ ἐπαγγελάμε-
 νος σαγηνευτὰς καὶ ἀλιεῖς ἀνθρώπων ποιήσιν αὐ-
 τοῦς, ἐν ἑνὶ ὧν εἶχον δικτύων, λαβόντες περ' αὐ-
 τοῦ τὴν ἀπὸ παντοίων λόγων νομικῶν τε καὶ προφη-
 τῶν, τῶν τε τῆς ἐνθέου διδασκαλίας αὐτοῦ πλακείσαν
 σαγήνην ἐμβάλλωσιν εἰς τὴν τοῦ ἀνθρωπίου βίου θάλατταν, καὶ περιβάλλωσιν ὄσους ἂν εὕρωσι, πληροῦν-
 τες τὰ ἑαυτῶν λογικὰ δίκτυα παντὸς γένους λογικῶν ἰχθύων.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν διὰ φωνῆς ἀκούμενα ῥήματα καὶ
 ψόφοι, καὶ πλέον ὑπῆρχεν οὐδὲν· τῆς δ' ἐνθέου
 δυνάμεως τὸ ἔργον οὐκ εἰς μακρὰν παρεστήσατο·
 αὐτὰ δὲ ταῦτα τὰ διὰ τῶν λόγων προηγορησέμενα
 τοῖς ἔργοις ἐπιτέλεσας, ὡς ἐν βραχέϊ χρόνῳ τὴν
 σύμψασαν ἀνθρώπων οἰκουμένην μυρία πλήθη τῶν
 σαγηνευθέντων ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν τούτων ἀνδρῶν κτή-
 σασθαι, πληρωθῆναι τε Ἐκκλησιῶν πάντα τόπον Ἑλ-
 λήνων τε καὶ βαρβάρων, διὰ μίαν ἐκεῖνην ἐπαγγε-
 λίαν τῆς θεϊκῆς φωνῆς, δι' ἧς οὐ διδάξαι τοὺς ἑαυ-
 τοῦ μαθητὰς, ἀλλ' αὐτοῖς ποιήσιν αὐτοῖς ἀλιείας ἀν-
 θρώπων ἐπηγγέλλετο. Ἔστω οὐ πρότερον μόνον οὔτε
 πρόφησι τὸ μέλλον, ἀλλὰ καὶ ποιητῆς τοῦ τηλικού-
 του κατορθώματος ἀποπέφανται· εἰπέ τε τῷ λόγῳ,
 καὶ πεποίηκε τῷ ἔργῳ· παρέστησέ τε τὸ μέλλον διὰ
 συμβόλου καὶ εἰκότος, καὶ δι' αὐτῆς ἐνεργείας ἀπ-
 ἐλήρωσε. Τοῖς γὰρ πάλαι πρότερον ἐν σκοτίᾳ φωτὸς
 ἀληθείας, καὶ Θεοῦ γνώσεως ἐν νυκτὶ καταπονιβεῖσι,
 καὶ μηδένα πρὸς σωτηρίαν θηρεύσαι δεδυνημένοις,
 ἐπιλάμψας τὸ ἑαυτοῦ φέγγος, ἐν ἡμέρᾳ καὶ φωτὶ
 γενομένοις προσταττει, οὐ τῇ οἰκείᾳ ἐπιστήμῃ, τῷ δὲ
 αὐτοῦ ῥήματι θαρσύνοντας, ἐπιβάλλειν τῷ βυθῷ τὰ
 δίκτυα. Οἱ δὲ ποσῶτα συνήγαγον ἰχθύων πλήθη, ὡς
 διαβρῆγγυσθαι μὲν τὰ θηρευτικὰ ὄργανα, κινδυνεύειν
 δὲ εἰς βυθὸν χωρεῖν ἀπὸ τοῦ φόρτου τὰ πλοῖα.

Ἐπεὶ δὲ ταῦθ' οὕτως προσταττόμενα τὸν Πέτρον
 εἰς ἔκκλησιν καὶ φόβον οὐ τὴν τυχόντα ἤγεν· Ἄλλὰ
 ταῦτά σε, φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ, μήπω ἐκπλη-
 τέτω· παιδιαὶ γὰρ εἰσι ταῦτα καὶ μελλόντων εἰκόνας·
 οἱ δὲ μὲν ἰχθύες ἀναυδοὶ καὶ ἄλογοι, καὶ ταῦτα σκάφη

(42) Vocabulum ἀκολουθους magis proprie vellem

A mili, id est piscatoria, non sine causa Servator no-
 ster, venatores hominum suæque doctrinæ præco-
 nes se facturum pollicebatur; fecitque, haud fal-
 lens promissum, Dei nempe potentiam rei effectri-
 cæm expromens. Nam si litteratos aliquos et sa-
 pientes, vel etiam ex Judæis nobiles divitesque
 viros eligens, his usus esset magistris doctrinæ suæ,
 utique humanum potius negotium id credi poterat.
 Sic enim plerique hominum solent semet subjicere,
 vel pecunia a divitibus inescati, vel litterarum
 specie et sapientiæ præstigio decepti, vel eminenti-
 am personarum illustrium admirantes. Jesus au-
 tem cum haud talibus sit usus discipulis, sed e
 contrario pauperibus et obscuris, ac litteratura
 idiotis, lingua Syris, habitu humili, operaque vili,
 B exploratum est eum divinam tantum adhibuisse po-
 tentiam; quam ostendit primo quidem dum una
 vocula eos invitavit asseclesque suos fecit, deinde
 spiciens captiores piscatoresque hominum a se
 factum iri; ut pro retibus quæ nunc tenebant,
 sumentes ab eo litterarum omnium legalium ac
 propheticarum, necnon divinæ ipsius doctrinæ
 sagenam, in humanæ vitæ mare jactarent, quot-
 quot occurrerent irretirent, genere omni rationa-
 lium piscium retia sua rationalia complentes.

Atque hæc ex vi vocis tantum audita, verba
 erant et sonitus, prætereaque nihil. Sed enim
 divinæ virtutis efficientia haud multo post rata ex-
 hibuit; cum hæc ipsa verbalia promissa factis
 complevit, ita ut brevi tempore universum humani
 incolatus orbem, innumeramque multitudinem cap-
 torum ab his idiotis hominum, Christus adeptus
 sit, plenaque Ecclesiis evaserint loca omnia tum
 Græcorum tum etiam barbarorum, propter illam
 unicæ divinæ vocis promissionem, qua haud se
 discipulos suos docturum, sed reapse piscatores
 hominum effecturum spondit. Quamobrem non
 præscivit modo vel prædixit rem futuram, sed ef-
 fector facinoris tanti apparuit, dixitque verbis, et
 opere exsecutus est; idque fore, symbolo portendit
 atque imagine, simulque ipsa efficacia complevit.
 Namque hos discipulos, qui antea veritatis lumine
 carebant, et per noctem divina notitia carentem
 laboraverant, neminemque ad salutem lucrari po-
 tuerant, ipse lumine suo illustrans, et in diurna
 luce constituens, jubet non propria peritla, sed
 ipsius verbo confisos, retia in pelagus jacere. Hi vero
 tantam collegerunt piscium multitudinem, ut et
 piscatoria instrumenta rumparentur, et ipsæ navi-
 culæ demergi pondere periclitarentur.

Quia vero talia imperata, Petrum in stuporem
 metumque non modicum abduxerant; Haud hæc,
 inquit ei Servator, magnopere te commoveant:
 ludicra enim hæc sunt adhuc, et futurarum rerum
 imagines: pisces quidem muti, et irracionales;

Syro fuisse redditum. Ita etiam quod sequitur

hæque naviculæ ac rotæ ex inanimi materia constant. Sed non ita se habent res ab ipsis significatæ. Paulo post itaque, imo vero ex hoc tempore, eris homines ad vitam capiens: ab hac laborifera et infructuosa piscatione expeditus, rationalium animantium, non autem irrationalium, factus capiator: neque jam ex maris abisso, sed ex salsa mundi amaritudine, et tenebrosis irreligiositatis ac nequitiam latebris ad intellectualem lucem puramque aerem respirandum protrahes eos quos tu prædaberis: imo incolumi vita capies, quatenus vitam illis, non mortem afferes. Et marini quidem pisces in tenebris atque abisso antea viventes, statim ac lucem aëriæque respirationem participant, pereunt: at vero homines, qui a te capientur, ex ignorantiam tenebris ad divini generis vitam piscatu tuo transferentur. Ideo tu deinceps ad vitam homines capies.

Hæc divina virtute prædixit Servator, hæc fideliter verèque a se dicta idem demonstravit. Nimirum retium ille jaculator, piscator, Syrus, pro captura piscium, quantas hominum myriadas ceperit ineffabilis doctrinæ retibus divina virtute contextis, comprehendi numero nequit. Arcana, ab illis quæ apparuerunt, demonstrantur. Nam quæ spatiosa mundi ætas, ante Servatoris Dei manifestationem, non attulit; quæ neque Moyses, Hebræorum legislator, neque post Moysen prophetæ Dei multum laborantes per totam noctem ante Christi adventum, efficere potuerant; hæc Gallæus, pauper, loquela barbarus, idem, inquam, ille Petrus confect. Rerum autem a Petro tunc peractarum demonstrationes sunt, quæ mox inclaruerunt Ecclesiæ, multo magis rationalium piscium plenzæ, quam illæ naviculæ irrationalium; cujusmodi est Cæsariensis in Pælestina Ecclesia, item Antiochiæ Syriacæ. Itemque ipsius Romanæ urbis Ecclesia. Has enim ipsum Petrum Ecclesias, et circumstantes omnes composuisse, traditum memoriæ est: necnon et Has Ægypti, cum ipsa Alexandrina idem pariter, etsi non per seipsum, per Marcum tamen discipulum suum, constituit. Namque is interim per Italiam et omnes circa illam gentes occupabatur; sed suam alumnium Marcum edocendæ Ægypti genti capiendæque destinavit.

(43) In his commatibus variat aliquantum seu fit obscurus Syrus.

(44) A. f. 83. b. Syr. IV, 6.

(45) Cod. noster Græcus A. f. 83 b. habet ἀλλήλων. Sed Syrus interpres sine dubio legit ἀρρήτων (quod et nos prætulimus), quoniam Anglice video *something hidden*.

(46) Syrus haud intellexisse videtur dictionem, βάρβαρος τὴν φωνήν, si certe dicit *by means of its voice*.

(47) In Syriaco opusculo a me edito (*Script. vet. t. X*) quod inscribitur *Canones seu doctrina Apostolorum*, dicitur p. 7: *Acceptit manum sacerdotalem Apostolorum Roma civitas et tota Italia, atque Hispania, ac Britannia et Gallia, cum reliquis aliis regionibus finitimis, ab ipso Simone Cepha, qui ascenderat ab Antiochia, et fuit præceptor ac rector in Ecclesia, quam ibi ædificavit, et in finitimis. Jam*

Α καὶ δίκτυα ἐξ ἀψύχου ὕλης κατασκευασμένα· ἀλλ' οὐ τοιαῦτα τούτων τὰ παραδείγματα. Μικρὴν γούν ὕστερον, μᾶλλον δὲ ἐνταῦθεν ἦδη καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἐση ζωγρῶν· τῆς μὲν μοχθηρᾶς ταύτης καὶ ἀνωφελοῦς ἀπαλλαγῆς ἀλιείας, λογικῶν δὲ ζώων ἀντὶ τῶν ἀλόγων θηρευτῆς γινόμενος· καὶ οὐκέτι ἐκ βυθῶν θαλάττης, ἐκ δὲ τῆς ἀλυμρᾶς τοῦ βίου κυρίας, ἐκ σκοτιῶν τε μυγῶν ἀθεότητος καὶ κακίας εἰς φωτὸς νοερῶν καὶ καθαρῶν πνοῆν ἀνελεύσεις τοῖς ὑπὸ σοῦ θηρευσομέτους, μᾶλλον δὲ ζωγρήσεις αὐτοὺς διὰ τοῦ ζωῆν αὐτοῖς (43) ἀλλ' οὐ θάνατον προσενεῖν. Οἱ μὲν γὰρ ἐκ καλὰτος ἰχθύες, ἐν σκότῳ καὶ βυθῷ πρότερον ζῶντες, αὐτίκα φωτὸς καὶ πνοῆς μεταλαχόντες ἀπόλλυνται· οἱ δὲ, ἐξ ἀνθρώπων ὑπὸ σοῦ θηρευθησόμενοι, ἐκ σκότους ἀγνοίας μεταβάλλοντες ἐπὶ ζωῆν εὐθεον ἀγρευθήσονται. Διὸ καὶ ζωγρῶν ἐση ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους.

(44) Ταῦτα θεϊκῇ δυνάμει προηγόρευσε ὁ Σωτὴρ· ταῦτα τοῖς ἔργοις πιστὰ καὶ ἀληθῆ ἐπέδειξε ὁ αὐτός· ἦγον ἀμφιβολαῖς ἐκεῖνος, ὁ ἀλιεὺς, ὁ Σύρος, ἀντὶ τῆς τῶν ἰχθύων θήρας, ὅσας ἀνθρώπων ἰσαγγηνευσε μυριάδας λόγων ἀπορρήτων δικτύους θεϊκῇ δυνάμει πλακείσιν, οὐκ ἔστιν ἀρῶν περιλαβεῖν θανάτον. Ὅψις δ' ἀρρήτων (45) τὰ φαινόμενα· ἃ γὰρ ἰ μακρὸς αἰὼν τοῦ βίου πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος θεοφανείας οὐκ ἤνεργεν, ἃ μῆτι Μωϋσῆς ὁ τῶν Ἑβραίων νομοθέτης, μῆτι οἱ μετὰ Μωϋσῆα τοῦ Θεοῦ προφητῆαι πολλὰ καμόντες διὰ πάσης νυκτὸς τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ καταπράξασθαι μὴ δεδύνηται, ταῦτα ὁ Γαλιλαῖος, ὁ πένης, ὁ βάρβαρος τὴν φωνήν (46), αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Πέτρος καταπράξατο. Δείγμα δὲ τῶν τότε ἐπιτελεσθέντων πρὸς Πέτρον αἱ εἰς δεῦρο διαλάμπουσαι Ἐκκλησίαι, πολὺ μᾶλλον τῶν τότε σκαφῶν λογικῶν ἰχθύων πληθύουσαι· οἷα ἡ κατὰ Καισαρείαν τῆς Παλαιστίνης τυγχάνει, οἷα ἡ ἐπὶ Ἀντιοχείας τῆς κατὰ τὴν Συρίαν. οἷα ἡ ἐπὶ αὐτῆς τῆς Ῥωμαίων πόλεως (47)· τάδε γὰρ αὐτὸς ὁ Πέτρος τὰς Ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἀμφ' αὐτὰς ἀπάσας συστησάμενος μνημονεύεται (48), καὶ τὰς ἐπ' Αἰγύπτου καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν αὐτὸς, οὐ μὴν δι' αὐτοῦ, διὰ δὲ Μάρκου τοῦ μαθητευθέντος αὐτῷ κατεστήσατο. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἀμφὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ πάντες τὰ ἀμφὶ ταύτην ἴθνη ἐσχέλαζε (49), τὸν δ' αὐτοῦ φοιτητὴν Μάρκον τῶν κατ' Αἴγυπτον διδάσκαλον καὶ σαγγελνευτὴν ἀποπέδειξε.

vero quod hoc opusculum, in Romano chartaceo codice cum Ebediesæ sæculi xiii auctore compilatum, nunc in codice sæculi sexti aut septimi a doctis quoque Anglis compertum fuerit, sane gaudeo; sic enim ejus cum ætate angetur auctoritas. Quod autem in editionem Latinam veam irreperit *Bithynia* pro *Britannia*, cum tamen mea ipsa Syriaca editio recte habeat p. 174, *Britania*, ut Syrus inoster pronuntiat, id non sine aliqua, et puto, mentis evagatione vel yporum mendo fieri potuit. (Namque Aloysii Assemani Latinum scriptum, quid habeat, neque nunc memini, nec scire interest.) Quis enim inter Galliam et Hispaniam, *Bithyniam* potius quam *Britanniam* serio collocat?

(48) Hic aliquantum abludivit a Græco Syrus. Porro semel adhuc aio, me Syriacum librum (quo careo), non nisi ex Anglicana interpretatione cognoscere.

(49) Adhuc a Græci textus sensu deflectit Syrus.

Ὅμοια δ' ἂν εὔροι τις τῶ Πέτρῳ, τὸν νοῦν ἐπι-
στήσας, καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μα-
θητῶν, οὗς ἐπαγγελλόμενος ποιήσαιν ἀλλοῖς ἀνθρώ-
πων, ἔργῳ τὸν λόγον ἕδειξεν· εἰσέτι γοῦν καὶ νῦν ὁ
αὐτὸς ἐνεργεῖ καὶ ποιεῖ, πανταχοῦ γῆς παρῶν, καὶ
[κατὰ] πᾶσαν τὴν ἀνθρώπων οἰκουμένην τὰ αὐτοῦ
λογικὰ δίκτυα (50) πληρῶν ἐκ παντὸς γένους λογικῶν
ἰχθύων καὶ βαρβάρων τε καὶ Ἑλλήνων, ἀνασπῶν τοῦ
τῆς κακίας βυθοῦ καὶ τοῦ τῆς ἀθεότητος σκότους τὰς
τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, ἀνέλκων τε αὐτὰς ἐπὶ τὸ φῶς
τῆς ὕπ' αὐτοῦ παραδοθείσης ἐνθίου γνώσεως. Οὕτω
δὲ καὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ Ζεβεδαίου, ὃν ἐπὶ τῆς ἀλι-
είας, ἅμα τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἀδελφῷ καταρτίζοντα
καὶ δίκτυα θεασάμενος, τῆς αὐτῆς ἔξιωσε κλήσεως τε
καὶ ἐπαγγελίας, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκλάμπει
τοῦνομα, καὶ οἱ λόγοι τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς κατ-
αυγάζουσι, διὰ τῆς αὐτοῦ παραδοθείσης τοῦ Εὐαγ-
γελίου γραφῆς, παντοῖα γλῶττη Ἑλληνικῇ τε καὶ
βαρβάρῳ μεταβληθείσης (51), εἰς ἐξάκουστόν τε
καὶ αἰς ἔθνεσιν ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας κηρυττομένης.

(52) α'. Ἐπειδὴ παρ' ἐν προφηταίς ἀναγράφεται εἰς
αὐτῷ πρόσωπον εἰρηται προφητικῶς, Ἄλτῃσαι παρ'
ἐμοῦ, καὶ δάσω σοι ἔθνη τῆν κληρονομίαν σου,
καὶ τῆν κατὰσχῆσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, διὰ
τοῦτο, ὡς ἂν τῆς προφητικῆς μαρτυρίας ἔργῳ νῦν
κληρωθείσης, φησὶ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, κατὰ μὲν τὸν
Ματθαίον, Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ὡς ἐν οὐρανῷ
καὶ ἐπὶ γῆς· κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν, ὅτι δεῖ κηρυχθῆ-
ναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν
ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη· τῶν μὲν γὰρ κατ' οὐ-
ρανῶν ἐξ ἀιώνος ἐπέχεε τὴν βασιλείαν, τῶν δ' ἐπὶ
γῆς νῦν αὐτῷ δεδοῦσαι φησὶ τὴν ἀρχήν. Πάλαι μὲν
γὰρ, ὡς Μωϋσῆς μαρτυρεῖ, ἄγγελοι Θεοῦ ἦσαν τοὺς
ἐπὶ γῆς ἔγκριτοι· διατραπείσης δὲ τῆς ἀνθρω-
πότητος ἐπὶ τὴν παλῦθειον πλάνην, καὶ τῶν ἐπιστα-
τούντων ἀγγέλων μηδὲν πρὸς τοῦτο ἐπικουρεῖν δυνα-
μένων, αὐτὸς δὴ λοιπὸν ὁ τῶν ὄλων Σωτῆρ διὰ τῆς
αὐτοῦ θεοφανείας, μετὰ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην
διδάσκει, ὅτι μηκέτ' ἀγγέλοις, ἀλλ' αὐτῷ πρὸς τοῦ
Πατρὸς ἢ τῶν ἐπὶ γῆς ἔθνῶν ἐξουσία δίδεται. Αἰδ τοῖς
αὐτοῦ μαθηταῖς οὐ πρότερον, ἀλλὰ νῦν παρεκελεύσατο
περιελθεῖν καὶ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη. Ἀναγκαίως
δὲ προστίθῃσι τὸ μυστήριον τῆς ἀποκαθάρσεως·
ἐκ τῆς γὰρ τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἐπιστραφέντας, παντὸς μο-
λισμοῦ καὶ μιάσματος διὰ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἀπο-

⁵⁰ Psal. II, 8.

⁵¹ Matth. xxviii, 18.

⁵² Luc. xxii, 47. ⁵³ Deut. xxxii, 8.

(50) Cod. Gr. τῶν αὐτοῦ λογικῶν δικτύων.
(51) Animadvertite Eusebii testimonium de anti-
quissimis SS. Bibliorum in omnium gentium linguas
translationibus.

(52) Rursus mihi iucunda res accidit, quod dum
Eusebii locos, quoslibet sunt in Nicetæ ad Lucam
catena ms., ex Græcis Latinos facerem, feliciter
agnovi, postremum prædicti Eusebii locum, in pen-
ultimo scilicet atque ultimo codicis folio scriptum,
pertinere totidem verbis ad *Theophaniæ* librum IV,
capp. 8 et 9, prout in Anglica cl. Samuelis Lei ex
Syriaco idiomate interpretatione legitur, ab initio
paginae 224 usque ad initium item paginae 225. Nunc
vero reperitur a nobis originale Græcum fragmen-
tum, in nostra quidem *Theophaniæ* editione Græca
inter quatuor sextumque numerum p. 121 collo-
candum erit. Porro Nicetam *Theophaniæ* partes

Petri gestis similia, si quis modo mentem ad-
vertat, inveniet cæterorum quoque Servatoris di-
scipulorum gesta, quos cum promississet piscatores
hominum facere, sermonis veritatem opere de-
monstravit. Ad hanc igitur usque diem idem ope-
ratur et efficit, ubique præsens, et per universam
humani incolatus orbem rationalia rella sua omni
genere rationalium piscium repleas, Græcorum et
barbarorum, de profundo nequitiae, extrahens ho-
minum scilicet animas de atheismi tenebris, eas-
que ad lumen traditæ ab eo Dei notitiæ extollens.
Sic etiam Joannis Zebædæo genti, quem in piscat-
ione visum cum parente ac fratre retia reficientem,
eadem vocatione ac promisso dignatus est, Joannis,
inquam, per universum orbem nomen splendet;
cujus item sermones hominum animas illuminant
in tradita ab eo Evangelii scriptura, quæ in omne
idioma Græcum barbaricumque conversa, ad aures
omnium gentium quotidie recitatur.

1. Quia in scriptis vaticiniis de ipsius persona
propheticè dictum est : *Postula a me, et dabo tibi
gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam ter-
minos terræ* ⁵⁰, propterea tanquam si propheticum
testimonium nunc jam in rem collatum fuisset, dicit
discipulis suis, secundum Matthæum quidem ⁵¹, *Data
est mihi omnis potestas in caelo et in terra*, secun-
dum vero Lucam ⁵², ait prædicari oportere in nomine
ejus poenitentiam et remissionem, ad omnes gentes.
Nam caelestium quidem ab æterno dominationem
tenebat; terrestrium autem, nunc sibi datum prin-
cipatum dicit. Olim quippe, teste Moyse ⁵³ angelis
Dei commissa erat terræ incolarum cura; sed cum
genus humanum ad polytheismi errorem deluxisset,
nemoque ex præpositis angelis opem ullam hac in re
prestare posset, ipse deinde omnium Servator divina
sua manifestatione, post relatam de morte victo-
riam docet, haud jam diutius angelis, sed ipsi a
Patre potestatem in terræ gentes datam. Idcirco di-
scipulis suis haud antea, sed nunc, mandavit cir-
cumire atque erudire omnes gentes. Necesario au-
tem purgationis mysterium adjicit: oportebat enim
conversos ex ethnicis, omni macula et inquinamento
per ipsius virtutem purgari, diabolico nimirum et
idololatriæ errore et abominationibus cunctis olim

modo cum ipso operis titulo, modo tantum Eusebii
ascripio nomine (ut hic fecit) recitare in catena
ms. solitum, jam alibi non semel diximus. Quare
et nos, ante cognitâ seu Anglicam seu Syriacam
operis editionem, locos nudo Eusebii nomine præ-
ditos, *Theophaniæ* ascribere non potuimus; quod
nunc Anglici libri beneficio effecimus: ut Anglus
vicissim editor, Græca nostra originalia in librum
suum, cum ei commodum erit, libenter, ut remur,
transferet. Ne quid vero hic repetamus, lectores
nostros ad disputata superius in *Monitiis* itemque
in adnotationibus sparsim dicta, ablegamus. Certe
hinc apparet, citatum aliud a cl. Sam. Leo p. 224 in
adn. fragmentum nostrum (apud nos col. 658), ad
hunc *Theophaniæ* locum, ut ipse vellet, trahi non
posse.

devinctos; nunc autem primo ex impura scelestaque vita revocatos. Atque ut his suadeant admonet, post purgationem, mystici magisterii vi peractam, haud jam præcepta Judaica, neque Moysis legitima, sed quæ ipse iis præciperet, observare. Hæc videlicet uno ore cuncti dum per gentes discurrerent tradebant constitutis in universo orbe Ecclesiis. Atque ut opus erat, hortatur, et alacriores efficit ad adeundas venatorum more gentes, et universum hominum genus erudiendum, addita promissione: *Ecce ego vobiscum sum*; secundum vero Lucam, Spiritum spondens. Hæc autem promissionis verba reipsa cumulavit: nam divina virtutis cuique astans, inspirans simul et cooperans, negotii successum confirmavit, eosque magistros apud omnes gentes tradita a se religionis constituit.

2. Hac illi promissione nixi, opere ipso illius verba complebant: protinus enim nihil morantes, omnium cum alacritate ad gentium magisterium discurrebant. Tum ipso rei eventu persuasi, oculisque eum viventem cernentes qui paulo antea extinctus fuerat, et quem cum iurejurando, propter ea quæ acciderant, negaverant; hunc, inquam, spectantes evidenter personaliterque præsentem, et more solito alloquentem, et ea quæ jam nos diximus promittentem: in tantum, ut a promisso se excidere haud posse cognoscerent, propter oblatam oculis apparitionem. Quæ nisi ita se haberent, profecto ad præcepta illa torpulis, rusticitatis suæ et idioticæ loquelæ conscii, cujus causa officium fortasse detrectasset; recte cogitantes fieri haud posse ut homines

lingua Syri, et præter artem piscatoriam omnium ignari, magistri constituerentur Græcorum simul et Romanorum, Ægyptiorum et Persarum, aliarumque gentium barbararum, legesque ferrent coram legumlatoribus regibusque, contrarias iis opinionibus quæ de primariis diis ex omni ævo existerant. Sed hæc versare animo non licebat illis, qui vocem Dei dicentis audierant: *Ecce ego vobiscum sum*; quoniam evidenter aspexerant loquentis divinitatem morti superiorem apparuisse. Hinc eos inobedientiæ timor incessit, ideoque periculis se objectabant, accepta a magistro arrha vitæ post mortem vivendæ; magnoque animo cunctas gentes obibant, magistri sui promissiones opere confirmantes (53): quibus etiam dixerat: Vos estis horum testes, mortis videlicet ac resurrectionis.

3. Cum ergo semel declarasset oportere in nomine ejus prædicari penitentiam in cunctis gentibus; nisi facta verbis postea consensissent, ne illum quidem a mortuis revivisse crederemus. Sin potius ad hanc usque diem et nunc etiam prædictio in rem

(53) Aliter hic interpungit, consequenterque interpretatur editor Anglus.

(54) Abit in alium prorsus sensum Anglica ex Syriaco interpretatio: *Respecting which however they had entertained fear.* (Syriaco textu me carere non

A καθαίρεσθαι ἐκ τῆς δαιμονικῆς καὶ εἰδωλοῦ αἵματος πλάνης, μίσμασι τε παντοίοις ἐνισχημένους, ἔρπει τε πρῶτον ἐξ ἀκολάστου καὶ παρανόμου βίου μεταθεβλημένους. Τοῦτους δὲ καὶ διδάσκειν παραινεῖ μετὰ τὴν ἀποκάθαρσιν τὴν διὰ τῆς αὐτοῦ μυστικῆς διδασκαλίας, οὐ τὰ Ἰουδαϊκὰ παραγγέλματα, οὐδὲ τὰ παρὰ Μωϋσῆι νόμιμα, ἀλλ' ὅσα αὐτοῖς ἐνετείλατο φυλάττειν. Ταῦτα δ' ἦν ἃ δὴ συμφώνως οἱ πάντες ἐκπειριελθόντες πάντα τὰ ἔθνη παραδεδώκασι ταῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαις. Ἀναγκαίως δὲ αὐτοὺς προτρέπει, καὶ προθυμοτέρους ἀπεργάζεται ἐπὶ τὸ θηρεῦσαι περιελθεῖν τε πάντα τὰ ἔθνη, καὶ μαθητεῦσαι πᾶν γένος ἀνθρώπων, δι' ἧς πεποιήται πρὸς αὐτοὺς ὑποσχέσεως εἰπὼν· Καὶ Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι μεθ' ὑμῶν· κατὰ δὲ Λουκᾶν, τὸ Πνεῦμα ἐπαγγεῖλάμενος.

B Τοῦτ' δὲ τῷ τῆς ἐπαγγελίας λόγῳ ἔργον ἐπιθεῖς, θετικῆ θεοσεβείας ἀποδεικνύμενος.

β'. Ταυτὴ γοῦν ἐπιβαρῶσαντες τῇ ἐπαγγελίᾳ, ἔργῳ τοὺς αὐτοῦ λόγους ἐπλήρουν· αὐτίκα μὲν ὑπερθέμενοι, σὺν πασῇ προθυμίᾳ περιῆλθον ἐπὶ τὴν τῶν ἔθνῶν διδασκαλίαν· ἔργῳ μὲν αὐτῷ παραλαβόντες (53), καὶ ὀφθαλμοῖς ὄρῶντες ζῶντα τὸν πρὸ μικροῦ θανόντα, καὶ ὃν ἐξωμόσαντο ἀρνησάμενοι διὰ τὴν συμβεβηκότα, τοῦτον αὐτὸν ἐναργῶς καὶ αὐτοπροσώπως παρόντα καὶ συνήθως προσδιαιλεγόμενον, ἐπαγγελλόμενον τε αὐτοῖς τὰ προλελεγμένα· οὐκ ἔχοντας δὲ ὅπως ἀν' ἀποστήσωσι τῆς ἐπαγγελίας διὰ τὴν θεωρουμένην εἶπιν. Ἡ γὰρ ἂν καὶ ἀπώκνησαν πρὸς τὸ ἐπίτευγμα, ἀγροικίαν ἑαυτοῖς καὶ λόγων ἰδιωτεῖαν συγγινώσκοντες, δι' ἣν τάχα ἂν καὶ παρητήσαντο· εἰκότως λογισάμενοι, ὡς οὐχ οἷόν τε ἦν Σύρους τὴν γλῶτταν, καὶ πλείον ἀλειτουργίας μὲν ἐπισταμένους, διδασκάλους ὁμοῦ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, Αἰγυπτίων τε καὶ Περσῶν καὶ τῶν λοιπῶν βαρβάρων ἔθνῶν καταστήναι, ἀντινομοθετήσαι τε τοῖς ἀπανταχοῦ γῆς νομοθέταις τε καὶ βασιλεῦσι, τάναντία τοῖς περὶ τῶν πρώτων θεῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος δεδογμένοις. Ἄλλ' οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς ταῦτα διανοεῖσθαι, ἀκούσασι μὲν Θεοῦ φωνῆς λεγουσῆς αὐτοῖς, Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, ὁρῶσι δὲ ἐναργῆ τὴν τοῦ λαλοῦντος θεότητα κρείττονα θανάτου φανθεῖσαν· διὸ καὶ δέος αὐτοῖς τῆς παρακοῆς εἰσῆται (54). Ἐνθεν ὁμοσε τοῖς κινδύνους ἐχώρουν, τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς παρὰ τοῦ διδασκάλου λαθόντες τὰ ἐχέγγυα· προσῆλθον τε εὐθαρσῶς ἐπὶ τὴν τῶν ἀπάντων ἔθνῶν περιόδον, τοῦ σφῶν διδασκάλου τὰς ὑποσχέσεις ἔργοις πιστοῦντες· οἷς καὶ ἔφη· Ὑμεῖς δὲ ἵστε μάρτυρες τούτων, τοῦ θανάτου δηλαδὴ καὶ τῆς ἀναστάσεως.

(55-56) γ'. Ἀπαξ οὖν ἀποφνημαμένου δεῖν κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ μετένοιαν ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, εἶναι μὴ τούργον ἐπηκολούθησε τῷ λόγῳ, μηδὲ τὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσεως αὐτοῦ πιστεῦσθω· εἰ δὲ εἰσῆται καὶ νῦν τὰ τῆς προρρήσεως εἰς ἔργον χωρεῖ, ὃ τε

semel alibi dixi.)

(55-56) Hic prætermittitur a Niceta eclogario pars aliquanta Eusebiani textus, quæ legitur in Anglicana editione, p. 227. Theoph. iv, 9. Angl. p. 228.

λόγος αὐτοῦ ζῶν καὶ ἐνεργῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ὀφθαλμοῖς ὁρᾶται, ὥρα μὴδὲ τῷ τὸν λόγον προεμένῳ ἀπιστεῖν. Οὐ γὰρ ἡ δύναμις ζῶσα καὶ ἐνεργῆς ὁρᾶται, τοῦτον ἀνάγκη πᾶσα πολὺ πρότερον ζῆν, καὶ Θεοῦ ζῶν τοῦτον ἐκτελεῖν (57), οὐ ζῶντα τὰ ἔργα σύμφωνα ταῖς φωναῖς ἀποδεικνύονται. Πᾶσαν γοῦν ἄκοχον παντοίων ἐθνῶν (58) οἱ αὐτοῦ λόγοι διήλθον μεταβαλλόμενοι καὶ μεθερμηνεύμενοι εἰς παντοίαν γλῶτταν Ἑλληνικὴν τε καὶ βάρβαρον· ὡς ἐξάκουστον αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι γενομένην, εἰς ἐπιστροφὴν καὶ μετένοιαν ἀγαγεῖν μυρία πλήθη τῶν πρότερον ἐν πολυθείᾳ πλάνῃ καὶ εἰδωλολάτρειᾳ πλημμελῶς καὶ ἀσέμνως βιούτων. Οὐ πρότερον δὲ ἄφρασι, εἴτα μετένοιαν, ἀλλὰ μετένοιαν πρῶτον, εἴτα τὴν ἄφρασιν κηρύττειν παρακαλεῖται. Τοῖς γὰρ γνησίοις πρότερον κακῶν μετένοιαν ἐνδειξαμένοις ἡ σωτηρίας χάρις τὴν συγχώρησιν τῶν πεπραγμένων ἐδώρησατο· δι' οὓς καὶ τὸν θάνατον ἀνεδέξατο, λύτρον ἑαυτὸν ἐπιδοῦς καὶ ἀντίφυγον τῶν μελλόντων δι' αὐτοῦ σωθῆσθαι. Οὕτω δὴ τα οἱ αὐτοῦ μαθηταί, ἄνδρες ἄπειροι λόγων ὄντες καὶ ἀάμπαν ἰδιῶται, πένητές τε καὶ εὐτελεῖς τὸ σχῆμα (59), τῇ δυνάμει τοῦ μετὰ θάνατον θεωρουμένου καὶ ἐμφανῶς αὐτοῖς συναυλιζομένου ἐπιπαρτήσαντες, ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ πόλεως ἀρξάμενοι κατὰ τὰς αὐτοῦ παρακαλεῖσεις, ἵνα ἀναπολόγητα εἴη τοῖς Ἰουδαίοις ἀπιστήσασιν, ἐπὶ πάντα προῆλθον τὰ ἔθνη, καὶ τὰ προστεταγμένα ἐποιοῦν, κηρύττοντες μετένοιαν τοῖς πᾶσι, καὶ λύσιν τῶν πρότερον τῆς ψυχῆς ἐμπλακημάτων.

Γ.

(60) Συνηγμένων μὲν οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, ἀρχιερέων τε καὶ νομοδιδασκάλων, ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ ποιούμενος τὰς διατριβὰς, τὰ μέλλοντα αὐτοῖς κατ' αὐτοῦ τολμᾶσθαι, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ τόλμῃ καταληφόμενον αὐτοῖς ἐλεθρον ἐπεσκιασμένως τοῦτον τὸν τρόπον διὰ τῆς παραβολῆς προηγόρευσεν· Ἄνθρωπός τις ἦν οἰκοδοσότης, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπέλωνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκε, καὶ ὠρυξεν ἐν αὐτῷ λίθον, καὶ ἐκοδόμησε πύργον, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπέδημησεν. Ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς τοὺς γεωργούς λαβεῖν τοὺς καρπούς αὐτοῦ. Καὶ λυθόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὄν μὲν εἰδωσαν, ὄν δὲ ἀπέκτειναν, ὄν δὲ ἐλιθοβόλησαν. Πάλιν ἀπέστειλε ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρῶτων, καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὡσαύτως. Ὑστερον δὲ ἀπέστειλε πρὸς αὐτούς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων· Ἐντραπήσονται τὸν υἱὸν μου. Οἱ δὲ γεωργοὶ, ἰδόντες τὸν υἱὸν, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ κληρονομήσωμεν τὴν κληρο-

⁶⁰ Matth. xxi, 33 seq.

(57) Potest etiam dici : *et Dei vitam vivere*. id est *param divinæ vitam degere*. Christum scilicet. Paulo aliter Anglicus textus : *and that he bring to effect the living things of God*.

(58) Non v. detur legisæ Syrus voc. ἐθνῶν, ideoque

A convertitur ; ejusque verbum, vivum et efficax per universum orbem conspicimus, sequitur ut ne verbi quidem auctori fidem derogemus. Nam cujus vis vivens et effectrix cernitur, hunc necesse est et multo potius vivere, et Dei vitam hunc præstare, cujus viva opera verbis consonantia monstrantur. Ad omnium itaque quantumlibet variarum gentium auditum sermones ejus devenerunt, translati in quamlibet linguam atque explanati, sive Græcam, sive barbaricam : ut nempe doctrina ejus cunctis populis innotesceret, quo converterentur ac resipiscerent innumeram multitudinem, quæ antea in polytheismi errore et idolorum cultu imple turpiterque vivebant. Neque antea dixit remissionem, postea pœnitentiam, sed pœnitentiam primo loco, deinde remissionem prædicare jussit. Nam fidelibus qui antea peccatorum pœnitentiam præ se tulerint, Servatoris gratia veniam præteritorum donat. Et enim propter illos mortem ipse excepit, pretium semet conferens ob animarum redemptionem quæ salvandæ sunt. Sic demum ejus discipuli, homines linguarum ignari et omnino idiotæ, pauperes vilique specie, virtuti illius quem post mortem spectaverant, quique manifeste cum ipsis conversatus fuerat, confidentes, capto abs Hierosolymis initio, secundum ipsius jussa, ut jam deinceps excusatione carerent Judæi increduli, ad cunctas gentes devenerunt, et mandata sibi effecerunt, prædicantes omnibus pœnitentiam, et priorum animæ criminum absolutionem.

C

VI.

Cum essent igitur Hierosolymis congregati gentis Judaicæ principes, pontifices ac legis doctores, diversans in templo Christus scelus in se ab iis patrandum, et consecutorum scelus supremam pœnam, arcano sic per parabola vaticinatus est ⁶⁰ : *Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et ædificavit turrin, et tradidit eam agricolis, et peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas ut acciperent fructus ejus. Et agricolæ apprehensis servis ejus, alium pulsaverunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt ipsis similiter. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens : Reverebuntur filium meum. Agricola autem videntes filium, dixerunt intra se : Hic est hæres, venite, occidamus eum, et occupemus hæreditatem ejus. Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt ei : Malos male perdet, et vineam suam tradet aliis agricolis, qui reddent ei fructum tem-*

Anglus : *These his words then being varied.*

(59) Ambiguus mihi est aliquantum ex Syro Anglus : *needy (as) they were in their character.*

(60) A. l. 262. b. Syr. IV, 13.

poribus suis. Dicit illis Jesus: Nunquam legis in Scripturis: Lapidem quem reprobarerunt edificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris? Ideo dico vobis, quod auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. Est hæc quidem parabola similis illi, quæ apud Isaiam his verbis scribitur: Vinea fuit dilecto in cornu, in pingui loco. Sepem ei circumdedit, eamque vallavi, et consevi, et turrim edificavi, et torcular fodi. Expectavi autem ut eam gigneret, verumtamen spinas reddidit⁶⁶. Sed enim propheta parabola ad vineam reprehensionem accommodata est. Et quidem propheta declaravit quid eo nomine significaretur: Nam vinea Domini exercituum, domus Israelis est⁶⁷. Cæteroquæ Servatoris parabola idcirco ad illius prophetiam exemplum dicta fuit, ut a presenti corona audientium intelligeretur: non tamen de ipsa vinea sermo loquitur: namque ipse propheta vaticinium hujusmodi præoccupaverat. Quæ autem propheta relicuerat, ea Servator in parabola ponit; illa nempe de vinitoribus, qui intelligendi sunt seniores populi et pontifices, principes atque doctores. Horum enim causa contigit, ut malos fructus populus efficeret. Quamobrem ipsa vinea vasta relicta est, nimirum Hebraica ejus temporis gens: vallumque illius dirutum fuit, principes nimirum qui gentem olim protegabant, incolasque simul cum urbe servabant. Et turris quidem, ipsum templum erat: torcular vero, altare. Hæc omnia funditus deleta fuerunt propter patratam a vinitoribus eadem: qui servos semel et iterum ad se missos, variis nempe prophetas temporibus, occiderunt. Vetus quoque Scriptura huic sermoni suffragium dat. Et quidem propheta Elias in sua ad Deum prece ait: Domine, prophetas interemerunt, altaria suffoderunt, atque ego solus relictus sum, et meam ipsius animam conantur eripere⁶⁸. Sic enim in prece sua de Judaicæ gentis principibus propheta exposulat. Sed enim hi, haud contenti prophetarum cæde, potestremo ipsum Filium, non sane inacii, imo probe gnari hunc esse hæredem, supplicio affecerunt.

Hæc Servator ante passionem suam de se innuebat, præoccupata per præsentionem notitia futuri. Et quidem ita diserebat in templo versans coram coætaneis suis vinitoribus, principibus nimirum populi: sapienter admonitum hac parabola curans, ut li sententiam contra se ipsos ferrent, priusquam intelligerent parabolam de ipsis loqui. Idcirco hoc sermonis involucri usus est, ut ipsi semet condemnarent: quemadmodum Davidi accidit, cum de

⁶⁶ Isa. v, 1, 2. ⁶⁷ ibid. 7. ⁶⁸ Ill Reg. xix, 10.

(61) Syrus interpres videtur legisse διὰ παραβολῆς.

τοῦλαυ αὐτοῦ. Καὶ λαβόντες αὐτὸν ἐξέβαλον ἐξω τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ ἀπέκτειναν. Ὅταν οὖν εἴθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς, ἐκείνοις; λέγουσιν αὐτῷ· Κακοὺς κακῶς ἀπολλέσει αὐτούς· καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ὅθεν ποτε ἀπέγνωτε ἐν ταῖς Γραφαῖς· Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας; Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἐστὶ θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν; Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἕθνεσι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Ἔστι δὲ ἡ παραβολὴ συγγενὴς τῇ παρὰ τῷ Ἡσαΐα, παρ' ᾧ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡρασιμῷ ἐν κέρτατι, ἐν τόπῳ πλουτί· καὶ φραγμὸν περιέθηκε, καὶ ἐχαρῶκασα, καὶ ἐφύτευσα, καὶ κύρην ἐκοδόμησα, καὶ πολίτην ἔωρξα, καὶ ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλήν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Ἄλλ' ἡ μὲν παρὰ τῷ προφήτῃ τὸν ἀμπελῶνα διαδέχθηεν· ὃν καὶ ἠρμήνευσε τίς ποτε ἦν, εἰπὼν· Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβῶθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ. Ἡ δὲ τοῦ Σωτῆρος παραβολὴ εἰρηται μὲν ὁμοίως ἐκείνη, ὡς ἂν γνωρισθεῖ τοῖς παροῦσι καὶ ἀκρωμένοις· οὐ μὴν περὶ τοῦ ἀμπελῶνος λέλεκται, ἐπειθὲ ὁ προφήτης τὴν περὶ τοῦτου πρόβῃσιν προλαβὼν εἰρήκει. Ἄπειρ δὲ τῷ προφήτῃ σπαιώπητο, ταῦτα αὐτὸς ἐν τῇ παραβολῇ τίθησι· λέγω δὲ τὰ περὶ τῶν γεωργῶν τοῦ ἀμπελῶνος· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, ἀρχόντες καὶ διδάσκαλοι· οἱ δὲ καὶ τῷ πλήθει παραίτιοι γέγονασι τῆς τῶν πονηρῶν καρπῶν ἐκφυτῆς· δι' οὓς καὶ ὁ ἀμπελῶν καταλείπεται ἔρημος, τουτέστι τὸ παρὸν αὐτῶν ἔθνος, καὶ ὁ τοῦτου καθρέθη φραγμὸς, οἱ πάλαι δηλαθὴ τοῦ ἔθνους προμαχούντες, καὶ τὸν λαὸν φυλάττοντες· οὐν αὐτῷ τῷ τόπῳ· ὅ τε ἐν αὐτῷ κύργος, αὐτὸς ὁ νέως· καὶ ὁ ληνός, τὸ θυσιαστήριον ταῦτα πάντα ἔρθη ἐκ βάθρων ἤρθη διὰ τὴν τῶν γεωργῶν μαιφονίαν· οἱ δὲ πρῶτους δούλους καὶ δευτέρους ἀποσταλέντας πρὸς αὐτούς, δηλαθὴ τοὺς κατὰ χρόνους πρῆφτας, ἀνέλιον. Μαρτυρεῖ τῷ λόγῳ καὶ ἡ πάλαι Γραφή· καὶ προφητῶν δὲ Ἡλίας ἐν εὐχῇ πρὸς τὸν Θεὸν λέγων· Κύριε, τοὺς προφήτας ἀπέκτειναν, καὶ τὸ θυσιαστήριον κατέσκαψαν, κἀγὼ ὑπελείφθην μόρος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου λαβεῖν αὐτήν. Ταῦτα γοῦν ὁ προφήτης τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνος διὰ τῆς εὐχῆς κατηγορεῖ. Οἱ δὲ μὴ ἀπισθεῖντες τῇ κατὰ τῶν προφητῶν μαιφονίᾳ, ὕστερον καὶ αὐτὸν τὸν Ἰῶν, οὐκ ἀγνοοῦντες, ἀλλ' εὐ μάλα καὶ ἀκριβῶς εἰδότες αὐτὸν εἶναι τὸν κληρονόμον, ἀνέλιον.

Ταῦτα δὲ ὁ Σωτῆρ πρὸ τοῦ πάθους αὐτὸς περὶ αὐτοῦ ἠντίετο, προλαβάνων (61) τὸ μέλλον κατὰ πρόγνωσιν. Καὶ λέγει ταῦτα ἐν αὐτῷ διατρέβων τῷ ἱερῷ τοῖς κατ' αὐτὸν γεωργοῖς τοῦ ἀμπελῶνος, τοῖς τοῦ λαοῦ προσσωσι· σφόδρα σαφῶς διὰ τῆς παραβολῆς αὐτοῦ κατ' αὐτῶν τὴν ἀπόρασιν ἐξηγῆσθαι παρασκευάζων, οὕτω συνέντας, ὅτι περὶ αὐτῶν εἴρητο. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ διὰ παραβολῆς εἴρηκεν, ἵνα αὐτοὶ τὴν ψῆφον ἐξηγῆκωσιν (62)· ὅ τε καὶ ἐπὶ τοῦ

(62) Multa quæ in Græco posthinc sequuntur, continua prorsus scriptura, necquæ sensus expris-

Δαβὶδ γέγονεν, ὅτι ἔκρινε τὴν παραβολὴν τοῦ Νάθαν. Ἐπειδὴ δὲ ἤσθοντο τῶν εἰρημίων, τότε εἶπον μὴ γίνονται. Τοῦτο μὲντοι ἤδη τρίτον παρὰ Ματθαίου διὰ τριῶν παραβολῶν τοῦ ἀμπελώνος ἐμνημόνευσεν· ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς πρώτης διαφόρους κλήσεις ἐδήλου τῶν ἐπὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἀμπελώνος παρελθόντων· οἷς πᾶσιν ἐξ ἰσοῦ μισθὸν ἐνεδέδου το δὴνάριον· διὰ δὲ τῆς δευτέρας, δύο υἱῶν κλήσιν ἤντιστο· τοῦ μὲν ἀρνούμενου τὰ πρῶτα, ἐπὶ τέλει δὲ τὴν ὑπακοὴν ἐνδεικνυμένου, καὶ εἰς τὴν ἀμπελῶνα ἐργαζομένου· τοῦ δὲ τῆ ἐναντίᾳ κεχρημένου προαιρέσει· διὰ δὲ τῆς παρουσίας παραβολῆς μεταθέσειν παντελῆ τοῦ ἀμπελώνος ὁ λόγος διδάσκει ἀπὸ προτέρων γεωργῶν ἐπὶ δευτέρους· καὶ τὴν αἰτίαν σημαίνει τῆς μεταθέσεως. Κάμολ δοκεῖ μεταθεῖσθαι μὲν ἀπὸ τοῦ ἐπαγγελλομένου μὲν ἐργάσασθαι υἱοῦ, μὴ μὴν ἔργον ἐπιθέντος τῷ λόγῳ· δεδῶσθαι δὲ τῷ ἀρνησαμένῳ κατ' ἀρχάς, ἔργῳ δὲ ἐπὶ τέλει τὸ εὐπειθὲς ἐνδειξαμένῳ.

Σαφέστερος δ' ἂν εἴη ὁ λόγος, εἰ τὸ θεοσεβὲς πολιτεῖμα τὸ τῆς Θεοῦ βασιλείας οἰκίον τὸν ἀμπελῶνα εἶναι ἐκλάβοιμεν· προτέρους δὲ αὐτοῦ γεωργοὺς οὐκ ὀρθῶς κεχρημένους τῇ ἐργασίᾳ, τοὺς πρότερον παρὰ Ἰουδαίοις τῆς θείας γνώσεως κατηξωμένους, τοὺς αὐτοὺς ὄντας ἐν τῶν υἱῶν τῷ διαβεβλημένῳ· δευτέρους δὲ γεωργοὺς, τοὺς τὸν ὀφειλόμενον καρπὸν κατὰ καιρὸν ἀποδίδοντας, τοὺς ἐξ ἐθνῶν διὰ Χριστοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν ἀνεληφότες, τοὺς αὐτοὺς ὄντας τῷ υἱῷ τῷ εὐπειθὲς καὶ ὑπήκοον τῷ πατρὶ ἔργοις ἐπιβεβαιωμένῳ. Τὸ δὲ αἴτιον τοῦ ληφθῆναι παρ' ἐκείνων τὸν ἀμπελῶνα, ἐπεὶ μὴ εἰρηται διὰ τῆς τῶν υἱῶν παραβολῆς, ἀναγκαίως διὰ τῆς μετὰ χεῖρας παρίστησι. Τοῦτο δ' ἦν τὸ μὴ κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν ἀποδοῦναι τοὺς καρποὺς τῷ οἰκοδεσπότῃ· καὶ οὐ τούτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιβουλεύσαι τοῖς ἀπεσταλλέμοις ἐπὶ λήψει τῶν καρπῶν δούλοισι· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ υἱῷ χεῖρας ἐπιβαλεῖν τολμησίαν· ὃν ἐπιγόνους, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ οἰκοδεσπότου ὁμολογήσαντες, ὅμως ἀνεῖλον, ἀσθελεῖ χρησάμενοι λογισμῷ. Τῶν δὲ τριῶν παραβολῶν τοῦ ἀμπελώνος, τὴν μὲν πρώτην τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρέθετο, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ σὺν αὐτοῖς ποιούμενος διατριβάς· διόπερ πάντας ἀνθρώπους ἐργάτας εἰσήγε, διάφοροις ὥραις κεκλημένους· ὑπακούοντάς τε τοὺς πάντας, καὶ μισθὸν λαμβάνοντας τὸν αὐτὸν· τὴν δὲ δευτέραν ἐν Ἱεροσολύμοις γενόμενος, ἔβδον τε ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ διδάσκων, τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐπῆγε, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις τοῦ λαοῦ, μετὰ πολλοῦ τοῦ παραστήματος ἐλεγχετικῶς φήσας πρὸς αὐτούς, ὡς ἄρα οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι παράγοιεν αὐτοὺς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ τρίτην δὲ τοῖς αὐτοῖς ἀναγκαίως προ-

¹ Matth. xx, 1-16. ² Matth. xxi, 28-30.

simo, de variis vineæ parabolis, ea absunt a Syriaca *Theophania*; ideoque ex commentariis potius Eusebii in Evangelia hac esse translata aliquis existimabit. Sed certe in codice A. p. 262, b. 263. a., ut dixi, sine ulla intercapelline jacent, nomen que Eusebii gerunt. Mihi autem partes has tam arcte coherentes, tum sententiâ, tum loco, separare aut discerpere prorsus non licebat. Πορ αἰο, quia credere vel sic-

A Nathanis parabola judicium tulit. Verumtamen illi re demum intellecta, infortunium a se deprecari sunt. Porro apud Matthæum tribus de vinea parabolis rei hujus mentio fit: quanquam prima quidem¹ varix illorum vocationes exprimuntur, qui ad vineæ culturam convenerunt; quibus omnibus par denarii merces attributa est. Altera parabola² duorum vocatio filiorum ostenditur, quorum alter primo haud morigerus fuit, sed demum officium præstitit, atque in vinea operatus est: alter autem filius contrarium ingenium præ se tulit. Sed præsentem demum parabola translata omnino Servator docet vineæ locationem a prioribus agricolis ad posteriores; causamque translationis aperit. Et mihi videtur translata vineæ locatio ab eo filio, qui se operaturum recepit, mox verba in rem non contulit; tradita autem illi qui initio quidem officium detrectavit, sed mox opere obedientiam præstitit.

Sed enim magis perspicuus sermo fiet, si religiosam vitam, quæ divini regni propria est, vineam esse putabimus: atque ita priores ejus cultores, qui non justam operam in ea collocaverunt, Judæos esse credemus, qui primi divina notitia dignanter collustrati fuerunt: hiq̄e pares sunt illi alteri filio, quem evangelicus sermo damnat. Posteriores autem cultores, qui debitum fructum suo tempore exhibuerunt, ethnicos existimabimus, qui per Christum Dei notitiam receperunt, similesque illi filio evaserunt, qui patri obsequium et obedientiam re ipsa testatus est. Jam causam ablatae illis vineæ, quia in filiorum parabola Servator non dixit, idcirco necesse fuit ut hac, quæ in manibus est, parabola patefaceret. Causa vero fuit, quia non suo tempore fructus domino debitos obtulerunt: prætereaque servis ad colligendos fructus submissis exitium moliti sunt: necdum his maleficiis contenti, filio ipsi afferre manus non dubitarunt: quem sano agnito, atque domini filium non dissentens, nihilominus impio consilio interemerunt. Atque harum de vinea parabolarum trium primam discipulis suis recitavit Servator, dum in Galilæa cum iis versaretur. Quare et omnes homines dixit diversis horis ad operam vocatos; qui cuncti obtemperant, paremque mercedem capiunt. Secundam parabolam Hierosolymis, dum intra templum doceret, coram pontificibus populique senioribus dixit; et quidem confidentissimam addidit increpationem, fore ut ipsos publicani ac meretrices in cælorum regnum præcederent. Tertiam denique apud eosdem necessario parabolam protulit, causas edisserens, ob

rare licet Syriacam *Theophaniam* apud Syrum interpretem integram esse, non autem aliquando fortasse breviam (sive per rei compendium, sive per omissionem), sicut certe accidit Ignatii martyris epistolis, quas Syrus interpres breviores Græcis interdum recitat. Nomen vero *Quarstiones* quoque Eusebii *evangelicas*, in codice Vat. Palatino studiose ab anonymo vetere breviam, nos ipsi edidimus?

quas cælorum regnum his ereptum, ad alios erat A transferendum : tresque omnino causas recensuit ; primam, de fructibus quos improbi agricola abnegaverunt : neque enim imperata fecerunt, sed leges eis latas violaverunt. Causam alteram, facinora adversus prophetas dixit : hi quippe præmissi fuerant servi Dei. Tertiam denique causam attulit patriafamilias filium cæsum. Quamobrem fusi omnis sanguinis pœnæ ab iis reposcentur, a sanguine justii Abelis usque ad sanguinem Zachariæ.

Hæc pontificibus atque senioribus in faciem ob-
jecta, non mediocre his probrum creabant. Quare admirari licet Servatorem, qui præter cætera potestatem quoque sermonis magna cum auctoritate B exsererat, atque instar judicis pœnam iisdem sapientissime cõram decernebat. Huic autem Servatoris nostri parabolæ consonat, uti dictum est, illa Isaiæ. Sed tamen propheta vineam objurgat, nulla cultorum facta mentione : at vero Servator vinitores coram objurgat atque præsentem. Hi porro erant principes ducesque populi : apud quos etiam scelus adversus se ab his patrandum commemoravit : foreque ait ut vinea iis auferatur, atque aliis tradatur cultoribus. Exin enucleabat, quænam vitis esset ; nempe Dei regnum vineæ nomine intelligi declarabat : quod quidem Dei regnum per piam religionem olim principibus prioris populi concreditum fuerat. Sed exim cum hi neque debitos fructus redderent, et præter legis violationem, cædibus quoque semet C impiavissent, merito Servator hanc in illos sententiam tulit, dicens : *Propterea dico vobis, auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti quæ fructus ejus exhibebit.*—Quoniam vero dixit *occiderunt* (domini filium), non jam videretur parabolæ series pati, ipsum fore præsentem pœnæ, qua mali agricolæ, domini sui interfectores, merito plectendi erant. Atqui revera esse eundem constat, quia ipse Judex est.

ῥίφα, ἣν ἦσαν δίκαιοι ὕποσχέιν κακοὶ γεωργοὶ καὶ φονεῖς τοῦ δεσπότου. Ὅτι δὲ αὐτός ἐστι, δῆλον· αὐτὸς γὰρ κριτὴς.

Lapis dicitur Dominus propter terrenum corpus : D lapis absque manuum ministerio excisus, prout fertur in Danielis visione ², propter suam de virgine nativitatem : neque enim illi opus fuit humano semine, celesti virtute genituram ejus administrante, matremque habuit nuptiarum expertem puellam, quæ novo inter homines more de Spiritu sancto concepit. Lapis erat, non aurum neque argentum. neque rex aliquis gloriosus, iis similis qui per ejus

² Dan. ii, 45.

(63) Cod. A. f. 263.

(63²) Nimirum sub initiis hujus enarratæ parabolæ, ubi certe Syrus congruebat. Ergo totum hoc, etiamsi in Syro desideretur, ad idem *Theophaniæ* corpus pertinere videtur.

(64) Illicusque sine ulla interruptione, ab initio parabolæ, codex A. Reliquum vero fragmentum, atque sub nomine Eusebii in codice eodem laudatur.

φέρει τὰς αἰτίας παριστάς, δι' ἃς ἐμελλεν εἰς ἐπιβροῦς μετατίθεσθαι ἀφαιρουμένη ἐξ αὐτῶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τρεῖς δὲ τὰς πάσας αἰτίας καταλέγει· πρώτην μὲν, τὴν περὶ τοὺς καρποὺς ἀγνωμοσύνην τῶν γεωργῶν· οὐ γὰρ ἐπραττον κατὰ τὰ παραγγελμένα αὐτοῖς (63), παραβάται δὲ ἐτύγχανον τοῦ δοθέντος αὐτοῖς νόμου· δευτέραν δὲ, τὴν κατὰ τῶν προφητῶν ἐπιβουλήν· οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ προαπεισολέμοι τοῦ Θεοῦ δούλοι· καὶ τρίτην, τὴν κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ οἰκοδεσπότου μαιφονίαν, δι' ἣν ἐκδικηθήσεται ἐξ αὐτῶν πᾶν αἷμα, ἀπὸ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου μέχρις αἵματος Ζαχαρίου.

Ταῦτα δὲ εἰς πρόσωπον τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ πρεσβυτέροις λεγόμενα οὐ μικροὺς αὐτοῖς παρῆχεν ἐλέγχους. Διὸ τοῦ Σωτῆρος θαυμάσια ἐστὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ λόγου μετὰ πολλῆς αὐθεντίας ἀποφηνάμενοι, καὶ κριτοῦ δίκην τὴν κατ' αὐτῶν τιμωρίαν εἰς τὸ αὐτῶν πρόσωπον μετὰ βαθυτάτης σοφίας ἐξεργαζόμενοι. Τῇ παρουσίᾳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραβολῇ συνάδει ἡ παρὰ τῷ Ἡσαΐα, ὡς εἴρηται (63²). Πλὴν ἡ μὲν τοῦ προφήτου τὸν ἀμπελῶνα διεμέμεφτο, τῶν γεωργῶν μνήμη οὐδαμῶς πεποιημένη· ὁ δὲ Σωτὴρ τοὺς γεωργοὺς ἀπήλεγεν εἰς πρόσωπον ἐστῶτας καὶ παρόντας. Οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἄρχοντες καὶ ἡγούμενοι τοῦ λαοῦ· οἷς ὁμοῦ καὶ ἦν ποιήσονται κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλήν ἐδήλον· καὶ ὡς ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ ἀμπελῶν, καὶ δοθήσεται ἐτέροις γεωργοῖς, προῦλεγε· διασαφῶν ἐφεξῆς τίς ποτε εἴη ὁ ἀμπελῶν, καὶ διδάσκων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν ἀμπελῶνα· ἥτις βασιλεία Θεοῦ διὰ τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος πάλαι πρότερον τοῖς ἀρχουσι τοῦ προτέρου λαοῦ ἐπέπλισται. Ἐπειδὴ μὴδὲ τοὺς δέοντας καρποὺς ἀπέδιδον, πρὸς δὲ τῇ τοῦ νόμου παραβάσει μαιφονίας ἑαυτοὺς περιέσπειραν, εἰκότως τὴν κατ' αὐτῶν ὁ Σωτὴρ ἐξενέγκτω ἀπόφασιν, εἰπὼν· Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἑτέροις ποιούντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς (64). — (65) Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν, διὸ ἀπέκτειναν, οὐκέθ' ἡ ἀκολουθία τῆς παραβολῆς ἔχει δύναται αὐτὸν εἶναι τὸν παρεσόμενον ἐπὶ τιμωρίᾳ τοῦ δεσπότου. Ὅτι δὲ αὐτός ἐστι, δῆλον· αὐτὸς γὰρ κριτὴς.

(66) Λίθος ὁ Κύριος λέγεται (67) διὰ τὸ γεῶδες σῶμα λίθος τεμνόμενος ἀνευ χειρῶν, κατὰ τὴν Δανιὴλ δράσιν, διὰ τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν· οὐ γὰρ ἐδέησεν αὐτῷ σπορὰς ἀνθρωπίνης· οὐρανίου δυνάμειος τὰ κατ' αὐτὸν οἰκονομουμένης· καὶ μήτηρ αὐτῷ ἀπειρόγαμος κόρη, καινὸν τρόπον ἢ καθ' ἡμᾶς ἐξ ἀγίου Πνεύματος κύουσα. Λίθος ἦν, ἀλλ' οὐ χρυσοῦς οὐδ' ἀργυροῦς, οὐδὲ βασιλεὺς τις ἐνδοξος, ὅμοιος τοῖς διὰ τῶν τοιῶνδε συμβόλων παρὰ τῷ Δανιὴλ δεδωλωμέ-

sed in pagina versa 263. h.

(65) Cod. A. f. 263. b.

(66) Cod. A. f. 264. Syr. iv, 14.

(67) De hoc mystico saxo verba partim sunt in *Theophania* Syriaca iv, 14 ; sed Græcus textus sub Eusebii nomine a Niceta relatus multo plura recitat, sive ex *Theophania* sive ex commentariis.

νοιας· ἀλλὰ τις γυμνός, καὶ εὐταλής καὶ ἀπέρριμμένος·
 ὁ δὲ καὶ λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου
 ἀπηγέρταται. Ὁ μὲν οὖν τις φησὶν Ὁὕτω λέγει
 Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὸν θεμέλιον Σιών
 λίθον κολυταλήν, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαίον. Ἐντιμον
 καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν οὐ μὴ καταωχυνθῆ·
 ὁ δὲ βλά· λίθον δὲ ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦν-
 τες· καὶ λίθον δὲ προσκόμματος κεκλήκασιν αὐ-
 τόν. Ἡσαίας δὲ ἀποταμῆ, καὶ τὸν Κύριον αὐτὸν
 εἶναι τὸν λίθον διδάσκει, ὡς· πη θεοπίζων· Κύριον
 αὐτὸν ἀγιάσατε· καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος. Ἐὰν
 ἐπ' αὐτῷ πεποιθῶς ᾖς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα,
 καὶ οὐχ ὡς λίθου προσκόμματος συναρτήσεσθε,
 οὐδ' ὡς πέτρας πτώματι. Ὁ δὲ οἶκος Ἰσραὴλ ἐν
 παρίδι, καὶ ἐν κοιλώματι οἱ καθήμενοι ἐν Ἱερου-
 σαλήμ· διὰ τοῦτο ἀδυνατήσουσιν. Ἄνθ' ὃ
 σαφέστερος ὁ Σύμμαχος ἠρμηνεύσει· Κύριον τῶν δυ-
 ναμῶν, αὐτὸν ἀγιάσατε· καὶ αὐτὸς ἔσται φόβος
 ἡμῶν καὶ κρατάριον ἡμῶν, καὶ ἔσται εἰς
 ἀγίασμα· εἰς δὲ λίθον προσκόμματος καὶ εἰς πέ-
 τραν σκανδάλου τοῖς θυσιῶν οἴκοις Ἰσραὴλ, εἰς
 παρίδα καὶ εἰς σκάνδαλον τῷ οἰκοῦντι ἐν Ἱερου-
 σαλήμ. Ἐνθα γενόμενος ἐπιστήσων τίνα τρόπον αὐ-
 τὸν τὸν Κύριον τῶν δυναμῶν τοῖς μὲν ἐπ' αὐτὸν πε-
 ποιθῶσιν ἔσθαι εἰς ἀγίασμα φησὶν, ἀλλ' οὐχ ὡς λί-
 θον προσκόμματος, οὐδὲ ὡς πέτραν πτώματος· τοῖς
 δὲ μὴ ἐπ' αὐτὸν πεποιθῶσι λίθον προσκόμματος καὶ
 πέτραν πτώματος γενήσεσθαι δευαίν, διδάσκει. Καὶ
 τίνες οὗτοι, προφητεῖαι, σαφῶς δηλώσας τοὺς εἰς τὸν
 Χριστὸν ἐπιστήσαντας τῶν ἐκ περιτομῆς. Λίθος δὲ
 καὶ ἄλλως ἐχρημάτιζεν ὁ Σωτὴρ διὰ τὸ θεμέλιος
 ἀβράαη καὶ πατὴρ οὗ ὑποβελήσθαι τῇ πάσῃ οἰκο-
 δομίᾳ τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας. Θεμέλιον ἄλλον,
 φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, οὐδαὶς δύναται θεῖναι
 παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός·
 καὶ αὐθις· Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Λίθος τοιγαρ-
 οῦν καὶ πέτρα καὶ θεμέλιος τοῦ κατὰ Θεὸν πολι-
 τεύματος αὐτὸς ἦν· καὶ λίθος ἀκρογωνιαίος, ἐκλε-
 κτός, ἐντιμος, μηδένα τῶν εἰς αὐτὸν ἠλπικῶτων καὶ
 πεπιστευκῶτων αἰσχύνων· ὁ δ' αὐτὸς λίθος ἦν προσ-
 κόματος καὶ πέτρα σκανδάλου διὰ τὸ πάθος, ᾧ
 προσκόπται τοὺς ἀπιστοῦντας συμβαίνει· καὶ λίθος
 δὲ ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. Ταύτην αὐτὸς
 ἐπισηραγίζεται τὴν ἐρμηνείαν διὰ τῆς παραβολῆς,
 ἀμπαλῶνα καὶ γεωργούς εἰσάγων δούλους τε ἀπεσταλ-
 μένους πρώτους καὶ δευτέρους ὑβριζομένους πρὸς τῶν
 γεωργῶν καὶ τέλος Ἰὶδὸν ἀγαπητὸν ὑπὸ μὲν τοῦ Πα-
 τρὸς ἐκπεμπόμενον, ὑπὸ δὲ ἀσεβῶν γεωργῶν ἀπο-
 κτείνυμένον. Μεθ' ἣν παραβολὴν ἐπιφέρει, τί ἐστὶ τὸ,
 ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας.

Z'.

(68) Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τοῦ τόπου ἐχρήσθη ὁ τοῦ
 Θεοῦ Λόγος, φέρε ἴσθαιεν τὰς αὐτοῦ περὶ τούτου φων-
 νὰς. Οὐ φέροντες αὐτοῦ τὴν αἰμὴν διδασκαλίαν, οὕτε
 τὴν πρόβησιν (69) καὶ τοὺς ἀλέγχους, οἱ τῶν Ἰουδαίων

° Isai. cxviii, 16. ° Psal. cxvii, 22. ° Isai. viii, 14.

(68) Cod. A. f. 199. Syr. iv, 18.

(69) Videtur declinare a sensu Syrus, qui dirul-

A modi symbola a Daniele demonstrati fuerunt; nu-
 dus, inquam, erat, vilis atque abjectus; quare et
 lapis offensionis ac petra scandali dictus est. Qui
 dam ergo dicit: Sic ait Dominus, Ecce ego mitto
 in fundamentum Sionis lapidem pretiosum, electum,
 angularem, honorabilem. Et qui crediderit in eum,
 non confundetur. Ipse vero clamat: Lapidem quem
 reprobaverunt edificantes. Et, Lapidem offensionis
 eum appellarunt. Isaias vero audei dicere lapidem
 hunc, ipsum esse Dominum, ita definiens: Dominum
 ipsum sanctificate; et ipse erit pavor tuus. Et si ei
 confisus fueris, eris tibi in sanctificationem, neque ut
 in lapidem offendiculi impingetis, neque in petram
 lapsus. Domus autem Israelis in laqueo, habitatores
 Hierusalem in fovea; propterea impotentes erunt.
 Pro quibus magis perspicue Symmachus interpre-
 tatus est: Dominum virtutum, ipsum sanctificate:
 et ipse erit pavor vester et fortitudo, eritque in san-
 ctificationem; lapis vero offendiculi et petra scan-
 dali duabus domibus Israelis, laqueus et scandalum
 incolæ Hierusalem. Atque hoc loco considera, quo-
 modo ipsum Dominum virtutum confidentibus ei
 futurum esse dicit in sanctificationem, non autem
 in offendiculi lapidem, et in petram lapsus. Secus
 vero minime ei confidentibus, lapidem futurum of-
 fendiculi, et petram lapsus, videri docet. Quinam
 autem hi sint, vaticinatur, manifeste demonstrans
 circumcisum qui adversus Christum consurrexit
 populum. Aliiter quoque lapis est Servator, quia
 eum fundamentum immobile ac lapideum, suppositus
 fuit universo edificio vitæ secundum Deum
 agendæ. Fundamentum aliud, ait dives Apostolus,
 nemo potest ponere præter jam positum, quod est
 Christus Jesus. Et rursus: Petra autem erat Chri-
 stus. Lapis itaque et petra et fundamentum vitæ
 secundum Deum agendæ, ipse erat; lapis angularis,
 electus, honorabilis, neminem in eo sperantium at-
 que confidentium confundens. Rursus idem lapis erat
 offendiculi et petra scandali propter passionem, in
 quam offendere incredulis accidit; et lapis quem
 reprobaverunt edificantes. Hanc ipse confirmat
 interpretationem per parabolam, vineam agricolæ
 que inducens, servosque missos primos et alteros
 ab agricolis injuria affectos: postremoque filium
 a patre missum, et ab impiis agricolis interfectum.
 Postquam parabolam inseri, quid sit, Lapidem quem
 reprobaverunt edificantes, hic factus est in caput
 anguli.

λίθον δὲ ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος

VII.

Quia vero de loco etiam oraculum edidit Dei Ver-
 bum, agens ipsius hac de re voces animadvertita-
 mus. Cum nec ejus venerandam doctrinam, neque
 vaticinium, neque reprehensiones æquo animo fer-

° ibid. 13. ° I Cor. iii, 14. ° I Cor. x, 4. ° Psal.

gationem, non autem prædictionem, interpreta-
 tur.

rent Judæorum principes, urbe illum abire curant. Discidens autem Hierosolymis Christus hæc edidit contra urbem voces : *Hierusalem, Hierusalem, serpennimmo optavi filios tuos congregare, at tamen eos rennuisti. En relinquitur vobis domus vestra deserta* ¹⁰. Jam non Dei domum templum illud, sanctuariumque esse demonstrans, sed illorum domum, propter scelus infandum quod consecuto mox tempore ibidem patratum est : nempe immane Judæorum contra Servatorem piaculum. Porro necesse erat non urbis solum incolas, verum etiam pavimentum illud, quo tantopere gloriantur; dignam referre pretium facinorum ab incolis patratorem. Id quod non multo post accidit, cum Romani urbem adorti, cives ejus partim belli jura interemerunt, partim captivos abduxerunt; et præter fame necatos, reliquam multitudinem loco abstractam in orbis terræ vastitatem disperserunt: denique eorum domum seu templum inflammantes, in desertissimam solitudinem converterunt. Sane hæc postero tempore contigerunt; sed enim Servator, Deus scilicet Verbum, præscientia utens, quæ futura erant superscriptis verbis ante nuntiavit. Urbis ætem filios appellat gentem Judaicam, domum vero eorum dicit pro templo. Deinde testatur fore ut ipsorum culpa diris casibus irretiantur; quando quidem ipse haud semel conatus fuerat sobolem eorum sub pietatis jugum mittere, dum curam eorumdem perpetuam gereret, per singulos prophetas singulasque ætates a pravitatis eos retrahens ac revocans. Cæterum hi vocanti minime obtemperaverunt; quamobrem tulit in eos his verbis sententiam: *Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta*. Solertissime vero non urbem desertam fore ait, sed domum quæ ibi erat, id est templum, quod jam non suum neque Dei habitaculum haberi vult, sed illorum esse ait. Desertum vero haud aliter fore vaticinatur, nisi quia consueta illa Dei cura ac patrocinio spoliandum erat. Mirari autem subito sermonis effectum, quia nunquam alias ad tantam solitudinem is locus redactus fuit; ne tum quidem cum ob impietatem incolarum atque idololatriam et prophetarum cædes, in Babyloniorum potestatem venit: illo enim tempore septuagenaria fuit loci solitudo. Quare ne fataliter quidem tunc iis dictam fuit, *Relinquitur vobis domus vestra deserta*; neque enim derelicta, imo visitationem opiferam haud multo post experta est, quo tempore splendidiorum priore statu instaurationem impetravit, ita ut prædixerit propheta quidam, postremam domus hujus gloriam priore illustriorem fore ¹¹. Verumtamen post Servatoris nostri effectum, quantopere derelicti Judæi fuerint, quantamque in solitudinem domus eorum venerit, iis quidem qui loca illa frustrant, visio ipsa et tot annorum diuturnitas oraculi eventum demonstrat: etenim tempus non duplo solum, quam septuagenarium desolationis sub Ba-

¹⁰ Matth. xxiii, 37-38. | ¹¹ Agg. ii, 10.

(70) Ab hoc sensu recedunt verba, *and others they persecuted*.

Ἀρχοντας, τῆς πόλεως ἀπαλλαγῆναί ἐποιοῦν. Ὁ δ' ἀναχωρῶν τῶν Ἱεροσολύμων τοιαῦτα προέφητο κατὰ τῆς πόλεως φωνᾶς· Ἱεροουσαλήμ, Ἱεροουσαλήμ, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθελήσατε. Ἴδού ἀρῖσταί ὑμῶν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· οὐκέτι οἶκον θεοῦ τὸν νεῶν καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἅγιασμα, ἀλλὰ αὐτῶν εἶναι οἶκον ἀποφηνάμενος· μέσσηματις γὰρ ἐναγούς ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ ἐρασθέντος ὅπ' αὐτῶν, τοῦτο δ' ἦν τὸ τοληθῆν αὐτοῖς ἄγος κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐχρῆν δὲ καὶ μὴ μόνον τοὺς τῆς πόλεως οἰκῆτορας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἕδαφος, ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνουν, τὰ πείριαι ἐν ἕδρασαν οἰκῆτορας, παθεῖν· ἃ δὲ καὶ πεπῶθασιν οὐκ εἰς μακρὸν, Ἰουδαίων ἐπαθόντων τῆ πόλει, καὶ τῶν οἰκητόρων τοὺς μὴν πολέμου νόμῳ κατασφαζάντων, τοὺς δ' ἐπιμαλώτους ἀπαγαγόντων, τοὺς δὲ λιμῷ διεσφειράντων, τοὺς δ' ἀπελασόντων καὶ εἰς πάντα τόπον διασκοπεσάντων (70), τὸν δ' οἶκον αὐτῶν καὶ τὸν νεῶν ἐμπρησάντων, εἰς ἔσχατά τε ἐρημίας περιβαλόντων. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτων ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις γενομένων, προλαβὼν ὁ Σωτὴρ τὸ μέλλον τῇ προγνώσει, ὅσα θεῶς ἄγος, τὰ συμβησόμενα προαγορεύει διὰ τῶν προκειμένων. Τέκνα δὲ τῆς πόλεως ὀνομάζει τὸ Ἰουδαϊκὸν πᾶν ἔθνος· οἶκον δὲ αὐτῶν ἀποκαλεῖ τὸν νεῶν. Εἶτα μαρτύρεται, ὅτι παρὰ τὴν αὐτῶν αἰτίαν τὰ συνθροπῶν αὐτοῦς μεταλεύεται· ἐπειδὴ περ αὐτοὺς μὴν πολλὰκις ἐπισυναγαγεῖν αὐτῶν τὰ τέκνα ὑπὸ τὸν τῆς θεοσεβείας ζυγὸν βεβούληται, ὅσα ἐκ τοῦ παντὸς πρόνοιαν αὐτῶν παποιημένος, δι' ἑκάστου τε προφήτου καὶ καθ' ἑκάστην γενεάν ἐπιστρέφων αὐτοῦς καὶ ἀνακαλοῦμενος οἱ δὲ οὐκ ἠθελον ὑπακοῦσαι τῇ κλήσει· οὐ δὲ χάριν τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν προσηνέχεται εἰπῶν· Ἴδού ἀρῖσταί ὑμῶν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς οὐ τὴν πόλιν ἐρημον ἐσοθαί φησιν, ἀλλὰ ἐν αὐτῇ οἶκον, δηλαδὴ τὸν νεῶν· ἐν οὐκέτι ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ θεοῦ οἶκον βούλεται χρηματίζειν, ἀλλ' αὐτῶν εἶναι φησιν. Ἐρημον δὲ αὐτὸν ἐσοθαί θεοπέζει, οὐκ ἄλλως ἢ ὑπὸ τῆς πρότερον ἐπισκοποῦσης αὐτῶν προνοίας καταλειφθῆσάμενον. Καὶ δὲ θαυμάσασθε ἔστι τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι δὲ μὴ ἄλλοτε πώποτε τοσαύτην ὑπέμεινεν ἐρημίαν ὁ τόπος, οὐδ' ὅτε διὰ τὰς ὑπερβαλλούσας αὐτῶν δυσσεβείας καὶ εἰδωλολατρίας, τὰς τε κατὰ τῶν προφητῶν μαιφονίας, ὑπὸ Βαβυλῶν ἦλκε ἐβδομηκονταετῆς γὰρ ὁ πᾶς τῆς ἐρημώσεως τοῦ τόπου χρόνος κατ' ἐκατονταετηρῶν. Διὸ οὐκ ἂν κυρίως ἐλέγθη αὐτοῖς τότε τὸ, Ἱδού ἀρῖσταί ὑμῶν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· οὐ γὰρ ἀπέθιγε δὲ ἐπισκοπῆς μετ' οὐ πολὺν χρόνον, καθ' ἃν ἀνανεώσεως μέλλοις ἢ κατὰ τὴν προτέραν ἡξιώθη ὡς προειπόντινες τῶν προφητῶν, ὅτι δὲ ἔσται ἢ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἢ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν προτέραν. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος ὑμῶν φωνήν, ὅπως ἀπέθιγαν, ὅ τε οἶκος αὐτῶν εἰς ἔσχατον ἐρημίας ἦλκε, τοὺς εἰς τοὺς τόπους ἀφικνουμένους ἢ ἕως αὐτῆ τοῦ λόγου μέλλοντος εἰκνυσι τὸ ἀποτέλεσμα· καὶ ὁ χρόνος δὲ πολυετῆς γεγονώς καὶ μακρὸς, ὡς μὴ μόνον διπλασίονα εἶναι τῆς ἐβδομηκονταετούς· ἐρη-

μίας, τῆς ἐπὶ Βαβυλῶνι γεγενημένης, ἀλλὰ καὶ τετραπλασίονα ὑπερβαίνειν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόφασιν ποιοῦται.

Καὶ (71) οὗ μὲν ἀξιόθεατα ἦν πάντα τὰ τῆς οἰκοδομῆς, τὰ τε τῆς ἄλλης κατασκευῆς τοῦ αὐτοῦ θεοῦ, θελοῦσιν αἱ ἱστορίαι· δαίματός δὲ χάριν εἰσέτι δεῦρο λείψανά τινα περὶλατταί, δι' ὧν τὰ ἔργα καταλαμβάνεται τῶν πάλαι κατασκευασμάτων. Παντῶν δὲ θαυμασιωτέρα τυγχάνει ἡ θεῖα φωνὴ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προγνώσεως· Ὅτι μὲν ἀμφὶ τὸ ἱερὸν ἐβάδιζεν, οἱ δ' αὐτοῦ μαθηταί, τοῦ περιβόλου τὰς οἰκοδομὰς αὐτοῦ τε τοῦ ἱεροῦ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος ὑπερβαύμαζοντες, ἐδείκνυον αὐτῷ. Ὅ δὲ καταλλήλως τοὺς τὰς οἰκοδομὰς ἐκπαληγμένους ἀπαφήνατο, ἐν οἷς ἐθαυμάζοντο, πῶς οὐ μὴ μαίην λίθος ἐπὶ λίθον ἀκαθαίρετος· δεῖν γὰρ διὰ τὰ τομνηθόσιμα τοῖς οἰκητόροις πανταλῆ φθορὰν καὶ ἐρημίαν τὸν τόπον ὑπομείναι, ἕτε δὲ ἀσεβῶν ἀνδρῶν γενόμενον οἰκητήριον. Ὅπως δὲ τὰ τῆς προβόρῃσεως εἰς ἔργα προεχωρηκεν, ὅτε πᾶς νεὸς καὶ ὁ περιβόλος, τὰ τε ἐν αὐτῷ σεμνὰ καὶ περικαλλῆ ἱερύματα, πάντα λόγον καλύπτουσαν (72) ἐρημίαν ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο ὑπέμεινε· αἰεὶ τε κατὰ χρόνους, καὶ ἐπινέματα ἡ τοῦ λόγου δύναμις, ὡς μηδὲ ἔγχοι θαμνῶν ἐν τισὶ φαίνεσθαι τόποις, ὅ ἔθετο τῷ βουλομένῳ παραλαμβάνειν ὀφθαλμοί;· Εἰ δὲ φαίη τις μέρη τινα εἶ συνεστάναι, ἀλλὰ καὶ τούτων χρὴ προσδοκᾶν τὸν ἀφανισμόν, ὅσημέραι τῆς ἐρημίας αὐξούσης, καὶ τῆς εἰρημένης προβόρῃσεως ἀποβήτω δύναμις εἰσαεὶ ἐνεργούσης. Οἶδα δὲ τινῶν ἀποῦσας ἐρμηνεύσαντων τὴν προειρημένην φωνὴν ἐτέρως· μὴ γὰρ περὶ πάντων τῶν οἰκοδομημάτων εἰρησθαι, ἀλλὰ περὶ τινος μέρους, ὅ δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ θαυμάζοντες ἐπεδείκνυσον αὐτῷ· κατ' ἐκείνου γὰρ ἐξηγητοῦναι αὐτὸν τὴν προβόρῃσιν.

H.

73) Ἰδοὺ τὴν πόλιν, ἐκλαύσειν ἐκ' αὐτῆ, λέγων, ὅτι, Εἰ ἔγνωσ καὶ σὺ, καὶ γὰρ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι· νῦν δὲ ἐκρύθη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου. Ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ περιπικλώσουσι σε οἱ ἐχθροὶ σοι, καὶ συνέξουσὶ σε ἀντιόθεν, καὶ ἐδαριούσι σε καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί. [Τὰ μὲν προλεγόμενα περὶ τοῦ ναοῦ ἦν·] ταῦτα δὲ περὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐθεσπίζετο, ἦν θεοῦ πόλιν ὠνόμαζον οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τὸν ἐν αὐτῇ τοῦ θεοῦ ἱερῶν νεών. Ἀποκλαίεται δὴ τὰ τὴν σύμπασαν πόλιν ὁ φιλόφρων, οὐχ οὕτω τὰ οἰκοδομήματα οὐδὲ τοῦτοσφον αὐτῶν, ὡς τὰς ψυχὰς τῶν πάλαι οἰκητόρων καὶ τὴν ἀπίθειαν αὐτῶν ἐλεῶν· ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ἐρημίας αὐτῶν παρίστησι λέγων· Εἰ ἔγνωσ καὶ γὰρ σὺ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι. Σημαίνει δὲ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἐκ' εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου γεγενημένην. Αὐτὸς γὰρ ἦν περὶ οὗ εἰρηται· Ἀναταλεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιο-

¹¹ Luc. xix, 41-44. ¹² Isai. xlv, 8.

(71) A. f. 267. Syr. iv, 18. Totus qui sequitur locus usque ad ἐξηγητοῦναι αὐτὸν τὴν προβόρῃσιν, disertè in codice inseribitur sic: Εὐσεβίου Ἐναγγελιακῆς Θεοφανείας Δ'. Eusebii ex Evangelicæ Theophaniae libro quarto. Atqui etiam præcedentem locum, etsi is in codice non nisi nudam Eusebii no-

A bygone spatium, sed quadruplo etiam majus, post Servatoris nostri sententiam fuisse, exploratum est.

Et quod quidem visu mirabiles essent ædificatio- nes, omniaque reliqua templi illius apparatus, historie demonstrant. Indicii autem gratia, aliquot adhuc reliquie conservantur, ex quibus veterum ornamentorum vestigia noscuntur. Sed præ omnibus mirabilis est vaticinantis nostri Servatoris divina vox. Nam cum ipse circa templum ambularet, ejus autem discipuli septi ædificia et ipsius templi magnitudinem atque splendorem magno opere admirantes demonstrarent, vicissim ipse iis qui ædificia suspiciebant affirmavit, in his quorum ipsi stupore tenebantur non remansurum lapidem supra lapidem, quin omnia destruerentur. Etenim necessario fore, ut propter habitatorum facinora, universale exitium ac vastitatem is locus pateretur, quia impiorum hominum evaserat habitaculum. Revera cum exitum nacta est prædictio, totum templum cum septo suo, et evinctis illis splendidis atque ornatissimis ædificiis, ineffabilem dictu vastitatem, ex eo tempore ac deinceps expertum est: quæ imo per tempora augebitur, depascentem locum vaticinii potentia, ut jam ne vestigia quidem fundamentorum alicubi appareant, id quod volenti cullibet spectare coram licebit. Quod si quis dicat, partes aliquot adhuc subsistere, has quoque idem manet exitium, crescente quotidie solitudine, quæque vaticinii insensibili vi semper urgente. Memini quoque me audire quosdam prædictum oraculum aliter interpretantes; scilicet non de toto ædificio Servatorem esse locutum, sed de illa parte, quam ei discipuli mirabundi ostendebant; de hac nimirum parte Christum prædixisse.

VIII.

Videns civitatem, flevit super illam dicens: Quia si cognovisses et tu, et quidem hac die, quæ ad pacem tibi; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia dies tibi supervenient, quibus inimici tui circumdabunt te, et coangustabunt te undique, et ad terram proternerunt te, et filios qui in te sunt ¹¹. [Superiora quidem de templo prædicta fuerunt;] hæc autem Christus de ipsa urbe vaticinabatur, quam Dei urbem appellabant Judæi, propter conditum ibi Dei templum. Sane clemens Servator luget universam civitatem; neque tam ædificia ac solum ejus, quam animas incolarum, horumque exitium miseratur. Tum futuram ejus solitudinem representat dicens: Si cognovisses et tu die hac, quæ ad pacem tibi. Significans videlicet adventum suum universo orbi per se esse paciferum. Ipse enim est de quo exstabat oraculum, quod ut in diebus ejus oviretur justitia et pacis copia ¹². Respon- is venerat pacem proximis

men gerit, nihilo tamen minus ex Theophanis ad litteram sumptum vidimus.

(72) Syrus legit καλύπτοντα., retulitque ejus sensum ad prius comma.

(73) Cod. A. f. 260. b. Syr. iv, 19.

ac longinquis prædicaturus. Quare et his qui eo receperunt ait : *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis* ¹⁶ : quam sane ipsius pacem exceperunt ethnici qui per orbem universum ei crediderunt. Circumcisus vero populus, dum ei nequaquam credit, haud cognovit quæ paci suæ conferebant. Quare addit Servator : *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis ; quia dies tibi supervenient, et circumdabunt te inimici tui*. Profectio quæ illis paulo post superventura erant clades in urbis obsidione, propterea quod pacem prænuntiatam non exceperant, hæc, inquam, clades illorum oculis interim subducebantur, qui nihil ejusmodi prævidebant ; ipsæ tamen easdem manifesto vaticinio præcinebat, futuram Romanorum obsidionem innuens, bellique rationem ipsam graphice exponens. Jam quomodo peracta hæc fuerint, cognoscere licet ex Josephi historici, qui, Hebraico genere atque in ipsa Judæ tribu genitus, nobilitas item atque intus suos populares per obsidionis tempora clarus, facta singula calamo persecutus est, consentaneos vaticiniis eventus exhibens. Quod igitur belli casibus ceciderint sancta illa et famosa Hierosolyma, res ipsa testatur.

στήσας. Ὅτι μὲν οὖν ταῖς ἐκ τοῦ πολέμου συμφοραῖς αὐτῶν ἔνεστι τῶν πραγμάτων ἰδεῖν.

IX.

Cum autem videritis circumaantam ab exercitibus Hierosalem, tunc scitote appropinquare desolationem ejus. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes ; et qui in medio ejus, discedant ; et qui in regionibus, non intrent in eam ; quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta fuerunt. Væ autem prægnantibus et lactantibus in illis diebus ! Erit enim pressura magna super terram, et ira super populo hoc. Et acies gladii cadent, et captivi ducentur in omnes gentes. Et Hierosalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora nationum ¹⁷. His verbis Dominus indicia profert ejus temporis, quo ille locus ad omnimodam vastitatem vocandus erat. Nemo quippe, ait, post eam, quæ eventura est, obsessionem, et loci vastitatem inde consecuturam, nemo, inquam, alteram expectet instaurationem ; cujusmodi Cyri Persarum regis temporibus accidit, tum etiam sub Antiocho illustri, et denique sub Pompeio. Sæpe enim bellicas incursiones passa urbs, majorem postea dignitatem recuperavit. Nunc tamen extremam urbi vastitatem atque internecivum excidium adesse creditote, cum eam ab exercitibus obsessam videritis. Jam vero vastitatem Hierosolymorum dicit ipsam templi exterminium, ac cærimoniarum, quæ jamdudum ibi ex insulato Moysis peragebantur, abolitionem. Cave enim putes urbis ipsius futuram solitudinem his verbis significari, quasi nemo in ea deinceps habitaturus esset. Dicit enim infra, fore ut urbs haud jam abs Judæis sed ab ethnicis incoleretur. Solitudinis autem nomine

¹⁶ Joan. xiv, 27. ¹⁷ Luc. xxi, 20.

(74) Col. A. f. 270. Syr. iv, 20-24.

σύνη και πλῆθος εἰρήνης· ἐληλίθει τε εἰς αὐτὸ τοῦτο κηρύξαί εἰρήνην τοῖς ἑγγύς και τοῖς μακρὰν· τοῖς τε παραδικομένοις αὐτὸν φησιν· Εἰρήνην ἐπέτημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· ἦντινα εἰρήνην ἑαυτοῦ καθ' ἑαυτοῦ τῆς οἰκουμένης εἰς αὐτὸν πιστεύσαντα ἔθνη παραδέξατο. Ὅ δὲ ἐκ περιτομῆς λαοῦ, μὴ πιστεύσας εἰς αὐτὸν, οὐκ ἔγνω τὰ πρὸς εἰρήνην ἑαυτοῦ. Δὲ και ἐπιλέγει· Νῦν δὲ ἐκρύθη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου· δεῖ ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, και περιουλώσουσι σε οἱ ἐχθροὶ σου. Τὰ γούν μύλλοντα αὐτοῖς καταλήψεσθαι μικρὸν ὕστερον ἐν τῇ κατ' αὐτῶν πολιορκίᾳ, διὰ τὸ μὴ προσδέξασθαι αὐτοῖς τὴν προκαταγγελλεῖσαν αὐτοῖς εἰρήνην, ἐκρύθη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Ἐκείνοι μὲν οὖν ταῦτα οὐ προέβλεον· αὐτοὶ δὲ αὐτὰ διὰ τῆς προφῆσεως θεοσπίζει σαφίστατα, τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων πολιορκίαν καταλαθούσαν αὐτοῖς προσημένας, και ὑπογράφας τὸν τρόπον τοῦ κατ' αὐτῶν γεννησομένου πολέμου. Ὅπως δὲ ἐπὶ πέρας ἤχθη ταῦτα, πάρεστιν ἀπὸ τῆς Ἰωσήπου γραφῆς ἀναλέξασθαι, δε δὲ Ἰουδαίος ὢν, και τῆς κατ' αὐτοῖς Πουδαϊκῆς φυλῆς γεγονυίας, τῶν τε ἐπιστήμων και ἐπιφανῶν ἐν τῷ ἔθνει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πολιορκίας, ἕκαστα τῶν παπραγμένων ἰστέρησι, σύμφωνα ταῖς προκαιμέναις προφῆσεσι τὰ ἀποτελέσματα παραπαιπέπτωτων ἡ ἀγία και διαβόητος Ἰερουσαλήμ, ἐξ

Θ.

(74) Ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἰερουσαλήμ, τότε γινώσκετε, δεῖ ἤγγισσαν ἐρήμωσιν αὐτῆς. Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· και οἱ ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκχωρήτωσαν· και οἱ ἐν ταῖς χώρας μὴ εἰσελεύσωνται εἰς αὐτήν· δεῖ ἡμέραι ἐκδικήσεως αὐτῆς εἶσι, τοῦ κλησθῆναι ἅπαντα τὰ γεγραμμένα. Οὐδὲ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχοῦσαις και ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ! Ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, και ὄρη ἐν τῷ λαῷ τούτῳ. Και πεισούνται ἐν στόματι μαχαίρας, και αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Και Ἰερουσαλήμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἀχρι κληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν. Διὰ τῶν προκαιμένων σημεῖα δίδωσι τοῦ καιροῦ. τῆς παντελοῦς ἐρημίας τοῦ τόπου. Μήθως γὰρ, φησὶ, προσδοκᾶτω μετὰ τὴν ἐσομένην πολιορκίαν, και τὴν ἐπὶ ταύτην γεννησομένην ἐρημίαν τοῦ τόπου, ἐτέραν αὐτῆς εἶσεσθαι ἀνανέωσιν· ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων Κύρου τοῦ Περσῶν βασιλέως γέγονε, και μετὰ ταῦτα ἐπ' Ἀντιόχου Ἐπιφανοῦς, και κάλιν ἐπὶ Πομπηίου. Πολλάκις γὰρ ἤδη πολιορκίας ὑπομείνας ὁ τόπος, μέλινος ἤξιώθη μετὰ ταῦτα τιμῆς. Ἀλλὰ νῦν τὴν ἐσχάτην τῆς πόλεως ἐρημίαν και τὸν παντελῆ ἀφανισμόν ἐπελεύσεσθαι αὐτῇ γινώσκητε, ἐπειδὴν ἔβητε αὐτὴν ὑπὸ στρατοπέδων πολιορκουμένην. Ἐρήμωσιν δὲ τῆς Ἰερουσαλήμ ὀνομάζει τοῦ καιροῦ τὸν ἀφανισμόν, και τῶν ἐν αὐτῷ πάλαι πρότερον κατὰ τὸν Μωυσῆος νόμον ἐπατελουμένων τὴν καθαίρεσιν. Μὴ γὰρ δὴ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐρημίαν νόμιζε δηλοῦσθαι διὰ τούτων, ὡς μηδενὸς ἐν αὐτῇ μηκέτι κατο-

κῆσοντας· ἐπιλέγει δ' οὖν ἐξῆς, ὅτι κατοικηθήσεται ἢ πόλις, οὐ μὲν ὑπὸ Ἰουδαίων, ἀλλ' ὑπὸ ἔθνων. Ἐρήμωσιν δὲ αὐτῆς ἀποκαλεῖ τὸ μηκέτι ἐπὶ τῶν οικειῶν, μηδὲ κατὰ τὴν νόμιμον λατρείαν συστήσασθαι αὐτήν. Ὅπως δὲ καὶ ταῦτα ἐπληροῦτο, οὐδὲν δεῖ πολλῶν λόγων· πάρεσι γὰρ ὑπ' ἔθνεσιν ὄρξην Ἰουδαίους μὲν εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασκευασμένους, ἀλλοφύλους δὲ καὶ ἀλλογενεῖς οικητορας τῆς πόλις μὲν Ἱερουσαλήμ, νῦν δ' ἀπὸ τοῦ πολιωρχητοῦ Αἰλίου Ἀδριανοῦ (74*) Αἰλίας μετανομασμένης. Τὸ γοῦν παράδοξον τοῦ θεοπισματός τοῦτ' ἂν εἴη, ὅτι παρ' Ἰουδαίους μὲν, φησὶν, αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· περὶ δὲ τῶν ἔθνων, καὶ Ἱερουσαλήμ ἔσται πατουμένη ὑπ' ἔθνων. Ἐκκλητικὸν δὲ τὸ ἀποτέλεσμα, εἴ γε Ἰουδαίους πληροῦντες τὴν σύμπασαν ἀνθρώπων οἰκουμένην, ὥστε καὶ μέχρις Αἰθιοπῶν χωρήσει καὶ Σκυθῶν, καὶ αὐτῶν τῶν παράτων τῆς γῆς, ἐν μόνῃ τῇ αὐτῶν πόλει καὶ τῇ πόλει θρησκευομένην παρ' αὐτοῖς τόπων, οὐχ οἷοι τὰ εἶναι ἐπιθαίνειν. Καὶ εἰ μὲν ἦν πανταλῶς ἔρημος ἡ πόλις καὶ ἀοικήτος, κἂν ὑπενόησέ τις τοῦτ' εἶναι τὸ αἴτιον· νῦν δὲ ὑπὸ ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοφύλων ἔθνων τοῦ τόπου κατοικουμένου, μόνους αὐτοῖς ἄδατος τυγχάνει, ὡς μήτ' ἐξ αὐτόππου δύνασθαι τὸ πατρίων αὐτῶν ἔδαφος θεωρεῖν· ἃ δὴ τοῦτον ἀποτετέλεσται τὸν τρόπον ἀκολούθως τῷ φήσαντι ἔθνων.

Καὶ θαυμάσιον, ὅτι οὗτ' ἀναστήσεται λοιπὸν ὁ ναὸς, οὗτ' εἰς τὴν προτέραν ἐπανήξουσι Ἰουδαίους πολιτείαν, προστεθήσεται ταῖς αὐτοῦ προρρήσεσι, χρόνον ἐρίζων, μέχρι τίνος ἔσται Ἱερουσαλήμ πατουμένη ὑπὸ ἔθνων· λέγει δ' οὖν, ἄχρι κληρωθῶσι καιροὶ ἔθνων· οὕτως σημάνας τὴν τοῦ βίου συντέλειαν, καὶ τὸν μέχρι συντέλειαν λέγων χρόνον· σημαίνει δὲ καὶ τὸν πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας (75) πόλεμον. εἰπὼν· Ἔσται γὰρ ἀνάγκη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὄρη μεγάλη ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας. Ταῦτα δὲ ὅπως κατὰ μέρος ἐπράχθη, καὶ ὡς τὰ προηγουμένα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τέλους ἐτυχεν, ἔξεστιν ἀπὸ τῆς Ἱστορίας Ἰωσήπου μαθεῖν (76)· ὃς καὶ τῆς φησάσης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προρρήσεως, Ὅσαι δὲ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκάλτραις ταῖς ἡμέραις! τὸ ἀποτέλεσμα σαφῶς παρίστησι, μνημονεύσας, ὡς γυναῖκες, τὰ ἐαυτῶν βρέφη ὀπτήσασαι πυρὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κατασχόντος λιμοῦ τὴν πόλιν, ἔφαγον.

(77) Τοῦτον γὰρ αὐτὸν τὸν γενησόμενον ἐν τῇ πόλει λιμὸν προθεωρήσας ὁ Σωτῆρ, παρήγει τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐν τῇ μελλούσῃ κατὰ Ἰουδαίων γενήσεσθαι πολιορκίᾳ, μὴ ὡς ἐπ' ἀσφαλῆ τόπον καὶ φυλαττόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καταφεύγειν ἐπὶ τὴν πόλιν, ὅπερ παπὸνθασιν οἱ πολλοὶ, ἀλλ' ἐπειθεὶν μὲν ἀναχωρεῖν, φεύγειν δὲ εἰς τὰ ὄρη· καὶ τοὺς ἐν μέσῳ τῆς Ἰουδαίας ἐκχωρεῖν εἰς τὰ ἔθνη (78)· καὶ τοὺς ἐν τῇ

(74*) Non tamen incruenta victoria. Ait enim Fronto *De bello Parthico*: «Adriano imperium obtinente, quantum militum (Romanorum) a Judæis casum!» Legesis autem historicos a me ibidem in adnotationibus laudatos.

(75) Hic Syrus deflectit aliquantum a Græco

A intelligit derelictionem a suis, ac sacrarum rerum legitimo ritu operandarum finem. Quod hæc autem ita se habuerint, multis verbis confirmare non interest. Palam quippe videre est Judæos passim in omni gente dispersos, extraneos vero atque alienigenas versari in urbe, quæ olim Hierosolyma, nunc ab expugnatore Ælio Adriano Ælia transformato nomine dicta est. Ergo oraculum idcirco fit mirabile, quia Judæi, inquit, inter omnes populos captivi dispergentur: ad gentes autem quou atinet, et Hierosolyma, inquit, ethnicorum pede terentur. Terribilis sane eventus! quandoquidem Judæi, qui universum terrarum orbem occupant, atque inter Æthiopes et Scythas usque ad mundi confinia degunt, ad urbem tantum suam propriæque olim religionis sedem accedere nequeunt. Jam si urbs vastata esset desertaque ab incolis, hanc fortasse aliquis prædicti exsillii causam existimaret: nunc vero ab extraneis atque ab alienigenis locus habitatur, solis autem Judæis inaccessus est, ita ut ne aspiciere quidem patrium solum oculis suis possint. Quæ scilicet hunc exitum habuerunt, ut oraculo fieret satis dicenti: *Et Hierosolyma ethnicorum pede terentur.*

χρησιμῶ· Καὶ Ἱερουσαλήμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ

Atque ut Christus demonstraret, templum deinceps haud instauratum iri, neque Judæos pristinam suam republicam recuperaturos, cæteris suis prædicationibus addidit temporis definitionem, quamdiu scilicet Hierosolyma ethnicorum pede terenda esset: ait enim, *donec tempora gentium compleantur*: ita significans sæculi consummationem, nec non temporis usque ad conammationem intervallum. Significat etiam bellum quod captivitatem præcessurum erat: *Futura est, inquit, pressura in terra, magnaque ira super populo hoc, et acie gladii cadent.* Atque hæc singula quemadmodum acciderint, atque ut Servatoris nostri oracula sint exitum consecuta, ex Josephi Historia cognoscere licet. Idem alterum quoque Servatoris vaticinium, nimirum *Væ lactantibus in diebus illis!* eventu perspicue comprobatum tradit: etenim memorat a mulieribus parvulos proprios igneustos in summa urbis fame fuisse devoratos.

Hanc ipsam urbi eventuram famem prævidens Servator, admonerat discipulos suos ut in proxima Judæorum obsessione, nolent tanquam ad tutum locum et a Deo custoditum in urbem confugere, quod plurimi fecerunt, sed inde potius recederent atque in montes fugerent; et qui erant in media Judæa ad gentes migrarent, et qui in agro degebant nequaquam ad munitas arces concurrerent, neque

sensu; et præterea desunt Syro præcedentes octo versiculi.

(76) *Bell. Jud.* lib. viii, 8.

(77) *Cod. A. f. 270. Syr. iv, 20, 21.*

(78) Hic non bene Syrus Græcum videtur intellexisse.

prudenter crederent in oppida recessum, etiam si id tempus postulare videretur; sed lucram potius existimarent fugam, propter impendentem Dei iram tum templo tum civitati. Hæc perspicue et extra omnem ambiguitatem demonstrabant causam quamobrem hortabatur ad montes fugere, neque in oppida munta reverti. Ideo ait: Et qui in agris sunt, caveant quomodo urbe se concludant. Sunt enim hi dies ultionis, et omnia scindi quæ præsertim apud Daniele scripta sunt. Sed et minæ, *Væ tunc nutrientibus*, quomodo exitum sint sortitus Hierosolymorum obsessorum tempore, testis idoneus est Flavius Josephus, qui accurate tempus illud, *præst* Servatoris nostri diras, describit; et quomodo, presentibus Romanis urbemque capientibus, maxima Judæorum multitudo gladio consumpta fuerit, multoque plures fame quam ferro perierint. Quia adeo mulieres quoque parvulos suos igne assantes, escam sibi ob extremam penuriam fecerunt. Atque hæc contigerant primo quidem sub Tito ac Vespasiano, postea sub Adriano, Romanorum imperatoribus; qua ætate interdictum prorsus Judæis fuit patrio solo, et ab ethnicis Hierusalem fuit conculcata, adeo ut nullos incolas cives haberet nisi extraneos et alienigenas, translatis illuc inquilinis, incolarum priorum loco. Exinde enim circumdata est armis urbs, atque hujus sanctuarium ad summam solitudinem redactum fuit: illa denique desolationis abominatio, quam Daniel prædixerat, medio in sanctuario constituta fuit, æneum dico victoris simulacrum quod in medio templo dedicatum est. *τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ ἀπικονίσμα τοῦ πολιορκητοῦ ἐν αὐτῷ μέσῳ τῷ*

Hæc igitur e plurimis annotanda curavi propter divinum Servatoris nostri vaticinium dicentis, *Væ prægnantibus et lactantibus in diebus illis!* Sed quoniam ad cæteras Servatoris prædictiones hæc quoque accedit: *Erit pressura magna in terra, et ira super populo hoc;* vel secundum Matthæum, *tribulatio cujusmodi antea nunquam fuit*⁷⁹; operæ pretium est audire historicum, qui casus illos sic fere narrat: « Et singillatim quidem crimina civium recenseri nequeunt; summam vero dicam, neque ullam urbem paria mala passam, neque item generationem ullam ab orbe condito scelerum secundiorum existuisse. Et quidem urbem Judæi ipsi pessumderunt, Romanosque invitos diram victoriam patrare coegerunt, atque ignem propemodum morantem ad templum pertraxerunt. Certe id dum e superiore orbe inflammatum cernerent, neque doluerunt neque lacrymis dignati sunt. » Atque hæc acciderunt propter illa verba, *Erit enim tribulatio magna*: id quod a Servatore prædictum, post annum denique quadragesimum, Vespasiano Romano imperio tenente, teste historico, reapse confectum est.

⁷⁹ Matth. xxiv, 21.

(79) Cod. A. f. 270. Syr. IV, 22.

(80) Josephus *Bell. Jud.* lib. vi, 41.

χώρᾳ μὴ καταφεύγειν ὡς ἐπὶ ὄχυρόν τῶπον, μηδὲ σπουδαίαν ἡγεῖσθαι τὴν ἐπὶ τὴν πόλιν ἐπιστροφήν, καὶ αἱ χρεῖαι καλῶς· ἄρπαγμα δὲ εἶδεσθαι τὴν φυγὴν, διὰ τὴν ἐπαλευσομένην ἐκ Θεοῦ ὄργην τῷ τε ναῷ καὶ τῇ πόλει. Ταῦτα γὰρ ἀντικρως καὶ δίχα πάσης ἀμφιβολίας παραστατικὰ ἂν εἴη. τῆς αἰτίας, ἢ ἦν παρεκλιεῖτο φαύγειν ἐπὶ τὰ ἔρη, καὶ μὴ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὰς πόλεις. Διὸ φησι· Καὶ οἱ ἐν ταῖς χώραις, μὴ εἰσελθέτωσαν εἰς αὐτήν· ὅτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὐταὶ εἰσι, τοῦ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ Δανιὴλ μάλιστα. Ἄλλὰ καὶ τὸ, *Ὅσα ταῖς θηλαζούσαις τότε*, ὅπως τέλους ἔσται κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πολιορκίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἰκανὸς πιστώσασθαι Θλάβιος Ἰώσηπος, ἀκριβῶς τὸν μετὰ τὰς ἀρὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πόλεμον ἱστορήσας· καὶ ὡς, ἐπιστάντων Ῥωμαίων καὶ τὴν πόλιν ἰδόντων πολιορκίᾳ, μυρία μὲν κλήθη τοῦ Ἰουδαίων ἔθους ἐν στόματι μαχαίρας ἀνηρέθη, πλείους δὲ τῶν ἀνηρημένων τῷ λιμῷ διαφθάρσασαν· ἤδη δὲ καὶ τὰ θανάτων βρέφη γυναικας ὀπτήσασαι πυρὶ, τροφῇ κέχρηται δι' ὑπερβάλλουσαν ἔνδειαν. Συνέβαινε δὲ ταῦτα πρότερον μὲν κατὰ Ἰτίον καὶ Οὐεσπασιανόν· μετὰ δὲ τούτους, κατ' Ἀδριανόν, τοὺς Ῥωμαίων αυτοκράτορας, κατ' οὓς ἔβαστος μὲν ἐς τὸ παντελὲς Ἰουδαίαις ὁ πάτριος αὐτῶν κατέστη τόπος, γέγονε δὲ Ἱεροσολήμη κατουμένη ὑπ' ἰθύνων, ὡς μηδὲ ἐτέρους ἔχειν οἰκητορας πόλιτας ἢ μόνους ἀλλοφύλους καὶ ἀλλογενεῖς, μετοίκων αὐτοῦ κατοικισθέντων ἀντὶ τῶν πρότερον οἰκητόρων. Ἐξ ἐκείνου δὲ κυλιωθείσης ὑπὸ στρατοπέδων τῆς Ἱεροσολήμης, καὶ αὐτὸ τὸ ἄγίασμα τὸ ἐν αὐτῇ εἰς τὴν ἀσχέτην περιωρῆτην ἐρημίαν· καὶ προφήτου ἔστι ἐν τῷ ἀγιάσματι, τὸ χάλκωσόν φημι ἱερῷ ἰδρυμένον.

(79) Ταῦτα μὲν οὖν ἀπὸ μυρίων τέθεικα διὰ τὴν θείαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόβησιν τὴν φησασαν· *Ὅσα δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἔχουσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις· ἐπὶ δὲ καὶ τοῦτο ταῖς προβήσασιν τοῦ Σωτῆρος πρόκειται, τὸ, Ἔσται ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὄργη τῷ λαῷ τούτῳ· ἢ κατὰ τὸν Ματθαῖον, θλίψις οἷα οὐδέποτε γέγονε·* ἐπακούσαι καλὸν τοῦ ἱστορικοῦ τούτων αὐτῶν τὰ ἀποτελέσματα ὡς πη ἱστοροῦντος (80)· « Καθ' ἕκαστον μὲν οὖν ἐπεξείναι τὴν παρανομίαν αὐτῶν, ἀδύνατον· συναλόντα δ' εἰπεῖν, μήτε πάλιν ἄλλην τοιαύτην πεπονθέναι, μήτε γενεάν ἐξ αἰῶνος γεγονέναι κακίας γονιματέραν. Τὴν μὲν πόλιν ἀνέτρεψαν αὐτοὶ, Ῥωμαίους δὲ ἄκοντας ἠνέγκασαν ἐπιγραφῆναι σκυθρωπῶ κατορθώματι· καὶ μόνον οὐχ εἰλικυσαν βραδύνον ἐπὶ τὸν ναὸν τὸ πῦρ· ἀμέλει καυόμενον ἐκ τῆς ἄνω πόλεως ἀφορῶντες, οὔτε ἤληθσαν, οὔτε ἐδάκρυσαν. » Ταῦτα διὰ τὸ, Ἔσται γὰρ θλίψις μεγάλη· ὃ δὲ καὶ προβήθη ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, μεμαρτύρηται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μεθ' ἅλα ἔτη τεσσαράκοντα, κατὰ τὴν Οὐεσπασιανῶ Ῥωμαίων αυτοκρατορίαν πληρωθέν (81).

(81) Præcedentia adamussim sunt in Syriaca Theophrasia. Item quod paulo post sequitur, ταῦτα συγ-

P.

A

X.

Ἔστα μεθίστησι τοὺς λόγους ὁ Κύριος ἐπὶ τὸν τῆς συνταλείας καιρὸν, καὶ φησι· *Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἀστροῖς.* Συγκυρῆσθαι δεῖκαὶ τὰ τῆς κατὰ τὴν λέξιν ἀκολουθίας, διὰ τὸ μὴ διαστᾶλθαι ἀφωρισμένως τὰ τε περὶ τῆς πολιορκίας τοῦ τόπου λελεγμένα, καὶ τὰ περὶ τῆς συνταλείας τοῦ αἰῶνος. Κατ' οἰκονομίαν δὲ ἄρα τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἡ ἀσάφεια γέγονε, κρύπτοντος ἐπιτήδης τῆς τῶν πολλῶν γνώσεως τὰ ἐν ἀπορρήτοις ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος μόνως τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παραδεδομένα· οὗτοι τοίνυν ἀναγνωσόμεθα, ὡς εἰ μετὰ διαστολῆς εἴρητο τοῦτον τὸν τρόπον· Περὶ μὲν τῆς συνταλείας τοῦ αἰῶνος, βλέπετε μὴ τις ὕμῃς κτανήσῃ· πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου· καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα· περὶ δὲ τῆς πολιορκίας τοῦ τόπου τῆς ὑστάτης, μεθ' ἣν οὐκ ἔστιν αὖθις αὐτὸν ἀνοιχοδομηθῆσθαι προσδοκᾶν, τοῦτ' ἔχειν ὡφελετε τὸ σημεῖον· ὅταν ἴθῃτε κυκλουμένην ὑπὸ τῶν στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γινώτε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα ποιεῖτε· περὶ δὲ τῆς κατὰ τὴν συνταλείαν τοῦ αἰῶνος παρουσίας τοῦ Ἀντιχρίστου, ταῦθ' ὁμῖν λέγω· Ἔσται τότε νομιζομένης συγχύσεως.

(82) Ταῦτα, συγγενῆ ὄντα τοῖς παρὰ τῷ Ματθαίῳ ἐν τῷ βραί τῶν Ἐλαιῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους περὶ συνταλείας παραδεδομένοις, φέρεται παρὰ τῷ Λουκᾷ ὡς εἰρημένα πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐνδιατρίθοντι μεταξὺ Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας. Διδέσκαι δὲ διὰ τούτων μὴ δεῖν συναρπάζεσθαι, εἴ ποτε, ἐπιστάτης τοῦ Ἀντιχρίστου, διατρέχει φήμη περὶ αὐτοῦ, ὡς τοῦ Χριστοῦ φανέντος. Διὸ φησι· *Ἐὰν λέγωσιν ὑμῖν, Ἰδοὺ ὄδοι, ἢ Ἰδοὺ ἐκεῖ, μὴ ἐξέλθῃτε, μηδὲ διαώξετε·* ἀδύνατον γὰρ λοιπὸν τὸν ἀπαξ ἐπὶ γῆς φανέντα πάλιν ἐν γυνίαις γῆς τὰς διαφρεθὰς ποιήσεσθαι. Εἰ οὖν τις ἔσται ὄδοι ἢ ἐκεῖ θρυσσολοῦμενος, μὴ ἐξέρχησθε ὁμῆς, μηδὲ πιστεύετε τοῖς λεγομένοις· ἄλλος γὰρ ἔσται τις ὄδοι, καὶ οὐκ ὁ ἀληθὴς Χριστός· ὃ χρὴ μὴ προσέχειν. Τὸ γὰρ μέγιστον σημεῖον τῆς δευτέρας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας ὡς ἀσραπὴ ἔσται, οὐκ ὁμοίαι τὰς πολλὰς καὶ ἐν μέρει τοῦ παντός δει φαινόμεναι, ἀλλὰ τις ἰδιάζουσα καὶ ἕνη, τὸν πάντα κόσμον ἀθρόως πληροῦσα. Διὸ φησι· *Ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν λάμψει·* οὕτως οὖν ἔσται, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ· οὐκίη γὰρ περιβεβλημένος σάρκα φθαρτὴν ἐξ αἵματος καὶ ὁστέων συχνημένην (83) βαδίσει, οὐδ' ἐπὶ γῆς βαδίζων οἷά τις κοινὸς ἄνθρωπος ἐφθῆσεται, ἀλλ' ἡ ἐκλάμψει ὄλος δι' ὄλου, τὸ φῶς τῆς αὐτοῦ θεότητος τοῖς πᾶσι δεικνύς, ὅτε αὐτὸς ὢν τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Οὕτως οὖν

¹⁷ Luc. xxi, 25. ¹⁸ Matth. xxiv, 3. ¹⁹ Luc. xvii, 23.

γενῆ, etc., nominatim dicitur in codice A. f. 233, b, ex Eusebii *Theophaniae* libro quarto. Qui autem hic interjacet tractus ἔστα μεθίστησι, etc., cum in codice A. f. 270, omnino connectatur cum præcedente πληρωθέν, eisdemque Eusebio inscribatur, nullaque intercapedine sejungatur, prorsus a nobis hic poni

Exin orationem convertit Servator ad tempora consummationis, atque : *Et erunt signa in sole, et luna, et stellis*¹⁷. Confusus videtur sermonis contextus, quia præcise non sunt distincta, quæ de loci obsessione dicuntur, à iis quæ de sæculi consummatione. Prudenti tamen divini Spiritus voluntate hæc obscuritas accidit, ut multitudinis cognitioni caute subtraherentur, quæ arcano Servator suis tantum discipulis commendaverat. Sic ergo legemus, quasi cum interpunctione dictum fuerit ut sequitur : De consummatione autem sæculi, cave ne quis vos decipiat; multi enim in nomine meo venient; et quæ ibi sequuntur reliqua. Postremæ autem loci obsessionis, post quam restitutionis nulla spes, hoc indicium esse debet : quum videritis circumdatam ab exercitibus Hierusalem, tunc scitote vastitatem ejus instare, ideoque quæ ei rei sunt idonea facite. Denique de Antichristi circa consummationem sæculi adventu, hoc vobis aio : *Erit tunc tribulatio magna.* Hactenus de hujus evangelici loci putata confusione.

θλίψις μεγάλη· ταῦτα μὲν περὶ τῆς κατὰ τὸν τόπον

Hæc, cognata illis quæ apud Matthæum¹⁸ in monte Olivarum dicuntur apostolis de mundi fine, apud Lucam¹⁹ narrantur ceu dicta ante ingressum in urbem Hierusalem, morante Jesu inter Samariam et Galilæam. Docet autem his verbis, non oportere quemquam errore abripi, si aliquando, instante Antichristi tempore, fama de eo pervagetur quasi Christus apparuerit. Hicirco ait : *Si vobis dixerint, Ecce hic, et ecce illic, nolite ira neque sectemini* : impossibile enim est, eum qui semel in terra apparuerit, rursus in angulis terræ moras trahere. Si ergo rumor dicatur, *Ecce hic, et ecce illic*, nomen vos ire, neque dictis credatis. Alius enim quilibet erit iste, non autem verus Christus; cui propterea non est attendendum. Nam signum maximum secundi adventus Servatoris nostri, tanquam fulgur erit minime simile aliis multis in parte aliqua mundi apparentibus, sed singulare ac peregrinum atque universum orbem repente pervadens. Ideo dicit : *Coruscans de subdiali in subdialem regionem.* Sic erit, inquit, *Filius hominis in adventu suo.* Etenim haud jam corruptibili carne indutus, et sanguine ossibusque compactus procedet, neque in terra ambulans more communis hominis conspicietur, sed coruscabit totus per totam, divinitatis auge lumen cunctis ostendens, quum sit ipse qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Sic itaque a nobis se esse expectandum docet. Quod si in terra dicant aliquem, vel faudo audia-

debut, sive reapse ad *Theophaniam* pertineat, ut videtur, sive ad commentarium.

(82) Cod. A. f. 233. b. Syr. IV, 35.

(83) Hoc refertur ad incorruptibilitatem; non quod Eusebius neget Christi carnem in secundo adventu.

ter ex maliorum rumore, ipsam esse presentem Christum in secundo suo adventu: Vos, inquit, nolite credere, neque de loco vestro exeatis.

Utique Samaritani Doctheum, qui Servatoris nativitate successit, prophetam illum esse Moysis vaticinio promissum, firmiter arbitrati sunt; adeo fraudibus ejus capti, ut Christi loco habendum censuerunt. Alii vero ipsa Apostolorum aetate Simonem magum magnam Dei virtutem appellabant, et Christum esse putabant: tum alii pariter in Phrygia Montanum: alii denique alios diversis locis hac opinione prosecuti sunt. Neque finem facient veteratores. Nam et alii plures ejusmodi exspectandi sunt: qui sane et ipsi oraculorum a Servatore editorum veritatem confirmant.

XI.

Par est admirari nos sinceram voracemque indolem ac philosophiam evangelistæ Matthæi. Hic enim superiorem vitæ partem haud a sancta auspiciatus fuerat professione, sed ab officio telonario atque ab avaritiæ studio. Neque hoc quisquam cæterorum evangelistarum nobis revelaverat, non ejus coepistolus Joannes, non Lucas, neque Marcus, qui cætera Evangelia scripserunt. Sed Lucas quidem, suppresso præsentis nomine, antiquam ejus appellationem usurpavit. Verum ipse Matthæus, suam divulgans vitam, sive accusator factus, de se nominatim in proprio volumine ita scribit: *Et cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine* ²⁰. Quibus verbis vulnus suum accusabat, ut medentis artem admirareris. Rursusque pergens ulterius, et catalogum discipulorum percensens, ipse sibi publicani nomen imponit, propter proximam suam bonitatem haud dissimulans superioris vitæ genus, et peccatoribus se communerat, æque secundum post coepostolum scribit. Nam se combinans cum Thoma, ut cum Petro (Andream), cum Jacobo Joannem, cum Philippo Bartholomæum, sibi quidem Thomam præponit ²¹, præferens sibi hunc coepostolum quasi pollicem, cum reliqui evangelistæ secus fecerint.

Per hos autem homines polytheismi error paulo potius aversus fuit, Deique regnum omnibus prædicatum ²². Ideoque oportuit nos ne nomina quidem illorum ignorare. Primum ergo par, Petrus et Andreas, quos jam antea diximus piscatores fuisse. Alterum par Jacobus et Joannes, ambo Zebedæo geniti, et hi similiter piscatores. Post hos Philippus et Bartholomæus. Quisnam vero et hic Philippus fuerit, Joannes evangelista docet ²³, dum ait fuisse

²⁰ Matth. ix, 9. ²¹ Matth. x, 3. ²² Luc. vi, 13.

(84) Cod. A. f. 269. Syr. IV, 35.

(85) Syr. V, 38. Nominatim recitatur hic locus ex Eusebii evangelica Theophania in cod. A. f. 88 b; item in Vindobonensi, prout ad Leum scripsit Kopitaris.

Α δὲ ἰν̄ προσδοκῆν αὐτὸν δεδῶκεται. Εἰ δὲ ἐπὶ γῆς λέγοιτο τις καὶ ἀκούοιτο θυλλασόμενος καὶ φημιζόμενος παρὰ τοὺς πολλοὺς, ὅς ἐστὶν παρῶν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, Ὑμεῖς, φησὶ, μὴ πιστεύετε, μηδὲ ἐξέρχησθε τοῦ ἰδίου τόπου.

(84) Ἀδύναμι Σαμαρείται Δοσίθεον μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σαυτήρος γενόμενον, αὐτὸν εἶναι τὸν ἐπὶ Μοσθεῶς προφητευσόμενον προφήτην ἠπεισθήσαν. ἀπεισθεθέντας ὑπ' αὐτοῦ, ὡς τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι ἀποφηνασθαι. Ἄλλοι δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἀποστόλων Σίμωνα τὸν μάγον τὴν μεγάλην τοῦ θεοῦ δύναμιν ἐκάλουν, αὐτὸν εἶναι νομισαντας τὸν Χριστὸν· καὶ κατὰ τὴν Θουργίαν δὲ Μοντανὸν ἑταροῖ· ἀλλὰ γὰρ δὲ πάλαι ἐτέρους ἄλλοι νομομίνασι. Καὶ οὐ παύσονται γὰρ ἀπαταῶνες· προσδοκῆν γὰρ χρῆ καὶ κλειούς ποιοῦτους εἶσθαι· ἐξ ἑν ἑθῆ καὶ αὐτῶν ἡ ἀλήθεια πάντων σωτηρίων προηνώσαν τὴν μαρτυρίαν εἰληφέν.

IA.

(85) Ἄξιον θαυμάσαι τὸ ἀπλαστον καὶ φιλόληθρον ἦθος, καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου· οὗτος γὰρ τὸν πρότερον βίον οὐκ ἀπὸ σαρκῆς διατριβῆς ὤρμητο, ἐκ δὲ τῶν ἀμφὶ τὰς τελωνίας καὶ κλεονεξίας σχολαζόμενον. Καὶ τοῦτο τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν οὐδεὶς ἔβλεπεν ἡμῖν ἐποίησεν, οὐκ ὁ συναποστόλος αὐτοῦ Ἰωάννης, οὐδὲ γὰρ Λουκᾶς, οὐδὲ Μάρκος, οἱ τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν συγγραφεῖς· ἀλλ' ὁ μὲν Λουκᾶς συγκαλύπτων τὸ ὄνομα, τῇ ἀρχαιότερα προσηγορίᾳ καταχρήσατο· αὐτὸς δὲ Ματθαῖος τὸν αὐτοῦ στηλιτεύων βίον, καὶ κατήγορος αὐτοῦ γινόμενος, ὄνομασεν αὐτὸς αὐτοῦ μεμνημένος, ἐν τῷ οὐκ αὐτῷ συγγράμματι τὸν ἱστορεῖ τὸν τρίτον· Καὶ παρόρων ἐπιθεῖν ὁ Ἰησοῦς εἶδεν ἀνθρώπων καθήμενον ἐπὶ τῷ τελωνίῳ, Ματθαῖον ὄνοματι· ἀλέγχων αὐτοῦ τὸ τραῦμα, ἵνα θαυμάσῃς τὴν τέχνην τοῦ ἱατρούσαντος. Καὶ πάλιν προτὶν ἐξῆς τὸν τε κατάλογον τῶν λοιπῶν μαθητῶν ἐξαριθμούμενος, αὐτὸς αὐτῷ ἐπὶ τοῦ τελωνίου προσεβήσιν ὄνομα, δὲ ἐπεβόλην ἐπιαικίας μὴ ἐπικρύπτων τὸν πρότερον αὐτοῦ βίον· καὶ ἀμαρτωλοῖς αὐτὸν συναριθμεῖ, καὶ τοῦ συναποστόλου δεῦτερον αὐτὸν καταλέγει. Συνεξευγμένος γοῦν τῷ Θωμᾷ, ὡς Πέτρος Ἄνδρέας, καὶ Ἰάκωβος Ἰωάννης, Φιλιππὸς τε καὶ Βαρθολομαῖος, προτάττει αὐτοῦ τὸν Θωμᾶν, προτιμῶν ὡς κρείττενα τὸν συναπόστολον, τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν τὸναντίον πεποιηκότων.

(86) Διὰ δὲ τούτων τῶν ἀνδρῶν ἡ πολυθεὸς κλένη μικρὸν ὕστερον ἀνετρέπετο, ἡ τε τοῦ θεοῦ βασιλεία τοῖς πᾶσιν ἐκηρύττετο. Αὐτὸ καὶ ἀναγκαιῶς ἐχρῆν ἡμᾶς μὴδ' ἐξ ὀνόματος ἀγνοῆσαι τίνες ἦσαν οὗτοι. Ἦ μὲν οὖν πρώτη συζυγία Πέτρος καὶ Ἄνδρέας, οὗς ἐμπροσθεν ἐδηλώσαμεν ἀδελφεὺς ὄντας· δευτέρα δὲ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, ἀμφω Ζεβεδαιοῦ παῖδες, καὶ οὗτοι ἀδελφεὺς· ἐξῆς δὲ τούτοις ἦν Φιλιππος καὶ Βαρθολομαῖος· τίς ποτε δὲ ἦν καὶ οὗτος ὁ Φιλιππος, Ἰωάννης Joan. i, 45.

Mendum autem Θεοφάνους pro Θεοφαναίας, ἡμῶν in Vaticanum codicem atque in Vindobonensem irrepit.

(86) Cod. A. f. 94 b; Syr. V, 45.

νης ὁ εὐαγγελιστὴς διδάσκει, φήσας εἶναι αὐτὸν ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ ἐκ τῆς πόλεως Ἀνδρέου καὶ Πέτρου· καὶ ὁ Βαρθολομαῖος δὲ ἀπλοῦς τις ἀνὴρ, καὶ τῆς τῶν πολλῶν συνήθειώς τε καὶ πικρίας εἰσίσχεται ἀλλότριος· καὶ Ματθαῖος δὲ τῶν περὶ τοὺς τελῶνας πάλαι πρότερον ἡσχολημένων γέγονε. Τοιοῦτοί τινες ἦσαν οἱ πρῶτοι κήρυκες τῆς οὐρανόυ βασιλείας, οἱ ὑπηρεταῖς καὶ διακόνους τῶν αὐτοῦ λόγων ὁ Σωτὴρ ἐχρήτο, παριστάς αὐτόθεν, ὡς θελήσῃ θυνάμει, ἀλλ' οὐ θνητοῖς ἐπιτηθεύμασι τὸ κατορθούμενον αὐτῷ συνεταίετο. Ἄλλος μὲν γὰρ τάχα τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης νομοθέτας καὶ διεφθαρτάς, εὐσεβείας τε κήρυκας προχειριζόμενος, πάντως που δυνατός ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος ἀπιδῶν, ἐπενήσεν ἂν, ἐπιπέλατο δ' ἂν σοφία καὶ συνέσει κεκορηγημένους ἀνδρας, ἢ πλουσίους καὶ εὐσχημονας, τοὺς καὶ χρημάτων δόσεις προτροφευμένους, καὶ λόγῳ πείθοντας· καὶ τὰς μὲν περὶ θεῶν δόξας ἐπιστημόνως διαλέξοντας, τὴν δὲ περὶ τοῦ πάντων ποιητοῦ τε καὶ δημιουργοῦ Θεοῦ γνῶσιν τε καὶ εὐσεβεῖαν λογισμοῖς ἀποδεικτικοῖς παραστήσοντας· καὶ πρὸ γε πάντων προύνησεν ἂν, μέλλων αὐτοὺς ἐπὶ πᾶν ἔθνος ἐκπέμπειν, ἐρμηνείας αὐτοῖς παραστήσεσθαι τῶν λόγων, ὡς ἂν ἐκάστοις ἔθνεσι τῆ αὐτῶν γλώττῃ ὁμιλοῖεν, καὶ τῆ πάντων ἀσφί γινώριμον προφοροῖεντο τὸ φέδγμα. Ἄλλ' οὐ τοιούτων ἐδέησε τῷ Σωτῆρι, οὐ μὴδὲ ἀνθρωπίνως ἐπὶ τοῦτο ἔργον.

(87) Ἐβδομήκοντα δὲ ἀναδείκνυ μαθητάς, ὅποσα λέγεται καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης ἔθνη τυγχάνειν· τοῦτο δὲ καὶ ἡ Μωυσαϊκὴ δηλοῖ Γραφή τὸν κατάλογον πεποιημένη τῶν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Νῶε γενομένων παιδῶν· ἐξ ὧν τοὺς πάντας ἑβδομήκοντα φωναι (88), οὗς προπάτορας τῶν καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης ἔθνῶν λόγος ἀληθῆς γεγονέναι κατέχει (89).

IB (90).

Ἡμεῖς δὲ καὶ τῆς τοῦ Δανιὴλ μνησθῶμεν ἐνταῦθα προφητείας, ἵνα δείξωμεν, οὗ καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀρχὴ

Luc. x, 4.

(87) Cod. L. 54. Syr. V, 45.

(88) Cod. φῆναι.

(89) Fragmentum hoc diserte citatur ex Eusebii *Theophanía* in codice Vat. L. f. 54; et quidem dicitur ex operis *secundo libro*, si numeralis notæ compendium recte in codice scribitur. Cæterum quom in secundo libro propter argumentum collo cari nequeat, huc fere a me transferendam fuit, ubi in Syriaca seu Anglica *Theophanía* lib. 4, 45, memoratur non duodecim Apostolorum tantummodo electio, verum etiam septuaginta discipulorum: *mæde his discipulis, not only the twelve apostles, or the seventy disciples*. Videtur ergo demonstrari a Vaticano fragmento sermonem in *Theophanía* fuisse, paulo amplioribus verbis etiam de electione LXX discipulorum; quod mihi certe persuasum apprimè est.

(90) Fragmentum hoc, ab initio usque ad verba ἐν μορφαῖς ἰδεῖσθαι, recitatur sub Eusebii nomine a Niceta Serrarum episcopo in Catena ms. ad Lucam cod. A. f. 14; itemque cum brevi sub initio segmento a Macario Chrysocephalo in sua item ad Lucam ms. Catena cod. E. f. 64, inscriptum pariter Eusebio. Deinde in utroque codice, vix brevi spatio interjecto, sequitur pars altera fragmenti quæ incipit: Ὡσπερ μέντοι διὰ τοῦ χρυσοῦ, desinitque τὰ κατ' αὐτὸν οἰκονομούμενης. Jam vero hæc altera pars in codice A. f. 14, b, perspicue inscribitur:

ex Bethsaida, quod Andream Petrique oppidum natale erat. Bartholomæus vero vir simplex, multarumque rerum curiositate et molestia alienus introducitur. Matthæus fuerat antea professione publicanus. Hi fuerunt primi cælestis regni præcones, quibus adjutoribus atque ministris doctrinæ suæ Servator utebatur; hinc demonstrans, divina virtute, non humanis conatibus res suas perfici. Nam certe quivis alius legistatores humani orbis atque correctores, religionisque præcones designaturus, prorsus lingua et opere valentes, spectata rei magnitudine, prætulisset, atque homines sapientia intellectuque præstantes delegisset, vel divites atque insignes, qui et opum largitione permoverent, et verbis persuaderent: et polytheismi quidem sectam sapienter convellerent, omnium autem rerum auctoris et creatoris Dei notitiam cultumque demonstrativis argumentis stabilirent. In primis vero operam dedisset, ut quos per omnes populos missurus erat, eis idiomatum interpretes adjungeret, ut singulas gentes pro illarum sermone alloquerentur, omniumque aures notis verbis pulsarent. Sed nihil horum opus erat Servatori, qui haud humano more ad id negotium accedebat.

οὐ τοιούτων ἐδέησε τῷ Σωτῆρι, οὐ μὴδὲ ἀνθρωπίνως

Septuaginta elegit discipulos²⁴, quot nimirum per universum orbem gentes esse dicuntur. Id etiam Moysis ostendit Scriptura dum catalogum textit Noachi post diluvium filiorum; ex quibus geniti cuncti illi septuaginta, quos progenitores omnium totius mundi gentium exstitisse, vera historia tradit.

XII.

Nos vero Daniels etiam vaticinium hic commemoremus, ut ostendamus, Romanum quoque impe-

Ἐὐσεβίου β' Θεοφανίας: (at in E. tantum *Ἐὐσεβίου*) litteræ autem β superponitur compendium vocabuli quod tam τρίτῳ legi potest quam τετάρτῳ; et quanquam olim existimavi β positum pro secundo ordinali numero, nunc malim legere ββββ, ita ut citetur vel tertius vel quartus liber. Atque ita existimandum est in reliquis quoque fragmentis, ubi idem compendium vocabuli occurrit. Age vero cum hæc altera fragmenti pars ex *Theophanía* diserte citetur, eaque sine dubio cum priorè connectatur, superest ut illa quoque prior ad *Theophaniam* pertineat, quanquam Eusebii tantum nomine titulata; quam rem evidenter et sæpe cognovimus in præcedentibus *Theophanía* fragmentis, quæ cum in codicibus Vatt. non nisi nudum interduum Eusebii nomen gererent, nunc comparata cum Syra *Theophanía*, membra ejusdem esse compertum est. — Et præcedentia quidem xi fragmenta cum Syriaca *Theophanía* conspirare adamussim prope omnia vidimus: exim sequentia jure nostro addimus, quia in codicibus Vatt. gerunt titulum *Eusebii Theophanía*; imo et ad Syriacum exemplar aliquando accedunt. Nonne epim etiam in Catena Epistol. ad Hebr. ed. Cramerii p. 597, locus Eusebii occurrit, qui non parum congruit cum Syriaca *Theophanía* lib. III, 40? Ἐὐσεβίου. Ἀμέλει οὐ κατὰ Μωσαϊκὰ πλάξιν λιθίναις τοὺς αὐτοῦ νόμους κατεβάλλετο, στήλαις δ' ὡσπερ ἱερῆς ταῖς αὐτοῦ γινώριμων ψυχῆς.

rium oraculo fuisse præsentatum atque a Spiritu A prædictum, fore nimirum ut sub eo nasceretur Christus, qui humana cuncta regna destrueret, et suum tantummodo ubique stabiliret, cujus nullus foret finis. Ergo viri desideriorum oracula hoc ferme argumentum habuerunt.

Quemadmodum olim Ægypti principi interpres somniorum exstitit Joseph, ita Daniel Chaldeorum dominatori Nabuchodonosoro visum declaravit. Nempe quod statua in somnis ipsi ostensa, cujus caput aureum, pectus argenteum, venter æneus, pedes ferrei, quatuor imperia significaret. Ipse quidem caput aureum, propter opes maximas atque delicias regum Assyriacorum. Magnum autem fuit Assyriorum imperium, quia tenuit Ægyptum, Libyam, et universam Asiam, et usque ad Indorum B regionem fines protulit : mansitque longis annorum periodicis ; nam capto a Nembrodo initio, usque ad Nabuchodonosorum devenit : neque antea cecidit, quam ille Dei templo Hierosolymitano manas iniecit. Hoc enim patro facinore, statim Medi Assyriorum imperium dissolverunt ; primasque Cyrus ad Persas transtulit potentiam. Secundi igitur post Assyrios Persas orbi imperitarunt splendide et insigni cum gloria : quam rem significabant partes secundæ in statua, argento constantes. Tertius vero superveniens Alexander Macedo pugnavit cum Persa Dario, eoque victo, imperium ad Macedones devolvit : hincque mentibus cunctis potiti sunt, tertii post primos. Significabant autem hoc quoque, tertie statua partes ex aere : est enim hæc materia valde vocalis, et longe lateque resonans. Huiusmodi fuit Macedonum imperium, qui Græci erant et idiomatis exquisitioria. Post hæc ferreus donotabatur imperium, validum, et super omnia priora fortissimum : nam et ferri natura reliquas materias propellere et superare solet. Quodnam vero hoc est, nisi Romanorum imperium, quod Macedonico successit ? Sub hoc ferreo imperio Christus nascitur, lapis de monte nec ferro nec manibus excisus. Hæc vero imperia sub imaginibus irrationalium ævarumque ferarum ostensa propheta fuerunt.

Sicut auro Assyriorum opes representavit, sic leena effeminatam illorum mollemque vitam donotavit. Persarum vero tarditatem et pondus per ursam. Pantheræ pernecitati Alexandrum comparavit, propter Indolis ejus acumen et mobilitatem : hic enim cum tredecim et quidem haud integris annis regnaverit, mundum universum decurrit, qualibet ave volucrior, Europam nempe et Asiam, donec ipsam oceanum attingit. Romani autem Macedones imperio spoliaverunt, postremum illorum deponentes regem Persæum. Syros quoque per Pompeium atque Gabinium duces subjugarunt, Asiamque per eosdem stipendiariam fecerunt.

τούς αὐτοῦ κατέγραψε νόμους, καὶ παραδίδου γε τὴν καινὴν Διαθήκην λογισμοῖς καὶ διανοαῖς κεκαθαρμέ-

προαριθμητο καὶ προελαλήθη τῷ Πνεύματι, ὡς κατ' αὐτὴν μέλλοντος γεννηθῆναι Χριστοῦ, ὃς ἐμελλε πάσας τὰς ἐν ἀνθρώποις βασιλείας καταβαλεῖν, καὶ τὴν ἰδίαν ἀποδεικνύειν μόνην πάντων κρατοῦσαν, καὶ τέλος οὐκ ἐπιδεχομένην. Τὰ γε μὴν τοῦ ἀνδρός τῶν ἐπιθυμῶν θεοπίσματα ἐπέπη εἶχεν ὑποθέσεως.

Ὡσαυτὸς ποτὶ τῷ τῆς Αἰγύπτου ἄρχοντι ἐρημητῆος τῶν τεθεσμένων ἐν ὕπνοις κατέστη ὁ Ἰωσήφ, οὕτως ὁ Δανιὴλ τῷ Καλδαίων ἄρχοντι Ναβουχοδονόσορ τὴν εἶπεν διασαφεῖ, ὡς ἔρα ἡ εἰκὼν κατὰ τοὺς ὕπνους αὐτῷ ὁραθεῖσα, ἥς ἡ κεφαλὴ χρυσοῦ, τὸ δὲ στήθος ἀργύρου, ἡ δὲ κοιλία χαλκῆ, καὶ οἱ πόδες σιδηροῦ, τέσσαρας ὁλοὺς βασιλείας· αὐτὸς μὲν ἔστιν ἡ χρυσοῦ κεφαλὴ διὰ τὸ βαθυπλουτοῦ καὶ τρυφηλῶν τῶν παρὰ Ἀσσυρίους βασιλευσάντων. Μεγάλῃ δὲ καὶ αὐτῇ ἡ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεία· κατέσχον γὰρ Αἰγύπτου καὶ Αἰθιοπίας τὰς Ἀσίας τε πάσης, ἐπέληθον τε καὶ μέχρι τῆς Ἰνδῶν οἰκουμένης· διήρπασάν τε μακρὰς ἀπέσω περιόδους, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τοῦ Νεβρώδ, παρατετανασα δὲ ἐπὶ τὸν Ναβουχοδονόσορ· οὐ πρότερον δὲ ἀπασθέντη, ἢ χεῖρας ἐπὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν τοῦ Θεοῦ βαλεῖν. Τούτου γὰρ γενόμενου, Μήθοι παρὰ χροῖμα τῆς Ἀσσυρίων ἀρχὴν καταλύουσιν· ἐν πρώτῳ Κῦρος εἰς Πέρσας μεταστήσαστο τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ δὲ δεύτεροι μετὰ Ἀσσυρίους Πέρσας τῆς οἰκουμένης ἐπέρξαν λαμπρότατα καὶ διαφανῶς· ὃ δὲ καὶ ἐδήλου τὰ δευτέρα μέρη τῆς εἰκῆς ἐξ ἀργύρου πεποιημένα. Τρίτος δὲ ἐπαλθὼν Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν συμβόλλει μὲν τῷ Πέρσῃ Δαρείῳ· ἔλθων δὲ αὐτοῦ, τὴν ἀρχὴν εἰς Μακεδόνας μεταστήσαστο· καὶ πρώτους οὗτοι τῶν ἐθνῶν ἀπάντων ἐρτοὶ μετὰ τοὺς πρώτους. Ἐσημαῖα δὲ ἔρα καὶ οὕτως τὰ τρίτα μέρη τῆς εἰκῆς ἡ τοῦ χαλκοῦ· εὐφανὸς γὰρ αὐτῇ ἡ ὕλη καὶ μακρὰν ἔχειν δυναμῆν. Τοιαύτη δὲ τις ἡ τῶν Μακεδόνων ἡγεμονία, Ἑλλήνων ἔντων καὶ τὴν γλῶτταν λογικωτέρων· ἐπὶ δὲ τούτοις τὴν εὐδῆραον ἠνίκατο βασιλείαν, κραταίην καὶ διαφερόντως παρὰ πάσας τὰς πρὸ αὐτῆς ἰσχυροτάτην· ἐπὶ καὶ ἡ τοῦ σιδηροῦ δύναμις ἐλαύνειν καὶ θαμάζειν τὰς λοιπὰς ὕλας φύσιν ἔχει. Τίς δὲ αὐτῇ, ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ, τῆς τῶν Μακεδόνων καταστάσα διάδοχος ; ἐν ταύτῃ τῇ σιδηρᾷ βασιλείᾳ Χριστὸς γεννᾶται, ἑ τμηθεὶς λίθος ἐξ ὕδρου, οὐ σιδηρῶ, ἀλλ' ἄνευ χειρῶν τῷ δὲ προφήτῃ θηρίων ἐλόγηον τε καὶ ἀγγίλιον ἐν μορφαῖς ἐδείκνυτο.

(90*) Ὡσαυτὸς μέντοι διὰ τοῦ χρυσοῦ τὸ βαθυπλουτοῦ τῶν Ἀσσυρίων παρίσταται, οὕτω διὰ τῆς λεαίνης τὸ ταθηλυμένον αὐτῶν καὶ χαῦνον ἐδήλουτο· τὸ δὲ βραχὺ τῶν Περσῶν καὶ δυσκίνητον, διὰ τῆς ἄρου· παρῆλαίε δὲ πτερωτῇ τὸν Ἀλέξανδρον ἀρωμοῖοι διὰ τὸ τῆς φύσεως ὄξει καὶ εὐκίνητον· οὐδ' ὅμοις γοῦν ἔτσι τρισὶ καὶ ἑκατὴ τὴν ἀρχὴν ἐπικρατήσας, τὴν οἰκουμένην ἐπέληθεν ἀπασαν, παντὸς ὀρέου θάττον διαπτάς, Ἐβρώπην ἁμοῦ καὶ Ἀσίαν, ὡς μέχρις αὐτοῦ ψαύσας ὠκεανοῦ· Ῥωμαῖοι δὲ Μακεδόνας μὲν τῆς ἀρχῆς ἀφαιροῦνται, ὕστατον αὐτῶν βασιλεῖα κηθελεστας Περσεία· Σύρους δὲ ὑποτάττουσι διὰ Πομπηίου καὶ Γαβινίου στρατηγῶν, τὴν τε Ἀσίαν ἐλόγησας διὰ τῶν ναῖς.

(90*) Cod. A. f. 14, b. Cod. E. f. 65.

αὐτῶν, ὑποχείριον ἐποίησαντο· καὶ ἐπὶ πάντων ὑστά-
την ἀπάντων Κλεοπάτραν ἄβελ Αὔγουστος, κρατή-
σας Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας (91)· ἐξ ἑκείνου τε
ἤδη καθόλου κρατεῖν ἤρξατο ἡ τετάρτη βασιλεία, ἣν
ἡ μὲν τῆς αἰῶνος ἕως σιδηρῶν ὠνόμασεν, ὡς πάντα
δαμάζουσιν καὶ λεπτύνουσιν· ἡ δὲ τοῦ προφήτου
ἔρασι ζῶον φοβερὸν καὶ ἰκταμβον καὶ ἰσχυρὸν πα-
ρισσῶς· μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τὰ τῆς προρρήσεως
τέλη· μόνα γοῦν ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ ὁμοῦ δημοκρα-
τίας καὶ τυραντίας τε καὶ ἐθνάρχιας καθεστῆ τῶν-ἐξ
αἰῶνος μακροῦ καθ' ἑαυτὸν ἔθνος ὅσοι οὐκ αἰεὶς ἀρ-
χουσι τυραννουμένων· καὶ μόνη κατὰ πάντων μίαν
μὴν αρχὴν ἡγεμονίαν συνστήσαστο, ἐφ' ἧς καὶ Χριστὸς
γεννηταί (92).

Π' (95).

Ὁ ὑστατός τε καὶ μέγιστος προφητῶν Ἰωάννης,
κῆρυξ ἑμοῦ καὶ πρόδρομος Χριστοῦ γεγονώς, πρῶτος
ἀπάντων ἀναφάνης κηρύττων εἰς πάντας καὶ εὐαγγε-
λιζόμενος τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν· οὗ δὲ πρῶτος
ταύτην ἀπάντος τὴν φωνὴν, μετανοεῖν τε παρακα-
λουμένους, λουτρᾶν τε προσεῖναι, καὶ τὰς ψυχὰς ἀπο-
καθαίρεσθαι τῶν προτέρων ἀμπλακημάτων, φαιδρῶ-
ν τε παρανοήτων, καὶ παρασκευάζεσθαι ἐπὶ
τῆν εἰσοδὸν τῆς βασιλείας, οὐκ εἶμι μὲν ἀμφὶ τὰ Ἰε-
ροσόλυμα, οὐδ' ἐπὶ τὰ ταύτη συντελούμενα Μωυσέως
νόμιμα συγκροτουύτας, ἀμφὶ δὲ τὸν Ἰορδάνην· τοτα-
μὲν διὰ νέας καὶ ξηνέζουσης ἐπαγγελίας τῆς δι' ἕδα-
τος καθάρσεως τὸν πάντα λέων προκαλουμένου· οὗ
πάντων ἀνέκασθεν προφητῶν τὰς περὶ τοῦτον προρρή-
σεις διὰ μνήμης φέροντας ἀρχιερεῖς καὶ διδάσκαλοι,
οἱ τοῦ ἔθνους Ἰουδαίων καθηγούμενοι, τὰς ἀκούσας
ἐπὶ τῷ νόμῳ κηρύγματι κληγέμεντες, αὐτὸν ὑπετόπι-
σαν εἶναι τὸν καὶ πάλαι αὐτοῖς ἤξειν προσδοκώμενον,
κονδὸν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους Σωτῆρα, Ἰσραὴλ
προφήτου συμβάλλοντες φωνὰς, ὅς δὲ ὄνομαστί τῆς
ἐρήμου καὶ τοῦ κηρύγματος, καὶ δὲ καὶ τοῦ Ἰορδάνου
ὡς περὶ ἐρημύμενους λέγων· Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ
ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ τὰ ἐξῆς
καὶ αὐθις· Εὐφρανθήσεται, ἔρημος διψώσα, ἀγα-
λλισθῶ ἔρημος καὶ ἀνθεῖται ὡς κρίνον· καὶ
Ἐξαρθήσεται καὶ ἀγαλλισθῶσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορ-
δάνου· οἷς ἠκουσῆσται λέγων· Ἰσχύσατε, χεῖρες
ἀνεμῆται, καὶ ῥοῦντα παραλαλυμένα· παρακα-
λέσατε οἱ ἀλιγόφυχοι τῇ διαβολᾷ· ἰσχύσατε, μὴ
φοβείσθε· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρῖσιν ἀνταποδίδω-
σιν· αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς· τότε ἀνοιχθή-

⁹⁰ Matth. III. ⁹¹ Isa. XL, 3. ⁹² Isa. XXXV, 1. ⁹³ ibid. 3 seq.

(91) Ita etiam in *Chronico* Eusebius distinguit ab
Aegypto Alexandriam; nempe urbe denotans Aegy-
ptum inferiorem, ipso autem regionis nomine par-
tem regni superiorum. Revera in hieroglyphicis
passim inscriptionibus duplex Aegypti pars memo-
ratur, superior et inferior.

(92) De Romanorum universali imperio, sub quo
natus est Christus, pulchre Eusebius, etsi aliis ver-
bis, in Syriaca *Theophania* lib. III, 1, 2. ibidem ali-
quid etiam dicitur de vaticiniis Christum porten-
dentibus; nimis tamen breviter, id est paucis ver-
bis. Aegre igitur mihi persuadeo tam pauca dixisse
de hoc argumento Eusebium; quo sit ut codicum
Vaticanorum fragmentum hoc de prophetia Danie-
lis, quod nominatum ex *Theophania* citatur, mihi

Postremam omnium Cleopatram cepit Augustus,
Aegypto et Alexandria devictis. Ex eo tempore
toto orbe cepit dominari quartum imperium; quod
statuae quidem representatio ferreum denominavit,
ceu quod omnia domuerit atque contriverit; pro-
phetas autem visio, animal terribile, mirum ac va-
lidasimum. Porro verba confirmavit praedictionis
exitus. Solam igitur Romanum imperium respu-
blicas, praefecturas, et populorum regna destruxit,
eorum scilicet qui a multis saeculis in unaquaque
natione a propriis principibus regerantur; unani-
que super omnes monarchiam constituit, sub qua
natus est Christus.

XIII.

Postremus ac maximus prophetarum Joannes,
prætor simul et præcursor Christi, primus omnium
palam cunctis prædicabat regnum Dei nuntians⁹⁰.
Qui cum primus hanc vocem emisisset, et ad pen-
itentiam hortaretur; atque ad lavacrum accede-
re, et animas prioribus peccatis mundare, et hila-
res purasque esse juberet, atque ad regni initia
præparari; neque jam consuetos Hierosolymis Mo-
saicos ritus commendaret, sed circa Jordanem flu-
vium, nova inauditaque purgationis per aquam
promissione universum populum invitaret; cum
hæc, inquam, fierent, ii qui veterum prophetarum
de his rebus prædictiones memoria retinebant pon-
tifices atque doctores, Judaicæ gentis duces, novo
præconio aures perculti, ipsam suspicabantur esse
illum quem venturum jamdudum exspectabant, com-
munem humani generis Servatorem; Isais pro-
phetæ oracula comparantes, qui deserti nominatim
et prædicationis atque Jordanis his verbis membra-
rat: *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domi-
ni*⁹¹, et reliqua; et rursus: *Lætare, desertum si-
tiens, exsultet desertum, et efflorescat sicut lilium*⁹²;
et, *Florebunt et exultabunt deserta loca Jordanis*;
quibus addidit dicens: *Roboramini, manus remissæ
et genua dissoluta: consolamini, pusilli mente;
consortamini, nolite timere: ecce Deus noster judi-
cium retribuit: ipse veniet ad salvandum nos: tunc
aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum au-
dient: tunc claudus saliet sicut cervus, et expedita
erit lingua balborum: quia eruperunt in deserto
scaberræ, et vallis in terra sitiens*⁹³.

omnino videatur ad *Theophaniam* respere pertinere.
Porro insigne aliud de vaticinio Danielico fragmen-
tum Eusebii alibi a nobis recitabitur, in codice
Vaticano reperitum, ex ejus deperditio libro xv
Evangelicæ demonstrationis.

(93) In codice A. f. 53, inscribitur *Εὐσεβίου β'
Θεοφανίας* (mendose absurdeque Θεοφάνους, ut et
alibi interdum observavimus); in cod. E. f. 154
(nempe in altero hujus apographo), *Εὐσεβίου
Θεοφαν*. Citari igitur hic *Theophaniam* dubitari
nequit. Cæterum in Syriaco textu nihil fere hujus-
modi reperiebam. Quanquam de Præcursore locum
fuisse Eusebium sub initium vitæ publicæ
Christi Domini, quæ incipit *Theoph.* Syr. lib. III,
40, valde est credibile ac utroque necessarium.

νοῦται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡτα κωφῶν ἀκούσοντα· τότε αἰεταὶ ὡς ἑλαφος ὁ χαλδῆς, καὶ τραπὴ ἔσται γλώσσα μοιχῶν· οὗτι ἀφάρτη ἐν τῇ ἀρήμῳ ὕδαρ, καὶ ἡ φάρμαξ ἐν τῇ δεσφύσῃ (84).

Hæc in sacris libris, tanquam in columnis, impressa olim apud se habentes Hebrææ gentis duces, postquam ipsi renuntiatum est Joannem in deserto et juxta Jordanem fluvium prædicare; facili prædicationes conferentes, ipsam esse et non aliam, a propheta significatum, conjiciebant; missisque legalis rogabant num ipse esset Christus. Is autem negabat; et se non esse communem Servatorem fatebatur: sed enim præsentem jam eo qui expectabatur, ejusdem se præcursorem dicebat: verumtamen se nihil aliud quam vocem Servatoris nuptiam, esse docebat. Idque Evangelii divina exponit Scriptura: Passus est, inquit, se non esse Christum, sed vocem in deserto clamantem: *Dirigitis viam Domini. Ego aqua baptizo, medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis* 20. Lucas item similiter narrat, confabulantibus cunctis circa Jordanem de Joanne, num is Christus esset, respondisse Joannem: *Ego quidem vos aqua baptizo, venit autem qui me fortior est; ipse vos baptizabit Spiritus sancto et igne* 21. Quid est autem ignis? nempe rei inutilis consumptio, et ardor spiritus. Eodem sensu Joannes quoque (apostolus) aiebat: *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per ipsum. Non erat ille lumen, sed ut testimonium perhiberet de lumine* 22. Sed hic quidem ita initium prædicationis faciebat, deducens vocis instar hominum animas ad perfecti verbi susceptionem. Quamobrem Joannem inchoationem esse Evangelii, Marcus demonstrat 23. Postquam vero vox siluit munere suo defuncta, et quasi exigua phosphori luce mentes hominum jam clarificaverat, tunc æmum unigenitum quod antea exsistebat Dei Verbum, proprius caro factum emisit splendores.

XIV.

Salis symbolo discipulorum suorum virtutem innuit 24. Nam quia salis natura ex aqua et flatu constat, parum quid terreni participans, et corruptibilem corporum fluxam naturam constringere solet, ita ut etiam cadavera prævalente vi conservet; convenienter discipulos suos salis naturæ comparat, quoniam et ipsi ex aqua et Spiritu geniti fuerant, atque omnino Spiritu animati, non autem secundum carnem viventes, salis instar quodammodo erant, corruptibilem terrenorum hominum vitam corrigentes atque obdurantes; et eos qui probitate morum ipsis propinquabant, perficientes dulcisque veluti sapore donantes. Propterea

20 Joan. 1, 23, 26. 21 Luc. 11, 15. 22 Joan. 1, 7.

(94) Totum hoc fragmentum unica ferme Græca periodo constat, quam longam circuitionem valde consuetam esse Eusebio observat Montfauconius præf. p. 6. ad ejusdem Commentarium in psalmos.

Α Ταῦτα βιβλικοὶ ἱερεῖς, ὡσαύτ' ἐν στήλαις, τετυπωμένα πάλαι παρ' ἑαυτοῖς ἔχοντες οἱ καθηγεμόνες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, ἐπειδὴ Ἰωάννης αὐτοῖς κηρύττειν ἐπὶ τῆς ἀρήμου καὶ ἀμφὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ἤγγελλετο, τοῖς πράγμασι τὰς προφῆτας συμβάλλοντες, αὐτὸν εἶναι καὶ οὐκ ἄλλον τὸν διὰ τοῦ προφήτου σηματονόμενον ὑπατότησαν· ἠρώτων τε ἀποστειλάντες, εἰ αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός. Ὁ δὲ μὴ εἶναι μὲν ὡμολόγει, ἀλλὰ μὴδ' αὐτὸς ἐδὲ κοινὸν ἀπάντων σωτήριον παρόντος δὲ ἤδη τοῦ προσδοκωμένου, ἑαυτὸν εἶναι πρόδρομον, καὶ τὴν ἐπὶ τῆς ἀρήμου φωνὴν τὴν καταγγελικὴν τοῦ σωτηρίου, αὐτὸς ἑαυτὸν εἶναι εἰδίδασκα· καὶ τοῦτο ἡ βεβαία τοῦ Εὐαγγελίου παρίστησι Γραφή· Ὁμολόγησε γάρ, φησὶν, οὗτι Οὐκ εἶμ' ἐγὼ ὁ Χριστός, ἀλλ' ἐγὼ φωνὴ τῆς βοῆς ἐν τῇ ἀρήμῳ, Β Ἐθέλωτε τὴν ὁδὸν Κυρίου· ἐγὼ βαπτίξω ὑμᾶς ἐν ὕδατι, μέσος δὲ ὑμῶν εἰσθήσει, ἐν ὑμῖν οὐκ οἰδατε. Καὶ Λουκᾶς δὲ τὰ ἑομοῖα ἱστορεῖ, οὗτι Πάντων διαλογοζομένων περὶ Ἰωάννου, μὴ ποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός, ἀπεκρίνατο ὁ Ἰωάννης· Ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίξω ὑμᾶς, ἄρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότατος μου· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Τί δὲ ἐδὲ πῦρ; ἡ τοῦ κούφου ἀπακτῆ, καὶ ἡ ζέσις τοῦ πνεύματος. Τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας καὶ ὁ Ἰωάννης λέγων· Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, Γ ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ· οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Ἄλλ' οὗτος μὲν ἰδὲ πῃ προκατήρχετο τοῦ κηρύγματος, ὁδοποιῶν οἷα φωνὴ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς εἰς ὑποδοχὴν τοῦ τελείου λόγου· ἔνθεν εἰκότως ἀπαρχὴν τοῦ Εὐαγγελίου αὐτὸν εἶναι ὁ Μάρκος εἰδίδασκεν· ἐπειδὴ δὲ ἐκείνῃ μὲν ἡ φωνὴ τὰ οικεῖα πληρώσασα μέρη, σημεῖον τε οἷα φωσφόρον φωτὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων καταυγάσασα διανοίας, αὐτὸς δὲ λοιπὸν ὁ μονογενὴς καὶ πρῶν τοῦ Θεοῦ Λόγος διὰ σαρκὸς τὰς οικεῖας ἐξέπεμπε μαρμαρυγῶς.

Δ' (95).

Διὰ τοῦ τῶν ἄλων συμβόλου τὴν δύναμιν αἰνίσσεται τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ γὰρ οἱ ἄλλοι τὴν μὲν οὐσίαν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος συνεστήκασιν, σημεῖον τε τοῦ γεώδους μετέχοντες, τῆς δὲ τῶν φαρτῶν σωμάτων βευστῆς φύσεως πυκνωτικοὶ τυγχάνουσιν, ὡς καὶ τὰ νεκρὰ διακρατεῖν σώματα κρείττονι δυνάμει· εἰκότως τοὺς αὐτῶν μαθητευομένους τῇ τῶν ἄλων παραβάλλει φύσει, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος εἰσι γεγεννημένοι ὅμοιοι τε Πνεύματι ζῶντες, καὶ οὐ κατὰ σάρκα βιοῦντες, ἄλλοι τινὲς ὡσπερ ὑπὴρχον, τὸν φαρτικὸν βίον τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἐπιστρέφοντες καὶ πυκνοῦντες, τῶν τε κατὰ ἀρετὴν βίῳ τοὺς αὐτοὺς πλησιάζοντας ἀρτῶντες καὶ

23 Marc. 1, 4. 24 Math. v, 13.

(95) In codice A. f. 205. b. perspicuus titulus *Εὐσεβίου βιβλῶν τετάρτῳ Θεοφανείας*. Solus enim ordinalis numerus in compendio est.

καθηδόνοντας. Ταύτη τοι καὶ Μωϋσῆς ἐνομοθέτει διὰ A
 συμβάλων τοὺς ἄλλας προσφέρειν τῷ Θεῷ, ὡς πη λέ-
 γων· Καὶ πᾶν δῶρον θυσίας ὁμῶν ἀλλ' ἀλισθή-
 σεται· ἀλλ' ὁμῶς δι' αἰσθητῶν σωμάτων ταῦτ' ἐπιτε-
 λειν ἐνομοθέτει. Ὁ δὲ τῶν καινῶν αὐθέντης νόμων
 τοὺς ἄλλας ἡμῖν τοὺς θεοφιλεῖς διαβρήθην ἔδεικνυ,
 τοὺς εἶναι παριστάς τοὺς φύλακας τῶν αὐτοῦ παρ-
 αγγελάτων· οἷς καὶ εἰς πρόσωπον Πατρὸς· Ὑμεῖς
 δοτε τὸ ἄλλας τῆς γῆς.

IE (96).

Θησὶ γὰρ· Πᾶς, ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοί, ὁμο-
 λογηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων. Ὡς γὰρ ἐπὶ
 ἡγεμόνων καὶ βασιλέων, ὃ τῆς ἐμῆς βασιλείας γνή-
 σιας στρατιώτης παπαρρησιασμένως τὴν εἰς ἐμὲ ποιή-
 σεται ὁμολογίαν, οὕτω κατὰ τὸν τοιοῦτον ἀμειβό-
 μενος κατὰ τὸν τῆς ἐμῆς βασιλείας καιρὸν, μάρτυς B
 αὐτῷ παραστήσεται τῆς εὐσεβοῦς ὁμολογίας, τὰς
 ἐνοστάσεις, καὶ τὴν παρβήθειαν, καὶ τὴν ὑπομονήν,
 καὶ τὸ τέλειον τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, τοὺς τε λοιποὺς
 ἄλλους τῆς φιλοθέου στρατείας αὐτοῦ καταριθμούμε-
 νος, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορίαν ποιησόμενος
 ἐπὶ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς· ταύτην ἀμοιβὴν
 ἐνεσθῆν ἤδη παρέξειν ἐπαγγέλλομαι τοῖς ἐμοῖς ὁμο-
 λογηταῖς καὶ μάρτυσι τοῖς ἐπὶ πάντων ἀνθρώπων
 παπαρρησιασμένως τὴν ἐμὴν ἀνακηρύξασαι βασι-
 λείαν. Καὶ τί δ' ἂν γένοιτο μακαριώτερον τῆς τοιαύ-
 τῆς ἐπαγγελίας; Τί δ' ἂν κρείττον καὶ ἐνδοξότερον
 τοῦ πρὸ τοῦ θαύματος αὐτῶν τὸν μονογενῆ τοῦ
 Θεοῦ Λόγον ἀναδέξασθαι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ὁμολογίαν;
 Ἔστω τε τῆς μαρτυρίας τὴν ἀμοιβὴν ἰδεῖξασθαι, ἐν C
 αὐτῇ ψυχῇ τοῦ μαρτυρουμένου γενόμενον, καὶ ὡ-
 παρ ἐν ἀγίῳ ναῷ ἐν αὐτῷ κατοικήσοντα; Τοῦτο δ'
 οὐκ ἐπηγγελλεται, οὐ παρέργως εἰπὼν· Ὁμολογήσω
 κατὰ τὸν αὐτῷ· οὐ γὰρ ἔξω σου τυγχάνων τοῦ μαρ-
 τυρουμένου, ἀλλ' ἐν αὐτῷ κατοικῶν, καὶ τῆς θεότητος
 αὐτῶν πληρῶν τῆς ἐμῆς, δι' αὐτῆς τῆς ἐνεργείας τὴν
 ἐν αὐτῷ ποιήσομαι ὁμολογίαν.

Ἰδὴν ἐπιβρώσας αὐτοὺς ἐλπῖσιν ἀγαθαῖς διὰ τῆς
 τοσαύτης ἐπαγγελίας· ἐπιστρέφει πάλιν τοὺς αὐτοὺς
 δι' ἀπειλής φοβερωτέρας ἐπιδάγων, ὅτι, τὸν ἀρνη-
 σάμενον ἀπαρρησίωμαι. Ἀναγκαῖος δὲ καὶ ταύτην
 εὐτοῖς ἐπανατείνωτο τὴν ἀπειλήν, ὡς ἂν μὴ καταφρο-
 νήσαιεν τῆς εἰς αὐτὸν ὁμολογίας, ἐμπαλιν δὲ ὅπως
 φρίττειεν τὴν ἀρνησιν τῆς αὐτοῦ μαρτυρίας, διὰ τὴν
 ἐπακολουθοῦσαν αὐτῇ τιμωρίαν, ἧτις ἦν τὸ πρὸς τοῦ D
 Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀρνηθῆναι. Ὁμοίον δ' ἂν εἴη τὸ ἀρνη-
 θῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τῷ ἀρνηθῆναι ὑπὸ τῆς τοῦ
 Θεοῦ σοφίας, καὶ τῷ ἐκπεσεῖν τῆς ζωῆς, καὶ τῷ στε-
 ρηθῆναι τοῦ φωτός, καὶ τῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἀπο-
 κληθῆναι. Τὸ δὲ καὶ ταῦτα πάντα ταθεῖν ἐνώπιον
 τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέ-
 λων μονοουχί παρ' αὐτοῖς τοῖς θεοῖς βήμασι κατακρίθοντας καὶ ἀποβλήτους γενομένους τῆς αὐτοῦ
 βασιλείας, ποίας οὐκ ἂν γένοιτο χεῖρον ἐσχάτης τιμωρίας;

⁹⁶ Lev. II, 12. ⁹⁷ Matth. V, 13. ⁹⁸ Matth. X, 32, 33.

(96) Cod. A. f. 166, b. Cod. L. f. 94 In utro-
 que codice præponitur fragmento titulii Εὐσεβίου

et Moyses lege sanciebat ut quasi symbolum sal
 Deo offerretur, sic dicens : Et omnes manus sacri-
 ficii vestri sale condietur. Et ille quidem sensibili-
 bus corporibus hæc fieri mandabat. At novarum
 auctor legum sale nobis homines Deo caros per-
 spicue denotat ⁹⁶, hos mandatorum suorum obser-
 vatores esse affirmans. Quibus etiam aiebat : Vos
 estis sal terræ ⁹⁷.

XV.

Alit enim : Quicumque confessus fuerit de me,
 confessio de eo fiet coram angelis ⁹⁸. Sicut enim
 apud duces regesque sit, ille qui mei regni fide-
 lis miles confidenter de me confessionem fecerit,
 hunc ego vicissim remunerans, regni mei tempore,
 testis ei adoro religiosæ confessionis; pugnas per-
 actas, animi alacritatem, patientiam, perfectam
 erga Deum charitatem, et reliqua Deo devotæ ejus
 militiæ certamina computans, eique patrocians
 apud Patrem meum qui in cælis est. Hanc re-
 tributionem jam nunc spondeo me daturam con-
 fessoribus testibusque meis, qui coram cunctis
 hominibus confidenter meum prædicaverint re-
 guum. Quid porro beatius hac promissione fieri
 potest? Quid melius vel gloriosius, quam ante di-
 vinum tribunal unigenitum ipsom Dei Verbum sa-
 ciendam suscipere de nobis confessionem? atque
 adeo opere præmium nostri de eo testimonii ex-
 hibere, dum in ipsa testis sui anima versatur, ac
 veluti in sancto templo in eadem habitat? Atqui
 hoc promisit, haud casu dicens : Confitebor et
 ego eum. Non enim alicubi, extra eum de quo
 confiteor, aum, sed in ipso habito, atque eum
 deitate mea complens, per ipsam efficaciam, qua in
 illo operor, confessionem de eo peragam.

Postquam illos priore effato in egregiam spem
 erexerat, rursus attentos facit eos, terribiliori-
 bus minis admonens fore ut ipse negantem se ne-
 get. Necesario autem has quoque ipsis minas
 intendit, ne forte aliquando negligant ipsum confi-
 teri, vicissimque ut negare eum perhorrescant
 propter consecuturam ejus rei pœnam, nempe quia
 a Filio Dei negabuntur. Perinde vero est negari a
 Patre, atque a Dei sapientia negari, et vita exci-
 dere, luceque privari, et omni bono depelli. Porro
 hæc omnia coram Patre cœlesti perpeti, et spe-
 ctantibus angelis propemodum ante divinum ipsum
 tribunal condemnari, et illius regno expelli, quidni
 quovis summo supplicio pejus sit?

β. Θεοφανείας, cum compendiis in secundo voca-
 bulo, ut in præcedentibus dixi.

XVI.

Quia ait Dominus ⁹⁷, se venisse ut gladium immitteret, neque ut pacem daret, sed ut potius separationem inferret, his verbis docuit haud grata, neque multis consueta, neque jucunda datarum mendo advenisse, sed talia quæ ipsi erunt igne urentiora, nequitiam quamlibet et animæ improbitatem eam alienam materiam prorsus combustura, et auri instar castæque animam illustratura qui eam vim reciperit; per quam mox tanquam gladio acutissimo, genere inter se affines separare non demorabitur, ita ut filios a patribus dividat, filias a matribus, neras a soceribus, rationali inquam celo divinoque gladio, et divini salutarique igne, ut mellioris frugis homines ad celestia desideria inflammantur, neque diutius cum improbis societatem habere patienter: atque ita hinc ipse civile bellum merito conficitur, iniquis patribus fideles filios persequentibus, matribus irreligiosis filias frangi, soceribus pariter neras suas: ipse scilicet hæc operante, dum humanarum animarum delectam habet, et invisibili divini potentia inter has discernit; et dignas quidem gratia sua ac vocatione, pro virtutis merito constituit, indignas autem electione sua secernit. Hæc in antecessum divina provisione discipulis exposuit, futuram affirmans civile bellum propter eorum doctrinam, et se ignem accensuram, et gladium per domos immitturam, et vim suam per cognationes discursuram, et a noxiis parentibus affinisque dividat, sed Deo conjungat; futuram quippe plurimam inimicitiam et paginam suorum militum adversum aliter viventes, in domibus singulis; dum alii irreligiosos, intemperantes, et asperos sectantur mores; alii modesto, composito, pieque vivant. Hinc odium grave bellumque inconciliabile in singulis familiis confutum iri. — Dei pacem atque amicitiam, quam discipulis suis conciliabat, animæque imperturbationem, et mentis serenitatem firmumque statum, pacis vocabulo denotans. Vere enim illa pax est, quæ justitia Dei et pietate gloriatur.

προϋξίνει μαθητάς, τήν τε τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν, και λογισμῶ τὸ γαληνὸν και εὐσταθὲς τοῦτον ἀποκαλῶν τὸν τρόπον. (3) εἰρήνη γὰρ ὄντως ἀκίνητος ἐστίν, ἣ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ και εὐσεβείᾳ σεμννομένη.

Verumtamen hæc præcipiebat Servator, haud equidem contra Moysis legem dicentem: *Honora*

⁹⁷ Math. x, 54.

(97) In codice A. f. 186 fragmentum hoc gerit perspicue titulum *Εὐσεβίου δευτέρου* (vel *δευτέρου*) *Θεοφραστῆ*. Atque illud *δευτέρου* mendum existimo amanuensis qui in antiquiore codice legerit litteram *δ*, quarto, præterque explicaverit *δευτέρου*. Responde in Syriaca *Theophrastia*, lib. iv, 12 et 23, sermo est de dissidiis bellisque domesticis ac civilibus religionis diversæ causa; quanquam nostrum fragmentum nonnulli alicubi cum prædictis locis congruit.

(98) Th. Syr. iv, 12.

(99) Sine dubio pertinet ad hunc locum fragmentum Eusebii in Catena ad Matthæum cap. x, 54, edit. Crameri, p. 84. *Εὐσεβίου Καισαρείας*. Τὴν τμητικὴν (μάχαιραν) εἰς τὸ διαμεῖν τούς ἀξιούς τοῦ

A

IC (97).

(98) Ἀλέγων μέντοι ὁ Κύριος, ὅτι Πῦρ ἤλθον βαλεῖν, και οὐκ εἰρήνην δοῦναι, ἀλλὰ διαμερισμέν, ἐδίδοσκα διὰ τούτων, ὅτι μὴ τὰ φῶς μηδὲ τὰ συνήθη τοῖς πολλοῖς και τὰ ἡδέα παραδώσουσιν ἐλήλυθε τῷ βίῳ, ἀλλὰ ταῦτα ἃ ἐὶ πυρὸς αὐτοῖς ἕσθαι και στικτώτατα, πῶσαν καιλίαν και μοχθηρίαν ψυχῆς ἕσπαρ ἀλλοτρίαν ὕλην καταφλέξαντα, και χρυσοῦ ἕσπην λαμπρόντα πῶσαν ψυχὴν τῶν παραβεβημένων αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἐκ τῆς ἕσπης ὀνομα μύλλαισιν μάχαιρας ἕσπην ἕστῆτης διαμεῖν τοὺς κατὰ γένος ἀλλήλοισ προσήκοντα, ὥστ' ἀφορίζουσιν υἱοὺς γονέων, και θυγατέρας μητέρων, και νόμους τῶν κηδεστῶν, ὑπὸ τοῦ λογικοῦ βέλους και τῆς θεϊκῆς μάχαιρας τοῦ τε Θεοῦ και σωτηρίου πυρὸς, τῶν ἐν ἀνθρώποις κραιπτόνων

ἐπὶ τὸν οὐράνιον πόθον ἐξαπτομένων, και μηκέτι οἷον τε φέρειν τὴν μετὰ τῶν φαύλων συνουσίαν. ὥστ' ἐνθένδε εἰκότως τὸν ἐμπύλιον αὐτοῖς ἀναβησιασθεῖσιν πόλεμον, πατέρων μὲν φαύλων υἱοὺς πιστοῖς ἐπιστοιμαμένων, μητέρων δὲ ἁθῶν θυγατέρας αἰσχροῦσιν, κηδεστῶν τε ὡσαύτως τὰς αὐτῶν νόμους. αὐτοῦ ταῦτ' ἐνεργούντος ἐν τῷ στρατολογεῖν τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, και τὰς ἀξίας τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἐκλέγεσθαι, ἀοράτω τε και θεϊκῇ δυνάμει ἐν μέσσοις ταῦτοις ἅπασι διακρίνειν (99). και τοὺς μὲν ἀξιούς τῆς αὐτοῦ χάριτος τε και κλήσεως ἀριστινὸν ἀποβάλλειν, τοὺς δ' ἀναξιούς τῆς ἐκλογῆς ἀφορίζουσιν (1). Ταῦτα προλαβὼν ἐνθάδε προγνώσει διεσπῶντο πρὸς τοὺς μαθητάς, μαρτυρούμενος τὸν μέλλοντα συστήσεσθαι ἐμπύλιον πόλεμον διὰ τοὺς αὐτοῦ λόγους. και ὅς πῦρ ἐξέσθαι, και μάχαιραν ἐμφελεῖ κατ' οἴκους, και κατὰ συγγενείας ἢ αὐτοῦ δυνάμεις, χωρίζουσα μὲν τῶν ἐπιβλαβῶν γονέων και συγγενῶν, συνάπτουσα δὲ τῷ Θεῷ, και τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ ἐνοῦσα τοὺς ἀξιούς αὐτῆς. ἕσθαι γὰρ πλείστην ὄσιν διαφορὰν τε και μάχην τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν πρὸς τοὺς ἐναντίας ζῶντας, καθ' ἕκαστον οἶκον, τῶν τοὺς μὲν τὸν ἀκλάστον και ἄθεον και δυσμενῆ μετιναί βίου τρόπον, τοὺς δὲ τὸν σώφρονα και κόσμιον και ἐπεικῆ. διὸ δὴ ἔχθησαν διειρηνη και πόλεμον ἀσπονδῶν ἀκ τοῦτου συστήσεσθαι ἕρ' ἐκάστης συγγενείας (2). — Τὴν πρὸς Θεὸν γινώσιν τε και φιλίαν, ἣν τοὺς αὐτοῦ

(4) Πλὴν ταῦτα διατάττετο ὁ Κύριος, οὐκ ἀντινομοθετῶν τῷ φάσκοντι παρὰ Μωδοῖ, *Τίμα τὸν πα-*

Θεοῦ ἀπὸ τῶν μὴ τοιοῦτων.

(1) Hæc in Syriaca *Theophrastia*, lib. iv, 12, ait Eusebius se sumere ex Hebraico Evangelio, quod alibi etiam ab Eusebio citatum postea videbitur.

(2) Hæc valde congruunt cum *Theoph. Syr.* iv, 23.

(3) Vides hunc præcipue locum admissum pertinere ad Syriacam *Theophrastiam*, lib. iv, 12, ita tamen ut Græcus textus mihi lucidior meliorque videatur.

(4) In codice A. f. 204, perspicue, cum compendit tantum in secundo vocabulo: *Εὐσεβίου βιβλίῳ τετάρτῳ Θεοφραστῆς, Eusebii ex libro quarto Theophrastie.*

ἄρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, νόμος, βαβαίων δὲ **A** *patrem tuam ac matrem tuam* ³⁹; imo et illam fir-
 mandum καὶ ἐπισημαζόμενος διὰ τῆς κρείττονος
 ἀντιθέσεως ἐντολῆς τῆς ἐν Θεῷ ἐξ ὅλης ψυχῆς
 ἀγαπῆν διακαλεισόμενης. Πατέρα μὲν γὰρ καὶ μητέρα
 τιμῆν παντὶ τῷ νόμιμον κατὰ φύσιν· ἕντος δὲ ἐπέ-
 ρου πατὴρ τοῦ καὶ τῶν γεγεννημένων κρείττονος,
 αὐτοὺς τε ὑποστησάμενου, ἦν δὲ οὗτος ὁ τοῦ Θεοῦ
 Λόγος, ὁ τὰ προαιμμένα διαταττόμενος, οὐ χρῆναί
 φησι· ὑπερβάλλειν τῇ φιλατοδὸς τὸ σῶμα γεγεννημέ-
 νου τοῦ τὴν λογικὴν ὑποστησάμενου Λόγου· ἀλλὰ
 κακίαις μὲν προσφέρεσθαι τιμῇ τῇ πάσῃ, διαθέσει τε
 τῇ προσήκουσῃ, αὐτῶν δὲ ὑπερβαλλόντως ἐκ πρώτων
 ἐπέρ αἰτίας· ὡς μὴ κατωκινῆν δι' αὐτὸν καὶ φιλεῖν αὐτὸν
 ἀσπείων διστασθαι, καὶ ἀθέων ἀελαῶν ἀφορίζεσθαι, **B**
 υἱὸς τε καὶ θυγατέρας ἀποστρέφασθαι, καὶ τῇ τοῦ
 Λόγου τμητικωτάτῃ μάχαιρᾳ τούτων ἀπάντων τὰ
 φυσικὰ διακόπτειν φίλτρα, εἰ ἐμποδὸν ποτε γίνοντο
 τῇ περὶ αὐτὸν εὐσεβεῖ διαθέσει. Αἰδ' ἀκριβῶς ἐν τῷ
 Ματθαίῳ ἔφη· *Ὁ φιλεῖν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ
 ἐμέ οὐκ ἔστι μου ἀξίος*· χῶραν μὲν γὰρ διὰ τούτων
 καὶ τοὺς ἐπ' γένει προσήκουσι διαθέσεως καταλιμπαν-
 ον· ὑπὲρ αὐτὸν δὲ οὐκ ἔστι· αὐτοὺς συνήχρωι τιμᾶσθαι,
 οὐδὲ διὰ τὴν εἰς τὴν πατέρα αἰδῶν, ἢ τῆς τιμωστικῆς
 ἔνεκα, ἢ χάριν τῆς πρὸς τὰ φίλτατα στοργῆς, ἐξέ-
 μνησθαι τὴν αὐτοῦ φιλίαν, ἀλλὰ φιλεῖν μὲν κακίαι-
 νος, ὡς καὶ τοῦ τῆς φύσεως νόμου καὶ τοῦ θεοῦ
 λόγου τούτου διαγερούτος· μέχρι δὲ τούτου φιλεῖν,
 μέχρις οὗ μὴ καταδιόπτει ἢ περὶ αὐτοὺς διάθε-
 σεις τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβειαν. **C** Εἰ δὲ μὴ οὕτως
 ἐμποδὸν ποτε οὗτοι γίνεσθαι τὰς τῆς θεοσεβείας νό-
 μους, προσημαζόμενος ὁ τῶν ψυχῶν Πατὴρ· οὗτος δὲ ἦν
 αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ ταῦτα διακαλεισόμενος καὶ
 νομοθετῶν δὲν τοὺς αὐτοῦ στρατιώτας ὑπὲρ πάντας
 τοὺς ἐπ' γένει προσήκοντας αὐτὸν ἀγαπῆν, μὴδὲ προ-
 τιμῆν τῆς περὶ αὐτὸν διαθέσεως φίλτρα σαρκῶν ἢ
 σωματίων συγγενείας. Τότε δὲ καὶ ἡ μάχαιρα τοῦ
 Θεοῦ ἢ τμητικωτάτῃ, τοὺς ἀναξίους ἀπὸ τῶν ἐξίλων
 διακόπτουσα, διόλοι ἀν δικαίως τῶν μὴ ἀσπείων (δ')
 γονέων τοὺς εὐσεβεῖς ἀφορίζουσα υἱὸς. Ἐσαύτως τι-
 μητικὸν καὶ ἀγαπητικὸν υἱὸς καὶ θυγατέρας νόμος
 φύσεως, οὐ μὴν ἔσθ' ἔνεκεν τούτων ἐξάρτους γίνε-
 σθαι τῆς περὶ αὐτὸν ὁμολογίας· μεγίστης τε τιμο-
 βρίας ἀπειλητικὴν προήκατο φωνὴν εἰπὼν κατὰ μὲν
 Λουκᾶν, *Ὁ δύνασαι μου εἶναι μαθητῆς*· κατὰ δὲ
 Ματθαῖον, *Ὁὐκ ἔστι μου ἀξίος*· εἴπαρ ὁ ταῦτα λέ-
 γων αὐτοὺς ἐκαίνο· ἦν ὁ ἐν ἀρχῇ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ
 Λόγος, αὐτοὺς δὲν ἢ ζωὴ καὶ ἢ σοφία καὶ τὸ φῶς καὶ
 μου ἀξίος, ὅμοιον ἀν εἶναι τῷ, οὐκ ἀν γένοιτο ἱζωῆς
 ἀξίος, οὐδ' ἄλλου τινὸς ἀγαθοῦ.

Jam vero corroborans animæ nostræ nervos, et
 militaris, ut ita dicam, secundum Deum fortitudinis
 vires incendens, pergit dicere : *Et qui non bajulat
 crucem suam et venit post me, non potest meus esse
 discipulus* ⁴⁰. Non enim patribus tantum ac matri-
 bus, filiis filiabusque anteponebat, inquit,
 amorem mei, sed et corpori proprio, et universæ
 huic temporali vitæ. Corpus igitur, quo nunc anima

³⁹ Exod. xx, 12. ⁴⁰ Matth. xxii, 37. ⁴¹ Matth. x, 37. ⁴² Luc. xiv, 26. ⁴³ Matth. x, 37. ⁴⁴ ibid. 38.

(45) Vel dolendum μή, vel legendum εὐσεβῶν, nisi malis legere μήν. Εἰπ.τ.

includitur, crucifigere oportet, et veluti mortuum efficare, clavis configentes illius cupiditates et mortificantes, adeo ut non videatur viventem circumferre carnem, sed extinctam, et divinis præceptis transactam. Atque ita anima, quæ aliâ constat substantiâ incorporea et intellectuâ, victorialis tropæum adversus hostes erigens, corpus seu crucem circumferre videatur, et mortuum veluti instrumentum gestans subsequatur rationem (sæpe Verbum) præclari instar militis qui victoriæ de hostibus manubias gerat. Nisi enim hoc modo sequatur me, inquit, discipulus corpus suum et carnem mortificans, et quasi exanimem quamdam crucem sibi imponens, minime sit neque esse possit me dignus. Culmen itaque philosophici moris his verbis representat, discipulos suos tanquam viros militares ad fastigium virtutis conscendere iuvitans.

Quoniam non solum plus quam patrem ac matrem et liberos, verum etiam plus quam proprium corpus, amicitiam ipsius æstimandam esse docuerat; uno adhuc reliquo, magis etiam quam corpus necessario, id est anima; sermonem intendens, de hac quoque ita locutus est: *Qui non oderit etiam animam suam, non potest meus esse discipulus. Secundum vero Matthæum: Qui invenerit animam suam, perdat eam: et qui eam perdidit propter me, inveniet eam*⁴⁴. Non enim mihi, inquit, de exterioribus sermo est, neque de parentibus et liberis, sed ne de ipso quidem corpore et carne hac facile corruptibili, quæ parum curare jubeo, dum contra præ omnibus in pretio habere sermones meos adhortor. Sed quamvis anima pretiosior omnibus sit, ita ut nihil melius quispiam habeat, huic ipsi creator ejus anteposendus est; ita ut si tempus forte exigat huic quoque non parcere, eamque exitio (ut hypothetice loquar) pro Dei cultu tradere, id quoque sine dubitatione agendum sit. Etenim soli Deo, perditam (dico per hypothèsim) ipsius causa animam recuperare et invenire possibile est. Nam qui eam nusquam existentem primo formavit, et ex non existente subsistere fecit, haud impes erit eam ex hominum consortio pulsam, et de hac mortali vita abactam, rursus ad luminis auras revocare. Nam quod perditum fuit, haud sane in nihilum dissolvitur, sed subsistit, est, ac permanet; tantum se subtrahit latetque destructores suos, non tamèn magnum oculus fugit. Quisobrem nihil reapse apud Deum perit. Quod si quis Deo non credens, neque posse ab eo animam quæ periisse putetur, revocari ac vivificari judicans, confessionem de Deo factam abnegaverit, ac propterea impendentem ab hominibus necem fugerit, seque securam inter homines vitam adeptum putaverit, atque ita animam suam se invenisse speret, quippe qui hominum insidias impendentemque religionis causa necem vitaverit; hic, inquam, sciat vera potius

⁴⁴ Matth. x, 39.

(5) Cod. A. f. 204, b.

γούν σῶμα, ὃ περιλαίεται νῦν ἡ ψυχὴ, ἀνεσταυρώσει προσήκει, καὶ ὡς περ νεκρὸν ἀπεργάσασθαι, καθηλείσαντας αὐτοῦ τὰ πάθη καὶ ἀπονεκρώσαντας, ὡς μηκέτι δοκεῖν ζῶσαν περιφέρειν σάρκα, ἀλλὰ νεκρωμένην, καὶ τοῖς θεοῖς παραγγέλλασαι πεπερονημένην ὡστε τὴν ψυχὴν, ἐτέρας οὖσαν οὐσίας τῆς ἀνωμάτου καὶ νοεῖδος, τρόποιον νικητήριον κατ' ἐχθρῶν ἐγείρουσαν, τὸ σῶμα σεαυτὴν δοκεῖν περιφέρειν, καὶ νεκρὸν ὡς περ ὕργανον ἀχθηφοροῦσαν ἔπασθαι τῷ λόγῳ θείῳν γενναίον στρατιώτου τὰ βραβεῖα τῆς νίκης κατ' ἐχθρῶν ἐπιπομιζομένου. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτον τὸν τρόπον ἀκολουθήσει μοι, φησὶν, ὁ ἐμοὶ μαθητεύμενος, τὸ ἑαυτοῦ σῶμα καὶ τὴν σάρκα νεκρώσας, καὶ οὐδὲν τινα σταυρὸν ἀνελχον περιθέμενος, οὐκ ἂν γένοιτό μου ἄξιος, οὐδὲ δύναίτο εἶναι μαθητῆς. Ἀκρότητα δὲ καὶ διὰ τούτων φιλοσόφου τρόπου παρρησία, τοὺς εὐτοῦ μαθητὰς οἷα στρατιωτικὸς ἀνδρὰς ἐπ' ἀκρον ἀρετῆς σπαυδεῖν προκαλοῦμενος.

(5) Ἄλλ' ἐπιπέθῃ πατέρος καὶ μητρὸς καὶ τέκνων οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ προτιμῶν τὴν αὐτοῦ φίλαν διδίδασθαι, ἐνδὸς δὲ λοιπὸν εἶτι λείποντος τοῦ καὶ εὖν σωμάτων ἀναγκαιότερου, τοῦτο εἶη ἢ ἡ ψυχὴ ἐπιτελεῖν τὸν λόγον, καὶ περὶ ταύτης τοιαύτας προφέρειτο φωνὰς, ὅτι Ὁ μὴ μισῶν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν οὐ δύναται μοι εἶναι μαθητῆς κατὰ δὲ τὸν Ματθαῖον, Ὁ σὺρῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας αὐτήν ἔσται ἐμοῦ, εὐρήσει αὐτήν. Οὐ γὰρ περὶ τῶν ἐκτός μοι, φησὶν ὁ λόγος, οὐδὲ περὶ γονέων καὶ τέκνων, ἀλλ' οὐδὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ τῆς εὐφθέρτου ταύτης σαρκὸς, ὡν δὴ ἑλαττον φροντίζειν παρακαλεῖσθαι, καὶ πρὸ πάντων τιμῶν τοὺς ἐμοὺς λόγους παραίνῳ· ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ πάντων τιμιώτερον ἡ ψυχὴ, ἣς οὐκ ἂν γένοιτό τι κρείττον ἐκείσῳ, καὶ ταύτης αὐτῆς δεῖο ἂν τὸν ποιητὴν αὐτῆς προτιμῶν· ὡς, εἰ καιρὸς ποτε καλέσειεν, ἀπειθήσει καὶ ταύτης, ἀπωλεία τε αὐτήν, ὡς ἐν ὑποθέσει λόγου εἶπεν, ὑπέφ' εὐσεβείας Θεοῦ παραδοῦναι, καὶ τοῦτο χρὴ προθύμως ὑπομένειν· ὅτι μόνον Θεῷ καὶ τῆν, ὡς ἐν ὑποθέσει, ἀπολωλυῖαν δι' αὐτὸν ψυχὴν ἀνακαλέσασθαι καὶ ἀνευρεῖν δυνατόν. Ὁ γὰρ μηδαμῶς μηδαμῶς οὐσαν αὐτῆν πρότερον ὑποστησάμενος, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἔντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν, οὐκ ἂν εἴη ἀδύνατος ἀπολλυμένην αὐτῆν ἐξ ἀνθρώπων, καὶ ἐκ τοῦ θνητοῦ βίου ἀφανισθεῖσαν, αὐτὴς εἰς φῶς παραγαγεῖν. Τὸ γὰρ ἀπολωλὸς οὐκ εἰς ἀνυπαρξίαν κενώρηκεν, ἀλλ' ὑπάρχει μὲν καὶ ἐστὶ καὶ μένει· κέρυπται δὲ καὶ λανθάνει τοὺς ἀπολωλεκότας, ἀλλ' οὐδὲ τὸν μέγαν διαδιδράσκει ὀφθαλμόν· διὸ οὐδὲν ἂν ἀπόλατο παρ' αὐτῷ. Εἰ δέ τις, ἀπιστήσας Θεῷ, καὶ μὴ δύνασθαι αὐτὸν τὴν ἀπολωλέναι νομισθεῖσαν ψυχὴν αὐτῆς ἐπαναγαγεῖν καὶ ζωοποιεῖν ἡγησάμενος, ἔξαρνος γένοιτο τῆς περὶ τὸν Θεὸν ὁμολογίας, εἴτα διαφύγει μὲν τὸν ἐξ ἀνθρώπων ἐπηρερημένον θάνατον, ἐν ἀσφαλείῃ δὲ ἤδη καὶ ἐν ἀμερίμῳ τῆς ἀνθρώπων ζωῆς ἡγοῖτο ἑαυτὸν γαγονῆναι, ὡς δοκεῖν εὐρηκεῖναι ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν, ὅτε δὲ ἐκφεύγων τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἐπιβουλὰς, καὶ τὸν ἡπει-

λημέτων ἔνεκον τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου θάνατον· ἴστω δ' τοιοῦτος τῆς ἀληθοῦς ζωῆς ἑαυτὸν στερήσας, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἣν εὐρησάναι νονούμεν, ἀληθεὶ λόγῳ παραθεὸς ἀπολείψ. Πίσσης γὰρ ἐσχάτης ἀπωλείας γίνεσθ' ἂν χείρον ἐδ' ἐκπεσεῖν Θεοῦ, καὶ ἀρνηθῆναι ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τί δὲ καὶ πλέον ἐπορεύετο, ἑαυτὸν ἀπατήσας, καὶ εὐρησάναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπολαβὼν, ὅτε, φεύγων τὸν θάνατον, τὸν Θεὸν ἠρνεῖτο; Σμικροῦ γὰρ ὄντος καὶ ἐπιχειροῦ βίου, μετ' οὐ πολλὴ τῆς θνητῆς καὶ ὀλιγοχρονοῦ ζωῆς στερηθεὶς, καὶ τῷ θανάτῳ ἂν φεύγων τὸν Θεὸν ἠρνεῖτο ὑποβληθεὶς, τῇ μετὰ τὸν θάνατον αἰωνίᾳ καλᾶσει παραδοθήσεται, ἀπολέσας ἀληθῶς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἣν εὐρησάναι ὑπεκλήθη· ὡς ἀνάπαλιν ὁ διὰ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα ἑαυτὸν ἀπονοῦς, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἀπαρνηθεὶς, ὅσον τε ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ προθέσει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπολωλεκώς, πάντα τε ταῦτα εὐθαρῶς ἰκομαινας διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν πίστιν, ἑαββέτω ὡς μηδεὶς ἀπολωλὸς αὐτῷ· οὐ γὰρ ἀπολλωλεν ὁ τοιοῦτος, ἀλλ' εὗρε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Εἰ γοῦν ὡς ἐν ὑποθέσει λόγου θνητῆ οὐσα ἐτύχχανε, καὶ ὅσα τε ἀληθῶς εἰς τὸ μὴ ἂν χωρεῖν, καὶ εἰ ἀπώλλυτο ὑπὸ ἀνθρώπων ἀναιρουμένη, ὅμως οὐκ εἰς ἀνέλπιστον χρῆ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνα διακαρτερεῖν· ἐπειδὴ τῷ Θεῷ καὶ τὰ ἀπολωλὸτα καὶ τὰ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντα παραγινῆναι ἐξ οὐκ ὄντων καὶ ζωοποιεῖν δυνατόν. Διὸ καὶ τὸν νομισθέντα μηκέτι εἶναι, ἀλλὰ δι' αὐτὸν ἐξ ἀνθρώπων ἀπολωλὸτα, οὐκ ἂν αὐτῷ γένοιο ἀδύνατον αὐθις ὅσο τῷ δι' αὐτὸν αὐτὴν ἀπολωλεκότη παρασχεῖν.

IΖ' (6).

Οὐδεὶς μέντοι τῶν προφητῶν ἐδ' κήρυγμα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας γυμνῶς εἰς πάντας εὐηγγέλιστο· ἀλλ' ἤδεσαν μὲν αὐτὸ προφητεῖαι πάντες, οὐ μὴν καὶ τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ παρεῖδον, διὰ τὸ νηπιάζειν τὰς φρένας, καὶ ἐξασθενεῖν πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ κηρύγματος· πρῶτον δὲ Ἰωάννου τηλαυγῶς κηρύξαντος ἠγγικάναι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἀφεστῆναι τὰ ἁμαρτιῶν διὰ λουτροῦ παλιγενείας καταγελαστος ἀνθρώπων, εἰ τῷ κηρύγματι ἑαυτοὺς ἐπιθόντες περιάρπαστον αὐτὴν ἐσχίχασιν, ἐξ ἀκαίμων τῶν ἡμερῶν ἀρξάμενοι, ἐξ ὧν ὁ Ἰωάννης τὸν περὶ αὐτῆς κατήγγειλε λόγον. Τὰ μὲν γὰρ Μωϋσεὺς νόμιμα καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρίαν καιρὸν φησὶν ἐσχίχεται εἰκαλον· τοῦτον δὲ περιγράφεται μέχρι τῆς Ἰωάννου παρουσίας· καὶ τοὺς προφήτας δὲ μέχρις Ἰωάννου Ἰουδαίους πεποιθῆσθαι τὰς παραγγελίας πρὸς τὸ φυλάττειν τὰ Μωϋσεὺς νόμιμα· πρῶτον δὲ Ἰωάννην ἀρχηγὸν γεγενῆσθαι τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅτε πρῶτον αὐτοῦ γενόμενον. Αὐτοῦ τε πρῶτον καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔπασιν ἀνθρώποις εὐηγγελισμένου, τοὺς ἀξίους αὐτῆς εἰς αὐτὴν βιάζεσθαι νοήσομεν, ἐπιστήσαντες, ὡς μέγας ἀγῶν τυγχάνει τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις πρὸς τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀνοδὸν. Τὸ γὰρ ἀνθρώπους ὄντας καὶ σάρκα θνητὴν περιβεβλημένους, τῶν φυσικῶν ὀρέξεων κρείττους γίνεσθαι, ἡδονῆς τε κρατεῖν καὶ πάσης ἀσυχρᾶς ἐπιθυμίας, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἡδὴ ἀπομιμεῖσθαι τὸν

A vita se ipsam privasse, suamque animam, quam sibi invenisse videbatur, perditioni tradidisse. Quovis enim summo exitio deterius est Dei gratiam amittere et a Filio Dei negari. Quid vero quisquam proficit, dum se decipit, et animam suam invenire arbitrator, cum mortem vitans, Deum negat? Nam cum sit arcium et temporale hoc ævum, quanto citius mortali brevique vita orbatus, æterno post mortem supplicio tradetur, perdit enim vero propria anima, quam se invenisse putabat. Sicuti versa vice qui ob spem in Deum semetipsum negligit, suamque vitam abnegat, et quantum attinet ad suum propositam, animam propriam perdit, cuncta hæc alacriter propter fidem erga Deum tolerans; hic inquam erecta fiducia sit, quasi nihil

B perdidit. Non enim ipse amisit, sed invenit animam suam. Si ergo per hypothesim mortalis esset anima, ac vere in nihilum posset dissolvi, et si periret ab hominibus extincta, nihilominus hæud sine spe foret pro religione depugnandum; quia Deo et perditæ et nunquam exstantis, ad existendum atque ad vitam perducere non est arduum. Quapropter ea etiam quæ existere non creduntur, sed ejus causa ex hominibus excesserunt, non erit ei impossibile rursus instaurare, et perditæ animæ inventionem ei, qui ipsius causa amisisset, concedere.

ἀπολωλὸτα, οὐκ ἂν αὐτῷ γένοιο ἀδύνατον αὐθις ὅσο τῷ δι' αὐτὸν αὐτὴν ἀπολωλεκότη παρασχεῖν.

C

XVII.

Nemo unquam ex prophetis præconium regni caelorum aperte coram populo fecit: sed sciebat quidem id propheta omnes, neque tamen Judæorum populo prodebant, propter mentis illorum infantiam, et sustinendam præconii magnitudinis infirmitatem. Cum autem primus Joannes clare prædicavit appropinquare regnum caelorum, et peccatorum remissionem per regenerationis lavacrum hominibus nuntiavit, il qui prædicationi assensum suum præbuerunt, regnum illud ceu ex rapto sibi habuerunt, ex eo tempore incipientes, quo Joannes de ipso sermonem intulit. Nam Moysis legalia et Judæicum cultum proprium tempus habuisse ait; quod Joannis præsentia finitur; prophetas quoque usque ad Joannem Judæis auctores fuisse ut Moysis legalia servarent. Sed primum Joannem initium Novi Testamenti fecisse, utpote ipsius præcursorem. Ipso autem primo, ætate illa, regnum caelorum cunctis hominibus nuntiante, dignos illo homines in ipsum vi irrumperere putabimus, si consideremus quam gravis sit conatus hominibus terræ incolis iter ad cælum tendere. Namque homines natos, et mortali carne circumdatos, naturalibus appetitibus fieri superiores, et voluptatem omnemque turpem cupiditatem cobibere, vitamque angelicam velle in terris imitari; ita ut æque ac Paulus dicere possint: *Nostra autem conversatio in*

(6) Hinc quoque fragmento in codice A. f. 218. superscribitur titulus *Εὐσεβίου βιβλίῳ τετάρτῳ*

Θεοφάνειας, cum siglis supra secundum vocabulum.

causis est⁴³; quidam hoc violentam ait, ac propemodum præter naturam supraque vires esse videatur? Quis vero religionis nostræ ascetas carnis carnem suam propemodum emortuam officere, ut dicant: *Cum Christo crucifixus sum, vivo autem iam non ego*; quia, inquam, non latebitur, vere hoc vim facere regno cælorum? Quod si quis præterea observet mirabilem sanctorum martyrum constantiam, quis rursus non dicat vim inferri ab his regno cælorum, prout Servator jam prædixit?

XVIII.

Congruè admodum non meklitudinal tantum turbisque tunc astantibus primam parabolam intulit Christus⁴⁴, verum etiam iis qui postea ad ejus audiendos sermones conventuri erant; rei gerendæ differentias divina provisiõne declarans, causasque prædicens ob quas nonnulli divina gratia exident. Initium parabolæ seminator est, et hujus exitus ad eos qui extra erant, tum seminis projectio, et hoc haud pari modo recipientes regiones. Jam hæc esse regni mysteria ipsemet testatus est. Nam et seminator de supernis exiverat, et illic redibat; nempe ut ipse docebat, dicens: *Ego es Patre processi, et veni*⁴⁵. Sed et de propriis sui regni conclavibus exiverat ad illos qui exteri ei facti erant, postquam expulsi Deus Adamum, et collocavit eum juxta paradysum deliciarum. Hic autem exsul propter inobedientiam factus, et extra paradysum ejectionis, interioris agriculturæ semina pessumdedit, instar illius contumacis adversus patrem filii, qui acceptam substantiam in aliena regione dissipavit. Christus vero benignitate optima Patris exivit, seminator factus, venitque ad nos externos haud aliam ob causam, nisi ut in nobis seminaret cæleste semen. Solus autem exivit ad seminandum; quandoquidem et is solus erat omnium seminator. Multi quippe de cælestibus venerunt stationibus, atque ad homines se contulerunt, sed non seminandi causa: non enim seminantes erant, sed administratorii spiritus in ministerium missi. Moyses autem, et post eum propheta hæc mysteria regni cælorum hominibus disseverant, sed parvulus adhuc erudierunt, insipientes a malluz errore averterunt, et idololatriæ illorum morbo medicinam facere studuerunt, eorumdem animas, velut novalla quædam, semine vegetantes. Solus autem universalis sator, Dei Verbum, ben-

⁴³ Phil. iii, 20. ⁴⁴ Math. xiii, 5. ⁴⁵ Joan. viii, 42.

(7) Videsis partim his similia in Syriaca *Theophania* lib. iii, 21, 22, 23, et lib. iv, 32, ubi priscorum Christianorum mira ac severa virtus egregie describitur.

(8) Citatur hoc titulo in cod. A. f. 122, et cod. L. f. 44, b: *Ἐξοσθίου βι. Θεοφανίας*. Videas hic manifeste dici βεβλῆν non tantummodo β. Superponitur autem in cod. A. compendium significans τετάρτου vel potius τετάρτων (mendose tamen in cod. L. πρώτου vel πρώτων). Recipere in *Theophania* Syriaca, lib. iv, 35 et 34, sermo est de parabola seminatoris; verum tamen multo brevius. Neque ego certe titulos

ἀγγελικὸν εἶδαι βίον ὥστε λέγειν ἁμολῶς Παύλῳ δύνασθαι, *Ἡμῶν δὲ τὸ κολλίτευμα ἐν οὐρανῶς ἐπάργχει, πῶς οὐ βίαιον, καὶ, ὡς ἂν τις εἴποι, παρὰ φύσιν καὶ ὑπὲρ δύναμιν εἶναι βουαί*; Τίς δὲ τοὺς τῆς θεοσεβείας ἀσκητὰς ὁρῶν μονονουχί κειροῦν τὴν ἰσχυρῶν σάρκα, ὡς ἐπαληθεύοντας λέγειν· *Χριστῷ συνεσταύρωμαι, ζῶ δὲ οὐκ ἐστὶ ἐγώ, οὐκ ἂν ὁμολογήσειαν ἀληθῶς βιάσθαι αὐτοὺς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*; *Ἐὶ δ' ἐπιστήσιμὲ τις τῆ θαυμαστῆ προθέσει τῶν ἀγλων μαρτύρων, πῶς οὐκ ἂν εἴποι βιάσθαι αὐτοὺς τὴν βασιλείαν κατὰ τὴν σωτήριον προαγόρευσιν* (7); IH⁸ (8).

Ἐφόρα καταλλήλως τοῖς ὄχλοις καὶ πλήθει τὴν πρώτην ἐποίησατο παραβολὴν ὁ Χριστὸς, οὐ τοῖς τότε παριστώσιν αὐτῷ μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα συνελευσομένοις ἐπ' ἀκροάσει τῶν αὐτοῦ λόγων, τὰς διαφορὰς θετικῆς δηλώσεως προγνώσει, προφήτας τε τὰς αἰτίας τῶν τῆς χάριτος τῆς θείας ἀποπεισομένων. Ἀρχὴ δὲ τῆς παραβολῆς ἐστὶν ὁ σπορεὺς καὶ ἡ τοῦ ἐξοδος πρὸς τοὺς ἔξω, ἢ τε τοῦ σπόρου πτώσεως καὶ αἱ τούτων οὐχ ὁμοίως κητεβεξήματι χῶρῶν. Μυστήρια δὲ ταῦτα εἶναι τῆς βασιλείας αὐτὸς ἐμαρτύρει. Ὁ τε γὰρ σπορεὺς ἄνωθεν ἐξῆλθε καὶ κατήει· ὥσπερ οὖν αὐτὸς εἰδῆσαι λέγων, *Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα*. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν ταμειῶν τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἐξῆλθε πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἔξω γυγοντάς ἐξ ἐκείνου (9), ἐξ οὐκ ἐξέβηκεν ὁ θεὸς τὸν Ἀδάμ, καὶ κατήκισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἀπόβλητος διὰ τὴν παρακοὴν γυγοντάς, καὶ τοῦ παραδείσου βληθεὶς ἔξω, τὰ ἐκ τῆς ἐνδοῦ γεωργίας σπέρματα ἀπολωλέκει, κατὰ τὸν ἀρηγιόσαντα τὸν πατρὸς υἱὸν, καὶ τὴν οὐρανῶν ἦν εἰληφα: ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς χώρας διασπαθήσαντα· ὁ δὲ φιλανθρωπικῶς τοῦ πανεργάτου Πατρὸς ἐξῆλθεν, αὐτὸς ἦν ὁ σπείρων, καὶ ἐξῆλθε πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἔξω γυγοντούς, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ σπείραι, ἐπεὶ καὶ μόνοις αὐτὸς ἦν ὁ τῶν ὕλων σπορεὺς. Παλλὰ μὲν γὰρ ἐξῆλθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν διατριβῶν, καὶ κατήλθεν εἰς ἀνθρώπους, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῷ σπείραι· οὐ γὰρ ἦσαν σπορεῖς, ἀλλὰ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποσταλλόμενα· Μωδοσῆς δὲ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν προφήται οὐ τὰ μυστήρια τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀνθρώποις κατεβόλοντο, νηπίους ὅτε παιδαγωγοῦντες, καὶ ἀφρονες τῆς κατὰ τὴν κακίαν ἀπειργοντες πλάνης, θεραπεύειν αὐτῶν περιώμενοι τὴν τῆς αἰδωλατρείας νόσον, καὶ ὥσπερ νεοῦντες αὐτῶν καὶ ἀρῶντες τὰς ψυχὰς. Μόνος δὲ ὁ τῶν ὕλων σπορεὺς,

codicum Vaticanorum, qui hoc fragmentum ex *Theophania* esse affirmant, negare aut delere queo, præsertim quia, facta textuum comparatione, luce meridiana clarius apparet tractum hunc ex illo prorsus opere esse derivatum.

(9) Animadvertite quam hæc congruat cum Syriaca seu Anglica *Theophania*, lib. iv, 34: *He therefore went forth from within, and came out. Where then was he within, but above the world? where he existed; and in the end of the world he came forth, and came down to us, who were without the kingdom of heaven.* Mihi de aliis locis similibus dicere.

ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, φιλανθρώπια τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε, καὶνὰ σπέρματα καὶ βασιλείας οὐρανῶν μυστήρια εὐαγγελιούμενος, τοὺς τε κατ' οὐρανὸν τοῦ Θεοῦ λειτουργοὺς τὸ τῶν ἀνθρώπων συνόμιον γένος· ἐπὶ τοῦτοις οὖν μόνος αὐτὸς τὴν ἀπὸ τῶν πατρικῶν βασιλείων ἐποιεῖτο ἐξοδόν· οἱ δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα καταδεξάμενοι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς οἷα θὴ χώρας γεωργῆ παρείχον τῷ Λόγῳ, καὶ διὰ τῶν ἀκοῶν τὸν οὐράνιον ὑπαδέχοντο σπόρον.

Ἐὶ μὲν οὖν (10) οἱ μαθητευόμενοι μιᾶς ὑπῆρχον προαιρέσεως, οὐδὲν ἐχρῆν διακρίνειν καὶ ἀφορίζειν τούτους ἀπ' ἀλλήλων· ἐπειδὴ δὲ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ τοῦ αὐταξουσίου ἐπράτει δύναμις, ἄλλοι τε ἄλλως ἑαυτοὺς καὶ τῷ καταβληθέντι ταῖς ψυχαῖς οὐρανίῳ σπόρῳ κατακέρχονται, εἰκότως οἷα Θεοῦ Λόγος τὴν γνώσιν προειληφώς τῶν μελλόντων, ὅποια παύεται εἰς ἀνθρώπους ὁ παρ' αὐτοῦ σπόρος πεσὼν, θεσπίζει. Πρῶτον γοῦν θαυμαστῶς τὴν καταβολὴν τῶν οὐρανίων σπερμάτων τὴν εἰς ἀνθρώπους ἰσχύσε· καὶ δὴ δύο τάγματα τῶν τῶν σπόρον καταδεξαμένων ἔσεσθαι, διδάσκει· πρῶτον τὸ τῶν καταξιουμένων μὲν τῆς κλήσεως τῆς οὐρανόου, δι' ἀπροσεξίαν δὲ καὶ βραθυμίαν τῆς χάριτος ἀπολιθωνθέντων· δεύτερον δὲ τὸ τῶν πολυπλασιαζόντων τὸν σπόρον ἐν ἀγαθαῖς καρποφορίαις. Τρεῖς δὲ ἐν ἑκατέρῳ τάγματι διαφορὰς τίθησιν· οἷα γὰρ τὸν σπόρον ἀπολλύντες οὐχ ὅμοιον ἴσχυουσι τῆς ἀπωλείας τὸν τρέπον· οἷα τ' αὐτὸ γεωργοῦντες αὐτὸν, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ πορίζομενοι καρπὸν, οὐχ ἴσην ἀποφέρονται τὴν εὐπορίαν· ἔτι πρὸς τούτους καὶ τὰς αἰτίας τῆς ἀπωπώσεως τῶν τῶν σπόρον ἀπολλύντων προγουσίου θεϊκῆ περιήσθησιν· ἡ γὰρ διὰ βραθυμίας ἀφυλάκτους τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἀπολιπόντες, τὰ καταβληθέντα αὐτοῖς σωτήρια σπέρματα ἀπολωλέκασι, ἀρπασάντων αὐτὰ ἐκ τῆς αὐτῶν διανοίας τε καὶ μνήμης, ἐχθρῶν τινων καὶ ἐπιθυλῶν ἡτοῖ πνευμάτων καὶ δαιμόνων ποτηρῶν τὸν περιγεῖον διυπαμένω ἀέρα, ἡ ἀνδρῶν γοήτων καὶ ἀπατηλῶν, ἡ λόγων ἐναντίων τῇ ἀληθείᾳ· ἢ δὴ πετεινὰ οὐρανοῦ ἰσχύσε· ἡ δὲ δεύτερον διὰ φιλαργυρίαν καὶ φιληδοξίαν, διὰ τε τὰς τοῦ βίου φιλοπραγμῶσύνας, ἢ δὴ ἀκάνθας ἀπεκάλεσε, τὸν ἐν αὐτοῖς σπόρον ἀποκινῆσαι πεποιθήσασιν· ἡ τρίτον ὀργωμῶν καὶ περιστάσεων τοὺς ἀγῶνας οὐχ ὑπομειναντες, ἢ δὴ καὶ καύσωνα διὰ τῆς παραβλήτης προσείπεν, ἀπηλέγχθησαν μὴ κατὰ βάθος τῆς αὐτῶν ψυχῆς τὸν σπόρον ἐβρίζωμενοι, ἀλλ' ἐξ ἐπιπολῆς καὶ μέχρι τοῦ δοκεῖν ὡς πρὸς τινα καιρὸν ἀνθεῖν, καὶ τῆ τῶν πολλῶν φαντασίᾳ σπουδαίους εἶναι νομίζεσθαι· οὗ καὶ μακρῶ λαθόντας χρόνῳ ἐπιστάς ἀπῆλεγξεν ὁ πυρωτικὸς καὶ τῶν οὐ γνησίῳν διελεγκτικὸς καιρὸς, ὅθι καύσωνα εὐθυδῶως ὁ Σωτὴρ ἰσχύσε.

10 (11).

Ὁ δὲ αὐτὸς ἐδίδαξε τὴν αἰτίαν δι' ἣν τοῖς πληθεσὶ δι' αἰνιγμάτων τοὺς λόγους παρεδίδου· αὐτοῖς μὲν ἐφαίσθαι εἰπὼν τὰ μυστήρια τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας μανθάνειν, μὴ δίδοσθαι δὲ ἑκείνοις, τοὺς ὄχλους

10) Cod. A. f. 122, b. Sequentia hæc cum præcedentibus apte connecti, quis non videt? quoniam in codice non nisi nudum Eusebii nomen gerunt.

A gnitate Patris exiit, nova semina et regni caelorum mysteria fauste nuntiaturus, et supernis Dei ministeris humanum genus consociaturus. Hanc ergo ob causam solus ipse e paterno regno processit. Qui autem semina ejus exceperunt, hi suas animas velut agros cultori Verbo exhibuerunt, et aure faventes caeleste semen admiservunt.

Si quidem itaque Christiana doctrina eruditi, uno eodemque proposito essent, nihil opus esset discernere inter ipsos ac separare. Nunc quia in cunctis hominibus liberi arbitrii vis prævalet, aliique aliter indole sua jactoque intra suas animas divino semine utuntur; ideo recte, utpote Dei Verbum, futuri scientiam præoccupans, quid semini suo inter homines sparso eventuram sit, prædicat. Casum itaque mirifice appellat caelestium seminum in homines projectionem. Duosque docet fore recipientium semen ordines: priorem illorum qui caelestem vocationem sortiti, per socordiam tamen atque ignaviam gratia excidunt: secundum ordinem illorum qui semen egregio fructu multiplicat. Tres porro in utroque ordine differentias statuit. Nam et qui semen pessumdant, haud pari modo extinguunt: vicissimque ii qui illud excolunt, ex eoque fructum gignunt, haud pari ubertate sunt. Insuper causas etiam lapsus eorum qui semen pessumdederunt, divina provisione sistit. Nam vel ignavo incustoditas animas suas esse sistentes, injecta in has semina amiserunt, rapientibus scilicet ex ipsorum mente ac memoria inimicis quibusdam atque insidiosis spiritibus malisque dæmonibus, qui in hoc circa tellurem aere volitant: vel contrariis fraudulentis hominibus ac fallacibus, vel contrariis veritatis doctrinis; quæ omnia caelestium volucrum nomine indigitavit. Vel etiam secundo loco avaritia et voluptatis studium, et varietatis mundi curæ, quas spinas dixit, semen in ipsis emori cogunt. Vel denique tertio loco, persecutionum ac pressuraram certamina non sustinentes, quas æstus nomine in parabola appellavit, coarctati sunt haud alte in illorum anima semen fuisse radicatum, sed in superficie tantummodo ac specie, brevi tempore effloruisse, et vana plebis opinionis habitos esse homines frugi; quos diu latentes demum revelat, ignis instar explorans, et minime genuinos coarguens tempus, quod æstus apto vocabulo appellavit Servator.

XIX.

Item Christus causam docuit cur ad multitudinem non absque ænigmate loqueretur: discipulis quidem concedi dicens, ut mysteria regni Dei discerent, non tamen turbis. Ait enim: *Est autem hæc para-*

(11) Cod. L. f. 16, b. Conferantur sequentia, ut jam dixi, cum Syriaca *Theophania*, iv, 33.

seola : Semen est verbum Dei, etc.⁴⁸ — Diversos animarum habitus in iis qui doctrinam ejus subsequente tempore suscepturi erant, recte admodum revelat Dominus. Tres videlicet ordines hominum fore dicit, qui doctrinam suam semen haud bene sint recepturi. Tres vicissim egregiorum hominum cheros, bonae terrae inatar doctrinae fructum uberem ac multiplicatum edituros. Ergo illos qui facta in animam suam semina pessumdant, causas habere dicit tres. Nam vel mundi curis, ac rerum minime necessariorum studio, et opibus delictisque impliciti, semen suum obruentes, spialis quodammodo suffocari videntur. Vel minime in mentis suae penetrabilibus recepto semine, celeriter extinguunt, angustiis correpti. Vel tertio denique causa amittendi dati seminis sibi sunt, cum patulas aures praebent hominibus decipiendi studiosis, et facta in illorum animam semina diripiendi. Haec igitur secundum suam provisionem a Servatore praedicta fuerunt. Sic autem rem se habere explorativissimum est. Haud aliter enim nonnulli excident religionis doctrinae, nisi aliquo e praedictis ab eo modis. Similiter melioris quoque ordinis, illorum scilicet qui coeleste regnum sunt adepturi, tres classes Matthaeus statit⁴⁹. Cuncti enim ab uno satore et agricola in animabus suis, seu fertilibus bonisque agris, unum idemque receptum semen, pro viribus excolunt; neque tamen pari numero multiplicant, verum plurimam singuli in bonis suis differentiam pro se ferunt. Eisi enim unum fuit in his omnibus semen, unus item idemque sator, non tamen singulorum sedulitas ac voluntas parem in omnibus fructum protulit: quomobrem ne agriculturae quidem redditus par ubique fuit: sed alii triginta retulerunt, alii trigesimum numerum duplicarunt, alii denique labore praecellentes, centuplicem fructum dederunt. Prior ergo ille ordo haud aliter divina fructificatione privatur, nisi aliquo e praedictis modis. Qui autem in contrario ordine sunt, pura anima et genuino mentis proposito, saluati recepto semine, vicissim pro suae animae viribus fructificationem suam multiplicant.

θαρή ψυχῆ και προαιρέσει γησιῶ τὸν σωτήριον ὑποδεξάμενοι σπόρον, πάλιν κατὰ δυνάμιν τῆς αὐτῶν ψυχῆς πολυπλασιάζουσι τοὺς αὐτῶν καρπούς.

Etiamsi saecularibus, inquit, nonnisi per parabolam facta verba sunt, ut videntes non videant, et audientes non intelligant propter suam incredulitatem; nihilominus cuique digno totus sermo erit perspicuus. Nam nec lucerna ut ne luceat incenditur, neque ut sub modio vel lecto condatur⁵⁰: ita nihil adeo erit absconditum, ut nulli omnino innotescat. Sic etiam caelorum regni mysteria per parabolam dicta, etsi fidei extraneos latent, quorum etiam causa involute sunt prolata, non tamen impenetrabilem omnibus sensum habebunt. Ita ergo sunt dicta, ut a dignis tantummodo cognoscantur. Quomobrem vos, discipuli mei, et cernitis et auditis mentis oculis atque auribus purificatis ea quae multitu-

⁴⁸ Luc. viii, 11. ⁴⁹ Matth. xiii, 23. ⁵⁰ Luc. viii, 16.

(12) Cod. A. f. 124. Cod. L. f. 16. 6.

Α θηλώσας· Ἐφη γάρ· Ἐστι δὲ αὐτὴ ἡ παραβολή· Ὅσα ὁσὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, κ. τ. λ.—(12) Τὰς ἐν ψυχῆς διαφορὰς τῶν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ μελλόντων ὑποδέχασθαι ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις εὐ μέλει ἀγγυμοὶ ὁ Κύριος· καὶ τρεῖς μὲν τάγματα τῶν εὐ γνησίως τὸν σπόρον τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας παραδεχόμενων ἔσεσθαι προαγορεύει· τρεῖς ὡσαύτως ἀγαθῶν χοροὺς τῶν δικτῆν ἀγαίου χώρας πολυφορούντων καὶ πολυπλασιαζόντων τὸν λόγον. Τῶν μὲν οὖν ἀπολλύντων τὰ καταβαλλόμενα τῇ αὐτῶν ψυχῇ σπέρματα αἰτίας εἶναι φησι· τρεῖς· ἢ γὰρ ὑπὸ φροντίδων τοῦ βίου, καὶ τῆς παρὰ τὰ μὴ ἀναγκαῖα σπουδῆς, ὑπὸ τὰ πλοῦτου καὶ τρυφῆς, καταχωννύντας τὸν ἐν αὐτοῖς σπόρον ἰοίκασι· τοὺς ὑπὸ ἀκτανθῶν ἀποπνίγουσι· ἢ οὐκ ἀπὸ βῆδους διανοίας αὐτῶν παραδεξάμενοι, ὅσῃ ττον ἀποσθάνονται περιστάσεως καταλαβούσης· ἢ κατὰ τρίτην αἰτίαν αἰτιοὶ ἀπαιτίας καθίστανται τοῦ ἐν αὐτοῖς σπόρου, τὰς αὐτῶν ἀκοῆς ἐκιδόντες ἀνέτως τοὺς ἐξαπατῆν ἰθίλοισι καὶ ὑφαρπάξιν τὰ ἐν τῇ αὐτῶν ψυχῇ καταβληθέντα σπέρματα. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ πρόγνωσιν τοῦ Σωτῆρι προέλεκτο· τοὺς δὲ ἔργους οὕτως ἔχοντα ἡ ἐνάργεια περιστήσιν· οὐκ ἄλλως γὰρ ἐπίπικουσι τινες τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου ἢ καθ' ἓνα τῶν ὑπ' αὐτοῦ προβηθέντων τρόπων. Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ κρείττονος τάγματος τῶν τευξομένων τῆς οὐρανοῦ βασιλείας τρεῖς εἶναι τάξεις καρίστη κατὰ Ματθαῖον, πάντων μὲν ὑπ' ἐνὸς σπορέως τε καὶ γεωργοῦ τὰς αὐτῶν ψυχῆς, οἷα δὲ χώραις εὐγείαις καὶ ἀγαθαῖς, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὑποδεχόμενον σπόρον, γεωργησάντων δὲ αὐτὸν κατὰ δυνάμιν, πολυπλασιασάντων τε οὐκ ὁμοίως, ἀλλὰ πλείστην ἐκάστων ἐνδειξομένων ἐν ἀγαθοῖς διαφορὰν· εἰ δὲ εἰς μὲν ἦν πᾶσιν αὐτοῖς ὁ σπόρος, εἰς δὲ καὶ ὁ αὐτὸς σπορέως, οὐ μὴν τὸ ἐξ ἐπιμελείας τῆς ἐκάστου προαιρέσεως, ἓνα τοὺς πᾶσιν ἐπορίζεται· διὸ οὐδὲ ὁ τῆς γεωργίας καρπὸς ὁμοίος παρὰ τοὺς πᾶσιν ἦν· ἀλλ' οἱ μὲν τριακοντάχου ἐκαρποφόρου, οἱ δὲ παρὰ τοῦτους ἑξήπλαστον, εἰ δὲ ὑπερβάλλοντες τῇ φιλοπονίᾳ ἐκατοντάχου τὸν καρπὸν ἀπεδίδοσαν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὐκ ἄλλως τῆς κατὰ θεὸν στέρονται καρποφορίας ἢ καθ' ἓνα τῶν λελεγμένων τρόπων· οἱ δὲ ἐναντίως ἐκείνους διακείμενοι, κα-

D (13) Εἰ καὶ τὰ μάλιστα, φησὶ, τοὺς ἔξω διὰ παραβολῆς εἰρηται· τὰ λεγόμενα, ἓνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσι διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ἀλλὰ τοὺς γε ἀξίους σαφῆς ἔσται πᾶς λόγος. Ὅσα γὰρ λύχνος ἐπὶ τῇ μὴ φαίνειν ἐξάπτεται, οὐδ' ἐπὶ τῇ καλύπτεσθαι ὑπὸ μῦθῳ ἢ κλίνην· οὐκέτι κρυπτεῖ· ἔσται πάντῃ λαυθάνον, ὡς μὴ τισὶ γούν γνωρίζεσθαι· οὕτως καὶ τὰ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μυστήρια διὰ παραβολῆς λεγόμενα, εἰ καὶ τοὺς ἔξω τῆς πίστεως λαυθάνει, δι' οὗς καὶ ἐπιπεκαλυμμένως εἰρηται, ἀλλ' οὐ τοὺς πᾶσιν ἀπόρητον περιέξει τὸν νοῦν· λαλεῖται γούν ὡς ἂν μόνοις τοὺς ἀξίους γνωρίζοιτο. Διὸ παρ' ἡμεῖς, οἱ ἐμοὶ μαθηταί, καὶ βλέπετε καὶ ἀκούετε διανοίας ὀφθαλμοῖς καὶ ὡσεὶ κεκαθαρμένοι· τὰ μὴ τοὺς

(13) Cod. A. f. 124, b. Cod. L. f. 18.

πᾶσι καταληπτὰ ὑμῖν γὰρ τοῖς ἔχουσι τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν· καὶ ἡ τῶν ἀποβρήτων προστεθῆσεται γνώσις· τοῖς δὲ μὴ πιστεῖν ἔχουσιν εἰλικρινῆ, προσποιουμένοις δὲ ἔχειν, πρὸς τὸ μὴδὲν πλεόν ἐκ τῶν παραβολῶν γινώσκασθαι, καὶ στέρησις ἔσται τοῦ δοκοῦντος αὐτοῖς ὑπάρχειν, ἀλεγχθείσης αὐτῶν ἐν καιρῷ τῆς προσομοίτου πίστεως.

Ὁ γὰρ χρόνος πάντων ἁελλῶν· κἂν οὖν πρὸς ἄλλῃον ἢ καθ' ὑμῶν ἰσχύση διαβολὴ καὶ συκοφαντία, ἀλλ' ἐπιών ὁ μακρὸς χρόνος, καὶ διαλάμπουσα δι' ὑμῶν πᾶσιν ἀνθρώποις καταβαλλομένη διδασκαλία(14), τὰ νῦν τῶς λαθάνοντα τοὺς πολλοὺς ἐκλάμψαι ποιήσει, καὶ τοὺς συκοφάντας ἐλέγξει. Βλέπετε οὖν πῶς ἀκούετε· ὁ ἔχων γὰρ σπουδαίαν προαίρεσιν λήφεται Πνεύματος χάριν καὶ σοφίας καὶ γνώσεως, καὶ ἀξίαν τῶν πόρων τὴν ἀμοιβήν· καὶ ὅς ἂν μὴ ἔχη, καὶ ὁ δοκῶν ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ· τὰ γὰρ ἐκ φύσεως ἡμῖν ἐνόητα, ἢ διὰ χάριτος θεοθέντα, ἐὰν μὴ διὰ συνεχοῦς προσοχῆς καὶ σπουδῆς φιλοπόνου φυλάξωμεν, ταῦτα ζημιωθησόμεθα, οὐ μόνον μὴδὲν προσλαμβάνοντες, ἀλλὰ προσπολλύντες καὶ ἂ ἔχειν ἐδόξαμεν· καὶ εἰ ὅς ἔχει τὸ φύσει εὐήκοον πρὸς τὸν λόγον, τούτω καὶ ὁ λόγος ἀληθινῶς δίδεται, καὶ προσγίνεται τῇ φυσικῇ συνέσει τὸ ἐκ θείας ἀκροάσεως σοφόν. Ὅς δὲ οὐκ ἔχει τὸ διὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς δημιουργίας ὑπάρχον αὐτῷ οὖν φυλαττόμενον, ἴσως τὸ μὴδὲ νῦν ἔχοντι καθίσταται, φρενοδραχῆς ὑπὸ τοῦ πονηροῦ γενόμενος· καθάπερ καὶ ὁ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων, εἰ μὴ βλέπει, ἴσως τῷ τυφλῷ γεγένηται· καὶ φαίη τις ἂν αὐτὸν ἀφηρηθεῖν τῶν ὀφθαλμῶν· οὕτως οἱ πολλοὶ δι' ἐαυτοῦς πρὸς τὸν λόγον ἀσύνετοι· ὅτι οὐδὲ τὴν ἀρχὴν προσέχοντες ἀκούουσιν, ἀλλ' ἀπέρριψαν ἰαμελίᾳ τὸν λόγον.

K' (15).

Ἐπιγράφει γὰρ μὴν ἐνταῦθα σπορέα ἑαυτὸν ὁ Κύριος, κτῆπον δὲ ὀνομάζει τὸν κόσμον (16). Αἰνετούμενος δὲ τὴν ἐν τῷ σπόρῳ δύναμιν ὅποια τις εἴη, κόκκῳ σινάπεως αὐτὸν παραβάλλει, ὅς τῶν παρ' ἀνθρώποις λόγων, Ἑλληνικῶν τε καὶ βαρβαρικῶν, τῶν θὴ σοφίαν τινὰ τοῦ αἰῶνος τούτου προλαχομένων, μικρότατος εἶναι δοκῶν καὶ εὐτελέστατος, δύναμιν γὰρ μὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐν ἑαυτῷ φέρει. Καὶ ἔστιν ὁ αὐτὸς σίτος μὲν, καθ' ὃ ψυχῶν τροφίμος ἔστι, καὶ τροφῆς τῆς παρὰ τῷ θεῷ παρικτικῆς· κόκκος δὲ σινάπεως, καθ' ὃ βραχύτατος μὲν ἀπάντων τῶν σπερμάτων· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἄλλο τῶν ἐπὶ γῆς καταβαλλομένων σπερμάτων τούτου τῇ μικρότητι συγκρίνεσθαι δυνάμενον, διὰ τὸ κέντρῳ ἐκείναι, καὶ σχεδὸν ἀτόμῳ καὶ ἀμερεῖ σώματι· ὅμως δὲ εἰς τοσοῦτον μέγεθος ἐπιδίδωσιν, ὡς πᾶν τὸ τῶν λαχάνων καλύψαι γένος. Ὅθι καὶ αὐτὸ ἐκδοσιν ἔργοις αὐτοῖς σύμφωνον ἰδεῖς ταῖς προβρήσεσιν· αὐτίκα γοῦν ὀφθαλμοῖς πάρεστι παραλαμβάνειν, ὡς ὁ σπόρος ὁ εὐαγγελικὸς, σπαιρό-

A dini intelligibilia non sunt. Vobis enim, qui in me creditis, arcanorum quoque adjicietur scititia. li autem qui param fidem non habent, sed simulant, praeterquam quod nihil de parabolis intelligent, eo etiam spoliabuntur quod videntur habere, cum illorum scia fides idoneo tempore coarguetur.

11 Nam tempus cuncta coarguit. Etiamel igitur tantisper criminatio vel calumnia adversus vos forte praevaleat; at subsequens prolixum tempus et splendida per vos cunctis hominibus imperita doctrina, ea quae nunc multos latent, illucescere faciet, et calumniatores redarguet. Animadvertite igitur quomodo audiatia. Nam qui habet bonum propositum, accipiet Spiritus gratiam et sapientiae ac scientiae, dignamque laborum mercedem: ei vero qui non habet, etiam id quod videtur habere, auferetur. Etenim quae naturaliter nobis insunt, vel gratis data sunt, nisi continenti attentione, studioque industrio custodiamus, amittemus, non modo nihil inasuper accipientes, verum etiam eorum quae habere putabamus, detrimentum patientes. Sane qui ab doctrinam audiendam alacer est, huic resapse doctrina traditur, et illius naturali intelligentiae accedit divinae lectionis sapientia. Qui autem jam inde a primava creatione datam indolem non habet incolumem, hic par mente carenti est, a malo demone vecors effectus. Sicut et ille qui oculos habens nihil tamen videt, par caeco est, meritoque dicetur oculis orbatus. Sic nimirum multi propria culpa hebetes ad doctrinam sunt, quia jam inde ab initio audire illam renuerunt, sed a cordia sua abjecerunt.

XX.

Dicit se hoc loco 11. Dominus satorem, agrum autem terrarum orbem. Ut autem quanta semini vis sit insita innuat, grano sinapis illud comparat: quod quidem, inter hominum doctrinas, sive Graecas sive barbaricas, quotquot sapientiam aliquam hujus saeculi praese ferunt, minimum esse videtur atque villissimum, neque tamen vulgarem virtutem continet. Est autem illa doctrina, frumentum quidem quatenus animarum nutrix est, et alimoniam a Deo datam ministra; granum vero sinapis, quatenus minimum omnium est tenuissimum. Neque enim est aliud ex his quae in terram projiciuntur seminibus, hujus parvitati comparandum, ita ut puncto simile sit, et velut atomo et sine partibus corpori; et tamen in tantam excrescit magnitudinem, ut omne olerum genus superet. Quod profecto habere exitum revera consonum praedictionibus ostendit. Ecce enim oculis spectare licet, quomodo evangelicum semen, sub ipsis sattonis primordiis

11. 11 Matth. xiii, 31; Luc. xiii, 19.

(14) Congruunt haec belle cum Theophania Syriaca, lib. iv, 31.

(15) Grande hoc fragmentum, usque ad verba ὑπεβεβαμένων αὐτόν, perspicuum gerit titulum in

codice A, f. 164: βιβλίῳ τετάρτῳ Θεοφανίας, cum solitis tantum numeri siglis supra β.

(16) Sic in Theophania Syriaca, iv, 34.

invisibile fuerit, et pris doctrina qualibet vere minimum et contemptissimum. Deinde vero tantum cepit incrementum, ut universum orbem repleverit. Fuit ergo revera per cunctas gentes semen hoc majus quam Græcorum et barbarorum sapientia, quam Matthæus oleribus comparavit, infirmitatem ita et corruptibilitatem humanarum doctrinarum significans. Namque et apud prophetas dictum de ipsis est: *Tanquam fenum velociter crescent, et quemadmodum olera herbarum cito decident*⁵⁵. Hujuscemodi sunt sophistarum ac philosophorum doctrinæ disciplinæque, quæ aliquandiu herbescunt, brevique tempore florent, sed non diu post excidunt per se ipsæ corruptæ: ita ut alibi feno tectorum comparet eas David⁵⁶, quod, priusquam elevatur, jam exaruit.

Sunt istæ igitur sapientium hujus sæculi doctrinæ, infirmæ nimirum et oleracæ, feno florenti similes. Secus vero omnium minimum et tenuissimum inter semina, regni nimirum cælorum evangelicum verbum, acre mordensque velut sinapi, quod tamen longe excrevit, et humanæ sapientiæ superius evasit: atque in altum sublatum omnia loca occupavit, ita ut magna arbor ex eo sit orta, cæli volucrum capax qui in ejus ramis consistunt. Olim id quidem simplicibus verbis Servatoris voce prolatis, divina prognosticaque virtute prædicebatur. Jam vero in quale quantumque opus prædictio processerit, quantumque creverit doctrinæ vox, dici pro dignitate non potest. Tantum itaque progressu temporis salutare semen virtutem exseruit, ut germinata ex illo arbor, id est, fundata a Servatore per universam terram Ecclesia, cuncta loca oppleverit; in ejus ramis cæli volucres habitent, angeli divi scilicet et cælestes potentia, quæ terram invisibiliter discurrunt; itemque animæ sanctæ alte gradientes, id est, vita sensuque sublimi ac cælesti præditæ. Namque hæc et non aliud quidlibet denotari a cæli avibus, Servatoris hæc parabola significat. Sicut econtrario in parabola seminantis vocabulo avium, insidiantes hominibus potentias denotabat, pari vocabulo dicens aves cæli diripuisse semen jactum iis qui juxta viam illud susceperant.

XXI.

Atque hæc necessario Servator discipulis suis mandabat⁵⁷, morbum gravissimum ipsorum animæ, tumorem atque jactantiam sanans, velansque ostentationem, ne ullatenus extollerentur, neve quid magnum aut superbum de se existimarent. Docet contra, nostri esse arbitrii in regnum introire, aut secus. Nam si, ut dicitur apud Matthæum, conversi sumus sicut parvuli, malitia scilicet parvuli, ut ait Apostolus⁵⁸; et si hoc regnum admittemus more simplicis et nulli adhuc vitio dediti infantis, et si puritatem atque innocentiam puerilis ætatis

⁵⁵ Ps. xxvii, 2. ⁵⁶ Ps. cxviii, 6. ⁵⁷ Matth. xviii, 3. ⁵⁸ I Cor. xiv, 20.

(17) In codice A. f. 243. b. titulus mendose scriptus *Εὐσεβίου δευτέρως θεοφάνους*. siue dubio

A μνος μὲν ἐν ἀρχαῖς ἀφανῆς ἦν, καὶ πάντων ὡς ἀληθῶς εὐτελέστατος καὶ σμικρότατος λόγων προῖων ἐκ τοσοῦτον ἐπιβέβωκεν αὐξήσεως τε καὶ μεγέθους, ὡς τὴν σύμπασαν οἰκουμένην πληρῶσαι. Γέγονεν οὖν ἀληθῶς μαίζων τῆς παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν Ἑλλησι τε καὶ βαρβάρους σοφίας, ἣν λαχάνους κατὰ Ματθαῖον παραβέβληκε, τὸ ἀσθενὲς καὶ φθοριμαλῶν τῶν παρ' ἀνθρώπων μαθημάτων ὡς αἰνιξάμενος. Ἐστὶ καὶ ἐν προφήταις ἐλλέγοτο περὶ αὐτῶν ὡς χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται, καὶ ὡς λάχανα χλόης ταχὺ ἀποσκοῦνται. Τοιαῦτα δὲ τὰ σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων μαθήματα καὶ παιδεύματα, πρὸς καιρὸν μὲν χλαδίζοντα, καὶ πρὸς ὄλιγον ἀνθούοντα, οὐκ εἰς μακρὸν δὲ ἐκκρίπτοντα, καὶ ἐξ ἑαυτῶν φθειρόμενα ὡς ἐν ἑτέρῳ χόρτῳ δομάτων ἀφομοιοῦν αὐτὰ, ὅς πρὸ τοῦ ἐκσκοῦσθαι ἐξηράνη.

Ἄλλὰ τὰ μὲν παρὰ τοῖς παρὰ τοῦ αἰῶνος τούτου τοιαῦτα, ἀσθενῆ καὶ λαχανώδη, καὶ χόρτῳ εὐδαλεῖ παρεικασμένα μαθήματα ὁ δὲ βραχύτατος καὶ πάντων τῶν σπερμάτων μικρότατος, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καταγαγετικὸς λόγος, δριμύς μὲν καὶ θετικὸς καθάπερ τὸ σίνησι, ὅμως δὲ ὑπερανέθη καὶ ὑπερηύξησε, κρείττων τῆς ἐν ἀνθρώποις ἀποδειχθεῖς σοφίας καὶ ὡς ὑψωθείς πάντα τόπον ἐκάλυψε, ὡς καὶ δένδρον ἀποτελεσθῆναι μέγα ἐξ αὐτοῦ, χωρητικὸν πετεινῶν οὐρανοῦ κατασκηνοῦντων ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ· πάλαι μὲν ὑπὸ τῆς σωτηρίου γῆς ψιλῶς βήμασιν, ἐνθέρ γε μὴν καὶ προγνωστικῶ δυνάμει προανεφώνετο. Ὡς δ' εἰς ἔργα προεκχώρηκεν ἡ πρόγνωσις, εἰς αὐξήν τε προήλαθεν ἡ φωνὴ τοῦ λόγου, οὐκ ἔστι κατ' ἀξίαν εἰπεῖν τοσαύτην γούν ὁ σωτήριος σπόρος ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἐπιβέβωκεται ἀρστήν, ὡς τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶν δένδρον, τοῦτο δ' ἂν εἴη ἡ πανταχοῦ γῆς ἰδρυμένη αὐτοῦ Ἐκκλησία, τὰ πάντα πληρῶσαι ὥστε ἐν τοῖς κλάδοις αὐτῆς κατασκηνοῦσαι τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ, ἀγγέλους δηλαδὴ θείους καὶ οὐρανίας δυνάμεις, τὰς περὶ γῆν ἀφανῶς διπταμένας, ψυχὰς τε ἀγίας καὶ μετεωροπόρους, βίῳ καὶ φρονήματι μεταρσίους καὶ οὐρανίους· ταύτας γὰρ εἶναι καὶ οὐδὲ ἄλλας τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ ἡ σωτήριος ἐν τούτοις ἠνέξατο παραβολή· ὡς ἐμπάλιν διὰ τῆς τοῦ σπόρου τὰς ἐπιβούλους τῶν ἀνθρώπων ἐδήλου δυνάμεις, ὁμωλύμως πετεινά οὐρανοῦ φήσας διηρηπακίνας τὸν σπόρον τῶν παρὰ τὴν ὁδὸν ὑποβεβημένων αὐτόν.

KA' (17).

D Καὶ ταῦτα δὲ ἀναγκαίως ὁ Σωτὴρ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρεδίδο, νόσον ἀργαλειωτάτην τῆς αὐτῶν ψυχῆς, χαυνότητά τε καὶ ἀλαζονείαν ἰώμενος, καὶ κωλύων τὸ μέγαλαυγον, ὡς ἂν μήποτε ἐπαρθεῖεν, μηδὲ τι μέγα μηδὲ ὑπερηφανον περὶ ἑαυτῶν φρονήσασιν. Διδάσκει δὲ ἀντικρὺς ἐφ' ἡμῖν κείσθαι τὸ εἰσελθεῖν, ἢ μή, εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν Ματθαῖον στραφέντες γενοίμεθα ὡς τὰ νήπια τῆ χαλῆς νηπιόνας κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ εἰ θεχοίμεθα τὴν βασιλείαν τοῦ ἀπλοῦν καὶ ἀπειρόκακτον παιδῶν, καὶ εἰ τὸ καθαρὸν καὶ ἀμίαντον τῆς παιδικῆς

corrigenus Εὐσεβίου δ' Θεοφάνους, *Eusebii in quarto Theophaniæ.*

ἡλικίας ζηλώσωμεν, εισελθεύομεθα εἰς αὐτήν· ἀλλὰ καὶ ἐὰν εὐνοήσωμεν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ὅπω γὰρ τις ἐκτεμῶν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς πᾶν τὸ εἰσχεῖν καὶ ἀκλίνατον πάθος, εἰ καὶ τὴν τοῦ σώματος ἡλικίαν προβαθικῶς εἴη ἀνὴρ, στραφεὶς γένοιτ' ἂν ὡς παιδίον. Εἰ δὲ μηδὲν τούτων πράξαιμεν, ἀποφάσει τοῦ Σωτῆρος ὑποβληθόσθεθα, μετὰ τοῦ ἀμὴν ἀποφηνάμενου, ὅτι εἰ μὴ πράξαιμεν ταῦτα, οὐκ ἔσται ἡμῖν εἰσιτητὸν εἰς τὴν βασιλείαν.

KB (19).

Ὅμοια δὲ παρὰ τῷ Ματθαίῳ καίτι παραβολῇ. Ἔσπερ, γὰρ φησιν, ἄνθρωπος ἀποθημῶν ἐκλίσει τοὺς ἰδίους δούλους, καὶ ᾧ μὲν ἔδωκε πάντα τάλαντα, ᾧ δὲ δύο, ᾧ δὲ ἓν· ἐπει πολλαὶ τυγχάνει τὰ χαρίσματα διάφορα τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος αἱ διαιρέσεις, ἐκίστην δὲ δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον· γένοιτο ἂν ποτε ἄλλοις τῶν ἐκείνων μέτοχος χαρίσματος, ὃ δὲ δύο, ὃ δὲ ἓν αἰσίωνων· ὅπως οὖν εἴρηται, τῷ μὲν δεδῶσθαι πάντα τάλαντα, τοσούτων χαρισμάτων διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτῷ δεδωρημένων· ἑτέρῳ δὲ οὐ τοσαῦτα, ἀλλ' ἓν μόνον δίδεται, ὃς πλείονος τύχοι ἂν κατακρίσῃ, ὅτι μὴδὲ πολλαὶ εἰληφῶς ὡς ἀποκῆσαι τῇ τῶν πλείωνων ἐργασίᾳ, οὐδὲ τοῦ ἐνὸς τὸν καρπὸν ἐπορίσωτο, ἀργὸν δὲ αὐτὸ φυλάξας, καὶ μὴ μεταδοὺς ἑτέροις, στερήσεται καὶ τούτου κατὰ τὴν σωτήριον ἀπόφασιν, ἐλέγχοντος αὐτὸν τοῦ κριτοῦ ἐπὶ ἀργίᾳ καὶ ὀκνηρίᾳ, καὶ φοδερὰν ἀπειλὴν καὶ κρίσιν ἀπότομον κατ' αὐτοῦ ἐκπέροντος. Οἱ δὲ καὶ πλείωνων τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡξιομένους χαρισμάτων, εἶτα τοῦτων τὸν καρπὸν διὰ τῆς πρακτικῆς ἐργασίας πολυπλασιασάντες, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τῶν λόγων συνάσεως δεξιὰς καὶ ἀγαθῆς μαρτυρίας τεύξονται. Ἐν ὀλίγοις γὰρ δοκιμασθέντας τοὺς κατὰ τὸν ἐνεστῶτα βίον, μειζόνων τῶν κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα καὶ οὐρανίων ἐπάθλων καταξιώσει. Τὸν δὲ πονηρὸν καὶ ἄνηρδον δούλον ἐλέγξας ἐπὶ τῇ πονηρίᾳ καὶ τῷ ἔκφυ, τῇ προσηκούσῃ παραδώσει δίκην· ὀκνηρὸν μὲν αὐτὸν εἰπὼν διὰ τὸ μηδὲν ἐθελῆσαι τῶν δεόντων ἐργάσασθαι, πονηρὸν δὲ διὰ τὸ τολμήσαι φάναι τῷ ἑαυτοῦ κυρίῳ, Ἀύστηρὸς εἰ ἄνθρωπος, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀπαλέγξας γοῦν αὐτὸν πρότερον ὡς ἐναντιολογούντα, καὶ ἐκ τοῦ στόματος κατακρίνας αὐτὸν, ὅτι, καίπερ αὐτὸν αὐστηρὸν καὶ ἀπαράτητον κριτὴν εἶναι φήσας, ὅμως κατεγρόνησεν ὡς μηδὲν ἀγαθὸν θελήσας πράξαι, δικαιοτάτην ἐξέοισαι τὴν κατ' αὐτοῦ ψῆφον, σκότω παραδοὺς αὐτὸν ἐξωτάτω, ὡς οὐ μόνον ἀργὸν καὶ πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ ἀχρεῖον καὶ ἀπόβλητον δούλον. Δόξει μὲν οὖν ἀπερίεργος ὄσον ἐπὶ τῇ ἀκολουθίᾳ περὶ τοῦ μηδὲν ἐργασάμενου, ἀλλὰ ἀποκρύψαντος τὸ τάλαντον, τοῦτ' εἰρησῆσαι· ἐπει δὲ τὸ εἰς ἡμᾶς ἦκον (20) Ἑβραϊκοὺς χαρακτήρισιν Εὐαγγέλιον τὴν ἀπειλὴν οὐ κατὰ τοῦ ἀποκρύψαντος ἐπῆγεν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ

¹⁷ Matth. xv, 14.

(18) Utor hoc verbo, quod est in fragmentis antiquissimis veteris Itale Matth. xix, 12, a me editis cum sancti Augustini genuino Speculo; Idque vocabulum in meo quoque glossario Spicil. t. ix, jure scripsi: Sunt spadones, etc., qui se ipsos spadonaverunt propter regnum. Quo pio sensu, et quidem huc respiciens, etiam Tertullianus De cult. fem. ix, dixit, se spadonatus assignant propter regnum Dei.

A adamabimus, in regnum introibimus: imo etiam si nosmet propter regnum cœliorum spadonabimus (18); sic enim homo præcedens ex anima sua temperam quamlibet et intemperantem passionem, etsi corporis ætate jam vir evaserit, conversus fiet tanquam puer. Sin vero nihil horum fecerimus, Servatoris sententia subijcemur, cum dictione amen interminantis, quod nisi ita nos gesserimus, non patebit nobis ad regnum introitus.

XXII.

Par apud Matthæum quoque exstat parabola. Etenim homo, ut ait, peregre proficiens, vocavit servos suos; et uni quidem dedit quinque talents, alteri duo, tertio denique unum¹⁷; quia multa sunt dona, et diversæ sancti Spiritus distributiones; unicuique autem datur prout expedit. Contingit quippe aliquando ut aliquis uno dono potiat; duobus alter, alius denique pluribus. Sic ergo dictum est, alii quidem data fuisse quinque talents, quia totidem sancti Spiritus dona illi attributa sunt: alii autem haud totidem, sed unum datum fuisse; qui graviolem damnationem perferet, quia cum multa non accepisset, ne forte ad operosius negotium torperet; nihilominus ne ex uno quidem fructum retulerit; quod cum iners custodiverit, neque aliis fuerit impertitus, hoc ipso spoliabitur, secundum Servatoris effatum, damnante eum iudice de socordia atque ignavia, terribilesque minas et diram sententiam adversum eum ferente. Qui vero plura sancti Spiritus munera collata habuerunt, et deinde harum fructum operoso labore multiplicarunt, hi quo tempore rationum dati et accepti collatio fiet, faustum bonumque testimonium referent. Namque in paucis probatos, in præsentem nimirum vita, majoribus in futuro sæculo et cœlestibus præmiis dignabitur Dominus. At vero nequam servum et pigrum, incusata ejus improbitate et ignavia, congrua pœna afficiet; socordem eum spappellans, quia officium non præstitit; nequam autem, quia domino suo dicere ausus fuerit, Austerus es homo, et reliqua. Igitur eo coarguto quod repugnantia loqueretur, et ex ore ejus damnans, quia cum eum austerum et inexorabilem iudicem esse dixisset, nihilominus tam fuerit negligens ut nihil agere boni voluerit, justissimam feret in eum sententiam, tenebris exterioribus eum tradens, non modo ut socordem et nequam, verum etiam ut inutilem domoque pellendum famulum. Videbitur ergo appa-renter, haud satis accurate quod attinet ad sensuum sequelam, hoc de illo fuisse dictum qui nihil operans talentum abscondit. Certe quod Hebraicis

(19) Hoc quoque ingens fragmentum usque ad verba extrema παραδώσει δίκην, gerit titulum in codice A. 254. h. Eusebion β. (cum siglis supra β.) Θεοφανεως: Eusebii, libro quarto Theophaniæ.

(20) Etiam in Syriaca Theophania lib. iv, 12, laudat Eusebius Evangelii exemplar Hebraicis (id est Syriacis) litteris scriptum. Jam vero cum in Vat. bibliotheca codex existet Syriacus sub numero XIX, priscus adeo ut Eusebii ætatem exæquare posse

litteris conscriptam Evangeliam ad nos devenit, A minas illas haud contra talenti occultatorem, sed contra luxuriosam viventem intendit. Tres enim ibi representantur servi; alius domini substantiam devorans cum meretricibus et saltatricibus; alter opere multiplicans; tertius talentum occultans. Deinde ait unam quidem benevole exceptam, alterum reprehensam tantummodo, tertium in vincula coniectam. Ambigo, an forte apud Matthaeum post absolutam contra ignavum servum sermonem, quae sequitur sententia, haud in hanc, sed per epanalepsin dicta fuerit adversus comedentem et bibentem cum ebriosis.

Haec igitur ita apud Matthaeum dicta fuerunt in monte Olearum, ubi Servator cum discipulis consistens de mundi consummatione discebat. Prædictam autem parabolam solus Lucas commemorat tanquam dictam a Servatore quo tempore apud Hierichnatem degerebat²⁵. Quare nec eandem hanc cum illa esse putandum est, quoniam quæ in ambobus leguntur, haud similia sunt. Hic enim decem dicuntur servi, illic haud pari numero. Hic singuli singulas minas accipiunt, illic alius quinque talenta, alter duo, tertius unum accipit. Hic qui decuplavit minam, audit: Euge, serve bone et fidelis, quia in minimo fuisti fidelis, esto potestatem habens super decem urbes. Qui autem ex una fecit quinque, similiter audit: Tu quoque supra quinque urbes esto. In talentorum vero parabola dicebatur: euge, serve bone; in paucis fuisti fidelis, super multa te constituum; intra in gaudium domini tui.

Age vero parabola explanationem ad compendium conferentes, ita dicimus. Arbitrabantur nonnulli, primo Servatoris nostri adventu regnum ejus fore, idque tunc inceptorum existimabant statim ac Hierosolyma ascendisset. Adeo illos admiratione perculerant patrata ab ipso miracula. Adversus hanc opinionem Servator docet, haud ante a Patre se regnum accepturum, quam peregre ab hominibus ad Patrem abierit. Id vero hac parabola affirmavit dicens: *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum, et rediret;* nobilem quidem senem appellans propter carnalem nativitatem quam ex Abrahamo, Isaaco, Jacobo, Davide, atque horum posteris sortitus erat. Quare et hominem se nominavit. Dum vero ait profectum in regionem longinquam, suum in cælum de terra reditum significavit. Addens denique, se accepto regno revertentem, secundam suam theophaniam, gloriosam atque regalem, denotavit. Porro prædictæ tempore peregrinationis servos illius dicit acceptas minas diverso successu fuisse negotiatos: cives vero ejusdem ipsi infensos, missa post cum lega-

²⁵ Luc. xix, 12.

videatur; isque lingua Palestina contineat as. Evangelia, cupide consului nam ibi hæc parabola hæc iegeretur, ut modo ait Eusebius; sed contrarium

ἀσώτως ἐζηπότος. Τρεῖς γὰρ δούλους περιεῖχε, ὃν μὴν καταφαγόντα τὴν ὑπαρξίν τοῦ δεσπότου μετὰ πορνῶν καὶ αὐλητηρίων, τὸν δὲ πολλαπλασιάσαντα τὴν ἐργασίαν, τὸν δὲ κατακρύψαντα τὸ τάλαντον εἰτα τὸν μὴ ἀποδεχθῆναι, τὸν δὲ μεμψῆται μόνον, τὸν δὲ συγκλιεσθῆναι δεσμοτηρίῳ. Ἐπιστήμη, μήποτε, κατὰ τὸν Ματθαῖον, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ λόγου τὴν κατὰ τοῦ μηδὲν ἐργασαμένου ἢ ἐξῆς ἐπιλεγομένη ἀπαίτη οὐ περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ προτέρου κατ' ἐπανάληψιν λέλεται τοῦ ἐσθίουτος καὶ πίνοντος μετὰ τῶν μεθύσαντων.

Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως εἴρηται κατὰ τοῦ Ματθαίου ἐπὶ τοῦ βρους τῶν Ἑλαιῶν, τοῦ Σωτήρος τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς συνόντος καὶ τὰ περὶ τῆς συντελείας προδιαταλλομένου· τὴν δὲ προαιμμένην παραβολὴν μόνος Λουκᾶς ἀπαιμνημόνευσεν, ὡς τοῦ Σωτήρος εἰρηκότος αὐτὴν κατ' ὅν χρόνον ἐν Ἱερουσάλμ τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο. Διόπερ οὕτως τὴν αὐτὴν ἐπιτήγη ταύτην εἶναι ὑποληπτέον, ἐπεὶ μηδὲ τὸ ἐν αὐτοῖς φερόμενα ὁμοία τυγχάνει. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ δέκα λέγονται δοῦλοι, ἐκεῖ δὲ οὐ τοσοῦτοι· καὶ ἐνταῦθα ὁ καθεὶς ἀνὰ μίαν μὲν λαμβάνει, ἐκεῖ δὲ ὁ μὲν τις πάντε τάλαντα, ὁ δὲ δύο, ὁ δὲ ἓν. Καὶ ἐνταῦθα ὁ μὲν τις δεκαπλασιάσας τὴν μὲν ἀποιεί, Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ὅτι ἐν ἐλαχίστῳ πιστὸς ἐγένου, ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων· ὁ δὲ τὴν μίαν πάντε ποιήσας ἀποιεί, Καὶ σὺ γίνου ἐπάνω πάντε πόλεων. Ἐν δὲ τῇ τῶν τάλαντων παραβολῇ ἐλέγτο, Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ, ἐπὶ ὀλίγῳ ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἰσελθε εἰς τὴν χάραν τοῦ Κυρίου σου.

Τὴν γε μὴν εἰς τὴν παραβολὴν ἐρμηγίαν ἐπιμνημόνεοι φαμεν· Ὑπέλαβόν τινες κατὰ τὴν πρώτην τοῦ Σωτήρος ἡμῶν παρουσίαν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ γενήσεσθαι· καὶ τοῦτο ἐνόμιζον εἶσθαι παραχρῆμα τότε ἐπειδὴν ἐπιβῆ τοῖς Ἱεροσολύμοις· οὕτως ἐξέπληκτον αὐτοῖς αἱ θεοσημῖαι ὑπ' αὐτοῦ συντελούμεναι. Πρὸς θεὸν οὖν ταύτην τὴν ὑπόνοιαν ὁ Σωτὴρ διδάσκει, μὴ πρότερον αὐτὸν κατὰ τοῦ Πατρὸς τὴν βασιλείαν ἀπολήφεσθαι, ἢ τὴν ἀποδημίαν τὴν ἐξ ἀνθρώπων πρὸς τὸν Πατέρα στείλασθαι. Τοῦτο δὲ διὰ τῆς παραβολῆς παρίστη, λέγων· Ἄνθρωπὸς τις ἐγένετο ἔμπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν, λαβεῖν ἐαυτῷ βασιλείαν καὶ ἐπιστρέψαι· ἐγγενῆ μὲν αὐτὸν καλῶν διὰ τὴν κατὰ σάρκα γενεὴν ἐξ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἐκ τοῦ Δαβὶδ καὶ τῶν τούτου διαδόχων γεγεννημένην· διὰ καὶ ἀνθρωπὸν αὐτὸν ὠνόμαζε. Δέγων δὲ, Ἐμπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν, τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνοδοῦ αὐτοῦ ἐσημάνειν. Ἐπιφέρων δὲ τὸ, λαβεῖν αὐτοῦ βασιλείαν καὶ ἐπιστρέψαι, τὴν δευτέραν αὐτοῦ θεοφάνειαν, τὴν ἐνδοξον καὶ βασιλικὴν, παρίστη. Ἄλλὰ γὰρ κατὰ τὴν λεχθεῖσαν ἀποδημίαν τοὺς μὲν αὐτοῦ δούλους

comperi; ita ut de alio exemplari loquatur Eusebius necesse sit.

Eusebium quod attinet, non ignoro paulo liberiores Græcarum catenarum methodum, qua excerpti textus aliquando tantisper variari solent; quiquis tamen Græca nostra cum Syriacis conferet, ægre ut puto sibi persuadebit; fieri posse ut tot tamque grandia additamenta aliunde quam ab originali opere, decumpta sint. Cur enim catenarum Vaticanarum auctores Nicolaus atque Macarius, cur alius anonymus, primo quidem titulum Theophaniæ toties, et quidem eina ulla causa, sensissent, deinde tam longa segmenta huic potius quam alii titulo supponissent? Profecto fuit facillimum, Eusebii tantum nomen (quod aliquoties sit) Theophaniæ quoque fragmentis inscribere, sive alicujus amanuensis socordia sive voluntate; verum enimvero Eusebiano alicui diversi argumenti scripto titulum Theophaniæ tam orpe a Niceta Macarioque fuisse appictum, valde est incredibile. Quæ si ita se habent, sequitur ut Syrus Eusebii interpres, brevitati studens, partes aliquot operis subtraxissis videntur.

Atque ut ad exemplum epistolarum Ignatii revertar, dicat aliquis, apprimoque in suis perdoctis iudiciis et. Curetonus, Græcum potius Ignatianarum epistolarum contextum interpolatum auctumque fuisse; quod idem fortasse de Græcis quoque Eusebianis dicendum alicui videbitur. Ignatianam ego quætionem aggredi prorsus nolo, quæ nec propositi mei est, et a summis criticis jamdiu fuit ventilata. Cæteroque in ostendenda epistolarum illorum varietati ego quidem symbolam contuli, fragmento edito epistolæ ad Tarsenses, quod Anastasius prædytæ a me vulgatus servavit (Script. vet. t. VII, p. 22.), quodque hoc loco non piget repetere, quandoquidem in Ignatii edita hæctenus ad Tarsenses epistola non occurrit. Ἰγνατίου τοῦ θεοφόρου καὶ μάρτυρος ἐκ τῆς πόλεως τῶν ἐν Ταρσοῦ. Ἐὶ γὰρ ἦθεὺς δεῖ Θεοῦ Ἰδὸς ἦν, ἐξηρωσθεὶς δεῖ τῶν σαρκῶν ἡμερᾶς ἀνεσθῆναι κοίτης ἐὸ πᾶσι τοῦ σώματος, καὶ εἰς τὸ διαπραξῆναι ἑδύρατο τοῦτο κοίτησαι· διὰ εἰ οὐρ κείνη; ἢνα δείξῃ δεῖ ἀληθῶς ἀνέλαβε σῶμα ὁμοιωσάμενος ἀθρώπου· διὰ μὲν γὰρ τοῦ πρώτου ἔδειξεν δεῖ Θεός, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου δεῖ καὶ ἀθρώπος. « Ignatii theophori ac martyris, ex epistola ad Tarsenses. Si enim ipsum Dei Filium fuisse scires, ulique etiam cognosceres, cum qui corruptibile corpus suum, quadrangula diæram spatulo, cibo non indignum effecerat, potuisse etiam in perpetuum in te præstare. Cur ergo curris? Nampq. ut ostendat se vere corpus assumpsisse, æque ac cæteros homines possibile. Priore ergo modo Deum, altero etiam hominem se esse demonstravit. » Cæteroque illa magis sententia mihi arripit, cui Ignatium immixtum potius a Syris aliarumque gentium hominibus statuit, quam a Græcis Latinisque hominibus auctum: ægerrime enim serrem tot nobis eripi sacræ et dogmaticæ doctrinæ capita, quos in Nitriensi Syrorum exemplari desunt: præsertim quia partes ad his omissas, apud potantiquos auctores laudantur.

Jam ut Theophaniam fortasse decurtatam a Syro interprete vehementer suspicer, ante omnia me cogunt partes Græcæ complures, quæ, prout in singulis locis dixi, partim titulum Theophaniæ gerunt, partim cum illis continuantur. Deinde cum reputo vis fieri potuisse ut Eusebium nullam hoc in opere prophetiam paulo disertius exponeret, ideo partem illam Danielicæ vaticiniæ ablegare non potui, præsertim Theophaniæ titulo Eusebique nomine in codice ornatam. De cæteris additamentis accurate in singulis prope paginis ac fideliter dixi. Age vero Vaticana Theophaniæ fragmenta ex tertio quartoque libro præcipue omuntur; pauca ex quinto; ex primo denique unum, quod Græca catena Patrum in Epist. ad Hebr. iv, 12, mihi suppeditavit. Jam causa cur ex tertio potissimum quartoque libro fragmenta Græca supersint, illa est, quod duobus his libris Eusebius publicam Christi Domini vitam, prædicationem scilicet, miracula ac mortem, concluderet; catenarum autem auctoribus hæc apprime idonea materia erat, qui ad evangelicam historiam commentario subnectebant. Porro qui tertium quartumque librum in Syriaca vel Anglica translatione leget, is facile agnoscat totam Eusebii narrationem nullo fere ordine fieri, sumptis modo ex hoc modo ex illo evangelista argumentis, nullo inter se vinculo nexio: quartum vero præcipue librum tam libero modo scribi, ut quidvis addi aut demî aut interponi possit, quin orationis cursus abrupti aut intercipi videntur. Ipse Eusebius in tertii libri calce aut, multo esse plura quæ de Jesu tractari poterant, a se tamen pauca eligi, quæ volumine quarto complerentur sit, quod cæteris prolatis fore promittit: quo ex dicto intelligimus, libri ejus dilatandi aut contrahendi libram valde fuisse facultatem: quam rem haud nos equidem considerandam lectoribus proponemus, nisi Græca nunc deprehensa fragmenta suspicionem nostram conjecturamque firmarent.

Porro fragmentorum nostrorum duplex quodammodo classis est; prior, undecim fragmenta continens, cum Syro ad litteram plerumque congruit, iis locis excerptis qui longius excurrunt. Altera classis, parem numerum fragmentorum habens, Theophaniæ æque titulum in codicibus nostris ostendit; et tamen partim variis cum Syriaco textu conspirat, partim nova ac inaudita omnino est. Atque hæc causa fuit, cur hæc nos posteriora propemodum secreverimus; nam si temporis operisque ordinem sequi libuisset, cum superioribus miscenda erant; quod in hac saltem prima editione nolimus, ut totius rei status evidentius constaret. Dicunt aliquis cum vulgari proverbio, Facile esse inveniri ven factis addere? Equidem in re de qua agimus, adagium nego. Namque et in Ignatianis epistolis, et in Eusebii Theophaniæ longe facilius fuit omittere, quam adjicere: siquidem qui omittit id unum fere caret, na orationis seriem incautus abruptat: qui autem addit, et excogitare nova debet et apte digerere cum sylli aliqua imitatione rerumque similitudine. Profecto pauca, si minus nulla, cernimus priscorum opera quæ deinceps ab aliis acta fuerint; breviora vero quam plurima. Namque ut omittere quæ jamdiu editis in libris prostant; ecce in hoc volumine habemus Evangelicæ Eusebii Quæstiones ad Stephanum et ad Marinum ab anonymo necio quo brevitas. Valerii Maximi duo ego compendia in lucem exuli Paradisi ac Nepotiani. In Vaticanis item codicibus compendia vidi hieerarum Josephi et Oravi. Chrysostomum æque contractum in me. cognovi, compendia insuper commentariorum Hieronymi ad Isaiam a Damiano quodam Daniels Remigio, ad Paulam a Claudio Taurianensi. In Vaticanis juris civilis reliquit leges aliquot edidi integras, quæ postea in Theodosiano codice sunt immixtæ, in Justiniano denique ad minimam brevitatem redactæ. Denique etiam Augustini librorum De musica epitomam edidi in perperuo codice conservatam. Sed hæc hæctenus, ne legentium otio videar abuti. Quæ omnia non ideo dixi, quia Syriacæ Theophaniæ, quod est opus pretiosissimum, laudem minuere ullo modo velim, vel dubitationem hanc certo dissolvere, aut fragmentis Græcis plus æquo sperere; sed causam potius ὑπερκατάτοις viris, ac præsertim doctissimo ac laudatissimo Leo præbere studeo, ut controversiam, si ei videbitur, pro sua sapientia ventilet, judicium exerceat, lancem prout veritas postulabit inclinet. Nihil enim ego magis opto quam ad rectam ejus sententiam accedere.

MONITUM IN SUBSEQUENS OPUSCULUM.

(ΜΑΙ, ΒΙΒ. Patr. IV, 208.)

In Constantini Magni Vita, quam scripsit, Eusebius narrat lib. iv, cap. 34, compositum a se fuisse de sanctissima solemnitate paschali ejusque ratione declarativum tractatum, quem prædicto Constantino nuncupavit: Περὶ τῆς ἀγιοτάτης τοῦ Πάσχα ἑορτῆς προσφωνησάντων ἡμῶν ἀπὸ μυστικῆν ἀνακάλυψιν τοῦ τῆς ἑορτῆς λόγου. Sequente autem capitulo idem Eusebius recitat Constantini ad se litteras, quibus acceptum librum ac lectum valde commendat, et aliorum quoque multorum notitias et usui regali suo jussu traditum nuntiat. En autem ipsa Christianissimi Augusti verba: Τὸ μὲν ἐγγεῖρημα μέγιστον, καὶ πάσης λόγων δυνάμειος κραττεον, Χριστοῦ μυστήρια κατ' ἀξίαν εἰπεῖν, τὴν τε τοῦ Πάσχα ἀντιλογίαν τε καὶ γένεσιν, λυσιστλή τε καὶ ἐπίπικον τελεσιουργίαν, ἐρμηνεύσαι τὸν προσήκοντα τρόπον· τὸ γὰρ θεῖον ἀνθρώποις ἀδύνατον κατ' ἀξίαν φράσαι, καὶ τοῖς νοῆσαι δυνατοῖς. Πλήν ὅμως ὑπερβαυμάσας σι τῆς φιλομαθείας τε καὶ φιλοτιμίας, αὐτὸς τε τὸ βιβλίον ἀσμένως, καὶ τοῖς πλεστοῖν ὡς γὰρ τῆ περὶ τὸ θεῖον λατρεία γνησίως προσέγουςι, καθὰ ἐβουλήθης, ἐκδοθῆναι προσέταξα. Συνορῶν τοίνυν μεθ' ὄσης θυμηδίας τὰ τοιαῦτα παρὰ τῆς σῆς ἀγγιχίας δῶρα λαμβάνομεν, κ. τ. λ. « Maximum sans negotium est, et quod omnem dicendi vim caperat, Christi mysteria pro dignitate edisserere, et controversiam de paschate, festique hujus originem, nec non ejusdem utilem simul ac laboriosam celebrationem decenter exponere. Nam res divinas ne ipsi quidem enarrare sufficiunt, qui eas cogitatione assequi valent. Verumtamen eximiam tuam doctrinam studii contentione summopere admiratus, et ipse librum legi, utque in multorum, qui divinæ religionis observantiam sincere proficiuntur, manus perveniret, quemadmodum volueras mandavi. Cum igitur intelligas quanta cum voluptate hujusmodi munera a solertia tua suscipimus, » etc. Pergit mox imperator dicere, eundem librum in Latinam quoque linguam ex Græca fuisse translatum, quod auctoris justo merito ac fama tribuit.

Jam vero hoc adeo laudatum opusculum, quod propter ventilatam in Nicæna synodo controversiam paschalem Eusebius scripserat, jam diu tum Græce tum Latine perierat; nisi Nicetas Serrarum episcopus in sua magna ad Lucam ms. catena partem ejus insignem atque prolixam conservavisset; quam ego Græce, prout in Vaticano codice comperi, ante hos annos edidi; nunc autem Latina quoque interpretatione donandam judicavi. Et gaudeo, quod in hoc scripto, præter reliquam eruditionem, insigne quoque testimonium dei Eusebius SS. Eucharistiæ sacramento. Utique Balthasar Corderius, vir doctus quem honoris causa nominio, in sua quam typis tradidit Patrum ad Lucam catena (quæ diversa a nostra Nicetiano est) p. 544-545, hoc Eusebii excerptum a se factum Latinum protulisse videtur; sed primo haud integrum, quia totæ apud eum desunt sectiones sexta et octava, necnon propemodum totæ decima et undecima, præter alias sparsim mutilas perturbatasque periochas: tum Corderii interpretatio ejusmodi est, quam si ego singillatim expenderem et castigarem, morosus sane et odiosus judex viderer. Sic enim interdum is loquitur, ut quid forte in Græco suo manuscripto legerit, non facile agnoscas. Sed quod pluris interest, Græcus, id est originalis, Eusebii textus ante librum nostrum totus erat ineditus.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΕΟΡΤΗΣ.

EUSEBII CÆSARIENSIS DE SOLEMNITATE PASCHALI.

α. Τάχα οὐκ ἀκαιρον ἂν εἴη καὶ αὖθις περὶ τοῦ Πάσχα διαλαθεῖν, ἀνωθεν Ἑβραίων παισὶν εἰκονικῶς παραδειδομένον. Ὅπηνίκα γοῦν Ἑβραῖοι, σκιάς μελλόντων ἐπιταλοῦντες, πρῶτος τὴν τοῦ φασηκ ἑορτὴν ἐτέλουν, θρέμμα μὲν αὐτοῖ, ἐξ ἀγέλης ἐλαμβάνετο· τοῦτο δὲ ἦν ἀμνὸς ἢ πρόβατον (23)· εἴτ' αὐτοὶ τοῦτο εἰ· ἐαυτῶν ἔθνον· κάπειτα τῷ μὲν αἵματι πρῶτον ὑπέρθυρα καὶ φλιάς ἕκαστος τῶν ἰδίων κατέχριον ὀκτων· ταύτη πη εἰς ἀνατροπὴν ἰλοθρευτοῦ αἱμάσσοντες οὐδοὺς καὶ μέλαθρα. Σαρξὶ δὲ τοῦ προβάτου τροφή χρώμενοι, καὶ τὰς ὀσφύς ζῶνῃ περιδεδεμένοι,

⁹⁰ Exod. xii, 3.

(23) Posthinc, nec non alibi, omittuntur partes

1. Non erit fortasse intempestivum nunc etiam de Paschate sermonem institere, prout is olim ritus Hebræis, figuræ causa, traditus fuit⁹⁰. Quando itaque Hebræi res futuras adumbrantes, primi solemnitatem phasec celebrarunt, pecudem sibi de grege sumpserunt: erat autem agnus vel ovis. Hanc victimam manu propria occiderunt. Exin ejus cruore superliminaria primum postesque suas quisque domus inunxerunt; sic videlicet, ob exterminatorem arcendum, limen trabemque supernam cruentantes. Deinde victimæ carnibus vescentes,

aut corrumpuntur in catena Latina Balthasaris

zona lumbos præcincti, panibus azymis degustatis, intybis etiam appositis, de loco in locum, id est de Ægyptiorum regione in desertum, transferunt. Hæc illi agere in mandatis habuerunt, cum cæde ovium esuque. Quamobrem illa ex Ægypto digressio, nomen fecit apud Hebræos festo transitus. Cæterum hæc in figura illis contingebant; nostri autem gratia scripta fuerunt⁶⁰. Atque ita Paulus interpretatur, dum symbolorum veterum veritatem his verbis aperit: nam Pascha nostrum immolatus est Christus⁶¹. Causam vero huius immolandi Baptista sic exhibet dicens: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi⁶². Resape victima, malorum omnium remedium, neci traditum fuit Servatoris corpus, quod instar expiationis, totius mundi peccatum abstulit. Propterea Isaias clare exclamavit: *Hic peccata nostra fert, et pro nobis patitur*⁶³.

2. Huius ergo victimæ, id est Servatoris qui proprio sanguine humanum genus salvavit, intellectualibus pasti carnibus, videlicet dogmatibus atque doctrinis caelorum regnum nuntiantibus, deliciis merito divinis delictamur. Sed et fide erga sanguinem ejus, quem pro nostra salute lytrum obtulit, animæ domos, id est corpora, obsignantes, omne genus insidiantium dæmonum a nobis submovemus, transitusque solemnitate celebrantes, transire ad divina studemus, veluti olim illi in desertum ex Ægypto commigrarunt. Ita nos quoque invium quoddam desertumque a multis iter facimus, vetus irreligiosi erroris fermentum anima expellentes, veraque intyba amaro et insuavi victu simul apponentes. Tempus quoque solemnitatis opportunum est, haud in medium hiemem incurrens, quæ tristis est; neque vicissim in mediani ætatem, quo tempore fervens solstitium, versantium in agris venustatem deterit; nimis item proluxæ sunt horæ, haud æquis partibus divisæ. Sed neque autumnale æquinoctium jucundum aspectum præ se fert, viduato agro, et suis fructibus tanquam illis spoliato. Superest ex his anni temporibus lætum ver, quod totius anni, ceu corporis caput est, cum sol primam stadii sui partem decurrit, luna autem pariter pleno orbis sui lumine noctis cursum in lucidum transformat diem. Ver, inquam, hiemalium tonitruorum terriculamenta discutit, longa (noctium) interstitia tollit, aquarum exundationes cohibet. Jamque nova splendente serenitate, tranquilla sunt navigantibus maria, sudusque aer terra iter facientibus. Regiones interim in agris gravidantur seminibus, et fructibus tumentes arbores, Dei donis exornatæ, agricolis laborum mercedem in benedictione præbent.

60 I Cor. x, 41. 61 I Cor. v, 7. 62 Joan. 1, 29. 63 Isai. lxxi, 6.

(24) Cod. evidenter τροφή, manifesto tamen mendic pro τροπή.

(25) Loquitur priscorum more, apud quos cum tam æstate quam hieme dies duodenis horis con-

A τροφῆς τε ἀζύμων ἄρτων μετίστοντες, καὶ πᾶς πικρίων προσφερόμενοι, τόπον ἐκ τόπου διέβαινον, τὸν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίων γῆς ἐπὶ τὴν ἔρημον. Ταῦτα γοῦν αὐτοῖς ὁμοῦ τῆ τοῦ προβάτου σφαγῆς τε καὶ τροφῆς πρᾶττειν νενομοθέτητο. Ἐνθεν ἡ ἐξ Αἰγύπτου μετάβασις τὴν τῶν διαβατηρίων αὐτοῖς ἐπωνυμίαν ἐπέληρου. Ἄλλ' ἐκείνοις μὲν τυπικῶς ταῦτα συνέβαινε, ἐγράφη δὲ δι' ἡμᾶς. Καὶ γε διερμηνεύει Παῦλος τῶν παλαιῶν συμβόλων διαφαίνων τὴν ἀληθειαν δι' ὧν φησι· Καὶ γὰρ ἐν Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Τὸ δὲ αἶκτον τοῦ τυθῆναι αὐτὸν ὁ Βαπτιστὴς παρίστηναι εἰπὼν· Ἴδε ὁ Ἄμνος τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ γὰρ σφάγιον κακῶν ἀπάντων ἀποτρόπαιον τὸ σῶμα τὸ σωτήριον τῷ θανάτῳ παρεδίδοτο, ὃ δὴ καθαροῦ δικτην τοῦ παντὸς ἀφέλλει κόσμου τὴν ἁμαρτίαν· κίεραγε γοῦν τηλαυγῶς Ἡσαίας· Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται.

β'. Τοῦτου δὲ τοῦ σωτηρίου θύματος τοῦ τῷ ἰδίῳ αἵματι τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος ἀνασωσαμένου ταῖς λογικαῖς σαρκὶ τρεφόμενοι, μαθήμασι θεληθῆ καὶ λόγοις βασιλείας οὐρανῶν καταγγελτικοῖς, τὴν κατὰ θεὸν εἰκότως τρυφῶμεν τρυφήν. Ἄλλὰ καὶ πιστεῖ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ὃ δὴ λύτρον ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀντιδέδωκε σωτηρίας, τοὺς ψυχῆς οἴκους τὰ σώματα κατασημαίνόμενοι, πᾶν γένος δαιμόνων ἐπιθυσιῶν ἐξ ἑαυτῶν ἀπελαύνομεν· καὶ τὴν τῶν διαβατηρίων ἑορτὴν ἐπιτελοῦντες, διαβαίνειν μελετώμεν ἐπὶ τὰ θεία, ὡς πάλαι τῆς Αἰγύπτου μεταθεσθῆκαί ἐπὶ τὴν ἔρημον. Ταύτη γοῦν καὶ ἡμεῖς ἀτριβῆ τινα καὶ ἔρημον τοῖς πολλοῖς στελλόμεθα πορείαν, παλαιὰν ζύμην ἀθέου πλάνης τῆς αὐτῆς ψυχῆς ἐξόριον ποιούμενοι, καὶ τὰς ἀληθεῖς πικρίας διὰ τῆς πικρίας καὶ ἀληθινῆς διαίτης προσφερόμενοι. Καὶ ὁ καιρὸς δὲ τῆς ἑορτῆς εὐκαιρὸς, οὐκ ἐν μέσῃ χειμῶνος ὥρα παρηγμένος· στυγνὸς γὰρ οὗτος· ἀλλ' οὐδ' ἐν μέσῳ θέρει κατὰλληλος ἦν, καθ' ὃν ἡ τροπή (24) φλεγμαίνουσα, τῶν κατ' ἀγροὺς σχολαζόντων περιαιρεῖται τὸ κάλλος· πλεονεκτεῖ δὲ καὶ τὰ τῶν ὠρῶν, οὐκ ἐπαμφοτερίζοντα τῇ ἰσομοιρίᾳ (25)· μετωπῶρου γὰρ τροπῆς οὐκ ἐπιτερεπῆς ἡ θεία, χηρευούσης μὲν τῆς χώρας, τῶν δ' οἰκείων καρπῶν ὡς ἀντέκνων ἀπεστερημένης. Ἐὰρ δὴ λείπεται τὸ φαιδρὸν, ὃ δὲ τοῦ παντὸς ἔτους κεφαλὴ τις οἷα σώματος

D ἡγεῖται, ἡλόω μὲν δὲ ἔρι· τὸ πρῶτον τμήμα διηπεύοντος, σελήνης δ' ἐκ παραλλήλου πλησιφασι τῷ φωτὶ τὸν τῆς νυκτὸς δρόμον εἰς λαμπρὰν μεθαρμοζομένης ἡμέραν. Τοῦτο λύει μὲν κτύπων χειμερίων φόδητρα (24), λύει δὲ μακρὰ διαστήματα, πλημμύρας ὕδατων μεταβάλλει. Ἡδὲ δὲ νεαρὰς ἐπιλαμπύσης αἰθρίας, γαλήνην μὲν τοῖς θαλαττεύουσι καθίστησι τὰ πελάγη, εὐδίων δὲ ἀέρα τοῖς κατὰ γῆν ὀδοιπόροις ἐνδίδωσι. Χῶραι δ' ἐν τούτῳ κατ' ἀγροὺς ἐγκύμοις θεοῦ δώροις ἀγαλλόμενα, γεωργοῖς πόνων τὰς ἀμοιβὰς ἐν εὐλογίαις παρέχει.

(24) stare deberet, hæc necessario æstate longiores, hieme breviores computabantur.

(25) Æstuosis enim in regionibus hieme etiam tonitrua audiuntur.

γ. Οὗτος ὁ τῆς ἑορτῆς καιρὸς, Αἴγυπτιοῖς μὲν εὐθερίαν τοῖς δαιμόνων φίλοις, Ἑβραίοις δὲ ἑορτάζουσι (26*) ἦν αὐτὸς ἐκεῖνος, ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ παντὸς κοσμογονίας τετηρημένος, καθ' ὃν ἡ γῆ ἐδλάσθησε, καθ' ὃν οἱ φωστῆρες ἐγένοντο, καθ' ὃν οὐρανὸς καὶ γῆ παρήχθησαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· κατὰ τοῦτον καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦ σύμπαντος κόσμου τὸ τῆς οικείας ἑορτῆς ἐξετέλεσε μυστήριον, καὶ τὴν οἰκουμένην (27) ὁ μέγας φωστὴρ, εὐσεβείας αὐγαῖς καταλάμπρυνε καὶ δὴ γενέθλιον κόσμου ὁ καιρὸς περιέχειν ἔοικε. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν καιρὸν καὶ τύπος ἐτελείτο, τὸ παλαιὸν Πάσχα, ὃ καὶ διαθατήριον εἰρηται· ἀλλὰ καὶ προβάτου σφαγῆς σύμβολον ἔφερον· ἀλλὰ καὶ τροφῆς ἀζύμων ἄρτων ἠντίκετο εἰκόνα. Ταῦτα δὲ ἐπὶ τὴν σωτήριον ἑορτὴν ἅπαντα συνεπληροῦτο· τό τε γὰρ πρόβατον αὐτὸς ἦν καθ' ὃ περιέκειτο σῶμα. Αὐτὸς καὶ ἥλιος δικαιοσύνης, ἕαρος δὴτα θεοῦ καὶ σωτηρίου τροπῆς ἀπὸ χειρῶν ἐπὶ τὰ κρείττω τῶν τῶν ἀνθρώπων βίον διαλαβούσης. Αἴγυπτίω μὲν δαίμοσιν εἰσέτι καὶ νῦν θεήλατοι μάστιγας καταπέμπονται, λαοὶ δὲ πανταχοῦ γῆς οἰκούντες τὴν σφῶν ἐλευθερίαν τὴν ἐκ τῆς πολυκλανοῦς ἀθεότητος ἑορτάζουσι. Τῶν λαοκλανῶν δὲ πετευμάτων πεπαυμένων, καὶ χειμῶνος κακῶν, καινῶν καρπῶν εὐφορία διαφόροις χαρίσμασιν ἁγίου Πνεύματος τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ στεφανοῖ· καὶ ἀπλῶς πᾶν γένος ἀνθρώπων ἐπὶ τὸ ἡμέτερον μεταβέβηται· χῶραι δὲ πλῆσαι, πρὸς τοῦ γεωργοῦ λόγου τῆς κατὰ ψυχὴν γεωργίας τυχοῦσαι, τὰ ὠρεὰ τῆς ἀρετῆς ἄνθη βεβλαστήκασι· ἀλλὰ καὶ τῶν τοῦ σκότους κακῶν ἠλευθερωμένοι, φωτὸς ἐν

ἡμέρᾳ Θεοῦ γνώσεως κατηξιώθημεν. δ. Τοιαῦτα τὰ καινὰ μαθήματα πάλαι μὲν διὰ συμβόλων ἐπεσκιασμένα, νῦν δὲ εἰς φῶς ἀνακαλυμμένα. Καὶ δὴ καὶ ἡμεῖς τὸ κεφάλαιον τῆς ἑορτῆς κύκλων (28) περιόδοις καθ' ἕκαστον ἔτος ἀναζωποροῦμεν, προέροτα μὲν προπαρασκευῆς ἕνεκα τὴν τεσσαρακονθήμερον ἄσκησιν παραλαμβάνοντες κατὰ τὸν τῶν ἁγίων ζῆλον Μωϋσεως καὶ Ἡλίου, τὴν δὲ ἑορτὴν αὐτὴν εἰς ἄληστον αἰῶνα ἀναεοῦμενοι. Τὴν γοῦν πρὸς τὸν Θεὸν πορείαν στελλόμενοι, τὰς μὲν ὀσφῦς εὐμάλα δεσμῶ σφραγισμένης περιδούμεθα, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς βαδίσματα ἐν ἀσφαλείᾳ φυλάττοντες, ὥστε ἐν ὑποδήμασι δὴ τὸν δρόμον τῆς οὐρανοῦ κλήσεως παρασκευάζομεν· βακτηρίᾳ δὲ λόγου θεοῦ ἐν εὐχῶν θυνάμει πρὸς ἄμυναν ἐχθρῶν χρώμενοι, σὺν πάσῃ προθυμίᾳ διαβαίνομεν τὴν εἰς οὐρανοῦ φέρουσαν διάβασιν, σπαύδοντες ἀπὸ τῶν τῆδε ἐπὶ τὰ οὐράνια, καὶ ἀπὸ ζωῆς θνητῆς ἐπὶ τὴν ἀθάνατον· οὕτω γὰρ διαδέξεται ἡμᾶς ἐντεῦθεν τὰ διαθατήρια εὐ καὶ καλῶς διαβεβηκότας ἄλλη τις μελῶν ἑορτῆ· Πεντηκοστὴν αὐτὴν ἐπικληθῆν Ἑβραίων παῖδες ὀνομάζουσι, εἰκόνα φέρουσαν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας. Λέγει γοῦν

* Deut. xvi, 9.

(26*) Sequentes versiculi undecim usque ad τὸ παλαιὸν Πάσχα, citantur ex Eusebio [De Paschate, Eusebio περὶ τοῦ Πάσχα, etiam a Macario Chrysocorpha in sua inedita catena cod. E. f. 95, b, et quidem non sine verbis paulo pluribus quam a Niceta; quomobrem ex Eusebio potius ipso quam ex

3. Hoc solemnitate tempus Ægyptiis quidem, utpote dæmonum exitium; Hebræis autem Deum festo ritu celebrantibus, malorum sinem attulit. Hoc idem erat anni tempus, quod in primitiva etiam universi creatione decurrebat, quo tempore terra germinavit, et luminaria exstiterunt: quo tempore cælum, terra, et omnia quæ in eis sunt, producta fuerunt. Hoc ipso tempore universi mundi Servator solemnitate suæ mysterium peregit; atque orbem terrarum luminare magnum veræ religionis splendoribus illustravit, mundique natale reducere visum est. Hoc tempore figura perficiebatur, vetus nimirum Pascha seu transitus: insuper etiam symbolum cæse ovis fiebat; denique azymi panis esus, imagnis cujusdam instar erat. Quæ omnia in Servatoris solemnitate completa sunt. Namque illa ovis, ipse erat, quatenus corpus circumpositum habebat. Ipse etiam sol justitiæ, cum jam ver divinæ salutarisque conversionis a deterioribus in meliora, hominum moribus supervenit. Ægyptiorum utique dæmonibus nunc etiam plagæ imponuntur, populi ubique terrarum incolentes libertatem suam a multiformi irreligiositatis errore hilariter celebrant. Compressis ergo deceptoribus populorum spiritibus et malorum hieme, novorum fructuum ubertas variis sancti Spiritus donis Dei Ecclesiam exornat; atque ut summatim dicam, universum hominum genus ad partes nostras transilivit: cunctæ regiones a Verbo agricola animæ culturam expertæ, pulchros virtutis flores germinarunt: nosque tenebris malorum erepti, luce digni habiti fuimus qua die Dei notitiam hausimus.

4. Hæc sunt nova documenta, olim quidem symbolis obumbrata, nuper autem in lucem manifestam prolata. Et quidem nos etiam initium hujus solemnitate cyclorum periodis singulis annis instauramus; ante festum quidem, præparationis causa, quadragesimale exercitium assumentes, sanctos Moysen et Heliam imitantes, ipsum vero festum per incessabile ævum repetentes. Ergo itinere ad Deum suscepto, lumbos apprime temperantiæ zona præcingimus, animæ vero gressus caute munientes, tanquam calceati cælestis vocatiõis cursum instituimus: virgaque divini verbi, non sine præcum virtute, ad repellendos hostes utentes, cum omni alacritate ad ferentem in cælos transitum, ab his infimis ad superna, a mortali vita ad immortalitatem properamus. Sic enim peracto feliciter transitu, major alia excipiet nos solemnitas (quam Pentecosten Hebræi nominant) regni cælorum imaginem præ se ferens. Ait itaque Moyses: *Ex quo falcem in messem miseris, numerabis tibi septem hebdomadas, nosque panes ex nova messe propones ante Deum* 66.

Niceta hausisse videtur Macarius.

(27) Cod. τὴν ὑψηλίον.

(28) Dicit cyclum paschalem, cujusmodi plures in antiquis monumentis tam scriptis quam sculptis exstant. Videsis Inscript. chr. apud nos, Script. vet. t. V, p. 70 et 472.

Significabat nempe prophetica hac figura per messem quidem vocationem gentium, per novos panes, animas Christi meritis oblatas Deo, ecclesiasque ex ethnicis conflatas, quarum causa maximum festum apud benignum Deum sit. Namque rationalibus apostolorum falcebus demossi, cunctis ubique terrarum ecclesiis tanquam in area globalim congregatis, concordi fidei sententia corporati, sale divinarum doctrinarum ac disciplinarum conditi, aqua et igne sancti Spiritus regenerati, panes escales jucundi gratique Deo per Christum offerimur.

Θεῶν λόγων μαθήμασιν ἐξαρτυθέντες, δι' ὕδατος τε τρόφιμοι προσηελὲς καὶ ἀρεστοὶ τῷ Θεῷ διὰ Χριστοῦ

5. Sic ergo prophetici Moysis symbolis in rem veram sanctiore effectu collatis, lætiores nos solemnitatem agere traditione didicimus, cum jam cum Servatore nostro conalunati, ejusque regno fruente. Propterea nullo nobis labore ascetico attori intra hoc festum conceditur, sed operatus in caelis quietis imaginem exhibere docemur. Quare nec in precibus genu sœctimus, neque cibi abinentia nosmet affligimus. Etenim eos, quibus in Deo resurgendi gratia fuit, jam non decet donuo humi procumbere; nec, passionibus liberatos, paria perpetui mancipiis cupiditatum. Quamobrem post Pascha Pentecosten septem hebdomadis integris celebramus; sicut prævium Paschati tempus quadragesimalis exercitii sex hebdomadis viriliter sustinuitus. Nam senarius numerus actuosus, ut ita dicam, est et efficax. Ideo et sex diebus universa Deus condidisse dicitur. Laboribus autem in illa toleratis merito succedet secunda solemnitas in septem hebdomadis, multiplicata nobis requie, cujus symbolum septenarius numerus est. Non tamen ex his septem hebdomadis Pentecosten seu quinquagenarius numerus adamussim conficitur; nam postrema excedente monade, in hac solemnissimum Christi ascendentis diem obdesignamus. Merito igitur sanctis Pentecosten diebus futuram requiem representantes, lætis animis sumus, simulque corpori quietem indulgemus, quasi cum Sponso jam versemur, ideoque nobis jejulare non liceat.

6. Sed tamen quod sacri evangelistæ Servatoris passionem circa dies azymorum Judaici Paschatis contigisse narrent, nemo dubitabit. Hæc enim causa fuerat legis a Moysæ late, quæ dicitur paschalis. Nam quia Agnus Dei, tanquam ovis, ab ipsis Judæis ad cædem ducendus erat, quam ob communem hominum salutem passurus erat, haud alio quam prædicto tempore, Deus futuram rem demonstrativis symbolis præoccupans, illo ipso tempore, quod volventibus annorum periodis, occursum erat, materialem ab Judæis agnum immolari præcepit: idque ab eis singulis annis factitatum fuit, donec completa veritas veteres imagines circumscriptit. Quamobrem ex illo tempore apud gentes quidem vera mysteriorum manet solemnitas; apud Judæos autem ne ipsorum quidem symbolorum memoria suverest, erepto iis loco ubi festi ritum perage-

Μωϋσῆς· Ἀρχομένου σου δρέπανον ἐπ' ἀμαρτον, ἐκτὸς ἑβδομάδας ἀριθμηθεὶς σαουτῶν, καὶ νέους ἀρτους ἐκ νέων ἀμείτων ἀπαρθήσεις τῷ Θεῷ. Ἐδήλου δὲ ἄρα προφητικῶν τύπων ἀμειτων μὲν τῶν ἔθνων τὴν κλήσιν, νέους δὲ ἀρτους τὰς διὰ Χριστοῦ τῷ Θεῷ προσσηνεγμένας ψυχὰς, τὰς τε ἐξ ἔθνων ἐκκλησίας, ἐφ' αἷς ἑορτὴ μεγίστη τῷ φιλανθρώπων Θεῷ συντελεῖται· οἱ τὰς τῶν ἀποστόλων λογικαὶ δραπέταις θεορθεύοντες, καὶ ὡσπερ εἰς ἄλλως τὰς ἀπανταχοῦ γῆς Ἐκκλησίας συναχθέντες ὑφ' ἐν, ὁμοφώνως τε διαθέσει πίστειως σωματοποιηθέντες, καὶ ἄλλοι τοὶς ἀπὸ τῶν καὶ πυρὸς ἁγίου Πνεύματος ἀναγεννηθέντες, ἄρτοι προσφερόμεθα.

6. Ταῦτη πη τῶν παρὰ Μωϋσαί προφητικῶν συμβόλων εἰς ἔργα σεμνοτέρως τοὶς ἀποτελέσμασι χωρῶντων, αὐτοὶ γε μὴν τὴν ἑορτὴν παιδοτεράν ἄγειν παρείληφαμεν, ὡς ἂν τῷ Σωτῆρι συναγυηγερόμενοι, καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀπολαύοντες. Διὸ οὐκέτι πολεῖσθαι κατὰ τὴνθε τὴν ἑορτὴν συγχωροῦμεθα, τῆς δ' ἐλπίζομένης ἐν οὐρανοῖς ἀναπαύσεως τὴν εἰκόνα φέρειν διδασκόμεθα· ἔθεν οὐδ' ἐν ταῖς εὐχαῖς γόνυ κλίνομεν, εὐδ' ἀσιτίαις καταπονοῦμεθα· τοὺς γὰρ τῆς κατὰ Θεὸν ἀναστάσεως ἡξωμένους οὐκέτ' αὐθις εἶδόν τε ἐπὶ γῆς πίπτειν· οὐδὰ τοὺς τῶν παθῶν ἡλευθερωμένους τὰ ἴσα πάσχειν τοὶς καταβεβουλωμένοις. Ἀλλ' μετὰ τὸ Πάσχα τὴν Πεντηκοστὴν ἐν ἑβδομάσει ἐκτὸς τελείαις ἑορτάζομεν, τὸν μὲν πρότερον αἰῶνα τῆς πρὸ τοῦ Πάσχα τεσσαρακονθήμερου συνασκήσεως ἐν ἑξ ἑβδομάσει ἀνδρισάμενοι· πρακτικῆ γὰρ ἡ ἐξὰς καὶ ἐνεργητικῆ· διὸ καὶ ἐν ἑξ ἡμέραις ὁ Θεὸς κτιστοὶ κέναι λέγεται τὰ σύμπαντα. Τοὺς δ' ἐν ἐκείνῃ κόπους εἰκότως ἡ δευτέρα ἑορτὴ ἐν ἑβδομάσει ἐκτὸς διαδέχεται, πολυπλασιαζομένης ἡμῖν τῆς ἀναπαύσεως, ἧς τὰ σύμβολα ἡ ἑβδομάς σημαίνει θάλει. Οὐ μὴν ἐπὶ ταύτας ὁ τῆς Πεντηκοστῆς ἀριθμὸς ἴσεται· ὑπερακοντήσεως δὲ τὰς ἐκτὸς ἑβδομάδας, μονάδι τῇ μετὰ ταύτας ὑστάτῃ τὴν πανόρθων ἡμέραν τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως ἐπισφραγίζεται. Εἰκότως ἄρα ἐν ταῖς τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς ἡμέραις τὴν μέλλουσαν ἀνάπαυσιν διαγράφοντες, τὰς ψυχὰς γαννύμεθα, καὶ τὸ σῶμα διαναπαύομεν, ὡς ἂν αὐτῶν συνόντας ἦδῃ τῷ Νυμφίῳ, καὶ νηστειῶν μὴ θυνάμενοι.

7. Ἰδὴν οὖν οἱ ἱεροὶ εὐαγγελισταὶ τὸ σωτήριον πάθος κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ἰουδαίου Πάσχα τῶν ἀζύμων ἱστορήσαν γεγονέαι, οὐδεὶς ἂν ἀμφιδόλοι· τοῦτο γὰρ ἦν τοῦ νόμου τοῦ παρὰ Μωϋσαί παρὰ τοῦ Πάσχα λεγομένου αἵτιον. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλεν ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἀγεσθαι παρ' αὐτοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῦτο πάσχειν ὑπὲρ τῆς κοινῆς πάντων ἀνθρωπων σωτηρίας, οὐκ ἄλλοτε ἢ κατὰ τὸν δηλούμενον καιρὸν, προλαβὼν τὸ μέλλον ὁ Θεὸς διὰ συμβόλων εἰκονικῶς, κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν μέλλοντά ποτε κατὰ χρόνων περιόδους ἐπιστήσεσθαι καιρὸν, ἄμνὸν παρὰ Ἰουδαίους αἰσθητὸν ἐκείλευ θύεσθαι· καὶ τοῦτο αὐτοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ἐτελεῖτο, ἕως ἢ ἀλήθεια ἀποπληρωθεῖσα, τὰς παλαιὰς εἰκόνας περιγράψεν. Ὅθεν ἐξ ἐκείνου παρὰ μὲν τοὶς ἔθνεσιν ἢ ἀληθῆς τῶν μυστηρίων κερράτηκεν ἑορτὴ, παρὰ δὲ Ἰουδαίοις οὐκέτι οὐδ' αὐτῶν ἢ μνημῆ τῶν συμβόλων

φωλλάττεται, περιηρημένον αὐτῶν τοῦ τόπου ἐν ᾧ τὰ τῆς βορρῆς τελεῖσθαι νενομοθέτητο. Εἰκότως ἄρα ἡ θεῖα τῶν Εὐαγγελίων γραφή κατὰ τὸν χρόνον τῶν Ἰουδαίων ἀζύμων παπονθῆναι φησὶ τὸν Σωτῆρα· ἐπειδὴ καὶ τότε ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη ταῖς προφητικαῖς ἀκολουθῶν φωναῖς.

Ζ'. Καὶ οἱ μὲν κατὰ Μωϋσῆα ἅπαξ τοῦ παντὸς ἔτους πρόβατον τοῦ Πάσχα ἔβουον τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τοῦ πρώτου μηνός, τὸ πρὸς ἑσπέραν· ἡμεῖς δὲ οἱ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐπ' ἐκάστης Κυριακῆς ἡμέρας τὸ ἑαυτῶν Πάσχα τελούμεντες, ΑΕΙ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΕΜΦΟΡΟΥΜΕΘΑ, ΑΕΙ ΤΟΥ ΑΙΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΒΑΤΟΥ ΜΕΤΑΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝ (29). Αἰ τὰς ὁσφῦς τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἀγνεῖς καὶ σωφροσύνη περιζώσμεθα, αἰ τοὺς πόδας παρασκευάσμεθα ἐν τοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου, αἰ τὰς βακτηρίας ἔχομεν ἐν ταῖς χερσὶ, καὶ τῇ δάκτυλῳ τῇ ἐκ βίβλης Ἰεσοῦ προελθούσῃ ἐπαναπαυόμεθα, αἰ τῆς Αἰγύπτου ἀπαλαττόμεθα, αἰ τὴν ἐρημίαν τοῦ ἀνθρωπινοῦ βίου μεταδιώκομεν. Αἰ τὴν πρὸς Θεὸν πορείαν στελλόμεθα, αἰ τὰ βασαντήρια ἑορτάζομεν. Ταῦτα γὰρ πάντα οὐχ ἅπαξ τοῦ ἔτους πράττειν ἡμεῖς, αἰ δὲ καὶ διὰ πάσης ἡμέρας ὁ εὐαγγελικὸς λόγος βρύεται. Αἰδὲ καὶ καθ' ἐκάστην ἑβδομάδα τὴν τοῦ Πάσχα τοῦ ἡμετέρου ἑορτὴν κατὰ τὴν σωτήριον καὶ Κυριακὴν ἡμέραν ἐπιτελούμεν τοῦ ἀληθινοῦ προβάτου, δι' οὗ ἐλυτρώθημεν, τὰ μυστήρια ἀποκληροῦντες· καὶ οὕτω τὸ σῶμα σιδήρῳ περιτέμνομεν, τῆς δὲ ψυχῆς τῷ τμητικῷ λόγῳ πᾶσαν περιαιρούμεν κακίαν· οὕτω σωματικοῖς ἀζύμοις χρώμεθα, μένοις δὲ τοῖς τῆς εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας. Ἡ χάρις γάρ, ἡμᾶς τῆς γενηρακίας ἐλευθερώσασα συνηθείας, τὸν καινὸν ἄνθρωπον παρέδωκεν ἡμῖν τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, καὶ τὸν καινὸν ἄνθρωπον τε περιτομήν, καινὸν τε Πάσχα, καὶ τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίων· οὕτω καὶ τῶν παλαιῶν καιρῶν ἐλευθέρους ἡμεῖς ἐπῆμε.

η'. Πλὴν τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως, μέσου τῆς ἀγίας συνόδου προκαθεζομένου (30), ὡς ἤχθη εἰς μέσον τὸ περὶ τοῦ Πάσχα ζήτημα, ἀλέγτο μὲν ὅσα καὶ ἀλέγτο (31)· ἐπακούοντες δὲ τῷ πλήθει τῶν ἐπισκόπων ἢ τριπλάσιων μοίρα τῆς ὅλης οἰκουμένης ἐτέρωθεν ἀντιτείνουσα τοῖς τῆς ἀνατολῆς ἀρχιερεῖς γὰρ ὁμοῦ καὶ μεσημβρινά, καὶ τὰ κατὰ δύοντα ἥλιον ἔβουον, τῇ συμφωνίᾳ φραζόμενα, τὴν ἐναντίαν ἀναθεῖκα τοῖς τῆς ἄρας τὴν παλαιὰν δευδικουσί συνήθειαν. Τέλος δὲ λόγου εἴξαν οἱ ἀνατολικοὶ· καὶ οὕτω μία Χριστοῦ γέγονεν ἑορτή· καὶ οὕτω τῶν μὲν κυριοκτόνων ἀπέστησαν, τοῖς δὲ ὁμοθέτοις συνήφθησαν· ἡ φύσις γάρ

²⁹ Rom. II, 29.

(29) Ea Eusebii egregium de sacrosancta Eucharistia, prout eam nos catholici confitemur et credimus, testimonium. Undique enim mihi suppeditat (et verbis Tullianis utar *Pro Seneca*, n. 23) quod pro Christi humanitate sub eucharisticis vellis presentis dicam, quocumque non modo mens, verum etiam oculi incidierint, in Eusebium patra, Cyrillum, Sophronium, Eutychem, Nicephorum, Luculentium, aliosque a me editos auctores vel fragmenta ipsorum, ut suis locis adnotavi. De mysterio corporis Christi Eusebius etiam in *Theophrasia*, lib. III, 61, qui brevior locus lumen clarissimum ab hoc De

re jussi fuerant. Convenienter utique divina Evangeliorum scriptura Judaicorum azymorum tempore passum Servatorem dicit, quia tunc resapse tanquam ovis ad caedem ductus fuit prophetis oraculis consentaneos.

7. Et Moyses quidem assecla semel in anno paschalem ovem immolabant, quarta decima primi mensis die, circa vesperum. Nos autem (Novi Foederis homines, Dominicis cunctis diebus Pascha nostrum celebrantes, SERVATORIS CORPORE SEMPER SATIAMUR, SEMPER SANGUINEM AGNI PARTICIPAMUS: lumbos semper animae nostrae castitate et modestia praecingimus, semper pedibus parati sumus ad Evangelii procinctum, semper baculos manu tenemus, et virga de radice Jessae germinanti innitendo quiescimus, Aegypto semper alienamur, semper humanae vitae solitudinem sectamur, semper itinere ad Deum tendimus, semper transitus festum celebramus. Haec enim haud semel quotannis, sed semper singulisque diebus a nobis fieri evangelicus sermo vult. Propterea singulis hebdomadis paschatis nostri festum, Dominica Salvatoris die peragimus, veri agni, per quem liberati fuimus, mysteria celebrantes. Neque corpus ferro circumcidimus, sed acuta verbi evangelici acie cunctam animae malitiam abscondimus. Neque corporeis azymis utimur, sed sinceritatis tantummodo ac veritatis. Gratia enim quae nos veteribus moribus liberavit, novum nobis tradidit hominem, qui secundum Deum conditus est, novam legem, novam circumcisionem, novam Pascha, et illum qui in abscondito Judaeus est²⁹. Sic nos antiquorum temporum iugo relevatos dimisit.

8. Verumtamen cum Deo dilectissimus imperator sancta synodo coram medio sederet, commota illie de Paschate quaestione, dixit ea quae dixit. Praevalabant autem tres ex quatuor partibus episcoporum in toto mundo, qui Orientalibus episcopis contrarium sentiebant. Nam Septentrionis, Austri, Itemque Occidentis populi concordia sua roborati sententiam gerebant adversam Orientalibus, qui veterem suam consuetudinem tuebantur. Sed cesserunt demum Orientales; atque ita una Christi facta est solemnitas; sic a Domini occisoribus recedentes, propriae religionis hominibus copulati sunt. Natura

paschatis tractatu accipit.

(30) Loquitur auctor de Constantino Magno in synodo Nicæna, medio sed humili loco sedente, ac disserente Euseb. in *Vita* ejus lib. III, 40 seqq., et praesertim 48.

(31) Legatur Constantini epistola apud Eusebium *Vit. Const.* III, 17-20. Idem Constantinus die ipso Paschatis sermonem ad sanctos habuit (cap. 1). Quomodo religiosissimus imperator annum Pascha celebraret, dicitur in ejus *Vita* lib. IV, 22, precibus nempe, splendido cultu, et elemosynis.

anima similia trahit ad similia. Quod si quis dicat scriptam esse : Prima azymorum die accedentes discipuli dixerunt Servatori, Ubiam vis paremus tibi manducare Pascha ? Ille autem duos misit ad quendam, ut ei dicerent : Apud te facio Pascha ; nos respondemus, non hoc fuisse præceptum, sed historiam esse rei gestæ tempore quo Servator passus est. Aliud vero est priscam rem narrare, aliud legem ferre, et mandata posteris tradere.

9. Sed neque Servator cum Judæis Pascha celebravit passionis sææ tempore. Non enim dum illi ovem immolabant, ipse quoque cum suis discipulis proprium Pascha peregit. Nam illi die Parasceves, in qua patiebatur Servator, celebrabant ; unde et nemo prætorium est ingressus, sed Pilatus ad eos exiit : Christus autem die omnino quinta hebdomadæ cum discipulis discubuit, et convescens ait : *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum. Viden' quomodo Servator haud cum Judæis Pascha manducaverit ? Quia novum quid illud erat, et a consueto Judaico more abhorrens, necessario instituit dicendo : Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar* ⁶⁶. Nam prisca illa vel potius antiquata, quæ cum Judæis comedisset, non erant desiderabilia : novum autem mysterium Novi sui Fœderis, quod discipulis propriis tradebat, desiderabile merito ipsi erat : quia multi ante eum prophetae ac justi videre optaverant Novi Fœderis mysteria : ipsum imo Verbum communem salutem prorsus sitiens, mysterium tradebat, quo omnes homines festum erant acturi, idque sibi desideratum esse sciebatur. Certe Moysis Pascha haud cunctis gentibus idoneum erat, quandoquidem uno in loco, id est Hierosolymis, fieri jussum erat. Quamobrem haud erat desiderabile. Sed Servatoris mysterium in Novo Fœdere cunctis hominibus congruum, jure optimo desiderabile erat.

αὐτῷ ἐπιθυμητὸν· τὸ δὲ σωτήριον μυστήριον τῆς αὐτῷ ἐπιθυμητὸν ἦν.

10. Sed ipse quidem antequam pateretur, cum suis discipulis Pascha comedit, festumque egit, non cum Judæis. Respice postquam ipse vespere festam celebrasset, pontifices cum proditore manus ei injecerunt : non enim illi eo vespere Pascha comederant ; alioquin ab ejus persecutione quieverant. Quem mox captum ad Caiphae domum duxerunt ; ubi exacta nocte, illucescente die congregati, primam in eum damnationem tulerant. Deinde itine surgentes cum plebe eundem ad Pilatum ⁶⁷ traxerunt. Tunc autem ait Scriptura in prætorium eos non introisse ; ne sub ethnicum tectum ingressi, ut putabant, inquinarentur, sed puri manentes hi impurissimi, vespere imminente Pascha comederent ; hi qui calicem excolantes, camelum glutiebant ⁶⁸, quique animas simul et corpora Servatoris cæde impiabant, sub tectum ingredi reveriti sunt ; sed

ἔλακε τὰ ἄμωα πρὸς τὰ ἄμωα. Εἰ δὲ τις εἴποι, ὡς ἔγραψεν γέγραπται· Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἄζύμων προσελθόντες οἱ μαθηταὶ εἶπον τῷ Σωτῆρι, Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσασθαι σοὶ φαγεῖν τὸ Πάσχα ; Ὁ δὲ πρὸς τὸν δοῖνα ἀπέστειλε, παραγγελλίας εἰπεῖν· Πρὸς οὐ ποιῶ τὸ Πάσχα ἐρούμεν, ὅτι τοῦτο παράγγελμα οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἱστορία πράγματος συμβεβηκότος κατὰ τὸν τοῦ σωτηρίου πάθους καιρὸν. Ἔτερον δὲ ἔστι τὸ παλαιὸν κρᾶζεν διηγεῖσθαι, καὶ ἕτερον τὸ νομοθετεῖν καὶ τοὺς ἀπὸ ταῦτα παραγγελλίας καταλιμπάνειν.

6. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ οὐ μετὰ Ἰουδαίων ἐπέτελεσε τὸ Πάσχα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἰδίου πάθους. Οὐ γὰρ ὅτε ἔθρονον ἐκαίνοι τὸ πρόβατον, τότε καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν τὸ εἰρηνοῦ ἤγαγε Πάσχα· οἱ μὲν γὰρ κατὰ τὴν Παρασκευὴν, ἐν ἣ κίπτονθεν ὁ Σωτὴρ, τοῦτ' ἐπραττον· ὅθεν οὐδὲ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἀλλ' ὁ Πιλάτος πρὸς αὐτοὺς ἔβρισαν· αὐτὸς δὲ πρὸς τῆς ἡμέρας τῆς πέμπτης τοῦ Σαββάτου τοὺς μαθηταῖς συναπέκαιτο, καὶ συνασθίων αὐτοῖς ἔλαγεν· Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. Ὅπως ὅμως ὁ Σωτὴρ οὐ μετὰ Ἰουδαίων τὸ Πάσχα ἔσθιον ; Ἐπειδὴ καινὸν ἦν ἐκαίνο καὶ ἐξίνισον παρὰ τὰ συνήθη καὶ Ἰουδαϊκὰ ἔθη, ἀναγκαίως ἐπέστησεν εἰπεῖν· Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ με καθεῖν· τὰ μὲν γὰρ παλαιὰ ἦθη ὄντα καὶ πεπαλαιωμένα, ἀ δὲ μετὰ Ἰουδαίων ἔσθιον, οὐκ ἦν ἐπιθυμητά· τὸ δὲ καινὸν μυστήριον τῆς Καινῆς αὐτοῦ Διαθήκης, ὃ δὲ μεταδίδου τοὺς αὐτοῦ μαθηταῖς, ἐπιθυμητὸν ἦν αὐτῷ εἰκότως· ἐπεὶ πολλοὶ πρὸ αὐτοῦ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν τὰ τῆς Νέας Διαθήκης μυστήρια· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, πάντοτε διψῶν τὴν κοινὴν σωτηρίαν, μυστήριον παρεδίδου, εἰ· οὐ πάντας ἀνθρώποις ἐμελλόν ἐορτάζειν, ἐπιθυμητὸν τοῦτο αὐτῷ εἶναι ἐμολόγησε. Τὸ μὲν Μωυσέως Πάσχα οὐκ ἤρμοζε πᾶσι τοῖς τότε ἔθνεσι· πῶς γὰρ ; ὅποτε ὅπως ἕνα τόσον τὸν ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ τελείσθαι νομοθετήτο· ἐπὶ Καινῆς Διαθήκης, πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρμῶζον, εἰκότως

7. Ἀλλ' αὐτὸς μὲν, πρὸ τοῦ καθεῖν, σὺν τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἔφαγε τὸ Πάσχα, καὶ τὴν ἐορτὴν ἐπέτελεσαν, οὐ μετὰ τῶν Ἰουδαίων· ἐορτάσαντος δὲ αὐτοῦ ἐσπέρας, οἱ ἀρχιερεῖς ἅμα τῷ προδότη ἐπιστάντες, ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας· οὐ γὰρ ἔσθιον αὐτοὶ κατὰ τὴν ἐσπέραν τὸ Πάσχα· ἦ γὰρ ἐν τῇ σχολῇ περὶ αὐτὸν εἶχον· καὶ ὅσα συλλαβόντες ἀπήγαγον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Καταφα, ἐθα διασκευασάντες, ὡς ἡμέρα ἐγένετο, συνήχθησαν, καὶ ἀνακρίνουσιν αὐτὸν πρότερον· εἶτα μετὰ ταῦτα ἀναστάντες ἅμα τῷ πληθίῳ ἤγαγον αὐτὸν πρὸς Πιλάτον. Καὶ τότε φησὶν ἡ Γραφή, ὅτι μὴ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα δὴ μὴ, ὑπὸ στέγῃν Ἑλληνικὴν εἰσελθόντες, ὡς γε ζῶντο, μιανθῶσι, καθαροὶ δὲ μέιναντες οἱ παμμύριοι, ἐσπέρας ἐπιστάσης, φάγοιεν τὸ Πάσχα, οἱ τὸν κώνωπα διυλλόντες, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες, οἱ τὰς ψυχὰς αὐτοῖς σώμασι κατὰ τοῦ Σωτῆρος μαι-

⁶⁶ Luc. xxii. 15. ⁶⁷ Joan. xviii. 28. ⁶⁸ Matth. xxiii. 24.

φονία μεμαμμένοι, τὸν θρονον ἰδεῖσθαι οὐκ ἔβουλον· ἀλλ' οἱ μὲν κατ' αὐτὴν ἑκαίνην τοῦ πάθους τὴν ἡμέραν τὸ λυμαντικὴν τῆς αὐτῶν ψυχῆς ἔφαγον Πάσχα, τὸ αἷμα τὸ σωτήριον οὐκ ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλὰ καθ' αὐτῶν ἐφαγεῖσθαι. Ὁ δ' ἡμέτερος Σωτὴρ οὐ τότε, πρὸ ἡμετέρας δὲ ἀνακαίμενος μετὰ τῶν μαθητῶν, τὴν

α'. Ὁρᾷ, ὡς ἐξ ἑκαίνου, ὁ μὲν αὐτῶν ἐχωρίζετο καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀνεχώρει μαιφονίας, συνήπτετο δὲ τοῖς μαθηταῖς, ἕνα αὐτοῖς τὴν ἐπιθυμητὴν ἑορτὴν πανηγυρίζων; Οὐκοῦν καὶ ἡμῖν τὸ Πάσχα σὺν Χριστῷ βρωτόν, καθαιρούσι μὲν τῆς αὐτῶν διανοίας πλοῦν ζύμην κακίας καὶ πονηρίας, ἀζύμων ἂν ἀληθείας καὶ εὐκρινείας ἐμπιπλαμένους, ἔχουσιν ἐν αὐτοῖς ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίον καὶ τὴν ἀληθῆ περιτομήν, καὶ τοῦ τυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν προβάτου τῷ αἵματι τὰς τῆς διανοίας ἡμῶν φλιάς περιχρῖουσιν εἰς ἀποτροπὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς ἔλθρουτοῦ. Καὶ τοῦτο οὐ πρὸς μίαν περιόδον τοῦ παντός ἔτους, ἀλλὰ καὶ δι' ὀκτώμητον ἀπάσης. Παρασκευὴ μὲν ἡμῖν ἔστω νηστεία, πάνθους σύμβολον, τῶν προτέρων ἡμῖν χάριν ἀμαρτημάτων, καὶ μνήμης ἕνεκα τοῦ σωτηρῆ οὐτάδους.

β'. Ἰουδαίους γὰρ μὲν ἐξ ἀρχῆς ἀπασφάλθαι τῆς ἀληθείας φημι, ἐξ οὐκ αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ ἐπιβουλεύσασαι, τὸν λόγον τῆς ζωῆς ἐξ αὐτῶν ἀπικαλύοντες. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἡ τῶν ἐργῶν Εὐαγγελίων παρίστησι γραφή. Τῷ μὲν γὰρ Κυρίῳ ἐπιμαρτυρεῖ τὸ Πάσχα βεβρωμέναι τῇ πρώτῃ τῶν ἀζύμων· μὴδ', ὡς φησὶν ὁ Λουκᾶς, ἐν ἧ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα ἡμέρα τὴν συνήθησ ἀποκαθάρσεως Πάσχα, ἀλλὰ τῇ μετ' ἑκαίνην ἑξῆς, ἣτις ἦν τῶν μὲν Ἀζύμων δευτέρα, σαλῆνης δὲ πεντεκαίδεκάτη, ἐν ἧ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν κρινόμενον ὑπὸ Πιλάτου, οὐκ εἰσηλθὼν εἰς τὸ πραιτώριον. Οὐκ ἄρα τῇ πρώτῃ τῶν ἀζύμων, ἐν ἧ ἔδει θύεσθαι, βεβρωσασιν αὐτὸ κατὰ τὸν νόμον· ἡ γὰρ ἐν μετὰ τοῦ Σωτήρος καὶ αὐτοῦ τὸ Πάσχα παποήκασαν· ἀλλ' ἐξ ἑκαίνου ἕνα τῇ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιβουλή, πρὸς τῆς αὐτῶν τυφλωθέντες κακίας, καὶ πάσης ἀληθείας ἐσφάλησαν. Ἡμεῖς δὲ τὰ αὐτὰ μυστήρια δι' ὅλου τοῦ ἔτους ἀγομεν, ἐν παντὶ μὲν προσσβάτω τοῦ σωτηρίου πάθους τὴν ἀνάμνησιν ποιούμενοι διὰ νηστείας, ἣν (51) ἐνήστευσαν, ἀρθέντος ἀπ' αὐτῶν τοῦ Νυμφίου, τότε πρῶτον οἱ ἀπόστολοι· διὰ πάσης δὲ Κυριακῆς ἡμέρας τῷ ἡγιασμένῳ σώματι τοῦ αὐτοῦ σωτηρίου τὰς ψυχὰς κατασφραγίζομενοι.

⁵⁰ Rom. II, 29.

(51) Dicit sextis feriæ perpetuum in Græca Ecclesia jejuniū, quod tamen in Occidente varias vi-

A ipsa Dominicæ passionis die cum animæ ipsorum exilio Pascha comederunt, Servatoris sanguinem non pro se, sed contra se expotentes. Noster vero Servator non tunc, sed hesternâ die discubens cum discipulis, desideratum sibi festum peregerat ἐπιθυμητικὴν αὐτῷ ἑορτὴν ἔγεν.

41. Viden' quomodo jam ex eo tempore Christus a Judæis secedebat, et illorum cruentam indolem avertebatur, adjugebat autem sibi discipulos, cum illis desideratam celebritatem agebat? Ergo et nos comedere cum Christo Pascha debemus, mentem nostram omni malitiæ fermento expurgantes, azymis autem veritatis ac simplicitatis nos saturantes, habentemque in anima eum, qui in abscondito est Judæus⁵⁰, veramque circumcisionem, et immolati pro nobis agni sanguine mentis nostræ postes inungentes, ob exterminatorem nostrum propulsandum. Neque hoc in una periodo uniuscujusque anni, sed tota etiam hebdomada. Præparatio tamen nobis sit jejuniū, luctus symbolum, propter priora peccata nostra, et ob patientis Servatoris memoriā.

42. Judæos certe jam olim a veritate aberrasse aio, ex quo veritatem ipsam persecuti sunt, et Verbum vitæ a se expulerunt. Atque hoc manifeste affirmat Scriptura evangelica. Nam Dominum prima die Azymorum comedisse Pascha testatur. Ipsi vero non qua die oportebat, ut ait Lucas, consuetum Pascha comederunt, sed die crastina, quæ erat Azymorum secunda, lunæ vero quinta decima; in qua dum de Servatore nostro judicium exerceret Pilatus, non sunt ingressi prætorium. Non ergo prima die, in qua fuerat immolandum, comederunt, prout lex volebat, Pascha; sic enim cum Servatore et ipsi Pascha comedissent; sed jam tum struendis Servatori insidiis occupati, a sua malitia excecati, omni veritate exciderunt. Nos vero eadem mysteria toto anno agimus, omni præcedente Sabbatum die Servatoris passionem commemorantes cum jejuniō, quod primum tunc apostoli ablato ab ipsis Sponso observarunt. Omni die Dominicæ per corpus sancti tum ipsius salutaris Paschalis vivificamur, et pretioso sanguine ipsius in anima obsegnamur.

Πάσχα ζωοποιούμενοι, καὶ τῷ τιμίῳ αἵματι αὐτοῦ

res passum est. Vide Thomassinum *De jejuniis* part. II, cap. 15.

LECTURIS JOAN. HENR. NOLTE S. P. D.

Libros ab Eusebio contra Marcellum conscriptos ad fidem quattuor codicum, quos ego aut amici contulimus de quibusque olim pluribus alibi explicandum mihi erit, recensui. Unicæ, quæ hucusque exstabat editionis Parisiensis lationes brevitatē studio ductus voce (vulgo,) lectiones in margine eiusdem propositas litteris M^p, quæ in Corrigenendis ad eiusdem calceam leguntur, in corr. insigni; cod. significat unum, codic. plures codices afferre id quod ascriptum est. Montacutii notas integras et littera M. a meis distinctas eiusdemque translationem immutatam repetendam curavi. Littera R. significat Rettbergium, qui Marcelli fragmenta collecta et disposita Goettingæ 1794 edidit; ut numerum, quem singulis fragmentis dedit R, in hac editione ita apponeretur faciendum mihi putavi. Quin errorum a me forte commissorum veniam facile a Lectore, qui intra paucos dies totum recensiois et annotationum scribendarum negotium a me conficiendum fuisse secum reputaverit, impetraturus sim, non dubito. Paris. Kal. Decembr. MDCCCLVII.

(1) ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΤΩΝ

(2) ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ ΤΟΥ ΤΗΣ ΑΓΚΥΡΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΙΒΛΟΣ Α΄.

EUSEBII PAMPHILI

ADVERSUS MARCELLUM ANCYRÆ EPISCOPUM

LIBER PRIMUS.

CAP. I.

Quondam incitatus Marcellus Eusebii librum

⊗ Materiam illi subjectam et quasi styli argu-

⊗ Ed. Paris., pag. 1.

(1) *Εὐσεβίου*. Libri istius pater Eusebius, Pamphili martyris familiaritate et cognomine insignis, notior est, quam ut Illustratione nostra egeat. *Ecclesiastica historia*, et scripta illa *σπρωματώδη De preparatione et demonstratione evangelica*, quæ feruntur omnium eruditorum manibus, nomen illi magnificentum peperere. Hoc autem ipsius *Κατὰ Μαρκέλλου ἐκπόνημα*, paucis hodie cognitum vel de nomine, paucissimis opinor lectum est, vel oculis alicubi usurpatum. Vidi ego catalogos bibliothecarum, per Europam, celebriorum plurimos: nusquam reperi *Eusebium contra Marcellum*. Vidit tamen alicubi, atque etiam legit, librorum helluo, et bibliothecarum omnium vorago, *Frauciscus Turrianus*. Memini enim legisse me in hujus viri *Dogmaticis*, Eusebii testimonium contra Marcellum recitatum. Libro enim tertio, pag. 175, ait Eusebium Marcello hæretico exprobrare, in libro quem adversus eum scripsit, illum Scripturas mutilare. Et certe objectum est ab Eusebio istud: ut videatur Turrianus hunc legisse. Sed et apud antiquos rarissima ejus mentio. Non habetur in Photii *Myriobiblo*. Fugerat Hieronymi diligentiam. Solus, quod sciam, Socrates posteritati transmisit, recitatis hinc nonnullis ἀπόλεξι, hujus mentionem. Attulit autem in eum *livem*, ut auctorem, Arianae fuligine denigratum, dealbaret. Sed frustra, inquit illustrissimus Baronius ad annum Jesu Christi 340, sect. 39. *Æthiopen* enim conatur dealbare. Fatendum est hunc doctissimum *Annalium* conditorem, Eusebio passim sese prodere iniquiorem. An vero censuram hoc in loco importunam exercuerit, dicemus in loco οὖν θεῶν. Interea, quidquid sit de Eusebii Arianismo, hoc constat, vel Socratico testimonio, geminum illius fetum esse libros quos damus, nec mentitum inscriptionem *Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου*, subreptionem aliquem tenebriorem. Opus porro ipsum integrum, quinque libris auctor complexus est: priores duos simpliciter *Κατὰ Μαρκέλλου*, tres autem posteriores *Περὶ ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας* in-

ΚΕΦ. Α.

Α Πόθεν ὀρμώμενος ὁ Μαρκελλὸς τοῦτ' ἐδ' ἔγραψε ἔγραψε.

Η (3) ὑπόθεσις αὐτῆς τῆς γραφῆς μωσαϊκῆς πα-

scripsit. Ratio nominis a subjecto operis deducitur. Ita enim in proemio primi libri, ubi docet cur post παράθεσιν nudam sententiæ Marcellianæ, ad Δεῦρον per ἀντιβῆσιν accesserit, μὴ ποτ' ἕρα τινὲς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας ὑποσχεσθῶν. Utriusque partis τὸ ὑποκαίμενον, in epistola ad Flaccillum dedicatoria, exponitur. Sed de hoc toto negotio, per partes multo melius videbimus. Quando, et quoto anno hoc scriptum ab Eusebio, non constat. Constat post concilium Nicænum: post obitum Constantinii, quem Græci adjuvantes, nescio cur, vocant Ἰσαπόστολον. Meminit enim ipse auctor, in fine libri secundi, concilii Constantinopolitani, habitum illud concilium ab Arianis episcopis, contra Marcellum, anno ultimo Constantinii, et Christi 336. Ita necesse est, hoc e postremis ab Eusebio scriptis fuisse. Nam, ut retulit doctissimus *Annalium* conditor, in vivis esse desiit Eusebius Pamphili ad annum Christi 340, corrente jam quinto anno Constantinii Cæsaris. Si in his ergo libris reperitur hic scriptor ad Ἀρειομαντιαν inclinare, de qua quaestione ἐν τοῖς κατὰ μέρος, decisum est plane certamen de fide Eusebiana post synodum Nicænam, de qua me fateor subdubitasse. ΜΟΝΤΑΟΥΤΙΟΥ.

(2) *Κατὰ Μαρκέλλου τῆς Ἀγκύρας*. Galatia erat omnis, uti olim Gallia, divisa in partes tres. Unam incolebant Trocmi, alteram Tolistobii sive Tolistobogii, tertiam qui Tectosages dicebantur; hujus parvis metropolis erat Ancyra. Strabo in iv: Τριῶν ὄντων ἐθνῶν, ἐν ἑξ αὐτῶν, τὸ περὶ Ἀγκύραν πόλιν, Τεκτοσάγων λέγεται. Hanc Apollonius in Caricis apud Stephanum ab anchoris dictam assumat, quæ

(3) Ὑπόθεσις, μωσαϊκῆς. Ὑπόθεσις hoc in loco non est substratum homini, et τὸ ὑποκαίμενον, sed animi propositum, et consilium scribendi utpote εἶεν ὀρμώμενος accessit ad scribendum. Vult enim Eusebius Marcellum, odio percitum, contra Asterium et cæteros calumniam struississe; quod gratis ab eo dicitur, non probatur. M.

δοση · τὸ δὲ ταύτης αἰτιον ζῆλος καὶ φθόνος · ἀ δὲ A mentum, odium fraternum suppeditavit : quod ipsum

quas Mithridates et Ariobarzanes a navibus abstulerant Ægyptiorum. Turcæ vocant *Augur*, ut observat Basbequius, qui ruinas illius orbis illustravit, inde translato in Europam exemplo tabularum, quibus indicem rerum a se gestarum Augustus fuerat complexus. Erat Galatiæ primæ, ut deinceps dicebatur, metropolis : et habebat sub se episcopos viii suffraganeos. Præerat eidem ecclesiæ cum episcopatu sub Constantio Cæsare Marcellus : de quo in rebus Athanasianis et certaminibus Arianeis apud illum Patrem frequens mentio. Sed is et ante Constantii imperium, diu eidem præfuerat, sub Constantino. Nam inter cæteros, qui concilio Ancyrano subscribere, post Vitalem patriarcham Antiochenum, et Agricolum Cæsareæ Palæstinæ episcopum, tertio loco subscripsit Marcellus Ancyranus. Est autem hoc concilium, Nicæno antiquius, celebratum ad annum Domini, secundum supputationem doctissimi cardinalis Baronii, 314, vel, ut alii, 308. Merito igitur illum γέροντα appellavit Athanasius. Et certe necesse est, ut inter summe longævus Marcellus censeatur : vixit enim usque ad annum Domini 375. Epiphanius hoc docet, qui in hæresi lxxvii de illius excessu ait. "Ἐτι γὰρ καὶ δεῦρο, ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου, ὡς ἀπὸ δύο ἔτων ἐτελεύτα · ait obiisse Marcellum ante biennium quam hæc scriberet ipse. Scripsit autem suum *Kαθ' ἀρμόσων Panarium*, ut fatetur ipse, Valentinianus et Valentis anno xii, et Gratiani viii, hoc est anno Domini 375. Illustrissimus Baronius annum anticipat. Ita fuit cum episcopatu annos totos 60, forte verius 65. Vir erat, per illa calamitosissima Ecclesiæ tempora, si quis alius, post Athanasium, varis jactatus tempestivus, et expertus Arianos infensissimos. Concilio siquidem Nicæno interfuit ; et egregiam operam contra Arianeæ perniciæ propugnatores præstitit, catholicæ Ecclesiæ ὑπερασπιστής. Testatur ipse apud Epiphanium, pag. 353, studium suum : Οὗς ἐγὼ, de Arianis loquitur, ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ διέλεξα, κατ' ἐμοῦ γράφαί τῇ θεοσεβείᾳ σου ἐτόλμησαν. Ita ille ad Julium pontificem Romanum : et certe verum est, Eusebianos, ut tum vocabantur ad Julium papam dedisse literas contra Marcellum, et Athanasium. Sed et Julius ipse, in epistola apud Athanasium, *Apolog. ii* : Μάρκελλος μὲν γὰρ ἐμαρτυρήθη ἡμῖν, καὶ ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ τοῖς τὰ Ἀρεῖου φρονούσιν ἀντειρηκώς. Neque restitit tantum in concilio prærens : sed et semper deinceps ab illorum abhorruit communionem. Conciliabulo ipsorum Tyri obnuntiavit, Hierosolymitano interesse noluit : Asterium sophistam, illorum assecram et parasitum advocatumque scriptis exagitavit : cuius meminit aliquoties hoc in opere Eusebius : et omni modo illorum conatibus sese opposuit. Propter has ἐναντιώσεις, certum est Arianos odio in illum capitali inflammatos, omnem movisse lapidem, ut una cum Athanasio, sede sua pulsus, ab Ecclesia anoveretur. Quæsitii vero sunt ab illis, ut erant miri texendarum fraudum artifices, prætextus : nec magno negotio inventi. In concilio Arianorum Hierosolymitano, cui interesse Marcellus noluit, encaenia celebrata sunt, templi cuiusdam, Constantini jussu et impensis exædificati. Dant literas igitur ad Constantium calumniatorias : accusant Marcellum contemptorem se præbere, non tantum ordinis ecclesiastici, sed et majestatis imperatoris. Dignatum quippe dedicationi templi Hierosolymis constructi interesse. Narrat hoc Sozomenus lib. ii, cap. 31. Faciles huic calumniæ præbebat aures Constantinus ; plurimum enim Ariani in aula gratia valebant : et ad Arianismum plusquam propendebat, in fide sua varius, imperator, ut verissime scriptum a Severo Sulpicio lib. ii, a Rufino in lib. i, c. 17, a Lucifero et Hieronymo. Nec solum indignatus est, sed depositum ab Arianis in concilio

Constantinopolitano, exilio mulctavit Marcellum. Interpretes Athanasii *ad solitariam vitam agentes*, lapsus est ; vertit enim in exilium eiecisse, nimirum Arianos illum : cum in Græco sit καποτήχασιν ἐξορισθῆναι, nempe obtinuisse hoc eos apud Constantinum. Accessit postremo in partes Eusebii Pamphili, Arianeæ fidei desultor : sed semper σαπρός, et hoc suo scripto exagitavit. Is vero, ita pulsus, Romam abiit ad Julium pontificem : cui pro se, et sua fide, ab Eusebio postea hic suggillata, apologiam obtulit. Non statim : sed postquam ibi per annum et tres menses, communionem receptus, peratit. Nam scripserant adversarii litteras in illum accusatorias : et satis in pontificem insolentes : quod misisset ad illos παραινούοντας, ut rectam instituere vellent accusationem. Ista Athanasius : et apud Epiphanium Marcellus ipse. De illius porro fidei confessione, ita Julius ipse : Περὶ δὲ Μαρκελλου, ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦντος εἰς τὸν Χριστὸν ἐγράφατε, δηλώσαι ὑμῖν ἠποκρίσασα, ὅτι ἐν ταῦτα γινόμενος διαβεβαίωσατο μὲν μὴ εἶναι ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ γράφειν τὰ παρ' ὑμῶν · ὁμοῦς δὲ ἀκαιτούμενος παρ' ἡμῶν εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως, οὕτω μετὰ παρρησίας ἀπεκρίνατο δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἐπιγινώσκει μὲν ἡμᾶς, ὅτι μηδὲν ἐξωθεν τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖ, οὕτω γὰρ εὐσεβῶς περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁμολόγησε φρονεῖν, ὡσπερ καὶ καθολικῆ ἡ Ἐκκλησία. Hæc apud Athanasium Julius in epistola ad synodum Antiochenam. Loquitur autem pontifex e confessione Marcelliana : quam retulit in suum scriptum Epiphanius, de qua variabant sententiæ olim, ut ait Epiphanius, qui, ad se quod attinet, in ambiguo reliquit. Julius pontifex cum aliis, ut videtur, habuit pro orthodoxo : sed ulterius progrediebatur concilium Sardicense : cuius suffragio absolutus est, lecto et approbato hoc ipso syngrammate, quod suscepit Eusebius refutandum. Synodus ipsa, apud Athanasium : Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ συλλειτουργοῦ Μαρκελλου, καὶ εὐρέθη τῶν περὶ Εὐσέβιου κακοτεχνία. Obierrat tunc Eusebius uterque, Nicomediensis et Cæsariensis. Κακοτεχνία in scriptis fuit. Ille elastor Nicomediensis nihil scripsit in hoc genere ; scripsit autem Cæsariensis. In quo vero versaretur κακοτεχνία docet. "Α γὰρ, ὡς ζητῶν, Μάρκελλος εἶρηκε, ταῦτα ὡς ὁμολογούμενα διαβεβήκασι. Quod est familiare vitium apud Eristicos. Ita quid sentiendum sit de hoc scripto Eusebiano, et suffragio illius synodi Sardicensis, liquet. Opponitur huic concilii Sardicensis determinationi, Basilii Magni auctoritas. Is epistola 74, edit. Parisiensis, e nostra *Bibliotheca*, pag. 876, de Marcelli opinione scribit. Πάσης ἡμῶν τῆς ἐλπίδος ἀθέτησιν ἔχει τὸ Μαρκελλου δόγμα. De Marcello ipso loquitur. Nam et epistola 52, ait illum ἐπιδείξασθαι τὴν ἀσέβειαν Arianeæ repugnantem e diametro : ne quis ad illius discipulos et sectatores, ut puta Photinum, eam referat. cum omnia ipse statuerit orthodoxe. Excusant alii, fieri posse, ut Marcellus deinceps incidit in hanc impietatem, et aliis suis scriptis propagaverit. Non respondendo quod ex hoc Eusebii opere assumi potest, nullum aliud scriptum præter hoc unicum manasse a Marcello : contrarium quippe Hieronymus affirmat : et potest Eusebius exponi, de tempore antegresso suam hanc ἀντιρρησησιν. Illud constat e Basilio, eadem per omnia a divino illo viro, huic Marcello objecta, quæ prius per Eusebium producebantur : nisi forte pro Marcello dicatur, Basilium non minus quam Eusebium hallucinatum, et accepisse quasi resolute determinata, quæ ille ζητῶν proposuerat. Certe constat ex eadem illa ipsa epistola, Occidentales in sententia Sardicensis synodi peratitisse : et cum iis Paulinum Antiochenum (cum quo, pro Meletio, in communionem abierat Basilius) et Marcellum putasse innocentem. "Ἐ-

certe ab emulacione profectum est, et invidia: quæ non paucos, ab ipso, alios, in extremas calamitates præcipitarunt. Eiusvero, ab exorta statim rerum, per invidiam procuratum et emulacionem fratricidium peragebatur. Unde profectus hic iste noster, cum, hoc unico excepto, nihil unquam litteris mandasset (et utinam ne hoc quidem ipsum), ab ingressæ statim scripturalis suæ, sanctissimis Dei sacerdotibus, bellum sibi statuit indicendum, quæ tamen hæreticorum illa agmina, quæ catervatim ejus patriam deprædabantur, neque scripto sibi statuit, sed neque dicto laceßenda. Qui, si doctrinæ salutaris aliqua illi adfuisse vel scientia vel facultas, eam debebat universam ad istos oppugnandos convertere: et hostes hosce Dei et Ecclesiæ suæ, de finibus Galatarum exterminatos, ut a gregibus suis solent pastores boni, feras atque lupos effugare. Ille vero, suam ipsius gentem, velut terram ✕ quamdam horridam et incultam, serpenti-

✕ Ed. Paris., pag. 2.

us est longior quam ut hæc transcribi debeat. In hæc varietate sententiarum diversas, ἐπιεικῶς beatus Epiphanius relinquit in medio, et Marcellum nec damnat nec absolvit, sed divino tribunali transcribit. Potest fieri ut Arii blasphemiam dum oppugnat vehementius, quod semper solet fieri in hisce litigiis contentionibus, incautor longius devehatur in contrarium. Potest fieri, ut Eusebius e factione Arianæ, illam κακοτυχίαν adhibuerit, de qua synodus. Nam deperdito syngrammate Marcelli, ferre sententiam non possumus. Potest fieri, ut tandem in ejusmodi opinionem diverterit Marcellus: sed, quod ante eum fecisse Tertullianus memoratur, ad bonam frugem redierit, et mentem sanam. Quod nonnulli hunc confingunt Athanasii testimonio, fateor in libello quodam inter Athanasianorum, tom. I, *Quod Christus sit Deus*, Marcellum de nomine conjungi cum Samosateno, quasi Christum seponeret extra Trinitatem: sed cum nusquam alibi suggillet Marcellum Athanasius, semper vero enixissime et summo studio defendat, non est contemnenda conjectura eruditi viri (quæ et ipso quoque dicendi caractere adjuvatur) non esse illud scriptum Athanasianum, sed ψευδοῦς ἔργον alicujus recentioris. Sed ista, ut diximus, incertissima sunt, et Deo relinquenda καρδιωγώστη. Satis autem in genere de Marcello. Quæ supersunt, et occurrent κατὰ μέρος expediemus fortasse. M.

(4) Ἀρχῆθεν, ἀδελφοκτονίας. Intelligit, quod cuius obvium est, Abelem illum justum, per invidiam a fratre suo Caino interemptum. Basilus Seleuciensis vocat eadem hæc a Caino patratam, φθόνου καρπὸν, et μισαδελφίας γυώργιον, acutissime, et ad mentem Eusebii. M.

(5) Vulgo ἐνδ'.

(6) Ἐν τούτῳ γράφας. Hoc non semel positum ab Eusebio. Sed dissentit Hieronymus in *Catalogo*: Marcellus *Ancyranus episcopus*, inquit, *sub Constantio et Constante principibus floruit*, multa quoque *diversarum hypotheseων scriptis volumina*, et maxime *contra Arianos*. Num igitur hæc alia scripsit post Eusebii obitum Marcellus? quæ B. Hieronymus intelligebat. Certe vivebat ille multos annos, sub et post Constantium principem, post collectum ad patres suos Eusebium. Constantem in Hieronymi *Catalogo* non legit codex meus manuscriptus, ut hoc obiter notem: rectius. Sed, nec post hæc tempora tantum, verum et ante, illum alia scripsisse patet ex Athanasio, sexcentis Eusebio anteferendo auctore: ut vel errore lapsus sit: vel invidia abdu-

καὶ ἄλλους μυρίους εἰς κενὴν δοξασιανότητα. Ζῆλος γοῦν καὶ φθόνος (4) ἀρχῆθεν ἀδελφοκτονίαν αἰργάσαντο. (5) Ἐνθεν ἐρημηθεὶς ὁ ἀνὴρ, (6) ἐν τούτῳ γράφας καὶ μόνον (ὡς μήποτε ὠφέλια). (7) σύγγραμμα, εὐθύς, ἀρχόμενος, ἀφ' ἑστίας, (8) τοῖς ἀγίοις τοῦ Θεοῦ λειτουργοῖς πολυμῶν προῦθετο, ἀπέμεινος τοῦ λέγειν τε καὶ γράφειν, πρὸς τὸ μέγα καὶ πάλυ στίφος τῶν (9) τῆν αὐτοῦ χώραν λυμαίνουμένων αἰρεσιωτῶν. (10) ὃ δὲ καὶ μάλιστα αὐτῷ πρᾶτται ἐχρήν, εἴπερ τις (11) παρὴν σωτηρίου λόγου δύναμις, ποιμένος ἀγαθοῦ δίκην, ὥσπερ τινὰς λύκους καὶ θῆρας, τοῖς ἐχθροῖς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τοῦ Γαλατῶν ἔθνους, ἀκαταλύοντα. Ὁ δ', ὥσπερ τινὰ χέρσον ἐρημιστικῶν (12) ἰσθμῶν ἐμπλαῶν, παρὶθὼν τῆν αὐτοῦ χώραν τοῖς τοῦ Θεοῦ λειτουργοῖς, εἰκῆ καὶ μάτην ἀναζήσεις, (13) ἐπαφῆκε τὸν θυμὸν. Καὶ τούτοις οὐ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς καὶ πάνυ Θεοῦ χάριτι (14) βίω τε καὶ φιλοσόφῳ πολιτείᾳ (14) παρὰ πάνσιν ἐμπρέπουσι. Καὶ οὐ τούτοις μόνους, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν Χριστῷ κηκομη-

ctus de via Eusebii, retulerit ἐν τούτῳ γράφας, καὶ μόνον τὸ σύγγραμμα; quamvis alia probabilis ratio afferri possit, quam exposuit ad præfationem in tres libros *De ecclesiastica theologia*. M.

(7) Articulum τὸ ante σύγγρ. delevi.

(8) Τοῖς ἀγίοις τοῦ Θεοῦ λειτουργοῖς. Explicent deinceps, quæ hic intelligat. Asterium nempe vult, Narcissum, Eusebium, Paulinum, alterum Eusebium. Qui non erant omnes Θεοῦ λειτουργοὶ Asterius sophista, et θετής, ideoque vel ab ipsis Arianis non admissus. Nullus ἄγιος λειτουργός, nisi ratione λειτουργίας ἁγίας. Eusebius certe ille Nicomediensis, perditissimus improbitatis gurges. Sed ἐγὼ οἶδα Σίμωνα, καὶ Σίμων οἶδαν ἐπὶ. Consortes suos, et contribules, et συναϊρασιώτας, quidem mirum si tam honorifice compellet Eusebius. M.

(9) Τῆν αὐτοῦ χώραν λυμαίνουμένων. Galatiam, et metropolin ejus Ancyram, ab hæreticis per illa tempora, infestam redditam. Erat autem hæc regio istiusmodi monstrorum ferax. Intelligit autem, opinor, portenta illa nominum et hæresium, de quibus Hieronymus in præfatione ad secundum librum *Commentariorum suorum in Epistolam ad Galatas: Galatæ utalii et voraces pronuntiatii sunt. Scit macum, qui vidit Ancyram metropolim Galatiæ civitatem, quod nunc usque schismatibus dilacerata sit, quod dogmatum varietatibus conspurcata, omitto Cataphrygas, Ophitas, Borboritas et Manichæos. Nota enim jam hæc humanæ calamitatis vocabula sunt. Quis unquam Passalornicentis, et Ascodrobes, Artotyntas, et cætera magis portenta, quam nomina (non numina) in aliqua parte Romani orbis audirit?*

Quibus Eusebii interpretem, doctissimus Hieronymus agit. M.

(10) Vulgo ἐπαρ.

(11) Vulgo αὐτῷ ante πρᾶτται.

(12) Delevi καὶ vulgo hic additum.

(13) Male vulgo βίω.

(14) Παρὰ πάνσιν ἐμπρέπουσι. Certe notū, et omnibus ubique in ore et præconio: sed tanquam impii, et orbis Christiani pestes. Vivos et mortuos vult. Eusebius ille Nicomediensis alator, τῷ τοῦ Παμφίλου supervixit. Paulinus credo, solus obierat. Quænam vero fuerat illius εἴμη ἀδομένη, taceat historię illorum temporum: fuit forte inter cæteros innocentissimus, non tamen hoc illustri præconio celebrandus. Philosophicam vivendi rationem eorum commendat, hoc est, secundum Deum ex actam, et exasciatam, qualem ἀσκηταὶ illi veterum, celebria nomina, usurpabant: id est enim φιλοσο-

μένους· και τούτων ἐκείνοις, ὧν μέλιστα δι' ἀρετὴν A θεοσεβείας, λόγων τε θείων ἀσκήσεως, ἢ φήμη καθ' ἑαυτῶν, ὡς εἰπεῖν, φέβεται τῆς οἰκουμένης. Τούτων δὲ αὐτῶν οὐχ ἕκαστ' ἐμνήσθη κακῶς, πολλάκις δὲ και διαφόρως, τὰς κατ' αὐτῶν διαβολὰς τε και συκοφαντίας ἀπειρώς κατοπιημένος. Ἦδη δὲ και ἀραις κήρυγμαῖς κατ' αὐτῶν, ὅσα γυναικῶν ἐν μάχῃ, λοιβορούμενος και ἐπαρώμενος (15) τοῖς μὲν αὐτῶν ἡδαικασί. Αἰδ, και πέρα τοῦ θέοντος, εἰς μακρὸν αὐτῶν και ἀματρον μήκος ἐξέπεισεν ἡ γραφή. (16) Ὡς μόνον ἐπὶ ἄγγύς που μυρίων τὸν ἀνάλογον ἀπαρισθῆναι. Εἰκότως οὖν, κατὰ τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν κακήγορον γλώτταν ἐξύνας, και τὸ ἀνευλαθεῖς, και ἀφοβον προγυμνάσας ἐν τούτοις, προλῶν, ἐξ ἧς προμοσφεν, ἐπ' αὐτὸ τὸ κορυφαῖστατον τοῦ παντός, τὸν μονογενῆ και ἀγαπητὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τοιαύταις ἀθέοις (17) ὑποβαλῶν B βλασφημίαις, ὅσας μικρὸν ὑστερον, αὐτοῦ λέγοντος, ἀλλ' οὐχ ἐμοῦ, βέλτιον ἀκούειν. Τῇ δὲ γε παραθέσει τῶν αὐτοῦ ῥημάτων χρησάμενος, (18) μέχρι τούτου στήσσομαι τῶς πρὸς ἐναντιώσιν και ἀνατροπὴν αὐτῶν· οὐ μακροὺς ἐπάγων λόγους, τῷ μῆτι τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἐπ' αὐτοῦ βλασφημηθέντας (19) ἀγνώτας τινὰς εἶναι και ἀφανεῖς, γνωρίζεσθαι δὲ παρὰ πᾶσι, και σιωπῶντας, μῆτε τὴν εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημίαν (20) ἀμφηριστόν τινα και ἀγνωσομένην ὑπάρχειν, ὡς πολλῆς τινος και λογικωτέρας πρὸς Δαγγον δεηθῆναι σπουδῆς· οὕτω (21) δὲ πᾶσι τοῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς χάριτος μετεληχόσι, μικροῖς ὁμοῦ και μεγάλοις, και, αὐτὸ μόνον, λεχθεῖσα, πρόδηλος καθίστηται ἡ τοῦ ξένου τούτου θεολόγου καινοφωνία. Αἰδ βραχέειν (22) αὐτὸς μόνον παρασημεύσεισι χρησσομαι, εἰρημῶ και τάξει σωματοποιῶν τὸν λόγον, ὑποσημαινόμενος τε αὐτὸ μόνον τὸ παράλογον τῶν ἐμπερομένων. Πρὶν δ' ἐπὶ τὰς αὐτοῦ χωρῆσαι φωνὰς, ἀναγκαῖως τοῖς ἐντυγχάνουσιν τῷ τῷ ἀνδρὶ συγγράμματι συμβουλεύσομαι· ἄν, (εἰ δὲ (23) μέλιστα Γαλατῶν εἰέν τινες,) μὴ ἀμνημονεῖν τῆς θείας φωνῆς Παύλου τοῦ ἀποστόλου, ὅς αὐτοῖς Γαλάταις γράφων παρήκει μὴ μετατίθεσθαι ἀπὸ τοῦ καλέσαντος αὐτοῦς ἐν χάριτι Χριστοῦ εἰς ἕταρον Εὐαγγέλιον,

Dei sacerdotes, frustra quidem et incassum, iram tamen effudit ebullientem. Neque illos, de plebe necio quos; sed ipsos illos qui per Dei gratiam, divina plane, hoc est, vivendi philosophica quadam ratione, nominis celebritatem sibi comparaverant. Nec vivos tantummodo et videntes impetivit, sed jam dudum et in Christo obdormiscentes : eosque præ cæteris, quos inter cæteras virtutes pietas in Deum commendabat, et sacrarum litterarum exercitata scientia, per terrarum orbem clarissimos propagarat : sed nec una tantum vice conviciari contentus, sæpe repositas, varieque congestas, et mensura : sed et execrationibus in super eos, ut mulierculæ in rixis et jurgis solent, insectatur, homines nulla unquam injuria ipsi cognitos. Atque hinc profecto factum est, ut in immensum adeo illius excreverit oratio, cum ad decies mille versus opus illud unicum intumuerit. Quid miramur autem, si cum linguam adeo suam in sanctos Dei sacerdotes exacerit, impiamque audaciam suam, ad hunc modum, quasi progymnasmate, exercuerit, adeo gressus promoverit impietatis, ut tandem quod caput est atque apex, unigenitum et dilectum Dei Filium, illiusmodi blasphemis suis subjecerit, quas mox ipsius verbis, non autem meis, relatas audietis : id enim satius esse judico. Quæ postquam ipsa sic ab illo prolata ubi scripto consignavero, ulterius in hoc libro non progrediar, ad illa refellenda refutanda : sed nec opus est orationem contexendo producere, cum sint illi, quos conviciis laceravit, neutiquam ignoti vel ignobiles, sed utcumque silentio se contineant, omnium ore et sermone celebrati : cumque illa, quam in Christum Dei erectavit, blasphemia adeo sit manifesta et in confesso posita, ut ad illam revincendam exactiore aliqua diligentia non sit opus. Quippe qui divinam gratiam in Ecclesia delibarent, parvi, minimi, mag-

φία Christianorum : et inter eos, ut Isidorus Pelusiota loquitur, οἱ μονάζοντες κορυφαῖοι. Describit hominem istiusmodi Nazianzus. orat. in *Contra Julianum*, pag. 77, et orat. 28, pag. 479, ad cuius amussim examinati hujus Eusebii Pancratiastæ, vera mendicabula invenientur. M.

(15) Scripsi ἐπαρ. loco vulg. ἐπαρώμενος.

(16) Ὡς μόνον ἐπὶ ἄγγύς. Erat in margine δλον. Et tolerari potest, sed potior scriptura, μόνον, ut sit sensus : ut unicum istud opus, quod solum scripsit, toti versibus constiterit; nam pro ἀνάλογον, omnino legendum, loci mutatione, ἵνα λόγον. M.— Duo vitia correxi.

(17) Ὑποβαλῶν. Lego ὑποβάλλει. Hoc est προτῶν ὑποβάλλει. Forte etiam legi poterit προβυξφεν. Legendum ἐξῆς, una voce, et una partic., ὑποβαλῶν dependet a verb. προβυξφεν.

(18) Μέχρι τούτου στήσσομαι. Quinque libris institutum suum contra *Marcellum* Eusebius absolvit. In duobus hisce prioribus, τῇ παραθέσει τῶν αὐτοῦ ῥημάτων κήρυγμαῖς, hoc est quod vult. In tribus sequentibus, qui inscribuntur *De theologia eccle-*

siastica, ad ἐναντιώσιν αὐτῶν et ἀνατροπὴν descendit. M

(19) Vulgo ἀγνώτους τινός. Dein in corr. : Lego πανηγυρίζειν. Forte loco γνωρίζεσθαι.

(20) Ἀμφηριστόν. Hoc est quod vult. Cum nonnullæ hæreses ita sint comparatæ, ut non nisi difficulter agnosci et deprehendi possint, et vix tandem pro hæresibus habeantur : ait illam a Marcello excultam et propagatam ejus esse generis, ut vel de prima facie, auribus audita, oculis scripto usurpata, pro hæresi, communi hominum in Ecclesia consensu habeatur. Certe illa quam Marcello ascripserant Ariani, erat ejus generis; at utrum illam prout eidem illi objectabant, foveret Marcellus, quamplurimis non minus in religione lynceis, quam Eusebius erat, non patuit, Julio pontifici Romano, Athanasio Alexandrino, illi hæresum ραισθηρῶν, quamplurimis aliis : concilio Sardicensi non liquet : ni Marcellus absolvebatur. M

(21) Dele ἐξ.

(22) Scribe αὐτό.

(23) Lego δῆ.

mi, novitatem insolentem, hujus nuperi theologi, vel acceptam primis auribus, agnovere. Hanc ob causam adhibiturus sum brevisimas quasdam designationes meas, orationis quoddam corpus, ordine et methodico progressu concatenatum constituens, quo quæ ab illo proferuntur, quam sint ab omni ratione aliena, patefiat. Verum antequam in medium ejus verba protulerò, admonendos illos esse omnes existimo, ad quorum manus hoc præsens ipsius scriptum pervenerit, eo magis si sint de Galatia oriundi, ✕ ne velint divinæ beati Pauli vocis unquam oblivisci, qua Galatas ipsos adhortabatur, ne ab eo qui in Christi gratiam vocavit ipsos, ad aliud Evangelium transferantur, cum revera, quod docet ibi, non sit aliud ullum evangelium, sed, qui conturbant illos, existant, et qui transferre cupiant Christi Evangelium¹. Illud autem in primis et ante omnia attendendum fuerat, quod nec sibi quidem pepercerit ille tantus Apostolus, sed ad illos promovendos et convincendos, qui Galatas conturbabant, adjecerit: *Etiamsi vel nos vel de celo vobis angelus aliud annuntiet Evangelium, præter illud quod jam prædicavimus, anathema sit*². Nec semel posuisse contentus, reponit, *Quod jam prius dixi, et iterum denuntio, si quis vobis evangelizet, præter id quod accepistis, anathema sit*³. Illud autem Evangelium quodnam fuit quod acceperant, et præter quod non erat aliud annuntiandum? Equidem illud ipsum quod discipulis suis Dominus tradidisse dicitur, ubi ait: *Profecti docete omnes gentes, baptisantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*⁴. Nobis utique hanc gratiam in cognoscenda sacrosancta Trinitate solus ille solis patefecit in illa nostra mystica regeneratione, cum nec Moyses, nec quisquam olim prophetarum, priori populo hujus existerit administer. Ad Dei quippe Filium atque illum solum pertinebat, hanc a Patre suo gratiam hominibus universis annuntiatam communicare: *cum lex per Moysen data fuerit, gratia autem et veritas per Jesum Christum*⁵, eumque solum, utpote Filium unigenitum. Quocirca, nec

οὐκ ἔστι γὰρ ἄλλο, ὡς αὐτὸς φησιν· εἰ μὴ τὰς εἶναι οἱ ταρασσόντες αὐτοὺς, καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Κακίῳ δὲ ἀναγκαιῶς προσέχειν τὸν νοῦν, δι' οὗ καὶ ἑαυτοῦ καθαπτόμενος ὁ τοσοῦτος Ἀπόστολος, εἰς δυσώπησιν τῶν διαστρέφειν τοὺς ἄνδρας περιωμένων, προστίθει λέγων· Ἄλλα κτλ ἡμῖς, ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ ὑμῖν εὐαγγελισθῆται, παρ' ὃ εὐαγγελισθῆμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα (23) ἔστω. Ὁ δὲ ἐπαναλαβὴν δευτεροῦ φάσκων· Ὡς προσηγήκαμεν, καὶ ἄρτι πόλις λέγω, εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελισθῆται, παρ' ὃ παρελθῆτε, ἀνάθεμα ἔστω. Τί ἐστὶν τούτο, παρ' ὃ (24) οὐκ ἦν εὐαγγέλιον [ἄλλο εὐαγγελισθῆσαι]; Ἡ πᾶσι πάντως αὐτὸ ἐκείνο, ὃ (25) δὲ τοῖς αὐτοῦ παρεβδόμους μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ ἀναγράφεται εἰρηκῶς· Βπορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ταύτην γὰρ ἡμῖν τὴν χάριν τῆς γνώσεως τῆς ἁγίας Τριάδος (26) μόνος αὐτὸς διὰ τῆς μυστικῆς δωρηταῖ ἀναγεννησεως, οὐτε Μωϋσῆως οὐτε προφητῶν τινος τῶ προτέρῳ λαῷ ταύτην διακονησαμένου. Μόνῳ γὰρ Ἐκρεται τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ τὴν πατρικὴν ἅπασιν ἀνθρώποις εὐαγγελισθῆσαι χάριν· ἐπαυθῆκερ ὁ νόμος διὰ Μωϋσῆως ἐδόθη, διὰ δὲ μόνου Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ, ὡς διὰ μονογενοῦς Υἱοῦ, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἐγένετο. Ἐνθεν εἰκότως ὁ μὲν παιδαγωγοῦ τρόπον νηπιάζοντι τῷ προτέρῳ λαῷ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν τοῦ Θεοῦ παρεβδόμου λογίων, πολυθέου μὲν ἀπαργαστοῦ πλάνης, Θεὸν δὲ κηρύττων ἕνα μόνον εἶδέναι· ἡ δὲ σωτηριος χάρις ὑπερκόσμιόν τινα καὶ ἀγγελικὴν ἡμῖν παρέχουσα γνώσιν, τὸ πάλαι τῷ προτέρῳ λαῷ σεσιγημένον μυστήριον ἀναφανδὸν ἐξεκάλυπτεν, αὐτὸν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὁλῶν Θεὸν, τὸν τοῖς πάλαι ἀνθρώποις ἐγνωσμένον, Θεὸν ἄμα καὶ Πατέρα εἶναι τοῦ Υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς κηρύττουσα, τὴν τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῖς ἀξίοις ἐπιχορηγοῦσα δύναμιν. (26) Αὐτῷ πως τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν καὶ μυστικὴν Τριάδα Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἰς σωτηρίον ἐπέβη διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννησεως ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ παραλαβοῦσα

✕ Ed. Paris., pag. 3.

¹ Gal. 1, 6, 7. ² ibid. 8. ³ ibid. 9. ⁴ Matth. xxviii, 19. ⁵ Joan. 1, 17.

(23) Mp. ἔστω.

(24) Mp. ἰσ. ὅτι οὐκ, verba ἄλλο εὐαγγελισθῆσαι glossesma sapiunt.

(25) Vulgo δέ.

(26) Μόνος αὐτὸν διὰ τῆς μυστικῆς. Hoc vult: ante συγκατάθεσιν et illam in carne Servatoris nostri οἰκονομίαν, Qui invenit omnem viam disciplinae, et tradidit illum Jacob puero suo, et Israel dilectio suo, doctrinam illam, in Ecclesia διαδόχτων, de sacrosancta Trinitate, nusquam in Veteri Testamento, per Moysen aut prophetas, Judæorum populo revelatam. Cujus rationem libro iii De eccles. theol. ait fuisse populi illius, quem erudiendum suscepit, traditum sibi, a Deo in disciplinam Moyses, ad idololatriam ἐπιβρεπῆς, et βίον ut appellat in ἀποδοκίαις, ἀγνυπιαχόν. Certe, in Veteri Testamento nusquam reperitur explicita et distincta mysterii

D istius mentio; sed αἰνιγματώδης, et ἐγκεκρυμμένη. Erat enim adhuc tempus καταστάσεως, nondum remoti veli, et ἀποκαλύψεως. Cilant in primis orthodoxi Patres, illud in principio Genesis Faciamus hominem, etc., de qua ῥήσει Basilii Seleucis. Γινέσθω τοίνυν σύγχρονος ἡ γνώσις τῇ πλάσει· καὶ μὴ ξενίζέσθω διδασκομένη ὑστερον, ὅν ἐν τῇ ποιήσει τὴν μὴμην ἐδέξατο. Vide Tertullianum aduersus Praxeam. Epiphanius rem per gradus deducit. Una Deitas, inquit, a Moysse præcipue annuntiatæ es personarum dualitas, vehementer a prophetis prædicata, Trinitas vero personarum, manifesta facta est in Evangelio. Hæc ille in Ancorato, unde doctissimus Nyssenus vocat, cognitionem κατὰ πρόθεσιν in libello De im. es simi. Dei: Κατὰ πρόθεσιν, ἡ ἡμετέρα φύσις τὸ τῆς Τριάδος ἐπέγνω μυστήριον. M. (26) Αὐτῷ πως. Forte legendum, αὐτὸθεν πως,

φυλάττει. Καὶ τοῦτ' ἦν τὸ Εὐαγγέλιον, (26^α) οὐ μὴ ἄθεμιτόν εἶναι μετατιθεσθαι εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον· ὁ οὐκ ἔστιν ἄλλο, ὡς ὁ μέγας Ἀπόστολος εἰσέτι δεῦρο Γαλάταις μαρτύρεται, διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῆς βῶν· *Κἀν ἡμεῖς ἡ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζεσθε ὑμᾶς, παρ' ὃ παραλάβετε, ἀνθέμιμα ἔστω· κἀρῶθεν, ὡς εἰπὸς, μηδ' ἐπισκόποις, μηδ' ἀρχοῦσι, μηδ' διδασκάλοις προσέχειν, εἰ τὸν ἀληθῆ τῆς πίστεως διαστρέφοι τις αὐτῶν λόγον, (27) διδασκόμενος.* Τίς δ' ἦν οὗτος; ὁ τὸν Θεὸν Πατέρα εἰδέναι διδάσκων, καὶ Υἱὸν Θεὸν γινώσκων παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ Πνεύματος ἁγίου φιλοτιμείσθαι μαρτυρεῖται (ἀπερ' ὁμῶν ἀν γένοιτο Χριστιανῶν γνωρίσματα.) Ὡς πη τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας (28) ἀφορίζομενος τοῦ Ἰουδαίου τρόπου. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος τὴν παύθειαν καὶ Ἑλληνικὴν ἀπεδοκίμασε πλάνην, ἐνὸς Θεοῦ ὁμολογῆσαι, οὕτως καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐξαιρέσις περὶ Υἱοῦ γινώσκων κρεῖττόν τι καὶ πλέον προῦξεναι, τὸν αὐτὸν Θεὸν Πατέρα εἰδέναι μονογενοῦς Υἱοῦ διδάσκουσα, ἀληθῶς Υἱοῦ ἔντος, καὶ ζῶντος, καὶ ὑπεστώτος. Ὡς γὰρ πατήρ (29) *ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, αὐτὸς λέγων ἐδίδασκον ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ, ἔν' ἡ καὶ ὁ Πατήρ ἀληθῶς πατήρ, οὐ μέχρι φωνῆς ὡς πη χρηματίζων, οὐδὲ ψευδῆ κεκτημένος τὴν προσήγοριαν, ἀληθεῖα δὲ καὶ ἔργω Πατήρ Υἱοῦ μονογενοῦς· καὶ ὁ Υἱὸς ἀληθῶς υἱός.* Ὁ δὲ ψιλὸν Λόγον εἶναι τὸν Υἱὸν ὑπολαμβάνων, καὶ μόνον Λόγον εἶναι μαρτυρούμενος, καὶ πολλάκις τοῦτ' αὐτὸ λέγων, ὡς οὐδὲν ἕτερον ἦν ὁ Λόγος, ἐνδον μένων ἐν ἡσυχάζοντι τῷ Πατρὶ· (30) ἐνεργῶν δὲ ἐν τῷ τῆν κτίσει δημιουργεῖν, ὁμοίως τῷ ἡμετέρῳ, ἐν σωπῶσι μὲν ἡσυχάζοντι, ἐν δὲ φθεγομένοις ἐνεργοῦντι, ὅλον ἂν εἴη Ἰουδαϊκῶν τινα καὶ ἀνθρωπίνων συντρέχων φρονήματι, τὸν δ' ἀληθῶς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενος. Εἰ γοῦν τις Ἰουδαίου ἔροισί τινα, εἰ Λόγον ἔχει ὁ Θεός; πάντως που φήσιν. Ἐπεὶ καὶ Λόγον, καὶ Λόγους πλείους ἔχειν αὐτὸν, ὁμολογήσειαν ἂν Ἰουδαίων ἅπας. Εἰ δὲ καὶ υἱὸν ἔχει, οὐκ

✠ Ed. Paris., pag 4.

A injuria, lex infirmo illi populo et infanti, *pædagogici ad instar, elementa quædam prima divinorum oraculorum suggererat, deorum multitudinem et cultum idololatricum disturbans: Deum contra unicum cognoscendum annuntians; gratia, vero, per Christum salutaris, cognitionem nobis representavit supra mundanam et angelicam, dum populo illi vetasto non reiectum, sed silentio prorsus obvolutum mysterium, in apertum profert: Deum nempe illum supremum rerum omnium moderatorem, æculis prioribus omnibus agnitum Deum; Filii præterea unigeniti Patrem esse prædicandum; Spiritus quoque sancti vim et efficaciam, iis qui digni sunt impertitam: quam sanctam mysticam et beatam Trinitatem Patris, Filii et Spiritus sancti, ad certissimam spem salutis illius consequendæ, quæ per regenerationem fit, in Christo, inde acceptam, ✠ Ecclesia Dei fideliter custodit. Et hoc est illud Evangelium, quod nullo modo licuit in aliud transformare evangelium, cum revera non sit aliud, quemadmodum secunda vice testatur beatus idem Apostolus, ad eosdem illos Galatas ita profatus: *Etiam si vel nos vel angelus de celo vobis aliter evangelizaverit, quam ut accipiat, anathema sit.* Quasi qui longe ante vellet admonitos, ut equidem reor, nec episcopis credendum esse, nec præpositis, nec doctoribus, si verbi veritatem pervertere et distorquere eorum aliquis attentaverit. Veritas autem illa, quæ? Qua Deum esse Patrem edocemur: nempe, qua Deum habere Filium nobis traditur: qua ad Spiritus sancti participationem ab ardenti desiderio excitamur. Quæ sunt insignia quædam Christianorum peculiaris, quibus Ecclesia Dei sancta a Judaica politia discriminatur. Nam, ut olim Judæismus per unius solius Dei confessionem, ethnicum de multis diis errorem ablegabat, ita quoque supra illam ipsam, Ecclesiæ singularis et excellens cog-*

aut ἐνδον πως, de Ecclesia Dei accepta institutione, etc.

(26^α) Οὐ μὴ. Leg. ὁ μὴτ' ἦν, et deinceps, ὡς καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος εἰσέτι δεῦτερον legi posset pro δεῦρο, quanquam et illud verum sit: bis enim idem ipsum beatus Paulus testificatur, et ita se Eusebius explicat, quanquam, quæ sequuntur, illam alteram lectionem, δεῦρο, confirmat, et exstat locus gemellus apud Vincentium Lirinensem in aureo illo *Commonitorio*, cap. 14, ubi de hoc Pauli libro disserit. *Clamat et repelendo clamat, et semper, et ubique per Litteras suas clamat, illud vas electionis, ille magister genium.* Itaque nihil temere in hoc loco mutandum. M.

(27) *Διδασκόμενος.* In margine codicis erat διασταλλόμενος, quæ est vera lectio, hoc est διοριζόμενος. Utiur autem hac voce et alibi, et paulo post in sequentibus, ait, κατὰ τῆς ἀποστολικῆς διαστολῆς, ubi in margine ascriptum fuit, διαταγῆς. M.— In corr. dein: *Lege Θεοῦ loco Θεόν, in verbis υἱὸν Θεόν.*

(28) *Ἀφορίζομενος τοῦ Ἰουδαίου τρόπου.* Legendum, tum, τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, vel vice versa, τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπον. Qui Deum unum,

unicum, non Patrem agnoscebant, ut se aliquoties explicat. Quam sententiam Nazianz. non semel *paupertatem* appellat. Et Gregorius: *Ἑμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι, ὁμολογοῦντες τὴν θεότητα, μονωτάτην, πενίαν ἐκφέροντες τῇ αὐτῆς ἀπλότητι, εὐταλῶς τὰ περὶ τῆς θεότητος διασιθέμενοι. Οἱ τε Ἕλληνες, τοῖς ματαίως εἰδώλοις προσκυνούντες καὶ πληθύνοντες τὴν θεότητα, πολλοὶ θεοὶ ἐξ ἀνάγκης προσκειμένοι ἐναντιουμένοις ἀλλήλοις, εἰς τὴν ἀπάτην τῆς εἰδωλοκρατίας ἐκκλίνονται. Ἡμεῖς δὲ, οἱ Χριστιανοὶ τριάζοντες τὴν θεότητα, ὑπεροχὸν αὐτῆν ἐν πλούτῳ καὶ δυναστείᾳ κηρύττομεν. Ἐνα Θεὸν τὸν τριαδικὸν ὁμολογοῦντες κρᾶτος. Ἑμῶν τὴν πενηθείαν· κἀκαίων τὴν πολυθείαν ἐξίσης ἀποκρούμενοι διαφεύγομεν. M.*

(29) *ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ.* Deest hic apodosis, ex Evangelio supplenda, sic: οὕτως ἔδωκε τῷ Υἱῷ, ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Id est, *genuit Filium, qui et ipse sit ζωὴ ἐν ὑπεστώσει* per se. Quod negasse, Marcellus multoties accusatur ab Ensebio: ut statim, ubi affricat ei quod *λόγον ψιλόν eum appellaverit*: quam vere, liquidissimo constare non potest, deperdito Marcelli isto opere. M.— Mox vulgo ἔν' ἡ; mss. οὕτως ἔν'.

(30) *Ἐνεργῶν δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ.* Legendum

natio de Filio Dei, longe quiddam majus et præstantius exhibuit, qua edocemur illam ipsam Deum Patrem exstare unigeniti Filii, qui verissime Filius sit, vivus existat et subsistens. Nam quemadmodum: *Pater vitam in seipso habet, docet unigenitus ipse Dei, ita quoque in seipso Filius habet vitam*⁶. Ut ita Pater vere quidem Pater existat, non autem verbo tenus Pater falsata usurpata nominatione: sed veritate et reipso unigeniti Filii Pater: et ut Filius sit reipso etiam Filius. Quisquis autem Filium nudum esse *Verbum* existimaverit, aut solummodo *Verbum* confirmaverit, et illud frequenter suo ore usurpaverit, *Verbum* tantummodo exstitisse, intus, dum consisteret, quiescente suo Patre: operatum vero idem ipsam *Verbum*, cum creaturas effigiaret, perinde ac per omnia in hominibus solet fieri; ubi in conulescentibus ostiatur *Verbum*, operatur autem in loquentibus: is profecto conspirat manifestissime cum sententia Judæorum, abnegatque eum, qui vere Dei Filius est. Si quis Judæum interrogaverit, an Deum putet *Verbum* suum habere? Omniao, certe responditor est, puto. Libenter siquidem profitetur Judæus, non *Verbum* modo, quia *Verba* infinita habere Deum. Quod si adhuc instes, an Filium habeat? non est hoc perinde, reor, confessurus. Jam vero, si non Judæus quisquam, sed is qui sit cum episcopo, illam invexerit opinionem, *Verbum* esse illum, sed Deo tantummodo adunitum: ✕ æternum tamen et ingentum, unum atque idem numero cum Deo, nominibus diversis Patris atque Filii usurpatum, substantia tamen idem et hypostasi

✕ Ed. Paris. pag. 5.

⁶ Joan. v, 26.

ἀνεργῶν δέ, ἐν τῷ τῆν κρίσιν δημιουργεῖν. E sequentibus, vocem illam *ἡμετέρῳ* librarius transcripsit otiosus. [Delevi eam.] M.— In: τῷ Ἰουδαίου ὧν scripsi.

(30*) Vulgo εἰσάγει.

(31) Καὶ τοῦτον εἶναι ἀίδιον καὶ ἀγέννητον. eipso, quatenus erat in Deo, αὐτῷ συνὼν, ἠνωμένος αὐτῷ. Nam alloquin, ascribit Eusebius hanc opinionem Marcello, quod quemadmodum extra Patrem, nempe in creando, incoperat esse: sic et olim desineret esse quod erat, et in nihilum redigeretur. Quam vere, nescimus: certe Eusebius hic arianizat, qui λόγον ἀίδιον esse negat et in ἀγεννήτῳ ludit; quod faciebant illi. M.

(32) Καὶ ταύτῳ loco καὶ αὐτὸν δέδι; cf. p. 6 D, p. 8 C, etc.

(33) Τὸν μὲν Σαβέλλιον ὑποδυόμενος. Semper hunc Marcello objectat auctor, qui Libya oriundus, Ptolemaide nimirum, Noeti discipulus erat, a quo impietatem acceptam auxit et dilatavit, ut usu solet venire in hæreticis. Vixit circa annum Domini 260. Trinitatem in unius personæ angustias coarctavit, et in *tribus* vocabulis, *trinominem Deum*, *credebat: cum Ecclesia e contra, tres subsistentes, veras, integras, et perfectas personas, indefessa voce pronuntiat*, ait B. Hieronymus. M.

(34) Ἐπιτρέπει θεσμός. Erat enim in confesso positum, εἶναι et προελῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, et quæ semel erant πιστὰ παραδοθέντα, non erant vocanda in quæstionem iterum, non de iis disquiren-

A Et' ἀν ὁμολογήσειεν, ἐρωτηθείς. Et δὲ μὴ Ἰουδαίος, ἀλλ' ἐπισκόπων τις ταύτην (30*) εἰσαγάγει τὴν δόξαν, λόγον αὐτὸν μόνον θεοῦς ἠνωμένου τῷ Θεῷ. (31) καὶ τοῦτον εἶναι ἀίδιον καὶ ἀγέννητον, ἐν τε εἶναι (32) καὶ ταύτῳ τῷ Θεῷ ὀνόμασι μὲν διαφόροις, Πατρός, καὶ Υἱοῦ χρηματίζοντα, οὐδὲ δὲ καὶ ὑποστάσει ἐν ὄντι: πῶς οὐ ἄλλος ἀν γίνοντο (33) τὸν μὲν Σαβέλλιον ὑποδυόμενος τῆς δὲ ἐν Χριστῷ γνώσεως τε καὶ χερίτος ἠλλοτριωμένος; Οὐδὲ γὰρ ζητεῖν, οὐδὲ ἀμφιβάλλειν, οὐδ' ἐρωτεῖν τοὺς βουλομένους, εἰ ἦν καὶ προτὴν ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τῆς Ἐκκλησίας (34) ἐπιτρέπει ἀν θεσμός ὁμολογουμένη δὲ καὶ ἀναμφιβόλῳ πιστὰ ὄντων πολλῶν (35) καὶ παρῆσι δὲ δάσκει τὸν Θεὸν Πατέρα εἶναι Υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς ὁμολογεῖν, καὶ μήτε τὸν Πατέρα Υἱὸν εἶναι, ἢ (36) καὶ τὸν Υἱὸν Πατέρα νομίζειν ἀλλὰ τὸν μὲν ἀγέννητον καὶ ἀίδιον καὶ ἀναρχον καὶ πρῶτον καὶ μόνον Πατέρα εἶναι: τὸν δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθῆναι καὶ ὑποστῆναι, καὶ μόνον Υἱὸν (37) μονογενῆ εἶναι πιστεύειν Θεὸν τε αὐτὸν ὡς ἀληθῶς Υἱὸν ὄντα Θεοῦ, γνωρίζειν. Et δὲ (38) ὄντων ταῦτοις μὲν (39) ἀντιλέγων τις φαίνεται, λόγον δὲ Θεοῦ ὁμοίως τῷ ἐν ἀνθρώποις τούτων ὄρῳ, οὐκ ἴσχυον οὐδὲ λογίζόμενος, ὡς οὐδὲν χρεῖσθην, οὐδὲ ἀνθρώπινον τῷ ἐπέκεινα τῶν ὁσίων ἀνατιθένα Θεῷ, οὐδ' ὁμοίως τι τῶν εἰς ἡμετέραν ἐνόμησιν ἀνιόντων, κἀν αἱ θεῖα Γραφαί, ὡσπερ τινὲς νηπίους παιδαγωγῶσαι τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἀνθρωπινώτερον περὶ αὐτοῦ (40) διαλέγονται, χεῖρας αὐτῶν, καὶ πόδας, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ φωνὰς, καὶ λόγους, καὶ σέματα, καὶ πρόσωπον, καὶ μύρια ἄλλα τοιαῦτα περιάπτουσαι: ἃ δὲ (41) προσήκει μεταφέρειν ἐπὶ θεοπρεπείας ἔννοιας, οὐδὲν θνητὸν οὐδ' ἀνθρώπινον ἐν τῷ

dum ambigendumve: optimo instituto, et summo Ecclesie dono in usum revocando. Nam cuiuscunque Cerdoni, sartori, textori, de rebus sacris garrienti, contra res sacras insanienti impune permittitur, usurpatur, *æstia*. Videtur hic Eusebius jugulum saltem ipsum potere Arianismi. Erat enim illud Arii φήσιμα, in primis κυριώτατον, ἦν ὅτι οὐκ ἦν, quod videtur negare: sed revera videtur, nam et εἶναι et προελῆναι concedere illum poterant, et revera concedebant, nec tamen ab illa δόξα κυρίως recedebant, πρὸ χρόνων εἶναι τὸν Υἱὸν ἔλεγον, πεποιηθῆναι μόντοι, καὶ ἔνα τῶν κτισμάτων αὐτὸν εἰδίσκον, ut loquitur magnus Athanasius, *De synodo Ariminensi*. Nempe, ante alias omnes creaturas factum fatebantur, non tamen ab æterno. Infinita quippe sæcula in æternitate κοσμοποιῶν ἀντεvertisse docebant. Atque ita Eusebius in fidei suæ ἐκθέσει, quam Ecclesie ascribit, Deum Patrem ἀγέννητον vocat, Filium fatetur μόνον καὶ μονογενῆ, non autem ἀίδιος. Sed nec illa quæ mox annectit, Θεὸν τε αὐτὸν, ὡς ἀληθῶς Υἱὸν ὄντα Θεοῦ, γνωρίζειν, ab Arianismo ilium excludunt; nam Ariani hocd abant, sed creatum tamen; et de οὐκ ὄντων vide Athan. orat. iii. M.

(35) Θάρσει loco θράσει ex corr. recepi.

(36) Dele καί.

(37) Vulgo καὶ μόν.

(38) Vulgo δέ.

(39) Vulgo ἀντιλέγειν.

(40) Vulgo διαλέγονται.

(41) Vulgo δέ.

Θεῶ εἶναι φανταζομένους. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος αὐτῶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ θεῶ προσκυνούσας αὐτῶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ θεῶ προσκυνούσας, αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ. Εἰ δὲ πνεῦμα, δῆλον εἶναι θεῖον, κρείττον παντὸς αἰσθητοῦ καὶ συνθέτου σώματος· ὡς μήτε λόγον αἰσθητῶν ἔχειν ὑπὸ γλώττης (42) ἐξηκούμενον, καὶ διὰ προφορᾶς θητοῖς ὡς ἐξακούμενον, μήτε γλώτταν, μήτε φωνήν, μήτε πρόσωπον, μήτε ἄλλο θητόν καὶ ἀνθρωπίνῃ λογισμῷ παραβαλλόμενον. Εἰ γὰρ τι ἄλλο, ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσαν, οὐδὲ ἐπὶ τῆν (43) καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη (τοιαῦτα εἶναι, ἃ ἠτοίμασαν ὁ Θεὸς ἀγαπᾶσθαι αὐτὸν, ὁ θεὸς ἐδίδαξεν Ἀπόστολος) τούτων ἀπάντων αὐτὸς, ὁ τούτων δοτὴρ ἀρρήτων ἂν εἴη ἀρρήτοτερος· ὅς (44) πολλῷ μᾶλλον ἀληθέστερον φαίη ἂν ἐν τῇ περὶ αὐτοῦ θεολογίᾳ ὀφθαλμῶν μὴ ἐκκαίεται, μηδὲ οὖς ἀκακοῦνται, μηδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπων ἀναβιβασθῆναι τῆς περὶ αὐτοῦ καταλήψεως τὴν γνῶσιν. Ὁ δ' αὐτὸς ἂν εἴη λόγος καὶ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ γενεσιουργίας. Τούτων δ' αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἀξίωχρεως γένοιτ' ἂν ἡμῖν ἱεροφάντης, ὡς πη φάσκων· Πάντα μοι παρεδόθη φλό τοῦ Πατρὸς μου· καὶ οὐδαίς ἐπιγινώσκου τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκου εἰ μὴ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ οὖν τούτοις μὲν ἀντιφθέγγετο τις, καὶ μὴ τὸν Υἱόν, ὅτι πάντα παρέδωκεν ὁ Πατὴρ ὁραστῆναι (45) λέγειν τολμῶν, λόγον δὲ αὐτὸν ὀρίσκει τὸ μόνον, ὁμοίον τῷ ἐν ἀνθρώποις, ποτὲ μὲν ἐν τῷ Θεῷ ἠτυχάζοντα, ὁμοίως τῷ παρ' ἡμῖν σιωπῶντι, ποτὲ δὲ ἐνεργούντα, τῷ παρ' ἡμῖν, ἐν τῷ λαλεῖν, φθεγγόμενῃ παραπλησίως· εἴτα τούτων αὐτὸν καιρῷ τινι, οὐδ' (46) ὄλων ἐτῶν ἐμπροσθεν τετρακοσίων, σάρκα φησὶν (οὐκ οἶδ' ὅπως) ἀνελθῆναι, καὶ θεῶ αὐτῆς τῆν κατ' ἀνθρώπον οἰκονομίαν (47) τετελεσθῆναι, καὶ (48) τότε Υἱὸν Θεοῦ γεγονέναι, καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν χρηματίσαι, βασιλέα τε (49) ἀναγορευθῆναι, εἰκόνα τε τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως, μὴ ἂντα πρότερον ποτε, ἀποκαλεῖσθαι· εἴτ' ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ ἀτοπίᾳ, μηδ' ἐξ οὐπερ (50) ὑπέθετο χρόνον τὴν εἰς ἄπειρον καὶ ἀτελεύτητον ζωὴν τε καὶ βασιλείαν τῷ Χριστῷ· διδούς τέλος δὲ αὐτῷ μηδ' αἰῶνα ἐπάγει, μηδ' ὄλον τοῖς δι' αὐτοῦ τῶν ἐπαγγελίων καταξιωθησομένοις, ὧν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐπήγγελται, ζωὴν τε αἰώνιον καὶ ἀφθαρσίαν ἀθανάσιαν τε καὶ βασιλείαν οὐρανῶν, τοῖς ἀγαπᾶσθαι αὐτὸν ὀποσχόμενος· τινικαῦτα δὲ κατὰ τὴν προσδοκωμένην

✠ Ed. Paris., pag. 6.

⁷ Joan. iv, 24. ⁸ I Cor. ii, 9.

(42) Ἐπὶ ἐξηκούμ.

(43) Dele τὴν. Mox vulgo δωτήρ.

(44) Vulgo ὡς. Mox vulgo φάναι; Ἐπὶ φαίη. φαίη. Infra vulgo γεννησθ. et omittitur δ' post τούτων. Denique Ἐπὶ γρ. πατὴρ loco Σωτήρ.

(45) Λέγει τολμῶν vulgo, Ἐπὶ λέγειν τολμῶν; status vulgo ἐν ἡμῖν.

(46) Ὁδὲ ὄλων ἐτῶν τετρακοσίων. Hæc iterum repetit, ut et sequentia, quæ quasi σύνωσιν continent opinionis Marcelli. Laxe autem loquitur de cœnais, nam ante annum cccī obierat ipsemet Eusebius. M.

(47) Vulgo τετελεσθ.

(48) Τότε Υἱὸν Θεοῦ γεγονέναι. Cum factus es

set λόγος προφορικῶς. Nam prius erat tantum ἐνδιάθετος, sed ab æterno. Videtur autem Marcellus illud posuisse, λόγον Dei Patris, æternum, ὁραστῆναι, sed ἐνδιαθέτως, non vocatum Dei Filium ante incarnationem. Quod sic accipit Eusebius, ac si τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ, negasset. M.

(49) Vulgo ἀνηγορεύεσθαι. Mox dele τοῦ ante Θεοῦ et infra Ἐπὶ. Ἐπὶ τοῦ τοῦ loco ποτε.

(50) Ὑπέθετο χρόνον. Immortalitatem et æternitatem admissit Marcellum Dei Filio, etiam a parte post: quam et angelis, et animabus iustorum concedebat. Quam vere, in fine libri quinti, ubi isti exagitantur, apparebit. M.

dixit, non autem audivisset, nec in cor humanum aliquando accendisset, scientiam illam, qua possit ipse comprehendere. Quæ quoque ratio in Filii generatione debet obtinere. Hæc non alius nobis [antistes] quam ipsemet Servator, fide dignus enuntiavit. Alit autem : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* 10, et : *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius* 11. Si quis istis audeat obmutterare, et Filium, cui tradita sunt a Patre omnia, subalternentem neget : verbum vero solum dominat, humano, per omnia, verbo simile, interdum in Deo conquiescens, uti solet in nobis, ubi contuerimur, usu venire : interdum operans in eodem Deo : ut, nos cum loquimur, verbum personat : hunc vero ipsum, cum sic Verbum existat, ante annos nondum totos quadringentos factum, nescio tamen unde, aut quo pacto, carnem assumpsisse : in qua carne sic assumpta, illam, quæ secundum hominem est, dispensationem perfecisse : et tunc primum *Dei Filium* exstitisse : *Jesusque Christum* de nomine nuncupatum ; renuntiatam *Regem* : *Imaginam Dei invisibilem* : *omnis creaturæ primogenitum* 12, qui nihil horum prius exstiterat, docet. Hisce cumulus accedit impietatis, quod nec vitam perpetuis sæculis duraturam, nec æternum Christo regnum concesserit, ab illo quod supposuit, ex ortus illius tempore decurrendo, sed inauspicato satis, sine circumscripto consummato, neque ipsum dignatus est eo statu, quo illos, qui per ipsum illam olim consequentur immortalitatem : quibus Servator pollicetur, vitam æternam, incorruptibilitatem, immortale in cælis regnum, elargiturum, nimirum *diligentibus se*. Quidam igitur aperte pronuntiare audent, cæteris quidem omnibus concessam illud regnum sine fine duraturum, secundum apem ipsorum atque expectationem, unum Christum Jesus condum promum horum omnium, spe sua privandum et expectatione, cum ab ipso sit regnum ejus auferendum, et caro, quam suscepit destituenda. Verbum, quod in Deo olim præexistebat, separatim a corpore, licet præditum existat immortalitate, et corruptioni non sit obnoxium, Deo demum esse coadunandum, ut, quemadmodum

10 I Cor. 11, 9. 11 Matth. xi, 27. 12 ibid. 13 Coloss. 1, 15.

(51) *Τοῦ δὲ προσόντος*. Legendum *προόντος*. Volebat enim Verbum existisse in Deo, ab æterno, ante omnem *ὄσταν*, et *ὄστωσιν*. Idem vero Verbum, a Deo separatim, per emanationem, condidisse creaturas : deinde se revelasse *σαρκωθέντα*. Rursus vero, post iudicii et mundi consumptionem, carne deposita, Deo adunandum. M.— Mox vulgo *ἀφθιτον* loco *ἀφθαρτον* quod mss. cor. Porro vulgo *δὲ δὲ* et *dein* mss. *διαταγῆς* loco *διαστολῆς*.

(52) *Καιρότερον, ἢ κατὰ τὸ σύνθημα*. Verum est, quod observat Eusebius, nusquam alibi per epistolas suas usum hoc exordio beatum Apostolum ; non ab *hominibus*, neque per *homines*, sed per *Jesus Christum* (*Galat. 1, 1*). Neque enim alibi, aut alias, ea causa fuerat, ut ministerii sui dignitatem, et apostolatus gratiam contra æmulos tueretur, et obtrec-

Α τούτων ἐπιβὰ, τοῖς μὲν ἄλλοις ἕκαστι, ἐὰ τῆς βασιλείας εἰς ἀτελεύτητον διαρκέσειν αἰῶνα φάσκει, μόνῃ δὲ αὐτῷ τῷ Χριστῷ τούτων ἀπάντων ἀδρόαν γενήσασθαι στέρησιν, κευθευομένης μὲν αὐτοῦ τῆς βασιλείας, τῆς δὲ σαρκὸς, ἥς ἀνεληψε, καταλειφθευομένης ἐρήμου, τοῦ δὲ τοῦ (51) προσόντος ἐν Θεῷ Ἀδῶν, ἀφορισμένου δὲ τοῦ σώματος, καὶ ἀθάνατον τοῦτο καὶ ἀφθιτον ἦ, τῷ δὲ Θεῷ συναφθευομένου, ὡς ἐν καὶ ταῦτων πάλιν τῷ Θεῷ γενήσασθαι, καθὰ καὶ πρότερον ἦν· τίς ἂν λείπεται τούτων δυσσεβείας ὑπερβολῆς ; Αὐτὸ δὲ τούτοις ἀναγκαῖα ἡ τῆς ἀποστολικῆς διαστολῆς μαρτυρία, φήσασα· *Ἐὰν ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελιζῆται, παρ' ὃ παραλάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. Θεωμήζειν δὲ μοι ἔπεισιν, ἐπιθεωροῦντι τὴν ἀποστολικὴν διάνοιαν*. Ὅσαρ γὰρ θεοπίζων τὸ μᾶλλον ἀπὸ τοῖς Γαλάταις τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐξημερίθου θεολογίαν, αὐτόθεν ἐν ἀρχῇ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῆς (52), *καὶ νόταρον ἢ κατὰ τὸ σύνθημα γράφων ὧδε· Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Οὐκ ἂν γούν οὕτω γράψαντα εἴποι τις ἂν αὐτὸν ἐν ἑτέροις τῷ μηθέναι εἶναι, ὡς εἰκός, παρὶ τὴν πίστιν ὁμοίως, οἷς ἔγραψεν, ἑτέρως. Ὡς γὰρ ψιλὸν ἀνθρώπων ὁπολαμθάνουσι τὸν Χριστὸν, προσήγε τὴν διόρθωσιν, οὐκ ἀνθρώπων αὐτὸν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς διέδωσκων. Καὶ προῖον τοῖς αὐτοῖς Πατρὶν, ὅτι· *Τὸ εὐαγγέλιόν μου, τὸ εὐαγγελισθέν ἐς ὑμᾶς, οὐκ ἔστι κατὰ ἀνθρώπων, οὐδὲ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπων παρέλαθον αὐτό, οὐδὲ ἐδιδάχθη, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Δι' ὧν, αὐδεις, ὅτι μὴ ἀνθρώπος ἦν (53) ψιλὸς Ἰησοῦς Χριστός, παρῆσθη. Τίς ἔφη εἰ μὴ ἀνθρώπος, προῖον αὐδεις διασάπει λέγων· Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεός, ὁ ἀφορισάσ με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, ἀποκαλέψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἔρα. Ὅρῃς πῶς Υἱὸν Θεοῦ σαφῶς ἀνηγόρευε τὸν Σωτῆρα, καὶ διὰ τοῦτο Θεόν. Καὶ ὅτι γε πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας Υἱὸν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ ὄντα ἠπίστατο τρανῆτα παρῆσθησιν ἐπιλέγων ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῇ· Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλῆρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς. Οὐκ οὖν οὐ νῦν, ἀλλὰ πρὶν ἢ γενέσθαι ἐκ γυναικὸς, Υἱὸν ὄντα, καὶ (55) πρόόντα, ἀπέστειλεν ὁ Πατήρ, ὡς ἂν ὁ πάλα· Υἱὸς Θεοῦ καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου

D tiores. Unde illud statim insinuat ἀπ' ἀρχῆς, se non ut illi calumniabatur, humana χειροτονία, sed divina et ἀποτίστω vocatum. Hæc est omnium, post Chrysostomum, verissima expositio. Illa ab Eusebio, οὐκ ὄντων allata, nimis coacta, quanquam verissimum est, inde sequi, Jesus Christum non esse ψιλὸν ἀνθρώπων, per quem vocatus sit ad apostolatam Paulus, cum opponatur ab Apostolo illius designatio, humanæ ordinationi. M.

(53) Vulgo ἀνθρώπων et infra ἔγραψεν.

(54) Ψιλὸς om. codices ; mox vulgo αὐδεις πρ. Dein ἐνσάρκου mss., vulgo ἐν σαρκί. Porro vulgo ἀπιστεύσατο τρανῆτα. Denique γρ. ἀντιλέγων mss. loco ἐπιλ.

(55) Προῖοντα, em. in corr. ed. Par.

γένετο, γενόμενος ἐκ γυναικός (56). Ἄλλα καὶ Ἀ
 μωστήν αὐτὸν τοῦ Μωυσῆως νόμου γενέσθαι διδάσκει,
 διορίζων τὸν τῆς μεστίας λόγον, δι' ὃν φησι *Τι
 ὄν;* Ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν ἐτέθη, ἀχρὶς
 ἂν ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται· διαταγὴς δι'
 ἀγγέλων ἐν χειρὶ μωσίου. Ὁ δὲ μωστής ἐνός οὐκ
 ἔστιν ὁ δὲ θεός εἰς ἔστιν. Ἀκούεις, ἅπας ἐν τού-
 τοις ὁ Ἀπόστολος Γαλάτας αὐτοῦς (57) ἔδιδασκεν, ἐξ
 ἐκείνου ἕνα τὸν θεὸν εἶδέναι, καὶ ἕνα τὸν μωστήν
 τοῦ θεοῦ καὶ ἀγγέλων; Ὅ δὴ καὶ ἐν ἑτέροις ἐδήλου
 λέγων *Εἰς γὰρ ὁ θεός εἰς καὶ μωστής θεοῦ καὶ
 ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Ἰησοῦς Χριστός.* Ἄλλ' ὅτι
 μὴν θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μωστήν αὐτὸν ὠνόμαζεν (58),
 εἰκότως ἀνθρώπων αὐτὸν διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν
 ἐκάλε· ὅτι δὲ οὐ μωστήν θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀλλὰ
 θεοῦ καὶ ἀγγέλων τὸν αὐτὸν εἰσηγεν, οὐκ ἐπ' ἀνθρώ-
 πων ὠνόμαζε, μόνον δὲ μωστήν φησὶ τὸν νόμον
 διατετάχθαι εἰπὼν, δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μωσίου·
 διαίρεσι τε ἀναγκαιῶς τὸ τοῦ μωσίου ὄνομα διασα-
 φῶν, ἐν τῷ λέγειν Ὅ δὲ μωστής ἐνός οὐκ ἔστιν,
 ὁ δὲ θεός εἰς ἔστιν. Ὅτι ἄρα ὁ θεός εἶη ἂν ὁ μωσ-
 τῆς· τίνας γὰρ (59) καὶ γένετο; ἂν ὁ μωστής; ὅτι ὁ
 μωστής αὐτός, αὐτός ἂν εἶη, ὁ θεός· ὁ γὰρ μωστής
 ἐνός οὐκ ἔστιν. Δυσὲν δ' ἄρα μέσος ἔστηκε. Τίνων
 τούτων διασαφαι ἀγγέλους ὀνομάζων καὶ τὸν θεόν·
 ἔν μίσην ἔντα τὸν Ἰῆδν τοῦ θεοῦ (60) τὸν νόμον
 χειρὶ μὴν ἐἴρα εἰληφέναι φησὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς· δι'
 ἀγγέλων δὲ τῷ πρώτῳ διατεταχέναι λαφ. Ἦν ἄρα, ἐξ
 ἐκείνου, ὁ Ἰῆδς μωστής θεοῦ τε καὶ ἀγγέλων, πρὶν
 ἢ γενέσθαι μωστής θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Καὶ ἦν οὐχ
 ὅς ψιλὸς θεοῦ λόγος, ἀνυπόστατος, ἐν καὶ ταῦτῶν

olim fuerat, ita iterum cum Deo existat idem. An
 illum qui hæc opinatus fuerit, impietate transcendere
 queat aliquis? Valde igitur hisce applicandum est
 certe necessario, apostolicæ illius determinationis
 testimonium, *Etiamsi angelus de celo annuntia-*
verit vobis præter illud quod acceptistis, anathema
sit 12. Dum in sensum apostolicum accuratius hic in-
 tendo, admirari mihi subit vehementius. Veluti enim
 qui vaticinaretur futurum, divinitatem Servatoris,
 accuratiori stylo Galatis exponit. Nam novo quodam
 modo, neque alibi ipsi usurpato, Epistolam ad ipsos
 scriptam ita exorditur, *Paulus apostolus non ex ho-*
minibus, neque per homines, sed per Jesum Chri-
stum 13. Non invenire licet hunc Apostolum ad alios
 hæc verborum formula perscripisse: eo quod nulli
 inter eos, ad quos scribebat, ita erant ut Galatæ,
 affecti circa fidem. Nam veluti qui nudum hominem
 Christum existitisse opinarentur, ita illos corrigere
 conatus est, et errorem refringere opinionis, dum in
 ipso epistolæ exordio docet, eum non esse homi-
 nem (nudum scilicet). Pergens deinceps ad eosdem
 illos, scribit: *Evangelium meum quod in vobis est*
evangelizatum non est illud secundum hominem: ne-
que ego illud ab homine acceperam, aut edoctus fue-
ram, sed per revelationem Jesu Christi 14. Quibus illud
 expressit satis quidem clare, hominem non fuisse nu-
 dum Jesum Christum. Quis vero fuerit, vel quid, si
 non homo, progrediente declarat epistola sua, *Cum*
vero placuisset Deo qui me a matris utero separave-
rat, revelare Filium suum in me 15. Ubi vides mani-
 feste, Servatorem nostrum, Filium Dei exstitisse;

Ed. Paris., pag. 7.

12 Gal. 1, 8. 13 ibid. 1. 14 Ibid. 11, 12. 15 ibid. 15.

(56) Ἄλλα καὶ μωστήν αὐτόν. Hæc est commu-
 nis expositio recentium et antiquorum interpretum:
 ad vers. 19, cap. III, Epistolæ ad Galatas; de me-
 diatore Christo: etiam tum, cum differant de voce
 illa angelos, quam quidem, vel ad Moysen et Aaro-
 nem referunt, vel ad spiritus illos administratorios,
 qui de manu Christi assumptam legem populo, per
 Moysen tradidere. Sed quod ait Eusebius hinc con-
 cludere Apostolum, ἕνα εἶναι μωστήν θεοῦ καὶ ἀγ-
 γέλων, falsum est. Non affirmat hoc Apostolus:
 et ipsemet Eusebius contradicit, dum affirmat, ὅ δὴ,
 καὶ ἐν ἑτέροις ἐδήλου λέγων *Εἰς γὰρ ὁ θεός, εἰς
 καὶ μωστής θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Ἰη-
 σοῦς Χριστός;* qui incushabetur I ad Tim. II, 5;
 an non ergo hic pro ἀγγέλων legendum est ἀνθρώ-
 πων? Certe apud Paulum ad Galatas, angeli sunt
 μωσται, hoc est intercessionis internuntii; agen-
 tes in rebus; inter Deum et populum suum inter-
 cedentes, et tamen illam correctionem frustratur
 ipse auctor in sequentibus, ubi disputat eum esse
 mediatorem angelorum, idque ex sententia Apostoli.
 Nequam vero hoc affirmat Apostolus. Imo vero
 neque debuit hoc ab illo affirmari. Mediator autem
 ille est, tanquam qui medius ἔστηκε in aliqua
 actione procuranda: seu qui partes dissidentes
 componere satagit: unde sequestrum vocant Ter-
 tullianus, et Hieronymus. Non fuit autem διάστα-
 σις, quæ debet componi, inter Deum, et angelos
 in gratia confirmatos, quorum æternum est et
 solitarium epitheton illud *facientes voluntatem ejus*.
 Erat vero inter Deum et homines dissidium. Hic
 interpositus est Dei Filius, καταλλάκτης factus, partes
 dissidentes reconciliavit. Hoc ut faceret, fuit neces-

se, ut utriusque naturæ dissidentis particeps foret.
 Mediator inter Deum et homines, ait Augustinus
 (Confess. x, 42), oportebat ut haberet aliquid simile
 hominibus, ne in utroque hominibus similibus, longe es-
 set a Deo: aut in utroque Deo similibus longe esset
 ab hominibus. Jam vero non assumpsit angelos,
 sed semen Abrahamæ; at viderit, quomodo angelorum
 mediatorem Christum dixerit Eusebius, et conclu-
 serit fuisse prius mediatorem Dei et angelorum,
 quam Dei et hominum mediator esset. Hieronym. in
 commentariis ad hunc locum Apostoli, verbo Dei οὐ-
 σιώδη, priusquam incarnaretur, τὴν μεστίαςταν qui-
 dem ascribit, sed Dei et hominum: non Dei et an-
 gelorum, sed κατὰ προορισμόν, et effective. *Jesus*
enim Christus, hic hodie, idem et in sæcula sæculo-
rum. Ut sciamus, etiam antiquos justos, quicumque
esse potuerunt, non nisi per eandem fidem liberatos,
per quam liberamur et nos: fide scilicet incarnationis
Christi, quæ illis annuntiabatur, sicut a nobis au-
nuntiatur facta, ut August. epistola 89. Sed re-
spondebit Eusebius, se non alium intelligere me-
diatorem, quam illum, qui μέσος ἔστηκε, Filium
enim inter Deum et angelos ita medium statuit, ut
legem a Patre suo acceptam, angelis tradiderit,
angeli vero Mosi, et Israel: inde infert, eum etiam
tum ante suam in carne οἰκονομίαν, tanquam ζῶντα,
καὶ ὁρατούτα λόγον, non tantum ἐνδιδέετον, sese
exhibuisse, communicatione participandum. M.
 (57) Vulgo ἰδιδασκεν. Dein infra vulgo οὐκ ὠνόμασε.
 (58) Vulgo γὰρ ἂν γένετο.
 (59) Vulgo γὰρ ἂν γένετο.
 (60) Sic uss.: vulgo τῶν νόμων.

atque ideo fecisse Deum. Ulterius constat liquidissime, Apostolum credidisse illum Dei Filium existisse, priusquam huc in carne adveniret, quod in eodem illa ad Galatas epistola addiderit, Cum temporis plenitudo adveniret, emisit Deus Filium suum factum de muliere¹⁷. Erat itaque cum nondum de muliere nasceretur Filius Dei: eumque tam antea Filium Dei existentem, emisit Pater, ut is qui jam olim Dei Filius ferebatur, et Filius etiam hominis exstaret, factus de muliere. Quin et Mosalem legis exaltasse mediatorem illum docet: meditationis rationem determinans, ubi inquit: Quid igitur? Lex propter transgressionem lata fuerat, usque dum semen illud adveniret, cui promissiones condicte fuerant; per angelos ordinata in manu mediatoris. Mediator autem unius non est mediator: at Deus unus est¹⁸. Audiate in istis, quomodo Galatas ipse Apostolus instituat: ut eum exinde Deum agnoscant, et unam Dei et angelorum mediatorem? quod ipsum sibi quoque docuit ad hunc modum: Unus etenim Deus est: unus etiam Dei atque hominum mediator, homo Jesus Christus¹⁹. Enimvero quem Dei atque hominum appellat mediatorem, hominem esse nec immerito declaravit, propter incarnationem. Ubi mediatorem dixit, non Dei et hominum, sed Dei et angelorum, non illum tunc hominem consignavit, sed simpliciter mediatorem. Legem, inquit, per angelos ordinatam, in manu mediatoris. Sed et nomen ipsum mediatoris illustrius reddit, per distinctionem, ubi ait: Mediator autem unius non est, Deus autem unus est. Non est ergo Deus mediator. Nam cuius tandem esset mediator? Neque ipse ille qui mediator est, eo ipso Deus est. Nam unius non est mediator idem, cum mediis inter duos interponatur. Quorum vero existat mediator docet, dum de nomine angelos appellat, et Deum. Quorum medium intervenientem Dei Filium, suis manibus a Patre recepisse legem docet, et per angelorum ministerium populo communicasse. Erat igitur exinde Filius priusquam fieret Dei mediator et hominum, mediator Dei et angelorum. Et illo modo erat, non ut qui, velut nudum Dei Verbum in eo subsisteret, ✠ Ed. Paris., pag. 8.

¹⁷ Gal. iv. 4. ¹⁸ Gal. iii, 19, 20. ¹⁹ I Tim. ii, 5.

(61) Vulgo δέ.

(62) Οὐδέτερος δὲ ἐκείνων. Eusebius arianizat hic manifesto, Filium non Deum esse, nec angelum vult esse: sed inter angelos et Deum, mediantis ejusdem conditionis. Quamquam enim verum sit Filium non esse τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, hoc est, non esse Patrem, qui fons et origo est τῆς θεότητος, tamen est ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, quoad substantiam, et existentiam: Patri coæternus, coæqualis. Ariani agnoscebant Filium esse Deum, sed creatum, ascititium, minorem. Patrem enim eo majorem infinitis pronuntiabant, neque facile Eusebius aliter Patrem distinguit a Filio, quam ut sit ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, quod Filius non est. Sed quid opus est verba premere? διαβρόδην, ait, οὐθ' οὗτος ὢν ὁ εἷς, καὶ μόνος Θεός. sed inferioris ordinis, status, et conditionis. M.

(63) Vulgo δε. Infra vulgo ὑπάρχων.

ὑπάρχων τῷ Θεῷ· οὐ γὰρ ἂν εἴη οὕτως γε μάλιστα· ἀλλ' ἦν καὶ προῆν, ὡς μονογενῆς Υἱὸς κληθεὶς χερίτοις καὶ ἀληθείας. Καὶ ἦν μεσιτεύων τῷ Πατρὶ, παρέχοντι τὸν νόμον δ' ἀγγέλων ἀνθρώποις. Ὁ (61) δὴ διδάσκων, ἐξ ἐκείνων τοὺς ἀγνώστους καὶ ἀμαθεῖς τῆς τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ θεολογίας, ὁ ἀπόστολος, ἐπισφραγίζετο λέγων, Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔσται. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν ἐφ' ἑνὸς τὸν μεσίτην ἐπιβεσθαι. Αἰδ οὗτος μὲν οὐκ ἔστιν ἐνός, δεῦν δὲ μέσος ἐξ ἀνάγκης (62), οὐδέτερος ὢν ἐκείνων, ὢν μέσος τυγχάνει· ὥστε μήτε αὐτὸν εἶναι τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἡγεῖσθαι, μήτε τῶν ἀγγέλων ἕνα· τούτων δὲ μέσον καὶ μεσίτην (63), ὅτε τῷ Πατρὶ καὶ ἀγγέλοις μεσιτεύει. Ὡς αὖ πάλιν, ὅτε μεσίτης γίνεται Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, μέσος ὢν ἐκατέρου τάγματος οὐδέτερός ἐστι, μεσίτης ὑπάρχει οὐτ' αὐτὸς ὢν ὁ εἷς καὶ μόνος Θεός, οὐθ' ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις ἀνθρώπος. Τί δέ; εἰ μηδὲν τούτων; Ἡ Θεοῦ μονογενῆς Υἱός, νῦν μὲν ἀνθρώπων καὶ Θεοῦ μεσίτης γεγωνῶς, πρόταλαι δὲ ἐπὶ Μωυσέως Θεοῦ καὶ ἀγγέλων μεσίτης ὑπάρχων. Ταῦτα (64) δὲ αὐτοῖς γράφων, ἰδὲ πῃ παραδεικνύει λέγει ὁ μέγας Ἀπόστολος· εἰ Ὁ νόμος διαταγῆς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεστόν. Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός εἷς ἔστιν· ὁ δὲ Θεός εἷς ἔστιν. εἷς ὢν ἔστιν ὁ Θεός, καὶ εἷς μεσίτης Θεοῦ τε καὶ [ἀνθρώπων καὶ] τῶν γεννητῶν πάντων· οὐ νῦν ἀρξάμενος τῆς σωτηρίου μεσιταίας, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ θεοφανείας, ὥσπερ οὐν ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Τούτων δ' ἐν βραχεῖ Γαλάταις αὐτοῖς, ἐκ μόνης τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῆς παρατεθέντων, τῆς τε σωτηρίου πίστεως τὴν μυστικὴν ἀναγέννησιν εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρεχούσης, καὶ πρὸς τοὺς θελοῦς ἐγγράφοις τῆς ἀπὸ πατέρων γῆς ἕως πατέρων καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὰς ἀπὸ τῶν θεῶν Γραφῶν μαρτυρίας, ἐξ ἀγράφου παραδόσεως, ἐπισφραγισμένης· ὥρα λοιπὸν καὶ τὰς Μαρκέλλου διασείψασθαι λέξεις, τῶν τε ἐπηγελημένων ἡμῖν τὰς ἀποδείξεις ὑποσχέσθαι, ὡς ἂν μή τις τὸν ἀνδρα συκοφαντεῖσθαι πρὸς ἡμῶν νομίσει. Σκοποῦ δὲ μοι προκειμένου διὰ βραχείων ἐκφῆσαι τὰ εἰρημένα, (65) οὐ πάσας ἀναλέξομαι τοῦ ἀνδρὸς τὰς φωνὰς, μόναις δὲ ταῖς συνεκτικαῖς χρῆσομαι, τὰς

D (64) Vulgo μὲν. Mox dele ἀνθρ. καὶ. Infra cedd. καθ. τοῦ Θεοῦ ἐκκλ.

(65) Οὐ πάσας ἀναλέξομαι. Utinam exstaret Marcelli hoc qualecunque σύγγραμμα. Liceret tum αὐτόπταις, Eusebii διασείψασθαι fidelitatem, quam non nimis casta fuisse videtur. Certe, quod prius observatum est, ut inter veteres Ecclesie procederes censendi cum primis Julius et Athanasius, Marcellum et scriptis et sententiis lais absolverant: Ita Basillus ὁ πᾶν, et Hilarius inter hæreticos ipsales nomen reposerunt. Isti si in causa tacuissent, facile fuisset, Eusebium, Arium, Asterium, Apollinarium, omnes hæreticos contemnere. Τινὲς ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογήσαντο μη οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ὁρθῶς αὐτὸν βεβιωκέναι: καὶ τῷ φρονήματι αὐτὸν ὁρθῶς ἔχειν δισχυρίζοντο. Αἰδ πολλὰ περὶ τούτου ζήτησις γέγονε. Καὶ τὰ μὲν κρώψια τῆς ἐννοίας Θεῶ ἐγνωσταί. αἰτ Eriphanus. M. — Mox vulgo ἐξηκείθεν.

αλατους, ὡσανεὶ περιτὰς καὶ διὰ τῶν αὐτῶν χωρῶ-
σας, ὑπερθεσόμενος. Πρὸ δὲ τῆς τῶν εἰρημένων ἀπο-
βαλεως οἶμαι εἶναι ἐν πρώτοις παραστῆσαι τοῖς ἐν-
τυγχάνουσιν ὅτι, μὴδὲ τὰς προχαίρους λέξεις τῶν
θεῶν ἐξηκριβῶ ἀναγνωσμάτων, ὡς ἂν γνωσθῇ τοῖς
ἔτι αὐτῶν ἀγνοοῦσιν, ὅποῖός τις ὢν, ἐπὶ τὴν τῶν εἰρη-
μένων προήχθη τάλμαν.

theologicas de Dei Filio rationes, Apostolus idem consignavit ad istum modum inquit, *Mediator autem non est unius mediator*. Neque certe natura rei patitur mediatorem de uno quoquam definiri. Ideo non est unius alicujus late, sed medius necessario inter duos, ab utroque diversus, quorum statuitur mediator. Non est ergo existimandum, hunc esse Deum illum, qui est supra omnia Deus: ne- dum de numero angelorum aliquem: sed medium utrorumque et mediatorem, quippe cum inter Patrem suum et angelos intercedat medius. Ad eundem modum iterum, ubi Dei atque hominum mediator sit inter ordinem utrumque intermedium, nullius horum est, existens mediator. Non est ille unus et solus Deus: non homo, quo modo cæteri homines sunt. Quid tandem, si nihil horum, existit? Certe Dei Filius unigenitus, jam constitutus Dei et hominum mediator: olim vero ✕ sub temporibus Mosaicis, Dei mediator et angelorum. Hæc sunt illa quæ magnus Apostolus ille ad Galatas scripturæ tradidit, *Lex per angelos ordinata, in manu mediatoris*, inquit: *Mediator unius alicujus non est: Deus autem unus est*. Unus itaque Deus est, et unus mediator Dei atque hominum, et omnium insuper generatorum: qui non nunc primum exordiebatur mediationem suam ad salutem, sed olim exstabat mediator, cum nondum inter homines uatus versaretur: quod jam prius, in sermone demonstratum est. Hæc sunt illa quæ breviter et per compendium Galatis proponimus consideranda, ex illa ipsa ad Galatas epistola Pauli, in qua fidei salutaris illa mystica continetur regeneratio, *in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti*. Quæ, præterquam quod sint litteris divinis consignata, sunt etiam adhuc majorem in modum confirmata per traditionem catholicæ Ecclesiæ, quæ a fine ad finem terrarum diffunditur, quæ per non scriptam traditionem sacrarum Scripturarum testimonia confir- mat et obsignat. Jam vero tempus est ut deinceps Marcelli verba in medium proferamus et quæ polliciti sumus, demonstratione, proponamus quibus illa clarissime proponuntur, quæ sunt a nobis hacienus disputata; ne quis putet per calumniandi libidinem, esse hæc in illum congesta. Quandoquidem vero mihi propositum sit breviter illa describere, quæ sunt ab eo dicta, non tamen ideo sigillatim et verbo tenus illa arbitror in præsentem esse recensenda. Tantum illa quæ præcipua sunt, et causam continent, advocabo, prætermittens quamplurimis, nec necessariis, et in idem ipsum recurrentibus. Prius tamen quam ad rem aggrediar, per demonstrationem necesse est lectori faciam manifestum, non fuisse hunc hominem assecutum divinarum litterarum mentem et sententiam, vedum cum essent cuicumque ob- via: ut illi qui ignorant, quis et qualis sit adhuc, intelligant tandem, quanta cum audacia ad ipsa hæc scriptis proraperit commendanda.

KEΦ. B.

Ὅτι οὐδὲ τὰς θείας ἐξηκριβῶν Γραφάς (66).
Ἀτίκτα δ' οὖν, τοῦ προφήτου Ζαχαρίου κατὰ τοὺς
τῆς ἐπανόδου χρόνους τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος γενομένου,
Ἰησοῦ τε μνημονεύσαντος τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου,
ἠλαδὴ τοῦ υἱοῦ Ἰωσεδέκ, ὃς ἔμα Ζοροβάβελ τῶν
ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντων ἠγήσατο, ὁ γενναῖος
οὗτος καὶ θαυμαστὸς ὑπογραφεὺς ταῦτ' ἀγνοήσας,
εἰθισί μὲν τοῦ Ζαχαρίου τὴν λέξιν, δι' ἧς μέμνηται
τοῦ Ἰησοῦ, μακρὰν δὲ τῆς ἱστορίας ἀκοντισθεὶς, λέ-
γειν αὐτὸν ὀπελιηθε (67) περὶ Ἰησοῦ Μωδσεως δια-

✕ Ed. Paris., pag. 9.

✕ Ed. Paris., pag. 10.

²⁰ Joan. i, 44. ²¹ Zach. iii, 4.

(66) Continet hoc caput velitationem quamdam inter Marcellum et Eusebium, de locis quibusdam in Scripturis sacrosanctis perperam intellectis, saltem ut nostro videbatur Eusebio, a Marcello. In quibus plerumque λεπτολογεῖ ὁ ἐνυγγραφεὺς, et de lana caprina litigat. Concludit autem eum, qui adeo pœrilliter hallucinetur, minime audiendum esse in et de rebus theologicis disserentem. Textus illi de Scripturis male accepti sequuntur. M.— Mox vulgo γιν. et ἀρχιμαρφέως loco τοῦ ἰ. et Ἰωσηδέκ et Ζοροβάβελ. Porro *in* corr. ed. P. et L. ἐνὸνθεων, et loco

B

CAP. II.

Quod nec sacras Scripturas satis exacte calleat.

Cum propheta Zacharias, is nimirum qui tempo- re reditus e Babylone fuit, mentionem alicubi ²¹ fa- ciat Jesu pontificis illius magni, scilicet Josedeco geniti, qui una cum Zorobabele, principatu fungebatur inter Judæos, qui de Babylone reverteban- tur, præclarus iste et mirificus sane scriptor ✕ ho- rum omnium iguarus, Zachariæ verba quidem illa citat, quæ Jesu illius meminerunt, sed a sensu et sententia narrationis illius recedit quam longissi-

C

ἐνὸνθεων. Male; cæterum codd. ἐλάθετο loco Ἰα- θεων.

(67) Περὶ Ἰησοῦ Μωδσεως διαδόχου. Ait Marcel- lum, locum e Zachariæ tertio capit., vers. 4, ubi agi- tur de Jesu Josedeci, pontifice in Israel, in reditu e Babylone, ab eo de Jesu. Nani Moysis successorem acceptum. Certe valde erat Marcellus ἡλίθιος et in- fantissimus, si id ita voluit verba ejus quæ recitat ipse Eusebius, non hoc evincunt: neque enim sta- tim, ubi egerat de Jesu pontifice apud Zachariam illa subinfert, quæ calumniatur Eusebius. ὅτι ἀδόξως

ma. Nam Jesum illum voluit hic intelligi, qui Moysi succedebat immediate. Deinde, cum Apostolus, in illa quæ est ad Galatas Epistola scribat, *Jerusalem quam sursum est, libera est, quæ nostram quidem omnia mater est*²²; hic idem, per imprudenciam, aut quod ignoret, vel certe sciens volensque verba illa depravat, dum ad istum modum scribit: *Nostra autem Jerusalem sursum est. Ipsa enim in servitute est cum filiis suis*. Tertio ubi Petrum sic affatur Servator²³: *Abi de post me, Satan; scandalo enim mihi es, cum non sapias ea quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum, minime intelligens quomodo hæc dicantur ad Apostolum, aut quorsum, affirmat ad diabolum esse dicta. Hujusmodi ille hallucinationes simul congestas una modo periodo comprehendit, totidem eam verbis disertim scribit: « Nullam porro nomen*

[R. I.] excellentius existare, quam est nomen Jesu, inter omnia quæ in terris nominantur, testatur eo loco Evangelium, ubi Mariam ad hunc modum angelus alloquitur: *Ne timeas autem Maria, invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur*²⁴. Quo in loco, quod præsentiat angelus, testatur et propheta Zacharia, qui de hoc nomine ita olim vaticinatus est: *Et ostendit mihi Dominus, inquit, Jesum sacerdotem magnum stantem ante faciem angeli Domini. Stabat porro diabolus a dextris illius, ut illi adversaretur. Dixit autem Dominus ad Diabolum, Dominus qui elegit Jerusalem increpet te*²⁵. Quando autem illum increpabat? Tunc nimirum cum dilectum ab ipso hominem verbo suo coadunivit is, qui *Jerusalem*, inquit, *elegit*. Patet autem illum hanc nostram Jerusalem intelligere, de qua Apostolus loquitur, *Nostra autem Jerusalem, sursum est*: illa autem cum liberis suis est in servitute. Tunc enim, cum in magna illa Jerusalem esset, hoc est, versaretur in

²² Gal. iv, 26. ²³ Matth. xvi, 23. ²⁴ Luc. i, 30-32. ²⁵ Zachar. iii, 4, 2.

ἡρώδη εισαγαγεῖν τὸν λαὸν εἰς τὴν ἄγίαν γῆν, sed aliis interpositis: et tandem de Moysæ ait, nec illum dictum esse μέγαν: qui tamen ita magnus et illustris erat, ut Dei servus diceretur, tum de Jesu Nave; nec illum μέγαν licet populum induxerat in terram promiseionis, et alia miracula effecerat. Certe obscurius, et ἀσυνδέτως, hæc ponuntur a Marcello, ut exinde calumniæ sint exposita, sed non inferitur necessario, quod accusationem constituit Eusebianam. Secundo, ut ille Jesus, de quo meminit, post Moysæ fuerit, ex animi ejus sententia τοῦ Ιωσεδεί: tamen non statim vincitur ille error. Nam verum est, hunc Jesum, una cum Zorobabele populum introduxisse in terram promiseionis: non de Ægypto reducem, aut deserto egressum, sed Babyloæ reversum e captivitate. Idque factus est ipsemet, ὁ τοῦ Παμφίλου; ait enim: Ὅς ἄμα Ζοροβάβελ τῶν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντων ἡγήσατο. Hoc vult Marcellus, nullum nomen aliquando illustrius in terris fuisse, quam nomen Jesus erat, quia solus is, qui eo nomine vocabatur, ὁ τοῦ Ἰωσεδεί, sacerdos magnus nominatur, propheticè in eo designato illo, qui cum indueret carnem nostram, magnus futurus apud Deum, angelo Gabriele internuntio designatur. Quo titulo ne Moyses

ἄρχου. Καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου γράφοντος ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῇ τοῦτον τὸν τρόπον· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθερά ἐστιν, ἥτις ἐστὶ μητέρα ἡμῶν ἀδελφῶν· Ἐλευθερῆ, ἣ οὐκ ἐνόησαν, ἣ καὶ ἐκῶν διαστρέφει τὸν λόγον γράφων· Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἱερουσαλήμ, ἄνω ἐστὶ· (68) αὕτη γὰρ δουλεύει μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. Καὶ αὐδὶς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῷ Πέτρῳ εἰρηγότος· (69) Ὑπάκουε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· σκάνδαλον εἶ ἐμοί, οὗτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων, ὃ συνεὶς ἕκας ὁ λόγος εἰρητο πρὸς τὸν Ἀπόστολον, καὶ διὰ πάλαι αἰτίαν, πρὸς τὸν διάβολον ταῦτα λελεχθαι φησὶν, ὁμοῦ δὲ τοιαῦτα σφάλματα ὑπὸ μίαν τίθησι περιωπήν, ἀτολμαστὶ τοῦτον γράφων τὸν τρόπον· « Ὅτι ἐὰ οὐδὲν ὄνομα μάλῶν Ἰησοῦ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐνομασθέντων γέγονε, μαρτυρεῖ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐκθα ὁ ἄγγελος τῇ Μαρίας· Μὴ φοβοῦ, ἔφη, αἴθρες γὰρ χάριν παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Ὁστος ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς Ἰσῆτοῦ κληθήσεται. Ἄῤῥλον δὲ ἐστὶ καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Ζαχαρίου προφητείας, πάλαι περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦτου προφητευσάσης· Ἔδειξε γὰρ μοι, φησὶ, σὶ, Κύριος Ἰησοῦν τὸν ἱερεῖα τὸν μέγαν, ὅτι ὤσας ἐπὶ προσώπου ἀγγέλου Κυρίου. Καὶ ὁ διάβολος ἐλοστῆται ἐπὶ δεξιῶν αὐτοῦ, τοῦ ἀντικεισθῆαι αὐτῷ. Καὶ εἶπας Κύριος πρὸς τὸν διάβολον· Ἐπιτιμῆσαι Κύριος ἐν σοὶ, ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλήμ. Πότε γὰρ αὐτῷ ἐπιτιμῆσεν; Ὅτι ἐτὸν ἀγαπηθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἀνθρώπων, τῷ αὐτοῦ συνῆψε Ἀδὲφ ὁ ἐκλεξάμενος, φησὶ, τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅῤῥλον ἐστὶ ταύτην τὴν ἡμετέραν περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἱερουσαλήμ ἄνω ἐστὶν· αὕτη γὰρ δουλεύει μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. Τηνικαῦτα γὰρ, ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτῇ Ἱερουσαλήμ, τωτέστιν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ γενόμενος, ἐπιτιμῆσε τῷ διαβόλῳ, κατὰ τὴν προφητείαν αἰκῶν· Ἀπειθε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· ὅτι

quidem ebonestatur. Quod, ut et alia de Jesu ibidem dicta, et mihi et quæ φαινόμενα ἀντὶ μεγάλου καλῆς βλεπομένων, in Jesu Mariae adimplebantur. M. — Codd. τοῦ Μωσ., dein vulgo τὸν τρ. τοῦτον, qui ἀπάντων ὄμ.

(68) Αὕτη γὰρ δουλεύει. Hæc est altera accusatio. Locus est Gal. iv, 26, quem alludit hoc modo: *Dominus increpet te, Satana*, (ait angelus apud Zachariam) *qui elegit Jerusalem* (Zach. iii, 2), ὅῤῥλον ἐστὶ ταύτην τὴν ἡμετέραν, inquit Marcellus, quam commemorat Apostolus (Galat. iv, 25, 26.), ubi ait, *Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἱερουσαλήμ ἄνω ἐστὶν, αὕτη γὰρ δουλεύει*. Hæc in servitute est. Hæc: nempe terrestris; illa in Palestina; apertissime Eusebius cavillatur. M

(69) Ὑπάκουε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. Dictum Domini Servatoris Petrum apostolum προσωνοῦντος. Marcellus ita interpretatur, ut vox, Satana, non ad Petrum, ultimate, aut personaliter, sed ad Satanam, qui ei consilium illud suggererat, referatur. Qui si erravit, certe non solus, sed cum multis et magnis doctoribus hic erravit. Antiqui enim orthodoxi multi in eodem cum illo errore, si error erat, versabantur. Hilarius distinguit hoc modo: *Vade post me, Satan; mihi scandalo es* (Matth. xvi, 23), ut

ε σκάνδαλον εἰ ἐμοί. (70) Οὗτος τοίνυν ἐστὶν ὁ Α
 ε ἱερεὺς ὁ μέγας, οὗ τύπον ἔσωζεν ὁ τῆνικαῦτα Ἰη-
 ε σοῦς. Οὐ γὰρ ἦν δυνατὸν ἔχειν ὁ μέγας κληθῆναι
 ε ἱερεῖα, καίτοι ἐνδοξον ἐν πᾶσι γεγονότα, Μωυ-
 ε σίως μὴ ὀνομασθέντος μεγάλου. (71) Οὕτω γὰρ μέ-
 ε γας ἦν Μωυσιῆς, ὅτι καὶ θεράπων ἦκουσε Θεοῦ καὶ
 ε Θεὸς τοῦ Φαραῶ ὄν' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὀνομάσθη.
 ε Εἰ δὲ εἰς κατὰ τοῦτο μέγαν εἰρησθαι τὸν Ἰησοῦν
 ε νομίζοι, ὅτι αὐτὸς ἤξιώθη εἰσαγαγεῖν τὸν λαὸν εἰς
 ε τὴν ἀγίαν γῆν καὶ ἕτερα πολλά θαύματα ἐποίησε·
 ε γινώσκω καὶ διὰ τούτο, ὅτι οὐ τῷ τυτικῷ τοσοῦτον
 ε διάφερα πρόφῃματι τὸ λεχθῆναι μέγας ἐπὶ τοῦ Ἰη-
 ε σοῦ, ἀλλὰ τὸ μικρὸν ὑστερον τὸν αὐτοῦ λαὸν εἰς
 ε τὴν μεγάλην ταύτην εἰσαγαγεῖν Ἰερουσαλήμ μέλ-
 ε λειν. » Ὁρᾷς ὅσον ἠγνώσεν ἀποπλανηθεὶς τῆς
 ε ἱστορίας, καὶ μὴ δυναθεὶς ἐπιστήσαι τῷ ὅπῃ τοῦ
 ε προφήτου Ζαχαρίου δηλωθέντι Ἰησοῦ. Ὁ μὲν γὰρ
 ε ἦν υἱὸς Ἰωσεδάκ, φυλῆς Αευταῶν ἀπὸ γένους Ἀαρῶν
 ε τὴν ἀρχιερωσύνην ἀναδεξαγμένος (72)· παρ' ὃ καὶ
 ε μέγας ἱερεὺς ἐχρημάτιζεν, ὥσπερ οὖν ὁ προφήτης
 ε διδάσκει, λέγων· Καὶ ἔδειξέ μοι Κύριος Ἰησοῦν
 ε τὸν ἱερεῖα τὸν μέγαν. Ὁ δὲ Μωυσιῆς διδάχος Ἰη-
 ε σοῦς, ὁ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἔγων τὸν λαὸν
 ε τοῦ Κυρίου, καὶ ἕτερα πολλά, καὶ θαυμαστά ποι-
 ε ῆσας, υἱὸς ἐτόγγαυε τοῦ Ναυῆ, φυλῆς δὲ τῆς Ἐφραΐμ,
 ε οὕτως κοινὸν ἔχουσης πρὸς Ἰερουσαλήμ. Ὁ τοίνυν το-
 ε σοῦτον ἀποσφαλεὶς τῆς προχείρου λέξεως, ψιλὴν τε
 ε τὴν ἱστορίαν ἀγνοήσας, πῶς ἂν γένοιτο ἀξιόχρεως

✠ Ed. Paris. pag. 11.

²⁰ Matth. xvi, 23.

ε Ecclesia nostra, diabolum increpavit, prophetia
 ε prædixit dicens quod, *Abi de post me, Satan : eo*
 ε *quod scandalo mihi sis*²⁰. Hic est ergo sacerdos
 ε ille magnus, cujus typum gerebat olim ille Jesus.
 ε Neque enim par est existimare, illum ipsam ap-
 ε pellatum sacerdotem magnum, licet esset per
 ε omnia gloriosus, cum ne Moyses quidem magnus
 ε nominetur : et tamen ita magnus erat Moyses, ut
 ε Dei famulus nominaretur, et Deus insuper Pha-
 ε raonis; idque etiam a Deo ipso. ✠ Si quis porro
 ε ob id Jesum magnum dictum arbitretur, quod di-
 ε ctus fuerit habitus, qui populum introduceret in
 ε terram canaan, et miraculis quibusdam aliis co-
 ε ruscaret, is intelligat oportet, commemoratam
 ε illam Jesu magnitudinem, non adeo per typicam
 ε illam actionem emicuisse, quantum propterea
 ε quod non ita die postea populum suum erit in-
 ε ducturus, in magnam hanc nostram Jerusa-
 ε lem. » Vides ideo quam immaniter aberrat in
 hac historia, qui Jesum illum, per prophetam Za-
 chariam commemoratam, non intellexit quis aut
 qualis fuerat. Erat autem genitus Josedeco, de tri-
 bu Levitica, ab Aarone oriundus summo præditus
 Judæorum pontificatu : quocirca « magnus sacerdos »
 nominatur. Hoc docet propheta disertis verbis :
Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum.
 Moyses porro successor ille Jesus, qui Dei populum
 in terram promissionis introduxit, et multis incla-

vide post me, ad Petrum dicantur, reliqua vero ad C
 diabolum separatim, a qua sententia, Origenes cum
 Hieronymo, non fortassis abhorruere. M — Mox vulgo
 δημοῦ δὲ τὰ τ. Dein dele δὲ cum codd. Infra vulgo
 Μαρία φησὶ μ. φ. Μαριάμ. Dein ἐλεξε, codd. et ms.
 loco ἔδειξε εἰ denique vulgo προσφ. λέγων.

(70) Οὗτος τοίνυν ἐστὶν ὁ ἱερεὺς. Satis hic ex-
 pressit mentem suam hisce dictis Marcellus, se
 nou cepisse hoc vaticinium de Jesu Christo κατὰ
 γράμμα, et σκοπὸν πρῶτον, sed typico tantum, et
 secundario sensu. Quomodo exponebat et Eusebius
 ipse, nullo periculis cæstro contradictionis, in iv
 Ἀποδ. non longe a fine. Quæ interpretatio neque
 potest, neque debet refelli. Nimirum, cum illis om-
 nia contingerent in figura, certum est, quod quæ
 secundum litteram, de typo dicebantur; secundum
 mysticum sensum, de substantia usurpabantur.
 Quæquam conceleatur Marcellum, etiam secundum
 litteram hæc de Christo usurpassæ : non erat ideo
 imperitiæ postulandus. Tertullianus, vir cum Euse-
 bio saltem componendus, διὰ τὴν πολυμάθειαν,
 hoc ita habet contra Judæos : *Nec poteritis illum*
Josedeci filium dicere, qui nulla omnino veste sordida,
sed semper sacerdotali fuit exornatus. Nec unquam
sacerdotali munere privatus : sed Jesus est Christus,
Dei Patris summi Sacerdos, etc.; cum eo consentit
 Lactant. lib. iv, cap. 14, et Hieronym. epistola 8.
 Ille quidem aliorum diversas hic sententias et opi-
 niones recitat, Hieronymus videtur Marcellum in
 animo habuisse. Scribit Lactant. *Sed illi rursus,*
eodem modo falsi deceptique sunt : putantes hæc de
Jesu filio Nave dicta, qui successor fuit Moyse : aut de
sacerdote Jesu, filio Josedeci, in quos nihil congrui
eorum quæ propheta narravit. Sed in hoc consideran-
dum, « In illo tempore stabat a dextris Domini, ut
adversaretur ei (Zachar. iii, 1). » Et beatus Hiero-
 nymsus : *Quando Jesus habebat sordida vestimenta*

(*ibid.* 5), *hoc est quandiu portabat peccata nostra, in*
peccatis nostris adversatur illi diabolus. Quando
autem dicit, in Zacharia, « Tollite, tollite vestimenta
(ibid. 4) : et continuo, « dicit Jesus ad diabolum, in-
crepet te Dominus, » etc. Idem doctissimus Pater, in
Commentariis ad prophetas locum, insinuat, aperte
communem fuisse Christianorum doctorum, contra
Judæos opinionem de Jesu Christo, non autem Je-
su Josedeci, hoc in loco institui tractationem.
Nostrum autem, inquit, ita disserunt, sacerdotem esse
magnum, ad quem dicit. « Tu es sacerdos in æternum,
secundum ordinem Melchisedec. (Psal. cix, 4). Non
autem esse Jesum, filium Josedec conantur osten-
dere, quod non sit appositum in præsentem loco, filius
Josedec : qui in aliis locis, ubi vere de Jesu dicitur,
filio Josedec, semper de patris cognomine censeatur.
 Itaque, quidni Marcellus ita capiendus sit, quasi
 non locutus fuerit, sensu primo, sed ut illi Pa-
 tres, et alii præter istos, de quibus videsis doctis-
 simum Riberam, κατὰ δεύτερον σκοπὸν, id quod
 indicat ipse οὗ τύπον ἔσωζεν ὁ τῆνικαῦτα Ἰησοῦς. M

(71) Οὕτω R; mox τοῦ delevis ante Θεοῦ; porro
 codd. αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὄνομα. aut αὐτοῦ ὄνομα., vulgo
 αὐτοῦ Θεοῦ ὄνομα. M.—Porro τῷ λ. loco τὸ λ., qui dein
 μέλλειν vel μέλλοντι conjicit, codd. μέλλον, vulgo
 μέλλων.

(72) Παρ' ὃ καὶ μέγας ἱερεὺς. Non est hic titu-
 sus adeo frequens in Scripturis, sed summus Pon-
 tificex appellari solet ἀρχιερεὺς. Solus, quod memi-
 nerim, Elias pontifex qui invenit librum legis,
 Jesus istius abavus, ita usurpatur : et ante eum,
 Jehoiada : qui tamen non erat pontifex, aut sacer-
 dotum summus. Et in Zacharia legitur, τὸν ἱερεῖα
 τὸν μέγαν, quasi non esset communis omnium pon-
 tificum titulus : sed nonnullis illustrioribus attri-
 butus. M. — Mox vulgo ἐχρημάτισεν.

ruit miraculis, erat filius Nave, de tribu Ephraim, A
 quæ tribus cum sacerdote nihil habuit commune.
 Quocirca, qui in voce tam cuivis obvia aberravit,
 et nudam ignoravit Historiæ aeriem, non potest ei
 tuto satis fides adhiberi in rebus theologicis, et di-
 vinitiam perlingentibus cognitionem. Debemus autem
 et in Petro insistere, quemadmodum ad illum di-
 ctam sit, *Vade post me*, quæque nominis illius, *Sa-
 tanae*, sit interpretatio. Propter quid etiam de illo
 dictum sit, *scandalum mihi es et offensionem*. Et propter
 quam tandem rationem fiat, ut sub uno et eodem
 tempore uni et eidem dicatur, *Beatus es tu, Simon
 Barjona*; et, *Vade post me, Satana*²⁷. Quid significet
 illud, *Vade post me*, et quod statim subjunxit et e
 vestigio Servator, *Si quis velit post me venire, ab-
 neget semet ipsum, attollat suam crucem, et sic se-
 quatur me*²⁸. Quod reipaa adimplevit idem ille Pe-
 trus, cum deinceps martyrio consummaretur. Sed
 disquirendum est omnino, cur, cum adeo beatum
 hanc deprædicaverat, tamen statim vehementius
 obijurgaverit? Horum neutrum cum Marcellus consi-
 deraret, ad diabolum referenda illa dicta pronun-
 tiavit, contra Scripturæ manifestam veritatem. Num
 autem hoc unicum ignoravit? Imo progrediente

²⁷ Matth. xvi, 17, 23. ²⁸ ibid. 24

(73) *Kal tou Swtēros*. Hæc non coherent. Quid
 si legamus, *kal tis h diánoia tou, ópōw poréu-
 othai tou Swtēros*, hñ pará pódas, etc., nempe di-
 nóvian aut, quod secutus sum in versione, *kal tou*,
 ð pará pódas autós ð Swtēh diésáfēse, etc. M —
 Kal ante tou S. deleti cum codd. Supra vulgo ðxi-
 xrews. Infra vulgo ðkalouθήτω et ð ðé et ðpa (codd.
 ðpa) ðv et ðyeyērm.

(74) *Prò tōn λόγων Ἐλισσαίου*. Pergit ad
 aliam accusationem Eusebius: in qua leucότερον
 adhuc sycophantam agit. Non enim is qui affirmat
 Elisæum suscitasse mortuum, ante resurrectionem
 Christi, aut eum omnium primum atque principem
 mortuum ad vitam revocasse: aut de Elia negat,
 non ait illum πρώτον πάντων resuscitatum, quem
 reduxit in vitam Elisæus, sed πρότερον; ad istum
 modum poterat et item de Lazaro intendere, qui
 ante Christum et per Christum resurrexit; corri-
 genda est autem lectio codicis πρώτων λόγων, et
 legendum, πρώτον λόγων [sic Mss. cum Ic. et
 margo codd., quod recepi; porro vulgo om-
 tōn post Ἐλισσ.] ut sequentia docent. Dissertit Mar-
 cellus, Christum non ideo dictum primogenitum
 mortuorum, quod primus omnium de morte ad vi-
 tam resurrexit: nam ante eum, inquit, Elisæus
 πρότερον resuscitavit mortuum: Lazarus surrexit
 ante ipsius resurrectionem: et tempore passionis
 πολλά σώματα τῶν κοιμημένων ἀνέστησαν. Atque
 ita patet calumnia Eusebiana de Elisæo. Ait tan-
 tum Marcellus, eum mortuum resuscitasse ante
 Christum; non ait, illum omnium primum, non
 Elia priorem resuscitasse mortuum. Quod ad mor-
 tuos attinet, in Evangelio, certe illud non perinde
 excusatur: etiamsi locutus sit Marcellus laxè, ἐν
 τῷ καιρῷ του πάθους. Constat enim eos, quod notat
 Eusebius, non nisi cum Christo saltem resurrexisse.
 Iocus Apostoli est, Coloss. 1, 15, ubi Christus
 vocatur πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Et vers. 18,
 πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν. In loci istius interpreta-
 tione, videtur Marcellus Arianos pupugisse. Illi
 enim Christum hinc creaturam volebant statui ab
 Apostolo, aut alia omnia, etiam angelos factum:

πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἀνωτάτης θεολογίας; Καὶ ἐκ
 τοῦ Πέτρου ð ðωσαύτως ἐπιστῆσαι ἴσον τῷ, ὅπως
 ἐλέγη πρὸς αὐτὸν τὸ, Ἔγωγε ὀπίσω μου· καὶ τίς
 ἦ τοῦ. Σικωνῶ ὀνόματος ἐρμηνεία· διὰ τί ἔτι, καὶ
 ἐκάνδαλον αὐτὸν εἶπεν· πῶς ð ἐσχεδὸν ὄψ' ἔνα καὶ
 τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ τὸ, Μακάριος εἶ, Ἐλισσῶ
 Βαριωνῶ, πρὸς αὐτὸν ἐλέγετο καὶ τὸ· Ἔγωγε
 ὀπίσω μου, Σατανῶ, καὶ τίς ἦ διάνοια τοῦ ὀπίσω
 πορεύεσθαι (73), τοῦ Σωτῆρος ἦν παρὰ πῶδας αὐ-
 τὸς διεσάφησε συνάφας ἐξῆς τῷ, *Et τις θέλει ὀπίσω
 μου ἰλθεῖν ἀπαρηγόσθω δαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν
 σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι*: ð ἢ καὶ
 ἔργῳ διεπράξατο μικρὸν ὑστερον αὐτὸς ὁ Πέτρος,
 μαρτυρῶ τελευθεῖς. Ἄλλὰ καὶ ἐπιζητῆσαι ἴσον,
 ἐπὶ ποιοῖς μὲν αὐτὸν ἐμακάριον, ἐπὶ ποιοῖς ἔτι
 αὐτῷ ἐπέπληξεν; Ὁ δὲ, μηδενὶ τούτων προσεσχ-
 κῶς, ταῦτ' εἰρησθαι πρὸς τὸν διάβολον ἀπεφῆνατο
 τῆς Γραφῆς ἐναντίας. Ἄρα οὖν τοῦτο μόνον ἠγνό-
 ησεν; Οὐχὶ ðε καὶ προῖων αἰθῆς, τῆς ἀναστάσεως
 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μνημονεύσας, ἐπειτα βουληθεῖς
 δεῖξαι, ὅτι καὶ πρὸς αὐτὸς κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς
 προφητικῶς φέρεται ἐκ νεκρῶν ἐγηγεμένους,
 καὶ ἄλλω κἀναυθα σφάλλεται, (74) πρώτον λόγων τῶν
 Ἐλισσαίου τὸν προφήτην ἐκ νεκρῶν ἐγείρει· ἄγνω-

sed factum tamen; unde primogenitus sit dictus
 πάσης κτίσεως. Imo, inquit Marcellus, Christus eo
 modo primogenitus creaturæ omnis dicitur, ut
 statim primogenitus mortuorum; non est autem
 dictus mortuorum primogenitus, quod primus re-
 dierit a morte ad vitam, cum nulli eo anteriores
 redierint: utpote Lazarus, et is, vel illi, qui ab
 Elisæo suscitabantur, ita nec primogenitus creaturæ
 dicitur, quod creatus quidem fuerit, sed ante
 alias creaturas. Hinc cavillatur Eusebius quasi dixerit
 Marcellus primum omnium Elisæum resuscitasse
 mortuum: λαπτολογῶν, et syllabarum captator sy-
 cophanticus; omisso quod erat caput: nempe sen-
 su, et sententia apostolici dicti: quod Marcellus
 dicitur cum Athanasio exposuisse, ita ut dicitur
 fuerit primogenitus, utrobique, quod in eo, per
 eum, illius vi, potentia, majestate et ἐνεργείᾳ mor-
 tui resurrexerant, licet eo priores. Creaturæ con-
 stiterant, illo anteriores, scilicet quoad hominem,
 cuius respectu, et non aliter dici debeat πρωτότο-
 κος, non ut Ariani blasphemabant, etiam quoad
 deitatem. Vide Athanas., Orat. iii, contra Arianos,
 pag. 234, 235. Quanquam et alia ratione quoque
 Christus, mortuorum dicitur primogenitus. Quod
 primus ad æternum vitam resurrexit. Surgens
 enim de mortuis, non iterum moritur. Illi autem in
 pulveres suos reversi sunt: et in sepulcris exspe-
 ctant tubam. Et licet illi, qui post resurrectionem
 surrexerunt, non sint reversi in pulveres suos,
 tamen etiam tempore posteriores sunt illi resurre-
 ctione Christi: quod disertum notatur in Evange-
 lio. Ita primus tempore surrexit ad æternam vi-
 tam. Non surrexit primus tempore ἀπολύτως, se-
 cundo surrexit, ipse sua potestate, non aliena. Ter-
 tio, in eo, et per eum resuscitati sunt alii, excita-
 buntur omnes, ut merito primogenitas mortuorum
 dicatur: et Jacobi illud effatum de Rubene suo
 (Gen. xlix, 3), humanitati Christi sic applicemus,
 Πρωτότοκος μου, κῆρς μου, καὶ ἀρχὴ
 τῆς κῆρς μου. Certo qui post Christum, et comites
 illius ἀναστάσεως resurrexerunt, iterum. ut mihi
 videtur, mortui non sunt. Hæc est communis opi-

ἡσας, ὡς καὶ πρὸ Ἐλισσαίου Ἑβλας ὁ μέγας ἐν τῆς A
 χήρας υἱὸν ἀποθανόντα ἀνίστησεν, ὡς ἔστι μαθεῖν
 ἐκ τῆς τρίτης τῶν Βασιλειῶν ὁ δὲ καὶ τοῦτ' ἀγνοήσας
 φαίνεται, δι' ὧν ταῦθ' οὕτω γράφει· « Οὐ μόνον τοί-
 κων τῆς καινῆς κτίσεως πρωτότοκον αὐτὸν ὁ Ἀπό-
 στολος εἶναι φησιν, ἀλλὰ καὶ πρωτότοκον ἐκ νε-
 κρῶν, δι' ὁδὸν ἑπερον ἐμὸς δοκίμν, ἀλλ' ἵνα διὰ
 τοῦ πρωτότοκου τῶν νεκρῶν (74), ὅπως καὶ πρω-
 τότουκος ἀπάσης κτίσεως εἰρηται, γνωσθῆναι δυ-
 νηθῆ. Οὐ γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀνίστη πρῶτος ὁ θεοπότης
 ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀλλ' ὁ δι' Ἐλισσαίου τοῦ
 κερφῆτου ἀναστάς, ἀνίστη πρῶτος. Καὶ Ἀδάμαρος
 κερφῆ τῆς αὐτοῦ ἀναστάσεως ἀνίστη, καὶ ἐν τῷ
 καιρῷ τοῦ πάθους πολλὰ σώματα τῶν κοιμημένων
 ἀνίστησαν. » Καὶ τοῦτο δὲ ἀθεωρήτως δοκί μοι
 θεωρεῖναι ὁ Μάρκελλος· λέγω δὲ τὸ « πολλὰ σώματα B
 τῶν κοιμημένων ἁγίων πρὸ αὐτοῦ ἐγηγέρθη. »
 Ὁ δὲ γὰρ προσέειπεν ἐπὶ τῆ τοῦ Εὐαγγελίου γραφῆ δι-
 δασκούση, διὰ μετὰ τὴν αὐτοῦ, τὰ τῶν ἁγίων ἐγη-
 γέρθη σώματα. Ἐβροις δ' ἐν αὐτὸν σφαλόμενον καὶ
 ἐν τῆ τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ ἐκδέσει. Ὁ μὲν γὰρ
 θεὸς Ἀπόστολος, Ῥωμαίος, γράφων, τάδε φησὶν·
 Ἀρωματισμένος εἰς εὐαγγελίον Θεοῦ, ὁ προσηγυ-
 γηλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς
 ἁγίαις περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς ἐκ
 σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ ὀρισθέντος
 υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ Πνεῦμα ἀγιοσύνης.
 Ὁ δὲ, οὐκ οἶδα, ποῖα διανοία, κἀνταῦθα διαστρέψει
 τὴν ἀποστολικὴν λέξιν· ἀντὶ τοῦ ὀρισθέντος (75)
 ποιήσας προορισθέντος, ἵν' ἢ ὁμοίως τοῖς κατὰ πρό-
 γωσιν προορισθεῖσιν. Αἰετὶ οὖν κατὰ λέξιν οὕτω·
 « Ὡσπερ οὖν τὴν Ἐκκλησίαν κάλει προωρίσατο ὁ
 κεντοκράτωρ θεὸς, οὕτω καὶ τὴν κατὰ σάρκα τοῦ
 Χριστοῦ οἰκονομίαν· δι' οὗ τὸ τῶν θεοσεβῶν γένος,
 κὲ εἰς υἱοθεσίαν καλεῖται προωρίσατο, πρότερον θεμα-
 τίσας ἐν τῆ αὐτοῦ διανοίᾳ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος τῷ
 ἁγίῳ Πνεύματι σαφῶς προαγορεύει, τοῦ προορισθέν-
 τος Υἱοῦ Θεοῦ, λέγων· » Καὶ αὐθὶς φησὶν ἐν ἑτέροις·
 « Οὐδέος ἔστι περὶ οὗ ὁ Παῦλος ἐφη τοῦ προορισθέντος
 Υἱοῦ Θεοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα δεῖ οὐ τὴν λέξιν μόνην τὴν
 ἀποστολικὴν παρέφθειρεν, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν αὐτὴν
 διὰ τῆς προσθήκης (76) τῆς τοῦ λόγου προθέσεως.
 Ἀδελφὰ δὲ τούτοις πράττων. τῆς Ψαλμοῦ διὰ περι-
 ✠ Ed. Paris., pag. 12.

⁷⁴ III Reg. xvii, 22. ⁷⁵ Coloss. i, 15. ⁷⁶ ibid. 18; Apoc. i, 5. ⁷⁷ Rom. i, 1.

nio veterum, exceptio Theophylacto, et interpretum recentiorum, ut doctissimus Maldonatus docet, comites scilicet reserari triumpho illi in caelis glorioso, quando, ut loquitur Nazianzenus, παρατρέχοντες, καὶ παραπεμπόμενοι, ἄσμασιν ἐπινηκίους ἐπαγγυρίζον. Certè, κατέβη μόνος, Ignatius ait, ἀνέβη δὲ μετὰ πλειόνων. Utrumque Tertullianus in *Carminibus* ait :

*Illos, non tumulos certum est repelisse silentes
 Amplius, aut terras retineri viacere clausos.*

Sed mensuram excedimus Adnotationum. Videtur legend. in Euseb. Οὐ μόνον τοῖνον τῆς κοινῆς κτίσεως, etc., ut explicet illud πάσης. Et mox : ὅπερ καὶ διὰ τοῦ πρωτότοκου πάσης κτίσεως εἰρηται, γνωσθῆναι δυναθῆ. M

(74) Vulgo ὅπερ et πάσης loco ἀπ. dein Mp. γρ.

contextu orationis suae, mentione de Salvatore resurrectione injecta, docere aggressus est, ante illum incarnatum, sub temporibus prophetarum, dictum esse, a mortuis quemdam suscitatum. In hoc quidem ipso egregie hallucinatur. Ait enim prophetam Elisæum, mortuum primum excitasse : Ignorans scilicet, ✠ Elisæum illum maximum, Elisæo fuisse priorem, et viduæ filium de mortuis suscitasse : quod e tertio libro Regnorum cognoscere poterat⁷⁴. Ignorabat autem hoc ipsam, ut apparet, cum disertis verbis ita scribat : Non : [R. II.] solummodo *Primo-genitum creaturæ novæ*⁷⁵ illum dixit Apostolus, et verum etiam et *de mortuis primogenitum*⁷⁶ : non ob aliam certe causam, ut videtur mihi, quam ut is, qui omnis creaturæ primogenitus dicitur, intelligatur et de mortuis esse primogenitus. Non etenim de mortuis ante alios omnes primus surrexit Christus Dominus, verum prior surrexerat ante eum is quem propheta Elisæus suscitabat. Sed et ante resurrectionem ejus erat Lazarus suscitatus. Et quo tempore in cruce passus fuerat, e multorum sanctorum corpora, qui obdormiscerant, resurgebant. » Quod inconsulto videtur Marcellus posuisse : corpora illa nempe dormientium sanctorum ante Christum resurrexissent. Nec Scripturæ sententiam integram attendebat, qua constat hæc corpora resurrexissent, postquam ipse de mortuis resuscitatus exiitisset. Uterius et in dicto quodam apostolico, invenitur idem esse hallucinatus. Divinus Apostolus in illis ad Romanos ita scribit : *Separatus in Evangelium Dei, quod jam ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sacrosanctis, de Filio ipsius unigenito e semine David secundum carnem, qui designabatur Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis*⁷⁷. Quam ille sententiam, qua mente nescio, sed pervertit sane. Legit enim in textu apostolico, *προορισθέντος* « prævisio » et « prædesignato ; » qui debuerat, *ὀρισθέντος*, constituto, et determinato ; » in eum neopse finem, ut intelligatur Filius esse, eo modo quo sunt illi qui per præscientiam designantur. Ad verbum idcirco, ita scribit : « Quemadmodum igitur Ecclesiam suam prævisam omnipotens designavit,

φαίνεται. Mox vulgo πρότερον et infra τὴν τοῦ αὐτοῦ et ἀπορ. εἰς τὸ εὐαγ.

(75) *Ποιήσας προορισθέντος*. Accusat Marcellum, depravata scripturæ apostolicæ : falso. Nam in variantem illam Scripturam procul dubio incidit. Ita enim in diversis exemplaribus olim legebatur. Ita in suis invenit fidelissimus omnium, et doctissimus vetus Interpret noster, qui vertit *Prædestinatus*, ita legit Epiphanius *contra Theodotianus*, ita alii, et hic etiam Eusebius cavillatur. — Mox vulgo *προορ.*, dein *ἀποστ.* ἐν τῷ R., porro vulgo *ἐντ.* δὲ εἰ μόνην ἀπ. et ἐπάκουσον γούν.

(76) *τῆς τοῦ λόγου προθέσεως*. At nec λόγον adjecit Marcellus, nec est λόγος πρόθεσις, sed ὄνομα. Legendum igitur διὰ τῆς προσθήκης, τῆς τοῦ πρὸ προθέσεως. M

« ad eandem modum et Christi etiam secundum
 « carnem oconomiam, per quem genus illud plo-
 « rum et colentium Deum, ad adoptionem filiorum
 « præordinavit²³, posito illo primæ fundamenti, ita
 « apud suam animam stans. Hanc ob causam,
 « Apostolos per Spiritum sanctum, manifeste illum
 « vocat Filium Dei prævisum et prædeterminatum. »
 Et illo loco : « Hic est ille de quo dicebat Paulus,
 « præordinatus Filius Dei. » Neque vocem tantum-
 modo depravit hoc in loco ab Apostolo usurpatam,
 sed et ipsam ejus mentem per illius præpositionis
 pro appositionem. Istis autem sunt germana et
 genuina quæ et in Psalmis attentavit. Nam ubi
 dicitur, *De utero ante Luciferum genui te*, ❧ ad-
 ditamentum adhibet, quod nusquam in Psalmo re-
 peritur, ut illis ita posset obrectare, qui non pa-
 ria cum ipso sentiebant. Attende vero quænam
 sint quæ scribit. [R. XXIII.] « Hanc ob causam
 « ideo, videatur mihi aliquid omnino dicendum esse
 « de eo quod nusquam adhuc sibi positam est. »
 Magna pars etenim ab illo positorum, ex ante no-
 bis dictis manifesta sunt. *De utero*, ait, *ante Lucife-
 rum genui te*²⁴. Opinatus est autem hanc senten-
 tiam, præpositione illa ἐξ, clam furto subducta,
 cum hæretica ipsius opinione conspiraturam. Quo-
 circa ubi syllabam illam congruentissimam, de voce
 assemerat regenerationem ejus antiquam, nec aliud
 quidquam, hoc volebat loco indicatam. Quando-
 quidem vero vehementiorem in modum pro suo
 hic errore concertaverit, illo reprehensio qui recte

❧ Ed. Paris., pag. 15.

²³ Psal. cx, 9. ²⁴ Psal. cix, 3.

(77) *Διήλθεν*. *Lego διήλθεν* [et sic in corr. ed. P.] et transfer, *videor mihi, nec injuria, dicturus de eo, quod nusquam sibi persecutus sum*. De se Marcellus enim loquitur : is autem quem et hic designat ipse, et quem Eusebius intelligebat, in τῷ μὴ ὁμοίως αὐτῷ φάσκοντι, Asterius est, quem, cum primis Arianam hæresin propugnantem, hoc suo scripto, quod traducit Eusebius, exagitantem sibi Marcellus suscepit. M. — Supra ἔχειν ἔτι, [R.

(78) *Ἐξογέννησα*. Fateor me sensum loci non assequi. Dicere debuit Eusebius, Marcellum addidisse præpositionem ἐξ, ad ἐγέννησα. Nam et LXX et omnes, legunt, vel *ἐγέννησα*, vel *γενένηκα*, nullibi mentio præpositionis illius, quam vult additam a Marcello; sed præterquam quod vox *κλαπέσαν*, furti subtractionem potius, quam additionem clam factam significet: quid illud est: τὸ κλιρώτατον (sic) τῆς συλλαβῆς ἐξελών? Sensum videor assecutus. Ariani locum hunc, non de æterna Filii generatione, sed de temporalis incarnatione capiebant, ut de noctu natus dicatur ante exortum stellæ matutinæ; videtur hunc sensum, et hanc sententiam oppugnare Marcellus: et ad æternam generationem Filii Dei de substantia Patris retulisse, quam hic vocat Eusebius *ἀρχαίαν ἀναγέννησιν*, vel *ἀνω γένεσιν*, et legiase, *ἐξογέννησα*, utpote in qua voce magis efficaciter resultet, id quod volebat stabilire. De Patre suo, Filii generationem scilicet, Eusebius, Arianus fautor, ausam arripit calumniandi Marcellum. Posita autem illa interpretatione, de æterna Filii generatione, nihil certe impedit, quominus ad litteram exponatur locus, de carnali generatione Filii hominis: qui de nocte nascebatur. Quam licet Chrysostomus in *Psal. cix*, interpreta-

αχοῦσης· Ἐκ γαστρὸς ἀπὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. ὁ δὲ κἀναυθα προσθήκη ἔχρηται τῇ μαθηματικῇ ἐμφορομένη, πρὸς τὸ καταμείψασθαι τῷ μὴ ὁμοίως αὐτῷ φάσκοντι· Ἐπάκουσον οὖν ὅπως γράφει λέγειν· Ἀπὸ τοῦτο τοίνυν, δοκῶ μοι καλῶς ἔχειν τι, παρ' ἐν μηδὲ πω πρότερον (77) διήλθε, νυνὶ διαλλθεῖν. Ἐὰ γὰρ πλείστα τῶν ὀπ' αὐτοῦ γραφέντων, ἐκ τῶν ἡδὴ προειρημένων ἡμῖν γέγονε διήλα. Ἐκ γαστρὸς, φησὶ, ἀπὸ ἑωσφόρου (78) ἐξογέννησά σε. Ἔπειτα γὰρ πάντως που τὴν, ἐξ, πρόθεσιν κλαπέσαν συνδραμαί-σθαι τῇ τῆς αἰρέσεως γνώμῃ. Διὸ, τὸ κυριώτατον τῆς συλλαβῆς ἐξελών, τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἀναγέννησιν σημήναι ἐβουλήθη. Καὶ ἐπιπέθη ἐν τούτοις ἰσχυρῶς διατάσσεται παρὶ τοῦ οὐκαίτου σφάλματος, τὸν ὀρθῶς γράψαντα μαμφάμενος, οὐδὲν αὐτὸς εἰπὼν τοῖς ἐντυγχάνουσι, τὴν αὐτὴν τῆς ἀναγνώσεως παραδίδοσθαι μαρτυρίαν. Προτὶν δ' αὖθις ὁ αὐτὸς, εἰσάγει εἰς Σωτήρα λέγοντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἡμέρα· ἔδὲ πη φάσκων· Ἐκτόστος γὰρ ἔστος πρότερον, διὰ τὴν τῆς θεοσεβείας ἀγνοίαν, τῆς δὲ ἡμέρας φαίνεσθαι μαλ-λούσης, Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἡμέρα (79). Ἐκτόστος τὸν ἀστέρα ἑωσφόρον ὀνομάζει. Καὶ ἐν ἑτέρω τόπῳ φησὶν· Ἐπιπέθη μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν, ἡ Χριστὸς τε καὶ Ἰησοῦς κηρύττεται, ζωὴ τε καὶ ἔδὲ καὶ ἡμέρα. Καὶ αὖθις προτὶν τοῦ ἀποστόλου εἰθῆσι τὸ, Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἰερουσαλήμ ἀνω ἔστιν. Καὶ τί με δεῖ μηχανεῖν, παρὸν τῷ βουλομένῳ ἐκ τῶν προειρημένων τὰ πεπραχῆσθαι ἐκ τοῦ παντὸς συγ-γράμματος ἀναλέγεσθαι, καὶ τὸ εὐχερῆς τοῦ ἀνδρὸς ἰσποτεύειν. Ἐξ ἧς εὐχερίας ἀκούσει αὐτοῦ (80) τὸν

tionem improbet: Augustinus tamen et alii probant. Quidni? cum unius ejusdemque loci, contra quam volunt Novatores nostri, plures iidemque secundum litteram sensus reddi possint. M. — Mox vulgo συμβῆναι.

(79) *Εἰκότως, τὸν ἀστέρα*. Hæc sunt ἀσύστατα, forte deest, ταυτὸν, ut legamus, *εἰκότως ταυτὸν ἀστέρα ἑωσφόρον ὀνομάζει*. Quæ mox sequuntur, transposita sunt. Legendum, *ἐπιπέθη μετὰ τὴν τῆς [vulgo ἢ τὴν μετὰ τῆς] σαρκὸς ἀνάληψιν, Χριστὸς τε καὶ Ἰησοῦς κηρύττεται*; sunt enim τῆς οἰκονομίας, et συγκαταβάσεως tituli M.

(80) *Τὸν Σολομώντα* [Solomōna codd.] *προφήτην*. Grave crimen scilicet, Salomōnem prophetam nominasse quasi non, qui character est prophetiæ, locutus fuerat in Spiritu sancto, aut saltem Canticum canticorum non foret γραφὴ προφητῶδης. Locus quem vult, habetur in principio Proverborum. Quæ quidem Proverbia sanctissime sumpta, non sunt prophetiæ. Sed prophetiæ, generali quadam notione, vocantur omnes viri sancti. Prophe- tiæ sunt, etiam de præteritis notiones, etiam νουθεσίαι, ut istæ sunt, θεόπνευστοι, characteres; sunt certe diversa χαρισμάτων genera, sed nunquam ita fuit coarctatus Spiritus sanctus, quin qui uno aliquo genere præcipue excoleretur, is et aliud haberet, si in remissiori gradu. Nam et apostoli prophetati sunt, et evangelistæ prophetia adornati. Illud vero ridiculum est, quod non περιήλθεν ἐν μνηματῶς. Nam nec, qui sic amici obambulabant, prophetiæ erant omnes: nec prophetiæ qui fuerant, omnes sic amici obambulabant. Inepti ergo hic, non tantum calumniatur de τοῦ Παμφίλου. M. — Mox αὐτοῦ post προφητείας c. n. codd.

Σολομῶνα προφήτην ἀποκαλοῦντος πολλάκις, καὶ τὰς παροιμίας προφητείας ὀνομάζοντος. Ὡς περ οὖν ἐν οἷς φησιν· «Τούτου γὰρ χάριν ὁ ἀγιώτατος προφήτης Σολομών, δέξασθαι τε στροφὰς λόγων ἔφη· καὶ πάλιν· «Ρῆσεις τε σοφῶν καὶ ἀντίγραμμα» τὴν παροιμίαν προφητεῖαν ὀνομάζει· καὶ αὖθις· «Διό μοι δοκεῖ ὁ σοφώτατος οὗτος προφήτης καὶ τὰ ἐκ πρώτα ῥήματα τῆς προφητείας παροιμιωδῶς εἰρηκέναι.» Καὶ δεῦτερον δὲ, καὶ τρίτον, καὶ πολλὰκις, ὡς ἔφην, τοῦτο ποιεῖ, ἀγνοῦν διαιρέσεις χαρασμάτων εἶσιν, εἰ καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Καὶ ἄλλω μὲν δίδεται λόγος σοφίας, κατὰ τὸν Ἀποστολον, ἄλλω λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἐτέρω πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλω προφητεία. Διόπερ ὁ Σολομών σοφίας μὲν εὐληθῶς χάρισμα μαμαρτύρηται. Καὶ ἔδωκε (81) γὰρ Κύριος τῷ Σολομῶνι σοφίαν, ὡς ἡ Γραφή φησι, καὶ ἐσοφίσθη ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους· οὐτε δὲ τὸν βίον προφητικὸν ἐσχηκώς, οὐτε τὸν τῆς προφητείας χαρακτήρα, τὸν ἀπὸ τοῦ Τάδε λέγει Κύριος, τῶν τε ὀνομασθέντων γνωριζόμενον, διὰ τὸν οὐκ εὐλὴν ἐμφαλμὸν λόγων. Ὁ δὲ τούτων οὐδὲν ἰδὼν, ὥσπερ τι χαριζόμενος τῷ ἀνδρὶ προφήτην αὐτὸν καλεῖ, οὐ συνιέει, διὸ οἱ προφήται περιήλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιδόμενοι, κακουχούμενοι. Καὶ τὰς Παροιμίας δὲ αὐτοῦ προφητεῖαν εἶναι λέγει, εἰ μὴδαμῶ τῆς θείας Γραφῆς διδασκούσης, αὐτοῦ δὲ τοῦ σοφωτάτου σὺν θεῷ πνεύματι, ταύτη μὲν τῇ βίβλῳ Παροιμίας (82) ὄνομα θέντος, τῇ δὲ ἐτέρῃ, Ἐκκλησιαστής· καὶ τῇ τρίτῃ, Ἄσματα ἀσμάτων, οὐκ ἀθεῖα, οὐδὲ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ ταύταις ἐπιβάλλοντος τὰς ἐπιγοραίας. Ἄλλα καὶ αὐτὴν τὴν θεοπνευστον αὐτοῦ Γραφήν, δι' Ἑλληνικῶν περιέγραψαι (83) παραδειγμάτων ἐρμηνεύειν, οὐκ ἐπακούσας Παύλου τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κρυφθέντα ἡμῖν· ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρώπων σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἀγίου, πνευματικῶς (πνευματικῶς) συζηροῦντες. Ψυχικὸς δὲ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, μωρὰ γὰρ αὐτῷ ἐστί, καὶ οὐ δύναται γινῶναι διὰ πνευματικῶς ἀνακρί-

A scripserat, nihil tamen attulit novi, sed lectori cui-cunque idem per omnia exhibet testimonium. Pergit deinceps, et introducit dicentem Servatorem, «Ego sum dies : » verba autem ipsius ad hunc modum se habent : « Cum [R. XXV.] tenebræ prius obtinerent propter cultus divini ignorantiam, ubi dies jam esset in propinquo oritura, Ego, inquit, dies sum. » Nec injuria stellam, Luciferum appellavit. Alio deinceps loco ita inquit : [R. XXXVII. cf. pag. 81, B.] « Quandoquidem a suscepta semel carne, Christus simul esse Jesus annuntiatur : vita et via, atque dies. » Pergit porro, et tandem ab Apostolo ita mutuatur. *Nostra autem Jerusalem sursum est.* Quid autem his diutius ego innumeri debeo? Cuius etenim, cui saltem libuerit, proclive est, hisce quæ dicta sunt quam simillima, alia quoque infinita colligere ab illo ejus opere, observata, unde hominis inscitiam animadvertamus. Hæc quoque factum, ut Salomonem prophetam indigitaverit, ut et proverbialia Prophetiam non una vice. Verbi gratia, ad hunc modum ait : *Hujus rei causa sanctissimus propheta Salomon ait : Ad suscipiendam eruditionem doctrinæ* 25 : et iterum : *Verba sapientium, et ænigmata* 26. Proverbia, prophetiam appellavit. Iterum : « Ob hanc causam videtur mihi sapientissimus hic propheta prima verba prophetiæ suæ proverbialiter enuntiasse. » Secundo, igitur et tertio sæpius, uti dictum est, hoc ab illo ita factum est. Ignorat interim diversitates donorum esse, licet idem Spiritus sit. *Uni quidem conceditur verbum sapientiæ, secundum quod Apostolus ait, alteri verbum intelligentiæ, secundum eundem Apostolum : alii fides per eundem spiritum : alteri prophetia* 27. Salomon autem donum accepit sapientiæ, ut Scripturæ testimonio comprobatur : *Et dedit Dominus sapientiam Salomoni* 28, et erat omnibus hominibus sapientior 29. Vitam autem prophetiam non instituebat : neque ullo caractere prophetico erat insignitus : quales erant, *Hæc dicit Dominus, et huic similes* : atque hoc ex iis, quæ scripsit, satis liquet. Marcellus, hoc minime animadverso, tanquam ei de suo elargiri vellet aliquid, prophetam illum indigitabat : minime interim meminuit, pro-

Ed. Paris., pag. 14.

25 Prov. 1, 3.

26 ibid. 6.

27 I Cor. XII, 10.

28 III Reg. 1, 12.

29 III Reg. 1, 31.

(81) Γὰρ ἐκ ὧς om. vulgo, dein vulgo Σολομῶν-
τι. Infra vulgo κακὸς. et τὰς τε παρ. αὐτοῦ.

(82) Παροιμίας ὀνομασθέντος. Lege divisim, παροιμίας [scripsi παροιμια: et recepi ὄνομα θέν-
τος; et addito καὶ tolerari potest] ὄνομα θέντος. Delendum porro illud et; et tota sententia, sic con-
cipienda, τὰς τε παροιμίας αὐτοῦ, προφητεῖαν εἶναι
λέγει μὴδαμῶ τῆς θείας Γραφῆς διδασκούσης· αὐτοῦ
ἔκ τοῦ σοφωτάτου, σὺν θεῷ Πνεύματι, ταύτη μὲν τῇ
βίβλῳ Παροιμίας, ὄνομα θέντος, τῇ δὲ ἐτέρῃ Ἐκκλη-
σιαστήν. Quod verum est. Non enim sunt adjectivæ
inscriptiones, sed ab ipsomet auctore expressæ.
Tum sequitur, καὶ οὐκ ἀθεῖα. Hoc est, non sine
namine, χωρὶς Θεοῦ γνώμης, ut Hesychius exponit.
M. — Dein vulgo ὡς Ἄσμα ζ.

(83) Παραδειγμάτων ἐρμηνεύειν. Morbus est

D omnino animi, quasi prohibitum esset ab Apostolo,
I Cor. II, 12, ab Ægyptiis ea mutuo accipere, quæ
conducerent, ad extruendum, et adornandum ta-
bernaculum. Quasi ipsemet Paulus, non de Menan-
dro, Arato, Epimenide, vel Callimacho γῶμας et
ἀποφθέγματα mutuaretur. Quasi Eusebius ipse non
foret scriptor, si quis alius στρωματώδης, qui ἀπό-
δειξιν illam Evangelicam, tessellato illo opere προ-
παρρασκευῆς, emendatiorem multo, et διδακτικωτέ-
ραν non credidisset; sed hæc sunt factionis, et ἀν-
τιλογίας. Certe quidquid Eusebius συκοφαντίζει,
non est in eo reprehendendus Marcellus, quod ad
Salomoniacæ Proverbia sæculares litteras, et ἀνα-
γκώσματα, ut vocat, Ἑλληνικὰ attulerit. M. — Dein,
vulgo καὶ ἃ et om. vulgo πνευματικῶς, denique
vulgo γράφας

phetas circumlase melotis amictos et hœdalis pel- A libus, ægros, oppressos, angustatos⁶⁰. Proverbia prophetiarum nomine designat, cum aequam hoc docuerit Scriptura sacra, sed auctor ipse sapientissimus et Spiritu insuper sancto præditus, *Proverbia* nominaverit: ut alterum librum *Ecclesiasten*: tertium *Canticum canticorum*: quos scriptis hæc utales non humana ratione aliqua, sed numine ductus, apposuit. Hanc ipsam porro divinitus inspiratam scripturam ethnicis illustrare exemplis vult neglecta Apostoli Pauli voce illa, *Nos spiritum hujus mundi non accipimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut, quæ sunt a Deo nobis donata dignoscamus: et quæ loquimur, non sunt in doctibus humanæ sapientia verbis, sed Spiritus sancti qui discernit spiritualia. Animalis homo non percipit quæ a Deo sunt, stultitia quippe videntur ipsi: neque potest intelligere ea, quod spiritualiter discernuntur*⁶¹. Hæc vir egregius cum ignoret, *Proverbiorum* sententiam et intelligentiam coeatar paganorum scriptis illustrare. Ita enim disertis verbis ait.

CAP. III.

Marcelli de proverbii apud Græcos.

« Non est a proposito, ut arbitror, alienum, si
« pauca reconserim in præsentî, quæ sunt in usu
« apud Græcos, proverbii. *Sens vel mortuus est,*
« *sed litteras docet.* Prima quidem facie putaverit
« quispiam hoc proverbium, ✕ in litterarum pro-
« fessores usurpatum, quasi non aliter apud eos
« litteram docerentur. Ego autem, inquit, didici hoc
« non ita se habere. Sed propterea quod, cum præ-
« lio Athenienses Siculi vicerant, solos illos vita
« donatos servarent, qui litteris erant instructi, ut
« liberis suis præceptores illos haberent, cæteros
« vero omnes morte multabant. Cum vero e præ-
« lio quidam asfugientes domum remeaverant, ab
« Atheniensibus interrogati de amicis quibusdam
« suis aut affiniatæ conjunctis, dicebant, *Sens vel*
« *mortuus est, vel litteras docet.* Quid illud autem,
« *Capra gladium,* sibi velit? Nonne proverbium di-
« citur de eo, qui quæ de ipso dicuntur, antea præ-
« vidit? propterea quod capra immolanda, intueri
« solet gladium. Hoc profecto ex antiquis nulli pro-
« didere. Neque enim hoc sensu proverbialiter
« usurparetur. Erat enim facile et culvis obvium
« hoc e re natum animadvertere. Usurpatur vero
« de iis qui malum sibi metipsis procarant. Nam Me-
« dea Corinthi postquam liberos suos sua manu
« interemerat, dicitur eo loco occultasse cultrum:
« secutis vero temporibus factum, ut Corinthii ora-
« culo moniti, capram nigram immolare deberent,
« ubi, cum cultro destituerentur, capra pedibus suis

✕ Ed. Paris, pag. 45.

⁶⁰ Hebr. xi, 37. ⁶¹ I Cor. ii, 12.

(84) Vulgo δλίγων.

(85) Ἄλλ' ἢ ἐδόντηεν, ἢ διδάσκει γράμματα.
Nota res ex historia, et Plutarcho: quam recte
Marcellus explicabat. Videndi παροιμογράφοι, a
reverendo admodum et clarissimo P. A. Schotto
editi; sed locus in codice non constat. Nam quid
illa sibi volunt, ἐπι καὶ ἑτερός τις, forte, ἐπι καὶ
μη ἑτέρως τις τῶν παρ' αὐτοῖς· ἐγὼ δ' ἔμαθον, ἔφη,
τοῦτο δ' οὐχ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ὡς οἱ τὰ ὑπομνήματα
γράφαντες ἔφασαν. Ἐπειδὴ. Certè, in miseram
eruditiorum hominum conditionem, non inepte ada-
gium usurpatum, qui plerumque αἰτικο ἀναδῶρητοι
φορμίζουσι μέλος, ut de se memorat auctor *Ety-
mologici*; et de Lactantio olim Crispi Cæsaris ni-
gisstro merum, usurpatum fuit bucis, fungus, fatuis,
asinis μυστηριοφόροις grassantibus ad honores, aliis

B

ΚΕΦ. Γ'.

Μαρκέλλου περὶ τῶν παρ' Ἕλλησι παροιμιῶν.

« Οὐδὲν γὰρ ἀτοπον οἶμαι ἐν τῇ παρόντι (84) ἄ-
« γον τῶν ἔξωθεν ὑπομνήσαι παροιμιῶν (85). Ἄλλ' ἢ
« ἐδόντηεν ἢ διδάσκει γράμματα. Ταύτην τὴν παροι-
« μίαν πρὸς κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦ γράμματος, ὁμοίω-
« σοι ἐν τις καὶ τὴν γράμματα διδασκόντων εἰρηθεῖαι·
« ἐπι καὶ ἑτερός τις τῶν παρ' αὐτοῖς ἐδίδασκε τὰ
« γράμματα. Ἐγὼ δ' ἔφοιτων, ἔφη, τὸ δ' οὐχ οὕτως
« ἔχειν, οἱ τὰ ὑπομνήματα γράφαντες ἔφασαν. Ἄλλ'
« ἐπειδὴ Ἀθηναίους Σικελιώται φασιν πολέμῳ νική-
« σαντας, μόνους ἔωκον τοὺς παιδεύειν σχολαστή-
« νους, διδασκάλους αὐτοῖς τοῖς παισὶν ἄγοντας,
« τοὺς δὲ ἄλλους πάντας ἐφόρευον· ἐξ αὐτῶν δὲ τινες
« φυγόντας, καὶ ἐπανελθόντας, ἐρωτώμενους τε ὅτι
« Ἀθηναίον περὶ τίνων διαφερόντων αὐτοῖς, ἔφασαν
« εἰρηθεῖναι, Ἄλλ' ἢ ἐδόντηεν, ἢ διδάσκει γράμ-
« ματα. Τὶ δὲ καὶ τὸ (86), Ἄλλ' ἢ τὴν μάχαιραν, νομίσαν-
« ἐν τις ἵνα θῷ πρότερον τὰ περὶ αὐτῆς λεγόμενα
« πάντως που, διὰ (τὸ) τὴν θυομένην αἶγα εἰς τὴν
« μάχαιραν ἀφορῶν, εἰρηθεῖναι τὴν παροιμίαν. Ἄλλ'
« οὐ τινὲς τοῦτ' ἔφασαν οἱ παλαιοὶ· οὐδὲ γὰρ παροι-
« μίαι ἦν ἂν ἡ λεχθεῖσα, εἴγε τοῦθ' οὕτως εἴχε, (τοῦτο
« γὰρ ἀκόλουθον ἦν ἐκ τῶν φαινομένων ἐννοεῖν.)
« Ἄλλ' ἐπὶ τῶν ἑαυτοῖς κακὰ προξενούντων εἰρηθεῖναι
« τοῦτό φασι. Φασὶ γὰρ Μηδείαν ἐν Κορινθῶν τὰ
« τέκνα ἀποκτείνασαν, κατακρύψαι τὴν μάχαιραν
« αὐτῇ. Τοὺς δὲ Κορινθίους, κατὰ χρησὶμόν αὐταῖς
« δοθέντα, αἶγα μέλαιναν ἐναγίζοντας, ἀπορεῖν μα-
« χαιρας. Τὴν δὲ αἶγα, σκάλουσαν τῷ ποδὶ (87),

non sibi debitos. Nam vel pueris informandis vacare,
vel inediaperire oportet. M — Mox vulgo ἐδιδάσκοντο
et Σικ. νικήσ. πολ. et φεύγοντας et ομ. εἰρηθεῖναι.

(86) Ἄλλ' ἢ τὴν μάχαιραν. Locus haud sanus; ego
non restituo, verti ut potui, sed nihimet non sa-
tisfecit. Nedum, scio, aliis. Ipsum proverbium, et
aliunde, et hic etiam satis liquet; sed illa πρόδι-
κα, non magnopere ad rem faciunt. M — Dein vulgo
εἰρηθεῖναι μὴν ἂ θεῶν et πάντων, et deest τό.

(87) Μηδείας ἀνευρεῖν. Quid si legamus ἀνορίε-
ταιν? apud Suiuiam legitur, αἰξ δούσα τὴν μάχαιραν·
male, dele δούσα ὡς ζῆτο; redundans ista, nec
sunt hic necessaria. Quæ sequuntur, vitiosa sunt;
forte legendum, εἰρηθῆνης, καὶ τίνα π. α. γ., etc.,
μνημονεύσαι, ἵνα Ἀστέριον, et statim προσποιούντα et
κατασχευάζειν, ait Asterium, sæcularibus litteris

ε την Μηδείας άνευρειν μάχαιραν, και αύτη τυ- A
ε θήραι.

ε Τι δέ τδ, "Αλις θρυός, σημαίνει; φησι τις: ού
ε γάρ δυνατόν εκ του προχείρου γυγνώσκαι την παρ-
ε ομιλιαν. Οι παλαιοί, ως έφασαν, πρό της του σίτου
ε γουργιλιας, βαλανηφαγούντες, έπειδή, ως φροντο, ό
ε καρπός ούτος ύστερον εύρέθη, έκείνην προσέχοντες
ε τον νούν και τη μεταβολή προσχαιροντες, "Αλις
ε θρυός, έλεγον. Και τουτο την παροιμιαν έφασαν
ε είναι. Αδύς τε έτέρας παροιμιας, ύπό κλειστον
ε πών παρ' αύταίς σοφών εν κλειστοις και διαφόροις
ε βιβλίοις ειρημής, είνε παρ' αύτης γυργάφασιν,
ε οι τάς παροιμιας έρμηνεύσαι προσλόμανοι, άναγ-
ε κατον (88) εν τῷ παρόντι μνημονεύσαι. "Αλλ' εν
ε άλλέγωμεν "Αστέριον, καί από των έξωθεν αύτων
ε μαθημάτων εϊδότε μόν άκριδώς τδ της παροιμιας
ε εξαίρετον, εν δέ τῷ παρόντι άγνοιαν προσποιηθέντα,
ε είνε τδ έαυτου βούλημα διά της του παροιμιάδους
ε ρητου χρήσεως κινεινώς κατασκευάζειν δόξη. "Εστι
ε δέ, Γλαύκου τέχνη ταύτης οι έξωθεν σοφοί της
ε παροιμιας μνημονεύσαντες διαφόροις αύτην εξηγή-
ε σαντο. "Ο μόν γάρ αύτων τις έφη, Γλαυκόν τινα
ε επιστήμονα τέχνης τινός γεγονότα, πολλών ούσαν
ε θαυμασιωτάτην, άπολέσθαι έμα (88) εκείνην κατά
ε θάλατταν, μηδένος που διακηκότος αύτης. "Ετερος
ε δέ, την εκ' άκρον μουσικής έμπειριαν μαρτυρήσας
ε τῷ Γλαύκῳ, τοδ κατασκευασθέντας εκ' αύτου
ε δισκουσ χαλκούς φησι τέσσαρας, πρός τδ έμμελή
ε τινα της κρούσεως την συμφωνίαν των φθόγγων
ε άποταλείν: ένθεν τε ειρησθαι την παροιμιαν. "Αλ-
ε λος δέ τις "Αλυαττικῶν άναθεμάτων φησιν άνα-
ε κείσθαι κρατήρα και ύποκρατήριον θαυμάσιον,
ε Γλαύκου Χίου ποιήμα. "Ετερος δέ, Γλαυκόν αύτον
ε άναθείνει εις Δελφοδς τρίποδα χαλκούν, ούτω δη-
ε μουργήσαντα τοδ παχέως τε κρουομένου, τοδ
ε τε πόδας, εκ' ὧν βέθηκα, και τον άνω περιει-
ε μενον, και την στεφάνην την επί του λήθτος, και
ε τάς βάδδους διά μέσου τεταγμένας, φθέγγεσθαι
ε λύρας φωνή. Και αύθις έτερος, από Γλαύκου τινός
ε δόξαντός τι πλέον παποιηκέναι ειρησθαι την παρ-
ε ομιλιαν.

ε "Ορῶς (89), όπως τδ δυσχερές της παροιμιας και
ε διά τουτου δείκνυται, διά του μηδέ επί της αύτης D
ε έρμηνείας στήναι τοδς την παροιμιαν ταύτην εξ-
ε ηγήσασθαι βουληθέντας. Ούτω δυστύρητόν τι πράγμα
ε τδ της παροιμιας και παρ' τοδς έξωθεν είναι δοκεί.
ε Αδύ και τις των παρ' αύταίς σοφών, συναγαγών τάς

ε Ed. Paris., pag. 16.

eradium; recte: erat enim sophista professione,
et ante Christianismum, ludum in Cappadocia aper-
uerat. M. — Addidi ex codd. μάχαιραν, unde supra
λέγ. γάρ loco φασί γάρ scripsi, et τά αυτε τέκνα arces-
sivi.

(88) Vulgo άναγκαίως et mox παρασκ. contra
codi. Posterius iam Mp. corr.

(88) Mp. γρ. εκείνη. Mox vulgo που διαδεδομέ-
τος contra codd. qui πω διακ. dant. Porro male
vulgo άκρών, quod ex cod. correxi, ex quo dein χαλ-

A terram eruens, filium Melecanum deiegebat, quo
ε immolabatur.

ε At quid hoc ^{quid} gult, inquit aliquis, De quercu
ε satis? Non est facile culvis obuius huiusce prover-
ε bil sensus. Prisci illi quondam, ante agrionu-
ε ram adinventam, glandibus vecebantur. Post-
ε quam vero fruges deinceps prodiera, animum
ε hiis applicantes dixerunt oblectati, De quercu
ε cu satis. Atque hanc esse mentem et senten-
ε tiam proverbii prodidere. Necessae autem ia
ε praesenti habemus, alterius cuiusdam prover-
ε bil mentionem facere, quod in multis et di-
ε versis auctoribus Graecis habetur: et quid etiam
ε de eodem illi memoriae prodidere. Non est
ε aliam causam, quam ut Asterium convictum te-
B neamus: qui, cum, qua est eruditione praeditus
ε saeculari, proverbialis sententiae praestantiam cum
ε primis intelligat, in praesenti tamen illius praes
ε fert ignorantiam, ut per dicti illius proverbialis
ε usum suam ipsius voluntatem et sententiam pro-
ε babiliter astruere videatur. Est autem illud, *Glauc-*
ε *ci ars*, cuius cum meminerint eruditi apud Grae-
ε cos multi, diversas retulerunt interpretationes.
ε X Est enim qui docet, Glaucum existitisse artis
ε cuiusdam maxime omnium admirandae peritissimae
ε num, una cum arte sua interitissae, mari submer-
ε sum, nulli prorsus impertita ejusdem cognitione.
ε Alius peritissimum musices existitisse docet, et ab
ε eo discos aereos quatuor affabre compositos, ut
C pulsati quamdam symphoniam sono numero
ε ederent: atque hinc proverbium usurpatum.
ε Tertius, inter dona Halyattis Lydi Delphis
ε oblatum, et mirandi operis subcratera quem-
ε dam, Glauci Chii opus. Quartus, Glaucum
ε ipsum Delphis obtulisse narrat aeneam tripodem,
ε ita fabrefactam, ut siquis crassiofem in modum
ε eandem pulsaret, vel pedes in quibus stabat,
ε vel quod sursum erat redimiculum, vel coronam
ε lebeti circumductam, aut virgulas per medium
ε sese distendentes, lyrae sonum repraesentaret.
ε Alius postremo proverbium existimat usurpari, a
ε Glaucum quodam deductum, qui scientia caeteros
ε antecellebat.

ε Videtis autem proverbiorum difficultatem exin-
ε de satis patefieri, quod nequaquam interpretes
ε hujus unius proverbii inter se in eadem exposi-
ε tione consentiant. Adeo res erat illa inextricabi-
ε lis habita apud externos. Quocirca inter eos uas
ε sapientia et eruditione praestans, in unum colle-

κοῦς pro χαλκού et πρός pro πρό et τι pro τις post
δοξ.

(89) "Ορῶς, όπως τδ δυσχερές. Hae de difficultate
Proverbiorum a me olim accepta vir multis nomi-
nibus clarissimus, Andreas Schottus, inseruit suas
praefationi, ante Proverbia Zenobii, Diogeniani, et
aliorum. Sunt autem ista omnia, non Eusebii, sed
Marcelli ab Eusebio quidem relata: erratum est a
me, qui illi optimo viro miserim ut Eusebiana. M —
Dein vulgo διά τό.

« εἰς multis variisque proverbis, in eadem com-
 « mentatus est; duobus libris metrica, quatuor
 « vero numeris soluta proverbialia explicans. Parmenias
 « autem gentiles, sententia quidem mea, ob eam
 « causam hæc ipsa nominarunt, quod sapientissimi
 « Salomonis Proverbia legerant et intellexerant,
 « non esse rem cuius obviam de prima facie com-
 « prehendere illorum sensum: vellet autem imitari,
 « atque ita fuerant imitati prophetica scribendi
 « consuetudinem. Cumque nomen nullum possent
 « aptius aut convenientius invenire, Proverbia
 « suum opus indigitarunt. »

Atque ita ad hunc modum Marcellus conatur Ec-
 « clesiam Dei Scripturarum intelligentiam docere: lon-
 « gam vero istam et ineptam adeo sermonum ipsius
 « et superfluum seriem ideo visum est contexere, ut
 « mentiam hominis manifestam reddere, multiplicem
 « quoque et intempestivam vanitatem possem, qua
 « utitur, satis quidem cum pompa, quod sæcularem
 « atinet eruditionem; quod Scripturas autem sacras
 « concernit, jejune. Quod si memor fuisset apostolicæ
 « admonitionis, ad hanc tantum projectus vanita-
 « tem, nequaquam procidisset: suadet autem,
 « ut loqui velimus, quæ sunt nobis communicata,
 « non in docibilibus humanæ sapientiæ verbis,
 « sed in iis quæ a Spiritu doceri solent, in Spiritu et
 « cum spiritualibus discernendo⁹⁰. Minime quoque cepit
 « quod scriptum est: *Animalis homo non percipit quæ
 « sunt Spiritus Dei. Stultitia quippe ipsi sunt: et nequit
 « illa intelligere, propterea quod discernuntur spiri-
 « tualiter*⁹¹. Hæc cum ignoraret ille, putavit certe
 « Græcorum sapientiam cognitam habuisse sapientiam
 « illam, quam Deus Salomoni impertiverat: et quod
 « cognitam haberent illam, prophetica scripturam,
 « ut inquit ille, imitatos. Quo vero pacto fieri potuit,
 « ut animales homines illi divina cognoscerent et
 « æmulati essent, cum spiritualia spiritualiter discer-
 « nere requirerent, et ab Apostolo sancitum esset,
 « *Animalem hominem non capere quæ sunt Spiritus
 « Dei*; et adhuc ab eodem statuatur, *Animalem non
 « posse spiritualia intelligere, eo quod spiritualiter
 « discernantur*? Ad oppositum vero Apostolo hic vir
 « egregius ait: Græcorum collectores proverbiorum
 « ad eundem modum scripsisse, quo Salomon. Ver-
 « batim loquitur ad hunc modum: « Quandoquidem
 « in Proverbia Salomonis sapientissimi inciderant,
 « et ex illorum cognoverant lectione, difficulter
 « admodum de prima facie illorum sensum com-
 « prehendi posse, vellent autem prophetica scri-
 « bendi rationem illam æmulari, ad eundem mo-

✠ Ed. Paris., pag. 17.

(90) *Εἰς αὐτάς γεγραμένοι.* Deest λέγεται, vel
 quid simile. De hoc loco vide B. P. A. Schoonium, in
 præfatione ad *Adagia*. M. — In cod. a sec. m. γέγρα-
 φεν ἔξ quod pro γεγραμένοι et supra ὑπό loco ἀπό
 δέδι; dein δ' ante ἔξωθεν delevis. Dein vulgo ἦ ante
 ἀπειθῆ et Σολομώντος. Porro vulgo ἐντυγχάνοντες
 καὶ δι' αὐτῶν γινώσκοντες et ὡς οὐδέν et διδασκτικοίς
 πν. πνεύματι καί.

« ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων λαχθεΐσας παροιμίας, εἰς
 « αὐτάς γεγραφέν ἔξ (90) βιβλία· δύο μὲν τῶν ἑμμέ-
 « τρων, τῶν δὲ ἀμέτρων τίσσαρα. Ταύτας δὲ παροι-
 « μίας ὠνόμασαν οἱ ἔξωθεν δι' οὐδέν ἕτερον, ἢ
 « δοκίμην, ἀλλ' ἀπειθῆ ταῖς τοῦ σοφωτάτου Σολομώντος
 « Παροιμίας ἐντυγχόντες, καὶ γινόντες δι' αὐτῶν, ὅτι
 « οὐδέν ἔστιν ἐκ τοῦ προχειροῦ σαφῶς τῶν ἐν αὐταῖς
 « εἰρημένων μαθεῖν, καὶ αὐτοὶ ζηλώσαι τὸ προφητι-
 « κὸν βουλευθέντες γράμμα, τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον γεγρά-
 « φασι τρόπον. Ἔττα, ὡς μηδὲν ἕτερον ὄνομα κυριώ-
 « τερον ἐκεῖνου ἐπινοῆσαι δυναθέντες, καὶ ταύτας
 « Παροιμίας ὠνόμασαν. »

Διὰ τοιούτων Μάρκελλος παραδέσσει τὴν Ἐκκλη-
 « σίαν τοῦ Θεοῦ διδάσσειν τὰς θεοπνεύστους νοεῖν πει-
 « ρᾶται Γραφάς. Ὅλην δὲ ταύτην παραθέμην τὴν μα-
 « κρόν καὶ ἀβάλεστον περιτολογίαν, δεῖξαι βυβλιόμενος
 « αὐτοῦ τὴν ἄνοιαν τῆς πολλῆς καὶ ἀκαίρου φιλοτιμίας,
 « ἢ κέρηται ὁ ἀνὴρ, τῶν μὲν Ἑλληνικῶν λόγων ἐπι-
 « δεικτικῶς, τῶν δὲ θεῶν ἀμνημόνας. Οὐ γὰρ ἂν ποτε
 « εἰς τοσαύτην ἐξέτιπτε φλυαρίαν, εἰ τῶν ἀποστολικῶν
 « ἐμμένητο παραγγεμάτων, δι' ὧν παραινεῖ κη-
 « ναι, τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν λαλεῖν.
 « οὐκ ἐν διδασκτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ'
 « ἐν διδασκτοῖς Πνεύματος, πνευματικὰ πνευματικῶς
 « συγχερίνοντες. Οὐδὲ νοήσας ὅπως ἐλέγη τὸ, *Ψυχι-
 « κὸς ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ
 « Θεοῦ. Μῶρα γὰρ αὐτῷ ἔστι· καὶ οὐ δύναται γνῶ-
 « ναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται.* Ταῦτα δὲ
 « ἀγνοῶσα; τοὺς Ἑλλήνων σοφοὺς ὑπέλαβε γρῶσιν
 « ἐσχημένας τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ Σολομῶνι χαρισθε-
 « σης σοφίας, καὶ γρόντας ζηλώσαι τὸ προφητικόν, ὡς
 « αὐτὸς φησι, γράμμα. Καὶ πῶς οἱοί τ' ἦσαν γρῶσιν τὰ
 « θεῖα καὶ ζηλώσαι οἱ ψυχικοὶ, καὶ οὐκ εἰδότες πνευ-
 « ματικὰ (91) πνευματικῶς συγχερίνειν, τοῦ Θεοῦ
 « Ἀποστόλου ἀποφηνάμενου, *Ψυχικὸν ἀνθρώπον μὴ
 « δέχσθαι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· τοῦ δ' αὐτοῦ
 « φησαντος, Μὴ δύνασθαι γρῶσαι τὸν ψυχικὸν τὰ
 « πνευματικὰ, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται· ἀνι-
 « δοξάζων ὁ γενναῖος τῷ Ἀποστόλῳ φάσκει, τὸν αὐτὸν
 « τρόπον τῷ Σολομῶνι γεγραμένοι τοὺς τὰς Ἑλληνικὰς
 « παροιμίας πεποιημένους. Λέγει δὲ οὖν ἐπὶ λέξεως·
 « Ἐπειθῆ ταῖς τοῦ σοφωτάτου Σολομώντος Παροιμίας
 « ἐντυγχόντες, καὶ γινόντες δι' αὐτῶν ὅτι οὐδέν ἔστιν
 « ἐκ τοῦ προχειροῦ (92) σαφῶς τῶν ἐν αὐταῖς εἰρημέ-
 « νων μαθεῖν, καὶ αὐτοὶ ζηλώσαι τὸ προφητικὸν βου-
 « ληθέντες γράμμα, τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον γεγράφασι
 « τρόπον. » Σκέψαι δὲ καὶ ἄλλως ἐξ αὐτῶν τῶν πα-
 « ραθέστων, ὅσον τῆς ἀληθείας διήμαρτεν, εἰπὼν τοὺς
 « παρ' Ἑλλήσι, τὸν αὐτὸν τῷ Σολομῶνι γεγραμένῃ
 « τρόπον. Ὁ μὲν γὰρ Σολομῶν, θεοδωρήτῃ σοφίᾳ κι-*

⁹⁰ I Cor. II, 14. ⁹¹ ibid. 14.

(91) *Πνεύματι πνευματικῶς.* Legendum, ut
 statim recitatur ex Αρσινόῳ, πνευματικὰ πνευμα-
 τικῶς. Hæc autem importune dicuntur ab Eusebio,
 quia ἱριστικῶς; statim, pro πνευματικῶς, lege πνευ-
 ματικῶς. M. — Dein vulgo τοῖς πεποιημένοις.

(92) M. p. 18. καὶ σαφῶς. Intra vulgo ἕνεκα εἰ προ-
 ερηνηγμένοις, εἰ τοῦτο γ' εἰ δὲ, εἰ ἀλλ' ὡς, εἰ ἐπὶ
 τοῦ.

νοήμενος, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν γραφὴν ἐπ' ὤφελος καὶ σωτηρίας ψυχῶν τῶ τῆς θεοσεβείας ἀνετίθει λόγῳ, γυμνασίου δ' ἔνεκεν τῆς τῶν ἐντυγχανόντων διανοίας, σκοτεινοὺς ἐχρήτο προδηλίμασι, καὶ λόγων στροφαῖς, καὶ φωναῖς δι' αἰνιγμάτων προσηνεγμένας. Καὶ τοῦτο δ' ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου μαρτύρεται λέγων· Ἐτῶν δὲ γὰρ ἀκούσας σοφὸς σοφώτερος ἔσται· ὁ δὲ νοήμων ἐκυβέρνησιν κτήσεται, νοήσει τε παραβολὴν σκοτεινοῦν λέγων, βήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα. » Καὶ πάλιν, δέξασθαι στροφὰς λόγων· « Ἄ θη καὶ οὕτως ἔχοντα ἐκ τῶν ἐμπερομένων τῇ βίβλῳ καταμαθεῖν ἔβδιον, ἄλλως οὐ δυναμένων νοηθῆναι, ἢ διόντων ἡμῶν ἐκ τῆς προχείρου λέξεως ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτῆς θεωρούμενον νοῦν· οὐδὲν ἔστι τὸ, Τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυγατέρες ἦσαν ἀγαπήσει ἀγαπώμεναι· καὶ αἱ τρεῖς αὐταὶ οὐκ ἐνεπίμπελασαν αὐτήν, καὶ ἡ τετάρτη οὐκ ἠρέστη, εἰσεῖν ἱκανόν. Καὶ Ἡ σοφία φύκο δόμησεν αὐτῇ οἶκον, καὶ ὑπηρεῖσε, (93) στύλους ἔκτα, ἔσφαξε τὰ αὐτῆς ὄματα· ἐπέρασεν εἰς κρατῆρα τὸν αὐτῆς οἶνον. Καὶ οὐα ἄλλα τοῦτοις παραπλήσια, οὐχ ἑτέρως δυνατὰ νοεῖσθαι, οὐτε προχείρων, οὐτε ἐκ τινος ιστορίας, εἰ μὴ κατὰ μὴν μεταφορὰν καὶ ἀναστροφὴν τῆς λέξεως. » Αἱ δ' ἐκταθεῖσαι τῶν Ἑλλήνων παροιμίαι ἀπὸ τινων ιστοριῶν τὰς ἀρχὰς εἰλήφασιν. Τὸ γὰρ, Ἡ τέθνηκεν, ἢ διδάσκει γράμματα, διὰ τῆνδε, φησὶν, ἐλέχθη τὴν ιστορίαν, καὶ δι' ἑτέραν πάλιν γενομένην πρᾶξιν τὸ, Αἰξ τὴν μάχαιραν, εἰρηθεῖαι· καὶ τὸ, Ἄλις θρυός, ὡσαύτως, διὰ τὸ βαλανηφαγοῦντάς ποτε παύσασθαι τῆς τοιαύτης τροφῆς. Εἰ δὲ καὶ Γλαυκὸς τις, ἐπιστήμων τέχνης τινὸς γεγονώς, διαφόρως ἐμνημονεύθη παρὰ τοῖς μετὰ ταῦτα διαφωνήσασιν ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ λόγῳ, τί τοῦτο πρὸς τὰς θεοπνευστους παροιμίας; Ὁ γὰρ ὁμοίως ταῖς Ἑλληνικαῖς παροιμίαις, καὶ αὐταὶ ἐκ τινος ιστορίας τὴν λύσιν ἐπιδέχονται. Ἀμαθῶς ἄρα καὶ ἀπειρώς τῆς τῶν θεῶν Γραφῶν θεωρίας οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐναντίως τῷ Ἀποστόλῳ, Μάρκελλος τοὺς Ἑλλήνων σοφοὺς, τυχόντας ταῖς Παροιμίαις Συλομῶνος, μαθεῖν καὶ ζηλώσαι τὸ προφητικὸν γράμμα, καὶ τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ γράψαι τρόπον, ἀπαφήνωτο.

indocte, sed contra mentem Apostoli affirmasse sapientes Græcorum, cum in Proverbia Salomonis incidissent, ad imitationem prophetice scripturæ se ad scribendum applicuisse.

Τούτων ἡμῖν εἰρημένων εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μηδὲ ταῖς θαλαῖς Γραφαῖς, ὃν χρὴ τρόπον, ἐντετυχημένοι τὸν ἄνδρα, καλεῖ δὴ καιρὸς καὶ τὴν οὐχ ὕγι τῆς πίστεως αὐτοῦ δέξαν ἐπισκέψασθαι· ὡς ἐναντία (94) δοξάζων τῇ ἐκκλησιαστικῇ διδασκαλίᾳ, αὐτὴν τε καὶ τοὺς προσηνεγμένας αὐτῆς διέβαλλεν.

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅτι τὴν τε ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν, καὶ τοὺς προσηνεγμένας αὐτῆς διέβαλλεν.

(95) Θῆσω δὲ πρῶτα, δι' ὧν τοῖς ὁρθῶς καὶ ἐκκλησια-

Ed. Paris., pag. 18.

(93) Vulgo στήλας εἰ δυνατὰ νοεῖσθαι εἰ τῶν ιστοριῶν τινων, εἰ δὲ τὴν δέ, εἰ μοχ Μρ. φασὶν ἰσοφασίν. Μοχ vulgo γινόμενην εἰ αὐτὰ ἐκ εἰ Συλομῶντος ἢ δὲ ὁ γρύκος.

(94) Ὡς ἐναντίον, etc., διαβάλλει. — Ego ex cod.

A « dum scripserunt. » Sed et aliter quoque e dictis animadvertere licet, quantopere aberravit is a veritate, cum affirmet Græcos, ad eundem plane modum, quo Salomon, scripsisse. Salomon enim sapientia, quæ divinitus est, impulsus, suam scripturam universam, ad utilitatem et salutem animarum pietati consecravit: usus est autem, ad ingenia legentium exercenda, tenebricosis problematibus, sermonibus tortuosis et vocibus per ænigmata procedentibus. Testatur hoc ipsum in initio statim libri, ubi ait: « His auditis sapiens sapientior erit: « intelligens possidebit gubernationem, et obscurorum verborum parabolas cognoscet, sapientum quoque dicta et ænigmata. » Iterum quoque ad percipiendam sermonum intelligentiam: « Et profecto hæc ita se habere facile liquet e contentis « per illum librum, quæ non aliter possumus intelligere, nisi ab aperta lectione ad sententiam inde « elicendam nos conferamus. Exempli gratia: « Erant hircini tres filie dilectæ admodum. Istæ « autem tres, illam nequaquam adimplebant: quartæ « vero non satisfiebat, neque dicebat, satis et abunde « est. » Item: Sapientia sibi domum edificavit, et « substravit columbas septem, sacrificia sua jugu- « lavit, vinum suum in cratere commiscuit. Item alia « non pauca hujus generis, quæ non possunt aliter « comprehendi, non de lectionis facie, non ex alia « qua historia, sed solummodo per metaphoram, « et dictionis conversionem. » At vero proverbia Græcorum illa ab historia quadam deducebantur. Illud enim, *Vel mortuus est, vel docet litteras*, ab historia quadam, concedit ipse, oriebatur: ab alia itidem, *Capra gladium*: et illius item, *Sallis de quercu*, eo quod qui glandibus olim vescebantur diutius illis vesci destiterunt. Quod si Glaucus quispiam, artifex aliquis egregius, diversimode ab his ferebatur, qui deinceps in sententias de illo discrepantes abiire, quid hoc ad divinitus inspirata Proverbia? Neque enim, ut in Græcorum sit proverbialia, ab historia quadam illa solutionem sortiuntur eam: ut necesse sit Marcellum, non solum imperite atque

His in eum sinem a nobis præmissis, ut certissime appareat hominem nequaquam, ita ut oportuit, versatum in Scripturis, tempus est, ut deinceps fidem illius, quam sit male sana, consideremus: et quam oppositam sententiâ useatur doctrinæ ecclesiasticæ: quam una cum ejusdem antistitibus accusat.

CAP. IV.

Quod cum doctrinam Ecclesie, tum ejusdem præsulibus accuset.

Ante omnia proponenda sunt a me illa, in qui-

dedi διέβαλλεν et in lemmate addidi τε post τῆν.

(95) Syllabum hic exhibet illorum Eusebius, quos scripto suo ait Marcellum exagitasse, quos generatim, λόγου ἀρξάμενος commemoraverat. Erant autem omnes Ariæorum principum, et acerrimi defen-

bus ea oppugnat, quæ recte et secundum Ecclesiam fidem scripta sunt. In quibus et scriptores ipsos conviciis impetit: et tantam non certamen quoddam generale contra universos instituit, Asterio quandoque repugnantia, quandoque magno illi Eusebio scribens. ✠ Convertit hiac se deinceps contra Paulinum, virum illum Dei beatissimum, dignitate præditum Antiochenis Ecclesie, cum prius Tyria ea dignitate episcopatus præfuisset. In qua quidem Antiochensi gubernatione se ita gessit, et non secus quam privatam suam bonum, illum Antiochenes amplecterentur. Hunc felici decursu ætatis ad metam beatam mortis devenientem, jamque olim defunctum vita, neque ulla ipsi molestia cognitum, admirabilis hic scriptor irridet. Hinc profectus indicit Origeni bellum, qui ante annos complures excessit e vita. Armatur deinceps in Narcisum: alterum adhuc Eusebium persequitur, et verbo dicam, Ecclesie Patres omnes sibi facit: solo seipso contentus, sibi placet. Scribit itaque et de nominibus, ad hunc modum singulorum cum conviciis mentionem facit. Exordiam porro sumam ab epistola illa quam scripsit, in qua scriptum est, se

✠ Ed. Paris., pag. 49.

aores, Origene exrepto qui veluti supernumerarius est. De Asterio sane semel atque iterum dictum est. Erat passim ille βέβητος et περιφορητής, episcopatum anhelans et adhibens, quem tandem opera Ariatorum assecutum eum, sunt qui putant; sed vercor falso. Erat enim alius ab eo Asterius, cum episcopatu, qui ab Arianis tandem ad partes orthodoxorum transivit, ut relatum ab Athanasio; erat Petrus in Arabia episcopus, qui detexit flagitia Ariatorum: atque ideo ab illis in exilium pulsus sub Constantio; hunc vero Cappadocem, κατὰ χάριστον, non potuisse a suis episcopum designari scripsit Athanasius, eo quod erat θυτής. Idolis sub Maximiano iburificaverat: Ἀστέριος δὲ τις ἀπὸ Καππαδοκίας, πολυκέφαλος; σοφιστής; εἰς ἃν τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπιπέθῃ θύσας; ἐν τῷ προτέρῳ διωγμῷ τῷ κατὰ τὸν πάππῳ Κωνσταντείου, οὐκ ἠδύνατο παρ' αὐτῶν εἰς κλήρον προαχθῆναι, ποιεῖ μετὰ γνώμης τῶν περὶ Εὐσέβιον συνταγματίων, ὅποσον ἂν ἔθελον αὐτοὶ, ἴσον ἔκ τῷ τῆς θυσίας αὐτοῦ τολμήματι. Athanas. *De synod. Arimin. et Seleuciæ*, hoc erat illud scriptum, de quo Eusebius. M.

(96) *Εὐσέβιον τὸν μέγαν*. Scelere, audacia, et impletate nimirum. Hic est enim ille, pestis et perniciæ orbis et fidei Christianæ, Nicomediensis, Ariatorum deus tutularis, ut suo se indicio prodat sorex, qui hanc feriam tam compellat honorifice, catholicis, nec immerito, invisum caput. M.

(97) *Παυλίνον*. Cur adeo hunc magnifice dilaudet, ignoro, nisi quod inter primos ad Arii partes tuendas, cum Eusebio Cæsariensi, Theodoro Laodiceæ, Patrophilo Scythopolitano, Eusebio Nicomediensi episcopis accessit, quod docet Athanasius: et gloriatur ipse Arius in epist. ad Eusebium, apud Theodoret. lib. 1, cap. 5. Non est autem ille Paulinus de quo frequentior apud Athanasium mentio, qui a Lucifero Calaritano ordinatus, partes suas habuit in schismate illo Antiochensi famosissimo: quanquam etiam episcopus Antiochenis; fuit autem hæc antistitum Antiochenis successio: Tyrannus, Vitalus, Philoxonius, Paulinus iste, Eustathius, alter Paulinus. Quinquennio præfuit Ecclesie Antiochenæ, Tyro translatus. Obierat ante concilium Nicænum. Hunc profusissime in *Historia dilau-*

στικῶς γραφεῖσιν ἀντιλέγειν κυρῆται, διαβάλλον τοὺς γράβαντας, καὶ μονονουχὶ πάμμαχον συνιστάμενος ἀγῶνα πρὸς πάντας. Ἄρτι μὲν γὰρ πρὸς Ἀστέριον τὴν ἀντιβήρην ποιεῖται· ἄρτι δὲ πρὸς Εὐσέβιον τὸν μέγαν (96), καὶ ἔπειτα ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἰθρυωπον τὸν εἰς ἀληθῶς τρισμαχάριον, τρέπεται Παυλίνον (97), ἄνδρα τιμηθέντα μὲν τῆς Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας, πρεσβεῖν διαπρεπῶς τ' ἐπισκοπεύσαντα τῆς Τυρίων, ὅτω τε ἐν τῇ ἐπίσκοπῃ διαλάμβαντα, ὡς τὴν Ἀντιοχέων Ἐκκλησίαν, ὡς οἰκείου ἀγαθοῦ, μεταποιθῆναι αὐτοῦ. Ἄλλὰ καὶ τοῦτον μακαρίως μὲν βεβιωκότα, μακαρίως δὲ ἀναπαυμένον, πάλαι τε κακομημένον, καὶ μὲν αὐτῷ διανοχλοῦντα, ὁ θαυμαστὸς οὗτος συγγραφεὺς σπῶπτει. Καὶ ἐκ τούτου μεταδὲς, Ὀριγίνῃ ποιεῖται, πρόπαλαι καὶ αὐτῷ πεπαυμένῳ τοῦ βίου. Ἐπειτα Ναρκίσῳ ἐπιστρατεύεται (98)· καὶ τὸν ἑτερον Εὐσέβιον (99) δῶλαι· ὁμοῦ τε πάντας τοὺς ἐκκλησιαστικὸς Πατέρας ἀθετεῖ (99'), οὐδενὶ τὸ παράπαν ἀρεσκόμενος ἢ μόνῳ ἑαυτῷ. Γράφει δ' οὖν ὀνομαστὶ, κακῶς μνημονεύων ἀπάντων, τούτων τὸν τρόπον. Ἀρξάναι τολῶν ἀπ' αὐτῆς ὕψ' αὐτοῦ γραφείσης ἐπιστολῆς· πρὸς ἑκαστον τῶν μὴ ὀρθῶς γραφέντων ἀντιλέγειν γέγραφε (1)· « Πιστεύειν εἰς Πατέρα

dat Eusebius lib. x, cap. 4, ubi totus est panegyristes. Hiaces autem inde, cur hic ab eo dicatur διαπρεπῶς τῆς τῶν Τυρίων Ἐκκλησίας præfuisse, Ekstat ad illum contribulens et σύμψηρον suum, epistola Eusebii Nicomediensis alatoris, apud Theodoret. lib. 1, cap. 6, et, ni fallor, idem est cui librum περὶ τοπικῶν ὀνομάτων τῆς θαλάσσης Γραφῆς hæc tenes ineditum scripsit, et eodem elugio islatie quoque exornat. M.—Supra vulgo τρισμαχάριτον et μὲν τιμηθ. et πρεσβεῖν διαπρεπῶς δὲ τῆς Τυρ. ἐπισκ. et μεταποιθῆναι αὐτῷ. Dein vulgo διανοχλοῦντα, ὁ θαυμάσιος εἰ τὸν βίον.

(98) *Ναρκίσῳ ἐπιστρατεύεται*. Alius Ariatorum signifer. Erat episcopus Neroniadis, quæ postea dicebatur Irenopolis, urbis in minori Cilicia. Meminit illius Athanasius aliquoties. Vide Theodor. 1, 7; de hujus epistola ad Chrestam, inferius agitur, in hoc capite; adhuc orthodoxus interfuerat concilio Ancyrano. M.

(99) *Ἐτερον Εὐσέβιον*. Semetipsam scilicet, quærent hyperaspistem Arii, ut revera erat, sed clam, exagitat Marcellus; docet hoc deinceps, hoc ipso capite. M.

(99') *Οὐδενὶ τὸ παράπαν*. Omnino falsum est; multi enim Marcello adhaeserunt. Julius Rom. pontifex, ad communionem admisit, concilium Sardicense, absolutum laudavit. Ἀθανάσιος; δὲ καὶ Μάρκελλος ἐπίσκοπος κλαύνας ἔχουσι τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν λέγοντας καὶ γράφοντας. Julius in epistola apud Athan. 2, *Apolog.* cui polior fides adhibenda, quam sexcentis Ariomanitis vel Eusebiis. M.

(1) *Ἀντιλέγειν γέγραψε*. Restituit locum corruptum, πρὸς ἑκαστον τῶν μὴ ὀρθῶς γραφέντων, ἀντιλέγων· γέγραψε δὲ πιστεύειν, εἰς Πατέρα, etc. De Asterio loquebatur Marcellus hic, qui fraudes et imposturas illius sophistæ detexerat; sunt enim ista omnia Marcelliana. Dixerat Asterius se confiteri Patrem vere Patrem, et Filium vere Filium; hoc laudat et amplectitur Marcellus; sed suspecta se habere ait. Quod ait, Pater est Pater, Filius est Filius. Et merito. Nam quasi differentes toto genere, οὐσωδῶς, Patrem et Filium distinguebant Ariani, ut esset Pater, Pater; hoc est Deus æternus, increatus, etc. Filius, Filius, hoc est, in suo genere

ε θεὸν παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν
 ε μονογενῆ θεόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν,
 ε καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » καὶ φησιν, ἐκ τῶν
 θεῶν Γραφῶν μεμαθημένοι τούτων τὸν τῆς θεοσε-
 βειας τρόπον. Ἐγὼ δὲ, ὅταν μὲν τοῦτο λέγῃ, ἀποδέ-
 χμαι σφόδρα τὰ λεγόμενα. Κοινὸς γάρ οὗτος ἀπάντων
 ἡμῶν τῆς θεοσεβείας ὁ τρόπος· Πιστεύειν εἰς
 Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅταν δὲ,
 μὴ τῆς θείας ἐστοχασμένος δυνάμει, ἀνθρωπικώτε-
 ρον ἡμῖν διὰ τινος ἐντέχνου θεωρίας, τὸν τε Πατέρα
 Πατέρα λέγῃ, καὶ τὸν Υἱὸν Υἱόν, οὐκ ἐπ' ἐπαινεῖν τὴν
 τοιαύτην θεωρίαν ἀκίνδυνον. Διὰ γὰρ τῆς τοιαύτης
 θεωρίας τὴν νῦν αὐτοῖς ἐπινοουμένην αἵρεσιν αὐθά-
 κησαι συμβαίνει· ὡσπερ σαφῶς ἐπιδειξάι ῥῆθιον οἴ-
 μαι ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων. Ἐφη γὰρ τὸν μὲν Πατέρα
 δεῖν ἀληθῶς Πατέρα εἶναι νομίζειν, καὶ τὸν Υἱὸν
 ἀληθῶς Υἱόν· καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡσαύτως.
 Ταῦτα ὁ Μάρκαλλος πρὸς Ἀστέριον, οὐκ ἀρεσκόμενος
 τῷ τὸν Πατέρα δεῖν ἀληθῶς Πατέρα ὁμολογεῖν, καὶ
 τὸν Υἱὸν ἀληθῶς Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡσαύ-
 τως. Ὅθεν ἐξῆς διὰ μακροτέρων ἀνασκευάζειν τὸν
 περὶ τούτων πειρᾶται λόγον. Ψιδὸν γὰρ καὶ τῷ ἄν-
 θρωπείῳ λόγῳ ὅμοιον, οὐχὶ δὲ Υἱὸν ἀληθῶς ζῶντα καὶ
 ὑφεστῶτα, τὸν Χριστὸν εἶναι ὁμολογεῖν θέλει. Καὶ
 ἐπιθετὴ ταύτην εἶπε ἐπινοεῖσθαι νῦν αἵρεσιν, δεικτέον,
 ὡς προῶν, Ὀριγένους τοῦ πάλαι (2) γενομένου μέμνη-
 ται ὡς ὁμοδοφούντος τοῖς νυνὶ πρὸς αὐτοῦ διαβαλλο-
 μένοις. Ἐγὼ δὲ καὶ Ὀριγένους παλαιωτέρων ἀνδρῶν
 πλείστοις ἐποῖς ἐκκλησιαστικοῖς συγγραμμάσαι ἐνε-
 τήχημα, ἐπισκόπων τε καὶ συνόδων ἐπιστολαῖς διαφό-
 ροις, πρόπαιλαι γραφείσαις, δι' ὧν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ
 τῆς πίστεως χαρακτήρ ἀποδείκνυται. Οὐκ ὀρθῶς ἄρα
 διαβέβληκεν εἰπὼν ἐπινοεῖσθαι τὴν νῦν αἵρεσιν ὑπὸ
 τῶν διαβαλλομένων. Μετὰ ταῦτα μικρὸν προελθὼν, οὐ
 τὸν Ἀστέριον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν μέγαν Εὐσέβιον (3),
 εὐ τῆς ἐπισκοπῆς κλείεται καὶ διαφανεῖς ἐπαρ-
 χλαί τε καὶ πόλεις μετεποιήθησαν, κακῶς ἀγορεύει
 τούτων τὸν τρόπον· ε Ἵπομνήσω δὲ σε, ὧν αὐτὸς γέ-
 ε γραφε συνιστάμενος τοῖς κακῶς ὑπὸ Εὐσέβιου γρά-
 ε φείσι, ἵνα γνῶς, ὅτι ἀφίσταται σαφῶς τῆς προτέρας·
 ε ἀπαγγελλας. Ἐγγραφε γὰρ αὐταῖς λέξεσιν οὕτως·

A velle contradicere singulis partibus, quas in fide
 minus recte fuerant sancitæ : « Credere enim se in
 « Deum Patrem omnipotentem, et in Filium ipsius
 « unigenitum Deum, Dominum nostrum Jesum
 « Christum, et in Spiritum sanctum : » atque se
 edoctum e sacris litteris hanc pietatis formam didi-
 cisse. Quæ sic ab illo dicta, lubentissimo amplector
 animo. Est enim communis hæc omnium fidei for-
 mula : *Credere in Patrem, et Filium, et Spiritum san-*
ctum. At cum idem, potentiam et vim divinam mi-
 nime advertens, humano more per speculationem
 quamdam Patrem dicit Patrem ; Filium Filium, non
 perinde tuto laudare mihi par est, hanc ejus hujus-
 cernodi contemplationem. Per hanc etenim contin-
 git, hæresim ab illis adinventam incrementum sum-
 mere ; quod facile me posse demonstrare arbitror,
 productis quæ ab illo dicta sunt. [R. LIX.] Affirmat
 enim quod omnino sit necesse *Patrem confiteri ve-*
raciter esse Patrem : et Filium ad eundem modum
esse Filium vere, nec non et Spiritum sanctum. Hæc
 contra Asterium Marcellus affirmat, non contentus
 posuisse in confesao, Patrem agnoscendum esse
 Patrem veraciter, Filium esse Filium, et Spiritum
 sanctum ad eundem modum. Hinc factum ut deinceps
 in consequentibus refellere conetur hanc po-
 sitionem. Vult enim Christum agnoscendum esse
 nudum verbum et humano consimillimum, non au-
 tem Filium esse Dei vivum et subsistentem. Cum
 vero ab illo dictum sit, nuperrime hanc hæresim
 excogitatam fuisse, ✕ ostendendum est, Origenem,
 C illum ipsum qui vixit cum majoribus nostris, ab hoc
 ipso Marcello, in processu sermonis introduci, ut
 eandem solventem opinionis sententiam, cum his,
 quos accusat. Ego autem scriptionibus ecclesiasticis
 quamplurimis perlectis, ab Origene antiquioribus
 olim elaboratis : et epistolis diversis synodo-
 rum et episcoporum nomine scriptis : in illis sin-
 gulis eundem fidei charactera per omnia depre-
 hendi. Ut necesse sit illum parum secundum veri-
 tatem hanc accusationem instituisse, nuperrime
 istam hæresim adinventam. Procedente porro paula-

✕ Ed. Paris., pag. 20.

Deus, verus quidem non ἀτίδος, sane apud Athana-
 sium, inquitur Arianis, et δὲ καὶ θεὸν ἀληθινὸν λέ-
 γουσι τὸν Υἱόν, οὐ λυκεῖ ἡμᾶς· γενόμενος γὰρ ἀληθι-
 νός ἐστι. Sic illi nebulones iudebant vafre. Marcellus
 assuetus illorum technis hoc tetigit : pupugit ergo
 τὸν σατρὸν Eusebium, et hinc illa imthianis calum-
 nia in eum, quasi Filium Dei non revera Filium cre-
 deret ille, qui non oppugnabat, ἀληθινὸν Υἱόν sim-
 pliciter, sed tantum secundum mentem Arianorum,
 qui verum Deum, verum Filium, verum Verbum,
 et omnia de eo vera fatebantur, sed ὑποῦλως, ut-
 pote non æternum sed creatum, non ὁμοούσιον sed
 ἑτερούσιον, ad summum ὁμοούσιον. M. — Mox
 Mr. τύπον loco τρόπου, deum vulgo deest μὲν post
 ὅταν et infra vulgo Πν. ἅγιον.

(2) Ὀριγένους τοῦ πάλαι. Jam ante Origenem
 recensuerat Eusebius inter eos quos vult Marcellum
 proscridisse ; hic ergo ad eandem sententiam
 ait, Origenem ab eo accusatum veluti Arianis σύμ-

D ψηφον. Quid de illo χαλκιντέρῳ scripserat Marcel-
 lus, non liquet. Certe Athanasius illius advocat te-
 stimonium, in quo διαβέβληθη illud Arianorum ψή-
 φισμα, ἦν ὅτε οὐκ ἦν, refellit et rejicitur. M.—Su-
 pra ὡς ante προῶν ; infra ὁ ante αὐτὸς vulgo deest.

(3) Τὸν μέγαν Εὐσέβιον. Semper hoc elogio,
 hunc alastorem ; hic vero apparere illum designari
 Nicomediensem. Erat enim episcopatum desultor,
 Berytensis, Nicomediensis, Constantinopolitanus :
 et si recte memini, ambitor olim Antiochenæ sedis.
 Quasi hoc in eo laude fuerat dignum, ita ab hoc al-
 tero Eusebio commemoratur ; objectum est ei hoc
 ipsum, ambitionis animal, per Constantinum, non-
 dum ἀρεταύζοντα : is eum depingit apud Theodo-
 ret. nondum ab illo inescatus lib. 1, cap. 20 ; vide
 epistolam Ecclesiæ Alexandrinæ apud Athanas. in
 Apol. II, de ejus desultoria ambitione. M.—Dein vul-
 γο ὧν αὐτὸς γ. συνεσταλμένος. Mr. γρ. συνεσταλ-
 μένος, idem mox γρ. ἀπαγγελλας loco ἀπαγ.

tim sermone, ad illam contra Asterium calumniam, Eusebii quoque adauxit accusationem : illius Eusebii, quem sibi quamplures civitates et provincias, et quæque clarissimæ, episcopum postularent. [R. XXIV] « Revocabo te, inquit, in memoriam eorum, quæ scripsit, licet timide consentiens cum illis quæ scripta erant improbe ab Eusebio, ut cognoscas eum manifesto a priori suo promisso resillisse. Totidem enim verbis reliquit scriptum : Caput et enim epistolæ est illud, ad Patris concilium et voluntatem Filii generationem referendam esse : nullo autem pacto Dei genitricem passioni ascribendam. Atque hoc est illud quod in scriptis suis prudentissimi nostri Patres sanciverunt : dum declinant hæreticorum impietates, qui filiorum passivas et corporales generationes in Deo per emissiones comminiscuntur. » Quas voces, in sequentibus latissime confutat : quibus subnectit in hæc verba : Unde cum Eusebio erranti consentanea per omnia Asterius posuerit, injecta mentione de natura Patris, et ingenuæ naturæ, ipse suimet accusator existit : siquidem omnino præstitisset, Eusebianæ sententiæ passionem, uti scripsit ipse, inexplicatam et brevitate conclusam prætermisisset, quam per hujuscemodii contemplationem versutam illam ascriptionem in lucem protulisset. » Post pauca subnectit : « In præsentem examinabimus unum et multis ab Asterio positorum. Ait enim : Alius est, enim, qui gignit Pater, de se, unigenitum Verbum, et omnis creaturæ primogenitum. Copulavit utrumque unigenitum et primogenitum in eodem, cum pugnanti e diametro hæc inter sese, quod quisque poterit negotio nullo, vel indoctissimus observare. Patet etenim, Unigenitum, si revera fuerit unigenitum, non posse et primogenitum esse, et Primogenitum quoque, quatenus sit primogenitum, non posse unigenitum esse. » Sed frustra hic Asterium accusat. Nam non ille sua, sed Scripturæ divinæ verba usurpabat. Affirmant enim Dei Filium nunc, « unigenitum » esse : alias, « creaturæ omnis primogenitum. » Infert deinceps [R. LXXVI] : « Sed insuper ille, posthabita cognitione vera, speculationem quamdam artificiosam demonstravit. Et cum

Τὸ γὰρ κεφάλαιον εἶναι τῆς ἐπιστολῆς ἐπὶ τὴν βουλὴν (4) τοῦ Πατρὸς ἀνεγκυκλίῳ τοῦ Υἱοῦ τὴν γενέσιν, καὶ μὴ πάθος ἀποφῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν γονίην. Ὅπερ οἱ σοφώτατοι (5) τῶν Πατέρων, ἐν τοῖς οἰκταῖς συντάγμασιν ἀπεφῆναντο, φυλαξάμενοι τῶν αἰρετικῶν τὴν ἀσέβειαν, οἱ ζωματοῦσιν τινὰ καὶ παθητικὴν καταψέουσιν τοῦ Θεοῦ τὴν τεκνογονίαν, ἐὰς προβολὰς δογματίζοντες. » Καὶ πρὸς ταύτας δὲ τὰς φωνὰς, πολλὴν ἐξῆς ποιῆται τὴν ἀντίβρῃσιν, μεθ' ἧν ἐπισυνάπτει λέγων· « Ὅσα συνηγορήθη Εὐσεβίῳ κακῶς γράφονται βουλόμενος Ἀστέριος, φύσεως τε Πατρὸς, καὶ φύσεως ἀγεννήτου μνημονεύσας, ἀπὸς ἑαυτοῦ κατήγορος γέγονε. Πολὺ γὰρ βέλτιον ἦν τὸ πάθος τοῦ νοήματος Εὐσεβίου, ὡς αὐτὸς γέγραπεν, ἐν βραχυλογίᾳ καίμενον ἀνεξέταστον καταλείπειν, ἢ τοιαύτη θεωρίᾳ χρῆσάμενον τὸ πανούργον τοῦ γράμματος εἰς φῶς ἀγαγεῖν. » Καὶ μεθ' ἑτέρα ἐπιλέγει· « Νυνὶ δὲ ἐξετάσωμεν ἐν τῇ βιβλίῳ τῶν ὑπὸ Ἀστέριου γραφέντων. Ἐφη γὰρ οὗτος· Ἄλλος μὲν ἔστιν ὁ Πατὴρ, ὁ γεννήσας ἐξ αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Ἀδόν καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως. Ἀμφότερα συνάψας γέγραφε, μονογενῆ καὶ πρωτότοκον· πολλῆς ἐναντιότητος ἐν τοῖς ὀνόμασιν ὁμοῦ τούτοις, ὡς ἔστι βέβαιον καὶ τοῖς σφόδρα δυσμαθέσι γινώσκειν. Ἀλλοῦ γὰρ οἷοι ὁ Μονογενῆς, εἰ ὄντως μονογενῆς εἴη, οὐκ εἴη πρωτότοκος εἶναι δύναται, καὶ ὁ Πρωτότοκος, ἢ πρωτότοκος, οὐ δύναται μονογενῆς εἶναι. » Καὶ ἐν τούτοις δὲ τὸν Ἀστέριον αἰτιάται μάτην. Οὐ γὰρ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς θελας Γραφῆς ἐτύχχανον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ποτε μὴ λέγουσαι μονογενῆ Υἱόν, ποτὲ δὲ Πρωτότοκον πάσης κτίσεως, φωνά. Αὐθις δὲ συνάπτει τούτοις λέγων· « Ἄλλ' ἀπέμενος τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, τὴν ἐντεχνον ἡμῖν καὶ νῦν ἀπεδείξατο θεωρίαν (6). Οὐκ ἔχων γὰρ ἐκ τῶν θεῶν Γραφῶν τὸ ἑαυτοῦ κατασκευάσαι βούλημα, ἐπὶ τοῖς σοφωτάτοις, ὡς οἰεταί, ἀνατρέχει Πατέρας, φάσκων ὅπερ οἱ σοφώτατοι τῶν Πατέρων ἐν τοῖς οἰκταῖς κείοις συντάγμασιν ἀπεφῆναντο. Ἀπόφασιν ἀποπέφθαι τοὺς ἑαυτοῦ Πατέρας Ἀστέριος φησι, καὶ δόγμα περὶ Θεοῦ γεγραφέναι ἀπὸ τῆς οἰκτίας ἑαυτῶν προαιρέσεως. Τὸ γὰρ τοῦ δόγματος ὄνομα, τῆς ἀνθρωπίνης ἔχειται βουλῆς τε καὶ γνώμης. Ὅτι δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, μαρτυρεῖ μὲν ἡμῖν ἱκανῶς ἡ

✠ Ed. Paris., pag. 21.

(4) Ἐπὶ τὴν βουλὴν. Eusebius cum suo Ario hoc doceret Christum esse Dei Filium, non naturæ sed voluntatē; at non Marcellus, sed nec Arius πάθος in Deo admittēbant, et mox, παθητικὴ τεκνογονία in Deo ab hæreticis introducta damnatur; προβολὰς opinor intelligit, illa blaphemus deliramenta Gnosticorum. M.

(5) Ὅπερ σοφώτατοι. Legendum, οἱ σοφώτατοι, ut in præcedentibus; ubi eadem usurpata, ab Eusebio Nicomedienſi dicuntur. M.—Infra vulgo γρ. κακῶς et ὁ Ἀστ. Porro R. γεννητοῦ loco ἀγενν. et αὐτοῦ loco ἑαυτοῦ et βάθος loco πάθος corr. Dein vulgo ἐξετάσωμεν et μαθεῖν loco γινώσκειν: denique vulgo ἐτύγγ. εἶναι γὰρ Υἱὸν τ. θ. π. μ. μνηστ. π. ὁ πρωτ. π. κτ. λέγουσαι φωνάι.

(6) Ἀπεδείξατο θεωρίαν. Perstringit θεωρίαν ἐν-

τεχνον Asterii hujuscæ : utpote sophisticam olim professi. Sed hic deest vox αὐτοῦ· statim corrige, ἀπόφασιν ἀποπεφῶσθαι. Intelligit autem, ut patet e sequentibus, Origenem, quem videri volebant Ariani secuti, ut et Dionysium Alexandrinum. Post καλούμενα, addendum δόγματα. Vult Marcellus humanam tantummodo scientiam humana scita, dogmata nominari : ita λεπτολογουσιν utrinque hi ἐξ ἐναντίας. Cur locum Apostoli ex ii ad Ephes. 15, prodixerit, non capio; intelligam, cum defectus codicis ex Apostoli contextu suppletus fuerit, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν τοῖς δόγμασι καταργήσας. Legem mandatorum in dogmatibus evacuans. Recitat enim, ut doceat, vocem eam non esse humanæ inventionis, aut scholarum tantummodo sæcularium. M.—Mox vulgo ἀμνημονεύσας et dein τοῖς δόγμασιν.

ε δογματικῆ τῶν Ιατρῶν τέχνη· μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὰ Α
 ε τῶν φιλοσόφων καλούμενα (δόγματα). Ὅτι δὲ καὶ
 ε τὰ συγκλήτῳ δόξαντα, ἔτι καὶ νῦν δόγματα συγκλή-
 ε του λέγεται, οὐδένα ἀγνοεῖν οἶμαι. » Καὶ ταῦτα δὲ
 ε ὁ Μάρκελλος, ἀμνημονήσας τῆς ἀποστολικῆς φωνῆς,
 ε ἦ φησι περὶ τοῦ Σωτῆρος, τὸν νόμον τῶν ἐπιτολῶν
 ε τοῖς δόγμασι καταργήσας, προήχθη εἰπών. Ἄλλὰ
 ε καὶ μέμφεται τῷ θεῖν ἐπισθαί τοῖς Πατράσι, τῆς θείας
 ε φασικότης Γραφῆς· Ἐπαρώτησον τὸν πατέρα σου,
 ε καὶ ἀναγγελεῖ σοι· τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ
 ε ἀρούσι σοι· καὶ, Μὴ μεταρεθῆς ὁρια ἀκόνη, ἃ ἔδωκε
 ε οἱ Πατέρες σου. Ἐπὶ ἀγανακτῶν ἔτι Παυλίον μα-
 ε κάριον ἀπακάλασεν, ὁμοῦ τε κακῶς Εὐσεβίου πάλιν
 ε μνημονεύων, οὕτω γράφει· Ἐνηγορησάμενος γὰρ βου-
 ε ληθεὶς τῷ τῆν ἐπιστολῆν κακῶς γράψαντι Εὐσε-
 ε βίῳ, πρῶτον (7) μὲν, οὐ διδασκαλικῶς ἀναπτύξας
 ε ἀφ' ἧ τὸ δόγμα τῆν ἐπιστολῆν συνέταξεν· οὐ γὰρ
 ε πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀγνοοῦντας
 ε ἐγένετο τὸ γράμμα, ἀλλὰ πρὸς τὸν μακάριον Παυ-
 ε λῖνον· μακάριον αὐτὸν διὰ τοῦτο εἰπὼν, ἔτι τῆν
 ε αὐτὴν εἶχεν Ἀστερίῳ δόξαν. Οὐκοῦν ἐπαιδῆπερ τοὺς
 ε σοφωτάτους Πατέρας Ἀστερίου μαμαθήκαμεν, ἀκό-
 ε λουθον ἡγοῦμαι, λέγειν καὶ τὸν Παυλίον τε καὶ
 ε τῶν ἄλλων γενόμενον διδάσκαλον. Ἀπὸ γὰρ τῆς
 ε Παυλίνοῦ ἐπιστολῆς, ὁ κάκεῖνος διδάσκαλος γεγο-
 ε νὸς εὐδῆλος γένοιτο· ἂν ἡμῖν. » Καὶ μεταξὺ τῶν
 ε εἰπῶν, τὸν αὐτὸν αὐθις διαβάλλει, ὡς οὐκ ὀρθῶς ἀπο-
 ε δεξάμενον τὸν Ὀριγένην, λέγων οὕτως· Ὁὐκ εὐαγ-
 ε γελιτῆς ὑπομιμησάτων διδασκαλίας ταύτης ἔγραψε
 ε Παυλῖνος, ὁμολογῶν δὲ ἐνίοις μὲν ἀφ' ἑαυτῶν οὕτω
 ε κινεῖσθαι· ἐνίοις δὲ ἐκ τῶν ἀναγκασμάτων τῶν
 ε προεξημένων ἀνδρῶν τοῦτον ἤχθαι τὸν τρόπον. »
 ε Ἐτα τέλος, ὥσπερ τινὰ κορωνίδα τῆς ἀποδείξεως
 ε ἐπάγειν ἐκ τῶν Ὀριγένειος ῥητῶν (8), τῆς ἑαυτοῦ
 ε ἐπέγραψεν ἐπιστολῆς, ὡς μᾶλλον πείσαι δυναμένου,
 ε παρὰ τοὺς εὐαγγελιστάς καὶ τοὺς ἀποστόλους. Ἔστι
 ε δὲ τὰ ῥητὰ ταῦτα· Ὅρα ἐπιναλαθόντα περὶ Πα-
 ε τρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ὀλίγα τῶν
 ε τότε παραλειμμένων διεξελθεῖν. Περὶ Πατρός,
 ε ὡς ἀδιάρητος ὢν καὶ ἀμείριστος Υἱοῦ γίνεται Πα-
 ε τῆρ· οὐ προβαλὼν αὐτὸν, ὡς ὄνεται τινες. Ἐπὶ
 ε γὰρ πρόβλημά (9) ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός καὶ

ε de Scripturis, id quod vellet, nequeat confirmare,
 ε ad sapientissimos, uti retur, Patres confugit, et in-
 ε quit quod sapientissimi e Patribus in scriptis suis
 ε concluserunt. Conclusisse suos Patres Asterius pro-
 ε dit, et sententiam de Deo protulisse ex suo ipso-
 ε rum animo derivatam. Dogmatis enim vox, qua uti-
 ε tur ille, ab humana voluntate et opinione pendet.
 ε Quod satis docet ars, quæ dicitur dogmatica, medico-
 ε rum; docent autem et quæ dicuntur philosophorum
 ε dogmata. Neque laet, opinor, aliquem, a sensu
 ε edita, etiamnum dogmata sensatus nominari. » Hæc
 ε Marcellus, parum memor apostolici dicti de Serva-
 ε tore, *Legem mandatorum decretis cum evacuasset* 62.
 ε Pergit autem, et Scripturæ dicam inscribit, quæ do-
 ε cet sequendos esse Patres: *Interroga patrem tuum,*
 ε *et annuntiabit tibi; seniores et narrabunt tibi* 63; et,
 ε *Terminos antiquos ne transgreditor, quos Patres tui*
 ε *posuere* 64. Audito deinde Paulinum beatum appel-
 ε lari, indignatur: et Eusebii iterum meminit cum
 ε contumelia scribens [R. LXXVII]: « Consentire vo-
 ε lens cum Eusebio, qui illam impiam scripserat
 ε epistolam: inprimis parum magisterialiter, aut
 ε ad docendum apte loquitur, quod dogma non no-
 ε minat cujus gratia illam scripsit epistolam: cum
 ε non ad Ecclesiam illud scriptum, neque ad igno-
 ε rantes dirigeretur sed ad beatum Paulinum,
 ε quem beatum dixisse ideo patet, quod eandem
 ε cum Asterio sententiam foveat. Postquam vero
 ε sapientissimos Asterii Patres didicerimus, conse-
 ε quens esse arbitror, ut cum Paulini, tum aliorum
 ε doctores nominemus. Nam per epistolam Paulini
 ε illam, patebit quis erat illius informator. » Ubi
 ε interea alia quædam cum interseruisset, taxat eum
 ε denuo, quasi male cepisset Origenis mentem. Loquitur
 ε autem sic [R. XXXII]: « Scripsit hæc Paulinus
 ε injecta quidem Evangelicæ doctrinæ mentione, sed
 ε fatetur quosdam motu suo proprio, quosdam de
 ε lectione prædictorum hominum ad hanc formam
 ε descendisse. » Ad extremum velut qui coronident
 ε apponeret demonstrationi, de dictis Origenianis,
 ε quædam ✕ subscripsit suæ epistolæ: quasi plus
 ε illa possent, quam evangeliste et apostoli. Verba

✕ Ed. Paris., pag. 22.

62 Ephes. II, 45. 63 Deut. XXXII, 7. 64 Prov. XXI, 28.

(7) Πρῶτον μὲν οὐ διδασκαλικῶς. Hæc sunt D
 Marcelli, de Asterio Eusebianorum advocato illum
 incusantis, quod Eusebium non taxaverit de voce
 dogmatis usurpata, quam a sacris ille alienam ima-
 ginabatur. Legendum, ἔφη τὸ δόγμα. Illa vero quæ
 sequuntur, non cohærent, videtur aliquis hiatus
 esse: nam sunt ipsius Eusebii illa ad Marcellum
 respondentis hoc fere sensu: Frustra, de voce do-
 gmatie cavillari Marcellum, cum constet, illum qui
 ἐπιστολῆν συνέταξεν, οὐ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, etc. scrip-
 sisse, sed ad Paulinum, virum eruditum. M.—Mox
 vulgo τῷ ante Ἄστ. add. Loco δόξαν Μρ. τὸ αὐτὸ
 δόγμα. Porro εἶναι ante ἡγοῦμαι delevi; dein vulgo
 γενομένων et τοῦ ante Παυλίνοῦ.

(8) Ὀριγένειος ῥητῶν. Forte sic restitues τινὰ
 τῆ ἑαυτοῦ ἐπέγραψεν ἐπιστολῆ. Et paulo prius: ἐνια,
 pro ἐνίοις, et ἐνια δέ. Quædam a se inventa, quædam

ab aliorum lectione mutuata: statim ubi iteram Ori-
 genis mentio et incusatio, legendum μὴ παρὰ τῶν,
 etc., ἀλλ' ἑαυτῷ δεικνύς τὸ πλεῖστον δευτέραν ὑπό-
 στασιν διηγήσασθαι τοῦ Λόγου, μὴ μαθῶν, τολμᾶ; ita
 enim scribendum illa insinuant, quæ præcesserunt,
 de Origene, e suo cerebro scripsisse: et vix edo-
 ctum Scripturas: ὑπόστασιν vero scribendum, non
 ὑπόθεσιν docent illa quæ mox sequuntur, μάστιθ'
 ἔτι τῷ Υἱῷ δέδωκεν ὑπόστασιν. Hæc enim dicitur
 fuisse Marcelli hæresis, Filium μὴ ἐν ἰδίᾳ ὑποστά-
 σει substituisse. Unde S. Basilium in epistola 52, ait,
 illum eis ὑπαρξῆν τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος ἀσε-
 βεῖν; quam hæresim ubique illi ὀβηjecit Eusebius. M.
 — Deiu τῆ — ἐπιστολῆ conl. R

(9) Vulgo προβολῆ: et dein προβάλλοντα et γέγρα-
 φε, παρὰ, ubi Μρ. γρ., μὴ πως, et δέδωκας. Infra
 R. μαθεῖν del., dein vulgo ἐπιρ. τῷ Ὀριγένει.

autem se ita habent : « Tempus autem est, ut pauca A
 « de prætermisissis atteramus, quæ ad Patrem spe-
 « ciant, et Filium, et Spiritum sanctum. De Patre hæc,
 « quod indivisibilis cum existat nec dividendus,
 « Filius tamen Pater est; non emittens illum, ut
 « non nemo veluit. Nam si Filius Patris sui sit
 « emisisset, et si illum de seipso genuit, ad eum mo-
 « dum quo de se animalia gignunt, necesse est
 « ut corpus ille sit qui emittit, tum etiam et
 « ille qui emittitur. » Tum postquam de Ori-
 genianis ista quamdam interseruerat, inserti ad
 hunc modum : « Scripsit Origenes non a sanctis
 « prophetis et apostolis, de æternitate Verbi cu-
 « piens edoceri; sed cum sibi ipsi plus animo in-
 « dulgeret, ausus est secundam quamdam hyposta-
 « sin Verbi constituere. » Ita illiæ quæ rectissime
 ab Origene dicta sunt, non licere scilicet corporalem
 quamdam et passivam generationem divinitatis Filii
 Dei comminisci, per ista contradicit, et inprimis
 quod hypostasin concesserit Filio. Adit Origenem
 inaledictis impetens, et recte ab illo positus contra-
 dicens : « Origenes, inquit, dum hæc scriptis suis
 « mandat, propriis suis utitur assertionibus : id li-
 « quet autem, quod non una tantum vice, suas
 « ipsius subvertit assertiones; consequens autem est
 « illa hic ideo commemorare, quæ alibi de Deo
 « dicit. » Ad hæc verba autem scribit : « Non enim
 « incæpit esse Pater Deus, eo quod, ut inter homines
 « fieri solet, Pater esse nequiverat. Nam si sem-
 « per perfectus existerit Deus, et potestate præ-
 « ditus, ut fiat Pater, et si præstet ut sit Pater
 « huiusmodi Filii, dum rem differt, se tanto hæc
 « privat, ut non sit Filii Pater. Quod idem et de
 « Spiritu sancto poterit affirmari. » Qui factum ideo,
 ut cum Origenes ista acrisperit, beatus, illi ut vide-
 tur, Paulinus existimaverit non esse quidem in tu-
 tum hoc oculutare : ad suas tamen opiniones con-
 firmandas usus fuerit contrariis; de quibus ne Ori-
 genes certe ipse reddiderit rationem? Mentitus est
 autem in istis Marcellus, Origenem, quasi sibi con-
 traria tueretur, cum non intelligat illum per prio-
 rem suam propositionem docuisse, Patrem sine
 corpore et omni passione exstare; per secundo loco
 positam, Filium suum, non in tempore quidem, sed
 ante sæcula omnia progenuisse. Post deinceps de
 Origene ✕ idem iterum scribit [R. LXXVHI] :
 « Quod si verum fateri de Origene debeamus, illud

✕ Ed. Paris., pag. 23.

(10) *Μὴ δύνασθαι πω πατέρας*. Vel Πατήρ εἶ-
 ναι ut ad Deum referatur, aut distinguendum post,
 πω, ante ἀναβάλλεται, deest ei' dele kal ante αὐτόν,
 et ante ὡς M.—Max vulgo τοῦ τ. Υἱοῦ; dein τι ἀναθ.
 R., dein vulgo αὐτόν τοῦ x., porro R. εἶναι Υἱοῦ, οὐ
 γίνεται Πατήρ; denique vulgo ἐνόμιζε. Porro ad
 Orig. cf. Orig. op. ed. de la Rue t. I, p. 43.

(11) *Τοῖς ἐναντίοις*. Vult Paulinum ea ab Origene
 mutuatam, quæ sibi contradicerent, et aliis alibi
 dogmatibus Origenianis, adeo ut ne ipse quidem
 Origenes ea posset, redivivus reconciliari; legen-
 dum ergo: Ἄν οὐδὲ ἂν αὐτὸν Ὀριγένη ἐπιτετὸν λόγον
 ἀποδοῦναι, δυνατόν ἦν. Sane videtur et Athanasius

« γενῆ μὲν ἐξ αὐτοῦ ὅποια τὰ των ζώων γεννήματα,
 « ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸν προβαλόντα καὶ τὸν προ-
 « θεβημένον. » Εἰθ' ἐξῆς μετὰ τὴν τῶν Ὀριγενειῶν
 φωνῶν παράθεσιν, ἐπιφέρει λέγων « Ταῦτα Ὀρι-
 « γένης γέγραφε, μὴ παρὰ τῶν ἱερῶν προφητῶν τε
 « καὶ ἀποστόλων περὶ τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Λόγου μα-
 « θεῖν βουληθεῖς· ἀλλ' αὐτῶ θεοθετικῶς κλειόν, θευ-
 « τέραν ὑπόθεσιν διηγησασθαι τοῦ Λόγου μαθεῖν
 « τολμᾷ. » Καὶ τοῦτοις δὲ τοῖς ὑπὸ Ὀριγένους ὀρθῶς
 εἰρημμένοις, περὶ τοῦ μὴ δεῖν σωματικὴν τινα καὶ
 παθητικὴν ὀπολαμβάνειν τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ γέν-
 ησιν ἀντιλέγει, μάλιστα' ὅτι τῷ Υἱῷ δέδοικεν
 ὑπόστασιν, καὶ ἐπιφέρει, τὸν Ὀριγένη πάλιν κακῶς
 λέγων, τοῖς τε ὅτ' αὐτοῦ ὀρθῶς γραφεῖσιν ἀντιλέγων,
 ἐν τούτοις· « Ὅτι τὰ τοιαῦτα γράφων Ὀριγένης
 « ἰδίῳις ἐχρήτο δόγμασι, δῆλον ἀφ' ὧν καὶ τὰ αὐτοῦ
 « ἀνατρέπεται πολλάκις· ἐν τοῦν ἑτέρῳ χωρίῳ εἰτινα
 « περὶ Θεοῦ λέγει, ἀπόλουθόν ἐστιν ὑπομῆσαι. »
 Γράφει δὲ οὕτως· « Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς Πατὴρ εἶναι ἤρ-
 « ξατο, καλυόμενος, ὡς οἱ γινόμενοι πατέρες ἄνθρω-
 « ποι, ὑπὸ τοῦ μὴ δύνασθαι πω (10) πατέρας εἶναι. Εἰ
 « γὰρ αἱ τέλειος ὁ Θεός, καὶ πάρεστιν αὐτῷ δύναμις
 « τοῦ Πατέρα αὐτὸν εἶναι, καὶ καλὸν αὐτὸν εἶναι
 « Πατέρα τοῦτου Υἱοῦ, ἀναβάλλεται, καὶ τοῦ καλοῦ
 « αὐτοῦν στηρίσκει, καὶ ὡς ἐστιν εἰπεῖν, ἐξ οὗ δι-
 « νεται Πατὴρ εἶναι Υἱοῦ. Τὸ αὐτὸ μέντοιγε καὶ
 « περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λεκτέον. » Πῶς οὖν,
 Ὀριγένους καὶ τοῦτο γράψαντος, ὁ μακάριος, κατ'
 αὐτὸν, Παυλῖνος τοῦτο μὲν ἀποκρύψασθαι οὐκ ἀκτι-
 δυνον ἐνόμισα, χρῆσασθαι δὲ εἰς κατασκευὴν τῶν
 αὐτῶν δοκούντων τοῖς ἐναντίοις (11), ὡς οὐδὲ αὐτὸν
 ἂν Ὀριγένη, εἰ τι τὸν λόγον ἀποδοῦναι δυνατόν ἦν;
 Ἐν τούτοις ὁ Μάρκελλος, ἐναντία φάναι αὐτῶν τὸν
 Ὀριγένη εἰπὼν, καταψεύσατο, μὴ δυνθῆσαι συνείδειν,
 ὡς διὰ μὲν τῆς προτέρας παραθέσεως τὸ ἀσώματου
 καὶ ἀπαθῆς τοῦ Πατρὸς δόηλου, διὰ δὲ τῆς δευτέρας
 τὸ μὴ χρόνῳ, πρὸ πάντων δὲ αἰώνων τὸν Υἱὸν γε-
 γεννηκέναι. Αὐθις δὲ μεθ' ἑτέρα περὶ τοῦ Ὀριγένους
 ὁ αὐτὸς ταῦτα γράφει· « Καίτοι, εἰ δεῖ τάληθές περὶ
 « Ὀριγένους εἰπεῖν, τοῦτο προσήκει λέγειν, ὅτι εἴρητι
 « τῶν κατὰ φιλοσοφίαν ἀσπαστῶς μαθημάτων, καὶ τοῖς
 « θελοῖς ὀμιλεῖσαι προελόμενος λόγοις, πρὸ τῆς ἀκριβοῦς
 « τῶν Γραφῶν καταλήψεως, διὰ τὸ πολλὸ καὶ φιλότιμον
 « τῆς ἔξωθεν παιδεύσεως, θάπτον τοῦ δέοντος ἀρξάμε-
 « νος ὑπογράφειν, ὑπὸ τῶν τῆς φιλοσοφίας παρήχθη λό-
 « γων, καὶ τινα δι' αὐτοὺς οὐ καλῶς γέγραφε. Δῆλον
 « ἐστὶ γὰρ τῶν τοῦ Πλάτωνος (12) μνημημέ-

de Origene eadem censuisse, cum in libro *De de-
 cretis concilii Nicæni* scribat : « Α μὲν γὰρ ὡς ζητῶν
 καὶ γυμνάσιον ἔγραψε, ταῦτα, μὴ ὡς αὐτοῦ φρονου-
 ντος λεγέσθω τις, ἀλλὰ τῶν πρὸς ἔριν φιλονεικούντων,
 ἐν τῷ ζητεῖν ἀδίκως, ὀρίων ἀποφαίνονται. Sic enim
 legenda et distinguenda sunt. M.— R. ἂν οὐδ' αὐτὸν
 ἂν Ὀριγένη εἰποιμι τ. λ. ἀποδοῦναι, qui infra γράφειν
 loco ὑπογράφειν.

(12) Ἐτι γὰρ τῶν τοῦ Πλάτωνος. Opinor δὴ λέγειν
 δὲ ἐστὶ τῶν γὰρ τῶν Πλάτωνος μνημημένος. Verum
 est quod censuit Marcellus de Origene, eum de scho-
 liis Platonicis, quarum sacris erat non leviter ini-
 tiatus, sed ut in margine habetur, μνημημένος, multa

ε νος δογμάτων και τῆς τῶν ἀρχῶν παρὰ αὐτῷ δια-
 ε φορᾶς, *Περὶ ἀρχῶν* γέγραφε βιβλίον, καὶ ταύτην
 ε τῷ συγγράμματι τὴν ἐπιγραφὴν ἔθετο. Δεῖγμα δὲ
 ε τοῦτο μέγιστον τὸ μὴδὲ ἀλλοθὲν ποδεν ἀρχὴν τῶν
 ε λέξεων αὐτὸν ἢ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ βιβλίου ποιη-
 ε σασθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν Πλάτωνι βηθέντων βημάτων.
 ε Γέγραφε γὰρ ἀρχόμενος οὕτως· (Οἱ παπιστευκότες
 ε και παπιστευμένοι. Τοῦτο τὸ βητὸν οὕτως εἰρημένον
 ε εἶρος ἂν ἐν τῷ *Γοργία* Πλάτωνος.) Οὐτ' εἰ ἐφέ-
 ε ρετο, ἤνεγκεν ἂν διαβολὴν Ὀριγένοι φάντι, οἱ παπι-
 ε στευκότες ἢ και παπιστευμένοι, και συνάψαντι ἐξῆς,
 ε τὴν χάριν και τὴν ἀλήθειαν δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ γε-
 ε γονέναι,) και Χριστὸν εἶναι τὴν ἀλήθειαν, κατὰ
 ε τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ· ε Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια.)
 ε Ποία γὰρ πρὸς ταῦτα κοινωνία γένοιτ' ἂν ποτε Πλά-
 ε τῶν; Οὐδὲν Πλάτωνος *Περὶ ἀρχῶν* μνημονεύεται
 ε βιβλίον. Οὐδὲ Ὀριγένης ὁμοίως περὶ ἀρχῶν ἐδόξεσε
 ε Πλάτωνι, ὁ μίαν μόνην τὴν ἀγέννητον και ἀναρχον
 ε και ἐπάκεινα τῶν ἄλων εἰδῶς ἀρχὴν, ταύτην τε εἶναι
 ε Πατέρα ἐνὸς μονογενοῦς Υἱοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν.
 ε Ὅδε, και ἐν τούτοις Ὀριγέτους καταφευσάμενος,
 ε μεθ' ἑτερα προσεῖρηται λέγων· ε Ἀστερίου γὰρ εἰρη-
 ε κώτος, πρὸ τῶν αἰώνων γεγενῆσθαι τὸν Λόγον, αὐτὸ
 ε τὸ βητὸν αὐτὸν ἀλέγχει ψευδόμενον· ὥστε μὴ μὲ-
 ε νον αὐτὸν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ και τοῦ γράμμα-
 ε τος διαμαρταῖν. Εἰ γὰρ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώ-
 ε σέν με, φησὶν ἡ Παροιμία, πῶς αὐτὸς γεγενῆσθαι
 ε αὐτὸν πρὸ τῶν αἰώνων ἐφη; ἕτερον γὰρ πρὸ τοῦ
 ε αἰῶνος θεθεμελιῶσθαι αὐτὸν, και ἕτερον, πρὸ τῶν
 ε αἰώνων γεγενῆσθαι.) Ταῦτα εἰπὼν, και προσθεὶς
 ε ἕτερα εἰς ἀνατροπὴν τοῦ πρὸ τῶν αἰώνων γεγενῆ-
 ε σθαι τὸν Υἱὸν, ἐπιλέγει αὐτοῖς βήμασιν· ε Ἄξιῷ δὲ
 ε τοῖς ἐντυγχάνοντας τῶν ἐγῶν ὡσπερὶ σπέρματα
 ε και ἀρχὰς τῆσδε τῆς ἐξηγήσεως ἀληθῶς εἰ-
 ε ληφότας, πλειονας ἀποδείξεις προσθεῖναι τοῖς εἰ-
 ε ρημένοις· ὥστε εἶτι μᾶλλον, τὰς τῶν [περὶ] τὴν
 ε πίστιν διαστραφόντων ἀλέγχεσθαι προαιρέσεις. Ὅν-
 ε πως γὰρ θεὸν τὸν γεννήσαντα αὐτοῖς ἐγκατέλειπον,
 ε και ὠρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους.)
 ε Τοιαῦτα και διὰ τούτων λοιδορησάμενος, ἐξῆς περὶ-
 ε ται δεικνύμαι, ὅτι μὴδὲ ε εἰκῶν τοῦ θεοῦ ἐστὶν ὁ
 ε Υἱὸς,) λέγων οὕτως· ε Ἀκλόουθον ἡγοῦμαι βρα-
 ε χία και περὶ τῆς εἰκόνης εἰπεῖν· γέγραφε γὰρ·
 ε Ἄλλος δὲ ἐστὶν ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς, ὃς ἐστὶν εἰ-
 ε κῶν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Εἰκόνης διὰ τοῦτο μὲ-
 ε νηται (13) θεοῦ τοῦ ἀοράτου Ἀστερίος, ἵνα τοσού-

Δ ε tenendum ; cum recenter adeo tam a scholis phi-
 ε losophicis divertens, literis se divinis applicuis-
 ε set, citius quam par fuerat , nondum edoctus
 ε Scripturarum exactiorem scientiam, utpote qui
 ε et sæcularibus disciplinis erat cumulatissime com-
 ε paratus, accessit ad scribendum ; unde per phi-
 ε losophiam seductus, quedam minus recte in litte-
 ε ras referebat. Exempli gratia : Platoniorum do-
 ε gmatum memor et principiorum quæ diversa sunt
 ε apud illum, librum quemdam inscripsit, *De prin-*
 ε *cipiis*. Quæ quidem inscriptio argumento esse po-
 ε terit non vulgari, non aliunde eum quam a Pla-
 ε tone ea omnia mutuatum. Exorditur autem librum
 ε ad hunc modum : Qui credunt et quibus creditur.
 ε Quod ita dictum in *Gorgia* Platonis (p. 454 E) reper-
 ε tur.) Id quod ut ita esse concedatur, calumniam
 B Ori genem non inferret, cum statim subjunxerit, « Gra-
 ε tiam et veritatem per Jesum Christum advenisse, »
 ε et esse Christum illam veritatem, secundum quod ab
 ε ipso dictum exstat : « Ego sum veritas ».) Quænam
 ε vero tandem communio cum istis Platoni intercessit ?
 ε Nullus liber a Platone scriptus hoc titulo, *De prin-*
 ε *cipiis*, memoratur. Nec ut Plato de principiis Ori-
 ε genes sentiebat, qui principium unicum ingenera-
 ε tum, sine principio, super omnia, cum agnoscat,
 ε eum ipsum statuit esse Patrem unius unigeniti Filii,
 ε per quem omnia facta sunt. In istis cum Origenem
 ε mentiat, adjungit post pauca [R. XV] : Asterium,
 ε qui affirmat generatum fuisse ante omnia sæcula,
 ε Filium, vel ipsa quidem littera mentitam convin-
 ε cit, adeo ut non solum in rei veritate, sed in vo-
 ε cibus ipsis aberraverit. Nam si, *Ante sæcula*, uti
 ε loquitur Proverbiorum liber, *fundavit me*, quo-
 ε modo ante sæcula genitum fuisse illum affirmat ?
 ε Aliud est enim, ante sæculum fundatum fuisse, et
 ε aliud *genitum fuisse ante sæcula*.) Hæc ubi dixit,
 ε et adjecit simul alia ad illud refellendum, *Ante sæcula*
 ε *fuisse generatum Filium*, subiungit [R. LXXXIX] :
 ε Obtestor viros sanctos, in quorum manus ista mea
 ε sunt perventura, ut veluti qui semina et principia
 ε istius interpretationis veraciter a me accepta per-
 ε ceperint, plures adhuc demonstrationes adjungere
 ε velint ad ea quæ dicta sunt a me, quo magis ma-
 ε gisque refelli possint eorum hominum intenta ,
 D ε quibus fidem pervertere solemne est. Revera enim
 ε Deum qui genuit ipsos, dereliquerunt, et pertusos.

13 Joan. xiv, 6.

intulisse in commentationes suas, de religione. Un-
 de scripsit lapsus est, nec illa hominem hac in parte
 excusant, quæ in responsione Eusebius cavillatur. M.
 — Dedi εἶτι ἱερο ἔστι. Mox Mr. γρ. μεμνημένος loco
 μμν. Porro R. τούτου μέγ., loco τούτο μέγ. Dein
 vulgo ἀπὸ τῶν τῷ Π. βηθὲν τῶν β., ubi ἢ ἀπὸ conc.
 R. Infra vulgo ὁμοίαν loco ὁ μίαν εἰ αὐτοῦ τοῦ πρ. et
 πρὸ τῶν αἰώνων ἐθεμελιώσεν ἐμὲ εἰ τῆς δέ.
 (13) *Μέμνηται...* Ἀστερίος. Verum est quod hic
 ait Marcellus : ideo Filium Patris imaginem ubique
 urgebant appellari ab Apostolo, et sic appellandum,
 quod inde μεμνῶσιν illi credebant astrui ; et οὐσίας
 ἀλλοίωσεν, et ἀλλογένεαν, creatorem, posteriorita-

tem : et Eusebius ipse animitus, et clam Arianismo
 denigratus, ἄνω και κάτω στρέφει hanc vocem : in-
 terim etiam verum est quod hic Marcello objectat
 Eusebius, Christum secundum humanam naturam
 solum, et quatenus homo, et quando homo, non
 prius imaginem ab illo dici : ita eludunt, et lacerant,
 et detorquent hæretici locum illum Apostoli, Coloss.
 1, 15; sed ut vere Athanasius, et orthodoxe, Ἀτιδός
 ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἀθάνατος. δυνατός, φῶς, βασιλεὺς,
 παντοκράτωρ, θεός, κύριος, κτιστής και ποιητής.
 Ταῦτα εἶναι δεῖ ἐν τῇ εἰκόνι, ἵνα ἀληθῶς ὁ τὸν Υἱὸν
 ἰδῶν, ἴδῃ και τὸν Πατέρα. M. — Infra vulgo ἀοράτος
 ὄντος οἰσῆσσο τοῦ.

« sibi potius effoderunt. » ✠ Ad istum vero modum saluberrime, conatur ostendere in sequentibus, ne quidem « imaginem sui Patris esse Filium. » Alit autem [R. LXXX] : « Consequens esse arbitror « paucis de imagine disceptare : scripsit enim : « Albus quidem est ab ipso genitus, qui est imago « Dei invisibilis. Meminit autem imaginis Dei invi- « sibilis Asterius, ut confirmare possit, Deum a « Verbo suo in tantum differre, in quantum distet « ab imagine sua quilibet homo. » Hæc, postquam nonnulla interposuisset, addit : « Omnino igitur pa- « tet, Verbum, cum adhuc carnem sibi nostram non « adnoverat, nullo modo, per se, imaginem existi- « tasse invisibilis Dei. Par est etenim, imago uti « oculis cernatur, ut per imaginem, id quod tam non « usurpatur oculis, videri tamen possit. » Adjungit autem [R. LXXXII, cf. p. 35 D, 47 A] : « Quomodo « igitur Asterius scribebat Verbum Dei esse ima- « ginem invisibilis Dei ? Eorum enim, et quidem « omnium universorum, imagines ostensivæ sunt, quor- « um esse imagines intelliguntur : adeo ut per il- « las, is qui est absens, videatur. Quod si vero Dei, « qui plane invisibilis est, Verbum quoque esse in- « visibile contingit, quo pacto potest esse Verbum « per se imago Dei invisibilis, cum et ipsum sit in- « visibile ? » Pergit in sequentibus denuo convi- « ciant [R. XXIV] : « Unde igitur dolo repleti et va- « fritie, ut cum Apostolo ⁶⁶ loquar, dictam transfe- « rant ad ipsius Verbi, ut rentur, primam conditio- « nem, cum de generatione illa, quæ est secundum « carnem, David, uti constat, illud usurparit ? » Long- « gum deinceps intertextens sermonem ait [R. LXXV] : « Quid ad ista igitur dicturus est ? Certe arbitror, « nihil habere illum quod respondeat. Neque credo « in aperta confessione coram aliis illum positurum « quæ tacita apud se celat cogitatione : id quod vi- « dere cuivis licet ex iis quæ scripsit. Scripsit au- « tem : Alius est Pater qui gignit ex se Verbum « unigenitum, et omnis creaturæ primogenitum, « solus solum, perfectus perfectum, rex regem, « Dominus Dominum, Deus Deum : substantiæ, « consilii, gloriæ, potentis imaginem invariabilem. « Quæ quidem ita ab illo posita, manifeste evar-

✠ Ed. Paris., pag. 24.

⁶⁶ Rom. 1, 29.

(14) Ἀποστολικῶς εἰπεῖν. Ita enim alloquitur D
magum Elyman beatus Paulus, Act. xiii, 10, 11. M.

(15) Πρώτη αὐτοῦ κτίσις. Deitatem; dicta πρώ-
τη κτίσις respectu incarnationis. Nam Ariani Fi-
lium prædicabant creaturam, secundum deitatem;
ad eundem modum dixit ἀναγέννησιν, respectu τῆς
κτίσεως. M.

(16) Καὶ τοῦτο τοῦ Δαυὶδ. Τοῦτο, Quodnam?
Ubi nam? Nihil enim hic citatum legimus et Psal-
mis. Illud enim, *Imago invisibilis*, ab Apostolo est,
apud eum legitur Coloss. 1, 15. Credo illud insinuari,
et psal. cix, *De utero ante Luciferum genui te*. Sed vel
libri corrupti sunt, vel admodum negligenter, secure
et dissolute, versatus hic est Eusebius : qui Scri-

« τον τὸν Θεὸν τοῦ Λόγου διαφέρειν διδάξει, ἵνα
« ἀνθρώπος τῆς αὐτοῦ εἰκόνος διαφέρειν δοκῇ. »
« Καὶ μεταξύ τινε εἰκόνων, ἐπιφέρει : « Οὐκοῦν πρόδηλον
« ὅτι πρὸ τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀκαλήφως, ὁ
« Λόγος, καθ' αὐτὸν, οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ·
« τὴν γὰρ εἰκόνα ὁρᾶσθαι προσήκει, ἵνα διὰ τῆς
« εἰκόνος τὸ τῶς μὴ ὁράμενον ὁρᾶσθαι δύνηται. »
« Καὶ ἐπιλέγει : « Πῶς οὖν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ
« τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον Ἀστέριος εἶναι γέγραπεν ; Δι
« γὰρ εἰκόνας τούτων ὧν εἰσιν εἰκόνας, καὶ ἀπόντων
« δευκτικαὶ εἰσιν· ὥστε καὶ τὸν ἀπόντα ἔ· αὐτῶν
« φαίνεσθαι δοκῶν. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου ὄντος,
« ἀόρατον εἶναι καὶ τὸν Λόγον συμβαίνει, τῶς εἰκὼν
« τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ὁ Λόγος καθ' αὐτὸν εἶναι δύνα-
« ται, καὶ αὐτὸς ἀόρατος ὢν ; » Καὶ προΐων αὐθις
« λουδοραὶ, λέγων οὕτω· « Πῶς οὖν οἱ πλήρεις βόλου
« καὶ βραδυσυργίας, ἀποστολικῶς (14) εἰπεῖν, μεταφί-
« ρουσι τὴν ῥητὴν εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ, ὡς ὄνεται,
« κτίσιν (15), καὶ ταῦτα τοῦ Δαυὶδ (16) περὶ τῆς
« κατὰ σάρκα αὐτοῦ γεννήσεως σαφῶς εἰρηκότος ; »
« Καὶ μεταξύ τούτων μακρὸν κατατείνων λόγον ἐπι-
« φέρει : « Τί οὖν πρὸς ταῦτα λέξει ; οὐ γὰρ οἶμαι αὐ-
« τὸν ἔχειν τι περὶ τούτου λέγειν. Οὐδὲν γὰρ σαφῶς
« αὐτὸν καὶ ἀπαρακαλύπτως ἠγοῦμαι, καὶ πρὸς ἐπέ-
« ρους ὁμολογήσαι ἂν ὑπερ αὐτὸς ἐν τῇ αὐτοῦ κρή-
« πτει διανοίῃ· ὡς ἔστι σαφῶς ἀφ' ὧν γέγραφε, μαν-
« θάνειν. Ἄλλος μὲν γὰρ, φησὶν, ἔστιν ὁ Πατὴρ ὁ
« γεννήσας ἄξ αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Λόγον καὶ πρωτό-
« τοκον ἀπάσης κτίσεως, μόνος μόνον, τέλειος τέ-
« λειον, βασιλεὺς βασιλεία, Κύριος Κύριον, Θεὸς Θεὸν,
« οὐσίας τε καὶ βουλῆς, καὶ δόξης, καὶ δυνάμεως ἀπαρ-
« ἄλλακτον εἰκόνα. Ταῦτα τὰ ῥητὰ σαφῶς τὴν φασίαν
« αὐτοῦ περὶ θεότητος ἀλλάγει δόξαν. Πῶς γὰρ ὁ Κύ-
« ριος γεννηθεὶς καὶ Θεός, ὡς αὐτὸς προλαβὼν ἔφη,
« δύναται εἰκὼν Θεοῦ εἶναι ; Ἐτερον γὰρ εἰκὼν Θεοῦ,
« καὶ ἕτερον ὁ Θεός. Ὅσως εἰ μὲν εἰκὼν, οὐ Κύριος,
« οὐδὲ Θεός, ἀλλ' εἰκὼν Κυρίου καὶ Θεοῦ· εἰ δὲ Κύ-
« ριος ὄντως καὶ Θεός, οὐκ ἔστι [ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεός]
« εἰκὼν Κυρίου καὶ Θεοῦ εἶναι δύναται. » Καὶ ταῦτα σφό-
« δρα ἀδελπεῶν (17) εἰρηκεν, οὐκ ἐνοήσας, ὡς καὶ ὁ Υἱὸς
« δύναται ἐμψυχὸς ποτε εἰκὼν τοῦ ἰδίου Πατρὸς λε-
« χθῆναι, ἐπειδὴν ἡ τῷ Πατρὶ ὁμοίωτος. Τοῦτο γοῦν
« καὶ ἡ Γραφή διδάσκει ἢ λέγουσα· Ἐξῆσε δὲ Ἀδάμ

piuræ non apposuit testimonium, nec ejus applica-
tionem, ad quod referri debeat illud : Καὶ τοῦτο
τοῦ Δαυὶδ, περὶ τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ γεννήσεως,
σαφῶς εἰρηκότος. M.—Scripsi ταῦτα ; dein vulgo ἀπα-
ρικαλύπτως εἰ πρωτ. πάσης κτ. Porro vulgo ὁ Κυ-
ριως γεν., quod iam R. cor. in Κύριος cod. aucto-
ritate rescripsi. Statim vulgo ὁ Θεός et καὶ Θεός οὐκ
εἰκὼν κ.

(17) Καὶ ταῦτα σφόδρα ἀδελπεῶν. Hæc Eusebii
sunt, et continent superius a Marcello positorem
censuram, orthodoxam et veram quatenus ad ima-
ginem, etiam secundum deitatem, Filius sui Patris.
Imago enim proprie est, ut loquuntur, quæ procedit
ad similitudinem alterius. M. — Dein vulgo τοῦ
αὐτοῦ ἰδίου. Infra vulgo τὴν εἰκόνα Υἱὸν καὶ ἑα.
et ἀπαύγασμα δόξης.

τραπόνητα και διακόσια ετη, και ἀγέννησε κατά
 τὴν ἰδέαν αὐτοῦ και κατά τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, και
 ἐκνώμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ. Καὶ περὶ τῆς θεότη-
 τος ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὁ Ἀπόστολος διδάσκει, λέγων· Ὅς
 ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπέδραυν σὺν ἀρχαῖς ἀγγέλων ἠγήσατο
 τὸ εἶναι ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκνώμασε· και κά-
 λιν· Ὅς ὢν ἀπαύρασμα τῆς δόξης και χαρακτηρ
 τῆς φθοστώσεως. Καὶ ἐν ἑτέροις ἐκ εἰρηται· Ἀπαύ-
 ρασμα γὰρ ἐστὶ φωτὸς ἀδίου, και εἰσοπτρον ἀκη-
 λιώτων τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, και εἰκὼν τῆς
 ἀγαθότητος αὐτοῦ· αὐθὶς δὲ ὁ Ἀπόστολος· Ἀκα-
 θυσάμενοι τὸν παλαῖον ἀνθρώπον, και ἐκδυσάμε-
 νοι τὸν ῥέον, τὸν ἀνακαταρούμενον εἰς ἐπιγνώσειν,
 καὶ εἰκόνα τοῦ κτιστάτος, λέγων, δῆλός ἐστιν, ὅ
 τὴν σάρκα εἰρησθα εὐδίσκων τὴν εἰκόνα εἶναι τοῦ
 Θεοῦ. Μεταβάς δὲ αὐθὶς Μάρκελλος ἐπὶ τοὺς ἐπισκό-
 πους, ὧδε γράφει· Ἰδοὺ γὰρ τὸ κατά Ἀστέριον
 ἡμᾶς (18) οὐ τοσοῦτον λυκαί, εἰ τοιαῦτα προήχθη
 γράφειν, ἀλλ' ὅτι και τινες τῶν προστάναι δοκούν-
 των τῆς Ἐκκλησίας, τῆς μὲν ἀποστολικῆς ἐπιλαθό-
 μενοι παραδόσεως, τὰ δὲ ἐξωθεν τῶν θείων προτι-
 μήσαντες, τοιαῦτα εἰνα γράφει τε και διδάξει ἐτόλ-
 μεσαν, ἃ οὐδὲν ἕλαττον τῆς τῶν προειρημένων
 ἔχεται πλάνης. Καὶ μεθ' ἑτερα ἐπιλέγει· Ἐν-
 τυχὼν γὰρ Ναρκίσσου τοῦ Νερωνιάδος προσετώτος
 ἐπιστολῆ, ἣν γέγραφε πρὸς Χρηστον (19) εἰνα, και
 Ἐδωφρόνιον, και Εὐσέβιον, ὡς Ὅσιου τοῦ ἐπισκόπου
 ἐρωτήσαντος αὐτὸν, εἰ, ὡς περ Ἐδωσίους ὁ τῆς Πα-
 λαιοτίνης δύο οὐσίας εἶναι φησι, οὕτω και αὐτὸς
 λέγοι. Ἐγὼν αὐτὸν (20) ἀπὸ τῶν γραφέντων, τρεῖς
 εἶναι πιστεύειν οὐσίας ἀποκρινόμενον. Ταῦτ' εἰ-
 πῶν, ἀπὸ τοῦ Ναρκίσσου ἐπὶ τὸν Εὐσέβιον μεταβαί-
 ναι, κατηγορῶν, ὅτι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, Θεὸν εἶναι
 ὁμολογεῖ. Γράφει δὲ και περὶ αὐτοῦ ταῦτα· Δις-
 λειν γὰρ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ τολμήσας, και ἕτερον
 Θεὸν τὸν Λόγον ὀνομάσαι, οὐσίᾳ τε και δυνάμει
 δις τῶτα τοῦ Πατρὸς, εἰς ὅσην βλασφημίαν ἐκ-
 πίπτωκεν, ἐνεσι σαφῶς ἀπ' αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ
 γραφέντων ῥητῶν ῥηθίως μανθάνειν. Ἐγγραφε
 ἐκ αὐτῆς λέξεσιν οὕτως· Οὐ δὴ που δὲ ἡ εἰκὼν και
 τὸ οὐ ἐστὶν ἡ εἰκὼν, ἐν και ταῦτὸν ἐπινοεῖται·
 ἀλλὰ δύο μὲν οὐσίαι, και δύο πράγματα, και δύο
 δυνάμεις, ὧν και τσαῦτα προσηγοραῖ. Καὶ
 ταῦτα ὡς καλῶς διαβάλλων προστίθησι λέγων·
 Πῶς οὖν οὐ τὴν αὐτὴν οὐσίαν τοὺς ἐξωθεν κακίστην
 ὁδὸν τραπένας, τὰ αὐτὰ διδάξει τε και γράφει

« guunt quam impiam tueatur is de-delitate opinio-
 « nem. Nam qui potest illud fieri, ut qui Dominus
 « et Deus natus est, quod erat ab illo in præceden-
 « tibus positum, Dei imago diceretur? Aliud est
 « quippe Deus: et imago Dei aliud. Ergo qui imago
 « est, non est is utique Dominus aut Deus: sed
 « Domini imago, atque Dei. Quod si Dominus re-
 « vera sit et Deus, non potest esse imago Dei atque
 « Domini. » Hæc inconsideratissime sic ab illo sta-
 tuuntur: minime autem intellexit, posse Filium
 ❖ dici, vivam imaginem Patris sui, cum sit suo
 Patri quam simillimus. Hoc et Scriptura testatur
 inquies: *Vixit autem Adam ducentos annos et tri-
 ginta, et genuit secundum imaginem et similitudinem*
suam filium, eumque nominavit Seth ⁴⁷. De Filii
 autem divinitate Apostolus docet, dicens: *Qui cum*
in forma Dei existeret, non utique rapinam arbitra-
tus est, esse se æqualem Deo: sed semetipsum exina-
nivit ⁴⁸; et iterum: *Cum esset gloriæ resplendescen-*
tia et emanatio, et character hypostasis ⁴⁹. Et alibi
 dicitur: *Lucis etenim æternæ est emanatio, et specu-*
lum immaculatum Dei operationis, et imago ipsius
bonitatis ⁵⁰; et Apostolus adhuc: *Devestiti veterem*
hominem, et novum induti qui renovatur in cognitio-
nem, secundum imaginem Conditoris ⁵¹. Quæ cum
 dicat, satis patet non voluisse illum intelligere
 carnem esse imaginem Dei. Transiens hinc Marcellus
 ad episcopos ita scribit [R. LXXXVII]: « Ecce
 « vero, non tam Asterii causa nos mœrore afficit,
 « si talia litteris mandavit, quam quod nonnulli
 « qui præesse videntur Ecclesiæ, apostolicæ traditio-
 « nis oblitii, et sæcularia divinis præferentes, ejus-
 « cæmodi quædam scribere et docere palam fuerint
 « ausi, quæ non minus quam præcedentia errorem
 « implicant. » Deinde subjungit post nonnulla inter-
 jecta: « Incidi aliquando in epistolam a Narcisso
 « scriptam Neroniadiis episcopo, quam ad Chrestum
 « quemdam direxit et Euphronium, et Eusebium,
 « quasi proposita ipsi ab Hosio episcopo quæstione,
 « utrum ipse, veluti Eusebius Palæstinus, duas
 « substantias fateretur. Hanc ubi legeram, animad-
 « verti et ipsum scripto illo suo tres substantias
 « omnino confiteri. » Hæc ubi dixit, a Narcisso ad
 Eusebium transcendit, eumque accusat eo nomi-
 ne, quod Verbum Dei profiteatur Deum. Scribit
 autem ad hunc modum: [R. LXXII] « Verbum Dei

✠ Ed. Paris., pag. 25.

⁴⁷ Gen. v, 3. ⁴⁸ Philip. II, 6, 7. ⁴⁹ Hebr. I, 3.

⁵⁰ Sap. VII, 26. ⁵¹ Col. III, 9, 10.

(18) *Οὐ τοσοῦτον ἡμᾶς λυκαί*. Scilicet, quia erat laicus, pene paganus hic Asterius. Nam hic manifeste docetur, non fuisse illum episcopum. Porro ex his quæ sequuntur, manifestarius hæreticus deprehenditur Marcellus, si vere retulerit illius dicta scriptaque Eusebii. M. — Dein vulgo γράφειν et τῆς ἀποστ. et om. γὰρ post ἐντυχῶν.

(19) *Πρὸς Χρηστον εἰνα*. Erat Euphronius episcopus Antiochenus, successor Flaccilli: ejus, ad quem tres hosce posteriores suos libros contra Marcellum, misit Eusebius dedicatos; Chrestus vero episcopus Nysenus in locum Theognidis pulsi a Constantino, et olim depositi a concilio: sed cum

videatur hic Arianus, et de eo tanquam per contemptum loquatur Marcellus, opinor, alium ab isto vult. M.

(20) *Ἐγὼν αὐτόν*. Loquitur Marcellus de Eusebio, et verum est, fatetur tres οὐσίας, sed Filium, et Spiritum sanctum creatas substantias. Filium Patre minorem, Spiritum sanctum Filio, hunc in tempore, illum ante tempora, sed creatum; statim accusat eum Marcellus de hoc ipso blasphemo, οὐσίᾳ και δυνάμει δις τῶτα τοῦ Πατρὸς. Nec amolitur Eusebius hanc accusationem. M. — Dein vulgo ἀπὸ τῶν ὑπ' αὐτοῦ et ὧν και τος. et τραπένας.

dividere ausus, et Verbum illud, alium Deum a
 nominare, substantia et potestate a Patre distin-
 ctam, in quam incidit blasphemiam animadver-
 tere licet cuivis cui scripta ejus sunt in mani-
 bus. » Scripti autem idem haec totidem verbis :
 Nunquam ausquam imago rei, et cujus est imago
 idem sunt : sed substantiæ duæ, res duæ,
 potestates duæ sunt, quæ totidem nominibus
 discriminantur. » Et non secus quam si rectissime
 hæc fuisset cavillatus, adæctit [R. LXXV] : « Quo-
 circa, qui fiat, ut non isti per omnia pessimam
 viam illam cum alienis a fide iniverint, cum
 eandem prorsus et docere / et scribere in animum
 induxerint Eusebio, Valentino et Hermæ, sub-
 scribente Narcisso Platoni, et Marcioni. » Lon-
 gam deinceps et ineptam contexit sermocinationem,
 ex audita se professus percepisse, quod Eusebius
 aliquando Laodicæ existens concionabatur ; ubi
 de incognitis ex auditu disserit, et subjungit statim :
*Par fuit, ut cum lacrymis et ejulatu ad Dominum
 clamaret : Peccavimus : impie atque improbe nos
 ipsos gessimus : et malum in tuis oculis operati
 sumus ; at respicimus, et tuam consequi desideramus
 misericordiam* ²¹. Hæc scilicet ei conveniebant ;
 hæc dicenda illi fuerant, propter Dei immensam et
 bonitatem et misericordiam. Sed profecto conse-
 quens fuerat, ut Deus, neglecta bonitate, justitiæ
 habens rationem, in oppositum responderet : Si me
 hostis conviciis impetivisset, tulissem equidem ; et
 si osor mei in me verbis intumisset, ab ipso oecul-
 tassem me. Tu autem, homo, mihi conjunctissimus,
 dux meus, et familiaris meus, certe una conversa-
 tus cibam meum mihi dulcem reddidisti : in domo
 Dei simul concordēs ambulavimus. Nam certe,
 versari Deum nobiscum sacerdotibus suis, persua-
 sissimum habemus ex ipsius verbo, *Eccē ero vobis-
 cum omnibus diebus vitæ vestræ, usque ad consum-
 mationem sæculi* ²². Nec insequenter ad illa quæ
 jam dicta sunt attexere licebit : *Veniat super illos
 mors, et vivi descendant in infernum : quia est ini-
 quitas in cordibus eorum* ²³. Et profecto Scriptura
 docet illos ab inferno deglutiri, qui in impietatis
 ignorantia moriuntur. Erant autem mortui etiam
 cum vivere viderentur. Eusebium senuo accusat in
 sequentibus, quod cum Ancyram aliquando per-

προδεδετο, τῷ (21) τοῦ μὲν Εὐσεβίου Οὐαλεντίου τε
 καὶ Ἑρμῆ ὁμοίως εἰρηκότος, τοῦ δὲ Ναρκίσσου
 Μαρκιωνί τε καὶ Πλάτωνι. » Εἰθ' ἐξῆς μακρὰν καὶ
 ἀδόλισχον ἀπαραιτολογίαν συνηγορεῖ, φάσκων ἐξ
 ἀκοῆς μαμαθηκεῖναι τὸν Εὐσεβίον ὠμιληκεῖναι τινὰ ἐν
 Λαοδικαῖ (22) ποτὲ γενόμενον, καὶ περὶ ὧν οὐκ ἔπι-
 στατο, ὡς ἐξ ἀκοῆς μαθὼν γράφει, καὶ ἐπισυνέπει
 λέγων ἄδου, τὰναντία, μετὰ δακρύων τε καὶ πρὸς
 τοὺς Κόριον βοῶν· Ἡμάρτομεν, ἡσεθήσα-
 μεν, ἡρομήσαμεν, καὶ τὸ πορηθὸν ἐνώπιόν σου
 ἐποιήσαμεν, καὶ νῦν μεταγρόντες τῆς παρὰ σοῦ
 τυχεῖν ἀξιοῦμεν φιλανθρωπίας. Ταῦθ' ἡρμοστιαν
 αὐτῷ· ταῦτα συνέφερα λέγειν διὰ τὴν ἀμετρον τοῦ
 Θεοῦ χρηστότητα καὶ φιλανθρωπίαν. Καίτοι ἀκολού-
 θον ἦν τὸν μετὰ φιλανθρωπίας (23) καὶ δικαιοσύνης
 ἐπιμαλοῦμενον Θεὸν ἀνταπεινὸν λέγοντα· Εἰ δ' ἐχθρὸς
 ὦνεθισέ με, ὕπηγαγα ἂν καὶ εἰ δ' ἰμοῦν με ἐπ'
 ἐμὲ ἐμαγαλοβήμονησε, ἐκέρυθη ἂν ἀπὸ αὐτοῦ. Σὺ
 δὲ, ἄνθρωπε ἰσθίχυε, ἡγεμὼν μου καὶ γνωστὰ μοῦ,
 ὅς ἐπι τὸ αὐτὸ ἐγλύκανάς μοι ἰδέσματα· ἐν τῷ οἴκῳ
 τοῦ Θεοῦ ἐπορεύθημεν ἂν ὁμονοίᾳ. Ὅτι γὰρ σύνεστιν
 ἡμῖν τοῖς αὐτοῦ λειτουργοῖς, ἴσμεν ἀπὸ τῆς αὐτοῦ
 ῥήσεως· Ἰδοὺ γὰρ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν, ἐφη, πάσας
 τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν, ὅως τῆς συντελείας
 τοῦ αἰῶνος. Ἐἴτα ἀκολούθως πάντως που καὶ τὰ
 ἐπόμενα τοῖς προάγουσιν ἐπήγαγον ἂν ῥητά· Ἐλ-
 θέτω θάνατος ἐπ' αὐτοὺς, καὶ καταθήτωσαν εἰς
 ἄδου ζωτες, δεῖ πορηθῆ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν
 τοὺς γὰρ ἐν ἀνομίᾳ τῆς ἀσεθείας βντας νεκροὺς, ὅπερ
 τοῦ Θεοῦ καταπίνεσθαί φησιν ἡ Γραφή· νεκροὶ γὰρ,
 καὶ ζῆν (24) δοκοῦντες, ἐντυγχάνοντες. Καὶ πάλιν
 ἐξῆς τούτοις αἰτιάζεται τὸν Εὐσεβίον, ὡς ἐν τῷ διέναι
 τὴν Ἀγκύραν, τότε ὠμιληκότα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας,
 ἄπερ φησὶν ἐξ ἀκοῆς μαμαθηκεῖναι, ἐφ' οἷς ἀγανακτῶν
 τοιαῦτα γράφει· Ἄλλ' ὁ μὲν Ἀπόστολος τοιαῦτα
 ἐπερ τῆς Γαλατῶν πίστεως γράφει· Ἐδοθείς δὲ
 ἐ μεταφέρων τὴν ἀποστολικὴν ἔνοιαν, δι' ἣν τῶθ' ὁ
 Ἀπόστολος τῆς προσηρημένης αἰτίας ἔνεκα, ἔτεκνα
 ἐ μου, ἐ εἰπόν, ἐ οὐς πάλιν ὠδίνω ἄχρις οὗ μορφοθῆ
 ἔ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἐ καθήφατο Γαλατῶν ὡς μὴ ὄρ-
 ἔ θην ἐχθρόντων περὶ Θεοῦ ὄξεν. » Ὄδινε γὰρ ἀληθῶς
 δριμεῖάν τινα καὶ πικρὰν ὠδίναν, δεῖ ἡπίστατο Γαλάτας
 περὶ θεοσεθείας μὴ ὡσπερ ἐκεῖνος δοξάζοντας, μηδὲ
 δύο μὲν οὐσίας τε καὶ πράγματα, καὶ δυνάμεις καὶ
 Θεοὺς λέγοντας. Τῆρει δὲ ταῦτα ὅπως διαλοδορεῖται

✕ Ed. Paris., pag. 26.

²¹ III Reg. viii, 47. ²² Matth. xxviii, 20. ²³ Psal. liv, 16.

(21) Τῷ τοῦ μὲν Εὐσεβίου. Hermes, opinor, est quem vocant Trismegistum, pseudonymum et pseud-epigraphum. Sed lege, τοῦ μὲν Εὐσεβ. τῷ Οὐαλεντίου, etc. M.—At scripsi Οὐαλ. τε καί, et delevi tina post μακρὰν, auididi tamen tina post ὠμιληκεῖναι.

(22) Ἐρ Λαοδικαῖα. Quid tum vero? Quid ad propositum istud? aut quænam est hæc accusatio? concionatus est Eusebius Laodicæ? deest aliquid profecto, de hypothesi, τῆς ὁμιλίας. Itaque hiulca est sententia. M.—Mox vulgo om. μαθὼν et τε post δακρύων.

(23) Μετὰ φιλανθρωπίας. Quæ hic sequuntur potius legendum suggerunt: Καίτοι ἀκόλουθον ἦν, οὐ μετὰ φιλανθρωπίας, ἀλλὰ καὶ τῆς δικαιοσύνης

ἐπιμαλ., etc., respondere. Ita enim illa Davidica suadent e Psalmis. M.—Supra vulgo φιλ. καὶ χρηστ., porro dedi τὸν μετὰ φ. loco τὸ μετὰ φ., dein vulgo ἐπιμαλημένον et ὡς ἐπὶ et που κατὰ ἐπ.

(24) Ζῆν δοκοῦντες, ἐντυγχάνοντες. Forte, ἐτύχωνον βντες, καὶ πάλιν. In sequentibus, idem est defectus, vel eadem negligentia, quæ et in superioribus. Deest enim summa concionis Eusebianæ, quæ videtur, ut colligere est e sequentibus, Galatarum reprehensionem continere nec alludit, cum ἀρχόμενος τῆς γραφῆς disertis verbis accuset Galatas, hæreseon multiudine abreptos. M.—R. τυγχάνουσι. Infra vulgo μεταστρέφων et om. μὲν post δύο. Porro Θεὸν λέγοντα loco θεολογούντα et ὃν ἐναυθα.

πειρώς, τῷ μηδὲν εἰρηκότες κλειόν, ὡς αὐτὸς γράφει, ἢ ἐδ' ἀποστολικὸν ῥητόν. Καὶ νῦν μὲν δύο θεοὺς λέγειν τὸν Εὐσεβίον ἠμολογῆ, ὡς ἂν τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ Θεολογοῦντα σὺν τῷ Πατρὶ· προῶν δ' ἐν τοῖς ἐξῆς, ὡς παρ' ἐπιλαλησμένους ὧν ἐναυθῆα κατηγορήσει, τὸν αὐτὸν πειρώται διαβάλλειν ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν εἶναι λέγοντα. Ἐξῆς δὲ τοῖς προκαιμένοις ἐπισυνάπτει πολλήν τινα καὶ μακρὰν φλυαρίαν, τὰ τε ἄλλα τὰ τε μὴ ἄλλα ἐναυθῆ συνείρων(25)· μονοουχὶ κατὰ τοὺς φήσαντας. Τῆ χειρὶ ἡμῶν παρ' ἡμῶν ἔστι, τίς ἡμῶν κείριος ἔστι; Δι' ὧν δεικνύνται, καθὼς ἀρχόμενος ἔφην τοῦ συγγράμματος, ἐξ ὑπερβαλλούσης ἔχθρας τε καὶ μισαδελφίας ἐπιπηδήσας τῆ γραφῆ. Μεταβάς δ' ἐκ τούτων, Ἀστέριον αὖθις τραγῶδει, μακρὰν ἀποταίνων καὶ περὶ αὐτοῦ διττησιν, ὅπως τε ἀποδημῆι(26), καὶ ποῖ, καὶ πότε, καὶ πρὸς τίνας. Καὶ τούτου δὲ ἀφόμενος, αὖθις ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνδρα Παυλίον τρέπεται, ταῦτα γράφων αὐτοῖς ῥήμασι· «Τούτοις δὲ τοῖς ῥητοῖς καὶ ὁ τούτου πατὴρ κειθόμενος, Παυλῖνος, ταῦτα λέγειν τε καὶ γράφειν οὐκ ἐπινοεῖ, ποτὲ μὲν δεύτερον θεὸν λέγων τὸν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἀνθρωπικώτερον γεγενῆσθαι Θεόν· ποτὲ δὲ καὶ κτίσμα αὐτὸν εἶναι διοριζόμενος. Ὅτι ἐδ' τοῦθ' οὕτως ἔχει, καὶ πρὸς ἡμᾶς ποτε, τὴν « Ἀγκύραν δειῶν, κτίσμα εἶναι τὸν Χριστὸν ἔφασκε. » Καὶ πάλιν μυθολογῶν διελέχθαι τῷ Παυλίῳ φησίν. Ἐπειτα διαβάλλει τὸν μακάριον, ὡς θεοὺς πολλοὺς εἰρηκότες, καὶ καταλιπὼν τὸν Παυλίον, πάλιν τῷ Εὐσεβίῳ σχολάζει φάσκων· «Ὁὗτος δὲ καὶ Εὐσεβίος ἐδ' τῆς Καισαρείας γέγραφε καὶ αὐτὸς, τὴν αὐτὴν ἔχων Παυλίῳ τε καὶ τοῖς ἔξωθεν περὶ Θεοῦ δόξαν. » Γέγραφε γάρ, οὐχ ὡς ἄλλοι μόνου Θεοῦ, ἀλλ' ἐνδὸς ἄλλοι μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ὅθεν τῶν μὲν Θεῶν καὶ ὁ Ἀστέριου πατὴρ Παυλῖνος νεωτέρους ἐθεοῖς εἶναι ἔπειθε. » Καὶ ἐν τούτοις δὲ ὡς Θεῶν δόξαν εἰσαγγόντας αἰτιᾶται, ἀρνούμενος αὐτὸς τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ καὶ παραθέμενος τὴν Εὐσεβίου λέξιν, συνίησιν, ὡς οὐκ ἔστι αὐτοῦ ἢ τὸν Πατέρα μόνον ἀληθινὸν Θεὸν διδάσκουσα φωνή, τοῦ δὲ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρηκότες, ἵνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν· καὶ μεθ' ἕτερα προστίθησι λέγων· «Ἐπει πόθεν ἡμῖν ἐκ τῶν θείων δυνήσονται δεῖξαι ἢ ῥητῶν, οὐτὶ εἰς μὲν ἀγέννητος, εἰς δὲ γεννητός, ὡς αὐτοὶ γεγενῆσθαι αὐτὸν πεπιστεύκασι; οὐτὶ ἐκ προφητῶν, οὐτὶ εὐαγγελιστῶν, ἢ ἀποστόλων(27) ἐ τοῦτ' εἰρηκότες. » Εἰθ' ὡς παρ' ἐν ἄλλοις ἀπογραφόμενος, ὁμοῦ πρὸς ἅπαντας διαπληκτίσασθαι, μεταβαίνει ἐπὶ τὸν Νάρκισσον, καὶ φησίν· «Ὅσα κἀν ἐκεῖνὸς τις λέγοι, κατασκευάζων πρῶτον εἶναι Θεόν, καὶ δεύτερον, ὡς Νάρκισσος αὐταῖς λέξει γέ-

A transiret, in ecclesia concionaretur : quod se fando audivisse affirmat, atque ex indignatione scribit [R. LXXIII] : « Apostolus hujusmodi testimonium « Galatarum fidei perhibet : Eusebius autem, per- « verso sensu apostolico, quo scripsit : Filioli, quos « iterum parturio, donec efformetur in vobis Chri- « stus, Galatis obrectatus est, ut minus recte de « Deo sentientibus. » Certe inquam parturivit acerbum quemdam et molestissimum partum tum cum resciverat Galatas, non ita, ut ipse, de fide statuisse : ✕ non duas substantias constitentes, non res duas et potentias, non duos deos agnoscen- tes. Nota mihi autem quento cum selle et acerbitate convicietur ei, qui nihil prorsus in scripta retulit, præter nuda ipsissimaque Apostoli verba, idque etiam ipso favente accusatore. Et adhuc qui fatetur hoc in loco Eusebium duos deos profiteri, ut puta qui cum Patre suo, una et Filium quoque Deum agnoscat esse, pergens porro in sequentibus, veluti sui oblitus, et accusationis, conatur eundem et calumniari, quod nudum tantum hominem affirmet esse Christum. Antedictis annectit in sequentibus multiplicem et longam quamdam vaniloquentiam, entia et non entia aggregando, tantum non ad eorum morem qui aiunt : *Labis nostra penes nos ipsos sunt : æquis nostri dominatur* ? Hinc apparet, quod memini scripsisse me ab initio operis, ab hostili inimicitia et fraterno odio ad scribendum prosiluisse Marcellum. Hinc digressus in Asterium denuo tragice ampullatur, bene longam de illo instituens narrationem. Narrat quomodo passim peregrinetur, ubi, quando, et ad quos itet. Dimisso de manibus iterum illo, in Paulinum denuo convertitur, hominem Dei, verbis totidem scribens [R. XXXIII] : « Dictis « hisce ductus et hujus pater, Paulinus, non vetetur « dictis et scriptis profiteri interdum Christum Deum « esse ordine secundum; eundemque humano « more Deum genitum : interdum vero determinat « illum esse creaturam. Idque ita ut esse constet, « sciendum est illum Ancyra nobiscum versantem « aliquando, Christum prædicasse creaturam : » æque cum eo iniisse disputationem mentitur. Accusat insuper hunc beatum virum, quasi deos multos statuisse. Relicto demum Paulino, iterum vacat Eusebio exagitando, inquam [R. LXXIV] : « Hoc idem « scripsit et Eusebius Cæsariensis, eandem fovens « cum Paulino et a fide alienis de Deo opinionem. « Scripsit enim, non quasi esset solus Deus, sed « unus esset verus solus Deus. Unde edoctus et « Asterii pater Paulinus, juniores quosdam deos

✕ Ed. Paris., pag. 27. ²⁵ Psal. xi, 5.

(25) Ἐναυθῆ συνείρων. Fortis eis αὐτὸ συνέρωρον. M. — Mox vulgo ἔσται.

(26) Ὅπως τε ἀποδημῆι. Hoc est quod dixi, curritate Asterium : βεβῶν et περιφοιτητήν, quod de illo Athanasius observavit. Περιτρήχτο τὰς ἐν Συρίῳ, καὶ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας, etc. Iterum, Θεοῦ ἄνθρωπος Paulinus est, minus malus quam cæteri. M. — Infra vulgo γεγ. Θεὸν π. δὲ καὶ κτ. et ὡς Θεός et

Παυλ. τε ἔχων et ἄλλοι μόνου τοῦ et καὶ Ἀστ.

(27) Vulgo ἢ ἀποστ. et ἀπληκτίσασθαι et ὡς τε μὲν ε. τ. λέγοι (ὡστ' οὐκ ἂν R.); porro vulgo σικ. τὴν ἡμετέρ. et uncis inclusa om.; mox vulgo τοῦ Εἰσ. πάλιν et ἀποκοῦσαι βούλ. et ἐξήρξεν· dein vulgo εἶτα μὲν τ. ἕνα Θε. et κάκεινος et ὁ τὴν ἑλπ., et- niique vulgo ὁμολογοῦντι, μεμφόμενος γε et νῦν αὐτ' ἄν.

« arbitratu esse. » Quos, veluti de diis opinio-
nes introducentes accusat, cum Filius deitatem neget
ipse. Qui si verba Eusebiana proponere voluisset,
intellexisset procul dubio non illa esse, quæ Patrem
solum verum Deum docuissent, cum a Servatore pro-
latum sit illud, ut *se cognoscant solum verum Deum*⁵⁰.

Post nonnulla subnectit inquitens [R. XXVII] :
« Namque unde ille nobis demonstrare poterit e
« Scripturis sacris, unum esse ingenitum, unum
« item genitum ✕ (eo modo nimirum quo esse eam
« genitum ipsi autumant), cum prophetarum nullus
« aut evangelistarum, nullus apostolorum id affir-
« met? Deinceps, non secus quam qui in certami-
« nibus describitur, ad manum cum omnibus conse-
« rendam, confert se ad Narcissum et ait [R. LXX] :

« Quis autem illud affirmat, nedum contendit, ut
« Narcissus disertis verbis asserit, primum esse
« Deum, et secundum. Non certe confirmat hoc
« quod dicitur, illud, *Faciamus hominem ad ima-
« ginem nostram et similitudinem*⁵¹ (ipse enim
« Dominus testatur, et partim audivimus a sanctis
« Scripturis, quia ipse ipsiusque Pater duo sunt. Si
« ergo Narcissus idcirco velit Filium a Patre potentia
« dividere, noverit quia ille qui scripsit propheta
« quasi Deus dixerit : *Faciamus hominem ad imagi-
« nem nostram et similitudinem*), ipse ait : « *Et
« facit hominem Deus.* » Relicto Narcisso, in
« Asterium scribit [R. LXIII] : « Unum atque idem
« esse pronuntiat Asterius, Patrem solummodo atque
« Filium in eo quod per omnia consentiant et
« conspirent ; ait enim : Propter exactissimam
« illam consonantiam in omnibus dictis atque
« factis, dicitur : *Ego et Pater unum sumus*⁵². »

Invehitur deinde in Eusebium ita [R. LXXXIX] :
« Servatorem hominem fuisse docet : Idque liquet
« in eo quod vaferrime sententiam apostolicam
« traducit Eusebius ad suam voluntatem constabi-
« liendam. Veluti enim qui jam dudum parturierat,
« ut in lucem blasphemiam horrendam productu-
« rus, ita de suo proprio thesauro effudit malitiam,
« juxta dictum Servatoris. Namque ostensurus homi-
« nem solum Servatorem existitisse, non aliter
« quam qui mysterium absconditum Apostoli mani-
« feste divinus Apostolus absconditam et mysticam

D
« nobis theologiam revelaturus, clamat et vocife-
« ratur : *Unus est Deus*⁵³. Et postquam Deum unum
« esse confirmaverat, *Mediatorem* quoque *unum
« Dei atque hominum* constituit⁵⁴, hominem Jesum
« Christum. Quod si ergo hominem ideo illum
« appellet, quod respiceret eam, quæ est secundum
« carnem, œconomiam, non potest fieri quin simul
« profiteatur ille, apem esse nullam in eo collocare.

✕ Ed. Paris., pag., 28.

⁵⁰ Joan. xvii, 3. ⁵¹ Gen. i, 26. ⁵² Joan. x, 30.

(28) Vulgo *ἐκείνος*, ed. p. in corr. *ἐκεῖνο*; mox
vulgo *ἐρηθείς*; dein *ἢρ. γρ. τούτου* (loco τούτων,
et infra αὐτοῦ (loco αὐτῶν); porro vulgo *βούλημα
λοκο βουλόμενος* et ἂν εἶεν et *ὅτι* δη οὐδ. τ. ἄλ. *ἐμᾶλλε*

« γραφειν. Οὐδὲν γὰρ συγχωρεῖ δόλιγαν· *Ποιήσωμεν
« ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίω-
« σιν* (ὅτι μὲν αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ δύο εἰσὶν, αὐτοῦ
« τοῦ Κυρίου μαρτυροῦντος καὶ τῶν ἁγίων Γρα-
« φῶν ἐκ μέρους ἠκούσαμεν. Εἰ τοίνυν Νάρκισσος
« διὰ τοῦτο διαρεῖν θυνάμει τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς
« ἐθέλοι, γινώσκω ὅτι ὁ γράψας προφήτης ὡς τοῦ Θεοῦ
« εἰρηκότος· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα
« ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*), αὐτὸς γέγραφε·
« *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον.* » Καὶ μετα-
« βὰς ἀπὸ Ναρκίσιου ἐπὶ τὸν Ἀστερίον, ταῦτα γράφει :

« Ἐν γὰρ εἶναι καὶ ταῦτὸν Ἀστερίον κατὰ τοῦτο
« ἀπαρήματο μόνον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καθ'
« ὃ ἐν πᾶσι συμφωνῶσιν. Οὕτω γὰρ ἔφη· *Καὶ διὰ
« τὴν ἐν πᾶσι λόγους τε καὶ ἔργους ἀκριβῆ συμφω-
« νίαν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν.* » Καὶ Εὐσε-
« βίου πάλιν καθάπτεται λέγων· « Ἄνθρωπον γὰρ τὸν
« Σωτῆρα εἶναι βούλεται. Ἀῆλον δὲ ἀπ' ὧν πανούρ-
« γως τὰ τοῦ Ἀποστόλου ρητὰ Εὐσέβιος πρὸς τὸ
« ἑαυτοῦ μετήνεγκε βούλημα. Ὡς γὰρ ἐκ παλαιῆς
« τινος ᾠδῆς, μεγίστην ἀποκύψουσι βουλόμενος βλασ-
« φημίαν, ἐξέχεεν ἀπὸ τοῦ ἰδίου θησαυροῦ, κατὰ
« τὴν τοῦ Σωτῆρος ρῆσιν, τὸ πονηρὸν. Ἄνθρωπον
« γὰρ μόνον τὸν Σωτῆρα δεῖξαι βουλόμενος, ὡς μί-
« γιστον ἡμῖν ἀπόρρητον τοῦ Ἀποστόλου ἀνακαλύ-
« πτων μυστήριον, οὕτως ἔφη· *Διὸ σαφέστατα καὶ ὁ
« θεὸς Ἀπόστολος, τὴν ἀπόρρητον ἡμῖν καὶ μυστα-
« κὴν παραδίδους θεολογίαν, βῶβ καὶ κέκραγεν· Ἐὶς
« ὁ Θεός. Εἶτα μετὰ τὸν ἕνα Θεὸν φησιν· Ἐὶς μεστῆς
« Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.*

C
« Εἰ τοίνυν ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι φησι, τῇ κατὰ
« σάρκα αὐτοῦ μόνῃ προσέχων οἰκονομίᾳ, πάντως
« κάκεινο συνομολογεῖ τὸ μηδὲ ἔχειν ἐλπίδα ἐπ' ἀ-
« τὸν. Ἐπικατάρτους γὰρ ἄνθρωπος, ὁ προφήτης
« Ἰερεμίας ἔφη, *ὅς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον.* »
« Ὅρθῳ ὅπως ἢ κακία τυφλώσεται. Ταῦτα γοῦν αὐτὸς
« μαρτυρήσας Θεὸν ὁμολογοῦντι τὸν Υἱόν, μεμφόμενός
« τε ἐπὶ τούτῳ, ὡς Θεὸν οὐσίᾳ καὶ δυνάμει ὕφεστῶτα
« τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εισάγοντι, νῦν τὸν αὐτὸν συκα-
« φαντεῖ, ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον λέγοντα εἶναι τὸν Χρι-
« στὸν, προφανῶς καταψευδόμενος, ἔν τε οἷς εἰρησας,
« καὶ ἐν οἷς ἐξῆς ἀπάγει αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λέγων·
« Ἄλλ' ὁ προειρημένος, βραχεία τῶν ἁγίων προφη-
« τῶν φροντίσας, ὡς ἀπόρρητόν τινα καὶ λανθάνου-
« σαν τοῦ Ἀποστόλου θεολογίαν ἐξηγούμενος· *Εὶς
« Θεός, ἔφη, εἷς καὶ μεστῆς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων,
« ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.* » Καὶ δὲ ταῦτα γράφας,
« καὶ σφόδρα ἐπὶ τῷ μαμνησθαι τῶν Γραφῶν μεγα-
« λαυχῶν, οὐκ ἐνενόησεν, ὅτι ὁ τοῦτο γράψας ἀγνώστα-
« τος Ἀπόστολος καὶ ἐκεῖνο (28) γέγραπεν· *Ὅς ἐν
« μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄρπασμον ἠγήσατο τὸ
« εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐπέκωσεν ἑαυτὸν, μορφῆν
« δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμε-*

⁵³ I Tim. ii, 5. ⁵⁴ ibid.

et εἶρμον et τῶν ρημάτων ἰσο ρηματίων et εἷς ἕκ
καὶ μ. et δι' αὐτοῦ et τὰς ἐν αὐτῇ et παποιημένος
ἂ δὲ κατὰ π. τρόπον δ.

νος και σχήματι εύθελος ως άνθρωπος. Ὁρῶς A
 ὅπως, ὡσπερ προΐδων τῷ πνεύματι τὴν τούτων κα-
 κουργίαν ὁ ἱερεὺς Ἀπόστολος, οὕτως ἐν ἐτέρῳ μέρει
 τῷ, ὡς ἄνθρωπος, ἔγραψε, καὶ ἐν ὁμοιάματι ἀνθρώ-
 που γινόμενος, ἵνα καύσῃ αὐτῶν τὴν τοσαύτην
 βλασφημίαν. Καὶ μεθ' ἑτέρα τῶν αὐτῶν συκοφαντῶν
 ᾧδε πᾶς· « Πῶς οὖν τούτοις μὴ προσχῶν Εὐσέβιος,
 « μόνον ἄνθρωπον τὸν Σωτήρα εἶναι βούλεται; » Οὐ
 φανερώς μὲν τοῦτο λέγειν τολμῶν, τοῦτο δὲ βουλό-
 μενος ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐλέγχεται ῥήσεων. Καὶ ὁ ταῦτα
 εἰπὼν τὸν αὐτὸν καταμέμφοτο, ὡς θεὸν ἀναγορεύοντα
 τὸν Υἱὸν, γράφων οὕτω· Διελθὲν γὰρ τὸν λόγον τοῦ
 Θεοῦ τολμήσας, καὶ ἑταρον θεὸν τὸν λόγον ὀνομά-
 σας, οὕτως τε καὶ θυνάμει διεστώτα τοῦ Πατρὸς, εἰς
 ὄσσην βλασφημίαν ἐκπέπτωκεν;

placuit, quasi Scripturas omnes memoria tenens, nequaquam tamen cogitavit, eundem qui hoc scripsit d'ivi-
 num Apostolum, et illud in scripta retulisse: *Qui cum in forma Dei existeret, non arbitratus est rapinam
 esse aequalem Deo, sed exinanivit semetipsum assumpta servi forma, in similitudinem hominis existens, et figura
 reperiens tanquam homo*⁹¹. Vides ut sanctus hic Apostolus, veluti qui spiritu istorum improbitatem provide-
 ret, alibi, atque alia in parte ita scriptum reliquit, *tanquam homo*, et in *similitudinem hominis existens*, quo
 tantam horum blasphemiam compeacere posset. Post alia eundem calumniatur isto modo [R. XC] :
 « Quomodo igitur factum, ut Eusebius cum ad ista non attenderet, Servatorem nostrum solum hominem
 « exsistere contendat? » Non hoc quidem ausus est aperte profari: at hoc voluisse convictus tenetur
 suis ipsius verbis. Et nihilominus, qui sic eum accusat, reprehendit illum quoque, quod Filium esse
 Deum asseverat: dividere quidem Dei Verbum ausus, et Verbum Deum alterum nominans, substan-
 tia et potentia a Patre differentem, in quantum incidit blasphemiam?

Τοσαῦτα καὶ τούτων ἔτι μακρῶ πλεονα οὐ κατὰ C
 μόνων τῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς ὕψους
 καὶ ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἐκθέμενος Μάρκελλος,
 δῆλος ἂν εἴη ὅποιος αὐτὸς ὑπῆρχε προαιρέσεως. Ὅτι
 δ' οὐδὲν τῆς ἀληθείας ἔμελε τῷ ἀνδρὶ, μάθους ἂν αὐ-
 ταις ἐντυχῶν ταῖς τῶν ἐπισκόπων ἐπιστολαῖς, ἐν αἷς
 εὐρήσεις αὐτὸν τὸ μὲν πᾶν σῶμα τῆς διανοίας τῶν
 λέξεων ἀκρωτηριάζοντα· καὶ τὸν μὲν πάντα εἰρμὸν
 ἀπουρῶντα, ῥηματίων δὲ ἀντιλαμβάνομενον, καὶ
 τούτων κακούργως ποιούμενον τὴν διαβολήν. Αὐτίκα
 γοῦν συκοφαντῶν τὸν Εὐσέβιον ἐκ τοῦ προφανοῦς, ὡς
 ψάλλον ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν εἰρηχότα· ἐπειδὴ τῆς
 ἀποστολικῆς φωνῆς ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἐπιστολῇ τὴν παρὰ-
 θεοῖν παροίηται, δι' ἧς αὐτὸς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος·
 Ἐἰς γὰρ ὁ Θεός· εἰς δὲ καὶ μεστῆς Θεοῦ καὶ ἀν-
 θρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. Ταύτην μὲν οὖν D
 τὴν ἀποστολικὴν λέξιν, ὡσαυτὲ Εὐσέβιου οὖσαν, δια-
 βέβληκα· μὴ συνιελὶς ὁ σοφώτατος, διὲ τὸν Ἀπόστολον
 διέβαλλε, τὰς δὲ αὐτοῦ φωνὰς, τὰς ἐν τῇ αὐτῇ φερο-
 μένας ἐπιστολῇ, τὰς τε ἐν τοῖς λοιπαῖς αὐτοῦ συγ-
 γράμμασι, τοῖς εἰς τὰς θείας Γραφὰς πεποιημένοις ἃ
 δὴ κατὰ πάντα τόπον διαδίδονται, σωπῆ παραδίδωκε·
 κρύψας τῇ σωπῇ ἃ μὴ (29) συκοφαντεῖν. Τὸ ὅμοιον
 δ' ἂν εἴροι τις αὐτὸν παροίητα καὶ ἐπὶ τῶν λοι-
 πῶν, ὧν διαβέβληκα γραμμάτων· ἃ δὴ, λόγου συμ-
 μετρίᾳ φειδόμενοι, τοῖς ἐθέλουσι τὴν τούτων ἀκριθεῖ
 ποιῆσθαι διάγνωσιν παραχωρήσομεν, σπαύδοντας
 αὐτοὶ τὴν αὐτὴν Μαρκελλοῦ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ
 ἐνοφωμίαν ἤδη λοιπὸν ἀποκαλύψαι, ὡς ἂν φανερῶν
 γένοιτο τοῖς πᾶσιν, ὅπως αὐτὸς ἐφρόνει περὶ τοῦ Υἱοῦ
 τοῦ Θεοῦ.

« Namque maledictus homo, Jeremias propheta
 « ait⁹⁰, qui in homine collocaverit spem suam. »
 Vides ut obcæcat homines malitia. Nam qui testimo-
 nium tale perhibuerat Deum Filium constanti: qui
 reprehenderat eum a quo Dei Verbum Deus esse
 dicebatur substantia subalstens et potentia; is, idem
 nunc, eundem ideo accusat, quasi qui nudum esse
 hominem Christum diceret: apertissimo mentitus,
 tum in istis ita positus, tum in illis quæ deinceps
 annectit dicens [R. XC]: « Verum supra nominatus,
 « cum non magni faceret sanctissimos prophetas, tan-
 « quam qui absconditam illam et ineffabilem Apostoli
 « theologiam interpretaretur, Unus, inquit, Deus est,
 « unus Dei atque hominum mediator homo Jesus Chri-

B « stus⁹¹. » ❧ Hæc qui scripsit, et vehementer sibi ipsi

Tot et talia, et longe adhuc plura non in solos epi-
 scopos cum effutivit Marcellus, sed in ipsam quo-
 que sanam et ecclesiasticam fidem, manifeste decla-
 rat quo animo præditus et voluntate fuerat. Nullam
 vero curam illi veritatis fuisse discere poteris, si
 in ipsas aliquando episcoporum epistolas incidieris:
 invenes etenim illum, corpus universum, sensus
 et sententiæ earum delumbasse seriem, dictorum
 vim occultasse: verba arripuisse, et arrepta satis
 improbe calumniasse. Eusebium aperte calumniis
 impellit, quasi diceret Christum esse nudum homi-
 nem, ideo quod in epistola sua sententiam apostoli-
 cam usurparat, quam sic posuit Apostolus: *Unus
 etenim Deus est: unus mediator Dei atque hominum,
 homo Jesus Christus*⁹². Hoc effatum idcirco aposto-
 licum, tanquam Eusebianum accusat: nec advertit
 vir prudens, Apostolum ab eo accusatum, propter
 has voces positas in epistola illa, et alibi in operi-
 bus ejusdem alii, quæ in sacras Scripturas exara-
 vit; quæ ubique et passim deprædicantur, ❧ si-
 lentio involvit; illa reticens quæ calumniari non
 poterat. Consimilia perpetrasse illum licet obser-
 vare in cæteris quoque scriptis quæ accusat. Quæ,
 ne oratio excrecat in immensum, illis permittimus
 cognoscenda, quibus libitum est exactius ea in-
 vestigare: eo contententes ipsi, ut Marcelli novita-
 tem de Dei Filio inusitatam in apertum profera-
 mus, ita ut intelligant universi perspicue, quam
 sententiam fovebat is de Filio Dei.

⁹⁰ Ed. Paris., pag. 29-30.

⁹¹ Jer. xvii, 5. ⁹² I Tim. ii, 5. ⁹³ Philipp. ii, 6, 7. ⁹⁴ I Tim. ii, 5.

(29) Μὴ ἤρ, καὶ ἐξῆν συκοφαντεῖν.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΤΩΝ

ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ ΤΟΥ ΤΗΣ ΑΓΚΥΡΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΒΙΒΛΟΣ Β'.

EUSEBII PAMPHILI

ADVERSUS MARCELLUM ANCYRÆ EPISCOPUM
LIBER SECUNDUS.

CONTRA MARCELLUM LIBRI SECUNDI
CAPITA.

1. Qualiter Marcellus opinatus est, et docuit Filium Dei, ante natiuitatem de Virgine, neque esse aliquod, nec præexistentiam possedisse.
2. Quemadmodum Marcellus sentiebat de Verbo quod in Deo est.
3. Quid Marcellus opinabatur de carne, quam assumpsit Verbum.
4. Quomodo Marcellus finem induxerit cum regno Christi, tum etiam carnem quam assumpsit Christus.

ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ ΤΟΥ
ΑΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

- Α α'. Όπως Μάρκελλος μήτε είναι μήτε προεάρχων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως ἐδόξασεν.
- β'. Όπως Μάρκελλος ἐφρόνει περὶ τοῦ ἐν τῷ Θεῷ Λόγου.
- γ'. Όπως ἐφρόνει Μάρκελλος περὶ τῆς σαρκὸς ἧς ὁ Λόγος ἀνέληθεν.
- δ'. Όποῖον Μάρκελλος ἐπάγει τέλος τῆ τοῦ Χριστοῦ βασιλεία, καὶ τῆ σαρκὶ ἧν ἀνέληψε.

CAP. I.

Qualiter Marcellus opinatus est, et docuit Filium Dei, ante natiuitatem de Virgine, neque esse aliquod, nec præexistentiam possedisse.

Tempus jam tandem a nobis exigit, ut qui jam prius exposuerimus quos viros hic Galata calumnialis aspernit, ipsius fidem, quam sit, vel potius perfidiam, sub aspectu, et in luce collocemus et impietatem illam opinionis longo jam tempore inuis apud illum occultam, detracta persona denudemus, nec non productis de ipsius scripto testimoniis ostendamus, qui vir fuerit et qualis, qui Chri-

Ed. Paris., pag. 31-32.

(30) Τῆν vulgo om.

(31) Vulgo τὸ φῶς.

(32) Μακροῖς χρόνοις ἐνδομυχήσασον. Certe, dehituit admodum diu hujus Galatæ κακοδοξία, ἀπιστία, et an unquam is jure, et plene convictus fuerit, et palam damnatus a catholica Ecclesia non liquet. Neque enim Julius, ab initio hominem absolutum, licet acriter accusatum ab Arianis, in communionem recepit: aut synodus Sardicensis absolutum pronuntiavit, sed et Romana deinceps

ΚΕΦ. Α'.

Όπως Μάρκελλος μήτε είναι μήτε προεάρχων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως ἐδόξασεν.

Τὴν τοῦ Γαλάτου πίστιν, ἣ καὶ μᾶλλον (30) τὸν ἀπιστίαν τὴν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καιρὸς ἦδη καλεῖ, μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαβληθέντων, εἰς φῶς (31) ἀγαγεῖν· καὶ τὴν χρόνους (32) μακροῖς ἐνδομυχήσασον τῷ ἀνδρὶ κακοδοξίαν, βραχὺ περιελθόντας τοῦ τῆς ἐπιστολῆς προσχήματος ἀπογυμνώσει· δεῖξαι τε τοῖς πᾶσι διὰ τῆς τῶν αὐτοῦ φωνῶν μαρτυρίας οὗς τις ὢν, τῆς Χριστοῦ καθηγεῖτο Ἐκκλησίας

sub Damaso Ecclesia: et Orthodoxi in Oriente quibus Damasus favebat, et iis communicabat, Marcellum a communione sua non separarunt. Narrat hoc de Paulino secundo Antiochæo Basilium. Qui vir, prout tunc erant tempora, in Occidentales, et in Damasum, quod satis constat, iniquior hic fortasse indulsit paulisper affectibus, sed nihil de cerno. M.—Mox vulgo τῆς ἐπ. τοῦ πρ., porro vulgo καθ. Ἐκκλ. μήτε εἰ μόνῃ δὲ ἐνεργ. εἰ εἶναι σημεῖ παντὶ τῷ.

ἄνθρωπος, μήτε εἶναι, μήτε προϋφαστάνα, μήτε ὡς ἄτι Ecclesiae praesedit : nempe is qui palam assereret, Filium nequaquam vel fuisse Deo vel praexistisse, priusquam de Virgine nasceretur. Tantummodo autem Verbum esse illum diceret, Deo congenitum, ab aeterno coexistens, et cointitum Deo, ut puta in homine verbum assolet humanum : hoc etenim utiliter exemplo : Verbum affirmans intus in Deo ipso exaltitiae, quiescens interdum, significative nonnunquam operans, operatione illa sua sola de Patre suo exiens, quemadmodum et nos operari solemus scribendo, dicendo, loquendo. At enimvero quis non intelligit, non esse statinendum de Filio, illum ad istum solum modum significativum Verbum et operativum esse? Quique hoc ad hanc formam in Deo comminiscitur, nescio quo pacto affirmet Verbum minime subsistens assumptis carnem, et in illa assumpta ita operatum. Et tunc primum Christum existitisse, Jesum, regem, imaginem Dei, dilectum, filium glorificatum, primogenitum omnis creaturae, cum non esset prius, nec antea omnino existeret. Imprimis paradoxum illud est, incorpisse hoc Verbum, non ab annis hinc retro quadringentis completis : et simul in eadem non existentiam revolvendum, post iudicii tempus, Verbo quidem Deo demum adunito, ita ut praeter Deum nihil quidquam existat ; carne, quam assumpsit, desolata et desinita a Verbo, ita ut neque Filius aliquis Dei subsistat, nec Filius hominis quem assumpsit. Eo autem tandem descendit abjectionis, ut Gabrielem non audiat archangelum, Deiparæ manifeste et perspicue annuntiantem, de Filio ex illa generando, et de semine Davidis, secundum carnem descenduro, cum ita inquit : *Ecce concipies in utero tuo, et paries filium, et vocabis nomen eius Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur : et dabit illi Dominus Deus thronum Davidis patris sui, et regnabit super domum Jacob in aeternum, et regni illius non erit finis*⁶⁴. Sed nec voces intellexit magni illius vatis Daniellis, qui eadem ipse consignavit, dum spiritu Dei afflatus profatur, inquit : *Et ecce cum nubibus caeli Filius hominis adveniebat, et usque ad Aeternum X̄ dierum pervenit, et delatus est ante conspectum eius. Ipsi autem dabatur principatus, et honor, et regnum : et servient illi omnes populi, tribus, linguæ. Potestas illius est potestas aeterna, quæ non pertransibit : et regnum illius non interibit*⁶⁵. Sed nec illum Isaias de sententia deduxit, qui de regno Filii Dei interminabili, ad istum modum scribit : *Puer nobis natus est : Filius quoque datus est nobis, cuius principatus super humeros ejus : vocabitur insuper nomen ejus, magni*

ἄνθρωπος, μήτε εἶναι, μήτε προϋφαστάνα, μήτε ὡς ἄτι Ecclesiae praesedit : nempe is qui palam assereret, Filium nequaquam vel fuisse Deo vel praexistisse, priusquam de Virgine nasceretur. Tantummodo autem Verbum esse illum diceret, Deo congenitum, ab aeterno coexistens, et cointitum Deo, ut puta in homine verbum assolet humanum : hoc etenim utiliter exemplo : Verbum affirmans intus in Deo ipso exaltitiae, quiescens interdum, significative nonnunquam operans, operatione illa sua sola de Patre suo exiens, quemadmodum et nos operari solemus scribendo, dicendo, loquendo. At enimvero quis non intelligit, non esse statinendum de Filio, illum ad istum solum modum significativum Verbum et operativum esse? Quique hoc ad hanc formam in Deo comminiscitur, nescio quo pacto affirmet Verbum minime subsistens assumptis carnem, et in illa assumpta ita operatum. Et tunc primum Christum existitisse, Jesum, regem, imaginem Dei, dilectum, filium glorificatum, primogenitum omnis creaturae, cum non esset prius, nec antea omnino existeret. Imprimis paradoxum illud est, incorpisse hoc Verbum, non ab annis hinc retro quadringentis completis : et simul in eadem non existentiam revolvendum, post iudicii tempus, Verbo quidem Deo demum adunito, ita ut praeter Deum nihil quidquam existat ; carne, quam assumpsit, desolata et desinita a Verbo, ita ut neque Filius aliquis Dei subsistat, nec Filius hominis quem assumpsit. Eo autem tandem descendit abjectionis, ut Gabrielem non audiat archangelum, Deiparæ manifeste et perspicue annuntiantem, de Filio ex illa generando, et de semine Davidis, secundum carnem descenduro, cum ita inquit : *Ecce concipies in utero tuo, et paries filium, et vocabis nomen eius Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur : et dabit illi Dominus Deus thronum Davidis patris sui, et regnabit super domum Jacob in aeternum, et regni illius non erit finis*⁶⁴. Sed nec voces intellexit magni illius vatis Daniellis, qui eadem ipse consignavit, dum spiritu Dei afflatus profatur, inquit : *Et ecce cum nubibus caeli Filius hominis adveniebat, et usque ad Aeternum X̄ dierum pervenit, et delatus est ante conspectum eius. Ipsi autem dabatur principatus, et honor, et regnum : et servient illi omnes populi, tribus, linguæ. Potestas illius est potestas aeterna, quæ non pertransibit : et regnum illius non interibit*⁶⁵. Sed nec illum Isaias de sententia deduxit, qui de regno Filii Dei interminabili, ad istum modum scribit : *Puer nobis natus est : Filius quoque datus est nobis, cuius principatus super humeros ejus : vocabitur insuper nomen ejus, magni*

✕ Ed. Paris., pag. 33. ⁶⁴ Luc. i, 31-33. ⁶⁵ Dan. vii, 13, 14.

(33) Τὸν μὴ ὑφαστάνα Λόγον. Haec est summa accusationis Eusebianæ, de qua, in illis de Theologia. M.

(34) Καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν. Locus est Dan. vii, 17; I-ge, καὶ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος. M.—infra vulgo τ. Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὡς et ἐπὶ ὤμου τοῦ. Porro M. ἀντιλαμβάνεσθαι, dein ἔσται loco ἵσσεσθαι. Dein vulgo δι' οὐ ὁμοῦ et ὡμολόγησαν et

ἔλασαν et καὶ αὐτὸν μὲν, denique ἐκείνην ἐπαγγ. et γὰρ ἀγιῶν.

(35) Ὁδὴ ἡ ἀρχή. Locus est Isa. ix, 6, in LXX : post ἀρχή sequitur, ἐγενήθη; sed variant ibi etiam codices. Statim in LXX legitur, ἀξω γὰρ ἐπὶ τὴν ἐπιπέδους ἀρχοντίας, καὶ ὄψιων αὐτῶ, καὶ μεγάλῃ. Οἱ μὲν μὴ προσείναι. Ita varie illudit humanæ fragilitati, per nefarios suos emissarios, Satana. Ἐγ-

consilii Angelus : admirabilis consiliarius : Deus A fortis : potestate præditus ; princeps pacis : Pater futuri sæculi. Adducam enim sanitatem et pacem cum illo. Magnus erit principatus ejus, et pacis ejus non erit finis. Super solium David, et super regnum ejus, ut corrigat illud, et auxilietur in iudiciis et justitia, ex hoc nunc et usque in sæculum⁶⁶. Atque istis per omnia consona fuerunt, quæ Virgini Dei-patris annuntiabat Gabriel, ubi ait, regnaturum in æternum qui erat ex illa nasciturus ; Regni ejus non erit finis. Quanta autem cum audacia Marcellus hisce testimoniis contraria scripserit et repugnantia, ab ipsius scriptis edocearis licet, in quibus Filii cum deitatem, tum etiam humanitatem pernegavit, ultra omnium hæresium novitatem. Inter enim pravarum opinionum auctores, aliqui, cum Filium Dei supposuissent, neque olim exstitisse, nec ante substituisse, hominem eum unum de multis statuerunt cæteris similem, adoptione tantum, natis de mulieribus, prælatum : et eidem tamen nihilominus attribuunt honorem nunquam terminandum, et regnum in æternum duraturum. Rursus qui renunt humanitatem ejus, supponunt exstare eum Dei Filium, Deum quoque præexistentem, sed hactenus progressi sunt errabundi, et ab Ecclesia alieni. Iste vero, qui Dei Ecclesie tempore præedit tam diuturno, subsistentiam Filii Dei tollit, tum cum ipsis ejus serviat altaribus. Sequæ forsitan sperat vitam æternam atque immortalem consecuturum, Pontificem vero ejusdem, eadem vita privat. *Habemus etenim, secundum Apostoli effatum, Pontificem magnum, qui cælos penetravit, Jesum Filium Dei*⁶⁷. Quem neque præexistere, nec præsubsistere audeat iste affirmare, quem nec substiturum, nec cum sanctis Dei conversaturum docet, secundum promissionem factam de cælorum regno. Certo cum sancti illi omnes in corporibus immortalitate, et incorruptibilitate præditis regnum Dei cæleste possidebunt, ✕ solummodo Christum, et Christus quam assumpsit, carnem ille privat. Neque contremiscit resurrectionis nostræ ducem et originem, vitæ sempiternæ procuratorem omnibus, et causam regio suo deturbare : nec hoc solummodo, sed et vita omnimodo dejectum privare. Non aliter quam si quis oculos largiatur, lucem vero penitus amoliat, quæ est oculorum visionis per emanationem origo. Et neque tantus ille Dei angelus Gabriel : non magnus ille propheta Daniel, de quo dictum est, *Num tu Daniele sapientior es*⁶⁸ ?

τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστός σύμβουλος, θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, ἀρχων εἰρήνης, Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἄξω γὰρ εἰρήνην καὶ ὑγίαια αὐτῷ. Μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ· καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, τοῦ κατορθώσαι αὐτήν, καὶ ἀντιλαβέσθαι ἐν κρίματι καὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ἀπὸ τοῦ τῶν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Τούτους γοῦν σύμφωνα ἦν καὶ ἄπαρ ὁ Γαβριὴλ τὴν Παρθένον ἐπηγγέλλετο, εἰς τοὺς αἰῶνας βασιλεύσειν τὸν ἐξ αὐτῆς, λέγων, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ μὴ ἔσεσθαι τέλος. Μάρκελλος δὲ ὅπως τούτοις ἄπασιν ἐναντία γράφειν ἐτόλμα, μάθοις ἀν ἐκ τῶν αὐτοῦ φωνῶν, δι' ὧν ὁμοῦ τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Θεοῦ τοῦ Υἱοῦ ἠρνεῖτο, καινότερον ἢ κατὰ πᾶσαν ἄθεον αἴρσειν. Τῶν γὰρ ἑτεροδόξων οἱ μὲν μὴ προεῖναι μὴδὲ προϋπάρχειν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ φάντες, ἀνθρωπὸν ἕνα αὐτὸν, τοῖς λοιποῖς ὁμοῖον, ὑποθέμενοι ἐξ ἀνθρώπου, υἱοθεσίᾳ τετιμημένοι αὐτὸν ἴφασαν· καὶ τοῦτο δόντες ἀθάνατον καὶ ἀτελειότητα αὐτῷ τμήν καὶ δόξαν καὶ βασιλείαν αἰώνιον ὁμολογήσασιν· οἱ δὲ τὸν ἀνθρώπου ἀρνησάμενοι, υἱὸν εἶναι Θεοῦ, Θεὸν προόντα, ὑπεστήσαντο. Ἄλλ' οἱ μὲν τῆς Ἐκκλησίας ἀλλότριοι, μέχρι τοσούτου πλάνης ἦλθαν· ὁ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τοσούτοις καθηγησάμενος χρέωνος, τὴν ὑπαρξίν ἀναίρει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τῷ αὐτοῦ λειτουργήσας θυσιαστηρίῳ· καὶ αὐτὸν μὲν αἰωνίου καὶ ἀθάνατου ζωῆς τεύξεσθαι τάχα που πιστεύει, τὸν δ' ἀρχιερέα ταύτης ἀποστραφεί. Ἐχομεν δὲ ἀρχιερέα μέγαν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, διαλελυθότα τοὺς οὐρανούς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὃν οὐτε προεῖναι, οὐτε προὑφεστάναι τολμᾷ λέγειν, ἀλλὰ μὴδὲ ἕσεσθαι, μὴδὲ τοῖς ἁγίοις τοῦ Θεοῦ συνίπεσθαι, κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐπαγγελίαν, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας. Τηνικαῦτα γὰρ τῶν ἁγίων ἀπάντων μεθεξόντων τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἐν ἀφάρτοις καὶ ἀθανάτοις σώμασι, μόνον τὸν Χριστὸν, καὶ τὴν σάρκα ἣν ἀνέλεφεν, ἀποστραφεί αὐτῆς. Καὶ οὐ φρίττει τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀναστάσεως, τὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς τοῖς πᾶσιν αἴτιον ἐκπεσεῖσθαι τῆς βασιλείας οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ἀποφαίνόμενος· ὥσπερ ἂν εἰ τις ὀφθαλμούς μὲν διψ, φῶς δὲ τὸ τῆς ζωῆς χορηγὸν ἐκλάμψως, ἀνέλοι. Καὶ οὐτε ὁ τοσούτος τοῦ Θεοῦ ἄγγελος Γαβριὴλ, οὐτε ὁ μέγας προφήτης Δανιὴλ, περὶ οὗ ἐλέχθη, *Μὴ σὺ σοφώτερος εἶ τοῦ Δανιήλ* ; οὐτε ὁ τοσούτος Ἡσαίας, οὐδ' ὁ λοιπὸς τῶν προφητῶν χορὸς τοιαῦτα μὴ γράφειν, μὴδὲ φρονεῖν τὸν ἀνδοᾶ ἐπισσαν, οὐδ' αὐτοὶ Ἰουδαῖοι, παρ' οἷς ὁ

✕ Ed. Paris., pag. 34. ⁶⁶ Isa. ix, 6, 7. ⁶⁷ Hebr. iv, 14 ; viii, 1. ⁶⁸ Ezech. xxviii, 3.

ρων, διὰ τινὲς τῶν τοῦ Σατανᾶ ὑπηρετῶν ἐβουλήθησαν ὡμᾶς ταράσσειν. Οἱ μὲν διὰ Ἰησοῦς δοκῆσαι ἐγεννήθη, καὶ δοκῆσαι ἐσταυρώθη. Οἱ δὲ, διὰ οὐκ ἔστιν υἱὸς τοῦ δημιουργοῦ. Οἱ δὲ, διὰ αὐτὸς ἔστιν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. Ἄλλοι δὲ ψιλὸς ἄνθρωπος. Ἄλλοι δὲ, διὰ σὰρξ οὐκ ἐγένεσται, etc. Ita Ignatius epistola 3, et alibi similia ; adversarias hic hæreses commemorat Eusebius. Quæ

divinitatem detrahebat concessa humanitate. Quæ humanitatem negabat data divinitate. Carpocras, hominem merum docebat. Samosatenus, Filium Dei, sed κατὰ προκοπήν ; hominem negabant Marcion, Manichæi ; phantasticum Gnosticorum Docitæ. Marcellus ὑπαρξίν accusatur sustulisse Filii Dei : quod nemo prius erat inficiatus ; nam et Doxici τὴν ὑπαρξίν, saltem divinam fatebantur. M.

προσδοκώμενος εἰσέτι νῦν Χριστός, ἐν Ἡλιμμένον A καλεῖν εἰώθασιν, ἀγῆρω τὴν βασιλείαν καὶ θάνατον ἔξειν (36) ἐλπίζεται. Ἄλλὰ καὶ τούτων γέγονε χείρων ὁ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν ὁμοῦ καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ ἀσεβῆσαι τοιμῆσας, θνοῦδ' αὐτὸς ὁ θεός Ἀπόστολος καταδυσώπησε μὴ τοιαῦτα ἀσεβεῖν, ἀντικρυς λέγων, Πιστὸς ὁ λόγος· εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν, εἰ θπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν, καὶ κληρονόμους μὲν ἡμεῖς εἶσθαι τοῦ Θεοῦ, οὐ μὴν θίγα τοῦ Χριστοῦ. Κληρονόμοι γὰρ, φησί, Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ τοῦ Χριστοῦ· εἰπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. Καὶ πάλιν· Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν, φησί, σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν· ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ, εἰδοτές ὅτι Χριστὸς, ἐπερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκ ἔτι ἀποθήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύσει καὶ αὐθις· Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Οὐκοῦν ἡ αἰώνιος ζωὴ οὐκ ἄλλως ἡμῖν πορισθήσεται ἢ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· καὶ ἡ ἐὰν τις ἡμῶν οὐχ ἀπλῶς ζῆσαι, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ δοξασθῆναι, καὶ σὺν αὐτῷ κληρονομησάσαι, καὶ σὺν αὐτῷ βασιλεύσαι· πάντα γὰρ ἡμῖν ἐκ τῆς αὐτοῦ κοινωνίας ὑπάρξει· ὃ διδάσκει ὁ αὐτὸς φήσας· Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Τίς δὲ ἡ κοινωνία, παρίστησι, καὶ συνήγειρε, λέγων· Καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἐνδαλεῖται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸ ὑπερβάλλον πλοῦτος τῆς χάριτος ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ταῦτα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐδίδασκε φάσκων· Ὁ δὲ, διὰ τὸ μένειν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἰερωσύνην· ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ πανταλὲς δύναται τοὺς προσώριτας δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, πάντοτε ζῶν, εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν Μελχισεδεκ εἰς τὸ διηνεκὲς ἱερεῖα μένειν ἔλεγε, διὰ τὸ ἀφομοιούμενον εἶναι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ὅτι μὲν τούτοις ἅπασιν ὁ Μάρκελλος τὰναντία γράφειν ἐτόλμα μικρὸν ὑστερον παρατεθῆσθαι, νυνὶ δὲ ὅπως ἐφρόνει περὶ τοῦ μηδὲ τὴν ἀρχὴν εἶναι· μηδ' ὑπεσθάναι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, θεασάμεθα πρότερον.

letur Filio Dei. Hisce tamen omnibus ausum fuisse Marcellum contraria plane mandare litteris, paulo post proponetur cuicumque intuendum. In præsentem autem despiciendum nobis prius est, quam fovebat ille sententiam, de Filio Dei non existente ab initio nec sortito subsistentiam.

✕ Ed. Paris., pag. 35. ⁶⁶ II Tim. II, 11, 12. ⁷⁰ Rom. VIII, 17. ⁷¹ Rom. VI, 8, 9. ⁷² Ephes. II, 8. ⁷³ I Cor. I, 9. ⁷⁴ Ephes. II, 6, 7. ⁷⁵ Hebr. VII, 24, 25.

(36) Καὶ θάνατον ἔξειν. Inno ἀθάνατον, nempe regnum, ut requirit sensus. Et Judæi suo etiamnum expectato Messie attribuebant, quem hominem de homine temporalem principem, μετὰ μεγάλης φαντασίας εἰ δυνάμειος regnaturum. ab Elia ungendum, sui ignorantem ante unctionem : aliis incognitum, debiterant. Vide Justin. Martyrem *Contra Judæum Tryphonem*. Nusquam vero memini legisse, a Judæis Messiam suum Elimmenon appellatum, nisi apud ipsum hunc nostrum Euseb. lib. IV *Demonstrat. ev.* pag. 110, Διὸπερ Χριστὸν καὶ Ἡλιμμένον τὸν αὐτῆς

Χρίσεως μέτοχον ἀποκαλοῦσι. Et sic hoc loco in textu quoque scribendum; et pro illo Elimmenon in versione Unctum reponere. Erudite autem et pie disputat ad finem capituli, de æterna subsistentia, regno perpetuo Filii Dei Eusebius, quod Marcellus vel sustulit, vel sustulisse ab eo signetur. M.—Supra vulgo Ἡλιμμένον. dein vulgo καὶ εἰς τ. ἀ. ὁμοῦ om. Porro vulgo συμπάσχομεν εἰ ἀπλῶς ζῆσαι εἰ π. γὰρ ἡμῶν; dein κοιν. συνίστησι εἰ συνήγ. φησὶν καὶ συνεχ. ἐκ θεσβίων. — Paulo post vulgo τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον.

CAP. II.

*Qua fuerat Marcelli sententia de Verbo in Deo
existente.*

In eos postquam insultaverat qui Dei Filium
vere filium existisse vivum arbitrabantur, suam
ipsius opinionem profert totidem syllabis in hunc
modum comprehensam : [R. XLII, coll. p. 116, D] :
« Quamobrem priusquam descenderet, et de Vir-
gine nasceretur, Verbum erat solummodo. Nam
« quid aliud erat priusquam nostram carnem assu-
meret humanam, id quod descendit in temporibus
« novissimis, quemadmodum ipse scribit ; et id
« quod de Virgine nascebatur nihil aliud erat præ-
ter quam Verbum ? » Pergens deinceps ait, æternum
fuisse et ingentum quoque definit. Scribit
autem [R. XLVIII, coll. p. 116, D] : « Quocirca
« et differentes personæ, æternitati verbi testimo-
« nium perhibetur. » Et per hoc ipsum, incipit
quidem ab æternitate verbi, hoc modo : *In principio
erat Verbum : et Verbum erat apud Deum : et Deus
erat illud Verbum* ⁷⁶. Ita tribus testimoniis se invi-
cem consequentibus Verbi vult docere æternitatem.
Post cætera subjungit [R. XLIII, coll. p. 81, D] :
« Prius certe quidem, ut sæpenumero dixi, nihil
« aliud erat Verbum. » Et adjungit quod nec imago
fuit Dei invisibilis, inquires : [R. LXXXII, coll.
p. 24, B. 47, A] « Quocirca manifestum quidem
« est, quod Verbum ante nostri corporis susce-
« ptionem, ne quidem imago Dei fuerat invisibilis. »
Et rursus post alia subinfert idem : [R. XLIX, coll.
p. 104, A] « Quid erat igitur hoc quod descendit
« ante incarnationem ? Omnino certe Spiritus fuit,
« si quid enim aliud dicturus est aliquis, non hoc
« dabit qui ad Virginem locutus est ad hunc mo-
« dum angelus : *Spiritus sanctus superveniet in te* ⁷⁷ :
« si autem Spiritum fuisse asserat, audi dicentem
« Servatorem : *Spiritus Deus est* ⁷⁸ ; ubi cum li-
« quidissimo constat Servatorem ✕ de Patre locu-
« tum fuisse, Deus est spiritus, » convictum tene-
tur Marcellus existimasse, ipsum Patrem fuisse
incarnatum. Cum sententiam adhuc apertius effert,
ad hunc modum scribens : [R. XXXIX, coll. p. 116,
D] « Discat igitur, Verbum Dei advenisse : non, ut
« illi volunt, Verbum catachrestice appellatum, sed
« revera qui existebat Verbum. » Addit iterum et
ista antedicta : « Quod si de spiritu disquisitio insti-
« tuatur sola, unum atque idem, nec injuria, cum

✕ Ed. Paris., pag. 36. ⁷⁶ Joan. 1, 1. ⁷⁷ Luc. 1, 35. ⁷⁸ Joan. 14, 24.

(37) Vulgo, επισκέψας.

(38) *Kal autós γέγραψε*. Quis autem iste ? certe
Marcellus, cujus opinio, diversæ ῥήσεις hic recen-
sentur, sed interim tamen hæc sunt ασύστατα. (Αυ-
τός Asterius R., qui infra τρόπων loco προσώπων
coni.) Statim : forte αἰδιον λέγει, καὶ ἀγέννητον
αὐτόν. Quod negabat Eusebius Arianius, mox οὐδὲν
ἕτερον ἢ Λόγος ἦν, et οὐ συγχωρήσει. M.

(38*) Vulgo μαρτυρησας et deim ἐπ' ἀλλήλαις et
πρότερον μὲν γ. et ἕτερον ὁ Λόγος ; porro vulgo συ-

A

ΚΕΦ. Β.

*Ὅπως Μάρκελλος ἔρροει περὶ τοῦ ἐν τῷ Θεῷ
Λόγου.*

Ἐπισκέψας (37) τοὺς εἰρηκῶσι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀλη-
θῶς υἱὸν εἶναι ζῶντα καὶ ὑπεστώτα, τὴν ἑαυτοῦ διέξαν
φανερὰν καθίστησιν αὐταὶ συλλαβαὶ γράφων οὕτως :
« Οὐκ οὖν πρὸ μὲν τοῦ καταθεῖν, καὶ διὰ τῆς Παρθένου
« ταχθῆναι, Λόγος ἦν μόνον. Ἐκαὶ εἰ ἕτερον ἦν,
« πρὸ τοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ἀναλαβεῖν σάρκα, τὸ κατα-
« θῆν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ὡς καὶ αὐτὸς γέγραψε,
« (38) καὶ τὸ γεννηθῆν ἐκ τῆς Παρθένου οὐδὲν ἕτερον
« ἢ ὁ Λόγος. » Εἶτα προλεῖν ἐξῆς, αἰδιον αὐτὸν λέγει,
ἀγέννητον αὐτόν οὕτως ὀριζόμενος. Γράφει δὲ οὕτως :
« Ἀκούεις τοίνυν τῆς συμφωνίας τοῦ ἀγίου Πνεύμα-
« τος διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων προσώπων, τῆ τοῦ
B « Λόγου μαρτυρούσης (38*) αἰδιότητι. » Καὶ διὰ τοῦτο
ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῆς αἰδιότητος τοῦ Λόγου. Ἐν ἀρχῇ
ἦν ὁ Λόγος, λέγων, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν,
καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τρισὶν ἐκαλλήλοις μαρτυρίας
χρῶμενος, τὴν αἰδιότητα τοῦ Λόγου δεικνύουσι βούλη-
ται. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει : « Πρότερον γὰρ ὡσεπρ
« πολλάκις ἔφη, οὐδὲν ἕτερον ὁ Λόγος ἦν. » Καὶ
προστίθισιν, οὐκ οὐδὲν εἰκὼν ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου,
φάσκων : « Οὐκοῦν πρόδηλον, οὐκ πρὸ τῆς τοῦ ἡμετέ-
« ρου σώματος ἀναλήψεως ὁ Λόγος καθ' ἑαυτὸν, εἰς
« ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. » Καὶ αὖθις μεθ' ἕτερα
ἐπιφέρει : « Τί τοίνυν ἦν τὸ καταλεθὲν τοῦτο, πρὸ τοῦ
« ἐνανθρωπήσαι ; Πάντως που, φησὶ, Πνεῦμα. Εἰ
« γὰρ τι παρὰ τοῦτο ἰδέοι λέγειν, οὐ συγχωρήσει
« αὐτῷ, ὁ πρὸς τὴν Παρθένον εἰρηκῶς ἀγγελος :
C « Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ. Εἰ δὲ Πνεῦμα
« εἶναι φησὶ, ἀκουε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, Πνεῦμα
« ὁ Θεός. Σαφῶς ἐνετύθεν τοῦ Σωτῆρος περὶ τοῦ
« Πατρὸς εἰρηκῶτος : Πνεῦμα ὁ Θεός, ἐλέγχεται
Μάρκελλος αὐτόν τὸν Πατέρα ἐνηθρωπηκεῖναι (38*)
εἰπών. Ὁ δ' ἔτι μάλλον φισοτιμᾶται, γράφων ὕδα :
« Καὶ μανθανέτω τοίνυν Θεοῦ Λόγον ἐληλυθέναι, οὐ
« Λόγον καταχρηστικῶς ὀνομασθέντα, ὡς αὐτοὶ φα-
« σιν, ἀλλ' ἀληθῶς ὄντα Λόγον. » Καὶ αὖθις προστί-
θησι ταῦτα τοὺς εἰρηκῶσι : « Εἰ μὲν γὰρ ἡ τοῦ πνεῦ-
« ματος ἐξέστατος γίγνεται μόνη, ἐν καὶ ταῦτόν εἰκότως
« εἶναι τῷ Θεῷ φαίνονται : εἰ δὲ ἡ κατὰ σάρκα προσθήκη
« ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξετάζοιτο, ἐνεργεῖτῃ ἡ θεότης μόνη
« πλατύνεσθαι δοκεῖ : ὥστε εἰκότως μόνος ὄντως ἐστὶν
D « ἀδιαίρετος. » Καὶ ἔτι μάλλον τοῦτο κατασκευάζει δι'
ὧν ἐν τοῖς ἐξῆς οὕτως γράφει : « Τὸ μὲν οὖν πρὸ τῶν
« αἰώνων αὐτὸν γεγεννησθαι φησὶ ἀκολούθως εἰρηκῶ-
« ναι δοκεῖ : γέννημα γὰρ τὸ προελθὲν τοῦ προεμένου

χωρήσαι εἰ φησὶν εἰ εἰρηκῶτος πν. εἰ Πατὴρ λέ-
γοντος.

(38*) Ἐνηθρωπηκεῖναι. Hoc certe illi ascribitur,
ut fuerit Praxæ, et Patropassianorum ἀποφύδας, sei-
licet quia Λόγον æternum asserit : Spiritum fuisse
docet, hoc est Deum. Quasi solus Pater foret Spiritus,
hoc est Deus, quæ erat mens Eusebiana. M. —
Mox vulgo ἀλλ' ἀληθῶς εἰ εἰκότως μόνος παρήλη-
πται. Deim τοῦτον μὴ εἶναι εἰ ἀνθρ. φύσεως conii. R.
εἰ τὸν Θεὸν Θεοῦ Ἄ. M. p.

ε γίνεσθαι Πατρός. Θάταρον δ' οὐκ ἔτι ὑγιῶς οὐδ' αὐ-
 ε σεβῶς αὐτῷ παρεληφται. Τὸ γὰρ μὴ Λόγον εἶναι
 ε φῆσαι τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν
 ε τῆς γεννήσεως ἀληθῆ ἐρώπων, ἀλλ' ἀπλῶς ὕδιν μόνον,
 ε ἔμφρασίν τινα τοῖς ἀκούουσιν ἀνθρωπίνης ἔψεως παρ-
 ε ἔχειν εἰσθε. » Καὶ ἐν τούτοις μὲν γυμνῇ τῇ κεφαλῇ
 εὐν μὲν ὕδιν ἠρνήσατο, ψῆδιν δὲ Λόγον, ὥστερ τιὰ
 προστακτικῶν τῶν ποιητέων εἰσάγων, δῆλός ἐστιν ἐξ ὧν
 ἐπιφέρει λέγων· « Ὅν οὕτω πᾶσαι αἱ θεῖαι κηρύττουσι
 Γραφαί. Δαδὶδ μὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγει· Τῷ Λόγῳ
 Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐσταρωθήσαν· αὐθὺς δὲ, Αὐτός
 ἐξασπασταλεὶ τὸν Λόγον αὐτοῦ καὶ ἰσται αὐτοῦς·
 Σαλομὼν δὲ· Ζητήσουσι μα κακοὶ, καὶ οὐχ εὐρήσου-
 σιν. Ἐμύσησαν γὰρ σοφίαν τὸν δὲ Λόγον Κυρίου
 οὐ προείλοτο. Ἡσαίας τε, Ἐκ γῆρ Σιών ἐξελεύ-
 σεται, ἔφη, νόμος καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσα-
 λήμ. Καὶ αὐθὺς Ἱερεμίας· Ἐσχύνθησαν σοφοί, B
 φησὶ, καὶ ἐκατόθησαν, καὶ ἔδλωσαν, θεὶ τὸν Λόγον
 τοῦ Κυρίου ἀπεδοκίμασαν καὶ Ὀσηὲ ὁ προφή-
 της· Ἐμύσησαν ἐν κύλαις ἐλέγχοντα, καὶ Λόγον
 θεῶν ἐδδαλύσαντο. Μιχαίας τε ὁμοίως καὶ αὐτὸς
 περὶ τοῦ Λόγου μνημονεύων ἔφη· Ἐξελεύσεται νόμος
 καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Τοσαῦτα συν-
 ἔθεν περὶ τοῦ προστακτικοῦ Λόγου ῥητὰ Μάρκαλλος,
 τοιοῦτόν τινα εἶναι φησὶ καὶ τὸν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν
 θεὸν Λόγον. Διδ' ἐπάγει φάσκων· « Ὁ δ' ἱερὸς ἀπό-
 ε στολός τε καὶ μαθητῆς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, σα-
 ε φῶς καὶ διαβρήδην ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδά-
 ε σκων, ὡς ἀγνοούμενον ἐν ἀνθρώποις πρόταρον
 ε Λόγον αὐτὸν τοῦ παντοκράτορος ὀνομάζων, οὕτως
 ε ἔφη· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν
 ε πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὐ μίξ C
 ε μαρτυρεῖ χρώμενος τὴν ἀδιότητα τοῦ Λόγου ση-
 ε μαίνει. » Καὶ προστίθει τούτοις ἐπιλέγων (39)
 ἐξῆς, « Ἰν' ἐν μὲν τῷ φῆσαι, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος,
 ε θεῖον, δυνάμει ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι τὸν Λόγον· Ἐν
 ε ἀρχῇ γὰρ ἀπάντων τῶν γεγονότων ὁ θεός, ἐξ οὗ τὰ
 ε πάντα· ἐν δὲ τῷ· «Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν,»
 ε ἐνεργεῖα πρὸς τὸν θεόν εἶναι τὸν Λόγον· πάντα γὰρ
 ε δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν.
 ε Ἐν δὲ τῷ θεὸν εἶναι τὸν Λόγον εἰρηκέναι, μὴ
 ε διαιρεῖν τὴν θεότητα· ἐπειδὴ ὁ Λόγος τὸ ἐν αὐτῷ,
 ε καὶ οὕτος ἐν τῷ Λόγῳ· Ἐν ἑμοὶ γὰρ, φησὶν, ὁ
 Πᾶσθερ, κἀγὼ ἐν τῷ Πατρὶ. » Καὶ ἔτι τούτοις προσ-
 τίθεισιν, ἀπογυμνῶν τὸν ἴδιον νοῦν, δι' ὧν ἐξῆς
 ἐπάγει λέγων· « Ὁ τοίνυν ἱερὸς ἀπόστολός τε καὶ μα-
 ε θητῆς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, τῆς ἀδιότητος αὐτοῦ D
 ε μνημονεύων ἀληθῆς ἐγίνετο τοῦ Λόγου μάρτυς,
 ε Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, λέγων, καὶ ὁ Λόγος ἦν
 ε πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεός ἦν ὁ Λόγος· οὐδὲν
 ε γενέσθαι ἐνεαῦθα μνημονεύων τοῦ Λόγου, ἀλλ'
 ε ἐπαλλήλους ἐπίσει μαρτυρίας χρώμενος, ἔδεδβαλου
 ε ἐν ἀρχῇ τὸν Λόγον εἶναι. » Καὶ προστίθει τούτοις
 λέγων· « Τὴν μὲν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τῷ ἀν-

A « Deo videbitur esse. Quod si illa additio, secundum
 « carnem disquisitio, de Servatore adjiciatur, opera-
 « tione divinitas sola videbitur dilatari, ut merito
 « quidem unitas sit indivisibilis. » Vehementius adhuc
 hoc idem conatur asserere in iis quæ deinceps ita
 scribit : [R. XXXI, coll. p. 142, A] *Dicere idcirco,*
illum ante sæcula generatum fuisse, videtur de neces-
saria dici consequentia. Nam quod procedit, geni-
tum est, patris a quo exit. Alterutrum non sano
modo, nec conjuncto cum pietate ab illo sumitur.
Non enim verbum esse illud, dicere, quod ab eo pro-
cedit : et hunc esse generationis verum modum : sed
simpliciter Filium solum, solet quidem iis qui illud
audiunt emphasin quamdam et apparentiam exhibere
humanae visionis. In istis, sine omni integumento
negavit filium, eundem vero constat illum introduce-
re nulum tantum Verbum, faciendarum rerum
 B *mandatorium : id quod liquet ex adjunctis : « Quem ad*
 « hunc modum omnes Scripturæ prædicant : David
 « siquidem de illo inquit ⁷⁹, Verbo Domini, stabiliti
 « sunt cæli : et secundo, Ipse emittet verbum, et sa-
 « nabit eos ⁸⁰. Salomon autem : *Quærent me impii,*
 « *nec invenient. Odio etenim habuerunt sapientiam :*
 « *Verbum vero Domini non elegerunt ⁸¹ ; et Isaias :*
 « *Nam de Sion egredietur lex : et Verbum Domini de*
 « *Jerusalem ⁸² ; et Jeremias : *Pudofacti sunt, inquit,*
 « *sapientes, timore concussi, capti sunt, quia Verbum*
 « *Domini abjecerunt ⁸³. Et propheta Osee : *Oderunt*
 « *in portis reprehendentem : et Verbum sanctum ab-*
 « *ominati sunt ⁸⁴. Similliter et Michæas mentionem*
 « *Verbi faciens, ait : *Egredietur lex, et Verbum Do-**
 « *mini ex Jerusalem ⁸⁵. » Tot et tanta ubi coæcervavit*
 « *de Verbo mandatorio Marcellus testimonia, ejus-*
 « *modi quoque asserit existisse et Verbum illud quod*
 « *apud Deum, Deus exstabat ab initio. [R. XLVI,*
 « *coll. p. 148, C, 144, A.] Quocirca subinfert inquit :*
 « *Sancitissimus apostolus et discipulus Domini Joannes*
 « *exsertim docens apertissime in principio sui Evan-*
 « *gelii Verbum, velut prius inter homines ignoratum,*
 « *Dei omnipotentis nominatum compellat, inquit,*
 « *✠ In principio erat Verbum, et Verbum erat apud*
 « *Deum, et Deus erat illud Verbum ⁸⁶. Non unico*
 « *contentus testimonio, Verbi significat æternitatem. »*
 « [R. XLVII coll. p. 148 D.] Quibus subinfert statim,
 « ut in eo quod affirmat, *In principio erat Verbum,*
 « ostendere posset, potentia esse in Patre suo Ver-
 « bum. Erat enim in principio rerum omnium Deus,
 « de quo omnia. In eo quod ait, *Et Verbum illud erat*
 « *apud Deum,* Verbum existisse docet apud Deum
 « actu. Nam per illum omnia fiebant, et sine illo
 « fiebat nihil quod factam fuit ; in eo quod dicitur
 « Deum esse illud Verbum, divinitatem non dividit
 « quod Verbum esset, id quod in illo erat, et ille in
 « Verbo. *In me enim, inquit, Pater, et ego in Patre ⁸⁷. »***

✠ Ed. Paris., pag. 37. ⁷⁹ Psal. xxxii, 6. ⁸⁰ Psal. cxi, 20. ⁸¹ Sap. xiii, 6, 7. ⁸² Isa. li, 3. ⁸³ Jer. viii, 9. ⁸⁴ Amos. v, 10. ⁸⁵ Mich. iv, 2. ⁸⁶ Joan. i, 1. ⁸⁷ Joan. x, 38.

(39) Vulgo οὕτως; infra vulgo δι' ὧν ἐξῆς ἐπιγγέλλει λέγων· ἱερὸς· εἰ γεννήσεως εἰ ἐπαλλήλας.

Adiit ad ista revelans eam ipsius mentem, dum
 prosecquitur: [R. XXVIII] « Sanctus apostolus et
 « discipulus Domini Joannes, aeternitatis ipsius
 « mentionem faciens, verissimus adest testis de
 « Verbo, *In principio, inquit, erat Verbum: et*
 « *Verbum erat apud Deum: et Deus erat Verbum.*
 « Generationis Verbi nulla hic mentio: tantam
 « tribus continuo se sequentibus testimoniis usus,
 « confirmat illud, Verbum in principio exstitisse. »
 Adiecit istis porro: [R. LXI] « Dispensationem
 « secundum carnem, homini scimus convenire:
 « aeternitatem vero secundam spiritum Patri cre-
 « dimus adiuntam. » Accedunt eisdem in processu:
 [R. LXIV coll. p. 107 B] « Quod si ipsemet hoc
 « affirmet, inquit, *Ego de Patre exivi, et venio*⁹⁹,
 « et rursus, *Verbum quod auditis non est meum,*
 « *sed Patris qui misit me*¹⁰⁰; et, *Omnia quae Pater*
 « *habet mea sunt*¹⁰¹; manifestam est illud non
 « infuria dici, *In me Pater est, et ego in Patre*¹⁰²: ut
 « in Deo subsistat Verbum illud, a quo hoc pro-
 « fertur. In Verbo autem illo Pater, quoniam Patri
 « potentia, Verbum est. Testis enim fide dignus,
 « cum Dei potentiam, et sapientiam Dei nomina-
 « vit. Non propter illam exactissimam consonan-
 « tiam, in omnibus verbis et operibus, ut Asterio
 « visum, Servator dixit, *Ego et Pater unum*
 « *sumus*¹⁰³, verum ideo quod sit impossibile vel
 « Verbum dividere a Deo, vel Deum a Verbo sepa-
 « rare. Cum vero propter illam omnimodam conso-
 « nantiam Asterius putet Servatorem locutum ad
 « istum modum, nec animum ad secundam conso-
 « nantiam advertens, veritatem voluit ediscere, ne-
 « cesse est ut illum commonesciam, docere Scri-
 « pturam expressissime, videri saltem aliquando in-
 « consonantiam esse. Quamvis erat enim sub pas-
 « sionis tempore consonantia, cum diceret: *Pater,*
 « *et si possibile est, transeat iste calix?* et inferret:
 « *verumtamen, non ut ego volo, sed ut tu*¹⁰⁴. Equi-
 « dem non erat consonantis dicere, imprimis,
 « *Transeat iste calix.* Nec cum consonantia quid-
 « quam habere commune videtur, quod sequitur:
 « ✕ *Non mea voluntas, sed tua fiat, Pater.* Audis
 « autem, quod prima quidem facie littera denotet
 « inconsonantiam: illo volente, hoc non volente:
 « Voluisse namque patrem, patet ex eo, quod fac-
 « tum fuit illud quod volebat: Non voluisse filium,

« θρώπων διαφέρειν γινώσκωμεν τὴν δὲ κατὰ πνεῦμα
 « ἀιδιότητά ἠνώσθαι τῷ Πατρὶ πεπιστευώμεθα. »
 « Τούτοις προὐτὶν ἐξῆς ἐπιλέγει ταῦτα: « Εἰ οὖν ἀ-
 « τὸς λέγει ταῦτα, (40) Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλ-
 « θον, καὶ ἦκα· καὶ αὐθις· Ὁ Λόγος, ὃν ἄ-
 « κούσατε, οὐκ ἔστιν ἐμός, ἀλλὰ τοῦ κέκμηκετός
 « με Πατρὸς· καὶ, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμὰ
 « ἔστι, ὅθλον, ὅτι ἐκείτως κἀκαίνο διαγεν· Ἐν
 « ἐμοὶ ὁ Πατήρ, κἀγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, ἵνα ἐν Θεῷ
 « μὴ ἦ ὁ Λόγος, ὁ τοῦτο λέγων, ἐν δὲ τῷ Λόγῳ ὁ Πα-
 « τήρ· ὅτι δύναμις τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος. Θεοῦ γὰρ
 « αὐτὸν δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφίαν ἀξιώσιμος εἶρημα
 « μάρτυς. Οὐ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν ὄν λόγους τε καὶ
 « ἔργους ἀκριβῆ συμφωνίαν, ὡς Ἀστέριος ἔφη, ὁ
 « Σωτήρ λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ὅσμῳ, ἀλλὰ
 « διὸτι ἀδύνατόν ἐστιν, ἢ Λόγον Θεοῦ ἢ Θεὸν τοῦ ἑα-
 « τοῦ μερίζεσθαι Λόγου. Ἐπαι αὖ διὰ (41) τὴν ἐν
 « ἅπασι συμφωνίαν τοῦτο τὸν Σωτήρα εἰρηκέναι
 « Ἀστέριος οἰεῖται, καὶ μὴ τῇ δευτέρῃ οἰκονομίᾳ
 « προσέχον, τάληθός μαθάνειν ἐθέλει, ἀναγκασθῆναι
 « ἐστὶν ὑπομνησοῖ αὐτὸν, πῶς ἐνίστε, τὸ κατὰ τὴν
 « σὴν φαινόμενον ἀσυμφωνίαν ἐστὶν ἰδεῖν. Οὐτως γὰρ
 « ἡμᾶς τὰ ρητὰ διδάσκου. Ποία γὰρ ἐν καιρῷ τοῦ
 « πάθος συμφωνία τοῦτο λέγοντος· Πάτερ, εἰ ὄν-
 « τος ἐκ ἀκαίνο, Πατήρ μὴ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς
 « σὺ; Οὐ συμφωνοῦντος γὰρ ἦν κρῖνον μὴ τὸ λέ-
 « γειν, Παρὰθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο, οὐκ ἔν ἐχέ-
 « μενον συμφωνίας καὶ τὸ ἐπιφερόμενον εἶναι ὁμοῦ.
 « Λέγει γὰρ, Μὴ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ ὄν γενέσθαι,
 « Πάτερ, θέλημα. Ἀκούεις ὅπως ἀσυμφωνίαν κατὰ
 « τὸ φαινόμενον ἐηλοῖ τὸ γράμμα, τοῦ μὴ θέλοντος,
 « τοῦ δὲ μὴ θέλοντος. Ὅτι μὴ γὰρ ἐβούλετο ὁ Πα-
 « τήρ, ὅθλον ἀρ' ὄν ὁ ἐβούλετο γίνεσθαι· ὅτι δὲ οὐκ
 « ἐβούλετο ὁ Υἱός, ὅθλον δι' ὄν παρατεῖται. Καὶ
 « αὐθις, Ὁ Ἰησοῦς, φησὶ, τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ
 « τὸ θέλημα τοῦ κέκμηκετός με Πατρὸς. Πῶς
 « ὄν διὰ τὴν ἐν ἅπασι συμφωνίαν τὸν Σωτήρα εἰρη-
 « κέναι φησὶν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ὅσμῳ; »
 « Καὶ μετὰ βραχέα ἐπιλέγει· « Πῶς συμφωνίαν
 « ἔχειν πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Υἱός δύναται, ἢ ὁ Πατήρ
 « πρὸς τὸν Υἱόν, τοῦ Υἱοῦ Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πα-
 « τήρ, ἐμὰ ἔστι, λέγοντος; Ἀντικρυσ γὰρ κλεου-
 « κτούντος ἦν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τοῦ λέγοντος,
 « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμὰ ἔστι. « Τούτω
 « γὰρ χάριν παρὲς τὸ, Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ

✕ Ed. Paris., pag. 38. ⁹⁹ Joan. xvi, 27, 28. ¹⁰⁰ Joan. x, 30. ¹⁰¹ Matth. xxvi, 39.

¹⁰² Joan. xiv, 24. ¹⁰³ Joan. xvi, 15. ¹⁰⁴ Joan. x, 38.

(40) Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα. Hoc ubi dictum sit a Servatore, nescio; Joan. xvi, 27, legitur, ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον. Ille μάρτυς ἀξιώσιμος, Paulus est, I Cor. i, 24. M. — Porro μένη πρὶ μὴν ἦ Μρ.; dein vulgo ἢ Λόγον Θεοῦ ταυτοῦ μερ.

(41) Ἐπαι ἰδία. Imo legendum, ἐπαι δὲ διὰ τὴν [ἐπαι εἰ διὰ ex rodd. reposui]; nota est hæc Ariano-rum interpretatio unitatis, Patris et Filii, de voluntate non natura aut essentia accipientium illud. Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30), τῇ δευτέρῃ οἰκονομίᾳ, est τῇ ἐν δευτέρῳ, sed forte legendum

κἀν μὴ τῇ δευτέρῃ, etc., πῶς ἐνίστε κατ' ἀσὴν, φαινόμενῃ ἀσυμφωνίαν ἐστὶν ἰδεῖν; vult Asterius in omnibus ubique συμφωνίαν voluntatis summam apparuisse. Imo non inquit Marcellus. Erat quedam ἀσυμφωνία in passione declinanda, voluntatis nempe humanæ, a divina, conditionatæ, ab absolute. Locus est Joan. x, 30, celebratissimus per cortina Catholicorum veterum et recentiorum. Vide doctissimum Maldonatum. M.—Deis vulgo τὸν Σωτ. εἶρ. et ἐθέλοι; porro mss. sc. κατὰ τὸ φαινόμενον ἀσυμφ.; vulgo dein ἐστὶν ἰδεῖν.

« κοινά ἔστιν εἰπεῖν, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ Α
 « ἐμά ἐστιν ἔφη. Καίτοι οὐκ ἦν υἱὸν τοῦ συμφω-
 « νούτος οὕτω λέγειν, ἀλλὰ, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ
 « Πατήρ, κοινά ἔστιν. » Εἰ γὰρ αἱ τῶν Ἀποστόλων
 « Πράξεις, τὴν τῶν τηλικαύτα προσιόντων τῇ πίστει
 « συμφωνίαν ἐπαινοῦσαι, « Πάντα ἦν αὐτοῖς κοινά
 « ἔφασαν, καὶ ἐπ' ἀνθρώπων, τῶν συμφωνεῖν δυνα-
 « μένων, κοινά εἶναι πάντα νομίζουσιν ὀφειλόντων,
 « (42) πῶς μᾶλλον εἶδει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν
 « κοινωνίας μετέχειν, εἰς δύο ὑποστάσεις διηρημέ-
 « νους; Νυνὶ δὲ ἐν μὲν τῷ λέγειν, Πάντα ὅσα ἔχει
 « ὁ Πατήρ, ἐμά ἐστι, πλεονεκτῶν ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα
 « φαίνεται· ἐν δὲ τῷ φάσκειν, μηδὲ τὸν αὐτοῦ Λό-
 « γοῦ Κύριον εἶναι, ἀλλὰ καὶ τούτου τὸν Πατέρα,
 « (Ὁ γὰρ Λόγος ἐν ἀκούετε, φησὶν, οὐκ ἐστὶν
 « ἐμός, ἀλλὰ τοῦ πέμφυστός με Πατρός) ἀφαι- Β
 « ρεῖσθαι τὸν Πατέρα τὰ ἴδια τοῦ παιδὸς δείκνυσιν.
 « Ἐκάτερα δὲ κατὰ τὴν Ἀστερίου οἴησιν οὐκ ἀκο-
 « λούτως εἰρημένα φαίνεται. Ἐδει γὰρ τὸν συμφω-
 « νούτα μὴ τὰ ἐτέρῳ προσόντα παρασπᾶσαι δι-
 « καια, πλεονεκτικὸν γὰρ τοῦτό γε, ἀλλὰ τὰ ἑκατέ-
 « ρω προσόντα κοινά εἶναι νομίζουσιν. Ὅποτε, εἴαν μὲν
 « εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀποδιδέτωμεν σάρκα, οὐχ
 « ὥσπερ Ἀστέριος γέγραπεν, οὕτως εὐρήσομεν εἰ-
 « ρηκῶτα τὸν Σωτῆρα· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσ-
 « μεν· αἱ γὰρ τοῦτ' ἦν, πάντως ἀν ἔφη· Ἐγὼ καὶ
 « ὁ Πατήρ ἐν ἅπασι πρὸς ἀλλήλους συμφωνοῦμεν.
 « Νυνὶ δὲ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν, ἔφη. Οὐ
 « γὰρ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν λόγος τε καὶ ἔργος ἀκρι-
 « βῆ συμφωνίαν, ὡς αὐτὸς γέγραπεν, ὁ Σωτῆρ εἰρη-
 « καν, ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν. Οὐκοῦν αἱ ἐν C
 « ἐκείνοις ἀσυμφωνία τις ἦν, ἀνάγκη δὲ τὸν δεσπό-
 « την ἀληθεύειν, τὸν Σωτῆρα ἀκριβῶς εἰδέναι προ-
 « ἦκει, ὅτι, ἤντικα ἀν Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν,
 « λέγη, τηλικαῦτα οὐκ εἰς τὸν ἀνθρώπου δὲ ἀνελη-
 « φεν ἀποδιδέπων τοῦτό φησιν, ἀλλ' εἰς τὸν ἐκ τοῦ
 « Πατρὸς προελθόντα Λόγον. Εἰ γὰρ τις ἀσυμφωνία
 « εἶναι δοκοίη, αὕτη ἀναφέρεσθαι εἰς τὴν τῆς σαρ-
 « κῆς ἀσθένειαν ὀφείλει, ἢν μὴ πρότερον ἔχων ἀνε-
 « λθεν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ ἐνόητος λέγοιτο αὕτη, τῷ Λό-
 « γῳ διαφέρουσα φαίνεται. Ὅθεν οὐ μόνον τὸ, Ἐγὼ
 « καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν, εἰκότως ἔφη, ἀλλὰ κάκει-
 « νο, Τοσοῦτῳ χρόνῳ μεθ' ἡμῶν εἰμι, Φίλιππε, καὶ
 « λέγεις, Δεῖξόν μοι τὸν Πατέρα. Δῆλον, ὅτι οὐ τοῦ-
 « τοις τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοῖς νοητοῖς τὰ νοητά D
 « ὄραν δυναμένους. Ἀόρατος γὰρ τοῖς τῆς σαρκὸς
 « ὀμμασιν ὁ τῆς Πατρὸς ὑπάρχει, καὶ ὁ τοῦτου Λόγος.
 « Οὐ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν οὖν συμφωνίαν τοῦτ' ἔφη
 « πρὸς Φίλιππον. Ἐποῦτα εἰπὼν, ἐπαναλαβὼν ἐξ
 « ὑπαρχῆς τὸν λόγον, τοῦτον δογματίζει τὸν τρό-
 « πον· « Πρὸ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀπάσης ἡσυχία τις
 « ἦν, ὡς εἰκὸς, ὄντος (43) ἐν τῷ Θεῷ τοῦ Λόγου. Εἰ
 « γὰρ ποιητὴν ἀπάντων τὸν Θεὸν ὁ Ἀστέριος πεπλί-

« exinde liquet, ex eo quod declinat, et deprecatur.
 « Atque alia vice, *Non quero*, inquit, *meam volun-*
 « *tatem, sed voluntatem Patris qui misit me* °°. *Quomodo igitur propter illam ubique et per*
 « *omnia consonantiam, Servatorem affirmat pro-*
 « *nuntiasse, Ego et Pater meus unum sumus?* Et
 « paucis interjectis ait : [R. LXV] « *Quomodo erga*
 « *Filium consonantiam habere Pater poterit, vel*
 « *Filius erga Patrem, cum dixerit Filius, Omnia*
 « *illa quæ Pater habet, mea sunt?* Est enim Filius,
 « *qui hoc modo loquitur, abundantior suo Patre.*
 « *Omnia quæ Pater habet, mea sunt*, inquit, *ideo*
 « *non autem, Omnia quæ Pater habet, communia*
 « *sunt; cum dicendum ita esset illi, qui per omnia*
 « *haberet cum suo Patre consonantiam: siquidem*
 « *in Actibus apostolicis, ubi eorum qui ad fidem*
 « *tunc accedebant, laudatur consonantia, Omnia*
 « *fuisse ipsis communia, dicitur* °° : *et omnia sunt*
 « *communia existimanda inter eos qui consonan-*
 « *tiam inter homines amplectuntur: quanto magis*
 « *par fuit, Patrem atque Filium communionem*
 « *amplecti, qui in duas hypostasēs dividebantur?*
 « *at nunc Filius quam Pater plus habere videtur,*
 « *cum affirmet, Omnia quæ Pater habet mea sunt.*
 « *In eo autem quod dicit, Verbum non esse sui*
 « *Dominum, sed ipsius Patrem, (sermo enim quem*
 « *auditis, inquit, non est meus, sed Patris qui misit?*
 « *me:)* ostenditur Patrem a Filio auferre etiam illa
 « quæ propria sunt. Neutrum istorum, ex Asterii
 « sententia, recte dicitur. Par et æquum enim
 « fuerat consonantem aliquem, nullo modo ad so-
 « trahere, quæ de jure alteri competebant, avari-
 « tiam quippe hoc denotat, sed quæ utriusvis suppe-
 « tebant, illa esse communia arbitrari. Adeo ut cum
 « humanam carnem intueamur, non quemadmodum
 « Asterius scripsit, *Dominum locutum inveniamus,*
 « *Ego et Pater meus unum sumus; si enim id vole-*
 « *bat, omnino diceret, Ego et Pater in omnibus*
 « *inter nos conspiramus: at nunc dixit, Ego et*
 « *Pater unum sumus. Igitur si aliqua inter eos*
 « *existisset inconsonantia, et fieri nequeat, ut*
 « *Dominus mentiretur, certe est necesse intelliga-*
 « *mus Servatorem, cum diceret, ✕ Ego et Pater*
 « *unum sumus, hoc non dixisse ex intuitu hominis,*
 « *quem assumpsit, sed Verbi e Patre procedentis.*
 « *Nam si aliqua deprehendi inconsonantia posset,*
 « *debet illa referri quidem ad carnis infirmitatem,*
 « *quam cum prius non haberet, suscepit Verbum.*
 « *Quod si unitas hæc dicatur, certe videtur ad*
 « *Verbum esse referenda. Unde non istud tantum,*
 « *Ego et Pater unum sumus, merito dictum est ab*
 « *illo, sed aliud insuper: Tanto tempore sui vobis-*
 « *cum, Philippe, et tu dicis: Ostende mihi Patrem* °°

✕ Ed. Paris., pag. 39. °° Joan. v, 30. °° Act. II, 44; IV, 32. °° Joan. XIV, 9.

(42) *Νομίζουσιν ὀφειλόντων.* Ὁφείλει, statim, forte τῆς αὐτῆς κοινωνίας, αὐτὴ τῆς ἰσῆς x. μ. κἀν εἰς δύο ὑπ. δ. Μ. — Supra vulgo ἐπαινοῦσα et infra νυνὶ μὲν ἐν τῷ et ἀποδιδέτωμεν et ἐν ἐσμεν· εἰ γὰρ omissis

intermediis quæ codd. dant.

(43) Vulgo ὄντος post Λόγου et dein εἶναι ὅτι καὶ συνομολ. ἢ. αὐτὸς et πάντα ἐν αὐτοῖς ὑπὸ Θεοῦ.

« Nimirum non istis tantum oculis, sed intellectua-
 « libus, intelligibilia qui cernere possunt. Nam
 « corporeis oculis invisibilia est et Pater et Patris
 « Verbum, Non igitur ad hanc modum allocutus
 « est Phillippum, propter illam in singulis conso-
 « nantiam. » Postquam tam multis haec dixerat,
 resumpto ab initio sermone, ad hunc modum
 dogmatizat : [R. XCII coll. p. 104 D, 106 B.]
 « Ante omnem rerum productionem erat, ut
 « par est credere, quies in Deo, existente apud
 « eum Intus Verbo. Nam si omnium rerum condi-
 « torem esse Deum Asterius credit (id quod ipse
 « nobiscum una constituitur : Deum nimirum sem-
 « per existentem initium suae existentiae non sorti-
 « tum : caetera quidem omnia ab illo producta
 « fuisse, et quidem producta de nihilo. Neque enim
 « credo, et illud professurus est, esse quaedam
 « ingenta, nec dicturo crediturus : sed habere
 « persuasissimum, caelum, terram, et omnia in eis
 « a Deo iulase producta) si credat, inquam, ista,
 « necesse est ut illud simul constiteatur, nihil pro-
 « prium aliud praeter Deum existitisse. Habet ergo
 « privatam suam quamdam opinionem sermo iste,
 « existens in Patre suo. » Haec postquam dixerat,
 subinfert statim [R. XCIII] : « Concessam illi pote-
 « statem, gloriam Asterius nominavit ; nec solum-
 « modo gloriam, sed et antemundanam gloriam :
 « non animadvertens, ante mundum conditum, praes-
 « ter unum solum Deum existitisse omnino nihil. »
 Haec Marcellus ubi dixerat, et sine ullo praetextu
 per illa Filium abnegaverat, ut nobis redderet per-
 suasissimum, qualem Dei Verbum imaginaretur,
 mentem suam aperit dilucidius adhuc, et nostro
 verbo assimilat per omnia, in iis quae ita scribit :
 [R. LV coll. p. 79 B, 114 D, 125 B.] « Omnia qui-
 « dem quae facta sunt, intelliguntur a Patre facta
 « esse per Verbum. Quocirca et sanctissimus Moy-
 « ses, angelum appellat hoc in loco Verbum, pro-
 « pterea quod non ob aliam causam apparuit, quam
 « ut Moysi renuntiaret illa quae conducere sciebat
 « illis Israel. Sciebat autem illud conducere, ut
 « crederent unum solum Deum esse. ✕ Quocirca
 « et alloquitur illum, *Ego sum qui sum* 97 : ut ab
 « ipso cum recesserint, nullum esse Deum alium
 « arbitrarentur. Proclive est autem istud cuicum-
 « que prudenti, uti arbitror, intelligere, ab exemplo
 « quodam exiguo et satis humili humano. Neque
 « enim possibile est, cuicumque, verbum hominis, vel
 « potentia, ab hypostasi separare. Unum est etenim
 « atque idem cum homine verbum suum ; nec ullo
 « pacto aliter separandum, quam sola agendi opera-
 « tione. » Magis adhuc prodige suam mentem insinuat,

✕ Ed. Paris., pug. 40. 97 Exod. III, 14.

(44) Διὰ τοῦ Λόγου σημαίνεται. Deest, γεγεννη-
 « θαι. Ἐνταῦθα, referebatur ad locum aliquem Scri-
 « pturae, quem in his suis excerptis reticuit Euse-
 « bius. M. — Mox vulgo καὶ ἀγῶν. et ἀναγγέλη.

(45) Statim lege, οὐδὲ γὰρ τοῦ ἀνθρώπου τὸν λό-
 « γον δυνάμει, ἢ καὶ ὑποστάσει: γ. Impossible est, ita

« σταυκν εἶναι, ἔβλον ὅτι συνομολογήσει ἡμῶν καὶ
 « αὐτός· τὸν μὲν ἀπὸ ὑπάρχειν, μηδὲ πάποτε εἶναι
 « ἀρχὴν λαβόντα· τὰ δὲ γεγεννησθαι ἐκ ὅπ' αὐτοῦ.
 « καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γεγεννησθαι. Οὐ γὰρ εἶμαι καὶ
 « τοῦτο πιστεύειν αὐτὸν τῷ λόγοντι εἶναι τινα καὶ
 « ἀγέννητα· ἀλλὰ ἀκριβῶς πιστεῖσθαι, ὅτι οὐρανός
 « ἐκ καὶ γῆ καὶ πάντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς
 « ὄντα ὑπὸ Θεοῦ γεγεννηται. Εἰ τοίνυν τοῦτο πι-
 « στεύοι, ἀνάγκη αὐτὸν κακῶς συνομολογεῖν, ὅτι
 « πλὴν Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἦν. Εἶχεν οὖν τὴν εὐαίαν
 « δόξαν ὁ Ἀόγος, ὃν ἐν τῷ Πατρὶ. » Καὶ ταῦτα εἰ-
 « πὼν, ἐπάγει μὲθ' ἑτερα· « Τὴν θεοθεῖσαν αὐτῷ
 « ἐξουσίαν Ἀστέριος δόξαν ὀνομάζει· καὶ οὐ δόξαν
 « μόνον, ἀλλὰ καὶ προκόσμιον δόξαν, οὐκ ἐνοῶν,
 « ὅτι, μήπω τοῦ κόσμου γεγονότος, οὐδὲν ἕτερον ἦν
 B « πλὴν Θεοῦ μόνου. » Ταῦτ' εἰπὼν ὁ Μάρκελλος,
 καὶ τὸν Ὑῖν δι' αὐτῶν ἀπαρκαλύπτως ἀρνησά-
 « μενος, ἵνα ἡμᾶς ἀκριβῶς πείσῃ, ὅποιον εἶναι τὸν
 Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐφρόνει, σαφέστερον ἐμφαίνει τὴν
 δίκαιον, τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ ἀπεικάζων αὐτὸν, δι'
 « ὧν ταῦτα γράφει· « Ὀσπαι γὰρ τὰ γεγονότα
 « πάντα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου σημαίνε-
 « ται (44). Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ ἀγιώτατος Μωϋσῆς
 « ἀγγελον ἐνταῦθα ὀνομάζει τὸν Λόγον, ὅτι δι' οὐδὲν
 « ἕτερον ἐφάνη, ἀλλ' ἵνα ἀναγγελεῖ τῷ Μωϋσῆϊ,
 « ταῦτα ἄπαι λυσταλεῖν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἠπίστατο·
 « ἠπίστατο δὲ λυσταλεῖν ἵνα Θεὸν εἶναι νομίζειν.
 « Διὸ καὶ πρὸς αὐτὸν, Ἐγὼ εἶμι ὁ ἄν, ἔφη, ἵνα
 « μηδένα ἐκτός ἐαυτοῦ ἕτερον Θεὸν εἶναι διδάξῃ.
 C « Τοῦτο ῥάβιον, εἶμαι, τοῖς εὐφρονοῦσι, καὶ ἀπὸ μι-
 « κροῦ τινοῦ καὶ ταπεινοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγματος
 « γινώσκει. (45). Οὐδὲ γὰρ τὸν τοῦ ἀνθρώπου λόγον
 « δυνάμει καὶ ὑποστάσει χωρίζαι τινα δυνατὸν. Ἐν
 « γὰρ ἐστὶ καὶ ταῦτὸν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ λόγος, καὶ οὐδ-
 « ἐνὶ χωριζόμενος ἐτέρῳ ἢ μόνῃ τῇ τῆς πράξεως
 « ἐνεργείᾳ. » Καὶ ἐπιδαφιλεύεται ἔτι μᾶλλον τὴν
 αὐτοῦ δίκαιον ἐμφαίνων, δι' ὧν ἐξῆς τάδε φησὶν·
 « Οὐ γὰρ δὴ ἐτέρας ὀνομασίας, οἷον ὕλης ἢ ἄλλης
 « τινὸς ἀνθρωπίνης (46), ὁ Θεὸς ἐδεῖτο πρὸς κατα-
 « σκευὴν, ἀλλὰ ταύτης τῆς ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ ἐτοι-
 « μασίας. Ἐπει οὖν ἀδύνατον ἦν χωρὶς λόγου καὶ τῆς
 « προσούσης τῷ λόγῳ σοφίας ἐννοῆσαι περὶ τῆς
 « τοῦ οὐρανοῦ κατασκευῆς τὸν Θεὸν, εὐκρίτως ἔφη·
 « Ἦν ἵνα ἡτοίμασε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐ-
 « τῷ. » Καὶ προστίθεισιν αὐθὶς ἐξομοῶν τῷ ἀνθρω-
 « πίνῳ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ δεῖξαι αὐτὸν ἀν-
 « ὑπόστατον. Γράφει δὲ οὕτως· « Ἐνταῦθα ἐγὼ εἶμι
 « ὁ ἄν, λέγει μὲν τῷ Μωϋσῆϊ ὁ Πατήρ. Λέγει δὲ,
 « δηλονότι διὰ τοῦ Λόγου. Πάντα γὰρ ὅσα ἀνὸς Πατήρ
 « λέγει, ταῦτα πανταχοῦ διὰ τοῦ Λόγου λέγων φαί-
 « νεται. Τοῦτο δὲ δῆλόν ἐστι καὶ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ὅσα
 « μικρὰ τοῖς μεγάλοις καὶ θεοῖς ἀπεικάζει. Καὶ

verbum ab homine suum separare, ut subsistat se-
 paratum. M. — Dein vulgo ἐπιδαφ. sine καὶ et δι'
 ἐτέρας.

(46) Ἡ ἄλλης τινὸς ἀνθρωπίνης. Deest aliqua
 vox fulciendae sententiae. M. — Dein vulgo πρὸς τὴν
 κατασκ. et προσηκούσης τῷ λόγῳ et ἡτοίμασε.

ε ἡμεῖς γὰρ πάντα ὅσα ἂν θέλωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν, α ἢ
 ε λέγειν τε καὶ ποιῆν, τῶ ἡμετέρῳ ποιούμεν (47)
 ε λόγῳ. » Ἐἴτα μεταξὺ τῶν εἰπῶν ἐπιλέγει: Πῶς οὖν
 ε Ἄστέριος, τὰς ἀγίας Γραφὰς ἀπλῶς καὶ ἐμφρόδως
 ε ἀκολουθεῖν προσποιούμενος, οὐκ ἔγνω τὸ μέρος τοῦτο
 ε λέγων· Κύριος ὁ Θεός σου, οὗτος Κύριος εἰς ἐστὶ
 ε Θεός ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω καὶ
 ε οὐκ ἐστὶν ἐπὶ πλὴν αὐτοῦ; Καὶ οὗτος εἰς ἐστὶ, καὶ πλὴν
 ε αὐτοῦ ἕτερος οὐκ ἐστὶ. « Καὶ προὖν αὐτὸς διίσχυ-
 ρίζεται φάσκων· « Ὁ καταχρηστικῶς λόγος ὀνομα-
 ε σθεῖς, καὶ διαβραγῶσιν οἱ ἑταροδιεσκαλοῦντας
 ε φευδόμενοι, ἀλλὰ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ὑπάρ-
 ε χων Λόγος· » καὶ προστίθει· « Τί γὰρ ἕτερον
 ε ἦν ἀποκεκρυμμένον μυστήριον ἢ κατὰ τὸν Λόγον;
 ε Ὁύτε ἔδ ἦν ἀποκεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ τοῦτι πρό-
 ε τερον τὸ μυστήριον, ὥστε μηθένα τοῦ προτέρου
 ε λαοῦ ταφῶς τὰ κατὰ τὸν Λόγον εἶδέναι· ἀλλ' ἡμᾶς
 ε τοῦ πλοῦτου τῆς δόξης, καὶ τοῦ ἀποκεκρυμμένου
 ε μυστηρίου ἀπολαύειν νυνί (48). » Καὶ μετὰ ταῦτα
 πάλιν ἀνθρωπίνῃ κέχρηται εἰκόνι, τοῦτον γράφων τὸν
 ε πρόπον· « Τίς γὰρ οὕτως ἢ τῶν ἀγίων ἀγγέλων, ἢ ἀν-
 ε θρώπων δικαίων ἀξιόπιστος ἦν τὴν ἐκ προσώπου
 ε τοῦ Θεοῦ ὀρισθεῖσαν αὐτῷ τιμωρίαν λῦσαι;
 ε εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Λόγος ὁ συμπαράν τε (49) καὶ συμ-
 ε κλάττωγ πρὸς ἐν ὁ Πατήρ, Ποιήσωμεν ἀνθρώπον,
 ε ἴφη, κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοιωσιν, οὐκ ἐν-
 ε ε τοῦ ἑτέρου Θεοῦ τοῦ συμπλάττειν αὐτῷ δυναμένου.
 ε Ἐγὼ γὰρ εἶμι, φησὶ, Θεός πρῶτος· καὶ ἐγὼ μετὰ
 ε ταῦτα, καὶ κληρῶ ἡμεῖς Θεός ἕτερος οὐκ ἐστίν.
 ε Ὁύτε οὖν νεώτερός τις Θεός, οὔτε ἐστὶν ἄλλος τις
 ε μετὰ ταῦτα Θεός ὢν, Θεῷ συνεργεῖν δυνατὸς ἦν.
 ε Ἄλλ' εἰ τις, μικρῶ τινι καὶ ἀνθρωπίνῃ καθ' ἡμᾶς
 ε παραδείγματι χρώμενος, ὡς διὰ εἰκόνας, τὴν θείαν
 ε ἐξετάζει πρᾶξιν, ὥσπερ ἂν τις ἀνδριαντοποῖδς ἐπι-
 ε στήμων ἀνὴρ, ἀνδριάντα πλάσαι βουλόμενος, πρῶ-
 ε τον μὲν τοὺς τύπους αὐτοῦ καὶ χαρακτῆρας ἐν ἑαυ-
 ε τῷ σκοπεῖ· Ἐπειτα πλάτος τε καὶ μήκος, ὅσον εὖ-
 ε κρηπῆς, ἐνοεῖ, ἀναλογίαν τε τοῦ παντὸς, ἐν τῷ
 ε καθ' ἑκαστον ἐξετάζει μέτρα, χαλκοῦ τε τὴν πρόσ-
 ε φορον ἐτοιμάσας ὕλην, καὶ τὸν ἐσόμενον ἀνδριάντα
 ε τῇ ἑαυτοῦ προτυπώσας διανοίᾳ, καὶ νοητῶς ὄρῃ
 ε νομίσας, συνειδῶς τε ἑαυτῷ συνεργεῖν τὸν λόγον,
 ε ᾧ λογίζεται, καὶ ᾧ πάντα πράττειν εἰσθεν, (οὐδὲν
 ε γὰρ μὴ λόγῳ γιγνόμενον καλόν) ἀρχόμενος τῆς
 ε αἰσθητῆς ταύτης ἐργασίας, πρὸς αὐτὸν, ὡς πρὸς
 ε ἕτερον, παρακαλεῖται λέγων· Ἄγε ποιήσωμεν (50)
 ε ἄγε πλάσωμεν ἀνδριάντα· οὕτως ὁ τῶν ὄλων δεσπότης
 ε τῆς Θεός, τὸν ἑμψυχον ἐκ γῆς ἀνδριάντα ποιῶν,

⚪ Ed. Paris., pag. 41. ⁹⁹ Prov. viii, 27. ⁹⁹ Gen. 1, 26.

(47) Ἡμετέρῳ ποιούμεν. Non est plena redditio, addo, καὶ λέγομεν. M.— Dein vulgo τινὰ λέγων ἐπιφέρει εἰ ἀπρόδως mss. loco ἐμφ. Μοχ vulgo διαβραγῶσιν εἰ κατὰ Λόγον.

(48) Ἀπολαύειν νυνί. Non inepte, ἀπολαύοντας. Hæc omnia ad nauseam usque repetuntur in sequentibus libris. M.— Dein vulgo τῆ κεχρ. εἰκόνι εἰ τῶν ἀνθρώπων εἰ τοῦ Θεοῦ προσώπου.

(49) Vulgo τε οἰν., dein vulgo καὶ καθ' ὄμ. εἰ φῶρ. πεινί β.

(50) Ἄγε ποιήσωμεν. Hoc non probat Basilius,

in sequentibus, inquit : [R. LIII coll. p. 125] « Non
 « certe indigebat Deus, appellatione sua, ut puta ma-
 « terie, aut rei humanæ ejuſcunq̄ue : sed illius
 « solius apparatus, qui in ejus mente versabatur.
 « Quandoquidem ergo impossibile fuerat, sine verbo,
 « et verbo conveniente prudentia, Deum cogitare
 « mundi affuisse condituræ, non immerito inquit :
 « Cum præparares cælum, una aderam tecum⁹⁹. » Adji-
 « cit deus e similitudine humani verbi, et Verbum
 Dei esse, ut ostenderet illud minime subsistere.
 Scribit enim, « Hoc in loco, ait, Ego sum qui sum,
 « ad Moysen loquitur Pater. » [R. LVI coll. p. 114
 « D, 118 B.] Loquitur autem quod constat, per
 « Verbum suum. Quæcunq̄ue etenim loquitur Pater,
 « hæc ubique per Verbum suum locutus videtur. Hoc
 « apparet, si parva licet magnis componere et divi-
 « nis, a nobismetipsis. Nos etenim omnia, quæcun-
 « que volumus, quantum saltem in nobis est, facere
 « et dicere, per nostrum verbum procuramus. » [R.
 LXVIII coll. p. 132 C.] Ubi nonnulla interseruerat,
 subnectit : « Quinam igitur Asterius, cum præ se ferret
 « simpliciter, et cum timore quodam sequi Scriptu-
 « rarum ductum, illam earum partem tamen non
 « intelligebat, Dominus Deus tuus, iste Deus unus
 « est. Deus, in cælis sursum, et super terram
 « deorsum, nec alius adhuc est præter illum?
 « Unus est, inquit, et præter illum non est alius. »
 Pergens deinceps contendit vehementius, : [R. XL
 coll. p. 116 C] « Non erat verbum, dictus cata-
 « chrestice, rumpantur licet illi mentiando, qui
 « contrarium tuentur, sed proprie et simpliciter
 « erat Verbum. » Adjungit : [R. XLV p. 144 B]
 « Quid vero erat aliud mysterium illud abscondi-
 « tum, quam secundum Verbum Dei? Erat autem
 « illud, ita olim in Deo absconditum prius, ut nul-
 « lus plane apud populum priorem, perspicue illa
 « cerneret quæ ad Verbum pertinebant. Nos vero
 « in præsentî frumitur divitiis gloriæ ipsius et
 « mysterii revelati. » Humana demum utitur simi-
 « litudine ad hunc modum scribens : [R. LII
 coll. p. 125] « Quis vero fuit adeo dignus vel
 « inter homines justos vel sanctos etiam angelos,
 « pœnam a Deo in illos destinatam amoliri?
 « ❖ Verbum solum qui una aderam cum Deo, et
 « una cum illo effigiatur hominem : ad quem dice-
 « bat Pater, Faciamus hominem, ad imaginem et si-
 « militudinem nostram⁹⁹, cum non exstaret aliquis
 « alius Deus, qui cum illo una effigiare posset. Ego

homil. 9 in Hexameron, Τίς γὰρ χαλκοῦς ἢ τέκτων, inquit, ἢ σκυτοτόμος, ἐπὶ τῶν ὀργάνων τῆς τέχνης μόνος καθήμενος, οὐδενὸς αὐτῷ συνεργούντος, λέγει αὐτὸς ἑαυτῷ, Ποιήσωμεν τὴν μάχαιραν, ἢ συμπήξωμεν τὸ ἄροτρον, ἢ ἀπεργασώμεθα τὸ ὑπόδημα, ἀλλ' οὐκ οὐκ σιωπῇ τὴν ἐπιβάλλουσαν ἐνέργειαν ἐκτελεῖ; Hæc latius ibidem contra Judæos. Qui quod sequitur de animata statua hominis, sic expressit : Ἐμψυχος εἰκὼν ἐν μέσῳ τῇ κτίσει ἐκτορνευθεῖς. M.— Statim vulgo πλάσωμεν, et infra λευκοτέραν εἰ ὁ Θεός παντοκρ.

enim, inquit, Deus cum primus: Ego Deus postre-
 mus, et prater me non est alius Deus¹. Non est
 itaque junior Deus aliquis, nec in secundis positus
 Deus aliquis, qui poterat una cum Deo operari:
 sed veluti si quis parvo quodam utatar et humano
 exemplo, ita rem istam examinet ad similitudi-
 nem. Sicut si statuarum artifex excellens, statuam
 conficere propositum habeas, imprimis caracte-
 ras ejus atque formas secum speculatur: latitu-
 dinem deinceps et longitudinem decentem cogi-
 tat, et totius proportionem sigillatim per partes
 animo tenens amensitat atque exigit: tum demum
 materiam, res in procinctu comparat, et futuram
 illam statuam animo suo delineatam complexus,
 sibi que conscius, rationem latens seam, qua ra-
 tiocinatur, et qua administra componit omnia (ni-
 hil etenim pulchrum est, non secundum rationem
 exarsiatum) ubi manum admoveere operi incipit,
 ita tanquam alteram personam affatur: Age, fa-
 ciamus, inquit: age effingamus statuam. Ad
 eundem modum universorum Dominus Deus, vi-
 ventem de terra statuam effingaturus, non ad alium
 aliquem, sed ad suum ipsius Sermonem se com-
 ponit, *Faciamus*, alienus, *hominem*, non ad eun-
 dem modum quo caetera: usm certe secundum
 rationem universa formabantur. Addit istis post
 alia: [R. CVIII] Nunc autem sacris Scripturis
 credo, quod unus sit Deus, et ejus Verbum Deus
 et e Patre quidem exiit, ut omnia per illum fierent.
 Post iudicii tempus et rerum omnium restaura-
 tionem, et opposita potestatis cujuscunque amo-
 litionem, tunc subjiciatur ipse illi, qui ei subjecit
 et omnia², Deo et Patri, ut ad eum modum sit in
 Deo demum Verbum, quo prius olim fuerat, quam
 mundus crearetur. Nam cum prius nihil prorsus
 exstaret nisi solus Deus, condenda autem essent
 omnia per Verbum, prodit Verbum virtute pra-
 editum operatrice: Verbum inquam illud quod in
 Patre fuit. Rursus autem eandem sententiam
 explicatius ponit in sequentibus: [R. LIV coll. p.117
 D, 165 A] Prius enim quam mundus conderetur, erat Verbum; in Patre suo. Cum vero Deus omnipo-
 tens statueret omnia quae in caelo sunt, et in terra, condere: mundi creatio illa indigebat operatione
 effectiva. Idcirco, cum praeter Deum nihil prorsus esset, (nam est positum illud in confesso, universa
 fuisse ab illo condita) tunc procedens Verbum siebat mundi conditor, quod prius intus intellectu-
 aliter residens, *Ipse fuit.* Et rursus post omnia addit: Hanc ob causam non se nominat *Filiam Dei*,
 sed *hominem*: ut ita hominem, per communionem cum ipso copulatum, fieri procuraret *Filiam Dei*:
 et finita hac dispensationis actione, iterum velut Verbum aduniatum Deo adimplens quod dictum est
 ab Apostolo, *Tunc et ipse subjectus erit illi, qui omnia ipsi subjecerat, ut sic Deus fiat omnia in*
*et omnibus*³. Tunc enim erit idem quod prius fuerat. Tam multis Marcellus illud egit, ut revelata facie
 Dei Filium ejuret. Si enim unus atque idem erat Deus, et quod in Deo erat Verbum, et nemo unquam
 sibi metipsum existat Pater, ut nec Filius quisquam sibi ipsi, qui unus esset, unus autem solus erat et
 ipsemet suo Verbo Deus, apparet quod non erat Pater, cum nondum exstaret ipsius Filius: item,
 quod non erat Filius, cum nondum exstaret Pater.

Ex antedictis ideo cognoscimus quae et qualia iste
 homo commentatus est, de Verbo Dei non existente,

οὐκ ἄλλω τινὶ ἄλλὰ τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ παρακαλεῖται
 λέγων· Ποιήσωμαι ἄνθρωπον οὐ τὸν αὐτὸν τοῖς
 ἄλλοις τρόποι· λόγῳ γὰρ ἡ κῆσα ἐγένετο κτίσις.
 Καὶ τοῦτοις μεθ' ἑτερα ἐπιλέγει· Νυνὶ δὲ πιστεύω
 ταῖς θείαις Γραφαῖς, ὅτι εἰς Θεός, καὶ ὁ τοῦτου
 Λόγος Θεός προῆλθε μὲν τοῦ Πατρὸς, ἵνα πάντα ἐ-
 αὐτοῦ γένηται. Μετὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς κτίσεως,
 καὶ τὴν τῶν ἀπάντων διάρθρωσιν, καὶ τὸν ἀφανισμόν
 τῆς ἀντικειμένης ἀπάσης ἐνεργείας, τότε αὐτὸς
 ὑποταγῆσθαι τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, Θεῷ
 καὶ Πατρὶ, ἵν' οὕτως ἦ ἐν Θεῷ ὁ Λόγος, ὡσπερ καὶ
 πρότερον ἦν, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. Οὐθενὸς γὰρ
 ἔντος πρότερον ἢ Θεοῦ μόνου, πάντων δὲ διὰ τοῦ
 Λόγου γίνεσθαι μαλλόντων, προῆλθεν ὁ Λόγος ἐρα-
 στικῆ ἐνεργείᾳ, ὁ Λόγος οὗτος τοῦ Πατρὸς ἐν.
 Καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν διάνοιαν λευκότερον τίθησι λέ-
 γων· Πρὸ γὰρ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, ἦν ὁ Λόγος ἐν τῷ
 Πατρὶ. Ὅτε δὲ ὁ Θεὸς παντοκράτωρ πάντα ἐν ἐσ-
 ρανόει καὶ ἐπὶ γῆς προῦθετο ποιῆσαι, ἐνεργείας ἢ
 τοῦ κόσμου γένεσις ἰδεῖτο δραστητικῆς καὶ διὰ τοῦτα,
 μηθενὸς ἔντος ἑτέρου πλην τοῦ Θεοῦ, (πάντα γὰρ
 ὁμολογῆται ὑπ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι), τότε ὁ Λόγος
 προελθὼν ἐγένετο τοῦ κόσμου ποιητής, ὁ καὶ πρότε-
 ρον ἔνθεν νοητῶς ὀνομάζων αὐτόν. Καὶ αὐθις μετὰ
 πάντα ἐπιφέρει λέγων· Καὶ διὰ τοῦτο οὐχ Ἰῶν Θεοῦ
 ἑαυτὸν ὀνομάζει, ἀλλ' ἄνθρωπον, ἵνα δὲ αὐτῆς τοιαύτης
 ὁμολογίας θέσει τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν
 κοινωνίαν ἰδὲν Θεοῦ γενέσθαι παρασκευάσει· καὶ μετὰ
 τὸ τέλος τῆς πράξεως αὐθις, ὡς λόγος, ἐνοῦθη τῷ
 Θεῷ, πληρῶν ἐκείνου τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου προειρημέ-
 νον. Τότε αὐτὸς ὑποταγῆσθαι τῷ ὑποτάξαντι αὐ-
 τῷ τὰ πάντα, ἵνα ἢ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός (51).
 Ἔσται γὰρ τῆνικαῦτα τοῦθ' ἔπερ πρότερον ἦν. Διὰ
 τοσούτων Μάρκελλος γυμνῆ τῇ κεφαλῇ τὸν Ἰῶν τοῦ
 Θεοῦ ἐξυμῶσατο. Εἰ γὰρ ἐν καὶ ταῦτ' ἦν ὁ Θεός, καὶ
 ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος, οὐδεὶς δὲ πώποτε αὐτὸς ἑαυτοῦ γέ-
 νοιτ' ἄν Πατήρ, ὡς οὐδ' αὐτὸς ἑαυτοῦ υἱὸς ἐν καὶ
 μόνος, εἰς δὲ μόνος ἦν, καὶ ἑαυτὸς τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ ὁ
 Θεός, ὅπλων ἦν οὐ Πατήρ ἦν, μὴ ὑπάρχοντος αὐτῷ
 Ἰοῦ· οὕτως Ἰδὲ, μὴ ὑφαστώτος αὐτῷ Πατρός.

Ὅποια μὲν οὖν περὶ τοῦ μηδὲ εἶναι, μηδὲ προῦφε-
 στάναι τὸν τοῦ Θεοῦ Ἰῶν, ψιλῶν δὲ Λόγον ἔνθεν

* Ed. Paris., pag. 43. ¹ Dent. III, 24; IV, 39. Isa. LXVIII, 12. ² I Cor. XV, 28. ³ ibid.

(51) Πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. Imo Θεός, apud Apostolum et de sententia Marcelli. M. — Supra

vulgo αὐτῷ πάντα et infra αὐτῷ et τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.

ὄπαρχειν ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτον ποτὲ μὲν ἡσυχάζειν, ποτὲ δὲ ἐνεργεῖν δραστηρικῆς δυνάμει, διεξήλθεν ὁ ἀνήρ, ἔγνωμεν διὰ τῶν προκειμένων (53). Ταῦτα δὲ ἀτὰρ πολλάκις καὶ διαφόρως τῆ ἑαυτοῦ παραθέματος γραφῆ, πάλιν σωρὸν (53) περιττῶν ῥημάτων συναφῆρας τῷ συγγραμμάτι. Ἄλλ' ἡμεῖς γε τοῖς αὐτοῦ καθ' ἑαυτοῦ ἰδέγχοις, ἐξ ὧν παρέθετο φωνῶν ἀρκασθέντες, οὐδ' ἀντιβῆσσεως ἀξιόσωμεν τὴν τοῦ Ἰουδαίου τοῦτου δόγματος ἀτοπίαν. Ἐνεῦθεν δὲ ἐπὶ τὰ εἰρημμένα τῷ αὐτῷ περὶ τῆς σαρκὸς, ἣν ἐνεργεῖα (54) μόνῃ φησὶ ἀνεκλιθέναί τὸν ἐν τῷ Θεῷ Λόγον, μεταθέντας, φέρ' ἴδωμεν ὅπως τὴν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φερομένην θεολογίαν ἐπὶ τὴν σάρκα μεταφέρει· αὐτὸν μὲν τὸν ἀληθῶς πρῶτον τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἀρνούμενος, τὴν δὲ σάρκα Θεολογῶν, ἣν μικρὸν ὕστερον ἔρημον ἰσοῦσαι τοῦ Λόγου, ὁ ἀνευλαθεῖς ὠρῆετο.

A modum praeexistente, sed quod nudum Verbum in Deo exstaret, ita ut interdum conquireretur, aliquando autem activa virtute operaretur. Atque haec non semel, sed diversis modis et temporibus suis scriptis intersperat, adeo ut verborum supervacaneorum struem ingentem per syngramma illud suum accumulaverit. Nos autem contenti e vocibus ipsius refutationem illius scripti contexnisse, huius dogmatis Judaici absurditatem nulla dignabimur responsione. Hinc porro transvecti, ad illa quae dicuntur ab eo de carne quam Verbum illud quod in Deo erat, ut ipse loqui amat, sola suscepit operatione : aegedum, dispiciamus, qualiter eam, quam in sacris Scripturis reperimus de Filio Dei unigenito theologiam, ad carnem traducit, quam assumpsit : ipsum quidem, qui praeexistebat, Dei Filium abnegans, carnem vero deificans ; quam ipsam tamen sine meta et pietate, mox a Verbo deserendam esse definivit.

ΚΕΦ. Γ.

CAP. III.

Ὅπως ἐγγράφει Μάρκελλος περὶ τῆς σαρκὸς, ἣν ἀνέκλιθεον ὁ Λόγος.

Quid Marcellus sentiebat de carne illa, quam assumpsit Dei Verbum.

« Ὁ μὲν γὰρ (55) Λόγος ἐν ἀρχῇ ἦν, μὴδὲν ἕτερον ἢ ὃν ἡ Λόγος ὁ δὲ τῷ Λόγῳ ἐνωθεὶς ἄνθρωπος, οὐκ ἢ ὃν πρότερον, γέγονεν ἄνθρωπος (56), ὧς διδάσκει ἢ ἡμεῖς Ἰωάννης Λόγων · Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. ἢ Διὰ τοῦτο τοῖνον τοῦ Λόγου μνημονεύων φαίνεται μὲν ἢ σου ἢ εἴτα γὰρ Ἰησοῦ, εἴτα Χριστοῦ ὀνόματος μνημονεύει ἢ θεία Γραφή, τὸν μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἔντα ἢ σαρκὸς τοῦ Θεοῦ Λόγον ὀνομάζειν φαίνεται. Εἰ δὲ τις ἢ καὶ πρὸ τῆς Νέας Διαθήκης ἐδ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ἢ ὄνομα ἐπὶ τοῦ Λόγου μόνου δεικνύναι δύνασθαι ἐπεὶ ἢ ἐγγέλλοιτο, εὐρήσει τούτο προφητικῶς εἰρημμένον, ἢ (57) ὡσπερ καὶ ἀπὸ τούτου ὄχιλον · Παρέστησαν ἢ γὰρ, φησὶν, οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες ἢ συνήχθησαν ἐπὶ ἐδ αὐτὸ, κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ ἢ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπάγει ἢ Εἰκότως οὖν, πρὸ τῆς καθόδου, ὅπερ πολλάκις (58) ἢ ἔφαμεν, Λόγος · μετὰ δὲ τὴν κάθοδον, καὶ τὴν τῆς ἢ σαρκὸς ἀνάληψιν, διαφόρων καὶ τῶν ἐπιγοριῶν τι-

[R. XXXVI] : Erat in principio Verbum, nec aliud erat quam Verbum. Homo autem Verbo ✕ a. unitus, com non fuisset prius, factus est homo : hoc nos Joannes docuit, inquitens : *Et Verbum caro factum est* . Verbi solius mentionem ideo facit tunc ; sive enim nominis Jesu meminerit, seu etiam Christi Scriptura sacra, videtur illud Verbum nominare velle, quod deinceps cum humana carne fuit. Si quis vero audeat profiteri, reperiturum se nomen illud Jesu de Verbo solo usurpatum, extra Scripturam Testamenti Novi, id ad morem prophetarum praedictum sic inveniet. Liqueat autem hinc ipsum : *Assisterunt reges terrae, et principes in unum conserunt adversus Dominum, et adversus Christum ejus* . Post pauca perguit : [R. XLIV coll. p. 82A] Non igitur merito, quod saepe diximus, ante descensum ad homines dicebatur Verbum, post descensum et carnis assumptionem, nominibus diversis agno-

Ed. Paris., pag. 45. ὁ Joan. 1, 14. ὁ Psal. 11, 2.

(53) Ἐγνωμεν διὰ τῶν προκειμένων. Certe, si haec Eusebius bona fide et sincera de Marcelli scriptis nobis enarravit, negari non potest neque debet, pestilentissimum haereticum, sub persona orthodoxa delituisse. Et mirum est, potuisse hominem adeo aperte impium latere tamdiu, tam vehementer fallere adeo oculatos et lynceos veritatis hyperaspistas, Julium dico et Athanasium imprimis. Sed nihil magis orthodoxus Eusebius, ut meo animo verissime illustrissimus Baronius assererat. Justo enim Dei iudicio, qui semel ab ecclesiastica fide, et Ecclesiam antiquissimam traditione recesserat, singuli dissentiant inter se, nec usquam consistunt, cum sit πολυλογίαι τὸ ψεῦδος καὶ πολυτροπον, ut observat Theodoros, ἀπλή δὲ ἡ ἀλήθεια. Πᾶσαι πρὸς ταυτὰς αἰρέσεις μαχόμεναι, περὶ ὧν ἐπλασαν ἐκάστη κακῶν, ἐν μόνῳ τῷ ψεύδαθαι συνεδήθησαν ἀλλήλαις, ut Athan., vere. Rationem habes apud B. Ignatium, ποσειδὸς ἵσθιν ὁ τῆς κακίας στρατηγός. Κλεψίνους ἀστατος, ταυτῷ ἐναντίος, καὶ ἄλλα προβαλλόμενος, ἕτερα δεικνύς. M.

σταλαγμὸν suppeditans. M. (54) Ἐν ἐνεργείᾳ. At hoc nusquam ponitur a Marcello: vere enim carnem assumpsisse credit Servatorem, sed εἰς ἐνεργείαν μόνην. Quippe quam destitutam olim relicturus erat, ubi Patri in manus omnia iradiderat. M. (55) Vulgo γὰρ οἶον. (56) Ἄνδρ. del. R; dein vulgo διὰ τούτων. Μοχ γὰρ υἱὸς εἴτα χρ. R; dein vulgo μετὰ τὸν τῆς; dein Χριστοῦ ἢ Υἱοῦ et Λόγου μὲν δεικν. R; caeterum cf. p. 82 A. (57) Προφητικῶς εἰρημμένον. Hoc certum est, a Davide propheticè dictum esse, quemadmodum etiam exponit B. Paulus. Sed quid ad sententiam Marcelli? Contra omnes autem hasce de Verbo strophas, ἀπαρνητολογίας, legendus Basilium in homil. in illud Joannis 1, 1, *In principio erat Verbum*, pag. 502, edit. ult. Parisiensis. M. (58) Ὅπερ καὶ πολλάκις. Defectiva sunt: tale aliquid supplendum est, ὅπερ καὶ πολλάκις εἰρηκα, λόγος μόνος ἦν, id enim tuebatur ille. Statim legend. διαφόρων ἐπιγοριῶν ταυτότητις. M.— Delevi καὶ ἐ- addidi ἔφαμεν cum coold. Deia vulgo διαφόρως.

(55) Πολὺν σωρὸν. Nec minus laborat hoc vitio Eusebius, qui σωρηδὸν illa ipsa, vices, trices, repressit, ῥημάτων ποταμὸν, refutationis solidæ vix

scobatur. » Nunc observa mihi autem, qualiter Marcellus nomen Jesu et Christi, et cæteras quoque appellationes, non de Verbo contendit usurpari, sed tantum de carne, quam assumpsit Verbum. Idque quoniam ubi carnem rejicit, demum in Christum Dei impies reperitur : pergunt adhuc, et de corpore Servatoris ad hanc modum scribit : [R. VIII] « Ne hoc ipsum immerito arbitretur Asterius, si posterior existens suo corpore ad antiquitatem aspirare nequeat, sed recordetur, quod utcumque contingat, humanam istam carnem posteriorem esse, nihilominus qui illam per sacculissimam Virginem assumere dignatus est, Verbum Dei, adunito illi suo, quod erat, hominem illum suum universon creaturæ Primogenitum reddiderit, et rerum omnium principium volens constituerit, earum quæ in terris sunt, et quæ in caelis. » Hæc qui scripsit, commemorat aliquanto post Apostoli verba, quibus Filii constabunt divinitatem : illa nimirum, *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso condita sunt universa, in caelis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates : omnia per ipsum et in ipso creata sunt ; et ipse ante omnes, et omnia in ipso constant* . Hæc omnia ad carnem dicta refert, nec erubescit has voces apostolicas de illa carne dictas interpretari, de qua ipsa in sequentibus ad hunc modum scribit [R. CIV] : « Si fateatur ideo Servator, carnem non prodesse, unde fit, ut caro, quæ et ✕ orta est de terra, et nihil prodest, cum profuerit nihil, in futuro sæculo Verbo assistat ? » (cf. p. 182 A) iterum de eadem illa ita inquit : « Quomodo par fuit et ut servi forma, quam assumpsit sibi Verbum, cum existat forma servi, Verbo permaneat adunita. Certe nequit fieri. » Et tamen ille ipse qui de carne ita scripsit, in præsentem illam vocat imaginem Dei, et omnis creaturæ primogenitum ; ipsam ante omnia existisse dicit : et in illa condita fuisse universa docet, cum quæ in terra sunt, tum quæ in caelis, thronos, dominationes, principatus, potestates. Verba illius sunt [R. IV-VII] : « Si ipse sit et omnis creaturæ primogenitus, et in ipso condita sunt universa, intelligere nos oportet, Apostolum et in præsentem mentionem facere de illa secundum et carnem dispensatione. » Confirmat hoc adjectis et istis : « Vocatus est autem omnis creaturæ primogenitus, non ut illi arbitrantur, quod ante

✕ Ed. Paris., pag 44. ^o Coloss. 1, 16, 17.

(59) *Εἰς αὐτὸν ἀσεβῶντα*. Satis liquet, legend. εἰς αὐτὸν ἀσεβῶν τὸν [sic codd.] Χριστόν. Nempe quod ipsius corpus nihil aut nihili futurum erat, absente Ἀδῶν ad Desm. In quo prius erat. M. — Dein vulgo μετὰ δὲ τὰ λαχθέντα.

(60) *Ἀπὸ τοῦ σώματος*. Immo σῶμα. Pro σημαίνει, legendum est συμβαίνει. M. — Sic et R, qui deia τῆς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἀρχῆς pro ἀρχαιότητος et δτι εἰ καὶ et om. ἀπειράσαστο. Dein vulgo μόνων correxi in μόνων ex codd. qui et συμβαίνει dant.

(61) *Ἐν αὐτῷ*. Chrysoströmus exponit διδὸς αὐτῷ. Utrovis modo, impietatem arguit hujus Ancy-

τύχησαν, ἐπειδὴ ὁ Ἀδῶς σὰρξ ἔγενετο. » Τῆραι ὅπως διὰ τούτων Μάρκελλος τοῦ Ἰησοῦ καὶ Χριστοῦ ὄνομα, καὶ τὰ λοιπὰ προσηγορίας, οὐ βούλεται κεῖσθαι ἐπὶ τοῦ Ἀδῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς σαρκὸς ἧς ἀνεληφεν. Ἀναγκαῖα δὲ ἡ ἐπιτήρησις, ἵν' ὅταν αὐτὸς κάλιν ἀποβάλλῃ τὴν σάρκα, ἐλλόγητο ἀσεβῶν (59) τὸν εἰς αὐτὸν Χριστόν τοῦ Θεοῦ. Μετὰ δὲ τὰ προλεχθέντα ἐξῆς προτῶν, τὰ περὶ τοῦ σώματος τοῦ Σωτῆρος, τοιαῦτα γράφει : « Καὶ μὴ τοῦτο ἀπίθανον εἶναι νομίζετε Ἀστῆριος, εἰ νεώτερον ἢν αὐτοῦ σώματος (60), αὐτῆς τε καὶ ἀρχαιότητος ἰδουμένη. ἀλλ' ἄνευτα, καὶ ὅτι ἐμάλιστα τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα νεώτεραν εἶναι σαρκαίνει, ὅμως ὁ ταύτην ἀναλαβεῖν δι' ἀγνῆς ἀξιώσεως ἐ Παρθένου Ἀδῶν, ταύτην ἐδ ἑαυτοῦ ἐνώσεως, οὐ μόνον ἐ Πρωτότοκον πάσης κτίσεως τὸν ἐν ἑαυτῷ ἀνθρώπων

κτισθέντα ἀπειράσαστο, ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν ἀπέκτισαν αὐτὸν εἶναι βούλεται, οὐ τῶν ἐπὶ γῆς μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς. » Τοιαῦτα εἰπὼν, μεθ' ἑταρα τὰς ἀποστολικὰς φωνὰς, δι' ἑν τὸν Ἰδὸν τοῦ Θεοῦ θεολογῆσαι, φάσκων, Ὅς ὅστις εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀσώρητου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως · δτι ἐν αὐτῷ (61) ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται, καὶ αὐτὸς ὅστις ἀπὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα εἰς αὐτὸν συντόκηται, ἐπὶ τὴν σάρκα ἀναφέρει · οὐκ ἐρυθρίων τὰς τοιαύτας τοῦ Ἀποστόλου φωνὰς ἐκλαμβάνειν ἐπὶ τὴν σάρκα, περὶ ἧς προτῶν αὐτὸς Μάρκελλος ταῦτα γράφει : « Εἰ οὖν ὁ Σωτῆρ ὁμολογῆσαι τὴν σάρκα μηδὲν ὠφελεῖν, πῶς ἐγγωραί τὴν

ἐκ γῆς τε οὖσαν, καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν ἐν τοῖς μέλλουσιν αἰῶσι ὡς αὐτῷ λυσταλοῦσαν (62) συνεῖναι τῷ Ἀδῶ γῆ ; » Κἀν αὐτῆς περὶ τῆς αὐτῆς σαρκὸς ἐπιλέγει : « Πῶς ἔδει τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, ἣν ἀνεληφεν ὁ Ἀδῶς, μορφὴν οὐδὲν δούλου συνεῖναι τῷ Ἀδῶ ; Διὸ ἀδύνατον γένοιτ' ἂν. » Ἀλλ' ὁ τοιαῦτα περὶ τῆς σαρκὸς εἰπὼν νῦν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ αὐτὴν λέγει, καὶ Πρωτότοκον πάσης κτίσεως, αὐτὴν τε οὖσαν ἀπὸ πάντων, καὶ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, θρόνους, κυριότητας, ἀρχάς, ἐξουσίας, ἐν αὐτῇ ἐκτίσθαι. Γράφει δὲ οὕτως : « Οὐκ οὖν Πρωτότοκος μὲν ἐστὶν ἀπάσης κτίσεως αὐτὸς, ἐν αὐτῷ δὲ ἐκτίσθη τὰ πάντα, προσήκει εἰδέναι ἡμᾶς, δτι περὶ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας αὐτοῦ, ὁ Ἀπόστολος νυνὶ μέμνηται. » Καὶ ἐπιθεβαῖοι τὸν λόγον, ἐπιφέρων ἐξῆς : « Πρωτότοκος οὖν ἀπάσης κτίσεως διὰ τὴν κατὰ σάρκα γένεσιν ἐ ὀνομάσθη, οὐ διὰ τὴν καύτην, ὡς αὐτοὶ (63) οἰον-

ritani, qui ad humanitatem retulit hanc prerogativam. M. — Max vulgo ἐκτίσθη καὶ.

(62) *Ἀὐτῷ λυσταλοῦσαν*. Requirit sensus ut legamus, αὐτῷ ὡς λυσταλοῦσαν, aut, μηδὲν αὐτῷ λυσταλοῦσαν. M. — Imo ὡς αὐτῷ, cf. p. 176 B. Intra vulgo οὕτως εἰ πρωτ. et ὅστις πάσης εἰ πρωτ. οὖν πάσης εἰ ἀναφ. καὶ προσέχων εἰ δικαίως γραφ. et τριβῶν, πορρο ἐκτίσθη ἐμὲ εἰ περὶ τοῦ τ. γ. π.

(63) *Ὅς αὐτοὶ οἰοντα κτίσθη*. Ariano intellegit, qui Christum etiam secundum naturam divinam, licet ante sæcula conditam, intelligebant creaturam, et sic πρωτότοκον. M.

« ται, κτίσιν » καὶ ἐπιλέγει· « Οὐ τοίνυν οὗτος ὁ Ἀ
 « ἀγιώτατος Λόγος πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως Πρωτό-
 « τως ἀπάσης κτίσεως ὀνομάσαστο (πῶς γὰρ δυνατὸν
 « τὸν αἰεὶ ἕνα πρωτότοκον εἶναι τινος ;) ἀλλὰ τὸν
 « πρῶτον καινὸν ἄνθρωπον, εἰς ὃν τὰ πάντα ἀνακα-
 « φαλώσασθαι ἐβουλήθη ὁ Θεός, τοῦτον αἰ θελαί
 « Γραφαὶ Πρωτότοκον πάσης ὀνομάζουσι κτίσεως. »
 Καὶ αὖθις ἐπιφέρει· « Ἀκούεις ὅπως οὐ μόνον ταῦ-
 « τα, ἀλλὰ καὶ τὰ προϋπάρχοντα ἐν τα οὐρανοῖς καὶ
 « ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν καινὴν κτίσιν ἔκτι-
 « σθαι συμβαίνει. » Ταῦτα μὲν οὖν δι' ὧν Πρωτότο-
 « κων πάσης κτίσεως διὰ τὴν σάρκα αὐτὸν ὀνομάσθαι
 εἴρηκε. Θέα δὲ ὅπως καὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρ-
 « χὴν ὀδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, κάλιν ἐπὶ τὴν σάρ-
 « κα ἀναφέρει· μὴ προσέχων τῇ θεῖα Γραφῇ ἐκ προσ-
 « ὄπου τῆς σοφίας ἐν ταῖς Παροιμίαις τοῦτον λεγού-
 « σθαι τὸν τρόπον· Ἐγὼ ἡ σοφία κατασκευάσωσα βου-
 « λῆν, καὶ δόξαν, καὶ ἔννοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην·
 « δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνασταὶ
 « δικαιοσύνην γράφουσιν. Οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει ἡ αὐτὴ
 « Σοφία· Ἐν ὀδοῖς δικαιοσύνης περιπατῶ, καὶ ἀπὸ
 « μέσσην τρίβων δικαιοσύνης ἀναστρέφομαι, ἵνα με-
 « ρίσω τοῖς ἐμὲ ἀγαπῶσιν ὑπαρξίην, καὶ τοὺς θη-
 « σαυροὺς αὐτῶν ἐμπλήσω ἀγαθῶν. Ἐὰν ἀναγ-
 « γείλω ἡμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γιγνόμενα, μνημονεύ-
 « σω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμηθῆναι. Κύριος ἔκτισέν
 « με ἀρχὴν ὀδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ
 « αἰῶνος ἄδεμαλλωσέ με, ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ εἶναι γῆν
 « ποιῆσαι· καὶ τὰ τούτοις ἐξῆς (64). Οἷς μὴ βουληθεὶς
 « τὴν διάνοιαν ἐπιστήσαι Μάρκελλος, ἐνδὸς δὲ μόνου γενό-
 « μενος σκοποῦ, τοῦ μὴ ὁμολογῆσαι τὸν ὕψος τοῦ Θεοῦ,
 « τὴν προκειμένην θεολογίαν ἐπὶ τὴν σάρκα ἀναφέρει,
 « καὶ τὴν εὐθειαν παρεκτραπείς ἰδὼν, ἀνοδίαν ἐαυτῷ
 « ἐπινόησε γράφων κατὰ λέξιν οὕτως· « Τὸ τοίνυν κε-
 « φάλαιον τοῦτ' ἔστι Παροιμίας, οὐ τὴν ἀρχὴν τῆς
 « θεότητος, ὥστερ αὐτοὶ νομίζουσι, τοῦ Σωτήρος
 « ἡμῶν παραστήσαι βουλόμενον, Κύριος ἔκτισέ με,
 « ἔφη· ἀλλὰ τὴν δευτέραν κατὰ σάρκα οικονομίαν·
 « διὸ καὶ κτίσεως μέμνηται προσφῶρος τῆς ἀνθρω-
 « πίνης σαρκός. » Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγει· « Οὐκ οὖν (65) ἡ
 « κτίσις τῆ κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ διαφέρει πράγμα-
 « ταῖα. Διὸ φησι· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὀδῶν
 « αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ ἔκτισέ με, δηλονότι
 « διὰ τῆς παρθένου Μαρίας, δι' ἧς ὁ Θεὸς ἐνώσασαι τὴν
 « ἀνθρωπίνην σάρκα τῷ αὐτοῦ Λόγῳ προεβλετο. » Καὶ
 « μεθ' ἑτέρα προστίθῃσι λέγων· « Τοῦτου τοίνυν οὐ-
 « τως ἔχοντος, ἀκόλουθόν ἐστι σκοπεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ
 « παροιμιωδῶς εἰρημένον τοῦτ' κεφάλαιον· Κύ-
 « ριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὀδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ.
 « Ἐκτίσε γὰρ ἀληθῶς, τὸ μὴ ὄν πεποιητῶς, ὁ δε-
 « σπότης ἡμῶν Θεὸς οὐκ οὕσαν τὴν σάρκα, ἣν ἀνελε-
 « φεν ὁ Λόγος. » Καὶ ἐπιφέρει αὖθις λέγων· « Οὐκ
 « οὖν τοῦτ' ἔστιν, ὁ Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν
 « ὀδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ἐπάγει δὲ, Πρὸ

« omnia ipse conditus ait, sed propter illam suam
 « secundum carnem generationem. » Addit autem :
 « Quocirca sanctissimum istud Verbum, non dice-
 « batur ante suam incarnationem, omnis creatura
 « Primogenitus. Nam quomodo fieri poterat, ut is
 « qui semper erat, alicujus esset primogenitus ? sed
 « primus ille novus homo, in quem omnia volebat
 « Deus recolligere, is in sacra Scriptura nominatur,
 « omnis creatura Primogenitus. » Infert tum : « Au-
 « dia, ut non solum ista, sed et illa omnia præexi-
 « stentia sive super terram seu in coelis, in illo se-
 « cundum uovam hanc creationem coudebantur. »
 Atque hæc sunt illa quibus pronuntiat illum dictum
 omnis creatura Primogenitum propter assumptam
 carnem. Vide autem qualiter ad carnem quoque et
 illud referat, *Dominus condidit me principium via-
 rum suarum, ad opera sua* : et sacram Scriptu-
 ram attende, in Proverbiis hoc modo loquentem :
*Ego sapientia habito in consilio, et eruditus intersum
 cogitationibus : per me reges regnant, et legum con-
 ditores justa decernunt* ². Quibus eadem Sapientia
 hæc annectit : *In viis justitiæ ego ambulo : et con-
 versor in medio semitarum æquitatis, ut dividam
 existentiam diligentibus me, et thesauros ipsorum
 de bonis repleram : si vobis annuntiavero, quæ quoti-
 die fiebant, memorabo annuntiare quæ erant a sæculo.
 Dominus possedit me in initio viarum suarum, ante-
 quam quidquam faceret a principio ab æterno ordinata
 sum, in principio antequam terram conderet* ³, et quæ
 sequuntur : quibus minime volens acquiescere,
 ✠ aut animum suum advertere Marcellus, illud
 unicum habens in proposito, ut ne constiteretur
 Filium Dei, illam ante dictam in Proverbiis de eo
 theologiam, ad carnem refert, et postquam de
 recta via declinaverat, in via quædam sibi excogi-
 tavit, ista verbatim scribens : [R. IX] « Proverbiorum
 « igitur caput istud, non ut illi rentur, docere nos
 « intendit, initium divinitatis Servatoris, ubi ait :
 « *Dominus possedit me principio viarum suarum*·
 « sed secundam illam quæ in carne fuit facta dis-
 « pensationem ; quocirca possessionis meministi,
 « hoc est carnis noviter creatæ. Non igitur, ita ad-
 « dit, creatura ab humana ejus operatione est dis-
 « tincta. Ideo inquit : *Dominus condidit me initio
 « viarum suarum ad opera sua*. Per Virginem sci-
 « licet Mariam, quam præelegit Deus ut Verbo suo
 « carnem humanam uniret. » Tum deinceps adjungit :
 [R. X] « Hoc sane cum ita se habeat, consenti-
 « neum est animo perpendere dictum illud prover-
 « bialiter : *Dominus condidit me initium viarum sua-
 « rum in opera sua*. Is etenim vere condidit, qui quod
 « non erat fecit, Dominus nempe noster Deus, illam
 « carnem quam assumpsit Verbum. » Infert ite-
 rum : « Hoc igitur est, *Dominus condidit me ini-*

✠ Ed. Paris., pag. 45. ¹ Prov. viii, 22. ² ibid. 12. ³ ibid. 20-23.

(64) Κατὰ τὴν τούτοις. Legendam, καὶ τὰ τού-
 « τοις ἐξῆς ἀκόλουθα, aut simile quid. M. — Καὶ τὰ
 « eodd. et mox ἀκόλουθα.

(65) Vulgo οὐ γοῦν, dein διαφέρει = *refertur ad,
 « pertinet ad, R; cf. e. c. 59 A. Infra vulgo μὲν. ἐφ'
 « οὐ et κοινωνήσαν τ. ἀγ. πν.*

« *tium viarum suarum.* Et addit : *Ante secula, fundavit me* ; fundamentum intelligens carnem suam, quam secundum dispensationem præoriturat : quod ipsum et Apostolus ait : [cf. p. 154 D 153 C] *Fundamentum aliud nullus ponere potest, præter illud quod positum est, quod est Jesus Christus* ¹⁰. Sæculi unius porro meminit in quo fundamentum illud debet poni quod est de Christo. Eandem rursus confirmat opinione iniquens : [R. XVII coll. p. 155 A] : *Nou immerito propheta hic dicebat* : *Ante sæculum fundavit me* : nempe illud intelligens fundamentum suæ carnis, nimirum propter communionem quam habebat Verbum cum illo vero Filio. Deinceps adjungit [R. XVIII coll. p. 155 A, 157 D] : *In principio, priusquam terram produceret. Quamnam vero terram? Illam nempe, ut patet, quæ est nostra caro : quæ post commissum peccatum in terram rediit de novo. Terra es enim, inquit, et in terram revertaris* ¹¹. Par fuit enim, ut huic remedium accommodaretur quodam pacto, per sanctissimi illius Verbi communicationem. Videte autem ut in istis secum ipsemet Marcellus pugnet. Nam qui alibi dixerat : *Principium viarum Domini conditam esse carnem*, et qui secundo loco, eandem posuit fundamentum, subjungit : *Priusquam terra conderetur*, ubi denno per terram intelligit carnem : neque vidit, dictam inconsequenter, *ante carnem conditam esse carnem* : et post carnem conditam, iterum in carnis nomine insistere. Ille tamen ista superioribus ad hunc modum subnectit : [R. XIX coll. p. 158 B] : *Ante formatas abyssos.* *Abyssos* proverbialiter, sanctorum corda nuncupat propheta, in quorum nempe profunditatibus dona Spiritus recondebantur. Ille jam in istis attendas autem, quomodo is, qui dicunt illud : *Dominus condidit me* ¹², de carne intellexerat, a Scriptura deinceps in angustum compactus, quæ dicit, *antequam formarentur abyssi* ¹³; interpretatur abyssos, sanctorum corda : nec advertit quod corda sanctorum, puta Abrahami, Isaaci, Jacobi, Moysis, Heliaz, Melchisedeci, et reliquorum prophetarum, ante Servatoris incarnationem fuerant. Qui potest ergo illud ad carnem referri : *Antequam abyssi formarentur*? Post deinceps alia, iterum subinfert iniquens [R. XX coll. p. 159 B] : *Quid illud autem membrum sibi vult : Antequam fontes producerentur* ¹⁴? Equidem hoc mysterium enarrat nobis Scriptura Exodi ¹⁵, in qua olim

« *τοῦ αἰῶνος θεμελιώσέ με*, θεμέλιον μὲν τοῦ « *τον ὀνομάζων τὴν κατὰ σάρκα αὐτοῦ προορισθεῖσαν « *οἰκονομίαν* · ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει, *θεμέλιος « *γὰρ ἄλλος οὐδεὶς δύναται θεῖναι, παρὰ τὸν καί- « *μενον, ὃς ἔστιν Ἰησοῦς Χριστός.* » Ἐνθὺς ἐπὶ αἰῶνος ἐνταῦθα μέμνηται, ἅφ' οὗ τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν θεμελιώσασθαι ἔφη. Καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν βεβαίως λέξιν φάσκων · « *Εἰκότως ὁ προφήτης ἔφη, « *Πρὸ τοῦ αἰῶνος θεμελιώσέ με* · ὅθλον, ὅτι τὸ « *κατὰ σάρκα διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀληθῶς Υἱὸν αὐτοῦ « *λόγον κοινωνίαν.* » Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς · « *Εἶτα ἐν « *ἀρχῇ, φησὶ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι. Γῆν ποίαν ; « *ταύτην δηλονότι τὴν ἡμετέραν σάρκα, τὴν μετὰ « *τὴν παρακοὴν γῆν αὖθις γενομένην. Γῆ γὰρ αἰ, « *φησὶ, καὶ εἰς γῆν ἀκατέυση.* » Ἐπει γὰρ ταύτην « *λάσις τυχαίη, τινὰ τρόπον κοινωνήσασαν τῷ ἁγίῳ « *λόγῳ.* » Θέα δὲ πῶς ἐν τούτοις ὁ Μάρκελλος ἑαυτῷ περιπίπτει. Φήσας γοῦν ἐν ἑτέρῳ « *εἶναι τὴν ἀρχὴν « *ὄρων τοῦ Κυρίου κατακτισθεῖσαν, « *καὶ πάλιν θεμέλιον τὴν αὐτὴν εἶναι εἰκῶν, ἐπάγει τὸ, « *Πρὸ « *τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι.* » Εἰθ' ἐρμηνεύει τὴν γῆν πάλιν τὴν σάρκα εἶναι, οὐχ ὄρων ὡς οὐδαμίαν ἔχει ἀκολουθίαν, πρὸ τῆς σαρκὸς τὴν σάρκα ἐκτίσθαι λέγειν, καὶ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς σαρκὸς, πάλιν τὴν σάρκα ὀνομάζειν. Ὁ δὲ (66) ἔτι πρὸς τοῦτο ἐπιφέρει ἐξῆς λέγων, εἶτα, « *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι,* » παροιμιωδῶς ὁ προφήτης τὰς τῶν ἁγίων καρδίας εἶναι λέγει, τὰς ἐν τῷ ἑαυτῶν βάθει τὴν τοῦ Πνεύματος ἐχούσας δωρεάν. Καὶ ἐν τούτοις δὲ πρόσθετος, ὅπως εἰς τὴν σάρκα ἐκλαδῶν εἰρησθαι τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με*, ἔπειτα στενοχωρούμενος ὑπὸ τῆς Γραφῆς λεγομένης, *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι,* τὰς μὲν ἀβύσσους ἐρμηνεύει, τὰς τῶν ἁγίων καρδίας, λέγων αὐτὰς εἶναι, οὐ συνοραῖ δὲ, ὅτι αἱ τῶν ἁγίων καρδίας, τοῦ Ἀβραάμ θηλαδὴ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, Μωϋσέως τε καὶ Ἠλίου καὶ Μαλχισεδέκ καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν, πρὸ τῆς σαρκὸς γεγενῆσθαι τοῦ Σωτῆρος. Πῶς οὖν δυνατόν ἐπὶ τὴν σάρκα ἀναφέρειν *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι*; Καὶ μεθ' ἑτέρα δὲ αὖθις ἐπάγει λέγων · « *Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ κεφάλαιον, Πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς* ; Τοῦτο δὲ ἡμῖν τὸ μυστήριον παρίστησιν ἢ τῆς Ἐξόδου γραφῆς, τοὺς τῶν ἀποστόλων τύπους πάλαι προαγορεύουσα· δώδεκα γὰρ ὄντων τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστόλων δώδεκα πηγῶν μέμνηται. (67) » Καὶ αὖθις ἐπάγει τὸ αὐτὸ, γράφων οὕτως · « *Εἰκότως οὖν περὶ « *τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως ὁ θεσπέτης διὰ τοῦ προ- « *φήτου Σολομώντος λέγοντος, (68) Πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων,* ἔφη. » Ἐπὶ τὰ ἐξῆς****************

✱ Ed. Paris., pag. 46. ¹⁰ I Cor. III, 11. ¹¹ Gen. III, 19. ¹² Prov. VIII, 22. ¹³ Ibid. 24. ¹⁴ Ibid. ¹⁵ Exod. xv, 27.

(66) Vulgo δὲ: et οὐ συνορῶν δ' ὅτι αὐτῶν τ. ἁγ. αἱ καρδ. et τοῦτο δέ.

(67) Δώδεκα τῶν πηγῶν μέμνηται. Sensu secundo, et mystico hoc verum esse potest, ut XII illi fontes in Elim, unde Israelitæ in deserto refocillabantur, XII apostolos præfiguraverint : id enim multi volunt ita esse. Quomodo, et montes, colles, petrae, nubes,

lapides dicuntur. Sed Marcellum ait Eusebius, quam recte viderit, sensu primo, et κατὰ γράμμα intellexisse. M.

(68) Σολομώντος λέγοντος. Legendum λέγει, vel λέγοντος εἶρηχε. M.—Dein vulgo τὸ λείπον. Porro R διαδόχους ἀνίττει, quod falsum est p. 70 D fin.; infra vulgo ἢ καθ' ὄμ. et ὡς καὶ πολλάκις.

ἑτέρα τινα διελθῶν, ἐπιφέρει· «Ὀυκοῦν ἐπαίδηπαρ
 « περὶ τῶν προαγόντων εἰρήκαμεν, ἀκόλουθόν ἐστι
 « καὶ τὸ λοιπὸν ἀναπληρῶσαι. Δεῖται δὲ τὸ, «κατὰ τὰ
 « ἔργα καὶ τοὺς βουνούς. Πρὸ γὰρ τοῦ τὰ ἔργα ἔδρα-
 « σθῆναι, φησὶ, πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν, γεννη-
 « με. Ὅρη καὶ βουνούς τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς τῶν
 « ἀποστόλων διαδόχους εἶναι, ἵνα παρὰ τοὺς ἄλλους
 « ἀνθρώπους τὴν κατ' αὐτῶν δικαίαν πολιτείαν παρ-
 « ομιωδῶς σημαίνῃ. » Ταυτάς τινὰς ἐρμηνείας
 ἐκθέμενος, αὐθὺς ἐπὶ τὰς ἀποστολικὰς μεταβαίνει
 φωνὰς, ἐναντία τῷ Ἄποστόλῳ φεγγόμοσιν. Ὁ μὲν
 γὰρ τὸν πρόντα Ἰδὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πρωτότοκον
 πατρὸς κτίσας αὐτὸν εἶναι ἐδίδαξα· τὰ πάντα ἐν
 αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ ἐκτίσθαι· αὐτὸν τε εἶναι πρὸ πάν-
 των μεγάλη βοή μαρτυρούμενος· ὁ δὲ ἐπὶ τὴν σάρκα,
 καὶ ταύτην καταβάλλει τὴν θεολογίαν· μικρὸν ὑστε-
 ρον καὶ ταύτην ἀρνούμενος. Λέγει δὲ οὕτω· « Διὰ
 « τοῦτο εἰκότως ἐπιφέρει, Ὅς ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ
 « τοῦ ἀοράτου. » Πότε γενόμενος εἰκὼν; Ἡ ὀνηνίκα
 τὴν κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἀνεληφε κλάσμα;
 « Πρῶτον γὰρ, ὡσπερ πολλάκις ἔφη, οὐδὲν ἕτερον
 « ἦν ἢ ὁ Λόγος, » καὶ ἐπιμένει τὸ αὐτὸ γυνώτερον
 διασαφῶν, δι' ὧν φησιν· « Ὁκόλου προδῆλον, ὅτι πρὸ
 « τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως ὁ Λόγος καθ'
 « ἑαυτὸν οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. Τὴν γὰρ
 « εἰκόνα ὁρᾶσθαι προσήκει, ἵνα διὰ τῆς εἰκότος τὸ τίως
 « μὴ ὁρῶμενον ὁρᾶσθαι δύνηται. » Καὶ πάλιν προστί-
 θησι λέγων· « Πῶς οὖν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ τὸν
 « τοῦ Θεοῦ Λόγον Ἄστεριος εἶναι γέγραπεν; Αἱ γὰρ
 « εἰκόνας τούτων, ὧν εἰσιν εἰκόνας, καὶ ἀπόντων,
 « δευτικαὶ εἰσιν· ὥστε καὶ τὸν ἀπόντα (69) δι' αὐ-
 « τῶν φαίνεσθαι δοκεῖν. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ ἀοράτου ἔντος,
 « ἀόρατον εἶναι καὶ τὸν Λόγον συμβαίνει, πῶς εἰκὼν
 « τοῦ ἀοράτου Θεοῦ καθ' ἑαυτὸν ὁ Λόγος εἶναι δύνα-
 « ται, καὶ αὐτὸς ἀόρατος ὢν; ἀδύνατον γὰρ τὸ μὴ
 « ὁρατὸν διὰ τοῦ ἀοράτου φανῆναι ποτε. » Καὶ ἐν
 τούτοις δὲ ὁ Μάρκελλος οὐ συνορᾷ, ὅτι, εἰ τὴν σάρκα
 δοξῆμεν εἶναι τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὥρα καὶ πάντων
 ἀνθρώπων τὰς σάρκας, καὶ τὰ τῶν συμμάτων πρόσωπα
 εἰκόνας εἶναι λέγειν τοῦ Θεοῦ. Ὅσπερ κατ' αὐτὸν μη-
 δὲν ἐξαίρετον ἐσχηκάναι τὸν Σωτῆρα. Ὁ δ' ὡσπερ
 ἐπαλαθόμενος ὢν μετὰ ταῦτα περὶ τῆς σαρκὸς συν-
 ἔγραψε, δούλου μορφήν αὐτὴν εἶπὼν ἐξ ἀποστολικῆς
 παραθέσεως, καὶ διὰ τοῦτο μὴ δύνασθαι συνεῖ-
 ναι (70) τῷ Λόγῳ, διὰ τὸ δούλου μορφήν εἶναι· ἀλλὰ
 καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ φήσας, « πῶς ἐγγυρεῖ τὴν ἐκ
 « γῆς τε οὖσαν, καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν, ἐν τοῖς μέλ-
 « λουσιν αἰῶσι συνεῖναι τῷ Λόγῳ; » εἶναι εἰκόνα τοῦ
 ἀοράτου Θεοῦ, τὴν σάρκα ἐπὶ τοῦ παρόντος δυσχυρί-
 ζεται διαβεβαιούμενος ἀποφαντικῶς, ὅτι πρὸ τῆς τοῦ
 ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ
 ἀοράτου Θεοῦ, ὁ Λόγος αὐτοῦ. Καὶ αὐθὺς μετὰ τὰ ἐκτε-
 θέντα ἐπιφέρει λέγων· « Διὰ πανταχόθεν δῆλον, εἰ-

A « apostolorum typi prænuntiant. Meminit enim
 « textus ille duodecim fontium in Elim, cum apo-
 « stolorum chorus esset duodenarius. » Idem ite-
 « rum ille regerit ad hunc modum, inquit : « Me-
 « cito igitur de generatione secundum carnem Do-
 « minus per prophetam Salomonem dixit : Ante
 « quam fontes aquarum provenirent. » In sequenti-
 « bus, quædam alia prosecutus stylo, infert : [R.
 XXII] « Quocirca cum præcedentia fuerimus exsecuti,
 « consequens est, ut quod restat adhuc expleamus.
 « Restat autem illud, quo meminit montium atque
 « saltuum : ait enim : Antequam montes firmarentur,
 « ante omnes saltus genuit me. Esse porro montes
 « hosce atque saltus apostolos et successores apo-
 « stolorum : ut ita illorum iustissima conversatio
 B « atque vitæ institutio, ante omnes aliorum poli-
 « tias, intelligatur denotari. » Hujusmodi suas
 interpretationes ubi proposuerat, pergunt demum ad
 testimonis apostolica, et Apostolo contraria in os
 obgannit. « Ille enim præexistentem Filium Dei,
 « omnis creaturæ Primogenitum appellat : omnia
 « in illo et per illum condita docet : eumque ante
 « omnia existisse magna voce protestatur : at hic
 « hanc ipsam theologiam ad carnem deducit : quam
 « et ipsam statim negat : ait autem : [R. LXXXI]
 « Idcirco merito infert, Qui est imago Dei invisibi-
 « lis, quando autem ita factus? Num cum figmen-
 « tum assumpsit illud quod factum est ad imaginem
 « et similitudinem? » Præsertim, quod aliquo
 « dies diximus, nihil aliud quam Verbum erat. »
 C Perstat, et hoc explicatius elucidat, ubi loquitur :
 [R. XXXII coll. p. 24 B] « Est ergo manifestum, quod
 non erat Verbum imago invisibilis Dei ante carnis
 nostræ assumptionem. Nam necesse est imaginem
 oculis cerni, ut ita per imaginem discernatur id quod
 non poterat antea oculis usurpari. » Dein addit : « Que-
 « madmodum igitur Asterius affirmat, Dei Verbum
 « existisse imaginem invisibilis Dei? Imagines
 « etenim sunt earum rerum demonstrativæ etiam
 « absentium, quarum sunt imagines : ita ut per
 « illas vel absentem possimus intueri. Quodsi Dei,
 « cum sit invisibilis, verbum quoque invisibile sit :
 « quomodo tandem Verbum, in se invisibile, invi-
 « sibilis Dei imago esse potest? Certe est prorsus
 D « impossibile, ut quod non videtur, per aliquid
 « invisibile manifestetur. » Non hic intelligit Mar-
 cellus, quod si sit necesse carnem imaginem fieri
 Dei, carnes et corpora hominum singulorum et
 personæ, imagines dicantur esse Dei. Ita ut per
 semetipsum singulare nihil habeat Servator. Isti
 vero, tanquam oblitus eorum quæ deinceps de car-
 ne mandavit litteris, cum ex auctoritate apostolica
 servi formam illam nominasset, nec idcirco unien-

✠ Ed. Paris., pag. 47.

(69) Vulgo καὶ δι' αὐτῶν et τοῦ ἀοράτου ἔντος et
 σάρκα δεῖν μὲν εἶναι.

(70) Μὴ δύνασθαι συνεῖναι. Ἄελ forte, nam
 illud non vit. Neque fuisse adiunctam verbo ab æter-
 no, nec futuram adiunctam, ut statim ἐν τοῖς μέλ-

λουσιν αἰῶσι. Ubi forte legendum, et distinguendum,
 εἶναι δὲ εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ τὴν σάρκα, ἐπὶ τοῦ
 παρόντος δυσχυρίζεται διαβεβαιούμενος. M. — Dein
 vulgo εἶναι δυσχυρ. et ἀποφαντικῶς et ταῦτα τὰ ἐκ-
 θέντα τῷ Θεῷ Λόγῳ.

dam esse Verbo : quique etiam apertissima fronte
dixerat : « Quomodo concedendum est, illam car-
nem quam de terra sumpta est, et nihil prodest,
unitam Verbo persistere in futuro seculo? » Illam
tamen carnem imaginem esse Dei invisibilis con-
stanter affirmat : constantissime negans eandem
ipsam, ante corporis nostri assumptionem, imagi-
nem Dei invisibilis existisse : sed tantum Verbum
ejus. His ita positis subinfert inquires : [R. LXXXIII]
« Quocirca, omni modo patet, imaginem Dei invi-
sibilis a sancto Apostolo dici carnem illam, quæ
deinceps accessit verbo : ut per visibile videri
posset quod est invisibile. *Imago est*, inquit
Apostolus, *Dei invisibilis* ¹⁷. Nunc patet, quod
tam primum, cum carnem assumpsit, factum in
imaginem Dei, vere imago ferebat invisibilis Dei.
Nam si nos per imaginem istam eo sumus evecti
et dignitatis, ut Verbum Dei cognoscere possimus,
verbo certe ipsi credere debeamus per imaginem
affirmanti : *Ego et Pater unum sumus* ¹⁸ Impos-
sibile est enim, ut absque hac imagine quiaquam
vel Verbum, vel Verbi Patrem cognoscat. » Et
rursus annectit [R. LXXXIV] : « Sic itaque pronun-
tiat Apostolus, ✕ ut paulo superius est a nobis
positum : *Excarnavit semetipsum, servi formam as-
sumens* ¹⁹. Per servi formam humanam nobis car-
nem significat, quam Dominus noster Deus, sua
efformans sapientia, dixit : *Faciemus hominem ad
imaginem nostram et ad similitudinem* ²⁰. Recte enim no-
vit imaginem esse illam Verbi sui, paulo post sub-
stituri [R. XXVI]. » Deinceps conatur probare, quod
illud : *De utero ante luciferum genui te* ²¹, de carne
item usurpatum sit. Loquitur autem ad hunc mo-
dum : « Quocirca cum a Davide nominetur lucifer
stella illa, quæ diem designat appropinquare,
non est ulterius disquirendum, quis ille sit lucifer
qui intelligitur. Erat et enim stella illa tunc ap-
parens, cum diem et afferret et indicaret magis.
Ut sit manifestum illud, Ante luciferum genui
te : usurpatum ab omnipotenti Deo, de Verbo illo
quod nascebatur cum carne humana per Virgi-
nem : id ipsum attestante evangelista, primum

✕ Ed. Paris., pag. 48. ¹⁷ Coloss. 1, 15. ¹⁸ Joan. x, 30. ¹⁹ Philip. 11, 7. ²⁰ Gen. 1, 26. ²¹ Psal. cix, 3.

(71) *Ἰνα διὰ τοῦ ὁρατοῦ*. At hoc impossibile est, et absurdum ut per invisibile, visibile cernatur. Librarius rem et verba, transposuit. Legendum, *Ἰνα διὰ τοῦ ὁρατοῦ τὸ ἄρατον φαίνεται*. M.—Porro vulgo ἀληθῶς τοῦ ἄρα. θ. et ὠφειλ. et ἐγὼ καὶ π. et τιν (γρ. πινί Mr.) δυνατόν.

(72) Vulgo. καθ' ὄμ.

(73) *Εἰκὼν ἐστὶ μικρόν*. Legend. *ἔσται*. Prophe-
tice enim dictum voluit in Proverbiis istud : unde et Salomonem vocat prophetam Mont. M.

(74) Vulgo λέγει δὲ οὕτω et δηλοῦντος τοῦ ἀστ.

(75) *Ὁ τηρικαῦτα φανεῖς ἀστήρ*. Nova est hæc interpretatio, Luciferum in psal. cix, esse illam stellam, quia vix dux fuerat magis ad Christum in Bethlehem. Quod omnino supponit ut certum, id quod versatur in questione, an stella illa ante edi-

κίνα τοῦ ὁρατοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ εἰρηθεῖαι
ἀποστόλου, τὴν προσγενομένην τῷ Λόγῳ σάρκα· ἵνα
διὰ τοῦ ὁρατοῦ (71) καὶ τὸ ὁρατὸν φαίνεται. Ἐ-
κὼν δὲ ἐστὶ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τοῦ ὁρατοῦ
Θεοῦ. Νῦν ἔηλον, ὅτι, ἐπημίνα τὴν κατ' εἰκόνα τοῦ
Θεοῦ γενομένην ἀναίληρα σάρκα, εἰκὼν ἀληθὴς
τοῦ ὁρατοῦ Θεοῦ γέγονε. Εἰ γὰρ διὰ τῆς εἰκόνας
ταύτης ἐκὼν τοῦ Θεοῦ Λόγου ἡξιώθημεν γινώσκειν, πε-
στεύειν ἐπελομεν ἀπὸ τῷ Λόγῳ, διὰ τῆς εἰκόνας
λέγοντι, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ὅσμῳ. Οὕτω γὰρ
ἐκὼν Λόγου οὕτω τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου, χωρὶς τῆς
εἰκόνας ταύτης γινώσκειν τινα δυνατόν. » Καὶ πάλιν
ἐπιφέρει : « Οὕτω γοῦν καὶ ὁ Ἀπόστολος φησιν, ὡς περ
μικρὴν πρὸθεν ἔφαμεν, Ἐκένωσαν ἑαυτὸν, μορφῆν
θεοῦ λαβόν, διὰ τῆς μορφῆς τοῦ θεοῦ τὴν
ἀνθρωπίνην ἡμῖν σημαίνων σάρκα, ἣν ὁ δεσπότης
ἡμῶν θεός, ἐπὶ ἑαυτοῦ διακλάττων σοφία, Ποιήσω-
μεν ἄνθρωπον, ἐφη, κατ' εἰκόνα ἡμετέρων καὶ
(72) ὁμοιωσιν, καλῶς τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα ὄνο-
μάζων εἰκόνα. Ἦθει γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι εἰκὼν
ἔσται μικρόν (73) ὑστερον τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου. » Μετὰ
ταῦτα πειράται κατασκευάζειν, ὅτι καὶ τὸ, Ἐκ γε-
στορός πρὸ ἐκσφόρου ἐγέννησά σε, περὶ τῆς σερ-
κῆς ἐλέγεται. Γράφει δὲ οὕτως (74) : « Διὰ τοῦτο τοῖνον
τοῦ τὴν ἡμέραν ὁ θεοῦ τοῦ ἀστῆρος ἐκσφό-
ρου ὑπὸ τοῦ προφήτου Δαβὶδ εἰκότως ὀνομασθέντος,
οὐκ ἐτι ζητεῖσθαι δίκαιον τὸν ἐκσφόρον, τίς δὲ ποτε
ὢν οὗτος τυγχάνει· οὗτος γὰρ ἦν ὁ τηρικαῦτα φα-
νεῖς ἀστήρ (75), ὁ φέρων τε καὶ ἠλῶν τὴν ἡμέραν
τοῖς μάγοις (76). Πρόβηλον οὖν τὸ, Πρὸ ἐκσφόρου
ἐγέννησά σε, ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος εἰρηθεῖαι δε-
σπότη, περὶ τοῦ διὰ τῆς Παρθένου γεννηθέντος σὺν
τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ Λόγου, σαφῶς καὶ τοῦτο τοῦ
Εὐαγγελίου σημαίνοντος, πρότερον μὲν τὸν δεσπότη-
την ἡμῶν διὰ τῆς Παρθένου τετέλεθαι, ὑστερον δὲ
τὸν ἀστῆρα φαῖναι, τὸν τὴν ἡμέραν δεικνύοντα. »
Ἐπὶ τοῦτοις προῶν αὐθις ἐπιλέγει : « Ἐληφεν γὰρ ὁ
ἀνθρωπος οὐ μόνον τὴν ἐπὶ γῆς τῶν πραγμάτων
ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς. Εἰκότως· εἰ
γὰρ ὅτε καὶ ἀνθρωπος ἐγένετο, καὶ μεστὴς Θεοῦ
καὶ ἀνθρώπων, τότε εἰς αὐτὸν ἐκτίσθη τὰ πάντα,
ὡς ἐφη ὁ Ἀπόστολος, τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ
τῆς ἀκόλουθόν ἐστιν ἀκριβῶς γινώσκαι, ὅτι ἐξου-

ditum in lucem Servatorem apparuerit? statuit enim hic apparuisse. — M. Dein vulgo δηλῶν ἡμέραν.

(76) *Τοῖς Μάγοις*. Quasi stella Magorum illa fuisse ordinaria : aut, quod ipse, solus credo, ait cum Gregorio Nyssæno, cæteri omnes dissentiant. Nunquam enim prius visa, nec ab eo tempore, observata quod motu nota in gyrum, horsum versum ad occidentem. Quod interdum visa, quod aliquando per dies quosdam occultata : quod uni alicui de reliquis stellis, sine miraculo non potuit contingere, aut ut huic muneri et officio inserviret. Ideo quidam cometam aiunt : alii angelum, Spiritum sanctum alii, alii veram stellam, sed in nihilum resolutam. M. — Infra vulgo ἐκτίσθαι : R ἐκτίσται ; dein vulgo ἐπὶ γῆς, et λέγει, et διὰ τοῦ Θεοῦ εἰλ. et ὑπερβολὴν τῆς φιλ.

ε στα ου̅ μόνον των̅ ἐπὶ γῆς, αὐτῶ, ἀλλὰ καὶ των̅ ἐν A
 ε οὐρανοῖς δέδοται. Καὶ αὖθις μεθ' ἑτερα ἐπάγει·
 ε Εἰ γὰρ περὶ τινος δόξης δοθείσης αὐτῷ παρὰ τοῦ
 ε Πατρὸς ἐν ἱερὸν Εὐαγγέλιον λέγει, ταύτην ὁ ἄν-
 ε θρωπος διὰ τοῦ Λόγου εὐληφῶς φαίνεται. Μεσότης
 ε γὰρ γενόμενος, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον, Θεοῦ
 ε τε καὶ ἀνθρώπων, τῇ δοθείσῃ αὐτῷ παρὰ τοῦ Πα-
 ε τρὸς δόξῃ, τοὺς θεοσεβεῖς ἐδόξασεν ἀνθρώπους. »
 Καὶ κάλιν προστίθει ταῦτα· ε Καὶ ἠξίωσε τὸν πε-
 ε σόντα διὰ τῆς παρακοῆς ἀνθρώπων τῷ ἑαυτοῦ διὰ
 ε τῆς Παρθένου συναφθῆναι Λόγῳ. Ποία γὰρ ἐν ἄν-
 ε θρώποις ἑτέρα μείζων δόξα γένοιτο ἐν τῆς δόξης
 ε ταύτης; Εἰπὼν δὲ, ὅτι, ἐδόξασά σε, ἐπιφέρει λέ-
 ε γων· καὶ πάλιν δοξάσω, ἵνα δι' ὑπερβολὴν φιλαν-
 ε θρωπίας, ἐν τῇ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς
 ε δευτέρῃ δόξῃ τὸν πρότερον θνητὸν ἀνθρώπου ἀθά- B
 ε νατον ἀπεργάσθῃται, καὶ τοσαύτη αὐτὸν δοξάσῃ δόξῃ,
 ε ὥστε μὴ μόνον αὐτὸν τῆς προτέρας ἀπαλλαγῆναι
 ε δουλείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐξιωθῆναι
 ε δόξης. » Καὶ αὖθις ἐπιλέγει· ε Ἴνα, ὡς ἔφη, ὑπὸ
 ε τοῦ διαβόλου ἀπατηθέντα πρότερον τὸν ἀνθρώπου,
 ε αὐτὸν αὖθις νικῆσαι τὸν διάβολον παρασκευάσῃ. Διὰ
 ε τοῦτο ἀνεληφε τὸν ἀνθρώπου, ἵνα ἀκολουθῶς τοῦτον
 ε ἀπαρχῆν τῆς ἐξουσίας παραλαβὴν παρασκευάσῃ. »
 Καὶ προστίθειν ἐτι λέγων· ε Οὗτος γὰρ ἔστιν ὁ ἀγα-
 ε πητός, ὁ τῷ Λόγῳ ἐνωθεὶς ἀνθρώπος, περὶ οὗ ὁ
 ε εὐαγγελιστὴς ἔφη· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ
 ε ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἐδόκησα. » Καὶ αὖθις ἐπιφέρει·
 ε Ὅτι ὁ Λόγος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ διὰ Παρθένου (77)
 ε τεχθῆσθεαι ἡμελλε, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀναλή- C
 ε ψεσθαι σάρκα. Καὶ ἵνα δι' αὐτῆς τὸν πρότερον κατ-
 ε ισχύσαντα τοῦ ἀνθρώπου διάβολον καταγωνισά-
 ε μωνος, μὴ μόνον ἀφθαρτον αὐτὸν καὶ ἀθάνατον γε-
 ε νέσθαι παρασκευάσῃ, ἀλλὰ καὶ σύνθρονον ἐν οὐρα-
 ε νοῖς τῷ Θεῷ. » Ταῦτα δὲ πάντα ἀναγκαῖον κατε-
 ε ἔχειν ἐν μνήμῃ διὰ τὰ μέλλοντα ὑπ' αὐτοῦ (78) Μαρ-
 ε κέλλου κατὰ τῆς σαρκὸς, ἧς ἀνεληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ
 ε Λόγος, προφέρεισθαι. Ὡς γὰρ ἀμνημονήσας τούτων
 ε ἀπάντων ὧν ἐξέθετο, τέλος οὐκ αἰσιον οὐδ' εὐσεδῆς
 ε ἐπάγει τῷ σωτηρίῳ σώματι. Πρὸς τούτοις ἅπασιν,
 ε ὥσπερ τῶν προτέρων αὐτῷ κατωρθωμένων, παιρ-
 ε ται δεικνύναι καὶ τὸ, ὁ Κύριος ἐδουλεύσεν, ἀγαλ-
 ε λιάσθω ἡ γῆ, εἰς τὴν σάρκα ἀναφέρεισθαι. Λέγει δὲ
 ε οὕτως· ε Ὁ γοῦν καταβάς, καὶ τὴν σάρκα διὰ τῆς
 ε Παρθένου προσλαβὼν, κατεστάθῃ βασιλεὺς ἐπὶ τὴν D
 ε Ἐκκλησίαν, δηλονότι, ἵνα διὰ τοῦ Λόγου ὁ τῆς βα-
 ε σιλείας τῶν οὐρανῶν πρότερον ἐκπεπτωκὸς ἄν-
 ε θρωπος βασιλείας δυνήθῃ τυχεῖν. Τοῦτον οὖν τὸν
 ε ἀνθρώπου τὸν πρότερον, διὰ τὴν παρακοὴν τῆς βα-
 ε σιλείας ἐκπεπτωκός, Κύριον καὶ Θεὸν γενέσθαι
 ε βουλόμενος ὁ Θεός, ταύτην τὴν οἰκονομίαν εἰργά-
 ε σαστο. Ὁ οὖν ἀγιώτατος προφήτης Δαυὶδ προφητι-

ε de Virgine Dominum nostrum generatum, et
 ε deinceps ortum fuisse luciferum qui diem indi-
 ε caret [R. XCIV]. » Progressus adhuc ulterius
 ε ista loquitur : « Suscepit enim homo non solum
 ε potestatem rerum earum quæ in terra fuerant,
 ε sed et etiam quæ in cælis. Nec injuria. Nam si
 ε tum cum homo fieret, et Dei mediator atque
 ε hominum, per eum et in eo omnia creata erant,
 ε ut asserit Apostolus, quæque in cælis erant, et
 ε quæ in terra ²², consequens est exacte sciendum
 ε esse, potestatem ei concessam non tantum eo-
 ε rum quæ in terris, sed etiam et quæ in cælis
 ε erant. Si loquitur sacrosanctum Evangelium
 ε de aliqua illi a Patre concessa gloria, hanc
 ε certè per Deum homo convincitur accepisse.
 ε Factus siquidem, ut sanctus vult Apostolus,
 ε Dei mediator atque hominum ²³, viros pios ea
 ε gloria glorificavit, quam ipsi donaverat Pater. »
 ε Et addit rursus [R. XCVI] : « Et dignitatem illam
 ε homini per peccatum lapsò concessit, ut suo
 ε ipsius Verbo per Virginem uniretur. Ecqua enim
 ε alia hacce major gloria inter homines prædica-
 ε tur? Cum dixisset glorificavi te, infert, et iterum
 ε glorificabo ²⁴ : ut ex immensa sua misericor-
 ε dia, in secunda post carnis resurrectionem
 ε gloria, hominem prius mortalem redderet
 ε immortalem, et tanta illum gloria glorificaret, ✕
 ε ut non modo servitute priori liberetur, sed majori
 ε gloria vestiatur quam capiat homo. » Et iterum,
 ε [R. XCVII] : « Ut hominem illum prius a diabolo sup-
 ε ratum, victorem diaboli constitueret. Hominem
 ε idcirco in se assumpsit, ut quod consequens fuit,
 ε huic primitias potestatis suæ impertiret. » Et an-
 ε noctit [R. XXXV] : « Hic est ille dilectus, homo nempe
 ε Verbo adunitus : de quo loquitur evangelista ·
 ε Hic est Filius meus dilectus in quo complacui. »
 ε Adjungit [R. XCVIII] : « Quod Verbum invisibilis Dei
 ε qui fuit, per Virginem erat nasciturus, et sum-
 ε pturus humanam carnem, et in illa diabolum
 ε debellaturus qui olim prævaluerat : non in eo
 ε tantum quod illum redditurus fuit incorruptibi-
 ε lem et immortalem, sed eodem solio in cælis
 ε cum Deo consessurum. » Sunt ista omnino me-
 ε moria retinenda, propter illa quæ producet statim
 ε ipsemet Marcellus, contra carnem illam quam
 ε assumpsit Dei Verbum. Velut enim oblitus istorum
 ε omnium quæ adduxit, finem minime consentaneum
 ε pietati, et infaustum satis corpori superinducit
 ε Servatoris. Ultra ista quidem omnia, tanquam
 ε recte successerint, et ex animo superiora, conatur
 ε ostendere, et illum etiam textum, *Regnavit Domi-
 ε nus, exsultet terra* ²⁵, de carne intelligendum. Ait

✕ Ed. Paris. pag. 49. ²² Coloss. j, 16. ²³ I Tim. ii, 5. ²⁴ Joan. xii, 28. ²⁵ Psal. xcvi, 1.

(77) Vulgo τῆς Παρθ.

(78) *Méllorta* ἢ αὐτοῦ. Omnino, ut Eusebius ait, hæc sunt observanda. Nam stupendum in morem insanivit Marcellus, si vera nobis de illo retulit adversarius. Nam de Christi carne, hoc est Christo

homine, delirat, eum ultra omnes homines, post συντέλειαν exinanientium, quod τέλος οὐκ αἰσιον rectè vocat. M.—Infra vulgo ταύτην οἶκον, et λέγει, Κύριος ἐβασ.; dein λαβόντος χρόνου τοῦδ. R.

autem [R. XCIX]: « Qui descendit, idcirco et carnem
 « assumpsit de Virgine, rex est constitutus super
 « Ecclesiam, nempe in eam finem, ut sic per Ver-
 « bum, homo qui prius colorum regno exciderat,
 « regnum illud deſu conſequeretur. Hominem
 « ergo istum qui regno prius exciderat per inobe-
 « dientiam suam, Dominum et Deum fieri volens
 « Deus, hanc œconomiam ita dispensavit. Quo-
 « circa sanctissimus vates David propheticò more
 « ſatur: *Regnavit Dominus, exultet terra.* » Et post
 alia quedam ſubinfert [R. C]: « Ob quam causam
 « quaſi Dominus noſter Jeſus Chriſtus, regni ini-
 « tium auſpicatus fuerat a quodam tempore, vati-
 « cinium canit: *Ego autem rex ab illo conſtitutus*
 « *ſum* 66. » Et rursus addit: « Ob eam causam rex,
 « et cum humana carne conſtitutus, et declaratus
 « rex, exinanitus prius homo, omne diaboli impe-
 « rium, vim et potestatem per Verbum evacuaret. » Tot ille, et quidem longe plura, de carne commemo-
 ratuſ Servatoris, ꝯ postquam illam nominarat Dei imaginem inviſibilis, et omnis creature primoge-
 nitum, et regem, et Jeſum, et Chriſtam, et dilectum, et quaſe alia commemoravit: inſuper addido-
 rat, propter illam ipſam carnem, tot nominibus Verbum inſignitum fuiſſe, ſinem tamen illi eam
 affligit, quem nunc tempus eſt ut conſideremus.

CAP. IV.

Qualemnam finem ſubinfert Marcellus Chriſti regno,
 et carni quam aſſumpſit.

[R. C] « Hanc etenim ob causam regnaturus eſt,
 « humana carne præditus per Verbum conſtitutus
 « rex, homo ille olim deceptus: et omnem ita dia-
 « boli potestatem, vim et imperium evacuabit. *Opor-*
 « *et enim illum, inquit, regnare uſque dum inimicos*
 « *ſuos ſtatuat ſub pedibus ſuis* 67. Ait igitur divinus
 « Apoſtoſus, regni Chriſti finem tum futurum, cum
 « ſub pedibus ejus omnia collocabuntur. [R. Cl coll.
 « p. 189]. » Post pauca quedam addit: « Maximum
 « hic myſterium revelat nobis Apoſtoſus, dum
 « pronuntiat adfuturum finem regno Chriſti. Finem
 « porro tum, cum ponentur omnia ſub pedibus
 « ejus. » Et explanans adhuc idem dilucidius ſcri-
 « bit [R. ClI]: « Dictum eſt a nobis in ſuperioribus,
 « Dominum noſtrum Chriſtum regni ſui principium
 « accepſiſſe: idque ipſum docuimus e ſacra Scri-
 « ptura demonſtratum. Teſtimonium primum eſt,
 « *Ego conſtitutus ſum ab illo rex ſuper Sion montem*

« κῶς λέγει, Ὁ Κύριος δὲ βασιλευσέν, ἀγαλλιασθεὶς
 « ἡ γῆ. » Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει: « Δι' ἣν αἰτίαν
 « ὡσπερ ἀρχὴν βασιλείας ἀπὸ τινος λαβόντος χρόνου
 « τοῦ δεσπότης ἡμῶν Χριστοῦ, ἡ προφητεία φησὶν
 « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ἐκ' αὐτοῦ. » Καὶ
 « πάλιν ἐπιφέρει: Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ βασιλεύει (79), ἵνα
 « ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ γενόμενος, βασιλεὺς τε καὶ
 « ταστάς, διὰ τοῦ Λόγου, ὁ κενωθεὶς πρότερον ἄν-
 « θρωπος, πᾶσαν ἀρχὴν τοῦ διαβόλου, καὶ δύναμιν,
 « καὶ ἐξουσίαν καταργήσῃ. » Τοσαῦτα περὶ τῆς σαρκὸς
 « τοῦ Σωτῆρος, καὶ τούτων ἔτι πολλὰ πλεονα εἰ-
 « πῶν, φήσας τε αὐτὴν εἶναι τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ
 « ἀοράτου, καὶ τὸν Πρωτότοκον πάσης κτίσεως, καὶ
 « τὸν βασιλέα, καὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὸν Χριστόν, καὶ
 « τὸν ἀγαπητόν, καὶ ὅσα ἄλλα κατέλεξε δι' αὐτὴν τε,
 « ταῦτα πάντα κληθῆναι τὸν Λόγον ἀποφηγόμενος,
 « ὅποσον τέλος αὐτῇ περιτίθῃσιν ἡδὴ θεωρῆσαι καιρὸς.

Tot ille, et quidem longe plura, de carne commemo-
 ratuſ Servatoris, ꝯ postquam illam nominarat Dei imaginem inviſibilis, et omnis creature primoge-
 nitum, et regem, et Jeſum, et Chriſtam, et dilectum, et quaſe alia commemoravit: inſuper addido-
 rat, propter illam ipſam carnem, tot nominibus Verbum inſignitum fuiſſe, ſinem tamen illi eam
 affligit, quem nunc tempus eſt ut conſideremus.

ΚΕΦ. Α΄.

Ὅποιον Μάρκελλος ἀπάγει τέλος τῆ τοῦ Χριστοῦ
 βασιλεία, καὶ τῇ σαρκὶ ἣν ἀνέληψε.

« Διὰ τοῦτο γὰρ βασιλεύσει, ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ
 « σαρκὶ γενόμενος, βασιλεὺς τε καταστάς διὰ τοῦ
 « Λόγου, ὁ ἀπατηθεὶς πρότερον ἄνθρωπος (80), πᾶ-
 « σαν ἀρχὴν τοῦ διαβόλου καὶ δύναμιν καὶ ἐξουσίαν
 « καταργήσῃ: Διὲ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, φησὶν,
 « ἄχρις οὗ ἂν θῆ τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.
 « Τῆς τοίνυν τοῦ δεσπότης ἡμῶν Χριστοῦ βασιλείας,
 « τοῦτο τὸ τέλος εἶναι φησὶν ὁ ἱερὸς Ἀπόſτολος, τὸ
 « πάντα ὑποταγῆναι τοῖς ποσὶν αὐτοῦ. » Καὶ μετὰ
 « βραχέα ἐπιλέγει: « Μέγιστον ἡμῖν μυστήριον ἐνεαῖθα
 « Ἀπόſτολος ἀνακαλύπτει, τέλος μὲν ἕσσεσθαι φέ-
 « σκων τῆς Χριστοῦ βασιλείας, τέλος δὲ τότε, ὅταν
 « πάντα ὑποταγῇ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ. » Καὶ ἔτι μετὰ
 « τὸν ἐπεξεργαζόμενος τὸν αὐτὸν λόγον, οὕτω γράφει:
 « Ἐφαμεν ἐν τοῖς προάγουσιν ἡμῶν ῥητοῖς τὸν δεσπότην
 « τῆς ἡμῶν τὸν Χριστόν ἀρχὴν ἐσχηκέναι βασιλείας,
 « ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἀποδείξει χρόμενοι. Ἔστι
 « μὲν μία ἡ λέγουσα: Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς

⌘ Ed. Paris. pag. 50. 66 Psal. 11, 6. 67 I Cor. xv, 25.

(79) Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ βασιλεύει. Legend. βασι-
 λεύσει ἐν principio ſequentis capituli, ubi eadem
 Marcelli verba repetuntur, ut et mox pro κενωθεὶς
 rectius ἀπατηθεὶς, ut paulo post legitur, et ex præ-
 cedentibus apparet: tolerari tamen et hæc lectio po-
 test, cum exinanitionem regiæ gloriæ opponat. M.—
 Infra vulgo ὅσα τέλλα.

(80) Ὁ ἀπατηθεὶς πρότερον ἄνθρωπος. Id est
 humana nostra natura, qua in Adamo per prævari-
 cationem ceciderat, in Chriſto per obedientiam
 triumphavit. Locum vero beati Apoſtoli ex illa
 ad I Corinth. xv, 28, quem sursum atque deorsum
 adeo versat Eusebius, hic, alibi, et in fine
 lib. v, recte Marcellus, de Chriſto homine inter-
 pretatur. At prorsus impie, ab illo loco, de regni
 etiam et essentialis consumptione blasphemiat.
 Οὐ τέλος ἐπιτιθεὶς τῇ βασιλείᾳ εἶπε τὸ, ἄχρις οὗ ἂν θῆ,
 καὶ ἐξῆς. Ἄλλ' ἀξιώπιστον ποιῶν τὸ εἰρημένον, καὶ

D θαρρῆν παρασκευάζων, ὅσαναι εἴη. Semper, et in
 æternum regnabit. Nam ut recte observat Oecumeni-
 pius, τὸ ἄχρις καὶ τὸ ἕως οὐ καίται χρόνου συντελε-
 στικόν, ἀλλ' αἰεὶ, ὡς τὸ, ἐγὼ μεθ' ὁμῶν εἰμι, πάσας
 τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας. Quod ipsam de
 donec observat Hieronymus contra Helvidium et
 noster hic in fine. De loci autem sensu et intelligen-
 tia, ita ille tradit a Græcorum commentariis: Τὸ
 βασιλεύειν ἐνεαῖθα οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς εἰ αὐτὸν
 τὰ τοῦ βασιλέως ποιῆν. Τοῦτ' ἔστι πολεμεῖν τοὺς
 ἐχθροὺς, συμμαχεῖν τοῖς ἰδοῖς. Τοὺς μὲν τροποῦσθαι,
 τοὺς δὲ ρύεσθαι, ἄχρις οὗ ἂν θῆ, etc. Μετὰ γὰρ ταῦτα,
 οὐδενὸς τῶν εἰρημένων χρεία. Ἀστασίαστος γὰρ
 λοιπὸν ἡ βασιλεία. M.—Μοχ vulgo ἐχθρ. ὑποπέδιον αὐ-
 τοῦ, et βασιλ. οὐ τὸ; Mus. Is. οὐτῶ, οὐδὲ. οὐ τὸ. R τοῦ-
 το et ὑποταγῆναι τοῖς ποσὶν αὐτοῦ, et ὑπ' αὐτοῦ βα-
 σιλεὺς et εἰλησέν ὁ ἄνθρωπος ἀρχὴν, et τῷ Θεῷ
 καταστ.

« ὑπ' αὐτοῦ, ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἄγιον αὐτοῦ. Ἔτερα
 « δὲ, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, ἐργίσεισθωσαν λαοί.
 « Καὶ αὖτις Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω
 « ἡ γῆ. Καὶ ὅπως μυρίων βῆτων πρὸς μαρτυρίαν
 « ἔστιν εὐπορήσαντα δεῖξαι, ὅτι ἀρχὴν βασιλείας εἰ-
 « ληφεν ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ Λόγου. Εἰ οὖν εἰληφεν
 « ἀρχὴν βασιλείας πρὸ ἐτῶν ὅλων οὐ πλείονων τε-
 « τρακοσίων, οὐδὲν παράδοξον, εἰ τὸν πρὸ οὕτως
 « ἄλλοιου χρόνου τῆς βασιλείας ταύτης τυχόντα ὁ
 « Ἀπόστολος φησι, παραδώσειν τὴν βασιλείαν, ὅηλον
 « ὅτι τῷ Θεῷ τῷ καταστήσαντι αὐτὸν, ὡς ἡ Γραφή
 « φησὶ, βασιλεῖα. » Καὶ μεθ' ἕτερα οὕτω γράφει·
 « Οὐκ οὐκ ἠνεργεῖα μόνη, διὰ τὴν τῆς σαρκὸς πρό-
 « φασιν ἄχρι τοσοῦτου καχωρῆσθαι τοῦ Πατρὸς φαί-
 « νεται, ἄχρι οὐ ἂν ὁ προσιών τῆς κρίσεως ἀνα-
 « φανῆ καιρὸς, ἵνα τῶν τηρικαῦτα ἐκκεντησάν-
 « των, κατὰ τὴν προφητείαν, ἐωρακῶτων τὸν ἐκκε-
 « τηθέντα, οὕτω καὶ τὸ λειπόμενον ἀκολούθως γένη-
 « ται. Πάντων γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ τέλους ὑποτάσ-
 « σισθαι μελλόντων τῷ Χριστῷ, ὡς ὁ Ἀπόστολος
 « ἔφη, τηρικαῦτα αὐτὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτά-
 « ξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅτι τοίνυν μανθάνομεν
 « περὶ τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνελη-
 « φεν ὁ Λόγος, πρὸ τετρακοσίων οὐχ ὅλων ἐτῶν, τότε
 « ταύτην καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν αἰῶσιν ὁ Λόγος ἔξει,
 « ἡ ἄχρι μόνου τοῦ τῆς κρίσεως καιροῦ. Ἀνάγκη γὰρ
 « εἶναι τὸ ὑπὲρ τοῦ προφήτου λεχθὲν ἐργῶ βεβαιωθῆναι.
 « Ὅψονται γὰρ, φησὶν, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν·
 « ἐξεκέντησαν δὲ, ὅηλον ὅτι, τὴν σάρκα. » Καὶ προσ-
 « τίθησι μεθ' ἕτερα λέγων· « Ὅτι γὰρ οὐχ ἔν ὁ Λόγος
 « ὠφέληθη, τὴν ἡμετέραν ἀνεληφεν σάρκα, ἀλλ' ἵνα
 « ἡ σὰρξ διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον κοινωνίαν ἀθανασίας
 « τύχη, ὅηλον ἔστι καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς τοῦ Σωτῆρος
 « ἀποφάσεως. Περὶ γὰρ τῆς σαρκὸς, ἣν ἔχων ὠμίλει
 « τοῖς μαθηταῖς, οὕτω λέγει· Τοῦτο ὑμᾶς σκανδα-
 « λίζει; ἂν οὐκ ἴδητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
 « ἀκρίβητα ὅπου ἦν τὸ πρότερον; τὸ πνεῦμα
 « ζωοποιεῖ, ἡ σὰρξ οὐδὲν ὠφελεῖ. Εἰ οὖν ὁμολογεῖ
 « τὴν σάρκα μηδὲν ὠφελεῖν αὐτὸν, πῶς ἐγγωρεῖ τὴν
 « ἐκ γῆς τε οὖσαν καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν, καὶ ἐν τοῖς
 « μέλλουσιν αἰῶσιν ὡς αὐτῷ λυσitelouσαν (81) συν-
 « εῖναι τῷ Λόγῳ; Διὰ τοῦτο γὰρ μοι δοκεῖ καὶ ὁ παν-
 « τοκράτωρ Δεσπότης πρὸς αὐτὸν λέγειν· Κάθου ἐκ
 « δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑπο-
 « πόδιον τῶν ποδῶν σου, ἐνεργεῖα μόνη διὰ τὴν ἀν-
 « θρωπίνην σάρκα, χωρίζειν αὐτὸν δοκῶν, καὶ ὡσπερ
 « βῆτην τινα χρόνον ὀρίζων αὐτῷ τῆς ἐν δεξιᾷ καθ-
 « ἕδρας, οὕτω φησὶ πρὸς αὐτὸν· Ἔως ἂν θῶ τοὺς
 « ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Τοῦτο δὲ
 « τὸ προφητικὸν τοῦ Δαυὶδ (82) βῆτην σαφέστερον
 « ἡμῖν ἐρμηνεύων ὁ ἱερός Ἀπόστολος, οὕτω πως ἔφη·

« ejus sanctum ²⁰. Aliud ibi: Dominus regnavit, indi-
 « gnentur populi ²⁰. » Aliud: Dominus regnavit,
 « exsultet terra. Omnino sexcentis licet ex abua-
 « danti testimonis hoc idem comprobare, vix
 « regni sui initium hominem per Verbum acce-
 « pisse. Quod si regni initium accepit homo ante
 « annos nondum cccc completos, nihil est absurdi si
 « Apostolus affirmet, illum qui accepit regnum,
 « annis abhinc tam paucissimis elapsis, sursum
 « redditurum esse regnum Deo, qui illum, ut Scri-
 « ptura ait, constituit regem. » Post pauca ita
 « scribit [R. CIII]: ✕ « Igitur sola operatione, et
 « quidem sub prætexta carnis, hucusque separatus
 « a Patre videtur, usque dum advenerit iudicii
 « tempus, ut qui eum transfixerant in eum intueau-
 « tur quem transfixerant, et ita demum id quod
 « sequitur complementum suum sortiatur. Omnia
 « enim, cum post iudicium subjicienda Christo
 « sint, quemadmodum asseritur ab Apostolo, tum
 « et ipse subjicietur illi, qui ipsi omnia supposuit ²⁰
 « [cf. p. 190 A]. Quocirca cum didicerimus huma-
 « nam carnem, quam pro nobis assumpsit Verbum,
 « ante annos cccc totos non assumptam, eandem
 « ipsum retenturum cognoscimus, non ultra iudicii
 « tempus in futuro sæculo. Necesse est enim con-
 « summari opere, quod verbo prædictum fuit a
 « propheta. Videbunt enim, inquit, in illum quem
 « transfoderunt ²¹. Carnem vero quod liquet transfi-
 « xerunt. » Et iterum [R. CIV]: « Non ideo ut
 « suam utilitatem procuraret, carnem assumpsit
 « nostram, sed ut per Verbi communionem, carni
 « largiretur immortalitatem. Hoc vel ab ipso Ser-
 « vatore patet. De carne enim in qua cum suis
 « discipulis versabatur, ait: Hoccine vos scandali-
 « zat? Quid si videatis Filium hominis eo absentem,
 « ubi prius fuerat? spiritus vivificat, caro autem nihil
 « prodest ²² [cf. p. 43 D fin.]. Quod si fateatur nihil
 « ipsis carnem prodesse, quomodo concesserit,
 « illam quæ de terra oriebatur, quæ nihil profue-
 « rat, quæ nihil proderit, in futuris sæculis cum
 « Verbo copulari? Ob hanc certe causam omni-
 « tens Dominus videtur mihi sic affatus illum:
 « Sede a dextris meis, quousque posuero inimicos
 « tuos scabellum pedum tuorum ²³. Propter carnem
 « humanam videtur mihi sola operatione illum
 « separare, et terminum illi fingere constitutum ses-
 « sionis a dextris Dei, atque illum ita affatus,
 « usque dum posuero inimicos tuos scabellum pedibus
 « tuis. Propheticum hoc Davidis effatum explica-
 « tius elucidat sanctus Apostolus ad hunc modum:
 « Oportet illum regnare quousque posuerit inimicos
 « ipsius suppedaneum pedibus ejus ²⁴. » Dispensatio

✕ Ed. Paris. pag. 51. ²⁰ Psal. II, 6. ²⁰ Psal. xcvi, 1. ²⁰ I Cor. xv, 28. ²¹ Zachar. xii, 10. ²² Joan.
 vi, 62-64. ²³ Psal. cix, 1. ²⁴ I Cor. xv, 25.

(81) Ἀνομιτελοῦσαν. Deest ante hanc vocem,
 μηδὲν, nihil tum profuturam carnem in futuro
 sæculo, quemadmodum nec in isto. Pro ὡσαύ-
 τως alibi αὐτῷ legitur. Est autem, ac si ita
 argumentaretur: Deus nihil φαῦλον aut φλυα-

ρόν fecit; at ipse Christus pronuntiat carnem nihil
 prodesse; quid ergo ipsi opus illa carne, in fu-
 turo sæculo non profutura? M. — Scripsi ὡς αὐτῷ.

(82) Τοῦτο δὲ τὸ προφητικὸν τοῦ Δαυὶδ. Recte
 componit hic Apostolus, et valem regium, sed

ergo ejus, quem secundum hominem est, atque regnum, terminum quemdam fixum habere videtur. Non enim vult aliud quam quod dicitur ab Apostolo, *quousque posuerit inimicos ejus scabellum pedibus ejus*. Cum habuerit inimicos ita constitutos, non est illi opus ulterius partiali regno isto, cum omnium universam inaugurandus sit rex. ✠ Regnat enim nunc cum David et cum Patre suo, cujus fuit et est Verbum. Non enim ipsum per seipsum Verbum regni alicujus initium est sortitus, sed homo in fraudem a diabolo inductus, per virtutem Verbi rex fiebat, ut, factus rex, deceptorem illum suum vincere posset diabolum. Quocirca et Actus apostolici, de homine isto, quem suscepit Verbum, et quo suscepto, a dextris Patris Dei conedit, ad hunc modum docent : Quem oportet caelos continere, usque dum omnia restaurentur ⁸⁰, hominem nempe. Ita illæ Scripturæ velut terminum præfinitum destinatum, in quo oportet hominis illam œconomiam Verbo aduniri. Quid enim aliud sibi vult illud, *usque ad tempus restorationis*, nisi ut significaret, futurum ut omnia perfectam consumptionem consequantur? In tempore igitur illo restorationis, creaturam liberabit e servitute : quod et ipsum docet Paulus inquiring : *Hæc ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, asserta in libertatem gloriæ Dei* ⁸¹. Qui sit, ut servi forma, quam assumpsit sibi Verbum, cum sit forma servi ⁸², perpetuo cum Verbo copuletur? Perspicue idcirco et exsertim, per tempus admodum coarctatum, respectu præteritorum et futurorum sæculorum, Verbi, propter nos, suscepta œconomia durabit. Quam, quemadmodum et initium habuit, ita finem habituram divinus Paulus pronuntiavit : *Deinceps finis, cum tradideris regnum suum Deo et Patri* ⁸³ [R. CVI]. Ideo non sua sed nostra causa, humanam assumpsit

A Δεὶ γὰρ αὐτὸν βασιλεύσειν ἕως ἂν θῆ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑποκόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Οὐκοῦν ἔρον τινὰ ἔχειν δεσπῆ ἢ κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ οἰκονομία ἐπι βασιλείᾳ. Οὐδὲν γὰρ ἔταρον βούλεται ἢ τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου βηθῆν, ἕως ἂν θῆ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑποκόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Οὐκοῦν ἐπειδὴν τοὺς ἐχθροὺς σχῆ ὑποκόδιον τῶν ποδῶν, οὐκ ἔτι χρῆζει τῆς ἐν μέτρῳ ταύτης βασιλείας, πάντων καθόλου βασιλεὺς ὑπάρχων. Συμβασιλεύει γὰρ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ (83), οὗ ὁ Λόγος ἦν τε καὶ ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ Λόγος ἀρχὴν βασιλείας εἰληφεν, ἀλλ' ὁ ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἄνθρωπος, διὰ τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως, βασιλεὺς γέγονεν, ἵνα βασιλεὺς γενόμενος τὸν πρότερον ἀπατήσαντα νικῆσθαι διέβολον. Αἰδὰ τοῦτο καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ὃν ἀνεληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ἀνεληφώς ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθίξεται, οὕτω διδάσκουσι λέγουσαι, ὃν δεῖ μὲν οὐρανὸν (84) διέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως. Καὶ αὗται ὡσπερ ἔρον τινὰ καὶ προθεσμίαν ὀρίζουσαι ἐν ἑσπερ προσέχει τὴν κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίαν ἠνωσθαι τῷ Λόγῳ, οὕτω λέγουσι. Τί γὰρ ἔτερον βούλεται τὸ, ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως, ἢ ὃν ἐμελλεν ἡμῖν συμβαίνειν, ἐν ᾧ δεῖ πάντα τῆς τελείας τυχεῖν ἀποκαταστάσεως; Ἡ τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ (85) τῆς ἀποκαταστάσεως ἀπάντων καὶ τὴν κτίσιν ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ἐλευθερίαν μεταβληθήσασθαι ὁ Παῦλος ἐφη· λέγει γὰρ ὅτι καὶ, αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ (86). Πῶς ἔστι (87) τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἣν ἀνεληφεν ὁ Λόγος μορφήν οὖσαν δούλου, συνεῖναι τῷ Λόγῳ θυγατρὸν γένουσι ἂν; Σαφῶς οὖν καὶ διαβρήθη ἐν βραχεῖ τινα χρόνῳ τῶν τε παρεληλυθότων καὶ τῶν μελλόντων αἰώνων τὴν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τοῦ Λόγου, δι' ἡμᾶς γεγενησθαι συμβέβηκε· καὶ ταύτην, ὡσπερ ἀρχὴν, οὕτω καὶ τέλος ἔξειν ὁ θεσπέ-

✠ Ed. Paris. pag. 52. ⁸⁰ Act. III, 21. ⁸¹ Rom. VIII, 21. ⁸² Philipp. II, 7. ⁸³ I Cor. XV, 24.

utrumque perverse intellectum. *Hinc simile est, ait Theodoretus, quod a Davide dictum est (Psal. cix, 4), Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum*. Sed ille secundum pietatem et fidem orthodoxam de voce, *Donec*, addit : *Donec non significat tempus, sed docet eum esse omnes suos inimicos sub jugum misurum*. Quod expresserat Œcumenius. Usurpant vero vocem non de Filio tantummodo, ut Ariani volebant et Eunomiani, sed etiam et de Patre, producto ex Issia testimonio, Isai. XLIII, *Ego sum, ego sum, et donec consenseritis, ego sum*. Ego et semper et in æternum ego sum, immutabilis, etc. quidquid de vobis fiat. Certe de sacrosancta Trinitate. Nam non ob aliud, repetivit tertia vice illud *Ego sum*, vates, nisi ut in æqualitate divinitatis Trinitatem personarum insinueret. M. — Mox vulgo docet ἔχειν.

(83) Vulgo, *τῷ Δαβὶδ, καὶ Πατρὶ*. Imo τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Nihil enim David ad regnum Christi. Neque David alicubi nunc regnum obtinet. M. — Dein vulgo ὁ Λόγος τοῦ Θ.

(84) *Ὅν μὲν, ἄνθρωπον*. Lege, ὃν μὲν (ἄνθρωπον δὲ) δεῖ οὐρανὸν διέξασθαι, etc. et sic quoque alibi legitur : ut in sacro textu. M. — Locum ex codd. correxi. Dein vulgo αὐτὰ ὡσπερ.

(85) *Ἡ τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως, ἀποκαταστήσεται τὴν κτίσιν ἐκ τῆς δουλείας, εἰς ἐλευθερίαν μεταφέρων, ὡς ὁ Παῦλος ἐφη λέγων, αὐτὴ ἡ κτίσις* qui locus est VIII, ad Rom. III. — Supplevi defectus ex p. 176 D.

(86) *Τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ*. Verum est, sed non satis. Et quidem Apostolus legit, *τῆς δόξης τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ*, quomodo hic restituendum est. M. — Correxi locum ex codd.

(87) *Πῶς ἔστι*. Lege ἔτι, et statim duntaxat γένουσι ἂν· σαφῶς γοῦν καὶ διαβρήθη. M. — Vulgo δυνατὸν γὰρ... σαφῶς. Infra vulgo λέγοι, διὰ ταῦτα εἰ ἔτι δὲ οὐ πᾶν εἰ ἐνωσθαι Θεῷ, δεῖνα μηδὲν διαφέρειν R.

« σιος εἶρηκε Παῦλος, οὕτω πως εἰπὼν· *Εἶτα τὸ τέ-*
λος, ὅταν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ
Πατρὶ. » Τοῦτοις μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Οὐκ οὖν οὐ
 « δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, τὴν ἀνθρωπίνην ἀνεί-
 « ληφε σάρκα. Εἰ δὲ δι' ἡμᾶς ἀνεληφώς φαίνεται,
 « πάντα δὲ τὰ καθ' ἡμᾶς, τῇ αὐτοῦ προνοίᾳ καὶ ἐνερ-
 « γείῃ, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως τέλους τεύχεται,
 « οὐκ ἔστι οὐδὲ ταύτης τῆς ἐν μέρει βασιλείας ἔσται
 « χρεία. » Ταῦτα Μάρκελλος εἰπὼν, εἶτα συναισθό-
 « μενος ἑαυτοῦ εἰς ἄτοπον ἐκπεπτωκός, προστίθησι
 « τοῖς εἰρημένους ταῦτα· « Εἰ δὲ τις λέγοι, διὰ ταῦτα
 « τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα ἔξισαν εἶναι τοῦ Λόγου, ὅτι
 « διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀθάνατον αὐτὴν ἀπειργάσατο,
 « γινώσκω, ὅτι οὐ πᾶν ὅπερ ἀθάνατον, τοῦτο ἔστιον
 « Θεοῦ. Μείζων γὰρ καὶ αὐτῆς τῆς ἀθανασίας ὁ
 « Θεός, ὁ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει καὶ τὰ μὴ ὄντα ἀθάνατα
 « ποιεῖν δυνάμενος. Ὅτι δὲ οὐ πᾶν τὸ ἀθάνατον
 « ἠγνώσθη Θεῷ ἄξιονδῆλον, ὅτι καὶ ἀπὸ τοῦ, ἀρχᾶς, καὶ
 « ἐξουσίας, καὶ ἀγγέλους, ἀθανάτους ὄντας μὴδὲν
 « διαφορεῖν τῇ ἐνότητι τοῦ Θεοῦ (88). » Ταῦτ' εἰπὼν
 « καὶ ὡσπερ εἰς βυθὸν ἀτοπίας ἑαυτὸν ἐκπεπτωκός
 « συναισθόμενος, ἀνακαλεῖσθαι περὶ αὐτὰ τρόπον τινα,
 « ἔξομολογούμενος, ὅτι μὴδὲν ἠπίστατο ὦν εἶπε. Διὸ
 « ἀπαντάει (89)· « Εἰ δὲ τις περὶ τῆς σαρκὸς ταύτης τῆς
 « ἐν τῷ Λόγῳ, ἀθανάτου γεγονυίας, πυνθάνοιτο τι,
 « φαιμὲν πρὸς αὐτόν· Ὅτι δογματίζειν μὲν ἡμεῖς
 « περὶ ὧν μὴ ἀκριβῶς παρὰ τῶν θείων μεμαθήκα-
 « μεν Γραφῶν οὐκ ἀσφαλῆς εἶναι νομίζομεν. Πῶς
 « γὰρ τοῦτο πράττειν δυνατόν τοῖς καὶ τὰ ἑτέρων
 « ἀνατρέπουσι δόγματα· Ἀλλ' ἐρούμεν πρὸς τοὺς (90)
 « τὸν ἀκριβῆ περὶ τούτου μαθεῖν παρ' ἡμῶν βουλο-
 « μένους λόγον (91), ὅτι πεισθόμενοι τῷ ἱερῷ Ἀπο-
 « στόλῳ ἴσμεν, ὅτι ἡμεῖς ὄραμεν τὰ ἀποκακρω-
 « μένα μυστήρια προσηκει, ὡς αὐτὸς ἐφη, *Βλέπο-*
 « *μεν γὰρ ἄρτι, φησὶ, δι' ἐσόπετρον ἐν ἀνιήματι·*
 « *τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.* Ἄρτι γι-
 « νώσκομεν ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνωσόμεθα
 « καθὼς καὶ ἐπεγνώσθημεν. Ὅστε μὴ μου πυνθά-
 « νου περὶ ὧν σαφῶς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς μὴ
 « μεμάθηκα. Διὰ τοῦτο τοίνυν οὐδὲ περὶ τῆς θείας
 « ἐκείνης, τῆς τῷ θεῷ Λόγῳ κοινωνησάσης σαρκὸς,
 « σαφῶς εἰπεῖν δυνήσομαι. Νῦν δὲ πιστεύω ταῖς
 « θείαις Γραφαῖς, ὅτι εἰς Θεός, καὶ ὁ τούτου Λόγος,
 « προῆλθε μὲν τοῦ Πατρὸς, ἵνα πάντα δι' αὐτοῦ γέ-
 « νηται, μετὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, καὶ τὴν
 « τῶν ἀπάντων διόρθωσιν, καὶ τὸν ἀφανισμόν τῆς
 « ἀντικειμένης ἀπάσης ἐνεργείας (92), τότε αὐτὸς
 « ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα Θεῷ
 « καὶ Πατρὶ, ἵνα οὕτως ᾗ ἐν Θεῷ ὁ Λόγος, ὡσπερ καὶ
 « πρότερον ᾗ. » Τοιοῦτο τέλος ἐπέγαγε τῇ σαρκὶ
 « τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ θαυμαστός οὗτος συγγραφεύς,

« carnem. Quod si nostra tantum causa assumpsit
 « illam, certe omnia quæ nostra causa providentia
 « et effectu procurat, iudicio consummato, conse-
 « quentur finem : ut nec opus sit hoc regno parti-
 « culari. » Hæc ubi posuerat Marcellus, sibi do-
 « mum conscius quas in absurdas opiniones inci-
 « disset, ad superius dicta annectit ista [R. CVII] :
 « Quod si quis velit pronuntiare, ob hæc ipsa me-
 « reri humanam carnem, ut Verbo conjungatur, ob
 « ipsum illud quod per resurrectionem illam red-
 « diderit immortale, cognoscat is oportet, non
 « si quid immortale existat, illud statim dignum
 « Deo fieri. Major est enim ipsa immortalitate
 « Deus, qui sua simplici voluntate, potest ea facere
 « immortalia, quæ non sunt talia. Manifestum vero
 « est, non idem esse dignum Deo copulari, quod est
 « immortale, propterea quod principatus, potestates,
 « angeli &c cum sint et ipsi immortales, nihil tamen
 « habent cum Dei unitate commune. » Hæc ubi dixe-
 « rat, intellecto in quam profundam absurditatis
 « abyssum inciderat, revocare conatur modo quodam
 « dam, confessione facta, se nihil eorum quæ dixit,
 « intellexisse [R. CVIII coll. p. 177 A]. « Quocirca,
 « ait, si quis nos interroget de carne ista, quæ in
 « Verbo est, an sit immortalis, respondemus, nos
 « non posse dogmaticè determinare illa quæ non
 « exacte didicerimus e Scripturis sacris, quod om-
 « nino intutum iudicamus. Nam quo pacto id illi
 « præstare poterunt, qui scita subvertunt aliorum ?
 « Dicemus igitur ad illos, qui scientiam harum
 « rerum exactam a nobis requirunt, nos ita intelli-
 « gere, uti par est illos qui abscondita mysteria
 « perscrutantur. *Videmus enim, ait sanctus Aposto-*
 « *lus, quasi per speculum in enigmate : tunc autem*
 « *facie quod faciem. In præsentī ex parte cognoscimus,*
 « *tunc autem cognoscemus quomodo cognoscimur* 80.
 « Noli igitur me interrogare, de rebus quæ certo
 « cognoscere non possum e Scriptura sacra. Ob
 « hanc causam exactissime respondere non possum
 « de carne illa diuina, quæ communionem habuit
 « cum divino Verbo. Fidem vero sacris litteris ad-
 « hibeo quæ affirmant, unum esse Deum, et ipsius
 « Verbum esse, quod de Patre processit, ut omnia
 « per illud conderentur : post iudicii vero tempus
 « et rerum omnium restorationem, et amolitionem
 « adversæ cujuscunque operationis tunc et ipse
 « subjicietur ei qui omnia subjecta illi fecit, Deo
 « scilicet atque Patri, ut ad eundem modum sit ite-
 « rum in Deo Verbum, ad quem erat olim. » Hunc
 « quidem finem vir hic admirabilis scriptor Christi
 « carni consultiuit, oblitus eorum quæ in præcedenti-

* Ed. Paris. pag. 53. 80 I Cor. xiii, 12.

(88) Τῇ ἐνότητι τοῦ Θεοῦ. Decet : οἶδαμεν, aut
 simile quid ad sententiam fulciendam. M.

(89) Διὸ ἐπαντάει. Hiatus erat in exemplari :
 forte sic supplendus : Εἰ δὲ τι γένοιτο, περὶ αὐτοῦ, etc.
 M. — Mox vulgo ἀκρ. περὶ τῶν θείων

(90) Vulgo πρὸς αὐτόν. At cf. p. 177 D.

(91) Παρ' ἡμῶν... ἰσχυρ. Decet quidam, puto,

ζητοῦντα, βουλόμενον, aut aliquid ejusmodi, et statim
 ἱερῷ ἀποστόλῳ, est enim locus Pauli quem intendit,
 I Cor. xiii, 12. *Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσω-*
δόπετρον. M. — Supplevi defectus ex p. 177 D.

(92) Μρ. ἰσ. δυναστείας loco ἐνεργείας; porro
 vulgo ὁ θαυμάσιος οὗτος.

bus de eadem illa carne ipse scripserat. In sequentibus etiam ille ipse qui determinaverat, sine scrupulo, corpus Servatoris futurum post iudicii tempus Verbo suo destituendum, metum quemdam et reverentiam præ se fert, et non posse ait respondere, si quis illum de illa carne interrogaverit, dicturum vero se ad interrogantem quemlibet, « Noli « sciscitari de rebus quæ non didicimus. » Hic jam quisvis ei oggerat : Quid temetipsum deridiculo habes, homo ? Quorsum in rebus quæ non didicisti, te per præcipitia agis, dum in scriptis illas decidis ? Quorsum non custodis ea quæ suscepisti ab ecclesiasticis Patribus, et doctoribus, ❧ novitates sequeris, qui nuper natam et a fide alienam distortionem in vitam subintroducis, dum regnum Christi circumscrisbis novitio quodam principio et temporali, quod sine quoque terminandum esse doces ; abnegas vere unigenitum Dei, substituis Verbum insubstantiale et insubsistens, quod ipsum nihil aliud pronuntias esse, quam unum atque idemmet cum Deo ? Quæ quisquis dixerit, non injuria dicetur Filium Dei abnegare. Non est enim Filius, verbum quod non subsistit ; cum nec verbum hominis dicitur, filius hominis : utpote quod sola operatione subsistit in loquente. Hoc ipsum de Patre suo egressum, ante annos nondum cccc completos, Filium Dei factum inferius narras, per carnis assumptionem, et superius Jesum Christum nominatum, imaginem dictum Dei invisibilem, et primogenitum omnium creaturæ : regem quoque constitutum. Quæ omnia, a tempore illo designato, incepit ille esse ; quæ omnia simul depositurus est, post iudicii consummationem. Hæc autem ubinam didicisti ? Quis horum tibi informator existit ? Episcopus quis ? Synodi quæ ? quod scriptum ab homine ecclesiastico ? corpus illud Servatoris immortale quo secedet ? Nam cum concesseris illud esse immortale, et divinum appellaris, necesse est supponas incorruptibile et indissolubile. Quod vero natura sua tale est, manet utique subsistens et indissolutum. Sed ut Verbum ab illo tollis, et cum Deo conjungis. Numnam igitur sine Verbo solum subsistet corpus istud in immortali et incorrupta irrationabilitate, et immobilitate ? At Verbum ipsum concedet in Deum, et rursus illi conjungeitur post carnis separationem.

❧ Ed. Paris. pag. 54.

(95) *Μή μου πυνθάνου.* Leg. μή μου ut paulo ante. M. — Dein vulgo τί δε ούν et ἔγγραφεις.

(94) *Ὁ δὴ καί.* Vulgo ὅδε καί.

(95) *Ἐκ τοῦ Πατρὸς.* Deest hic, προτόν. Illud κάτω : ad Christum opinor, non ad Marcellum referendum est, hoc est, Christum olim λόγον, κάτω, in terris incarnatum, factum Filium hominis, non κάτω φῆς, hoc est inferius affirmas istud : nam et inferius et superius affirmat : hinc illud, Χριστὸν ὠνομάσθαι ἄνω : quanquam potius putaverim ἄνω redundare. M.—R. p. 50 τοῦτον—οὐχ ὄλων—γεγενῆσθαι, ἄνω καὶ κάτω φῆς delete ἄνω post ὠνομάσθαι. Dein vulgo Ἰῶν τοῦ Θ. γ. et καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν ὠνομάσθαι : et καὶ δε καὶ β. ei που ἐξ ούν et

Α ἀμνημονήσας ὧν περι αὐτῆς διὰ τῶν ἔμπροσθεν εἴρηκεν. Ἐπὶ, ὁ σαφῶς οὕτω τὸ σῶμα τὸ σωτήριον ἔρημον τοῦ Λόγου γενήσεσθαι, μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν ἀποφηνάμενος εὐλάβειαν προσποιεῖται, καὶ μὴ εἰδέναι φησὶν ἀποκρίνεσθαι, εἰ τις αὐτὸν ἔρωτο περὶ τῆς σαρκὸς, φῆσαι δ' ἄν πρὸς τὸν ἐρωτῶντα, *Μή μου πυνθάνου* (93) *περὶ ὧν μὴ μεμάθηκα.* Ἀλλὰ καὶ ἔ τυχῶν εἶπεν ἄν πρὸς αὐτόν· τί δὴ οὖν σευτον σκώπτεις, ἄνθρωπε ; Τί δὲ κατὰ κρημνῶν ὠθεῖς, περὶ ὧν μὴ μεμάθηκας ὀριζόμενος ἔγγραφως ; Τί δὲ μὴ φυλάττεις ἃ παρὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων τε καὶ διδασκάλων παρεληφας, νεωτερίζεις δ' ἀντικρως νέαν καὶ ξενίζουσαν εἰσάγων τῷ βίῳ διαστροφῆ, ἀρχὴν τε πρόσκαιρον καὶ νεωτέραν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ διδοῖς, καὶ ταύτης τέλος ὑπεστάμενος, καὶ τὸν μὲν ἀληθῶς μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Ἰῶν ἀρνούμενος, Λόγον δὲ ψιλόν, ἀνοῦσιον καὶ ἀνυπόστατον ὑποτιθέμενος· ἄν οὐδ' ἔτερον ἢ ἐν καὶ ταῦτόν τῷ Θεῷ εἶναι φῆς ; Ὁ δὴ καὶ (94) πᾶς εἶποι ἄν ἀρνούμενος τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ, εἰκότως. Οὐ γὰρ υἱὸς ὁ μὴ ὑπεστῶς Λόγος, ὡς οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ λόγος υἱὸς ἐν ποτε ῥηθεῖ ἀνθρώπου, ἐνεργεῖ μόνῃ ἐν τῷ λαλοῦντι συνιστάμενος. Τοῦτο δ' ἐκ τοῦ Πατρὸς, (95) πρὸ ἐτῶν οὐδ' ὄλων τετρακοσίων, διὰ τῆς ἀναλήψεως τῆς σαρκὸς, Ἰῶν τοῦ Θεοῦ γεγεννησθαι καθὼς φῆς, καὶ Ἰησοῦν καὶ Χριστὸν ὠνομάσθαι ἄνω, εἰκόνα τε τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀόρατου χρηματῖσαι, καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως, καὶ δὴ καὶ βασιλέα τότε γενέσθαι ἀρξάμενον τούτων ἀπάντων, ἐκ τοῦ δηλωθέντος χρόνου, ἔπειτα καιρῷ τῆς συνταλείας τούτων ἀπάντων ἀθρόως παυθῆσθαι. Πού δὴ οὖν ταῦτα μεμάθηκας ; Τίς δὲ σοι τούτων κατέστη διδάσκαλος, τίς ἐπισκόπων, ποῖαι σύνοδοι, ποῖον ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ἴγρᾶμμα, που δὲ σοι τὸ σῶμα τὸ ἀθάνατον χωρήσειε τοῦ Σωτήρος ; ἀθάνατον γὰρ ὁμολογῶν καὶ θεῖον ὠνομάζων αὐτὸ, πάντως που καὶ ἀφάρτων καὶ ἀδιάλυτον ὑποθήσῃ πεφυκὸς δὲ τοιοῦτον, μένει συνεχῶς δηλαδὴ καὶ ἀδιάλυτον. Ἀλλὰ τὸν Λόγον ἀφῆρεις αὐτοῦ, καὶ τῷ Θεῷ συνῆπτες. Οὐκοῦν ἄνευ Λόγου μόνου (96) τὸ σῶμα στήσεται ἐν ἀθανάτῳ καὶ ἀφάρτῳ ἄλογα καὶ ἀκίνησι ; τὸ δὲ αὐτὸς ὁ Λόγος εἰς τὸν Θεὸν χωρήσει, καὶ συναφῆσεται αὐτῷ μετὰ τὸν τῆς σαρκὸς χωρισμόν. Ἄρα μὴ ὧν ἐν τῷ Θεῷ, ὅτε τῇ σαρκὶ συνῆν· ἀλλ' ὧν ἐν αὐτῷ διὰ παντός, συναλδιός τε ὧν καὶ ἐν καὶ ταῦτόν τῷ Θεῷ ; Πῶς οὖν ὑπῆρχεν ἐν τῷ σῶ-

ἀφαιρεῖς — συνῆπτε ubi συνάπτεσθαι corr.

(96) *Ἄνευ Λόγου μόνου.* Imo, μόνον ; hoc vult, solum hoc corpus Christi, sine Λόγῳ suo subsistere debere, immortale, cum caeterorum omnium corpora futura sint λογικά. Totum locum sic lego, et distinguo : Οὐκοῦν, ἄνευ τοῦ Λόγου, μόνον τοῦτο τὸ σῶμα στήσεται ἐ. ἄ. κ. ἄ. κ. ἀκίνησι, ὅτε αὐτὸς ὁ λόγος, etc., ἄρα μὴ ὧν, etc., ἀλλὰ προῦν ἐν αὐτῷ διαπαντός. Sic vult Eusebius si erat ἐν ὑποστάσει sua propria cum incarnatus, ἔξω et χωρισμένος erat τοῦ Πατρὸς, cur ἦν et ante saecula, cum esset συναλδιός τῷ Πατρὶ ? M.—Infra M. in corr. γρ. διχα, loco δίκην. Dein vulgo ἔσται ἄρω.

ματι, εἰ μὲν ψυχῆς δίκην οἰκῶν ἐν αὐτῷ; ἔσται ἄρα ἅμα ἔν ὑποστάσει, τοῦ Πατρὸς κειχωρισμένος, ζῶν τε καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ ἐν ἡ ἀνεληφθε (97) σαρκί. Τί οὖν ἐκάλειεν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, Ἰδὼν Θεοῦ ζῶντα αὐτὸν ὁμολογεῖν; Ἄλλ' εἴποι ἂν ἰσως, ἐνεργεῖα μόνη, οὐχὶ δὲ οὐσίας ὑποστάσει, καὶ ἐν τῷ σώματι γεγενῆσθαι· ἐδραστηκῆ γὰρ ἐνεργεῖα μόνη, φησὶ, τῆ ἐν σαρκὶ συνῶν τὸ κινεῖν αὐτήν, καὶ πράττειν, ὡσαυτὰρ ἐ ἐν Κόσμῳ φέρεται, οὐσίᾳ τῷ Θεῷ συνήπτο, οἷα ἐ Ἄλογος ὑπάρχων αὐτοῦ ἀχώριστος καὶ ἀδιάστατος. Ἐὶ δὴ ταῦτα λέγει, ἐρωτήσασιν ἡμῖν ἀποκρινάσθω· Ἄρ' ἐπὶ μόνῃ τῇ σάρκα ταύτην ἢ τοῦ Λόγου ἐνεργεῖα ἐφθασεν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐφ' ἑτέρους ἀνθρώπους τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὰ λοιπὰ δὴ πάντα τοῦ Λόγου δημιουργήματα; οὐχὶ ὁ αὐτὸς ἐνεργεῖ Ἄλογος; Καὶ μὴν μαθηθήκαμεν, ὡς ἐ τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἄσπερὸς ὄντων, καὶ ἐ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. ἐ Οὐκοῦν ἐτι ἐνεργεῖ (98) καὶ ἐπὶ πάντων· Ἐγκωμῶν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, καὶ ὡς Ἄλογος Κυρίου ἐγένετο πρὸς Ὁσὴ τὸν τοῦ Βηθλὴ· καὶ, Ἄλογος Κυρίου (99) ἐγενήθη πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμώς· καὶ ὡς ἐγένετο Ἄλογος Κυρίου πρὸς Ἰερεμίαν· καὶ ἐφ' ἐκάστου δὲ προφήτου ὁ αὐτὸς ἐνεργεῖ τοῦ Θεοῦ λόγος. Ἄρ' οὖν τῆς Ἰσῆς ἀξίας τῷ μονογενεῖ Ἰῶν τοῦ Θεοῦ κἀκεῖνοις ἅπασιν μετῆν, καὶ πλέον οὐδὲν ὑπῆρχε τῷ Σωτῆρι, εἰ δὴ ἐνεργεῖα μόνη ὑπὸ τοῦ Λόγου τοῦ τῷ Θεῷ συνημμένου ἐκινεῖτο. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ ἴσα τοῖς προφήταις φέρεται δίδωσι Μάρκελλος τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ. Οἱ μὲν γὰρ ζωῆς αἰωνίου ἀθανάτου τε καὶ ἀτελευτήτου τεύχονται, εἰς τοὺς ἅπαντας αἰῶνας ἐν τῇ κατηγγελμένῃ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ βιωσόμενοι, ἀγαθῶν τε ἀπολαύσοντες, ἀ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐκ ἔφησεν καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἐπίσθη· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ὁ κοινὸς ἅπαντων Σωτῆρ, ὁ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν, ἢ ἐπιτῆς τῆς τῶν ἁγίων ἀναστάσεως, μόνος ἄρα τότε ἀπολειφθήσεται παυθησομένης αὐτοῦ τῆς βασιλείας, καὶ τῆς ζωοποιού σαρκὸς ἐρήμου καὶ ἀλόγου καταλειφθησομένης, ὡς μῆτε προϋπάρχειν αὐτὸν Ἰδὼν Θεοῦ ὄντα, μῆτε διαρκεῖν εἰς ἄπειρον, κατὰ τὴν τοῦ Μαρκελλοῦ βῆσασκαλίαν. Εἰκότως ἄρα ταῦτα βασιλέα (1) τὸν ὡς ἀληθῶς θεοφιλῆ καὶ τρισμακάριον κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐκίνει, καίτοι μυρία κολακεύσαντος, καὶ πολλὰ βασιλέως ἐγκώμια αὐτοῦ ἐν συγγράμματι διελθόντος. Ταῦτα δὲ καὶ τὴν ἁγίαν σύνοδον, ἐν τῇ βασιλικῇ συναλθοῦσαν πόλει ἐξ ἐπαρχῶν διαφόρων, Πόντου καὶ Καππαδοκίας, Ἀσίας τε καὶ Θρυγίας, καὶ Βιθυνίας, Θράκης τε καὶ τῶν ἐπέκεινα μερῶν, στηλι-

Erant ergo extra Deum tum cum carne conversaretur? an in Deo subsistens sempiterno, coeternum existens, unum atque idem prorsus cum Deo? Quomodo igitur cum corpore fuit, si anima expers inhabitavit illud? erit ita in substantia Patris separatum, vivens utique et subsistens in carne illa quam assumpsit. Quid ergo prohibet etiam ante mundi hujus constitutionem Filium Dei vivum ipsum confiteri? Sed fortasse dixerit, sola operatione, non substantiæ hypoatasi, in corpore existisse. Operativa enim, ait, virtute sola, corpori præsens erat, ad ipsum movendum et operandum omnia quæ narrantur in Evangeliiis, substantia vero Deo conjungebatur; utpote Verbum ipsius cum esset, ab ipso inseparabile et indistinctum. ✕ Hæc si dixerit, sciscitantibus nobis tum respondeat: Num pertingebat ad solam illam carnem Verbi illius operatio? nonne etiam et ad cæteros homines Dei sanctos, et ad cæteras omnes a Verbo productas creaturas? Certe quidem edocti sumus, Verbo Domini cælos constabilitos: et omnia per illum facta fuisse: et, sine illo factum fuisse nihil: scimus o divinis Scripturis, quomodo hic in omnibus operetur. Scriptum est: *Verbum Domini ad Osee, filium Beeri* 40; et: *Verbum Domini factum est ad Isaiam filium Amos* 41; et: *Verbum Domini ad Jeremiam* 42. In unoquoque denique propheta operabatur illud idem verbum Dei; æqualem igitur illi omnes cum Filio Dei dignitatem participabant, nec erat aliqua Servatoris prærogativa; si sola illo operatione Verbi, quod cum Deo unitum manebat, movebatur. Imo vero Marcellus non admittit Dei Filium, ad æquales portiones cum propheta quovis. Consequenter enim illi vitam æternam, immortalem, et indeterminabilem, per sæcula nempe omnia in promisso illo regno cælorum victuri, fruitione gaudentes honorum, quæ nec oculus vidit, nec auris audit, nec ascendit in cor hominis. Christus autem Dei, communis omnium Servator, mortuorum primogenitus, spes resurrectionis sanctorum, solus tunc derelinquetur, «blato sibi regno, carne vivifica, nuda et irrationali derelicta: ut qui, non erat prius quam exstaret homo, Filius Dei;» neque per æternitatem perseverabit esse, juxta Marcelli doctrinam. Quocirca non immerito hæc tam horrenda, regem illum vere religiosum, et ter beatum adversus scriptorem concitarunt, licet illi in scripto suo infinitis modis adblandiretur, et multis eum encomiis honestaret. Hæc in illum commoverunt sacrosan-

✕ Ed. Paris. pag. 55. 40 Ose. 1, 1. 41 Isa. 1, 1. 42 Jer. 1, 2; xxv, 4.

(97) Ἐν ἡ ἀνεληφθε. Facilis restitutio, ἐν ἡ ἀνεληφθε. M.—Dein vulgo σάρκα loco σαρκί et ἀλλ' εἶπεν et ἴπox et δὲ ταῦτα λ., porro ἐνεργεῖα ἐφθασεν, corr. ἐφθασεν et ἄσπερὸς ὄντων καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγ.

(98) Οὐκοῦν ἐνεργεῖ. Lege, οὐκ οὖν, ἐτι ἐνεργεῖ. Et statim, ἀγαθῶν τε ἀπολαύσονται (c. l. 3).

(99) Vulgo ἐγένετο et ἐνεργεῖ et αὐτὸς et εἰ δέ, porro ἦκουε et Θεοῦ ὁ κοινὸς ἀπ. Σ.

(1) Βασιλέα. Constantinum intelligit jam defun-

ctum, cui scriptum illud suum Marcellus offerebat. Is Marcellum, ab Eusebianis episcopatu motum, in ejus locum Basilio quodam subrogato, jussit exsulare in concilio Constantinopolitano, anno Constantini ultimo, Christi 336, celebrato, cujus hic meminit Eusebius. In quo Eusebius ille Arianorum protospatrius, olim Nicomediensis, præsidebat. M.—Mox vulgo Πόντου τε καὶ

ctam illam synodum, quæ de diversis adeo provin-
ciis, Ponto, Cappadocia, Asia, Phrygia, Bithynia,
Thracia, et ulterioribus regionibus in regiam urbem
convenerat: et ut scripto in illum inveherentur
Patres vel invitos coegerunt. Hæc et nos ipsos pro-
traxerunt ad hanc quæ præ manibus est disqui-
sitionem, ut vestigiis illius synodi insistentes
sanctiones lueremur, et comministris nostris satis-
faceremus, qui hæc ut aggrederemur nobis dede-
runt in ✕ mandatis. Inprimis autem, arbitror, ne-
cessario mihi hoc faciendum fuerat, propter eos qui
existimant hunc injuria afflci. Decet enim hanc fra-
trum nostrorum suspicionem eximere ex animis, et
aliquandiu latentem et per latibula occultatam ip-
sius in Filium Dei impietatem, in apertam lucem
protrahere, quam scriptis in præsentem convictam
tenemus ipsius quæ sua sponte, nullo incitante re-
gem adiens in manus præsentabat, obtestatus ut
perlegeret. Sperabat enim forsitan propter imperato-
ris insertas laudes, fore ut tutelam et protectionem
ipsius consequeretur, episcopi vero quos convic-
tiis prociidit, supplicii traderentur. Sed nequa-
quam res successit ex animi sententia. Deus erat
enim istorum iudex, et ipse Jesus Christus a scri-
ptore despiciatui habitus. Qui cum cordis abscon-
dita rimetur, ipsum sui accusatorem fieri, nullo
impellente, disposuit. Unde cum adiret imperato-
re scripto suo gloriabundus, ille synodo transmi-
sit cognitionem scriptis contentorum. Scriptum
porro synodus condemnavit. Nec injuria: cum de
net pietatem.

✕ REVERENDO ADMODUM ET DILECTO C
DOMINISTRO FLACILLO, EUSEBIUS IN
DOMINO SALUTEM D.

Minime profecto mirandum est, si paucis et bre-
viter ea refutasse contentus fuerim, quæ verbosiss-
ima Marcello sunt, et garrulitate summa scriptis
comprehensa. Neque enim multis necessario refel-
lenda fuerant, quæ a seipsis rejectilia unicuique
vel obvio viderentur. Quamobrem suffectura omni-
no ratus, quæ sunt ab homine profecta, in prioribus
duobus libris, retulisse tantummodo contradispu-
tandi labore omni supersedebam, et ipsius solum-
modo verba ad ipsum refellendum producebam. In

✕ Ed. Paris. pag. 56. ✕ Ed. Paris. pag. 57.

(2) Ταῦτα καὶ ἡμῶς. Exponit hic Eusebius, unde
factum, ut ad confutandum hocce scriptum accesserit,
concilii scilicet imperium, et Actorum concilii
defensionem: sed factio erat. Præsidebat Eusebius
Constantinopolitanus. Ariani erant pene omnes in
illo concilio congregati: tantum non arianizabat
imperator: Marcellum illi oderant odio capitalissimo.
Hæc non ideo dicta sunt, ut Marcellum tueamur, sed
ut Arianorum operarios, et operas indicemus. Θεὸς
γὰρ ἔσται ὁ τοῦτων κριτὴς, ut verbis Eusebianis,
sed sensu Epiphianiano concludam. M.

(3) Vulgo ἐλάλεγ. et infra δὲ δὲ τ. κρ. et ἀπεδοχι-
μάζετο.

(4) Inscrībuntur tres sequentes libri, Flacillo.
Erat autem episcopus ille Antiochiæ, τῆς ad
Ἡρακλῆν, Orientis metropolis, Arianæ hæreseos

αὐτὴν τὸν ἄνδρα, διὰ τῆς κατ' αὐτοῦ Γραφῆς, καὶ
μὴ θελούσαν, ἐξεθιάζετο. Ταῦτα καὶ ἡμῶς (2), ἐπὶ
τὴν μετὰ χεῖρα ἐξέτασιν προελθεῖν κατηνάγκασαν,
ὁμοῦ δὲ τοῖς δόξασιν τῆ ἁγίᾳ συνόδῳ παρισταμένους,
ὁμοῦ καὶ τοῖς συλλειτουργοῖς προστάξαι τοῦτα
κρᾶξαι τὸ ἱκανὸν ποιουμένους. Μάλιστα δὲ μοι
ἀναγκαῖον ἦγοῦμαι γεγενῆσθαι τὸ γράμμα διὰ
τοῦς ἡδικησθαι τὸν ἄνδρα νενομικότητας. Χρὴ γὰρ ἀπο-
θεραπεῦσαι τὴν τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ὑπόνοιαν,
διὰ τοῦ φανερὰν καταστῆσαι τὴν μακροῖς μὲν χρό-
νοις ἐμφωλευσάμεν αὐτῷ εἰς τὸν ὕδιν τοῦ Θεοῦ ἀπι-
στιαν, νυνὶ δὲ ἀληθευμένην (3) διὰ τῆς αὐτοῦ γρα-
φῆς: ἣν, μηδεὶς καλοῦντος, ἀτόμολος φέρων παρ-
ῆν, βασιλεὶ τε ἐπὶ χεῖρα δοῦς, ἡξίου διαγνῶναι τὰ
ἐγγεγραμμένα: τάχα που ἐλπίσας τῶν εἰς αὐτὸν
ἐγκωμίων χάριν αὐτὸς μὲν τυχεῖν προνομίας τῆς
παρ' αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, τοὺς δ' ὑπ' αὐτοῦ κακηγορη-
θέντας ἐπισκόπους ὑποβληθῆναι τιμωρίᾳ. Οὐ μὴν
κατ' ἐλπίδας αὐτῷ τὰ τῆς ἐκβάσεως προχωρεῖ.
Θεὸς γὰρ ἦν ὁ τοῦτων κριτὴς, καὶ αὐτὸς Χριστὸς
Ἰησοῦς, ὁ πρὸς τοῦ συγγραφέως ἀθετούμενος, ὃς δὴ
τὰ κρύφια τοῦ ἀνδρὸς συνορῶν, αὐτὸν αὐτοῦ κατ-
ήγορον ἄμα καὶ ἐλεγχον, μηδεὶς συνελαύνοντος, γί-
γνεσθαι παρεσκεύαζεν. Ὅθεν ὁ μὲν ἐπὶ τῷ συγ-
γράμματι καλλωπιζόμενος βασιλεὶ προσῆει, ὁ δὲ τῆ
συνόδῳ παρεδίδου τὴν διάκρισιν τῶν ἐγγεγραμμένων.
Ἡ δ' ἁγία τοῦ Θεοῦ σύνοδος ἀπεδοκίμαξε τὸ γράμμα.
Εἰκότως οὖν μὴτε ἀρχὴν μὴτε τέλος εὐσεβὲς ὁμολο-
γεῖ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ.

principio et sine Filii Dei, contra omnem determi-

τῷ ΤΙΜΙΩΤΑΤΩ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗΤΩ ΣΥΑΑΡΙ-
ΤΟΥΡΙΩ. ΦΛΑΚΙΑΩ (4) ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΕΝ
ΚΥΡΙΩ (4) ΧΑΙΡΙΩΝ.

Εἰ πρὸς τὴν ἀδδολεσχον (5) καὶ πολυεπῆ Μαρκέ-
λου γραφὴν τὰ παρ' ἡμῶν ἐν βραχέσιν ἤρκεσεν, οὐ
χρὴ θαυμάζειν. Οὐ γὰρ δὴ πολλῶν ἔδει λόγων πρὸς
ἀνατροπὴν, τῶν αὐτόθεν καὶ τοῖς τυχοῦσι καταγνω-
σμένων. Διὸ δὴ ἐν δυοῖς τοῖς πρώτοις, μόνῃ τῇ παρα-
θέσει τῶν τοῦ ἀνδρὸς ῥημάτων χρησάμενος διχα πά-
σης ἀντιρρήσεως, ἐξ αὐτῶν τὸν κατ' αὐτῶν ἐλεγχον
φανερὸν ἐποιούμην. Νυνὶ δὲ πρὸς ἐκείνη τῇ φωρᾷ
καὶ τὴν ἀνατροπὴν τῶν αὐτῶν διὰ τριῶν τῶν μετὰ
χεῖρας προσήγαγον. Ὁ μὲν γὰρ, ἐν τι διωλύγιον (6)

D fautor, et ab Ariani inducitur, Euphronii, iidem
Ariani, successor. Is est, qui apud Sozom. lib. III,
cap. 5, dicitur Πλάκετος, ab aliis Placidus, errore
librariorum. Aliquoties illius meminit Athanasius.
Quid vero hactenus a se præstitum sit, et quid ab
eo in sequentibus libris expectandum sit, docet
Eusebius in illis: Διὸ δὲ ἐν δυοῖς τοῖς πρώ-
τοις, etc. M.

(4) Κυρίω. Vulgo Χριστῷ.

(5) Vulg. Καὶ πολὺ ἐπὶ Μαρκέλλου. Saltem πολλῶν.
Sed omnino legendum est, πολυεπῆ. Id docent illa,
statim ab initio primi libri: Διὸ καὶ πέρα τοῦ δέοντος,
εἰς μακρὸν αὐτῷ καὶ ἄμειρον μήκος ἐξέπεσεν ἡ γραφή,
ὡς μόνον ἐπὶ πῶν ἐγγύς: σου μυρίων, τὸν ἕνα λόγον ἀπαρτι-
σθῆναι. M. — Dein vulgo διὸ δὲ εἰ φωρᾷ.

(6) Ἐν τι διωλύγιον. Non est partitus suum opus

καὶ πολυπλανὲς σύγγραμμα συντάξας, τοῦτό φησι ἂν
 πεποιηκέναι, διὰ τὸ ἕνα γνωρίζειν Θεόν· μή πη λάθῃ
 πρὸς τὸν Θεὸν χάραν διδοῦς ὑποστάσεως (7), δια-
 λὸν τὴν γραφήν. Ἡμεῖς δὲ τὴν παναγίαν καὶ τρισμα-
 καρίαν τιμῶντες Τριάδα, ἐν τοσοῦτοις τὴν πᾶσαν ὑπό-
 θεσιν συνεκλήραμεν· φεισάμενοι μὲν πολυλογίας, ἐν
 ἐπιτόμοις δὲ καὶ βραχείᾳ τὴν ἀληθῆ παραστήσαντες
 θεολογίαν. Εἰ μὲν οὖν αὐτάρκως ἔχει τὰ γραφέντα,
 κρίνειας ἂν αὐτὸς ἐντυγχάνων· εἰ δὲ τίνα λείποι, καὶ
 ταῦτα ἀναπληρώσειας· δηλαδὴ, ὡς ἀδελφὸς ἀδελφοῦ
 ὑστερήματα, εἰ που καὶ θεραπειας δέοιτο, εἰ ἔπανορ-
 θώσεως ἀξιῶμενος. Ἐρρώσθαί σε καὶ μνημονεύειν
 ἐμοῦ τῷ Κυρίῳ διὰ παντὸς εὐχομαι.

theologiam conjunctam cum veritate, breviter et tanquam per compendium, representemus: si satis hoc pro dignitate fuerimus exsecuti, tuum erit cum perlegeris, judicare. Si quid defuerit, tuum erit adimplere, tanquam frater fraternos defectus. Si et opus alicubi correctione atque medicina fuerit, in hac quoque parte reformationem adhibebis. Bene te semper valere jubeo, meique jugiter in tuis ad Deum orationibus et sacrificiis memor esse velis.

ΤὸΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΟΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER PRIMUS.

ΤΑΔΕ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ. C

- α. Ὅτι μάλιστα Σαβέλλιον διέβαλλε Μάρκελλος, τὰ ἴσα αὐτῷ δοξάζων.
- β. Ὅτι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἢ Χριστοῦ χάρις, τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ γνώσιν ἐξαιρετικῶς ἐδωρήσατο.
- γ. Ὅτι ποικίλλως ἐσφάλισαν οἱ ἑτερόδοξοι ἐν τῷ περὶ Υἱοῦ λόγῳ.
- δ. Ὅτι μάλιστα Χριστιανὸς λέγουσιν ἑαυτοὺς, οἱ μὴ ὑπιστάσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογούντες.
- ε. Ὅπως Μάρκελλος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρεῖτο, τὴν Σαβέλλίου αἵρεσιν μμούμενος.

⊗ Ed. Paris. pag. 58.

in sectiones, libros aut tomos Marcellus, quia Deum unicum fatebatur. Eusebius, suam refutationem in tres libros distinxit, ab eodem fonte, quia Trinitatem agnoscebat. Forte illud in τὴν γράφας, quod initio posuit Eusebius de Marcellis, hoc sensu capiendum est, ut non id voluerit, nihil prae-terea scripsisse Marcellum, quod negat Hieronymus, sed non paritum hoc suum opus in plura, vel parti-

tribus autem istis prae manibus, libellis, ultra illam superius institutam rationem, refutationem ex adverso adornavi. Ille unicum ubi enixus erat fetum, immensum illud opus, et variis ex erroribus contextum, hoc ob eam causam instituisse se narrat, propterea quod unum solum Deum agnoscebat. Veritus nimirum, ne, si in plures libros illud scriptum propagasset, subsistentiam exinde Filio Dei alicubi induluisse videretur. At nos qui sanctissimam Trinitatem, et numeris omnibus beatissimam veneramus, tot libris, hoc est tribus, dispersitum universum styli argumentum exsolvemus. Eam porro scribendi animus rationem, ut, multiloquium declinantes,

et tanquam per compendium, representemus: si satis hoc pro dignitate fuerimus exsecuti, tuum erit cum perlegeris, judicare. Si quid defuerit, tuum erit adimplere, tanquam frater fraternos defectus. Si et opus alicubi correctione atque medicina fuerit, in hac quoque parte reformationem adhibebis. Bene te semper valere jubeo, meique jugiter in tuis ad Deum orationibus et sacrificiis memor esse velis.

LIBRI PRIMI CAPITA. ✕

- I. Sabellium a Marcello inepte reprehensum, cum eodem in errore cum Sabellio ipse per omnia versetur.
- II. Quod per Christi gratiam collata sit Ecclesiae Dei excellens quaedam cognitio de Patre atque Filio.
- III. Quod variis erroribus impliciti erraverint, de Filio diversa sentientes ab Ecclesia.
- IV. Quod frustra se indigent Christianos qui subsistentiam Filii Dei non constantur
- V. Quod Marcellus secutus Sabellii haeresim Filium Dei abnegat.

bus distinxisse. M.

(7) Ἐποθέσεως. Vult hypostasin: et tamen pluries ὑπόθεσιν pro altera illa voce positam legimus. Spontane, aut ex errore librarii, nescio. Nam certe constat ex Athanasio, nomen ὑποστάσεως, abominationi fuisse Arianis. M. — Scripsi ὑποστάσεως cum codd. loco ὑποθέσεως: dein vulgo δὲ παναγίαν κ. τρ. et διαπαντός.

- VI. *Qualiter credit Ecclesia Dei.*
- VII. *Quod ab Ecclesia dissentientes, non unta tantum ratione modoque a theologia de Dei Filio aberraverint.*
- VIII. *Constituitur sana et orthodoxa Ecclesia doctrina.*
- IX. *Quod non similiter atque creaturæ, subsistat Filius.*
- X. *Quod cum solus sit de Patre generatus, et Deus idæ et unigenitus Filius, nec injuria, nominetur.*
- XI. ✕ *Quod Ecclesia unum agnoscat et notum faciat Deum, licet nuper admisit illam formam, Deus de Deo.*
- XII. *Quod sit inenarrabilis illius de Patre generatio.*
- XIII. *Quod adventus et presentia Filii Dei, omnibus fuerit necessaria et salutaris.*
- XIV. *Quod Ecclesia jure optimo Marcellum eiecerit, in eadem sententia versantem cum Sabellio.*
- XV. *Quibus verbis Sabellium Marcellus concidat, dum ab eo se videri vult dissentire.*
- XVI. *Quomodo e suis ipsius verbis deprehendatur, eandem ipsam cum Sabellio fovere opinionem.*
- XVII. *Quod aperte neget Filii hypostasim.*
- XVIII. *Quod Filium affirmet nihil aliud exstitisse ante assumptum hominem, quam Verbum, ei per omnia omnimodo simile, quod inter homines usurpatur.*
- XIX. *Quod divina Scriptura, non solummodo Verbum appellet Dei Filium, sed sexcentis quoque diversis nominibus, etiam ante quam incarnaretur.*
- XX. *Proposita e sacris litteris per partes, explicataeque insuper demonstrationes, xxx capitibus comprehensæ.*

PROCEMIUM.

Sufficisse quidem videbatur mihi, vel nudam Marcelli sententiam proposuisse, nec aliam instituendam refutationem ejusdem, cum præ se ferant verba manifestam adeo neque ullo pacto insipientiam Filii Dei abnegationem, ut nos omnes, qui sumus Ecclesiæ Dei alumni, abhorreere debeamus ab illius sententia illa, neque opus sit ulla ulterius redargutione: atque hanc jam partem libris superioribus expeditam dedi. At enim vero ubi animus cogitatio subierat posse contingere, ut ab Ecclesiæ theologia nonnulli excidant, abrepti per variam et multiplicem ✕ quam adhibuit testimoniorum appositionem, ad dogmatis sui confirmationem undequaque accersitam, eorum scilicet, quæ in rem suam conducere arbitrabatur: quorum in præsentem visum est mihi necessario adornandam

✕ Ed. Paris. pagg. 59, 60.

(8) Ὁς δίχα πάσης. Sic legendum, non διά: nam αὐτόθεν, et sponte sua corruebant. M.

(9) Ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας. In scriptis antiquorum θεολογία non est, ut apud nos generatim θεολογουμένη de Deo ratio, sed de Filio, ejusque deitate instituta dissertatio, ut ea quæ de incarnationis mysterio habetur οἰκονομία. Noster in *Hist.* principio fere, Οἰκονομία καὶ θεολογία ὑψηλοτέραι ἢ κατ'

- A ζ. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ πιστεύει.
- ζ. Ὅπως οἱ ἑτεροδοξοὶ διαφόρως τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίας ἐκπεπύμασι.
- η. Παράθεσις τῆς θρησκείας καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας.
- θ. Ὅτι μὴ τοῖς πολλοῖς κλισμασιν ὁμοίως, καὶ ὁ Υἱὸς ὑπέστη.
- ι. Ὅτι μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθείς, εὐλόγως καὶ Θεός, καὶ μονογενὴς Υἱὸς μόνος αὐτὸς ἐκείνηται.
- ια. Ὅπως ἕνα Θεὸν ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει, καὶ τοῦ τὸν Θεὸν ἐκ Θεοῦ εἶναι παραδεχομένη.
- ιβ. Ὅς ἀρρήτος αὐτοῦ ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννησῆς.
- ιγ. Ὅτι ἀναγκαῖα καὶ σωτήριος τοῖς πᾶσι ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐκστασία.
- ιδ. Ὅτι εὐλόγως ἡ Ἐκκλησία τὰ αὐτὰ προφήσαντα Σαβελλίῳ Μάρκελλον ἀποδοκιμάσει.

- ια. Ὅποιοις ῥήμασι Μάρκελλος τὸν Σαβέλλιον ἔκοπτε, προσποιούμενος μὴ τὰ ἴσα αὐτῷ φρονεῖν.
- ις. Ὅπως ἀλλοικεῖται διὰ τῶν αὐτοῦ φωνῶν τὰ αὐτὰ τῷ Σαβελλίῳ δοξάζων.
- ιδ. Ὅπως ἠρῆντο τυμῇ τῇ μεγάλῃ τὴν ἐκστασίαν τοῦ Υἱοῦ.
- ιη. Ὅπως πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὐδὲν ἕτερον ἐξασκεῖν εἶναι τὸν Υἱὸν ἢ Λόγον, αὐτῷ μόνον ὁμοιον τῷ κυρ' ἀνθρώποις.
- ιθ. Ὅπως αἱ θεῖαι Γραφαὶ οὐ μόνον Λόγον, ἀλλὰ καὶ μυρία ἕτερα, καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀνόματον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

κ. Παράθεσις καὶ ἐρμηνεῖαι μερικαὶ τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἀποδείξεων ἐν ὅλοις τριῶντο καφαλαίοις.

C

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Ἐγὼ μὲν ὡμην ἐξαρκεῖν τὰς τῶν αὐτοῦ Μαρκελλου φωνῶν παραθέσεις, ἃς διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἀνελεξάμην, πρὸς τὸν καθ' ἐαυτῶν ἔλεγχον. Οὕτω γὰρ προφανῆ καὶ ἀδιέτηκτον τὴν ἀρνησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ περιεῖχον, ὅς καὶ δίχα πάσης (8) ἀντιβήσεως τοῖς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τροφίμοις φευκτέον εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς λόγον. Ἐπει δὲ διεσχεψάμην, μή ποτ' ἄρα τινὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας (9) ὑποσύρειν τῇ πολλῇ παραθέσει (10), ἥ κέχηται: ὁ ἀνήρ, εἰς πίστεισιν ὧν ἕστο αὐτῷ συμβαλεῖσθαι· καὶ τούτων ἔκριναι δεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν ἔλεγχον ἐκφῆναι· ὡς ἂν μάθοι πᾶς, ὅτι μὴδὲ εἰς αὐτοῦ λόγος τῆς ἐνθέου Γραφῆς, ἀρνούμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, συνήδον παρεῖχτο μαρτυρίαν. Πάντας δ' ἀντικρως αὐτῷ τὴν ἐναντίαν ἐφθέγγοντο φωναίς, διαστρόφως τὰς οὐκ ὀρθῶς αὐτοῦ τῶν θείων Γραφῶν παρεξηγή-

ἀνθρωπον, ita et noster et omnes antiqui passim. M.

(10) Τῇ πολλῇ παραθέσει. Quarum tandem rerum omnino deest, hic τῶν Γραφῶν (sic mss. enm It.). Id apparet e sequentibus: Ὅτι μὴδὲ εἰς αὐτοῦ λόγος τῆς ἐνθέου Γραφῆς ἀρνούμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σύνθεον παρεῖχτο μαρτυρίαν. Et statim repone, διαστρόφως. M. — Infra vulgo ἐφθ. φωνῶν διαστρ. τ. οὐκ ὀρθ. αὐτῷ et εσοῦ et εὑσημα.

σεις εὐθύνοντας. Συνάψω δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ τῆ τούτων φωνῆ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεολογίαν νεώτερον μὲν λέγειν ἔχων οὐδὲν, οὐδ' ἑμαυτοῦ σοφόν τι καὶ οικειὸν εὔρεμα, τῆς δὲ Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὴν ἀδιάφθορον διδασκαλίαν προϊσχύμενος, ἦν παρὰ τῶν αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων τοῦ Λόγου, ἄνωθεν ἐξ ἀρχῆς παραλαβοῦσα, φυλάττει.

sententiam, direxisset. Istitis porro conjunctas copulaturus sum de Servatoris nostri divinitate rationes: nihil a me ipso noviter adinventum, aut domi meæ natum, ex opinione profectum sapientię alicujus meæ edificatur: sed Ecclesię Dei doctrinam prę me laturus incorruptam, quam a testibus auritis olim atque oculatis Verbi acceptum, ab initio, illa custodit adhuc inviolatam

ΚΕΦ. Α'.

B

CAP. I.

Ὅτι μάρτην Σαβέλλιον διέβαλλε Μάρκελλος τὰ ἴσα αὐτῷ δοξάζων.

Sabellium a Marcello inepte reprehensum, cum eodem in errore cum Sabellio ipse per omnia versetur.

Πρὸ δὲ τῆς τούτων ἐξετάσεως, ἐπειθεῖ μεταξὺ τοῦ συγγράμματος τὸν Σαβέλλιον ὑπ' αὐτοῦ κοπιόμενον εὔρον, καταπλαγείς τῆς ἡλιθιότητος τὸν ἄνδρα, ὡς οὐκ ἐφείτατο κακῶς ἀγορεύσαι, ὅν πάντων μᾶλλον ἐπαινεῖν αὐτὸν ἐχρῆν, ὁμολογῶν αὐτῷ καὶ ὁμογνώμονα γεγονότα, οὐχ ἡγησάμην ἂν τι παρελθεῖν σιγῆ τὸν λόγον, παραδοῦναι δὲ καὶ τοῦτου ἑλεγχον τῷ παρόντι γράμματι. Τὸ μὲν γὰρ τοῦ τοῦ Υἱοῦ λειτουργοὺς πρὸς (11) αὐτοῦ διαβεβῆσθαι, εἰ καὶ αὐτῷ μὲν φέρον, τοῖς δ' ἐλευθερουμένοις τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας εὐδοξίαν ἐπήγαγεν, ὅμως εἰχετό τινος (συγγνώμης) εἰκότως τὸ δοκεῖν τὰ μὴ αὐτῷ φίλα φαυλίζειν. τὸ δὲ λαθεῖν κόπτοντα αὐτὸν διὰ τῆς τοῦ ὁμογνώμονος δυσσημίας (12) ἀναιδείας ἔμοιγε δοκεῖ, ἕμα καὶ ἀναισθησίας, ὑπάρχειν. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, γένοιτ' ἂν ἑλεγχος αὐτὸς ἑαυτοῦ, Υἱοπάτορα τὸν Θεὸν κατὰ τὸν Σαβέλλιον, εἰ καὶ μὴ γυμνῷ τῷ λόγῳ, τῆ γούν ἀληθείᾳ εισάγων, τῷ τὴν ὑπόστασιν (13) ἀναιρεῖν τοῦ Υἱοῦ, ἕνα δὲ Θεὸν ὀρίζεσθαι, καὶ τοῦτον ἑαυτοῦ Πατέρα, καὶ αὐ πάλιν Υἱὸν ἀποκαλεῖν ἑαυτοῦ. Λόγον γὰρ εἶναι δοῦς τὸν ἐν τῷ Θεῷ, ἐν τε καὶ ταῦτὸν ὄντα αὐτῷ τούτον ὀρισάμενος, Πατέρα τούτου χρηματίζειν αὐτὸν ἐφη· τὸν τε Λόγον Υἱὸν εἶναι αὐτοῦ, οὐκ ἀληθῶς ὄντα Υἱὸν ἐν οὐσίας ὑποστάσει, κυρίως δὲ καὶ ἀληθῶς ὄντα Λόγον. Ἐπισημαίνεται γούν, ὅτι μὴ καταχρηστικῶς λόγον, ἀλλὰ κυρίως καὶ ἀληθῶς ὄντα Λόγον, καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ Λόγον. (14). Εἰ δὲ μηδὲν ἕτερον, δῆλον, ὡς οὐδὲ Υἱὸς ἦν κυρίως καὶ ἀληθῶς, μέχρι δὲ φωνῆς καὶ ὀνόματος καταχρηστικῶς ὀνομασμένους. Ἐν τε εἶναι λέγων καὶ ταῦτὸν τῷ Θεῷ τὸν Λόγον, τὸν σαρκωθέντα, καὶ ἐκ τῆς Παρθένου τεχθέντα, Θεὸν αὐτὸν ἀπέφηνεν. Ὅ δὲ πάλαι καὶ πρόπαιαι τὸν Σαβέλλιον φθεγξάμενον ἀπεδο-

At priusquam his accingar examinandis, cum in operis contextu animadverterem Sabellium ab eo male mulctatum, hominis fatuitatem admiratus sum, quod illi neutiquam pepercerit, sed impetiverit maledictis, quem laudibus ante alios prosequi debebat, utpote sui dogmatis assectatorem, et ejusdem cum seipso opinionis. Decrevi ideo verba ejus neutiquam silentio præterire, sed veluti quamdam accessionem, illius refutationem huic operi adjiciendam. Siquidem quod Dei ministros accuset, licet illud in ipsius contumeliam potius cedat, laudem vero atque existimationem majorem illorum, qui ab ipsius communione sunt alieni, non tamen venia caret et excusatione: non absurda, cum quæ minime probet, ea vituperanda sibi censeat. At illum velle mulctare male, sic ut speret se latiturum, qui eandem impiam secum foveat opinionem, impudentiæ cujusdam intolerandæ, et frontis perfrictissimæ videtur esse, nec injuria. Hæc autem se habere ad hunc modum patet, neque falso a me calumniis eum proscissum, eo quod de sententia Sabelliana, ✕ Deum compellet Filio-Patrem. Non certe disertim, et totidem, hoc fateor verbis; talibus autem utitur, quæ hypostasin Filii directe tollant: unum solummodo Deum statuunt: atque illum ipsum sui ipsius genitorem: et Filium denique sui etiam ipsius. Dato enim et concesso Verbum in Deo esse, quod et unum atque idem cum ipso existat, eum hujusce Patrem dicendum docet: et Verbum etiam ejus esse Filium, nequaquam Filium existentem in substantiis subsistentia, proprie vero et secundum veritatem, Verbum existentem tamen. Vult ergo intelligi, Verbum illum esse, non catachrestice, sed verissime et propriissime Verbum, atque præter Verbum, aliud ni-

✕ Ed. Paris. pag. 61.

(11) Τοῦ Υἱοῦ λειτουργοὺς. Nusquam alibi ita loquitur Eusebius: sed Θεοῦ, quomodo et hic legi Jebel. Intelligit eos, quos in primo libro de nominibus citavit. Asterium, Narcissum, Paulinum, etc. M.

(12) Ὁμογνώμονος δυσσημίας. Deest, vel τινά, vel Σαβέλλιον de nomine compellatum. Nam αὐτὸν ad Marcellum refero. Vult et stupidam et impudentem esse quod Sabellium reprehendat, cum quo consentiebat. M.—Supra vulgo τοῦτον; dein Μρ. συγ-

γράμματι loco γράμματι. Dein συγγνώμης om. eod. (15) Τῆς ὑπόστασιν. Lege τῷ τὴν ὑπόστασιν. In eo quod Filii subsistentiam negaret separatam et propriam. M. — Correxī vulgatam ex eod. ἀληθ. εισάγοντι τὴν ὑπόστ. et εἶναι αὐτῷ.

(14) Ἐ Λόγον. Deest suffulciendæ sententiæ δεῖ λέγειν aut simile; statim, post ὀνομασμένους, deest υἱός. M.

lul, quod si aliud nihil, tum certe liquet, quod non A
Filium vere atque proprie dicat, sed Verbo tan-
tum ienus atque nomine catachrestice usurpandum. Cumque Verbum doceat unum esse atque idem pro-
sus cum Deo: illud nempe Verbum incarnatum, natum de Virgine: ipsum esse Deum asseverat.
Quod olim aliquando a Sabellio prolatum, ab Ecclesia fuit rejectum, ipsiusque auctor cum hæreticis
impiis annumeratus.

CAP. II.

*Quod per Christi gratiam collata est Ecclesiæ excel-
lens quædam cognitio de Patre et Filio.*

Omnium principes Judæorum natio, Dei unius
cognitionem et confessionem susceperunt, contra
errores gentilitios de deorum multitudinem. At gra-
tia illa salutaris Ecclesiæ communicavit, veluti
quamdam excellentem prærogativam, eundem
Deum, Patrem Filii unigeniti, profiteri. Filium au-
tem illum solum agnoscit Jesum Christum, præter-
ea nullum. Nec illum secundum carnis, quam sus-
cepit, generationem (hanc etenim et *servi formam*,
et *alium hominis* vocare, electa fuit), sed secundum
illam divinitatem, quam a Patre et Deo eodem
habuit ante omnia sæcula, universis incognitam.
Secundum quam generationem, paternæ divinitatis
plenitudinem, et ipsum Filium, Deum constituit,
non a seipso possessam vel a Patre separatam, $\times$
sed nec sine principio illam et ingeneratam deita-
tem, nedom aliunde derivatam peregrinam, hos-
pitam, et a Patre alienam, sed de paterna partici-
patione, veluti de jugi puteo in ipsum effuso, pro-
pagatam cum plenitudine. Siquidem in illo solo
habitare *plenitudinem paternæ deitatis* ⁴⁵ magnus
edocuit Apostolus. Hanc ob causam in Ecclesia
unus solus Deus annuntiatur: neque alius quispiam
imago paternæ deitatis, atque ita Deus ob hoc ipsum.

CAP. III.

*Quod variis erroribus impliciti erraverint, de Filio
diversa sentientes ab Ecclesia.*

Quam quidem theologiæ rationem plerique intel-
ligere non valentes, varios sibi errorum tramites
adinventerunt. Sunt qui Filium Deum esse conce-
dentes hominem egerant, quem assumpsit. Alii pro-
fessi eum hominem nudum, Deum in ipso ignorarunt.
Tertii, metu Dei alterius introducendi, Patrem
atque Filium unum esse eundemque opinantur. Quas
vias dum declinat Ecclesia Dei, evangelicæ præco-
nio veritatis gloriatur. Unum quidem Deum pro-
fiteri se, supra omnes venditans; unum quoque Fi-
lium unigenitum ejus, Deum de Deo Jesum Chri-
stum agnoscens; eundem ipsum professum Servato-
rem et Filium hominis. Qui cum nondum homo
factus fuerat, Filius Dei tamen exsistebat. Factus,
quod non prius fuerat, ob inexplicabilem misericor-
diæ paternæ transcendentiam.

$\times$ Ed. Paris. pag. 62. ⁴⁵ Coloss. ii, 9.

(45) In fine, legend. ἐγκαταλέξασα. M. — Mox
vulgo χάρις ἢ τοῦ Σωτήρος.

(46) Ἰὺν δέ. Sic legendum, non, ut alibi vñ δέ.
Illum nempe, cujus cognitio, ut γέρας ἐξαιρετον
dabatur Ecclesiæ. M.

κίμασον ἢ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, τοῖς ἀθέοις αὐτὸν αἰ-
ρεσιώταις καταλέξασα (15).

ΚΕΦ. Β.

*Ὅτι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἢ Χριστοῦ χάρις
τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ γνώσιν ἐξαιρετον
ἐδώρησατο.*

Τὸ μὲν γὰρ Θεὸν ὁμολογεῖν ἕνα πρὸς ἀντιδιαστολήν
τῆς Ἑλλήνων πολυθεοῦ πλάνης πρῶτοι παρελήφασιν
Ἰουδαίων πατέρες· τὸ δὲ καὶ Πατέρα τὸν αὐτὸν Υἱοῦ
μονογενοῦς γνωρίζειν ἐξαιρετον γέρας ἢ χάρις ἢ σω-
τήριος τῇ Ἐκκλησίᾳ δωρήσεται· Ἰὺν δὲ (46) Ἰησοῦν
Χριστὸν μόνον οἶδα καὶ οὐδένα ἕτερον· οὐ κατὰ τὴν
τῆς σαρκὸς, ἣν ἀνεληψαί, γένεσιν, (ταύτην γὰρ *δοῦ-
λου μορφῆν, καὶ Ἰὺν ἀνθρώπου καλεῖν δεδίδακται*)
κατὰ δὲ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πρὸ πάν-
των αἰώνων· ἄγνωστον τοῖς πᾶσι καθ' ἣν τὸ πλήρωμα
τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ αὐτὸν Ἰὺν, Θεὸν ὑπα-
στήσατο, οὐκ ἰδιώκητον, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀχωρισμέ-
νην, οὐδ' ἀναρχὸν τινα καὶ ἀγέννητον, οὐδ' ἄλλοθεν
ποθεν ξένην καὶ τοῦ Πατρὸς ἄλλοτριαν ἐπαλωμένον
θεότητα, ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς πατρικῆς μετουσίας ὥσπερ
ἀπὸ πηγῆς, ἐκ' αὐτὸν προχουμένης πληρούμενον.
Μόνω γὰρ ἐν αὐτῷ πᾶν τὸ πλήρωμα (47) τῆς πατρι-
κῆς ἐνοικεῖν θεότητος, ὁ μέγας ἐπαλευσεν (48)
Ἀπόστολος. Αἰὶ δὴ εἰς Θεὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ
κηρύττεται· καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερος πλὴν αὐτοῦ· εἰς δὲ
καὶ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Ἰὺς, εἰκὼν τῆς πατρικῆς
θεότητος, καὶ διὰ τοῦτο Θεός.

præter eum: unus illidem Dei Filius unigenitas,
ipsum.

ΚΕΦ. Γ.

*Ὅτι ποικίλως ἐσφάλισαν οἱ ἑταρόδοξοι ἐν τῇ
περὶ τοῦ Υἱοῦ λόγῳ.*

Ἦν δὲ θεολογίαν οἱ πολλοὶ νοστῶν οὐ χωρήσαντες,
ποικίλας ἀτραπούς ἐπενόησαν πλάνης· οἱ μὲν Θεὸν
δόντες τὸν Ἰὺν, τὸν δ' ἀνθρώπον, ὃν ἀνεληφεν, ἀρ-
νησάμενοι· οἱ δὲ ψιλὸν ἀνθρώπον ὑποθέμενοι, τὸν δ'
ἐν αὐτῷ Θεὸν ἀγνοήσαντες· οἱ δὲ, φόβῳ τοῦ δοκαῖν
D δεύτερον εἰσγαγεῖσθαι Θεὸν, τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα
καὶ Ἰὺν ὁρισάμενοι, οὓς ἀτραπαίσα ἢ Ἐκκλησία
τοῦ Θεοῦ τῷ τῆς ἀληθείας εὐαγγελικῷ κηρύγματι
σεμνύνεται, ἕνα μὲν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἔχειν ἀ-
χούσα· ἕνα δὲ καὶ Ἰὺν μονογενῆ, Θεὸν ἐκ Θεοῦ Ἰη-
σοῦν Χριστὸν ἐπιγραφομένην, Σωτῆρα τὸν αὐτὸν καὶ
Ἰὺν ἀνθρώπου γινόμενον, ὁμολογοῦσα· ἕνα μὲν Ἰὺν
Θεοῦ, πλὴν ἢ καὶ ἀνθρώπου γενέσθαι· καὶ τοῦτο δὲ
γενόμενον, ὅπερ οὐκ ἦν, δι' ἀπατον ὑπερβαλὴν τῆς
τοῦ Πατρὸς φιλανθρωπίας.

(47) Τὸ πλήρωμα, Illud qui erat πλήρωμα, aut
ἐχοντα. Post θεότητος, qui habebat πλήρωμα.

(48) Ἐπαλευσεν. Apostolus, Coloss. i, 19, do-
cei, πᾶν τὸ πλήρωμα in illo κατοικῆσαι, et quod
hic indicatur, Coloss. ii, 9, πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς

ΚΕΦ. Δ'.

A

Ὅτι μάνη Χριστιανούς εαυτοὺς λέγουσιν, οἱ μὴ φριστεύειν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογοῦντες.

Ὁ μὲν δὴ τῆς ἀληθείας λόγος ταῦτ' ἐκ προσώπου βεβῆ τῆς Ἐκκλησίας· οἱ δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενοι, ἕνα δὲ Θεὸν εἶναι φάσκοντες, καὶ οὐδὲν ἕτερον, εἰ καὶ παρενοχλοῦσι μάνη τῇ Ἐκκλησίᾳ, ταῖς Ἰουδαίων προσομιλαίᾳ συναγωγαῖς δέον; Τί δὲ καὶ βλασφημίαι σφῶς αὐτοὺς περιπεύουσι λόγοις, τὸν ἕνα Θεὸν συκοφαντοῦντες (19) διτταῖς ἐπηγορίαις, εἰ δὴ τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν ὑποθέθενται; Καὶ τίνας γὰρ ἴσθι πατὴρ μηδενὸς ὑφ' ἑστέως υἱοῦ; Τίνας δὲ υἱὸς ἴσθαι, μὴ προδραρχόντος τοῦ γεγεννηκότος; Ἐἴς δὲ ὢν, πάντως που αὐτὸς ἴσθαι ὁ σαρκωθείς καὶ παθὼν καὶ τὸν ἐν ἀνθρώποις διανύσας θνητὸν βίον.

quidem cum existat, nec aliud, omnino fieri non potest aliter, quin unus idemque sit incarnatus, passus, et in homine suo, vitam transigens mortalem.

ΚΕΦ. Ε'.

B

Ὅπως Μάρκελλος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρῆετο, τῆρ τοῦ Σαβελλίου προαίρεσιν μιμούμετος.

Ἄλλὰ ταῦτα λέγοντα Σαβέλλιον ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ὡς ἄθεα καὶ δυσσεθεῖ τολμῶντα, μακρὰν ἤλασε. Ταῦτα δὲ Μάρκελλος ἀνανεοῦσθαι πειράεται, προκαλύμματι χρώμενος· οὐ πιθανῶ λόγῳ. Θεὸν γὰρ ἕνα ὁρθῶς ὀριζόμενος, τοῦτον αὐτὸν Λόγον ἔχειν ἐν ἑαυτῷ ἠνωμένον καὶ συνημμένον αὐτῷ φησιν· κἀπειτα τοῦ ἐνὸς Θεοῦ τὸ μὲν τι Πατέρα καλεῖ, τὸ δὲ Υἱὸν ὡς διπλῆν τινα καὶ σύνθετον οὐσίαν ἐν ἑαυτῷ εἶναι (20). Καὶ πῶσῳ τούτου κρείττων ἐν κακῶν ἐκλογῇ ὁ μὴ διαιρῶν μὲν τὴν Ἰναρχον καὶ ἀγέννητον καὶ θεϊκὴν θύναμιν, τὸν αὐτὸν δ' εἶναι ὁμολογῶν γυμνῶ τῷ λόγῳ (21). Πῶσῳ δὲ ἑκατέρων βελτίων ὁ Ἰουδαῖος, τὸν ἕνα Θεὸν οὐ διαιρῶν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν Μαρκελλῶ παραπλησίως, οὐδὲ τὸν αὐτὸν Υἱοπάτορα κατὰ τὸν Σαβέλλιον εἰσάγων, ἀλλὰ σέθων μὲν τὸν Θεὸν, γνωρίζων δὲ καὶ προσδοκῶν τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τὸν διὰ τῶν προφητῶν ἤξειν κηρυττόμενον· ὃν ἐλθόντα, ἐπεὶ μὴ παρεδέξαντο, δίκην τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας ὑπέσχον τε καὶ ὑπέβουσι.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ πιστεύει.

Οἱ δὲ πιστεύειν εἰς τὸν ἀφικόμενον δι' εὐχῆς ἔχοντες τρία ταῦτα γνωριῶσιν (22) τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ τῆς αὐτῆς ἁγίας Παρθένου· καὶ τὸν ἐνοικῆσαντα τούτῳ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρόβητα καὶ οὐσωδῶς

✠ Ed. Paris. pag. 63, 64)

θεότητος, σωματικῶς κατοικῆσαι. M.—Mox vulgo διδὸ δέ, εἰ ἦν δὲ θεολογ. εἰ οἷς ἐκτρακ. εἰ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ π. ἡ κ. ἀνθρώπων εἰ ἕνα δ. τὸν Θ.

(19) Vulg. Συκοφαντοῦντα. Inno συκοφαντοῦντες. Est enim sycofanctia illud de Deo prædicare, quod Deus non erat. In postremo sine capitis, ferri forsitan posset et θνητὸν βίον. M.—Dein εἰ δὲ εἰ υἱοῦ ὑφ' ἑστ. et ἠνωμένον καὶ συν.

(20) Ὑπόστασις ἐν ἑαυτῷ εἶναι. Recte, et tamen ἔχειν, ut paulo prius legi poterat. M.

CAP. IV.

Quod frustra se denominant Christianos, qui Filium Dei non salentur substituisse.

Atque ista quidem veritatis oratio est per Ecclesiam præconium proclamata. Illi porro qui Filium Dei inficiantur, unum vero solum Deum esse dicunt, nec præter illum aliud: quorum se molestos Ecclesie Dei exhibent ulterius, qui potius debuerant aggregari ad synagogas Judæorum? Quorsum semet quoque ipsos verbis transadigunt blasphemantibus, unum Deum, sycophantæ velut solent, conviciantes per duo cognomina, si eundem ipsum Filium, quem et Patrem, per omnia esse contendunt. Cujus etenim pater esset ille, qui filium non habeat qui subsistat? Cujus porro et ille filius, cujus nullus præexistit, qui genuit eum pater? Unus si-

CAP. V.

Quomodo Marcellus Filium Dei abnegavit, Sabellii sectam secutus et propositum.

Enimvero Sabellium cum hæc tueretur, tanquam atheum hominem et imple audacem, Ecclesia Dei, procul amandavit. Hæc eadem Marcellus instaurare demum satagit, prætextu quodam usus, sermone non admodum probabili. Unum enim Deum recte professus hunc ipsum Deum, continuasse in se affirmat Verbum suum sibi adunitum, sibi que concretum. Atque hinc progressus, illius unius quem tenuit Dei, aliud Patrem vocat, aliud Filium, ac si in uno et eodem foret duplex quædam essentia, eadem et composita. Et quanto quidem rectius, e duobus malis, is qui divinam, ingentiam et imprincipiatam virtutem nequaquam dividens, unum esse atque unicum exsertim affirmavit. Et quanto quidem utroque melius Judæus, unum Deum non dividens in Patrem et in Filium? quod Marcellus facit. Nec eundem quod Sabellius facit, Filio-Patrem introducit: sed cum Deum veneretur, agnoscit et expectat Christum ejus per prophetas annuntiatum: quem cum advenisset, quia non susceperant, infidelitatis illius pœnam sufferunt adhuc et sustinebunt.

| CAP. VI.

Quomodo credat Ecclesia Dei.

At qui in illum, qui advenit, credere desiderant, hæc tria manifeste condebantur: natum de semine Davidis, ipsaque adeo sanctissima Virgine: Filium quoque Dei eum inhabitantem, qui prius

(21) Γυμνῶ τῷ λόγῳ. Sabellius namque vult ergo Marcellum clam, non exsertim Σαβελλιάζειν. Judæi Deum non dividebant: quia Christum ejus, adhuc expectatum credebant, et credunt verum et merum hominem, de hominibus futurum. M.—Mox vulgo σέθων καὶ τὸν Θ.

(22) Vulgo γνωρίζουσι: et ἀπεστάθη M. in corr.; mox vulgo et Υἱὸς τοῦ ἀνθρ. ἐν et τριῶν δέ et εἰεν ἀποβλ. et τὴν μὲν σάρκα π. σ. Porro vulgo σκοπῶν et δογματίζοντες.

exstabat, et substantialiter consistebat : nec non istius Patrem Deum, a quo missus advenit ille, quemadmodum ab ipso assepe ponitur in confesso. Nobis igitur unus Deus est, a quo sunt omnia ⁴⁴, secundum Apostoli dictum. Et unus Dominus Jesus Christus per quem sunt omnia ⁴⁵, qui Deo Filius unigenitus præexistebat. Et tertius, secundum carnem Filius hominis : quem hominem nostra causa suscepit Filius Dei. Sed nec corpus quod assumpsit, erat idem cum Filio Dei, qui assumpsit : neque ipse Dei Filius unus idemque debet existimari cum genitore suo. E tribus autem subjectis hisce, illi qui duobus concessis tertium rejiciunt, ab Ecclesia Dei sunt rejiciendi.

CAP. VII.]

Quod diversum ab Ecclesia dogma tuentes, a theologica de Dei Filio ratione, non uno modo solo exciderunt.

Carnem certe Servatoris atheni quidam hæretici abnegando, et opinione tantum nuda, atque per phantasiam in terris apparuisse solam dicendo, primi erant qui in hoc genere a scopo veritatis exciderunt. Atqui dispensationem illam in carne admisserunt, abnegantes præexistentiam Filii Dei, varias, quod jam dixi, errorum semitas adinvenierunt. Sunt qui merum illum hominem arbitrantur, nihilo meliorem hominum natura communi, nisi quantum ad virtutis prærogativas. At qui ipsum super omnia Deum corpus inhabitasse affirmant, et ipsum sui ipsius Filium existisse asserunt, propter illam secundum hominem dispensationem, cum duo concederent, Deum atque hominem, a tertio semetipsis excluderunt, Servatorem ipsum Dei Filium unigenitum abnegando. ✕ Hanc olim Sabellius tuebatur sententiam : et ad illam nunc delatus Marcellus abiit. Qui, non aliter quam Judæi infideles, se Deum agnoscere profitentur, qui est super omnes, et hoc vehementer urgent. Secundo quoque loco carnem agnoscunt de Virgine sumptam sanctissima : tertium vero illud, quod est primum salutis nostræ caput, Filium, quem velut obvisi visis amplectuntur, lucem atque veritatem, per abnegationem Filii, a veritatis luce exciderunt. Hinc est, ut illos audiamus unum quidem Deum confitentis, et carnem venerantes a Servatore susceptam : at Filium nihilominus Dei inhabitantem hanc carnem, voce tenus atque labiis, cum agnoscant, re ipsa penitus abnegantes. Nam Filium Dei inquirere debemus illum, qui vivat et subsistat vere : non idem qui censeatur, cum illo quod assumpsit corpore ; nec idem cum Deo atque Patre. Neque enim secundum pietatem vere seuserit is, qui Filium profitetur esse illum Deum qui est super omnia. Ecejus matris esse potest ille Filius, qui divinitate ingenua et absque ullo principio, amicitur? Nec si quis unigenitum Dei poterit declinare, quod est contra maledicos constitutum.

✕ Ed. Paris. pag. 65. ⁴⁴ Coloss. 1, 16. ⁴⁵ Ibid. 17.

(23) Τὸ δὲ τρίτον. Vulgo ἀλλὰ τὸ τρίτον et ἢ γρ. ὁμῶς loco ὁμοῦ, et γρ. ἀκούσεις loco ἀκούσει. Deīn vulgo χρῆ ζῆτεῖν et κατὰ τ. δυσσεβῶν δίκην et διδὲ δὲ τὴν.

Α ὁφειστῶτα· καὶ τὸν τοῦτου Πατέρα Θεὸν, ὅφ' εὖ καὶ αὐτὸς ἀπιστάλθαι συναγωγῶς ὁμολογεῖ. Ἡμῖν τοῦτου εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, ὁ προῦν τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱὸς, καὶ τρίτος ὁ κατὰ σάρκα Υἱὸς ἀνθρώπου, ὃν δι' ἡμᾶς ἀνεῖληφεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὕτω ἡ ἀνεῖληφε σῶμα ταῦτον ἦν τῷ ἀνεῖληφῶτι Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· οὕτω αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἂν νομισθεῖται τῷ γεγεννηκότι· τριῶν δὲ τούτων ὑποκειμένων, οἱ δύο δεδόντες, τὸ τρίτον δ' ἐκποδῶν ποιούμενοι, τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἂν ἀπόβλητοι.

ΚΕΦ. Ζ.

Β Ὅπως οἱ ἑτεροδόξοι διαφόρως τῆς κατὰ τοῦ Υἱοῦ θεολογίας ἐκπεπτόωσιν.

Τὴν δὲ μὲν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀθεοῖ τινες τῶν ἑτεροδόξων παραιτησάμενοι, δόξη δὲ τινι φαντασίας ὄφθαι αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς εἰρηκότες, πρῶτοι τοῦ τῆς ἀληθείας σκοποῦ διημαρτήκασιν. Οἱ δὲ τὴν ἐνσαρκίαν οἰκονομίαν παραδεχόμενοι, τὸν δὲ προῦν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἀρνήσάμενοι, ποικιλίας, ὡς ἐφηγ, ἑαυτοῖς ἀνοδίας ἐπενόησαν. Οἱ δὲ ψιλὸν ἀνθρώπον, τῆς κοινῆς ἀπάντων φύσεως κατ' οὐδὲν κρείττονα ἢ ὅσον ἀρετῆς προτερήμασι, γεγονέναι αὐτὸν εἰρηκότες. Οἱ δ' αὐτὸν ἐνοικῆσαι τὸν τῶν ὄλων Θεὸν τῷ σώματι δογματίσαντες, Υἱὸν τε αὐτὸν ἑαυτοῦ χρηματίσαι φάντες, δι' ἣν ὑπέμεινε κατ' ἀνθρώπον οἰκονομίαν, δύο διδόντες οὕτοι, Θεὸν καὶ ἀνθρώπον, τοῦ τρίτου τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, ἀρνήσάμενοι. Τούτων πάλαι μὲν Σαβέλλιος, νυνὶ δὲ Μάρκελλος, τῆ γνῶμη συναπαχθέντες, τὸν μὲν ἐπὶ πάντων Θεὸν Ἰουδαίων τοῖς ἀπίστοις ὁμοίως εὖ μάλα εἰδέναι δυσχυρίζονται· καὶ δευτέρον τὴν σάρκα τὴν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου συνωμολογήκασι· (23) τὸ δὲ τρίτον, αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τῆς ἀπάντων ἡμῶν σωτηρίας, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παραγκωνισάμενοι, φῶς ὄντα καὶ ἀλήθειαν ὁμοῦ, τῆ ἀρνήσει τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς ἐκπεπτόωκασι. Ἐνθεν ἕνα μὲν Θεὸν ὁμολογούντων αὐτῶν ἀκούσει, καὶ τὴν σάρκα δὲ τοῦ Σωτῆρος τιμῶντων· τὸν δὲ ἐνοικῆσαντα τῆ σαρκὶ Θεοῦ Υἱὸν φωνῆ μὲν καὶ χεῖλεσι παραδεχομένων, ἔργῳ δὲ παραιτουμένων. Υἱὸν γὰρ Θεοῦ χρῆν ζῆτεῖν, ἀληθῶς ζῶντα καὶ ὁφειστῶτα· οὕτω τὸν αὐτὸν, ὃ ἀνεῖληφεν, ὄντα σώματι, οὕτω τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Οὕτω γὰρ τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεὸν Υἱὸν ἂν τις εἰπὼν εὐσεβῆς εἴη· (τίνος γὰρ ἔσται Υἱὸς ὁ τὴν ἀναρχον καὶ ἀγέννητον θεότητα περιεβλημένος;) οὕτω τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα τις εἰπὼν δράσεται τὴν κατὰ τῶν δυσφημῶν δίκην.

Υἱὸν γὰρ Θεοῦ χρῆν ζῆτεῖν, ἀληθῶς ζῶντα καὶ ὁφειστῶτα· οὕτω τὸν αὐτὸν, ὃ ἀνεῖληφεν, ὄντα σώματι, οὕτω τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Οὕτω γὰρ τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεὸν Υἱὸν ἂν τις εἰπὼν εὐσεβῆς εἴη· (τίνος γὰρ ἔσται Υἱὸς ὁ τὴν ἀναρχον καὶ ἀγέννητον θεότητα περιεβλημένος;) οὕτω τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα τις εἰπὼν δράσεται τὴν κατὰ τῶν δυσφημῶν δίκην.

ΚΕΦ. Η.

Παράδοσις τῆς θνητῶν καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας.

Διὸ δὴ τὴν εὐθείαν καὶ βασιλικὴν ὁδὸν ὀρθοτομοῦσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, τὰς μὲν ἄλλας παρεκτροπὰς ἀπεδοκιμασε, τοὺς δ' αὐτῆς θρέμμασι τῆς ἐνθέου χάριτος παραδίδωσι τὴν γνῶσιν, κατ' αὐτὸ τῆς παλιγενεσίας μυστηρίων ὁμολογεῖν διδάσκουσα (καὶ) πιστεῦσιν (24) εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, τελείαν καὶ ἀκριθεῖ καὶ ὁλόκληρον ταύτην εἶδέναι (25) παρέχουσαν τὴν θεολογίαν, ἣ Θεὸν μὲν ἓνα παραδίδωσιν, ἀφορίζουσα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ παλυθῆος πλάνης· Πατέρα δὲ αὐτὸν οὕτως τῆς Ἰουδαϊκῆς χωρίζουσα διδασκαλίαις, παντοκράτορα δὲ αὐτὸν ὁμολογεῖ, τῆς τῶν ἀθέων ἑτεροδόξων ἀποστρεφόμενη τὴν δυσσεβείαν. Οὐδεὶς γοῦν τῶν ἑτεροδόξων εἴποι ἂν τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸν εἶναι τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα, ὡς οὐδὲ Ἰουδαίων ὁμολογήσειεν ἂν τις τὸν Θεὸν Πατέρα εἶναι, τὸν μονογενῆ Υἱὸν μὴ εἰδώς· οὐδέ γε Ἑλλῆν ἓνα μόνον φήσειεν εἶδέναι Θεόν. Διὰ τοιούτων ἀπάντων ἀποκαθαίρουσα τὴν πλάνην ἡ Ἐκκλησία, τὸν ἓνα Θεὸν κηρύττει, αὐτὸν εἶναι καὶ Πατέρα καὶ παντοκράτορα διδάσκουσα, Πατέρα μὲν ἐνὸς τοῦ Χριστοῦ μόνου, τῶν δὲ λοιπῶν ἀπάντων Θεὸν καὶ κτίστην καὶ Κύριον. Οὕτω καὶ Υἱὸν Θεοῦ μονογενῆ Ἰησοῦν Χριστὸν παραδίδωσι, τὸν πρὸ πάντων αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον· οὐ τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Πατρὶ, καθ' ἑαυτὸν δὲ ὄντα καὶ ζῶντα, καὶ ἀληθῶς Υἱὸν συνόντα (26), Θεὸν (27) ἐκ Θεοῦ, καὶ φῶς ἐκ φωτός, καὶ ζῶν ἐκ ζωῆς· ἀλέκτοις καὶ ἀβρήτοις, καὶ παντάπασιν ἀγνώστοις ἡμῖν, καὶ ἀκατάληπτοις λόγοις ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ὅλων γεγεννημένον, καὶ οὐχ ὁμοίως μὲν τοῖς λοιποῖς γεννητοῖς ὑποστάνα, οὐδὲ ζῶν ἐμπερῆ τοῖς δι' αὐτοῦ γεγεννημένοις ζῶντα, μόνον δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἀποτεχθέντα, καὶ αὐτοζῶν ὄντα. Καὶ ἔπρεπε γὰρ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, πρὸ παντὸς γεννητοῦ, καὶ πρὸ πάντων αἰώνων, τὸ μονογενὲς τοῦτο προβάλλεσθαι γέννημα, ὡσπερ τινὰ κρηπίδα καὶ θεμέλιον ἀβραγῆ, τῶν μελλόντων δι' αὐτοῦ γεννησεσθαι. Διὸ δὴ πρὸ πάντων τῶν μελλόντων ἕσεσθαι τὸν Υἱὸν ἐγέννα, ὡσπερ τινὸς φωτὸς ἀκτίνα, καὶ ζωῆς πηγὴν, καὶ θησαυρὸν ἀγαθῶν, « ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι, » κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Τοσοῦτων ἀγαθῶν, ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατὴρ τὸν Υἱὸν ὑφίστη αὐτοζῶν ὄντα, ζωοποιὸν τῶν ὅλων, καὶ αὐτοφῶς τὸ ἀληθινόν, καὶ πάσης νοερᾶς καὶ λογικῆς οὐσίας φωτιστικόν· καὶ αὐτόλογον, καὶ σοφίαν, σοφῶς (28) τὰ πάντα καὶ λογικῶς ὑφιστάμενόν τε καὶ δικαιοῦντα. Ὡν δὴ χάριν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μόνος αὐτὸς καὶ οὐδὲ ἄλλος ἀνηγόρευται τε καὶ ἔστιν.

A

CAP. VIII.

Proponitur orthodoxa et salutaris Ecclesiae fides.

B

C

D

Quapropter via regia atque recta incedens Ecclesia Dei, diverticula a se ablegat cujusque modi : suis, qui sunt, alumnis gratiæ divinæ cognitionem commendat : dum in ipso regenerationis sacramento docet confiteri, et credere in unum Deum Patrem omnipotentem, perfectam suis numeris exactam, et consummatam undique hanc præ se ferens credendam theologiæ rationem, qua Deus esse unus traditur, paganorum de diis multis errores refelluntur ; qua agnoscitur idem Deus Pater : per quam confessionem suam discernitur Ecclesia a Judæis ; qua agnoscitur idem omnipotens esse, atheorum et hæreticorum impietatem detestando. Nullus autem plane inter aliter profitentem, quam Ecclesia docet, constabitur Deum Patrem Christi esse illum qui Deus est omnipotens ; ✕ ut nec e Judæorum secta quisquam est professurus Deum Patrem, cum ejus filium unigenitum non admittat : sed nec paganorum ullus concesserit, unam solum esse Deum. Ab istorum omnium erroribus Ecclesia se mundans, unum Deum prædicat, et eundem esse docet Patrem et omnipotentem : Patrem quidem unius solius Christi ; omnium autem Dominum et conditorem, et Deum. Ad eundem quoque modum Dei Filium unigenitum agnoscit eum, qui ante omnia sæcula de Patre fuit genitus : non illum certe, eundem cum Patre existentem, at per se subsistentem, viventemque vere Filium, cum Patre coexistentem Deum de Deo, lumen de lumine : vitam de vitæ ; inenarrabilibus, ineffabilibus, omnimodo incognitis et imperscrutabilibus rationibus de Patre genitum, ad salutem universis procurandam. Non similiter aliis subsistentem : nec vitam viventem cum illis parem qui ab eo sunt creati : solum de solo Patre genitum : ipsammet vitam existentem. Erat enim Deo conveniens et congruum, qui super omnes est, qui ante omnia genita, ante sæcula omnia exsistebat, unigenitum hoc genimen producere, veluti quamdam basim futurum et fundamentum, et sustentaculum immobile eorum omnium quæ erant in secundis producendo. Hanc ob causam Filium progenuit, ante ea omnia quæ producenda erant, tanquam lucis ejusdem radium, vitæ fontem, bonorum thesaurum, « in quo sunt omnes sapientiæ thesauri absconditi et cognitionis, » quemadmodum divinus docebat Apostolus ⁴⁶. Tantorum taliumque bonorum, qui solus bonus Pater est, Filium progenuit suum, ipsammet vitam existentem, et omnium quæ sunt

(24) Διδάσκουσα πιστεῦσιν, lege καὶ πιστεῦσιν. Corde enim crediatur, ore sit confessio : utrumque exigitur in sacro baptismate.

(25) Παρέχουσα θεολογίαν. Lege παρέχουσα. Ecclesia nempe, suis alumnis hanc fidem ; sic statim χωρίζουσα. M. — Mox vulgo τὸν Θεὸν Πατέρα.

(26) Υἱὸν συνόντα. Deest, τῷ Πατρὶ.

(27) Μρ. γρ. Πατρὶ ante Θεόν ponendum. Mox vulgo διδὲ ἐτ' αὐτὸ φῶς, etc.

(28) Καὶ σοφίαν, σαφῶς. Potius αὐτοσοφίαν, ἢ αὐτόλογον. Sic et mss. cf. p. 421 D. Mox vulgo ὧν δὲ ἐτ' ἀναγορεύεται.

vivificatorem : ipsammet lucem veram, illuminantem omnes substantias ratione præditas et intellectus ; ipsammet rationem, et ipsammet sapientiam, sapienter et secundum rationem optimam omnium producentem et administrantem. Quocirca unigenitus Filius Dei, solus ipse est, neque præter eum alius est, aut esse dicitur.

CAPUT IX.

Quod non similiter atque cetera creatura subsistat Filius.

Atque ideo reprehendi nec immerito debent ii, qui ausi sunt illum ✕ creaturam nominare, ipsumque dicere e non ente, quemadmodum et cetera producantur creaturae, progeneratum. Nam qui, quæso, ita esse potest Filius ? Qui Dei unigenitus Filius, si eandem cum reliquis creaturis naturam sortiatur ; hoc enim pacto, ipsorum potius esset frater, quam Filius Dei : hoc pacto de multis productis ipse unus erit : veluti qui participaverit creationis illius, non de præexistente subjecto, et ejusdem sit cum creaturis communione. Enimvero longe aliter de eo divina oracula prædicarunt. Ubi enim de rerum productione sermo instituitur : ibi omnia per illum facta fuisse, non una vice testificantur. *Omnia enim, inquit, per illum facta sunt, et sine eo nihil factum est* ⁴⁷. Et alibi : *In illo condita sunt universa, quæ sunt in caelis, et quæ super terram ; sive visibilia fuerint, sive invisibilia* ⁴⁸. Et iterum, *Omnia per ipsum, et in ipso condita sunt : et ipse est ante omnia* ⁴⁹, et, *in ipso omnia subsisterunt, secundum doctrinam apostolicam* ⁵⁰. Cum vero de ipsius divinitate tractationem instituit, a rerum omnium universitate eum separat : Dominum vero ipsum atque herum, conditorem atque Deum et Servatorem agnoscit universorum, illumque solum, nec ab illo alium, Dei agnoscit et fatetur, unigenitum : Sapientiam, Verbum, vitam, lucem ipsum appellat solum : imaginem Dei invisibilis : lucis sempiternæ relucentiam, et hæc congenita peculiariter et propriam relationem ostendat ad illum tantummodo spectare, veluti ad Filium unigenitum. Hinc factum, ut magna voce Pater illi dederit, præconio suo coelesti, ad Jordanis fluentia testimonium, quod solus ipsi esset dilectus, ubi effatur : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi met complacui* ⁵¹. Quod ipsum testimonium secunda vice, cum in monte transformaretur ⁵², ingeminavit, rem

A

ΚΕΦ. Θ.

Ἄ Ὅτι μὴ τοῖς πολλοῖς κτίσμασιν ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ὁπίστη.

(29) Ὅθεν εἰκότως ἂν τις μίμνηται, τοῖς κτίσμασιν αὐτὸν φάναι τεταλιμηκόσιν ἐξ οὐκ ὄντων ὁμοίως(30)· τοῖς λοιποῖς κτίσμασιν γενόμενον. Καὶ πῶς γὰρ ἐστὶ Υἱὸς ; Πῶς δὲ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ ὁ τὴν αὐτὴν τοῖς λοιποῖς κτίσμασιν ἐπιγραφόμενος φύσιν ; ταύτη γὰρ ἀδελφός ἂν τούτων γένοιτο μᾶλλον, οὐχὶ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· (31) τῶν τε πολλῶν γενητῶν ἔσται εἰς, ὅτε τῆς ἐξ οὐκ ὄντων κτίσεως ὁμοίως αὐτοῖς μετασχὼν (32) κοινωνίας. Ἄλλ' οὐχ ὧδε τὰ θεία περὶ αὐτοῦ παιδεύει λόγια· ἀλλ' ὅτε μὲν τῆς τῶν γενητῶν ὑπάρξεως τὴν διδασκαλίαν καλεῖται, (33) ἀθρόως τὰ πάντα μαρτυρεῖ δὲ αὐτοῦ γεγονέναι· « Πάντα γὰρ, » [φησὶ] « δὲ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· » καὶ « Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ εἴτε ἀόρατα, καὶ τὰ πάντα δὲ αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων· » καὶ, « Τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, » κατὰ τὰς ἀποστολικὰς διδασκαλίας· ὅτε δὲ τὴν περὶ αὐτοῦ θεολογίαν εἰσαγαί, τῶν μὲν λοιπῶν ἀπάντων αὐτὸν ἀφορίζει, Κύριον δὲ αὐτὸν καὶ δεσπότην, καὶ δημιουργὸν, καὶ Θεὸν, καὶ Σωτῆρα τῶν ὅλων ὀλοῦ· μονογενῆ τε Υἱὸν Θεοῦ μόνον αὐτὸν καὶ οὐδένα ἄλλον ἀποφαίνει· Ἐορίαν τε καὶ Ἀβρόν, καὶ Ζωὴν, καὶ φῶς μόνον αὐτὸν ἀποκαλεῖ, εἰκότως τε τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου· καὶ ἀπαύγασμα φωτὸς ἀδίου, ἑτερά τε μύρια τούτοις ἀδελφὰ περὶ αὐτοῦ δοξάζειν διδάσκει, ὧδέ πη τῆς πατρικῆς θεότητος, τὴν πρὸς μόνον αὐτὸν, ὡσανεὶ πρὸς Υἱὸν μονογενῆ, ἰδιόζουσαν σχεῖν ἐπιδεικνύμενα. Διὸ καὶ Υἱὸν ἀγαπητὸν ἀνεκλήρουτε μόνον αὐτόν· ἀμφὶ τὰ Ἰορδάνου βεῖθρα ἢ πατρικῆ (34) φωνῆ μεγάλη μαρτυροῦσα βοᾷ· « Οὐ· εὐός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· » Καὶ δευτεροῖς γε τὴν μαρτυρίαν καὶ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ ἔρει μεταμορφώσεως, τὸν αὐτὸν ἐπισφραγίζομένη λόγον. Αὐτοῦ τοιγαροῦν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ ταύτην αὐτῷ τὴν μαρτυρίαν παρασχομένου, τοῦ τε εὐαγγελιστοῦ διαφρήθην αὐτὸν Υἱὸν μονογενῆ εἶναι διδάσκοντος δι' ὧν ἔφη· « Θεὸν οὐδέ τις ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἐ ἡμνογενὴς Θεός (35), ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πα-

⁴⁷ Ed. Paris. pag. 67. ⁴⁸ Joan. 1, 3. ⁴⁹ Coloss. 1, 16. ⁵⁰ Ibid. 17. ⁵¹ Ibid. ⁵² Matth. iii, 17. ⁵³ Matth. xvii, 5.

(29) Quæ hic habentur apud Eusebium, recitat D Socrates, lib. 1, cap. 21, ut tueatur auctorem a suspitione Arianismi. Sed non persuasit illustrissimo Baronio, ad annum 340 ; neque vero persuadet mihi. M.

(30) Ἐξ οὐκ ὄντων τῶν ὁμοίως. Conseceram legend. ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν, ὁμοίως. Sed apud Socratem est, ἐξ οὐκ ὄντων, ὁμοίον τοῖς. M. — Τῶν ante ὁμοίως non est in codd., quare deleti.

(31) Ταύτη γὰρ ἀδελφός ἂν τούτων γένοιτο μᾶλλον, οὐχὶ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Hæc desunt in Socrate.

(32) Ἰσ. καὶ mss.

(33) Διδασκαλίαν καλεῖται. Locus corruptus : nec adjuvat hic Socrates : nam omisit forte· εἰσάγει. M.—Διδ. ποιῆται codd., qui mox φησὶ om. Dein vulgo ἐκτ. πάντα τά. Infra vulgo· ἐπιδεικνύμενα et ἀνακλήρουται.

(34) Βεῖθρα ἢ πατρικῆ. Forte, βεῖθρα, ὅπου γὰρ ἡ πατρικῆ. M.—Vulgo ἀμφὶ Ἰορδ. Dein vulgo μαρτ. ἐπὶ τῆς.

(35) Ἐ μονογενὴς Θεός. Non sumt hæc evangelicæ : sed nec credo Eusebii, nisi forsitan ἦγον ; μονογενὴς Θεός.—Infra vulgo ἔδοξαν ὥστε πᾶς.

ἐπειρος ἐξηγήσατο. Ἰ. Ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σω-
 τῆρος ἐν ταῖς παρ' αὐτοῦ διδασκαλίαις ταῦτ' ἐπισφρα-
 γισμένον, δι' ὧν λέγειν. Ὁὕτω γὰρ ἠγάπησον ὁ
 Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονο-
 γενῆ ἴδωσαν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἐχη
 ζωὴν αἰώνιον. Ὁ μετὰ ταύτας τὰς φωνὰς γενητὴν ἐξ
 οὐκ ὄντων, καὶ κτίσμα (36) προηγμένον ἐκ τοῦ μὴ
 ὄντος τὸν Υἱὸν ὀριζόμενος, λάληθε τοῦνομα μὲν αὐτῷ
 μόνον χαριζόμενος, τὸ δ' ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι ἀρνούμε-
 νος. Ὁ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων γεγονώς, οὐκ ἂν ἀληθῶς
 γένοιτ' ἂν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ὅτι μὴ δὲ ἄλλο τι τῶν γεν-
 νητῶν.

non ente productam affirmaverit creaturam, istum Filium deprehenditur, revera autem Filium esse, pernegare. Nam qui de non existentibus generatus est, is certe Dei Filius esse revera nequit: non magis quam quidvis aliud creatum.

ΚΕΦ. V.

Ὅτι μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς εἰκότως καὶ
 Θεὸς καὶ μονογενὴς Υἱὸς μόνος αὐτὸς ἀρεῖ-
 ρηται.

(37) Ὁ δ' ἀληθῶς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ αὐτοῦ ἄτε δὴ
 ἐκ Πατρὸς ἀποτεθεὶς, εἰκότως καὶ Ἀγαπητὸς καὶ Μο-
 νογενὴς χρηματίζεσθαι ἀν τοῦ Πατρὸς· οὕτω δὲ καὶ
 Θεὸς ἂν εἴη (38). Τί γὰρ ἂν γένοιτο Θεοῦ γέννημα τῷ
 γεγεννηκότι ἀφωμοιωμένον; Κτερίζει μὲν οὖν βασι-
 λεὺς πόλιν, ἀλλ' οὐ γεννᾷ πόλιν· γεννᾷ δὲ υἱὸν, ἀλλ'
 οὐ κτερίζει λέγεται· καὶ ὁ δημιουργὸς τεχνίτης, ἀλλ'
 οὐχὶ πατὴρ γένοιτ' ἂν τοῦ πρὸς αὐτὸν δημιουργου-
 μένου· τοῦ δ' ἐξ αὐτοῦ φύντος υἱοῦ οὐκ ἂν δημιουρ-
 γὸς λεγείη. Καὶ δὴ καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τοῦ μὲν
 Υἱοῦ Πατρὸς, τοῦ δὲ κόσμου κτίστης ἂν εἰκότως καὶ
 ποιητὴς λέγοιτο. Εἰ δ' ἀπαξ που τῆς Γραφῆς εὐρίσκει
 τις εἰρημένον, Κύριος ἐκτίσθη ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ
 εἰς ἔργα αὐτοῦ, τὸν νοῦν ἐπισκοπεῖν χρῆ τοῦ λό-
 γου, ὃν μικρὸν ὕστερον ἐκθήσομαι· ἀλλὰ μὴ, κατὰ
 Μάρκελλον, ἐκ μιᾶς λέξεως τοῦ κυριώτατον τῆς Ἐκ-
 κλησίας παρασαλεύειν δόγμα. Κάκεινος γὰρ, ἀπαξ
 ἀκούσας Λόγον εἶναι τὸν Υἱὸν, ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον κα-
 ταπεσῶν, τὴν ὑπαρξίν ἤθετέ αὐτοῦ. Ὅν δὴ καὶ πρὸς
 αὐτοῦ καὶ πρὸς τοῦ Πατρὸς μαρτυρούμενον εἶναι Υἱὸν,
 πῶς τοῖς λοιποῖς γεννητοῖς παραβάλλειν ὄσων; Πῶς
 δ' ἴσται Μονογενὴς, τῷ πλήθει τῶν γεγονότων συνα-
 ριθμούμενος; Καὶ μὴν ἐξ αὐτῆς τῆς προσηγορίας ὁ
 υἱὸς τὴν πρὸς τὸν πατέρα φυσικὴν σχέσιν παρίστη-
 σι· ὡς αὐτὸν πάλιν τὸ μονογενὲς ὄνομα καὶ τοῦ γένους
 ἐφάπτεται, καὶ τῆς γεννήσεως αὐτῆς, καὶ τοῦ μόνου
 εἶναι, καὶ μηδέτερον αὐτῷ τῆς υἰότητος κοινωνεῖν. D
 Ἀλλ' εὐρίσκει ταῦτον Μάρκελλον πάθος πεπονθέναι καὶ
 αὐτοῖ. Ὁ μὲν γὰρ θέει τοῦ μὴ δύο Θεοῦς εἰπεῖν, τὴν
 ἀρνησιν τοῦ Υἱοῦ προβάλλετο, τὴν ὑπόστασιν ἀθετῶν
 αὐτοῦ· οἱ δὲ, δύο δόντες ὑποστάσεις, τὴν μὲν ἀγέννη-
 τον, τὴν δ' ἐξ οὐκ ὄντων κτισθεῖσαν, ἵνα μὲν Θεὸν
 ὄριστανται. Ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἔσ' αὐτοῖς, οὐδὲ Μονογε-

A eandem veluti sigillo suo communiturus. Quocirca
 cum huiusmodi testimonium ipsi universorum Deus
 exhibuerit; cumque disertis verbis Evangelista
 pronuntiet, eum esse Filium unigenitum, dum pro-
 nuntiat: Deum nemo vidit unquam: Unigenitus Fi-
 lius (aut Deus unigenitus) qui erat in sinu Patris,
 ipse enarravit³⁶. Adhuc cum Servator insuper ipse,
 inter docendum, hoc assignet, ubi ita loquitur:
 Ita Deus dilexit mundum, ut Filium ipsius unigeni-
 tum dederit, ut omnis qui in eum crediderit, vitam
 possideat eternam³⁷. Quisquis igitur ✕ post hæc
 testimonia progenitum illum de non entibus, et ex
 nullo Filium; nomen ei nudum tantummodo largiri
 voluerit, non magis quam quidvis aliud creatum.

B

CAP. X.

Quod cum solus sit de Patre progenitus, merito solus
 dicitur ipse et Deus, et Unigenitus, atque Filius.

Qui secundum veritatem Dei Filius est, de illo
 hoc est, de Patre genitus, quid mirum si et Dilectus
 audiat, et Patris sui Unigenitus, ob quam ipsam
 causam et Deus fuerit? De Deo siquidem quid aliud
 gigni possit, quam quod ipsi per omnia sit similli-
 mum? Condit equidem civitatem rex, non autem
 gignit civitatem; gignere vero filium, non condere
 dicitur: artifex etiam constructor, nequaquam
 vero pater ejus dici debet, quod construxit: qui
 filii de se progenerati conditor non appellatur. Ad
 eundem modum universorum Deus, Filii sui Pater,
 mundi conditor optimo jure et constructor appella-
 tur. Quod si semel per Scripturas inveniat dictum:
 Dominus condidit me principium viarum ejus, ad
 opera ejus³⁸, penitus sententiam ejus dicti, quam
 paulo post expositurus sum, debemus introspicere:
 nec quod Marcello usurpatum fuit, propter hoc
 unicum testimonium, ecclesiasticum præcipuum
 dogma labefactare. Ille enim cum audivisset vel semel
 positum Filium Verbum nominari, ad humanas
 rationes delapsus, ipsius plane sustulit subsistenu-
 tiam. Cum qui per seipsum, et per Patris prolatum
 testimonium, Filius usurparetur, nisi summam per
 impietatem cum cæteris creaturis nec componi
 debeat neque comparari. Nam quo pacto Unigenitus
 appellari queat, qui cum multitudine annumeratur
 creaturarum? Cum vel de nominis solius usurpatione
 filius naturalem quamdam obtineat ad genitorem
 suum relationem, cumque nomen illud, unigenitus,
 ad genus pertingat, et generationem, solum eum
 iudicet et solitarium: nec in filiatione sua, quocun-
 que cum alio participantem. ✕ At enim videntur
 iidem isti cum Marcello eodem plane modo affecti.

✕ Ed. Paris., pagg. 68, 69. ³⁶ Joan. i, 18. ³⁷ Joan. iii, 16. ³⁸ Prov. viii, 22.

(36) Προηγμένον. Recte, male autem in Socrate,
 προηγούμενον, forte προαγόμενον: sed hanc no-
 stram lectionem malim. M.—Dein vulgo γένοιτο υἱός.

(37) Ὁ δ' ἀληθῶς. Socrates legit, ὁ δ' ἀλύτως,
 sed minus sincera est illius lectio quam nostra. M.
 — Dein vulgo ἄτε δέ.

(38) Τί γὰρ ἂν γένοιτο. Deest vox γένοιτο apud
 Socratem male, qui et nostram scripturam corrigit,
 legend. enim, ἢ τὸ, τῷ γεγεννηκότι. M.—Mox vulgo
 δημ. τεχνίτης et ἐκκλ. παρασαλεύειν δόγμα et ὃν δὲ
 καὶ et συναριθμούμενον.

Præ metu namque ille, ne duos videretur Deos profiteri, ad Filii processit abnegationem, hypostasim ipsius inficiendo. Illi vero cum concedant hypostases duas, unam ingentitam, creatam alteram de non existentibus, unum quidem substituant Deum. At nullus interea illis Filius habetur in numero, non Unigenitus, non Dominus, non Deus: neque enim quidquam habet, secundum eos, cum paterna divinitate commane: sed per omnia componitur cum creaturarum turba in hoc, quod de nihilo procreabatur: sed non ad istum modum Ecclesia. Nam Filium Dei prædicat Deum Dominumque verissime Filium esse eum, atque Deum docet: non communi quadam cum multis ratione, qui denominantur filii atque dii, utpote de quibus dicitur: *Ego dixi: Dii estis, et filii omnes Altissimi*⁹⁰: sed prout par erat illum solum dici, qui de illo procreabatur Patre, qui in forma Dei existebat: et imago fuerat invisibilis Dei, Primogenitus universæ creaturæ. Quocirca ab Ecclesia edocui sumus illum solum colere, venerari, adorare, utpote qui Dominus, Servator, et Deus illius existat.

CAP. XI.

Quod Ecclesia unum agnoscat et notum faciat Deum, licet nuper admisit illam formam, Deus de Deo.

Quod si autem vereantur, ne duos Deos pronuntiasse videatur, sciant oportet, quod utcumque licet Filium profiteamur Deum, unus tamen, nostra sententia, Deus sit: ille nimirum, qui solus principio caret, qui ingenuus; qui propriam a se possidet divinitatem, qui ipsi insuper Filio existendi causam, et taliter existendi dedit. Per quem et ipsum se, Filius constituitur vivere, ubi ait, *Quemadmodum me misit vivens Pater: et ego vivo per Patrem*⁹¹. Et *quemadmodum Pater habet vitam in seipso: ita quoque et Filio dedit habere vitam in seipso*⁹². Quam ob causam nostrum ille Deum esse docet Patrem, atque suum Deum, ubi loquitur, *Vado ad Patrem meum, et Patrem vestrum: Deum meum et Deum vestrum*⁹³: sed et caput quoque Filii esse Deum docet Ecclesiæ: alumnum magnus Apostolus ubi ait, *Caput autem Christi, Deus est*⁹⁴. Nunc iterum de Filio prolocutus: *Atque ipsum dedit caput super omnia, Ecclesiæ suæ quæ est corpus ipsius*⁹⁵. Quocirca, princeps hic Ecclesiæ et dux dicitur: caput autem huius erit Pater: ita unus iste Deus et unicus fuerit qui est Pater Filii unigeniti: unicum etiam caput ipsius Christi. Cum vero unicum sit principium, caput etiam unicum sit, quomodo fiet ut sint duo Dii, et non unus, nempe ille solus, qui nullum se superiorem habet: cui nullus alius causam subsistendi contulit? qui, ut suum peculium quoddam, deitatem in principiatam et inge-

νης ἵσται, οὐδὲ μὴν (38*) Κύριος, οὐδὲ Θεός, μηδὲν μὲν ἐπικοινωνῶν τῇ τοῦ Πατρὸς θεότητι, τοῖς δὲ λοιπῶν κτισμασι, καθ' ὃ ἐξ οὐκ ὄντων ὑπέστη, παραβαλλόμενος. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἡ Ἐκκλησία· τὸν δ' Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Θεὸν καὶ Κύριον ἀνακηρύττει, καὶ ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι καὶ Θεὸν διδάσκει· οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς τοὺς ἐπικληθῆναι ὀνομασθέντας υἱοὺς τε καὶ θεοὺς περὶ ὧν εἴρηται, Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ὄντα, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες, καθ' ὃ δὲ μόνος αὐτὸς, ὃ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς τοῦ Πατρὸς ἐν μορφῇ ὑπῆρχε Θεοῦ, εἰκὼν ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου καὶ Πρωτότοκος ἀπίσως κτίσεως. Διὸ καὶ τιμᾶν καὶ σέβειν καὶ προσκυνεῖν μόνον αὐτὸν, οἷα Κύριον καὶ Σωτῆρα, καὶ Θεὸν, ἐαυτῆς μεμάθηκαμεν.

B

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Ὅπως ἔνα Θεὸν ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει, καὶ τοὺς Θεὸν ἐκ Θεοῦ εἶναι παραδεχομένη.

Εἰ δὲ φόβον αὐτοῖς ἐμποεῖ, μή πῃ ἕρα δύο Θεοὺς (39) ἀναγορεύειν δόξαιεν, ἴστωσαν, ὡς καὶ τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἡμῶν ὁμολογουμένου Θεοῦ, εἰς ἃν γένοιτο Θεὸς μόνος· ἐκεῖνος ὁ μόνος ἀναρχὸς καὶ ἀγέννητος, ὃ τῆν θεότητα οἰκείαν κεκτημένος, αὐτῷ τε τῷ Υἱῷ τοῦ εἶναι, καὶ τοῦ τοῦδε εἶναι, γεγονώς αἴτιος, δι' ὃ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὁμολογεῖ ζῆν, ἀντικρὺς λέγων· Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ὢν Πατήρ, πάρῳ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα. Καὶ ὡσπερ γὰρ ὁ Πατήρ ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ τῷ Υἱῷ ἔδωκε ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Διὸ καὶ ἡμῶν καὶ ἑαυτοῦ Θεὸν εἶναι διδάσκει τὸν Πατέρα ἐν οἷς φησιν· Ἀνέρχομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ἡμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. Καὶ κεφαλὴν δὲ αὐτοῦ μὲν τοῦ Υἱοῦ τὸν Θεόν, τῆς δ' Ἐκκλησίας τὸν Υἱὸν ὁ μέγας Ἀπόστολος διδάσκει, ἡμῖν λέγων· Κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός· πῆ δὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ φάσκων· Καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἣτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ. Οὐκοῦν τῆς μὲν Ἐκκλησίας; αὐτὸς (40) ἀρχηγὸς ἂν εἴη, καὶ κεφαλὴ δὲ αὐτοῦ ὁ Πατήρ· οὗτος εἰς Θεὸς ὁ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ Πατρὸς, καὶ μία ἡ καὶ τοῦ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴ. Μιᾶς δὲ οὐσας ἀρχῆς τε καὶ κεφαλῆς, πῶς ἂν γένοιτο Θεὸς δύο, οὐχὶ δὲ εἰς ἐκεῖνος μόνος, ὁ μηδένα ἀνώτερον, μηδὲ ἑαυτοῦ αἴτιον ἕτερον ἐπιγραφόμενος; οἰκείον ἔκ καὶ ἀναρχον, καὶ ἀγέννητον τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας τῆν θεότητα κεκτημένος, καὶ τῷ Υἱῷ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος τε καὶ ζωῆς μεταδοῦς, ὃ δὲ αὐτοῦ τὰ σύμπα-

✠ Ed. Paris., pag. 70. ⁹⁰ Psal. LXXXI, 6. ⁹¹ Joan. vi, 57. ⁹² Joan. v, 26. ⁹³ Joan. xv, 17. ⁹⁴ I Cor. xi, 3. ⁹⁵ Ephes. i, 22, 23.

(38*) Vulgo μὲν ἐτὶ ὑπῆρχε τοῦ Θεοῦ ἐτὶ μεμάθηκεν.

(39) Διαγορεύειν δόξαι, ἐπέστωσαν. Lege, et d'istigue, δόξαιμεν· ἐπέστωσαν. M. — Δόξαιεν, ἴστωσαν cod.; dein vulgo με ζῶν ἐτὶ x. ὡσπερ ὁ Πατήρ ἐτὶ κεφαλὴν μὲν τ.

(40) Ἀρχηγὸς ἂν εἴη. Forte deest, καὶ κεφαλὴ. Nam caput est, de quo ταῦτα στρέφει, latet foris arianizans hic Eusebius, hisce enim et similibus testimoniis utebantur illi, et Filium Dei, ἀναρχον negabant, et ἀίδιον. M. — Dein vulgo ἡ τοῦ αὐτοῦ εἰ γένοιτο ἐτὶ οὐχὶ εἰς.

τα (41) ὑποστησάμενος· ὁ ἀποστέλλων αὐτόν· ὁ κροσσάτων αὐτῶ, ὁ ἐντελλόμενος· ὁ διδάσκων· ὁ πάντα αὐτῶ παραδίδους, ὁ δοξάζων αὐτόν· ὁ ὑπερφύων· ὁ ἀναδείξας βασιλεία τῶν ὄλων· ὁ πᾶσαν αὐτῶ τὴν κρίσιν παραδίδους· ὁ καὶ ἡμᾶς αὐτῶ πειθεσθαι βουλόμενος· ὁ τὸν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοπρεπειᾶς αὐτοῦ κατέχειν θρόνον ἐγκλεισόμενος; ἐν τῷ προσφωτῆν αὐτῶ καὶ λέγειν· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· ὁ διὰ ταῦτα πάντα, καὶ αὐτοῦ ὑπάρχων τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ, ὡς πειθόμενος ὁ Μονογενῆς αὐτοῦ παῖς, ἐκένωσεν ἑαυτὸν, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, μορφῆν δούλου ἀνεληφεν, ὁπήκοος μέχρι θανάτου γέγονεν· ὡς καὶ προσεύχεται, ὡς κελύοντι παύεται· ὡς καὶ εὐχαριστεῖ· ὅτι καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἠγέσθαι ἡμᾶς διδάσκει, μελῶν τε εἶναι ἑαυτοῦ ὁμολογεῖ· ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις καὶ Θεὸν εἶναι ἑαυτοῦ πάντας ἡμᾶς εἰδέναι βούλεται.* Ὅτι οὕτω δοξάζοντα τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, ἀμοιβαίως ἀντιδοξάζων ὁ Πατήρ, καὶ Κύριον, καὶ Σωτήρα, καὶ Θεὸν τῶν ὄλων, καὶ σύνθρονον τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀνείδειξε. Ἡ δὲ πεπαιδευμένη ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἑαυτῆς μὲν καὶ Θεὸν, καὶ Κύριον καὶ Σωτήρα, τοῦ δ' ἐπὶ πάντων Θεοῦ Υἱὸν μονογενῆ αὐτὸν γενώσκων, καὶ οὐδένα μὲν ἄλλον τῶν γεννητῶν ἀναγορεύειν Θεὸν ἀξιοῖ, μόνον δὲ τοῦτον οἶδε Θεὸν, ὅτι μόνον ὁ Πατήρ ἐξ ἑαυτοῦ ἐγέννη. Ὅσπερ οὖν αὐτὸς διὰ Σολομῶνος παρίστη λέγων· *Πρὸ τοῦ ὄρη ἐδραστήθηναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με, ὡδὲ πη ὄρη καὶ βουνούς τὰς θείας καὶ ὑπερκοσμίου δύναμεις αἰνιττόμενος.*

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

Ὁς ἀβήρητος αὐτοῦ ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις.

Εἰ δὲ δὴ (42) παριεργάζοιτο τις, καὶ πῶς ἂν γενήσκων ὁ Θεὸς, πῶς δ' ἔσται Πατήρ (ὁ) ἐπέκεινα τῶν ὄλων; τὸ τολμηρὸν τοῦ πύσματος κατασιγάσῃ ὁ φήσας· *Βαθύτερα (43) σου μὴ ζῆται, καὶ ὑψηλότερά σου μὴ ἐξέταξε· ἢ προσετᾶται σοι, ταῦτα διανοῦ· οὐ γὰρ ἐστὶ σοι χρεῖα τῶν κρυπτῶν.* Καὶ ὁ Παῦλος δὲ εἰπὼν· *Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κλήματα αὐτοῦ! καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τὸν περαιτέρω χωρεῖν τολμῶντα, μὴ ἀνεπίκτους ἐπιχειρεῖν ἢ πειθεσθαι λέγων πρότερον αὐτὸς, ἢ δὴ φησιν ἐξ οὐκ ὄντων γεγονέναι, πῶς καὶ τίνα τρόπον ὑπέστη, μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντα πρότερον. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοὺς παρ' ἡμῖν τεχνίτας, ὕλην προὑποκειμένην λαβὼν ταῖς χερσίν, τὸ πᾶν ἐτακτίνατο. Ὅσπερ δὴ τοῦτο, τῆ φύσει ἀμήχανον, ὅσον ἐπ' ἀνθρώποις, λέγω δὲ τὸ μηδαμῶς ὑπάρχον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγειν, αὐτῶ δυατῶν κατέστη, καὶ γέγονε (44) τῶν ὄλων ποιητῆς, οὗ*

⊕ Ed. Paris., pag. 71. ⁴¹ Eccl. iii, 22. ⁴² Rom. xi, 33.

(41) Ὑποστησάμενος. Decet αὐτῶ, nempe Filio. Hæc omnia, de homine Christo in sacris litteris recitata, ad deitatem retulit Eusebius, Ariana hæsi de prorsus. M. — Mox vulgo τὸν ἐκ δεξιᾶς τ. μ. et ἐταπ. ἑαυτὸν μ. δούλ. λαβὼν γενόμενος, omisso sequente γέγονεν, et καὶ κελύοντι et τῆς ἑαυτοῦ βασ. et ἄδε πεπ. et Σαλομ.

(42) Vulgo δὴ om.; dein vulgo τῆς πύσεως et

neratam cum monarchica potestate suprema possidens, Filium participem fecit suæ vitæ et divinitatis : sua omnia subjecta ei tradidit : cum misit, mandavit illi, in præceptis dedit, docuit, omnia illi donavit, illum glorificavit, illum superexaltavit, regem universorum declaravit, iudicium omne illi tradidit, nos voluit illi obtemperare, jussit eum sedem suam constituere a dextra magnificentiæ suæ, cum sic illum affatus proloqueretur, *Sede a dextris meis*, Qui ob ista singula et universa, ipsius Filii existat Deus : cui obtemperatus unigenitus Filius, semet exinanivit ipsum, sese humiliavit, formam servi accipiens, factus obediens usque ad mortem. Quem precibus interpellat : cui obedit, cui gratias agit, quem solum unicum verum Deum credere nos docet : quem se majorem profitetur, quemque adhuc super omnia, suum quoque Deum esse, nos omnes et singulos scire voluit. Quem ad istum modum Patrem suum glorificantem, Pater, vice versa glorificavit, eumque Dominum, Servatorem, Deum universorum, consortem sui quoque imperii palam declaravit. Hæc a Deo edocta Ecclesia illum Deum, Dominum, Servatorem, Filium Dei supremi Unigenitum agnoscit, nec ab eo cum recesserit, inter creaturas, præterea quidquam proficitur Deum. Solum illum quippe Deum novit, quem solum de se genuit Pater. Quemadmodum et ipse per Salomonem loquitur : *Præquam montes stabilirentur, ante omnes colles progenuit me.* Per montes et colles ibi indicare voluit divinas et supermundanas potestates.

CAP. XII.

⊕ Quod sit inenarrabilis illius de Patre generatio.

Quod si quis curiosius hic satergerit, et quomodo sit ille Deus roget : quomodo erit Pater, qui super omnia est? audacem hujus hominis interrogationem compecset is qui ait, *Profundiora te, ne quaesiveris, et excelsiora te, ne exquiras : illa cogita, quæ tibi imperavit : neque enim tibi opus est secretorum* ⁴¹; et Paulus ait etiam : *O altitudo divinitarum, sapientiæ et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus ! et impervestigabiles viæ ejus* ⁴². Hunc vero progressurum audaci facinore adhuc ulterius cohibere saltem debeant, ut inaccessa prorsus aggrediatur, ea quæ sunt ab ipso prius posita, de progeneratione e non existentibus : quod quomodo fieri potuit velim explicet, cum neitiquam nullibi exstarent illa. Non enim, ut artifices apud nos solent, materiam præjacentem acceptam manibus, universum exinde conformavit : sed ut ipsum hoc naturæ quidem impossibile fuerat, quantum

κατασιγάσῃ.

(43) Βαθύτερα σου. Locus est Sirac. iii, 22, ubi legimus χαλεπότερά σου μὴ ζῆται, καὶ ἰσχυρότερα σου μὴ ἐξέταξε, ubi alia sint in eandem cum istis sententiam. M. — Dein vulgo ἐπιχωρεῖν ἢ et ἢ δὲ φ. et πᾶν ἐτακτίνατο et προαγαγεῖν.

(44) Τῶν ὄλων ποιητῆς. Vel ut in margine fuit, ποιητῆ, statim αὐτοῦ υἱοῦ γέννησις. M. — Dein τοῦ

quidem ad humanum operandi modum spectat, A
nimis, de nullibi existente materia, essentiam
rerum constructam dare : ipsi tamen universitatis
conditori possibile fuit plane, et factum est. Captum
hoc humanum transcendit prorsus : neque hujus
rei ratio comprehendendi sermone aut annuntiarum pos-
test. Ad eundem modum, et multo quidem magis
unigeniti ejus Filii generatio, incomprehensibilis et
investigabilis, non nobis solummodo, sed et virtuti-
bus illis fuerit, quæ nos longo superant intervallo.
Siquidem illa quæ per naturam suam inferius sub-
sidunt, et ab illa divina inenarrabili essentia sunt
longissimo et inferiori tractu semota, quomodo po-
terint cognitione sua ad sublimia et in altissimo
posita, aspirare? Qui poterit fieri, ut animo quis
ea assequatur (quæ olim omnino non exstabant,
sed de non esse, ad subsistere suum, per Deum
sunt producta originis auctorem, causamque ipsis
existentibus existentem) ante suam ipsorum primam
productionem? Aut nos heri atque nudius tertius
pellem induit atque carnem : ossibus atque nervis
compaginati : qui nec illa quidem novimus quæ
juxta nos consistunt, quomodo sine periculo dis-
quisitionem de ineffabilibus instituemus? qualiter
✠ Filium suum progenuit Pater, salagentes : cum
innumera sint illa, quæ cum ad pedes etiam nos-
tros provolvantur, nobis tamen penitus sunt Inco-
gnita. Exemplo rem istam illustrabo. Ecquis enim
mihi expedire poterit, anima corpori quomodo con-
catenatur? qualiter inde exeat? qualiter ingressa
fuit ab initio? quæ ipsius species? qualis figura,
forma, habitus, essentia? Nondum per curiositatem
meam ullam naturam ego dæmonum indagavi : non
explicui substantias angelorum : non qualiter se
habeant principatus, throni, dominationes : de po-
testatibus, et mundi moderatoribus rescivi nihil.
Et si sane ab istis me non expediam, quid mihi pro-
derit investigare scientiam, de deitate ingenerata
et principio omni superiore? Quid de inaccessis
questiones instituo? quomodo Deus prodierit Pa-
ter Filii sui unigeniti? quasi non sufficeret in dile-
cti sui testimonium paterna illa vox, quam de cælo
promulgavit dicens, *Hic est Filius meus dilectus, in
quo complacui, ipsum audite*⁶⁰. Quod si præcipiat,
hunc audire, mandato huic regio obtemperantes Fi-
lium dilectum audiamus. Quodnam vero illud sit,
quod nos de seipso intelligere volebat, ipse nos do-
cebit, ubi ait : *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Fi-
lium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in
eum non pereat, sed habeat vitam æternam*⁶¹. Illi igitur
credendum est, ut vitam æternam consequamur.
Nam qui in eum, inquit, credit, habet vitam æter-
nam; non qui cognoscit quomodo natus est de Pa-

✠ Ed. Paris., pag. 72. ⁶⁰ Matth. xvii, 5. ⁶¹ Joan. iii, 16.

προαγαγόντος αιτιου — σχολή αν της πρώτης γεννή-
σεως (ουδιλ. γενέσεως) τ. γν. R. p. 99. Porro vulgo
η που ημεεις ει ποιησωμεθα.

(45) Πολυπραγμοειρ. Decet λόγον, opinor. M.—

κατ' ανθρωπον, ἀρρήτους δε και ἀφράστους ἡμῖν λό-
γοις, οὕτω και πολύ πλέον η του Μονογενοῦς αιτιου
γέννησις ἀνεξερεύνητος και ἀνεξιχνίαστος ἄν εἴη, εἴη
ἡμῖν, ὡς ἄν φαίη τις, μόνους, ἀλλ' εἰ και πάσαις ταις
κρείττοσιν η καθ' ἡμᾶς δυνάμεισι. Τὰ γὰρ μακρῶ τῆν
φύσιν ὑποβεβηκότες, κάτω τε και ποβέβηκότες τῆς
ἀρρήτου και θεϊκῆς καθεστῶτα οὐσίας, πῶς ἄν ἐπι-
κοιτο τῆς ἐπέκεινα και ἀνωτάτω καταλήψεως; Πῶς
δ' ἄν τὰ μὴ ὄντα πρότερον, δι' αὐτοῦ δ' ἐκ τοῦ μὴ ὄν-
τος εἰς τὸ εἶναι προαχθέντα, τοῦ παραγαγόντος, αι-
τιου τε αὐτοῖς τῆς ὑπάρξεως γενομένου, σχολῆ ἄν τις
πρὸ τῆς γενέσεως τῆν γνώσιν; Ἦσπου γε ἡμεῖς ὁ
χθιστοί, δέσμα και κρέας ἐνδεδυμένοι· ὁστέους και
νεύροις ἐνεργημένοι, και μηδὲ τὰ καθ' ἡμᾶς εἶδότες,
τῆν περι τῶν ἀρρήτων ἀκίνητον ποιησάμεθα ζήτη-
σιν; πῶς ἐγέννα τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ πολυπραγμοῦσιν·
B ⁶² "Οτι δε και τῶν παρὰ πόδας μυρία τῆν ἡμετέραν
διαδιδράσαι· γνώσιν ὄηλον ἄν εἴη ἐνθένδε. Τίς γὰρ ἄν
εἰπεῖν ἔχοι, πῶς καθέλκεται τῷ σώματι ἡ ψυχή, πῶς
ἔξεισι; πῶς δε τῆν ἀρχὴν εἰσεκρίθη; ὁποῖον δε αἰ-
τῆς τὸ εἶδος; τί τὸ σχῆμα; τίς ἡ μορφή; τίς ἡ ὄ-
σια; Οὕτω μοι τὸν περι δαιμόνων (45) (λόγον) πολυ-
πραγμοεῖν, οὐ τὸν περι οὐσίας ἀγγέλων· οὐ τὸν πε-
ρι ἀρχῶν και θρόνων, και κυριοτήτων· οὐ τὸν περι
ἐξουσιῶν, και κοσμοκρατέρων. Εἰ δ' ἐν τούτοις ἀπα-
σιν ἀμηχανοῦμεν, τί δεῖ τῆν περι τῆς ἀνάρχου και
ἀγενήτου θεότητος γνώσιν διερευνᾶσαι; Τί τὰ ἀν-
έριχτα ἐρωτᾶν; πῶς Υἱοῦ μονογενοῦς ὁ θεὸς ὑπόστη
Πατήρ; ὡς μὴ ἀπαρκούσης ἡμῖν τῆς πατρικῆς φωνῆς
πρὸς μαρτυρίαν τοῦ Ἀγαπητοῦ, ὃν ἀνεκέρυξι
C ⁶³ εἰπῶν· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ
ἠθέλησα, αὐτοῦ ἀκούετε. Εἰ δὲ ἀκούειν αὐτοῦ ἐγ-
καλεύεται, βασιλικῶ νόμῳ· πειθαρχοῦντες, ἀκούσωμεν
τοῦ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ. Τί δε οὗτος περι εαυτοῦ βούλε-
ται ἡμᾶς εἰδέναι, παραστήσει λέγων· Ὁστω γὰρ
ἠγάπησον ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐ-
τοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων
εἰς αὐτὸν ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Πιστευτέον ἦτα αὐ-
τῷ, ὡς ἄν τῆς αἰωνίου τύχομεν ζωῆς. Ὁ γὰρ πι-
στεύων, φησὶν, εἰς αὐτὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον, οὐχ
ὁ γινώσκων ὅπως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγέννηται· οὐ γὰρ
ἄν τι μετῆν ζωῆς αἰωνίου, εἰ δὲ τούτ' εἴρηται, ὅτι
Μηδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός· μηδὲ τὸν
Υἱὸν τις ἔγνω εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ γεντήσας αὐτὸν ὁ
Πατήρ. Ἀπαρκεῖ τοιγαροῦν ἡμῖν ἡ πίστις πρὸς σω-
τήριον, ἡ θεὸν Πατέρα παντοκράτορα παρέχουσα γι-
νώσκειν, και τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐπιγράφεσθαι
σωτήρα. Ὅς δὲ πρὸς τοὺς ἄλλοις, και ταῦθ' ὡς
παρεδίδου, λέγων· Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς
σὰρξ ἐστὶ, και τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύμα-
τος πνεῦμά ἐστι· πνεῦμα δὲ ὁ θεός. Αὐδ' ἔπεται
νοεῖν, ὡς και τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ θεοῦ θεός ἄν
εἴη. Ὅσῳ δὲ τῆς γεῦδους σαρκὸς ὁ ἐπέκεινα οὐ τῶν
ἄλων θεὸς ἀππλοτριπται και ἀπεσχοῖνισται τῆ φῶ-

Dein vulgo ὃν ἐκέρυξι λέγων· εἰ εἰ δὲ ἀκούειν εἰ γε-
γέννηται εἰ μετεῖη ζωῆς εἰ πρὸς σωτηρίαν εἰ τὸν αὐ-
τοῦ μονογενῆ Υἱὸν ὑπόγρ. Σωτήρα· δὲ δέ. Porro ὡς
τὸ γεγεν. et θ. θεός ἐστὶ· εἰ σαρκ. γεννήσεως.

σει, πνευματικῆς χρησὶν καὶ τῆς τῶν σαρκῶν γενέσεως ἀπὸ τῆς ἀπληροφωτισθείσης τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ Πατὴρ ἐγέννησεν τὸν Υἱόν. Οὐ γάρ τι προεϊκόμενος, οὐδ' ἀλλοιούμενος, οὐδέ γε παθητικῶς κινούμενος, οὐδ' ἄλλως τι τῶν ἡμῖν συναγεωσμένων, ὑπομένων, ὑφίστη αὐτόν. Οὐδέ γὰρ σῶμα ἦν, ὡς ἀπόρροιαν (46) ἢ μείωσιν, ἢ ἔκτασιν, ἢ μεταβολήν, ἢ τροπήν, ἢ ῥοήν, ἢ μέρος, ἢ πάθος ἐπ' αὐτῷ λογισασθαι· τούτων δ' ἐκτὸς ἀπάντων ἀρβήτην ἡμῖν καὶ ἀνεπιλόγιστον, μᾶλλον δὲ πάσῃ γεννητῇ φύσει ἀνεξερευνήτον καὶ ἀνεξυχνίαστον τὴν γενεασουργίαν ὑφίστη. Γεννᾷ μὲν οὖν καὶ ὁ υἱὸς τὴν αὐτήν, λέγεται δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἀπαύγασμα φωτὸς ἀειδίου καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, οὐ μὲν κατὰ τὴν αἰσθητὴν τοῦ φωτὸς εἰκόνα (ἐπέκεινα γὰρ παντὸς παραδείγματος), ἀρρήτοις αὐτὸν καὶ ἀκαταλήπτοις λόγοις ὑφίστη, καὶ τούτου ἕνα καὶ μονογενῆ. Δυσσεβῶν δὲ καὶ ἀθέων ἀνδρῶν, τὴν πολυθεῖον πλάνην νενοσηκότων, ἀποπεφράχθω πᾶν στόμα, οἱ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τὴν ἐξαίρετον καὶ ἰδιόζουσαν γέννησιν εἰς πλῆθος καταβάλλοντες Πατέρα ἀνδρῶν τε θεῶν τε ἀνειρηκασίαν, ὁμοῦ μὲν ἀνδρας μίξαντες θεοῖς, ὁμοῦ δὲ θεοῖς ὁμοφυῆ καὶ τὸν αὐτὸν εἰσπορεύμενοι Πατέρα. Ἄλλ' οὐδὲ μὲν ἐνεργεῖα δαιμονικῆ τὸ δυσσεβεῖς τοῦτ' ἐκαὶ ἄθεον προήκαντο ῥήμα, τῷ θνητῷ καὶ παθητικῷ καὶ ἀμαρτητικῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ὁμοφυεῖς καὶ ὁμοπαθεῖς θεοῖς, καὶ τὸν τούτων κοινὸν ὑποθέμενοι Πατέρα, πάντως που τοῖς παισὶν παρωμοιωμένον, ὃ δ' ἐκκλησιαστικὸς κήρυξ ἐνὸς Θεοῦ ἕνα μονογενῆ Υἱὸν τοῖς πᾶσιν ἀνακηρύττει, ὃν ὑπὲρ τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων σωτηρίας τε καὶ προνοίας ὑφίστη.

Nam supra omnis exempli similitudinem, inenarrabilibus eum modis et incomprehendis produxit Pater : eumque unum et Unigenitum. Impiis autem omnibus, et a pietate remotis, qui morbo laborant de deorum multitudine, obturantur ora : qui singularem istam et eternam unigeniti Filii generationem, in multitudine deorsum conficiunt, *Patrem hominum nominantes deorumque*, homines illis commiscentes, Patrem supponentes bis congenerem. Alii, per demonum operationem, impium istud verbum et atheismo plenum protulere, deos congeneres, iisdemque passionibus obnoxios, quibus mortale, passibile, et peccabile genus hominum subjacet, horum omnium et singulorum Patrem Deum, singulis et universis assimilari. Præco autem Ecclesiasticus unius Dei, unum annuntiat, et unigenitum Filium : quem Pater ad salutem universorum, et singulis providendum creaturis, subsistere fecit.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ὅτι ἀναγκαῖα καὶ σωτήριος τοῖς πᾶσιν ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐπιστάσις.

Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῶν γεγονότων φύσις ἐν σώμασι καὶ ἄσωμάτοις, ἐμφύχοις τε καὶ ἀψύχοις, λογικοῖς τε καὶ ἀλόγοις, θνητοῖς τε καὶ ἀθανάτοις, τὸ διάφορον κεκτημένη, τῷ ὑπὲρ πάντων καὶ ἐπὶ πάντων Θεῷ πέζειν καὶ τῶν τῆς αὐτοῦ θεότητος μαρμαρυγῶν οὐχ ἅς τε ἦν μετέχειν δι' ὑπερβολὴν τῆς ἀπὸ τοῦ κρείττονος ἄλλειψείας, μακρὰν δὲ καὶ πορρωτάτην, φύσεως ἀσθενείαν, διολισθῆν ἐν εἴῃ, (47) εἰ μὴ Θεοῦ Σωτήρος ἔτυχε βοήθου, εἰκότως ἡ πατρικὴ φιλανθρωπία, τὸν

✠ Ed. Paris., pagg. 73, 74. ⁴⁶ Matth. xi, 27. ⁴⁷ Joan. iii, 6. ⁴⁸ Joan. iv, 24. ⁴⁹ Sap. vii, 26. ⁵⁰ Hebr. i, 3.

(46) Vu. go καὶ μείωσιν, ὡς ῥοήν et γεννησουργίαν et καὶ ὁ υἱὸς et ἀπ. δόξης, πορρω αἰσθητῶν et αἱ ἀείδιον et καταβάλλοντες et ἀνδρ. καὶ θεῶν. Deum ἄλλοι δὲ μὲν et τῷ διαφ. Mr. Is. τό.

tre. Nemo enim tum vitam consequeretur æternam, si hæc conditio statuta fuisset : quia, *Nemo novis Patrem nisi Filius, neque Filium quis novit nisi Pater solus, qui illum generavit* ⁴⁶. Sufficit ergo nobis ad salutem fides, ea quæ Deum nobis exhibet Patrem, omnipotentem, et Filium ipsius designat Servatorem. Qui et ipse inter alia nobis ista commendavit inquiring : *Quod natum est ex carne, caro est ; et quod natum est ex spiritu, spiritus est* ⁴⁷ ; *Deus autem spiritus est* ⁴⁸. Consequens igitur est, ut intelligamus, quod natum est de Deo, Deum esse. Quantum vero Deus ille universorum super carnem hanc terrenam exaltatus, ab illius modo recessit et mensura : in tantum nobis animo concipiendum est, modum illum, secundum quem Pater genuit ^B Filium, multis quidem parasangis, carnalem generandi modum exauferare. ✠ Neque enim aliquid emittendo, nedum ipse alteratus, aut per passionem affectus aequaliter, et, ut expediam verbo, nihil eorum subeundo, quæ nostris animis sunt cognitione apprehensibilia, illum subsistere fecit. Non enim corpus erat Patri, ut effluxum ipsi, diminutionem, extensionem, transmutationem, conversionem, fluxum, partes, passionem attribuamus ullo pacto. Ab istis autem omnibus liber et semotus, generationis modum subivit ille, non explicabilem, incomprehensibilem : imo et universæ creaturarum naturæ, nullis vestigiis odorandam, nulla investigatione assequendam. Prognit quidem splendorem de se sol. Dicitur autem Filius, *splendor lucis æternæ* ⁴⁹ : *et gloriæ splendor* ⁵⁰, sed non secundum

exempli similitudinem, inenarrabilibus eum modis et incomprehendis produxit Pater : eumque unum et Unigenitum. Impiis autem omnibus, et a pietate remotis, qui morbo laborant de deorum multitudine, obturantur ora : qui singularem istam et eternam unigeniti Filii generationem, in multitudine deorsum conficiunt, *Patrem hominum nominantes deorumque*, homines illis commiscentes, Patrem supponentes bis congenerem. Alii, per demonum operationem, impium istud verbum et atheismo plenum protulere, deos congeneres, iisdemque passionibus obnoxios, quibus mortale, passibile, et peccabile genus hominum subjacet, horum omnium et singulorum Patrem Deum, singulis et universis assimilari. Præco autem Ecclesiasticus unius Dei, unum annuntiat, et unigenitum Filium : quem Pater ad salutem universorum, et singulis providendum creaturis, subsistere fecit.

CAP. XIII.

Quod adventus Filii omnibus fuerit salutaris et necessarius.

Quandoquidem vero rerum progeneratarum natura, quæ differentiam sortita est multiplicem, per corporeas et incorporeas essentias, animatas et inanimatas, rationales, et irrationales, mortales et immortales, appropinquare Deo, qui super omnia et per omnia præest, ✠ illius divinitatis splendores nullo modo potuit participare, ob nimiam illam suam deficientiam, per quam a natura illa sublimissima semovetur. Unde magno, imo longissimo

(47) *Ei μὴ Θεοῦ Σωτήριος*. Ita legend. omnino patet [vulgo εἴη μὴ], statim, χωροῦντα [sic et codd.] nempe filium. M.

in intervallo, propter naturalem suam infirmitatem ab illo excidisset, nisi Deum adjutorem ipsum nancisceretur, paternam illam Dei misericordiam, nec immerito, suum Filium unigenitum super omnes constituit, utpote qui per omnia commearat, omnibus loco moderatoris præsideret, et illos largiter de sua munificentia irrigaret. Universalis siquidem et singularis eum Pater, qui generat, tam qui sunt in caelis, quam qui super terras, pastorem constituit et Servatorem, curatorem dedit et custodem, medicum et gubernatorem solum. Illi rerum omnium gubernacula in manus dedit, qui et illa produceret, et producta procuraret. Id quod ipse docet, ubi ait, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*⁷⁰. Et rursus: *Pater enim diligit Filium, et omnia illi in manus dedit*⁷¹. Isque velut prudens gubernator quispiam, sortem illam ubi de Patre susceperat, super mundum ascendens universum, sursumque ad Patrem suum intuitus, universitatem rerum agit, fortiter moderando singula, nec vel minutissimas res ope ipsius operaque indigentes, insuper habet, aut villissimas despectui. Cumque jugiter assistat horum singulis, cuique rei dividit ea quae conducant: et tanquam medicus suppeditat universis, quae salutem videntur allatura. Hinc admodum congrue, neque vitam abhorrebat victumque humanum. Sed cum ab omni retro antiquitate, subsidium subministrabat affluenter, hominibus qui a saeculo vivebant, Deo caris et amicis: nunc humana forma se conspiciendum insinuans majoribus Hebraeorum: nunc vero posteris illorum, leges ipsis congruas promulgans: et postremo per prophetas, vaticiniis variis, apud posteritatem, suam divinam inter homines dispensationem multo ante annuntians. Quorum quidem, apud saeculum prius oraculorum complementum, ubi tempus advenerat, consignatum, reipsa effectum dedit. Suique factum, ut deinceps, apud homines humano more versaretur. Eratque unigenitus Dei Filius ipse, qui in imagine divina, hoc est corpore instrumento, cum humano genere conversationem habuit, docendo, sanando, divinae suae sapientiae ineffabili doctrina instituendo: et quique adhuc, ad nutum sui Patris, de misericordia ejus exsuperanti usque ad portas mortis evasit, quo et illos, qui ibi detinebantur, gratiae quoque participes suae faceret, ad vitam una secum extractos. Ad istum modum Deus in Christo erat, mundum reconcilians sibi: sic in carne obivit oeconomiam, antequam ipse subsisteret, divinitate paternae gloriae honoratus: non rapinam ducens esse aequalem Deo, semetipsum tamen exinanians, et formam servi assumens, humiliavit se factus obe-

✕ Ed. Paris., pag. 75. ⁷⁰ Matth. xi, 27. ⁷¹ Joan. iii, 35.

(47*) Vulgo ἐγχειρήσας εἰ πᾶσιν ἐπέειπεν παρέσθην εἰ καὶ ἐγὼ εἰ μὲν εἰ ὡς τοῖς.

(48) Ὁ τούτων προσέλαυνε. Τούτων. Nempe, quibus πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, patres olim allocutus est: ideo legendum παρέλαυνε, praeteriit: explicat enim, quod ponitur a B. Paulo ad Heb. 1,

2. M. — Mox vulgo καὶ δὲ παρεῖη.

(49) Συναγαλιζόμενος. Forte συναυλιζόμενος. M.

(50) Vulgo ἦδη δὲ εἰ Μρ. γρ. ἔδου loco θανάτου; dein vulgo τῆ θεότητι, et ἰσα εἰ ἐνός ἁμαρταν-

τος.

(51) Εἰς αὐτόν. Apparet deesse hic πιστευόντων. M.

diens Patri usque ad mortem. Ita ut quemadmodum mors per unum hominem peccantem, in genus universum dominata fuerat : sic et vita æterna, per ipsius gratiam, imperium in eos omnes obtineret, qui in illum crederent, et per illum, Deo et Patri ipsius, cogniti commendarentur.

ΚΕΦ. ΙΑ'.

A

Ὅτι εὐλόγως ἡ Ἐκκλησία τὰ αὐτὰ προφήσαντα Σαβέλλῳ Μάρκελλον ἀπαδοκίμασε.

Εἰκότως (52) δὴ ταῦτα κηρύττουσα ἡ Ἐκκλησία, ὡσπερ τι κίβδηλον παραχαράξαντα νόμισμα, τὴν ἀρνησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸν Σαβέλλιον ἀπαδοκίμασε, καίτοι Θεὸν ἕνα εἶδέναι, (53) καὶ πλὴν αὐτοῦ μὴ εἶναι, Μάρκελλῳ παραπλησίως λέγοντα· καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἱ πρωτοκλήρικες Ἐθνωταίους ἀνόμαζον Ἑβραϊκῆ φωνῇ, (54) πτωχοῦς τὴν διάνοιαν ἀποκαλοῦντες, τοὺς ἕνα μὲν Θεὸν λέγοντας εἶδέναι, καὶ τοῦ Σωτῆρος τὸ σῶμα μὴ ἀρνούμενους, τὴν δὲ τοῦ Υἱοῦ θεότητα μὴ εἰδότες. Καὶ τὸν Σαμοσαετὰ δὴ καίπερ Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι διδάσκοντα, Θεὸν τε ἕνα τὸν ἐπὶ πάντων ὁμολῶς ὁμολογούντα Μάρκελλῳ, τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἀλλότριον ἀπέφηναν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες, οἱ μὴ καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Θεὸν, πρὸ τῆς ἐνοάρκου γενέσεως ὄντα τὸν Χριστὸν ὠμολόγησι. Ἄλλ' οὗτος μὲν, ὡς εἰς τὸν Χριστὸν ἀσεδῶν, τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ μακρὰν ἠλαύνετο· Σαβέλλιος δ', ὡς εἰς αὐτὸν πλημμυλῶν τὸν Πατέρα, ἐν Υἱὸν λέγειν ἐσθλίμα, τὴν Ἰσὴν τοὺς ἀθέτους αἰρεσιώταις ὠπαιχε τιμωρίαν. (55) Τὰ Ἰσα δ' αὐτῷ ὠπαιδόμενος Μάρκελλος παθεῖν, καινοτέραν ἐξέυρε τῇ πλάνῃ μηχανῇ, Θεὸν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον ἕνα μὲν εἶναι ὀριζόμενος, δύο δ' αὐτῷ Πατὴρ καὶ Υἱὸς χαριζόμενος ἐπηγορίας. Οὐ μὴν ἔλαθεν, οὐδ' ἐξέφυγεν, ἀλλ' ὡς ποτε φωραθεὶς τοῖς (56) αὐτοῖς αὐτοῦ δικτύοις. Πλὴν, καὶ πρὶν ἀλῶναι, συνειδήσει πηττόμενος, εἰς ἀποσκευὴν τῆς ὑπονομίας, βλασφημεῖν ὤρηγο τὸν Σαβέλλιον.

At enimvero, priusquam deprehenderetur, conscientia stimulante propria, ut omnem a se suspicionem amoliretur, ad Sabellium prorupit conviciandum.

ΚΕΦ. ΙΒ'.

Ὅσοις ῥήμασι Μάρκελλος τὸν Σαβέλλιον ἐποπτε, προσποιούμενος μὴ τὰ Ἰσὴ αὐτῷ προφῆσαι.

Ὅπως δὲ τὸν ἄνδρα διέβαλεν ὀνομασι μνημονεύσας αὐτοῦ, ἐπάκουσον, ταῦτα περὶ αὐτοῦ γράφοντος αὐταῖς συλλαβαῖς· Σαβέλλιος γὰρ καὶ αὐτὸς τῆς ὀρθῆς ἀποθέσεως πίστει, οὐτε τὸν Θεὸν ἀκριβῶς εἶγνω, οὐτε τὸν ἅγιον αὐτοῦ Λόγον. Ὁ γὰρ μὴ τὸν Λόγον γνοὺς ἠγνόησε καὶ τὸν Πατέρα. Οὐδεὶς γὰρ εἶδε, φησὶ, τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, (57) οὐτε τίςτιν, ὁ Λόγος δι' αὐτοῦ τὴν τοῦ Πατρὸς παρεἶχε γνῶσιν. Ὅτω γὰρ καὶ πρὸς τοὺς οἰομένους εἰς τῆν καὶ τῶν Ἰουδαίων εἶδέναι τὸν Θεὸν, ἀθε-

✠ Ed. Paris., pag. 76. ⁷¹ Matth. xi, 27.

(52) Vulgo δὲ εἰ Θεοῦ, Σαβέλλιον.

(53) Καὶ πλὴν. Addendum hic, vel ἐνός, vel αὐτοῦ [hoc est in codd.], etiam eἶδέναι, pro εἶναι. M.

(54) Πτωχοῦς τὴν διάνοιαν. Transiit ab Ignatio, ad Philadelph. καὶ ἴστιν ὁ τοιοῦτος, πάντης τὴν διάνοιαν ὡς ἐπίκλην Ἐθίων, de his Origen. contra Celsam, lib. ii. Οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων εἰς Χριστὸν πιστεύοντες, εὐ καταλελοιπάσι τὸν πατριον νόμον. Βουοῖσι γὰρ κατ' αὐτὸν, ἐπίνωμοι τῆς κατὰ τὴν ἰσθόγην πτωχείας, τοῦ νόμου γεγεννημένοι. Ἐθίων τε γὰρ ὀπτωχοῦς παρὰ Ἰουδαίους καλεῖται· καὶ Ἐθιω-

CAP. XIV.

Quod Ecclesia, nec inmarito, Marcellum eiecerit, eandem cum Sabellio sententiam opinionem.

Jure optimo Ecclesia, quæ veritatem istam profiteretur, Sabellium a se rejectum ablegavit, qui tanquam adulterinum quoddam numisma, Filii Dei consignavit abnegationem : utcumque unum Deum ille confiteretur, et, quemadmodum nunc Marcellus, palam proloqueretur, se non nisi unum Deum agniturem. Sed et Servatoris nostri primi illi præcones Ebionæos, hoc est mendicos, Hebraice nominarunt illos, propter intellectus animique mendicitatem, qui se Deum unum tantum agniturem dicebant, et licet carnem Christi non abnegarent, Filii tamen Dei divinitatem non fatebantur. Sed et Paulum de Samosata, alienum ab Ecclesia pronuntiarunt Patres ecclesiastici, licet Jesum Dei Christum profiteretur : Deum unum super omnes, perinde ac Marcellus, agnosceret, propterea quod non simul crederet Christum fuisse Filium Dei et Deum ante suam incarnationem. Quocirca, veluti in Christum impius, longe fuit ab Ecclesia Christi eliminatus. Sabellius insuper ꝯ veluti impius in ipsum Patrem, quem Filium appellare ausus fuerat, eandem quoque poenam cum hæreticis sacrilegis subivit. Marcellus veritus ne pari cum illo poena mulctaretur, hæresi suæ machinam sufflaminandæ novam adinvenit ; Deum atque Verbum in Deo, unum quidem determinando, sed eidem geminam nomenclaturam, Patris atque Filii adaptando. Sed neque ille ita

latuit : nec sero licet irretitus, sua ipsius retia effugere potuit. At enimvero, priusquam deprehenderetur, conscientia stimulante propria, ut omnem a se suspicionem amoliretur, ad Sabellium prorupit conviciandum.

CAP. XV.

Quibus verbis Marcellus Sabellium concidit, dum ab eo se videri vult dissentire.

Audi vero quibus ille verbis Sabellium accusat, in quibus illum compellat de nomine. Sunt autem quæ scribit hæc ipsissima. [R. XXXVIII] Sabellius autem ille cum a recta fide deviasset, neque Deum exacte agnoscebat, neque sanctissimum ejus Verbum. Nam qui Verbum nesciebat, is et Patrem utique ignorabat. Nemo enim, inquit, Patrem novit nisi Filius ⁷², hoc est Verbum per se Patris cognitionem exhibet. Hoc enim modo Ju-

ναῖοι χρηματίζουσιν, οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων τὸν Ἰησοῦ ὡς Χριστὸν παραδεξάμενοι. M. — Mox vulgo ἐνοάρκου γεννήσεως.

(55) Vulgo τὰ δ' Ἰσα αὐτῷ εἰ ἐξέφυγεν.

(56) Τοῖς αὐτοῖς αὐτοῦ δικτύοις. Deest aliquid sententiæ fulciendæ, irretitum vult suis retibus. M. — Codd. τοῖς αὐτοῖς αὐτοῦ ; dein vulgo διέβαλεν.

(57) Τοῦτέστιν ὁ λόγος· ὁ γὰρ λόγος δι' αὐτοῦ R et p. 78 A. Dein vulgo παρῆγοι, mox οὐδεὶς γινώσκει R; porro vulgo ἠπράλει. R induxit ἀκριβῶς, mox vulgo ἔγραψε.

« deos alloquitur, qui tunc temporis se Deum scire
 « arbitrabantur, Verbum autem Dei repudiabant ;
 « quo tamen ille solo intermedio agnoscebatur, ait
 « eaim: *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui Filius*
 « *revelabit* 79. Nam cum alio quovis modo impossi-
 « bile fuisset cognoscere Deum, per suum ipsius
 « Verbum, sui cognitionem hominibus Deus imper-
 « tiebat, ut errasse illum certissime constet, cum
 « neque Patrem exactiore modo, neque ejus Filium
 « intelligeret. » Hæc ipsa Marcellus mandavit lic-
 « teris, dum se vult purgare a suspitione omni Sa-
 « bellianismi : sed lingua tantum et voce iēnus. Nam
 quantum ad animi sententiam sui, et cum illo ho-
 mine conspirantem, iisdem quibus ille, telis confu-
 xus esse deprehenditur, ut mihi quidem illud in
 votis sit, ne in hujus mentionem istiusmodi inci-
 disse: ultra illum quippe videtur progressus impi-
 etate. Ille enim fortassis, per ignorantiam erravit:
 ✕ ille autem, qui cum confiteatur illum hominem
 manifesta præcipitium impietatis, venia prorsus
 improspiciamus.

CAP. XVI.

*Quomodo e suis ipsius verbis deprehenditur eandem
 ipsam opinionem cum Sabellio fovere, Marcellus.*

Imprimis illud statuit, nec Sabellium nec Judæos
 agnovisse Deum, eo quod Verbum ignorabant. Ver-
 bum vero quodnam intelligebat, dispiciendum no-
 bis est. Siquidem Filium Dei unigenitum, sub-
 stantem vivum esse, enimvero hunc ita neque ipse-
 met agnovit. Cumque Servator noster diversimode
 mentionem Filii fecerit : et multoties Unigenitum
 illum appellaverit, nec alicubi se Verbum nominav-
 erit, sed ubique per Evangelia se Dei Filium usur-
 paverit : ob eamque ipsam confessionem, Petrus
 beatum prædicaverit propter illam confessionem :
Tu es ille Christus, Filius Dei vivi 79 : cujus revela-
 tionem a Patre profectam ei dixit innotuisse, ubi
 testificatur, *Beatus es, Simon Barjona, quia caro et*
sanguis hoc tibi non revelavit, sed Pater meus qui
est in caelis 79. Vir iste admirabilis, obturatas ha-
 bens aures, hæc disertis verbis scribit : « Et hanc
 ipsam ob rationem nullibi se Filium Dei nominat,
 ubique autem Filium hominis, ut per hanc suam
 confessionem, notum faceret, eum qui revera erat
 Filius hominis, propter communionem illam, Filium
 Dei constitutum. » Vides autem, quod non audeat se
 Dei Filium profiteri : ne a dogmate illo excidat
 Sabelliano. Filium vero hominis, propter carnem
 illam quam assumpsit, nominat. Verbum autem
 ubique in illo suo scripto compellat frequentius, ut
 indicaret illud, nisi Verbum, nihil prorsus exatitisse.

✕ Ed. Paris., pag. 77. 79 Matth. xi, 27. 79 Matth. xvi, 16. 79 Iuda. 16, 17.

(58) Vulgo ἠσφάλθαι et εαυτὸν ὦθεν et ἄξιος
 συγγ. Et bis ἠγνώκεναι.

(59) Σκέψασθαι δὲ χρὴ. Ita lego. Nam hoc vult,
 Sabellius meminit λόγου. quid per λόγον intelligat
 videamus. Num filium? M. — Mox vulgo μηδέποτε
 εαυτὸν λόγον et μοῦ ὁ ἐπουράνιος et οὗτος ὑπερβε-
 συσμένος et υἱὸν ἀνθρώπου ἵνα διὰ.

(60) θέσει τὸν ἀνθρώπον. Trajectitia sunt, et

« τούνας ὁ αὐτοῦ τὸν λόγον, δι' οὗ μόνου γνωσά-
 « ται ὁ θεός, Ἐργεν· Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πα-
 «τέρα εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ ὁ υἱὸς ἀποκαλεῖται.
 « Ἐπειδὴ γὰρ ἀδύνατον ἦν ἑτέρως γινῶναι τὸν θεόν,
 « διὰ τοῦ ἴδιου λόγου εἶδέναι αὐτὸν τοὺς ἀνθρώ-
 « πους διδάσκει, ὥστε ἐσφάλη μὲν κάκεινος, μὴ τὸν
 « Πατέρα καὶ τὸν τούτου λόγον ἀκριβῶς γινῶναι.
 « Ταῦτα Μάρκελλος ἔγραφε, τῆς τοῦ Σαβελλίζου ὑπο-
 « νοίας καθαίρων εαυτὸν, μέχρι φωνῆς καὶ λόγου· τῆ
 « γε μὲν γνώμῃ, καὶ τῆ πρὸς τὸν ἀνδρα ὁμοφροσύνη
 « ἀλλοικταί τοις αὐτοῖς ἐκείνω περιπειρόμενος βέλ-
 « σιν. Ὡς ἔμοιγε καὶ δι' εὐχῆς ὑπῆρξεν ἂν τὸ μὴ τοῖς
 « αὐτοῖς αὐτὸν περιπατεῖν· νυνὶ δὲ κάκεινος ἢ ἐκείνης
 « πλημμελῶν φαίνεται. Ὅ μὲν γὰρ τάχα σου σφαλόμε-
 « νος ἠγνόει· ὁ δὲ, ὁμολογῶν ἐσφάθαι (58) τὸν ἀνδρα,
 « κῆπιτα αὐτὸν ὡδῶν ἐπὶ τὸν προφανῆ τῆς αὐτῆς
 « δυσσεβείας κρημνὸν, οὐδαμῶς γένοιτ' ἂν ἄξιος
 « συγγνώμης. Ἄλλὰ γὰρ διασχεφόμεθα τὰ λελεγμένα.
 « aberrasse, et tamen semetipsum in idem profecti
 « omni indignum se præstitit. Sed ipsa ejus dicta im-
 « trospiciamus.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

*Ὅπως ἀλλοικταί διὰ τῶν αὐτοῦ φωνῶν, τὰ ἐπὶ τῷ
 τῷ Σαβελλίῳ δοξάζων ὁ Μάρκελλος.*

Πρῶτον μὲν οὖν μήτε τὸν Σαβέλλιον, μήτε Του-
 δαίτους ἠγνώκεναι τὸν θεὸν ἔφη, τῷ μὴ τὸν λόγον ἠγνώ-
 κέναι αὐτούς. (59) Σκέψασθαι δὲ χρὴ ὅποιον ὁποῖοιθε-
 ται λόγον· Εἰ μὲν γὰρ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μο-
 νογενῆ, τὸν ὑπεστώτα, καὶ ζῶντα, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς
 τούτου ἔγω. Αὐτίκα δ' οὖν, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δια-
 φώρος μνημονεύσαντος τοῦ υἱοῦ, καὶ πολλάκις μο-
 νογενῆ υἱὸν ἀνειπόντος, καὶ μηδέποτε λόγον εαυτὸν
 ἀποκαλέσαντος, διὰ πάντων δὲ τῶν εὐαγγελίων υἱὸν
 θεοῦ εἶναι διδάξαντος, ἐφ' ᾧ καὶ μακαρίζει τὸν Πέ-
 τρον εἰρηκότος, *Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ*
τοῦ ζῶντος· καὶ τὴν γνώσιν αὐτῷ ἀποκαλύψας τοῦ
Πατρὸς γεγονέναι μαρτυρεῖ φησας, Μακάριος εἶ, Σι-
μων Βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ
σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος· ὁ θαυμαστός
ὄστος ὡσπερ βεβυσμένος τὰ ὕδα, ταῦτα κατὰ λέξιν
γράφει· « Καὶ διὰ τοῦτο οὐχ υἱὸν θεοῦ ἔκρυπτον ὄνο-
μάζει, ἀλλὰ πανταχοῦ υἱὸν ἀνθρώπου εαυτὸν λέγει.
 « ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας, (60) θέσει τὸν
 « ἀνθρώπον, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, υἱὸν θεοῦ
 « γενέσθαι παρασκευάσῃ. » Ὅρξ ὅπως υἱὸν μὲν
 αὐτὸν τοῦ θεοῦ ὁμολογεῖν οὐ τολμᾷ, ὡς ἂν μὴ ἐκπέ-
 σοι τοῦ Σαβελλίου δόγματος· υἱὸν δὲ ἀνθρώπου καλεῖ,
 δι' ἣν ἀνείληφε σάρκα. Καὶ λόγον δὲ δι' ὅλου τοῦ
 οικείου συγγράμματος ὀνομάζει συνεχῶς ἐπισημαι-
 νόμενος, ὡς οὐδὲν (61) ἕτερον ἦν λόγος. Καὶ ἐν αἷς
 δ' οὖν τὸν Σαβέλλιον καταμέμφεται, παρατίθεται μὲν

obscura ; hoc volebat, τὸν ἀνθρώπον, nempe φύσει,
 θέσει factum Dei Filium, propter illam κοινωνίαν.
 M. — Dein vulgo μὲν θεοῦ αὐτὸν ὁμολ.

(61) ἕτερον ἦν ὁ λόγος. Lego εἰ μὴ ὁ λόγος, id
 enim vult, nullo alio nomine appellatum. — M. imo
 legendum si quid video ἦν ἢ λόγος cf. p. 117 D ;
 porro vulgo παρατίθεται τὰς.

τάς τοῦ Σωτῆρος φωνάς, δι' ὧν ἐφη· Οὐδαίς ἐγνω-
 ἔδον Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἄν ὁ Υἱός ἀποκα-
 λύψαι. Ὡσαύτως δὲ ἐπινοούμενος αὐτάς, ἀντὶ τοῦ
 Υἱοῦ Λόγον αὐθις ἐνομάζει, ὡς λέγων· Οὐδαίς
 ἔγινε οὐδὲ φησὶ, ὅτι Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, τοῦτέ-
 στιν ὁ Λόγος, καὶ ἐπιφέρει· Ὁ γὰρ Λόγος δι'
 ἑαυτοῦ τὴν Πατὸς παρέχει γνῶσιν, καὶ προστίθη-
 σιν· Ἀδύνατον ἦν ἐτέρως γνῶναι τὸν Θεόν, ἢ διὰ τοῦ
 εἰδίου Λόγου. Καὶ αὐθις Λόγον, ἀντὶ τοῦ Υἱοῦ, τίθησι·
 καὶ τὸν ἅγιον αὐτοῦ Λόγον ἀποκαλεῖ. Καὶ ἐν οὕτω
 βραχυτάτοις ῥήμασι πολλάκις μὲν ἐμνημόνευσε Λό-
 γου, Υἱοῦ δὲ οὐδ' ἄπαξ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τοῦ Σωτῆρος
 μεταποιεῖ τὴν ῥῆσιν, ἀντὶ τοῦ, ὁ Υἱός ἐπάγων, τοῦτέ-
 στιν ὁ Λόγος, οὐκ ἄλλοιον τῆς τοῦ Υἱοῦ σημασίας
 ἀρμοζούσης τῆ τοῦ Πατρὸς ἐπιγορία. Ὅθεν εἰκότως
 ὁ μὲν Σωτὴρ προσφυῶς ἐφήρμωσε τῆ τοῦ Πατρὸς τῆν
 τοῦ Υἱοῦ συζυγίαν· ὁ δὲ τὸν Υἱὸν εἰπεῖν παραιτησά-
 μενος ἄνω κάτω τὸν Λόγον (62) θρυλεῖ καὶ Σαβελλίου
 μὲν κατηγορεῖ, τὸν Υἱὸν ἀρνούμενου· ταῦτόν δὲ
 πρᾶκτων ἀκαίῳ, σχηματίζεται, τῆ κατ' αὐτοῦ δια-
 βολῆ τὴν τῆς κακοδοξίας ὑπόνοιαν ἐκκλίνειν οἰόμενος.
 Εἰ μὲν οὖν τῷ Σαβελλίῳ μέμφεται τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
 ἀρνούμενον, ἑαυτῷ πρότερον χρῆν μέμψασθαι· εἰ δὲ
 οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὠρίζετο Λόγον, Σαβελλίος ἠγνόει· οὐκ
 ὁρθῶς τοῦτό γε ἠτιάτο. Ὅτε γὰρ Σαβελλίον, οὐτ' αὐ-
 τοῖς Ἰουδαίοις, τοὺς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμε-
 νους, ὅν φησι Μάρκελλος ἐν τῷ Θεῷ εἶναι Λόγον, δι'
 οὗ Μωσαῖ καὶ τοῖς προφήταις κεχρημάτικον, ἀγνοή-
 σαι, τοῦτον δὲ ἀκριβῶς εἰδέναι, καὶ ὁ πᾶς εἶποι ἄν,
 ὁ μόνον Ἰουδαῖον ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων. Ἀποκρίθων γὰρ
 τίς οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν εἶναι τὸν Θεόν, ὡς καὶ σοφόν, C
 καὶ ἀγαθόν καὶ δυνατόν; Σαβελλίος δὲ τοῦτο μὲν οὐκ
 ἂν ἀρνηθεῖ εἰδέναι; ὅτι δὲ μὴ καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
 ζῶντα καὶ ὑφ' ἑστώτα, ὄντα τε καὶ πρόντα τῆς σαρ-
 κὸς ὁμολογεῖ. Ταύτης ἕνεκα τῆς πρὸς Μάρκελλον
 συμφωνίας, ὁμοίως αὐτῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας
 ἠλάθη. Πῶς δὲ τὰ ἴσα Μάρκελλος τῷ Σαβελλίῳ ἐφρό-
 νει, δηλὸς ἂν εἴη ἐξ ὧν ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τὸν
 Θεόν καὶ τὸν αὐτοῦ Λόγον διστεύεσθαι, ποτὲ μὲν
 αὐτοῖς ῥήμασιν εἰπών.

cum Sabellio opinatus, manifestum fiet, propterea
 ipsius Dei Verbum, hisce aliquando verbis usus.

ΚΕΦ. ΙΖ'.

Ὅπως ἠρνεῖτο γυμνῆ τῆ κεφαλῇ τὴν ὑπόστασιν
 τοῦ Υἱοῦ.

Ἐἰ μὲν γὰρ ἡ τοῦ (63) πνεύματος ἐξέτασις γί-
 νοιτο μόνῃ, ἐν καὶ ταῦτόν εἰκότως ἂν ὁ Λόγος
 εἶναι τῷ Θεῷ φαίνετο· (64) ποτὲ δὲ παραβάλλον
 τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπιλέγων,
 ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τῷ ἀνθρωπείῳ τὸν ἐν αὐτῷ
 ὁ Λόγον, οὐδὲν χωριζόμενον ἐτέρῳ ἢ μόνῃ τῆ τῆς

✠ Ed. Paris., pag. 78, 79. ¹⁰ Matth. xi, 27.

(62) Vulgo θρυλεῖ et ἐχρῆν μέμψ. et ὠρίζεται
 λόγον et Μάρκελλος Σαβελλίῳ.

(63) Πνεύματος ἐξέτασις. Vult, opinor, ut se-
 cundum deitatem, vel divinam rationem considerari-
 mus λόγον, nam πνεῦμα, ipsi ponitur pro Deo : quia
 Servator dixit, Deus spiritus est (Joan. iv, 24). M.

(64) Ποτὲ δὲ παραβάλλον. Marcellus, Verbum

In illo autem passu quo Sabellium accusat, verba
 Servatoris commemoravit, quibus ait : *Nemo no-
 vit Patrem nisi Filius, et cui Filius voluit revelare* ¹⁰.
 Quis dum recitat, tanquam correcturus, ✠ pro
Filio Verbum eum nominavit. Sic enim fatur :
 « *Nemo novit Patrem nisi Filius, hoc est Verbum,*
 « quibus addit : *Verbum etenim per se Patris ex-*
 « hibet cognitionem : quibus adjungit : *Impossibile*
 « *siquidem erat alioquin Deum cognoscere, nisi per*
 « *proprium ipsius Verbum.* » Iterum autem pro Fi-
 lio substituit *Verbum* : et sanctum ejus Verbum
 nominat. Sæpe numero autem per voces tam pau-
 cissimas Verbi, nullibi autem Filii, mentionem fa-
 cit. Quin et ipsam Servatoris dictionem transfor-
 mat : ubi pro Filio, subinfert, hoc est Verbum :
 idque cum Filii appellatio, multo magis paternita-
 tis vocabulo conveniret quam Verbi : cum et ipse
 Servator juxta congruentiam, Filium cum Patre
 copulaverat. Ita semper refugiens appellationem
 Filii, Verbum, vocem susque deque verat. Sabel-
 lium certe damnat abnegantem Filium, et tamen
 se conformem eidem præstat : quasi posset et vel-
 let, ab illius accusatione, suspicionem hæreseos
 amoliri. Cum si vellet Sabellium ob id ipsum redar-
 guere, quod Filium ille Dei abnegaret, semetipsum
 ante eum debebat accusare. Quod si Sabellius igno-
 rabat, quem vocat ipse Verbum, non erat hoc no-
 mine incusandus. Nam nec certe Sabellius, ne qui-
 dem Judæi qui Christum illum Dei abnegabant,
 quem Marcellus affirmat, in Deo Verbum esse, per
 quem Mosem et prophetas alloquebatur, Imo non
 soli se Judæi hoc dicent apprime intelligere, sed
 ipsi etiam pagani. Nam quis non Deum mente esse
 præditum fatebitur, ut sapientem, ut bonum, et
 potentem? Sabellius nullo certe modo tateretur se
 hoc ignorare. Quin Filium Dei vivum et subsisten-
 tem, qui et esset, et ante carnem assumptam esset,
 agnosceret. Et tamen ob hanc ipsam cum hoc Mar-
 cello contesserationem, ejectus ille fuit ab Ecclesia
 Dei. Quo pacto autem Marcellus dicatur, eadem
 quod unum atque idem profiteatur Deum, atque

✠ CAP. XVII.

Quod manifestissime perneget hypostasim Filii.

[R. LXII coll. p. 107.] Siquidem solius spiritus
 « disquisitio fiat, omnino, nec injuria, Verbum
 « unum atque idem cum Deo videbitur esse. » Com-
 ponens autem aliquando Verbum Dei cum humano
 verbo, adjungit : « Unum atque per omnia idem
 « cum homine esse illud quod in ipso inest, Ver-
 « bum nihilo quidem ab alio discriminatum, nisi

Dei, cum hominis verbo componebat, et ἐνδιέθετον
 et προφορικόν, legendum τῷ ἐν ἀνθρώπῳ, non τῷ ἀν-
 θρωπείῳ, patet ex paulo post sequentibus. M.—Dein
 vulgo πλὴν θ. μ. οὐδὲν ἐτ. ἦν. Porro vulgo ἔγραψεν
 et τοῦτοις αὐτὸν εἰπών, πρ. et χωρῆσαι et ἐπι-
 σκόπτει et οὐ γὰρ ἂν et παρσίη.

« operis tantummodo efficacia. » Quocirca ubi ita A
statuit, priusquam mundus produceretur, nihil
omnino præter Deum existitisse, et alibi hiæce
ipsis verbis utitur : « Cum nondum iste mundus
« productus fuerat, præter Deum quidem solum,
« nihil erat aliud; » et ubi divinum illud Ver-
bum, nostro indicativo per omnia assimilavit
verbo, in quibus ista scribit [R. LV coll. p. 39
D. 114 D. 125 B.] : « Quemadmodum res unversæ
« quæ productæ fuerunt, a Patre producebantur per
« Verbum, ad eundem modum et quæ a Patre di-
« cebantur, per Verbum indicem edebantur. » Atque
ita, cum hoc pacto indicativum verbum compellat
et ipsam, sermone progrediente tamen eundem
ipsum a Patre inseparabilem pronuntiat, quod spe-
tat ad hypostasiam suam, unumque cum Patre
atque idem docet, hiæce verbis : « Atque istud,
« opinor, qui recte voluit sapere, non admodum
« difficulter collectari sunt ab exili quodam et hu-
« mili inter homines exemplo. Nam nec humanum,
« ab homine verbum, potestate quivis et hypostasi
« separaverit. Est enim verbum, unum atque idem
« cum homine : non aliter omnino separabile, quam
« solius operationis effectu. » Qua similitudine et
alibi usus est, ubi ait [R. LVI] : « Quæcumque sunt
« quæ Pater loqui deprehenditur, illa omnia prolo-
« quitur per Verbum suum. Atque hoc in nobis
« ipsis apparet esse ita, siquidem parvis licet ma-
« gna componere. Nam quæcumque nos juxta no-
« strum posse, dicere vel facere cupiverimus, per
« nostrum nos verbum illa effecta damus. » Hæc
nos oportet existimare non minus Marcellum di-
centem audire, quam Sabellium. Nisi forte ride-
ndum volebat Sabellium Marcellus propinare; quia
non audebat, quod ausus est ipse, Verbum illud
Dei indicativum, quod existimat tantum, Filium
Dei nominare. Certe non eo prorupit is insanis,
ut sermonem, per omnia humano simillimum ✕
Deo omnium supremo auderet scribere. Sed nec
eo stultitiæ devenit, ut verbum aliquod non subsi-
stens, Filium Dei nominaret. Quocirca qui unum
dixit Deum Sabellius, Filium vero abnegavit, con-
sequenter, secundum suam suppositionem eun-
dem affirmavit Patrem, quem et Filium. Marcellus
vero qui perinde atque ille Deum unum idemque
statuebat cum Verbo suo, inepte accusat Sabellium
erroris, prorsus nisi se et errasse fateatur. Nam vel
cum Sabellio conspirare debebat, vel semetipsum
redarguere, aut si redarguere Sabellium volebat,
eamdem pravam suam hæresim abjurare cum de-
cuit : nec admodum alienius statuæ confiatoris,
Deum supponere colloquentem, cum sua ratiocina-
tione, et animi sui intelligentia : ipsumque sibi
ipsi imperantem introducere ad hunc modum : Fa-

✕ Ed. Paris., pag. 80.

(63) Vulgo ὁμοίως αὐτῷ et ἀποδ. ἐχρῆν.

(66) Ἄγε ποιήσωμεν. Legendum ποιήσωμεν, ut
nihil habetur, statim pro μηδέποτε, restitue ποτέ

« πράξεως ἐνεργεία. » Διότι, ποτέ μὲν ἀπαφαινεῖται
πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως μηδὲν ἕτερον εἶναι
πλὴν Θεοῦ, καὶ πάλιν αὐτοῖς ῥήμασιν εἰπεν, ὅτι
« μῆπω τοῦ κόσμου γενομένου, οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν
« Θεοῦ μόνου. » ποτέ δὲ τῷ ἡμετέρῳ σηματικῷ
λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ παρέβαλλεν, ἐν οἷς ἔδε εἴραμεν.
« Ὅσοι τὰ γεγονότα πάντα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ
« Λόγου γέγονεν, οὕτω καὶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ
« Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου σημαίνονται. » Καὶ ἔτι λόγῳ
σημαντικῷ ἐν τοῦτοις αὐτὸν ἀνεπίκων, προκίον ἐξῆς,
ἀχώριστον αὐτὸν τῇ ὑποστάσει, ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι
τῷ Πατρὶ παρίστησιν. Ἐδέ πη λέγειν. « Τοῦτο δὲ
« ῥῥῖον οἶμαι τοῖς εὐφρονοῦσι, καὶ ἀπὸ μικροῦ τινας
« καὶ ταπεινοῦ καθ' ἡμᾶς παραδειγματος γινώσκαι. Οὐδὲ
« γὰρ τὸν τοῦ ἀνθρώπου λόγον θυνάμει καὶ ὑποστάσει
B « χωρῖσαι τινὶ δυνατόν. Ἐν γὰρ ἔστι καὶ ταῦτόν τῷ
« ἀνθρώπῳ ὁ λόγος, καὶ οὐδὲν χωριζόμενος ἐτέρῳ,
« ἢ μόνῃ τῇ τῆς πράξεως ἐνεργείᾳ. » Καὶ αὐθις τῇ
αὐτῇ κέρηται εἰκόνα ἐν οἷς φησι. « Πάντα γὰρ ὅσα
« ἂν ὁ Πατήρ λέγῃ, ταῦτα πανταχοῦ διὰ τοῦ Λόγου
« λέγων φαίνονται. Τοῦτο δὲ ὅθλον ἔστι καὶ ἀπ' ἡμῶν
« αὐτῶν, ὅσα μικρὰ μεγάλοις καὶ θεοῖς ἀπεικάζουσι.
« Καὶ ἡμεῖς γὰρ, πάντα ὅσα ἂν θέλωμεν, κατὰ τὸ
« δυνατόν λέγειν τε καὶ ποιεῖν, τῷ ἡμετέρῳ ποιῶμεν
« λόγῳ. » Ταῦτα δὲ μᾶλλον Μαρκελλοῦ ἢ Σαβελλίου
λέγοντος ἀποκτείνε προσήκει νομίζειν, εἰ μὴ ἕρα τοῦ
ἐπισκόπου Σαβελλίῳ Μάρκελλος, ὅτι μὴ ἀναιδέως τὸν
ἐν τῷ Θεῷ σημαντικῷ Λόγον, ὡς αὐτὸς οἰεῖται, Ἰῶν
ἐτόλμα ὀνομάζειν. Οὐ γὰρ αὐτὸς τοσαύτῃ αὐτῷ λογισμῷ
C παρῆν ἄνοια, ὡς Λόγον ὁμοίως ἀνθρώποις, καὶ τῷ ἐπὶ
πάντων διδόναι Θεῷ. Οὐδ' οὕτως ἠλίθιος ἦν, ὡς τὸν
μὴ ὑπεστώτα Λόγον, Ἰῶν Θεοῦ καλεῖν. Διότι, Σαβελ-
λιος ἕνα Θεὸν εἰπὼν, τὸν δὲ Ἰῶν ἀρνησάμενος,
ἐπομένως τῇ αὐτῷ δοθείσῃ ὑποστάσει, τὸν αὐτὸν Πα-
τέρα εἶναι καὶ Ἰῶν ἔρασα. Μάρκελλος δὲ (65), ὁμοίως
ἐκαίῳ ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τὸν Θεὸν, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ
Λόγον διδοῦς, μάτην ἐσφάλαι τὸν Σαβελλίον, οὐχ ἔτι
καὶ αὐτὸν ὁμολογεῖ. Ἢ γὰρ κάκεινον ἀποδέχεσθαι
χρῆν, ἢ καὶ αὐτὸν μίμνεσθαι. ἢ μὴ μὴ μὴ μὴ μὴ
D γὰρ καὶ τὸν Θεὸν εἰρηκέναι τὸ, Ποιήσωμεν ἀνθρώπων,
ἐφη, μηδὲ ποτέ μὲν ἐνδιέθετον, ὡς ἐπ' ἀνθρώπῳ λόγον,
ποτέ δὲ σημαντικῶν, ὡς τὸν ἐν ἡμῖν προφορικῶν, καὶ
ἐν τῷ Θεῷ ὑποτιθεσθαι. Ταῦτα γὰρ Σαβελλίῳ ἢ Ἰου-
δαίων τινὸς τῶν τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ ἀπαραικάλυπτως
ἀρνούμενων ἀνεκτὸν ἦν μᾶλλον ἢ Χριστιανοῦ λέγοντος
ἀκούειν. Ὁ δ', ὅσοι ἐγκαλλωπιζόμενος τῇ Ἰουδαίᾳ
διδασκαλίᾳ, τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ περὶ τοῦ μὴ εἶναι
τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ, τὸ δυσσεβὲς τοῦτ' ἐκείνους
εἰσαγεῖ δόγμα, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι μηδὲν

μὲν. M. — Vulgo supra πλάσωμεν. Mox vulgo ποτέ
δη ση. εἰ ἐκκλ. ταῦ χρ. εἰ τοῦ ποιηθέντος αὐτῷ εἰ
παραδεδειγμένον.

ἕτερον εἶναι πλὴν Θεοῦ μόνου, δι' ὅλου τοῦ πονηθέν-
τος αὐτῷ συγγράμματος κατασκευάζων, ἐν' ἀποκλίσει
τῷ Υἱῷ τὴν πάροδον. Ἀλλὰ καὶ σημνύεται ἀγῶν
ἓνα Θεὸν εἶδέναι· ὡς οὐχὶ καὶ ἡμῶν τούτο λεγόν-
των, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι παραδε-
δειγμένων, παρ' αὐτοῦ τε μαθητότων ἓνα γνωρίζειν
Θεόν, αὐτὸν τε εἶναι Θεὸν ὁμοῦ καὶ Πατέρα (67) Υἱοῦ
τοῦ μονογενοῦς, ἑαυτοῦ δηλαδὴ ἕντος ἀληθῶς Υἱοῦ πρὸ
πάντων αἰώνων ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου, καὶ οὐ μόνον
Λόγου κεκλημένου πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς σαρκός,
ἔπειρ ὁ γενναῖος διορίζεται, ἀλλὰ καὶ μυρία ἕτερα,
ὁ δὲ κἀν τούτῳ, τῆς θείας Γραφῆς καταψεύδεται, πρὸ
τῆς ἐνσάρκου παρουσίας μηδὲν ἕτερον κακῆσθαι
αὐτὸν ἀπισχυρίζομενος ἢ Λόγον.

sal processum conatur universum : in eum finem, ut Filio omnem aditum ad subsistentiam interclu-
dat. Sed et insuper vehementer gloriatur, se unum tantummodo Deum agnoscere : quasi hoc nos non
confiteremur cum illo, qui tamen Dei revera Filium esse accepimus, et ab ipsomet etiam Filio unum
Deum agnoscerre edocui fuimus, ipsaque Deum esse simul atque Patrem Filii unigeniti, sui nempe ipsius,
qui nos sic docuit, qui vere Filius existebat ante omnia secula, de illo Patre genitas, quem non so-
lum Verbum compellare solemus, etiam ante susceptam carnem, uti illum circumscibit bonus iste
vir, sed multis aliis nominibus, qui hoc ipso mendacii coarguit Scripturam, dum vehementius asse-
verat illum nullo alio nomine existisse notum, ante suam incarnationem.

ΚΕΦ. ΙΗ΄.

B

✠ CAP. XVIII.

Ὅπως πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὐδὲν ἕτερον
ἔφασκον εἶναι τὸν Υἱὸν ἢ Λόγον, αὐτῷ μόνον
ὁμοῖον τῷ παρ' ἀνθρώποις.

Ἐπίκουσον γοῦν, ὡς διαβαθαῖοῦται, αὐτοῖς ῥή-
μασι τούτου γράφων τὸν τρόπον· « Ὅσοι παντα-
ε χόθεν (68) ἐστὶ θεῖον, μηδὲν ἕτερον τῇ ἀϊδιότητι
ε τοῦ Λόγου ἀρμόττειν ὄνομα, ἢ τοῦθ', ἔπειρ ὁ ἀγῶ-
ε τας τοῦ Θεοῦ μαθητῆς καὶ ἀπόστολος Ἰωάννης,
ε ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου εἶρηκεν. Ἐπειθὶ γὰρ
ε μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν Χριστός τε καὶ
ε Ἰησοῦς κηρύττεται, ζωῆ τε καὶ ὁδός, καὶ ἡμέρα
ε καὶ ἀνάστασις, καὶ θύρα καὶ ἄρτος, καὶ εἰ τι
ε ἕτερον ὅπρ τῶν θείων ὀνομάζοιτο Γραφῶν, οὐ
ε παρὰ τούτο ἀγνοεῖν ἡμῶς προσήκει τὸ πρῶτον
ε ὄνομα, ὅτι Λόγος (69) ἦν. Διὰ τούτο γὰρ, καὶ ὁ
ε ἀγῶτατος εὐαγγελιστῆς καὶ μαθητῆς τοῦ Κυρίου,
ε σφόδρα ἐρηγορῶς τῷ πνεύματι, τῆς ἀνωθεν μνη-
ε μονεῶν ἀρχῆς, καὶ μηδενός (70) νεωτέρου, Ἐν
ε ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἔφη, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς
ε τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, ἵνα δείξῃ εἰ τι
ε καινὸν καὶ νεώτερον ὄνομα, τοῦτ' ἀπὸ τῆς καινῆς
ε αὐτῷ καὶ νέας ὑπέρξει κατὰ σάρκα οἰκονομίας. »
Καὶ εἰς ἐπιπέγει· « Οὐκοῦν, πρὸ μὲν τοῦ καταλ-
ε θεῖν καὶ διὰ τῆς Παρθένου τεχθῆναι, Λόγος ἦν
ε μόνον. Ἐπαί, τί (71) ἕτερον ἦν, πρὸ τοῦ τὴν ἀν-
ε θρωπίνην ἀναλαθεῖν σάρκα τὸ καταλθόν ἐπ' ἐσχά-
ε των τῶν ἡμερῶν; ὡς καὶ αὐτὸς ἔγραφε. Καὶ τὸ
ε γεννηθὲν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου, οὐδὲν ἕτερον ἢ
ε Λόγος. » Καὶ πάλιν ἐπιπέγει· « Πρῶτερον γὰρ,
ε ὥσπερ πολλάκις ἔφη, οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ Λόγος. »

Quod affirmet Filium ante assumptam carnem nihil
prorsus aliud existisse quam Verbum, constanti-
mum humano verbo.

Audi autem quomodo hoc ipsum doceat, dum discretis
quidem verbis ita scribit [R. XXXVII] : « Adeo ut
ε plane omni modo manifestum fuerit, nullum alium
ε nomen æternitati Verbi convenienter ascribendam,
ε quam hoc ipsum, quod a sanctissimo Dei apostolo
ε et discipulo Joanne, in principio ponitur Evan-
ε gellii. Siquidem is, post assumptam carnem,
ε Christus et Jesus prædicatur, vitæque et via, dies,
ε resurrectio, ostium, panis, et quæ cætera illi no-
ε mina in Scripturis sacrosanctis ascribuntur,
ε tamen non debemus ignorare, quod princeps illi
ε nomen Verbum fuerat. Ob hæc ipsam causam
ε sanctissimus evangelista et discipulus Domini,
ε valde quidem ille spirita vigilans, ubi illius, quod
ε erat ab omni retro æternitate principii meminit,
ε nec inferius descendens, *In principio, dixit, erat*
ε *Verbum : et Verbum erat apud Deum : et Deus*
ε *erat illud Verbum* 70, ut sic ostenderet, si quod
ε aliud de novo et novitium illi adaptabatur nomen,
ε illud ei accessisse, a nova illa sua secundum car-
ε nem dispensatione. » Quibus adjunxit in sequen-
ε ret, et de Virgine nasceretur, Verbum nec præ-
ε terea quidquam fuit. Nam quid erat aliud, quæso,
ε priusquam humanam assumeret carnem, id quod
ε descendit in novissimis diebus? quod et ipsum ab
ε eo scriptum affirmatur. Enimvero, quod de sancta

✠ Ed. Paris., pag. 81. 77 Gen. 1, 26. 78 Joan. 1, 4.

(67) Καὶ Υἱὸν μονογενοῦς. Patet legendum (ex
cod. deli Πατέρα Υἱοῦ τοῦ μον. et deleti mox τῶν
ante αἰώνων) Πατέρα Υἱοῦ μονογενοῦς. Statim re-
scribe, δὲ κἀν τούτῳ [sic et eod., vulgo δὲ δ. M.

(68) Vulgo ἐστὶ θεῖον.

(69) Vulgo ὦν.

(70) Post h. v. R. ὀνόματος ἐμνήσθη vel simile quid
excidisse credit.

(71) Vulgo ἦν ἕτερος; mox vulgo ἔγραψε.

« Virgine nascebatur, nihil nisi Verbum erat. » Et A
 « subinfert demuo [R. XLIII coll. p. 35, D. R. XXXVI.]
 « Prius enim, uti dictum est sæpe, nihil nisi Ver-
 « bum fuerat. » Ad quæ deinceps accedunt ista :
 « Verbum quidem in principio erat, nihil existens
 « aliud, quam Verbum. Verbo autem huic adunitus
 « homo, cum prius non esset, homo fiebat, quod nos
 « docuit Joannes : *Et Verbum caro factum est* »,
 « ut solius Verbi videatur ob hoc ipsum fecisse
 « mentionem. Nam sive Christi, seu nominis Jesu
 « meminerint sacræ Litteræ, videntur his nominibus
 « compellare Verbum illud Dei, ✠ post susceptam
 « carnem. Quod si quis receperit se censurum
 « nomen Christi, Filii, ante Novi Testamenti tem-
 « pora usurpatum, et Verbo ascriptum, is sciat oportet,
 « hæc omnia prophetice ita dicta. » Et post B
 « cætera subinfert inquis : « Non immerito igitur,
 « jam sæpe diximus, ante suum descensum erat
 « Verbum : post descensum et carnis assumptionem
 « varias exinde appellationes obtinuit. » Et hæc
 « sunt quidem illa, quibus demonstratur, Marcellum
 « deprehensum Filium Dei illum viventem vere et existens
 « tem vere abnegasse : et nudum tantum Ver-
 « bum imaginari. Sed et insuper apparet, ex iis quæ
 « in præcedentibus de ipsius libro posita sunt, cu-
 « jusmodi illum Verbum esse opinabatur, cum exem-
 « plo de humano verbo uteretur. Unum nempe idem-
 « que illum cum Deo esse statuens. Hoc ad hunc
 « suam suppositionem, pergat ad mendacium Scripturæ
 « impingendum, et ad illam interpretandam,
 « detortam in sententiam suam.

CAP. XIX.

*Quod sacræ Scripturæ, non tantummodo Verbum ap-
 pellant Dei Filium, sed sexcentis aliis diversis no-
 minibus, etiam ante incarnationem suam.*

De quibus quidem, si in præsentia, paulisper dis-
 clamus, non absurde facturos arbitramur, ut ignari
 harum rerum intelligant, nullam plane Scripturam
 illius favere opinioni, qui novitati studens a recta
 fide aberravit : imo plane contrarium proloquantur
 omnes : et occlamant suis testimoniis contra perversas
 ipsius narrationes. Omnino autem necesse fuit istud
 aggredi, propterea quod sunt, qui suspiciunt istum
 hominem, ne quis fortasse de illorum numero,
 per sacrarum Litterarum ignorantiam, existimet
 ferire illum scopum veritatis. Atque illud ante
 alia in quæstionem vocemus, quod affirmare ausus
 est, Filium Dei nullo alio nomine, nisi Verbi notum
 appellatione, priusquam de Virgine nasceretur.
 Idque ob eam causam quod ante præsentiam incar-
 nationis nihil aliud ✠ quam Verbum erat : neque
 alio ullo nomine, nisi prophetice vocaretur. Ver-

✠ Ed. Paris., pag. 82, 85. ⁷⁰ Joan. 1. 14.

(72) Vulgo δ' Ἰωάν. R. alterum ἄνθρωπος delet et
 μοι μόνον scrib.

(73) Τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ. Legend. ἢ τοῦ
 Υἱοῦ. M.

(74) Τῷ λόγῳ μόνῳ. Obscure, et imperfecte
 illud, quod τῷ λόγῳ μόνῳ, idem est, ac si diceret,
 τῷ λόγῳ μόνον ὄντι, docet autem διαφερόμενον,
 προστιθέμενον, aut simile quid. Δοθεσίης αὐτῷ ὑπο-
 στάσεως, autem memini ὑπόθεσιν scriptum, ubi erat

Καὶ προστίθησιν αὐθις φάσεων : Ὁ μὲν γὰρ λόγος
 ἐν ἀρχῇ ἦν, μὴδὲν ἕτερον ὢν ἢ λόγος· ὁ δὲ τῷ
 λόγῳ ἐνωθεὶς ἄνθρωπος, οὐκ ὢν πρότερον γέ-
 νων ἄνθρωπος, ὡς διδάσκει ἡμᾶς (72) Ἰωάννης·
 Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. Διὰ τοῦτο τόνον
 τοῦ λόγου μνημονεύων φαίνεται μόνον. Ἐπεὶ γὰρ
 Ἰησοῦ, εἴτε Χριστοῦ ὀνόματος μνημονεύει ἢ θεοῦ
 Γραφή, τὸν μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἦντα σαρκὸς τοῦ
 Θεοῦ λόγον ὀνομάζειν φαίνεται. Εἰ δὲ τις καὶ πρὸ
 τῆς Νέας Διαθήκης, (73) τοῦ Χριστοῦ, Υἱοῦ ὄνομα,
 (74) τῷ λόγῳ μόνῳ δεικνύσαι δύνασθαι ἐπαγγέλλ-
 οῖτο, εὐρήσει τοῦτο προφητικῶς εἰρημένον. Καὶ
 μεθ' ἕτερα ἐπάγει λέγων· Εἰκότως οὖν πρὸ τῆς
 καθόδου τοῦτο ἦν, ὅπερ πολλὰκις ἔφαμεν, (75)
 ὁ λόγος· μετὰ δὲ τὴν κάθοδον, καὶ τὴν τῆς σαρκὸς
 ἀνάληψιν διαφόρων καὶ τῶν ἐπιγορευῶν τετύ-
 χηκε. Ταῦτα μὲν οὖν, δι' ὧν Μάρκελλος ἄλλοπα-
 ται, τὸν μὲν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ὄντα, καὶ ζῶντα καὶ
 ἀληθῶς Υἱὸν ὄντα ἀρνούμενος, λόγον δὲ ψιλὸν εἰσά-
 γων. Δέδεικται δὲ διὰ τῶν ἐμπροσθεν παρατεθεισῶν
 αὐτοῦ φωνῶν καὶ ὁποῖον αὐτὸν εἶναι λόγον ὑπετίθετο
 παράδειγματι χρώμενος τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ, ἐν τε
 καὶ ταῦτόν εἶναι λέγων αὐτὸν τῷ Θεῷ. Καὶ δὴ ταύ-
 την ἀρχὴν ὑποστήσασθε, ἀκολουθεῖς ἐκ τῆς θε-
 θεσίης αὐτῷ ὑποστάσεως ἐπὶ τὸ καταφθεῖσθαι τῆς
 θεοπνεύστου Γραφῆς διαστρόφους τε αὐτῆς ποιῆσθαι
 τὰς ἐρμηνείας.

modum constituto principio consequenter ad hæc

impingendum, et ad illam interpretandam,

detortam in sententiam suam.

ΚΕΦ. ΙΘ΄.

C

*Ὅπως αἱ θεῖαι Γραφαὶ οὐ μόνον λόγον, ἀλλὰ καὶ
 μυρία ἕτερα, καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως
 ὀνόματον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.*

(76) Ὅν βραχείας, ἐπὶ τοῦ παρόντος, καλῶς ἔχειν
 ἐφάνη μοι διασκέψασθαι, τοῖς τε ἀγνοοῦσιν ἐπιδειξά-
 ῳς οὐδεμία μὲν αὐτῷ νεωτερίζοντι καὶ τῆς ὀνομα-
 ῳς ἐκτροπομένῳ πίστει συνάδει Γραφή, τοῦναντίον
 δὲ πᾶσαι ἀντιφθέγγονται, καὶ ἀντιμαρτυροῦσι ταῖς
 οὐκ ὀρθῶς αὐτῷ παραληφθεῖσαις διηγήσεσιν. Ὅπερ
 ἐχρῆν μάλιστα τοῖς τὸν ἄνδρα τιμῶσιν ἐνδειξάσθαι,
 μή ποτ' ἄρα τις αὐτῶν ἀπειρία τῶν θεῶν ἀναγνω-
 μάτων τυγχάνειν αὐτὸν τοῦ τῆς ἀληθείας σκοπῆ
 νομίσειεν. Καὶ δὴ τοῦτον πρῶτον διασκοπητέον, ὃ δὴ
 καὶ τετόλημην ἀποφῆσθαι, πρὶν τεχθῆναι διὰ τῆς
 Παρθένου τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μὴ (77) κεκλησθαι ἕτερον
 ὄνοματι ἢ λόγον. Μῆδὲ γὰρ εἶναι αὐτὸν τι πρὸ τῆς
 ἐνσάρκου παρουσίας ἢ λόγον, μηδ' ὀνομάσθαι ἕτερος.
 εἰ μὴ ἄρα προφητικῶς· λόγον γὰρ εἶναι τε καὶ
 ὀνομάσθαι, καὶ οὐδὲν ἕτερον φάσκει, μετὰ δὲ τὴν
 ἐνσαρκον παρουσίαν, διαφόρων καὶ τῶν ἐπιγορευῶν

legend. ὑπόστασιν, hic pro ὑποστάσεως, legend.
 ὑποθέσεως [ei sic could.]. M.

(75) Vulgo ὁ λόγος εἰ infra ὑπέθετο.

(76) Initium ipsius capituli depravatatum est, legend.
 πρὸ ὧν διὰ βρα., etc. M. — Mox vulgo οὐδεμία
 αὐτῷ v. et ὁ δὲ καί.

(77) Μὴ κεκλησθῶ. Imo κεκλησθαι. M. — Mox vulgo
 ὀνομάσθαι ἕτερον εἰ τοῦτο ἐξ οὖν πρ. δικτίον.

πετυχημένοι. Τούτο δὴ οὖν πρῶτον δεκτικόν, ἀμαθῶς ἄνοιαν τῶν θείων Γραφῶν ἀνεπιστημόνως, αὐτὸν ἀποφηνάμενον.

ΚΕΦ. Κ'.

Παραθέσεις καὶ ἐξηγήσεις μαρτυριῶν τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἀποδείξων, ἐν ὅλοις τριάκοντα κεφαλαίοις.

α'. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτὸς ὁ θεὸς εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, ὁ δὴ (77') Λόγον αὐτὸν ἀνειπών, οὐκ εἰς μακρὸν, ἀλλ' εὐθὺς καὶ παρὰ πόδα θεὸν αὐτὸν ὠνόμασε, φήσας· *Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος.* Δυνάμενος γοῦν εἰπεῖν, (78) καὶ θεοῦ ἦν ὁ Λόγος, τοῦτο μὲν οὐκ ἔφη, ὡς ἂν μὴ τις αὐτὸν τῷ παρὰ ἀνθρώποις ὅμοιον εἶναι φήσει· θεὸν δὲ αὐτὸν καλεῖ, τὸ ὑπερφυεῖς τοῦ περὶ αὐτὸν θεοπροποῦς ἀξιώματος, οὕτω δεικνύς.

β'. Μεταδὸς δὲ ἐφ' ἑτέραν ἐπίνοιαν τῆς περὶ αὐτοῦ δοξολογίας, φῶς αὐτὸν ὠνόμασε, προὔπαρχειν αὐτὸν τῆς τοῦ σώματος ἀναλήψεως, κατὰ τοῦτο αὐτὸ δηλώσας, ἐν οἷς περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ φησιν·

γ. *Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ὃ φωτίζει πάντα τὸν ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.* Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Ὅραξ ὅπως τοῦτοις οὐ Λόγον μόνον, ὡς ἰδοὶ Μαρκέλλῳ, ἀλλὰ καὶ θεὸν, καὶ φῶς αὐτὸν ὠνόμασε, προὔπαρχειν τε αὐτὸν ἐδίδαξε, καὶ τὸν κόσμον δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι. Ὡς περὶ γὰρ διὰ τοῦ θεοῦ (79) Λόγου γεγενῆσθαι τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ γενέσθαι οὐδὲν προείρηκεν, οὕτω καὶ διὰ (80) τοῦ φωτός· Ὁ γὰρ κόσμος, φησὶ, δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ὡς εἶναι ἐν καὶ ταῦτ' ὃ φῶς καὶ τὸν θεὸν Λόγον. Λέγων δὲ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, ποτὲ μὲν τὸν κόσμον, ποτὲ δὲ τὰ πάντα, τὸ (81) ὑπερηλικὸν τοῦ θεοῦ παρίστησι. Δυνάμενος γοῦν ὁ εὐαγγελιστῆς εἰπεῖν, *Πάντα ὑπ' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ κόσμος ὑπ' αὐτοῦ ἐγένετο, οὐχ, ὑπ' αὐτοῦ, ἔφη, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἦν·* ἵν' ἡμᾶς ἀναπέμψῃ ἐπὶ τὴν τῶν ὄλων ποιητικὴν, τοῦ Πατρὸς αὐθεντίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ κόσμος, φησὶν, αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Τὸν δὲ ἐπὶ πάντων θεὸν φυσικαῖς ἐνοιαῖς ἅπαντες ὁμολογοῦσιν ἄνθρωποι, καὶ πρῶτον γε Ἰουδαίων παῖδες ἐκ τῶν προφητικῶν Γραφῶν χειραγωγούμενοι, ὧς καὶ αὐτὸς παρίστη Μάρκελλος, ἐν τοῖς ἐξῆς προϋών. Οὐκοῦν ἕτερος ἦν οὗτος, ὃν ὁ κόσμος οὐκ ἔγνω, θεὸς καὶ Λόγος, φῶς ὑπάρχων τε καὶ ὠνομασμένος· φῶς δὲ οὐκ αἰσθητὸν, οὐδὲ (82) σαρκῶν (82') ὀφθαλμοῦς ὁμοίως

hum vero et erat tum et dicebatur, et nihil aliud. At postquam carnis sumpta advenit, diversis quidem titulis usurpabatur. Quod ab illo ita positum, imperite dictum, et per summam Scripturarum ignorantiam, ante omnia demonstrandum est.

CAP. XX.

Proposita per partes e sacris Litteris, et explicatae XXX demonstrationes.

1. Imprimis evangelista Joannes ipse, qui de Verbi appellatione eum agnovit, non multis interpositis, quin statim, et in procinctu velut, Deum eundem appellat, inquit: *Et Deus erat Verbum.* Cum enim ei facile fuisset dicere: et divinum erat Verbum, hoc non ita posuit, ne quis illum opinaretur similem humano cuidam verbo existisse: sed appellat eum Deum: quo divinæ dignitatis ejus excellentissimam indicaret naturam.

2. Transiens hinc ad aliam considerationem quandam, illius quam habebat glorificationis, *Luxem* illum vocat, et per illum ipsam titulum præexistisse eum indicare voluit ante assumptum corpus suum: siquidem de Baptista locutus ait:

3. *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine illo, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt.* Vides autem, ut in istis non Verbum solummodo, sed et Deum et lucem, illum nominavit, contra quam Marcello videbatur. Præexistisse quoque affirmat illum: et mundum per ipsum factum fuisse. Quemadmodum enim in præcedentibus dixerat, omnia producta fuisse per Verbum Dei, et sine illo nihil plane procreatum, ita quoque et per lucem ait: *Nam mundus, inquit, per illum factus est, ut ita unus idemque fuerit, Lux, et Deus Verbum.* Cumque per illum affirmet factum nunc mundum, nunc cætera omnia, subindicat illum Deo subministrasse. Nam *✠ cum posset ad istum modum proferre evangelista: Omnia ab illo facta sunt, atque iterum: Mundus ab illo factus est, non illud posuit, ab eo: sed per eum.* Quo scilicet remitteret nos ad authenticam Patris omnia creandi potestatem. Sed *et mundus, inquit, ipsa non cognovit.* Cum Deum, qui sit super omnia, per notionem inaitas a natura cognoscant omnes: inprimis autem filii Judæorum, manuductione Scripturarum prophetarum, quod progrediente sermone docuit ipsemet Marcellus. Quocirca erat alius iste quem mundus non cognovit, Deus atque Verbum, Lux

✠ Ed. Paris., pag. 86. °° Joan. 1, 8, 11.

(77') Vulgo ἔδε.
(78) Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Inno, καὶ θεὸς [deni e eouidi. x. Θεοῦ], poterat Joannes dixisse, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, at dixit, καὶ θεὸς ἦν, aliquid aliud dixit præter, ὃ φωτίζει πάντα τὸν ἄνθρωπον; mutilate citat evangelistam, apud quem legitur, ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν ὃ φωτίζει. M.—Infra vulgo προὔπαρχειν τε.

(79) Ἰσ. λόγον Μρ. Mox vulgo οὐδὲ ἐν πρ.
(80) Τοῦ φωτός. Ὁ γὰρ κόσμος. Legerem, Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Hoc est, qui lux erat et dicebatur. M.
(81) Ἰαηρητικόν. Forte αὐτοῦ, τῷ Θεῷ. M.
(82) Vulgo σαρκῶν.
(82') Οὐδὲ ὀφθ., Μρ.

existens et appellata lux. Lux autem non sensibilis, non corporalis : non quæ oculos, ut sol illuminaret : nam sic illius adeo participes serent creaturæ irrationales. Nunc qualis erat ille lux nos docet, iniquus : *Erat autem lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ad solos ergo homines pertinebat rationalis ista lux. Quocirca per potentiam suam præditus intellectu et ratione, qui est lux, ad imaginem suam et similitudinem rationales animas et intelligentes produxit. Non erat ergo illa lux sensibilis ; ut neque Deus erat ille qui est super universa. Deus enim lux est, et tenebræ non sunt in eo. Lux autem est inaccessa, quod Apostolus docet, ubi ait : *Lucem habitans inaccessam, quem nemo vidit, sed nec potest videre*⁸³. *Ille autem in mundo erat, illuminans omnem hominem venientem in mundum.* Sed et mundus, ait, per hanc lucem factus erat ; nimirum, quod supremus Pater, per Filium suum universa constituerat. Atque ita tres istæ appellationes, in unum locum congestæ a theologo, in principio Scripturæ suæ leguntur, quæ pie quidem et sine ulla offensa, potestatem insigniunt Filii Dei, nempe Verbum, Deus atque lux.

4. Quartam his annectit idem eo loco, Unigenitum appellans istis vocibus : *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis : Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis*⁸⁴. Ita quoque et Unigenitus dicebatur ille, priusquam incarnaretur. Nam utcumque nostra causa, quod ait : *Caro factus est Sermo.* Nihilominus nos ipsi quibus revelare ✕ dignatus est divinitatem suam, neotiquam in carnem respicientes, est enim caro servi forma, sed in ipsius gloriam intuentes, quæ extra quidem corpus a mente pura visitur et defæcata, vidimus ejus gloriam, gloriam ineffabilem, et captum quemlibet humanum transcendentem, qualem nimirum quis imaginari velit gloriam Unigeniti Dei. Erat autem a Patre, ista gloria. Animadvertis non hic dici, vidimus gloriam ejus, gloriam veluti Verbi, ne tum cum dixerat in præcedentibus : *Verbum caro factum fuit*, sed ut intelligi posset cujusmodi Verbum ille eum poneret, (minime quidem indicativum : nam Verbum quidem tale, caro fieri nequibat) Unigenitum prædixerat, et gloriam ejus talem, qualem Filii Dei unigeniti gloriam intelligimus. Et gloriam illi eam a Patre quoque docet et non aliunde advenisse. Nam nec ingentam, nec principio carentem, nec a se possessam, et non aliunde gloriam habebat, sed a Patre suo acceptam : quod docet ipse iniquiens : *Pater, glorifica me gloria illa quam apud te habui, ante constitutionem istius mundi*⁸⁵, cui

ἡλίω φωτίζον· οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ τῶν ἀλόγων ζώων φύσις μεταίχεν αὐτοῦ. Νυνὶ δὲ διδάσκει ὅποιον ἦν φῶς, λέγων· Ἦν (83) τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. (83) Μόνον ἄρα ἦν ἀνθρώπων τὸ λογικὸν τῶν φῶς. Διὸ δυνάμει νοεῖται καὶ λογικῆ τὰς κατ' εἰκόνα τὴν αὐτοῦ καὶ ὁμοίωσιν παποιημένας ψυχὰς νοεῖται καὶ λογικὰς ἀπειργάζετο. Ὡς δὲ οὐκ αἰσθητὸν ἐτύχανε φῶς, οὕτως οὐδὲ τὸ ἐπέκεινα τῶν ὄλων αὐτὸς ὁ Θεὸς ἦν. Ὁ γὰρ Θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ οὐδέμια. Καὶ γὰρ ὁ μὲν φῶς ἀπρόσιτον ἦν, ὡς ὁ θεὸς· Ἀπόστολος διδάσκει, λέγων Θεὸς οὐκ ἔστιν ἀπρόσιτος, ὃν εἶδεν οὐδεὶς, οὐδ' ἰδεῖν δύναται. Ὁ δ' ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, φωτίζων πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἀλλὰ καὶ ὁ κόσμος, φησὶ, διὰ τοῦδε τοῦ φωτὸς γέγονε, τοῦ κρείττονος, δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ πᾶν συνισταμένον. Τρεῖς μὲν δὲ αὐταὶ κατὰ τὸ ἀθεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (84) δυναμένων εὐφημοὶ καὶ εὐσεβεῖς ἐπηγοραὶ τῷ θεολόγῳ τῆς Γραφῆς ἀρχαίως παρελαίφθησαν· ὁ Λόγος, καὶ ὁ Θεός, καὶ τὸ φῶς.

8. Ἦδη δὲ καὶ τετάρτην προστίθησιν ὁ αὐτὸς, Μονογενῆ τὸν αὐτὸν ἀποκαλῶν, ἐν οἷς φησὶ· *Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας.* Οὐκοῦν καὶ ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ πρὶν ἢ τὴν σάρκα ἀναλαβεῖν, ἐχρημάτιζεν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα, φησὶ, εἰ ἡμᾶς, ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς, οἷς κατηξίωσεν ἐνδείξασθαι τὴν αὐτοῦ θεότητα, οὐκ εἰς τὴν σάρκα ἀφορῶντες, αὕτη γὰρ (85) μορφή δουλοῦ ἦν, ἀλλ' εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ τὴν ἐκτὸς τοῦ σώματος νῦν καθαρῶ θεωρουμένην, ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ἀρρήτων καὶ πάντα θνητῶν λογισμῶν ὑπερβαίνουσαν, ὅποιαν τις ἐνοήσῃ δόξαν Υἱοῦ Θεοῦ μονογενοῦς. Ἦν δὲ αὕτη παρὰ τοῦ Πατρὸς δόξα. Ὅρξ, ὅπως οὐκ εἶπε, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Λόγου, καίτοι προεῖπεν, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ ὅποιον αὐτὸν ὑπεστήσατο Λόγον· (ὅτι μὴ σημαντικῶν, πῶς γὰρ καὶ οἷον τε ἦν τὸν τοιοῦτον σάρκα γενέσθαι ;) ἀναγκαίως Μονογενῆ αὐτὸν προεῖπε. Καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ ταύτην εἶναι διδάσκει, καθ' ἣν νοεῖται μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός. Ἰπάρχειν τε (86) αὐτῷ, φησὶ, τὴν δόξαν οὐκ ἄλλοθεν ἢ παρὰ τοῦ Πατρὸς· οὐ γὰρ ἀγέννητον, οὐδὲ ἀναρχον, οὐδὲ ἰδιώκτητον εἶχε τὴν δόξαν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν (87). Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς παρῆσι λέγων, Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣν εἶχον πρὶ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Ὅν καὶ ἀμείβεσθαι

✕ Ed. Paris., pag. 83. ⁸¹ 1 Tim. vi, 16. ⁸² Joan. i, 14. ⁸³ Joan. xvii, 5.

(83) Ἦν ὁ λόγος vulgo.

(83) Μόνων Μρ. Mox vulgo διδάσκει Ἀπόστολος.

(84) Μρ. ἱ. δυνάμεων. Infra vulgo ἐχρημάτισεν.

(85) Vulgo om. καί. Infra θνητῶν) ὑπερβάλ-

λοῦσαν.

(86) ἱ. αὐτῷ vel αὐτοῦ Μρ., vulgo αὐτῶν.

(87) Vulgo ἔδε, et mox παρὰ σου εἰ ἐδόξασέ σε καὶ εἰ αὐτοῦ πάντας εἰ ἀκούει Σαδ.

λέγων ὁ Πατήρ· Καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω. Καὶ ἐτι μᾶλλον τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ συνίστησιν ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστὴς ἐπιφέρων, Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κέκραγε λέγων· Οὗτος ἦν ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. Ἀλλὰ βῶντος Ἰωάννου, ὅτι πρῶτος ἦν αὐτοῦ, οὐκ ἀκούει ὁ νέος Σαβέλλιος, καίτοι κατὰ σάρκα προῆγε τοῦ (88-89) τὴν γένεσιν ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης. Πῶς οὖν μαρτύρεται, ὅτι πρῶτος αὐτοῦ ἦν; τῇ μὲν γὰρ κατὰ σάρκα γεννήσει, οὐκ ἦν πρῶτος αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ· οὐκοῦν καθ' ὃ Μονογενὴς ἦν τοῦ Θεοῦ, πρῶτος ἦν τοῦ Ἰωάννου, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ γέγονεν. Ἀρ' οὖν ἐπιδέχεται ταῦτα ἐπὶ τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τῶν ὄλων ἀναφέρεσθαι, ἢ ἐπὶ ἀνούσιον καὶ ἀνυπόστατον ἐν τῷ Θεῷ Λόγον τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Θεῷ; Καὶ πῶς ἂν εἰη δυνατόν περὶ τοῦ μὴ ὑφεστώτος λόγου λέγεσθαι τὸ, Ἐμπροσθέν μου γέγονε; Τίς δ' οὕτω μανεῖη, ὡς νομίσει Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων εἰρηκέναι τὸ, Ἐμπροσθέν μου γέγονε, καὶ ὅτι· πρῶτός μου ἦν; Οὐκοῦν δέδεικται διὰ τούτων προῦπάρχων τῆς Ἰωάννου γενέσεως ὁ θεολογούμενος, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ γεγονώς (90) συνέστη τε οὐ μόνον Λόγος, ἀλλὰ καὶ Θεὸς καὶ φῶς, καὶ Μονογενὴς, πρὸ τῆς ἐσαρκου παρουσίας ὑπάρχων τε καὶ ὀνομασμένος. Τούτων δὲ πόθεν ἢ γνῶσις τῷ εὐαγγελιστῇ, αὐτὸς δηλώσει λέγων ἐξῆς, ὁ Μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Ὁρᾷς παρὰ τίνος μεμάθηκε τοῦ Υἱοῦ τὴν θεολογίαν.

ε'. Οὐ γὰρ Μωσῆς φησιν (91), οὐδὲ προφητῶν τις τῶν μετὰ Μωσέα· οὐδέ γε ἀγγέλων τις, ἢ τῶν κρείττονων δυνάμεων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦτ' ἐξηγήσατο. Οὐκοῦν ὁ μὲν ἀόρατος Θεὸς οὐκ ἐξηγήσατο, ὁ δὲ μονογενὴς Υἱὸς ὁρατὸς γενόμενος, τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς ἀνθρώποις ἐξήγησιν ἐποιήσατο, ἕτερος ὢν δηλαδὴ παρὰ τὸν ἀόρατον Θεόν· ἀλλὰ καὶ προῦπάρχων ἦν, οὐκ ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐδόκει Μαρκελλῶ, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ, ὡσπερ (92) δὴ ἡμῖν ἐπηγγέλται ὁ Σωτὴρ εἰς κόλπους Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ διαναπαύσασθαι, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς εἰς τὸν κόλπον ἦν τοῦ Πατρὸς, οὐχ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὢν τῷ Πατρὶ, ἐπεὶ μηδὲ ἡμεῖς αὐτοῖς ἐσόμεθα τοῖς ἁγίοις πατράσιν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τούτοις τῆρει, ὅπως μετὰ τὸ ἀπαξ ὀνομάσαι Λόγον καὶ Θεὸν τὸν αὐτὸν ἀνειπεῖν, καὶ φῶς ἀποκαλέσαι, καὶ Μονογενῆ φάναι, καὶ Υἱὸν Θεοῦ ὀμολογῆσαι, οὐκ ἐτι Λόγον ὀνομάζει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν λοιπὸν ἰστορεῖ τὸν Σωτῆρα, οὐ Λόγον ἑαυτὸν ἀποκαλοῦντα, ἀλλὰ Υἱὸν καὶ Μονογενῆ, καὶ φῶς, καὶ ζωὴν, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ἄλλα μυρία· ὡσπερ εὖν ἀκούσαι πάρεστιν αὐτοῦ ὧδέ πη διδάσκοντος· Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς

respondens ait Pater : *Et glorificavi te, et iterum glorificabo*⁹¹. Sed adhuc ulterius evangelista ille idem de hypostasi ipsius perhibet testimonium, ubi Joannes Baptista testimonium ei perhibuit, et clamavit dicens : *Hic erat qui post me veniens, ante me factus est, quia prior me erat, quia de plenitudine ejus omnes accepimus*⁹². Sed clamantem Joannem quod prior ipso fuerit, Sabellius non audit, utcumque de generatione apud Patrem Baptista instituebat sermonem. Quomodo igitur ei testimonium perhibet, quod ante ipsum erat? Certe quod spectat carnis generationem, Servator non erat ante eum : necessario vult secundum eam, qua Dei dicitur Unigenitus. Secundum hanc prior Joanne fuit, et ante eum nascebatur. Patieturne ista ad Patrem et universorum Deum referri, an potius ad verbum involuntarium et inexistentem in Deo, quod cum Deo idem sit? Sed de verbo non subsistente, est impossibile ut dicatur illud : *Ante me fuerat*. Quis adeo insanus est, ut opinetur Baptistam de universorum Deo isthæc usurpasse? *Erat ante me, et prius me genitus est?* Hinc igitur demonstratum est, eum de cujus divinitate agit, ante genitum Joannem substituisse : et prius illo genitum existisse : qui non solum modo Verbum, sed Deus, lux, Unigenitus, ante adventum in carne et erat et dicebatur. Unde vero hæc cogitatio evangelistæ accesserit, ipse nos docebit in sequentibus, Unigenitus Filius, qui erat in sinu Patris, ipse enarravit. Vides Verbi divinitatis rationes unde didicist.

5. Non Moyses ait, sed nec prophetarum quispian post Moysem : non e numero angelorum, aut sublimium aliquis potestatum : sed ipse Filius unigenitus, hoc enarrabat. Unigenitus Filius, factus visibilis, enarrationem de Patre apud homines instituebat alius, nempe existens, ab invisibili Deo : sed et præexistebat ille non, quod Marcello visum est, in mente Patris ; sed in sinu ejus : quomodo promisit Servator nobis, nos in sinu Abraham, Isaac, et Jacob quieturos : ita et ipse erat in sinu Patris, non unus idemque cum suo Patre. Nam nec nos futuri sumus iidem cum sanctis illis patribus. Sed et illud insuper observandum venit, quod ubi semel Verbum nominaverat, eundem etiam et Deum et lucem dixit, et Unigenitum appellavit, et Filium Dei confitetur. Nec deinceps illum Verbum usurpat, sed et Servatorem commemorat, insuper ipsum se dicentem non Verbum, sed Filium unigenitum, lucem, vitam, veritatem, et sexcenta quidem alia. Nimirum audire licet ipsum sic docentem : *Sic dilexit Deus mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credet in eum non pereat*⁹³. Et iterum : *Neque enim misit Deus Filium suum in*

✠ Ed. Paris., pag. 86. ⁹¹ Joan. xii, 28. ⁹² Joan. i, 15, 16. ⁹³ Joan. iii, 16.

(88-89) Vulgo πατρός et infra πρῶτος αὐτοῦ ἦν et ἐπὶ ἀκούσιον et νομίνας.

(90) Συνέστηκεν οὐ vulgo et τοῦ Υἱοῦ θεολογίαν.

(91) Ἀλλ' οὐδὲ προφητῶν τις. Hæc est vera lectio. M.—(Ego eodd. recutus sum.)

(92) Vulgo δέ.

mundum, ut judicet mundum⁸⁷. Et tertio : Qui non credit, jam judicatus est, quia non credit in aomen unigenitū Filii Dei⁸⁸. Ita hoc in loco iterum : Deus dedit et misit Filium, mundi Servatorem; et qui mittebatur, erat omnino alius a mittente. Quocirca mihi videtur Servator in sequentibus, tanquam Marcellum et ceteros qui naturæ Filii invident, pronuntiasse quod scriptum est : *Nonne in lege vestra scriptum est : Ego dixi, dii estis. Eos dixit deos, ad quos factum est verbum Dei : neque poterit dissolvi Scriptura. Quem Pater sanctificavit, et in mundum misit, vos dicitis : Quod blasphemias, quoniam dixi, quod Filius Dei sum*⁸⁹. Audisne hic quoties se Servator nominet non Verbum, sed Filium et Unigenitum : qualiter sese a Patre missum doceat : et priusquam mitteretur, sanctificatum ; et, quemadmodum, eos qui gravantur confiteri ipsum Filium esse Dei, aversatur, e divinis Scripturis docens, quod non tantum filii Dei, sed etiam dii mortales homines appellentur : ut minime blasphema dictum habeatur, confiteri illum simul, et Dei Filium, et Deum, quem Pater sanctificavit et in mundum misit. Quid ergo ille patiebatur, qui post hasce voces ausus est exsertim dicere, Verbum esse illum, nec præterea quiddam : atque ob eam causam ita totidem verbis scribere, [R. XXIV coll. p. 42] « Non nominat eum Dei Filium : sed ubique Filium hominis se ipse appellat, et ut sic per istiusmodi confessionem, hominem naturaliter existentem, Dei Filium factum persuasum deat, per huiusmodi cum Deo communionem. » Hæc cum dicantur a Marcello, miror ego quibus oculis contra tueri, quibus labellis contradicere tot audeat testimoniis. Quin et ducem esse ipsum se Servator ait congruenter iis quæ de luce sunt prædicta, *Ego, inquit, sum lux mundi*⁹⁰. Et iterum : *Ego sum lux, et veritas, et vita*⁹¹. Et demum : *Lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem*⁹². Quod si quis interroget, unde advenit, respondebit is qui dixit, *Qui desursum venit super omnes est*⁹³, et *Qui de caelo venit ille qui de caelo venit* ? Num non caro, quam assumpsit Servator ? Nequaquam, sed ipse erat, nempe lux Verbum, atque Deus, Unigenitus existens et Filius. Is illa omnia quæ vidit, et audivit, testificatur. An audivit hæc et vidit, cum in terris versaretur ? Non, sed prius. At quænam illa erant, quæ et vidit, nisi Pater ? Quem ille audivit, præter Patrem ? Adeo autem semetipsum Verbum nequaquam significativum esse professus est, sed Filium vere vivum et subsistentem, ut ita fuerit prolocutus, *Pater diligit Filium, et omnia tradidit in manu ejus : qui credit in Filium, vitam habet æternam*⁹⁴. Cre-

δ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται. Καὶ πάλιν· Ὁ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον. Καὶ αὐθις· Ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι οὐ καπίστευεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐν ταῦθα πάλιν· Ὁ μὲν Θεὸς εἶδεν καὶ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, ὃς ἐπέπεμπετο ἕτερος ὢν δηλαδὴ παρὰ τὸν ἀποστέλλοντα. Διὸ μοι δοκεῖ διὰ τῶν ἐξῆς, ὡς πρὸς αὐτὸν Μάρκελλον καὶ πρὸς τοὺς διαφθοροῦμένους τῆ τοῦ Υἱοῦ φύσει ἀναγεγράφαι αὐτὸς ὁ Σωτῆρ ἡμῶν εἰρηκῶς· Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ τόμῳ, ὅτι ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἔστε; Εἰ ἐκείνους εἶπε Θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ Λόγος ἐγένετο τοῦ Θεοῦ· καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἢ Γραφή· Ὁρὸ Πατὴρ ἠγάπησε, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὁμοίως λέγεται, ὅτι βλασφημῆς, ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι. Ἀκούεις ὁσάκις (93) αὐτὸς ὁ Σωτῆρ ἑαυτὸν οὐ Λόγον, ἀλλὰ Υἱὸν ὠνόμασε, καὶ Μονογενῆ προσεῖπεν ὅπως δὲ ἀπεστάλθαι ἑαυτὸν, καὶ ἠγάσθαι πρὸ τοῦ ἀποσταλῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς εἶδισκε, καὶ ὡς τοὺς διδάσκωντας Υἱὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν τοῦ Θεοῦ δυσωπαῖ, διδάσκων ἐκ τῆς θείας Γραφῆς, ὡς ὁ μόνον υἱὸς Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ θεοὶ θνητοὶ τῆν φύσιν ἄνερες ἐκλήθησαν· διὸ μὴ χρῆναι νομίζειν βλάσφημον εἶναι τὸ καὶ Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεὸν ὁμολογεῖν ὃν ὁ Πατὴρ ἠγάπησε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον. Τί οὖν ἐχρῆν παθεῖν τὸν μετὰ τὰς τοσαύτας φωνὰς τολμήσαντα φάναι, (94) « Ὀλον εἶναι αὐτὸν, καὶ οὐδὲν ἕτερον, » ἀτολεξεί τε εἰρηκότα, « καὶ διὰ τοῦτο, οὐχ Υἱὸν Θεοῦ » αὐτὸν ὠνομάζει, ἀλλὰ πανταχοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν λέγει, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας (95) θέσει τὸν ἀνθρώπον, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, « Υἱὸν Θεοῦ γενέσθαι παρασκευάσῃ. » Ταῦτα γὰρ Μάρκελλος εἶπεν, οὐκ οἷδ' ὅπως ὅποιοι ὀρθολογῶς οἷός τε ἦν ἀντιβλέπειν, ἢ ποίοις χεῖρασιν ἀντιφθέγγεσθαι, ταῖς τοσαύταις μαρτυρίαις. Καὶ φῶς δὲ αὐτὸν εἶναι ὁ Σωτῆρ παρῆστη, συμφώνως τοῖς περὶ τοῦ φωτὸς προαποδοθεῖσι, λέγων, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Καὶ πάλιν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Καὶ αὐθις· Ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς. Καὶ εἰ γέ τις ἔροίτο, πόθεν ἐλήλυθεν, ἀποκρίνεται ὁ εἰπὼν, Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν, καὶ, Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ὃ ἐώρακε καὶ ἤκουσε, μαρτυρεῖ. Τίς δ' ἦν ὁ ἐρχόμενος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; Μῆτι γε ἡ σὰρξ, ἣν ἀνελεῖψεν ὁ Σωτῆρ; Οὐδαμῶς; ἀλλ' αὐτὸς δηλονότι, τὸ φῶς, καὶ ὁ Λόγος, καὶ ὁ Θεός, καὶ ὁ Μονογενής, καὶ ὁ Υἱός, αὐτὸς ὢν ταῦτα πάντα. Ἄ ἐώρακα τὸν οὗτος καὶ ἤκουσε, φησὶ, μαρτυρεῖ. Οὐκοῦν καὶ ἐώρα καὶ ἤκουσε πρὶν ἐπὶ γῆς ἐλθεῖν. Τίνα δὲ ἐώρα (96) ἢ τὸν Πατέρα; Τίνας δὲ ἤκουσεν ἢ τοῦ Πατρὸς; οὕτω δὲ ἑαυτὸν, οὐ Λόγον σημαντικὸν, ἀλλὰ Υἱὸν

✠ Ed. Paris., pag. 87. ⁸⁷ Joan. III, 17. ⁸⁸ Ibid. 18. ⁸⁹ Joan. x, 34-36. ⁹⁰ Joan. VIII, 12. ⁹¹ Joan. XVI, 6. ⁹² Joan. III, 19. ⁹³ Ibid. 31. ⁹⁴ Ibid. 32. ⁹⁵ Ibid. 35, 36.

(95) Vulgo om. αὐτὸς; mox vulgò ἀπεστάλθη et Θεοῦ Υἱός.

(94) Μρ. Γσ. λόγον.

(95) Μρ. Γσ. φύσει.

(96) Vulgo καί.

ἀληθῶς ζῶντα καὶ ὑπεστώτα ἐδίδασκεν, ὡς λέγει· Ὁ Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· ὁ πιστεύων (97) εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Πιστεύωμεν τοίνυν, ὅτι τὸν Υἱὸν ἀγαπᾷ ὁ Πατήρ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Ἐπιμελῶς δὲ προσεκτόν τῳ πάντα τῆς τῶν γεννητῶν ὑπάρξεως ἀπάντων περιληπτικῶ ὄντι, δι' οὗ τὸ μέγεθος τῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ἴδοι ἂν τις, ἐννοήσας ὅση καὶ ὅποια χειρὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑπεδέδεκτο τὴν τῶν ὄντων ἀπάντων ὑπαρξίν. Εἰ γὰρ δὴ μέγας ὁ σύμπας οὐρανός τε καὶ κόσμος, καὶ τούτων ἔτι μακρῶ κρείττονα καὶ διαφέροντα τυγχάνει τὰ ἐπέκεινα τῶν ὁρωμένων ἐν ἀσωμάτοις καὶ ἀφθάρτοις, νοεραῖς τε καὶ θείαις ὑπεστώτα δυνάμει, πάντα τε ὅσα τὸν ἡμέτερον διαδιδράσκοντα νοῦν, τὴν ἡμετέραν γῶσιν λανθάνει· τούτων ἀπάντων μία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ χεὶρ περιδραττομένη, τῆς ἀπειρομεγέθους αὐτοῦ δυνάμεως τὴν ἀρετὴν ἐπιδείκνυται (98). Ὁ δὲ καὶ δι' ἐτέρας πάλιν αὐτὸς ὁ Υἱὸς παρὶσση φωνῆς, λέγων, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου. Εἶθ' ὡς ἡμῶν ἀπορούντων, τίς ποτ' ἦν, καὶ ὁ πηλίκος, ὁ τὴν τοσαύτην παρακαταθήκην ὑποδεδεγμένος, Μὴ ζῆσει, φησὶ, μηδ' ἐρώτα. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν ἀνθρώποις γνωρίζεσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς κρείττοσι καὶ θειοτέραις δυνάμειν ἢ ἀκριβῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατάληψις. Διὰ προφήσας, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου, ἐπήγαγε· Καὶ οὐδαίς (99) ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. Σεσιγάσθω τοίνυν πᾶς ἀπόβροτος περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ μόνω τῳ Πατρὶ παραδεδόσθω ἢ τῆς ἐξ αὐτοῦ γενέσεως αὐτοῦ (1) γῶσις, μηδὲ περαιτέρω τις ζῶντων χωρεῖται φύσεως πέρι καὶ οὐσίας ἀποβροῦτου. Μόνη δὲ ἡμῖν ἡ αὐτοῦ περὶ αὐτοῦ διδασκαλία τῆ τῆς πίστεως βεβαιούσθω χάριτι, σαφῶς πάντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς παραδεδόσθαι παιδαύουσα. Οὐκ οὖν ὁ μὲν Θεὸς ἐδίδου καὶ παρείδου ἐπιβελτιώσει καὶ ὠφελείᾳ, οἷα Σωτῆρι καὶ ἱατρῷ καὶ κυβερνήτῃ τῶν ὄλων τὴν παράδοσιν ποιούμενος· ὁ δὲ Υἱὸς ἐλάμβανε, καὶ οἷα πιστὸς παραθηκοφύλαξ τὴν δόσιν ὑπαίχετο (2), οὐχ ὡς Λόγος ἀνούσιος καὶ ἀνυπόστατος, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς Υἱὸς ὢν Μονογενῆς καὶ ἀγαπητὸς τοῦ Πατρὸς.

carens, sed tanquam is, qui vere cum sit Filius, unigenitus et dilectus Patri, ad hæc, semetipsum ipse nominavit panem vitæ, inquiring :

ζ. Ἐτι πρὸς τούτοις καὶ ἄρτον τῆς ζωῆς αὐτὸς δεικνύων ἐαυτὸν ὀνόμαζε, λέγων· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Καὶ ὅπως ὑπῆρχε ζῶν, διασάφει τρανώματα διαβροῶν, ἐν οἷς φησι, Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν Πατήρ, καὶ γὰρ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα. Καὶ Ὁ τρώγων με, κακίαιτος ζῆσει δι' ἐμέ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἐτέροις ἐδίδαξαν εἰπών· Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἐαυτῷ, οὕτω καὶ τῳ Υἱῷ (3) ἔδωκεν ἔχειν ζωὴν

A dimus itaque, quod Filium suum Deus cum diligeret Pater, omnia ipsi in manus tradidit. Attendendum est porro sedulo ad illud, omnia, utpote quo rerum omnium subsistentiæ comprehendantur : unde et videre quispiam posset magnitudinem potentiae Filii Dei ; dum recogitet, quantam qualemque in manum tradita sit a Patre rerum universarum subsistentia. Si magnum sit cœlum et hoc universum, certe quæ supra sunt ista oculis usurpata, in potestatibus subsistentia incorporeis, incorruptibilibus, intelligibilibus et divinis, multo quidem hisce sunt majora, et ab istis longe discrepantia : eique ab istis universa, quæ cum captum transcendunt nostrum, nostram quoque refugiant cognitionem. Ista omnia et singula cum unica illa manu

B Filii Dei unigeniti apprehendat, potentiae suæ virtutem, omnem magnitudinem supergressæ patefacit. Quod ipsum, et per aliam suam vocem indicat Filius ubi loquitur, Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Deinde ac si nos in incerto hæreremus, quisnam ille esset, et qualis, qui depositum receperat istiusmodi, Nolite, ait, quærere nec interrogare quis? Non est enim ille talis qui ab hominibus possit comprehendi : imo ne quidem perfecte intelligi potest ab illis, quæ sunt superne, potestatibus ; cum sit Filius Dei. Quocirca postquam enuntiaverat, Omnia mihi data sunt a Patre meo, intulit : Et nemo novit Filium, nisi Pater. Quocirca silentio involvatur omnis de Filio Dei sermo qui est inenarrabilis, et soli ejus Patri commendatur illius de seipso generationis modus et intelligentia : nec disquirendo quispiam progrediatur ulterius, in natura et substantia inenarrabili. Ipsius autem de seipso doctrina solummodo per gratiam quæ ex fide est obsignata maneat : quæ omnia quidem ipsi tradita a Patre suo manifeste admodum nos docet. Dedit ergo Deus atque tradidit illi hanc traditionem suam, ad emendationem et profectum universitatis, tanquam Servatori, medico, gubernatori omnium. ✕ Filius ea recepit, et tanquam fidus quispiam depositi custos donum illud apud se detinuit, non ut Verbum insubsistens et substantia

C qui est inenarrabilis, et soli ejus Patri commendatur illius de seipso generationis modus et intelligentia : nec disquirendo quispiam progrediatur ulterius, in natura et substantia inenarrabili. Ipsius autem de seipso doctrina solummodo per gratiam quæ ex fide est obsignata maneat : quæ omnia quidem ipsi tradita a Patre suo manifeste admodum nos docet. Dedit ergo Deus atque tradidit illi hanc traditionem suam, ad emendationem et profectum universitatis, tanquam Servatori, medico, gubernatori omnium. ✕ Filius ea recepit, et tanquam fidus quispiam depositi custos donum illud apud se detinuit, non ut Verbum insubsistens et substantia

7. Ego sum panis vitæ. Ego sum panis ille vivus, qui de cælo descendi. Qualiter autem vivus existebat, apertissime declaravit inquiring, dum affirmat, Quemadmodum misit me vivens Pater, et ego vivo per Patrem. Et : Qui me comedit, ille propter me vivet. Hoc ipsum alibi edocuit, inquiring : Et quemadmodum Pater vitam habet in semetipso, ita et Filio dedit habere vitam in semetipso. Erat igitur panis vitæ : et in cælo subsistebat, angelicas

✕ Ed. Paris. pag. 88, 89.

⁹⁷ Math. xi, 27. ⁹⁸ ibid. ⁹⁹ Joan. vi, 35, 41. ¹⁰⁰ ibid. 58. ¹⁰¹ ibid. ¹⁰² Joan. v, 26.

(97) Vulgo πιστεύωμεν et dein ὑπάρξεως ἀπάντων et ἀπεδέδεκτο.

(98) Vulgo ὅδε et ἀπὸ τοῦ π.

(99) Vulgo γινώσκει et μοι παρεδιδόσθω.

(1) Vulgo om. αὐτοῦ et μοι παρεδιδόσθαι.

(2) Vulgo ἐπέχ. et μοι ἄρτον τῆς ζ. et τρανώματα.

(3) Vulgo δίδωκεν.

virtutes irrigans atque nutriens, per suam divinitatis potestatem. Hæc erat ille, priusquam in terram descenderet; Filius erat, vitam in seipso continens: ad eum modum quo in se habebat vitam Pater. Patris enim sui vitam et divinas suæ vitæ quod proprium fuerat atque peculiare (ob quod solus habere dicitur immortalitatem, quemadmodum locutus est divinus Apostolus) nemo præter Filium possidere poterit: qui et imago sui Patris ait, et factus quoque ad imaginem Patris. Ante vero dictam ille vitam possidet, non sine principio, non legitime, suam propriam, velut Patris possessionem, sed quam accepit a Patre. Ita enim ait, *Et Filio dedit vitam habere in semetipso, quemadmodum Pater habet vitam, in seipso*. Ille ergo dedit, accepit iste. Solusque hanc habet late prærogativam, ut non e foris aliunde ad illum accesserit vita, quemadmodum cæteris creaturis accedere solet, sed in seipso scaturientem illam tenet, secundum conditionem ejus quæ in Patre est. Quocirca, quæ participant de vita omnia, vivunt illa de Filii largitate supererogata, solus autem ipse vitam habet in seipso scaturientem, Patre illam largiente, ad eorum usum et fruitionem, qui deinceps erant vita vivificandi. Id quod ipsemet testatur inquisiens, *Quemadmodum me misit vivens Pater, et ego vivo propter Patrem*. Et: *Qui comedit, ille propter me vivet. Hic est panis, qui de cælo descendit*⁵. Vides autem, ut panis erat vitæ, etiam dum adhuc in cælis esset. ✕ Ob quam ipsam causam legitur alicubi dictam, *Panem angelorum comedebat homo*⁶. Priusquam ergo mitteretur, vivebat in cælo, et per Patrem vivebat: non ut Verbum significativum; non ut unum atque idem cum Deo existens, sed tanquam is qui subsisteret, et vitam sibi propriam possidebat: illam scilicet, quam Pater clarissimè illi fuerat. Progressus tenno, excellentiam paternæ gloriæ dum insinuat, ait: *Quemadmodum me Pater docuit, ista loquor*⁷. Et, *Qui me misit, is mecum est: non me dimisit solum, quoniam ego ubique, quæ sunt ipsi complacentia, facio*⁸. Omni modo hic mihi observes velim, quid et quomodo, ubique, dicatur. Non enim, Nunc ait, dum in terris per carnem cum hominibus versor, quæ Patri sunt complacentia, facio: sed semper et ubique. Hæc autem ita se locutum testatur, ut qui illa acceperat a Patre suo. Quocirca doctorem suum inscribit Patrem, alius ab eo proæal dubio existens: siquidem omnis qui ab alio edocetur, diversus plane ab illo existit, qui docet. Quod si in Deo Verbum erat (propter quod logicus dicatur ille), cogitationum sui Patris et sensuum tantommodo significativum: qui potest fieri, ut sit ipse magister sui ipsius informator? Quomodo, cum a Deo sit inse-

✕ Ed. Paris. pag. 90.

⁵ Joan. vi, 58, 59. ⁶ Psal. lxxviii, 25; II Esdr. ix,

(4) Vulgo ἐν ἑαυτῷ ἔχειν; supra vulgo κατὰ τοῦτον.

(5) Vulgo ἔδ.

(6) Mss. ἔζην; mox vulgo οὐδ' ὡς ἐξ ἑῶν ὑπεροχῆν,

ἐν ἑαυτῷ. Ἄρ' οὖν καὶ ἄρτος ἦν ζωῆς· καὶ ὑπῆρχεν ἐν τῷ οὐρανῷ, τὰς ἀγγελικὰς θανάμεις ἐκάρπων καὶ τρέφων τῇ τῆς θεότητος αὐτοῦ δυνάμει. Καὶ τοσαῦτα ἦν, πρὶν ἐπὶ γῆς ἔλθειν· γίως τε ἦν ζωὴν ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὁμοίως τῷ Πατρὶ ζωὴν ἔχοντι ἐν ἑαυτῷ. Τὸ γὰρ ἐξείρατον καὶ ἰδιόζον τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγεννήτου καὶ θεϊκῆς ζωῆς, ἐ' ἦν μόνος ἔχειν ἀθανασίαν κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον εἰρηται, μόνος ἂν ἔχει ὁ γίως· ἔτι αἰκῶν τοῦ Πατρὸς καὶ κατὰ τοῦτο τυγχάνων. Ἐχει ἔτι τὴν εἰρημένην ζωὴν, οὐκ ἀναρχον, οὐδ' ἀγέννητον, οὐδ' ἰδιόκτητον ὁμοίως τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν. Οὐτως γὰρ φησι· Καὶ τῷ γίω ἔδωκε ζωὴν ἐν ἑαυτῷ (4), καθὼς ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ. Οὐκ αἰκῶν ὁ μὲν ἔθεκεν, ὁ δὲ ἀληθεύει. Καὶ μόνος τοῦτ' ἀληθεύει τὸ γέρας, ὡς μὴ ἔθεθεν ποθεν αὐτῷ κοπιζέσθαι ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ζῶσι τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ κηγάζουσαν ἔχειν αὐτὴν, κατὰ τὴν ἐν τῷ Πατρὶ. Διὸ πάντα μὲν τὰ τῆς ζωῆς μέτοχα ἐξ ἐπιχορηγίας τοῦ γίω ζῆ· μόνος δὲ αὐτὸς κηγάζουσαν ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, τοῦ Πατρὸς αὐτῷ τοῦτο δωρησαμένου εἰς ἀπώλειαν τῶν μὴ ἄλλων· αὐτοῦ ζωοποιεῖσθαι. Ὅθεν (5) καὶ αὐτὸς διδάσκει λέγων· Καθὼς ἀπέσταλμά με ὁ γίω Πατήρ, πᾶσι τῷ διὰ τὸν Πατέρα. Καὶ· Ὁ τρώγων με, πνεύματος ζήσει δι' ἐμὲ. Ὅθεν εἶπεν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· Ὁρᾶς ἔσται καὶ ἐν οὐρανῷ ὑπάρχων, ἄρτος ἦν ζωῆς. Διὸ λέγουσιν καὶ· Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγον ὁ ἀνθρώπος. Καὶ πρὶν ἀποστέλλαι ἄρα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἐν οὐρανῷ ἦν (6), καὶ ἔζη διὰ τὸν Πατέρα οὐκ ὡς ἄλογος σημαντικῶς, οὐδ' ὡς ἐν καὶ ταῦτον ὑπάρχων τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς ὑπερσῶς καὶ ζωὴν ἰδίαν ἔχων, ἦν ὁ Πατήρ αὐτῷ δίδων. Καὶ προῖων δὲ ἐξ ἑῶν τὸ ὑπάρχον τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης παριστάς· Καθὼς ἐδίδοξέ με Πατήρ, ταῦτα λαλῶ. Καὶ· Ὁ κέμψας με μετ' ἐμοῦ ἔσται. Οὐκ ἀφῆκε με μόνον, δεῖ ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ κοῦ πάποτε. Τῆραι δὲ ἀκριβῶς, ὅπως εἰρηται πάντοτε. Οὐ γὰρ, Νῦν, φησὶν, δεῖ ἐπὶ γῆς ἀνθρώπου διὰ σαρκὸς ὁμιλῶν, τὰ ἀρεστὰ τῷ (7) Πατρὶ διαγράφονται, ἀλλὰ καὶ πάντοτε. Καὶ ταῦτα δὲ λαλεῖν μαρτύρεται, ἄπαρ, ὡς παρὰ διδασκάλου, παρὰ τοῦ Πατρὸς μαμάθηκεν· οὐκ αἰκῶν καὶ διδάσκαλον ἐπιγράφεται τὸν Πατέρα, ἕταρος ὢν, δηλαδὴ, παρ' αὐτὸν, εἰ γε πᾶς ὅτω μαθητευόμενος ἕταρος τυγχάνει τοῦ διδάσκοντος. Εἰ δ' ἐν τῷ Θεῷ ἦν ὁ ἄλογος, ἐ' ὢν καὶ λογικῶς ἂν ῥηθείη τῶν τοῦ Πατρὸς νοημάτων σημαντικῶς τις ὢν· πῶς ἂν αὐτὸς ἑαυτοῦ γένοιτο διδάσκαλος; Πῶς δ' ἀχώριστος ὢν τοῦ Θεοῦ, ἑαυτὸν ἔλεγεν ἀποστέλλαι; Πῶς ἔτι, ἐν καὶ ταῦτον ὑπάρχων τῷ Θεῷ, τὰ ἀρεστὰ πράττειν αὐτῷ διαμαρτύρετο; Εἰ δὲ πρὸς ταῦτα λόγοι Μάρκελλος, ἐν τῇ σαρκὶ ὄντα τὸν ἄλογον, ταῦτας εἰρηκέναι τὰς φωνὰς, καὶ τί τοῦτο φήσομεν πρὸς τὸν μὴ ὁμολογεῖν τὸν γίω (8) αὐτὸν εἶναι, ἀλλὰ ἄλογον μόνον; Πῶς

et infra δεῖ ἐπὶ.

(7) Vulgo αὐτῷ τῷ.

(8) Vulgo τὸν μὴ ὁμολ. τὸν γίω.

δ' ἐν τῇ σαρκὶ ἦν, ὅτε ταῦτα ἔλεγεν; Ἄρα γε ζῶν, καὶ ὄφρατος, καὶ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων ἕκτος; Καὶ τίς ἦν ὁ Πατήρ τότε, μὴ τὸν οὐκ αἰὼν κατημένον ἐν ἑαυτῷ Λόγον, ἀλλ' ὄφρατος ἀνευ Λόγου; ἐνοικῶν δὲ ἐν τῇ σαρκὶ ὁ Λόγος, ὅτ' ἐπὶ γῆς ἐποιεῖτο τὰς διατριβάς, εἰ μὲν τοῦ Πατρὸς ἕκτος ἦν, ζῶν καὶ ὄφρατος, καὶ τὴν σάρκα κινῶν ψυχῆς δίκην, ἕτερος δηλαδὴ παρὰ τὸν Πατέρα, καὶ δύο πάλιν ὑποστάσεις, αὐτὸς τε καὶ ὁ Πατήρ, ὑπῆρχον. Μάταιός τε πᾶς ὁ Μαρκελλίου παφώρται πόνος, οὐσιώδη Λόγον ζῶντα καὶ ὄφρατος, τὸν ἐν τῇ σαρκὶ γενόμενον ὀριζομένου. Εἰ δ' ἕκτος ὑπῆρχε τοῦ Θεοῦ (9) ὁ ἐν τῷ σώματι κατοικῶν Λόγος, ἦν καὶ δὲ καὶ συνῆπτο τῷ Θεῷ, ὡς ἐν καὶ ταῦτον εἶναι τε αὐτῷ ἐξ ἀνάγκης δύοσι, ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα ἐν τῇ σαρκὶ, ἢ (10) τὸν Υἱὸν ὄφρατος καθ' ἑαυτὸν καὶ ἐνεργῶντα ἐν τῷ σώματι, ἢ ψυχῆν ἀνθρώπου, ἢ εἰ μηδὲν τούτων, αὐτόματον κινεῖσθαι τὴν σάρκα, ἄψυχον οὖσαν καὶ ἄλογον. Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα λέγοι, ἴσται ὁ Πατήρ αὐτῷ ὁ γεννηθεὶς καὶ παθὼν καὶ πᾶν ἔργον ἀνθρωποπαθὲς ὑπομείνας, δὲ θεὸς φεγγεῖον Σαβέλλιον ἀσεβείας ἐγράφαστο γραφὴν τοῦ Θεοῦ ἢ Ἐκκλησία. Εἰ δὲ τὸν Πατέρα λέγειν οὐ θεμιτὸν ἐνανθρωπήσαντα, τὸν Υἱὸν ὀμολογεῖν ἀνάγκη, αὐτῷ μαθητευομένους τοῦτο διδάσκοντι. Εἰ δὲ τοῦτον ἀρνοῖτο Μάρκελλος ὄφρατος, ὥρα ψιλὸν ἀνθρώπον αὐτὸν ὑποτίθεσθαι ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συνεστῶτα, ὡς μηδὲν τῆς κοινῆς ἀνθρώπων διαλλάττειν φύσεως. Ἄλλα καὶ τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας ἀπαλήσεται τὸ δόγμα· ὁ δὲ πάλαι μὲν Ἐβωναιοί, νεωστὶ δὲ ὁ Σαμουσατεὺς καὶ οἱ ἐπὶ κλην ἐξ αὐτοῦ Παυλιανοὶ φρονήσαντες (11), δυσφημῶν ὑπέμειναν δίκην. Τί δὲ οὖν λείπεται μετὰ ταῦτα ἢ τὴν σάρκα μόνον εἰσάγειν ἕχα παντὸς ἐνοικίου τῶν δίκην παρὰ τοῖς θαυματοποιῶσι αὐτόματον κινουμένην; Καὶ πῶς ἢ σὰρξ, καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ σῶμα, ἕχα τοῦ ἐνεργούντος εἶπεν (12) ἄν, *Καθὼς ἐδίδαξέ με, ταῦτα λαλῶ; πῶς δὲ ἢ σὰρξ, εἶπεν ἄν ὅτι, Ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ κοῦω πάντοτε; Πῶς δὲ ἢ σὰρξ ἀπιστάλθαι ἑαυτὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔλεγεν; Ἄρα δὲ Πατέρα τῆς σαρκὸς τὸν Θεὸν λέγειν ὄσιον, ἢ μᾶλλον τοῦ ἐν αὐτῇ κατοικοῦντός τε καὶ ἐνεργούντος; Τίς οὖν ἦν οὖτος; Πότερ αὖ ἐν τῷ (13) Θεῷ Λόγος, αὐτὸς ὢν ὁ Θεὸς κατὰ Σαβέλλιον, ἢ, ὅπερ ὄσιον καὶ ἀληθὲς λέγειν, ὁ ζῶν καὶ ὄφρατος Μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ μῆδέτερα τούτων λέγοι, ἐξ ἀνάγκης ὑποστήσεται ψυχῆν ἀνθρώπου, καὶ ἴσται αὐτῷ ψιλὸς ἀνθρώπος ὁ Χριστός. Καὶ οὐκέτι Σαβέλλιος, Παυλιανὸς δ' ἡμῖν ἴσται, ὁ νέος συγγραφεὺς. Εἰ δὲ τὸν ἐν τῷ Θεῷ φαίη Λόγον ἐνοικῆσαι τῇ σαρκὶ, ὁδῶν ἕτερον ὄντα ἢ Λόγον, καὶ Λόγον σημαντικὸν ἢ ἐνεργητικόν· καὶ πῶς οὗτος εἶπεν ἄν ζῆν ἰδιάζουσαν ζωὴν παρὰ τὸν Πατέρα; Πῶς δὲ αὐτὸς ἀπέσταλτο συνημμένος καὶ ἠνωμένος αἰεὶ τῷ*

A parabilia, missum fatetur semetipsum? Quomodo cum sit unum atque idem cum Deo, se Deo complacentia perficere testatur? Quod si respondeat ad hæc Marcellus, Verbum carnem factum hæc pronuntiasse: et quid istud inquam ad illud, non confiteri eum Filium esse, sed solum Verbum. Qualiter vero in carne fuit cum hæc proloqueretur? Numne vivens, subsistens, extra Patrem constitutus? Et quis, queso, erat tum ille Pater, qui suum in se Verbum tunc non possidebat? sed sine suo Verbo subsistebat? carnem vero Verbum tunc inhabitans, cum in terris hic conversaretur, siquidem extra suum Patrem fuerat, vivens, subsistens, carnem movens ad instar animæ, omnino erat alius a Patre suo, et dum tum hypostases, ipse atque Pater, subsistebant. Frustraneus erit porro Marcelli labor omnia, qui illum, quod in carne fuit substantiale Verbum, vivum, et subsistens determinavit. Quod si Verbum illud quod inhabitabat carnem, extra Deum fuerat, unitum vero fuit et copulatum eidem, tanquam ἕx unam atque idem cum eo: omnino concessurus est illi existentiam, et ipsum quoque esse, cum carne existentem Patrem, et Filium a se et per se subsistentem, et in corpore operantem: aut saltem humanam animam: si nihil horum; tum certe sua sponte per se moveri carnem, fateatur necesse est inaniam et irrationalem: sin vero concesserit esse Patrem: erit illi Pater, genitus, passus, et omnia humana opera qui subivit. Quod cum Sabellius olim affirmavit, inscripsit ei dicam impietatis Ecclesia Dei. Quod si nefas sit dicere, incarnatum fuisse Patrem; necesse est de Filio hoc pronuntiemus, ab ipsius schola et disciplina, qui hoc docuit, profecti. Quod si illum abnegaverit subsistentem Marcellus, merum illum hominem concedat oportet de corpore atque anima constitutum: ita ut a comuni natura hominum nullatenus recedat. Sed et dogma hoc Ecclesia rejecit etiam: quod cum olim Ebionæi tuerentur: et non ita pridem propugnaret Samosatensis, et qui ab illo denominantur, Pauliani, blasphemiam sententiam, ab Ecclesia latam in eos subierunt. Quid ergo restat aliud, quam ut carnem introducat nudam omni prorsus habitatore? admodum eorum puparum, quos seipsos motitantes, agyrtæ circumducunt. Et quo pacto caro, et ipsum nec par seipsum corpus absque ullo inoperante dixerit, *Quæ ille me docuit, ea proloquor?* quomodo caro dixerit, *Ego semper, et ubique ea operor, quæ sunt illi complacentia?* Quo pacto, se carō unisam dixerit a patre? Anne carnis patrem dicere Deum, sanctum est? aut potius ejus, qui carnem insidet et inhabitat? Quis tandem ille fuerit? Numne Verbum

✱ Ed. Paris. pag. 91.

(9) Ἐκτὸς ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ. Potius ὑπῆρχε [sic codd.], ut ἦν καὶ, et συνῆπται. M. — Mox vulgo σαρκὶ καὶ τ. Υἱόν.

(10) Vulgo ἢ ὄσται, et mox vulgo ὅδε φεγγεῖ. et infra ὄσται. δ ἄ.

(11) Δυσφημίας M. in corr.; mox vulgo τί δὲ et δίκην τὴν π.

(12) M. εἶπεν; mox vulgo ἄν ἐγὼ εἶ.

(13) Vulgo om. τῷ, et infra vulgo συνημμένος ἢ ἠνωμένος.

illud quod in Deo fuerat, ipsemet item Deus, ut Sabellin placuit? aut potius (quod cum sanctitate stat et veritate) vivens et subsistens unigenitus Filius Dei? Quod si nihil horum ipsi arriserit, omnimodo substituet hic humanam animam; atque ita erit illi nudus homo Christus. Nec ulterius nobis Sabellius prodebit, sed de secta Paulianorum, novus scriptor. Quod si Verbum illud dixerit hominem habitare, quod in Deo fuit, nihil aliud ipsum, nisi Verbum existens, et Verbum significativum vel operativum, quo pacto hoc dicatur, vitam propriam et peculiarem vivere se junctam a Patre? Quo missus fuit ille qui quidem cõnitus semper, et copulatus Patri consistebat? Quo pacto præceptorum suum affirmat Deum Patrem? quo pacto se semper et Ꝟ ubique Patri suo complacentia fecisse dicat? Sunt enim hæ voces satis claræ et manifestæ filii illius vivi et subsistentis, qui ubique certe per Evangelium deprecatur Patrem, et a Patre, ut se glorificet, petit. Quæ quidem omnia, quid aliud doceat, quam ipsum revera substituisse? imprimis ubi ait: *Duorum hominum testimonium verum est. Ego sum, qui testimonium perhibeo mihi metipsum: et qui misit me Pater, de me is perhibet testimonium*⁷. Tot locis cum se vivum prædicaverit Servator, nusquam se tamen Verbum nominavit, sed Filium, et lucem, et unigenitum, et panem vitæ. Verba autem sua et verba se habere quidem docet, ubi ait, *Si quis Verbum meum custodiverit*⁸: at semetipsum, Verbum nusquam nominat. Et certe erubescendum illi fuerat, qui, hisce omnibus non obstantibus, Verbum illem et nihil aliud nisi Verbum designavit. Audisis ergo quæ scripsit, dixit. [R. XXXVII.] Adeo ut omnimodo manifestum fuerit, nullum aliud nomen Verbi æternitati congruere præter hoc ipsum, quod sanctissimus Dei discipulus et apostolus Joannes in principio Evangelii nominavit. Et secundo: Ut ostenderet, quod si novum nomen aliquod et nuper datum ei conveniebat, a novo et nuper tradito testamento, hoc erat ipsum congruum illi in carne dispensationi. Et tertio: Quocirca, priusquam descenderet, et de Virgine nasceretur. Verbum erat tantummodo. Quid enim esset aliud priusquam carnem humanam assumebat, is, qui, quod ab ipso scriptum eat, descendit in novissimis temporibus? certe natus de Virgine nihil aliud erat. Hæc facile fuit sciscere et sentire Marcello, propterea quod Filium Dei non prosteatur, ad quem sua referebat evangelista. Quid ais, mi homo? Non illum solummodo nominavit Verbum, sed et Deum: sed lucem, illuminantem omnem hominem in hunc mundum venientem: sed unigenitum Filium, qui fuit in sinu Patris⁹. Nemo idcirco de hinc theologum et evangelistam calumniatur, sed cum accurratione illum audiat, qualemam Verbum designabat, cum statim intulerit, *Et Deus erat Verbum*. Cui et adjecit illud, *Omnia per illum facta sunt*¹⁰. At ab ipsemet Servatore universalitatis, ne

⁷ Ed. Paris. pag. 92.

⁸ Joan. viii, 17, 18. ⁹ ibid. 51, 52. ¹⁰ Joan. i, 1, 9, 18. ¹¹ ibid. 3.

(14) Vulgo ζῶντος καὶ ὑφιστ.

(15) Vulgo ἄν, et mox οὐδαμῆ.

(16) Καὶ πάντα λόγον, ἢ λόγον. Ænigmata sunt ista, forte legendum, καὶ πανταχοῦ λόγον σπρέψων, καὶ πάντα, ἢ καὶ αὐτὸν λόγον μὲν ἔχειν διδάσκων φάσκει. Sensus opinor est ab istis non admodum diversus. M.—[Καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Λόγον R 1.

θεῶ; Πῶς διδάσκαλον αὐτοῦ φησὶν εἶναι τὸν Πατέρα; Πῶς δὲ τὰ ἀρεστὰ τῷ Πατρὶ πάντα πράττειν ἐκ τὸν θεῶν; αὐταὶ γὰρ διαβρήδην Υἱοῦ ὑφιστάτας καὶ ζῶντος (14) εἶναι ἄν φωναί, καὶ δι' οὗλου δὲ (15) τοῦ Εὐαγγελίου ὁ εὐχόμενος τῷ Πατρὶ, δοξάζων τὸν Πατέρα ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς δοξασθῆναι ἀξίων, τί ἕτερον ἢ ὑφιστάτα ἐαυτὸν δεῖκνυσι, καὶ μάλιστα δεῖ φησὶ, *Ἄνθρωπων ἢ μαρτυρία ἀληθῆς ἐστίν*. Ἐγὼ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμῆς καὶ· Ὁ κέρμας με Πατὴρ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. Διὰ τοσούτων αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ζῶντα ἐαυτὸν παραστήσας, οὐδαμοῦ μὲν Λόγον ἐαυτὸν ὠνόμασεν, Υἱὸν δὲ, καὶ φῶς, καὶ Μονογενῆ, καὶ ἄρτον ζωῆς (16) [Καὶ πάντα λόγον, ἢ Λόγον,] Καὶ λόγον μὲν ἔχειν διδάσκει φάσκων, Ἐδρεῖς ἀγαπᾶ με, τὸν Λόγον μου τηρῆσαι· ἐαυτὸν δὲ Λόγον εἶναι οὐ φησὶν. Πῶς οὖν μετὰ ταῦτα πάντα, οὐκ ἐρυθρήσῃ ὁ μόνον Λόγον, καὶ οὐδὲν ἕτερον εἶναι αὐτὸν ἀποφηνάμενος; Ἐπάκουσον γοῦν ὅπως ἔγραφε, λόγων, «Ὅσα πανταχόθεν δηλὸν ἐστὶ μηδὲν ἕτερον ἐτῆ ἀλλότρητι τοῦ Λόγου ἀρμύττειν νομομα, ἢ τοῦθ', ἐπερὶ ὁ ἀγιώτατος τοῦ Θεοῦ μαθητῆς καὶ ἀπόστολος ἐ Ιωάννης, ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου εἶπεν (17). [Καὶ πάλιν·] Ἴνα δεῖξῃ ἐτι εἰ τῆκαινὸν καὶ νεώτερον νομα, ἐ τοῦτ' ἀπὸ τῆς καινῆς αὐτῷ καὶ νίας ὑπῆρξε κατὰ ἐ σάρκα οἰκονομίας. [Καὶ αὐθις·] Ὅδοκον πρὸ μὲν τοῦ ἐ κατελεθεῖν, καὶ διὰ τῆς Παρθένου ταχθῆναι, Λόγος ἦν ἐ μόνον. Ἐπει τὶ ἕτερον ἦν, πρὸ τοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ἐ ἀναλαβεῖν σάρκα, τὸ κατῆλθεν ἐπ' ἐσχάτων τῶν (18) ἐ ἡμερῶν; ὡς καὶ αὐτὸς γέγραφε. Καὶ τὸ γεννηθῆν ἐ ἐ τῆς Παρθένου οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ Λόγος. » Τοσαῦτα Μαρκέλλω εἰπεῖν καὶ ἀποφηνασθαι πάρεστι, διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, πρὸς ὃν εἶπεν ἄνθ Εὐαγγελιστῆς μέγα ἐπιβοήσας. Τί φῆς, ἄνθρωπε; Ὅ Λόγον αὐτὸν ἐφη μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν καὶ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, καὶ Μονογενῆ Υἱὸν τὸν εἰς τὸν κόσμον τοῦ Πατρὸς. Μὴ δὲ μόνον οὖν συκοφαντεῖτω τις τὸν θεολόγον (19), ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπαλέτω αὐτοῦ, ὅποιον ὑπέθετο Λόγον, παρὰ πάδας συνάψας, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· καὶ προσθεῖς τὸ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Κατὰ δὲ αὐτὸν τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα οὐδὲ ἀπαξ ὠνόμασται Λόγος, ἀλλὰ Υἱὸς Θεοῦ, καὶ Μονογενῆς, καὶ φῶς, καὶ ζωῆ, καὶ ἀλήθεια, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Λόγος.

p. 92 D]. — Mox vulgo ἔγραψε.

(17) Εὐαγγελοῦ εἰσεῖν. Lege εἶπεν. M.

(18) Vulgo om. τῶν. Mox vulgo καὶ φῶς τ. φ. κ. ἄνθρ. ἐργ. εἰς τ. κ. καὶ Θεὸν καὶ μ. Υἱὸν τὸν εἰς τ. Π., καὶ οὐ λόγον μόνον ἐφη αὐτόν. Μὴ οὖν.

(19) Vulgo θεολόγον καὶ εὐαγγελιστήν.

semel quidem Verbum nominatur, sed Filius Dei, sed unigenitus, sed lux, sed vita, sed veritas : seu omnia potius quam Verbum.

η. Εἰ δὲ λέγοι ταῦτα ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰρησθαι, λεγθήσεται αὐτῷ, ὅτι καὶ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, οὐδ' ἐτέρωθεν ἦν ἢ ἐξ αὐτῆς. Ἐν (20) δὲ οὖν καὶ τὸ αὐτὸ Εὐαγγέλιον, ὁ αὐτὸς τε εὐαγγελιστῆς, ὁ Λόγος αὐτὸν εἰπὼν, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα περὶ αὐτοῦ συνεγράψατο. Καὶ Παῦλος δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων·

θ. Ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, δηλός ἐστι τὸν πρὸ τῆς ἐνσαρκου παρουσίας Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, οὐ Λόγον ὀνομάζων, ἀλλὰ Κύριον Ἰησοῦν καὶ Χριστόν. Ἄλλ' (21) εἰ κατὰ Μάρκελλον εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἦν ὁ Θεός, καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος (22), ἐπήρκει τῷ Ἀποστόλῳ φάναι· Ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. Πλήρης γὰρ ἦν ἡ διάνοια, καὶ ὁ Λόγος αὐτοτελής, τὸν Θεὸν εἰσηγουμένους ποιητῆν τῶν ὄλων. Ἄλλὰ τοῦτο καὶ Ἰουδαῖος ἄν τις εἴποι. Ὁ δὲ τῆς Ἐκκλησίας κηρυξ πρὸς τῷ προτέρῳ καὶ τὸ δεύτερον μὴ ἀγνοεῖν διδάσκει. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Διὸ προστίθει τὸ δεύτερον ἐξῆς λέγων, ἡμῖν· εἰ γὰρ, καὶ μὴ πᾶσιν, ἀλλ' ἡμῖν, φησὶν, εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Διὰ τί δὲ μετὰ τὸν ἕνα Θεὸν καὶ οὗτος ἡμῖν εἰς Κύριος παρίστησιν, ἐπιλέγων, δι' οὗ τὰ πάντα; Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἐκ τῶς ἡμῖν, τοῖς τοῦτ' ἐπισταμένους, Κύριος εἶναι τῶν ὄλων μετὰ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν πεπίστευται. Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς σαρκὸς ταῦτ' (23) ἔλεγεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, δηλός ἐστιν ἐκ τοῦ ἐπιφέρειν, δι' οὗ τὰ πάντα. — Ἡμῖν γὰρ, φησὶν, εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Ὁ δὲ (24) καὶ περὶ τοῦ φωτός, καὶ περὶ τοῦ περιώντος Λόγου (25) εἴρηται. Αὐτὸς οὖν ἦν Ἰησοῦς Χριστός τὸ φῶς καὶ ὁ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἀλλ' οὐχ ἡ σὰρξ. Οὐ γὰρ ἂν περὶ τῆς σαρκὸς ἀσυναρτήτως (26) οὕτως εἶπεν ἂν τὸ, δι' οὗ τὰ πάντα.

Ὡς δὲ τὸν τῆς σαρκὸς προὔπαρχοντα τοῦ Θεοῦ Υἱὸν Χριστὸν ὀνομάζειν ὁ αὐτὸς Παῦλος, κατὰ τὸ αὐτὸ, Πέτραν αὐτὸν ἀποκαλῶν, δι' ὧν γράφει περὶ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ συνδιατριφάντων τῷ Μωϋσεῖ, λέγων, Ἔκτισον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Καὶ ἐπισφραγίζεταί τὸ αὐτὸ, μεθ' ἕτερα φάσκων· Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐκείρασαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀπίωντο. Καὶ ἐτι μάλλον τοῦτ' αὐτὸ βεβαιῶ λέγων· Πίστει Μωϋσοῦς μέγας γενόμενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραώ· μείζονα πλοῦτον ἠρησάμενος τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. Ἐναργέ-

8. Quod si hic opponat, has de Novo Testamento & desumptas esse nomenclaturas, dicendum illi est, quod et illud testimonium, *In principio erat Verbum* ¹¹, non est desumptum aliunde, ut unum atque idem Evangelium, atque ipsemet evangelista, qui nominavit illum, Verbum, illa cætera de eodem scriptis mandaverit. Sed et divinus Apostolus Paulus dixit,

9. *Unus Deus Pater e quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem sunt omnia* ¹². Satis clare, Dei Filium, per quem omnia facta sunt etiam ante ipsius in carne adventum, non voca Verbum, sed Dominum Jesum Christum. Quod si, quemadmodum Marcello placet, idem erat et Deus, et in Deo Verbum, suffecisset Apostolo illud dixisse, *Nobis unus Deus Pater, e quo sunt omnia*. Scelus etenim plene constabat : et sermo perfectus erat, quo Deus universi conditor ponebatur. Sed vel Judæus ita affirmaret. Ecclesiæ ergo præco, ad illud prius, hoc positum in secundis nos noluit ignorare. Quodnam vero illud? *Et unus Dominus Jesus Christus*. Quocirca, in secundis posuit illud, nobis hoc sensu, ut, non sit omnibus, at nobis tamen est, unus Dominus Jesus Christus. Quorsum vero postquam edixerat, unus Deus, et unum quoque Dominum adjecit idem inquiring, *per quem sunt omnia?* Certe quia *per illum omnia facta fuerant*, non injuria, post Deum illum universorum, a nobis, qui hoc probe noverimus, Dominus universorum agnosceretur. Constat vero hæc, non de carne dixisse illum, sed de Dei verbo, propterea quod subinferat, *per quem sunt omnia*. — *Nobis*, inquit, unus Deus Pater, e quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem sunt omnia. Quod ipsum de luce, et de verbo, quod circumit, omnia dictum est. Erat ideo ipse Jesus Christus lux, et Verbum, per quem sunt omnia, non autem caro. Neque enim ita indistinctim de carne diceret, *per quem sunt omnia*.

Sed nec Dei Filium ante carnem existentem Christum nominasset idem Paulus, ad eundem modum, ubi eum appellat *petram* in eodem loco, de populo loquens qui cum Moyse in deserto versabantur. *Bibebant de spirituali sequenti eos petra; petra autem illa erat Christus* ¹³. Quod ipsum consignat idem statim inquiring, *Nec tentamus & Christum ut nonnulli eorum tentaverunt et a serpentibus occisi sunt* ¹⁴. Sed confirmat illud ipsum ubi ait, *Per fidem Moyses grandior factus, negavit se esse filium filie Pharaonis. Majores divitias æstimans thesauris Ægyptiorum improprium Christi* ¹⁵. Sed et idem ipsum adhuc efficacius insinuat ubi ait : *Hoc idem sentiantur*

* Ed. Paris. pag. 93,94.

¹¹ Joan. i, 1. ¹² I Cor. viii, 6. ¹³ I Cor. x, 4. ¹⁴ ibid. 9. ¹⁵ Hebr. xi, 24, 26.

(20) Vulgo δέ.

(21) Vulgo om. ἀλλ'.

(22) Vulgo ὑπέρκει.

(23) Vulgo τῶν.

(24) Vulgo ὁ δέ.

(25) Περιώντος Λόγου. Forte προσόντος, M.

(26) Vulgo ἀσυναρτήτως.

in vobis, quod et in Jesu Christo. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi assumens, et figura inventus, ut homo¹⁰. Vides quod priusquam exinanivit semetipsum, et assumpsit servi formam, erat, ante erat, et in forma Dei subsistebat. Quis autem ille? Non alius certe quam Jesus Christus, et antequam carnem assumeret: audiendus est enim, neque negligenter, beatus Apostolus: *Idem sentiat in vobis, dicens, quod et in Christo Jesu: dum deinceps exponat, quis ille erat Jesus Christus, in his que adjungit.*

10. Qui cum in forma Dei esset: non arbitratus est rapinam, esse se æqualem Deo, sed exinanivit semetipsum, servi formam assumens. Non possumus de carne intelligere divinum hoc oraculum. Non congrue de carne dici potest illud, qui et: nec illud, existens in forma Dei. Sed neque caro se exinanivit, assumens servi formam. Ridicule hoc imaginamur. Age igitur disquiramus illud, quomodo dici queat, *Qui cum in forma Dei esset, non est arbitratus rapinam, esse se æqualem Deo.* Siquidem fuit Verbum insubsistens, nullibi existens extra Deum: sed intus existens in ipso: interdum cum silentio atque cum quiete: alias autem operando: quo pacto potuit esse in forma Dei, potestate existens ipse Deus? quomodo non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, cum esset Deus? quomodo semet humiliavit factus obediens Patri? Certe illud, *obedire*, aliquem alicui, duas necessario personas involvat. Quoniam vero trahit in exemplam, verbum humanum, ejusque similitudinem Marcellus adhibet, interrogamus, an quadrare in humanum verbum possit illud, quod dicitur, *Qui in forma hominis existens, non est rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, factus obediens ad mortem usque.* Quo pacto congenitum homini Verbum hoc præstitit, idemque cum homine ipso fuerit? Non erit ergo ille nudum verbum inexistens, sed revera Filius nigenitus Dei, *Qui in forma Dei existens, non est arbitratus rapinam, esse se æqualem Deo; sed exinanivit semetipsum, servi formam assumens.* Quem divinus Apostolus *Jesum Christum* nominavit: utpote qui secrete omnium optime illum ante carnem præstitit.

11. Sed eundem idem Apostolus *mediatorem Dei atque hominum*¹⁰ appellat: legem Mosis in illius manu datam pronuntians, *Lex ordinata per angelos in manu mediatoris; mediator autem unius non est: sed Deus unus est*¹¹. Audis ut Deum appellans et angelos nominans, intermedium introducit mediato-

✠ Ed. Paris. pag. 95.

¹⁰ Philop. II, 5-7. ¹¹ I Tim. II, 5. ¹² Gal. III, 19.

(27) Vulgo προῆν ut supra ἴσα, ut semper.

(28) Vulgo om. αὐτός — Χριστός.

(29) Καὶ τὸ ὑπάρχων. In uno exemplari aberat, hic ἐν μορφῇ Θεοῦ, recte. Nam sufficit, ad illud quod vulg. ὑπάρχων. M. — Mox vulgo γένοιτο γελῶν.

(30) Vulgo ἀλλ' αὐτὸν ἐξένωσεν, et mox ἴσα Θεῷ

στατα δὲ ἔτι μᾶλλον τοῦτο συνίστηεν ἐν εἰς φέσσει. Τοῦτο προνοήσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ ἀλλ' αὐτὸν ἐξένωσεν, μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σχῆματι θρασθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Συνῶρξ, ὅτι πρὸ τοῦ κενῶσαι ἑαυτὸν, καὶ μορφὴν δούλου λαβεῖν, ἦν καὶ προσῆν (27), καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπῆρχε. Τίς δὲ ἦν οὗτος; Ὡθείς ἄλλος ἢ Ἰησοῦς Χριστός (28). Αὐτὸς οὖν ἦν Θεὸς Ἰησοῦς Χριστός καὶ πρὶν ἢ τὴν σάρκα λαβεῖν. Ἀκριβῶς γὰρ ἀκουσθέν τοῦ θεοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, Τοῦτο προνοήσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ διασαφούντος ἐξῆς, τίς ποτ' ἦν οὗτος Ἰησοῦς Χριστός, δι' αὐτὸν ἐπισυνάπται λέγων

Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων (29), οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' αὐτὸν ἐξένωσεν, μορφὴν δούλου λαβὼν. Μήτι οὖν κενταῦθα ἐπὶ τῆς σαρκὸς οἶόν τι ἔστιν ἐκλαβεῖν τὸ λόγιον; μὴ περὶ τῆς σαρκὸς ἀρμύζει λέγειν τὸ, ὃς καὶ, καὶ τὸ, ὑπάρχων; ἀλλὰ μὴ σὰρξ ἐξένωσεν ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβὼν: ἀλλὰ γελῶν τοῦτο γα. Φέρ' οὖν ἐξετάσωμεν ὅπως εἰρηται τὸ, Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ (30), ἀλλ' αὐτὸν ἐξένωσεν. Εἰ μὲν δὴ Λόγος ἦν ἀνύπαρκτος, μηδαμῶς ἐξῶθεν τοῦ Θεοῦ ὑφαστὸς, ἀλλ' ἐνθὸν ὦν ἐν αὐτῷ, ποτὲ μὲν ἐν ἰσυχίᾳ καὶ σιγῇ, ποτὲ δὲ ἐν τῷ ἐνεργεῖν, καὶ πῶς οὗτος ἦν ἐν μορφῇ Θεοῦ, δυνάμει ἴσα Θεῷ αὐτὸς ὦν Θεός; πῶς δὲ οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, αὐτὸς ὦν ὁ Θεός; πῶς δὲ κατακίνωσεν ἑαυτὸν ὀπίσθεος γενόμενος τῷ Πατρὶ; Τὸ γὰρ ὑπακούειν τὸνδε τῷδε θεῷ γένοιτ' ἂν προσώπων παραστατικόν. Καὶ ἐπαυθῆσεν τῷ. παρὰ ἀνθρώποις λέγειν κέχρηται εἰκόνη Μάρκελλος, πειστέον, εἰ δύναται ἀρμύζειν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου τὸ λέγειν Ὅς ἐν μορφῇ ἀνθρώπου ὦν, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' αὐτὸν ἐξένωσεν, γενόμενος ὀπίσθεος τῷ Θεῷ; Καὶ πῶς ὁ ἐν ἀνθρώπῳ συρφυῆς Λόγος ταῦτα ἂν ποιήσεται, καὶ τῷτὸν ὑπάρχων τῷ ἀνθρώπῳ; Οὐκ ἄρα Λόγος ψιλὸς καὶ ἀνυπόστατος ἔσται, ἀλλὰ Υἱὸς ἀληθῶς Μονογενῆς τοῦ Θεοῦ. Ὅ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων (31) ὃς οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ Ὅν καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐνόμαζεν (32) ὁ θεὸς Ἀπόστολος, προὑπάρχοντα αὐτὸν τῆς σαρκὸς ἀκριβῶς ἐπιστάμενος.

D α'. Πρὸς τοῦτοις μεσίτην (33) αὐτὸν τοῦ Θεοῦ (ὃ) αὐτὸς ἐνόμασε, τὴν Μωυσεῖος νομοθεσίαν ἐν χειρὶ αὐτοῦ δεδόσθαι (εἰπὼν), δι' ὧν φησιν, Ὁ νόμος διαταγῆς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου, ὃ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔστιν, ὃ δὲ θεὸς εἰς ἔστιν. Ἀκούεις ὅπως ἰδίως (34) τὸν Θεὸν ἀποκαλῶν, καὶ ἀγγέλου ὄνο-

post δυνάμει om.; dein vulgo ὦν ὁ Θεός et τὸ παρὰ ἀνθρ.

(31) Ὑπάρχων λόγος. Forte ὑπάρχων, ὃς [vulgo λόγος; Θεός codd. et Mr.] οὐχ ἀρπαγμὸν. M.

(32) Vulgo ἐνόμασεν.

(33) Vulgo καὶ μεσίτην et mox διδοσθαι.

(34) Ὅπως ἰδίως. Ita scriptum reperci. Quid sit

μάζων, μεταξὺ τῶν μωσίων εισάγει, λέγων· Ὁ δὲ Ἀ
 μωσίτης ἐπὶ οὐκ ἔστιν. Ἦν ἄρα καὶ πρὸ τῆς ἐναν-
 θρωπήσεως κατὰ τοὺς Μωυσίως χρόνους μωσιταίων
 τῆ νομοθεσίᾳ.

17. Καὶ ἀρχιερεὶς δὲ αὐτὸν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος
 ἀποκαλεῖ λέγων Ἐχοντας οὖν ἀρχιερεῖα μέγαν, δια-
 ληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ
 Θεοῦ.

17. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης,
 καὶ χαρακτηριστὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Υἱὸν, καὶ κληρονό-
 μων, τὸν αὐτὸν οἶδα, λέγων, Ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμε-
 ρῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κλη-
 ρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας,
 ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτηρ τῆς
 φασματώσεως αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα ὡς περ ἀνωτέρω
 ἐλέγχετο περὶ τοῦ Λόγου, τὸ (35), πάντα δι' αὐτοῦ
 ἐγένετο (36), καὶ περὶ τοῦ φωτὸς τὸ, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν
 καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ περὶ Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, τὸ, Ἡμῖν εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι'
 οὗ τὰ πάντα, θεῶν, ὅπως περὶ τοῦ αὐτοῦ ὁμοίως εἴ-
 ρηται, τὸ, δι' οὗ (37) καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας.
 Ἐπιστήσοι δὲ (38) τὸν νοῦν ἐν τούτοις ἔδειον, ὅπως
 ὀνόμασται ἀπαύγασμα. Οἶμαι γὰρ τῆς ἐκ τοῦ Πα-
 τρός τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως παραστατικῶν εἶναι τὸν λό-
 γον. Πολλὰ γὰρ ὀνομασμένου Υἱοῦ, καὶ τοῦ
 Θεοῦ Πατρός χρηματισάντος (39), ἐπεὶ τὰς τῶν ζώων
 γενέσεις τοιοῦτόν τινα τρόπον ἐπιλάβοιμεν, ὑπὸ τοῦ
 Θεοῦ θεοπεπιστάτερος χέρρηται εἰκόνη ὁ Ἀπόστολος,
 περὶ μὲν τοῦ Πατρός, εἰπὼν, Φῶς οὐκ ὄν ἀφ' οὐθεν
 τὸν δὲ Υἱὸν, ἀπαύγασμα τοῦ πατρικοῦ φωτὸς ὁμοί-
 ατος, ὥστε εἶναι τὸ ἀπαύγασμα γέννημα τοῦ πρῶ-
 του φωτὸς, οὗ κατὰ τὴν τῶν θνητῶν ζώων ὑποστά-
 ντα γίνεσθαι, κατὰ δὲ τὸ βῆθδὲν παράδειγμα. Εἰκότως οὖν
 καὶ εἰκόνη αὐτὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου ἀποκαλεῖ,
 διὰ τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, καὶ διὰ τὸ ἀπαύγασμα
 εἶναι καὶ χαρακτηριστὸν τῆς ὑποστάσεως.

18. Διὰ ταῦτα γὰρ περὶ αὐτοῦ γράφων εἶπεν·
 Ὁς ἔστιν εἰκόνη τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, Πρωτότο-
 κος πάσης κτίσεως. Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ
 πάντα, τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε
 ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί,
 εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐ-
 τὸν ἐκίσταται, (40) καὶ ὡς τὸς ἔστι πρὸ πάντων, καὶ
 πάντα ἐν αὐτῷ συνόστηκεν. Ταῦτα γὰρ περὶ τῆς
 θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ Μαρκελλῶ δοκῆ,
 εἴρηται. Οὐ γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς εἶπεν ἂν τοσαῦτα
 ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Μωρὸν γὰρ τοῦτο καὶ ἀδιανοή-
 τον, πρὸς τῷ καὶ ἀσυνάρτητον εἶναι (41) τῆς φράσεως
 τὴν ἑρμηνείαν. Πῶς γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς ἤρμωσε

rem, ubi ait, Sed mediator cuius non est. Erat ideo
 ante incarnationem suam per aetatem Moysis media-
 toris functas munere in ferendo legem.

12. Sed et pontificem vocat eundem item Apo-
 stolus. Habentes igitur pontificem magnum, qui
 caelos penetravit, Jesum Filium Dei 12.

13. Insuper splendorem gloriae, et characterem
 Dei et Filium, et heredem eundem vocat, In no-
 vissimis hiis diebus locutus est nobis in Filio suo,
 quem constituit heredem omnium: per quem fecit
 et saecula; qui cum esset splendor gloriae, et charac-
 ter substantiae ejus 13. Hic uti et superius dictum
 est de Verbo, quod omnia per ipsum facta sint. [Et
 de luce quae in mundo fuit: et mundus per ipsam
 factus fuit.] Et de Jesu Christo, Nobis unus Domi-
 nus Jesus Christus per quem omnia 21. De eodem
 videsis, quemadmodum dicitur, per quem fecit et
 saecula. Hic vero operae pretium est advertere ani-
 mum ad id quod dicitur splendor; ita enim statuo
 vocem istam subindicare, illam de Patre Filii
 generationem. Cum enim Filii nomen saepius occur-
 rerat, et Pater etiam frequentius Deus audiverat:
 ne modum forte aliquem hic imaginemur qui in ge-
 neratione rerum animatarum occurrit, Apostolus
 similitudinem diviniorem adhibet, ubi de Deo agit,
 ad Patrem illud applicans, Habens lucem inac-
 cessam: Filium vero compellens splendorem pater-
 nae lucis; ut splendor sit primi illius luminis geni-
 tura: non ad modum creaturis mortalibus usurpa-
 tum existens, dum generantur, verum juxta alla-
 tam similitudinem. Merito eum igitur, et imaginem
 appellat invisibilis Dei: propterea quod existe-
 ret, in forma Dei: et quia erat splendor et charac-
 ter substantiae.

14. Hanc ob causam de illo scribens ait: Qui est
 imago Dei invisibilis: primogenitus omnis creatu-
 ra. Quoniam in ipso creata sunt omnia, quae sunt
 in caelo, et quae super terram, sive visibilia, seu in-
 visibilia; sive throni, seu dominationes: sive prin-
 cipatus, seu potestates: omnia per ipsum, et in ipso
 condita sunt, et ipse ante est omnia, et in ipso om-
 nia subsistunt 22. Haec omnia, licet secus Marcello
 videatur, de Filii divinitate dicuntur. Neque enim tot
 et talia dixisset de carne Apostolus. Stultum enim
 foret neque cogitatum facile, ut ne dicam incon-
 gruum, quod ad dictionem attinet et nominis inter-
 pretationem. Qui enim congruenter de carne dici

17 Ed. Paris. pag. 96.
 18 Hebr. iv, 14. 19 Hebr. i, 1-3. 20 I Cor. viii, 6. 21 Coloss. i, 15-17.

noecio, forte an, ἔνθα, ut sit, ubi Deum nominat, et
 angelos memorat, intermedium inducit mediato-
 rem. M. — Scripsi cum codd. ἰδώς; mox vulgo ἐπὶ
 ἐστέτου et ὡς περ ἀνωτέρω.
 (35) Vulgo ὅτι τὰ.
 (36) Vulgo καὶ αὐτοῦ ἐγένετο om.
 (37) Μρ. αὐτοῦ.
 (38) Ἐπιστήσοις δέ. Legend. ἐπιστήσοι δέ. M.
 (39) Καὶ πρὸς χρηματισάντος. Error ex abbre-

viata scriptura πρὸς ortus est: legendum enim
 Πατρός χρηματισάντος, ἵνα μὴ ἐπὶ τὰς εἰ ὑπολάβ-
 ομεν. M.—Emendavi locum ex codd., ubi vulgo τινὰ
 ante τρόπον deest et scribitur ἐπιλάβομεν ὑπὸ. Mox
 vulgo περὶ τοῦ μὲν εἰ ὀριζόμενος.
 (40) Vulgo ἐκτίσθη εἰ mox δοκεῖ et πρὸς τὸ.
 (41) Τῆς φράσεως τῆρ ἀρμολιαν. Ita potius
 quam ἑρμηνείαν. Nam sequitur, πῶς γὰρ περὶ τῆς
 σαρκὸς ἤρμωσε. M.

posset, qui est imago? dixisset utique, quæ est imago.

15. Alibi quoque idem eundem appellat imaginem Dei, « Quod si absconditum sit Evangelium nostrum, ab iis est absconditum qui pereunt, in quibus Deus sæculi istius obcæcavit intellectum incredulorum, ne irradiaret in cordibus ipsorum illuminatio Evangelii Jesu Christi, qui est imago Dei. » Ubi advertendum nobis animo est, quod divinus Apostolus determinativum de Christo sermonem instituit, imaginem Dei scilicet appellans ipsum, ne quis duos imaginari deos posset, sed unum, nempe eum qui supra omnia est. Si enim unus est Deus, et præter illum non est alius, ipsius sit oportet, qui per Filium suum tanquam per imaginem agnoscitur. Quapropter et Filius quoque Deus est, propter Patris figuram, in ipso, ut in imagine, resultantem. Id quod divinus Apostolus indicat, dum aliquando inquit, qui *cam in Dei forma esset*: aliquando autem, eum imaginem Dei definit esse. Atque ita inter cæteras nomenclaturas Filii et erat et dicebatur imago Dei, priusquam in carne adveniret. Atque ista quidem pauca de innumeris, ne modum excedamus, e Novo Testamento adducta sint. Quin et olim existentes prophetæ Dei, eundem diversis theologicis nominibus honorarunt.

16. Est qui eum, Spiritum Dei vocat, inquit: *Egredietur virga de radice Iesse: et flos de radice ejus ascendet, et requiescat super illum Spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intelligentiæ* ²³, et quæ sequantur. Perspicue siquidem in istis manifestavit eum qui de semine David fuerat secundum carnem, et inhabitans etiam in illo Dei Verbum. Unde divinus Apostolus nunc loquitur, *Dominus autem spiritus est* ²⁴; nunc iterum, *Christus Dei potentia, et sapientia Dei* ²⁵. Alius insuper propheta eum ad eundem modum spiritum appellat, *Spiritus faciei nostræ Christus Dominus* ²⁶. Et in Evangelio de eodem liquidissimo dicitur: *Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, et judicium gentibus nuntiabit* ²⁷.

17. Alius porro propheta vitam eum vocat, et lucem, ubi Deum sic alloquitur inquit, *Apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen* ²⁸. Quinam erat ille vitæ fons apud Deum? quis lumen? ipsius nempe, qui in Evangelio dixit, *Ego sum lux mundi* ²⁹; et, *Ego sum veritas, et vita* ³⁰. Quo-

✠ Ed. Paris. pag. 97.

²³ Isa. xi, 1, 2. ²⁴ II Cor. iii, 17. ²⁵ I Cor. i, 24. ²⁶ Thren. iv, 20. ²⁷ Matth. xiii, 18. ²⁸ Psal. xxxv, 10. ²⁹ Joan. viii, 12; ix, 5. ³⁰ Joan. xiv, 6.

(12) Vulgo τούτο τό.

(13) Πρός τὸ μὴ καταναγᾶσαι. Apostolus in II Cor. iv, 5, habet: *Εἰς τὸ μὴ ἀναγᾶσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τῶν Εὐαγ. τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, et post Θεοῦ, additur, ἀοράτου. M. — Mox vulgo ὁ διὰ τοῦ εἰ δὲ παρ.*

(14) Διαφόροις σε τίμων. Depravate; sed facilis

λέγειν, ὅς ἐστιν εἰκὼν; θεὸν εἰ δὲρα φῆσαι, ἣ ἐστιν εἰκὼν.

ιε'. Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς εἰκὼνα τοῦ Θεοῦ αὐτὸν ὠνόμαζε λέγων, « Εἰ δὲ καὶ ἐστὶ κεκαλυμμένον τὸ (42) Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, πρὸς τὸ μὴ καταναγᾶσαι (43) ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. » Ἐνθα καὶ προσήκει τὸν νοῦν ἐπιστῆσαι, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος ὀρθῶν ἐξηγέκατο λόγον περὶ τοῦ Χριστοῦ, εἰπὼν αὐτὸν εἰκὼνα τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ τις δύο θεοὺς ὑπολάβοι εἶναι, ἀλλ' ἓνα τὸν ἐπὶ πάντων. Εἰ γὰρ εἷς Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἕτερος πλὴν αὐτοῦ, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὡς δι' εἰκὼνος γνωριζόμενος. Διὸ καὶ ὁ Υἱὸς Θεός, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ τοῦ Πατρὸς ὡς ἐν εἰκὼνι μόρφωσιν. Ὁ δὲ παρίστησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, τοτὲ μὲν λέγων, ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, τοτὲ δὲ αὐτὸν εἰκὼνα τοῦ Θεοῦ ὀρίζομενος. Οὐκοῦν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιτηροῦν καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς ἐνοσάρχου παρουσίας ὁ Υἱὸς ἦν τε καὶ ὠνόμασται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἄλλα ἀπὸ μυρίων ἡμῖν λόγου συμμετρίας χάριν συνήχται.

ις'. Καὶ οἱ πάλαι μὲν γενόμενοι τοῦ Θεοῦ προφήται τὸν αὐτὸν (44) διαφόροις ἐτίμων θεολογίαις. Ὁ μὲν γὰρ ἀπεκάλει αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, λέγων, *Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ· καὶ ἄνθρωπος ἐκ τῆς ῥίζης (45) ἀναθήσεται, καὶ ἐπιαναπαύσεται (46) ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ τὰ ἐξῆς. Σαφῶς γὰρ τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, κατὰ σάρκα καὶ τὸν ἐνοικήσαντα αὐτῷ Θεὸν Λόγον, διὰ τούτων ἐδήλου. Ἐνθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος τοτὲ μὲν ἔλεγεν· Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν· ποτὲ δὲ, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Καὶ ἕτερος δὲ ὁμοίως πνεῦμα αὐτὸν ἀποκαλεῖ, λέγων, *Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος. Καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ δὲ περὶ αὐτοῦ σαφῶς εἴρηται· Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ἠρέτισα· ὁ ἀγαπητὸς μου εἰς ὃν ἠδόκησεν ἡ ψυχὴ μου. Ἔδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν, κρίσω τὸς ἐθνέσιν ἐξοίσει.**

ις'. Προφητῶν δὲ ἄλλος ζωὴν αὐτὸν, καὶ φῶς ὠνόμαζε (47), ἐν τῷ προσφωνεῖν τῷ Θεῷ, καὶ λέγειν, *Ὅτι Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφθόμεθα φῶς. Τίς γὰρ ἦν ἡ παρὰ τῷ Θεῷ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ τὸ φῶς, ἣ αὐτὸς ὁ ἐν Εὐαγγέλοις εἰπὼν, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καὶ· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς*

correctio, ἐτίμων. M.

(45) Vulgo τῆς β. αὐτοῦ.

(46) Ἐπιαναπαύσεται ἐπ' αὐτόν. Apud Prophetam legitur, ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτούς. M. — Mox vulgo λόγον Θεοῦ εἰ ἄλλοτε δὲ χρ. εἰ ἐπ' αὐτῷ.

(47) Vulgo ὠνόμασε εἰ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰπὼν.

καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Διδ, πάλιν ἱκετεύων ὁ Προφήτης ἐν εὐχῇ πρὸς τὸν Θεὸν λέγει, Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἀπὸ μέσῃ δηγήσει.

γ'. Ἀλήθειαν δὲ αὐτὸν καὶ (48) Ζοροβάβελ ἀνεπιών, νικητηρίων ἡξιώθη, ὅτε ἐπὶ τοῦ Περσῶν βασιλέως ἀνατέγγραπται εἰρηκῶς· Καὶ ἡ ἀλήθεια μένει, καὶ ἰσχύει εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ζῆν, καὶ κρατεῖ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Καὶ οὐκ ἔστι παρ' αὐτῆ λαθεῖν πρόσωπα· ἀλλὰ τὰ δίκαια ποιεῖ, ἀπὸ πάντων τῶν ἀδίκων καὶ πονηρῶν ἀπέχεται. Οἷς ἐπιλέγει· Καὶ αὐτῆς ἡ ἰσχύς, καὶ τὸ βασιλείον, καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ μεγαλοσύνη πάντων τῶν αἰῶνων. Ζῆν γὰρ εἰπὼν τὴν ἀλήθειαν, καὶ νικᾷν καὶ κρατεῖν, ἐμφαντικώτατα παρέστησεν αὐτῆς τὴν ὑπόστασιν. Οἷς ἀκολούθως καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἀλήθειαν ἑαυτὸν ὀνομάζων τὴν τοῦ Ζοροβάβελ μαρτυρίαν ἐπισφραγίζετο.

δ'. Καὶ ποταμὸν δὲ αὐτὸν ὀνόμασεν ὁ εἰπὼν· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν σου Θεοῦ. Ἦδη δὲ καὶ ἕρος προσεῖπεν ὁ φήσας· Τὸ ἕρος δ' ἠδύοκησεν ὁ Θεός, κατοικεῖν ἐν αὐτῷ.

ε'. Διδ καὶ παρὰ τῷ Δανιήλ· Ἐξ ἕρους λίθος τμηθεὶς ἄνευ χειρῶν. Καὶ πάλιν, ὁ αὐτὸς ἀποκαθιστάμενος εἰς ἕρος ὑψηλὸν, ἐώρατο· τοῦ μὲν ἕρους τὴν προῦπαρξιν τῆς θεότητος αὐτοῦ σημαίνοντος, τοῦ δὲ λίθου, τὴν ἀνθρωπότητα (49).

κα'. Καὶ δικαιοσύνην δὲ αὐτὸν ἐκάλουν· ὡς ὁ λέγων· Τίς ἐξήγειρε ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην. Καὶ, ἦλιον δικαιοσύνης, ὡς ὁ εἰπὼν· Τοῖς δὲ φοβουμένοις με ἀνατελεῖ ἡλῖος δικαιοσύνης, καὶ ἰασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. Καὶ ἄλλος, Δύσεται, φησιν, ὁ ἡλῖος ἐπὶ τοὺς προφήτας τοὺς κλαυῶντας τὸν λαόν μου· οὐ γὰρ δὴ ταῦτα τῷ αἰσθητῷ ἐφαρμόζοι ἄν ἦλιψ, ἀλλὰ δὴ (50) τῷ ἐνσάρκῳ Λόγῳ.

κε'. Καὶ σοφίαν δὲ αὐτὸν ὀνομάζει Σολομὼν ἐπὶ Παροιμίαις λέγων· Ἡ σοφία φιλοδόμησεν ἑαυτῆ ὄικον, καὶ ὑπήρξε στήλων ἐπέτα, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ οἱ προκόσμιος ἦν ἡ σοφία ζῶσα καὶ ὑπεστῶσα, αὐτὸς ἐδίδασκεν ἐκ προσώπου αὐτῆς ταῦτας προέμενος τὰς φωνάς· Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλήν, καὶ γνώσιν, καὶ ἐννοίαν. Ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην. Εἶθ' ἐξῆς ἐπιλέγων, Δι' ἐμοῦ (51) βασιλεύουσι βασιλεῖς, καὶ οἱ δυνασταὶ γράφουσι δικαιοσύνην, δι' ἐμοῦ μεριστᾶτες μεγαλύνονται, καὶ τύραννοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσιν.

✠ Ed. Paris. pag. 98.

⁵¹ Psal. XLII, 5. ⁵² Psal. XLV, 5. ⁵³ Psal. LXVII, 47. ⁵⁴ Dan. II, 34. ⁵⁵ Isa. XLI, 2. ⁵⁶ Malach. IV, 2. ⁵⁷ Mich. III, 6. ⁵⁸ Prov. IX, 1. ⁵⁹ Prov. VIII, 12, 14. ⁶⁰ ibid. 15, 16.

(48) Vulgo Ζοροβάβελ et infra; mox vulgo τῶν Περσῶν.

(49) Τοῦ δὲ τοῦ λίθου, τὴν ἀνθρωπότητα. Locus est Daniel II. Quem locum varie exposuerunt. Plerique per montem, beatam Virginem intelligunt: de qua sine manibus, hoc est, interventu humano, Christus processit, atque ita de humana sola generatione intelligunt. Ambrosius legit, montem, pro lapide, ut mons dicatur de monte excisus, et de

circa Deum compellans supplex in oratione Propheta loquitur, Emitte lumen tuum, et veritatem tuam, illa me deducunt ⁵¹.

18. Veritatem insuper eum cum vocaret Zorobabel, victoriae lauream tulit, qui coram Persarum rege, memoratur dixisse, Veritas manet et praevalet in aeternum. Vivit et exsuperat in saecula saeculorum. Neque est apud illam respectus personarum, sed justitiam facit, ab iniquis omnibus et impiis abstinet. Ad quae annectit: Ipsius autem vis, et regalitas, et potestas, et magnificentia est per omnia saecula. Qui enim vivere veritatem dixit, et vincere et exsuperare: evidentissime ostendit existentiam ejus. Et consequenter, se Servator ipsam appellat veritatem, et obsignat testimonium Zorobabelis.

19. Fluvium appellavit eum, is qui dixit, Fluminis impetus laetificat civitatem Dei ⁵². Montem nominavit insuper qui dixit: Montem cui benedixit Deus, ut in illo habitaret ⁵³.

✠ 20. Unde apud Daniele de monte legitur: Excisus lapis sine manibus ⁵⁴. Idem demum in excelsum montem ubi recesserat videbatur. Per montem intelligitur divinitas praesistens, per lapidem vero humana natura.

21. Sed et illum justitiam appellarunt: ut is qui dixit: Exsuscita justitiam ab Oriente ⁵⁵, et etiam justitiae solem: ut is qui dixit: Timentibus autem me, exorietur sol justitiae: et sanatio in alis ejus ⁵⁶: et alius ait, Occidet sol super prophetas, qui errare faciant populum meum ⁵⁷. Haec non competunt visibili huic soli, sed alteri, nempe Verbo incarnato.

22. Sapientia quin etiam dicitur, Salomon in Proverbiis ait: Sapientia sibi domum aedificavit, et substituit columnas septem ⁵⁸, et quae sequuntur. Quodque ante mundum erat ista vivens sapientia et subsistens, docet idem, ubi tanquam ex ore ipsius Sapientiae istas emisit voces: Ego sapientia habitavi consilium, et scientiam, et cogitationem. Ego invocavi ⁵⁹: et his sequentia adjungit: Per me reges regnant, et conditores legum justa decernunt; per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam ⁶⁰.

aeterna generatione Filii e Patre, intelligit. Eusebius suam, et novam rationem inivit. M.—Delevi τοῦ ante λίθου et mox ἄν vulgo post ταῦτα positum rejeci post ἐφαρμ.

(50) Ἐγὼ ἐν σαρκὶ Λόγῳ. Aliter, ἐνσαρκίῳ, forte ἐνσαρκωθέντι. Omnia ista, Christus in similitudine, non in proprietate, ait Augustinus, in Psal. CIII, M.— Scripsi ἐνσάρκῳ; mox vulgo προέμενος.

(51) Βασιλεύουσι φυσικῶς. Ita in Proverbiis

25 et 24. Sed et lignum vite istum Salomon, et Dominum appellavit : ubi ait : *Lignum vite est, omnibus qui apprehendantur ipsam, et tutus erit qui in eam, veluti in Dominum insistit* 41.

26. Sed et Salomonis pater David in Psalmis, et Dominum simul vocat et sacerdotem : nunc inquit : *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis* 42; *anna etiam : Juravit Dominus neque recipiet, Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech* 43.

28. Sed et Deus huic agnoscit et profiteretur inquit : *Sedes tua Deus, in sæculum sæculi : virga directionis virga regni tui. Dilecti justitiam et edisti iniquitatem ; propterea unxit te Deus, Deus tuus, olea lætitiæ præ comoribus tuis* 44. Deus qui in laus a Deo, unctus dicitur, quoniam alius esset, quam qui propter unctionem hanc paternam, Christus vocatur.

✱ 27. Erat idem iste et Dilectus Dei : quod Psalmi illius inscriptio docet, *Ode super Dilectum* 45.

28. Latas autem ipsum appellat brachium : *Revelabit, inquit, Dominus brachium sanctum suum in conspectu nationum* 46. David ad eundem modum, justitiam et salutem agnovit illum, inquit : *Revelavit Dominus salutare suum, in conspectu nationum, revelavit justitiam suam* 47.

29. Et iterum : *Annuntians diem de die salutare ejus* 48. Et iterum : *Quis dabit de Sion salutare Israel* 49? *Et, Ostende nobis, Domine, salutare tuum, misericordiam tuam des nobis* 50. Quid opus est, ut lata hic colligam sigillatim? cum cuius liceat studioso de Scriptura divinitus inspirata insusmodi medicæque colligere. Ubique vero Scripturarum apparet, viros Dei divino Spiritu illustratos, unigeniti Dei Filii cognitionem inenarrabilem manifestasse, licet non ultra populum, Judæorum. Quocirca diversimode enuntiantur illum obiectis quibusdam nomenclaturis. Gratia enim illa prædicationis, in ipse præsentiam et adventum reservabatur : quam de ipse divinitate, per universam nunc terrarum orbem, veluti quoddam olim absconditum mysterium et silentio involutum, Ecclesia proeminavit.

30. Hoc ipsum nos docuit divinus Apostolus inquit : *Secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi erga vos, adimplere verbum Dei, mysterium illud quod a sæculo absconditum fuerat in generationibus : nunc autem manifestatum est sanctis ejus,*

✱ Ed. Paris. pag. 99.

41 Prov. III, 18. 42 Psal. CIX, 1. 43 Ibid. 4. 44 Psal. XCVII, 2. 45 Psal. XCV, 2. 46 Psal. XIII, 7.

κγ', κδ'. Ἀλλὰ καὶ ἕλον ζωῆς, καὶ Κύριον αὐτὸν Σολομὸν ἀπεκάλεϊ λέγων· *Ἐύλον ζωῆς ἔστι πᾶσι τοῖς ἀνταγομένοις αὐτῆς, καὶ τοῖς ἐπαρεδομένοις ἐκ' αὐτῆς, ὡς ἐπὶ Κύριον, εὐχαλῆς.*

κε'. Καὶ ὁ τοῦ Σολομῶντος ἐκ πατρὸς Δαβὶδ ἐν Ψαλμοῖς ἑμοῦ καὶ Κύριον ἑμοῦ καὶ ἱερέα αὐτὸν (53; ἰνὸνμαζε' τοῦ μὲν λέγων· *Ἐἴπαν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου τοῦ ἐκ φάσκων· Ἐπροσε Κύριος, καὶ σὸ μεταμαληθήσεται· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.*

κε'. Καὶ Θεὸν ἐκ αὐτὸν ὀλεον ὀμολογεῖν ὁ αὐτὸς, φάσκων· *Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, βάβδος ἐδούκτητος ἢ βάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἐγάρπρασ διαιουσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν διὰ τοῦτο ἔχρησέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοῖς μετόχοις σου. Θεός γὰρ ἐν τοῖτοις χυρῖμνος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τίς ἀν ἕτερος εἴη ἢ αὐτὸς, ὁ διὰ τὸ χρίσμα τὸ πατρικὸν Χριστὸς ἀνηγορευμένος.*

κε'. Ὁ δ' αὐτὸς αὐτός καὶ Ἀγαπητὸς ἦν τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ παρίστην (55; ἡ τοῦ Ψαλμοῦ προγραφή περιέχουσα, *Ὁδὴ ὄψαρ τοῦ Ἀγαπητοῦ.*

κη'. Ἡουίαις ἐκ βραχίονα αὐτὸν ἀπεκάλεϊ λέγων· *Ἀποκαλύψαι Κύριος τὸν βραχίονα τὸν ἑμῶν αὐτοῦ ἐνώπιον πάντων ἰσθῶν. Καὶ Δαβὶδ ἑμοῦ ἐκαιοσύνην καὶ σωτηρίαν αὐτὸν ἠτίσταιτο ἐκ Δαβὶν· Ἐγάρπρασ Κύριος ἐκ σωτηρίων αὐτοῦ ἐνάσαι τῶν ἰσθῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ.*

κδ'. Καὶ πάλιν· *Εὐαγγαλλίσαθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ· Καὶ αὐτῆς· Τίς δόσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; καὶ· Δείξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ σωτήριόν σου ὄψαρ ἡμῖν. Καὶ τί μὲ βαί καθ' ἑκαστον ἀναλέγεσθαι; παρὸν τῷ φιλομαθεῖ τὰ τοιαῦτα συνάγειν· ἐξ ἀπόσης τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς· δι' ἧς φαίνονται οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι τῷ θεῷ Πνεύματι φωτισθέντες, τὴν τοῦ Μονογενεῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἀπὸρρητον εἶσαν τότε, καὶ ἐκ πλῆθη διαλαμβάνουσαν (54) τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ. Αὐδ καὶ διαφόροις αὐτὸν ἐξεφώνουν κακαλυμμένας ταῖς ἁμαρτίαις. Ἐφυλάττωτο γὰρ τῆ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἢ χάρις τοῦ κηρύγματος τῆς παρ' αὐτοῦ θεολογίας, ἦν καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης ἢ αὐτοῦ Ἐκκλησία, ὥσπερ τι πάλαι κρύφιον καὶ σεσητημένον μυστήριον παραλαβοῦσα, σεμνύεται.*

λ'. Τοῦτο γάρ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· *Κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσαν μοι εἰς ἡμᾶς, ἀκηρῶσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐκ μυστηρίων τὸ ἀποκακρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰῶνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν· νυνὶ δὲ ἐπαπαρέθη τοῖς ἀγίοις αὐ-*

44 Psal. XLVII, 7, 8. 45 Ibid. 1. 46 Isa. LIU, 1. 47 Psal. LXXXIV, 8.

legitur : et hic aliquoties, apud nostrum. M. — Mox vulgo μεγαλοῦνται et ἀνταρειδομένοις ἐκ. et deest ἑμοῦ post ψαλμοῖς. (53) Vulgo ἰνὸνμασε εἰ μοx καὶ Δαβὶν ἐκ αὐτὸν ὀλεον et infra ἀναγορευόμενος. (55) Τοῦ Ψαλμοῦ προγραφή. Ἐκείνου scilicet, αὐτὸν αὐτοῦ, nempe 44, cujus inscriptio est, ὡδὴ ὑπὲρ

τοῦ ἀγαπητοῦ. M. — Supra vulgo ἐκ παρ. et mox ἐπικαλεῖ εἰ εὐαγγαλλίσαθε. (54) Τῶν Ἰουδαίων λαοῦ. Locus depravatus, nec aine codicis auxilio sanandus, opinor. M. — Mox vulgo τοῦ Θεοῦ οἱ προφ. et τούτου μυστηρίου et κατὰ τὴν ἐξ.

τοῦ, οὗς ἐθέλησεν εἶθεός γυνώσκειν, τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν. ὁς ἔστι Χριστός ἐν ὑμῖν, ἡ ἀπαίσις τῆς δόξης. Ὁρῶντες ὅπως μυστήριον ἦν ἀποκακρυμμένον πρότερον, νυνὶ δὲ φανερωθέν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Διότι οἱ μὲν τοῦ Θεοῦ προφητεῖαι ἐπὶ προφητικῇ πνεύματι μυστικῶς αὐτὸν ἐθεολόγουν. Τὸ δὲ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐν ἀγνοίᾳ ἐτύγγανε τοῦ κακρυμμένου μυστηρίου· ὅθεν Θεὸν μὲν εἰδόμενον εἶνα εἶδέναι, βιά τὸ τῆ πολυθέῳ πλῆθι συνεχῶς ὑποσύρσασθαι· Πατέρα δὲ ὄντα τὸν Θεὸν Υἱοῦ τοῦ Μονογενοῦς ἠγνοεῖ· τοῦτο γὰρ ἐφυλάττετο τῆ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίᾳ τὸ μυστήριον, κατ' ἐξαίρετον χάριν αὐτῇ δεδωρημένον. Ἐν αὐτῷ γὰρ εἰσι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀποκρυφοί. Ἀλλὰ γὰρ διὰ τοσοῦτων ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, οὗ μόνον Λόγος κακλημένος, ὡς Μάρκελλος οἰεῖται, ἀπεδείχθη, ἀλλὰ καὶ Υἱὸς, καὶ Μονογενής, καὶ φῶς, καὶ ἄρτος, καὶ Ἰησοῦς, καὶ Χριστός, καὶ Κύριος, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτήρ, καὶ εἰκών, καὶ Πρωτότοκος πάσης κτίσεως, καὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ ἀλήθεια, καὶ ποταμὸς, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ σοφία, καὶ ξύλον ζωῆς, καὶ Κύριος, καὶ Θεός, καὶ Ἀγαπητός, καὶ ἱερεὺς, καὶ βραχίον, (55) καὶ σωτήριον, καὶ πάντα ταῦτα, ὧν καὶ προ- ὕπαρχων τῆς σαρκὸς, ὠνομάζετο· ὡς αἱ παρατεθεισάι Γραφαὶ δεδηλώκασι. Τίτι τοίνυν λόγῳ, ταῦτα πάντα παρεῖ Μάρκελλος, ἐπὶ μόνου τοῦ Λόγου ἱσταται; οὐ διαβαλῶν μὲν καὶ ἐπὶ τὰς λοιπὰς ἐπιωνυμίας, μόνον δὲ Λόγον αὐτὸν εἶναι φάσκον τοῦ Θεοῦ· καὶ λόγον σημαντικὸν, ποτὲ μὲν ἠσυχάζοντα ἐν τῷ Θεῷ, ποτὲ δὲ ἐνεργεῖα μόνῃ λαλοῦντα ἢ πράττοντα; Ἡ δὲ καὶ τὸ Σαβελλιάζειν ἀντικρὺς, καὶ μὴ πιστεύειν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μηδὲ γνωρίζειν τὸ μυστήριον τὸ προὑπάρχον μὲν πάσαι, μόνῃ δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ εἶς τῆς αὐτοῦ φανερωθὲν χάριτος. Εἰ δὲ λέγοι μυστήριον εἶναι ἀγνοούμενον, τὸ (56) Λόγον ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεόν, κεκρῆσθαι λόγῳ, τοῦτο γὰρ αὐτῷ Μαρκέλλῳ δοκεῖ (57), τοῦτον γράφοντι τὸν τρόπον· « Τί ἐ γὰρ ἕτερον ἦν ἀποκακρυμμένον μυστήριον, κατὰ τὸν Λόγον; οὕτως δὲ ἦν ἀποκακρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ ὁ τοῦτο πρότερον τὸ μυστήριον, ὥστε μηδένα τοῦ προτέρου λαοῦ σαφῶς τὰ κατὰ τὸν Λόγον εἶδέναι; » εἰ δὲ οὖν τοῦτο λέγοι, μανθανέτω, ὅτι καὶ πᾶς Ἰουδαίων τῶν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ μὴ ἐπεγνωκότων ὁμολογήσειεν ἂν τὸν Λόγον ἔχειν τὸν Θεόν, καὶ μὴ εἶναι ἀλογον. Τοῦτο δὲ καὶ Σαβέλλιος αὐτὸς, καὶ πᾶς Ἕλληνας καὶ βάρβαρος, ὁ Θεὸν εἶναι ὑφιστάμενος, ἀναμφίλεκτως φησίου· Ἄμα γὰρ τῷ Θεῷ εἰπεῖν, καὶ σοφὸν αὐτὸν νοεῖν, καὶ λογικόν, καὶ δυνατὸν, καὶ δίκαιον, καὶ ἀγαθόν. Ποῖον οὖν μυστήριον ἦν ἀποκακρυμμένον τὸ τοῖς πᾶσιν ὁμολογούμενον; Τίς γὰρ οὐκ ἂν εἶποι ἐν τῷ Θεῷ σοφίαν εἶναι, καὶ δό-

A quos voluit Deus cognoscere, quænam sint divitiæ mysterii istius in gentibus, qui est Christus in vobis, spes gloriæ ejus⁵¹. Vides ut absconditum hoc mysterium fuerat prius, nunc autem revelatum: Filius Dei. Quapropter prophetæ Dei mysticum in modum prophetico Spiritu eum deificaverunt; Judæorum autem omnis multitudo in ignorantia istius mysterii persistebant. Deum quidem unum agnoscere edocti, eo quod in errores de deorum multitudine sæpius abstraherentur: Patrem vero Deum unigeniti sui Filii ignorabant. Nam hoc de gentibus Ecclesiæ reservabatur mysterium, tanquam gratiæ quædam excellens, ipsi impertienda. ✠ In ipso enim sunt, quod Apostolus observat⁵², omnes thesauri absconditi cognitionis. Enimvero tot jam testimoniis, Dei illud Verbum quod in initio erat apud Deum, non modo quod Marcellus opinatur, Verbum dictum est, sed et Filius, et Unigenitus, et Lux, et panis, et Jesus, et Christus, et Dominus, et Pontifex, et splendor, et character, et imago, et Primogenitus omnis creaturæ: et fons vitæ, et veritas, et flumen, et justitia, et sol justitiæ, et sapientia, et lignum vitæ, et Dominus, et Deus, et dilectus, et Sacerdos, et brachium, et salutare: et hisce quidem omnibus appellabatur nominibus, cum existeret, et præexistet ante carnem sumptam: ut e prolatis hic Scripturis ostensum est. Quæ ratio Marcellum hic commovit, ut istis universis prætermisiss, in solo Verbo resideret? Neque enim transivit ad cæteras nomenclaturas, solummodo illum Dei Verbum esse statuit; et verbum quidem significativum, interdum in Deo conquiescens, interdum re et ore prolatum, vel etiam operans. Certe propterea quod Sabellianizaret, nec in Dei Filium crederet, nec agnosceret mysterium illud, quod quidem præexistebat olim: at soli Christi Ecclesiæ per ipsius gratiam revelatum est. Quod si dicat mysterium illud incognitum esse, Deum cum in se haberet Verbum, verbo illo usum, hoc siquidem Marcello videtur ita esse, cum sic scripserit: « Quid e aliud fuerat mysterium illud absconditum, quam e Verbum? Ita autem in Deo olim, erat hoc absconditum mysterium; ut nemo apud priorem illum e populum intelligeret clare, quæ spectabant ad e Verbum. » Si hoc posuerit, discat oportet, quod Judæorum quilibet, qui Christum Dei non agnoscat, Verbum tamen habere Deum constitebitur, neque esse illum alogum. Hoc ipsemet Sabellius: hoc ethnicus quivis scitebitur: hoc barbarus, qui Deum agnoscit, sine scrupulo constitebitur. Nam hoc ipso quod Deum constiteantur, sapientem intelligunt, rationalem, potentem, justum, bonum. Et quodnam tum mysterium hoc occultum fuerat, quod erat

✠ Ed. Paris. pag. 100.

⁵¹ Coloss. 1, 25-27. ⁵² Coloss. 11, 3.

(55) Βρ. καὶ δικαιοσύνη could.

(56) Τὸν vulgo contra cod.

(57) Μαρκέλλῳ δοκεῖ. Rortius ἰδοκεῖ, statim, le- gendum opinor, ἢ τὸ κατὰ τὸν λόγον, μοι, ἀναμφι-

λέκτω, εἰ Θεὸν εἰπέιν, non Θεῷ. M.— Max vulgo e ἀναμφίλεκτως, Mr. ἀναμφίλεκτως εἰ τὸ Θεῷ, Mr. Θεῶν.

apud omnes in confesso positum? Quis non dixerit in Deo sapientiam esse, et potentiam, et vitam, et lucem, et veritatem, et justitiam, et rationem, et quidquid bonum et honestum est? Quin potius eum esse, omnia ista: aut si ✕ quid his superius, et melius exstiterit, quod nobis sit incognitum. Hæc natura, a seipsa edocta cogit unumquemque de Deo profiteri. Unde et de Filio edocti sumus hæc etiam singula, unigenitum illum esse, Filium, hæredem Patris sui, omnia possidentem quæ possidet Pater. Unde dicitur fuisse, *in forma Dei*, et *imago Dei*, juxta divinum Apostolum, ubi ait: *Qui cum in forma Dei esset, non est arbitratus rapinam, esse se æqualem Deo*⁵⁸. Et rursus: *Qui est imago Dei*⁵⁹. Quocirca quod Deus erat logicus, non fuit *hoc mysterium, quod a sæculo absconditum fuerat, et a generationibus*. Neque illud nunc revelatum dicitur, quod singulis hominibus, per notiones naturales cognitissimum est. Quod si interroget quispiam, illud qualemnam erat? respondet Apostolus, ubi ait, *At nunc in sanctis manifestatum est*⁶⁰, iis nimirum, quibus voluit hoc ipsum Deus revelare, quæ sunt divitiæ gloriæ, mysterii hujus in gentibus quibus est Christus in nobis. Christus erat igitur mysterium illud: Filius is nimirum Dei. Quocirca mysterium in modum, illum olim diversimodis appellationibus prophetæ glorificaverunt, id quod erat inenarrabile abscondentes: illiusque revelationem gratiæ ipsius in omnes diffundendæ, quasi thesaurum reservantes reconditum. Cum vero post tot e sacris Scripturis testimonia contendat Marcellus nihilominus, illud, *In principio erat Verbum*⁶¹, nihil aliud indicare, quam eum, priusquam assumebat carnem, nihil aliud quam Verbum exstitisse: neque ullo præter illud nomine appellatum: tum vero primum per varias indicatum nomenclaturas, quando Verbum caro factum fuerat, cum prius præter Verbum plane nihil exstitisset; certe prorsus hic indoctus apprehenditur, et in Scripturis sacris intelligendis plane infans. Hoc vero sic adornato, agendum deinceps, veluti reditivum, novum hunc Sabellium introspicimus.

ναμιν, καὶ ζωῆν, καὶ φωῶς, καὶ ἀλήθειαν, καὶ δικαιοσύνην, καὶ λόγον, καὶ πᾶν ὃ τι καλὸν καὶ ἀγαθόν; μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι πάντα ταῦτα, καὶ εἴ τι τούτων ἀνώτερόν τε καὶ κρείττον, καὶ ἡμῖν ἄγνωστον (58)· ταῦτα γὰρ αὐτοδίδακτος φύσις ὁμολογεῖν περὶ τοῦ Θεοῦ πάντα ἀνθρώπων ἐξαναγκάζει. Ἐνθεν καὶ τὸν Υἱὸν διδασκόμεθα πάντα ταῦτα εἶναι, ἅτε Μονογενῆ Υἱὸν, καὶ κληρονόμον ὄντα τοῦ Πατρὸς, καὶ πάντ' ἔχοντα, ὅσα καὶ ὁ Πατὴρ. Διὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ λέλεχται (59)· καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ (60), κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, φήσαντα. Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο εἶναι (61) Ἰσα Θεῶ. Καὶ πάλιν· Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἄρα τὸ λογικὸν εἶναι τὸν Θεὸν τοῦτο ἦν τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν· οὐδὲ τοῦτο νῦν ἐφανερώθη, τὸ φυσικαῖς ἐννοίαις πᾶσιν ἀνθρώποις ἐγνωσμένον. Ἀλλὰ γὰρ ποῖον, εἰ ἔροϊτό τις, ἀποκρίνεται ὁ Ἀπόστολος· Νυνὶ δὲ ἐφανερώθη, λέγων, τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι, τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οἷς ἐστὶ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Χριστὸς οὖν ἦν τὸ μυστήριον· δῆλον δ' ὅτι Υἱὸς (62) τοῦ Θεοῦ. Διὸ μυστικῶς πρότερον διαφόροις οἱ τοῦ Θεοῦ προφήται αὐτὸν ἐδόξαζον ἐπιγορίαῖς, τὸ ἀπὸρρητον ἀποκρύπτοντες, καὶ τῇ αὐτοῦ χάριτι τὴν εἰς πάντας ἀποκάλυψιν αὐτοῦ ταμιευόμενοι. Ὅτε τοίνυν μετὰ τσαυτάς τῶν Γραφῶν μαρτυρίας διόσχυρίζεται Μάρκελλος, τὸν ἐν ἀρχῇ Λόγον, πρὶν ἢ τὴν σάρκα ἀναλαβεῖν, μηδὲν ἕτερον εἶναι ἢ Λόγον· καὶ μηδ' ἐτέρω χρηματίζεισθαι ὀνόματι· τότε δὲ διαφόρων ἐπιγοριῶν τετυχηκέναι, ὅτε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, πρὸ τούτου μηδὲν ἕτερον ὄντα ἢ Λόγον· πῶς οὐκ ἀμαθῆς καὶ ἀσύνητος τῶν θείων ἐλέγχοιτ' ἂν ἀναγνωσμάτων; Ἀλλὰ γὰρ, τούτου συστάτος, φέρε λοιπὸν, ὡς περ ἀναβεβιωκότα, τὸν νέον Σαβέλλιον ἐποπτεύσωμεν.

✕ Ed. Paris. pag. 101.

⁵⁸ Philipp. II, 6. ⁵⁹ Hebr. I, 3. ⁶⁰ Coloss. I, 26. ⁶¹ Joan. I, 1.

(58) Vulgo ἄγν. εἴη.

(59) Vulgo λέγεται.

(60) Εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Adde ἀοράτου. M.

(61) Vulgo τὸ εἶναι.

(62) Δῆλον δ' ὅτι Υἱός. Forte δῆλον δὲ, καθὼς Υἱός τοῦ Θεοῦ, nempe ante sæcula existens, oppositus filio hominis. M. — Mox vulgo ἐδόξαζαν εἰ ταμιευμένοι.

ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΒΙΒΛΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER SECUNDUS,

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΣΥΓ-
ΓΡΑΜΜΑ.

- α. Ὅπως τὴν τοῦ Σαβαλλίου δόξαν ἀνερεοῦτο Μάρκελλος.
β. Ὅπως καὶ Ἰουδαίων τῇ δόξῃ διαλέγεται.
γ. Ὅπως τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Θεῷ ὄντα, ἀπαρχὸν εἶναι καὶ ἀγέννητον ὠρίσθη.
δ. Ὅπως ἐν καὶ ταῦτ' εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὸν Θεὸν ἔλεγε.
ε. Ὅπως ταῦτα λέγων ἤρπειτο τὸν Υἱόν.
ς. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὸν Θεὸν θεολογεῖ.
ζ. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὴν τοῦ Πατρὸς μοναρχίαν κηρύττει.
η. Ὅποιοι ῥήμασι Μάρκελλος κηρύττει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
θ. Ἐλεγχος τῆς τοῦ ἀνδρὸς κακοδοξίας.
ι. Ὅτι μὴ ὀρθῶς ἐξεδέξατο τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.
ια. Ὅτι ποτὲ μὲν αὐτὸν προφορικῶς τοῦ Θεοῦ Λόγον, ποτὲ δὲ ἐνδιάθετον ὁμοίως τῷ ἐν ἀνθρώποις ἔφασκεν.
ιβ. Ὅτι μὴ ὡς ἐδόκει Μάρκελλῳ ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν περὶ τοῦ Λόγου θεολογίαν ἐξέθετο.
ιγ. Ποσαχῶς τὸ σημαίνοντον ἐκ τῆς τοῦ Λόγου φωνῆς νοεῖται.
ιδ. Ὅπως χρῆ διερμηνεύειν τὴν εὐαγγελικὴν περὶ τοῦ Λόγου διδασκαλίαν.
ιε. Τῶν αὐτοῦ Μάρκελλου φωνῶν παραθέσεις, δι' ἧν ἤρπειτο τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σαφῶς, προφορικῶς Λόγον καὶ ἐνδιάθετον φάσκων εἶναι αὐτόν.
ις. Ἐλεγχος τῆς τὰνδρὸς κακοδοξίας.
ιζ. Ἐρμηνεία τῆς ἀληθοῦς διανοίας τοῦ Λόγου.
ιη. Διὰ τί Λόγον ὠνόμασε τὸν Υἱὸν ὁ εὐαγγελιστὴς ἀρχόμενος τῆς ἐαυτοῦ Γραφῆς.
ιθ. Ὅπως Μάρκελλος, τὰς περὶ ἐνός Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γραφὰς μαρτυρούμενος, ὁμοίως Ἰουδαίους τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρπειτο.
ια. Διὰ τί Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται οὐ τυμνῶς παρέδωκαν Ἰουδαίους τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίαν.
ιβ. Ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ ὁ Μωσῆϊ καὶ τῷ Ἀβραάμ χρηματίσας.

LIBRI SECUNDI CAPITA.

1. Quomodo Sabellii dogma restauret Marcellus.
2. Quomodo et Judaeis deprehenditur opinione sua.
3. Quomodo Dei Verbum, in Deo existens, sine principio et generatione fuisse definit.
4. Quomodo unum idemque dixit esse atque Verbum.
5. Quomodo ista dicens, abnegavit Filium.
6. Quomodo de Deo Ecclesia docet.
7. Quomodo Ecclesia monarchiam Patris praedicat.
8. Quibus verbis Marcellus Filium Dei praedicat.
9. Refutatio hujusce hominis haereticae opinionis.
10. Quomodo minus recte cepit Evangelii illud, « In principio erat Verbum. »
11. Quomodo interdum vocat illum, prolatitium Dei Verbum, interdum intus reconditum ad modum nempe humani verbi.
- ✕ 12. Quod evangelista theologiam de Verbo proposuit non ad illum modum qui Marcello videbatur.
13. Quot modis quod significatur per vocem istam, Verbum, intelligitur.
14. Qualiter exponenda sit evangelica de Filio doctrina.
15. Proponuntur in terminis Marcelli voces, in quibus manifeste pernegavit Dei Filium, Verbum illum esse prolatitium determinans atque intus residens.
16. Refutatio perversae hujus hominis opinionis.
17. Interpretatio sententiae verae de Verbo.
18. Quam ob causam evangelista in principio Evangelii sui Filium nominavit Verbum.
19. Quod Marcellus dum Veteris Testamenti scripturas advocat in testimonium de unitate Dei, similiter atque Judaei Filium Dei pernegavit.
20. Quid causae fuerit, quod Moyses et prophetae explicitam de Filio theologiam Judaeis non traderunt.
21. Quod is erat Dei Filius, qui ad Moysen et Abrahamum loquebatur.

23. *Quod et in prophetis per Filium Pater Deus A* κβ' Ὅτι καὶ ἐν τοῖς προφήταις διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ θεολογεῖτο.
 23. *Quod Ecclesia minime praedicat duos deos.*
 24. *Quod Marcellus assimilaverit Dei Verbum unigenitum verbis Dei illi, quibus imperatur facienda.* κγ' Ὅτι μὴ δύο θεοὶ ἢ Ἐκκλησία κηρύττει. κδ' Ὅπως Μάρκελλος τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ τοῖς τῶν κρατικῶν παραγγελτικαῖς τὸν Μονοθεῖ ἄλογον ἀρωμιόλου. κε' Ὅπως αὐτὸς αὐτῶν ἐναντία ἔγραψε.

25. *Qualiter ipse sibi contraria scripsit.*

CAP. I.

Qualiter Sabellii dogma restauravit Marcellus.

Post exhibita testimonia Scripturae sacrae, quibus illud ostensum est, quod non solummodo Verbum vocabatur Dei Filius ante suum in carne adventum, ut Marcello visum fuerat, sed acentis ab eo ✠ diversis nominibus, aegedum deinceps intueamur idolum Sabellii, velut de terra se exserentis. Ausus est dicere, ipsum, qui super omnia est, Patrem Domini nostri Jesu Christi, Denm de sancta Virgine genitum; ipsum quoque passum, dum ita scribit : [R. XLIX coll. p. 35 D] « Quidnam erat ergo, quod descendit ante incarnationem? Omnia dico, Spiritus erat. Nam si secus pronuntiaret, obloquetur ei angelus is, qui ad Virginem ait, Spiritus sanctus superveniet in te ⁶⁵. Quod si concesserit esse spiritum, laudat dicentem Servatorem : Deus spiritus est ⁶⁷. » Hisce verbis, dum qui est super omnes, de quo nos docuit Servator et Dominus, inquit, Deus spiritus est, et qui adorant eum, eos in spiritu et veritate adorare oportet ⁶⁶, spiritum illum esse pronuntiat, qui supervenit Virginem, Sabellii errorem renovans. In progressu demum, cum Jeremias [Baruch] de Servatoris incarnatione diceret : Post haec in terris risus est, et cum hominibus conversatus ⁶⁸, oraculum illud iste ad Patrem retulit, totidem verbis scribens : [rt. 4 coll. p. 152 D] « Sed videtur et Pater in verbo esse, licet aliter Asterio et paria cum illo sententibus videatur. » Quin in Servatoris passione hoc ipsum facit. Nam cum de Threnis Jeremiae retulisset, Spiritus oris nostri Christus, captus est in peccatis nostris ⁶⁹, adjungit : [R 41] « Et hic propheta de verbo qui carnem nostram assumpsit, et disserit. » Et tum infert : « Pater umbræ conditor haud dicitur. » Quod vero Deus spiritus fuerit, Servator docet : Deus Spiritus est. Quin et quod lux sit, nos etiam docet : Ego sum lux ⁷⁰. Vides en, ut dicta haec de Servatore, ad Patris divinitatem referat. Tollit vero Filii hypostasim directissime, dum ante rerum omnium productionem,

ΚΕΦ. Α'

Ὅπως τὴν Σαβελλίου δόξαν ἀνανεοῦτο ὁ Μάρκελλος.

Μετὰ τὰς παραθεθείσας (63) τῶν θείων ἀναγνωσμάτων μαρτυρίας, (64) δὲ ἂν εἴη μὴ μόνον ἄλογος ὀνόμαστο πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, παρίστη, ὡς περ οὖν εἶπαι Μαρκελλῶν, ἀλλὰ καὶ μύρια ἕτερα, φέρε δὴ λοιπὸν Σαβελλίου εἰδῶλον, ὡς περ ἀπὸ γῆς ἀνακύψαν, ἐποπτεύσωμεν. Ἐτόλμησεν εἰπεῖν (65) αὐτὸν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, γεγενῆσθαι ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, καὶ αὐτὸν πεπονηέναι, τοῦτον γράψας τὸν τρόπον· Ἐ τί τοῖνυν ἦν τὸ καταλθόν, πρὸ τοῦ ἐνανθρωπήσαι; Πάντως τοῦ φησι Πνεῦμα. Εἰ γὰρ ἐτι παρὰ τοῦτο λέγειν ἐθέλοι, οὐ συγχωρήσει αὐτῷ ὁ πρὸς τὴν Παρθένον εἰρηκῶς ἄγγελος· Πνεῦμα ἄγνωστο ἐπαλεῦσται ἐπὶ σέ. Εἰ δὲ Πνεῦμα εἶναι φησιν, ἀκουέτω τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· Πνεῦμα ὁ Θεός. Διὰ τούτων τὸν τῶν ἑλῶν Θεὸν, παρὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ Κύριος ἡμῶν εἰδίζαεν, εἰπὼν· Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν, τὸ ἐκελθόν τῆ Παρθένου Πνεῦμα εἶναι ἔφη· ἀντικρυς τὸν Σαβελλίου ἀνανεοῦμενος. Καὶ προῶν ἐξῆς, Ἰερμίου τοῦ προφήτου περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος σαφῶς εἰρηκῶς, Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναρστροφῆν, ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναφέρει τὸ λόγιον, φάσκων αὐτοὺς ῥήμασιν· Ἄλλ, εἶπεν ἐν τῷ λόγῳ ὁ Πατὴρ εἶναι, κἄν, Ἄστεριῶν μὴ δοκῆ, καὶ τοὺς ταῦτα (66) ἐκείνῳ φρονούσιν. Καὶ ἐπὶ τοῦ πάθους δὲ τοῦ Σωτῆρος ταῦτὸν ποιῶ. Παραθεῖς γὰρ ἀπὸ τῶν Ἰερμίου θρήνων, Τὸ Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, συναλήφθη ἐν ταῖς διαφοραῖς αὐτῶν (67), ἐπιλέγει, ἔκτανεῦθα ὁμοίως ὁ προφήτης περὶ τοῦ τὴν ἡμετέραν ἀνεληγῆ φύτος σάρκα (68) λόγον διαλέγεται. Ἐπιφέρει δὲ λέγων· Πνεῦμα οὐκ εἶναι ἂν ποτε γένοιτο. Πνεῦμα δὲ εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός, ὁ Σωτὴρ ἔφη· Πνεῦμα ὁ Θεός. Ὅτι δὲ ὁ Θεός φῶς ἐστίν, αὐτὸς διδάσκει ἡμᾶς λέγων· Εἰμι ἐγὼ τὸ φῶς. Θεωρεῖς ὅπως τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος λελεγμένα ἐπὶ τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς μεταφέρει. Καὶ πάλιν ἀναίρει τὴν

✠ Ed. Paris, pag. 105.

⁶⁵ Luc. 1, 35. ⁶⁷ Joan. 14, 24. ⁶⁸ ibid. ⁶⁹ Baruch 111, 38. ⁷⁰ Thren. 14, 20. ⁷¹ Joan. viii, 43; ix, 5.

(63) Vulgo παραθεθείς.

(64) *Μαρτυρίας*. Imperfecte, vel legendum *μαρτυριῶν*, et τῶν ἐκ θείων, vel certe, καὶ *μαρτυρίας*, vult illa Scripturarum testimonia, in priore libro allata. M. — Infra vulg. φέρε δέ.

(65) *Ἐτόλμησε γὰρ εἰπεῖν*. Nam rationem reddi, cur εἰδῶλον Σαβελλίου appellaverit. M.

(66) Vulgo ταῦτα mox πάθους δὲ.

(67) *Διαφοραῖς αὐτῶν*. Restitue συναλήφθη ἐν ταῖς διαφοραῖς αὐτῶν ἐπιλέγει· κἄννεῦθα in LXX. est ἡμῶν. M.

(68) Vulgo λόγον.

(69) *Πατέρα δὲ οὐκ εἶναι*. Hæc nec corrigo, nec concoquo; loquebatur, opinor, de luce. M. — Dedi ex codd. πνεῦμα. — Mox vulgo ἡμᾶς λέγων — φῶς. Porro vulgo ἀπορηνάμενος.

ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ γυμνῆ τῇ κεφαλῇ, πρὸς τῆς τῶν
γεννητῶν δημιουργίας μὴδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν τοῦ
Θεοῦ μόνου ἀποφαινόμενος· γράφει δ' οὖν ὡδε κατὰ
λέξιν· «Τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ δόξαν Ἀστεριος δόξαν ὀνο-
μαί, καὶ οὐ δόξαν μόνον (70), ἀλλὰ καὶ προκόσμιον
καὶ δόξαν. Οὐκ ἐννεῶν, ὅτι, μήπω τοῦ κόσμου γεγονότες,
(71) οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν Θεοῦ μόνου.» Καὶ αὖθις
τὸ αὐτὸ βαθαίει λέγων· «Οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ πάντα
καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὄντα, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ
καὶ γεγέννηται. Εἰ τοίνυν τοῦτο πιστεύοι, ἀνάγκη αὐτὸν
κατακλιθεῖ συνομολογεῖν, ὅτι πλὴν Θεοῦ οὐδὲν ἕτε-
ρον.»

ΚΕΦ. Β΄.

Ὅπως καὶ Ἰουδαίων τῇ δόξῃ διαλέγεται.

Ὁρᾶς Ἰουδαίον (72) ἀντικρυς, τὸν Μονογενῆ Υἱὸν
τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἀρνούμενον. Εἰ
γὰρ πλὴν Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἦν πρὸ τῆς τοῦ κόσμου
γενέσεως, οὐκ ἦν ἕρα ὁ Υἱός. Καὶ πῶς πάντα δι'
αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν; Ὁ
μὲν οὖν Ἰουδαίος, ὁ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμε-
νος, πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως οὐδὲν οἶδε πλὴν
Θεοῦ μόνου, συμμαρτυροῦντος αὐτῷ Μαρκέλλου (73)
ἢ δὲ Χριστοῦ Ἐκκλησία, σὺν παρήσει· πάση σεμνύ-
νεται λέγουσα· Ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ
πάντα· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ
τὰ πάντα. Ἐπὶν δὲ λέγει, δι' οὗ τὰ πάντα, οἶδεν
αὐτὸν πρὸ πάντων. Ὅσα πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέ-
σεως ὁ λέγων οὐδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν Θεοῦ μόνου, τῆς
ἀληθείας καταφύεται. Σὺν γὰρ τῷ μόνῳ Θεῷ καὶ
ὁ Μονογενὴς αὐτοῦ Υἱὸς ἦν πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστά-
σεως, καὶ τῷ Πατρὶ συνῆν. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξε (74)
νῦν καὶ ὁ εἰπὼν· Ἐξ' ὀσχάτου (75) τῶν ἡμερῶν τού-
των ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονομίον
πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας. Καὶ ἐν
Παροιμίαις διὰ Σολομῶντος, αὐτὸς ὁ Υἱὸς περὶ ἑαυτοῦ
διδάσκει λέγων· Ἡνίκα ἠετοίμαζε τὸν οὐρανὸν,
συμπαρήμην αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ· Αὐτὸς ἦν τὸ φῶς,
τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν
κόσμον. Ἐπειδὴ· Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν καὶ ὁ κόσμος
δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Εἰ δὲ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο,
ἔηλον, ὡς προὔπηρχε τοῦ κόσμου. Οὐκ ἕρα μόνος
ἦν ὁ Θεὸς πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως· συνῆν δὲ
αὐτῷ ὁ Μονογενὴς αὐτοῦ Υἱός, εἰς ἐν ἀφορῶν ὁ Πα-
τήρ ἔχαιρεν, ὡς διδάσκει αὐτὸς, ἐν (76) ἡ σοφία,
λέγων ἐν Παροιμίαις· Ἐγὼ ἡμῆρ ἢ προσέχαιρα
καθ' ἡμέραν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱός, ταῖς πατρικαῖς
ἐννοιαῖς ἐνατενίζων, εὐφροσύνης ἐπληροῦτο. Διό
φησιν· Ἐὐφραινόμην δὲ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν κεντὶ
παιρῶ. Ταῦτα μὲν ἡ Χριστοῦ Ἐκκλησία τὰ εὐσεβῆ
καὶ θεῖα μυστήρια παραλαβοῦσα φυλάττει. Ὁ δὲ λέ-

nihil prorsus existitisse præter Deum docet. Verba
autem ejus hæc ipsa sunt: [R XCII et XCIII] « Con-
cessam illi gloriam, Asterius et gloriam, et non
a gloriam nominat: dum non reminiscitur, quod
cum nondum mundus esset conditus, nihil ex-
stabat aliud præter solum Deum.» Sed et idem-
metipsum confirmat, inquit: « Cælum et
et terra, et quæ in cælis sunt et in terra universa a
Deo fuerunt facta. Hoc si credat, necesse est
quod conspiret ejus opinio cum ea, Quod præter
Deum nihil erat.»

✠ CAP. II.

Quod Judaizare deprehenditur in opinione sua.

Vides ut tantum non se Judæum præstet, perne-
gans Dei Filium unigenitum, per quem omnia con-
didit. Siquidem præter Deum nihil erat aliud,
priusquam mundus producebatur: tum certe non
erat Filius; et tum, quomodo omnia per illum facta
fuerant, et sine eo factum est nihil? Certe Judæus
qui Christum esse pernegat Dei Filium, ante mundi
constitutionem agnosceret existitisse plane nihil præter
solum Deum: cui perhibet Marcellus testimonium.
At Christi Ecclesia, cum omni libertate glorioso
profitetur: Nobis unus Deus est Pater, e quo sunt
omnia: et unus Dominus Jesus Christus, per quem
sunt omnia⁶⁶. Cum vero dicat: Per quem sunt
omnia, illum agnoscit ante omnia. Adeo ut qui tue-
tur, ante mundum conditum, nihil omnino aliud
fuisse præter Deum, veritatem ipsam mentiatur.
Una etenim cum illo solo Deo, et unigenitus ipsius
Filius erat ante mundi productionem: et cum Patre
conversabatur. Hoc etenim edocuit is qui dixit:
In novissimis diebus, locutus est nobis in Filio suo,
quem posuit hæredem omnium, per quem et sæcula
condidit⁶⁶. Et in Proverbiis per Salomonem, Filius
ipse de se docuit, Cum pararet cælum, aderam ei⁶⁶.
Sed et Erat ipse lux, illuminans omnem hominem ve-
nientem in hunc mundum⁶⁶. Quandoquidem, In mundo
erat, et mundus per ipsum factus fuit⁶⁶ Quod si factus
fuit per ipsum mundus, certe patet illud quod ante
mundum fuerat ipse. Quocirca solus, ante mundum
conditum non erat Deus: conversabatur cum eo
unigenitus ejus Filius, in quem cum Pater intueba-
tur, gaudebat, quod ipse nos docuit, illa in Pro-
verbiis Sapientia, inquit: Ego eram in qua gau-
debat continuo⁶⁷. Sed et Ipsemet Filius replebatur
oblectatione, dum in paternas cogitationes intue-
retur. Quocirca dixit, Oblectabar autem coram illo,
omni tempore⁶⁶. Hæc sunt illa mysteria sacro-

✠ Ed. Paris. pag. 104.

⁶⁶ I Cor. viii, 6. ⁶⁷ Hebr. i, 2. ⁶⁸ Prov. viii, 27. ⁶⁹ Joan. i, 9. ⁷⁰ ibid. 10. ⁷¹ Prov. viii, 30. ⁷² ibid.

(70) Μόνον ἀλ. x. πρ. δ. vulgo om.

(71) Οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν τοῦ Θεοῦ. Solus
Deus erat creatura nulla, hoc toties urgebat Mar-
cellus, contra Asterium, qui Christum creaturam
docebat, sed multis sæculis mundo antiquiorem.
Eusebius, Asterio σύμψηφος, arreptum interpreta-
tur millies, de negata Filii hypostasi. M. — Infra
vulgo ζυτὸν κατεκίνω.

(72) Ἰουδαῖος. Nam Judæi, paternitatem Deo
detrabant, αὐτῷ. M.

(73) Μαρκέλλος. Tum legendum Ἰουδαῖοι, et
συμμαρτυροῦντας, hic ergo repone, Μαρκέλλου, quod
cum sc. in M. est. M. — Mox vulgo λέγοι.

(74) Mss. ἡμᾶς.

(75) Vulgo ὀσχάτων et μοι ἀπάντων.

(76) Ἡ σοφία, καὶ λόγος. Sic legend. M.

sancta, quæ semel accepta Christi Ecclesia pie custodit. Is vero, qui tuetur, « ante mundum conditum, nihil præter solum Deum existisse, » e duobus unum necessario constituit, Sabellium se, vel Judæum. ✠ Nam si de sui animi sententia Filium neget, solum Deum professus, Judæus est qui Christum rejicit. Vel si Verbo tenus agnoscit Filii vocabulum, ipsum autem Filium esse unum Deum dicat, unum atque eundem, ita et Patrem et Filium arbitrabitur. Nam si ante mundum, nihil exstabat plane præter Deum, ipse vel Pater et Filius simul erit : vel certe non genuerit filium.

CAP. III.

Quomodo Dei Verbum in Deo existens, sine principio definitum, et ingenitum.

Sed videtur Marcellus eum, qui in Deo erat Logos, secundum quem logicos intelligitur, eundem esse et Filium arbitrari : ut ita ipse sit sui ipsius Pater, et e converso sui ipsius Filius. Audis ergo, quæ totidem verbis scripsit : [R XCII coll. p. 39 B] « Ante universi conditionem, erat, ut videtur, quies alta, in Deo Verbo existente : si enim credat Asterius Deum esse universi conditorem, certe nobis illud concessurus est, illum semper existisse, nunquam existendi principium sortitum, omnia autem ab illo facta fuisse, et de nihilo facta. » Vides ut Deum statuens absque omni principio Verbum quod in illo erat, in quiete statuit, ante mundi condituram, constitutum. Pergit porro, et adjungit : « Si istud credat, et illud quoque eum fateri necesse est, quod plane præter Deum nihil erat aliud. Habuit ergo, Verbum in Patre subsistens, suam peculiaritatem gloriam. » Hinc profectus, et æternum, hoc est ingenitum esse Verbum pronuntiat : [R. XLVIII coll. p. 35 C] « Audis ergo Spiritus sancti consontiam, qui per multas et diversas personas, Verbi æternitati testimonium perhibet. » Et rursus : « Et ob hoc ipsam exorditur ab æternitate Verbi, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ⁶⁹. Tribus hic continuis testimoniis usus æternitatem Verbi vult constabilire. » Qualiter vere Verbum cunctum erat Deo, et cum illo una ingenitum, tuetur operæ pretium est, ut ipsius verbis positum audiamus. « Dispensationem quidem in carne illius ad hominem spectare intelligimus : at vero, secundum spiritum æternitatem ejus unitam cum Patre credimus esse. »

CAP. IV.

✠ *Quomodo unum atque idem esse verbum atque Deum dixit.*

Qui ad hunc modum in Deo verbum esse con-

✠ Ed. Paris. pag. 105, 106.

⁶⁹ Joan. 1, 1.

(77) *Ἡ μέχρι λόγου. Forte μόνου. M.*

(78) *Καὶ Πατέρα ἐνανθίσταται. Forte, ἕνα καὶ αὐτὸν νομίσταται, hoc est, Sabellii tuetur hæresim. Adidit ex codd. τὸν Σαβέλλιον cf. p. 107 D fin. In sine plenius leges. ἢ αὐτὸς ἔσται Πατὴρ ὁμοῦ καὶ Υἱὸς, ἢ ὅλων, οὐθ' ἔξει Υἱόν, ei hoc est Judæismus. M.*

γων, « μήπω τοῦ κόσμου γεγονότος μηδὲν ἕτερον εἶναι κλῆν Θεοῦ μόνου, » δεῖν θάτερον ἑαυτὸν ὄντα παρίστη, ἢ Ἰουδαίου, ἢ Σαβέλλιον. Ἡ γὰρ αὐτὸθεν ἀρνούμενος τὸν Υἱόν, Θεὸν δὲ μόνον εἰσάγων, Ἰουδαίος ἔσται τὸν Χριστὸν ἀρνούμενος· ἢ μέχρι λόγου (77) τὴν τοῦ Υἱοῦ πρόσθησιν ἀποδεχόμενος, αὐτὸν δ' εἶναι φάσκων τὸν ἕνα Θεόν, Υἱὸν ὁμοῦ (78) καὶ Πατέρα, τὸν Σαβέλλιον ἐνανθίσταται. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ κόσμου οὐδὲν ἕτερον ἦν κλῆν Θεοῦ, αὐτὸς ἔσται Πατὴρ καὶ Υἱὸς, ἢ οὐδὲ ἔξει υἱόν.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅπως τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Θεῷ ὄντα ἀναρχον εἶναι καὶ ἀγέννητον ἀρίστο.

Ἄλλ' ἵσκει Μάρκελλος τὸν ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ Λόγον, καθ' ὃν λογικὸς νοεῖται, τοῦτον εἶναι φάσκαινεὸν Υἱόν ὄντα εἶναι αὐτὸν ἑαυτοῦ Πατέρα καὶ αὐτὸν ἑαυτοῦ Υἱόν. Ἐπάκουσον γοῦν τῶν αὐτοῦ φωνῶν, ἐκ τῶν αὐτῶν γράφει τὸν τρόπον· « Πρὸ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀπάσης ἡσυχία τις ἦν, ὡς εἰκόσ, ὄντος ἐν τῷ Θεῷ τοῦ Λόγου. Εἰ γὰρ ποιητὴν ἀπάντων τὸν Θεὸν Ἀστέριος πεπιστεύσαν εἶναι, ὅπῃλον ὅτι ἐσυνολογήσει ἡμῖν καὶ αὐτὸς, τὸν μὲν ἀεὶ ὑπάρχειν, μηδὲ πώποτε ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβόντα, τάδε γεγενησθαί τε ὑπὸ αὐτοῦ, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι. » Ὅρξες ὅπως, τὸν Θεὸν ἀναρχον ὑποστησάμενος, τὸν Λόγον ἐν αὐτῷ ὄντα ἐν ἡσυχίᾳ εἶναι πρὸ τῆς δημιουργίας (79) ἔφη, καὶ προῶν ἐξῆς ἐπιλέγει· « Εἰ τοίνυν τοῦτο πιστεύει, ἀνάγκη αὐτὸν κάκεῖνο ἐσυνολογεῖν, ὅτι κλῆν Θεοῦ, οὐδὲν ἕτερον ἦν. Εἶχεν οὖν τὴν οἰκταὴν δόξαν ὁ Λόγος, ὡν ἐν τῷ Πατρὶ. » Ἐντεῦθεν εἰκότως, καὶ ἀίδιον, τοῦτ' ἔστιν ἀγέννητον, εἶναι φησι τὸν Λόγον, ὡδε γράφων· « Ἀποῦεις ἐτοίνυν τῆς συμφωνίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος, διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων προσώπων τῆ τοῦ Λόγου μαρτυροῦσης ἀιδιότητι. » Καὶ πάλιν· « Καὶ διὰ τοῦτο ἀρχεται μὲν ἀπὸ τῆς ἀιδιότητος τοῦ Λόγου, Ἐν ἀρχῇ ἦν (80) ὁ Λόγος, λέγων, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· τρισὶν ἐπαλλήλοις μαρτυραῖς χρώμενος τὴν ἀιδιότητα τοῦ Λόγου δεικνύουσαι βούλεται. » Ὅπως δὲ ἠνώσθαι τῷ Θεῷ καὶ συναγέννητον εἶναι αὐτῷ τὸν Λόγον ἔρασα, πάρασιν αὐτοῦ ἐπακοῦσαι, ὡδὲ πῆ λέγοντος· « Τὴν μὲν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τῷ ἀνθρώπῳ διαφέρειν γινώσκωμεν· τὴν δὲ κατὰ πνεῦμα ἀιδιότητα ἠνώσθαι τῷ Πατρὶ πεπιστεύκαμεν. »

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅπως ἐν καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὸν Θεὸν ἕλεγε.

Τοῦτον (81) δὴ τὸν τρόπον ἐν τῷ Θεῷ ὄντος εἶναι

— Infra τὰ δὲ γεγ. transtulit Mont. omnia (πάντα) autem est.

(79) Sic Mp.; codd. et vulgo ἀφ' ἡ.

(80) Vulgo Ἐν ἀρχῇ οὖν et mox ἐπ' ἀλλήλαις.

(81) Vulgo δὲ et ἐν αὐτῷ.

τὸν λόγον (82), ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι αὐτῷ ἐξῆς ἀποφαίνεται, κατὰ λέξιν ὡς γράφων · « Εἰ μὲν γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος ἐξέτασις γίνουτο μόνη, ἐν καὶ ταῦτόν εἰκότως ἂν ὁ Λόγος εἶναι τῷ Θεῷ φαίνοιτο · εἰ δὲ ἡ κατὰ σάρκα προσθήκη ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξετάζοιτο, ἐνεργεῖα ἡ θεότης μόνη πλατύνεσθαι δοκεῖ · ὥστε εἰκότως μονὰς ὄντως ἐστὶν ἀδιαίρετος. » Καὶ πάλιν προλὼν φησιν · « Οὐ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν ὄν λόγους τε καὶ ἔργοις ἀκριβῆ συμφωνίαν, ὡς Ἀποστόλιος ἔφη, ὁ Σωτὴρ λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμῶν· ἀλλὰ διότι ἀδύνατόν ἐστιν ἡ Λόγος Θεοῦ, ἡ ἡ Θεὸν τοῦ ἑαυτοῦ μαρτυρεῖσθαι Λόγος. » Εἰ (83) δὲ τὸν ἐν καὶ ταῦτόν ἦν ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος, ὡς δοκεῖ Μαρκελλῶν, ὁ ἐν τῇ ἀγίᾳ Παρθένῳ γινόμενος, καὶ σαρκωθείς, καὶ ἐνανθρωπήσας, καὶ παθὼν τὰ ἀναγεγραμμένα, καὶ ἀποθανὼν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, αὐτὸς ἦν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. Ὁ δὲ τοιμήσαντα φάναι τὸν Σαβέλλιον ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἐν ἀθέοις καὶ βλασφημοῖς (84) κατέλαξεν.

ΚΕΦ. Ε΄.

Ὅτι ταῦτα λόγων ἠρῶναιτο τὸν Υἱόν.

Εἰ δὲ λέγοι Μαρκελλὸς τὸν Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν σαρκωθέντα, ἀλλ' ἀχώριστον αὐτὸν ὤρισατο (85) εἶναι τοῦ Θεοῦ, μονάδα δούς ἀδιαίρετον, καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου, ὡς μηδ' ἕτερον νοεῖν τὸν ἐνανθρωπήσαντα κατ' αὐτόν, ἢ τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν· εἰ δὲ μονὰς ἐστὶν ἀδιαίρετος, ἐν τε καὶ αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος, καὶ (86) ἂν εἴποι τις τίνα Πατέρα· τίνα δὲ Υἱόν, ἐνὸς ὄντος τοῦ ὑποκειμένου; Ὅτω μὲν δὴ Μαρκελλὸς υἱοπάτορα τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἰσάγων, τὸν Σαβέλλιον ἀνεύου.

ΚΕΦ. Γ΄.

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὸν Υἱόν θεολογεῖ.

Ἡ δὲ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν μονάδα τὴν ἀδιαίρετον γυμνάζει, μίαν ἀρχὴν ὁμολογοῦσα, τὸν ἕνα καὶ ἀγέννητον καὶ ἀναρχον Θεόν· καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ δὲ γεννηθέντα μονογενῆ Υἱόν, ἀκριβῶς, ὄντα καὶ ζῶντα καὶ ὑπεστώτα, Σωτῆρα ἐπιγράφεται οὐκ ἀναρχον ὄντα, οὐδὲ ἀγέννητον (87), ἵνα μὴ δύο ἀρχὰς καὶ δύο θεοὺς ὑποστήσῃται, ἐξ αὐτοῦ δὲ γεννηθέντα τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀρχὴν ἔχοντα τὸν γεγεννηκότα. Διὸ πιστεύειν παρελήφθη εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱόν, τῆς ἀγίας ταύτης καὶ μυστικῆς πίστεως τὴν ἐν Χριστῷ παρεχούσης ἀναγέννησιν, τοῖς δι' αὐτῆς

* Ed. Paris, pag. 107, 108.

10 Joan. x, 30.

(82) Ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι. Vel ὄντα. Marcelli sententia erat, si Christus secundum deitatem (hoc est πνεῦμα, et πνεύματος ἐξέτασις) consideratur, erat συναβίος τῷ Πατρὶ, vel ut loquitur, ἡνωμένος τῷ Πατρὶ· si vero, qui hominem assumpsit, respectu huius assumptionis ἐνεργεῖα μόνη ἐπλατύνετο ἡ θεότης, non divisa, quippe indivisibilis omnino ut una fuerit et ipsissima deitas in Filio, quæ erat in Patre, unde sequitur, ait Eusebius, Patrem fuisse incarnatum, etc. Ita cap. 5, ubi legendi. ὡς, μηδ'

A cessat, unum atque idem cum eo illud deinceps docet existisse, ita scribens : [R. LXII coll. p. 79 A] « Siquidem spiritus fiat solius interpretatio, unum cum Deo atque idem nec immerito videbitur esse Verbum; quod si additamentum illud, secundum carnem, adjiciatur ut requisitum in Servatore, sola operatione videtur divinitas extendi : ita unitas nec injuria erit indivisibilis. » Et in progressu iterum [R. LXIV coll. p. 37 D] : « Non propter illam exactissimam ubique in verbis et factis consonantiam, id quod videtur Asterio, Servator ait : *Ego et Pater unum sumus* 70, sed quod plane sit impossibile, vel Verbum a Deo, vel Deum a Verbo suo separare. » Quod si ita unum erat atque idem Deus cum Verbo, quod in ipso erat, ut Marcellus videtur ; tum qui genitus erat in sanctissima Virgine, carnem indutus, homo factus, qui quæ scripta sunt patiebatur, erat ipse super universa Deus. Quod cum Sabellius sentiret, illum inter atheos et blasphemos reposuit Ecclesia Dei.

CAP. V.

Quod cum ita dicat, Filium negat.

Quod si dicat Marcellus Verbum fuisse incarnatum, illudque Verbum a Deo inseparabile statuit, quippe quod unitas sit indivisa : quod una sit hypostasis Dei, et Verbi, quod in ipso erat : non possumus aliter rem concipere, quin secundum eum Deus is, qui est super omnia, sit incarnatus ; si unitas est indivisa : si unum atque idem existat Deus cum Verbo, quod in ipso est : quem vero dicemus Patrem esse? quem vero Filium, cum sit suppositum idem? Ita unum illum atque eundem cum introducat Marcellus Filio Patrem, Sabellium renovavit.

CAP. VI.

Quid de distinctioe Filii sentiat Ecclesia.

At Dei Ecclesia indivisam certe novit unitatem, quippe quæ fatetur principium unicum : unum illum et ingenitum, et sine principio Deum ; et de ipso genitum, unigenitum Filium, accurate cognitum, existisse vivere et substituisse agnoscit Servatorem. Non illum sine principio, non ingenitum ; ne duo principia statuatur, et deos duos ; verum genitum de Patre suo, et principium habentem genitorem suum. Atque ideo credere accepit, in unum Deum Patrem omnipotentem, et in Dominum nostrum Jesum Christum, unigenitum Dei Filium. Quæ sancta et mystica fides, regenerationem in Christo

ἕτερον νοεῖν, ubi paulo post legend. τίνα pro πνα. error ex abbreviatione ortus. M.

(83) Vulgo δέ.

(84) Vulgo ἐγκατέλεξεν.

(85) Vulgo οὐκ εἶναι εἰ μοχ μηδέταρ.

(86) Vulgo πνεῦμα et μοχ τις τόν.

(87) Ἴνα μὴ δύο ἀρχὰς. Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀρχὴ τοῦ υἱοῦ καὶ γεννητῆς. Sed iudebant Arianismæ, in vocum istarum πολυσημῶν ambiguitate. M.

exhibet, his qui per ipsam illuminantur. Sed illud quod ponitur a Marcello, monadem operatione dilatari, in corporibus locum habet; at de incorporea, inenarrabili et indicibili substantia veram non est. Neque enim dilatatur in operando, neque contrahitur in non operando, neque humano more operator, aut humano more commovetur. Deus ideo cum sit indivisa unitas, Filium suum unigenitum de seipso generavit; non ille divisus, non alteratus; non conversionem passus neque fluxum, aut alicui subjectus passioni. Neque enim præcipiens, neque imperans, non leges scribens ut homines solent; non lingua locutus aut labiis ista operatur, neque respectu habito ad ornatum universi, simillimis nobis oculis intuetur: cum per virtutem suam inenarrabilem et divinam ea quæ nondum sunt producta anticipando intueatur, non secus atque jam subsistentia et producta. Sed neque is, ut apud nos artifices solent, in operando et creando materiam præexistentem manibus acceptam digitis compingit, sed per ineffabilem iterum et incomprehensibilem virtutem suam, rerum productarum omnium substantiam ad Esse suum perduxit. Atque ita quidem omnia effecit ille, rationibus atque modis inscrutabilibus. Quid nos sollicite ideo laboramus, ut similem quamdam passionem in illo imaginemur? ✕ in Filii sui generatione, qualem in cæteris animantibus: quam ille quidem non ad modum et proportionem mortalis naturæ; sed juxta modum illum atque rationem, quæ erat ipsi soli cognita et intellecta.

CAP. VII.

Quomodo Ecclesia Patris prædicat monarchiam.

Enimvero vereris, mi homo, illud, ne si duas fateare hypostases, duo itidem principia subintroducās, et a deitatis ita excidas monarchia. Discas ergo, quod cum unus sit sine principio ingenuus Deus, Filius autem de illo progerneretur: unum necessario principium fuerit, monarchia et regnum unum; cum subscribat ipse Filius paterno imperio, et principatui. Caput enim Christi Deus est, secundum Apostolum: sed vereris vehementer ne cogatur is duo principia fateri, qui duas confitebitur hypostases Patris atque Filii: sed et istud disce, quod qui Patris et Filii hypostases duas, duos esse

✕ Ed. Paris., pag. 409.

(88) Ἀλλὰ τὴν μονάδα, etc. Legend. ἀλλ' ὁ δὲ τι αὐτὸ ἐπειδὴ. In eo quod ait Marcellus, nam alioqui, hiulca est sententia. M.

(89) Ἐνατενίζει. Sic scribendum. M. [Cf., p. 405 D 11.]

(90) Ἀρρήτων δὲ πάλιν. In operando ἀρρήτος erat, uti et in intuendo. M.

(91) Ἦν ὑπὲρ. Potius ὄν. Quem Filium produxit. Hæc scita sunt contra Arianos, vide Athan. pag. 408, 409. M.

(92) Κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεός. Locus est I Cor. xi, 3, Ἐν ταῦτα ἐπιτηδῶσιν ἡμῖν οἱ αἰρετικοί, inquit Chrysostomus, ἐλάττωσιν τινα ἐκ τῶν εἰρημῶνων ἐπινοοῦντες. Hoc facit Eusebius, dum ad

φωτισμένοις. (88) Ἀλλὰ τὴν μονάδα φησὶ Μάρκελλος ἐνεργεῖα πλατύνεσθαι, ἐπὶ μὲν σωμάτων χώραν ἔχει, ἐπὶ δὲ τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀλέκτου καὶ ἀνεκφράστου οὐσίας οὐκ ἔτι. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ ἐνεργεῖν πλατύνεται, οὐδ' ἐν τῷ μὴ ἐνεργεῖν συστελλεται: οὐδ' ὅπως ὁμοίως ἀνθρώποις ἐνεργεῖ, οὐδ' ὁμοίως ἀνθρώποις κινεῖται: μόνος δὲ ὢν ἀδιαίρετος ὁ Θεὸς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐξ ἑαυτοῦ ἐγέννα, οὐ διαιρούμενος, οὐδ' ἄλλοκωσιν, ἢ τροπῆν, ἢ ῥοήν, ἢ τι πάθος ὑπομένων. Οὐδὲ γὰρ προστέττον, οὐδὲ ἐγκλευόμενος, οὐδὲ νομοθετῶν ὁμοίως ἀνθρώποις γλώττη καὶ χεῖρα λαλῶν, ταῦτα πράττει: οὐδὲ γε ἀφορῶν εἰς τὴν τοῦ παντὸς διακόσμησιν, ὁμοίως ἡμῖν ὀφθαλμοῖς χρώμενος (89) ἐνατενίζει ὅποτε καὶ τὰ μὴ ὄντα προλαβὼν ἀρρήτων καὶ θεϊκῆς δυνάμει, ὡς ἦδη ὄντα καὶ ὄφρα ὄντα θεωρεῖ. Ἀλλ' οὐδὲ ποιῶν καὶ δημιουργῶν ὁμοίως τοῖς παρ' ἡμῖν τεχνίταις προϋποκειμένην ὕλην λαβῶν χερεσὶ καὶ δακτύλοις τεκταίνεται (90), ἀρρήτων δὲ πάλιν καὶ ἀκαταλήπτων δυνάμει ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὴν τῶν γεννητῶν ἀπάντων ὑπεστήσασθαι εὐσίαν. Ἦδη οὖν πάντα λόγους ἡμῖν ἀρρήτοις καὶ ἀσυλλογίτοις ἐποίησε. Τί δὲ χρὴ ἀγωνίζην, μὴ ὁμοίως τοῖς θνητοῖς ζῴως πάθος τι παρὶ αὐτὸν εἰσόμενον γαγονέσθαι ἐπὶ τῆ τοῦ Υἱοῦ γεννήσει; (91) Ἦν ὑπὲρ πάντα καὶ πρὸ πάντων ὑπέστη, οὐ κατὰ τι τῶν τῆ θνητῶν φύσει συνεγνωσμένων, κατὰ δὲ τὸν αὐτῷ μόνῳ γνωριζόμενον τρόπον.

generationem super omnia, et ante omnia sabivit, non ad modum et proportionem mortalis naturæ; sed juxta modum illum atque rationem, quæ erat ipsi soli cognita et intellecta.

ΚΕΦ. Ζ΄.

C

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὴν τοῦ Πατρὸς μοναρχίαν κηρύττει.

Ἀλλὰ φοβῆ, ὡ ἀνθρώπη, μὴ, δύο ὑποστάσεις ἀπολήσας, δύο ἀρχὰς εἰσαγάγῃς, καὶ τῆς μοναρχικῆς θεότητος ἐκπέσῃς. Μάνθανε τοίνυν, ὡς ἐνός θεοῦ ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου Θεοῦ, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου, μία ἵσται ἀρχὴ, μοναρχία τε καὶ βασιλεία μία, ἐπὶ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀρχὴν ἐπιγράφεται τὸν αὐτοῦ Πατέρα. (92) Κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεός, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ἀλλὰ ἀγωνίζε, μὴ δύο θεοὺς ἀνάγκη [ἦ] παραδέξασθαι τὸν δύο ὑποστάσεις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εἶναι ὁμολογοῦντα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο γίνωσκε, ὡς ὁ δύο ὑποστάσεις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ (93) δούς οὐκ ἀναγκάζεται δύο πατέρας εἶπεῖν, οὐ δύο

Christi divinitatem retulit, quod de homine assumpto usurpabat. Regulam tradidit ibid. in Comment. ad locum. Ὅταν τι ταπεινὸν λέγεται, μετὰ τῆς σαρκὸς ὄντος αὐτοῦ, οὐκ εὐτελεῖα τῆς θεότητος, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας δεχομένης τὸ λεχθῆν. Quam tradidit Athan. in hom. de humana Christi natura. Ὅσα οὖν εὐτελῆ ῥήματα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρηται, τῆ πτωχεῖα αὐτοῦ διαφέρει. Sed ubique hanc regulam habet susque deque Eusebius: nam et. in sequentibus locum illum Joan. xi, 17, eodem modo interpretatur: Ὁ μὲν δὲ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ Θεός ὢν. δεικνυται: ita enim opinor, legendum est. M. — Infra [ἦ] vulgo om.

(93) Vulgo θεοὺς quod delet R: correxi εὐς coll.

υιός· ἀλλὰ τὸν μὲν ἕνα Πατέρα δώσει, τὸν δὲ ἕτερον· Ἰὼν. Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον οὐδὲ δύο θεοὺς ἀνάγκη δοῦναι τὸν τὰς δύο ὑποστάσεις τιθέντα. Οὐδὲ γὰρ ἰσοτίμους αὐτὰς ἐριζόμεθα, οὐδ' ἄμφω ἀνάρχους καὶ ἀγεννήτους· ἀλλὰ μίαν μὲν τὴν ἀγέννητον καὶ ἀναρχον, θατέραν δὲ γεννητὴν καὶ ἀρχὴν τὸν Πατέρα κειτημένην. Διὸ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς καὶ ἑαυτοῦ εἶναι Θεὸν τὸν αὐτοῦ Πατέρα διδάσκει, ἐν οἷς φησι· Ἀνέρχομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ἡμῶν. Ὁ μὲν δὲ Θεὸς καὶ Πατὴρ καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ (94) Θεὸς ὡν δείκνυται. Διὸ δὲ εἰς Θεὸς τῆ Ἐκκλησίᾳ (95) τοῦ Υἱοῦ κηρύττεται, ὁ δὲ Υἱὸς, ὅτε μὲν αὐτὸς παραβλάσεται τῷ Πατρὶ οὐκ ἔσται καὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς Θεός, ἀλλ' Υἱὸς μονογενῆς καὶ ἀγαπητὸς αὐτοῦ, καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ ἀπαύγασμα τῆς πατρικῆς δόξης· σέβει τε καὶ προσκυνεῖ, καὶ δοξάζει τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, Θεὸν αὐτὸν καὶ ἑαυτοῦ ἐπιγραφόμενος· καὶ εὐχεσθαι ἀναγέγραπται, ᾧ καὶ εὐχαριστεῖ, ᾧ καὶ ὑπήκοος μέχρι θανάτου γίνεται. Ὁμολογεῖ τε ζῆν διὰ τὸν Πατέρα, καὶ μηδὲν δύνασθαι πράττειν ἄνευ τοῦ Πατρὸς· καὶ μὴ τὸ ἑαυτοῦ θέλημα ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ τοῦ Πατρὸς. Λέγει δ' οὖν αὐταῖς συλλαβαῖς· Ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιήσω ἐθὲν θέλημα τὸ ἑμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με· καὶ αἰθίς· Ὁὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἄπ' ἑμαυτοῦ οὐδὲν· καθὼς ἀκούω, κολῶ, καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δίκαια ἐστὶ, ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἑμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με (96). Καὶ ὅτι γε ἕτερος ἦν ὁ πέμψας αὐτὸν παρ' αὐτὸν παρίστησιν ἐξῆς λέγων· Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἐστὶν ἀληθής. Ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ. Εἶτα μνημονεύσας τοῦ Βαπτιστοῦ, τὸν Πατέρα μάρτυρα εἶναι αὐτοῦ διδάσκει, φάσκων· Καὶ ὁ πέμψας με Πατὴρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ. Καὶ προστίθουσιν· Εἰ (97) ἠγάπηστέ με, ἐχάρητε ἂν, ὅτι πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα· ὅτι ὁ Πατὴρ μου μεῖζον μου ἐστὶ. Αἱ ὡν ἀπάντων ἕτερον ἑαυτὸν τοῦ Πατρὸς δείκνυται. Καὶ τὸ ὑπερέχον τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς περιστησι διὰ τοῦ τὸν μὲν ἀπειταλκῆναι λέγειν, ἑαυτὸν δὲ ἀπειτάλθαι· καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατεληλυθῆναι οὐχ ἵνα πωλήσῃ τὸ θέλημά τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πέμψαντος αὐτόν. Καὶ τί ἂν πρὸς ταῦτα φαίη (98) Μάρκελλος, ἀκούων τοῦ κατεληλυθότος ἐξ οὐρανοῦ ταῦτα διδάσκοντος; Οὐ γὰρ δήπου καὶ νῦν τὴν σὰρκα τοῦ Σωτῆρος ταῦτα φάσκειν ἔρει. Οὐ γὰρ ἡ σὰρξ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατελήλυθε. Τίνα τοίνυν ἔρει

✠ Ed. Paris., pag. 110.

⁹⁴ Joan. xx, 17. ⁹⁵ Joan. vi, 38. ⁹⁶ Joan. v, 30. ⁹⁷ ibid. 31, 32. ⁹⁸ ibid. 37. ⁹⁹ Joan. xiv, 28.

sequentibus et p. 138 B 11 deleto λέγων quod post Υἱοῦ vulgo legitur. Possis et θεὸς conijcere, cum mox τιθέναι sequatur. In corr. M. « Forte Θεοῦ, et in versione qui duas in Deo hypostasias: Arianizat hic ut passim Eusebius. » — Mox vulgo οὐδὲ δύο υἱούς.

(94) Vulgo Θεοῦ Υἱός.

(95) Τοῦ Υἱοῦ κηρύττεται. Utrumne Ecclesiam Filii dixit; an Θεὸν τοῦ Υἱοῦ, hoc potius. Et sic forte haec hic Πατὴρ; statim lege, ᾧ καὶ εὐχεσθαι. Haec omnia de Filio secundum divinam nau-

A deos statuet, non cogitur fateri duos patres, neque filios duos, sed unum ex iis Patrem, alterum vero concedet esse Filium. Ad eundem quoque modum neque necesse est enim duos deos fateri, qui duas admiserit hypostases. Nam neque illas honore patres ponimus; neque ambas principio carentes, aut ingentitas; sed unam ex illis ingentitam, sine principio existentem; alteram vero genitam, et Patrem sui ipsius principium possidentem. Quamobrem et ipse Filius Deum suum docet esse Patrem suum, in quibus ait, *Vado ad Patrem meum, et Patrem vestrum: Deum meum et Deum vestrum*⁹⁴. Deus certe et Pater, ipsius quoque Filii Deus esse docetur. Quocirca unus Deus apud Ecclesiam praedicatur, Filii Pater. Filius autem quando cum Patre B comparatur, non jam Patris ipsius Deus dicitur, sed Filius unigenitus, et dilectus ejus: et imago Dei invisibilis, et resplendentia paternae gloriae: honorat, adorat et veneratur suum Patrem, Deum eum et ipsius Deum inscribens: cui gratias agere, cui preces fundere dicitur, cui obediens usque ad mortem fuerat. ✠ Fatetur se vivere per Patrem, nec quidquam posse facere sine Patre; non suam, sed Patris voluntatem facere. Ait igitur, et totidem quidem verbis, *Quod de caelo descendit, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me*⁹⁵. Et iterum: *Non possum ego facere de memetipso quidquam: quemadmodum audio, ita judico, et meum iudicium rectum est, quia non quaero voluntatem meam, sed voluntatem Patris, qui misit me*⁹⁶. Alium vero fuisse ipsum, alium autem qui misit ipsum, docet inquit: *Si ego testimonium perhibeam de meipso, testimonium meum non est verum; alius est qui de me testificatur*⁹⁷. Mentionem dehinc Baptistae faciens, Patrem suum illi testem esse asseverat, inquit, *Et qui me misit Pater, ipse testificatus est de me*⁹⁸. Addit autem: *Et si diligitis me, gauderetis utique quod ad Patrem proficiscor. Quoniam Pater me maior est*⁹⁹. Quibus omnibus ostendit se alium a Patre, et paternam gloriam majorem insinuat esse; cum se ad illo missum dicat, se vero de caelo descendisse, non ut suam voluntatem faceret, sed voluntatem ejus, qui misit eum. Quid ad ista dicturus est Marcellus, cum eum qui de caelo descendit, ista ipsa docentem audiat. Non, opinor, illud allegare poterit, carnem Servatoris hoc prolocutam. Non enim caro de caelo descendit. Quemnam ergo dicturus est, de

ram proposuit intelligenda, et tamen etiam apud ipsum quaedam sunt, quae de homine prorsus capiuntur. Ita ludit hic auctor ὑπουλος, et σαπρὸς ubique. M.

(96) Καὶ ὅτι γε ἕτερος ἦν, haec e codice supplevi Biblioth. Bodleianae altero: deerant enim in meo, usque ad, Ταῦτα γὰρ οὐκ ἐστὶν τὸν Πατέρα, exclusive. M.

(97) Vulgo ἀγαπήτε.

(98) Vulgo ὁ M. et infra ἐπαλέγξει et καὶ καθὼς τὸ θέλημά μου et συμφῶθ.

caelo descendente, hæc docuisse? Num Patrem Deum? Anno Patri conjunctum Verbum? Si Patrem dixerit, Sabellium revelate se exhibentem, ipse eum Servator mentium convincet, inquiens, *De caelo descendi, non ut ego meam voluntatem facerem, sed ut voluntatem ejus qui misit me*⁷⁷. Et, *Non possum ego de meipso quidquam facere, quemadmodum audio, ita judico. Neque quaero ego voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me Patris*⁷⁸. Et *Pater meus, major me est*⁷⁹. Nam certe extremæ ejusdem dementiæ esset hæc Patrem dixisse, existimare. Quod si quis Verbum Deo congenitum dicat, et animi ejus sententiam, qua ratiocinatur, et existimet illum ea enarrare quæ erant apud ipsum intus occultata: quo tandem pacto Dei mens et cogitatio de caelo descendebat? Quomodo in carne quam assumpsit existens ista enarret? Quomodo quod in Deo erat Verbum, dicet, Se de caelo descendisse, non ut suam voluntatem faceret, sed voluntatem mittentis ipsum? **X** Atque per ista quidem Filius declarat honorem, quo Patrem prosequatur. Cum vero rebus genitis præsidet, quæ per ipsum sunt productæ: tanquam qui existat Servator omnium, Dominus et Creator, *Omnia, tunc inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*⁸⁰. Tum et Deus, et Dominus, et Servator, et Rex prædicari poterit. Atque ideo illum adorare veluti Deum, et colere, et venerari, Ecclesia ipsius docet, ipsa ab ipso hoc edocta. Ait igitur Servator ipse: *Neque enim Pater judicat quemquam, sed judicium omne dedit Filio suo, ut omnes honorent Filium, quemadmodum honorant Patrem*⁸¹. Disertis verbis ipsum honorare jubet, non tanquam prophetæ, non veluti angelos, aut angelis similes potestates, sed quemadmodum ipsum Patrem. Hoc enim ipse Pater ita voluit, qui omne judicium dedit Filio, ut omnes eum honorant, quemadmodum et honorant Patrem. Quod ipsum cum exacte intelligeret Thomas vocatus Didymus, veluti qui de choro duodecim discipulorum fuerat, clarissimis verbis eum et Deum et Dominum consignavit inquiens: *Dominus meus, et Deus meus*⁸². Et nos ob hanc ipsam causam oportet, Filium non quemcunque alium, divino honore venerari; quomodo scilicet Patrem honoramus; cum in hoc ipso Pater per Filium honoretur. Quod et ipsum docuit inquiens: *Qui honorat Filium, honorat et Patrem, qui misit eum*⁸³. Veluti qui regis imaginem ad se missam honorant, regem ipsum imaginis illius exemplar honorant, ad eundem modum et Pater honoratus existat per Filium, uti et

Α τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατακληθῆντα, καὶ ταῦτα διδάσκοντα; Πότερα τὸν Θεὸν αὐτὸν, ἢ τὸν τούτῳ συναρμῆνον Λόγον; Ἄλλ' εἰ λέγοι τὸν Πατέρα, γυμνῶς ἀνακαλύψας τὸν Σαβῆλλον, αὐτὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ ἐφυσμῶνον ἀπελίγξει λέγων· Καταβέθηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Καὶ, Ὁ δόξαμαι ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιεῖν οὐδέτι. Καθὼς δὲ οὐδὲ κρινῶ. Καὶ ὁ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Καὶ, Ὁ Πάτερ μου μείζων μου ἐστί. Ταῦτα γὰρ οἰεσθαι τὸν Πατέρα φάσκειν ἐσχάτης ἀν εἰη μανίας. Εἰ δὲ τὸν ἐν τῷ Θεῷ συμφυῆ Λόγον (99), καὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, καθ' ἣν λογίζεται καὶ ἐνδὸν ἐν ἑαυτῷ διανοεῖται, τὰ προκαίμενα διεξιέναι φησί· κ.α. πῶς ἂν ἡ ἐνθόμῃσις τοῦ Θεοῦ· καὶ ἡ ἐν αὐτῷ διάνοια καταδέθηκεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; Πῶς δ' ἐν τῇ σαρκὶ (1), ἢ ἀνεβλήθη γενομένη, ταῦτα διεξῆμι; Πῶς δ' ἐν τῷ Θεῷ Λόγος ἐρεῖ καταβῆναι, οὐχ ἵνα ποιήσῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πέμψαντός αὐτόν; Διὰ τούτων μὲν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα σέβας ἑαυτοῦ παρίστησιν· ὅτι ἐκ τῶν γεννητῶν ἀπάντων καθηγεῖται τῶν δι' αὐτοῦ γεγεννημένων, ὡς ἂν ἀπάντων ὑπάρχων Σωτὴρ καὶ Κύριος καὶ δημιουργός (Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν), τῆνικαῦτα καὶ Θεὸς καὶ δεσπότης καὶ Σωτὴρ καὶ βασιλεὺς ἀναγορεύοιτο ἂν. Αἰὶ καὶ σέβειν καὶ προσκυνεῖν, καὶ τιμᾶν αὐτόν, οἷα Θεὸν, ἢ Ἐκκλησία αὐτοῦ δέδιδακται, τούτο πράττειν παρ' αὐτοῦ μαθοῦσα. Λέγει δ' οὖν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ κρινῶ οὐδέτι, ἀλλὰ τὴν ἀπασαν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ ἵνα πάντας τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, διαβρότην παρακαλυβόμενος τιμᾶν αὐτόν μὴ ὁμοίως τοῖς προφήταις, μηδ' ὁμοίως (2) ἀγγέλοις, ἢ ταῖς τούτων (3) διαφορούσαις δυνάμειν, ἀλλ' αὐτῷ τῷ Πατρὶ παρακλησίως. Τούτο γὰρ αὐτὸς ὁ Πατὴρ (4) βουλευθεὶς, πᾶσαν τὴν κλητὴν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα πάντας τιμῶσιν αὐτόν καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Ἄ δὲ καὶ Θωμᾶς ὁ Δίδυμος ἀκριβῶς ἐπιστάμενος, ἄτε τοῦ χοροῦ τῶν δώδεκα γεγονῶς μαθητῶν, λαμπροῖς ῥήμασι καὶ Θεὸν αὐτόν καὶ Κύριον ἐπεγράφετο λέγων· Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. Αἰὶ δὲ καὶ ἡμᾶς προσήκει μόνον τὸν Υἱόν καὶ μηδένα ἕτερον θεϊκῆ τιμῆ σέβειν, καθὼς τιμῶμεν τὸν Πατέρα, καὶ ἐν τούτῳ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ τιμωμένου· Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς διδάσκει λέγων· Ὁ τιμῶν τὸν Υἱόν, τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν. Ὅσπερ γὰρ καὶ βασιλέως καταπαμφθεῖσαν εἰκόνα τιμῶντες, τὸ πρωτότυπον τῆς εἰκόνης, αὐτόν ἂν τιμῶμεν τὸν βασιλέα, τὸν αὐτόν τρέπον ὁ Πατὴρ ἂν εἴη διὰ τοῦ Υἱοῦ τι-

X Ed. Paris, pag. 111.

⁷⁷ Joan. vi, 38. ⁷⁸ Joan. v, 30 ⁷⁹ Joan. xiv, 28. ⁸⁰ Joan. v, 25.

(99) Καὶ τὴν διάνοιαν. Ἔσσετ, κατὰ τὴν δ. M.

(1) Vulgo ἢ ἀνεῖλ. γενόμενος.

(2) Vulgo τοῖς ἀγγ.

(3) Διαφορούσαις δυνάμειν. Vel differentes ab angelis, utrovis modo, in cœlesti hierarchia distin-

guit angelos, et potestates. M.

(4) Vulgo μου ληφθεῖς, at Mont. jam dedit in transl. id quod scripsit Euseb. in corr. ἱς. προληθῆς ἔφη.

⁸¹ Joan. i, 3. ⁸² Joan. v, 22, 23. ⁸³ Joan. xi, 28.

μύμνος, ὡς καὶ δι' αὐτοῦ δρώμενος. Ὁ γὰρ ἑωρακώς τὸν Υἱὸν ἑώρακε (5) τὸν Πατέρα, τὴν ἀγέννητον θεότητα, οἷον ἐν εἰκόνει καὶ κατόπτρῳ, ἐν τῷ Υἱῷ χαρακτηριζομένην ὄρων. Ἀπαύγασμα γὰρ ἐστὶ φωτὸς ἀδελφίου καὶ εἰσοσπερον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ· πάντα δὲ ταῦτα παρὰ τοῦ Πατρὸς λαθὼν, ἐξ αὐτοῦ τε καὶ τῆς θεότητος τὴν δόξαν, ὡς ἀν' Υἱὸς γνήσιος καὶ μονογενῆς, εἰληφώς ἔχει. Ἄλλ' οὐ καὶ ὁ Πατὴρ παρὰ τινος εἰληφε· πάντων δ' αὐτὸς ὢν ἀρχὴ καὶ πηγὴ καὶ βίβλα τῶν ἀγαθῶν, εἰκότως εἰς καὶ μόνος ἀναγορεύοιτο ἀν' Θεός.

ΚΕΦ. ΗΨ.

Ὅσοις ῥήμῳι Μάρκελλος ἠρῆρει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

Ἄλλὰ τούτων ἐν ἀγνοίᾳ τυγχάνων (6) Μάρκελλος, οὐ βούλεται μὲν ἀληθῶς τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγενῆσθαι, ὡς Υἱὸν ζῶντα καὶ ὑφαστώτα· εἴα δὲ λόγον αὐτὸν σημαντικῶν τινος ἢ προστακτικῶν, προελθεῖν τοῦ Θεοῦ φάσκει. Ἄκουε δ' οὖν ἀκαλύπτως καὶ τούτου λέγοντος αὐτοῦ ταῖς ταῖς φωναῖς· « Τὸ μὲν οὖν πρὸ τῶν αἰώνων αὐτὸν γεγενῆσθαι φῆσαι (7), εἰ ἀκαλούθως εἰρηκέναι δοκεῖ. Γέννημα γὰρ τὸ προελθὼν τοῦ προεμένου γίνεσθαι Πατρὸς, θάτερον δ' οὐκ ἔτι ὑγιῶς οὐδ' εὐσεβῶς αὐτὸν παραλείπειται. Τὸ γὰρ μὴ λόγον εἶναι φῆσαι τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα (καὶ τούτον εἶναι τὸν τῆς γεννήσεως ἀληθῆ ἢ τρόπον), ἀλλ' ἀληθῶς Υἱὸν μόνον ἔμφασιν τινὰ εἰ τοῖς ἀκούουσιν ἀνθρωπίνης εὐσεβείας παρέχων εἰδέναι. » Εἰδ' ὅτι μὴδὲ γεγέννηται ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ λόγος παριστάς ὧδε λέγει πρὸς λέξιν· « Ὁ τοίνυν ἱερὸς ἀπόστολος καὶ μαθητὴς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, αἰδιότητος αὐτοῦ μνημονεύων, ἀληθῆς ἐγγίνετο τοῦ λόγου μάρτυς· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος· οὐδὲν γενέσεως ἐνεαῦθα μνημονεύων τοῦ λόγου. » Οὕτω δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενος τὸν ἐν τῷ Θεῷ λόγον ποτὲ μὲν ἔβδον εἶναι ἐν τῷ Θεῷ ἔφασκε, ποτὲ δὲ προεῖναι τοῦ Θεοῦ· καὶ ἄλλοτε πάλιν ἀναδραμεῖσθαι εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἴσασθαι ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ πρότερον ἦν. Ἐπάκουσον δ' ὅπως ταῦτα λέγει τούτοις τοῖς ῥήμασι· « Νυνὶ δὲ πιστεύω ταῖς θεαῖς Γραφαῖς, εἰ ὅτι εἰς ὁ Θεός, καὶ ὁ τούτου λόγος προήλθε μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἵνα πάντα δι' αὐτοῦ γέννηται· μετὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, καὶ τὴν τῶν ἀπάντων διόρθωσιν, καὶ τὸν ἀφανισμόν τῆς ἀντικειμένης ἀπάσης ἐνεργείας, τότε αὐτὸς ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα Θεῷ καὶ Πατρί· ἵν' οὕτως ἢ ἐν τῷ Θεῷ ὁ λόγος, ὡσπερ καὶ πρότερον ἦν πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι· οὐδενὸς γὰρ ὄντος πρότερον ἦν τοῦ Θεοῦ μόνου, πάντων δὲ διὰ τοῦ λόγου γίνεσθαι μελλόντων, προήλθεν ὁ λόγος ἐδραστηκῆ ἐνεργείᾳ, λόγος τοῦ Πατρὸς ὢν. » Καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν διάνοιαν λευκότερον τίθεισιν, ὧδε

✠ Ed. Paris., pag. 112.

⁶⁶ Sap. viii, 26. ⁶⁷ Joan. i, 1.

(5) Vulgo καὶ τ. II.

(6) Vulgo ὁ M. et vox ταῖς δέ.

(7) Ἀκαλούθως εἰρηκέναι. Cui tandem hoc ἀκό-

A per ipsum visus. Nam qui Filium vidit, is utique et Patrem vidit, dum deitatem ingentem, veluti in imagine atque speculo in Filio caracterisatam, intuetur. Est enim splendor æternæ lucis: et speculum mundissimum operationis paternæ: et imago bonitatis ipsius ⁶⁶. Hæc autem omnia cum de Patre suscepisset, ab illo et gloriam divinitatis, tanquam Filius dilectus et unigenitus accepit, sed non ita Pater a quoquam accepit, cum sit ipse omnium principium et fons et radix honorum; unde merito unus et solus prædicatur Deus.

✠ CAP. VIII.

Quibus verbis Marcellus abnegavit Filium Dei.

Hæc cum ignoret Marcellus, non vult Filium de Patre revera natum, veluti vivum et subsistentem: at de Deo egressum illum non aliter ait, quam cujusvis imperativa aut indicativa vox de ipso exit. Audi vero ipsum clarissimis verbis hoc idem affirmantem [R. XXXI, coll., p. 36 B.] « Videtur ergo hisce consequenter dicendum, ante sæcula ipsam generatum. Nam quod de Patre præexistente egreditur, genimen ejus est. Aliud vero ut sit, dici non potest cum sana pietate conjunctum. Nam vel affirmare non esse illum Verbum, quod ex eo egreditur (et hunc ipsum esse veræ generationis modum), sed vere Filium, nec præterea quidquam: relationem quamdam visionis humanæ videtur audientibus exhibere. » Deinde quod neque Verbum de Patre suo generetur insinuat, dum ita loquitur. « Sanctus ideo apostolus, et Doctus mihi discipulus Joannes, cum æternitatis ejus mentionem facit, verissimus verbo testis adhibetur, In principio, inquit, erat Verbum, et Verbum illud erat apud Deum, et Deus erat Verbum ⁶⁷. Nusquam generationis Verbi isthic meminit. » Hunc ad modum Filium Dei abnegans, Verbum vero statuens in Deo existens, aliquando illud intus in Deo vult esse, interdum ait e Deo egredi, interdum ad Deum recurrere, ipsum iterum et in Deo velut antea residere. Audi vero quibus verbis hoc affirmet. [R. VIII, coll. p. 41 C] « Credo autem ego nunc Scripturarum divinarum, quod unus sit Deus dicentibus, et quod Dei hujus Verbum processit de Patre, ut omnia per illum fierent. At post judicii tempus consummati, et universorum restaurationem, et amolitionem operationis cujuscunque: ad oppositum tunc et ipse subjicietur Deo, qui subjecit ipsi universa, ut deinceps futurus sit denuo in Deo Patre Verbum, quemadmodum fuerat, priusquam mundus conderetur. Nam cum præter Deum nihil plane existaret, et per Verbum erant omnia produ-

λουδον? humanæ generationi? certe deest aliqui. Quæ sequuntur, videntur corrupta esse, nec a me sananda. M.

« cenda, processit cum effectuali efficacia Verbum
 « quod Patris erat. » Quam eandem demum sen-
 « tentiam expressius ita posuit: [R. LIV, coll. 41
 « D, 463 A, 164 B.] « Cum nondum esset mundus
 « hic, Verbum erat in Patre suo: ✕ at cum Deo
 « complaceret omnipotenti creare omnia quæ in
 « cœlis erant et in terra, ad mundi productionem
 « requirebatur operatio effectiva. Et cum præter
 « Deum solum non existeret alius (nam ab ipso
 « fuisse condita universa in confesso ponitur) tum
 « procedens Verbum illud, quod prius intellectuali
 « modo intus agebat, comparavit se ut mundi flo-
 « ret conditor, » subinfert autem post hæc omnia
 « demum. « Hanc ob causam, non appellat se Dei
 « Filium, sed ubique se vocat filium hominis: ut
 « per hanc suam confessionem eum qui erat homo,
 « per communionem cum Verbo Filium Dei esse
 « disponeret: et consummato hoc suo opere, ite-
 « rum ipse, velut Verbum aduniretur Deo; sic ut
 « adimpleret illud quod Apostolus dicebat, *Tunc et*
 « *ipse subjiciatur ei, qui ipsi omnia subjacit Deo,*
 « *ut sit Deus omnia in omnibus* ⁶⁴. Tunc autem om-
 « nia fiunt, quæ prius fuerant. » Hæc cum de Verbo
 « Marcellus edisserat, illo nimirum propter quod logi-
 « cos Deus dicitur, in maximas incidit angustias,
 « ausus affirmare extra Deum processisse aliquando
 « qui in Deo erat logon: et rursus post judicii tem-
 « pus Deum denuo ingressurum: ut ita demum adunitus Deo subsistat, quemadmodum et prius sub-
 « sisterat.

CAP. IX.

Refutatio perorata hujus hominis sententia.

Nunc demum ad interrogationes respondeat.
 Quid de tempore intermedio sentire debemus, cum
 extra Deum esset logos? Quomodo egrediebatur?
 Qui status Dei fuerat interea dum logon in se sibi
 proprium non haberet? si enim post mundi con-
 summationem in Deo erit logos, uti prius fuerat,
 quomodo erit Logos e Deo egressus? si enim per
 se subsistens a Deo erat alius, tum frustraneus
 est omnis Marcelli labor. Quod si extra Deum
 egressus logos, ut nostrum prolatitium solet ver-
 bum, extra Deum permanebat, inseparatus tum
 certe semper, et omni tempore etiam tum cum
 operaretur, erat intus in Deo. ✕ Quod si sic, ta-
 men unde? ut in diem judicii comperendinetur?
 ait enim tunc Deo illum readnendum, et perpe-
 tuo futurum, sicut olim prius fuit: sed nec logos
 qui de Deo processit, qualis erat prius, exstabit
 talis, sed et Deus sui ipsius dissimilis futurus est:
 utpote qui olim logon suum in se habebat, et in
 fine mundi eundem resumpturus, et futurus qualis
 olim prius fuerat: interea temporis dissimiliter se
 habiturus. Sed et logos ad eundem modum extra
 Deum positus, non futurus est is, qui prius fuerat
 ante mundi consummationem. Ecquid, hisce ita

✕ Ed. Paris., pagg. 113, 114.

⁶⁴ 1 Cor. xv, 28.

(8) Vulgo τῷ παντοκράτορι Θεῷ et τῆν πρ. αὐτὸν
 κοινωνίαν et loco πράξεως R. κρίσεως et deim vulgo
 οὕτως ἦν.

γράφων· « Ἐρὸ γὰρ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. ἦν ὁ Λό-
 « γος ἐν τῷ Πατρὶ· ὅτε δὲ (8) ὁ παντοκράτωρ Θεὸς
 « πάντα τὰ τε ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς προέθετο
 « ποιῆσαι, ἐνεργείας ἢ τοῦ κόσμου γένεσις ἔδειτο
 « δραστηκῆς, καὶ διὰ τοῦτο, μηδενὸς ὄντος ἄλλου
 « πλην Θεοῦ (πάντα γὰρ ὁμολογεῖται ὑπ' αὐτοῦ γε-
 « γεννησθαι), τότε ὁ Λόγος, προελθὼν ἐγένετο τοῦ
 « κόσμου ποιητής, ὁ καὶ πρότερον ἔνθεν νοητῶς
 « ἐτοιμάζων αὐτόν. » Καὶ αὖθις μετὰ πάντα ἐπιφύ-
 « ραι λέγων· « Καὶ διὰ τοῦτο οὐχ Ἰῶν Θεοῦ ἑαυτὸν
 « ὀνομάζει, ἀλλὰ πανταχοῦ Ἰῶν ἀνθρώπου ἑαυτὸν
 « λέγει· ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας θέσει τὸν
 « ἀνθρώπον διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας Ἰῶν
 « Θεοῦ γενέσθαι παρασκευασθῆ· καὶ μετὰ τὸ τέλος
 « τῆς πράξεως αὐθις, ὡς Λόγος, ἐνωθῆ τῷ Θεῷ.
 « πληρῶν ἐκείνο τὸ ὕπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημύον,
 « *Τότε αὐτὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ*
 « *τὰ πάντα, ἵνα ἢ τὰ πάντα καὶ ἐν κᾶσιν ὁ Θεός.*
 « *Ἔσται γὰρ τῆνκαῦτα τοῦδ' ὅμοιον πρότερον ἦν.* »
 « Τοσούτα Μάρκελλος περὶ τοῦ Λόγου εἰπὼν, τοῦ ἐν
 « τῷ Θεῷ, καθ' ὃ νοοῦμεν αὐτὸν λογικὸν εἶναι, δεῖν
 « δυσχωρεῖν περιπέπτωκα, τοιμήσας ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ γε-
 « γονέναι ποτὲ φάναι τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον, καὶ κάλει
 « ἐκτὸς αὐτοῦ μετὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως· ἐν οὕτως
 « ἢ ἐν τῷ Θεῷ ἐνωθεὶς αὐτῷ, ὡς περ καὶ πρότερον ἦν.

qui in Deo erat logon: et rursus post judicii tem-
 pus Deum denuo ingressurum: ut ita demum adunitus Deo subsistat, quemadmodum et prius sub-

C

ΚΕΦ. Θ.

Ἐλεγχος τῆς τοῦ ἀνδρός κακοδοξίας.

Ἦρα τοίνυν ἐρωτῶσιν ἡμῖν αὐτὸν ἀποκρίνασθαι.
 Τί οὖν ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ, ὅτε ἐκτὸς ἦν ὁ Λόγος τοῦ
 Θεοῦ, προσήκει νοεῖν; Πῶς δὲ προῆλθεν; Ἐν ὅποιε
 δὲ ἦν ἄρα καταστάσει ὁ Θεός, μὴ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν
 οἰκεῖον Λόγον; εἰ γὰρ ἐπὶ (9) συντελείᾳ τοῦ παντός
 ἔσται ὁ Λόγος ἐν τῷ Θεῷ, ὡς περ καὶ πρότερον ἦν
 πρὸ τοῦ καιροῦ τῆς συντελείας, πῶς ἔσται ὁ Λόγος ὁ
 προελθὼν τοῦ Θεοῦ; Εἰ μὲν γὰρ, καθ' ἑαυτὸν ὕφεστος,
 ἕτερος ἐγένετο τοῦ Θεοῦ, μάταιος ὁ Μαρκελλοῦ πό-
 νος· εἰ δὲ, καὶ προελθὼν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ἐν ἡμῖν
 προφορικὸν λόγον, ἔμμεν τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, οὐκ-
 οὖν ἀλλ καὶ διὰ παντός ἦν ἐν τῷ Θεῷ, καὶ ὅτε ἐνήρ-
 γει. Πῶς οὖν εἰς τὸν τῆς κρίσεως ἀναπέμψαι καιρὸν,
 τότε λέγων αὐτὸν ἐνωθῆσθαι τῷ Θεῷ, καὶ ἔσθαι
 ὡς περ καὶ πρότερον ἦν; Εἰ γὰρ τότε ἔσται (10) ὡς-
 περ καὶ πρότερον ἦν, οὕτε ὁ Λόγος, ὁ προελθὼν τοῦ
 Θεοῦ, ὅποιος ἦν πρότερον, ὑπάρξει. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς
 ὁ Θεός, ἔσται ἑαυτῷ ἀνόμοιος, πάλαι μὲν ἔχων ἐν
 ἑαυτῷ τὸν Λόγον, καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ παντός ἀπο-
 ληψόμενος αὐτὸν, καὶ γινόμενος τότε. (11) ὡς περ
 καὶ πρότερον ἦν· ἐν δὲ τῷ μεταξύ χρόνῳ ἀνόμοιος
 κείμενος. Καὶ ὁ Λόγος δὲ ὡσαύτως, ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ
 γενόμενος, οὐκ ἔσται πρὸ τῆς συντελείας τοῦ παντός,
 οἷος ἦν πρότερον. Καὶ τίς ἀν τούτων δυσσεβέστερος;

(9) Vulgo τῆ συντ. et μοχ καὶ τὸ πρότερον.

(10) Vulgo ὡς τε.

(11) Μρ. ἴσ. ὡς περ.

γίνονται ἐν λόγος; Ὅπως γὰρ τὸ ἦν, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τὸ γεγονέναι, ποτὲ καὶ πάλιν, μέλλειν, ἔσσεσθαι, τῆς ἐν χρόνῳ μεταβολῆς ὄντα δηλωτικά, ἀλλότρια ἀνεξήγητος ἀχρόνου καὶ ἀνάργου καὶ ἀγεννήτου καὶ ἀναλλοιώτου οὐσίας. Ἐφ' ἧς, τὸ εἶναι μόνον ἐπιπρέπει νοεῖν· καὶ εἶναι ἀπαρράλλκτως ἄσι (12) κατὰ τὰ αὐτὰ, καὶ ὡσαύτως ἔχουσαν, μὴ μειουμένην, μὴ συστελλομένην, μὴ ἐκτεινομένην, μὴ ἐξαπλουμένην, μηδ' ἐκτός τι καὶ ἐντὸς αὐτῆς ἔχουσαν, μηδ' ἄλλοτε ἄλλην γεινομένην, μηδ' ἕτερον μὲν οὖσαν πρότερον, εἴτα ἄλλο τι γεινομένην, καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαθισταμένην. Ἄ δὴ Μάρκελλος ἐτόλμα ὑποτίθεσθαι πάλαι μὲν λέγων εἶναι τὸ θεῖον, καὶ τινα ἡσυχίαν ἅμα τῷ θεῷ ὑπογράφων ἐαυτῷ κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν τῶν ἀθέων αἰρεσιωτῶν ἀρχηγόν, ὅς τὰ ἄδια δογματίζων ἀπεφαίνετο λέγων· Ἦν· θεὸς καὶ Σιγή· μετὰ δὲ τὴν Σιγὴν καὶ τὴν Ἠσυχίαν προελθεῖν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας δραστηρικῆ ἐνεργείᾳ· ὡς μικρὸν εἶναι αὐτὸν οἷος ἦν ἐν σιωπῶντι τῷ θεῷ πρότερον ἡσυχάζων, ἀλλ' ἐνεργεῖν προερχόμενον τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς ἔρα προεῖ; Πάντως που κατὰ προφορὴν φωνῆς ἐνάθρου· φθεγγόμενον δηλαδὴ καὶ λαλοῦντος τοῦ Θεοῦ ὁμοίως ἀνθρώποις: Τοῦτο γοῦν καὶ αὐτῷ ἔδδοκει γράφοντι τοῦτον τὸν τρόπον· Ὁσπερ γὰρ τὰ γεγονότα πάντα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν, οὕτως καὶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου σημαίνονται. Καὶ αὖθις· Πάντα γὰρ ὅσα ἂν ὁ Πατὴρ λέγῃ, ταῦτα πανταχοῦ διὰ τοῦ Λόγου λέγων φαίνονται. Τοῦτο δὲ δῆλον ἐστὶ καὶ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν, ὅσα μικρὰ τοῖς μεγάλοις καὶ θεοῖς ἀπαικῶσαι· καὶ ἡμεῖς γὰρ πάντα ὅσα ἂν θέλωμεν κατὰ τὸ δυνατόν λέγειν τε καὶ ποιεῖν, τῷ ἡμετέρῳ ποιούμεν λόγῳ. Εἰδὴ οὖν οὕτως ὁ Λόγος προῆλθε τοῦ Πατρὸς δραστηρικῆ ἐνεργείᾳ, πόθεν Μαρκελλῶς ἐπῆλθε περιορίσαι χρόνον τῆ τοῦ Λόγου ἐνεργείᾳ, τὸν τῆς συντελείας καθ' ἃν ἔσσεσθαι φάσκει τὸν Λόγον ἐν τῷ θεῷ, ὡσπερ καὶ πρότερον ἦν; Πρότερον δὲ ἡσυχάζοντα αὐτὸν ἔδδοκει ἐν σιωπῶντι τῷ θεῷ. Οὐκοῦν καὶ μετὰ τὴν συντέλειαν ἡσυχία τις ἔσται, μηδὲν μέλλοντος ἐνεργεῖν τοῦ Λόγου. Ἀλλὰ πρὸ μὲν τῆς τῶν γεννητῶν συστάσεως οὐδὲν ἦν, φησὶ, τλὴν Θεοῦ. Καὶ ἐπεὶ μηδὲν ἦν, εἰκότως ἐαυτῷ τὴν ἡσυχίαν ἐτυποῦτο· κατὰ δὲ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν Δανιὴλ ὁ προφήτης πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ μυριάδας ἔσσεσθαι θεοπίζει λέγων· *Χιλίαι χιλιάδες ἐλειτουργοῦν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες (13) παρεστήκεισαν ἐμπροσθεν αὐτοῦ*. Πάντες δὴπου καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τότε ἔσονται· αἱ τε μακάριαι ψυχαὶ πατριαρχῶν, καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, ἅγιά τε πνεύματα μαρτύρων· πάντα τε πρόβια τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τὰ ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ στησόμενά τε καὶ ἀκροσόμμενα· *Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τῆς ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς (14) κόσμου*. Τοσοῦτων τοί-

A positus, magis impium poterit esse? Omnino enim, erat, erit, futurum est, aliquando, iterum, contingens, et quæ sunt mutationis indicia in tempore factæ, aliena sunt prorsus a substantia illa quæ est sine tempore, principio, generatione, mutatione. De qua solum Esse cogitandum est; et Esse quidem immutabiliter. Quam eandem et eodem modo se habentem debemus cogitatione comprehendere: non imminutam, non coarctatam, non dilatatam, non expansam, nihil extra se vel intra se continentem; non hanc modo, modo illam comparantem: neutram permanentem: sed diversam a se priori: et rursus in statum illum priorem revolutam. Hæc supponere tamen ausus est Marcellus, quippe qui olim ait Deum exstitisse: et quietem quamdam altam apud Deum imaginatur: ad imitationem illius hæresiarchæ impij sese conformans, qui blasphema istiusmodi dogmatizavit: erat Deus et Sige. Post Sigen et Hæsychian processisse ait Logon, in principio conditionis mundi, cum operatione efficaci: ita ut non esset, qualis erat prius in Deo conquiescenti quiescens ipse, sed progressus e Deo operaretur. Et quo modo tandem processit inde? Omnino per prolationem cujusdam articulata vocis, personante nimirum et proloquente Deo ad modum humanæ loquelæ. Ita enim illi visum est, dum ita scriberet: [R. LV coll., p. 35 D, 79 B, 125 B]. « Quomodo facta omnia a Patre, per Verbum facta sunt: ita et dicta omnia a Patre per Verbum significantur. » Et iterum: [R. LVI, coll. p. 40 B, 118 B.] « Omnia quæcumque Pater dicit, ea semper et ubique per Verbum declarantur: quod et a nobis ipsis satis liquet, siquidem hisce parvis magna liceat et divina comparare. Nos enim ea omnia quæ volumus, quantum quidem possumus, et facimus et dicimus ministerio verbi nostri. » Quod si ad hunc modum per efficaciam operantem processit de Patre Verbum, uude progressus est Marcellus, ad circumscrivendum Verbi operationem tempore quocumque determinato, nimirum mundi consummatione? Quando futurum est, quod affirmat, ut Verbum intra Deum subsistat, quomodo aliquando subsistebat? Aliquando autem quiescentem Logon illum, in quiescenti Patre nobis dedit. Ita, ut videtur, post mundi consummationem quietem statuit, cum nihil Verbum deinceps operabitur. Atenim ante mundi constitutionem, nihil erat prorsus præter Deum, inquiet. Et quando quidem nihil erat, jure merito illi quietem assignavit. Jam in tempore consummationis Daniel propheta ante thronum Dei constitisse affirmat innumerabilem angelorum multitudinem: *Millia millium*, ait, *ministrabant illi: et decies millies centena millia assistebant ei. Judicium sedit, et libri aperti sunt*⁹⁷.

97 Ed. Paris., pag. 115.

97 Dan. vii, 10.

(12) Vulgo καὶ τὰ. Mox vulgo deest μὴ ἐκτεινομένην. Mox vulgo μηδέτερον μένουσαν et Ἄ δὲ. Ad deficientia cf. Pearson Vind. Ignat. 2. p. 51.

(13) Vulgo προεῖται.

(14) Vulgo τοῦ x.

Sed et tunc præterea temporis consistent omnes illi filii futuri sæculi. Beatis patriarcharum, prophetarum et apostolorum animæ, spiritus illi martyrum sancti. Omnes quoque Servatoris nostri oves, quæ a dextris ipsius constitutæ audient: *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum præparatum vobis a jactis mundi fundamentis*¹⁵. Quocirca cum vel post judicii tempus, tantus numerus eorum futurus est, qui victori sunt vitam immortalẽ, quid causæ subesse poterit, cur non et tum etiam Dei Verbum opereatur? Unde scivit Marcellus, quod nequaquam tum sanctos suos Deus sit allocutus, neque Verbo suo usus effectivo, sed quod futurum sit in Deo Verbum, quemadmodum et prius fuerat, omnino conquiescens et conticescens? Hoc enim multoties affirmavit dicens: « Tunc erit illud, quod et prius fuerat: erat autem prius, ut et ipse quoque affirmat in quiete. Conticescet ergo Deus, per illud tempus, qui prius fuerat locutus, et usus suo Verbo operative. At tunc per promissum illud cælorum regnum, proprio suo Verbo, et omni quæ in illo sita est sapientia, sanctos suos penitus privaturus est. » Ecce autem in qualem se præcipitium dederit, dum neminem sibi adhibet manufactorem: nec advocat Scripturas in consilium. Nam hæc omnia ipse sibi fabricata collegit de una voce perperam intellecta. Nam ubi se ad demonstrationes applicuerat, de Testamento Veteri atque Novo: undique certe impellebatur, in angustias conjiciebatur, unam vero voculam vix tandem reperit, quæ ipsius hæreticæ opinioni favere visa est, huic uni tanquam cum honore Deo adinvento adiniculo se applicuit. Nec erat quidem illud, de persona Servatoris nostri dictum usurpatum, sed evangelistæ. Nam is eum ita appellat, *In principio erat Verbum*, iniquens, et *Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*¹⁶. Hinc ille profectus Filium plauissimè pernegavit tanquam qui prius nihil aliud erat, quam verbum simillimum huic nostro.

CAP. X.

Quod non recte cepit illud: « In principio erat Verbum. »

Enimvero non solum solius Verbi nomine compellavit magnus et divinus evangelista, quod jam sæpius a nobis dictum est, sed Deum, et Lucem, et Filium, et Unigenitum: quin etiam illum seipsum Servatorem, verbum autem solius Scripturæ nequaquam appellasse perhibet; per universum porro Evangelium vitam, et lucem, et unigenitum, et Filium Dei, et veritatem, et resurrectionem; et panem vitæ, et vitem, et pastorem, et innumeras alias nomenclaturas ut in præcedentibus ostensum est. Quid causæ fuerit, ut cum tot sint et tales, in nulla alia subsisteret dictione, sed nec curiosius verborum sensum satagat, sed solius Verbi vocem proprie de illo dixerit usurpatam, quasi præter Verbum hoc nihil foret aliud. Scribit autem totidem verbis: [R. XL.] « Non quidem catachrestice nominatus ille Verbum, rumpantur licet mentiendo, qui diversa docent, sed vere atque pro-

✕ Ed., Paris., pag. 116.

¹⁵ Matth. xv, 34. ¹⁶ Joan. i, 1.

(15) Vulgo om. τὴν.

(16) Vulgo αὐτῶν.

(17) Vulgo deest τοῦ.

(18) Ἐπὶ τῆς λέξεως. Forte, μηδὲ τῆς λέξιν, μηδὲ

τὴν ἰσομήνων καὶ ἀθάνατον ζωὴν ζητούμενων μετὰ τὸν τῆς κρείσσας καιρὸν, διὰ τί μὴ ἐνεργῆσαι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ τότε; Πόθεν δὲ Μαρκέλλω παράσται ἀποφῆνασθαι, ὅτι οὐκ ἐτι λαλήσει τοῖς ἁγίοις ὁ Θεὸς τότε, οὐδὲ χρῆσται ἐνεργῶ τῷ αὐτοῦ Λόγῳ, ἀλλ' ἔσται, ὡς καὶ πρότερον ἦν, ἐν αὐτῷ, σιωπῶν θηλασθῆ καὶ ἡσυχάζων; Τοῦτο γὰρ περίσται πολλάκις εἰπωσ, τότε ἔσθαι αὐτὸν ὡς καὶ πρότερον ἦν· ἦν δὲ πρότερον, ὡς αὐτὸς ἐφη, ἐν ἡσυχίᾳ. Οὐκοῦν ἀποσιωπήσει τότε ὁ Θεός, πρὸ τούτου μὲν λαλῶν, καὶ τῷ Λόγῳ χρώμενος ἐνεργῶ, τότε δὲ κατ' αὐτὴν (15) τὴν ἐπηγγελμένην βασιλείαν οὐρανῶν τοῦ οὐρανοῦ Λόγου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ σοφίας ἀποστειρῶν τοὺς ἁγίους (16) αὐτοῦ. Ὅρξ ἐις οἶον κειρώρικη κρημνὸν μηδὲν χειραγωγῶ χρῆσάμενος, μηδὲ ταῖς θεαῖς Γραφαῖς. Ταῦτα γοῦν πάντα ἀπὸ μίαις φωνῆς, ἦν μὴ νεότητι, ἐαυτῷ συνέθηκεν. Ἀδελφὰ χωρήσας ἐπὶ τὰς ἀποδείξεις τῆς Νέας καὶ Καινῆς Διαθήκης, πανταχῶθεν μὲν ἠλαύνετο στενωχωρούμενος· μίαν δὲ μόνην εὐρῶν λέξιν τῆ αὐτοῦ συμβαλλομένην κακοδοξία, ὡσπερ τιὰ περιτυχῶν ἐρμῶν, ταύτη μόνην συνεπλάκη, οὐδ' αὐτῆ ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένη, ἀλλ' ἐκ προσώπου τοῦ εὐαγγελιστοῦ· δι' ἧς αὐτὸν ὠνόμασεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, εἰπων, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· ἔθεν γοῦν ὀρηθεῖς, ὡς μηδὲν ὄντα ἕτερον ἢ λόγον, ἕμοιον τῷ παρ' ἡμῖν ἐγνωσμένῳ, τὸν Υἱὸν ἠρῆσασα.

C

ΚΕΦ. Γ.

Ὅτι μὴ ὀρθῶς ἐδέξατο τό· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. »

Καίτοι οὐ Λόγον μόνον αὐτὸς ὁ μέγας καὶ θεῖος εὐαγγελιστῆς κέκληκεν, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἰρηται, ἀλλὰ καὶ Θεόν, καὶ Φῶς, καὶ Υἱόν, καὶ Μονογενῆ· αὐτὸν τε τὸν Σωτῆρα Ἰσραὴλ ἐαυτὸν ἀποκαλοῦντα λόγον μὲν οὐδαμοῦ τῆς Γραφῆς, δι' ὅλου δὲ τοῦ εὐαγγελίου ζωὴν καὶ φῶς, καὶ Μονογενῆ, καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ἀνάστασιν, καὶ ἄρτον ζωῆς, καὶ ἔμπειλον, καὶ ποιμένα, καὶ μυρία ἕτερα, ὡσπερ οὐν ἤδη προδέδεικται. Τί δὲ ποτ' οὐν τοσοῦτων ὄντων, ἐπὶ μὲν τῶν λοιπῶν ἀπάντων οὐκ ἴσασται (18) ἐπὶ τῆς λέξεως, τὴν δὲ τῶν λεγομένων διάνοιαν πολυπραγμονεῖ, ἐπὶ δὲ μόνου τοῦ Λόγου κυριολεκτεῖσθαι αὐτὸν φησιν, ὡς οὐδὲν ὄντα ἕτερον ἢ Λόγον; Γράφει δ' οὐν αὐτοῖς ῥήμασι λέγων· Οὐ καταχρηστικῶς ἢ ὀνομασθεῖς Λόγος, κἂν διαβραγῶσιν οἱ ἕτεροδοξοῦντες σκαλοῦντες ψευδομένοιοι, ἀλλὰ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ὑπάρχων Λόγος. » Καὶ πάλιν· « Μανθανέτω ἢ τοῖνον Θεοῦ Λόγον (19) ἐληλυθέναι, οὐ Λόγον κα-

τὴν, τῶν et voces et significata omisit. M.

(19) Ἐληλυθέναι. Ante καταληλυθέναι. Quæ dicitur in sequentibus, sunt crumbe bis posita, οὐδὲν ἕτερον ἢ ζωὴν, nam ita in præcedentibus, iuxta,

« ταχρηστικῶς ὀνομασθέντα, ὡς αὐτοὶ φασιν, ἀλλ' α ἡ ἀληθὴ ὄντα Λόγον. » Καὶ αὖθις· « Πρῶτον, ὡς παρ' ἀλλήλων ἔφη, οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ Λόγος· » καὶ πάλιν· « Πρὸ τοῦ καταλεθεῖν, καὶ διὰ τῆς Παρθένου ἡ τεχθῆναι, Λόγος ἦν μόνον· ἐπεὶ τί ἕτερον ἦν, ἢ πρὸ τοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ἀναλαβεῖν σάρκα τὸ κατὰ ἄλθον ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ὡς καὶ αὐτὸς ἔγραφε; Καὶ τὴν γεννηθῆναι ἐκ τῆς Παρθένου οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ Λόγος. » Ταῦτα Μαρκέλλω λέγοντι ἦν ἀνδίκαιον τοιανῶν προσαγαγεῖν πεῦσιν. Καὶ πῶθεν ἡμῖν, ὡς οὗτος, τὸ οὐδὲν ἕτερον (20) προστίθης, καὶ τὸ μόνον; Τὸ μὲν γάρ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἀκριβῶς ἔγνωμεν καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ τί, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ φῶς ἦν τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρώπων [(21) ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον], καὶ μονογενὴς ἦν Υἱός, καὶ ὅσα καταλεχταὶ ἕτερα; Ὅτι δὲ Λόγος ἦν μόνον, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ Λόγος, οὐκ ἀνέχοι τις εἰρημένον ἀποδείξει. Πῶθεν οὖν τὸ τῆς προσθήκης τόλμημα; Διὰ τί γὰρ οὐχὶ μέλλον Υἱὸν ἄν τις εἴποι αὐτὸν μόνον, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ Υἱόν; Διὰ τί δὲ οὐ Θεὸν καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ Θεόν; διὰ τί μὴ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ τοῦτο; διὰ τί δὲ μὴ ζωὴν, καὶ οὐδὲν ἕτερον; καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων (22) ταῦτ' ἄν τις δικαιοτάτα ἀνπροτείνειεν. Ἄλλ' ὥσπερ ἄν τις, εἰ τοῦτο λέγοι, ἐλέγχοι; ἄν ἀμαρτάνων (πάντα γὰρ ἀθρόως ἐστὶ ταῦτα, εἰς ὧν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰ τί τοῦτων ἀνώτερον, καθ' ἑκάστην ἐπίνοιαν τῶν ἐν αὐτῷ θεϊκῶν δυνάμεων διαφόρων καὶ τῶν ἐπιγοριῶν ἡξιωμένως), οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Λόγου, ὁ φῶς μόνον Λόγον αὐτὸν εἶναι καὶ οὐδὲν ἕτερον, σφάλαισθαι ἀν λέγοιτο εἰκότως· μόνον γὰρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου Λόγον αὐτὸν ἀποκαλείσθαι, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα· τοῦ δὲ Σωτῆρος φῶς, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ζωὴν, καὶ μονογενῆ Υἱόν, καὶ τὰ λοιπὰ ἑαυτὸν ἀνειπόντος, Λόγον δὲ οὐδαμῶς, πῶς οὐκ ἔστοπον (23) ἐπὶ μὲν ὧν αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνόμασε, μὴ λέγειν ἐν τούτων εἶναι καὶ οὐδὲν ἕτερον, ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ εὐαγγελιστοῦ περὶ αὐτοῦ φωνῆς, τῆς Λόγον αὐτὸν ἀνειπούσης, διαθεβαιούσης, ὡς οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ Λόγος; Ἄλλὰ καὶ κυρίως, φησὶ, καὶ ἀληθῶς (24) ὑπάρχων Θεός· οὐ γὰρ δὴ ἕτερος ἦν ὁ Λόγον αὐτὸν ἀνειπών, ἕτερος δὲ ὁ Θεὸν ἀποκαλέσας· εἰς δὲ καὶ ὁ αὐτός. Εὐαγγελιστὴς ὄμοῦ καὶ Λόγον αὐτὸν εἰδὶδαξεν, εἰπὼν· Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· ὁ δ' αὐτός καὶ φῶς αὐτὸν ὀνόμασε. Διὰ τί οὖν μὴ κυρίως καὶ ἀληθῶς Υἱὸν, μονογενῆ, καὶ ὅσα ἄλλα αὐτὸς ὁ Θεοπότης καὶ Σωτὴρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ περὶ ἑαυτοῦ μαμαρτύρησεν; Ὅτι πάντα παρὰ, μόνον Λόγον αὐτὸν κυρίως καὶ ἀληθῶς ὑπάρχειν φησὶ. Καὶ προστίθῃσιν, ὡς ἔρα μόνον εἶη Λόγος. Ἐνταῦθεν δὲ καταπίπτει ἐπὶ τὴν τοῦ ἀνθρωπείου λόγου ὁμοιότητα. qui Verbum ipsum dixit, alius qui Deum nominavit,

« prie Verbum existit. » Et iterum : [R. XXXIX.] « discat idcirco Dei Verbum advenisse, non Verbum quidem catachrestice denominatum, ut illi aiunt, sed Verbum verissime existens. » Et iterum. [R. XLII coll. p. 55 B] « Ut jam sæpius a me positum est, nihil erat aliud quam Verbum. » Et rursus : « Priusquam descenderet, et de Virgine nasceretur, Verbum erat solum : nam quid ille aliud poterat, priusquam assumeret humanam carnem, qui descendit ad nos in novissimis diebus, » ut ipse loquitur? Et, « Illud quod de Virgine nascebatur, nihil erat præter Verbum. » Hæc affirmavit Marcello, talem quamdam interrogatiunculam proponere non absurdum fuerit : Et undenam nobis, o bone x̄ tu, hoc ipsum nihil aliud et solum proponis? Illud certe : *In principio erat Verbum*, accurate novimus. Sed non illud solum, sed quid quæso? Nimirum : et *Deus erat Verbum*, et *lux erat illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum* : et *erat unigenitus Filius* ⁹⁰. Et quæ præter ista alia referuntur nomina. At quod *Verbum* erat *solum*, neque quidquam præter *Verbum*, nemo hominum dictum esse potest demonstrare. Unde audax ergo illud additamentum, *solum*. Cur non potius *Filius* quis appellet eum solum, neque quidquam præter *Filius*? Cur non *Deum*, neque quidquam præter *Deum*? Cur non *mundi lucem*, neque quidquam præter *lucem*? Cur non *vitam*, neque quidquam præter *vitam*? Quomodo etiam in cæteris, nec immerito loqui nobis licet. Sed quemadmodum is qui ista dixerit errare graviter convecitur (quandoquidem is qui unus est et *Dei Filius*, hisce omnibus nominibus appelleitur, nec hisce tantum, sed aliis multis præter ista et hisce magis divinis forsitan, prout diversimodo divinam ipsius potestatem et virtutem apprehendimus). Ita quoque et eum qui *Verbum* illud solum appellarit, neque aliud quidquam præter *Verbum*, omnino falli necesse est et errare. Cum enim *Joannes evangelista* solus ipsum appellet *Verbum*, neque *Verbum* solum, sed multis aliis nominibus designet; cumque ipse se *Servator*, *lucem* nominet, et *veritatem*, et *vitam*, et *unigenitum*, et *Filius*, nusquam vero *Verbum* : quomodo non absurdum fuerit nihil quidem eorum allegare, quibus se ipse insignivit? neque dicere ipsum ita ab illis vocatum, et nullo alio nomine; insistere autem in voce illa, *Verbum*, quod de ipso usurpavit evangelista, et constanter affirmare, nihil eum esse aliud præter *Verbum*? Imo vero, inquit, proprie atque verissime erat *Deus Verbum*, nam non erat ille alius, sed idem atque unus evangelista : simul et Ver-

✠ Ed. Paris., pag. 117

⁹⁰ Joan. 1, 9, 14.

καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων, ταῦτ' ἄν τις δικαιοτάτα ἀνπροτείνειεν. M. — Intra vulgo ἔγραψε et τοιανῶς.

(20) Vulgo προστίθεις.

(21) Hæc om. codd.

(22) Vulgo ταύτην, M. ταύτων.

(23) Ἐπιμνησθῶν αὐτὸς ἑαυτὸν. Divide, male conjuncta, ἐπὶ μὲν ὧν αὐτός. M. — [Sic et codd.]

(24) Ὑπάρχων Θεός. Lege ὑπῆρχε Θεός. Marcello vult hoc dicere, statim, lege, εἶπ' τοῦ εὐαγγελιστοῦ. M.

lum esse ipsum nos docuit : *Et Deus erat Verbum*, et lucem idem eundem nominavit. Quorsum igitur non proprie atque vere Filium unigenitum, et si quibus aliis nominibus se Servator et Dominus evangelistæ nominavit, cum vocat? Sed omnibus ommissis, et insuperhabitis, solum eum Verbum proprie atque vere exstare docet, adjecto hoc etiam insuper, quod tantummodo Verbum est : ab eadem ad humani verbi similitudinem se demittit.

✕ CAP. XI.

Quod cum aliquando prolatitium Dei Verbum vocet, aliquando autem inius repositum, ut in hominibus solet fieri, atque immanens.

Lucem ubi illum nominatam audit, non quidem aberrat ad corporalem lucem, neque similem eum affirmat solari lumiui, at Verbum ubi legerit, significativum eum imaginatur, et humano verbo simile, adeo ut nunc affirmet, eum in Deo conquiescere, nunc extra Deum egredi dicat, atque ita et extra eum, et in eo consistere, ad modum quo nostrum verbum solet; quod intus residere et ore proferri intelligitur. Totidem vero verbis ita loquitur : [R. LVI, coll. p. 40 B, 144 D] « Omnia quæ e cunq̄ue Pater loquitur, ea omnia ubique per e Verbum suum videtur loqui, quod et e nobismet e ipsis manifestum est, ut magna parvis et divina e humanis comparemus. Nam et nos ea quæ volu e mus, secundum nostrum posse, vel dicere, vel e facere, per nostrum logon ea quidem facimus. » *Itaque deum et ita loquitur : « Priusquam res e omnes crearentur, quiescentia summa erat ejus e quod in Deo exsistebat Verbi. »* Addit autem : « Cum nihil prius esset præter solum Deum, at e per Verbum erant omnia proditura, Verbum e præcessit operatrice sua potestate. » Hæc cum de Verbo et hujuscemodi dixerat : audi jam, quemadmodum conatur Evangelii dictum interpretari. Scribit autem : [R. XLVI, coll. p. 36 D, 144 A] « Sed sanctus apostolus et discipulus ille Domini e Joannes, dum nos in principio Evangelii sui docet, perspicue et exsertim, tanquam quod prius e hominibus incognitum fuerat, omnipotentis Dei e Verbum ita nominat. *Ita autem : In principio e erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus e erat illud Verbum* »²⁵. Unico non contentus testimonio, hic *Verbi* significat æternitatem. » Ait iterum : [R. XLVII, coll. p. 37 A] « Sed tribus continuis testimoniis usus, verbi significat æternitatem. » Item annectit, « ut, ubi dixit in principio e erat Verbum, ostenderet potestate apud Patrem e Verbum exstitisse. Est enim rerum omnium e existentium principium Pater Deus, e quo sunt e omnia. » In illo autem : *Et Verbum illud erat apud Deum*, ✕ operatione insinuat apud Deum exstitisse Verbum. *Omnia enim per ipsum facta*

✕ Ed. Paris., pag. 118, 119.

²⁵ Joan. 1, 1.

(25) Vulgo ἐπί.

(26) Προφορῶν τῆς φωτῆς. Alius codex recte, τῆς διὰ φωτῆς. [Delevi cum codd. τῆς post προφ.] M.

(27) Vulgo καὶ μικρά.

(28) Τῷ ἡμετέρῳ ποιούμεν. Adde, καὶ λέγομεν λόγῳ. M.

A

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Ὅτι ποτὲ μὲν αὐτὸν προφορικῶν τοῦ Θεοῦ Ἀδρον, ποτὲ δὲ ἐνδιάθετον ὁμοίως τῷ ἐν ἀνθρώποις ἔρασσε.

Καὶ φῶς μὲν αὐτὸν ἀκούων, οὐκ ἐκπίπτει ἐπὶ τὸ σωματικὸν φῶς, οὐδ' ὅμοιον αὐτὸν εἶναι φησι τῷ ἡλίου φέγγει, ἐπὶ δὲ τοῦ Λόγου σημαντικὸν αὐτὸν δίδωσι, καὶ ὅμοιον τῷ ἀνθρώπινῳ· ὡς ποτὲ μὲν λέγειν αὐτὸν ἡσυχάζειν ἐν (25) τῷ Θεῷ, ποτὲ δὲ προέβαιναι τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς γίνεσθαι αὐτοῦ, καθ' ὁμοίωσιν τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου, τοῦ τε ἐνδιάθετου καλουμένου, καὶ τοῦ κατὰ (26) προφορῶν διὰ φωνῆς ἐξακουομένου. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμασι· « Πάντα γὰρ ὅσα ὁ Πατὴρ λέγει, ταῦτα πανταχοῦ διὰ τοῦ Λόγου λέγων φαίνεται. Τοῦτο δὲ ἔηλόν ἐστι καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν, ὅσα (27) καὶ μικρὰ τοῖς μέγασιν e καὶ θεοῖς ἀπεικάσαι. Καὶ ἡμεῖς γὰρ πάντα, ὅσα e ἀν θάλωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν λέγειν τε καὶ ποιεῖν, e (28) τῷ ἡμετέρῳ ποιούμεν λόγῳ. » Καὶ αὖθις ταῦτά φησιν· « Πρὸ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀπάσης, ἡσυχία e τις ἦν, ὡς εἰκὸς, ὄντος ἐν τῷ Θεῷ Λόγου. » Ἐτε' ἀπιφέρει· « Οὐδενὸς γὰρ ἕνως πρότερον ἢ Θεοῦ μόνου, e πάντων δὲ διὰ τοῦ Λόγου γίνεσθαι μελλόντων, e προήλθεν ὁ Λόγος δραστηρικῆ ἐνεργείᾳ. » Τοσαῦτα περὶ τοῦ Λόγου εἰπὼν, τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν ἐπέκουσον, ὅπως παρῆται διαρρηναῖεν, ὥδε γράφων· « Ὁ δὲ ἱερὸς ἀπόστολος τε καὶ μαθητὴς τοῦ Κυρίου e Ἰωάννης, σαφῶς καὶ διαβρήθην ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδάσκων, ὡς ἀγνοούμενον ἐν ἀνθρώποις e πρότερον, Λόγον αὐτὸν τοῦ παντακράτορος ὀνομάζων, οὕτως ἐφη· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὐ e μὴ μαρτυρεῖ χρώμενος, τὴν αἰδιότητα σημαίνει τοῦ Λόγου. » Καὶ πάλιν φησι· « Τρισὶν ἐπαλλήλαις e μαρτυρίαις χρώμενος, τὴν αἰδιότητα τοῦ Λόγου e δεικνύναι βούλεται. » Καὶ αὖθις ἐπιλέγει· « Ἐν' ἐν e μὲν τῷ φῆσαι, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, εἰξῆ (29) e δυνάμει ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι τὸν Λόγον. Ἀρχὴ γὰρ e ἀπάντων τῶν γεγονότων ὁ Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα· Ἐν δὲ τῷ· Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἐνεργεῖα πρὸς τὸν Θεόν εἶναι τὸν Λόγον. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· ἐν δὲ τῷ (30) Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον εἰρηχέναι, μὴ διαιρεῖν τὴν θεότητα, ἐπειδὴ ὁ Λόγος τε ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Λόγῳ. Ἐν ἑμοί γὰρ, φησὶν, ὁ Πατὴρ, κατὰ τὸν τῷ Πατρὶ. Διὰ τούτων Μάρ-

(29) Δυνάμει ἐν τῷ Πατρὶ. Sic legendum [sic et eodid.; supra vulgo ἐπαλλήλαις]. Ἐν δὲ τῷ, καὶ Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον. M.

(30) Vulgo Θεῷ, at cf. p. 37 A. Mp. Is. καὶ Θεόν.

καλλος τὴν ὑπόστασιν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀναιρῶν, τὸν θεῖον εὐαγγελιστὴν τῆς αὐτοῦ κακοδοξίας μαρτύρεται, ὡς οὐδὲν ἕτερον αὐτὸν ἐπιστάμενον ἢ Λόγον, ποτὲ μὲν ἐνεργῶντα, ἄλλοτε δὲ ἡσυχάζοντα ἐν τῷ Θεῷ, καὶ οὐδὲν ἕτερον ὄντα ἢ αὐτὸν τὸν Θεόν.

haereticæ pravæque opinionis citat evangelistam, quæsi nihil aliud ille voluisset intelligi, quam Verbum, nunc operativum, quiescens alias in Deo, nec quidquam aliud existens quam Deum.

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

Ὅτι μὴ, ὡς δόκει Μαρκέλλω, ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν περὶ τοῦ Λόγου θεολογίαν ἐξέθετο.

Καίτοι ὁ μέγας εὐαγγελιστής, ἕμα καὶ θεολόγος, τρίτον ἐν ταῦτῳ μνημονεύσας τοῦ Λόγου, οὐδ' ἀπαξ εἴρηξαν αὐτὸν Θεοῦ Λόγον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· ἀλλ' ἀορίστως, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἡμῖν καταλιπὼν ζητεῖν ὅποιο ἦν ὁ Λόγος. Καὶ πάλιν, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, εἰπὼν, δυνάμενος εἶπαι, καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἦν ἐν τῷ Θεῷ· ἀλλὰ, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐχί, καὶ Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος, ἔφη, ἵνα μὴ τοῦ Θεοῦ ἐνεργεῖαν τινα, σημαντικὴν τινος ἢ ποιητικὴν εἶναι αὐτὸν ὑπολάβοιμεν. Ὁ δὲ Μάρκελλος, οἰηθεὶς ἀίδιον εἶναι αὐτὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τοῦτ' ἔστιν ἀγέννητον, πολλάκις ὤριστο, εὐ συνωρῶν, ὅτι, εἰ μὲν ἕτερον τοῦ Θεοῦ τὸν Λόγον φάσκαι, δύο ἔσται ἀΐδια, ὁ Λόγος καὶ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔσται ἀρχὴ μία· εἰ δὲ ἐν λέγοιτο ἀΐδιον, τὸν αὐτὸν ὀριζόμενος εἶναι τὸν Θεόν τῷ Λόγῳ, γυμνὸν τὸν Σαβέλλιον ὁμολογήσει, υἱοπάτορα τὸν ἑνα, κατ' αὐτὸν ἐκλήθων, εἰσάγων. Ἔσται οὖν ὁ Πατήρ αὐτῷ γεννηθεὶς καὶ (31) παθὼν καὶ αὐτὸς ἔσται ὁ εὐχόμενος αὐτῷ, καὶ ἀπεστάλθαι λέγων ὑφ' αὐτοῦ, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ, καὶ μονογενῆ, οὐκ ἐπαληθεύων, σὺν εἰρωνεῖα δὲ καταψευδόμενος. Καὶ τίς ἂν ἕτερος τούτου (32) θυσσεθέστερος γένοιτ' ἂν λόγος; Ἀλλὰ γὰρ ἡμεῖς φέρεσθε ἴσμεν, ὅποιο ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστὴς Λόγον εὐαγγελίζεται, φάσκων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Verbum evangelista enuntiat, ubi loquitur, In principio erat Verbum.

ΚΕΦ. ΙΓ΄.

Ποσαχῶς τὸ σημανόμενον ἐκ τῆς τοῦ Λόγου φωνῆς νοεῖται.

Ἡ μὲν οὖν τὸν λόγον δηλοῦσα λέξις, δι' Ἑλληνικῆς γλώττης προσηνεγμένη, πολύσημον ὑποβάλλει τὴν ἐξ αὐτῆς θεωρίαν. α' (33)· Κέκληται γὰρ [ὁ] λόγος καὶ ὁ ἐν τῇ λογικῇ ψυχῇ καταβεβλημένος, καθ' ὃν τὸ λογίζεσθαι ἡμῖν πάρεστι. β'. Καὶ παρὰ τούτων ἕτερος, ὁ διὰ γλώττης καὶ φωνῆς ἐν ἄνθρωπῳ σημαίνων τι. γ'. Καὶ κατὰ τρίτον τρόπον, ὁ διὰ γραφῆς τῷ γραφει συνταγμένος. δ'. Ἦδη δὲ λόγον εἰώθαμεν καλεῖν καὶ τὸν σπερματικὸν ἢ φυτικὸν, καθ' ὃν δυνάμει τὰ μηδέπω φύνητα ἐναπόκειται τοῖς σπέρμασι μέλλοντα, ὅσον οὕτω τῆς ἐνεργείας εἰς φῶς προέλθαι. ε'. Καὶ παρὰ ταῦτα ἐτέρως εἰώθασι ὀνομάζειν λόγον τὸν ἐπιστημονικὸν τέχνης τινὸς ἢ ἐπιστήμης, καὶ πάν-

Ed. Paris., pag. 120.

³⁰ ibid. 3. ³¹ Joan. xiv, 10. ³² Joan. i, 1. ³³ ibid. ³⁴ ibid.

(31) Vulgo πάσχων.

(32) Vulgo γένοιτ' ἂν δευτερό.

A sunt, et sine ipso factum est nihil ³⁰. In eoque dicitur, et Deus erat Verbum, non dividit deitatem, quoniam in ipso erat Verbum, et ipse erat in Verbo. In me enim, inquit, Pater, et ego in Patre ³¹. Marcellus per hæc tot et tanta substantiam unigeniti Dei Filii tollens testem suæ quæsi nihil aliud ille voluisset intelligi, quam Verbum, nec quidquam aliud existens quam Deum.

CAP. XII.

Quod non, ut Marcello videbatur, theologiam de Filio evangelista proposuit.

Magnus enimvero evangelista simul et theologus, ter cum Verbi mentionem hoc in loco faciat, ne semel quidem appellat eum Dei Verbum. Non utique dixit, In principio erat Verbum Dei : sed tantum indefinitè, In principio erat Verbum. Nobis reliquit disquirere cujusmodi illud erat Verbum. Rursus ubi dixit, et Verbum erat apud Deum ³², potuit dixisse, et Verbum Dei erat apud Deum ; sed, et Deus, inquit, erat Verbum ³³; non, et Verbum Dei erat Deus, ne nos existimaremus Verbum illud Dei, operationis significativum esse. Sed Marcellus, cum opinaretur æternum esse ipsum Dei Verbum, hoc est ingentum, ita prorsus eum definit : minime advertens, quod si Verbum diversum quid a Deo statuat, duo futura sint æterna : hoc est Deus et Verbum ; nec principium hoc pacto statuetur unicum. Quod si unicum dicatur æternum, atque illud ipsum definit esse Deum cum suo Verbo, nudum prorsus Sabellium constabitur se, qui, ut ille fecit, unum Filio Patrem et unicum conflavit. Secundum ergo ipsum, erit Pater genitus, et passus : ipse semetipso, et Filium sui ipseus : atque ita simulatoris se non revera, sed mentitus, fatebitur unigenitum. Quid hoc sermone magis impium excogitari poterit ? Nos autem, age, consideremus ✕ quale nobis Verbum erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus

CAP. XIII.

Quot modis intelligatur, quod voce Verbi significatur.

Vox illa λόγος, Græca certe lingua si profertur, variam a se suppeditat significationem. Vocatur logos, id quod disponitur in anima rationali : unde contingit ratiocinari. Est et logos secundo, quod significat aliquid, per linguam et vocem articulatam. Tertio, quod descripsit, et scribendo scriptor deposuit. Solemus et logon appellare seminalem et nascentem facultatem. Secundum quem dicuntur potestate esse, in seminibus illa, quæ nondum enata sunt, sed deinceps actu proditura sunt in lucem. Adhuc et alio modo, solemus logon usurpare, pro intellectiva artis allicujus aut scientiæ facultate, quodque omnium et singulorum istiuamo

(33) Sic codd., qui om. sequens δ, hic et infra addunt numeros omisso δ.

di theorematum comprehensivum est, veluti medicum, architectonicum, geometricum.

CAP. XIV.

Quaſiter exponenda ſit evangelica de Verbo doctrina.

Quocirca cum logos ita diverſimodè intelligatur, et ab evangelista, indefinite dictum ſit, *In principio erat Verbum, et Verbum illud erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, animadvertendus hic uſus eſt, et dignoſcendus vocis illius logi, novus et peregrinus uſus, quem, præter illos quos commemoravimus, evangelista tradidit indefinite loquens Verbum: adſiciens autem peregrinum et inexpectatam illius vocis uſum, ad vitam et virtutem propriam ejuſ adaptatum in eo quod addit, *Et Deus erat Logos*. Quas diceret: Noliſte exiſtimare, hoc inter eas eſſe que ſunt ad aliquid, ut logos qui in anima eſt, aut logos qui per vocem percipitur, quive ſeminibus in eſt corporalibus, & aut conſiſtit in theoremati mathematicis. Hi omnes λόγοι, cum ſint ad aliquid, in alia et diverſa præexiſtente ſubſtantia intelliguntur: at Deus logos, non altero indiget præexiſtente: ut in ipſo ſit et ſubſiſtat: ſed per ſe viveas eſt et ſubſiſtens, veluti qui Deus ſit. Deus enim erat λόγος. Cum vero Deum illum dictum audias, ne accipias dictum, quaſi ſine principio ingentum, quemadmodum Patrem. Diſce autem quod ita in principio erat iſte Deus, λόγος. Quodnam vero ipſius intendat principium, manifeſtat in ſequentibus: non inquitens, Et Verbum erat ille Deus, cum adſiectione articuli: ut ne illum eſſe, qui eſt ſuper omnia, deſiniret. Verum ne dixit, *In Deo*, ne ad humanam deſiciat eum ſimilitudinem; ſed, et Verbum, ait, *erat apud Deum*. Nam ſi protuliſſet, Et Verbum illud erat, in Deo, veluti quoddam accidens in ſubjecto, aut tanquam aliud in alio, compoſitum ita Deum ſubſtituiſſet ſubſternens illum veluti ſubſtantiam ſine λόγῳ, et logon ſubſtantiaſe veluti accidens. In qua opinione cum Marcellus eſſet, Patrem atque Filium in idem cogit, ſubſtantiam appellans Patrem, Filium vero in ipſo exiſtente, accidens. Ita Deum qui conceſſerit ſine λόγῳ, impio ſe atque blaſphemio dogmati implicabit, cum admittat ille Deum λόγον, utpote qui λόγον in ſe habeat tanquam accidens: non autem ſit ipſe λόγος. Cum omnino fatendum ſit divinum, ineffabilem, bonum, ſimplicem, incompoſitum, uniformem, ſupra omnia eſſe ipſum Deum: ipſum, inquam, αὐτόλογον, αὐτοſοφίαν, αὐτοπόρῳς, αὐτοζῳῳν, αὐτόκαλον, αὐτοάγαθον, aut ſi quid hiſce nominibus majus et præſtantius excogitari queat. Imo vero potius quod excedat mentem omnem, ſuperet omnem cogitationem et diſqualitionem ani-

τῶν τῶν τοῦνδε θεωρημάτων καταληπτικῶν, εἰς ἱατρικῶν, ἢ ἀρχιτεκτονικῶν, ἢ γεωμετρικῶν λόγον.

ΚΕΦ. ΙΔ'.

Ὅπως χρῆ διαρμηνεύειν τὴν εὐαγγελικὴν περὶ τοῦ λόγου διδασκαλίαν

Διαφόρων τοίνυν τρόπων παριſταμένων ἐκ τῆς τοῦ λόγου φωνῆς, τοῦ τε εὐαγγελικοῦ ἀπολύτως εἰρηκότος, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος, προσηκαὶ τὸν νοῦν (34) ἐπιſτήσαντα καταμαθεῖν, ὡς ἔτιον τι χρέμα λόγου παρὰ τὰ ἐγνωſμένα ἡμῖν ὁ εὐαγγελικοῦ ἐπὶ τοῦ παρόντος παραβῆβαιν, ἀπολύτως μὲν εἰπὼν λόγῳ, προσηκαὶ δὲ τὸ ἔτιον καὶ παράδοξον τῆς κτῆζουſης αὐτῷ δυνάμεως ἐν τῷ καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. Μὴ γὰρ τῶν πρὸς τι, φησὶ, νόμιζε εἶναι καὶ τοῦτον, ὡς τὸν ἐν ψυχῇ λόγον, ἢ ὡς τὸν διὰ φωνῆς ἀκουόμενον, ἢ ὡς τὸν ἐν ſωματικῶς ὄντα ſπέρμαſιν, ἢ ὡς τὸν ἐν μαθηματικῶς ὄφεισῳτα θεωρημαſιν. Οὗτοι γὰρ πάντες, τῶν πρὸς τι ὄντας, ἐν ἑτέρῳ προποικαιμένη νοοῦνται οὐσίῳ: ὁ δὲ Θεὸς λόγος οὐχ ἑτέρου δαίται τοῦ προποικαιμένου, ἐν αὐτῷ γενόμενος (35) ὑποſτῆ· καθ' αὐτὸν δὲ ἐſτι ζῶν, καὶ ὄφεισῳς, ἄτε Θεὸς ὢν· (Θεὸς) γὰρ ἔῳν ὁ λόγος· Θεὸν δὲ αὐτὸν ἀκούων, φησὶ, μὴ ἀναρχον καὶ ἀγέννητον, ὁμολῳς τῷ αὐτοῦ Πατρὶ καὶ αὐτὸν εἶναι ὑπολάβῳς, μάνθανε δὲ, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν οὗτος ὁ Θεὸς λόγος. Τίνα δ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ὄφεισῳτα, διαſαφαὶ εἰſῳς, οὐχ εἰπὼν. Καὶ ὁ λόγος ἦν ὁ Θεὸς, μετὰ τῆς τοῦ ἀρθρου προβήκας, ἵνα μὴ αὐτὸν εἶναι τὸν ἐπὶ πάντων ὄφεισῳτα, ἀλλ' οὐδ', ἐν τῷ Θεῳ, ἵνα μὴ καταβάλλῳ ἐπὶ τὴν ἀνθρωπίνην ὁμοιότητα· ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἔφη. Εἰ γὰρ εἰρηκαὶ, καὶ ὁ λόγος ἦν ἐν τῷ Θεῳ, ὡς ἐν ὑποκαιμένη συμβεθεκάς, καὶ ὡς ἑτερον ἐν ἑτέρῳ ὄφεισῳς, σύνθετον ὄφεισῳτα εἰſῳγε τὸν Θεὸν οὐſίαν αὐτὸν ὑποτιθέμενος ὄφεισῳτα λόγον, συμβεθεκάς δὲ τῇ οὐſίῳ τὸν λόγον. Ὅταν οἰηθεῖς Μάρκελλος τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνάγει, τὴν (36) μὲν οὐſίαν καλῶν τὸν Πατέρα, τὸν δ' ἐν αὐτῷ λόγον, τὸν Υἱὸν· οὐ λογιſόμενος, ὡς ὁ τοῦτο διδοῦς, τὸν Θεὸν ἄνευ λόγου ὑποθέμενος, ἀθέμ καὶ δυſτεθεὶ περιπίσει ἀν δόγματι Θεὸν ἄλογον παραδεχόμενος, ἔχοντα μὲν λόγον ὡς (37) συμβεθεκάς ἐν αὐτῷ, οὐ μὴν αὐτὸν ὄντα λόγον ὄφεισῳτα, ἐν τῷ θεῳ, ἀρρήτον, ἀγαθόν, ἀπλοῦν, ἀſύνθετον, μοναιδὲς, τὸ ἐπέκαινα τῶν ὄφεισῳτα ὁμολογεῖν, (38) αὐτόθεον, ἀφῳνοῦν, αὐτολόγον, αὐτοſοφίαν, αὐτόφωας, αὐτοζῳῳν, αὐτόκαλον, αὐτοάγαθον ὄντα, καὶ τούτων (39) ὁ τι ἐν τῳ κρεῖττον ἐπινοηſαι, μἄλλον δ' ὄφεισῳτα πάντα νοῦν, καὶ πάſος ἐπέκαινα διανοίας τε καὶ ἐνθυμηſιας. Τὸν δὲ τούτου μονογενῆ Υἱὸν, ὡς ἐν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, εἰς αὐτοῦ φύντα, πάντη τε καὶ κατὰ πάντα ὁμοιſῳτάτον ὄντα τῷ γεγεννηκότι, καὶ αἰ-

✠ Ed. Paris. pag. 121.

(34) Vulgo καταſτήσαντα et μοι εἰπὼν λόγος.

(35) Vulgo ὑπόſτῆ. Μοι, loco αὐτός in curr. γρ. οὐτος, et ita codd.

(36) Vulgo μὲν οὐſίαν καλῶν μὲν.

(37) Μρ. ἴσ. συμβεθεκάς.

(38) Αὐτὸν οὐν. Forte αὐτὸ ἐν. M. — Vulgo αὐτὸν θεὸν αὐτὸν οὐν corr. R.

(39) Ὅτι ἀν τῳ. Forte εἰ τι ἐν τῳ. M. — Μρ. vulgo ἀμουσῳτά τῳ.

τὸν Θεόν, καὶ νοῦν, καὶ λόγον, καὶ σοφίαν, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς εἶναι, ἀπὸ τοῦ τε τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ εἰκόνα· οὐκ αὐτὸν ὄντα τὸν Πατέρα, ἀλλὰ τὸν τοῦ Πατρὸς μονογενῆ Υἱόν· οὐδ' αὐτὸν ὄντα τὸν ἀγέννητον καὶ ἄναρχον, ἀλλὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ φύντα καὶ ἀρχὴν ἐπιγραφόμενον τὸν γεγεννηκότα. Εἰ δὲ, τοῦτοις ἀντιλέγων Μάρκελλος ταῦτον εἶναι (40) φάσκοι τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον ἀσύνητον καὶ ἀπλοῦν τὸν Θεὸν ὀριζόμενος, ὥρα (41) μήτε Πατέρα μήτε Υἱὸν ὀμολογεῖν αὐτὸν, ἀντικρυς δὲ τὸν Ἰουδαῖον προβάλλεσθαι, ἢ τὸν Σαβέλλιον εἰσάγειν, Πατέρα καὶ Υἱὸν τὸν αὐτὸν εἶναι φάσκοντα· ὥστα κατ' αὐτὸν τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἴσον εἶναι τῷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Θεός, καὶ τὸ, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἴσον εἶναι τῷ, καὶ ὁ Θεός ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ τρίτον ταῦτον εἶναι τῷ, καὶ Θεός ἦν ὁ Θεός. Ἡ δὲ (42) ἢ πρὸς τῷ ἀπυναρτήτῳ καὶ παραλογώτατα εἰη ἔν. Πῶς δὲ καὶ τὸ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο χωρὰν ἔξει, ἐνὸς ὄντος τοῦ ὑποκειμένου; Οὐ γὰρ « ἐπ' αὐτοῦ » φησὶν, οὐδ' « ἐξ αὐτοῦ » τὰ πάντα γεγενῆσθαι, ἀλλὰ « δι' αὐτοῦ. » Ἡ δὲ « διὰ » πρόθεσις τὸ ὑπηρετικὸν σημαίνει· ὡς ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστὴς προτῶν ἐξῆς παρίστησι λέγων, ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο· ὡς γὰρ ὁ νόμος, οὐκ ὢν ἀνθρώπινος, οὐδ' (43) αἰ τοῦ Μωϋσέως ὑπάρχων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, Μωϋσεία διάκονος καὶ ὑπηρετῆν ἐπεγράφητο τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐκδόσεως, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηται, ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, οὕτω καὶ ἡ χάρις δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, τοῦ Πατρὸς αὐτῆν διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργασαμένου. Ὡσαύτως οὖν εἰρηται καὶ τὸ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· (44) ἑτέρου μὲν πεποιηκότος, αὐτοῦ δὲ διακονησαμένου· ὡσθ' ἕτερον ζητεῖν τὸν ποιητὴν τῶν ὕλων, τὸν διὰ τοῦ θεολογουμένου τὰ πάντα ὑποστησάμενον. Καὶ τίς ἂν γένοιτο οὗτος; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι εἰπεῖν. Ἐν οὕτως ἐχόντων, ὀμολογεῖν ἀνάγκη τὸν θεολογούμενον ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ μὴ τὸν ἐπὶ πάντων εἶναι Θεόν, μηδ' αὐτὸν τὸν Πατέρα, τὸν δὲ τούτου μονογενῆ Υἱὸν, ὃ συμβεβηκότα τῷ Πατρὶ, οὐδ', ὡς ἐν ὑποκειμένῳ, ἐν αὐτῷ ὄντα, οὐδὲ ἐν καὶ ταῦτον τῷ Θεῷ ὄντα, Υἱὸν δ' ἀληθῶς ὄντα, ζῶντα καὶ ὑφεστῶτα ἐν ἀρχῇ τε ὄντα, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὄντα, καὶ Θεὸν ὄντα, δι' οὗ τὰ πάντα δημιουργεῖ. Ὡς ὀρθῶς (45) ἂν τινα ἐπὶ τὸ σαφέστατον μεταλαβόντα φάνασι ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, τὸ « ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱός, » καὶ ἀντὶ τοῦ, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, τὸ, « καὶ ὁ Υἱός ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, » καὶ ἀντὶ τοῦ, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος, τὸ, « καὶ Θεός ἦν ὁ Υἱός. » Οὕτω δ' ἂν ἀρμόσεια καὶ τὸ ἐξῆς ἐπαγόμενον· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ, ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἔν. Εἰκότως τοιγαροῦν ὁ θεὸς εὐαγγελιστὴς (46) ἐν ἀρχῇ αὐτὸν ἔφη, δοὺς αὐτῷ ἀρχὴν, δηλὸν δὲ ὅτι τὴν γέν-

A ml. Hujus autem Filium unigenitum, veluti Patris imaginem, ex ipso ortum, omnino et per omnia quam simillimum genitori suo, et ipsum quod creditur Deum, et mentem, et λόγον, et sapientiam, et vitam, et lucem, illius pulchri imaginem atque boni : non tamen ipsammet genitorem, sed Patris sui Filium unigenitum, non ipsum quidem unigenitum, et inprincipiatum : sed ex illo ortum, sic ut principium sui ascribat Patri. Quod si hisce contradicendo Marcellus, idem esse per omnia dixerit illum Deum, et illud X in eo Verbum Deum incompositum definiens atque simplicem ; videat ne vel Patrem vel Filium eum agnoscat : sed Judæum se prodatur, aut cum Sabellio inducat Patrem eundem plane atque Fillium. Ut puta eum idem sonet apud illum, *In principio erat Verbum*, ac illud, *In principio erat Deus*. Et illud, *Et Verbum erat apud Deum*, æquivalet illi, *Et Deus erat apud Deum*. Et illud tertium non sit aliud quam, *Et Deus erat Deus*. Quæ præterea quod cohæreant minus, ab omni ratione sunt alienissima. Nam quonam pacto locum habere poterit illud, *Omnia per ipsum facta sunt*, cum unicuique sit suppositum? et Scriptura doceat, non « ab illo » nedum « ex illo, » sed « per illum » omnia fuisse facta? Et illa præpositio *per* ministrare quid significet, quemadmodum in sequentibus docet evangelista, inquilens, *Lex per Moysen data est : gratia et veritas per Jesum Christum facta est* ^o. Quemadmodum enim lex, non illa hominum vel Moysis existens, sed Dei, cui minister et servus subministrabat Moyses, ut illa ad homines promulgaretur : atque ideo dictum est, *Lex per Moysen data fuit*. Ita quoque et gratia data est, quod per Christum Pater eam operatur. Atque ad istum modum dicitur, *Omnia per illum facta sunt* : utpote ab altero producta, cui alteri operaturus hic subministrat : ut quærendus sit a nobis creator alius universorum, qui dicitur a theologo creasse omnia. Is autem equis alius esse poterat? certe nemo dixerit. Quæ cum ita sint, fateri nos oportet eum qui ab evangelista deificatur, non esse Deum illum super omnia, neque Patrem, sed illius Filium unigenitum : non cum Patre pari passu ambulantiem : nec tanquam in supposito existentem unico : non unum atque eundem cum Deo, sed Filium vere existentem, vivum subsistentem : in principio qui erat : et apud Deum erat, et Deus erat : per quem condit universa. Ut clarius transposita hæc proferre quis possit, pro illo, *In principio erat Verbum*, « In principio erat Filius, » et pro illo, *Et Verbum erat apud Deum*, « et Filius erat apud Patrem, » et pro illo, *Et Deus erat Verbum*, « et Deus erat Filius. » Ita enim congrue cohærebit quod adjicitur in sequentibus : *Omnia enim*

✠ Ed. Paris., pag. 122.

^o Joan. 1, 17.

(40) Vulgo φάσκου.

(41) In corr. ὄρα.

(42) Vulgo δὲ.

(43) Vulgo αὐτοῦ τοῦ.

(44) Ἐτέρου μὲν πεποιηκότου. directissime ari-

nizat, cum Filium tantummodo διάκονον in creatione supponat : ut Moysen in legis promulgatione. M.

(45) Vulgo ἀκτίνα.

(46) Ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ, ἔφη. Legend. αὐτὸν εἶναι ἔφη. M. — [Correxi locum ex codd.]

per illum facta sunt, et sine illo factum est nihil. Quocirca recte illum Evangelista in principio fuisse, principium illi concedens, hoc est generationem de Patre : nam quodcumque de quoquam progignitur, genitorem sui principium habet. At non perinde ita intulit, *Et verbum illud erat in Deo, sed, et Verbum erat apud Deum*, ita docens : nempe genitum quemvis, et Patrem suum sui principium habentem, non longe a suo Patre semotum, non sejunctum longe ab illo recessisse ; sed adesse illi et cum illo esse. Quod et ipsum docuit in Proverbiis, ubi, ut prius allegatum est, dixit : *Ante omnes colles gignit me* ⁹⁰. Cui sic adjunxit, *Cum hominem appareret, præsto illi aderam* ⁹¹. Atque ita quidem Verbum, hoc est unigenitus Filius, erat apud suum Patrem Deum, præsens, astans, assistens semper et ubique, quod quidem insinuat, ita inquam, *Et Verbum erat apud Deum*. Quandoquidem vero congruerat intelligere, qualem tunc obtinebat dignitatem, necessario adjunxit illud, *Et Deus erat Verbum*. Qui enim aliter fieri poterat, quin esset ille Deus, qui ex uno solo ingenito Deo genitus erat ? Nam si « quod de carne nascitur, care est » et quod nascitur de spiritu, spiritus est, quemadmodum doctrina Servatoris habet ¹, certe consequens est, ut quod de Deo gignitur, Deus sit. Quocirca « et Verbum erat Deus : » Deus factor et conditor omnium. Quod intimabat ipse Evangelista inquam in sequentibus statim, *Omnia per istam facta sunt*. Lex ergo illa Moysis, prædicator ad instar quæ fuit, in Cosmopœia Deum omnium conditorem inducens, elementa nobis quædam divini⁹ cultus et Institutiones tradens, ait, *In principio creavit Deus cælum et terram* ⁹², etc. Quibus populum Judæorum erudire is volebat, ut mundum esse conditum arbitrarentur, ne creaturam aliter pro creatore colerent. Quomodo vero Deus, et per quem ista condidit universa, nondum Moyses alumnos suos informabat. Gratia vero et veritas per Jesum Christum, mysterium illud annuntians, quod ille silentio obvolverat, initium auspiciatus Ecclesiæ Dei, novæ cujusdam atque mysticæ doctrinæ : unde apud omnes, ut exaudiri possit, enuntiat illud, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat illud Verbum, et omnia per illum facta sunt, et sine illo factum est nihil* ⁹³. Ad quæ accedunt illa : *Quod factum est, in illo vita fuit, et vita erat lux hominum, et lumen in tenebris affulgebat* ⁹⁴ : et quæ sequuntur ; quibus Filium Dei, et divinæ lucis prærogativam, et vitæ in illo præstantiam docet ; qualiter etiam quæ per Moysen dicta sunt omnia, et quæ illa etiam superant, sunt producta. Cum istorum nihil intelligeret Marcellus, interdum de-

⁹⁰ Ed. Paris., pag. 123, 124.

⁹¹ Prov. viii, 25. ⁹² ibid. 27. ¹ Joan. iii, 6. ⁹³ Gen. i, 1. ⁹⁴ Joan. i, 1, 3. ⁹⁵ ibid. 4, 5.

(47) Vulgo δεστ του.

(48) Vulgo ανθρωπων, et mox, ουτωδ ουν, et mox, vulgo δ δε και.

(49) Vulgo αυτος παριστησιν.

νησιν την (47) εκ του Πατρος· παν γαρ το εκ τινος γεννηθεν αρχην χει τον γεγεννηκοτα. Ου μην δε ομοιωσ επιγγαγε το, *Και ο Λογος ην εν τω Θεω*, αλλα, *προς τον Θεον ην ο Λογος, διδασκων τον γεννηθεντα και αρχην τον Πατερα κτηοαμενον μη μακραν του ειναι του Πατρος, μηδε απασχονισθαι και πορω του απασταναι αυτου, αλλα παρειναι αυτω, και ουν αυτω ειναι*. Ο δε και εν Παροιμιασ εδιδασκε προτερον φησασ, *Προ δε παντων βοουνην γεννη με*, Ιτατα προσθεισ, *Ηνικα ητοιμασε τον (48) ουρανον, συμπαρημνη αυτω*. Ουτωσ ουν ο Λογος, δηλον δει ο μονογενησ Γιδσ, ην προς τον εαυτου Πατερα τον Θεον, ουνων και συμπαρων αυτω δελ και παντοσ· ο δε και παριστη λεγων· *Και ο Λογος ην προς τον Θεον*. Επει δε εχρην ημασ γινωναι και οπου ουπηρχεν δεξιωματοσ, αναγκαιωσ συνηψε το, *Και Θεοσ ην ο Λογος*. Πωσ γαρ οκ ημελλε Θεοσ ειναι, ο εκ του ενδσ και μονου αγεννητου Θεου γεννηθεισ ; Ει γαρ « το γεγεννημενον εκ σαρωσ σαρξ εστι, και το γεγεννημενον εκ του πνευματοσ πνευμα εστι, » κατα την σωτηριον διδασκαλιαν, απολουθωσ και το γεγεννημενον εκ του Θεου Θεοσ αν εη. Αιδ « και Θεοσ ην ο Λογος » και Θεοσ ποιητικωσ και δημιουργικωσ παντων· Ο δε και (49) αυτο παρεστησεν ο ευαγγελιστησ δεησ το *παντα δι' αυτου εγενετο επισυναψασ*. Ο μν ουν παιδαγωγωσ νόμοσ διελ Μωυσεωσ εν τη Κοσμοποιε τον Θεον ποιητην του παντοσ εισαγων, στοιχεια τε και εισαγωγασ θεοσθειασ παραδειδουσ εδιδασκε λεγων· *Εν αρχη εποίησεν ο Θεοσ τον ουρανον και την γην, και τα τουτοιεσ δεησ*. Δι' ον τον Ιουδαϊων παιδαγωγων λαον γεννητον ειναι τον κοσμον ηγεισθαι παρηναι, « κερδσ δε μη την κτισιν παρα τον κτισαντα σθειν. » Οπωσ δε ο Θεοσ, και διελ τινωσ το συμπαντα εδημιουργει, οκ ετι Μωυσησ τοισ οπ' αυτον παραδειδου· « η δε χερικαι η αληθεια διελ Ιησου Χριστου » το σσιγημενον οπδ Μωυσεωσ μυστηριον ευαγγελιζομενη καινοτερασ (50) και μυστικησ τη Εκκλησιε του Θεου κατηρξε διδασκαλιασ, αντικρυσ τοισ πασιν ειελ εξακουστον βοωσα το, *Εν αρχη ην ο Λογος, και ο Λογος ην προς τον Θεον, και Θεοσ ην ο Λογος* και το, *Παντα δι' αυτου εγενετο, και χωρισ αυτου εγενετο οδδε εν*· και ετι τουτοιεσ προσθεισα το, *Ο γεγονεν εν αυτω ζωη ην και η ζωη ην το φωσ των ανθρωπων, και το φωσ εν τη σκοτιε γαινει, και τα τουτοιεσ ακλουθησ, δε*· ον τον Υιον του Θεου και τα εξαίρετα του θειου φωτοσ και τησ εν αυτω ζωησ, οπωσ τε δι' αυτου τα οπδ Μωυσεωσ ειρημενα παντα και τα ετι τουτων επεκεινα, συνεστη παιδευει. Αλλα τουτων ουδεν Μαρκελλοσ ειδωσ, ποτε μν Ιουδαϊων, ποτε δε Σαβαλλικων αλλοσκειται· κατὰ μν τον Ιουδαϊον προ της του κοσμου συστασεωσ μηδεν ειναι φασκων πλην του Θεου μονου (51), προ της του κ-

(50) Και μυστικοτερασ, lege, Και τον Υιον ομολογουσσησ. Lege, ομολογουμενοσ. M.

(51) Vulgo τασ Εκκλ. δεσσι ; in corr. « δεσσι εκκλησιασ. »

σμου τῆς Ἐκκλησίας συστάσεως τὸν Πατέρα εἶναι καὶ Ἀ τὸν Υἱὸν ὁμολογούσης· κατὰ δὲ τὸν Σαβέλλιον ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι ἀποφαινόμενος Υἱὸν καὶ Πατέρα· καὶ ποτε μὲν (52) αὐτὸν ἐνδιάθετον εἰσάγων Λόγον, ποτὲ δὲ προφορικόν. Εἰ γὰρ προσποιεῖται ταύτας μὴ παραδέχεσθαι τὰς φωνὰς (53), πλὴν δὲ Λόγος τὴν ἐκ τοῦ ποτε μὲν ἔνθον αὐτὸν λέγειν ἐν τῷ Θεῷ, ἄλλοτε δὲ δι' ἐνεργείας δραστηκῆς προίεναι αὐτοῦ, ἀφ' ὧν τε τῷ ἀνθρώπῳ ἀπεικάζει αὐτὸν λόγῳ· δ (54) γε μὴν θεὸς εὐαγγελιστῆς κατ' οὐδένα τῶν ἀποδοδεμένων τρόπων, Λόγον ὑπεστήσατο τὸν πρὸς αὐτοῦ θεολογούμενον, ἀλλ' οἷον ἔκρεπε τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ νοεῖν, Λόγον μὲν ὄντα, καθ' ὃν πάντα λόγῳ συνεστήσατο, καὶ χωρὶς Λόγου τῶν ὄντων οὐδὲν γέγονε· Θεὸν δὲ καὶ Μονογενῆ, καθ' ὃ μόνος ἀληθῶς ἦν Υἱὸς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ· Υἱὸς γνήσιος ὄντως, καὶ ἀγαπητός, τῷ αὐτοῦ Πατρὶ κατὰ πάντα ἀφομοιούμενος· Διὸ καὶ Θεὸς ἦν ἀληθῶς, καθ' ὃ τὸ νοερὸν καὶ λογικὸν ταῖς κατ' εἰκόνα τὴν αὐτοῦ πεποιημέναις ψυχαῖς ἐναυγάζειν φέγγος. Διὸ οὐ πάντων αὐτὸν φῶς εἶναι φησιν, ἀλλὰ μόνων ἀνθρώπων. Ἦν γὰρ τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἔφη. Οὕτω δὲ καὶ ζωὴ ὑπῆρχεν ἀληθῶς, καθ' ὃ πᾶσι τοῖς ζῶσι, τὸ τῆς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας (55), παρέχει νῆμα καὶ καθ' ἑκάστην δὲ ἐπίνοιαν τῶν ἐν αὐτῷ θεϊκῶν δυνάμεων παραστατικὰς εὐροὶς ἀν αὐτοῦ καὶ ἀληθεῖς ἐπινομίας. Κατὰ πάντα γὰρ ἀληθεῖα ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃ δὲ παρίστησιν αὐτὸς λέγων (56)· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια.

rationes rationabiliter sunt constituta : sine quo nihil factum est eorum quæ sunt. Deum eum vocat, et unigenitum, propterea quod solus ille vere fuit Filius Dei; Dei, qui est super omnia Filius genuinus, Patri suo dilectus : per omnia suo Patri assimilatus : ut ideo vere Deus existerit, eo quod animis a se creatis ad imaginem suam intellectualem lucem rationalem irradiaverit : quocirca vocat lucem illum non rerum omnium, sed hominum tantummodo. *Erat enim, ait, lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ad hunc modum et vera exsistebat vita : eo quod omnibus viventibus de suo snppeditet. Atque ita invenire nobis licet appellationes ei vere attributas, quibus quæ illi insunt, divinæ virtutes repræsentantur. Ubique autem et per omnia erat, veritas, Dei Filius erat, quod ab ipso edocemur ubi ait : *Ego sum veritas* ⁵

ΚΕΦ. ΙΕ'.

Τῶν αὐτοῦ Μαρκέλλου φωνῶν παραθέσεις, δι' ἧν ἠρπείτο τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σαφῶς, προφορικὸν Λόγον ἢ ἐνδιάθετον φάσκων εἶναι αὐτόν.

Ἄλλ' ὁ νέος συγγραφεὺς ταῦτα μὲν οὐτε συνήσιν, οὔτε οἶδεν, οὐθ' οἶσι ἀγνοεῖ οἶδεν· ἀ δὲ καὶ εἰδέναι αὐχεῖ, ὅπως συνίστη. Φέρε πάλιν εἶτα ἀναλαβόντες ἀκούσωμεν, ὡς τῷ ἐν ἀνθρώποις αὐτὸν ἀπεικάζει λόγῳ, τῷ τε κατὰ διάνοιαν, καὶ τῷ κατὰ προφορὰν, τοῦτον γράφων τὸν τρόπον· Ἐ τοῦτο δὲ ῥῆδιον οἶμαι ἔ τοῖς εὐ φρονούσι καὶ ἀπὸ μικροῦ τινος καὶ ταπεινοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγματος γυνῶαι· οὐδὲ γὰρ ἔ τὸν τοῦ ἀνθρώπου λόγον δυνάμει καὶ ὑποστάσει ἔ χωρίσαι τιλ δυνατόν. Ἐν γὰρ ἔστι καὶ ταῦτόν τῷ ἔ ἀνθρώπῳ ὁ λόγος· καὶ οὐδενὶ χωριζόμενος ἔτερον ἔ ἢ μόνῃ τῇ τῆς πράξεως ἐνεργείᾳ. Ἐν δὲ τοῦτοις τῷ προφορικῷ λόγῳ κέχρηται εἰκόνη· τῷ δὲ γε ἐνδιαθέτῳ ἐν οἷς ταῦτά φησιν· Ἐ Οὐ γὰρ (57) δὲ ἔτερας ἔ ἐτοιμασίας, οἷον ἕλης, ἢ ἑλλης τινὸς ἀνθρωπίνης, ἔ ὁ Θεὸς ἔδειτο πρὸς κατασκευὴν, ἀλλὰ ταύτης τῆς ἔ ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ ἐτοιμασίας. Ἐπαὶ οὖν ἀδύνατον ἦν χωρὶς λόγου καὶ τῆς προσούσης τῷ λόγῳ

⌘ Ed. Paris., pag. 125.

⁵ Joas. xiv, 6.

(52) Vulgo αὐτόν.

(53) Πλὴν δὲ λόγος. Legendum forte, πλὴν δὲ, ἐκ τοῦ, λέγειν, ποτὲ μὲν ἔνθον αὐτὸν τὸν λόγον, ἐν τῷ Θεῷ, εἰ ἰσμεν ad perficiendam sententiam decrit, simile quid, ἀλλοτεται τοῦτο λέγων. M.

Aprehenditur judaizare, interdum transfigere ad Sabellium : ut judaizans ante mundi productionem, præter solum Deum docet nihil exsistisse. Cum Ecclesia ante mundi exortum, et Patrem agnoscat ante Filium. Sabellii partes agens, unum et eundem Patrem designat atque Filium. Interdum introducens Verbum immanens : aliquando prolatitium et emanans. Certe videri vult has voces respicere. At enim quid aliud assignavit, cum Verbum illud intus in Deo nunc affirmet : nunc per operatricem efficaciam prodire pronuntiet? unde et cum humano verbo componit illud. At enim divinus evangelista Verbum a se deificatum secundum nullum istorum modorum intelligendum proposuit. Sed ut par et æquum fuerat unigenitum Dei Filium intelligendo concipere,

B Verbum esse docuit, per quod omnia secundum suas rationes rationabiliter sunt constituta : sine quo nihil factum est eorum quæ sunt. Deum eum vocat, et unigenitum, propterea quod solus ille vere fuit Filius Dei; Dei, qui est super omnia Filius genuinus, Patri suo dilectus : per omnia suo Patri assimilatus : ut ideo vere Deus existerit, eo quod animis a se creatis ad imaginem suam intellectualem lucem rationalem irradiaverit : quocirca vocat lucem illum non rerum omnium, sed hominum tantummodo. *Erat enim, ait, lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ad hunc modum et vera exsistebat vita : eo quod omnibus viventibus de suo snppeditet. Atque ita invenire nobis licet appellationes ei vere attributas, quibus quæ illi insunt, divinæ virtutes repræsentantur. Ubique autem et per omnia erat, veritas, Dei Filius erat, quod ab ipso edocemur ubi ait : *Ego sum veritas* ⁵

C

⌘ CAP. XV.

Voces proponuntur illæ, quibus Marcellus planissime abnegavit Dei Filium : affirmans illum esse Verbum nunc immanens, nunc emanans.

At novitius iste scriptor hæc neque intellexit, neque novit, neque illud novit quod hæc ignoret : quæ tamen non nescire se gloriatur, qualiter subsistunt. Agedum vero, reassumentes quæ dicta sunt, audiamus ut illum assimilaverit humano verbo : cum quod cogitatione comprehenditur, tum quod profertur. Ita autem ait [R. LV coll. p. 39 D, 79 B, 114 D] : Facile hoc opinor intelligentes, animo ἔ comprehendensuri sunt, ab humanis, similitudine huc ἔ mihi quidem illa ἔ contemenda. Nam neque possibile est cuiquam, vel potestate et hypostasi separare verbum quod in hominibus est. Idem ejusdem ἔ unumque cum homine verbum suum exsistit : ἔ neutiquam ab homine separandum, nisi agendi ἔ sola actione. ἔ Uitur hic jam exemplo verbi prolatitii : Immanentis autem denuo, ubi ait [R. LIII coll. p. 40 A] : ἔ Neque enim apparatus ulla alia, ἔ nempe materiz, vel hujusmodi indigebat Deus

(54) Vulgo μὲν.

(55) Vulgo παρέχειν νῆμα; cæterum cf. p. 128B7.

(56) Vulgo αὐτός.

(57) Vulgo δέ.

e humane facultatis ad mundi conditionem : sed se-
 e la illa quae intus illi erat apud animum apparatus-
 e ra. Cum vero non posset fieri, ut sine verbo, aut
 e verbo quae praesto semper fuit sapientia, cogitaret
 e de caeli apparatu Deus, omnino bene dixit : Cum
 e caelum praepararet, illi una ederem ⁵. » Progressus
 adhuc immanens simul esse et illud Verbum docuit,
 ita inquit [R. LII coll. p. 40 D] : « Et quis quae
 e sive sanctorum e choro angelorum, seu virorum
 e justorum dignus satis erat supplicium illud, a Deo
 e personaliter illi destinatum avertere, nisi Verbum
 e illud, quod praesto illi erat, et res confingebat una :
 e cui Pater dixit illud : *Faciamus hominem* ⁶. » In
 sequentibus ita liquido declarat, quodnam subintro-
 ducebat Verbum, inquit : « Quod si quis humane
 e illo quidem et exiguo uti velit exemplo, et tan-
 e quam ad imaginem quamdam, divinam exigere
 e operationem ita statuet. Quod sicuti statuarum
 e fictor quispiam excellens, statuum volens confin-
 e gere, imprimis ✕ illius formas, et expressas figu-
 e ras intus revolvit, apud animum considerans :
 e tam adaptat ei longitudinem, quanta sufficet et
 e latitudinem : proportionemque ejusque partis, ad
 e totius mensuram decenter exigit : curat ut ad ma-
 e num sit praeparata, quae sufficiat aeris materia.
 e Atque ita postquam sua cogitatione statuum prae-
 e figuraverit illam : lustrasse eam se reputans in-
 e lectu suo conscius rationem illam, per quam
 e ratiocinatur secum una cooperari nec se sine ra-
 e tione quidquam construere : (nihil enim plane
 e quod caret ratione placere potest, ut pulchrum) ubi
 e aggressus fuerit hoc sensibile suum opus, semet-
 e ipsum affatur, veluti alium, adhortando, age, in-
 e quens, faciamus : age, fingamus statuum. Ad istum modum universarum Dominus Deus, e limbo
 e animatam conficturus statuum ; non alium quemvis, sed suum ipsius affatur λόγον, inquitens, *Fe-*
 e *ciemus hominem*. » In istis, ita clare affingit Deo, cum Verbum immanens, quo cum solet quis collo-
 qui, tum Verbum emanans, per quod solet colloqui, imaginatas Verbum Dei divinum, ejusmodi quale
 verbum nostrum est.

CAP. XVI.

Refutatur perversa hujus hominis opinio.

Non est opus ut ulterius satagamus ostendere,
 quod per ista negatur Dei Filius : tantummodo ad
 interrogata respondeat. Si unus erat Deus, nec ab
 eo quidquam : non Pater, non Filius : quorsum ista
 nomina, mentiuntur sacrae Litterae? quid dissimulat
 Marcellus, dum qui non est Filius, sed Verbum, ap-
 pellat tamen Filium. Cumque exemplum adhibeat
 verbi humani, dicendum est, quod non omnis homo
 licet ratione praeditus, et congenitum in se logon
 possidens, filium habet, ut necessario filius sit di-
 versum quid a logo. Si ergo dixerit, Deum in se lo-
 gon habuisse, nec praeterea quidquam, cum quo col-

✕ Ed. Paris., pag. 126.

⁵ Prov. VIII, 27. ⁶ Gen. I, 26.

(58) Vulgo τὸ μὴ.

(59) Vulgo δέ.

(60) Τῶν ἄνθρώπων. Vulg. οὐρανοίς : error
 ex abbreviatione, ἀνοίς, hoc est, ἀνθρώπων. M. [Sic

e σοφίας ἐνοῆσαι περὶ τῆς τοῦ οὐρανοῦ κατασκευῆς.
 e τὸν θεὸν αὐτότως ἔφη, ὁ Ἦντικα ἡτοιμασε τὸν οὐ-
 e ρανόν, συμπαραῆμην αὐτῷ. Εἶθ' ἔξῃς προῶν ἐρεῖ
 e καὶ ἐνδιόθετον τὸν τοῦ θεοῦ λόγον παρίστη, γράφων
 e οὕτω : « Τίς γὰρ οὕτως ἦ τῶν ἁγίων ἀγγελῶν, ἢ
 e ἀνδρῶν δικαίων ἀξιώσιμος ἦν τὴν ἐκ προσώπου
 e τοῦ θεοῦ ὀρθοθεῖσαν αὐτῷ τιμωρίαν λύσαι, εἰ μὴ
 e αὐτὸς ὁ λόγος, ὁ συμπαράν τε καὶ συμπλάττων,
 e πρὸς ἃν ὁ Πατήρ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, ἔφη ; »
 e Τοῦτοις ἔξῃς διασαφεί ὁ πῶλον εἰσάγει λόγον φάσκων·
 e ἀλλ' εἰ τις μικρῶν τι καὶ ἀνθρώπων καθ' ἡμᾶς
 e παραδείγματι χρώμενος, ὡς διὰ αἰσῶος τὴν θεῖαν
 e ἐξετάζει πρᾶξιν, ὥσπερ ἂν εἰ τις ἀνδριαντοποιὸς
 e ἐπιστήμων ἀνήρ, ἀνδριάντα πλάσαι βουλόμενος,
 e πρῶτον μὲν τοῦ τύπου αὐτοῦ καὶ χαρακτέρας ἐν
 e ἑαυτῷ σκοπεῖ· ἔπειτα πλάτος τε καὶ μήκος, ὅσον
 e εὐπρεπὲς, ἐννοεῖ· ἀναλογίαν τε τοῦ παντὸς ἐν τῷ
 e καθ' ἑαυτὸν ἐξετάζει μέρει, χαλκοῦ τε τὴν πρὸς-
 e φορον ἰσομάσας ὕλην, καὶ τὸν ἐσομένον ἀνδριάντα
 e τῇ ἑαυτοῦ προτυπώσας διανοίᾳ, καὶ νοητικῶς ὄρθῃ
 e νομίσας, συνειδῶς τε αὐτῷ συνεργεῖν τὸν λόγον ἕ
 e λογίζεται, καὶ ὅ πάντα πρᾶττειν εἰσθεῖν (οὐδὲν
 e γὰρ (58) ἴμῃ λόγῳ γινόμενον καλὸν), ἀρχόμενος
 e τῆς αἰσθητικῆς ταύτης ἐργασίας, πρὸς ἑαυτὸν, ὡς
 e πρὸς ἕτερον, παρακαλεῖται λέγων, Ἄγε ποιήσω-
 e μεν, ἄγε πλάσωμεν ἀνδριάντα· οὕτως ὁ τῶν θεῶν
 e θεσπέτης θεὸς, τὸν ἑμψυχον ἐκ γῆς ἀνδριάντα
 e ποιῶν, οὐκ ἄλλῃ τι καὶ τῷ ἑαυτοῦ παρακαλεῖτο
 e λόγῳ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, λέγων*. » Διὰ τούτων
 e ἐναργῶς καὶ ἐνδιόθετον λόγον, ὃ διαλογίζεται τις, καὶ
 e προφορικῶν, ὃ διαλέγεται, προσήψε τῷ θεῷ, τοιοῦ-
 e τόν τινα, οἷον τὸν καθ' ἡμᾶς, καὶ τὸν ἐν τῷ θεῷ εἶ-
 e ναι λόγον ὑποθέμενος.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ἐπιστοχὸς τῆς ἐάνδρὸς μακροβουλίας

Ταῦτα μὲν οὖν πάντα ὡς ἀρηνητικά τυγχάνει τοῦ
 γιού τοῦ θεοῦ οὐδὲν προσεπαξεργάσασθαι δεῖ· τοσοῦ-
 D τόν δὲ οἶμα προσήκειν ἐπιρωτῆσαι. Εἰ (59) ὅθι εἰς
 e θεὸς ἦν, καὶ οὐδὲν ἕτερον, οὐ Πατήρ, οὐχ υἱὸς, τί
 e καταψεύδατο τῶν τοιοῦτων ὀνομάτων ἢ Γραφή; τί δὲ
 e καὶ αὐτὸς Μάρκελλος ὑποκρίνεται, τὴν μὴ γίνε-
 e ἄλλὰ λόγον, γινὸν ἀποκαλῶν; Καὶ ἐπειδὴ κτήρηται
 e παραδείγματι (60) τῷ ἐν ἀνθρώποις λόγῳ, λακτέον,
 e ὡς οὐ πᾶς ἄνθρωπος υἱὸν ἔχει, λογικὸς ὢν, καὶ τὸν
 e συμφυῆ λόγον ἐν αὐτῷ κακτημένος. Οὐκοῦν ἕτερον
 e τί ἐστὶν υἱὸς παρὰ τὸν λόγον. Τὸν οὖν θεὸν εἰ λόγον
 e ἔχειν ἐν ἑαυτῷ φάσκει καὶ (61) οὐδὲν ἕτερον, ὃ καὶ

dedi corr. scentius].

(61) Οὐδὲν ἕτερον. Deest forte ἢ λόγον, ὃ καὶ M.
 — Supra vulgo φάσκει.

βιωσέιτο, ᾧ καὶ πρὸς αὐτὸν διαλέγετο, *Ποιήσωμεν* A
ἄνθρωπον, λέγων· τί καὶ μάτην υἱὸν ὀνομάζοι; Τί
 δὲ τὴν Ἐκκλησίαν ὑποκρίνεται; Τί δὲ, μὴ πιστεύων
 εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ προσποιεῖται πιστεύειν, σχη-
 ματικῶς διὰ τοῦ τὸν Λόγον τὸν ἐν τῷ Θεῷ
 Υἱὸν ἀποκαλεῖν; Σαφῶς τοῦ παραδείγματος μακρῶ
 διεσῆναι διδάσκοντος τὸν ἑμφύτον ἐν ψυχῇ λόγον
 περὰ τὸν ἐκ τινος γεννηθέντα, καὶ καθ' αὐτὸν ὑφ-
 εστώτα, καὶ ζῶντα, καὶ ἐνεργούντα Υἱόν. Ἄλλ'
 οὐκ ἐγὼ, φησί, ὡς εἰκὸς, ἀλλ' ὁ θεὸς εὐαγγε-
 λιστὴς Λόγον αὐτὸν προσέειπεν. Ἀκούουθον τοῦτον
 εἴη ἂν καὶ ἡμεῖς τοῦτω συνομολογῆν (58). Ναί, φημί
 καὶ αὐτός.

ΚΕΦ. ΙΖ'.

Ἐρμηνεῖα τῆς ἀληθοῦς διανοίας τοῦ Λόγου.

Πλὴν οὐδ' ἐτέρως προσήκειν οἶμαι ἐξακούειν τῆς B
 φωνῆς ἢ αὐτῷ πάλιν μαθητευομένους τῷ εὐαγγε-
 λιστῇ διδάσκοντι ὅποιον διαρίζετο Λόγον. Σαφῶς
 δὲ τοῦτον παρίστη οἷός τις ἦν, ἐπισυνάπτων ἐξῆς
 καὶ λέγων, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Δυνάμενος γούν
 εἰπεῖν, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, μετὰ τῆς τοῦ ἄρ-
 θρου προσθήκης, εἰ γὰρ ἐν καὶ ταῦτὸν ἡγεῖτο τὴν Πα-
 τέρα εἶναι καὶ τὸν Υἱόν, αὐτόν τε εἶναι τὸν Λόγον
 τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, οὐκ οὕτως (61*) ἐξέδωκε τὴν
 γραφὴν. Ἡ γὰρ, « Καὶ Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος » ἐχρῆν εἰ-
 πεῖν, ἢ « ὁ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, » μετὰ προσθήκης τοῦ
 ἄρθρου, εἰ τῇ Μαρκελλοῦ διανοίᾳ σύμφωνον τὴν
 γραφὴν ἐποιεῖτο. Νυνὶ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Λόγον Θεόν
 εἶναι παρίστη, ὁμοίως τῷ, πρὸς ὃν ἦν Θεῷ· προσι-
 πῶν γάρ, Καὶ ὁ Λόγος ἦ πρὸς τὸν Θεόν, ἐπάγει C
 λέγων, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, μονοουχὶ σαφέστε-
 ρον ἡμᾶς διδάσκων πρῶτον μὲν ἡγεῖσθαι Θεόν τὸν
 ἐπέκεινα τῶν ὧν, αὐτὸν τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα,
 πρὸς ὃν ἦν ὁ Λόγος, ἔπειτα μετ' αὐτὸν μὴ ἀγνοεῖν,
 ὡς καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ ὁ μονογενὴς Υἱός, οὐχὶ αὐτός
 ἦν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτός Θεός ἦν.
 Ὁ γὰρ « καὶ » σύνδεσμος τῷ Πατρὶ συνάπτει τὴν
 θεότητα τοῦ Υἱοῦ. Διὸ φησί, Καὶ ὁ Θεὸς ἦν ὁ Λό-
 γος, ἐν ὧν ὡς ἡμεῖς Θεόν τὸν ἐπὶ πάντων, πρὸς ὃν ἦν
 ὁ Λόγος, καὶ Θεόν αὐτὸν τὸν Λόγον. Ἄκουε ὡς εἰ-
 κῶνα τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰκῶνα (62*) οὐκ ὡς ἐν ἀψύχῳ
 ἔλῃ, ἀλλ' ὡς ἐν Υἱῷ ζῶντι, καὶ ἀκριτέστατα πρὸς
 τὴν ἀρχέτυπον θεότητα τοῦ Πατρὸς ἀφωμοιωμένον.
 Ἐπὶ δὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ παρα-
 θέλλειν ἰδέσκει Μαρκελλῶν, καὶ πόσῳ βελτίω εἶναι D
 φήσομεν, εἰκῶνι χρώμενον τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ,
 τοῦτω μᾶλλον χρήσασθαι τῷ παραδείγματι, καὶ φάναι
 τοῦ παρ' ἡμῶν λόγου πατέρα εἶναι τὸν νοῦν, ἑταρον
 ὄντα παρὰ τὸν λόγον. Τὸν μὲν γὰρ (63*) νοῦν, ὅστις
 ποτὲ καὶ ὅποιος ὢν τὴν οὐσίαν ὑπάρχει, οὐδεὶς πώ-
 ποτε ἀνθρώπων ἔγνω, βασιλεὺς δ' οἷα ἐν ἀπορήτοις
 εἶσω τοῖς αὐτοῦ ταμείοις ἰδρυμένος τὰ πρακτεῖα
 βουλεύεται· ὁ δ' ἐξ αὐτοῦ λόγος, οἷα πατὴρ ἐξ ἀδύ-
 των μυχῶν γεγεννημένος τοῖς ἄκτοδ' ἕξει καθίσταται

loquebatur, *Faciamus hominem*, inquires, quid eam
 et frustra quidem, appellat Filium? Quid Ecclesiam
 decipit? quid cum non credat, fingit tamen se cre-
 dere in Filium Dei? utpote qui videri vult per Ver-
 bum Filium Dei nominasse. Cum ipsius exemplum
 perspicue doceat, longissime distare insitum animo
 logon & ab illo quod de aliquo progeneratur, et
 per se subsistit et vivit, et operatur, et Filius est.
 Sed fortassis inquiet: Non ego illum appello Ver-
 bum, sed divinus evangelista: et nos illud ip-
 sum par est confiteri. Est plane etiam meo ani-
 mo.

CAP. XVII.

Veræ sententiæ de Verbo explicatio.

Sed non aliter omnino vox illa interpretanda est
 quam quomodo nos docuit ipse evangelista: quod-
 nam ipse Verbum intelligat. Id vero insinuat satis
 clare in iis quæ adnectit, *et Deus erat Verbum*, cum
 proloqui potuisset, et ille Deus, addito articulo,
 erat Verbum, si unum et eandem, et Patrem et
 Filium appellasset, si Verbum illud opinaretur esse
 illum Deum qui est super omnia. Sed non ita pro-
 locutes est. Nam vel dicere debebat, et Dei erat
 Verbum, vel Deus erat ille Verbum: adjecto nempe
 articulo, si cum Marcelli sententia Scriptura con-
 spirasset. At nunc et ipsum Verbum Deum esse
 insinuat, similiter illi Deo, apud quem erat. Nam
 cum prius edixerat, *Et Verbum erat apud Deum*,
 subinfert, *et Deus erat Verbum*: planissime nos in-
 formans, tantum non ut primum Deum illum intelli-
 gamus esse, qui est super omnia, ipsum nempe
 Verbi Patrem, apud quem erat Verbum; tum in
 secundis, ut ne ignari simus, quod et Verbum ipsius
 unigenitus Filius non erat quidem ille super omnia
 Deus, sed quod et ipse etiam Deus erat; conjunctio
 etenim illa, et divinitatem Filii connectit Patri;
 inde ait, *et Deus erat Verbum*: ut Deum illum scia-
 mus esse, qui est super omnia, apud quem et Ver-
 bum erat, sed et Verbum quoque Deum audies, vel-
 uti qui sit imago Dei, non ut in materia inanimata
 subsistentem, sed² ut in Filio vivo qui quam ex-
 actissime repræsentat archetypon illam Patris divi-
 nitatem. Quoniam vero visum Marcello fuit logon
 Dei, nostro hominum assimilare, et omnino hanc
 adhibere volebat similitudinem, quanto rectius is,
 ad hunc modum protulisset, ut diceret, & nostri
 logi parentem esse mentem, quæ diversum quid a
 logo existit. Mentem enim nemo quidem hominum
 novit quæ sit, qualive prædita sit essentia: sed
 veluti quidam rex, intus et in secretis suis recepta-
 culis residens, de rebus agendis despicit et deter-
 minat: ipsius autem logos, ex eo procedens tan-
 quam a genitore progenitus, in abditissimis vene-

Ed. Paris. pag. 127, 128.

(61*) Vulgo οὕτως δ'

(62*) Καὶ εἰκῶνα add. eodd.; intra vulgo βελτίων.

(63*) Vulgo οὐν γάρ.

tralibus, manifeste foris existentibus omnibus declaratur, qui participes quidem sunt utilitatis de logo resultantis, mentem vero invisibilem et inapparentem, logi illius genitorem nemo unquam vidit. Ad eundem modum, imo potius extra omnem similitudinem et exemplum perfectissimus ille universorum Domini Logos, non ad modum prolatiui sermonis humani, qui e syllabis et verbis, et nominibus componitur, sed tanquam vulgenitus Dei Filius vivus, subsistens, progreditur de Patris sui divinitate et regno: irrigat autem mundum universum largiter de se emanante vita, ratione, sapientia, luce, omni bono, a Patre quidem participato, et procreatis omnibus inde restagnante. Qui Pater cum sit per omnia inapprehensibilis, incomprehensibilis, ad modum illius mentis invisibilis non apparetis, (unde et lucem dicitur inhabitare incomprehensibilem et inaccessam) inaccessibilis est, et incomprehensibilis omnibus et singulis omnino est: at ille Filius nempe, cum sit in propinquo nobis positus per Spiritum sui Patris, gubernat omnia: quocirca non dicitur de Patre, sed de Filio, *In mundo erat, et mundus per illum factus est*^o. Ille autem erat super omnia Pater et universa, lucem habitans inaccessam iste per omnia, et in omnibus, gubernatrice sua præsentia permanens, ut ista solummodo ratione, imago illa verbi humani, in illum congruere videatur. His ita per nos demonstratis, garet.

CAP. XVIII.

Cur in principio Evangelii sui evangelista Filium Verbum nominavit?

Quid causæ fuerat, quod exordiens suum librum evangelista ✕ Verbi nomine, Filium unigenitum nominavit? Cui respondemus, hoc fuisse factum, propter abstrusa de illo olim vaticinia: cum ubique legitur per prophetas omnes, *Verbum Domini*. Sic apud Isaiam dicitur in principio, *Verbum Domini ad Isaiam*^o. Sic ad Oseam¹⁰, ad Joel¹¹: *Et factum est Verbum Domini ad Jonam*¹², ita ad Michæam¹³, et similiter ad prophetas alios dicitur, *factum Verbum*. Voluit sacra hic Scriptura necessario quidem et exacte significare, quod in nullo

✕ Ed. Paris., pag. 129. ^o Joan. 1, 40. ^o Isa. 11, 1. ¹⁰ Ose. 1, 1. ¹¹ Joel 1, 1. ¹² Jonas 1, 1. ¹³ Mich. 1, 1.

(63) Vulgo δέ.

(64) Vulgo δ' αὐτὰ δὲ μάλλον ἐπέκεινα.

(65) Vulgo ἅ τε δέ. Mox vulgo πατρικῷ πνεύματι, ut cf. p. 164 D.

(66) Vulgo πάντων.

(67) *Παρουσία*. Vel *προνοία* [quod codd. dant ideoque rescripsi], utraque lectio tolerabilis. Sed legendum statim αὐτῷ συμβάλλεσθαι. M.

(68) *Διὰ τὰς ἀνακρύπτους πάλαι περὶ αὐτοῦ προφητείας*. Hoc vult, Joannem in principio Evangelii, Verbum potius nominasse quam Filium, propter veterum vaticinia, in quibus per illam formulam Verbum Domini significabatur hoc ipsum. In quibus recitandis, vel codex est depravatus, vel memoria lapsus est Eusebius, vel utrumque. Neque enim ἐφ' ἐκástῳ προφήτῃ dictum est Λόγος Κυ-

Α γῶριμος. Εἶθ' οἱ μὲν ἐκ τῆς τοῦ λόγου μεταλαμβάνουσι ὠφελείας, τὸν δ' ἀφανῆ καὶ ἀόρατον νοῦν, τὸν δὴ (63) τοῦ λόγου πατέρα οὐδεὶς πώποτε εἶδε. Κατὰ τὰ αὐτὰ δὴ μάλλον δὲ ἐπέκεινα (64) πάσης εἰκόνης τε καὶ παραδείγματος ὁ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τέλειος Λόγος, οὐ κατὰ τὸν προφορικῶν ἀνθρώπων λόγον ἐκ συλλαβῶν καὶ ῥημάτων καὶ ὀνομάτων συγκαίμενος, οἷα δὲ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Υἱός, ζῶν καὶ ὄφειτός, πρόεισι μὲν τῆς πατρικῆς θεότητός τε καὶ βασιλείας, ἐπάδει δὲ τῷ σύμπαντι κόσμῳ τὰς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας ζωῆς καὶ λόγου καὶ σοφίας καὶ φωτός καὶ παντὸς ἀγαθοῦ μετουσίας τοῖς γεννητοῖς ἅπασι ἐπιλιμνάζων, τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐπέκεινα ἔντος ἀλήπτου τε καὶ ἀχωρήτου τοῖς πᾶσι, κατὰ τὸν ἀφανῆ καὶ ἀόρατον νοῦν, παρ' ὃ καὶ « φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον » λέλεκται. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀπρόσιτος καὶ ἀχώρητος εἴη ἂν τοῖς πᾶσιν ὁ Πατήρ, ὁ δὲ τοῖς πᾶσιν ἐγγίω, ἅτε δὴ (65) τὰ πάντα πατρικῷ νεύματι διακυβερνῶν· διὸ οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς, περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ λέλεκται τὸ, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Καὶ ὁ μὲν ἐπέκεινα ἦν τῶν ὅλων, καὶ ὑπὲρ πάντα (66). φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον· ὁ δὲ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι κτ. δημοτικῇ διήκων προνοίᾳ· (67) ὡς κατὰ τοῦτο μόνον αὐτὸν συμβάλλεσθαι τὴν τοῦ ἀνθρωπεῖου λόγου εἰκόνα. Ἄλλα γὰρ τούτων ἡμῖν ἀποδοδευγμένων, εἰκὸς τινὰ τῶν φιλομαθῶν ἐρωτᾶν.

tamen quispiam forte discendi cupidus interro-

ΚΕΦ. ΙΗ'.

Διὰ τί Λόγον ὠνόμασε τὸν Υἱὸν ὁ εὐαγγελιστῆς, ἀρχόμενος τῆς αὐτοῦ γραφῆς;

Διὰ τί δὲ τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀρχόμενος τῆς αὐτοῦ γραφῆς, ὁ εὐαγγελιστῆς Λόγον ἀνεφώνησε; Πρὸς δὲ ἐροῦμεν· Ὅτι διὰ τὰς ἀνακρύπτους πάλαι περὶ αὐτοῦ προφητείας (68) ἐπειδὴ γὰρ, ἐφ' ἐκástῳ προφήτῃ, Λόγος Κυρίου, εἰ δὲ ἐγενήθη, φέρε, πρὸς Ἡσαΐαν, εἰρηται, καὶ ἀρχὴ Λόγου (69) Κυρίου ἐν Ὡση, καὶ Λόγος Κυρίου δὲ ἐγενήθη πρὸς Ἰωηλ, καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν, καὶ πρὸς Μιχαῖαν, ὁμοίως καὶ πρὸς τοὺς λαποὺς προφήτας παρακλησίως ἐφ' ἐκástῳ προφήτῃ τὸ, ἐγένετο προσέκειτο, τῆς θείας Γραφῆς ἀκριβῶς

D riu, nec ab iis, quos commemorat, ad eum modum quem commemorat; apud Oseam legitur, *Λόγος Κυρίου*, ὃς ἐγενήθη, non καὶ ἀρχὴ λόγου Κυρίου. Et in Isaiâ cap. 11, legitur. Ὁ Λόγος, ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν. Deinde, codex noster depravatus e. i. Nam quomodo hæc coherenti? Ἐπειδὴ γὰρ ἐφ' ἐκástῳ προφήτῃ λόγος Κυρίου· ὃς ἐγενήθη, φέρε, πρὸς Ἡσαΐαν, εἰρηται, forte legendum. Ἐπειδὴ ἐφ' ἐκástῳ σχεδὸν προφήτῃ φέρεται, λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη, ὡς παρ' Ἡσαΐα, λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ Ὡση, λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη. Quod ait, de nullo prophetarum dictum, *Verbum Domini quod in me*, sed quod *factum est ad*, etc., falsum videtur. M.

(69) Vulgo ἀρχῇ λόγος et infra πρ. καὶ παρακλησίως.

καὶ ἀναγκαίως ἐπισημαινομένης, ὡς ἐν οὐδενὶ τῶν προφητῶν ἦν, ἀλλὰ καθ' ἑκάστον ἐγγίνετο (70) πρὸς ὃν ἡ ἐκάστου δύναμις, ὅλα τε ἦν χωρεῖν, προσῶν ἀδτιῇ καὶ τῇ ἐκάστου ψυχῇ τὸ κατάλληλον παρέχων ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα καὶ νοερὰν εἰκότως ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ εὐαγγελιστῆς, τοῦ Λόγου μέλλων εὐαγγελίζεσθαι οικονομίαν, οὐκ ἔθ' ὁμοίως τοῖς παλαιοῖς γεγονέναι αὐτὸν ἑτερόν (71) τινα διδάσκει, ἀλλ' αὐτὸν σάρκα ἀνειληφέναι καὶ ἄνθρωπον γεγονέναι· εἰς ἐπειδὴ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ σωτήριον τοῖς πᾶσιν παρόδον κηρύττειν ἐμελλεν, ἐξῆς λέγων, *Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἀναγκαίως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀνατρέχει, τὸν χθὲς καὶ πρῶτον σαρκωθέντα Λόγον τίς ποτε ἦν καὶ ὅποιος δευτέρως· θεολογεῖ τε αὐτὸν, ὁμοῦ τὴν γνῶσιν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς ἀνθρώπους θεοφάνειαν εὐαγγελιζόμενος, εἰθ', ὡς τῶν παλαιῶν, ἐκ τῶν θείων ἀναγκωσμάτων προμνησθηκότων τὸν ἐφ' ἐκάστῃ προφήτῃ γενόμενον Λόγον, αὐτὸς τὴν θειοτέραν καὶ ἐξαιρετοὺν ἀρχὴν αὐτοῦ κηρύττει, ἣν οὐδεὶς προφητῶν ἀνθρώπων γυμνῶς οὕτω καὶ ἀπαρακαλύπτως ἐξέφηγε. Διὸ μεγάλη φωνῇ τοῖς πᾶσι τὸ λεληθὸς καὶ κρύφιον περὶ τοῦ Λόγου μυστήριον παραδίδους ἐδῶα λέγων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Εἰ γὰρ παρὰ τῶν προτέρων θείων Γραφῶν παιδαγωγούμενοι πάσαι, πρότερον μεμαθήκατε, φησὶν, ὅτι Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς τόνδε τὸν προφήτην (72) καὶ πρὸς ἕτερον πάλιν ὁμοίως ἐγένετο, καὶ αὐθις πρὸς ἄλλον, ἀλλὰ νῦν οὐχ ὅπως ἐγένετο, ἀλλ' ὅπως ἦν ἐν ἀρχῇ, τοῖς πᾶσιν ἀναγκαῖον εὐαγγελισσασθαι· καὶ ὡς Θεὸς ἦν, καὶ ὡς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Θεὸς Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα φιλανθρωπίᾳ τοῦ Πατρὸς σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ταῦτ' εὐηγγελίζετο Ἰωάννης ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ μαθητῆς καὶ ἀπόστολος, τὰ νέα καὶ καινὰ τοῦ Σωτῆρος παιδεύων ἅπαντας ἀνθρώπους μυστήρια, οὐχ ὅτι λογικὸς ἦν ὁ Θεός, οὐδ' ὅτι αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν διανοεῖτο, καὶ ἑαυτῷ προδιελέγετο, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, λέγων· οὐδ' ὅτι λόγοις κέχρηται τοῖς τῶν πρακτέων παραγγελτικοῖς. Ταῦτα γὰρ (73) πᾶς ἀρνούμενος τὸν Ἰδὸν τοῦ Θεοῦ εἰποι ἂν, ὁ δὲ καὶ Μάρκελλος ποιῶν, ὡς ἐπὶ κρησφύγητον ἐπὶ τὴν παλαιὰν καταφεύγει Γραφήν, καὶ τὰ νηπιάζοντι τῷ (74) Ἰουδαίων λαῷ περὶ τοῦ μὴ εἰδωλολατρῆν, ἕνα δὲ μόνον εἰδέναι τε καὶ σέβειν Θεὸν παρηγγελμένα συνάγειν πειράται. Ἐνθα καὶ ἠύρῳσεν αὐτῷ ἡ περὶ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ διδασκαλία, χρησίμως τότε καὶ κατὰ καιρὸν εἰδωλολατροῦσιν Ἰουδαίοις παραδεδομένη. Καὶ δὴ ἐνταῦθα καταφυγῶν, καὶ ὡσπερ ἐν ὄχυρῳματι ἑαυτὸν τῇ Ἰουδαίῃ περιφράξας σκληροκαρδίᾳ, τὴν ἀρνήσιν προδβάλλετο τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ.*

A prophetarum *exstitabat*, quod ad quemlibet eorum *factum est*, ut cuiusque ejus capax erat potestas, et cuiuslibet animæ suggererebat, de suo spiritu convenirent: ut ita non incongrue hic evangelista dixerit, ubi Verbi illius œconomiam erat traditurus, non perinde ordinatum illum nunc, atque olim apud antiquos illos, sed nostro quodam et diverso modo, nempe carne assumpta, homine facto; deinde quod enuntiaturus erat in sequentibus salutarem ipsius ad homines adventum, ubi ait, *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*¹⁴, ideo non incongrue in principio recurrit ad Verbum, tunc nuper incarnatum, quod et quale fuerat demonstrando: Deo illud ascribit, annuntians simul ejus deitatem, et ad homines adventum; tum etiam quod cum veteres e lectione Scripturarum olim didicerant cuique prophetæ Verbum superadvenisse, ipse divinius quoddam et excellentius illius principium enarret: quod nullius unquam prophetarum tam aperte et clare enuntiavit. Quocirca latens illud et occultum de Verbo mysterium cum vellet tradere, ait, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Nam si, inquit, ab antiquissimis olim Scripturis instituti, illud aliquando edocti acceperitis, quod *Verbum Domini factum sit ad hunc prophetam, et ad alium, atque ita deinceps ad alium; at nunc tandem, non quemadmodum factum est Verbum Domini, sed quemadmodum erat in principio, necesse est ut evangelizetur: et quomodo Deus erat, et qualiter omnia per illum facta sunt, et quod ipse Deus, Verbum illud, per quem omnia facta sunt, e paterna misericordia caro facta sit, et in nobis habitavit.* ✕ Hæc Joannes ille magnus Christi discipulus et apostolus evangelizavit: omnes quidem homines edocens nova et nupera Servatoris mysteria, non quod erat Deus ratione præditus, non quod ipse apud se cogitavit et secum collocutus sit, *Faciamus hominem*, inquit, nec quod verbis sit usus rerum gerendarum admonitoriis. Ista enim quivis, qui Dei Filium abnegaret, dicere posset, quemadmodum et Marcellus deprehenditur fecisse, qui tanquam ad refugium quoddam se ad veterem Scripturam convertit, quæque infantissimo Judæorum populo tradita quondam fuerant, de non adorandis idolis, sed uni Deo cognoscendo, serviendoque in unum coegit: ubi doctrina de Deo solo et uno ei successit abunde, utpote quæ utiliter admodum, et opportune idololatris Judæis tradebatur. Quo ille sese conferens, et Judaica cordis duritia, veluti munio quodam propugnaculo vallatus, ad Filium Dei negandum processit.

✕ Ed. Paris., pag. 439. ¹⁴ Joan. 1, 14.

(70) Vulgo πρὸς ἃ.

(71) Πρὸς ἑτερόν R.

(72) Vulgo τόνδε προφήτην.

(73) Vulgo om. γὰρ

(74) Vulgo τῶν.

CAP. XIX.

A

KEΦ. 10⁹.

Quod Marcellus advocatis in testimonium e Veteri Testamento Scripturis de Deo uno, non secus quam Judæi solent, abnegaverit Dei Filium.

[R. LVIII, coll. [p. 158 B.] Audisis autem quibus uultur vocibus, dum ita scribit: « Quomnam e vero cum arbitrat Asterius, qui dixit, *Ego sum e qui sum* ¹⁰, Filium an Patrem? duas etenim hypostas-
es Patris et Filii affirmat esse, carnem respici-
ens humanam illam, quam assumpsit Verbum
e Dei, et ob illam carnem in hanc descendens opi-
nionem. Atque ita Dei Filium separavit a Patre,
e non aliter quam si quis filium hominis a naturali
e suo patre separaret. » Et tum adjungit [R. LVIII
coll., p. 158 B]: « Si idcirco Patrem se a Filio se-
e parantem hæc ad Moesem affirmet prolocutum,
e profecto fatebitur, non esse Deum qui est Filius.
e Quomodo enim qui ait, *Ego sum qui sum*, non
e item concessurus est, quod qui ait, se dixit esse,
e ad differentiam statuendam inter ipsum et
e non ens? » Qui si dicat Filium hypostasi distin-
ctum hoc ita pronuntiasse, *Ego sum qui sum*,
e idem de Patre quoque dixisse existimabitur:
e utrumvis autem conjunctum est cum impietate.
Rursus vero, dum Patrem esse Filium probare vult,
hoc modo scribit: « Ipse enim confitebitur inquit
[R. LXVI], *In me est Pater, et ego in Patre*. Eum
vero hoc dixisse non sine ratione, aut a scopo aber-
rantem, patet ex Apostoli dicto alibi: nempe ubi ait:
e *Unus enim est Dominus, una fides, unum baptisma,*
e *unus Deus et in Patre, qui est super omnia, et per*
e *omnia et in omnibus* ¹¹. Vides ut nec hoc in loco
a conspiratione recedat: sed eodem etiam et hic
laboret vitio. Nam cum dixisset, *Unus est Domi-*
e *nus*: adjecit quoque et *unus est Deus*, ut quoties
e Domini unius faciat mentionem, Patrem uno eode-
e demque complexu ambiat, cum vero de Patre ser-
e monem instituit, simul testetur non excludi Ver-
e bum Dei. » Hæc Marcellus cum edisserat, plu-
e rima congerit de Veteri Testamento testimonia,
e ut evincat non esse Deo Filium. Ait enim Deum in-
e divisam existisse unitatem, eundem et Patrem
e esse qui est Filius insinuat. Sic autem scribit:
[R. LXVIII] « Quid ergo? annon spiritu obtempe-
e rantes, unitatem indivisam vel potentia quidem
e esse arbitramur? Certe non erraverimus. Cum
e exertim nos Verbum illud docuerit, *Dominum*
e *Deum tantum adorabis, et illi soli servies* ¹². Quod
e idem per Marcum evangelistam prædicat: *Ac-*
e *cedentis autem ad eum scriba quodam et interro-*
e *gante, quod esset mandatum omnium primum,*
e *respondet ei, quia mandatum omnium primum est,*

Ὅπως Μάρκελλος τὰς περὶ ἐνὸς Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Γραφὰς μαρτυροῦμενος, ὁμοίως Ἰουδαίοις τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἡρῶιτο.

Ἐπίκουσον γοῦν, αἰεὶ κτήρηται φωναίς, ἕτε γράφων κατὰ λέξιν· ἢ τίνα τοῖνον τὸν, Ἐγὼ εἰμι e ὁ ἄρ, λέγοντα Ἄστέριος εἶναι εἰσεται, τὸν Υἱὸν, e ἢ τὸν Πατέρα; δύο γὰρ ὑποστάσεις εἰς τὴν ἀνθρω- e πίνην ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀνεῖληθε σάρκα ἀφο- e ρῶν, καὶ δι' αὐτὴν οὕτω φανταζόμενος, Πατὴρ e τε καὶ Υἱοῦ ἐφῆσεν εἶναι. Οὕτω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ e χωρίζων (75) τοῦ Πατρὸς, ὡς καὶ υἱὸν (76) ἀν- e θρώπου χωρίσειεν ἂν τις τοῦ κατὰ φύσιν πα- e τρὸς. » Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς· « Εἰ τοῖνον τὸν Πα- e τέρα χωρίζοντα αὐτὸν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Μωϋῆσα e ταῦτ' εἰρηκέναι φησὶ, οὐκ εἶναι τὸν Υἱὸν Θεοῦ e ὁμολογήσει. Πῶς γὰρ ἐγγυρεῖ τὸν λέγοντα, e Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρ, μὴ συνομολογῆν, ὅτι κατὰ ἀν- e τιδιαστολήν τοῦ μὴ ὄντος ὁ ἂν ἐαυτὸν εἶναι e φησιν; » Εἰ δὲ τὸν Υἱὸν ὑποστάσει ἐρηρημέ- e νων τοῦτο φάσκει λέγειν τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρ, e ταῦτόν αὐθις περὶ τοῦ Πατρὸς λέγειν νομισθήσεται· e ἐκείτηρον δὲ τούτων ἀσθεῖς. Καὶ (77) πάλιν εἶναι τὸν e Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐπιδείξει πειρώμενος, οὕτω e γράφει· Ἀὐτὸς γὰρ ὁμολογῆν λέγειν, Ἐν ἀρχῇ ὁ e Πατήρ, ἀρχὴ ἂν τῷ Πατρὶ. Ὅτι δὲ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῆς e οὐδὲ ἀσκόπως εἰρηκε, ἤλθον (78) καὶ ἀφ' ἑτέρας e ἀποστολικῆς ῥήσεως, Εἰς γὰρ, ὁ εἰπὼν, Κύριος, e μὴ πιστεύεις, ἐν βάντισμα, εἰς Θεός, ἔφη, καὶ Πα- e τέρ, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ δεξιὸν πάντων, καὶ ἐν πᾶ- e σιν. Ὅρα, ὅτι οὐδ' ἐνταῦθα ἀριστάται τῆς συμφω- e νίας, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ ἔπονθεν. Εἰς γὰρ, e εἰπὼν, Κύριος, αὐθις εἰς Θεός, ἔφη, ἔνα, ἦντις ἂν e τοῦ ἐνὸς Κυρίου μνημονεύη, περιλαμβάνη καὶ τὸν e Πατέρα· ἦντις δ' ἂν περὶ τοῦ Πατρὸς λέγη, μὴ ἐκεί- e τος εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ μαρτυρή. » Ταῦτα Μάρκελλος e εἰπὼν, ἐξῆς κλειούς συνάγει γραφὰς ἀπὸ τῆς Πα- eλαιᾶς Διαθήκης εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ ὑπάρχειν Υἱὸν e τῷ Θεῷ. Μονάδα γοῦν εἶναι ἀδελφαιτὸν τὸν Θεὸν e φάσκων, αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι e (79) Υἱὸν κατὰ τὴν γράφων τούτων τὸν τρέπον· ἢ τί εἴν, e εἰ (80) μὴ τῷ Πνεύματι προσέχοντες θυνάμει e ἀδελφαιτὸν τὴν μονάδα εἶναι νομίζομεν, ἄρα (81) e οὐκ ἀμαρτησόμεθα, σαφῶς τοῦ Λόγου διδάσκοντες e ἡμᾶς, Κύριον τὸν Θεὸν σου προσκυνήσεις, καὶ e αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ δεξιὸν e κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου κηρύττει· Ἐνός γὰρ εἶ- e ρος γραμματικῶς προσελθόντος αὐτῷ, καὶ συν- e θανομένου, τίς εἶπεν κρώτη τῶν ἐντολῶν, ἀ- e κρινάτο πρὸς αὐτὸν οὕτως εἰπὼν Πάντως κρῶ- e τος, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν, Κῶ- e ριος εἰς ἔσθι. Καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεὸν

⌘ Ed. Paris., pag. 131. ¹⁰ Exod. iii, 14. ¹¹ Ephes. iv, 5, 6. ¹² Matth. iv, 10.

(75) Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, χωρίζων, forte τὸν Υἱὸν χωρίζων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς καὶ υἱὸν ἀνθρώπου χωρίσειεν ἂν τις.

(76) Vulgo ἂν τὸν υἱόν.

(77) Καὶ est in codd.

(78) Ἀπὸν [ἀν] καὶ vulgo.

(79) Vulgo τὸν υἱόν.

(80) Ἰσ. μὲν ἢρ. Max vulgo νομίζομεν.

(81) Vulgo οὐκ ἄρα, ἢρ. ἄρα οὐκ.

ε σου, ἐξ ἄλης τῆς ψυχῆς (82) σου, καὶ ἐξ ἄλης
 ε τῆς ἰσχύος σου. Ἀθὴν πρώτη· καὶ δευτέρα ὁμοί-
 ε τῶν· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν.
 ε *Melior totum aliam entolē oia est.* Καὶ εἰ-
 ε πὺν αὐτῷ ὁ γραμματεὺς· Καλῶς, διδασκαλε, ἐπ'
 ε ἀληθείας εἶπας, ὅτι εἰς ἔστιν ὁ θεὸς καὶ οὐκ
 ε ἔστι πληρ αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ μὲν γραμματεὺς, διὰ
 ε τοῦ νόμου τὴν (83) θεοσιδεῖαν μαθητένα· δοκῶν,
 ε ἐπαινῶν τὸ τοῦ Σωτῆρος ῥητὴν φαίνεται, Ἄκουε,
 ε Ἰσραὴλ, λέγων, Κύριος ὁ θεὸς σου εἰς ἔστι· καὶ
 ε ἕριψ· καλῶς εἰρησθαι πιστευόμενος· Ἐπ' ἀλη-
 ε θείας γὰρ, φησὶν, εἶπας, ὅτι εἰς ἔστιν ὁ θεός,
 ε καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πληρ αὐτοῦ. Οἱ δὲ τὰ τῆς
 ε Νέας Διαθήκης αὐχούντες εἰδέναι μυστήρια, οὔτοι
 ε καὶ δεύτερον ἀναπλάττειν θεὸν βούλονται ὑποστάσει
 ε καὶ θυνάμει χωριζόμενον τοῦ Πατρὸς. Ὁ τούτος
 ε προστιθησι κατασκευάζων ἔτι εἰς ἔστιν ὁ θεός,
 ε καὶ ὅτι μὴ ἔστιν Ἰὺς διὰ τούτων. « Ὅτι δὲ τὴν μο-
 ε νόθα Κύριον καὶ θεὸν οἶδε καλεῖν ἢ θεία Γραφή,
 ε ἤδη καὶ ἀκ τῶν προαιρημένων δῆλον γέγονε δι' ὧν
 ε πρὸς τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα Μωσῆα ὁ θεὸς ἔφη·
 ε *Εἶπα δὲ ὁ θεὸς πάλιν πρὸς Μωσῆα· Οὕτως ἔρεις*
 ε *τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ (84)· Κύριος ὁ θεὸς τῶν πα-*
 ε *τέρων ὑμῶν, ὁ θεὸς Ἀβραάμ καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ*
 ε *καὶ ὁ θεὸς Ἰακώβ, ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς. »*
 ε Ὅρξ ὅπως, ἐν ἐπιδεικνύς ἡμῖν ἐναυθα πρόσωπον,
 εδ αὐτὸ Κύριον καὶ θεὸν προσαγορεύει. Αὐθὶς τε
 ε θμολῶς ἢ Γραφῆ λέγει· Καὶ ἐλάλησε Κύριος πάντας τοὺς
 ε λόγους τούτους λέγων· Ἐγὼ Κύριος ὁ θεὸς σου, ὁ
 ε *ἔξαγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας·*
 ε *οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροὶ πληρ ἑμοῦ.* Ἀκούεις
 ε ὅπως διὰ τῆς ἀνωθυμίας ἕνα εἶναι θεὸν μόνον ἀπο-
 ε φαίνεται. Καὶ αὐθὶς μικρὸν ὑστερον, Ἐγὼ εἰμι
 ε Κύριος ὁ θεός σου, φησὶν· ἑαυτὸν Κύριον καὶ θεὸν
 ε εἶναι λέγων. Τί δὲ καὶ δι' ἐτέρας γραφῆς μανθά-
 ε νομεν; Καὶ γνῶση σήμαρον, φησὶ, καὶ οὐ διαστρα-
 ε φῆση τῆ διαβολῆ, ὅτι Κύριος ὁ θεός σου, οὗτος
 ε θεός ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ οὐκ
 ε ἔστι πληρ αὐτοῦ. Καὶ αὐθὶς ἐν τῷ αὐτῷ δευτερονο-
 ε μίῳ, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, φησὶ, Κύριος ὁ θεός ὑμῶν,
 ε Κύριος εἰς ἔστι· καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν θεόν
 ε σου ἐξ ἄλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ἄλης ψυ-
 ε χῆς σου, καὶ ἐξ ἄλης διαβολῆς. Καὶ πάλιν ἐν τῷ
 ε αὐτῷ· Ἰδετε, ἰδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι θεός
 ε πληρ ἑμοῦ, ἐγὼ ἀποκετῶ καὶ ζῆν ποιήσω, κα-
 ε τὰξω καὶ ἰάσομαι. Πῶς οὖν Ἄστέριος, ταῖς ἀγίαις
 ε Γραφαῖς ἀπλῶς καὶ ἐμφόδως ἀκολουθεῖν προσποιού-
 ε μενος, οὐκ ἔγω τὸ μέρος τοῦτο λέγων (85) Κύριος
 ε ὁ θεός σου, οὗτος θεός (86) ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ
 ε ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ οὐκ ἔστι πληρ αὐτοῦ. Καὶ
 ε ὅτι εἰς ἔστιν ἔτι καὶ πληρ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἕτερος.
 ε Καὶ μεθ' ἕτερα τούτοις αὐθὶς προστιθησι λέγων· ε Πῶς

ε *Audi Israel, Dominus Deus noster, Deus unus est.*
 ε *Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,*
 ε *et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex*
 ε *tota virtute tua. Hoc est primum et magnum*
 ε *mandatum. Secundum autem simile est illi, Dili-*
 ε *ges proximum tuum tanquam teipsum. Majus ho-*
 ε *rum aliud mandatum non est. Et ait illi scriba :*
 ε *Bene magister, in veritate dixisti, Quia unus est*
 ε *Deus, et non est alius præter eum*¹². Scriba autem
 ε *iste, et lege edoctus pietatem et verum Dei cul-*
 ε *tum, videtur collaudasse illud dictum Salva-*
 ε *toris, Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus*
 ε *est ; et juramento interposito bene dictum con-*
 ε *firmasse, inquit : In veritate bene dixisti, quod*
 ε *unus Deus est, non est alius ab illo. At qui se*
 ε *gloriantur Novi Testamenti mysteria intelligere,*
 ε *secundum sibi confingere Deum isti volunt, hy-*
 ε *postasi quidem illum et potentia a Patre separa-*
 ε *tum. »* ✕ Subsequuntur quibus constabillire vult
 ε unum esse Deum : et quod non sit Filius, ista nempe.
 ε Jam certe constat et manifeste in præcedentibus
 ε declaratum est, quod novit sacrosancta Scriptura
 ε unitatem Deum atque Dominum nominare : ubi
 ε sic affatur famulum suum Mosem : *Dixit autem*
 ε *Deus iterum ad Mosem, sic dices Filiis Israel :*
 ε *Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham,*
 ε *Deus Isaac, et Deus Jacob misit me ad vos*¹³.
 ε Vides uti cum hic unicam personam doceat, eam-
 ε dem et Dominum appellet et Deum. Sed et iterum
 ε Scriptura ita loquitur : *Et locutus est Dominus*
 ε *omnia hæc verba, inquit : Ego Dominus Deus*
 ε *tuus, qui te eduxi de terra Ægypti, de domo ser-*
 ε *vitutis. Non erunt tibi dii alii præter me*¹⁴. Vi-
 ε des ut per pronomen hic unum Deum solum indi-
 ε cet. Et post pauca : *Ego sum Dominus Deus tuus,*
 ε *inquit*¹⁵ : se et Deum esse profitetur atque Domi-
 ε num. Quod et ab alia Scriptura edocemur, quæ sic
 ε loquitur, *Cognosces hodie neque cogitatione perva-*
 ε *teris, quod Dominus Deus tuus, Deus ille sit in celo*
 ε *et super terram : et non est præter eum*¹⁶. Iterum
 ε denuo in Deuteronomio ait, *Audi, Israel, Dominus*
 ε *Deus vester, Deus unus est : et diliges Dominum*
 ε *Deum tuum ex toto corde tuo et tota anima tua*¹⁷.
 ε Et in eodem iterum : *Videte, videte, quod ego sum*
 ε *et non est deus præter me. Ego occidam, et vivere*
 ε *faciam, percutiam et sanabo*¹⁸. Quomodo hoc Aste-
 ε rius ignorabat qui se videri vult, cum timore, sim-
 ε pliciter scrutatum sacras Litteras : nimirum partem
 ε Scripturarum illam ubi dicitur, *Dominus Deus tuus,*
 ε *Deus unus est, in celo sursum, et in terra deorsum,*
 ε *et non est præter eum : quod unus sit, et non est*
 ε *alius præter illum. Post alia et hæc annectit, in-*

✕ Ed. Paris., pag. 152. ¹² Marc. xii, 28-32.
¹³ Deut. iv, 39. ¹⁴ Deut. vi 4, 5. ¹⁵ Deut. xxxii, 39.

¹⁶ Exod. iii, 15. ¹⁷ Exod. xx, 2, 3 ¹⁸ ibid. 5.

(82) Vulgo τῆς καρδίας. Μοχ vulgo post πρώτη
 add. καὶ μεγάλη ἢ ἐντολή.
 (83) Τὴν vulgo δεῦτερον.
 (84) Vulgo τοῦ Ἰσρ.

(85) Vulgo λέγων.
 (86) Vulgo Κύριος, et μοχ, ἐπὶ γῆς et ἔστι καὶ
 πληρ.

quies [R. LXIX] . « Quomodo igitur sacer ille Jo-
 « renias [Baruch] vates non aperte convicerit illum
 « Jociuisse perversa? Nam de Servatore vaticinatus
 « ille ita inquit: *Iste est Deus, non reputabitur*
 « *alius ad eum, qui invenit omnem viam cognitionis,*
 « *et tradidit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto*
 « *suo: post haec super terras visus est, et cum ho-*
 « *minibus conversatus* » . Iterum infert [R. L, coll.
 p. 114] : « Sed videtur in Verbo Pater esse : utcum-
 que hoc Asterio non sic placeat, nec his qui
 eadem cum illo sentiunt. Sic enim divino illi vati
 « Isaias videtur, qui locutus est per Spiritum
 « sanctum, *Et adorabunt tibi, et in te orabunt, quod*
 « *in te sit Deus et non est alius praeter te. Tu etenim*
 « *Deus es* » . Vide ut evertat radicibus artificiosam
 pravitatem aliena docentium? Et subinfert ite-
 rum [R. LXVII] : « Quod si lubet, et adhuc alias
 « ejusdem audire prophetias, quibus unum nobis
 « confirmat Deum, *Ego, inquit, Deus primus, et in*
 « *future ego sum* » . Illud, *Ego*, unam nobis perso-
 nam declarat. Duas etenim dictiones unam no-
 bis designant personam. Nam cum dixerat *Ego*,
 « infert et *anm*, ut ita per has duas orationis partes,
 « pronomen atque verbum, unitatem deitatis testa-
 « tam reddat. Quod si alia adhuc velit testimonia,
 « eundem prophetam ipsi idem testificantem ad-
 « huc exhibebo : *Ego primus et ego deinceps, et*
 « *praeter me non est Deus* » . Quod si divisum Dei
 « Filium a Patris sui substantia velit Asterius, ut
 « Filius hominis dividitur a carne, quam suscepit
 « propter nos scandalum hinc passus, ostendere
 « nobis debet quis ille sit. qui hoc affirmat. Certe
 « dictio illa posita etiam hic unius personae est indi-
 « cativa. Quis autem est ille quæso qui loquitur,
 « *Praeter me non est Deus? Audiat alium prophetam*
 « *qui sic loquitur, Praeter me non est justus, et*
 « *Servator* » . Si duos deos arbitretur esse, necesse
 « est alterutrum ut agnoscat neque Deum nec Ser-
 « vatorem. Sin neque justus sit, neque Servator,
 « quo tandem pacto potest esse Deus? Unum et-
 « enim vult justum esse et Servatorem. Et iterum :
 « *Ante me, inquit, non erat alius, et post me non*
 « *erit. Ego Deus et non est ultra me Servator* » .
 « Quod si alterius prophetæ dictionis cupidus sit
 « audientæ, forte de se dicitur ab Isaias, et sui si-
 « millimis qui paria sentiant de deitate, audiat :
 « *Resipiscite qui erratis, convertimini corde et remi-*
 « *niscemini priora, ab omni sæculo, quod ego ille*
 « *Deus, et non est praeter me* » . Non dixit, ego Deus,
 « sed ut addito articulo, ille, unum Deum manife-
 « staret. Quid autem et Osee propheta? nonne et

✠ Ed. Paris., pag. 133. » Baruch III, 36-38. » Isa. XLV, 14. » ibid. 18. » ibid. 21. » Isa. XLV, 21. » Ose. XIII, 4. » Isa. XLV, 22.

(87) Ἰερὸς προφήτης Ἰερεμίας. Locus est, in propheta Baruch, cap. III, 37; veteres enim Patres passim Baruch ascribunt Jeremiae. M.

(88) Τοῦτο ἴπρ.

(89) Προσκυνήσωσι vulgo.

(90) Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός. Sequitur in propheta καὶ, XLV, 15, Καὶ οὐκ ἤξεμεν, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ

« οὐν ὁ ἱερὸς προφήτης Ἰερεμίας (87) οὐ φανερῶς
 « αὐτὸν ἑτεροδιδασκαλοῦντα ἐλέγξει; Τὰ γὰρ κατὰ
 « τὸν Σωτῆρα ἡμῶν προφηταίων, οὕτως ἐφη· Οὗτος
 « ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐ-
 « τόν. Ἐξέσῃρ πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν
 « Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἄγαθῷ
 « μένῃ ἐπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα (88) ἐπὶ τῆς γῆς
 « ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναγεστέρα. » Καὶ
 πάλιν προστίθησι λέγων· « Ἄλλ' ἵσκειν ἐν τῷ Ἀδρῷ
 « ὁ Πατήρ εἶναι, κἂν Ἀστέρην μὴ δοκῆ, καὶ τοὺς τὰ
 « αὐτὰ ἐκείνῳ φρονούσι. Δοκεῖ γὰρ τοῦτο τῷ θεοπα-
 « σίῳ προφήτῃ Ἡσαΐα, τῷ δι' ἁγίου λέγοντι Πνεῦμα-
 « τος, Καὶ προσκυνήσουσιν (89) σοι, καὶ ἐν σοὶ
 « προσεύξονται, διὲν ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστι, καὶ οὐκ
 « ἐστιν ἄλλος πληρ σοῦ. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός (90). »

Β Ὁρῆς ὅπως πρόβριζον ἀνατρέπει τὴν τῶν ἑτεροδι-
 δασκαλοῦντων ἑντεχνον κακουργίαν; Καὶ αὐθις ἐπι-
 λέγει· « Εἰ δὲ καὶ βούλει καὶ ἑτέρας ἀκούσαι τοῦ
 « αὐτοῦ προφηταίας ἵνα ἡμῖν Θεὸν βεβαιώσης Ἐγὼ
 « Θεός, φησὶ, πρῶτος· καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγὼ
 « εἰμι. Τὸ γὰρ ἐγὼ ἐνὸς προσώπου δεικτικὸν ἐστίν·
 « αἱ γὰρ δύο βῆσεις ἐν ἡμῖν πρόσωπον σημαίνουσιν.
 « Ἐγὼ γὰρ εἶπὼν, ἐπάγει· καὶ τὸ, εἰμι, ὥστε διὰ τῶν
 « δύο τοῦ λόγου μερῶν, ἀντιωνυμίας καὶ ῥήματος,
 « τὴν τῆς θεότητος μαρτυρεῖσθαι μονάδα. Εἰ δὲ θέοτε
 « καὶ ἑτέρας μαρτυρίας, αὐθις τὸν αἰετὸν αἰφῶ παρ-
 « ἔξομαι προφήτην λέγοντα, Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ
 « μετὰ ταῦτα, καὶ πληρ ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ Θεός. Εἰ
 « ὑποστῆσαι διηρημένον τὸν Ἰῶν τοῦ Πατρὸς ὡς υἱὸν
 « ἀνθρώπου Ἀστέριος εἶναι οἰεῖται, ἀπὸ τῆς ἀνθρωπι-

Γ νης σαρκὸς, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνέλαβε, σκανδαλιζόμενος,
 « δεικνύτω ἡμῖν τὸν ταῦτα λέγοντα· ἐνὸς γὰρ ἐστὶ,
 « κἀνάταθα, προσώπου ἢ λεγομένη βῆσις. Τίς οὖν
 « ἐστὶν ὁ λέγων, Οὐκ ἐστὶ πληρ ἐμοῦ Θεός; Ἀκού-
 « τω δὲ καὶ ἑτέρας προφηταίας λεγούσης, Οὐκ ἐστὶ
 « πληρ ἐμοῦ δίκαιος καὶ Σωτήρ. Εἰ δύο θεοὺς εἶναι
 « νομίζοι, ἀνάγκη αὐτὸν τὸν ἕτερον μὴ δίκαιον ὁμο-
 « λογεῖν εἶναι μηδὲ Σωτῆρα (91). Εἰ δὲ οὐ δίκαιος,
 « οὐδὲ Σωτήρ, πῶς εἶτι (92) Θεός εἶναι δύναται; ἵνα
 « γὰρ ἀποφαίνεται δίκαιον καὶ Σωτῆρα εἶναι. Καὶ
 « αὐθις, Ἐμπροσθέν μου (93), φησὶν, οὐκ ἐγένετο
 « ἄλλος, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἐστὶ. Ἐγὼ Θεός, καὶ
 « οὐκ ἐστὶ παρὲς ἐμοῦ σῶζων. Εἰ δὲ βούλεται καὶ
 « ἑτέρου προφητικῶ ἀκούσαι βήτου, τάχα που πρὸς
 « αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμολῶς περὶ θεότητος αὐτῷ διακει-
 « μένους λεχθέντος (94), ἀνορέτω αὐτοῦ Ἡσαΐου λέ-

Δ γοντος, Μετανοήσατε, οἱ πλανώμενοι, ἐπιστρέ-
 « ψατε τῇ καρδίᾳ, καὶ μνήσθητε τὰ πρότερα, ἀπὸ
 « τοῦ αἰῶνος, διὲν ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶ πληρ
 « ἐμοῦ. Οὐκ εἶπεν, ἐγὼ Θεός, ἵνα καὶ διὰ τῆς τοῦ
 « ἄρθρου προσθήκης, ἵνα Θεὸν ὄντα σαφῶς ἐπιδείξῃ.

Σωτήρ. M.

(91) Εἶναι μηδὲ Σωτῆρα. Videtur legendum, μὴ δοδίκαιον, μηδὲ Σωτῆρα. M. [Vulgo locq δίκαιον leg. δοκεῖν.]

(92) Vulgo ὄντι.

(93) Vulgo ἐμοῦ.

(94) Vulgo λεχθέν.

• Τι δὲ καὶ Ὡσηὶ ὁ προφήτης; οὐ καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ
 • μαρτυρεῖ; Ἐγὼ ἀνήγαγον σε ἐξ Αἰγύπτου, λέ-
 • γων, καὶ Θεὸν πλὴν ἐμοῦ οὐ γνώσῃ, καὶ σώζων
 • οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ. Ἀδελφὸς τὸ Μαλαχίας, Οὐχί
 • Θεὸς εἰς ἔκτισεν ὑμᾶς, φησὶν· Οὐχὶ πατήρ εἰς
 • πάντων ὑμῶν; Ἀλλὰ τὸν Δαβὶδ φησὶ που Ἀστέ-
 • ριος, μηδὲν εἰρηκέναι περὶ τούτου, καίτοι πρεσβύ-
 • τaton παρὰ Μωσῆα τῶν ἄλλων προφητῶν ἔντα, καὶ
 • διὰ τοῦτο ἀμφιγοεῖν, εἶτε δύο θεοὺς ὑποστάσει διη-
 • ρημένους νομίζειν εἶναι προσήκει, εἶτε καὶ μη-
 • • Οὐκοῦν ἵνα μὴ τοῦτο λέγῃ, ἀκλόουθον ἡγοῦμαι καὶ
 • αὐτὸν ἐπιδειξάι αὐτῷ τὰ αὐτὰ τοῖς προειρημένοις
 • ἀγίοις λέγοντα· Ἀκουσον, φησὶ, λαὸς μου, καὶ
 • λαλήσω σοι, Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτυρήσω σοι·
 • ἐγὼ ἀκούσης μου, οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ Θεὸς πρόσ-
 • • ἄτος, οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἄλλοτρίῳ. Ἐγὼ
 • γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου. Ὁ αὐτὸν ἐπιδεικνύς
 • καὶ λέγων, ἐγὼ εἰμι, οὐ δήλός ἐστιν ἕνα Θεὸν μό-
 • • νον εἶναι λέγων, τοῦτ' ἔστιν αὐτόν; »

ΚΕΦ. Κ'.

Διὰ τί Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται οὐ γυμνῶς παρέδω-
 • κων Ἰουδαίοις τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίαν.

Ταῦτα πάντα Μάρκελλος καὶ ἐτι τούτων πλείονα
 ἐπὶ ἀνήσει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ συναφέρει, δι' ἀνεπι-
 στημοσύνην· οὐ λογιζάμενος, ὅτι πρὸς τὴν σκληρο-
 καρδίαν τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ ἡ τοιαύτη αὐτοῖς παρὶ-
 χετο διδασκαλία. Οὐδὲ γὰρ οἷον τε ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον, διὰ τῶν προφητῶν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποις ἀτε-
 λείαι τὰς φρένας ἐντελῆ παραδοῦναι τὸν τῆς θεοσε-
 θείας λόγον. Οὕτω γοῦν αὐτοῖς καὶ θυσίας ἐπιτελεῖν
 ἐνομοθέτει, καὶ σώματος περιτομῆν, καὶ Σαββάτου
 φυλακὴν, καὶ τιοωνδὶ βρωμάτων ἀποχὴν καὶ καθάρ-
 • • σια σωμάτων, πωματικὰς τε εὐλογίας, ναὶ μὴν καὶ
 γῆς βροῦσης γάλα καὶ μέλι, ἀλλ' οὐ βασιλείας οὐρα-
 νῶν ἐπαγγελίας. Ὁ δὲ Σωτήρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐρω-
 τηθεὶς, πῶς Μωσέως πρυστάξαντος διδοῖναι βιβλίον
 ἀποστασίου καὶ ἀπολύειν τὴν αὐτοῦ γυναῖκα τὸν
 βουλόμενον αὐτὸς τάναντια διατάττει, τὸν λόγον ἀπ-
 ἔδωκε καθολικῶν φήσας, Μωσῆς πρὸς τὴν σκληρο-
 καρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν (95)· ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγο-
 ρεν οὕτω. Ταῦτ' οὖν εἶπεν ἄν, καὶ εἰ τις ἤρετο,
 (96) τί δὴ ποτε Θεὸν ἕνα σέβειν παρακελεύομενοι
 Μωσῆς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν προφῆται οὐκ ἐδίδα-
 • • σκον αὐτοὺς τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ γνῶσιν; οὐ γὰρ
 οἱοί τε ἦσαν οἱ συνεχῶς ἀπαγόμενοι τῇ πολυθέῳ
 πλάνῃ τὴν εὐαγγελικὴν παραδέχεσθαι χάριν (97).
 Διὸ πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν τὴν περὶ ἑνὸς
 Θεοῦ διδασκαλίαν ἐποιούντο, τῶς παιδαγωγούντες
 αὐτοὺς διὰ τοῦ ἀποτρέπειν μὲν τοῦ πολλοὺς εἶναι νο-
 μίζειν Θεοὺς, ἐνάγειν δὲ ἐπὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἑνός.
 Οὕτω δὲ Μωσῆς ἀεὶ τὴν διδασκαλίαν τοῖς κατ' αὐ-
 τὸν παρεδίδου διὰ τὸ ἀτελεῖς αὐτῶν τῆς φρονήσεως,
 ὡς μηδεμίαν αὐτὸν μνήμην ποιήσασθαι ἀγγέλων κτι-

A • hoc ipsum ille testificatur? Ego eduxi te, dicens,
 • ex Ægypto, et Deum non cognosces præter me.
 • Non est qui servet præter me²⁰. Rursus autem et
 • Malachias ait, Nonne Deus unus condidit vos?
 • nonne Pater unus erat omnium vestrum²¹? Sed
 • ait quodam in loco Asterius, nihil de hoc prolo-
 • cutum Davidem, qui tamen excepto Mose, sit an-
 • tiquissimus prophetarum, atque hanc ob causam
 • dubium fuisse, utrum duos deos ✠ substantia
 • divisos profiteri deberet, an non. Quocirca ne
 • hoc vere dixisse arbitretur se, consequens est ut
 • ostendam hunc quoque vatem consimilia cum
 • prædictis sanctissimus viris sensisse. Audi, in-
 • quit ille, popule mi, et loquar tibi, Israel, testifi-
 • cabor te, si me audias, non erit in te Deus novitius,
 • B • neque adorabis Deum alienum: Ego enim sum
 • Dominus Deus tuus²². Qui dicit, ego sum, idque tam
 • evidenter, annon fatetur ille Deum unum esse
 • solum, hoc est semetipsum? »

CAP. XX.

Quid causæ fuerit quod Moses et prophætæ expli-
 • citam de Filio theologiam Judæis non tradiderunt.

Hæc omnia Marcellus et adhuc plura, in abnegationem Filii Dei congressit: propter suam nempe ignorantiam: non enim recordabatur, propter Judæorum cordis duritiam, hanc ipsis doctrinam olim representatam. Non enim poterat Spiritus ille sanctus hominibus adeo imperfectis et mente incapibus, per prophetas suos, suis numeris absolutam tradere pietatis in Deum rationem. Ideo sacrificia præcepit facere: ideo corporis circumcisionem, et Sabbata, et ciborum quorundam abstinentiam, corporis ablutiones, corporales benedictiones, promissiones insuper non cælorum regni, sed terræ lactis et mellis abundantissimæ. Dominus autem et Servator interrogatus, quo modo cum præciperet Moses repudii libellum dare, et demittere uxorem, si cui ita adlubescebat, ipse statuerit his contrarium, rationem reddit universalem, inquit, Moses propter duritiam cordium vestrorum ita scripsit: sed a principio non fuit ita²³. Quod et ipsum etiam respondisset, si quis interrogasset, Cur cum Deum unum colere Moses, et post Mosem prophetæ præciperent, nihil plane docuerunt, nec scientiam illis insinuarunt de Filio? Neque enim illi poterant, tam frequenter abducti ab errore de deorum multitudinē, evangelicam illam gratiam percipere. ✠ Quocirca illius populi per id temporis informatores, propter duritiam cordium illorum unius solius Dei doctrinam iis instillarunt: ut ab opinione abstractos de diis multis, ad unius deducere cognitionem. Atque ita suo populo doctrinam tradebat Moses imperfectam, propter captum ipsorum et im-

✠ Ed. Paris., pag. 134, 135. ²⁰ Ose. xiii, 4. ²¹ Malach. ii, 10. ²² Psal. lxxxv, 9-11. ²³ Matth. xix, 8.

(95) Σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν. Deest, ex Evangelio supplendum, ὑμῖν ταύτην τὴν ἐντολήν. Locus est Marc. x, 5; posterior pars est e Matth. xix, 8. M.

(96) Vulgo εἶρετο, et statim, παρακελεύομενος.

(97) Παραδέχεσθαι χάριν. De deitate Jesu Christi, Filii Dei. M.

perfectam intelligendi potestatem. Quocirca nec de conditis angelis facit mentionem, in illa cosmopœiæ ratione describenda : cum tamen prophetæ illo posteriores angelorum fecerint mentionem, divinarumque potestatum et spirituum sanctorum, et Dei ministrorum supercelestium, de quibus docuit et locutus est Daniel, *Millia millium ministrabant ei et decies centies centena millia astabant ei* ³⁶. Quorum tamen mentionem silentio prorsus Moses involvebat, cum tamen ille eos non ignoraret, utpote qui exactam rerum omnium cognitionem ab afflatu divini Spiritus acceperat. Non tamen inter res creatas memorandas eorum meminit a Deo conditorum. Cujus rei causam non aliam reddiderimus, quam Judæorum duritiem cordis, quod et ipse Servator docuit. Sed et alia sexcenta in rerum universitate discas per Novi Testamenti lectionem, quæ nusquam in historia Moisis comparent. Non meminit principatum, non potestatum, non mundi dominantium, non spirituum iniquitatis, adversus quos lucta nobis intercedit, ut divinus Apostolus loquitur. Quid ergo refert, si neque apud Mosem, nec prophetas reliquos invenire possemus horum rationes, num fides Apostolo detrahenda? aut cum meminerit ille horum ordinum excellenter supremorum; ubi ait, Christum a dextris Dei considerare super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, sive in hoc sæculo seu in futuro ³⁷; et alibi cum nominat idem thronos, dominationes, et principatus, et potestates, ubi ait : *In ipso enim condita sunt universa, tam quæ in caelis sunt, quam quæ super terram, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, seu principatus, seu potestates* ³⁸. Num non par est ut admittamus ista, etiamsi Moses non fecerit, nec prophetarum ullus ullam de istis mentionem? Certe idem hic usurpandum nobis est, quod duri cervice et eorde incircumcisi atque si auribus neutiquam istis fidem adhibuissent, quibus ideo nihil de superna illa Jerusalem ✱ divini prophetæ revelarunt : cum in Ecclesia Christi, manifeste pronuntiat de illa Paulus, *Jerusalem vero quæ servatum est libera, est mater nostra* ³⁹; et : *Appropinquastis ad Sion montem, et civitatem Dei vivi Jerusalem caelestem, et multitudinem angelorum, et pænegyrim et Ecclesiam primogenitorum qui descripti sunt in caelis* ⁴⁰. Hic vero nobis dicat velim Marcellus, si de vetustis Scripturis proferre nobis possit doctrinam de istis : sin nullam inveniat rationem, tum expromat cur. et ista, et alia quam plurima his congenita abscondebantur a prophetis, de quibus nostra vice Deum deprecabatur sanctissimus Apostolus, ut possimus *comprehendere cum omnibus*

στας, ἐν τῷ τῆς κοσμοποιίας λόγῳ, καίτοι τῶν μετὰ ταῦτα (98) προφητῶν οὐ μόνον ἀγγέλων μνημονευσάντων, ἀλλὰ καὶ θεῶν δυνάμεων, καὶ πνευμάτων ἁγίων, τῶν τε ὑπερουρανίων Θεοῦ λειτουργῶν· περὶ ὃν ὁ Δανιὴλ διδάσκων ἔλεγε, *Ἰλλία χιλιάδες ἐλευτούργουν αὐτῷ, καὶ μυρία μυριάδες παρεπιστησισαὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ*. Ἀλλὰ γὰρ τούτων ὅσων παρὰ τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν προειληφώς (99) τῷ θεῷ Πνεύματι. Πλὴν οὐδαμῶς αὐτῶν ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ ὡς πρὸς τοῦ Θεοῦ γενομένων ἐποιήσατο μνήμην. Καὶ τούτου τὴν αἰτίαν οὐδ' ἕτερον εἶποι ἂν τις. ἢ τὴν σκληροκαρδίαν τοῦ λαοῦ γεγενησθαι. ὥσπερ οὐκ ἐν αὐτοῖς εἶδαξεν ὁ Σωτήρ. Καὶ ἄλλα δὲ μυρία εἶναι ἐν τῷ τοῦ παντὸς συστάσει μάθους ἂν ἐκ τῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀναγνωσμάτων, οὐδ' ὅμως ἐν τῇ Μωσαϊκῆ φερόμενα Γραφῇ (1)· οὐκ οὖν ἐμνημόνευσεν ἀρχῶν, οὐδ' ἐξουσιῶν, οὐδὲ κοσμοκρατόρων, οὐδὲ πνευματικῶν τῆς πονηρίας, πρὸς ἃ τὴν πάλιν ἡμῖν συνεστάναι φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Τί οὖν, ἐπεὶ μήτε παρὰ Μωσεί, μήτε παρὰ τοῖς λοιποῖς προφήταις σαφῶς ἐστὶν εὐρεῖν τοὺς περὶ τούτων λόγους, ἀπιστητέον (2) τῷ Ἀποστόλῳ; ἢ ἐπειδὴν τοῦ τῶν κρείττωνων τάγματος ὁ αὐτὸς πάλιν μνημονεύη λέγων τὸν Χριστὸν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθέζεσθαι, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ αὖθις, ἐπειδὴν ὀνομάζη θρόνους, καὶ κυριότητας, καὶ ἀρχάς, καὶ ἐξουσίας, λέγων· Ἐν αὐτῷ γὰρ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατά καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, ἃρ' οὐ προσήκει ταῦτα παραδέχεσθαι διὰ τὸ μήτε Μωσέα, μήτε τοὺς λοιποὺς προφήτας, περὶ τούτων προειληφέναι; ἢ ταῦτ' ἐν καὶ περὶ (3) τούτων ἐροῦμεν, ὡς οὐχ ὅσοι τε ἦσαν τοὺς περὶ τούτων πιστεύουσαι λόγους οἱ σκληροσφάγλοι καὶ ἀπαρίτητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὤσιν, εἰ οὐκ οὐδὲ περὶ τῆς ἑνω Ἱερουσαλήμ ἀνεκάλυπτον οἱ τοῦ Θεοῦ προφήται, ὥσπερ οὖν τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ διασαφῶν καὶ τοὺς περὶ ταύτης λόγους ὁ Παῦλος εἶδα, λέγων, Ἡ δὲ ἑνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μῆτηρ ἡμῶν· καὶ, Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλις Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ (4) πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Διγέτω πρὸς ταῦτα Μάρκελλος, εἰ οὐδὲς τε ἐστὶν ἐκ τῶν παλαιῶν γραμμάτων τὴν τούτων προφέρειν διδασκαλίαν. Εἰ δὲ (5) μὴ εὐρίσκω, τὴν αἰτίαν ἀποδιδόναι, δὲ ἢν φεσώπητο τοὺς τοῦ Θεοῦ προφήταις ταῦτά τε πάντα καὶ ἄλλα τούτους ἀβελῆ μύρια, περὶ ὧν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, ὑπὲρ ἡμῶν ἰδεῖτο τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐξισχύσωμεν καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆ-

✱ Ed. Paris., pag. 136. ³⁶ Dan. vii, 10. ³⁷ Ephes. i, 20, 21. ³⁸ Coloss. i, 16. ³⁹ Gal. iv, 26. ⁴⁰ Hebr. xi, 22, 23.

(98) Μρ. τοῦτον.

(99) Vulgo παρεληφώς, at cf. infra C med.

(1) Φερομένη Γραφῇ. Ἐκεῖ φερόμενα [sic codd.], αὐτ φερομένων, ut referatur ad ἀναγνωσμάτων. M.

(2) Vulgo ἀπιστευτέον, et infra ὀνομάζει.

(3) Vulgo ἢ περὶ corr. jam Mρ.

(4) Vulgo τὸν πρ.

(5) Vulgo δὲ, et infra, μύρια.

αὐτὸς καὶ βάθος καὶ ὄψος, γινώσκει τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ Σωτὴρ ἡμῶν πλεῖστα ὄσα μυστήρια περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, περὶ τε τῆς συντελείας τοῦ παντός, περὶ τε τῶν ἐπαγγελιῶν, ποτὲ μὲν διὰ παραβολῶν, ποτὲ δὲ καὶ ἐν ἀπορρήτοις ἐξέφαινε τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, πρὸς οὓς ἔλεγεν, Ἰγμὴν δέδοται γινώσκειν τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, ὧν οὐκ ἂν εἴροι τις τὰ ἴσα παρὰ Μωσῆν, ἢ παρὰ τοῖς λοιποῖς προφήταις. Τί οὖν; ἐπεὶ μὴ τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ παραδόθη ταῦτα, εἰς ἐπιτήδειον καιρὸν φυλαττόμενα τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ, παρὰ τοῦτο χρῆν ἡμᾶς τὴν δωρηθείσαν ἡμῖν χάριν ἀθετεῖν; ἢ μειζρόνως εὐχαριστεῖν τῷ τῆς τοσαύτης ἡμᾶς καταξιώσαντι γνώσεως (6); Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ τὰς περὶ τοῦ Υἱοῦ διδασκαλίας, ἐκ τῆς αὐτοῦ Καινῆς Διαθήκης προσήκοι ἂν ἀπολαμβάνειν, οὐδὲν ξενιζόμενους, εἰ μὴ τῷ σκληροκαρδίῳ λαῷ τῆν περὶ αὐτοῦ γνώσιν ἀνεκάλυπτον οἱ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποι, εἰς καιρὸν εὐκαιρον, τὸν περὶ αὐτοῦ ταμιεύμενοι λέγον. Οὐ γὰρ ἐδόκει ἐπιτήδειον εἶναι τὸ, τῆν καυτὰ ὑποσυρομένοις ἀνδράσι ἐπὶ τὴν πολύθεον πλάνην παραδιδόναι τὸ (7) περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μυστήριον, οἷς οὐδὲ τοὺς περὶ τῶν ὑποβεβηκότων δυνάμεων ἐξεκάλυπτον λόγους· ὡς ἂν μὴ προφάσει ταύτῃ ἐπὶ τὴν Ἑλληνικὴν καταπέσειεν πολυθεῖαν, οἱ πατέρας ἀνδρῶν τε θεῶν τε τὸν παρ' αὐτοῖς ἀνεπλάσαντο Θεόν. Διόπερ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἀναστῆλλον πλάνης ὁ λόγος τὸν ἓνα Θεὸν ἐκήρυττεν, οὐ μὴν πατέρα εἶναι τὸν αὐτὸν ἠρνεῖτο· καὶ τὸν ἀληθῆ δὲ σέβειν ἐδίδασκε, καὶ πλὴν αὐτοῦ μηδένα εἰδέναι παρῆναι, οὐ μὴν ἠρνεῖτο εἶναι αὐτὸν Πατέρα. Εἰ δὲ (8) καὶ Κύριον, καὶ Θεὸν αὐτὸν, καὶ δικαίον, καὶ Σωτῆρα ἀπεκάλει, ἀλλ' οὐκ ἀπέκλειε τοῦ καὶ Πατέρα εἶναι αὐτὸν ἡγεῖσθαι τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ καὶ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ. Εἴτ' οὖν ὁ Πατὴρ λέγων εἶπ' ὁ Υἱὸς τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ἀληθεύει ἂν ἑκατέρως ὁ λόγος. Ὅτε γὰρ Πατὴρ ὁ ὢν εἶη ἂν, μόνος αὐτὸς ὢν ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι Θεός, ὡς ὁ θεὸς ἐδίδαξε Ἀπόστολος, ὃς τε Υἱὸς, καὶ αὐτὸς χρηματίζων ὁ ὢν, ἀληθεύει ἂν· μόνος ὢν Υἱὸς, μονογενὴς τοῦ ὄντος, ἀλλὰ καὶ εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ὑπάρχων. Καὶ τοῦτο εἶη ἂν (9) αὐτοῦ εἰκὼν, καθ' ὃ μόνος ἦν αὐτὸς ὁ ὢν. Διὸ καὶ αὐτὸς χρηματίζοι ἂν ὁ ὢν, ἐπεὶ καὶ Θεὸς καὶ Κύριος ὁμοίως τῷ Πατρὶ καὶ αὐτὸς διὰ πάσης ἀνηγγόρευται τῆς θεοκνεύστου Γραφῆς.

sit et Dominus similiter atque Pater est et Dominus ac

DE
ΚΕΦ. ΚΑ'.
 Ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ, ὁ Μωσῆν καὶ τῷ Ἀβραάμ χρηματίσας.

Τοῦτο δὲ ἔστι καὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὸν Μωσῆα χρηματισμοῦ γινώσκειν· λέγει δ' οὖν ἡ Γραφή· Ἐλάλησε δὲ ὁ Θεὸς πρὸς Μωσῆν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν (10)·

✠ Ed. Paris., pag. 157. ⁴¹ Ephes. III, 18, 19. ⁴² Luc. VIII, 10. ⁴³ Exod. III, 14. ⁴⁴ Coloss. I, 15.

(6) Γνώσεως. Deest Χριστῷ αὐτὸς Θεῷ. Μ.
 (7) Vulgo τί; μοι vulgo ἀνεπλάσαντο.
 (8) Vulgo δὴ.

A sanctis, quæ esset latitudo, longitudo, profunditas et altitudo, et cognoscere excedentem illam dilectionem cognitionis Dei ⁴¹. Sed et ipsemet Servator noster plura mysteria de regno cælorum, de consummatione mundi, de promissionibus, nunc per parabolas, nunc latenter et occulte extulit, et discipulis intimavit, inquit: *Vobis datum est nosse mysteria Dei* ⁴², quibus supposita non inveniet quis apud Mosem, aut reliquos prophetas. Quid ergo? Cum non concessum fuerit Judæorum populo ista percipere, sed in tempus opportuni reservabantur Christi Ecclesiæ patefacienda; ideo nos oportet concessam nobis gratiam negligere? Imo vero majorem in modum gratias illi retribuere, qui nobis hanc tantam scientiam impertivit. Ad istum ergo modum, quæ sunt de Dei filio in Novo Testamento prædicata accipienda sunt, nec ut alienum quid minus acceptare, si quidem illi populo duro corde prædico homines illi Dei cognitionem de illo non tradiderunt, reservato in tempus opportuni de illo dispensatorio sermone. Non videbatur tunc temporis æquum esse, ut hominibus ad errorem de diis multis facile arreptibus, mysterium de Patre et Filio revelaretur, cum nihil de subjectis hisce potestatis patefactum fuerit, ne per hunc prætextum illi ad paganorum polytheiam dilaberentur, qui Jovem suum patrem hominumque deorumque vocare solent. Quocirca ut errorem hunc eliminaret Verbum illud Dei, usum *Deum* prædicabat: non tamen negavit eundem esse Patrem: verum vero *Deum* illum adorare docuit, et præter illum nullum alium arbitrari Deum erudit: sed minime inficiatur illum esse Patrem, & si Dominum et Deum illum, et justum nominavit et Servatorem, non exclusit eum a titulo Patris, tamen ut non esset Pater unigeniti et dilecti sui Filii: sive ergo Pater, seu Filius illud ait, *Ego sum qui sum* ⁴³, omnino verissimum est, quod abs utrovis dicitur. Nam et Pater est, qui sum, cum sit solus super omnia, per omnia et in omnibus Deus, quod nos divinus docuit Apostolus. Sed et Filius si dicatur *qui sum*, vere sic dicitur: cum solus sit Filius Dei unigenitus ejus, qui est, cum sit *imago Dei invisibilis* ⁴⁴, et eo ipso sit imago ejus, quod solus ipse sit *qui est*. Adeoque vocetur et ille *qui est*, cum et Deus:

Deus: quomodo per Scripturas universas annun-

D
CAP. XXI.
 Quod Filius in Dei fuerat, qui cum Mose atque Abrahamo loquebatur.

Cognosci potest illud ex illa cum Mose colloctione. Ait enim Scriptura: *Et locutus est Deus ad Mosem, et dixit illi: Ego Dominus, et visus sum,*

(9) Καὶ τοῦτο εἶη ἂν. Lege καὶ τοῦτω. Μ.
 (10) Vulgo [λέγων] ἐγώ.

Abraham, et Isaac, et Jacob ⁴⁴. Vides ut se affirmat patribus apparuisse. Quando autem apparuerit Scriptura docet, inquit, Apparuit Deus Abraham ad quercum Mambre, dum sederet ad ostium tabernaculi sui ⁴⁵. Qua autem figura, nisi humana apparuit? Quis autem ille esset, nisi Filius Dei, ut in Evangelio ipse docet Judæos alloquens, Abraham Pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit autem, et gavisus est ⁴⁶: attonitis autem ad sermonem illis adjecit, Priusquam Abraham esset, ego sum ⁴⁷. Ubi suam liquidissimam præexistentiam docet. Quid enim aliud intimavit illa dictio, quam quod ipsemet Filius Dei fuerat, qui cum Mose loquebatur et dicebat, Ego sum, qui sum? Nam se quidem Abrahamo visum affirmat. Jam qualiter erat Qui est, ostensum est. Sed et magnus ille apostolus Paulus, agnoscit Filium Dei factum mediatorem legis per Moysen datæ, in quibus loquitur, Lex tradita per angelos in manu mediatoris. Jam mediator unius non est, Deus autem unus est ⁴⁸. ✠ Ita mediator erat, qui colloquebatur Mosi, etiam ante carnem assumptam, mediator humanæ salutis. Huic fuisse porro Jesum Christum statuit Apostolus inquit, Unus Deus, unus mediator Dei atque hominum, homo Jesus Christus ⁴⁹. Hinc igitur personaliter de se locutus est apud Moysen, Ego sum ⁵⁰, sive fuit Pater, qui per eum hanc emisit vocem: utrovis modo res est cum veritate conjuncta. Ne hæreat ergo adhuc Marcellus, inextricabili usus, quemadmodum ipse retur, syllogismo ubi scribit [R. LVIII coll. p. 150 D]: «Quemnam jam existimat esse eum? Asterius, qui dixit, Ego sum? Filiumne, an Patrem? Inferens deinde: Si quidem Pater erat qui sic inquebat, Ego sum, tum non est Filius Deus, quod ex opposito, Non existentis, de se dixit, Ego sum. Si Filium hypostasi differentem hoc ipsum protulisse dicat, Ego sum, idem rursus de Patre usurpasse existimabitur. » Horum utrumlibet dicat impium est: et tamen hæc ita ubi statuerat, alterutrum ipse in absurdum incidit, unum dum statuit esse eum Qui est, alterum pernegans. Quem vero tandem? forte ipse novit. Si Patrem admittat, negabit Filium: aut Filio admissio, annihilabit Patrem. Vel potius neque Patrem posuisse neque Filium convincetur, cum unum solum adipiscat, alterum amoveat. Utunque Deum audiat dicentem, Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis, non erunt tibi dii alii coram me ⁵¹: ne conturbetur, nec mente

Α Ἐγὼ Κύριος, καὶ ὤφθη (11) πρὸς Ἀβραὰμ καὶ πρὸς Ἰσαὰκ καὶ πρὸς Ἰακώβ, Θεὸς ὢν αὐτῶν (12). Ὁρᾷ, ὅπως ὤφθαί ἐαυτὸν τοῖς πατράσιν ἔφη. Πότε δὲ ὤφθη, πάλιν ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ λέγουσα· Ὁφθῆ δὲ (13) Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, πρὸς τῇ θύρῃ τῇ Μαμερῆ, καθήμενον αὐτοῦ πρὸς τῇ θύρῃ. Πῶς δὲ ὤφθη ἑλθὼς ἢ (14) ἐν σχήματι ἀνθρωπίνῳ; τίνα δὲ (15) χροῖ πιστεύειν εἶναι τοῦτον, ἢ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὃ ἔη καὶ αὐτὸς ἐν Εὐαγγελίοις παρίστη λέγων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἰτα ἰδὴ τὴν ἡμέραν (16) τῆρ ἑμῆν, καὶ εἶδὲ καὶ ἐχάρη. Ὅτι καὶ θαυμασάτων ἐπὶ τῷ λόγῳ, προσέθηκε τι, Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι, τὴν προεπαφῆν ἐαυτοῦ παριστάς λευκώτατα. Τί δὲ οὖν συνίστησιν ὁ λόγος (17), ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν χρηματίσαντα τῷ Μωσῆι, καὶ εἰρηκότα, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν; αὐτὸς γὰρ τῷ Ἀβραὰμ ὤφθαί ἐαυτὸν εἰδάξεν. Ὅπως δὲ ἦν αὐτὸς ὁ ὢν εἰρηται. Καὶ ὁ μέγας δὲ ἀπόστολος Παῦλος οἶδὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μεσίτην γενόμενον τῆς διὰ Μωσῆως νομοθεσίας, ἐν ᾗ διδάσκει λέγων, Ὁ νόμος διαταγῆς δι' ἀγγέλων ἐχειρὶ μεσίτου· ὃ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔστω (18). Οὐκοῦν ὁ χρηματίσας τῷ Μωσῆι ὁ μεσίτης ἦν, ἐξ ἐκείνου μεσιτεύων τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ, πρὶν ἢ τὴν σάρκα ἀναλαβεῖν. Τοῦτον δὲ εἶναι Ἰησοῦν Χριστὸν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος παρίστη φησας, Εἷς Θεός, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Ἰησοῦς Χριστός. Εἰτ' οὖν ἐξ αὐτοῦ προσώπου λέγοιτο παρὰ Μωσῆι, τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, εἴθ' ὁ Πατὴρ ἦν, ὃ εἰ αὐτοῦ ταύτην προέμενος τὴν φωνὴν, ἐκατέρως ἀληθεύει ἂν ὁ λόγος. Μὴ δὲ οὐκ ἀπορείτω Μάρκελλος συλλογισμῶν χράμενος, ὡς οἴεται, ἀφύκτω, δι' ὃ φησι, « τίνα τοῖνον τὸν Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν λέγοντα Ἀστέριος εἶναι οἴεται; τὸν Υἱὸν ἢ τὸν Πατέρα; εἴθ' ἑξῆς συνάγων, ὡς εἰ μὲν ὁ Πατὴρ εἴη ὁ ὢν, οὐκ ἔσται ὁ Υἱὸς Θεός, διτι κατ' ἀντιδιαστολήν τοῦ μὴ ἑστὸς, ὁ ὢν ἐαυτὸν εἶναι φησιν. Εἰ δὲ (19) τὸν Υἱὸν ὑποσάσει διηρημένον τοῦτο φάσκει λέγειν τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ταῦτον αὐτὸς περὶ τοῦ Πατρὸς λέγειν νομισθήσεται. » Ἐκάτερον δὲ τούτων ἀσεβές. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ αὐτὸς, ἐκατέρῳ περιπέπτωκεν ἀτόπω· ἕνα μὲν ὀριζόμενος εἶναι τὸν ὄντα, θάτερον δὲ ἀρνούμενος. Καὶ τίνα τοῦτον αὐτὸς ἂν εἰδείη; Εἰ γὰρ τὸν Πατέρα δοῦς, τὸν Υἱὸν ἀρνήσεται· ἢ τὸν Υἱὸν μόνον παραδεξάμενος, ἀθετήσιν τὸν Πατέρα· μᾶλλον δὲ οὐκ Πατέρα, οὕτε Υἱὸν εἰδὼς ἐλεγχθήσεται, ἕνα μόνον θεοῦς, τὸν δὲ ἕτερον ἐκποδῶν μεριστάς· κἂν ἀκούῃ δὲ λέγοντος τοῦ Θεοῦ, Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ (20) ἐξαγαγὼν σε ἐκ τῆς Ἀγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροὶ κληρ ἑμοῦ. Πάλιν κἂν

✠ Ed. Paris., pag. 158. ⁴⁴ Exod. vi, 2, 3. ⁴⁵ Gen. xviii, 1. ⁴⁶ Joan. viii, 56. ⁴⁷ Ibid. 48. ⁴⁸ Galat. iii, 19, 20. ⁴⁹ I Timoth. ii, 5. ⁵⁰ Exod. iii, 14. ⁵¹ Exod. xx, 2, 3; Levit. xix, 36.

(11) Vulgo ὤφθη τῷ Ἀβρ. καὶ τῷ Ἰσ.
(12) Θεὸς ὢν. In Exodo additur αὐτῶν, recte: legendum ergo hic. Θεὸς ὢν αὐτῶν. Ὁρᾷ, non, ut in codice fuit, ὢν. Ἀὐτῶν ὀρᾷς. M.
(13) Vulgo οὐ δὲ.
(14) Ἄλλ' ἐν Mlp.
(15) Vulgo δὲ.
(16) Ἰτα ἰδὴ τὴν ἡμέραν. Non memini Ica...

alibi hanc interpretationem; non habetur inter eas quas multas congescit eruditissimus Makdonatus, ad Joan. viii, 56. M.
(17) Συνίστησιν ὁ λόγος. Nempe quod locutus est Deus, Ἐγὼ εἰμι. M.
(18) Mss. ὃ δὲ Θεός εἷς ἔστιν.
(19) Vulgo δὲ, non vulgo ἀρνήσεται.
(20) Vulgo οὐκ ὄν.

ταῦτα μὴ ταραττέσθω τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξῆς
 συνημμένων ἀκουέτω· εἰπὼν γάρ, *Ὁὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ πληρὸν ἐμοῦ, ἐπήγαγεν· Ὁὐ ποιήσεις σθεναρῶ* (21) *εἰδωλῶν, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῶ ἦν, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι· ὑποκάτω τῆς γῆς. Ὁὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς, ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ θεὸς σου, Κύριος ζῆλωτής.* Ὁρᾶς ὅπως διεστέλλετο (22), μὴ τῇ τῶν ἐθνῶν πολυθέῃ πλάνῃ συναπείρασθαι, μόνον δὲ αὐτὴν εἰδέναι θεὸν καὶ Κύριον. Τίς δ' οὖν οὗτος; Ὁ Υἱὸς τῆν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ἐξ αὐθεντίας τε αὐτοῦ τοῖς εἰδωλολατρείαν νοσοῦσι ταῦτα διαταττόμενος. Ὡς γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Σωτῆρος τὴν τῶν γεννητῶν ἀπάντων οὐσίαν (23) ὑποστησαμένου, οὕτως αὐτὸς ἦν ὁ Πατὴρ τὴν εἰς αὐτὸν γῶσιν τε καὶ εὐσέθειαν διὰ μεσίου τοῦ Υἱοῦ παραδιδούς ἀνθρώποις. Τούτο δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος αὐτοῖς ῥήμασι Γαλάταις γράφων εἰδίδασκε, δι' ὧν ἔφη· *Ὁ νόμος διαταγῆς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου· ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ θεὸς εἷς ἔστιν* (24). Ἐὰν λέγῃ· *Ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι θεὸς πληρὸν ἐμοῦ, πάλιν ὁ Πατὴρ ἦν, ὡς διὰ εἰκόνας καὶ μεσίτου, διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο φάσκων· οὐ γὰρ δὴ λέγοντος μὲν Ἡσαίου τοῦ προφήτου, Υἱοῦς ἐγέννησα καὶ ὑψώσα, καὶ πάλιν, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνήκει, καὶ αὐθις, Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἄστροις ἐνετείλαμαι, καὶ τῇ χειρὶ μου ἔστηρασάν τὸν οὐρανόν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, οὐ τὸν Ἡσαίαν ταῦτα λέγειν φήσομεν, δι' αὐτοῦ δὲ τὸν ἐν αὐτῷ λαλοῦντα θεόν· οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πρόποι ἂν τὸν Πατέρα δι' αὐτοῦ χρῆναι ταῦτα διαμαρτυρασθαι τοῖς τῶν τοιῶνδε παραγγελμάτων δεομένοις; εἰδωλολάτραι δ' ἦσαν οὗτοι, ὡς ἡ αὐτὴ διδάσκει Γραφὴ λέγουσα· Καὶ εἶπε Κύριος· εἰ ποῦ εἰσιν οἱ θεοὶ αὐτῶν; ἐφ' οἷς ἐπεποιθείσαν ἐπ' αὐτοῖς, ὧν τὸ ἐστέρας τῶν θυσιῶν αὐτῶν ἠσθίετε, καὶ ἐπίνετε τὸν οἶνον τῶν σπονδῶν αὐτῶν. Ἀναστήτωσαν, καὶ ἐβοήθησαν ὁμίην, καὶ γεννηθήτωσαν ὁμίων σκευασταί. Ὁ τούτοις γὰρ συνήπται τὸ, εἰ ἴδετε, εἰ ἴδετε ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι θεὸς πληρὸν ἐμοῦ.*

ΚΕΦ. ΚΒ'.

Ὅτι καὶ ἐν τοῖς προφήταις διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ θεολογεῖτο.

Ἐὰν μυριάκις τοίνυν διὰ τοῦ προφήτου βοῶν φάσκη, *Πληρὸν ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεός, καὶ πληρὸν ἐμοῦ οὐκ ἔστι δικαίος καὶ Σωτὴρ, καὶ θεὸν πληρὸν ἐμοῦ οὐ γινώσκω, καὶ σώζω οὐκ ἔστι παρ' ἐξ* (25) *ἐμέου, καὶ ὅσα ἄλλα τοῦτοις ἀδελφὰ ἐν τοῖς λοιποῖς φέρεται προφήταις, θεὸς ἦν, καὶ ἐξ ἐκείνου ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Πατὴρ ταῦτα διὰ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, ὅσα δι' ἐρμηνέως, ἀνθρώποις ὑπο-*

⊕ Ed. Paris., pag. 139. ²² Exod. xx, 4, 5; Levit. xxvi, f. 2. ²³ Galat. iii, 19, 20. ²⁴ Deut. vi, 4. ²⁵ Isa. i, 2. ²⁷ ibid. 3. ²⁸ Isa. li, 13. ²⁹ Jer. ii, 28. ³⁰ Deut. xxxii, 39. ³¹ II Cor. v, 19.

(21) Vulgo ἑαυτῷ.

(22) Vulgo διετέλλετο.

(23) Ὑποστησαμένου Quid vult nescio : nisi, qui subsistentiam dedit, et esse universorum sub-

A *trepidat, sed attendat quæ sequuntur statim. Cum enim dixerat, Non erunt tibi dii alii præter me, subintulit, Non facies tibi idolum, neque omnem similitudinem eorum quæ sunt in cælo sursum, aut in terra deorsum, aut quæ sunt in aquis subter terram; non adorabis illa, non inservies illis, Ego enim sum Dominus Deus tuus, Deus zelotes.* Vides ut præceperit id solum, ne ab errore gentilitio, de deorum multitudine, abducerentur, sed solum ipsum Dominum atque Deum agnoscerent. Quis erat iste? nempe Filius Patris imaginem in se habens : qui pro sua quam habuit auctoritate idololatriæ ista in mandatis dedit. Nam ut omnia Pater fecisse dicitur per Servatorem, qui suscepit omnium substantiam quæ generantur; ita et ipse Pater fuit qui per Filium mediatorem, pietatem et sui cognitionem hominibus communicavit. Hoc totidem verbis, ad Galatas scribens Apostolus docebat, *Lex ordinata per angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est : Deus autem unus est.* Et alibi ait, *Videte quod ego sum, et præter me non est alius Deus.* Pater hic erat qui per Filium, tanquam imaginem et mediatorem ista dixit : non enim cum Isaiam audimus prophetam dicentem, *Filius genui et exaltavi*; et iterum, *Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit*; et rursus, *Omnibus sideribus ego imperavi*; et, *manu mea firmavi cælum*, et quæ sunt similia; non ab Isaiâ ista, inquam, prolata dicemus, sed a Deo in ipso loquente. Quocirca eritne incongruum dixisse, Patrem per Filium suum unigenitum hæc prælocutum affirmare apud eos qui istis indigebant mandatis et admonitionibus? Erant autem quod testatur Scriptura, hi idololatræ. Dixit enim Dominus : *Ubi sunt dii illorum? in quibus confidebant, quorum de sacrificiis adipem comedistis, et bibistis vinum de epulis eorum : surgant et adjuvent vos, et fiant obumbracula vobis.* Nunc hisce verbis adiuncta sunt, *Videte, videte quod ego sum, et non est alius præter me.*

CAP. XXII.

Quod etiam in prophetis Pater per Filium Deus prædicatur.

Licet ergo millies per prophetam clamet, *Præter me non est Deus, et præter me non est justus et Servator, et, Deum non cognosces præter me, et Non est qui servet præter me, et quæ his congeminata feruntur in prophetis cæteris, Deus erat et in Christo mundum sibi reconcilians, et ipse erat Pater ista per Filium unigenitum, veluti per interpretem quemdam hominibus subinsinuans : sed et Filius*

stantiæ, hoc est, in esse produxit. M.

(24) Vulgo ἔστιν εἷς. Καὶ λέγει, ἴδετε ὅτι.

(25) Vulgo ἐκείνου, et mox, κόσμον vulgo errore em.; dein vulgo τοῖς ἀστροῖς.

queque in Evangelio, ipse unum solum Deum latere videtur inquis : *Hæc est autem ✠ vita æterna, ut cognoscant te unum solum Deum, et quem misisti Jesum Christum* ²⁶. Ille erat ergo verus Deus: qui unus solus est, et non est alius præter ipsum. Qui non solum per prophetas, sed et per Filium suum ista temporibus convenientia, idololatriæ Judæorum populo præcipiebat. Quocirca Isaias, aut Deus potius per Isaiam sit : *Præter me non est Deus : Quis ut ego, etc. Vos estis testes si quis ait Deus præter me* ²⁷. Subiunxit : *Quod non erant tunc qui fingebant et sculpebant, omnes vani facientes quæ placebant illis* ²⁸. Ubique autem per Illius prophetiam licet animadvertas, inanitates illas statuas flagellatas : et similiter apud singulos prophetarum unum Deum invenies celebratum, ut avertantur homines a deorum multitudine. Ad eundem modum nos in congressu quocunque cum paganis solemus doctrinam de Christo in tempus opportunum reponere, et in præsentis erroris idololatriæ redargutionem proponere, et Dei unitatem demonstrativis rationibus stabilire. Discat ideo Marcellus, si tamen qui obvetaverit cum episcopo in Ecclesia Christi nondum didicerit, quod mysterii Illius absconditi intelligentia, vetusto illi populo non communicabatur de Filio Deo, propterea quod ab idololatria impendebat illis periculum, et quod Ecclesiæ tantummodo mysterium illud a sæculo, et generationibus absconditum reservabatur aperiendum ab ipsius gratia. In quo mysterio de sancta Trinitate ratio, de Patre, Filio, et Spiritu sancto, nimirum comprehendebatur. Atqui tam multa collegit in unum, quot vel de Judæorum gente circumcisa magister in Judaica Synagoga occasionabundus concervasset, et gloriatur se hæc Christi discipulis exhibere, dum ignorat quod multa adhuc plura Judæus secundum carnem protulisset. Horum gratia hic insultat : non veretur autem quod theologicam veritatem de Servatore nostro rationem pervertit.

✠ CAP. XXIII.

Quod Ecclesia non prædicat deos duos.

primis non intelligit dictum divini Apostoli, qui diversimode docet esse illum Dei imaginem, verbis a me propositis : unde par fuit ut intelligeret, quod Ecclesia Dei non prædicat deos deos. Nam nec duos ingenuos credit aut imprincipiatos, ut non semel diximus, sed nec duas substantias ex adverso introductas honore pares asserit : itaque neque duos deos, sed unum principium et Deum prædicat esse Patrem scilicet unigeniti et dilecti Filii, unam quoque imaginem invisibilis Dei, quæ

✠ Ed. Paris., pag. 140, 141. ²⁶ Joan. xvii, 3.

(26) Vulgo εἰ μὴ.

(27) Vulgo καὶ μάρτ., et mox, ἐπέφηγεν δ.

(28) Περὶ τῆς ἐκτομῆς. Non est de circumcisa gente magister, ut in versione, quasi legendum esset παρὰ αὐτὸν τῆς περιτομῆς. Sed recta lectio

A φθεγγόμενος. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἐν Ἑβραϊστικῶν παρεβίβου, ἵνα μόνον εἰδῆται διδάσκων Θεὸν, ἐν οἷς ἔλαγεν, Ἀὐτὴ δὲ ἐστὶν ἡ ἀκόσμιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσιν σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπόστασεως Ἰησοῦν Χριστόν. Οὗτος οὖν ὁ ἀληθινὸς ἦν Θεός, ὁ εἰς μόνος, καὶ ἕτερος οὐκ ἔστι πλην αὐτοῦ, (26) μὴ μόνον διὰ τῶν προφητῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ ταῦτα κατ' ἐκείνο καιροῦ εἰδωλολατρεῖοντι τῷ Ἰουδαίῳ ἐγκαλεσόμενος ἔθνη. Ἀὐτίκα δ' οὖν ὁ Ἰσραήλ, μᾶλλον δὲ ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ, εἰπὼν· Πλην ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός. Τίς ὡσαυτὸν ἐλά; καὶ ἐξῆς· Μάρτυρες (27) ὑμεῖς ἐστε, εἰ ἔστι Θεὸς πλην ἐμοῦ, ἐπέφηγε τό· Καὶ οὐκ ἦσαν τότε οἱ ἀλάστοντες καὶ οἱ γλύφοντες πάντες μάταιοι, κοινῶντες τὰ καταθύμια αὐτῶν. Καὶ δι' ἑλῆς δὲ τῆς αὐτοῦ προφητείας εὐροῖς ἂν κοπόμενα τὰ βίβλα ἕθνη, καὶ παρ' ἐκείνων δὲ προφήτη ὁμοίως εἰς ἀποτροπὴν τῆς πολυθεοῦ κλήνης τὸν ἕνα Θεὸν κηρυττόμενον εὐρήσεις. Οὕτω καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν Ἑλλήνων τοῖς θεοσεβασμοῖν, ἐν τοῖς πρὸς αὐτοὺς διαλόγοις, τὴν μὲν περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, εἰς εὐκαιρον ταμιεύεσθαι, τῶς δὲ αὐτοῖς τῆς εἰδωλολάτρου κλήνης ἀλλήλους προσφέρειν καὶ τὸν ἕνα εἶναι Θεὸν ἀποδεικτικῶς κατασκευάζειν λόγους. Μανθανέτω τοίνυν Μάρκαλλος, εἰ καταγρηθῶς ἐν ἐπισκοπῇ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὅπως καὶ νῦν μαμάθηκεν, ὅτι τῷ παλαιῷ λαῷ ἡ τοῦ ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γνώσις κατάλληλος οὐδαμῶς ἦν, ὀλισθηρῶς ἔχοντι πρὸς εἰδωλολατρείαν, καὶ ὡς μόνῃ τῇ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν ἀνάντων, καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἐταμιεύετο. Ἐν ᾧ μυστηρίῳ ὁ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος Πατὴρ καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος περιεχέτω λόγος. Ὁ δὲ τοσαῦτα συναγαγὼν, ὅσα ἂν εἴποι καὶ Ἰουδαίων διδάσκαλος περὶ τῆς ἐκτομῆς (28) ὁμιλῶν ἐν Ἰουδαίῳ συναγωγῇ, σημνύεται τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς ταῦτα προβαλλόμενος· οὐκ εἰδὼς ὅτι πλείονα αὐτοῦ εἶπε ἂν ὁ σωματικῶς Ἰουδαίος. Ἐπὶ τοῦτοις μὲν οὖν ἀρχεῖ, (29) τὰς δ' ἀληθείας περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεολογίας διαστρέφων οὐκ ἐγκαλύπτεται.

ΚΕΦ. ΚΓ'.

Ὅτι μὴ δύο θεοὶ ἢ Ἐκκλησία κηρύττει.

Αὐτίκα δ' οὖν οὐ συνήσει τὰς φωνὰς τοῦ θεοῦ Ἀποστόλου, διαφόρως διδάξαντος, αὐτὸν εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, δι' ὃν ἐξεβέβηκεν αὐτοῦ λέξεων θεὸν ἐπιθεῖν συναίνα, ὡς οὐ δύο θεοὶ ἢ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ κηρύττει· οὐ γὰρ δύο ἀγέννητα, οὐδὲ δύο ἀναρχα, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἰρηται, οὐδὲ δύο οὐσίας ἐξ ἰσοτιμίας ἀντιπαρεβαγομένας ἀλλήλαις (30) εἰσάγει· διὰ οὐδὲ δύο θεοὶ, ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν καὶ Θεὸν εἶναι, τὸν αὐτὸν Πατέρα διδάσκουσα εἶναι τοῦ μονογενοῦς καὶ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ, ὡσαύτως δὲ καὶ μίαν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ

est ἐκτομῆς, de excisione, et eradicatione gentis ab idololatria; statim, καὶ σημνύεται. M.

(29) Vulgo μὲν ἀρχεῖ.

(30) Vulgo ἀλλήλοισ.

²⁶ Isa. xlv, 14, 18, 19, 21. ²⁷ Ibid. 20.

δοράτου, τὴν αὐτὴν οὖσαν τῷ μονογενεῖ καὶ ἀγαπητῷ Υἱῷ αὐτοῦ, κἀνλίγη δὲ ὁ Ἀπόστολος, θεολογῶν τὸν Πατέρα· Ὁ μακάριος καὶ μόνος θυνδότης, καὶ πάλιν· Ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οὐκ ἔχων ἀπόστορον, καὶ αὐθις· Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἀσθάρατῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ Θεῷ, καὶ πάλιν Μόνῳ σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. Κἀν τούτων ἐπι πλείονα λέγεται εἰς δοξολογίαν τοῦ ἐνός καὶ ἐπι πάντων Θεοῦ καὶ τούτων ἀπάντων χρῆ νοεῖν εἰκόνα εἶναι τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οὐχ ὡς ἀψύχῳ ὄντι, ἀλλ' ὡς ἐν Υἱῷ ζῶντι μεμορφωμένην· κἀν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν διδάσκει εἶναι τὸν Πατέρα λέγων, Ἵνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, ἀλλ' οὐκ ἀποκηγνέσκον καὶ αὐτὸν Θεὸν ἀληθινὸν ὁμολογεῖν, ὡς ἐν εἰκόνι, καὶ τοῦτο κακῆτημένον· Ἵνα ἡ τοῦ μόνου προσθήκη μόνῳ τῷ Πατρὶ, ὡς ἂν (51) ἀρχετύπων τῆς εἰκόνας, ἀρμόζῃ. Σαφέστατα γοῦν εἰκόνα καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ εἶναι αὐτὸν ὁ θεοπείσιος ἐβίβαξε Παῦλος, ὡς διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἀποδόξειται· Ὅσπερ οὖν ἐνός ὑφαστῶτος Πατρὸς, καὶ ἐνός Υἱοῦ φύντος ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἂν τις εὐφρονῶν εἰποι δύο πατέρας ὑπάρχειν, οὐδὲ υἱοὺς δύο. Καὶ ὡσπερ βασιλέως κρατοῦντος ἐνός, εἰκόνας δὲ αὐτοῦ πανταχοῦ γῆς προφερομένης (52), οὐκ ἂν τις σωφρονῶν δύο εἰποι τοὺς κρατοῦντας, ἀλλ' Ἵνα τὸν καὶ διὰ τῆς εἰκόνας τιμώμενον· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς καὶ πολλάκις ἡμῖν εἰρήται, καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ Ἵνα παραλαβούσα Θεὸν εἶδειν τὸν αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς διὰ [τοῦ] (53) εἰκόνας μένει προσκυνούσα. Ἄ θη καὶ μὴ συνελὲς Μάρκελλος, τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὴν σάρκα εἶναι τοῦ Σωτῆρος ἀπαφήνατο, ἦν ὁ Ἀπόστολος μορφῆν [τοῦ] δούλου κέκληκεν· οὐ λογιζάμενος, ὅτι καὶ πάντας ἀνθρώπων, κατὰ τὴν σάρκα, τοῦ Σωτῆρος τυγχάνουσι μεμορφωμένοι. Καὶ τὸ μὲν σῶμα ὁ ἀνεληφέν ὁ Σωτὴρ, τῆς ἀγεννήτου καὶ ἀρήρητου καὶ πατρικῆς θεότητος εἰκόνα εἶναι διςχυρίζεται· τὸν δὲ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, δι' οὗ τὰ πάντα συνέστη (Πατέρα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν), ἀρνεῖται εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ αὐταῖς συλλαβαῖς λέγων, « Οὐκοῦν πρόβηλον, ὅτι κρὸ « τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως, ὁ Λόγος « καθ' ἑαυτὸν οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. » Ὅρθῃ ὄσῃ διαστροφῇ κέχρηται τῆς ἀποστολικῆς ἐρμηνείας. Οὕτω δὲ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, τὸ παρὰ Μωσὶ καὶ τοῖς λοιποῖς προφήταις κακρυμμένως ἐγνωσμένον μυστήριον, εὐαγγελιζομένου καὶ ἀνακαλύπτοντος, μεγάλῃ τ' (54) κηρύττοντος βοῇ τὸ· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο [(55) καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν], καὶ μαρτυρομένου, ὅτι ἦν τὸ φῶς φωτίζον πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμε-

A eadem sit cum unigenito et dilecto Filio : etiamsi dicat Apostolus, deificans Patrem, Qui beatus et solus potens est ⁵⁰. Et rursus, Qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam ⁵⁰. Et iterum, Regi autem saeculorum, incorruptibili, invisibili, soli Deo ⁵⁷. Et iterum, Soli sapienti Deo, per Jesum Christum sit gloria in saecula saeculorum, Amen ⁵⁸. Plura adhuc cum poterant allegari in Patris doxologiam, qui unus est, et super omnia Deus, quorum omnium mens est, ut intelligamus Filium unigenitum Dei esse imaginem non ut in materia inanimit, sed ut in Filio vivo assimilatum; quin et ipse Servator cum Deum unum solum verum esse doceat, inquires, *Ut cognoscant te unum solum verum Deum* ⁵⁹; sed non tamen gravemur, et verum Deum confiteri, et Filium veluti in imagine resultantem, ut additio illa *solus*, soli Patri adaptetur, utpoté qui imaginis sit archetypon. Quocirca clarissime ostendit divinus Paulus, ipsum esse imaginem effluentem, lucem Patris, et in forma Dei existitisse; quod in superioribus positum est a nobis : veluti igitur cum unus subsistat Pater, et unus de Patre sit ortus Filius, nemo prudens affirmaverit duos patres, aut filios duos; et veluti ubi rex unus est cum imperio, cujus imago ubique terrarum deferatur, nemo prudens duos dixerit esse reges : sed unum qui per et in imagine sua honoratur. Eodem modo ut jam pluries dictam est, Ecclesia Dei, qua accepit unius Dei cultum, eundem Deum per Filium imaginem suam scilicet adorare perseverat. Quod cum Marcellus ignoraret, imaginem illam Dei invisibilis dixit esse *carne* Servatoris, quam Apostolus *servi formam* ⁷⁰ nominavit : minime recogitans quod secundum carnem Servatoris homines singuli imaginem circumgestent ejus. Corpus itaque quod assumpsit Servator, ille esse ingenuus, ineffabilis, paternae deitatis imaginem asseverat : Filium autem unigenitum, per quem omnia subsistunt, *Nam omnia per illum facta sunt, et sine illo factum est nihil* ⁷¹, negat imaginem esse Dei, eisdem verbis scribens : « Quocirca patet, « quod ante assumptum corpus nostrum, Verbum « per se non erat imago Patris. » Videsis quam pervertat interpretando Apostoli mentem, cum Joannes evangelista mysterium illud, quod Moysi et prophetis abstrusius erat, cognitum annuntiarat et efferret magna predicantis voce : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ⁷², cumque testetur eum lucem exstitisse illuminantem omnem hominem venientem in hunc mundum : *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit* ⁷³.

50 Ed. Paris., pag. 142. 51 I Tim. vi, 15. 52 ibid. 16. 53 I Tim. i, 17. 54 Rom. xvi, 27. 55 Joan. xvi, 5. 56 Philipp. ii, 7. 57 Joan. i, 5. 58 Joan. i, 1, 5. 59 ibid. 10.

(51) Vulgo docet ἕν.
 (52) Ἰπρ. περιφερ.
 (53) Τοῦ οὐκ. hic et mox codd.; mox vulgo ἂ δέ.

(54) Vulgo μεγάλη τῆ.
 (55) Om. codd. Mox vulgo φῶς ἦν τὸ.

Quibus vocibus clarissime significat filialitatem, cum de Patre dicat : *Deum nemo vidit unquam*¹⁶ : de Filio: Unigenitus Filius qui erat in sinu Patris, is eum revelavit.

¹⁶περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ· Ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

CAP. XXIV.

Quod Marcellus unigenitum Filium Verbum. verbis Dei agendorum instructivis assimilet.

Admirandas iste verborum Christi doctor, præcepta Dei et agendorum commonefactoria verba, undecunque de Scripturis colligens ejusmodi describit, *Quod in principio erat Verbum*. Attende autem, quomodo hoc vult probare : scribit autem [R. XI.] : Eorum & doctores cum tantum non videntur mentionem Verbi facere, quod ad hunc modum omnes divinæ Scripturæ prædicant. Unus enim dicit, *Verbo Domini firmati sunt cæli*¹⁶. Et iterum, *Emisit Verbum suum et sanavit eos*¹⁷. Et Salomon ait, *Quærent me improbi, et non invenient : oderunt et enim sapientiam, et Verbum Domini non curaverunt*¹⁸. Isaias quoque : *De Sion exhibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem*¹⁹. Et Jeremias, *Pudefacti sunt sapientes, et terrefacti sunt, et locuti sunt, quod Verbum Domini rejecerunt*²⁰. Et Oseas, *Oderunt in portis increpantem, et verbum sanctum abominati sunt*²¹. Michæas similiter Verbi meminit, ut Isaias, *De Sion, iniquiens, exhibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem*. Hæc postquam et his similia concerverat, confirmatam suam retur ab istis sententiam. Vide autem quod diversa de Scripturis collecta testimonia in unum conjecit : missum Dei Verbum salutiferum illud et curativum, confundens cum admonitorio agendorum verbo. Illud etenim, *Oderunt in portis increpantem, et Verbum sanctum abominati sunt* : quodnam nobis subindicat Verbum? prorsus illud quo de justis actionibus et sanctis homines commonefiunt : omnino, quidvis potius quam Filium Dei profiteri vult, tanquam qui mentionem ejus fecere metueret. Nos novimus Dei Filium propriissime esse Filium, vere unigenitum Dei : Verbum quoque eundem esse probe novimus ; sed non simile humano cuicumque verbo. At quale paret, æquum est exstare Verbum Dei vivum, subsistens, tanquam qui sit Filius. Is vero Verbum indicativum, et agendorum commonefactorium introducens, non immerito Filium Dei confiteri gravatur quem reipsa abnegavit.

¹⁶ Ed. Paris., pag. 143. ¹⁷ Joan. 1, 18. ¹⁸ Psal. 11, 3. ¹⁹ Jer. viii, 9. ²⁰ Ose. ix, 17.

(36) Caput 24 immediate dependet a superiore, pendente adhuc sententia prioris. M.

(37) Ὡσπερ αἰδουμένων. Sic legendum, non αἰδούμενος. M. [Secutus sum codd.]

(38) Vulgo ἐξελεύσεται.

(39) Τῷ om. codd.

(40) Imo Ἀμός v, 10. Mox vulgo αὐτῆς καὶ ὁμοίως.

(41) Omitt. codd.: dein vulgo καὶ τούτοις ὁμοία συναγ.

μενον εἰς τὸν κόσμον· Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, τὴν τε υἰότητα σαφῶς παριστάντος ἐν τῷ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς λέγειν θεῶν οὐδεὶς ἕωρακα ἀπίστευτε,

ΚΕΦ. ΚΑ'.

²²Ὅπως Μάρκελλος τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ, τοῖς τῶν πρακτικῶν παραγγελτικῶν τὸν μονογενῆ Λόγον ἀνωμοίου.

(36) Ὁ θαυμαστὸς οὗτος τῶν Χριστοῦ λόγων δεδάσκαλος, τὰς ἐπιτολάς τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς παραγγελτικῶν τῶν πρακτικῶν λόγους, ἀπὸ τῆς θείας συναγωγῆς Γραφῆς, τοιούτων τινα ὀρίζεται τὸν ἐν ἀρχῇ Λόγον. Ἐπάκουσον δὲ, ὅπως ταῦτα συνιστῆν πειράται, τοῦτον γράφον τὸν τρόπον· Ἰῶν δὲ διδασκόντων αὐτοῖς ὡσπερ αἰδουμένων (37) μεμνησθαι τοῦ Λόγου, ὃν οὕτω πᾶσαι αἱ θεαὶ κηρύττουσι Γραφαί· ὁ μὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγει· Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστειρώθησαν· αὐθὶς τε ὁ αὐτὸς, Ἐξαπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰσάσασα αὐτοῖς. Σολομὼν δὲ, Ζητήσουσί με κακοὶ, καὶ οὐκ εὐρήσουσιν, ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν, τὸν δὲ Λόγον Κυρίου οὐ προσέλιπον. Ἡσαίας τε· Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται (38) νόμος καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ· καὶ αὐθὶς Ἱερεμίας· Ἥσυχύθησαν σοφοί, φησὶ, καὶ ἐκτοήθησαν, καὶ ἐλάλησαν, δεῖ τὸν Λόγον [τοῦ] (39) Κυρίου ἀπεδοκίμασαν. Καὶ Ὡσηὲ (40) δὲ ὁ προφήτης, Ἐμίσησαν, ἔφη, ἐν πόλει ἐλέγχοντα, καὶ Λόγον δεισιὸν ἐβδελύξαντο. Μιχαίας τε ὁμοίως καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ Λόγου μνημονεύων, Ἐκ Σιών, ἔφη, ἐξελεύσεται νόμος, καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Ταῦτα [δὲ] (41) καὶ τὰ τούτοις ἀδελφὰ συναγωγῶν, κρατύνειν διὰ τούτων τὴν ἑαυτοῦ δόξαν ἡγεῖται. Ὅρα δὲ πῶς (42) φορὰς τὰς ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς μαρτυρίας ὁμοῦ συνήγαγε, καὶ τὸν ἀποστελλόμενον (43) τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν σωτήριον, καὶ ἱατικόν, καὶ τὸν τῶν πρακτικῶν παραγγελτικῶν. Τὸ γὰρ, Ἐμίσησαν ἐν πόλει ἐλέγχοντα, καὶ Λόγον δεισιὸν ἐβδελύξαντο, πῶς ὑποτίθεται Λόγον ; ἢ πάντως που τὸν περὶ τῶν ὁσίων (44) καὶ δικαίων πράξεων παραγγελτικῶν νόμον τα μᾶλλον ἢ τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ ὁμολογεῖν βούλεται, ὡσπερ αἰδούμενος μνημονεύσαι τοῦ Υἱοῦ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἶδαμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κυριώτατον ὄντα Υἱὸν, καὶ ἀληθῶς μονογενῆ τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγον δὲ αὐτὸν ἀκριβῶς ἴσμεν οὐκ ὅμοιον τῷ ἐν ἀνθρώποις· ἀλλ' οἷον προσήκει νοεῖν (45) Θεοῦ Λόγον, ζῶντα καὶ ὑφέστωτα ὡς Υἱόν (46)· ὁ δὲ λόγον σημαντικὸν καὶ τῶν πρακτικῶν παραγγελτικῶν εἰσάγων, εἰκότως ὥκει τὸν Υἱὸν ὁμολογεῖν, ὃν αὐτῷ ἔργῳ ἡρνεῖτο.

xxii 7. ²³ Psal. cvi, 20. ²⁴ Prov. xiv, 6. ²⁵ Isa.

(42) Ὅπως φορὰς. Facilis correctio, διαφορὰς· sed quid si φορὰς legatur? certe enim vult eum permiscuisse omnia susque deque; statim legend. ἀποστελλόμενον, ut erat in margine. M.

(43) Vulgo ἀποστολικόν.

(44) Vulgo πάντως τούτων περὶ τὴν ὁσίων.

(45) Vulgo om. νοεῖν.

(46) Ὡς Υἱόν. Deest, opinor, νομίζειν post προσήκει. M.

ΚΕΦ. ΚΕ'.

A

CAP. XXV.

Ὅπως ὁ αὐτὸς ἐαυτῷ ἐναντία ἔγραψε.

Ἔβρα καὶ αὐτὸς ἐαυτῷ ἐναντία (47) γράφει οὐκ αἰσθεται. Ἐν ἑτέροις μὲν γὰρ διίσχυρίζεται, μηδένα τοῦ προτέρου λαοῦ, τὰ κατὰ τὸν Λόγον ἐγνωκέαι. Μυστήριον γάρ εἶναι ἀποκεκρυμμένον. Γράφει δὲ ὡδε αὐταῖς λέξεσι· Ἐγὼ γὰρ ἕτερον ἦν ἀποκεκρυμμένον, ἐμυστήριον ἢ τὸ κατὰ τὸν Λόγον; οὕτω δὲ (48) ἦν ἀποκεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ, τοῦτι πρότερον τὸ μυστήριον, ὡστε μηδένα τοῦ προτέρου λαοῦ, σαφῶς τὰ κατὰ τὸν Λόγον εἰδέναι· ἀλλ' ἡμᾶς, τοῦ πλοῦτου τῆς δόξης καὶ τοῦ ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου ἀπολαύειν νυνί. » Καὶ αὖθις ἐπιλέγει, « Ὅ δὲ ἱερὸς ἀπόστολός τε καὶ μαθητὴς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, σαφῶς καὶ διαρρήθην ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδάσκων, ὡς ἀγνοούμενον ἐν ἀνθρώποις πρότερον, Λόγον αὐτὸν τοῦ παντοκράτορος ὀνομάζων, οὕτως ἔφη, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Ἐν τούτοις μὲν οὖν ἀποκεκρυμμένον μυστήριον διορίζεται εἶναι τὸ, περὶ τοῦ Λόγον ἔχειν τὸν Θεόν, ἐν δὲ ταῖς ἀρτίως παρατεθειταῖς προφητικαῖς φωναῖς, πάσας τὰς θείας Γραφὰς κηρύττειν, τὰ περὶ αὐτοῦ συνίστησι, καὶ συνέγει περὶ Λόγον Θεοῦ, πλείστας ὄσας μαρτυρίας. Οὐκ ἄρα ἦν ἀγνοούμενος τῷ προτέρῳ λαῷ· πάντες γὰρ αὐτοί, τοὺς τοιούτους λόγους ἤδεσαν ἀνὰ στόμα, καὶ διὰ μνήμης τὰ προφητικὰ λόγια φέροντες. Ἀλλὰ τὸν γραμματέα τῶν Ἰουδαίων ἡμῖν ὁ Χριστιανὸς προτοχεται· οὐκ ἀκούων τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, *Ὁὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς, καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί*, θαυμάζει τε αὐτὸν (49) ὄρκω πιστούμενον ὅτι *Εἷς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶ πλῆρ αὐτοῦ*, οὐκ εἰδὼς, ὅτι καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίττουσι. » Τῆρει δὲ ὅπως ἐξ αὐτῶν τῶν προφητικῶν Γραφῶν, τὰ περὶ Λόγον συνέγει τοῦ τῶν πρακτικῶν διδασκαλικῶν ὄν καὶ Ἰουδαίων παλῶδες γνωρίζειν ὁμολογήσουσιν (50), ἅτε πρὸ ἡμῶν τούτων παρεληφότες. Ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς Σαβέλλιος τὸν τοιοῦτον ἠγνῶει Λόγον. Πῶς οὖν Ἰουδαίους καὶ Σαβέλλιον κόπτων, μὴ ἐγνωκέαι τὸν Λόγον ἔφη, δι' ὧν παρεθέμην αὐτοῦ φωνῶν; Καὶ ἐπειδὴ ἀποπέφανται ὁ αὐτὸς, διὰ τῶν ἔμπροσθεν, ὡς οὐδεὶς ἐδύνατο τὸν Θεὸν εἰδέναι, οὐδὲ τὸν Λόγον γνωρίζειν αὐτοῦ εἰ μὴ τὴν εἰκόνα εἰλήφει τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν σάρκα, ὡς αὐτὸς ἔφη· (διὰ μόνης γὰρ τῆς εἰκόνας γνωρίζεσθαι τὸν Θεὸν καὶ τὸν τούτου Λόγον διετέλετο, τὴν σάρκα λέγων εἶναι τὴν εἰκόνα·) ὑπομνηστέον διὰ τῶν προκειμένων ὡς διχα τῆς ἐνσάρκου παρουσίας Ἰουδαῖοι πάντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς λόγους τοὺς ἐν ταῖς προφητικαῖς γραφαῖς, τῶν ὁσίων ἔργων παραγγελτικούς, ἀκριβῶς ἤδεσαν, ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τούτους καταμελετώντες· καὶ τὸν Θεὸν ὁμολογοῦν τὸν πάντων ποιητὴν καὶ δημιουργόν· ὡσπερ οὖν καὶ γραμματεῖς, ὁ δι' ὄρκου πιστούμενος

Qualiter sibi ipsi contraria scribat.

Non intelligit porro quod sibi ipsi contradictoria scribit. Alicubi siquidem asseveranter statuit, nullum penitus de antiquo illo populo quidquam de Verbo cognovisse. Nam erat mysterium ✕ absconditum, inquit. Verba ejus sunt [R. XLV, coll. p. 40 D] : « Quid aliud erat mysterium illud absconditum, e quam illud de Verbo? Nam erat hoc mysterium e adeo olim in Deo absconditum, ut e priori illo populo, nullus plane hoc ipsum intelligeret. Sed nobis jam concessa est fruitio divitiarum gloriæ ipsius, et mysterii illius reconditissimi. » Statim vero subinfert [R. XLVI coll. p. 36 D 118 C] : « Sanctissimus vero apostolus, et Domini discipulus Joannes, exertim et aperte in exortu Evangelii, veluti qui doceret quod prius ignorabatur inter homines, Verbum omnipotentis eum nominat e ita inquit, *In principio erat Verbum* ⁵¹. » Ita contendit is per ista absconditum mysterium fuisse illud, Deum habuisse Verbum. Scripturas vero omnes nuper recitatas, et appositas prophetarum voces, prædicare vult quæ sunt de Verbo, quas plurimas in hujus rei testimonium coacervavit. Ita non erat populo illi priori ignoratum hoc mysterium : universi enim noverant, et memoria tenebant et ore usurpabant prophetarum illa oracula. At enim et de Judæis nobis scribam representat Christianus cum sit : non attendens quod Servator dixit, *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ* ⁵². Illumque suspicit quod cum jurejurando dixerit, *Quod unus Deus et præter eum, non est alius*. Quasi nesciret quod et e dæmones credant et contremiscant. » Nota mihi autem quemadmodum de prophetis Scripturis colligit quæ ad verbum illud pertinent, quod est agendorum commonefactorium : quod ipsum fatebuntur se agnoscere vel Judæi, veluti qui ante nos hoc jam olim edocebantur. Sed nec ipsemet Sabellius hujuscemodi Verbum ignorabat. Quam immerito idcirco flagellat Sabellium et Judæos, in excerptis a me de ipsius libro positis, quod Verbum ignorabant, cum nomen id ab illo scitum sit, quod Deum videre nemo poterat, sed nec ipsius Verbum intelligere, nisi imaginem induerat invisibilis Dei, carnem nempe intendens imaginem illam; nam per solam imaginem cognosci potuisse Deum, et ipsius Dei Verbum contendat carnem asserens fuisse imaginem illam. Sed meminisse debemus in superioribus positum, quod absque carnali præsentia, Judæi omnes verbum Dei, et verba Dei, quæ divinis prophetarum Scripturis insunt, ad sancta opera admonitoria, exactissime callebant, cum a teneris unguiculis,

✕ Ed. Paris. pag. 144. ⁵¹ Joan. i, 1. ⁵² Matth. xxiii 13.

(47) Vulgo ἐναντία

(48) Vulgo οὕτω γάρ.

(49) Θαυμάζει αὐτόν. Imo, θαυμάζει τε. Admi-

ratur Marcellus scribam illum. M.

(50) Vulgo ὁμολογοῦσιν et ἀποπέφαται et mox τ. σάρκα εἶναι τὴν εἰκόνα, ὡς.

Ἐκ τούτων ἡμετέροις ἀποδείξειν τοῦ Sabellianismi τὸν ἀνδρα. Ὅρα δὲ λατρεῖν ἐπιθεῖν καὶ δις κατεῖται διαστρόφους τῶν θείων Γραφῶν ἑρμηνείας, ὡς ἂν μάθοι πᾶς, τῶν τῶν ἀνδρα τιμώντων, οὐ μὴ μόνως τῆς ὁρθῆς παρατηρήσει πείσσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ὁμοιοῦς τῶν θεοποιήσεων Γραφῶν ἐνταύθις τε καὶ θεωρίας.

Ἐκ τούτων ἡμετέροις ἀποδείξειν τοῦ Sabellianismi τὸν ἀνδρα. Ὅρα δὲ λατρεῖν ἐπιθεῖν καὶ δις κατεῖται διαστρόφους τῶν θείων Γραφῶν ἑρμηνείας, ὡς ἂν μάθοι πᾶς, τῶν τῶν ἀνδρα τιμώντων, οὐ μὴ μόνως τῆς ὁρθῆς παρατηρήσει πείσσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ὁμοιοῦς τῶν θεοποιήσεων Γραφῶν ἐνταύθις τε καὶ θεωρίας.

Ἐκ τούτων ἡμετέροις ἀποδείξειν τοῦ Sabellianismi τὸν ἀνδρα. Ὅρα δὲ λατρεῖν ἐπιθεῖν καὶ δις κατεῖται διαστρόφους τῶν θείων Γραφῶν ἑρμηνείας, ὡς ἂν μάθοι πᾶς, τῶν τῶν ἀνδρα τιμώντων, οὐ μὴ μόνως τῆς ὁρθῆς παρατηρήσει πείσσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ὁμοιοῦς τῶν θεοποιήσεων Γραφῶν ἐνταύθις τε καὶ θεωρίας.

ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΙΒΛΟΣ ΤΡΙΤΗ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER TERTIUS.

✠ LIBRI TERTII CAPITA.

1. Quam perverse Marcellus interpretari ausus est sacras Litteras.
2. Quomodo illud : « Dominus condidit me principium viarum suarum, » et quae sequuntur, intelligenda : et quomodo Marcellus ea ad carnem Servatoris transtulit.
3. Refutatio eorum quae perverse commentatus est ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.
4. Quomodo Marcellus Scripturas ignorans, unam Patris et Filii et Spiritus sancti hypostasim definiit.
5. Qualiter de sancto Spiritu Servator docuit.
6. Qualiter Ecclesia sentiendum tradidit, de Patre, Filio, et Spiritu sancto.
7. Qualiter Marcellus contendit carnem esse imaginem invisibilis Dei.
8. Qualiter ille scivit, carnem Servatoris prodesse nihil.
9. ✠ Qualiter ausus est dicere, quod in consummatione saeculi, caro Servatoris destitunda sit, et desertia relinquenda a Verbo.
10. Qualia de carne Servatoris sacrosanctae Scripturae doceant, et quomodo adversantia his Marcellus opinabatur.
11. Quod vocem Evangelii non recte percipiens, scandalum facere dixit carnem Servatoris, nec prodesse quidquam.
12. Vocis Evangelicæ interpretatio.
13. Qualiter regnum Christi initium dicat sempiternum

Β ΤΑΕ ΕΝΕΣΤΙΝ ΕΝ Τῷ ΤΡΙΤῷ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΙ.

- α. Ὅς διαστρόφως ὁ Μάρκελλος τὰς θείας Γραφὰς ἑρμηνεύειν ἐτόλμα.
- β. Ὅπως τὸ « Κύριος ἐκτίσεν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ » καὶ τὰ ἐπὶ ταῦτα συνημμένα νοεῖται, καὶ ὅπως τὰ αὐτὰ Μάρκελλος ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος μετέστη.
- γ. Ἐλεγχος τῶν οὐκ ὁρθῶς εἰς τοὺς τόπους ἀνωτῶ λελητημένων, καὶ τῶν αὐτῶν ὁρθῆς ἑρμηνείας.
- δ. Ὅπως Μάρκελλος μὴ συνιεν τὰς Γραφὰς, μίαν εἶναι ὁρίσασθαι ὑπόστασιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.
- ε. Ὅπως ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδίδασκεν.
- ς. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία περὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος προσηύει παραδίδωσι.
- ζ. Ὅπως Μάρκελλος εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ὁρατοῦ τὴν σάρκα εἶναι διεβεβαίουτο.
- η. Ὅπως αὐτὸς μὴδὲν ὤφειλεν τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀπεφαίνετο.
- θ. Ὅπως καταλειφθήσασθαι ἐν τῷ τοῦ παυτοῦς ἐπέσει τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος τοῦ Λόγου ἕρμῳ ἐτόλμα λέγειν.
- ι. Ὅποια αἱ θείαι Γραφαὶ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος διδάσκουσιν, καὶ ὡς τὰ ἀνωτῶς Μάρκελλος ἑρμηνεύει.
- ια. Ὅπως μὴ νοήσας τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν σκανδαλίζειν εἶπεν τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος, καὶ μὴδὲν ὤφειλεν.
- ιβ. Ἑρμηνεία τῆς εὐαγγελικῆς λέξεως.
- ιγ. Ὅπως τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἀρχὴν

- μὴν εὐκρίβειαν τὴν ἀπὸ τετρακοσίων ἐτῶν, τὸ
 λογος δὲ ἔξαιρ ἐν τῇ συνταξίᾳ διασβεδαιούτο, δια-
 στροφῶς ποιούμενος τὰς τῶν θεῶν Γραφῶν
 ἔρμηνείας.
14. Ἐξηγήσεις τῆς ὑποῦς διαβολῆς τῶν ἀναγρω-
 σμάτων.
15. Ὅπως εἰρηται « Τὰ πάντα υποταγῆσθαι τῷ
 Υἱῷ, καὶ αὐτὸς τῷ Πατρὶ. »
16. Ὅπως εἰρηται τῷ Ἀποστόλῳ· « Τότε ἔσται ὁ
 Θεὸς τὰ πάντα ἐν πάντων. »
17. Ὅπως αἱ θεῖαι Γραφαὶ τὰ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆ-
 ρος ἡμῶν ἀελευτήτου βασιλείας παριστῶσι,
 καὶ ὡς Μάρκελλος γυμνῆ τῇ κεραιῇ κινηθῆσ-
 σθαι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν ἀπεφαίνετο.
18. Ὅπως ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Υἱοῦ ἐν γενήσονται
 πάντες οἱ τῆς τότε μακαριότητος ἀξιού-
 μενοι.
19. Ὅτι ὡς περὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν εἶναι λέ-
 γονται, οὕτως καὶ πάντες ἔσονται οἱ ἄγιοι.
20. Ὅτι ὡς ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ καὶ Υἱὸς ἐν τῷ
 Πατρὶ, οὕτως καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ἅπασιν ἔσται.
21. Ὅπως γρη νοεῖν τὸ, « Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ ἑώρακε
 τὸν Πατέρα. »

- ante annos cccc, finem vero habiturum in consum-
 matione sæculi : ut hoc suum dogma confirmet,
 quam perverse Scripturas interpretetur.
14. Explicatio recti et sani sensus locorum allocto-
 rum.
15. Quomodo dicitur, « Omnia subjecta fient Filio, et
 ipse subjicietur Patri suo. »
16. Quo sensu ab Apostolo dictum est, « Deum futu-
 rum omnia in omnibus. »
17. Quod sacre Scripturæ de indeterminabili regno
 Servatoris nostri doctrinam representant : et quod
 Marcellus perfricta fronte asseverat habiturum β-
 nam ejus regnum.
18. Quo sensu in regno Filii unum fient omnes qui
 tunc beatitudine illa erant digni habiti.
19. Quod quemadmodum Pater et Filius unum sunt,
 ita quoque sancti omnes futuri sunt unum.
20. Quod sicut Pater est in Filio, et Filius in Patre
 suo, ita et in sanctis omnibus erit.
21. Quo sensu dictum illud intelligi debet, « Qui me
 vidit, is vidit et Patrem. »

ΚΕΦ. Α΄.

Ἐξ διαστροφῶς Μάρκελλος τὰς θεῖας Γραφὰς
 ἔρμηνεύει ἐσόλμα.

Ὁ μὲν οὖν μέγας εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τὴν τοῦ
 Σωτῆρος ἡμῶν θεολογίαν τὸν ἀποδοθέντα τρόπον δια-
 φέρως εὐηγγελίζετο. Μάρκελλος δ' ὅπως ταύτην ἀρ-
 νησάμενος ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἐξώκειλεν ἀπιστίαν,
 δεδῆλωται (51) δι' ὧν ἐληλεγμένοι· ὡς δὲ καὶ δια-
 στροφῶς τὰς ὁμολογουμένας καὶ σαφεῖς περὶ τοῦ Σω-
 τῆρος ἡμῶν παρηρηθῆνε διδασκαλίαν, μάθοις ἂν καὶ
 ἐξ ἐτέρων μὲν πλεῖστων ὄσων αὐτοῦ διηγήσεων, ἀτὰρ
 παρὶ καὶ ἐκ τῆς οὐτως ἐχούσης ἐν τοῖς Σολομώνος
 Παροιμίαις. Εἰσάγεται ἡ Σοφία αὐτοπροσώπως περὶ
 ἑαυτῆς ταῦτα διεξεργασμένη (52)· Ἐγὼ ἡ Σοφία κατ-
 εσχῆρωσα βουλήν, καὶ γνῶσιν, καὶ ἐννοίαν ἐγὼ
 ἐπεκαλεσάμην. Φόβος Κυρίου μισεῖ κακίαν, ὕβρις
 τε καὶ ὑπερηφανίαν, καὶ ὁδοὺς πορνῶν, ἐμίσθη-
 σα δὲ ἐγὼ διεστραμμένας ὁδοὺς κακῶν. Ἐμὴ
 βουλή καὶ ἀσφάλεια· ἐμὴ σύνεσις, ἐμὴ δὲ λογὴς.
 Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνάσται
 γράφουσι δικαιοσύνην. Δι' ἐμοῦ μεριστῆρες μεγα-
 λύνονται, καὶ τύραννοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσι γῆς.
 Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ, οἱ δὲ ἐμὲ ζη-
 τοῦντες εὐρήσουσι χάριν. Πλοῦτος καὶ δόξα ἐμοὶ
 ὁπάρχει, καὶ κτήσις πολλῶν, καὶ δικαιοσύνη.
 Βέλτιον ἐμὲ καρπίζεσθαι ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου
 τιμῶν, τὰ δὲ ἐμὰ γεννήματα κρείσσω ἀργυρίου ἐκ
 λέκτου· ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης περιπατῶ, καὶ
 ἀπὸ μέσον (53) ὁδῶν δικαιοσύνης ἀναστρέφομαι,
 ἵνα μερίσω τοῖς ἐμὲ ἀγαπῶσιν ὑπαρξίν, καὶ τοὺς
 θησαυροὺς αὐτῶν ἐμπλήσω ἀγαθῶν. Ἐὰν ἀναγ-
 γελῶ ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, μνημονεύ-
 σω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμησαί. Κύριος ἔκτισέ με
 ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· πρὸ τοῦ αἰῶ-

✠ CAP. I.
 Quam perverse Marcellus interpretari ausus est sa-
 cras Litteras.

Magnus ideo Evangelista Joannes, Servatoris no-
 stri divinitatem, ut præfertur, non uno modo an-
 nuntiavit. Quomodo autem illam Marcellus abne-
 gando ad Judaicam perfidiam erupit, ibi manife-
 statur. Quomodo vero perverse interpretatus esset
 apertam et in confesso positam de eodem Servatore
 Scripturæ doctrinam, cum e multis aliis ipsius in-
 terpretationibus liquet, tum præcipue ex illa, de
 Proverbiis Salomonis, ubi introducitur Sapientia
 personaliiter de seipsa ita prolocuta⁵¹ : *Ego Sapien-
 tia habito in consilio, et eruditis intersum cogitatio-
 nibus. Timor Domini odit malum, arrogantiam et
 superbiam, et viam pravam : et os bilingue detestor.
 Meum est consilium et æquitas, mea est et prudentia,
 mea est fortitudo. Per me reges regnant, et condito-
 res legum justa decernunt. Per me principes inpo-
 rant, et potentes decernunt justitiam. Ego diligentes
 me diligo, et qui quærunt me, invenient gratiam. Me-
 cum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ et justitia.
 Melior est fructus meus auro et lapide pretioso : et
 genimina mea argento electo. In viis justitiæ ambulo.
 In medio semitarum judicii conversor, ut ditem di-
 ligentes me, et thesauros eorum repleam. Si annun-
 tiavero vobis quæ per dies creabantur, numeratim
 recordabor eorum quæ a sæculo. Dominus possedit
 me initium viarum suarum ad opera sua, ante sæ-
 cula fundavit me ; in principio, priusquam terram
 conderet. Nondum erant abyssi, et ego jam concepta
 fui : necdum fontes aquarum eruperant : necdum
 montes gravi mole constitierant. Ante colles omnes
 ego parturiebar. Dominus fecit regiones, et inhabita-*

✠ Ed. Paris., pag. 148. ⁵¹ Prov. viii, 12-31.

(51) Δι' ὧν λέλεκται. In priori libro. Quæ se-
 quuntur ad hunc librum referuntur, cujus veluti epi-
 tomen comprehendunt. M. — Mox vulgo Σαλ.

(52) Ἐγὼ ἡ Σοφία. Locus est Prov. viii, 12 ; se-
 quitur LXX Eusebius, a quibus differt interpretatio

vulgaris ; pro βουλήν, Symmachus habebat πανουρ-
 γία), male in cod. nostro εὐνοίαν esset ἐνοίαν. M.

(53) Ὁδῶν δικαιοσύματος. Alii τριῶν ἀληθείας
 legunt. M.

bilas, et summitates habitatas sub celo. ¶ Quando preparabat celos, aderam ei. Quando separabat sibi thronum super ventos. Quando firmabat nubes supra, et liberabat fontes aquarum subter celum. Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens. Delectabar per singulos dies, ludens coram eo, ludens in orbe terrarum. Et delicias meas esse cum filiis hominum.

Ισχυρά ἐποίησεν (56) τὰ ἔνω νέφη, καὶ ὡς ἀσφαλτεῖς τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα· ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχουσα καθ' ἡμέραν· ἠθροποιήθη δὲ ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντί καιρῷ· ὅτε φράζετο ἐφ' υἱοῖς (57) ἀνθρώπων.

CAP. II.

Quomodo illud, « Dominus condidit me principium viarum ejus, » et quæ sequuntur, intelligi debeant. Et quomodo Marcellus ea transtulit ad carnem Servatoris susceptam.

Hæc de seipsa in Proverbiis Sapientia. Integrum vero locum necessario descripsi, ut appareat eandem personam hæc omnia locutam : nec transitio aut intermedia de persona ad personam. Hæc igitur de seipsa docet et ostendit Sapientia. Ubi imprimis notetur, quod se indefinite Sapientiam vocet : *Ego enim, inquit, constitui consilium ; non adjicitur, Sapientia Dei.* Sed prout scribitur ab evangelista, *In principio erat Verbum*⁵⁸, indefinite. Et rursus, *Verbum erat apud Deum*⁵⁹ : nec dicitur, *Verbum Dei*, ne quis tanquam quiddam relative dictum autemet : neque tanquam accidens quoddam Dei ; sed ut vivens et subsistens : unde addit, *Et Deus erat*, non Dei erat, *Verbum.* Ad eundem modum de Sapientia loquitur. Unum erat enim atque idem Deus Verbum et Sapientia. Quocirca dicitur indefinite in Proverbiis, non solum in supra memoratis, sed istis Insuper : *Beatus vir qui invenit Sapientiam*⁶⁰. Et, *Deus in Sapientia fundavit terram*⁶¹. Et, *Dixi Sapientia : Soror mihi es*⁶². Et, *Tu annuntias Sapientiam, ut adsit tibi intelligentia*⁶³. Et, *Præstantior est Sapientia lapidibus pretiosis*⁶⁴. ¶ Et, *Sapientia ædificavit sibi domum : et excidit columnas septem*⁶⁵, et quæ his congenera in eodem libro reperiantur. Ubique indefinite vocatur Sapientia, nusquam vero, *Dei Sapientia*, ut ne illam accidens quoddam Deo arbitremur ; ut scientiam in viro intelligenti : sed subsistentem et vivam Sapientiam, eandem ipsam cum Filio Dei. Quod si quis existimet hanc Sapientiam habitum esse quemdam in Deo sapientem, secundum quem dicitur Deus sapiens : audiat is Scripturam dicentem, *Dixi Sapientiam sororem suam*⁶⁶. Quis vero adeo velit insanire, ut Deum existimet, qui est super omnia, et suam sa-

νος ἰθαμειλλώσέ με· ἐν ἀρχῇ παρ' τοῦ τῆς γῆς ποιῆσαι, παρ' τοῦ τὰς ἀθύσσους ποιῆσαι· παρ' τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων· παρ' τοῦ ἐρηθεύσασθαι, παρ' δὲ (54) κάτων βουτῶν γενῶ με. Κύριος ἐποίησε χώρας καὶ δουκῆτους, καὶ ἀκρι οἰκούμενα τῆς (55) ὑπ' οὐρανῶν. Ἦντοκα ἢ τοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ. Ἦντοκα ἀφάρτεζε τὸν λαοῦ τοῦ βρόνον ἐπ' ἀνέμων. Ἦντοκα ἐτίθει πηγὰς τὰς ὑπ' οὐρανῶν, καὶ ἰσχυρὰ ἐποίησεν ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχουσα καθ' ἡμέραν· ἠθροποιήθη δὲ ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντί καιρῷ· ὅτε φράζετο τῆς οἰκουμένην συντελέσας, καὶ ἠθροποιήθη

ΚΕΦ. Β'

B

Ὅπως τὸ, « Κύριος ἰθαμειλλώσέ με ἀρχῇ ὑδάτων αὐτοῦ, » καὶ τὰ τοῦτο συναρμειλλώσασθαι· καὶ ὅπως ταῦτα Μάρκελλος ἐπέστη τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος μεταῆγε.

Ταῦτα μὲν ἐν Παροιμίαις περὶ αὐτῆς ἡ Σοφία. Ὅλα δ' ἐπιτηδὲς ἀναγκαιῶς παρεδέμην, δεκτικὸς ὡς ἐν ἐστὶ πρόσωπον τὸ ταῦτα λέγων, οὐδὲ μίαις ἐν τῷ μεταξὺ γενομένης μεταβολῆς τοῦ λέγοντος· δεκτικὸν τῶν ἡ Σοφία ταῦτα περὶ αὐτῆς διδάσκουσα. Κάνταῦθα δὲ πρῶτον ἐπιτηρητέον, ὡς ἀπολύτως Σοφία ὀνόμασαι· Ἐγὼ γάρ, φησὶ, κατεσοκῆρωσα βουλήν, καὶ οὐκ εἰρηται, Σοφία τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὡσπερ παρὰ τῷ εὐαγγελιστῆ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἀπολύτως ἐγράφετο, καὶ πάλιν, Ὁ Λόγος ἦν παρὸς τὸν Θεόν· καὶ οὐκ (58) εἶρητο, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ τῶν πρὸς τι νομίσῃ τις αὐτὸν λέγεσθαι, μηδ' ὡς συμβεβηκότα ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς ὑφαστώτα καὶ ζῶντα· διὸ ἐπέλεγει, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐκ εἶπεν, καὶ Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Σοφίας· ἐν γὰρ καὶ ταῦτον ἦν ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ ἡ Σοφία. διὸ ἀπολύτως ἐν ταῖς Παροιμίαις ὀνομάζεται, ἐν ταῖς προτεθείαις φητοῖς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δι' ὧν (59) τοῦτον εἰρηται τὸν τρόπον· Μακάριος ἀνὴρ ὃς εἶρε Σοφίαν· καὶ, Ὁ Θεὸς τῆ Σοφία ἰθαμειλλώσεν τὴν γῆν· καὶ, Ἐἶπον τὴν Σοφίαν (60) σὴν ἀδελφὴν εἶναι· καὶ, Ἐδ' τὴν Σοφίαν κήρυξον, ἵνα φρονησῶσι σοὶ ἐπακούουθῆσιν· καὶ, Ἐρεῖσσω γὰρ Σοφία λιθῶν πολυτελέων· καὶ, Ἡ Σοφία φροδομήσεν αὐτῆς οἶκον, καὶ ὑπήρησε στολόους ἐπέτα, καὶ ἄλλα τοῦτοις ἀδελφὰ ἐν τῇ αὐτῇ φέρεται βίβλῳ. δι' ὧν οὐδαμῶ Σοφία Θεοῦ ὀνόμασαι· ἀλλὰ ἀδιορίστως ἡ Σοφία, ἵνα μὴ σύμβαμά τι νομισωμεν αὐτὴν εἶναι περὶ τὸν Θεόν, ὡς ἐν τῷ ἐπιστήμονι ἀνδρὶ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' ὑφαστώσαν καὶ ζῶσαν Σοφίαν τὴν αὐτὴν εἶναι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ τις ἔξιν ἐν τῷ Θεῷ σοφὴν καθ' ὃ νοοῦμεν τὸν Θεόν σοφὸν ὑπολάβοι εἶναι· τὴν ἐνοαῦθα λεγομένην Σοφίαν, ἐπακουσάτω λεγοῦσης τῆς Γραφῆς, Ἐἶπον τὴν Σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι. Τίς δ' ἐν οὕτω μακρῇ, ὡς τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, καὶ τὴν ἐν

¶ Ed. Paris., pag. 149, 150. ⁵⁸ Joan. 1, 4. ⁵⁹ ibid. ⁶⁰ Prov. III, 13. ⁶¹ ibid. 19. ⁶² Prov. VII, 4. ⁶³ Prov. XXIX, 5. ⁶⁴ Prov. III, 43. ⁶⁵ Prov. IX, 4. ⁶⁶ Prov. VII, 4.

(54) Vulgo om. δέ.

(55) Vulgo ὑπερουρανίων.

(56) Ἦντοκα ἰσχυρὰ ἐποίησεν. Rectius ἀποδ LXX, Ἦντοκα ἰσχυρὰ ἐποίησεν τὰ ἔνω νέφη· καὶ ὡς ἀσφαλτεῖς ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ' οὐρανῶν· καὶ ἰσχυρὰ ἐποίησεν τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Quomodo et in

cod. Bodleiano legabatur. M. [Et hæc in textum recepi.]

(57) Vulgo τῶν ἀνδρ.

(58) Vulgo εἶρηται.

(59) Vulgo τοῦτο.

(60) Vulgo τῆς.

αὐτῷ (61) σοφὴν ἔξιν ὑπολαβεῖν ἀδελφὴν τῶν ἐν ἀνθρώποις κακορθούντων λέγεσθαι; Εἰ δὲ ἐπὶ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐκλάβωι τὸ εἰρημένον, Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία, οὐδὲν ἐμποδῶν ἔσται τῇ διανοίᾳ, ἐπὶ καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς οὐκ ἀναίτηται ἀδελφότητα δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας. Εἰ δὲ ἐν καὶ ταῦτόν ἦν ὁ Θεός, καὶ ἡ ἐν ταῖς Παροιμίαις εἰσαγομένη Σοφία ἔξιν οὐσα σοφὴ ἐν αὐτῷ νοουμένη, καθὼς σοφὸς ὁ Θεός, τί ἐκώλυεν ἀντὶ τῆς Σοφίας τὸν Θεὸν ἀναγεγραφθῆναι; ὥστε τὸ, *Ἡ Σοφία ἠκοδόμησεν αὐτῇ οἶκον, καὶ ὑπῆρξε στύλος ἐπέα, καὶ τὰ τοῦτοις συνημμένα εἰρησθαι ἀντὶ τοῦ, Ὁ Θεός ἠκοδόμησεν αὐτῷ οἶκον, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ· Εἶπον τῇ Σοφίᾳ σὴν ἀδελφὴν εἶναι, λελέχθαι, Εἶπον τὸν Θεὸν σὸν ἀδελφὸν εἶναι. Ἄλλ' ὅρῃς ὡς τὴν ἀποφῆν κλήται ἡ τοιαύτη φωνή, οὐκ ἔχουσα ἀρμονίαν. Εἰ δ' ἐπὶ τὸν Υἱὸν ἐκλάβωις τὰ λόγια, αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ Σοφία, πάντα σοὶ εὐροῆσαι, μηδεὶς δυσσεβοῦς νοήματος ἐμποδῶν ἱσταμένου, συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὃς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν λαμπρῶς τῇ φωνῇ Σοφίαν ὠνόμασεν εἰπὼν· *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία*. Τοῦτων ὡδὲ πη κατασκευασμένων, ἀκολουθῶν ἔστι μετὰ τῶν προκειθέντων ἀπάντων, ἐξ αὐτοῦ τοῦ προσώπου καὶ τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, λελέχθαι· εἰ δὲ λέγοι ἐκτίσθαι* (62) αὐτόν, οὐκ ὡς ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρελθόν, τοῦτ' ἂν εἶποι, οὐδ' ὡς ὁμοίως τοῖς λοιποῖς κτίσμασι, καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ μη ὄντος γεγὼνός, ἢ τινες οὐκ ὀρθῶς ὑπελήφασιν, ἀλλ' ὡς ὑπεστῶς μὲν καὶ ζῶν, πρῶτον τε καὶ προϋπάρχων τῆς τοῦ πάντος κόσμου συστάσεως, ἄρχων δὲ τῶν ὄλων ὑπὸ Κυρίου τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς κατατεταγμένος· τοῦ, *ἐκτίσεν, ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ, κατέταξεν, ἢ κατέστησεν*, εἰρημένου. Διαβόηθην γοῦν τοὺς ἐν ἀνθρώποις ἄρχοντας καὶ ἡγεμόνας κτίσιν ὠνόμασεν ὁ εἰπὼν Ἀπόστολος· *Ἰσοτάγητε πόση κτίσει ἀνθρωπίνῃ, διὰ τὸν Κύριον· εἰτε βασιλεῖ, ὡς ὑπερέχοντι· εἰτε ἡγεμόσιν, ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις*. Καὶ ὁ εἰπὼν δὲ προφήτης, *Ἐτοιμάζου τοῦ ἐκικαλεῖσθαι τὸν Θεὸν σου Ἰσραὴλ· διδοὶ ἰδοὺ στερεὴν βρόντην, καὶ αἰκλῶν πνεῦμα, καὶ ἀναγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ*. Καὶ τὸ, *Γραφήτω* (63) *αὐτὴ εἰς γενεὰν ἐτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰρέσει τὸν Κύριον*· τὸ, *κτιζων*, ἐπὶ τοῦ γεγονότος ἐξ ἀνυπαρξίας παρελήφεν. Οὐ γὰρ τότε ἐκτίσεν ὁ Θεός τὸ πνεῦμα, ὅτε τὸν Χριστὸν αὐτοῦ δι' αὐτοῦ πλάσιν ἀνθρώπους κατήγγειλαν· οὐδὲν γὰρ πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον. Ἄλλ' ἦν μὲν, καὶ προὔπηρχεν, ἀπεστέλλετο δὲ καθ' ὃν καιρὸν ἦσαν οἱ ἀπόστολοι συνηγμένοι· ὅτε δίκην βροντῆς, ἐγένετο ἤχος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὡς περ φορομένης πνοῆς βιαίας, ἐπληρώθησάν τε Πνεύματος ἁγίου· καὶ οὕτως εἰς πάντα ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ κατήγγειλαν, ἀκολουθῶς τῇ προφητεῖα φη-*

πientiam, sororem dicat nominatim habitam eorum qui inter homines recta operantur? Quod si de Christo Dei accipiat quis illud dictum: nam Christus Dei potestas est et Sapientia, nihil impedit hanc intelligentiam, quandoquidem ob immensum suum in humanum genus amorem non recusavit hanc fraternitatem. Quod si unum erat idemque Deus, et quæ in Proverbiis introducitur Sapientia, quæ sapiens quidam habitus est in illo intellectus, in quantum Deus sapiens, quid prohibet Deum hic pro Sapientia rescribi: ut sic ubi dictum est, *Sapientia edificavit sibi domum, et solidavit columnas septem*, et quæ sequuntur, dictum sit pro, *Deus edificavit sibi domum*, etc.; et iterum pro eo, *Dixi Sapientiam sororem tuam*, dicatur, *Dixi Deum fratrem tuum*. Sed ut aures percutiat ista dictio, vides tam incongrua. Quod si de Filio Sapientiam captas, omnia bene fluent: nec occurreret tibi quidquam hic impietatis, cum perhibeat tibi testimonium beatus Paulus apostolus, qui pronuntiat clare Servatorem et Dominum nostrum Jesum Christum Dei Sapientiam nominandum, ubi ait, *Christus Dei potentia et Sapientia*⁹⁸. His ad hunc modum ita apparatis, ad superius proposita consequens est hoc, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera ejus*⁹⁹, e persona ejus usurpari. Quod si dicat conditum illum fuisse, non ita dixit, quasi vellet intelligi, eum de non ente ad esse processisse: nec quod, ad modum creaturarum reliquarum, de non ente producebatur, quod nonnulli minus recte sunt arbitrati: sed quod subsistens et vivens, sed quod præexistens, et præsubsistens, ante omnem mundi conditionem erat: ✕ quodque a Domino sup Patre constitutus est omnium dominator, posito illo, *condidit*, hoc in loco, pro *constituit*, vel *ordinavit*. Disertis verbis principes et duces inter homines, creaturam Apostolus nominavit, ubi ait: *Subjacti estote omni humanæ creaturæ propter Dominum, sive regi ut excellenti, sive principibus ut ab illo missis*¹⁰⁰. Et propheta qui dixit: *Præparare, ut vocetur super te Deus Israel: propterea ecce firmat tonitru, et condit ventos, et annuntiat inter homines Christum suum*¹⁰¹. Et illud, *Scribatur illa in generationem alteram, ut populus qui conditur laudet Dominum*¹⁰². Illud condidit pro eo quod fuit sumptum est, quia jam ante erat. Neque enim tum condidit Deus spiritum, cum Christum suum per illum universis hominibus annuntiaret: quia nihil novi est sub sole: sed erat et exsistebat ante: mittebatur autem eo tempore cum in unum congregati apostoli erant: cum ad instar tonitrus factus est sonitus ingens de cælo: veluti descendente spiritu vehementiore, et repleti sunt Spiritu sancto. Atque ita Christum Domini, in mundum universum annuntiarunt: juxta vaticinium

⁹⁸ Ed. Paris., pag. 151. ⁹⁹ I Cor. 1, 24. ¹⁰⁰ Prov. viii, 22. ¹⁰¹ I Petr. 11, 13, 14. ¹⁰² Amos iv, 12, 13, 14. ¹⁰³ Psal. ci, 19.

(61) Vulgo σοφίαν, ἔξιν et mox ἐκλάβωι.
(62) Vulgo αὐτόν.

(63) Vulgo αὐτῇ, et mox αἰνήσας.

quo dictum est. *Ideo ecce confirmans tonitru, et A condens spiritum, et annuntians in hominibus Christum ejus*: ubi illud, *condens*, poulter pro mittens vel injungens. *Tonitru* autem Evangelii prædicationem designat. Sic qui dixit, *Cor mundum crea in me, Deus*⁹⁷, non dixit tanquam non habens cor. Imo orabat ille ut animus ipsi mundaretur. Sic dicitur et illud, *Ut duo creet in unum novum hominem*⁹⁸. Hoc est, in unum ducat: vide autem annon ejus quoque generis sit, *Induamini novum hominem, qui creatus est secundum Deum*⁹⁹, et illud, *Si quis igitur in Christo, nova creatura*¹, et quæcumque hujusmodi reperiri possunt, ab his qui excellent Scripturas sanctas. Ne mireris igitur si metaphorice in illo passu, *Dominus condidit me principium viarum suarum*², *condidit* vox posita sit pro *constituit* vel *ordinavit* ad principium dandum, vel imperandum. Quandoquidem cum in Evangelio dicatur a Salvatore nostro, *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli atque terræ, quoniam abscondisti ista a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*³, non hic peccatorum confessionem vult, quemadmodum X alibi, ubi dicitur, *Confitemini ad invicem peccata vestra*⁴, sed gratiarum actionem, propter parvulos, quasi diceret, *Gratias ago tibi, Pater, Domine cæli atque terræ*. Ad hunc modum metaphorice usurpata sexcenta alibi Scripturarum inveniet, qui per otium eas evolvet: alia etiam multiplicem habentia significationem, alia univoco de diversis rebus prædicata: de quibus longum esset nec præsentis temporis disserere. Ita et hoc in loco illud, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*, dictum est pro, *Dominus constituit me principatum obtinere super opera sua*. Atque ideo non dicitur simpliciter, *condidit me*, sed cum adjectione, *principium viarum suarum ad opera sua*. Quod in primis declarat vox Hebraica. Si quis igitur genuinum sensum sacratissimæ Scripturæ investigare vellet, inveniet lectionem Hebraicam non habere, *condidit me*, qua neque reliquorum interpretum aliquis usus est. Aquila legit, *Dominus possedit me, caput viarum suarum*. Symmachus, *Dominus possedit me initium viarum suarum*. Sic et Theodotio, *Dominus possedit me initium viæ suæ*. Et non abhorret a ratione interpretatio. Erat enim ille quem genuit Pater Unigenitum, caput progeneratorum omnium, visibillum et invisibillum: quod ad exortum atlinebat et salutem eorum. Ubi enim eum genuit, ita statuit eum omnium Servatorem, recapitulans in eo et per eum constitutionem universi, ut edocuit divinus Apostolus, inquit: *Ut recolligeret omnia in Christo, quæ sunt in cælis, et quæ sunt super terram*⁵. Adeo ut non modo omnia per ipsum subsisterint, a non esse ad

οάση, αὐτοὶ ἰδοὺ σταρεῖν βροτῆν, καὶ κίλιον πνεῦμα, καὶ ἀναγγέλλω εἰς ἀνθρώπους τὸν Ἰησοῦν τοῦτον· τοῦ μὲν, κίλιον, ἀντὶ τοῦ, καταπέμψω, ἢ κατατάσσω, εἰρημένου· τῆς δὲ βροτῆς καθ' ἕτερον τρόπον τὸ εὐαγγελίων κήρυγμα θελούσης. Καὶ ὁ λέγων ἐκ, καρδίας καθαρῆν κτίστω ἐν ἡμοί, ὁ θεός, οὐχ ὡς μὴ ἔχων καρδίαν τοῦτ' εἶπεν, καθαρῆν δὲ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἀποταλεσθῆναι ἠδύχετο. Οὕτως εἰρηται τὸ, Ἴνα τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἓνα καινὸν ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ, συναγάγῃ· ὅρα μήποτε τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, Ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἀνθρώπου, τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα· καὶ τὸ, Εἰ τις ὄντ' ἐν Ἰησοῦ, κατὰ κτίσῃ, καὶ ὅσα ἄλλα εὐροὶ ἂν τις τοιοῦτότροπα τὴν θεοπνεύστον Γραφήν διερευνῶμενος μὴ θαυμάσῃ οὐκ, εἰ μεταφορικῶς καὶ ἐν τῷ, Κύριος B ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, τὸ, ἔκτισεν, ἀντὶ τοῦ καπέστῃσεν, ἢ κατέταξεν, εἰς τὸ ἀρχεῖν εἰρηται, ἐπεὶ καὶ ἐν Εὐαγγέλιος λεγομένου ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸ, Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις, οὗ τὴν (64) ἀμαρτημάτων ὁμολογίαν, καθὼς λέλεκται ἐν ἑτέροις, Ἐξομολογήσθε ἀλλήλοισι τὰς ἀμαρτίας, φαμέν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος θελούσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τοῖς νηπίοις εὐχαριστίαν, ἀντὶ τοῦ, Εὐχαριστῶ σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τοῦ ἐξομολογεῖσθαι λελεγμένου. Μυρία δ' ἂν τις εὐροὶ σχολῆ ζητήσας τῷ κατὰ μεταφορὴν τρόπῳ δι' ὅλης τῆς θαλάσσης Γραφῆς εἰρημένα, καὶ ἄλλα πολύσημον ἔχοντα τὴν διάνοιαν. Καὶ ὁμοίως ἕτερα διαφόρων πραγμάτων κατηγορούμενα, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἴη, καὶ οὐ γὰρ παρόντος καιροῦ διεξιέναι. Οὕτως οὐκ ἐνταῦθα τὸ, Κύριος (65) ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, Κατέταξέ με εἰς τὸ ἀρχεῖν τῶν ἔργων αὐτοῦ, λέλεκται. Διὸ οὐκ ἀπλῶς ἔκτισέ με εἰρηται, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης (66) τῆς, ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ μάλιστα παρὴσθῃσιν ἢ Ἑβραϊκῇ λέξει. Εἰ γοῦν τις ἐξακριβῶσαιτο τὸν ἀληθῆ νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, εὐροὶ ἂν τὴν Ἑβραϊκὴν ἀνάγνωσιν οὐ περιέχουσαν τὸ, ἔκτισέ με· διότι οὐδὲ τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν ταῦτη τις κέρηται τῇ λέξει. Αὐτίκα δ' οὐκ ὁ μὲν Ἀκύλας, Κύριος ἐκτέθησάτ' (67) με κεφάλαιον τῶν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰρηται· ὁ δὲ Σύμμαχος, Κύριος ἐκτέθησάτ' με ἀρχὴν ὁδοῦ αὐτοῦ· ὁ δὲ Θεοδοτιαν, Κύριος ἐκτέθησάτ' με ἀρχὴν ὁδοῦ αὐτοῦ· καὶ ἔχει γ' ἂν λόγον ἢ ἐρμηνεία. Τὸ γὰρ κεφάλαιον τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων ὀρωμένων τε καὶ ἀφανῶν συστάσεως τε καὶ σωτηρίας αὐτῶς ἦν, ὃν ἐγέννηα μὲν ὁ Πατὴρ Ἰῶν μονογενῆ· γεννήσας δὲ, κατέταττε Σωτῆρα τῶν ὄλων, ἀνακαταλιούμενος ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ τὴν διάταξιν τοῦ παντός, ὡς ἐβδιδάξεν ὁ θεός Ἀπόστολος εἰπὼν Ἀνακαταλιώσασθαι πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς, καὶ

97 Ed. Paris., pag. 152. 97 Psal. l, 12. 98 Ephes. ii, 15. 99 Ephes. iv, 24. 1 Il Cor. 17. 2 Prov. viii, 22. 3 Luc. x, 21. 4 Jac. v, 16. 5 Coloss. i, 20.

(64) Vulgo τῶν ἀμαρτημάτων.

(65) Vulgo ἔκτισεν ἐμέ.

(66) Vulgo προσθήκης, τῆν.

(67) Κύριος ἐκτέθησάτ'. Aliter in vulgatis LXX edi-

tionibus, Aquila, Symmachus, et Theodotion, ista legunt. M. — Cæterum cf. Hueti. ad Origen. tom. III, p. 788.

τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς μὴ μόνον τὰ σύμπαντα δι' αὐ-
 τοῦ συστήναι, ἐκ τοῦ μὴ ἄλλοις εἰς τὸ εἶναι προελθόν-
 να, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἄλλων διοικήσεως τὴν πρόνοιαν
 ἀναδέχασθαι αὐτόν, ἅτε λόγον ἔντα καὶ σοφίαν καὶ
 ζωὴν, παντός τε καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ πλήρωμα· ὡς δι'
 αὐτοῦ κυβερνᾶσθαι καὶ διασώζεσθαι τὰ σύμπαντα.
 Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν προτεθέντων λογίων αὐτὸς (68)
 παρίστη, δι' ὧν ἐφασκε· Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασι-
 λεύουσι, καὶ οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιοσύνην.
 Δι' ἐμοῦ μεγιστᾶνες μεγαλύνονται, καὶ τύραννοι
 δι' ἐμοῦ κρατοῦσι γῆς. Λόγους δ' οὖν ἀρήθους
 τῆς καθόλου σοφίας τε καὶ προνοίας τοῦ Υἱοῦ (69)
 τοῦ Θεοῦ, τὰ σύμπαντα διοικεῖται. Ταῦτ' οὖν διὰ τῶν
 προεκτεθέντων ἐδίδαξε, προὔτρεπέ τε ἔχειν αὐτοῦ,
 φάσκων· Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ·
 οἱ δὲ ἐμὲ ζητοῦντας εὐφρανέσθαι. Ἀπέτρεπεν τε
 τῆς ἐναντίας ὁδοῦ. δι' ὧν ἐπήγαγεν, Ἐμύσησα δ' ἐγὼ
 διαστραμμένους ὁδοὺς κακῶν. Καὶ δὴ ταῦτα καὶ τὰ
 τούτοις ἀδελφὰ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ
 Σοφία (70), διασταλάμενος, ἐξῆς τὸς δι' αὐτῶν
 προωφελομένοις τὴν μουσικὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν
 παραδίδωσι λέγων, Ἐγὼ ἀναγγέλω ὑμῖν τὰ καθ'
 ἡμέραν γινόμενα, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀρι-
 θμησάμενα. Ἐἰ γὰρ μέλλοιμι, φησὶν, τὰ ἐφ' ἐκάστης
 ἡμέρας ὅπ' ἐμοῦ πραττόμενα διδάσκειν, ἀνάγκη καὶ
 τῶν ἐξ ἀρχῆς τοῦ παντός αἰῶνος ἔργων ἑαυτοῦ
 μνημονεύσαι, καὶ παραστήσαι, ὡς ἐπὶ τούτῳ με ὁ
 γεννήσας Πατὴρ ἀρχεῖν τῶν ἄλλων κατέστησεν, ἐφ' ᾧ
 τε ἡγιασθεὶς τῶν ὁδῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ὅπ' αὐτοῦ δι'
 ἐμοῦ πεποιημένων ἔργων. Διὰ ἀκολούθους ἐπάγει τὸ,
 Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς τὰ ἔργα
 αὐτοῦ, ἡ, Κύριος ἐκτίσαστό με, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖ-
 σαν ἑρμηνείαν. Τὸ γὰρ μέγα κτήμα τοῦ Θεοῦ ὁ μο-
 νογενῆς Υἱός ἦν, καθὼς μὲν ἐξ αὐτοῦ γεγέννητο, Υἱός
 ὢν αὐτοῦ· καθὼς δὲ τοῖς πᾶσιν κοινωφελῆς καὶ σω-
 τήριος καθέστηκεν, τὸ μέγιστον καὶ τιμιώτατον κτήμα
 τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων τε καὶ ὠνομασμένος. Οὐδὲ γὰρ
 ἄλλο τι γένοιτ' ἐν πατέρι υἱοῦ τιμιώτερον κτήμα.
 Ἐνθεν καὶ ὁ πρωτόπλαστος Ἀδάμ, ὅτε τὸν ἐν ἀν-
 θρώποις πρῶτον υἱὸν ἐκτίσαστο, ἐλέχθη καὶ ἐπ'
 ἀκαίῳ, Ἐκτίσασθαι ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· τῆς
 Ἑβραϊκῆς φωνῆς ἀντὶ τοῦ, ἐκτίσασθαι, κατὰ
 περιουσίας. Τὸ δὲ, ἐκτίσαστο, πάντα παρ' Ἑβραίοις
 ἀκρωνέεται. Οὕτως οὖν ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ εἴρηται,
 τὸν ἀγγρὸν ὃν ἐκτίσαστο Ἀβραὰμ, ἀνθ' οὗ τοῦ Ἑ-
 βραϊκῶν πάντα περιέχει· τῆς αὐτῆς λέξεως καιμένης
 παρ' Ἑβραίοις καὶ ἐν τῷ, Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν
 ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα γὰρ καιμέ-
 νης τῆς πάντα λέξεως, τὸ, ἐκτίσαστο, πάντες συμφῶ-
 νως ἐκτελέωσιν οἱ ἑρμηνευταί· τὸ δὲ (71), ἐκτίστω

A esse provenientia, sed insuper in se susciperet ad-
 ministratorem omnium et providentiam : utpote
 qui λόγος esset, Sapientia, vita, omnis boni atque
 pulchri plenitudo : quo per eum gubernentur omnia
 et conserventur. Hoc ipsum in ante positis divinis
 oraculis indicavit ipse, inquit : *Per me reges re-
 gnant, et potenties justitiam determinant : per me
 magnates magnificantur, et principes per me domina-
 tur terra*°. Modo itaque inexplicabili per sapien-
 tiam illam et providentiam universalem Filii
 Dei, universa administrantur. Hæc nos in prius
 positus edocuit : hortaturque ut ab illo dependea-
 mus : *Ego enim, inquit, diligentes me diligo.*
 ✕ *Qui me quaerunt, invenient*°. A contraria rursus
 via nos avertit, ubi addit, *Ego odio habui vias im-
 piorum pervertas*°. Hæc et his similia ipse Filius
 Dei, ipse etenim Sapientia erat, in mandatis dedit.
 B Atque ita in sequentibus mysticam sui cognitio-
 nem tradit illis quibus prius profuerat, inquit : « Si
 annuntiavero vobis quæ de die in diem fiebant, ne-
 cesse est ut enumerem quæ a sæculo commemoran-
 tur. » Hoc est, si vos velim docere illa quæ a me quo-
 tidie sunt, necesse est ut vobis replicem opera
 mea ab initio sæculorum, et in memoriam revocem,
 quod me Pater qui genuit, constituit Dominum su-
 per omnia : ut ita præsim ego viis ipsius, et im-
 perem operibus ejus per me conditis. Quocirca
 consequenter intulit, *Dominus creavit me principium
 viarum suarum ad opera sua.* Aut, secundum repræ-
 sentatam interpretationem, *Dominus possedit me.*
 C Magna siquidem Dei possessio, erat Filius unigen-
 nitus : eo quod ex ipso genitus Filius erat ejus : eo
 autem quod omnibus proficiens et salutem afferens
 constituebatur, maxima et erat et nominabatur
 possessio sui Patris. Neque enim patri magis hon-
 orabilis et grata contigerit possessio, quam est
 filius. Unde et Adam ille protoplastes, cum pri-
 mum possederat filium, ut homo dixit, *Possedi
 hominem a Deo*°. Ubi in Hebræo est pro *possedi*,
caniiti : et pro *possedit*, *cana*. Sic de Abrahamo
 usurpat : *Ager quem possedit Abraham* ; in Hebræo
 est *cana*, quæ est eadem vox usurpata in, *Dominus
 possedit me principium viarum suarum ad opera
 sua.* Unde cum ibidem vox *cana* sit, conspiranter
 D omnes reddidere interpretes *possedit*. Illud vero
condidit, rejicitur ab Hebræis, nec in præsentī
 scriptura reperitur. Plurimum vero differt *εκτίστω*,
creavit et *ἐκτίσαστο*, *possedit* : cum illud significet
 communi notione, creaturarum processum, de non
 esse ad subsistere : hoc vero rei præexistentis

✕ Ed. Paris., pag. 455. ° Prov. viii, 15, 16. ° ibid. 17. ° ibid. 20. ° Gen. iv, 1.

(68) Vulgo παρίστησι.

(69) Vulgo om. τοῦ.

(70) Vulgo ὁ διατεταμένος.

(71) Ἐκτίστω. Sic legendum, pro vulg. ἐκτίστω. Recte
 Kaschius ait legendum hic *possedit*, et non *condidit*.
 Libet ascribere, quæ Basil. habet lib. ii, cont. Euzo-
 nom. Ἐγὼ δὲ πολλὰ ἔργα εἶπαι περὶ τῆς φωνῆς
 ταύτης, μηδὲ ἐπιθεῖν ἀπαρτήμαντον καταλείψω. Ὅτι

ἄλλοι τῶν ἑρμηνέων, οἱ καιριώτερον τῆς σημασίας
 τῶν Ἑβραίων καθικόμενοι, ἐκτίσαστό με ἀντὶ τοῦ
 ἐκτίστω ἐκτελέωσιν· ὅπερ μέγιστον αὐτοῖς ἐπιπέδιον
 ἴσται πρὸς τὴν βλασφημίαν τοῦ πτόματος· ὁ γὰρ
 εἶπεν, ἐκτίσασθαι ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ κτί-
 σασ· τὸν Κατὶν, ἀλλὰ γεννήσας, ταύτη φαίνεται χρῆ-
 σαμενος τῇ φωνῇ. M.

possessionem, et proprietatem peculiarem possidentis. Inquit ideo Dei Filius, Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua, simul et ejus indicat præexistentiã, et peculiarem ad Patrem proprietatem; necnon utilitatem quam paterna ejus opera, de illius administratione et providentiã perceptura erant: inde et lafort, *Ante sæcula fundavit me. In principio priusquam terram faceret, antequam prodierint fontes aquarum: priusquam montes stabilirentur, ante omnes colles genuit me* 10. (Quibus singulis declaratur, quam fuerit ille utilis et necessarius rerum universitati: doceturque quod et erat, et ante erat, et ante mundum universam sublebat, et rebus omnibus præsidebat. Cum enim in historia creationis Moses supercaelestium et invisibilium potestatum mentionem non fecisset omnino ullam, propter illorum imperfectiõnem qui erudicendi erant per illum: et mundi invisibilis productionem obiret et quatuor elementorum fecisset in principio mentionem cœli, terræ, abyssal et aquæ, istorum duo a Deo creata dixit: nam ait, *In principio creavit Deus cœlum et terram* 11. At non ad hunc modum de aqua et abyssu locus est: quasi et illa a Deo producta fuisset: sed simpliciter dixit, *Et tenebræ erant super abyssum, et spiritus Dei ferebatur super aquas* 12. Necessario per prædicta docuit, ut et Filius Dei, quod genita erant, et quod ipse ante illa omnia fuit: et per ipsum omnia condita sunt: ideo ait, *Ante sæcula fundavit me, in principio, priusquam terram conderet: et priusquam abyssos faceret: priusquam exaurirent fontes aquarum* 13. Istorum trium, terræ, abyssal, aquarum, facta mentione, quartum et præstantius ad postremum locum reservavit, cœlum nempe, unde ait deinceps, *Quando parabat cœles, aderam una cum eo* 14. *τοῦ αἰῶνος ἔθεμελιώσθη με ἐν ἀρχῇ πρὸ τῆς γῆς πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων. Τριῶν δὲ τούτων μνημονεύσας, γῆς καὶ ἀβύσσου καὶ ὑδάτων, καὶ τῆς οὐρανόθεν ἐπιπέσει ἐξ ἡμῶν τὸν οὐρανόν, συμπαραλήμην αὐτῶν.*

Quæ cum tam evidentè in divinis Scripturis proponantur, et brevè quadam veluti per epitomen, enarratione sint a nobis exposita, audiamus quomodo Marcellus, dejecta in humum interpretatione sua, hæc omnia et singula de suscepta carne contendit usurpari. Ita enim scribit [R. XVII, colli. p. 45 D]: « *Hoc ad hunc modum posito, consequens est ut consideremus Proverbiale illud caput, Dominus condidit me principium viarum ejus. Vere enim condidit, qui quod non erat fecit, Dominus noster Deus. Carnem enim quam assumpsit Verbum, cum non esset, condidit.* » Et subnectit: « *Igitur in novissimo maxime tempore, licet hoc novum mysterium revelabatur: ut ob id ipsum non immerito præ-* *viam propheta dixerit, Ante sæcula fundavit me,* D

A παραλλελεται παρ' Ἑβραίοις, ὅτι οὐ καίτοι ἐκ τῆς προκειμένης γραφῆς. Πλείστη δ' ἂν γένοιτο τοῦ, *ἔκτισα*, καὶ τοῦ, *ἔκτισατε*, διαφορὰ τῶν τῆν μὲν κτίειν κατὰ τὴν κοινοτέραν διάνοιαν, τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάροδοι σημαίνει· τὴν δὲ κτῆσαι, τοῦ προϋπάρχοντος ἰδιάζουσαν οἰκειότητα πρὸς τὸν κτῶμενον. Αἰγὼν τοίνυν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὸ, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*, ὁμοῦ καὶ τὴν προϋπαρξίν αὐτοῦ ἐδήλου καὶ τὴν ἰδιάζουσαν πρὸς τὸν Πατέρα οἰκειότητα, ὅμοῦ καὶ τὸ χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον τῆς οἰκίας, καὶ τὰ πατρῷα ἔργα, προνοίας τε καὶ διοικήσεως. Δὲ ἐξῆς ἐπάγει, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἔθεμελιώσθη με· ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τῆς γῆς ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων· πρὸ τοῦ ἐρη ἐδρασθῆναι,* B *πρὸ (72) δὲ πάντων βουνῶν γεννῆ με· δι' ἃν πάντων τὸ ἐξ αὐτοῦ λυσitelis καὶ ἀναγκαῖον τὰς πᾶσιν ἐνδείκνυται· ὅτι τε ἦν, καὶ προῆν, καὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου πρῶτῃρχέ τε καὶ καθ' ἑαυτὸ ἀναγκαῖως διδάσκων. Μωστικῶς γάρ, ἐν τῇ ποσμοποιῇ τῶν μὲν ὑπερκοσμίων καὶ ἀφανῶν θυνάμων μὴδελιαν μνήμην παποικημένου διὰ τὸ ἀτελέως τῶν δι' αὐτοῦ παιδαγωγουμένων, τοῦ δὲ ὄρατοῦ κόσμου τὴν σύστασιν διεξελθόντος, τατάρων τε στοιχειῶν ἐν ἀρχῇ μνημονεύσαντος, οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ ἀβύσσου καὶ ὑδάτος, καὶ δύο μὲν παποικηθῆαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (73) εἰρηκότος· Ἐν ἀρχῇ γάρ, φησὶν, ἐποικῆσθαι ὁ Θεὸς τὸν οὐρανόν καὶ τὴν γῆν· οὐκ ἔτι δὲ ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ὑδάτος καὶ τῆς ἀβύσσου μνησθέντος, ὡς ἔρα εἶη καὶ ταῦτα γεννητά, ἀλλ' ἀπλῶς εἰρηκότος, C *καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ αὐτῶν Θεοῦ ἐπεσέρετο ἐπάνω τοῦ ὑδάτος, ἀναγκαῖως διὰ τῶν προκειμένων διδάσκει καὶ περὶ αὐτῶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅτι τε γεννητὰ εἶη, καὶ ὡς αὐτὸς πρὸ πάντων εἶη, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα παποικητά. Διὸ φησι, Πρὸ τῆς ποικῆσαι· καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποικῆσαι· τούτων μνημονεύσας, γῆς καὶ ἀβύσσου καὶ ὑδάτος, καὶ τῆς οὐρανόθεν ἐπιπέσει ἐξ ἡμῶν τὸν οὐρανόν. Διὸ ἐπιπέσει ἐξ ἡμῶν, Ἡρῆια ἡτοικῆσαι τὸν οὐρανόν, συμπαραλήμην αὐτῶν.**

Τούτων τοίνυν ὑπὸ τῆς θαλας Γραφῆς ἐναργῶς παρισταμένων, βραχέως τε παρ' ἡμῶν, ὡς ἐν ἐπιτομῇ, διηγήσεως τετυχηκότων, ἐπακούσωμεν ὅπως Μάρκελλος, χαμαὶ βαλὼν τὴν διάνοιαν, ταῦτα πάντα διισχυρίζεται περὶ τῆς σαρκὸς εἰρησθαι, ἧς ἀνεληφεν ὁ Σωτῆρ, γράφων κατὰ λέξιν τοῦτον τὸν τράσσον· *Τούτω τοίνυν οὕτως ἔχοντος, ἀπολουθέν ἔστι σκεπὴν τῇ διανοίᾳ τὸ παροικωδῶς εἰρησθέν, τούτῳ κεφάλαιον, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ.* Ἐκτισε γάρ ἀληθῶς τὸ μὴ δὴ παποικητικῶς ὁ ἀεσπότης ἡμῶν ὁ Θεός. Οὐκ οὔσαν γάρ τὴν σάρκα, ἦν ἀνεληφεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μὴ οὔσαν ἔκτισα. Καὶ ἐπιπέσει· Οὐκοῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπ' ἔσχατων τῶν καιρῶν τούτῳ καινὸν ἀπεφάνη μυστήριον· ὡς δὲ τούτου πρὸ τοῦ αἰῶνος τούτου προωρισθαι εἰκότως

10 Ed. Paris, pag. 154, 155. 11 Prov. viii, 25, 25. 12 Gen. 1, 4. 13 ibid. 2. 14 Prov. viii, 25, 24. 15 ibid. 27.

(72) Vulgo om. δι. (73) Vulgo εἰρηκότος. — Cor. iam M.

« ὁ προφήτης ἔφη, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με,* A
 « θηλονότι τὴν σάρκα. » Καὶ αὖθις ἐπάγει λέγων· « Ἔτα
 « ἐν τῇ ἀρχῇ, φησὶ, *πρὸ τοῦ εἶναι τὴν γῆν ποιῆσαι.*
 « Ἦν ποῖαν; ταύτην, θηλονότι, τὴν ἡμετέραν σάρκα,
 « τὴν μετὰ τὴν παρακοὴν γῆν αὖθις γενομένην. Ἦ
 « γὰρ εἶ, φησὶ, *καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.* » Ὁρᾷς
 « ἔσον διήμερα, τῆς μὲν εὐθείας ἐκτραπαίς, τραχείαν
 « δὲ καὶ δύσβατον, καὶ ὡσπερ τινὰ ἀνεξίτητον ἐαυτῷ
 « περινοήσας ὁδόν. Θέα γοῦν, ὅπως ἐξεδιάσατο πάντα
 « μάλιν ἀναίσχυντον καὶ ἀναίδῃ λόγον (74) φθεγγό-
 « μενος; ἢ τὴν Σοφίαν αὐτὸν εἶναι τὸν ὕδιν τοῦ Θεοῦ
 « ὁμολογεῖν. Ἐδὲ μὲν οὖν, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν
 « ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ τῆ (75), τοῦ Σωτήρος
 « ἀναφέρει προσώπων, ὁμολογῶν αὐτὸν εἶναι τὸν ἐν Παρ-
 « οίμαις ταῦτα φάσκοντα. Λέγει δ' οὖν αὐτοὺς βήμα-
 « σιν· « Οὐκοῦν εἰκότως τῶν ἀρχαίων παρεληλυθότων, B
 « κεινῶν δὲ ἐσεσθαι μαλλόντων ἀπάντων διὰ τῆς τοῦ
 « Σωτήρος ἡμῶν καινότητος, ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ
 « Χριστὸς διὰ τοῦ προφήτου ἐβόα λέγων, Κύριος
 « ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. » Τοῦτο δ' εἰπὼν
 « ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτήρος ἡμῶν καταβάλλει τὴν
 « διάνοιαν, ἐξῆς ἐπιλέγων· « Ἐκτίσας γὰρ ἀληθῶς, τὸ
 « μὴ ἐν παποικίῳ, ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ Θεός. Οὐκ
 « ὄψαν γὰρ τὴν σάρκα, ἣν ἀνεληφεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ
 « μὴ οὖσαν ἔκτισαν ἀρχὴν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ. » Καὶ
 « εὐ συνήσιν ὁ γενναῖος, ὡς μία τις ἑκφρασις καὶ ἐν
 « πρόσωπον τυγχάνει τὸ φῆσαν, Ἐγὼ ἡ Σοφία, κατ-
 « οσηρήσωα βουλήν, καὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με.
 « Ὡστε (αὐ) ἐπὶ τὴν σάρκα ἀνάγοιτο θάτερον, ἀνάγκη
 « καὶ τὸ ἕτερον· καὶ ἡ Σοφία ἔσται ἡ τὰ ἀμφοτέρω
 « λεγούσα. Εἰ δὲ ἡ σὰρξ λέγει κατὰ Μάρκελλον τὸ, C
 « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ, αὐτὴ
 « ἂν εἴη ἡ Σοφία· καὶ ἔσται ἡ σὰρξ ἡ φάσκουσα, Δι-
 « ἔμου βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ δι' ἐμοῦ μεγα-
 « λυνήσονται. Πῶς δ' ἂν εἴποι ἡ σὰρξ τὸ,
 « Μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμῆσαι; οἷς ἐπάγει
 « τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ.
 « Ὅτε καὶ εἶπες αἱ ὁδοὶ παριστήσαν λέγων ἐξῆς· « Ὁ-
 « τος γὰρ ἡμῖν τοῖς δικαίως πολιτεύεσθαι μέλλουσι,
 « θεοσεβείας ὁδὸς γέγονεν· ἀρχὴ πασῶν τῶν μετὰ
 « ταῦτα ὁδῶν. « Καὶ προστίθῃσιν, ἀρχὴν δὲ ὁδῶν διὰ
 « τοῦτο εἰκότως εἴρηκε τὸν δεσπότην ἡμῶν τὸν Σω-
 « τῆρα, διότι καὶ τῶν ἑτέρων, ὧν ἐσχῆκαμεν, ὁδῶν
 « μετὰ τὴν πρώτην ὁδὸν ἀρχὴ γέγονε· τὰς διὰ τῶν
 « ἱερῶν ἀποστόλων θηλῶν παραδόσεις, τῶν μετὰ
 « ὁφθαλμοῦ, κατὰ τὴν προφητείαν, κηρύγματος κηρυ-
 « ξάντων ἡμῖν τὸ καινὸν τοῦτο κηρύγμα. » Ταῦτα
 « Μάρκελλος.

ΚΕΦ. Γ.

Ἐπιγινώσκοντες τῶν οὐκ ὀρθῶς εἰς τοὺς τόπους αὐτῶν D
 λαλεγγόμενων, καὶ τῶν αὐτῶν ὄχι ἐξ ἀμνηστίας.

Εἰ μὲν οὖν μὴ καὶ τὴν Μωσῆως καὶ τῶν (76) μετὰ
 Μωσῆα προφητῶν παρεδέχτο Γραφήν, εἴην ἂν τινα
 εἰκότα αὐτῷ λόγον ἢ ἀπίδοσις· ἐπεὶ δὲ οὐ τῶν ἀθε-
 τούτων ἐστὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τίδ' ἔστι ποτε τοῦς

« carnem nempe intelligens. » Et infert iterum : « In
 « principio, inquit, primamque terram conderet. Ter-
 « ram quamnam? nostram nimirum carnem, quam
 « post transgressionem terra demum facta fuit.
 « Nam terra es, inquit, et in terram reverters¹⁴. »
 « Vides quantum ille aberravit a recta via devius,
 « viam sibi adinveniens asperam, impermeabilem,
 « difficulter transcendam. Vide ergo qualiter ille im-
 « pudenter omnia et prostrigato pudore potius eloqui
 « maluit, quam qui Dei Sapientia est, ut Filium vel-
 « lit constiteri. Illud ergo, *Dominus creavit me princi-
 « pium viarum suarum, ad opera sua, ad personam re-
 « tulit Servatoris, confessus illum eundem esse, qui
 « in Praverbiis hæc profatur; ait igitur hæc totidem
 « verbis [R. XI]: « Quocirea cum vetusta omnia
 « præterfluxerint, futura autem essent omnia no-
 « va, per et propter nobilitatem Servatoris nostri,
 « Dominus noster Christus per prophetam procla-
 « mat, inquit, *Dominus condidit me principium
 « viarum suarum.* » Hæc prolocutus ad carnem Ser-
 « vatoris, cogitationem suam dejecit, in sequentibus
 « inquit : « Vere enim condidit qui non ens creavit
 « Dominus noster Deus. Nam carnem non existentem
 « suscepit nostram Verbum, et cum susceperet, prin-
 « cipium viarum suarum fecit. » Nec intelligit vir
 « optimus, quod et unica dictio et persona quoque
 « unica sit, qui dixit, *Ego Sapientia consilium consti-
 « tui*¹⁵, et, *Dominus condidit me*¹⁶. Quorum utrum-
 « que vel utramlibet de carne prædicatur : quod si
 « plane utrumque et Sapientia erit, quæ et hoc di-
 « xit, atque illud. Quod si ex sententia Marcelli caro
 « dicat, *Dominus creavit me principium viarum sua-
 « rum*, illa erit Sapientia, atque caro quæ dicit, *Fer-
 « me reges regnant, et per me magnates magni sunt*,
 « at quomodo dicere poterit caro, *Memorabo eorum
 « que sunt a sæculo?* quibus subnectit : *Dominus
 « condidit me principium viarum ejus.* Quamnam vero
 « sint illæ viæ docet in sequentibus [R. XII] : « Ita
 « enim ille nobis, qui secundum rationem justam in-
 « stituere vitam volumus, pietatis via factus est :
 « principium viarum omnium posteriorum. « Addit
 « autem » *principium viarum* ob hoc ipsum Dominum
 « esse, et Servatorem nostrum : propterea quod via-
 « rum, quas ingressi sumus post primam viam,
 « principium exstitit. Inquit autem traditiones ac-
 « ceptas a divinis apostolis, qui, secundum prophetas,
 « una cum altissimo illo præconio, novum hoc my-
 « sterium nobis annuntiarunt. » Hactenus Marcellus.*

CAPUT III.

✕ *Refutatio eorum quæ perversè commentatus est
 ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.*

Si neque Mosis nec prophetarum post Moscom
 Scripturas admitteret Marcellus, probabilem som-
 niasis rationem haberent quæ ab eo profecta sunt. At
 cum non sit ex eorum numero qui Vetus recusant

✕ Ed. Paris., pag. 156. ¹⁴ Gen. iii, 19. ¹⁵ Prov. viii, 12. ¹⁶ ibid. 22.

(74) ὁδὸς εἶναι ἡ ἡμῶν.
 (75) Vulgo τὸ.

(76) Vulgo κατὰ.

Testamentum, quorum et apostolos, et horum doctrinam vias nominavit? Neque animum advertit Dei prophetis, qui sexcenta quaedam de viis Domini scripserunt. Moses autem imprimis ita scripsit, *Via regia proficiatere* ¹⁷. Et, *Eccae posui ante faciem tuam viam vitam, et viam mortis* ¹⁸. Et David similiter, *Novit Dominus viam iustorum, et via impiorum peritibus* ¹⁹. Et Jeremias, *Stans in viis, et interrogat de amittis Domini aeternis, et videte quas sit via bona, et in illa ambulate* ²⁰. Sed et singulos prophetas invenies fecisse mentionem viarum Dei. Si igitur Servator et Dominus noster Jesus Christus, se initium viarum Domini doceat, in quibus ait, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua* ²¹, omnino ille, et Moese antiquior, et prophetis erit, et iis omnibus qui adhuc ulterius, secundum vias Dei vixerunt. Sed non erat caro quam assumpsit haec omnibus antiquior: itaque non recte de carne interpretantur oraculum illud. Quocirca non locutus est ista Servator propter carnem, sed quod praexistebat ipse, et viam ducebat viis Domini universis, in quibus qui erant olim, Deo dilecti omnes ambulaverunt. Quandoquidem et divinus Apostolus dixit, *O profundum divitiarum, et sapientiae, et cognitionis Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, et impervestigabiles viam eius* ²², aliam quamdam viam ille indicavit, universitatis rerum curatricem, per quam ineffabili quodam iudicio et rationibus quibusdam non comprehendendis, universa gubernat, pro divina sua potestate: consequens certe est, ut et harum viarum quoque principium statuum illum, qui dixit, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. Quod Marcellus non intelligens vias Domini, statuit esse carnem Servatoris nostri: ✕ interpretatur [R. XIII] et illud quoque in hunc sensum, *condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. Quenam autem opera vult? illa nimirum de quibus Servator ait, *Pater meus adhuc operatur, et ego operor* ²³. Et rursus, *Opus perfeci illud, quod dedisti mihi* ²⁴. Subjungit porro, quasi sententiam horum explicans: « Quisnam ante factam per opera e demonstrationem credidisset, quod Verbum Dei e per Virginem generatum, nostram carnem suscepisset? et tamen universam deitatem in se corpore raliter residentem demonstrasset? » Et veluti qui sententiam perfecte explicuerat, addit: « Hoc igitur e est, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. » Haec autem scripsit non valens suae mentis oculos sursum attollere, nec perinde ac propheta dicens, *Quando intuebor caelos opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quas in fundasti* ²⁵. Nec in memoriam revocans prophetae dictum,

Α μὲν ἀποστόλους καὶ τούτων τὰς διδασκαλίας, ὁδοὺς ἀνόμασον, οὐχ ἢ προσέσχε τοῖς τοῦ Θεοῦ προφήταις, μύρια περὶ ὁδῶν Θεοῦ γεγραμένον; Πρῶτον μὲν γὰρ Μωσῆς ὕδα γραφῶν ἔλεγεν· Ὁδοῦ βασιλικῆ κορεύσῃ· καὶ, Ἰδοὺ τέθεικα πρὸ προσώπου σου τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ σωθῆτος· καὶ ὁ Δαβὶδ ὁμοίως, Γενέσθαι (77) Κύριος ὁδοὺ δικαίων, καὶ ὁδοὺ δασύων ἀπολείται· καὶ Ἰερემίας, Στήθε ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τρίβους Κυρίου αἰωνίου, καὶ ἴδτε ποία ἐστὶν ἡ ὁδοὺ ἡ ἀγαθῆ, καὶ κορεύσθε ἐν αὐτῇ· καὶ Ἰωάννην δὲ τῶν προφητῶν διαφόρων μνημονεύσαντα τῶν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ εὐρήσας. Εἰ τοίνυν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοῦ Θεοῦ ἀρχὴν εἶναι τῶν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ ἑαυτὸν διδάσκει λέγων, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πάντως περὶ καὶ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἐπι ἀνωτέρω κατὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ Θεοῦ βεβαιωμένων εἴη ἀνπιστότερος· ἀλλ' οὐχ ἡ σὰρξ, ἣν ἀνέλαθεν, ἐκείνων ἀπάντων ὑπῆρχε προγενεστέρη. Οὐκ ἔρθως εὐν ἐπι τὴν σάρκα ἐξῆλωθη τὸ λόγιον. Οὐ διὰ τὴν σάρκα τοίνυν ταῦτ' ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ, διὰ δὲ τὸ προὑπάρχειν αὐτὸν, καὶ καθηγεῖσθαι (78) πασῶν τῶν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ, ὡς πάντας οἱ πάλαι θεολογῆσαι ἄνδρες ὠδεδύναστον. Ἐπι δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων, Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, ἑτέρας τινὰς ὁδοὺς ἐπαβάλλει, τὰς προνοητικὰς τῶν ἔλων, δι' ὧν ἀποβήθηται χριστοῦ, καὶ λόγοις (79) ἀληπτοῖς, τὰ σύμπαντα διακερναθῆναι θείᾳ δυνάμει, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ τούτων τῶν ὁδῶν ἀρχὴν εἶναι λέγειν τὴν εἰρηκῆτα, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ νοήσας τὰς ὁδοὺς τοῦ Θεοῦ, τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀρχὴν τούτων εἶναι ἀπαφήνατο. Ἐρμηνεύει δὲ καὶ τὸ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, φάσκων, Ἐκτίσαν ὅν με, φησὶν, ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ποία δὲ ἔργα φησὶν; περὶ ὧν ὁ Σωτὴρ λέγει, Ὁ Πατήρ μου ὅπως ἄρτι ἐργάζεται, κατὰ ἐργάζομαι· καὶ αὐτὸς, Τὸ ἔργον, φησὶν, ἐτελείωσα, ὁ δέδοκας μοι. Εἰδ' ὡς περὶ διασαφῶν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν, ἐκλάγει· « Τίς γὰρ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως, ἐπίεστιν ἄν, ὅτι Λόγος Θεοῦ διὰ Παρθένου τεχθεὶς, εἰ τὴν ἡμετέραν ἀναλήψεται σάρκα, καὶ τὴν πᾶσαν εἰ θεότητα ἐν αὐτῇ σωματικῶς ἐπιδείξεται; » καὶ ὡς περὶ ἐνταυτῇ τὴν διάνοιαν ἀποδοῦς ἐπάγει· « Οὐκοῦν εἰ τοῦτ' ἐστὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. » Καὶ ταῦτα δὴ ἔγραψαν, ὡς δυναθεὶς τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς εἰς ὕψος ἄραι, καὶ τῷ προφήτῃ παραπλήσιως εἰπεῖν, Ὅτε ὄψασαι τοὺς οὐρανούς, ἔργα τῶν θαυμάτων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ θεμελίωσας· οὐδὲ μνημονεύσας τοῦ προφητικῶν λόγου, δι' οὗ εἰρηται, Τὰ δὲ

✕ Ed. Paris., pag. 157. ¹⁷ Num. xxi, 22. ¹⁸ Dent. xxi, 15. ¹⁹ Psal. i, 6. ²⁰ Jer. vi, 16
²¹ P. ov. viii, 22. ²² Rom. xi, 33. ²³ Joan. v, 17. ²⁴ Joan. xvii, 4. ²⁵ Psal. viii, 4.

(77) Vulgo ὁ Κύριος τὴν ὁδόν.
 (78) Ἦντο πασῶν ὁδῶν τοῦ Κυρίου.

(79) Vulgo ἀκαταλήπτοις.

ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσιν. Εἰ γὰρ τοῦτοις προσοχίηται, ἔγω δὲ, ὅτι πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πρὸ τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ οὐ πρὸ τῶν ὁρατῶν μόνον ἀλλὰ καὶ (80), πρὸ τῶν νοητῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ τῶν ἐν ἀσωμάτοις καὶ ὑπερκοσμίοις δυνάμεσιν ἐν ὑποστάσει ὄντων, ἦν καὶ προῆν ὁ ταῦτα λέγων. Ὁ δὲ μεταβάς ἐπὶ τὸ, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με*, πάλιν τὴν σάρκα εἰς μέσον ἄγει λέγων οὕτως· «*Θεμέλιον τοῦτον ὀνομάζων, τὴν κατὰ σάρκα αὐτοῦ προορισθείσαν οἰκονομίαν. Ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδαὶς δύναται θεῖναι, παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἔστιν Ἰησοῦς Χριστός.*» Καὶ ἐπιλέγει· «*Ἐνδὸς δὲ αἰῶνος ἐνταῦθα μέμνηται, ἀφ' οὗ κατὰ τὸν Χριστὸν θεμελιώσθαι ἔφη, καίτοι πολλῶν παρεληλυθότων αἰώνων, ὡς ὁ Δαυὶδ ἔφη, Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.*» Καὶ μεταβάς ἐξῆς ἐπὶ τὸ ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, καὶ τὴν γῆν πάλιν τὴν σάρκα εἶναι λέγει. Γράφει δὲ οὕτω· «*Ποῖον ταύτην τὴν γῆν; ἢ ἔβλονε ὅτι τὴν ἡμετέραν σάρκα, τὴν μετὰ τὴν παρακοὴν γῆν αἴθις γενομένην· Γῆ γὰρ εἶ, φησὶν, καὶ εἰς τὴν ἀπελεύση.* Ἔδει γὰρ ταύτην ἰάσεως τυχεῖν.» Καὶ ταῦτα δὲ φάσκει, οὐ μνημονεύσας ὁ σοφώτατος ὡς καὶ ἀνωτέρω πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι ἐκτίσθαι τὴν σάρκα ἀρχὴν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ εἰρηκῶς ἔβλονε. Εἰ δὲ ὅλος διὰ τῆς γῆς τὴν σάρκα ἐβλῶν, πῶς οὐ προὔπαρχεν τῆς σαρκὸς ἀνάγκη ὁμολογεῖν τὸν λέγοντα πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι ἑαυτὸν εἶναι; *Πρὸ γὰρ τοῦ αἰῶνος*, φησὶν; *ἐθεμελίωσέ με, ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι.* Οὐκοῦν πρὸ τοῦ τὴν σάρκα ποιῆσαι ὁ ταῦτα λέγων ὑπῆρχεν. Εἰ δὲ καὶ μὴ πολλῶν αἰώνων ἐμνημόνευσεν, ἀλλ' ἐνδὸς, οὐ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐμνησθῆ εἰπὼν, *Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τοῦτου γαμοῦσι καὶ γαμίσκονται*, καὶ οὕτως οὐχ ἢ ἀρῆ ἦν ἀνεληφεν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν πρὸ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος ὑπῆρχε· ἀλλ' αὐτὸς ὁ ταῦτα διὰ Σολομῶνος διδάσκων, ὁρῆς ὅση περιπέπτως δυσχωρῆς ὁ τῆς εὐθείας καὶ (81) βασιλικῆς παρατραπαλῆς ὁδοῦ. Ὁ δὲ πρὸς τὰς εἰρημέναις ἔτι καὶ ταῦτα προσέθησι λέγων· *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι*, φησὶν· ἐνταῦθα τὰς ἀβύσσους παροιμιωδῶς ὁ προφήτης τὰς τῶν ἁγίων καρδίας εἶναι λέγει, τὰς ἐν τῷ ἑαυτῶν βῆθει τὴν τοῦ πνεύματος ἐχούσας δωρεάν· καὶ οὐ συνήσιν, ὡς πρὸ τῆς ἐνσάρκου (82) τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ προφήται, τοῦ αὐτοῦ μετέσχον πνεύματος, Μωσῆς τε καὶ οἱ ἔτι Μωσῆως παλαιότεροι. Οὐκοῦν ἀνάγκη τούτων ἀπασῶν τῶν ἀβύσσων, εἰ δὲ αἱ τῶν ἁγίων καρδίαι ἦσαν αὐταί, παλαιότερον εἶναι τὸν λέγοντα, *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι.* Πῶς οὖν δυνατόν ἦν ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀναφέρεσθαι ταῦτα; Καὶ μὴν, εἰ τις αὐτῷ παρῆν τῶν θείων Γραφῶν ἐπιστήμη, οὐκ

quo ait, *Opera autem Domini non intuebuntur, et opera manuum ipsius non intelligunt*⁸⁰. Nam si ad ista attendisset animum, illud utique cognoscere potuisset, quod ante caelum et terram, ante mundum universum, nec ante sola visibilia, sed et invisibilia, et ante opera Dei intellectualia, quæ in potentibus relucunt incorporeis, et extramundanis, erat, et præerat is, qui ista loquitur. Ille autem, transitione facta ad illud, *Ante sæcula fundavit me*, in medium denuo adducit carnem, inquit [R. XIV] : «*Ita in carne ejus præordinatam œconomiam, vocat fundamentum : quemadmodum et Apostolus ei loquitur, Fundamentum nemo aliud potest ponere, præter illud quod positum est, qui est Jesus Christus*⁸¹. » Addit : «*Unius autem sæculi isthuc meminit, in quo ea quæ ad Christum spectant, fundata esse dicit, cum tamen plura præterissent sæcula : quod et David affirmat, inquit. Qui erat ante sæcula*⁸². » Progressus hinc ad illud, *In principio, priusquam terram conderet*, ibi denuo terram esse carnem asseverat. «*Quamnam vero terram?* » Ita ait : «*certe non aliam quam carnem nostram : quæ post transgressionem, terra denum facta fuit. Terra es enim, inquit, et in terram reverteris*⁸³. «*Ille etenim persananda fuerat.* » Hæc autem ita posuit, non recordatus, pro sua sapientia quod dicitur, priusquam terra conderetur, creatam dici carnem principium viarum Dei. Quod si vero per terram indicare voluit *carnem* : quomodo cogitur confiteri non existisse ante carnem qui dicit *se priusquam terra conderetur, existisse?* Nam *ante sæculum*, inquit, *fundavit me, in principio antequam terram faceret.* Atque ita qui ista de se dixit, certe existebat ante carnem. Nec refert quod non meminerit plurimorum sæculorum, sed unius, cujus et Servator meminit, inquit, *Filii hujus sæculi dant et accipiunt in matrimonium*⁸⁴. Atque ita non caro, quam suscepit Servator noster ante præsens hoc sæculum existebat : sed ille, qui hæc eadem per Salomonem docuit ; vides ille in quas angustias se conjecerit, qui de regia et recta via declinavit. Ad illa autem dicta superius et ista addit : «*Priusquam conderet abyssos* : hic, inquit, abyssos proverbialiter propheta sanctorum corda appellavit, quæ in sua profunditate spiritus dona continebant. » Nec intelligit quod antequam in carne Servator adveniret, sancti Dei prophetæ ejusdem spiritus participabant ; Moses nimirum et adhuc illo vetustiore. Itaque necesse est antiquiorem his abyssis (si modo sanctorum corda sicut abissi) existitisse illum, qui dixit, *Priusquam abissi conderentur*, etc. Quomodo igitur ad carnem Servatoris referri poterant ? Certe, si vel tantillam divinarum

✽ Ed. Paris., pag. 158. ⁸⁰ Isa. v, 12. ⁸¹ I Cor. iii, 11. ⁸² Psal. xcii, 2. ⁸³ Gen. iii, 19. ⁸⁴ Luc. xx, 34.

(80) Vulgo ἀλλὰ [τῶν ἀοράτων] καὶ. Mox vulgo πρὸς λέγων ἰντερρ.

(81) Vulgo βασιλικῆς καὶ εὐθείας, et mox, ἔδει

πρὸς.

(82) Vulgo του om.

Scripturarum cognitionem haberet, non ita leviter et facile determinasset sanctorum corda esse istas abyssos. Instantier addit enim Moses, quod tenebrae erant super abyssum; multiplex sed inextricabilis de istis sermo scribitur in divinis Litteris. Nam Apostolus ait, *Ne dixeris, Quis ascendet in caelum? hoc est Christum deducere; aut Quis descendet in abyssum? hoc est, Christum a mortuis educere*⁸³. In quibus videtur infernales regiones abyssos nominasse. Quod clarius adhuc indicat Dominus ipse in illo cum Job colloquio suo, *Vade autem ad fontem mariae, et, In vestigiis abyssi ambulasti: aperiantur tibi praes timore januae mortis: janitores inferni videntes te, contremiscunt*⁸⁴. Sed et impiæ in abyssis potestates: de quibus dictum est, *Laudate illum de terra, dracones et universae abyssi*⁸⁵. Et ulterius illud, *Super abyssum tenebrae*. De quibus ait Moses, *Et tenebrae erant super abyssum*⁸⁶. Haec omnia qui adducere poterat, si aedulam saltem operam, et non negligentem in divinis Litteris posuisset, non otiose vocasset sanctorum corda abyssos: intellexisset enim quomodo dictum sit, et, *Abyssus invocat abyssum, ad vocem calataclarum tuarum*⁸⁷, et iterum, *Turbatae sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum*⁸⁸, et iterum, *Abyssus tanquam testis circummictus ejus*⁸⁹. Haec et his similia novisset exactius, si quae ipsi caeca subisset ut haec intelligeret: at nunc tanta ipse facilitate, tamque dissolute sanctorum corda pronuntiavit abyssos. Nec tamen ita intellexit quod vel secundum hanc interpretationem, is qui dixit, *Priusquam conderet abyssos aedram illi*⁹⁰, docere

ἂν εἰχερῶς οὕτως (83) ἀπαφάνιστο τὰς τῶν ἁγίων καρδίας εἶναι τὰς ἀβύσσους, ἐπιστήσας ὡς σπύγγος ἐν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, κατὰ τὴν Μωσαϊκῆς μαρτυρίαν, καὶ ὡς πολὺς καὶ δυσερμηνεύτος ὁ περὶ αὐτῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ φέρεται λόγος. Ὁ μὲν γὰρ Ἀπόστολος, Μὴ εἰπὴς, φησὶ, *Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν καταγαγεῖν. ἢ, Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἀβύσσον; τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν*. Ἐοικα γοῦν ἐν τούτοις τὰ τοῦ ἕδου χωρὶα καὶ κληθέναι ἀβύσσον. Καὶ αὐτὸς δὲ Κύριος σαφέστατον τοῦτο παρίστη ἐν τῷ πρὸς τὸν Ἰωβ χρηματισμῷ λέγων (84)· *Ἦλθεσθε δὲ ἐπὶ πηγήν θαλάσσης, ἐν δὲ ἴχθυσι τῆς ἀβύσσου περιπέτησας ἀνοίγονται δὲ σοὶ πόδες κυλῆαι θανάτου· κυλῆροι δὲ ἕδου ἰδόντες σε, ἐκτεθαύνησαν*. Καὶ τὰς ἐν τῇ ἀβύσσῳ δὲ δυνάμεις πονηρὰς, περὶ ἑν εἰρηται, *ἀνεῖται αὐτὸν ἐκ τῆς γῆς, θράσκοντες, καὶ πᾶσαι αἱ ἀβύσσοι· καὶ ἐπὶ τὸ, Ἐσάνω τῆς ἀβύσσου σπύγγος· περὶ οὗ Μωσῆς ἔφη, Καὶ (85) σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου· ταῦτα πάντα μαθὼν, εἴπαρ ἦν ἐκπόνως, ἀλλὰ μὴ ἐξήτηλας ταῖς θείαις ἀνετυχημέναις Γραφαῖς, οὐκ ἂν τὰς τῶν ἁγίων καρδίας ἐτόλμα εἰπεῖν τὰς ἀβύσσους, ἔγωγ δ' ἂν, ὅπως εἰρηται καὶ τὸ, *Ἀβύσσος ἀβύσσον ἐκκαλεῖται εἰς πηγήν τῶν πατρῴακτῶν σου· καὶ αὐδὶς, Ἐταράχθησαν ἀβύσσοι, πλήθος ἤχους ὕδατος· καὶ πάλιν, Ἀβύσσος ἕως ἰσότητος τὸ περιβάλλουσι αὐτοῦ*. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ἀβελβὰ διεκρίθωσιν ἂν, εἰ τις ἦν αὐτῷ φρόντις τῆς τούτων καταλήψεως· (86) νῦν δὲ προχειρῶς οὕτως καὶ διαλελυμένως τὰς τῶν ἁγίων καρδίας τὰς ἀβύσσους εἶναι ἀπαφηνόμενος, οὐδ' οὕτως συνήσαν, ὡς πρὸ τῶν ἁγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, τῶν ἐξ αἰῶνος γινομένων, ἐαυτῶν ὑπάρχειν ἰδίδαξεν ὁ εἰπεῖν, *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι· ὡς πανταχόθεν μὴ δύνασθαι τῇ σαρκὶ τοῦ Σωτῆρος ἐφαρμόζειν τὰς προκειμένας λέξεις*. Ὁ δὲ (87) ἐφ' ἑτέραν μεταθεῖς βῆσεν τῆς αὐτῆς Γραφῆς, καὶ αὐτὴν οὕτως ἐρμηνεύει λέγων· *Τί τοίνυν ἐστὶ καὶ τοῦτ' ἐν κεφάλαιον, Πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων; τοὺς ἐἴρους ἀποστόλους εἶναι φησιν. Τοῦτο δὲ ἡμῶν ἐν μυστήριον παρίστησιν ἢ τῆς Ἐξόδου γραφῆς, τοὺς τῶν ἀποστόλων τύπους κάλαι προαγορεύουσα. Δεῖ δὲ δεκα γὰρ ὄντων τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστόλων, δώδεκα ἐ πηγῶν μέμνηται. Καὶ ταῦτα λέγων οὐ συνήσαν, ὡς καὶ τοῦ Ἰσραὴλ δώδεκα ἦσαν φυλαὶ, καὶ δώδεκα οἱ τούτων πατριάρχαι, μὴ τε βίβλος ἢ τῶν δώδεκα προφητῶν ἀλλὰ καὶ δώδεκα τῆς ἡμέρας ὥραι, καὶ μῆνες τοῦ παντὸς ἔτους δώδεκα. Τί οὖν μᾶλλον ταῖς ἀποστόλοις ἢ ἐκείνοις ἀπασιν ὁ τῶν δώδεκα διάφερον ἀριθμὸς; Εἰ δὴ τοῦ ποσοῦ τις ἀριθμὸς τὴν αἰτίαν αὐτῷ τῆς τοιαοῦτ' οὗ λόγου παρίσχειν ἐρμηνεύει, χρῆν δὲ συνιδεῖν ὡς καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ προφήται, καθὼς τοῦ αὐτοῦ μετέσχον Πνεύματος ἁγίου, οὐκ ἦσαν ἀ-**

⁸³ Vulgo ἀπαφάνιστο.

⁸⁴ Ἦλθεσθε vulgo.

⁽⁸⁵⁾ Vulgo σκότος; [ἦν] ἐπάνω.

⁽⁸⁴⁾ Vulgo νυνί.

⁽⁸⁷⁾ Vulgo ἀφ'.

⁸⁶ Rom. x, 6, 7. ⁸⁷ Job. xxxviii, 10, 17. ⁸⁸ Psal. cxxviii, 7. ⁸⁹ Gen. i, 2. ⁹⁰ Psal. xli, 8. ⁹¹ Psal. lxxvi, 17, 18. ⁹² Psal. ciii, 6. ⁹³ Prov. viii, 21. ⁹⁴ ibid. ⁹⁵ Exod. xv, 27.

λέγροι τῶν πηγῶν. Διὸ λέλεκται περὶ αὐτῶν ἐν Ψαλμοῦς, Ἐν Ἐκκλησιαίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραήλ. Ὅσοι καὶ πρὸ ἱκαίων τῶν πηγῶν, ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν τὸν Ἰῶν εἶναι (88) τοῦ Θεοῦ τὸν λέγοντα, Πρὸ τοῦ προσελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων. Ὁ δὲ ἐπάκουσον ἔπος ἑρμηνεύει λέγων· « Εἰκότως οὖν περὶ τῆς κατὰ σάρκα (89) γενέσεως ὁ « Δεσπότης, διὰ τοῦ προφήτου Σολομῶνος λέγων, « Πρὸ τοῦ προσελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, » ἔφη. Καὶ ἐπιφέρει· « Ὅπως γὰρ ὁ Σωτήρ πρὸς « τὰς ἱερὰς πηγὰς ἔφη, Πορευθέντες μαθητεύσατε « πάντα τὰ ἔθνη. » Εἶδ', ὡσπερ συναγαγὼν τὸν λόγον, τὸ συμπέρασμα ἐπάγει τῇ αὐτοῦ διηγήσει, λέγων· « Πανταχόθεν ἐβλήθη ἔστι, τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους καὶ πηγῶν τροπικῶς ὠνομάσθαι ὅτι τοῦ προφήτου· » « καὶ τοὺς μὲν ἀποστόλους τὰς πηγὰς εἶναι βούλεται, οὐκ ἀρέσκουσι δὲ αὐτῷ οἱ προφῆται. Διὰ τί; ἀλλ' ὅτι μὴ εἰδύνατο τὴν σάρκα τοῦ Σωτήρος πρὸ ἱκαίων διδοῖναι. Καίτοι καὶ πρὸ τῶν κατὰ φύσιν αἰσθητῶν πηγῶν, ὧν καὶ Μωσῆς ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ, εἰπὼν, Πηγὴ δὲ ἀνέβουεν ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐκπέτρε παρ' τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· καὶ αὐθις, Ποταμὸς δὲ ἀναπορεύεται ἐξ Ἐδέμ, ποτίσκει τὸν παράδεισον, προῦπήρχεν ὁ τοῦ Θεοῦ Ἰῶς, ὁ ταῦτα ἐν Παροιμίαις περὶ αὐτοῦ διδάσκων. Ὁ δὲ τῷ Ἰῶδ χρηματίζων, καὶ πηγῶν θαλάσσης μνημονεύει λέγων· Ἥλιθος δὲ ἐκ πηγῆς τῆς θαλάσσης· ἐν δ' Ἰχθυῶν ἀθύσσου σαρπηδέτρας. Ἐπιπέδον καὶ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ὕδατά τινα εἶναι ἡ Γραφή διδάσκει, ἡ λέγουσα, Αἰνεῖτε αὐτόν, οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ ὕδατα τὰ ὑπερένω τῶν οὐρανῶν, ἀκλουθόν (90) ἔστι κακίων τῶν ὕδατων, ὅποια ἂν ὑπάρχη φύσιν, νοῆσαι τίνας εἶναι πηγὰς, ἔπος κακίων προσβύταρος ἀποδείχθη ὁ εἰρηκῶς αὐτὸν προῦπάρχειν πρὸ τοῦ προσελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων. Ὁ δὲ μηδὲν τούτων ἐπιστήσας τὸν νοῦν, μηδὲ ποιεῖν ἐθέλων, τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένει. Ἐπει καὶ ταῦτα φάσκων, Πρὸ τοῦ ἔρη δὲ δρασεθῆναι, φησὶν, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. Ὅρη καὶ βουνούς, τοὺς ἀποστόλους, καὶ τοὺς τῶν ἀποστόλων διαδόχους λέγει, ἵνα παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, τῆνικαὶ τὰ τοὺς δικαίαν πολιτείας (91) παροιμιωδῶς σημαίνῃ. Οὐκοῦν οἱ αὐτοὶ (92) ἦσαν καὶ αἱ πηγαί, (οἱ) αὐτοὶ καὶ τὰ ἔρη, οἱ αὐτοὶ καὶ οἱ βουνοί· ἀλλ' ὡσπερ οὐκ ἔχει φύσιν, ἐπὶ τῶν θεωρουμένων πηγῶν τε καὶ ὀρέων τὰ αὐτὰ φάσκων εἶναι (οὐδὲν γὰρ κοινὸν ὡς ἐν ποιότητος λόγῳ πηγῶν ὕδατων πρὸς τὰ τῶν ὀρέων ἀναστήματα), τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἀλληγορικῶς κατὰ διάνοιαν θεωρουμένων παραστήσαι χρὴ διαφορὰν τῶν κατὰ τὴν θεωρίαν νοουμένων, πηγῶν τε καὶ ὀρέων καὶ βουνῶν· ἀλλ'

saerant. Quocirca de illis in Psalmis dicitur : In Ecclesiis laudate Deum Dominum de fontibus Israel⁸⁸. Ut necesse sit nos confiteri Filium Dei existisse ante fontes illos, eum qui dixit, Priusquam prodirent fontes aquarum. Is quomodo hoc interpretetur audi : « Quocirca nec immerito Dominus « per prophetam Salomonem dixit, Priusquam « turrent fontes aquarum, de sua secundum carnem « generatione. » Addit : « Ita enim Servator, ad « sanctos fontes dixit, Euntes docete omnes gen- « tes⁸⁹. » Postremo, veluti recollectis omnibus, intro- ducit conclusionem disputationis suae : ✠ Ita omni- « modo perspicuum est, sanctos apostolos figurate « fontes appellatos a propheta. » Apostolus vult fontes nominari, at minime ei placent prophetæ. B Cur ita? nimirum quod ante illos carnam Servatoris exhibere nequibat. Et tamen Dei Filius qui hæc in Proverbis de seipso usurpavit, erat ante illos fontes naturales, quorum meminit in cosmopœia sua Mo- ses, ubi ait, Et fons de terra ascendebat, et irrigabat faciem universæ terræ⁹⁰, et iterum, Fluvius de Edem egrediebatur, et paradysum irrigabat⁹¹. Qui et cum Jobo collocutus fontium quoque maris me- minit, Venisti autem ad scalariginas maris : ambulasti per vestigia abyssi⁹². Cum vero et super colles aquarum mentio fiat in Scripturis, utpote ubi legitur, Laudate Dominum, celi atque aquæ quæ sunt super cælos⁹³ : consequens est ut quæ sit illarum aquarum natura dispiciamus : quinam sint illarum fontes, ut et hisce antiquior ille declaratur, qui ait se existisse cum nondum prodirent fontes illarum aquarum. At vero nulli horum advertens animum Marcellus, nec in his indagandis collocans operam, in sententia sua persistit. Nam et illa, Priusquam montes firmarentur : et, Ante omnes colles geniti me, ad eundem modum interpretatur, montes et colles apostolos esse inquiring, et apostolorum successores : ut proverbialiter, præter morem apud alios usurpa- tum justam reipublicæ administrandæ formam signifi- ficaret. Quocirca fontes, et montes, et colles idem significabant. Sed veluti secundum naturam nom- est, ut qui oculis cernuntur fontes atque montes, iidem sint (neque enim aquarum fontes habent al- l. quid commune cum montium cacuminibus) pari modo, et in illis quæ allegorice intelligenda sunt, instituenda est diversitas inter illa quæ per fontes, colles, montes intelliguntur. Ille autem nihil trutinatum intelligens, sed omnia permiscens, quæ est ipsius animi levitas, eosdem utique per omnia de- signat, fontes aquarum, et montes atque colles. Hæc

✠ Ed. Paris., pag. 160. ⁸⁸ Psal. LXVII, 37. ⁸⁹ Matth. XXVIII, 19. ⁹⁰ Gen. II, 6. ⁹¹ Ibid. 10. ⁹² Job XXXVIII, 16. ⁹³ Psal. CXLVIII, 4.

(88) Vulgo τοῦ Θεοῦ λέγοντα.
 (89) Vulgo γενήσεως.
 (90) Vulgo ἔστι, et mox ὅποια δ' ἂν ὑπάρχη, τὴν φύσιν νοῆσαι τίνας εἶναι [ἄς] πηγὰς etc. et mox προῦπάρχειν αὐτόν.
 (91) Παροιμιωδῶς σημαίνῃ. Deest hic aliqua vox significandæ sententiæ quæ hiat, forte μεταρρομή- νους, αὐτὸ ἀσπασαμένους aut simile quid hoc sensu,

ut significet eos qui; præter morem aliorum, justam vivendi rationem amplexi saerant. Quæ sequuntur sic forte legenda et distinguenda sunt, οὐκοῦν, εἰ αὐτοὶ ἦσαν καὶ αἱ πηγαὶ αὐτοὶ, καὶ τὰ ἔρη, καὶ αὐτοὶ οἱ βουνοί. M.
 (92) Vulgo ὅτι αὐτὰ ἦσαν καὶ αἱ πηγαὶ αὐτοὶ καὶ τὰ ἔρη οἱ αὐτοὶ, καὶ οἱ βουνοί.

insuper omnia apostolos esse ait, differentiæ nulla habita ratione. Quorum igitur illos, qui per justitiam et pietatis cultum, ante Servatorem incarnatum consummabantur, montes et colles non appellavit? Nimirum quod priorem illis, non poterat Servatoris carnem substituere. Est ergo violentia iniuis et coacta interpretatio, dictionum jam commemoratarum, si referantur ad carnem illam Servatoris.

✠ Quomodo autem et illud, *Genuit me*, ad carnem queat adaptari? se certe genitum affirmat ante fontes, ante montes, ante omnes colles, ubi ait, *Domini condidit me principium viarum suarum ad opera sua, ante sæcula fundavit me*. Si caro ista diceret ut Marcello visum, quomodo caro dixerit, *Ante omnes colles gignit me*? Esto enim, fuerit ante apostolos caro: at quo pacto seipsam ipsa a Deo factam dixerit? Visum est Marcello affirmare carnem cum non existeret prius, conditam fuisse. Ait enim: « Revera creavit qui quod non erat fecit Dominus: «oster Deus. Carnem enim Verbum sumpsit quæ non erat, sed condidit illam quæ non erat. » Novimus ita illam conditam, at genitam a Deo illam quomodo dicetur, cum affirmet Servator, *Quod de carne gignitur caro est* ⁹⁷; et Apostolus inquit: *Factus de muliere, factus sub lege* ⁹⁸. Quomodo igitur caro de Deo universorum dixerit, *Ante omnes colles genuit me*? Ita arbitror unicuique jam patescere, quam coactam hæc admittant interpretationem. At sine omni violentia dixerit quispiam in Filium Dei, semota allegorica figura ista vere convenire. Nam et ante tellurem subsistebat. Erat, et præerat, priusquam prodirent naturales aquarum scaturigines; ante abyssos commemoratas; priusquam terræ figura esset ordinata, per montium et collium surrectiones: *Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ⁹⁹. At si quispiam hic interroget, cur se non dixerit præexistisse ante cælos, et ante ea quæ sunt in cælis, aut quæ supra sunt; ante divinas et supermundanas potestates et spiritus: dicetur quod eorum non meminit Scriptura, propterea quod per hæc Proverbia, pædagogica quædam animo infantibus protendebatur: quod satis patet, cum dicatur interdum, *Attende, fili, ad instructionem patris tui, et ne rejicias leges matris tuæ* ¹⁰⁰; aliquando, *Fili, adverte animum ad leges meas, et aurem accomoda verbis meis* ¹⁰¹. Et iterum, *Fili, ne contempnas instructionem Domini, et cum ab illo increperis, ne deficias* ¹⁰²; et, *Fili, si tibi probus fueris, probus iidem eris et vicinis. Quod si improbus evadas, tum solus certe exhaustus mala* ¹⁰³. Innumera his similia, de Proverbiorum

ὁ (93) μηδὲν βεβασανισμένον ἐπιστάμενος, τὰ πάντα φύρων ἐκ ἀρχαίων, τοὺς αὐτοὺς εἶναι ἀποπέφανται καὶ πηγὰς ὕδατων, καὶ ὄρη, καὶ βουνούς, φησὶ τα πάντα ταῦτα εἶναι τοὺς ἀποστόλους, οὗ διαστειλάμενος τὸν τῆς διαφορᾶς τρόπον. Τί οὖν οὐχὶ καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν δικαιωσύνῃ καὶ (94) θεοσεβείᾳ (95) τελειωθέντας ὄρη καὶ βουνούς ὁμοίως ἐπακάλει, ἀλλ' ὅτι μὴ πρὸ ἐκείνων οὐδὲ τε ἦν τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ὑφίστασθαι. Οὐκοῦν βίαιος καὶ καταναγκασμένη τῶν προκειμένων λέξιων ἡ ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀναφορὰ. Πῶς δὲ καὶ τὸ, *γεννᾷ με, ἐφαρμόσεται τῇ σαρκί*; πρὸ γὰρ τῶν πηγῶν καὶ πρὸ τῶν ὄρων καὶ πρὸ τῶν βουνῶν γεγενῆσθαι ἐφησεν ἑαυτὸν, εἰπὼν, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὕδων αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με*. Εἰ δὲ οὖν ἡ σὰρξ ταῦτα φάσκει, ὡς *Μαρκέλλω δοκίμ, πῶς τὸ, Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με*, εἰποι ἂν ἡ σὰρξ; Ἔστω γὰρ πρὸ τῶν ἀποστόλων ἡ σὰρξ (96)· ἀλλὰ πῶς αὐτὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι φησιν ἑαυτὴν; τὸ μὲν γὰρ ἐκτίσθαι μὴ οὔσαν πρότερον τὴν σάρκα ἐδόκει *Μαρκέλλω* λέγειν. Ἐφη γὰρ: «Ἐκτίσεν ἀληθῶς τὸ μὴ ὄν πεποιτ,» ἢ πῶς ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ Θεός. Οὐκ οὔσαν γὰρ τὴν σάρκα ἦν ἀνελεῖσθαι ὁ Λόγος, ἀλλὰ μὴ οὔσαν ἐκτίσασθαι. Τὸ μὲν οὖν ἐκτίσθαι ἐργωμεν, τὸ δὲ καὶ γεγενῆσθαι αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πῶς ἂν ἀπεδοθεῖν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος, *Τὸ γεγενῆσθαι ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν*; καὶ ὁ Ἀπόστολος δέ φησι *Γενόμενος* (97), *ἐκ γυναικὸς, γενόμενος ὑπὸ τοῦ σώμου*. Πῶς οὖν ἡ σὰρξ εἶπεν ἂν περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄρων τὸ, *Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με*; Ταῦτα μὲν οὖν ὡς βεβασμένην ἔχει τὴν ἐρμηνείαν εἶμαι παντὶ τῷ καταφανὲς εἶναι. Ἀδιάστως δ' ἂν εἰποι (98) τις τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ δίχα παντὸς ἀλληγορικοῦ τρόπου, ταῦτα ἐπαληθεύειν, ἐπαὶ καὶ τῆς γῆς προὑπήρχεν, ἦν τε καὶ προῆν πρὸ τοῦ προσελθεῖν τὰς σωματικὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, καὶ πρὸ τῶν (99) αἰσθητῶς λεγομένων ἀθύρων, καὶ πρὸ τοῦ συστήσθαι αὐτὸ τῆς γῆς σχῆμα ἐν τοῖς τῶν ὄρων καὶ τῶν βουνῶν ἀναστήμασι. *Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*. Εἰ δ' ἐρωτήσῃ τις, διὰ τί μὴ πρὸ τῶν οὐρανῶν, μηδὲ πρὸ τῶν ἐν οὐρανοῖς, ἢ τῶν (1) ἐπέκεινα θεῶν καὶ ὑπερκοσμίαν δυνάμεων τε καὶ πνευμάτων, ἑαυτὸν εἶναι ἐδίδασκει λελέξεται αὐτῷ, ὅτι τούτων τέως ἐμνημόνευσεν ὁ Λόγος, ἐπειδὴ παιδαγωγίαν τινὰ διὰ τῶν Παροιμιῶν τοῖς τὰς ψυχὰς νηπίους παρεδίδου. Ὁ καὶ ὄηλον τυγχάνει ἐκ τοῦ ποτε λέγεσθαι, *Ἄκουε, υἱέ, παιδείαν πατρός σου, καὶ μὴ ἀπόσῃ θεσμούς* (2) *μητρὸς*

✠ Ed. Paris., pag. 161. ⁹⁷ Joan. iii, 6. ⁹⁸ Gal. iv, 4. ⁹⁹ Joan. i, 3. ¹⁰⁰ Prov. i, 8. ¹⁰¹ Prov. iv, 20. ¹⁰² Prov. iii, 11. ¹⁰³ Prov. ix, 12.

(93) Vulgo μὲν μηδὲν.

(94) Vulgo εὐσεβεία.

(95) *Τελειωθέντας ὄρη*. Lege καὶ πηγὰς, καὶ ὄρη, καὶ βουνούς. Statim: lege πρὸ πάντων τῶν βουνῶν γεγενῆσθαι. M.

(96) Vulgo *ἀλλὰ πῶς αὐτῆρ*. Lego, Ἀλλὰ πῶς αὐτῆρ, neque caro, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φησὶ γεγενῆσθαι αὐτῆρ (Imo et ἑαυτῆρ cum codd.) M.

(97) Vulgo *γεννώμενος*, et mox πρὸ πάντων β. et

παντὶ τῷ.

(98) *Τίς τὸν Υἱόν*. Esset τις, εἰς τὸν Υἱόν. M.

(99) Vulgo om. αἰσθητῶς et αὐ.

(1) *Ἐ τῶν ὑπέκεινα*. Imo ἐπέκεινα [sic codd.], de potestatis quæ sursum erant loquitur. M.— Mox vulgo λέξεται.

(2) Vulgo [τῆς] μ. et mox οὖν, καὶ πάλιν, pro οὖς, καὶ αἰθίς, et γέννης pro γένη.

σου πῶς ἐσθ, Ἰθ, ἐμοῖς νόμοις πρόσχε, τοῖς δὲ ἐμοῖς ῥήμασι παράβαλλε σὲν οὐδ'· καὶ αὐθις, Ἰθ, μὴ ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου, καὶ μὴ ἐκλύου ἐπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος· καὶ, Ἰθ, ἐὰν καλῶς γένη ἐν- τῷ, καλὸς ἐσθ καὶ τοῖς πλῆστον· ἐὰν δὲ κακῶς ἀποθῆς, μόνος ἀντλήσεις τὰ κακὰ (3). Μυρία δὲ ἂν καὶ αὐθις τούτοις ὁμοία, καθ' ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς βί- βλου τῶν Παροιμιῶν ἀναλέξη, δι' ὧν ὁ Λόγος φαίνε- ται νηπίοις τὰς ψυχὰς προσδιαλεγόμενος. Οὕτω καὶ Μωσῆς παιδαγωγὸς τῶν ἀτελῶν τὰς (4) φρένας ὑπάρ- χων, οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῆς τῶν ὀρατῶν δημιουργίας ἐμνημόνευσεν· οὐ μὴν καὶ κτίσεως ἀγγέλων, οὐδὲ θείων δυνάμεων, οὐδὲ πνευμάτων ἁγίων, τῷ μὴ χεῖρῆν πῶ τὴν τούτων διδασκαλίαν τοὺς αὐτῷ μα- θητευομένους. Εἰκότως τοιγαροῦν καὶ ὁ ἐν ταῖς Παρ- οιμίαις Λόγος, ὡς τοιούτοις ἀπὸ τῶν περὶ γῆν ὀρῶν τε καὶ βουνῶν, καὶ πηγῶν, ὡς ἀπὸ γνωριμιωτέρων τὴν διδασκαλίαν ἐποιεῖτο· ὡς ἐξ ὑποβάθρας ἀρέα- μνος ἐπὶ τὰ κρείττω χειραγωγῆσαι τοὺς παιδαγω- γουμένους, ἀπὸ τε τῶν σμικροτέρων ἐπὶ τὰ θειότερα διαβαίνειν παρασκευάσει. Ταῦτα μὲν οὖν, εἰ μηδὲν τις πέρα τῆς λέξεως περιεργάζεται· εἰ δὲ βαθύτερόν τις καὶ ταῦτα νοεῖν ἐθέλοι, οὐ μᾶλλον ἐπὶ τοὺς ἀπο- στέλους, ἢ ἐπὶ πάντας τοὺς πῶποτε γενομένους δι- κασταί καὶ θεολογίαις ἀνδρας αὐτὰ ἐκδέχεται, διαθή- σεται δὲ ἐνθὲν καὶ ἐπὶ τὰς θείας καὶ ἀγγελικὰς δυ- νάμεις, ἕρη λέγων καὶ βουνοὺς αἰνίττεσθαι ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων καὶ πνευμάτων θείων διαφορὰς, θρόνους τε καὶ κυριότητας καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, οὗτι (5) δὴ καὶ ταῦτα πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἀκτισθαι καὶ πρὸ πάντων αὐτῶν εἶναι τούτων, ὁ θεὸς ἐδέξαεν Ἀπόστολος (6), ἐνθὲν (ὡς) εἰκὸς ὀρμώμενος, διὰ τὸ λέγεσθαι ἐν τούτοις ἐκ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ τὸ, Πρὸ τοῦ ἕρη ἐδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάν- των βουνῶν γερῶν με. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα ἑδρασθαι ἕρη, μόνον δὲ αὐτὸν γεγενῆσθαι πρὸ τῆς τῶν δηλω- θέντων συστάσεως. Οἶδε δὲ τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσα- λὴμ ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, καὶ τὸ οὐράνιον ἕρος ἐπ' ᾧ ταύτην εἶναι φησι λέγων· Προσεληλύθατε Σιών ἕρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ ἐπ' οὐ- ρανῷ, καὶ μυρίασιν ἀγγέλων, παγγηγύροι καὶ Εκ- κλησίαις πρώτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρα- νοῖς. Καὶ τούτων τοιγαροῦν ἀπάντων προὑπάρχων ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Ἰθὸς τὰ τῆς οἰκίας ἀπορρήτου γεννήσεως ἐπιχεκρυμμένως, διὰ τῶν Παροιμιῶν ἠνί- τετο. Καὶ οὗτι γε ταῦτα ὑπέβαλλε νοεῖν, δῆλον ἂν γέ- νοιτο ἀφ' ὧν συνάπτει ἐξῆς λέγων· Ἦνθα ὁ γενναῖος τῶν Γραφῶν ἐρμηνεύς ἀποκλεισθεῖς ἐστὶ (7), μηκέθ' ὑπερβάς, τῷ μὴ δεδυνῆσθαι ἐξομαλίσει τὴν ἀκολου- θίαν τῆς ἀποδοθείσης αὐτῷ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σω- τήρος ὑποθέσεως. Ἄνω γὰρ καὶ κάτω τῆς σαρκὸς μνημονεύσας, καὶ πάντα εἰρησθαι περὶ τῆς σαρκὸς

A libro per seipsum quis collegerit negotio nullo, qui- bus illud liquet Verbum ibi sermones instituere cum animo admodum pueris. ✕ Ad istum modum et Mo- ses imperfectorum secundum animos pædagogus cum esset, cæli et terræ, et visibilium commemorat condituræ : non autem creationis angelorum, nec divinarum potestatum, nec sanctorum spirituum, eo quod non possent capere doctrinam istam illi, qui in disciplinam ei tradebantur. Ut nec injuria Verbum, dum loquitur hic in Proverbiis, ad istius- modi auditores doctrinam suam, a terrenis montibus deducat, a collibus et aquarum scaturiginibus ; ut- pote a magis cognitis : atque ita exoritur ab inferioribus positus, informantos quasi manu deducat ad eximiora : et a minutioribus sic ad magis divina transcen- dere illos faciat. Hæc ita esto, si non ultra voces quis curiosius inquiret. Quod si quis profundio- rem harum rerum intelligentiam percipere velit, certe non magis ea ad apostolos quam quosvis justos et dilectos Deo retulerit : et ita transcenderit inde ad divinas et angelicas potestates : per montes et colles designari intelligens angelorum et archangelorum et divinorum spirituum differentias, thronos, domi- nationes, principatus, potestates. Jam vero quod ista omnia per illum, et ad illum creata fuerint : et quod ante ista omnia, ipse subsistebat, divinus docet Apostolus, inspiratus, ut par est credere, divini- tus ; cum in persona Filii Dei hæc usurparet, *Priusquam montes fundarentur, ante omnes colles genuit me.* Et alia quidem omnia facta dicit : solum vero ipsum genitum ante constitutionem supradictorum. Novit autem idem Apostolus et Jerusalem cælestem, et montem in quo illa conditur cælestem, ubi ait, *Accessistis ad montem Sion, et civitatem viventis Dei, Jerusalem in cælis, ad multitudinem innumeram an- gelorum, panegyrim et Ecclesiam primogenitorum in cælis descriptorum* ⁸². Ante ista quidem omnia exsistens unigenitus Dei Filius, quæ ad ipsius ineffabilem spectabant generationem, abscondite in Prover- biis intimavit. Et quod hunc subesse sensum vole- bant intelligi patet ex iis quæ statim adjungit, *Cum cælos appararet, illi prævens adfui.* Hic jam egregius interpres Scripturarum exclusus substitit, nec trans- ire potuit : quod consequentiam reddendæ supposi- tionis de carne Servatoris, complanare nequiret. Mentione enim facta susquedeque carnis, et omnia quasi dicta de carne exposita proponens ✕ (nam ad usque montes et colles evasit, quos apostolos ar- bitratur esse), quæ sequuntur silentio deinceps lubens transmisit, non ausus ulterius in Scripturis progredi. Atque ita fibulam orationi apposuit. Post quamplurima intermemo sermone transacta, ab ac- ceptione illa carnali resilit, fassus Dei Verbum ista

✕ Ed. Paris., pag. 162, 163 ⁸² Hebr. xii, 22, 23.

(3) Μυρία αὐτός. Lege μυρία δὲ [imo δ' ἂν cum codd.] καὶ αὐτός.

(4) Vulgo ψυχὰς et mox τὸ μὴ et infra καὶ διαβ.

(5) Vulgo δὲ et mox ἐκτίσθη.

(6) Ἐνθὲν εἰκός. Deest, ὡς, ὡς εἰκός. M.—Mox vulgo πρὸ τὰ ἕρη.

(7) Μὴ καθ' ὑπερβάς. Forte, μὴ κάτω διαβάς. M.—Vulgo μὴ μηκέθ' ὑπερβάς.

prolocutam; verba ejus sunt [R. LIV coll. p. 41 D, 419 D, 166 A]: « Priusquam esset mundus, erat « jam Verbum in Patre. Cum vero omnipotens « Deus, omnia ea condere apud se constituerat, quæ « sunt in cœlis et super terram: mundi certe pro- « ductio efficaci operatione indigebat. Et cum præ- « ter Deum, nihil prorsus esset (nam ponitur in « confesso quod fuerint omnia ab illo condita), tum « procedens Verbum, factum est mundi conditor, « quod existens prius intus, illum ipsum apparabat « quemadmodum nos propheta docet Salomon: *Cum « appararet terram, una præsens aderam* ⁸⁸. Et, *Cum « fontes qui sub cælo sunt firmos poneret, et solidaret « firmamenta terræ, eram apud eum adaptans ea.* « *Ego eram in qua oblectabatur* ⁸⁹. Procul dubio al- « quidein gaudebat Pater, cum per Verbum suum « sapienter et potenter hæc omnia faceret. » Hæc Marcellus. Qui si vix tandem agnovit hæc in perso- na Verbi dicta esse, necessario consisteri cogetur, universam ibi dictorum compagem, de eodem Dei Verbo usurpatam. Nam qui dixit, *Cum præpararet eam, una ei aderam*, idem Verbum scilicet erat qui et dixit, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. Una etenim eademque persona representabatur, in principio hujus passus, quæ et omnia deinceps exsequabatur. Ille ergo qui dixit, *Dominus condidit me principium viarum suarum*, substitulit illud, *Ante sæcula fundavit me*: et, *In principio antequam terram conderet*: et, *Antequam montes firmarentur, ante omnes colles genuit me*; et, *Cum præpararet cœlos, ei aderam*. Inque idem et sequentia apposuit. Quod si Verbum erat is qui ista dixit, « quomodo erat intus in Deo, coingentus Deo? « unum existens idemque cum eo? et tamen secondi- « tum et genitum proficitur? Nam: unica persona, quod « dictum est demonstratur universa illa, quæ dicta « sunt complexa. » Quod si tandem sero licet consisten- tur hæc in persona Verbi, quod in Deo erat, dicta esse, certe violentum deprehenditur et coactum, quod ad carnem Servatoris referretur, et ea ita omnia cruda, inepta et vana manifestantur. Quod si caro Servatoris locuta est, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*, ut ipsi visum est interpretari: et si caro ante sæcula fundatur: et in principio priusquam terram conderet, terram ut vult carnem dixit, eo quod dicebatur, *Terra es, et in terram revertere* ⁹⁰: et si caro erat quæ dixit, *Priusquam faceret abyssos, priusquam scaturirent fontes aquarum, priusquam montes firmarentur, ante omnes colles genuit me*: quod illa caro nempe progenita fuerat ante electionem apostolorum, ut placuit huic prudenti viro, sequitur tum certe, et in persona ejusdem carnis illud dictum, *Cum pararet cœlos*,

Ἀ ἀποφηνάμενος (μέχρι γὰρ τῶν ὀρῶν καὶ τῶν βουνῶν ἔφθασε, τοὺς ἀποστόλους ταύτ' εἰπὼν εἶναι), τὰ δὲ γὰ τούτοις ἀκόλουθα ἔκων παρέδωκε σιωπῇ, μηκέτι τῆς Γραφῆς παραιτέρω προελθεῖν τολμήσας. Ἐνετύθη μὲν οὖν Ἰσθησι τὸν λόγον· μετὰ πλείστα δὲ ὅσα μεταξὺ αὐτῶν λελαγμένα, ἀφίσταται μὲν τῆς ἐπὶ τὴν σάρκα ἐκδοχῆς, ὁμολογεῖ δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἶναι τὸν ταῦτα φησάντα. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμασι· « Πρὸ γὰρ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι: ἦν Λόγος ἐν τῷ Πατρὶ. » Ὅτι δὲ ὁ παντοκράτωρ Θεὸς πάντα τε ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ποιῆσαι προΐετο, ἐνεργείας ἢ τοῦ κόσμου γένεσις εἶδειτο ἑρασιτικῆς, καὶ διὰ τοῦτο, μηδενὸς ὄντος ἑτέρου πλην Θεοῦ (πάντα γὰρ ὁμολογεῖται (8) ὑπ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι), τότε τὸ Λόγος προελθὼν ἐγένετο τοῦ κόσμου ποιητής, ὁ καὶ πρότερον ἔνδον νοητῶς ἐτοιμάζων αὐτὸν, ὡς ἐδιδάσκει ἡμᾶς ὁ προφήτης Σολομὼν, Ἦν ἦνκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, λέγων, *συμπαρήμην αὐτῷ*· καὶ, *Ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγάς τῆς ὑπ' οὐρανόν· ἡν ἦνκα ἰσχυρὰ ἐποίησε τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἕμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα*. Ἐγὼ ἕμην ἢ προσέχαιρε· ἔχαιρε γὰρ εἰκότως ὁ Πατὴρ μετὰ σοφίας καὶ δυνάμεως διὰ τοῦ Λόγου πάντα ποιῶν. » Ταῦτα Μάρκελλος. Εἰ (9) δὴ οὖν ἐκ προσώπου τοῦ Λόγου εἰρησθαι αὐτὰ μόγις ποτὲ ὁμολόγησεν, ἀνάγκη αὐτὸν παραδέξασθαι πᾶσαν τὴν σύμψρασιν τῶν προκαιμένων ἐπὶ τὸν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀναφέρεσθαι. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Ἦν ἦνκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, *συμπαρήμην αὐτῷ*, αὐτὸς (10) ἦν ὁ καὶ τὸ, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*, φησας· ἐν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἀρχομένους ἡμῖν ἐδέχθη, τὸ πάντα διεξέδουον τὰ προκαιμένα. Αὐτὸς τοιγαροῦν εἰπὼν, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*, ἐπήγαγε τὸ, *Πρὸ τῶν αἰώνων ἐθεμελίωσέ με*· καὶ τὸ, *Ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι*· καὶ τὸ, *Πρὸ τοῦ ἔρη ἐδρασθῆναι*· πρὸ δὲ πάντων (11) [βουνῶν] *γεννᾷ με*. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τὸ, Ἦν ἦνκα ἡτοίμαζεν τὸν οὐρανόν *συμπαρήμην αὐτῷ*, συνῆψε καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτοις. Εἰ ἐπὶ οὖν ὁ Λόγος ἦν ὁ ταῦτα φησας, « πῶς ἔνδον ἦν ἐν τῷ Θεῷ καὶ συναγέννητος ὧν τῷ Θεῷ, ἐν τε καὶ ταῖς τὸν ὑπάρχων αὐτῷ, ἐκτίσθαι ἑαυτὸν ἔλεγε καὶ γενῆσθαι; ἐν (12) γὰρ καὶ, ὡς ἔφη, ἀπαδείχθη ἐπὶ πρόσωπον τὸ πάντα διεξίδον τὰ προκαιμένα. » Εἰ δὲ καὶ ὅψε ποτὲ ὁμολόγησεν ἐκ προσώπου ταῦτα εἰρησθαι τοῦ ἐν τῷ Θεῷ Λόγου, βεβίασται ἄρα αὐτῷ τὰ τῆς εἰς τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀποδόσεως. Καὶ πάντα ἀθρόως ἐκεῖνα ἔωλα καὶ μάταια καὶ περιττὰ πεφώραται· εἰ δὲ ἡ σὰρξ (13) ἦν τοῦ Σωτῆρος, ἢ λέγουσα τὸ, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*, κατὰ τὴν ἀποδοθείσαν αὐτῷ ἐρμηγίαν, καὶ εἰ ἡ σὰρξ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώθη, καὶ ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι· (γῆν δηλαδὴ τὴν σάρ-

✠ Ed. Paris., pag. 164. ⁸⁸ Prov. viii, 29. ⁸⁹ ibid. 26, 30. ⁹⁰ Gen. iii, 19.

(8) Vulgo ὑπὸ τούτου.

(9) Vulgo δέ, et mox εἰρησθαι ταῦτα et πᾶσαν σήμερον.

(10) Vulgo ἦν ὁ λόγος ὁ καί, et mox τῶν ἰδῶν et τὰ πάντα δ:εξ. et mox τοῦ [τὰ] ἔρη.

(11) βουνῶν om. codd. Mox vulgo ἡτοίμασε.

(12) Vulgo γὰρ, ὡς.

(13) Vulgo ἦν Σωτῆρος et infra πρὸ τῶν ἔρη ἔρη et αὐτὴν [πρὸ] τῆς τ. α.

κα, ὡς αὐτῷ ἰδέσθαι, διὰ τὸ εἰρησθαι, Γῆ εἰ, καὶ εἰς ἅ
 γῆν ἀκατέσθη·) καὶ εἰπερ ἡ σὰρξ ἦν ἡ λέγουσα, Ἐπὶ
 τοῦ τὰς ἀδύσσοις ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελ-
 θεῖν τὰς σῆρας τῶν ὀδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρα-
 σθῆναι. πρὸ δὲ πάντων βουτῶν γεννᾷ με, διὰ τὸ
 προγεγεννημένην εἶναι αὐτὴν [πρὸ] τῆς τῶν ἀποστό-
 λων ἐκλογῆς, ὡς ἰδοῦναι τῷ σφραγιστῷ, ἔπειτα ἐκ προσ-
 ὄπου τῆς σαρκὸς λέγεσθαι καὶ τὸ, Ἡρίκα (14) ἡ
 ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ. Ἄλλ' οὐκ
 ἐν τις μὴ τῶν φρενῶν ἐκστατὸς ταύτῃ ποτὲ σύνδοιτο
 εἴη ἄρρητα, ἀντιφθέγγεται γὰρ αὐτῷ μέγα βοήσας
 ὁ τῆς ἀληθείας λόγος, ἐπιδεικνύς τίς ποτε ἦν ὁ ταῦ-
 τα διεξιών. Ὡς δ' οὖν ἔτερος ἦν ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεν-
 νημένος μονογενῆς Υἱός, ζῶν καὶ ὑφεστῶς, ὢν (15)
 καὶ πρὸ τῶν τῆς γενητῶν ἀπάντων συστάσεως, ὁ δὲ
 παρίστησιν αὐτὸς δι' ὧν ἐξῆς ἀπάγει λέγων· Ἡρίκα
 ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ· συνῆν
 γὰρ (16), καὶ παρῆν αὐτῷ πρὶν καὶ γενέσθαι τὸν οὐ-
 ρανόν, καὶ τὰ ἐπέκεινα οὐρανοῦ, τὰ τε ἐν οὐρανῷ
 πάντα. Τοῦτο γοῦν ἠντίετο διὰ τοῦ φάναι, Ἡρίκα
 ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ. Πῶς δὲ
 ἡτοίμαζεν ὁ Θεός, ἢ πρὶν γενέσθαι αὐτόν, νομοθετῶν
 καὶ διατυπούμενος, δι' ἃς τρόπον αὐτὸν συστήναι;
 Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ ἐπιτοῦ καὶ ἡτοίμαζε διανοούμε-
 νος; ὅπως ἐχρῆν συστήναι τὸν τοσοῦτον οὐρανόν· ὅς
 οὔτε μεγέθους ἔδειτο, καὶ ὁποῖου σχήματος, μέτρων
 τε καὶ μερῶν ὁπόσων, τῶν μελλόντων εἶσω τε αὐτοῦ
 ταριχεύεσθαι χάριν, καὶ τῶν ἐκτὸς ἔσεσθαι αὐτοῦ (17),
 τῶν τε ἐν αὐτῷ τὸν δρόμον ποιησομένων ἕνεκα· ὁ δὲ
 τοῖς τοῦ Πατρὸς λογισμοῖς ἠνατενίζων, καὶ μόνος ἐπ-
 οπτέων τὰ ἐν αὐτῷ βάθη, δι' ἔργων ἐχῶραι, τοῖς τοῦ
 Πατρὸς ἐξυπηρετούμενος νεύμασι. Διὸ λέλεκται πού,
 Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν· αἰνεῖτε αὐ-
 τόν, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ. Αἰνεῖτε αὐτόν, πᾶσαι
 αἱ θυνάμεις αὐτοῦ. Αἰνεῖτε αὐτόν, ἡλιος καὶ σελή-
 η, αἰνεῖτε αὐτόν, πάντα τὰ ἄστρα, καὶ τὸ φῶς. Αἰ-
 νεῖτε αὐτόν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ ὕδατα
 (18) τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνο-
 μα Κυρίου, διὸ αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς
 ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Πλὴν ἀλλὰ καὶ πρὶν
 γενέσθαι αὐτόν τὸν οὐρανόν καὶ τὰ ἐπέκεινα (19)
 οὐρανοῦ τὰ τε ἐν οὐρανῷ πάντα (ἐξ ἑνὸς γὰρ τὰ
 πάντα περιληπτικῶς δεδήλωται) ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,
 καὶ τῷ Πατρὶ (20) συμπαρῆν ἔτι βουλευομένῳ περὶ
 τῆς τούτων ἀπάντων συστάσεως. Διὸ φησιν, Ἡρίκα
 ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ· εἶθ',
 ὡς ἀγαθὸς γραφεὺς, τὰς ἀρχετύπους ἰδέας ἐκ τῶν
 πατριῶν λογισμῶν ἀπολαμβάνων, ἐπὶ τὰς τῶν ἔργων
 μετέφερεν οὐσίας. Τοιαῦτα ζωπλαστῶν καὶ ὑφιστά-
 μενος, ὁποῖα τῇ τοῦ Πατρὸς διανοίᾳ προὑποκείμενα
 εἴρα. Τούτων δ' αὐτὸς γένοιτο μάρτυς ἀξιώχρεως ἐν
 ἑβραγαλλοῖς ὡς διδάσκων· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν,

adoram ei. At nemo non amens hanc admiserit in-
 terpretationem: magna etenim voce reclamabit ipse
 veritatis sermo, et quis erat qui hæc loquitur edoce-
 bit. Quocirca quod diversus erat ille de Deo genitus
 Filius, unigenitus, vivens, subsistens, et ante uni-
 versitatis conditionem ens, ipse docet dum sic ait
 in sequentibus, *Cum pararet cælos, si aderam*. Una
 cum eo erat, et præsens illi adfuit, priusquam cœ-
 lum, et quæ sunt supra cælos conderentur, et quæ
 in cælis. Hoc etenim illa indicant, *Cum pararet cœ-
 los, si aderam*. Quo pacto paravit cœlum Deus? Cer-
 te præscribendo et conformando mundi figuram
 apud se, priusquam produceretur illa. Pater ergo de-
 signabat, et cogitando statuebat, qua figura modo-
 que cœlum illud condere vellet, quod nec a magni-
 tudine destitueretur, et tali figura, mensura, partium
 symmetria constaret, quæ et apta essent recipiendis,
 includendis, et conformis externe advenientibus, et
 proportionata cursum per cœlum faciuris. Ille autem
 qui ad paterna cogitata intuitive respiciebat, qui
 solus ejus profunda specularetur, ad opus se accin-
 xit, sui patris nutibus in-serviturus. Unde alicubi
 dictum est: *Laudate Dominum de cælis: laudate il-
 lum in excelsis. Laudate illum, omnes angeli ejus:
 laudate eum, omnes virtutes ejus. Laudate eum, sol
 et luna; laudate eum, omnia sidera et lux. Laudate
 eum, cæli cælorum; et aquæ supra cælos laudent no-
 men Domini. Quoniam ipse dixit et facta sunt, ipse
 mandavit et creata sunt*⁶⁷. Verum enimvero ante-
 quam cœlum istud fieret, et quæ sunt supra cœlos
 et quæ in cœlo (nam omnia per unum condita
 esse demonstratur), erat Filius Dei, et suo Patri
 aderat, cum adhuc cogitaret de istorum omnium
 creatione. Ideo ait, *Cum pararet cælos, si aderam*.
 Tum vero tanquam egregius quidam pictor archet-
 ypos, species de mente paterno desumens, ad
 operum substantias transferebat. Talia et talis modis
 ea effingens et producens, qualismodi in mente
 Patris præexistentia viderat. Horum quidem testis
 fide dignus sit ipse in Evangelio aiens, *Amen, amen
 dico vobis, non potest Filius a seipso facere quidquam,
 nisi quod viderit Patrem facientem. Quæ autem ille
 facit, eadem quoque similiter et Filius facit. Pater
 etenim diligit Filium, et omnia illi ostendit quæ ipse
 facit*⁶⁸. Hic jure merito quis interrogaverit, quomodo
 ea, quæ Pater semel fecit, iterum Filius eadem fece-
 rit? Questioni respondet ille ipse inquires: *Quæ
 Pater facit, eadem et Filius similiter facit*. Quocirca
 quæ facit Filius similitudinem referunt operum archetyporum, quæ jam ante in abscondita Patris
 mente exstabant. Quæ cum in mente paterna indi-
 stanter intueatur ad eorum similitudinem operatur.

✽ Ed. Paris., pag. 165. ⁶⁷ Psal. CXLVIII, 1-5.

⁶⁸ Joan. v, 19, 20.

(14) Vulgo ἡτοίμασε τοὺς οὐρανοὺς et mox τις τῶν φρ. μὴ ἔκστ.

(15) Καὶ πρὸ τῶν τῆς. Legendum, ὢν καὶ πρὸ τῆς τῶν γενητῶν ἀπάντων συστάσεως ὢν. M.—Mp. προῦν τῆς τῶν. Mox vulg. συστάσεως ὢν: ὁ δέ.

(16) Καὶ παρῆν τῷ. Lege αὐτῷ. M.

(17) Vulgo καὶ τῶν ἐν.

(18) Vulgo deest τὰ, quod jam supplevit.

(19) Vulgo [τοῦ] οὐρανοῦ.

(20) Παρῆν τε καὶ συνῆν ἔτι Mp.; mox vulgo ζωπλαγῶν καὶ.

Quod vero lateatur profunda. Patris sui, id amoris A
 paterni opus esse, manifeste docet, inquam in se-
 quentibus, *Nam Pater diligit Filium, et omnia
 concessit ei.* Est hoc ergo iudicium Patris ostendentis
 sua opera abcondita : quae dum abcondita lateatur
 Filium, opere ipso consummat paterni sui consilii
 opera. Ad hunc modum cum adesset Patri, et una
 eam eodem fuisset tempore, tum eam caelum prepara-
 raret, et quem innotat caelis : hoc docuit inquam,
Cum praepraret caelum, illi aderam. Sed et Pater
 priusquam mundum cederet, in eo gaudebat, uni-
 genitum suum Filium intuitus : et tanquam in espe-
 cule quodam semetipsum in illo contempletus late-
 batur. Quocirca, inquit Sapientia, « Ego oram in qua
 quiescit gaudebat. » Sed et Filius ipse latebatur
 gaudio replebatur in Patre suo conspiciendo. Hoc
 siquidem ipse edocuit inquam, *Latebar autem ego
 coram illo omni tempore.* Quando latebatur ob con-
 summatum terrarum orbem. Ubi per terrarum orbem
 intelligebat, universitatis complexionem, quam
 de non esse ad esse productam per Filium intuitus
 universorum Deus oblectabatur. Veritatis ratio de
 sacra Scriptura deducta breviter et per compendium,
 ista est. Ille aeternum desursum in carnem Servatoris
 infirme positum, mente sua detrusus abiit, pervertens
 simul et interpretatione depravans veram divinitus
 inspiratae Scripturae sententiam. Sed et ad Verbum
 facta transiitio, ait, intus aliud ipsum in Patre,
 tanquam colloquendo cum eo et cogitando, caelum
 praeprare. Loquitur autem disertis verbis : « Prius-
 quam mundus cederetur, erat Verbum in suo
 Patre : cum vero Deus omnipotens omnia quae in
 caelo et in terris sunt, producere proposuisset,
 mundi productio operatrice efficacia indigebat.
 Quocirca cum nihil esset aliud praeter Deum (nam
 in confesso est omnia ab illo facta fuisse), tum
 progrediens Verbum factum fuit mundi conditor :
 cum jam ante intus intellectualiter illum praepra-
 raret, quod vates ille Salomon nos edocuit, *Cum
 caelum praepraret, illi aderam.* » Ubi notandum
 qualiter sponte sua obscurat : nec agnovit quod, una
 aderam, vox significet Filii praesentiam apud Patrem.
 Contra vero Scripturam ipse sciscit, quod priusquam
 mundus produceretur, nihil erat omnino praeter
 Deum. Quam vocem emittere non exhorruit, cum
 tamen illa Filius abnegatur. Nec sacrarum Littera-
 rum veracundia motus est, quae testantur, quod ante
 mundi productionem ipse solus adesset Patri. Nam,
 cum caelos, inquit, *parabat, aderam ei.* Praepositio
 enim cum, ad praesentiam annexa, unius cum altero
 una praesentiam significat. Non ait ergo simpliciter
 * Ed. Paris., pag. 166.

(31) Vulgo οὐδὲν ἀπ' αὐτοῦ et mox ταῦτα [ἀν]
 καὶ ἐν αὐτῷ πάντα δεικνυσιν.

(32) Vulgo ἡ δὲ βλέπειν ἀτενέε. Quotopere
 de istius loci interpretatione digladiati sunt Ca-
 tholici et Ariani, vide apud P. Maldonatum, et
 hinc apparebit Eusebium hic λαθραῖως ἀρια-
 νίζειν. M.

ὁ δὲ δένεται ὁ Υἱὸς ποιῶν (31) οὐδὲν ἀπ' αὐτοῦ,
 ἀν μὴ τι βλέπει τὸν Πατέρα ποιῶντα, ἡ γὰρ ἂν
 ἀπὸ αὐτοῦ ποιῆ, ταῦτα [ἀν] καὶ ὁμοίως ὁ Υἱὸς ποιῶν.
 Ὁ γὰρ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δεικνύ-
 σιν αὐτῷ, ἡ αὐτὸς ποιῶν. Ἐνθα τις εἰκότως ζητή-
 σαιεν ἂν πῶς τὰ ἐκαστὴ βουλὴ τοῦ Πατρὸς γεγυῖνται ὁ
 Υἱὸς αὐτοῦ ποιῶν; Ἐπιλέγουσιν δ' αὐτὸς τὸν λόγον εἰ-
 πέν· Ἄ γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ ποιῶν, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς
 ὁμοίως ποιῶν. Οὐκ οὖν βουλόμενα τυγχάνει τὰ πρὸς
 τοῦ Υἱοῦ γινόμενα ἔργων ἀρχαῖων ἐν ἀποφύκτοις
 τοῦ Πατρὸς λογισμοῖς προϋφισταμένων, ἡ δὲ (32)
 βλέπειν ἀτενέε ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς (23) διανοίᾳ ὁ Υἱὸς
 μνήματα ἐν ἑώρα ἱστοίαι· τὸ δ' ἐποικτεύειν αὐτὸν
 τὰ τοῦ Πατρὸς βέβαια τῆς πατρικῆς ἀγάπης ἔργων
 εἶναι παρὶσση διασαφῶν ἐξῆς, καὶ λέγων, Ὁ γὰρ
 Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δεικνύσιν αὐτῷ
 ἡ αὐτὸς ποιῶν. Δεικνύσιν ἄρα τοῦ Πατρὸς τὰ ἐκαστοῦ
 κρύβια, θεωρῶν ὁ Υἱὸς, δι' ἔργων ὑψίστη τὰ τῆς πα-
 τρικῆς βουλήσ ἔργα. Οὕτως οὖν συνὸν τῷ Πατρὶ καὶ
 συμπαρῶν αὐτῷ πρακτομάζοντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ
 ἐκ' αὐτῷ, τοῦ· ἐδίδαξαι, λέγων· Ἐνίκα ἡτοίμαζε
 τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ, ἔχαιρέ τε ὁ Πα-
 τὴρ (34) πρὶν ἢ καὶ τὸν κόσμον γενέσθαι, εἰς αὐτὸν
 ἀφορῶν τὸν ἑαυτοῦ μονογενῆ Υἱόν, καὶ ὡσπερ ἐν εἰδένῳ
 ἑαυτὴν ἀνοκτριζόμενος ἐν αὐτῷ. Διὸ φησὶν ἡ Σοφία,
 Ἐγὼ ἡμην ἢ προύχαιρα (25) καθ' ἡμέραν. Ἀλλὰ καὶ
 ὁ Υἱὸς εὐφροσύνης ἐπληροῦτο, γαννύμενος ἐπὶ τῇ τοῦ
 Πατρὸς θέᾳ. Τοῦτο γοῦν αὐτὸς διδάσκει λέγων·
 Ἡὐφραίνωμην δὲ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν καρτεῖ κραιπνῷ·
 ὅτε ἡὐφραίνετο τὴν οἰκουμένην συνταλέσας· οἰκου-
 μένης ἐνταῦθα νοουμένης τῆς τῶν γαννητῶν ἀπάντων
 συμπληρώσεως, ἧς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι διὰ
 τοῦ Υἱοῦ πραγματοποιῆς, ὁ τῶν ἀπάντων ἡὐφραίνετο
 Θεός. Ὁ μὲν οὖν ἀληθῆς λόγος, ὡς ἐν βραχέσι καὶ
 ἐν ἐπιτόμῳ διηγήσει (26) παριστάμενος ἐκ τῆς θείας
 Γραφῆς, τοιοῦτός τις ἂν εἴη· ὁ δ' ἀκωθεν καταφερό-
 μενος, ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν διανοίαν
 ἐξώκειλε, παρατρέπων καὶ παρερμηνεύων τὸν ἀληθῆ
 νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν Λό-
 γον μεταβάς, αὐτὸν εἰχαι φησὶ τὸν ἔνδον ἐν τῷ Πα-
 τρι, ὡς ἐν διαλογισμῷ καὶ ἐν θυμῷ, τὸν οὐρανὸν
 ἡτοίμαζε. Ἐλεγε γοῦν αὐτοῖς ῥήμασι (27)· Ἐπὶ
 γὰρ τοῦ τὸν κόσμον ποιῆσαι, ἦν ὁ Λόγος ἐν τῷ
 Πατρὶ. Ὅτε δὲ ὁ παντοκράτωρ Θεὸς πάντα τὰ ἐν οὐ-
 ρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ποιῆσαι προέθετο, ἐνε-
 ρεῖ γείας ἡ τοῦ κόσμου γένεσις ἐδέκτο δραστηκῆς. καὶ
 διὰ τοῦτο, μηδενὸς ὄντος ἑτέρου πλην Θεοῦ (πάντα
 γὰρ ὁμολογεῖται ὑπ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι), τότε ὁ
 Λόγος προελθὼν ἐγένετο ποιητῆς τοῦ κόσμου, καὶ
 πρότερον ἔνδον νοητῶς ἐτοιμάζων αὐτὸν, ὡς διδάσκει
 ἡμᾶς ὁ προφήτης Σολομών, Ἐνίκα ἡτοίμαζε τὸν

(23) Vulgo διανοίᾳ μνήματα. Μοx vulgo ἔργων
 ἐν αὐτῷ ὁ αὐτός.

(24) Vulgo πρὶν ἢ τὸν.

(25) Vulgo πρὸς.

(26) Vulgo παρισταμ.

(27) Cf. p. 163 A.

« οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ, λέγων. » Ἐν οἷς προσήκει ἐπισκεψασθαι τίνα τρόπον ἐβλοκωζῶν τοῦ μὲν Συμπαρήμην οὐκ ἀκούει· ὁ σημαίνει (28) διαβήθην παρουσίαν τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ. Ἀποφαίνεται δὲ τῇ Γραφῇ ἐναντίως, μηδένα εἶναι ἕτερον (29) πλὴν τοῦ Θεοῦ πρὶν γενέσθαι τὰ γενόμενα, καὶ οὐκ ἔφριξε ταύτην ἀραιεὶ τὴν φωνὴν ἀρνητικὴν οὖσαν τοῦ Υἱοῦ, εὐδὲ τὴν θείαν Γραφὴν ἐδυσσωπῆθη, μαρτυροῦσαν πρὸς τῆς τοῦ οὐρανοῦ κτίσεως μόνον αὐτὸν συμπαρεῖναι τῷ Πατρὶ, *Ἐνὶ καὶ γὰρ, φησιν, ἠτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ.* Ἡ γὰρ σὺν πρόθεσις τῷ παρεῖναι προσκειμένη τὴν κατὰ τὸ αὐτὸ σὺν ἑτέρῳ παρουσίαν δηλοῖ. Οὐχ ἀπλῶς οὖν παρεῖναι, ἀλλὰ συμπαρεῖναι ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ διδάσκει, καὶ ὁ Πατήρ δὲ οὐχ ἀπλῶς ἔχειρεν, ἀλλὰ προσήχειρε τῇ παρουσίᾳ τοῦ Υἱοῦ. Διό φησιν, *Ἐγὼ ἤμην ἢ προσήχειρε καθ' ἡμέραν.* Ὅ τὸ δὲ καὶ εὐφραίνεσθαι αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ Πατρὸς, πῶς ἂν ἀρμόσειε μὴ ὑφεστῶτι Λόγῳ; ἐν αὐτῷ δὲ τῷ Θεῷ ὄντι καὶ σημαντικῶς ἐνεργοῦντι, ἀντικρυσ τοῦ εὐφραίνεσθαι καὶ τοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν ὑπέστασιν αὐτοῦ παριστῶντων. Ἀλλὰ τούτων Μάρκελλος οὐδένα λόγον ποιησάμενος ἀθετεῖ μὲν τὸν Υἱόν, « Λόγον δὲ φησιν ἔνθον ὄντα ἐν τῷ Θεῷ, ὡςτὲ μὲν ἐνεργεῖα δραστηρῆ προῖδναι, ὡςτὲ δὲ ἔνθον εἶναι ἐν αὐτῷ μὴ ἐνεργοῦντα, καὶ οὐχ ὀρᾷ, ὅτι τὸ λέγειν εἶναι τι ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ σύνθετόν τι θεοπίθεται καὶ σωματικόν πάθος· ἕπερ οὐ θέμις ἐπὶ (30) τῆς ἀγεννήτου καὶ ἀσωμάτου φύσεως παραδέχεσθαι. Πῶς δὲ καὶ προελθὼν ὁ Λόγος (31) ἐγένετο τοῦ κόσμου ποιητής; πότερα γλῶττη καὶ φωνή; πάντως δῆπου καὶ διαλέκτου χρησαμένου τοῦ Θεοῦ· καὶ τίς ἂν διαλέγη μηδενὸς ἑτέρου συνόντος (32) αὐτοῦ; τίς ἂν καὶ ἀμύλητος μὴ παρόντος τινός; (33) ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ προσωμίει φωνῇ καὶ διαλέκτου χρώματος, ὡς καὶ τὸν Λόγον ἐξ αὐτοῦ προελθεῖν. Καὶ πῶς ὄχι καὶ ἔνθον ὄντος ἐν αὐτῷ τοῦ Λόγου δραστηρῆ δυνάμει ταῦθ' ἄπερ ἐβούλετο συνίστη; ἐπεὶ καὶ παρ' ἀνθρώποις οἱ πλείστοι τῶν δημιουργῶν καὶ ζωπῶντες τὰ ἑαυτῶν ἐτελοῦσιν ἔργα, καὶ μέγιστα (34) ὅτε μὴδὲ αὐτοῖς παρέστι δημιουργοῦσι· τί οὖν ἐκώλυε καὶ τὸν Θεὸν οὕτω πᾶς τὰ πάντα συστήσασθαι ἔχοντα ἐν αὐτῷ τὸν Λόγον; ὁ δὲ καὶ ὑποπίθεται εἰκόνα ἑαυτοῦ φάσκοντος, « Ἄγε ποιήσωμεν, ἄγε κτίσωμεν ἀνδρίαντα· » οὕτω γὰρ φασὶ καὶ τὸν τῶν ἑλων θεοπότην Θεὸν πρὸς ἑαυτὸν εἰρημίαν τὴν *Ποιήσωμεν ἀνθρώπων,* ὡς πολλὰκις ἤδη παρόση διὰ τῶν ἐμπροσθεν, δι' ἃν οἶμαι τὴν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνησιν αὐτοῦ γετυμνωσθαι. Τὸ μὲν γὰρ αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν εἰσελάσθαι τὸν Θεὸν ἔνθον ἔχοντα τὸν ἑαυτοῦ Λόγον φάσκων Ἰουδαίου τινος εἴη ἂν φρονήματος (35)· τὸ δὲ αὐτὸν εἶναι τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου Πατέρα, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον, τῆς Σαβελίου κακοδοξίας ἦν γκώρισμα.

A se assidue, sed una cum Patre fuisset. Et Pater non gaudebat solum, sed adlatrabatur in presentia Filii. At ergo, *Ego eram in qua delectabatur quotidie.* Adlatari vero Verbum in presentia Patris qui dixerit, si Verbum non exstaret in Deo subsistens, et significative operans? ita gaudere, et coram illo, subsistentiam ipsius docet. His tamen insuper Marcellus habitus Filium refutat: « Verbum, vero inquit « intus apud Deum interdum prodiiisse per facultatem « suam operatricem, interdum intus conquivisse « otiosum. » Nec advertit quod qui dicat, ✕ esse aliquid intra et extra Deum, compositum quid supponit, et corporalem passionem, quod nisi impie de natura incorporea non admittitur. At procedens illud Verbum quomodo fiebat creator mundi? Nam lingua et voce? quasi Deus dialecto uteretur. At cuiusnam colloqueretur, cum adesset nemo alius? cum quo conversaretur, presente nullo? Sed eo modo secum colloquebatur, voce et dialecto usus, ut Verbum ex ipso progredederetur. Et qui tandem non hæc pro libito effecisset, per facultatem operatricem, cum intus in ipso esset Verbum; cum vel inter homines artifices plerique silentio perficiant opera sua; imo tum vel efficacissime operantur, cum nempe cum ipsis presentis adsit? Quid impedit quominus Deus ad hunc modum produxerit universa, cum in se haberet logon? At ille et imaginem proponit statuarii, ita cum suo animo sermones serentis, et seipsum alloquentis: « Age faciamus, age fingamus statuam. » Nam ad istum modum conflingunt universi conditorem Deum apud animum suum dixisse, *Faciamus hominem* etc., ut sæpius ostensum est in præcedentibus, unde satis opinor patefactam, abnegari ab illo Filium Dei. Sæpit enim plane Judæismum affirmare, quod Deus, qui habebat intus Verbum suum, semetipsum allocutus sit ad istum modum. Sed dicere ipsum esse Patrem Verbi ejus, quod in ipso erat, et Filium ejus esse, quod in ipso erat Verbum, planissimum est indicium Sabellianæ pravitatis.

ἀνδριαντοποιῷ ἑαυτῷ προσδιαλεγόμενῳ καὶ πρὸς ἑαυτὸν φάσκοντος, « Ἄγε ποιήσωμεν, ἄγε κτίσωμεν ἀνδρίαντα· » οὕτω γὰρ φασὶ καὶ τὸν τῶν ἑλων θεοπότην Θεὸν πρὸς ἑαυτὸν εἰρημίαν τὴν *Ποιήσωμεν ἀνθρώπων,* ὡς πολλὰκις ἤδη παρόση διὰ τῶν ἐμπροσθεν, δι' ἃν οἶμαι τὴν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνησιν αὐτοῦ γετυμνωσθαι. Τὸ μὲν γὰρ αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν εἰσελάσθαι τὸν Θεὸν ἔνθον ἔχοντα τὸν ἑαυτοῦ Λόγον φάσκων Ἰουδαίου τινος εἴη ἂν φρονήματος (35)· τὸ δὲ αὐτὸν εἶναι τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου Πατέρα, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον, τῆς Σαβελίου κακοδοξίας ἦν γκώρισμα.

ΚΕΦ. Δ.

D

CAP. IV.

Ὅπως Μάρκελλος μὴ συνίηται τὰς Γραφάς, μίαν

Quomodo Marcellus, Scripturas non intelligens, unam

Ed. Paris., pag. 167. Gen. 1, 26.

(28) Διαβήθην παρουσίαν. Forte, διαβήθην θεολογῆ παρουσίαν. M.
 (29) Vulgo πλὴν Θεοῦ.
 (30) Vulgo τῆς καὶ ἀσωμ. φ.
 (31) Vulgo ἐγένετο εἰ μὴκ πότερον γλ. κ. φ. π. δὲ πού.
 (32) Vulgo οἱ.

(35) Vulgo ἀλλ' οὕτως ἔ. π.
 (34) Vulgo ὅτι.
 (35) In fine cap. 3 intricata sunt. Legend. forsan, Τὸδὲ, αὐτὸν εἶναι λέγειν, καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου Πατέρα, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον. Sabellius enim Filium et Patrem, diversis nominibus, eandem personam delirabat. M.

eamdemque definit esse substantiam Patris, et Filii A
et Spiritus sancti.

Quomodo et dicere tria esse, Patrem, et Filium et Spiritum sanctum, Sabellii est : quod Marcellus scriptis suis censuit : « Impossible aliquidem tres, e quæ sunt hypostases, unitati admirari, si non in primis a monade Trinitas exordiat. Illa enim e sanctus Paulus in monadem recapitulari dixit, e quæ nentiquam ad Dei unitatem spectant. Unitatem enim Dei sola, Verbum et Spiritus spectant. » Hæc in sequentibus confirmare nititur, inquires : « Si idcirco videatur Verbum de Patre processisse, e et ad nos advenisse ; Spiritus autem sanctus, quod e et fassus est Asterius, a Patre egreditur. Rursus e autem de Spiritu Servator ait, Quod non loquatur e de seipso, sed quæcumque audiet loquatur ea, et e quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me glori e scabit, quoniam de me sumet, et annuntiabit vobis ⁶⁰. Non hic certe quidem aperte et perspicue e apparere monas Verbo ineffabili extensa ad triadem, e nentiquam vero divisionis patiens. Si enim de e Patre Verbum egredi in confesso ponatur : tum e et Spiritus de eodem Patre egrediatur. Et si de e Spiritu loquatur Servator : Ille de me sumet et e annuntiabit vobis, certe non est in proclivi ita e positum, sed tamen absconditum quoddam myste e rium revelatur. Nam nisi monas, indivisibilis cum e ait, in triadem dilataretur, quomodo de Spiritu e concedendum est interdum Servatorem loqui, e quod procedat e Patre ; interdum vero, Ille de me e accipiet, et annuntiabit vobis ; atque iterum in C e discipulos spirare, et dicere, Accipite Spiritum e sanctum ⁶¹⁻⁶² ? Nam si e Patre procedit, quomodo e hoc a Filio ministerium accipere per promissionem e poterit ? Necessæ est enim, si duæ sint, ut Asterius e dicebat, divisæ personæ, ut vel Spiritus, qui de e Patre procedit, non indigeat a Filio functione de e legata aliqua (nam quod de Patre procedit omni e no necessario perfectum est, nec ullius aliterius e indiget auxilio) ; aut si de Filio procedat, et ab e illo sumat, et gratiam de illius ministerio suppe e ditet, non jam ut de Patre progrediatur. » Et post e alia subinfert : « Si Evangelium dixit quod, ubi inspi e raverat in discipulos, dixit, Accipite Spiritum san e ctum, patet quod de Verbo progrediatur Spiritus. e Quomodo igitur, si de Verbo procedit, rursus e idem et de Patre progrediatur ? » Adjungit dein e ceptis : « Minus ergo recte, minus convenienter dixit, e tres esse hypostases : nec illud una vice, sed

είναι ἐπιζήτο παύσασθαι Πατρός και Υἱοῦ και ἁγίου Πνεύματος.

Ὡς αὐ κάλιν και(36) τὸ λέγειν, τὰ τρία εἶναι, τὸν Πατέρα και τὸν Υἱὸν και τὸ ἅγιον Πνεῦμα · Sabellio γὰρ και τοῦτο. Ὁ δὲ και αὐτὸ Μάρκελλος εἰδὲ πη ἀπαφαίνετο γράφων · Ἐδύνατον γὰρ τρεῖς ὑποστάσεις εἶναι, ἐνοῦσθαι μονάδι, εἰ μὴ πρότερον ἢ Ἐτριάς τὴν ἀρχὴν ἀπὸ μονάδος ἔχοι · ἐκαίνα γὰρ (37) ἀνακαφαλαιούσθαι ἔφησε μονάδι ὁ ἱερὸς Παῦλος, ἔ μὴδὲν τῇ ἐνότητι ἐπὶ Θεῷ διαφέρει. Ἐνόητι γὰρ ὁ Λόγος, και τὸ Πνεῦμα, ἐπὶ Θεῷ διαφέρει μόνον. Ἐτα παρῆται τοῦτο κατασκευάζειν ἐξῆς προλόν και λέγων · Εἰ τοίνυν ὁ Λόγος φαίνετο ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐξελθόν και πρὸς ἡμᾶς ἐληλυθός, τὸ δὲ Πνεῦμα e τὸ ἅγιον, ὡς και Ἀστέριος ὠμολόγησε, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· αὐθὶς τε ὁ Σωτὴρ φησι περὶ τοῦ Πνεύματος, Ὅτι οὐκ ἀρ' ἐκ τοῦ λαλήσει, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει· και τὰ ἐργάματα ἀναγγελεῖ ὁ μὴν. Ἐκεῖνος με δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται και ἀναγγελεῖ ὁμῖν. Οὐ σαφῶς και φανερῶς ἐταῦθα (38) ἀπορήτην Λόγῳ ἢ μονάδι φαίνεται, κλατυνομμένη μὲν εἰς τριάδα, διαιρεῖσθαι δὲ μηδαμῶς ὑπομένουσα. Εἰ γὰρ ὁ μὲν Λόγος ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τὸ δὲ Πνεῦμα και αὐτὸ ὁμολογεῖται ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, αὐθὶς τε περὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Σωτῆρα λέγειν · Ἐκεῖνος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται και ἀναγγελεῖ ὁμῖν, οὗ γὰρ πρόδηλόν ἐστι κεκρυμμένον ἀνακαλύπτεσθαι τι μυστήριον. Πῶς γὰρ, εἰ μὴ ἢ μονάδι ἀδιαίρετος ὅσα εἰς τριάδα κλατύνοιο, ἐγγυραῖ αὐτὸν περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ μὲν λέγειν ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ποτὰ δὲ λέγειν, Ἐκεῖνος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται και ἀναγγελεῖ ὁμῖν. Αὐθὶς τε ἐμφυσήσαντα τοῖς μαθηταῖς, Ἀδθετε Πνεῦμα ἅγιον, εἰρηκνεῖναι ; Πῶς γὰρ εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν διακονίαν ταύτην διακονεῖν ἀπαγγέλλεται ; ἀνάγκη γὰρ εἰ δύο διαιρούμενα, ὡς Ἀστέριος ἔφη, πρόσωπα εἶη, ἢ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι μὴ δεῖσθαι τῆς παρὰ τοῦ Υἱοῦ διακονίας (πᾶν γὰρ ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τελειοῦ εἶναι ἀνάγκη, μηδαμῶς προσδεόμενον τῆς παρ' ἑτέρου βοηθείας), (39) ἢ εἰ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει, και ἐκ τῆς ἐκαίνου δυνάμειος διακονοῖ τὴν χάριν μηκέτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. » Και μεθ' ἑτερα ἐπάγει (40) · Εἰ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον ὅτι ἐμφυσήσας τοῖς μαθηταῖς, Ἀδθετε Πνεῦμα ἅγιον, ἔφησε, δηλονότι ἐκ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα ἐξῆλθε · πῶς οὖν, εἰ ἐκ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα προῆλθε, πάλιν τὸ αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. » Και προστίθησι μεθ' ἑτερα · Οὐκ ὀρθῶς

✠ Ed. Paris., pag. 168. ⁶⁰ Joan. xvi, 13, 14. ⁶¹⁻⁶² Joan. xx, 22.

(36) Το λέγειν, τὰ τρία εἶναι. Nimirum unum atque eundem Deum. Nūn μὲν, ὡς Πατέρα, νῦν δὲ ὡς Υἱὸν νῦν δὲ, ὡς Πνεῦμα ἅγιον διαλέγεσθαι, dixit Sabellius, ut Basil., epistola 64. M. — Mox vulgo ἀπαφ γράφων.

(37) Ἀνακαφαλαιούσθαι. Opinor respicit Ephes. i, 10, ubi Apost. ait omnia recolligenda esse in Christo, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, και τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, quæ certe sanctissimam unitatem Trinitatis non respiciebant. M. — Dein vulgo ἅγιον και Ἄστ.

(38) Ἀπορήτην Λόγῳ. Fortis, ἀπορήτην δὲ Λόγῳ ut sensus sit, non hic quidem aperte et manifeste, sed abstruso quodam loquendi modo unitas vixit in Trinitatem dilatata. Id enim sequentia docent, οὐχὶ πρόδηλόν ἐστι, etc. Quæ sequuntur, Græcorum errorum de processione Spiritus sancti refellunt. M.

(39) Παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει. Deest et sic ἢ, εἰ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. M. — (Et add. ex codd.)

(40) Vulgo ἔφη, et mox εἶνα ψῆσαι.

ε οὐν οὐδὲ προσηκόντως εἴρηκε τρεῖς ὑποστάσεις εἶναι εφήσας οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον. Ἀδιὰ δὲ τούτων καὶ τῶν ἑταυρῶν ὁμοίων ὁ σοφώτατος παρῶδαί κατασκευάζειν ἵνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι (41) Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τριῶν ὀνομάτων κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως καίμενων. Οὐδὲ γὰρ ἐν τούτοις συνήκων, ὅπως καὶ ὁ Υἱὸς (42) ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀπορρέουσαι λέγεται, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁμοίως, οὐδὲ νοῆσαι δεδύνηται πῶς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶπεν ὁ Σωτὴρ τὸ, Ἐκ τοῦ ἁμοῦ λήφεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, οὐδὲ πῶς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐμφουήσας (43) ἔφη· Ἀδέσθε ἅγιον Πνεῦμα· ὁ δὲ τοῖς εὐσεβῶς θεωροῦσι ραδίαν εἴξει τὴν λύσιν, εἰ λογισαιτό τις, ὡς ὁ Υἱὸς ἀπὸ συνῶν καὶ συμπαιρῶν τῷ Πατρὶ εἶσω που, ὡς περ ἐν αὐτοῖς καὶ ἀδῶτοις τῆς πατρικῆς βασιλείας ἐτύγγανεν ὢν, εἴτα δὲ ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένεσ. πρὸς τοῦ Πατρὸς ἐκπεμπόμενος, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐπέλθοι ἄνθρωπος, αὐτὸν ἔλεγεν (44)· ὁ δὲ καὶ ἐτέρωθεν ἦλθι δὲ ποτε μὲν ἀδήλου περὶ αὐτοῦ λέγων, Ἐξῆλθεν ὁ ἅγιον, ποτὲ δὲ σκεῖραι. Πόθεν γὰρ ἐξῆλθεν ἢ ἐκ τῆς διδάσκου βασιλείων τῆς πατρικῆς θεότητος; Καὶ πῶς τὸν αὐτὸν λέγον, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα παρῶτὸς ἀπὸ τῶν ὁρῶν τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ καὶ μυρία μυριάδες παρῶστησασιν αὐτῶν, κατὰ τὸν Δανιήλ, ἀπιστελλετο καὶ αὐτὸ, ποτὲ μὲν ἐν εἴδει παρῶστῶν ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ποτὲ δὲ ἐφ' ἑκαστον τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων· διὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀπορρέουσαι καὶ αὐτὸ εἴρηται. Καὶ τὶ θαυμάζεις; ὅπως καὶ περὶ τοῦ διαβόλου λέλασται, Καὶ ἐξῆλθεν ὁ διαβόλος παρὰ τοῦ Κυρίου· καὶ δεύτερον πάλιν εἴρηται, Ἐξῆλθε δὲ ὁ διαβόλος ἀπὸ τοῦ Κυρίου. Εὐροις δὲ ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἄγαθου εἶναι (45) ἐπιφέρει ἡ Γραφή· Καὶ ἐξῆλθε πνεῦμα ἰορητόν, καὶ ἔστη ἐνώπιον Κυρίου καὶ εἶπεν· Ἐγὼ ἀπατήσω αὐτόν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐναντία πνεύματα, ὅπως δὲ καὶ τῶν τῶν εἴρηται, οὐδὲν καιρὸς πολυπραγμονεῖν· ὁ δὲ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξελθῶν αὐτὸν διδάσκει, διὰ τὸ συνεῖναι αὐτῷ πάντοτε, καὶ τὸ ἅγιον δὲ Πνεῦμα ὁμοίως ἕτερον ὑπάρχον παρὰ τὸν Υἱόν. Ὁ δὲ σαφῶς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παρῶστησι λέγων· Ἐκ τοῦ γὰρ παρῶστατικῶν ἂν εἴη τοῦτο τοῦ μὴ εἶναι ἐν καὶ ταῦτον τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· τὸ γὰρ περ' ἐτέρου λαμβάνον, τὶ ἕτερον παρὰ τὸν διδόντα νοεῖται.

ΚΕΦ. Ε.

Ὅπως ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδίδαξεν.

Καὶ ὅτι (46) ἕτερον ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Πατρὸς διαρρήθην καὶ διαφόρως λευκοτάτοις ῥήμασιν (47) αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν εἰδείξεν, ἐν οἷς πρὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἔλεγεν, Ἐάν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολάς τὰς ἡμῶν τηροῦσα· καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει

Ed. Paris., p. 169. 170. ⁴¹ Marc. iv, 3. ⁴² Dan. vii, 10. ⁴³ Luc. iv, 15. ⁴⁴ Job ii, 7. ⁴⁵ III Reg. xii, 21; II Paral. xviii, 20.

(41) Vulgo [καὶ] Πατέρα.
 (42) Vulgo ἐκ Πατρ.
 (43) Vulgo ἔλεγε εἰ μοι λάβ. [τὸ] Π. τὸ ἅγιον.
 (44) Vulgo ὁ δὲ; μοι vulgo παρῶστησασιν.
 (45) Εἶτ' ἐπιφέρει ἡ Γραφή. Pro ἐνδ' ἐπιφέρει, Spiritum sanctum, hinc apparet, quo in u-

iterum. Por haec et his similia vir prudens id agit, ut idem staret esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum: nempe, ut de una hypostasi tria nomina praedicentur. Nec advertit quod hic Filius de Patre suo progressus dicitur et similiter sanctus Spiritus; nec assequi potuit, quomodo dixit de Spiritu sancto Servator, De meo assumet, et annuntiabit vobis; nec quod in discipulos inspirabat dicens, Accipite Spiritum sanctum. Quae faciliem apud pios solutionem invenient, si qui velint reminisci quod Filius, semper cum Patre suo praesens et una existens, intus erat apud illum, veluti in adytis et inaccessis paternal regni receptaculis. Deinde ad salutem humano generi procurandam, emissum se a Patre venisse dicit: quod et alibi in parabola fecit manifestum: Egressus est seminator ad seminandum: unde enim egressus esset, nisi ex intimis penetralibus paternae divinitatis? Ad eundem modum, et Spiritus sanctus semper et continuo assistit throno Dei, cum decies centena millia illi assistent, secundum Danielelem. Missus porro est iste, nunc in figura columbae super Filium hominis; nunc super unumquemque prophetarum et apostolorum: unde et ille quoque dicitur de Patre processisse. Quid mireris autem, cum vel de diabolo dicatur: Et egressus est diabolus a Deo; et iterum: Egressus est diabolus? Sed et scriptum invenies de Achabe dicitum: Et exivit spiritus nequam, et stetit coram Domino, et dixit: Ego decipiam illum. Sed de hiis a spiritibus ad oppositum, quomodo dicatur exiisse eos, non in praesenti laboramus. Unigenitus vero Dei Filius se de Patre exiisse docet, eo quod apud eum erat semper; et sic pariter de sancto Spiritu, qui tamen alius est a Filio. Quod satis clare Servator docet, inquit: De meo sumet et annuntiabit vobis. Certe hinc efficitur non esse unum atque eundem Filium et sanctum Spiritum. Nam quod a quoquam quidquam percipit, diversum quid intelligitur a largiente esse.

ἁμοῦ λήφεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἄντικρυς καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· τὸ γὰρ περ' ἐτέρου λαμβάνον, τὶ ἕτερον παρὰ τὸν διδόντα νοεῖται.

CAP. V.

Quomodo de sancto Spiritu Servator docuit.

Certe quod diversus sit a Filio et alius Spiritus sanctus, expresse et clarissimis verbis docet Servator et Dominus noster, ubi sic discipulos affatur: Si diligitis me, mandata mea custodietis, et ego rogabo Patrem, et alium Paraclatum dabit vobis, ut sit vobiscum in saecula, Spiritum veritatis, quem mandus

mero habeat Eusebium, nimirum inter meras creaturas. Eius Υἱόν. Rescribendum, τὸ τοῦτο μὴ εἶναι ἐν καὶ ταῦτόν. M. — Addidi cum eod. τοῖ post τοῦτο.
 (46) Vulgo om. γε.
 (47) Αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος. Docet εἶδῃς καὶ, vel παρῶστησι, aut simile quid. M.

non potest capere⁴⁸. Vides ut Spiritum vocet alium Paraclctum et diversum a se. Quod si afflavit discipulos et dixit, *Accipite Spiritum sanctum*,⁴⁹ hic nec scire nos non oportet, quod afflatus ille mandaturus erat quodammodo animos apostolorum, ut apti sic et dispositi essent ad Spiritum sanctum recipiendum. Neque enim dicitur in faciem eorum insufflasse; nec quod spiraculum vitae, ut Adamo quondam Deus inspiraverat eis in faciem, aut quod Spiritum sanctum : sed inspirasse in primis dicitur; et tum deinceps dixisse, *Accipite Spiritum sanctum*. Dare autem Spiritum manifeste docet, diversum esse ipsum a dato. Non erat ergo idem dans et datum. Sed qui largiebatur Servator erat, datum vero sanctus Spiritus : accipientes apostoli : afflatus mundificatorum, ut dixi, apostolorum : aut salutem operativum communicationis Spiritus sancti, nam utrovis modo possit interpretari. Sed hinc a patet alium ab illo esse sanctum Spiritum : ubi in adjectis postea scribitur : *Si quis me diligit, servabit meos sermones. Et Pater meus diliget eum, et ad illum veniet, et mansionem apud illum faciemus*⁵⁰. Quibus ista subnectit : *Locutus sum vobis, apud vos manens, sed Paraclctus ille Spiritus sanctus, quem missurus est Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quae locutus sum vobis*⁵¹. ✕ Audis ut in numero multitudinis loquatur, *Veniet, et mansionem apud eum faciemus*, de se hoc locutus et de Patre. De Spiritu autem sancto, tanquam de alio loquitur, *Ille vos docebit omnia*. Talis modi et illud erat : *Regabo Patrem, et alium Paraclctum dabit vobis, ut is sit vobiscum in aeternum, Spiritum veritatis*. Paraclctus igitur ab ipso erat alius. Nam de eo loquitur ad hunc dictum modum. Jure optimo igitur addidit, et ista dicens : *Hec vobis locutus sum adhuc manens vobiscum : Paraclctus autem ille nempe Spiritus sanctus, quem Pater mittet in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia, quaecumque ego locutus sum*. Ego enim, inquit, haecenus ista vobis locutus sum, et Spiritus ille veritatis quem missurus est Pater, is vos tam docebit illa omnia quae nunc non didicistis, propterea quod comprehendere ea non potestis. Ille cum venerit, Paraclctus inquam, adimplebit doctrinam, in memoriam vobis una revocans, quae nunc a me dicuntur. (Et ipse quem ego mittam, ita subinfert, Paraclctus a Patre meo, Spiritus nimirum ille veritatis, quem ego mittam vobis a Patre, qui a Patre egreditur, ille perhibebit de me testimonium.) In quibus omnibus, id aperte declarat, illum quem missurus erat, et qui de ipso testimonium per-

Α ὁμῶν, ἴνα ἢ μεθ' ὁμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν. Ὅρθως ὅπως τὸ Πνεῦμα τὸ Παράκλητον ἕτερον εἶναι φησι καὶ ἄλλο παρ' αὐτόν· εἰ δὲ ἐμφύσησας τοῖς μαθηταῖς εἶπε· Ἀδέσθε Πνεῦμα ἄγιον, οὐ χρὴ ἀγνωεῖν, ὡς τὸ μὲν ἐμφύσημα καθαρτικόν πως ἦν τῆς τῶν ἀποστόλων ψυχῆς, ἐπιτηθείους αὐτούς (48) παρασκευάζον τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁποδοχῆς. Ὁ γὰρ εἰς τὸ πρόσσωπον αὐτῶν ἐμφύσησαι λέγεται, οὐδ' ἐτι πνοὴν ζωῆς, οὐδ' ἐτι (49) Πνεῦμα ἄγιον, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἄδᾶμ ἀναγέγραπται, ἐτι ἐνεφύσησεν ὁ Θεὸς εἰς τὸ πρόσσωπον αὐτοῦ (50) πνοὴν ζωῆς, ἀλλ' ἐμφύσησας μὲν εἰρηται πρότερον, ἔπειτα εἰπεῖν, Ἀδέσθε (51) Πνεῦμα ἄγιον· τὸ δὲ διδόναι αὐτόν τὸ Πνεῦμα πάλιν ἕτερον αὐτὸν παρίστη τοῦ δειχόμενου. (52) Οὐκ ἂν γὰρ ὁ αὐτὸς ἦν ὁ θεοῦ, καὶ τὸ δειχόμενον ἀλλ' ὁ μὲν παρὼν ἡμεῖς Σωτήρ, (53) τὸ εἰς οὐδόμενον τὸ ἄγιον ἐκ αἰῶναι, λαμβάνοντες οἱ ἀπόστολοι, τὸ δὲ ἐπιφύσησας, ὡς ἔφη, τῶν ἀποστόλων, ἢ καὶ ἐπιφύσησας μεταδόσας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκατέρως εἶναι δυνατόν. Πλὴν ἐκ τούτων δεῖκνυται ἕτερον ὄντα παρ' αὐτόν τὸ ἄγιον Πνεῦμα, ὡς καὶ διὰ τῶν ἐπισημασμένων, ἐπὶ πάλιν ἀναγέγραπται φήσας, Ἐδὲ τις ἀγαπή με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ παρὰ αὐτόν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. Οἷς ἐπιφέρει· Ταῦτα λαλάθηκα ὑμῖν παρ' ὁμῶν μένων, ὃ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὃ κέμψει ὁ Πατήρ μου ἐν τῷ ὄνοματι μου, ἐκαίνορος ὁμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὀπομηθήσει ὁμᾶς πάντα ὅσα εἶπον ὑμῖν. Ἀκούεις ὅπως κληθυστικῶς κέχρηται τρόπῳ (54) τὸ, Ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα, παρὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς φήσας, καὶ ὡς παρὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαλαλῶν, ὡς παρὶ ἐτέρου ὁμοῦ τὸ, Ἐκαίνορος ὁμᾶς διδάξει πάντα. Τοιοῦτον δὲ ἦν καὶ τὸ, Ἐγὼ ἀρωγήσω τὸν Πατέρα καὶ ἄλλον Παράκλητον θέσει ὁμῶν, ἴνα μεθ' ὁμῶν ἢ εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Οὐκοῦν ἕτερος ἦν παρ' αὐτόν ὁ Παράκλητος, παρὶ οὗ τὰ τοσαῦτα ἐδίδασκον. Εἰκότως ἐν αὐτῷ προσετίθει· λέγων· Ταῦτα λαλάθηκα ὑμῖν παρ' ὁμῶν μένων, ὃ δὲ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὃ κέμψει ὁ Πατήρ μου ἐν τῷ ὄνοματι μου, ἐκαίνορος ὁμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὀπομηθήσει ὁμᾶς πάντα ὅσα εἶπον. Ἐγὼ μὲν γὰρ τῶς ταῦθ' ὁμῖν λαλάθηκα, φησι, τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ καὶ αὐτὸ κέμψει ὁ Πατήρ μου, πάντα ὁμᾶς διδάξει, ὅσα νῦν οὐ μαμαθήκατε διὰ τὸ μὴ χωρεῖν ὁμᾶς. Ἄλλ' ἐκαίνορος ἐλάθον, λέγω δὲ ὁ Παράκλητος, ἀναπληρώσει τὴν διδασκαλίαν, μετὰ τοῦ καὶ τῶν νῦν λεγομένων ὅπ' ἐμοῦ μνήμην ὁμῖν (55) ἐμποιήσαι. Καὶ αὖτις ἐπάγει· Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ

✕ Ed. Paris., pag. 171. ⁴⁸ Joan. xiv, 15-17. ⁴⁹ Joan. xx, 22. ⁵⁰ Joan. xiv, 23. ⁵¹ Ibid. 25, 26.

(48) Vulgo ἀποσκευάζον et mox ἀποδοχῆς.
 (49) Ὅτι Πνεῦμα ἄγιον, vox ἄγιον hic reddunt lat. Spiritum enim vitæ, non Spiritum sanctum inspiravit Deus in faciem Adami. M.—Addidi c cod. M: i: ε: x.
 (50) Vulgo Πνεῦμα.
 (51) Vulgo τὸ Πν. τὸ ἄγιον.

(52) Vulgo οὐκοῦν οὐκ αὐτός.
 (53) Vulgo τὸ δὲ διδ. π. τὸ ἄγ. et mox ἐκατέρωθεν, infra vulgo om. καὶ ὀπομν. ὁ. π.
 (54) Vulgo τὸ, et infra τὸ ἀρωγήσω.
 (55) Vulgo ἐμποιήσας et infra βλέπει.

ε Παράκλητος, ἐν ἐγὼ πέμφω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἅ
 ε τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκ-
 ε πορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ, ὃ δι' ὧν
 ἀπάντων σαφῶς παρίστησιν ἐκεῖνον τὸν ὕπ' αὐτοῦ
 πεμπόμενον, καὶ τὸν μέλλοντα περὶ αὐτοῦ μαρτυρεῖν
 ἕτερον εἶναι παρ' αὐτόν. Ἐπεξεργάζεται δὲ τὸν λό-
 γον ἐτι μᾶλλον, καὶ δι' ὧν ἐπιλέγει, ἀλλ' Ἐγὼ τὴν
 ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπ-
 ἔλθω, ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἔρ-
 χεται πρὸς ὑμᾶς. Ἐὰν δὲ περιουῶ, πέμφω αὐτὸν
 πρὸς ὑμᾶς. Ἀπελθεῖν δὲ αὐτὸν λέγων ἐν τούτοις τε
 τὸ πάθος αὐτοῦ ἐσήμαινε καὶ τὴν μετὰ τοῦτο πρὸς
 τὸν Πατέρα ἀνοδόν. Τίς οὖν οὕτως ἡλίθιος, ὡς μετὰ
 τοσαύτας φωνὰς εἶναι καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι φάναι. Τὸν
 ταῦτα λέγοντα καὶ τὸν περὶ οὗ ταῦτ' ἔλεγεν, ἀκούων
 αὐτοῦ σαφῶς διοριζομένου τὴν ἀλήθειαν φάσκειν, καὶ
 τίς ἡ ἀλήθεια παριστάντος ὡς εἰ μὴ ἀπέλθοι αὐτός,
 μὴ ἂν ποτὲ ἔξειν τὸ ἄγιον Πνεῦμα. Εἰ δὲ ποτὲ μὲν
 τὸν Πατέρα πέμφειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ποτὲ δὲ
 αὐτὸν διορίζεται, οὐκ ἐναντία δὴ ποθε διδάσκει· πάν-
 τα γὰρ ὅσα ἂν βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα
 ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ· καὶ καθὼς ἀκούει, κρῖνει.
 (56) Διὸ τῆ τοῦ Πατρὸς κρῖσει, ὅτε καὶ βούλεται ὁ Πα-
 τὴρ, τῆνικαῦτα ὁ Υἱὸς καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ ἀποστέλ-
 λει τοῖς (57) αὐτοῦ μαθηταῖς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας
 τὸ Παράκλητον, πρὸς τὸ παρακαλεῖν αὐτοὺς καὶ πα-
 ραμυθεῖσθαι ἐφ' οἷς κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον ὑπὸ
 τῶν ἐλαυνόντων αὐτοὺς ἔπασχον. Οὐ μόνον δὲ πρὸς τὸ
 παρακαλεῖν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ διδάξαι αὐτοὺς
 τὴν ἀλήθειαν τῆς καινῆς διαθήκης, ἣν οὐκ
 ἔλαβον (58) ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος διδάσκεισθαι, ὁπνίκα
 ταῦτα αὐτοῖς ὤμειε διὰ τὸ εἶναι τῆ Ἰουδαϊκῆ διδουλώσθαι
 ἀγωγῆ. Ταῦτα δὲ ἔργους ἐπλήρου μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν
 ἀνάστασιν αὐτοῦ, μεθ' ἣν εἰπὼν τῆ Μαρίτ, *Μὴ μου
 ἀπει, οὐπω γὰρ ἀναβέθηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου.*
 Μετὰ ταῦτα (58') ὅτε δὲ ἀνεληλυθὼς πρὸς τὸν Πα-
 τέρα, τοῖς μαθηταῖς ἔφη, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπε-
 σταλμένου καὶ συνόντος αὐτοῦ, ἐτοιμοῦ τε παρστώτος
 εἰς (58'') ἣν τέταται διακονίαν, ὅτε καὶ ἔψασθαι αὐ-
 τοῦ ἐπιτρέπει. Τότε γὰρ αὐτοῖς ἐναφύσησε καὶ τότε
 μέρος τι χαρίσματος τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοῖς, τὸ
 τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτημάτων ποιητικῶν ἰδίῳ·
 διαιρέσεις γὰρ χαρισμάτων εἰσὶν ὧν ἐκ μέρους μὲν
 αὐτοῖς ἔδωκετο, τότε συνὼν καὶ παρὼν αὐτοῖς Μετὰ
 δὲ ταῦτα μελίζον αὐτοὺς καὶ (59) τελευτέρας δυνά-
 μεις ἐπλήρου· περὶ ἧς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀπο-
 στῶν πρὸς αὐτοὺς ἔφη, Ἰμῶς δὲ ἐξ ὄψους δύνα-
 μιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς,
 ὅτε καὶ βαπτῆσθε αὐτοὺς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐπηγ-
 γέλλετο, ὃ δὴ καὶ αὐτὸ ἐπληροῦτο μετὰ τὴν ἀνάλη-
 ψιν αὐτοῦ (60) κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς

A hibiturus erat, alium et distinctum ab ipso esse.
 Sermonem vero adhuc amplius promovendo pera-
 git, dum subinfert : *Ego veritatem vobis dico, condu-
 cit vobis ut ego abeam. Nam si ego non abiero, Pa-
 ractetus ille non venit ad vos ; quod si recessero, cum
 ego ad vos mittam* 72. Cum se abiturum dixit, pas-
 sionem suam hic insinuavit : et post illam reditum
 suum ad Patrem. Quis jam adeo delirat, ut post
 tot voces et tantas unum eundemque putet illum
 esse, qui ista loquitur, et illum de quo dicuntur
 ista, præcipue cum illum ipsum disertis verbis di-
 centem audiat, se dicere veritatem, et veritatem
 illam, quæ esset, exponentem, nimirum quod nisi
 abiret ipse, Paracletus non veniret. Quod si oppo-
 natur dictum esse interdum, Patrem missurum esse
 sanctum Spiritum : interdum vero ipsummet, non
 ipse sibi hic contraria docet. Omnia enim quæ vi-
 derit Patrem facientem, eadem similiter et Filius
 ✕ facit : et quemadmodum audit, ita iudicat. Quo-
 circa secundum iudicium Patris, et Pater quando
 vult, et tum cum velit Filius Servator noster : mit-
 tit ad discipulos suos spiritum veritatis Paracletum,
 qui παρακάλη, id est consoletur, confortet, et ad-
 hortetur eos ad patienter sufferendum in Evangelii
 annuntiatione, propter quam erant exagitandi. Nec
 ad illos solummodo conspiciendos, sed instituendos
 insuper in omni veritate novi fœderis, quam reci-
 pere a doctrina Servatoris non tum poterant, cum
 inter ipsos versaretur, eo quod Judaicæ pædagogicæ
 inservirent. Hæc reipsa adimplevit post suam a
 mortuis resurrectionem, cum Mariæ diceret, *Noli
 me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum
 et Patrem vestrum* 73. Deinceps vero tanquam qui
 ascenderat ad Patrem, visus est discipulis suis, in
 missione Spiritus sancti, et cum iis versabatur, pa-
 ratumque se exhibuit, qui in Filii functione recen-
 seretur, quando et tangi se ab illis permittebat.
 Tunc ipsis insufflavit : et tunc Spiritus portionem
 iis impertivit, cum facultatem tribueret peccata re-
 mittendi. Sunt etenim divisiones gratiarum : qua-
 rum partem tum iis impertivit, eum cum iis versa-
 retur : post hæc majori multo et perfectiori pote-
 state adimplevit : de qua dicebat iis in Actibus apa-
 stolicis, *Vos recipietis potestatem ex alto, superve-
 niente in vos Spiritu sancto* 74. Quando et baptizan-
 dos eosdem in Spiritu sancto promittebat. Quod
 ipsum post ascensionem suam implebatur, in die
 Pentecostes, misso super eos, quemadmodum edi-
 xerat ipse, Spiritu sancto. Cum vero locus iste ma-
 jori adhuc et perspicuus magis egeat dilucidatione,
 non est opportunum in præsentem in eam incumbere

✕ Ed. Paris., pag. 472. 72 Joan. xvi, 7. 73 Joan. xv, 17. 74 Act. i, 8.

(56) Διὸ τῆ τοῦ Πατρὸς κρῖσει. Sequentia [ubi
 ἀπὸ τῆ καὶ πρὸς τῆνικα. cum codic.] sic, opinor, lo-
 genda, τῆνικαῦτα καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Υἱὸς καὶ Σωτὴρ
 ἀποστέλλει. M.

(57) Vulgo αὐτοῦ.

(58) Vulgo διὰ, et mox ἐκ τῶν νεκρῶν.

(58') Vulgo δὴ ἔτε.

(58'') Vulgo Υἱόν.

(59) Vulgo τελευτῶν, et mox ὅμεις λήψ. Dein
 vulgo ἐπηγγέλλετο, quod saltem esse debebat ἐπηγ-
 γέλλετο.

(60) Vulgo μετὰ, et mox ὡς ξέναις et ἐπι δὲ
 μηδέ.

interpretationem : quippe cum hic mihi minime A
propositus sit scopus; sed ut edoceam diversum esse
Spiritus illum Paracletum a Filio. Quod multiplici-
ter præsitum est e dictis Servatoris, cum aliis
tum illis, ubi dixit, *Multa habeo vobis dicere, sed non
potestis adhuc portare : sed cum advenit Spiritus
veritatis, ille vos edocet omnem veritatem. Non
enim loquitur a seipso, sed ea quæ audierit : et
quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me glorifica-
bit : quoniam de meo accipiet, et annuntiabit vobis* 74.

✠ In quibus deo pollentur, fore ut discipuli
ipsius, illa per Spiritus magisterium discerent, quæ
ab ipso non didicerant. Ita tanquam de distincto,
loquitur illud, *Cum venerit ille ; et illud, Nam non
de seipso loquitur ; et illud, Ille me glorificabit ; et
adhuc illud, De meo sumet. Maxima enim esset et
difficiliter admodum sananda stultitas, imaginari
Servatorem de seipso hæc dixisse. Cum ab istis
clarissime manifestatum a Servatore sit, Spiritum
sanctum a se distributum et diversum esse. Honore
certe eam et gloria, et donis excellenter ornatum :
sed et majorem transcendentemque docet esse su-
pra omnem intellectualem et rationalem substan-
tiam : unde in unionem sacrosanctæ et beatissimæ
Trinitatis assumitur : seipsum vero minime super-
gressum docet, ubi ait, *Non enim a seipso loquitur,
sed quæcumque audierit loquitur. At quis ille a quo
hæc audiet ? docet, A me accipiet, inquit, et an-
nuntiabit vobis ; a me, nimirum thesauro. Nam in
illo sunt reconditi omnes thesauri sapientiae et cog-
nitionis* 75. Ille ideo veluti Filius unigenitus, a Patre
accipiet, a Patre audiet. Spiritus autem sanctus ab
illo accepta largitur. Ideo ait, *De meo recipiet, et
annuntiabit vobis. Quocirca et Deus qui est super
omnia, Spiritus dicitur : quemadmodum ipse nos do-
cuit Servator, Deus Spiritus est, inquit, et qui
adorant eum, in spiritu et veritate adorare debent* 76.
Eritque veraciter Sanctus ille sanctorum ; et in san-
ctis acquiescens. Sed et Filius Dei, cum Deus sit,
Spiritus est : et Spiritus sanctorum sanctus, si mo-
do sit imago invisibilis Dei. Quocirca dictum est de
illo, *Dominus Spiritus est* 77 ; et, *Spiritus faciei nostræ
Christus Dominus* 78. Enimvero cum a Patre et Filio
ait diversus Spiritus sanctus, idioma ipsius indicat
Servator, vocans eum *Paracletum*. Nomen commune
proprietary applicans per denominationem Paracleti,
cum et angelicæ etiam potestates spiritus sint : *Qui
facit angelos suos ;* ita dicitur enim, *spiritus* 79. Sed
illorum nullus Spiritui Paracletico adæquandus est :
unde ille solus Spiritus, sanctissima et beatissima
Trinitate comprehenditur. Neque aliter Servator,*

74 Ed. Paris., pag. 173. 75 Joan. xvi, 12-14. 76 Thren. iv, 20. 77 Hebr. i, 7.

(61) *Δυσθεράπεντος συνήθεια*. Semel atque ite-
rum ita scriptum reperi in codice, pro εὐθεία [sic
Mp. cum Is.]. M.

(62) *Ἵποθετικός*. Imo υπερθετικός, vult Spi-
ritum sanctum majorem omni alia creatura, non ta-
men majorem Filio quia de Filio accipit. M. — Delevi
ὄχ ante ὑποθ.

ἀποσταλάντος αὐτοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ταῖς αὐ-
τοῦ φωναῖς ἀκολουθῶν. Μαρίνος δὲ ἐξαργασίας καὶ
σαφηνείας θεομένων τῶν κατὰ τὸν τόπον, οὐ νῦν ἐπα-
ξιῖναι καιρὸς τῆς τῆς ἐξετάσεως ἀκριβείας, ἐπεὶ κηρὸν
τοῦθ' ἡμῖν πρόκειται, Παραστῆναι δ' ἐχρήθη ἕτερον εἶ-
ναι τοῦ Υἱοῦ τὸ παράκλητον Πνεῦμα, ὃ δὴ καὶ ἀπεδεί-
χθη διαφόρος, δι' ὃν αὐτὸς ἐπαίδευσεν ὁ Σωτῆρ,
πρὸς τε τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν οἷς ἔλεγεν, Ἔτι πολλὰ
ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαρῶσαι
ἀρετι, ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας,
δηγήσεται ὑμῖν τῆν ἀλήθειαν πάντων. Οὐ γὰρ
ἀπ' ἑαυτοῦ λαλήσει, ἀλλ' ὅσα ἀκούσῃ· καὶ τὰ
ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει,
ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

Ἐν οἷς πάλιν ἂ μὴ αὐτὸς εἰδίδεξε, ταῦτα μαθήσεσθαι
B τοῖς αὐτοῦ μαθητὰς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπαγ-
γέλλεται· ὡς περὶ ἑτέρου λέγων τὸ, Ὅτιαν ἔλθῃ
ἐκεῖνος, καὶ τὸ, Οὐ γὰρ ἀπ' ἑαυτοῦ λαλήσει, καὶ
τὸ, Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ἐτι τὸ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ
λήψεται· ταῦτα γὰρ πάντα ὑπελαμβάνει τὸν Σω-
τῆρα αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ λέγειν, δεινὴ καὶ (61) δυσ-
θεράπεντος συνήθεια. Ἄλλὰ γὰρ σαφῶς διὰ τούτων
αὐτὸς ὁ Σωτῆρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἕτερον ὑπάρχειν
παρ' ἑαυτὸν εἰδίδεξε, τιμῆ μὲν καὶ δόξης καὶ κρε-
σβαλοῖς ὑπερέχον καὶ κρείττον καὶ ἀνώτερον πάσης
τῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς τυγχάνον οὐσίας· διὸ καὶ
συμπαρελήθη τῇ ἁγίᾳ καὶ τρισυμπαρελήθη Τριά-
δι· (62) ὑποθετικῶς γε μὴν εἶναι αὐτοῦ. Ὅ δὴ παρ-
ίστη εἰπὼν, Οὐ γὰρ ἀπ' ἑαυτοῦ λαλήσει, ἀλλ'
ὅσα (63) ἀκούσει λαλήσει. Παρὰ τίνος δὲ ἀκούσει,

C διασαφεῖ λέγων· Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται· καὶ ἀναγ-
γελεῖ ὑμῖν· Ἐκ τοῦ ἐμοῦ δηλαδὴ θεσσαυροῦ. Ἐν
αὐτῷ γὰρ εἰσι πάντες οἱ θεσσαυροὶ τῆς σοφίας
καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. Αὐτὸς μὲν οὖν, ὅτε Υἱὸς
μονογενῆς, παρὰ τοῦ Πατρὸς λαμβάνει, καὶ παρὰ τοῦ
Πατρὸς ἀκούει, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρ' αὐτοῦ
χορηγείται· διὸ φησιν, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ
ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Λέγεται μὲν οὖν καὶ ὁ ἐπὶ πάντων
θεὸς Πνεῦμα, ὡς αὐτὸς εἰδίδεξεν ὁ Σωτῆρ, εἰπὼν,
Πνεῦμα ὁ θεός, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν
ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Καὶ
ἔσται ἀληθῶς Ἅγιος ἁγίων αὐτὸς καὶ ἐν ἁγίοις ἀνα-
παύμενος. Ἄλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς (64) τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα
ὦν τυγχάνει, καὶ Πνεῦμα καὶ αὐτὸς ἁγίων ἁγίων, εἰ
δὴ εἰκὼν ἐστὶ τοῦ ἀοράτου. Διὸ καὶ περὶ αὐτοῦ λέ-
λεχται, Ὅ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμα ἐστὶ· καὶ, Πνεῦμα
πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος· Ἄλλὰ γὰρ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἑτέρου ὄντος παρὰ τὸν Πατέρα
καὶ τὸν Υἱὸν, τὸ ἰδίωμα παριστάς ὁ Σωτῆρ κέκληκεν
αὐτὸ Παράκλητον, τὸ κοινὸν τῆς ὁμωνυμίας ἀφορι-
ζὼν διὰ τῆς τοῦ Παρακλήτου προσηγορίας, ἐπεὶ καὶ

D
74 Coloss. ii, 3. 75 Joan. iv, 24. 76 II Cor. iii, 17.

(63) Vulgo ἀκούει; μοχ vulgō σοφίας ἀποκρυ-
φισμένοι καὶ γνώσεις.

(64) Τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα. Credo rescribendum
τοῦ Θεοῦ, θεός ὦν, τυγχάνει Πνεῦμα καὶ αὐτὸς ἅγιον
τῶν ἁγίων, εἰ δὲ εἰκὼν ἐστὶ τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. M. —
Μοχ vulgō, εἰ δὲ εἰκὼν, εἰ μοχ, Πνεύματα λέγεται
ἀποστ. διαταξ. ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παλ: γγεν.

αι ἀγγελικαὶ δυνάμεις εἶεν ἂν πνεύματα · Ὁ γὰρ **A** ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα εἰρηται. Ἄλλ' ὁδὸν τούτων ἐξισοῦσθαι δύναται τῷ Παρακλήτῳ Πνεύματι · διὸ τῇ ἀγίᾳ καὶ τρισμαχαρίᾳ Τριάδι μόνον τούτο συμπαραλλήπτται, οὐκ ἄλλως τοῦ Σωτῆρος τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ διαταξαμένου τὸ μυστήριον τῆς παλιγγενεσίας πᾶσιν τοῖς ἐξ ἰθῶν εἰς αὐτὸν πιστεύουσαι παραδιδόναι, ἢ βαπτίζοντας αὐτοὺς εἰς τὸ ἄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος · τοῦ μὲν Πατρὸς αὐθεντοῦντος καὶ δωρομένου τὴν χάριν, τοῦ δὲ Υἱοῦ ταύτῃ διακονουμένου · Ἡ γὰρ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος, δηλαδὴ τοῦ Παρακλήτου, αὐτοῦ ὄντος τοῦ χορηγουμένου κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ διαιρέσεις τῶν χαρισμάτων · ὧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα · ἑτέρω πῆστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, καὶ τὰ τούτοις καττηριθμημένα ὁμοίως.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος φρονεῖν παραδιδωσιν.

Τὸ μὲν οὖν ἅγιον Πνεῦμα μόνους ἁγίους ἐμφιλοχερεῖν πέφυκε, διὰ τοῦ Υἱοῦ χορηγουμένον, οἷς ἂν ὁ Πατὴρ κρίνειεν. Καὶ τούτ' ἂν εἴη ἔργον αὐτοῦ, τὸ πάντας ἁγιάζειν, οἷς ἂν ἐνός τινος ἢ καὶ πλειόνων μεταδιδῶ τῶν ἐν αὐτῷ χαρισμάτων, ὡς καὶ προφητείας καὶ ἀποστόλους καὶ πᾶσαν θεοφιλεῖ ψυχὴν, εἰκὸς δεῖκαί τὰς κρείττους καὶ θείας δυνάμεις τῆς ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνειν ἀγίότητος · ὃ δὲ Υἱὸς μόνος πατρικῆ Θεότητι. τετιμημένος ποιητικὸς ἂν εἴη καὶ δημιουργικὸς τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων καὶ δὴ (65) καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος ὑπάρξεως · Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· καὶ, Ἐν αὐτῷ **C** ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα. Ὁ δὲ ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀρρήτον τι ὢν ἀγαθὸν, καὶ παντὸς λογισμοῦ καὶ διανοίας φωνῆς τε πάσης καὶ ἐνθυμήσεως κρείττον, ὁμοῦ τῶν πάντων ὅσα ποτὲ ὄντα καὶ ὄποια τυγχάνει αὐτοῦ τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος, προσέτι δὲ καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, καθηγουμένου μόνος, εἰκότως ὃ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι Θεὸς ἀνείρηται, παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ φάνει, *Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἰς Θεὸς Πατὴρ πάντων ὃ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν (66) πᾶσι.* Καὶ μόνος μὲν αὐτὸς εἰς Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χρηματίζοι ἂν, ὃ δὲ Υἱὸς μονογενῆς Θεός, ὃ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ παράκλητον Πνεῦμα, οὕτως Θεός, οὕτως Υἱός· ἐπὶ μὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμοίως τῷ Υἱῷ καὶ αὐτὸ τὴν γένεσιν εἴληφεν, ἐν δὲ τι τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων τυγχάνει, ὅτι (67) δὴ πάντα δι' αὐτοῦ

cum mysterium illud regenerationis in ipso, apostolis mandaret, his qui de gentibus crederent annuntiandum, tradidit, quam ut baptizarent in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. ✠ Patre principante a seipso et gratiam largiente, Filio vero eam gratiam administrante : Gratia enim et veritas per Jesum Christum ⁶¹. Spiritu autem sancto nimirum illo Paracleto eam exhibente, secundum gratiarum ab ipso divisiones. Uni etenim alicui datur Verbum sapientiae : alii Verbum intelligentiae, secundum eundem Spiritum : alteri fides in eodem Spiritu : et quae reliqua ad istum modum enumerantur.

CAP. VI.

Quae sit Ecclesiae traditio, de Patre, et Filio et Spiritu sancto.

Sanctus ergo Spiritus, sanctos solos inhabitans, per Filium impertitur iis, quos Pater approbaverit. Opus ejus proprium est sanctificare omnes. Quibus singulis unum aliquod, vel etiam plura interdum sua charismata elargitur. Adeo ut prophetarum, apostolorum, omnis anima Deo clara : fortassis et divinae illae et excellentiores potestates, illius participes fiant per eum sanctificatae : solus autem Filius paterna deitate honoratus, operatus fuerit et produxerit, subsistentia creata omnia, visibilia, invisibilia, atque adeo ipsum quoque Spiritum Paracletum : Omnia enim, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil ⁶². Et, In ipso condita sunt omnia quae sunt in caelis, et quae super terram, sive visibilia, sive invisibilia ⁶³. Deus autem ille super omnia, Pater Domini nostri Jesu Christi, cum sit inenarrabile quoddam bonum, omnem exsuperans ratiocinationem, cogitationem, vocem omnem disquisitionemque. Omnium rerum quotquot denum illae, et cujusmodicunque fuerint, ipsius insuper Spiritus sanctus, et Filii ulterius unigeniti, dux et princeps est, nec injuria solus ; cum super omnia, et per omnia, et in omnibus Deus praedicetur ab Apostolo, ubi sit, *Unus Dominus, una fides, unum baptisma : unus Deus, Pater omnium, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus Deus* ⁶⁴. Solus quidem ille Deus, et Pater Domini ✠ nostri Jesu Christi dicatur : Filius unigenitus Deus, qui erat in sinu Patris. At Spiritus Paracletus, neque Deus, neque Filius. Quoniam non de Patre perinde atque Filius generisim accepit, et unus ex eorum censu est, qui per Filium condebantur : quandoquidem omnia per

✠ Ed. Paris., pag. 174. 173. ⁶¹ Joan. 1, 17. ⁶² ibid. 3. ⁶³ Coloss. 1, 16. ⁶⁴ Ephes. iv, 5, 6.

(65) Καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος ὑπάρξεως, aperte Spiritum sanctum, in albo reponit creaturatum, eumque a Filio perinde atque cetera productum disertis verbis scribit, quod et statim blasphemus repetit. Τὸ δὲ Παράκλητον Πνεῦμα οὕτως Θεός, οὕτως Υἱός, etc., qui eo majorem quidem Filium statuit, sed eundem ipsi minorum

Patre, ut mirandum sit Socratem adeo desipuisse, qui haec scripta produxerit, ut Eusebium immunem probaret ab Arianismo : et tamen ansus est ὁ Παμφίλου, has sui ipsius blasphemias catholicæ Ecclesiae ascribere. M.

(66) Vulgo πᾶσι Θεός.

(67) Vulgo δὲ, et novæ ὄλων τοῦ Σ.

ipsam facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Atque A ista quidem ad hunc modum sanctæ sunt et catholicæ Ecclesiæ tradita, voceque divina consignata mysteria. Marcellus vero perveniens omnia, aliquando in profundum se Sabellianismum præcipitat: aliquando Pauli illius a Samosatis hæresim renovare vult, aliquando Judæus tantum non deprehenditur: unam etenim hypostasim tripersonatam, uti et trinominem introducit, eundem affirmans esse Deum, et in Deo Verbum, et Spiritum sanctum. Transgressus inde ad Apostoli de Christo theologiam, diversas hic adhibet interpretationes. Nam cum exertim Apostolus Filium Dei, Deum prædicet, ut ubi ait, *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in illo creata sunt universa, cum ea quæ in cælis sunt, tum quæ super terram: sive visibilia, seu invisibilia: sive throni, seu dominationes, sive principatus, seu potestates, omnia per ipsum, et in ipso condita sunt: et ipse est ante omnia, et omnia in ipso consistunt* 68.

CAP. VII.

Quomodo Marcellus carnem asseveret esse imaginem Dei invisibilis.

Vir egregius iste demum ad carnem dejectus, ipsam affirmat imaginem invisibilis esse Dei: cum tamen quod non observat, forma masculina, qui et non quæ est imago effertur. Ille autem articulum, δς, carni attributum declarare ait, quod ipsa sit illa imago invisibilis Dei: illud quoque *ipse est ante omnia* de carne dictum ait: neque puduit eum dicere, *ipse*, de carne. Sed et propter carnem universæ creaturæ primogenitum vocatum ait: « Manet autem immutabiliter, inquit, de carne, omnia tam in cælis quam in terra, sive visibilia, seu invisibilia creata: » nec refugit dicere thronos, dominationes, principatus, potestates per et propter carnem Servatoris creationem suam in Christo consecutus. Cum vero superiore libro Marcelli verba de rebus istis posuerim, ne excrescat ultra modum oratio, contentus ero illic ea exhibuisse testimonia. Quam vero sit distorta, et violenter coacta hæc dicti apostolici interpretatio, non est, opinor, opus ut pluribus adhuc persequar, cum quam sit illa impudens interpretatio, culque satis innotescat.

CAPUT VIII.

Quomodo idem astringat carnem Servatoris prodesse nihil.

Nihilominus qui de carne Servatoris egit tam multa, illam nobis non conservat sartam tectam. Optandum esset, ut vel hic saltem pie asperere voluisset. At nunc posteaquam omnia de carne de-

✽ Ed. Paris., pag. 176. 68 Coloss. 1, 15-17.

(68) Vulgo διαφόροις.

(69) Vulgo δέ.

(70) In codd. αὐτοῦ.

(71) Vulgo παντὶ τῷ,

ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Ταῦτα μὲν οὖν τῆς καθολικῆς καὶ ἀγίας Ἐκκλησίας ὡδὲ πη διὰ τῶν θεῶν φωνῶν παραδίδοται τὰ μυστήρια· Μάρκελλος δὲ πάντα φύρας, ποτὲ μὲν εἰς αὐτὸν ὄλον τὸν Σαβελλίου βυθὸν χωρεῖ, ποτὲ δὲ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως ἀνανεοῦσθαι πειρᾶται τὴν αἵρεσιν, ποτὲ δὲ Ἰουδαίος ὢν ἄντικρυς ἀπελέγχεται· μίαν γὰρ ὑπόστασιν τριπρόσωπον ὥσπερ καὶ τριώνυμον εἰσάγει, τὸν αὐτὸν εἶναι λόγων τὸν θεὸν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ λόγον καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἐπ' ἐνετύθεν μεταθὰς ἐπὶ τὰς ἀποστολικὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ θεολογίας, πάλιν (68) διαστρόφος κέχρηται ἐρμηνείας. Τοῦ γὰρ θεοῦ Ἀποστόλου θεολογούντος διὰβήρησεν τὸν Ἰὺδὸν τοῦ θεοῦ καὶ λέγοντος, Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται, καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν.

ΚΕΦ. Ζ'.

Ὅπως Μάρκελλος τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὴν σάρκα εἶναι διεβδαιούτο.

Ὁ θαυμαστός οὗτος αὐδὶς ἐπὶ τὴν σάρκα παῶν, αὐτὴν εἶναι ἀποφαίνεται τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου θεοῦ, οὐκ ἀκούων ὡς ἀρσενικῶν χαρακτῆρι ἐξηγήθηκαται τὸ, δς ἐστὶν εἰκὼν. Τὸ γὰρ δς οὐκ οὐδ' ὅπως ἐφάρμοσας τῇ σαρκὶ ταύτῃ ἐρηθλοῦσθαι ὡς αὐτῆς οὐσης τῆς εἰκόνης τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Καὶ πάλιν, τὸ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς σαρκὸς φησὶν εἰρησθαι· οὐκ αἰδοῦμενος τὸ αὐτὸς ἐπὶ τῆς σαρκὸς ἐκλαμβάνειν. Καὶ τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως διὰ τὴν σάρκα κακλήσθαι λέγει. Ἐπιμένει (69) τε ἄδια-ε τρέπτως ἐν τῇ σαρκὶ φάσκων τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ε καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐκτίσθαι, τὰ τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα. Οὐδὲ διατρέπεται θρόνους, καὶ κυριότητας, καὶ ἀρχάς, καὶ ἐξουσίας διὰ τῆς σαρκὸς τοῦ σωτήρος· λόγων, τῆς ἐν Χριστῷ κτίσεως ἡξιώσθαι. Ἡδὲ δὲ διὰ τῆς πρὸ τούτου γραφῆς τὰς περὶ τούτων τοῦ Μαρκελλοῦ φωνὰς παραθέμενος, λόγου συμμετρίας φειδόμενος, τῇ (70) αὐτῶν ἐκείνων ἀρκεσθήσομαι μαρτυρίᾳ. Ὡς δὲ διάστροφος καὶ βεβιασμένη ἢ τοιαύτη τυγχάνει τῆς ἀποστολικῆς λέξεως διήγησις, οὐ μοι δεῖν ἡγοῦμαι κατασκευῆς κλεινοῦς, διὰ τὸ καὶ (71) παντὶ τῷ καταφύρον εἶναι τὸ ἀναιδῆς τῆς ἐρμηνείας.

ΚΕΦ. Η'.

Ὅπως ὁ αὐτὸς μηδὲν ὠφελεῖν τὴν σάρκα τοῦ σωτήρος ἀπεφαίνετο

Πλὴν τοσαῦτα περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ σωτήρος εἰπὼν, οὐδ' αὐτὴν ἡμῖν φυλάττει οὐρανὸν ὡς εἶθε γὰρ κἂν εἰς αὐτὴν τὸν εὐσεβῆ διατῆραι λογισμὸν· νοὺν (72) δὲ μετὰ πάντα τὰ περὶ αὐτῆς αὐτῷ λελεγμένα (73), ἐκὶ

(72) Vulgo δὲ πάντες.

(73) Vulgo ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν αἰώνων. Satis constat legendum esse συντελεῖσθαι. M. [et sic codd.].

συνταξίᾳ τῶν αἰώνων, αὐτὴν ἔρημον τοῦ λόγου ἀποφαίνεται γράφων οὕτως· « Εἰ οὖν ὁμολογεῖ τὴν σάρκα ἔ μὴδὲν ὠφέλει, αὐτὸν, πῶς ἔγχαρῆ τὴν ἐκ γῆς τε ἔ ουσαν, καὶ μὴδὲν ὠφέλοῦσαν, καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν ἔ αἰώσιν, ὡς αὐτῇ λυσitteλοῦσαν, συνεῖναι τῷ Λόγῳ.»

ΚΕΦ. Θ.

Ὅπως καταλειφθήσεται ἐν τῷ τοῦ πατρὸς τέλει τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος τοῦ Λόγου ἔρημον ἐτόλμη λέγειν.

Καὶ δευτεροῦ τὸ αὐτὸ ἐν ἑτέρῳ φάσκων· « Εἰ τοίνυν ἔ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως ἀπάντων καὶ ἔ αὐτὴν τὴν κτίσιν ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ἐλευθερίαν μεταβληθήσεται ὁ Παῦλος ἔφη, λέγει ἔ γάρ ἔ οτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ· πῶς ἔτι τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἣν ἀνελήφεν ὁ Λόγος, μορφήν οὔσαν ἔ θούλου, συνεῖναι τῷ Λόγῳ δι' αὐτὴν, γένοιτ' ἄν δυε νατόν; »

ΚΕΦ. Ι.

Ὅσοια αἱ θεῖαι Γραφαὶ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος διδάσκουσι, καὶ ὡς τὰ ἐναντία Μάρκελλος ἔφροται.

Ὅρξ ὁποιας προέσθαι φωνὰς κατὰ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τετόλμηκεν· οὐκ ἐπιστήσας, ὡς καὶ πρὸ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως ἔτι οὔσαν αὐτὴν ἐπὶ γῆ; πρὸ τοῦ πάθους οὕτως ἐδόξασεν ἐν τῷ θρεῖ, τρισὶν τοῖς ἐκκρίτοις αὐτοῦ μαθηταῖς μόνοις, εἰκόνα δευνύς τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὡς ἐξαστράφαί τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ φωτὸς μαρμαρυγᾶς ἐκλάμψαι. Ἐγένετο γάρ, φησὶν ἡ θεία Γραφή, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος· καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λευκὰ ὡς τὸ φῶς· ἀλλ' οὐδὲ συνείς ὁποῖον σῶμα Χριστοῦ δόξης (74) ὁ θεῖος Ἀπόστολος καὶ ὡς καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα σύμμορφα ἔσεσθαι ἐκαίῳ τῷ σώματι ἐδίδασκει λέγων, Ὅς (75) μετασχημάτισε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· ἀλλ' οὐδὲ νοήσας τίνι τρόπον καταποθήσεται τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς (76), ἔγραφε φάσκων, Ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, (77) Ἴνα καταποθῆ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς· τούτων ἀμαθῶς ἔχων, τὸν μὲν Λόγον διαθεδαίουται ἐν καὶ ταῦτόν (78) μέλλειν γίγνεσθαι τῷ Θεῷ, ὡσπερ καὶ πρότερον ἦν, τὴν δὲ σάρκα, καταλειφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λόγου, οὐκ οἶδ' ὅ τι ποτὲ γενήσεται. Ἐπάκουσον δ' οὖν ὅπως ταῦτά φησιν· « Εἰ δὲ τίς περὶ τῆς σαρκὸς ταύτης τῆς ἐν τῷ Λόγῳ ἀθανάτου γενοῦντας πυνθάνοιτο, τί φάμεν (79) πρὸς αὐτόν; ὅτι δογματίζειν μὲν ἡμεῖς ἔ περὶ τῶν μὴ ἀκριβῶς περὶ τῶν θεῶν μεμαθήκα-

A prædicavit, relinquendam illam tandem nudam, vacuum, et verbo suo destitutam affirmat in fine sæculi. Scribit enim [R. CIV, coll. p. 51, C] : « Quod ἔ si vero scribat carnem suam prodesse nihil, qui ἔ potest fieri ut scripserit, si illa quæ de terra est, et ἔ nihil prodest, in futuro sæculo, quasi profutura ἔ multum, cum Verbo versari debeat? »

CAP. IX.

Quod ausus est dicere, carnem Servatoris, Verbo destituendam esse in fine sæculi.

Quod ipsum denuo inculcat, alibi inquires : « Si ἔ igitur in tempore illo restorationis omnium, et ἔ ipsamnet creaturam, de servitute in libertatem ἔ transferendam esse docuit Paulus (ait enim quod ἔ et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, ἔ in libertatem asserta gloriæ filiorum Dei⁶⁶) ; quomodo adhuc ulterius, illa servi forma, quam assumpsit ✕ Verbum, cum ait forma servi, per se ἔ ipsam, cum Verbo consistere poterit? »

CAP. X.

Quæ de carne Servatoris Scripturæ doceant : et quod Marcellus contra illas senserit.

Vides in quas voces irrupit ille contra carnem Servatoris : nescivit autem, quod ante illam in caelos assumptionem, et ante passionem suam cum adhuc in terra versaretur, illam glorificavit in monte. Ubi solis selectis tribus discipulis imaginem sui regni repræsentavit : ut resplenderet ejus facies, et lucis fulgore radiaret : *Facta est ejus facies, ait sacra Scriptura, sicut sol : et vestimenta ejus alba sicut nix*⁶⁷. Nec intellexit qualenam corpus gloriæ Christi dixit Apostolus : aut, quod nostra corpora futura sint conformia ejus corpori, id quod docet idem divinus vir, inquires : *Qui transformabit corpus hoc humilitatis nostræ, ut conforme fiat corpori gloriæ ipsius*⁶⁸. Nec cognovit quo tandem pacto ascribendum erit mortale istud ab immortalitate, ut ait idem, *Nolumus illo exspoliari ; sed supervestiri, ut absorbeat hoc mortale a vita*⁶⁹. Hæc ignorans omnia, Verbum quidem mansurum unitum Deo, ait, ut olim erat : carnem vero a Verbo derelictam, nescio quid, aut ubi futuram. Audi vero ut loquatur [R. CVIII] : « Quod si quispiam de carne hæc interroget, quæ in Verbo est immortalis, quid sentiamus, dicemus, quod certo statuere in tutum arbitramur de rebus, quas e cæcæris litteris non sumus docti. Quomodo hæc via consistent illi, qui aliorum dogmata subvertunt? »

✕ Ed. Paris., pag. 177. ⁶⁶ Rom. viii, 21. ⁶⁷ Matth. xvii, 2. ⁶⁸ Philip. iii, 21. ⁶⁹ II Cor. v, 4.

(74) Vulgo [Θεοῦ] δόξης. Mp. Χριστοῦ δ. et dein [καὶ] ante μετασχημάτισε.

(75) Μετασχημάτισε. Locus est Philip. iii, 21, ubi legitur μετασχηματίσαι, quo modo omnino legendum, et hic apud Eusebium addendum ex Apostolo, quod hic deest, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον. In sequenti loco Apostoli, II Cor. v, 4, est defectus : legendum ἐκδύσασθαι, ἀλλ'

ἐκδυῖσασθαι ἴνα. M.

(76) Vulgo ἔγραφε.

(77) Mp. ἀλλ' ἐκδυῖσασθαι.

(78) Vulgo μένειν.

(79) Πρὸς αὐτόν. Hic deest ἐροῦμεν, statim legere περὶ ὧν, μὴ ἀκριβῶς ἐκ τῶν θεῶν, et tamen paulo post eodem modo legitur περὶ τῆς θεῖας Γραφῆς. M.

Ad illos vero qui exactam de rebus istis rationem a nobis exigunt, inquit, quod sancto Apostolo obtemperandum acimus esse, qui mysteria abscondita, ad illum modum, quem ipse statuit, scrutanda docuit: *Videmus enim nunc, inquit, tanquam per speculum in ænigmate: tunc vero facie ad faciem* 80, et *✕* quæ sequuntur. Ne me interreges ergo, de rebus quæ non existant aperte traditæ in Scripturis sacris: unde certum quid statuere non possum de carne, cujus particeps erat Verbum. Qui autem fatetur se non posse de Scripturis responderi, simul constatur, se nihil certis de Scripturis didicisse. Illujuscemodi ille de hac carne acivit: non accepta de Scripturis, non ab aliis occupata, non e traditione Ecclesie doctus, sibi vero conficta: et de suo cerebro excoctata: peregrinum, et alienum a veritate geninæ: nec erat illi in animo Scriptura Inquiens, *Ne adjeceris ad sermones ejus, ne te coarquat, et in mendacio deprehendaris* 81. Et, *Væ iis qui de suo corde prophetant* 82. Intuere autem quanta se circumdixit impietate. Qui enim universam illam theologicam rationem de Filio unigenito præexistente ad carnem dejecit, et tantum non lauream illi victoriæ præmiuin verbis disertissimis superinduxit. Nam is qui dixit, Dei Verbum per resurrectionem procurasse immortalitatem humanæ carni, et tanquam corona redimittum ad Dei dextram ascendendo consedis: idem ipse ait illam inanem et vacuum futuram in sine mundi: dum Verbum adunxit Deo, carnem vero separat ab operibus Verbi: et reliquit uescio ubi destitutam: immortalẽ certẽ et incorruptibilem: inanem vero, et destituta Verbo ab omni opere feriantem. Quæ ipsa de non intellectis Scripturarum lectionibus stabilire voluit. Nam cum Servator ad eos, qui non capiebant sermonem suum, de carne sua et sanguine diasserentem diceret, *Hocine vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius. Spiritus est, qui vivificat: caro non prodest quidquam. Verba quæ ego locutus sum vobis spiritus et vita sunt* 83.

δπου ἦν τὸ πρότερον, τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν, ἡ δὴκα ὑμῖν, κρενυμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστι.

CAP. XI.

Quod vocem evangelicam non intelligens, dixit scandalizare, et nihil prodesse carnem Servatoris.

Sensum verborum non apprehendens, existimavit illum hic rejicere. ✕ carnem quam assumpserat de sancta Virgine. Atque exinde conficere vult illud, post mundi consummationem Dei Verbum, plane nudatam omni operatione carnem suam de-

✕ Ed. Paris., pag. 178. 179. 80 I Cor. xiii, 12. 62-64

(80) Ἀνατρέπουσι δόγματα. Asterii nimirum et Arianorum, quos Marcellus oppugnabat. Ideo sine disertis Scripturæ verbis, ad illum quæstionem non responsurum se ait. Ad alios vero qui simpliciter, nec ἱστορικῶς interrogant, se dicturum. Itaque pro πρὸς τοὺς, legorem πρὸς ἄλλους, vel ἐκείνους, τοὺς τὸν ἀκριβῆ, etc. M.

μὲν Γραφῶν, οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι νομίζομεν. Ἐὶς γὰρ τοῦτο πράττειν δυνατὸν τοῖς καὶ τὰ ἑτέραν (80) ἀνατρέπουσι δόγματα; Ἀλλ' ἱροῦμεν πρὸς τοὺς τὸν ἀκριβῆ περι τοῦτου μαθεῖν παρ' ἡμῶν βουλομένους λόγον, ὅτι, παιθόμενοι τῷ ἱερῷ Ἀποστόλῳ, ἴσμεν, ὅτι οὕτως ἡμᾶς ὄρῃν τὰ ἀποκειρυσμμένα μυστήρια προσήκει, ὡς αὐτὸς ἔφη· *Βλέπομεν γὰρ ὅρα, ε φησι, δι' εἰσόπτρου ἐν αἰτήματι· ἔσται δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ τὰ ἕξης· ὥστε μὲ μου πυνθάνου περι ὧν σαφῶς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς μὴ μεμάθηκα· διὰ τοῦτο τοῖνυν οὐδὲ περι τῆς θείας (81) Γραφῆς ἐκείνης τῆς τῷ Λόγῳ κοινωρη- σάσης σαρκὸς σαφῶς εἶπαι δυνήσομαι. Εἴθ' ὁ μὲν δὲν λέγειν δύνασθαι ὁμολογῶν, μηδὲ μεμάθηκαί τι ἀπὸ τῆς Γραφῆς. Ὡταῦτα περι τῆς σαρκὸς ἀπαφήνατο, οὐτ' ἀπὸ τῆς Γραφῆς λαβὼν οὐτ' ἀπ' ἑτέρων (82) παραλαβὼν· οὐτ' ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας μαθὼν, αὐτῷ δὲ ἀνακλάσας καὶ τῆς οικίας ἐνθυμήσεως ἐπινοήσας ἔξινον καὶ τῆς ἀληθείας ἀλλότριον γέννημα, μηδὲν ἐν τῷ λαβὼν τὴν λέγουσαν Γραφήν· *Μὴ προσθῆς τοῖς λόγοις αὐτοῦ, μήποτε ἐλέγξῃ σε καὶ ψευδῆς γένῃ· καὶ, Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν.* Ὅρα δ' οὖν ὅση δυσσεβεῖα περιπέπτωκεν. Ὅ γὰρ τὴν κλῆσαν περι τοῦ προῦπάρχοντος μονογενοῦς Υἱοῦ θεολογίαν, ἐπὶ τὴν σάρκα καταβαλὼν, αὐτοῖς τα βήματα νίκης στέφανον αὐτὴν ἀναγορεύσας, οὕτως ἔφη· τὸν τοῦ θεοῦ Λόγον τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀθάνατον γενέσθαι παρεσκευασίνα, καὶ ὡπερ τινα (83) νίκην στέφανον ἀναδησάμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζεσθαι, οὗτος αὐτὸς φησιν αὐτὴν ἔρημον ἕσασθαι καὶ ὄραφανῆν ἐν τῷ τοῦ παντὸς τέλει· ἐνὼν μὲν τὸν Λόγον τῷ θεῷ, τὴν δὲ σάρκα χωρίζων τῆς τοῦ Λόγου ἐνεργείας, καὶ καταλιπὼν αὐτὴν, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἀθάνατον μὲν καὶ ἀφθαρτον, ἀψυχον δὲ καὶ ἀνεύρητον ὑπὸ τοῦ Λόγου. Καὶ ταῦτα δὲ πάλιν ἐκ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων, ἃ μὴ νενόηκα, συνιστῆν περιβῆται. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τοὺς μὴ συνιέντας τὰς περι τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ διδασκαλίας εἰρηκότος· *Τοῦτο ὑμᾶς scandalίζει; ἄρα οὖν θεωρεῖτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, ἡ σὰρξ οὐκ ὤφελαι οὐδὲν τὰ βήματα ἃ ἐγὼς λαβὼν**

D ΚΕΦ. ΙΑ'.

Ὅπως μὴ νοήσας τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν scandalίζειν ἔφη τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος, καὶ μηδὲν ὤφελαι.

(84) Οὐκ ἐπιστήσας τῇ διανοίᾳ τοῦ λόγου, ὑπελάθεον αὐτὸν ἀθετεῖν τὴν σάρκα, ἣν ἀνελήφεν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου. Εἴτ' ἐκ τούτου περιβῆται κατασκευάζειν, ὡς μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ παντὸς. ἔρημον τῆς ἐνεργείας ἐν τῷ θεῷ Λόγος καταλείπει τὴν σάρκα.

81 Eccli. vii, 14, 15. 82 Isa. ix, 15. 83 Joam. vi,

(81) Vulgo γραφῆς ἐκείνης.
 (82) Vulgo προλαβὼν, et μοχ μὴ προσθεῖς.
 (83) Νίκην στέφανον. Esset νίκης. M.
 (84) Οὐκ ἐπιστήσας τῇ. Annona rectius τὴν διάνοιαν, καὶ τῇ διανοίᾳ τὸν λόγον, ita enim alibi loquitur. Post ἁγίας ἀδίδι Παρθένου, quod manifeste decrat. M.

λέγει γούνάτοίς ῥήμασι· « Περὶ γὰρ τῆς σαρκός, ἣν
 « ἔχων ὠμίλει τοῖς μαθηταῖς, οὕτω λέγει· Τοῦτο ὑμῖς
 « σκανδαλίξει; ἐὰν οὖν ἴδητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώ-
 « που ἀπειόντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον; τὸ Πνεῦμα
 « ζωοποιεῖ, ἢ σὰρξ (85) οὐδὲν ὠφελεῖ. Εἰ οὖν ὁμο-
 « λογαί τὴν σάρκα μηδὲν (86) ὠφελεῖν αὐτὸν, πῶς
 « ἔγγωραι τὴν ἐκ γῆς τε οὖσαν καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν
 « καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν (87) αἰῶσιν αὐτῷ λυσιτελοῦ-
 « σαν, συνεῖναι τῷ λόγῳ; » Ὅρθῃ ὁση κέχρηται τοῦ
 εὐαγγελικοῦ λόγου διαστροφῆ, διὰ τὸ μὴ συνεῖναι τοῦ
 λόγου τὴν σωτήριον φωνὴν, ὅπως εἴρηται, καὶ διὰ
 ποῖαν αἰτίαν.

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

Ἑρμηνεῖα τῆς εὐαγγελικῆς λέξεως.

Ἄλλὰ σὺ γε ἀναλαθὼν τὴν εὐαγγελικὴν Γραφήν,
 θέε τὴν πᾶσαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίαν, ὅπως
 οὐ περὶ ἥς ἀνεβίβη σαρκὸς διαλέγετο, περὶ δὲ τοῦ
 μυστικοῦ σώματος τε καὶ αἵματος. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς
 πέντε ἄρτοις ἐβράβε τὰ πλήθη, μέγα δὲ θαῦμα τοῦτο
 παρέσχε τοῖς ἑωρακόσιν, Ἰουδαίων δὲ οἱ πλείστοι
 ἐξευτελιζόντες τὸ γεγονός, ἔλεγον αὐτῷ· *Τι οὖν ποιεῖς*
σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν; εἰτα
 παρέβαλλον τὸ μάννα τὸ ἐν τῇ ἐρήμῳ, λέγοντες· *Οἱ*
πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ,
καθὼς ἐστὶ γεγραμμένον, Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρα-
νοῦ (88) δέδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν· πρὸς ταῦτα ὁ
 Σωτὴρ ἀπεκρίνατο· *Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ*
Μωσῆς ἐδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ,
ὁ δὲ ὁ Πατὴρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον τὸν
ἀληθινόν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Εἴτ' ἐπιφέρει· Ἐγὼ εἰμι
ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. Καὶ πάλιν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ
καταβάς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ αὖθις· Ὁ δὲ ἄρτος
ὃν ἐγὼ δώσω, τὸ σῶμά μου ἐστὶ. Καὶ πάλιν προστί-
θισιν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν
σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ
αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Ὁ τρώγων μου τὴν
σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον,
καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· ἢ
γὰρ σὰρξ μου ἀληθὴς ἐστὶ βρώσις, καὶ τὸ αἷμα
μου ἀληθὴς ἐστὶ πόσις· ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα
καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κατὰ ἐν
αὐτῷ. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα μυστικώτερον αὐτοῦ
 διεξιόντος, τινὲς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν εἶπον, *Σκληρὸς*
ἐστὶν ὁ λόγος, τίς δύναται αὐτοῦ ἀκοῦειν; πρὸς
 οὗς ἀπεκρίνατο ὁ Σωτὴρ λέγων· *Τοῦτο ὑμῖς σκαν-*
δαλίξει; ἐὰν οὖν θεωρῆτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον; Τὸ πνεῦμα
ἐστὶ τὸ ζωοποιεῖν, ἢ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδὲν· τὰ
ῥήματα δὲ λαλάληκα ὑμῖν, πνεῦμα ἐστὶ καὶ ζωὴ
ἐστὶ. Δι' ὧν ἐπαίδευσεν αὐτοὺς πνευματικῶς ἀκούειν
 τῶν περὶ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λελεγμέ-
 νων· μὴ γὰρ τὴν σάρκα, ἣν περιχίμαι, νομιστέ με

relicturum. Verba ejus sunt [R. CIV, coll. p. 51, C] : « De carne quam habebat, cum versaretur cum
 « discipulis suis, ita loquitur : *Hoc vos scandalizat ?*
 « *si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi*
 « *erat prius ? Spiritus est qui vivificat : caro non*
 « *prodest quidquam.* Si ergo suam carnem non pro-
 « desse quidquam fateatur, quomodo fieri potest,
 « ut quæ sumpta sit de terra et nihil prosit ; tan-
 « quam quæ prodesse poterat, affutura Verbo sit
 « in futuro sæculo. » Ecce quam perverse tractet
 sermonem evangelicum : eo quod salutarem Verbi
 vocem non percipiat recte : nec in quem finem,
 aut ob quam causam usurpetur, intelligat.

CAP. XII.

Evangelicæ vocis interpretatio.

Tu autem, recepto Evangelii testimonio, Servatoris
 doctrinam recte accipies. Non enim loquebatur
 de carne ea quam assumpserat, sed de corpore
 et sanguine suo mystico. Nam cum de quinque
 panibus multitudinem illam magnam saturasset, et
 videntes hoc miraculo reddidisset attonitos : ac ple-
 rique Judæi factum illud vilifacerent, dicerentque,
 Tu ergo quodnam signum facis, ut videamus et cro-
 damus⁸⁵ ? manna deinceps allegarent, quod in
 deserto fuit : *Patres nostri, dicentes, manna in*
deserto comederunt, quemadmodum scriptum est⁸⁶,
Panem de celo dedit iis comendum⁸⁷; hic respon-
 det Servator : *Amen, amen dico vobis, non Meus⁸⁸*
dedit vobis panem de celo, sed Pater meus dedit
vobis panem verum de celo⁸⁹. Et addit, *Ego sum*
panis vitæ⁹⁰; et, *Ego sum panis qui de celo de-*
scendi⁹¹; et, *Panis quem ego dabo vobis, corpus*
meum est⁹². Et addit iterum : *Amen, amen dico*
vobis, nisi comederitis carnem Filii hominis, et san-
guinem ejus biberitis, non habebitis vitam in vobismet-
ipsis. Qui edit carnem meam, et bibit sanguinem
meum, habet vitam æternam, et ego resuscitabo illum
in novissimo die. Caro enim mea verus est cibus,
 ✕ *et sanguis meus verus est potus : qui comedit car-*
nem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet,
et ego in illo⁹³. Hæc et his similia quædam, cum
 mystice persequeretur, quidam de discipulis ejus
 dixerunt : *Durus est hic sermo ; quis potest eum*
audire⁹⁴ ? Quibus sic respondit Servator, inquitens.
Hoc vos scandalizat ? si videritis ergo Filium homi-
nis ascendentem ubi prius fuit ? Spiritus est qui vivi-
ficat, caro non prodest quidquam. Verba quæ locutus
sum vobis spiritus sunt et vita⁹⁵. Quibus eos docero
 voluit, spiritualiter intelligenda esse quæ de carne
 et sanguine audiverant. Nolite putare carnem me
 dicere quam circumfero : quasi illam vos comedere
 oporteat : nec existimate me vobis præcipere ut
 sensibilem et corporalem libatis sanguineum : ve-

✕ Ed. Paris., pag. 180. ⁸⁵ Joan. vi, 50. ⁸⁶ Exod. xvi, 44. ⁸⁷ Joan. vi, 31. ⁸⁸ ibid. 32. ⁸⁹ ibid. 33. ⁹⁰ ibid. 48. ⁹¹ ibid. 52. ⁹² ibid. 54-57. ⁹³ ibid. 61. ⁹⁴ ibid. 62-64.

(85) Vulgo μηδέν.

(86) *Δεδώκεν αὐτοῖς.* Lege αὐτοῖς, vel αὐτός. M.

(87) *Αἰώσωσιν αὐτῷ.* In margine ὡσαύτως, vera

lectio est, ὡς αὐτῷ [sic p. 176 C] λυσιτελοῦσαν, tan-
 quam quæ prodesset ipsi. M.

(88) Vulgo ἐδώκεν.

rum probe noatis quod verba quæ vobis locutus sum, spiritus sunt et vita : ita ut verba ipsius, et sermones sint caro et sanguis, et si quis ea comedat, tanquam cibo cœlesti pastus, vitam æternam participabit. Ne ergo, inquit, vos hoc offendat, quod de comedenda carne et bibendo sanguine dixi : nec auditione nuda conturbemini, si locutus sum de cibo et potu. Hæc enim sensibiliter audita nihil proderunt : Spiritus autem est qui vivificat spiritualiter audientes. Novus autem evangelicæ doctrinæ interpret iste, cum nihil horum caperet, audisis quomodo scribat totidem syllabis [R. CV] : « Cum tangeret corpus suum et præsentibus ostenderet, inquit : *Hocine vos scandalizat ? Si ergo videritis Fillium hominis ascendentem ubi prius fuerat ? spiritus vivificat, caro non prodest quam.* » Ad quem dicendum est : Et unde tibi, o bone, ut adicias ad Scripturam evangelicam ? Namque, Servatorem corpus humanum tetigisse Et præsentibus ostendisse, dixisseque, hocine vos scandalizat ? non habetur apud evangelistam, ta a te fingis, et e tuo cerebro hoc additamentum comminisci ausus es. Quod audax facinus a se acceptum transtulit eo, ut diceret carnem Servatoris a Verbo suo olim relinquendam omni operatione nudatam : si fatetur ergo carnem prodesse nihil : quomodo tum fiet, ut quæ de terra est et nihil prodest, tanquam profutura in futuro sæculo adsit Verbo ?

Ad hunc modum inerudite et inscienter prorupit ad divinam Scripturam interpretandam. Sed et apostolicos ad eundem modum sermones perverse interpretari aggressus est.

Ὡς τὸν οὖν ἀμαθῶς καὶ ἀνεπιστημόνως τὴν εὐαγγελικὴν παρερμηνεύσαι φωνὴν ὠρμήθη, καὶ τῶν ἀποστολικῶν δὲ ὁμιολῶς ῥημάτων διαστρόφους ἐξηγήσεις ἐποιεῖτο.

CAP. XIII.

Quomodo regnum Christi ait, initium ante annos quadringentos accepisse, habiturum autem finem in consummatione sæculi, censuit perversas Scripturarum interpretationes afferendo.

Cum in apostolorum Actibus dicat Petrus, *Quem oportet cæcos capere usque ad tempus restorationis omnium* ³; sententiam ejus loci non intelligens, hinc profectus, Christi regnum circumscribere conatur, terminum illius alicui, et determinationem significari, eo quod dicitur, *Usque ad tempus restorationis.* Hoc idem et per Psalmum indicari docet dicentem, *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ⁴. Et Paulum apostolum dixisse ob hanc causam, *Oportet enim regnare, usque dum posuerit inimicos sub pedibus suis* ⁵. Illud enim *donec*, et *usque dum* desinitum tempus significare arbitratur; attende ergo quomodo ad verbum scribat, iniquiens [R. CIV, coll. p. 51 C] : « Hanc ob causam videtur mihi Deus omni-

λέγειν, ὡς δέον αὐτὴν ἐσθίειν, μηδὲ τὸ αἰσθητὸν καὶ σωματικὸν αἶμα πίνειν ὑπολαμβάνετε με προσκίτεταιν, ἀλλ' εὖ ἴστε, οὗτοι τὰ ῥήματα μου ἂν λαλεῖταιν ὑμῖν πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστίν· ὥστε αὐτὰ εἶναι τὰ ῥήματα καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ τὴν σάρκα καὶ τὸ αἶμα, ὧν ὁ μετέχων ἀεὶ, ὡσαύτως ἀρτῶν οὐρανόθεν τρεφόμενος, τῆς οὐρανόθεν μαθέξει ζωῆς. Μὴ δὴ οὖν, φησὶ, σκανδαλιζέτω ὑμᾶς τοῦτο, ὃ περὶ βρώσεως τῆς ἐμῆς σαρκὸς καὶ περὶ πόματος τοῦ ἐμοῦ αἵματος εἶρηκα· μηδὲ παρατίτω ὑμᾶς ἢ πρόχειρος ἀκοὴ τῶν περὶ τῆς σαρκὸς καὶ αἵματος εἰρημῶν μοι· ταῦτα γὰρ οὐκ ὠφέλει αἰσθητῶς ἀκούμενα· τὸ δὲ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιεῖν τοὺς πνευματικῶς ἀκούειν δυναμένους. Ἄλλ' ὁ καινὸς ἐξηγητὴς τῶν εὐαγγελικῶν μαθημάτων μηδὲν τούτων συνιᾶς, ἐπάκουσον ὅπως γράφεται τῶν ἀποστόλων συλλαβαίς : « Τοῦ ἀνθρώπινου ἀφάρμοστον σώματος καὶ δειξάς αὐτὸ τοῖς ὀφθαλμοῖς, τοῖσι καὶ ὑμᾶς σκανδαλλίσει; » ἐφ' ἣν ὁ Ἰησοῦς ἔφη· Ἐὰν οὖν ἴδητε τὸν Πῶν καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀνιόντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον, καὶ τὸ πνεῦμα ζωοποιεῖ, ἢ σὰρξ οὐδὲν ὠφέλει. Πρὸς δὲ ἦν εἰπεῖν· Καὶ πόθεν σοι, ὦ γενναῖε, ἢ προσθήκη τῶν μη φερομένων ἐν τῇ εὐαγγελικῇ Γραφῇ; τὸ γὰρ τοῦ ἀνθρώπινου σώματος ἀφάρμοστον τὸν Σωτῆρα καὶ δειξάτω αὐτὸ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἰρημέναι, τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλλίσει; παρὰ αὐτοῦ πλάττεις καὶ τὴν προσθήκην ἀπὸ αὐτοῦ ποιῶσθαι τολμᾶς! Ὁ δὲ τόλμημα παρ' ἑαυτοῦ λαθῶν ἐντεῦθεν οὐκ εἰ παρασκευάζειν, ἔρημον τῆς ἀνεργίας τοῦ λόγου τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος καταληφθήσεσθαι λέγων. Εἰ οὖν ὁμολογεῖ τὴν σάρκα μετὰ τὸν (89) ὠφέλει αὐτὸν, πῶς ἐγγυρεῖ τὴν ἐκ γῆς καὶ οὐσάν καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν αἰῶσιν ὡς αὐτῷ λυσιστελοῦσαν, συνεῖναι τῷ λόγῳ;

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ὅπως τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἀρχὴν μὲν εἰληφέναι τὴν ἀπὸ τετρακοσίων ἔτων, τέλος δὲ ἔξαι ἐν τῇ συντελείᾳ, διεσθεσίουτο, διαστρόφους κοινούμενος τὰς τῶν θείων Γραφῶν ἐρμηνείας.

Αὐτίκα γοῦν, ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, τῷ Πέτρῳ παρὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρηκότος, « Ὅν δεῖ οὐρανὸν μὲν δεξασθαι ἀχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως, μὴ νοήσας τὴν τοῦ λόγου διάνοιαν, ἐντεῦθεν τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ περιγράφειν περὶ τὰ ὄρον τινὰ φάσκων καὶ προδεσμῶν τῆς βασιλείας αὐτοῦ δηλοῦσθαι, διὰ τὸ λέγεσθαι, ἀχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο συνίστασθαι φησὶ καὶ διὰ τοῦ φάσκοντος Ψαλμοῦ, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὡς ἂν θεὸς τοὺς ἐχθρούς σου ὑποκόδιον τῶν ποδῶν σου, καὶ Παῦλον δὲ τὸν ἀπόστολον διὰ τῶν εἰρημῶν τῶν, Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ὡς ἂν θεὸς τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· τὸ γὰρ ἕκαστος καὶ τὸ ἀχρι περιωρισμένου χρόνου σημαντικῶν εἶναι ὑπέλαθεν. Ἐπάκουσον (90) γοῦν ὅπως κατὰ λέξιν

¶ Ed. Paris, pag. 181. ³ Act. iii, 21. ⁴ Psal. cix, 1. ⁵ I Cor. xv, 25.

(89) Ὁφέλειν αὐτόν. Verum hic reponendum αὐτῷ, hic porro recte scriptum, ut nuper correxitur, ὡς αὐτῷ, pro ὡσαύτως, quod in margine tamen adjectum erat. M.

(90) Vulgo ὅπως.

γράφει λέγων· « Διὰ τοῦτο γάρ μοι δοκαί καὶ ὁ
 « παντακράτωρ Θεός, ὁ (91) θεσπέτης, πρὸς αὐτὸν
 « λέγειν. *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως (92) ἂν θῶ τοὺς*
 « *ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἐνεργεία*
 « *μόνη διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα χωρίζειν αὐ-*
 « *τὸν δοκῶν· καὶ ὡσπερ (93) εἰρηται, τινὰ χρόνον*
 « *ὀρίζων αὐτῷ τῆς ἐν δεξιᾷ καθέδρας, οὕτω φησὶ*
 « *πρὸς αὐτόν· Ἔως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑπο-*
 « *πόδιον τῶν ποδῶν σου. Τοῦτο δὲ τὸ προφητικὸν*
 « *τοῦ Δαβὶδ ῥητὸν σαφέστερον ἡμῖν ἐξηγησάμενος ὁ ἱε-*
 « *ρὸς Ἀπόστολος, οὕτω πως ἐφη· Δεῖ γὰρ αὐτόν*
 « *βασιλεύειν, ἕως ἂν θῇ τοὺς ἐχθρούς· αὐτοῦ*
 « *ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Οὐκοῦν ὅρον τινὰ*
 « *ἔχειν δοκαί ἢ κατ' ἀνθρώπον αὐτοῦ οἰκονομία τε*
 « *καὶ βασιλεία. Καὶ μεθ' ἑτέρα ἐπιλέγει· καὶ διὰ*
 « *τοῦτο αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων περὶ τοῦ ἀνθρώ-*
 « *που τούτου, ἐν ἀνελήφειν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ*
 « *ἀναληφῶς ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθίσταται, οὕτω*
 « *διδάσκουσι, λέγουσαι, Ὅν δεῖ οὐρανὸν μὴν δέ-*
 « *ξασθαι (94), ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως·*
 « *καὶ αὗται ὡσπερ ὅρον τινὰ καὶ προθεσμίαν ὀρίσσο-*
 « *σαι. Ὡς μεθ' ἑτέρα ἐπιλέγει· Πῶς (95) ἔτι*
 « *τὴν τοῦ δούλου μορφήν ἦν ἀνελήφειν ὁ Λόγος, μορ-*
 « *φήν οὖσαν θύλου, συναίνει τῷ Λόγῳ, θανάτων γέ-*
 « *νοσι· ἂν; Σαρῶς γοῦν καὶ διαβήθη ἐν βραχί τινι*
 « *χρόνῳ τῶν τε παρεληλυθότων καὶ τῶν μελλόντων*
 « *αἰώνων τὴν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τοῦ Λόγου δι-*
 « *ἡμᾶς· γεγενῆσθαι συμβεβημένοι, καὶ ταύτην, ὡσπερ*
 « *ἀρχὴν, οὕτω καὶ τέλος ἔχειν ὁ θεσπέσιος εἰρημα-*
 « *στὴν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. »*

ΚΕΦ. ΙΔ'.

Ἐξηγήσεις τῆς ὑποῦς διαβολῆς τῶν ἀναγνωσμάτων.

Διὰ τοσούτων Μάρκελλος καὶ τὸ σῶμα τῆς δόξης
 τοῦ Υἱοῦ ἠγνόησε, καὶ τὴν ἀκαταύτητον αὐτοῦ βασι-
 λείαν ἀρνείειται οὐκ ἐπιστάσας, ἕως κατὰ τινα συν-
 ἤθειαν τῆς Γραφῆς ἰδιόζουσαν τὸ ἕως παραλαμβάνε-
 σθαι εἰσθεῖν· οὕτω γοῦν ὁ Σωτὴρ τοὺς μαθηταὺς ἐλε-
 γεν· *Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας ἡμέρας,*
ἕως τῆς συντελείας τοῦ (96) αἰῶνος· οὐκ ἀνακρίων
τὸ συνίστασθαι αὐτοῖς καὶ μετὰ τὴν συντέλειαν, δι-
δάσκων δ' ὅτι καὶ νῦν μὲν ἵσταται ἐν αὐτοῖς ἕως τῆς
συντελείας, ἐπισκοπῶν καὶ φυλάτων πάντας τοὺς
αὐτῷ μαθητανομήνους· καὶ μετὰ τὴν συντέλειαν δὲ,
κραιτέτως αὐτοῖς συνίσταται, κοινωνοὺς αὐτοῦ ἀπο-
φαίνων τῆς αὐτοῦ βασιλείας. Οὕτως οὖν καὶ τὸ,
Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως (97) ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς
σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· καὶ τὸ, Ὅν δεῖ
οὐρανὸν μὴν δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστά-
σεως, οὐχ ὡς μηκέτι ἱσομένου μετὰ ταῦτα λέλεκται,
ἀλλ' ὡς μέλλοντος· κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν
διανίστασθαι ἀπὸ τοῦ θρόνου τοῦ πατρικοῦ, καὶ δευ-

« potens et Dominus ad illum dixisse, *Sede a dex-*
 « *tris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum*
 « *pedum tuorum.* Propter carnem humanam tantum
 « operatione illum videtur separare, et, ut dictum
 « est, tempore illum circumscribere, quoadm ses-
 « surus ei a dextris fuerat: ideo inquit, *Donec*
 « *ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*
 « Quod propheticum Davidis testimonium, diluci-
 « dit explicavit beatus Aristotolus inquitens: *Opor-*
 « *tet etenim illum imperare donec posuerit inimicos*
 « *ejus scabellum pedum ipsius.* Ita termino videtur
 « circumscribi, illius secundum hominem dispensa-
 « tio, atque regnum. » Et post alia subnectit: « Et
 « propterea apostolorum Actus, de homine isto
 « quem assumpsit Dei Verbum, et assumptum
 « constituit a Dei dextris, ita referunt: *¶ Quom-*
 « *oportet caelum capere usque ad tempus restaura-*
 « *tionis:* ita tempus velut decircuanti ei circum-
 « scriptum. » Quibus post alia annectit. « Quomodo
 « potest fieri ut forma servi quam assumpsit Ver-
 « bum, forma servi cum existat cum Verbo co-
 « nniatur? Itaque pro brevissimo quodam tempore
 « præterito nempe ille et futuro, dispensatio hæc
 « secundum carnem Verbi manifeste et expressè
 « adimpleta contigit propter nos quam uti princi-
 « pium habuit ita finem habituram, docet divinus
 « Paulus, his totidem pene verbis: *Deinde finis,*
 « *cum tradiderit regnum Deo et Patri suo. »*

Παῦλος· οὕτω· πως εἰπὼν· *Ἐἴτω τὸ τέλος,*

C&P. XIV.

Expositio sani sensus locorum Scripturæ.

Per hæc omnia tot et talia Marcellus ignoravit
 corpus gloriae Filii, et indeterminabile ejus regnum
 pernegat futurum: minime animum advertens,
 quod secundum propriam quamdam Scripturæ con-
 suetudinem, illud donec solet accipi. Ita Servator
 discipulos alloquitur, *Vobiscum sum omnes dies,*
usque ad consummationem sæculi: neque tamen
 negat se iis affuturum post finem mundi: docet
 autem quod in præsentis sæculo non deseret eos ad
 usque consummationem: sed quod omnes ipsi in
 disciplinam traditos euraturus sit et gubernaturus:
 et post consummationem modo quodam excellen-
 tiori sit illis affuturus: et participes eos facturus
 regni sui. Ita et illud capitur, *Sede a dextris meis:*
donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuo-
rum. » Et illud, *Quem oportet caelos capere usque*
ad restorationem omnium, quod non dicitur quam
 postea non eum caperent. Sed quod in fine de
 paterno solio erat surrecturus, et secundam de

xxviii, 20. ° Paul. cix, 4. ° Act. iii, 21.

Ed. Paris., pag. 182. ° I Cor. xv, 24. ° Matth.
 (91) Θεσπέτης. Non simpliciter, sed Christi
 Dominum secundum humanum; ergo decet αἰ-
 σῶν. M.
 (92) Vulgo om. ἂν.
 (93) Ὅσπερ εἰρηται τίνα. Certe ita dictum est,
 sed malim, quod in margine fuerat, ῥητόν· defini-

tum tempus vocat statim ὅρον.— Dedi quod est in
 codd. M.
 (94) Vulgo ἕως χρ.
 (95) Ἐρ. ἵστι.
 (96) Vulgo κόσμου; jam M. corr.
 (97) Vulgo ἂν [καὶ] θῶ.

caelo descensum suum facturum : de quo loquitur **A** Apostolus : *Et ipse Dominus in cœlestibus, in voce archangeli, in tuba Dei descendet de caelo, et mortui in Christo resurgent primi : tum nos qui erimus in vivis derelicti, una cum illis raptemur in nubibus ad obvium eundem Domino in aere, et ita omni tempore cum Domino erimus* ¹⁰. **X** Oportet ergo Servatorem in cœlis manere, et considerare a dextris Dei Patris usque ad finem : in ipso autem fine omnium secundo gloriose adventurus sanctos suos ad se assumet, ut omni tempore sint cum ipso : non ad tempus definitum, sed sæculum indeterminabile ; ait enim, *Semper cum Domino futuri sumus*. Quocirca illi sancti cum ipso futuri, regno ipsius in regno cœlorum perfuerunt. At egregius iste vir de Servatore dictum autumat, oportere eum imperare, usque dum posuerit inimicos scabellum pedibus suis : postremus autem inimicus subjiciendus mors est. **Et, Cum vero ipsi subjiciantur omnia, tum et ipse subjicietur ei, qui subiecit omnia sub pedibus ejus, ut ait Deus omnia in omnibus** ¹¹ : usus sua consuetudine hæc depravat : nescio enim quo pacto, subjicietur Filius Patri, pro, unietur Deo Verbum, accipit. Quasi dari posset tempus quando illi non aduniretur. Quod si Verbum erat ab æterno in Deo subsistens, quomodo dicit tunc Deo et Patri subjectum futurum eum ?

ταγήσεσθαι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ἀντὶ τοῦ ἐνωθήσεσθαι οὐκ ἦν ἡνωμένος ; εἰ δὲ ὁ Λόγος ἦν, ἀλλως (2) ὑπάρχων ἐν τῷ Θεῷ. Πῶς οὖν τότε φησὶν ὑποταγήσεσθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ;

CAP. XV.

Qualiter dicitur, omnia Filio subjiciantur, et ipse subjicietur Patri.

Advertendum est vero quomodo dicat Apostolus, omnia subjectum iri Filio : et qualiter per eandem subjectionem subjiciendum Patri Filium dicat : *Postquam vero omnia subjecta illi fuerint, tum et ipse Filius subjicietur Patri, qui ipsi subiecit omnia : ut Deus sit omnia in omnibus* ¹². Illud, omnia in omnibus, non intelligit. Non enim ait, Deum in Filio futurum omnia, sed in omnibus ; quod magis videtur coalitionem quamdam et consummationem omnium significare, si Deus sit futurus omnia in omnibus : subjectionem vero Filii unionem intelligit Verbi, et interpretatur, **X** qui unus et idem cum Patre futurus erat, uti et prius fuerat. Quod si ita velit subjectionem Patri esse cum Patre unionem, necessario et illa omnium subjectio Filio unionem cum Filio similem significabit : ut neque Filius adhuc amplius per se sit : sed nec ipsi subjicienda salvandorum multitudo per se subsistat, aut suam propriam vitam vivat : sed ut fiat confusio et coaliti-

εἶραν ποιῆσθαι κἀποθὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, περὶ ἧς ὁ Ἄπόστολος διδάσκει λέγων, Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν καλεῦσμάτι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταθήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται (98) πρώτοι· ἕκαστος ἡμῶν οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα εὐθὺς ἀποταγήσεσθαι ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσόμεθα. Δαὶ τοίνυν τὸν Σωτῆρα μένειν ἐν οὐρανῷ, καὶ καθίσεσθαι ἐν δεξιῇ τοῦ Πατρὸς, ἕως τῆς συντελείας, κατὰ δὲ αὐτὴν τὴν συντέλειαν τοῦ παντός, τὴν ἰδοξὴν καὶ δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν ποιησόμενος, τοὺς ἄγγλους αὐτοῦ παραλήψεται εἰς τὸ πάντοτε αὐτῷ συνεῖναι· οὐχὶ μέχρι τινὸς χρόνου, ἀλλ' εἰς ἀπαιρον αἰῶνα· ὁδὴ γὰρ φησὶ, Πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσόμεθα. Οὐκοῦν οἱ ἄγγι πάντοτε συνεόμενοι αὐτῷ, τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀπολαύσουσιν ἐν τῇ κατηγγαλμμένη ὡν οὐρανῶν βασιλείᾳ. Ἄλλ' ἡ γενναῖος ταῦτα (99) μὴ συνείδῃ, τοῦ θεοῦ Ἀποστόλου περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρηκότος τὸ, Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἀχρις οὗ θῆ τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· Ἰσχυατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος· καὶ πάλιν, Ὅταν δὲ αὐτῷ ὑποταγῆ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, Ἴνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι, τῇ (1) συνήθει ταύτῃ διαστρωφῆ χρησάμενος καὶ ταῦτα παρερμηνεύει· οὐκ οὐδ' ὅπως τὸ, ὑποταγῆ Θεῷ τὸν Λόγον ἑξακοῦσων· καὶ πότε γὰρ αὐτῷ

C **ΚΕΦ. ΙΕ'.**
Ὅπως εἰρηται τὰ πάντα ὑποταγήσεσθαι τῷ Υἱῷ καὶ αὐτὸν τῷ Πατρὶ.

Χρὴ δὲ ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ὡς καὶ αὐτῷ τῷ Υἱῷ τὰ πάντα ὑποταγήσεσθαι ὁ Ἄπόστολος ἔφη, καὶ ὡς τῇ αὐτῇ ὑποταγῇ καὶ αὐτὸν ὑποταγήσεσθαι τῷ Πατρὶ διδάσκει λέγων, Ὅταν δὲ τὰ πάντα αὐτῷ ὑποταγῆ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα· Ἴνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ἐπειτα τοῦ μὲν πάντα ἐν πᾶσιν οὐκ ἀποῦσε· εἰ γὰρ ἐν τῷ Υἱῷ φησὶ τὰ πάντα ἔσεσθαι τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐν πᾶσιν· ὑπερ μᾶλλον ἰδοξὴν ἀν συνάφαιεν τινα πάντων καὶ ἔνωσιν σημαίνειν, εἰ πάντα (3) μέλλοι ὁ Θεὸς ἐν πᾶσιν εἶναι. Τὴν δ' ὑποταγὴν τοῦ Υἱοῦ ἔνωσιν ἐρμηνεύει τοῦ Λόγου, ἐν καὶ (4) ταῦτον γεννησομένου τῷ Πατρὶ καθ' ἃ καὶ πρότερον ἦν, ὡς αὐτὸς ἔφη. Εἰ τοίνυν ἔνωσιν εἶναι τὴν ὑποταγὴν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ὀρίζεται, ἀκόλουθον ἀν εἶη καὶ τὴν πάντων πρὸς τὸν Υἱὸν ὑποταγὴν (5) τὴν αὐτὴν πρὸς αὐτὸν ἔνωσιν σημαίνειν, ὡς μηκέτ' εἶναι τὸν Υἱὸν καθ' ἑαυτὸν, μηδὲ τὰ ὑποταγησόμενα αὐτῷ κληθῆναι τῶν σωζομένων ἰδιαν ζῆσεσθαι ζῶντων, συναλοιφῆν δὲ

¹⁰ Ed. Paris., pag. 184. ¹¹ I Thess. iv, 13, 10. ¹² I Cor. xv, 28. ¹³ Ibid.

(98) ἢ πρῶτον.
(99) Vulgo φησὶ συνεῖς.
(1) Ὁμ. vulg. διαστρωφῆ, hinc ἢ π. γρ. συνήθει loco συνήθει.
(2) Vulgo ὑπάρχων ἦν.

(3) Vulgo μέλλει.
(4) Ταῦτον γεννησομένου, nempe λόγου, de quo dixi vulgo γεννησόμενος, male. M. — Nec vulgo καθ' ἃ (5) Τὴν αὐτὴν πρὸς αὐτόν. Mallem ταῦτον.

τινα και σύγχυσιν γίνεσθαι τῶν ἔλων, ἐν και ταύτων γενησομένων τοῦ Υἱοῦ και τῶν λοιπῶν ἀπάντων, και οὐ μόνον, ἀλλὰ και αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ (6). Εἰ γάρ τὰ πάντα τῷ Υἱῷ, ὁ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἐν τῷ ὑποτάσσουσθαι ἐνοῦται, ὅρα τί συμβαίνει ἐκ τοῦ λόγου. Ἄλλ', ὡσπερ οὐχ ἔνωσιν ὁ Ἀπόστολος ἐδήλου λέγων, Ὑποταγησθε τῷ Υἱῷ τὰ πάντα, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐθακουσίου προαιρέσεως ὑπακοὴν και τὴν δόξαν και τὴν τιμὴν, ἣν ἀποδώσει αὐτῷ τὰ πάντα, οἷα Σωτῆρι, και βασιλεὶ τῶν ἔλων· ἐν αὐτὸν ἐτρόπον και τὸ αὐτὸν ὑποταγησθεσθαι τῷ Πατρὶ οὐδὲν ἕτερον (7) σημαίνει ἂν, ἢ τὴν δόξαν και τὴν τιμὴν και τὸ σέβας τῆν τε μεγαλοπρέπειαν τῆν τε αὐθακούσιον ὑπακοήν, ἣν και αὐτὸς ἀποδώσει τῷ Θεῷ και Πατρὶ, ἐπειδὴν τοὺς πάντας ἀξίους τῆς πατρικῆς θεότητος εἶναι παρασκευάσῃ. Τίως μὲν γὰρ, ὡς ὅτε οὐκ ἀξιοὶ ταύτης εἶσι, προλαβὼν αὐτὸς, οἷα τις κοινὸς ἀπάντων Σωτῆρ, διορθωτικὴν τῶν ἀτελῶν και θεραπευτικὴν τῶν θεραπεύας δεομένων βασιλείαν βασιλεύει, τοὺς τῆς βασιλείας ἐχθροὺς ὑπάγων τοῖς αὐτοῦ ποσίν· ὁ δὲ ἡ παρίστησιν ὁ φάσκων Ψαλμὸς, *Ἐλεον ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὅπως ἂν θεω τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου*, ὅτε τοὺς μὲν ἐχθροὺς ὑπὸ πόδας θέσαι, τοὺς δὲ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀξίους ἐν ἀτελευτήτῳ ζωῇ καταστήσει. Τῆν καὶ αὐτὰ και (8) ὁ πάντων ἐχθρὸς θάνατος ἔσχατος καταργηθήσεται· μηδενὸς γὰρ θνήσκοντος ἔτι, ἐν αἰωνίῳ δὲ ζωῇ ζήσομένων τότε τῶν τῆς βασιλείας ἀξίων, τὸν θάνατον ἀργήσῃεν εἰκὸς, μηκέτ' ἔχοντα οὐδὲ θανατώσειεν (9). Ὡν ὡς εὐτρεπισθέντων, τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ σωτήριον ὑποταγῆν πάντες οἱ ἅγιοι ὑποταγησονται, αὐτῷ ζωῇ μὲν ἔντι ζήσομενοι αἰωνίως· σοφίᾳ δὲ ἔντι, σοφοὶ γενόμενοι· λόγῳ δὲ ἔντι, λόγοι ἀπαργαθέντες· οὕτω δὲ και Χριστοὶ γενήσονται, πνεύματι τῆς αὐτοῦ εὐωδίας χρισθέντες· φωστῆρές τε ἀναδειχθήσονται τοῦ νέου αἰῶνος· ἐξ αὐτοῦ τὰ φῶτα χορηγούμενοι και υἱοὶ δὲ Θεοῦ ἔσονται, τῷ τῆς υἰοθεσίας πνεύματι κοσμηθέντες, και τῶν λοιπῶν ἐν αὐτῷ δυνάμεων μεθέξουσιν, οἱ αὐτῷ ὑποταγησόμενοι, ὡς και δικαίους γενέσθαι ἐκ τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης, και ἁγίους ἐκ τῆς αὐτοῦ ἀγωσύνης. Ἐπει δὲ και Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐδὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ φθονήσῃ· ὡς τὰ ἐπαληθεῦσαι τὸν Ἀπόστολον, *Ἐληροτόμους μὲν Θεοῦ, συγκληροτόμους δὲ Χριστοῦ* γενήσεσθαι τοὺς ἁγίους προφήσαντα (10). Και μὴν και σώμασιν οὐρανίους, ἡλίῳ και σελήνῃ και ἄστροις χρήσονται παραπλησίως, και ἐν τούτῳ τῆς αὐτοῦ μεταληφόμενοι δόξης. Ὁ δὲ (11) παρίστη αὐτὸς φήσας, *ἐξ οὗ και Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα, Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν* (12), *σύμμορφον τῷ*

atio in se simul omnium : cum Filius et quotquot sunt futuri homines, unum futuri sint atque idem, nec eorum tantummodo in unum ; sed et Dei simul futura sit coalitio. Ita enim necesse est, siquidem omnia Filio, Filius autem Patri, in subjiciendo uniantur : hoc enim de positis consequetur. Sed quemadmodum unionem non indicavit Apostolus, inquit, *Omnia Filio subjiciantur*. Sed obedientiam voluit de libera procedentem voluntate et gloriam et honorem, quem referebant ei omnia, utpote Servatori et regi omnium : ad eundem modum, et illum subjectum iri Patri suo nihil aliud significat, quam gloriam et honorem et venerationem, et magnificentiam, et voluntariam subjectionem, quam redditurus est ipse Deo et Patri, cum universos effecerit dignos divinitate sua paterna. Usque enim dum hujas non sunt digni, anticipans ipse ; veluti communis quidam omnium Servator, regnum administrat, quo imperfecti consummentur et curatione indigentes curentur, subjiciens sub pedibus suis hostes istius regni sui. Quod et Psalmus indicavit, inquit, *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum* 10. Quando inimicos positurus est sub pedibus suis : suo autem regno dignos, in vita interminabili constituturus : tum et omnium inimicorum mors postremus subjicietur. Cum enim nemo sit deinceps moriturus, sed in vita interminabili omnes victuri, tum mortem omnino abolendam, in dignis illo regno, recte dici videtur, cum nemo sit futurus quem afficiat morte. Quibus ad hunc modum adaptatis, Filio quidem Dei sancti omnes per salutarem subjectionem subjicientur, quatenus in vita est, vitam in eo victuri immortalem : quatenus sapientia, sapientes futuri : logos quatenus, logo perficiendi, et Christus quatenus, odore ejus bono inungendi. Luminaria designabantur novi sæculi, ✕ quibus lux ab illo suppeditabitur. Filii Dei futuri filiationis spiritu ejus adornati et exculsi. Quomodo qui illi sunt subjiciendi omnes, facultatum ejus cæterarum participes fient. Nam et justii futuri sunt, de justitia ejus : et de sanctitate illius sancti. Sed neque quandoquidem Deus erat Verbum, et deitatem suam illis inviderebit : ut vere locutus sit Apostolus, *Hæredes Dei, cohæredes autem Christi* 11 futuros eos. Sed et corpora sua æternitate prædita soli, lunæ et sideribus similia coruscabunt : quo ea in ipso ejus gloriæ participabunt. Quod et idem docuit aliis, *Unde et Servatorem expectamus Jesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis*

Ed. Paris., pag. 185. 10 Psal. cix, 4. 11 Rom. viii, 17

(6) Vulgo et μὲν.

(7) Vulgo σημαίνει, et μοκ μεγαλ. και τὴν αὐθεχ. ὑποταγῆν.

(8) Ὁ πάντων ἐχθρὸς. Legebam, τηνικαῦτα και ὁ πάντων ἐχθρῶν θάνατος, etc. M.

(9) Ὡς ὅτε. Sic legendum. Statim : Χριστοὶ γενήσονται non γενήσονται. Erunt illi christi. M.

(10) Και μὴν και σώμασιν οὐρανίους. De claritate corporum glorificatorum intelligit : ubi quidam ut sol, alii ut luna, radiabunt. Stella enim a stella differt, et sic est resurrectio mortuorum. M. — Mρ. νίος loco οὐρανίους.

(11) Vulgo δὲ παρίστας (παρίστη Mρ.) [και] αὐτὸς φήσιν (Mss φήσας) et nisi vulgo Κύριον [τὸν] Ἰε. Χρ.

(12) Σύμμορφον τῷ σώματι. Adus γενέσθαι. M.

roure, ut conforme sit corpori gloriæ ejus, secundum operationem potentie ipsius, qua subjiciet omnia sub pedibus ejus¹⁷. Vides ut in eo quod possit omnia subjicere sibi, et corporis nostri inducat iransfigurationem eam, ut corpori ipsius gloriose nostra quoque corpora conformia reddantur. Quod si nostra corpora conformia futura sunt ejus gloriose corpori, quomodo non multo magis corpus ejus gloriosum, regni illius gloriosi reddatur particeps? Et si corpus nostrum a vita absorbendum est, ut Apostolus perhibet testimonium: *Eo quod. nolimus exui, sed superindui, ut absorbeatur mortale a vita*¹⁸, quomodo non multo magis idem ejus corpus, utpote administraturum deitati ejus absorbebitur, non a vita solummodo, ut hoc nostrum, sed a deitate? Nec interroget ergo quispiam, aut hæsiterit apud animum suum, quid futurum sit deinceps Dominico corpori, cum audire possit Paulum exerte loquentem, absorbendam esse a vita mortalitatem: et corpus nostrum conformandam gloriose Christi corpori, secundum operationem illam, quam subjicere sibi ipsi potest omnia. Subjecturas est ergo sibi omnia: talem vero subjectionem futuram Servatoris nostri statuere debemus, secundum quam et ipse Filius subjicietur Patri, qui ipsi subjicit omnia: neque præstiturum eum ineffabilem quamdam, indeterminabilem, et ipsi soli convenientem subjectionem, cum nimirum illos, qui ipsi subeunt, omnes et singulos, ad modum chori coactos Deo et Patri præsentabit: ✠ gloriam ipsi et honorem, venerationem, et magnificentiam veluti qui sit omnium bonorum fons et causa ascripturus.

CAP. XVI.

Quomodo dictum sit ab Apostolo, ut sit Deus omnia in omnibus.

Quando et conclusio doctrinæ apostolicæ consequitur finem, quæ ait, *Ut sit Deus omnia in omnibus*¹⁹. Quod ipsum ex alio vaticinio intelligemus ubi Deus ipse ita loquitur: *Ut inhabitem inior eos et ambulem inior eos: et ipsi erunt mihi in populum, et ego ero illis Deus*²⁰. Nunc autem secundum præsentem statum, ad paucos admodum pertingit hæc promissio, eoque etiam in parte tantum dignos, secundum illud, *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamur*²¹; at post sæculi istius consummationem, cum subalterit sæculum novum, non jam utique in parte, vel in paucis inhabitabit, sed in omnibus qui digni sunt regno cælorum. Ad hunc modum erunt, *Omnia in omnibus*: nempe illos inha-

Ed. Paris., pag. 186. ¹⁷ Philipp. III, 20, 21. ¹⁸ II Cor. v, 4 ¹⁹ I Cor. xv, 28. ²⁰ Ezech. xxxvii, 23: II Cor. vi, 16. ²¹ I Cor. xiii, 9.

(13) Vulgo ἀπαργάζεσθαι et mox vulgo τῷ ἡμ. σύμμορφον. Vulgo om. τὸ.
 (14) Σύμμορφον ἕσεσθαι. Vel γενήσεσθαι τῷ σώματι τῆς δόξης. M.
 (15) Vulgo om. ὁ.
 (16) Vulgo αὐτῷ, et mox ἐξυπηρησιάζμενον.
 (17) Vulgo ἑδ.
 (18) ἢ p. γενήσεσθαι.
 (19) Vulgo ἄληκτον. at cf. p. 66 B. et p. 108 l. 1; mox vulgo ποιησόμενον.

σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξει αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅρθως ὅπως τὸ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάξει αὐτῷ τὰ πάντα καὶ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου μετασχηματισμὸν ποιήσει εἰς τὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τὸ ἡμέτερον (13) ἀπαργάζεσθαι. Ἐὰν τὸ ἡμέτερον (14) σύμμορφον ἔσται τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, πῶς οὐκ καὶ πολὺ πρότερον τὸ τῆς αὐτοῦ δόξης σῶμα τῆς αὐτοῦ κοινωνῆν ἔσται βασιλείας; καὶ εἰ τὸ ἡμέτερον καταποθήσεται ὑπὸ τῆς ζωῆς, ὡς (15) ὁ Ἀπόστολος ἐμαρτύρησε φήσας. Ἐγὼ ὃ σὸ θέλω μὴ ἀποδέσασθαι, ἀλλ' ἐκπεδέσασθαι. Ἔνα καταποθῆ τὸ θνητὸν, ὑπὸ τῆς ζωῆς πῶς οὐκ πολὺ πρότερον τὸ (16) αὐτοῦ σῶμα, ὡς ἀν' ἐξυπηρησιάζμενον τῇ αὐτοῦ θεότητι, καταποθήσεται, οὐκ ὑπὸ μόνης τῆς ζωῆς ὁμοίως τῷ ἡμέτερῳ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς αὐτοῦ θεότητος; μὴ δὲ εἰν πυνθανέσθαι μὴδ' ἀπαργάζεσθαι τὴν ἐκείνου, τί (17) δὲ προσήκει λογίζεσθαι περὶ τοῦ σωτηρίου σώματος, τρανῶς Παύλου λέγοντος ἀποῦσαν, εἴν καταποθήσεται τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς καὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα σύμμορφον (18) ἔσεται τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάξει αὐτῷ τὰ πάντα, Ἄρ' οὐκ ὑποτάξει αὐτῷ τὰ πάντα καὶ τοιαύτην τινὰ τὴν σωτήριον ὑποταγὴν χρὴ νοεῖν, καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα (19), ἀδικεῖν τινα καὶ ἀρῆρτον, καὶ μόνῃ αὐτῷ πρότερον, ὑποταγὴν ποιησόμενος, δεῖ τοὺς ὅτ' αὐτῷ πάντας, χοροῦ εἴην περιστοιχιζόμενος, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσέξει, τὴν δόξαν αὐτῷ καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὸ δόξας καὶ τὴν μεγαλωσύνην ἃτε δὲ πάντων τῶν ἀγαθῶν αἰτίων προσείων.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ὅπως εἴρηται τῷ Ἀποστόλῳ, τότε ἔσται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πάντι.

(20) Ὅτι καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς ἀποστολικῆς ἐκδοχολογίας τέλος τούτῳ (21) φησὶν, Ἔνα ὃ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πάντι. Ὅ δὲ καὶ αὐτὸ νόησαν ἐξ ἑτέρας ἐπαγγελίας, ἐ' ἧς ἐξ αὐτοῦ εἴρηται τοῦ Θεοῦ τὸ (22), Ἐνοιήσω ἐν σοδοῖς, καὶ ἐμπαριστήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἔσομαι (23) αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μου λαός. Ἀλλὰ νῦν μὲν κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα εἰς βραχεῖς μόνους τοὺς ἀξίους καὶ ἐν μέρους, ἡ ἐπαγγελία προχωρεῖ κατὰ τὸ, ἐκ μέρους γνώσκωμεν, καὶ ἐν μέρους ἀποφρατεύομεν μετὰ δὲ τὴν συντέλειαν τοῦ παντός, ἐπιστάμενος τῷ νέῳ αἰῶνος, οὐκ ἔτι ἐν βραχεῖσι τισὶν ἐνοιήσω, ἀλλ' ἐν ἅπασιν τοῖς (24) τότε τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀξίους. Ὅπως οὖν ἔσται πάντα ἐν πάντι, ἐ-

Ed. Paris., pag. 186. ¹⁷ Philipp. III, 20, 21. ¹⁸ II Cor. v, 4 ¹⁹ I Cor. xv, 28. ²⁰ Ezech. xxxvii, 23: II Cor. vi, 16. ²¹ I Cor. xiii, 9.

(20) Ὅτι καὶ τὸ συμπέρασμα. Dependens ἔσται ἔτι, a præcedentibus, φησάντος, forte φησάντος, nisi quod non est novum; referri malimus, quæ τὸ νοούμενον quasi Ἀποστόλου præcesserat. M.
 (21) Vulgo φησάντος.
 (22) Ἐνοιήσω. Locus est II Cor. vi, 16, ἐκ- sumptus e Lev. xxvi, 11, 12, ubi Deus alloquitur iis Israelitæ. M.
 (23) Vulgo αὐτοῖς.
 (24) Vulgo om. τότε.

λαδὴ ἐνοικῶν ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπαρισπατῶν ἐν αὐτοῖς, καὶ θεὸς αὐτῶν οὐκ ἀπαξιῶν εἶναι, λαδὴ τε αὐτοῦ τοὺς πάντας οικουμένους. Ὅθεν μὲν οὐκ ἔσται ἐν αὐτοῖς, ὡς καὶ ἐν αὐτῷ λέγεται εἶναι τῷ Υἱῷ, καθὼς διδάσκει λέγων αὐτοῖς, Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ πάντα δὲ ἔσται ἐν αὐτοῖς, τῷ πᾶσιν ἑαυτὸν παρέχειν, καθ' ἃ ἡ ἐκείνου δύναμις χωρεῖ τῆς αὐτοῦ θεότητος μεταλαγχάνειν· τῆς τρισμακαρίας ἐκείνου καὶ τῆς ἀτελευτήτου καὶ ἀφάρτου ζωῆς ἐν τούτῳ καταστησομένης τῷ τέλει, ἐν ᾧ ὁ μὲν θεὸς ἔσται πάντα ἐν πᾶσι (15), ταῖς τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγαῖς ἀλέκτου φωτὸς ἐμπιπλῶν τοὺς πάντας· ὁ δὲ Υἱὸς ἐναγαλλόμενος καὶ χαίρων τῷ κατορθώματι, στεφάνου δίκην περιθέμενος τοὺς δι' αὐτοῦ τῆς μακαριότητος ἡξιωμένους, ὑπὸ ἐφόρῳ τῷ Πατρὶ, τὴν ἀγήρω καὶ ἀτελευτήτου διατελεῖσαι βασιλείαν, τῶν περὶ αὐτοῦ λογίων τηνηκαῦτα πληρωθησομένων, τῶν τε ἄλλων, ἄταρ δὴ καὶ τῶν τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ πρὸς τὴν παναγίαν Παρθένον εἰρημῶν περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς ταχθησομένου, Ὡς ἄρα βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Βασιλευδὼν (16) δὴ τότε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοὺς ὑπ' αὐτῷ βασιλευομένους πάντας τῷ αὐτοῦ παραδώσει Πατρὶ, οὐ καυσόμενος τῆς βασιλείας, οὐδ' ἀναχωρῶν αὐτῆς· οὐδὲ γὰρ καύσεται αὐτὸν τῆς βασιλείας ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἔφη (17), ἥ γὰρ ἂν τάναντία ἔγραψε τῷ Γαβριὴλ (18) θεοπύσαντι πρὸς τὴν Παρθένον βασιλεύσειν αὐτὴν εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ (19) μὴ ἐσεσθαι τέλος, ἀλλὰ παραδώσει τὴν βασιλείαν, δηλαδὴ τοὺς ὑπ' αὐτῷ βασιλευομένους τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Τελειωθέντας γὰρ ὑπ' αὐτῷ τοὺς πάντας, ὡσανεὶ (20) φαιδρυόμενος τῷ κατορθώματι, παραδώσει τῷ Πατρὶ· οἶά τινα παραθήκη ἀποδεεγμένους· ὁ (21) δὲ διδάσκει λέγων αὐτοῖς, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· διὸ ἀκολουθῶ, οἷα φύλαξ ἀγαθός, σῶαν καὶ (22) κατὰ πάντα ἐβρωμένην τὴν παραθήκην φέρων παραδώσει τῷ Θεῷ (23), ἀρχιερέως δίκην, τοὺς ὑπ' αὐτῷ (24) ἐρουμένους, πάντας λευχιέμονας, καὶ ὡσπερὶ λαμπεροτάταις στολαῖς τοῖς τῆς ἀναστάσεως ἀφάρτοις σώμασιν ἐξαστράπτοντας παριστῶν αὐτῷ, ἵνα μὴ μόνος τῆς ὑπ' αὐτῷ βασιλείας ἀπολαύσῃ, ἀλλὰ καὶ τῶν τοῦ Πατρὸς ἀβρόχων ἀγαθῶν ἐμπιπλῶνται. Ὅθεν γὰρ ἔσται, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, Ὁ θεὸς πάντα ἐν πᾶσι, τοῦ Υἱοῦ τοὺς βασιλευομένους προσάγοντος αὐτῷ, ἵνα ἕλον τούτῳ γένηται, λέγω δὲ τὸ Πάντα ἐν πᾶσιν εἶναι τὸν Πατέρα. Ὡς γὰρ ἦν πρότερον ἐν τῷ Υἱῷ, κατὰ τὸ, Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν τῷ

A bitans, in illis ambulans, nec dedignatus esse illo- rum Deus, cum in populum sibi omnes appropriaverit. Non autem erit ad eum modum in ipso, quemadmodum dicitur in Filio esse, de quo docet, *Pater in me, et ego in Patre*²⁰; omnia autem tum illis erit, quod se tam omnibus exhibebit, prout uniuscujusque facultas illius deitatem potest capere, cum spes beatitudinis ei vitæ interminabilis et incorruptibilis in eo sita sit sine, quando Deus futurus est omnia in omnibus, adimplens omnes radiis suæ deitatis indeficientis. Filius autem tunc exultans gaudio, et veluti victoriosus athleta triumphabundus corona eorum redimietur, quos beatitudine dignos habitos, Patre suo spectante, regno indeficienti et non veterascenti remuneraturus est. Impletis de eo tum divinis oraculis, cum aliis tum illo Gabriælis angeli ad sanctissimam Virginem ✕ prolato de Filio ex ea prognerando, *Quod regnaturus sit in æternum, et regni ejus non erit finis*²¹. Regnans eo tempore Dei Filius, omnes eos qui sub ipso sunt regnaturi traditurus est tum suo Patri: non quidem desinens ipse regnare aliquando, nec quævis tempore regno se abdicans (nec enim regnare desiturum aliquando eum divinus Apostolus affirmavit; ita enim Gabriæll contraria protulisset qui Virgini dixit, regnaturum illum in ætæcula, nec futurum aliquando regni illius finem) ; sed dixit traditurum regnum suum Patri, hoc est illos in quos obtinebat regnum. Consummatos enim ab ipso illos, et tanquam suo glorioso facinore illustratos, Patri tradet, tanquam quoddam depositum manifestum: quod et ipse docet inquit: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*²². Quocirca veluti probus depositi custos, depositum salvam sartum tectumque exhibebit Deo, ad instar Pontificis omnes sibi amictos, et corporibus immortalibus, tanquam stolis candidissimis radiantibus illi in manus tradens, ut non modo sub illo fruantur regno, sed insuper adimpleri possint ineffabilibus Patris sui bonis: atque ita futurus est, secundum Apostoli dictum, *Deus omnia in omnibus*²³, cum Filius suos subditos repræsentaturus est ipsi, ut ipse Pater per omnia sit in omnibus omnia. Nam ut erat ipse in Filio suo olim, juxta illud: *Pater in me, et ego in Patre*²⁴, ad eundem modum erit tum in omnibus per Filium consummatis. Non enim Apostolus dixit, Filium se suo regno abdicaturum et regnaturum Deum: sed Filium Deo et Patri regnum traditurum salvum de-

✕ Ed. Paris., pag. 187. ²⁰ Joan. x, 38. ²¹ Luc. i, 32, 33. ²² Luc. x, 22. ²³ I Cor. xv, 28. ²⁴ Joan. x, 38.

(15) Vulgo ταῖς τε θ. et mox ἀλήκτου.

(16) Vulgo δέ.

(17) Vulgo ἦ.

(18) *Θαυμάσασαι πρὸς*. Non est vera lectio. Neque enim Gabriel, sed beata Virgo admirabatur: et legendum est θαυμάσασαν, sensus patet, vox embebienda non occurrit. M. — Dedi ex codd. θεοπύσαντι.

(19) Vulgo ουκ.

(20) *Φαιδρυομένους*. Potest etiam legi φαιδρυώμενος [quod dedi cum codd.]: quod potius arbi-

PATROL. GR. XXIV.

tror, cum illum tanquam choragum, et athletam, et triumphabundum, in hoc suo κατορθώματι, ante designaverit. M.

(21) Vulgo δεστ δὴ.

(22) *Κατὰ πάντα*. Deest τρόπος. M.

(23) *Ἀρχιερέως δίκην*. Non ut ipse sit ad instar pontificis, quanquam revera sit pontifex: sed ut salvati sint, ad instar pontificis λευχιέμονες, lege ἐβρωμένους, e superioribus et ὡσπερὶ. M.

(24) Vulgo ἐρουμένους et mox ὡς περὶ.

pcatum, et quantum ad cultum et sacerdotium A Patris sufficiens illud ipsum manifestabit Deum vero futurum tum omnia in omnibus: tanquam Deum inhabitantem, et ambulantem inter eos, et omnia ipsi factum. Nonnullorum erit Dominus: aliorum Rex, aliorum aliud quiddam, omnium vero Deus, divina sua virtute et potentia, omnia illis factus. ✠ Hunc finem beatissimæ nostræ spei circumscriptit magnus Apostolus, inquit: *Ut sit Deus omnia in omnibus*. Sed in omnibus tamen erit omnia correspondentem ad facultatem uniuscujusque, distinctas et diversas divinitatis suæ dimensiones largiendo singulis: gloriam vero, honorem et regnum excellenter præstans donum, et Patri congruum, Filio unigenito impertitendum custodiet, quod nulli præterea communicetur.

✠ Hunc finem beatissimæ nostræ spei circumscriptit magnus Apostolus, inquit: *Ut sit Deus omnia in omnibus*. Sed in omnibus tamen erit omnia correspondentem ad facultatem uniuscujusque, distinctas et diversas divinitatis suæ dimensiones largiendo singulis: gloriam vero, honorem et regnum excellenter præstans donum, et Patri congruum, Filio unigenito impertitendum custodiet, quod nulli præterea communicetur.

✠ Hunc finem beatissimæ nostræ spei circumscriptit magnus Apostolus, inquit: *Ut sit Deus omnia in omnibus*. Sed in omnibus tamen erit omnia correspondentem ad facultatem uniuscujusque, distinctas et diversas divinitatis suæ dimensiones largiendo singulis: gloriam vero, honorem et regnum excellenter præstans donum, et Patri congruum, Filio unigenito impertitendum custodiet, quod nulli præterea communicetur.

✠ Hunc finem beatissimæ nostræ spei circumscriptit magnus Apostolus, inquit: *Ut sit Deus omnia in omnibus*. Sed in omnibus tamen erit omnia correspondentem ad facultatem uniuscujusque, distinctas et diversas divinitatis suæ dimensiones largiendo singulis: gloriam vero, honorem et regnum excellenter præstans donum, et Patri congruum, Filio unigenito impertitendum custodiet, quod nulli præterea communicetur.

✠ Hunc finem beatissimæ nostræ spei circumscriptit magnus Apostolus, inquit: *Ut sit Deus omnia in omnibus*. Sed in omnibus tamen erit omnia correspondentem ad facultatem uniuscujusque, distinctas et diversas divinitatis suæ dimensiones largiendo singulis: gloriam vero, honorem et regnum excellenter præstans donum, et Patri congruum, Filio unigenito impertitendum custodiet, quod nulli præterea communicetur.

CAPUT XVII.

Quæ sacra Scriptura doceat de regno Servatoris indeterminabili, et quomodo Marcellus aperte ausus est asserere finem habiturum ejus regnum.

Quod si velimus ista propheticum quodam sigillo obsignare, ut certius quæ dicta sunt confirmetur, Spiritu propheticum qui hæc ipsa per Ezechielem hæc verbis docet, utar: *Hæc dicit Dominus: Ecce ego requiram oves meas, et visitabo eas quemadmodum visitat pastor gregem suum in die quando fuerit caligo et nubes in medio ovium suarum separatarum. Sic visitabo oves meas*²⁵. Et post nonnulla: *Ego salvabo gregem meum, et non erit ultra in rapinam, et judicabo inter arietem et arietem, et suscitabo super eas pastorem qui pascat eas, servum meum David: ipse erit iis in pastorem. Et ego Dominus ero iis in Deum, et servus meus David princeps in medio eorum. Ego Dominus locutus sum. Et faciam cum Davide pactum*²⁶. In sequentibus paulo post idem vaticinium reduplicat: *Et salvos eos faciam de universis iniquitatibus eorum, in quibus peccaverunt, et mundabo eos. Et erunt mihi in populum, et ego ero iis in Deum, et servus meus David princeps in medio eorum. Et pastor unus erit omnium istorum*²⁷. Et subjungit iterum: *Et David servus meus princeps eorum erit in perpetuum*²⁸. Vide autem ut ubique in istis Deus non pastor, non princeps, sed Deus futurus sit eorum qui digni habiti sunt ut beatum finem consequantur. Horum vero princeps atque pastor futurus esse dicitur David: ubi sub involucro Davidis Christus significatur, eo quod de semine ipsius fuit. Hoc ita esse

✠ Ed. Paris., pag. 188, 189. ²⁵ Ezech. xxxiv, 11, 12. ²⁶ ibid. 22-25. ²⁷ Ezech. xxxvii, 23, 24. ²⁸ ibid. 25.

(25) Vulgo παύσασθαι et mox ἐνδεικνύμενον.

(26) Vulgo τὴν.

(27) Vulgo ἐπισφραγίσσασθαι et mox τῇ σφρ.

(28) Τῇ σφραγίδι. Malim τινί, et eis βεβαίωσιν καὶ πιστεύσιν. Locus prophetae qui sequitur, est Ezech. xxxiv, 11, ubi aliæque differentia animadverti

Πατρὶ, οὕτως ἔσται τότε καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἑσθὲ τῷ Υἱῷ τελειωθεῖται. Οὐ γὰρ (25) παύσασθαι μὲν τῆς βασιλείας τὸν Υἱὸν, τὸν δὲ Θεὸν βασιλεύσειν ἔφη ὁ Ἀπόστολος· ἀλλὰ τὸν μὲν Υἱὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὴν βασιλείαν παραδώσειν, ὡς τὴν παραθήκην καὶ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς λατρίαν τε καὶ ἱερωσύνην ἐπαρκούσαν ἐνδεικνύμενον· τὸν δὲ Θεὸν ἔσεσθαι ἐ πάντα ἐν πᾶσιν, ὡς Θεὸν ἐνοικούντα καὶ ἐμπαρικατοῦντα ἐν αὐτοῖς, καὶ πάντα αὐτοῖς γενόμενον. Τὸν μὲν γὰρ ἔσται Δεσπότης· τὸν δὲ βασιλεύς· τὸν δὲ ἑτερόν τι· πάντων δὲ ἀδρόως Θεός, ταῖς ἐν αὐτῷ θεϊκαῖς ἀρεταῖς τε καὶ δυνάμει ταῖς πάντα αὐτοῖς γινόμενος. Τοῦτο τέλος τῆς τρισμακαρίας ἐπιπέδος ὑπέγραψεν ὁ μέγας Ἀπόστολος εἰπὼν, Ἵνα ᾗ ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσιν· ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς πᾶσι πάντα ἔσται

B ἀναλόγως τῇ ἐκάστου δυνάμει, τὰς τῆς αὐτοῦ θεότητος τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ τὴν ἐξαιρετικὴν καὶ πατρικὴν (26) τοῖς τε λοιποῖς ἅπασιν ἀποικνύητον δόξαν καὶ τιμὴν καὶ βασιλείαν φυλάξει.

NEP. 17.

Ὅπως αἱ θείαι Γραφαὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀταλευτήτου βασιλείας καριστώσι· καὶ ὡς Μάρκελλος τυμῆ τῇ κεφαλῇ καυθήσασθαι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν ἀπεφαίνεται.

Εἰ δὲ χρὴ ταῦτα (27) ἐπισφραγίσσασθαι κρηνητικῇ (28) σφραγίδι, εἰς βεβαίωσιν τῶν εἰρημῶν (29) μαρτυριῶν χρῆσομαι προφητικῷ πνεύματι δι' Ἰαζεκιήλ τοῦ προφήτου αὐτὰ (30) δὴ ταῦτα τοιαῦτα θεσπίζοντι φωναῖς· *Τὰδε λέγει Κύριος, Ἵσθ ἐγὼ ζητήσω ἐὰν πρόβατά μου, καὶ ἐπισκεψομαι αὐτὰ· ὡς περὶ ζητεῖ ὁ ποιμὴν τὸ ποιμνιον αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ, ὅταν ᾗ γρόφος καὶ νεφέλη ἐν μέσῳ (31) προβάτων διακεχωρισμένων· οὕτως ἐζητήσω ἐὰν πρόβατά μου. Καὶ μεθ' ἑτέρα· Καὶ σώσω τὰ πρόβατά μου· καὶ οὐ μὴ ὤσω ἐτι εἰς προνομήν. Καὶ κρινῶ ἀπὸ μέσον κριοῦ πρὸς κρινόν καὶ ἀναστήσω ἐπ' αὐτοὺς ποιμένα, καὶ ποιμανεῖ αὐτούς, τὸν δοῦλόν μου Δαβὶδ, καὶ ἔσται αὐτῶν ποιμὴν, καὶ ἐγὼ Κύριος ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ Δαβὶδ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἄρχων. Ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα καὶ διαθήσομαι τῷ Δαβὶδ διαθήκην. Καὶ μεθ' ἑτέρα δευτεροὶ τὴν αὐτὴν προφητείαν λέγων· Καὶ ῥύσομαι αὐτούς ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν, ὧν (32) ἡμάρτησαν ἐν αὐταῖς· καὶ καθαρῶ αὐτούς, καὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν, καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ ὁ δοῦλός μου Δαβὶδ ἄρχων ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ ποιμὴν ἔσται πάντων αὐτῶν. Καὶ αὖθις ἐπαλεῖ· Καὶ Δαβὶδ ὁ δοῦλός μου ἄρχων αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Θέα δὲ ἐν πᾶσι τοῦτοις ὡς ὁ μὲν Θεός οὐ ποιμὴν οὐδὲ ἄρχων, ἀλλὰ Θεός ἔσεσθαι τῶν τοῦ μακαρίου τέλους καταβιβασομένων λέγεται· τῶν δὲ αὐτῶν τούτων προφηταύται*

possent inter Eusebianam et vulgatam lectionem. M.

(29) Vulgo μάρτυρι.

(30) Vulgo δέ.

(31) Vulgo προβ. αὐτοῦ et mox καθ' ἑτέρα.

(32) Vulgo ἡμάρτησαν.

ἀρχῶν καὶ ποιμῆν γενήσασθαι ὁ Δαβὶδ· ἐπιμακα-
 λυμμένως ἀναυθῆτα τοῦ Δαβὶδ τὸν Χριστὸν αἰνιτομέ-
 νου διὰ τὸ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεγονέναι. Τοῦτο δὲ
 ὄφελον ἐκ τοῦ προτεθνηκέναι τὸν Δαβὶδ τοῦ χρόνου,
 καθ' ὃν ταῦτ' ἐλέγετο. Σαφέστερον δὲ ταῦτα καὶ Δα-
 νιὴλ ὁ προφήτης θεοπίζει, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ,
 Ἰδὸν ἀνθρώπου ὀνομάζων λευκῶς, οὕτως οὖν καὶ ἡ
 τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων εἰσθεν αὐτὸν ἀποκαλεῖν γραφῆ.
 Λέγει δὲ τοῦτον τὸν τρόπον· Ἐθεώρουν ἐν ὄραματι
 τῆς νυκτός, καὶ ἶδον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐ-
 ρανοῦ, ὡς Ἰδὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν· καὶ ὡς
 τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφρασε καὶ προσ-
 κέχθη, καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ
 ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλώσσαι
 αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία
 αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία
 αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Συνορᾷς ὡς καὶ ἐν τού-
 τοις ἀφθαρτον καὶ ἀγήρω καὶ ἀτελεύτητον οὐ τοῦ
 Λόγου τοῦ ἐν τῷ Θεῷ τὴν βασιλείαν εἶσθαι, ἀλλὰ
 αὐτοῦ Ἰοῦ τοῦ ἀνθρώπου, παρίστην ὁ προφήτης·
 ἕτερόν τε παρὰ τὸν Παλαιὸν τῶν ἡμερῶν σαφῶς δι-
 δάσκει τὸν Ἰδὸν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου τὸν τὴν ἀφθα-
 ρτον βασιλείαν παρὰ τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν δηλαδὴ
 παρὰ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ὑποδεξάμενον. Ἀλλὰ Μάρ-
 κελλος ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι ὀρίζεται καὶ μίαν
 ὑπόστασιν δυοῖν ὀνόμασιν ὑποκειμένην· ἔτι μὴν
 καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ περιγράφειν τελεμᾷ καὶ τέ-
 λος εἶσθαι τῆς Χριστοῦ βασιλείας ἀναιδῶς οὕτως
 ἀποφαίνεται μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, τοῦτον
 γράφων τὸν τρόπον· Ἐμέγιστον ἡμῖν μυστήριον
 ἐκταῦθα ὁ Ἀπόστολος ἀνακαλύπτει (33), τέλος ἐσε-
 ῖσθαι φάσκων τῆς Χριστοῦ βασιλείας. τέλος δὲ
 ἔστι, ὅταν πάντα ὑποταγῇ ὑπὸ τοῦς πόδας
 αὐτοῦ. Καὶ ἐπεξεργάζεται (34) τὸν λόγον ὡδέ
 περ λέγων· Ἐφραμεν ἐν τοῖς προάγουσιν ἡμῶν
 ἐρητοῖς, τὸν Δεσπότην ἡμῶν τὸν Χριστὸν ἀρχὴν
 ἐσχηκέναι βασιλείας, ἐκ τῶν ὁρίων Γραφῶν ἀπο-
 θεξοῖς χρώμενοι. Καὶ ἐπιλέγει, καὶ ὁμιλῶν μὴν
 ἐρητῶν πρὸς μαρτυρίαν ἐστὶν εὐπορήσαντα δεῖξαι,
 ὅτι ἀρχὴν (35) βασιλείας εἰληφεν ὁ ἀνθρώπος διὰ
 τοῦ Λόγου. Εἰ οὖν εἰληφεν ἀρχὴν βασιλείας πρὸ
 ἐπιτῶν ὁρίων οὐ πλειόνων ἢ τετρακοσίων, οὐδὲν παρά-
 δοξον, εἰ τὸν πρὸ οὕτως ὀλίγου χρόνου τῆς βασιλείας
 ταύτης τυχόντα ὁ Ἀπόστολος φησι παραδῶσιν τὴν
 βασιλείαν τῷ Θεῷ. Καὶ προστίθησι μεθ' ἕτερα λέγων·
 Ἐπὶ τοίνυν (36) μανθάνομεν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης
 σαρκός, ἣν δι' ἡμᾶς εἰληφεν ὁ Λόγος, πρὸ τετρακο-
 σίων οὐχ ὁρίων ἐτῶν; Πότερον ποτε ταύτην καὶ ἐν
 τοῖς μέλλουσιν αἰῶσιν ὁ Λόγος ἔξει; ἢ ἄχρι μόνου
 τοῦ τῆς κρίσεως καιροῦ; Μάρκελλος μὲν οὖν τοι-
 αῦτα λέγειν ἐτόλμα· οἱ δὲ γὰρ τοῦ Θεοῦ προφηταὶ
 φτελεύτητον τοῦ Χριστοῦ τὴν βασιλείαν ὀρίζομενοι
 μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν τοῦ νέου αἰῶνος τὴν
 ἀρχὴν (37) καθέξειν αὐτὸν φασί. Θέα γὰρ ὁ ὡς προ-

A patet quod David ætate longe antecodebat hæc tem-
 pora. Clarius hæc ipse vaticinator Daniel, ubi Chri-
 stum appellat *Filium hominis*, quo nomine frequen-
 ter in Evangelii usurpatur. Ait autem : *Aspiciebam*
in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi Fi-
lius hominis veniebat; et usque ad Antiquum dierum
pervenit; et in conspectu ejus obtulerunt eum; et de-
dit ei potestatem, et honorem et regnum, et omnes
populi, tribus et linguæ ipsi æservient. Potestas ejus,
potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus
*quod non corrumpetur*³³. Vides ut in istis incorru-
 pibile non senescens, sine fine futurum ejus regnum
 propheta declaret : non quidem Verbi Dei illius
 quod in Deo inest, sed *Filii hominis*. Quem eandem
 hominis Filium alim et diversam esse docet ab
 Antiquo dierum, qui regnum accipit æternum ab
 Antiquo dierum, hoc est ab ipsius Patre : sed hoc
 unum et eundem esse Marcellus docet, unamque
 substantiam duobus nominibus insignitam. Sed et
 regnum ipsius circumscripsit audax : et quod regni
 Christi finis sit futurum post judicii tempora, sine
 omni verecundia, ita scribit : « Maximum nobis my-
 sterium hic revelat Apostolus, cum quod regnum
 Christi sit habiturum, finem indicet, finem vero
 tum, cum *subjecta fuerint omnia sub pedibus*
*ejus*³⁴. » Quem sermonem ad hunc modum adhuc
 exaggerat : « Diximus in præcedentibus, Dominum
 nostrum Christum regni sui initium habuisse : usi
 sumus ad hoc ipsum declarandum testimonia
 Scripturarum. » Addit : « Certe suppetunt innumera
 nobis, et quidem abundanter, testimonia quod
 sortitus sit regni sui principium homo per Ver-
 bum. ✕ Si vero sumpsit hoc initium ante annos
 non plures quam cccc, quid mirum si Apostolus re-
 tulert, illum qui ante tempus non tam diuturnum
 accepit regnum suum, idem regnum traditurum
 Patri suo? » Post pauca sic insert : « Quid ergo de hu-
 mana illa carne edocemur, quam pro nobis ante
 annos vix cccc integros assumpsit Verbum? atrum
 retenturum sit Verbum eandem in futuro sæcu-
 lo, an solummodo ad judicii tempus. » Et hæc
 quidem ausus est Marcellus effari. At Dei prophetæ,
 regnum Christi futurum interminabile definiunt : et
 novo principio exordiendum, post diem judicii
 hoc affirmant. Nota enim mihi ut propheta Ezechiel
 discrimen supponat ovium Dei, et post judicium
 David iis pastorem præficiat, quem et principem il-
 lorum futurum vaticinatur. Daniel autem ubi præ-
 miserat : *Consideravi autem donec throni staterem-*
ur, et Antiquus dierum sedit : vestimentum ejus
candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana
munda : thronus ejus flamma ignis : rotæ ejus igni
accensus. Fluvius ignis rapidusque egrediebatur a fa-
cie ejus : millia millium ministrabant ei, et decies

✕ Ed. Paris., pag. 190. ³³ Dan. vii, 13, 14. ³⁴ I Cor. xv, 28.

(33) Vulgo ἀποκαλύπτει.

(34) Vulgo ὑπεξεργ.

(35) Vulgo ἀρχ. [τῆς] βασ.

(36) Vulgo μανθάνομεν.

(37) Καθέξειν αὐτόν. Imo αὐτόν. Christum sci-
 cet in futuro sæculo, novi regni initium auspiciatu-
 rum. B.

millia centena milia susceperant ei; iudicium eadē, et libri aperti sunt³⁸. Hinc, inquam, ubi promisserat, vidit in sequentibus Filium hominis venientem cum nubibus caeli, et usque ad Antiquum dierum progredientem : et regnum incorruptibile accipientem. Quocirca differenter ille iam, et multo quidem excellentius regnum accepturus est, quam nunc obtinet : nam in illos imperium consequetur, qui felicitate illa honorabuntur. Testimonium hinc perhibet Evangelium, ubi ipsemet Servator prophetas has predicationes congnat, ubi sermonem apud discipulos habet, de fine saeculorum : Cum autem veneris Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suae, et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hircis, et statuet oves quidem a dextris suis, hircos autem a sinistris. Tunc dicit Rex his qui a dextris ejus erunt, Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutionibus mundi³⁹. ✠ Nota mihi autem quam conspirant ista cum diebus per prophetam de ovibus et discretionem aristum, et quantur post illam ovium discretionem Rex hic introducitur Filius hominis : ipse autem Pater Deus. Hoc docuit ipse : Tunc dicit Rex his qui a dextris ejus erunt : Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum; analogice ad illud a propheta dictum, ubi David qui dicitur pastor et princeps futurus dicitur ovium, qui sub auspice Deo, pasturus et directurus erat pecora Dei. Atque ad illud quoque animus advertendum, quod dicitur est ab

A φήτης Ἰαζακηλ κρητήριον τῶν τοῦ Θεοῦ προβάτων ὑποδόμενος μετὰ τὴν τούτων κρίσιν τὸν Δαβὶδ αὐτοῖς ἐπιστήσι ποιμένα, καὶ τὸν αὐτὸν ἄρχοντα τῶν ἰουδαίων θεοσέβει. Ὁ δὲ Δαβὶδ προειπὼν, Ἔδοξον ἕως οὗ θρόνοι ἐτάθησαν, (38) καὶ Παλαῶς ἡμερῶν ἐτάθητο, καὶ τὸ ἔθνος (39) αὐτοῦ λευκὸν ὡς χιών, καὶ ἡ θλίξις τῆς καρπῆς αὐτοῦ ὡσαύτως ἔσονται καθαροί, ὁ θρόνος αὐτοῦ (40) πλὴθὺς πυρρός, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ πλέθρον, ποταμοὶ πυρρός ἕλκον ἔμπροσθεν αὐτοῦ, χιλιὰς χιλιῶδες ἑλισσούρουρον αὐτῶ, καὶ μύρια μύριάδες παραστήσεσθαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ, κρητήριον ἐτάθη, καὶ βιβλίοι ἠνεψύθησαν. Ταῦτα προθεασάμενος, ἐξῆς τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ προσόντα τῷ Παλαῶ τῶν ἡμερῶν, καὶ τὴν ἄφθαρτον βασιλείαν ὑπαγεχόμενον. Οὐκοῦν καὶ τότε διαφερόντως καὶ κρητιτύως ἢ νῦν ἀρχὴν ἔξει τοῦ βασιλεύειν τῶν τῆς μακαριότητος ἀξίων. Τούτοις μαρτυρεῖ τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν οἷς αὐτὸς ἐπισημαίνεται ὁ Σωτὴρ τὰς (41) προφητικὰς λέξεις τοῖς περὶ συνταξιαίας λόγους παραβιβάσας τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, δι' ἃν ταῦτ' ἐδίδαξαν λέγων Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναρθῶσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἄρτων, καὶ στήσαι τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἄρτια ἐξ ἐσωνύμων· τότε ἔξει ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· αὐτοὶ οἱ ἐδολογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσεσθε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ὅπως δὲ ταῦτα συνάδει τοῖς ἐν τῇ προφητείᾳ περὶ προβάτων, καὶ περὶ (42) κρίσεως κριῶν εἰρημένους, τήρει, καὶ ὅπως βασιλεὺς (43) μὲν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν τῶν προβάτων κρίσιν εἰσῆκται, Πατὴρ δὲ αὐτοῦ ὁ Θεός. Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ἐδίδασκεν εἰπὼν, Τότε ἔξει ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, αὐτοὶ οἱ ἐδολογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, ἀναλόγως τῶ· ἐν τῇ προφητείᾳ ὀνομασμένῳ Δαβὶδ. Ὅν ποιμένα καὶ ἄρχοντα ἰουδαίων τῶν προβάτων ὁ λόγος διδάσκει, ὑπὸ ἐφόρῳ τῷ Θεῷ μελλόντα ποιμαίνειν καὶ ἀρχεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ θρεμμάτων. Καὶ ἐκείνῳ δὲ ἀναγκαῖον ἐπιστήσαι τὸν νοῦν, ὡς τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ λελεγμένον, ἐν τῷ, Ὅταν καταργῆσθαι πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν (44) ἠνέχθητο ἡ προφητεία φήσασα, Καὶ ἀφανιώ θηρία πορνῆα ἀπὸ τῆς γῆς. Τίνα γὰρ ἂν γένοιτο τὰ θηρία, τὰ πάλαι πρότερον τοῖς προβάτοις διανοχούοντα, ἢ αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις; νέος καὶ καινός (45) αἰὼν, βασιλεῖα μὲν ἔξει τὸν Υἱὸν τοῦ

✠ Ed. Paris., pag. 191. ³⁸ Dan. vii, 9, 10. ³⁹ Matth. xiv, 51-54. ⁴⁰ 1 Cor. xv, 24. ⁴¹ Ezech. xiv, 21.

(38) Vulgo καὶ [ὁ] Παλ
 (39) Vulgo om. αὐτοῦ.
 (40) Vulgo πλὴθὺς.... τρ. αὐτοῦ om.
 (41) Προφητικὰς λέξεις. Intersere ταύτας. Intelligit enim mutuatas ab Ezechiele et Daniele, non quasvis. M.

(42) Κρίσεως κριῶν. Sic recte, nisi forte κριῶν, καὶ κριῶν. M. Vulgo κρίσεων.
 (43) Vulgo om. μὲν εἰ μοx ὁ ante Θεός.
 (44) Vulgo ἠνέχθητο.
 (45) Vulgo κλεινός; tu cf. p. 115 D, p. 130 A.

ἀνθρώπου, ἢ κατὰ τὴν προφητεῖαν ἐπισημασμένως αἰνιττομένην ποιμένα καὶ ἄρχοντα τὸν Δαβὶδ (46) διὰ τὸ ἐκ σπέρματος αὐτὸν γεγενῆσθαι Δαβὶδ· τὸν δὲ Θεὸν οὐ ποιμένα οὐδὲ ἄρχοντα λέγεται κτήσεσθαι, ἀλλ' (47) αὐτοῦ ἐπινοῶν κρείττονι ἢ κατὰ ποιμένα καὶ ἄρχοντα καὶ βασιλεῖα τῆς τῆς θεϊκῆς δυνάμεως με γαλοπεραταί αὐτῶν προβάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμένος (48) ἠγγισόμενον· Ἔσται γὰρ αὐτοῖς, φησὶν, ὁ δοῦλος μου Δαβὶδ ποιμὴν, καὶ ἐγὼ Κύριος ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν· δοῦλον δὲ καλεῖ τὸν Δαβὶδ, ὅτι ἦν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνεληφθε μορφήν δούλου ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν.

ΚΕΦ. ΙΗ'.

A

Ὅπως ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Υἱοῦ ἐν γενήσονται πάντες οἱ τῆς τότε μακαριότητος ἀξιούμενοι.

Καὶ τοῦτ' ἦν τὸ τρισμακάριον τέλος, καθ' ὃ τὴν ἐπαγγελιαμένην τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, τοῖς ταύτης ἀξίους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πιστουμένου, ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, καὶ Πατὴρ αὐτοῦ, τὸ πάντων ἀνώτατον ἀγαθόν, αὐτοῖς ἐαυτὸν τὰς ὑπὸ τῷ Υἱῷ βασιλευόμενος δωρήσεται, « πάντα ἐν πᾶσι » γινόμενος. Ὁ δὲ παρῆστη πάλιν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, (48) τὴν μεγάλην εὐχὴν ὑπὲρ τῶν αὐτοῦ γνωρίμων ἀναπέμπων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δι' ἧς ἐξαιτεῖται λέγων, Ἰνα πάντες ἐν ὧσι, καθὼς σὺ, Πατὴρ, ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν σοί· Ἰνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν· Ἰνα ὁ κόσμος πιστεύῃ ὅτι σὺ με ἀπέστειλας· καὶ ἐγὼ τῆς δόξης, ἦν δέδωκας μοι, δέδωκα αὐτοῖς· Ἰνα ὡσὲν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἔσμεν· ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἡμοῖ· Ἰνα ὡς τεταλειωμένοι εἰς τὸ ἐν, Ἰνα γνώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σὺ με ἀπέστειλας καὶ ἠγάπησας αὐτούς, (49) καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. Πάτερ, οὐκ δέδωκας μοι, θέλω Ἰνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, κάκεινοι ὡς μετ' ἐμοῦ, Ἰνα θεωρῶσι τὴν δόξαν ἣν δέδωκας μοι. Ἀὐτὴ ἡ μεγάλη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν προσέβη· ἐν ὧμεν σὶν αὐτῷ ὅπου ἂν ᾖ αὐτός, καὶ Ἰνα θεωρῶμεν τὴν δόξαν τὴν αὐτοῦ, καὶ Ἰνα ἀγαπήσῃ ἡμᾶς, καθὼς αὐτὸν ἠγάπησεν, ὁ αὐτοῦ Πατὴρ, καὶ ὅπου αὐτῷ ἠδωρήσατο, τοῦτο ὅπου καὶ ἡμῖν· καὶ τὴν δόξαν, ἣν αὐτῷ ἔδωκε, ταύτην ὅπου καὶ ἡμῖν, ποιῶν ἡμᾶς ἐν τοῖς πάντα, Ἰνα μηκέτι ὧμεν πολλοί, ἀλλ' οἱ πάντες εἰς, ἐνωθέντες αὐτοῦ τῇ θεότητι, καὶ τῇ δόξῃ τῆς βασιλείας, οὐ κατὰ συναλοιφήν μιᾶς οὐσίας, κατὰ δὲ τελείωσιν τῆς εἰς ἄκραν ἀρετῆς. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξεν εἰπών· Ἰνα ὡς τεταλειωμένοι. Οὕτω γὰρ ὑπ' αὐτοῦ σοφία καὶ προνοῆσι καὶ δικαιοσύνη καὶ εὐστελαία καὶ ἀρετῇ πάσῃ τελειοὶ καταργασθέντες τῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ἀλάκτω (50) φωτὶ συναφθησόμεθα· φῶτα καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν συναφείας γενησόμενοι καὶ Υἱοὶ Θεοῦ κατὰ μετοχὴν τῆς τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ κοινωνίας ἀποτελεσθέντες μετουσίᾳ τῶν τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγῶν.

ΚΕΦ. ΙΘ'.

Ὅτι ὡσπερ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν εἶναι λέγονται, οὕτω καὶ πάντες ἔσονται ἅγιοι.

Καὶ ἐπὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν οἱ πάντες γενησόμεθα. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸς ἐαυτὸν τε καὶ τὸν Πατέρα

✠ Ed. Paris., pag. 192, 195.

22 Joan. xvii, 21-24.

(48) Vulgo Δαβὶδ ..... γεγενῆσθαι desunt.
 (47) Vulgo αὐτόν.
 (48) Vulgo ἠγγισόμενον.
 (48) Τὴν μεγάλην εὐχὴν. Intelligit illam, Joan. xvii, ad Patrem suscipi quam μεγάλην vocat, forte quod in eorum sententiam accedat, qui eandem esse illam volunt quam in hortu habuit : aut

CAP. XVIII.

Quod in regno Filii, unum futuri sint omnes qui illa felicitate habebuntur digni.

Hic est ille finis felicissimus, in quo Deus ille qui est super omnia, et Pater Servatoris nostri, promissum caelorum regnum et confirmatum a Servatore, illis qui eo digni ✠ sunt elargietur, hoc est sublimissimum bonum subditis sui Filii, cum factus fuerit omnia in omnibus. Hoc significat ipse Dominus et Servator, ubi eximiam orationem illam apud Deum et Patrem suum effundit pro familiaribus suis. Precatur autem, *Ut omnes unum sint, quemadmodum tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint : ut credat mundus quia tu me misisti. Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in iis et tu in me, ut sint consummati in unum; et cognoscat mundus quia tu me misisti et dilexisti eos, sicut me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi volo, ut ubi eum et illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi* 22. Hæc est illa magna et excellens Servatoris nostri pro nobis apud Deum intercessio : ut cum ipso simus, ubi ille est futurus, et ut gloriam ipsius intueamur, et ut diligat nos, quemadmodum dilexit eum Pater, et quemadmodum dedit illi Pater, ita ille det nobis gloriam eam, faciens nos omnes unum; ut non simus ulterius multi, sed unum omnes ipsius conuniti deitati et gloriæ regni : non per communionem unius substantiæ, sed secundum perfectissimæ virtutis numeros. Nam hoc ita docuit, inquitens, *Ut sint consummati*. Et certe per eum ad istum modum, sapientia, prudentia, iustitia, pietate, virtute domum omni perfecti facti, paternæ divinitatis indeficienti lumini coadunemur, lux et ipsi facti, ob hanc nostram cum illo unionem. Filii Dei facti, per participationem unigeniti ipsius Filii, cujus radii et splendores nobis communicantur.

CAP. XIX

Quod quemadmodum Pater et Filius dicuntur unum, ita quoque et omnes sancti futuri sunt.

Atque ita ad istum modum nos omnes erimus cum Filio, et cum ✠ Patre. Nam ut ipse se et Patrem unum esse dixit : *Ego, inquitens, et Pater*

potius quod magna et revera μεγαλειᾶ a Deo exposcat. Καθὼς καὶ ἐν ὅμιν εἶναι βούλεται. Prorens arianisat qui negat essentia unionem Patris atque Filii. M.
 (49) Vulgo x. καὶ με et mox τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν.
 (50) Vulgo ἀλάκτω.

unum sumus⁵⁰; ita quoque ad ipsius imitationem, ut nos omnes flammis participes ejusdem unionis, precatum est. Non quod Verbum, ut Marcellus vult, uniatur Deo; et substantialiter conjugatur ei, ut veritas ipsa Servator testatur, inquit: *Gloriam quam dediisti mihi dedi iis, ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in iis et tu in me, ut sint consummati in unum.* Atque ita adimplebitur illud Apostoli dictum: *Ut Deus sit omnia in omnibus*⁵¹. Cum vero Marcellus, et qui cum ipso eodem modo quo ipse Sabelliani sunt, tribus nisi soleant testimoniiis, quibus conatur ostendere, Patrem atque Filium esse unum, utputa illud: *Ego et Pater unum sumus*⁵²; et secundo: *Pater in me et ego in Patre*⁵³; et tertio: *Qui me vidit, vidit et Patrem*⁵⁴, quae illi semper in ore habent; et illud: *Ego et Pater unum sumus*, obijcienda sunt e contra quae jam protulimus: ubi pro discipulis intercedit, ut omnes ejusdem unitatis participes fiant. Inquit enim: *Ut sint unum, quemadmodum et nos sumus unum. Ego in illis et tu in me, ut sint consummati in unum.* Ad illud autem: *Pater in me et ego in Patre*, opponam deum ipsius vocem, ubi ait, pro iis intercedens: *Ut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint. Et ego claritatem quam dediisti mihi dedi ipsis.* In quibus perspicue illud indicavit, ad eum modum in ipso esse Patrem, quo et in nobis vult esse. Non quod unum ipse et Pater hypostatice fuit: sed quod Pater cum participem ipsum suae gloriae fecerit, et ipse ad imitationem sui Patris familiaribus suis suam communicet gloriam. Ideo ait: *Ego claritatem quam dediisti mihi dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in iis et tu in me, ut et ipsi sic sint in nobis.* Ita Pater et Filius unum sunt, communionis claritatis: quam cum discipulis suis impertiat, ejusdem eos unionis participes fecit.

ἥς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς μεταδίδους, τῆς αὐτῆς ἐνώσεως καὶ αὐτὸς ἤξειτο.

§ CAPUT XX.

Quod ut Pater in Filio, et Filius in Patre, ita et in suis sanctis omnibus erit.

Rursus ita erat in ipso Pater et ipse in Patre; quemadmodum concludit beatus Apostolus de illis omnibus, qui regno caelorum digni fuerint, ubi ait: *Tunc erit Deus omnia in omnibus*⁵⁵, ad modum quo dixit: *Habitabo in illis, et ambulabo inter eos*⁵⁶. Sed et quomodo dictum: *Nos in ipso vivimus, et movemur, et sumus*⁵⁷. Quae sane omnia de nobis dicuntur, qui tamen in propria hypostasi subsistimus et vivimus; nec quidquam habemus cum paterna di-

Α ἐν εἶναι Πατρι, φάσκων, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν, οὕτω καὶ πάντα ἡμεῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ μέμητον τῆς ἐνώσεως τῆς (51) μετασχεῖν εὐχεται· οὐ κατὰ Μάρκαλλον τοῦ Ἀδίου ἐνωμένου πρὸ Θεοῦ καὶ τῆ αὐτῆς συναφθεσμένου, καθὼς δὲ ἐμαρτύρησεν ἡ ἀλήθεια, ὁ Σωτὴρ αὐτὸς εἰπὼν· Τὴν δόξαν ἣν ἔδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· ἵνα ὡσιν ἐν (52) καθὼς ἡμεῖς ἐν ἔσμεν· ἔγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἡμοῖς, ἵνα ὡσιν καταλειψόμενοι εἰς τὸ ἐν· οὕτω γὰρ καὶ τότε καὶ ἐν ἀποστολικῶν λογῶν τελείῳ ταύξεται, τὸ φῆσαι, Ἴνα ἢ ὁ Θεὸς πάντα ἐν πάνσι. Καὶ ἐπιπέθη τρισὶ βήταις Μάρκαλλος καὶ εἰ τὸν ἕμοιον αὐτῷ τρόπον Σαβαλλίζοντας χρῆσθαι· εἰδῆσαι, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐν εἶναι παρῶμενοι· εὐκρινά· ποτὶ (53) μὲν, Ἐγὼ καὶ Πατήρ ἐν ἔσμεν, θρυλοῦντας· ποτὶ δὲ τὸ, Ὁ Πατήρ ἐν ἡμοῖς, κατὰ ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ τὸ, Ὁ ἑωρακὴς ἐπὶ ἑώρακας καὶ τὸν Πατέρα πρὸς μὲν τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν τὰ προειρημένα, αὐτοῖς προσεικτεῖται, δι' ὧν ὑπαρῦγεται τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἵνα καὶ πάντες αὐτοῦ τῆς αὐτῆς (54) ἐνώσεως τύχουσιν· λέγει δὲ οὖν, Ἴνα ὡσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἔγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἡμοῖς, ἵνα ὡσιν καταλειψόμενοι εἰς τὸ ἐν. Πρὸς δὲ τὸ, Ὁ Πατήρ ἐν ἡμοῖς, κατὰ ἐν τῷ Πατρὶ, παραθήσομεν τὴν αὐτοῦ πάλιν φωνήν, δι' ἣς ὑπαρῦγόμενος αὐτῶν Πατρι· καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἡμοῖς, κατὰ ἐν σοι, ἵνα καὶ αὐτοῖς ἐν ἡμῖν ὡσιν· κατὰ τῆς δόξης, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς. Δι' ὧν, σαφῶς παρίστησιν οὕτως εἶναι ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα, καθὼς καὶ ἐν ἡμῖν εἶναι βούλεται. Οὐχ ὅτι καθ' ὁμοίτησιν μίαν εἰς ὧν τυγχάνει αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ· ἀλλ' ὅτι τοῦ Πατρὸς μεταδιδωμένου αὐτῷ (55) οὐκίας ἐξουσίας, καὶ αὐτὸς ὁμοίως τοῖς οὐκίας, τὸν Πατέρα μιμούμενος, μεταδίδωσι. Διὸ φησι, Κατὰ τὴν δόξαν ἣν ἔδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὡσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς (56) ἐν. Καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἡμοῖς, κατὰ ἐν σοι, ἵνα καὶ αὐτοῖς ἐν ἡμῖν ὡσιν. Οὕτως οὖν ἐν εἶναι ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν κοινωνίαν τῆς ἐξουσίας.

ΚΕΦ. Κ'.

Ἵτι ὡς ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ἄσασιν ἔσται.

Καὶ πάλιν, οὕτως ἦν ὁ Πατήρ ἐν αὐτῷ· καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος καὶ περὶ πάντων διδάσκει τῶν τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἀξίων, λέγων· Τότε ἔσται ὁ Θεὸς πάντα ἐν πάνσι· ὡς καὶ τὸ Ἐρωκῆσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμαρτυρήσω, λέγειται· (57) ἀλλὰ καὶ, Ἐμεῖς ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἔσμεν. Καὶ ταῦτα πάντα περὶ ἡμῶν λέλεκται, τῶν κατ' ἴδιαν ὑπόστασιν ὑφ' ἑστώτων καὶ ζώντων καὶ μηδὲν ἔχοντων κοινὸν πρὸς τὴν πατρικὴν

Ed. Paris., pag. 194. ⁵⁰ Joan. x, 30. ⁵¹ I Cor. xv, 28. ⁵² Joan. x, 30. ⁵³ ibid. 38. ⁵⁴ Joan. xiv, 9. ⁵⁵ I Cor. xv, 28. ⁵⁶ Levit. xxvi, 12; I Cor. vi, 16. ⁵⁷ Act. xvii, 28.

(51) Vulgo αὐτοῦ at. cf. D. fin. et mox ἐνωμένου.

(52) Vulgo καθὼς [καὶ] ἡμεῖς et mox γὰρ τότε.

(53) Vulgo μὲν τὸ, et θρυλλ.

(54) Mp. αἰνέσεως, at cf. D. fin.; mox vulgo ἐν σοῖς et dein παραθήσομεν et δι' ἣς ἐπαρῦγόμε-

νος.

(55) Vulgo τῆς οὐκ.

(56) Vulgo ἐν ἔσμεν.

(57) Forte legendum, Ἄλλὰ, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ ζῶμεν. M.

θεότητα. Τι (58) δὴ οὖν χρῆ θαυμάζειν, εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, αἱ παρακλήσεις φέρονται φωναί· οὐκ ἀναρροῦσαι μὲν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν οὐδ' αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν διδάσκουσαι, τὴν δὲ τοῦ Πατρὸς πρὸς αὐτὸν ἰδιάζουσαν καὶ ἐξαιρετὸν τιμὴν καὶ δόξαν τῆς μονογενοῦς καὶ θεϊκῆς κοινωνίας περιεῖναι.

ΚΕΦ. ΚΑ΄.

Ὅπως χρῆ νοεῖν τὸ· Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ, ἑώρακε καὶ τὸν Πατέρα.

Ὅτως οὖν καὶ ὁ ἑωρακὴς αὐτὸν, ἑώρακε καὶ τὸν Πατέρα, τῷ μόνον αὐτὸν καὶ μηδένα ἄλλον εἰκόνα εἶναι τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἐν μορφῇ τε Θεοῦ ὑπάρχειν, κατὰ τὰς ἀποστολικὰς διδασκαλίας. Ὡς γὰρ καὶ ὁ τὴν βασιλικὴν εἰκόνα τὴν ἐπ' ἀκριβὲς ἀφωμοιωμένην αὐτῷ θεοαίματος τοῦς τῆς μορφῆς τύπους διὰ τῆς γραφῆς ἀποματτόμενος φαντασιούται τὸν βασιλέα, τὸν αὐτὸν τρόπον, μᾶλλον δὲ ὑπερ πάντα (59) λόγον παντός τε ἐπίκεινα παραδείγματος, ὁ κῆ βιαυγέει καὶ ψυχῆς κεκαθαρμένους ἀγίω τε Πνεύματι πφωτισμένους ἕμμοσι τῷ τε μεγέθει τῆς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Κυρίου δυνάμεως ἐνατενίας, καὶ ἐνοήσας, ὅπως ἐν αὐτῷ κατοικαὶ πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ ὡς τὰ σύμπασιτα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ σέβητα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· λογισάμενός τε ὡς μόνον αὐτὸν Υἱὸν μονογενῆ ἐγέννηα ὁ Πατὴρ, κατὰ πάντα ἀφωμοιωμένον αὐτῷ δυνάμει, καὶ αὐτὸν ἔφαται τὸν Πατέρα, διὰ τοῦ Υἱοῦ θεωρούμενον, τοῖς τὴν διάνοιαν κειθαδῆρμένους, παρὶ ὧν εἰρηται τὸ, Μακάριοι οἱ καθαρὸι τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.

Ταῦτα μὲν οὖν προθεμῆνοις ἡμῖν (60) σκοποὶν τὴν βραχυλογίαν ὡς ἐν ἐπιτομῇ γεγυμνάσθω· πλείστως δὲ ὅσης ἔξεργασίας ἐσομένων τῶν κατὰ τὸν τόπον, ὅτω μᾶλλει τῆς τούτων ἀκριβοῦς καταλήψεως τοῖς εὐαγγελικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς ἀναγνώσμασι· τὴν διάνοιαν ἐπαρείσας τὸν πάντα νοῦν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ σχολῆς ἀναλέξεται· μυρίων γε μὴν καὶ ἄλλων ἀσυναρτήτως ἐν τῷ Μαρκελλοῦ συγγράμματι συμπεφορημένων, πλείστων τε ὅσων ἀναντικῶς τῷ βουλήματι τῆς Γραφῆς εἰρημένων ἑτίρων τε βεβιασμένων καὶ μηδεμίαν σωάντων ἀκολουθίαν κοινὴν τὸν ἐλεγχον κατάφορον γεγονέναι, παρὰ τοῖς ἀφρονοῦσι διὰ τῶν ἡμῖν ἐξετασμένων ἠγούμενος, τούτοις ἀρκυσθήσομαι (61). nullam plane observant consequentiam, quæ apud prudentes manifestam insinuant, sed communem et proclivem refutationem per se aliorum. Sed nos hisce contenti erimus, quæ ad disquisitionem vocavimus in præsentî.

Ἐὐσεβίου τῶν κατὰ Μαρκελλοῦ ἐλέγχων τέλος.

A vinitate commune. Quocirca non est mirum, si de Filio tales voces usurpentur, quæ minime tollant tamen ipsius hypostasim, nedum confirmant ipsum esse et Patrem et Filium : tantummodo repræsentant illam divinam unigeniti Filii communionem, honorem, atque gloriam, quam ex illa a Patre sue habet.

CAPUT XXI.

Quomodo intelligi debeat illud : Qui vidit me, vidit et Patrem.

Ita quoque et qui illum vidit, vidit et Patrem, eo quod ipse solus sit, non autem alius quispiam, Imago Dei invisibilis, et emanatio claritatis illius, et character expressus hypostaseos ejus qui, ut loquitur Apostolus, in forma Dei fuerat. Nam ut qui imaginem regis expressam, quæ exactiori modo representatur rex, intuetur per formæ ipsius figuræ, per picturam inculptas animo, regem imaginatur ; ad eundem modum, aut potius supra omnem modum rationemque, et supra exemplar quodcumque, qui mente illustrata atque oculis animi a Spiritu sancto illuminatis et purificatis intuebitur attentus magnitudinem unigeniti Dei Filii, et Domini gloriæ, et apud se animum suum reputaverit, qualiter in eo habitet omnis plenitudo paternæ divinitatis, et quod omnia per ipsum facta sint, et in eo condita sint universa, quæ in cælis, et quæ super terram sunt, visibilia et invisibilia ; et recordatus fuerit quod illum solum Filium sibi unigenitum genuerit Pater, virtute ipsi per omnia assimilatus : is, et ipsum, iisdem mentis oculis puris et desæcatis, Patrem intuebitur in Filio resultantem. Tales sint de quibus dictum est : Beati qui mundo sunt corde, quoniam ipsi videbunt Deum.

Atque ista quidem velut per epitomen sint a nobis elaborata : quippe qui brevitatem tanquam scopum quemdam nobis proposueramus. Et certe multa illa opera atque sedulitate exascianda fuerant quæ hæc spectant. In quod si quis velit accuratius incumbere, de lectione evangelicæ et apostolicæ Scripturæ, diligenter animadversa, multo quidem plura colligere poterit, quæ Marcelli illud opus dissolute compactum refellant. In quo prolecto sexcenta istiusmodi reperiuntur, quæ contra sensum et sententiam Scripturæ militent : sunt quæ vim Scripturæ inferunt manifestam, quæ

Librorum Eusebii contra Marcellum finis.

Ed. Paris. pag. 195. 58 Joan. xiv, 9. 59 Coloss. i, 15. 60 Philipp. ii, 6. 61 Coloss. ii, 9. 62 Joan. i, 3. Coloss. i, 20. 63 Matth. v, 8.

(58) Vulgo δέ, et mox παρακλήσιαι.

(59) Ἠρ. τρόπον.

(60) Vulgo post σκοποῦ add. τινά; mox vulgo

μέλλει.

(61) Vulgo ἐξαρκυσθήσομαι.

EUSEBII PAMPHILI CÆSAREÆ IN PALÆSTINA EPISCOPI OPUSCULA XIV.

Primum in lucem edita studio et opera Jacobi Sirmondi, societatis Jesu presbyteri, et a Gallandio recusa tom. IV *Bibliotheca veterum Patrum.*

DE FIDE ADVERSUS SABELLIUM.

LIBER PRIMUS.

Sunt tacentium quæ dicuntur, et dicentium quæ tacentur. Caritas enim non dividitur, non spernitur. Siquidem et qui tacet per alium loquitur, et qui loquitur per alium tacet. In uno enim corpore non omnia membra loquantur, sed pro omnibus loquitur. Sive igitur omnes loquamur, sive unus, sive plures; Dominus loquitur, qui dicit: *Ego sum*; et iterum dicit: *Ego sum*. Cum ergo ipse dicit, *Ego sum*, tu consenti quia ipse est, ut et tu fias particeps. Dicit Dominus: *Ego sum*; et nemo dicat quia non est. Dicit Pater: *Hic est*, suscipe et venerare; et Filio dicenti: *Ego sum*, crede. Crede sane et Patre demonstrante quia habet Filium (62). Dicit enim Pater, *Hic est*: qui hic? *Filius meus*, ait⁶¹. Non tamen vox mea, aut cogitatus meus; sed *Filius meus*, inquit, *hic est*; Filius meus dilectissimus. Non qui contrarius est mihi, sed qui me honorat et diligit. Est enim Filius ut Filius, et est Filius Dei ut Filius. Et cum sit Dei Filius, tamen non intermittit unum imperium Patris (63). Si enim alia placerent Patri, alia faceret Filius; his et dissensio haberetur, et periclitaretur unitas imperii. Si autem dicit, quæ ipsi placent facio semper⁶⁴ (64); quia ea quæ placent Patri semper facit, neque contrarius est, neque dissentit, neque adversatur Patri: sed honorificat et diligit suum genitorem, eique obedit. Scriptum est: *Hic est, Ego sum*; et: *In principio erat*. Si enim Patrem interrogas, dicit: *Hic est Filius meus dilectissimus*: et non solum dicit, sed et ostendit. Si a Filio requiras, dicit: *Ego sum*: et hoc frequenter, si Evangelium legis, invenies dicentem: *In principio erat, et, apud Deum erat, et, Deus erat: In principio enim erat Verbum, et Verbum*

A *erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum*⁶⁵. Et sæpe dicit, *Erat*: et quidam ne quidem semel contendunt quod est, sed nec semel dixit de Filio, *Hic est*. Sed cum venit Filius ut impletet omnem justitiam per Joannis baptismum, quia tempus erat ut signa faceret, et demonstraret virtutem quæ erat absconsa: ut ne quis putaret quia ut homo purus indigens baptismum venit ad baptismum (65): primus Joannes utpote vox non tacet; qui vox quidem dicebatur, homo autem erat. Si igitur Joannes qui vox dictus non interimit hominem (66), magis Filius Verbum dictus non intercipit Deum. Neque enim Zacharia vocem genuit, neque Elisabeth vocem peperit. Neque Deus Verbum, eum qui ex voce est genuit, sed Deum Verbum: quia Joannes quidem vox vocabatur, homo autem erat: ita et Dominus Jesus et Verbum dicitur non visibiliter, sed Verbum Deus et apud Deum: non solum Verbum, neque una vox ex multis, sed unigenitus Deus. Quia igitur veniebat ut baptizaretur propter nos, Joannes antequam appropinquaret qui baptizandus erat, quia vox erat non tacuit, sed clamavit dicens: quid? *Eccæ Agnus Dei*⁶⁶. Nonne dictum hoc ostendit eum qui ad baptismum venerat? qui enim videbatur, erat Agnus Dei: qui autem occultabatur, sacerdos Dei. Dicit ergo Joannes, *Eccæ Agnus Dei*. Non erat ut diceret Filium, non erat ut diceret regem. Sed quia desiderabant justis et prophetis et reges, ut viderent salutem mundi, peccati mortem, corruptelæ necem

B *Quia enim ista erat expectatio justorum, quando veniret is qui nosset et resolveret ea quæ per Adam mala inducta sunt, ideo venit et apparuit Dominus.*

C

⁶¹ Matth. III, 17. ⁶² Joan. VIII, 29. ⁶³ Joan. I, 1, 2. ⁶⁴ ibid. 29.

(62) Emendationes et variæ lectiones, ex cod. ms. S. Cornelii Compendiensi. *Crede sane et Patri demonstranti quia habet et Filium.*

(65) Ms. *Et cum sit Dei Filius, non intermittit unum imperium Patris.*

(64) Ms. *Si autem dicit Filius, Quæ ipsi placent facio semper.*

(65) Ms. *Indigens baptismo venit ad baptismum.*

(66) Ms. *Si igitur et vox Joannis, qui vox dictus, non intercipit hominem.*

Apparuit autem per corpus is qui erat naturæ invisibilis (67). Congaudens igitur nobis Joannes et sibi, omnes enim indigebant salutem quæ a Domino est (68), evangelizans, et semetipsum et nos, gaudio gaudeans ob præsentiam sponsi, Ecce, inquit, quod expectabatur, ecce spes, ecce salus. Spes bona hominibus assumptam nostrum est corpus, venenum extinctum est diaboli, mortificatus est serpens: fortis enim est qui assumpsit. Ecce quod expectabatur, ecce quod sperabatur, ecce admiratio: solvitur jam peccatum, interficitur mors, pellitur corruptela: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi*⁶⁸. Quid inquit, ego laboro in pœnitentia baptizans? quid, inuado? baptismum enim quod per Joannem dabatur, non erat idoneum ad purgationem; quia non remissionem peccatorum poterat Joannes dare, sed hortabatur ad pœnitentiam. Servus enim erat, et non poterat donare: soli enim Domino licet sua donare. Quid, inquit, baptizo jam ego ad pœnitentiam? Ecce qui tollit, ecce qui exurit, qui eradicat, qui penitus evellit peccatum, non unius aut quinque aut sex hominum qui a me baptizantur, sed totius, inquit, mundi. Homo enim non poterat totius mundi peccata tollere, quia omnes homines ex Adam, et non ex Deo. Non quia est aliquis qui non est a Deo creatus per Filium, sed omnis homo quique progenies Adæ est, et non natalitatis peccatis subjacet. Nos enim in ictu et in exigua hac vita constituti peccamus et lingua et actibus: Qui autem peccatum non fecit, neque dolium habuit in ore suo, ut neque opere neque sermone peccaret, ipsa justitia est. Qui ergo justitia propria non habebat peccata, potuit mundi peccata portare: qui ægrotat enim alium sanare non potest: et qui peccatis subjacet, aliena portare delicta non potest. Qui autem non peccavit, neque scit peccatum, iste sua virtute aliorum assumit et tollit peccatum. Dominus enim baptizatur a Joanne, et assumit aliorum delicta: assumens autem aufert ea quæ suscepit. Intueris istum visibilem solem qui per Deum factus est? iste sol visibilis certe unus est ex omnibus quæ per Filium facta sunt. Iste ortus sordes contingit, et fetores et cœnum. Et illa quidem quæ habent fetorem liberat a fetore; ipse autem se non coinquinat ab his quæ detergit. Si igitur iste sol visibilis qui oritur et occidit, qui non in principio fuit, sed quarto die per Filium factus est; si iste sol non repletur ab his quæ contingit, multo magis Dominus justitiæ qui purgat et emundat, clarificat et illuminat, non contaminabitur ab his quæ contingit. Non potest enim ejus natura contaminari. Nihil in eum ingreditur alienum. Quod enim natus est semel, hoc et manet. Nihil deficit ut introduceretur, nihil minus est ut replea-

⁶⁶ Joan. 1, 29. ⁶⁸ *ibid.* 2.

(67) Ms. *Qui erat natura invisibilis.*

(68) Ms. *Indigebant salute, quæ a Domino est.*

(69) Ms. *Perfecta enim est progenies perfecti.*

(70) *Anticipans. Προλαβών.*

tur. Audebo sane dicere vera: quia non solum nihil mali ad additamentum suscipit illa natura, sed nec boni. Si ergo malum non suscepit, quia luminis tenebræ non permisceantur: bonum autem additamentum non indiget, quia perfectum genuit perfectus: non est promotio derelicta filio. Non nunc dico, sed nec antea: perfectus enim est natus, et ideo nihil additamenti accipit, nihil acquirit: perfectus enim est progenies perfecti (69), omnibus quidem sufficiens donare, ipse autem non indigens, nihil ab his quæ fecit Filius accepit: quia anticipans (70) omnia habet sibi data a Patre. Non cum apparuit, tunc et Filius; non cum nobiscum, tunc et apud Deum: sed quemadmodum in principio erat Verbum, in principio erat, non tamen in novissimis temporibus: in principio, non tamen post sæcula quæ per ipsum facta sunt. In principio ante omnes apud Deum, ante cœlos: non enim necessarios habebat cœlos ad habitandum; siquidem nec tunc cum factum est cœlum, ad usum factum est Dei, sed ad beneficium ipsius cœlli, et eorum qui sub cœlo sunt creatum est cœlum. *In principio erat: serva quod erat* (71). Si enim et tu non dixeris, *Erat*, ille quidem manet quod erat, tu autem fraudaveris ut sis. Non enim ex his quæ dicimus efficiuntur negotia rerum: sed si confessi fuerimus ut se res habere videntur, salvabimur. Si autem delirantes non ut se habet negotium locuti fuerimus; ipsæ quidem res manent, nos autem judicabimur. *Erat, et erat, et erat. In principio erat Verbum: ecce semel erat: et Verbum erat apud Deum*⁷⁰, et iterum (72) erat: *et Deus erat Verbum: ecce tertio erat. Hic erat in principio apud Deum.* Post quatuor has voces adhuc dubitas quod erat? et iterum, *Vita erat, et vita erat lux hominum.* Si dicit evangelista, qui ex pectore Domini haurivit, *Erat*, et hoc frequenter: ex his quæ sæpe dicta sunt ne quidem unum tenes: et quem lædis? Ille enim qui erat, est, et non cessavit ut sit. Tu autem non eris ejus, nisi fueris confessus quia erat, et est et erit: et nunquam cessavit ut non sit. Principium evangelii dicit, *Erat*: et tu statim dubitas: necdum cœpisti legere, et offendisti. Evangelista ab *Erat* cœpit, et tu *Erat* interimis? Necdum legisti, et contradicis. *Erat in principio ante omnes: bonus enim est Pater, et non est divisus generans Filium: potens est, et non erat ei impossibile impleri suam bonitatem. Tempora enim et sæcula et spatia deorsum sunt. Noli computare unigenitæ illi naturæ aliquid: nihil ex his quæ facta per ipsum sunt: sed consistere Patrem non natum, et alium non natum querere noli; quia nec invenies. Consistere et Filium unigenitum natum a Patre: et alium Filium ne queras, sed eum qui est unus unigenitus, qui ab*

(71) *Serva. Τήρει, observa.* Sic infra lib. II, circa med.

(72) *Et iterum. Forte en iter.*

uno est Patre, a solo solus, ab uno unus. Nihil enim aequale est unigenito, nihil simile Filio, nihil ei comparatur, nihil æquatur. Omnia eum adorant, ob honorem ut pote ejus qui genuit : non est unus ex his qui per ipsum sunt : non est ex hoc mundo, sed et mundus per ipsum. Non cælum cum Filio, sed et cælum per Filium. Quid opus est partibus exhibere naturæ? *Omnia per ipsum sunt, et nihil sine ipso* : et tertio : *Quod factum est per ipsum*. Noli dicere hominem, ne irascatur qui genuit. Joannes evangelista, si tamen Joannes, et non qui per Joannem, scripsit de Filio, scripsit et de Joanne Baptista. Subinterroga igitur quemadmodum de Deo loquitur evangelista, et quemadmodum de homine : *In principio, inquit, erat Verbum* : hoc de Deo Filio dixit. Dicit et de Joanne, *Factus est homo*. Lege illa, sublege et ista : et inventes quomodo de Deo Filio loquitur : et hominem exponet Joannes. *In principio erat Verbum* de Filio dicit : *Factus homo* de Joanne ponit. *Et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, de Filio loquitur. De Joanne autem : *Non erat ille lumen*⁸⁷, et iterum de unigenito ait, *Hic erat in principio apud Deum*. De Joanne autem, *Hic venit ad testimonium*⁸⁸. Injuria quippe est, et præponere unigenitum servis suis. Nam et quod dicitur, nihil ei comparatur aut æquatur : non est magnum : sed egenis etiam parva sunt magna. Non est enim unus ex prophetis filius, sed per quem omnes prophetae : non unus ex regibus, sed per quem omnes reges : non unus ex justis, sed ipse justitia : non unus ex servis, sed Filius : non unum ex omnibus, sed per quem sunt omnia : non ex his qui assistunt et ministrant, sed qui sedet ad dexteram Patris : non ex his qui judicantur, sed qui suscepit omne iudicium iudicandi. Non quando apud nos, tunc et apud Patrem. Tunc enim hoc dictum interceditur. Ad nos enim dispensans venit : tunc quando ut ovis, quando ut Agnus Dei. In principio autem erat Deus apud Deum : nam et cum apud nos, Deus nobiscum Emmanuel : non alius apud Patrem, alius autem nobiscum et alius erat : manens siquidem in figura Dei constitutus, istam nostram figuram servi accepit : non ab illa recedens istam honoravit : non ab illa exiens, nos salvavit : non reliquit pastorem, et accepit ovem. Quemadmodum enim qui non manet quod erat, poterat accipere quod accepit? Non erat possibile salvare homines homines, quia homines subjacemus et propriis peccatis et clade (75) : tenebat sane maledictum mors et corruptela, et ut tyrannus regnabat diabolus et bacchabantur demones. Consuetudo autem magis nostra vincula constringebat. Bacchabatur enim in nobis et libido et tenebat concupiscen-

tia : et adorabantur omnia ; et quia adorandum ignorabatur, offensiones erant nobis omnia. Nam et ad non illuminabat, sed et ipse nobis erat offensio. Venit autem per quem sunt omnia : non solam nos liberavit, sed et ipsum solem ab ignobili isto honore liberam fecit. Liberavit sane lunam a calumnias, et purgavit stellas ut non adorarentur. Si autem quidam per hæc usque contendunt, reliquis malorum commemorantium beneficium. Nunc igitur et aurum est mundum. Nunc et argentum ad id quod creatum est utile. Nunc aramentum aramentum est, et ferrum ferrum, et lapis lapis, et lignum lignum est, et Deus Deus. Nunc demonibus increpatur ut decet, et non adorantur ut non decet. Venit enim rex et exstinxit tyrannum : et agnovit ovis pastorem, et fugati sunt lupi. Quis sane venit? utique is qui erat in mundo. *In mundo, inquit, erat* : siquidem nihil vacuum ab ipso etiam ante adventum ejus erat. Quia non enim cum apparuit, tunc et venit : sed erat latens, apparuit qui erat latens. Non sunt ista mea, sed evangelista. Ait enim, *In mundo erat*. Sed parum visum est ei qui dixit, *In mundo erat* : et ideo repetit sermonem religiose, et dicit, *et mundus per ipsum factus est*. Ut autem non esset contemptus, qui ait, *In mundo erat*, dixit etiam quia ante mundum erat : et ait, *Et mundus per ipsum factus est*. Hoc significat quod ante mundum erat. *In mundo, inquit, erat*. Quomodo in mundo erat? *Erat, ait, lumen verum, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Ut autem non diceret, venientem (74), ita quasi non esset in mundo, et putares quia venit quidem qui non aderat : ideo tutans (75) istam suspicionem addit, *In mundo erat*. Et ne iterum putares quia cum mundo factus erat, repetit et dicit, *Et mundus per ipsum factus est*. Si igitur per ipsum factus est mundus, erat utique Filius antequam fieret mundus : quia ab ipso factus est mundus. Denique etiam ab ipso Filio audi : *Da mihi, inquit, Pater, gloriam, quam habui apud te antequam mundus fieret*⁸⁹. Quomodo ergo, inquit, erat in mundo? *In mundo erat, et ad mundum venit*. Quemadmodum autem etiam illud accipis dictum : *Dominus regnavit*⁹⁰? Rex enim est indeficiens : non nunc quidem rex, aliquando autem non, nec postea non. Quemadmodum ergo dictum est, *Dominus regnavit*, prout diceret, *Homines regnati sunt, aut regnaverunt*. Non enim ille accepit quod non habebat : sed nos digni iterum iudicamur eo a quo excidimus. Nos itaque regnamur, et iste regnat. Non aunc assumens imperium : sed nos liberamur a tyrannide. *In mundo, inquit, erat*. Si in mundo erat, quomodo venit in mundo? Apparet in mundo. Quid ergo non vadit ex mundo? Dicit

⁸⁷ Joan. 1, 8. ⁸⁸ ibid. ⁸⁹ Joan. xvii, 4. ⁹⁰ Psal. xcii, xcvi, xcviij.

(75) *Clade*. Forte *cladi*.

(74) *Venientem in hunc*. Vertendum fuit ex Eusebii quidem mente *veniens* : nam ἐρχόμενον retulit ad vocem φῶς, non ad ἀνθρώπων : quod satis os-

tendit tum enarratio quæ sequitur, tum alius postea locus infra ubi legitur *Erat lumen verum veniens in hunc mundum*, etc.

(75) *Tutans*. Ἀπγαλιζόμενος, propulsans, arceat.

causa : *Adhuc modico lumen vobiscum est. Vado ad eum qui me misit : queretis me, et non invenietis* ⁶¹. Nunc vadit, et relinquit mundum. Sed iterum ipse dicit : *Ecces ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* ⁶². Aderat ergo, et antequam adveniret, adest etiam postquam perrexit. Intuere ergo quemadmodum in mundo erat invisibiliter. Nam id videntibus apostolis, et nobiscum est usque ad consummationem sæculi : incorporalis enim natura locis non circumscribitur. Sed postquam assumpsit corpus, non ut recluderetur assumpsit : salvare enim venit, et non minus exaltare, et non humiliare (non quia non se humiliavit : humiliari enim dico, decidere eum a sua dignitate), sed potius abscondere suam dignitatem. Si enim ipse decidit ab eo quod erat Deus, nos non utique revocavit ad eam ex qua cecidimus. Salvare igitur venit Dominus, non tamen amittere quod habebat. Fecit bene ipse manens in quo erat (76), non natura excidens, sed misericordia utitur Patris. Quid ergo propositum erat nobis dicere, quod solum ei convenit dici? solum autem convenit dici, quia est Pater vere, est et Filius vere, est et Spiritus sanctus. Non otiosi sermones, non vacua verba, sed natura vera. Pater non natus, et solus non natus : et Filius unigenitus, et solus unigenitus est : Spiritus sanctus qui a Filio secundum Patris voluntatem mittitur. Vis autem edoceri quia hæc vere dicuntur (77)? Venit Dominus ad baptismum Joannis, et videbis qui est qui dicit, *Hic est Filius meus dilectissimus, in quo mihi bene complacui* ⁶³. Quis dicit hæc? utique Pater de Deo, qui videbatur ut homo. Qui dicit ergo, Pater est : de quo testimonium erat, Filius est : Spiritus in specie columbæ. Et qui ut homo apparebat, et qui in homine habitabat, et qui in corpore erat, testabatur et dicebat : *Expedi vobis ut ego vadam. Si enim, inquit, ego non iero, Spiritus non veniet : cum ego iero, rogabo Patrem meum* ⁶⁴. Non tamen me et alium advocatum mittet Pater ad vos. Qui vadit, et qui rogatur, et qui mittitur, non di dicuntur. Unus enim est Deus a quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus per quem sunt omnia. Sed unus Deus non natus, et unus unigenitus Dominus natus a Deo est. Si enim non natum et non natum dicerem, aut unigenitum et unigenitum ; tunc asseverarem id quod non dicit Ecclesia. Quid ergo dicit Pater in Joannis baptismum? *Hic est Filius meus dilectus, in quo bene complacui* ⁶⁵? Sufficit a Deo et semel audire, sed non dicit semel. Siquidem et in monte cum fuisset Dominus transfiguratus præsertim Moyse et Elia, eadem repetit et dicit : *Hic est Filius meus dilectissimus in quo bene complacui ; ipsum audite* ⁶⁶. Nam et Joannes similia fatetur et dicit : *Qui misit me baptizare in aqua ; ipse mihi dixit, In quem vide-*

ris Spiritum venientem, hic est ⁶⁷? Si igitur evangelista dicit, *Erat* ; Baptista autem dicit, *Hic est* : et Spiritus testatur quia ipse est ; et Pater demonstrans dicit, *Hic est* ; et Filius dicit, *Ego sum* ; et demones dicunt, *Tu es* : quæ procacitas ista est ut non credat? Aut enim Patri crede, aut Filio obedi, aut Spiritum consenti, aut cum prophetis concorda, aut cum legislatore confitere, aut certe cum demonibus noli negare. Illi enim dicunt : *Scimus te qui sis* ⁶⁸, et non cessant confitentes. Quotiescunque enim nominaveris demonibus Filium Dei affixum cruci, trementes statim voce prima confitentur. Est enim Filius, et manet, et regnum ejus non habet finem. Sed finem habeat os illius qui dixit, quia regni ejus est finis. Pater enim qui genuit non ponitur de bona progenie, non devorat suum Filium. Invidemus fabulas gentium, et iterum eadem inducimus : non nos, sed qui ausus est Galata. Deus enim non vocem genuit sed Filium, non sermonem sed vitam, non dictum sed Deum. Apud Deum enim, non in ore Dei : ad dexteram Dei, non tamen qui in voce est. Judicem eum qui vivificat, verum lumen, justitiæ solem. Lumen autem non tale, quale est apud nos : nihil accipiamus visibile ad exhibitionem invisibilis. Non mihi isthic fontes adducas in mediam : non solem et ejus lumen. Quæ enim per Filium facta sunt, non comparantur Filio. Hoc enim lumen non est solis, sed efficientia solis : hoc lumen non habet vitam, Filius autem vita est : hoc lumen non aperit oculos cæcorum, sed his qui creati sunt præbet videre. Sed ne quidem hoc a se, sed ab eo qui indulsit. Hoc lumen in tenebris non lucet : tenebræ enim eum non comprehendunt. De illo autem lumine dictum est : *Lumen in tenebris lucet, tenebræ eum non comprehenderunt* ⁶⁹. Hoc lumen non pascit, non transfert aquam ad vinum : hoc lumen non suscitatur mortuos, sed otiosum est mortuis : et non quia commune est nomen, putas quia et communis natura est. Hoc lumen aut in primo die, aut cum sole in quarto, quemadmodum quis putaverit, die quarto est factum. Filius autem non in primo die, neque in quarto, neque in totum in die, neque in hora, neque in temporibus, neque in sæculis. Hæc enim per Filium, non tamen Filius in his. Non enim a conversatione hominum confundere debemus differentiam naturæ. Hoc lumen per illum lumen est. Non ergo comparemus insimilia aut similia (78). Neque fontes et meatus fontium, et rivos et fluvios, quia non defuit Pater, sed manet ut erat. Ipse est enim qui est. Neque passiones oportet adjungi impassibili Patri : quia non dividitur, non scinditur, non separatur, sed manet et generat. Generat autem ut ipsum decet nosse, et nos adorare. Noli dicere quemadmodum, neque quæras generationem illam quam nullus enarrat, nullus scit, nullus no-

⁶¹ Joan. xii, 35. ⁶² Matth. xxviii, 20. ⁶³ Matth. iii, 17. ⁶⁴ Joan. xvi, 7. ⁶⁵ Matth. iii, 17. ⁶⁶ Matth. xvii, 5. ⁶⁷ Joan. i, 53. ⁶⁸ Luc. iv, 34. ⁶⁹ Joap. i, 5.

(76) *Ma. Facit bene ipse manens in quo erat.*

(77) *Infra lib. ii, sub iuit.*

(78) *Insimilia. Ἐνόμοτα infra lib. ii, post med.*

vit. Cede, et confitere infirmitatem tuam. Obumbret te Christus. Si enim tu quomodo catus es nescis, quemadmodum, qui de te ignoras, de Patre et Filio aut queris, aut nosse te putas? Quid ergo non debemus confiteri Deum et Filium? Confitere ea quæ de Patre et Filio scripta sunt: et noli curiosus ea quæ non sunt scripta requirere. Dicitur, *In principio erat, et quis studebit reprehendere? Si autem et reprehenderit te, semet ipsum lædit. In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hic erat in principio apud Deum.* Et sæpius ista dicantur, et nihil conquærat novum. Utinam autem solum legeremus! utinam solis Scripturæ contenti essemus! et his nulla fiebat. Si enim quis litigat, vel contradicit, jurgatus fuerit his quæ scripta sunt: non ad hominem litigat, sed ad Deum qui scripsit. Unde autem efficitur his? cum ea quæ ex corde sunt preferimus. Puto enim quia nullus est ausus jurgari ad Deum. Ea quæ scripta sunt lege, et nullus jurgabitur. Pater statim ut dictus fuit Pater, requirit ista vox Filium. Dicitur Filius, et in eo ipso dum dicitur, Pater constitetur. Non enim vacua vox est Pater, sed exhibens naturam Filii. Non vacua est vox quæ dicit Filium, sed præcedens constitetur Patrem, non temporibus, non spatiis, sed dignitate et honore. Pater diligit Filium, diligit et diligitur. Unde his ista est, non inventio. Illic pax, et isthic jurgia. Illic dilectio, et hic contentio. Si diligimus Patrem, imitemur pacem quæ illic est (79). Si diligimus Filium, non est dissensionis Deus. Nosti, doce: ignoras, edocere. His enim neque docet, neque docetur. Quod comprehendis, hoc quære. Inventisti, gratias age. Nosti, trade. Ego autem scio quia nescis. Unde scio quia ego nescio. Unde hoc quia ignoro. Verax enim est qui dixit: *Nemo novit* 70. Secundum istam igitur vocem, omnis quicumque se dicit scire mentitur. Sed forte dicis, Dei sumus, et non scimus quantum et pertingimus: hoc solum quia est: non tamen qualis et quantum est. Quia igitur est, scimus; non tamen qualis. Non enim nostrum est mensurare immensurabilem: non nostrum comprehendere incomprehensibilem. Cum enim memoria de Deo est, mens religiosa intremescat: intremescat et lingua. Non quia durus Deus, sed supereminenti bonitate est timendus. Sol iste obscurat oculos, non quia obscurus, sed quia multum est clarus. Et Deus timendus, quia multum est bonus. Cogita apud te qui sis humilis. Non enim audisti eum dicentem: *Vos ex inferioribus estis, ego autem de superioribus sum* 71? Nam quantum cælum a terra distat, tantum et a nobis Deus. Et certe scriptum est: *Quantum distat cælum a terra, tantum vias meæ a viis vestris* 72. Ut ad nos vox hæc dicta

70 Joan. 1, 18. 71 Joan. VIII, 23. 72 Isa. LV, 9. Eph. IV, 10.

(79) Ms. *Quæ illis est.*

(80) *Relinquantur.* Ἀπολείπεται, superantur.

(81) *Uni nato non cedit.* Legendum videtur *uni*

A est bene! Non enim hæc est mensura distantiam: quia neque comparatur, neque æquatur: neque in quo minus sumus. Non nos solum, sed nec angeli, aut archangeli, aut virtutes, aut dominationes, neque aliud aliquid, sed omnia relinquuntur (80) ab unigenito: ipse autem soli uni nato non cedit (81). Non sumus Judæi, confitemur enim Filium. Non sumus gentiles, quia non dicimus multos Patres. Non sumus hæretici, scimus enim Spiritum. Sed quid sumus? Sponsas viventis sponsi per Christum nos sumus. Si ergo nos qui per Christum sumus, putas quia ipse non est? ea quæ per ipsum sunt manent, et ipse finem habet ut quidam insanunt? Non enim acquirit aliud quod non est: non assumit, sed et quod est abscondit: hoc enim significat, *Da mihi.*

B *Pater: sed non aliquid novum petit: sed quod habet,* inquit, *apud te, da mihi* 73. Non enim habes, o Domine, quod habebas? Sed quia, inquit, abscondita est mea species: quia non apparet mea gloria. *Glorifica,* inquit, *tuum Filium* 74. Et quid respondit Pater? *Glorificasti.* Si igitur glorificasti, quid quærit glorificari? Sed dicit Pater, *Et iterum glorificabo.* Si jam glorificasti, quomodo iterum glorificas? Nam addes, quoniam ab initio genuisti? Non addo: sed et per corpus ostendo mei Filii gloriam. Genui, glorificavi, et iterum glorificabo. Palam, inquit, facio quod erat absconditum. Nam et Apostolus dicit: *Et superexaltavit eum, et dedit ei nomen quod est super omnia nomen* 75. Non mercede, ut pote

C obedientiam. Scriptum enim est quemadmodum obdixit usque ad mortem, mortem autem crucis. Et ideo, inquit, Deus superexaltavit eum. Si quis autem dure legerit sermones, forte putabit istam superexaltationem mercedem esse obedientiam. Ita putas, sed non te permittat ita sentire qui hæc dixit. Alit enim: *Qui ascendit, ipse est et qui descendit* 76. Ergo exaltavit eum qui descendit. Non tamen a dorsum sursum adduxit. Sed eum qui descendit, iterum sursum assumpsit. Assumi dico, non quia mundus fraudabitur a præsentis unigeniti. Non potest mundus stare si recesserit unigenitus. Sed forte dicis: Non sufficit enim Pater? Non quia non sufficiebat Pater, ideo genuit Filium: sed quia non sufficiebant ea quæ facta sunt sufferre non nati virtutem, ideo per mediatorem loquitur. Quære: qui (82) non poteramus propinquare non nato: per viam igitur hortatur, et per januam vocat, et per lumen adducit. Mediator autem Filius, et ponitur lex: mediator Filius, et loquuntur prophete: mediator Filius, et prædicatur Testamentum Novum et impletur Vetus: mediator Filius, et sunt angeli: mediator Filius, et creantur archangeli: mediator Filius, et creator omnis naturæ, et gu-

73 Joan. XVII, 5. 74 Joan. XII, 28. 75 Philip. II, 9.

non nato cedit.

(82) *Quære: qui, f. quære? quia, etc.*

bernator, et salvator. Non enim creavit et dimisit: quia non sine providentia sunt quæ sunt. Non est fatigatus faciens. Neque ut volatilla, ut pisces generant quidem, relinquunt autem. Et certe nec ista generant et dimitunt: sed habent diligentiam et pascunt. Si igitur ista ita, multo magis per quem creata sunt omnia, per istum omnia et gubernantur et pascuntur: non vacante Patre, sed annuente: annuente autem, non oculis, sed ut decet incorporalem, ita annuit ut ipsi decorum est. Filium autem agnoscit ut Filium decet: opera autem sunt ut Pater vult, et Filius ministrat. Hæc nos oportebat dicere. Imo omnes ex Scripturis legere. Quis enim sum ego? quid habeo quod non accepi? Omnia enim ab uno, et per unum sunt; et quæ facta sunt, et quæ recte dicuntur. Quanta sane misericordia est Dei? genuit Filium, quia bonus est: creavit universa per ipsum, quia benefactor est. Erravimus et non despexit, cecidimus et non sprexit, sed misit Filium suum obedientem, ut salvaret hominem inobedientem. Misit sine peccato, ut revocaret eum qui peccaverat: misit Filium suum facientem placita, ut salvaret servum obedire nolentem. Misit justitiam, ut auferretur peccatum: misit vitam, ut mors moreretur. Misit qui a se, ut salvarentur qui erant ex homine. Misit eum qui ex Virgine, ut salvarentur ii qui ex muliere fuerant perditii. Misit in figura viri, ut salvaretur qui perierat vir. Cum latronibus figitur cruci, ut paradisi et latronibus aperiretur. Cogita dignitatem, et æstima magnitudinem gratiæ. Me enim ex muliere nasci, aut te, non supra naturam est. Manducare aut bibere, dormire et surgere, et in præsepio poni, nihil novi nisi homines ea quæ sunt hominum patiuntur. Quid autem novum, quid admirabile, quid præcipuum, quid nostrum debitum irrepensabile Deo? Qui misit Deus Filium suum, misit Pater Unigenitum, misit non natus progeniem, misit obedientem bonus, misit justitiam qui genuit. Cur misit? propter peccatores. Cur misit? propter Adam qui mandatum contempsit. Venit ergo qui obedivit ad hæc: et judicatur iudex ob condemnatum: crucifigitur vita pro mortuo: coronatur spinis gloriosus: bibit fel, fons dulcis. Quid inveniemus ad repræsentandum? quomodo agemus gratias? Non sufficiunt linguæ nostræ, non ora, etiamsi fuerint mille. Non sufficimus nos, adiutores quæramus. Adjuvent nos angeli: nobiscum gratiam reddant et archangeli, ut et ipsi gaudeant. Si quidem et omnis creatura parata est. Parturit enim et ingemiscit et expectat nostram salutem, ut et ipsa liberetur a dolore. Liberatur enim et sol ne ultra adoretur: et luna, ne ipsa calumniatur a deitate: stellæ etiam, ut non contaminentur hostiis: ut jam non male confletur argentum: aurum, ut non coin-

⁷⁷ Joan. xvii, 3. ⁷⁸ I Tim. vi, 16.

(83) Ms. *Confletur argentum, aurum, ut non coinquinetur.*

A quinetur (83). Viri ut sese jam non incident: mulieres ut non ad injuriam deludantur. Tauri, vituli, ut non varie comburantur (84). Vinum, ut non sine causa libetur. Terra, mare, ut non immutatis nominibus adorentur: omnis enim natura contaminata est: omnis creatura deificata. Sed non despexit is per quem et facta sunt. Venit enim qui contingeret sua: venit qui malum venenum auferret: venit ipsius vitæ medicamen. Mortuus est ut occideret mortem: condemnatus est ut condemnaret corruptelam. Coronatus est spinis, ut nos non haberemus spinas: suscepit maledictum per crucem, ut nos susciperemus benedictionem mundam. Non possum dicere quantum sapio. Non possum sapere quantum possibile est. Si sapero quantum possibile est, non pervenio ut dicam quantum est. Inenarrabilis enim et incomprehensibilis Pater est. Talis autem et Filius ipsius Patris. Si enim ob sui misericordiam nos assumpsit, interimere eum debemus qui nos salvat? quid hoc mali est ita homines de Filio sentire? Maneat ut erat, et in corpore et in præsepio: nihil humile de eo sentias, qui te exaltavit, nihil abjectum aut incongruum. Noli spernere Salvatorem tuum. Si quidem etiamsi verbo eum humiliare volueris, natura non transfertur ad tuam linguam. Si autem et abnegaverimus eum, ipse fidelis manet et negare se non potest: hoc est, a propria natura non excidit. Iste nobis Pater non natus est, unus solus non natus, non ab alio, nec ex alio. Sæpe dico eadem. Siquidem et Joannes qui de Filio dixit *in principio erat*, non tacuit, sed frequenter ait, *Erat*. Quid enim aliud et deberet dici? Domus Dei? quodcumque dixerimus est, quod non de Filio est: alienum (85) a die est. Spiritus in medio nostrum est: si non spiritalia locuti fuerimus, contristamus spiritum in quo signati sumus. Gloria Dei, veritas Dei, non quærit a te laudes, sed nec ab angelis. Non dico ut a te, sed quærit a te ut agnoscas eum: prodesse enim ei potes, si eum agnoveris? aut lumini prodest, cum vides? ut dicamus quia et Deo prodesse potest. Deus enim vult te agnoscere se. Cognitio enim Dei æterna vita est; non Deo, sed his qui cognoscunt. Ita enim et Dominus pronuntiat. *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* ⁷⁹. Verus Deus est Pater in eo quod non natus est. Verus Filius est in eo quod est unigenitus. Non enim mendacium genuit verus. Sed verus Pater Deus non natus: verus Deus Filius unigenitus. Nam et illud quod dictum est: *Solus habet immortalitatem* ⁸⁰, verum est. A semetipso enim solus habet. Sed sicut Pater vitam habet in semetipso: ita et Filio dedit vitam habere in semetipso. Unus ergo non natus, et unus unigenitus, et unus Spiritus san-

(84) Ms. *Ut non vane comburatur.*

(85) *A die est. Forte a Deo est.*

tas. Hæc dicit una Ecclesia : hoc consignatur in uno baptismo : hæc scripta sunt in sanguine martyrum, et ante martyres in sanguine Christi. Nec spernas ejus sanguinem quod tui propter effusus est (86). Effudit enim suum sanguinem Dominus ut salvare- ris, et tu audes ea delere quæ per sanguinem sunt scripta? sed quod per sanguinem scriptum est, non deletur. Vide sane me et tu de libro vitæ delectaris. Adora unum non natum, et unum unigenitum, ne spernas unum spiritum. Adora Patrem, et salvabit te Filius : adora Filium, et suscipiet te per eum Pa- ter. Confiere Spiritum, et impertit (87) tibi Filius Spiritum. Hæc dicantur, hæc cogitentur, hæc

A sentiantur. Ista enim est æterna vita. In his criminis sine lite, sine jurgia, sine contentione. Ad pacem enim nos vocavit Deus. Ipse enim Christus est pax nostra : in ipso vocati sumus. Quid dimissa pace lites assumimus? Non audisti eam dicentem : *Pacem meam do vobis, pacem meam derelinquo vobis* ? Suam pacem dat nobis Dominus, et nos jurgia e contra inducimus. Finis autem sermonis iste sit. Gloria uni non nato Deo per unum unigenitum Deum Filium Dei in uno Spiritu sancto, et nunc et semper et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

LIBER SECUNDUS.

Puto adhuc aures obstrepi meas a memoria beati filius viri (88), qui illa religiosa frequenter usus est voce. Nam et aures vestras adhuc bonum (89) illius vocis retinent. Puto enim me audire eum dicen- tem : *Unigenitus Dei Filius* ⁹⁰. Ecce enim (90) reli- giosa vox per os ejus semper promebatur. Memoria enim erat Unigeniti ad gloriam non nati Patris. Audivimus autem apostolorum præcipientem hono- rari duplîci honore debere presbyteros ⁹¹ : eos maxime qui laborant in verbo et doctrina. Qui enim pudicitiam colit, bonus est sibi : et qui jejunat, etiam si bonum faciat opus, tamen sibi : et qui miseretur, et sibi misericordiam parat, et ei cui præbet. Qui autem religionem secundum veritatem docet, et sibi viam æternam acquirit, et omnibus qui docentur. Non est præceptum apostolis ut pau- peres pascere, sed ut et ipsi pascere. Reli- gionis ergo prædicatio major est a misericordia quæ fit ad homines : oportet enim primum nosse eum propter quem fiunt ea quæ fiunt, et ita facere mi- sericordiam : unusquisque enim qui operatur, sibi acquirit opus : prædicatio autem veritatis hæc est, propter quam et Filius venit in corpore. Non dixit Dominus, Beati oculi eorum qui jejunant, sed vi- dentium, inquit, ea quæ videtis ⁹². Sed non ego nunc bonos actus accuso : sed sicut stella stellæ præfert gloria, ita et actus (91) actibus differunt honore. Summum enim et præcipuum, et primum funda- mentum et radix omnium operum quæ fiunt, fides est vera. Dicit enim Dominus : *Ego propter hoc veni, et propter hoc natus sum, ut testis veritati* ⁹³. Ipse D

B Dominus reddens causam sui adventus in mundo, dicit quia ideo natus sum, et ideo veni in mundo ut testis veritati, et tu audivis? Nam et Petrus beatus, beatus dicitur ⁹⁴, non ob jejunium, neque ob aliud aliquod opus, sed quia Pater ei revelavit Filium. Et iterum Pater ubique de Filio testatur. Nam et in baptismo Joannis, et in monte nihil aliud proclamavit, nisi : *Hic est Filius meus dilectis- simus, in quo bene complacui* ⁹⁵. Similiter et Paulus dum doceret dicebat : *Fundamentum aliud præter eum qui est positus nemo potest ponere, præter eum qui est Christus Jesus* ⁹⁶. Si igitur fundamentum fuerit salvum, sperat ædificatio bene proficere se posse : si radix fuerit sana, spes est fructus ex ra- mis accipere. Si autem infirmè fuerit fundamentum, in periculo sunt ea quæ superponuntur. Aurum enim quod super fundamentum, et argentum, et margaritæ, et lapides pretiosi, et fenem, et sti- pulæ, et ligna ponuntur : nihil aliud significat in hoc loco, nisi quidem prædicationem per aurum et argentum et lapides pretiosos. Ea autem quæ præter veritatem sunt, igni utpote digna, feno et stipulæ et ligno comparavit. Non enim dixit Apo- stolus : Si quis non dederit pauperi, anathema sit. Non ista denego : sed quæ prima sunt, prima ; et quæ secunda, secunda. Primo condisce propter quem facis, et ita facito. Multi enim hominum pecoribus sunt similes : putant non esse necessaria querere de his quæ possibilia sunt querantur. Sic- ut ergo de his quæ possunt queri, inertium est non querere ; ita de his quæ non necesse est queri,

⁷⁹ Joan. xiv, 27. ⁸⁰ Joan. i, 18; iii, 18. ⁸¹ I Tim. v, 17. ⁸² Luc. x, 23. ⁸³ Joan. xviii, 37. ⁸⁴ Matth. xvi, 17. ⁸⁵ Matth. iii, 17; xvii, 5. ⁸⁶ I Cor. iii, 11.

(86) *Tui propter.* Ένεκα σου, iterum infra sub fin. lib. vi, *De eo quod ait Deus.*

(87) *Impertit.* Forte impertiet.

(88) *Beati illius viri.* Pamphili, ut Henr. Valesius censet; nos Agapetum potius putamus Eusebii de-

cessorem, de quo Euseb. lib. vii *Hist.* cap. 82, de eodem beato viro infra col. 1063.

(89) *Bonum.* Valesius legit sonum.

(90) *Ecce enim.* Valesius legit hæc enim.

(91) *Ms., Præst gloria, ita et actus.*

audacia est querendi. Quæ ergo debent queri? quæ invenimus in Scripturis posita: quæ autem in Scripturis non invenimus, non queramus. Si enim oporteret nobis esse cognita, utique Spiritus sanctus posuisset ea in Scripturis: non sumus enim sapientiores a Spiritu sancto. Si dixerit Spiritus sanctus: *Generationem ejus quis enarrabit* ⁹⁷? noli querere neque ab hominibus, neque ab angelis. Car abnegavit Spiritus, dixit enim quia generationem ejus quis enarrabit? qui autem concedit Spiritus querere, *Unus Deus ex quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus per quem sunt omnia* ⁹⁸: quemadmodum autem Filius ex Patre, crede ei qui novit, ei qui noscitur. Sed tu queris, et quis est qui promittat se nosse? omnis enim quicumque promittit se nosse, mendax est. Pronuntiavit enim Dominus, quod nullus norit nisi solus Pater Filium, et Filius Patrem. Sed dicit quidam: Ignoramus ergo quia est Deus, et quia non natus est, et nescimus quia et Filius et unigenitus est Filius? Quomodo autem nescimus quia natus est? quia autem est, omnis clamat Scriptura: quemadmodum autem est, et quantum est, nulla valet natura dicere, neque de Patre, neque de Filio. Qui enim dixit: *Nemo novit Patrem, nisi Filius* ⁹⁹, ipse dixit quia *et Filium nemo novit, nisi Pater* ¹⁰⁰. Quemadmodum enim capiunt ea quæ per Filium facta sunt, nosse eum per quem et facta sunt? Si igitur imaginem non nati natura non pervenit nosse, quemadmodum ipsum principalem (92) comprehendere quis potest ut norit? Sunt itaque quædam nobis dicenda, sunt et quædam silentio colenda. Sunt quædam in cogitatu movenda, sunt quædam et veneratione non movenda. Sunt de quibus convenit sapi: sunt et de quibus oportet paveri. Sunt quæ possunt lingua interpretari: sunt et quæ possunt religiose taceri. Dicit sane, Unus Deus a quo sunt omnia, et nullus poterit reprehendere. Si autem et reprehenderit quis, non te sed eum qui scripsit. Si autem et Paulum qui scripsit audeat quis reprehendere, non Paulum, sed eum qui semper in eum (93) locutus est Christus reprehendit. Si autem Christi verba reprehendere quis fuerit ausus, ipse dixit Christus: *Quæ ego loquor non sunt mea, sed Pater qui misit me, ipse loquitur per me* ¹⁰¹. Etenim neque gentiles sumus, neque Judæi, neque hæretici. Gentiles enim non sumus, quia non dicimus deos. Judæi non sumus, quia et Christum Deum confitemur. Hæretici autem ideo non sumus, quia confitemur istum esse qui venit, quem præveniens Vetus Testamentum per prophetas prædicavit venturam. Si quis enim noluerit litem, opus non habet. Est quædam dubitatio inter fratres: primo eum charitate queratur, ut inter fratres. Non enim dissensionis est Deus aut iræ, sed pacis ¹⁰²: quia

A et nos in pace vocavit, non tamen ad litem: pugna non docet, sed incitat magis: illis non monet, sed flammam accendit. Contentio autem equis convenit, non tamen Ecclesiæ Dei. Qui novit ea quæ possibile est scire, doceat cum modestia eum qui ignorat, non tamen incitamento: incitamentum enim et ad ea quæ aperta sunt contentionem parit: non ita periclitemur, sed tute loquamur. Si quid scriptum non est, ne quidem dicatur: si quid autem scriptum est, ne deleatur. Non sumus enim auctores, sed discipuli. Non quæ volumus, sed ea quæ legitimus: non ea quæ ex corde sunt, sed ea quæ a spiritu in Scripturis sanctis sunt posita. Quis enim es tu qui dicis aut qui audis? vult aliquis Christum honorare; ut vult ipse Christus, non tamen ut tavis. Si autem præter id quod vult honoraveris, honor tuus ad contumeliam convertetur. Si interemeris ejus Patrem, non honorasti progeniem. Si interemeris Filium, non dimisisti Patrem in honorem. Si enim non dixeris patrem Patrem, et Filium Filium, neque Patrem neque Filium confiteris. Qui enim hæc dicit, sine Deo est. Si enim Pater non est Pater, ipse enim Filius ut ais; iterum Filius non est Filius, ipse enim et Pater Pater est ut dicis (94). Sequitur periculum, ut neque Pater Pater sit, neque Filius Filius, et quid tenebimus? Sed Pater Pater vere est, non vacua vox sed natura veritatis. Non vanus sermo, sed verus Deus. Non qui dicitur, sed is qui est: non ex his quæ dicimus fingitur, sed quod est agnoscitur. Pater enim neque ex alio, neque per alium, neque aliud, sed ipse est qui est. Forte enim et ex semetipso et per semetipsum; nobis quodammodo conveniens est sermo ut dicatur. Necessum tamen illa interpretatur natura. Nos enim ut non taceamus ideo dicimus. Quid autem est Deus non interpretamur: quid enim horum interpretatio est Dei, sine initio, non natus, immortalis, incorruptus, immutabilis, immobilis, inaccessibleis, inenarrabilis, incomprehensibilis? Per hæc ergo omnia non est dictum quid est, sed quid non est: velut si quis interpretari non sufficiens quod est lumen, dicat quod non est tenebrosum. Dicere autem quod tenebrosum non est, non solum non exhibuit naturam luminis, sed et magis ipsarum tenebrarum naturam negavit. Immortalis enim dicitur, quia non morietur, et incorruptus quia non corrumpitur. Non natus, qui initium non habet. Hæc omnia non quid est Deus dicit, sed quid non est. Ita per ea quæ dicimus sine interpretatione eum confitemur. Si dixerimus eum fontem veritatis, nomen veritatem non exhibet. Sed quia non habemus quod dicamus, ex his quæ habemus dicamus, mutati alienis nominibus (95) utimur: fons enim agnoscitur unde est, Deus autem non habet unde; et fons

⁹⁷ Isa. LIII, 8. ⁹⁸ I Cor. VIII, 6. ⁹⁹ Matth. XI, 27.

(92) *Principalem, ἀρχέτυπον.*

(93) *In eum, pro in eo.* II Cor. XIII, 4: *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus?*

¹⁰⁰ *ibid.* ¹⁰¹ Joan. XII, 49. ¹⁰² I Cor. XIV, 33.

(94) *Ms. Et Pater est, ut dicis.*

(95) *Ms. Mutuatis alienis nominibus.*

meatus supra meatus effundit, Deus autem in eo ipse quod est manet : neque enim vox conveniens invenitur, neque comparatio perveniens ad illam naturam : sed ut non taceamus colligentes quæ habemus ; cum autem omnia dixerimus, tunc confitemur quia quæ dicimus nihil differunt a tecturnitate. Pater ex eo agnoscitur figura quod est non natus. Unus enim est ipse, qui non est ab alio : unus est qui ex eo quod non natus est agnoscitur. Non frater ei, non Pater Patris, sed singularis natura est : et in eo quod non natus est, vere solus ostenditur, non natus Pater : ab hoc sane non nato manente quod est indivisus, inaccessus, impartitus, impassibilis, unigenitus est Filius natus : neque alius est non natus, neque alius unigenitus ; sed unus non natus Pater, et unus unigenitus Filius. Hæc non nos extollunt, memoria illius beati viri. Utinam autem ita possem dicere, ut vobiscum semper ab eodem audiebam. Sed ea quæ nunc dicuntur, illi placita fuisse videntur. Gloria enim est proborum servorum vera de Domino dicere : et honor eorum patrum qui bene docuerunt, si repetantur eorum doctrinæ. Unus igitur est non natus Deus : serva (96) non natus cum Patre, et non habebis in anima confusionem : serva unigenitus cum Filio, et non turbaberis, neque jam eris incertus quemadmodum Deus et Deus, et non Dei. Quia enim retines unus Deus non natus, et unus Deus unigenitus ; ideo non dii, quia neque non nati, neque unigeniti : serva figuram non nati, et confitere figuram unigeniti, et nulla turbela est in medio, non lis, non contigitio, non iurgium. Pater non sibi ascribit Patrem : Filius unus sibi ascribit Patrem : Pater a nullo est, Filius ab uno est Patre. Non suscipiunt hæc litem, aut habent dubitationem : *Ut cognoscant te solum verum Deum* : non quia non vere est unigenitus Filius Dei, sed quia a semetipso, et ex semetipso, et per semetipsum, si tamen ita dici debet : fons et principium omnium bonorum est Pater, qui genuit talem bonam progeniem. Bonus enim Filius est, sed cedit bonitatem suo genitori, non mentiens sed sciens unde est. Sine principio : principium autem dico non temporum, non sæculorum ; hæc enim per Filium facta sunt, et non cum Filio nata : non tantum enim non ante Filium, ut si aliter quid introducere cum Filio volueris, non salvabis unigenitum, sed sicut Pater solus non natus est, et si dixeris Filium non natum, periclitaris de eo quod dicis : ita si quid computaveris cum unigenito, quid loqueris ignoras. Unus enim est non natus, et noli querere alium non natum : unus unigenitus, et noli querere alium Filium, ne interrumpas unigenitum : unigenitus enim non est unum ex cunctis, sed per

⁹⁶ Joan. xvii, 13. ⁹⁷ Joan. x, 30. ⁹⁸ Joan. xvii, 23.

(96) *Serva*. ἴψα, *observa*. Aut etiam *tuere*, *retine*. Supra lib. 1 : *In principio erat, serva quod erat*, etc.

(97) *Is enim qui*. Videtur hoc velle : *is enim qui est in eo qui est, non ideo ἀνυπόχρητος, hoc est, non ideo*

quem sunt cuncta. Non est unum ex omnibus, sed per quem sunt omnia : ipse a Patre habet quod est hæres : non est ex hereditate. Concessor non est ex angelis qui adstant, neque ex archangelis : *judex omnium non est unus ex his qui judicantur*. Ne attrahas naturam quæ non accedit, neque pervenit. Quem ex hoc debemus nosse ; quia unusquisque et his quæ dicit, aut sibi metipso predest aut laedit. Res enim ex nostris sermonibus non transferatur. Quia igitur Judæi nos confitentur Filium, non ideo non est Filius. Judicabit enim eos qui non confitentur eam : quia quidem novum totum sacrilegium introdixerunt dicentes, eundem ipsum esse Patrem quem et Filium : neque Patrem Patrem dicent, neque Filium Filium : sed secundum ipsorum sacrilegium nihil prorsus. Si enim Pater nos est Pater, quia ipse est et Filius, ut ipsi flagitantur ; et Filius non Filius, quia ipse est Pater : prope est ut dicant neque Patrem esse, neque Filium : ut unum enim loquantur quod non sit. Quis enim poterit audire ipsum se sibi esse Patrem ? quis poterit Patrem ipsum se sibi esse Filium ? Si enim volueris mutare vocem meam, non mutatur vestrum propositum. Nonne patris me aliena loqui ? Dicam ergo Pater non Pater, et Filius non Filius. Nam et si dixerem, ipse sibi est Pater, et ipse sibi est Filius ; nonne iasaniam statim significant sermones mei ? sed me non tantum moveant adversum eos qui dixerunt, quantum moveat et adversum eos qui patiuntur : calumniantur enim ab eisdem et Scripturæ. *Ego : tene Ego, et serva conjunctionem : Ego et Pater unus sumus* ⁹⁸. Non tamen non sumus. Contraria enim importunitate plena sunt. Filius dicit, Ego ; ille dicit, Non ego : Filius dicit, et Pater ; ille dicit, non Pater. Unum, inquit, sumus ; et ille contra, non sumus. Aut quid scriptum est ? aut quid delemus ? aut quid legimus ? aut quid agnoscimus ? Ego in Patre et Pater in me. Non tamen quia neque ego, neque Pater : quemadmodum autem Pater in Filio, et Filius in Patre, maxime quidem cur audes querere ? is enim qui (97) est in eo qui est, non quia non est ἀνυπόχρητος : an quia non est Pater ut sit in Filio ἀνυπόχρητος ? neque non est Filius qui est in Patre significat. Siquidem et apostoli duodecim unum sunt, et septuaginta, et quingenti, et tota Ecclesia unum. Et ne pates me ad humana deducere divina : sed utimur comparationibus cum indulgentia apud fratres, et maneat Deus ut est. Tamen si dixerimus quemadmodum omnis Ecclesia quæ ubique est, unum corpus est ; nullus reprehendat : quia non mentitur Deus qui dixit : *Ego in ipsis, et tu in me* ⁹⁹. Non quia abnegationem Patris irreligiosi sermones docent, neque quod non sit is qui genuit, neque separationem ejus

non subsistit. An ideo Pater ἀνυπόχρητος, non subsistit, quia est in Filio ? Igitur neque Filius ἀνυπόχρητος, non subsistit, quia est in Patre. Respicit ad illud Joan. 1, 48, et xiv, 40, 41 : Pater in me est, et ego in Patre.

qui est genitus. Sed si non est Filius, et quomodo sunt ea quæ per Filium facta sunt? Non est Filius: et quæ est spes? Non est qui iudicat: et quemadmodum iudicium? Non est qui coronat: et quomodo labores? Est unus quem nullus genuit, et unigenitus quem unus genuit. Genuit sane impassibiliter: non ut nos, sed ut ille: non ut plantæ quæ apud nos sunt, non ut fontes, non ut sol: nihil enim horum quæ hic sunt, interpretari illam generationem possunt. Omnem enim turbam humanæ comparationem faciunt, cum accipimus non similia ad interpretationem eorum quæ interpretari non possunt. Ideo lites, ideo pugnæ nascuntur. Si autem tacuerimus ea quæ supra vocem sunt, et dixerimus possibiliter, cessabit bellam. Quid ergo dicemus? *In principio erat Verbum.* Quis adhuc poterit iurgari? Nam et si iurgatur, non tibi sed Joanni, et pectori Domini a quo hausit Joannes. Quid relinquis ea quæ sunt sine periculo, et in fluctibus tempestatum periculatis? Noli dicere tua, et nullus te arguit. Dicit quæ scripta sunt, et nullus te reprehendit: etiamsi reprehenderit, semetipsum potius, et non te. Qui enim divina reprehendit, divina quidem non debet; semetipsum alienum a divinis constituet. Dicit, *In principio erat Verbum,* et relinquuntur tempora. Dicit, *In principio erat,* et deficient sæcula. Dicit, *In principio erat,* et nihil cum ipso erat Verbum. Quia ergo *erat* dictum est, ne putes vocem: vox enim, *erat* non suscipiet: si quidem cum dicitur, tunc efficitur. Neque enim antequam dicatur est, neque postea quam fuerit dicta, *erat* habet. Quia ergo *erat*, non vox est, sed Verbum: quale Verbum? Si non dixit Joannes, queramus: si autem dixit, quid queremus? *Et Deus,* inquit, *erat Verbum.* Tu dicis vocem, Joannes autem ait, *erat Verbum.* Et si ille dixerit, *Et Verbum erat apud Deum,* tu dicis in Deo, et non *apud Deum.* Ut enim sit, non tamen ut cogitatus sit: neque iterum ut vox, sed Filius: vox enim habet fratres: uei enim qui dicuntur sermones prioribus verbis sunt fratres: unigenitus autem non suscipit fratres. Nam et si vocat fratres, nuncupationem donat. Si autem et coheredes sumus, non naturæ sed gloriæ accipimus (98). Ad illam enim naturam neque pervenies tu, neque ullus perveniet. Sicut enim Pater eminet, et supra omnem naturam est quod est non natus: ita et Filius supra omnes habetur in eo quod est progenies vera Deus apud Deum, Deus ad dexteram Dei, Deus fortis, Deus quem unxit Deus. Agnoscitis prophetica verba (99). Quid ait propheta David? *Ideo unxit te, Deus, Deus tuus* 100. Nam et fortis dicitur est ab Isaia, et *Deus nobiscum* 101, cum ex Virgine. Non ergo cum ex Virgine tunc Deus, sed nobiscum tunc. Non primum ex Virgine, sed primum ex Deo. Ex Virgine enim propter dispensationem, ex Deo autem

propter naturam. Ex Virgine in novissimis temporibus, ex Deo ante sæcula. Ex Virgine, cum hominibus; ex Deo autem ante omnes. Istic ergo et dispensationem consistere, et naturam delere noli, nec exstinguas tibi lumen (1). Si quidem et qui oculos claudunt suos, non lumen exstinguunt, sed ipsi lumine non fruuntur. Nam et si quis lumen verum non fuerit confessus, non illud delet, sed ipse manet in tenebris. Ita enim ipse Filius dicit: *Qui non crediderit in Filium, non videbit, sed ira Dei manet super ipsum* 102. Quæ ira? illa utique quæ ab initio. Qui enim non consistetur eum per quem revocatur sententia, ipse adversum se ipsum revocat sententiam. Negotia enim separata habent naturam: nostri autem cogitatus accipiunt fructum, a veritate quidem vitam, a mendacio autem noxam et perditionem. Si quis enim percusserit caput suum ad petram, petra quidem ipsa manet, caput autem ab insipientia accipit plagam, forte autem et periculum. Dicit sane et Apostolus: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter eum qui est positus Christus Jesus* 103; et iterum: *Petra autem erat Christus* 104. Si ad istam petram caput percusseris tuum, scisum est quod volebas: si autem confessus fueris lumen, habebis quod confiteris. Si enim apostoli quibusdam quidem odor mortis ad mortem sunt, quibusdam autem odor vitæ ad vitam; si illi qui per Christum sal sunt, et qui per Christum luminaria efficiuntur, ad mortem et ad vitam his qui credunt et qui non credunt habentur: quanto magis is qui donavit hæc hominibus Christus? Si quis, inquit, *vos non susceperit, exeuntes excutite pulverem de pedibus vestris: tolerabilius enim erit terræ Sodomorum in die iudicii, quam civitati illi quæ vos non suscipit qui a me missi estis* 105. Si autem quis ipsum non susceperit Christum: quid si etiam non solum non susceperit, sed interimere voluerit? si ausus quis fuerit dicere, quia sine Filio est Deus, aut quia sine Patre est Filius? Hæc enim nunc quidam calumniantur dicentes, quia ipse sibi est Pater, ipse est et Filius, et non est Filius. Si enim Pater ipse sibi est pater, non est Pater, quia ipse sibi et filius est, ut aiunt. Iudicemus in divinis: irrationalia enim ista ne quidem parvi suscipiant. De his sane sermonibus unum brevissimum infantem interroga, qui prima utpote voce qualitercunque cœperit loqui, et dicit ei: Pater tuus ubi est? Aut sicut consueverunt infantes patrem appellare si semetipsum ostenderit, arguit me infans: si autem parvulus statim ut fuerit interrogatus intellexerit quid queris ab eo, eum qui se genuit ostendit: vide quid audis. Cum autem benedictus Filius, tenens panem, levat manus suas sursum, ut tuam mentem ad eum qui se genuit extollat, nosce Patrem, et cessa negare Filium. Si igitur Unigeni-

100 Psal. XLIV, 8. 101 Isa. v, 6; VII, 14. 102 Joan. III, 36. 103 I Cor. III, 11. 104 I Cor. x, 4. 105 Matth. x, 14, 15.

(98) Ms. *Non naturam sed gloriam accipimus.*

(99) Ms. *Agnoscite prophetica verba.*

(1) Ms. *Ne exstinguas tibi lumen.*

tus dicit : *Pater, gratias ago tibi, quia semper me exaudisti : sed propter circumstantem populum istum dico, ut credant quia tu me misisti* ⁹. Ista interpretatione non indigent : et sedemus ut insensati, et ludimus. Num semetipsum genuit Pater? num semetipsum misit? num semetipsum orat, et sibi-metipsum gratias agit, et ipse sibi est Filius, ipse sibi est pontifex, ipse sibi est agnus, ipse sibi est via, ipse sibi est Janua? Et quis hæc, etiamsi sit insipientissimus, patietur? Num una vox est ut circumversivus, una est littera ut deleamus? Dicit enim iterum Dominus : *Ecce ego diligo Patrem meum* ¹, *ego honore Patrem meum* ², *opera quæ ego facio illa facit, Pater meus quotidie operatur et ego operor* ³. *si creditis in Deum et in me creditis, vado ad Patrem meum* ⁴. Gratias agit, orat, viam semetipsum vocat, ut agnoscas ad quem vadis : januam semetipsum dicit ⁵, ut agnoscas ad quem ingredieris : *Pater, inquit, meus agricola est, et ego vitis* ⁶ : vitis et agricola unus est? Hanc comparisonem Dominus dixit, ut ne quis me reprehendat. Ego autem volo ut me quidem omnes homines reprehendant : ego autem volo : Domini autem custodiant verba. *Descendi de celo ut faciam voluntatem ejus qui me misit* ¹⁰ : obedivit autem usque ad mortem. Sed quid nunc opus est Pauli? quanquam et Paulus non testimonio suo dicat; tamen quia ipse Dominus non auditur, ut quid de domesticis ejus est sermo? Vis sane honorare Filium, ut vult ille, non ut tu vis. Num si dixeris non est, honorasti, si interemeris quem non potuerunt Judæi? Judæi enim fabri filium eum putaverunt, et ut fabri filium interfecerunt; tu ut Filium Dei interficis. Sed tu morieris, non ille. Non enim ex his quæ tu dicis, ille non est : sed ex his quæ non credis, tu non eris. Quæ scripta sunt dicito, et derelinquetur lis. Non meum et tuum, sed quæ communia sunt Ecclesiam. Quis enim te judicat? quid habes quod non accepisti? Non ista est vox Pauli qui ait : *Ex parte agnoscimus, et ex parte prophetamus* ¹¹? Hæc dixit Paulus, ne sane solus putaretur ex parte, sed et Apostoli cum ipso qui ait, *nunc videmus per speculum* ¹². Sed Paulus per speculum; tu autem et istic jam vis facie ad faciem nosse. Quemadmodum sane eum interimis quem vides. Hæc (2-3) videbamus semper a beato illo viro. Sæpe enim dicebantur ab eo, ut quidam suspicarentur ore quidem suo ista proferre, corde autem aliter habere. Et quidem memor verbis sum audisse me ab eo sancto nobis juramento satisfacisse, quia non aliud in lingua, et aliud esset in corde ejus; sed corde quidem creditur ad justitiam, ore autem constetur ad salutem : unde igitur

¹ Joan. xi, 41, 42. ² Joan. xiv, 31. ³ Joan. viii, x, 9. ⁴ Joan. xv, 4. ⁵ Joan. vi, 38. ⁶ I Cor. viii, 15.

(2-3) *Hæc videbamus, etc.* Henr. Valesius legit : *Hæc audiebamus semper a beato illo viro, sæpe enim ista dicebantur ab eo, ut quidam suspicarentur ore quidem eum ista proferre, etc.*

(4) *Neque cessavit.* Forte *neque cessabit.*

A omnis beatus audivit, inde et nos universi audiamus. A Filio nihil audiat sponsa, quod non est sponsi sui. Si quidem non licet sponsæ alienam suscipere in auribus vocem, etiam si Paulus dicat. Sed ut non dubitaret sponsa de Paulo, ait ipse : *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus* ¹³? Desponsavi enim vos, inquit, viro uni; non tamen populo, sed uni unigenito una sponsa. Amicus enim sponsi ille est qui gaudet de sponsa sponsi. Non est vidua sancta Ecclesia. Vivit enim qui pro ipsa est mortuus. Angeli non mortuum adorant : sed vita erat, erat, erat, et est, et non cessat esse. Neque enim cœpit a temporibus; neque cessavit in sæcula (4). Regnum enim ejus non habet finem : quia non temporale imperium ejus est, sed perpetuum. Tempus enim resurrectionis est, et tempus salutis. Non moriamur ergo, cum debemus vivere. Sed nunc quidem paucis ob memoriam et honorem Patris illius nostri, ita boni, ita laboriosi, et pro Ecclesia ubique vigilante (5) dicta sint vobis. Neque enim generis ejus memoriam fecimus, neque educationis, aut eruditionis, aut alterius vitæ et propositi. Sufficiens enim in Ecclesia Dei de Patre et Filio loqui (6). Loqui quippe dicibilia, tacere autem quæ occulta sunt. Tinguamur fratres in his quæ in Scripturis acripta sunt, non ut vacuæ litteræ prophetarum ut Judæis. Illi enim adversum se legunt; legentes enim litteras et non suscipientes negotium ex his quibus legunt (7), semetipsos condemnant qui excusant. Videte ne patiamur ea quæ Judæis increpamus. Si enim dicimus Filium, non confitemur autem Patrem, et si agnoscimus Patrem, spernamus autem Patrem; illa ipsa quæ legimus, ipsa nobis in die judicii legentur ad condemnationem. Dicit enim Dominus : *Ego non judico* ¹⁴, sed sermo quem locutus est ipse eum judicat. Dixit tibi, quia *vado ad Patrem meum* Dixit tibi, quia missus a Patre sum; et tu dicis quia non est missus? sed ipse est qui hæc dixit, et tunc judicabit : leget tibi Evangelia, dabis rationem, dicet cur hæc scripta sunt? Hæc autem tunc non dixi per vocem. Et qua facie videbis illud lumen? Contenti simus veritate, excusamus lites. Si quis autem et novit aliquid cum patientia et non ad instigationem quæ lædit, sed cum humilitate quæ prodest, non ut inimici, sed ut Christiani, non ut in circo, sed ut in Ecclesia. Habes aliquid : trade non cum lite, non quasi auctor, sed ammonens ea quæ didicisti a Scripturis. Retinete hæc, et cessabit a lite, et ab Ecclesia separari nolite. Si ego deliro, quid ad te? si ego aliena loquar, me judica et perdere noli. Occasionem nolite querere ad schismata. Ovis quæ ex-

⁷ Joan. v, 17, 36. ⁸ Joan. xiv, 4, 28. ⁹ Joan. xii, 9. ¹⁰ ibid., 12. ¹¹ II Cor. xiii, 3. ¹² Joan.

(5) *Vigilante.* H. Valesius legit *vigilantis.*

(6) *Ms. Sufficit enim in Ecclesia Dei de Patre et Filio loqui.*

(7) *Et his quibus legunt.* Græco more, pro ea his quæ legunt.

tra gregem est, pars lupi est. Nam etsi fortior ovīs es, expedit tibi infra parietes ovīs esse, quam foras. Fortis es, porta meam infirmitatem : infirmus es, accipe medelam a communi Ecclesia : gutta una torrentem non facit. Si enim et ceciderit, antequam cadat, a terra absorbetur. Gutta autem, et gutta, et gutta etiam montes evertit. Canna es fragilis, multi autem ferro sunt fortiores. Oculus solus non est oculus, neque caput caput, neque pes pes. Compositio enim membrorum totum bonum facit. Nam etsi esses oculus, ablatas, eras cæcus. A corpore enim sublatus oculus, cæcus est oculus, magis autem mortuus. In Ecclesia fratres sub alas matris conveniamus : in Ecclesia in qua ornamenta sponsæ sunt, et membra Christi, non ad schismata, non ad hæreses. Aliquoties enim dico : offendit mea lingua : potest fieri ut mens mea offendat. Sed tu noli obliviscere (8) eum qui dixit : *Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum* ¹⁸. Ista enim domus non mea est aut tua. Cur mei causa recedis a Domnica domo? Et primo quidem quid accepimus nobis quia sapientiores omnibus sumus? Deinde ut quid quod in prece (9) diabolus habet, donamus ei? Si ego infirmus sum, tu qui es fortis, non recedens, confirma Ecclesiam. Si ego aliena loquor, cur tu qui bene loqueris abstrahis te ut videantur mea infirmari? Et ne quis me putet incitatum ad quosdam dicere : sed ab exercitio (10) sum multorum : scio quanta dicta sunt et dicuntur. Unusquisque enim querens unde pascatur furatur (11). Minores : fra-

A tres : non faciamus conventicula, non speluncae. Forte enim apostoli hæc fundarunt. Non lapides dico, sed negotia rerum. Exis ab Ecclesia, et relinquis matrem tuam propter me. Quid sum enim ego, aut Paulus, aut Apollo quis est? De me et te erit sermo. Num ego crucifixus sum? Necdum me quidem alpam accepi. E contrario autem, et honoratus sum propter Jesum. Et ille quidem multa passus est propter me : ego autem honoratus sum propter ipsum. Et nos quidem feriamur adversus crucem, et adversum eum qui propter nos fel et acetum bibit, et imponimus ei spinas magis quam Judæi, et effodimus manus ejus et pedes, et dinumeramus ejus ossa : *Quæ enim, inquit, fecistis nisi ex minimis istis qui credunt in me, mihi fecistis* ¹⁹, aut bonum aut malum. Hæc fratres et in his fratres : non semper nomina, sed res. Christianus enim verus, frater sit. Verus Christianus : verus est enim Christus. Fratres, fratres, nolite esse piratæ, nolite bellatores. Nolite querere cum quo litigetis, sed quem salvetis. Ipse autem Deus pacis, qui non pepercit unigenito suo Filio, et misit eum ad salutem nostram, ipse omnium vestrum animas ad unam consensionem, ad unam concordiam, ad unam pacem et charitatem adunet per unigenitum suum Filium : per quem est non nato Patri gloria, honor, imperium, majestas in Spiritu sancto, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI DE RESURRECTIONE.

LIBER PRIMUS.

Dictum est quidem a nobis et ante de resurrectione ne; audistis et vos : sed omnia tempora exigunt suum fructum, siquidem et in tempore rosarum, rosæ florescunt. Agnoscunt autem et secundum Jeremiam ¹⁷, et hirundines tempus et alii passeres agri; quorum propheta faciens mentionem, increpabat Israel qui tempora ignorabat. Et tempus omni rei esse sapientissimus dixit Salomon ¹⁸. Quia igitur tempus exposcit de resurrectione tractari, expetunt

C autem et quæ lecta sunt; forte etiam sæpe nobis dicentibus, necdum quidam de resurrectione susceperunt sermonem : nihil prohibet repetere nos et denuo, et de his ipsis tractare ¹⁹. Eadem enim scribere nec Paulum piguit : hi enim qui credunt resurrectionis sermones, erunt tutiores : forte autem qui necdum suasi sunt, suadebantur. Nunc creditur enim sermoni qui de resurrectione habetur; et magna est multitudo non credentium. Gentiles enim

¹⁸ I Cor. vi, 20; et vii, 25. ¹⁹ Matth. xxv, 40. ¹⁷ Jer. viii, 7. ¹⁶ Eccle. iii, 17. ¹⁵ Philipp. iii, 1.

(8) *Noli : obliviscere.* Forte sed tu noli oblitisci.

(9) *In prece Ev stxñ, in voto, in optata.*

(10) *Ab exercitio.* Id est, ex ministerio meo mea oratio ad multos pertinet.

(11) *Furatur. Minores.* Forte furatur minores, id est, adducit per fraudem e sinu Ecclesie parvulos in fide, sibi que adjungit, unde alatur : quales si de quibus Judas apost. 12, *Sometiptos pascentes.*

non credunt; hæretici simili modo illam non habent fidem; Judæi divisi sunt de resurrectione. Sadducei enim interceptunt (12) resurrectionem, Pharisæi autem susceperunt: nisi magis in injuriis petierunt, quam honoraverunt: forte autem et qui in Ecclesia conveniunt, multi dubitant de resurrectione; quæ enim necdum oculis videntur, a plurimis non creduntur. Nam et li qui suscipiunt resurrectionem, constituti utpote in Ecclesia, multa habent dubia in mente de ipsa resurrectione. Annt enim, quomodo resurgemus? in quo habitu, quæ conversatio, in quo loco? audi an vestiti? manducantes? non indigentes esca? in celo, in paradiso? omnes simus, an alii alibi? Quæ diversitas? utrum in locis, aut in dignitatibus? Et de his qui puniuntur utrum et semper, aut tempus aliquod, et utrum semper per ignem, aut aliquando aliter? Et utrum qui plura, et parva, et qui multa peccaverunt, semper habebunt pœnam? Et si videbunt se invicem, aut secundum eminentias alii in alio loco punientur. Et utrum qui puniuntur si semetipsos videbunt (13); et si justos eos, qui in pœnis sunt: et si li qui in pœnis sunt, justos conspiciunt? Et mille sunt quæstiones de proposita resurrectione. Tantis igitur propositis quæstionibus, et tantis non credentibus, et tantis dubitantibus; oratione opus est, ut ipsius resurrectionis Dominus, et impensius quidem tribuat sermonem dicenti, intellectum autem audientibus. Siquidem et his quæ dicta sunt aliud unum est commune vitium, quod jurgatur adversus resurrectionem. Multi enim sunt qui peccant, pauci autem qui se custodiunt. Illi igitur qui delinquant, nolunt esse resurrectionem, ut non incurrant in pœnas; sed suam voluntatem decreto resurrectionis opponunt, et resistunt Deo. Quia enim volunt a negotio liberari semel morientes, nolunt in totum esse resurrectionem, ut non habeant causam, neque rationem vitæ præstent post mortem judici Deo. Ergo jurgatur et horum voluntas decreto resurrectionis: quia igitur tanta et talia sunt quæ quærentur, oratione opus est, ut victor superet universos. Non ignoramus autem et illud, quia multi putaverunt Deum nihil amplius posse quam nos. Incerti sunt enim et movent et adducunt in medio istiusmodi quæstionem. Mortuus est, inquit, qui mortuus est; et illam quidem partem ejus aquila manducavit aut vultur. Forte autem non patiuntur aquilæ istiusmodi humilitatem. Aliam, inquit, accepit canis, et canem ut puta sæva bellua manducavit: aut aliud aliquid animal, et istud animal interfectum, combustum est, aut certe obputruit, aut ipsum ab alio quodam comestum est, fieri enim hoc potest; tanta, inquit, successione facta, et casu eorum qui mortui sunt ab alio in alterum, quomodo, inquit, potest Deus invenire initium? tanquam de figulo aliquo, aut de quodam ar-

(12) *Interceptunt.* Infra col. 1075 A: *Si interceptissimus resurrectionis spem: et supr. lib. 1, paulo post initium: Filius Verbum dictus non interceptum Deum.*

tifice qui apud nos est, humile loquatur. Et non cogitant quantum interest inter Deum et homines mortuos. Gentilium igitur multi semel providentiam in his omnibus ejicientes, et a Deo vivo semetipsos fraudantes, ausi sunt dicere, quod et repetere tutum non est. Illi enim sine Deo agentes spem resurrectionis interimunt. Qui enim cum qui suscitatur negant, difficile est ut constentur resurrectionem. Sed relinquamus horum importunitatem, ut a parvis convincantur. Nec enim ad omnes certare nos par est, neque ad omnes jurgari; siquidem nec ad insanos consuevimus de cogitationibus sanis loqui: qui autem imprudenter ita jurgantur, non ad nos, sed ad ipsam ordinem officiorum, et ad officia quæ jussa sequuntur, ad solis scilicet cursum, ad immutationem lunæ, ad stellarum choras, ad translationem horarum (14) quæ per annos effici consueverunt, ad officium maris, ad terram, ad aerem, ad pluviam, et ad omnia quæ sequuntur, ad officia statum, ad hominum, ad animalium, ad avium diversitates, ad vultuum, ad specierum habitum, ut sit unicuique conveniens esca, membrorum partes, dentium numeri, angularum mensuræ, capillorum officia, compositio membrorum: hæc omnia selectio clamant opificem, et provisorum omnium Deum. Quia igitur ista cæci non viderunt, per ea quæ videntur invisibile: stultum est de coloribus jurgari ad cæcos: quid enim efficacius est Dei providentia? quid autem breve quod putatur non in se æqualem a majoribus invenietur habere providentiam? Cur enim fornicarum salvator genus in similitudine? cur aptum et operationes in commune redduntur, et habita minimis in substantia? quæ quidem et in volatu, et processu, et regressu, et in opere consentiunt sibi. Quis fecit mel? utique qui constituit medicinam, quæ eo ad medelam utitur hominum. Quid enim non plenum est providentia? quid non clamat provisorum Deum? Nonne herbarum, quæ utilitatem præbent medelis? nonne pisces e mari producti, quidam quidem ad escas, quidam autem ad curas? Nonne lapides incisi, ut alii quidem utiles sint ad ædificia et tecta et operamenta, alii necessarii ad corporum sanitates, quia et infirmantur? Nonne escæ aliæ aliis succedentes, et aliæ cum aliis insequentes, ostendunt præparatorem Deum? Nonne secundum uniuscujusque habitum animalis mensuræ, magnitudines, compagine, membra sunt data, et unumquodque ad suam necessitatem et virtutem accepit? Equis enim velocitas data est, ut insequatur et fugiant; aliis animalibus fortitudo, ut sensim portarent pondera sibi imposita. Et mensurata est unicuique virtus, potentia, magnitudo, conveniens esca, et ipsis animalibus propria salus, quæ gustare deberent, et a quibus se abstinere: homini autem et ab aliis animalibus irrationabilibus usus est da-

(13) Ms. *Et iterum qui puniuntur, si semetipsos videbunt.*

(14) *Horarum.* Ὀρῶν, tempestatum.

bus, et a plantis et ab arboribus, a lapidibus, a mari et a terra : undique enim constitutus est veluti in uno corpore mundus conjunctus sibi. Et unumquodque quidem quod factum est, propriam habet naturam et salutem ; plurima autem quæque in se necessaria continet. Denique sol positus quidem est in suo loco, habet autem propriam magnitudinem, et possidet acceptum suum fulgorem, et illuminat ea quæ in terra habentur, fovet et calefacit. Et nunc quidem longius abscedens, cedit confectioni hiemis, ut statutum est ; nunc autem iterum revocatus, et ad mensuras accedens, non subito nocet ; exussisset enim omnia, si subito ad ea spatia quæ dimiserat recurrisset ; neque iterum non illuminans intermisit, ut fructus non coquerentur ; neque advenire ad impetum subito currit : at mensuræ et recedenti et recurrenti sunt datæ. Non conjuguntur dies noctibus habentes solem ; si enim hæc ita essent, arsisset omnia. Sed sol quidem per diem fovet, vos autem nocturnum consolatur ardorem. Et mensura a terra sol distat, ut neque propinquans noceret, neque longius distans frigori cederet. Mensuræ igitur his quæ in celo sunt ad ea quæ in terra habentur ; nec non et quæ in mari ad terram, et diei ad noctem, et hiemi ad æstatem. Et non tanta eloqui possunt, quanta universa natura proclamat. *Cæli enarrant gloriam Dei, opera autem manuum ejus annuntiat firmamentum* ²⁰, dicit Propheta. In alio autem psalmo a sursum usque deorsum omnis creatura dinumeratur. Et certe et ipse qui dicit, *Cæli enarrant gloriam Dei*, non loquentiam audivit. Ait enim *non esse loquelas, neque sermones* ²¹ : tacentium autem eorum in omnem mundum exilisse sonum eorum ait. Quia igitur per tanta quæ diximus et tacuimus, ipsa rerum negotia clamant, et providentiam prædicant Dei ; rationis non est ad eos qui præscribere naturam volunt, et visiblem non videre, nosmetipsos protendere. Sed ab illorum quidem irreligiositate transire jam tempus nos admonet, properare autem ad aliam, ne videamur et contaminari inspicientes eos, qui non vident. Tantum autem addi oportet, quia confessa providentia consequens est adesse resurrectionem, quemadmodum consequens et necessaria est resurrectio. Sine causa justitiam colit Justus ? sine causa pudicitiam amat pudicus ? et qui providet his quæ sine anima sunt, arboribus et plantis, Deus, invenitur rationabiles animas negligens ? et qui providentiam suam formicis impertit, et ostendit eas quæ non habent rationabilem sensum, sibiimet consentire, et imitationem concordiam habere ; si tamen et oporteat dici consentire sibi ea, quæ non habent sensum ; quia igitur et formicis providet Deus, et dedit eis et receptacula terræ et concordiam, omnium licet sint natura infirmiores, tamen eis, quæ videmus, donavit : de lobus autem secundum Apostolum pertinet ad Deum ²², et de nobis ei

²⁰ Psal. xviii, 1. ²¹ ibid. 4. ²² I Cor. ix, 9.

(15) Ms. *Fructus est quæ diripuit.*

(16) Ms. *Et ei qui martyrium colit.*

A non pertinet ? quemadmodum autem pertinet, si similiter moritur justus, et impius ? Is enim qui aliena rapit, fructus est quæ diripuit (15) : qui autem sua amisit, abilit gemens non habens spem ? Sed non est iniquitas apud Deum. Si enim non est spes resurrectionis, et solatium illis qui istic nocentur, et merces his qui sua istic spargunt, magna iniquitas est apud justum. Si enim æqua redduntur omnibus, jejunanti et ebrioso, libidinoso et pudico, rapienti et donanti, occidenti et ei qui occiditur, et ei qui martyrium tollit (16), ubi virtus est providentiæ ? In præcipuis enim si defuerit, non erit utilis neque in minimis. Sed non sit sacrilegium istud admittere quemquam : sive enim gentiles sunt qui adversus resurrectionem augent nobis rationem, qui volunt ratione se agere cuncta, qui sunt irrationabiles : quemadmodum Deo justitia salvabitur ? istic enim videmus nonnunquam perversæ negotia geri, ut illos quidem qui cantant potemus bene habere in mundo : alios autem, qui diripiunt et ditantur, lætari et sanos esse corpore, forte magis iniquos quam justos, et nonnunquam melius corpus habere, et filios quæmplures, et hos incolumes, et mulieres cum viris lætam degere vitam, et servorum multitudinem eis esse, et opum et possessionum, et condita multa substantia larga, quam et transmittunt ad filios : justus autem gemunt, et cum mœrore degunt in mundo : et ubi est justitia quæ a Deo est ? Et si quidem ad Judæos sit sermo, quid profuit Abraham, ut promissionem quidem acciperet, ad promissiones autem non perveniret : quique patrem quidem amatissimum, matrem quidem dilectam, patriam in qua est educatus reliquit propter præceptum ? Scitis autem et vos quanta pernicies sit consuetudinis sustinere recessum. Adveniens autem ad terram repromissionis, circumibat ut peregrinus et advena, desiderans satiari aqua, cujus ipse fons, puteus erat adinventor, qui ei fructus ex promissione provehit ? Tormentum enim ei erat ipsius promissionis adventus : videre enim promissionem, non permitti autem eadem frui, magis ad blasphemiam adducebat, sed non Abraham. Abraham enim addens et non perfruens ut mensa opposita, et prohibitus degustare etiam ex his quæ exsuperaverant, ita dimissus gratias agebat. Quid ergo profuit illi ? Sed quia filium habuit ; post quanta tormenta, post quantas orationes ? Servi Abraham habebant, et Abraham desiderans non habebat : sed conjugem habebat, et istam honestam, quæque ab eo ablata est, et valde amare, non interficiens, et mutans locum (17) et locum, perseveravit. Dicant ergo Judæi quæ provenerint Abraham ex promissione in præsentem hac vita, ut abscidamus eorum spem resurrectionis. Sed habuit filium. Quando ? Circa centesimum annum datus est ei filius, tormentorum potius ejus et precum. Quia enim habuit et bonum filium, et lætatus in dono est,

(17) Locum. Τόπον ἐκ τόπου ἀμάρτην.

putas accipiens filium sine tentatione de entero A et horum filii, et illi homines quibus peregrinas
mansit? et non ipsa pulchritudo filii, ipsa sapientia, ipse intellectus, et ea quæ in eo erant bona, et quæcumque habebat ut donum Dei, amariora tormenta operata sunt patri? quid enim dicit ei Deus? qui dixit (18) donavit ei filium. *Abraham, Abraham, accipe filium tuum unigenitum Isaac, quem dilexisti.* Intueris Deum per adhortationem debortantem: solito enim usus est ad Abraham vermone; siquidem et tunc cum præciperet ei exire e patria sua, tali ad eam usus est sermone, qui alium utique prohibuisset exire. Dicit enim ei: *Abraham, Abraham, exi e patria tua, et ex cognatione tua, et ex domo patris tui*¹⁸: hæc alius si audisset, magis fuisset detentus quam obaudisset. Sed sicut athletic fortioribus jubentes duriora præcipiant: oportet te, inquit, portare, etiam si fueris calce percussus; oportet te esse patientem, etiam si adversum oculum tuum manum adversarius protenderit suam: et quæcumque illi mandare consueverunt, et athletarum fortissimi sustinere: ita et iste Deus suum athletam adhortans, per duos eum hortatur actus: *Exi e patria tua, et cognatione tua, et ex domo patris tui, et veni ad terram*; ad quam paratum negat, et promittit aliam, et ipsam promissionem in incerto ponit. Non enim dixit illam terram; sed *in terram*, inquit, *quam tibi ostendero*¹⁹. Sicut enim ejiciens e patria, per ea quæ prohiberent ejicit; ita et præcipiens filium suum sibi offerre, per istiusmodi verba jubet, per quæ si esset alius, non obediret. Abraham, inquit, Abraham, accipe tu; nec per alium præcipit, sed *accipe*, inquit, tu *filium tuum*, et hunc unigenitum, ait: porrectio tentationis; *quem dilexisti*, inquit: additamentum doloris alii. Et post hæc signat majorem plagam, dixit enim et nomen filii. Nam et si hæc omnia essent dulcia et idonea, moveret viscera paterna, ut diceret, *filium tuum unigenitum quem dilexisti*. Sed nihil tale, quantum et nuncupationem ejus annuntiare, et diceret, *Isaac accipe, et offeres eum mihi in uno montium*. Neque iste designat locum, sed sicut ejiciens eum de patria, ait, *Veni ad terram quam tibi ostendero*; ita et iste dicit *in uno montium*. Et certe multum commodius si in ipso seruire negotii liberatus fuisset sollicitudine Abraham, et non stūdiret itineris laborem, nocturnos amplexus unigeniti, confabulationes, per dies visum, motum, sermones, ipsum Isaac dilectum. Et quid opus est plura nos dicere? Abraham enim, qui sententiam adversus filium susceperat, descripserat sibi et abibat habens filium, vivem quidem quantum ad sensum filii, jam autem holocaustum quantum ad inscientiam patris. Et certe tantam passionem habet quod dicitur, ut et nos qui audimus et dicimus, de his quæ ille in unigenitum filium suum ausit, commoveri et collacrymari et conturbari videamur. Si igitur nobis dicere tantum et audire non est ferendum sine lacrymis; qualis, putas, invenietur mensura illius conscientie? quis sufficet sermo illius exhibere dilectionem ad Deum?

¹⁸ Gen. xii, 2. ¹⁹ Gen. xviii, 19. ²⁰ Gen. xii, 1.

(18) Qui dixit. Forte dixit qui.

²⁰ Ibid.

(19) Interciperimus. Cf. supracol. 1071 A.

Iter simul faciebat pater cum filio, et inter hæc multa quidem dicebantur, plura autem audiebantur, et infinita agebantur. Erant autem omnia bona: Dei enim donum erat Isaac, et portabat: qui portabat? forte autem non debet dici quia portabat, sed gaudebat. Et dies una transierat, et necdum locus ostendebatur. Et nox ad diem, et necdum ad locum pervenit. Et secundus dies, et post diem nox, et alia nox: et nondum finis, sed protensio erat tentationis dilatatio, et quando perveniret, et quando ostenderetur locus cum jam deberet: quia ergo omnia quæ sunt et in Vetere Testamento formæ erant Novi, tertio die et tertia nocte sacramentum unigeniti Filii Dei præcurrebat per unigenitum Abraham: quia autem completum sacramentum est trium dierum, et trium noctium, ostensus est locus, advenit et tempus: forte autem putatis jam liberum esse a certamine tentationum Abraham. Et certe quantum propinquat tempus, tantum tentatio protenditur ejus. Et Abraham dicit ad pueros: *Manete hic; ego autem et filius ascendemus in montem, adorantes remeabimus*²⁷. Timuit enim, ne pueri ad dominum affectum habentes, et maxime ad unigenitum, prohiberent. Certe quia nunquam Dominus sacrificium hominis petit. Audierant autem quia et secundum promissionem Deus donaverat Isaac Abraham: intuentes vero et ætatem Abraham in alio jam tempore constitutam: quia igitur non consentiant (20) negotio his quæ faciebat Abraham: possint enim dicere: quid offers Deo filium, non petenti? quis enim et ante ipsum justorum hoc aut ausus est, aut tentare ausus est? ob quam enim causam petat Deus eum, quem donavit? cur autem et transferat Deus promissiones suas? ut quid autem et dedit, ut et accipiat, quem indulsit? Hos rationabiles cogitans timens Abraham, præcipit pueris exspectare, et secum non ascendere, ne quis ob amorem Isaac mitteret manum, et contaminaret immolationem. Quid autem quia et ipsam Saram, quam puto nihil latuisse unquam quæ Abraham cogitabat? hæc enim conscientia ipsa æstimare nos facit, quæ in illo erat conjugio. Illa quam nihil latuit unquam quæ Abraham facere, aut movere voluisset, vel cogitare: illa ignoravit quia unigenitus ejus, illa sterilis fructus, ille ex insperato filius, ille qui extra ætatem procreatus est: illa ignoravit quia Deo offerretur, qui donaverat: ut non sicut aliquando risit importune in promissione ejus, et nunc plorans importune impediret immolationem: sed tacita res est et ad Saram. Ita enim sciebat et Abraham, et ante mulierem, et Saram præhonorare Dei præceptum; sciebat autem et ante unigenitum suum, eum qui donaverat honorare. Sed neque il qui iter cum eo fecerant, sciebant mysterium, sed sacramentum, inquit, *mihi*. Tamen cupiens Abraham suajere pueris ut remanerent, locutus est id ad eos, quod nec ipse speravit, nec sensit: dicit enim ad

eos, *Manete hic: ego autem et puer ascendenso adorabimus in monte, et regrediemur*. Hoc quidem non speravit, hoc autem impetravit, et usus est Deus ejus lingua ad prophetiam. Cum ergo dicitur Abraham propheta, et quaeritur a multis ubi prophetaverit Abraham; scire oportet, quia maxime quidem cui revelavit Deus semetipsum, quantum et possibile fuit Abraham ut revelaretur ei; iste ipse vocabatur propheta. Alia autem invenimus eum istic prophetantem: unam quidem prophetiam, quam jam diximus: secundam autem eam, quæ insequitur. Sed sequentem forte dicere perniciosum est, et audire perniciosius. Quemadmodum, putas, sustinuit ea quæ passus est? quemadmodum charitas omnia sustinet. Et pueri quidem remanserunt, præcepit enim dominus; Abraham autem accipiens ignem et ligna et gladium, ascendit cum filio, ipse filio suo imponens ligna. Et certe scimus Abraham per semetipsum vitulum portantem ad susceptionem eorum qui advenerant. Quid autem nunc nec partitus cum filio pondus est, sed omnia ligna imposuit filio, volens jam acceptum habere donum? significabat autem quia incipiet immolari, quemadmodum portare crucem per semetipsum. Cum autem promoveret iter, et agnosceretur montis cacumen, et ignis in medio, et ligna in collo Isaac haberentur, et gladius appareret; Isaac undique prudens, quod alii pueri non dixerat, iste requirit a patre. Tentationem utpote quam habebat pater, eloquitur dulcissima, aut potius dura voce: magis autem non tantum grave, quantum dulce. Pater enim, inquit: sufficit hoc ad flectendum patrem: quique et conjungit alia et dicit: *Ecce ignis, ecce ligna, ubi est ovis in sacrificium*²⁸? Quis alius portasset istam vocem? Ex aliis quidem hominibus nullus. Juste ergo Deus Abraham dilexit. Adamantius autem ille, unigeniti sui sagittam accipiens, non tacuit ferens, sed potuit loqui, potuit respondere, et neque linguam offendi dentibus: potuere autem et dentes aperiri et dare spatium linguæ: sed nec forte ista dicere de illo licitum est. Non enim ex his quæ nos patimur, illius virtutem accusamus: sed et læta et exultans, erat enim Abraham, respondit ad filium non crudeliter neque inhumane, sed religiose et pie: dicit enim ad filium: *Dominus providebit ovem sacrificio suo, fili*²⁹. Ecce alia prophetia, quæ ab eo qui locutus est, ignorabatur: oppositum autem erat quod ait, *Dominus providebit ovem sacrificio suo, fili*. Sicut enim ille incipiens sermone ait, *pater*: ita iste consignans verbum, dicit, *fili*. Audivit ovem, et accepit ut a patre, certus quia quod inventum interim non erat, inveniretur. Cum autem pervenissent ad locum, ædificabat Abraham festinans altare, et cum construxisset, mentitur ad filium promissione (21) quæ per linguam fuerat facta, non tamen eam quæ in corde erat absconsa. Et accedit pater Abraham

²⁷ Gen. xii, 5. ²⁸ Gen. xii, 7. ²⁹ ibid. 8.

(20) *Negotio*. Forte *negotia, res*.

(21) *Promissione*. An *promissione*?

et accedit ad Isaac, et ligat : filium Abraham ligavit, ut nec palpitans, nec se movens turbaret immolationem. Quo, putas, vultu respiciebat filium Abraham? quis ei erat color? quemadmodum sive tremore manus operabantur? quis, putas, tunc erat Isaac in his constitutus, tacens aut loquens? Scriptura enim hoc tacuit. Putas quia iustus in his sermonibus usus est? Noli enim attendere ad puer, sed quia Isaac erat filius Abraham. Putas non dixit ad patrem : quando Deus sacrificium hominum deposcit? quid facis? donum sum Dei : sine penitentia sunt quæ a Deo sunt dona : quid spernis gratiam? quid contra voluntatem donantis interficis donum? Erant multa quæ dicerentur. Cur autem et mater non agnovit? si enim rationale est quod sit, cur et a servis abscondisti? si autem et hoc fieri deberet, cur mihi ipsi hoc ipsum non palam facere voluisti? promissionem, quam dixisti exigens : dixisti enim, quia *Deus ovem providabit sacrificio suo* : fidelis es, redde fructum fidei, utpote, quæ dixisti. Erant multa quæ dicerentur. Et non atique ea quæ nos dicimus : ipsa etiam non sint scripta, jam nos adducunt ad rem. Movetur enim sensus consequenter ut sese negotium habet, et advenientes sensus in illo tunc tempore in quo hæc agebantur cogitemus. Si tacuit Isaac, grandis admiratio est : si dicebat iterum aliquid, alia admiratio. Quemadmodum potuit sustinere pater? quomodo correbant manus ejus? Sed istas admirationes in aliis hominibus habentur : in Abraham autem contraria erat admiratio. Finis autem sermonis : forte urgentur uniuscuiusque viscera : et quod est mirandum : quia certè ex Scripturis quæ sint acta, et quis fuerit exitus negotiorum, tanquam periclitantes sermone, ne quid aliud proveniret quod est scriptum, ita solliciti sumus. Completa fuerunt Abraham omnia quæ ad alacritatem tendebant. Ligatus ab eo fuerat filius, et exaltatus in altare, et positus supra ligna, et filius desuper alligatus : et pater velox manu gladium apprehendit. Quo accepto properabat occidere, non differens quippe alacritatem ac donum. Erat autem et manus et alacritate patris Abraham, Dei velocior vox. Abraham qui alacritate præcesserat, præcepto præventus est Dei. *Abraham, Abraham* : his utitur voces, quia et ab initio præcepti : quia enim forte et dubitare (22) : sed prævenit qui præcepit : eadem utitur voce. Sicut enim dixit antea, *Abraham, Abraham, accipe filium tuum unigenitum Isaac quem dilexisti* : ita et istic, *Abraham, Abraham*. Ipse enim qui illa præcepit, et nunc loquitur, et dicit, *Noli contingere filium tuum* ²⁰ : habeo donum, habeo et tu filium. Secundo tibi et hoc munus dono. Effulsit tua charitas, agnita est fides tua. Erunt ista quæ a te acta sunt, adhortatio eorum qui post futuri sunt te. Decantabitur id quod fecisti, in progenies futuras. Habes fructum fidei, habes et fructum ventris, habes et sterilis filium, habes et ex altare immola-

²⁰ Gen. xxii, 12.

(22) Dubitare. Forte dubitaret.

tionem. Accepit Abraham secundum filium. Putas tristatus, quia non perfecit promptum animum suum? sed Abraham est, nescit tritari. Ignorat præscribere id quod gaudens accepit : non quia non obtulit. Deus præcepit, gaudens obtulit : sed quia in nullo inobediens fuit. Ubi ergo est prophetia quam ait Abraham, *Deus providabit sacrificio suo ovem*? Num otiosum erit altare? Num vacuum tantum quod factum est? Quid autem opus erat videri ludere Deum? Si enim iste quidem non offerebatur, Deus autem præcepit eum offerri, oblatum autem, non est oblatum : quid necessarium erat in re : quid necessarium erat? oportebat præformari Novum Testamentum a Vetere? et apud Judæos quidem aut parva inveniantur ista aut otiosa. Si autem Novum additum fuerit Testamentum, et lumen effulserit verum; utilissimum et non otiosum, et necessaria et non superflua apparebunt. Si enim et interrogaverimus Judæos, ut quid offerebatur Isaac qui non est oblatum, incerti sunt et imprudentes. Si autem Ecclesia dixerit quæ vera sunt, quia oblatum est non ut offerretur, sed ut appareret quia ovis ligno pendebat pro homine, ut liberaretur homo a morte : non concedunt nobis Judæi magnificare veteris per agnitionem novi. Interrogavimus enim eos, quam ob causam hæc omnia fiebant : oblatum non offerretur. Sed dicent, ut agnosceretur Abraham a Deo. Latebat enim eum et ante tentationem? Sed ut ab hominibus. Erant ejus et aliæ tentationes plurimæ : putas quia ut sciretur nihil sit amplius? ut horreamur qui post hæc lucrati sumus? Quid opus erat ove? puta quia et ove : cur non taurus apparuit? cur non capra aut vitulus? cur non alia magna immolatio, sed ovis? puta quia ovis. Cur non in terra visa est ovis? cur non extra altare, aut in cominus apparuit altari? Si quidem hominum esset adinventio aut compositio de ove, oportebat alibi inveniri. Si autem Deus pro homine ovem præbuit, subito in ipso loco debuit ubi erat Isaac, in ipso altare, aut in terra, aut juxta altare, aut ligatum ad radicem arboris. Nunc autem apparet ovis suspensus, et a cornibus, et suspensus in arbore. Natura autem interpretabatur quod erat occultum. Si quis enim suspenderit ovem a cornibus in arbore, id quod sequitur, videbit quod erat futurum. Necesse enim est istam quæ ita pendet in arbore ovem, separatos expandere pedes priores : hoc enim expedit ovis quæ ita suspenditur. Necesse est enim et separari ejus qui deorsum sunt pedes. Cum igitur ovis suspensus in ligno, et in arbore expansæ fuerint manus et pedes, neque interpretatione indigent hi qui habent oculos mentis. Sed quis est qui periclitabatur occidi? homo. Quid est quod pro homine immolabatur? ovis suspensus in ligno. Tanquam si diceret Deus ad Abraham : Non tuus unigenitus necessarius : sed currat quidem forma per tuum, servetur autem meo Unigenito quod sit. Ita ovis appa-

fuit pro homine, et hoc in ligno, et hoc suspensa, et hoc cujus hasserant manus et pedes tanquam in cruce : et prophetia Abraham efficitur duplex. Quod enim ait, *Deus providet ovem sacrificio, fili* : et tunc quid completum est in comparatione, servabatur autem in mysterio veritati. Quid igitur sibi vult iste sermo incurrens ostendere quia Abraham (23) totam suam vitam transegit in angustiis, in tentationibus, in doloribus. Si enim in ista vita spem haberet, fraudatus esset a spe. Cum igitur gloriosi fuerint Judæi in Abraham, necessitatem habebunt et resurrectionem constiteri. Hoc ad illam Sadducæorum partem, qui negant prorsus resurrectionem futuram, recte diceretur. Quia autem alia pars, hoc est Phariseorum, resurrectionem quidem constiteri, resurrectionem autem talem dicit futuram, ut iterum manducetur et bibatur, et conjugii utatur; ut ne quidem resurgentes cessent manducantes et bibentes, et conjugii se conjungentes : venter enim magis sunt quam homines. Et sicut quidam morientium qui ante fuere in deliciis viventium, putant esse fraudare (24) ista vita in morte, in monumentis, et circa januas sepulcrorum semetipsos depingunt, et vel in imaginibus, et post mortem manducant : ita et Judæorum Pharisei volunt et post resurrectionem tanquam depicti iterum manducare et bibere, et nubi et nubere. Recumbunt enim et picturis apud istiusmodi, et meliores suæ (25). Nos autem præsumamus ad id quod verum est. Si enim talis esset resurrectio, excusarem usque resurgere. Iterum enim exurgere, et arare et metere, iterum manducare et bibere, iterum spoliari et vestiri, iterum dormire et vigilare. Sed advertamus quid dicat Apostolus : *Si in ista vita spem haberemus in Christo, miserabiliores omnibus hominibus essemus*.²¹ Si enim ita statuit Deus ut in ipsis iterum simus, ut quid nos et quiescere facit? Hoc enim ludentis est potius, concedere mori, et iterum ad ipsam resurgere vitam. Si enim ita resurgeremus, oportebat Abraham ut non amitteret quæ hic sunt, jam perfrui ea quæ esset in resurrectionem accepturus. Si enim cum voluptate bibere et epolari vita est; in quacunque hora non cum voluptate bibimus, fraudarem a vita. Sed vere Judæorum *venter est deus*²², sicut dicit Paulus, qui est ex Judæis, qui Judæos quidem passus non est, veritati enim credidit in Christo. Quid autem dicent nobis et de Isaac, qui jam habebat dolorem immolationis? Habuit autem et post hæc easdem ipsas tribulationes, quas et pater. Conjugii inquam suæ, quæ parere non poterat, nuptiarum mœrorem, commanentium deceptiones, fraudes laborum. Hæc donat Deus suis, dolores, tribulationes, angustias. Si Deus hæc promisit : Jacob

A autem electus ille et qui ante Esau factus est, viginti et unum annos servit, tunc maxime cum adolescentia ei dabat epulari : et in paternis dum ageret, suspectus erat ne occideretur a fratre : et in soceri domo servus : in itinere autem lapidem ponit sub capite suo, et cum virga sola ambulat. Hæc nuditatem quidem significant ipsius hominis : sacramenta autem quæ per Jacob fiebant, petram supportantem caput ejus, qui persecutionem patiebatur : et virga in manu ostendens viam fugientis. Ego sane audivi Jacob dicentem, quia *per diem comedit cum ardor solis; et frigus semper per noctem sensit*²³. Si ista beatitudo est, valde odibat Deus Jacob, Esau erat autem in deliciis. Audio sane Deum dicentem : *Jacob dilexi, Esau autem odii*²⁴. Dicant igitur nobis Judæi : si iste est fructus promissionis, si ista est spes, num odit Deus Jacob de quo dicit, quia dilexi? Sed tunc cum liberatus a servitute esset, nonne fugit ut salvaretur? Fugiens autem non est comprehensus, et in timore stetit? Sed fugiens insequentem se socerum nonne occurrat fratri suo? nonne timor timori successit? Sed quia liberatus et ab isto est : nonne habuit in senectute siue consolatione dolorem? Habuit enim Jacob et alium Isaac. Habuit, inquam, Joseph, illum bonum et dilectum sibi, bonam progeniem suam : amarum autem de eo dolorem. Et habuit quando et sterilis erat et istius mater, et Jacob non cessabat orando. Jam autem et in opprobrium erat. Delebat enim sterilis, et dicebat ad virum : *Da mihi filium, aut moriar*²⁵. Soror exaggerat. Ancillas habebant, et libera non habebat. Dolor, gemitus, et tristitia erat eisdem. Sed misertus est eis aliquando Deus, et natus est Joseph ille bonus undique, corpore in tantum, quantum testatur quæ victa est, mentem autem (26) quantum testatur pater : qui prærogavit his, qui antea fuerant nati. Testatur autem et apud Egyptum dispensatio, quæ toto facta est mundo. Testatur et scientia linguæ quam ignorabat : et mirabilia intellectibus pueri erant; sed pulchritudines hæc salvatæ, lætificat : bonorum autem casus sine solatio dolorem parabant. Erat igitur in timore patris Joseph : et cum adesset cum eo, ne forte talis non permaneret salvator : ita moriebat, et timorem ingerebat patri per ea quæ loquebatur, per ea quæ aiebat, per ea quæ tacebat. Quid ergo quia Joseph erat talis, et secundus solus matris suæ, et dilectus patri, et fratres quidem ejus mittebantur ut pascerent gregem : Joseph autem ad charitatem patris non est missus cum fratribus; quia habebat tunicam singularem ad agnitionem præcipue charitatis. Non suffecerat Jacob fratris livor, fratris invidia, servitus in peregrinatione, fuga a fratre, com-

²¹ 1 Cor. xv, 49. ²² Philipp. iii, 19. ²³ Gen. xxx, 40. ²⁴ Malach. i, 3; Rom. ix, 45. ²⁵ Gen. xxx, 4.

(23) Forte per interrogationem, *Quid igitur sibi vult iste sermo incurrens? ut responsio sit, Ostendere quia Abraham, etc.*

(24) Ms. *Putant se fraudare*. Quid si potius, *putantes se fraudare*.

(25) Ms. *Meliores sue*.

(26) *Mentem autem*. Fortasse, *mente* (honus) sicut antea corpore : sensus est, animi dotibus præstans, sicut testatus est pater, cum ei partem unam hereditatis supra fratres attribuit.

prehensio insequentis : obrius a timore frater ; ut vix acciperet Jacob a sterili ipsius matris mors : desupra hæc omnia decem et septem dum ageret annos in ætate Joseph : tunc cum augeretur bona, excidere bonis quantus est dolor ? Et mittit pater dilectum suum filium, quem in multis fratribus habebat unigenitum : mittit pater filium, ut visitaret eos qui erant in solitudine fratres. Puto quia et dum legitur Vetus Testamentum, magis Novum est quam Vetus. Mittit pater filium suum quem habebat in locum unigeniti : nam et singulari veste reparaverat eum a fratribus : mittit filium de quo prædictiones erant : prædictiones autem quas ipse quidem viderat Joseph, non absconderat autem a fratribus suis : erat enim frater. Dicebat enim ad eos : *Metebamus, inquit, et meum manipulum erectum est ; vestri autem undecim circuits adorabant* ⁸⁰. Bene jam occasio esse cepit, ut adorarent fratres. Audierunt fratres, et effrax somnium statim intellexerunt, et aient ad eum : *Num adoraverimus te nos ? regnabis enim aut tenebis nos* ⁸¹ ? Forte autem irascebatur primogenitus et primogeniti, quia junior volebat omnibus prærogari. Voluit enim somnium videre ut hoc velit : num increpatur aliquis cur somnium viderit ? Tamen objurgatum Joseph est, et hoc secundo videt : et ne quidem secundo abscondit ab his qui irati fuerant de priori. Ita erat frater ad fratres. Illi autem ex secunda visione irmanentes priorem, duplicem habebant invidiam et indignationem et iram adversus Joseph. Narravit et patri somnium, quia sol et luna et undecim stellæ se adorabant ⁸². Solem quidem in loco patris intellige, lunam autem in loco matris, et cætera. Videtur reprehensibile esse ; quia mater ejus non vidit eum in gloria : quemadmodum ergo adoravit ? aut nunc quæritur locus matris quem implevit conjux patris ? Simul autem magis stellæ undecim, hoc est undecim fratres. Forte autem ideo ex sideribus quæ in coelo sunt apparuit somnium, ut pretiosa ostenderetur prosapia generis ejus. Præfectæ sunt itaque prædicationes ; prædicta enim sunt, quæ sunt prædicta (27). Et tunc mittitur a patre, de quo et prædictiones. Prædixerunt enim prophetæ : et tunc missus est Filius a Patre Christus. Joseph autem filius veniebat a longe ad fratres frater. Magis autem ad non fratres frater. Illi autem videntes eum a longe venientem, dicunt ea quæ et in Evangelio scripta sunt : *Iste est hæres, venite occidamus eum, et nostra erit hæreditas* ⁸³. *Ecce, ille inquit, somniator venit, venite occidamus eum, et mittamus in unum e lacis* ⁸⁴, annuntiantes quia non solum interficietur, sed inferiorem locum habebit. Et Joseph quidem appropinquavit : appropinquavit ad judicium fratrum, ad visitationem malorum : illi

A autem benefactorem accipientes occidunt, quantum ad propositum ; et occidissent utique, nisi qui prohibuit Isaac ne occideretur, ut vero servaretur passio, permisit et istic firmam esse formam. Quemadmodum ergo forma occiditur, et non occiditur : proposuerunt occidere Joseph. Jam ad propositum interficientium mortuus est Joseph : quia et proposito Abraham oblatas Isaac est, et immolatas. Illi autem non solum non sunt contenti proposito suo, sed accipientes eum facto impetu voluerunt quidem occidere, detenti autem ab uno sunt, qui propheterat fratri : et mittunt eum viventem in lacum, annuntiantes quia vivus descendit in lacum pro mortuis Christus. Hædom autem occidentes, tunicam Joseph tingunt in sanguine hædi, ut esset suspicio per sanguinem, ut inter mortuos liber vivens. In lacu itaque interfectus est Joseph ; coinquinata enim erat ejus tunica a sanguine. Erat autem vivens in lacu post interfectionem quæ in tunica fuerat facta. Transeant quidem e gentibus, quibus servabatur bonum quod erat in lacu : et movet (28) spiritu unum e fratribus consolare suum errorem et dicere : *non occidamus fratrem*. Amatores autem pecuniarum suere et Judæorum patres : et Judas consiliator eorum ; et dixere, *Non occidamus, inquit, eum, quia non sumus ejus digni. Non est nobiscum qui beneficium nobis impertit. Distrabitur itaque Joseph, et tantum a comparatoribus accipiunt pretium, quantum dederunt et proditori Judæ, ut et pretium consentiret sacramento. Judas autem erat consilium et tunc ut tantum distraberetur Joseph. Judas autem est, qui et in Evangelio distrabit Domino. Ascendit e lacu qui jam fuerat interfectus per tunicam : et in lacu putatus mortuus, ingreditur Ægyptum. Et iterum istic per iniquitiam et visionem adunat fructus alimonias mundo : et quem interfecerunt Judæi et distraxerunt, istum adorant gentes dum pascuntur. Non enim Ægyptica solos pavit Joseph ; sed ex omni mundo confluebant omnes gentes et populi, ad formam utpote Domini Jesu. Joseph autem jam pascebat fratres ipsos, scilicet qui se distraxerant, et pretium acceperunt suum. Gratis accipiens, gratis dabat. Et illi quidem ejus acceperunt pretium : D ipse autem tritici pretium non accepit. Ubi ergo eos qui affixerunt cruci et distraxerunt, pascit Dominus Jesus ? Ex ipsis Petrus est, ex ipsis et Paulus, et cæteri apostoli. Et fratres et apostoli ad Paulum dicunt : *Intueris, inquit, quanta millia sunt in Judæa qui crediderunt* ⁸⁵ ? *Quid autem si non crediderunt quidam ? nunquid incredulitas eorum fidem Dei evacuavit ? Absit autem* ⁸⁶. Et contumaces volumus pasci per Jesum. Prohibuit eos idolis servire. Sed sermo ad proposita festinat, ut ostendat et dolorem*

⁸⁰ Gen. xxxvii, 7. ⁸¹ ibid., 8. ⁸² ibid., 9. ⁸³ Math. xxi, 58. ⁸⁴ Gen. xxxvii, 20. ⁸⁵ Act. xii, 20.
⁸⁶ Rom. iii, 3.

(27) Forte perfectæ sunt itaque prædictiones, perfectæ enim sunt quæ sunt prædicta.

(28) Spiritu. Forte spiritus.

Jacob, et quia non ista vita spes est religiosa. Putas potest sustinere sine lacrymis audire: cum tunica illa sanguine tincta in manu Jacob est posita cum voce illa confecta? *Istam*, inquit, *invenimus* ⁴², istam sanguine pollutam, agnosce cujus est tunica, agnosce tuum dolorem. Dolor quidem erat patris de mortuo Joseph. Erat non ferendus dolor, quia nec ante oculos suos decesserat filius: videtur enim statud solatium esse quia affuit, quia novissimam ejus vocem suscepit, quia et dimisit et ad consolationem verbum, quia reliquias ejus commendavit terræ. Cum autem mortuus fuerit Joseph, quantum ad nuntium expectat, quantum ad distractionem, et incertum sit homicidium aut mora, incisa autem sunt patris viscera. Omnia suspicatur, omnia sibi describit, et multas mortes pro una imitatur. Si quis sustinet vel auditum, non solum qui genuit, vel qui audivit, tunica composita et scissa; ita ut et parerent morsus feræ impressi per tunicam. Ultimam dixissent, quia et in lacum cecidit ambulans: et videbatur signum proximum veritati haberi. Sed suspecti sunt ne arguerentur. Requirebat enim ab eis reliquias pater. Suspectus itaque Jacob est, quia mortuus est Joseph, et esca factus est feris: nuntiaverunt enim fratres, testabatur et tunica. Quis portaret, quis sustineret memor illius Joseph? cum esset cum patre antequam distraheretur? decem et septem annis erat ei mortuus, et tunica immortalis suggerebat mortem. Sicut enim misericordes sunt patres, nonnunquam ut retineant figuras filiorum per colores depingunt, easdemque recondunt in domibus, ut putant quidam ad consolationem. Effugiantur ad admonitionem dolorum: ita et tunica illa recondita domi, et habens sanguinem inveterascentem non hædi putatum sed Joseph, et morsus compositi (29) et impositi ferarum, et hoc silvestrium, semper faciebant dolorem Jacob: videns, condiscens, tangens semper filium per illam tunicam (30): tangens eam et oculis videns. Et ne quis reprehendat sermonem, quia dolentem introduco justum: sunt enim et misericordes religiosi. Nam et audivimus eum dicentem: *Cum omnes, inquit, filii et filias accessissent ut consolarentur eum, non suscepit eorum consolationem* ⁴³; non sinebat enim tunica sanguine tincta. Dixit enim: *Decendam ad infernum cum dolore ad filium* ⁴⁴: tantus erat dolor. Ubi ergo promissio est? cujus promissionem impletam patri defuncti aut filio morienti? Nam etsi non est mortuus, tamen timorem expertus est mortis. Puta quia non est mortuus, non est distractus, non servit? ille quia in sinu lusus patris (31) agens, non mittebatur foras, nunc servit. Servit autem, et servitute *Ægyptiorum*. Sed

A non permisit eum Deus: habuit solatium. Dilaxit enim eum qui emerat, quem oderant fraus. Quid igitur, istie putas obdormivit invidia? putas desepxit diabolus consolationem Joseph? Habebat conjugem *Ægyptius* ⁴⁵: per mulierem igitur diabolus machinatur. Diligitur, inquit, bonus non bene. Et vere nunc incurrit in feram Joseph, et signum fratrum transivit ad actum. Mulier insistens, mulier semetipsam decorans, ad laqueum verbis illiciens, lapidibus (32) suadens, odoribus capiens, et varias vestes ut retia expandens. Et intueri mihi peregrinum et adolescentem. Intueri eum qui non habebat patrem, non matrem præsentem. Intueri distractum a fratribus, et contra dignitatem servientem *jogenuum*, et memor esto verborum quæ a muliere promebantur, et illa ficta mulieris blandimenta. Intueri et divitias *Ægypti* ostensas a conjuge, promissiones mulieris, tristitiam pueri: pueri angustiam, mulieris abundantiam; potestatem enim habebat domus; additamenta tentationis. Dicebat enim mulier multa: non audiebat autem pudicus. Depingebat sibi oculos illa: Joseph autem suos clauderat. Illa se lapidibus coronabat: et ille se a lapidibus ne offenderet custodiebat. Illa contorquebat capillos suos: et ille vitabat ut vincula. Illa varia vestimenta utebatur: et ille intuebatur opificiorum varietatem. Illa movebat thymiamata ad odorem: ille autem odorem pudicitie odorans domabat suam adolescentiam, junior quantum ad ætatem, senior autem sapientia. Cum autem non valisset mulieris blandimentum, transtulit blandimentum ad vim. Nova quippe tragœdia in primo fiebat Joseph, forte et solo. Siquidem a viris vim pati mulieres, natura ipsa mulierum suadet: Joseph autem solus a muliere vim periclitabatur sustinere. Accessit enim mulier ad adolescentem, sola ad solum: hominum videbat nullus. Ille autem qui ab hominibus non videbatur, Deum invisibilem intuebatur. Immittebat fera ungulas suas ad tunicam Joseph. Ille autem qui conseraverat tunica salvari, et qui tunicam fratribus dedit, et a deceptione fratrum est liberatus, reliquit et nunc tunicam in manu mulieris, ut non dimitteret suam animam in manibus impudicitie: et exivit nudus a tunica, pudicitia autem amictus sua, illo sancto et pudico vestimento indutus. Mulier autem videns pueri constantiam, et pudicitie imperium, detinens tunicam ejus, sicut canes irascuntur ad lapides qui ad eos fuerint missi: et sicut frequenter quidam effugientes bestias, partem vestimenti jactantes, faciunt eas iram in partem vestimenti deponere suam: ita illa lea, aut alia quedam bestia dira, tunicam pudici accipiens, et manibus et ungulis comprehendens et tenens, et scindens undique com-

⁴² Gen. xlvii, 32. ⁴³ ibid. 35. ⁴⁴ ibid. ⁴⁵ Gen. xxxix, 7.

(29) *Morsus compositi*. Morsuum notæ confectæ ad fallendum patrem.

(30) *Ms.* Per illam affectam tunicam.

(31) *In sinu lusus patris*. Pro in sinu patris lusus agens. Supra pag. 485. a. Post futuri sunt te.

(32) *Lapidibus*, id est, gemmis.

ponere falsam adinventionem suam pudico ascribere, et honestiam (33) ad se transferens. Impudenti enim clamat voce, et convocat adversus se convictionem et dicit: *Venite, inquit, et videte: introduxit puerum Hebraum* 47. Dicitur ingenuitas, ut illudat nos: subingressus est mihi, volens vim facere. Putas non offendit lingua impudentis? Miramur si non est mutatus ejus color? Conscientia enim, etiamsi occultat factum, tamen per vultus sua producit vestigia. *Conferebat autem ad signentum color imitatus* (34). Videbatur enim ad vim esse data, quam ipsa quidem fecerat, passam autem se confingebat. *Subingressus est mihi, inquit impudens. Subingressus est mihi dicit, quae subingressa est; et clamavi* 48, ait. Et certe non clamasti, nisi postea quam egressus est adolescens: *et reliquit, ait, suam tunicam, et fugit* 49. Et certe non est vim faciens, ut relinquat suam tunicam. Ad convictionem supervenit et dominus domus, qui omnem domum crederat Joseph. Abcedit aenea fronte mulier, et iterum repetit signentum quod fuerat meditata: lacrymansque et deflens, aut quia non potuit obtinere, aut quia contempta est, aut quia non manibus eum jam praefocavit. Desiderium enim contemptum ad iram convertitur. Quid igitur in his agitur? Pudicus accusatur ab impudica. Non miraris quia non statim aggressus est vir, et hoc Aegyptius calidæ naturæ homo et luci lanxavit adolescentem: si quidem ætas habet suspicionem, et quæ vocabat et accusabat, et qui ad vocem ejus ecurrerant, et tunica quæ retinebatur, movebat dominum ad indignationem, et honor qui erat datus ei qui fuerat distractus. Movebat autem et suspicionem pulchritudo. Et tanta quidem erant quæ ad fidem provocabant. Sufficiebat autem ad operis dubitationem pueri sapientia et pulchritudo. Cur enim eum non statim disparavit (35)? quia sciebat pueri mores: medius autem factus fidel et incredulitati dilaniavit, sed dabitans non disparavit. Et quidem ipsum quia non credidit, ad carcerem misit: qui et susceptus est. Quæ igitur dinumerabimus Joseph? bonam ejus interfectionem (36) dicemus: aut bonam jactationem in lacu; sed distractionem, sed servitutum; post hæc sed exurrectionem mulieris impudicæ; sed factam calumniam et accusationem falsam in adamantinum adolescentem. Non est locutus Joseph: non fecit satis qui calumniabatur: non est confusus pro impudenti; maluit mori calumniatus, quam uti veritate ad salutem. Putas et iste imitator est et forma ejus, qui non aperuit eos suum cum calumniaretur. Sed Joseph iterum ad carcerem. Et ubi est Judæorum spes? Sed de resurrectione proponentes dicere, occurrimus in necessarios sermones, qui non alieni

A sunt a resurrectione. Et videmus quidem protrahere tractatum diu hoc exposcente et maturam reflectionem temere. Sed forte nec inmorari est ad otium; oportet enim constantes fieri ad mortem, et ita refici escis. Efficiamur igitur et nos modici, et neque extra mensuram protendamus sermonem: non nimit enim tempus: neque iterum valde colligamus, et fruamur et festivitate. Et quia nos ex anima et corpore sumus compositi, pascamus animam mensuris propria, ut et ipsa reficiat corpora a constantia. Sed quid vultis? dimitemus Joseph in carcerem? et quem Deus non reliquit in carcere, nos sermone pingentes relinquemus ligatum? Et quis adhortabitur pudicitiam studere? quis autem amabit continentiam, videns in carcere derelictum Joseph? Et certe si relinquatur Joseph in carcere, et mortuus fuerit cum pudicitia, spes resurrectionis non circumscribitur. Sed quia non dimisit eum Deus in carcere, sinus patientes, et audiamus ejus egressum. Et cum ille fuerit emissus, tunc et nos dimittamur cum eo. Joseph igitur erat in carcere habens delicias ex uberibus pudicitiae, honestate iadutus, diligens magis carcerem quam amorem illius bestiae, amatorem fetorem frui. Istum enim praehonorabat unguentis. Ast pudicus amplectens vincula magis, quæm ornatum Aegyptiæ; amans oculorum tenebras propter lumen animæ; libenter audiens gemitus carceris, quam videns lapides in luxuriosa fronte et immunda. Ubi ergo sunt praedictiones? Noli properare, et audias. Irascitur Pharaon duobus pueris suis summis e ministerio 50, iratus est Pharaon, quia propitius erat Joseph Deus. Mittuntur ad carcerem, et simul cum Joseph recedunt. Joseph autem et in carcere et istic fidelis. Sicut enim creditam accepit domum Aegypti, custodivit fidem etiam cum calumniaretur. Non enim detulit damnum, sed passus est ipse injuriam pati quam facere, et differre domum ejus qui sibi erederat. Creduntur et religati in carcere ei qui erat in carcere. Flos enim pudicitiae manabat per frontem puerum. Et in tanta abundantia habebat solatium, ut ipse esset qui consolaretur tristes. Habebat enim frontem pudicitiae germinantem. Suscepit et pueros Pharaonis, eosque statim consolatur: quia eratceptor et nepos Abrabæ, et sapiens valde. Ingressus igitur in uno dierum ad purros Pharaonis, vidit vultus eorum immutatos, et intellexit quia mens eorum erat turbata: et interrogat causam, quæ ista esset in eis imputatio. Illi autem promunt insomnia, et hæc duplicia. Sicut enim et in paterna vidit domo; et procuravit Deus, licet et contrarii sibi essent somnii. Primus exponit somnium qui viderat bonum, ut adhortatio fieret

47 Gen. xxxix, 14. 48 ibid. 49 ibid. 15. 50 Gen. xl.

(33) *Honestiam. Honestatem, ut a modestus modestia.*

(34) *Ms. Color mutatus.*

(35) *Disparavit. Dilaceravit, medium diffudit*

(36) *Bonam ejus interfectionem. Videntur hæc dici per interrogationem. Bonam ejus interfectionem dicemus? aut bonam jactationem in lacu? sed distractionem? etc.*

secundo, ne taceret. Si enim fuissent utriusque somnii boni, forte suspicio fuisset, quia utraque donans bene interpretatus est Joseph, ut eos consolaretur potius, quam veram interpretationem somniorum diceret, et fortuitum putaretur negotium, et iterum qui perniciosum viderat somnium secundus non diceret, et non fieret duplex testimonium. Nunc autem exponit primus qui bonum habebat somnium. Erat enim supra vineam regis, et dicit: *Vitem videbam, et in viti tres fundi: et ipsa germinans attolere maturos botriones uva: et calix Pharae in manu mea: et sumpsi uvam et expressi eam in calicem in manibus Pharae* ⁵¹. Prudens et sapientissimus Joseph, qui a Deo edocebatur, statim ad interpretationem currit et dicit: *Tres fundi tres dies sunt adhuc; triduum, et in mente habebit Pharae initium tui, et restituet te super vineam in officio tuo, et dabis calicem in manus Pharae*. Lætatus est audiens, et statim mutavit colorem ⁵². Hortatus autem et alius est semetipsum: habebat et ipse similem visionem. *Et ego, inquit, vidi somnium. Putabam me tria canistra halice (37) tollere super caput meum* ⁵³. Sicut illic tria, et istic tria. *Et in canistro superiori ex omnibus generibus (38) ex quibus Pharae rex manducabat, opus pistorum: erat enim supra pistores: et volatiliu celi comedebant ea de canistro quod erat supra caput meum. Etium, inquit, et tria tua tres dies significant* ⁵⁴. Sed quia non ministrasti in manu regis, volatilia autem comedebant ea; manifestum est quia inciso capite tuo, et affixa carne cruci, volatilis manducabant carnes tuas. Illoc enim annuntiat somnium tibi. Et cum tertius advenisset dies, et regis haberetur natalis, memor fuit summorum illorum ministrorum. Et illi quidem qui supra vineam erat concecit: vocatus enim est, et stetit ante conspectum regis, et dedit calicem in manum ejus secundum interpretationem Joseph. Præpositi autem pistoris admonitio magis fervere fecit indignationem regis, et incidebatur capite, et volatilia perficiebant visionem. Quid hæc ad Joseph? maxime quidem quia intellectus erat in eo et revelatio: et quia et eorum qui in carcere erant consolatio habebatur, quia et illic creditum est ei. Dixerat autem vini præposito: *Memento mei per te ipsum cum cæperit tibi esse bene, et facies in me miserationem, et memorabis de me Pharaoni: et educes me de isto carcere: quoniam furto sublatus sum de terra Hebræorum, et hic nihil mali feci, sed miserant me in domum laci hujus* ⁵⁵. Quia enim hoc ipsum credidit in homine, additum est ei biennium. Emendatus autem est ob istum sermonem per biennium Joseph ut esset

⁵¹ Gen. xl, 9-11. ⁵² ibid. 12, 13. ⁵³ ibid. 16. ⁵⁴ ibid. 16-18. ⁵⁵ ibid. 14-15. ⁵⁶ Gen. xli. ⁵⁷ ibid. 9-14, 15. ⁵⁸ ibid. 16.

(37) *Tria canistra halice*. Halicæ seu alicæ: in S. Scriptura Græca τρία καλά γονδρίων.

(38) *Ex omnibus generibus*. In vulgata interpretatione, omnes cibos qui fiunt arte pistoria.

(39) *Admonitus est dicens*. Locum hunc videmus sic explanare posse ex Scriptura: Recordatus est Josephi dicens, Dicam regi an tacebo? tanto jam tempore tacui: sed si uou dixerò, perierit Ægyptii:

A In carcere. Non enim intermitit Deus sanctorum errores, diligens eos. Si qui erraverunt, statim corrigit, ut non maneat eis in iudicio. Dixit enim benini: *Memor esto mei, et educio me de carcere isto; obliuiscetur te homo, et protendetur tibi biennium tempus*. Sed non est oblitus Deus: sed asisit Joseph Pharaoni primo et secundo. Erat enim visto Pharaonis ⁵⁶ omnis de frugibus et cultura. Illic enim boves feminæ erant; septem bonæ aspectu et electæ carnibus, et culmi septem spicarum: oportet enim congiungi insomnia spicas septem plenas, et septem tenues. Quia enim cultus terræ per boves efficitur, per culmos autem spicæ, de proventus autem et fame erant insomnia regis; per domesticas visiones dantur et provisiones. Septem erant spicæ plenas, et septem vaccæ pingues; succedebant autem vaccis quidem pinguibus vaccæ macræ, spicis autem bonis et plenis spicæ tenues. Pro septem spicis plenis septem spicæ tenues. Comestæ sunt pingues vaccæ a macilentis vaccis, et spicæ a spicis, et in fame habebatur Ægyptus, et in turbela Pharae. Et vini præpositus admonitus est dicens (39): *Dicam an taceam? tacui tanto tempore. Sed si non dixerò, perierit Ægyptii*. Meum, inquit, errorem, meum peccatum admoneam. Putas cum repeteret et diceret: *Cum iratus esse nobis; admonitio sui peccati: erat autem taciturnitatis*. Fieri enim potest quia utraque admonitus est, et utraque dixit. Quid ait ad regem? *Peccati, inquit, memor fui hodie: Pharae indignatus est pueris suis, et misit nos in carcerem; in domum præpositi coquorum me et qui supra pistores erat. Et vidimus somnium uterque una nocte; ego, itidem ille; unusquisque somnium vidimus. Erat autem ibi nobiscum adolescens puer Hebræus præpositi coquorum: et enarravimus illi, et interpretavimus nobis. Et factum est, sicut interpretatus fuerat nobis sic evenit; me restituit in officio, illum autem suspendisti. Et misit Pharae vocari Joseph* ⁵⁷. Convicta enim jam fuerat sapientiorum sapientia, quæ somnium regio interpretari non potuit. Et eduxerunt eum de carcere, et totonderunt eum, et mutaverunt vestimentum ejus. Iterum e laeu Joseph, iterum e carcere exiit, et venit ad Pharae. Dixit autem Pharae ad Joseph: *Somnium vidi, et qui interpretetur illud non est* ⁵⁸. Convicta enim jam fuerat Ægyptus: convicta et sapientia quæ pollicebatur multa. Ego autem audivi de te dicentes, audire te somnia et interpretari ea. Confirma ergo nobis famam tuam. Religiosus autem Joseph respondit ad regem, et dixit: *Sine Deo non respondebitur salutare Pharae. Dei enim est, inquit, interpretatio* ⁵⁹. Ego nihil pos-

potius itaque meum, inquit, errorem, meum peccatum confitebor: nempe cum Pharaoni renarraret ac diceret, Cum iratus esses nobis, confessio erat sui peccati quo regis iram provocare st, tum etiam taciturnitatis, quod accepti a Josepho beneficii in memor tandiu siluisset: fieri enim potest ut ejus animo subierit utrumque, et utrumque sit confessus.

sum ut possim. Exponit autem duplex omnium Pharaeo, quod erat in una virtute. Cur autem secundum somnium videt? ut discas quia urget Deus ut pareat hominibus. *Putabam, inquit, me stare juxta oram fluminis, et quasi de flumine ascendebant septem vaccae olactæ carnis, bonæ aspectu, et pascebantur ad ripam. Et ecce aliae septem vaccae ascendebant post illas de flumine, pessimæ et turpes aspectu, et macrae carnis, tales quales nunquam vidi in tota Ægypto turpiores. Et devoraverunt illas septem vaccae macrae et turpes septem vaccae bonas et olactas, et intraverunt in ventres earum; et non paruerunt quod introissent in ventres earum, turpes sicut erant ab initio. Surgens autem rursus dormivi, et vidi iterum in somnis: et quasi septem spicae ascendebant in fundo uno plenas et bonas. Aliae autem septem spicae tenues et a vento corruptæ crescebant juxta eas et glutterunt septem spicae tenues et a vento corruptæ, septem spicae plenas et bonas. Dixi ergo interpretatoribus, et non fuit qui disaceret mihi. Et dixit Joseph ad Pharaeo: Somnium Pharaeo unum est. Quæcunque Deus faciet, ostendit Pharaeo. Septem vaccae bonæ septem anni sunt. Somnium Pharaeo unum est: et septem vaccae macrae quæ ascendebant post eas, septem anni sunt. Et septem spicae tenues et a vento corruptæ, septem anni sunt. Et erit septem annis fames: verum autem quod dixit Pharaeo: quæcunque Deus faciet, ostendit Pharaoni. Ecce septem anni veniunt ubertatis magnæ in omni terra Ægypti. Post autem venient septem anni famis: postea obliviscetur ubertatem in universa Ægypto, et consumet famas omnem terram. Nequa agnoscat ubertatis super terram præ fame quæ futura est post hæc. Vehemens enim erit valde. Quod autem iteravit somnium Pharaeo bis; quia verum erit verbum quod est a Deo, et properat Deus ut faciat hoc. Nunc ergo provide hominem sensatum, et præpone eum super Ægyptum, et faciat Pharaeo, et præponat locorum principes super terram, qui quintas exigat (40) omnis fructus terræ Ægypti septem annorum ubertatis, et colligant omnes fructus septem annorum venientium horum bonorum: et colligatur frumentum sub manu Pharaeo et escæ in civitatibus custodiantur: et sint escæ quæ custodiæ fuerint terræ, in septem annos famis quæ erit in terra Ægypti: et non exterminabitur terra a fame. Et placuerunt hæc verba ante Pharaeo, et omnibus pueris suis. Nunquid invenimus hominem talem qui habet spiritum Dei in se? Et dixit Pharaeo ad Joseph: Quoniam ostendit tibi Deus omnia hæc, non est tibi homo prudentior, nec sensatior te: tu eris super domum meam,*

A et ori tuo obediet populus tuus præter thronum: ego te prætero. Dixit Pharaeo ad Joseph: Ecce constituo te hodie super omnem terram Ægypti, facito, inquit, tuum consilium. Quis te sapientior? quis te sensatior et fidelior? te enim volebat Deus ut supra domum esses meam, super omnem scilicet Ægyptum. Perfecto tuum consilium, conregna mihi. Tibi enim dans Ægyptum in potestate, habebit te mecum in regem⁴⁰. Jam consolatio, jam fructus pedicitæ erant Joseph. Sed nec in his factus arguit mulierem impudentem, non reddit vicem: tamen fuit in tribulatione, et in tali angustia tanta Joseph. Jacob autem in tribulatione erat, et jam cum (41) remissus fuisset Joseph a carcere. Quid ergo, dicent Judæi, ubi est fructus promissionis? Si enim ista est vita, quid hoc ad Jacob, qui decem et septem annis luxit Joseph? aut ad ipsum Joseph, qui vix liberatus est? Sed sermo quidem impletur, negotium autem servetur: licitum enim est nobis et sequenti perfrui die. Mensem autem tempus. Decet enim gratis dona Dei, ut jejurent in tempore, et epulentur in tempore. Tantum estote memores ubi finimus sermonem: ut sicut hi qui alacriter manducant, et ob quamdam occasionem exurgentes a mensa nitant (42) sibi apposita: ita et vos reliquias alio a nobis exposcite die, ne quid et intermisimus: non enim decet nos venientes ad consolationem mortis, relinquere Jacob in luctu de fama mortis filii. Sed ratulatus est et sequenti nos jungere, et miscere in alacritatem lugentium jam esse consolationem. Non fuissem vos passus ita dimittere, adhuc sollicitus propter Jacob lugentem. Quia igitur incipimus permittente Deo et probationes de resurrectione conjungere, jam fidem præcedentis sermonis conficentes epulemur, non cum mortuis: omnes enim vivunt. Non enim venimus ad monumenta, sed ad locum commendationis; non venimus ad mortuos, sed ad viventes: commonebant nosmetipsos per ea quæ facimus spem ipsius resurrectionis. Læti convenimus, majus gaudentes recedimus; ita enim confidimus, quia resurgemus, quia et ista credentes lætabimur. Habemus autem reconditum sermonem nobis ostendentem, spes quia est religiosus. Et jam quidem ostensum est a justo Deo: tamen quia vocat tempus nos refici debere, gratiarum actiones consignantes verbum gloriam referamus viventi et bono et vero et vivificantem Jesu Christo: per quem est Deo Patri cum Spiritu sancto gloria et honor, imperium, majestas, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

⁴⁰ Gen. XL, 47-41

(40) Exigat. Forte exigant.

(41) Et jam cum. Forte etiam cum.

(42) Nitant. Forte nitant, dum scilicet ad epulas relictas respectant.

LIBER SECUNDUS.

Lætantur quidem cœli de festivitate præsentis, in qua Dominum suscipere victorem : lætatur et exercitus angelorum suscipiens cum victoria regem : lætatur et qui genuit, et misit Pater a dextris suis habens charissimum Filium, per quem mortua quidem mors (43) est, corrupta autem est corruptela, et destructa est diaboli tyrannia, et salvati sunt homines, et gaudium acceperunt angeli. Non est passus autem Spiritus sanctus : sed per omnium hominum linguas victori obtulit laudes. Quia enim omnium linguarum erat salus, ideo omni lingua per ora apostolorum locutus est Spiritus. Et exinde jam vocabat gentes per initia : implebatur autem et præcedentis festivitatis lætitia. Pascha enim festivitatis mortis sacramentum in se continens, tunc recipiebat fructum, cum fiebat recursio Domini ad cœlos. Non enim venit ut moriens moreretur, sed ut eos qui mortui fuerant vivificaret. Lætantur igitur omnia : forte autem et creatura : clarior enim et sol est, secundum præsens hoc tempus : prolixior enim et lumen habetur (44) : et omnium completus est fructus : et consentiunt officia dispensationi. Soluta autem nobis est et sententia : revocata est nostra restitutio : obedientia enim veniens, prævaricationis poenas ejecit : justitia subintroducta iniquitatem repulit : veniens vita mortem mortificavit : Deus descendens hominem perduxit ad cœlos. Undique igitur fulgores festivitatis luceant (45). Sursum chori, in terra lætitiæ. Tristant bona malum, fuget semetipsum diabolus : decet enim eum luctus saus : lugent adhuc usque dæmones, et semetipsos deplorant. Tantum enim ut nominata fuerit crux, agnoscunt plagam, et non sufferunt nomen. Et ne quis putet oblitum me fuisse hesternæ promissionis meæ; promissarum enim de resurrectione dicere heri; exposcebat enim tempus. Sicut enim heri de resurrectione motus est sermo : ita quia festivitas regressum Domini requirit ad Patrem. Firmatur autem hominum resurrectio, cum apparuerit Filius reversus ad Patrem. Et majus ostenditur quod propositum est, cum apparuerit resurrectio ejus qui suscitavit (46). Siquidem et Apostolus volens ostendere quia resurgunt homines, ad resurrectionem Domini transmisit suum sermonem, et dixit : *Si compatimur ut et simul glorificemur* ⁴⁶. *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit* ⁴⁷ : ut ex hoc manifestum sit, hominum resurrectionem sequi Domini resurrectionem. Et mirabilia quidem

quæ ante crucem facta sunt qui fuit ostendit : post mortem autem mirabilia quæ per apostolos facta sunt, confirmant quia qui mortuus est resurrexit et vivit. Unde et majora servata sunt mirabilia post mortem, quam ea quæ ante mortem sunt facta. Quia enim incredibilior resurrectio Domini magis quam adventus ejus in mundo, majora servata sunt testibus resurrectionis mirabilia, ut agnosceretur (46*) quia mortuus quidem est, sed resurrexit ob dispensationem, vivit autem propter virtutem. Quis enim ausus est dicere, quia non resurrexit Christus, aut confessibiles (47) inimici, aut ficti amici? Putas gentiles audebunt dicere quia mortuus est et non resurrexit? Non quæro quid dicant, sed quid patiantur. Si enim stant eorum templa, non resurrexit. Si non destruxit, si non confata sunt eorum simulacra post crucem, non resurrexit, qui arguit ea quæ non vivunt. Si non increpantur nomine crucis eorum dii et dæmones, non resurrexit qui his qui non sunt terribilis habetur : consentientur enim et dæmones resurrectionem Christi. Qui enim exorcizant, crucem Domini nominant, et resurrectionem : et nomine ejus qui mortuus est et resurrexit increpantes, non ut inobedientes aut contradicentes habent dæmones, sed obaudientes et consentientes resurrectionem. Sed Judæi dubitant de resurrectione Christi. Utinam non dubitent, ut et ipsi resurgere a peccatis suis, in quibus mortui et vere sunt mortui! Si autem dubitant, ostendant civitatem suam post ea quæ ausi sunt, stantem. Et vere qui mortuus est mortuus est, quia stant qui affixerunt cruci. Si autem deserta est civitas ob audaciam incolarum, qui post mortem cruciat eos quia sunt, utique vivens id gerit. Si non servit eorum gens, si non excusaverunt suum regem, si est cum ipsis propheta; non est factus exitus prædicationis prophetarum. Si autem civitas eorum deserta est, si altare jam non est eis, non sacerdos, non rex, non propheta, non spiritus; per quem ista? Si autem et dicatur ab eis impudenter, quia civitatem eorum destruxerunt homines; utrum concedente Deo et ita permittente, magis autem indignante? dicant causam peccati. Putas propter idololatriam? et certe nunc idola non colunt. Sed quia prophetas occiderunt aliquando? et certe cum eos interficerent, habitabant civitatem suam. Sed quia templum contaminarunt aliquando? et certe contaminantes habe-

⁴³ Rom. viii, 17. ⁴⁴ I Cor. xv, 16.

(43) Ms. *Per quem mortua quidem mors.*

(44) Ms. *Prolixior enim et lumen habetur.* Prolixior enim tunc dies esse incipiunt.

(45) Ms. *Luceant.*

(46) Ms. *Suscitavit.* Forte *suscitabit.*

(46*) Ms. *Ut cognosceretur.*

(47) Ms. *Confessibiles* : aperti et professi inimici, infra lib. i, de incorporali post med. nonno *confessibile est*, etc.

baat. Quæ ergo causa est ut ira adversus eos ait Dei nunc? Et certe secundum ipsorum sermonem ut aiunt, utinam videantur religiositatem fecisse! Si enim solventem legem, et de legi contra facientem invenerunt Dominum Jesum, et non invidia, sed zelo pro lege affixerunt cruci: oportebat Deum et alia pro peccata dimittere magis propter istam iustitiam, quam nunc eos ita punire. Et licet ipsi essent peccatores, et alia haberent peccata; tamen Dominus Jesus, quem ipsi legi contraria facientem dixere, cum apud eos esset, prædicebat quia destrueretur eorum templum, et deprædaretur eorum civitas propter id quod adversus se audebant. Et si ipsi alia habebant peccata, Deus autem non videretur mendax, ut ipsi blasphemant, inveniretur autem verax, passus utique fuisset alia eorum peccata, ut confirmaretur docenti prædicatio illa, quæ et cæcis existit manifesta, et videntibus completa. Apostolus enim Paulus ad Galatas scribens ait: *Quia ante oculos eorum descriptus est Jesus Christus crucifixus* ⁴⁸. Ego autem et audebo adversus vos dicere, quia sermo ante oculos vestros describit Jesum Christum resurrexisse a mortuis. Quid enim queris? non invenies solem clariorem: ad satisfactionem (48) resurrectionis Domini, gentilium quotidie deficientem culturam. Protenduntur autem Ecclesia bona, et quotidie crescant. Inimicus ergo ut ipsi putant legis, qui vindicat in adversos et domesticos suos, exaltatur, vivit. Putas aut non vivens hæc quæ non viventes possunt, ipse operatur? occasio Judæis nulla relicta est. Cum enim dicunt, quia alia peccata habuimus, et ideo ejecti sumus nunc. Primum est enim, quando non peccavit Israel? quando non eos est passus Deus nisi nunc solum? Nonne in Ægypto idola colebant? Putas ergo quia colebant idola primam istam irreligiositatem admittentes, ideo non sunt ejecti de Ægypto? Et certe cum multis signis et prodigiis et mirabilibus, cum percuterentur Ægyptii decem plagis, liber autem esset Israel a decem plagis cohabitans iisdem. Et operibus (49) quidem erat Ægypti, Dei autem misericordia a plagis Ægyptiorum habebantur immunes. Si igitur propter istiusmodi peccata plagæ sunt, debuerant in Ægypto cum adducebantur plagæ adversus Ægyptios, dari et Judæis, qui cum cohabitantibus idola adorabant, qui et cohabitantes simul cum iisdem peccabant. Si autem idola quidem colebat in Ægypto Israel, et non solum non accipiebat plagas, etiam irreligiosa generis, sed alii pro eis quoadiu et exirent isti; nunc sine causa causantur. Quod autem idola colebant in Ægypto Israel, testatur quidem et Ezechiel propheta comparans duas eorum metropoles, Hierusalem dico et Samariam, duabus consorioribus, et dicit: *Dux erant consoro-*

res, et ipsæ fornicatæ sunt in Ægypto in adolescentia sua ⁴⁹. Fornicatio autem in Scriptura ita ponitur, quia secundum misericordiam dignabatur Deus tanquam conjungens sibi tunc quidem Synagogam, nunc autem Ecclesiam. Ab eo ergo qui secundum misericordiam conjungebat recessio, et demonibus conjunctio, et idololatria, fornicatio secundum Scripturam rectissime nominatur. Quia ergo idola colebant in Ægypto, ideo per prophetam ait: *Dux erant sorores, et ipsæ fornicatæ sunt in adolescentia sua in Ægypto*. Denique et Moysi successor Jesus Nave, mandans populo de suo exitu dicit: *Quibus vultis servire diis? Num his quas coluerunt patres vestri in Ægypto* ⁵⁰? Quid autem opus est prophetas vocare? ipsum Israel testem adversum se et ipsorum vocem produco, ut ostendam quia idola colebant in Ægypto. Quia enim exeuntes de Ægypto erant in deserto, et Moyses ascenderat apportare sacrilegis legem, quadraginta autem dies protenderat in monte Moyses: caput vituli sibi conflantes, clamabant suis linguis adversum se: *Isti dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti* ⁵¹. Hoc autem commendat, quia qui et in deserto coluerunt idola facientes sibi vituli caput, et apud Ægyptum. Dixere enim: *Isti dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti*. Accusantium vox est quia istiusmodi venerabantur idola, et hos colebant et in Ægypto, quibus et reddebant gratiam egressionis suæ. Si autem dixerint, quia alia peccata habuimus ob quæ et ad desertum perducta eorum civitas, et servit gens, et neque propheta quom ipsi est, neque altare, nec rex, nec sacerdos; quod peccatum majus est irreligiositate? Si autem colentes idola in Ægypto exierunt ex Ægypto; non erat facilius irreligiose eos agentes apud Judæam, reverti in Judæam? Sed ausi sunt dicere, quia ideo nunc non habemus prophetas, quia inter gentes sparsi videmur. Ubi ergo venit Moyses? nonne in Ægypto? ubi Maria, soror Moysi? nonne in Ægypto? ubi septuaginta duo? nonne in deserto gentium? Post hæc autem ubi Daniel? nonne in Babylonia? Ubi tres ejus fratres? nonne in Babylonia apud gentes? Ubi degunt qui jejunant? nonne in gentibus? ubi flamma ignoravit suam naturam? ubi Zacharias propheta? ubi Angelus (50)? Si autem prima et media in gentibus, cum ipsis erant propheta. Et certe apud Babyloniam extra hos qui prædicti sunt, omnes Judæi adoraverunt imaginem regis, et non ideo fraudati sunt a prophetis. Quia autem adoraverunt imaginem, comminatio Nabuchodonosor tunc facta adveniat. Dicit enim: *Omnis qui non cadens adoraverit imaginem, statim mittetur in fornacem ignis ardentis* ⁵². Et aderat quidem illi (51) omnis Israel. Tres autem soli inventi sunt qui non adoraverant; in fornacem misi sunt, et

⁴⁸ Gal. iii, 11. ⁴⁹ Ezech. xxiii, 5. ⁵⁰ Jos. xxiv, 11. ⁵¹ Exod. xxxii, 4. ⁵² Dan. iii, 6.

(48) *Ad satisfactionem*. Forte in Græco fuerit ἀσολογία, quod interpretes verterit satisfactionem: sicut ⁴⁹ et. iii, 15, in vulgata interpretatione.

(49) *Et overibus*. Sensus potest esse, idololatria

similis Ægyptiis erat Israel.

(50) *Ubi Angelus. Malachias.*

(51) *Illi*. Forte illic.

ab igne salvati sunt. Daniel autem regalia sibi commissa non aderat præsens. Si enim adfuisset, nunquam a quadriga bonus remansisset equus. Ita autem nec derelictus est Daniel ob comminationem ignis a fratribus suis et illorum martyrio : quia fratres quidem ejus in medium producti, in aperto martyrium posuerunt, et passi sunt et liberati : Daniel autem post hæc præcepto existente regis nullum debere neque alium adorare Deum, neque regem, nisi solum regem, et quem putas? Persarum : ipse autem ingrediens domum suam, et cum posset latere et occulte adorare Deum, palam adorans non negavit religionem, sed maluit magis escadari leonibus, quam fraudari se ab adoratione viventis Dei. Noli enim quærere, si Daniel non est a leonibus comestus : sed quia proposuit se comedi (52), hoc adverte. Nec quia non consumpsit flamma tres illos pueros missos in fornacem ignis ardentis, sed quia ipsi holocausti facti sunt (53) quantum ad alacritatem suam. Non enim ab exitu iudicium est, sed ab alacritate coronæ. Ego autem dico, qui ideo salvati sunt tunc, et Daniel a leonibus, et tres pueri a flamma ignis ardentis ; non propter alacritatem eorum qui salvati sunt, sed propter infirmitatem illorum qui adoraverunt imaginem. Ut enim non dicerent qui adoraverunt, Quid profuit eis qui non adoraverunt ? ne ab exitu incendii eorum qui non adoraverunt, satisfactionem (54) sibi conquirent irreligiosa agentes, ideo salvati sunt qui non adoraverunt, ut non permanerent mortui qui adoraverunt. Ipse (55) enim Deus est Daniel et horum qui in martyriis consumuntur a feris. Sed non ipse populus : ab incredibili (56) enim populo salvabantur qui fidem confitebantur, ut non incredulitas populi auferetur : a fidei autem plebe, ut crescat fides in sanguine sanctorum, veritas firmatur Evangelii. Habemus autem et nos, quia et mirabilia facta sunt in languentibus locis. Quidam enim a feris salvati sunt, quia languebant loca in quibus et passio martyrum agitabatur : alii ab igne liberati sunt. Si quis autem non credit, et rationem exposcit ; nihil prohibet religiosi unius memoriam nos repetere, et proferre in medium. In Antiochenorum illa urbe Romanus quidam exstitit martyr. Iste peregrinus advenerat illo. Cum autem jactari a tempestatibus illam tunc videret civitatem (invenerat enim jam multos milites cecidisse Ecclesie), non est passus dare diabolo ut exsultaret : sed exsultantem iudicem de his qui fuerant superati aggreditur, vim faciens regno vero rapto (57) : et dicit : Non recedes lætus. Habet enim Deus milites qui superari non possunt. Iudex autem ebrius in victoria eorum qui fuerant superati, ex illorum imbecillitate æstimans sancti

A constantiam (58), præcipit eum induci. Non oportebat enim Dominum Jesum sine victore recedere. Introducens autem eum, omnia tormenta movebat, et tanta uni vincenti, quanta omnibus his qui fuerant superati. Contendens enim ne solveretur victoria sua per unius istius victoriam, et reputans apud se, quia et in stadiis finis currentium quæritur, et quis si iste vicerit, nec ut victi erunt qui fuerant superati ; universa ei admoveri tormenta jubet. Volens enim flectere juvenem, et oculis torquebat, et dentibus minabatur, et manibus torquentium suas protendebat manus, et ab ipsa ira etiam de sede movebatur sua. Cum autem fatigaretur torquentes, et non cederet qui torquebatur, atque obtusum et deflexum fuisset ferrum, non est flexus qui radebatur. Cum jam nulla adinventio tormentorum fuisset derelicta, cupiens constantiam suam ostendere Domini miles, emittit vocem dicens : Cur jam, tyranne, non cessas ? confessus sum per os verum esse regem Christum. Iudex autem injuriam in tyrannidem dictam non sufferens, convicit quidem se, et commendavit martyrem Christi : quia ideo hæc pro vero rege patitur, qui ita de mortali ausus est loqui. Propterea jubet eum igni tradi, coronam coronis conjungens. Et ideo cito efficiebatur præceptum. Ejiciebatur enim Romanus lætus et coronatus sanguine, insignis in lateribus habens quæ pro veritate fuerat passus : portans quippe et in humeris crucem, et in fronte signum regale. Cum autem adunarentur sarmenta et cannæ, ad velocitatem utpote flammæ, vel quod igni apta videntur ad incensionem, imponebatur autem vivens immolatio in igne (59). Hæc cum ita agerentur, non longe autem abesset civitas, ut testaretur veritati : et forte quia quidam de Judæis aut alii homines dicebant, ubi est horum Deus ? forte proferentium Judæorum tres pueros, et dicentium, quia sub nos salvabantur a flamma fornacis ardentis, isti autem ardent : atqui cœli jubet Dominus nubibus coronari cœlum. Adimplens autem sinus nubium grandine et imbre admodum vehementi, et addens ventos ad velocem emissionem eorum : neque accendi flammam permisit, vehementiorem ostendens hanc virtutem, quam apud Babyloniam. Illic enim e flamma tres pueros liberavit : istic autem ne quidem accendi flammæ concessum est. Fit turbela non levis : nuntiantur (60) tyranno quia martyre tradito igni cœlum indignatum est, et quia cœlestis rex suos qui in terra habentur defendit. Hæc cum audisset tyrannus, et cum valde injuriam defenderet suam factam per linguam, jubet iudici jam non debere jurgari eum ad Deum, sed istum quem liberavit Deus dimitti debere. Et noster igitur Ananias

(52) *Proposuit se comedi.* Sponte se obtulit leonibus vorand.: in.

(53) *Holocausti facti.* Ὁλοκαυστοί id est penitus consumpti, et holocausta facti, si species illorum alacritatem.

(54) *Satisfactionem.* Ἀπολογία supra col. 1095. B.

(55) *Ipse.* Pro idem.

(56) *Incredibili. Pro incredulo.*

(57) *Regno vero rapto.* Quod violenti rapiunt, ut dicitur Matth. xi, f2.

(58) *Ms. Æstimans fortis constantiam.*

(59) *Ms. Imponebatur vivens immolatio in igne.*

(60) *Nuntiantur.* Forte nuntiat.

velut ex igne dimittitur. Judex autem blandiens ty-
rauno, iniquus voluntate et proposito, sine Deo
degenens, cupiens nihil deesse blandimentis oris, in-
venit nascio quid novum adversus sanctum, addens
admirationem admirationibus. Quid enim facit?
præcipit linguam qua fuerat locutus in hominem,
eo quod non negaverat Deum, incidit. Et quidam
medicus qui jam fuerat non proposito sed carnis
infirmitate; quia enim ipse fuerat superatus exi-
vit; exultari libet de victoria superantis: provenit
autem istum portare medicinalia operamenta. Et
exiit ut consolaretur suam ruinam: inventus est
in aliam tentationem incurrere. Præcepto enim ju-
dici insistente ut lingua incidere sancti, et quia
inventus est ille parata habens ad istam necessita-
tem ferramenta, urgebatur incidere quam nolebat
linguam. Et incidit quidem: cum autem incidisset,
ipsam linguam usus est ad tutelam sui: non enim
projecit quam incidit, sed accipiens eam, ut me-
dicamen ad sanitatem illius delicti quod admiserat
ab negando, accipiens domi recondit, ut consu-
runt (61) infirmiores, fideles tamen, honorare si
quid a martyribus sumpserint. Dicit autem medico-
rum doctrina, contestatur etiam et natura, quia lin-
guæ incisio, interfectio est ejus a quo inciditur: opor-
tebat autem et secundo a morte liberari martyrem
Christi: ergo eam producant nobis Judæi tres pue-
ros, in uno tria proferimus. Et jam quidem habemus
quo mirabilia: flammam ne quidem concessam
flammam fieri; post incisionem linguæ, vitam;
quam natura quidem non constituit, gratia autem
addidit. Ubi ergo tertia admiratio est de eodem mar-
tyre Christi? Adducebatur Romanus ad carcerem:
addebat autem et hoc blandus ad tyrannum ju-
dex, qui istam corporalem linguam non habebat.
Lectum est autem nobis, quia in apostolos Spiritus
linguas ut ignem divisi et donavit. Sed illum non
vidimus, sed audivimus et credimus. Quod autem
dicturus sum, multi vultus (62) sunt testes. Dicitur
quia beatus iste Romanus, dum adhuc carneam
habebat linguam, similia Moysi loquebatur, hoc est
balbutiens, et non composito loquens. Dum adhuc
haberet totam linguam, et non posset composito
loqui, erat balbus. Qui autem carcerem ingredieba-
tur custos carceris interrogavit eum, quod ei esset
nomen: et certe litteræ (63) jam his qui valde com-
positi recte loquuntur, impedit ad loquendum. Nunc
autem Romanus et incisa lingua; quam cum habe-
ret (64), et recte loqui non poterat; Spiritus linguæ
loquitur, et valde rectissime, et dicit, Romanus
dicor. Iterum nuntiatur hoc judici et tyranno præ-

⁶¹ I Cor. XIV, 22. ⁶² Marc. VIII, 53.

(61) *Ut consuerunt. Ut solent infirmiores* clam et domi reconditas martyrum reliquias honorare; cum fortiores palam id facerent: erat autem ille *medicus carnis infirmitate lapsus*, sicut paulo ante dictum.

(62) *Vultus. Πρόσωπα, aspectus.*

(63) *Litteræ.* Forte *littera*, ut sensus sit: littera R quæ ægre pronuntiat etiam ab iis qui os recte compositum habent ad loquendum, nunc, etc.

A senti. Iterum qui incidere medicus, constituitur
in timore. Etiam, inquit, iste adhuc Christianus
est: ut fratri parcens contempnit præceptum. Forte
autem ille, cupiens post incisionem linguæ non su-
peresse martyrem, et majori mensurâ incidit ad
interfectionem potius quam ad præcisionem. Tamen
comprehensus medicus ducebatur ad judicem, et
negotium habebat, cur loqueretur, is cui incisa
fuerat lingua. Non enim semel locutus tacuit, sed
conferebat cum aliis de cruce et victoria Christi, et
hoc multis mensibus in carcere constitutus. Habe-
mus ergo et tertiam admirationem, et natus Eccle-
siæ martyr jam æquatur tribus ex Synagoga. Cum
autem negotium pateretur medicus, ut condisculis
quantum boni sit, et brevis quidam lectus religiosi-
tatis. Quia enim tutelæ causa acceperat linguam,
quia in ratione salutis thesaurum recondiderat sibi,
B exhinc jam accepit fructum fidei. Judici enim in-
dignanti et comminanti, et jam eum interficere vo-
lenti respondit medicus: Habeo linguam quam incidit.
Producatur alius, cui non assistit Deus, et secun-
dum mensuram incisionis linguæ, incidatur lingua; et
si vixerit, meam commentam est, et non Dei de-
fensio. Producitur quidam damnatorum, et diligen-
tissime mensura accepta, incisa etiam lingua est,
quæ habebat incidit. Tantum ut impleta incisio est,
et finis ejus completus est vitæ. Et ille quidem
mortuus. Dei autem ex comparatione tenebrarum
apparebat clarissimum lumen. Si quis autem infirmus
et incredulus est, signa autem infidelibus, ut
C dicit Scriptura ⁶⁵, habemus hæc proferre quæ au-
divimus. Et certe non tantum egenus est Ecclesia;
sed et de alio audivi ego; quia vir quidam ad he-
stias missus est, a bestis autem non consumptus,
ut Daniel, Ecclesia referebat mirabilia Dei. Sed
non sit mihi colligere talia. Ista enim supportatoria
infirmantium habentur, istæ satisfactiones sunt non
credentium. Sed neque ista sperno, nec abano.
Glorificetur autem et in istis mirificator Deus.
D Diligo autem cum video incidit capita martyrum, et
totum corpus ardere, et virgines nudas non irreligi-
osis oculis, amicis autem et fraternis. Nihil enim
horum terribile vident fratres, quia nec patiuntur.
Istæ sunt gloriæ, istæ nostræ dilectiones. Et qui-
dem qui inciditur capite, habebit caput in judicio;
quia qui ardet totus, holocaustum Deo viventi of-
fertur: Et virgo nudata, non nuda; habet enim in-
dumentum incorruptelæ suæ. Nemo dicat martyri-
bus: Misericordia a vobis (65) ab his, fratres; ne
forte imitatores Christi vocem etiam ejus mittentes
respondeant dicentibus: *Vade retro me, Satana* ⁶⁶.

(64) *Quam cum haberet.* Quam litteram facile pronuntiare non poterat, etiam cum linguam haberet.

(65) *Misericordia a vobis.* Forte *Misericordia vobis ab his*, ut sensus sit: Nemo martyribus dicat: fratres, vestri misereantur hi tyranni, parcant in vos scire; ne martyres exemplo Christi respondeant: *vade retro*, etc.

Incedantur et ardeant ut nudentur (66) virgines in passione, et vincat per omnia Christus. Quid enim et promunt Judæi ut gloriam aut accusationem? Si enim nos fratrum nostrorum interficientium (67) usi sumus prædicta gloria, interfectis prioribus non cessamus interfici: nunc adoremus idola quæ excusamus (68). Israel autem et dum interficeretur ne adoraret, non cessavit adorando. Et ausi sunt loqui ad crucem. Cum enim vituli caput sibi ut adorarent fecerunt, Moyses interfecit plurimos, ne cæteri facerent talia, et qui derelicti sunt adorarent. Unde ergo simile erit Judæis ut et dum interficiuntur, alii adorent simulacra; et Ecclesia (69) quæ interficitur ut adoret, et non adorat? Sed quæ communitio est lumini ad tenebras? *Quæ enim debui facere vineæ meæ, et non feci* 69? dicit Deus. Donare debuit, et bisardire, et beneficia tribuere: fecit omnia. Donavit enim manna: Israel autem modo manducans, vitulum qui nec herbam manducabat nec vitam habebat, adorabant. Et petra bibeant aquam, et ex petra faciebant idola sibi. Per lignum figurati amara aqua translata ad dulcedinem est: illi autem e ligno exculpentes sibi simulacra, adversum eum qui fecerat dulce adorabant. Veterascentes autem concredebant eis tunicæ: illi autem accipientes quæ donabat Deus, consecrabant idolis. Tantum enim erant ad beneficia contumaces: ideoque adduxit adversum eos plagas, quia dum daret beneficia, eos suadere non potuit: voluit ergo eos puniens perurgere. Quam enim plagam eis non misit? Quid enim ait ipse ad eos? *Sine causa percussi filios vestros: disciplinam non accepistis* 70. Cum enim beneficia sua eis exprobarot, dicebat: *Quid adhuc debui facere vineæ meæ, et non feci* 71? Cum autem incredulitatem ad plagas addebat: *Sine causa percussi filios vestros: disciplinam non accepistis*. Et iterum: *Quid adhuc percutiamini addentes peccata* 72? Hoc est, ego evacuavi plagas: vos autem non cessatis peccantes. Sed forte simplices plagas putatis: et gladio interfecit sunt, qui caput sibi vituli fecerunt, ut adorarent: et nihilominus indisciplinatus mansit Israel: et terra mirifice ostendat aperiens os suum: vivos quosdam absorbit: et qui relictus sunt, adorabant non viventes. Flamma eos consumpsit ne adorarent idola, et comedit multos: et qui relictus sunt, adorant simulacra dæmoniorum. Et illi quidem consumebantur, ut non adorarent, et nihilominus adorabant (70). Nos autem consumimur ut adoremus, et non adoramus. Non quippe nostra virtute, sed crucis potentia. Serpentes eos mordebant, et immisso veneno occidebant. et per omnes

66 Isa. v, 4. 70 Jerem. II, 30. 71 Isa. v, 4. 72 Isa. I, 5. 73 Ezech. xxxvi, 19. 74 ibid. 20.

(66) *Incedantur*. Forte *incendantur* (aut *incendantur*, et *ardeant*, et *nudentur*, etc.

(67) *Interficientium*. Pro *interfactorum*.

(68) *Excusamus*. Vox interpreti nostro familiaris, pro eo quod est *repudiare, rejicere*. Sic supra, lib. II. De fide adv. Sabell. sub fin.: *Contenti simul veritate, excusamus lites*; et lib. I. De resurr. circa med.: *Si talis esset resurrectio, excusarem usque resurgere*;

A plagas, per terram, per ignem, per gladium, per serpentes, per feras, per inimicos, per legem puniti, interfecit, concisi, consumpti sunt, et manu sacerdotum occisi: et non recesserunt ab idolis. Et tamen hæc omnia fiebant tunc, et spiritus erat in ipsis, et Moyses propheta, et Aaron sacerdos, et Jesus Nave exercitum ducens, et expugnans inimicos, et Moyses orationibus vincens, et manna desursum, et petra dabat aquam, et tabernaculum aderat, et virga florebat, et mirabilia fiebant. Et colentes idola non abegerunt Deum, ut recederet a promissionibus suis quas fecerat ad Abraham. Cur ergo, vos interrogabo, cur cum et apud Ægyptum idola colebatis, cum et in ipso mari positi non credebatis, cum et manna accipientes murmurabatis, cum et ante legem et contra legem vituli caput vobis fecistis, cum Beelphegor vosmetipsos consecratis, cum flammam ignis contempistis, cum serpentibus interficiebamini, non estis suasi: cum terra admirabiliter os suum aperiens absorbit vos viventes, neque vos cessastis ab idolis, neque Deus recessit, ut non vobis faceret bene; et habebatis prophetas vobiscum. Comparavimus igitur illa his quæ non sunt (71), et interrogavimus eos cur tunc cum tanta fierent a vobis, passus (72) est vobis (73) Deus, et nunc cum Sabbatum custoditis ut pollicemini, et legem legitis, et libros prophetarum, quos præsentibus quidem interfecistis, libros autem eorum purpureis palliis honoratis: quæ causa est ut tunc quidem tanta vobis facientibus mala, tanta fiebant in vobis Dei bona, et spiritus vobis aderat, et prophetas vobiscum erant? Nunc autem, cum et legem legitis, et dicitis, et custoditis, et seriamini, et Sabbatum observatis, et ab escis vos abstinetis; sine causa laboratis, et vigilatis, per noctem psalmos dicentes, et per civitates et nationes synagogas constitistis, et arcam et candelabra et mensas, et omnia vultis facere nunc magis quam in terra vestra? Cur tunc cum tanta mala faciebatis tantos habebatis prophetas, et Moysen quem voluistis lapidare, et Aaron cui vim irrogastis: nunc autem cum videmini custodire legem, et omnia facere ut prædictum est, nullus vobiscum propheta est? Putas quia Romani, compellimini enim dicere, quia citra voluntatem Dei destruxerunt vestram civitatem? Spiritum sanctum quis abstulit a vobis? Ubi nunc apud vos propheta est? Dicit Deus in Ezechiel propheta: *Populus iste peccavit in me, et misi eos ad captivitatem* 73. Sed non ista metuentes, inquit, ad gentes audiebant: *Iste est populus Dei et terra Dei* 74. Et educam, inquit, propter nomen meum, et reducam eos, et dicitis eis:

et infra: *Factus es perfectus, formatus es, excusa illud*, etc.

(69) *Ecclesia*. Forte *Ecclesiam*.

(70) *Ms.* Et nihilominus adorabant.

(71) *Non*. Forte *nunc*.

(72) *Ms.* Passus est a nobis Deus. Fortasse *passus est a vobis*.

(73) *Vobis*. Forte *vos*.

Non propter vos facio, domus Israel, sed propter nomen meum ⁷⁵. Ille Deus qui dixit tunc, Non propter vos facio, sed propter nomen meum, nunc audiens vos dicentes, quia religiose fecimus crucifigendo Christum, et sint illi digni propter prius opprobrium gentium dicat ut dixit : et nunc, si tamen permittit vestrum peccatum, in unum non propter domum Israel facio, sed propter nomen meum : et certe propter nomen suum nunc vos non reducit. Sicut enim tunc propter nomen suum revocavit : ita nunc propter nomen suum vos non revocat. Si enim propter nomen suum facit quod non facit, debet et non permittere fieri ea quae praedixit Salvator, cum ostenderent ei lapides templi, quia *non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruat* ⁷⁶ : et cum dederet Hierusalem, et praediceret quia circumdabantur eam inimici, et destruent eam ; et cum diceret filiabus Israel : *Filiae Israel, nolite plorare me, sed plangite vos et filios vestros : venient enim, inquit, dies cum patiemiini ea quae passae sunt* ⁷⁷. His semel et bis et tertio a Salvatore praedictis, si mendax est, et si contra legem faciens, si defendentes legem occiderunt quem occiderunt ; deberet Deus ut argueret praedicationes mendaces, pati illos etiam nunc peccantes, ut et antea passus est. Si autem Salvator quidem praedixit, Pater autem audiens confirmavit, et opera testantur, praedicatione dupliciter convictus est Israel. Quia igitur apparet correptio quae per crucem facta in mundo effulsit, interrogavimus eos, quem vultis esse Jesum ? hominem peccatorem et contra legem facientem ? Ergo producite vestros justos, et fiat comparatio. Absit ut a nobis servis, ad Dominum ! Quia autem ad Judaeos loquimur, oportet nos infantiarum. Comparemus in (74) signa, et opponamus lucernas plures soli uno, et dicamus Judaeis : Quem vultis Jesum esse ? ut Abraham ? Ostendite ergo quem suasit Abraham, vel unum licet, ab idololatria ad religiositatem : aut non hoc primum et in vestra lege mandatum est. Sed Isaac comparabitur rei (75) ipse, et de Isaac erit sermo. Quem suasit Isaac ? Sed Jacob, cujus et socer in idololatria permansit ? Sed Moysi, qui non potuit per multa signa et prodigia filios Abraham ad culturam Abraham transferre ? qui non potuit suadere socero suo ? Nonne mare scindebatur, et iterum copulabatur, et manna ad vicem imbris deducebatur, et petrae ex imis emittebant aquas, et omnia natura transferrebat per signa, et populus manebat in idololatria ? Quid valuit lucerna Moyses ? Ideo bene dicit Dominus : *Nolite judicare ad faciem, sed justum iudicium iudicate* ⁷⁸ : non nominibus, sed negotiis : quid correxit Moyses, et praehonoretur (76) a vobis Jesus ? Si autem unum po-

A pulum per signa non suasit, Jesus autem per crucem, per scandalum, et non per signa aut prodigia, mundum transtulit ad Dei culturam : Moyses lucerna ne quidem uni domui sufficit ; Jesus autem sol iustitiae, si non fulget mundus et illuminatur, non sit sol. Ex negotiis enim et occupationibus suis accipiendae. Si illuminatur mundus, sol iustitiae est : ubi enim praecurrit opus, adjuncta sit et occupatio. Moyses lucerna quare dictus est, qui neque fratribus suis et cognatis lucere valuit ? Siquidem ad fines (77) ejus igni consumpti sunt sub illo peccantes, et Aaron per os ipsius Moysi objurgatus est, et propter ipsum Moysen objurgatus a Deo est Aaron. Qui aorunt Scripturas sciunt quae dicuntur. Moysen producent quod iurgatus a Deo est, et finem justum habuit vitae. Sed nos compellimur dicere adversum sanctos quos cupimus honorare. Sed non dicimus adversum Moysen, sed ea loquimur quae vult : ipse dicit Moyses. Nam et si compellimur dicere, dicimus ideo ut commendemus ea quae ipse Moyses de Christo locutus est. Ergo falso Judaei Moysen adversum Moysen legunt. Legentes enim dicunt, quia nihil veri loquitur. Nos autem Moysen pro Moyse legimus. Et quid contendimus ad Judaeos vere adicere (78) quae apud Judaeos habentur, quaeque nobis concedunt ? At idem Judaei concedant nobis quia Moyses vera locutus est, et nullus e prophetis mentitus est, neque Deus horum. Dicimus enim quia omnes promissiones Dei, quae per legem factae sunt et per prophetas, impletae sunt in adventu Domini Christi, et adhuc usque implentur. Hoc est honorare libros prophetarum, non purpureis pallis a foris, sed illum qui intus praedicatur agnoscere. Non est mentitus Moyses pro nobis ; opus enim ipsum ei testimonium praestat. Non est mentitus Moyses adversus Israel ; captivitas enim eorum et humiliatio testatur. Non sunt mentiti prophetae vocationem gentium praedicantes ; vocati enim sunt ut videtis. Non sunt mentiti prophetae, exitum et abjectionem Israel prophetantes. Si autem sermones praedicti sunt, et negotia testantur, quid adhuc impudens Israel ? aliquando quidem ad dicta, nunc autem et ad ipsa negotia. Scriptum est, et promissum in lege est, quia si fuerint qui dispersi sunt e populo ad fines usque mundi, et poenitentes custodierint legem : *inde eos redueam, dicit Dominus* ⁷⁹. Ista Dei promissio est. Interrogavimus ergo Judaeos, utrum servatis legem aut non ? Si non servatis, quid et loquimini ? Si autem servatis, quid quia non revocamini ? Non enim mentitur Deus. Si autem praevaticantes legem habebatis civitatem ; nunc ut dicitis servantes legem dispersi estis in civitatibus : manifesta ergo est vestra

⁷⁵ Ezech. xxxvi, 22, ⁷⁶ Marc. xiii, 2. ⁷⁷ Luc. xxiii, 28 ; xix, 44. ⁷⁸ Joan. vii, 24. ⁷⁹ Deut. xxx, 3.

(74) *In. Forte Jam.*

(75) *Comparabitur rei.* Fortasse comparabitur ei, id est Jesu Christo : nempe littera r, prioris vocis postrema, perperam repetita fuerit.

(76) *Et praehonoretur, etc.* Forte, ut praehonoretur

a vobis Jesus.

(77) *Ad fines.* Fortasse unica voce ad fines, prosequi.

(78) *Vere adicere.* Fortasse vere ea, vel vere dicere : vel adicere dictum est pro adicere.

Inexcussibilis audacia sanguinis iusti. Et certe multorum prophetarum effudistis sanguinem, et habetis vestram civitatem : et prioribus prophetis imperfectis, secundi veniebant, et convincebant vos. Quomodo ergo multorum prophetarum sanguis non intercidit prophetiam ; unius autem, ut dicitis, contra legem facientis sanguis, statuit (79) omnem prophetiam ? Et quomodo omnes prophetae cum legislatore et regibus iustis, et omnibus mirabilibus quae facta apud Aegyptum videntur, et in deserto, et in ipsa terra promissionis, et cum omnibus beneficiis et poenis non statuerunt idololatriam ne quidem ab ipso Israel ? Crucis autem sermo et orbem universum convertit, et Israel si nihil aliud, tamen ab idololatria prohibuit ? Quid hoc efficacius mihi videtur, quia resurrectio viventis quae hoc fecit, mors quam sustinuit. Si enim affixus est ob infirmitatem, ut dicit Paulus ⁸⁰, sed vivit ut videmus. Et nos quidem illum quem non videmus non negamus : viventem autem ex his quae efficit videmus. Quia autem ausi sunt, in qua sunt poena ipsi edicant. Ergo vivens et apud eos invenitur qui passus est. Qui enim adversantur in dissolutione sunt : et gentiles jam non gentiles : et Judaei superantur. Quid deest qui vincit ? Ecclesia quippe unde habens alios ! Ita enim est admiratio, quia a Judaeis accipiens patres apostolos, a gentibus autem filios a non credentibus ; habet illic salutem filiorum, istic non credit Judaeis (80). Sed ab abnegantibus Judaeis habet testes apostolos, ut illorum conspersio apud nos non sit illorum. Cum enim ferrum acceptum fuerit a congeriebus lapidum, aut a terra ex qua et conflatum est, jam non est quod erat in monte : et apostoli a Judaeis accepti, jam non sunt ex illis. Per ignem enim emundati, aliud quam lapides facti sunt. Illi enim interficiebantur ut non adorarent idola ; et lapidabant Moysen quia non concedebat eis adorare : Stephanus autem statim ex ipsis lapidabatur, eo quod non negavit causa crucis Dominum Jesum. Putas isti ex Judaeis sunt ? Petrus qui inverso capite affixus est cruci, Paulus qui persecutionem est passus, et gloriatus est in periculis. Sed meminimus Petri et Pauli et Stephani. Petrus ante crucem infirmus et incertus, et ter abnegans Dominum ; quando magis oportebat eum negare ? cum adhuc viveret magister ? aut tunc cum satis sibi fecit qui est mortuus ? Si autem neque ante mortem negaret, esset contentiosum omnia dominantis Magistro (81). Si autem ante crucem negat, et ter non simpliciter, sed per vocem puellae unius, et hoc Domino praedicente ei, et certe si non propter aliud, propter contempcionem praedictionis deberet Petrus non negare. Et certe cum Dominus

A dixit, negaturos esse omnes, Petrus dicebat : Si omnes te negabunt, ego non te negabo ; sed paratus sum pro te mori ⁸¹, et ante te mori. Et cum dixisset quia et ipse ter abnegaturus esset, non recessit, contendens et dicens, Non te negabo. Qui autem dixit saepe, quia non negabo, et horum habebat memoriam ; quia puella quaedam accedens interrogabat eum, nunc Galilaeus est, nunc cum Jesu erat ; coepit et jurare, quod non poposcerat puella, et dicere, quia nescio hominem, nec ut hominem, o Petro ! et hoc semel, et bis et ter. Et certe vivebat Magister, et incertam erat si moreretur Petro. Ipsi est enim vox quae dixit : *Misericordia tibi, Domine, ab his* ⁸². Quemadmodum iste negans ter et jurans, et hoc propter vocem puellae unius ante mortem : post crucem, post paucos illos dies incipit clamare et ad populum dicere : *Viri fratres et patres, audite* ⁸³. Puellam non audis, et viros fratres et patres vocas ut suadeantur ? In nocte negas in qua posses et latere, et tertia hora constanter proclamans loqueris ad populum universum ? Sed puta quia Petrus contentiosus est, et omnia donans Magistro, ausus fuit Judaeis et loqui, a quibus ipsa audacia exstitit. Quemadmodum Judaei non statim fustibus et lapidibus, aut quolibet alio genere obruere arguentem ? Si enim Deum, qui signa fecit, ausi sunt affigere cruci, quemadmodum Petrum convincentem eos post istam audaciam non statim fustibus aut lapidibus obruerunt ? Nunc ergo sunt in captivitate et humiliatione, cum floret Ecclesia ; et adorant nobiscum et reges et iudices. Audeat quis ingredi synagogam, visus licet (82) alicujus, et dicere, Jesus crucifixus Filius est Dei. Si exierit exinde ? et hoc cum non sit ex Judaeis, sed ex nobis : cum et leges vindicant, et reges adorant, et cum Ecclesia tenet (83). Si autem nunc non est sine periculo aliquem non Judaeum ingredi in synagogam eorum qui in captivitate habentur, et hoc in vico ubi tres aut quatuor colliguntur Judaei, et dicere veritatem ; quemadmodum Petrus ex Judaeis Galilaeus ? Nec enim hoc est dicere quia ingenuitatem ejus honorarunt, et non sunt ausi : nec quia eruditionem, nec quia divitias. Jam autem nec piscator erat, sed egeno egentior. In tantum autem aderat ei ut non loqueretur, qui dum periclitaretur animae, et interrogaretur si Galilaeus esset, negans et dicens, non, in ipso abnegatione convictus est. Quia enim naturalis est linguae (84), partis uniuscujusque terrae meditantem assueferi ad eloquendum, oriens ad aliam partem utitur, Syrorum lingua in alio clamat, nationem quidem ipsam esse, mutatam autem in sono haberi. Fit enim et hoc apud Judaeos : et caetera. Galilaei Hebraica quidem loquebantur,

⁸⁰ II Cor. xiii, 4. ⁸¹ Matth. xxvi, 33-35. ⁸² Matth. xvi, 22. ⁸³ Act. vii, 2.

(79) Statuit. Id est, stitit.

(80) Judaeis. Forte Judaeus.

(81) Omnia dominantis. Forte omnia donantis Magistro. Sic paulo post : Sed puta quia Petrus contentiosus est, et omnia donans Magistro.

(82) Visus licet. Quamvis aliquam speciem dignitatis ore ac vultu praeferebat.

(83) Tenet. Κρατεί.

(84) Ms. Naturale est linguae.

lingua autem impediti aut immutantes convincebantur quia non erant e civitate. Sicut et apud nos nunc efficitur, qui agros habitant, immutantur ab eis qui in civitatibus habitantes linguam habent. Forte autem et unusquisque civitati vicinæ diversam habent linguam propter consuetudinem assuetam. Hæc cum ita agerentur, ex consuetudine ita apparent. In libro *Judicum* scriptum est ⁸⁴, quia provenit bellum inter se agere propter accusationem nescio quam ex istis partibus (*sic*) homines. Communis enim erat circumcisio. Si ad alteram venissent partem, per linguam erat eorum discretio. Interrogabant enim victores eos quos vicerant unde essent: pro salute ex parte adversa haberi, proponebant sermonem quendam, non poterant recte ita loqui (85), ut illi qui interrogabant: et qui negabant, ex lingua arguerentur. Hoc enim in evangelio renovatur quod apud *Judæos* scriptum est. Petrus enim negabat se eicire hominem: lingua autem per ipsam abnegationem convincebat eum quia Galilæus erat. Iste Petrus qui periclitabatur, et cupiebat suam immutare linguam a Galilæa ad Judæam, et parum quid corrigere, hæc cupiens et festinans et mortem timeas, dicat quid putaverit. Quomodo omni mundo loquitur iste Judæus, imo ex Judæis (86), dicat, et gentiles convincat. Unde iste cui sine voce erat lingua, unde Petrus loquitur? Sed non est locutus, sed tacens suscit mundum. Majorem nobis das admirationem: is qui negabat sed locutus est, qua lingua? Ipsis enim qui apud Hierosolymam erant, quomodo poterat loqui? tamen loquitur, et post quantos dies convictionis cum per linguam est convictus? iste erat dies quinquagesimæ completio, abnegationis autem Petri ante quinquaginta dies passio fuerat Domini. Putas in quinquaginta diebus piscator rusticanus ex vico atuduit omnem linguam? In Actibus enim scriptum est apostolorum: et non credatur, si res ipsæ non consentiunt. Scriptum est enim quia dum impleretur dies quinquagesima, erant adunati in unum apostoli ⁸⁷, quos sparserat quidem crux, collegerat autem resurrectio; et adunatis eisdem divisæ sunt linguæ tanquam ignis dividentes, et insederunt in unumquemque illorum, et cœperunt linguis loqui quas non didicerant. Hæc Scriptura dicit; qui vult interroget. Si non est factum, quomodo audierunt gentes? Sed audierunt gentes. Ergo quod scriptum est, factum est. Quis est qui donavit? qui mortuus est; et quidem antequam pateretur, non donavit linguam. Quod ergo non donavit antequam pateretur, quemadmodum donat mortuus, nisi quia resurrexit? Sed non donavit, nec vera dicit Scriptura. Quomodo ausi sunt apostoli exire ad gentes?

⁸⁴ *Judic.* xii, 6. ⁸⁵ *Act.* ii, 1.

(84) Ms. *Naturale est linguæ.*

(85) Ms. *Quendam, quem non poterant recte ita loqui.*

(86) *Ex Judæis. Forte et Judæis.*

(87) *Suscitavit nos. Fortasse dicebat quia susci-*

A qua spe elati, quid ante oculos habentes ausi sunt hoc? Unde autem eis hæc prudentia? quomodo putas adunati hæc impudenter ad alterutrum dicebant, Magister sefellit nos? Quia ergo sefellit nos, et nos fallamus mundum. Dicebant quia suscitavit nos (87), et ipse mortuus non resurrexit. Si hæc conscientia eorum ita sciret contraria, deberent dicere, et negare, et penitenti, et confiteri errorem, et ante Judæos dicere quæ dicebant Judæi (88): seductor erat, seduxit nos; pecebamus, promittebat resurrectionem; arguit eum operimentum (89). Debulisset unusquisque recurrere ad retia paterna, providere sibi victum, abscondi, erubescere falsitatem Magistri, propriam seductionem occultare, multo magis iurare (90) quia nec vidimus eum. Hæc deberent facere, si vera essent quæ Judæi volebant. Sed putas convenientes in unum impudenter dicebant ad semetipsos: Quid si seducti sumus? sed non concedamus. Magister mortuus est; dicamus quia resurrexit: ut quid lucrarentur? quid commodi acciperent? aurum? sed non permisit mandatum: argentam? et ipsa retia dereliquerunt. Sed ut honorarentur? qui inverso capite affigebantur. Quid erat quod posset eos hortari, ut mentirentur de eo qui non resurrexerat? Quis præbuerat eis audaciam? In quo confidentes essent inscientiæ suæ, rusticitati, ingenuitati, divitiis, multitudini, duodecim ad mundum? Sed prædicationem ejus qui affixus est cruci. Ipsam solum audere exire ad mundum, grande est. Puta ista ausi sunt: Judæi quomodo passi sunt non eos statim interimere? Nonne parati sunt ad interemptionem? Magistrum affixerunt, qui non arguit eos homicidas: istos qui convicerunt quia homicidæ sunt, non multo magis debebant interimere? Cur sanguinem Magistri adhuc habentes in manibus, patientur piscatores? et certe cum interficerent Magistrum, nisi negasset Petrus fuisset mortuus. Qui ergo volebant eum antequam moreretur Magister occidere, quemadmodum eum non occidunt post Magistri interfectionem? quemadmodum? quæ est causa? sed noluerunt: et quis est qui convertit eorum mentem? Sed voluerunt: et quis est qui prohibuit eorum propositum? sed voluerunt et non potuerunt: et quis est qui superavit eorum malitiam? quemadmodum superati sunt? si non est facta admiratio, quomodo vincunt piscatores? Ecce alia admiratio, si nulla admiratione vincunt. Et certe volunt Judæi occidere, et concedit Dominus eis ut occidant. Martyrium itaque tulit Stephanus. Quomodo ergo Stephanus quidem ab istis occiditur? Utile enim erat ejus martyrium, ut firmaretur per mortem resurrectio: et ceteri non occiduntur? Sed noluit Israel.

tabit nos.

(88) Ms. *Dicere ea quæ dicebant Judæi.*

(89) Ms. *Arguit eum experimentum.*

(90) *Jurare. Forte iurare.*

Quomodo vult Stephanum? De hoc concedit Dominus : sufficit hoc ad victoriam. Quomodo concedit Stephanum, et non concedit et alios? Ut agnosceretur quia mortua est mors, et quia per mortem firmatur resurrectio; ut agnosceretur quia vivit qui vivificat. Voluit Judæi et non possunt. Moysen facientem signa voluit Israel lapidare, et prophetas occiderunt, et hoc ita prohibente lege. Piscatores, arguentes eos et prædicantes Crucifixum, non occiderunt : Lazarum, quia resurrexit a mortuis, voluerunt occidere, ut mortificarent admirationem; et eos qui prædicant resurrectionem affixi cruci ab ipsis, non occiderunt. Sed puta quia Judæi victi sunt. Cogitaverunt autem piscatores ad mundum exire, si homines ad terminos mundi sine litteris, ad eruditos imperiti, ignobiles ad ingenuos; cogitaverunt et tanto donaverunt (91) Magistro mortuo, cum quo et fuere : puta quia ipsi cogitaverunt, puta quia victus est : quomodo gentes susceperunt, et gentes discipulos audiebant? Non consuetudo erat vetus, non simulacra adornata, non templa excelsa, non sacraria quæ multo tenuerant tempore, non versus compositi, non superbia sapientium, non multitudo poetarum, non remissio feriarum, non traditio parentum, non mirabilia illa in ambitione, quæ per artes et machinas et compositiones vatum fieri consueverant? Quomodo ausi sunt piscatores ne quidem panes portantes ingredi domum alicujus? ad quam cognationem? ad quam similem linguam? ad quam civitatem et domum agnoscentum? Sed prædicatio erat honesta. Crucifixus prædicabatur, et qui prædicabant humiles, et quibus prædicabatur præventi erant. Nunc ascendat quis ad templum, dicat quod verum est quia non sunt dii lapides : si potuerit dinumerare eos qui adversum se jaciuntur. Si autem reges, exercitus et leges pro religione sunt, et multitudo fidelium, tantæ minæ adversum eos qui hæc non suscipiant, nullus ausus est : et si fuerit ausus, non vivet. Si dixerit, isti dii non sunt dii, sed si nunc (92) ita repentem, vide quæ erat virtus sine his (93) qui circuibant mundum : et dicunt quia ista non sunt quæ apparent, neque ista putantur, neque illa quæ sapientes dicunt aut poeta confingunt et quæ loquuntur. Mentiuntur sacraria : non vera dicuntur vaticinationes. Præmissio (94) ipsa nocens et ars mentita est. Tempia male constructa sunt, recedite a paternis et credite Crucifixo. Quis putas ita lapideum habet cor? Ego puto quia et si gentilium ipsorum quidem adessent priores, et Ju-

A dæorum primarii Synagogæ, aut transferrent corde sua lapidea ad fidem, aut tacentes utique confunderentur. Scribantur istæ suasiones in uniuscujusque corde, non atramento : non enim atramento sunt digna : si quid autem cum vi loquitur, non pati mentientes (95) : et si donamus aliquid sermone, nolite seduci. Si autem sole clariora negotia sunt, nolite fieri cæci. Videte Dominum Jesum a mortuis resurgentem. Videte eum ad dexteram Patris cum gloria sedentem. Quibus oculis? apostolorum quippe illorum virtute, illorum scientia. Quomodo suscepti sunt? quomodo creditum est? quomodo destructa sunt vetera? quomodo introducta quæ in prædicatione erant tanquam inhonesta? Et certe multa erant impedimenta apud eos; consuetudo quæ putabatur vetus, imperium adversariorum, remissio feriarum, et ea quæ particulatim prædicta sunt : ab eo autem qui prædicabatur crux, et quod in eo erat incredibile et sine honore. Præconum autem abjectio, ignobilitas, nulla doctrina, egestas, numerus parvus. Ab ipsa autem prædicatione jejunium pro ebrietate, pudicitia pro libidine, donare sua quam rapere. Si igitur qui prædicabatur incredulitatem habebat propter impotentiam quæ putabatur crucis, et qui prædicabant omnia incredibilia; adde autem et persecutionem ipsorum cum vapularent, cum infarias sustinerent, cum reciderentur et interficerentur; si qui prædicabatur interfectus est, qui prædicant interficiuntur, et qui credunt persecutionem sustinent. Unde creditur? ab ipso. a suis prædicatoribus? ab his qui susceperunt? Sed ex consuetudine quæ contraria suggererat? sed ab acerbitate prædicationis cui adversabatur requies quæ in Veteri erat Testamento permixta (96)? sed a promissionibus? Mortuus est, inquit, quidam, et resurrexit aliquando; et persecutio quidam aderat, promissiones autem dicebantur. Sed putas provenerunt ista, et susceperunt discipuli, et translatus est mundus, et Judæi cessarunt? Impossibilia facta sunt possibilia, et iterum silentio : et si fortuito (97). Si autem prædixit ea Jesus ante crucem, perfecit autem post crucem, quid non videmus ad solem, ubi et prædixit? Ubi enim non prædixit? Si quis autem scrutatus fuerit ejus sermones, non est ejus sermo, in quo non est statim et prædicatio. Piscatores enim nominavit discipulos suos : in eo dum vocaret piscatores, piscationem annuntiavit. Ipsum enim nomen, prædicationis est nuncupatio. Vocavit eos piscatores hominum ad salutem⁹⁸. Piscati sunt autem. Si non sunt piscati,

⁹⁰ Math. iv, 19.

(91) Tanto donaverunt. Forte, Et tanta donaverunt magistro; ut supra col. 1106 B, Pater omnia donans magistro.

(92) Sed si nunc. Fortasse, sed si nunc ita repenti? id est quid si ista non semel, sed iterum apud paganos dixerit?

(93) Quæ erat virtus sine his. Forte quæ erat virtus in his, nempe in apostolis.

(94) Præmissio. Forte promissio.

(95) Ms. Nolite pati mentientes.

(96) Permissa. Forte promissio.

(97) Et iterum silentio : et si fortuito. Sententia videtur esse : Et iterum dices, quid si hæc silentio, id est clam et obscure peracta sunt? quid si etiam fortuito et temere contigerunt? Respondet, neque clam esse peracta, quia ad solem, id est palam et aperte gesta sunt; neque fortuito, quia hæc Jesus multo ante prædixerat.

mentitus est et mortuus. Si autem et absentes nunc **A** esque piscantur homines, nonne apparet quia adest qui misit piscatores ad piscandum? Et cum sint absentes, sales eos appellavi ⁹⁷. Si non statuerunt nostram patredinem, si non deterserunt nostras sordes, si non emundaverunt nostras spurcicias, si non immiserunt in nobis saporem, non sint quod dicti sunt. Si autem a spercitiis nos et foetore liberarunt, statuerunt autem nostras defluxiones, deterserunt nostras sordes, suavi autem odore pleni sumus per illos, et sumus esca divina : reprobando prædicationem, et concedet tibi exitus rerum. Piscatores sales eos dixit et exhibuit. Denique et in alia prædicatione lumen eos facit et dicit : *Vos estis lumen mundi* ⁹⁸. Piscatores privati, ignobiles, egeni, lumen mundi dicuntur. Domus enim si dixisset, non esset magnum, si via alicujus non esset. Adhuc majus. Civitatis enim unius si dixisset. Sed lumen eos esse non est incredibile nationis integræ : sed mundi, inquit, estis lumen. Si dixit magnum, et non fecit maximum, num mentitus est aliquid? Si autem dicit magna, operatur autem majora, quid faciemus de his quæ videntur? Dicit Petro : *Tu es Petrus, et super istam petram ædificabo Ecclesiam meam* ⁹⁹. Certe ædificaturum se promittebat Ecclesiam suam. Si non ædificavit, mortuus est. Si autem ædificavit qui non vivit, dicant quomodo ædificavit : sed ædificavit, nihil autem addidit? sed dicit : *et portas inferi non prævalent adversus eam* ¹⁰⁰. Si non moti gladii sunt, et exercitus, et tyranni, et leges, et pœnæ, et mors, et varietas horum, et ignis, et mare, et fluvii, et omnia simul adversus istam prædicationem, et per omnia transiens prædicatione conficta est ; et de terra, et castigata ostenditur quia inferi et mortes plurimæ non transferunt Domini prædicationem. Si non facta fuisset ista, forte relinqueretur dubitatio. Si autem per omnia tota ista prædicatione stat, vivit utique cujus prædicatione non evertitur. Sed ex medicis magnæ prædicationes sunt factæ. *Recumbebat, inquit, Dominus, et venit ad eum quædam mulier* ¹⁰¹. Et quod portavit? unguentum effudit super caput ejus. Irascabantur autem discipuli, scientes quod unguento non indiget Magister. Irascatur autem et Judas propter fructum ; et quia et pauperibus donat incurrentia. Dominus autem ad irascentes : Nolite, inquit, querere quid ego velim, sed quis et quæ est voluntas ejus qui immisit (98). Nolite esse molesti : fecit enim. Quod autem fecit ista, non ignorat. Prænuuntiat ista meam mortem. Immittitur enim gentibus qui moriuntur unguentum. Et una quidem prædicatione quia morietur : sed ista non sit mirabilis. Addit enim : *Amen amen dico vobis, quia cum prædicatum fuerit nomen meum in omni mundo,*

prædicabitur et hoc quod fecit ista ¹⁰². Et parva ista occasio unguenti tantam magnitudinem introduxit prædicationale : et dictum est quia toto mundo prædicabitur nomen meum, et illius molieris lumen in memoriam erit. Quæ auctoritas istius vocis? Quid enim dicit qui mortuus est post mortem his qui prædicarunt? *Exiit ad universum mundum*. Dixit, aut non dixit? Si non dixit, quomodo exentes perfecterunt quæ iussit? quomodo suspecti sunt (99)? quomodo qui mortuus est, mortuus est? *Ite, docete, inquit, omnes gentes* : o regia vox, o tenentis mundum promissio! *Ite, docete omnes gentes*. Quæ dicit hæc, o Domine? Duodecim hominibus ad innumerabilem populum : *et baptisate eos* ¹⁰³, inquit ; et fecerunt quæ videmus. Iterum sane comparans parabolas prædicit : *Simile est regnum cælorum, hoc est prædicatio ista, fermento* ¹⁰⁴. Secundum quid fermentum? quia et fermento modico a muliere in multa conspersione abscondito, ipsum quidem non obscuratur a conspersione, sed cum sit parum totum fermentat, et fermentat sine strepitu. Ita, inquit, mea prædicatione brevis per duodecim, per istud fermentum, toto, inquit, inspersum non transmutabitur, sed omnem mundum transferet ad religiositatem. Hoc dictum est per parabolam. Prædicatione facta est, aut non? Si facta est, quid dubitas? si autem non est facta, argue. Aliam iterum parabolam similem huic introducit. Quid enim dicit? *Simile est regnum cælorum grano sinapi, quod brevius quidem est ab omnibus seminibus : cum autem creverit, majus fit omnibus steribus* ¹⁰⁵. Et prædicatione in duodecim erat apostolis, et Judaismus et gentilitas erat. Cum autem crevit, superavit utraque. Isti ante crucem sermones sunt, post crucem autem opera quæ videmus. Interim venerunt quidem gentiles, et dicunt Philippo : *Volumus Jesum videre* ¹⁰⁶, et dicit Jesus : *Venit hora, crucis timor, ut glorificetur Filius hominis* ¹⁰⁷. Dicit, quia cum crucifixus fuero glorificabor. Hoc dixit, non fiat, et mortuus est. Si autem prædixit et per mortem perfectit, o potentis virtutis per ea quæ non sunt fortia! Sed nolite fatigare de resurrectione, in die assumptionis audire. Festivitas est primo animas, et ita ventres (1). Primo debes condiscere cui seriaris ; primo debes agnoscere quia vivit in quo habetur spes, ut securus manduces. Si mortuus est qui adhortatur, lugeri oportet. Si autem suavi fuerimus quia vivit et vivificat, et si manducaverimus et biberimus, et quæcunque alia fecerimus, in gloriam viventis faciemus. Suademus igitur et ut gaudentes epulemur. Putas enim quia adhuc necessarius sermo est. Adhuc enim suademur. Unum enim ex his quæ dicta sunt non sufficit et lapidem comminere : tamen unum ex his

⁹⁷ Matth. v, 13. ⁹⁸ ibid. 44. ⁹⁹ Matth. xvi, 18. ¹⁰⁰ ibid. ¹⁰¹ Matth. xxvi, 6, 7. ¹⁰² ibid. 13. ¹⁰³ Matth. xxviii, 19. ¹⁰⁴ Matth. xiii, 35. ¹⁰⁵ ibid. 31. ¹⁰⁶ Joan. xii, 21. ¹⁰⁷ ibid. 23.

(98) Qui immisit. Forte qui me misit.

(99) Suspecti sunt. Pro suscepti sunt.

(1) Et ita ventres. Subaudi, curare. Et ita, forte ex Græco καὶ ἐτρα, id est et deinde.

sciam. Omnia enim ut dicam, nec saeculum sufficit. Mensurabo sane tractatum propter corpora, propter festivitatem, propter refectionem. Dicit iterum Dominus : *Granum tritici nisi cadens mortuum fuerit, ipsum solum manet* ¹⁰. Ut habet se natura locutus est. Si enim seminatum non fuerit, nudum granum mauebit. Si autem cadens, inquit, fuerit mortuum, ut testatur a natura, multos fructus affert. Et ego, inquit, si non fuero mortuus, non colligo : si autem cadens in terram mortuus fuero, multos fructus affero secundum granum tritici. Et per modicum quidem granum parabola dicta est, permagna autem admiratione opus ostenditur. Si enim, inquit, mortuus non fuero, non colligo. Antequam enim moreretur, et mirabilia faceret, nec duodecim collegit ; non perinanserunt enim cum eo. Dicit enim : Quia si non ero mortuus, non colligam (2) : *Cum autem exaltatus fuero a terra, omnes traham ad me* ¹¹. Hoc quod dixit,

quia mortuus sum, et exaltabor in cruce, aut in caelos (nihil enim prohibet utraque ita intelligi), et traham omnes ad me : dixit modicum ? miremur. Sed magnum quid dixit, et modicum fecit ? minuas admirationem. Si autem magnum dixit, magnum et fecit, et hoc per crucem, et post mortem ; pellamus dubitationem et suscipiamus fidem. Et iterum ad Judaeos dicit eadem : *Cum, inquit, exaltaveritis Filium hominis, tunc sciatis quia ego sum : et a me ipso non veni, sed a Deo, cum opera testata fuerint his quae dico* ¹². Hi sunt gustus praedicationum Domini : plena autem Evangelia sunt volentibus bene degere, pleni Actus apostolorum sunt, et Epistolae Pauli, et civitates mirabilia (3), plena sunt urbes fide. Laus uni non nato Deo, qui misit nobis unum Deum unigenitum suum Filium, per quem est ei gloria, honor, imperium, majestas in Spiritu sancto, et nunc, et semper et per omnia saecula saeculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE INCORPORALI ET INVISIBILI DEO.

Incorporalem esse Deum voce magna clamemus, C et in corpore constituti, et a corporibus recedentes. Vivent enim animae incorporaliter, et post mortem incorporalem (4), et necdum quae a Deo creata sunt tantam habent dignitatem. Ipse autem qui pura et perspicua operatus est ; incorporalia putas operietur mente insipientium corpore ? Consignemus igitur nostros cogitatus a divinis Scripturis. Quia enim inde moventur quaestiones, inde veniant et solutiones. Anima immortalis est, et passiones corporis non veniunt ad eam. Per eam enim per quem omnia facta sunt, et animae creatae sunt. Ipse hoc pronuntiavit Dominus et dixit : *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere* ¹³. Non dixit quia nolunt occidere, sed quia non possunt, inquit, occidere. Naturae enim animae potentiam posuit, et non propositum decipientium. Si igitur nostrae animae, quae in corporibus et circa corpora habentur, corporum passiones non admittunt, etiam dum adsunt in corporibus ; quanto magis (5) his qui honoravit animas incorporali natura, ipse magis est incorporalis, et non ita incorporalis ut animae ? Cum enim de his moverimus sermonem, et inquisierimus quomodo incorporalis ab incorporalibus differt ; tunc cum ipse Deus impertierit de his loquemur. Interim autem motus est sermo, quia Deus incorporalis est,

qui et animis tribuit et incorporaliter. Paulus autem et in corpore constitutus, et in carne vivens, non volebat in carne esse. Dicit enim : *Audent quidam putantes nos in carne vivere ; et quia vivebat in carne, addit : In carne enim constitutus, non ea quae carnis sunt operamur* ¹⁴. Si igitur qui erat in carne alacritatem refundens in spiritu recedit a corpore, quanto magis immaculata et inaccessibilis et pura illa natura hoc erit et sermone, quod est et natura ? Habemus sane et in Evangelii scriptum, ipso Salvatore dicente : *Deum nemo vidit unquam* ¹⁵. Nullus, inquit, unquam vidit : omnes personas comprehendit : omnia non simul, non separatim ; unquam potuisse videre Deum pronuntiavit ? omnia spatia comprehendit : ut ne quis diceret, prophetis apparuit, aut legislatori, aut alio alicui. Quid ergo ? mentiantur Scripturae quae dicunt : *Veni et vidi, et audivi ?* Vultibus non est visibilis Deus. Quemadmodum ergo agnoscibilis ? Qui autem solus novit eum qui se genuit, dicit : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ¹⁶. Si enim dixisset, Beati qui acuti sunt oculis, diceremus quia oculis mancipavit visum. Si autem sicut oculus purus videt quae oculis sunt naturalia, ita et anima munda videt quae sunt supra animam ; qui corde videtur, oculis non videtur : quae autem oculis videntur, subjacent motionibus men-

¹⁰ Joan. xii, 24. ¹¹ ibid. 31. ¹² Joan. viii, 28.

¹³ Matth. v, 8.

¹⁴ Matth. x, 28.

¹⁵ II Cor. i, 3.

¹⁶ Joan. i, 18.

(2) Ms. Dicit, quia si non ero mortuus, non colligam.

(4) Ms. et post mortem propter incorporalem.

(5) His. Pro is.

(3) Mirabilia. Pro mirabilibus.

tis. Iterum enim Paulus dicit : *Quem nemo vidit* A *hominum, nec videre potest* ⁶. Quia enim potest fieri cum qui audit ea que non videt cogitare; quia non pervenit, aut prohibita est, aut cælum non permisit; amputans omnem suspicionem Apostolus, et invisibilitatem Deo custodiens quod conjunctum est incorporali, non solum dixit, *nemo vidit, sed nec videre, inquit, potest*. Et sicut animam, non quia nolebant, sed quia non poterant occidere propter saturam, ita et istic dictum est, neque videre possunt: quia non cælum obumbrat ne videatur, sed natura non comprehenditur. Ut autem scias quia cælum non operit eos ne videant qui videre non possunt; adverte quid ait ipse Deus: *Nonus cælum et terram ego impleo* ⁷? Intere quia adest quidem, non videtur autem quia et adest. Ita iterum idem Apostolus de unigenito Filio ait: *Quis est imago invisibilis Dei* ⁸. Si enim dixisset imaginem tantam, quaereremus secundum quid nunc accepit similitudinem. Si autem addat imaginem, secundum quid accepit similitudinem? manifeste dicens: *Invisibilis est Pater, invisibilis et Filius Patris*. Sicut enim in *Genesi* scriptum est: *Faciemus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* ⁹, et in sequentibus ostendit secundum quid similitudinem. Ait enim: *Et dominatur supra terram omnibus piscibus maris, et volatilibus cæli, et animalibus terræ* ¹⁰. Et accipitur secundum imaginem non aliud nisi qui a rege Deo omnibus constituto rex fiet et homo eorum que supra terram sunt. Et dominante Deo omnibus his que fecit in cælo et in terra, deulubabit et homo omnibus his quos suscepit. Sicut enim illic similitudo secundum imaginem salvatur in dominationem; ita et istic quod dicitur, qui est imago invisibilis Dei, constituitur quia sicut Pater invisibilis est, ita et Filius Dei, qui est imago Patris invisibilis, habetur. Imago enim similitudinem exhibet. Et sicut de Patre dictum est, imo ab isto Patre: *Cælum et terram ego impleo* ¹¹, et cum adest omnibus non videtur: ita et de Filio dictum est: *In mundo erat, et mundus eum non cognovit* ¹². Et certe dicit Evangelium: *Erat lumen verum* ¹³. Lumen autem videtur conducibile esse oculis. Naturale enim est lumini, ut per eam visibilia videantur. Sed si simpliciter lumen dixisset, oportebat nos de hoc lumine suspicari dictum, et de istis oculis. Sed quia non simpliciter dicit lumen: sed *erat*, inquit, *lumen verum* ¹⁴: pellit istud lumen quod verum non est. *Erat lumen verum veniens in hunc mundum*. Quia enim dixit *veniens*, suspicio erat quia veniens nondum advenerat. Incidens autem sermonis infirmitatem confirmavit mentis intellectum. Quia enim dixit, *Erat lumen verum veniens in hunc mundum*: ut non putares, quia non aderat præsens antequam veniret, ut dicitur a quibusdam, addit corrigens sermonem: *In mundo erat*. Si igitur in

mundo erat, quomodo venit in mundum? Cum autem audieris quia *Deus ambulat in paradiso* ¹⁵, ita audi et de Filio quia venit. Ergo et cum audieris a propheta: *Quis est qui venit ex Edom* ¹⁶? sicut venit qui adest in mundo, ita venit qui venit ex Edom. Vestes autem ei rubras imposuit propheta, cum Daniel dixerit alba esse ejus vestimenta. Nota autem nobis fuerat ista questio et de vestibus: et si non fuisset nota, rationis erat non eam transire. Coadiacamus quid est quod dicitur vestes habere Deum, et has modo rubras, modo autem albas. Non enim jactatum dicam Deum in vestibus, et nunc quidem ita vestiri, nunc autem alia, tanquam obsoletatis prioribus, aut non obsoletatis. Quidam sed volunt Deum in vestibus jactatum esse et clarum videri, tanquam non sufficiat ei natura sua: ut nunc quidem aliis vestibus indutus, nobis sedet secundum Danielum, nunc autem aliis indutus veniat secundum Isaiam. Sed hæc ipsam questionem magis vobis interpretantur naturam. Quis enim, inquit, *est qui venit ex Edom*, interrogat propheta, *rubra vestimenta habens ex Besor* ¹⁷? Ista enim illius nationis metropolis erat. Respondit per hoc spiritus propheta qui interrogaverat: magis autem spiritus Deus utraque facit; et interrogavit propheta, et respondet ut Deus: *Ego*, inquit, *qui loquor justitiam* ¹⁸. Cur, inquit, rubras sunt hæc vestes? Dicit: *Torcular calcavi solus* ¹⁹. Si quantum ad dictum spectat, quia sermones vobis proferunt inimici: incorporalis torcular, inquit, calcavi; et sicut torcularia sparsa sunt vestimenta ejus, et rubredo quondam, non tamen factio, erat vestimentorum naturalis, neque illa que ex artificio fieri consuevit. Sed quid erant? aspersiones utique, ut a torculari fieri solet nonnunquam vine jactatum. Quid ergo in Edom habet Deus torcular? Si quis autem calcaverit torcular, justitiam loquitur. Si autem considerantes invocerimus que erat ista gens, et qua damnatione delictrix habebatur, et quam vindictam de eadem fecit Deus, et que interficiuntur judicio: agnoscomus quia torcular non est torcular, sed vindicta per sanguinem. Esau autem ob ventris edacitatem distrabens propter ventrem naturæ primitias; quia enim hoc ipsam incontinentia erat, ex vitio habuit et nuncupationem. Et est Edom quod interpretatur avaritia. Ex isto igitur Esau facta est gens Idumæorum. Ista gens, quia et Esau erat frater Jacob, utique debuit æqualem fraternam quamdam affectionem habere ad populum. Qui cum non haberet, increpatur ei a Deo quia non servavit pactum fraternalitatis ad fratrem, et erexit iudicem adversus se? Propheta autem prævidens futurum de eisdem iudicium et vindictam, ut Israelitæ de Idumæis vindicarentur, antequam fieret vindicta videt iudicium, et dicit: *Quis est qui venit ex Edom?* Et cert-

⁶ I Tim. vi, 16. ⁷ Hier. xxiii, 24. ⁸ Coloss. i, 15. ⁹ Gen. i, 26. ¹⁰ ibid. ¹¹ Jer. xxiii, 24. ¹² Joan. i, 10. ¹³ ibid. 9. ¹⁴ ibid. ¹⁵ Gen. iii, 8. ¹⁶ Isa. lxiii, 1. ¹⁷ ibid. ¹⁸ ibid. 3. ¹⁹ ibid.

quantum ad rem necdum hoc scierat. Si autem A necdum facto iudicio tanquam jam fecisset, et venire videtur cum dicitur apparere, necdum apparet, non quia apparet antequam veniat ex Edom; viso enim non videtur qui praevenit visionem, neque vestimenta habet, qualia apparuit habens: sed quia vult veluti aspergi sua vestimenta a sanguine eorum qui digni sunt morte. Non enim ad caelum transmittitur interficientium sanguis, sed ex hoc maxime agnoscitur quia incorporalis est Deus, et vestimentis non indiget. Quia quae apparet indutus, significatio est magis efficientiae quam exhibitio naturae. Cum iudicat habet sedem, et qui iudicat mandum, alias ejus esse vestes Scriptura dicit. Cum autem iterum vindicta completur, tanquam regrediens rubra ejus dicit quae non erant rubra, et vestimenta quae non erant vestimenta: ut ante audiret populus quia vindictam facit. Ego autem audiebam prophetam dicentem non de Deo solo, sed et de sacerdote, nescio quo, qui indutus erat vestimenta sicut induimur et nos. Quae autem vidit propheta vestimenta, et quae immutavit visionem, non sunt ista vestimenta quae nos induimur. Si autem qui induitur ista vestimenta homo conspicitur indutus et mutans, et patiebatur quidem ille nihil eorum quae vidit propheta, facta autem sunt, quae videt propheta (6): si de homine ista, quanto magis de Deo? Dicitur in Zacharia propheta: *Ostendit mihi Deus Jesum summum sacerdotem* ²⁰: Jesum dicens sacerdotem, non illum ostendit Dominum Jesum qui est pontifex pontificum et sacerdos sacerdotum. *Et iste, inquit, vestitus erat vestimenta sordida, et stabat diabolus a dextris ejus cupiens eum nocere* ²¹. Erant enim ejus sordida vestimenta. Sicut enim mures ad nidores concurrunt: ita diabolus et illius exercitus illo delectatur nidore. Et hoc quod erat lectum est: *Cum spiritus nequam exierit ab homine, circuit desertos locos, et quaerit requiem* ²². Sicut et canes coquinae requirunt ubi sanguis, ubi stercus, ubi inlotae interaneae, et illie concurrunt. Et sicut qui foris currunt, adveniunt quod turpe est verbum, qui aetnae fœdos; ita cum spiritus immundus exierit ab homine, circuit deserta et arida loca quaerens requiem, quia non delectatur pacem, neque vult D habitacula, sed deserta quaerit, aut terram aut animam quaerit. Nec ubi aurum malis artibus commachinatum est in simulacris quaerit, nec ubi argentum male confatum est ut adoraretur. Sicubi linguam ars aut idolum sculpsit, sicubi lapidem eraxerunt manus ad colendum; tales quaerit requies spiritus immundus. Sicubi sanguis, sicubi nidor, sicubi seducantur, sicubi theatra, sicubi nudi currentes, sicubi turpia loquentes, et turpiora admitentes, et sicut apium progenies acerrimi quidam

capere volunt strepitibus quibusdam et sonis, et thymiamate volantes detinent: ita et immundi spiritus circa immunda vagantur, et quaerunt non ubi purus est flos, sed ubi contaminatio, ubi fabulae mendaces, ubi imago false figurata, ubi sacrificia malitiosa, ubi mulieres impudicae, ubi viri incisi, ubi dei adulteri (7), ubi deae fornicantes, ubi sanguis et pollutio, ubi tibiae, ubi saltatio, ubi nuditas, ubi omnis turpitudine. In istiusmodi immundi spiritus requiescunt. Si autem viderit aliquem in habitu pudico et honesto, indutum esse Dominum Jesum, statim dicit; quae dicit permittit: quid nobis et tibi? Non est aptum lumen his qui laesi sunt oculis; ad tenebras enim convertentur, tenebras insequuntur, in tenebris requiescunt. Cum autem spiritus immundus quaesierit in desertis et aridis locis requiem et non inveniit, exierat enim ab homine: *Redeam, inquit, ad domum meam unde exiit* ²³. Domum suam vocat eum, qui voluerit domus esse ejus. Si autem redierit, inquit, spiritus immundus, et inveniit hominem illum paratum sibi: quia enim vidit spatium in malo, non vult jam solus habitare, sed vadit et assumit alios septem spiritus sibi nequiores, et octuplo quantum ad numerum quia pejores assumit. Non enim quantum numeros multiplicat, tantum solum et malitia addit. Ita cum cuperit quis moveri ad cursum malum, aut ad turpem loquelam suam paraverit linguam; invenit spiritus immundus operamentum jam incipiente mala ab homine, et suggerit pejora, et efficit ista quae et videtis. Non enim est quod videtis tantum, sed unusquisque eorum septem et plures sunt. Nam et plures habent daemones. Si quis autem recedentibus daemonebus, sicut ebrietate recedente, voluerit interrogare, si tamen et agnoverit aliquem eorum qui nunc gloriantur in turpitudinibus suis, ipse sit qui faciebat haec, aut fecit, aut locus est; verum efficitur illud apostolicum dictum: *Quod fructum habebatis tunc, in quibus nunc confundimini* ²⁴? Sicut enim nunc videinus immundus spiritus accipientes occasionem, persequi ea quae similia sunt sibi: ita et tunc quia sordida erant vestimenta sacerdotis ejus qui fuerat visus, stabat diabolus ad dexteram ejus cupiens eum nocere propter sordida vestimenta. Stabat autem et angelus Dei. *Et dicit, inquit, angelus Dei diabolo: Increpet tibi Dominus. Hoc, inquit, relictum est ab igne, et vis eum comburere* ²⁵? Et post hoc praecipit angelus auferri a sacerdote sordida vestimenta, et vestiri eum munda. Et sacerdos quidem qui videbatur non aderat; sed constituto eo sibi, videbatur a propheta, et sordida vestitus erat vestimenta, illo forte candida vestito. Et iterum immutatur ejus vestis qui videbatur a propheta, et ille non mutavit qui non erat in visione. Et provenit quantum ad visio-

²⁰ Zach. iii, 4. ²¹ ibid. 8. ²² Matth. xii, 43. ²³ ibid. 44. ²⁴ Rom. vi, 21. ²⁵ Zach. iii, 2

(6) Ms. *Facta autem sunt ista quae vides, propheta.*

(7) Ms. *Ubi dei adulterantes.*

nem, duplicem esse sacerdotem istum. Erat enim et homo ad semetipsum illa, et utique nec sordida habebat vestimenta, neque immutavit eum isto qui in visione erat visus. Agente autem eo et salvo, et agente in his locis in quibus erat propheta, vidit eum, non ipsum videt, et eum præsentem vestitum sordida vestimenta, quas non habebat ille, nec enim erant vestimenta sed peccata. Vestimenta quidem utpote hominis erant candida : ubi autem vestimenta non erant, vestimenta peccata erant sordida. Quia enim peccata erant, sordida vestimenta dicit. Quia autem peccatis delectatur diabolus, adorat per visionem : ubi enim erat nidus, illic sordida animalia : ubi peccatum, illic adinventor ab initio peccati. Objurgat igitur angelus præsentem diabolum, et præcipit mutare vestimenta sacerdotis, et auferri ab eo sordida, vestiri autem eum munda, et interpretatur efficientiam, et dicit : *Eccis, inquit, abstulisti a te peccata tua*²⁶. Si ista circa hominem vestes non erant vestes, sed modo quidem peccatorum insignia, modo autem puritatis : quare ea quæ circa hominem sunt descripta vestimenta non suscipimus, quia circa hominem fuerant quæ et vestitur; quæ autem circa Deum dicuntur vestimenta, contendimus esse vestimenta? Multis deus vobis omnem partem istam Scripturæ. Nec Jesus sacerdos ille aderat illic, non enim aderat : sed nec diabolus aderat, neque angelus aderat, sed totum erat visio. Et sacerdos quidem propter peccatum apparet sordidis vestimentis indutus ; qui non et aderat, nec erat vestitus sordida vestimenta. Et diabolus veluti videtur, quia istis talibus gaudet, et ad istos tales exurgit. Et angelus veluti visus est, ut ostenderetur quia per angelos justis efficitur adiutorium, magis autem pro peccatoribus penitentibus gaudium. Nec enim illud putemus sicut et putamus, quia et in Job libro diabolus aderat ante conspectum Dei, et locutio erat Dei cum diabolo ex æqualitate²⁷. Et dixit Dominus, et dixit diabolus, et interrogavit Dominus diabolum, *unde venisti?* Sed hæc ad auditionem vestram velut composita inducuntur. Totum autem illud est quomodo Job quidem erat vir irreprehensibilis, diabolus autem invidus. Ad istiusmodi et Deus defensor horum permisit diabolum ante conspectum suum. Sed hoc ita est. Vidit diabolus immaculatum : prope- ravit imponere maculam. Quæcunque enim motiones erant diaboli adversum Job, hæc per sermones contextuntur in Scriptura ; utpote si dicebat diabolus ad semetipsum : Si non timerem Deum, auferem omnia quæ habet Job ; abstulit ab eo Deus timorem, et non prohibuit. Contextitur jam compositio libri. Dixit diabolus, et dixit Deus. Hoc est, voluit diabolus, et non prohibuit Deus. Cur autem non prohibuit? Quia non in-

videbat Deus athletam coronam. Ergo cum Scriptura aliquid propter nos loquitur, non nostram infirmitatem Deo forti applicemus. Si enim in corpore et in carne totus conventus demonum legio in Evangelio dicitur est²⁸, et non sustinuit Filii Dei præsentiam ; nam et diabolus ipse in corpore, agente Filio Dei non fuit ausus accedere quando esuriret, et immitteret ei laqueum per ejusmodi : quemadmodum possumus pati et dicere quia diabolus Deo ex æqualitate locutus est? Cui et angelus Dei dicit : *Incepisti tibi Deus*²⁹. Et quid dico angelus Dei? Verus : qui nec verius accepimus virtutem in nomine crucis, ut Imperemus demonibus et diabolo, eosque fugamus. Si igitur nos increpamus, Deus ad colloquationem venit. Et certe si acceperunt potestatem homines Domini calcare viperas et scorpiones et omnem virtutem adversarii³⁰ ; si homines acceperunt potestatem calcare, Deus ex æqualitate loquitur ei qui calcatur? Venit diabolo fortior ; vincens eum ligavit. Leo autem ligatus, nec ut canis potest. Forte autem dices, quia si veniens vicit, vincens ligavit, et ligans dedit calcari, non quidem sit talis : tuæ autem cum esset, sub Job erat : adhuc ille poterat fiduciam habere : nondum enim erat ligatus hominibus. Putas ait lupus potens adversum oves, si autem potens et adversum leonem? ut ita quodammodo comparationibus utamur propter fortio- rem. Non enim ampliorem accepit virtutem a corpore Domini Jesus, ut superaret diabolum. Sed cur ipsa et col- luctatio facta est? Quia enim produxit agnum lupo : lupus autem videns agnum qui videbatur ex consuetudine accurrere, et extra consuetudinem detentus est. Si enim maxime et inimicus vocatur, adversarius diabolus : quia enim et inimici crucis dicuntur homines (8) : non quia inimicus nominatur, jam æqualis est. Non enim æqualiter habens virtutem dicitur adversarius, sed ideo quia non placet Deo ejus malignitas. Non sicut tenebræ videntur lumi ex æquali virtute adversariæ, quia tanta detinent spatia tenebræ, quanta et lumen. Si autem et hoc tale, non ita adversatur diabolus Deo, non ex æqualitate, sed quia Deus maligno non delectatur : et ex eo quod vertitur, et non vult et odit, si tamen ita debet dici, adversa voluntas est, non tamen virtus. Si enim neque ab hominibus est melior diabolus neque fortior, quæ horum probatio? Quid vult diabolus? Perditionem hominum : si correxit homo, fortior illo est. Si autem quotidie spoliatur et denudatur, et evacuator qui hominibus nocere contendit, et non potest, sed nomine Dei et nuncupatione sola, et ab hominibus vincitur : qui ergo non suffert nuncupationem Dei, quomodo virtutem posset sufferre Dei? Et certe nec ipsum Adam provocans vicit, sed suadens et decipiens et fallens.

²⁶ Zach. iii, 4. ²⁷ Job ii, 1. ²⁸ Marc. v, 9; Luc. viii, 30. ²⁹ Zachar. iii, 2. ³⁰ Luc. x, 19.

(8) Ms. *Quia et inimici crucis dicuntur homines.*

Hoc autem infirmitatis est opus. Quantum ad diabolum spectat, nulla sit, inquit, virgo: vincitur autem a tantis. Quantum enim ad diabolum pertinet, ne quidem unus salvatur. At nuptiæ honestæ sunt, et diabolus a tantis est obrutus. Quantum enim ad diabolum pertinet, nullus sursum aspiciat unquam: dirumpitur autem tantos videns. Quantum ad diabolum, ne quidem vestigium pudicitiae vult esse in terra. Feriunt autem qui percutiunt cor errantis. Quantum ad diabolum, nec nomen justitiæ esse cupit. Qui autem dicunt peccavi, illius aures castigant. Non vult pœnitentiam esse, et efficitur pœnitentia. Movet persecutionem, et fiunt martyres. Quanta ejus capita incisa sunt? hoc est ipsius diaboli. Quæ enim inciduntur pro Christo capitis, ipsius capita incidunt, quoties in flamma est missus ante gehennam in gehenna! Quicumque enim facti sunt holocaustum Christo, isti diabolum consumpserunt igni, et alii eum præfocaverunt in mari, alii autem dederunt ejus corpus meatibus fluviorum. Quanti eum torserunt? Etiam ii qui visi sunt superati. Si enim et vicit quorundam corpora, sed non prudentiam et intellectum. Malignus athleta est, et inconsideratus certator. Cum enim videtur ferire alium, semetipsum percussit. Quod habes negotium ad Job, o diabole? Ut quid victus es? peccasti, tace; victus es, quiesce. Sed secundo, inquit, oportet me vinci: non quia hæc voluit, sed quia hæc passus est. Quid intremiscis? Quid times? Job non est angelus, sed homo mortalis, cui collectabatur diabolus invisibiliter, victus autem est visibiliter. Et ne lateat te illius paviditas. Certabatur enim non apparens: et non sicut in stadiis et collectationibus nudi ad nudos certantur, sed latens mittebat, et non apparens feriebat, et percutiens victus est. Job enim ignoravit quis esset qui luctaretur ad eum, sed et putavit et dixit, quia a Deo habet plagas. Alius erat qui pugnabat, et alius qui putabatur emendare. Hoc furtum magis quam lucta est. Adam seducit: ab Job occultatur. Job enim admiratio est ista, quia putans a Deo sibi venire plagas, non conscius autem sibi peccatum, convertitur ad diabolum sagittas quæ ipsius erant. Job enim putans Deum esse qui feriret, et suspicatus est esse a Deo plagas: et putans Deum esse qui feriret, gratias egit in plagis. Magnitudo autem malignitatis diaboli conversa est ad magnitudinem coronarum Job. Si enim sciret quia adversum (9) invidium et inimicum haberet, forte contentiosius egisset et alacrius, aut et contemptibilis. Nunc autem malus canis et malitiosus lupus semetipsum occidit, et pastorem producit, et Job admirationem adauxit. Per ea enim quæ putavit maxime se instigare, per hæc instigatus et victus, et supra omnem spem superatus ostendit victorem. Quis enim et sufferre potuisset sciens suam vitam immaculatam? Sciens conscien-

⁹ Isa LII, 11.

(9) *Adversum*. Pro adversarium.

(10) *Prodit*. Forte prodidit.

Amam ad Dominum religiosam, ad conservos justitiam, videns quia oves quas orphanis occidebat, et tauros quorum carnes viduæ et orphani manducabant, et omnis possessio ejus erat dispensator ad eos qui habebant nihil, in uno momento tanquam a Deo ablata, nonne doluisset? Sed Job gratias egit, puta quia omnia subito abrepta sunt ejus, siquidem et filii. Si autem et filii, ut quid tali morte? Cur in ipsis mensis simul omnes decem oppressi sunt? Et hoc iterum putabatur Deus fecisse. Puta quia omnis facultas et possessio et filii. Quid autem quia et caro ipsius Job expugnatur? Et hæc omnia putata sunt esse a Deo, et per hæc universa Job gratias egit Deo. Non igitur te terreat diabolus: non sit domus vacua, neque illi parata, et non habet hunc. Sit tibi comparatio Job ad victoriam: condiscite per eum inimici infirmitatem. Sed dicis: non enim abducit et adducit loca, gentes, populos quantos et videmus? Adducit: sed et apportat eos qui volunt, fugit autem eos qui increpant. Cum enim dedit ei focum Judas, ingressus est in ejus corde, furatus est, prodit (10). Petrus ei factus est petra: magis enim plagavit quam plagatus est. Sed dicis: non negavit Petrus? Quare? quando necum erat crucis tropæum erectum. Nolite esse timidi, nolite indigni a proavis. Aurum quidem Dei est: dicamus, affers ignem, affers gladium, addentes, omnia possum propter eum qui misertus est mihi. Gladius Jesum non incidit, neque ignis eum consumit, sed incisis aliquando est per clavum. Quid est quod incisum est? Noli ignorare, quia nec in animam ingreditur clavus. Passiones enim corporales corporibus sunt conducibiles. Corpus a corpore patitur: incorporale non ardet, non inciditur. Talis natura non dividitur, non præfocatur. Si enim translaturum fuerit corpus, non est ubi capiat. Sed nolo dicere quod sequitur, quia nec rationis est blasphemiam loqui in Ecclesia. Ea igitur quæ de diabolo non importune occurrerunt, ita quodammodo facta sunt manifesta. Nos autem confidamus in Christo, et confidentes increpemus ei, et increpantes memores simus ejus qui ait: *Exite ab eis et separamini, et immundum ne tetigeritis*¹¹. Quid enim eis et difficiles sumus? quid eis et irascimur? quæ enim pœna alia eis debetur? Si quis eis irasceretur, utique diceret: Spoliare, denudare, deturpare, infrigidare. Statue eum nudum in frigore, facito eum currere aut currum. Laboret ambulans, deturpetur denudatus, dicat turpia. Quid quæris punire eum qui semetipsum damnat? sufficit eis quia non sunt nobiscum: sufficit nobis quia non sumus cum ipsis. Habeant quod habent, quia et volunt. Non (11) habemus quem habemus, quia et volumus. Sed fugiat et mens insanos, et sileat lingua; inde et convertatur ad purum et incorporalem Deum, ad sanctum, et istius chori Dominum. Non eum operiamus cur-

(11) *Non*. An nos?

pore, quia nec palitur : non eum vestimus vestimento, quia nec indiget : non ei offeramus sacrificia, quia nec petit. *Æstima quid dicat. Si dederis ei corpus, separasti ei locum ; composuisti simplicem naturam, placabilem sociati implacabilem. In loco eum qui et a locis liber est constituiti. Si dixeris corpus, dabis oculos, dabis aures circa Deum, et linguam, et sensum, et aëra, et viscera, et nervos, et venas : et ignoras de quo loqueris. Fuge demontiam, ut comprehendas non quantum est natura, sed quantum tibi passibile est nosse. Si corpus est Deus : quis est qui supportat, qui sublatul cœlum ? Antequam ergo cœlum fieret, ubi erat Deus ? Terra ei scabellum est : antequam crearetur terra, ubi erant pedes ? Sed quando dictum est hoc : *Cœlum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum*²² ? Cum Israel magnum quid saperet de templo, adinventens sibi templum. Corripiens enim humiles et admonens, quia Deus templo non circumdatur, tunc dicit : *Cœlum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum*. Hoc ut parvis loquitur. Et quid addit interpretans ea quæ dixit : *Quam domum edificabitis mihi, et quis locus requiescentis meæ*²³ ? Ad hoc illud utile : ad naturam autem nequidem illud. Audi enim illius magnificæ vocis admirationem : *In mundo erat, et, venit ad mundum*²⁴. Antequam enim potaretur adesse, aderat. Non est ubi non est : et quia ubique est, non circumdatur a loco. Si enim in loco erat, in alio loco non erat. Quia enim omnia implet loca, et omnibus separatus est, adest, non adeat : non potes intelligere tu. Hoc enim est quod quæritur : nihil Samaritanum, nihil Judaicum, nihil tale ut dicas : *Patres nostri in monte hoc adoraverunt*²⁵. Hoc enim Samaritanorum est : *Vos autem dicitis in Hierosolyma esse locum*²⁶. Non mihi montes, non templa, non civitatem, non regionem, non locum, nec terram, nec mare, nec aerem ; cum cœlo nihil Judaicum. Bona lex est : iac parvis utile est. Factus es perfectus, formatus es, excusas illud, quod aliquando tibi videbatur civitas Dei, templum Dei, templum Domini. Dicit enim Jeremias : *Templum Domini, si servaveritis, inquit, mandata Domini*²⁷. Decora vox primo testi. Salomon autem edificavit sibi domum, ait : sed *Altissimus, inquit, non habitat in manufactis hominum*²⁸. Altissimus et non in civitate : Altissimus et non in templo. Et dicit per alium prophetam : *Sanctus sum, et non ingrediar civitatem*²⁹. Si autem in civitatem non ingreditur, in templo quomodo habitat ? ut dicatur cœlum sedes, ut non domus putetur et terra scabellum ? Qui autem novit eum qui se genuit, ipse scit et revelat quia nullus eum vidit. Et certe venit Pater, et habitat et inambulat. Et certe illa consequentia non consedit (12) ambulationem. Si enim totum cœlum sedes ejus, et tota*

A terra ut scabellum tactum pedum mensuratum, quomodo potest transire scabellum pedum suorum ? quomodo ambulavit ? sed habitat Deus in animis, habitat et inambulat. Latior enim sinus est animæ, quam cœlum : sanctus in sanctis requiescit. *Indemini, inquit, Christum Jesum, dicit Apostolus*³⁰. Quanti enim induuntur ? quanti et vocati sunt, et vocantur, et vocabuntur ? et unusquisque totum, et omnes totum, et neque dividitur eis, neque inciditur, neque scinditur, et omnibus adest, et ab omnibus separatus est, et omnes replet : quia non est corpus Deus, neque corpus circa ipsum, neque vestimenta. Siquidem et cum in corpore Filius, nec tunc cedit in corpus : sed magis incorporalis natura efficientias fecit corpus sufferre, corpus enim supra flexus non ambulat³¹ : ambulavit ergo Jesus per corpus. Non ergo deitas deducta est a corpore, sed corpus elevatum est a deitate : spiritus enim natura est. Qui autem in corpore adesse dignatus est, simul cum spūto emisit virtutem non incidens a se, et lutum fiebat ex spūto : ex spūto autem et luto oculos qui natura decurrant figuravit : et ab initio intueris totum quidem corpus alleviatum, et vestimenta corporis efficientia : et ad vestimenta, ut videas quia divina virtus per omnes penetrat qui tetigerant. Sicut enim ignis calefacit proxima sibi, et per calefacta his quæ adjunguntur calefactis calorem impertit : ita sanctificavit Dominus corpus quod accepit, et per corpus spūtam, et per corpus vestimenta. Illa enim mulier quæ summitatem sūbris tetigit vestimentorum, fontem insanabilem sanguinis habens, hauri per sūbriam sabbatis medicam³² : a deitate scilicet quæ aderat in corpore : sed vestimenta ejus præsentiam. Neque igitur ipse corpus necessarium habuit : sed quibus erat utile contingere et tunicam et corpus, et per spiritum videre incorporalem Deum, qui ministerio incorporalium dives erat. Ministerium autem audiens non necessitatem audire debes, sed beneficium eorum qui ministrant, non usum tamen ejus qui ministratur : multum enim nos (13) prosumus Deo, quia videmur pro Deo contendere. Nobis enim lucrum est, ut religiosi simus : nobis lucrum est si non perversas habuerimus de Deo mentes, ne et decidamus a Deo. Decidit autem omnis a Deo, qui aliena sapit. De quo si didiceris ita ut est, habes eum : si autem alium pro alio putaveris, eum qui est non habebis. Quia non agnovisti quem putas, non habes eum : quia non est talis quem putas. Non de quolibet certamen est. Irridemus eos et quia ista parva delinquent qui ignorant artes : ubi ars est necessaria, eos qui non assequuntur ea quæ audiunt, frequenter dicentem (14) vides, dicimus, non audis, non intelligis. Igitur de his quæ hominum sunt, culpa est si non

²² Isa. LXVI, 1. ²³ ibid. ²⁴ Joan. I, 10. ²⁵ Joann. IV, 20. ²⁶ ibid. ²⁷ Jer. VII, 4. ²⁸ Act. VII, 48 ; XVII, 24. ²⁹ Oec. XI, 9. ³⁰ Rom. XIII, 14. ³¹ Joan. VI, 19. ³² Matth. IX, 20-22.

(12) *Consedit*. Forte *concedit*.

(13) *Nos*. Forte *non*.

(14) *Dicentem*. Forte *dicentes*.

habuerimus de invisibili Deo. Cum autem quis aut despexerit, aut audire noluerit, aut intelligere minus potuerit, quid putas erit? Noli errare a Deo. Laus Dei, agnitio est Dei. Secundum quod est nobis possibile recedere a consuetudine. Non hominem quæris ut aperias ei oculos (15) et aures, et os et linguam, et manus, et pectus, et pedes, et ponas sub eo sedem, et subjicias scabellum, et supponas terram. Non est ex nobis Dominus, sed nos per ipsum sumus. Vis autem edicere quia non est ex nobis? De Filio ejus cum dictum esset, *Emmanuel, nobiscum Deus*¹⁵; non simpliciter nobiscum est dictum, sed cum in corpore venit Dominus, tunc nobiscum: cum Virgo in utero concepit, tunc nobiscum Deus. Ante istam autem dispensationem, etiam dum esset præsens, non erat nobiscum. Si enim corpus feceris Deum, et corpus plenitudinem cæli et terræ, aut quod superat supra hæc; in ipso ponas cælum, et terram lapideas, et omnia quæ sunt. Si enim ut corpus coextensum est corporibus, primo quidem abstrahere omnia, ut locum habeat Deus. Si enim corpus est magnum: egestatem dico pauperum, non implet omnia: nullus alius habeat locum. Omnia enim prævenit Deus. Et sicut repletum vas fuerit, eo qui præcesserat replente, non est locus ut superimittatur aliquid aliud: ita si Deus corpus est, præcessit autem omnia, non habeat cælum locum ut faciat, neque terra locum; præcessit enim Deus. Si autem est cælum et terra, et mare, et aer, nullus locus est vacuus: neque ex natura eorum corporum quæ insunt, neque ex præsentia Dei; quia per corpora penetrans adest, non corpus ipse est. Siquidem nec si anima nostra esset corpus, poterat esse in corpore. Sicut enim suscipiens aquam non manet quantum erat, sed additamentum auget magnitudinem mensuræ: ita corpus corpori compositum. Et sicut ædificiis, et navibus, et choris, et populis, et civitatibus, et agris, et arboribus, aliud alio additum auget magnitudinem: si autem angustus fuerit locus, quæ præcesserunt, quæ autem subintroducuntur, non habebunt locum. Si igitur corpora adduntur corpori constituto Deo, angelisque Deus, putas non erat perfectus antequam adderetur cælum? Si autem ipse erat perfectus et prævenerat omnia, non habebant locum mare, terra et cælum. Si autem quidem ista sunt, Deus autem ea fecit, et gubernat, et regit; invisibilis est rector invisibilibus aquis superstans. Si enim ipse non regeret, nunquam passa fuisset terra mare, et neque mare terram, adversa et jurgans natura et erigens se, et extollens, et minans, indens et contendens (16); invisibili autem manu sua statutis sibi terminis non transgreditur. Ergo per visibilia invisibilis conspicitur, sicut scriptum est: *Invisibilia autem eius per creaturam mundi ex operibus*

*intellecta conspiciuntur*¹⁶. Quid est, intellecta conspiciuntur? Deus, inquit, intellecta visibilibus. Visibilibus autem dicitur ita sicut scriptum est, *Et vidi visionem Dei: intellecta, utpote suggerente oculis, quæ vidit esse inscripta in operibus ejus. Quæ enim inscripta sunt, nobis necessaria videntur. Cur autem illa audis quæ visibiliter dicta sunt, natura autem vere et principaliter non admittis? Vidi Dominum, audisti: invisibilia ejus non audisti? Audisti quia ille nescio qui vidit Dominum, Deum nemo vidit unquam non audisti? Audisti quia ille novit, neque vidit, neque videre poterit: non audisti, sed audivit eum Filius suus magis? quantum ipse enim novit Patrem suum qui ait: *Neque vocem ejus unquam audistis, neque faciem ejus vidistis*¹⁷. Si autem volueris ex tuis agnoscere Deum, et te et Deum ignorabis: sed sequere humilis, considera ubi sis. O quantum inter te et cælum interest! amplius autem derelinquitur cælum a Deo. Non spatium dico: nihil enim desertum Deo est: in nullo autem retinetur Deus. Forte isti sermones aliam linguam necessariam habent, quia et de alia natura dicuntur. Cum igitur sermones moti fuerint in ecclesia, siquidem de humanis negotiis, unusquisque acutus et acer auditor, et ex quibus patitur, et ex quibus admittit respiciens ad dicentem, et comparans quæ dicantur his quæ agit, et quæ proferuntur his quæ patitur; statim prudens et scrupulosus auditor et agnovit et consensit. Cum autem transmutaverimus sermonem, et ab humanis recesserimus, et ad Deum mentem ostenderimus (17) nostram: isti multi quidem suscitantur, quidam gravantur a somno, alii delirare putant dicentem. Ut autem condicias hoc vitium ita esse, audeat quis honestus Ingressus theatrum dicere vera his qui mendose conflungunt, et assumere constantiam decoram; si autem es in illo decorum est ingredi loco; et incipiat dicere: *Insanitis, o homines: non videtis oculis: surdæ vobis sunt aures. Iste enim qui saltat, ludit vestram cultionem, deturpat ea quæ colitis, mentitur iste, et vos consentitis. Putas patientur, ut impleat accusationem et convictionem, et non ipsius theatri accipientes lapides mittet aut volvet unusquisque, ut ei fuerit virtus, tanquam ad deceptorem et interficientem qui beneficium tribuebat? Si autem et personam comædi, aut illorum qui illi plurimum clamore conauerunt, inducens quis fuerit Ingressus in habitu quidem lupi, incipiat autem dicere: *Est Deus, et iste non in templis, non in simulacris, non in picturis, non in manibus artificum: si dixerit vera apud eos qui meditantur menda (18), putas concedent implere veritatis sermones, non ante sermones obruent eum lapidibus dicentem? Nam etsi talia non fiunt in ecclesiis, tamen cum supra sensibilitatem moverimus sermonem, multi nos***

¹⁵ Math. i, 23. ¹⁶ Rom. i, 20. ¹⁷ Joan. v, 37.

(15) Ms. *Ut apponas ei oculos.*

(16) Ms. *Et minas indens et contendens.*

(17) *Ostenderimus Forte extenderimus.*

(18) *Menda. Forte mendacia.*

derelinquant : et corpore quidem erubescant recedere, mente autem olim dereliquerunt : reputantes apud se, magis autem fraudantes et non admittentes. Est ergo aliquid quod non potest manus tenere : est aliquid quod non potest oculus videre : est aliquid quod non est sensibilitas. Non habes animam? vidisti ista (19)? putas ergo, quia animam non vidisti tuam, non est quod habes? et certe de anima dubius esse non debes si est, sed de corpore. Corpori enim ut sit, præsentia facit animæ : num debes dubitare? Si videt oculus tuus, si gustat lingua et loquitur, et si tangit manus; cur dubitas, et non magis educaris? Ostendo tibi corpus mortui : oculus ei non deest, et non videt; linguam habet, et sermonem non habet; aures habet, et auditum non habet; non gustus ei, non tactus. Insuper quia abscessit artifex invisibilis, et cessarent visibilia operamenta? Nunc corpus : nunc

A carnes (20) vivent; sed anima, et cogitatus, et sensus. Si autem et contenditis esse corpora et carnes Deo, non opponamus ei qui non suscipit, sed sit separatus ut est, sit purus, sit liber corporali affectu ab omni loco, ab omni regione, ab omni natura. Solus enim est in semetipso, solus apud semetipsum, solus reparatus ad se, et cum sit reparatus ad se, complet omnia, sed non corporaliter. Tuba opus est; vox maxima necessaria est : magis autem nec vox, nec tuba, sed mens pura, ut videatur qui non videtur, ut audiat qui non auditur, ut intelligatur qui non interpretatur, et sciat qui non dicitur, ut agnoscat qui non comprehenditur, et sit isti tali Deo per eum qui talem nobis annuntiat et interpretatur Deum gloria, honor, imperium, majestas in Spiritu sancto et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI DE INCORPORALI, LIBER PRIMUS.

Multitudo questionum in his quæ lecta sunt hæc continetur. Et forte cum jejuni poteritis audire et quæ sunt quæ queruntur, et quæ eorum interpretatio habeatur. Queritur enim in his quæ lecta sunt, si Deus in montem descendit Sina, et si circumdatur Deus in monte aut loco. Queritur etiam quæ erat tuba, quæ orq̄ proferebatur Dei. Queritur, cur appropinquantes ad montes (21) in quo erat Deus, interficiebantur, et prohibebatur populus appropinquare. Quid sibi vult columna nubis ubi est Deus? quid etiam mons fumans? Addatur autem his cur si quis vidisset Deum moriebatur, et non magis vivebat. Has omnes quæstiones ambit locus qui lectus est. Orantes igitur ipsum Deum, qui solus potest sua edicere, ita ad solutiones istiusmodi veniemus. Deum quidem circumdat nihil; circumdat autem Deus omnia, non corporaliter. Virtute enim incorporali adest omnibus, ubique præsens est, et ab omnibus separatus est. Non enim ut permisceatur adest, aut ut copuletur, aut ut jungatur; sed liber et separatus adest. Adest autem non divisus, aut scissus, aut segregatus. Neque pars quidem ejus adest, pars autem abest; neque hic quidem pars alia, alia autem pars alibi. Ista enim

C omnia corporum sunt vitia et passiones, et divisiones et partitiones. Illa autem natura libera est a corporibus, non solum ut non sit corpus, sed et ut non habeat corpus. Nec enim ut anima incorporalis quidem est, circa corpus autem quodammodo est, aut corpus circa ipsam, aut quomodo quis vult dicere : neque hoc accipiendum de Deo est, quia neque corpus est Deus, neque corpus circa ipsum, neque in corpore est ipse. Et quis corporibus innutritus forte suspicabitur, nihil esse eum, qui non tenetur, nec videtur, nec aretatur, nec tangitur. Sed conversus edoceatur naturam negotii, quia quæ videntur, et tactibus incurrunt, et cogitationibus amplectuntur, vere nunquam sunt. Si autem et transferatur et transmutatur, et scinditur, et dividitur, et putrescit, et nunquam ipsum (22) accipit statum. Quibus enim proprietas est, minoratio tota videtur : quid enim proprium est corporibus nisi (23) veterascant? Si enim esset corporum natura perfecta, non indigeret istam additamenti mensuram. Ita enim corpora infirma sunt, et illa maxime quæ videntur fortissima esse, quia adjuvare se non possunt. Si enim pulsus fuerit lapis, et semel acceperit initium ut cadat, et coeperit comminui, non potes-

(19) *Ista. Forte istam.*

(20) *Nunc corpus, nunc carnes. Forte, non corpus, non carnes.*

(21) *Montes. Pro montem.*

(22) *Ipsam. Ἀτόν, eandem.*

(23) *Nisi. Forte, nisi ut.*

revocare suam ruinam; et si scissus fuerit non conjungitur, et divinus distat a semetipso. Ita et de montibus efficiuntur incisiones et ruinae; et quanto majora sunt quae scinduntur, tanto magnae sunt et ruinae. Et non in crassitudine virtus est. Si autem oportet et ipsorum corporum scrutari naturas, secundum propositam quaestionem consequenter videbimus, quia et ipsorum corporum subtilitas quae putantur esse infirma, fortiora quodammodo apparent: ut puta quod dico, terra aquis est crassior, aqua a terra minus crassae habentur. Sed cum terra incurrerit aquam, dissolvitur: cum autem aqua apprehenderit terram, penetrat eam. Et quod patitur terra ab aqua, hoc patitur aqua ab aere. Quid enim improvectiones (24) istae ostendunt? hoc unum maxime, quia ad incorporalitatem et ad levius corpus, majorem imponunt virtutem subtilioribus. Aer enim per aquas penetrat; penetrat autem ita ut vim faciat aquas emitti per se ad superiores partes, quod ejus non est naturae. Et si quis voluerit hoc nosse, quia non detinentur superna ab his quae deorsum sunt, si quis repleverit aere utrem, eumque demerserit in aquam; et certe cum sit pellium natura crassior et gravior magis quam aer habetur, aer quaerens suum officium et regionem, neque cum gravissimis utribus detinetur, sed scindens aquas sursum educitur cum gravibus per aera. Iam igitur passionem quam aquae ab aere patiuntur, et aer ab igne sustinet, et testis (25) sermonis flammæ sunt et lucernæ. Ideo enim attenuatur flammæ summitas, quia incidit istum ambientem aerem. Et videtur quidem ignis a videntibus, agnoscitur autem ab his qui possunt ejus naturam videre, quia ad suam festinat regionem, ad superiora scilicet. Iste igitur subtilissimus ignis eum sit unus e corporibus, proximus est incorporalibus. Intuere enim quantas habeat proprietates adversum cætera corpora. In certis enim corporibus condiscamus imperium esse subtilium ne crassus effectus cadat sicut et corpora crassa: sed mentem ad lætitiā: corporibus quidem sis liber, ad incorporea autem festines. Ignis igitur primo quidem dicam idem gloriæ est supra omnia corpora, et illuminat alia: se autem non facile ad alia tenebrat. Penetrat enim per omnes, et dissolvit omnia corpora. Quanquam enim petra ita est dura, aut quae potest confabulata (26) flammæ non ostendere fortiolem esse flammæ virtutem a sui natura: emollitur enim et ferrum per ignem, probatur et aurum, colatur argentum, conficitur plumbum, et omnia quae putantur fortiora esse corpora, igni cedunt propter subtilem ignis naturam. Denique si profeceris lapidem in flamma, transit quidem, sed non per flammam. Fu-

git enim flamma eum. Si autem ignis confabulatus fuerit lapidi, per totum lapidem penetrat. Ita et si ærumentum immissum fuerit in igne, aut ferrum, aut ipsum aurum, immutantur colores omnium, et ad ignis transferuntur colorem et magistrum (27): quodque eorum ignis, aut hoc quae dicitur et calore et fulgore et omnibus proprietatibus ignis. Quia autem ignis ad aurum non cadit, aurum autem calefacit; manifesta est eminentia. Et quia ignis non dissolvitur a petris, dissolvit autem petras; aperta est virtus. Et quia ignis non detinetur ab aere, scindit autem et sursam currit; apertum imperium est. Et quia urget sursam fieri, et positione est et virtute et colore fortior. Sed forte quidam jorgiam aquarum adversum ignem videt, quia ab aquis extinguitur ignis: quod quidem recessio magis ignis est quam corruptela. Sicut enim a tenebris non consumitur, sed cohabitare iisdem non patitur. Immutemus autem, et videamus cum aqua in vas fuerit immissa, et oblatum vas fuerit igni, quis a quo istic consumitur, quid autem veluti poenas sustinet, et sonat et bullit. Ignis enim nunquam a frigida aqua factus est frigidus: aqua autem frequenter et semper, ut ita dicam, ab igne efficitur calida. Ergo et istic, quia aqua assumit calorem, ignis autem frigidorem non admittit: consumitur autem aqua amplius calefacta, ab igne, et fervens utpote et emissa et ebulliens, fugit partes vasorum ad quas propinquaverit ignis, et urgetur effugere e vasis et effundi. Non enim potest ignis sufferre cruciatu. Ergo in istis omnibus subtiliora corpora fortiora sunt cæteris: secunda autem ea esse virtute, quae minus habentur in subtilitate, et secundum competentiam uniuscujusque usque ad quantum. Ut autem et ista addantur, flamma incisa non inciditur. Sed et si volueris assumens ferrum, aut aliud aliquid quod videtur incidere, et ad alteram perduxeris partem per flammam, manet tota, et incisionem non suscipit. Si autem non intellexistis quod dictum est, transeamus ad radios solis: istos si voluerit quis incidere gladio, in inferiori parte non invenientur: sursum enim remanent non incisi. Ita et flamma, ubi ejus fuerit radix, illic tota colligitur. Non est enim videre partem flammæ superius gladio incisam remanere, partem autem inferius, sed tota ad semetipsam conjungitur. Lignum autem et terram, et saxa incidentes dividimus a semetipsis, et disjungimus partem a parte: forte autem incidimus et aerem, sed ejecto eo quod incidit, statim ob subtilitatem sui semetipsum conjungit. Gladio enim, aut ligno, aut lapide, per quae incisio efficitur (per multa enim admittit ratio fieri incisionem) sublato, aer propter subtilitatem sui

(24) *Improvectiones.* Forte in voce hac perperam additum *im*, ex vocabulo præcedenti geminatum.

(25) *Tesis.* Forte, *testes.*

(26) *Aut quae potest.* Forte per interrogationem, *Aut quae potest confabulata (δημιουργαζοζ sociata) flammæ, etc.?* Sic post pauca, *si ignis confabulatus fuerit*

lapidi, et infra de incorpor. lib. 11 sub fin. si confabulatus terra fuisset (ignis).

(27) *Et magistrum.* Forte sic legendum, *et magistrum quodque eorum ignis etc. καὶ δέσποζον (dominans) τὸ πῦρ*

conjungit partes incisas. Si autem hoc propter invisibilitatem minus agnoscerit, in aqua agnoscerit quod dicitur. Cam incisam fuerit aqua, aut scissam per lignum, aut per aliud aliquod operimentum (28), post autem si abstuleris id quod incidit, urgetur aqua ad conjunctionem sui: est enim aqua a terra subtilior. Terra enim ita sibi ut aqua adjevare non potest: et ex hoc appareat, quia quae dicuntur fortiora corpora, ista multo magis sunt infirmiora, et non in magnitudine est potentia. Quid enim tantum habet mons, quantum habet margarita ad pulchritudinem? magnitudo enim calcatur, in brevi autem pulchritudo requiritur. Sed transeamus a primis quae dicuntur corporibus, terra dico et ignis et aqua et aeris, ad ea quae ex his sunt composita et videntur omnia ex his habere, calorem dico et humorem et crassitudinem et subtilitatem et alia; et videamus si est in his stabilitas, si est mansio. Et ne quis putet materiam introduci sermone, aut quomodo introducuntur elementa, quibus et inducuntur. Sed illud dico, quia in corporibus quae moventur: motionem autem dico istam, quae naturalis est eorum qui habent ut crescant, qui habent ut minuantur; eorum qui fructum afferunt, eorum qui moventur a locis ad loca, animalium utpote et arborum et hominum. Varificatum enim est corpus et compositum. Compositum enim est et Salvator (29) per incorporeales virtutes. Neque enim arbores sibi et ipse statuit tempus ut floreat, non magnitudinem foliorum, non tempus frugum, non compositionem eorum quae figurantur, non ea quae intus sunt ad custodiendum, non quae foras sunt ad tutelam. Non enim in arborum est potestate, de his quae sunt in arboribus. Si enim et in nobis rationabilibus non est potestas mensurarum, non aetatum, non membrorum, neque quando debeat procreare, aut nasci, aut crescere, neque usque ad capillos: non solum ut quando floreat, et quando debeant, qui necdum venerunt ad florem; sed neque de eo ut transferat colorem, et a nigro veniat ad album, est in nostra potestate, quae cogitatum possidemus et sensum: si igitur et quaecumque in nobis sunt naturalia, non sunt nostrae potestatis, quanto magis in irrationabilibus animalibus, non sunt in ipsorum potestate quae sua sunt? Magis autem hoc in arboribus non est et plantis. Et tamen in his quae sine anima sunt, hoc est in arboribus istis et plantis, mensurae, magnitudines partibus, et ipsi omnia arbori et plantae, et foliis ejus et fructibus, et compositionibus habentur. Quarundam enim fructus sparsi sunt, alius in alio

A rame potius (30). Quibusdam autem compositio est in butronibus (31) conjungi, et immutatio colorum in lisdem est, et ipsius (32) generis, et ipsius speciei: quorundam quidem manducantur ea quae a foris habentur, quorundam autem ab intus sunt quae comeduntur. Et multa est varietas annuntiationum per omnia sapientis sapientiam, et ipsius operis disciplinam. Tamen in istis corporibus quia officia quaedam et ordines conspiciuntur, et mensurae, et tempora, et agnitiones, ut emolliantur cum incipiunt fructum afferre; proficiunt enim etiam si floruerit ad fructum, et educantur, et sensim accedunt, et ad tempus occurrunt; nunquam autem essent ista quae sunt, nisi ea incorporalis quaedam virtus figureret: ita et in animalibus leges praecipuae sunt, ut ab equis equi, et ab unoquoque genere genus proprium, similia a similibus; et mensurata est concupiscentia animalibus. Non enim in omni tempore animalibus est communicatio, sed tempus statutum est et agnoscerit. Et masculi tunc moventur, et feminae tunc patiuntur, et transit tempus, et emortua est in irrationabilibus concupiscentia. Et ubi tanta varietas est, nonne confessibile (33) est ignorari ab irrationabilibus quae sunt? Tamen agnoscent quomodo reguntur et adducuntur, et ubi oportet seminari, et ubi conveniat commendari: et ignorantes quod futurum est, nihilominus tamen legibus suadentur. In matricibus autem nec rationabiles mulieres norunt quid efficiatur. Tamen et irrationabilibus figurantur, et nullus emovet ut non moventur extra mensuram, neque ut illud manducet, et ab illo se absteineat. Nonnunquam enim et minantur plurimum, et currunt quae conceperunt, et custodit ea quae custodit. Apud nos enim quia adjuvat ars naturae, immutatum est a natura adjumentum. Ubi autem nihil coefferit ars naturae, totum adjumentum custoditur. Multa enim sunt quae videntur in aliis animalibus, quae nos non habemus. Nobis enim neque tales cutes, neque tanti capilli sunt, quanti et illis. Ars enim vestiens ea, complet quod videtur deesse naturae. Non operimenta sunt lisdem; sufficiunt enim pili. Non opertoria; amicta est enim pars quae his indigebat. Sufficiunt quippe illis capilli et pro domibus et tectis, et tunicis et palliis et operimentis; et unicuique animalium pro sui natura et opertoria data sunt. His enim qui minus poterant sustinere frigidorem, apertiores pili et longiores indulti sunt, aliis lanæ: et unicuique separata est esca et immissa, et circa illam escam illa alacritas. Quae enim excusat (34) cervus, hæc persequitur leo: et varia proposita est magni

(28) *Operimentum.* Lege *operamentum*, quae vox interpreti nostro familiaris pro eo quod est *instrumentum*. Sic supra col. 1099 A: *Prouenit autem istum portare mellicinilia operamenta*; et col. 1127 B: *Cessantur visibilia operamenta*: Adipsam passim reperias.

(29) *Salvator.* Forte, *salvatur*.

(30) *Potius.* Forte, *positus*.

(31) *Butronibus.* Deducta vox ea videtur a Græca

βότρυς *racemus*. Certe sententia hujus loci videtur eadem esse quae illius apud Plinium, lib. xv, cap. 28: *Dependent alia pediculis, ut vira; alia racemis, ut uva, palma*.

(32) *Ipsius.* Αὐτοῦ, *ejusdem*.

(33) *Confessibile.* Confessum, compertum. Ut supra not. 47, *inimici confessiles*, aperti, professi.

(34) *Excusat.* Id est *respicit* sicut notavimus col. 1101, not. 68.

Dei mensa, plena quidem omnibus, conveniens autem unicuique naturæ. Et est admiratio. Numeri enim mensium matricibus et Irrationabilibus positi sunt. Et quis non stupeat, quia in tempore isto concurrunt, cujus exitus fructum apportat, cum asperitas hiberni transierit? ut non tenera adhuc constituta quæ nata sunt in domo non confosa, asperitatem autem hiemis incurrentia perirent, et deficeret genus, si ita frigore gelidæ hiemis interficeretur. Sed leges statutz, et fines sunt positi, quando seminare deberent, et quando fructum afferre. Et neque illis opus est obstetrice, neque arte istiusmodi, neque ut cadat et jaceat: sed statim ut enixa fuerit stat, statim ut natum fuerit pecus exurgit, et agnoscit Irrationabile animal quod ejecit e matrice, et quod non viderat ut sciens mater agnoscit, et progenies ad matrem convertitur quam nesciebat. Et cum adsint (35) ipsius generis alii, non erat Irrationabilis ad modicum, et statim agnoscit matrem. Agnoscit autem et sui generis: non ignorat etiam et quæ sibi adversa sunt. Accipiamus enim gratia comparationis unum ex his, et videamus. Cervi capreolus statim et natus fuerit currit ad matrem, et quærit non unde processerit, sed unde pascatur. Illa autem quæ antea non dederat mamillam, agnoscit ejus qui natus est alacritatem, et aptat natæ mensuram volenti contingere ut pertingat, matri autem quæ præbet ut suscipiat et pascat. Cur autem non abiit ad aliam similem? Cur ipsius naturæ alia non suscepit? Cur non ad os patris perrexit? cur non offendit ad latus, sed mamillam quærit? quo edocente? quo suggerente? Unde autem et agnoscit quid habeat mamilla? unde novit quid operetur foras mamillarum? quis ei dixit, quia fontes mamillæ sunt? Nam et cum ceciderit in terra, statim stat, et neque cornua pertimescit cervorum talia et ita terribilia, neque perturbat eum immutatio gregis. Si autem apparuerit catulus canis, statim ab eo qui natus est agnoscitur, quia impugnator est ejus. Et si simulans homo imitatus fuerit vocem canis, statim et antequam videat, imitationem audiens, vocem fugit. Quis ergo in Irrationabilibus sapiens? et certe nos qui videmur et sumus rationabiles, statim natî nihil horum habemus, quod est admiratione dignum: cur infans matrem ignorat, et patrem non agnoscit? Neque a se pergit (36) ad mamillam, neque aliquid istiusmodi facit. Quia enim est sensus in matre, et tutela in patre, et ars in obstetrice: ut appareat providentiæ dispensatio, ubi ista desunt, natura complet: ubi autem ista abundant, natura cedit. Non enim statim surgit infans: habet enim manus quæ portant: necessarios capillos non habuit: pilli enim ovium necessaria complent. Quærito autem et ipsam positionem fontis oceanum qualis apud nos, et qualis apud Irrationabiles habeatur. Quia enim erectus noster est status, quia in inani os portamus, superius constituit et

A mamillas, quadripedibus autem in aliis infixit locia. Quid autem dicis quia unumquodque animal, statim ut natum fuerit, quantum est tantum est, magnitudine dico, sed quod nihil amplius assumit ad mentem. Habet enim sensibilitates suas, habet capillos; et quia nihil apud eos pretiosum est, ideo totum statim in eis effusum est: sicut et infructuosis arboribus statim concurrat et effunditur magnitudo. In fructiferis autem sensim proficit augmentum. Ita et rationabilibus non statim efficitur ut crescant, non statim status, non statim esca. Siquidem mæ margaritæ in facie reperiuntur terræ: sed post tantas difficultates quod pretiosum est invenitur. Tamen quod properat sermo ad semetipsam dicimus quia neque Irrationabilibus. Si enim nossent, forte quidam ausus fuisset, et diceret ipsorum esse opus. Quia autem ignorant quidem, efficitur verò; tamen quia sunt corpora, et figurantur in matricibus, et crescunt post matricem; quærentes invenimus quia præsentia corporalis animæ ex matricibus exeunt, et post egressum pascuntur, et crescunt et moventur. Si autem quis dubitet, consideret corpus unde recessit anima, et sciet cujus præsentia sunt opera ista. Ergo et corporibus ut sint et crescant, et maneat et non dissolvantur, præsentia animæ præbet, impertiens quæ non habet corpus. Cum enim non pascatur pascit; cum non crescat, corpori præbet ut crescat: cum colorem non habeat, præbet colorem: cum non transeat a loco ad locum, ex loco ad locum transmutat. Et hoc ipsum quod videtur esse corpus, per animam est quod est. Recedente autem anima, statim convincitur corpus, statim dissolvitur, statim defluit, spargitur, obputrescit, emoritur, infrigidatur, immutat colorem. Non ejus oculus videt, et non movetur manus, non pes, auris non audit, lingua non gustat: et si immiseris escam vim faciens, non efficiunt operamenta quæ intus sunt: recedente enim artifice stant. Et capilli etiam non adducuntur, et moriuntur, et unguis jam non crescentes, et omnia otiosa sunt: sicut fabri ant alterius artificis, si recesserit artifex, operamenta jacent quidem, indigent autem habentem animam. Statim enim est videre fœda corpora morientium animalium putrida, neque ut contingantur apta: nec enim et ad escam sunt conducibilia: ita anima recedente non sint utilia ad ea quæ suæ naturæ sunt. Mirari enim est et illa, quorum anima languore aut dissolutione istiusmodi recedit. Si autem et recedere oportet dici animam Irrationabilium, horum mortificatio immutata est a statu illorum quæ occiduntur. Quæ occiduntur enim alia sunt et calore, alia sapore, alia et odore, alia manducatione. Illa autem quæ moriuntur et non occiduntur, et in ipsa morte habent immutationem sui. In tantum enim demonstratur quantum potest præsentia animæ, quia et vox subito recedit, et tanquam vestigium quæ in iisdem est vitæ relinquit. Quid autem dicas

(35) *Ipsius. Ἀποῦ, ejusdem.*(36) *A se. Ἀποῦθεν.*

de nostra anima? sed non est rationis ita nos injuriam facere pretiosæ animæ. Si enim voluerimus in isto brevi spatio horæ movere de ea sermonem, et transitorie ejus memoriam facere, inimici magis videbimur nostræ animæ quam amici. Sed ait sermone quidem mensura, animæ autem rationabili

A decess honor. Et autem qui creavit corpora et animas, et rationabiles et irrationabiles, ab omnibus simul, et qui non loquantur, per unum, per quem et omnia constituit, sit gloria, honor, Imperium, majestas, cum Spiritu sancto, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen

EUSEBII PAMPHILI DE INCORPORALI ANIMA, LIBER SECUNDUS.

Reliquis, quæ de incorporali refectione hesterno nobis resederant die, hodie secundum consequentiam sermonis *iter perfruemur* (37). Solitum enim et his est, qui corpora pascunt sua, cum non suffecerint ad sumendum plurimis ad refectionem appositis: manducantque diem quantum possunt (38), recondunt autem sibi superflua in alteram refectionis diem. Forte autem non eadem imago convenit nobis. Non enim ea quæ resederant proposita nunc sunt, sed sint ea quæ præcesserunt non esca, sed gustus: nunc autem, ut ita dicam, ipsa relectio. Motus enim nobis est sermo de monte Sina, in quo dicebatur fumes fuisse et ignis et procella et tubæ et voces a Deo ⁴⁶: quæ omnia magis quæstiones movebant. Videntur enim ista non consentire incorporali naturæ. Quia igitur domestica efficitur satisfactio, cum a communibus et apertis fuerit mota, ideo in commune de incorporalibus movimus quæstionem. Accipientes enim corporum naturas discrevimus, et ostendimus quia non ut putatur crassiora fortiora sunt, sed secundum competentiam uniuscujusque corporis, quantum unumquodque subtilius est, tantum et fortius. Istinc promoventes venimus ad naturam, a natura ad irrationabilium animam. In quo loco comprehendit nos vespera, et collocavimus mansionem. Quia ergo successit jam lumen, exsurgentes teneamus consequentiam eorum quæ rursus ambulantes transivimus. Secundum consequentiam igitur et ordinem initium sit sermone, quæ hodie de nostræ animæ dignitate dicemus. Sicut enim a corporibus ad naturam, a natura autem ad irrationabilem animalium venimus animam, ita promoventes et transcendentes, ab irrationabilium anima ad rationabilem pervenimus, ut exerciti in corporibus primum, ita veniamus ad incorporalem animam: et ab anima ad incorporalia. Et ita non subito ad puritatem Dei accedentes, ex fulgoribus qui inde sunt obtenebremur. Decet enim taliter, ut anima prius semetipsam

B agnoscat. Incongruum est enim, ut de aliis quidem curiosus requirat, semetipsam autem negligat, cui proprium corpus est. Quia enim posita est veluti in mediis gradibus, aliis quidem præcellens, ab aliis autem deficiens, forte agnoscens semetipsam, despiciet quidem minora, protendetur autem ad ea quæ supra se sunt. Accipiamus igitur ipsius animæ dignitatem, et efficientes ejus, ex quibus cogitat et agit, operatur et donat corpori, et ex quibus ei adversatur utilissime, et ex quibus de Deo cogitat et sapit. Accipiamus autem et testimonia ex his quæ videntur, et a Scripturis. Et primo, quia quidam putant animam nostram non solum cum corpore esse, sed aut corporalem, aut corpus: multis autem sanguis putatur et nostra anima esse; dicimus de his primum; et quia ex Scriptura circumveniunt animam tanquam sanguis habeatur, ex ipsa Scriptura ejus separemus dignitatem. Irrationabilium enim animalium animæ uno præcepto cum corporibus figuratæ sunt. *Dixit, inquit, Deus, producat terra animalia quadrupedia* ⁴⁷, et quæ sequuntur. Uno sermone genera animalium universa et corpora et animas fecit, et non discrevit. Et iterum, *Producat aqua*. Etiam si hoc primum positum est ait: *Producat aqua natantia quæ in aquis sunt, et volatilia celi quæ in aere* ⁴⁸. Propinquior enim genere aqua aeri est. Repletur enim aer aquis per nubes. Colata autem aqua transmittitur ad aerem et nubes adunat, et veluti immutatio quædam est aquæ ad aerem et iterum restituit. Unde et quæ facta sunt ex aqua veluti ex crassiori natura, quædam quidem remanserunt in aquis, alia veluti ad congenerem aerem transmissa sunt. Sed non de his nunc sermo est nobis. Sed quia aliorum quidem animalium animæ diversæ uno præcepto cum corporibus factæ sunt: homo autem neque cum aliis animalibus, neque ante alia factus videtur: et cum aliis quidem non est factus propter pretiositatem; ante alia autem non est creatus propter tutelam Dei. Quia enim

⁴⁶ Exod. xix, 16. ⁴⁷ Gen. i, 24. ⁴⁸ Ibid. 20.

(37) *Iter perfruemur.* Forte *iter* vox fuit compendio scripta in ms. pro *iterum*.

(38) Ms. *manducant quidem quantum possunt.*

incipiebant ei subijci omnia quæ facta a Deo sunt ; A go autem necdum vivens , et jacebat quod factum est ut operamentum : requirebat autem artificem , non intellectu aut effectu , sed necessitate poscebat. Scriptum enim est , quia post hoc : *Inspiravit in eam Dominus spiramentum vitæ ; et factus est homo in animam viventem* ⁴⁰. Et iterum , *In spiritum vivificantem* ⁴¹. Ergo ab initio separatim quidem corpus , separatim autem anima facta est. Et corpus quidem sine anima non vivit : cum autem ingressa fuerit anima , tunc efficitur homo in animam viventem. Et quis comparabit opportune corpus quidem nubi , animam autem immixtis a sole splendoribus ? immutat enim nubis colorem , immutat ejus effigiem , sed non vivificat. Quære ergo quomodo accepit Deus limum terræ , et quomodo inspiravit Deus. Accipit enim sine manibus , et inspirat sine ore. Cur ergo accepit ? ut appareret quia non ab alia creatura est homo , sed a conspersione fermentum. Cur autem et inspiravit ? Pro eo ut dicat , quia iminuit. Si enim corporaliter acceperimus quod inspiravit Deus , ut a Deo pars efficeretur Dei inspiratione ista , et dividimus indivisum. Et quemadmodum possibile erat peccare eos , qui a Deo ut pars ejus erant separati ? Ita ergo ex creatura quidem ipsa statim separatim est nostrum corpus ab anima nostra. Anima autem omnium animalium quæ ab hominibus manducantur , dictus est sanguis , non tamen hominis. Sed cum diceret homini Deus , ut prius effunderet sanguinem , et ita manducaret ; de animalibus iste ejus erat sermo. Ab initio ergo creaturæ , ita melior est nostra anima a corpore , et separata est. Ut autem veniamus ad ejus dignitatem , scrutantes scrutemur quia corpora non germinant , sed arbores et plantæ acceperunt germen , et augmentum , et escam , quàm non habebant saxa quæ vere sunt saxa. Germinare enim et crescere , et imbribus nutriri non habent , sed hæc acceperunt plantæ et arbores. Et ne quis producat contradictionem , si aliqui lapides crescunt in mari , sive nigri , sive rubri : illi enim plantis magis similes sunt quam lapidibus : incisus enim cum fuerint , tunc lapides efficiuntur : in quantum autem stant naturæ legibus , et radices emittunt , et pullulationem operantur , et incrementum accipiunt , et ramis annuntiant affinitatem. Ergo plantis et arboribus ista adduntur , quia habent ut germinent , ut procedant , ut crescant , ut pascantur. Animalibus autem id inest quod inest , hoc est ut nascantur , et crescant , et pascantur. Juncta autem iisdem est et proprietatis additamentum sensibilitas. Est autem hoc in lapidibus ut sint , sed non inest eis ut crescant , et additamenta sumant , quod est in animalibus omnibus. Esse autem inest saxis et terræ : germinare autem et crescere , et augeri , quod erat arborum , non est in eis. Additamentum autem eorum separatim est sensibilitas , utpote quæ in animalibus habetur. In

⁴⁰ Gen. 11, 7. ⁴¹ Gen. 1, 4. ⁴² Gen. 11, 7. ⁴³ ibid. ⁴⁴ ibid.

(39) Forte, *Varificatum*. ut supra col. 1131 B.

(40) *Et jam. An etiam ?*

nobis autem omnia quæ prædicta sunt habentur. Additam autem nobis est quod nostrum est proprium, et quod nobis provenit, ut deorsum quidem habeamus omnia quæ habent ea quæ sub nos sunt; extrinsecus autem nostrum quod est proprium, sit in nobis cogitatus et sensus. Iterum ea quæ post nos sunt, statim irrationabilia animalia cogitata a nobis relinquuntur et sensu. Habent autem omnia, quæcumque habent, minora. Illis enim et quod suum est inest, sensibilitas scilicet. Iterum arbores et plantas relinquuntur quidem a cogitata nostro, relinquuntur autem et a sensibilitate animalium. Habent autem sua proprietatem adversam saxa et terram, germinationem scilicet et augmentum, et crecibilitatem et escam. Fex autem, et quæ putantur fortissima, petræ, inquam, et terræ, hoc ipsum sunt corpus; non præducuntur, non crescant: si enim et crescant, ita crescant ut nec sciatur quia crescant. His ita a deorsum usque sursum, et a sursum usque deorsum separatis, agnoscamus quia nos quidem sumus in commune, sicut et terra et lapides: coextendimur autem et plantis et arboribus. Habemus enim ut et nascamur et crescamus et pascamur. Transcendimus autem et irrationabilia animalia cum sensibilitate. Transilimus etiam et ab his: habentes quod est præcipuum, rationalis quippe vitæ cogitatum. Nihil autem præscribitur a communibus; ut puta, si quis voluerit hominem aliquem separare ab altero, non debet dicere: Ille qui duos oculos habet aut duas aures; neque illa quæ in commune sunt et aliis, sed illius hominis quod est præcipuum ad agnitionem. Esse enim non nobis solis est, et germinare non in nobis est tantum, et manducare non hominum solummodo, et crescere non nostrum est tantum, et sensibilitatibus uti non nostrum est solum; sed quando nos at ubi, in sermone, in cogitatu, in rationabili vita, hoc homo est, hæc imago, hoc est secundum imaginem, hoc est pretiosum, hoc imperiale, hoc est quod tenet per animam. Per hæc agnoscitur et pudicitie honestas. Et certe caro contrarias suggerit motiones: utpote irrationabilium ad communicationes: sed animæ cogitatus gubernans motiones concupiscentiarum, et asperitatem libidinum regens, ostendit quia anima a corpore separata est. Si enim corpus turbatur, movetur, fluctuatur a concupiscentiis, anima autem gubernat: corpus exsultat escis, anima autem cogitatu refrenat corpus: corpus expellit escam; evacuat enim, et vult iterum adimpleri: anima autem sub spe religiositatis retinet desiderium: corpus sitit; anima mensurat quod ei est utile: corpus movet fluctus, anima autem tranquillitatem adducit. Corpus sola quæ sunt quærit, et non quæ sua sunt tantum, sed et supra ea quæ sua sunt. Si enim non adesset anima mensurans, posset aviditate escarum corpus corrumpi, et a potatione crepare su-

perflua; sed tantam anima corpore fortior est, quin et corpori mensuras ad salutem ponit. Et primo quidem ostendit quæ ad sumere, et a quibus se abstinere, et ea quæ licita sunt manducare, quando, et quantum, et quibus horis, et quid debeat ante escam operari, et quemadmodum moveri desiderium escarum, et quemadmodum servare escam ingressam, et quomodo reficere operamenta: ut non ex abundantia motione confusio fiat ejus qui pascit. Et potuisset utique corpus corrumpi nisi ademet anima, permittens quantum deberet, et continens quantum oporteret, et mensurans et permisceas, et ætatis semelipsam extendens, et iterum colligeas non magnitudine dico, sed mensuris. Quoties enim irascitur corpus quia derelicta est esca quam libenter sumebat, et iterum volebat, et non permisit animæ cogitatus? Quoties accensa est concupiscentia, et voluit esse sua aliena, et accensa est, et arsit flamma? sed sensus forans exstulxit motionem, et marcidam flammam effecit, et ostendit homini ratione quia homo est, et non irrationabile pecus. Non sumus inter greges ad communicationes, sed nuptiæ apud nos, et in domibus, et successiones et cognationes habentur. Compatimur enim alteri, et congaudemus. Cogitatus enim conjungit, et separata nuptiæ apud nos sunt. Separavit enim hoc ratio sensus: et quod est admirabile, quæ non est visa ei qui non est visus, aut alibi nutrita ei qui alibi est educatus, subito tradita conjuncta est ratione et sensu et cogitatu, et præhonoratus est qui accepit et patri dilecto, et matri amicæ, et omni cognationi. Non enim mihi nunc indocetur eorum qui adulterant nummum (41): quia nec a cæcis agnoscitur oculi virtus, neque a claudis ambulatio recta, neque ab adulteris nummi figuratio vera. Sed nuptiæ sint nuptiæ, quæ terminis rationalis a cogitatu sint honoratæ. Duo enim sunt unum, quia ex uno facti sunt ab initio duo. Et quis poterit exhibere eorum qui salvantur figuram, pulchritudinem, speciositatem, quibus tristitibus consolatio est? partiontur enim, et alterutrum onera portant, et alius pro alio sollicitus est, ut non tristetur nec doleat, ne, si non videat tristem, iterum tristetur. Aut enim figuratur tristitiam, aut pellit. Cum autem incurrerit aliquod gaudium aut lætitiâ, videbis ista duplicia. Sicut enim compatiuntur sibi in multis, ita et collætantur. Cogitatus itaque etiam fortissima nobis animalia subjecit. Comprehendit enim et velocia, et tarda domuit et subjecit. Descendens autem in mare, necessaria nobis ad usum eduxit; et ad aerem perveniens, inde ea quæ videmus et manducamus deposuit. Decerpsit etiam ab arboribus et plantis, et a terra et ab animalibus necessaria, et partitus est, et omnia nobis ob unam sensus rationem paravit. Nullum enim animal ita est forte, ut cogitatu sit fortior: siquidem nec penna huic velocior invenitur: sed quanta carni nostræ ob infir-

(41) Ms. qui adulterant nummus.

mitatem deesse videntur, hæc fortiora efficiuntur A virtute sensus et cogitatus. Non potest nostra aspiratio plurimum contueri in mari. Quid ergo? num aufugit nos mare? Nonne ei (42) maris profundum cogitatus invenit, ut nunc quidem funes in mari deponeret, nunc retia expanderet, alio autem tempore alia machinamenta immitteret? siquidem et per cannas ad profundum pervenit, et per setas operatur. Jam autem et margaritas scrutans invenit, et spirationi nostræ deposuit oblatum. Et primo quidem, quomodo intellexit ea quæ in profundo maris sunt posita? et dein quomodo cepit (43), aut agnovit usum eorum, ut quædam quidem separaret ad escam, quædam autem reconderet ad medelam, alia eligeret ad ornatum? Invenit autem et iter in mari. Accipiens enim e terra arbores, vehicula in doribus operatus est maris. Generans enim artes aut suscipiens, ad ea usus est quæ accepit, et testatur creatura sapientis per omnia Dei. Accipiens enim aquam et ignem et terram et aerem et arbores et mare et fontes et montes et campos, nihil horum ita ut accepit otiosum esse permisit. Coacoperat enim virtutem cogitatus et sapientie. Et hinc considerans ea quæ inidem erant occulta, habuit sensum, ut ei adveniret et operaretur et uteretur. Accipit enim ignem, et invenit solatium tenebris et noctis obscuræ. Invenit quomodo ex lapidibus efficitur ferrum: invenit quomodo esset ærumentum e terra. Invenit quomodo aurum purgatur, quomodo argentum colatur, quomodo plumbum conficitur et ferrum, et quomodo ex his vasa figurantur, et vasorum varietas, et quæ ad tutelam, quæ ad medelam, quæ ad operationem terræ, quæ ad navigationem, quæ ad terram, quæ ad lapidem, quæ ad ligna, quæ ad aquam sunt necessaris, et quæ materies magis quomodo conficitur, et quid debeat accipere, et quomodo oporteat coëficere spiritum flammæ ex igne: tanta sunt bona, lumen noctibus, medela ægrotantibus, operamentum artibus, et agricolis pugnantibus tuitionem, pacificis tutelam. Iterum autem secundum unumquodque operamentum et vas, quanta ignis operatur consideremus. Fecit aurum, et ex auro tantâ; argentum, et ex argento tam multa; et ærumentum, et ex ipso in primis necessaria; et unumquodque quod colatum aut conficitur est, primo quidem inventum est, dein discretum, et post confectum, et ita usum. Didicit enim cogitatus quibus pascitur ignis: et certe aliquoties offert ligna ad coctiones, aliquoties autem ut maneat, et per quem ligna consumuntur permanserit, per istum sensum nutrita arguuntur. In tantum enim dives est qui tribuit, et tantum ditatus est qui suscepit; quis, si voluerimus contendere, et tantum ex opificiis ignem exponere, et utilia quæ ex igne sunt manifestare, transiet nox conjuncta diei, et manebunt ignis solius non plena. Apparet autem

A dives qui creavit Deus, et qui dignus est habitus sensus tali divitiis, ut hæc omnia scrutaretur. Vidit enim cogitatus in sabulo vitrum. Intuere ergo quantum distat cogitatus a corpore. Quid videt oculus? sabulum: quid videt sensus? vitrum. Intueris alium et alium: ille enim videt sabulum, iste autem videt vitrum, quod necdum est. Ergo non oculus corporalis intuetur, qui nec videt nisi adfuerit anima. Sed et cum videtur videre, aliter videt corpus et oculus: et certe anima videt per eum: aliter intuetur cogitatus a semetipso. Non vidit corpus ærumentum, non vidit corpus ferrum, sed lapis erat et terra. Cogitatus autem videns quæ non videbantur, æstimans quid facturus esset ignis, si confabulatus terræ fuisset iste (44), non tamen omni; et illi lapidi, et non B omni. Querens enim ærumentum terram accepit, et querens ferrum lapidem sumpsit; et non erravit, sed agnovit in quantum deberet igni permittere. Si enim transierit mensuram a Deo acceptam, ignis qui purgat consumit. Ita in istiusmodi materis immisit cogitatus suam admirationem, in vasis suam varietatem, in operationibus suam virtutem, in operamentis suam sapientiam. Procreans enim artium gentes et disciplinarum populos, et nationes et genera, et separans alia aliter, et in alio opere aliter operatus est unicuique operamenta separata, et suggestit materias; et illam quidem posuit auro, aliam separavit ad argentum, alteram ad ærumentum, et alia ostendit ferrum, alia demonstravit sabulum, et ex sabulo C fructum vitri. Alia dedit invenire naturam arborum et operationem et usum et tempora. Alia fructus eorum, alia culturam eorum, alia ad inventionem eorum, alia medelam ex ipsis, et ipsi medicinæ nostra corpora: quid deberet amburere, quid oporteret coquere, cum quo deberet miscere; quid deberet separatim offerre, quid conveniret cum plurimis, quid crudum, quid incipientibus morbis et illi passioni, quid autem promoventi et jam posito in cessatione, quid etiam in insistendi initio, quid vero reddenti, et credenti, et recedenti. Non desepit nec animalium fructus, sed totondit nobis indumenta ex ovibus, totondit et e capris plurimos usus. Et non est dinumerare quanta ex animalibus et allimoniis nobis dederit ad operimenta, ad usum, ad medelam, ad opera: quanta ex arboribus, quanta e saxis, quanta ex aquis, quanta ex natantibus et volantibus, quanta ex auro et argento, et lignis, et lapidibus, et ærumento, et ferro, et plumbo, et quæ amburuntur et non amburuntur, et attenuantur, et contextuntur. Et mihi quidem videtur cogitatus ita esse sicut vir quidam dives, sua cupiens dinumerare, et scrutari; non sufficit, sed ob multitudinem possessionum et substantiæ, neque rationibus aut sensibus vacare potens, sed superatus ab his quæ habet, manet incertus. Tale nescio quid et nunc passus est cogitatus. Similis enim est ei qui fluctus dinumerat. In eo enim dum

(42) *Ei. Forte, et.*(43) *Cepit. Forte, cepit.*(44) *Iste. Forte, isti. - Confabulatus. Vid. supr. not. 26.*

volumus proprietatem ejus in igni videre, exsurrexit ex mare alia unda, et alius meatus a flumine, et a fontibus, et ab illis irrigationes, et usus ex arboribus, a fructibus, a radicibus, a foliis, ab his quæ a foris et ab intus habentur, et in animalibus quæ a foris et ab intus sunt, et pelles ad alium usum, et ossa ad alteram necessitatem. Et ne quidam stercus inutile existit, pretiositate cogitatus appetitum. Sed nonnunquam et e messibus, quia multum attulit terra, plurima relinquuntur, quia non potest possessor colligere quanta et seminavit, et terra multiplicans præbuit. Maneant igitur fluctus et undarum procellæ, et meatus fluviorum et fontes, et quæcumque derelicta sunt de fructibus, cogitatus et progenies et opera: et putantes nos hodie implere posse ea quæ recederant, plura habentes recedimus et hodie: ita

A ex bonis angustiari (45) nos non pigeat, sed quanto potuerimus scrutabimur coronas, utpote serentes Altissimo, ex quibus in terra et mari est operatum. Quæcumque autem nos transcendunt, et superant, in eo ipso quod vincimur, victori ipsi ex operibus suis sint et istæ coronæ. Retinentes igitur quousque et pervenit sermo, recondamus sermonis reliquias; ut iterum ad ipsam mensam sedentes, iterum hisdem ipsis fruamur bonis. Unum autem est quod deceat et nunc, ut reddatur ei cui semper redditur et semper debetur, in his quæ præcesserunt gratiarum actio, et in his quæ incipient gloria Deo sancto qui omnia nobis subjecit, per Spiritum cogitatus nos præbonoravit: cui est per unigenitum suum Filium cum Spiritu sancto, gloria, honor, imperium, majestas, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI DE SPIRITALI COGITATU HOMINIS, LIBER TERTIUS.

Ipsæ semetipsum cogitatus reficit, ipse semetipsum C obfuit festinantibus. Frequenter enim tranquillitas et opportunos ventos exspectantes fraudavit et nonnunquam et siti interemit graviori, utpote a tentationibus motæ. Sed non talis pudicitia habetur tranquillitas, sed quæ compeccavit ventos, et confregit fluctus, et statim adduxit ad portum, et mox crexit ex pudicitia fructus. Cogitatum quippe, qui sapiat animæ dignitatem, sanctimonii honorem, puritatem honestatis, tunc videt oculos animæ, quia excussit ab eo pudicitia pulverem concupiscentiarum, procellarum libidinem. Si quis expertus est tempestates concupiscentiarum, expertus est et tranquillum pudicitia; ex his quæ passus est, et ex his a quibus salvatus est, agnoscit quæ dicuntur. Cogitatus enim concupiscentiarum dormiunt, motiones, fluctus, immissiones, turbellæ (47). Neque dormientibus dormire permittit. Accenduntur enim et per ambitiones, et jacentes perturbant, et cum dormientibus non dormiunt, sed semper sunt inquietæ. Cum autem pudicitia fuerit subingressa, cum illa habitaverit ut domina, cum delinens fuerit, cum suis retinaculis tulerit domum; tunc sicut prædomiti equi, et ad præsepia quieti sunt, et in itineribus rectum agnoscunt iter, nutibus utpote digitorum adducti: ita cum semel tenax fuerit pudicitia, et dormuerit concupiscentias, et mitigaverit libidines, manducamus honeste, et bibimus mensurate: mensurat enim quæ adest pudicitia. Denique et honeste

(45) *Angustari. Forte. angustiari.*

(46) *Ms. vox lenibus quibusdam.*

(47) *Ms. concupiscentiarum motiones, fluctus, immissiones, turbellæ. Neque.*

dormimus, et sobrii excitamur, et videmus pulchritudinem vultus, et pulchritudinem, et non ut offensionem. Aures quoque nostras non perforat melodia. Scit enim pudicitia et solvere ceram in auribus, neque noceat audientia (48). Nostra enim membra operamenta pudicitiae sunt. Oculum videt bonam faciem, et cum honestate eam intuetur. Non movetur ad concupiscentiam, sed videt in facie pulchritudinem, et cogitat qualis sit pulchritudo in anima; et quae a foris sunt bona ad semetipsum adducens, et a bonis bona decerpit, et non in nialis offendit. Sicut corpora incolumia ab omnibus utilitatem accipiunt, et a motu, et ab exercitio, et a cursu, et ab unctione, et a somno, et ab esca, et a potu: ita econtra, quae aegrotant ab omnibus nocentur. Vini enim etiam odorem excusant et unguenti nidorem, et itineris motum, et escam, et frigidorem, et calorem. Omnia enim eis nocent qui male se habent. Omnia autem prosunt his qui incolumes habentur. Ita et libidinosum omnia movent ad noxam, et vultus, et pulchritudo, et compositio melodiae, et vestium varietas, et honor quidam, et bona opera ad mala transferuntur ei. Qui autem sobrius est, ex adverso; quia et contraria illi sunt, a bonis enim bona decerpens, dives in bonis est. Ita ergo pretiosa est pudicitia, quia, dum adest, et iustitiae praeparat locum, dat etiam opatium et virtuti: intellectum autem (49), ut interpretetur nomen, salvat. Ergo amplectitur et circumdat virtutem, et sicut mater quaedam pietatis efficitur fratribus. Bona quidem est virtutis fortitudo, sed non semper eam necessariam habemus; forte autem audebo et dicere: Utinam non eam, sed opus. Si quis enim eam acceperit, tantum in bellis est utilis. Si autem et in pace necessaria est virtus, forte ut coefferat pudicitiae: forte enim cum iurgantur concupiscentiae, et illarum fluctus eriguntur, opus est et viriliter resistat pudicitia. Si igitur adveniens istic juverit, tunc erit pretiosa et in pace virtus. Non quippe semetipsam vindicans, sed pudicitiae coadjuvans. Si autem et in bello virtus ponatur, medietatem generis despiciit. Mulieres enim ad praeliandum armamus (50); pudicitia autem et in viris pretiosa est, utilior autem et mulieribus. Cur autem non dicatur, quod verum est, quia et virtutis ipsius fructus et in bellis ob pudicitiam necessarius est? Ideo enim suscipimus praelia, ut non adversarii superantes, mulieres extra legem pudicitiae corumpant. Si enim ob hoc pugnamus, et pugnae terrores suscipimus, virtus ob pudicitiam et in bellis certatur. Sicut enim naupegia ars gubernatricis ministrat, ita et virtus pudicitiae praeparat tranquillitatem. Divisa est igitur virtus ex parte maxima generi nostro: sed nec viris omnibus utilis invenitur. Praevenit enim eam et temporibus pudicitia. Qui

enim adhuc adolescentes sunt, et necdum opera belli didicerunt, nec ad praelia vocantur, nonnunquam pudicitiae sibi imposuere coronas: sed et ob infirmitatem plurimis quiete donatis pudicitia adhuc utilis invenitur. Nam etsi senio deponuntur libidines, sed adhuc usque motiones concupiscentiarum, Intasque et fornicationes aegrotant et occidunt (51), quae libidinem continere non possunt, et patres dehonestant, quae monitiones pudicitiae non libenter accipiunt. Si enim adesset pudicitia, neque furaretur quis, neque occideret aliquis, amaret autem et patris monita filius. Divina possessio ista, sed difficile invenitur. Qui autem jam habent illam, quae post resurrectionem futura est conversatio? Dicit enim ipsius regni Dominus et apportator: *Quicumque resurrectionis mortuorum digni fuerint, non nubunt, neque nubentur, sed ut angeli erant Dei* ⁴⁸, quia nec mori jam possunt. O immortalitas pudicitiae juncta! Qui in bellis vincunt non efficiuntur ut angeli, sed qui neque nubunt neque nubentur. Hoc iudicium est ejus qui fecit naturam. Nam et alibi ad ornatum ipsius pudicitiae locutus est Dominus: *Non omnes, inquit, sunt digni, sed quibus datum est* ⁴⁹. Quod enim homo ex natura non habuit, hoc sit desuper donum: sed mihi quidem pudicitia ista suam pulchritudinem ostendat, et sensim trahat, et relinquatur non cedens, neque repleta et capta: sed sicut avis quaedam adornata, nonnunquam ludere desiderans sensim recedit, et in eo dum videtur, movet desiderium; sensim autem dum movetur, illicet ut eam quis insequatur; non capitur autem, quia ipsius est ut effugiat: protendit autem cursum, et cum quis maxime putaverit se comprehensisse, movet pennam et volat: ita et pudicitia suam varietatem in honestate proferens, sensim autem se movens et commovens, in tantum me traxit ut insequeretur: cum autem jam putarem me posse manum extendere eamque comprehendere, movens pennas superius se caelo conjungit, ad angelos scilicet, ubi ejus natura est ut maneat. Et ipsa quidem non comprehensa mansit, me autem reliquit stupentem et desiderantem comprehensionem, quam persequens non apprehendi. Etiam quidem colligamus sermonem; et quia pudicitia multa superans et sermonem ipsum qui de eadem est ininterpretabilis, recessit, universam humanam transcendens naturam: sermo autem inveniens quae Deus hominibus donavit, et hoc mortalibus, per quae immortalitatem eis procuravit, ad gratiarum actionem iterum se convertat, et de sancto et sanctificante, per quem sanctum hoc donum hominibus misit, per unigenitum scilicet suum Filium, sit ei gloria et honor, imperium, majestas cum Spiritu sancto et nunc et semper, et per omnia saecula saeculorum. Amen.

⁴⁸ Matth. xxii, 30. Marc. xii, 25. Luc. xv 35. ⁴⁹ Matth. xix, 11.

(48) Ms. *auribus, ne nocent audientia.*

(49) *Intellectum autem.* Auctor *Etymologici magni*, *Σωφροσύνη παρὰ τὸ σωζειν τὸ γρηγορεῖν.*

(50) *Ad praeliandum.* Ms. *ad praelia armamur.* Forte legendum, *ad praelia non armamus.*

(51) Ms. *fornicationes erogant et occidunt.*

EUSEBII PAMPHILI

DE EO QUOD DEUS PATER INCORPORALIS EST,

LIBER QUARTUS.

Ad ipsum Deum nostrum erigamus cogitatum, jam non concedentes cogitati fugere et vitare: parcimus enim timenti: urgeamus autem non quantitas est Deus cum querere, sed quantum ipsi cogitati possibile est estimare. Multas enim adinventi sibi confugiones, et dilationes, et circuitiones, bonum utpote pertimescens timorem. Sed sicut equo nonnunquam terrore, et nolente rectam iter petere, et freno vim facimus, et calcaneis pungentes corrigimus, et refrenare tentamus ab his quæ ei non concedimus: ita et nunc extollere ad Deum cogitatum debemus, querentes illa quæ et Scriptura de Deo queri permittit: quia neque in domo Deus, neque in simulacro; non in monte aut terra; non in aere (52), nec in ipso toto cælo; neque reclusus est, neque retinetur, neque confixus est: sed omnia quidem incorporaliter complet, ab omnibus autem inenarrabiliter est separatus. Nos autem et late irridemus eos, qui putant esse Deum, aut deos, tanquam gregem quemdam reclusum in mandra: quippe valde et reprehendimus eos, qui volunt in simulacris virtutes divinas reclusas haberi, ex viscilicet hominum malignorum. Irridemus enim eos cum habitus appositi fuerint in simulacris, quidam quidem seminarum, quidam autem masculorum, et quadrupedum, et serpentium. Tantum enim lucrum capimus ex istis, quia ex his quæ alii aliter et dicunt et agunt, et confiant et dissentiunt, confitentur quia eum qui queritur ignorant. Neque enim corpus est Deus, neque corporis aliquid, aliqua ut puta color; neque in corpore, qualis putatur esse anima; neque circa corpus, sicut putatur sensus; sed liber est et a natura corporis et habitu. Corporis enim natura in compositione habetur. Quæ autem componuntur, omnia ea quæ ante jam facta sunt, compositionem accipiunt: ut puta quod dico, lapides erant creati, compositio lapidum fecit dominum. Deus autem ipse auctor et initium est, et non ab his quæ erant facta, ipse compositus invenitur. Simplex enim et uniformis est Deus (53), et compositus (54), quippe vivens ipsa quæ est. Corpora enim quæ accipiunt vitam, ipsa et fraudantur vita. Qui autem nec initium accepit (Deus enim initium non accepit: quis enim et daret?) non vita in corpore est Deus, sed vita. In tantum enim repetit cogitatus quod sibi utile invenitur: quia petreæ qui-

(52) Ms. aut in terra, non in mari, non in aere.

(53) Ms. Simplex enim et informis est Deus.

A dem et lapides hoc ipsum ut essent habent: arbores autem et plantas ad id quod sunt assumpserunt ut et exsurgere, et germinarent, et crescerent, et pascere: animalia autem irrationalia ad ea quæ dicta sunt etiam hoc assumpserunt, ut sensibilitas esset in eis. Nos vero cum his omnibus accepimus cogitatum et sensum, et ad nos usque semper quod erat honoratius, additamento efficiantur honoratiora. Nobis autem ad superiora jam non ex additamento agnoscitur dignitas, sed si forte a detractioibus: detractioem autem dico non ex his quæ jam sunt et habentur, ablationem, sed ipsam naturam quæ non indiguit istis: ut puta non habet necesse angelorum crescere natura: quæ enim non augentur, et non minuuntur. Quid ergo inferior est natura angelorum, quia arbores quidem et plantas pascuntur, et crescunt, et additamenta accipiunt; angelorum autem natura neque germinat, neque pullulationem suscipit, neque ut pascatur aut addatur? Cui enim ablatio incrementi est et aliorum quæ diximus, non est damnum his qui possident sine istis id quod sunt, sed dignitatis eminentia: multa enim non insunt angelis, neque adsunt quæ in nobis habentur. Et non quia deest illis quæ non habent, sed quia nos indigemus his, ideo nobis adest ad solatium id quod ab iisdem deficiamus. Non sunt nuptiæ apud angelos. Data enim est viro mulier ad adiutorium: angelorum autem unusquisque propria natura sufficit sibi. Non conficiuntur angelis indumenta, ut contextant (55) quæ cohabitant. Non domus iisdem; sufficit enim cælum: non lectis indiget sine somno natura. Non mensa apud eos: forte autem nec pascuntur: aurum autem et argentum et ærumentum et ferrum, et omnia quæ miramur creata et inventa, apud nos et usus habetur, illic autem nec nuncupatio nominatur, nec invenitur. Quid ergo? sum ex tantis quæ putamus a nobis bonis superamus angelorum naturam? Nos enim divites auro sumus, angeli aurum non habent: non ideo pauperes inveniuntur, quia aurum apud illos non est; sed magis illi divites, qui nec auro indigent nostro nec argento. Quid opus est ferrum in cælis? utrum ad culturam, aut ad navigationem, aut ad bellum, aut ad medicinam? Quid opus est permissio illis, ubi non sunt commutationes? Sed nec servis opus est eis: sufficit enim

(54) Compositus. Forte, incompositus.

(55) Contextant. Forte, contigant.

unusquisque sibi. Et quæ putamus nobis esse magna, et bona, et necessaria quæque sunt nobis; illi natura omnia sunt otiosa: et quæcumque ex animalibus nobis sunt utilia, illis sunt non necessaria. Tauros enim ad culturam non habent opus, neque equos ad bellum: non indigent igne ad luminaria, neque ea quæ per ignem ad curam. Non aqua est eis necessaria, non ex mari, non ex terra: non illa quæ ex imbribus apportatur. Non somnum ad refectionem necessarium habent, non escas ad salutem. Forte autem quidem et mirantur audientes, qui mente ad angelorum choros non pervenerunt. Quibus enim beatitudo est si manducant et bibant, et muptiis utantur, et possessiones habeant, et thesauros recondant, et judiciariis dignitatibus perfruantur; his etiam ea quæ supra ista sunt, minora putantur. Sed non contaminemus sanctum illum angelorum chorum; non sit ibi femina, ubi successio necessaria non est. Non quia creaturam accuso: unumquodque enim officium in sua natura jacet; bene translatum autem a suis locis, et regionibus et natura ad quam constituta est, revocat ad se legis divinæ virtutem. Quomodo enim decori in mari sunt piscium greges? quomodo decoræ sunt illorum in meatibus fluminum exultationes? quomodo nitent in exitus fontium? Si autem volueris istos, ut dans beneficium, ex aquis ad puritatem aeris educere, ad perditionem piscium beneficium fiet tuum. Ergo piscis quidem est ubi est; quidam enim in mari sunt positi; et sint ubi eis est datum: alii in fluminibus et in fontibus natant, quia non indigent tuis beneficiis ad interemptionem. Quid ergo? quia bona est aqua piscibus, deponamus illic exultantes et homines. Secundum istum igitur sermonem, sint masculus et femina utiles apud nos et necessarii, hominum autem naturam contra naturam non deponamus. Si enim ascendere non potest natura piscium supra naturam, quomodo non magis timebimus, si angelorum naturam verbo ausi fuerimus deponere, quæ non descendit? Alias autem et nihil amplius fiet a nobis, nisi ut blasphememus. Nec enim etsi voluerimus vim facere illi naturæ, perurgabitur: sed illi quidem manent liberi ab isto habitu corporali. Neque enim masculus neque femina apud eos est, et non de terra. Et hoc, forte enim audisti mirabile illud Apostoli dictum, quia et apud quos natura statuit masculum esse et feminam, apud istos ipsos fides, et per fidem conjunctio invenitur. In Christo enim, inquit, non est masculus, neque femina⁶⁴. Si igitur ubi ex natura est masculus et femina, in Christo efficitur neque masculus neque femina, sed imitatio angelorum: cur non magis suscipimus gratiam ut assumamur, aut ut naturam angelorum deponamus ad nostram? Sed nos erigamus nosmetipsos, et ad superiora cogitatum perducamus nostrum, ad angelorum scilicet

A pratum; et assistentes pratis, videamus non nunc flores exeuntes, neque coloribus varios, neque in odoribus diversos; sed videamus illic cælo superius locum, per angelos autem splendentes. Multitudo enim illic non tanta quanta est stellarum. Si enim et multæ sunt stellæ, sed in magnitudinibus et corporibus constitutæ, locis indigent, et ex magnitudine cæli multitudo mensuratur earum. Tantæ eniæ sunt, quantas capit et cælum. Angeli autem non indigent loco, sed liberi a locis viventes sunt, et in alterutrum agentes. Non in confusione quippe, nec exultatione corporea, sed semper in lumine sunt: ipsi lumen tale, quales et sunt. Apud illos enim non nox ad refectionem habetur, non dies ad exsurrectionem. Semper enim habent lumen, et lumen non hoc quod apud nos est. Hoc enim sensibilitatibus mensuratum est, illud autem aliud aliquid. Nihil sane nos prohibet in fisdem ipsis comparationibus volutari, quia et piscibus lumen habetur non tantum quantum et apud nos. Commistum enim illud est lumen, quod apud pisces habetur aquis; et ideo non ita sicut apud nos permanet purum, sed lumen et illic est: perinet enim et ibi per aquas, sed non est ita purum ut nobis. Et si quis aliquando vi mersit in aquas, et in aquis suos aperuit oculos, vidit quippe quod apud nos est lumen; videt, inquam, hoc clarum in aquis caliginosum. Utamur autem et alia comparatione. Præsens enim istius horæ constituto testimonium sermoni imperiet. Hoc quod apud nos purum est lumen: quia enim nubes adveniens constitit super nos, aquis utpote plena; non permisit autem tale ad nos lumen venire, quale heri et pridem habebamus in oculis. Aeris enim tristitia pervisa ostendit quanta immutatio eidem ipsi lumini ab interjectis nubibus perficitur, ut apud nos. Si autem præcepto Dei evacuatis aquis fugatæ fuerint nubes, et natura ejus est, iterum nobis advenit lumen, non aliud quippe factum, sed liberatum a nubium permistione, istam quam videtis constitutionem præbentem. Ergo et in mari, et in aquis erat aliud lumen; non alterum quippe natura, sed sub introductione aliorum caliginosum. Ita et apud nos ex conventu nubium et aquarum hoc factum est, quod videtis per nubes. Secundum istum igitur sermonem, et per aerem penetrans lumen non est tale quale a sole emittitur. Si enim maxime eo quod perspicuus aer habetur, latet permistio: sed si quis voluerit cogitatu evolare, et velut in aquis nubium se mergere, et nubes transire, et aeris permistionem transcendere, pervidebit purissimum lumen. Sicut enim hoc quod apud nos est lumen, regionibus et spatii et offensionibus semper minuitur: ita rediens, et ab aquis lumen abstergens, et a nubibus se separans, et a permistione aeris liberans, transcendens autem et istius luminis puritatem, relinquit et ipsum solum inferius (56). Transiens

⁶⁴ Gal. iii, 28.

(56) Ms. ipsum solem inferius.

quippe et cælum superius, occurras lumini : non illi qui a sole est, nec illi cui successio nox est, neque illi qui a parietibus prohibetur, nec illi cui offendunt umbræ, neque illi qui permisceatur aeri et aquis, sive per nubes sive per mare, sed lumini puro. Et ne putes me nunc angelos dicere lumen : est enim et super hoc clarum lumen clarior. In isto igitur lumine sempiterno, in isto qui non in successione habetur, qui non aliquando quidem est, aliquando autem non est : in isto qui cælo superius est, et non a cælo istic : cui sol non est genitor, non luna mater, non cælum a stellis, non lucernarum splendores, sed lumen illud. Tu enim sine sole lumen videre non potes, nec ea quæ infra solem habentur, et ea quæ queruntur ut teneantur manu. Non eorum qui querunt quid gustent, aut odore assumant ; non eorum qui auribus edocentur, et oculis vident, sicut in aquis. Illic enim alia conversatio est, et alia in terra, et in aere non eadem, et cælum aliam habet constitutionem. Ita maneat ista istic, illa autem quæ inde sunt sint alia, non horum congenere. Si enim clarior stella magis quam lucernæ lumen est, non te seducat, quia lucerna quidem illuminare videtur, et unaquæque totam domum : stellæ autem tantæ noctem non auferunt unam. Si quis enim voluerit scire lucernæ imbecillitatem ad stellarum lumina, abstrahe lucernam ab oculo : non quantum distat cælum terra, quia non est hoc tibi possibile ; tamen quantum potes lucernam ab oculo separa, intueberis quia apertis minuitur, et caliginatur, et infirmior arguitur lucernarum lumen. Si autem esset aliqua adinventio, ut non solum unius lucernæ, sed omnium lucernarum flammam, et omnium quæ accenduntur ; si esset machina quædam, ut omnem istam flammam quis posset colligere, et in cælo constituere, ubi stella parvissima est posita, nec prorsus agnita fuisset flamma, ubi posita haberetur. Cur ergo omnes stellæ non pellunt noctem ? quia multis spatiis a nobis distant, tamen non quamlibet permissionem laminis in nocte transmittunt. Si quis autem voluerit intueri, et comparare nubibus noctem, parvidabit quia nubes, licet non per omnia, tamen splendorem stellarum prohibeat. Et cum hoc ita sit, inspiciet quid operantur stellæ, et quantum splendorem mittunt in nocte : et tamen stellæ omnes cum universis lucernis habent quidem affinitatem, quia luminosa qualitercunque utraque sunt. Sed non solum a lucernis stellæ differunt, sed et stella stellæ differt in claritate⁶⁷. Stellis autem simul omnibus adunatis, splendor lunæ præfulget ; et istam lunam omnibus stellis addentes, vincuntur eorum fulgore a radiis solis. Sicut enim stellæ quidem lucernas, luna autem stellæ, et sol universa hæc luminaria, et ipsius noctis superat tenebras : ita et sol cum omnibus quæ prædicta sunt vincitur a lumine quod cælo superius habetur. Et quomodo eadem Paulus

contendens exhibere de inenarrabili Deo loquitur, lumen habitans inaccessible⁶⁸ ; inaccessible nominans, id dicit quod suscipi non potest. Lumen igitur angelis illud est, cuius neque gustus neque comparatio apud nos invenitur. Regio autem ejus supra dorsum est cæli, possessio vero et divitiæ ipsius : non enim lecto et medicina et mensa, et ea quæ apud nos magna putantur, sempiterna illa indiget et sancta natura : illis enim somnus non est, nec dolor, nec labor. Quid ergo ? Num otiosa eorum natura est ? Habent opus dignum sua substantiæ : Deum laudant non vocibus neque clamore. Quomodo ergo dicit Scriptura voces, et si permiserit tempus, contingemus audientes, et ista interim setem natura agnoscat. Si autem et aliter apparuerit Scriptura dicens, agnita natura agnoscerat et quibus Scriptura alloquitur. Denique et orator parvis aut non loquitur, aut sic loquitur ut parvi possunt audire ; et Scriptura divina hominibus ut humane loquitur, aut silentio honoretur. Non ex his igitur ex quibus condescendens Scriptura loquitur nobis, debemus verbo deducere et naturas, et vim facere nobismetipsis, et ut pisces exsilire e mari. Erunt enim nobis jactationes, non ad perditionem ut piscibus : sed quomodo ea dicam, ego quidem non possum. Decet autem opportune repetere non Domini vocem, qui piscatores a mari et stagnis et fluviis abstrahens, ait : *69 Venite, faciam vos piscatores hominum.* Decet enim, inquit, homines piscamini. Et non tacuit, ne suspicio fieret perditionis, sed homines, inquit, piscamini ad salutem. Erigamus igitur nosmetipsos, exsiliamus e mari et a terra in qua stamus, et incidatur a nobis aer, et sciadatur nobis et cælum. Cogitatus enim non detinetur, et penne desiderii cælo superius accedamus, corpus istic ad congenere relinquentes, et pedes in terra, quia ad cælum non currunt, et manus istic ubi possunt et tangere, et aures hic audiant voces, et odoratio ubi habet necessitatem, et gestus apud eos qui pascuntur, et visio cum visibilibus maneat. Cogitatus autem veste se spolians, corporis istius pondus deponat, et suas pennas moveat, et quæcunque deducuntur abscidat, et quæ sunt gravia et detinere tentant, deponat ; et sit in dorsibus cæli, et illic factus cum angelis et angelorum decies millibus, et archangelorum millibus in alia vita et constitutione et conversatione positus, obliviscatur omnia quæ dimisit, nec alienetur illic. Non alienabitur autem si hic putans se esse, voluerit sapius eorum quæ hic sunt ignobilitatem videre, et motionem, et instabilitatem, et defuxionem, et defectionem, et diminutionem : quia obstrabitur et non stabit ; quia et quando videtur promovere, per multos casus venit ad incrementum. Cum hæc omnia contempserit, illa autem consideraverit ; et hinc jam ista quidem despiciet, illa autem considerabit, et evolans pervidebit. Factus

⁶⁷ I Cor. xv, 41. ⁶⁸ I Tim. vi, 16. ⁶⁹ Matth. iv, 19.

igitur enim his ad ea quæ desiderat, sciet quæ est dignitas cogitatus. Cum angelis homines cælo superius terrenique machina quis erit dux, quis sursum adducet, sed non concedet natura. Descendit Deus Dei Filius inde, et descendens, quia incredibile erat homines illic ascendere, assumpsit hoc incredibile, hoc est nostrum corpus, e summo descendens non ad confusionem, sed ad salutem ejus qui assumebatur. Si igitur Deus non assumpsit, qui non credis si cælum concedit his, quod adducit sursum is qui de cælo descendit, sed nondum ea quæ futura sunt, sed interim ea quæ potest cogitatus, siquidem est et admiratio, quia in corpore constitutus, et circa corpus potest deponere: non ut non moriatur, sed ut eam quæ vere vita est vivat. Forte autem et quidam audientes nunc istos sermones, cum sermonibus accensi illud quidem quod erant deposuerunt, quod autem non erant effecti noscuntur: sicut ferrum quoddam in igne fucatum, negat quidem nigrum, negat album colorem, et totus efficitur ignis et calore et incendio; ita forte quidam (57) sermonibus istis accensi, corpus quidem et corporis gravitatem, et vitia, et promotiones incidentes projecerunt, ipsi autem sermonibus istis evolantes desursum nos respiciunt; si tamen illic effecti patiuntur respicere istic, et non toti illic constituti ponitentur quia ita tarde et non ante hoc. Forte autem nec ponititer illis jam vacat, qui ita lætis quæ illic sunt factis noscuntur, non eis est otium in memoriam redigere ea, a quibus liberati videntur. Istiuanodi enim homines illic non sunt homines. Sed sicut domum plenam thymiamate ingressi, et jam sensitum quod sumus, nihilominus tamen redolemus, ut thymiamata facti: ita et qui illic jam facti sunt accensi, veluti a natura egressi: quod autem sapiunt, effecti sunt illic angeli. Quibus enim intellectus ex imitatione æquus angelis habetur aut similis, istis non prohibet natura conversationem. Qua enim de causa carnales nos vocat Paulus, non seducens nostras animas, magis autem subducens. Quis enim mortuus effectus fornicatur aut adulterat? Dicit enim ipse Apostolus, manifestans (58) opera carnis quæ sunt adulterium, fornicatio^o. Carnis opera ista sunt: quis enim mortuus his involvitur? Hæc ergo viventes animis cum corporibus cum declives fuerimus ad carnes, caro tantum vocamur; cum autem promoverimus ad animam, animalis homo dicimur: cum autem transcenderimus naturam, spiritalis homo appellamur. Et non jam quia carnalis vocatus est, fraudatus est anima: neque quia animalis dictus est, jam non habet corpus; siquidem et spiritali homini et corpus inest ut homini et anima ut animæ. Si autem et istic constituti, quidam quidem caro tantum sumus, quia declives fuimus ad terram; alii anima tantum, quia inter utrumque stamus; alii spiritales vocamur

^o Gal. v, 9.

(57) *Quidem. Forte, quidam.*

(58) *Ms. Manifesta sunt opera.*

quia transcendimus naturam: spiritalis igitur qui dicitur, angelus appelletur; non quia ita ejus natura est, sed magis non efficiamur caro. Nec valde confidamus animæ: oculus enim sine lumine tenebrosus est, et cogitatus sine efficientia superna vult videre, sicut oculus in nocte, et desiderat, et illicitur; laborat autem, quia non valet: cum autem advenerit lumen, efficitur oculus. Ita et cogitatus sine operatione Spiritus sancti palpat, contingit, promovet, crescit, putat quia iste lapis forte Deus est, istud aurum forte Deus, et hoc lignum. Dicit enim apud se: Putas mare Deus est? putas terra? putas aer? Unde et creaturæ transtulerunt nomina, ut non his quæ in consuetudine sunt appellantes, sed ea quæ colebant nominantes, convincerentur quia vim faciebant opificiis. Qui autem valde putaverunt se ascendere, sursum pervenientes usque ad stellas, occurrerunt lunæ et viderunt solem, forte autem et cælum, et permanserunt illic, et passi sunt vitium accleratum: sicut qui ad regem festinat, ad regia palatii accedens, magna et clara et regi digna conspiciat; et cum debeat magis desiderium suum ad eum qui quæritur propalare, stupens valvas regias, et putans nihil amplius esse regem a suis, resideat ad ea quæ prima occurrerant, fraudatur regis visione et natura. Sed nos non retineat terra, non præfocet mare; non offendamus in stellis, non obtenebremur a luna, neque nos calignet sol; non detineat cælum: Dominus enim et opifex et creator omnium eorum quæ dicta sunt et non sunt dicta, est ille qui quæritur. Ad Deum igitur, o homo, ad Deum horum omnium quæ bona et clara sunt. Nihil miserius est quam ut quis in lumine offendat: sed cæcorum hoc vitium est. Non obtenebremur a sole: vides eum orientem et occidentem, et cedentem mensuris. Sed ipse præco est ab oriente usque ad occasum, prædicat eum qui se fecit et dicit, si tamen tu audis, magis autem si vides: Non sum ego Deus, sed ille cuius sum et ego opificium. Me vides, ille invisibilis est. Visibile ad invisibile contraria est natura: nam etsi sum clarus sicut sum, sed clarus qui videor: ille autem invisibilitate transcendit fulgoribus omnia. Non me honorans dehonestes. Non sum ingratus ad Conditorum: sufficiunt mihi beneficia quæ accepi: noli addere quod non suscipio. Creatura sum, et non Creator; opificium et non opifex; factus sum, et non is qui fecit; istinc sum cælo, et inde oculis videor: ille invisibilis est. Ego in loco confirmatus sum: ille liber ab omni est loco. Ego parietem cæli teneo in qua sum et positus: ille autem implet omnia. Ego ex loco ad locum accedo: ille et mihi separavit locum. Vide me, et noli connumerare quæ non connumerantur. Invisibilis et visibilis quomodo connumerantur? Qui in loci (59), et qui sine loco quam habent communionem naturæ? Ego orior et

(59) *Loci. Forte, loco vel locis.*

occido, quia et possum utraque ad iussa complere : A ille supereminet ; non indiget ut oriatur, non immutat locum, semper in eo ipso quod est manet ; semper ipse est qui est ; ab illo et calor est, ab illo dantur et cursus mensuræ, ab illo mensuratum est cœlum. Nam etsi spatii longe sum, tamen calore confiteor naturam : ille invisibilis est. Meam intæris habitum, ille sine habita est. Tanta mihi sunt et alla, ex quibus nihil ad illum pertinere videtur : non tactum incurrit, non loco ambitur, non loca circumdat, non habitus circa ipsum, non compositio ad gloriam. Ille natus annato est (60), per ipsum et ego et omnia facta sunt. Nolite me convertere ad blasphemiam, per me blasphemare nolite. Littera sum ad gloriam ejus qui me fecit : cœlum enim liber est magnus ; ego autem cum affi-

B
libus meis sumus litteræ religiositatis. Legite lunæ virtutem : crescit et minuitur, et semper immutatur, et annuat immutabilem : et in illa iterum habitus invenitur, siquidem et illum videt oculus, et nunquam in eo ipso quod est manet. Nolite nec istam mecum pariter blasphemare. Quid nos calumniamini ? modo quidem me dicentes fornicatum esse, modo autem lunam, quia adulterium admisit. Nolite deponere nos contra naturam, neque iterum extollere supra naturam. Dicitis quia ego mulieri confabulatus sum : quibus operamentis ? quibus membris ? quo habitu ? quemadmodum meam flammam potuit sufferre ? quemadmodum splendor ? Si enim tanto spatio (61) meum radium sufferre non potest, in sinibus portare meam conjunctionem potuit ? Nolite ita me turpiter calumniari, nolite ita insipienter extollere : non solum enim Deum ignoratis, sed et opificia ipsius Dei neactis. Dimittite me quia fixus sum, cursum cœli conficio. Nolite me ad terram deponere verbis, neque deducere fabulis. Non prævarico legem : sursum sum positus ; non immuto cursum constitutum mihi ; non recedo ab officio ; legem datam custodio ; agnosco spatia cœli, quæ et iussa percurro. Terram calcare non est naturæ meæ : quando nox facta est importuna, quia ego descendi ad mulieris communicationem ? cessate turpiter honorantes, fœde deducentes : nolite ora vestra in bonis versibus malis negotiis aperire. Quid me deducitis ? quid me extollitis ? Non descendo ad mulierem, non ascendo æqualis Deo. Quod autem erat mihi et otium relinquere cursum statutum mihi ? quando interruptus est dies ? aut quando non adveni currens ad ornatum, occupatus ad mulierem ? Et luna fabulis deturpatur, sed arguit fabulis (62) sua natura. Forte autem nec illud tacebit sol. Si autem ejus non est natura ut loquatur, nos pro eo loquemur, si tamen pro sole et non pro Deo ; non quia Deus indiget adiutorio nostro et defensione, sed homines constituti hominibus compatimur. Videntes enim volumus iter ostendere non videntibus ;

A generis enim miseremur nostri. Illis quippe qui vestibus quidem se nudant, cœno autem se operiant, qui lapides portant, qui damnatum duplex accipiunt, ut et aurem proferant, et a Deo decident. Non cessat sol nec illud in medium proferre, quia putantes eum deificare, in his maxime in quibus indignatur. Addecant enim ad omnem malignitatem hominum opera, et malitias soli et lunæ, et suas illi accipere luxurias. Non iste, inquit, homo adulter est, sed sol. Veniunt enim ad illum locum, et mala hominum soli ascribunt. Et hominibus quidem nihil relinquunt mali, non luxurias luxuriosis ; non homicidia homicidis ; non adulterium adulteris ; non mendacia mendacibus ; non furta furibus ; sed obbiti eorum quæ blasphemabant dicentes deos, et omittentes homines qui delinquant, eos quos vocabant deos nunc hominum latrones, homicidas, mendaces, malignos, adulteros, fures pro hominibus esse volunt. Sed apud nos homicida si forte unum occidit, et forte tristatus aut infamis factus, et tremens, et compulsus ob egestatem, aut iram aut inimicitias, sol occidit eum qui interficitur. Quare ? quæ vicinia ? quæ cohæreditas ? quæ conditio ? quid passus ? quid admittens ? quid indignus ? quid commodi sanus ? Non sumus canæ manibus stellarum motus ad litteras. Tua, tua sunt, etiam calumniaris solem. Luna autem non operator quæ calumniaris : non te liberat calumnia a peccato : acquiris tibi et blasphemiam : in eo enim dum dicis : Non ego admitto, sed Dei opificia. Quod enim ego non ego, relinquit illud ei cujus opificia et blasphemiam addit. Si enim non sunt opera nostra quæ admittimus, sed sol et luna et stellæ per nos operantur ; ita neque illorum sunt opera : æqualiter enim Deus constituit. Vide quod dicis : Deum nominas quem piget nosse Deum, sed tibi facile est apud quem sunt dicere : Confundor et piger sum contaminare meam linguam, et maxime cœlesti visione descendens. Quid ergo, o sapiens ? Cygnus deus est qui adversum virginem calet ? Confundantur qui aliquoties quidem taurum adorant, aliquoties (63) autem tauro deum transfiguratum fingunt. Sed dicite nobis cur immutatus est ut virginem videret ? Non enim habebat feminas deus secundum vos. Nonne sororem cooperatricem habuit, ut aliorum connubia furaretur ? Non isti sermones sunt nostri, sed vestræ fabulæ scriptæ in libris (64), in simulacris, in parietibus, in saltationibus theatrorum. Indignaris quia dico quæ tu legens miraris : irasceris quia loquor de his quæ videns tu adoras. Indignaris quia dico quæ tu in saltationibus videas et audiens delectaris. Debe ea ex poeticis libris, recede a theatris, et extermina ea a parietibus ; confusa es, a simulacris recede, et congaudeo. Si autem permanses in exercitate, noli indignari si convinceris ; dicite si quid addidi. Si autem apud te sunt scriptæ vero

(60) Ms. Ille natus ex innato est.

(61) Ms. Si enim in tanto spatio.

(62) Fabulis. Forte fabulis.

(63) Ms. aliquoties autem in tauro.

(64) Ms. sed vestræ fabulæ in libris.

est argento et lapidibus et parietibus et theatris; si ego in parva hora et hoc pigens loquor, propter misericordiam autem commoneo: quia quæ vides, o homo, et oculis et sensu non intueris, ad hæc irascaris. Si dei sunt, adulteri non sunt; si adulteri, non sunt dii. Si autem volunt habere adulteros deos, nos quidem eis non maledicimus; sint autem ut hi qui adorantur ab illis. Primus illorum deus non est satiat libidine, in cælo, ut ipsi volunt sæpe cum sua conjugæ agens: sicubi enim cum alia inventus est, statim a sua zelus accensus est: non enim credebatur deo dea male de eo suspecta. Si enim et a mortalibus se non continebat, quomodo iste a cælestibus ut volunt cessavit? Sed concedite linguæ: nunc enim ærum est in sinus virginum liquens, ut furetur ætas virginitatem: forte autem et bene liquescit libido dissoluta, si taurus deus illorum, qui non est dei progenies, fabulæ ex corde sumentum mendax matura taurus est; et quid putas vir et taurus portans virginem libidinis seryus, concupiscentiæ minister, in collo virgo cum libidine domina? Quam enim figuram intermisit, quando quievit ne immutaretur cygnus, taurus, aquila, aurum? aut continens factus est nunc? Multis enim jam annis non est factus aquila, et certe non pauci filii et boni nati sunt in deserto. Putas senuit et concupiscentia cessavit, aut penitentiam libidinis habuit, et nunc se jam continet? Jam enim non rapit puerum. Confundor et dicere amb qua occasione non suffecerat soror conjux, operatrix, ex qua nati sunt plurimi, sed jam nunc non nascuntur. Consenuit autem conjugium, cur jam non pariunt? Sed non sufficit illa, abili ad mortales: sufficit non secunda eodem more; multiforme enim est malum. Non suffecerat mortales: ad masculos convertit libidinem. O poeta, quos irridebimus? magis autem quos lamentabimus? eos qui scripserunt, aut eos qui nunc usque illum qui in dextera portat aquilam, adorantes et respicientes, aut colentes sunt? Sed putas quia iste solus existit talis? nonne et citharista ille honestus? primo quidem cur citharistas deos ponamus, quia ista decet harmonia decora? ista enim est illa in qua olympias: harmonia autem illa est vera, in qua cælum est, et terra est posita, mare adjacet, et aer est compositus, et percutitur consensio. Non enim pollit mare terram propter harmoniam: non nox diei facit vim, non permittunt enim illius harmoniæ. Dicitis, cælum consentit his quæ deorsum sunt. Tantum enim præbuit in eo sol positus, quantum esset utile parari; et tantum accendit, quantum erat conveniens; et pergit et reddit, ut neque abundans incendium exurperet omnia; neque iterum si transcenderet, frigore perirent universa. Sed et communes harmoniæ et partibus divisæ, sicut brevi silura majora cædam, aliæ siluri canore consentiens. Istud mare magnam et spatiosum, cujus fluctus cælum pulsant, terræ terminos non transcendunt. Sed ne-

A que terra iurgans naturæ aacritate iurgavit, sed lex communis Domini est posita fines æterni, et in tantis sæculis digitus additus non est, fluminibus tantis et fontibus in maris sinibus incurrentibus. Flante vento pascuntur statibus naves, ad cælum usque tolluntur. Et quis nonnunquam pertransiens timuit, ne ut misatur, ita effusum comprehendat astantem? Nonnunquam enim et declinavit mare, venit ubi ei statutum est, legislatorem et statutorem finis timeus; et frangens fluctus ad littus, ostendit invisibilem per ea quæ videntur. Ista decet ei cithara, quæ in frontibus hominum harmonias describit, ubi debeant esse oculi, et quid circa ipsos; ubi dentes, et quanti; ubi aures, et quot et ad quid; ubi lingua, et ad quid; quis usus est oculorum; ubi ungues, et ad quantum; ubi capilli, et ubi non capilli; quid intrinsecus, quid constringere, quid involvere, quid velare, quid jacere, et ad quid utile; quis suscipere escas et dividere; quantas mensuras debeat habere cibus, et quantum intus debeat permanere, et quando debeat purgare, et si transierit horam, ostendit noxam. Ista lyra decet Deo composita melodis membrorum: habet enim nervos et cordas in quibus et os ad ossum est, et viscera ad viscera, et membra ad membra, per quæ deponuntur et aperiantur manus: per quæ flectuntur, et iterum redeunt pedes; clauduntur oculi ad refectionem, et iterum revocantur ad opus. Et quis poterit dinumerare quantæ istiusmodi semper percutiuntur lyræ, non in uno tantum homine, nec in hominibus solis, sed et in omni animali? omnibus enim mensuræ, ætates, magnitudines, dentium, cornuum, quibusdam et non sunt cornua. Aliis pili sunt, et cujusmodi capilli, ungues et cujusmodi ungues, pennæ et iterum non pennæ, et in aquis, et in aere, et in mari, et in fluviis, et in fontibus, et innumerabilia quæ exsurgunt, una tamen est harmonia. Cum enim suam accenderit lucernam, cum suum scilicet oravis (65) fuerit solem, cum a sinibus orientis simul ad occasum transmisserit lumen; omne movetur animal, unumquodque ad quod ei natura est. Et mensa quidem communis est plena, et aliud animal ad aliam properat escam, aliud alibi devitat; et quæ illis utilia non sunt, aliis convenientia habentur. Eiciunt (66) irrationabilia per istiusmodi harmoniam adducta, quis (67) debeat gustare, et quæ debeat vitare, et cum quibus conversari. Ista decens Deo harmonia est, per quam sol statutus ad cursum est, et luna ad crescendum, et stellæ ad spatia. Istam percutit per dies et noctes, siquidem et dormientes augset, et efficientibus otiosus non est. Et Deus quidem istam sine digitis et labore percutit harmoniam: ille autem qui fictus et non deus est, accipit virginem. O injuriam! Virgo ob pudicitiam fugit: deus autem qui dicitur, ob amorem libidinis insequitur, et non comprehendit. Velociore enim pedes fuere virginis pudicitie per voluntatem, quam ille qui a libidie

(65) Ms. Uranus. Vox Græca οὐρανός, Latine scripta.

(66) Eiciunt. Forte, et sciunt.

(67) Quis. Forte quæ, vel quid.

dissolutus est. Qui ambulat sensim, qui passus se jungit, iste nunc festivans non comprehendit virginem : pedes enim a libidine dissoluti, nec molles virginis passus comprehendere potuerunt, sed parum quid et pervenit : talis eorum deus, et bene comprehendendus est columba ab accipitre musico : sed terra, inquit, miserta, humanior tali eorum deo visa, transtulit eam ad laurum. Et forte maluit virgo lignum fieri, quam a tali eorum deo corrupti. Ille autem qui præter spem a tali venatione deciderat, videns virginem in arborem conversam, neque conversione confusus est, neque translata natura transtulit et amorem : sed adhuc fervens amore, adhuc ardens concupiscentia, amplectitur arborem, et decerpit ex illa quæ jam non erat virgo, folia, et confessus victoriam victum suum coronat caput, utulum utpote in corona libidinali suæ constituens. Sed forte quædam poeta facilis et inconsiderate loquens mentitus de diis est talia, et non est insecutus virginem citharista. Quid adhuc usque in simulacra ex ista arbore coronatur, ut putant quidem ob honorem? Si autem honor est fornicationem laudari

A fornicationem (68) insecutam quidem, non comprehensam autem, adhuc usque accusabilem, et fingunt in simulacris, et pingunt in parietibus. Sed quid mihi et istis est? Revertere, lingua, et audi psalmum, o anima : *Convertere, anima mea, ad quietem tuam*⁶¹. Quid mihi est eos qui foris sunt judicare? Sufficit eis quia in his volitantur. Cessent de opificiis non bene sentire; fruentes enim opificia, male de opificiis sentiunt, et ipsorum Creatorem injuriis petunt. Sint ut volunt, et certe nolo eos esse ut volunt. Nostræ autem sermo fugiat quantum potest illorum fetorem, quia apud ipsos sunt figmenta, fabulæ, simulacra, adulteria, fornicationes, sanguis, lapides, ligna, dæmones, nuditates, turpitudines, dicenda et non dicenda occulta. Fugias autem inde, agat gratias ei, qui se liberavit ab istiusmodi. Erit enim gratia duplex, quia et liberavit a falsis, et ad vera adduxit. Liberati igitur ab his, et digni iudicati estis. Deo non nato Patri per unum unigenitum suum Filium cum Spiritu sancto sit gloria, honor, imperium, maiestas, et nunc, et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

ITEM DE EO QUOD DEUS PATER INCORPORALIS EST, LIBER QUINTUS

Quæcumque ex cogitatione debent colligi et requiri vel exhiberi, quia incorporalis est Dei natura, et jam si non quantum res ipsa deposcit (69), tamen quantum ad nostram pervenit virtutem, magis autem quantum imbecillitati gratia donavit, iata per multos præteritos et adveniens dies, et tractavimus in commune. Et si quis pervidit aut intellexit aut meminit, nullam jam habet dubitationem de illa natura qua incorporali decretum est : sed forte multa illa sollicitudo quæ per cogitationem processit, ad aliam quamdam suspicionem nonnullos adducet. Dicentes enim qui volunt pervertere recta, quia cogitatus quidem boni et veri, et decori et recti de Deo sunt et habentur; Scripturæ autem his bonis et rectis cogitationibus non consentiunt, sed magis per ea quæ dicta sunt accusant cogitatus quam commendant. Erat autem propositum non quid dicimus non simpliciter de Deo : quia nec nobis est potestas sicut gentilibus ex corde de Deo loqui, sed qualem eum Scripturæ introducunt, et qualem se ipse interpretatur, talem oportet suscipi et adorari. Gentiles enim qui omnia ausi sunt, omnia transfigurant et

C fingunt, et non solum in templis et simulacris et imaginibus depingunt et figurant, sed et ipsum quem videntur incorporalem dicere Deum, ex corde flagentes producant. Unde et is qui apud eos actor putatur, apud alios creditur : quia enim is qui est, agnitus non est ab istis, fama autem ad eos in novissimis pervenit temporibus ; tamen ex auditione Moysi, quia famam de uno Deo, et ipso Creatore audierant, qui in multis sæculis opificia intermisso Creatore adoraverunt ; alius aliud nuncupatione suggestit de eo quem audierant ; ita ut quidam scribentes præcepti sint ex nomine solo imaginem describere, non hominis, inquam, aut alterius cujuscunque status (70), sed simpliciter nuncupationem ex fama. Necessæ enim erat istos qui Scripturam ignorabant, naturæ autem audierant nuncupationem de incognito, aliter autem et alterum aliter ex corde fingere, æstimatione quippe de eo quem ignorabant, et ideo per omnia erraverunt. Inde est ut non solum sibi dissentirent de Deo, sed et adversarentur. Quidam enim dicit quia providet, alius quod non providet, et alius quia usque ad lunam provideat, alius

⁶¹ Psal. cxlv, 7.

(68) Ms. *laudari fornicationem.*

(69) Ms. *Etiam si non quantum res ipsa deposcit.*

(70) Ms. *cujuscunque status.*

quia in omnibus providet. Et quidam dicit quia incorporealis est, alius quia corpus est. Ista commendatio (71) ignorantia est eorum, qui nesciunt quid loquantur. Sed illi quidem audientes, aut aliter de Deo sentientes, omnes erraverunt. Nec enim ex corde humano Deus produci debuit, sed a Deo edoceri de Deo. Nobis autem necesse est ea surgere (72) et tractare, quæ ex Scripturis didicimus sanctia, quia incorporealis est Deus. Sed non sufficit pronuntiare, neque rationem cogitatus adire, sed ostendere quia et ipsi, et qui in iisdem cogitatus habentur, per omnia consentiunt his quæ Scripturæ Veteris et Novi Testamenti de Deo pronuntiant: forte autem et totum suspicabitur quidam, et corporaliter in Scripturis præferri Deum putabit; forte etiam et partibus compositum ex Scripturis putabit, colligens membra quæ dicta sunt. Oportet igitur primum suspicionem, qua dicunt in corpore esse Deum, aut corpus esse, diseri (73), ut apparentibus vinculis agnoscat solutionis magnificentia. Totum itaque videtur corpus introducere Scriptura quæ dicit: *Quis ambulat in paradiso* 62: aut quæ iterum dicit: *Quis est qui venit ex Edom* 63? et quæ dicit Scriptura: *Vidi sedentem supra sedem maiestatis suæ* 64: et alia quæ ait: *Sedes sunt positæ, et Vetustus dierum sedit* 65. Qui enim in paradiso ambulat, et qui venit ex Edom, et qui apparet ut apparuit Ezechiel, et qui sedit secundum Danielem, et qui sedit secundum Isaiam, corporalem quamdam ambitionem suggerit (74). Ex hoc quidem veluti de omni parentibus autem (75) ut videamur et depingere: *Oculi Domini super justos, et aures ejus ad preces eorum* 66. *Os Domini Sabaoth locutum est ista* 67, faciens (76) Deum (77) et membratim, et tota facies istic descripta est, et post hæc quæ inæquuntur. Dicit enim Scriptura: *Dextera Domini facti virtutem* 68: et *Sede ad dexteram meam* 69, quam rem insequitur et a sinistra esse. Et horum: *Cælum sedes est mihi, terra autem scabellum pedum meorum* 70. Per ista itaque omnia a capite usque ad pedes videtur membratim fieri compositio, quantum ad sermonem spectat. Addeamus autem incertis his, *capilli capitis ejus* 71. Ergo et capilli, et caput cæjus et capilli, et adhuc amplius quantum ad exteriorem partem invenitur vestimentum, modo quidem rubrum, modo autem album. Si igitur et vestimentum circa ipsum, quæstio est et de indumento, utrum vivens quædam natura est et vestimentum, aut quomodo illic vestimentum habetur; et quæcumque convenimus, ut de indumento dicamus oportet moveri. Et iterum: si *vox Domini facti, si vox Domini in virtute* 72, et vox Domini frequentat in illo psalmo dicitur, et secundum unum-

A quemque prophetam invenimus dictum, *Dixit Dominus ad me*. In Evangelio etiam: *Resursum vos facta est* 73; oportet enim immisceri ea quæ ex Novo sunt Testamento, Veteri, ne iterum hæretici separent, et alium introducant Deum. Adjuncta autem sint ista ex Scriptura, unde et omnia mota sunt: *Factum est autem die tertio, cum mans factum fulsisset, et factæ sunt voces et fulgura, et nubis nimbis, et super montem Sina vox tubæ canebat valde* 74. Ergo et tuba sonabat magna, et turbatus est omnis populus in castris, et produxit Moyses populum in obviam Deo de castris, tanquam jam præsentis illi Deo, et constituit eos sub montem. Mons autem Sina fumebat totus, propter quod descendisset Deus super eum in igne 75. Si descendit et in montem descendit, et ascendebat fumus tanquam fumus fornacis et obstupuit totus populus valde, stabant enim voces tubæ prodeuntes fortissime; valde Moyses loquebatur, et Deus respondebat ei voce: et descendit Dominus in monte Sina super cacumen montis, et vocavit Dominus Moysen in cacumine montis, et ascendit Moyses, et dixit Deus ad Moysen. Hæc quidem de eo si descendit, et si videtur, et si vocibus loquitur Deus, et si tubæ aderant, et si in ignem descendit, quid tibi vult fumus? Sunt autem ex sequentibus aliæ quæstiones: sed bene est sensim accedere ad proposita. Et sicut hi qui ædificare desiderant, et lapides transferre cupiunt, si singulos transtulerint, multos poterunt adunare: si autem multos simul levaverint, nec quidem unum levare poterunt: ita et nos interim; prima enim dicta intercipere facile videtur audientibus; timidis autem difficile. Si enim voluerit quis dicere, locutus est, non est locutus: vox, non vox; facies, non facies; simpliciter videtur facile quid operari, audeat autem operatur. Sed oportet nunc ab ipsa Scriptura accipere solutiones, et ostendere quia istæ voces ita quidem dicuntur, non ita autem debent intelligi. In ipsis enim iisdemque sermonibus primo exhibet necessitatem, ob quam ita apparuit Deus. Dicit enim: *Ecce ego venio ad te in columna nubis, ut audiat populus loquentem me ad te, et credant tibi in sempiternum* 76. Et iterum ad populum dicit: *Vos vidistis, quis de cælo locutus sum vobis* 77. Et certe ex monte Sina. Quomodo ergo potest fieri de cælo et de monte Sina simul? *Vidistis, inquit, quia de cælo locutus sum vobis. Nolite vobis facere similitudinem omnium quæ sunt in terra* 78. Et certe si similitudo erat qui apparebat, deberent videntes magis adduci ad ipsius similitudinem. Si autem dicit: *De cælo locutus sum vobis*, qui dicitur quia de monte Sina: manifestum est quia

62 Gen. iii, 8.

63 Isa. lxiii, 1.

64 Isa. vi, 1.

65 Dan. vii, 9.

66 Psal. xxxiii, 16.

67 Isa. i, 20.

68 Psal. cxvii, 16.

69 Psal. cix, 1.

70 Isa. lxvi, 4.

71 Dan. vii, 9.

72 Psal. xxviii, 4.

73 Luc. iii, 23.

74 Exod. xix, 16.

75 ibid. 17, 18.

76 Exod. xix, 9.

77 Exod. xx, 23.

78 ibid. 4.

(71) *Commendatio*. Forte, *commentatio*.(72) *Ea surgere*. Forte, *excurgere*.(73) *Dixit*. Forte, *diseri* vel *deseri*.(74) *Μεσσυραφν, ambitum*.(75) Forte sic legendum, *de omni: partibus au-*(76) *Ms. est. Ista facies Domini et memoratim.*(77) *Deum. Ms. Domini.*

ambitionem (78) presentiam suam ostendit in monte, A ipse autem in sua manebat majestate. Cur autem et a monte Siva apparet qui de caelo, *Ne timeritis*, Inquit, *quia tentare vos venit Deus, ut sit timor ejus in vobis*⁷⁹? Non ergo natura est quæ apparebat, sed dispensatio quæ adducebat. Quis enim audacissimus erat populus, quis semper declivis ad idololatriam habebatur; quia enim humilis erat, et desiderabat permanere contingere Deum, et per oculos videre: quia enim talis erat populus, misericors autem Deus et bonus facit eis timorem, qui nec post timorem timebant, et dicit: *Quia si quis appropinquaverit, morte morietur*⁸⁰. Et certe oves erant illic ante hoc, et non sunt mortuæ. Moyses enim illic pavit, Moyses erat illic ut pastor, nec dura est propheta, et non est mortuus. Uti que et alii ante Moysen; sed propter adventum, quis dicit, Dei dixit, quia si quis appropinquaverit morietur. Nonne magis deberet vivere qui appropinquat adventui Dei? Sed terrere vult populum audacem; unde et tubæ sonant canentium. Quid enim magnum est Deo operamenta creare ad istiusmodi necessitatem, aut sine tubis sonum talem emittere? Non ab re autem est quædam ex Daniele apponere, sed et opportunissimum. Quia enim diximus quia non erat impossibile Deo tabas creare, aut sine tubis sonum audiri: scriptum apud Danielem est, quia, *Manus ingressa sola scribebat in pariete*⁸¹. Ista manus Deus est, aut angeli incisio est? Sed quia deberet videri non tenens, forte autem nec atramentum habulans, neque alio aliquo operamento abasa, aut ipsa usa, addatur C propter contumaciam, aut propter negligentiam. Aut si hoc quis voluerit accipere, scripsit manus, et dum scripsisset, recessit. Quid manus ista dicebat, cujus Dei sola manus, et ubi est totum? aut angeli, et ubi est totum? incisio erat passibilis. Ergo quo ista incisio est? Quid ergo est sententia visa? Ut enim sciret rex qui ausus est, ideo manus ad lucernam indigens, quæ nec oculis visa sunt. Et certe ut scribat quis, valde intentio necessaria est, et videntium ocalorum, et acute videntium. Nunc autem scribit sine oculis, sine tenente, sive cum atramento, sive sine atramento, sive sine aliis operamentis, sive cum aliis, admiratio est; qui valde carnes sunt, qui corporales, qui volunt Deo corpus dare, respondeant D nobis, illa manus corpus erat aut non corpus? Si corpus; sine humeris non moveatur, sine toto corpore non sit manus. Si autem apparet manus, et scribit manus, et recedit manus; agnoscatur quæ est natura visionis presentia. Inopportunum autem non est adjungere, cur et manus. Si enim jam dictum est, quia oportebat sententiam scribi, sed forte ideo per manum, quia et pater hujus regis adversum quem ista sententia scripta est, omni populi delicta potuit et populum tenere et templum. Et populum quidem adduxit captivum. Condicens autem quia prophetia facta sunt a Deo prænuntiantes captivitatem populi quæ per eum facta videtur, vasa sacerdotalia accipiens, et hoc superbus et erectus, et alta cogitans, ut propheta de eo diceret: *Tu dixisti in corde tuo, Ad caelos ascendam; supra nubes ponam sedem meam, et sedebo supra montes altissimos ad aquilonem, et ero similis Altissimo*⁸²; quia talia sapiebat, et talia loquebatur, et talia cogitabat, iste accipiens sacerdotalia vasa non est ausus uti iisdem, sed tanquam in ratione honoris posuit in templis, non consecrans idolis, sicut quæ insequuntur demonstrant, sed recusans vasis uti divinis. Isti succedens filius ejus in regno, non ei successit et secundum latum honorem, sed innovans potestatem regni sui, profert vasa sacerdotalia, et bibit in ipsis. Et quia ipse et sui male extenderunt manus suas ad vasa, quia enim manibus tetigerunt ea quæ eis non contingebant; manus pro manu exiens scripsit juxta lucernam, ut qui aderant homines viderent sententiam. Quæ ergo est manus illa? Non corpus, neque ex corpore incisio, sed efficientia ad visionem veniens, ut agnosceretur sententia invisibilis. Suffererat autem et manus ostendere virtutem, et interpretari obscuritates, solvere dubitationes, sed non est egenus dives. Invenimus enim in Scripturis et forte multa, quæ ut quæstiones motæ sunt, possunt nobis ad solutionem prodesset. Novimus enim et de Daniele, quia vidit sedes positas, et Vetustatum dierum insidentem, cujus albi erant capilli, et vestimenta candida⁸³. Et certe et hoc accipiebatur propter contumaciam, aut propter negligentiam. Ad ostentationem quippe quia corpus est Deus; sententia autem virtutem sermonum exhibet, quia maxime exhibet incorporalis ostenditur Deus. Quis enim ignorat omnem qui oculis utitur, quia oculo contingit ea videre quæ adsunt? quæ autem in crastinum aut post parvam horam, aut post momentum sient, non videt oculus: Danielis autem visio, Initium quidem habet a lea, post leam autem introducit ursum, tertium animal ut pardum, quartum tale cujus natura apud nos non invenitur. Interrogabo volentem contendere, lea regnum est? Si enim quod vidit Daniel erat visibile, leam autem vidit; non vidit regnum, sed leam. Ne igitur removeamus dictum, Scripturam videamus. Si enim ipse Daniel interpretans, aut interpretatam ab angelo visionem audit, quia primum regnum est Chaldæorum, intueris quia quod visum est, lea erat; quod autem interpretatur, regnum. Aut dicat qui voluerit, putas fera aliqua erat, et vivebat; et talis qualem vidit Daniel? Si autem insignia vidit regni, interpretationem autem agnovit, visioes corporeas facere non debemus. Ursus autem apparebat secundus post leam, et tria latera erant in ore ejus. Putas quia et latera viva erant, et unde ea accipit ursus? Putas aliquod animal expugnans

⁷⁹ Deut. vii, 3. ⁸⁰ Exod. xix, 12. ⁸¹ Dan. v, 5.⁸² Isa. xiv, 13. ⁸³ Dan. vii, 9.

(78) Ambitionem. Id est, ambitum.

quod in consuetudine est apud nos; aut significat, quia per tria latera tres regiones habebit illud secundum regnum. Tertius autem pardus quidem erat quantum ad visionem, quatuor autem capita habebat. Si quis autem vestrum vidit in natura quatuor capita pardum habentem, sit visibile et animal istud. Si autem naturam convertit, formantur autem regna per istiusmodi visiones, ad corpora non compellamus. Quarti autem animalis in totum nec figuratio est posita, eo quod immutatum et novum a cæteris videbatur, ut ne quidem similitudo in eo alicujus animalis invenitur: hæc vidit Daniel. Et ante hæc: *Vidi*, inquit, *quatuor ventos caeli immittentes in mari magno*⁶⁴. Putas et venti visibiles fuere? Quatuor autem simul immittuntur in mari. Et mare vidit, ubi agens præsens mare, aut non præsens conspexit. *Et quatuor*, inquit, *ascendebant feræ de mari*⁶⁵: lea ex mari, et ursus ex mari, et pardus ex mari. Intueris quia ipsa Scriptura per ea quæ videtur ligare, per eadem et solvit. Mare in illis non erat locis, ubi erat Daniel. Puta quia erat lea, et ursus et pardus et novum illud animal: ex mari quomodo ascendunt? Venti autem quomodo videntur? Puta quia visa sunt ista. Ascendit lea ex mari, quomodo regnum in terra. Si autem regnum in terra est, non est jam lea: quod enim visum est aliud erat, quod autem interpretatum aliud. Sed puta quia transfert et leam ad regnum: interpretatur enim angelus ei qui viderat et reliquas feras unumquodque in sua constitutione. Si ista enim quæ apud nos sunt et visibilia habentur, transferamus ad invisibilia, et dicamus quia non aderant, sed visa sunt; et visio est, et non naturæ progenies. Transeamus ad Deum, ubi sedes sunt positæ; et jam non dicamus sedes aliud aliquid, sed ipsas sedes: et non jam dicamus quia visas est qui non est visibilis, sed visio est. Judicem introducere audeat qui vult, sic concedit ei Scriptura. Meminisse autem oportet quia suggestimus quod suggerit et natura, quia oculi futura non vident. Neque post quodlibet momentum lea primum regnum tunc sub Daniele erat, ursusque ejus successit regno: pardus tertium regnum. Non enim unoquoque animali regnum, sed unaquæque fera regnum est habens multos reges. Ergo usque ad quartum regnum multi reges. Post quartum autem regnum judicium adversum quatuor, et quatuor non adversum primum. Daniel autem et primo, et secundo, et tertio, et quarto regno judicium post novissimum quartum, in uno momento vidit. Nunquid possunt adunari ea quæ hodie facta sunt, cum his quæ crastino fient, et tertio et quarto die, ut videantur? Si igitur ea quæ in quatuor diebus fiunt, ad unum momentum convenire non possunt: quomodo ea quæ in quatuor regnis facta sunt, et fient in tantis sæculis et temporibus, in uno momento oculis videri poterunt? Ergo quæ vidit Daniel

A futura erant; quia quæ incipit videre, non videt quæ videntur, sed videt quæ non videntur. Ideo autem et nuncupatio erat prophetarum ista, ut dicerentur qui vident: quia enim et apud nos quidam vident, quidam non vident, et ad cæcos comparatio est eorum qui vident, et diversitas et discretio est. Sumus autem quantum ad considerationem visionum non videntes. Vident autem prophetae, quæ nos non videmus. Ex ipsa ergo efficientia acceperunt et nuncupationem qui vocabantur prophetae secundum veterem vocem, cum maxime exceperunt his qui vident. Unde et multæ inscriptiones tales inveniuntur, dum dicit: *Visio quam vidit Isaias adversus Ægyptum: Visio adversum Babyloniam*⁶⁶. Quia igitur videbant, ut videbant, videbant autem non ut homines. Quæ ergo oculis hominum non videntur, non sunt corporalia. Vidit Daniel: quid vidit? quia *sedes sunt positæ*. Quando? Si enim judicium vidit, tunc utique cum quarti regni interemptio futura est. Iterum tamen cum hæc videret, non flebant ea quæ videbat. Cur autem et sedes videt, *Judicium sedit*, visio ad efficientiam facta est rei. Quia enim apud nos iudices in sede sedentes subditos sibi judicant, dicit, *Sedes sunt positæ*. Et certe si talis esset Deus natura, non debuit dicere, positæ sunt sedes, sed, erant. Si autem positæ sunt quæ non erant antea collocatæ, et sedit qui ante non sedebat; ergo nec tunc positæ sunt, nec tunc sedit: sed ostendit per ea quæ cognita sunt nobis verba efficientiam Dei ad judicium. Denique et descripsit illic albos capillos, candidam vestem, ignem ante judicem, et fluvium igneum. Dicit enim quia *Vetustus dierum sedit*. Cur vetustus dierum? Et certe ne quidem dies opus sunt Deo: sed quia resurrectio flebat in exitu sætatum regum, multum tempus necessarium habebatur. Quia enim per multos dies expediebatur istud, Vetustum dierum nominat judicem. Et quia mundum erat judicium et purissimum, et inflexibile; albi capilli mundi iudicis, et candida ejus vestimenta et immaculata dicuntur: ideo et capilli albi, sive vetustatem annuntiantes et ipsi, sive iudicii puritatem. Ego autem et contingere istiusmodi habitum pertimesco. Si autem non erat quod diceretur, quod posset omnibus videri recedere ab istiusmodi sensu tacerem. Sed timidos, inquit, facitis filios Israel⁶⁷. Cur autem et fluvius illic igneus currit, dicit quia interfecta est bestia, et corpus ejus datum est igni ad exurendum. Quia enim sententia bestiam mittebat in ignem, prius præparavit operamentum per quod futurum erat judicium. De his igitur quæ in Daniele sunt posita, ex bestiis illis manent quæ visæ sunt feræ, non autem quæ annuntiabantur regna, et ex temporibus quæ habent spatia sæculorum, quæ conjuncta sunt per visionem ad unum momentum, et ex eo quod judicium non tunc est factum, quando et visum est; non solum ad suspi-

⁶⁴ Dan. vii, 2. ⁶⁵ ibid. ⁶⁶ Isa. xix, 1; xiii, 1.

⁶⁷ Levit. xv, 31.

audum Deum corpus esse non debuit non sinere, **A** sed potius ad satisfactionem venire, quia incorporalis est Deus. Est autem rationis et his similia addere. Ipsa enim visio Danielis quæ per bestias facta est, soror est ejus quam vidit per imaginem Nabuchodonosor, et salvator cum poenitentia (79) comparatur, et e contra ponuntur ea quæ in imagine visa sunt, et ea quæ per visionem istam ferarum ostensa noscuntur. Quatuor enim erant et istic feræ diversæ natura; quatuor autem et illie materiæ concurrunt ad compositionem unius imaginis, et nihil nos prohibet unum ad unum interrogare et videre. Lea regnans habetur in feris: aurum autem præcedens in istiusmodi materiis: fulget enim, et sicut ignis in nocte, ita aurum inter cætera quæ possidentur. Accipiamus igitur ab imagine quidem caput aureum; a visione autem istam leam. Et forte ideo utraque femineo nomine, quia et regas. Inde accipiamus argenteum pectus, et brachia: post aurum, argentum, post leam, præm: et tria, illic ærumentum, istic pardum; subducitur enim secundum poenitentiam (80) comparatio. Inde jam permistam ferrum cum testa; istic bestia cujus figuram propter varietatem non manifestavit. Et illic lapis comminuit imaginem; istic iudex iudicat bestias. Si quis igitur contentiosus voluerit hæc visibilia esse, dicat nobis utrum caput est aureum lea: utraque enim ad hoc ipsam concurrunt, et utraque sibi non similia, neque qui annuntiantur. Quid enim ad leam aurum? Quid autem utraque ad regnum? et ita ea quæ insequuntur, quæ et ab imagine proferuntur, et quæ a bestiis discernuntur. Et illic lapis sine manibus, ut non hominis sit opus; istic iudex. Et illic quia materiæ erant, comminuantur; istic quia bestia erat, in ignem mittitur. Ita habemus et Pharaonis spicas, et boves septem, et pingues et macilentas. Et quantum ad naturam spectat, boves quidem spicas manducant, spicæ autem a bobus comeduntur. Quod autem significatur et ab his qui manducantur, et ab his qui manducant, ipsam eandemque habent virtutem. Ad quod enim fuerat acceptum non dissentit, sed et necessaria visio est. Quia enim de annis, et natalitate, et fructibus erat, spicæ autem horum sunt genitricæ; per spicas quidem anni annuntiantur. Quia autem per opera boum nascuntur spicæ, boves quorum operatio fruges sunt, et spicæ boum natalitates; accepta quidem sunt varie, annuntiantur autem effectui. Putas ergo fructus bovis est, aut spicæ annus? Sed alia quidem sunt quæ videntur, alia autem quæ annuntiantur. Joseph autem manipulos vidit: nonne deberent et istic anni esse? Sed ait: *Somniauit autem somnium Joseph, et retulit fratribus suis, et dixit eis: Audite somnium hoc quod somnivi. Putabam nos alligare manipulos in*

⁷⁹ Gen. xxxvii, 5. ⁸⁰ Isa. xlix, 8.

(79) Cum poenitentia. Interpres videtur μετανοιαν poenitentiam legisse pro δ'νοιαν cogitationem.

(80) Poenitentiam. Hic quoque δ'ανοιαν cogitatio-

medio campo, et surrexit meus manipulus, et rectus stetit, et conversi manipuli vestri adoraverunt meum manipulum ⁸⁰. Et interpretatur pater, et suspicantur fratres, quia incipiet regnare super fratres suos. Et nunc quidem manipuli: iterum autem ipse solem et lunam videt et undecim stellas. Differt in gloriæ stella, manipules non differt. Sed apparet quia stella manipulo ad quod accepta est, non est melior. Cum enim pater positus est in loco solis, mater autem in loco lunæ, fratres consequenter efficiebantur in loco stellarum: forte autem nec ista simpliciter debemus transire: sed quia occasio adorationis facta est fructuum abundantia, ideo non ab alia occasione vidit adorantes se fratres, quam a manipulis messium. Si quis autem voluerit et stellas, et lunam, et solem requirere, ad istum sermonem inveniet concurrere. Quis enim ignorat ex omnibus Moysi vocem, quia ex frugibus quos nutrit sol et luna, facta occasio est visionis? Ergo quia fructuum erat occasio, per ea quæ fruges emutruunt, facta est et visio duplex. Putas ergo quia aliquis ex his qui aduunt, invigilans et sobrius, cogitavit apud se ut sobrius, quia istæ visiones per insomnia sunt factæ, et forte suspicabitur vim facere nos et his visionibus quæ per insomnia factæ noscuntur, et ad solutionem eas accipere, quæ videntur per oculos visæ ab invigilantibus. Si enim ita esset, subripere deberem, et hoc ipsum suadere et ludere: forte autem et si tacuissem, quia per insomnia factus est mihi sermo, viderer his qui adhuc somniantur, et inauditam edicere quid et exhibere. Quia autem veritatis est locus, et non nos seducere oportet, neque suasioni captare, sciamus quia hæc quæ dicta sunt omnia per insomnia visa sunt: siquidem et Nabuchodonosor somnium vidit, et Daniel illud quod diximus per somnium vidit, et Pharaon, et Joseph per insomnia habuerunt istas visiones. Nihil ergo mirum si et nobis per insomnia appareant quæ videntur. Aliis enim de aliis frequenter videmus, aut tempestatem maris, aut nosmetipsos trahi a fluviis, aut prata, aut fructus; aut quia de tectis delectimur, aut quia thesauros invenimus, aut quia amisimus aliquid, aut quia subingressus est quidam, aut quia alius exivit, aut quia locutus est nescio quis, aut quia dedit aliquis. Erant autem omnes istæ ambitiones, sicut dicit Isaias: *Sicut qui sedit semetipsum manducantem per somnum aut bibentem, evigilans autem adhuc esuris aut siti* ⁸⁰. Cum maxime visi sumus exsolvisse et ista, et unusquisque audientium jam suam refecerat mentem, tanquam solutione inventa et sollicitudine soluta; subito quæ putatæ sunt visiones somniis revelatæ, iterum nobis constrinxerunt vincula questionum, et tempus apprehendit taciturnitatis. Forte non importunum tempus neque inutile est. Si enim et quidam præ-

nem potius quam μετανοιαν poenitentiam legendum fuisse videtur.

scientium est, qui horum scientiam per noctem accipere incipiet tractans et repercutiens insomnia, et ne quidem ipsa somno concedens, forte scrutans per noctem cum otio, et a lumine nocturno fulgores accipiens, quæret vinculorum horum solutiones: et si quidem invenerit lucratus est, et sursum et deorsum convertens, et querens et volutans, perastit in incerto, sollicitior venit ad inventionem solutionis. Scio autem quia unusquisque qui hic assistit, exiens de his quidem erit sollicitus, curam ventris non faciens: forte autem quidam et indignantur, quia protendimus sermonem; plurimi enim obdormientes et in facie volent ex aliorum laboribus et sudoribus sine labore paratos suscipere; et autem et susceperint, qui autem adinveniant non laborant. Si autem et suscipientes servabant qui non sudaverunt, nihil autem horum requirentes;

A sive enim quis cogitat, sive quis intentus est, sive quis commodum accepit, sive quis convertit opprobrium, gaudeo. Si autem negligunt qui audiunt, et dissimulant qui docentur, quam rationem dabit qui constitutus est magister, et non quæstiones dicit, sed quæ impertit gregi Domini? Imprecatur quidem ab eo omnes sollicitos esse, et scrutari, et querere, et tenere, et discere, et fructificare. Si autem et quidam negligant, quibus nec convenire sollicitudo est, nihil hoc ad me: et certe ad me; tangit enim me et contristat; tamen sive paucis efficitur sermo sive multis, sive negligentes sunt sive solliciti, non debeo propter negligentiam et ipse negligens inveniri. Forte autem quidam et contendunt expræbrati: et si non propter amorem doctrinæ et studium, saltem propter ruborem et opprobrium, etc.

EUSEBII PAMPHILI

DE EO QUOD AIT DOMINUS:

Non veni pacem mittere in terram.

LIBER SEXTUS.

Et sponso qui nunc filii habentur, parentum desiderium trahit, et properant ad genitores annuntiare sponsæ honestatem et colloquia, quique et parentibus manifestus est mos ejus, et habitus, et affectus. Festinant autem iterum et ad sponsam, memores illius ab initio mandati, qui ait: *Relinquet homo patrem et matrem, et conjungetur mulieri, et erunt ambo in carne una* ⁹⁰. Lætantur autem et parentes videntes filios patres. Et scimus sponsum verum Ecclesiæ Dominum. Sed quia lumen illud verum luminaria facit, et magister ipse solus in Ecclesia posuit et magistros, et pastor ipse bonus pastores constituit, sponsus quidem ipse verus est, ut est sponsus. Quia autem mysterialis est, mysteriositas ista non maculatur sponsa, si et servus in honore suscipiat sponsi. Dicebat enim sponsus Dominus, ut audistis: *Qui vos suscipit, me suscipit* ⁹¹. Apparet autem quantum sponsalitas ipsa emineat, ab ea quæ in mundo est periculosa; non enim istinc mulier adjuvat virum, sed sponsus sponsam: non sponsa servit viro, sed sponsus servit et dicit: Ego libenter pro animis vestris erogabor, et memetipsum tradam. Et horum quis est dignus? Si enim ille qui vere est sponsus Dominus et Deus Dei non nati unigenitus Filius, qui in figura Dei constitutus, propter charitatem sponsæ, formam servi accepit: si Dominus in figura servi propter dilectionem sponsæ; qui natura servi sunt, quid putas quam

C figuram debent assumere? Sustinet sane sponsus quanta ad correctionem sunt necessaria et ornatus sponsæ, patitur et labores et vigiliis et adventionibus: vigilat enim ut reficiatur sponsa, et laborat ut adornetur, et invenit ut pascatur. Natus enim illius efficitur sponsæ ornatus. Quid autem dico de Filio qui de coelo descendit, ut captivam sibi acciperet sponsam, illam quæ ante erat sordida, quæ fuerat fornicata, quæ comas habebat impuras, quæ et ab intus et a foris non erat bona, in quam illuserunt dæmones, quæ sordabatur in montibus, quæ nuda currebat, quæ lectiones dæmoniorum habebat, quæ turpia cantabat, turpia ludebat, turpia loquebatur: quæ ne quidem in itinere hominibus concedebat, quæ portabat lapides, et fornicabatur ad ligna, quæ fumigata erat, quæ redolebat nidore foetido, quæ quid non mali habebat? Cui enim et alio decebat talem sibi eligere sponsam, quam illi qui erat misericors sponsus? nihil enim habebat hortamenti ad dilectionem quæ assumpta est. Quia ergo nihil erat ab ista adhortamentum, ideo facta est gratia ejus qui accepit talem: pro odio enim quo erat digna, dilexit eam; pro pœna honoravit, pro mortali mortuus est, pro condemnata condemnatus est, pro injuriosa ipse passus injuriam et accipiens sputamina in sanctam faciem, et ante sputamina eam suscipitis (81). Ista enim sponsa, ancilla ex æervis erat, a patre non bona, et matre quæ erraverat, conta-

⁹⁰ Gen. ii, 24. ⁹¹ Matth. x, 40.

(81) *Suscipitis*. Forte, *suscipiens*.

max a contumascibus, in multo tempore capillos A habens captivos et unguis, et in omnibus sordida. Et quod est maximæ admirationis, ille erat sanctus in sanctis habitans, sedens ad dexteram Patris, mundus a mundo procedens, lumen verum, sol iustitiæ; ille qui ab angelis adorabatur, passus est ut ab hominibus illuderetur. Et ego quidem miror nos et sponsam, quia non stupimus illius qui advenit gratiam, et illius qui misit donum, et non statim, non insania quadam, sed religiosa mente et terrore desiderio spoliati, corpus et animam, ut ita dicam, retribuimus Deo pro omnibus quæ nobis retribuit. Quid autem et ei poscimus retribuere? Moriemur pro ipso, sed ipse primus pro nobis mortuus est. Et nos quidem si moriamur, naturaliter suscipimus mortem; ille autem contra naturam patiens fuit ad mortem. Et nos quidem si fuerimus mortui, lucrabimur nosmetipsos: ille autem mortuus est non ad utilitatem propriam, sed ut nos lucraretur. Et nos morimur ad spem vitæ: ille autem vita est vivens. Et nos in martyrio patimur, ut non cum mundo condemnemur, fugientes per mortem gehennam, et in hæreditate accipientes regna colorum. Nos ad mercedem; ille propter eharitatem. Si quis autem consilio assentit meo, sit quidem merces ab ipso, non sit autem nobis cursus ad mercedem: non enim quia promittit ideo debet et diligi, sed quia talis habetur, et talis est Filius: non quippe diligitur ob ea quæ donat, sed propter naturam sui et ante donationes. Siquidem et hoc lumen sensibile, non quia pascit oculos amatur, sed quia clarissimum habetur. Nonnunquam enim et fontes videntes perspicuos et puros, et si non admittit tempus bibendi, tamen miramur pulchritudinem, etiam non adveniēte usu. Et ad colum respicientes delectamur, non quia manducamus. Si igitur opera ejus ita sunt bona, et ante gustum et escam delectant cum videntur, et coassectari faciunt; ipse qui vere supra omnem pulchritudinem habetur, et vere est bonus, non ex mercede habeat dilectionem, sed ex natura amorem. Ego sane nonnunquam in cogitatu isto adveni; venite et vos ad suspicionem bonam: sæpe enim a sanctis Evangelis et vere divinis de Domino Jesu audiens, auditum ad visum converti: videbam enim admirationem novam Dei, Filium Deum in terra corpus habentem: et putas adesse spectaculum ex Scripturis pene et porrecta manu apprehendi ambriam vestimenti ejus, ne forte et a peccatis liberarer. Non igitur fraudemus nosmetipsos a visione Dei unigeniti, qui pro nobis ad nos venit: nam etsi in corpore advenit, tamen non latuit Deus nube circumamictus. Si enim et apud nos animæ status datur ad visum per oculos, per faciem, per maxillas; qualem putas esse illam faciem, qualem illam divinam constitutionem, illum tranquillum oculum, illam honestam linguam et motum? Unum est quod confert ejus adventus, ut suscipiatur talis habitus

in terra a mortalibus. Quia ergo non est idonea natura verbis assumi ad tantum Dei Filium Denm, qui ut non solum verbis edoceret, sed et operibus informaret, venit visibilis, ut et dum videtur, ostenderet invisibilem. Et mihi quidem ipse sit testis sermonis. Cum enim lavaret Dominus pedes servorum, magister discipulorum, et excusante Petro dicebat formans eos et dicens: *Hæc ego ideo facio, ut et vos edoceamini invicem eadem facere* 99. Sicut igitur in illo actu dictum est quod mandatum est, quia ideo facit ut ostenderet totum; ita audi quia venit formare ad deitatem homines. Miserabiles autem sunt qui non inspiciunt; beati vero oculi eorum qui vident. Videtur enim et nunc Dominus: si quis enim habet oculos videt: nunquam enim ille discedit, sicut ipse dicit: *Ecce ego vobiscum sum, usque ad consummationem sæculi* 99. Adest Dominus si habes oculos, et antequam audias vides. Si autem non vides a teipso, movere cum eo qui ostendit, et videbis. Si autem et cum ostensum tibi fuerit non vides, lamentare cæcitatē tuam debebis. Sicut enim non potest oculus sine lumine videre, ita non potest nec mens sine Deo vivere: celerius quippe salvabitur piscis sine aqua, quam anima sine Christo. Quid ergo? Num non vivunt gentiles, et Judæi, et hæretici? *Permitte*, inquit, *mortuos sepelire suos mortuos* 99. Venit Deus apportans hominibus, quod nullus hominum adduxit: non enim erat servorum magna donare, sed servorum erat Regis adventum annuntiare: donare autem ipsius erat Regis; ideo et præcursores dicebant: Veniet, ipse autem qui loquebatur adveniēns donavit: per Moysen enim data est lex, sed nihil factum est; gratia autem et veritas non data est, sed facta est, et correxit. Sicut enim mulier illa quæ fontem sanguinis contra naturam habebat, fatigata est medelas hominum sustinens; profuit autem ei nihil, sed tantummodo consumenatur et corpore et facultatibus: ita secundum formam istam humana natura accipiens medelam a prophetis et sacerdotibus et a lege ipsa, non est curata; sed is qui sine lege erat subingressus est, ut abundaret peccatum. Quia igitur non erat hominis corrigere hominum passiones et vitia, Deus accepit infirme hoc ipsum quod jam erat emortuum, et subingressa est vita, ut præsentia virtutis repercaleretur vîrus serpentis, Quis non movebit ad desiderium Christi? Siquidem Christi Pater. Illi enim decet talis et tanta largitio: *Nemo enim, inquit, potest venire ad me, nisi Pater meus attraxerit eum qui est in cælis* 99. Non quia vim facit Deus, sed quia domat homines mortales, pro quibus mortem immortalis gustavit. Nolite in vacuum gratiam ponere, non in somno Evangelium: sed evigilantes computate quid factum est, quid natum est, quid donatum. Deus Filium suum misit: qui non obedit ei, habet iudicium. Misit, inquam, Filium suum Deus, iustitiam ad iniquos, eum qui sine peccato ad peccatores, ebo-

99 Joan. xiii, 15. 99 Matth. xxviii, 20. 99 Matth. viii, 32. 99 Joan. vi, 44.

dientem ad contumaces, gloriosum ad ignobiles, A enim qui ad dexteram Patris ad eos qui in terra jacebant, Filium ad servos, judicem condemnandum pro his qui erant condemnati. Quis non accendatur? Quis non stupeat? Quis non e flamma ista viscera accendat sua? Si non sumus lapidei, et ante sermones non movent, deslere nos convenit, quia putantes nos vivere, mortui sumus. Quibus Jesus non placet Deus, hos putas quid delectabit? Si autem pulchritudo in carne emortua, et lapides pretiosi, et margaritæ claritas, movet alacritatem hominis; cum Deus Filius fuerit visus, a quo et bona ista sunt facta, quomodo non vere veniet passio illa in homine, de qua dictum est: *Diliges Dominum Deum tuum ex omni anima tua, et ex omni virtute tua, et ex omni potentia tua, et mente et sensu tuo*⁹⁶? Apparente enim Domino Jesu, non derelinquitur pars aliqua dilectionis ulli, quia non dividitur charitas ad Deum et ad homines, et ad emortua quæ in terra sunt: sed sicut antequam appareat sol, et lucernis fruimur, et stellas patimur, et luna delectamur; cum autem sol fuerit visus, quædam quidem non parent, quædam autem et occultantur, omnes autem convertunt facies suas ad solem; et cum multa sint bona, omnia enim bona valde: cum autem apparuerit is per quem ista bona, bona; nihil eorum quod bonum est jam videbitur bonum. Si quis vidit effigiem audit, si quis non videtur et ut videat, et consentiat his quæ dicuntur: amores enim claræ pulchritudini contendunt; quantum enim bonum est quod diligitur, tanta et mensura est charitatis. Si enim oculi fuerint in facie boni, tanta motio efficitur, quantum et oculi fuerint moti: ei (82) autem aliud aliquid in oculis, duplicatur amor: si tota facies fuerit bona, totius vultus charitas mensuratur: si autem et alia membra fuerint bona, addita pulchritudine, crescit et desiderium. Jesus autem totus est bonus, et vere bonus, boni enim Patris progenies est bona; cujus pulchritudinem clamat cælum per suam speciositatem. Istum collaudat et solis splendor, istum prædicat luna et incipiens, et plena, et deficiens. Stellarum autem chori istum coronant, sed non opera in istum, aut ab operibus gloria ejus, sed ex sui natura. Mare istum fluctibus præfert, terra eum fructibus coronat et floribus, choros autem ei et animalia dum exsultant, faciunt. Cum autem audis quia glorificatur Filius ab omnibus, noli oblivisci Patris quem glorificat Filius. Sed de inenarrabili et non nata natura Patris in memoria venire timor est. Quia ergo ille timorabilis est propter bonitatem et supereminentem benignitatem, et quia nos non possumus ad illum nec mente respicere; imaginem ejus considerantes miramur indicibilem illam virtutem Patris: et ideo eum qui ad nos venit consideremus, et habebimus fructum. Dicit enim et ipse: *Si quis me videt, videt et Patrem*⁹⁷: qui

agnoscit. Filius igitur ad nos venit, non tamen nos ad ipsum; vel nunc autem nos ad ipsum simus: Deus vocat; et his qui non adveniunt, sufficit pœna quia non obediunt. Vocat Deus. Ad quæ? Ad ea quæ decent Deum. Et certe Abraham vocavit Deus, et præcepit unigenitum Filium suum offerre sibi. Et videtur perniciosum hoc esse, forte tibi, non tamen Abraham; Abraham enim lucrum duxit: videbantur enim jurgari viscera et religiositas. Sed adhuc apud nos jurgari possunt; Abraham autem ne quidem dubitatio fuit, nec cogitatus, nec dilatio: sed lætabatur Abraham, quia victurus erat filius ejus oblatus: amor est enim religiosus, in qua et charitas mensuratur, et affectus impletur: B si enim charitas non fuerit otiosa, omnia erunt etiamsi coeffectatus fueris; propter timorem enim si obedieris, perfectus non eris; propter comminationem autem gehennæ, mali servi malum propositum habebis: propter autem regna cœlorum voluntas est mercenarii. Quæ autem decora est via? stupere bonum, mirari immensum, anare Deum. Si enim scis, non potes non diligere; si vidisti, non potes non coeffectari. Nihil enim ex omnibus quæ sunt, neque omnia simul, tantum illicunt, quantum delectat unus omnium Dominus. Ita illicit et Pater si fuerit visus: tantum enim si apparuerit, nihil jam quis sustinebit. Videbitur autem ab his qui mundo sunt corde; si enim mundum fuerit cor, effulget inde lumen, et videbitur C quod effulget, et statim martyres, confessores, sanctimonium, virginitas, natura mortua, membra crucifixa: desiderium enim fervet in animis, et conjungitur ad desideratum: cum enim adunaverit quis bonorum conventus, cœli magnitudinem, et ea quæ in ipso sunt est pulchritudo, solis prædictam claritatem, et aliorum omnium quæ illic sunt bona; nec non et ea quæ in terra germinant, florent, expanduntur, procedunt, nascuntur; et ea quæ in aere volant, et in aquis natant: cum hæc omnia adunaverit ut componens in unum, ne quidem gutta ut ad illam pulchritudinem erunt, ut desiderium stupore imagis sit, et charitas, et admiratio, ut talis jam homo desideret novam quamdam constitutionem sui invisibilem fieri: affectus enim ad invisibilem invisibilis habetur, et solitudinem quærit. Qui autem ad istam constitutionem occurrerit, nescit quia et cælum et terram non videt, nec novit in quo in terra est loco: maris autem ne quidem minor est, et flumina despicit: solem non videt, lunam non considerat, stellarum memor non est; despicit autem et angelorum choros: unus enim ille non permittit dividi visionem ad multa. Qui enim in tali constitutione habetur, nescit quia et carnem habet, et quod est maximum, nec animæ suæ memor est: totus enim evacuatus

⁹⁶ Deut. vi, 5. ⁹⁷ Joan. xiv, 9.

(82) Ei. Forte, si.

la illum est quem desiderat, et univosa ei sunt A emortua, et illi vivit soli. Et hoc est illud insigne quod ait Apostolus: *Vivo ego, jam non ego, sed vivit in me Christus*⁹⁹. Desiderio enim totus devotus et a semetipso dicedens, illius autem affectus; bona quidem morte est mortuus, bonam autem vitam commutavit ut dicat: *Vivo jam non ego*. Si quis unanims et ipsius linguis est Paulo, audiet Paulum dicentem: *Vivo, jam non ego. Sed quæ tua est vita, o Paule? Sed vivit, inquit, in me Christus*. In quo vivit Christus, Christum indutus est: istiusmodi homo qui Christo indutus est, non tunicam, sed sicut ferrum igne totus per totum incanduit, totus per totum illuminatus est, nullus ei jam relictus est non motus, non affectio. Sed nos qui Christi sensum habemus, non pigebit nos dicere, quia talis homo Christus est factus. Quemadmodum autem, sicut dictum est, miscetur affectus desiderant, et oculus lumen suscipiens efficitur luminosus: et ferrum; sæpius enim repetuntur bona; ante ignem quidem ferrum erat, in igne autem ignis magis quam ferrum est factus. Audite desiderantium verba ne forte et vos moveamini ad desiderium. Dicit iste ebrius non vino, sed quem inebriavit Christus desiderio: *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Christi*¹⁰⁰: in quibus illi confunduntur, alii gloriantur: qui enim ebrius est nescit irrideri, sed irridet irridentes, est enim totus in vino. Si ergo qui in vino est non irridetur; putas qui in Christo est scit quid est confusio? non enim ita tangit vinum hominem, quantum tangit virtus: neque ita tangit ignis ea quæ in ipsam incurreant, quantum illuminat Filius eos qui se fuerint induti. Quis putas habet Christum qui prædicatur, et noscat ea quæ dicuntur? cum enim non fuerit conscientia intus quæ sermoni testetur, otiosa ejus qui loquitur verba habebuntur, et efficietur, qui loquitur, barbarus iis qui non audiunt. Cum autem præveniens anima recondiderit sibi, et finita fuerit desiderio; forte et irascitur ad dicentem, quia non tanta interpretatur quanta ipsam movent. Sed concedite quicumque ita proposuistis; ininterpretabilis enim est qui desideratur. Ego sane beatam dico illam, quæ digna iudicata est Deum portare in utero. Ego et præsepium illud diligo, in quo vita positum est medicamen. Et magos beatos dico ob immutationem artis. Beata et Rachael, et jam non ploret, quia ejus filii martyres exstiterunt Christi. Simeon autem ille et Anna ideo gratias agebant, quia digni iudicati sunt videre quem desiderabant multi quidem, viderunt autem non omnes. Joannes autem ille qui in pectore recubuit Domini, inde hauriens nobis loquitur: *In principio erat Verbum*¹. Petrus vero qui a Patre dignus iudicatus revelationem accipere, et videre eum quem non videbat, et noscere eum qui occultaba-

ter. Vere beata et Petra, in qua sumus et positi: beati et maris fluctus qui vestigia Domini osculati sunt: et pisces qui præcepto educti sunt. Beatus et ille piscis qui dedit pro Domino censum. Beata et terra et mare: utraque enim passus Domini susceperunt. Beatus et Zachæus qui cucurrit ad sciam, et vocatus ad domum est. Et peccatrix illa mulier, quæ bona importunitate ingressa est recumbentibus: contaminata enim introivit, et mandata exivit. Ergo omnes beati ex adventu Christi, et mortui qui jam non mortui, et cæci jam non cæci, et claudi salientes, et muti laudantes, et ille qui sedebat ad pedes, qui ante a legione impulsus carrebat. Beati qui in nuptiis biberunt vinum ex præcepto. Quid ergo omnes beati, aut quidam e: miserabiles? Judas enim qui utinam natus non esset! putas quia apud semetipsum non dixit: Utinam non venisset, ut ego non condemnarer! Putas et Judæi si voluissent fuissent beati, et primi? Quid ergo? Quia noluerunt Judæi: *Num incredulitas eorum fidem Dei evacuabit? absit*². Qui enim venit ad faciendum bene, venit siquidem et lumen oritur, non ut occidamus aliquem: ille enim malus est, qui bono utitur male. Nam et ferrum datum est ad culturæ medelam: si quis autem ferro usus occiderit, non est culpandus qui donavit. Siquidem et ignis ad curas, ad lumbaria, ad excoctiones datus est nobis: si quis autem eo ad incendendam proximi domum fuerit usus, ille malus est qui utitur male. Neque aqua mala quia præforantur quidam: si enim ipsam quæ ad usum plurimum et ad refectionem data est, bonam quidem, male ad interficiendum utantur, ipsi potius perniciosi sunt, quam opificium. Et lapis ad constructionem est datus, Cain autem eo ad interfocionem fratris est usus: tantum enim mali sunt qui sunt mali, quia bonum ad malum convertunt. Jesus pax est, et venit pacificare quæ in celo sunt et in terra. Si hæc vera sunt, sicut vera; quid faciemus his quæ lecta sunt hodie? Dicit enim ipse Salvator in Evangelio: *Nolite putare quia veni mittere pacem in terram*³. Nonquid nix calefacere potest, aut ignis dare frigorem? Nunquid pax potest non mittere pacem? Quomodo ergo ipse pax dicit: *Nolite putare quia veni pacem mittere in terram?* de qua sane dictum est, et de quo, quia *venit pacificare quæ in celo sunt et in terra*⁴. Siquidem et alibi dicit Evangelium: *Venit, non uti iudicet mundum, sed ut mundus salvus fiat per ipsum*⁵. Qui credit salvatur: qui autem non credit iudicatus est. Et iterum: *Non veni nisi ad oves perditas domus Israel*⁶: et certe magis perierunt. Quid ergo ista contraria sunt? Num ut dividantur, veritas non consentiet sibi? Si igitur veritas discesserit sibi (83), perdet et naturam; mendacii enim natura in dissensione est, veritatis autem natura consensio

⁹⁹ Gal. ii, 20. ¹⁰⁰ Gal. vi, 14.

¹ Joan. i, 1. ² Rom. iii, 5. ³ Matth. x, 34. ⁴ Coloss. i, 20. ⁵ Joan. iii, 17. ⁶ Matth. xv, 24.

(83) Ms., *disenscrit sibi*.

'est. Quomodo ergo ista sibi consentient? Jesus pax est, et ipse dicit: *Nolite putare quia pacem veni mittere in terram.* Dictum autem de eo est: *Veni pacificare ea quæ in cælis sunt et in terra.* Quomodo ergo non venit pacem in terram mittere, qui ideo venit, ut et ea quæ in cælis et in terra sunt pacificaret, et ad oves perditas domus Israel venit, et inventæ sunt pereuntes? Non est missus iudicare, et inventor condemnare. Si quis desiderat ea quæ sunt Domini eloceri, projiciat omnia ex corde suo, et mundo oculo mentis intendat. Propositum quidem Dei qui misit Filium suum tale erat, ut salvarentur homines. Obedientia autem ejus qui missus est ea, ut pax esset in cælis et in terra. Unde ergo non pax? Ab infirmitate quippe eorum, qui non potuerunt suscipere splendorem luminis veri. Ipse enim pacem prædicat, et ideo hortatur hoc Paulus apostolus, et dicit: *Ipse est enim pax nostra* *. Eorum scilicet qui credunt et suscipiunt, pax est. Quomodo ergo non pacem mittit in terram? Filia credidit, pater incredulus remansit. *Quæ communicatio est fidei ad infidelem* †? pacis enim prædicatio divisionem operatur. Filius fidelis, pater incredulus: ex necessitate lis est; et quæ prædicatur pax, operata est divisionem, et bonam divisionem; in pace autem salvati sumus. Ut non autem ego illius interpreter; nihil enim est quod non ejus debeamus audire: ipse dicit: *Ne putetis quia veni pacem mittere in terram.* Et adhuc vehementius addit: *Non veni pacem mittere, sed gladium* ‡. Quenammodum non pacem, et quemadmodum gladium? *Veni enim incidere hominem adversus patrem suum* §: accipio enim filium ejus, et non delectatur pater. Adverte autem et ipsorum efficientiam sermonum; quia enim dixit gladium incidere, addit: *Nolite putare quia veni pacem mittere in terram.* Non suscipit terra. Non veni pacem mittere: iterum audi in terram: Ego enim, inquit, pacem prædicō, sed terra non suscipit. Non ergo seminantis propositum: ipse enim sustinuit ut facerent uvam, fecerunt autem spinas. Neque is in causa est, qui benefecit vineæ: *Veni enim, incidere hominem adversus patrem suum, et nurum adversus sororum suam.* Isti sermones rebus ipsis firmantur. Quanti enim ex his qui hic nunc convenerunt, habent eorum quæ dicuntur experimentum? Est enim pater increpans filios ob credulitatem, et filii momentes patres ad fidem, et filiae docentes matres. Si enim et ex ipsa natura omnes, sed non ex eodem proposito. Denique et ex conspersione una pollinis, quædam quidem quæ in fermento sunt dissolvuntur, quædam autem quæ fermentata sunt continentur: et carnes aliter tenentur quæ salem habent, aliter quæ sine sale corrumpuntur. Nam etsi ipsa natura sit carnis, non tamen ipsa permistio. Aliud vinum est sine aqua, et aliud cum aqua. Et figurarum ad permistiones diversitas habetur: et

A in rosis habetur diversitas, in colore scilicet et odore: et in fructibus est varietas, et magnitudinis, et coloris, et gustus, et tactus: et vinum ex vite est omne, sed gustus diversi: et oleæ fructus varificantur. Sed horum omnium varietas, et animalium, et eorum qui ex ipsa sunt specie: equas enim equo velocior, et non tantum, quantum homo homini: nullus enim equus currit retrorsum: homines autem quidam sunt religiosi, quidam sacrilegi, alii pudici, alii luxuriosi, alii diripiunt aliena, alii spargunt sua, alii stuprantur non suas mulieres, alii ne quidem suas contingunt. Non enim tanta diversitas est terræ, quanta varietas animarum: ille enim martyr existit, alius persequitur; et natura quidem ipsa est, voluntas autem adversa (84). Inde est ut ille quidem ad Ecclesiam currat manicans, alius ad lapides offendat exurgens ad lumen. Inde est ut ille lætetur quod est pudicus, alius gaudeat quod in libidinibus volutatur. Inde est ut ille in foro vendat et distrabatur, alius ad Ecclesiam veniens semetipsum lucretur. Inde est ut ille aliena colat, alius sibi parcat. Inde est ut ille lapides ædificet, alius virtutes superponat. Inde est ut ille corpus detergat, alius animam perdat. Ista est non pax, sed dissensio; quia alius aliter sentit, et alius aliter sapit. Nec enim cum ortum hoc sensibile fuerit lumen, omnes similiter suscipiunt. Sed illi quidem qui sanos habent oculos, et occurrant, et attendunt, et fruuntur: qui autem infirmantur oculis, corrigunt se, et vitant, et fugiunt. Nam et latronibus onerosum est lumen, et furibus non dilectum, et adulteris odiosum. Denique et ea quæ repunt fugiunt; ortum est enim lumen; et qui sunt ebrii non libenter accipiunt, quia urget eos lumen exurgere. Sunt sane et quædam animalia versipelliones et bellæ, et quæcunque istius generis habentur, quæ in totum non sustinent luminis radios. Sunt autem et homines multi versipelliones, et versipellionibus pejores, viperæ magis quam homines, amari, invidi, malitiosi, quos omnes fugat lumen cum fuerit ortum. Iterum autem sermo recurrit ad ipsum certamen, his quæ heri sunt dicta. Iterum enim propositus est Dominus Jesus, et proposita sunt alia multa. Pater litigans, mater contradicens, soror increpans, frater exprobrans, servi exsurgentes, ancillæ exaggerantes. Unusquisque enim suam voluntatem ante salutem filiorum præponens, trahit ad suum propositum ignorans prodicionem. Certamina ergo pro Christo nobis sunt: Christus tantum lucrum est: ille enim venit ad Ecclesiam, alius distrabit et emit oblitus Christi: ille audit Christum per Evangelia loquentem, alius et adest pedibus, et mente foras vagatur. Ille patri donat prodicionem suam, alius matri consentit ut non Deo quod convenit restituat. Ad multos igitur convenit iurgari, ut multæ efficiantur coronæ. Ad diabolum quippe et milites ejus: multi

* Ephes. ii, 14. † I Cor. vi, 15. ‡ Matth. x, 35.

§ (84) *Adversa. An diversa?*

¶ *ibid.* 33.

autem sunt et isti. Urgetur sane et pater, et mater, A
et fratres, et cognati, et amici, et servi, et ancillæ; ex multis enim tristitia est, ideo ut et tanta habeatur lætitia, et addantur nuptiæ, et promissiones opum mortales, sed nec mortuæ: quæ enim nunquam vixerunt, ne quidem mortua vocentur, sed alia peiori nuncupatione. Sed in his omnibus, inquit Apostolus, *supercinimus propter eum qui nos superdilexit* ¹¹. Et si quis Apostoli imitator est; qui enim imitatur eum, imitatur Christum; transit ab imitatione ad principalem. Jurgentur omnia ut coronemur; in omnibus sit jurgium ad pulchritudinem, ad possessiones, ad divitias, ad cognatos, ad patrem, ad matrem, ad fratres, ad servos; et vicini impugnatores existant: sufficit enim eharitas unius ut superet omnia. Ego autem et miserabilem puto, qui non sunt experti istiusmodi turbas propter Dominum Jesum. Illis autem congratulor qui habent in mente et conscientia sua dicere. Ecce Dominum tui propter (85) inimicus est mihi pater meus, expugnatrix mater, frater insultat, servi contristant, ancillæ jurgantur, et nullus horum mihi et inimicus est propter tuam dilectionem. Si quidem et in bellis milites quantas plagas ob amorem regis accipiunt? nonnunquam enim et gaudentes ostendunt et sanguinum fluxus, et plagarum cicatrices, per quæ experimenta fulgent amores qui ad regem sunt habiti. Et certe quærat unusquisque, et pigeat unumquemque, ut alius acceptus sit. Ille quidem ita proposuit, alius aliter alacer fuit. Ut dinumerem singula, quid enim et habeo dinumerare propter eum? Quis enim me exosum habuit propter Christum? Quis me castigavit propter eum? Quis me pater abdicavit? Quæ mater adversa me est? Quis frater adversum me exsurrexit? O miserabilitas eorum qui non habent ista! Alius autem dives et spissus in opibus, lætus est mente, quia a civitatibus et nationibus decantatur, quia theatrum est factus et angelis et hominibus. Dignus enim est qui desideratur, et quia increpatur et oditur, quia inimici hominis domestici ejus, et quia abacius est ab eo pater, et non consentit mater, quia noctibus expugnatur, et per dies coronatur, mihi et meis visceribus et oasis bella quæ pro Christo sunt. Et unde mihi hoc supra dignitatem est meam, et vel D
injuriam pro Christo sustineam? Cruci autem figi et inverso capite, Petri magis est quam aliorum hominum. Ebrietate opus est et fervore, ebrietate non a vino, sed ea quæ ob amorem est Christi. Qui enim amant, nihil vident nisi eum quem diligunt. Nesciunt quia est alius in terra: ubi enim thesaurus fuerit mentis, illic et anima habetur; alia autem mortua sunt ei. Si increpas, nonne eum qui audit? Si castigas, nonne eum qui sentit? Qui Christi enim sunt, crucifixi habentur. Quid sine causa laboras? mortuus si torquetur non sentit, etiam si increpaveris non au-

¹¹ Rom. viii, 37. ¹² Matth. x, 37. ¹³ ibid. 38.

(85) Ecce Dominum tui propter, etc. Videtur verti Græcè ἕνεκα σοῦ.

dit: mortuus enim est. Timet autem ne quis malam vitam vivat: mortui enim sumus. Nam et qui mortuis sepultis mensas apponunt et escas, delirant. Si igitur mensas apponere mortuis deliramentum est, et comminari mortuis irrisio est: et certe adveniant et minæ, acuantur gladii, et exercitus, et leges, et civitatibus appareat Jesu Christi Domini virtus, et amor et flamma. Audite igitur qui Domini Jesu participes mysteriorum estis: audite Christam, caltores ejus. Quid dicit lumen verum? quid loquitur via? quid clamat janua? quid vociferatur vita? *Qui diligit, inquit, patrem aut matrem super me, non est me dignus* ¹². Et non sufficit hoc. Iterum enim dicit: *Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus* ¹³. Ista est vocatio eorum qui militare desiderant Christo. Si quis igitur paratus est crucifigi, veniat: si quis alacer est ad mortem, si quis potest ad gladium, si quis ad flammam, si quis ad ignem, si quis ad exercitus, si quis ad concupiscentias, si quis ad libidines, si quis ad iram, si quis ad indignationem, si quis ad opes et divitias, et possessiones, et ædificia, et mercaturas, et ad principatus et potestates, ad visibiles et invisibiles inimicos, ad spiritus nequam, ad carnem, ad cogitatum animæ, ad nocturnas ambitiones, ad motus meridianos, ad juventutis fervorem, ad impetum, ad famem et sitim, ad homines, ad languores, ad sanitates, ad divitias. Per hæc enim omnia vincitur desiderium: magis autem desiderium neque vincitur, neque deflectitur, sed per ista omnia vincit, et iterum abundans in prædicatione est. Non enim tacet Verbum, Verbum Deus; non tamen vox Verbum, quia nec Joannes qui vocatus est vox, vox erat, sed Joannes. Quid autem dicit qui venit salvare? *Qui invenit animam suam, perdet eam* ¹⁴. Forte obscurum tibi videtur quod dictum est: quia enim non habes sacramentum, neque omnes omnia intelligimus, neque omnes ab omnibus movemur, ideo putas obscura: *Qui invenit animam suam, perdet eam* ¹⁵, hoc est, qui vult invenire perdet. Quomodo? Quæ inventio est, et quæ amissio? De ipsa eademque anima qui martyrium patitur, tollit hominibus, Deo autem invenit. *Qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam* ¹⁶. Interpretatione non indiget sermo; qui desiderat jam audivit. Ego autem compatior nostræ naturæ, qui ita sumus egræni, et non possimus invicem nostro debito dare aliquid. Quid autem et possumus retribuere Christo Domino? Animam quam creavit, corpus quod figuravit, pudicitiam per quam beneficium tribuit, martyrium per quod sanctificat, justitiam per quam honorat. Quæ videmus ei reddere, magis accipimus. Adveniat igitur flamma ad medullas, penetret ignis ad viscera, et accendatur anima ad martyrium, ad confessionem, ad pudicitiam, ad justitiam, ad misericordiam, ad jejunia; ut et diabolus superetur, et demones de-

¹⁴ ibid. 39. ¹⁵ ibid.

debuisset *Ecce, Domine, propter te, etc.*, quod est

struantur, et homo pro Christo salvetur; et semper gratias agat Deo Patri per unigenitum ejus Filium, per quem est ei gloria, honor, imperium, ma-

festas, cum Spiritu sancto, et nunc, et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI DE MANDATO DOMINI, QUOD AIT :

Quod dico vobis in aure, supra tecta prædicatis,

LIBER SEPTIMUS.

Verba hæc quæ lecta sunt, Domini martyres produxerunt ad passionem; per hos enim sermones flammam in eorum præcordiis accenderunt. Per istam doctrinam erexit eos, ut contemnerent præsentia, expectarent autem futura. Per istam eruditionem armavit eos ad mortem. Ultur autem et hoc ordine servans officium: præcedit autem passionem martyrum constantia: qui enim non prædicat, nec tenebitur; qui non cum fiducia fuerit locutus, nec tristabit, sed præcedit constantia passionem. Cum enim anima de adventu Dei sat habuerit, aderit enim Deus in anima, quæ dum capiet omnia, non potest desiderium tacere suum, sed sentit quod habet, quodque non habet, qui sese fraudaverunt a homo. Ille autem qui amator Dei est constitutus, et humanitatem servat, statim propter Deum quidem lætatur, propter humanitatem autem non tacet: homines autem beneficium non ferentes, ignorant quis inhabitat in loquente, non ferunt sane nec constantiam. Sed sicut Judæi Stephano primo inter homines martyre Christi loquente obstruxerunt aures suas, ne ingrederetur Deus; ita et nonnulli hominum: quia enim constantia antecedit passionem, unde deberet istine et incipit Dominus, qui producit martyres ad passionem. Dicit enim: *Quod dico vobis in tenebris, in lumine dicite, et quod in aure audistis, in tectis prædicare*¹⁶. Assumite, inquit, constantiam, exeat verba vestra usque ad terminos terræ: ne taceatis id de quo ipsi certū estis effecti: nolite abscondere talentum; mittite pecunias in mensas: exigam enim mea ad salutem illorum qui fuerint operati. Sed dicit quis: si bonum est in lumine dicere, cur ipse in tenebris est locutus? et si bonum est supra tecta prædicare, cur ipse in aure locutus est? Si enim ipse de semetipso dicere frau...

ipse quidem opportune tacet, discipulis autem loqui ea et clamare præcepit; non timens quippe; hos enim ignorantium hominum est dignitatem Domini Jesu, sed dispensans, ut ipse quidem taceat in tempore, loquatur autem in tempore. Neque enim per omnia tacuit Dominus; ne putarentur aliena aliqua a se discere discipuli; neque semper locutus est, ne putaretur quod de se ipse testatur. Quid enim erat necesse et Joanne præcursore? *Ego, inquit, non ab homine accipio testimonium meum, sed habeo testimonium majus a Joanne*¹⁷. Non enim quero, inquit, quemadmodum ego suadeam, sed quomodo vos non sitis religiosi; siquidem non lucerna debet testari de sole, sed sol firmare lucernam. Et ne quis miretur, putas obscuriores effeci lucernas ex adventu solis? Non enim quod putamus hoc et provenit, sed hoc quod non intuemur superat: lumen enim minus a majori lumine, non minus dulcibus immissam minuit dulcedinem eorum: neque cum stellæ non parent, tanquam obscuratæ a lumine non videntur; sed in pelago luminis positæ, discretionem non præbent. Non indigebat igitur sol Justitiæ lucerna ad testimonium; dicit enim Joannes: *Ego a te debeo baptizari*; sed indigebat quidem ille qui lucerna erat ardens: lucerna immissum habet lumen; non tamen ab intus efficientiam sicut sol¹⁸. Vos, inquit, modice voluistis gloriari in lumine lucernæ, vobis lucerna est utilis: illi autem ita erant cæci, ut ne quidem lucernæ viderent viam, neque in lumine ambularent recte¹⁹: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*; hoc est, absconsa que dicuntur clamate: *Et quod in aure audistis, prædicata in tectis*; assumite constantiæ fiduciam. Assumamus et nos constantiam. Sed quid est quod insequitur? Timemus ad insequentem suspicionem. Sed ait Dominus, *Nolite timere*²⁰. Non igitur timeamus cum interficimur: ipse enim Dominus dicit: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere*²¹. Divisit timorem; et hominibus quidem dedit potestatem adversum corpus,

¹⁶ Matth. x, 27. ¹⁷ Joan. viii, 13. ¹⁸ Joan. v, 34, 36. ¹⁹ Matth. iii, 14. ²⁰ Joan. v, 35. ²¹ Matth. x, 27.

²² Ibid. 28.

(80) Ms. *fraus esset utique.*

aebeant enim : Deo autem conjunxit virtutem, timore timorem efficiens, et majori metu quod erat minus percussit. Si enim, inquit, timere oportet, non hominem ; major enim est Deus : sed pernam mortis adversum corpus times : *Timete magis*, inquit, *cum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam* ²³ : hominibus enim potestas adversum corpus, et hoc semel, est data : Deo autem potestas est et adversum corpus quod figuravit, et adversam animam quam creavit, et perdere non simpliciter, sed in gehenna. Major enim timor est gehennae, quam mortis. Cur major ? quia duplex est perditio, animae et corporis : simplex autem et corporalis, quae in morte habetur. Primum enim et si dividatur periculum, et homines quidem corpus, Deus autem et animam ; neque ita aequalis est timor, sed quantum anima honorabilior est, tantum et major timor est a timore. Quia enim et corpus, adversum quod homines habent potestatem, comprehensum est ; et hoc in manibus Dei est, et anima quam homines etiam velent occidere non possent, et utraque haec non ad mortem, sed ad gehennam dicuntur abire. Multiplicatus igitur timor est, et multitudinis et magnitudinis, ideo ergo timor timorem vincit. Sed dices : Quemadmodum possibile est perire animam in gehenna ? Si enim perit, corrumpitur ejus immortalitas. Quemadmodum autem et corpus ? Si enim vermes illi et stridit dentium habetur ; non solum anima immortalis non perit, sed nec corpus ; induitur enim immortalitatem et corpus. Si haec quidem quarunt, intenti esse debent ad sermonis virtutem, quia quod nunc ait perdere, pro eo ut dicat punire, acceptum est ; si enim periret, non esset in gehenna. Gehenna enim viventium poena est, non tamen interemptio perditorum. Quia enim perditionem timebant qui mortem hominum pertimescebant, ideo ipso timoris sermone ultitur Dominus, et dicit : *Timete autem eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam* ²⁴. Neque enim convertitur anima ad mortalitatem ; sine poenitentia enim sunt Dei dona. Neque iterum resurrectionis promissione infringitur, sed sicut per Adam omnes morimur, ita et per Dominum nostrum Christum omnes resurgimus. Communem enim istam mortem Adam introduxit ob peccatum : erexit autem is qui assumpsit Adam ad resurrectionem. Ille enim qui de terra est, introduxit mortem ; qui autem desursum venit, introduxit resurrectionem. Et resurrectio quidem communis est omnibus ; hereditas autem eorum qui ex viaticis aliquid profuerunt suis. Praecesserat igitur adventus, sed percussit eum timor ; solutus est timor a timore. Necessaria autem erat et adhortatio. Quae adhortatio ? Dicit Dominus : *Nonne duo passeret ; duo et non multi : et passeret, et non majores aves ; uno assario distrahuntur* ²⁵ ? neque uno assario unus

A passer, ut quod minus est, ex pretio ostenderet. Quae enim pretiosa sunt, in distractione unum et unum venditur, et ampliore pretio : quaecumque autem frivola aut (87) olera habentur, multa simul assario veniuntur. Volens ergo frivolos passeret ostendere, Assario, inquit, uno duo passeret distrahuntur. Accipit quod erat minimum, ut hortaretur eos qui in honore habebantur : *Et unus ex ipsis, ait, non cadit in terram sine Patre vestro qui est in caelis* ²⁶. Si igitur passeret qui parvo pretio distrahuntur, umbrae, ut ita dicam, et nec dum carnes non capiuntur neque accipiuntur, non dixit alius Deo, sed sine Patre vestro, inquit, ut propositio paternam dilectionis protenderet defensionem, et radicaret adhortationem. Ita et in alio loco adhortans B frugalitatem, et cupiens superfluas sublevare sollicitudines, ait : *Si sonum agri quod hodie est, et crastino in clibanum mittitur, Deus ita vestri, quanto magis vos, medice fidei* ²⁷ ? A minimis admonet eos, qui meliori sunt dignitate : ita et nunc quia nullius pretii sunt passeret, quantum ad comparationem hominum ; parvo autem pretio, ut nullius pretii distrahuntur ; cupiens nos admonere dignitatis nostrae, producit constantes fieri debere. *Nonne duo, inquit, passeret assario distrahuntur, et unus ex ipsis, non duo simul, sed unum ex ipsis, non cadit in terram ?* Propter volatum ait, pro eo ut diceret, non capietur sine Patre vestro. Si igitur quorum non est Pater, nec minimum proditur sine ipso ; multo magis vobis quorum est Pater, praebit defensionem. *Vestri autem, inquit, et capilli capitis numerati sunt* ²⁸. Timor de anima erat, aut de corpore ? Sed de anima, inquit, nolite timere : non poterunt enim, ait, ne quidem qui voluerint, occidere animam. Sed de corpore timetis ? Nec de capillis capitis vestri timere debetis ; numerati sunt. Si igitur neque de anima, neque de corpore timere oportet ; quantum ad nos spectat, ablati est timor : *Vestri enim, inquit, et capilli capitis numerati sunt*. Nam vestri tantum capilli ? Sabulum enim maris latet scientiam Dei ? aut enim semina feni, aut pennae passerum ignorantur ? Quantum enim ad sermonem spectat, videtur dicere, quia vestros etiam capillos novit Deus. Alia autem quae putantur contemptibilia esse non contemnit, sed habet acientiam omnium. Nam et illud quod dicitur in Scripturis, *Omnia ei nota sunt* : non frivole quippe, neque cum labore, aut cum dolore, sed inenarrabiliter omnia praevinit scientia. Quid ergo est quod accepit dicens : *Vestri autem et capilli capitis numerati sunt ?* quia provisor est vestri usque ad capillos. Si igitur animam jam armavit immortalitate, carnem autem ex eo quod provideat et defendat usque ad capillos ; quid relinquitur ad timorem ? quid ad timorem relinquitur, ut hominibus cases, ut pote opam, divitiarum, amicorum, parentum, propinque-

²³ Math. x, 28. ²⁴ ibid. ²⁵ ibid. 29. ²⁶ ibid. ²⁷ Math. vi, 30. ²⁸ Math. x, 30.

(87) Aut. Forte, ut.

rem, patriam ipse affectas? Inde est ut dicat: *Qui diligit patrem aut matrem supra me, non est me dignus*²⁰. Tria enim ista sunt quæ circa nos, et in nobis et nostra sunt: quod enim sumus, anima sumus. Si quis autem et semetipsum agnoscit intentionis, et veluti in secundo loco, nos corpus sumus; tria ergo sunt quæ in nobis sunt: quæ autem circa nos, possessiones, amici, parentes et patria. Sed de anima nullus timor est, quia immortalis est. De corpore ablatum est timor, quia et capilli numerati sunt. De his autem quæ extra sunt, dicit Dominus: *Si quis reliquerit propter me et regna cælorum, patrem, aut matrem, aut fratres, aut filios, aut uxorem, aut cognatos, aut domum, habebit et in hoc mundo centuplum; in futuro autem vitam æternam*²¹. Ergo nulla occasio derelicta est timori. De anima enim timere non debes timorem insensatum, ne pateris mortalem dicere immortalem. Sed de corpore times: possunt enim occidere: defendit usque ad capillos qui creavit. Sed amicitiam quaeris, et patrem, et matrem: esto memor ejus qui ait: *Qui diligit patrem aut matrem supra me, non est me dignus*²¹. Sed divitias, et quæ his sunt similia desideras. Quicumque reliquerit patrem aut matrem, aut domum, aut quæcumque sunt supra terram propter me et regna cælorum, centuplum habebit: sicut hi qui seminant in bonam terram, in isto quidem sæculo centuplum, in futuro autem vitam æternam. Nolite ergo timere. Si enim unus passer non cadit in terram sine patre vestro qui est in cælis, multorum autem passerum vos meliores estis; non habet locum timor. Quia igitur interemit timorem, reperit (88) constantiæ fiduciam cum confessione, et dicit: *Omnis quicumque me confessus fuerit ante homines, isti enim sunt qui persequuntur, confitebor et ego eum ante Patrem meum qui est in cælis*²². Et primo quidem intercipit timorem, secundo autem immittit spem: Quicumque me confessus fuerit ante homines, confitebor et ego eum: puta quia hominibus conveniens est Deum confiteri, Deum homines quomodo convenit confiteri? De hominibus ut non dicat ad eos: *Recedite a me, nescio vos*²³; sed ut magis dicat ad eos: *Venite, benedicti Patris mei*²⁴. Intueris abnegationem Filii de hominibus, et confessionem Dei de hominibus? Num possibile est ei dicere, nescio Patrem? Scit quippe et homines, et hos peccatores ignorat: additamentum enim hoc solutionem quaestionis præbet; quia enim peccatores ignoti sunt, non quia ignorantur, sed quia non ab eo confitentur: eos enim qui mala sunt vitæ nescit sciens eos qui sint. Si enim computarentur inter vivos mali, non venisset diluvium sub Noe: et alios quidem connumeravit quos salvat, quos autem nescit, perdit ut purget terram. Non ergo debuit eis parcere, qui

A ante sibi parcere noluerunt. Quid enim defuit illis ad patientiam Dei? Nonne præconem poenitentiam constituit eis Noe per annos centum, quantum autem ad suam promissionem per cxx? Nonne arca fiebat, ipso opere ad poenitentiam hortans homines? aut modicum erat vas, quod posset etiam sub tecto fabricari? Nonne tantæ quidem altitudinis, tantæ autem longitudinis et latitudinis secundum mensuram? Fabricabatur autem arca ut tuba maxima, jam diluvium prædicans futurum, et ante diluvium poenitentiam clamans. Si igitur cxx annis revocati a malitiis non sunt suasi, ipsi vim fecerunt ut supra eos diluvium adveniret, qui suaderi noluerint. Sed Sodomam evertit Deus, quia prius Sodomitæ naturam suam corruperant. Et certe ne quidem istis despexit Deus, sed passus est Loth ob contentionem pastorum ab Abraham separari. Forte autem et continentiam sales misit ad Sodomiam Loth²⁵, ut ejus justitia continerentur. ut a sale, et non corrumperentur. Illi autem et sales calcaverunt, et dixerunt ad eum qui insalabat, *Habitare venisti, non tamen et iudicium judicare. Et hæc dicentes iustum adversum se iudicium excitarunt, qui non fuere contenti adversus homines indigna, sed et insanierunt adversus ipsos sanctos angelos, qui venerant vindicare injuriam hominum ab eisdem admissam. Sed neque Noe despexit Deus in diluvio; numerati enim erant ejus capilli: neque Loth apud Sodomam. Alii autem Deum non tamen homines offenderunt, qui immutaverunt humanam naturam. Non est ergo increpandum Deo, quia nec ei tauri occiduntur ad usum, neque quia oves et columbæ; varificatum enim est omne hoc, et abundantia est multa, et alia aliis necessaria sunt, et alia aliter creata sunt. Sicut igitur pro tauris qui occiduntur ad usum non increpatur Deus; et certe tauri non peccant, neque est irreligiositas in tauris; non solum non est increpandum de peremptione irreligiosorum, sed et mirandum. Debet enim laudari Deus, quia terram aquis abluit a spurciis habitantium: debet probari, quia per ignem conflagavit nostram naturam, ut evocaretur nostra legitima. Ita nescit Deus quos non vult nosse, ita ignoravit eos qui sub Noe; ita nescivit eos qui sub Loth, et eos qui negaverunt eum ante homines, de quibus et dicit: *Quicumque me negaverit coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo qui est in cælis*²⁶. Negant autem Christum non solum hi qui in persecutione negant, siquidem nec qui confitentur in persecutionibus, ipsi soli sunt qui confitentur: sed descendamus ad negotia, et fugiamus irreligiositatem. Qui sunt ergo qui negant Filium, et ubi, et in quibus, advertamus. Cum quis ingreditur civitatem gentiliam, et religione exposcente frontem imponere signaculum crucis confusus*

²⁰ Matth. x, 37. ²¹ Matth. xix, 29. ²² Matth. xv, 37. ²³ Matth. x, 32. ²⁴ Matth. xxv, 12. ²⁵ ibid. 34. ²⁶ Gen. xix, 9. ²⁷ Matth. x, 33.

(88) Reperit. Forte, reperiit.

fuerit; qui ingreditur suam glorificationem et virtutem crucis in fronte non ostenderit, iste etiam sine tormento negabit et sacrificabit. Quis autem et alius negabit Christum? Cum aliquis vocatus fuerit ad cœnam gentilium, et perrexerit: necdum enim hoc est prohibitum; vinum autem viderit a cœnante in terram effundi et libari, et accenso blasphemio ab his qui ea quæ sunt Domini ingratis manducant, cœperint blasphemare in Deum: ille autem ut Herodes propter discumbentes fuerit confusus et tacuerit, non ponens ante oculos suos Christum, negat profecto quem non respondens constitetur. Et ideo dicit Dominus: *Quicumque negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum ante Patrem meum qui est in cœlis*. Negat enim eum omnis quicumque audierit blasphemantes et tacuerit: negat omnis quicumque audierit crucem, et deposuerit oculum suum erubescens: qui dicunt, ad quos dicunt a parentibus accepi, tanquam propellentes a se bonum, et ut in malam hæreditatem incidentes; qui occurrunt quibusdam venientibus ad Ecclesiam, et trepidant pedibus, quia et mente; qui occultant jejunium tanquam ad opprobrium; qui confunduntur exire ad martyres, quia audierunt quosdam dicentes sibi, debuerant adjuvare martyres Christi: qui nolunt irrideri ab hominibus, sustinentes utpote illud quod sit propheta: *Qui habitat in cœlis irridebit eos*⁸⁷. Semper persecutio est, semper invisibile bellum habetur, semper coronæ, semper abnegatio. Vultis videre certamina religiositatis? Nonnunquam efferebuit quis ira adversum subditum sibi; rememoratus autem Domini, deposuit acerbitatem: pejus enim est fervori incensæ iræ resistere, quam flammæ ignis quæ a foris habetur. Quia igitur martyr est qui propter Deum ad exteriorem flammam resistit: martyr et valde martyr, qui exstinguit interius incendium invidiæ propter Dominum Jesum; nonnunquam enim videtur aliquid bonum aut malum, et exsurgit invidia, et nemo videt; latent enim quæ intus sunt. Quia autem testatur Deus adversum invidiam ad illum respiciens, sicut Ioseph (88°) non vidente Domino (89) qui erat in terra, ad invisibilem respexit, et mercedem propositi sumpsit. Iterum qui refrenat invidiam martyr existit, et qui alacritate judicaverit male de fratre loqui, et meatum usque ad linguam protulerit, os autem suum propter Dei timorem non aperuerit, iste invisibiliter constitetur Deum. Et cui licitum est fraudare et non fraudat; et cui licitum est furari conjugium alienum, et parcit in omnibus his quæ oculis sensibilis non videt, invisibilis autem intuetur, martyria et confessiones habentur. Negant autem re ipsa et opere illi, quos cum tenuerit concupiscentia, et post hæc venerit Scripturæ memoria, quia est Deus qui videt et iudicat, et quia est

⁸⁷ Psal. II, 4.

(88°) Ioseph. Forte, Moses.

A æqui iudicii; concupiscentia autem cœnosa turpi meatu iurgetur, et incipiat suggerere et dicere. Quando erit iudicium? quanto futurum est? num hoc pertinet ad Deum? Iste reliquit cœlum, et ea quæ circa me sunt videt? Suggesterit enim talia concupiscentia: qui igitur consentiant his, negant Deum. Quid autem hi qui perjurant? Non enim tantum peccant in hominem quem spernant, quantum in Deum quem contempnunt: qui enim iuramentum contempnit, Deum negat. Unde et parcens nobis Salvator, de aliis quidem mandat, quantum et deberet mandare. Ad iuramentum veniens ob facilem linguæ lapsam, non dixit, Vere jurate, sed in totum ait, *Jurare nolite*; ne forte lingua assuescens vere jurare, ob facilem lapsum sui oberrans periclitaretur, et B irreligiositatem incurreret. Certamina igitur quotidiana sunt ista, quæ per dies ac noctes sunt nobis: pulchritudo enim proposita est mulieris, et effulgens effigies Jesu. Et ille quidem deorsum inspexit et perit; alius autem sursum respexit, et assumptus: ubi enim cor, illic et oculus habetur. Propositam est sane et surum et Jesus, et non est quidem propositio æqualis. Quid autem, quia nec æquali utimur, sed decliviores efficimur ad minora, et adeo fraudamur ob ea quæ non vivunt. In unoquoque igitur istiusmodi actu certamina sunt posita, et certamina domestica, quia ab intus mulier videtur, et pulchritudo ex concupiscentia exardescit, et nos provocat, et ambitio delectat, et sermo hortatur, et lis et colluctatio ex rixa efficitur, et non adversus sanguinem quippe et carnem, sed adversus invisibiles inimicos invisibiliter et in C his omnibus certamina sunt et agones. Cum jejunium et esca proponitur, cum sitis et jejunium, cum pudicitia et libido, cum Ecclesia et theatra, cum dies Domini et dies dæmoniorum, cum affectus ad homines et charitas ad Deum. Et in his omnibus quidam quidem negant, quidam autem constant; et unusquisque sibi procurat bonum aut malum, iudicium aut requiem, gehennam aut regna cœlorum. Quid autem hi qui sortiuntur, qui ad vates idolorum pergunt? Isti occulte sacrificant idolis, et negant Deum. Quid hi qui credunt quia a stellis eis mala proveniunt, et fatum esse fateantur? Quid hi qui auspicantur, qui dies et voces et passus vitantes custodiunt? Aut non plenæ sunt his omnes maxime mulieres observantes talia? Quis locutus est? quis per nares spiritum protulit? quis motus est? quis avis volavit, et unde, aut quomodo, aut qualiter? quis ululavit? Canes debemus recludere tales, ne procedant e domibus. Fieri enim non potest, ut non aliquid tale occurrat. Vosmetipsos probate, et videbitis quoties ad istiusmodi certastis auspicia, quoties mota est concupiscentia, sed et memoria Dei: et erat certamen, et contentio, et cursus. Et sicut in palæstris alius aliquando superior efficitur alia, et

(89) Ms. sicut Ioseph non vidente Domino.

aliquando inferior jacet, et in ipsa colluctatione frequenter conversio est facta; ita et sensus sæpius cum concupiscentia luctatus est in lectulis, in foro, in Jomo, in theatris, in lupanaribus. Et hæc facit quæ et oculis videmus visibiliter: tenuit concupiscentia, et pepulit sensum, et occidit cogitatus, et superposuit se concupiscentia. Iterum autem vim faciens sensus correctus est, et superblor factus est, superavit desiderium libidinosum: horum omnium experimentum apud vos est. Scitis enim quoties ad concupiscentiam, quoties ad libidinem illiciti estis, quoties ad avaritiam, quoties ad fraudem, quoties ad iram, quoties ad indignationem: declivis enim caro ad ista est vitia, et ipsius carnis meatum. Vincit autem hæc cogitatus colluctans per spiritum. Ita nonnunquam videmus pauperem: et misericordia quidem flectit, avaritia autem revocat; et volumus agnoscentes cum gener est misereri (90); id autem quod alienum est non sinit. Ita certamen est maximum in istiusmodi actibus; de Deo enim et de mammona certamen habetur, quia et Dominus ipse dicit: *Nemo potest duobus dominis servire*⁹⁰; et opponit mammonam antiuæ in Deo viventi; non quia commutatione aliqua, sed quia efficitur id quod fieri non deberet. Ergo martyres efficiamur Dei, et non param putemus quod ait: *Confitebor et ego cum coram Patre meo qui est in caelis*⁹⁰. Ista enim quæ hic sunt, nobiscum non pergunt; si autem vadunt, convincatur sermo; verum isthic manent; quæ autem ex ipsis sunt peccata, nobiscum et ante nos pergunt. Quid ad damna properamus? Venimus in hanc vitam; utamur lumine. Quid autem præbet lumen his qui habent oculos? Discretionem utique negotiorum. Si quid igitur honestum est, cum festinatione petatur; non enim ut decipiamus vos, præsidemus; non ut pauperes vos faciamus, moneamus, sed divites potius in regno cælorum. Non ut dejiciamus corpus vestrum jejuniis, sed ut indeamus vos immortalitate; non ut occidamus in martyrio, sed ut non eatis in gehennam corpore et anima. Non sumus igitur inimici vestri; non enim ut fraudemus vos patribus et amicis hæc loquimur, sed ut non excidatis a Deo Patre, lucremini autem vosmetipsos: hoc enim solum est lucrum, alia autem om-

nia dispendium obumbratum. Ubi est hesternus dies, ut sis sollicitus de hodierno? ubi sunt quæ heri in ventrem missa sunt, ut iterum præpares multa? Figura est præsens sæculum, et non veritas: umbræ volantes sunt. Quid velocius sole in quo mensuratur vita? Evigilate, justi, et nolite peccare. Peccatum autem efficitur ob ignorantiam Dei. Si enim agnitus fuerit Deus qui omnia intuetur, repercutitur omne peccatum. Deo enim præsentis et vidente quis velit furari? Qui autem furatur, prius irreligiositatem admittit, et ita nocet. Si enim cogitasset Cain quia videt Deus, nunquam occidisset Abel, quem et abnegavit fratrem. Si vidissent Eva et Adam Deum, non vidissent arborem. Nunquid possumus in duas facies simul visum intendere nostrum? Sed non suscipit oculus. Non possumus ergo in Deum et in mulierem simul videre: sicut enim nemo poteat duobus dominis servire, ita nemo poteat duos vultus simul inspicere. Tantum proponatur ante oculos Deus, et omnia in tranquillitate sunt; sed nec labore est opus, sufficit enim qui adest. Qui respicit ad Deum, primum quidem habet adiutorium a præsentis; posthæc autem et possibilem sibi imitationem et timorem boni; et in tutela est, et non accedit peccatum in isto. Unum ex his opus est, ut credatur quia est Deus, et adest et videt et scrutatur et nihil est quod eum possit latere; et omnia facta erunt. Si autem abduxeris fundamentum, nihil stabit ex his quæ superposita sunt. Si quis ergo irreligioso proposito subduxerit Deum, jam ut sine lumine agens uniusque offerdit. Sed vos, fratres, ad Deum viventem, ad eum qui est, qui fecit omnia, qui salvat universa, convertamur; alia enim omnia vanitas vanitatum sunt⁹⁰: sapiens enim erat, qui hæc proclamaverat: *Et omnia vanitas*, et unum est verum. Non igitur sine causa erogemus nostram vitam: erit enim tempus cum quæremus dies hos, in quibus Deo debuimus vivere. Ipse autem qui bonus est Deus, omnium vestrum erigat animas ad agnitionem suam; cui est per unigenitum suum Filium, gloria, honor, imperium, majestas cum Spiritu sancto, et nunc, et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE OPERIBUS BONIS ET MALIS,

LIBER OCTAVUS.

Multorum hominum vita in terra est posita; edacitatibus epim et libidinibus et concupiscentiis gra-

⁹⁰ Matth. vi, 24. ⁹⁰ Matth. x, 32. ⁹⁰ Eccle. i, 4.

(90) Ma., cognoscentes congenitum misereri.

vati, neque respicere sursum ad Deum possunt quia nolunt, neque opera ejus videre, neque ex operibus

opulenciam agnoscere : ubi enim declivis fuerit anima, A illuc, ut ita dicam, et efficitur quod desiderat. Sicut enim ea quae ab igne calefiunt, efficiuntur, ut ita dicam, ignis; et quae odoratis janeta fuerint, efficiuntur, odorata; et quae contraria, contraria : ita et anima ubi declivis exstiterit, ad hoc deducitur et natura. Tingitur enim a laecritatibus, et similis reuolubus efficitur suis, et dignitatem utpote naturae non salvans, in malis efficitur mala. Si autem ad ea quae supra se sunt respexerit, sursum effecta, constituitur ad ea quae et desideravit : multorum enim conversatio non hominum, sed pecorum est. Nihil enim aliud cogitant, nisi ut manducant, aut bibant, aut rapiant, aut fraudantur; in his enim et vivunt, si tamen et vitam istam oportet jam dici : non sufficientes enim malis his quae a foris sunt, B jam et carnem suam contaminare student; sic gaudent enim in malis, ut inimici sibi; et cum deberent lugere, quia non bene vivunt, instantur in malis et tristatentur in bonis : duplicem utpote caecitatem habentes, et quod malorum non intelligent malitiam, et quod bonorum non assumunt fructu-
 nem; concurrunt enim adversum se, et sibi contraria operantur. Plurimi enim nonnunquam procedunt hinc, quia ventrem replerunt suum, et mente exierunt sua (91) : et beatum diem dicunt in quo non vixerunt. Vita enim hominum ista est ut ratione utantur, quia et rationabiles habentur. Cum autem obrutus fuerit sensus, transit sine causa dies, et non debet computari in vita, in quo sensus non respexit ad superna. Utinam autem neque ad vitam, neque ad malam videret (92). Aliud est enim otiosum esse a malo et bono, et esse tanquam dormientem aut mortuum; et aliud bonum quidem mori, male autem vivere. Et neque natura hominis sedit eos, neque Scriptura : et errant; neque praesentia, neque futura suadent. Quaedam enim reprehensionem praebent, quaedam autem propter spem sursum adducunt. Videmus enim et morientes; videmus et sepultos et non sepultos, et eos qui deflent, et dolent, et lamentantur : vere ita sumus ut non videntes eos. Ita enim potamus vitam esse eam, quae non est vita : nam et manducantes laedimur, et iterum desideramus. Qui libidinibus corpus maculant et animas nocent, non recedunt a noxa; sed et accedunt, ut aucupes malorum, multum vigilantes per noctem male : aut enim ambitionibus inquietantur, aut a concupiscentiis illiciantur, aut a cogitationibus malis excitantur. Si autem et oportet cogitatus vocari, et meditata per noctem festinant procedere, ut ea quae per noctem cogitarunt admittant tanquam ignorantes : quia qui facit malum, amplius habet malum, quam is qui a se patitur malum. Sicut enim ignis alia quidem comburit, in semetipso autem ardorem incendii primus habet, ita et malitia primum possidentes nocet. Denique et

diabolus non cum nocet tunc solum et malus est, sed quis proposuit nocere, habet malitiam et aliquam efficit. Et maligno sufficit malitia sua. Si quidem et agrotans, etiam si non castigetur, tamen habet malum languorem : ita et qui languet anima, etiam si non miles fuerit in gehennam, tamen precaret sibi malam. Quis autem et exhortatur? Tantum est enim malum malum, cuius tentamenta gehennam parant. Et cum haec ita sint, non tamen ut inimici proprii, ita videmur vivere. Ille enim haeretur, quia mentitus latuit; alius gaudet, quia provenit ei decipere. Et avaritia lacrum putata est cum sit damnum; et libido voluptas, cum sit luctus his qui sapiunt bene. Et conversa sunt nobis omnia, quia circumscriptus a nobis est cogitatus. Et certe cogit et contendit sensus, ut non ejiciatur a possessione sua. Nam etsi unusquisque nostram obruitur a passionibus vitiorum, tamen ad alia sensus dignitatem suam vindicans apparet : ut puta, non video mea mala, sed aliena mala irascens consentio interiori homini, legi utpote Dei. Et quia anima natura magis juncta est bonis, quia odit malos et laudat bonos, duplex testimonium habet ad utramque et malorum et bonorum. Duplex ideo quia edit, etiam si ipsa non commodum suum amat; et ex hoc ostendit quia non delectatur natura ejus ad malam. Si igitur anima, ut ostensum est, ad bonum proclivior est, cur non in suis manet? propter placiditatem quippe sui : sibi enim placere, tenebra sunt animae; sed quae apud homines putantur placida, contrariam habent virtutem; odium enim et non placibilitas est. Si enim vere amemus, non contraria quae nunc nobis donamus donaremus. Non ebrietatem quippe, sed jejunium : non theatrum, sed ecclesiam : non lapides, sed Deum : non lites, sed pacem : non homicidium, sed tutelam salutis : non fornicationem, sed pudicitiam. Si enim nosmetipsos amaremus, vere donaremus nobis bona. Quia enim odimus, donamus et procuramus nobis mala. Sed sicut matres, ita et mens habetur. Quaecumque enim matres parcent suis filiis, non mittentes eos ad studia; ad utilitatem quippe dum videntur donare, nocent : ita et nos per caecitatem mentis putantes aliquid nobis donare, decipimus nos et nocemus. Et certe incurrit nobis et adveniat nonnunquam et vestigia bonorum, et gustamus aliquoties et nos delectationem ex pudicitia. Si autem et voluerimus perseverare in gutta, et comparare, quantum vehementior est suavitas ex pudicitia, quam ea quae a libidine venit. Suavitas enim ex pudicitia sine poenitentia est, immaculata est, immutabilis, munda, pura, sancta, et nomine et opere et actibus. Ex libidine autem suave, turpe, absconditum, sine fiducia, contaminatum, turbidum et corpore et anima, cum timore, cum turbela, cum sanguine, cum tremore suave est. Quemadmodum ergo suave? Si quis autem suaviter de

(91) Ms. mente exstiterunt sua.

(92) Ms. ad malam vitam. Forte legendam est,

utinam autem neque ea vitium, neque ad malum viveret.

lectari cupit, vere secundum Apostoli vocem habet viam. Suave est enim si liberetur quis a confusione, a turbola, a suspicione. Isti enim oculus non latus est, sed sapientia gaudens, et visus et purus et impudens. Ubi autem conscientia fuerit, circumspicit oculus ne quis vidit: sicut cor, propter (93) ea quæ suspiciatur, et in plurimis tutela (94) est, et non est iste suavitate gustus. Quid enim suave est in ira? et certe contemdas et ira adversum nos donare. Quid suave est in invidia (95)? Tabescunt enim et ossa, et mens, et medulla invidentium. Sed si apparerent passiones eam floret, non essent passiones. Sicut enim dolens oculus non videt, et in quantum dolet, tantam et a visione impeditur: ita et anima quæ passiones incurrit, non intuetur ignominiam suam: siquidem nec ebrius sentit cum irridetur. Evigilate igitur et respicite; confundimini quia ab aliis educti. Quicumque enim post passionem percusserunt cor penitentes, liberati sunt. Si autem non peremerunt, necdum liberati ab ebrietate sunt. Sed illicitum visum ad pulchritudinem voluptuum. Quid cælo est melius, quid? Melius est credere Deo dicenti: *Respicite in altum Deum oculis vestris, et videte quis condidit omnia ista*⁹¹. Quid ita pulchrum in oculo est mulieris, quantum sol habet in fulgoribus suis? Quid ita floret in fronte mortali, quantum in omni cælo splendet quod videtur? quia et aliis varietas vestigium illicit ut stellæ. Sed forte si essent in medio, ut ad comparationem dico, animalium diversæ; et si possibile esset et artium pulchritudines poni, adunarentur autem et omnia animalia, et proponeretur lectio (96): statim porci ad stercus currerent, mures ad alla istiusmodi convenientia sibi et amica: asini autem, et alia quæ ita sunt tarda animalia, illa quidem fenum peterent, alla ad ea quæ consuerunt se jungerent. Homo autem dignitatem hominis salvans ad artes curreret, et ad spectacula artium properaret. Si quis autem esset homo vere et hominis salvans sensum; despiciens et deridens relinqueret utique sollicitudinem propositam; respiceret autem sursum ad cælum, et videret quæ in cælo et superius cælo habentur, non oculis sed mente, et non pateretur deorsum in cæno volitari. Sed quid faciemus? D

A num mulieris, et decerpit de arbore fructum, et vi in ejus ore imposuit; sed scriptum est, quia mulier sussa protendit manum ad arborem, et ea aperiens sassa, immisit fructum. Utinam autem fuisset via! vis enim non procurat mortem, sed dat ut ignoscatur. Sed quemadmodum scriptum est videamus, ut edoceri possimus quantum potest diabolus. Amicitiam fingit, ostendit pulchritudinem, suavitatem, promittit, ideo quæ vim facere non valebat. Et nunc multi suadent sibi, quia trahuntur a quibusdam. Illi enim qui foris sunt, forte autem aliqui et ex his qui intus sunt, putant se a stellis attrahi, malum malo curantes; et cum deberent suam malitiam constiteri, aliud majus malum præcedenti malo superponunt. Creaturam quippe propriis malis contaminantes, aliud autem cum superati a concupiscentiis fuerint, remiserint autem sanam cogitationem sui, putant infirmitate frequenter se visari, et non suo proposito negligenti. Si quis autem vult naturam agnoscere, non his quæ præscribit agnoscat; quis nec debet accusari regalis nummus ab adultero. Illam fortitudinem naturæ et cogitationum videat, cum concupiscentia hortatur, cum libido rogat, et nox occasionem præbet: quomodo cogitatus e contra obstruit: quia et in passionibus martyrum, manus quidem radunt, oculi autem minantur, et dentes dum strident terrent, et tyranni, et gladii, et ignis, et mille species mortis apponuntur, et cogitatus non flectitur. Sed alius victus est: sed non a victis debent agmina militaria judicari. Ille enim qui victus est, ordinis aciem dimisit; ab his autem qui superant, debent agnosci agmina militares. Quia neque a cæcis oculis judicatur, neque a surdis auribus, neque ab ægrotantibus natura, nec ab infructuosis arboribus culpa naturæ debet ascribi: quia nec mortui homines homines sunt, nec in vivis irreligiosi et impii, neque assumpta delectatio libidinis reputatur. Hæc enim est noxa. Et utinam expediret aliquid sermo, ut et iterum fieret. Quia enim nonnunquam putantur sermones contrarios ob spectationem (97) fructus afferre, sicut Deus Israel culpans dicit: *Sustinui ut faceret vocem, fecit autem spinas*⁹²; exhortatio quædam efficitur ad docendum, eo quod non fructificant verba. Siquidem et illic dicit Deus: *Omnia quæcumque debui facere feci vineæ meæ*⁹³. Quis enim contrarios expectationi attulit fructus, ait, Subducam imbrem ab ea: ut quid enim pluvias ei vineæ in qua non exsurgunt fructus? Et alia, inquit, omnia quæcumque feci ad fructificationem ejus, quædam quidem auferam, quædam autem evertam; ut non custoditæ spinæ et imbre rigatæ florescant: aut ex negotiis aut ex Scripturis discamus religiositatem. A negotiis quidem videamus mortalia ut mor-

⁹¹ Isa. XL, 26. ⁹² Isa. V, 4. ⁹³ ibid.

(93) Ms., *salis cor propter.*

(94) *Tutela.* Forte, *turbela.*

(95) Ms., *quid suave est in invidis?*

(96) *Lectio.* Forte *electio.*

(97) Græce fuisse videtur, *κατὰ προσδοκίαν*, præter expectationem.

talia, transcurra et transcurra : non vides honesta aut inhonesti, vel a negotiis et a liueris (98) vide. Deus propter misericordiam sui scribit homines inobedientes esse non debere. Putas fatigatur quidam esse pudici? Non mirum autem si libidinosi non satiati jam cessant. Si enim his qui bene currunt labor est, his qui male currunt cur satietas non habetur? Fatigatur quis faciens bene; male autem faciens non satiatur? Equus in cursu efficitur sudans; et malus currens putas non fatigatur in sudore? Non enim tantum exprimit carnis equum, quantum eos qui malitia utuntur. Cessate a malitiis vestris, et iterum odientes malum jungimini bono. Non prodest malitia malo; malum enim est, etiamsi sentiamus aut non sentiamus. Magis autem sentientibus simplex est, non sentientibus autem duplex. *Respicite in altum oculos vestris, et videte quis constituit omnia ista* ⁴⁴. O bonæ adhortationis

A visio! ubi sunt oculi? o bonæ adhortationis sensus! ubi sensus? ubi cogitatus? Quid reprehendisti illa? quid agnovisti in istis? ubi annotationis cursus, ut et perseveres in præsentis anno in carne te volvens? ubi sunt quæ manducasti ante istum diem, ut festines (99) et hodie? quem fructum a libidine accepisti, ut iterum ad ipsam injuriam carras? Si autem nos hortari vestra obedientia vultis, ostendere (1) ipso opere fructus sermonis. Nunc autem et vos adhortamini: sed tempus non permittit. Deus autem liberet vos ab omni malitia, et repleat vos ovis bonis, ut afferatis fructum in centesimo et sexagesimo et tricesimo numero, per Christum ejus, per quem est Deo Patri gloria, honor, imperium, majestas, cum Spiritu sancto, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE OPERIBUS BONIS

Ex Epistola Pauli ad Corinthios secunda,

LIBER NONUS.

Resurrectionem Domini et regressum ejus ad C cælos ipsis oculis videntes apostoli, dubitationem quam ante passionem habebant deposuerunt, et omnem incredulitatem a se pepulerunt. Ipso enim visu sibi satis facientes quia resurrexit et assumptus ad cælos est Dominus, alii pro aliis effecti noscuntur. Petrus enim pro juramentis et abnegationibus, præco mundi effectus est. Visio enim eum firmissimam petram effecit, ita ut in eum et Ecclesia ædificaretur, et ipse martyr existeret Christi. Thomas quoque, qui et post resurrectionem, antequam experimentum acciperet, dubius erat, quia misit digitos suos in foraminibus clavorum, et sibi met ipsi satis fecit, Dominum eum et Deum confessus est. Erat enim incredibile Deum advenisse in corpore, et hominem videri cælestem: erat non

D tutem quantum ad eum qui videbatur. Et xxx totis annis non fecerat signum, ut primo suaderet nobis quia carnem assumpsit, et concederet carni proficere in ætate, et non de se suspicari quod et suspicavere quidam hæretici: et ista dispensatione facta præbebat et hoc incredulitatem. Nihil enim amplius putabatur esse, quam is qui videbatur. Nam et ad baptismum Joannis veniebat: baptismum autem non erat simplex: poenitentia enim erat baptismum, quodque adhuc magis hominem ostendebat, quam eum qui occultabatur in homine. Erant igitur ista impedimenta fidei, quæ videbantur, quæ fiebant, esca, somnus, provectio ætatis, in terra deambulatio. Si autem vellet et Mater dicere, Quia virgo manens eum enixa sum; unius mulieris contra naturam testimonium minus valeret, et maxime apud Judæos. His igitur tantis impedimentis constitutis ad fidem, arduum erat suscipi prædicationem: et maxime quia qui videbatur non erat qui et dicebatur: prædicationem præbebat nihil suscipi debere quæ videbantur: credere autem quia in principio erat Verbum; et Verbum erat vivens, et Deus erat Verbum; hæc ad illa quæ inspiciebantur, nullam videbantur habere consensionem. Quemadmodum ergo id quod incredibile est efficitur credibile, ipse dicit Dominus: Si

⁴⁴ Isa. xl, 26.

(98) Γραφῶν, Scripturis.

(99) Id est, epuleris. Vox barbara.

(1) Melius, ostendite.

opera non facio quæ nullus alius facit, nolite credere mihi ⁴⁵. Sicut enim quod videbatur dabat fidem quia homo erat, ita dum operaretur, præbebat agnitionem quia Deus. Dormiebat, describebatur homo; suscitans autem mortuos, ostendebat Deum. Non enim somnus quidem suggererat hominis naturam, resurrectio autem mortuorum non ostendebat Deum vivum ex vivente Deo: neque manducans quidem exhibebat hominem, ex paucis enim (2) panibus pascens milia hominum non exhibebat Deum: neque navi quidem navigare ostendebat hominem; in summis autem fluctibus ambulare, non ostendebat Deum maris. Sed sicut humana naturæ formabatur ut diceretur homo, ita divinitatis ejus opera abscondebant et hominem. Sed admirabilia quidem quæ ante passionem suam faciebat, ostendebat quia divinæ virtutis esset adventus: de resurrectione autem ejus signa quæ præcesserant, non omnibus exhibebant virtutem et fidem resurrectionis ejus, sed opus erat aliis signis quæ ea firmarent: quia non solum præsens antequam pateretur operatus est mirabilia: sed quia et mortuos suscitavit, et ipse resurgens mirificatur. Ubi ergo ista sunt mirabilia quæ post resurrectionem erant facienda? neque enim semetipsum mundo ostendit, neque Judæis. Si igitur non ostendit semetipsum, quomodo potest quis dicere quia faciens mirabilia credibilem fecit resurrectionem suam? Judæis enim semetipsum non demonstravit, ne duplex ab eis irreligiositas tentaretur. Sed non poterant nolente Deo, et non concedente Unigenito, secundo eum affigere cruci: siquidem nec primam audaciam perfecissent, nisi Pater concessisset, et Filius permisisset. Sed interim alacritas mala duplex habuisset malitiæ fructum: sive enim affigerent iterum, sive non affigerent, vellent autem; interim ipsi duplicem haberent iniquitatem. Erat autem et quod fiebat secundo superfluum: semel enim reconditam erat ut dispensatio completeretur: si quidem nec possibile erat post resurrectionem corpus quod jam immortalitatem fuerat adeptum, iterum succurrere mortem. Sed sicut animam nullus potest occidere quia est immortalis, ita et corpus, cum indatum fuerit immortalitate, istam habet post resurrectionem promissionem. Quod enim immortale indulgentia factum est, non potest jam interemptionem ab hominibus pati. Judæis igitur post resurrectionem non se ostendere Dominum, parcentis est Judæis: qui enim Hierosolimam deservit, procurere duplicia mala; non facere autem signa, aut modicum quid discipulis ostendere, ut puta piscium subito multitudinem captam, aut aliud aliquid tale; non erat ostentationis tempus, neque semetipsum ostendentis. Neque enim cum faceret ante passionem mirabilia Dominus, ostentans se faciebat,

A qui etiam mandabat curatis ne dicerent alicui quæ passi fuissent bene (3). Conservabat enim dignitatem resurrectionis, et regressionis suæ ad Patrem, et adventus Spiritus sancti. Quid enim magis suscebat discipulos ejus, si ipse faceret signa, aut al ex ipsis præberet virtutem facere majora quam ipse faciebat? Ipsum enim facere signa, ut puta ejicere dæmonia a corporibus possessis, suspectum a Judæis est quia in Beelzebub hoc facit. Cupiens autem arguere quia Dei opera principi dæmoniorum ascribunt Judæi, et maxime ea quæ adversum ipsum principem dæmoniorum et ejus exercitum fiebant, adduxit in medium de discipulis suis, et dixit: *Si ego in Beelzebub ejiciam dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt* ⁴⁶? Hoc est, isti mei discipuli qui ex vobis sunt, in quo ejiciunt? Quia igitur ea quæ ab ipso fiebant, propter malitiam susipientium aliis habebant suspiciones: discipulis autem omnia conservabat, ut præcones resurrectionis mortuos suscitantes, cæcos facientes videre, claudis donantes ambulare, et leprosos emundantes, sermonum dignitatem per mirabilia ostenderent. Quid enim ita poterat Lazarus post quatuor dies resurgens a mortuis præbere ad fidem his qui viderant, quam ut et ipsi discipuli cum alios suscitarent per semetipsos mortuos præbebant? Et quid tale ad fidem valuit, ut Dominus non edoctus litteras legeret, quantum Petrus non edoctus linguam ullam, forte ne quidem et patriam, bene omni loqueretur lingua, et omnem audiret? Unde et Lazaro resurgente, et aliis aliquantis mortuis suscitatis etiam cæcis vidantibus, sed et illo qui ita fuerat natus recipientem visum, imo accipiente, emundatis etiam plurimis leprosis, et sanatis millibus hominum, negabat Petrus, et jurabat ne quidem ut hominem se scire. Quia autem venit Spiritus sanctus missus a Filio, et coæfecit intus sanctificans virtus, alius pro alio factus Petrus, et jam Spiritu baptizatus, non solum non negat ad vocem puellæ, sed et omni populo resistit: et qui antea se abscondebat, nunc cum fiducia ad terminos usque terræ prædicat, et docet universos. Ita adventus Spiritus sancti, qui ingressus est in discipulos, et effecit, resurrectionem Domini et assumptionem visam prædicavit, et ejus virtutem annuntiavit. Cum enim coæfecit Spiritus, transmutatus est Petrus: totus clamat, jam non negans, sed prædicans Salvatorem. Stephanus autem et ipse silet ad lapides, et Dominum annuntiat, quem ad dexteram Patris stantem conspexerat: et alius aliud eloquebatur, et sine solatio erant negotia Judæorum. Sicut enim in diluvio interim quidem Noe non credebatur dum faceret arcam: cum autem subito totum cælum emitteret fluvios, terra autem eructaret aquas, et inde arctaretur incredulitas et de cælo et de terra ab aquis

⁴⁵ Joan. x, 37; xv, 24. ⁴⁶ Luc. xi, 19.

(2) *Enim. Forte, autem.*

(3) *Phrasis Græca, ἀτινα τὸ ἐν ἱερῶν, quæ beneficia accepissent.*

ut profecaretur : ita et per apostolos Judæi angustabantur non credentes, et admirabilia indignantes : videntes enim isti ne (4) quidem mortuos suscitatos ab Apostolo exsurgentes, per alium claudes ambulantes, per alterum alia signa completa, et per alium linguas audientes plurimas; arctati mentibus istiusmodi signorum, quæ de sursum apostolis fuerant donata, eadem quæ in terra videntes mirabilia, qui ausi fuerant magistrum affigere cruci, incerti erant quid facerent discipulis ejus. Quæ igitur de causa, sub præsentia quidem Domini, et apostoli dubitantes fuerint aliquoties oblatos sibi non potuisse curare; post resurrectionem autem et majora quam Dominus fecit signa facere (5) discipuli? sub ejus enim præsentia ideo nihil facere potuerunt, quia oportebat ampliora signa ad satisfactionem resurrectionis servari. Si enim anticipantes sub præsentia Domini fecissent; quæ post resurrectionem ejus fecisse videntur, habebant et ista destruere Judæi, quantum ad ipsos et alios ea valere suspicionibus. Nunc autem non possunt. Sub præsentia enim Domini unum dæmonem ejicere non poterant apostoli : post resurrectionem autem ejus, non solum illi, sed et hi qui ab illis istius virtutis semen acceperunt, ejiciunt. Si enim et dubia erant quæ ante passionem prædicabantur, protensionem (6) navit incredulitas majorem post passionem. Incredibilissimi enim Judæi, ponentes sibi scandalum in ipsa passione Domini, dicebant : Si Filius Dei est, descendat nunc de cruce⁴⁷. Si enim non descenderit, sed mortuus fuerit, inquit, mortua erit et virtus. Quia ergo passio protendit (7) eorum incredulitatem, majora autem signa efficiuntur per discipulos ad confirmationem adventus ejus; magis autem ad confirmationem incredulitatis resurrectionis, accipientes satisfactionem ex adventu Spiritus sancti, et apostoli fuerant vocati, statim operibus ipsis ostendebant quantum posset præsentia Spiritus sancti. Primo quidem quia domi essent multi, unum erant spiritu et anima : quia unus et idem erat Spiritus, qui has efficientias dividebat. Sicut enim lapides et lateres multi conjuncti et compositi in ædificatus (8) unum et membra plura præcepto ædificantis in unam compaginem adunantur : ita et apostoli uno baptizati Spiritu separationem multitudinis deposuerunt. Conjunctione autem spiritus arctati, unum erant omnes et spiritu et anima et consensione et concordia. Et non solum in his quæ ab intus sunt unum, sed etiam et ab his quæ a foris sunt, prædicabatur eorum anima et concordia. Quicumque enim, inquit, agros habebant aut alias opes, jam non sua putabant, quæ aliquando erant suæ; sed in commune proferentes, et ipsis operibus spem confirmantes, distrahebant agros, venundabant opes, distrahebant omnia quæ possidebant.

⁴⁷ Matth. xxvii, 40.

(4) *Na.* Forte nunc.

(5) *Facere.* Forte, *fecero.*

(6) *Extensiv.*

(7) *Extensiv.*

Non enim insomnia erant regni spes : sed suspecta fuisset prædicatio, si regna quidem prædicarent cœlestia, de his autem essent solliciti quæ in hac vita habentur : sed statim operibus formantes (9) assensionem, undique ad unam concordiam confuebant. Apostoli quidem per mirabilia firmabant prædicationem : credentes autem, ex eo quod distrahebant sua, ex eo quod omnia dabant præsentia, ex eo quod omnia ad regna cœliorum transferebant; ante adventum ipsius regni testabantur. His itaque gestis repetamus sensum, et videamus qui erat tunc apud Hierosolymam status, quæ turbela, quæ fervor insanientium Judæorum : siquidem et filii a patribus recedentes sibilant ad fidem, et filie e sinibus matrum ad fidem currebant Christi, et turbela erat apud infideles ubique. Ille enim irascebatur filio, quia sapientior patri suo apparuit : illa autem abjiciebat filium, quia matris incredulitas non consentiebat fidei; et frater minabatur fratri; jam autem et dominus servo. Ignis enim ille quem misit Dominus Jesus, aliquos quidem tetigit, aliquos autem despoxit, et implevit turbela civitatem, vicos, regiones et domos. Erat autem turbela quibusdam quidem ad bonum, quibusdam autem ad duplex malum. Illi enim qui figurabantur, et persecutionem sustinebant, et cum lætitia omnia ob spem regni cœlestis patiebantur; mala quæ putabantur, in bonis sibi thesauris recondebant. Quicumque enim videbantur legem vindicare Moysi, legis sermões ignorantes contraria legi operabantur. Per ea enim quæ gloriabantur, per ipsos et arguebantur. Erat igitur Judæis ipsa veritas nox. Interfecerunt enim et objurarunt, et descendenti de cruce dixerunt ei, non descendit. Descendit autem ad inferos, et majora est operatus. Si enim descendisset de cruce, poterant dicere quia moriturus est in eo (10), cum non esset mortuus. Malitiose enim et Judæicæ machinationis erat suspicari, ut etiam hæc fingerent et audirent. Nunc autem quia neque diabolo proponenti possibilia obediunt, neque ejus filiis qui voluntate ejus filii habebantur, præbuit quod locati sunt. Cum enim posset descendere, non descendit, ne intercideret dispensationis curam, neque præberet Judæis ut iisdem obedire videretur. Quid enim erat difficilium e cruce descendere Deum, aut ab inferis ascendere viventem? Ergo non propter impossibilitatem excusatio exstitit, sed propter dispensationem permissio morti fuit, ut majora ostenderet quam illi precati sunt. Ego autem libenter mente recurro ad illud, cum adhuc recens erat passio Christi, recens etiam et Judæorum audacia. Petrus enim loquebatur non ea quæ ante passionem dicebat, et apostoli testabantur, et Judæi dolebant, et jam non habebant cui erogarent pecunias, ut resurrectio occultaretur : milites enim custodientes

(8) *Ms., ædificiis.*

(9) *Ms., firmantes.*

(10) *Ko.* Forte ea.

acceperant ista, sicut: et proditor Judas. Sciebant enim Judæi adversum se duplas dare pecunias. Dederunt et ad negandam resurrectionis fidem: sciunt quippe et dare male, et accipere non bene. Siquidem et Joseph distrahentes acceperunt non bene, et Dominum causa proditoris emerunt, et abnegatione resurrectionis adversum se compararunt. In mala enim mercatoria meditati, perditionem sibi procurarunt perpetuam. Sed ad Judam quidem furem vim habebant perunise; ad eum autem qui dicebat, Pecunia et aurum non est mihi, nullam habebat malitia virtutem, sed angustabantur sacerdotes et populus, et turbata erat honorum. Neque enim quem comprehenderunt jam habebant, neque quem detinuerunt: undique enim spiritus scaturiens fentebat. Et Petrus quidem istinc aliunde alius, et alter ex illa parte, et qui necdum crederat intabat clamare. Et illius quidem filius, alterius filia, alterius conjux; et illius domus ipse paterfamilias et servus et famula (11); undique Spiritus fructus scaturiebat suus. Non tantum enim permittebat Judæis visionem, quantum perditionem agnoscere. Hæc cum ita fierent apud Judæam; oportet enim ostendere nos unde ad hos sumus conversi sermones; jam non erat possibile his qui crederant Christo, apud Judæam pasci: siquidem si esset quis filius, ejiciebatur e domo quia factus fuerat fideus: si frater, non habebat portionem hereditatis, quia jam habebat partem regni cœlestis: et filia abdicabantur, et servi emendabantur, sustinentes poenas quia fideles. Hæc cum ita agerentur, et jam non sufficerent fideles apud Judæam pascere multitudinem credentium Christo; apostoli predicantes gentium complacuerunt et hoc domare fidelibus qui in gentibus habebantur, ut colligerent quasdam pecunias et opes, et mitterent ad Judæam credentibus Christo: ut eos quos abdicaverant parentes ob fidem, eos pascere gentes necessaria destinantes. Et colligebant pecunias qui ex gentibus ob alimonias scilicet sanctorum qui apud Hierosolymam morabantur. Et ista nunc pars est quæ hodie lecta in Epistola Pauli, videtur: non valde cara (12), sicut facta sunt quæ ante prædicata sunt. Evangelizans igitur Apostolus Corinthios per aliorum sollicitudinem, eosque ad similem imitationem adhortans, ut alacriter impertirent fidelibus qui apud Judæam erant; quique abdicati a suis necessariis indigebant, nec ullas promissiones Judæicas aut hereditates habebant: ideo scribens ad eos Paulus ita dicit: *Notam autem vobis facio, fratres, gratiam Dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniae, quia in multo experimento tribulationis abundantia gaudii eorum, et altissima paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum* ¹⁰. Scribens Corinthiis probat Ma-

cedonas. Quæ autem probatio? quia tribulati non cesserunt charitati. Qui enim non tribulatur, si subministraverit, similis est illi qui dum manducat, ea quæ superaverit donat. Qui autem adhuc esurit et compatitur e pane suo, ille est fratris amator: siquidem et sub Domino Jesu, cum quidam mitterent multa in templo ex his quæ habebant, vidua duo mittens minuta omnes superavit in denis. Et certe quid erant illa duo minuta quæ vidua misit? Quantum ad rem quidem satis parva: quantum ad alacritatem autem valde magna. Non enim ad id inspicere debemus quod datum est, sed si quid eidem derelictum est. Et ita admirabilis ille qui superat. Non quippe querendum est si modicum est quod a vidua datur, sed si aliquid ei relictum est. Si enim facta fuerit comparatio de eis quæ relictæ sunt, invenies divites quidem nihil dedisse; plura enim sunt quæ relicta sunt eis; viduam autem totam substantiæ facultatem dedisse. Ergo nihil magis est, si quis habens donat: sed si quis non habet, urget charitatem ut faciat. Ita et illa vidua, quæ suscepit Eliam infamem (13), a pugillo pollinis primitias offerens prophetae, et ipsa panta est et plus cæteris habuit. Ita et Macedones, qui in multo experimento tribulationis: quia enim multa erat apud illos tribulatio inedia rum; incurrunt enim nonnunquam tales hominibus tribulationes; altissima tribulatio summam charitatem ostendit: quia *in multo experimento, inquit, tribulationis abundantia gaudii eorum* ¹⁰. Quantum enim ad opes spectat, tribulatio erat eis: quantum autem ad charitatem, gaudium. Dare enim ex his quæ ipse non habet, et cum gaudio dare, hæc est summa credulitas de cœlestibus regnis. Cupiens ergo ostendere Apostolus quanta eis erat angustia, et quantum gaudebant dantes ex eo quod non habebant; in multo dicit experimento tribulationis abundantia gaudii eorum, et altissima paupertas eorum. Altissima paupertas radicatus eos nihil habere significat. *Abundavit, inquit, in divitiis simplicitatis eorum*. Multa probatio tribulationis: sed abundans, inquit, gaudium eorum, et altissima paupertas eorum: et abundantia, inquit, divitiarum simplicitatis eorum. Ab adversis accepit comparisonem, ostendens quia multa quidem tribulatio erat apud eos inedia rum, non tanta autem quantum et gaudium. Et altissima quidem paupertas, sed divitiarum simplicitatis, *quia secundum virtutem tes timonium perhibeo, et super vires* ¹⁰. Hoc enim est, et tribulatione voluntarii fuerunt: non vim passi, sed cum multa exhortatione obsecrantes. Non solum enim a nobis non sunt obsecrati, sed et ipsi obsecrarunt. Sed cum multa, inquit, exhortatione obsecrantes rogantes nos ¹¹. Quia enim cum multa obsecratione dictum, dubium videbatur, utrum Macedones rogassent apostolos suscipere-

¹⁰ II Cor. viii, 4, 2. ¹¹ ibid. 2. ¹² ibid. ¹³ ibid. 4.

(11) Ms., familia.

(12) Cara. Forte, clara.

(13) Infamem. Forte, in famo.

re ab ipsiſ que offerrebant, aut apostoli Macedonas, ut esse penderent ad dandum, ideo dicit: *Cum multa exhortatione obsecrantes nos, offerentes gaudium et communionem ministerii quod fit in sanctos.* Non enim rogari quis debet ad misericordiam, sed rogare potius ut communicet aliis: *et non sicut speravimus*⁹³; superarunt enim et nostram exspectationem. Quid ergo? *Scenserunt apostoli inopiam Macedonum, et pigebat eos dicere aliquid; apostolis autem tacentibus non tacebant qui obsecrabantur, sed comscriptos, inquit, dederunt primo Domino, dein et nobis per voluntatem Dei: hoc est, donum Dei venit ad eos, hortans eos ad opera bona, ut exhortemur Titum, ut quemadmodum cepit, ita et perficiat in vos gratiam istam*⁹⁴. Quid sibi vult ut exhortemur Titum? Quia enim, inquit, vidimus Macedonum divitias simplicitatis; ut non vinceremini in bonis, rogavimus Titum venire ad vos, et pares vos efficere ad Macedonas, et exhortari ne relinquamini a divitiis gratia hujus: *Et sicut in omni abundantia fide, et sermone, et scientia, et omni sollicitudine, et insuper vestra in nos charitate, ut et in hac gratia abundantia*⁹⁵. In aliis, inquit, omnibus circumventis: ut non autem circumvenientes in aliis, derelinquamini in quibusdam, et exuamini, rogavi Titum, ut in omnibus primatum teneatis: *Non quasi imperans dico, sed propter aliorum sollicitudinem*⁹⁶, hoc est Macedonum alienum: si secundum imperium sunt, videbuntur ex necessitate fieri, et non habent fructum: sed propter aliorum sollicitudinem, et vestra charitatis ingenium probamus: hoc est, admonemus vos Macedonum claritatem (14), et audientes ad similem veniatis zelum. Quia ergo da pecuniis propositio erat, et de operibus bonis; cupiens eos docere Apostolus quia nihil digni atque (15) recepturi estis, et quia in his Dominus prior cepit, et debitum reddimus et non gratiam præseminamus, dicit: *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter nos inops factus est, cum dives esset*⁹⁷. Quia enim de pecuniis dandis erat ei sermo, pigebat autem divites (16) aperiri; opposuit Dominum, qui vere dives, inops pro nobis factus est, ut ad imitationem Dei suscitaret homines. *Scitis enim, inquit, gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter nos inops factus est cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis.* Si hæc Deus propter homines, nec æqualia; si tamen est aliquid æquale. Quis enim nostrum potest a Deo (17) homo fieri? Ita enim fieret æquale, si tamen et crux sequeretur tali natura. Et teneri enim, et sputum accipere, et illudi, et condemnari, et mori, debitum quidem tantum poterat esse: hæc autem dimittebat, et suam gloriam abscondens, assumpsit nostram ignobilitatem, nobiscum ambulans, nobiscum

A manducans, nobiscum dormiens. Ex nobis sputatus, a nobis est tentus, a nobis condemnatus, quantum ad naturam humanam. Proficiat autem sermo ad cætera. Injuriam passus est, cæcus est, sputum accepit, illusus est, affixus est cruci, fel et acetum bibit. Quid inveietur in commutatione tantæ gratiæ? Istam igitur gratiam nos admonens Apostoles, hortatur ad opera bona. *Scitis enim, inquit, gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter vos, et non propter se, inops factus est cum esset dives, ut vos illius inopia divites essetis*⁹⁸. Si hæc fecit magister, ista condicant discipuli, et consilium, inquit, in isto do⁹⁹: hoc est, ad imitationem Christi provo-co. *Hæc enim vobis est utile.* Illud enim non Christo erat utile, quique non solum facere, sed et velle capitis ab anno priora. Facere non est majus aut velle (18)? Ille autem majus esse dicens velle quam facere, ita cum eis loquitur per epistolam. Quid est ergo quod dicitur ad eos, quos hortatur ad opera bona? Quia enim faciebant quidem, non habebant autem e sua electione ut ultro facerent; hortatur eos ut ultro proponerent, hoc est ut non admonerentur, sed ut ultro completerent. *Qui non solum facere, inquit, sed et velle capitis ab anno priora*¹⁰⁰: *Nunc vero et facto perficite: ut quemadmodum promptus animus est voluntatis, ita et perficiatis ex eo quod habetis*¹⁰¹. Præcedit promptus animus perfectionem. Qui enim volebat dare sua, necessitatem non habebat compulsionis: aliquid non exactio sed admonitio erat, ut quemadmodum promptus animus est voluntatis, ita et perficiatis ex eo quod habetis. Quod enim si promptus est quidem, non habeat autem, et desit ut perficeret; non derelicta est ejus voluntas. Quæritur enim non quis quid habeat, sed quis quid velit. Quid autem si non habet quis, descripsit autem sibi et dixerit, quia, si possiderem tantam, totum darem pauperibus? quantum ad alacritatem quidem spectat, et possidet et dedit. Omnis enim fructus in alacritate est positus. Nonnunquam enim qui dant, mercedem non habent, tanquam dederint: qui autem proposuerunt, super dantes. Quid enim si dat aliquis et murmurat? quid si præbet, pigrior autem est? Quid autem si non habet quis, vult tamen? ut quemadmodum promptus est, inquit, animus voluntatis, ita et perficiatis ex eo quod habetis. *Si enim alacritas proposita est; ut ex eo quod habet det, accepta est*¹⁰²: tantum promptus animus sit, et cætera sequuntur non ex eo quod non habet. Nemo enim, inquit, quærit quod non habes, sed ex eo quod habes. Non enim hoc est, inquit, quod quæritur a nobis, ut vos quidem evacuenini, alii autem ditentur. *Non enim ut aliis refrigerium, vobis autem tribulatio sit: sed secundum æqualitatem, inquit, in*

⁹³ II Cor. vii, 5. ⁹⁴ ibid. 6. ⁹⁵ ibid. 7. ⁹⁶ ibid. 8. ⁹⁷ ibid. 9. ⁹⁸ ibid. 10. ⁹⁹ ibid. 11. ¹⁰⁰ ibid. 12.

(14) Claritatem. Forte charitatem.

(15) Atque. Forte ad ea quæ.

(16) Ανοίγεσθαι; id est, loculos aperire.

(17) Id est, ex Deo, ἀπὸ Θεοῦ.

(18) Aut velle. Forte quam velle, ἢ ἡδύτα.

præsenti tempore ⁶⁶. Non, inquit, hoc dico, Date A omnia quæ habetis, et vos efficiamini pauperes, et alios ditate. Sed quid aio? Qui habet duas tunicas, habeat unam, det autem non habenti unam, et sit æqualitas. *Sed ex æqualitate*, inquit, *in præsenti tempore*. In præsenti, inquit, vita vestra abundat ad illorum inopiam. Qui habet, inquit, duas tunicas, unam superfluas, is qui nec unam habet non fraudet; ut una tua superflua non sit tibi inutilis, sed fiat alio utilis. *Sed ex æqualitate in præsenti tempore vestra abundantia suppleat illorum inopiam* ⁶⁷: hoc est, abundat his qui ex gentibus sunt: mittatur his qui sunt apud Judæam, qui propter Christam persecutionem sustinent: *ut et illorum abundantia, spiritus utpote gratia, sit ad vestræ inopiam fidei, et fiat æqualitas: vos ex his quæ habetis pecunias, illi ex quibus habent donis*. Et illorum inopia replebitur vestra abundantia; vestra autem inopia abundantia sit illorum, ut fiat æqualitas; pecuniarum quidem a vobis in illos, donationum autem ab illis in vos, *sicut scriptum est: Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non defuit illi* ⁶⁸. Scriptum est, quia populus, dum transisset mare, esset in deserto, et neque seminaret neque meteret; Deus reddens vicem patri eorum Abraham, pro mensa scilicet illa quæ susceptos angelos pavit, pro pane quod angelis apposuit, panem angelorum præbuit filii Abraham, pro eo quod ipse angelis panem hominum in susceptione apposuerat. Isto igitur fructu mannae advenienti de celo exhibat populus colligens parata pro cursu Abraham et sudore. Colligentes autem ut Judæi non sufficiebant in mensura quæ fuerant præcepta colligere, sed quidam amplius, alii minus colligebant manna; venientes autem ut mensurarent, ad æqualitatem adducebantur leviti. Qui enim plura collegerat in mensura, amplius non habebat; qui autem minus, nihil minuebatur cum mensurarent. Ista igitur comparatione opportune usus est Apostolus dicens, *sicut scriptum est: Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non abundavit*; Qui enim multum collegit manna, non abundavit; mensurando enim ad æqualitatem venit: et qui modicum collegit, non defuit illi; dum mensuraretur enim, replebatur ei quod deerat. Ita et nunc fiat æqualitas ex manna isto fidei: et quibus abundant opes, mittant his qui indigent: quibus autem abundat gratia, communicent his qui non habent gratiam. *Gratias autem Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titii* ⁶⁹: *quoniam exhortationem quidem suscepit; sed cum sollicitior esset de vobis, ultro profectus est ad vos* ⁷⁰. Omnia ultro, Macedones ultro, Titus ultro. Efficiamini, inquit, et vos ultro. Post hæc autem dicit et quem cum eodem miserit, et laudans eos testimoniis commendans quos miserat, addit: *In hac gratia ministratur per nos in gloriam Dei, et sollicitu-*

dinem nostram ⁷¹. In qua re sic nos arctavimus, ne quis nos vituperet in hac amplitudine quæ ministratur per nos. Quia enim colligere pecunias a fratribus acceptas videbatur malis suspicionem dare, dicit ideo quia sollicitiores eligentes misimus: quia circumspecti fuimus ne quis reprehenderet id quod fiebat; ne quis Judas inventus furaretur, et vituperaret ministerium nostrum. *Providemus enim quæ bona sunt, non tantum coram Deo qui novit conscientiam, sed et coram hominibus* ⁷²: ut ne quis, inquit, occasionem acciperet vituperandi. *Misimus autem cum illis et fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse* ⁷³. Statim enim qui dedisset pecunia poterat esse suspectus quia qui accipit lucratur, et non perfert ad rem ad quæ dedit, et pigrior efficiebatur ad dandum: ideo commendat eos qui missi sunt, ut non destrueretur donantium alacritas. *Misimus autem, ait, cum illis fratrem nostrum quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse, nunc autem sollicitiorem confidentia multa in vos, sive pro Tito qui est socius meus et in vobis adjutor ad præsens ministerium, sive fratres nostri apostoli Ecclesiarum gloriæ Christi*. Ergo non vos pigeat ad ostentationem, quæ sit charitas vestra et nostra gloria pro vobis. Prævenientes enim, inquit, gloriati sumus in illos ostendentes in faciem Ecclesiarum: et homines quidem commendavit. De ipso autem negotio exhortans eos dicit: *Nam de ministerio quod fit in sanctos ipsos qui erant apud Hierosolimam, ex abundanti est mihi scribere vobis* ⁷⁴. Cur ex abundanti? *Scio enim promptam animum vestrum. Quem non solum scio, sed et de quo glorior de vobis apud Macedonas, quia Achaia præparata est ab anno priore*. Et non dico quia secundum æmulationem Macedonum debetis vos adhortari; sed *æmulatio vestra provocat plurimos*. Ergo nolite fieri secundi sed primi, habentes secundarios. Si igitur non est necesse scribere, quid mittis? *Misi autem fratres, ne in eo quod gloriamur de vobis, evacuatur in hac parte; ut, quemadmodam dixeram, parati sitis* ⁷⁵. Dubietas enim: *Ne, si venerint, inquit, mecum Macedones, et invenerint vos imparatos, confundamur nos; quomodo nos qui fuerit gloriat, aut dicatur ita ut non dicamus vos in substantia ista glorificationis dico*. *Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut pergant ad vos, et præparent ante promissam benedictionem non quasi avaritiam* ⁷⁶. Qui enim dat, accipit magis; et qui videtur donare, benedicitur. Præparatam autem esse, inquit, ita ut benedictionem non quasi avaritiam. Ne quis putet, ait, avaritiam esse quod accipitur ad necessitatem sanctorum. *Hoc autem dico quoniam qui parce seminat, parce et metet: qui seminat benedictionem, benedictionem et metet*. *Unusquisque sicut proposuit corde faciat* ⁷⁷. Non enim virtus opus est, sed animus promptus. Quemadmodum ergo debet quis

⁶⁶ II Cor. VIII, 13, 14. ⁶⁷ ibid. 22. ⁶⁸ ibid. 13. ⁶⁹ ibid. 16. ⁷⁰ ibid. 17. ⁷¹ ibid. 19. ⁷² ibid. 21. ⁷³ ibid. 14. ⁷⁴ II Cor. IX, 1, 2. ⁷⁵ ibid. 3. ⁷⁶ ibid. 5. ⁷⁷ ibid. 6.

promptus esse, non ex tristitia aut ex necessitate, ne fiat fructus non fructus. Intueris enim quia et plantæ, cum advenit tempus fructuum, læte exurgunt, et primo coronantur floribus et annuntiant suam lætitiā. *Non ex tristitia aut ex necessitate; hilarum enim datorem diligit Deus*⁷⁶. Et post hæc oratione confirmat adhortationem. *Potens est autem Deus in omni gratia abundare in vos, ut ubique semper omnem sufficientiam habentes abundetis in omni opus bonum, sicut scriptum est: Sparsit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in æternum*⁷⁷. Contestates autem ex Veteri Testamento opera bona, et ostendens maximam vineam habere, iterum ad benedictionem convertitur, et dicit: *Qui autem administrat semen seminanti. Putas quia non erat alia nuncupatio Dei? sed cupiens admonere quia ex his quæ dat, ex ipsis et accipit. Qui subministrat, inquit, semen seminanti, et panem ad manducandum tribuet, et multiplicabit semen vestrum, et auget incrementa frugum justitiæ vestræ*⁷⁸: hoc est, impartiet: unde et auget, dixit, promptum animam vestram, ut in omnibus locupletemini in omnem simplicitatem quæ per nos perficit gratiarum actionem Deo. Vult significare nos virtus est operis boni. Et ne putetis, inquit, quia hoc ipsum est solum ut reficiat esurientes dum pascit, sed qui facit ad gloriam Dei facit: *quia administratio officii hujus non solum supplevit quæ desunt sanctis; facit*

A enim et hoc; sed et abundavit per multam gratiarum actionem Deo⁷⁷. Qui enim suscipiant, agnoscent magnitudinem gratiæ. Quantæ enim pecuniæ fuerunt, tanta et agnosceretur multitudo credentium: agnoscitur his qui in Judea sunt: tanta transmittitur gratia ei qui vocavit; quia administratio officii hujus non solum supplevit ea quæ desunt cunctis; facit enim et hoc; sed etiam abundavit per multam gratiarum actionem Deo: non simpliciter per gratiam, sed per multam gratiam abundavit Deo. Quemadmodum per probationem, inquit, ministrations hujus magnificantes Deum obsequio confessionis vestræ. Videntes enim fructum agnoscent quantum credideritis: per probationem ministerii hujus, magnificantes Deum obsequio confessionis vestræ in Evangelium Christi, et simplicitatem communicationis in illos, et ipsorum obsecratione pro vobis. Ergo tanti sunt fructus: suas quidem pecunias mitentes replentes sanctis quod deest, agnosceretur in vobis credentium multitudo, et magnitudo gratiæ transmittitur digna Deo. Quia ergo tanti sunt fructus ab operibus bonis, totum agnoscentes ad totum vos et porrigite. Non solum enim hoc erit, sed et gratia pro gratia. Accipientes enim illi, inquit, quæ ad victum sunt necessaria; et ipsorum oratio erit pro vobis ad Deum. Convertentur enim ad deprecandum pro vobis Deum.

⁷⁶ II Cor. ix, 7. ⁷⁷ ibid. 8. ⁷⁸ ibid. 40. ⁷⁷ ibid. 42.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPILI.

COMMENTARIORUM IN PSALMOS SUPPLEMENTUM.

Psalmus CXIX.	9
Psalmus CXX.	11
Psalmus CXXI.	11
Psalmus CXXII.	14
Psalmus CXXIII.	14
Psalmus CXXIV.	15
Psalmus CXXV.	15
Psalmus CXXVI.	19
Psalmus CXXVII.	19
Psalmus CXXVIII.	25
Psalmus CXXIX.	25
Psalmus CXXX.	26
Psalmus CXXXI.	26
Psalmus CXXXII.	27
Psalmus CXXXIII.	27
Psalmus CXXXIV.	30
Psalmus CXXXV.	34
Psalmus CXXXVI.	35
Psalmus CXXXVII.	38
Psalmus CXXXVIII.	39
Psalmus CXXXIX.	42
Psalmus CXL.	45
Psalmus CXLI.	46
Psalmus CXLII.	47

Psalmus CXLIII.	51
Psalmus CXLIV.	52
Psalmus CXLV.	62
Psalmus CXLVI.	65
Psalmus CXLVII.	67
Psalmus CXLVIII.	70
Psalmus CXLIX.	72
Psalmus CL.	74
FRAGMENTA IN PROVERBIA.	75

COMMENTARIA IN ISALAM.

Prefatio.	77
§ I. — De codicibus unde prodeunt Eusebii Commentaria in Isalam.	77
§ II. — I. Testimonia veterum de Eusebii Commentario in Isalam. — II. De genere interpretandi. — III. Nihil dubii vel suspitionis. IV. — Quo tempore hæc Commentaria ediderit Eusebius.	79
§ III. — I. Eusebius parce et sobrie de Filio Dei loquitur in his Commentariis. — II. Contra atheos et genethliacos interdum agit. — III. Apostolos quatuordecim numerat. — IV. Singularis de martyribus narratio. — V. Principum sæcularium erga Ecclesiam pietas.	84
§ IV. — I. Deuteroseos Judæorum. — II. De patriarchis et apostolis apud Judæos. — III. Eusebius Hebræo doctore est usus. — IV. Ait terram non esse spherica formæ.	86
INCIPIUNT COMMENTARIA.	89

FRAGMENTA IN DANIELEM.	525
Monitum ad Commentaria in Lucam.	537
COMMENTARIA IN LUCAM.	550
FRAGMENTA IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.	605

OPERA EUSEBII DOGMATICA.

DE THEOPHANIA.	607
Monitum in Theophania.	607
Fragmenta operis de Theophania.	610
Adnotatio generalis de Græcis Theophaniæ fragmentis.	639
Monitum in subsequens opusculum.	695
DE SOLEMNITATE PASCHALI.	694
CONTRA MARCELLUM LIBRI DUO.	

LIBER PRIMUS. 707

CAPUT PRIMUM. — Quandonam incitatus Marcellus ejus modi librum conscripserit.	707
CAP. II. — Quod nec sacras Scripturas satis exacte calcat.	750
CAP. III. — Marcelli de proverbis apud Græcos.	745
CAP. IV. — Quod cum doctrinam Ecclesiæ, tum ejusdem præsuas accuset.	750

LIBER SECUNDUS. 776

CAPUT PRIMUM. — Qualiter Marcellus opinatus est, et docuit Filium Dei, ante nativitatem de Virgine, neque esse aliquid, nec præexistentiam possedisse.	776
CAP. II. — Quæ fuerat Marcelli sententia de Verbo in Deo existente.	785
CAP. III. — Quid Marcellus sentiebat de carne illa, quam assumpsit Dei Verbum.	798
CAP. IV. — Qualemnam finem subinfert Marcellus Christi regno, et carni quam assumpsit.	811

DE ECCLESIASTICA THEOLOGIA 827

LIBER PRIMUS. 827

Proœmium.	827
CAPUT PRIMUM. — Sabellium a Marcello inepte reprehensum, cum eodem in errore cum Sabellio ipse per omnia versetur.	830
CAP. II. — Quod per Christi gratiam collata est Ecclesiæ excellenti quædam cognitio de Patre et Filio.	831
CAP. III. — Quod variis erroribus impliciti erraverint, de Filio diversa sentientes ab Ecclesia.	831
CAP. IV. — Quod frustra se denominent Christianos, qui Filium Dei non fatentur substituisse.	834
CAP. V. — Quomodo Marcellus Filium Dei abnegavit, Sabellii sectam sequens et propositum.	834
CAP. VI. — Quomodo credat Ecclesia Dei.	834
CAP. VII. — Quod diversum ab Ecclesia dogma tuentes a theologica de Dei Filio ratione, non uno modo solo exciderunt.	835
CAP. VIII. — Proponitur orthodoxa et salutaris Ecclesiæ fides.	838
CAP. IX. — Quod non similiter atque cæteræ creaturæ subsistat Filius.	839
CAP. X. — Quod cum solus sit de Patre progenitus, merito solus dicitur ipse et Deus, et Unigenitus, atque Filius.	842
CAP. XI. — Quod Ecclesia unum agnoscat et notum faciat Deum, licet nuper admisit illam formam, Deus de Deo.	845
CAP. XII. — Quod sit inenarrabilis illius de Patre generatio.	846
CAP. XIII. — Quod adventus Filii omnibus fuerit salutaris et necessarius.	850
CAP. XIV. — Quod Ecclesia, nec immerito, Marcellum ejecerit, eandem cum Sabellio foventem opinionem.	854
CAP. XV. — Quibus verbis Marcellus Sabellium concidit, dum ab eo se videri vult dissentire.	854
CAP. XVI. — Quomodo e suis ipsius verbis deprehenditur eandem ipsam opinionem cum Sabellio fovere Marcellus.	855
CAP. XVII. — Quod manifestissime perneget hypostasim Filii.	858
CAP. XVIII. — Quod affirmet Filium ante assumptam carnem nihil prorsus aliud existisse quam Verbum, consubstantiale humano verbo.	863
CAP. XIX. — Quod sacra Scriptura, non tantummodo Verbum appellat Dei Filium, sed sexcentis aliis diversis nominibus, etiam ante incarnationem suam.	865
CAP. XX. — Proposita per partes et sacris Litteris, et explicitis XXX demonstrationes.	868

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM. — Qualiter Sabellii dogma restauravit Marcellus.	869
CAP. II. — Quod Judæizare deprehenditur in opinione sua.	892
CAP. III. — Quomodo Dei Verbum in Deo existens, sine principio desinit, et ingenitum.	903
CAP. IV. — Quomodo unum atque idem esse Verbum atque Deum dixit.	905
CAP. V. — Quod cum ita dicat, Filium neget.	906
CAP. VI. — Quid de divinitate Filii sentiat Ecclesia.	908
CAP. VII. — Quomodo Ecclesia Patris prædicat monarchiam.	907
CAP. VIII. — Quibus verbis Marcellus abnegavit Filium Dei.	914
CAP. IX. — Refutatio perversæ hujus hominis sententiæ.	915
CAP. X. — Quod non recte capit illud: <i>In principio erat Verbum.</i>	949
CAP. XI. — Quod eum aliquando prolatum Dei Verbum vocet, aliquando autem intus repositum, ut in hominibus solet fieri, atque immanens.	958
CAP. XII. — Quod non ut Marcellus videbatur theologiam de Filio evangelista proposuit.	958
CAP. XIII. — Quot modis fuerit intelligatur, quid voce Verbi significetur.	958
CAP. XIV. — Qualiter exponenda sit evangelica de Verbo doctrina.	927
CAP. XV. — Voces proponuntur illas, quibus Marcellus planissime abnegavit Dei Filium: affirmans illum esse Verbum nunc immanens, nunc emanans.	954
CAP. XVI. — Refutator perversa hujus hominis opinio.	955
CAP. XVII. — Veræ sententiæ de Verbo explicatio.	938
CAP. XVIII. — Cur in principio Evangelii sui evangelista Filium Verbum nominavit?	959
CAP. XIX. — Quod Marcellus, advocatis in testimonium e Veteri Testamento Scripturis de Deo uno, non æque quam Judæi solent, abnegaverit Dei Filium.	945
CAP. XX. — Quid causæ fuerit quod Moses et prophetæ explicitam de Filio theologiam Judæis non tradiderunt.	940
CAP. XXI. — Quod Filius is Dei fuerat, qui cum Mose atque Abrahamo loquebatur.	954
CAP. XXII. — Quod etiam in prophetis Pater per Filium Deus prædicatur.	958
CAP. XXIII. — Quod Ecclesia non gradat deos duos.	959
CAP. XXIV. — Quod Marcellus unigenitum Filium Verbum verbis Dei agendorum instructivis assimilet.	955
CAP. XXV. — Qualiter sibi ipsi contraria scribat.	966

LIBER TERTIUS. 970

CAPUT PRIMUM. — Quam perverse Marcellus interpretari ausus est sacras Litteras.	970
CAP. II. — Quomodo illud, <i>Dominus condidit me principium viarum ejus</i> et quæ sequuntur intelligi debeant. Et quomodo Marcellus ea transtulit ad carnem Servatoris susceptam.	971
CAP. III. — Refutatio eorum quæ perverse commentatus est ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.	982
CAP. IV. — Quomodo Marcellus, Scripturas non intelligens, unam eandemque definit esse substantiam Patris, et Filii, et Spiritus sancti.	1002
CAP. V. — Quomodo de sancto Spiritu Servator docuit.	1006
CAP. VI. — Quæ sit Ecclesiæ traditio de Patre, et Filio, et Spiritu sancto.	1014
CAP. VII. — Quomodo Marcellus carnem asseveret esse imaginem Dei invisibilis.	1018
CAP. VIII. — Quomodo idem astruat carnem Servatoris prodesse nihil.	1018
CAP. IX. — Quod ausus est dicere, carnem Servatoris Verbo destituendam esse in fine sæculi.	1018
CAP. X. — Quod de carne Servatoris Scripturæ doceant: et quod Marcellus contra illas senserit.	1018
CAP. XI. — Quod vocem evangelicam non intelligens, dixit scandalizare, et nihil prodesse carnem Servatoris.	1019
CAP. XII. — Evangelicæ vocis interpretatio.	1022
CAP. XIII. — Quomodo regnum Christi ait initum ante annos quadringentos acceptis, habiturum autem finem in consummatione sæculi censuit, perversas Scripturarum interpretationes asserendo.	1023
CAP. XIV. — Expeditio sanæ sensus locorum Scripturæ.	1026

Cap. XV. — Qualiter dicitur, Omnia Filio subdicentur, et ipse subdicatur Patri.	1027
Cap. XVI. — Quomodo dictum sit ab Apostolo : <i>Ut, sis Deus omnia in omnia.</i>	1031
Cap. XVII. — Que sacra Scriptura doceat de regno Servatoris indeterminabili, et quomodo Marcellus aperte ausus est asseverare finem habiturum ejus regnum.	1035
Cap. XVIII. — Quod in regno Filii unum futuri sint omnes qui illa felicitate habebuntur digni.	1042
Cap. XIX. — Quod quemadmodum Pater et Filius dicuntur unum, ita quoque et omnes sancti futuri sunt.	1043
Cap. XX. — Quod ut Pater in Filio, et Filius in Patre, ita et in suis sanctis omnibus erit.	1045
Cap. XXI. — Quomodo intelligi debeat illud : <i>Qui vidit me, vidit et Patrem.</i>	1046

OPUSCULA.

De fide adversus Sabellium libri duo.	1048
De resurrectione libri duo.	1070
De incorporali et invisibili Deo.	1114
De incorporali.	1128
De incorporali anima.	1135
De spiritali cogitatu hominis.	1144
De eo quod Deus Pater incorporalis est.	1158
Item de eo quod Deus Pater incorporalis est.	1160
De eo quod ait Dominus : <i>Non veni pacem mittere in terram.</i>	1169
De mandato Domini, quod ait : <i>Quod dico vobis in terra, supra lecta predicatis.</i>	1181
De operibus bonis et malis.	1190
De operibus bonis.	1195

FINIS TOMI VICESIMI QUARTI.

✓

✓

A000005712083

BR60.M5 1857 t.24

Migne, Jacques Paul, 1800-1875.
Patrologiæ cursus completus.
Series græca.

5712083